ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИК КАЗАХСТАН

«ПАВЛОДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КеАҚ
НАО «ПАВЛОДАРСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ»

«Жаңа қоғамдағы жастар әлеуеті: білім және ғылым сапасы» атты XVII студенттік халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
XVII студенческой Международной научно-практической конференции «Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки»

Павлодар
2022 ж.

УДК 001
ББК 72
Ж 28

Жалпы редактор: ғылыми жұмыстар және халықаралық байланыстар жөніндегі проректор **Б.С. Есенгельдин**.
Жауапты редактор: Зерттеулерді қолдау департаментінің директоры **Г.А. Сүлейменова**
Под общей редакцией: Члена правления – проректора по научной работе и международным связям **Есенгельдина Б.С.**
Ответственный редактор: Директор департамента по поддержке исследований Сулейменова Г.А.Ж **Жаңа қоғамдағы жастар әлеуеті: білім және ғылым сапасы**: атты XVII студенттік халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары. = **Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки**: материалы XVII студенческой Международной научно-практической конференции. – Павлодар: НАО ППУ, 2022. – 1710 б. – қазақша, орысша
ISBN 978-601-267-701-0

«Жаңа қоғамдағы жастар әлеуеті: білім және ғылым сапасы» атты XVII студенттік халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары жинаққа кірді.

Жинақ жоғары және орта мектеп оқытушыларына, докоранттарға, магистранттарға, студенттерге және оқушыларға арналған.

В сборник вошли материалы XVII студенческой Международной научно-практической конференции «Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки».

Сборник предназначен для преподавателей высшей и средней школы, докторантов, магистрантов, студентов и школьников.ISBN 978-601-267-701-0

© Павлодар педагогикалық университеті, 2022.

Білім беру –
инновациялық дамудың ресурсы ретінде

Образование –
как ресурс инновационного развития

З.З. Акеделова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Ж.Т. Измайлова
***научный руководитель**:*
старший преподаватель ОП СП ВШП, г. Павлодар

РАННЕЕ КОММУНИКАТИВНОЕ ВМЕШАТЕЛЬСТВО ДЛЯ ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Аннотация. *В данной статье обсуждается раннее коммуникативное вмешательство у детей с расстройствами аутистического спектра. Проанализирован исторический аспект и современные представления о расстройствах аутистического спектра у детей. Подчеркивается, что данное аффективное расстройство очень вариативно и индивидуально по своим проявлениям. В статье рассматриваются трудности раннего выявления и оценки расстройств аутистического спектра у детей первых лет жизни.*
***Ключевые слова**: расстройствами аутистического спектр, ранний возраст, коммуникативное развитие, коммуникативные возможности, общение детей.*

***Аннотация**. Бұл мақалада аутизм спектрі бұзылған балалардағы ерте қарым-қатынасқа араласу қарастырылады. Балалардағы аутизм спектрінің бұзылыстары туралы тарихи аспект және заманауи идеялар талданады. Бұл аффективті бұзылыс өзінің көріністері бойынша өте өзгермелі және жеке болатыны атап өтіледі. Мақалада өмірдің алғашқы жылдарындағы балалардағы аутизм спектрінің бұзылыстарын ерте анықтау және бағалау қиындықтары қарастырылады.*
***Түйінді сөздер**: аутизм спектрінің бұзылуы, ерте жас, коммуникативті даму, коммуникативті қабілеттер, балалардың қарым-қатынасы.*

***Annotation**. This article discusses early communication intervention in children with autism spectrum disorders. The historical aspect and modern ideas about autism spectrum disorders in children are analyzed. It is emphasized that this affective disorder is very variable and individual in its manifestations. The article deals with the difficulties of early detection and evaluation of autism spectrum disorders in children of the first years of life.*
***Key words**: autism spectrum disorders, early age, communicative development, communicative abilities, communication of children.*

Расстройства аутистического спектра (РАС) – это целая группа различных состояний. Признаки аутизма могут быть выявлены в раннем детстве, однако это состояние часто диагностируется на гораздо более поздних стадиях. Способности и потребности людей с аутизмом различаются и могут со временем меняться. Некоторые люди с

аутизмом способны жить самостоятельно и продуктивно, другие же страдают от тяжелых нарушений и нуждаются в пожизненном уходе и поддержке.

Расстройства аутистического спектра (РАС) – это целая группа различных состояний. Для них характерны определенные трудности с социальным взаимодействием и общением. Другими особенностями являются нетипичные модели действий и поведения, такие как трудности с переходом от одного вида деятельности к другому, сосредоточенность на деталях и необычные реакции на ощущения.

Способности и потребности людей с аутизмом различаются и могут со временем меняться. Некоторые люди с аутизмом способны жить самостоятельно и продуктивно, другие же страдают от тяжелых нарушений и нуждаются в пожизненном уходе и поддержке. Аутизм часто влияет на возможности для получения образования и трудоустройства. Кроме того, семьям, обеспечивающим уход и поддержку, часто приходится довольно нелегко. Отношение общества и уровень поддержки, оказываемой местными и национальными властями, являются важными факторами, определяющими качество жизни людей с аутизмом.

Признаки аутизма могут быть выявлены в раннем детстве, однако это состояние часто диагностируется на гораздо более поздних стадиях.

Общение у детей с расстройствами аутистического спектра (РАС)

Трудности с общением и языком как часть спектра

За последние два десятилетия были достигнуты значительные успехи в понимании трудностей социального общения у детей с РАС, что привело к большему акценту на ранних особенностях социального общения в диагностических критериях. Большинство родителей детей с аутизмом сначала начинают беспокоиться о том, что что-то не совсем правильно в развитии их ребенка из-за ранних задержек или регрессий в развитии речи. Часто говорят, что проблемы с общением, как с точки зрения понимания, так и самовыражения, являются одной из основных причин серьезных проблем с поведением, которые распространены среди людей с тяжелым аутизмом и умственной отсталостью. Отсутствие осмысленной, спонтанной речи к пяти годам было связано с плохими результатами для взрослых. Безусловно, коммуникация и коммуникационные проблемы лежат в основе того, что представляет собой РАС. Хотя у всех людей с диагнозом аутизм есть проблемы с общением, их тип и степень сильно различаются, и работа по выявлению различных подгрупп только началась. Подсчитано, что от

трети до половины детей и взрослых с аутизмом не имеют речи. Однако более поздние результаты исследований показывают, что доля неговорящих детей с РАС намного меньше, примерно от 14% до 20%, среди тех, кто получил очень раннее вмешательство.

Тагер-Флусберг и Джозеф определили два фенотипа говорящих детей с РАС: дети с нормальными лингвистическими способностями (фонологические навыки, словарный запас, синтаксис и морфология) и дети с нарушениями речи, которые аналогичны фенотипу, обнаруженному при специфических нарушениях речи. Другая потенциальная подгруппа может испытывать вербальную диспраксию, диспраксию речи. Произвольный двигательный контроль нарушается у детей с диспраксией, что также влияет на их способность к подражанию. Новое исследование роли «зеркальных нейронов» в теменной и лобной долях может дать некоторые ответы на взаимосвязь между моторным контролем и имитацией, а также на возможную связь с развитием интерсубъективности.

Несмотря на гетерогенность языковых способностей у детей с РАС, социально-коммуникативные или прагматические нарушения универсальны для всех возрастов и уровней способностей. Согласно Уэтерби, дефицит социального общения у детей с РАС можно разделить на две основные области: способность к совместному вниманию и способность использовать символы. Поскольку совместное внимание возникает раньше слов, этот дефицит может быть более фундаментальным, и ряд лонгитюдных исследований свидетельствует о связи между совместным вниманием и языковыми результатами. По словам Уэтерби, «недостаток в инициировании и реагировании на совместное внимание оказывает каскадный эффект на языковое развитие, поскольку изучение языка происходит в контексте моделирования опекуном слов, которые относятся к объектам, и слов, которые рассматриваются совместно». Уэтерби утверждает, что дефицит подражания и наблюдательного обучения являются другими основными причинами проблем с использованием символов, с которыми сталкиваются дети с РАС. Изучение общих значений, имитация и использование обычного поведения, а также способность деконтекстуализировать значение из контекста составляют символический дефицит у детей с РАС.

Поскольку аутизм обычно не диагностируют до трех-четырех лет, информации о речи очень маленьких детей с аутизмом относительно мало. Ретроспективные исследования с использованием отчетов родителей и/или видеозаписей, снятых в младенчестве, вместе с исследованиями детей, у которых, вероятно, разовьется аутизм, показывают серьезное замедление овладения языком в отношении как рецептив-

ных, так и экспрессивных навыков. Другим типичным феноменом, описанным 25% родителей детей с РАС, является потеря речи после первоначального освоения некоторых слов. Лорд, Шульман и ДиЛавор обнаружили, что эта языковая регрессия уникальна для аутизма и не встречается у других детей с задержкой развития. Чаварска и др. выдвигают гипотезу о том, что дети с РАС утрачивают эти ранее приобретенные речевые образы, потому что связь между этими выражениями и сетью символической коммуникации нарушается. Существует значительная вариабельность скорости развития речи среди детей с РАС, которые все-таки овладевают речью.

Несколько лонгитюдных исследований овладения языком у детей с РАС показывают, что прогресс в каждой языковой области идет по тому же пути, что и у типично развивающихся детей. Однако речь детей с РАС также характеризуется некоторыми типичными отклонениями. Одним из наиболее заметных аспектов является появление эхолалии, которая может быть как немедленной, так и отсроченной. Хотя некоторые эхолалии кажутся самостимулирующими, оба типа эхолалий могут служить коммуникативным целям для говорящего. На ранней стадии развития языка это может быть единственным способом, которым ребенок действительно может производить речь. Тагер-Флусберг и др. (1990) обнаружили, что в процессе развития эхолалия быстро снижалась у всех детей с РАС и синдромом Дауна, участвовавших в их исследовании. Еще одной характерной особенностью речи у детей с РАС являются общие проблемы с дейксисом, которые чаще всего проявляются в виде путаницы произношений. Такие особенности, как качество голоса, интонация и характер стресса, часто вызывают проблемы у людей с РАС, хотя исследований в этой области недостаточно. Взятые вместе, результаты показывают, что трудности связаны не только с проблемами в социальных намерениях, но и с проблемами, затрагивающими более базовый аспект вокализации. Меньше внимания исследователей было сосредоточено на навыках понимания людей с РАС, хотя Было обнаружено, что язык и понимание являются сильными индикаторами РАС. Согласно Тагер-Флусбергу и др, похоже, что дети с РАС могут не только иметь ограниченную способность интегрировать лингвистический ввод со знаниями о реальном мире, но также могут испытывать недостаток знаний о социальных событиях, используемых нормально развивающимися детьми для укрепления формирующихся языковых навыков и приобретения все более продвинутых лингвистических структур. Прагматические аспекты языка изучались множеством способов. Дети с аутизмом имеют важные сходства на разных языковых уровнях.

Речевые акты, которые отсутствуют или редко используются в разговорах детей с аутизмом, часто касаются социального, а не регулятивного использования языка. Рамберг, Элерс, Найден, Йоханссон и Гилберг обнаружили, что дети с РАС не умеют чередоваться во время диадных разговоров. В ходе исследования была обнаружена более высокая доля инициаций, а не ответов. Хотя основное намерение общаться часто существует, у человека с аутизмом нарушены навыки участия в коммуникативной деятельности, включающей совместные ссылки или общие темы.

Первые отчеты о языковых вмешательствах были опубликованы в середине 1960-х годов. Вмешательство в то время основывалось на оперантной традиции, разработанной Скиннером в 1950-х годах. Учебные занятия по этому методу, называемые дискретным пробным обучением или дидактическим обучением, характеризуются высоким уровнем контроля и руководства со стороны взрослых, периодами массовой практики для заранее выбранных задач и точными предшествующими, обучающими и подкрепляющими практиками. Ученик играет роль ответчика, а учитель играет руководящую роль. Сила дидактического поведенческого подхода заключается прежде всего в том, что он продемонстрировал эффективность во многих исследованиях с использованием различных методов лечения и методов лечения, как для одного субъекта, так и для групп. Ограничения этого подхода как метода обучения языку были признаны на раннем этапе, при этом основной проблемой была неспособность детей к обобщению. Прагматическое понимание коммуникации было полностью развито после того, как впервые были разработаны методы оперантного обучения. Современное научное понимание общения и развития языка берет свое начало в 1970-х и 1980-х годах, когда было продемонстрировано, что язык развивается в результате невербальных социальных обменов младенцев с другими (Бейтс, 1976). Согласно Роджерсу, ‘текущие исследования, основанные главным образом на работах Уэзерби, Призанта и Манди, Сигмана и Касари, продемонстрировали, что маленьким детям с аутизмом не хватало этих ранних строительных блоков общения, включающих социальную инициативу, совместное внимание, социальную и эмоциональная взаимность, и использование жестов для координации социальных обменов. В 1968 году Хартом и Рисли было опубликовано важное исследование. Очень положительные результаты были получены благодаря вмешательству, в ходе которого принципы оперантного обучения применялись в естественной среде ребенка. Термин «случайное обучение» был использован для этого подхода, при котором естественная среда намеренно структурирована, чтобы подчеркнуть функцию целевой языковой формы. Это вмеша-

тельство дало гораздо лучшие результаты в отношении поддержки и обобщения и стимулировало развитие и исследования в этой области. По словам Роджерса, эффективность этого подхода обусловлена четырьмя факторами: (1) функции детского языка для достижения целей, выбранных ребенком, и выбранные ребенком подкрепления, которые усиливают их силу; (2) основное внимание уделяется навыкам общения с детьми, которые функционируют во всех ситуациях; (3) подчеркиваются социальные функции языка; (4) акцент на детской мотивации и естественных подкреплениях добавляет позитивный элемент к взаимодействиям, что может улучшить память для обучения.

Третьим основным подходом в области коммуникативного вмешательства для детей с РАС является прагматический подход, основанный на развитии. Наиболее разработанная программа лечения, модель SCERTS (социальная коммуникация, эмоциональная регуляция, транзакционная поддержка) [28], ориентирована на функциональную коммуникацию. Этот подход имеет много общего с поведенческими натуралистическими методами обучения. Этот подход имеет много общего с поведенческими натуралистическими методами обучения. Однако больше внимания уделяется развитию невербального поведения до вербального общения и использованию систем дополняющей и альтернативной коммуникации (ААС) для оказания помощи в развитии вербального общения.Сегодня многие модели сочетают поведенческие методы и подходы к социальному взаимодействию, такие как Расширенное обучение в среде, разработанное Кайзером и коллегами, Раннее начало обучения, Совместное вмешательство при участии воспитателя для малышей с аутизмом, Целенаправленное обучение родителей для малышей с аутизмом. Сила модели развития заключается в ее прочной основе в науке о развитии коммуникации. Его слабые стороны включают отсутствие руководств по лечению и тот факт, что это требует значительных знаний со стороны терапевта.

Несколько новых результатов исследований указывают на важность раннего начала вмешательства в коммуникацию. Наиболее важными из них являются:

– Трудности в понимании и выражении общения очень тесно связаны с развитием сложных форм поведения у людей с аутизмом.

– Коммуникация и язык имеют решающее значение для развития ряда других когнитивных структур или компетенций, например: Чтение и письмо. Теория разума

– Коммуникативная способность предсказывает результат в отношении функционирования и качества жизни у людей с расстройствами аутистического спектра.

– Выраженность коммуникативных трудностей у детей дошкольного возраста коррелирует с предполагаемым уровнем стресса у их родителей

– Общение является одним из важнейших факторов участия в повседневной деятельности маленьких детей-инвалидов.

– В соответствии с несколькими руководящими принципами, среди них NRC (Национальный исследовательский совет) в Соединенных Штатах, функциональное общение и социальное взаимодействие должны быть приоритетными в программах раннего вмешательства, проводимых для детей с РАС.

Более того, исследования взаимодействия детей с коммуникативными нарушениями и их родителей показали, что отзывчивый стиль общения, характерный для родителей типично развивающихся детей, часто заменяется более директивным стилем у родителей детей с коммуникативными нарушениями. Помимо этого воздействия на качество, это также влияет на количество, поскольку частота случаев общения в этих семьях имеет тенденцию к снижению. Это добавляет кумулятивный негативный эффект на развитие коммуникации из-за меньшей стимуляции и опыта. Исследования также показали, что дети с РАС, родители которых использовали отзывчивый стиль в дошкольном возрасте, в целом имели лучшие коммуникативные и языковые навыки, когда они наблюдались в подростковом возрасте.

Методы или программы раннего коммуникационного вмешательства

Существует множество интервенционных программ для детей с РАС, которые сосредоточены на общении. Некоторые из них более конкретно нацелены на общение, в то время как другие включают общение и язык как часть комплексной программы раннего вмешательства. Некоторые программы (косвенные вмешательства) сосредоточены на родителях или партнерах, обычно направляя и обучая родителей, индивидуально или в группах. курсы). Другие программы вмешательств больше сосредоточены на обучении ребенка (прямые вмешательства). Сегодня это обычное вмешательство для детей с расстройствами аутистического спектра что программы раннего вмешательства включают в себя как косвенные, так и прямые аспекты: образование и наставничество родителей и обучение ребенка. Еще один аспект, имеющий большое значение в вмешательстве в раннее общение, касается степени сосредоточенности на ребенке. Сосредоточенность на ребенке означает, что мотивация ребенка и уровень его развития имеют решающее значение в том, что делается во время вмешательства. Взрослый следует за ребенком, и место для занятий

там, где ребенок, часто на полу. Таким образом, нет необходимости использовать подкрепление или вознаграждение, поскольку ребенок уже заинтересован и мотивирован. Чтобы заставить ребенка тренироваться и концентрироваться на предполагаемых навыках или функциях, часто используются различные поведенческие техники. На другом конце этого измерения мы находим более традиционную дидактическую ситуацию обучения, когда взрослый тренер или терапевт следует и использует заранее определенный набор действий и материалов во время сеанса обучения. специфические поведенческие техники; подсказки и подкрепления, используемые во время сеанса, часто также специфицируются или планируются. Ожидается, что ребенок будет следовать примеру взрослого, и обычно во время обучения ребенок и взрослый сидят лицом к лицу за столом. Более типично, что ориентированные на ребенка вмешательства осуществляются во время повседневной деятельности в естественной среде ребенка; дома и/или в дошкольном учреждении, в то время как дидактическое обучение проводится в клинике, по крайней мере, во время введения новых материалов и учебных мероприятий. (AAC) включен. В некоторые программы эти стратегии в виде ручных знаков, символов и изображений, а также устройств, генерирующих речь (SGD, сегодня часто приложения, используемые на iPad, смартфоне или другой платформе), уже включены с самого начала, чтобы способствовать общению и построению языка, в то время как в другие программы стратегии AAC не включены, но вместо этого рассматриваются как последнее средство, когда обучение речи не удалось.

Заключение этой главы представлено в виде восьми рекомендаций и модели раннего коммуникативного вмешательства, отвечающей на вопрос, который был первоначально сформулирован в этом исследовании: «Маленький ребенок с аутизмом и тяжелой коммуникативной инвалидностью, живущий со своими родителями и помещенный в дошкольную группу: какое вмешательство является наиболее эффективным эффективные; косвенные или прямые вмешательства?»

1. Сочетание косвенных и прямых вмешательств. Имеются убедительные доказательства того, что сочетание образования и руководства для родителей и прямого вмешательства, ориентированного на ребенка, в естественном контексте приводит к хорошим результатам в отношении нескольких параметров, таких как: развитие общения и языка, взаимодействие между родителем и ребенком, когда родитель использует адаптивную модель общения.

2. Родительское образование должно включать знания и обучение использованию стратегий реагирования и методов обучения поведению

/окружающей среде в рамках естественного взаимодействия в семье. Несколько исследований показывают, что родители меняют свой стиль общения после нескольких учебных занятий и что это положительно влияет на характер взаимодействия с ребенком и способствует развитию речи у ребенка. Руководство или обучение родителей естественным взаимодействиям в домашней обстановке включено в большинство недавно представленных исследований и показывает очень хорошие результаты за короткое время.

3. Прямые вмешательства, предоставляемые детям на ранней коммуникативной стадии, должны быть ориентированы на детей и осуществляться в повседневных естественных взаимодействиях. Вмешательство должно быть сосредоточено на подражании, совместном внимании и использовании символов (речь, символы, ручные знаки). Дидактическое вмешательство неэффективно для детей младшего возраста, поскольку уровень поддержки и обобщения обучения невелик.

4. Вмешательства должны быть непрерывными и включать последующие меры и возможности повторного вмешательства. Все несколько долгосрочных последующих исследований показывают, что вмешательства (разного типа), как правило, со временем ослабевают. Недавно опубликованные исследования показывают, что низкоинтенсивные вмешательства также могут дать хорошие результаты. Участие родителей также может быть важным фактором успеха.

5. Детям на ранних стадиях общения следует предоставлять ААС как можно раньше. Нет никаких возрастных ограничений или предварительных условий, которые необходимо выполнить до введения ААС. Существуют убедительные доказательства того, что ААС уменьшает вызывающее поведение. Существуют умеренные и убедительные доказательства того, что ААС способствует развитию речи.

6. ААС-вмешательство в идеале должно быть мультимодальным. Все режимы ААС эффективны. Есть некоторые доказательства того, что символы (в частности, в сочетании с выводом речи) усваиваются быстрее, чем ручные знаки, и что иконические символы усваиваются быстрее.

7. PECS (Система обмена изображениями) является эффективным ААС-методом для детей на ранних стадиях общения. Имеются убедительные доказательства того, что УИК оказывает положительное влияние на взаимодействие и поведение и что функциональная коммуникация усиливается.Раннее коммуникативное вмешательство для детей с аутизмом

8. ААС-режимы должны использоваться и моделироваться участниками общения ребенка (вспомогательная языковая стимуляция

или моделирование), чтобы способствовать обучению и спонтанному использованию символов.Эти рекомендации означают, что ребенку в нашем сформулированном вопросе должно быть предоставлено вмешательство в соответствии с приведенной ниже моделью.

Список использованных источников

1. Шорт, С. Факторы, связанные с возрастом дебют при аутизме. / С. Шорт, Э. Шоплер // Журнал аутизма а также Нарушения развития. – 1988. – №18. – 207-216 с.

2. Карр, Э.Г. Коммуникация-основанный вмешательство в проблемное поведение / Э.Г. Карр, Л. Левин, Г. Мак Конначи, Д.И. Карлсон, Д.К. Кемп, К.Э. Смит. – Балтимор, Мэриленд: Издательство Пола Х. Брукса, 1997.

3. Биллштедт, Е. Дети с аутизмом расти: Использование дискотека (Диагностическое интервью для социальных и коммуникативных расстройств) вкогорты населения / Е. Биллштедт. – Гетеборг: Гетеборг Университет, 2007.

4. Биллстедт, Э. Аутизм после подросткового возраста: Популяционный 13-22 года последующее исследование из120 человек с участием диагноз аутизм в детстве / Э. Биллстедт, И.К. Гилберг, С. Гилберг. // Журнал аутизма и нарушений развития. – 2005. – №35. – 351-360 с.

5. Хаулин, П. Исходы для взрослых детей с аутизмом / П. Хаулин, С. Гуд, Дж. Хаттон, М. Раттер. // Журнал детской психологии и психиатрии. – 2004. – №45. – 212-229 с.

6. Ши, В. Подросткии взрослыес аутизмом / В. Ши, Г. Месибов. ред. ВФ. Фолькмар, Р. Пол, А. Клин и Д. Коэн, Справочник аутизм и первазивные нарушения развития. – Хобокен, Нью-Джерси: John Wiley & Sons; 2005. – 288-311 с.

Д. Темірғалы
Павлодар педагогика
университетінің студенті, Павлодар қ.,
А.К. Мурзатаева
Ғылыми жетекшісі:
психология ғылымдарының магистрі,Павлодар қ.

БАЛАЛАРДЫҢ АҚЫЛ-ОЙЫН ДАМУЫН ОҢТАЙЛАНДЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аңдатпа*. Бұл мақала оқу іс-әрекеті процесінде оқушылардың ақыл-ой дамуы мәселесін зерттеуге арналған. Ақыл-ой әрекетін қиындату және өнімді ойлауды дамыту процесінің жүйелік-динамикалық сипаты көрсетілген. Қазіргі заманғы жалпы білім беру мекемесі жағдайында оқушылардың ақыл-ой дамуының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері анықталды. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелері келтірілген. Оқушылардың ақыл-ой дамуын оңтайландыру мәселелерін шешу стратегиясы ұсынылды.*

Түйінді сөздер: *ақыл-ой дамуы, оқу іс-әрекеті, оқушылар, қызмет субъектілері, мектеп.*

Аннотация*. Данная статья посвящена проблеме умственного развития учащихся в процессе учебной деятельности. Показана системно-динамическая природа процесса усложнения мыслительной деятельности и развития продуктивного мышления. Выявлены психолого-педагогические особенности умственного развития учащихся в условиях современного общеобразовательного учреждения. Приведены результаты опытно-экспериментальной работы. Предложена стратегия решения задач оптимизации процесса умственного развития школьников.*

Ключевые слова: *умственное развитие, учебная деятельность, школьники, субъекты деятельности, школа.*

Annotation*. This article is devoted to the problem of mental development of students in the process of learning activities. The system-dynamic nature of the process of complication of mental activity and the development of productive thinking is shown. The psychological and pedagogical features of the mental development of students in the conditions of a modern educational institution are revealed. The results of experimental work are presented. A strategy for solving problems of optimizing the process of mental development of schoolchildren is proposed.*

Keywords*: mental development, educational activity, schoolchildren, subjects of activity, school.*

Оқуды дараландыру жолдарын іздеу, балаға психологиялық көмек көрсетуді негіздеу жеке тұлғаның ақыл-ой дамуының ерекшелігін нақтылаудан басталады. Педагогикалық, психологиялық, философиялық және ғылыми зерттеулерді талдау нәтижесінде зерттеліп отырған тақырып бойынша мектеп оқушылардың ақыл-ойын дамуын оңтайландырудың педагогикалық-психологиялық шарттары жөнінде арнайы зерттеудің аздығы анықталды.

Ойлау – сұраққа жауап қайтарудан, мәселені шешуден, оның мәнісіне түсіне білуден жақсы байқалады. Мәселен, «Түркістан – Қазақстанның оңтүстігіндегі қала» деген сөйлемде ой тууға негіз боларлықтай түрткі жоқ. Мұнда біреуден естіген, көрген-білген мағлұматтарды жәй қайталау бар. Ал, затты немесе құбылысты тұспалдап айтатын жұмбақтардан айтыс өнерінен адамның ой процесінің ерекшеліктері жақсы байқалады.

Қ.Б. Жарықбаев: «ойлау дегеніміз сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының байланыс-қатынастарының миымызда жалпылай және жанама түрде сөз арқылы бейнеленуі» деген [1, Б. 55]. «Жалпы психология» атты еңбекте: «адамның ақыл-ойы болмаса, дүниенің барлық құбылыстары аңырап бос жатқан залдың ішінде болып жатқан оқиға сияқтанар еді» делінеді. Осы екі анықтама бір-ақ ұғымды білдіреді деуімізге болады [2, Б. 16].

Баланың дамуы тек іс-әрекетте жүреді. Тек өз күшіңмен ғана адамзат жинаған тәжірибе мен білімді игеруге, өзіңнің зияткерлік және басқа да қабілеттеріңді дамытуға болады. Мектеп жасындағы баланың психикалық қасиеттері мен жалпы тұлғалылық қасиеттерін қалыптастыруды қамтамасыз ететін негізгі іс-әрекет – бұл оқу, танымдық іс-әрекет. Сонымен қатар, ол жеке даму функциясын тек дамыған кезде, яғни бастауыш мектеп жасында жүзеге асырады. Мектепке дейінгі балалық шақтың соңғы жылдарында, мектепке келгенге дейін балада пайда болатын психологиялық қасиеттер мектептің алғашқы төрт жылында дамиды, бекітіледі және жасөспірімнің басында көптеген маңызды жеке қасиеттер қалыптасады.

Педагогика ғылымында көбірек көңіл бөлінетін мәселелердің бірі – оқу іс-әрекеті процесінде оқушылардың ақыл-ой дамуының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу. Оқушылардың зияткерлік даму деңгейінің қоғам талаптарына және сонымен бірге жеке тұлғаны дамытудың тиімді тәсілдеріне сәйкестігін үнемі қамтамасыз ету жолдарын іздеу мәселесі қазіргі заманғы педагогикалық ғылым мен практика үшін өзекті болып табылады.

Қазіргі уақытта оқытуды түсіндіру оқушылардың белгілі бір білім, білік жүйесін қалыптастырумен ғана шектелмейді. Білім беру жүйесі оқытуды жеке тұлғаның зияткерлік әлеуетін дамытуды барынша қамтамасыз ететіндей етіп ұйымдастыру міндетіне ие. Сондықтан таным процесінің психологиялық заңдылықтарын ескере отырып, қазіргі мектеп жағдайында жас ұрпақтың ақыл-ой тәрбиесі мәселесіне ерекше назар аудару керек.

«Даму» жалпы ғылыми тұжырымдамасының шекараларында «ақыл-ой дамуы» терминін уақыт өте келе жеке тұлғаның танымдық сипаттамаларында қарқынды болатын үздіксіз сандық және сапалық өзгерістердің процесі және нәтижесі ретінде анықтауға болады. Адамның дамуында сандық өзгерістердің сапалық және керісінше өзара ауысуының әмбебап философиялық заңының әсері көрінеді.

Әр түрлі психологиялық мектептерге жататын көптеген ғалымдардың зерттеулері танымдық психикалық процестердің ерекшеліктерімен байланысты ақыл-ой дамуының көрсеткіштерін іздеуге бағытталған. Негізінен, бұл еңбектерде ойлау мен есте сақтаудың сипаттамалары берілген, өйткені бұл адамның танымдық сферасының жұмыс істеуінің түпкі мақсаты ретінде қарастырылатын кіріс ақпаратын игеруді және адамның қоршаған ортаға бейімделуін қамтамасыз ететін ойлау мен есте сақтаудың психикалық функциялары. Ақыл-ой даму деңгейінің көрсеткіштері ретінде: логикалық ойлау; ішкі іс-қимыл жоспары; білім және ақыл-ой операциялары; абстрактілі қатынастармен жұмыс істеу, мазмұнды жалпылау, теориялық ойлау.

Ақыл-ой дамуының көрсетілген көрсеткіштері толық емес, дамудың белгілі бір кезеңдерінде жеке тұлғаның когнитивтік саласының ерекшеліктерін толық көрсетеді. Алайда, ақыл-ой дамуының деңгейлерін сипаттайтын шығармашылық ойлау көрсеткіштерін ерекше атап өткен жөн: материалды проблемалық жағдайда шығармашылық түрлендіру (Р.Т. Алкеева) [3]; зияткерлік бастама нақты тапсырманың талаптарынан тыс жаңа білімді іздеуді жалғастыру ретінде (Г.Ш. Омаркулова) [4]; ойлаудың икемділігі, шешудің жаңа тәсілдерін таба білу (Д.А. Болысбаев) [5]; болжау, мақсат қою (А.В. Брушлинский) [6], ақыл-ой қызметінің жүйелілігі мен серпінділігі (Ю.А. Самарин) [7]. Бұл көрсеткіштер өнімді ақыл-ой белсенділігінің табиғатын түсіну үшін өте маңызды.

Ақыл-ой дамуының көрсетілген көрсеткіштері толық емес, дамудың белгілі бір кезеңдерінде жеке тұлғаның когнитивтік саласының ерекшеліктерін толық көрсетеді. Ақыл-ой дамуының деңгейлерін сипаттайтын ақыл-ойлау көрсеткіштерін ерекше атап өткен жөн:

– проблемалық жағдайдағы материалды шығармашылық түрлендіру;

– зияткерлік бастама нақты тапсырманың талаптарынан тыс жаңа білімді іздеуді жалғастыру ретінде;

– ойлаудың икемділігі, шешудің жаңа тәсілдерін таба білу;

– болжау, мақсат қою, ақыл-ой қызметінің жүйелілігі мен серпінділігі.

Бұл көрсеткіштер өнімді ақыл-ой белсенділігінің табиғатын түсіну үшін өте маңызды. Біздің зерттеуімізде біз бұл ерекшеліктерді тәжірибелік-эксперименттік қызмет тиімділігінің көрсеткіштері ретінде қарастырдық.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс Павлодар қаласының №24 мектебінің базасында жүргізілді. 3-сынып оқушылары кешенді диагностикадан өтті. Экспериментке 50 оқушы қатысты. Көрсеткіштердің диагностикасы келесі әдістердің көмегімен жүргізілді: бақылау, зияткерлік тесттер, оқушыларды оқу іс-әрекетінің нәтижелерін талдау. Психикалық даму көрсеткіштері бойынша диагностика жүргізілді. 1-кестеде анықтау кезеңіндегі диагностиканың нәтижелері көрсетілген.

Анықтау кезеңіндегі диагностика көрсеткендей (1 кесте), оқушылардың көпшілігінде мұндай көрсеткіштердің даму деңгейі төмен болып шықты: ойлаудың икемділігі, шешудің жаңа тәсілдерін таба білу (бұл экспериментке қатысушылардың жалпы санының 62 пайызы); болжау, мақсат қою, ақыл-ой қызметінің жүйелілігі мен серпінділігі (бұл экспериментке қатысушылардың жалпы санының 66 пайызы). Диагностика қорытындысы бойынша одан әрі жұмыс істеу үшін эксперименталды және бақылау топтар анықталды.

Кесте 1. Диагностика нәтижелері

Көрсеткіштері	Даму деңгейлері (оқушылардың саны, %)		
	жоғары	орта	төмен
проблемалық жағдайдағы материалды шығармашылық түрлендіру	9 (18%)	29 (58%)	12 (24%)
зияткерлік бастама нақты тапсырманың талаптарынан тыс жаңа білімді іздеуді жалғастыру ретінде;	13 (26%)	29 (58%)	8 (16%)
ойлаудың икемділігі, шешудің жаңа тәсілдерін таба білу;	6 (12%)	13 (26%)	31 (62%)
болжау, мақсат қою, ақыл-ой қызметінің жүйелілігі мен серпінділігі.	7 (14%)	10 (20%)	33 (66%)

Ақыл-ой дамуының осы көрсеткіштерін жақсарту үшін қалыптастырушы эксперименттің стратегиясын анықтау қажет. Біз ақыл-ой дамуының өзекті теориялары мен тұжырымдамаларын қарастырдық.

Жеке тұлғаның психологиялық табиғаты мен ақыл-ой дамуының механизмін түсіну үшін мектеп пәндерінің мазмұны шегінде тиісті деңгейдегі жүйелерге ассоциацияларды біріктіру сипатына байланысты біртіндеп күрделене түсетін ақыл-ой белсенділігінің деңгейлерін анықтау және жүйелеу маңызды болып көрінеді. Алғаш рет психикалық белсенділіктің біртіндеп күрделене түсетін процесін көрсететін деңгейлерді жіктеуді Ю.А. Самарин алға тартты, ол нәтижелі ақыл-ой әрекетінің жүйелік-динамикалық сипатын ашты [7, Б. 198]. Ақыл-ой белсенділігінің жүйелілігі мен динамикасы әртүрлі қауымдастықтардың қалыптасуының күрделі және қарама-қайшылықты процесі ретінде қарастырылады, бұл олардың жалпылануы мен сарапануында күрделене түседі. Ассоциациялар сөздің кең мағынасында психикалық процестердің қарапайымнан күрделіге дейін, шындықта бар қатынастарды көрсететін өзара байланысын білдіреді. Бұл мағынада ассоциативті байланыстар мен олардың диссоциациялану процестері әртүрлі өмірлік жағдайларда оны тез жұмылдыруға жарамды ақпаратты адам миында жүйелі түрде сақтаудың негізін құрайды.

Өзара байланысты психикалық процестердің жүйелік-динамикалық сипаты психикалық белсенділіктің нақты жағдайларында көрінеді. Осы деңгейлердің әрқайсысында адам алдын-ала ұйымдастырылған ассоциативті жүйелермен (реттелген қауымдастықтар мен диссоциациялар) жұмыс істейді. Бұл жүйелер оның әр түрлі деңгейлеріндегі психикалық белсенділік процесін анықтайды және алдын-ала анықтайды.

Ақыл-ой дамуының педагогикалық мәселесі – мұғалім мен оқушының бірлескен дамуы. Бұл педагогикалық мәселені шешу және

қазіргі мектептегі білім беру процесінің сапасын жақсарту оқушылардың ойлауын дамытудың заманауи психологиялық-педагогикалық әдістерін және субъектілердің шығармашылық бірлескен танымдық іс-әрекетінің жағдайларын дамытумен байланысты. Оқушылардың ақыл-ой дамуы мәселесін шешудегі маңызды педагогикалық міндет – бұл оқу бағдарламаларының мазмұнына сәйкес оларға жаңа білім беру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың мектептен тыс алған білімдерін оқу процесінде, жеке өмір тәжірибесінде, кітап оқу, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас жасау арқылы максималды есепке алу. жеке іс-әрекеттері мен жеке басының нәтижесінде бақылау. Мұғалім оқушылардың қолындағы қауымдастықтарды жоғары деңгейге көтеруі керек, яғни оқушылардың жеке білімдерін табиғат пен қоғам туралы білім жүйесіне қосу керек. Бұл білімді тиісті ғылыми білім жүйесіне қосу ақыл-ой белсенділігінің тұтастығын қалыптастырады және жеке тұлғаның ақыл-ой дамуының негізі болып табылатын оқушылардың өнімді ойлауының дамуына ықпал етеді. Ақыл-ойды қалыптастыра отырып, мұғалім оқушылардың білімін кеңейтіп, жүйелеп қана қоймай, жеке тұлғаны жан-жақты дамытады.

Ойлау процесінің динамикалық сипаттамаларына келетін болсақ, оқушының білімі неғұрлым терең болса, соғұрлым олар жүйеленген сайын, ақыл-ой әрекетінің өзі неғұрлым ерекше және нәтижелі болатындығын ескерген жөн.

Осының бәрінен туындайтын танымдық мәселені шешу барысында ойлана білу, бір жағынан, мәселенің шартымен белгіленген білім жүйесін көбейте және сақтай білу, екінші жағынан, белгілі білім жүйесінен асып түсе білу, олардың түбегейлі жаңа жүйесін өзгерте және құра білу, ең алдымен, мүмкін болатын нәрсе. біртіндеп ашылатын және өзгеретін сұрақтардан тапсырмаға және оның мақсаттарына. Шын мәнінде, бұл, біздің ойымызша, оқушылардың қарқынды ақыл-ой дамуына бағытталған оқу процесін ұйымдастырудың негізгі психологиялық талаптарының бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жарықбаев, Қ.Б. Қазақ тәлім-тәрбиесі / Қ.Б. Жарықбаев. – Алматы: Санат, 2011. – 190 б.

2. Жарықбаев, Қ.Б. Жалпы психология / Қ.Б. Жарықбаев. – Алматы, 2006. – 350 б.

3. Алкеева, Р.Т. Қазақ тілі сабағында проблемалық оқыту технологиясын пайдалану жолдары / Р.Т. Алкеева. – Алматы: Білім, 2016. – 180 б.

4. Омаркулова, Г.Ш. Зияткерлік оқыту жүйелері / Г.Ш. Омаркулова, Г.К. Омаржанова, А.Д. Тулегулов // Интернаука. – 2020. – №7. – 8-10 б.

5. Болысбаев, Д.А. Шығармашылық ойлау әдісі және ою-өрнектегі көркемдік ойлау жүйесі / Д.А. Болысбаев // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2021. – Т. 2. – №120. – 188-199 б.

6. Брушлинский, А.В. Субъект: мышление, учение, воображение / А.В. Брушлинский. – М.: Наука, 2001. – 340 с.
7. Самарин, Ю.А. Очерки психологии ума / Ю.А. Самарин. – М.: Сфера, 2003. – 242 с.

Н.Ш. Канафина
студент Павлодарского педагогического университета г. Павлодар,
Ж.Т. Измайлова
научный руководитель: *старший преподаватель ОП СП ВШП г. Павлодар*

СИТУАЦИЯ УСПЕХА В ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ

Аннотация*. Главный смысл деятельности учителя состоит в том, чтобы создать каждому воспитаннику ситуацию успеха. Здесь важно разделить понятия «успех» и «ситуация успеха». Ситуация – это сочетание условий, которые обеспечивают успех, а сам успех – результат подобной ситуации. Ситуация это то, что способен организовать педагог: переживание же радости, успеха нечто более субъективное, скрытое в значительной мере взгляду со стороны. Задача учителя в том и состоит, чтобы дать каждому из своих воспитанников возможность пережить радость достижения, осознать свои возможности, поверить в себя.*
Ключевые слова*: Ситуация успеха*

Аннотация*. Мұғалім іс-әрекетінің негізгі мақсаты – әрбір оқушының табысқа жету жағдайын жасау. Бұл жерде «табыс» және «сәтті жағдай» ұғымдарын ажырату маңызды. Жағдай – бұл табысқа жетуді қамтамасыз ететін жағдайлардың жиынтығы, ал табыстың өзі осындай жағдайдың нәтижесі. Жағдай – мұғалім ұйымдастыра алатын нәрсе: қуаныш тәжірибесі, сәттілік – бұл сыртқы көзқарастан жасырынырақ субъективті нәрсе. Мұғалімнің міндеті – әрбір шәкіртіне жетістік қуанышын сезінуге, өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға, өзіне сенуге мүмкіндік беру.*
Түйінді сөздер*: Жетістік жағдайы*

Annotation*. The main purpose of the teacher's activity is to create a situation of success for each pupil. It is important to separate the concepts of "success" and "success situation" here. A situation is a combination of conditions that ensure success, and success itself is the result of such a situation. The situation is something that the teacher is able to organize: the experience of joy, success is something more subjective, hidden to a large extent from outside view. The teacher's task is to give each of his students the opportunity to experience the joy of achievement, to realize their capabilities, to believe in themselves.*
Key words: *Success situation*

Умственная отсталость – это не просто «малое количество ума», это качественные изменения всей психики, всей личности в целом, явившиеся результатом перенесенных органических повреждений центральной нервной системы. Это такая атипия развития, при которой страдают не только интеллект, но и эмоции, воля, поведение, физическое развитие. Такой диффузный характер патологического развития умственно отсталых детей вытекает из особенностей их высшей нервной деятельности.Нарушения высшей нервной деятельности, недоразвитие психических процессов являются причиной ряда специфических особенностей личности детей с нарушениями развития. Как показывают данные исследований, у умственно отсталых на всех этапах процесса познания имеют место элементы недоразвития. В результате эти дети получают неполные, а порой искаженные представления об окружающем, их опыт крайне беден. В отличие от сверстников с нормальным интеллектом, умственно отсталых характеризует ограниченность представлений об окружающем мире, примитивность интересов, потребностей и мотивов. Снижена активность всей деятельности. Эти черты личности затрудняют обучение и формирование правильных отношений со сверстниками и взрослыми.

Умственная отсталость поддается коррекции. В.И. Лубовский, М.С. Певзнер и др. отмечают положительную динамику в развитии умственно отсталых детей при правильно организованном врачебно-педагогическом воздействии в условиях специальных (коррекционных) учреждений.

Основной задачей педагогического коллектива в учреждениях такого типа является поиск форм и методов коррекционно-развивающего процесса, способного вовлечь ребенка с нарушениями развития в учебную деятельность, облегчить ему моменты усвоения и освоения умений и навыков.

К.Д. Ушинский отмечал, что первой заповедью воспитания является необходимость датьдетям радость труда, успеха в учении, пробудить в них чувство гордости и собственногодостоинства за свои достижения.

Сухомлинский В.А. отмечал, что живительным воздухом для слабенького огонькажажды знаний является только успех ребенка в учении, только гордое осознание и переживание той мысли, что он сделал шаг вперед. Методы, используемые педагогом вучебной деятельности, должны вызывать интерес у ребенка к познанию окружающего мира, а школа стать школой радости: радости познания, радости творчества, радости общения.

Одна из базовых задач в профессии учителя – создать каждому ученику ситуацию успеха. Здесь важно разделить понятия «успех» и

«ситуация успеха». Ситуация – это сочетание условий, которые обеспечиваютуспех, а сам успех – результат подобной ситуации.

С педагогической точки зрения ситуация успеха – это такое целенаправленное, организованное сочетание условий, при которых создается возможность достичь значительных результатов в деятельности как отдельно взятой личности, так и коллектива в целом.

Доктор педагогических наук Белкин А.С., убежден в том, что лишив ребенка веры в себя, порой сказав одно неосторожное слово, сделав один непродуманный шаг, учитель может надломить ребенка так, что потом не помогут никакие воспитательные ухищрения.

Успех в учении – единственный источник внутренних сил ребенка, рождающий энергию для преодоления трудностей, желания учиться. Учение требует от ученика настойчивости, силы воли, и не всякие знания заинтересуют и увлекут ребёнкас интеллектуальной недостаточностью. Чем чаще ребенок ощущает педагогическую поддержку и испытывает ситуацию успеха в учебном процессе, тем больше вероятность успешного обучения в будущем. Учитель обязан видеть и оценивать результат каждого ребенка, а также оценивать усилия, которые затрачивает ребенок в достижении конкретного результата.

Создавая ситуацию успеха, педагог может раскрыть задатки, способности, скрытые во внутреннем мире ребенка.

Переживание учеником ситуации успеха:

– повышает мотивацию учения и развивает познавательные интересы, позволяет ученику почувствовать удовлетворение от учебной деятельности;

– стимулирует к высокой результативности труда;

– корректирует личностные особенности (тревожность, неуверенность, самооценка);

– развивает инициативность, креативность и активность;

– поддерживает в классе благоприятный психологический климат.

Чтобы дети шли в школу с удовольствием, нужно придерживаться простых вещей: улыбка и искренняя радость учителя от встречи с ребенком, обращение к ребенку по имени, набор письменных принадлежностей на парте, благодарность за оказанную помощь, выслушанный рассказ о наболевшем,отмечать каждую их маленькую победу, т.е. создание атмосферы уважения и доброжелательности, принятия ребенка таким, какой он есть.

Во время урока держать под контролем работу каждого и стараться вовремя оказать помощь, подбодрить, высказать уверенность в том, что ученик справится с заданием. Всегда стараться придать значимость успехам каждого ребёнка: говорить об этом детям как о радостном для всех событии, при всех поздравлять ребёнка с успехом, по окончании

всегда анализировать выполненные задания. Не торопиться поставить оценку, дать возможность дописать, исправить работу. Это воспитывает уважение к собственному труду и повышает личностную самооценку ребенка, укрепляет уверенность в себе, в своих интеллектуальных возможностях, формирует его собственное «Я».

Цепочка действий для создания ситуации успеха:

– установка на деятельность (эмоциональная подготовка, проба, напоминание) –мотивационныйэтап;

– обеспечение деятельности (создание условий для успешного решения задания) – организационный этап;

– сравнение полученных результатов с ожиданиями учащегося – результативный этап.

Создание ситуации успеха на мотивационном уровне. Исследования психологов показали, что уровень усвоения ребенком знаний напрямую зависит от уровня формирования и мотивации обучения. Нам всем известен тезис о том, работа учителя на уроке без мотивации учащихся и их личностных обстоятельств – равноценна работе в пустом кабинете. Таким образом, перед каждым учителем стоит задача формирования установки у учеников на успешное выполнение задания, на чувство сотворчества и сопричастности к действию, преодоление трудностей, которые могут возникнуть на пути или в процессе действия. Иначе говоря, учитель обязан формировать мотив достижений ученика.Учитель может предложить разные мотивы достижения:

– желание решать самостоятельно интересные задачи,

– завоевать авторитет у своих товарищей,

– стать лидером,

– рассматривать свою деятельность с точки зрения ее полезности для себя в будущем и полезности другим людям,

– установить новые контакты с теми, кто с легкостью решает подобные задачи.

На этапе мотивации учебной деятельности учитель, опираясь на эмоциональную память учащихся, организовывает ситуации с целью актуализации или нейтрализации эмоций для дальнейшей деятельности. Именно этот этап называют психологическим. Здесь полезным будет использование психолого-педагогических приемов:

1. Эффект Розенталя или эффект «навеевания»: Ты это сможешь, тебе это обязательно удастся. Если педагог будет убеждать ученика и на первых порах поддержит его (отследит, проконтролирует), то успех обязательно придет.

2. Прием «Эмоциональное поглаживание» – констатация любого даже малого успеха ребенка, который даст силу поверить в возможность

получить положительный результат, вера в себя и свои силы, открытость учителя для доверия и сопричастности к успеху.

3. Прием «Анонсирование» – репетиция будущего действия, создающая психологическое настроение уверенности. Это дополнительные задания (по аналогии) для класса и индивидуальные для отдельных учащихся. Желательно оглашать заранее вопросы для самостоятельной работы и называть фамилии учащихся, которых учитель хочет опросить по теме, отдельных параграфам. Можно провести пробную контрольную работу.

4. Прием «Равняйсь!» содержит такие шаги:

– Психологическая атака;

– Эмоциональное блокирование;

– Выбор главного направления;

– Выбор равных возможностей;

– Неожиданное сравнение;

– Стабилизация.

Этот прием заключается в том, чтобы учитель блокировал допущения о неудаче в одной отрасли деятельности ученика, отвлекалось его внимание от очередного неуспеха, учитель обязан найти тот вид деятельности, который ученику по силам и он сможет реализовать себя успешно, тем самым обеспечив себе успех.

Создание ситуации успеха на организационном этапе. Задача учителя – заинтересовать познавательным процессом учащегося.

На этом этапе многие дети переживают психологический стресс, отражается он во внутреннем конфликте:

ЗАДАНИЕ ВЫПОЛНИТЬ НУЖНО, НО НЕ ХВАТАЕТ ЗНАНИЙ.

Тут особенно важна помощь учителя – правильно включиться в работу, преодолеть страх или утомление, стимулировать деятельность. У детей, которые требуют организационного контроля, учитель обязан контролировать начало и завершение работы, интеллектуально и эмоционально поддерживая ребенка.

Ученикам, требующим помощи в процессе выполнения работы, необходимо одобрение отдельных элементов процесса, их поэтапное выполнение только стимулируется.

Ученикам, которые самостоятельно прекрасно справляются с работой нужно обеспечить право выбора задания повышенной сложности.

Конкретные обстоятельства обусловят выбор тех или иных приемов для создания ситуации успеха. К ним могут относиться и такие приемы:

– Эмоциональное снятие напряжения,

– Смена видов деятельности,
– »скорая помощь»,
– Подсказка,
– Помощь зала,
– Подглядывание в учебник (на счет учителя)

Виды ситуации успеха. Методика их реализации.

1. Прием «Даю шанс». Заранее подготовленная ситуация, в которой ученик неожиданно для себя может открыть свои возможности.

2. Прием «Следуй за нами». Диагностика интеллектуального фона коллектива, выбор спонсора знаний, фиксация результатов и его оценка.

3. Прием «Эмоциональный всплеск». Полезен тем ученикам, которые эмоционально реагируют на похвалу и критику. Задача учителя – высвободить энергию, перенаправить ее в цепочку действий своим добрым словом поддержки.

4. Прием «Навеевание». Прием построен на точном расчете – выбор источника интеллектуального возбуждения: реализованная или неожиданная радость ученика; поддержка педагога; создание ситуации соревновательности; новые стимулы для саморазвития каждого.

5. Прием «Эврика». Прием создания условий, при которых ученик, выполняя задание, неожиданно открывает свои возможности, неизвестные ему до этого. Задача учителя – увидеть это, поддержать ученика и поставить перед ним новую цель, оговорив алгоритм действий с учащимся для достижений успеха. Скрытно.

6. Прием «Специальная ошибка». Использовать с учетом возраста и личностных характеристик ребенка. Обязательно использовать знакомый или ранее изученный материал.

Создавая ситуацию успеха на уроке учитель дает каждому из своих воспитанников возможность пережить радость достижения, осознать свои возможности, поверить в себя. Без ощущения успеха у ребенка пропадает интерес к школе и учебным занятиям.

Список использованных источников

1. Азаров, Ю.П. Радость учить и учиться / Ю.П. Азаров. – М.: Политиздат, 1989.

2. Белкин, А.С. Ситуация успеха. Как ее создать? [Текст] / А.С. Белкин. – М.: Просвещение, 1991. – 196 с.

3. Бланк, Т.В. Формирование положительной мотивации как фактора успеха учебной деятельности младших школьников [Текст] / Т.В. Бланк // Начальное обучение и воспитание: научно-методический журнал. – 2009. – №16. – С. 2-9.

4. Сухомлинский, В.А. Сердце отдаю детям. – К.: Рад.шк., 1988.

5. Ильницкая, И.А. Проблемные ситуации и пути их создания на уроке. – М., 1985.

Д.Б. Магзумова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Б.Г. Сарсенбаева
научный руководитель:
кандидат педагогических наук, профессор, г. Павлодар

РАБОТА ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА С ПОДРОСТКАМИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Аннотация. *В статье раскрыто содержание, формы, принципы и задачи работы педагога-психолога с подростками девиантного поведения. Представленный материал имеет экспериментально-обобщающий характер психолого-педагогической деятельности школьного психолога. Даётся представление, о имеющихся наработках и педагогическом опыте. Информация изложена в доступной форме с соблюдением принципа научности.*
Ключевые слова: *Девиантное поведение, подростковый возраст, уровень агрессивности, коррекция, тренинговые занятия, индивидуально-психологические особенности.*

Аннотация. *Мақалада педагог-психологтың девиантты мінез-құлықты жасөспірімдермен жұмысының мазмұны, формалары, принциптері мен міндеттері ашылған. Ұсынылған материал мектеп психологының психологиялық-педагогикалық іс-әрекетінің эксперименттік-жалпылау сипатына ие. Қолда бар әзірлемелер мен педагогикалық тәжірибе туралы түсінік беріледі. Ақпарат ғылыми сипаттағы принципті сақтай отырып, қолжетімді нысанда ұсынылады.*
Түйін сөздер: *Девиантты мінез-құлық, жасөспірімдік, агрессивтілік деңгейі, түзету, тренинг сабақтары, жеке психологиялық ерекшеліктері.*

Annotation. *The article reveals the content, forms, principles and tasks of the work of a teacher-psychologist with adolescents with deviant behavior. The presented material has an experimental-generalizing character of the psychological and pedagogical activity of a school psychologist. An idea is given of the available developments and pedagogical experience. The information is presented in an accessible form in compliance with the principle of scientific character.*
Key words: *Deviant behavior, adolescence, level of aggressiveness, correction, training sessions, individual psychological characteristics.*

Сегодня всё современное воспитание направлено на то, чтобы ребенок был удобен, последовательно, шаг за шагом, стремятся усыпить, подавить, истребить все, что является волей и свободой ребенка, стойкостью его духа, силой его требований. «Трудный подросток» – подчас всего лишь неудобный для взрослых. Имеется в виду предрасположенность взрослых к собственному психологическому удобству в отношениях с подростком.

Итак,начнём с такой формы поведения, как девиантное поведение – это система поступков, отклоняющихся от общепринятой или подразумеваемой нормы. (Невский И.А.) Девиантное поведение подразделяется на две большие категории:

а) Во-первых, это поведение, отклоняющееся от норм психического здоровья, подразумевающее наличие явной или скрытой психопатологии.

б) Во-вторых это антисоциальное поведение, нарушающее какие-либо социальные и культурные нормы, особенно правовые, когда такие поступки сравнительно незначительные, их называют правонарушениями, а когда серьезны и наказываются в уголовном порядке, преступлениями [1].

Соответственно, говорят о делинквентном(противоправном) и криминальном (преступном) поведении. Юношеский возраст вообще и ранняя юность в особенности, представляют собой группу повышенного риска. Давайте, разберемся каковы причины? Сказываются внутренние трудности переходного возраста, начиная с психогормональных процессов и заканчивая перестройкой Я-концепии.

Подростковая агрессия – чаще всего, следствие общей озлобленности и пониженного самоуважения в результате пережитых жизненных неудач и несправедливостей (бросил отец, плохие отметки в школе, отчислили их спортивной секции и т.п.). Поэтому школьному психологу необходимо обращать внимание на общее эмоциональное состояние учащихся, меняющиеся семейные обстоятельства, взаимодействовать с родительским коллективом для своевременного выявления трудной жизненной ситуации. Проводить в течение учебного года диагностико-коррекционные мероприятия по выявлению семей, где детско-родительские отношения нуждаются в коррекции, адресной социально-психологической помощи, установлении положительного климата. Подростковые и юношеские акты вандализма и жестокости, как правило,совершаются сообща, в группе. Роль каждого в отдельности при этом как бы стирается, личная моральная ответственность устраняется («А я что?-как все!»). Совместно совершаемые антисоциальные действия до состояния эйфории, которую потом, когда возбуждение проходит, сами подростки ничем не могут объяснить.

Рассмотрим практические формы и методы работы педагога-психолога по профилактике девиантного поведения таких подростков. Так как профилактика девиантного поведения – это комплекс мероприятий, направленных на его предупреждение, поэтому следует принимать во внимание возрастные особенности участников процесса. В рамках учебного заведения профилактика девиантного поведения проводится как с самими учащимися, так и с их родителями. В начале

учебного года составляется годовой перспективный план по всем направлениям психологической работы, который охватывает все вышеуказанные категории. Содержание плана носит характер этапности и системности, именно такой принцип позволяет достичь максимального эффекта в данном направлении.

В своей деятельности педагог-психолог обязательно должен использовать комплекс различных методов, средств и форм работы, т.е. осуществить стратегию социально-педагогической деятельности по профилактике девиантного поведения.

Формы работы педагога-психолога: индивидуальные – это формы, которые обеспечивают выбор элементов педагогической системы, а также темпа учебно-воспитательной деятельности с учетом индивидуальных различий учащихся, уровня развития их способностей и потенциальных возможностей; групповые – формы, благодаря которым учащийся приобретает опыт группового взаимодействия и отрабатывает навыки сотрудничества, взаимной ответственности, конструирования межличностных отношений в совместной деятельности [2].

Также деятельность психолога по профилактике девиантного поведения осуществляется через систему классных часов, общешкольных мероприятий, с помощью индивидуальных бесед, что способствует формированию у учащихся представлений об адекватном поведении, о здоровой, не склонной к правонарушениям личности.

Индивидуальная работа с девиантными подростками заключает в себе:

– Выявление причин отклонений в поведении;

– Беседы педагога-психолога, социального педагога, классного руководителя, администрации школы с подростком;

– Приглашение на Совет по профилактике правонарушений;

– Вовлечение в творческую жизнь класса, школы, в кружки, секции;

– Проведение тренинговых занятий с данной категорией обучающихся.

В практической деятельности школьный психолог использует различные методы, такие как:

а) методы диагностики личности, семьи, социума;

б) словесные методы (рассказ, беседа, объяснение, дискуссия, лекция);

в) методы воспитания (убеждение, приучение, внушение, поощрение и наказание, мотивирования и приобщения к действию, положительный пример, метод содействия и сотворчества и др.);

г) организационно-распорядительные методы (инструктирование, регламентирование, нормирование, контроль и проверка исполнения, критика).

Метод, используемый психологом, определяется:

– проблемой подростка; особенностями личности; состоянием взаимоотношений в семье подростка;уровнем социальной адаптации; возможностями самого специалиста.

Диагностический инструментарий психолога включает в себя как социологические, так и психологические методики. Также большой интерес представляют всевозможные отчеты, справки, таблицы, документы, медицинские карты учащихся, прочая документация, которая всегда имеется в наличии в любом образовательном учреждении [3].

Экспериментальное исследование и изучение возможностей профилактики девиантного поведения подростков в школе.

Экспериментальное исследование проводилось на базе общеобразовательной школы КГУ «Иртышская СОШ№2». Оно было направлено на выявление склонности учащихся к девиантному поведению, определения уровня агрессивности. В эксперименте участвовали учищиеся 6, 7 классов в количестве 45 человек.

Была использованаметодика Басса-Дарки, направленная на иизучение уровня агрессивности учащихся.

Целью проводимого исследования было: выявление причин, оказывающих влияние на развитие девиантных форм поведения учащихся.

Анализ и интерпретация группового тестирования по проведенной методике: Изучение уровня агрессивности по Бассу – Дарки:

Тест состоял семидесяти пяти вопросов, на которые испытуемые должны отвечать только «да» или «нет». Для обработки данного теста имеется ключ.

Обработка вопросника Басса-Дарки производилась при помощи индексов различных форм агрессивных и враждебных реакций, по измеряемым шкалам:

– Физическая агрессия;
– Косвенная агрессия;
– Раздражение;
– Негативизм;
– Обида;
– Вербальная агрессия;
– Угрызение совести;
– Чувство вины [4].

В ходе эксперимента были получены следующие результаты: которые были обработаны и интерпретированы в соответствии с ключами методики.

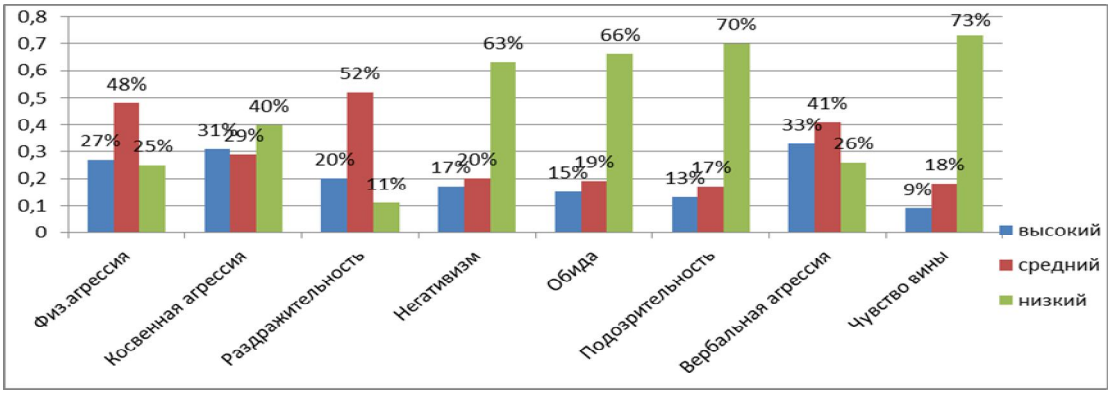

Рисунок 1. Результат группового тестирования по шкалам в %

Общие полученные данные показывают, что девиантным подросткам больше присуща (по пунктам):

1. Косвенная агрессия – 7,1 балла, говорит о том, что подростки могут проявить вспышку гнева, ярости, эгоцентризма.

2. Физическая агрессия у таких подростков высокая и составляет 6,9 балла, т.е. такие дети могут использовать свою физическую силу против другого лица. В силу своих индивидуально психологических особенностей.

3. Подростки, имеющие девиантное поведение не имеют доверия ни к кому, убеждены в своей ненужности, желании принести только неприятности. Данные показывают, что подозрительность у подростков составляет 6,2 балла.

4. Полученные данные показывают, что обида у подростков, склонных к противоправному поведению, составляет 6,1 балла. Это высокий показатель.

5. Чувство вины у таких подростков равна, 5,3 балла. За свои поступки и мысли часто никакого чувства вины не испытывают, а наоборот ищут оправдания своим действиям ассоциативного характера.

6. Вербальная агрессия – 4,6 б. Часто кричат, т.е. используют повышенные тона

7. Также тестирование показало, что девиантные подростки вспыльчивы, резки и грубы, так как имеется несформированность в регулятивной сфере, низкий уровень самоконтроля. Данные показывают, что раздражение у девиантных подростков составляет 4,1 б. А это свидетельствует об уровне ближе к высокому, а значит, подростки с таким уровнем подвержены, эмоциональной возбудимости, ярости, крику, отрицанию.

8. Негативизм, который заключается в пассивной или активной борьбе против установившихся законов и обычаев у девиантных

подростков, склонных к противоправному поведению, не так высок. Он составляет 3,3 балла.

Таким образом, проведенный эксперимент был направлен на изучение агрессивности, как фактора опосредующего девиантное поведение в подростковой среде.

На основе полученных результатов исследования можно дать общие рекомендации педагогическому коллективу по работе с детьми, имеющими высокие отрицательные показатели по измеряемым шкалам, и соответственно склонность к девиантному поведению. 1. Необходимо провести с помощью психолого-педагогических служб школы индивидуальные психологические консультации, направленные на выявление кризисной ситуации у учащихся показавшие высокие показатели, с целью оказания квалифицированной адресной помощи им. 2. Педагогическому коллективу постоянно способствовать вовлечению учащихся старших классов во внеклассную работу школы, класса, кружковую деятельность. 3. Организовать семейные мероприятия, направленные на формирование командного духа и поддержания семейных традиций, сплоченности. 5. Активизировать тренинговую работу в школе.

Таким образом, делая вывод можно констатировать, что в проведенном исследовании отмечается опосредованность особенностей девиантного поведения индивидуально-психологическими особенностями личности подростка, выраженностью эмоционально-волевой сферы, негативизмом, обидчивостью.

Список использованных источников

1. Абдыкаримов, Б.А. Оспанов Проблемы девиаций среди несовершеннолетних: Методическое пособие / Б.А. Абдыкаримов, Ж.Б. Байсеитова, А.К. Сатынская, С.С. Оспанов. – Астана, 2008.

2. Ессей, Н. Теоретические основы проблемы профилактики девиантного поведения детей группы риска: Методическое пособие / Н. Есей, С.В. Власенко. – СКГУ им. М. Козыбаева, 2014.

3. Концепция правового обучения учащейся молодёжи в В Республике Казахстан. – Астана, 2010.

4. Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан. – Астана, 2009

Н.Ж. Бисембаева
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
А.К. Мурзатаева
научный руководитель:
магистр педагогических наук, г. Павлодар

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЧИН КОНФЛИКТНОСТИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КОЛЛЕКТИВЕ

Аннотация *Статья посвящена исследованию причин конфликтности в педагогическом коллективе. Авторы статьи предлагают результаты изысканий, в ходе которых анализировали теоретические основы конфликтологии. Рассмотрены причины конфликта, показаны способы развития у учителей устойчивости в конфликтной ситуации. Статья может быть полезна школьным психологам, руководителям педагогических коллективов.*

Ключевые слова*: педагогический коллектив, конфликт, межличностное взаимодействие, психологическая устойчивость, управление конфликтом.*

Аңдатпа*. Мақала педагогикалық ұжымдағы жанжалдың себептерін зерттеуге арналған. Мақала авторлары конфликтологияның теориялық негіздерін талдаған зерттеулердің нәтижелерін ұсынады. Жанжалдың себептері қарастырылып, мұғалімдерде жанжал жағдайындағы тұрақтылықты дамыту жолдары көрсетілген. Мақала мектеп психологтарына, педагогикалық топтардың жетекшілеріне пайдалы болуы мүмкін.*

Түйінді сөздер*: педагогикалық ұжым, жанжал, тұлғааралық қарым-қатынас, психологиялық тұрақтылық, жанжалды басқару.*

Annotation *The article is devoted to the study of the causes of conflict in the teaching staff. The authors of the article receive the results of research, during which the theoretical foundations of conflictology are analyzed. Possible causes of the conflict, shown in the development of the leadership of the administration in a conflict situation. The article may be useful to school psychologists, leaders of pedagogical teams.*

Keywords*: teaching staff, conflict, interpersonal interaction, psychological stability, conflict management.*

Конфликт в психологии определяется как «столкновение противоположно направленных, несовместимых друг с другом тенденций, отдельно взятого эпизода в сознании, в межличностных взаимодействиях или межличностных отношениях индивидов или групп людей, связанное с отрицательными эмоциональными переживаниями» [1].

Конфликт может возникнуть между всем субъектами педагогического процесса: между учителями и учениками, учителями и родителями, среди учителей.

Рассмотрим, как проявляется конфликт в отношениях «учитель-ученик». Конфликт в педагогической деятельности часто выступает, как стремление учителя утвердить свою позицию и как протест ученика против несправедливого наказания, неправильной оценки его деятельности, поступка.

Конфликты в педагогической деятельности надолго нарушают систему взаимоотношений между учителем и учениками, вызывают у учителя глубокое стрессовое состояние, неудовлетворенность своей работой. Такое состояние усугубляется сознанием того, что успех в педагогической работе зависит от поведения учеников, появляется состояние зависимости учителя от «милости» учеников [2].

В.А. Сухомлинский так пишет о конфликтах в школе: «Конфликт между педагогом и ребенком, между учителем и родителями, педагогом и коллективом – большая беда школы. Чаще всего конфликт возникает тогда, когда учитель думает о ребенке несправедливо. Думайте о ребенке справедливо – и конфликтов не будет. Умение избежать конфликта – одна из составных частей педагогической мудрости учителя. Предупреждая конфликт, педагог не только охраняет, но и создает воспитательную силу коллектива» [3].

Педагогическая ситуация определяется Н.В. Кузьминой как «реальная обстановка в учебной группе и в сложной системе отношений и взаимоотношений учащихся, которую нужно учитывать при принятии решения о способах воздействия на них» [4].

В педагогических ситуациях перед учителем наиболее отчетливо встает задача управления деятельностью ученика. При ее решении учителю надо уметь вставать на точку зрения ученика, имитировать его рассуждения, понимать, как ученик воспринимает сложившуюся ситуацию, почему он поступил именно так.

В педагогической ситуации учитель вступает в контакт с учениками по поводу его конкретного поступка, действия в школе. В течение учебного дня учитель включается в широкий диапазон взаимоотношений с учениками по разным поводам: останавливает драку, предупреждает ссору между учениками, просит помочь в подготовке к уроку, включается в разговор между учениками, проявляя порой находчивость. В сложных ситуациях большое значение имеют эмоциональное состояние учителя и ученика, характер сложившихся отношений с соучастниками ситуации, влияние присутствующих при этом учеников, а результат решения всегда имеет определенную степень успешности по причине трудно прогнозируемого поведения ученика в зависимости от многих факторов, учесть которые учителю практически невозможно.

Основным звеном при разрешении педагогической ситуации мы считаем проведение ее психологического анализа. В этом случае учитель может раскрыть причины ситуации, не допустить ее перехода в длительный конфликт, т.е. в какой-то мере научиться владеть ситуацией, используя ее познавательные и воспитательные функции. Однако не следует считать, что психологический анализ разрешит все проблемы во взаимоотношениях. Его проведение лишь снизит число ошибок, которые допускают учителя, немедленно применяя меры воздействия на ученика в ходе возникшей ситуации. Такой анализ является лишь основой для выработки самостоятельных решений. Основной целью психологического анализа ситуации является создание достаточной информационной основы для принятия психологически обоснованного решения возникшей ситуации. Торопливая реакция учителя, как правило, вызывает импульсивный ответ ученика, приводит к обмену «словесными ударами», и ситуация становится конфликтной. Другой, не менее значимой целью такого анализа является переключение внимания с возмущения поступком ученика на его личность и ее проявление в деятельности, поступках и отношениях. Анализ помогает учителю избежать субъективизма в оценке поведения учеников. При разборе поступка, оценке поведения часто виноватым оказывается ученик, кто менее симпатичен учителю (для женщин-учителей этот критерий более значим), а поэтому учителя удивительно хорошо помнят даже мелкие нарушения дисциплины этими учениками. Такая позиция учителя приводит к тому, что он подменяет объективное изучение личностных качеств ученика перечнем тех проступков, в которых он был замечен раньше: у хорошего ученика вспоминаются хорошие поступки и мало придается значения плохим, а «трудный» ученик остается виновным [5].

Межличностное взаимодействие учителей, которое характеризуется объективной конфликтностью обусловлено совместным характером деятельности, также групповой динамикой и конфликтной стадией формирования педагогического коллектива.

Конфликтность в системе отношений «учитель – учитель» и «учитель – ученик» как объект психолого-педагогического исследования характеризуется на социально-психологическом уровне, на котором конфликты изучаются как явления взаимодействия людей. Данный тип социальных конфликтов протекает в сфере горизонтальных взаимоотношений, где конфликтующие стороны равны по статусу и возможностям принуждения, что является предпосылкой для их разрешения (А.В. Дмитриев, Ю.Г. Запрудский, В.Н. Кудрявцев и др.). С позиций системно-структурного анализа конфликт рассматривается

как определенное множество элементов (факторы и условия возникновения конфликтной ситуации, оппоненты, объект и предмет конфликта, мотивация оппонентов, конфликтная стратегия и тактика), взаимосвязь которых обусловливает целостное свойство конфликта разрушать или совершенствовать социальное взаимодействие. Снятие причин конфликтности, а, следовательно, и улучшение межличностных отношений в коллективе является важным резервом повышения эффективности коллективной профессиональной деятельности. Для разработки мероприятий по устранению причин конфликтности было проведено диагностирование уровня ее развития и особенностей, а также выявлены те факты, которые в данном коллективе могут быть использованы для коррекции, развития межличностных отношений в педагогическом коллективе.

Изучая различные теории о причинах конфликтов в педагогической среде, мы обобщили их в следующей типологии конфликтов педагогического социума:

1) конфликты совместной деятельности:

– деятельностные – объект конфликта (ценность) «достижение цели деятельности», предмет конфликта (проблема) «отсутствие профессиональной компетенции»;

– организационные – объект конфликта «достижение цели взаимодействия», предмет конфликта «рассогласование функциональной ответственности во взаимодействии»;

– когнитивные – объект конфликта «содержание и процесс межличностного взаимодействия», предмет конфликта «рассогласование ожиданий и наличного состояния межличностного взаимодействия»;

2) конфликты отношений:

– ценностно-ролевые – объект конфликта «социальная роль педагога», предмет конфликта «рассогласование ценностей межличностного взаимодействия»;

3) конфликты общения:

– этические конфликты – объект конфликта «нарушение этики сотрудничества», предмет конфликта «агрессия, эгоизм и превосходство».

Для воздействия на возникновение и развитие конфликтов между учителями решающее значение имеет учет параметра «влияние конфликта на развитие организации», который разграничивает конфликты на конструктивные (повышение стабильности функционирования организации в новых условиях внешней среды за счет перестройки ее функций и структуры и установления новых связей), стабилизирующие (устранение отклонений от нормы и закрепление

признаков устоявшейся нормы) и деструктивные (эскалация конфликтной ситуации) виды.

Главная задача воспитательной работы в отношении конфликтности педагогического социума состоит в обеспечении ее продуктивной направленности, которая предполагает использование спонтанно возникающих конфликтных ситуаций в качестве средства развития коллектива учебной группы и личности каждого студента.

Исследование объективности существования конфликтов в педагогической среде, их причин и типологии позволило дать определение понятия «конфликтности педагогического социума». Конфликтность педагогического социума – это совокупность социальных, учебно-организационных, личностных причин, вызывающих обострение объективных противоречий учебного и внеучебного взаимодействия учителей в конфликтах совместной деятельности, отношений и общения. Управление конфликтностью педагогического социума – это целенаправленное воздействие на недопустимый уровень конфликтности посредством сотрудничества педагогов и администрации школы в профилактике конфликтогенности и регулировании конфликтов с целью совершенствования взаимодействия учителей, их личностного развития, организации процесса обучения. Возможность разрешения проблем конфликтности мы видим в формировании опыта мирного разрешения конфликтов посредством участия в соответствующих процедурах и практикой включения конфликтологического аспекта в программу работы школьного психолога.

В профессии учителя личностный фактор имеет решающее значение. Личностная включенность в профессиональную деятельность как характерная особенность профессий «Человек-Человек» и как условие профессиональной успешности нередко приводит к профессиональным деформациям, выгоранию, повышенной внутриличностной конфликтности. С нашей точки зрения, в качестве субъективного фактора внутриличностной конфликтности педагога в определенной степени может выступать несформированность профессионально важных качеств, обеспечивающих успешность деятельности. Анализ основных положений позволил определить компетентность педагогов в разрешении конфликтов как интегративную характеристику личности, включающую совокупность взаимосвязанных компонентов (гностического, прогностического, рефлексивного, регулятивного, коммуникативного), содержащих знания, умения и профессионально важные качества, необходимые для управления межличностными конфликтами. Компетентность в разрешении конфликтов структурно представлена следующими компонентами: гностический, прогностический,

рефлексивный, регулятивный, коммуникативный. Гностический компонент включает знание о причинах, функциях развития и способах разрешения конфликтов; прогностический – умение предвосхищать возникновение межличностных конфликтов; рефлексивный – готовность к адекватному, объективному восприятию конфликтной ситуации, сведение к минимуму искажения информации, умение осуществлять рефлексию организации деятельности и отношений, динамики развития внутриличностных конфликтов; способность осуществлять рефлексию собственных мотивов, ценностей, целей, а также личностных качеств, поведения, общения; проницательность, сензитивность; регулятивный – умение воздействовать на оппонентов, влиять на их отношения, мотивы, оценки; способность к сознательной мобилизации сил, контролю и управлению своим поведением и психоэмоциональным состоянием; владение способами осуществления профилактики и разрешения межличностных конфликтов; конфликтоустойчивость; гибкость поведения; коммуникативный – умение осуществлять эффективное, доверительное общение, кооперироваться с другими людьми для разрешения конфликта.

Исходя из вышесказанного для практической части нашего исследования мы использовали эти компоненты для анализа сложившихся межличностных отношений в коллективе.

Список использованных источников

1. Краткий психологический словарь // Под ред. А.В. Петровского. – М.: Наука, 2009. – 650 с.

2. Дубровина И.В. Активные методы в работе школьного психолога / И.В. Дубровина. – М.: Сфера, 2016. – 255 с.

3. Сухомлинский, В.А. Методика воспитания коллектива / В.А. Сухомлинский. – Москва, 1981. – 185 с.

4. Кузьмина Н.В. Психология – производству и воспитанию / Н.В. Кузьмина. – СПб: Питер, 2007. – 212 с.

5. Рыбакова М.М. Особенности педагогических конфликтов / М.М. Рыбакова. – М.: Интер, 2001. – 110 с.

6. Безруких, М.М. Знаете ли вы своего ученика? / М.М. Безруких, С.П. Ефимова. – М.: Сфера, 2015. – 259 с.

Г.К. Нурханова
студент Павлодар педагогикалық университетінің, Павлодар қ.
А.К. Малекбаева
оқытушы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ СОЛАҚАЙ БАЛАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. *Ұсынылған мақала мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту бағдарламасын меңгерудегі қиындықтардың себептері – балаларды мектепке дайындау. Ата-аналарды баланы мектепке дайындауда қызығушылықтардың болмауын, есте сақтау қабілеті нашар болуы, дербессіздік, жасқаншақ немесе қорқақтық мәселелерінің кездесетіндігі толғандыруда. Соның ішінде Республика көлемі бойынша статистикалық мәліметтерге қарағанда мектепке жасына дейінгі балалардың 7-10%-ке дейін солақай болуы, олармен қалай педагогикалық процесті ұйымдастыру қажет деген сұрақ туғызады.*
Кілтті сөздер*: есте сақтау, дербессіздік, жасқаншақ, қорқақтық*

Аннотация. *Представленная статья причины трудностей в освоении программы обучения дошкольников-подготовка детей к школе. Родителей волнует отсутствие интереса к подготовке ребенка к школе, проблемы с плохой памятью, неуверенность, скрытность или трусость. В том числе, по статистическим данным по объему Республики, до 7-10% детей дошкольного возраста имеют левши, что ставит вопрос о том, как организовать с ними педагогический процесс.*
Ключевые слова*: память, самостоятельность, трусость, малодушие.*

Annotation. *the proposed article explains the reasons for difficulties in mastering the program of preschool children's education – preparing children for school. Parents are concerned about the problem of lack of interest in preparing a child for school, poor memory, lack of independence, shyness or cowardice. In particular, according to statistics on the size of the Republic, up to 7-10% of preschool children are left-handed, which raises the question of how to organize the pedagogical process with them.*
Key words*: memory, independence, shyness, cowardice.*

Көптеген жылдар бойы солақайлық құбылысы әр түрлі мамандардың назарын аударды: мұғалімдер, логопедтер, психологтар, дефектологтар және физиологтардың. Солақайлық әдет немесе ауру емес, сонымен қатар тәрбиешінің қателігінің нәтижесі емес, бұл көбінесе адам миының туа біткен генетикалық ерекшеліктеріне байланысты болатын организмнің қалыпты дамуы нұсқаларының бірі. Солақай балалардың ата-аналарын да бұл мәселе алаңдатуда. Олар жиі өздеріне көптеген сұрақтар қояды. Неліктен олардың баласы басқаларға ұқсамайды? Оны түзету үшін не істеу керек? Неге ол сурет салуға және жазуға құлықсыз? Оны мектепке қалай дайындау керек?

Барлық сұрақтарға жауап солақай балалардың сипаттамаларын білу арқылы беріледі. Солақайлардың басым көпшілігінде ақпаратты көрнекі бағалау дамыған. Ең алдымен, олар заттың сыртқы түріне, оның пішініне, түсіне әсер етеді. Мұндай балалар үшін тақырыпты ауызша сипаттау жеткіліксіз. Көру әсерінің есту әсерінен басым болуы солақай балалардың мектепке дейінгі мекемеде бағдарламаны игерудегі кейбір артта қалушылықты, сонымен қатар талаптарды, сұраныстарды, нұсқауларды бірнеше рет қайталау қажеттілігін түсіндіреді. Көбінесе, ата-аналар баласының мектепке дайын еместігі туралы алаңдай бастайды. Бұл алаңдаушылықтар дұрыс.

Солақай баланы оң қолымен жазуға мәжбүрлеу – бұл бұрыннан қалыптасқан және күрделі функционалды жүйеге араласу және бұл үшін жеткілікті алғышарттарсыз оны қалпына келтіруге ұмтылу.

Мектепке дейінгі жаста физикалық және рухани күштің жинақталуы жүреді. Бала тез өседі, оның бүкіл денесі қарқынды дамиды, жоғары жүйке қызметінің процестері күрделене түседі. Бала қоршаған әлемнің сигналдарына сезімтал болады, оларды талдау және синтездеу қабілетін көрсетеді. Өткен оқиғалардан алған білімі мен әсері оның есінде белсенді түрде жинақталады. Олар өсіп келе жатқанда, сыртқы әлем объектілері баланы көбірек қызықтырады, оны сұрақтар қоюға және түсініктемелер іздеуге мәжбүр етеді, қиял мен қиялды қоздырады. Әрине, солақайлықтың пайда болуындағы таза әлеуметтік факторды талқылау оңай, өйткені әртүрлі елдердегі солақайлық туралы көптеген жылдар бойы жүргізілген зерттеулер адамзат қауымдастығындағы солақай және оң қолды адамдардың пайызы өзгермейтіндігін дәлелдеді. Бұл қоршаған ортаның осындай күшті әсерімен мүмкін болуы екіталай. Әдетте, мектепке дейінгі жастағы баланың дамуына бірқатар жаңа қажеттіліктердің пайда болуымен туындайтын қарама-қайшылықтар әсер етеді, олардың бастысы:

– балансы;

– сырты эсер;

– фискалы белсенділік.

Мектепке дейінгі жас – бұл өзін ересектерден бөлуден басталып, сырты әрекеттерге тікелей байланысты өзінің ішкі өмірін ашумен аяқталатын тікенекті жол. Осы кезеңде мектеп жасына дейінгі балалардың дамуын тежей алатын психологиялық проблемаларға ерекше назар аударған жөн:

1. Эмоционалды және жеке проблемалар (жаман көңіл-күй, мазасыздық, қорқыныш).

2. Зияткерлік дамудың жеткіліксіздігі (зейіннің нашарлауы, ұсынылған оқу материалын түсінудегі қиындықтар).

3. Мінез-құлық проблемалары (ашық батылдық, өтірік, қастық).

4. Неврологиялық проблемалар (ұйқының бұзылуы, әлсіздік).

5. Қарым-қатынас проблемалары (оқшаулану, шамадан тыс қозу, көшбасшылыққа негізсіз талап

Бұл проблемалардың барлығы мұқият талдауды және оларды жою жолдарын іздеуді қажет етеді. Әсіресе жетекші қолды мектепке барар алдында анықтап қою өте маңызды, ал егер қандай да бір күдіктер туындаса онда мұны ертерек 4-5 жастан бастан жасау керек. Дәл осы жаста бала қарындашты дұрыс ұстауды, жазуды үйренеді және ол осы күрделі әрекеттерді жетекші қолмен орындауы керек, ал қайталап оқыту баланың бойының өсуіне және дамуына кері әсерін тигізеді, мектепке бейімделу үдерісін қиындатады, денсаулығының кәдімгідей бұзылуына әкеліп соғады. Үйде және мектеп жағдайында қолдану кезінде қолдың жетекшілігін анықтаудың бірнеше тәсілдері бар. Ең көп тарағаны сол және оң қолдарды тұрмыста, оқуда және ойындарда қолдану туралы сұрақтарды қамтитын сауалнамалардың көмегімен алынған оның сандық бағасының әдісі. Әдетте сауалнамаларда ортаның әсерінен қалыптасатын адамның қозғалыс дағдылары туралы сұрайды. Жетекшілікті анықтауға арналған сауалнамалар стандартты сұрақтардан тұрады: қай қолмен адам жеңіл және әдемірек жазады, қай қолмен допты лақтырады, шырпыны жағады,пышақпен, қайшымен кеседі, күрекпенжерді қазады, инеге жіпті сабақтайды, шегені қағады, қақпақты бұрап шешеді, тіс щеткасын, сыпырғыны, тарақты ұстайды және т.б. Бірақта кез-келген сауалнама – бұл өзін-өзі бағалау, ал арнайы зерттеулер дәлелдемелері бойынша бұл бағалау жетекшілікті объективті бағалауға мүмкіндік бермейді. Сауалнамалардың тапшылығының өзі олардың құрылымының жауаптарды автоматтандыруға және қайталауға ықпал етуі мен қайталауға әкеліп соғуы болып табылады

Екі қолдың бір уақыттағы қызметіне байқау жасау өте қызық және ақпаратты алуға мүмкінідік береді. Мысалы, сурет салу (шеңбер, квадрат, үшбұрыш). Жетекші қолмен орындалған қозғалыстар баяу болуы бірақ тура болуы мүмкін. Жетекші қолмен салынған пішіндердің сызықтары анығырақ, түзу, тремор «қолдың дірілі» аз көрсетілген, бұрыштары түзелмеген, біріктіру нүктелері бір-бірімен қосылмайды. Кейбір зерттеушілер бұл тапсырманы көзді жұмып тұрып орындауды ұсынады. Сонда ғана жетекші емес қолмен салынған суретте пішін формасы мен пропорциясының бұзылғанын таза айқындауға мүмкіндік болады.

Ата-аналардың шығармашылыққа лайықты назар аударғаны маңызды, баланың сыртқы әлемнен әр түрлі модальдықтар арқылы

(сендіргіш – ыстық, тегіс – өрескел) толық сенсорлық ақпарат алуына жағдай жасалынады.

Мектеп жасына дейінгі баланың назары мен жады еріксіз: олар жарқын, эмоционалды оқиғаларды тартады және есте сақтайды. Үш жасқа қарай, әдетте, сөйлеудің белсенді қалыптасуы аяқталады, нәрестенің сөздік қорында мыңға жуық сөз бар, олардың көпшілігі зат есімдері мен етістіктер.

3-4 жасқа дейінгі мектепке дейінгі жастағы балалардың психологиялық сипаттамаларына визуалды-тиімді ойдан көрнекі-бейнелі ойлауға көшу кіреді. Бала әлі де заттармен әрекеттің көмегімен салыстырады және талдайды, бірақ ол жағдайды визуалды қабылдауға сүйене отырып, кейбір мәселелерді шеше бастайды

5-6 жасқа дейінгі мектеп жасына дейінгі баланың психологиясы бірқатар ерекшеліктерге ие. Осы жастағы нәресте ересектермен қарым-қатынасты үйлестіреді және оған шынымен де ата-ана махаббаты мен нәзіктігі қажет. Бұл жас – басқа адамды байланыстырып, сүйе білу қабілеті қалыптасатын уақыт.

Мектеп жасына дейінгі бала құрдастарымен қарым-қатынасты қалай құруға болатындығын біледі, балалар шеңберіндегі басшы мен бағыныштылар арасындағы айырмашылықты түсінеді және белгіленген ережелер бойынша ойнай алады. Ересек адамды ол мұғалім және тәлімгер ретінде қабылдайды. Осы кезеңде практикалық ойлау мен шығармашылық қабілеттер белсенді дамып келеді. Сәби музыканы түсіне бастайды, ән айтады және билейді.

Балаларға бақылау жүргізген кезде графикалық тапсырмалар мен тұрмыстық іс-әрекеттерді орындауға айрықша мән беріледі. Орыс зерттеушісі М.Платонов пікірі бойынша жетекші қолды анықтау қандай да бір мәселені тудырса онда, 20 тапсырмадан тұратын толық бақылау жүргізілуі керек, олай болмаған жағдайда қысқартылған нұсқасын қолдануға болады.

Оның тапсырмаларының толық тізімі

1. Бөтелкелердің қақпақтарын бұрау.
2. Шырпыны жағу.
3. Қағазды қайшымен кесу.
4. Салу, тізу (өзекше немесе инені түйменің кішкентай тесігіне, моншақтарға, геометриялық пішіндерге салу)
5. Аяқ киімді щеткамен тазалау.
6. Жіпті шарғыға орау.
7. Суды бір ыдыстан екінші ыдысқа құю.
8. Инемен, түйрегішпен кішкентай нүктеге дәл түсу.
9. Сомынды бұрап шешу. (қолмен, кілтпен)

10. Ұсақ деталдарды жіңішке цилиндрге тізу. (түйме, моншақтар).
11. Карточкаларды (карта) орналастыру (тарату).
12. Тесіктер тесу (5-6 соғу).
13. Өшіргішпен алдын-ала салынған крестиктерді өшіру.
14. Жіпті инеге кіргізу.
15. Өзін тазалау, өзінің үстінен шаң мен қиқымдарды қағу.
16. Тамызғышпен бәтелкенің тар тесігіне тамызу.
17. Стаканнан қасықпен ұсақ моншақты шығару.
18. Қоңырауды сылдырлату, қоңыраудың жібін тарту.
19. Сөмкенің сыдырма ілгегін жабу, ашу.
20. Стаканды алып бірнеше жұтым су ішу

Солақайлықтың қалай және неге пайда болатындығы туралы ғалымдардың пікірлері әр түрлі ғана емес, сонымен қатар қарама-қайшы, бірақ осы мәселеге арналған көптеген еңбектерге қарамастан, ол зерттелді деп айтуға болмайды және кез-келген гипотезаның нақты, дәлелді растамасы бар. Жұмыстардың арасында байыпты, дәлелденбеген және көпжылдық зерттеулермен дәлелденген жұмыстар бар. Гипотезалардың көптігі өз алдына солақайлыққа әкелетін әр түрлі себептердің болуы мүмкіндігі туралы айтады.

Әрине, солақайлықтың пайда болу теорияларында негіз ретінде әр түрлі факторлар – әлеуметтік-мәдени, патологиялық, генетикалық факторлар да алынады, сонымен қатар олардың күрделі үйлесімі де алынады.

Солақайлық – баланың оқу мен тәрбие үрдісінде ерекше ескеретін мағызды және бас ерекшелігінің бірі. Ол ауру да, кемістік те емес. Солақайлық мидың жарты шарларының негізгі қызметінің арасындағы бөлісу ерекшелігіне байланысты болып келеді. Солақайлардың ми қызметінің өзіндік ерекшелігі бар.

Солақай бала деп «сол қол» кестесі бойынша қосулары көп баланы айтамыз. Егер мұндай балалар жазуға үйрену кезінде қаламды сол қолына алып, ыңғайланса, онда «оң қолмен жаз» деп талап етудің қажеті жоқ. Кейде бала «оң қол» кестесі бойынша қосуларды көп алса да, бірақ суретті оң қолға қарағанда сол қолмен жақсы салса, онда оң қолмен жазуға итермелеу, талап ету керек емес.

Әрине, солақайлықтың пайда болуындағы таза әлеуметтік факторды талқылау оңай, өйткені әртүрлі елдердегі солақайлық туралы көптеген жылдар бойы жүргізілген зерттеулер адамзат қауымдастығындағы солақай және оң қолды адамдардың пайызы өзгермейтіндігін дәлелдеді. Бұл қоршаған ортаның осындай күшті әсерімен мүмкін болуы екі талай.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының жалпыға міндетті мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту стандарты. – Астана, 2012.
2. Безруких, М.М. Солақай балалардың онтогенетикалық дамуы / М.М. Безруких, А.П. Чуприков. – М: Вентана-Граф, 2005.
3. А.Б. Аяпбергенов. Солақайлық құбылысы. Ғылыми-практикалық конференция материалдары III том / А.Б. Аяпбергенов. – Алматы, 2017.
4. Асқарова, О.Ж. Солақай балалармен жұмыс жасау / О.Ж. Асқарова. – Алматы, 2016. – 32 б.
5. Досанова, А.Р. Мектепке дейінгі білім беру / А.Р. Досанова. – Алматы, 2011.
6. Психология. Адамзат ақыл-ой қазынасы. 10 томдық II том. – Алматы, 2005.
7. Столяренко, Л.Д. Основы психология практикум / Л.Д. Столяренко. – Ростов/на/Дону, 2003.
8. Леутин, В.П. Леворукий ребенок: диагностика, обучение, коррекция / В.П. Леутин, Е.И. Николаева. – СПб.: Детство-пресс, 2005.
9. Разин, И.А. Мектеп жасына дейінгі балалардың психологиясы / И.А. Разин. – Алматы, 2008.
10. Платонов, М. Краткий психологический словарь / М. Платонов. – М., 2005.

А.С. Омралинова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева
доцент ВШП НАО ППУ,
доктор философии PhD по специальности психология

ОСОБЕННОСТИ ЛОГОРИТМИЧЕСКИХ ИГР В КОРРЕКЦИИ ЗРР У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. *В данной статье рассматриваются признаки и причины задержки речевого развития. Проблема преодоления речевых расстройств, учитывая особенности взаимосвязей между двигательными, психомоторными и речевыми возможностями детского организма. Особое внимание уделено ритмическим движениям с речевым сопровождением, их воздействие на речевое развитие. Логоритмические занятия способствуют нормализации речи ребёнка вне зависимости от вида речевого нарушения, создают хороший эмоциональный настрой, способствуют более открытому общению со сверстниками.*

Ключевые слова: *Задержка речевого развития, признаки задержки речевого развития, причины задержки речевого развития, логоритмика, средства логопедической ритмики.*

Аңдатпа. *Бұл мақалада сөйлеуді дамытудың кешігу белгілері мен себептері қарастырылады. Бала ағзасының қозғалыс, психомоторлық және сөйлеу қабілеттері арасындағы қатынастардың ерекшеліктерін ескере отырып, сөйлеу*

бұзылыстарын жеңу мәселесі. Сөйлеу сүйемелдеуімен ырғақты қозғалыстарға, олардың сөйлеу дамуына әсеріне ерекше назар аударылады. Логоритмикалық сабақтар сөйлеу бұзылысының түріне қарамастан баланың сөйлеуін қалыпқа келтіруге ықпал етеді, жақсы эмоционалды көңіл-күй қалыптастырады және құрдастарымен ашық қарым-қатынас жасауға ықпал етеді.

***Түйінді сөздер**: сөйлеу дамуының кідірісі, сөйлеу дамуының кідіріс белгілері, сөйлеу дамуының кешеуілдеу себептері, логоритмика, сөйлеу терапиясының ырғағының құралдары.*

***Annotation**. This article discusses the signs and causes of delayed speech development. The problem of overcoming speech disorders, taking into account the peculiarities of the relationship of the child's body with motor, psychomotor and speech abilities. Special attention is paid to rhythmic movements with speech accompaniment, their influence on speech development. Logorhythmic classes contribute to the normalization of a child's speech, regardless of the type of speech disorder, create a good emotional mood and promote open communication with peers.*

***Keywords**: speech development delay, signs of speech development delay, causes of speech development delay, logorhythmics, means of rhythmotherapy.*

В Казахстане становится все больше детей с речевыми проблемами. Официально, за 10 лет их число выросло на четверть. [1]

Но практикующие педагоги говорят, в разы увеличилось число первоклассников, которым остро нужна помощь логопеда. В каждом классе – по 5-6 человек. Винят в этом гаджеты и нарушения во время беременности. Родители боятся детских медико-педагогических комиссий. Думают, что поставят постыдный диагноз и определят в специнтернат. Но запущенные логопедические проблемы приводят к сложностям в учебе, комплексу неполноценности.

Диагноз «задержка речевого развития» (ЗРР) означает, что развитие речи у ребенка идет медленнее, чем положено. ЗРР констатируется обычно у детей до 3-3,5 года. После этого возраста, а иногда и раньше, если речь ребенка по-прежнему не соответствует возрастной норме, можно говорить не о задержанном, а о нарушенном развитии речи.

Первые признаки задержки развития речи [2]:

– на первом году жизни молчит или произносит однотипные звуки;

– не показывает реакции на обращенные слова в 1 год;

– демонстрирует слабые попытки повторить услышанное слово в полтора года;

– в полтора-два года не может показать названный взрослыми предмет;

– в 2 года не говорит ни одного слова;

– в 2,5-3 года не строит простых фраз (дай яблоко, хочу пить);

– в 3 года повторяет готовые фразы из мультфильмов или книжек, но самостоятельной речи нет;

– использует жесты и мимику взамен речи.

Эти временные рамки являются ориентировочными, поскольку некоторые малыши взрослеют чуть медленнее сверстников. Причины задержки развития речи у детей подразделяются на 2 большие группы: медицинские (органические) и социальные.

Органические (медицинские причины – это различные патологические процессы, затрагивающие головной мозг внутриутробно либо в раннем детстве. В эту группу входят:

– последствия внутриутробной гипоксии, тяжелых родов, асфиксии, инфекций, гипотрофии, недоношенности;

– тяжелые и/или хронические заболевания, инфекционное поражение центральной нервной системы (менингит, энцефалит);

– наследственность: если один из родителей заговорил поздно, то с большой долей вероятности то же самое будет и у ребенка;

– тугоухость: речь формируется за счет подражания, и снижение слуха становится непреодолимым препятствием.

Социальные причины – это педагогическая запущенность, недостаток семейного общения, проживания в иноязычной среде. Педагогическая запущенность формируется, если ребенок предоставлен сам себе, с ним никто не занимается, семейные контакты имеют формальный характер. Это «трудные» дети, которым свойственны поведенческие расстройства.

Недостаток семейного общения – патологический стереотип поведения, при котором нет прямого общения между родственниками. Не обсуждаются насущные проблемы, нет семейных праздников, устоявшихся традиций. Люди просто живут под одной крышей, не развивая духовное родство и практически не общаясь.

Смена страны проживания в раннем детском возрасте тоже может задерживать развитие. Если дома говорят на одном языке, а в детском коллективе и на улице – на другом, ребенку очень трудно освоить речевые навыки.

Мешать становлению может неопределенность доминирования руки: праворукость, леворукость или амбидекстрия [2]. Это связано с преобладанием активности одного из полушарий. Если ребенок долго не может определиться, то речь тоже задерживается.

Вредит и гиперопека: если у малыша нет необходимости говорить, поскольку все его желания предугадываются и мгновенно исполняются, то и трудиться незачем.

Опытные специалисты знают [3], как важно выявить неблагополучие речевого развития ребенка и преодолеть его как можно раньше, так как возможности компенсации и развития психических

функций во многом зависят от времени начала коррекционных мероприятий. Наиболее эффективным оказывается коррекционное воздействие, которое проводится в период интенсивного развития корковых структур головного мозга, то есть в первые три года жизни ребенка. Вывод один, чем раньше нормализована речь ребенка, сформированы психические функции, тем более благоприятным будет прогноз его дальнейшего развития.

Одной из коррекционных методик обучения и воспитания лиц с различными аномалиями развития, в том числе и с речевой патологией, является логопедическая ритмика [4]. Логопедическая ритмика, являясь составной частью коррекционной ритмики, воздействует на моторику и речь.

Значение ритмического и логоритмического воздействия на детей дошкольного возраста подчеркивали многие исследователи. В.М. Бехтерев [5] выделял такие цели ритмического воспитания, как выявление ритмических рефлексов и зрительные установления равновесия в деятельности нервной системы ребенка, умение приспособить организм ребенка отвечать на определенные раздражители, как слуховые, так урегулирование неправильных и лишних движений.

Профессор В.А. Гиляровский [6, с. 256] считал, что логопедическая ритмика оказывает влияние на общий тонус, на моторику, на настроение, она способствует тренировке подвижности нервных процессов центральной нервной системы. По мнению Е.В. Чаяновой, Е.В. Коноровой логопедическая ритмика развивает внимание, память. А В.А. Гринер и немецкие исследователи К. Колер и К. Швабе указывали, что логопедическая ритмика может быть использована как музыкотерапия. О значении логоритмики для коррекции речи детей писали В.А. Гринер, Н.С. Самойленко, Н.А. Власова, Д.С. Озерецковский, Ю.А. Флоренская. Они подчеркивали, что логопедическая ритмика воздействует на физическое, интеллектуальное и эстетическое воспитание ребенка. Первое понимание логоритмики основано на использовании связи слова, музыки и движения.

Основная цель логоритмики – преодоление речевого нарушения путем развития и коррекции двигательной сферы.

Задачи же логопедической ритмики, многогранны, к ним относятся: развитие дыхания, голоса, артикуляции, а также развитие и совершенствование основных психомоторных качеств (статической и динамической координации, переключаемое движений, мышечного тонуса, двигательной памяти и произвольного внимания) во всех видах моторной сферы (общей, мелкой, мимической и артикуляционной), формирование двигательных навыков и умений, знакомство с разнообразием движений, с пространственной организацией тела, с некоторыми

музыкальными понятиями («музыкальный метр», «размер», «темп», «регистр»), воспитание и развитие чувства ритма музыкального произведения и собственного ритма движений, воспитание способности ритмично двигаться под музыку и критически относится к своим движениям и речи.

Благодаря многогранности коррекционных возможностей работа по преодолению ЗРР у детей дошкольного возраста, главным образом, формировалась средствами логопедической ритмики.

Условно средства логопедической ритмики разделены на три группы:

1. Музыкально-двигательные средства логоритмики.
2. Двигательно-речевые средства логоритмики.
3. Речевые упражнения.

Однако, на занятиях с детьми дошкольного возраста, возможно использование лишь некоторых, адаптированных к данной возрастной категории детей, приемов коррекционного воздействия.

Таким образом, логопедическая ритмика все более широко используется в различных реабилитационных методиках как одно из самостоятельных средств коррекционного воздействия и в сочетании с музыкально-ритмическими упражнениями.

Анализ литературы и собственные наблюдения свидетельствуют о необходимости заниматься с детьми логоритмическои деятельностью, поскольку она имеет большое значение для музыкального развития ребенка дошкольного возраста с речевой патологией.

Организация специальных логоритмических и музыкально-двигательных занятий способствует развитию и коррекции двигательной сферы, музыкально-сенсорных способностей детей с расстройствами речи, содействует устранению речевого нарушения и, в конечном счете, адаптации к условиям внешней и внутренней среды.

Список использованных источников

1. Даркулова, К.Н. Вопросы развития речи детей дошкольного возраста (обзор материалов Республиканского центра «Дошкольное детство» МОН Республики Казахстан) Проблемы речевого онтогенеза и дизонтогенеза: Сб. науч. Статей / К.Н. Даркулова. – Саратов: Саратовский источник, 2017. – 354 с. – С. 52-59

2. Программа «От рождения до школы»: для использования в дошкольных образовательных организациях для формирования основных образовательных программ / под ред. Н.Е. Вераксы, Т.С. Комаровой, М.А. Васильевой. – М.: Мозайка, 2014. – 368 с.

3. Примерная образовательная программа дошкольного образования «Детства»: для использования в дошкольных образовательных организациях для формирования основных образовательных программ / под. ред. Т.И. Бабаева, А.Г. Гогоберидзе, О.В. Солнцева и др. – СПб.: Детство-Пресс, 2014. – 280 с.

4. Аксанова Т.Ю. Логопедическая ритмика в системе коррекционной работы с дошкольниками с ЗРР: Пособие предназначено для педагогов, логопедов, дефектологов, музыкальных работников в работе с дошкольниками с недоразвитием речи, родителям / Т.Ю. Аксанова. – М.: Детство-Пресс, 2009. – 40 с.

5. Волкова, Г.А. Логопедическая ритмика: Учеб.для студ. высш. учеб, заведений / Г.А. Волкова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 272 с. – (Коррекционная педагогика).

Д.К. Сағатова
Павлодар педагогикалық
университетінің студенті, Павлодар қ.
А.К. Малекбаева
ғылыми жетекші*: педагогика ғылымдарының*
магистрі, оқытушы Павлодар қ.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЫН ӘРЕКЕТІ

Аннотация*. Ұсынылған мақала мектеп жасына дейінгі балалардың өмірінде ойын іс-әрекетінің маңызды рөл алатынын көрсетеді. Сонымен қатар ойынның жіктелуі, оның мақсаты, қолдану аясы берілген. Ойынның теориялық жағынан қарастырған авторлардың пікірлері мен ойынның жіктелуі кесте түрінде көрсетілген. Қорытындылай келе, ойынның баланың өмірінде алатын орны мен оның құндылағы сөз етіледі.*

Кілтті сөздер*: ойын, жіктелу, дидактикалық ойын, сюжетті-рөлдік ойын.*

Аннотация*. Представленная статья показывает, что игра играет важную роль в жизни дошкольников. Также существует классификация игры, ее цели, масштабы. Мнения авторов, теоретически рассматривавших игру, представлены в табличной форме. В заключение обсуждается роль игры в жизни ребенка и ее значение.*

Ключевые слова*: игра, классификация, дидактическая игра, сюжетно-ролевая игра.*

Abstract*. The presented article shows that play plays an important role in the lives of preschool children. There is also a classification of the game, its purpose, scope. Opinions of the authors who theoretically considered the game are presented in tabular form. In conclusion, the role of play in the life of the child and its value is discussed.*

Keywords*: game, classification, didactic game, plot-role game.*

Ойын – күрделі биологиялық, психологиялық, педагогикалық ұғым. Ойынның бала өмірінде үлкен орын алатыны ертеден дәлелденген. В.Вундт «Ойын бұл еңбек баласы» деген. «Адрессіз хаттар» атты еңбегінде. Оның идеяларын жалғастырған Адам қоғамындағы өнер мәселесінің пайда болуын зерттеген Г.В. Плеханов «Ойын алғашқы – түрлі өнер түрлерімен қатар пайда болды.

XVIII ғ. ғана Ж. Руссо: «Баланы жақсы тану және түсіну үшін оны ойын кезінде бақылау керек» «Балалар ойынның мәні, оның рөлді атқару мен байланысы» деп бағалаған Дж. Селли. Педагогикалық үрдісті жетілдіруде ойынның маңыздылығын қазақстандық ғалым Н. Құлжанова да зерттеп, «ойын бала үшін еліктеу, инстинкт, күнделікті басты әрекет және оның жеке өмірі болып табылады» деп дәлелдеген.

Н. Құлжанованың айтуы бойынша ойын әрекетіндегі басты педагогикалық мақсаттары – баланың алдағы өміріне түзу жол салу, үлкендерге еліктеуі және өмірдің талаптарына сай бейімделуі ойынды әдептілік, тәрбиелік мақсатта пайдалануды көздейді. Осы тұста ғалым бала ойын әрекетінде ғана тынығып, жұмыс жасап, өсіп жетіледі, оның ойлау қабілеті жетіліп, қарым-қатынас жасау мүмкіндігі артады деген пікірді білдірген .

Қазақ тілінде «ойын» және «ойыншық сөздері «ой» сөзіне тікелей байланысты. Сірә, қазақ тілінде «ойын» термині адамның ойлау әрекетімен тығыз байланысты, өйткені ойнау – бұл бір уақытта ойлау мен әрекеттесу.

Ойынның шығуын ғалымдар әр түрлі ғылыми бағыттар бойынша оқытады. Ежелгі әлемде ойын қоғамдық өмірдің жинағы, түйіні болды, оған діни – саяси мағына берліді.

Ежелгі гректер Құдай ойын ойнаушыларды қорғайды, жақтайды және ойын адамның кез-келген бос уақытын өткізудің идеалы болады деп есептеді. Ежелгі Қытайда мерекелік ойындарды император ашып және өзі сол ойынға қатысқан.

Ойын – бұл қарым-қатынас, оқыту және өмірлік тәжірибе жинақтау құралы, оқытудың қиын социомәдени феномені, элементі болып табылады. Ойын процесінде:

– »үлкен өмірге» ауысатын әлеуметтік топта кластың ролі мен тәртіп ережесі игеріледі;

– топтың, ұжымның мүмкіндіктері қарастырылады;

– бірлескен ұжымдық әрекет дағдылары жинақталады, қойылған ойын мақсатына жету үшін қажетті оқушылардың жеке мінездемелері өңделеді;

– қосымша құралдардың – (көрнекі құралдар, әдебиеттер, компьютерлік теххнологиялар) көмегімен қатысушылардың, мұғалімдердің ойынға енгізген мәдени дәстүрлері жинақталады.

Кесте 1. Балалар ойындарының жіктелуі (Ф. Фребель К. Гросс, П.Ф. Лесгафт, Н.К. Крупская С.Л. Новоселовалардың классифиациялау ерекшеліктері)

Ф. Фребель	Жіктеуі: ой жетілісіне әсер ететін ақыл-ой ойындары; сезім мүшелеріне ықпал ететін сенсорлы ойындар; қимылды жетілдіретін моторлы ойындар. Фребель ойындар жүйесін жасаған. доп, шар, түрлі ойыншықтарды пайдалана отырып, сөздікпен, өлеңді әуенімен келтіріп, баланың білуге құштарлығын дамытатын дид ойын түрлерін дамыта құрған.
К. Гросс – неміс психологы	Жіктеліс ұстанымына педагогикалық маңызын алған. Жіктеуі: қимыл ойындары, ақыл-ой ойындары, сенсорлы, ерікті дамытатын ойындар-бұларды күнделікті қызметтік ойындар; ал екінші тобы арнайы қызметтік ойындар: отбасы ойыны, аңшылық т.б. ойындар
Ф. Лесгафт	Ұстанымы-балалардың еркін өзіндік әрекеті және шығармашылық қабілеттері. Мектеп жасында балалар арнайы шығарылған ойындар ойнайды, онда ойынның мазмұны, реті, ережесі, түрі қатаң сақталады. Жіктеуі: имитациалық (еліктеу) және қозғалмалы ережелі ойындар
Н.К. Крупская	Балалардың өздері шығарған (шығармашылық) ойындары, үлкендер ойлап шығарған ойындар, екіншісін бұл ережелі ойындар деп шартты түрде аталды. Ережеге негізделген қазіргі ойындарды қозғалмалы және дидактикалық ойындар деп бөлеміз.

«Оқушы өмірінде ойының маңызы зор, ересек адам үшін еңбектің, жұмыстың, қызметтің қандай маңызы болса, нақ сондай маңызы бар. Жеке адам ойында қандай болса, өскесін жұмыста да көп жағынан сондай болады. Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу алдымен ойында басталады. Ойын оқушылар үшін – айналадағыны танып-білу тәсілі». Балалар ойын арқылы тез тіл табысып,жақсы қарым-қатынас барысында:

– Адамдар іс-әрекеттерінің жақсы жақтарын аңғарады, жағымды ойлауды үйренеді.

– Жанындағы адамдарды ұнатып, жақсы көре біледі, оларды қуантуға асығады.

– Бір-біріне көмектесе біледі, жанашырлық сезімі оянады, қамқорлық жасай біледі.

– Кешірімді болуға,өзгені ренжітпеуге тырысады.

Психологиялық тұрғыдан алып қарасақ, балалар ойын барысында:

– Өзін еркін сезінеді.

– Ізденімпаздық тапқырлық әрекет байқатады.

– Сезіну, қабылдау, ойлау, қиялдау секілді түрлі психикалық түйсік пен сезім әлеміне сүңгиді.

Ойын – бала әрекетінің негізгі түрі. Ойын ойнағанда бөлме теңіз де, ұшақ та темір жол вагоны да болуы мүмкін. Балалар ойын кезінде тыныш отыра алмайды. Тіпті жалғыз баланың өзінде де сөйлесіп жүреді. Сондықтан, ойын барысында тілдесім үлгісі қалыптасады. Ойындар мазмұнына қарай, өзіне тән ерекшеліктеріне қарай сюжетті-рольді, дидактикалық құрылыс ойындары, қимылды ойындар, ұлттық ойындар болып бөлінеді. Ойынның түрлері өте көп. Мысалы: рөлдік ойындар, дене шынықтыру ойындары, сюжеттік ойындар, дидактикалық ойын элементерін пайдаланудың маңызы өте зор.

Кесте 2. Соңғы зерттеушілер ойын түрлері

Қимыл – қозғалыс ойындар:

- ақ серек, көк серек, ұшты – ұшты, аңшылар, ормандағы аю, мысық пен торғайлар, қуыспақ, соқыр теке.

Дидактикалық ойындар:

- заттардың түсін анықта, қуыршақты серуенге дайында, орныңды тап, ойлан тап, ұзын –қысқа, аласа- биік, әр құстың мекенін тап, түсті лото, дәл тауып айт, тігін шеберханасы, тез ретке келтір, мына заттарды сипатта, сандардың орнын тап, жоғары - төмен, дүкен, көршілер, аралар, телеграф;

Құрылыс ойындары:

- лото және басқа конструкторларды пайдалану;

Спорттық ойындар:

- футбол, воллибол, теннис, баскетбол, хоккей;

Рөлді - сюжетті ойындар:

- адамгершілік тәрбиесі тақырыбына оқылған ертегі, әңгімелерді рөлдерге бөле отырып орындау

Мазмұнды бейнелі ойын:

- Отбасы, балабақша, аурухана, құрылысшы, шаштараз,т.б.

Ойынның түпкі ниеті – бұл балалардың нені және қалай ойнайтының жалпы анықтамасы, мәселен: «дүкен», «аурухана», «әскер», «қызы мен шешесі», «мектеп» және т.с.с. болып ойнау. Ол сөзде тұжырымдалып. Ойын әрекеттерінің өзінде бейнеленеді, ойынның мазмұнында қалыптасады және ойынның өзегі болып табылады. Ойынның түпкі

ниетіне қарай ойындарды азды-көпті мынадай типтік топтарға бөлуне болады: а) тұрмыстық құбылыстарды бейнелейтін ойындар («отбасы», «мектеп», «балабақша» және т.б. болып ойнау); б) жасампаз еңбекті бейнелейін ойындар (корабль салу, үйлер,стадиондар тұрғызу және т.б.) в) қоғамдық оқиғаларды, дәстүрлерді бейнелейтін ойындар (мерекелер, демонстрациялар, қонақтарды қарсы алу, саяхаттар т.т). Ойындарды бұлай бөлу, әрине шартты ғана өйткені ойын өмірдің алуан түрлі құбылыстарын бейнелеуді қамтуы мүмкін.

Педагогикада ойынды екі түрге бөліп қарастырады: ережелі ойындар және шығармашылық ойындар. Ережелі ойындар баладан нақты ережені орындауды, белгілі бір іс-әрекетті жасауда ойын шартының талаптарына бағынуға үйретеді. Ондай ойындарға: қимыл-қозғалыс, спорттық, дидактикалық, ұлттық ойындар жатады. Ал шығармашылық ойындар баланың фантазиясын, қиялын, ойлау шеңберін шектемей, шығармашылық қабілетін дамытып, дүниетаным кеңейтеді. Оған: сюжеттік-рөлдік, құрылыс, драматизациялық, үстелді печатты ойындар кіреді. Мұндай ойындарды балалар ұзақ уақыт,бірнеші сағат, кейде бір-екі күн,тіпті апталап ойнай береді.

Ойын балалардың ермегі ғана емес,негізгі іс-әрекет көзі.Ойын арқылы бала өмірдің барлық қырларымен танысады.Әсіресе бала мен балалар ұжымының қалыптасуына кіші мектеп жасындағылар үшін ойын үлкен қызмет атқарады.

Балалар ойындарының тәрбиелік маңызын жоғары бағалай келіп, А.С. Макаренко былай деп жазды: «Бала өмірінде ойынның маңызы зор, ересек адамүшін еңбектің, жұмыстың, қызметтің қандай маңызы болса, нақ сондай маңызы бар. Бала оында қандай болса,өскесін жұмыста да көп жағынан сондай болады. Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу алдымен ойында басталады».

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Аралбекова Р.Қ. Мектепке дейінгі педагогика / Р.Қ. Аралбекова. – Алматы, 2012. – 114 б.

2. Иманбекова, М.М. Мектепке дейінгі білім беру мен тәрбиелеудкгі қазіргі педагогикалық технологиялар / М.М. Иманбекова, С.М. Абылайхан. – Алматы, 2018. – 90 б.

3. Ядэшко, В.И. Мектепке дейінгі педагогика / В.И. Ядэшко, Ф.А. Сохин. – Мектеп, 1982. – 240 б.

4. Керімбаева, Р.Қ. Бастауыш мектепте дидактикалық ойындарды пайдалану / Р.Қ. Керімбаева. – Тараз, 2010. – 107 б.

5. Жұмабекова, Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика / Ф.Н. Жұмабекова. – Алматы, 2018. – 260 б.

6. https://balabaksha.kz/72913/

7. https://infourok.ru/syuzhettik-roldik-oyindar-balabashaa-arnalan-802350.html

Д.Б. Айкенова
магистрант, Павлодар педогикалық университеті, Павлодар қ.
Б.А. Матаев
Психология магистрі, Оқытушы
Педагогика жоғары мектебінің сарапшысы, Павлодар қ.

ОТБАСЫШІЛІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚҚА ӘСЕРІ

Аңдатпа. *Баланың эмоционалды тәрбиесі сөзсіз, отбасының құзыреті. Бала өмірінде сезім ерекше рөл атқаратынын есте ұстаған жөн. Балада «мен» позитивті бейнесін дамыту үшін өзін-өзі бағалау, мақтаныш сезімдері маңызды, олардың қалыптасуы өмір сүру жағдайларына және тәрбиеге, ең алдымен отбасында байланысты. Баланың қадір-қасиетін сақтау, өзі туралы жақсы пікірін нығайту-отбасының міндеті. Мұны бала әртүрлі іс-шараларға қатысатын, оларда «өсуге», олардың жетістіктерін көруге және ата-аналарына қамқор екенін сезінуге көмектесетін отбасыларда жасауға болады. Жақсы орындалған тапсырма үшін мақтаныш сезімі пайда болды, тапсырма баланы жаңа «жеңістерге» итермелейді.*

Кілт сөздер*: отбасылық қарым-қатынас, балалық шақ, жасөспірім, тұлғааралық қарым-қатынас, отбасылық психология, психология және денсаулық.*

Аннотация. *Эмоциональное воспитание ребенка, несомненно, прерогатива семьи. Следует помнить, что особую роль в жизни ребенка играют чувства. Для развития позитивного образа «я» у ребенка важны чувства самооценки, гордости, формирование которых зависит от условий жизни и воспитания, прежде всего в семье. Сохранить достоинство ребенка, укрепить его хорошее мнение о себе-задача семьи. Это можно сделать в семьях, где ребенок участвует в различных видах деятельности, помогает в них «вырасти», увидеть их достижения и почувствовать, что они заботятся о своих родителях. Появилось чувство гордости за хорошо выполненное задание, задание подталкивает ребенка к новым «победам».*

Ключевые слова*: семейные отношения, детство, отрочество, межличностные отношения, семейная психология, психология и здоровье.*

Abstract. *Emotional education of a child is undoubtedly the prerogative of the family. It should be remembered that feelings play a special role in the life of a child. For the development of a positive image of the «I» in a child, self-esteem, feelings of pride are important, the formation of which depends on living conditions and upbringing, primarily in the family. Preserving the dignity of the child, strengthening a good opinion of himself - the task of the family. This can be done in families where the child participates in various activities that help them «grow up», see their achievements and feel that they care about their parents. There is a sense of pride for a well-done task, the task encourages the child to new «victories».*

Keywords*: family relationships, childhood, adolescence, interpersonal relationships, Family Psychology, psychology, and health.*

Балалық шақ – бұл әдемі анықтамалардың тұтас шоғырын алған адам өмірінің ең әдемі кезеңі: бақытты, тыныш, бұлтсыз, бірақ кейбір балалар үшін бұл қиын, және, ең алдымен, айналадағы ересектердің кінәсінен. Өкінішке орай, бала өз отбасын, ата-анасын таңдамайды және кішкентай әлеуметтік шеңберге, әсіресе балалық шаққа байланысты [1, 65 б].

Отбасының психологиялық климаты қарым-қатынас пен көңіл-күйдің басым болуымен көрінеді: ынталы, қуанышты, жарқын, тыныш, жылы, мазасыз, суық, дұшпандық, депрессия. Қолайлы микроклиматпен отбасының әр мүшесі өзін тең, қажетті, қорғалған және сенімді сезінеді. Ол отбасын демалуға келетін баспана немесе сергектік, сергектік пен оптимизм тартатын құдықты сезінеді. Отбасындағы ең бастысы – өзін-өзі бағалау сезімі және әркімнің күйеуі, әкесі, үй иесі немесе серіктесі ғана емес, жеке тұлға болу құқығын құрметтеуге деген ұмтылыс.

Отбасылық қатынастардың кез-келген жастағы баланың психикалық денсаулығына әсері психологиялық ғылымда дәлелденген. Бұл өзара қарым-қатынастың маңыздылығына қарамастан, дағдарыс қоғамымен, қоғам құндылықтарының және жеке тұлғалардың өзгеруімен, тиімділік пен жетістік критерийлерімен байланысты отбасылық қарым-қатынас ерекшеліктері өзгеруде [2, 256 б].

Психологтардың жасөспірім кезіндегі ерекшеліктерді зерттеуге жүгіну мәселесі бұл салауатты және автономды тұлғаны қалыптастырудың маңызды кезеңі, дамып, өнімді болуымен байланысты. Сондай-ақ, жасөспірім кезінде қолайсыз жағдайлар мен қатынастар жағдайында, оның ішінде қолайсыз отбасылық жағдайда, қатаң бекітілген қорғаныс мінез-құлқы қалыптасады.

Психикалық немесе психологиялық денсаулық немесе денсаулық туралы мәселе оның өлшемдері мен көрсеткіштерін анықтаумен байланысты. Психологиялық ғылым аясында психологиялық денсаулық әлеуметтік ортаны ынталандыруға жауап берудің жеткіліктілігі мен қарқындылығымен, сондай-ақ жеке тұлғаның субъективті әлауқатымен байланысты.

Денсаулықты (денсаулықты), оның ішінде психологиялық тұрғыдан қалыптастырудағы тұлғаның рөлі туралы жалпы идеяны біз екі көзқарастың дүниетанымдық негізін біріктіретін Б.С. Братуся тұлғасының өзін-өзі реттеу тұжырымдамасымен байланыстырамыз. Жеке тұлғаның мотивациялық-семантикалық ерекшеліктерін, психофизиологиялық реакцияларын және дене ерекшеліктерін анықтайтын әлеуметтік орта факторларына жетекші рөл беріледі, адам басқаратын параметрлер ретінде ескеріледі

Отбасындағы эмоционалды күйзелістің ең зерттелген және объективті көрсеткіштері – бұл баланың жеке мазасыздығы, мінез-құлықтың екпіні және өзін-өзі бағалаудың төмендігі, өз-өзіне күмәнданудың көрсеткіші. Субъективті немесе эмоционалды күйзелістің себептерін талдау отбасындағы қарым-қатынастағы белгілі бір қиындықтарды жасөспірімнің жеке басының қалыптасатын субъективті қасиеттерімен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Жасөспірім кезінде өзін-өзі бақылау және өз мінез-құлқы мен өмірлік белсенділігін басқару тәуелсіз өмірге кіретін адамның басты міндетіне айналады. Отбасылық ортаның рөлі баланың қорғаныс мінез-құлқына жүгінбестен қиындықтарды өз бетінше жеңе білу қабілетін дамытуда көрінеді.

Жеке тұлғаның сындарлы сапасы ретінде өміршеңдік әртүрлі әлеуметтік топтар мен қызмет салаларына, олардың өміріндегі оқиғаларды бақылауға және олардың өсіп келе жатқан мүмкіндіктерін зерттеу үшін өмірлік қиындықтарды қабылдауға мүмкіндік береді [3, 69 б].

Осылайша, жасөспірімдердің психологиялық денсаулығын зерттеу отбасылық қарым-қатынастың жасөспірімнің психологиялық денсаулығына, атап айтқанда оның субъективті әл-ауқаты, мазасыздық деңгейі, өміршеңдігі, өзін-өзі бағалауы және мінез-құлық екпіні сияқты көрсеткіштеріне әсерін зерттеуге бағытталған. Яғни біздің зерттеуімізде жасөспірімнің психологиялық денсаулығының факторы ретінде отбасының психологиялық денсаулығы мәселесіне тоқталамыз.

1948 жылы қабылданған Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДСҰ) жарғысында денсаулыққа қатысты келесі анықтама берілген. Денсаулық-бұл аурудың немесе физикалық ақаулардың болмауымен ғана емес, сонымен бірге толық физикалық, психикалық және әлеуметтік әл-ауқатымен сипатталатын адамның жағдайы. Бұл анықтаманың кеңдігіне қарамастан, оның әл-ауқатының немесе қолайсыздықтың субъективті сезімінде кездесетін Денсаулық немесе денсаулық көріністерінің әмбебаптығы маңызды көрсеткіш болып табылады[4, 45 б].

Денсаулықтың негізгі үш түрін – соматикалық, психикалық және психологиялық денсаулықты ажырату әдетке айналған. Егер соматикалық немесе басқаша айтқанда, физикалық денсаулыққа қатысты оның мәні туралы аз түсінік болса, онда зерттеушілердің әртүрлі ұстанымдары психикалық және психологиялық денсаулыққа қатысты болады.

Ең алдымен, ДДҰ психикалық денсаулыққа келесі анықтама беретіндігін атап өткен жөн: психикалық денсаулық – бұл адамның физикалық, психикалық және эмоционалды дамуына ықпал ететін

жағдай. Психикалық денсаулық жоғары сананы, дамыған ойлауды, шығармашылық әрекетке итермелейтін ішкі моральдық күшті және т.б. қамтиды. Жалпы, психологтардың көптеген көзқарастарына сәйкес, психикалық денсаулық адам өмірінің психофизиологиялық ерекшеліктермен шартталуын нақты көрсетеді, өйткені психика тірі материяның, атап айтқанда мидың қасиеті болып табылады.

Өз кезегінде, біздің жұмысымызда біз гуманитарлық түсінікке назар аударамыз, яғни адам өмірінің әлеуметтік және мәдени контекстерін қарастырамыз, психикалық процестерді қамтамасыз ететін материалдық субстраттың – адамның миының денсаулығына шешуші басымдық береміз.

Адамның маңызды сипаттамалары гуманистік көзқараста көрініс тапты, оның негізін қалаушы Абрахам Маслоу және Л.С. Выготскийдің жоғары психикалық функциялары дамуының мәдени-тарихи теориясында. Дәл осы тәсілдер денсаулықтың тар табиғи-ғылыми анықтамасын жоғары тәртіптің – руханият пен әлеуметтіліктің үлесін түсінуге дейін кеңейтеді .

Денсаулық туралы мәселе – қоғам мен жеке тұлға өмірінің күрделі және дағдарысты кезеңдерінде өзекті болып отыр. Тұлға қиындықтарға жауап береді, өзінің мінез-құлқы мен іс-әрекетін үнемі өзгеріп отыратын және белгісіз жағдайларда ұйымдастырады, психикалық денсаулық деңгейін анықтайды [5, 65 б].

Гуманистік көзқараста психологиялық денсаулық тұжырымдамасы пайда болды. Айта кету керек, «психологиялық денсаулық» термині жеткілікті түрде анықталған. Бұл адамның қоршаған ортаға бейімделуіне мүмкіндік беретін көзқарастар, қасиеттер мен қабілеттердің. Адамның субъективті сезімдеріне және оның мінез-құлқын басқа адамдардың әлеуметтік қабылдауына баса назар аударылады.

Психологиялық денсаулық – бұл тек рухани, әлеуметтік және субъективті құндылықтардың көріністерімен байланысты адамның көрінісі. Психологиялық, физикалық сияқты, денсаулық – бұл жағдай да, процесс те, өйткені адам ағзасында болып жатқан өзгерістер тек биологиялық емес – туылғаннан бастап қартаю мен өлуге дейін [6, 89 б].

Жасөспірімнің психологиялық денсаулығын қалыптастырудағы бала-ата-ана қарым-қатынасының рөлін толығырақ талдай отырып, ең алдымен, жас жасөспірімдерде ата-аналармен эмоционалды жақын, жылы қарым-қатынастың болмауы немесе үлкен жасөспірімдерде олармен қақтығыс қарым-қатынасы қорқыныштың өсуіне айтарлықтай әсер ететінін атап өткен жөн, бұл, ең алдымен, тұлғааралық қатынастарға қатысты. Жасөспірімдерде қорқыныштың көп болуы

өзіне деген сенімділіктің төмендеуіне ықпал етеді, онсыз өзін-өзі бағалау, өзін-өзі қабылдау және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкін емес. Осы жаста тұрақты қорқыныштың болуы әрқашан өзін қорғай алмайтындығын көрсетеді. Қорқынышты қорқынышқа айналатын қорқыныш, сондай-ақ, жақын, әлеуметтік ортада қауіпсіздік пен сенімділік сезімі болмаған кезде, ересектердің өз-өзіне күмәндануы мен түсініксіздігін көрсетеді. Ата-аналар тарапынан немқұрайдылық немесе немқұрайдылық, тізбекті реакция ретінде, баланың дұшпандық көзқарасын тудырады. Бір қарағанда, бала тарапынан көрінетін қатыгездік көбінесе балалардың тәжірибесінің салдары болып табылады. Егер агрессия өзіне бағытталса, ол өзін-өзі бағалаудың, мазасыздықтың және кінә сезімінің себебі ретінде әрекет етеді.

Сарапшылар қолайсыз отбасылық жағдайлар, бір жағынан білім беру стильдері мен әртүрлі невротикалық көріністер, екінші жағынан жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқулар арасында байланыс бар екенін айтады. Сонымен қатар, отбасындағы психологиялық климат, оның мүшелері арасындағы қарым-қатынас жасөспірімнің жеке басындағы жағымсыз қасиеттерді қалыптастыруда да маңызды рөл атқарады. Ал отбасылық орта жасөспірімнің психопатикалық реакцияларын нығайту арқылы, теріс реакцияларды шоғырландыру арқылы жасөспірім тұлғасының қалыптасуына әсер етеді.

Жасөспірімнің невротизациясы туралы айтатын болсақ, К. Хорни атап өткен адамның невротикалық қажеттіліктеріне назар аударған жөн. Ол бірінші қажеттілік әмбебап махаббат пен мақұлдау қажеттілігін атады. Тәрбиенің деструктивті стилін, мысалы, гипопеканы ескере отырып, баланың анасы оны жақсы көретініне сенімсіздік туындауы мүмкін, оның махаббаты бәріне қажет. Осыдан оған, яғни махаббат объектісіне тәуелділіктің жоғарылауы пайда болады. Невротикалық үнемі Бұл махаббатқа лайық. К. Хорнидің екінші қажеттілігі үстемдік, көшбасшылық, үстемдік қажеттілігін атады. Невротиктер билік ету ниетімен қатар, қалаған билік үшін жауапкершілікті алудан бас тартады. Үшінші қажеттілік – тану және көпшілікке таңдану қажеттілігі. Басқа адамдардың таңданысына сүйене отырып, невротикалық жасөспірімдер өзіндік құндылыққа ие болады [7, 87 б].

А.И. Захаров жасөспірімнің невротизациясын тудыратын отбасылық қатынастардың келесі ерекшеліктерін қарастырды:

1. Ата-ана мен неке рөлдерінің инверсиясы. Мысалы, әкенің рөлін анасы орындайды.

2. Отбасындағы жеке диадтар, отбасында жалған адамдардың болуы. Мысалы, әже әрқашан немересін немесе әкесін анасы мен әжесінің «скапего» ретінде қабылдауын қолдайды.

3. Жоғары эмоционалды, шиеленісті және мазасыз отбасылық атмосфера.

4. Жанжалдардан аулақ болу және отбасындағы мәселелерді шешу.

5. Жасөспірімнің оны қабылдауға және оның проблемалары мен қайғы-қасіретіне деген қажеттіліктерін жоққа шығару.

Жасөспірімнің невротизациясына әсер ететін факторлардың тағы бір тобы-ата-аналардың жеке ерекшеліктері:

1. Сезімталдық-сезімталдықтың жоғарылауы, маңызды себепсіз толқуға бейімділік.

2. Аффективтілік-тұрақсыз көңіл-күй, эмоционалды қозу.

3. Мазасыздық – кез-келген ұсақ-түйекке байланысты алаңдаушылық, тілектер мен сезімдердің сәйкес келмеуі.

4. Басқа адамдармен қарым-қатынаста жетекші болуға ұмтылу арқылы көрінетін үстемдік.

5. Эгоцентризм-ата-аналардың өз көзқарастарында, пікірлердің икемсіздігі.

6. Гиперсоциалдылық – бұл шамадан тыс міндеттеме сезімінің көрінісі, принциптіліктің жоғарылауы.

А.И. Захаров неврозы бар балалардың типтік аналарының портреттерін суреттеді, мысалы:

1. »Қар ханшайымы» – қатал, бұйрықты, басқалардың қасіретіне немқұрайлы

2. »Күлмейтін ханшайым» – балалардың көңілділігін мойындамайды, әрдайым ұялады, кемшіліктерді іздейді, сезімдерін тежеуге бейім.

3. »Ұйқыдағы ару» – депрессиялық көзқарасы бар, нарцистік, жасөспірімнің қажеттіліктерінен алшақ ана.

4. »Унтер-Пришибеев» – баланың қолбасшысы, дөрекі, оңай ашуланатын, баланың тәжірибесіне сенімсіз, баланы физикалық түрде жазалайды.

5. «Қатты» – қайшылықты, мазасыз.

6. »Мәңгілік бала» – көңілді және әсерлі, ол баланы ауыртпалықпен, өзін құрбан ретінде қабылдайды.

Бұл типтерді мұздатылған деп қабылдауға болмайды. Олар әдеттегі үрдіс болып табылады.

А.И. Захаров тәрбиенің патогенділігін анықтайтын әкелердің жеке қасиеттерін де сипаттады:

1. Импульсивтілік, психомоторлық тұрақсыздық,

2. Күдік,

3. Байланыстағы тәуелділік, сергектік, сенімсіздік,

4. Гиперсоциализм, қыңырлық, табандылық, педантизммен үйлеседі.

Өзін-өзі бағалаудың нақты деңгейінің жеткіліксіздігі, өз-өзіне күмәндану, қатаңдық, эгоцентризм – бұл аналар мен әкелерге тән белгілер.

Отандық ғалымдар атап өткен ата-аналардың жеке басының ерекшеліктері отбасындағы тұлғааралық қатынастарда проблемалар туғызатын және жасөспірімнің жеке дамуына айтарлықтай әсер ететін ата-аналардың тиімсіз ұстанымдарын анықтады. Осылайша, жасөспірімнің невротизациясын (және ғана емес) тудыратын ата-аналық көзқарас пен дұрыс емес тәрбие келесідей көрінеді:

1. Баланы қабылдамау: оның жеке басын, мінезін қабылдамау немесе егер бала қалаусыз болса.

2. Жасөспірімнің жас және жеке даму ерекшеліктерін түсінбеу, яғни ата-аналар баланың мүмкіндіктерін ескермейді және құлықсыздық үшін қателеседі.

3. Ата-аналардың күтуі мен талаптарының баланың қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сәйкес келмеуі.

4. Ата-аналардың біркелкі емес қатынасы. Баланың өміріне қызығушылықтың толқындық көрінісі. Гипо- және гиперопеканың ауысуы.

5. Сәйкессіздік. Үнемі өзгеріп отыратын қойылатын талаптар жасөспірімге.

6. Ата-аналардың келісілмеген әрекеттері. Әкем-мақұлдады, анам тыйым салды.

7. Ата-аналардың балаға қатысты икемсіздігі: дұрыс жауап бермеу, проблемаға тап болу.

8. Аффективтілік-тітіркенудің, шыдамсыздықтың артық болуы.

9. Мазасыздық.

10. Доминантность.

11. Гиперсоциалдылық.

12. Түсініксіздік.

Демек, отбасылық қолайсыздықты тудыратын себептер мен факторлардың жиынтығында тұлғааралық қатынастардағы бұзылулар анықталады. Басқаша айтқанда, патогендік фактор – бұл отбасылық психологиялық климат [8, 26 б].

Сонымен қатар, В.С. Торохтийдің айтуынша, жасөспірімнің психологиялық денсаулығына триангуляция, тепе-теңдік және коалиция сияқты отбасылық қатынастар құбылыстары әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Абульханова-Славская, К.А. Стратегия жизни [Текст] / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.

2. Александровский, Ю.А. Глазами психиатра [Электронный ресурс]: Электронный журнал «Психологическая наука и образование». – 2012. – №4.

3. Алешина, Ю.Е. Цикл развития семьи: исследования и проблемы [Текст] / Психология семьи. Хрестоматия: учеб. пособие для факультетов психологии, социологии, экономики и журналистики / Ю.Е. Алешина. – Самара: Издательский дом «БАХРАХ-М», 2002. – 356 с.

4. Андреева, Т.В. Семейная психология [Текст] / Т.В. Андреева. – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.

5. Анциферова, Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита [Электронный ресурс]: Электронный журнал «Психологический журнал». – 1994. – Т. 15. – №1. – 3-19 с. – Режим доступа к журн.: http://cyberleninka.ru/article/n/lichnostnye-potentsialy-preodoleniya-zhiznennyh-trudnostey#ixzz41S4yVJXU

6. Астапов, В.Н. Функциональный подход к изучению состояния тревоги [Текст] / В.Н. Астапов // Психологический журнал, т. 13. – 1992. – №5. – 34-43 с.

7. Бодалев, А.А. Личность и общение. [Текст] / А.А. Бодалев. – М.: Междунар. пед. ак., 1995. – 328 с.

8. Бодалев, А.А. Общая психодиагностика [Текст] / А.А. Бодалев, В.А. Столин. – СПб.: Речь, 2000. – 440 с.

А.К. Куренбаева
Павлодар қ. Павлодар педагогикалық
университетінің студенті
ғылыми жетекші: Ж.Т. Измайлова
ОП СП ВШП аға-оқытушы

ЫСҚЫРЫҚ, ЫЗЫҢ ДЫБЫСТАРДЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ КӨМЕГІМЕН МАШЫҚТАНДЫРУ

Аннотация. *Балалардың сөйлеуін дамыту олардың мектепке дайындығының негізгі құрамдастарының бірі болып табылады. Мақалада практикалық жаттығулар мен инновациялық технологияларды қолдану арқылы дыбыстарды машықтандыру жолдары қарастырылған. Ысқырық дыбыстардың айтылуындағы кемшіліктерді жою жұмыстары [С] және [З]. Заманауи білім беру талаптарының бірі түзету әсерінде инновациялық технологияларды пайдалану болып табылады. Қазіргі уақытта отандық заманауи білім беруді жаңғыртудың маңызды және қажетті факторы инновациялар болып табылады.*

Түйінді сөздер: *заманауи, инновациялық технологиялар, Фонематикалық есту, машықтандыру, Биоэнергопластика, арттерапия*

Аннотация. *Речевое развитие детей является одним из главных компонентов их готовности к школьному обучению. В статье рассматриваются практические упражнения и способы автоматизации звуков с помощью инновационных технологии. Работа по устранению недостатков произношения свистящих звуков [С] и [З]. Одним из требований современного образования является использование инновационных технологий под влиянием коррекции. В настоящее время*

инновации являются важным и необходимым фактором модернизации отечественного образования.

***Ключевые слова**: инновационные технологии, фонематический слух, автоматизация звуков, биоэнергопластика, арттерапия*

***Annotation**. The speech development of children is one of the main components of their readiness for schooling. The article discusses practical exercises and ways to automate sounds using innovative technologies. Work to eliminate the shortcomings of the pronunciation of whistling sounds [C] and [Z]. One of the requirements of modern education is the use of innovative technologies under the influence of correction. At present, innovations are an important and necessary factor in the modernization of domestic education.*

***Keywords**: innovative technologies, phonemic hearing, sound automation, bioenergoplasty, arttherapy*

Сөйлеудің бұзылуы тек балалар арасында ғана емес, ересектер арасында да кең таралған бұзылыс. Сағат сайын біз белгілі бір дәрежеде ақаулы сөйлеуді естиміз. Бұл бұзушылықтардың себептері өте әртүрлі. Олар уақтылы немесе тиімсіз емдеудің салдары болып табылады. Сондай-ақ, дыбысты айтудың бұзылуы көптеген ересектердің балаларға жеткілікті көңіл бөлмеуімен, ақаулы сөйлеуді, әсіресе түзету қиын бұрмалануларды әрдайым естімеуімен байланысты. Шын мәнінде, сөйлеу бұзылыстарын жою бойынша түзету жұмыстары дыбыстың айтылуын түзетуден тұрады. Бұл тұрғыда түзету жұмыстарының негізгі мақсаты дыбыстарды дұрыс көбейту дағдыларын дамыту болып табылады. Заманауи білім беру талаптарының бірі түзету әсерінде инновациялық технологияларды пайдалану болып табылады. Қазіргі уақытта отандық заманауи білім беруді жаңғыртудың маңызды және қажетті факторы инновациялар болып табылады.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңіндегі инновациялық процестер, ең алдымен, баланың әлеуетті қабілеттерін ашудың бастапқы кезеңі ретінде мектепке дейінгі білім беру жүйесіне әсер етеді. Инновациялар баланың жеке басына, оның қабілеттерін дамытуға бағытталған логопедиялық практикада қолданылатын жаңа әдістерді, формаларды, құралдарды, технологияларды анықтайды

Дыбыстарды қою кезеңі. Фонемаларды дұрыс айтылуын алғашқы қалыптастыру қою кезеңінде негізгі үш тәсіл қолданылады. Бірінші тәсіл, еліктеуге негізделген. Бала естуді, көруді, тактильді – тербелісті, бұлшық ет түйсігін пайдалана отырып фонеманың дыбысталуы мен артикуляциясын қабылдайды, сапалы түрде сөйлеу органдарының қажетті түрде қимылын, қажетті дыбыстарын қайталауға талаптанады. Бұл жағдайда дыбыстардың тікелей естіп қабылдау, сөйлеу қимылдарын көру арқылы қабылдау, оның ішінде өзінің /айнаға қарау көмегі-

мен/, ішінен ауа ағынын, көмекей дірілін қолмен сезіну түрлі құралдардың көмегімен сөйлеу органдарының жұмысын бейнелеп көрсетумен толықтырылуы мүмкін. Тиісті дыбыстарды айтуға еліктеу арқылы қол жетпеген жағдайда әуелі оның элементтерін қалыптастыруға күш салу керек.

Әр қойылған дыбыс бірінші буында, кейін сөзде машықтандыралады. Дыбысты толық машықтандыру үшін әр дыбысқа байланысты сөз тіркестері, сөйлемдер, сөзұйқастар, тақпақтар және мәтіндер беріледі. Сондай-ақ, қосымша мақал-мәтелдер және жаңылтпаштар да келтірілген. Логопедиялық жұмыстың өте маңызды бөлімі – дыбыстарды ажырату (дифференциация) кезеңдеріне де тапсырмалар бар.

Артикуляциялық жатығулар − дыбыс бұзылуын түзетудегі ең негізгі бөлігі. Жұмысқа кіріспес бұрын, міндетті түрде айнаның алдында 10-15 минут артикуляциялық жаттығу жасалыну керек. Бұл өз кезегінде, баланың тілін жаттықтырып, түзету жұмысының тез әрі өнімді болуына әсер етеді.

Оқу құралындарында әр топтағы (ысқырық, ызың және үнді дауыссыз дыбыстар) қиын дыбыстарға арналған артикуляциялық жаттығулар жеке-жеке берілген.

Фонематикалық қабылдау – тілдің жалпы бұзылуын түзету жүйесіндегі негізгі кезең. Дыбысты толыққанды ажырата білмей, дұрыс дыбыстау мүмкін емес. Сол себепті де, бұл кітапта дыбыс бұзылуын машықтандаруда қолданылуы тиіс фонематикалық қабылдауды және фонематикалық есту қабілетін дамытатын ойындар жинақталды. Әр дыбысқа бөлек-бөлек ойындар берілді. Бірақ бұл ойындардың барлығы әр дыбысты машықтандыруда қолданылуы керек. Яғни ең алғашқы берілген [С] дыбысын машықтандыруда берілген фонематикалық есту қабілетін дамытуға арналған «Дыбысты ұстап ал» ойыны барлық дыбыстарды машықтандыруда қолданылуы керек. Осылай, ойын түрлері баланың дыбысты меңгергеніне байланысты күрделене береді. Ысқырық дыбыстарға арналған артикуляциялық жаттығулар Берілген жаттығуларды айнаның алдында отырып жасаңыздар. Әр жаттығуды бірден онға дейін санап, дұрыс жасауын қадағалау қажет 1 суретте Ысқырық дыбыстарға арналған артикуляциялық жаттығулар.

	Жымию Тістерін көрсетпей, ерінді қатты созып жымию.		*Сыбызғы* Тістер қабысулы. Ерінді дөңгелетіп, алдыға шығару.
	Қоршау Жымию. Тістер көрініп тұрады. Еріндерді осы қалыпта ұстап тұру.		***Сағат*** Ауызды ашу. Жіңішке тілдің ұшын кезекпен еріннің шеттеріне апару. *(Тілдің ұшын оңға-солға қимылдату)*
	Тіс тазалау Ауызды ашу. Алдыңғы тістерді іш жағынан тілдің ұшымен бірінші жоғарғы жағын, сосын төменгі жағын «тазалау».		***Құрт*** Ауыз жабық.Тілдің ұшын кезекпен екі ұртына апарып тіреу.
	Әткеншек Ауызды ашу. Тілдің ұшын жоғарғы тістің артына және төменгі тістің артына көтеру.		***Көпір*** Ауызды ашу. Тілдің ұшын төменгі тістің артына тіреп,"көпір" жасау.
	Жылан Ауызды ашу. Жіңішке тілді алдыға шығарып, ұстап тұру.		***Бояушы*** Ауызды ашу. Тілдің ұшын алдыға, артқа апарып таңдайды «бояймыз».

1-сурет. Артикуляциялық жаттығулар

[С] дыбысының артикуляциясы

– Ерін жымиып тұрады. Тістердің арасы шамамен 1 мм ашық. Тілдің ұшы төменгі тістерге тіреліп тұрады. Тілдің ортасы көтеріңкі, ортасында

– жырашық болады, сонымен ауа жолы шығады. Тілдің бүйір жақтаулары жоғарғы азу тістерге тиіп тұрады. Жұмсақ таңдай көтеріліп, мұрынға баратын ауа жолын жабады, дыбыс перделері ашылады.

1. Жылан оқиғасы

Ертеде орманда бір жылан өмір сүріпті. Ормандағы жануарлардың барлығы одан қорқады екен. Сол себепті де оның достары болмапты. Жалғыздықтан әбден зеріккен жылан, өзіне дос іздемекші болып сапарға шығады.

Жылан «Сссс» деп ысылдап ұзақ жол жүрді. Ешқандай жануар онымен достасуға батылы жетпейді екен.

Жылан не істейді?

Ысылдайды...

Қалай ысылдайды екен?

Ссс...

2-суретте артикуляциялық жаттығу Жылан оқиғасы

2 сурет. Қалай ысылдайды екен

Көңіл-күйі түсіп келе жатқан жыланның алдынан, бір топ дауысты әріптер шыға келеді. Жылан оларға ормандағы жануарлардың одан қорқатындығын айтып, өзіне дос іздеп жүргендігін айтады. Ал дауысты әріптер жыланнан еш қорықпайтындықтарын, онымен достасуға дайын екендіктерін айтады.

Дауысты әріптер ән айтқанды жақсы көреді екен. Әрқайсысы әртүрлі дыбыстар шығарады екен. Олар жыланға өздерімен бірге ән айтуын өтініпті. Сөйтіп олар бірге достасып, ән салады. Олардың әндерін біз де қайталайық:

СА-СА-СА	СӘ-СӘ-СӘ
СЫ-СЫ-СЫ	СЕ-СЕ-СЕ
СО-СО-СО	СӨ-СӨ-СӨ
СҰ-СҰ-СҰ	СУ-СУ-СУ
СІ-СІ-СІ	СҮ-СҮ-СҮ

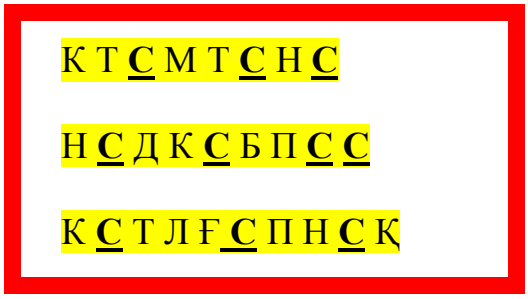
2. [С] дыбысы бар қысқа сөздерді дұрыс айтып көр.

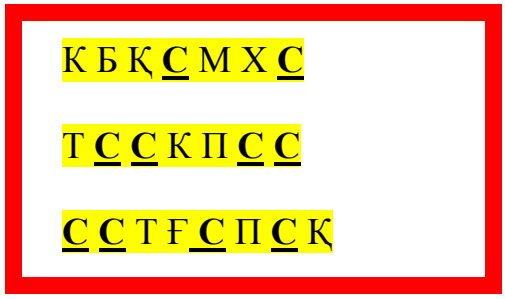
• сай	• су	• сын	• сен
• сан	• сол	• сән	• сел
• сап	• сым	• сәт	• сүт

3. Ұсынатын ойыным **«Дыбысты ұстап ал»** деп аталады.

а) дыбыста:

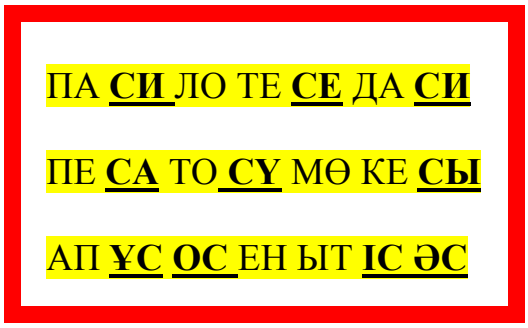
Мен қазір саған әртүрлі дыбыстар айтамын, сен [С] дыбысын естігенде қолыңды соғуың керек. Дайынсың ба? Бастаймыз.

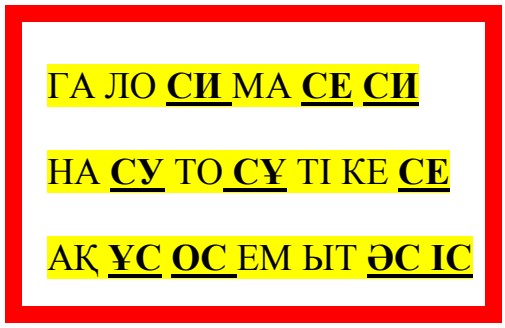

ә) буында:

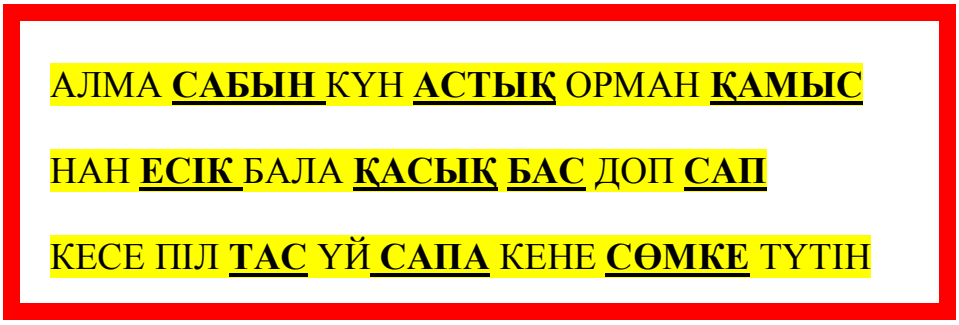
Дұрыс! Енді осы ойынның басқа нұсқасын ойнап көрейік. [С] дыбысын буында (дауысты дыбыспен бірге) кездескен кезде ұстап алуың керек.

б) сөзде:

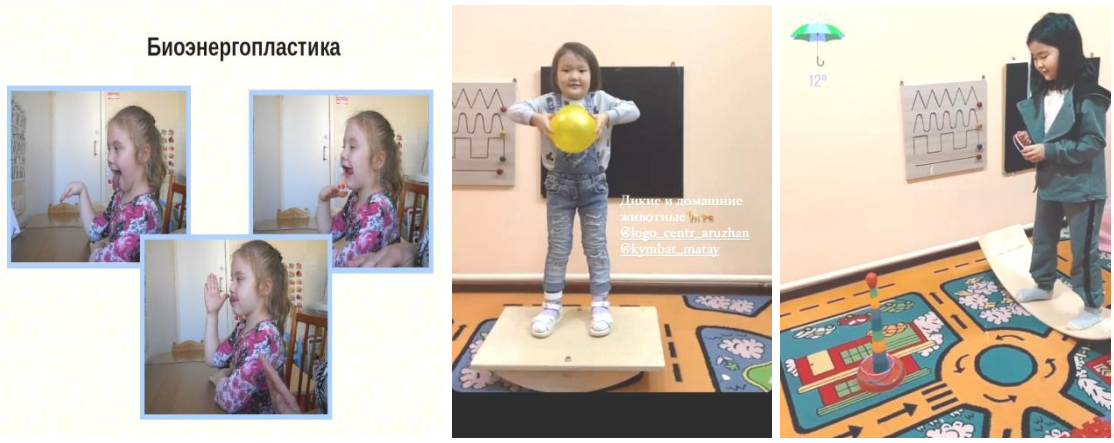
Жарайсың! Енді осы ойынның күрделі нұсқасын ұсынамын. Егер сөзде [С] дыбысы кездессе қолыңды соғуың керек.

Биоэнергопластиканы қолдану да қызықты. Терминнің өзі таныс емес шығар, бірақ логопедтердің көпшілігі бұл әдісті өз жұмысында таза интуитивті қолдануы мүмкін. Терминнің екі мағынасы бар: бір жағынан – бұл дене пластикасының сабағы, екінші жағынан – қол мен

тілдің бірлескен қозғалысы (қолдардың қозғалысы артикуляциялық аппарат бөліктерінің қозғалысына еліктейді). Логопедияда, әрине, дыбыстарды автоматтандыру кезінде екінші түсінік кең таралды.

3-суретте Биоэнергопластиканы қолдану

3 сурет. Биоэнергопластика

Инновациялық технологияларға логопедиялық сабақтарда қолданылатын арт- және құм терапиясының әдістері де кіреді. Олардың әрқайсысы жеке зерттеудің тақырыбы бола алады.

Қолданыған әдебиеттер тізімі

1. Салима Айдар қиын дыбыстар, 16-17 б

2. Соколенко, Н.И. Балалардағы айтылу кемшіліктерін түзетуге арналған дидактикалық материал [Мәтін]: логопедтер мен бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған нұсқаулық. / Н.И. Соколенко. – Санкт-Петербург: «Библиополис» баспасы, 1964. – 2 бөлікте.

3. Мектеп жасына дейінгі балалармен логопедиялық сабақтарға арналған сөйлеу материалдарының жинағы: дұрыс сөйлеуді үйреніңіз. Л.П. Успенская, М.Б. Успенский. Оқу-ағарту. – М., 1973.

4. Ойын жаттығуларындағы С дыбысты автоматтандыру. Мектеп жасына дейінгі баланың альбомы. – М.: ГНОМ және Д баспасы, 2007.

5. Ойын жаттығуларындағы З дыбысын автоматтандыру. Мектеп жасына дейінгі баланың альбомы. – М.: ГНОМ және Д баспасы, 2007.

Т.Е. Орал
Павлодар педагогикалық университетінің
магистранты, Павлодар қ.
Ш.Ш. Хамзина
Ғылыми жетекші: педагогика ғылымдарының
кандидаты, профессор, Павлодар қ.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ӨЗЕКТІ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа. *Мақалада мектепке дейінгі білім беру мекемелеріндегі экологиялық тәрбие үдерісі қарастырылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық тәрбиесін қалыптастыру мақсатын іске асырудың міндеттері анықталады. Балалардың экологиялық санасын дамытуға қажетті жағдайлар аталып көрсетіледі. Экологиялық тәрбиені жүзеге асырудың сәтті өтуінің педагогикалық шарттары белгіленеді.*

Кілтті сөздер*: экологиялық тәрбие, табиғат, қоршаған орта, бала.*

Аннотация. *В статье рассматривается процесс экологического воспитания в дошкольных образовательных учреждениях. Определяются задачи реализации цели формирования экологического воспитания детей дошкольного возраста. Выделены необходимые условия для развития экологического сознания детей. Отмечаются педагогические условия успешной реализации экологического воспитания.*

Ключевые слова*: экологическое воспитание, природа, окружающая среда, ребенок.*

Annotation. *The article considers the process of ecological education in preschool educational institutions. The tasks of realization of the goal of formation of ecological education of preschool children are determined. The necessary conditions for the development of children's ecological consciousness are identified. The pedagogical conditions for the successful implementation of ecological education are noted.*

Keywords*: ecological education, nature, environment, child.*

Қазіргі кезде Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағдарланған жаңа ұлттық білім беру жүйесі қалыптасуда. Тәуелсіздіктің қысқа тарихи кезеңінде еліміз әлемдік қоғамдастықпен ықпалдаса отырып, экономикада айтарлықтай даму деңгейіне жетті.

Осы тұрғыда білім беру жүйесінің рөлі мен маңызы артып келеді. Уақыт одан ұтқырлықты, жаңа тарихи кезеңнің шындығына барабар жауап беруді және қоғамның қажеттіліктеріне сәйкестікті талап етеді.

Елдің тұрақты дамуының маңызды негізі – қоғамның экологиялық тәрбиесі, жеке тұлғаның экологиялық мәдениеті, жер бетіндегі барлық адамдардың және әркімнің экологиялық ортаның жағдайы үшін жауапкершілігі.

Педагогикада экологиялық білім мен тәрбие мәселесі, экологиялық көзқарасты, сана мен өзіндік сананы, экологиялық борыш пен жауапкершілікті, экологиялық тәжірибені, мотивтер, қызығушылықтар мен көзқарастарды, дағдылары қалыптастыру, экологиялық ынталандырылған іс-әрекетке қатысу әртүрлі тұрғыдан зерттеледі:

– жалпытеориялық (В.А. Сластенин, Л.В. Тарасов, А.А. Шумейко, Ж. Жатканбаева, А.Бейсенова);

– дүниетанымдық-құндылық (З.И. Васильева, Н.Д. Никандров, И.Я. Лернер);

– этнопедагогикалық (А.Я. Гуревич, Ю.В. Бромлей, К.Б. Жарикбаев);

– психологиялық (С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин, Н.Д. Джандильдин, К.Т. Шеризданова);

– әдістемелік (А.Н. Захлебный, И.Д. Зверев, Д.Н. Кавтарадзе, Н.М. Мамедов, И.Т. Суравегина, Н. Сырыбеков, А.Г. Сармурзина, К.А. Сарманова, А.С. Бейсенова, М.Н. Сарыбеков, М.П. Лигай, З.П. Карибжанова, Г.К. Длимбетова).

Теориялық-әдіснамалық аспектіде оқыту әдістемесін жетілдіру және жаратылыстану – ғылыми білім беруді жаңарту жолдары А.Е. Абылкасымова, Л.М. Чечин, В.П. Добрица, Н. Нурахметова, К. Аймагамбетова, Ж.А. Шокыбаев, У.М. Маканов, Т. Омаров, Ж. Жайлай, Г.К. Нуртаеваның еңбектерінде қарастырылады.

«Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасы» жобасының 2.1.2-тармағында мектепке дейінгі экологиялық тәрбиенің басты мақсаты ретінде өмірдің алғашқы жылдарынан бастап қоршаған әлемді, табиғатты түсінуге және сүюге және оларға ұқыпты қарауға қабілетті адамгершілік әлеуметтік белсенді тұлғаны тәрбиелеу; қоршаған әлемге қатысты құндылықтардың базалық жүйесін қалыптастыру белгіленген [1].

Табиғатқа жауапкершілікпен қарау – тұлғаға тән күрделі сипаттама. Ол адам өмірін анықтайтын табиғат заңдылықтарын түсінуді білдіреді. Сонымен қатар бұл жауапкершілік табиғатты пайдаланудың адамгершілік-құқықтық қағидаттарын сақтауда, қоршаған ортаны зерттеу мен қорғауда белсенді жасампаздық қызметте, табиғатты дұрыс пайдалану идеяларын насихаттауда, қоршаған ортаға зиянды әсер ететін барлық нәрселермен күресуде көрінеді.

Экологиялық тәрбиенің мақсатына қол жеткізу келесі міндеттердің тұтас түрде орындалуы кезінде жүзеге асырылады:

– білім беру міндеттері: қазіргі заманның экологиялық мәселелері және оларды шешу жолдары туралы білім жүйесін қалыптастыру;

– тәрбиелік міндеттер: экологиялық тұрғыдан орынды мінез-құлық пен іс-әрекеттің, салауатты өмір салтының мотивтерін, қажеттіліктері мен әдеттерін қалыптастыру;

– дамытушылық міндеттер: өз аймағының қоршаған ортасын зерттеу, жай-күйін бағалау және жақсарту үшін зияткерлік және практикалық дағдылар жүйесін дамыту; қоршаған ортаны қорғау бойынша белсенді іс-әрекетке ұмтылысты дамыту: зияткерлік (экологиялық жағдайларды талдау қабілеті), эмоциялық (табиғатқа әмбебап құндылық ретінде қарау), адамгершілік (ерік пен табандылық, жауапкершілік).

Экологиялық тәрбие мазмұнының пәнаралық құрамы анықталды, оны төрт компонентке топтастыруға болады – ғылыми, құндылық, нормативтік және іс-әрекеттік.

Ғылыми – адам денсаулығын және оның мекендейтін табиғи ортасы мен пайдалану және қорғау объектілері ретінде табиғи жүйелердің пайда болуы, эволюциясы және ұйымдастырылуын сипаттайтын жетекші идеялар, теориялар мен тұжырымдамалар.

Құндылық – қоғам тарихының әртүрлі кезеңдеріндегі адамның экологиялық бағдарлары; адам мен табиғатты әмбебап құндылықтар ретінде сипаттайтын мақсаттар, идеалдар, идеялар; қоршаған ортаны, оған келтірілген залалды, оны қалпына келтіруге және залалды болғызбауға қажетті шығындарды экономикалық бағалау ұғымы.

Нормативтік-экологиялық сипаттағы адамгершілік және құқықтық қағидаттар, нормалар мен ережелер, ұйғарымдар мен тыйым салулар жүйесі.

Іс-әрекеттік-экологиялық сипаттағы танымдық, практикалық және шығармашылық біліктерді, әрекет түрлері мен тәсілдерін қалыптастыру [2].

Табиғатқа саналы және белсенді ізгілік қатынасты қалыптастырудың келесідей критерийлері бар:

– адам үшін адамгершілік-эстетикалық және практикалық маңыздылыққа негізделген табиғатқа деген ұқыпты және қамқор қарым-қатынастың қажеттілігін түсіну;

– табиғи ортадағы мінез-құлық нормаларын игеру және оларды практикалық іс-әрекетте және күнделікті өмірде сақтау;

– табиғат объектілеріне белсенді қатынастың көрінісі (әсері тиімді қамқорлық, басқа адамдардың табиғатқа қатысты іс-әрекетін бағалай білу).

Мектепке дейінгі жас – адамның экологиялық мәдениетін дамытудағы өзіндік құнды кезең. Осы кезеңде жеке тұлғаның негіздері, оның ішінде қоршаған әлемге деген оң көзқарас қаланады.

Бұл жаста бала өзін қоршаған ортадан ажырата бастайды, қоршаған ортаға эмоционалды-құндылық қатынасы және баланың табиғатпен қарым-қатынасында, онымен ажырамастықты сезінуде көрінетін жеке тұлғаның адамгершілік-экологиялық ұстанымдарының

негіздері қалыптасады. Осының арқасында балаларда экологиялық білімді, табиғатпен өзара әрекеттің нормалары мен ережелерін, оған деген жанашырлықты тәрбиелеу, кейбір экологиялық проблемаларды шешуде белсенділікті қалыптастырудың мүмкіншілігі пайда болады. Бұл ретте мектеп жасына дейінгі балалардың білімін жинақтау өзіндік мақсат болып табылмайды. Бұлар – әлемге эмоциялық-адамгершілік және тиімді көзқарас қалыптастырудың қажетті шарты [3].

Мектепке дейінгі білім беру мекемесі үздіксіз экологиялық білім беру жүйесінің бірінші буыны болып табылады, сондықтан педагогтардың алдында мектеп жасына дейінгі балаларда табиғатты ұтымды пайдалану мәдениетінің негіздерін қалыптастыру міндетінің тұруы кездейсоқ емес.

Ерте мектеп жасына дейінгі балаларды қоршаған табиғи ортаға деген қамқорлықпен қарауды тәрбиелеу отбасында бастау алып, әрі қарай қалыптасуын мектепке дейінгі білім беру мекемесінде жалғастырады.

Экологиялық тәрбие аясында мектепке дейінгі білім беру мекемесінің алдында екі маңызды міндет тұр:

– балалардың табиғатқа деген сүйіспеншілігін, оның сұлулығын қабылдау және терең сезіну қабілетін, өсімдіктер мен жануарларға қамқорлықпен қарауды тәрбиелеу;

– мектеп жасына дейінгі балаларға табиғат туралы қарапайым білімді беру және осы негізде оларда тірі және өлі табиғат құбылыстары туралы бірқатар нақты және жалпыланған түсініктерді қалыптастыру.

Экологиялық тәрбие мектепке дейінгі білім беру мекемесінде барлық педагогикалық үдеріс арқылы – күнделікті өмірде және ұйымдастырылған оқу қызметтерінде жүзеге асырылады. Экологиялық тәрбие міндеттерін іске асыруда мектепке дейінгі білім беру мекемесіндегі табиғи ортаның маңызы зор. Бұл барлық топтардағы табиғат бұрыштары, табиғат бөлмесі, табиғатпен тұрақты тікелей қарымқатынас жасауға мүмкіндік беретін дұрыс безендірілген және өңделген аумақ; табиғи құбылыстар мен объектілерді жүйелі бақылауды ұйымдастыру, балаларды тұрақты еңбекке баулу [4].

Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеу біздің көзқарасымыз бойынша:

– табиғатқа ізгілікті қатынасты тәрбиелеу (адамгершілік тәрбие);

– экологиялық білім мен түсініктер жүйесін қалыптастыру (зияткерлік даму);

– эстетикалық сезімдерді дамыту (табиғат сұлулығын көру және сезіне білу, оған таңдану, оны сақтап қалу ниеті)

– өсімдіктер мен жануарларға күтім жасау, табиғатты қорғау және сақтау жөніндегі балалардың өздерінің қолынан келерлік әрекетке қатысуы.

Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеуді, ең алдымен, адамгершілік тәрбие ретінде қарастырған жөн, себебі адамның қоршаған табиғат әлеміне көзқарасының негізінде ізгілік сезімдер, яғни өмірдің кез келген көрінісінің құндылығын сезіну, табиғатты қорғауға және сақтауға ұмтылу және т.б. жатады.

Осы түрдегі барлық бағдарламаларды жүзеге асырудың табысты болуы мектепке дейінгі мекеме педагогтарының, әкімшіліктің және ата-аналардың тығыз ынтымақтастығына байланысты.

Мектепке дейінгі мекемеде экологиялық тәрбиелеуді жүзеге асыруда педагогтардың міндеттері келесідей:

– қарапайым биологиялық түсініктерді қалыптастыру үшін жағдай жасау;

– жер бетіндегі тіршіліктің дамуымен таныстыру (тіршілік формаларының пайда болуы, алуан түрлілігі: микроорганизмдер, өсімдіктер, жануарлар туралы, олардың шығу тегі, тіршілік ету ерекшеліктері, мекен ету ортасы және т.б. туралы айту);

– оқу материалын қолжетімді түрде меңгеруге мүмкіндік беру;

– табиғатқа эмоциялық-оң қатынасты қалыптастыру.

Сонымен бірге мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық сананы дамыту үшін мынадай жағдайларды қамтамасыз ету қажет:

– тірі және өлі табиғат өкілдерімен таныстыру;

– табиғаттың барлық объектілерінің өзара байланысы мен әрекеті туралы айту;

– Жер ғаламшарына (біздің ортақ үйіміз) және табиғаттың бір бөлігі ретіндегі адамға саналы түрде дұрыс көзқарастың қалыптасуына ықпал ету;

– қоршаған ортаның ластану мәселесімен, жеке қауіпсіздік қағидаларымен таныстыру;

– қоршаған ортаға ұқыптылықпен және жауапкершілікпен қарауды дамытуға ықпал ету;

– қоршаған ортаны сақтау және жақсарту бойынша өзіндік дербес әрекетке жағдай жасау.

Экологиялық тәрбиені жүзеге асырудың табыстылығы келесі педагогикалық шарттармен қамтамасыз етіледі:

– мектепке дейінгі мекемеде экологиялық орта құру

– педагогтың балаларға экологиялық білім беруді жүзеге асыруға дайындығы;

– бағдарламаны игеру процесінде ересек адам мен баланың тұлғаға бағдарланған өзара әрекеті;

– ата-аналардың тәрбие процесіне белсенді қатысуы;

– педагогтың мектеппен, қоғамдық ұйымдармен, қосымша білім беру мекемелерімен байланыстар орнатуы [6].

Балаларға табиғатқа қатысты олардың мықты позиция иеленетінін және сондықтан оны қорғауы, сақтауы және оған қамқорлық жасауы, сондай-ақ басқа адамдардың, құрдастар мен ересектердің іс-әрекеттерін байқай білуі, оларға тиісті адамгершілік баға беруі және өзінің күш-жігері мен мүмкіндіктеріне қарай ақылға сыйымсыз және әдепсіз іс-әрекеттерге қарсы тұра алуы керектігін көрсету өте маңызды.

Сонымен, мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық тәрбиесін қалыптастыру мәселесіне бірқатар белгілі педагогтар мен ғалымдардың еңбектері арналған. Олардың көзқарастары тұрғысынан біз экологиялық тәрбие мәселесін, оның бала тұлғасының қалыптасуына әсерін және мектепке дейінгі балалардың экологиялық сипаттағы түсініктерді меңгеру мүмкіндігін психологиялық-педагогикалық негіздеуді қарастырдық.

Экологиялық түсініктер жүйесін қалыптастыру балалардың зияткерлік дамуының бір бөлігі болып табылады. Балалардың зияткерлік дамуы деп, бұл жағдайда біз баланың ойлау қабілетін, ақыл-ой бастауын, оның әрекетін айқындайтын ұтымды танымын түсінеміз. Бала, бір жағынан, әлем туралы түсініктерді кеңейтеді, екінші жағынан – жекелеген түсініктерді тұтас бейнеге байланыстыруға мүмкіндік беретін себеп-салдарлық, тектік-түрлік, кеңістіктік және уақыттық қатынастарды меңгере бастайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасы

2. Веселов, Т.М. Формирование экологической культуры старших дошкольников / Т.М. Веселов //Дошкольное образование. – 2011. – №2. – 11-17 с.

3. Иванова, А.И. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду: Пособие для работников дошкольных учреждений / А.И. Иванова. – М.: ТЦ Сфера, 2012. – 56 с.

4. Иванова, Г.Н. Об организации работы по экологическому воспитанию/ Г.Н. Иванова, В.И. Курашова // Дошкольное воспитание. – 2010. – №3. – 10-12 с.

5. Зенина, Т.В. Наблюдаем, познаем, любим. / Т.В. Зенина // Дошкольное воспитание. – 2013. – №7. – 31-34 с.

6. Зебзеева, В.И. О формах и методах экологического образования дошкольников / В.И. Зебзеева. – М.: Дошкольное воспитание, 2004. – 180 с.

A.S. Smykov
doctoral student of the Higher School of Pedagogy Pavlodar Pedagogical University Pavlodar, Pavlodar, Republic of Kazakhstan
M.S. Mantykova, A.A. Aldazharova, A.O. Zabegalin
undergraduates of higher school teachers Pedagogical University Pavlodar, Pavlodar, Republic of Kazakhstan
Supervisor: Z.K. Kulsharipova

PERSONALIZED EDUCATION MODEL: DEVELOPMENT OF FLEXIBLE AND SOFT SKILLS

Annotation. *The question of «flexible» skills is relevant from a psychological, pedagogical and socio-economic point of view. «Flexible» / «soft» skills (English soft skills) or «skills of the XXI century» represent an innovative component of the content of education at all levels, related to the preparation of students for various types of educational activities both in the present and in the future.*

In accordance with the requirements of the SES of all levels of education, it is planned to evaluate «flexible» skills as a meta-subject result in the final certification. The article discusses the theoretical and methodological foundations and methodological issues of the development of «flexible and soft» skills within the framework of the program «Investments in the future», «Digital platform for personalized learning in higher education».

Keywords*: digital platform, development of flexible and soft skills, assessment monitoring, academic resilience, academic stability.*

Аңдатпа*. «Икемді» дағдылар туралы мәселе психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан өзекті. «Икемді» / «жұмсақ» дағдылар (ағылш. soft skills) немесе «XXI ғасыр дағдылары» – оқушыларды қазіргі кезде де, болашақта да білім беру қызметінің әртүрлі түрлеріне дайындаумен байланысты барлық деңгейдегі білім беру мазмұнының инновациялық компоненті болып табылады.*

Білім берудің барлық деңгейлеріндегі СЭБ талаптарына сәйкес қорытынды аттестаттауда метапәндік нәтиже ретінде «икемді» дағдыларды бағалау жоспарлануда. Мақалада «болашаққа инвестициялар», «жоғары білім беруде дербестендірілген оқытуға арналған цифрлық платформа» бағдарламалары шеңберінде «икемді және жұмсақ» дағдыларды дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздері мен әдістемелік мәселелері қарастырылады.

Түйінді сөздер*: цифрлық платформа, икемді және жұмсақ дағдыларды дамыту, бағалау мониторингі, академиялық тұрақтылық, академиялық тұрақтылық.*

Аннотация*. Вопрос о «гибких» навыках актуален с психолого-педагогической и социально-экономической точек зрения. «Гибкие» / «мягкие» навыки (англ. soft skills) или «навыки XXI века» представляют собой инновационный компонент содержания образования на всех уровнях, связанный с подготовкой учащихся к различным видам образовательной деятельности как в настоящем, так и в будущем.*

В соответствии с требованиями СЭО всех уровней образования планируется оценивать «гибкие» навыки в качестве метапредметного результата в итоговой аттестации. В статье рассматриваются теоретико-методологические основы и методические вопросы развития «гибких и мягких» навыков в рамках программы «Инвестиции в будущее», «Цифровая платформа для персонализированного обучения в высшем образовании».

***Ключевые слова**: цифровая платформа, развитие гибких и мягких навыков, мониторинг оценки, академическая устойчивость, академическая стабильность.*

Experts predict that the economy and the sphere of work will radically change in the near future: the development of technology, globalization, changes in the environment and roles in employment determine how teachers work, which actions will change in the future, which will remain.

The question arises: how to prepare future generations for these changes? And why is soft skills training a priority? It is noted that his soft skills will help future teachers to study, work and communicate effectively in the future profession of a teacher.

These factors will determine the very essence of the future work activity of teachers, and the definition of the spheres of their employment, i.e. how the process of labor activity will proceed, which types of activities will undergo changes, which areas of pedagogical activity will undergo reconstruction, and which will remain in their current form. Naturally, such a question may arise as: how can we prepare future specialists for such changes and form competencies that will allow them to be competitively capable? And what role do «flexible skills» play in all this? We will try to answer these questions, and we will start with the fact that flexible (or soft) skills, according to a number of studies, positively affect the processes of effective work, study and communication of people.

Within the framework of the Higher School of Pedagogics of Pavlodar Pedagogical University, the process of creating an appropriate methodology for assessing the «skills of the XXI century» («flexible»/»soft» skills, Eng. soft skills), creativity and ability to work in a team of schoolchildren has begun.

Soft Skills («soft» competencies) is a set of skills that are responsible for the successful activity of a person in society and his involvement in the process. The main task of soft skills is to form personal qualities, such as sociability, balance, creativity, punctuality, etc. It is important to develop soft skills in order to be successful in various activities. Such trainings develop and help to form new qualities.

In Pavlodar, the quality of education at the PISA school was monitored, which took place in March 2022. The purpose of this monitoring was to study and evaluate the ability to apply the acquired knowledge in school, in real life, i.e. how students are able to apply the theoretical

knowledge they have acquired in practice. The object of the study was the academic achievements of schoolchildren, the age category was also determined, this is the age of 15 years. This particular age was chosen based on the fact that it is at this age that in the vast majority of countries schoolchildren graduate from compulsory education, and personal state programs of secondary and higher education do not differ much in their essence as in high school.

It should be noted the special importance of the very first stage of education as a social institution and process as such, because it is essentially the foundation of the whole process, in which all the foundations are laid and everything else is built on that foundation, because education is also a process that lasts throughout the entire ontogenesis. When a child initially develops the abilities of self-education and self-control, which allows him to acquire the necessary complex of ZUN (knowledge, skills, skills), the use of «soft» skills guarantees his success in society. PISA is a unique evaluation system that checks the quality of school education, and is able not only to record the result of obtaining educational knowledge, but also to determine the ability to apply the theoretical knowledge and skills obtained in solving practical, i.e. life problems. It is this criterion that determines the entire relevance of assessing not only the process of improving school education, but also the process of creating a competence-based approach used in higher education.

We should also talk about the sampling process itself. It is carried out based on the probability-proportional method. Its essence is as follows: in each school, only 2% of the total number of 15-year-olds take part in the process of assessing the quality of education. This is due to the fact that this contingent of students represents all the variety of types of educational institutions that exist in the Pavlodar region.

Monitoring of the assessment of the quality of education in schools is carried out in strict accordance with the uniform instructions and rules developed by the International Coordination Center for Standardization of Monitoring in all participating countries of the project.

Each stage of monitoring the quality of education (sampling, translation and adaptation of tools, testing and interviewing, verification and processing of data) is controlled by international experts.

The completion of tasks with free detailed answers is checked by experienced teachers, and then part of the work (every fourth) others check again. A certain part is being investigated by international experts.

Soft skills are a combination of interpersonal, social and communication skills applicable in various life situations and fields of activity. How to develop your child's interpersonal communication skills.

«Many studies show that the socio-economic status of a student's family has a significant impact on his academic performance at school. Children with low socio-economic status demonstrate weak academic performance. At the same time, not all students succumb to the negative influence of adverse conditions, some demonstrate a high ability to adapt and overcome the difficulties they face,» Askhat Aimagambetov wrote in his Telegram.

In the PISA study, this ability is called academic resilience, that is, resilience. Academically stable students are those who, despite socio—economic disadvantage, are able to overcome difficulties and demonstrate high academic performance at school.

The Minister noted that according to PISA studies, in Kazakhstan, the socio-economic status of a student does not necessarily become a barrier to his success. In Kazakhstan, 16% of students are academically stable (OECD-11.3%). Kazakhstan has entered the top five countries with a high proportion of such children.

«Students with academic stability get more pleasure from reading, work harder on completing tasks and demonstrate a greater ability to set and achieve their goals. Statistical data for Kazakhstan strongly confirm that such students are more predisposed to setting and following their goals than academically unstable students,» Askhat Aimagambetov stressed.

At the same time, the academic stability of students is not formed independently, it develops under the influence of many factors. It is connected with the support of parents and teachers, the organization of student cooperation in the school, the school climate. It is also influenced by the student's confidence in his own abilities.

The solution to this problem today concerns modern education, which should be aimed at developing children's skills of the 21st century. With the development of modern society, education should also develop. The pedagogical system that has been developing for centuries should not collapse, but continue to develop, pedagogical accents should shift.

First of all, students are required not to memorize the material and not to develop monotonous methods of solving problems, but to form universal competencies.

The modern competence system assumes that students will:

– perform complex and original tasks, for this they need the ability to work in a team and developed critical thinking;

– learn to use your skills and knowledge to independently acquire new knowledge, to search for new information;

– apply available modern technologies in the learning process, which they will use in adulthood;

– Get support from teachers, discuss your successes and failures with them, plan your educational path.

One of the main characteristics of these abilities is their versatility. These skills include creativity, communication, teamwork and critical thinking.

The development of such skills requires an integrated approach, which is important in order to integrate harmoniously into the educational process and provide teachers with effective pedagogical solutions to achieve their goals - the most important direction in the work.

Список использованных источников

1. Платонова, Р.И. Актуальность навыки в профессиональном плане будущих специалистов / Р.И. Платонова, Г.Б. Михина // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – 2018. – Т. 7. – №4 (25). – 177-181 с.

3. Чевтаева, Н.Г. Культура коммуникации преподавателя как матрица формирования «мягких навыков» выпускника / Н.Г. Чевтаева, А.С. Никитина, А.В. Вишневская // Высшее образование в России. – 2020. – Т. 29. – №12. – 33-44 с. DOI: https:// doi.org/10.31992/0869-3617-2020-29-12-33-44

4. Роблес, М.М. Представление руководителей о 10 лучших мягких навыках, необходимых на современном рабочем месте // Business Communication Quarterly. 2012. Том 75. № 4. С. 453-465. DOI: https://doi . org/10.1177%2F1080569912460400

5. Лебедева, М.М. Мягкая сила: идеи и подходы / М.М. Лебедева // Вестник МГИМО-Университета. – 2017. – №3 (54). – 212-223 с.

6. Чиматти, Б. Определение, развитие, оценка социальных навыков и их роль для качества организаций и предприятий / Б. Чиматти // Международный журнал исследований качества. – 2016. – №10(1). – 97-130 с.

7. Будущее оос. Стратегия в области развития, навыков и трудовых ресурсов для четвертой национальной революции: глобальный вызов и перспективы. – Герева (Швейцария): Всемирный экономический форум, 2016. – 157 с.

Ж.К. Абдрахманова, Д.В. Раденко
студенты Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Ж.Е. Алибаева
преподаватель эксперт, магистр педагогических наук, г. Павлодар

НЕОБХОДИМОСТЬ ТЬЮТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. *В статье рассмотрены исторические предпосылки необходимости функционирования тьюторской деятельности. В нашей стране тьюторство стало важнейшим аспектом в образовательном пространстве. Для развития и индивидуализации личности важно тьюторство.*

Ключевые слова: *тьюторство, образовательные потребности, тьютор,*

Аннотация. *Мақалада тьюторлық қызметтің жұмыс істеу қажеттілігінің тарихи алғышарттары қарастырылған. Біздің елде тьюторлық білім беру кеңістігіндегі маңызды аспектке айналды. Жеке тұлғаны дамыту және даралау үшін тьюторлық маңызды.*

Түйінді сөздер*: тьюторлық, білім беру қажеттіліктері, тьютор,*

Annotation. *The article examines the historical prerequisites for the need for the functioning of tutoring activities. In our country, tutoring has become the most important aspect in the educational space. Tutoring is important for the development and individualization of a person.*

Keywords*: tutoring, educational needs, tutor.*

В РК развитие тьюторства находится на начальном этапе. В последние годы в организациях инклюзивного образования появилась специальность тьютор. Министр образования РК Асхат Аймагамбетов в своем выступлении обозначил проблему отсутствия тьюторов: «этот аспект действительно важен, потому что ребёнка с особыми образовательными потребностями должен обязательно сопровождать тьютор – это своего рода индивидуальный помощник и посредник между ребёнком и педагогом. Школы давно говорили об этом и вот сейчас министерством вносятся изменения в Типовые программы и вводится штат тьюторов».

Современное образование все больше стремится к индивидуализации. Поэтому, тьюторство имеет широкие перспективы в образовательном пространстве. Что означают слова определённые образовательные потребности и кому она принадлежат по праву?

Образовательные потребности учащихся в общем образовании нуждаются в создании оптимальных условий для реализации энергетических, когнитивных и эмоционально-волевых возможностей учащихся. Они затрагивают интересы всех детей, имеющих трудности с обучением и не вписывающихся в стандартные образовательные рамки, а потому нуждаются в создании особых условий, использования специальных программ и материалов, предоставления дополнительных услуг.

Не секрет, что такое отношение подаётся лишь людям, в частности детям, со стойким расстройством функций организма, обусловленное заболеваниями, травмами, их последствиями, дефектами, которое приводит к ограничению жизнедеятельности и необходимости его социальной защиты. Такое отношение отделяет часть людей, которые имеют незримые невооружённым глазом недостатки в здоровье, которые возможно распознать только специалисту в своей области. Например, скрытая психологическая травма, которая проявляется в виде определённого отношения к людям в зависимости от самой

травмы. Люди страдают хроническими депрессиями, годами изнемогают от конфликтов, мучаются с детско-родительскими проблемами (пока дети не вырастут), всю жизнь борются со страхами, падают жертвами нервного истощения, синдрома хронической усталости и профессионального выгорания. Такое отношение к помощи ведёт к обесцениванию психологических и подобных травм, которые раскрываются с течением времени в худшую сторону. И чтобы воспрепятствовать этому, нужно более ответственно отнестись к пониманию ООП для всех людей и, отталкиваясь от этого, вести профессию «наставничества» – тьюторства в разных по его нужности проявлениях.

То есть, отвечая на мой вопрос одним предложением, можно сказать, что каждому человеку по достижению определённого, осознанного возраста нужна предопределённая поддержка для эффективного обучения и роста в жизни далее. Осознанность в этом предложении играет роль спасительного круга объективности происходящего вокруг человека, потому как только объективность и осознанность себя может натолкнуть индивидуума (обычно личность, никак не связанную с наукой психологии и настоящим, подлинным состоянием окружающего мира) на неправильность парадигмы его воспитания.

Почему же всё-таки образуется надобность такого рода наставничества и в чём проблема обычного казахстанского воспитания социальной ячейки – семьи?

Дело в сложившейся истории нашей страны и людей, переживших всё это. Выражаясь конкретнее и ссылаясь на источники, люди, проживающие на территории нынешнего Казахстана, перетерпели большое количество изменений в менталитете и быту благодаря внутренней и внешней политике государственных объединений, имеющих власть в разные промежутки времени. Проще выражаясь, «многого повидали» люди и передали своим потомкам эти знания. На данный момент люди, проживающие на территории Казахстана, являются, по моему мнению, синтезом разных культур и политических воззрений.

Больше всех в ментальной жизни людей Казахстана оставил след период существования СССР. Конкретнее, набор разнородных внутренних и внешних государственных решений: переселение народов в Казахстан. Начиная со второй половины 20-х годов:концентрационные лагеря; волна репрессий; годы Великой Отечественной войны; политики голода; культу личности глав Коммунистической партии и тд. Эта история породила стойких и сильных людей, готовых уже к любым исходам в жизни. В таком практически инкубационном режиме людей продержали до развала союза и падения железного завесы в 1991 году.

Конечно, преобладало улучшение качества жизни в послевоенное время, но также появлялись и новые минусы, в основном связанные с бюрократией и ведением неправильной политики при определённых условиях жизни. Этот самый след породил поколения людей, не приспособленных к политике капитализма и всех его прелестей. Эти поколения до сих пор сохранили в себе урон, как после ядерного взрыва, и проецируют его на другие поколения, тем самым воспитывая не по той системе ценностей и вводя будущих детей в диссонанс с реальностью.

За семьдесят лет советской власти в нашей стране сложилась определённая система взаимоотношений между социумом и гражданином. Индивидуализация личности резко отрицалась. В интересах существующей идеологии люди должны были быть «как все». При этом население было достаточно защищено в социальной сфере. Жизнь проходила по определённому плану. Работала политика ограничения возможности получения информации о событиях реально происходящих в других странах.

За последние двадцать лет жизнь в нашей стране сильно поменялась и довольно в быстром темпе. Каждый человек самостоятельно решает свои проблемы сам. В связи с этим меняется уровень внутреннего напряжения человека: в данный момент страхи базируются на материальной нестабильности, непредсказуемости ситуации и постоянным изменениям в законодательной сфере. Сценарная, как я уже говорил выше, транзакция, как надо жить, очень прочно вошла в жизнь людей. Для того чтобы оправдать свою несостоятельность значительная часть населения изыскивает способы ухода от личной ответственности. Люди, играющие в такие «психологические игры», преследуют несколько целей – уйти от ответственности, структурировать своё время и, как следствие не решать проблему в корне. В итоге как личность он не развивается, хотя по-прежнему остаётся элементом социума. В то же самое время сам социум изменился, а старые сценарии остались и уже перестали быть эффективными в новых условиях. Варианты ухода от личной ответственности весьма разнообразны, как и их следствия, имеющие негативный вес для следующих поколения. Ответственность за жизненные ситуации перекладывается на родных и близких, работу, страну проживания, даже имеется элемент мистификации – судьба, недоброжелатели и т.д.

Для более ускоренного втягивания всех поколений в новую среду обитания необходимо иметь тьютора, по возможности и на старшее поколение. В задачи тьютора первым делом идёт самоопределение индивидуума, которое достигается только силами индивида и

советами тьютора. Далее с помощью личностно-ресурсной карты составляется пути реализации его познавательных запросов. С таким путём личностного подхода с помощью тьютора (компетентного и опытного человека) получается раскрыть не только все эффективные стороны человека, но и понять свои проблемные места – «болячки», полученные от некачественного воспитания родителей. Сам процесс контакта тьютора с личностью полностью зависит от неё самой – тьютор может в зависимости от определённой роли поведения личности быть кем угодно в формальных отношениях, если это приносит эффективный ментальный рост: партнёром, командиром, заменой отца и т.д. И также с безошибочно давать содержательные комментарии к самой работе ученика по его карте, проявляя свою многогранную компетентность.

Необходимость тьюторства в Казахстане в разных организациях людей безусловна важна, так как даёт колоссальный результат в работе. Тьютор как профессия поддержки самоопределения и подталкивания к новым установкам в жизни очень подходит для людей нынешнего государства Казахстан. При таком тандеме раскрывается не только потенциал личности, работающей над собой, но и сам тьютор органично себя чувствует в этом удобном месте, показывая всю свою компетентность.

Список использованных источников

1. Фролова, В.С. Тьюторское сопровождение как технология образовательной деятельности / В.С. Фролова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – №39. – 236-240 с. – сайт: www.koncept.ru.

2. Беккер, О.В. «Модель тьюторского сопровождения детей с ОВЗ на базе основной школы» / О.В. Беккер // Статья опубликована на сайте www.nsportal.ru.

К.Е. Абылгазинова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Ж.Ж. Сергазина
***научный руководитель**: магистр педагогики, старший преподаватель, г. Павлодар.*

ПОЛИКУЛЬТУРНОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ОСНОВА НРАВСТВЕННО-ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

***Андатпа**. Бұл мақала полимәдени білім білім беру мәселесіне арналған. Бұл проблема халықаралық ынтымақтастық пен ақпараттық кеңістіктің кеңеюіне байланысты маңызды болып табылады. Полимәдени білім мәдени әртүрлілікті құрмет пен қарау негізінде жастардың азаматтығын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта жас ұрпақтың көпмәдениетті тәрбиесін дамыту үшін тұтас әдістеме жасау қажет.*

***Түйінді сөздер**: тәрбие, полимәдени білім беру, толеранттылық, жалпыға бірдей құндылықтар, азаматтық білім.*

***Аннотация**. Эта статья посвящена проблеме поликультурного воспитания детей. Эта проблема становится особенно актуальной из-за расширения международного сотрудничества и информационного пространства. Поликультурное воспитание обеспечивает возможность формировать гражданство молодых людей на основе уважения и рассмотрения культурного разнообразия. Поликультурное воспитание тесно связано с процессом социализации и гуманизации.*

***Ключевые слова**: воспитание, поликультурное воспитание, толерантность, общечеловеческие ценности,гражданское воспитание.*

***Abstract**. This article is devoted to the problem of multicultural education of the person. This problem becomes especially urgent due to the expansion of international cooperation and information space. Multicultural education provides an opportunity to shape the citizenship of young people on the basis of respect and consideration for cultural diversity.*

***Keywords**: education, policy education, tolerance, universal values, civil education.*

В настоящее время в педагогической теории и практике широкое развитие получила проблема поликультурного воспитания личности. Особую актуальность данная проблема приобретает в связи с расширением международного сотрудничества и информационного пространства.

Поликультурное воспитание рассматривается как приобщение подрастающего поколения к этнической, общенациональной и мировой культурам, признание равноправия всех этнических и социальных групп, на недопущение дискриминации людей по национальному

признаку, обеспечивает интеграцию представителей различных народов в мировое социально-культурное пространство с обязательным сохранением национального своеобразия.

Ведущие страны мира относятся к поликультурным и полиэтническим сообществам. Необходимость обеспечить в этих странах толерантное сосуществование больших и малых этносов порождает потребность в поликультурном воспитании как инструменте и принципе образовательной политики.

Теоретические основы современной концепции поликультурного воспитания были заложены педагогами и мыслителями прошлого. Так, великий чешский педагог Я.А. Коменский в своем труде «Всеобщий совет об исправлении дел человеческих» обосновывал необходимость проведения реформ в сферах образования и культуры, направленных на создание общества, в котором преобладало бы гуманистическое отношение к личности, а также осуществлялась защита достоинств и прав каждого человека независимо от его национальной принадлежности. Он призывал к мировому сплочению различных народов, предложил универсальные образовательные программы для всего человечества, где наряду с решением ряда теоретических и практических задач воспитания и обучения говорил о необходимости формирования у каждого человека умения жить в мире с другими людьми, выполнять взаимные обязанности, уважать представителей других народов. В раскрытии сущности поликультурного образования особую роль играют философско-гуманистические и педагогические идеи К.Д. Ушинского. Он заложил идейно-теоретические основы национального воспитания, которые в настоящее время являются составной частью теории поликультурного образования.

В отечественной педагогике XX века проблема поликультурного воспитания решалась через задачу воспитания интернационализма. Интернациональное и поликультурное воспитание имеют много общего. Прежде всего, это наличие общей задачи – формирования уважения к иным культурам, межнациональной солидарности и готовности к сотрудничеству. Интернациональное и поликультурное воспитание противостоят национализму и расизму. Вместе с тем, интернациональное воспитание преследует политико-идеологические задачи. Так, пролетарский социалистический интернационализм, который получил широкое распространение в педагогических теориях XX века предполагал приоритет классовых ценностей и не признавал иные социальные ценности, что способствовало ассимиляции малых этнических культур.

Поликультурное воспитание направлено на этнокультурные и общечеловеческие ценности личности, обеспечивая ее эффективную

социализацию в многокультурной среде с сохранением национальной самобытности. Поликультурное воспитание способствует развитию таких качеств как патриотизм, толерантность, интерес к культуре своего и других народов мира, культуру межнационального общения и др. [1, с.45-48]

К концу XX века получили широкое распространение вариативные модели, новые концепции и образовательные программы, направленные на осмысление социально-психологической и социально-культурной ситуации в мире. Концептуальным основанием этих образовательных моделей является поликультурность, поливариативность, многоуровневость, а также приоритетность как этнокультурных, так и общенациональных ценностей.

Для определения сущности понятия «поликультурное воспитание» необходимо установить словарное значение слова «поликультурность». Префикс «поли» указывает на множество и всесторонний охват или разнообразный состав чего-либо. Под «культурой» понимают исторически сложившийся определенный уровень развития общества, творческих сил и способностей человека, выраженный в типах и формах организации жизни и деятельности людей, а также в создаваемых ими материальных и духовных ценностях. В большой современной педагогической энциклопедии понятие «поликультуризм» включает принцип культурного плюрализма, основанный на признании равноценности и равноправия всех этнических и социальных групп, составляющих данное общество, на недопустимости дискриминации людей по признакам национальной или религиозной принадлежности, пола и возраста. Поликультуризм в образовании позволяет обратить разнообразие общества в полезный фактор его развития, а также обеспечить более быструю приспособляемость человека к условиям существования в социуме.

А.Н. Джуринский отмечает тесную взаимосвязь нравственного, гражданского и поликультурного воспитания. Поликультурный подход обеспечивает включение в процесс нравственного воспитания культурных традиций и универсальных моральных законов, что подразумевает единство и многообразие в сфере нравственности и культуры. [5, с. 56-59].

Эффективность гражданского воспитания в условиях многонационального социума будет выше при осуществлении поликультурного воспитания, которое является одним из условий выхода из кризиса межэтнических отношений и направлено на формирование поликультурного гражданского общества. Поликультурное воспитание дает возможность формировать гражданственность молодежи на основе уважения и учета культурного многообразия. Поликультурное воспи-

тание тесно взаимосвязано с процессом социализации и гуманизации. Уровень развития гуманистического мировоззрения, лояльности и терпимости к другим. Гуманистические идеи универсальны, так как они выходят за рамки национальных, расовых, религиозных, социокультурных, половых, экономических и других различий людей и способствуют формированию нового взгляда на мир – синергетическому видению мира. Общество с высоким синергизмом – это общество, члены которого прислушиваются не только к голосу разума и рассудка, но и к голосу сердца, чувству любви ближнего.

Во многих странах мира уже ведется работа в этом направлении. Достижения зарубежной и отечественной педагогики показали важность профессионального, грамотного подхода к осуществлению поликультурного воспитания детей дошкольного возраста. Поликультурное воспитание дошкольников как целенаправленный и сознательно осуществляемый педагогический процесс выполняет следующие функции:

– культурологическую – формирование представлений о многообразии культур и их взаимосвязи;

– образовательно-развивающую – осознание важности культурного многообразия для самореализации личности;

– гуманистическую – воспитание позитивного отношения к культурам других народов;

– коммуникативно-интеграционную – развитие умений и навыков взаимодействия носителей разных культур на основе толерантности и взаимопонимания.

Содержание образования в дошкольных учреждениях, имеющее культурно-практическую направленность, должно быть нацелено на воспитание и развитие основ национального самосознания ребенка, на воссоздание его исторической, духовной и деятельностно-практической преемственности поколений. С учетом вышесказанного в педагогическом процессе поликультурно-образовательного пространства О.В. Гукаленко определила наиболее значимые компетенции субъектов педагогического процесса:

– общекультурные и социальные компетенции: предполагают знание основ и закономерностей развития культур, поликультурного воспитания, умение организовывать различные виды деятельности в поликультурном образовательном пространстве;

– компетенции, касающиеся жизни в поликультурном обществе: способность к осуществлению межкультурного взаимодействия, овладение эффективными социокультурными методами организации деятельности;

– компетенции, связанные с организацией и управлением продуктивной коммуникацией: коммуникативные способности детей при осуществлении межнационального общения, культуре вербального и невербального взаимодействия при общении. [3, с. 66-69].

Удивительная открытость чувств и переживаний, разнообразие притязаний и достижений ребенка в игре позволяют многое понять в его личностном становлении и поликультурном развитии. Эта особенность игры была отмечена известными психологами и педагогами (Р.И. Жуковская, А.В. Запорожец, А.Н. Леонтьев, Н.Я. Михайленко, С.Л. Новоселова, С.Л. Рубинштейн, А.П. Усова, Д.Б. Эльконин др.). Возрастающая поликультурная ориентированность современного дошкольного образования определяет необходимость дальнейшего изучения игры и ее роли в поликультурном воспитании детей дошкольного возраста, в становлении его субъектных свойств, в проявлении детской самостоятельности, активности и творчества.

В игре, как свободной и самостоятельной деятельности, создаются реальные возможности развития ребенка как личности, способной к самореализации, развивается способность к самостоятельному выстраиванию ребенком собственного опыта, что является показателем его активной социализации. Таким образом, тщательное изучение игры, доказывает, что она заключает в себе механизмы поликультурного воспитания личности ребенка.

Технология поликультурного воспитания детей дошкольного возраста посредством игры, включает три взаимосвязанных этапа: когнитивный, мотивационно-ценностный, нравственно-деятельностный.

Когнитивный этап предполагает формирование у дошкольников представлений о языке, истории, традициях и ценностях культуры не только своего народа, но и народов других стран.

Мотивационно-ценностный этап основывается на коммуникативно-продуктивном взаимодействии педагогов с детьми, при котором ребенок должен выступать в роли субъекта, стремится к реализации собственных потребностей и интересов.

Нравственно-деятельностный этап предполагает образовательную и духовную деятельность дошкольников с целью формирования основ национального самосознания, уважения к людям других национальностей, их обычаям и традициям.

Таким образом, в настоящее время стоит необходимость создания целостной методики для развития поликультурного воспитания детей.

Список использованных исчточников

1. Культура и образование XXI века [Текст]: сборник докладов Международной научно-практической конференции. – Алматы: РИК, 2000.

2. Теоретико-методологические основы модернизации системы образования Республики Казахстан в контексте реализации принципов поликультурности: международной научно-практической конференции, посв. 75-летию Семипалатинского финансово-экономического колледжа им. Рымбека Байсеитова. – Семипалатинск, 2006.

3. Синягина Н. Поликультурное образование и его педагогические науки.

4. Каражанова К.А. Этносоциальное воспитание в условиях поликультурного общества

5. Джуринский, А.Н. Педагогика межнационального общения. Поликультурное воспитание в России и за рубежом: учебное пособие для вузов / А.Н. Джуринский. – М.: Сфера, 2007.

*студент:**З.З. Акеделова, Ж.И. Аманова, А.Т. Амантаева***
Павлодар қ. Павлодар педагогикалық университеті
***Ғылыми жетекші:** PhD докторы, аға оқытушы*
Д.С. Хамитова

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ АУТИЗМІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ПРОЦЕССТЕРІН ДИАГНОСТИКАЛАУ ЖӘНЕ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ

***Аңдатпа**. Бұл мақалада аутизмнің пайда болу себептері, түрлері, оны диагностикалау жолдары, аутизмге шалдыққан балалардың психологиялық-педагогикалық сипаттамалары, танымдық процесстерінің ерекшеліктері қарастырылады. Авторлар бұл категорияға жататын балалармен түзету жұмысын жүргізуге қатысты ойындар, әдістемелер мен технологияларға талдау жасап, ұсыныстарын құрастырған.*

***Түйінді сөздер**: аутизм, ерте балалық аутизм, денверь моделі, диагностика, психикалық тежелу.*

***Ключевые слова**: аутизм, ранний детский аутизм, денверская модель, диагностика, психическое торможение.*

***Keywords**: autism, early childhood autism, Denver model, diagnosis, mental inhibition.*

Аутизм – бұл сөйлеудің белгілі бір кешігуі, жиі психикалық дамуы және әрдайым әлеуметтік қарым-қатынас пен өзара әрекеттесудің бұзылуымен көрінетін ерекше жағдай. Нәтижесінде баланың және жалпы отбасының әлеуметтік бейімделуінің бұзылуы орын алады. Статистикаға сәйкес, планетадағы 67 баланың 1-і аутизм спектрінің бұзылуымен (ASD) туады және зерттеулерге сәйкес бұл көрсеткіш өсуде. Салыстыру үшін Даун синдромы 800 нәрестенің 1-інде ғана байқалады.

Аутизм – туа біткен жағдай. Алғашқы белгілер 1,5 жасында, 2-3 жасында мінез-құлық пен дамудағы ауытқулар көрінеді. Көбінесе

ата-аналар аутизмнің белгілерін қабылдау мен сипаттың ерекшеліктеріне, назардың жетіспеушілігіне немесе нашар білімге жатқызады, сондықтан олар мамандардың көмегіне жүгінбейді. Уақытылы көмектің болмауы болжамға теріс әсер етеді және түзету терапиясын қиындатады.

Аутизм жиі қате диагноз қойылады.

Бұл «аутизм» (дәлірек айтқанда, «ерте балалық аутизм», РДА анықтамасына байланысты, өйткені «аутизм» диагнозын балаға орта мектеп жасында ғана (бірақ бәрі бірдей емес):

– компульсивті (ережелерді қасақана сақтау), стереотиптік мінез-құлыққа («мақсатсыз» қайталанатын әрекеттер) айқын бейімділік,

– белгілі бір әрекеттер тізбегі (салттық мінез-құлық),

– шамадан тыс селективтілік (мысалы, кейбір түстерге немесе тағамға),

– эмоционалды фондағы өзгерістер,

– оқшаулау,

– шектеулі мүдделер,

– сыртқы әлеммен өзара әрекеттесудің қиындықтары,

– құрдастарымен ойнағысы келмеуі,

– ересектермен сөйлескісі келмеуі,

– сөйлеудің дамымауы немесе болмауы.

Егер бала белгілі бір жолмен әрекет етсе (және одан да көп оның мінез-құлқында бірден бірнеше ерекше белгілер байқалса), онда оған «аутизм» диагнозы қойылуы мүмкін. Сонымен қатар, мұндай мінез-құлықтың негізінде қандай патология болмасын, диагноз көбінесе патологияның себептерін ескерусіз жасалады.

Қазіргі таңда диагностикалауда ADOS жиі қолданылады. ADOS – бұл аутизмді нақты диагностикалау, жағдайдың динамикасын және түзету жоспарының тиімділігін бағалау құралы. Алынған мәліметтер жеке терапияны таңдауға, оның нәтижесін бағалауға және қажет болған жағдайда уақтылы өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді.

Қазіргі медицинада және түзету педагогикасында көптеген диагностикалық әдістер мен алгоритмдер бар екеніне қарамастан, бір бұзушылықты екіншісіне «ауыстыру» жағдайлары жиі кездеседі.

Балалар невропатологының кеңесі

Невропатолог жүйке жүйесінің зақымдануының болуын немесе болмауын анықтайды-бас сүйек-ми нервтері функциясының бұзылуы, рефлекстер және олардың өзгеруі, экстрапирамидтік бұзылулар, церебральды патология және қозғалыстарды үйлестірудің бұзылуы, сезімталдық, вегетативті жүйке жүйесі функциясының бұзылуы.

Сарапшы сыныбының невропатологы түпкі себептің не екенін анықтайды-неврологиялық бұзылыс және мүмкін болатын салдары

ретінде алынған аутизм спектрі немесе психиатриялық/ генетикалық патология.

Электроэнцефалография (ЭЭГ)

ЭЭГ-негізгі және жоғары дәрежелі ақпараттық зерттеу әдісі. Мидың биометриялық белсенділігін талдау негізінде. ЭЭГ әртүрлі бұзылулар мен жасырын ауруларды (мысалы, эписиндром) жоюға (немесе, керісінше, растауға) мүмкіндік береді. Сондай-ақ, нейрофизиолог когеренттілікті талдайды – мидың белгілі бір аймақтарының жұмыс тиімділігінің көрсеткіші.

Балалар психиатрының/психоневрологтың консультациясы

Психиатр пациенттің психикалық жағдайын анықтайды және анықталған құбылыстарды жүйелейді, олардың психопатологиялық жіктелуін тұтас талдау үшін жүргізеді.

Нейропсихологтың кеңесі

Нейропсихолог – бұл баланың миының функционалды жағдайын, жасына сәйкес психоэмоционалды сфераның жетілуін бағалайтын және ауруға әкелетін алғышарттарды анықтайтын, бұзылыстың құрылымын анықтайтын маман.

Нейропсихологтың зерттеу нысаны: кортекс, субкортикалық және ми жүйесі, сондай-ақ ми жарты шарларының өзара әрекеттесуі.

Логопед-дефектологтың кеңесі

Логопед-дефектолог баланың жеке ерекшеліктерін, оның коммуникативтік мүмкіндіктерін, танымдық және эмоционалды-еріктік саласын анықтауға бағытталған сөйлеу дамуының диагностикасын жүргізеді.

Логопед-дефектолог пен нейропсихологтың бірлескен қорытындысы

Қорытынды кезеңде мамандардың консилиумы тексерулер мен зерттеулердің барлық алынған нәтижелеріне алқалы түрде талдау жүргізеді, содан кейін түзету бағытын тағайындаумен және әзірлеумен бірыңғай қорытынды жасайды.

Соңғы уақытқа дейін АУТИЗМ диагнозы қайтымсыз деп есептелді, бірақ бүгінде бүкіл әлемнің мамандары керісінше дәлелдейді: балалардағы аутизмді уақытында түзету (2-3 жас) жасөспірім кезіндегі динамиканы минималды «коммуникативті даму ерекшеліктері» түрінде көрсетеді. Балалар аутизмін түзету екі негізгі бағытқа негізделген: әлеуметтік қолайлы мінез-құлықты қалыптастыру және пайдалы дағдыларды дамыту. Диагноз неғұрлым ертерек қойылса (өмірдің бірінші жылында, қолайлы – 3 жасқа дейін), терапияда үлкен жетістіктерге жетуге болатындығы дәлелденді.

Бүгінгі таңда баланың аутизмін түзету әдістеріне баса назар аударылады, психологтардың, логопедтердің, түзету мұғалімдерінің,

педиатрлардың, неврологтардың және психиатрлардың түзету жұмыстары түрінде балаға кешенді көзқарас арқылы аутизмді емдеуде максималды нәтижеге қол жеткізуге болады. Кез-келген түзетуді бастамас бұрын аутизмнің болуы мен ауырлығын диагностикалау қажет.

Аутизмді түзету әдістері

Аутизмді түзету әдістері баланың бастапқы жағдайына байланысты жеке әзірленеді және психикалық жағдайды егжей-тегжейлі талдауды және психотерапевтің сауатты жұмысын талап етеді. Бірақ тек дәрігерлерге сенбеңіз. Терапияның сәттілігі ата-аналармен толық эмоционалды байланыссыз, бүкіл отбасының баланың мінез-құлық ерекшеліктеріне бейімделіп, оны бірлескен тәжірибе мен жалпы іс-әрекетке тартпай мүмкін емес.

Мінез-құлықты қолданбалы талдау (ABA)

Бұл балаға қиындық тудыратын дағдыларды үйрету. Бұл техниканың мамандары-жақсы талдаушылар мен практиктер. Олар әр нақты баланың психикасының ерекшеліктерін түсінуге және аутизмді емдеудің (түзетудің) жеке схемасын жасауға қабілетті. Аутизмді түзету әдістерінің ішінде басым көпшілігі ABA терапиясының фрагменттері немесе бағыттары болып табылады.

Денвердің ерте даму моделі

Бұл аутизммен ауыратын мектеп жасына дейінгі балаларға арналған терапия бағдарламасы, онда терапевттер 3 жастан 5 жасқа дейінгі балалармен шағын топтарда жұмыс істейді және оларға қарым-қатынас, сөйлеу, ойын және әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Ол үшін осы жастағы мектеп жасына дейінгі балаларға арналған типтік сабақтар қолданылады.

Танымдық мінез-құлық терапиясы

Психотерапияның «классикасынан» шыққан түзету әдісі. Ол ақылды және дамыған сөйлеуі бар жасөспірімдерде көбірек қолданылады.

Балама байланыс

Ол сөйлеуді дамыту проблемалары бар аутист балаларда қолданылады. Оларға сыртқы әлеммен өзара әрекеттесудің басқа әдісі ұсынылады: қимылдарды, символдарды, сәйкес суретті басқан кезде мәтінді дыбыстайтын әртүрлі электрондық құрылғыларды қолдану.

Сурет алмасу байланыс жүйесі (PECS)

Бұл әдіс алдыңғыдан өсті, бірақ біртіндеп тиімді және қолдануға оңай болды. Суреттердің көмегімен ойын түрінде аутист балаларға қарым-қатынас дағдылары үйретіледі: сұрақ қою және жауап беру, өз қалауларын қалай хабарлау және қажетті ақпаратты алу. Бұл әдіс ата-

аналарға баламен өз бетінше жұмыс істеуге, қарым-қатынас дағдыларын үнемі жетілдіруге мүмкіндік береді.

Модельдеу

Қалаған мінез-құлық үлгілерін көрсету, содан кейін олар сыртқы әлеммен өзара әрекеттесу схемаларын көшіре бастайды.

Дене жүктемесі

Әуесқой спортпен шұғылдану, әсіресе ойын түрлері, Аутист балалардың әлеуметтік бейімделуін арттырады, агрессиялықты азайтады.

Көрнекі қолдау

Аутизмі бар балалар есту сигналдарын нашар қабылдайды және сөздерге негізделген өзара әрекеттесу тізбегін қалай құру керектігін білмейді. Олардың көру қабілеті көптеген құрдастарына қарағанда жоғары. «Өмірдің кез-келген жағдайына арналған көрнекі құралдарға» негізделген балалар аутизмін түзету әлдеқайда тиімді.

Әлеуметтік дағдыларды оқыту

Баланы қоғамдағы дұрыс мінез-құлыққа үйретететін практикалық сабақтар. Жеке немесе топта өткізіледі.

Құрдастарымен әлеуметтену

Кәдімгі балалармен күнделікті қарым-қатынас аутизмі бар балалар үшін «ең жақсы дәрі» бола алады. Үйірмелер, секциялар, қарапайым мектепке немесе балабақшаға бару мүмкіндігі – бұл балаларға қажет нәрсе.

Қорытындылай келе, ерте және нақты өткізілген диагностика, дұрыс таңдалған және уақтылы басталған терапиямен аутизмі бар балалар қалыпты өмір сүре алады.

Аутизмді емдеу мүмкін емес, бірақ баланың дамуы, бейімделуі, оқытылуы және қоғамда толық өмір сүруі үшін оның соматикалық жағдайы мен мінез-құлқын реттеуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ADOS-2, Autism Diagnostic Observation Schedule, аутизмдегі диагностикалық тексеру жоспары, екінші басылым / Кэтрин Лорд, Мйкл Раттер, Памела Ди Лаворе и др. – Giunti psychometrics, 2016

2. ADOS (Applied Behavior Analisis) қолданбалы мінез-құлық талдау әдістеріне негізделген терапия

3. www.abaconnections.com, www.abaresources.com, www.autismusaba.de

А.А. Ахметова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Г.Н. Старченко
***научный руководитель**: кандидат педагогических наук, преподаватель-исследователь, г. Павлодар*

РОЛЬ ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

***Аннотация**. Бұл мақалада білім беру ұйымындағы педагог-психологтың рөлі қарастырылады. Педагог-психолог жұмысы жалпы білім беретін мектептің оқу-тәрбие процесін басқару жүйесінің қажетті элементі болып табылады. Білім беру жүйесінде психологиялық қызметке айтарлықтай сұраныс, өскелең ұрпақтың интеллектуалдық және тұлғалық әлеуетін дамытуға, сонымен бірге қатар көңіл бөлумен байланысты болып келеді. Педагог-психолог оқу-тәрбие үрдісін меңгеріп, жағымды қарым-қатынас орнатып, дүниелік даналықты қалыптастыра білуі қажет*

***Кілтті сөздер**: педагог-психолог, білім, тәрбие, жеке көзқарас, тұлғалық қасиеттер, әдістер.*

***Аннотация**. В данной статье рассмотрена роль педагога-психолога образовательного учреждения. Работа педагога-психолога является необходимым элементом системы управления образовательным процессом средней школы. Значительная востребованность психологических услуг в системе образования связана с вниманием к развитию интеллектуального и личностного потенциала подрастающего поколения. Педагог-психолог должен прекрасно ориентироваться в образовательном процессе, уметь устанавливать позитивные отношения и формировать житейскую мудрость.*

***Ключевые слова**: педагог-психолог, образование, воспитание, индивидуальный подход, личностные качества, методы.*

***Annotation**. This article discusses the role of a teacher-psychologist in an educational institution. The work of a teacher-psychologist is a necessary element of the management system of the educational process of a secondary school. A significant demand for psychological services in the education system is associated with attention to the development of the intellectual and personal potential of the younger generation. A teacher-psychologist should be well versed in the educational process, be able to establish positive relationships and form worldly wisdom.*

***Key words**: teacher-psychologist, education, upbringing, individual approach, personal qualities, methods.*

Одной из самых актуальных и острых проблем человечества на рубеже тысячелетий является проблема образования и воспитания. Именно образование оказывается решающим для реализации тех или иных социально-культурных тенденций, перспектив общественного развития.

«Человек существует настолько, насколько себя осуществляет», – писал Э. Фромм. «Самая очевидная причина человеческих страхов – боязнь утратить себя», – говорил он далее [Цит. по: 1, с. 324]. Цель и смысл человеческой жизни – раскрытие сил и возможностей человека в соответствии с его природой – учат выдающиеся педагоги, от Цицерона до Фромма.

Люди, запутавшиеся в своих мыслях и желаниях, нуждающиеся в психологической поддержке, обращаются к таким специалистам, как психолог. Психолог – это специалист, занимающийся изучением душевной жизни и законов коррекции поведения человека, использующий эти знания для оказания помощи людям и для оптимизации их деятельности.

Эта профессия появилась не так давно. Но изучение психологии началось с древних веков. Так, известный психолог С.Л. Рубинштейн охарактеризовал психологию с исторической точки зрения следующим образом: «Психология и очень старая, и совсем молодая наука – она имеет за собой 1000-летнее прошлое, и, тем не менее, она вся ещё в будущем...» [2, с. 103]. Таким образом, психология была во все времена.

В современном мире психологи востребованы в социальных и государственных учреждениях, в больницах и в центрах помощи, в службе экстренной поддержки и в школах.

Получить образование и найти себя – главная задача обучающихся в средней школе. Но чтобы получить образование, нужно быть готовым ко всем реалиям школьной жизни. В этой поре у школьников возникает множество проблем.

Педагоги-психологи, работающие в школе, занимаются не только психикой ребёнка, но и поддерживают связь с преподавателями, родителями учащихся. Дети в школах разные, ребёнок может быть с задержкой развития, может воспитываться в семье с жёсткими традициями, состоять на учёте, быть агрессивным или напротив запуганным или чересчур спокойным. Все выше перечисленные качества влияют на психику ребёнка, и он может неправильно получать информацию или вовсе её не получать. Те же качества могут быть преградой в общении со сверстниками или родителями. В итоге, ребёнок, сдерживающий всё в себе, может серьёзно навредить своей нервной системе и психике. В этом случае на помощь приходит педагог-психолог.

Работу психолога в средней школе нужно строить на взаимодействии всех участников образовательного процесса. Педагог-психолог обязан быть интересным человеком, постоянно развиваться и не останавливаться на достигнутом. Интересно с тем, кто интересен. В

моменты, когда у обучающегося или у сотрудников школы появляется масса проблем, на помощь приходит педагог-психолог.

Для психологической науки важны собственные подходы, методы и средства. Они должны опираться на исторический фундамент, быть свободными от идеологии и плюралистическими, равняться как на теоретическое познание психологического, так и на практику. Это различные технологии, тренинги, тесты, анкеты и т.д. Но стоит отметить, что педагог-психолог не решает проблемы человека. Он сопоставляет все «за» и «против», объясняет плюсы и минусы, указывает пути решения. И человек, в свою очередь, лишь выбирает тот путь, который ему по душе. С детьми всё проще, так как их психика ещё не полностью построена, они выбирают лучший вариант, с удачными последствиями.

В период прохождения учебной (ознакомительной) практики мы, студенты специальности «Педагогика и психология», познакомились с деятельностью психологической службы образовательного учреждения, правами и обязанностями психолога, организацией рабочего места психолога. Были свидетелями проведения диагностических мероприятий в учреждении; увидели методику проведения коррекционно-консультационных мероприятий; приобрели определённый опыт в использовании элементов психодиагностической, коррекционной и консультационной работы; научились делать самоанализ собственной деятельности. Для диагностики использовались специальные методы: наблюдение, тесты, опросники, результаты беседы с учащимися. В процессе консультирования учащийся рассматривался как равный партнёр, который имеет абсолютно равные права в процессе принятия решений. Задача педагога-психолога помочь другому человеку увидеть свои потенциальные возможности, чему способствует уважение к консультируемому.

Воспитанию и особенно самовоспитанию учащихся способствует коррецонно-развивающая работа, проводимая педагогами-психологами. В ходе её происходит отработка соответствующих знаний, умений и навыков, тренировка форм поведения, осознанное принятие норм и принципов поведения в обществе. Коррекционно-развивающая работа помогает детям осваивать социальные роли и связи, существующие между людьми в обществе, основы самопознания и самоопределения.

Педагог-психолог, как и любой взрослый человек, может воспитывать учащихся собственным поведением. Дети любят копировать, а затем и сознательно воспроизводить поведение, манеру общения, систему ценностей людей, которые им нравятся или с которыми они часто сталкиваются в жизни. Педагог-психолог может стать таким

образцом для подражания. Он сможет воспитать у учащихся понятия о нормах и правилах, действующих в современном обществе, если в работе и жизни будет следовать определённым принципам воспитания.

Каждый педагог-психолог вне зависимости от того в какой организации и с какими детьми он имеет дело должен обладать набором определённых личностных качеств, без которых невозможно осуществление полноценной педагогической и психологической деятельности. К таким качествам можно отнести: адекватный уровень самооценки, целеустремлённость, трудолюбие, наблюдательность, коммуникабельность, ораторские способности и артистизм, творческие способности.

Отдельно следует выделить такое важное педагогическое качество как эмпатия – способность сопереживать своим подопечным, желание им помочь. Педагог-психолог должен владеть педагогическим тактом и высокой культурой поведения.

Очень важным аспектом профессиональной деятельности педагога-психолога является саморегуляция, т.е. «способность управлять собственными психическими состояниями и поведением, с тем, чтобы оптимальным образом действовать в сложных ситуациях» [3, с. 95]. Действия педагога-психолога оцениваются со стороны, он постоянно находится под пристальным вниманием коллег, детей, других людей. Важен его авторитет и престиж. Эмоциональная саморегуляция базируется на умении управлять состояниями мышечной системы организма, на активном включении мыслительных процессов и анализе эмоциональных ситуаций.

Основа педагогической деятельности – индивидуальный подход к каждому ребёнку. В период практики мы пытались установить с каждым ребёнком доверительные отношения, заинтересовать, внушить уверенность в себе и своих способностях. Старались создать доброжелательную атмосферу на занятиях, чтобы дети чувствовали себя свободно и комфортно, стремились работу с воспитанниками сделать не только познавательной, но и творческой, разнообразить задания, применять различные формы и новые технологии.

Большую роль в создании условий для успешной работы с детьми играет окружающая обстановка, поэтому в кабинете психолога каждый предмет несёт в себе смысловую нагрузку, эстетическое удовольствие и побуждает ребят к исследовательской деятельности.

В своей работе педагог-психолог широко применяет игровые технологии. Это авторские компьютерные игры: «Найди лишний предмет», «Назови отличия», «Камешки марблс», «Домик с эмоциями». На занятиях используются игры, которые способствуют развитию

зрительного внимания: («Найди два одинаковых предмета», «Исключи лишнее», «Зачеркни», «Дорисуй»); развитию слухового внимания («Послушай и воспроизведи», «Что звучало?»); развитию моторно-двигательного внимания («Кто и что летает?», «Съедобное-несъедобное», «Ухо-нос-рот»). Все эти игры, помогают школьникам улучшить свои способности и навыки, получить качественное знание.

Педагог-психолог должен приложить все силы к тому, чтобы детям было интересно, так как именно под влиянием интереса развиваются восприятие, мышление, память, воображение, растёт активность, формируется положительный эмоциональный фон. Нужно стремиться познавать вместе с ребёнком что-то новое.

Таким образом, основная задача педагога-психолога образовательного учреждения – поддержать, стимулировать и обеспечить условия для развития способностей школьников, создать сферу реализации имеющихся у них знаний, умений и навыков на основе включения детей и взрослых в социально значимую деятельность. Осуществляя педагогическую коррекцию поведения и нормализацию взаимоотношений человека в социальной среде, педагог-психолог в качестве целевого и приоритетного направления своей деятельности выделяет профилактическую работу, которая направлена на то, чтобы предотвратить возможные жизненные трудности, кризисные ситуации и проблемы учащихся.

Список использованных источников

1. Теросян В.Г. История образования и педагогической мысли. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. – 351 с.

2. Рубинштейн С.Л Основы общей психологии. – Спб.: Издательство Питер, 2000. – 712 с.

3. Бахрамова Г.А., Тастемір С. Психология педагогической саморегуляции // Сборник материалов VII Международной научно-практической конференции. – Махачкала: ООО «Апробация», 2015. – 95-96 с.

Д.Ғ. Баймұхамбетова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева
Доцент Высшей школы педагогики, доктор философии (PhD)

ЗНАЧЕНИЕ СЕНСОРНЫХ ИГР В КОРРЕКЦИИ ДЕТЕЙ С РАС

Аннотация. *Мақала аутизм спектрі бұзылған балаларды түзету жұмысындағы сенсорлық ойындардың маңыздылығына арналған. Мақалада аутистік спектрдің аурулары бар балаларды анықтау және олардың статистикасы бойынша әлемде және Қазақстанда ресми деректер қаралды. ЕБА бар балаларымен түзету жұмыстарының бағыттары, сондай-ақ сенсорлық интеграция ұғымы келтірілген.*

Кілт сөздер: *ЕБА бар балалар, ойын әдісі, сенсорлық ойындар, түзету жұмыстары.*

Аннотация. *Статья посвящена значению сенсорных игр в коррекционной работе детей с расстройствами аутистического спектра. В статье рассмотрены официальные данные по определению и статистике детей с расстройствами аутистического спектра в мире и в Казахстане. Приведены направления коррекционной работы с детьми РАС, так же о понятии сенсорной интеграции.*

Ключевые слова: *дети с РАС, игровой метод, сенсорные игры, коррекционная работа.*

Abstract. *The article is devoted to the importance of sensory games in the correctional work of children with autism spectrum disorders. The article considers official data on the definition and statistics of children with autism spectrum disorders in the world and in Kazakhstan. The directions of correctional work with children of ASD are given, as well as the concept of sensory integration.*

Keywords: *children with ASD, game method, sensory games, correctional work.*

«Расстройство аутистического спектра (далее РАС)» – группа неврологических расстройств, характеризующаяся трудности к установлению также поддержанию социального взаимодействия и социальной коммуникации, но кроме того ограниченностью заинтересованностей и стереотипиями (повторяющимися действиями).

На данный момент в республике Казахстан ключевой проблемой является наличие единой и верной статистики по детям с РАС. В мире, например, как передают информационные агентства «по статистике ВОЗ, аутизмом страдает более 10 млн чел. Это значит, что каждый сотый житель планеты имеет нарушения как РАС. Если в 1995 г. был зарегистрирован 1 случай на 5000 человек, то в 2017 г. – 1 случай на 500 человек» [2]. В последних данных ВОЗ эта цифра изменилась на 1 человека из 270 [13]. Есть еще отличительные данные, например,

международная организация «Autism Speaks» заявляет, что за 2020 г. у одного из 54 детей в мире диагностируется аутизм [4].

Значит, тенденция роста количества детей с РАС в Казахстане не исключение, но, к сожалению, как говорят эксперты, из-за отсутствия преемственности работы между ведомствами, уполномоченными органами, местными управлениями здравоохранения и образования статистика становится неточной. Тем не менее, например, Министерство здравоохранения РК утверждает о росте количества детей с РАС в 20 раз без уточнения самого количества и заявляет о внедрении новых технологий психофизического скрининга для диагностирования и выявления аутистических черт в раннем возрасте [14]. По данным Министерства образования и науки РК (в частности, Службы психолого-медико-педагогической консультации) в 2020 г. аутизм диагностирован у 3 820 детей [11], однако еще один источник передает, что также по данным МОН РК проживает 6 771 ребенок с аутизмом, а по неофициальным данным количество детей с аутизмом превышает 30 тысяч [4]

Таким образом исследование и коррекционная работа с детьми с РАС является актуальной проблемой современной коррекционной педагогики.

Согласно диагностическому и статистическому руководству по психическим расстройствам (DSM-5), руководству, созданному Американской психиатрической ассоциацией, используемому для диагностики психических расстройств, люди с РАС [7]:

– трудности в общении и взаимодействии с другими людьми;

– ограниченные интересы и повторяющееся поведение;

– симптомы, которые мешают человеку нормально функционировать в школе, на работе и в других сферах жизни.

Прежде чем рассматривать специфику сенсорного развития детей с РАС, раскроем наиболее общие характеристики, которые проявляются при РАС.

Социальные характеристики – Д.Н. Исаев [6] и др.:

– избегает смотреть в глаза родителям и другим людям;

– не различает незнакомых людей и тех, кого видит каждый день, не боится незнакомых людей, не демонстрирует эмоциональной привязанности к родителям;

– имеет узкий диапазон эмоций;

– не замечает других, не обращает на них внимание, не пытается подружиться;

– редко начинает и поддерживает игру с сверстниками или присоединяется к группе детей;

– плохо понимает общепонятные звуковые сигналы и команды;

– некстати смеется или кричит;

– не понимает эмоций других;

– необычно реагирует на определенные предметы, например, может со страхом относиться к бытовых вещей или определенных игрушек;

– игнорирует реальную опасность, кажется, не понимает опасности высоты, горячих предметов;

– неадекватно проявляет свои эмоции, эмоциональную и социальную взаимность.

Особенности общения [6]:

– мало улыбается, имеет отгороженный вид;

– не в соответствии с возрастом молчаливый;

– не реагирует на свое имя, ведет себя так, будто не слышит;

– поздно начинает говорить, имеет регресс в речевом развитии (ранее-то говорил, а потом перестал);

– механически, часто не по ситуации, повторяет услышанные слова или фразы;

– часто испытывает трудности при следовании или использовании жестов и правильной мимики для общения, не понимает мимических выражений и соответствующих им эмоций (например, не понимает близкий человек плачет или радуется);

– не демонстрирует указательный жест и не машет рукой в знак прощания

– опирается или напрягается, когда берут на руки;

– периодически делает серийные повторяющиеся движения (трясет кистями рук, причудливо движет пальцами или руками, раскачивается, наносит удары по туловищу и др.);

– чрезвычайно чувствительный к определенным звуковых раздражителей (например, пылесоса, дрели и др.), не реагирует на определенные звуковые раздражители, например, языковые;

– опирается изменениям привычного распорядка.

Особенности познавательной деятельности – К. Гилберт [5] и др.:

– познает окружающий мир неадекватными способами (лижет, нюхает);

– избегает смотреть на других;

– избегает касаться других людей, предпочитает касаться предметов или использовать руку другого человека;

– импульсивное или со склонностью к навязчивым действиям поведение;

– не переносит приобретенные навыки на другую обстановку или ситуацию (не моделирует);

– объясняет язык буквально, плохо понимает выражения лица, жесты;

– отвлекается через звуковые или зрительные раздражители, не умеет ожидать;

– затруднены организационные навыки, навыки планирования или выбора;

– деятельность стереотипная, с большим количеством поведенческих штампов, ритуалов, которые не всегда адекватны сложившейся ситуации.

Из основных психолого-педагогических подходов к коррекции аутизма в РК наиболее известны и зарекомендовали себя как достаточно эффективные при работе с детьми с расстройствами аутистического спектра: [10, 12]

– эмоционально-уровневый подход

– TEACCH;

– ABA;

– Сенсорная интеграция и др.

Таблица 1. Методы коррекции РАС

Эмоционально-уровневый подход (В.В. Лебединским, К.С. Лебединской, О.С. Никольской)	Основа метода – смысловой комментарий, постепенно приводящий к самостоятельной оценке происходящего.
TEACCH – программа (Э. Шоплер, Р. Райхлер, Г. Месибов)	Метод адаптивной организации пространства: формирование различных навыков для «самостоятельной и свободной» жизни в специальной среде
ABA-прикладной анализ поведения (И. Ловаас)	Метод основан на «копировании движений»: обучения навыкам социально-бытового поведения через отдельные операции с последующим объединением для максимальной социальной адаптации
Сенсорная итерация	Метод помогающий формировать представления об окружающим мире через ощущения собственного тела

Всю информацию об окружающем мире и о себе человек получает в виде зрительных, слуховых, двигательных, кожных, вкусовых, обонятельных и перцептивных ощущений. Именно нарушение сенсорного восприятия окружающего мира является одной из основных особенностей развития детей с РАС.

Сенсорная интеграция [1]:

– является бессознательным процессом, происходящим;

– в головном мозге (мы не задумываемся о ней, как не задумываемся о дыхании);

– организует информацию, полученную с помощью органов

– чувств (вкус, вид, звуки, запах, прикосновение, движение,

– воздействие силы тяжести и положение в пространстве);

– наделяет значением испытываемые нами ощущения,

– фильтруя информацию и отбирая то, на чем следует сконцентрироваться (например, слушать учителя и не обращать внимания на уличный шум);

– позволяет нам осмысленно действовать и реагировать

– на ситуацию, в которой мы находимся (адаптивный ответ);

– формирует базу для теоретического обучения и социального поведения.

Дети с РАС имеют множество симптомов нарушения сенсорной информации. Тем самым это является главным фактором роли сенсорного обучения для детей с РАС.

Роль сенсорного обучения, отмечает О.А. Байтусакова, заключается в том, что оно [3]:

– способствует развитию сенсорного развития ребенка;

– помогает ребенку знания о окружающем мире;

– подготавливает детей к восприятию мира таким, какой он есть;

– развивает наблюдательность и внимательность и благоприятно влияет на познавательную деятельность;

– благоприятно влияет на обогащение словарного запаса;

– развивает различные типы памяти (зрительную, образную, слуховую, моторную).

При взаимодействии с физическим миром аутичные дети испытывают значительные трудности: их способность взаимодействовать с окружающим миром и особенно с окружающими очень слаба.

Это объясняется следующими факторами: для детей с РАС очень важна сенсорная составляющая мира. У детей с РАС в отличие от нормативичных сверстников происходит «застревание» при изучении предметного мира. Интерес аутичного ребенка к предмету не зависит от функции, для которой этот предмет был создан, а проявляют интерес предметы, обладающие особым набором сенсорных свойств. При этом дети с РАС зачастую выделяют для себя некие специфические свойства, которые незначимы для обычных людей.

Изучение сенсорных свойств является основной причиной различных манипуляций с предметами, аутичным детям нравится ощупывать, трогать, крутить, бросать, ронять на пол, обонять и

пробовать на вкус самые разнообразные вещи и предметы. Этот интерес у ребенка с РАС к предметному миру объясняется именно изменением порогов чувствительности [8].

В связи с этими факторами возникает необходимость использования методов и приемов преодоления вышеперечисленных трудностей и успешной социализации детей с РАС. Одним из таких методов является метод сенсорных игр.

Сенсорными мы условно называем игры, цель которых - дать ребенку новые чувственные ощущения. Ощущения могут быть самыми разнообразными:

– зрительные;
– слуховые;
– тактильные;
– двигательные;
– обонятельные;
– вкусовые;

Проведение специально организованных сенсорных игр с ребенком с РАС может создать новые прекрасные возможности для общения с ним. Мы предполагаем, что для ребенка с РАС важен мир предметов и их свойств, он привлекает их внимание и интерес. В моменты получения сенсорных впечатлений ребенок испытывает удовольствие, которое проявляется во всем его внешнем виде, а также в степени целеустремленности.

Отсюда вытекает цель проведения с ребенком с РАС специально организованных сенсорных игр для создание эмоционально положительного настроя.

Проведение сенсорных игр Янушко Е.А. считает возможность решения следующие задачи [16]:

– переживание приятных эмоций, что положительно сказывается на настроении и поведении ребенка;

– возникновение эмоционального контакта со взрослым, появление в жизни ребенка человека, который понимает его, открывает новые возможности для проведения коррекционной работы и влияния на сам ход дальнейшего развития ребенка;

– получение ребенком новой сенсорной информации, что важно для расширения его представлений об окружающем мире;

– внесение в игру новых социальных смыслов посредством введения сюжетов, что в целом приближает ребенка к миру людей, дает новые представления о социальных взаимоотношениях.

Сенсорные игры могут быть разнообразными и влиять на разные сенсорные ощущения [9]. Далее мы опишем некоторые сенсорные

игры, но нужно помнить, что они подбираются с возможностями и его особенностям ребенка с РАС.

Игры с красками:

– »Эксперименты» – смешивание красок для получения новых цветов; рисование пальчиками на мокром листе бумаги.

– »Напитки» – в игре краски смешиваются с водой, например при смешивание красной краски с водой озвучиваем ребенку что это томатный сок, при смешивание коричневой краски, проговариваем что это кофе и так далее.

Игры с водой:

– Переливание воды в разные емкости, по текстуре, по объему, по звучанию при переливании и многое другое.

– »Ванная» – ребенок купает любимую игрушки, моет ее мочалкой, проверяет температуры воды, холодная или теплая водичка.

– »Сюрприз» – заранее замораживаем мелкую игрушку и даем ребенку потрогать, растапливаем лед с помощью горячей воды, проваривая и показывая ребенку, где горячо, а где холодно.

Игры со свечами:

– »Дуй на огонек» – установив длинную свечку, можно давать ребенку инструкции «дуй»

– »День рождения» – ребенка включаем в сюжетную игру, где у мишки (или любой другой игрушки) день рождения, дарим подарок, поем песнью, задуваем свечи.

Игры с крупами тут можно использовать так называемую сенсорную коробку. Сенсорная коробка – это емкость с различным наполнителем. Она обеспечит возможность ребенку расширить свой тактильный навык. Ребенок может играть, ощупывать, закапывать и откапывать игрушку [15].

Игры со звуками. Емкости наполняются по звучанию разными наполнениями, где ребенку нужно найти такой же звук, который демонстрируется ему.

Игры с движениями:

– »Солнышко, дождик» – для начала ребенку помогает преподаватель или же родитель, игра сопровождается со звуками природы, когда дождик пульверизатором мы брызгаем в ребенка, пока он не спрячется в домике, когда солнышко мы бегаем или же играем.

– Метание предметов в цель

– »Догонялки»

Это только малое количество сенсорных игр, которые можно применять при работе с детьми с расстройствами аутистического спектра. Важно отметить, что сенсорные игры не требуют больших

расходов, для подобных игр можно применять абсолютно различные объекты по текстуре, расцветке, фигуре, весу, звуку, вкусу и аромату, в общем, применять можно все без исключения, что позволит человеческое воображение.

Во время проведения сенсорных игр возможно возникновение различных затруднений. Приведенные ниже рекомендации помогут избежать или сгладить наиболее часто повторяющиеся трудности

Рекомендации по преодолению затруднений, возникающих в ходе игр:

– Если ребенок не включается в игру, не обращает внимания на действия педагога, либо выражает протест, не настаивайте. Но обязательно попробуйте в следующий раз.

– Надо не останавливаться, если видно, что ребенку игра понравилась, надо продолжать играть, пока ребенок не включится в процесс игры.

– Помните, что ребенка могут испугать те новые яркие впечатления, которые вы ему предлагаете. Поскольку невозможно предположить заранее, какое впечатление произведет на ребенка данный сенсорный эффект, надо предлагать новое постепенно и маленькими порциями.

– Если игра понравилась ребенку, и он требует её повторения не стоит противиться его просьбам.

– Развивая сюжет игры, осторожно и ненавязчиво надо предлагать различные варианты, которые будут зависеть от желания ребенка, фантазии и чувства эмпатии.

– Если во время игры ребенок заговорил штамповыми фразами, стоит повторить её за ним. Это вызовет больше доверия к вам.

– Если ребенок чего-то очень захотел и старается выразить свое желание, постарайтесь найти возможность это желание удовлетворить (конечно, учитывая нюансы конкретной ситуации), либо предложите заменитель желаемого.

– Если ребенок стал неадекватно вести себя во время игры, необходимо переключить его на другую игру.

Использовав игровую методику сенсорной интеграции, можно повысить активность посредством включения ребенка в игровую ситуацию, формирование игровой мотивации, способствующей развитию самоконтроля, обеспечивающий оптимальность коррекционного процесса.

В процессе сенсорных игр ребенок приобретает новую сенсорную информацию, что способствует расширению его представлений об окружающем мире. А внесение в игру новейших социальных смыслов посредством введения сюжетов, приближает аутичных детей

к обществу и предоставляет новых понятий о социальных взаимоотношениях.

Таким образом, сенсорные игры предоставляют возможность детям с РАС приобрести положительный эмоциональный опыт в то же время с развитием зрительного, обонятельного, аудиального, вкусового, осязательного восприятия, но кроме того с формированием системы координации и представления о своем теле.

Сенсорные игры помогут детям с различными нарушениями поведения, речи, мышления, эмоциональной сферы благополучно справиться с преградами в развитии и социально приспособиться в обществе.

Список использованных источников

1. Айрес, Э.Дж. Ребенок и сенсорная интеграция. Понимание скрытых проблем развития / Э.Дж. Айрес; [пер. с англ. Юлии Даре]. – 5-е изд. – М.: Теревинф, 2018. – 272 С..]

2. Аутизм в Казахстане. URL: https://infogram.com/autizm-v-kazahstane-statistika-1h7z2l0pwy8y2ow (дата обращения: 26.05.2020)

3. Байтусакова О.А. Создание предметно-развивающей среды для сенсорного развития дошкольников // Вестник КазНУ. – 2018. №2. – С. 71-75.

4. В Казахстане дети с аутизмом получили возможность ходить в школу. [Электронный ресурс]. URL: https://forbes.kz//process/education/v_kazahstane_deti_s_autizmom_poluchili_vozmojnost_hodit_v_shkolu/ (дата обращения: 26.05.2020)

5. Гилберт К. Аутизм. Медицинское и педагогическое воздействие: книга для педагогов-дефектологов [пер. с англ. О.В. Деряевой]; под науч. ред. Л.М. Шипициной; Д.Н. Исаева. – М.: Владос, 2002. – 144 с.

6. Исаев Д.Н. Аутистические синдромы у детей и подростков: механизмы расстройств поведения // Психология аномального развития ребенка: Хрестоматия: в 2 т. – 2-е изд., стер. Т. 2 / под. ред. В.В. Лебединского, М.К. Бардышевской. – М.: ЧеРо: МПСИ: Изд-во МГУ, 2006. – 466-473 с.

7. Исаев, Д.Н. Дифференциальный диагноз психического недоразвития у детей // Психология аномального развития ребенка: Хрестоматия: в 2 т. – 2-е изд., стер. Т. 2 / под. ред. В.В. Лебединского, М.К. Бардышевской. – М.: ЧеРо: МПСИ: Изд-во МГУ, 2006. – 368-385 с.

8. Касымова, Г.М. Развивающие игры и игрушки в игровой терапии проблемных детей // Вестник. Серия «Специальная педагогика». – 2016. – №2(47). – 50-54 с.

9. Крылова, О.А. Сенсорные игры для детей с расстройствами аутистического спектра / О.А. Крылова, А.Г. Пестова. // Международный педагогический портал «Солнечный свет».

10. Лебединская, К.С. Диагностика раннего детского аутизма / К.С. Лебединская, О.С. Никольская. – М.: Просвещение, 1991.

11. Мнение экспертов. В Казахстане детей с аутизмом стало в 15 раз больше. [Электронный ресурс]. URL: https://forbes.kz//life/ekspertyi_v_kazahstane_detey_s_autizmom_v_15_raz_bolshe_chem_pokazyivaet_statistika (дата обращения: 26.05. 2020).

12. Никольская, О.С. Аутичный ребенок: пути помощи / О.С. Никольская, Е.Р. Баенская, М.М. Либлинг. – М.: Теревинф, 2000

И.М. Бегимжанова
Павлодар педагогикалық университеті,
студент, Павлодар қ.
оқытушы-сарапшы: А.К. Мурзатаева

ОҚУШЫ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация. *Қоғамның дарынды адамдарға деген қажетін қанағаттандыру талабы оқыту, білім беру жүйесінің алдына баланың жеке қабілеті мен әлеуметтік белсенділігінің дамуына жол ашу, шығармашылық тұлға қалыптастыру міндетін қойып отыр. Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту – заманауи педагогиканың өзекті мәселесі, оның шешімі белсенді шығармашылық тұлғаны тәрбиелеу үшін айрықша мәнге ие. Бұл мақалада оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытуда оқытуды ұйымдастырудың жалпы дидактикалық принциптерін басшылықта ұстау және түрлі әдістерді тиімді қолданудың маңыздылығы туралы айтылады.*

Түйінді сөздер: *қабілет, шығармашылық қабілет, шығармашылық сапа, таным процестері, дамытушы ойындар, ойлау процесі, шығармашылық тұлға.*

Аннотация. *Необходимость удовлетворения потребности общества в одаренных людях является задачей воспитания, системы образования подготовить почву для развития индивидуальных способностей и социальной активности ребенка, формирования творческой личности. Развитие творческих способностей детей – актуальная проблема современной педагогики, решение которой особенно важно для развития активной творческой личности. В данной статье подчеркивается важность руководства общедидактическими принципами организации обучения и эффективного использования различных методов в развитии творческих способностей учащихся.*

Ключевые слова: *способность, креативность, творческие качества, познавательные процессы, развивающие игры, мыслительный процесс, творческая личность.*

Abstract. *the need to meet the needs of society in gifted people is the task of education, the education system to prepare the ground for the development of individual abilities and social activity of the child, the formation of a creative personality. The development of children's creative abilities is an urgent problem of modern pedagogy, the solution of which is especially important for the development of an active creative personality. This article emphasizes the importance of managing the general didactic principles of organizing training and the effective use of various methods in the development of students' creative abilities.*

Keywords: *ability, creativity, creative qualities, cognitive processes, educational games, thought process, creative personality.*

Қазіргі заман талабы әрбір адамның сапалы және терең білімнің, іскерліктің, белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін және кеңінен ойлауға қабілетті болуын талап етеді. Елбасымыз Н. Назарбаевтың «Бізге керегі шын дарындылар. Нарық қол-аяғымызды қалай қыспасын, мемлекет өзінің талантты ұлдары мен қыздарын тарланбоз жүйріктерін қолдауға, қорғауға міндетті» деп ұрпақ болашағына ерекше мән берген.

Қазақстан Республикасы Орта білімді дамыту тұжырымдамасының жобасында: «Шығармашылық – бұл адамның өмір шыңында өзінөзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлді шешімдер қабылдай білуге үйренуі керек. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу, адамның рухани күшін нығайтып, өзін-өзі тануға көмектеседі...» деген. Баланың шығармашылық қабілетін ашу, оны алға қарай дамыту үшін ең бастысы жағдайлар жасау қажет.

Мектеп – еліміздің халыққа білім беру жүйесінің күрделі тармағы. Сондықтан қазіргі мектептердің мақсаты: жеке тұлғаны жанжақты дамытудың алғы шарты ретінде оқушыларды сараптап оқыту арқылы шығармашылық қабілетін дамыту, міне, осыдан тақырыптың өзектілігі туындайды.

Теориялық негіз болған шығармаларға: кеңес психологтары Л.С. Выготский, В.В. Давыдов, Л.М. Замков, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев және өз республикамыздың ғалымдары Ж.Аймауытов, Ж.М. Әбділдин, Т. Тәжібаев, Қ. Жарықбаев, М. Мұқанов, Қ.Бердібаева, Б. Тұрғынбаева еңбектерін атап өтуге болады.

Психолог Ж. Аймауытовтың пікірі бойынша: бала мейлі жақсы, мейлі жаман іс болсын, әйтеуір бірдеме істеуі керек. Ештеңемен айналыспаған адамның жан дүниесі жөнді жетілмейді деп ой айтса, белгілі психолог А.Н. Леонтьевтің адам психологиясы тек іс-әрекет үстінде дамып отырады дейтін тұжырым жасады [1].

Шығармашылық – негізгі білім болғандықтан, оқушының білім деңгейіне сүйене отырып, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға байланысты жұмыстарды жоспарлы түрде ұйымдастыру қажет. Қазіргі уақытта білім берудің негізгі талаптардың бірі – оқушыны әлемнің бүтіндей бейнесін қабылдай алатын, шығармашылық таныммен тікелей қатынас жасайтын жаңаша, тәуелсіз ойлай алатын шығармашыл адамға айналдыру. Соңғы жылғы іс-тәжірибеде байқалған негізгі үрдіс – оқушы шығармашылығын дамыту – тек тұлғаның өзінөзі дамыту қажетілігіне негізделген. Шығармашылық қабілет әр оқушының табиғатында болуы мүмкін. Сондықтан әр маман оқушының бойында жасырынып жатқан мүмкіндіктерін ашып көрсету, оны әрі қарай жетілдіріп отыру керек.

Оқушының шығармашылығының дамуы, қабілетінің ашылуы көбінесе педагог, психологтардың кәсіби біліктілігіне және тұлғалық қасиетіне байланысты екені айдан анық. Қазақстан халқына арналған Жолдауында «Біздің болашақтағы жоғары технологиялық және ғылыми қамтымды өзгерістері үшін кадрлар қорын жасақтауымыз қажет» деген сөздері бар. Демек, оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту, қазіргі техниканы тиімді пайдалану мәдениетіне тәрбиелеу – мектептің басты бағыттарының бірі.

Көрнекі психологтар Л.С. Выготский, В.В. Давыдов еңбектеріне сүйене отырып, қазіргі кезде беріліп жүрген оқу тапсырмалары оқушылар үшін жеткіліксіз, олардың даму мүмкіндіктерінен төмен екендігі айтылып жүр. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін алдымен қабілет ұғымын терең түсінуді талап етеді. Қабілет ұғымына берілген психологиялық анықтамалар өте көп. А.Н. Леонтьев: қабілеттер – әрекеттің талаптарын қанағаттандыратын және үлкен жетістіктерге жеткізетін адамның қасиеттерінің синтезін атайды деп тұжырым жасаса, А.В. Петровский: қабілеттер – білім алуға қажетті адамның психологиялық ерекшеліктері деген. Белгілі академик Т.Тәжібаев: қабілет – іс-әрекетті белгілі бір түрін ойдағыдай, нәтижелі орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті, – деген пікір айтады [2].

Шығаршылық ұғымын жалпы интеллектуаадық қабілет деп те қарастыруға болады. Ғалымдардың зерттеуіне сүйенсек, қабілеттілік респрадуктивті және шығармашылық деп екіге бөлінеді. Репродуктивті қабілеті дамыған адам білімді, әрі жаңа жағдайды іс-әрекетті тез қабылдайды. Шығармашылық қабілеті дамыған адам өзінің жеке іс-әрекетімен жаңалық ойлап табады, жаңаны қалыптастырады. Шығармашылық өзінің төркіні шығару, іздену, ойлап табу деген мағынаны білдіреді. Демек, бұрын тәжірибеде болмаған жаңа нәрсені табу, жетістікке қол жеткзу деген сөз.

Көрнекі психолог Л.С. Выготский шығармашылық деп жаңалық ойлап табатын іс-әрекетті атаған. Ал, шығармашылық мәселесін терең зерттеген Я.А. Пономарев оны даму ұғымымен қатар қояды. Өйткені әрбір жаңалық әсіресе, интеллектуалдық тұрғыдағы, оқушыны жаңа психикалық сапаға көтереді.

Шығармашылық сапа – бұл адамның бүкіл әлемді тануға ұмтылы, оны тек бейнелеп, қана қоймай, әрі қарай жетілдіріп, дамытуға тырысуы. Жалпы қандай да болмасын адам кішкентай кезінен өмірдің заңдылықтарына үлес қоссам, өзгертсем десе, барлық өмірін соған сарп етері сөзсіз. Себебі, адам белсенділігі, еркіндігі, қажеттігі, қызығушылығы арқылы шығармашылыққа енген де ғана өмір сүру мәнін аша алады [3].

Қабілеттердің табысты іс-әрекетпен байланыстылығын баса айтумен, тиімді нәтижеге негіз боларлық дара өзгермелі адам қасиеттерінің шеңберін тарылта қарастыру керек. Қабілет өз ішінен әртүрлі психофизикалық қызметтер мен психикалық процестерді ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның барша даму деңгейін қамтыған күрделі бірігім.

Психологиялық зерттеулерге қарағанда оқушылардың ойша әрекеттену қабілеттері әсіресе, бастауыш мектеп жасында яғни негізгі іс-әрекеті дағдылары қалыптасқан кезде үздіксіз дамиды. Осы кезде оқушылардың өз шығармашылықтарын көрсете білу қажеттілігі тұрады. В.В. Давыдов оқушыларда осы кезеңде байқалатын психологиялық жаңа сапалық қасиеттерді сипаттай отырып, былай деді: оқушы өз әрекетінде барынша көп қадам жасаған сайын ол тапсырманың түрлі варианттарын салыстыра алады және есептің шешуін бақылай алады [4].

Шығармашылық қабілет таным процестері қабылдау, ойлау, зейін, ес, қиял және тіл арқылы жүзеге асады. Адамның дүние шындығы мен болмысын танып білуі – дидактикалық жолмен дамитын аса күрделі процесс. Таным процестерінің дамуын А.В. Запарожец, Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов, Қ. Жарықбаев т.б. ғалымдарымыз зерттеген. Оқушылардың таным қабілетін дамытуда оқушының жас ерекшеліктеріне байланысты іріктеліп алынған дамытушы ойындарды, жаттығуларды, тапсырмаларды қолданудың маңызы зор [5].

Ойлау процесі объект пен субъектінің өзара әрекеті ретінде жүзеге асады. Ойлауды психологиялық тұрғыдан зерттеу дегеніміз – оның ішкі, танымдық құпия мәнін және жемісті болуының себебін ашып көрсету, яғни ойлаудың мәнін және жемісті болуының себебін ашып көрсету, яғни ойлаудың мәнін зерттейді, әрбір адамның өзіндік ойлау ерекшеліктерін дамытып отыруға баса мән береді.

Қазіргі психологияда ойлау ұғымына әр түрлі түсінік беріледі, ойлау дегеніміз – әлеуметтік жағдаймен ұштасқан, тілмен тығыз байланысты психикалық процесс, сол арқылы болмыстың, дүниедегі нәрселердің жалпы және жанама бейнеленуі. Бұл бейнелену адам ойының талдау және біріктіру әрекеттері арқылы танылады. Ойлау – сыртқы дүниедегі болмыстың жалпы жанама жолмен біздің санамыздағы ең биік сатыдағы бейнесі. Ойлау адамның өмір тәжірибесі мен практикалық іс-әрекеттері нәтижесінде пайда болып, тікелей сезім процесінің шеңберінен әлдеқайда асып түседі.

Психолог А.Н. Леонтьев оқушылардың ақыл-ойын дамыту мен оқыту өзара байланысты екенін атап көрсетті. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда ойлаудың төмендегі сапаларын дамытуға ықпал етуге болады:

1. Ойлаудың икемділігі.
2. Ойлаудың тереңдігі мен кеңділігі.
3. Ойлаудың мақсаттылығы.
4. Ойлаудың жалпылығы.
5. Ойлаудың өз бетіншелдігі.
6. Ойлаудың анықтылығы, дәлелдігі.

Ойлауға тән осы сипаттар оқушылардың ойлауының мәдениетін көтеруге, олардың интеллектуалдық потенциалын дамытуға көмектеседі. Ойлаудың жүйелі түрде қалыптасуы тек оқу процесінде ғана емес, жеке тұлғаның жан-жақсы дамуына да көмегін тигізеді. Ойлау мәдениеті жеке тұлғаның туа біткен қасиеті болып табылмайды, ол таным процесі барысында қалыптасады [6]. Осылайша, оқу бағдарламаларына сәйкес білімді меңгеру оқушыдан күрделі ақыл-ой еңбегін, жақсы есті дамыған қиялды және оқуға шығармашылық тұрғыдан келуді талап етеді. Шығармашылық белсенділік жеке тұлғаның тұрақты сапалық белгісі ретінде оқушының жан-жақты дамуына жағымды ықпал етеді, ақыл-ой және адамгершілік қуаты оның ерік-жігерін, ойлау, елестету қабілетін, эмоциясын белсендіретін қызықты интелектуалды іс-әрекетінде көрініс табады. Ол жеке тұлғаның қоғамда беделін көтеруде және оның өз-өзіне баға бере білуіне ықпал етеді.

Білімді, жан-жақты қабілетті ұрпақ – ұлтымыздың баға жетпес қазынасы. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып отыр. Егемен еліміздің талабына сай мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру, қазіргі заманға сай білімді де тәрбиелі ұрпақ тәрбиелеу – білімді, жан-жақты тәрбиешілердің еншісінде.

Қорыта айтқанда, білім, білік және өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын меңгеру оқушыларды шығармашылық жұмысқа үйретеді, шығармашылық ойлауды дамытады, оларды қызметте қолдану үшін алғышарттар жасайды, ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау қабілетін жетілдіреді, пікір, эмоциялар мен сезімдерді білдіруіне, сондай-ақ дәлелдей білуге артықшылық береді.

Оқушыларды оқытудың, дамытудың және тәрбиелеудің дәстүрлі емес түрлерін жүзеге асыратын әдістемелік жоғары тиімді сабақ-спектакль, сабақ-мереке, бейне-сабақ, экскурсия-сабақ, сұхбат-сабақ және басқа да дәстүрлі емес сабақтар балаларға ұнайды, өйткені оларды шығармашылыққа, өз бетімен ізденуге белсендіреді.

Қоғамның қазіргі даму деңгейі, оның технологиялық және материалдық-технологиялық базасының өзгеру жылдамдығы білім беру жүйесінің алдына, оның ішінде мұғалімдер алдына шығармашылық тұлғаны қалыптастыру міндетін қояды. Шығармашылық тұлға талап етілмейтін өмір саласын елестету қиын.

Жаңа технологиялардың әдіс-тәсілдерін сабақта және сыныптан тыс жұмыстарда үнемі түрлендіріп, тиімді пайдалану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың бірден-бір жолы. Соның негізінде ғана тіл байлығы мол, сауатты да шығармашыл, елінің ертеңін ойлар жас жеткіншектерді тәрбиелей аламыз. М. Әуезов «Халықты халықпен, адамды адаммен теңестіретін – білім» – деп атап көрсеткеніндей, білімді, саналы, дарынды, іскер, ойшыл болашақ ұрпақты даярлауда ең алдымен білім қажет. Жас ұрпақтың рухын оятатын, елін, жерін құрметтейтін, мәдени ұлттық қажеттілікке жараған білім – ең мықты білім. Әрбір ұстаз алдындағы басты мақсат – сапалы білім мен саналы тәрбие беру, тұлғаның заман талабы мен ағымына сай қалыптасуына ықпал ету.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Рубинштейн, С.Л. Принцип творческой самодеятельности / С.Л. Рубинштейн // Вопр. Философии, 1989. – 89-95 с.

2. Козвонина, В.П. Развитие творческих способностей учащихся. / В.П. Козвонина // Начальная школа, 2000. – 25 с.

3. Ожегов, С.И. Толковый словарь / С.И. Ожегов. – М.: ОНИКС Мир и Образования, 2005. – 135 с.

4. Тұрғынбаева, Б.А. Шығармашылық қабілеттер және дамыта оқыту / Б.А. Тұрғынбаева. – Алматы, 1999. – 47 с.

5. Метербаева, К. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі: Оқу құралы / К. Метербаева, А. Искакова. – Астана: Фолиант, 2017. – 184 б.

6. Тапаева, А.П. Оқушыларға сапалы білім берудегі озық инновациялық технологиялардың тиімділігі / А.П. Тапаева // Молодой ученый, 2014. – 247 б.

Н.Ж. Бисембаева
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
научный руководитель: А.К. Мурзатаева
магистр психологии, г. Павлодар

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЧИН КОНФЛИКТНОСТИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КОЛЛЕКТИВЕ

Аннотация*. Статья посвящена исследованию причин конфликтности в педагогическом коллективе. Авторы статьи предлагают результаты изысканий, в ходе которых анализировали теоретические основы конфликтологии. Рассмотрены причины конфликта, показаны способы развития у учителей устойчивости в конфликтной ситуации. Статья может быть полезна школьным психологам, руководителям педагогических коллективов.*

Ключевые слова*: педагогический коллектив, конфликт, межличностное взаимодействие, психологическая устойчивость, управление конфликтом.*

Аңдатпа. *Мақала педагогикалық ұжымдағы жанжалдың себептерін зерттеуге арналған. Мақала авторлары конфликтологияның теориялық негіздерін талдаған зерттеулердің нәтижелерін ұсынады. Жанжалдың себептері қарастырылып, мұғалімдерде жанжал жағдайындағы тұрақтылықты дамыту жолдары көрсетілген. Мақала мектеп психологтарына, педагогикалық топтардың жетекшілеріне пайдалы болуы мүмкін.*

Түйінді сөздер: *педагогикалық ұжым, жанжал, тұлғааралық қарым-қатынас, психологиялық тұрақтылық, жанжалды басқару.*

Annotation. *The article is devoted to the study of the causes of conflict in the teaching staff. The authors of the article receive the results of research, during which the theoretical foundations of conflictology are analyzed. Possible causes of the conflict, shown in the development of the leadership of the administration in a conflict situation. The article may be useful to school psychologists, leaders of pedagogical teams.*

Keywords: *teaching staff, conflict, interpersonal interaction, psychological stability, conflict management.*

Конфликт в психологии определяется как «столкновение противоположно направленных, несовместимых друг с другом тенденций, отдельно взятого эпизода в сознании, в межличностных взаимодействиях или межличностных отношениях индивидов или групп людей, связанное с отрицательными эмоциональными переживаниями» [1].

Конфликт может возникнуть между всем субъектами педагогического процесса: между учителями и учениками, учителями и родителями, среди учителей.

Рассмотрим, как проявляется конфликт в отношениях «учитель-ученик». Конфликт в педагогической деятельности часто выступает, как стремление учителя утвердить свою позицию и как протест ученика против несправедливого наказания, неправильной оценки его деятельности, поступка.

Конфликты в педагогической деятельности надолго нарушают систему взаимоотношений между учителем и учениками, вызывают у учителя глубокое стрессовое состояние, неудовлетворенность своей работой. Такое состояние усугубляется сознанием того, что успех в педагогической работе зависит от поведения учеников, появляется состояние зависимости учителя от «милости» учеников [2].

В.А. Сухомлинский так пишет о конфликтах в школе: «Конфликт между педагогом и ребенком, между учителем и родителями, педагогом и коллективом – большая беда школы. Чаще всего конфликт возникает тогда, когда учитель думает о ребенке несправедливо. Думайте о ребенке справедливо – и конфликтов не будет. Умение избежать конфликта – одна из составных частей педагогической мудрости учителя. Предупреждая конфликт, педагог не только охраняет, но и создает воспитательную силу коллектива» [3].

Педагогическая ситуация определяется Н.В. Кузьминой как «реальная обстановка в учебной группе и в сложной системе отношений и взаимоотношений учащихся, которую нужно учитывать при принятии решения о способах воздействия на них» [4].

В педагогических ситуациях перед учителем наиболее отчетливо встает задача управления деятельностью ученика. При ее решении учителю надо уметь вставать на точку зрения ученика, имитировать его рассуждения, понимать, как ученик воспринимает сложившуюся ситуацию, почему он поступил именно так.

В педагогической ситуации учитель вступает в контакт с учениками по поводу его конкретного поступка, действия в школе. В течение учебного дня учитель включается в широкий диапазон взаимоотношений с учениками по разным поводам: останавливает драку, предупреждает ссору между учениками, просит помочь в подготовке к уроку, включается в разговор между учениками, проявляя порой находчивость. В сложных ситуациях большое значение имеют эмоциональное состояние учителя и ученика, характер сложившихся отношений с соучастниками ситуации, влияние присутствующих при этом учеников, а результат решения всегда имеет определенную степень успешности по причине трудно прогнозируемого поведения ученика в зависимости от многих факторов, учесть которые учителю практически невозможно.

Основным звеном при разрешении педагогической ситуации мы считаем проведение ее психологического анализа. В этом случае учитель может раскрыть причины ситуации, не допустить ее перехода в длительный конфликт, т.е. в какой-то мере научиться владеть ситуацией, используя ее познавательные и воспитательные функции. Однако не следует считать, что психологический анализ разрешит все проблемы во взаимоотношениях. Его проведение лишь снизит число ошибок, которые допускают учителя, немедленно применяя меры воздействия на ученика в ходе возникшей ситуации. Такой анализ является лишь основой для выработки самостоятельных решений. Основной целью психологического анализа ситуации является создание достаточной информационной основы для принятия психологически обоснованного решения возникшей ситуации. Торопливая реакция учителя, как правило, вызывает импульсивный ответ ученика, приводит к обмену «словесными ударами», и ситуация становится конфликтной. Другой, не менее значимой целью такого анализа является переключение внимания с возмущения поступком ученика на его личность и ее проявление в деятельности, поступках и отношениях. Анализ помогает учителю избежать субъективизма в оценке поведения

учеников. При разборе поступка, оценке поведения часто виноватым оказывается ученик, кто менее симпатичен учителю (для женщин-учителей этот критерий более значим), а поэтому учителя удивительно хорошо помнят даже мелкие нарушения дисциплины этими учениками. Такая позиция учителя приводит к тому, что он подменяет объективное изучение личностных качеств ученика перечнем тех проступков, в которых он был замечен раньше: у хорошего ученика вспоминаются хорошие поступки и мало придается значения плохим, а «трудный» ученик остается виновным [5].

Межличностное взаимодействие учителей, которое характеризуется объективной конфликтностью обусловлено совместным характером деятельности, также групповой динамикой и конфликтной стадией формирования педагогического коллектива.

Конфликтность в системе отношений «учитель – учитель» и «учитель – ученик» как объект психолого-педагогического исследования характеризуется на социально-психологическом уровне, на котором конфликты изучаются как явления взаимодействия людей. Данный тип социальных конфликтов протекает в сфере горизонтальных взаимоотношений, где конфликтующие стороны равны по статусу и возможностям принуждения, что является предпосылкой для их разрешения (А.В. Дмитриев, Ю.Г. Запрудский, В.Н. Кудрявцев и др.). С позиций системно-структурного анализа конфликт рассматривается как определенное множество элементов (факторы и условия возникновения конфликтной ситуации, оппоненты, объект и предмет конфликта, мотивация оппонентов, конфликтная стратегия и тактика), взаимосвязь которых обусловливает целостное свойство конфликта разрушать или совершенствовать социальное взаимодействие. Снятие причин конфликтности, а, следовательно, и улучшение межличностных отношений в коллективе является важным резервом повышения эффективности коллективной профессиональной деятельности. Для разработки мероприятий по устранению причин конфликтности было проведено диагностирование уровня ее развития и особенностей, а также выявлены те факты, которые в данном коллективе могут быть использованы для коррекции, развития межличностных отношений в педагогическом коллективе.

Изучая различные теории о причинах конфликтов в педагогической среде, мы обобщили их в следующей типологии конфликтов педагогического социума:

1) конфликты совместной деятельности:

– деятельностные – объект конфликта (ценность) «достижение цели деятельности», предмет конфликта (проблема) «отсутствие профессиональной компетенции»;

– организационные – объект конфликта «достижение цели взаимодействия», предмет конфликта «рассогласование функциональной ответственности во взаимодействии»;

– когнитивные – объект конфликта «содержание и процесс межличностного взаимодействия», предмет конфликта «рассогласование ожиданий и наличного состояния межличностного взаимодействия»;

2) конфликты отношений:

– ценностно-ролевые – объект конфликта «социальная роль педагога», предмет конфликта «рассогласование ценностей межличностного взаимодействия»;

3) конфликты общения:

– этические конфликты – объект конфликта «нарушение этики сотрудничества», предмет конфликта «агрессия, эгоизм и превосходство».

Для воздействия на возникновение и развитие конфликтов между учителями решающее значение имеет учет параметра «влияние конфликта на развитие организации», который разграничивает конфликты на конструктивные (повышение стабильности функционирования организации в новых условиях внешней среды за счет перестройки ее функций и структуры и установления новых связей), стабилизирующие (устранение отклонений от нормы и закрепление признаков устоявшейся нормы) и деструктивные (эскалация конфликтной ситуации) виды.

Главная задача воспитательной работы в отношении конфликтности педагогического социума состоит в обеспечении ее продуктивной направленности, которая предполагает использование спонтанно возникающих конфликтных ситуаций в качестве средства развития коллектива учебной группы и личности каждого студента.

Исследование объективности существования конфликтов в педагогической среде, их причин и типологии позволило дать определение понятия «конфликтности педагогического социума». Конфликтность педагогического социума – это совокупность социальных, учебно-организационных, личностных причин, вызывающих обострение объективных противоречий учебного и внеучебного взаимодействия учителей в конфликтах совместной деятельности, отношений и общения. Управление конфликтностью педагогического социума – это целенаправленное воздействие на недопустимый уровень конфликтности посредством сотрудничества педагогов и администрации школы в профилактике конфликтогенности и регулировании конфликтов с целью совершенствования взаимодействия учителей, их личностного развития, организации процесса обучения. Возможность разрешения

проблем конфликтности мы видим в формировании опыта мирного разрешения конфликтов посредством участия в соответствующих процедурах и практикой включения конфликтологического аспекта в программу работы школьного психолога.

В профессии учителя личностный фактор имеет решающее значение. Личностная включенность в профессиональную деятельность как характерная особенность профессий «Человек-Человек» и как условие профессиональной успешности нередко приводит к профессиональным деформациям, выгоранию, повышенной внутриличностной конфликтности. С нашей точки зрения, в качестве субъективного фактора внутриличностной конфликтности педагога в определенной степени может выступать несформированность профессионально важных качеств, обеспечивающих успешность деятельности. Анализ основных положений позволил определить компетентность педагогов в разрешении конфликтов как интегративную характеристику личности, включающую совокупность взаимосвязанных компонентов (гностического, прогностического, рефлексивного, регулятивного, коммуникативного), содержащих знания, умения и профессионально важные качества, необходимые для управления межличностными конфликтами. Компетентность в разрешении конфликтов структурно представлена следующими компонентами: гностический, прогностический, рефлексивный, регулятивный, коммуникативный. Гностический компонент включает знание о причинах, функциях развития и способах разрешения конфликтов; прогностический – умение предвосхищать возникновение межличностных конфликтов; рефлексивный – готовность к адекватному, объективному восприятию конфликтной ситуации, сведение к минимуму искажения информации, умение осуществлять рефлексию организации деятельности и отношений, динамики развития внутриличностных конфликтов; способность осуществлять рефлексию собственных мотивов, ценностей, целей, а также личностных качеств, поведения, общения; проницательность, сензитивность; регулятивный – умение воздействовать на оппонентов, влиять на их отношения, мотивы, оценки; способность к сознательной мобилизации сил, контролю и управлению своим поведением и психоэмоциональным состоянием; владение способами осуществления профилактики и разрешения межличностных конфликтов; конфликтоустойчивость; гибкость поведения; коммуникативный – умение осуществлять эффективное, доверительное общение, кооперироваться с другими людьми для разрешения конфликта.

Исходя из вышесказанного для практической части нашего исследования мы использовали эти компоненты для анализа сложившихся межличностных отношений в коллективе.

Список использованных источников

1. Краткий психологический словарь // Под ред. А.В. Петровского. – М.: Наука, 2009. – 650 с.
2. Дубровина И.В. Активные методы в работе школьного психолога. – М.: Сфера, 2016. – 255 с.
3. Сухомлинский В.А. Методика воспитания коллектива. – Москва, 1981. – 185 с.
4. Кузьмина Н.В. Психология – производству и воспитанию. – СПб: Питер, 2007. – 212 с.
5. Рыбакова М.М. Особенности педагогических конфликтов. – М.: Интер. – 2001, 110 с.
6. Безруких М.М., Ефимова С.П. Знаете ли вы своего ученика? – М.: Сфера, 2015. – 259 с.

А.С. Дюсембинова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Т.Ж. Шакенова
научный руководитель: *преподаватель-эксперт ВШП, г. Павлодар*

ФОРМИРОВАНИЕ ЕСТЕСТВОВЕДЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ И ПОНЯТИЙ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация*. В статье описаны основные пути формирования естествоведческих представлений и понятий на уроках естествознания у учащихся начальных классов. Подробно рассмотрены пути формирования представлений от элементарных понятий до чувственных ощущений. Это очень сложный процесс, в котором роль учителя является основополагающей.*

Ключевые слова*: естествознание, понятия, представления, учащиеся, ощущение, чувства.*

Аңдатпа*. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану сабақтарында табиғи идеялар мен ұғымдарды қалыптастырудың негізгі жолдары сипатталған. Қарапайым ұғымдардан сенсорлық сезімдерге дейін идеяларды қалыптастыру жолдары егжей-тегжейлі қарастырылады. Бұл өте күрделі процесс, онда мұғалімнің рөлі маңызды.*

Кілт сөздер*: жаратылыстану, ұғымдар, идеялар, студенттер, сезім, сезім.*

Annotation*. The article describes the main ways of formation of natural science concepts and concepts in the lessons of natural science among primary school students. The ways of forming representations from elementary concepts to sensory sensations are considered in detail. This is a very complex process in which the role of the teacher is fundamental.*

Keywords*: natural science, concepts, representations, students, sensation, feelings.*

Любое знание состоит из понятий, которые устанавливаются наукой, о существенных признаках и свойствах вещей и явлений, процессах и связях между ними. Основная методическая закономерность усвоения знаний заключается в планомерном образовании и развитии понятий у учащихся в процессе обучения. Понятия помогают человеку в познании внешнего мира.

В процессе отражения окружающей действительности различают познание чувственное и логическое, причем первым этапом усвоения знаний является восприятие отдельных фактов или явлений. В применении к познанию младшими школьниками природы процесс восприятия предметов или явлений природы осуществляется через формирование у них ощущений на основе деятельности органов чувств ребенка. В головном мозге идет отражение отдельных свойств, внешних сторон предметов, явлений, которые непосредственно действуют на органы чувств. Так, при первоначальном знакомстве с таким объектом природы, как плоды различных растений формируется совокупность различных ощущений, например, как форма, цвет, размер и др.

В процессе формирования данных ощущений ребенок воспринимает объект. Но отдельных, изолированных свойств от предметов, явлений материального мира не существует. Поэтому отражение в ощущениях отдельных свойств предмета неизбежно приводит к отражению в сознании предмета в целом, в данном случае, например плоды, семена растений и т.д. Таким образом, из ощущений возникает восприятие, в котором ученик отражает уже совокупность свойств, характерных для данного объекта, «строит» чувственно-наглядный образ.

В учебном процессе часто создаются ситуации, когда невозможно в классе организовать наблюдение натурального объекта ввиду его отсутствия или небольших размеров и др. В таких случаях учителю необходимо использовать наглядные изобразительные средства: таблицы, картины, экранные пособия, а также предусмотреть возможность ознакомления детей с натуральным объектом в самой природе в ходе экскурсии или на выставке, в музее и т.д. Например, при формировании понятия о формах земной поверхности учитель использует в классе соответствующие таблицы, но обязательно проводит экскурсию в природу для наблюдения равнины плоской и холмистой, оврага и гористой поверхности. При таком сочетании изобразительных и натуральных наглядных средств достигается главное - формируются ощущения.

Необходимым условием для восприятия детьми объекта является умение учителя владеть словом. Несмотря на то, что основным источником знания в процессе формирования ощущений является сам объект, точное и образное слово учителя направляет процесс наблюдения, организует его в определенной последовательности, уточняет, конкретизирует признаки наблюдаемого объекта и т.д. Поэтому учителю необходимо свои мысли выражать кратко, точно, логично, чтобы словесное описание объекта совпало с тем, что дети наблюдают.

Наблюдение школьниками объектов природы должно сопровождаться специальными заданиями, направленными на уточнение восприятия. Как известно, наблюдая один и тот же объект, люди видят его по-разному в силу своих индивидуальных особенностей. В учебном же процессе важно, чтобы в изучаемом объекте все дети видели то главное, что связано с его характеристикой. Поэтому следующим условием формирования ощущений является организация упражнений, уточняющих восприятия. Например, на экскурсии в природу по теме «Изменения в жизни растений осенью» учителю нужно продумать задания, уточняющие восприятие происходящего приблизительно следующего содержания: посмотрите, какое сегодня небо. Как светит солнце? Теплее или холоднее сегодня по сравнению с летом? Как изменились деревья по сравнению с летом? Понаблюдайте, что происходит с листьями. Найдите на земле листья березы, тополя и т.д.

В процессе формирования и развития восприятия учитель должен повышать активность детей. Достичь это можно различными способами: постановкой опытов, проведением наблюдений, организацией самостоятельного учебного поиска, использованием технических наглядных средств [1].

Активность школьников при восприятии природоведческого материала можно вызвать также использованием знаний, усвоенных учащимися раньше, и практического опыта детей. Чем лучше школьник знаком с изучаемыми объектами, тем полнее, точнее и содержательнее является восприятие их. Например, младший школьник, который знаком с компасом и который незнаком, воспринимает этот предмет по-разному: восприятие первого будет гораздо богаче второго. Он будет более четко видеть отдельные детали компаса, так как знает назначение каждой из них. В данном случае познание предмета в процессе восприятия будет сочетаться с прошлым опытом.

Таким образом, можно выделить следующие условия формирования восприятий:

1) наблюдение в природе;

2) наблюдение натуральных объектов;

3) точное и образное слово учителя;

4) упражнения, уточняющие восприятие;

5) повышение активности детей;

6) опора на имеющиеся у них знания и жизненный опыт.

Предмет или явление могут восстанавливаться в памяти, вспоминаться. Тогда формируются представления. Представления в науке определяются как чувственно-наглядный образ предметов и явлений действительности, сохраняемый в сознании и без непосредственного воздействия самих предметов и явлений на органы чувств. Они возникают не мгновенно и не в законченном виде, а формируются, постепенно совершенствуются, изменяются под влиянием новых, целенаправленных актов восприятия.

Представления возникают у детей в сознании в виде наглядных образов, носят конкретный характер, тем не менее, эти образы могут отражать несущественные признаки, так как часть ощущений упускается. Они могут формироваться не только на основе непосредственного наблюдения, но и в результате воображения ребенка, работы с учебником и наглядными пособиями. Например, ученик, никогда не видевший море, не имеющий чувственные образы большого пространства воды, ее движения под действием ветра, окраски, шума плещущей воды и т.д., под руководством учителя при помощи художественного слова, наглядных изобразительных средств может «создать» себе чувственный образ моря, хотя и недостаточно яркий и правильный.

Возникнув на основе ощущений и восприятий, являясь формой более обобщенного, но вместе с тем наглядного, чувственного отражения окружающей природы, представления служат переходной ступенью к высшей форме познания – абстрактному мышлению, которое опирается на систему взаимосвязанных понятий.

Процесс формирования представлений также управляется учителем, и здесь важную роли играет соблюдение определенных условий. Прежде всего учителю необходимо уметь формулировать вопросы задания, требующие воспроизведения ощущений. Их формулировка должна быть краткой, конкретной, простой, но не подсказывающей ответ. Вопрос или задание можно считать конкретным, если на него можно дать только один правильный ответ. Например, после осенней экскурсии в лес при изучении материала о растениях летом и осенью учитель может задать детям следующие вопросы: куда мы ходили на экскурсию? Какая была погода? Каким было небо? Были ли осадки? Если да, то какие? Как выглядели лиственные растения? и т.д.

Немаловажную роль в процессе формирования представлений играет организация упражнений по узнаванию и различению объектов

природы. Для их выполнения детей необходимо научить таким приемам умственной деятельности, как деление целого на части, выделение признаков предметов или свойств явлений природы. Например, учащимся можно дать задание: сравнить дерево и кустарник, найти сходство и отличие. Выполняя задание, ученики должны научиться находить общие признаки сравниваемых объектов. Так, при сравнении деревьев с кустарниками общим признаком будет наличие корня, ветвей, стеблей, листьев. Сравнение общих признаков приводит детей к выводу, что у деревьев один одревесневший стебель, у кустарников же их может быть два, три и более [2].

Научив учащихся сравнивать, необходимо научить их из совокупности признаков выделять главные и второстепенные. Так, в нашем примере главным признаком будет наличие одного (у деревьев) или нескольких (у кустарников) одревесневших стеблей.

Важное место в ходе формирования представлений занимает такой прием, как зарисовка по памяти. Для ребенка крайне важно обладать умением активизировать, «оживлять прошлый опыт», воссоздавать чувственный образ. Прием зарисовки по памяти не только способствует воссозданию чувственного образа, но и формирует умения схематического пространственного изображения. Например, после наблюдения в ходе экскурсии различных форм земной поверхности учащимся дается задание: схематично изобразить в тетрадях плоскую равнину, холмистую равнину, горы, подписать их. Или можно дать такое задание: вспомнить, чем отличаются ветки лиственного и хвойного растения и схематично изобразить их.

Таким образом, формирование у школьников представлений тесно связано с соблюдением следующих педагогических условий:

1) учитель должен умело формулировать вопросы и задания, требующие воспроизведения ощущений;

2) упражнять детей в зарисовке объектов по памяти;

3) организовывать упражнения по узнаванию и различению объектов и явлений природы.

В педагогике понятие – это форма научного знания, отражающая объективно существенное в вещах и явлениях и закрепляемая специальными терминами или обозначениями. В отличие от чувственных образов (ощущений и восприятия) понятие не есть нечто непосредственное, взятое во всем многообразии его качественных особенностей. Из всего этого многообразия понятие отвлекает существенное и тем самым получает значение всеобщности, в чем и состоит его главная отличительная черта [3].

В системе знаний об объектах и явлениях окружающего мира понятия играют важную роль, так как они служат опорным моментом

в познании реальной действительности и являются своеобразным итогом познания ее.

В школьном курсе начального природоведения формируются в основном первоначальные понятия, которые впервые вводят детей в понимание закономерностей окружающего мира, опираются на чувственный опыт младшего школьника и обеспечивают переход от понятия явления к его сущности. Первичные наблюдения за различным состоянием воды, например, еще не позволяют установить осознанно причины изменения воды.

Школьники не могут объяснить характерных признаков воды, снега, тумана, льда, так как у них сформированы только обобщенные представления. В процессе дальнейшей практической работы и наблюдений накапливаются знания о том, что эти объекты состоят из одного вещества, имеют различное состояние в зависимости от разной температуры среды. После этого на основе представлений формируются первоначальные научные понятия о свойствах воды [4].

Главная особенность первоначальных понятий состоит в том, что независимо от возраста учащихся осуществляется первоначальное усвоение закономерностей, сущности объекта или явления окружающей действительности на имеющейся у школьников чувственной основе. Например, до 2 класса учащиеся уже имеют определенные представления о природе, о многообразии ее представителей. Но только во 2 классе они изучают первоначальные научные понятия «природа неживая», «природа живая», т.е. впервые начинают осознавать, что все многообразие предметов природы можно четко разделить на две категории: неживое и живое. Таким образом, усвоение первоначальных научных понятий обусловливает переход младших школьников к научному познанию объектов и явлений реальной действительности.

К первоначальным научным понятиям о природе и ее использовании человеком в начальной школе можно отнести такие: «неживая природа», «живая природа», «сезонные изменения, в природе», «части растения», «карта», «полезные ископаемые», «почва», «смена дня и ночи», «смена времен года», «формы поверхности» и др.

Природоведческие понятия в зависимости от различного количества предметов и явлений, отраженных в них, взаимосвязи с другими понятиями имеют свою характеристику: для них характерно содержание, объем, связи и отношения с другими понятиями.

Список использованных источников

1. Аквилева, Г.Н. Методика преподавания естествознания в начальной школе: Учеб. пособие для студ. учреж. сред. проф. образования пед. профиля / Г.Н. Аквилева, З.А. Клепинина. – М., 2001.

2. Аквилева, Г.Н. Наблюдения и опыты на уроках природоведения / Г.Н. Аквилева, З.А. Клепинина. – М., 1988.

3. Анастасова, Л.П. Обучение учащихся обобщениям на уроках природоведения, ботаники и общей биологии. Пос. для учителя под ред. Д.И. Трайтака / Л.П. Анастасова, З.А. Клепинина, Д.И. Трайтак. – М., 1981.

4. Барышева, Ю.А. Я и мир вокруг. 1 класс. Методические рекомендации для учителя по курсу окружающего мира / Ю.А. Барышева, А.А. Вахрушев, А.С. Раутиан. – М., 1998.

З.С. Жакупова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Ж.Т. Измайлова
научный руководитель:
старший преподаватель ОП СП ВШП, г. Павлодар

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ У ДЕТЕЙ С ЗПР И ОНР

Аннотация. *Данная статья посвящена вопросу развития речевых навыков на уроках литературного чтения у детей с ЗПР и ОНР. Отражается необходимость создания условий для связной речевой деятельности детей, для общения со сверстниками, для выражения своих мыслей. Поднимается проблема изучения и применения на практике различных приемов работы по развитию речи у младших школьников с задержкой психического развития и с общим недоразвитием речи.*

Ключевые слова*: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями.*

Аңдатпа. *Бұл мақала психикалық дамуы тежелген және сөйлеудің жалпы дамымауы бар балалардағы әдебиеттік оқу сабақтарында сөйлеу дағдыларын дамыту мәселесіне арналған. Балалардың үйлесімді сөйлеу әрекеті үшін, құрдастарымен қарым-қатынас жасау, өз ойларын білдіру үшін жағдай жасау қажеттілігі көрінеді. Психикалық дамуы тежелген және сөйлеудің жалпы дамымауы бар бастауыш сынып оқушыларында сөйлеуді дамыту бойынша жұмыстың әртүрлі әдістерін зерттеу және қолдану мәселесі көтеріледі.*

Түйін сөздер*: инклюзивті білім, беруерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар.*

Annotation. *This article is devoted to the development of speech skills in literary reading lessons in children with mental retardation and general speech underdevelopment. It reflects the need to create conditions for coherent speech activity of children, for communication with peers, for expressing their thoughts. The problem of studying and applying in practice various methods of work on speech development in younger schoolchildren with mental retardation and general speech underdevelopment is raised.*

Keywords*: inclusive education, children with special educational needs.*

Кофи Аннан (1988) «…образование – право каждого человека, имеющее огромное значение и потенциал. На образовании строятся принципы свободы, демократии, и устойчивого развития…нет ничего более важного, никакой другой миссии, кроме образования для всех...»

Законодательством Республики Казахстан в соответствии с основополагающими международными документами предусматривается принцип равных прав на образование для всех детей. В связи с этим появилось понятие об инклюзивном образовании, которое подразумевает доступность образования для всех, обеспечивает доступ к образованию для детей с особыми образовательными потребностями.

Педагоги, занимающиеся проблемами инклюзивного образования, выделили восемь принципов.

– Ценность человека не зависит от его способностей и достижений;

– Каждый человек способен чувствовать и думать;

– Каждый человек имеет право на общение и на то, чтобы быть услышанным;

– Все люди нуждаются друг в друге;

– Подлинное образование может осуществляться только в контексте реальных взаимоотношений;

– Все люди нуждаются в поддержке и дружбе ровесников;

– Для всех обучающихся достижение прогресса скорее может быть в том, что они могут делать, чем в том, что не могут;

– Разнообразие усиливает все стороны жизни человека.

В этих принципах основной мыслью является то, что общество не должно отворачиваться от детей, которые нуждаются в особом внимании.

Однако наше общество не готово к тому, чтобы в общеобразовательных школах учились дети с особыми образовательными потребностями. Обычные школы еще не создали условия, ориентированные на детей с такими потребностями.

Поэтому существуют общеобразовательные школы, которые адаптируют учебные программы для детей с особыми образовательными потребностями. У таких детей выявляются задержки в развитии речи, памяти, внимания, эмоционально – волевой сферы. Отчего это происходит? Обычно в обществе существует мнение, что причиной всего этого являются алкоголизм родителей, неполные семьи, неблагоприятный психологический микроклимат в семье. Но число таких детей возрастает вследствие следующих причин: экологические ситуации, патологии беременности или родов у матери, профессиональные вредности у родителей.

Одной из школ, работающих с детьми с особыми образовательными потребностями, является наша школа №15 г. Павлодара.

У учителей нашей школы имеется опыт работы с такими детьми, и я в течение пяти лет, работая с детьми с особыми образовательными потребностями, столкнулась с трудностями, связанными с особенностями познавательной деятельности и психического развития. В классе, в котором я работала, были учащиеся с задержкой психического развития (ЗПР) и общего недоразвития речи (ОНР).

Так как я не могла повлиять на психическое развитие, я решила способствовать развитию речи учащихся моего класса.

В связи с этим, я работала над темой – «Развитие речевых навыков на уроках литературного чтения у детей с ЗПР и ОНР».

По мнению ученых Л.С. Выготского, Б.Ф. Ломова, Б.Г. Ананьева дети овладевают родным языком через речевую деятельность, через восприятие речи и говорение. Исходя из этого, необходимо создавать условия для связной речевой деятельности детей, для общения, для выражения своих мыслей, поэтому выбранная мной тема является актуальной.

Цель моей работы – изучать приемы работы по развитию речи у детей с ЗПР и ОНР.

Задачи:

1. Изучить теоретический материал.
2. Определить уровень развития речи.
3. Подобрать приемы для развития речи и применять их на практике.
4. Вовлекать родителей в учебно – воспитательный процесс.

Для реализации данных целей и задач были выбраны следующие пути:

На начальной стадии я определила уровень развития речи у детей.

Совместно с психологом и логопедом разработали критерии для обследования речевых способностей.

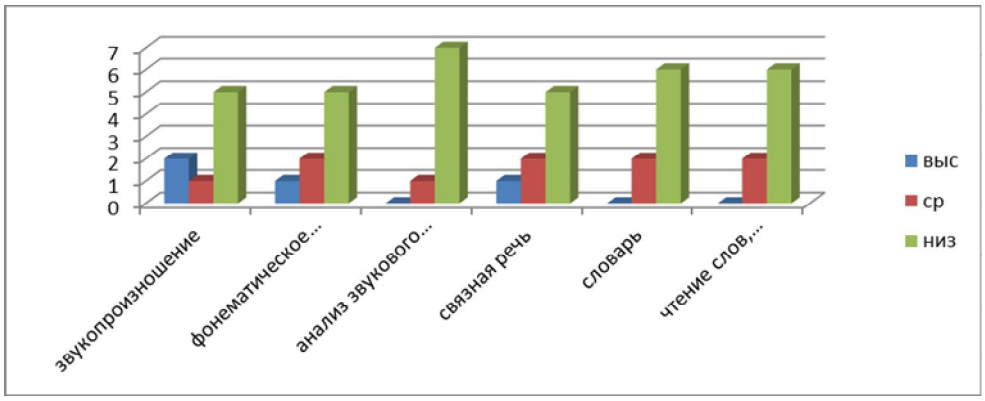

Рисунок 1. Критерии для обследования речевых способностей учащихся

Данная диаграмма показывает, что большая часть учащихся имела низкий уровень почти по всем параметрам. Исходя из этого, я внедрила в практику ряд заданий и упражнений на улучшение речевых умений.

На литературном чтении в начале урока в течение 2-3 минут регулярно провожу артикуляционную гимнастику с целью правильного произношения звуков: «Улыбка», «Часики», «Трубочка». Чтение чистоговорок и скороговорок помогает отработке дикции. Пальчиковая гимнастика «Самолеты», «Улитки», «Цыплятки» способствует развитию мелкой моторики и координации движения руки, активизирует и развивает речь, развивает воображение, память.

Большой палец каждой руки вместе с остальными образует кольцо. Посмотреть в «бинокль».

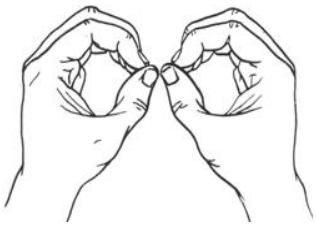

Рисунок 2.
Артикуляционная гимнастика.
Упражнение «Бинокль»

Рисунок 3.
Артикуляционная гимнастика.
Упражнение «Стол»

Левую ладонь сжать в кулак, поставить на стол, правую раскрыть и положить сверху.

На уроках ученики обучаются инсценированию прочитанных произведений. Это не только способствует развитию речи, но и побуждает интерес к чтению, обогащает эмоциональную сферу детей.

В течение двух лет я работаю в городской творческой группе по теме «Деятельностный подход в процессе формирования навыка письма и звукового анализа слов на уроках русской грамоты», результатом которой явилось создание электронного пособия для учителей начальных классов и родителей.

Цель пособия – помочь в подборе дополнительного систематизированного материала для уроков обучения грамоте. В пособие включены 8 видов прописей, задания для развития фонематического слуха, формирования звукового анализа и синтеза.

Применение на практике данных заданий позволило мне осуществлять индивидуальный подход для развития речевых навыков учащихся.

Все ученики имеют папку с распечатанными заданиями на каждую изученную букву. Дети в процессе работы заучивают стихотворения, выполняют звуковой анализ, работают со схемами слов, для развития мелкой моторики применяют штриховку формы печатных букв и соответствующих рисунков, составляют предложения к картинке, учатся приёмам составления рассказа к иллюстрации. Систематическая работа на уроках с материалами пособия помогла мне.

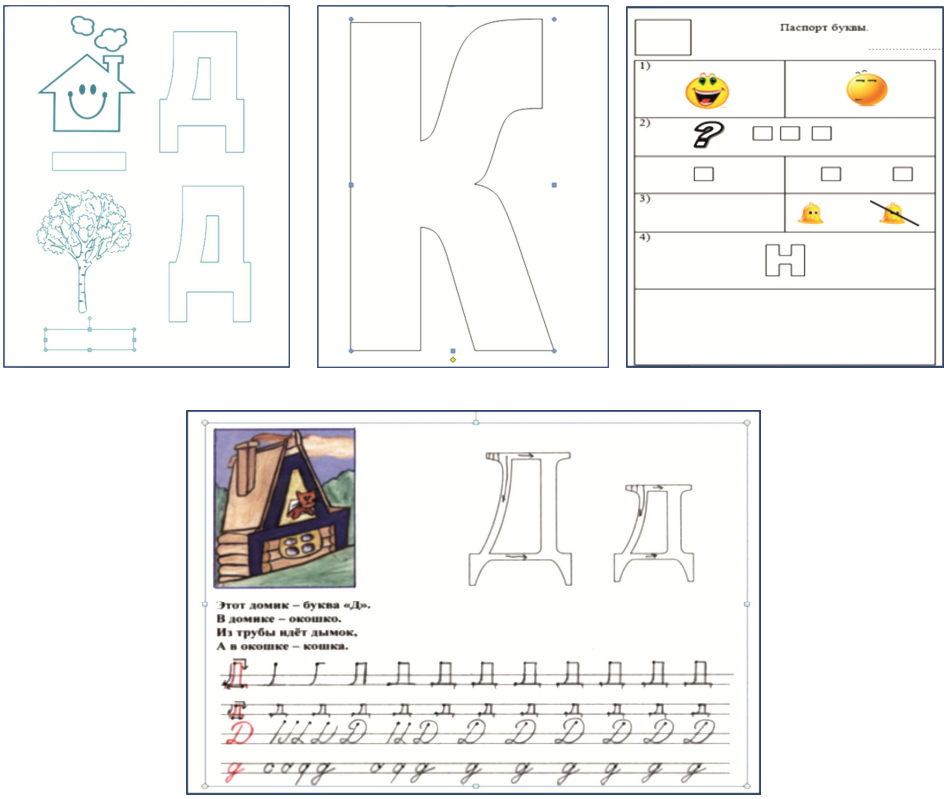

Рисунок 4. Задания для развития фонематического слуха, формирования звукового анализа и синтеза

Интерес к чтению прививаю через посещение библиотек. Учащиеся знакомятся с творчеством писателей и поэтов: Ж. Алимбаева, Н. Носова, В. Бианки, А. Гайдара. Учащиеся заранее готовятся к таким мероприятиям, разучивают стихи.

Чтобы помочь решить проблемы учащихся в учебной деятельности, привлекаю ребят и родителей к различным внеклассным мероприятиям.

В классе проводим праздники. Активное участие принимают родители. Праздники «8 Марта», «День защитников Отечества», «День именинников», «Наурыз-мейрамы». Ученики вместе с родителями участвуют в акции «Помощь пернатым друзьям». Они изготовили кормушки для птиц и развесили их на деревьях возле школы.

Через общение, встречи с интересными людьми расширяется кругозор и речь учащихся.

Одним из таких событий стало посещение Дома-музея Шафера. Наум Григорьевич провел интересную познавательную беседу об истории граммофонной пластинки. Музею подарили граммофон, которому сто лет. Ученикам нашего класса посчастливилось: они были первыми маленькими слушателями этих записей. Дети узнали о творческой судьбе коллекционера Н.Г. Шафера и истории его коллекции.

Во внеурочное время учащиеся посещают кружки детских дворовых клубов «Салем», «Жигер». Ребята рисуют, изготавливают поделки из различных материалов, играют в познавательные игры, решают кроссворды, отгадывают загадки. Все это способствует не только развитию речи, но и прививает навыки этикета и культуру поведения.

К концу первого класса у детей выявилась динамика в развитии речевых умений.

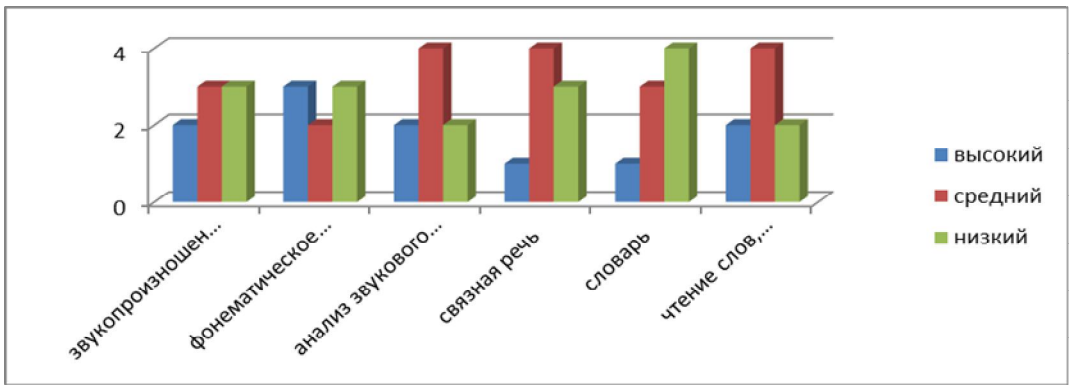

Рисунок 5. Критерии для обследование речевых способностей учащихся

Из диаграммы видно, что применяемые задания, упражнения, методики, усиление роли воспитательной работы помогают в развитии речевых и интеллектуальных способностей учащихся первого коррекционного класса.

Список использованных источников

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – М.: Просвещение, 1986.
2. Выготский Г.С. Мышление и речь. – М.: Педагогика, 1996.
3. Журнал «Коррекционная педагогика», 2009. – №1
4. Запорожец И.В. Культура речи. Начальная школа, 2003. – №5
5. Ульянова У.В. Дети с задержкой психического развития, 1994.
6. Ушакова О. Пословицы, поговорки и крылатые выражения.

И.В. Зайцева, М.Е. Балташ
студенты 3 курса
Павлодарский педагогический университет
Высшая школа педагогики

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ АКТИВНОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПО СРЕДСТВАМ ИНТЕГРАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. *Бұл мақалада біз логопедиядағы инновациялық технологиялар тұжырымдамасын зерттедік. Біз инновациялық технологиялардың бір түрін – ақпараттық технологияларды егжей-тегжейлі қарастырдық. Олар сөйлеу қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істеудің тиімділігін сипаттады.*
Кілт сөздері: *логопедия; ақпараттық технологиялар; инновациялық технологиялар.*

Аннотация. *В данной статье мы изучили понятие инновационные технологии в логопедии. Подробно рассмотрели один из видов инновационных технологий – информационные технологии. Описали их эффективность в работе с детьми, дошкольного возраста, имеющими нарушения речи.*
Ключевые слова: *логопедия, инновационные технологии, информационные технологии.*

Annotation. *In this article we have studied the concept of innovative technologies in speech therapy. We examined in detail one of the types of innovative technologies – information technology. They described their effectiveness in working with children of preschool age who have speech disorders.*
Keywords: *speech therapy, innovative technologies, information technologies.*

На сегодняшний день инновационные технологии развиты на высоком уровне, что позволяет использовать их не только в цели коммуникации, но и в коррекционной работе с детьми, совмещая с традиционными методами коррекции. Существуют различная инновационные инструменты, информация о которых будут раскрыты в этой научной статье.

Цель исследования – рассмотреть какие инновационные технологии направленные на развитие речи детей дошкольного возраста есть на сегодняшний день.

Были использованы следующие методы исследования: анализ книг по теме; изучение интернет-ресурсов, синтез и дедукция.

Предмет исследования является инновационные технологии, а объектом – дети с нарушениями речи.

Инновационные технологии – это новый эффективный подход в коррекции и развитии речи у детей. Они интегрируют с общеприняты-

ми, проверенными временем методами. Тем самым оптимизируя работу логопеда.

В настоящее время существует множество различных инновационных технологий. Основные из которых это: арт – терапевтические технологии; современные технологии логопедического и пальцевого массажа; современные технологии сенсорного воспитания; телесно-ориентированные техники; «Су – Джок» – терапия; криотерапия; информационные технологии. В данной статье мы остановимся на информационных технологиях, раскроем, что они из себя представляют, где применяются и опишем их эффективность в коррекционной работе с детьми с нарушениями речи.

В первую очередь, важно отметить, что такое информационные технологии. Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) – это педагогические технологии, использующие специальные способы, программные и мультимедийные средства (кино-, аудио- и видеосредства, компьютеры, телекоммуникационные сети) для работы с информацией. Внедрение информационных технологий позволяет перейти от объяснительно-иллюстративного способа обучения к деятельностному. Это является, в свою очередь, огромным потенциалом игровых и обучающих возможностей, средством оптимизации процесса коррекции речи [1]. Компьютерные средства представляют для специалиста не часть содержания коррекционного обучения, а дополнительный набор возможностей коррекции отклонений в развитии ребенка [2].

Основные принципы, положенные в основу построения интерактивных коррекционных игр для детей с нарушениями речи:

– системный и деятельностный подход к коррекции нарушений речевого развития;

– игровая форма обучения, интересная для детей;

– интерактивное решение задач, поставленных в процессе коррекционного воздействия;

– полисенсорное воздействие, при котором слуховое восприятие информации сочетается с опорой на зрительный контроль, что позволяет задействовать сохранные анализаторы и способствует активизации компенсаторных механизмов;

– дифференцированный подход к обучению, возможность выбора по сложности или объему варианты заданий и игр.

Существуют компьютерные программы, направленные на развитие различных психических функций детей, таких как зрительное и слуховое восприятие, внимание, память, словесно-логическое мышление, которые можно с успехом применять при обучении детей дошкольного возраста. Особое место среди компьютерных программ занимают

специализированные компьютерные программы для детей с различными нарушениями развития.

Их визуализация происходит на экране монитора в виде мультипликационных образов и символов. В некоторых упражнениях, вызывающих затруднения, предусмотрена возможность дополнительной слуховой опоры при выполнении задания. Это позволяет эффективно и в более короткие сроки корригировать речевые нарушения у детей дошкольного возраста [3, с. 21].

На сегодняшний день разработаны специализированные компьютерные программы для детей с различными отклонениями в развитии: «Игры для Тигры», «Мир за твоим окном», «Состав числа», «Состав слова», «Развивающие игры в среде «Logo»«, «Моя жизнь», «Лента времени», «В городском дворе», «Видимая речь», «Дельфа – 142», «Речевой калейдоскоп», «Алик. Скоро в школу», «Планета чисел для малышей» и т.д. Данные компьютерные программы отражают несколько аспектов логопедической работы: развитие когнитивных функций, обогащение словаря, развитие грамматических структур, совершенствование связной речи. Целесообразно использовать информационно-коммуникационные технологии при изучении любой темы и на любом этапе логопедических занятий. При объяснении (введении) нового материала, при закреплении, при повторении, при обобщении, при обследовании, в коррекционной работе по формированию фонематического анализа и восприятия, в коррекционной работе на лексическом уровне, в коррекционной работе на синтаксическом уровне, в коррекционной работе по развитию связной речи младших школьников [3, с. 20-21].

На основе анализа литературы, компьютерные средства представляют для специалиста не часть содержания коррекционного обучения, а дополнительный набор возможностей коррекции отклонений в развитии ребенка. Логопеду, применяющему в работе компьютерную технику, необходимо решить две основные задачи специального обучения: 6сформировать у детей умения пользоваться компьютером и применять компьютерные технологии для их развития и коррекции речи. Коррекционно-воспитательная работа с детьми, имеющими отклонения в развитии, предполагает использование специализированных или адаптированных компьютерных программ (главным образом обучающих, диагностических и развивающих). Эффект их применения зависит от профессиональной компетенции педагога, умения использовать новые возможности, включать информационные технологии в систему обучения каждого ребенка, создавая большую мотивацию и психологический комфорт, а также предоставляя воспитаннику

свободу выбора форм и средств деятельности. Эффективность обучения детей с речевыми нарушениями, во многом зависит от степени готовности методик для специалистов по компьютерным программам. Изучение специальной литературы показывает, что большинство разработок по данной проблеме фрагментарны и раскрывают лишь некоторые стороны внедрения информационных технологий в коррекционный процесс [4, с.356].

Важность и своевременность совершенствования процесса коррекционного обучения и воспитания детей, страдающих речевыми нарушениями вследствие органического поражения центральной нервной системы, при помощи компьютерных технологий, научная и практическая значимость этих проблем определяют актуальность нашего исследования. Повторим, что его предметом стало использование компьютерных программ в коррекционно-развивающей работе с детьми, имеющими различные формы речевой патологии. Цель исследования заключается в создании системы приемов компьютерно-опосредованного логопедического воздействия на эти нарушения.

Компьютер, являясь самым современным инструментом для обработки информации, может служить и мощным техническим средством обучения и играть роль незаменимого помощника в воспитании и общем психическом развитии дошкольников.

Психологи отмечают: чем раньше ребенок познакомится с электронной вычислительной машиной, тем меньше психологический барьер между ним и машиной, так как у ребенка практически нет страха перед техникой. Почему? Да потому, что компьютер привлекателен для детей, как любая новая игрушка, а именно так в большинстве случаев они смотрят на него[5, с. 77].

Общение детей дошкольного возраста с компьютером начинается с компьютерных игр, тщательно подобранных с учетом возраста и учебной направленности.

Одной из важнейших функций компьютерных игр является обучающая. Компьютерные игры составлены так, что ребенок может представить себе не единичное понятие или конкретную ситуацию, но получить обобщенное представление о всех похожих предметах или ситуациях. Таким образом, у него развиваются такие важные операции мышления как обобщение и классификация. Играя на компьютере, ребенок рано начинает понимать, что предметы на экране – это не реальные вещи, а только знаки этих реальных вещей. Таким образом, у детей начинает развиваться так называемая знаковая функция сознания, то есть понимание того, что есть несколько уровней окружающего нас мира – это и реальные вещи, и картинки, схемы, слова или числа и т.д. [6, с. 66-74].

В процессе занятий детей на компьютерах улучшаются их память и внимание. Дети в раннем возрасте обладают непроизвольным вниманием, то есть они не могут осознанно стараться запомнить тот или иной материал. И если только материал является ярким и значимым, ребенок непроизвольно обращает на него внимание. И здесь компьютер просто незаменим, так как передает информацию в привлекательной для ребенка форме, что не только ускоряет запоминание содержания, но и делает его осмысленным и долговременным. Важно отметить еще один немаловажный факт. Ребенок с речевым нарушением в большинстве случаев осознает дефектность своей речи, что часто приводит к тому, что он начинает стесняться этого. Соответственно, он замыкается в себе, потому что любая попытка коммуникации с другими людьми вызывает у него страх того, что окружающие будут смеяться над ним. Психоэмоциональное состояние такого ребенка резко ухудшается, он старается любым способом избежать социальных контактов. Общение же с компьютером представляет собой несколько иную форму, потому что «собеседник» оказывается обезличенным и ребенку намного проще доверять ему [7, с. 68-73].

Несмотря на эффективность использование информационных технологий, нельзя упускать тот факт, что при недолжным использование есть риск негативного влияния. Можно избежать негативного влияния, при соблюдение данных требований:

– Все используемые компьютеры должны быть последних моделей. Соответствующие требования предъявляются и к мониторам.

– Продолжительность одного занятия за компьютером не должна превышать 10-15 минут. В неделю рекомендуется проводить не более двух занятий.

– Обязательно проведение гимнастики для глаз. Во время занятия каждые 2-5 минут необходимо отводить глаза от монитора на несколько секунд.

Основной целью введения этих ограничений является сохранение здоровья детей. Длительное пребывание за компьютером негативно сказывается на зрении и опорно-двигательной системе, поэтому сокращение времени занятий выглядит абсолютно оправданным [8, с.197-201].

Таким образом, современная эпоха – эпоха всеобщей глобализации и активного развития цифровых технологий. В связи с этим использование

ИКТ в логопедической практике не просто является одним из возможных способов коррекции, а настоящей необходимостью в условиях современного мира. Только такой подход к коррекционно-

развивающему процессу позволяет идти в ногу со временем, делая эффективными все направления профессиональной деятельности логопеда.

Использование компьютеров позволяет оптимизировать педагогический процесс, сделать обучение детей с речевыми дефектами более индивидуальным и решает следующее задачи:

– Повышение мотивации детей к обучению и, как следствие этого, исправлению существующих речевых нарушений.

– Активизация познавательной деятельности детей.

– Осуществление индивидуального подхода к каждому ребенку.

– Формирование и развитие навыков учебной деятельности: развитие самоконтроля, активности, мелкой моторики рук, а также развитие и координация психических процессов.

– Обеспечение психологического комфорта на занятиях.

– Формирование и развитие звукопроизношения, фонематического анализа и синтеза, просодики, лексико-грамматического строя и связной речи.

Список использованных источников

1. https://www.defectologiya.pro/zhurnal/ikt_v_korrekczionnoj_rabote_uchitelya_logopeda/

2. Гаркуша, Ю.Ф. Новые информационные технологии в логопедической работе / Ю.Ф. Гаркуша, Н.А. Черлина, Е.В. Манина // Логопед. – 2004. – №2. – 34-36 с.

3. Вальчук, Н.П. Компьютерная обучающая программа «Звукослоговой анализ слов» и первый опыт ее применения в детском саду (из опыта работы) / Н.П. Вальчук, Э.В. Шамшур //Дефектология. – 2000. – №3. – 55-65 с.

4. Инклюзивное образование: методология, практика, технология. – 2015. Материалы международной научно-практической конференции 20-22 июня 2015: под ред. С.В. Алехиной. – М.: МГППУ, 2015. – 356 с.

5. Акименко, В.М. Логопедическое обследование детей с речевыми нарушениями / В.М. Акименко. – Изд. 3-е, стер. – Ростов н/Д.: Феникс, 2015. – 77 с.

6. Баженова, Л.Б. Игровые примеры на логопедических занятиях (из опыта) / Л.Б. Баженова // Практ. психология и логопедия. – 2016. – №1. – 66-74 с.

7. Левина, Е.В. Использование компьютерных технологий на индивидуальных коррекционно-логопедических занятиях / Е.В. Левина // Логопед. – 2016. – №3. – 68-73 с.

8. Литошенко, Н.Н. Дифференцированный подход как принцип работы с детьми дошкольного возраста с нарушениями речи / Н.Н. Литошенко, Г.М. Вартапетова // Теория и практика соврем. науки. – 2015. – №5 (5). – 197-201 с.

И.А. Искакова
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қаласы
Б.Ф. Солтанбаева
Ғылыми жетекші: *Педагогика ғылымының магистрі*

АЗАМАТТЫҚ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯ ҮДЕРІСТІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа*. Малада патриотизмді тәрбиелеу оны мәдениетпен таныстырмай мүмкін емес. Баланың мәдени тұлғасын өсіру бір нәрсеге қарапайым қызығушылықтан басталады, содан кейін ғана бұл қызығушылық үлкенірек нәрсеге айналады, өзін-өзі түсінуге және қатысуға ниет болады. Мақалада патриоттық іс-әрекет процесінде тұлғаны қалыптастыру және қалыптастыру негіздері қарастырылады. Патриоттық тәрбие беру жөніндегі білім беру мекемелерінің қағидаттары мен міндеттері жалпыадамзаттық құндылықтардың басымдықтарынан туындайды және оқудан тыс бірлескен қызметте іске асырылады. Бүгінгі күні балалардың патриоттық тәрбиесі патриоттық сананы, өз Отанына деген адалдық пен сүйіспеншілік сезімін қалыптастырады. Еліміздің азаматтарының бойында патриоттық сананы қалыптастыру жөнінде стратегиялық міндеттерді толықтай орындалуға бағытталуда.*

Тірек сөздер*: патриот, ұрпақ, тәрбие, құндылық, тәрбие, азамат.*

Аннотация*. Воспитание патриотизма у ребенка невозможно без приобщения его к культуре. Воспитание культурной личности ребенка начинается с простого интереса к чему-либо, и только тогда этот интерес перерастает в нечто большее, появляется желание разобраться в себе и принять участие. В статье рассматриваются основы формирования и формирования личности в процессе патриотической деятельности. Принципы и задачи образовательных учреждений по патриотическому воспитанию вытекают из приоритетов общечеловеческих ценностей и реализуются во внеучебной совместной деятельности. Сегодня патриотическое воспитание детей формирует патриотическое сознание, чувство верности и любви к своей Родине.Нацеленность на полное выполнение стратегических задач по формированию патриотического сознания у граждан страны.*

Ключевые слова*: патриот, поколение,воспитание,ценность,воспитание, гражданин.*

Summary*. Education of patriotism in a child is impossible without introducing him to culture. The upbringing of a child's cultural personality begins with a simple interest in something, and only then this interest develops into something more, there is a desire to understand yourself and take part. The article discusses the basics of the formation and formation of personality in the process of patriotic activity. The principles and objectives of educational institutions for patriotic education follow from the priorities of universal values and are implemented in extracurricular joint activities. Today, patriotic education of children forms a patriotic consciousness, a sense of loyalty and love for their Homeland.The focus on the full implementation of strategic tasks for the formation of patriotic consciousness among the citizens of the country.*

Keywords*: patriot, generation,upbringing,values,upbringing, citizen.*

Елбасы өз сөзінде: «Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, болашақты білімді ұрпақ айқындайды, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаз қолында» деп атап көрсетті. Қазіргі таңдағы мақсатымыз жаңа кезеңде жас ұрпақты тәрбиелеудегі актуалды мәселелерді тиімді шешілуін ұйымдастыру. Еліміздің болашағы – ұрпақ тәрбиесінде. Бүгінгі таңда оқушыға әлемдік ғылым мен прогресс деңгейіне сәйкес білім мен тәрбие беру, оның рухани байлығы мен мәдениеттілігін, ойлай білу мүмкіндігін жетілдіру, сонымен қатар әр адамның кәсіби біліктілігі мен білімділігін, іскерлігін арттыру әділетті қоғамның міндеті болып табылады.

Елбасының «Қазақстан-2030» басты стратегиялық жоспарында халықтың рухани жаңа-руына ерекше маңыз берілген. Сондықтан жан-жақты жетілген, дүниесі бай, белгілі дәреже-де ғылыми білім жүйесін игерген және оны бағалай, талдай алатын, өзге халықтардың тарихын, мәдениетін, тілін меңгерген, өздігінен денсаулығын нығайтуға, адамгершілік қасиеттерін, эстетикалық талғамын дамытуға ынтызар, өмірдің қилы кезеңдерінде дербес еңбек етуге даяр ұрпақты тәрбиелеу – ең басты өзекті мәселе [3].

Азаматтық тәрбие – балаларды қоғамның саяси өмірінің негіздерімен таныстыру, өзінің азаматтық міндеттерін орындауға дайындығын қалыптастыру. Азаматтық тәрбие жеке тұлғаның азаматтық санасезімін, конституциялық, құқықтық көзқарасын қалыптастыруды қарастырады. Азаматтық тәрбиенің негізгі мақсаты – адам бойында отанға деген сүйіспеншілік сезімін, қоғамның адамгершілік идеалдарын, бейбітшілікке деген ұмтылысын, қоғам мүддесі үшін еңбек ету қажеттілігін тәрбиелейді.

XXI ғасырдың табалдырығынан аттаған Қазақстан әлемнің дамыған елдерінің қауымдас-тығына жалпы әлемдік, саяси-қоғамдық, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени құрылымдарға кіруге бет алды. Сондықтан еліміздің туын биікке көтерер келер ұрпақтың білімді, білікті, ұлтжанды, жоғары мәдени, биік адамгершілік пен рухани қалыптасқан ұрпақ тәрбиелеу – адамзат алдындағы басты міндет.

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында оқушылардың бойында белсенді азаматтық ұстанымды, әлеумет-тік жауапкершілікті, отансүйгіштік сезімді, жоғары адамгершілік және көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру басты назарға алынған. Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет мәртебесіне ие болуы, білім беру және мемлекеттік жастар саясаты туралы заңдардың қабылдануы жастар тәрбиесі мәселесіне жаңаша ойлаумен қарауды талап етеді. Қазақстан

Республикасының орта білімді дамыту тұжырымдамасында «Тәрбие үрдісінде қазақстандық патриотизм, гуманизм, адамгершілік идеяларын қалыптастыру негізінде құру керек» деп баса көрсетті. Бала бойына адамгершілік тәрбиесін сіңіру мақсатында жалпы педагогтардың іс-тәжірибесінде қолданылып жүргені бәрімізге аян. Өздеріңізге белгілі қазіргі жаһандану үрдісінде елімізде бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу басты назарда болып отыр. Ал адамның жан қазынасын, адамгершілік болмысын қалыптастыру да, кей адамдардың түрлі жағдайлармен бір-бірін түсінбеуі де сіз бен бізді толғанырады.Өйткені біз сол қоғамның ішіндеміз, яғни оның мүшесіміз. Иә, бұның бәрі шындық десек артық болмас. Бәсекеге қабілетті ұрпақты жан-жақты қылып тәрбиелеу үшін алдымен жан қазынасының негіздерінің бірі, сенімділік пен шындық-тың бастауына үңілу керек шығар.

Оқыту, білім беру, тәрбиелеу – баланың ішкі жан – дүниесінің біртіндеп дамуына әсер ететін, түрткі болатын, жағдай жасайтын, оларды іске асыратын сыртқы факторлар екені анық. Еліміздің ертеңі, ұлтымыздың болашағы – бүгінгі мектеп қабырғасында отырған бүлдіршіндер екені мәлім. Олардың қамын ойлау баршамыздың пары-зымыз. Кез келген мектептің мақсаты мен мұраты өркениетті елдердің қатарынан көріну, жер мен жер байлықтарын ысырапқа салмай игере білетін ұрпақ тәрбиелеу. Ол үшін бүгінгі жас ұрпаққа сапалы білім мен саналы тәрбие бере отырып, елдің өткенін, ұлттың тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін, табиғат ерекшеліктерін етене таныстыру қажет. «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы, келешекте оның өміріне опат әкеледі, адамға ең бірінші керегі тәрбие» – деп Әл-Фараби айтқандай, педагогика ғылымының зерттейтін негізгі мәселелерінің бірі- тәрбие

Ұрпаққа берілетін ең өзекті идеясына халықтың адами қасиеттері тұғыр болуы тиіс. Қай халық болсын өзіне ғана дараланып тұратын ерекшелігінің бірі-тәрбие. Тәрбие – мәңгілік және адамзаттық.. Бұл ерекшеліктер ғасырдан ғасырға, ұрпақтан ұрпаққа мирасқа қалып отырады. Тәрбие – халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін жасұрпақтың бойына сіңіру, баланың қоршаған ортадағы қарым-қатынасын, дүниетанымын өмірге деген көзқарасын және соған саймінез-құлқын қалыптастыру.

Тәрбие-халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, баланың қоршаған ортадағы қарым-қатынасын, дүниетанымын өмірге деген көзқарасын және соған сай мінез-құлқын қалыптастыру. Тәрбиенің негізгі мақсаты – дені сау, ұлттық сана-сезімі оянған, рухани дәрежесі биік, мәдениетті, парасатты, ар-ожданы мол, еңбекқор, іскер, бойында

басқа да игі қасиеттер қалыптасқан адамды тәрбиелеу. Тәрбиенің негізгісі – ол ғибратты, ғұмырлы, ғасыр бойы бойымызға салт-дәстүрмен берілген – ұлттық педагогика. Небір ғасырлар шектеулі шеңбер аясынан шырмауықтай шырмалып шыға алмай келген ұлттық тәрбиенің жаңа талапқа сай жаңғыртып, жаңартып өскелең жас ұрпаққа толыққанды тайға таңба басқандай жеткізсек, таптырмас тағлым болары сөзсіз [4].

Азаматтық, рухани-азаматтық тәрбиені оқушылардың бойына сіңіру қаншалықты маңызды екендігі жөнінде ғалымдарымыз өз зерттеулерінде айтып, ол туралы құнды-құнды ой-пікірлерін қалдырды. Қазақ халқының арғы тарихымен байланысты жеткен жазбаша дерек-тердегі А. Құнанбаев, Ы. Алтынсарин, Ш. Уалиханов, еңбектеріндегі оқу, білім, рухани-адам-гершілік, тәлімдік ой-пікірлер және жазықсыз жапа шеккен зиялылар А. Байтұрсынұлы, М. Дулатов, Х. Досмұхамбетов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов халықтық тәрбиенің ұлттық негіздері жөніндегі ой-пікірлері, аса құнды еңбектері бар. Ғасырлар бойы рухани тазалық заңдарын дәстүрлі, шежірелік деңгейде сақтап келген халқымыздың ақыл-ой, есте сақтау қабілеті жоғары болып, сөз қадірін біліп, небір үлкен дастан, жырларды ауыз әдебиеті негізінде ұрпақтан ұрпаққа қағазға түсірмей жеткізе білген.

Өткен ғасырдағы педагогика тарихына көз жіберсек, Әл-Фараби, Ибн Сина, Фердауси, Ж. Баласағұн, Я.А. Коменский, И.Г. Песталлоций, К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко,

Н.Г. Чернышевский, Н.А. Добролюбов, Л.Н. Толстой сияқты ойшыл-оқымысты ғалымдардың бірде-бірі рухани-азаматтық құнды-лықтарды қалыптастыру мен дамытудың мәні мен маңызына көңіл бөлмей өткен емес. Аты аңызға айналған Бауыржан Момышұлы: «Жаудан да, даудан да қорықпаған қазақ едім, енді қорқынышым көбейіп жүр.

– Біріншісі балаларын бесікке бөлемеген, бесігі жоқ елден қорқамын.

– Екінші немересіне ертегі айтып беретін әженің азаюынан қорқамын.

– Үшінші, дәмді, дәстүрді сыйламайтын балалар өсіп келеді, содан қорқамын» деген. Атамыздың осы қорқынышын болдырмайтын, бесік жыры үнінің құдіретіне тәнті болып өсетін баланың тәрбиеленуіне, ертегіні құмартатыңдап, оның қызығына тамсана білетін жеткіншектің көбеюіне, дәстүрімізді сыйлайтын намысты ұл мен қыздың өсуіне тірек болатын тәрбие ұлттық мінез, ұлттыққа білетіміздің ажарла-нуына жол ашады Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Тарих толқында» еңбегіндегі «Мағжанның жүрек тебірен терлік мөп-мөлдір лирикасы,

Мұхтардың эпикалық көркем прозасы, Шоқанның барша әлемді таңқалдырған жаңалықтары, ұлы Абайдың түпсіз терең философиялық толғаулары сияқты осынша мол ұлттық құндылықтарымыз әрбір адамның ішкі жандүниесін рухани байытып, сана-сезімін шарықтата көтеретініне күмән келтіре алмайсың» деген салиқалы сөздер біз көтеріп отырған мәселені шешуде ұлттық құндылықтарды тиімді пайдалану керектігін көрсетеді. Рухани-азаматтық тәрбиесі өзіндік сананы дамытуға жағдай жасауды, жеке тұлғаның әдеп ұстанымын, өзін-өзі заңды, әлеуметтік, ізгі және саяси әрекетке қабілетті сезіну мүм-кіндігін беретін тұлғалық интегративтік қасиетін, оның қоғам өмірінің нормалары мен дәстүрлерімен келістірілетін моральдік қасиеттерін және қалыптастыруды болжайды.

Елбасы өз сөзінде: «Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, болашақты білімді ұрпақ айқындайды, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаз қолында» деп атап көрсетті.

Қорыта келгенде, бастауыш сынып оқушыларының рухани-азаматтық қасиеттерін қалыптастыру арқылы толыққанды жетілген адамзат тәрбиелеуге болады. Рухани қасиет пен білім беруде адам дамуының рухани үйлесімділігін түйсінуді қамтамасыз етеді. Сондықтан келер ұрпақты тәрбиелеу мен білім беру өзегі ұлттық құндылықтар негізінде рухани-адамгершілік өсиетін қалыптастыруда жатыр деп түсінеміз және ол кезек күттірмейтін мәселе.

«Зерттей отырып – тәрбиеле, тәрбиелей отырып – зертте» – бұл педагогиканың басты ұстанымдарының бірі. Әр ата-анаға патриоттық тәрбиенің негізін тәрбиелеп отырған баласы арқылы қалап, қажет жағдайда талап қоя біліп, ескерту жасау-салауатты да, сауатты ұрпақ тәрбиелеудегі басты парызымыз болып қала беретіндігіне жауапты екендігін түсіндіру. Бала әрекеттерінің мазмұнын және оның өсіп – даму заңдарын білуге сүйене отырып, оқу- тәрбие жұмысын ғылыми тұрғыдан ұйымдастырып, оны дұрыс жолға қоюға болады

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын. – Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2006. – 482 с.

2. Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998, VIII том

3. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы: «Сөздік-Словарь», 2006. – 384 б.

4. Кузнецова, Л.В. XX ғасыр педагогикасындағы «азаматтық» және «азаматтық тәрбие» ұғымдарының мазмұнын дамыту / Л.В. Кузнецова // Мектепте тарих және әлеуметтік ғылымды оқыту. – 2006. – №9.

5. Салихова, Р. Азаматты тәрбиелеу / Р. Салихова. // Оқушыларды тәрбиелеу. – 2003. – №1.

Ш.М. Кенес
Павлодар қ. Павлодар педагогикалық
университетінің студенті
ғылыми жетекші: Ж.Т. Измайлова
ОП СП ВШП аға-оқытушы

ДАМУЫНДА АУЫТҚУЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ЖАНҰЯДА ТӘРБИЕЛЕУ

Аннотация: Отбасындағы алғашқы өмір сабақтары балаға әрекет жасаудың нұсқасы ретінде әлеуметтік ақпаратты таңдап қабылдауға, өңдеуге, меңгеруге немесе қабылдамауына негіз болады. Балаға отбасы тарапынан әсер ету үдемелігі мен нәтижелілігі бойынша теңдессіз. Себебі ол үздіксіз, бір мезгілде жүзеге асады, қалыптасып келе жатқан тұлғаға жан-жақты әсер етеді, көп жылдарға жалғасады, отбасындағы байланыстардың тұрақтылығына, балалардың да, ата-аналардың да өзара эмоционалдық қарымқатынасына негізделеді.

Түйінді сөздер: заманауи, инновациялық технологиялар, фонематикалық есту, машықтандыру, биоэнергопластика, арттерапия

Аннотация: Первые уроки семейной жизни являются основой для того, чтобы ребенок избирательно получал, перерабатывал, осваивал или отвергал социальную информацию как вариант действия. Воздействие на ребенка со стороны семьи не имеет себе равных по интенсивности и эффективности. Потому что она непрерывна, одновременна, оказывает многогранное воздействие на развивающуюся личность, длится долгие годы, основана на стабильности семейных уз, эмоциональном взаимодействии как детей, так и родителей.

Ключевые слова: инновационные технологии, фонематический слух, автоматизация звуков, биоэнергопластика,арттерапия.

Annotation: The first lessons of family life are the basis for the child to selectively receive, process, master or reject social information as an option for action. The impact on the child from the family is unparalleled in intensity and effectiveness. Because it is continuous, simultaneous, has a multifaceted impact on a developing personality, lasts for many years, is based on the stability of family ties, the emotional interaction of both children and parents.

Keywords: innovative technologies, phonemic hearing, sound automation, bioenergoplasty, art therapy

Дамуында ауытқуы бар балаларды отбасында тәрбиелеудің ерекшеліктері

Отбасылық тәрбиесіз баланың үйлесімді дамуы мүмкін емес, бұл тәрбие қоғамдық тәрбиемен бірлесіп ныға түсуі керек. Отбасы мен қоғам – бір жүйенің кіші және үлкен үлгілері. В. Сатир жазғандай: «Отбасы қоғамдағы біріктіретін күш болуы керек, оның алатын кеңістігі мен мүшелерінің санының шағындығы соншалықты, олар

бір-бірі туралы бәрін білетін, тіпті бір бөлмеге-ақ сыйып кететін қоғамның санаулы одақтарының бірі». Отбасы туралы жаңа ұрпақтарды қоғамдық тәрбиелеудің бөлігі ретінде айта отырып, оның осы жүйедегі мәнділігін назардан тыс қалдырмау керек. Ата-ана балаларының әлеуметтік құндылықтар кешенін, дүниеге деген көзқарасын, бағдарын, қажеттіліктерін, қызығушылықтары мен әдеттерін қалыптастырады.

Отбасындағы алғашқы өмір сабақтары балаға әрекет жасаудың нұсқасы ретінде әлеуметтік ақпаратты таңдап қабылдауға, өңдеуге, меңгеруге немесе қабылдамауына негіз болады. Балаға отбасы тарапынан әсер ету үдемелігі мен нәтижелілігі бойынша теңдессіз. Себебі ол үздіксіз, бір мезгілде жүзеге асады, қалыптасып келе жатқан тұлғаға жан-жақты әсер етеді, көп жылдарға жалғасады, отбасындағы байланыстардың тұрақтылығына, балалардың да, ата-аналардың да өзара эмоционалдық қарымқатынасына негізделеді. Мұнда сүйіспеншілік пен сенім тәрізді табиғи сезімдер туралы ғана сөз болып отырған жоқ, сонымен қатар балалардың өз қауіпсіздігін, қорғалғандығын, өзін мазасыздандырған ойлармен бөлісу мүмкіндігін, көмек алатындығын сезіну туралы айтылады. Отбасылық қарым-қатынас, тәрбие барысында балаға аға ұрпақтың өмірлік тәжірибесі, сезім мәдениеті мен мінез-құлқының деңгейі беріледі.

Отбасылық тәрбие айрықша, сондықтан өзінің келесідей ерекшеліктері бар:

– үздіксіздік;

– тәрбиелік әсер етудің көп факторлығы мен қайшылығы;

– тәрбиелеуші микроортаның салыстырмалы тұйықтылығы;

– тікелей әсер ету (көмекші бөлімшесіз, көмекші адамсыз);

– қарым-қатынастың жекелігі;

– өзара қарым-қатынастың табиғилығы мен көпқырлығы;

Ата-ананың міндеті – ескі өмірлік таптаурындардан бас тартып, адамдар өзара соғыспай, ынтымақтасатын жаңа таптаурындар жасау.

«Жекеше» қаралатын әлеуметтендіру факторларының ішіндегі ең бастысы ата-ананың отбасы болып табылады, себебі бала өзінің неғұрлым қабылдағыш кезеңінде отбасының әсерін бәрінен бұрын сезінеді. Отбасындағы жағдай, оның ішінде ата-ананың әлеуметтік жағдайы, қызметі, материалдық деңгейі, білім деңгейі баланың өмірлік жолын едәуір анықтауға мүмкіндік береді. Ата-ана баласына саналы түрде беретін тәрбиеден басқа балаға отбасындағы атмосфера да әсер етеді. Бұл әсердің ізі жеке тұлғаның құрылымында көрініс тауып, оның жасы есейген сайын көбейе түседі.

Баланың кез келген жастағы мінез-құлқындағы әлеуметтік немесе психологиялық аспектінің барлығы оның қазіргі күнгі және өткен

уақыттағы отбасылық жағдайына байланысты болады. Әрине, бұл тәуелділіктің сипаты өзгереді. Мысалы, баланың үлгерімі және оның оқуының ұзақтығы отбасының материалдық деңгейіне байланысты болса, енді ата-анасының білім деңгейі әсер етеді (жоғары білімді ата-ананың балалары жақсы оқиды). Ата-анасының білім деңгейінен басқа балалардың тағдырына отбасының құрамы мен отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынастарының сипаты әсер етеді.

Салыстырмалы түрде жеке болатын балаларды тәрбиелеуде бірқатар психологиялық механизмдер бар, олардың көмегімен ата-ана өз баласының тәрбиесіне ықпал етеді.

Біріншіден, қолдау: ересектер баланың дұрыс деп санайтын әрекеттерін марапаттап, ал белгіленген ережелерді бұзғаны үшін жазалау арқылы баласының санасына ережелер жүйесін ендіреді, оларды сақтау біртіндеп бала үшін әдетке сай әрі ішкі қажеттілік болып қалыптасады. Екіншіден, идентификация: бала атаанасының үлгісін байқап, оларға еліктейді, сондай болуға тырысады. Үшіншіден, түсіну: баланың ішкі дүниесін біле тұра, оның мәселелеріне көңіл бөліп, ата-ана баласының санасы мен коммуникативтік қасиеттерін қалыптастырады.

Балаларды тәрбиелеудегі отбасылық әлеуметтендіру дегеніміз бала мен ата-ананың тікелей «жұптасып» өзара қарым-қатынас жасауын ғана білдірмейді. Идентификацияның әсері қарсы рөлдік өзара толықтыру арқылы бейтарап тандырылады. Мысалы, ата-ананың екеуі де шаруашылықпен жақсы айналысса, балада мұндай қабілеттің дамымауы мүмкін, себебі баланың көз алдында жақсы үлгі болса да, отбасы баланың осы қабілеттерін қолдауын керек етпейді. Керісінше, шешесі шаруашылықпен айналыспайтын отбасында бұл рөлді қызы жақсы атқарады. Психологиялық қарсылық механизмінің де маңызы зор: еркіндігі шектелген жасөспірімнің дербестікке ұмтылу қабілеті жақсы қалыптасады, ал ештеңеден шектелмеген бала тәуелді болып өседі. Сондықтан баланың нақты қасиеттері, негізінде, ата-анасының қасиеттеріне байланысты болмайды (ұқсастығы жағынан да, айырмасы жағынан да), тәрбиелеудің жеке әдістерінен де шықпайды.

Отбасылық тәрбиенің ерекшелігін оның анықтамасынан көруге болады. Отбасылық тәрбие дегеніміз – ата-ананың баласының рухани және дене бітімінің қасиеттерін саналы түрде қалыптастыру үрдісі. Тәрбиелеу әдістерінің түрлі топтамасынан да, оның ерекшеліктерін байқаймыз. Отбасылық тәрбиеде біз келесі әдістерді қолданамыз:

– сендіру;
– тіршілікті ұйымдастыру;
– түзету;
– марапаттау және жазалау;

Сендіру әдісінің басты мақсаты тәрбиеленушілердің саналығын дамытуда, көзқарастар мен пікірлер жүйесінің қалыптасу үрдісін ұйымдастыруда, өзіндік ойлауды дамытуда (ақпараттық, іздестіру, өзара ағарту, дискуссиялық әдістерінің көмегімен).

Тіршілікті ұйымдастыру дегеніміз баланың дене бітімінің, әлеуметтік және рухани қалыпты дамуы үшін ересектердің тиімді жағдай жасауы. Бұл әлеуметтік, шаруашылықтұрмыстық, санитарлық-гигиеналық жағдай, отбасындағы еңбек және рухани атмосфера, ата-ананың білімділік деңгейі.

Түзету дегеніміз – педагогикалық тәсілдердің көмегімен баланың жағымсыз мінезқұлық көріністерін түзету. Марапаттау мен жазалау педагогикалық ынталандыру әдістері, олар баланы қоғамдық пайдалы қызметке итермелей отырып, сонымен бірге жағымсыз мінезқұлық пен әрекеттерді тежейді.

Балаларды тәрбиелеуде ата-ананың стилі де маңызды рөл ойнайды. Атап айтқанда, А. Болдуин ата-аналық тәрбие тәжірибесінің екі стилін бөліп көрсетеді: демократиялық және қадағалаушы.

Демократиялық стиль келесі параметрлермен анықталады: ата-ана мен баланың арасындағы тікелей сөзбен қарым-қатынас жасаудың жоғары деңгейі; баланы отбасы мәселелерін талқылауға тарту; ата-ананың баласына көмек беруге даярлығы.

Қадағалаушы стильде ата-ана баласының әрекеттерін едәуір шектеп отырады: балаға шектеудің мәнін анық түсіндіру, ата-ана мен баланың арасында жаза шаралары жөнінде келіспеушіліктің болмауы.

Тәрбиелеудің демократиялық стилі қолданылатын отбасындағы балалар жетекшілік қабілеттерінің байқалуымен, шабуылдаушылығымен, басқа балаларды қадағалауға ұмтылуымен сипатталады, ал балалардың өзі сырттан қадағалауға қиын көнеді, алайда оларға альтруизм, эмпатия тән емес.

Тәрбиелеудің қадағалаушы стилі қолданылатын балалар көнгіш, қорқақ, шабуылдаушы емес болып келеді. Тәрбиелеудің аралас стилі қолданылған балаларға іштей тыну, шабуылдамаушылық, қызығушылықтың болмауы, ойлаудың айрықшылығы, қиялшылдық тән емес.

Жұмыс жасау түрлері.

Қоғам үшін әр кезеңде, әр отбасында өсіп келе жатқан өрімдей ұл-қыздардың дені сау, рухани бай, еңбекке , білімге құштар болып өсуі – ең жоғарғы тілек, ең биік мақсат. Оның қуат алатын қайнар бастауы отбасы. Отбасының аса құнды ықпалы мен әсерін өмірдегі ешнәрсенің күшімен салыстыруға болмайды. Балаға ата-ана тәрбиесінің орнын ешнәрсе алмастыра алмайды. Отбасы – өмірге сәби әкеліп, оны тәрбиелеп, қалыптастыруда және ұрпақ жалғастыруда теңдесі жоқ орын.

Отбасының балаға тәрбие берушілік қызметінің мақсаты – баланың жасын, жеке ерекшелігін, психологиялық процестерін ескере отырып, жарасымды жетілген ұрпақты тәрбиелеу. Көздеген мақсатқа жету үшін отбасындағы тәрбие төмендегі міндеттерді шешеді.

– Отбасында баланың өсуіне, денсаулығына қамқорлық жасау, тазалықты қалыптастыру.

– еңбексүйгіштікке баулу, тұрмыстағы, үй шаруасындағы еңбекке құлшынысын арттыру, өзіне-өзі қызмет етуге үйрету.

– Отбасы мүшелерімен тіл табысып, дұрыс қарым-қатынас жасауға, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетуге үйрету .

– Әдебиетке, мәдениетке, өнерге тәрбиелеу. Бұл міндеттер жүзеге асу үшін бала дүниеге келген күннен бастап отбасында, қоғамдық орындарда, мектепте тәлім-тәрбие беріледі.

«Баланы жастан», «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің» деген даналық сөздердің мағынасы өте терең.

Себебі, есейіп кеткен соң баланың теріс мінезін, қалыптасқан қате көзқарасын өзгерту өте қиын. Осы кезде «Балаңыздың тәрбиесін бастамас бұрын, өзіңіздің мінез-құлқыңызды, өмірге көзқарасыңызды ой елегінен өткізіп, бақыладыңыз ба?» деген сауал туады.

Ұлы педагог А.С. Макаренко: «Балалардың алдында беделді болуды қаламайтын ата-ана жоқ. Бірақ қалай, қай бағытта өнеге беріп, өсіріп келе жатқанын ойламастан, бала санасын рухани өктемдік жасап тәрбиелейтін ата-ана баршылық. Бұл беделді болудың қандай жолы? Мұндай жолмен келген адал баланың санасы жетілгенде өздігінен жойылады» деген.

Отбасы – барлығының басы, жан-жақты дамуының негізі болатын тәрбие институты. Отбасындағы ата-ана мен баланың қарым-қатынасы нәтижесінде, адамгершілік, эстетикалық, дене тәрбиесінің алғашқы үлгілері қалыптасады. Ал әке мен шеше – баланың алғашқы тәрбиешілері.

Ата-аналар бала бақытының шынайы бағбаны болуы тиіс.

Бала бақыты – білімде. «Білім бір құрал. Білімі көп адам құралы сай ұста сықылды, не жасаса да келістіріп жасайды», – дейді А. Байтұрсынов.

Бүгінгі таңда болып жатқан өміріміздегі өзгерістерге байланысты ұстаздар мен ата-аналардың бала тәрбиелеудегі жауапкершілігі арта түсуде. Балаларды оқыту мен тәрбиелеуде отбасының басым ролін мойындай отырып бірлесе жұмыс жасау керек. Әрбір ұстаз ата-аналармен қарым-қатынас жасауда түрлі тәсілдерді, қазіргі жаңа технологияларды пайдалана отырып, ата-ананың қызығушылығын арттыру мақсатында жұмыс жасаса, ата-ананың балабақшаға, тәрбие-шіге деген көзқарасы өзгерер еді.

Ата-аналармен жұмысты ұйымдастырудың негізгі мақсаты:

* Ата-ананың өмірге деген көзқарасын өзгерту;

* Баланың бүгінгі жасаған қадамы ертеңгі тұлға қалыптасуына үлкен әсер ететінін атап өту;

* Ата-аналармен жұмыс жасаған кезде бірізділік қағидасын басшылыққа алу;

Ал міндеттері:

* Бала өміріне қолдау жасау, келешекте өз жемісін береді.

* Қоғам тарапынан көрсетілген қолдау, ата-ананың өміріндегі тұрақтылық пен болашаққа деген сенімін нығайтады.

Қазіргі уақытта жұртшылықтың балаларды тәрбиелеуге қатысы кеңейе түсіп, тәрбие жұмысы еңбек ұжымының күнделікті ісіне айналуда тәрбиешілердің практикасында ата-аналармен және көпшілікпен бірігіп жұмыс істеудің әр түрлі формалары қалыптасып, жемісті түрде қолданылуда. Олар ата-аналармен жекелеп және ұжымдық жұмыстар жүргізді.

Отбасы тәрбиесіндегі кездесетін сәтсіздіктер ата-аналардың педагогикалық сауатсыздығынан және оларда тәрбие жұмысын жүргізуге қажетті тәржірибенің жоқтығынан болады. Балаларды тәрбиелеудің дұрыс жолын табу үшін ата-аналарға көмектесу тәрбиешілердің міндеті.

Ата-аналармен жүргізілетін жұмыс түрлерін қалай ұйымдастыруға болады?

Ол үшін біз ата-аналармен жақынырақ танысып, отбасының әлеуметтік жағдайын, отбасы мүшелерінің бала тәрбиелеудегі ролін анықтау үшін, ата-аналардың ұсыныс – пікірлерін, ойын бөлісу мақсатында сауалнамалар, анкеталық сұрақтар алуымызға болады. Сонымен бірге жыл бойғы жүргізілетін жұмыс түрлерін ата-аналармен бірлесе отырып жасаған тиімді. Себебі, ата-аналар заман талабына сай өзекті мәселелерді, отбасы тәрбиесіне байланысты тақырыптарды өздері ұсына алады. Сонымен қатар ата-аналардың ұсыныс-пікірлермен санаса отырып ата-аналарға арналған әңгімелер мен лекциялар, консультациялар, сұрақ-жауап кештері, тәрбие жұмысын алмасу жөніндегі конференциялар, ата-аналарды педагогикалық әдебиеттермен таныстыру әдіс-тәсілдері қарастырылады. М. Әуезов «Қай істің болсын өнуіне үш түрлі шарт бар. Ең алдымен әуелі ниет керек, одан соң күш керек, одан соң тәртіп керек». Өмірлік тәжірибе ұлы жазушымыздың сөзінің құдіреттілігін байқатады.

Отбасы мен балабақша арасындағы байланысты күшейтіп, бағытты жұмыс жүргізу, ұйымдастырылатын мерекелік іс-шараларға, ата-аналар және топ жиналыстарына ата-аналарды тартудың қажеттілігі:

* Балаларда іс-әрекетті таңдаудың үлкен мүмкіндігі болады;

* Балалар маңызды жетістіктерге жете алады;

* Ұнайды;

* Балалар еліктеудің жаңа үлгісін алады;

* Ересектер мұғалім жұмысымен жақын танысып, оны бағалай біледі;

* Ата-аналар және басқа да ересектер мектепке оқыту философиясымен және оқу жоспарларымен танысады;

* Ата-аналар және отбасы мүшелері өздерінің бала тәрбиелеуге, оқытуға қатысы бар екендігін сезінеді,

Тәрбиешілер ата-аналарға ақыл-кеңес беріп, ұсынылатын тыңдау барысында төмендегідей қарым-қатынас ережелерін есте сақтауы керек;

Бір-біріне көңіл бөлу

Тыңдау

Сыйлау

Көзбе-көз қарау

Тиімді орынды таңдау

Әзілді сезіну

Ұрыс-керістен сақтану сияқты

Сонымен қатар ата-аналарға тәрбиеші сөзі әсерлі, отбасы қажеттіліктеріне байланысты екендігін түсіндіріп толық тыңдату үшін;

Сиқырлы сөздер айту;

Баласының жетістігін айту

Сенімді болу

Көңіл-күйіне қарау

Намысына тимеу

Материал арқылы сөйлесу (анкета, тест, т.б.)

Қарапайымдылық

Пікірін сыйлау

Ата-аналармен жұмыс жүргізудің негізгі алғы шарттары:

* Әрбір отбасының мықты жақтары болады, әр адам жақсы ата-ана болғысы келеді;

* Барлық отбасы көмекті қажет етеді, көмек түрі отбасының нақты қажеттіліктеріне байланысты болады;

* Ата-анамен жұмысты ұйымдастыру барысында ата-ананы, яғни отбасын тәуелді ету емес, оның қиыншылықтарды жеңу мүмкіндігін нығайтуды көздеу;

* Баланың дамуы туралы ақпарат ата-аналарға бала тәрбиелеуде өз ролін жүзеге асыруға ықпал етеді;

* Әрбір отбасы көрсетілген көмектің тиімділігіне көзі жеткенде ғана, қоғамдық жұмыстарға белсене араласады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Баймұратова Б.Б. Изучаем казахский язык / Б.Б. Баймұратова, З.Д. Еденбаева. – Алматы: Алматыкітап, 2005.
2. Бакраденова, А. Орыс тілінде жұмыс істейтін балабақшада қазақ тілін оқыту методикасы / А. Бакраденова, Б. Баймұратова. – Алматы: «Рауан», 1992.
3. Бектуров, Ш. Казахский язык для всех / Ш. Бектуров, А.Ш. Бектурова. – Алматы, 2004.
4. Бекубаева Г.К. Қазақ тілі – күнделікті қарым-қатынас тілі / Казахский язык повседневнего общения / Г.К. Бекубаева. – «Сөз Слово» баспасы, 2006.
5. Государственная программа по реализации языковой политики в Республике Казахстан на 2020-2025 годы (Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года №1045)
6. Государственный общеобязательный стандартдошкольного воспитания и обучения (приказ МОН РК от 5 мая 2020 года)
7. Ильяшева, К.С. Изучаем казахский язык / К.С. Ильяшева. – Алматы: «Алматыкітап», 2003.
8. Казакова, З.Д. OnDuty, 2000.
9. Казакова, З.Д. The Kindergarten, 2000.
10. Типовая учебная программа дошкольного воспитания и обучения (приказ МОН РК от 24 сентября 2020 года №412)
11. »Казахстан-2030» 12.10.1997 Стратегическая программа развития Казахстана до 2030 года

А.К. Кенжетаева
Студент, Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
А.А. Садуакасова
Научный руководитель: *магистр пед.наук, г. Павлодар*

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ДАМЫТУ ФОРМАЛАРЫ

Аңдатпа*. Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы баланы экологиялық тәрбиелеу және дамыту формалары, экология мәдениеті туралы қарастырылған. Экологиялық тәрбиелеу жұмыстарының мақсаты туралы айтылған. Мектеп жасына дейінгі балаларға табиғат жайлы білім беру мәселесі жөнінде көптеген ұлы атақты ғалымдардың тұжырымдамалары берілген және мектеп жасына дейінгі мекемелерде балалармен экологиялық тәрбие беруде ұйымдастырылатын жұмыстарда қолданылатын әдіс-тәсілдер қарастырылған.*

Кілт сөздер*: экология мәсәлелер, экологиялық білім, экологиялық тәрбиелеу, экологиялық түсініктер,экологиялық білім беру, экологиялық білім бағдарламасы, экологиялық білім жұмыстары.*

Аннотация*. В данной статье рассматриваются формы экологического воспитания и развития дошкольников, культуры экологии. Обсуждалась цель*

экологического образования. Многие известные ученые представили концепции природоведческого воспитания детей дошкольного возраста и методы, применяемые при организации экологического воспитания детей в дошкольных учреждениях.
***Ключевые слова**: экологические проблемы, экологическое образование, экологическое образование, экологические концепции, экологическое образование, программы экологического образования, экологическое образование.*

***Abstarct**. This article discusses the forms of environmental education and development of preschool children, the culture of ecology. The purpose of environmental education was discussed. Many well-known scientists have presented the concepts of nature education for preschool children and the methods used in the organization of environmental education with children in preschool institutions.*
***Key words**: ecological issues, environmental education, environmental education, environmental concepts, environmental education, environmental education programs, environmental education.*

Қазіргі кездегі өзекті экологиялық проблема табиғаттағы қалыптасқан, тепе-теңдікті бұзбай, миллиардтаған адамдарды жерге қоныстандыру және олардың барлық қажеттіліктерін қамтамасыз ету.

Бүкіл әлемде адамның ерекше биосфералық қызметі- биосфераны қорғау мен сақтап қалу қызметімен анықталып отыр. Экологиялық мәселелердің алдын алу үшін адам ретсіз дамудан тиімді, реттелген, табиғат пен қоғамның

Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беру жұмысын ұйымдастыру. [1] Бүгінгі таңда бүкіл адамзаттың алдында тұрған өмірлік маңызы бар ауқымды проблемалардың ішінде табиғатты қорғау мен табиғи ресурстарды тиімді пайдалану мәселесіне ерекше көңіл бөлінуде. Табиғатқа жанашыр болу адамзат қоғамына, оның келешегіне жанашырлық жасау болып табылады. Айнала бізді қоршаған табиғи ортаға қамқорлық жасау, оның бойындағы бар байлықты адам игілігі үшін мейлінше ұтымды пайдалану, қорғау және көркейту мәселесін ойдағыдай шешу – бүгінде бүкіл дүние жүзі халықтарының алдында тұрған ортақ міндеті болып табылады. Өйткені бүкіл Жер планетасы, айналадағы табиғи орта адамдар үшін ортақ. Бұл абыройлы міндетті бұлжытпай алға алып барушылар – еңбектің қадірін, еңбек өнімділігін арттырудағы табиғат байлығының рөлін толығынан түсіне білетін жастар. Сондықтан халқымыздың, әсіресе жастардың экологияға деген көзқарасын өзгерту шешуші фактор болып табылады. Бұл орайда педагогикалық мәселелер негізгі орын алады, өйткені өсіп келе жатқан жас ұрпақ отбасында, мектепке дейінгі ұйымдарда, мектеп қабырғасында жүріп табиғат, оның адамзат үшін пайдасы туралы, айналадағы табиғи ортаны көздің қарашығындай сақтау және онымен дұрыс қарым-қатынас жасау туралы мақсатты түрде ең алғаш

рет ғылыми мағлұмат алады. Міне, сондықтан балабақшадан бастап балаларға экологиялық тәрбие беру өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Табиғатты қорғау жұмыстарын жақсарту мақсатында экологиялық бағдарламаны әрі қарай жетілдіру көзделуде. Қазақстан Республикасының «Қоршаған ортаны қорғау туралы» Заңы, «Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігін сақтау концепциясы», «Экологиялық білім бағдарламасы» шықты.

Тәрбиенің қай саласы болса да негізінен ол балаларға, жас-өспірімдерге арналады. Ал оларды табиғатты сезініп, түсініп, қадірлей білуге баулу экологиялық тәрбие жүргізу арқылы іске асырылады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбие жұмысын ұйымдастыруға ұсынылатын материалдарда балалардың жас ерекшеліктерін, психологиялық физиологиялық қабылдау мүмкіндіктерін ескеріп, оны тәрбие процесінде тиімді пайдаланған дұрыс. Балалардың отбасында өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне деген қызығушылығы, оларды сырттай бақылауы, өсімдіктерді басып-жаншып сындырмау, өзен-көл суларын ластамау, қоршаған ортада тазалық сақтау сияқты адамға ғана тән табиғат қорғау іс-әрекеттерінің ата-аналардың ықпалымен жүргізілуі балалық шақтан дағдыға айналып, күнделікті өмірде орындауға тиісті міндеттерге айналуына мүмкіндік туғызады.

Балаға табиғаттың негізгі ерекшеліктерін, әр жыл мезгіліне байланысты қоршаған ортада, өсімдіктер мен жануарлар әлемінде болып жататын сан алуан өзгерістер мен құбылыстарды көрсету, сезіндіру, байқату барысында баланы дамыту мақсаты көзделеді. Балалармен жүргізілетін барлық педагогикалық процестер, ақыл-ойын, тілін дамытуда пайдаланылатын ойындар, жұмбақ- мысалдар, әңгімелер,көрнекі құралдар мен ойыншықтар, бәрі-бәрі табиғаттың жемісі екендігін ғалымдар әрқашан мойындаған.

Балабақшадағы экологиялық тәрбиенің мақсаты – табиғатты аялау, оны қамқорлыққа алып күту, табиғат жөнінде қарапайым түсініктерді қалыптастыра отырып, тірі және өлі табиғаттағы құбылыстар жөнінде ұғымдарды қалыптастыру.

Мектеп жасына дейінгі балаларға табиғат жайлы білім беру мәселесімен А.П. Усова, Н.Н. Поддъяков, Н.Ф. Виноградовалар өздерінің ғылыми зерттеулерінде қарастырылады.

А.П. Усова балаға табиғат туралы ұғым беру ісін екі теорияға бөліп қарастырады, біріншісі – қарапайым, яғни балаға білім арнайы оқытусыз күнделікті ойын, еңбек іс-әрекеттерінде бақылау арқылы жүргізіледі. Екіншісі – балаға күрделі ұғым тек арнайы ұйымдасты-

рылған оқыту үрдісінде, сабақ кезінде ғана беріледі және екеуі де бір-бірімен байланысты жүргізіліуі керек деп айтқан. Бұлайша берілген білім нақты жүйелендірілген, бала ұғымына сай келетін табиғат құбылыстарының ерекшеліктерін, жыл мезгілдеріне байланысты адамдар өмірінде болатын өзгерістер мен олардың іс-әрекеті жөнінде, шынайы түсінікті қамтыған жағдайда ғана нәтижелі болады деп көрсеткен [2]. «Умственное воспитание детей в процессе ознакомления с природой» атты еңбегінде Н.Ф. Виноградова баланың ақыл-ойын, тілін дамыту мәселесіне өте үлкен мән берген. Ол мектеп жасына дейінгі баланың ойының және тілінің дамуы қоршаған ортаны табиғатты қабылдауына, бала тілінің жетілгендігі ақыл-ойдың даму нәтижесінен туындайды және тіл мен ой байланысты деп айтқан. Сондықтан да балабақшада тіл дамыту ісін табиғатпен таныстырумен байланыстырып бақылау, серуен, топсеруен кездерінде жүзеге асыруды ұсынды [3].

Н.Н. Поддъяковтың психологиялық зерттелуінде баланың логикалық ойының дамуы заттар мен табиғи құбылыстарды тікелей ұстау, сезіну, көру әрекетіне байланысты екендігі көрсетілген. Баланың мектепке жүйелі білім алуға жан-жақты әзір болуы үшін, психолог-ғалымдардың пікірінше, оның сөздік қоры, сөйлем құру мүмкіндігі, сапалы ойлау қабілеті дамыған, нақтырақ айтқанда, логикалық ойлану дағдысы жетіле бастаған болуы керек. Мұндай қабілеттердің біртіндеп қалыптасуына мүмкіндік беретін жағдайлардың бірі – балаларға өзін қоршаған орта, табиғи заттармен құбылыстар туралы ғылыми ұғым беру деп көрсетеді [4]. Атақты психолог Л.С. Выготский өзінің психологиялық зерттеулерінде баланы мектепке даярлау мәселесіне ерекше назар аударған. 5-6 жаста балалар табиғаттағы заттардың қайдан, қалай пайда болғандығына қызықтай қарап, олардың өсіп, дамуы жөнінде алған білімдері мен өздігінше бақылағандарын байланыстыра ой қорытындыларын жасауға тырысады. Себебі, бұл шақта баланың көрнекі-бейнелік ойлау қабілеті жетіліп, логикалық ойдың алғашқы элементтері қалыптаса бастайды. Бала жеке заттарды және табиғат құбылыстарын біліп қана қоймай, олардың себептерін түсінуге тырысып, үлкендерге жиі сұрақтар қояды, дейді [5].

Республикамызда балалардың дүниетанымын қалыптастыру мәселесіне ерекше көңіл бөлген ғалымдардың бірі Қ. Аймағамбетова болды. Оның 6 жасар және төменгі сынып балаларына арналған «Айналадағы дүниемен таныстыру», «Табиғат тануды оқыту және бала тәрбиесі» және тағы да басқа еңбектерінде сәбиді айналадағы дүниемен таныстыру, оларға өзін қоршаған табиғат құбылыстары туралы алғашқы ғылыми ұғым беру жолдарын қарастырған [6].

Біздің қарастырып отырған мақаламыздың мақсаты мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беруде тиімді әдіс-тәсілдерді қарастыра отырып, адам, табиғат, қоғамның біртұтастығы, өзара байланыстылығы жайында қарапайым дүниетанымдық көзқарастарды кеңейту болып табылады.

Жұмыс барысында балалардың дамуындағы жеке ерекшеліктерін ескере отырып, балабақша тәрбиешілері алдына мына міндеттерді ескереді:

– табиғат құбылыстарының маусымдық өзгерістерін бақылату;

– көркем шығармаларды талдау, халық ауыз әдебиетін қолдана білу;

– проблемалық жағдаяттар туғызу, оларды тәжірибе жүргізу арқылы өздеріне қорытынды жасай білуге дағдыландыру.

Экологиялық тәрбие беру жұмыстарында пәнаралық байланысты (қоршаған ортамен таныстыру, тіл дамыту, еңбек, бейнелеу өнері мен музыкалық шығармаларды) пайдалана отырып, кешенді сабақ түрлері ұйымдастырылады. Экологиялық тәрбие мазмұнының сабақтастыққа негізделген жүйесі құрылып, мектеп жасына дейінгі балаларының жас ерекшеліктеріне байланысты меңгерілетін экологиялық материалдар сұрыпталады. Табиғатқа деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу үшін оқу-тәрбие жұмыстарында дидактикалық әдістерді: экологиялық ертегілер, экологиялық жұмбақтар, экологиялық ойындар, экологиялық тақырыптағы мақал-мәтел мен жаңылтпаштар, экологиялық ертегілерді құрастыру, әңгіме-кеңестер өткізіледі.

Қоршаған ортамен таныстыру бағытындағы экологиялық тәрбие беру жұмысы еңбек тәрбиесімен байланыстыра жүргізіледі. Мысалы, өсімдіктерге су құйып, жапырақтардың сабақтарының шаңын сүрту, құстарға жем шашу, үйшіктерді тазалау, балаларды еңбекке баулуға көмектеседі. Күнделікті табиғат бұрышындағы еңбек түрлерін бақылауы еңбектің жеңіл түрлерімен айналысуы табиғатқа жауапкершілікпен қарау дағдыларын қалыптастырады, өсімдікті жұлмау, құстарды қорғау сияқты жағымды іс-әрекеттерге баулып, оларға деген аяулы сезімдерін оятып, дамийды. Халық педагогикасындағы «Құстардың ұясын, құмырсқаның илеуін бұзба», «Аққуды атпа», «Жалғыз ағашты кеспе», «Суға түкірме» деген сөздер балаларды шынайы болмыс сырын түсініп-түйсінуге, өсіп-өнген және тіршілік етер қоршаған ортаны, табиғатты қорғауға, тіршілікке қастандық жасамауға баулиды.

Экологиялық тәрбие – бұл тек «жұлуға болмайды», «ластауға болмайды» деген жалаң ұран, үндеу тастау немесе тәртіпке шақыру ғана емес, сонымен бірге не себепті олай етуге болмайтындығын түсіндірумен байланысты.

Қарапайым экологиялық түсініктерді меңгерту баланың қоршаған орта нысандарына танымдық қызығушылығын арттырумен тығыз байланысты. Баланың танымдық дамуы ойын барысында, табиғи нысандар мен құбылыстарға бақылау жасау, заттарды қарап, зерттеу кезінде, табиғат пен табиғат күнтізбесіндегі ауа райы жағдайына бақылау нәтижелерін айта білу, еңбек және басқа да ұйымдастыру іс-әрекеттер барысында жүзеге асырылады.

Баланың қоршаған ортадан, табиғат құбылыстарынан алатын білімі, меңгеретін дағдысы экологиялық тәрбие берудің алғашқы негізі болмақ. Тәрбиеші мақсат қоя ұйымдастырылған іс-әрекеттері (ойын, топсаяхат, бақылау, серуен т.б.) арқылы мектеп жасына дейінгі баланың қоршаған орта жайында алғашқы мағлұматтар алып, айналасындағыны байқап, қызығушылықпен қарап, оны әңгімелеп айтып беруге талпынады.

Табиғатпен байланыс, ойластырылған байқауларды, серуендерді, әңгімелерді ұйымдастыру – экологиялық тәрбиені дұрыс жолға қою мен қажетті нәтижені алудың бастамасы ретінде аса жауапкершілікпен қарастырылады. Жеңілден ауырға қарай іс-әрекеттерінің мәселелерін аңғартып, кез келген құбылыстардың барлық қиындықтары мен көпқырлылығын көрсетуге тырысу керек.

Серуендерді өткізгенде дидактикалық ойындарға, қозғалыс, танымдық, сюжеттік ойындарға көңіл бөліну керек.

Бақылау – мектеп жасына дейінгі балаларды табиғат құбылыстарымен таныстырудың жетекші әдісі, сонымен бірге тәрбиеші басшылық жасайтын табиғатты танудың негізгі құралы. Мектеп жасына дейінгі баланың қабылдауы, көру, есту, иіс сезу, ойлау, сияқты танымдық процестер көмегімен жүзеге асырылады. Бақылау арқылы қабылдау сөзді белсенді пайдалануға негіз болып, оның ойлау, ой қорыту үрдісімен жалғасады.

Бақылаудың ерекше түрі – эксперимент. Ол арнайы жағдайларда ұйымдастырылады. Сабақтарда, серуен кезінде немесе табиғат бұрышында және балабақшаның жер учаскесінде балаларды жеңіл-желпі тәжірибелер жүргізуге тарту олардың бақылағыштығын дамытып, объектілерге және табиғат құбылыстарына белсенді де дұрыс қарым-қатынасын тәрбиелеуде зор мәні бар. Қарапайым тәжірибелердің көмегімен балаларға судың қатуын, қар мен мұздың суға айналуын, кемпірқосақтың жасалуын және т.б. көрсетуге болады.Осылайша мектепке дейінгі жастағы балаларды экологиялық тәрбиелеуде жиі қолданылатын жолдарын қарастырдық.

Қорыта келе, мектепке дейінгі баланы экологиялық тәрбиелеу және дамыту жайлы білім беру мәселесі формалары, экология мәде-

ниеті туралы қарастырдық.Мектеп жасына дейінгі мекемелерде балалармен ұйымдастыру іс-әрекетінде қандай әдіс-тәсілдерді ұйымдастырамыз туралы қарастырдық.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1. Экология және тұрақты даму жоғары оқу орындарына арналған оқулық / А.Қ. Саданов, Н.Ш. Сүлейменова, Н.С. Дәменова, Б.Я. Махамедова. – Алматы: Қазақ ұлттық ағрарлық универститеті, 2010.

2. Усова А.П. Обучение в детском саду // Под ред. А.В. Запорожца. – М.: Просвещение, 1981.

3. Виноградова Н.Ф. Окружающий мир: Учеб. пособие для 1-го класса. – М.: Просвещение, 2012.

4. Поддъяков Н.Н. Творчество и саморазвитие детей дошкольного возраста: Концептуальный аспект. – Волгоград: Перемена, 1995.

5. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М.: Лабиринт, 2008.

6. Аймағамбетова Қ.А. Дүниетану. Жалпы білім беретін 11 жылдық мектептің 1-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Алматыкітап, 2009.

7. Активные методы обучения. Электронный курс. Международный институт развития «ЭкоПро», Образовательный портал «Мой университет».

А.И. Леонова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.М. Каримова
научный руководитель:
преподаватель-эксперт, г. Павлодар

ВОЛОНТЕРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПО ДИСТАНЦИОННОМУ ОБУЧЕНИЮ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. *Данная статья включает в себя краткую историю развития волонтерского движения. Рассмотрены общественные организации, которые отвечают за развитие волонтерства в Казахстане. Актуальность данного вопроса особо остро стояла во время изоляции из-за пандемии. Практическая ценность в том, что мы помогли конкретным детям и подтянули их знания посредством дистанционного обучения.*

Ключевые слова: *волонтерство, дистанционное обучение, общественные организации.*

Аннотация. *Бұл мақала еріктілер қозғалысының қысқаша даму тарихын қамтиды. Қазақстанда волонтерлікті дамытуға жауапты қоғамдық ұйымдар қаралды. Бұл мәселенің өзектілігі әсіресе пандемияға байланысты оқшаулау кезінде өткір болды. Практикалық құндылық-біз белгілі бір балаларға көмектесіп, қашықтықтан оқыту арқылы білімдерін жетілдірдік.*

Түйінді сөздер: *еріктілік, қашықтықтан оқыту, қоғамдық ұйымдар.*

***Abstract**. This article includes a brief history of the volunteer movement evolution. Public organizations that are involved in attracting volunteers in Kazakhstan considered here. The urgency of this issue arose especially during isolation due to the pandemic. The practical value is consists of that we have been contributed to the perception of children and pulled them up by distant learning.*

***Key words**: volunteering, distance learning, public organizations.*

Волонтерство… Каждый из нас наверняка слышал это слово, но не каждый понимает его истинный смысл. Давайте разберемся, что же это такое.

Волонтерство – это вклад времени, усилий и таланта в удовлетворение потребностей, дело или миссию без финансовой выгоды.

Волонтерство – это все, что нужно для того, чтобы вы могли посвятить часть своего собственного времени помощи людям в наших сообществах. Волонтеры поддерживают наши сообщества и дополняют их своим уникальным способом, используя широкий спектр навыков, знаний и опыта.

Волонтерство охватывает множество разнообразных и разнообразных видов деятельности, от посещения пожилого или больного соседа; участия в молодежном клубе, скаутском или руководящем клубе; оказания помощи благотворительной организации в ее финансах или управлении; помощи кому-то в чтении и письме; список бесконечен.

Большинство обществ по всему миру открыто поощряют и поощряют людей давать и помогать другим, не требуя, чтобы этот обмен всегда был взаимным. Это, по сути, и есть волонтерство по своей сути.

Любой желающий может стать добровольцем. Неважно, молоды они или стары, мужчины или женщины, трудоспособны или нетрудоспособны, работают на оплачиваемой работе или нет, они могут что-то сделать. Некоторые люди работают волонтерами несколько раз в год, когда у них есть свободное время, другие регулярно посвящают несколько часов в неделю, а некоторые даже работают волонтерами полный рабочий день.

Одним из наиболее известных преимуществ волонтерства является его влияние на общество. Неоплачиваемые волонтеры часто являются тем связующим звеном, которое скрепляет сообщество. Волонтерство позволяет вам подключиться к своему сообществу и сделать его лучше.

Посвящая свое время волонтерству, вы заводите новых друзей, расширяете круг общения и повышаете свои социальные навыки. Один из лучших способов завести новых друзей и укрепить существующие отношения – это посвятить себя совместной деятельности. Волонтер-

ство – отличный способ познакомиться с новыми людьми, особенно если вы новичок в какой-либо области. Волонтерство также укрепляет ваши связи с сообществом и расширяет вашу сеть поддержки, знакомя вас с людьми с общими интересами, соседскими ресурсами и веселыми и полезными занятиями. А также повышает ваши навыки общения и взаимоотношений

Давайте рассмотрим историю развития волонтерства в мире. Дух волонтерства переживал свои взлеты и падения на протяжении человеческой истории.

Истоки волонтерства можно проследить до 12 века, когда в Великобритании было создано почти 500 добровольных больниц. Однако только в 18 веке стал использоваться термин “волонтерство”, который был более тесно связан с военной службой, чем с общественными работами. Молодые люди решили пойти в армию, потому что чувствовали влечение служить своей стране.

Организованное волонтерство начало зарождаться с основанием Красного Креста в 1863 году, который стал первой хорошо зарекомендовавшей себя армейской системой сестринского ухода. Цель состояла в том, чтобы создать национальные общества милосердия для оказания беспристрастной помощи и облегчения страданий войны. Хотя Красный Крест разработал международное соглашение о предоставлении медицинских услуг, наиболее важной вехой в истории международного волонтерства стало основание Организации Объединенных Наций в 1945 году. Они создали волонтерскую программу, которая организовывала добровольцев по всему миру.

В 1960-х волонтерство рассматривалось как способ отвлечь юношескую энергию от междоусобиц модников и рокеров. В 1970-х годах акцент делался на профессионализации волонтерской деятельности как надежного дополнения к социальным службам. В 1980-х годах волонтерство рассматривали в значительной степени через призму свободы личности и как практический ответ на массовую безработицу и беспорядки.

Многие считают, что важным событием в области международного волонтерства стало рождение программы добровольцев Организации Объединенных Наций (ДООН). До создания ДООН добровольцы были организованы на национальном уровне. В каждой стране была своя собственная волонтерская организация, такая как Британская волонтерская программа, Корпус мира США и Deutsche Entwiklungsdienst. Таким образом, каждая страна имеет разную историю и, следовательно, разные перспективы, когда дело доходит до волонтерства. Эти организации продолжали функционировать во

время и после Второй мировой войны, особенно в оказании помощи усилиям по послевоенному восстановлению. Сотрудничество между добровольцами по всему миру усилилось во время холодной войны, когда добровольцы с Востока и Запада объединились, чтобы “разрушить железный занавес”, как писал Джиллетт. Были также попытки политизировать волонтерство, сделать добровольцев солдатами во время холодной войны.

Чтобы предотвратить использование добровольцев в качестве солдат, был создан поддерживаемый ООН добровольческий корпус. При ЮНЕСКО корпус начинал как небольшие группы, в основном состоящие из американских добровольцев, работающих в арабских государствах и Латинской Америке. В начале 1970-х годов ДООН были официально созданы, что ознаменовало глобальную попытку координации добровольцев.

С этого момента бесчисленные неправительственные организации набирают добровольцев, чтобы создавать больше добра в мире, предоставлять людям по всему миру возможность помогать друг другу в отдаленных странах и помогать менее удачливым людям в достижении лучшего будущего.

В наше время возможности, предоставляемые волонтерам, безграничны. Каждый может найти интересующую его роль. Кроме того, для крупных компаний становится все более популярным мотивировать своих работодателей заниматься волонтерством. Это означает, что профессиональная помощь, которую могут получить организации, также увеличивается. С появлением информационных технологий и авиаперелетов волонтерство становится все более распространенным явлением в обществе. Люди уезжают далеко от дома, чтобы стать волонтерами в отдаленных общинах, предлагая свои навыки на благо общества, а также самих себя.

В нашей стране идея волонтерства возникла не так давно, хотя в казахском народе испокон времен считалось правильным помогать другим людям не требуя ничего взамен. У казахского народа даже существует обычай – асар, смысл которого именно в том, чтобы оказывать безвозмездную помощь людям своего аула при проведении тяжелых сельскохозяйственных или строительных работ.

В законе «О государственной молодежной политике», который был принят 9 февраля 2015 года, говорится об активной поддержке государством различных волонтерских организаций. В данном законе дается следующее определение волонтерской деятельности: добровольная социально направленная деятельность, которая выполняется по свободному желанию, а также общественно полезная деятельность,

осуществляется на безвозмездной основе в интересах как физических, так и юридических лиц. В Казахстане на данное время действуют 5 центров по развитию волонтерских движений.

Согласно законодательству Республики Казахстан волонтерами могут являться люди старше 18 лет. Лица, не достигшие данного возраста, могут заниматься волонтерской деятельностью, но с учетом того, что она не причинит вред их здоровью и нравственному развитию, а также не будет негативно сказываться на процессе обучения. На волонтерскую деятельность, направленную на предупреждение и ликвидацию последствий чрезвычайных ситуаций, могут быть направлены только лица старше 18 лет.

2020 год Президентом РК Касым-Жомартом Токаевым объявлен Годом волонтеров, что открыло большие перспективы для казахстанских добровольцев. Инициатива сверху дала импульс в развитии волонтерского движения в Казахстане и позволила сделать из института волонтерства мощный социальный лифт.

С 2018 года в нашей стране действует Национальная волонтерская сеть. Основной миссией является развитие волонтерства в Казахстане, а также формирование культуры волонтерства. Целью Национальной волонтерской сети является полноценное и поступательное развитие добровольческих инициатив и развития гражданского общества.

В условиях Чрезвычайного положения, объявленного Президентом Казахстана 16 марта 2020 года в связи с предупреждением распространения короновируса возникла идея создания волонтерской работы по обучению детей студентами нашего университета. Эту идею поддержало большое количество студентов.

В 2020-2021 учебной году нашей группе поступило предложение помочь детям 6-7 лет с обучением. Все мы знаем, что в этот год был самый пик коронавирусной инфекции. Обучение перешло в дистанционный формат и поэтому многие дети испытывали трудности в изучении новых тем. Мы с радостью согласились на такой вид волонтерства и сразу же выбрали себе подопечных. Мои одногруппницы решили сотрудничать в подготовке детей дошкольного возраста, а также обучению детей дошкольного возраста математическому счету, чтению, правописанию, занятия все проходили в он-лайн формате, в присутствии родителей. В их задачи входила проработка трудных тем, помощь в выполнении непонятных детям заданий. В результате за полгода работы в дистанционном формате ученики смогли повысить свой средний балл успеваемости, стали лучше и глубже понимать те темы, в которых испытывали трудности. Девочки проводили занятия по обучению грамоте, математике и естествознанию.

Я для данной работы выбрала девочку из предшкольной группы детского сада, которую нужно был подготовить к первому классу. После проведенной диагностики уровня знаний я обнаружила, что у данного ребенка имеются большие пробелы по математике и естествознанию. Родители объяснили это тем, что ребенок часто болел и мало посещал детский сад.

Мною был составлен план работы на полугодие, по итогам которого у обучающегося должен повыситься уровень знаний по этим предметам, а также общий кругозор.

Для проведения занятий я использовала платформу ZOOM, а также видеозвонок через WhatsApp. ZOOM мне показался более удобным, потому что можно сразу же демонстрировать презентацию, что очень удобно в обучении детей дошкольного возраста, так как наглядность очень важна для увлечения детей и лучшего запоминания материала.

Для закрепления навыков счета на уроках математики мною использовались красочные карточки с изображением различных предметов и цифр. Также на занятиях мы закрепляли умение решать задачи на сложение и вычитание, закрепляли название сложных фигур путем заучивания стихотворений и их сравнения с предметами окружающего мира. Также мы повторили понятия множества и состав числа, правила определения и сравнения различных величин, закрепили навык сопоставления предметов по форме, цвету, размеру и количеству, умение сравнения предметов путем наложения и приложения. Очень интересна методика обучения ориентировке на листке путем написания геометрических диктантов.

На занятиях по естествознанию мы изучали животный и растительный мир Казахстана, а также других стран и континентов, учились их описывать и сравнивать между собой. Также обратили внимание на перелетных и зимующих птиц. После их изучения я дала задание запоминать птиц, которых девочка встретит на улице, по истечению 2 недель в ответ я получила фотоотчет.

Моя подопечная проявляла интерес к изучению страноведения, поэтому я проводила дополнительные занятия, на которых рассказывала о различных странах. Мы изучали флаги государств, столицы, валюту, знаменитые места. Для таких занятий очень удобно было использовать видео из видеохостинга YouTube, которые я транслировала через платформу ZOOM. За время волонтерства мы успели изучить такие страны как Россия, Белоруссия, Франция, Испания, Китай, США, Мексика, Италия, Тайланд, Япония, Греция и Турция.

За полгода дистанционных занятий моя подопечная восполнила пробелы знанийпо предметам математики и естествознание, а также

узнала много интересных фактов о нашей стране и мире в целом. Надеюсь, что эти знания пригодятся ей в школе.

Невозможно точно предсказать, что ждет волонтерство в будущем, но каждый может согласиться с важностью гуманитарных услуг. Каждый день тысячи людей по всему миру посвящают свое время тому, чтобы сделать что-то значимое и принести пользу обществу.

Список использованных источников

1. Сакенов, Д.Ж. Использование народных традиций в подготовке старшеклассников к семейной жизни: автореф. канд. пед. наук:. 13.00.01. – Алматы: Ротапринт КазНИИОЭАП, 1994. – 22 с.

2. Об утверждении плана мероприятий по проведени Года волонтеров. Указ Президента Республики Казахстан от 26 августа 2019 года №135 «Об объявлении Года волонтера» Правительство Республики Казахстан.

3. Олчман М., Джордан П. Добровольцы – ценный источник Университет Джона Хопкинса. – М.: Юрайт – Издат, 2017. – 287 с.

4. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических оборотов / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М., 2015. – 344 с.

5. Нурмагамбетова, Б.А. Комплексная программа духовно-нравственного воспитания в организациях образования всех уровней с учетом возрастных особенностей обучающихся / Б.А. Нурмагамбетова // Программа. – Павлодар, 2018.

6. Орлов, А.Н. Предпосылки совершенствования организационно-педагогических условий профессиональной деятельности социальных работников / А.Н. Орлов, С.Н. Слободина. – Барнаул: Социальный работник, 2002.

7. Орлов, А.Н. Специфика современного педагогического знания. – Вестник Герценовского университета. – 2012. – №3. – 222-225 с.

Ж.К. Маханова
Павлодар педагогикалық университетінің
магистранты, Павлодар қ.,
Ш.Ш. Хамзина
ғылыми жетекші*: профессор,*
педагогика ғылымдарының кандидаты, Павлодар қ.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ҚОРШАҒАН ОРТАМЕН ТАНЫСТЫРУ НЫСАНДАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа*: Мектепке дейінгі жас кез-келген адамның өміріндегі ерекше маңызды сәт. Осы жаста алынған дағдылар болашақта дамыған тұлғаның қалыптасуына негіз болады. Қоршаған ортамен танысу - айналадағы әлемді танудың ең қол жетімді түрі. Балаларда анализаторлар жетілдіріледі (есту, көру), ойлаудың түрлері дамиды, мектеп жасына дейінгі бала логикалық ойлауға, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға, жалпылау жасауға, бірлескен іс-*

әрекетті жүзеге асыру процесінде сөйлесуге үйренеді. Бұл кезеңде табиғатпен танысу арқылы еңбек, дене, моральдық және эстетикалық тәрбиенің негіздері қаланады.

***Тірек сөздер**: қоршаған орта, табиғат, бақылау, ойын, саяхат, серуен, тәрбие.*

***Аннотация**: Дошкольный возраст – особенно важный момент в жизни любого человека. Новообразования, приобретенные в этом возрасте, закладывают основу формирования благополучной личности в будущем. Знакомство с природой – это наиболее доступная форма познания окружающей действительности. У детей совершенствуются анализаторы (слуховой, зрительный), развиваются различные виды мышления, дошкольник учится мыслить логически, обозначать причинно-следственные связи, делать обобщения, общаться в процессе осуществления совместной деятельности. На данном этапе через знакомство с природой закладываются зачатки трудового, физического, нравственного и эстетического воспитания.*

***Ключевые слова**: окружающий мир, природа, наблюдение, игра, экскурсия, прогулка, воспитание.*

***Annotation**: Preschool age is a particularly important moment in the life of any person. Neoplasms acquired at this age lay the foundation for the formation of a prosperous personality in the future. Familiarity with nature is the most accessible form of cognition of the surrounding reality. Children improve analyzers (auditory, visual), develop different types of thinking, a preschooler learns to think logically, identify cause-and-effect relationships, make generalizations, communicate in the process of joint activities. At this stage, through familiarity with nature, the beginnings of labor, physical, moral and aesthetic education are laid.*

***Keywords**: the surrounding world, nature, observation, play, excursion, walk, education.*

Балалардың мектепке дейінгі жаста табиғат туралы дұрыс ақпарат алуы өте маңызды. Балалардың табиғат құбылыстарын дұрыс қабылдауы үшін олардың табиғатты қабылдау процесін бағыттау қажет. Балаларды табиғатқа жақындатпай және оны балабақшаның білім беру жұмысында кеңінен қолданбай, мектеп жасына дейінгі балаларды жан-жақты дамыту мәселелерін шешу мүмкін емес.

Мектепке дейінгі жаста танымдық белсенділік артады: қабылдау, бейнелі ойлау дамиды, логикалық ойлаудың басталуы пайда болады. Танымдық мүмкіндіктердің өсуі семантикалық жадтың, ерікті назардың қалыптасуына ықпал етеді. Баланың қоршаған әлемді білуінде де, қарым-қатынас пен түрлі іс-әрекеттерді дамытуда да сөйлеудің рөлі артып келеді. Мектеп жасына дейінгі балалар ауызша нұсқауларға сәйкес әрекеттерді орындай бастайды, түсіндірулер негізінде білім де игеріледі, бірақ нақты визуалды идеяларға сүйене отырып. Бұл жастағы танымның негізі сенсорлық таным – қабылдау және бейнелі ойлау болады. Оның танымдық мүмкіндіктері, іс-әрекеттің, сөйлеудің және

ойлаудың жоғары, логикалық формаларының одан әрі дамуы мектеп жасына дейінгі балада қабылдау, көрнекі-бейнелі ойлау қалай қалыптасқанына байланысты. Ойын – бұл бірінші және негізгі қызмет түрі. Бейнелеу қызметі – алғашқы өнімді қызмет.

Мектеп жасына дейінгі балаларды табиғатпен таныстыру оларға ассимиляция процесінде балалардың танымдық қабілеттері қалыптасатын және табиғатқа дұрыс көзқарас тәрбиеленетін заттар, жансыз және жабайы табиғат құбылыстары туралы белгілі бір білім беруді қамтиды.

Әр жас ерекшелік тобында балаларды табиғатпен таныстырудың белгілі бір бағдарламалық міндеттері жүзеге асырылады. Олар баланың табиғи білімді біртіндеп игеруін қамтамасыз етеді.

2 және 3 жастағы балалар өсімдіктермен, жануарлармен, жансыз табиғат құбылыстарымен танысады, оларды кеңістікте оқшаулауға, өсімдіктердің кейбір белгілерін (жапырақтардың, гүлдердің түсі), жануарлардың қозғалысы мен дауыстарын дұрыс анықтауға және атауға, бастапқы бейнелі байланыстар мен жалпылауға әкеледі (мысалы, балық суда жүзеді). Сонымен қатар, балаларда анализаторлар жетілдіріледі (көру, есту және т.б.), бақыланатын объектілерге назар мен қызығушылық дамиды, оларға деген достық қарым-қатынас қалыптасады.

4 жастағы балаларда күнделікті өмірде кездесетін заттар мен табиғат құбылыстары туралы білімдер қалыптасады, оларды түсініп қабылдауға үйренеді. Балалар ұйымдастырылған оқу қызметтеріндегі, ойындағы пәндік-сенсорлық іс-әрекет процесінде білетін және оларды нақты идеялар түрінде көрсете алатын байланыстар туындайды.

Балаларға өсімдіктердің, жануарлардың жеке белгілерін байқауға, ажыратуға (түсі, формасы, өлшемі), заттарды салыстыруға және оларды сыртқы белгілері бойынша топтастыруға үйретіледі. Білімді игеру процесінде олар танымдық іс-әрекеттің жоғары формаларын қалыптастырады: үш жылдағы танымның көрнекі-бейнелі деңгейінен балалар төрт жасқа дейін себеп-салдарлық қатынастарды орнатуға жақындай алады.

5 жастағы балаларда визуалды-бейнелі ойлаудың жоғары формасы қалыптасады. Олар жалпыланған білімді игере алады, бұл табиғатта болып жатқан заңдылықтарды көрсететін идеялардың пайда болуына ықпал етеді. Балаларға өсімдіктер мен жануарлар құрылымының сипаттамалық ерекшеліктерін анықтауға және олардың өмір сүру жағдайларына тәуелділігін анықтауға үйретіледі.

6 жастағы логикалық ойлаудың қарапайым формасы дамуы керек: талдау және синтездеу қабілеті, өсімдіктер мен жануарлардың жеке

және жалпы белгілерін бөліп көрсету және жалпылау жасау мүмкіндігі (мысалы, тамақтану, қозғалыс, тамақ алу, тіршілік ету ортасы және т.б. белгілері бойынша жануарлардың әртүрлі топтарын жалпылау).

Қоршаған ортамен танысу кезінде балалардың іс-әрекетін ұйымдастырудың формалары – бұл ұйымдастырылғнан оқу қызметтері, экскурсиялар, серуендер, табиғат бұрышындағы жұмыс, жер учаскесіндегі жұмыс.

Ұйымдастырылғнан оқу қызметі. Бұл балаларды қоршаған ортамен таныс таныстырудың негізгі формасы. Олар белгілі бір сағаттарда бағдарламамен келісілген алдын-ала жасалған жоспар бойынша өткізіледі. Ұйымдастырылғнан оқу қызметтерінде тәрбиеші балаларға жаңа мәліметтер береді, нақтылайды және бекітеді. Қоршаған ортамен танысу процесі балалардың танымдық қабілеттерін (байқау, ойлау) және сөйлеуін дамыту, олардың сөздік қорын байыту, табиғатқа деген қызығушылық пен сүйіспеншілікке тәрбиелеу үшін құрылады.

Ұйымдастырылғнан оқу қызметіндеі ең бастысы – барлық балалардың бағдарламалық материалды игеруі. Ол үшін әртүрлі әдістер қолданылады – табиғи нысандарды бақылау, ересектердің еңбегі, дидактикалық ойындар, суреттермен жұмыс, көркем шығармаларды оқу, әңгімелер және т.б.

Саяхат – бұл балалар қоршаған ортамен табиғи жағдайда танысатын сабақ: орманда, шалғында, бақта, су қоймасында және т.б. экскурсиялар сабаққа бөлінген сағаттарда өткізіледі.

Саяхаттың тәрбиелік-білімдік маңызы өте зор, себебі балалардың табиғатқа деген қызығушылығы артады, эстетикалық сезімдерді тәрбиелеуге ықпал етеді. Таза ауада, орманда немесе шалғында хош иісті гүлдердің арасында болу, қимыл-қозғалыс және көңілді тәжірибелер, әдетте, балалардың дене бітімінің дамуына пайдалы әсер етеді. Саяхатқа орын таңдау оның міндеттері мен балалардың жасына байланысты болу керек.

Балабақшадан тыс саяхаттар ортаңғы, ересек және мектепалды даярлық топтарымен өткізіледі. Кіші топтармен мектепке дейінгі мекеменің жер учаскесіндегі табиғатты бақылау ұсынылады және жылдың екінші жартысында-шалғынға, саябаққа қысқа саяхаттар ұсынылады. Бұл үшін орынды таңдағанда, тік көтерілу мен түсу кездесетін жолдардан аулақ болу керек.

Мектеп жасына дейінгі балалардың физиологиялық мүмкіндіктерін ескере отырып, саяхаттар үшін ең алдымен жақын жерлерді таңдау керек. Қалаларда бұл бақтар, саябақтар, тоғандар, ондағы өсімдіктер, құстар, жәндіктер, табиғат өміріндегі маусымдық өзгерістерді, сондайақ адамдардың еңбегін байқауға болады. Ауылдық жерлерде мұндай

жерлер ретінде орман, дала, шалғын, өзен, құс үйі, мал ауласы болады. Бір жерге бірнеше рет саяхат жасауды жылдың әртүрлі мезгілдерінде жүргізген жөн. Бұл балаларға табиғатта болатын маусымдық өзгерістерді бақылауды айтарлықтай жеңілдетеді.

Саяхатқа дайындалу кезінде тәрбиеші саяхат жоспарланған жерлерге алдын-ала барады. Мұнда ол бағдарламаға сүйене отырып, балаларға не көрсетуге болатындығын, саяхат кезінде керек болатын жабдықтар тізімін жасайды, бақылауды қалай ұйымдастыруға болатындығын жоспарлайды (сұрақтар, балаларға арналған тапсырмалар), қандай ойындар өткізуге, қайда демалуға болатындығын шешеді.

Балалар мен ата-аналары саяхат туралы алдын ала ескертіліп, қайда баратындарын, өсімдіктер мен жануарларды жинау және тасымалдау үшін не алу керектігін, қалай киіну керектігін айтады. Мұндай алдын-ала бес минуттық хабарлама балаларда жақсы көңілкүй қалыптастырады, қызығушылық тудырады, олардың назарын белгіленген саяхатқа аударады.

Саяхатта балаларды ұйымдастыру үлкен рөл атқарады. Балабақшадан шығар алдында қажет құралдардың барлығы алынғаны-алынбағаны тексеріледі. Содан кейін балаларға өздерін қалай ұстау керектігі туралы нұсқаулық жүргізіледі.

Саяхат орынына келгенде балаларға қозғалуға, жүгіруге, отыруға рұқсат ету керек. Олардың табиғатты сезінуі өте маңызды. Ол үшін олардың назарын орманның күзгі түстеріне, оның қысқы киіміне, өрістер мен шалғындардың кеңдігіне, гүлдердің хош иісіне, құстардың әніне, шегірткелердің сыбырлауына, жапырақтардың шуылына және т.б. аудару керек.

Кез-келген саяхаттың орталық сәті – барлық балалармен жүргізілетін жоспарлы бақылау.

Серуен. Күнделікті серуендеу барлық жас ерекшелік топтардың балаларын табиғатпен таныстыру үшін кеңінен қолданылады. Олар кішігірім саяхаттардың сипатына ие болуы мүмкін, оның барысында тәрбиеші учаскені тексеріп, ауа-райын, өсімдіктер мен жануарлар өміріндегі маусымдық өзгерістерді бақылайды. Серуенде балалар бағдарламаның негізінде және жергілікті жағдайларды ескере отырып алдын-ала жасалған жоспар бойынша табиғатпен танысады. Жоспардың бағдарламалық мазмұны белгілі бір табиғат құбылыстары пайда болған кезде бірқатар серуендерде жүзеге асырылады.

Серуенде тәрбиеші табиғи материалдарды (құм, қар, су, жапырақтар), желмен, сумен қозғалатын ойыншықтарды қолдана отырып ойындар ұйымдастырады, оның барысында балалар тәжірибе жинайды, табиғат объектілерінің әртүрлі қасиеттерін үйренеді.

Топ учаскесінде серуендеу кезінде ойындар үшін құм жәшігі, кішкене бассейн, суда жүзетін, жел мен су қозғалатын ойыншықтар қажет. Күнделікті серуендеу кезінде балалар еңбек процестеріне қатысады: олар құлаған жапырақтарды тырнап, жолдарды қардан тазартады, төсек үшін жер қазып, өсімдіктерді суарып, арамшөптерден арылтады.

Жер учаскесіндегі жұмыс. Жер учаскесінде балалар негізінен күндізгі ұйқыдан кейін жұмыс істейді. Табиғат бұрышындағы сияқты, бұл жұмыс бақылаулармен үйлеседі және өсімдіктер мен жануарлар туралы білімдерін жинақтауға, еңбек дағдыларын жетілдіруге және еңбексүйгіштікке тәрбиелеуге ықпал етеді. Еңбекті ұйымдастыру жұмыс түріне, балалардың жасына және жылдың уақытына байланысты. Жер учаскесіндегі кейбір жұмыстарды топпен (немесе кіші топпен) сабақ түрінде жүргізуге болады, бірақ еңбек дағдыларын қалыптастыру балалардың күнделікті жұмысында жүргізілуі керек. Әр түрлі тапсырмалар (эпизодтық немесе ұзақ) жеке балаларға, олардың жеке топтарына немесе бүкіл топқа беріледі. Ересек және мектепке дайындық топтарында баубақша мен гүл бақшасында балалардың кезекшілігі енгізіледі.

Табиғат бұрышындағы жұмыс. Табиғат бұрышындағы жұмыс күн сайын еңбек үшін бөлінген сағаттарда жүргізіледі. Балалар өсімдіктер мен жануарларды бақылап, оларға ұқыпты қарауға үйренеді, қарапайым еңбек дағдыларын игереді, ересектермен, бір-бірімен, содан кейін өз бетінше жұмыс істеуге үйренеді. Балалардың жұмысын ұйымдастыру олардың жасына байланысты. Кіші топта балалар тек тәрбиешінің өсімдіктерге қалай қарайтынын бақылайды, ал ортаңғы топта олар осы жұмысқа қатысады. Ересек топта барлық балалар тәрбиешінің жеке тапсырмаларын орындайды. Мектепалдыд даярлық топтарда жұмыстарды тәрбиешінің бақылауымен кезекшілер орындайды, кезекшілікпен қоса балалар өсімдіктер мен жануарларға жеке бақылау жүргізеді. Белгілі бір уақыт сайын барлық балалардың табиғат бұрышын тазарту бойынша бірлескен жұмыстарын жүргізуге болады.

Сонымен, балабақшадағы мектеп жасына дейінгі балаларды табиғатпен таныстыру жұмыстары күн сайын жүргізіледі. Балаларды ұйымдастыру нысаны әртүрлі (жұмыс жасына және мазмұнына байланысты). Балаларды қоршаған ортамен таныстырудың ең тиімді және тиімділігі аз түрлерін бөліп көрсетуге болмайды. Олардың барлығы ақылға қонымды және өлшенген пайдалану жағдайында оң нәтиже береді.

Мектепке дейінгі мекемеде балалар алынған білім негізінде табиғат құбылыстарын нақты түсіну, қызығушылық, байқау, логикалық ойлау және барлық тіршілік иелеріне эстетикалық тұрғыдан қарау сияқты

қасиеттер қалыптасады. Табиғатқа деген сүйіспеншілік, оған ұқыпты қарау, тірі заттарға қамқорлық жасау табиғатқа деген қызығушылықты арттырып қана қоймайды, сонымен қатар балаларда патриотизм, еңбекқорлық, адамгершілік, ересектердің жұмысын құрметтеу, табиғи байлықты қорғау және көбейту сияқты жақсы мінез-құлық белгілерін қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Воронкевич, О.А. Добро пожаловать в экологию / О.А. Воронкевич. – М., 2005. – 170 с.

2. Иванова, А.И. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду: Пособие для работников дошкольных учреждений А.И. Иванова. – М.: ТЦ Сфера, 2003. – 56 с.

3. Каменева, Н.Г. Мир природы и ребенок: Методика экологического воспитания дошкольников: Учебное пособие для педагогических училищ по специальности «Дошкольное образование» Изд. 2-е, перераб., доп. / 3-е, стереотип. Н.Г. Каменева, Н.Н. Кондратьева, Л.А. Каменева, Изд.: Детство-пресс, 2003. – 319 с.

4. Максимова, Л.И. Теория и методика экологического образования детей дошкольного возраста: Учеб.-метод. Комплекс / Л.И. Максимова. – Якутск: Изд.-во Центра дистанцион. образ. ИРО МО РС (Я), 2002. – 118 с.

М. Мубаракова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.С. Мустафина
***научный руководитель**: магистр педагогических наук, преподаватель г. Павлодар*

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

***Аннотация**. В статье рассматривается актуальная для современного общества тема – роль социального педагога в инновационной деятельности организации образования. Внедрение инновационных методов в деятельность социального педагога, что позволяет научно строить социально-педагогическую деятельность, способствует эффективности в решении задач, стоящих перед социальным педагогом. Применение инноваций в профессиональной практической деятельности, подготовленности к работе с детьми, родителями, и другими социальными партнерами, компетентность в своем мастерстве.*

***Ключевые слова**: социальный педагог, образование, инновационная деятельность, диагностика, адаптация, метод, креативность, технология, инновация.*

***Аннотация**. Мақалада қазіргі қоғам үшін өзекті тақырып – білім беру ұйымының инновациялық қызметіндегі әлеуметтік педагогтың рөлі қарастыры-*

лады. Әлеуметтік педагогтың қызметіне инновациялық әдістерді енгізу, бұл әлеуметтік-педагогикалық қызметті ғылыми тұрғыдан құруға мүмкіндік береді, әлеуметтік педагог алдында тұрған міндеттерді шешуде тиімділікке ықпал етеді. Кәсіби практикалық қызметте инновацияларды қолдану, балалармен, ата-аналармен және басқа да әлеуметтік серіктестермен жұмыс істеуге дайындық, өз шеберлігіндегі құзыреттілік.

***Түйін сөздер**: әлеуметтік педагог, білім беру, инновациялық қызмет, диагностика, бейімдеу, әдіс, креативтілік, технология, инновация.*

***Abstract**. The article deals with an actual topic for modern society – the role of a social pedagogue in the innovative activity of an educational organization. The introduction of innovative methods into the activities of a social pedagogue, which makes it possible to scientifically build social and pedagogical activities, contributes to efficiency in solving the tasks facing a social pedagogue. Application of innovations in professional practice, readiness to work with children, parents, and other social partners, competence in their skills.*

***Keywords**: social pedagogue, education, innovative activity, diagnostics, adaptation, method, creativity, technology, innovation.*

Инновационная деятельность педагога – это необходимая часть образовательного процесса. Изменения, затрагивающие современное общество, не обходят стороной и организации образования. Внедрение инноваций означает необходимость учителей перестроить свою деятельность под меняющиеся условия и использовать нестандартные, новые, креативные приёмы в ходе урока. Работа педагога не должна ограничиваться рамками исключительно старых и проверенных методов, необходимо некоторое новшество. Педагогическая деятельность должна носить творческий характер и вовлекать учащихся в учебный процесс, делая его интересным, эффективным, таким образом, цель преподавания – должна быть не только передача знаний и воспитание подрастающего поколения в новом свете. Сделать предмет интересным помогает инновационный подход педагога в своей педагогической деятельности. Образовательные инновации становятся необходимыми в Казахстане, поэтому выдвигаются две основные задачи, идеи, которые стоят за данным явлением. Во-первых, это определение целей и направлений развития образовательных нововведений, места инноваций в педагогическом процессе, поиск возможностей для воплощения и популяризации идей. Во-вторых – привлечение творческих, талантливых педагогов, готовых придумывать, представлять и продвигать собственные креативные методы. Требуется преодоление технических, финансовых и социальных препятствий ради модернизации учебного процесса.

Использование современных инновационных технологий обеспечит формирование универсальных учебных действий:

1. Информационных – умение искать, анализировать, преобразовывать, применять информацию для решения проблем.

2. Коммуникативных – умение эффективно сотрудничать с другими людьми.

3. Самоорганизации – умение ставить цели, планировать личностные ресурсы.

4. Самообразования – готовность конструировать и осуществлять собственную образовательную траекторию на протяжении жизни, формировать ценности, которые всегда были приняты в обществе – добро, мир, справедливость, терпение, обеспечивая тем самым успешность и конкурентоспособность [1].

Социальный педагог так же вносит свой труд в инновационную деятельность организации образования. Нужно внедрять инновационные методы в деятельность социального педагога обеспечивая экономию сил и средств, что позволяет научно строить социально-педагогическую деятельность, способствует эффективности в решении задач, стоящих перед социальным педагогом. Инновационные методы в работе социального педагога позволяют решать весь широкий спектр задач социальной педагогики – диагностики, социальной профилактики, социальной адаптации и социальной реабилитации.

Овладевая инновационными методами, социальный педагог, применяет приемы, действия и способы для взаимосвязанной деятельности, которые способствуют накоплению позитивного опыта, а также в практико-ориентированном обучении, способствуют логическим операциям, любознательности, познавательной мотивации познавательных действий, умениям анализировать, делать выводы и умозаключения с помощью инноваций.

Хочется отметить, что социальный педагог – это человек, работающий в той или иной сфере деятельности (школа, интернат, институт, детский сад, образовательные центры и т.д.,) который затрагивает человеческие факторы используя инновационные методы, которые аккуратно корректируют психику людей, помогают им в решении ситуации, преодолении барьеров и стереотипов самих себя с помощью различных теоретических, практических и инновационных методов.

Деятельность – специфический вид человеческой активности, направленный на совершенствование окружающего мира и себя самого [1]. Деятельность начинается с того момента, когда индивид начинает выполнять самые примитивные действия. Изначально – игра, в которой обобщённый субъект применяет на себе разноплановые роли, пробует новые виды активности, а затем осуществляется осознанный выбор социальных ролей из всевозможных вариантов.

В структуре инновационной работы социального педагога мы можем выделить организационно-методическую деятельность, которая является анализом и обобщением в методических секциях, семинарах, тренингах, практикумах, конференциях различного уровня по социально-педагогическим проблемам. Поэтому накапливая данные по методам социально-педагогической работы на основе изучения методической литературы и инновационных технологиях мы можем сказать, что оно является пусковым механизмом для будущего инновационного исследования и развития циклов инновационного процесса социального педагога, а именно: зарождение идеи, планирование и моделирование идеи, разработка методов и реализация новшевства.

Работая в образовательных учреждениях, социальный педагог применяет в профессиональной практической деятельности, подготовленности к работе с детьми, родителями, и другими социальными партнерами компетентность в своем мастерстве и для дальнейшей работы следующие подходы к современной организации обучения. На практике интерактивный метод социального педагога может представлять собой: семинар-диспут, групповая дискуссия, дидактическая игра, «мозговой штурм», имитационные тренинги и другие технологии критического мышления.

Давайте дадим определение одному из приемов. Семинар-диспут это коллективное обсуждение какой-либо проблемы с целью установления путей её достоверного решения или одного единого мнения. Семинар – диспут проводиться в форме диалогического общения его участников. Он предполагает высокую умственную активность, прививает умение вести диалог, умения прислушиваться к мнению других учащихся, обсуждать проблему, прийти к компромиссу, анализировать, синтезировать и находить пути решения данной проблемы, делать выводы, защищать свои взгляды и убеждения, четко и доступно излагать свои мысли.

Так же можем рассмотреть инновационные – компьютерные методики обучения в работе социального педагога. Компьютерные инновационные методики обучения – это процессы сбора, переработки, хранения и передачи информации обучаемому (школьнику, студенту, педагогам и т.д.) посредством компьютера. Социальный педагог также, как и другие педагоги должен смело использовать данную методику в своей работе. Инновационные методы работы такие как: видеоконференция, электронный личный дневник социального педагога и психолога, создание своей социальной группы в интернете, введение блога, сайта, дистанционное консультирование, индивидуальная беседа по скайпу являются успешными и современными методами деятельности работы в организации образования.

На примере инновации, создание сайта социального педагога. Он будет создан, специально для социальных педагогов. Авторами сайта будет являться группа социальных педагогов, что определяет специфику оформления и наполнения ресурса. Предпочтение отдается практическим вопросам и проблемам, возникающим в профессиональной деятельности социального педагога. Так же, можно вести блог социального педагога, психолога, а именно портал предназначен для социальных педагогов и школьных психологов. Возможно также использование ресурса школьниками и их родителями и студентами, если блог ведётся на базе университета. На портале портале будут присутствовать тесты, опросники, статьи, видео и аудиоматериалы.

Инновационные процессы в педагогическом образовании получают практическое воплощение в инновационном профессионально-педагогическом образовании, цель которого состоит в подготовке универсальной нравственно зрелой личности, компетентного специалиста с развитой профессиональной культурой, владеющей научным стилем мышления, способной к осуществлению инновационных процессов в профессиональном образовании, производстве, экономике, социуме.

Характерным для профессиональных мотивов является направленность инновационной деятельности социального педагога на воспитанников: стремление стимулировать их к большой активности, стремление развить творческие способности учащихся и др. На реализацию инновационной деятельности в случае профессионального мотива значительное влияние оказывает уровень творческого потенциала самого социального педагога.

Творчество в деятельности выступает как один из главных способов самореализации, самоактуализации, позволяя осуществлять выбор из многих путей «возможности роста» (А. Маслоу). Такую деятельность отличает высокий уровень восприимчивости новшеств, постоянный поиск себя в этом новом, потребность в создании нового видения различных форм социально-педагогической деятельности, способность и готовность к восприятию нового [2].

В заключении хотелось бы отметить, что сегодня, в современном мире практически нет, не одной сферы в обществе, которая в той или иной степени не была бы охвачена инновационными методами и процессами. Социальная сфера, одна из тех сфер, где просто необходимы инновации, социальный педагог входит в социальную сферу и является ее частью, значит, что роль социального педагога в инновационной деятельности организации образования имеет свой огромный вклад. Ведь инновации – это движение вперед, поиск новых

более эффективных, рациональных путей решения поставленных вопросов. Использование инновации в работе социального педагога требуют больший затраты сил, времени, но она делает интеллектуальное развитие, повышает профессиональный уровень педагога. Педагогам нужно стремимся к успеху, кроме этого, должны быть интересны нашим детям. Для этого мы тоже должны самообразовываться и не жалеть времени и сил на это.

Список использованных источников

1. Боголюбов, Л.Н. Социальная сфера // Обществознание 10 класс / Л.Н. Боголюбов. – Москва, 2009. – 162-164 с.

2. Бабаева, О.С. Инновационные технологии в деятельности социального педагога // Материалы V Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум».

3. Саморегуляция – её виды и функции, эффективные методы // PsyLogik.ru – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://psylogik.ru/90-samoreguljacija.html

У.Д. Мурсалимова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
А.Б. Дузелбаева
***научный руководитель**:*
доктор наук, профессор, г. Павлодар

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ С УЧЕТОМ МЕЖПОЛУШАРНОЙ АССИМЕТРИИ ГОЛОВНОГО МОЗГА

***Аннотация**. В статье рассматривается проблема функциональной асимметрии мозга и ее взаимосвязь с особенностями обучения детей школьного возраста. Рассмотрены типы функциональной ассиметрии с учетом половой принадлежности и онтогенеза. Представлена методика обучения детей на основе учета межполушарной ассиметрии головного мозга.*

***Ключевые слова**: теория мозговых основ психической деятельности, функциональная асимметрия мозга, доминантное полушарие, латерализация, восприятие, мышление, успешность обучения.*

***Аннотация**. Мақалада мидың функционалды асимметриясы және оның мектеп жасындағы балаларды оқыту ерекшеліктерімен байланысы қарастырылады. Сонымен бірге жыныстық және онтогенезді ескере отырып, функционалды асимметрияның түрлері қарастырылады. Мидың интерполярлы асимметриясын ескере отырып, балаларды оқыту әдістемесі ұсынылған.*

***Кілт сөздер**: психикалық белсенділіктің, ми негіздері теориясы, мидың функционалдық ассиметриясы, доминантты жартыша, латерализация, қабылдау, ойлау, табысты оқыту.*

***Abstract**. The article deals with the problem of functional asymmetry of the brain and its relationship with the peculiarities of teaching school-age children. The types of functional asymmetry are considered, taking into account gender and ontogenesis. The method of teaching children on the basis of taking into account the interhemispheric asymmetry of the brain is presented.*

***Keywords**: theory of the brain foundations of mental activity, functional brain asymmetry, a leading hemisphere, lateralization, perception, mind, successful learning.*

В настоящее время индивидуальные особенности восприятия и, как следствие, мышление ребенка, связанные с межполушарной асимметрией, редко учитываются в системе образования. Следует признать, что большинство педагогов не берут во внимание психофизиологические особенности ученика. Несмотря на то, что практика обучения любого специалиста, которому пришлось бы работать с детьми, предполагает формирование компетенций, направленных на учет особенностей развития ребенка [1].

Именно в начальной школе происходит наиболее активное развитие одного из важнейших свойств индивидуальности – функциональной асимметрии мозга, которая определяет принципы работы восприятия, запоминания, стратегию мышления, личностные особенности и эмоциональную сферу человека [3].

За последние годы теория функциональной асимметрии полушарий головного мозга прошла ряд этапов развития, и был накоплен важный теоретический и практический материал. Однако в реальной работе педагогов, психологов дошкольных и школьных учреждений редко учитываются данные об индивидуальном профиле функциональной асимметрии мозга ребенка, по которым можно определить особенности протекания ряда психических процессов. Только в отдельных случаях рассматривается леворукость и праворукость. Однако внимание к особым потребностям левшей в относительно праворуком мире – это далеко не все, что нужно отметить.

Отсутствие комплексного психолого-физиологического обеспечения приводит к внедрению неэффективных инноваций в сфере образования. Следовательно, для всестороннего развития способностей подрастающего поколения педагогу, особенно учителям начальных классов, желательно умело использовать в процессе обучения и воспитания знания о теории мозговых основ психической деятельности, созданной А.Р. Лурией. Это дает исключительную возможность, изучить соотношения сигнальных систем, определить доминирующий тип мышления, и в конце концов организовать адаптивно-развивающую (или коррекционно- развивающую) индивидуальную программу [2].

Упрощая схему индивидуального профиля функциональной асимметрии полушарий, выделим три основных типа организации мозга:

левополушарный, правополушарный и равнополушарный [4]. Зная тип межполушарной асимметрии, моторной и сенсорной латерализации, можно объяснить нетерпеливым родителям и преподавателям, почему не лишенный способностей первоклассник не радует успехами.

Рисунок. 1. Специфика функциональной симметрии-асимметрии полушарий головного мозга

Также не стоит забывать, что становление межполушарной асимметрии имеет возрастные особенности и половые различия, которые необходимо всегда учитывать. [5]

Таблица 1. Половые и возрастные особенности функциональной ассиметрии мозга [3]

Девочки	Мальчики
– правый профиль асимметрии выявляется чаще; – быстрее формируется правый профиль мозга; – до 10 лет девочки лучше запоминают цифры и решают задачи, превосходят в речевых способностях; – в возрасте 7-8 лет девочки успешнее решают словесные задания; – до 13-ти лет сохраняют определенную пластичность мозга, эквивалентность его половин	– чаще выявляется смешанный профиль; – медленнее формируется правый профиль мозга; – у мальчиков уже в к 6-летнему возрасту правое полушарие специализируется в формировании пространственных представлений, воображения, поэтому мальчики лучше ориентируются в пространстве, чем девочки; – в возрасте 7-8 лет мальчики успешнее решают наглядные задания;

В пределах указанного возраста происходят важные изменения в развитии высших психических функций. Происходит серьезная реорганизация – переход от визуального типа мышления к абстрактному мышлению. И этот переход дается легко не всем детям.[5]

В современной системе образования не считается, что ребенок школьного возраста может не быть готов работать с абстрактными категориями. Да, они учитывают такие факторы, как:

– уровень готовности к обучению;

– состояние здоровья ученика;

– особенностей темперамента и характера ученика;

– профессиональные намерения ученика;

– образовательные потребности школьников и запросы родителей.

Но этого недостаточно для эффективной реализации успешного обучения детей [3].

Становится очевидным тот факт, что традиционная система принципов обучения будет более эффективной, если на практике учитывать наличие и степень выраженности функциональной латерализации полушарий головного мозга.

Таким образом, рассмотрим организацию учебной деятельности с учетом психофизиологических особенностей учащихся на трех основных этапах: создания мотивации к обучению, организации учебной деятельности и результативном.[4]

Таблица 2. Мотивационный этап.

Мотивационный этап	*Правополушарные учащиеся.*	*Левополушарные учащиеся*
Пространственная организация	Рабочая полусфера – левая	Рабочая полусфера – правая
Цветовая организация	Светлая доска – темный мел	Темная доска – светлый мел
Условия, необходимые для успешной учебной деятельности	Гештальт (образы) Контекст. Связь информации с реальностью, практикой Творческие задания Эксперименты Музыкальный фон Речевой и музыкальный ритм	Технология Детали Абстрактный линейный стиль изложения информации Неоднократное повторение учебного материала Тишина на уроке Неоднократное повторение материала
Формирование мотивации	Завоевание авторитета Престижность положения в коллективе Установление новых контактов Социальная значимость деятельности	Стремление к самостоятельностиГлубина знаний Высокая потребность в умственной деятельности Потребность в образовании

Таблица 3. Операционный этап

Операционный этап	*Правополушарные учащиеся*	*Левополушарные учащиеся*
Восприятие материала	Целостное Интонационная сторона речи Визуалы (зрительное)	Дискретное (по частям) Смысловая сторона речи Аудиалы (слуховое)
Переработка информации	Быстрая Мгновенная	Медленная Последовательная
Интеллект	Невербальный Интуитивный	Вербальный Логический
Деятельность	Приверженность к практике	Приверженность к теории
Эмоции	Экстравертированность Отрицательные (страх, печаль, гнев, ярость)	Интровертированность Положительные (радость, чувство наслаждения, счастья)
Память	Непроизвольная Наглядно-образная Визуальная и мышечная	Произвольная Знаковая Слуховая
Мышление	Наглядно-образное Оперирование образами Спонтанное Эмоциональное Интуитивное Трехмерное (в пространстве)	Абстрактно-логическое Оперирование цифрами, знаками Формальное Рациональное Программируемое Двумерное (на плоскости)
Творчество	Об разы Эмоции Чувства Ритм	Ноты Технология Структура Инструменты

Таблица 4. Результативный этап

Результативныйэтап	*Правополушарныеучащиеся*	*Левополушарные учащиеся*
Самоконтроль	Не контролируют правильность речи, смысловые пропуски Свободная конверсация	Высокий самоконтроль речи Высокий самоконтроль изложения материала
Характерные ошибки	Ударные гласные Ошибки в словарных словах. Пропуски букв, описки Имена собственные пишут со строчной буквы	Безударные гласные в корне Пропуск мягкого знака Написание лишних букв Замена одних согласных другими Падежные окончания
Методы проверки	Устный опрос Задания с ограниченным сроком выполнения Вопросы «открытого» типа (собственный развернутый ответ)	Решение задач Письменные опросы с неограниченным сроком выполнения Вопросы «закрытого» типа (выбрать готовый вариант ответа)

На основании вышеизложенного можно сделать вывод , что для успешного обучения, педагог должен представлять себе основные характеристики обучаемого – его способность воспринимать материал, запоминать, перерабатывать, использовать его при решении различных задач, чтобы эффективно применять эти знания на практике.

Список использованных источников

1. Сластенин, В.А. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 276 с.

2. Лурия, А.Р. Мозг человека и психические процессы / А.Р. Лурия. – М.: Педагогика, 1970. – 496 с.

3. Потапов А.С. Нейропедагогическое обоснование комфортного обучения ребенка. – Волгоград-Новосибирск, 2004. – 102 с.

4. Ульянова, Ю.А. Методические рекомендации для педагогов, специалистов образовательных учреждений, родителей. «Использование нейропсихологического подхода в организации обучения детей с ограниченными возможностями здоровья» / Ю.А. Ульянова. – Новокуйбышевск, 2008.

5. Хомская, Е.Д. К проблеме типологии индивидуальных профилей функциональной асимметрии мозга / Е.Д. Хомская, И.В. Ефимова // Вестник МГУ, сер. 14. – Психология, 1991. – №4. – 54 с.

А.К. Мухатаев
магистрант НАО
«Университет имени Шакарима», г. Семей
А.К. Мухатаева
***Научный руководитель**:*
магистр педагогических наук, г. Семей

ОБРАЗОВАНИЕ КАК РЕСУРС СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

***Аннотация**. В статье рассматриваются образование как одно из важнейших систем общества, экономический рост государства.*

***Ключевые слова**: образование, экономика, ресурс, развитие, государство, знание, инновация.*

***Аңдатпа**: Мақалада білім беру қоғамның маңызды жүйелерінің бірі ретінде, мемлекеттің экономикалық өсімі туралы талқыланады.*

***Түйінді сөздер**: білім, экономика, ресурс, даму, мемлекет, білім, инновация.*

***Annotation**: The article deals with education as one of the most important systems of society, the economic growth of the state.*

***Key words**: education, economy, resource, development, state, knowledge, innovation.*

Образование является одной из важнейших подсистем социальной сферы государства, обеспечивающей интеллектуальный потенциал общества, а значит, экономический и научно-технический прогресс. Экономический рост государства в основном отождествляется с профессиональными качествами ее трудовых ресурсов. Сегодня Казахстан стоит перед большими вызовами и необходимостью проведения преобразований.

Страна перестраивается на рельсы инновационной экономики, международной конкурентоспособности, глобализации. Елбасы Республики Казахстан отмечал, что «…страна движется к постиндустриальному миру, в котором правит триада «образование – наука – инновации»… Знания мы рассматриваем как экономический ресурс государства, фактор производства. Мы последовательно модернизируем национальную систему образования, приближая ее к международным стандартам». Но любая модернизация предполагает как изменение существующего положения, так и закладку нового фундамента для будущего. Это не только новые политические и экономические изменения, но и формирование людей с новым мышлением, способных работать в изменившихся условиях. Если рассмотреть мировой процесс конкурирования, то его упрощенно можно представить следующим образом: страна, которая производила лучший товар, обеспечивала себе лидерство и процветание. Далее процветающие страны пришли к тому, что лучше обладать машинами и оборудованием для производства товаров и это стало более важной, приоритетной задачей, так как задача производства товаров отпала сама собой. Таким образом, третьим этапом конкурирования стало конкурирование за технологии. В это же время мировые лидеры приходят к пониманию того, что еще более перспективной идеей является конкурирование за знания, т.е. за образовательные системы. И ведущие страны конкурируют уже не столько за технологии, сколько за системы образования, и привлечение в нее талантливой молодежи. Ведь они потом, как по цепочке, создадут и нужную технологию, нужное оборудование и нужный товар для жизни своей страны. Наша экономика решает вопросы индустриализации и перехода к постиндустриальному миру, т.е. формирует фундамент третьего уровня. Однако наши вузы, включившись в исследовательские программы, могут быстро перенять передовые идеи и начать формировать своих ученых, способных создавать новые технологии в доступных для нас областях.

Вспомним этимологию слова «студент»: оно произошло от латинского слова «studiare», что означает «изучать», «рассматривать» путем поиска и добывания знаний. К сожалению, существующая

ситуация передачи знаний в образовательном процессе обесценивает первоначальное назначение студенчества и академической среды. Образовательная парадигма передачи устаревающих знаний и дефицита трансферта новых знаний из научно-исследовательской среды поставлена на рельсы массовой штамповки дипломов.

В результате, выпускники многих вузов остаются неконкурентоспособными на рынке труда и оказываются неготовыми принять вызовы глобальной экономики. Но, вместе с тем, налицо низкая результативность деятельности большинства НИИ и лабораторий, слабая коммерческая значимость проводимых исследований, недостаточны связи с казахстанскими и ведущими зарубежными лабораториями, центрами, промышленными предприятиями и компаниями. Модернизация экономики, объявленная Президентом, для нас означает не только развитие новых производств, это означает развитие новых форм социальной жизни. В этой связи в новом свете выступает роль университета как социального института, формирующего новые установки, ценностные ориентиры и жизненные эталоны и университетское и научное сообщество должны начать меняться первыми. Университеты всегда заняты формированием нового поколения образованных людей, они все время должны «толкать» время вперед. Университеты как «агенты преобразования мира» создают будущее, это аксиома, доказанная всем предшествующим опытом развития человечества. Должно быть четкое осознание того, что то поколение, которое есть сейчас, сформировано нами, и если нас что-то не устраивает в уровне развития страны, то это значит, что мы как университет, несем за это ответственность и, главное, должны начать изменяться сами.

В настоящее время идет процесс интенсивного развития и обновления знаний. Мы приходим к ситуации, что молодое поколение знает больше, и оно более восприимчиво к новым формам жизни (технологической, информационной, социальные сети и пр.). И эта ситуация будет только усиливаться. Именно поэтому, чтобы распространение эффективных форм социальной жизни, распространение знаний и вместе с этим, модернизация, не останавливались и проходили гармонично, необходимо осознание роли вуза – он должен стать местом, физической и виртуальной площадкой, способной обеспечить гармоничную связь «образование-наука-инновации».

Отличительной особенностью ведущих университетов мира заключается в том, что они являются крупными экономическими субъектами, предоставляющими рабочие места и обеспечивающими социальную занятость значительной части населения городов, в которых они расположены. Таким образом, для того чтобы выпускники

становились социальными лидерами в современных условиях, им необходимо предоставлять качественное образование на всех этапах обучения и готовить к эффективным действиям на международной экономической арене с очень высокой конкуренцией. Решение этой задачи требует изучения зарубежного опыта по актуальным вопросам качества образования и создания международных образовательных программ, которые могли бы дать студентам навыки международного взаимодействия и опыт общения с учеными ведущих университетов зарубежных стран.

Список использованных источников

1. Назарбаев, Н.А. Интерактивная лекция «Казахстан на пути к обществу знаний» / Н.А. Назарбаев. – Астана, 2012.

2. Василенко, Н.В. Управление образованием: институциональный подход [Электронный ресурс] / Н.В. Василенко. – СПб.: ГОУ ИПК СПО, 2009. – 300 с.

А.М. Сламбекова
7М01112 - Педагогика және психология мамандығының
2 курс магистранты Павлодар қ.
***Ғылыми жетекші**: п.ғ.к., қауымдастырылған профессор*
З.Ш. Шавалиева
Павлодар педагогикалық университеті

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

***Аңдатпа**. Бұл мақалада білім беру үдерісінде жаңа инновациялық әдістер мен ақпараттық технологияларды қолдану мүмкіндіктері қарастырылған. Оқытуда жаңа инновациялық технологияларды қолданудың студенттердің ақпараттық білімділігі мен қабілеттілігін жетілдіруде, біліктіліктің қазіргі талаптарға сай болуына байланысты көкейкесті мәселелері қарастырылған.*

***Кілттік сөз**: технология, ақпараттық технология, тұжырым, инновация, құндылық, ұстаным.*

***Аннотация**. В данной статье рассматриваются возможности применения информационных технологий и метода новых инноваций в процессе обучения. Актуальность данной проблемы заключается в необходимости внедрения новых инновационных технологий обучения данного предмета. В данной статье автор рассматривает актуальные проблемы инновационных приемов в процессе обучения.*

***Ключевые слова**: технологии, информационные технологии, концепции, инновации, ценности, принципы.*

***Abstract**. In this article we discuss the possibility of using information technologies and the methods of new innovations in learning process. This article is dedicated to innovative technologies of teaching the subject in educational institutions of the country. The author tried to solve the problems at introduction of these methods in the process of students' training. In the article the advantages of innovative approach in comparison with the traditional forms of students' education are reasonable shown.*

***Keywords**: technologies, information technologies, concepts, innovations, values, principles.*

Қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі – оқу үрдісіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу, білім беруді ақпараттандыру болып табылады. Ақпараттық технологияларды сабақта қолданудың негізгі мақсаты: біртұтас білімдік ақпараттық ортаны құру, жаңа ақпараттық технологияны қолдану, әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыру. Бұл турасында Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті-ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» – деп көрсетілген. Осы тұжырым білім беру жүйесін ақпараттандырудың мақсаты болып табылады. Бұл өз кезегінде білім беру жүйесін инновациялық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді. Осыған сәйкес сабақ үдерісінде жаңа ақпараттық және инновациялық технологияларды қолдана отырып сабақ өткізу, жан-жақты, білімді, өмір сүруге бейім, өзіндік ой толғамы бар, өзінің пікірін білдіруге және өзінің іс-әрекеті мен өмір сүріп отырған қоғам үшін жауапкершілігін түсінуге қабілетті, отбасындағы, қоғамдағы, еңбек ұжымындағы әлеуметтік ролін сезінетін, өздігінен дамуға ұмтылатын, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру – бүгінгі ұстаздардың алдында тұрған міндет.

Жоғары оқу орындарында білімнің сапасын көтеру студенттердің кәсіби біліктіліктерін, ойлау мәдениетін қалыптастыру, жеке тұлғаның ішкі әлемін, өзіндік түсінуін, өзіндік дамуын қамтамасыз ету, оқытуда белгілі бір нәтижеге жету мақсатында ғалымдар оқыту үдерісінде инновациялық технологияларды пайдалану мәселесін алдыңғы қатарға қойып отыр [1, 27 б.].

Технология ұғымы жаңа, жаңаша тұрпатта инновацияға байланысты педагогика ғылымының құрамына енді.

Алайда оқытудың жаңа инновациялық технологияларын қолдану арқылы студенттердің ойлау қабілеттірен арттырып, ізденушілігін дамытып қана қоймай, құзыреттілігін қалыптастырып, шынайы дерек көздерінен мәліметтерді жинақтау – ең негізгі мақсат болып айқындалады. Инновациялық технологияларды пайдалану арқылы жоғары оқу орындарындағы сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, оқытушының рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми– педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, студенттердің құзыреттілігін қалыптастыру, инновациялық технологиялар мен оқыту әдістері арқылы студенттерді ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адмгершілікке, имандылыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу.

Жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз – білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру процесі. Бұл процесті іске асыруда негізгі құрал компьютер болып табылады. Компьютер – білім беру ісіндегі бұрын шешімін таппай келген жаңа, тың дидактикалық мүмкіндіктерді шешуге мүмкіндік беретін зор құрал. Жаңа ақпараттық технологияның негізгі ерекшелігі – бұл студенттерге өз бетімен немесе бірлескен түрде шығармашылық жұмыспен шұғылдануға, ізденуге, өз жұмысының нәтижесін көріп, өз өзіне сын көзбен қарауына мүмкіндік береді. Ол үшін оқытушы өткізетін сабағында студенттің сабаққа деген қызығушылығын арттырып, бүгінгі заман талабына сай білім беруі керек. Бұл мұғалімнен шығармашылық ізденісті, үлкен сұранысты талап етеді. Жаңа ақпарттық технологияны сабақта пайдаланудың тиімділігі студенттердің еркін ойлауына мүмкіндік береді, ақыл-ойын дамытады, шығармашылық белсендігін арттырады, ұжымдық іс-әрекетке тәрбиелейді; жан-жақты ізденушілігін арттырады. Заманауи ақпараттық құралдармен және инновациялық әдістермен жұмыс істеу студенттерді ұқыптылыққа, нақтылыққа, берілген тапсырмалардың нәтижелі орындалуына, басты мәселеге назар аудара білуге, дұрыс шешім қабылдай алуға тәрбиелейді. Оқытудың инновациялық әдістері мен ақпараттық технологияларды пайдалану – педагогикалық іс-әрекеттердің мазмұны мен формасын толықтыру негізінде оқыту үрдісін жетілдірудің бірден бір жолы. Компьютерлік желілерді, интернет жүйесін, электрондық оқулықтарды, мультимедиалық технологияларды, қашықтан оқыту технологиясын пайдалану оқу орындарында ақпаратты-коммуникациялық технологиялар кеңістігін құруға жағдай жасайды. Информатика сабағында инновациялық әдістер мен ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы студенттердің ақпараттық құзіреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану студенттердің

білім беру үрдісінде пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, жылдам ойлауға машықтандырады, ой-өрісі мен дүниетанымын дамытуға мүмкіндік береді [2, 47 б.].

Ақпараттық құзіреттілікті қалыптастырудан күтілетін нәтиже жаңа заманға сай ақпараттық мәдениеті мен құзіреттілігі қалыптасқан, теориялық білімдерін іс жүзінде қолдана алатын, информатика пәнін басқа пәндермен байланыстыра алатын жеке тұлға қалыптастыру. Олай болса, қоғамның әрбір мүшесі ақпаратты сауатты, ақпараттық мәдениеті мен ақпараттық құзыреттілігі дамыған тұлға болуы қажет. Қазіргі кезде сабақтарды ақпараттық технология мен кіріктірілген оқыту технологиясын байланыстыра өту өте тиімді нәтиже береді. Мұнда компьютерді мұғалім косымша материалдар, әртүрлі анықтамалық мәліметтерден акпараттар беру үшін көрнекі құрал ретінде пайдалана алады. Мұндай мәліметтерге физикалық және математикалық формулалар, физикалық және математикалық шамалар, графиктер, схемалар, иллюстрациялар, физикалық құбылыстардың динамикалық бейнесі және т.б. жатқызуға болады. Жаңа акпараттық технология құралдарын информатика пәнінің кіріктірілген сабақтарында пайдалану, студенттердің шығармашылық, интеллектуалдық қабілеттерінің дамуына, өз білімдерін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Компьютерлік техниканың дидактикалық мүмкіндіктерін педагогикалық мақсаттарға қолдану, білім мазмұнын анықтауда, оқыту формалары мен әдістерін жетілдіруде жақсы әсерін тигізеді. Ақпараттандырудың негізгі міндеттерінің бірі – жаңа материалды баяндауда, үйрету бағдарламаларын қолдану арқылы виртуальды лабораториялық жұмыстарды жүргізу барысында, баяндалған материалды бекіту және т.б. мақсаттарда компьютерді оқыту құралы ретінде қолдану Әрбір мұғалімнің негізгі мақсаты – сабақ сапасын көтеру, түрін жетілдіру, студенттердің сабаққа деген қызығушылығын арттыру, олардың ізденуін, танымын қалыптастыру. Осы мақсатта информатика, математика, физика пәндерінен сабақ өткізуді әртүрлі әдістермен кіріктірілген сабақ ретінде жүргізуге болады. Оқу-тәрбие үрдісінің сабақта дұрыс жүргізілуі үшін әр алуан оқыту әдістәсілдерінің тиімдісін таңдап алуға көп көңіл бөлу керек.

Сабақ барысында студенттерді біліммен қаруландырып қана қоймай оларды қисынды ойлау, есте сақтау қабілеттерін дамыту үшін оқушылардың шығармашылық ізденісін, тапқырлығын, зеректігін, ойлауға икемділігін, өмірге ғылыми көзқарасын дамытуға негізделген тақырыптан тыс экологиялық ойындар, викториналар шешу, кроссвордтар құрастыру, логикалық есептер шығарту арқылы да пәнге деген қызығушылығын арттырып, пән аралық байланысты нығайту

қажет [3,25 б.]. Сонымен, ақпараттық технология негіздерінен алған білімі арқылы:

1. Студенттің пәнге деген қызығушылығы артады, құлшынысы оянады;
2. Шығармашылық қабілеттері артады;
3. Жылдам ойлауға машықтанады, білім сапасы артады;
4. Студенттер өз бетімен жұмыс жасауға дағдыланады;
5. Экологиялық сауатты болуға үйренеді;
6. Экологиялық зиянсз технологияны меңгеруге ұмтылыс пайда болады.

Сабақта студенттердің өз бетінше жұмыс жасау дағыдыларын дамыту, орындаған тапсырмаларының дұрыстығын өз бетінше тексеріп, қорытынды жасай білетін тұлға қалыптастыру мақсатында жаңа ақпараттық технологиялық әдістерді кеңінен қолдану өте қажет. Осы тұрғыда сабақты пәнаралық байланыс арқылы өткізу үлкен мәнге ие болады. Себебі, пәнаралық байланыстың міндеті – студенттің бір пәннен меңгерген білім іскерлігін, дағдыларын екінші жақын пәндерде орынды қолдана білу, соған ойлау қабілетін салыстыру, өз бетінше жете білу. Соның бір айғағы сабағында зертханалық жұмыстарды компьютер арқылы виртуальды лаборатория түрінде өткізіп, алынған нәтижелерді компьютерде арнайы бағдарламамен статистикалық талдап, нәтижесін график немесе диаграмма түрінде көрсетуге болады [4, 11 б.]. Оқытудың әдіс-тәсілдерін тиімді таңдап алу оқытуда табысқа жетуге негіз болады, әрі сабақтың тиімділігі мен сапасын барынша арттыруға мүмкіндік береді. Студенттерге терең білім беру үшін оқытушы пәнді жетік меңгеріп, оны студенттерге ғылыми тұрғыдан негіздеп, қарапайым тілмен, өмірмен байланыстыра отырып бере білуі қажет, олардың жас ерекшеліктеріне қарай жеке бастарының психологиясын білуі абзал, ғылым мен педагогика саласындағы жаңалықтарды үнемі пайдаланып отыруы тиіс. Сонымен бірге ақпараттық технологияларды математика, физика, информатика сабақтарында жаңа тақырыпты өткенде, өзіндік жұмысты тексеру кездерінде, аралық және қорытынды бақылау сабақтарында қолдану өте тиімді. Сабақ кезінде слайд-фильмдерді, бейне-сабақтарды пайдалану дәстүрлі әдістермен салыстырғанда, сабақтың көрнекілігін, тиімділігін, ақпараттың өте жоғары деңгейін қамтамасыз етеді және уақыт үнемдеуге мүмкіндік береді. Сонымен, ақпараттық технологиялар мен инновациялық әдістерді біріктіріп білім беру студенттердің логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыруға және ақпараттық сауатты болып өсулеріне ықпал етеді.

Бүгінгі білім берудің нәтижелігі білімді игеру сапасын бақылаудың тиімді жолдарын таңдау, студенттердің өз білімдерін жетілдіріп, ғылыми, кәсіптік және іскерлік қызметтерінде пайдалана білуін талап етіп отыр. Білімді терең, нақты меңгеруі студент үшін өз біліміне деген сенімділік, шапшаңдық, реттілік қасиеттерін дамытады, яғни білімінің сапасын анықтайды [5, 83 б].

Студент пен оқытушы арасында жаңа білімді игеру барысында, сенімді қарым-қатынастың қалыптасуын талап етеді. Оқытушылар оқу пәніне деген жауапкершілігін арттырып, өзінің біліктілігін жоғарлату жолында үздіксіз ізденісте болуы қажеттігі айтылған. Теориялық материалдың практикамен байланысы, тәжірбиелік сабақтың мазмұны, дәрісте оқытылған материал мазмұнына сәйкес әрбір сабақтың тиімд тиімділігін және қолданбалы бағытын арттыру, студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыру оның мазмұнын дұрыс таңдау, іскерлік пен машықты қалыптастыру, оқу үдерісіндегі студенттердің өздік жұмыстарының маңызындылығын арттыру үшін білімді бақылау экспериментті жүргізіп отыру өте тиімді үрдіс. Осындай талдау нәтижелер студенттердің танымдық іс-әрекет белсенділігін және дербестігін анықтайтын білім мен біліктілігін жетілдіру үшін маңызды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. »Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Елбасының Қазақстан халқына жолдауы. 14.12.2012 ж. // Егемен Қазақстан газеті. 23 ноябрь 2013 жыл.

2. Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңы.

3. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.

4. М. Құбашева... Жаңа ақпараттық технологиялармен оқыту.// Информатика негіздері. – 2010. – №5. – 6 б.

5. Р. Көбенғалиева Білім беруде ақпараттық технологияны насихаттау // Информатика негіздері. – 2012. – №5. – 9-10 б.

А. Сакиянова, А. Айтжан
студенты Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
М.Т. Хасенова
научный руководитель:
старший преподаватель ВШП, г. Павлодар

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ОБНОВЛЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *Одной из самых актуальных и социально значимых задач, стоящих перед нашим обществом сегодня, является поиск путей обновления содержания образования. Ключевые фигуры педагог – компетентный специалист, владеющий всем арсеналом средств, социально зрелая, творческая личность, способная и стремящаяся к профессиональному самосовершенствованию и учащийся стремящийся получить качественное образование.*
Ключевые слова: *обновленная программа обучения, фундаментальная грамотность, инновационные методы обучения*

Аңдатпа. *Бүгінгі таңда біздің қоғам алдында тұрған ең өзекті және әлеуметтік маңызды міндеттердің бірі-білім беру мазмұнын жаңарту жолдарын іздеу. Негізгі тұлғалар мұғалім-бұл құралдардың барлық арсеналына ие, әлеуметтік жетілген, шығармашылық тұлға, кәсіби өзін-өзі жетілдіруге қабілетті және ұмтылатын және сапалы білім алуға ұмтылатын білікті маман.*
Түйінді сөздер: *Жаңартылған оқу бағдарламасы, іргелі сауаттылық, оқытудың инновациялық әдістері*

Abstract. *One of the most relevant and socially significant the challenges facing our society today is to find ways to update the content of education. Key figures teacher – a competent specialist who owns the entire arsenal socially mature, creative person, capable and aspiring to professional self-improvement and a student seeking to get a quality education. The teacher of a new formation is a spiritually developed, creative person who has the ability to reflect, professional skills, pedagogical gift and desire for the new.*
Keywords: *Updated training program, Fundamental Literacy, Innovative teaching methods.*

В процессе реформирования страны, претерпевает изменения и система образования. Нынешняя реформа основана на переходе образования, на обновленную систему, которая основывается на формировании фундаментальной грамотности школьников, а так же абсолютно новой системы оценивания знаний учащихся.

Внедрение обновленной системы образования вызывает ряд вопросов, таких как «В чем принципиальное различие новой программы от предыдущей?». Рассмотрев, проанализировав новую программу можно сделать следующие выводы.

Новая программа акцентирует роль школьника в качестве субъекта, как личности способной самостоятельно добывать знания, через мыслительную активность. То есть задача учителя от уровня воспроизведения информации школьником, перейти на новую ступень формирования навыков анализа, синтеза, оценки.

Таким образом, перед преподавательским составом встает вопрос «Какова роль учителя?», «Какие необходимо применять методы и приемы для эффективного обучения?», «Как построить урок, что бы добиться поставленных целей и задач? «.

Обновленная программа рекомендует использование метода «от конца к началу», то есть «обучение с планируемым, ожидаемым результатом». Для достижения необходимых результатов, учителю необходимо применение таких методов и приемов, которые способствовали бы формированию необходимых качеств. А значит, при применении активных методов обучения, необходимо использование коммуникативных заданий, способствующих формированию коммуникативных качеств. Приветствуется как индивидуальная работа, так и групповая. Ведь через такую форму обучения у школьников воспитываются такие качества, как взаимоуважение, взаимопомощь, но наряду с этими качествами формируются способность отстаивания своей точки зрения, а значит ораторские способности, умение убеждать и отставать свою точку зрения.

Творческие способности присущи всем людям, особенно ярко они могут проявляться именно в школьный период. Для этого используют игровые моменты, ситуации, т.е. обучение через проигрывание.

Для современного поколения необходимо критическое, не стандартное мышление и способность принимать решение, с этой целью учителям рекомендуют применять открытые задания, способствующие активизировать мыслительную деятельности, предусматривающие вопросов с неоднозначными ответами и с нахождением нестандартных решений. Роль учителя в данной ситуации это координатор образовательного процесса. Немало важная роль отводится исследовательской работе, где школьники сами ищут ответы на поставленные вопросы. При данной форме работы обучающиеся развивают такие качества, как мыслительная активность, способность анализировать, творческое, критическое мышление, самостоятельно принимать решения.

Таким образом, перед преподавательским составом встает вопрос, о методах обучения, позволяющие формировать и развивать необходимые качества, знания, умения и навыки. На ряду с традиционной формой обучения, широкое применение нашли и инновационные

методы. Инновационные методы дополняют консервативный способ обучения. Нетрадиционные формы обучения позволяют активизировать деятельность школьника, а значит и способствуют повышению познавательной активности, который как движущая сила способствует формированию и остальных необходимых качеств для развития компетентностной личности, а так же помогает учителю интересно организовать и провести учебный процесс. В таком обучающем процессе учащийся из позиции пассивного потребителя информации переходит на новый уровень – участника учебного процесса. И как результат, возникает обратная связь, что позволяет учителю оценить уровень усвоения материала, создается благоприятная психологическая атмосфера, формирующая мотивацию к обучению, самообучению, а так же эффективному выполнению заданий. Процесс, координации деятельности школьника, дает учителю возможность не только направлять, координировать учебный процесс, но проводить работу над ошибками, через конкретные рекомендации.

Преподаватель при такой форме работы формирует у школьников самоуверенность, взаимоуважение, взаимовыручку, доверие, коммуникативные качества, способствует саморазвитию и самореализации, эмоциональной устойчивости.

Так, что же необходимо для организации эффективного урока:

– применение разнообразных форм обучения

– рациональное использование времени на уроке

– применение элементов проблемного обучения, через который школьники самостоятельно добывают необходимые знания, т.е. идет процесс самообразования

– применение информационно-коммуникативных средств обучения, позволяющие компенсировать недостаток наглядных средств и позволяющие повышать компьютерную грамотность

– познавательный интерес учащихся к изучаемому предмету, ведь только интерес, активирует учебный процесс школьника

При правильной организации урока, постановке необходимых целей и задач, образовательный процесс способствует формированию у учащихся критического мышления, развития функциональной грамотности, научно-исследовательских навыков.

Еще один аспект обновленной системы образования – это критериальное оценивание.

Критериальная шкала позволяет на основе сравнительного анализа усвоенных результатов обучения (знаний, умений, навыков) и ожидаемыми результатами произвести оценивание учащихся. Через оценивание производиться оценка учебных достижений. Критериальное оценива-

ние, в отличие от традиционной формы, имеет преимущество – более объективного определения уровня учебных достижений, таким образом оно позволяет получить наиболее объективную информацию.

Какова необходимость перехода на критериальное оценивание? На что направлено критериальное оценивание? Один из них –это поддержка учителя в классе. Положительное влияние учителя на деятельность всех учащихся; Объективная рефлексия преподавания учителя; Планирование дальнейшей деятельности педагога.

Обновленная программа обучения ставит цели учебного процесса, языковые, реализуется межпредметная связь, реализуется направление по внедрению и применению инновационных, активных, информационных технологий. Рекомендуется пересмотреть планирование, организацию, целепологание этапов урока. Урок имеет три этапа: Начало урока – мотивация, актуализация знаний и целеполагание; Основная часть – постановка проблемы, формирование знаний и развитие навыков, относящихся к целям урока, через анализ и обработку информации, исследование, практическую работу, решение проблемных ситуаций. Конец урока – обсуждение, обратная связь, рефлексия по определенным критериям.

Отношение детей к процессу обучения, получению и добыванию новых знаний, развитию ребенка как личности, требует от педагогов организации учебного процесса, таким образом, что бы мотивация основывалась не только на получении положительных оценок, но и сознательного отношения к получению новых знаний. Но обновление содержания образования, транслируя лучший опыт внедрения новых подходов к обучению и методике преподавания должно учесть и положительный опыт традиционного. Синтез традиционных и инновационных методов обучения позволит разнообразить формы проведения занятий активизирующие познавательную деятельность учащихся.

В целом уровень казахстанского среднего общего образования должен соответствовать задачам развития государства и обеспечивать его конкурентоспособность в современном мире.

Список использованных источников

1. Обновление содержания среднего образования: вопросы и ответы. – Астана, 2017.

2. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы / www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo.

3. Программа повышения квалификации учителей, 2016. – 11 с.

4. Руководство для учителя ЦПМ АОО «Назарбаев интеллектуальные школы», 2015.

А.О. Санина
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Д.П. Мучкин
***научный руководитель**: кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, г. Павлодар*

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ ШКОЛЬНИКОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

***Аннотация**: В статье рассматриваются теоретические аспекты правового воспитания школьников в современных условиях.*
***Ключевые слова**: воспитательная работа; правовое воспитание школьников.*

***Түйін**: Мақалада қазіргі жағдайда мектеп оқушыларына құқықтық тәрбие берудің теориялық аспектілері қарастырылған.*
***Негізгі сөздер**: тәрбие жұмысы; мектеп оқушыларына құқықтық тәрбие беру.*

***Resume**: The article deals with the theoretical aspects of the legal education of schoolchildren in modern conditions.*
***Key words**: educational work; legal education of schoolchildren*

Политическая конъюнктура, сложившаяся с началом 2022 года, актуализировала необходимость повышения правовой культуры и формирования уважения у молодежи к основополагающим ценностям государственности. В нашей работе мы соглашаемся с мнением М.М. Карасартовой, которая рассматривает правовое воспитание как «важнейший способ сформировать и поднять правовую культуру» [1, с. 217]. Таким образом, становиться очевидной важность роли системы образования в решении проблемы повышения правовой культуры молодёжи, так как правовое воспитание является неотъемлемой составляющей в системе воспитательной работы современных образовательных учреждений Республики Казахстан. Так, А.Е. Берикханова отмечает, что включение правового воспитания в качестве обязательного компонента воспитательной работы, произошло: «в соответствии с социально-экономическими изменениями в обществе и многообразием направлений воспитательной работы» [2, с. 111]. В свою очередь, в Законе Республики Казахстан «Об образовании», в качестве одной из задач обозначено: «воспитание осознанного отношения личности к своим правам и обязанностям» [3].

Как показал анализ источников научной информации, изучением различных аспектов правового воспитания в Республике Казахстан занимались такие ученые как: Р.Н. Абылкалыкова, Г.Р. Абсаттаров,

А.С. Ахметов, М.М. Карасартова, М. Изотов, А. Нысанбаев, М. Сабит и другие. Однако, стоит указать, что перечисленные исследователи в основном посвятили свои работы либо теоретико-правовым, либо юридическим аспектам правового воспитания. Отдельно можно отметить труд М. Изотова, А. Нысанбаева, М. Сабит в котором отражается содержание некоторых аспектов правового воспитания учащихся старшей школы в Республике Казахстан, но не предложены рекомендации по выбору оптимальных современности форм и методов, с помощью которых может реализовываться данный вид воспитания.

Таким образом, несмотря на то, что рассмотрение различных аспектов правового воспитания довольно хорошо освящено в современных источниках научной информации, тем не менее, изучение педагогически целесообразных путей оптимизации данного вида воспитания в современных условиях остаётся мало исследованным и поэтому является актуальным. В нашей работе мы так же учли то, что в соответствии с типовой должностной инструкцией социального педагога в Республике Казахстан в его должностные обязанности входит: «осуществлять комплекс мер по воспитанию, образованию, развитию и социальной защите обучающихся (воспитанников) в организациях образования, обеспечивать адаптацию личности к жизни в обществе» [4] Таким образом, вопросы воспитания вообще и правового воспитания в частности, входят в сферу профессиональных интересов социальных педагогов. Основываясь на всех выше приведённых данных, мы решили, посвятить своё исследование изучению такой проблемы, как правовое воспитание школьников. Мы решили начать с решения следующих задач:

1. На основе теоретического анализа источников научной информации провести исследование сущности правового воспитания как социального явления;

2. Изучить реальные возможности реализация правового воспитания в системе государственного образования.

И так, приступим. Рассматривая вопрос правового воспитания школьников, прежде всего, необходимо провести детальный анализ самого понятия «правовое воспитание». Следует отметить, что современной гуманитарной наукой исследуется множество различных аспектов, касающихся проблемы изучения правового воспитания, так как этот элемент является неотъемлемой частью формирования правовой культуры и развития гражданского общества. Существует множество подходов, раскрывающих в определенной степени сущность правового воспитания, механизмы его развития и особенности повышения качества процесса усвоения правовых знаний человеком. Изучив точки зрения различных исследователей (Р.Н Абылкалыкова, Г.Р.

Абсаттаров, А.С. Ахметов, М.М. Карасартова, М. Изотов, А. Нысанбаев, М. Сабит и др.) на содержание понятия «правовое воспитание» мы пришли к заключению, что правовое воспитание – это процесс целенаправленного, систематического воздействия на сознание и поведение человека, направленный на усвоение знаний юридических норм, а также формирования положительного отношения к ним, для обеспечения сознательного соблюдения и применения юридических норм человеком в практической деятельности.

Определившись с содержанием понятия «правовое воспитание», далее нам предстояло выяснить, как реализуется правовое воспитание как социальное явление в современных условиях.

Такие исследователи как С.Б. Балшикеев и М.М. Карасартова считают, что: «К средствам правового воспитания относятся: правовая пропаганда, правовое обучение, юридическая практика, самовоспитание. В основе применения всех указанных средств лежит осуществление правовой информированности, предполагающей передачу, восприятие, преобразование и использование информации о праве и практике его реализации. Особое место здесь занимает проблема «правового минимума», некоего обязательного уровня знания права (уровня правовой осведомленности), которым должен обладать каждый гражданин любого общества, независимо от его социального статуса» [5].

А.С. Ахметов, в своей монографии, которая посвящена проблемам формирования правовой культуры, указывает следующие способы организации воспитательного процесса:

1. Правовое обучение в образовательных учреждениях всех уровней;

2. Правовая работа в области ознакомления населения с проведением мероприятий конституционного характера (выборы, референдумы);

3. Политика пропаганды права художественной литературой, средствами массовой информации, посредством ресурсов Интернета и т.д. [6].

Приняв так же во внимание точки зрения других учёных исследовавших изучаемую нами тему (Т.В.Синюкова, Р.К.Русинов, Н.Ю. Скубак, М.Е. Норсеева, В.М. Корельского и В.Д. Перевалова и др.), мы смогли заключить, что что процесс правового воспитания – сложный и длительный процесс, который затрагивает абсолютно все стороны общественной жизни. Главными элементами и средствами правового воспитания являются:

– повсеместное развитие у населения правовых знаний;

– широкомасштабная пропаганда права, правовой культуры;

– развитие юридической науки и применение ее научных результатов на практике;

– совершенствование системы нормативно-правовых актов;

– целенаправленная политика государства, направленная на повышение уровня правовой культуры общества, посредством совершенствования законодательного процесса, процесса правотворчества, а также увеличение роли системы образования, средств массовой информации, художественной литературы.

Всё это поможет формировать положительное отношение каждого члена общества к праву, закону, а также формировать знание гражданами своих неотъемлемых прав и обязанностей перед обществом и государством. Так же особо хотелось бы подчеркнуть, что: «Процесс становления правового государства занимает длительное время и требует реализации через существующую систему образования. В свою очередь, состояние сферы образования в гражданско-правовом и право-воспитательном аспекте отражает процессы, происходящие в стране и в общественном и индивидуальном сознании ее граждан. При этом в образовательной политике государства происходит смена всей образовательно-воспитательной парадигмы, так как государственная система образования, отвечающая за социализацию личности, является практически единственным инструментом, способным эволюционным путем обеспечить смену ментальности, воспитать человека правового государства» [7].

Таким образом, можно утверждать, что основная роль в организации целенаправленного и систематического процесса правового воспитания должна отводиться именно государственной системе образования. В связи с этим, следующим логическим шагом нашей работы становиться исследование того, как именно на практике, в рамках государственной системы образования, реализуется процесс правового воспитания.

Как известно, в соответствии с законодательством Республики Казахстан, единственным общеобязательным для освоения уровнем образования является среднее образование (начальное, основное, общее) [3], которое, в основном, получают в средней школе. Следовательно, можно утверждать, что правовое воспитание, прежде всего, должно осуществляться именно в рамках школьного педагогического процесса.

И тут крайне важно отметить, что единственная дисциплина, в рамках которой подразумевается целенаправленное усвоение содержания образования, направленное на усиление эффективности процесса правового воспитания учащихся, – это «Человек. Общество. Право». Ещё необходимо подчеркнуть, что изучается данная дисциплина школьниками только с 9 по11 классы (то есть начиная с возраста 13-15 лет), причём на это отводится только 1 академический час в неделю. И тут следует указать на то, что изучать в старших классах право уже

поздно, так как основы правосознания, фундамент формирования личности должны закладываться значительно раньше. Прежде всего, следует учитывать тот факт, что уголовная ответственность несовершеннолетних за тяжкие преступления наступает с 14 лет. И уже в этом возрасте школьники должны иметь определенный минимум правовых знаний. Так же с 14 лет по законодательству происходят существенные изменения в правовом положении личности. Возможен прием несовершеннолетних на работу, с 14 лет наступает частичная, а с 16 лет и полная административная и уголовная ответственность, гражданин получает паспорт, изменяется его гражданско-правовое положение в области имущественных, жилищных и иных социальных отношений. В определенном законом порядке несовершеннолетним может быть снижен возраст регистрации брака.

Как мы считаем, указанная информация позволяет говорить нам о том, что к моменту достижения 14 летнего возраста школьники уже должны владеть довольно обширными и систематизированными сведениями в области права. Возникает вопрос: «Как реализовать это на практике?», ведь известно, что содержание среднего образования строго регламентируется ГОСО, а какой-либо другой дисциплины кроме «Человек. Общество. Право» в ГОСО не предусмотрено? Попытаемся ответить. И так, основываясь на выше сказанном, можно заключить, что в условиях весьма ограниченного времени на правовое воспитание учащихся школ в урочное время, именно внеурочные формы организации педагогического процесса могут и должны стать тем педагогическим условием успешного правового воспитания учащихся школ в современной системе образования. И это верно, так как именно внеурочные формы организации педагогического процесса имеют весьма важное образовательно-воспитательное значение, так, В.А. Сластёнин пишет: «Они способствуют развитию познавательных интересов, удовлетворению и развитию духовных потребностей школьников, открывают дополнительные возможности для формирования таких ценных социально значимых качеств, как общественная активность, самостоятельность, инициативность и др. Главное же их назначение – выявление и развитие творческих способностей и наклонностей детей и подростков в разных отраслях науки и культуры» [8, с. 137-8]. Так же весьма важно подчеркнуть, что внеурочные формы организации педагогического процесса организуются: «на условиях добровольного участия, активности и самодеятельности детей с учетом их возраста и интересов <…> Занятия в кружках и клубах по интересам, так же, как и факультативные занятия, предполагают определенную программу деятельности. Однако она менее строгая и допускает внесение существенных коррективов в зависимости от

пожеланий детей, изменяющихся обстоятельств деятельности и других факторов. Кружковая и клубная работа строится на принципах добровольности, развития инициативы и самодеятельности детей, романтики и игры, учета возрастных и индивидуальных особенностей» [там же, с. 145].

Анализ психолого-педагогической литературы позволил нам выяснить, что к внеурочным формам организации педагогического процесса можно отнести: консультации; дополнительные занятия; конференции; кружковую работу; факультативные занятия; клубную работу; внеклассное чтение; домашнюю и самостоятельную работу; конкурсы; предметные олимпиады; работу над проектом и т.п.

Таким образом, проведённое нами теоретическое исследование позволяет сделать следующие краткие выводы:

1) Теоретический анализ источников научной информации направленный на исследование сущности понятия «правовое воспитание» позволил нам провести обобщение, на основании которого можно утверждать, что: правовое воспитание – это процесс целенаправленного, систематического воздействия на сознание и поведение человека, направленный на усвоение знаний юридических норм, а так же формирования положительного отношения к ним, для обеспечения сознательного соблюдения и применения юридических норм человеком;

2) Основная роль в организации целенаправленного и систематического процесса правового воспитания должна отводиться именно государственной системе образования. В свою очередь, исходя из того, что в соответствии с законодательством Республики Казахстан, единственным общеобязательным для освоения уровнем образования является среднее образование (начальное, основное, общее), которое, в основном, получают в средней школе, можно утверждать, что правовое воспитание, прежде всего, должно осуществляться именно в рамках школьного педагогического процесса;

3) Именно внеурочные формы организации педагогического процесса могут и должны стать тем педагогическим условием успешного правового воспитания учащихся школ в современной системе образования.

Так же следует отметить, что полученные нами результаты теоретического исследования проблемы правового воспитания школьников в современных условиях, как мы надеемся, станут основой для организации и проведения педагогического эксперимента (в рамках выпускного дипломного проекта), благодаря которому ожидается решить следующие задачи:

1) Провести диагностику, направленную на выявление реального уровня правового воспитания школьников;

2) Выявить, обосновать и экспериментально проверить эффективность педагогических условий правового воспитания школьников.

Список использованных источников

1. Карасартова М.М., Косенко Т.С. Роль правового образования (воспитания) в становлении правовой культуры // Философия образования. – 2012. – №1(40). – 210-217 с.

2. Педагогика: Учебник. – Алматы: Print-S, 2005. – 364 с.

3. Закон Республики Казахстан «Об образовании» [электронный ресурс] / Режим доступа: http://ppi.kz/doc/vneshnyaya-normativnaya-dokumentacziya/3.pdf - (Загл. с экрана)

4. Должностная инструкция социального педагога [электронный ресурс] / Режим доступа: http://goo.kz/content/view/36/2600- (Загл. с экрана)

5. Балшикеев С.Б., Карасартова М.М. Средства формирования правовой культуры личности // Мир науки, культуры, образования. – 2011. – №6(31). – 365 с.

6. Ахметов А.С. Правовая культура и правовое образование в современном Казахстане: монография. / А.С. Ахметов. – Павлодар: ПГПИ, 2016. – 56-70 с.

7. Матвиенко Л.М. К вопросу о значимости правового воспитания // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. – 2014. – №31. –127 с.

8. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – 3-е изд. – М.: Школа-Пресс, 2000. – 512 с.

А.С. Семочкина
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
А.М. Утилова
***научный руководитель**: старший преподаватель ВШП, г. Павлодар*

ЗАКАЛИВАЮЩИЕ ПРОЦЕДУРЫ И ОЗДОРОВИТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА РАБОТЫ С ЗАИКАЮЩИМИСЯ ДОШКОЛЬНИКАМИ 5-6 ЛЕТ

***Аннотация**: Проблема постоянно болеющих детей привлекает огромное внимание специалистов, занимающихся вопросами сохранения и укрепления здоровья: медиков, педагогов, психологов, гигиенистов, социологов. В режим дня заикающегося ребенка необходимо включать закаливающие процедуры. Ежедневные прогулки, игры на свежем воздухе, спортивные развлечения укрепляют нервную систему, создают эмоциональный подъем. Воздушные ванны оказывают активное воздействие и на сердечно-сосудистую систему, нормализуют ее работу.*

***Ключевые слова**: закаливание, заикание, оздоровление, система, лечение*

***Аннотация**: Үнемі ауыратын балалар мәселесі денсаулықты сақтау және нығайту мәселелерімен айналысатын мамандардың: дәрігерлердің, мұғалімдердің,*

психологтардың, гигиенистердің, әлеуметтанушылардың назарын аударады. Баланың күн режиміне қатайту процедураларын қосу керек. Күнделікті серуендеу, ашық ойындар, спорттық ойын-сауық жүйке жүйесін нығайтады, эмоционалды көтерілісті тудырады. Ауа ванналары жүрек-тамыр жүйесіне белсенді әсер етеді, оның жұмысын қалыпқа келтіреді.

***Түйінді сөздер**: қатаю, кекіру, сауықтыру, жүйе, емдеу*

***Annotation**: The problem of constantly ill children attracts great attention of specialists involved in the preservation and promotion of health: doctors, teachers, psychologists, hygienists, sociologists. In the daily routine of a stuttering child, it is necessary to include hardening procedures. Daily walks, outdoor games, sports activities strengthen the nervous system, create an emotional uplift. Air baths have an active effect on the cardiovascular system, normalize its work.*

***Keywords**: hardening, stuttering, recovery, system, treatment*

К лечебно-оздоровительной работе относятся: создание благоприятной обстановки для лечения, организация необходимого режима дня и рационального питания, закаливающие процедуры, лечебная физкультура (ЛФК) и ритмика, медикаментозное лечение, физио- и психотерапия [1, с. 53].

И.М. Сеченов указывал, что в научное понимание организма человека и его деятельности должна входить и влияющая на него среда, так как без последней существование организма невозможно. Среде придается решающее значение в формировании и развитии организма, а также и в возникновении и, следовательно, устранении болезненных процессов.

Если мы говорим о необходимости благоприятного окружения для заикающихся детей, то имеем в виду прежде всего создание для них такой внешней среды, такого образа жизни, которые содействовали бы возможно более быстрой нормализации функций организма, в частности, высшей нервной деятельности. Для заикающегося ребенка в условиях специализированного учреждения необходимо создать спокойное и в то же время бодрое, жизнерадостное настроение, отвлечь его внимание от тревожных мыслей о своем дефекте. На ребенка благотворно влияет хорошо оборудованное помещение, в котором проводятся лечебно-педагогические занятия (соответствующая возрасту удобная мебель, интересные и красочные картины, дидактический материал, плакаты и пр.). Благоустроенность территории специализированных учреждений также способствует успеху лечения [1, с. 80].

Работникам этих учреждений важно построить свои отношения с заикающимися так, чтобы постоянно поддерживать у них хорошее настроение, бодрость, уверенность в выздоровлении, душевное спокойствие, веру в свои силы, желание работать над собой. Дружеское участие в сочетании с необходимой требовательностью (но без резкости

или стремления держать ребенка в слепом подчинении и тем более страхе) позволяет построить правильные отношения с детьми и подростками в процессе лечебно-педагогической работы.

Особое значение приобретает образец правильной речи и вообще речевое общение с заикающимися, так как слово является мощным фактором воздействия на высшую нервную деятельность и играет существенную роль в индивидуальной и общественной жизни человека. Основные требования к речи окружающих заключается в том, чтобы тон их речи был спокойным, доброжелательным; речь должна быть проста и доступна для понимания ребенка, неторопliва, выразительна; совершенно недопустимо подражание искаженной речи ребенка и тем более передразнивание его. Важно учитывать при этом, что разные требования к себе и детям порождают обычно недоверие к руководителю. Неосторожно сказанное слово или нерешительность педагога, которые быстро подмечаются детьми, могут заронить в них мысль о сложности их дефекта, его неизлечимости, подорвать веру в авторитет руководителя [2, с. 112].

Режим дня предусматривает определенный ритм жизни ребенка, правильное чередование сна и бодрствования, разных видов труда и отдыха. Установлено, что систематическое чередование различных видов деятельности, определенный ритм жизни имеют чрезвычайно важное значение, так как способствуют нормализации и облегчению работы высших отделов нервной системы и всего организма в целом.

Поскольку многие заикающиеся дети являются соматически ослабленными, в составлении распорядка их дня прежде всего важно предусматривать достаточное время для отдыха, не перегружать их внеклассной и домашней работой и пр.

Важное значение для детей имеет разнообразие видов деятельности: переключение с одного вида деятельности на другой вызывает у ребенка интерес, играет роль своеобразного (активного) отдыха. Для детей возбудимых, подвижных следует подбирать занятия или игры спокойные, нешумные. Заторможенных детей нужно больше активизировать, развивать у них самостоятельность, уплотнять сроки заданий.

Огромное оздоровительное значение для нервной системы имеет сон. Он охраняет нервные клетки от истощения, способствует снабжению их питательными веществами, кислородом и выведению из них продуктов обмена. В режиме дня заикающегося ребенка-дошкольника на сон должно быть отведено не менее 10-11 часов ночью и 2 часов днем, а у школьников – 8-9 часов ночью и 1,5-2 часа днем.

От состояния питания ребенка зависит стойкость образующихся у него рефлексов, и оно же влияет на течение всех биохимических процессов в организме. Необходимо больше внимания уделять витами-

низации пищи заикающегося ребенка. Витамины как биологические катализаторы всех ферментных систем благоприятно влияют на высшую нервную деятельность, реактивные силы и иммунологическое состояние организма [2, с. 125].

В режим дня заикающегося ребенка включаются и закаливающие процедуры. Ежедневное пребывание на свежем воздухе благотворно воздействует на ребенка. Прогулки, игры на свежем воздухе, различные спортивные развлечения (санки, лыжи) также успокаивают нервную систему, создают эмоциональный подъем, бодрое настроение. Перестройка организма при этом происходит естественно и просто. Воздушные ванны оказывают активное воздействие и на сердечно-сосудистую систему, нормализуют ее.

Солнечные ванны при осторожной и продуманной врачом дозировке (они противопоказаны детям с расстройством центральной нервной системы) усиливают и повышают обмен веществ в организме. Важное значение для закаливания организма ребенка имеют водные процедуры: обтирание, обливание, душ и купание. Чтобы не принести вреда ребенку, разные виды закаливания должны назначаться врачом строго индивидуально в зависимости от состояния здоровья ребенка и особенностей местных условий.

Физические упражнения, развивая в целом мышечную систему, усиливают работу важнейших жизненных органов – легких и сердца, повышают обмен веществ. Эти упражнения у заикающихся детей способствуют укреплению силы и морального духа, развивают координированные и точные движения, помогают избавиться от скованности или, наоборот, от расторможенности движений, содействуют воспитанию дисциплинированности и собранности [3, с. 145].

Все это является необходимой предпосылкой для лучшего функционирования речевых органов заикающегося ребенка и оказывает положительное влияние на выработку у него правильных речевых навыков. Как указывалось ранее, заикание у детей обычно сопровождается различными нарушениями моторики. Поэтому физические упражнения для заикающихся детей приобретают и лечебное значение.

В лечебных учреждениях для заикающихся детей, помимо общих физических упражнений, используются и специальные корригирующие упражнения на занятиях по лечебной физкультуре (ЛФК). Своеобразной частью лечебной физкультуры является логопедическая ритмика. Она представляет собой систему двигательных упражнений, проводимых с музыкальным сопровождением и согласованных с речью ребенка.

Музыкально-двигательные упражнения помогают корригированию общей моторики, а двигательные упражнения в сочетании с речью

ребенка направляются на координацию движений определенных мышечных групп (рук, ног, головы, корпуса). Эти упражнения благотворно отражаются на речи ребенка. Музыкальное сопровождение всегда положительно влияет на его эмоциональное состояние и поведение и имеет серьезное значение для перевоспитания личности ребенка, для тренировки и корригирования его общей и речевой моторики.

Формы музыкально-ритмических упражнений могут быть разнообразны: отстукивание определенного такта, изменение темпа, характера или просто направления движения в зависимости от темпа или характера музыки, пение, мелодекламация, рассказывание стихотворения в сопровождении соответствующих движений, танцы и пляски, речевые игры и т.д. На этих занятиях используются в основном игровые приемы, которые вызывают большой интерес у детей и активизируют их [3, с. 150].

В воспитании правильной речи важное значение имеет также нормализация речевого дыхания, так как у заикающихся оно обычно бывает поверхностным, резким, неспокойным, коротким. Нередко наблюдаются случаи, когда отдельные звуки, слова произносятся ребенком на вдохе.

В речевых упражнениях логопед обращает внимание на то, чтобы ребенок произносил слитно слова во фразах, т.е. не по отдельности каждое слово, а все вместе, как одно большое слово. Это объясняется тем, что заикающимся обычно трудно начать говорить, и поэтому, чем меньше он произнесет разрозненных слов, тем меньше для него будет затруднений.

Научить выделять гласные в слове (опора на гласные звуки) приобретает значение для тех детей, у которых наблюдаются речевые судороги на согласных звуках. Произнесение удлиненно некоторых гласных звуков *(бааабушка, гооород)* облегчает речь, снимает речевые судороги.

При воспитании правильной речи логопед проводит одновременно и по необходимости работу по исправлению недостатков произношения, расширению словарного запаса, совершенствованию грамматического строя, развитию способности правильно и последовательно излагать свои мысли и желания. Не меньшее значение имеет и другая сторона логопедической работы – устранение у заикающихся детей возможных психологических уклонений, воспитание правильного отношения к своему дефекту, к себе, к своему месту в коллективе, к окружающим, выработка правильного поведения в коллективе, а также развитие их интеллектуальных способностей, этических и нравственных представлений.

Логопеду необходимо убедить ребенка в том, что в его неправильной речи ничего постыдного или страшного нет. Чтобы успешнее избавиться от неправильной речи, нужно следить за собой: не спешить, говорить громко, спокойно, уверенно, яснее произносить гласные звуки и т.д.

Логопед должен постоянно убеждать заикающегося ребенка в том, что он может говорить хорошо, свободно, внушать ему, что с каждым днем он говорит все лучше и лучше. Для этого, используя облегченные формы речи, логопед демонстрирует ребенку его же свободную речь: «Вот видишь, ты сейчас сказал хорошо, правильно. Ты умеешь говорить хорошо и свободно. Надо только не торопиться в разговоре (или: говорить громко, смело выразительно и т.д.). Ты теперь всегда сможешь говорить хорошо, если будешь стараться».

Логопед обязан быть внимательным к состоянию речи ребенка и отмечать на каждом занятии ее положительные стороны. Каждое речевое занятие должно приносить ребенку чувство удовлетворения от своей правильной речи, от успехов, которые он делает. Постоянная фиксация на успехах не только стимулирует ребенка для дальнейших занятий, но и постепенно вытесняет у него мысли о своей неполноценности, способствует появлению уверенности в своих силах, в положительном исходе занятий. Таким образом, происходит постепеная перестройка отношения его к своему дефекту, к себе, к окружающим, меняются в лучшую сторону его характерологические черты.

Итак, воспитание навыков свободной, правильной речи и гармонично развитой личности – это две главные задачи логопедической работы с заикающимися. К обязательным формам работы с заикающимися детьми относятся следующие: психолого-педагогическое изучение ребенка, логопедические занятия, организация самостоятельной работы, использование в логопедической работе помощи разных специалистов, консультативно-методическая работа с родителями и педагогами ребенка, самообразование и повышение квалификации логопеда.

Совокупность названных форм работы логопеда в практическом учреждении составляет целостную и необходимую систему организации логопедической работы с заикающимися.

Список использованных источников

1. Агаджанова, С.Н. Закаливание организма дошкольника / С.Н. Агаджанова. – Издательство: Детство-Пресс, 2011.

2. Кожевникова, М.Н. «Если ребенок часто болеет» / М.Н. Кожевникова. – Издательство: Литера, 2013.

3. Пермякова, Е.А. Закаливание ребенка / Е.А. Пермякова. – М.: Учитель, 2018. – 200 с.

А.Д. Суенова
Студент, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар
А.А. Садуакасова
Научный руководитель: *магистр пед.наук, г. Павлодар*

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа*. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру жолдары қарастырылған. «Экология», «экологиялық тәрбие», «экологиялық білім», «экологиялық мәдениет» сөздеріне анықтама берілген. Мектеп жасына дейінгі балаларда экологиялық тәрбие беру неліктен өзекті болып келетіні айтылған және мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық білім берудің мақсаты мен міндеттері қарастырылған. Сонымен қатар, экологиялық мәдениетті қалыптастырудың жолдары анықталды.*

Кілт сөздер*: Экология, экологиялық тәрбие, экологиялық білім беру, экологиялық білім, экологиялық кеңістік, экологиялық жол, экологиялық мәдениет.*

Аннотация*. В данной статье рассмотрены пути формирования экологической культуры дошкольников. Даны определения словам «Экология», «экологическое воспитание», «экологическое образование», «экологическая культура». Рассказывается, важность и актуальность экологического воспитания детей дошкольного возраста. Также рассматриваются цели и задачи экологического образования дошкольников. Кроме того, определены пути формирования экологической культуры.*

Ключевые слова*: Экология, экологическое воспитание, экологическое образование, экологическое образование, экологическое пространство, экологический путь, экологическая культура.*

Abstract*. In this article, the ways of forming the ecological culture of preschoolers are considered. Definitions of the words «Ecology», «ecological education», «ecological education», «ecological culture» are given. The importance and relevance of ecological education of preschool children is described. The goals and objectives of environmental education of preschoolers are also considered. In addition, the ways of forming an ecological culture have been identified.*

Key words*: Ecology, ecological education, ecological education, ecological education, ecological space, ecological path, ecological culture.*

Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеу тақырыбы әрқашан өзекті болып келді. Бүкіл әлемде экологияға қатысты көптеген мәселелер бар, сондықтан балалар оған қалай көмектесуге болатындығын кішкентай жасынан білуі керек. Павлодар облысы Қазақстан Республикасының өнеркәсібі дамыған негізгі өңірлерінің бірі болып табылады. Облыс аумағында энергетика, қара

және түсті металлургия, тау-кен өндіру, мұнай өңдеу және химия сияқты экономика салалары кәсіпорындарының шаруашылық қызметі жүзеге асырылады. Статистика комитетінің деректеріне сәйкес, стационарлы көздерден атмосфераға шығарындылардың жалпы көлемі 2018 жылы Павлодар облысында 709,3 мың тоннаны құрады, 2017 жылға қарағанда (609,7 мың тонна) шығарындылар көлемінің 99,6 мың тоннаға ұлғаюы байқалады. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың көп шоғырлануына біздің өңірдің экологиялық ластануы өте өзекті мәселесі болып табылады [1].

Мектепке дейінгі жас – экологиялық білім беру мәселелерін шешу үшін ең қолайлы кезең. Кішкентай бала дүниені ашық оймен, жүрегімен зерттейтінін бәріміз білеміз. Ал оның бұл дүниемен қарым-қатынасы қалай болатыны, табиғатты сүюге, түсінуге, өзін біртұтас экологиялық жүйенің бір бөлігі ретінде қабылдайтын құлшыныс иесі болуға үйрене ме, көп жағдайда оның тәрбиесімен айналысатын үлкендерге байланысты. Сондықтан біздің алдымызда балаларға табиғаттың сұлулығын, бірегейлігін, әмбебаптығын көру қажеттілігін барынша көрсету міндеті тұр.

Экология сөзінің тоқталып кетсек. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде экология жанды организмдердің тіршілік ортасы мен байланысын зерттейтін биология ғылымының бір саласы ретінде анықталады [2, 956 б.].

«Экология сөзін» Естественная история происхождения» («Natural History of Creation») атты өзінің кітабында ең бірінші қолданған неміс биологы Эрнест Геккель (1968). Экология «ойкос» деген грек сөзі, «үй, баспана» ұғымын білдіреді. Э. Геккельдің айтуы бойынша, экология – зоологияның бір тармағы, ол барлық жанды мақұлықтар және оларды қоршаған органикалық және анорганикалық ортамен өзара қатынасты зерттейді [3, 151 б.].

Экологиялық тәрбие – бұл адамдардың сезіміне, санасына, көз-қарастарына әсер ету әдістері. Ол азаматтардың саналық деңгейінің артуына, табиғатқа қарым-қатынасының өзгеруіне, табиғат ресурстарына ұқыптылықпен, үнемшілікпен қарауға, оның жан-күйіне жаны ашып қарауға, табиғи ортада өзін өнегелі ұстауға әсер етеді.

Экологиялық білім беру – бұл табиғатты пайдаланудың дайындау, іргелі негіздері ретінде жалпы экологияның теориясы мен практикасын игеруге бағытталған оқыту жүйесі. Ол табиғатты қорғаудың теориясы мен практикасын игеруге бағытталған оқыту жүйесі – табиғатты қорғау білімімен тығыз байланысты.

Экологиялық білім – қоршаған ортаны қорғау үшін қажетті білімді, әдетті, ептілікті, икемдікті қамтиды. Ол кәсіби мамандарды

дайындауға ықпал етіп, кадрларға білім беру, оларды дайындау жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады [4, 150 б].

«Экологиялық білім» терминімен қатар әдебиетте (оның ішінде мектепке дейінгі) «экологиялық мәдениет» термині қолданылады. Кейбір жағдайларда ол бірінші ұғымның синонимі ретінде қолданылады, басқаларында экологиялық мәдениетті қалыптастыру экологиялық білім берудің түпкі мақсаты ретінде қарастырылады. Осы орайда, В.А. Ясвиннің анықтамасы айтып кетуге болады: «Экологиялық мәдениет – бұл адамдардың экологиялық білімі мен дағдыларын іс жүзінде қолдана білу қабілеті». [5, 36 б.]. Экологиялық мәдениетті қалыптастырмаған адамдар қажетті білімге ие болуы мүмкін, бірақ оларды күнделікті өмірде қолданбайды.

Экологиялық білім беру мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеудің үлгілік бағдарламсының «Әлеумет» білім беру саласында қарастырылады [6].

Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеудің мақсаты – болашақта адамзаттың табиғатпен өзара әрекеттесуінің практикалық және рухани тәжірибесін жинақтауға мүмкіндік беретін тұлғаның негізгі құрамдас бөліктері – экологиялық мәдениет принциптерін қалыптастыру, ол өмір сүруін және дамуын қамтамасыз етеді.

Бұл мақсат жалпы гуманистік құндылықтарға баса назар аудара отырып, баланың тұлғалық дамуының міндетін қойған мектепке дейінгі тәрбие тұжырымдамасымен сәйкес келеді: мектеп жасына дейінгі балалық шақтағы тұлғалық мәдениеттің негізін қалау – адам бойындағы адамдық принциптің негізгі қасиеттері. Сұлулық, ізгілік, шындықтың төрт жетекші сферасындағы ақиқат – табиғат, «адам жасаған әлем», қоршаған адамдар және адамның өзі – біздің заманымыздың мектепке дейінгі педагогикасы басшылыққа алатын құндылықтар.

Мектепке дейінгі мекемелерде экологиялық тәрбие берудің басты мақсаты: балалардың тірі табиғат туралы ұғымдарын кеңейте отырып, тірі организмдердің қоршаған ортмен байланысын, өмір сүру заңдылықтарын білу. Балабақшадағы экологиялық тәрбиенің міндеттері:

– Экологиялық білімді тереңдету, кеңейту;

– Өсімдіктер мен жан-жануарлар туралы түсініктерін кеңейту;

– Табиғаттағы өзгерістерді байқау, салыстыру, талдау;

– Табиғаттағы тіршілік иелерінің байланыстарын білу;

– Туған өлке табиғатын сүю;

– Экологиялық тәрбие негізінде танымдық, шығармашылық, белсенділік дағдыларын арттыру;

Балабақшадағы экологиялық тәрбие берудің әдіс-тәсілдері:

1. Ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті.

2. Экскурсия сабақтар, экологиялық сабақтар.
3. Мерекелік шаралар.
4. Бос уақыттарда кітаптар оқып беру, сурет көрсетіп әңгімелеу.
5. Көрме, бұрыштар ұйымдастыру.
6. Балабақша ауласын көгалдандыру, балалар еңбегі.
7. Бақылау жасау, тәжірибелер жасау.
8. Экологиялық ойындар ойнау.
9. Экологиялық карта, экологиялық соқпақтар.

Жыл мезгілдерінің маусымдық өзгешеліктеріне орай балабақшада әр түрлі мерекелік шараларды ұйымдастыру – экологиялық мәдениетке жетудің даңғыл жолы. Мереке – балаларға ерекше көңіл күй сыйлайды, шабыттандырады, өздерінің шығармашылық қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік сыйлайды. Осындай мақсатта «Күз байлықтары», балабақшаішілік «Қош келдің, әз Наурыз!», «Алақай, жаз келді!» жазғы сауықтыру, «Қыс қызығы» қысқы сауықтыру, т.б. мерекелік шаралар ұйымдастырылып отырады.

Мектеп жасына дейінгі баланың негізгі әрекеті – ойын. Экологиялық ойынның өзіндік ерекшеліктер мен тәрбиелік мәні бар. Экологиялық ойынның мақсаты: балаларды тапқырлыққа, шапшаңдыққа, өлі және тірі табиғаттың ерекшеліктерін ажырата білуге үйрету. Оны экологиялық ойындарды ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде, серуен кезінде, тәрбиелік шараларда қолданады.

Экологиялық тәрбие беруде халық педагогикасының алатын орны ерекше. Себебі ол тарихи тәлімдік тәжірибелердің мәйегі ретінде ұрпақтан-ұрпаққа мұра ретінде беріліп келе жатқан, іскерлік пен дағдылардың, салт-дәстүр, әдет-ғұрыптардың жиынтығы. Экологиялық білім мен тәрбиені бала жанына сіңіруде ауыз әдебиеті үлгілерін, халық болжамдарын пайдаланудың орны ерекше.

Мысалы, «Ер – еліне, гүл – жеріне», «Ер – туған жеріне», «Ел үмітін ер сақтар», «Қарағайға қарап тал өсер, қырға қарап бала өсер», «Тау бұлағымен көрікті, бұлақ құрағымен көрікті», «Атаңнан мал қалғанша, тал қалсын», «Дәрі шөптен шығады, дана көптен шығады», «Бір тал кессең, он тал ек», т.б. Мұндағы басты насихаттайтын ұстаным:

– тәрбиенің негізі әдептілік, сондықтан өзің өмір сүрген ортада әдептілікті сақтау;

– кемтар, күші аз жандарға қайырымдылық жасап, қол ұшын беруге шақыру;

– баланы жасынан еңбексүйгіштікке шақырып, еңбекке баулу;

– әр уақытта білімге қызығып, дүниені тануға ұмтылу;

– қоршаған ортаны, табиғат-ананы сыйлау;

– қолыңдағы барды ысырапсыз шашпауға, яғни үнемділікке шақыру;

– елдің қорғаны болып, халқыңа адал қызмет жаса деген сезімді қалыптастыру;

– балалардың экологиялық білімі мен мәдениетін қалыптастырудың ең тиімді жолы қоршаған ортамен таныстыруды тиімді де өткізу, т.б. [4, 154 б.]

Сонымен қатар, мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық тәрбие беруде мектепке дейінгі білім беру мекемесінің экологиялық кеңістігі де әсер етеді.

Қазіргі уақытта мектепке дейінгі білім беру мекемесінде экологиялық білім беру жүйесін жүзеге асырудың маңызды шарттарының бірі дамып келе жатқан пәндік ортаны дұрыс ұйымдастыру және экологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету болып табылады. Е.И. Тихеева оны ұйымдастыру қажеттілігі туралы: «әр балабақшада балалармен бірге гүлдер мен көкөністер өсіруді ұйымдастыру үшін бау-бақша немесе кем дегенде аула болуы керек» деді. [7, 56 б].

Экологиялық кеңістік баланың өзіндік іс-әрекеті барысында білім алуына қолайлы жағдай жасайды: ол табиғат объектілерінің қасиеттері мен белгілерін игереді, белгілі бір дағдылар мен біліктерді игереді. Басқаша айтқанда, «баланың әр түрлі іс-әрекеттерін қамтамасыз ететін даму ортасы тәуелсіз іс-әрекеттің негізіне, кішкентай баланың өзін-өзі тәрбиелеудің өзіндік формасына айналады», – деп жазады В.В. Смирнова. [8, 63 б]. Сонымен қатар қызығушылық, ақыл-ой қабілеттері, қарым-қатынас дағдылары дамиды.

МДҰ-ғы экологиялық кеңістік келесі компоненттерді қамтуы мүмкін: табиғат бұрышы, қысқы бақ, экологиялық жол.

Балабақшадағы жасыл аймақты ұйымдастырудың формалары ретінде ең дәстүрлі экологиялық кеңістіктер топтағы табиғат бұрыштары болып табылады. Табиғат бұрышының басты ерекшелігі мен артықшылығы – оның тұрғындарының балаларға жақын болуы. Бұл тәрбиешіге оқу жылы ішінде оны әртүрлі экологиялық және педагогикалық іс-шараларды өткізуге және мектеп жасына дейінгі балалармен түрлі іс-шараларды ұйымдастыруға, пайдалануға мүмкіндік береді. Кішкентай кеңістік болса да, әр жас тобында табиғат бұрышы болған жөн. Оны топ бөлмесінде, ішті шешінетін бөлмеде орналастыруға болады. Соңғы нұсқа әсіресе жақсы: ата-аналар өсімдіктер мен жануарларды көреді, балалармен бірге оларды бақылайды, олардың өміріне қатысты әртүрлі мәселелерді талқылайды. Ата-аналар балалардың табиғат бұрышында қалай жұмыс істейтінін көре алады, бұл отбасы мен балабақшадағы мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеудің бірлігі үшін маңызды. Табиғат бұрышының минималды құрамы: бөлме өсімдіктері және су тұрғындары бар аквариум.

Табиғат бұрыштарынан басқа, балабақша бөлмесінде басқа экологиялық кеңістіктер құрылуы мүмкін: бөлме немесе табиғат кабинеті, қысқы бақ. Бұл әдемі және өсімдіктер мен жануарлардың тіршілігі үшін қажетті жағдайларды ескере отырып, құстармен қоршау, әртүрлі су тұрғындары немесе тасбақалары бар үлкен аквариумдар, тауықтар немесе қояндары бар үлкен торларды орналастыруға болатын бөлек бөлме болса мүмкін. Әр түрлі жерлерде – еденде және қабырғаларда, бөлек және композицияларда – өсімдіктер орналастырылған. Егер бұл кеңсе болса, онда балалар оқи алатын үстелдер үшін орын болуы керек. Бұл экологиялық кеңістіктердің артықшылығы – өсімдіктер мен жануарлар үшін жақсы жағдайлар, ал кемшілігі-ұстаудың қиындығы және олардың көп уақытын жалғыз өткізуі. Техникалық қызмет көрсетуді ұйымдастыру және Doe-дің педагогикалық процесінде және өмірінде табиғат бөлмесін, қысқы бақшаны пайдалану әдістемесі ойластырылуы керек. Сонымен қатар, бұл экологиялық кеңістіктер демалу үшін, балалар мен ересектердің (персоналдың, бақша қонақтарының, ата-аналардың) терең танымдық-танымдық қызметі үшін, мектеп жасына дейінгі балаларды адамгершілік-еңбекке (гуманистік) тәрбиелеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Қысқы бақта өсімдіктер басым, сондықтан ол жақсы жарықтандырылуы керек – үлкен терезелер, шыны шатыр немесе жасанды арқылы табиғи. Қысқы бақ, сондай-ақ табиғат бөлмесі әртүрлі мақсаттарда қолданылады-танымдық іс-шаралар, жұмыс, демалыс және табиғатпен байланыс. Балалар мен ересектердің демалысы үшін сізге балықты, құстарды, өсімдіктерді бақылауда демалуға мүмкіндік беретін орындықтар берілуі керек. Бұл сәндік ағаш орындықтар, қарасора немесе арнайы жеңіл табуреткалар болуы мүмкін.

Табиғат бөлмесі мен қысқы бақтың жанында су шүмегі, аяқ ваннасы, Ересектерге және балаларға арналған шкафтар немесе сөрелер бар коммуналдық бөлме болуы керек.

Экологиялық жолды балабақша аумағында немесе балабақша ғимаратының ішінде жасауға болады. Бұл балаларды бақылауға қосуға көмектеседі, қарапайым эксперименттер жүргізуге, қарапайым ортада жаңа нәрселерді үйренуге мүмкіндік береді. Экологиялық жол баланы табиғатпен қарым-қатынас арқылы тәрбиелеуге, табиғи ортада мінез-құлықтың жоғары экологиялық мәдениетін қалыптастыруға, табиғатқа адамгершілік қатынасын қалыптастыруға, экологиялық білім мен идеялар жүйесін қалыптастыруға, эстетикалық сезімдерді дамытуға, өсімдіктер мен жануарларға күтім жасау, табиғатты қорғау және қорғау бойынша іс-шараларға қатысуға мүмкіндік береді.

Экологиялық жол – бұл білім беру және тәрбиелеу мақсаттарымен арнайы жабдықталған маршрут. Ол бірқатар түрлік нүктелер-объектілерден тұрады [8].

Қорыта келе, тұлғаның экологиялық мәдениеті бұл экологиялық білімнің нәтижесі; ол табиғаттың негізгі заңдылықтарын білуді, өз қызметінде осы заңдармен санасу қажеттілігін түсінуді, табиғатқа, қоршаған ортаға, адам денсаулығына жауапкершілікпен қарау сезімін дамытуды қамтиды.

Экологиялық мәдениет – бұл адамның өмір бойы дамып келе жатқан күрделі категория, мектепке дейінгі балалық шақтан бастап, оның қалыптасуы ересек адамның қатысуымен және басшылығымен жүреді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. https://salem.su/news/2020/02/08/ob-ekologicheskoj-situacii-v-pavlodarskoj-oblasti
2. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика: Университеттер студенттеріне арналған оқу құралы. – Алматы, 2002. – 384 б.
4. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика / Ф.Н. Жұмабекова: Оқулық. 3-басылым, өнд., толықт. – Астана: Фолиант, 2014. – 304 б.
5. Николаева С.Н. Формирование начал экологической культуры // Дошкольное воспитание. – 1996. – №7. – 31-38 с.
6. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (2018 ж. 31 қазандағы ҚР БҒМ № 604 бұйрығы)
7. Рыжова Н.А. Экологизация развивающей предметной среды // Дошкольное воспитание. – 1999. – №3. – 50-61 с.
8. Смирнова В.В. Тропинка в природу. – Санкт-Петербург, 2001. – 154 с.

Е.М. Татарникова, О.В. Фазылгаянова
студенты Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
А.М. Утилова
научный руководитель:
старший преподаватель ВШП, г. Павлодар

СОВРЕМЕННЫЙ КОМПЛЕКСНЫЙ ЛЕЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРЕОДОЛЕНИЮ ЗАИКАНИЯ

Аннотация*: В статье представлены основные способы борьбы с наиболее тяжелым дефектом речи – заиканием, раскрываются основные аспекты медицинского, психотерапевтического и логопедического воздействия в процессе преодоления заикания у детей, основные положения комплексного лечебно-*

педагогического подхода, описываются этапы воспитания речи, а также условия эффективной работы по преодолению заикания у детей.

***Ключевые слова**: заикание, коррекционная работа, логопедическое воздействие, воспитание речи, лечение заикания.*

***Аннотация**: Мақалада сөйлеудің ең ауыр ақауымен күресудің негізгі әдістері келтірілген-кекіру, балалардағы кекіруді жеңу процесінде медициналық, психотерапиялық және сөйлеу терапиясының негізгі аспектілері, кешенді медициналық және педагогикалық тәсілдің негізгі ережелері, сөйлеуді тәрбиелеудің кезеңдері, сондай-ақ балалардағы кекіруді жеңудің тиімді жұмыс шарттары сипатталған.*

***Түйінді сөздер**: кекіру, түзету жұмысы, сөйлеу терапиясына әсер ету, сөйлеуді тәрбиелеу, кекіруді емдеу.*

***Annotation**: The article presents the main ways to combat the most severe speech defect – stuttering, reveals the main aspects of medical, psychotherapeutic and speech therapy effects in the process of overcoming stuttering in children, the main provisions of a comprehensive therapeutic and pedagogical approach, describes the stages of speech education, as well as the conditions for effective work to overcome stuttering in children.*

***Keywords**: stuttering, correctional work, speech therapy, speech education, treatment of stuttering.*

Заикание – один из наиболее тяжелых дефектов речи. Оно травмирует психику ребенка, тормозит правильный ход его воспитания, мешает речевому общению, затрудняет взаимоотношения с окружающими, особенно в детском возрасте. Это нарушение весьма трудно устранимо, и очень важно начать своевременное его лечение и коррекцию. В настоящее время считается общепризнанным, что устранять заикание нужно сразу же, как только оно возникнет.

Становлению современного комплексного подхода к преодолению заикания предшествовала разработка ряда различных методов и путей преодоления этого заболевания. Многочисленность, а иногда и недостаточная эффективность этих методов объясняются сложностью и многообразием проявлений самого заикания и уровнем знаний о его природе.

При анализе существующих методов преодоления заикания нам представляется целесообразным рассматривать их в зависимости от характера рекомендуемых средств воздействия на заикающегося – медицинского или педагогического. В одном случае это лечебные меры (терапевтические, хирургические, ортопедические, психотерапевтические), в другом – меры воспитания и обучения (дидактические приемы) и, наконец, в третьем – различные сочетания лечебного и педагогического воздействия.

Терапевтические средства для преодоления заикания применялись в разной степени и формах во все времена, начиная с древнейших

(Гиппократ, Аристотель, Цельс, Гален, Авиценна, Меркуриалис, Кленке, Лихтингер и др.). Как правило, терапевтические средства не являлись исчерпывающими в лечении заикания, а лишь в той или иной степени дополняли его.

Хирургический метод лечения заикания применялся с I в. н.э. до середины XIX в., пока окончательно не утвердилось мнение о его бесполезности и опасности использования (Антилл, Эгинский, Фабриций, Дионис, Диффенбах, Пети, Бонне и др.). Хирургический метод появился в результате понимания заикания как следствия патологического строения артикуляционного аппарата или недостаточной иннервации мышц языка. Неэффективность этого метода и, главное, возникновение нового этапа в понимании патогенеза заикания как невротического расстройства положили конец использованию хирургического вмешательства при заикании [1, с. 78].

В литературе по вопросам преодоления заикания встречаются также многочисленные указания на необходимость использования облегчающих и корригирующих речь ортопедических средств и различных двигательных упражнений. Использование механических приспособлений с ортопедической целью восходит еще к Демосфену, который, по описанию Плутарха, успешно применял для лечения собственного заикания инородные предметы (морские камешки), держа их под языком во время речевых упражнений. Впоследствии специалисты применяли при лечении заикания различные механические приспособления: язычную вилку; язычный нажиматель и распорку для губ; накладки на оба ряда зубов; деревянную пластинку в форме дуги под язык; скобу из китового уса на нижние зубы и т.д. Ортопедические приспособления, однако, не имели самостоятельного значения в лечении заикания и рекомендовались как дополнительные средства.

Лечение заикания, как собственно и любого заболевания, немыслимо рассматривать без учета оздоровляющего воздействия личности врача на больного, бесед с ним о сущности заболевания и путях его преодоления, без создания определенных условий для благоприятного лечения, поддержания веры в его положительный исход, убеждения в необходимости активного участия больного в лечебном процессе и т.д. Следовательно, всем без исключения методам преодоления заикания свойственно было в разной степени направленное психотерапевтическое воздействие на психику заикающихся.

С появлением взглядов на заикание как на невротическое расстройство некоторые авторы стали придавать первостепенное значение в его преодолении психотерапевтическому воздействию (Бертран, Шультесс, Лагузен, Меркель, А. Либман, Г.Д. Неткачев,

Фрешельс и др.). Сторонники психологического направления в преодолении заикания видели в нем прежде всего психическое страдание. Поэтому при выборе средств воздействия на заикающегося они прежде всего учитывали влияние этих средств на его психику.

Сторонники только дидактических приемов воспитания правильной речи у заикающегося рекомендовали системы разнообразных и последовательно усложняемых речевых упражнений, охватывающих как отдельные элементы речи, так и речь в целом (Соран Эфесский, Целий Аврелиан, Орибазий, Итар, Ли, Коэн, Денгардт, А. Гуцман, А. Куссмауль, Андрес, Гимиллер и др.).

Изолированное применение мер педагогического или лечебного характера при лечении заикания, безусловно, обедняло лечебное воздействие на больного. Поэтому независимо от названия метода лечения почти каждый из них включает в разной степени и в разной форме элементы и педагогического, и медицинского характера.

Однако многоплановость корригирующего воздействия на речь заикающегося в прошлом – это обычно довольно примитивное (с современных позиций) стремление соединить разные лечебно-педагогические средства. Это стремление нельзя отождествлять с комплексным подходом преодоления заикания, применяемым в настоящее время [1, с. 97].

Указания на необходимость комплексного воздействия и серьезные попытки его применения при заикании мы впервые встречаем в трудах отечественных авторов – И.А. Сикорского (1889) и И.К. Хмелевского (1897). И.А. Сикорский влечение заикания включал:

а) гимнастику речи (система упражнений дыхания, голоса, артикуляции, различных форм речи);

б) психотерапевтическое лечение (создание соответствующих окружающих больного условий, последовательное усложнение речевых занятий, воздействие на настроение больного и пр.);

в) фармацевтическое и динамическое лечение (медикаменты, физиотерапия, двигательные упражнения).

Многоплановость лечебного воздействия, по И.А. Сикорскому, впервые стала комплексной системой преодоления заикания.

Опираясь на материалистическое учение отечественных физиологов – И.М. Сеченова, И.П. Павлова и их последователей, ученые и специалисты-практики преодолели тенденциозность разработанных ранее приемов устранения заикания, отобрали из них все лучшее, рациональное и определили современный комплексный подход к преодолению заикания. В.А. Гиляровский, М.В. Серебровская, Ю.А. Флоренская, Ф.А. Рау, М.И. Пайкин, М.Е. Хватцев, Н.П. Тяпугин, Н.А. Власов, М.С. Лебединский, С.С. Ляпидевский, В.С. Кочергина,

В.И. Селиверстов, В.М. Шкловский, Ю.Б. Некрасова, А.И. Лубенская, Л.З. Андронова и др. своими исследованиями и практической деятельностью способствовали развитию лечебно-педагогического подхода к преодолению заикания [2, с. 100]. Под современным комплексным подходом к преодолению заикания мы понимаем лечебно-педагогическое воздействие на разные стороны психофизического состояния заикающегося разными средствами и разными специалистами.

В комплекс лечебно-педагогических мероприятий для заикающихся детей входят лечебные препараты и процедуры, психотерапия, логопедические занятия, лечебная физкультура и ритмика, воспитательные мероприятия. Цель этих тесно переплетающихся и дополняющих друг друга мероприятий – устранение или ослабление судорог и сопутствующих расстройств голоса, дыхания, моторики; оздоровление и укрепление нервной системы и всего организма в целом; избавление ребенка от неправильного отношения к своему речевому дефекту, от психологических наслоений в виде страха, конфузливости за свою неполноценную речь; перевоспитание его личности, формирование правильного социального поведения.

Логопед, как основной специалист по борьбе с дефектами речи, в целом организует содружественную медико-педагогическую работу необходимых специалистов (врачей, воспитателей, ритмиста, инструктора по ЛФК, музыкального работника и др.), использующих свои методы и средства при воздействии на заикающихся. Другими словами, логопед пользуется консультациями и соответствующей помощью разных специалистов в своей коррекционно-воспитательной работе с заикающимися детьми [3, с. 124-125].

Опыт работы с заикающимися позволяет заключить, что весь лечебно-педагогический комплекс по характеру его воздействия условно можно разделить на две составные части: лечебно-оздоровительную и коррекционно-воспитательную.

Основной задачей лечебно-оздоровительной работы, которую преимущественно проводит и направляет врач, является укрепление и оздоровление нервной системы и физического здоровья заикающегося, устранение и лечение отклонений и патологических проявлений в их психофизическом состоянии (ослабление или снятие речевых судорог, расстройств вегетативной нервной системы, нарушений моторики и др.).

Основной задачей коррекционно-воспитательной работы, которую преимущественно проводит и направляет логопед, является устранение речевых дефектов (перевоспитание неправильной речи) и психологических изменений у заикающихся.

К лечебно-оздоровительной работе относятся: создание благоприятной обстановки для лечения, организация необходимого режима дня и рационального питания, закаливающие процедуры, лечебная физкультура (ЛФК) и ритмика, медикаментозное лечение, физио- и психотерапия.

Непосредственно в комплексном лечебно-педагогическом преодолении заикания, помимо логопедов, принимают участие разные специалисты [3, с. 126].

В зависимости от условий работы логопедического учреждения или в каждом конкретном случае проявления заикания логопед может использовать помощь невропатолога, психиатра, психотерапевта, терапевта, отоларинголога, инструктора по ЛФК, физиотерапевта, ритмиста, музыкального работника, педагога-воспитателя. Работа специалистов направлена на всестороннее изучение картины проявления заикания, причин его возникновения, психофизического состояния заикающегося, его личностных особенностей. Совокупность разносторонних сведений о заикании и заикающемся, полученных специалистами с использованием разных методов исследования и затем взаимно уточненных и дополненных, определяет в каждом конкретном случае особенности необходимого комплексного лечебно-педагогического воздействия.

Используя свои средства и приемы, специалисты осуществляют разностороннее воздействие на заикающегося, в процессе которого важно динамическое наблюдение за состоянием и поведением заикающегося под влиянием применяемых к нему средств, постоянное обсуждение специалистами результатов своей работы и гибкое ее изменение и дополнение в зависимости от результатов работы своих коллег [3, с. 127].

Результаты лечебно-педагогической работы в целом дают возможность определить характер необходимых рекомендаций по дальнейшей профилактике заикания после проведенного курса.

В процессе названной работы чрезвычайно велика роль логопеда как ведущего специалиста. Ведь именно логопедическое воздействие (направленное непосредственно на речь и личность заикающегося) является всегда обязательным и определяющим в комплексе лечебно-педагогической работы с заикающимися. Роль других специалистов заключается в том, чтобы своими средствами и приемами уточнить и дополнить представления об особенностях заикания и заикающегося, способствовать эффективности логопедического воздействия.

Список использованных источников

1. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Основы логопедии: Учебное пособие для студентов педагогических институтов по специальности «Педагогика и психология» – М.: Просвещение, 1989. – 223 с.

2. Корецкая В.П. Заикание. Причины, виды, лечение, патологии. 2014. [Электронный ресурс]. URL: http://www.polismed.com/articles-zaikanie-prichiny-vidy-lechenie-patologii.html. (Дата обращения: 24.09.2016).

3. Сунагатуллина И.И. Развитие речевой деятельности детей с нарушениями речи / Инновационная наука. – 2016. – №2-4 (14). – 124-127 с.

Е. Федорова
студент 3 курса Павлодарского педагогического университета
А.Ж. Бахралинова
Научный руководитель:
к.филол.н., PhD, доцент Высшей школы педагогики

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДИКИ ТРИЗ В ДОШКОЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Бұл мақалада ТРИЗ технологиясының мәні, оны мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қабілеттерін дамыту мақсатында мектепке дейінгі мекемеде қолдану қарастырылады. Бұл технологияның негізгі әдістері де тізімделген және сипатталған. Іске асырудың ережелері мен принциптері зерделенді, мысалдар келтірілді.

Түйінді сөздер*: ТРИЗ-технология, әдіс, қабылдау, ойын ережелері, даму.*

В данной статье рассматривается суть ТРИЗ-технологии, ее применение в дошкольном учреждении с целью развития познавательных способностей дошкольников. Также перечислены и описаны основные методы данной технологии. Изучены правила и принципы реализации,приведены примеры.

Ключевые слова*: ТРИЗ-технология, метод, прием, правила игры, развитие.*

This article examines the essence of TRIZ technology, its application in a preschool institution in order to develop the cognitive abilities of preschoolers. The main methods of this technology are also listed and described. The rules and principles of implementation are studied, examples are given.

Keywords*: TRIZ technology, method, technique, rules of the game, development.*

На сегодняшний день педагоги в дошкольных учреждениях применяют различные методики для речевого развития, логического, критического мышления. Одной из них является технология ТРИЗ.

Теория решения изобретательских задач (ТРИЗ) появилась на свет в пятидесятые годы XX столетия благодаря интеллектуальным усилиям отечественного учёного и писателя-фантаста Г.С. Альтшуллера, который разработал эту концепцию на основе тезиса «творчество во

всём» – в постановке вопроса, подаче материала, приёмах и методах работы. Он опирался на высказывание Л.С. Выготского о том, что ребёнок воспринимает программные моменты обучения в той мере, в какой они соответствуют природе его «я», то есть педагог должен работать в согласии с принципом природосообразности [1, с. 5]. По мнению Г.С. Альтшуллера, «каждый ребёнок изначально талантлив и даже гениален, но его надо научить ориентироваться в современном мире, чтобы при минимуме затрат достичь максимума эффекта» [2, с. 3].

По мнению исследователя С.И. Гин, в центре внимания ТРИЗ-педагогики находится человек, творческий и творящий, имеющий богатое гибкое системное воображение, владеющий мощным арсеналом способов решения изобретательских задач и имеющий достойную жизненную цель [3, с. 3].

Целью ТРИЗ-технологии является формирование связной речи за счет активизации творческого мышления для продуктивной познавательной, исследовательской и изобретательской деятельности; развитие творческих способностей; формирование качеств творческой личности. В связи с этим реализацию данной технологии осуществляется в коллективных играх, на занятиях с целью развития речевых навыков ребенка.

Рассмотрим методы и приемы ТРИЗ-технологии, которые обладают универсальными свойствами и имеют разные уровни сложности, в детском саду используются с трёхлетнего возраста воспитанников.

Первый прием – это мозговой штурм, предполагающий постановку изобретательской задачи и нахождение способов решения с помощью перебора ресурсов, выбор идеального решения. Например: как нарисовать картинку, если нет карандаша? Как не намокнуть под дождем? как оставить кусочек лета в зиму? В данном методе существуют следующие правила:

1) Исключение всякой критики.

2) Поощрение самых невероятных идей.

3) Большое количество ответов и предложений.

4) Чужие идеи можно улучшать.

Входе реализации этого метода развиваются коммуникативные способности детей: умение вести спор, слышать друг друга, высказывать свою точку зрения, не боясь критики, тактично оценивать мнения других и т.п. Данный метод позволяет развивать у детей способность к анализу, стимулирует творческую активность в поиске решения проблемы, дает осознание того, что безвыходных ситуаций в жизни не бывает.

Следующий прием-синектика, так называемый метод аналогий:

а) личностная аналогия (эмпатия). Можно предложить ребенку представить самого себя в качестве какого-нибудь предмета или явления в проблемной ситуации. Например: изобрази будильник, который забыли выключить; покажи походку человека, которому жмут ботинки; изобрази рассерженного поросенка, встревоженного кота, восторженного кролика;

б) прямая аналогия. Основывается на поиске сходных процессов в других областях знаний (вертолет – аналогия стрекозы, подводная лодка – аналогия рыбы и т.д.).

в) фантастическая аналогия. Решение проблемы, задачи осуществляется, как в волшебной сказке, т.е. игнорируются все существующие законы (нарисуй свою радость – возможные варианты: солнце, цветок; изобрази любовь – это может быть человек, растение) и т.д.

Третьим методом, который рассматривает в своей работе Г.С. Альтшуллер является морфологический анализ. Цель этого метода – выявить все возможные факты решения данной проблемы, которые при простом переборе могли быть упущены.

Морфологический анализ – комбинаторный метод, суть которого предполагает рождение нового оригинального творческого решения или образа путём системного перебора всех теоретически возможных вариантоврешения или характеристик объекта. Морфологическая таблица состоит издвух осей координат – горизонтальной (объект) и вертикальной (признаки). Морфологический ящик включает большее количество осевых линий, например, объектов, может быть несколько (ребёнок, подросток, старик, расширяется перечень характеристик (одежда, способ передвижения, внешний вид, характер).

Метод фокальных объектов предполагает, что к определённому объекту «примеряются» свойства и характеристики других, ничем с ним не связанных объектов. Сочетания свойств оказываются иногда очень неожиданными, ноименно этои вызывает интерес.

Это усовершенствованный метод каталога. Он позволяет найти идеиновых, оригинальных товаров широкого ассортимента: различных сувениров, игр, реклам.

Изначально нужно выбрать объект, с образом которого будем работать. Можнодопоры хранить егов тайне от детей. Затем детям предлагаетсяназвать три любых объекта. Хорошо, если один из них будет представителем природного мира, второй – рукотворного, третий – вообще не материальное понятие. Ноэтоусловие необязательно. Затем дети называют как можно больше свойстви качеств названных объектов. Названные свойства и качества приписываются к изначально выбранному объекту, дети объясняют, как это может выглядеть и при

каких условиях такое бывает. Детям предлагают сядва-три слова и быстро выделяются свойства каждого изназванных предметов или явлений.

Следующий метод «Да-нет-ка» дает возможность научить детей находить существенный признак в предмете, классифицировать предметы и явления пообщим признакам, слушать и слышать ответы других, строить на их основе свои вопросы, точно формулировать свои мысли.

Правила игры: загадывается объект животного или рукотворного мира, дети задают вопросы об этом объекте. На вопросы можно отвечать только «да» или «нет». Педагог обращает внимание детей на то, что первые вопросы должны быть наиболее общие, объединяющие сразу несколько признаков. Как правило, первый вопрос: этоживое? В зависимости от ответа перебираются общие категории предметов иявлений. Например, если загаданный объект из живого мира, то следующие вопросы должны отражать категории живого мира: это человек? Этоживотное? Это птица? Это рыба? и т.п. Когда общая категория установлена, задаются более конкретные вопросы о составляющих характеристиках этой категории. Например, если выбранный объект является животным, тоспросить можно домашнее ли это животное? Хищное? Травоядное? и т.д. Далее следуют вопросы, основанные на догадках, до тех пор, пока объект небудет угадан.

Также интересным методом является метод Робинзона, который формирует умение находить применение казалось бы совсем ненужному предмету. Педагог предлагает детям представить себя на пустынном острове, где есть только… (возможные варианты: скакалки, битые лампочки, жвачки, пустые консервные банки и т.д.). Необходимо выжить наэтом острове, используя только этот предмет. (Представьте, что на острове есть только много жвачек. Как, используя только их, выжить в течение многих лет? Ведь нужно и жилье, и одежда, и пища.) Дети придумывают варианты одежды изобертоки фантиков, строят дома из жвачки т.д.

Метод типового фантазирования хорошо использовать при обучении детей творческому рассказыванию. Придумывать, фантазировать можно невслепую, а с использованием конкретных приемов:

а) уменьшение-увеличение объекта (выросла репка маленькая-премаленькая. Продолжи сказку);

б) наоборот (добрый Волкизлая Красная Шапочка);

в) дробление – объединение (придумывание новой игрушки из частей старых игрушек или невероятного живого, отдельные части которого представляют собой части других животных);

г) оператор времени (замедление – ускорение времени: нарисуй себячерез много лет, нарисуй своего будущего ребенка или какой была твоя мама в детстве);

д) динамика-статика (оживление неживых объектов и наоборот: Буратино – живое дерево; Снегурочка – живой снег; Колобок – живое тесто и т.д.). Дети сами могут выбрать объект, а затем оживить его, придумать название.

Следующий метод системного оператора, предполагающий анализ и описание системы связей любого объекта материального мира: его назначение, динамику развития в определённый отрезок времени, признаки и строение и др. Работа ссистемным оператором предполагает формирование у ребёнка умение анализировать и описывать систему связей любого объекта материальногомира: его назначение, динамику развития в определённый отрезок времени, признакии строение. Данный метод помогает сформировать целостную картину мира, развивает «многоэкранное» мышление, так как учит видеть взаимодействие объектов вединстве и противостоянии, осознавать движение времени, а также понимать и оценивать роль и место каждого объекта.

Метод каталога успешно адаптирован к работе с дошкольниками, поскольку позволяет в большой степени решить проблему обучения дошкольников творческому рассказыванию. Применяется в развитии навыков творческого сочинительства, когда дети составляют новый зачастую непредсказуемый сказочный сюжет из случайных, выбранных наугад из книги, слов, которые обозначают героев, предметы, действия и т.д.

Заключительным методом представлен метод маленьких человечков. Сутьметодики в том, что дети представляют себе маленьких человечков, которые живут, действуют в окружающих предметах иявлениях. Игра в маленьких человечков позволяет представить фазовые переходы веществ, моделировать строение веществ и процессы, происходящие в них, способствует развитию логического мышления, внимания, наблюдательности, сообразительности, позволяет делать умозаключения [4, с. 28]. Моделирование маленькими человечками развивает понимание сути природных явлений, состава вещества. Сказочные персонажи в разных веществах ведут себя по-разному, например, втвёрдых телахони неразлучны, неподвижны и крепко прижимаются друг к другу, в жидких – находятся рядом друг с другом, но не так близко, наконец, в газообразных – оченьшаловливыеи постоянно двигаются. Следовательно, путём экспериментирования дети приходят к выводу отом, что когда вода превращается в лёд, человечки меняют свой характер и поведение [5, с. 6].

Таким образом, дети учатся производить системные раскладки, анализировать и описывать систему связей между объектами окружающей действительности, строить разного рода классификации по выделенному признаку.

Из всего выше сказанного можно сформулировать следующие выводы:

Во-первых, данная технология соответствует социальному заказу, т.е. направлена наразвитие творческой личности. ТРИЗ-технологии пробуждают интерес у старших дошкольников к овладению связной речью, к развитию умственных способностей и познавательной деятельности, способствуют более эффективному обучению, развитию наглядно-образного, причинного, эвристического мышления; памяти, воображения, воздействуя на другие психические процессы.

Во-вторых, ТРИЗ – это сложный, но интересный процесс овладения знаниями. Он требует от педагога большой подготовки, так как занятия носятярко выраженный диалоговый характер, а для активного участия ребят в обсуждении изучаемого материала педагог должен так настроить детей, чтобы они сами могли найти необходимые аргументы в защиту правильной версии, т.е. самостоятельно проанализировать и обобщить материал.

В-третьих, методику ТРИЗ можно назвать школой творческой личности, поскольку её девиз – творчество во всем: в постановке вопроса, в приёмах его решения, в подаче материала. В ней нет методов, в привычном смысле слова, есть инструмент, спомощью которого педагоги сами изобретают свою педагогику, озарённые светом детских идей. Нет и воспитания впривычно мегозначении, есть способо владения навыками, которые позволяют жить интересно, всем вместе и творить себя: и педагогу идетям.

В-четвертых, методы ТРИЗ высокоэффективны, имеют чёткий алгоритм к действию, которое всегда переходит в ожидаемый результат. Также предложенные методы универсальны и применимы в любой области педагогики.

Список использованных источников

1. Мурашковская И.Н. Игры для занятий ТРИЗ с детьми младшего возраста // «Педагогика+ТРИЗ». – Гомель, 1997. – 110 с.

2. Гончарова А.С. Как воспитать творческую личность на основе ТРИЗ и ТРИЗ-педагогики / А.С. Гончарова – М.: Галактика, 2020. – 110 с.

3. Гин С.И. Занятия по ТРИЗ в детском саду: пособие для педагогов дошк. учреждений: 3-е изд. / С.И. Гин. – Минск: ИВЦ Минфина, 2007. – 112 с.

4. Сидорчук Т.А Использование ТРИЗ в развитии креативных способностей дошкольников, «Золотой ключик» творческого мышления. – Челябинск: изд-во ООО «ТРИЗ-Форум», 2000. – 64 с.

5. Кочеткова Н. ТРИЗ технологии в игровой и образовательной деятельности дошкольников. – М., 2003. – 7 с.

Ж.Қ. Қорабай
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Р.Х. Кошкимбаева
ғылыми жетекші: *педагогика ғылымдарының магистрі,*
аға оқытушы, Павлодар қ.

ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Түйіндеме*. Бұл макалада оқыту үрдісінде инновациялық технологиялардың түрлерінің маңыздылығы айқындалған. Оқыту үрдісінде инновациялық технологияларының тиімді жақтары қарастырылған. Жаңа инновациялық технологияларды пайлану арқылы оқушылардың оқуға қабілеттерін жетілдіруге болатыны баяндалған.*

Түйінді сөздер*: оқыту, үрдіс, дамыта оқыту технологиясы, модульдік оқыту технологиясы, қашықтықтан оқыту технологиясы.*

Аннотация*. В статье определяется значимость видов инновационных технологий в процессе обучения. Рассмотрены преимущества инновационных технологий в процессе обучения. Изложено, что посредством использования новых инновационных технологий можно совершенствовать способности учащихся к обучению.*

Ключевые слова*: обучение, процесс, технология развивающего обучения, технология модульного обучения, технология дистанционного обучения.*

Rezume*. The article defines the importance of the types of innovative technologies in the learning process. The advantages of innovative technologies in the learning process are considered. It is stated that through the use of new innovative technologies, students' learning abilities can be improved.*

Keywords*: learning, process, technology of developing learning, technology of modular learning, technology of distance learning.*

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының стратегиялық бағыттарына сәйкес білім беру жүйесін дамыта отырып, әлемдік білім кеңістігіне ықпалдастырудағы негізгі бағдар – адамды қоғамның ең маңызды құндылығы ретінде танып, оның рухани жан-дүниесінің дамуына, көзқарастары мен әлеуетінің, танымдық біліктілігі мен мәдени құндылықтарының жоғары деңгейде дамуларына жағдай жасау.

Білім беру саласындағы инновациялық процестердің күрделілігі мен қайшылықтары жаңа құбылыстармен әрекеттесу және оқыту мен тәрбиелеуді ізгілендірудің, білім алушылардың қызығушылығын қалыптастырудың мәселесін өзекті етуде. Соңғы жылдары оқу-тәрбие процесіндегі жеке тұлғаны дамытуға бағытталған оқыту мен тәрбиелеуге үлкен мән берудің өзі еліміздегі өзгерістердің маңыздылығын көрсетеді.

Бүгінгі таңда оқыту барысында арнайы ақпараттық-техникалық құралдарды қолдану қазіргі уақыттағы оқыту технологиясының жаңа бір түрі. Өйткені, игеретін білім мен ғылымды одан әрі терең меңгере түсуде компьютерді қолдану және оны оқу ісінде жүзеге асырудың зор маңызы бар. Компьютерді оқытуда қолдану жаңа мәселе емес, бірақ, есту мүмкіндігі шектелген мектепте есту қабілетін дамыту сабақтары мен пәндік сабақтарда компьютерді қолдау сирек кездесетін жағдай. Осыған орай, сыныптағы және сыныптан тыс жұмыстарды компьютер арқылы ұйымдастыра білу – мектептегі аса маңызды міндеттердің бірі. Бұл салада мұғалім үнемі жаңашылдықпен жан-жақты ізденіп, жоспарлы түрде жұмыс ұйымдастыра білуі қажет. Компьютермен жұмыс істеуде алдымен мұғалімнің басқаруымен, сонан соң бала өз бетімен құрылған жоспарға сүйене отырып жұмыс жасауға тырысады. Бала компьютер арқылы орындап отырған тапсырмасы бойынша өзін-өзі түзету мен бақылауды жүзеге асырады. Әсіресе, есту мүмкіндігі шектелген балаларға компьютер өте тиімді. Компьютер баланы қызықтырады, сауатын ашады, ойлау қабілетін дамытады. Оқу үрдісінде компьютердің рөлі туралы әр түрлі көзқарастар бар. Мәселен, біреулері компьютерді ойын ретінде, ал біреулері оқыту құралы ретінде қарастырады.

М. Игнатьев, т.б. (1988 ж.) компьютердің мектепке келуі оқу үрдісін жақсартып қана қоймай, сабақтың қызықты өтуіне де көп әсер ететіндігін айтады. С. Пейпер (1989 ж.) компьютерді балалардың ұжымдық даму құралы ретінде қарастырады.

Жалпы компьютер арқылы оқыту арнайы мектепте мынадай міндеттерді қамтиды:

– ойлау қабілетін дамыту;

– дайын бағдарламаларды қолдана білу шеберлігін арттыру;

– оқушылардың компьютерлік сауаттылығын ашу.

Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына мүлдем жаңа міндет қойып отыр. Ол өз жұмыс орнында және бүкіл техникалық тізбекте технологияның үздіксіз өзгерістеріне бейімделе алатын орындаушының тұлғасын қалыптастыру болғандықтан, мұғалімдердің Республикалық құрылтайында Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздардың қолында» деп мұғалімдерге зор міндеттер артты. Осы жауапкершілікті сезініп, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде жеке адамды қалыптастырып, дамыту және оған жан-жақты терең білім беру мақсатында көптеген инновациялық білім беру технологиялары ұсынылуда. Олар:

– дамыта оқыту технологиясы;

– дәстүрлі (қайта жасау репродуктивті) технологиясы;
– проблемді оқыту технологиясы;
– модульді оқыту технологиясы;
– сыни тұрғыдан ойлау технологиясы;
– деңгейлеп оқыту технологиясы;
– қашықтан оқыту технологиясы;
– копьютерлік оқыту технологиясы.

Дамыта оқыту технологиясы дамыта оқытуды 1950 жылдың аяғынан бастап Л.В. Занков (1901-1977) және Д.Б. Эльконин (1904-1984) зерттей бастады. Дамыта оқыту оқушыны оқу пәндерін оқып үйренуден теориялық ойды дамытатын оқу іс-әрекетіне көшірді (Эльконин-Давыдов). Ол оқушыны жан-жақты дамыту міндетін қойды (Л.В. Занков).

Психологтар оқу үрдісіне оқушының іс-әрекетін енгізу керектігін, оның маңызын делелдеді. Дамыта оқыту арқылы оқушыға берілетін білім бұрынғыдай репродуктивті жолмен емес, керісінше арнайы ұйымдастырылатын баланың жан-жақты «теориялық» іс-әрекеті арқылы берілетін болды.

Дамыта оқытудың екі жүйесінің де оқу бағдарламалары, оқулықтары бар, олар Ресей мектептерінде кең қолданылуда. Көбіне бастауыш мектепте қолданылады. Дамыта оқыту идеясы бұл күнде еліміздің мұғалімдері арасында кең қолданымда.

Дәстүрлі (қайта жасау – репродуктивті) технологиясы – білім,ептілік және дағдыларды ұсынуға бағытталған. Ол өтіліп жатқан материалдың игерілуін, қайта жасау деңгейіндегі білім санасының бағалауын қамтамасыз етеді. Бұл технологияның ежелгі түрі. Ол бүгінгі таңда да кең таралған (әсіресе орта мектепте). Оның мәні: жаңаны игерту бекіту-қадағалау-бағалау сұлбасы (схема) бойынша оқу процесін жүргізу. Технология негізіне табысты өмір тіршілігін қамтамасыз ететіндей білім ауқымын анықтауға мүмкіндік беретін және оны оқушыға жеткізу жолын көрсететін білімдік бағыт-бағдарлама (парадигма) алынады. Осыған орай оқу – оқытудың басты әдістері ретінде 1) көрнекілік және онымен бірге жүретін түсіндіру, 2) оқушының жетекші іс-әрекеттері түрлеріне тыңдау мен есте қалдыру, 3) басты талап және тиімділіктің негізгі көрсеткішіне игерілгенді қайталап жаңғыртуептілігі алынады. Мұғалім қызметтері түсіндіру, әрекеттерді көрсету, оқушылар орындағандарды бағалау және реттеу, түзету.

Оқу технологиясы бірқатар маңызды да ұнамды талаптарымен еленген. Олар – үнемділігі, күрделі материалды түсінуді жеңілдетуі, білім-тәрбие процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етуі, білім ұсынудың жаңа әдіс-тәсілдерін пайдалануға икемді келуі. Сонымен

бірге дәстүрлі технология біршама кемшіліктерге де жол береді – оқу процесін дараландыру мен жіктеуге қолайсыз, оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға мүмкіншілігі кем.

Проблемді оқу технологиясы – мұғалім басшылығында өтетін оқушылардың оқу міндеттерін шешуге орайластырылған өзіндік ізденіс іс-әрекеттерін ұйымдастыруға негізделеді. Оқу ізденістері барысында оқушыларда жаңа білім, ептілік және дағдылар қалыптасып, қабілеттері, танымдық белсенділігі, қызығуы, ой-өрісі, шығармашыл ойы және басқа да тұлғалық маңызды сапалары дамиды.

Жалпы түрінде проблемді технология сипаты келесідей: оқытушы білімді дайын күйінде ұсынбай, оқушылар алдына міндет қояды, оған қызықтырады және оның шешу әдіс-тәсілдерін табуға ынталандырады. Ал оқушылар мұғалімнің тікелей басшылығында не өз бетінше олардың шешімін табудың жолдары мен әдістерін зерттейді, яғни болжам түзеді, оның шынайылығын тексеру тәсілдерін белгілейді әрі талқылайды, дәйектейдІ, нәтижелерін талдайды, пікір жүргізеді, дәлелдейді.

Модульді оқу технологиясы – АҚШ пен Батыс Еуропада 1960 жылдары дәстүрлі оқуға балама ретінде ұсынылған білім игеру жүйесі. Бұл технологияның мәні – оқушы модульмен жұмыс орындау барысындағы нақты мақсатқа өз бетінше жетеді. Модуль – мақсатқа орайластырылған оқу мазмұны мен оны меңгеру жолдарын біріктірген түйін, топ.

Модульдік технологияның ерекшілігі – оның білімді меңгеруге емес, тұлғаның танымдық қабілеттерін және танымдық процестерді, яғни жадының алуан түрлерін (есту, көру, қимыл т.б.) ойлауды, ынтаны, қабылдау қабілетін арнайы жасалған оқу және танымдық жағдайлар арқылы дамытуға, сондай-ақ тұлғаның қауіпсіздігін, өзін-өзі бекіту, қарым-қатынас, ойын, танымдық және шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыруға; белсенді сөздік қорын дамытуға бағытталған.

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы – Қазіргі кезеңде «Сыни тұрғыдан ойлау» стратегиясы кең ауқымда дамуда.

Сыни тұрғыдан ойлау деген не? Сыни тұрғысынан ойлау – ашық қоғам негізі. Ол - өз алдына сұрақтар қойып және үнемі оларға жауап іздеу, әр мәселеге байланысты өз пікірін айтып, оны дәлелдей алу, сонымен қатар басқалардың пікірлерін дәлірек қарастыруды және сол дәлелдемелердің қисынын зерттеу дегенді білдіреді. Бұл оқыту «қарапайымнан күрделіге» деп аталады.

«Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғысынан ойлауды дамыту» /СТО/ бағдарламасының қазіргі таңда білімді, білгенін өмірге пайдалана алатын шәкірт тәрбиелеуде алатын орны ерекше.

Сыни тұрғысынан ойлау стратегиясы бойынша жүргізілетін жұмыста оқушылардың 1) өз бетінше тұжырым жасау, қорытындыға келу; 2) ұқсас құбылыстар арасынан тиімдісін таңдай білу; 3) проблеманы шеше білу; 4) пікірталасты жүргізе білу қабілеті қалыптасады.

Деңгейлеп оқыту технологиясы – Бүгінгі күннің талабы әрбір оқушыға түбегейлі білім мен мәдениеттің негіздерін беру және олардың жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасау. Сондықтан білім беру жүйесінде жеке тұлғаны дамытып, білімді азамат ретінде қалыптастыру үшін жаңа педагогикалық технологияның ролі зор. Оқушылардың білім деңгейі, білімді меңгеру дағдысы барлығында бірдей болуы мүмкін емес жағдай.

Деңгейлеп оқытудың маңыздылығы:

1. Сынып оқушылары жаппай жұмыс істейді.
2. Бос отырған оқушы болмайды.
3. Әркім өзінің білім деңгейін біліп, оны дамытуға тырысады.
4. Қиындықтарды жеңе білуге дағдыланады, пәнді оқып үйренуге қызығушылығы болады.
5. Ізденіс дағдысы қалыптасады, шығармашылық қабілеті дамиды.

Қашықтан оқыту технологиясы – Стратегиялы проблемалар жөніндегі мамандар қашықтан оқыту формасын XXI ғасырдың білім беру жүйесі деп атап жүр. Бұл күні оған үлкен мән беріліп отыр. Бұрын технологияларға бағытталған қоғамдық прогрестің нәтижелерінің бүгінде ақпараттық аймақта орталықтандырылып жатқаны қашықтан оқытудың маңыздылығын арттырады. Информатика дәуірі басталды. Оның қазіргі мезгілдегі даму кезеңін телекоммуникациялық деп сипаттауға болады. Бұл ақпарат пен білімнің қатынас аймағы.

Қашықтан оқыту формасы бүгінде, уақыт және кеңістік белдеулерінен тәуелсіз, көпшіліктің өз бетінше үздіксіз жалпы білім алу жүйесін, өзара ақпарат алмасуын қалыптастырады және жүзеге асырады. Одан басқа, қашықтан оқыту жүйесі әлеуметтік жағдайына (оқушыға, студентке, азаматтар мен әскерилерге, жұмыссыздарға...) қарамастан және еліміз бен шет елдің кез-келген ауданында тұрса да адамның білім және ақпарат алу құқығын қамтамасыз етеді. Ел азаматының білім алу құқығын қамтамасыз етуде және қоғам қажеттілігін өтеуде, тек осы жүйе мейлінше тиімді әрі икемді. Жоғарыда айтылған факторларға сүйеніп айтқанда, мамандарды дайындау мен олардың жоғары квалификациялық деңгейін ұстап тұруда қашықтан оқыту XXI ғасырдағы ең әсерлі жүйе болып табылады.

Компьютерлік оқыту технологиясы – жоғары оқу орындарында және мектептерде компьютерлік технология арқылы оқыту студенттер

мен оқушылардың оқуға деген ынта-жігерін қалыптастырып, тілге деген қызығушылығын арттырады. Ұсынылып отырған технология мектептерде, лицей-гимназияларда, жоғары оқу орындарында қолданылып, бағдарламалық материалдарды жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Бұл технологияның бір ерекшелігі студенттердің дербестігін қамтамасыз етіп, өзін-өзі қадағалауға мүмкіншілік жасайды. Кейбір оқытушылар сабақта компьютерді пайдалану оқытушы мен студент немесе оқушы арасындағы байланыстың үзілуіне ықпал етеді деген ой айтады. Осыған орай компьютерлік оқытудың ерекшеліктері:

-Сабақта компьютерді пайдалану студенттер мен оқытушының позитивтік оң қатынаста болуына ықпал етеді. Олай дейтініміз, студенттер компьютермен тікелей қатынаста болып, өзі орындайтын міндетке тікелей қатысты болғандықтан өзін еркін сезінеді. Өйткені, кейбір студенттер оқытушы мен тікелей қарым-қатынаста өз қабілетін төмен бағалап, оқытушыға жауап беру барысында айтайын деген ойын жеткізе алмайды, ұмытып қалады. Сөз тіркестерін, сөйлемдерді, сұхбаттарды құрауда жіберген қателер, қате жіберіп алу қорқынышы т.б. жағдайлар. Мұның бәрі студенттің психикасына әсер етіп, оның есте сақтау және ойлау қабілеттерін тежейді. Осыдан оқытушы мен студент арасында түсініспеушілік пайда болады. Осы тұрғыдан келгенде сабақта компьютерді қолдану өте тиімді.

– Компьютер студентпен тікелей қатынаста бола отырып, оқытушыға аудиторияда болып жатқан құбылыстарды сырттай бақылап, жеке оқушыға көңіл бөлуге мүмкіндік туғызады. Себебі, студенттер мен оқушылардың оқу материалын меңгеруі, қабылдауы бірдей болмайды. Сондықтан кейбір оқушылармен жеке-дара жұмыс істеуге тура келеді. Бұл компьютердің бір артықшылығы оқытудың дара жүргізілуін ұйымдастыру болып табылады.

– Компьютермен жұмыс барысында студенттер мен оқушылардың белсенділік, жауапкершілік және өзіндік шығармашылық қабілеттері қалыптасады.

– Берілетін материал бірсарынды болып, тек мұғалім ғана сөйлейтін болса, балалар тез шаршап қалады да, сабақ сәтсіз аяқталады. Осындай келеңсіз жағдайларды болдырмау үшін сабақтарда компьютер арқылы оқушылардың белсенділігін арттыратын ойындық элементтер қолданылады. Осындай ойындарға ребустар, суреттермен жұмыс, кроссвордтарды жатқызуға болады. Осындай тәсілдермен өзіндік ойлау қабілеті бар, саналы, өзін-өзі жетілдіре алатын адамды тәрбиелеп шығаруға болады.

Қорытындылай келе ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін

қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару баланың қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір баланың қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған оқыту үрдісінде жаңа инновациялық технологияларды меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бабаев С.Б. Жалпы педагогика: оқулық / С.Б. Бабаев, Ж.К. Оңалбек. – Алматы: Nurpress, 2013. – 228 б.

2. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы, 2006. – 260 б.

3. Бөрібекова, Ф.Б. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: оқулық / Ф.Б. Бөрібекова, Н.Ж. Жанатбекова. – Алматы: ҚР Жоғары оқу орындарының қауымдастығы, 2014. – 360 б.

4. Байсеркеева Н. Дамыта оқыту технологиясы / Байсеркеева Н. // Ұлағат. – 2007. – №4. – 59-62 б.

5. Каршыгина М. СТО технологиясы / М. Каршыгина // Ұлағат. – 2005. – №3. – 26-29 б.

А.М. Садвакасова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
Р.Х. Кошкимбаева
ғылыми жетекші: *педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Павлодар қ.*

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Түйіндеме*. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі баланың коммуникативтік даму мәселесін зерттеген ғалымдардың еңбектері тоқталған. Коммуникативтік дағдыларды жүзеге асыру, қарым-қатынас жасаудың себептері, қарым-қатынас әрекеті, міндеттері және құралдары, коммуникативтік дағды элементтері қарастырылған.*

Түйінді сөздер*: сөз, қарым-қатынас, коммуникативті, интерактивті, перцептивті, коммуникативті дағды.*

Аннотация*. В данной статье рассмотрены труды ученых, исследовавших проблему коммуникативного развития дошкольника. Предусмотрена реализация коммуникативных навыков, мотивы общения, коммуникативная деятельность, задачи и средства, элементы коммуникативного навыка.*

Ключевые слова*: слово, общение, коммуникативные, интерактивные, перцептивные, коммуникативные навыки.*

***Rezume**. This article discusses the works of scientists who have studied the problem of communicative development of preschool children. It provides for the implementation of communication skills, communication motives, communication activities, tasks and means, elements of a communication skill.*

***Keywords**: word, communication, communicative, interactive, perceptual, communication skills.*

Егемен еліміздің болашағы – білімді ұрпақ. Білім бастауы – балабақшадан басталатыны мәлім. Оқыту білімдік, танымдық және дамытушылық қызметтер атқарады. Сондықтан ұйымдастырылатын іс-әрекетке байланысты білім, біліктілік, икемділік пен дағды қалыптасса, танымдық қызметте ғылыми таным жолдарын, көздерін, әдістерін игеру жеке тұлғаның қалыптасуына зор ықпал етеді.

Адамның ең жарқын ерекшеліктерінің бірі – оның сөйлеу қабілеттілігі. Сөз – адам психикасының өмір сүруінің аса маңызды факторы болып табылады. Яғни, мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру – балалардың тілін дамытудың бір бағыты болып табылады.

Мектепке дейінгі тәрбие мазмұнын жаңарту мәселесі еліміздің ертеңін баянды ету бағытында жүзеге асырылып жатқан нормативтік-құқықтық құжаттардан, оны іске асыру мақсатында күн асқан сайын өмірде орныға бастаған білім, ғылым саласындағы жаңалықтардан көрінеді.

Бұл міндеттерді жүзеге асыру еліміздегі мектеп дейінгі оқыту мен тәрбиелеу процесінің негізгі мақсаты жеке адамды қалыптастыру және баллардың коммуникативтік дағдыларын дамыту. Ал бұл міндеттердің нәтижелі болуы жеке адамның қалыптасуына қандай жағдайлардың ықпал ететінін білумен байланысты. Тәрбие қоғамдық өндірістік және мәдени өмірдің белсенді қатысушысын даярлауды мақсат етіп қойған жеке адамды қалыптастырудың жүйелі үрдісі.

Мемлекеттік саясаттың басты принциптері ретінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың сапасын арттырудың негізгі бағыты балалардың жеке мәдениетінің негіздерін қалау, мектепте оқытуға қажетті дағдыларды жетілдіру, сондай-ақ мемлекеттік тілді үйренуіне, зияткерлік және эмоциялық дамуына, олардың табиғи және психикалық денсаулығын сақтауға және орнықтыруға қажетті жағдай жасау қажеттілігі көрсетілген.

Жеке адамның дамуы адами қоғамда, тілмен қарым-қатынаста жетіледі. Қоғам дамуындағы әлеуметтік жүйеде жеке тұлғаның қарқынды дамуы балалық шақта қарым-қатынас мәселесімен байланысады.

Қарым-қатынас – бұл танымдылық, беделділік, сенімділік, көріктілік, тартымдылық негізінде табысқа қол жеткізуге мүмкіндік

беретін жеке тұлғаның маңызды құралдарының бірі. Қарым-қатынас – адамдардың бір-бірімен ақпарат алмасуына және іс-әрекет жасасуына мүмкіндік беретін өзара тіл табысуды орнату және дамыту процесі болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі баланың коммуникативтік дамуы мәселесін Ж. Әубәкірова, коммуникацияның психологиялық және педагогикалық негіздерін Б. Баймұратова, мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту А. Бакраденова, мектеп жасына дейінгі балалардың өзара бірлесіп атқаратын іс-әрекеттерін гуманистік негізде жүзеге асыру Н. Наубаевалардың еңбектерінде қарастырылған.

Коммуникацияның әлеуметтік-психологиялық феномен ретіндегі ерекшелігі, мәні мен мазмұны философтар, әлеуметтанушылар, психологтар мен педагогтар зерттегендер, олар: Г. Андреева, А. Бодалев, В. Даль, В. Кан-Калик, А. Леонтьев, Б. Ломов, Т. Парсонс, Х. Шеррьязданова т.б.

Қарым-қатынастың коммуникативтік міндеттерін шешу арқылы коммуникативтік білікті дамыту мәселесін қарастырғандар А. Мудрик, Н. Никандров және т.б. Коммуникативтік біліктің факторларын В. Захаров, Ю. Хрящева, коммуникативтік біліктің компоненттерін Ю. Емельянов, Ю. Жуков, В. Лабунская анықтаған. Коммуникативтік біліктің эмоционалдық компоненттерін А.Бодалев, Б.Ломов және т.б. ғалымдар еңбектерінде қарастырылған.

Мектеп жасына дейінгі балаларды қазіргі заман талабына сай жалпы адамзаттық қасиеттерді меңгерте отырып, олардың зияткерлік деңгейін арттырудың, жеке тұлға ретінде өзін-өзі тану мен жанындағы балаларды бағалаудың, қарым-қатынас коммуникациясын, қарым-қатынас этикасын, тілдік мәдениетін қалыптастыру және баланың коммуникативтік дағдыларының дамуын зерттеу бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі.

Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің басты міндеті – баланың жеке басының дамуын жан-жақты жоғары деңгейде қамтамасыз ету. Өйткені осы кезеңде баланың бұдан кейінгі бүкіл өміріне негіз болатын жеке тұлғалық қасиеттері, психикалық өзіндік ерекшеліктері қалыптасады.

Коммуникативтік қабілеттің мектеп жасына дейінгі баланың психикалық дамуына ықпал ететіндігін А. Запорожец, М. Лисина, А. Рузскаяның және оның іс-әрекеттің жалпы деңгейіне беретін әсерін З. Богуславская, Д.Б. Эльконин қарастырған.

Коммуникативтік дағдыларды жүзеге асыруды кажетсіну, қарым-қатынас жасаудың себептері, қарым-қатынас әрекеті, міндеттері және құралдары, сондай-ақ нәтижесі де коммуникативтік дағды элементтері

ретінде қарастырылады. Қарым-қатынас механизмдері оның тиімділігін анықтайтын, өзара түсіністікті сипаттайтын күрделі психологиялық құрылым.

Кез келген қарым-қатынас негізгі үш құрамдас бөліктен тұрады: коммуникативті (ақпарат алмасу), интерактивті (бірін-бірі ұғыну), перцептивті (бірлесіп іс-әрекет ету ережелері мен шарттарын анықтау). Коммуникацияның коммуникативті құраушысы мәлімет беру – алмасу мәселесімен айқындалады; интерактивтіктің мәні коммуникация жасауды жұптастарудың өзара әрекеттесуінде болады; перцептивті құраушысы – адамдардың бірін бірі кабылдауы, өзара түсінісуі. Қарым-қатынас негізінде ақпарат берудің және алудың екі формасы болады. Вербальды (сөз арқылы) және вербальды емес (сөзсіз), яғни сөзге қосымша немесе оны алмастырушы ретінде қарастырады.

Балалардың әрекетінің түрлері ойын, оқу, еңбек бәрі коммуникативтік дағыдылары арқылы жүзеге асады. Соңғы көп жылдарда бұл проблеманы зерттеген ғалымдар Р. Порютце, И. Хоппе, Д. Ковач, П. Сабади, Е. Петрова, Л. Шройтер.

Мектеп жасына дейінгі балалар арасындағы қарым-қатынастың екі сферасы өмір сүреді. Сондай-ақ екеуі де баланың жеке қарым-қатынасының жақсы дамуына қажетті. Бізге белгілі ұлы психолог М.И. Лисина қатынасты дамытудың бірнеше жолдарын атап көрсетеді. Олар: қажеттіліктер, мотивтер және қарым-қатынас құралдары.

Мектеп жасына дейінгі балаларды зерттеуде олардың құрдастарымен өзара қарым-қатынастарын анықтау маңызды орын алады. Бұл жаста ең бірінші балалар үлкендерден кейін құрдастарына қосылуды бастайды, бірте-бірте қатынасқа түсуге қызығушылығы арта түседі. Баланың балабақшаға келуі оның құрдастар тобына қосылуы әлеуметтік жағдайда оның дамуын өзгертеді, осыған дейін бала – үлкен адам байланысымен анықталған негізде. Қазір бұл байланыс бала – құрбы-құрдас қатынасымен толықтыра түседі.

Мектеп жасына дейінгі шақта құрдастарымен қатынас ортасында коммуникативті әрекеттің дамуы қарым-қатынаста қажеттілік мазмұнының өзгеруі байқалады. Зерттеудің нәтижесі Р.А. Смирновтың өткізгені бойынша, 3-7 жаста мектеп жасына дейінгілер құрдастарына көбірек сенім білдіреді, олардың қажеттіліктері қарапайым түрде қанағаттандырылады. Сірә, құрдастарымен қарым-қатынасы балалардың өмірінде маңызды орын алады: бұл қатынас қаншалықты көрінеді, балалардың темпінің дамуына байланысты, оның өзіндік бағалауы мен сезіміне, басқа адамдарға қарым-қатынасы.

Балалардың үлкендермен қатынасы олардың өзара достық байланыстарын қалыптастырумен шарттас келеді. Сонымен қатар мектеп

жасына дейінгі балалардың коммуникативтік іс-әрекет дағдыларын қалыптастыру бала дамуының темпіне тікелей әсер етеді.

А.Б. Ынтықбаева коммуникативтік білік пен дағдылар қатарына қажетті сезімі мен көңіл бөле білу, өзара қатынас орната білу, іс-әрекетке әсер ете білу деп түсіндірген.

Е.В. Локтева коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру күнделікті дағдыларды (тілдік іскерлік, ауызша және ауызша емес құралдарды қолдана білу, мінез-құлық түрлерін бағалау) жаттықтыру үрдісі болып болып табылатындығын айтқан. Оның құрамына мынандай компоненттер кіреді.

Диалогтық, коммуникативтік дағдылар: ауызша (диалогты бастап, оған қолдау көрсетіп, оны аяқтау, өзгені тыңдау, сұрақ қоя білу, өзгенің сұрағына жауап беру, тақырыптық ұжымдық талқылауға қатысу) және қимылды қоса отырып әңгімелесу (әңгімелесіп отырған серігіне қарап тұрып әңгіме жүргізе білуі, әңгіме барысында қимылды, мимиканы, дауыс үні мен ырғағын қолдана білуі) сияқты.

Әлеуметтік дағдылар. Сезімі мен эмоциясын көрсете білуі, үлкендермен және құрдастарымен өзара іс-әрекеттес бола білуі (таныс та, таныс емес те); жағдаяттарға байланысты эмоционалдық жағдайын реттей білуі.

Коммуникативтік дағдыларды қалыптастыруға қажетті шарттардың бірі – балалардың тілдік дамуының жоғары деңгейі. Жақсы дамыған тіл бала өмірінде өте маңызды болып табылады.

Дағды мен білікті анықтаған А.А. Леонтьев «Коммуникативтік дағды толық қалыптасқан әрекеттер, сол әрекеттер және одан да күрделі әрекеттердің қарапайым әрекет негізінде қалыптасуы коммуникативтік біліктің қалыптасу негізін құрайды» – деп дәлелдеген.

Коммуникативтік білік коммуникативтік дағдыдан немесе қарапайым дағдылар жүйесінен ерекшеленеді.

Е.В. Руденский «коммуникативтік дағды – тұлғалық, жалпы психологиялық, әлеуметтік психологиялық және арнайы қабілет» - деп сипаттаған. Қарым-қатынас дағды ретінде – өте күрделі құбылыс. Қатынасқа қажетті дағдыларды ол төмендегідей топтарға бөліп көрсетеді:

– тілдік қатынасқа түсу білу дағдысы тілдік әрекет пен қатынастың тілдік құралдарын игерумен байланысты болады. Бұл – баланың өз ойын анық жеткізе білуі және алға қойған коммуникативтік мақсатқа жетуі, негізгі тілдік қызметтерді жүзеге асыру (мақұлдау, қарсылық білдіру, күмәндану, қолдау, келісу, ұсыну, тану, шақыру т.б.);

– әлеуметтік-психологиялық дағды – өзара байланыс, өзара түсінушілік, өзара қатынас, өзара әсермен байланысты болады. Бұл –

қатынасты қолдау, серіктесінің белсенділігін психологиялық тұрғыдан ынталандыру, серіктесінің коммуникативтік әрекетке әсерленуін болжай білу;

– психологиялық дағды – өзін-өзі дайындаумен, өзін-өзі реттеумен байланысты. Бұл – қатынастағы психологиялық тосқауылдарды жеңе білуі, серіктесімен танысуды ұйымдастыра білуі, сұраныс жағдайын орындай білуі;

– коммуникативтік жағдайларда қатынас нормалары мен тілдік этикетті қолдану дағдысы – көңіл аулаудың жағдаятты нормаларын қолдана білуі, серіктесімен танысуды ұйымдастыра білуі, сұраныс жағдайын дұрыс орындай білуі;

– ауызша емес құралдарды қолдану дағдысы – қатынастың паралингвистикалық (екпін, ырғақ, дем алу, дикция, темп, тондық, әуендік), кинетикалық (қол қимылын пайдалану, мимика), проксимикалық (тұрыс, қимыл, қатынас дистанциясы) құралдарын пайдаланумен байланысты;

– әртүрлі ұйымдастыру түріндегі іс-әрекеттерде қатынас жасау дағдысы – бірлескен іс-әрекеттерді жоспарлай білумен және оны бірлесіп орындаумен байланысты;

– өзара әрекет жасай білу дағдысы – тұлғалармен және топпен диалог деңгейінде қатынас жасауы.

Осы дағдыларды игерген бала коммуникативтік әрекетке түсуге дайындық барысында қатынастың әртүрлі факторларына (мақсат, жағдай, әңгімелесіп отырған серіктесінің жеке тұлғасы) байланысты болатын қажетті дағдыларды ретімен еркін таңдауға қабілетті болады

Белгілі ғалымдар Е.В. Локтева, А.А. Леонтьевтің пікірлерінше «Мектеп жасына дейінгі балалардың іс-әрекет үдерісінде қарым-қатынас мақсатына жетуде қолданатын білімі мен дағдыларының жиынтығы олардың коммуникативтік біліктерін құрайды» - дей келе, төмендегідей дағдылардан тұратынын көрсетті:

– баланың үлкендермен, құрдастарымен ауызша, ауызша емес құралдарды қолдана отырып, қатынасқа еркін түсе білуі;

– бірлескен іс-әрекетте жағымды мінез-құлық таныта білуі;

– қатынас барысында өз ойларын еркін жеткізіп, жағымды, жағымсыз әрекеттерді бағалай білуі.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі жастағы балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру дегеніміз осы жастағы балаларды мақсатқа сәйкес өзара түсіністікке жеткізетін, бұған дейін иеленген білімдері мен дағдыларының жиынтығымен қамтамасыз етілетін бірлескен екі жақты ақпарат алмасуға қажетті амалдарды меңгерту.

Қолданылған әдебеттер тізімі

1. Мухина В.С. «Мектеп жасына дейінгі балалар психологиясы». – Алматы 1986. – 256 б.

2. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 160 с.

3. Развитие общения у дошкольников / Под ред. А.В. Запорожца, М.И. Лисиной. – М., 1974. – 244 с.

4. Арушанова А.Г Развитие коммуникативных способностей дошкольника: Методическое пособие. – М.: ТЦ Сфера, 2011. – 80 с.

5. Развитие образа себя, образа сверстника и взаимоотношений детей в процессе общения // Развитие общения дошкольников со сверстниками. – М.: Педагогика, 1989. – 144 с.

Ж.К. Жаксыбаева
Студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
Научный руководитель: *магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА КАК ОСНОВЫ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ

Аннотация*. Статья посвящена формированию и развитию познавательного интереса у младших школьников. В ней рассмотрен познавательный интерес, как направленность личности на окружающий мир, которая характеризуется такими свойствами, как активность и избирательность, желание познать предметы и явления окружающего мира и происходит на положительном эмоциональном фоне. Большое влияние на формирование активности имеет создание определенного эмоционального комфорта для личности школьника, благоприятного эмоционального тонуса познавательной деятельности.*

Ключевые слова*: познавательный интерес, формирование, развитие, нарушение слуха, игровые технологии, познавательная деятельность, эмоциональный тонус.*

Аңдатпа*. Мақала бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын қалыптастыруға және дамытуға арналған. Ол танымдық қызығушылықты адамның сыртқы әлемге бағытталуы ретінде қарастырады, ол белсенділік пен селективтілік, әлемнің объектілері мен құбылыстарын білуге деген ұмтылыс сияқты қасиеттермен сипатталады және оң эмоционалды фонда пайда болады. Іс-әрекеттің қалыптасуына оқушының жеке басы үшін белгілі бір эмоционалды жайлылық, танымдық іс-әрекеттің жағымды эмоционалды тонусын қалыптастыру.*

***Түйін сөздер**: танымдық қызығушылық, қалыптастыру, дамыту, есту қабілетінің бұзылуы, ойын технологиялары, танымдық белсенділік, эмоционалды тон.*

***Annotation**. The article is devoted to the formation and development of cognitive interest in younger schoolchildren. It considers cognitive interest as the orientation of a person to the world around him, which is characterized by such properties as activity and selectivity, the desire to know objects and phenomena of the surrounding world and occurs on a positive emotional background.*

***Keywords**: cognitive interest, formation, development, hearing impairment, gaming technology, cognitive activity, emotional tone.*

Требования к познавательной деятельности школьников с каждым годом все более возрастают. Тогда как школьники с нарушенным слухом в силу разных причин оказываются неуспешными в образовательной среде. Основное своеобразие познавательной деятельности школьников с проблемами в развитии – это низкий уровень познавательной активности и основных психических процессов, и вместе с тем наличие потенциальных возможностей (в частности, творческий потенциал).

Познавательный интерес – это направленность личности на окружающий мир, которая характеризуется такими свойствами, как активность и избирательность, желание познать предметы и явления окружающего мира и происходит на положительном эмоциональном фоне.

Активная познавательная деятельность предполагает участие в ней ученика как субъекта, а это возможно лишь в том случае, когда у него сформировано одно из ведущих качеств личности – познавательная активность. Эта черта личности проявляется в направленности и устойчивости познавательных процессов, стремление к эффективному овладению знаниями, в мобилизации волевых усилий на достижение учебно-познавательной цели [1].

Познавательная активность у школьников с нарушениями слуха проявляется ситуативно, преобладают аморфные познавательные интересы. Учащиеся не стремятся к активной учебной деятельности вне школы, мало читают, у них отсутствуют мотивы самообразования, а мотивация учения – только внешняя. Как правило, у них отсутствуют жизненные планы, связанные с общим образованием. Вследствие неудачного опыта пребывания в школе происходит накопление отрицательных эмоций по отношению к школьной ситуации, появляется равнодушие к учебным занятиям.

Методы, приёмы, средства формирования и развития познавательного интереса

Среди средств активизации учения школьников дидакты выдвигают такие, как учебное содержание, методы и приёмы обучения, формы организации учения. По мнению Г.И. Щукиной «стимуляция познавательных интересов школьников… поступает из содержания учебного материала, которое несёт учащимся новую, неизвестную ещё ранее информацию, вызывающую чувство удивления пред тем, как богат мир и как мало он ещё открыт ему, ученику…».

Н.Г. Морозова обращает внимание на то, что систематически организуемая деятельность по типу поиска и вовлечение учащихся в активную, самостоятельную творческую деятельность обеспечивает воспитание интереса. Необходимость формирования познавательной активности заставляет учителя искать средства активизации и управления учебно-познавательной деятельности.

Как известно, развитие и коррекция познавательной сферы ребенка с нарушенным слухом включает развитие и коррекцию его сенсорного интеллектуального развития, мнестической, эмоционально-волевой, речевой, мотивационной сфер, механизмов волевой регуляции. Известно, что интеллектуальное развитие глухого ребенка осуществляется через развитие психических процессов. При этом особое внимание уделяется развитию мышления как наглядно-действенного и наглядно-образного, так и словесно-логического, формирование мыслительных операций анализа, синтеза, сравнения, обобщения, классификации, абстрагирования. В качестве примеров можно привести задания, которые используют учителя на уроках математики [2].

Дорисовывание картинок.

Включается в игре детское воображение. Учитель показывает часть рисунка, ученикам задается вопрос: «На что похожи рисунки?». Затем ученики дорисовывают.

Складывание предметов из мозаики (прямоугольников и квадратов разных цветов).

1. Задание №1. Сложить утку по образцу. Ученики складывают фигуру утки по образцу и дают отчет.

2. Задание №2. Сложить человека из геометрических фигур.

3. Задание №3. Сложить картинку по представлению. Ученики складывают свои картинки по представлению и называют их.

Игра «Придумай различные назначения предмету».

Учитель демонстрирует ученикам платок (или другой предмет) и предлагает подумать, показать, как можно использовать платок. Ученики предлагают свои варианты использования платка и демонстрируют это на своих примерах. Например: Платок можно использовать как шарф. Можно надеть на голову или использовать как одеяло,

подушку, ковер, пеленку, пояс, скатерть, передник или как повязку и т.д. Свои действия с платком ученики оречевляют.

Задания на развитие различных аспектов памяти.

Развитие аудиальной памяти «Снежный ком». Групповая игра заключается в постепенном формировании последовательности слов, причём каждый следующий участник игры должен воспроизвести все предшествующие слова с сохранением их последовательности, добавив к ним своё слово.

Развитие внимания.

Задания «Найди ошибку». Учитель преднамеренно допускает ошибку в записи числа, месяца, дня недели или другого речевого материала из содержания урока и предлагает ученикам внимательно прочитать, найти и исправить ошибку. Это задание используется на хорошо знакомом речевом материале.

Стимулированию активности школьников способствует отбор содержания учебного материала (его новизна, научная и практическая значимость, связь с современностью, необычность фактов или их противоречивость и др.) [3].

Повышение интереса, стимулирующего познавательную активность школьников, может быть осуществлено и при дидактически обоснованной организации различных форм учебной деятельности школьников. Например, при проведении нетрадиционных уроков: урок-турнир, урок-аукцион, урок-Брейн-Ринг, урок-концерт, урок-путешествие, урок-семинар, урок-диспут, урок-форум, урок-круглый стол, урок-заочная экскурсия, урок-телемост. Большое влияние на формирование активности имеет создание определенного эмоционального комфорта для личности школьника, благоприятного эмоционального тонуса познавательной деятельности, чему способствует: реализация принципа демократичности в ходе взаимодействия, взаимовлияния, сотрудничества учителя и учащихся, предполагающая со стороны учителя поощряющую требовательность, оптимизм, доверие, доброжелательность, признание уникальности каждого ребенка. Формирование и развитие познавательного интереса, в первую очередь, должно закладываться в семье через общение родителей и детей, бабушек и дедушек с внуками, братьев и сестёр. Пример и образец членов семьи

Чтение книг, просмотр познавательных телепередач, экскурсии и походы, посещение совместных мастер-классов, совместные настольные интеллектуальные игры, эмоциональное обсуждение происходящих событий, включение ребёнка в эти обсуждения и т.д.. Ребёнок может и должен принимать в них посильное участие, родители закладывают основу для последующего развития познавательных интересов, познавательной деятельности в школе.

Известно, что познавательная активность детей с нарушениями слуха развивается из потребности в новых впечатлениях, которая присуща каждому человеку от рождения, чему способствует игровая деятельность. Вопросы по применению и организации игровой деятельности во время уроков с детьми с нарушениями слуха более подробно рассмотрены в работах Е.Г. Речицкой.

В дидактической игре формируется познавательная деятельность ребенка, проявляются особенности этой деятельности, развивается способность к суждениям, умозаключению, умение применять свои знания в разных условиях. Это может быть лишь в том случае, если у детей есть конкретные знания о предметах и явлениях, которые составляют содержание игры [4].

Руководствуясь игрой, учитель сохраняет самостоятельность детей, развивает их инициативу, фантазию.

При использовании игровых технологий на уроках необходимо соблюдение следующих условий:

1. соответствие игры учебно-воспитательным целям урока;
2. доступность для учащихся данного возраста;
3. умеренность в использовании игр на уроках.

Можно выделить такие виды уроков с использованием игровых технологий:

1. ролевые игры на уроке;
2. игровая организация учебного процесса с использованием игровых заданий (урок-соревнование, урок-конкурс, урок-путешествие, урок-КВН);
3. игровая организация учебного процесса с использованием заданий, которые обычно предлагаются на традиционном уроке (найди орфограмму, произведи один из видов разбора и т.д.);
4. использование игры на определённом этапе урока (начало, середина, конец; знакомство с новым материалом, закрепление знаний, умений, навыков, повторение и систематизация изученного);
5. различные виды внеклассной работы по русскому языку (лингвистический КВН, экскурсии, вечера, олимпиады и т.п.) [5].

Исходя из значимости игровых технологий для развития познавательных интересов, а также последовательности и системности включении игры и игровых приемов в творческую познавательную деятельность, выделены общие условия применения игры в процессе обучения младших школьников:

а) необходимость оценивания каждодневного применения игры по двойному критерию; по ближайшему эффекту и в соответствии с перспективой развития познавательных интересов; понимание игры

как формы организации коллективной, руководимой учителем, учебной деятельности; необходимость обеспечения непосредственного обучающего эффекта игры, то есть, познавательную направленность, нацеленную на овладение способами учебных действий;

г) создание положительного эмоционального настроя, способствующего вызвать у ребенка состояние творческого поиска и инициативы в процессе игры .

Игровая форма занятий создаётся на уроках при помощи игровых приёмов и ситуаций, которые выступают как средство побуждения, стимулирования учащихся к учебной деятельности [6].

Реализация игровых приёмов и ситуаций при урочной форме занятий происходит по таким основным направлениям:

– дидактическая цель ставится перед учащимися в форме игровой задачи;

– учебная деятельность подчиняется правилам игры;

– учебный материал используется в качестве её средства, в учебную деятельность вводится элемент соревнования, который переводит дидактическую задачу в игровую;

– успешное выполнение дидактического задания связывается с игровым результатом.

Например, игра «Послушай и запомни». Работа ведётся только на словесном материале, с использованием табличек и устного проговаривания. К любой игре стараюсь подойти творчески, тщательно продумывая игру, адаптируя к своим детям [7].

Познавательные интересы – это активная познавательная направленность, связанная с положительным эмоционально окрашенным отношением к изучению предмета с радостью познания, преодолению трудностей, созданием успеха, с самовыражением и утверждением развивающейся личности. В младшем школьном возрасте развитие познавательных интересов имеет свои особенности. Познавательный интерес как мотив учения побуждает ученика к самостоятельной деятельности, при наличии интереса процесс овладения знаниями становится более активным, творческим, что в свою очередь, влияет на укрепление интереса. Развитие познавательных интересов младших школьников должно происходить в доступной для них форме, то есть через применение игр, использование игровых технологий, взаимодействие семьи и школы, развитие психических процессов, выбор форм обучения, создание положительной эмоциональной обстановки, содержание учебного материала.

Список использованных источников

1. Белова Н.И. К вопросу произношения глухих дошкольников // Активизация познавательной деятельности глухих и слабослышащих учащихся. – Л., 2016.
2. Боскис Р. М. Учителю о детях с нарушениями слуха: кн. для учителя. – 2-е изд., испр. – М., 2017
3. Минский Е.М. От игры к занятиям. – М., 2016.
4. Развитее детей с нарушениями слуха во внеурочной деятельности: пособие для учителя и воспитателя спец. (коррекц.) образоват. Учреждений I и II вида / Под ред. Е.Г. Речицкой. – М., 2017.
5. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – М., 2017.
6. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М., 2017

А.Б. Абильдинова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші: педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Павлодар қ.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ – МҮГЕДЕКТЕРГЕ ҚАТЫСТЫ САЯСАТ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ АҒЫМДАҒЫ ЖАҒДАЙЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУ

Аңдатпа. *Мақалада қазіргі таңдағы барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз - барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай.*

Түйін сөздер*: инклюзив, білім беру, әлеуметтік бейімдеу, мүмкіндігі шектеулі балалар, жалпы білім, түзету-педагогикалық, мүгедектік.*

Аннотация. *В статье рассматривается проблема инклюзивного образования, которая в настоящее время привлекает внимание всей мировой общественности к индивидуальным запросам и особенностям детей, включению их в образовательный процесс с участием семьи. Этому глобальному вопросу ученые мира дают следующее определение: инклюзивное образование-это полное включение в общеобразовательный процесс и социальная адаптация всех детей, в том числе детей с ограниченными возможностями, независимо от пола, происхождения, вероисповедания, положения, устранение барьеров.*

Ключевые слова*: инклюзив, образование, социальная адаптация, дети с ограниченными возможностями здоровья, общее образование, коррекционно-педагогическое, инвалидность.*

Annotation. *The article considers the problem of inclusive education, which currently draws the attention of the entire world public to the individual needs and characteristics of children, their inclusion in the educational process with the participation of the family. Scientists of the world give the following definition to this global problem: inclusive education is the full inclusion of all children, regardless of gender, origin, religion, or status, including children with disabilities in the general educational process and social adaptation, removing barriers that distinguish children, encouraging parents to participate.*

Keywords*: inclusive, education, social adaptation, children with disabilities, general education, correctional and pedagogical, disability*.

Психикалық дамуының негізгі бұзылыстары интеллектуалды даму деңгейі, яғни, зейіні, есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы төмен болып келеді. Осы себептерге байланысты психикасы дамуы тежелген (ПДТ) балалардың оқу үлгерімі төмен болады. Бұл балалардың оқуға үлгермеушілігіжеті-сегіз жастан анық байқалады. Ата-аналары көмекші не арнайы мектептер мен мектеп-интернаттарға, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері мен коррекциялық-түзету сыныптарына балаларын бергісі келмеген жағдайда жалпы білім алатын мектептерде ПМПК-ның ұсынысы бойынша жеңілдетілген бағдарламамен оқытуына толық құқылары бар. Жалпы білім беретін мектептер мен бала бақшалар ПМПК-ның қорытындысы бойынша көрсетілген, яғни, баланың деңгейіне қарай жеңілдетілген бағдарламамен кемтар балаларды тәрбиелеуге және инклюзивті оқытуға дайын болғандары жөн. Инклюзивті оқытуға жалпы мектептерде арнайы психологы, әлеуметтік мұғалімі, олигофрено мұғалімі, логопед мамандары жұмыс жасайды. Егер бала көмекші бағдарламаны толық игерген болса, оған арнайы куәлік беріледі, ал игермесе, анықтама ғана алады. Егер ата-анасы баласын арнайы мектеп-интернатқа жібергісі келмесе, жергілікті жалпы мектепте мүмкіндігі шектеулі баланың мүмкіндігіне қарай, жеңілдетілген бағдарлама бойынша, инклюзивті оқытуға міндетті.

Мүгедектік саясатының проблемалары ерекше мәртебеге ие, ол мемлекеттің ықпал ету стратегиясы ретінде түсініледі мүмкіндігі шектеулі адамдардың қатысу сипатына макро және микроәлеуметтік тәжірибелерде. Жалпы, мұндай саясаттың мазмұны әлеуметтік құндылықтар жүйесін және мүгедектерді қабылдаудың әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін көрсетеді, сондай-ақ, әлеуметтік-мәдени құрылым ретінде мүгедектіктің өзін [1, б. 34]. Сонымен бірге, мүгедектік саясаты практиканы еңсеру арқылы толыққанды әлеуметтік қатысу үшін жағдай жасау ретінде қарастырылады мұндай санаттағы адамдардың маргинализациясы, дискриминациясы және стигмациясы. Осыған байланысты адамның әлеуметтену институттары, әсіресе білім беру

институты ерекше маңызға ие. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру саясаты мен практикасын жүзеге асыру және тарату аясында бұл мәселелер әсіресе өзекті болып табылады.

Бұл мәселені талқылау тәжірибесі қазіргі заманғы «негізгі ағыммен» сәйкес келеді және мыналарды анықтауға мүмкіндік береді мемлекет-
тің әлеуметтік саясатының басым бағыттарының бірі ретінде мүгедектік саясатын қалыптастыру қажеттілігі, мұндай саясатты әлеуметтік әділеттілік пен теңдік дискурстарымен жариялауы және болмауы немесе оны жүзеге асыру үшін практикалық жағдайлардың туындауы [2, б. 65]. Бұл қарама-қайшылық әсіресе инклюзивті білім беруді талдауға жүгінген кезде айқын болады.

Мүгедектік саясаты мемлекет бастамашылық ететін іс-шаралар жиынтығы ретінде қарастырылады мүмкіндігі шектеулі адамдар. Бұл жағдайда олардың шарттары тіршілік-тынысы барынша жақын және толыққанды әлеуметтік тіршілік-тынысына толық сәйкес болуы тиіс. Мұндай саясаттың тағы бір аспектісі өз құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында, сондай-ақ мүгедектігі бар әртүрлі әлеуметтік топтардың еркін өзін-өзі ұйымдастыру және ұжымдық қатысу мүмкіндігімен байланысты мүгедектіктің дискурсын қалыпқа келтіру [3, б. 11-12]. Мүгедектік саясаты қоғамдағы мүгедектіктің дискурстарына, қосу немесе алып тастау процестерін кодтау және номинациялау әдістеріне негізделген мүмкіндігі шектеулі адамдарға денсаулықтың әлеуметтік тыныс-тіршілігі. Мүгедектік дискурсының негізі «атиптік», «өзгеше», яғни барлық нәрселер туралы көзқарастар жиынтығымен жасалады стигманы, белгіні, айырмашылықты қалыптастырады. Сондықтан мүмкіндігі шектеулі адамдардың өмірінің әртүрлі салаларына қосылу және қатысу сипаты денсаулық мүмкіндіктері мүгедектікті қабылдаудың белгілі бір әлеуметтік-мәдени белгілерін көрсетеді. Шындығында өлшеміне осындай қатысу шектеу сипаты пайда болады – дисфункционалдылық – әлсіздік «және» қабілетсіздік «теріс сипаттамалары арқылы ұсынылады. Инклюзия процестері іс жүзінде эксклюзивті тәжірибелермен бірге жүреді. Мүгедектік бір болады әлеуметтік шығарудың бірқатар факторлары, жалпы қабылданған алып тастау факторларымен қатар, мысалы, төмен материалдық кіріс, жеткіліксіз білім және тағы басқалар. Мұндай эксклюзияға жол берілмейді, эксклюзия критерийлері мүгедек емес адамдар мен мүгедектер үшін бірдей болуы керек.

Адамдардың әртүрлі құқықтарын тану және қабылдау құндылығын талқылау мүмкіндігі шектеулі адамдар концептуализацияға әкелді медициналық, экономикалық, оңалту, моральдық, діни, әлеуметтік және материалистік бірқатар теориялық модельдердегі мүгедектік [4].

Бұл модельдер мүгедектікті түсінуге негізделген қоғамдағы адамдар тобына деген көзқарасты бейнелеу формалары адамның стигматизация әдісі ретінде жеке тұлғаның кемсітілген сапасы мен сипаттамасы. Теориялық дискурсқа көбірек көңіл бөлу мүгедектік саясатын мағыналы түрде анықтау үшін қажет, оның негізгі идеясы жалпы мүгедектіктің табиғаты туралы ойлау болып табылады.

Жетекші зерттеушілердің пікірінше, саясаттағы басты мәселе мүгедектік мүгедектердің әлеуметтік азаматтығы деп аталатын мәселе болып табылады .

Мүгедектік саясатын тұжырымдау үш тұжырымдамаға негізделген: құқық, қатысу және өкілдік ету. Құқық процестеріне қатысты заңнамалық базаның сипаты мен даму дәрежесін білдіретің мүмкіндігі шектеулі адамдардың өмір сүру жағдайлары. Қатысу мүгедектердің өмірдің әртүрлі салаларына қосылу сипатын көрсетеді және репрезентация деп ғылыми және танымал әдебиеттерде, баспа және электронды БАҚ-та, басқа да ақпарат көздерінде мүгедектікті кодтау және номинациялау әдістері түсініледі. Әлеуметтік азаматтық тұжырымдамасы осы ұғымдарды қамтиды. «Біріктіруші ұғым-бұл мәртебе ретінде азаматтық тұжырымдамасы, бұл адамның толық қатысу мүмкіндігінің болуын білдіреді қоғамда», – деп жазады Е.Р. Ярская-Смирнова. Мүгедектіктің өзі сонымен қатар, ол белгілі бір кеңістікте және уақытта жеке тұлғаның дисфункционалды мәнінде көрінетін және әлемді танудың және осы әлемде өзін-өзі көрсетудің өзіндік, жеке құралдарын анықтайтын динамикалық, өзгермелі жүйе ретінде түсіндіріледі.

Мүгедектік тұжырымдамасының дамуы аясында білім әлеуметтену институты ретінде басты назарда болады. Қазіргі уақытта білім беру жүйесінің айтарлықтай өзгерістерге ұшырап отырғаны да маңызды: оның барлық сатыларында инклюзивті білім беру жүйесі енгізілуде және кеңеюде. Сонымен қатар, қазіргі заманғы инклюзивті тәжірибе жалпы алғанда керісінше, жүйелік емес, жергілікті, жобалық сипатта болады инклюзия модельдерінің дамуына негіз ретінде ерекше назар аударыңыз жүйелі және тиімді практикалық қызмет үшін.

Инклюзияны заңнамалық енгізумен қатар, нақты тұжырымдама және теориялық құрылым туралы айтудың уақыты келді білім беру жүйесін дамыту – оның мақсаттары, принциптері мен функциялары [5]. Инклюзивті білім беру стратегиясын қалыптастыру және оларды іс жүзінде жүзеге асыру тек мүгедектік туралы дискурстар, сонымен қатар басқа да әлеуметтік қатынастар, инклюзивті білім берудің рөлі мен орнын зерттеу қажет жалпы қоғамда жеке әлеуметтік институт ретінде инклюзивті білім берудің жетекші субъектілерін анықтау. Білім беруге инклюзияны енгізу үшін жағдай қарау нысанасы болуға

тиіс, олар білім беру процесі субъектілерін – профессорлық-оқытушылық құрамды, мүмкіндігі шектеулі оқушыларды, денсаулығы қалыпты оқушыларды әлеуметтендіру үшін бірыңғай коммуникативтік кеңістікті қалыптастыруды қамтиды; сәулет-жоспарлау ортасы ғана емес, сонымен қатар білім беру мекемесінің психологиялық-педагогикалық, оқу-әдістемелік және зерттеу инфрақұрылымы; тұлғааралық қарым-қатынасқа деген ынтаны қалыптастыру, білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін мотивациялық және құндылық кедергілерін алып тастау .

Инклюзияның бірқатар проблемалары тек отандық ғана емес, сонымен қатар және шетелдік білім беру тәжірибесі [6, б. 86]. Әрине, идеялар инклюзивтілік және кемсітушілікке қарсы саясат Батыста пайда болды, бірақ тіпті сол жерде бұл идеялар сәйкес емес бағаланады. Тиімділік инклюзивті білім беру мәселесі қақтығысушы субъект ретінде парадигмалар-мүгедектіктің Медициналық және әлеуметтік модельдері-шешілмеген және ерекше назар аударуды қажет ететін кәсіби қоғамдастық сияқты проблеманың мәртебесін сипаттайды [7, б. 20].

Д. Митчеллдің зерттеуіне сүйене отырып Инклюзивті білім беру жүйесі жұмыспен қамту, денсаулық сақтау мекемелерімен байланысты, мәдениет және демалыс – білім беру мекемесінде әлеуметтік-мәдени инфрақұрылымды дамыту деп айтуға болады .

Әлеуметтік-мәдени инфрақұрылым астында студенттерге кепілдік беретін білім беру, оңалту және құқықтық қызметтер кешені түсіндіріледі мүгедектіктің өзі мүмкін шектеулер үшін негіз болып табылмайды. Бүгінгі таңда инклюзивті білім беру төңірегінде таралған сын көбінесе әлеуметтік субъектілер мен институттар мұндай интеграцияға мүмкіндік беретін ерекше жағдайлардың болмауына байланысты толық интеграция мәселелерін шеше алмайды деген сенімге негізделген. Қаржыландырудың жеткіліксіздігі, инклюзия нәтижесінің кешеуілдеу сипаты, ұйымдастырушылық-құқықтық, әлеуметтік-психологиялық кедергілер – осының барлығы инклюзивті білім беру практикасын енгізу перспективаларына толық күмән тудырады. Мүмкіндігі шектеулі адамның білім алып, оның ішінде кәсіптік білім алып, еңбек нарығында қаншалықты сұранысқа ие болатыны туралы нақты түсінік жоқ. Өйткені барлық күш білім беру процесінің субъектілері қалаған нәтижеге сәйкес келмейді, ол адамның экономикалық тәуелсіздігі мен әлеуметтік белсенділігі ретінде қарастырылады, білімнің мәні жоғалады болашақ әлеуметтік траекторияны анықтайтын институт ретінде [7].

Осылайша, инклюзивті білім беру практикасын әзірлеу және енгізу идеясы оларды жүзеге асыру процесінде айтарлықтай кедергілерге тап

болады. Бұл білім беру субъектілері үшін бірыңғай коммуникациялық кеңістіктің болмауы және әлеуметтік-мәдени қызметтердің әлсіздігі оқу орындарының «ішінде» және «сыртында» және құлықсыздық еңбек нарығы адамдардың осы санатын қабылдайды. Негізгі кедергілерге мүгедектерге қабылдамау, бас тарту, қорқыныш сияқты жағымсыз бағалаулар да кіруі керек және басқалары. Әрине, «мүмкіндіктер теңдігі» сияқты демократиялық құндылықтарды білдіретін дискурс-тармен қатар, «таңдау бостандығы», «гуманизм», «әлеуметтік жауапкер-
шілік», қоғамда тарихи қалыптасқан және дәстүрлі түрде мүгедектерге деген теріс көзқарас.

Инклюзивті білім беру мазмұны әртүрлі әлеуметтік-мәдени контексте жұмыс істейтін дәстүрлі құндылықтар мен Батыс заманауи қоғамның демократиялық құндылықтарының тепе-теңдігіне байла-нысты. Дәстүрлер күшті, өз өмірлерін өткізетін, есептер мен деклара-цияларда көрінетін қоғамдағы инклюзияның жасанды түрде алынған дискурстары, ал нақты тәжірибелер еліктейді. Сондықтан саясат мүгедектік құқықтың дамуына, нақты тәжірибеге негізделуі керек мүгедектіктің қалыпқа келтірілген дискурсын білдіретін қосу және қатысу.

Инклюзивті оқыту – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында мектеп және мектепке өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту – оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді. Адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту – барлық балалардың мұқтаж-дығын ескеретін ерекше қажеттілігі бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті білім беру балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдйын да өзгереді. Инклюзивті білім беруді ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіндік алады. Инклюзивті оқыту балаларды жалпы білім беру үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімделуге, жынысына, шығу тегіне, дініне қарамай балаларды айыратын кедергілерді жоюға ата-аналарын белсенділікке шақыруға балалардың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, қоршаған ортаның балаларды жас ерекшеліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді саясат.

Осылайша, мүгедектік саясатын дамыту проблемасы әлеуметтік институттарды таңдау және қолдау қажеттілігімен байланысты, мүмкіндігі шектеулі адамдардың әлеуметтік өмірдің толыққанды субъектісі болу құқығын іске асыру үшін ерекше жағдайлар жасау. Білім әлеуметтену институты ретінде – оқыту және тәрбиелеу-қалыптасу эпицентрінде инклюзия және мүгедектіктің толерантты дискурсы практикасы. Дәл сондықтан білім берудегі инклюзияны жүзеге асыру Арнайы мемлекеттік және әлеуметтік сараптаманың тақырыбына айналуы керек қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайда мүгедектік саясатының жетілу дәрежесін бағалау [8, б. 65].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ярская-Смирнова Е.Р. Атипті әлеуметтік-мәдени талдау. – Саратов, 1997.

2. Зиневич О.В., Дегтярева В.В. Круглый стол «Инклюзивное образование студентов с ограниченными возможностями здоровья: мировой и российский опыт» // Философия образования. – 2014. – №3. – 249-264 с.

3. Романов П.В., Ярская-Смирнова Е. Р. мүгедектік саясаты: қазіргі Ресейдегі мүгедектердің әлеуметтік азаматтығы. – Саратов, 2006.

4. Тарасенко Е.А. мүгедектік саласындағы әлеуметтік саясат: мәдениетаралық Ресей үшін оңтайлы тұжырымдаманы талдау және Іздеу // әлеуметтік саясатты зерттеу журналы.

5. Дегтярева Т.Н. Инклюзивное профессиональное образование человека с ограниченными возможностями здоровья: социально-философский аспект // Философия образования, 2014.

6. Зиневич О. в. «Ресей мен Еуропалық Одақтың ынтымақтастығы аясында білім беру бағдарламаларының әлеуметтік әлеуетін арттыру»дөңгелек үстел материалдары // Білім философиясы, 2013.

7. Оверчук Л.А., Козял Анна. Повышение социального потенциала образовательной среды вузов в условиях инклюзивного образования // Философия образования, 2014.

8. Mitchell D. Contextualizing Inclusive education. – London and New York, 2005.

А.Ж. Айтжан
Студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Р.Б. Оспантаева
***Научный руководитель**: магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

АУТИСТ БАЛАЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУДЕ СЕНСОРЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. *Әрбір ата-ана баласы өмірге келгеннен кейін бала денсаулығының дұрыс болғанын қалайды. Ата-анасы баланың жасаған әрбір қимылына, басқан әрбір қадамын, алғашқы шығарған дыбысына, алғашқы сөзіне қуанады. Әр бала қоршаған ортаның қамқорлығын қажет етеді. Бірақ кейбір балалар қоршаған ортадан алыстап, өз әлемінде өмір сүреді. Олар әр жаңа затқа қызықпайды, оны танып-білуге қызығушылығы болмайды. Осындай балалар қарым-қатынас жасауда, әлеуметтік ортаға бейімделуде, ата-анасымен сөйлесуде қиындықтарға кездеседі. Осындай белгілер арқылы балада аутизмнің немесе оның кейбір белгілерін анықтауға болады.*

Түйін сөздер: *ата-ана, түзету, сенсорлық интеграция, түзету, оқыту, әдіс, тәрбие.*

Аннотация: *Каждый родитель хочет, чтобы здоровье ребенка было правильным после рождения его ребенка. Родители радуются каждому жесту, сделанному ребенком, каждому шагу, первому изданному звуку, первому слову. Каждый ребенок нуждается в заботе об окружающей среде. Но некоторые дети дистанцируются от окружающей среды и живут в своем мире. Они не заинтересованы в каждом новом предмете, им не интересно его узнавать. Такие дети испытывают трудности в общении, адаптации к социальной среде, общении с родителями. По таким признакам можно определить аутизм у ребенка или некоторые его симптомы.*

Ключевые слова: *воспитание, коррекция, сенсорная интеграция, коррекция, обучение, метод, воспитание.*

Annotation: *Every parent wants the child's health to be right after the birth of his child. Parents rejoice at every gesture made by the child, every step, the first sound made, the first word. Every child needs to take care of the environment. But some children distance themselves from the environment and live in their own world. They are not interested in every new subject, they are not interested in learning it. Such children have difficulty communicating, adapting to the social environment, communicating with their parents. According to such signs, it is possible to determine autism in a child or some of its symptoms.*

Keywords: *education, correction, sensory integration, correction, training, method, education.*

Елімізде аутизм туралы ақпарат аз, ал онымен күресіп жүргендер көп. Әлем бойынша 67 миллион адам аталған дертпен күресуде, ал Қазақстандықтардың саны мыңнан асып жығылады.

Елімізде аутизмі бар балалардың саны күрт өсуде. 2003 жылы 77 бала тіркелген болса, 3 жылдан кейін бала саны 255-ке жеткен, 2010 жылға қарай 326 бала тіркелген. Ал қазіргі таңда балалар аутизмі 1500 жуық баллада байқалған.

Аутизм ми жұмысының бұзылуынан туады. Қазіргі уақытта аутизмнің нақты себептері анық зерттелмеген. Көп ғалымдардың деректері бойынша аутизммен ауырған балалардың себебі орталық жүйке жүйесінің бұзылуы салдарынан болады. Тұқым қуалаушылық

фактордың әсері мол екенін көптеген зерттеушілер мойындайды. Сонымен бірге мидың органикалық зақымдалуы да аутист балаларда жиі кездеседі.

Мамандар аутизмнің 300-ге жуық себебін атап отыр. Бірақ нақты тұжырым, дәйекті дәлел жоқ. Ең алғаш аутизм туралы Э. Блейлер, Лео Каннер, О.С. Никольская, Г. Аспергер, А. Ретта, К.С. Лебединская сынды ғалымдар қарастырған. Қазіргі кезеңде аутизмді зерттеу өрісі кеңейіп отыр. Аутизм ¾ бала дамуындағы ауытқушылықтың ауыр түрі, ол әлеуметтік ортамен қарым-қатынастың жоқтығын білдіреді. Симптом ретінде аутизм көптеген психикалық ауруларда кездеседі, бірақ кейбір жағдайларда ерте жастан байқалып, бала дамуына кері әсерін тигізеді. Бұл жағдайды ерте балалық аутизм (ЕБА) синдромы дейді. Ол болса психикалық даму зақымдалуының бір нұсқасы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар бала бойында аутизмнің кейбір клиникалық көріністері байқалса, оны аутистикалық тұлғалық қасиеттер деп атайды. Нақты симптом ретінде 2-3 жасқа қарай қалыптасуы мүмкін [1].

Қазіргі уақытта аутизмнің нақты себептері анық зерттелмеген. Көп ғалымдардың деректері бойынша, аутизмі бар балалардың себебі орталық жүйке жүйесінің бұзылуы салдарынан болады. Тұқым қуалаушылық фактордың әсері мол екенін көптеген зерттеушілер мойындайды. Сонымен бірге мидың органикалық зақымдалуы да аутист балаларда жиі кездеседі.Тұқым қуалаушылық хромосомалық өзгерістер, зат алмасу өзгерістері, анасы жүкті және туу кезінде алған жарақаттар, нейроинфекциялар, тағы басқа жағдайлар барлығы да жағымсыз әсер ету мүмкіндігі бар.

Түзете – оқыту үрдісінде кешенді түзете-оқыту әдістерін қолдану бала ағзасының компенсаторлы мүмкіндіктерін белсендіріп, ауытқушылықтарды жеңуге, алдын алуға мүмкіндік туғызады.

Қазіргі уақытта балалық ерте шақтағы аутизмді түзетудің әдістемелік негіздері әр түрлі. Жиі кездесетін бихевиористік психологияның негізінде операнттық оқыту (мінез-құлықтық емдеу).

Бұл түзету әдісі АҚШ-та және басқа да елдерде кеңінен тараған. Әдістің негізі қажетті қылықты, әрекетті қалыптастыру үшін сыртқы жағдайларды арнайы қамтамсыз ету, әлеуметтік-тұрмыстық бейімделу, сөйлеу тілін дамыту, оқу немесе еңбек ету дағдыларына үйрету. Бұл әдіс бойынша оқытылған балалардың 50-60 пайызы жалпы мектеп бағдарламасын меңгере алады, кейін орта, жоғары оқу орындарында оқуын жалғастыра алады.

Операнттық оқыту әдістен басқа шет елдерде TEACCH атты бағдарлама (Э. Шоплер, Р. Райхлебер), холдинг терапия (М. Уелш)

күнделікті өмір сүру жағдайын қамтамасыз ету арқылы емдеу (К. Китахара) т.б тәжірибеде жиі пайдаланады.

Ресейлік тәжірибеде ең танымал К.С. Лебединская мен О.С. Никольскаяның аутизмді түзетудің кешенді медициналық-психологиялық-педагогикалық әдістемесі. Бұл әдістеменің негізгі ерекшелігі дәрігер, педагог пен психологтардың бірлесе, тығыз байланыста жұмыс жасау. Өткен ғасырдың ортасынан бастап балалық ерте жастағы аутизмді зерттеулер басталуына қарамастан, қазіргі уақытқа дейін арнайы кешенді көмек көрсету жүйесі құрастырылмаған.

Арнайы білім беруде бұл әсердің маңызы зор. Заманауи құралдарды, диагностикалық әдістерді және технологияларды қолдану баланың тек сол кездегі ғана функциясын анықтамай, сол кезде пайда болатын объективті қиындықтарды анықтап, оларды қолжетімді тәсілмен жеңуге көмектеседі [2].

Сенсорлық интеграция әдістемесін қолдану.

Көп адамдар денесін сезініп, сезімдерін сәйкестендіріп, қоршаған ортаны сол арқылы тануға тырысады. Ал аутизм диагнозы бар балаларға ол қиынға соғады.

Сенсорлы интеграция терапиясы баланың қоршаған орта тітіркендіргіштеріне тым қозып отырғанын немесе қоршаған ортаның аса әсер етпегенін болжап, анықтауға көмектеседі. Осылайша, сенсорлы интеграцияның мақсаты – мидың сенсорлы ақпаратты өңдеуін жүзеге асыру. Сол арқылы бала күнделікті өмірде сол ақпаратты қолдана алады.

Сенсорлы интеграцияның мысалдары:

– гамакта тербелу (кеңістікте бағдарлану);

– музыкаға билеу (есту жүйесі);

– бұршақ толтырылған қораптармен ойын (тактильді сезімдерін дамыту);

– туннельде жорғалау (кеңістікте бағдарлану және жанасу);

– қозғалып тұрған шариктерге жанасу (көру сезімі мен тактильді бағдарлануы);

– орындықта айналу (тепе-теңдік жәнекөруқабілетінеәсер);

– бөренеде тепе-теңдік ұстап тұру (тепе-теңдік сақтау).

Қорыта айтқанда, аутизмі бар балалармен жүргізілген жұмыс нәтижесі бойынша зерттеу болжамдарының дұрыс екені дәлелденіп, аутизм диагнозы бар балаларды оқытуда кешенді түзете- оқытудың, заманауи әдістерді пайдаланудың тиімділігі көрсетілді. Яғни, аутизмі бар балалармен жұмыс жүргізу барысында кешенді түрде әдістерді қолдану баланың сауығуына барынша мүмкіндік береді. Ең алдымен, баламен қарым-қатынас орнату оңайға түседі, қызығушылығы оянады.

Аутизмі бар баланың әлеуметтік табыстылығы көп жағдайда, оның отбасының психологиялық қолдауына байланысты. Сонымен бірге баланың проблемаларын дер кезінде анықтап, оған дәрігерлер, психологтар, педагог-дефектологтар, әлеуметтік қызметкерлер, тәрбиешілер тарапынан көрсетілетін көмектер және қолдауды ерте жастан қажет болған уақытта көрсету және ата аналардың қолдауы, келісімі, үйден қайталауы маңызды.

Аутизмі бар балалар өздерінің мүмкіндіктеріне және мінез-құлықтарының ерекшеліктеріне қарай, жалпы білім беру бағдарламаларымен бірге арнайы (түзеу) білім беру ұйымдарының бағдарламалары бойынша тәрбиелене алады. Бірақ медициналық көмектер қатар орындалуы керек.

Аутизмі бар балаға өзінің басты проблемаларын, яғни қарым-қатынастағы және өзара әрекеттік жағдайдағы қиындықтарды жеңу үшін қатарларының, құрбыларының, құрдастарының, кластастарының, достарының әдеттегі ортасы ауадай қажет екенін ескерген жөн.

Балабақша мен мектеп оған тек тәрбие мен білімді ғана беріп қоймайды, сонымен бірге ең алдымен, басқа адамдармен бірге өмір сүру мүмкіндігін де үйретеді. Сондықтан, мұндай балаларды үйде оқу түріне көшірмей, мектепте қалдыру, яғни инклюзивті оқыту өте маңызды.

Аутизмі бар баланы ауру немесе ауырады деп санаудың орнына, оның дамуы мен оқуына белгілі бір жайлы жағдай мен тәсіл қажеттіктен «өзгеше бала» деп санаған дұрыс.Қоғамның міндеті – аутист балалардың құрдастарынан қалмай балабақшада тәрбиеленуіне, мектепте мүмкіндігіне қарай оқуына және оған қажетті тәсілдерді пайдалануына жағдай тудыру қажеттілігіне түсіністікпен қарау [3].

Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық жағдай қоғамның демократияландыруына, білім беру салаларының қайта құрылуына, педагогикалық ғылымдағы және тәжірибедегі инновациялық басымдылықтарға байланысты арнайы мекемелердің педагогикалық ұжымы біз жүргізген зерттеулік ізденіс жұмыстарға оқу-тәрбие үрдісін жетілдіру мақсатында белсенділік танытты.

Арнайы мекемедегі педагог-логопед ғылыми-зерттеу жұмыстары мен тәжірибесін топтастыру үшін арнайы тақырыппен жұмыс жасайды. Логопед ғылыми ізденіс тақырыптары негізінен, аутизмі бар балалардың сөйлеу тілін қалыптастыру төңірегінде топтастырылады. Сонымен бірге педагог-логопед біздің тәжірибелік-педагогикалық жұмысымызда көрсетілгеніндей арнайы мекемелердегі жұмыстардың перспективалық жоспарына сәйкес аутизм диагнозы бар балалармен жүргізілетін түзету жұмыстарында қатыстырылды.

Аутизмі бар балалармен түзету жұмыстарын жүргізуде біз ұсынған әдістемесінің тиімділігін көрсетудегі зерттеу жұмыстарының мақсаты ерекше болды.

Эксперимент жүргізу үшін зерттеу жұмысы бойынша эксперименттің ұйымдастырылу кезеңдерін белгілеп алдық.

Қалыптастыру кезеңінде тәжірибелік-эксперимент жұмысы ұйымдастырылып, белгіленген іс-шаралар жүйесі жүзеге асты:

– эксперимент жұмысының мазмұны іріктелді;

– педагогикалық бірізділік анықталды;

– оқу үдерісіне ендірілген бағдарламалар мен оқыту формаларының мазмұнының тиімділігі анықталды;Анықтаушы эксперименті 4 бағытта жүргізілді:

– Аутизм диагнозы бар балалардың сөйлеу тілін, қарым-қатынасын, психикалық процесстерін «Ойын технологиясы» әдісі бойынша ойын элементтерін қолдану арқылы қалыптастыру;

– Глобальды оқыту әдістемесі бойынша аутизмі бар балалардың есте сақтауын дамыту;

– Сенсорлы интеграциялау әдісі арқылы аутизмі бар балалардың қоршаған ортаға көзқарасын қалыптастыру;

– Ақпараттық технологияны қолдану әдісі бойынша «Дэльфа – 142,1» тренажерын қолдану арқылы аутизмі бар баланың сөйлеу тілін жан-жақты дамыту [4].

Аутизмі бар балалардың оқытуда, сөйлеу тілін қалыптастыруда, психикалық процесстерін дамытуда заманауи технологияларды, әдістерді жүйелі қолданып, пайдалану үдерісіне сандық және сапалық түрде өңдеу мен сараптаулар мынадай қорытынды жасауға мүмкін беріп отыр.

– Тәжірибелік топтағы балалардың психикалық функцияларын қалыптастыру сапасы жоғарылады;

– Аталмыш жаттығуларды, тапсырмаларды орындауда балалардың белсенділігі, қызығушылығы арта түсті;

– Аутизмі бар балаларға жүргізілген эксперименттен кейін балалар мен тәрбиешілер арасындағы қарым-қатынас жаңа қарқын алды;

– Аутизм диагнозы бар балаларға эксперимент жүргізу нәтижесінде бақылау тобына қарағанда эксперимент тобының көрсеткіші жоғары деңгейде екені анықталды.

Қоғамның және білім беру жүйесінің қазіргі кездегі дамуы түрлі іс-әрекеттердің интенсификациялық үрдісінің өсуіне байланысты болып келеді.

Осыған орай, болашақ білім беру жүйесі – мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған білім берудің көп бөлігі жаңа технологияларға

негізделетінін, қозғалмалы ойын және ақпараттық технологиялардан тұрады.

Тәжірибе көрсеткендей, жаңа технологияларды мақсатты түрде аутист балаларды түзете оқыту және тәрбиелеуде пайдалану балалардың жан-жақты дамуына, коррекция мен компенсациялық жақтарына психолого-педагогикалық жағдай жасайды. Сонымен қатар әр баланың тұлғалық ерекшеліктерін ескереді [9].

Түзете-оқыту үрдісінде түрлі технологияларды қолдану бала ағзасының компенсаторлы мүмкіндіктерін белсендіріп, ауытқушылықтарды жеңуге, алдын алуға мүмкіндік туғызады. Осы компенсацияның негізінде мүмкіндігі шектеулі балалардың қабылдаудың сақталған түрін жүзеге асыру, және баланың психикалық функцияларын дамыту қолайлы жүзеге асады.

Аутист балаларды оқытуда жаңа технологияларды қолданудың артықшылығы – оқу материалын визуалды түрде елестете алу қабілеті болып табылады.

Ақпаратты көрнекі түрде көрсету қандай іс-әрекет болсын оның әсерлілігін жоғарылатады. Арнайы білім беруде бұл әсердің маңызы зор. Заманауи құралдарды, диагностикалық әдістерді және технологияларды қолдану баланың тек сол кездегі ғана функциясын анықтамай, сол кезде пайда болатын обьективті қиындықтарды анықтап, оларды қолжетімді тәсілмен жеңуге көмектеседі [5].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Щипицина Л.М. Детский аутизм. Хрестоматия: учеб. пособие для студ. высш. и средн. пед. психолог. и мед. учеб. заведений. – СПб.: Дидактика Плюс, 2001.

2. Мамайчук И.И. Помощь психолога детям с аутизмом. – СПб.: Речь, 2007.

3. Юханнсон И. Особое детство / Пер. со швед. О.Б. Рожанской. – М.: Центр лечебной педагогики, 2001.

4. Аршатская О.С. Психологическая помощь ребенку раннего возраста при формирующемся детском аутизме // Дефектология. – 2005. – №2. – 46-56 с.

5. Питерс Т. Аутизм: от теоретического понимания к педагогическому воздействию. СПб.: Ин-т специальной педагогики и психологии, 1999.

А.Ж. Айтжан
Павлодар педагогикалық университетінің студенті,
Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші: *педагогика ғылымдарының магистрі,*
оқытушы, Павлодар қ.

6-7 ЖАСТАҒЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа*: Соңғы жылдары сөйлеу қабілеті бұзылған балалар санының өсуі байқалады және, сәйкесінше, осы категориядағы балаларды тәрбиелеу мен оқытудың тиімді әдісін табу қажеттілігі туындады. Әдетте, сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау қабілеттерінің, әсіресе ақпаратты қабылдау және өңдеу әрекеттерінің даму мәселелері бар.*
Түйін сөздер*: сөйлеу тілі, технология, қозғалыс, дыбыс, сөйлеу қабілеті, арнайы білім беру, түзету.*

Аннотация*. В последние годы наблюдается рост числа детей с нарушениями речи и, соответственно, возникла необходимость в поиске эффективного метода воспитания и обучения детей данной категории. Как правило, у детей с нарушениями речи возникают проблемы развития восприятия, внимания, памяти, мышления, особенно действий по восприятию и обработке информации.*
Ключевые слова*: речь, технология, движение, звук, речевые способности, специальное образование, коррекция.*

Annotation*. In recent years, there has been an increase in the number of children with speech disorders and, accordingly, there is a need to find an effective method of educating and educating children of this category. As a rule, children with speech disorders have problems with the development of perception, attention, memory, thinking, especially actions for the perception and processing of information.*
Keywords*: speech, technology, movement, sound, speech abilities, special education, correction.*

Логопедия – бұл сөйлеудің бұзылуы және оны арнаулы оқыту мен тәрбиелеу нәтижесінде анықтау, түзету және алдын алу әдістері туралы ғылым. Логопедия неврология, невропсихология, нейролинг-вистика, психология, педагогика және т.б. ғылымдар негізінде жұмыс атқарады. Бұл ғылыми пәндер логопедияға сөйлеудің бұзылуының механизмдері мен құрылымдарын ғылыми түрде негіздеуге, сөйлеуді дамыту, түзету мен қайта қалпына келтірудің ғылыми әдістерін қолдануға мүмкіндік береді. Логопедиялық жұмыстың мақсаты мен мазмұны баланың сөйлеу тілінің бұзылуының себептерін анықтап, сонымен қатар сақталған функцияларын орнына келтіру, дамыту мүмкіншіліктеріне негізделеді.

Сөйлеу патологиясын зерттеу және түзету жұмыстары XIX ғасырдың орта шенінен бастап жүргізіле бастады. Мұның өзі сол кездерде сөйлеу қызметін қамтамасыз ететін негізгі анатомиялық, физиологиялық механизмдер жүйесінің зерттелуімен және айқындалуымен түсіндіріледі. Логопедияның ғылым ретінде қалыптасуы Ф.А. Рау, М.Е. Хватцев, О.П. Правдина, Р.Е. Левинаяның есімдерімен тығыз байланысты.

Сөйлеудің дұрыс қалыптасуы үшін мидың бүкіл құрылымдарының сақталып, мүлтіксіз қызмет атқаруы қажет. Сөйлеудегі ең маңызды элементтер – есту, көру, моторика жүйесі. Ауызекі сөйлеу перифериялық сөйлеу аппаратының негізгі үш бөлімінің – дем алу, дауыс және артикуляция, бұлшық еттерінің үйлесімді жұмыс атқаруы нәтижесінде іске асырылады.

Сөйлеу қызметінде негізгі рөлді мидың доминантты жарты шарында (оңақайларда сол жақ, солақайларда оң жақ жарты шар) орналасқан сөйлеу – есту және сөйлеу – қимыл зоналары атқарады. Сөйлеу баланың психофизикалық жалпы дамуы процесінде қалыптасады.

Сөйлеу патологиясын зерттеу және түзету жұмыстары XIX ғасырдың орта шенінен бастап жүргізіле бастады. Мұның өзі сол кездерде сөйлеу қызметін қамтамасыз ететін негізгі анатомиялық, физиологиялық механизмдер жүйесінің зерттелуімен және айқындалуымен түсіндіріледі. Логопедияның ғылым ретінде қалыптасуы Ф.А. Рау, М.Е. Хватцев, О.П. Правдина, Р.Е. Левинаяның есімдерімен тығыз байланысты.

Сөйлеудің дұрыс қалыптасуы үшін мидың бүкіл құрылымдарының сақталып, мүлтіксіз қызмет атқаруы қажет. Сөйлеудегі ең маңызды элементтер – есту, көру, моторика жүйесі. Ауызекі сөйлеу перифериялық сөйлеу аппаратының негізгі үш бөлімінің – дем алу, дауыс және артикуляция, бұлшық еттерінің үйлесімді жұмыс атқаруы нәтижесінде іске асырылады.

Сөйлеу қызметінде негізгі рөлді мидың доминантты жарты шарында (оңақайларда сол жақ, солақайларда оң жақ жарты шар) орналасқан сөйлеу – есту және сөйлеу – қимыл зоналары атқарады. Сөйлеу баланың психофизикалық жалпы дамуы процесінде қалыптасады.

Сөйлеудің бұзылуының себептерін бірнеше топқа бөледі:

– Биологиялық себептерге көбінесе баланың жатырда жатқан кезіндегі, толғақ кезіндегі (гипоксия, жарақаттар) және туылғаннан кейінгі алғашқы айлардағы (ми инфекциялары. жаракаттар, т.б.) патогендік факторлар жатады.

– Әлеуметтік-психологиялық қауіпті факторлар бірінші кезекте психикалық депривациямен байланысты. Депривация дегеніміз – ұзақ уақыт аралығында және жеткілікті түрде субъектінің негізгі «өмірлік және психикалық қажеттіліктерінің қанағаттндырылуына кедергі келтіретін өмірлік ахуалдар нәтижесінде пайда болатын психикалық көңіл күй.

– Сөйлеу тіліндегі дыбыстардың айтылуына дұрыс қалыптаспаған таңдай құрылысы да зиян тигізеді. Көбіне жас аналар нәрестеге емізік беруге құмар. Дұрысы, емізікке үйретпеген жөн. Себебі, емізікті жиі емгеннен сәбидің таңдайы тереңдеп кетуі әбден мүмкін. Таңдай тереңдесе, артикуляциялық қозғалысы нашарлайды. Соның салдарынан әріптер дұрыс дыбысталмайды.

Балалардың қызығушылығын арттыру, оқуды саналы және тиімді ету үшін бізге инновациялық тәсілдер, жеке даму бағдарламалары және инновациялық технологиялар қажет. Осындай жаңалықтардың бірі – соңғы уақытта арнайы білім беру саласында бейімделген және оңай дараланған оқу құралы ретінде кеңінен қолданылатын мультимедиялық технология [1, б. 67].

Осылайша, жалпы сөйлеу тілі дамымауы бар балалардың даму заңдылықтары мен жас ерекшеліктерін ескере отырып, мультимедиялық технологияларды қолдану түзету арқылы оқыту тиімділігін арттыруға, мектеп жасына дейінгі балаларды сауаттылыққа даярлау үдерісін жеделдетуге және оларда екінші реттік жазбаша сөйлеу тілінің бұзылуларын алдын алуға мүмкіндік береді. Осының бәрі зерттеу мәселесінің өзектілігін анықтайды.

Мультимедиялық технологияны пайдалану арқылы оқушыға сабақ материалын беру, олардың үш түрлі жадына әсер етеді: көру, есту және қозғалыс (моторикалық).

Зерттеу жұмысы Павлодар қаласындағы Облыстық арнайы жалпы білім беретін мектеп-интернатында өткізілді. Сөйлеу тілі бұзылған 6-7 жастағы балаларға арнайы құралған багдарлама негізінде 2 айда логопед жетекшілгімен сабақтар жүргізілді. Зерттеу жұмысын жүргізу барысында мынадай міндеттер алға қойылды:

Кіші мектеп жасындағы балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері мәселесі бойынша әдебиеттерге шолу жасау;

Сөйлеу тілі бұзылған 6-7 жастағы балалардың сөйлеу тілін дамыту барысында мультимедиялық технологияларды қолдану тиімділігі аңықтау [2, б. 52].

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында сөйлеу тілі бұзылған балаларды оқытудың дәстүрлі формаларына қарағанда ақпаратты мультимедиялық әдіспен берудің артықшылығы анықталды: оқыту ақпаратын компьютер экранында берілуі балада қызығушылық туды-

рып, онымен бірге әрекеттер істеп сөйлеуге талпындырады; экрандағы мультипликация, қозғалыс, дыбыстар бала назарын өзіне біраз уақытқа дейін аударады, нәтижесінде бала көргенін айтып жеткізуге тырысады. Сонымен қатар, берілетін тапсырмалар балалардың танымдық іс-әрекеттерінің қызығушылығын жеткізгісі келетін белсенді стимулы болады: заттарды балаға жылдам және жеткілікті түсіндіруге мүмкіндік береді, баладан кері байланыс көрініс береді, сөйлеу тілінің аңықтылығы байқалады.

Логопед-мұғалімінің жетекшілігімен белгілі слайд-шоу режимінде көшірілген суреттер:

– »Дыбыстарды ажырату»

– »Сөздерді құрау»

– »Сөйлем құрау» т.б. тақырыптарға арналған презентациялар жасалды. Сабақ барысында балалармен сергіту сәттерін жүргізуде компьютер қолданды. Компьютер көмегімен жасалатын жаттығуларды балалар көңілді музыка әуенімен, монитордағы адамдар позасын қайталай жүріп, өлеңді бірге айтып, орындады және өз тілдерін жаттықтырды. [3, б. 145].

Компьютермен жұмыс жасау кезінде балалардың жас ерекшеліктері және гигиеналық нормалар ескерілді, мәселен:

– 7 жасқа дейінгі балалар компьютерде күніне 15 минуттан көп емес жұмыс жасайды;

– 6 жасқа дейінгі балалар – күніне 10 минуттан көп емес.

Жұмыс жасауға қолайлы мезгіл: күннің бірінші жартысы, ал күннің екінші жартысында сағат 15.30 – 16.30 аралығында ғана әсерлі.

№1 және 2ші суреттерде орындалған тапсырмалардың нәтижесі көрсетілген.

Сурет №1. Сөйлеу тілі бұзылған 6-7 жастағы балалардың сөйлеу тілі дамуының алғашқы диагностикасы

Көрсеткіштер: 0-30% – төмен, 31-60% – орташа, 60-100% – жоғарғы көрсеткіш.

Сөйлеу тілі бұзылған 6-7 жастағы балалардың сөйлеу тілі дамуының алғашқы диагностикасын жүргізу барысында 4 оқушы 1-ші тапсырмада жаттығуды жақсы орындап шықты, 3 оқушы 2-ші тапсырманы орындау барысында қиыншылық көрді, дегенмен олардың деңгейіне сай орташа көрсеткішке ие болды. Ал 3-ші тапсырманы орындауда барлық оқушы бірдей орташа деңгейді көрсетті. Сонымен сөйлеу тілі бұзылған 6-7 жастағы балалардың сөйлеу тілі дамуының алғашқы диагностикасының қорытындысы бойынша оқушылар орташа үдемелі, яғни 44%-55% үлгерімін көрсетті.

Сурет №2 Сөйлеу тілі бұзылған 6-7 жастағы балалардың сөйлеу тілі дамуының соңғы диагностикасы

Сөйлеу тілі бұзылған 6-7 жастағы балалардың сөйлеу тілі дамуының соңғы диагностикасының нәтижелері: 1-ші тапсырманы орындау барысында, алғашқы диагностика нәтижелерімен салыстырғанда, балалар өте жоғарғы нәтиже көрсетті: 45%-дан жоғары көрсеткіш, 2-ші тапсырма бойынша 4 оқушы жақсы нәтижені көрсетті, 3-ші тапсырманы балалар еш қиындықсыз орындап, орташа деңгейден көтерілді.

Түйіндей келе логопед көмегімен құрастырылған бағдарлама бойынша сөйлеу тілі бұзылған және ақыл-ойының жеңіл бұзылысы бар балаларға мультимедиялық технологиямен сабақ жүргізу көрсеткіштерге сай балаларға көп пайдасын тигізді. Сөйлеу тілі бұзылған балалардың сөйлеу тілін осы бағыт арқылы дамыту сабақтың көрнекілігін қамтамасыз ете отырып, оқушының білім алуға ықыласын күшейтіп, мұғалім мен оқушы арасындағы өзара түсінушілікті қамтамасыз етеді.

Сонымен, сабақтарды жүргізі барысында мультимедиялық технологияларды үнемі қолдану сөйлеу тілі бұзылысы бар балаларды оқыту тиімділігін көтереді [4, б. 12].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Спирова Л.Ф., Ястребова А.В. Учителю о детях с нарушениями речи. – М.:, 1976.
2. Тихеева Е.И. Развитие речи у детей. – М., 1981.
3. Выготский Л.С. Собр. соч. – М., 1984. Т. 4
4. Лапшин В.А., Пузанов Б.П. Основы дефектологии. – М, 1990

Ә.Н. Алпыс
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Г.К. Байжунусова
ғылыми жетекші*: педагогика ғылымдарының*
магистрі, Павлодар қ.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЫН АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Аннотация*. Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың ойын арқылы шығармашылығын дамыту мәселелері қарастырылған. Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудағы тәрбиешінің рөлі сипатталған. Ойын түрлері арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық әлеуетін дамыту қарастырылған.*

Кілт сөздер*: мектеп жасына дейінгі жас, ойын, ойын түрлері, қабілет, шығармашылық, белсенділік, қиял, ойлау.*

Аннотация*. В статье речь идет о развитии творческих способностей дошкольников через игру. Описана роль воспитателя в формировании творческих способностей дошкольников. Предусмотрено развитие творческого потенциала дошкольников через игры.*

Ключевые слова*: дошкольный возраст, игры, виды игр, способности, творчество, активность, воображение, мышление.*

Annotation*: The article deals with the development of creative abilities of preschoolers through the game. The role of the educator in the formation of the creative abilities of preschoolers is described. The development of the creative potential of preschoolers through games is envisaged.*

Key words*: preschool age, games, types of games, abilities, creativity, activity, imagination, thinking.*

Ойын – бұл күнделікті әрекеттерден өзгеше әрекет. Адамзат өзінің ойлап тапқан әлемін, табиғи әлемнің, табиғи әлемнің жанында өмір сүретін жаңа болмысты қайта-қайта жасайды. Ойын мен сұлулықты байланыстыратын байланыстар өте тығыз және әртүрлі. Кез-келген ойын, ең алдымен, еркін, еркін әрекет. Ойын өзі үшін, ойын

әрекетін орындау барысында туындайтын қанағаттану үшін өтеді. Ойын-бұл адамның айналасындағы әлемге деген көзқарасын бейнелейтін әрекет. Әлемде алғаш рет қоршаған ортаға әсер ету қажеттілігі қалыптасып, адам ойын іс-әрекетінің алғышарттарын дереу жүзеге асыру мүмкін емес тілегі болған кезде оны өзгерту қажет. Ойын сюжетінің ортасындағы адамның тәуелсіздігі шексіз, ол өткенге оралып, болашаққа көз жүгірте алады, қанағат әкелетін, мағыналы, құдіретті, қалаулы сезінуге мүмкіндік беретін сол әрекетті қайталауға болады. Ойын барысында бала өмір сүруге үйренбейді, бірақ шынайы, тәуелсіз өмір сүреді.

Л.С. Выготский мектеп жасына дейінгі балаларда дизайнның пайда болуын байқады, бұл шығармашылық қызметке көшуді білдіреді. Ерте балалық шақта бала әрекет ой, біз қазірдің өзінде мектепке дейінгі баланың дамып келеді қабілеті болуға желтоқсан айындағы ой, іс-қимыл, іске асыру, кезі. Бұл барлық іс-шараларда, ең алдымен ойында көрінеді. Жоспардың пайда болуы шығармашылық қиялдың дамуымен байланысты.

Мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі қызметі – бұл баланың рухани және физикалық күштері дамитын ойын; оның назарын, жадын, қиялын, тәртібін,ептілігін. Сонымен қатар, ойын – бұл мектепке дейінгі жастағы әлеуметтік тәжірибені игерудің өзіндік, тән тәсілі. Ойын барысында бала тұлға ретінде дамиды, ол психиканың сол жақтарын қалыптастырады, кейіннен оның білімі мен жұмысының сәттілігі, адамдармен қарым-қатынасына байланысты болады.

Ойын баланың даралығын, оның адамгершілік қасиеттерін дамытуда үлкен рөл атқарады, шығармашылық белсенділікті оятады. Шығармашылық кең мағынада – бұл жаңа нәрсе алуға бағытталған қызмет. Сондықтан шығармашылықтың негізгі көрсеткіші оның нәтижесінің жаңалығы болып табылады, ол объективті, өйткені ол бұрын болмаған нәрсе жасалады. Мектепке дейінгі жастағы балалар қызықты, кейде ерекше суреттер, дизайндар жасайды. Жаңалық – бұл балалар шығармашылығының алғашқы маңызды ерекшелігі.

Шығармашылықтың дамуын зерттеушілер жеке дамудың негізгі бағыты ретінде қарастырады. Зерттеушілер баланың шығармашылығын дамыту мақсатында ойын әрекеттерін педагогикалық басқару мүмкіндігін атап өтеді (Р.И. Жуковская, Е.В. Зворыгина, Д.В. Менгерицкая, И.Я. Михайленко, Н.Н. Подьяков, Я.А. Пономарев және басқалар).

Мәселенің мәні – ойынның балалардың шығармашылық қабілеттерін, жеке қасиеттерін дамытуға әсері. Бұл тақырыптың өзектілігі ойын балаларды тәрбиелеу мен олардың шығармашылығын дамыту-

дағы маңызды компоненттердің бірі болып табылады. Ойындарда бала өзінің ақыл-ой және физикалық қабілеттерін дамытады. Ойын барысында балалар заманауи техникамен бетпе-бет келіп, мақсатты, көңілді және тез ойлы болады. Ойын өз мақсатына жетуде еңбекқорлық, тапқырлық, байқау және табандылықты дамытады. Ойындарда балалар өздерінің жағымды және жағымсыз қасиеттерін ашады, сондықтан ересектер балаға әсер етудің толық мүмкіндігіне ие болады. Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту ерекшеліктері. Шығармашылық өте күрделі процесс және тек адамға қол жетімді. Бұл ұғым «шығармашылық» немесе «шығармашылық қызмет» ұғымымен өте тығыз байланысты. Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту тәрбие мен оқыту процесінде жүзеге асырылады. Баланың қабілеттері өсіп келе жатқан адам оқу процесінде игеретін материалдық және рухани мәдениеттің, өнердің мазмұнын игеру арқылы қалыптасады. Бұл қабілеттердің дамуының бастапқы шарты – бала туылған туа біткен бейімділіктер. Мектепке дейінгі жас, шығармашылық қабілеттерін дамытуға тамаша мүмкіндіктер береді. Ересек адамның шығармашылық әлеуеті көбінесе осы мүмкіндіктердің қаншалықты пайдаланылғанына байланысты болады. Шығармашылық қабілеттер адам мен баланың бұрынғы тәжірибесінің алуан түрлілігіне байланысты. Баланың шығармашылық белсенділігі үшін жеткілікті берік негіз жасау үшін баланың тәжірибесін кеңейту қажет. Бала неғұрлым көп көретін және еститін болса, соғұрлым ол түсінеді және үйренеді. Ойын шығармашылықты дамыту құралы ретінде. Балалар ойыны әрқашан шығармашылық.

Үш жастан жеті жасқа дейін балалардың ойыны әртүрлі, белсенді, шығармашылық белсенділік ретінде дамиды, онда өмір әсерлері игеріліп, баланың жеке басының барлық жақтары қалыптасады. Кейбір психологтар балалар ойындарын шығармашылық іс-әрекет деп санауға болмайды, өйткені оларда жаңа ештеңе жасалмайды деп айтады. Бір жағынан, бұл әділ. Егер сіз балалар ойынына ересек адамның іс-әрекетімен бірдей өлшемдермен жақындасаңыз, «шығармашылық» термині орынсыз. Бірақ егер сіз баланың дамуы тұрғысынан мәселені шешуге жақындасаңыз, ол ақталады. Ойынның шығармашылық сипаты баланың өмірді көшірмеуімен, бірақ көргеніне еліктеп, өз идеяларын біріктіретіндігімен расталады. Сонымен қатар, ол бейнеленгенге деген көзқарасын, ойлары мен сезімдерін жеткізеді. Бұл ойынды өнермен байланыстырады, бірақ бала актер емес. Ол көрермендер үшін емес, өзі үшін ойнайды, ойын барысында өз рөлін жасайды. Балалар ойындары өте алуан түрлі.

Ойын түрлері:

– Жасырын ережелері бар ойындар (сюжеттік-рөлдік ойын)

– Бекітілген, ашық ережелері бар ойындар (дидактикалық, танымдық, қозғалмалы, дамытушы зияткерлік, музыкалық, ойын-сауық және театрландырылған ойындар)

Ойындардың келесі түрлері бар: рөлдік, театрландырылған, дидактикалық, көңілді және қозғалмалы ойындар, құрылыс ойындары.

Сюжеттік-рөлдік. Рөлдік ойындарды ересектердің қатысуымен балалар өздері жасайды. Олардың негізі – балалардың бастамасы. Кейде мұндай ойындар шығармашылық сюжеттік-рөлдік ойындар деп аталады, бұл балалар белгілі бір құбылыстарды жай көшіріп қана қоймай, оларды шығармашылық тұрғыдан түсініп, жасалған бейнелерде, ойын әрекеттерінде ойнайтындығын баса айтады. Рөлдік ойын балалардың қиялын белсендіреді, әртүрлі кейіпкерлердің бірлескен өмірі мен өзара әрекеттесуін біріктіретін және мағыналы ететін оқиғалардың жаңа күтпеген бұрылыстарын ойлап табуға шақырады. Рөлдік ойын үшін жағдай жасау немесе бұрыннан қалыптасқан сюжет барысында жетіспейтін заттарды жасау ойын жағдайын анықтауға көмектеседі, ойын әрекеттерін жүзеге асыру қызықты болады. Әдетте бұл үшін балалар әртүрлі ойыншықтарды пайдаланады. Балалар өздеріне ойын ыңғайлы болуы үшін ортаны да өздеріне ыңғайлы етіп жасап алады. Өйткені, барлық балалар қиялдағы жағдайды бірден қабылдай алмайды. Бұл әсіресе топтық ойындарға қатысты, мұнда барлық қатысушылар үшін ойынның жағдайы мен оның элементтерін анықтау маңызды.

Рөлдік ойынның ерекшелігі – оны балалардың өздері жасайды, ал олардың ойын әрекеті әуесқой және шығармашылық сипатта айқын көрінеді. Бұл ойындар қысқа және ұзақ болуы мүмкін. Психолог Д.Б. Эльконин шығармашылық сюжеттік-рөлдік ойынның осындай анықтамасын береді: «Рөлдік немесе шығармашылық деп аталатын, мектеп жасына дейінгі балалардың дамыған түрдегі ойыны балалардың ересектердің рөлдерін (функцияларын) алатын және арнайы жасалған ойын жағдайларында жалпыланған түрде ересектердің іс-әрекеті мен олардың арасындағы қарым-қатынасты бейнелейтін әрекетті білдіреді. Бұл жағдайлар ересектердің іс-әрекетінің нақты объектілерін алмастыратын әртүрлі ойын заттарын қолданумен сипатталады».

Театрландырылған ойындар: Театрландырылған ойындар, рөлдік ойындардан айырмашылығы, көрермендердің болуын ұсынады (құрдастар, кіші балалар, ата-аналар). Олардың процесінде балалар бейнелеу құралдарын (интонация, бет-әлпет, ым-ишара) қолдана отырып, көркем шығарма идеясы мен авторлық мәтінді дәл жаңғырта алады. Бұл күрделі қызмет ересек адамның, әсіресе оның дайындық кезеңінде міндетті түрде қатысуын талап етеді. Театр ойындары

шынымен керемет болуы үшін балаларды мәнерлеп орындау тәсілдеріне ғана емес, сонымен қатар қойылымдарға орын дайындауға үйрету керек.

Театр ойындары бөлінеді:

– Драматизация ойындары

– Режиссерлық ойындар

Театр ойындары – мектеп жасына дейінгі балалардың ерекше қызметі. Драматургия – бейнелеу, әдеби шығармада ойнау. Оқиғалардың, рөлдердің, кейіпкерлердің әрекеттерінің реттілігі және олардың сөйлеуі әдеби шығарманың мәтінімен анықталады. Балалар мәтінді сөзбе-сөз есте сақтауы керек, кейіпкердің бейнесін түсінуі керек. Бала шығарманың идеясын түсінеді және өз сезімдерін шын жүректен білдіреді. Осы ойынның көмегімен бала әртүрлі қабілеттерді дамытады. Мысалы, әдеби шығарманы түсіну, поэтикалық есту мен сөйлеудің экспрессивтілігін дамыту, мәтінді қабылдау және есте сақтау қабілеті. Драмалық ойындардың өзіндік ерекшелігі – ертегінің немесе оқиғаның сюжеті бойынша балалар белгілі бір рөлдерді орындайды, оқиғаларды дәл ретпен ойнатады. Көбінесе драмалық ойындардың негізі ертегілер болып табылады. Ертегіде кейіпкерлердің бейнелері айқын көрсетілген, олар балаларды динамизммен және іс-әрекеттің айқын мотивациясымен тартады, іс-әрекеттер бір-бірін нақты алмастырады, ал мектеп жасына дейінгі балалар оларды дайын түрде шығарады.

Дидактикалық ойындар: Дидактикалық ойындар – мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу және оқыту құралдарының бірі. Дидактикалық ойындар – Бұл ойын, белсенді оқытудың бірқатар принциптерін жүзеге асыратын және ережелердің, ойын іс-әрекетінің бекітілген құрылымы мен бағалау жүйесінің болуымен сипатталатын, белсенді оқыту әдістерінің бірі болып табылатын оқу ойындары түрінде ұйымдастырылған оқу сабақтарының түрі. Дидактикалық ойындардың өзіне тән белгілері – оларды ересектер балаларды оқыту және тәрбиелеу мақсатында жасайды. Алайда, дидактикалық мақсатта құрылған олар ойын болып қала береді. Бұл ойындардағы баланы, ең алдымен, ойын жағдайы қызықтырады және ойнай отырып, ол дидактикалық мәселені тыныш шешеді. Әр дидактикалық ойынға бірнеше элементтер кіреді, атап айтқанда: дидактикалық тапсырма, мазмұн, ережелер және ойын әрекеттері. Дидактикалық ойынның негізгі элементі – дидактикалық тапсырма. Ол сабақ бағдарламасымен тығыз байланысты. Барлық басқа элементтер осы тапсырмаға бағынады және оның орындалуын қамтамасыз етеді. Дидактикалық ойындардың мазмұны қоршаған шындық (табиғат, адамдар, олардың

қарым-қатынасы, өмірі, жұмысы, өмір оқиғалары). Дидактикалық ойында үлкен рөл ережелерге тиесілі. Олар әр баланың ойында не және қалай істеу керектігін анықтайды, мақсатқа жету жолын көрсетеді. Ережелер балалардың тежеу қабілетін дамытуға көмектеседі.

Мектепке дейінгі балалық шақ – бұл тұлғаның қалыптасуының қысқа, бірақ маңызды кезеңі. Осы жылдары бала қоршаған өмір туралы алғашқы білімге ие болады, ол адамдарға, жұмысқа деген белгілі бір көзқарасты қалыптастыра бастайды, дұрыс мінез-құлық дағдылары мен әдеттері дамиды, мінезі дамиды. Мектеп жасына дейінгі бала қабылданған оқиғаларды, фактілерді, құбылыстарды бейнелі түсіну қажеттілігімен сипатталады. Балалардың өздері жасаған ойындар ерекше орын алады – оларды шығармашылық немесе сюжеттік-рөлдік ойындар деп атайды.

Ойын балаларды шынымен қызықтыруы және олардың әрқайсысына жеке әсер етуі үшін ересек адам оның тікелей қатысушысы болуы керек. Өз іс-әрекеттері, балалармен эмоционалды қарым-қатынасы арқылы ересек адам оларды бірлескен іс-шараларға тартады, оны олар үшін маңызды етеді. Ересектерге екі түрлі рөлді біріктіру – қатысушы мен ұйымдастырушы – даму ойынының маңызды ерекшелігі. Баланың жеке басы жан-жақты және тұлғаның ең жарқын қасиеттері, оның реңктері ойындарда жақсы көрінуі және дамуы мүмкін. Алайда, әр баланың шығармашылық бастамасын қалыптастыру ұзақ процесс болып табылады және көбінесе танымдық және көркемдік қызығушылық деңгейіне байланысты. Мұғалімнің міндеті-баланың шығармашылық қабілеттерін уақтылы бағалау және дұрыс бағыттау. Қорытындылай келе айтарым, оқу мен шығармашылық ойын арасында тікелей байланыс бар. Әрине, мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық белсенділігін дамыту және оның жеке басын дамыту мәселесі шығармашылық ойындарда одан әрі терең зерттеуді қажет етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Гребенникова О.М. шығармашылықты дамытуға бағытталған мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесі әдістемесі. Автореф. дисс. ... канд. пед. ғылымдар. – Санкт-Петербург, 1998.

2. Кожухова Н.Н., Рыжкова Л.А., Самодурова М.М. мектепке дейінгі мекемелердегі дене шынықтыру пәнінің мұғалімі: оқу. пособие для студ. жоғ. және орта. пед. оқу. заведений / Под ред. С.А. Козлова. – М.: Академия, 2002.

3. Комарова Т.С. Балалар көркем шығармашылығы. 2-7 жастағы балалармен жұмыс істеу үшін әдісі. пособие для тәрбиешілер мен педагогтар. – М.: Мозаика-синтез, 2008.

4. Коровина Л.М. Жарыс элементтері мен шығармашылық тапсырмаларды қолдана отырып, жаттығулар мен ойындарда балалардың моторикасын жетілдіру

// 5-6 жастағы балалардың мектептегі сабақтарға физикалық дайындығы / ред. А.В. Кенеман, М.Ю. Кистяковская, Т.И. Осокина. – М.: Білім, 1980.

5. Кудрявцев В.Т., Егоров Б.Б. Дамытушылық педагогика сауықтыру (мектепке дейінгі жасы): бағдарлама. әдіс. жәрдемақы. – М.: сілтеме-баспасөз, 2000.

6. Семенова С.Ф. дене шынықтыру арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығын дамыту // дарынды бала. – 2016. – №2.

7. Степаненкова Э.Я. Ашық ойындар мектеп жасына дейінгі балалардың үйлесімді даму құралы ретінде // мектепке дейінгі тәрбие. – 1995. – №12.

8. Степаненкова Э.Я. баланың дене тәрбиесі мен дамуының теориясы мен әдістемесі. – М.: Академия, 2001.

9. Шебеко В.Н. Балабақшадағы дене шынықтыру мерекелері: мектеп жасына дейінгі баланың қозғалыс қызметіндегі шығармашылық: Кн. балалар тәрбиешілері үшін. бақша / В.Н. Шебеко, Н.Н. Ермак. – М.: Білім, 2000.

10. Мектеп жасына дейінгі балаға қандай дене тәрбиесі қажет: Кн. үшін тәрбиешілер бала. бақша және ата-аналар. – М.: Білім, 1999.

А. Асылбекқызы
Студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
***научный руководитель**: магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

ДЫБЫСТАРДЫ ҚОЮ ТЕХНИКАСЫ, ӘДІСТЕРІ МЕН КЕҢЕСТЕРІ

***Аңдатпа**: Дыбыс айту бұзылысын түзету ұзақ әрі күрделі үрдіс болып табылады. Дыбысты дұрыс айтуға бағытталған жұмыс барысында жаңа шартты байланыстарды меңгерудегі қиыншылықтар, барлық ойлау процестерінің әлсіздігі сияқты психикалық дамуы тежелген балаларға тән қиыншылықтар орын алады. Психикалық дамуы тежелген балаларда дыбысты сөйлеу тіліне енгізу, яғни дыбысты машықтандыру үрдісі өте ұзаққа созылады. Осыған байланысты логопедиялық жұмыс барысында қойылған дыбысты түрлі жағдайларда сөйлеу тіл қарым-қатынасы барысында өндеуге аса назар аударылуы тиіс.*

***Түйін сөздер**: дыбыс, артикуляция, моторика, анализ, синтез, имитация, жаттығу.*

***Аннотация**: Коррекция нарушения звукопроизношения-длительный и сложный процесс. В процессе работы, направленной на правильное звукопроизношение, возникают трудности в усвоении новых условных связей, трудности, характерные для детей с задержкой психического развития, такие как слабость всех мыслительных процессов. У детей с задержкой психического развития процесс включения звука в речь, т. е. овладения звуком, длится очень долго. В связи с этим особое внимание должно уделяться обработке звука, поставленного в ходе логопедической работы, в ходе речевого общения в различных ситуациях.*

***Ключевые слова**: звук, артикуляция, моторика, анализ, синтез, имитация, упражнения.*

***Annotation**: Correction of the violation of sound reproduction is a long and complex process. In the process of work aimed at correct sound reproduction, difficulties arise in the assimilation of new conditional connections, difficulties characteristic of children with mental retardation, such as the weakness of all thought processes. In children with mental retardation, the process of incorporating sound into speech, i.e. mastering sound, lasts a very long time. In this regard, special attention should be paid to the processing of sound delivered during speech therapy, during speech communication in various situations.*

***Keywords**: sound, articulation, motor skills, analysis, synthesis, imitation, exercises.*

Дыбыс айту бұзылысын түзету барысында танымдық қызмет, анализ, синтез, салыстыру сияқты дағдылардың дамуы жүзеге асырылады. Дыбыс айту бұзылысын түзету жұмыстарының барлық кезеңдерінде салыстыру тәсілі кеңінен қолданылады. Мысалы, дыбысты қою кезеңінде дыбыстың дұрыс және дұрыс емес айтылу қалпы салыстырылады. Дыбысты машықтандыру кезеңінде фонетикалық жағынан алыс дыбыстармен салыстырылады. Кейін дыбыстарды ажырату кезеңінде өңделген дыбыстарды фонетикалық жақын дыбыстармен сәйкестендіру жұмыстары жүргізіледі. Дыбыс айту бұзылысын түзету процесінде дыбыстар санына байланысты түрлі сөздер, өңделген дыбыстың сөздегі орны бойынша талданады.

Жалпы және сөйлеу моторикасын дамытуға, естіп қабылдауын, назарын, есте сақтауын және дыбыс айту бұзылысының негізінде жатқан барлық процестерді қалыптастыруға аса назар аударылады.

Дайындық кезеңі

Дыбыс айту бұзылысын жоюда дайындық жұмысы көбінесе 1 сыныпта жүргізіледі. Бұл кезеңде жалпы, қол, сөйлеу тіл моторикасын, естіп қабылдау, назар, гнозис пен мнезисін дамыту жұмыстары жүргізіледі. Психикалық дамуы тежелген балалардың сөйлеу тілінің просодикалық компоненттерінің ерекшеліктерін ескере отырып осы кезеңде сөйлеу тіл кезінде дұрыс демалу, ұзақ бірқалыпты дем шығаруды қалыптастыру бойынша да жұмыс жүргізіледі.

Дыбысты қою кезеңі

Мақсаты: баланың артикуляциясын қалыптастыру, дыбысты жеке дұрыс айтуға үйрету. Артикуляцияны көру арқылы қабылдап, дыбыстың кинестетикалық бейнесін қалыптастыру. Сөйлеу тілін дамыту, фонематикалық анализін қалыптастыру, артикуляциялық моторикасын дамыту.

Дыбысты қою кезеңінде лоопедиялық жұмыс келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

1. Сөйлеу тілін қабылдауын дамыту.
2. Фонематикалық анализін қалыптастыру.
3. Артикуляциялық моторикасын дамыту.
4 .Дыбысты қою бойынша жұмыс.

Сөйлеу тілін қабылдауын дамыту:

Буындарды айтуға еліктеу тапсырмаларын қолдану арқылы жүреді. Дауыссыздар қатар келген буындар ұсынылады (тек дыбыстарды дұрыс айтқан жағдайда ғана). Мысалы, «с» дыбысын қоярда мына буындарды қайталау ұсынылады: трит, ртух, трен, кром. Алайда бала р-р дыбыстарын дұрыс айтуы тиіс.

Фонематикалық қабылдау, анализ бен синтезін дамыту:

Өңделіп жатырған дыбысты сөзден бөліп алу білігін қалыптастыру, оның орнын анықтау, басқа дыбыстардан ажырату бойынша жұмыс жүргізіледі. Мысалы, «ш» дыбысын қоярда келесі тапсырманы беруге болады: сөзден «ш» дыбысын естісең жалаушаны көтер; «ш» дыбысы атауында бар суреттерді бөліп алу, «ш» дыбысының сөздегі орнын анықтау (басында, ортасында, аяғында): шал, моншақ, қарындаш, шаш). Сөйлеу тілінің фонематикалық жағын меңгеру деңгейіне байланысты фонематикалық анализдің күрделі түрлерімен де жұмыс жасауға болады. Мысалы, балаларға «ш» дыбысы сөзде нешінші тұрғанын анықтау ұсынылады (шана, ағаш, шанышқы, шаш). Сөздің графикалық сызбасын салып, «ш» дыбысын белгілеу ұсынылады.

Сөйлеу тіл моторикасын дамыту. (артикуляторлық қимыл-қозғалыстың кинестетикалық және кинетикалық негізі)

Бірінші сыныпта бұл кезеңде сөйлеу тілдік демалу дағдыларын бекіту,дауысын дамыту, артикуляторлық қимыл-қозғалысын дамыту бойынша жұмыс жалғасады.

Артикуляциялық моторикасын дамыту артикуляциялық гимнастика түрінде жүргізіледі. Артикуляциялық гимнастика дыбыстарды дұрыс айтуға дайындайтын тіл, ерінге арналған белгілі жаттығулар кешенінен құралады. Артикуляциялық гимнастиканың мақсаты артикуляторлық қалыптың әрбір элементін өңдеу болып табылады. Мысалы, «ш» дыбысы үшін – еріндер түтікше жасайды, жалпақ тіл, бүйір жақтары көтеріңкі, тілдің ортаңғы жағы түсіңкі, тілдің ұшы көтерілген, тілдің пішіні кесеге ұқсайды [1].

Дыбыстарды дұрыс айтуға дайындайтын артикуляциялық жаттығулар кешенімен жұмыс.

Артикуляциялық жаттығулар еліктеу арқылы айнаның алдында санақ бойынша жүргізіледі. Егер жаттығуларды орындай алмаса, онда механикалық көмек қолданылады. Кейін қимыл-қозғалысты пассивті (баяу) орындаудан белсенді (активті) іс-әрекетке көшеді.

Қимыл-қозғалыстың жеткілікті көлеміне, артикуляциялық мүшелердің қалпын белгілі уақытқа дейін ұстап тұру біліктілігіне, бір қимылдан екінші қимылға ауысуына көңіл бөлінеді.

Қимыл-қозғалыстың бөлек элементтерін өңдегеннен кейін ол бірігіп, біртұтас артикуляциялық қалыпты құрайды.

Дыбысты қою бойынша дұмыс.

Дыбысты қоюдың негізгі тәсілдері келесілер:

Еліктеу бойынша – есту бейне, артикуляцияны көріп қабылдауға сүйену бойынша. Бұл балаларда еліктеу жеткілікті дамығандығымен байланысты. Алайда еліктеу арқылы дыбыс жоқ болған кезде қою сирек кездеседі.

Қосымша құралдарды пайдалану арқылы қоюдың *механикалық тәсілі.* (шпатель, зонд). Механикалық көмек арқылы артикуляциялық мүшелерге белгілі қалып сақталады. Мысалы, «с» дыбысын ерінтістік айту кезінде төменгші ерінді саусақтың көмегімен төмен қарай итереді.

Механикалық көмексіз *дұрыс айтылатын басқа дыбыстардан* қою. Мысалы, «с» дыбысын «и» дыбысынан қоюға болады. «И» дыбысын айтып, тілдің арқасына үру ұсынылады.

Артикуляциялық қалып арқылы дыбысты қою. Мысалы, «ш» дыбысын «кесе» жаттығуынан қоюға болады. Балаға ауыздан тілін шығарып, «кесе» жаттығуын жасап, кейін оны ауыздың ішіне кіргізіп тілін үруді ұсынады.

Түрлі тәсілдер қолданылатын дыбысты қоюдың *аралас тәсілі.*

<u>Дыбысты машықтандыру кезеңі.</u>

Мақсаты: дыбысын буынға, сөзге, сөйлемге, байланыстырып сөйлеу тіліне енгізу. Дұрыс және дұрыс емес артикуляциялық қалыпты ажырату біліктілігін дамыту. Дыбысты сөзден бөлу, оның орның анықтау қабілеттілігін арттыру. Сөздің дыбыстық құрамын тез және нақты анықтау біліктілігін жетілдіру. Сөз қорын молайту, оны жүйелендіру, сөйлеу тілдің грамматикалық қатарын қалыптастыру. Сөйлеу тілінің просодикалық жағымен жұмыс [2, б. 124].

Л, л дыбыстарын қою тәсілдері мен тәсілдері.

Дыбыс болмаған жағдайда қойылым 2 кезеңде жүзеге асырылады: [л] аралық қойылым. Балаға АА тіркесімін айту ұсынылады. Бұл жағдайда [лар] артикуляция органдарының кернеуімен қысқаша айтылады, содан кейін тістердің арасына байланған тілмен тіркесімді айтады. Дыбыс айқын болған кезде төменгі жақтың қозғалысын тежеу керек. Дизартерияның жойылған формасы бар балаларда мұндай дыбысты буындар мен сөздерге бекіту ұсынылады. Әрі қарай, тілді альвеолаларға мықтап басып, тілді дыбыстық күйге келтіріңіз.

Мұрынның айтылуымен өндіріс дыбыс болмаған кезде де жүзеге асырылады. Ең алдымен, ауа ағынының дұрыс бағытын жасау керек.

Дыбыс шығару [л] тісаралық айтылу кезінде. Егер бала бірнеше дыбыстар тобын осылай айтса, тілдің ұшының моторикасын дамытуға ерекше назар аударылады. Қойылым ол болмаған кезде де жүргізіледі. Сіз механикалық көмекті қолдана аласыз-шпательмен тілді жоғарғы инсекторлар үшін көтеріп, оны балада бұл позиция бекітілгенге дейін ұстаңыз.

Дыбыс шығару [л] дыбыспен [лl] ауыстыру кезінде. Ауыстыру кезінде [л] дыбыспен [й] ашық аузы қоюға орташа бөлігі; арқа тілі дөңгелек пластмасса трубочку, ал ұшы тілін көтеру үшін жоғарғы кескіштер. [L] дыбысын жұмсақ дыбыспен [l] ауыстырған кезде №4 зондты қолдануға болады. Баладан буынды бірнеше рет қайталауын сұраңыз, содан кейін зондты қатты Аспан мен тілдің ортаңғы бөлігі арасында болатындай етіп енгізіңіз. Зондты тілді төмен басыңыз (оңға немесе солға). Тілдің артқы жағының ортаңғы бөлігін төмендету үшін сіз келесі жаттығуды орындай аласыз: тілдің күшімен жоғарғы инсекторларға демалып, ка буынын бірнеше рет айтыңыз. Содан кейін аузыңызды күрт ашыңыз (иекті басу арқылы көмектесе аласыз). Бұл әдіс бүйірлік айтылуы бар балаларға жарамайды. Сөйлеу кезінде [а] тілді жоғарғы инсекторларға «соғу» керек. Дем шығару ыстық, тегіс және үздіксіз болуы керек. Кейбір жағдайларда дыбыс кері буында тезірек және айқынырақ болады. Ұзақ уақыт айту[а], содан кейін босаңсыған тілдің ұшын «тістеу»: [aaall-aaal-aallaallaaa]. Дыбыстан [в] аралас түрде қойылады. Баладан сіздің буыныңызды ерніңіздің арасына жабыстырылған тілмен айтуды сұраңыз, содан кейін төменгі ерінді саусағыңызбен итеріңіз. Мұндай әдісті [BL] («күркетауық») тіркесімінен қолдануға болады. Комбинацияларды айту кезінде блблбл біртіндеп ерінді бүйірге, ал тілді ауызға қарай итереді (алдымен ерінге – [блблбл], содан кейін жоғарғы тістерге және одан әрі альвеолаларға).

“Р-РЬ” дыбысын қоюға арналған жаттығулар

– тәтті тосап
– саңырауқұлақ
– инеше
– кесе
– тоқылдақ
– ат шауып келеді

Дыбыстарды қою тәсілдері мен тәсілдері [Р], [РЬ].

Имитация бойынша. Баладан «саңырауқұлақ» жаттығуын орындауды сұрайды. Сору кезінде олар тілдің ұшына күшпен соққы беруді сұрайды. Дауыс алынған саңырау дірілге қосылады.

Тілдің жоғарғы көтерілуі кезінде баладан комбинацияларды айтуды сұрайды: ДЖЖ, жжж, немесе д-д-д. осы кезде шпательмен, доп зондымен немесе таза саусағыңызбен тілдің төменгі жағынан ұшына жақын жылдам қозғалыстар жасаңыз.

Тілдің түбірінің серпімділігімен бұл әдіс жатып қолданылады. Сол сияқты, жоғарғы көтерілуден [Р] шақыруға болады. Баладан жоғарғы тістердің Түбінде тілді ұстап, дыбысты ұзақ уақыт тартуды сұрайды. Оның айтылуы кезінде тілдің ұшы шиеленісіп, ауа ағыны күшейе түседі. Бұл жағдайда алынған дыбыс анық емес, керісінше шулы. Алынған дыбыстан механикалық түрде дірілдейді [Р].

Тамақпен айтылу кезінде [Р] қойылым 2 кезеңде өтеді. Бір соққылы [Р] дыбыстан [Ж] шығару. Ерінді дөңгелектемей, тілді сәл алға, жоғарғы тістердің сағызына жылжытқанда. Бұл жағдайда дыбыс ауаның едәуір қысымымен және тілдің алдыңғы шеті мен қызыл иектің арасындағы минималды алшақтықпен айтылады. Содан кейін өндіріс басқа жағдайларда зондтың көмегімен жүзеге асырылады. Ең көп таралған әдіс – бұл [д] бір дем шығару кезінде қайталанатын, содан кейін соңғысын неғұрлым мәжбүрлі түрде айту. Көп айтқан кезде, кейбір ұштастыру [тдтдтдтд], кезінде аздап ашылған аузы мен тілі иегінде діріл туындайды. Алайда, бұл әдіс артқы тілді немесе велярды түзетуге жарамайды [Р]. Тығыз қысылған тістері бар аузы жабылған кезде, кейде [Тр] тіркесімінде саңырау [р] (призмалық) естіледі. Одан дыбыс шығаруға болады, егер сіз осы комбинацияны айтсаңыз, аузыңызды біртіндеп ашып, тістердің арасына шпатель салыңыз. Тілдің жоғарғы көтерілуін ұстап тұру үшін «күркетауық» жаттығуы қолданылады. Комбинацияны тез айту кезінде [блблбл] алдымен төменгі ерінді түсіріңіз (тіл жоғарғы жақта қозғалады), содан кейін қозғалыстар жоғарғы инсекторларға, содан кейін альвеолаларға беріледі. Бұл дыбыс сәл қисық. Бұл ақаулықты жою үшін Сіз баладан д дыбысына қатты дем шығаруды сұрауыңыз керек, егер бала тілдің жоғарғы күйін ұстамаса және дыбыс саңырау және ашылмаған болса, сіз баладан дыбысты «ұзартуды» сұрай аласыз – дрнь – дрнь («машина жүреді»).

<u>[Ш], [Ж], [С] дыбыстарын қою тәсілдері мен тәсілдері.</u>

Имитация бойынша. [Ш дыбысы]. Баладан тіліңізді жоғарғы тістеріңізге көтеруді сұраңыз. Ұстап тұрып, бұл ереже, дыбыс айту [с], назар аудара отырып, яғни естіледі [ш]дыбысы

Бала [са] буынын бірнеше рет айтады, ал логопед тілдің ұшын альвеолаларға қарай шпательмен немесе зондпен тегіс көтереді. Содан кейін, керек қатты үрлеп ұшы тілі, дем шығару кезінде дыбыс [а]. Р дыбысы бұзылмаған кезде бала [ра] буынын айтады, ал осы кезде

логопед дірілді бәсеңдету үшін тілдің төменгі бетіне шпательмен немесе зондпен тиеді. Немесе олар дыбысты мүмкіндігінше тыныш айтуды сұрайды [р]. Күшті ауа ағынын беретін х дыбысын айту кезінде баладан альвеолаларға кең Тіл көтеруді сұрайды. Алайда, алынған дыбыс артқы тілде қалмауы үшін тілдің ұшына назар аудару керек. Егер тіл көтерілсе, оның бүйір жиектері жоғарғы молярларға сәйкес келмесе, онда екі қолдың бас бармақтары оны екі жағынан басады. Немесе баланың артында тұрып, тілдің астына сұқ және ортаңғы саусақтарды енгізіп, тілдің ұшына соққы беруді сұраңыз. Бала қалай ұзақ сөйлейді дыбысы [т] ([д] дыбыс үшін [ж]) түртіп, ұстап тұрып, тілі үшін үстіңгі тістермен. Алынған дыбыс шуылға жақын [с]. Содан кейін логопед шпательмен тілді альвеолаларға аздап жылжытады. Егер бала [сағ] дыбысын айтса, дәл осындай әдісті қолдануға болады [3, б. 98-202].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Левина Р.Е. Нарушения речи и письма у детей: избранные труды. – М.: Аркти, 2005.

2. Поваляева М.А. Справочник логопеда. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 448 с.

3. Ткаченко Т.А. Логопедическая энциклопедия. – М.: Мир книги, 2008. – 248 с.

А. Асылбекқызы
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші: *педагогика ғылымдарыныың*
магистрі, оқытушы, Павлодар қ.

СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРЫ БАР АТА-АНАЛАРМЕН БОЛАШАҚ ЛОГОПЕДТЕРДІ ЖҰМЫС ІСТЕУГЕ ДАЙЫНДАУ

Аңдатпа*. Қоғамның болашақ логопедтерді кәсіби даярлауға деген қазіргі заманғы сұраныстары мектеп жасына дейінгі балалармен бірлескен логопедиялық жұмыс процесіне ата-аналардың қатысу проблемасын және логопедтердің алған білімдерін тиімді пайдалануға ықпал ететін және олардың кәсіби құзыреттілігін арттыратын балалардың сөйлеу бұзылыстарын жоюға белсенді қатысуға ата-аналардың дайындығын зерттеудің маңыздылығын растайды. Қазіргі уақытта сөйлеу қабілеті бұзылған балалар санының өсуі ата-аналардың білім деңгейіне немесе олардың әлеуметтік топтарға жататындығына қарамастан, балалар өсетін әлеуметтік-мәдени жағдайлармен түсіндіріледі.*

***Түйін сөздер**: логопед, сөйлеу терапиясы,эмоция, қабылдау, түзету, мотивация, тәрбиелеу.*

***Аннотация**. Современные потребности общества в профессиональной подготовке будущих логопедов подтверждают проблему участия родителей в процессе совместной логопедической работы с детьми дошкольного возраста и важность изучения готовности родителей к активному участию в устранении нарушений речи детей, способствующих эффективному использованию логопедами полученных знаний и повышающих их профессиональную компетентность. В настоящее время рост числа детей с нарушениями речи объясняется социокультурными условиями, в которых растут дети, независимо от уровня образования родителей или их принадлежности к социальным группам.*

***Ключевые слова**: логопед, логопед, эмоции, восприятие, коррекция, мотивация, воспитание.*

***Annotation**. The modern needs of society in the professional training of future speech therapists confirm the problem of parents' participation in the process of joint speech therapy work with preschool children and the importance of studying the readiness of parents to actively participate in the elimination of speech disorders of children, contributing to the effective use of the acquired knowledge by speech therapists and increasing their professional competence. Currently, the increase in the number of children with speech disorders is explained by the socio-cultural conditions in which children grow up, regardless of the level of education of their parents or their belonging to social groups.*

***Keywords**: speech therapist, speech therapist, emotions, perception, correction, motivation, education.*

Болашақ логопедтерді ата-аналармен жұмыс істеуге кәсіби даярлау – бұл кәсіби логопедиялық білім жүйесін оқыту процесі; маңызды психологиялық және педагогикалық дағдыларды тәрбиелеу (аналитикалық-диагностикалық, рефлексивті, конструктивті-ұйымдастырушылық, болжау, коммуникативті); эмоционалды тұрақтылық, эмпатия (эмпатия) сияқты негізгі кәсіби және жеке қасиеттерді қалыптастыру және осы негізде кәсіби құндылық бағдарларын тәрбиелеу.

Дайындықтың нәтижесі болашақ логопедтің кәсіби қызметке дайындығының белгілі бір деңгейі болып табылады, ол ішкі әлемнің және мінез-құлықтың коммуникативті, шығармашылық, танымдық, мотивациялық, рефлексивті және моральдық-рухани сипаттамаларын дамытуда, қалыптастыруда және бекітуде көрінеді.

Болашақ логопедтердің ата-аналармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығын қалыптастыру келесі идеялармен анықталады: қазіргі қоғам ата-аналармен жұмыс істеудің жаппай формаларынан жеке және топқа ауысуды қажет етеді;қазіргі ата-аналар-баланың барлық жас кезеңдерінде сөйлеу процесінің тең қатысушылары; ынтымақтастық пен диалог негізінде отбасымен логопедиялық жұмыс құру қажет. Бұл

мақаланың мақсаты: сөйлеу қабілеті бұзылған балаларының проблемаларына ата-аналардың қосылуын зерттеу деректері негізінде ата-аналардың логопедпен бірлесіп жұмыс істеу жолдары мен формаларын қарау, педагогикалық университетте Оқу процесінде логопедтің отбасымен үздіксіз байланысының реттілігін сипаттау.

Мектеп жасына дейінгі баланың сөйлеуін тәрбиелеу оның жанжақты дамуының маңызды міндеттерінің бірі болып табылады, оның орындалуына ата-аналар да, мамандар да жауап береді. Жыл сайын сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың саны артып келеді. Бүгінгі таңда орта есеппен мектеп жасына дейінгі әрбір төртінші бала сөйлеу дамуының кешеуілдеуінен немесе сөйлеу қабілетінің бұзылуынан зардап шегеді. Балалардың сөйлеу дамуындағы артта қалудың себептерінің бірі-ата-аналардың балаларымен қарым-қатынасының жеткіліксіздігі. Көптеген балалар үшін ақпараттың негізгі көзі теледидар болады. Отбасы мүшелерінің күнделікті өмірдегі Мол жағдайы және теледидарды үнемі қарау баланың сөйлеуін игерудің қайғылы салдарына айналады. Сөйлеу адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас құралы ретінде қызмет етеді. Оның қалыптасу процесінде маңызды орын отбасылық тәрбиеге жатады. Көптеген ата-аналардың пікірінше, балалардың сөйлеуін дамыту бала алғашқы негізгі сөздерді айтқан кезде есте қаларлық күн мен сағатта басталады: ана мен әке. Бірақ іс жүзінде әлдеқайда ертерек, өйткені бұл ұзақ және күрделі процесс. Бала туылғаннан бастап дыбыстарды, сөздерді қабылдай бастайды және оларды есіне алады. Бала олармен тікелей қарым-қатынас жасай отырып, үлкендердің сөйлеуіне еліктеп, сөйлеуді меңгереді;дұрыс сөйлеуді үйрену үшін ол ең алдымен ересектердің дұрыс сөйлеуін естуі керек. Егер ересектер өз сөздерін бақыламаса, онда көптеген сөздер балаға бұрмаланған түрде ұшады. Әсіресе, балаға таныс емес, жаңа және ұзақ сөздерді айту керек. Көптеген қазіргі ата-аналардың бақытсыздығы – бұл әлсіз педагогикалық білім және баланың жеке басының дамуының күрделі әлемін түсінгісі келмеуі, бұл жеке тұлғаның дамуына ғана емес, сонымен бірге баланың сөйлеуінің қалыптасуына да әсер ететін одан да үлкен проблемаларға әкеледі. Сөйлеу қабілеті бұзылған баланың даму ерекшеліктері оның отбасындағы жағдайына байланысты. Отбасылық тәрбиені дұрыс ұйымдастыру сөйлеу кемшіліктерін жеңу үшін тиісті психологиялық-педагогикалық жағдайларды құруға мүмкіндік береді. Сөйлеуді дамыту проблемалары бар балалары бар отбасылар бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынастың жалпы белгілеріне де, балада сөйлеудің дамуына байланысты ерекше белгілерге де тән. Жалпы, сөйлеу қабілеті бұзылған баласы бар ата-аналар баламен қарым-қатынаста келесі мінез-құлық-

тармен сипатталады: ата-аналар жоғалады; ата-аналар баланың сөйлеу Дамуында проблемалары бар немесе оны қабылдамайтын баланың жағдайына шағымданады ата-аналар проблемаларды шешудің жолдарын іздейді [1].

ЖОО оқытушылары студенттердің өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруына жағдай жасайды. Бұл тәуелсіз таңдау мен балама ұсынуда, ақыл-ой белсенділігі мен жеке интроспекцияны ынталандыруда көрінеді. Қазіргі уақытта еңбек нарығында қалыптасқан жағдай тұрғысынан тек бастамашыл, өзін-өзі ұйымдастырған, құзыретті мамандар, сондай-ақ кәсіби және жеке жоспарда өзін-өзі жетілдіруге және дамытуға қабілетті мамандар неғұрлым сұранысқа ие және бәсекеге қабілетті болатынын атап өтуге болады.

Болашақ логопедтің міндеті-сөйлеу бұзылыстарын жеңуге логопедиялық жұмысқа қатысуға ата-аналардың дайындығы мен қатысу деңгейін арттыру. В.И. Гарбузов ата-аналар қолданатын дұрыс емес тәрбиенің үш түрін анықтады:

– А типті білім беру (қабылдамау, эмоционалды қабылдамау) – баланың жеке ерекшеліктерін қабылдамау. Қатаң бақылауды баланың күнделікті өміріне немқұрайдылықпен біріктіруге болады.

– Б типі бойынша білім беру (гиперсоциализацияланған) баланың денсаулығына, қабілеттеріне, оқудағы жетістіктеріне, құрдастарының арасындағы баланың әлеуметтік мәртебесіне деген қиял көзқарасынан туындайды. Бұл оның мәселелерін жеке-жеке шешуге, шамадан тыс қамқорлыққа, сәтсіздіктерін ауыр қабылдауға деген ұмтылыста көрінеді. Балалар пассивті, тәуелсіз, сенімсіз болып өседі, «айтқаннан гөрі үндемеген жақсы» қондырғысында әрекет етеді.

– В типіндегі тәрбие(эгоцентрлік) – «кішкентай», «жалғыз», «отбасының кумирі», «өмірдің мәні» – бұл балаға барлық отбасы мүшелерінің назарын, кейде басқа балаларға немесе отбасы мүшелеріне зиян келтіру. Ата-аналар баладан дұрыс сөйлеуді, оның психофизикалық ерекшеліктерін, баланың сөйлеу және тілдік дамуында нақты қиындықтардың болуын ескермей, қатесіз жазуды талап ете алады. Балаға оның нақты мүмкіндіктеріне сәйкес келмейтін жоғары талаптар қойылады. Тәрбиенің бұл түрі баланың дезориентациясына, оның невротикалық реакцияларының қалыптасуына әкеледі [2, б. 8-11].

Отбасының балалардың сөйлеуін бұзу проблемасына қосылуы туралы осы мәселе бойынша студенттер практика барысында зерттеу жүргізді. Зерттеу отбасындағы ересектер мен балалар арасындағы қарым-қатынасты дәлірек қарастыруға, сондай-ақ ата-аналардың балаға деген сенімі мен оның сөйлеу кемістігі мен педагогикалық құзыреттілігін талдауға мүмкіндік беретін сауалнама әдісін қолданды.

Зерттеу 2016 жылдың ақпан айында Новосібір қаласының no 70 »Солнечный город» д/с мадоу қаласында жүргізілді. Сауалнамаға 25 ата-анадан 18 ата-ана қатысты, ата-аналардың бір бөлігі, атап айтқанда, жеті отбасы себептерін түсіндірместен жауап нысанын толтырудан бас тартты. Сауалнама нәтижелері бойынша ата-аналардың көпшілігі өз баласының сөйлеу тағдырына бей-жай қарамайтындығы анықталды, көпшілігі (84%) баланың қалыпты сөйлеу дамуына мүмкіндік бере отырып, түзету-логопедиялық процеске қатысуға дайын емес. 100%-дан оның баласына көмектесу ниеті тек 16%-да пайда болды. Жоғарыда айтылғандардан көптеген қазіргі ата-аналардың бақытсыздығы – бұл әлсіз педагогикалық білім және баланың күрделі әлемін түсінгісі келмеуі, баланың тәрбиесіне жауапсыздық сөйлеудің елеулі бұзылуына әкелуі мүмкін екенін түсінбеуі деп қорытынды жасауға болады. Көріп отырғаныңыздай, отбасылық тәрбиенің дұрыс емес түрлерінің болуы балалардағы сөйлеу бұзылыстарының қауіп факторларының бірі болып табылады. Логопедтің сөйлеу қабілеті бұзылған балалары бар ата-аналармен жұмыс жасаудағы негізгі мақсаты – ата-ана мен бала қарым-қатынасын оңтайландыру және түзету. Негізгі міндеттер: біріншісі – ата-аналарға білікті көмек көрсету, екіншісі-баланың қасында жүрген ересектерге көмектесу, оның дамуы үшін қолайлы отбасылық орта құру, үшіншісі – ата-аналардың баланың сөйлеуін тәрбиелеуге және оқытуға белсенді қатысуы үшін жағдай жасау, төртіншісі-ересектер мен олардың балалары арасында барабар қарым-қатынас қалыптастыру. ЖОО-да оқу барысында Педагог студенттерге жеткізеді, логопед ата-аналарға сөйлеудің айтылуымен байланысты мәселелерді шешуге көмектеседі. Бұл үшін ата-аналармен жұмыс істеуге көп уақыт бөлінеді, ынтымақтастық қажет деп санайды. Ата-аналарды логопедпен бірлескен іс-әрекетке саналы түрде қосу түзету және сөйлеу терапиясының тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді. Ата-аналармен тұрақты байланыс жеке, ұжымдық, көрнекі жұмыс формаларының көмегімен жүзеге асырылуы мүмкін. Ұжымдық формаға семинарлар, консультациялар кіреді [3]. Студенттер практика кезінде ұсына алатын кеңес берудің өзекті тақырыптары:

– артикуляциялық гимнастика (көптеген ата-аналар бұл не екенін және оны үйде қалай қолдану керектігін білмейді. Логопед-мұғалім артикуляциялық гимнастика сөйлеудің дамуына қалай әсер ететінін түсіндіре алады, қарапайым әдістерді көрсете алады).

– Қолдың ұсақ моторикасын дамыту (сөйлеу мен ұсақ моториканың дамуы арасындағы байланысты түсінетіндер аз. Мұны ата-аналарға түсіндіру керек, мотор саласын дамыту үшін үйде жаттығулар беру керек).

– Үйде дыбысты автоматтандыруды қалай бақылау керек (автоматтандыру туралы және оны қалай дұрыс жүргізу керектігі туралы айтып беріңіз).

– Баланы оқуға қалай үйрету керек.

– Дыбыстық әріптік талдау.

Жеке жұмыс формасына сауалнама кіреді. Сауалнама көмегімен сіз отбасының құрамын, отбасылық тәрбиенің ерекшеліктерін біле аласыз. Мұғалімдер үшін ата-аналардың педагогикалық білімге деген қажеттілігін анықтауға бағытталған сұрақ маңызды, мысалы: «сіз логопедтің ұсынысын баланы оқытуда қандай мәселелер бойынша алғыңыз келеді?»

Логопедтің ата-аналармен өзара әрекеттесуінің бір түрі-үй тапсырмасы орындалатын ноутбук.Бұл мамандарға «сенім телефоны» ретінде қызмет етеді – ересек адам оған кез-келген сұрақ жаза алады, баланың тапсырмаларының сапасына күмән келтіре алады. Ол орындалған тапсырмалардың нөмірлерін шеңбермен белгілейді, орындалмаған – минус. Ноутбукті қабылдау кезінде логопед толтырады, бұл аптасына екі-үш рет, отбасындағы сабақтар жүйелі түрде және баланың денсаулығына зиян тигізбеуі үшін. Заң бұзушылықтың ауырлығына қарай сөйлеу тапсырманы дәптерде беріледі, тек дыбыс айтылу және алаңға, бірақ және қалыптастыру, сөздік қорын, грамматикалық білік, дағдыларын дамыту, назар мен жады.

Сондай-ақ ұсақ моториканы дамытуға, әріптер мен дыбыстарды зерттеуге, сөздік қорын толықтыруға түрлі ойындар беріледі. «Жаңылтпаштарды үйрену» үлкен пайда әкелуі мүмкін. Рөлі жаңылтпаш оқыту процесінде бөлсе А.И. Максаков. Оның пікірінше, тілдік бұрылыстар – бұл халықтық даналықпен жасалған фольклордың таңғажайып жанры. Ата-аналардың тиісті бақылауынсыз түзету процесінің әсері болмайтынын түсіну керек. Сондай-ақ, ата-аналар өз сөздерінің дұрыстығын бақылауы керек, өйткені олар балаға үлгі. Дамудың ерекше әсері сөйлеу мәдениеті, «түнде» отбасылық оқу туралы әңгіме әкелуі мүмкін [4].

Логопедтің жұмысына баланың отбасымен қосымша қарым-қатынастарды сауатты құру, ата-аналарды түзету және сөйлеу терапиясының процесіне қосу, ынтымақтастыққа деген сенімділік кіреді.

Логопедтің отбасымен өзара әрекеттесуінің көптеген формалары бар, бірақ тек психологиялық-педагогикалық қолдаудың жүйелі бағдарламасы жақын баланы маманмен бірлескен түзету процесіне қосуды ұсынады. Ата-аналармен өз жұмыс бағдарламасын құру үшін ата-аналардың логопедпен жұмыс істегісі келмеу себептерін анықтау қажет. Мәселе бірлесіп жұмыс істегісі келмейтіндіктен және ата-

аналардың уақыт жетіспеушілігінен туындайды ма? Мұның себептері балаға жақын ғана емес, сонымен қатар маманның біліктілігінен тыс, ортақ мақсатқа жету үшін бірлескен іс-әрекетке деген ынтаның болмауы – баланың сөйлеу қабілетінің бұзылуын түзету болуы мүмкін. Сондықтан логопед бұл мәселеде белсенді болуы керек, отбасымен іс-шаралар құру керек, соның арқасында ата-аналар қарапайым көрермендер емес, түзету және сөйлеу терапиясының қатысушылары болады.

Маманның ата-анасына фактіні жеткізуі өте маңызды:ол баланың отбасы кіретін сөйлеу бұзылыстары бар мектеп жасына дейінгі балаға көмек көрсетудің жалпы жүйесінде делдал болып табылады. Логопед баланың ата-анасын тәрбиелеуге көмектеседі және мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелеу мен дамыту үшін барлық жауапкершілікті мойнына алмайды. Бұл баланың сөйлеу дамуына сапалы әсер ете алатын логопед пен ата-аналардың жалпы күш-жігері.

Логопедтің отбасымен өзара әрекеттесуі үшін көптеген шаралар бар. Бұл мәселені зерттейтін мамандар (Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина) ата-аналармен тығыз қарым-қатынас ұжымдық,жеке, көрнекі, сондай-ақ дәстүрлі емес жұмыс түрлерінің көмегімен жүзеге асырылуы мүмкін деп мәлімдейді. Өзара әрекеттесудің осы формаларын қолдана отырып, ата-аналармен қосымша қарым-қатынас орнатып қана қоймай, ортақ мүдделер шеңберін құруға және кеңейтуге, сөйлеу терапиясы мәселелерінде ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігін арттыруға, ата-аналарды сөйлеу терапиясына үйретуге болады.

Логопедиялық жұмыста мамандардың пікірінше, ең тиімді үш іс-шара ерекшеленеді: семинар-практикумдар, логопедиялық клубтар, бірлескен логопедиялық балалар мерекелері. Бұл іс-шаралар жұмыстың ұжымдық формаларына жатады және сөйлеу қабілеті бұзылған логопед пен мектеп жасына дейінгі баланың отбасы арасында қосымша қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді.

Семинарлар-практикумдар. Ата-аналарға балаларға логопедиялық көмек техникасын үйретуге бағытталған. Бұл логопед мектеп жасына дейінгі балалармен сабақтарда өткізетін Өнімді жұмыстың әртүрлі түрлері. Бұл үйде сөйлеу терапиясының тапсырмаларын сауатты орындау үшін жақын балаларды оқытуы керек. Өнімді қызмет түрлеріне артикуляциялық және саусақ гимнастикасын орындау, дыбысты айтуды қалыптастыру, келісілген сөйлеуді дамыту және т.б. жатады.

Ата-аналардың балаларымен өзара әрекеттесуіне бағытталған бірлескен балалар сөйлеу терапиясы мерекелері. Әр түрлі ойындар мен жарыстар кезінде балалар ата-аналарына жетістіктерін көрсете алады, ал ата-аналар өз кезегінде түзету логопедиясын бағалай алады.

Ата-ана (сөйлеу терапиясы) клубы сөйлеу қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі баланың отбасы мен логопед арасындағы ынтымақтастықтың жаңа түрі ретінде. Оның мақсаты-ата-аналарға балаларды дамыту мәселелері бойынша теориялық және практикалық көмек көрсету. Клуб түзету-дамыту процесінің қосымша құрамдас бөлігі болып табылады, мұнда жақын балалар өз балаларын тәрбиелеу және дамыту мәселелерінде өз деңгейін арттыра алады. Отырыстардың тақырыбы балаларға және олардың сөйлеу проблемаларына әсер етеді. Жұмыстың бұл түрі қызықты, өйткені клубта кездесу тақырыбы ата-аналардың проблемалары мен сұраныстарына байланысты өзгеруі мүмкін. Маманның міндеті-ата-аналарға баланың түзету және сөйлеу терапиясындағы рөлін түсінуге, оны оқытудың дұрыс бағытын таңдауға, белгілі бір білім мен дағдылармен, мектеп жасына дейінгі баланың сөйлеу бұзылыстарын жеңудің әдістері мен әдістерімен қаруланууға көмектесу.

Осылайша, логопед өзі үшін қандай жұмыс түрін таңдамаса да, түзету-сөйлеу терапиясындағы ең бастысы-ата-аналарды қорқытпау, оларға сөйлеу терапиясының маңыздылығын көрсету және белсенді ынтымақтастыққа шақыру[5,б.64-87]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Гарбузов В.И. баланы отбасында тәрбиелеу: психотерапевт кеңестері. – СПб.: КАРО, 2015. – 296 с. – URL: http://www.iprbookshop.ru/60992.html – ЭКЖ «IPRbooks».

2. Грибукова О.Г. педагогикалық университет студенттерінің дамуында қиындықтары бар балалармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығын қалыптастыру мәселесі // балалық шақты психологиялық-педагогикалық қолдаудың заманауи бағыттары: ғылыми материалдар.-практ. Г.С. Чеснокова, Е.В. Ушакова; РФ Білім және ғылым министрлігі, Новосібір мемлекеттік педагогикалық университеті. – Новосибирск, 2016. – 8-11 с.

3. Максаков а. м. сіздің балаңыз дұрыс айтады ма? – М.: Ағарту, 1988. – 109-159 б.

4. Грибукова О.Г. болашақ дефектологтардың проблемалық балалармен жұмыс істеуге кәсіби және жеке дайындығын қалыптастыру тұтас педагогикалық процесс ретінде // Білім, ғылым, инновациялар: жас зерттеушілердің қосқан үлесі: XI (XLIII) халықаралық материалдар. ғылыми.-практ. конф. / сост. Д.Ю. Ногтев; Кемерово мемлекеттік университеті. – Кемерово, 2016. – 145-147 б.

5. Бачина О.В., Самородова Л.Н. логопед пен баланың сөйлеу қабілеті бұзылған отбасының өзара әрекеттесуі. – М.: Сауда орталығы, 2009. – 64-87 б.

А. Ахан
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші*: педагогика ғылымдарының*
магистрі, оқытушы, Павлодар қ.

ДАМУЫНДА АУЫТҚУЫ БАР БАЛАНЫ ҚАДАҒАЛАУ

Аңдатпа*. Мақалада жалпы білім беретін мектептегі балалардың үлгермеушілік мәселесі көптен бері педагогтардың, психологтардың, медиктердің және социологтардың көңілін алаңдатуда. Олар дамуы артта қалған балаларға жатпайтын, бірақ білім деңгейі шектелген балалар категориясын ашып тапты және оларды «ПДК» деп атады. Жалпы айтқанда, тәрбие дегеніміз – адамдарды қоғамдық өмірге және еңбекке дайындау мақсатын көздеп, жаңа ұрпаққа қоғамды тарихи тәрбие беру процесі болып табылады.*

Түйін сөздер*: жалпы білім беру, оқу, тәрбие, жанұя, арнайы мектеп, жас ұрпақ, идиотия.*

Аннотация*. В статье отмечается, что проблема неуспеваемости детей в общеобразовательной школе давно беспокоит педагогов, психологов, медиков и социологов. Они открыли категорию детей, не относящихся к детям с отставанием в развитии, но с ограниченным уровнем образования, и назвали их «ПДК». Вообще говоря, воспитание – это процесс исторического воспитания общества новому поколению, преследующий цель подготовки людей к общественной жизни и труду.*

Ключевые слова*: воспитание, труд, семья, специальная школа,образования, дефект, проблема.*

Annotation*. The article notes that the problem of children's academic failure in secondary schools has long been a concern of teachers, psychologists, doctors and sociologists. They discovered a category of children who are not related to children with developmental disabilities, but with a limited level of education, and called them «MPC». Generally speaking, education is a process of historical education of society to a new generation, with the aim of preparing people for social life and work.*

Keywords*: upbringing, work, family, special school,education, defect, problem.*

Тәрбие ұғымы кең мағынада әлеуметтік қоғамдық құрылыс ретінде барлық салаларын қамтиды: жанұя, мектепке дейінгі мекеме, оқу, тәрбие орындары, еңбек ұжымы, информатика құралдары және басқа орындар. Тәрбие процесі – күрделі диалектикалық процесс. Жас ұрпақ, бойына саналықты қоршаған ортаға адамгершілікті көз-қарасты, мектеп мақсатына сай, адамзат тарихының бай процестерін игеру. Тәрбие процесі – ұжымды дамытумен, қалыптастыруға бағытталған тәрбиеші мен тәрбиеленушінің мақсатты және өзара байланысты қызметі.

Тәрбие – балалардың жас және дербес ерекшеліктеріне дайындығы мен даму дәрежесіне лайық іске асырылады. Тәрбие арқылы балалардың іс-әрекеттерін ұйымдастыру үшін тәрбиелеп, тәрбиешінің құралдары мен әдістерін және формаларын іздестіреді, оларды тиімді етіп пайдаланады. Демек, тәрбие алдын-ала жасалған арнаулы жоспар бойынша мақсатқа бағыттала және ұйымдастырыла жүргізіледі. Сондықтан да, тәрбиешінің ортадан айырмашылығы осындай заңдылықтарға байланысты.

Педагогика тарихында тәрбиенің рөлін аса артық бағалаушылар да болады. Д. Локк: «Адамның көзқарастарымен адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы тәрбиенің шешуші рөлін мойындай келіп, адам тәрбие арқылы жетіледі!» деген сыңар қорытындыға келді. Локк бойынша, бала жаны табиғатынынан-ақ тақта сияқты тап-таза болады, сондықтан тәрбиеші нені қажет деп тапса, соны сол таза, ақ тақтаға жазуы тиіс.

Бұл жерде Локк тәрбиенің рөлін аса дәріптеп, әлеуметтік орта тұқым қуалаушылық факторларының адамды дамытудағы ықпалын жете бағаламайды.

В.Г. Белинский бала жаны не болса, соны жаза беретін таза, ақ тақта емес, оған өмір жазатын әріптер тәрбие мен жазу құралына және сол тақтаның сапасына байланысты деп жазды. Белинский тәрбиешінің рөлін жоғары бағалай келе, адамның дамуына тұқым қуалаушылықпен ортаның әсерін де ескерген жөн деді

Локк пен Белинскийдің көзқарастары бойынша, адамды адамның қанауы жағдайында тәрбие арқылы адамдарды түрлі дәрменсіздіктен, кемістіктен, кесірліктен құтқаруға болады. Демек, олар тәрбие арқылы адам баласының тұрмысын жақсарту және сапасын өзгертіп жөндеуге болады деген жорамалды ойға әкелді.

Тәрбиеші тәрбие арқылы баланың түрлі іс-әрекеттерінің тиімді етуін ұйымдастырады, оның дамып жетілуіне қажетті материалдарды іріктеп алады, айналадағы табиғи және әлеуметтік ортаға көзқарасын дамытады. Тәрбие жұмыстарының саралау жолдарын табудың нәтижесінде баланың ой-өрісі кеңейеді, эстетикалық сезімі мен талғамы артып, адамгершілік сапасы қалыптасады.Қай білім ошақтарын алсақ та, ол жерде білім алу мен қатар тәрбие де алып шығады.

Енді арнайы мектептегі тәрбие мәселесіне тоқталсақ, революциядан кейін арнайы мектептер ашыла бастады. Қазіргі кезде Қазақстанда жүзге жуық арнайы мектептер бар. Бұл мектептерде орыс және қазақ тілдерінде білім беріледі. Республикамыздағы арнайы мектептер балаларға білім беруде және тәрбиелеуде көптеген жетістіктерге жетті. Арнайы мектептің педагогикалық ұжымы білім беруде және тәрбие дәрежесін көтеруге өз үлестерін қосты.

Арнайы мектеп, жалпы мектептің тәрбиелік міндеттері бірдей. Арнайы мектептің тәрбиелік проблемаларына оқушының жеке ерекшеліктері, кемістіктері күрделеніп, әлеуметтік, экономикалық, мәдениеттік жағынан жанұя, кемістіктің құрамы, жас ерекшеліктері, тәрбиешілердің арнайы білімдерінің жоқтығы жатады.

Сондықтан тәрбие процесі мұғалім мен тәрбиешінің жұмысына байланысты. Сондықтан біз, яғни келешек ұрпақтың мақсаты – мүмкіндігі шектеулі бала болашақта қандай адам болатыны педагог пен тәрбиешінің жұмысына байланысты.

Ұжым тұлғаның мінезіне толығымен әсерін тигізеді. Л.С. Выготскийдің айтуы бойынша «Ең бастысы – адам ұжымда қалыптасады. Сол себептен бала ұжымын тәрбиелеу басты міндет болып табылады.» Тәрбие процесін жүргізу үстінде тұлғаның жағымды жақтарын айқындау қажет және де есту мүшелері зақымданған балалардың қалыпты қызметке сүйене отырып, түзету жұмыстарын жүргізу керек.

Мектеп ұжымының іс-әрекеті баланың арасындағы қарым-қатынасты ұлғайтады. Балалардың қарым-қатынасын сабақта және сабақтан тыс уақыттарда да ұйымдастырады.

Қазіргі уақытта арнайы мектепте, жалпы мектептегідей сынып жетекшісі оқытады және тәрбиелейді. Сынып жетекшісі – өзінің сыныбына тәрбие жұмысын қалыптастыру болып табылады. Арнайы мектеп оқушылары қозғыш болып келеді. Мұғалімдерді тыңдамай, жан-жағына алаңдап, қасындағы жолдасына жұмыс жасауына мүмкіндік бермей, кедергі келтіреді. Осы себептен арнайы мектепте тәрбие тәрбие мазмұнының рөлі аса зор. Мұғалім оқушыға тек бір жақты қарамай, оның мінез-құлқына, кемістігіне, дәрежесіне, денсаулығына аса зор мән беру қажет. Кейбір есту қабілеті зақымданған балалар қарапайым нәрсені орындаудан бас тартады. Мұндай кезде мұғалімнің талап қойғыштығы болу керек. Балаға бас салып ұрыспай, оған түсіндіру, дұрыс жолға бағыт беруі тиіс [1, б. 42].

К.С. Лебединская өзінің ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижесінде ПДК этиопатогенетикалық жұмыс жүйесін ойлап тапты. Бұл жұмыста ПДК әр түрлі сыныпиникалық типтері анықталады, олардың бәрі құрылымы жағынан бір-бірінен ерекшеленеді.

1. Гармониялық инфантимум – ПДК-ның конституциялық пайда болуы, эмоциялық-ерік өрісі алғашқы даму сатысында болады және әдеттегі құрылымда көрінеді. Бұл балаларда кездесетін қиындықтарды М.С. Певзнер және Т.А. Власова жалпы жеке бастың мотивациялық өрісінің жетіспеушілігімен байланыстырады.

2. Соматогендік негізінде пайда болған ПДК. Бұл тип (аномалияның) соматикалық жетіспеушіліктен пайда болады: хроникалық

инфекциялар, аллергия, туа біткен және кейін пайда болған жүрек ақауы (порок сердца). Мұндай балалар – өзіне-өзі сенімсіз, қорқақ, қимыл-қозғалысы баяу, шектеулі.

3. Психогендік негізде пайда болған ПДК – тәрбиенің қолайсыз жағдайларына, жеке бас дамуына дұрыс қалыптаспауына байланысты.

Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында дефектілік кең мағынада түсіндірілген. Дефектілікке дене және психикалық аномалиялары бар балаларды (соқыр, керең, ақыл-есі кем) ғана емес, сонымен қатар тәрбиесі бұзылған балаларды да (тәртіпсіз, қылмыскер, нашақор және т.б.) жатқызған. Балалар дефектілігімен күресу балаларды қорғау жалпы мемлекет ағымдарының орталығында тұрды. Аномальды балаларды қорғау мемлекеттің ісі, яғни, оның алдында бұл балаларды кемсітпей керісінше, оларды қоғамдық пайдалы іс әрекетке ортақтастыру міндетті болды.

Олигофрения – бұл ақыл-ой және психикалық жағынан дамымай қалу формасы. Себептері: экзогендік жағымсыз ф-р туа біткен олигофренияға әкеліп соғады. Оларға жататындар: патологиялық тұқымқуалаушылық (ата-ананың венерикалық және басқа да аурулары, екеуінің де немесе біреуінің ақыл-ес кемдігі), хромосомдардың бұзылуы (хромосомная аберрация), эндокриндік жүйенің бұзылуы (фенилкетасурия), ананың және баланың қан құрамының резусфактор бойынша сәйкес келмеуі болып табылады. Алкоголділік және наркомания экзогендік те, эндогендік те факторлар болып табылады. Олигофрения үш деңгейге бөлінеді: идиотия, имбецильность және дебильность.

Идиотия – олигофренияның ең ауыр түрі (милау, нақұрыс) Идиот – балалар өзін қоршаған орта туралы да ойлана алмайды, тіл функциясы өте баяу және шектелген түрде дамиды, кейбір жағдайларда дыбыстар тіпті айтылмайды. Мұндай балалардың қимыл үйлесімділігі жоқ, кеңістікте бағдарлана білмейді моторикасы дамымайды (кейде жатып қалады). Гигиеналақ, өзіне-өзі қызмет ету дағдылары тіпті қалыптаспауы мүмкін. Идиот балалар арнайы медициналық көмек көрсетілетін және бақылау жүргізіліп отыратын мекемелерде тәрбиеленеді. (ата-аналарының келісімімен) 18-ге жеткен кезде олар хрониктерге арналған интернаттарға көшіріледі.

Имбецильность – ми құлаидиотизмге қарағанда ақыл – ес кемдіктің жеңілдеу түрі. Имбицильді балалар тілді, кейбір қиын емес еңбек дағдыларын белгілі мүмкіндіктері мен меңгереді. Алайда, қабылдау, ойлау, ес және ерік-қуат т.б. функциялардың терең, дөрекіде фектілері мұндай балаларда жалпы білім беретін және қосымша мектептерде оқу мүмкіндігін жояды. Бұлар да арнайы мекемелерде оқылып тәрбиеленеді.

Дебильділік – ми ақы ең жеңіл түрі. Дегенмен олардың интеллектерінің, ерік-қуат сферасындағы ерекшеліктердің төмендігі жалпы білім беру мектептерінде оқуларына кедергі жасайды.

3. Қосымша мектеп мемлекеттік жалпы білім беру мекемелерінің жүйесінде жұмыс істейді, бірақ міндеттері бөлек айқындалады. Арнайы міндеті – дефектілерді түзету (коррекция). Сондықтан әлеуметтік – еңбектік бейімделу дұрыс жүзеге асуы тиіс. Қосымша мектеп оқушылардың жалпы дене жағдайын дұрыстау және бекітуге бағытталған, емдеу – сауықтыру жұмыстарымен де айналысады, сонымен қатар әлеуметтік-педагогикалық міндеттері бар. Ерекше түзету міндеттерінің саны сол мектептің арнайы оқу жоспарында және бағдарламаларында бейнеленген. Қысқаша, орыстілі (анатілі), математика (1-9 сынып), география (6-9 сынып), тарих (7-9 сынып), бейнелеу өнері (1-6 сынып), дене тәрбие (1-9 сынып), қолеңбегі (1-4 сынып), кәсіптік – еңбекке оқыту (5-9 сынып) т.б. кітапта толық қарастырылған.

4. Қосымша мектеп оқушыларының негізгі контингенті – олигофрен-балалар. Белгілі совет дефектологы М.С. Певзнердің жасап шығарған сынып ассификациясы – жүйесі – олигофрен-ның міндеттерін шешуде ең тиімді деп саналады. Певзнер ол-нияның 4 формасы нанықтады.

а) Негізгі формасы-диффузные – ми жарты шарының қабы зақымдалған, бұлардың сезім органдары керемет бұзылмаған, қимыл-қозғалысы ерік-қуатсферасында, сөйлеуде аса бұзылубайқалмайды. Мұндай балалар өз алдына қойылған міндеттерді көбінесе түсіне бермейді, олардың шешімін басқа әрекеттермен ауыстырады.

б) Нейродинамикалық бұзылуы анықолигдер. Бұл өте қозғыш, тәртіпсіз, әлсіз, баяу жұмыс істеу қабілеті төмендеген балалар. Бұларда сөйлеудің сенсорлық жағы төмен, фонетикалық-фонематикалық есту қабілеті бұзылған.

в) Ми жарты шарының диффуздың жағдайы солжақ жарты шардың төбе-желке жағының зақымдануымен қосылуы. Өтек үрделі түрі, түзету жұмысы да қиынға соғады.

г) Танымдың іс-әрекеттердің дамымауы жеке бастың толық дамымай қалуына әкеліп соғады. Мұндай жағдайда тілектер және мотивтер жүйесі толық өзгерген, патологиялық бейімділік бар.

Кейбір жағдайларда олигофренияның есалаңдық (психопатическая) формасы да кездеседі. Бұлар өте қиын балалар болып табылады [2, б. 18].

Айтылған формалардан басқа сирек кездесетін олигформал. бар. Кейбіреулері:

1. Жыныстық хромосомдар ауытқулығы (кемістігі) бойынша пайда болатын олигофрения.

2. Сынынпайнфелотер синдромы бойынша пайда болатын олигофрения. (тек ер адамдарда)

3. Шерешевский-Тернер синдромы бойынша пайда болатын олигофрения. (тек әйелдерде)

4. Гидроцефалияданасқынған олигофрения.

5. Туа пайда болған сифилис олигофрениясы.

6. Фенилкетонурия бойынша пайда болған олигофрения.

7. Деменция (лат. dementia-безумие) – ақылкемдік.

Гидроцефалиядан асқынған олигофрения – гидроцефалия түрақты секреция бездерінің және оларды сіңіру шарттарының балансы бұзылуының нәтижесінде пайда болады. Бұл бетпішініндегі бас ми аймағы ұлғаюымен сипатталады – құрылысы және субарах пайдалды аймақ.

Гидроцефалия – дамушы және өтеуші болып бөлінеді. Кейбір жағдайда дамушы гид-ның әсерінен ішкі (черепное довление) нормаға келеді, сөйтіп бұзылыс өтелуші сырқатқа айналады. Өтелуші сырқат кезіндегі ми құрылысы кеңейген күйі қалады.

Осы уақытқа дейін гидроцефалия жайлы нақты мәлімет жоқ. Ақылесі кем балалар гидроцефалия кезінде 0,4-2,0 процент қана байқалады. Гидроцефалия жұмысқа қабілетінің төмен болуымен сипатталады. Мінез-құлықтың өзіндік өзгеруі [3].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Аслаева Р.Г. Стратегия социально-профессиональной подготовки дефектологов в педагогическом вузе: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08 / Аслаева Р.Г. – Ижевск, 2011. – 42 с.

2. Валявко С.М. О понятийно-терминологических проблемах логопедии и логопсихологии // Специальная психология. – 2008. – N4. – 34-40 с.

3. http://artpsy.kz/damuynda-auyt-uy-bar-balalardy-tany/

Б.А. Ахтамберова
Магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Ш.Ш. Хамзина
***научный руководитель**: кандидат педагогических наук, профессор, г. Павлодар*

ПУТИ РЕАЛИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

***Аннотация**. Данная статья посвящена необходимости экологического воспитания детей дошкольного возраста. Также отражены основные методы работы по экологическому воспитанию детей в детском образовательном учреждении.*
***Ключевые слова**: экологическое воспитание, дошкольники, методы воспитания.*

***Аннотация**. Бұл мақала мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеу қажеттілігіне арналған. Сондай-ақ балалар білім беру мекемесінде балаларды экологиялық тәрбиелеу бойынша жұмыстың негізгі әдістері көрсетілген.*
***Түйінді сөздер**: экологиялық тәрбие, мектеп жасына дейінгі балалар, тәрбие әдістері.*

***Abstract**. This article is devoted to the need for environmental education of preschool children. The main methods of work on environmental education of children in a children's educational institution are also presented.*
***Keywords**: environmental education, preschool children, methods of education.*

Все мы дети одного корабля по имени Земля, значит, пересесть из него просто некуда… Есть твёрдое правило: встал поутру, умылся, привёл себя в порядок – и сразу же приведи в порядок свою планету.

Антуан де Сент-Экзюпери

Одно из приоритетных направлений в современном стандарте дошкольного образования получило экологическое воспитание. Ребёнок начинает познавать мир с самого рождения, а вместе с изучением окружающей среды он должен получать представление о её хрупкости, учиться любить, беречь и защищать природу, узнавать, какие действия человека наносят ей непоправимый вред. Занятия по экологическому воспитанию в детском саду как раз и призваны решать эти задачи [1, с. 86].

Дошкольники в силу особенностей своего возраста очень органично воспринимают все знания, которые связаны с природой. Ведь маленькие дети ощущают себя частью природы, у них ещё не развилось потребительское отношение к ней. Поэтому главная задача – сделать

так, чтобы ощущение неразрывной связи с окружающим миром, возникшее в раннем детстве, осталось на всю жизнь.

В нашем детском саду экологическое воспитание осуществляется во время проведения ОУД и повседневной жизни.

Основные направления деятельности:

1. Специально подготовленные занятия. Главную роль выполняет воспитатель. Это:

– экскурсии,

– беседы о природе, животных, растениях,

– чтение художественной литературы,

– рассказы об особенностях ухода за животными.

2. Совместная деятельность дошкольников и воспитателя. Сюда относятся:

– различные тематические игры,

– викторины,

– рисование и конструирование,

– наблюдение,

– ответы на вопросы детей,

– обсуждение прочитанных книг, просмотренных диафильмов и мультфильмов,

– работа в живом уголке,

– подготовка экологических праздников и т.д.

3. Самостоятельная работа детей. Применение полученных дошкольниками экологических знаний на практике. Например, они могут самостоятельно (но под присмотром воспитателя) поливать цветы, собирать гербарии или коллекции [2, с. 73].

Система нашей работы с детьми включает:

– годовое тематическое планирование ОУД с учетом сезонных явлений;

– оснащение экологической развивающей среды: уголок природы, уголок экспериментирования;

– организация развлекательной деятельности: развлечения, наблюдения, огород овощных культур (рис. 1), труд в природе;

Рис. 1. Организация сбора урожая в огороде

– чтение художественной литературы;

– совместная творческая деятельность воспитателей, родителей и детей (акции по изготовлению кормушек и скворечников для птиц «Помоги птицам» (рис. 2).

Рис. 2. Акция по изготовлению кормушек и скворечников для птиц «Помоги птицам»

– сбор корма для животных зоопарка, расположенного в с. Павлодарское и др. (рис. 3).

Рис. 3 Сбор корма для животных зоопарка

– организация огорода на окне (рис. 4).

Рис. 4. Огород на окне.

Экология здоровья (дыхательная гимнастика, музыкотерапия, двигательная активность).

Эколого-развивающая среда состоит из разнообразных элементов:

– уголки природы в группах;

– экологические лаборатории;

– »огороды на подоконниках»;

– дидактические игры;

– экологические сказки;

– аудиотека голосов природы;

– загадки о растениях и животных, стихи;

– подборка народных примет-предсказаний погоды;

– коллекционный материал, природный материал для самостоятельных игр и экспериментирования (шишки хвойных деревьев, гроздья рябины, плоды шиповника, листья березы, осины, тополя, клена и других растений);

– практический материал физкультурно-экологической работы с детьми и родителями.

Летом работа с детьми проводится на свежем воздухе. Организовываются экскурсии в природу, что позволяет детям обратить внимание на сообщества растений и животных в естественной среде.

Особое место в работе по экологическому воспитанию занимает совместная проектная деятельность.

Проектная деятельность по экологии в детском саду

В процессе экологического образования в детском саду следует особое внимание уделять исследовательской деятельности детей. В этом может помочь разработка различных проектов, которые могут быть как краткосрочными, так и долгосрочными [3, с. 10-12].

Пример проекта для младшей группы

Название	**«Здравствуй,зимушка-зима!»**
Задачи	**Развивающие:** 1. Развивать речевую и продуктивную активность детей в процессе проекта, умение обосновывать своё мнение 2. Уточнять и расширять представления детей о живой и неживой природе зимой; 3. Пополнить словарь детей *(словарь признаков, глаголов, родственные слова)* 4. Способствовать умению детей составлять рассказ на зимнюю тематику. **Воспитательные:** 1. Воспитывать бережное отношение ко всему живому, поощрять стремление заботиться о птицах зимой. 2. Приобщать к культуре и традициям празднования зимних

	праздников. Выучить стихотворения и песенки о зиме. Научиться изображать в рисунках зиму.
Материалы	• Рисунки, карточки, иллюстрации с изображением зимы • Муляж снега • бумажные снежинки; • стихи, загадки, сказки; • бумага, краски, пластилин.
Деятельность воспитателя	**Дидактические игры:** «Доскажи словечко», «Найди отличия», «Какой, какая, какие», «Скажи наоборот», «Времена года», «Узнай по описанию», «Зимние запасы», «Когда это бывает?», «Подумай и назови», «Что сначала, что потом», «Чьи следы», «Четвёртый лишний». **Сюжетно-ролевые игры**: «Путешествие в зимний лес», «Зимние угощения», «Концерт для елочки», «Прощание с елочкой». **Подвижные игры:** «На дворе у нас мороз…», «Мы на лыжах в лес идем», «Два мороза»; «Дед мороз»; «Синие и желтые палочки».
Деятельность родителей	Подбирают фотографии, литературу; участвуют в празднике.
Мероприятия в ходе реализации проекта	1. Беседы «Зимушка – зима и лесные зверюшки», «Чудеса зимнего леса», «Зимующие птицы», «Зимние забавы». Рассматривание плакатов по правилам безопасного поведения зимой «Опасности зимой или поговорим о зимних травмах», «Одевайся по погоде, а не по моде». 2. Рассматривание картин и иллюстраций о зиме. Составление рассказов по картинам по теме проекта: «Зимние развлечения» и другие. 3. Экскурсия: «Улицы села Павлодарского зимой». 4. Чтение художественной литературы: Г.Х. Андерсен «Снежная Королева», Е. Трутнева «Первый снег», К. Бальмонт «Снежинка», В. Зотов «Клёст», «О птицах», В. Бианки «Кто к кормушке прилетел?», «Лиса и волк», Заюшкина избушка», Зимовье зверей». Организация выставки книг о зиме. 5. Использование в работе загадок, пословиц, поговорок о зиме и зимних явлениях в природе. 6. ОУД образовательной области «Творчество»: Рисование «Забавный снеговик», «Наша нарядная елка». Аппликация «Заснеженный дом». Лепка «Снеговик» Использование раскрасок по теме проекта. 7. Опыты с водой, снегом и льдом. 8. Слушание музыки П.И. Чайковский «Времена года», «Щелкунчик». Разучивание песен о зиме. 9. Труд: расчистка дорожек от снега, «окучивание» снегом деревьев, расчистка кормушек и подкормка птиц.
Итог проекта	Итоговое занятие «К нам зима пришла сама»

Предполагаемый результат:

– расширить и углубить знания детей о живой и неживой природе зимой; активизировать и пополнить словарный запас детей, развить связную речь, ее выразительность; совершенствовать диалогическую и монологическую форму речи, тем самым повысит речевую активность детей; способствовать развитию познавательной активности детей и их творческих способностей; воспитанию у детей бережного отношения к природе и умению восхищаться красотой природы в зимнее время; содействовать формированию сотрудничества в детско-родительских отношениях; укрепить здоровье детей, приобщить их к здоровому образу жизни; познакомит с новыми зимними играми и забавами.

Презентация проекта:

Итоговое занятие «К нам зима пришла сама»

Список использованных источников

1. Егоренков Л.И. Ознакомление с природой в дошкольных учреждениях. – М., 1999. – 86 с.

2. Сударчикова С.Ф. Общие вопросы регионализации дошкольного образования. – Иркутск, 2003. – 73 с.

3. Иванова Г.Н., Курашова В.И. Об организации работы по экологическому воспитанию // Дошкольное воспитание. – 2010. – №3. – 10-12 с.

А.Н. Баймолдина
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші*: педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Павлодар қ.*

ҚАЗІРГІ ЛОГОПЕДИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа*. Мақалада адамдардың қарым-қатынасы негізінен абстрактілі ойлаудың дамуымен тығыз байланысты айтылады. Адам заттар мен құбылыстарды екі түрде қабылдайды – тікелей, сезім мүшелерінің көмегімен және сөз арқылы. Сөйлеудің арқасында біз шындықты абстрактілі түрде қабылдай аламыз, ойша. Барлық дерлік жеке қасиеттер: талғам, әдеттер, мінез, темперамент – адамға бала кезінен беріледі. Ал сөйлеу тұлғаның қалыптасуында маңызды рөл атқарады.*

Түйін сөздер*: тұлға, қабылдау, әдет, мінез, темперамент, талғам, сөйлеу бұзылысы, генерция.*

Аннотация. *В статье говорится, что отношения людей во многом тесно связаны с развитием абстрактного мышления. Человек воспринимает предметы и явления в двух формах – непосредственно, с помощью органов чувств и через слово. Благодаря речи мы можем воспринимать реальность абстрактно, мысля. Практически все личные качества: вкус, привычки, характер, темперамент – передаются человеку с детства. А речь играет важную роль в становлении личности.*

Ключевые слова: *личность, восприятие, привычка, характер, темперамент, вкус, речевое расстройство, генерация.*

Annotation. *The article says that people's relationships are in many ways closely related to the development of abstract thinking. A person perceives objects and phenomena in two forms – directly, with the help of the senses and through the word. Thanks to speech, we can perceive reality abstractly, thinking. Almost all personal qualities: taste, habits, character, temperament – are transmitted to a person from childhood. And speech plays an important role in the formation of personality.*

Keywords: *personality, perception, habit, character, temperament, taste, speech disorder, generation.*

Сөйлеу – күрделі функция, және оның дамуы көптеген факторларға байланысты. Бұл жерде басқалардың әсері маңызды рөл атқарады – бала сөйлеуді ата-анасының, мұғалімдерінің, достарының сөйлеу үлгісі бойынша үйренеді. Басқалары балаға дұрыс, анық сөйлеуге көмектесуі керек. Баланың ерте жастан бастап сөйлеуді дұрыс, анық естуі өте маңызды, оның мысалында өзінің сөйлеуі қалыптасады.

Баланың сөйлеуді меңгеруі оның мінез-құлқын түсінуге, жоспарлауға және реттеуге ықпал етеді. Вербальды қарым-қатынас әр түрлі қызмет формалары мен ұжымдық жұмысқа қатысуға қажетті жағдайлар жасайды.

Сөйлеудің бұзылуы бір дәрежеде (сөйлеу бұзылыстарының сипатына байланысты) баланың бүкіл психикалық дамуына теріс әсер етеді, оның қызметі мен мінез-құлқына әсер етеді. Сөйлеудің ауыр бұзылулары психикалық дамуға әсер етуі мүмкін, әсіресе танымдық белсенділіктің жоғары деңгейінің қалыптасуына әсер етеді, бұл сөйлеу мен ойлаудың тығыз байланысы мен әлеуметтік байланыстардың шектеулігіне байланысты, бұл кезде бала қоршаған шындықты біледі.

Бірінші сыныпқа баратын балалардың сөздік қоры шектеулі, қол моторикасы дамымаған, эмоциялар жеткіліксіз, орфоэпиялық ақаулар бар. Балалардың мектепке даярлығы драмалық.

Сөйлеу бұзылыстары туралы статистика үнемі сөйлеу патологиясының өсуін тіркейді.

Сөйлеудің бұзылуы тек дыбыстың айтылуының жоқтығынан көрінеді, сонымен қатар сөйлеудің фонетикалық, лексикалық және грамматикалық аспектілері сияқты сөйлеудің басқа компоненттеріне

де әсер етеді. Ақаулар жүйелік болып табылады. Сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға, әрине, маманның білікті көмегі қажет. Көптеген ата-аналар баласының жағдайы жақсы деп есептеп, мәселенің маңыздылығын білмейді. Ата-аналар баланың сөйлеуін дамыту және оның кемшіліктерін түзету бойынша жұмыстың мазмұнын отбасылық тәрбие жағдайында дербес анықтай алмайды. Бірақ логопед тек «дыбыстарды қоймайды»; логопедтің жұмысы балалардың барлық психикалық процестерін дамытудан басталады (көру және есту қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау), бұл баланың дамуына және оның танымдық белсенділігіне септігін тигізетіні сөзсіз.

Сөйлеуді дамытудағы ауытқулар әр түрлі сипатта болады және баланың жалпы дамуына және оның танымдық әрекетіне әр түрлі әсер етеді, алайда, егер балаға логопедиялық көмек уақытылы көрсетілмесе, академиялық артта қалу сөзсіз. Бірақ мектепке дейінгі тәрбие – өмір бойы білім берудің бірінші кезеңі.

Демек, оқу үрдісін ұйымдастырудың дәстүрлі формалары мен әдістерін толық қайта қарау қажет. Сонымен қатар, тіпті жоғары сынып мұғалімдері мектепке дейінгі тәрбиеде де, тәрбиенің бірінші кезеңінде де онсыз жасай алмайды маманның көмегі.

Логопед балаға қарым-қатынас жасау үшін шексіз мүмкіндіктер ашады, сонымен қатар ол адами қарым-қатынастың сан алуан әлеміне жетекші болады. Сөйлеу қабілетінің бұзылуын жеңу баланың өзіндік қабілеттеріне сенімділік туғызады.

Логопедияның негізгі мақсаты – сөйлеу қабілеті бұзылған адамдарды оқытудың, оқытудың және қайта тәрбиелеудің ғылыми негізделген жүйесін әзірлеу, сондай-ақ сөйлеу бұзылуларының алдын алу.

Логопедияның пайда болуында сөйлеу бұзылыстарын зерттеу педагогикалық аспектілердің дамуымен байланысты болмағандығы белгілі. Сөйлеу, ең алдымен, жүйеленген бұлшықет қозғалыстарының жиынтығы ретінде ұсынылды, ал логопедияның мазмұны ауызша сөйлеуді түзетудің әр түрлі әдістерін дамытумен шектелді, негізінен айтылу мен сөйлеу тынысы. Логопедияның педагогикалық ғылым ретінде дамуы басқа бағыт алды. Зерттеу пәні сөйлеу белсенділігін қалыптастыруға қатысатын психикалық процестерді зерттеуді қажет ететін сөйлеу дамуының бұзылуының әр түрлі көріністері болды. Сөйлеу процестерін компоненттері бір-біріне тәуелді және бір-біріне шарт беретін (Р.Е. Левина) күрделі бірлік ретінде қарастыру мен олардың ауытқуларын жоюдың дәстүрлі симптоматикалық әдісі арасындағы алшақтық жойылды. Жаңа көзқарас тұрғысынан логопедияның мазмұны педагогикалық ғылым ретінде дами бастады [1, б. 112].

Тұрмыстық логопедия сөйлеу бұзылыстары бар балалардың жеке басының дамуына ең қолайлы жағдай жасайды. Отандық логопедияның табысы отандық және шетелдік авторлардың көптеген заманауи зерттеулеріне негізделген, бұл дамып келе жатқан баланың миының орасан зор компенсаторлық мүмкіндіктері мен логопедиялық түзету әсерінің әдістері мен әдістерінің жетілдірілуіне куәландырады, И.П. Павлов, экстремалдылықты баса көрсетеді. орталық жүйке жүйесі мен оның шектеусіз компенсаторлық мүмкіндіктері туралы былай деп жазды: «Ештеңе қозғалмайтын, өзгермейтін болып қалмайды, бірақ әрқашан тиісті шарттар орындалса, жақсы жаққа өзгертуге болады».

Логопедиялық процестің ұйымдастырылуы сөйлеуді де, психофизикалық бұзылуларды да жоюға немесе жеңілдетуге мүмкіндік береді, педагогикалық әсер етудің негізгі мақсатына – адам тәрбиесіне қол жеткізуге ықпал етеді.

Логопедия сөйлеу бұзылуын тудыратын сыртқы және ішкі факторларға бағытталуы керек. Бұл ең алдымен сөйлеу қызметінің бұзылуын түзетуге және өтеуге бағытталған күрделі педагогикалық процесс.

Қазіргі логопедияда жүйелік сөйлеу бұзылыстарын зерттеу және жою кезінде психолингвистикалық мәліметтер кеңінен қолданылады, Л.С. Выготский, А.Р. Лурия, А.А. Леонтьев сөйлеу қызметінің күрделі құрылымы туралы, сөйлеуді қабылдау мен генерациялау операциялары туралы [2, б. 97].

Сөйлеуді қабылдау мен генерациялау – әр түрлі операцияларды қамтитын күрделі иерархиялық ұйымдастырылған құрылымы бар көп деңгейлі процестер. Сөйлеуді құру процесінің әр деңгейінің, әр операциясының өзіндік сөздік қоры, бірліктерді біріктірудің өзіндік синтаксисі болады.

Сөйлеу бұзылыстарын зерттегенде, сөйлеуді құру операцияларының қайсысы бұзылғанын анықтау маңызды. Орыс логопедиясында Л.С. Выготский, А.А. Леонтьев, Т.В. Рябова жасаған сөйлеу тілін дамыту модельдері қолданылады.

Л.С. Выготский ой мен сөздің арақатынасын ойдан сөзге және кері қозғалыстың процесі ретінде қарастырды, келесі қозғалыс жоспарларын анықтады: мотив – ой – ішкі сөйлеу – сыртқы сөйлеу; Сыртқы (физикалық) және семантикалық (психологиялық) сөйлеу жоспарының арасында ажыратылады.

Сыртқы сөйлеуде грамматикалық және семантикалық (психологиялық) құрылымдардың өзара байланысы көрінеді. Семантикалық жазықтықтан сыртқы сөйлеуге өтпелі құрылым – ішкі сөйлеу. Л.С. Выготский ішкі сөйлеуге терең талдау жасады, оның өзіне тән ерекшеліктерін ашты. А.С. Выготский сипаттаған сөйлеу процесінің

құрылымына сүйене отырып, А.А. Леонтьев сөйлеуді тудыратын келесі операцияларды ажыратады: мотив – ой (сөйлеу ниеті) – ішкі бағдарламалау – лексикалық орналастыру және грамматикалық құрылыс – қозғалтқышты іске асыру – сыртқы сөйлеу [3, б. 67-109].

Кез келген сөйлеу сөйлеу тілінің (ойдың) пайда болуын анықтайтын белгілі бір мотивпен туындайды.

Ішкі бағдарламалау кезеңінде, Л.С. Выготскийдің «ішкі сөздегі ойдың делдалдығына» сәйкес, сөйлеу ниеті белгілі бір субъективті код бірліктерінде бекітілген жеке мағыналардың кодымен делдал болады («суреттер мен схемалар коды», Н.И. Жинкиннің айтуы бойынша).. Тұтас келісілген сөйлеудің де, жеке айтылымның да бағдарламасы құрылады, нәтижесінде ішкі сөйлеу коды бойынша предикативті айтылымдар жүйесі ұйымдастырылады. Жеке айтылым бағдарламасына мағыналы, семантикалық байланыспен байланысқан субъект, объект, предикат және басқалары сияқты компоненттер кіреді («психологиялық синтаксис»). Бұл кезеңде қабылдау процесінде объективті лингвистикалық мағыналар жүйесін ішкі схемаға жинау операциясы жүзеге асады [4].

Лексика-грамматикалық орналастыру кезеңіне механизмдері бойынша түбегейлі ерекшеленетін екі операция кіреді: синтаксистік құрылымды құру операциясы және оның лексикалық мазмұны, олар белгілі бір тілдің кодтарында, яғни тілдік деңгейде жүзеге асады. Осыдан кейін қозғалтқышты іске асыру кезеңі жүреді.

Мысалы, алалияны зерттеуге психолингвистикалық көзқарас сөйлеудің бұзылу механизмін тереңірек ашуға, ақаудың құрылымын нақтылауға және бұл бұзылуды тілдің бұзылуы ретінде анықтауға мүмкіндік береді.

Афазиядағы сөйлеуді қабылдау мен генерацияның әр түрлі операцияларының жағдайын зерттеу олардың әр түрлі формаларында олардың бұзылу ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Психолингвистикалық тәсіл сөйлеу бұзылыстарын түзету бойынша логопедиялық жұмыстың тиімділігін жоғарылатуға, сондай-ақ тіл мен сөйлеу құрылымдарының біртұтас жүйе шеңберінде өзара әрекеттесуін түсінуге ықпал етеді. Соңғы жылдары бұл мәселе профессор В.И. Бельтюковтың жүйелі көзқарасы негізінде өнімді дамыды.

Көптеген әдеби деректерді талдауға сүйене отырып, автор біріншісінің дискреттілігі мен екіншісінің сабақтастығынан тұратын лингвистикалық және сөйлеу құрылымдарының құрылысы сипатында керісінше нанымды түрде көрсетті. Сөйлеу мен тіл бір элементтердің негізінде қалыптасқанына қарамастан, олардың қалыптасқан құрылымдардағы қатынастарының сипаты айтарлықтай өзгеше.

В.В. Бельтюковтың пікірінше, лингвистикалық және сөйлеу құрылымдарының өзара әрекеттесу принциптері жанды және жансыз табиғатта өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі реттеудің жалпы механизмін көрсетеді, атап айтқанда интериоризация принципін ғана емес, сонымен қатар экстериоризация принципін де олардың диалектикасында бірлік.

Логопедия жалпы және арнайы психологиямен, психодиагностикамен тығыз байланысты. Логопедтің баланың психикалық даму заңдылықтарын білуі, әр жастағы балаларды психологиялық-педагогикалық тексеру әдістерін меңгеруі маңызды. Осы әдістерді қолдана отырып, логопед сөйлеу тілінің бұзылуының әр түрлі формаларын ажырата алады және оларды интеллектуалды мүгедектікке, эмоционалды және мінез-құлық бұзылыстарына байланысты сөйлеу бұзылыстарынан ажырата алады.

Психологияны білу логопедке сөйлеу бұзылысының өзін ғана емес, ең алдымен баланы көруге, оның сөйлеу бұзылыстарының жалпы психикалық даму ерекшеліктерімен байланысын дұрыс түсінуге көмектеседі. Бұл білім оған әр түрлі жастағы балалармен байланыс орнатуға, олардың сөйлеуін, қабылдауын, есте сақтауын, зейінін, интеллектісін, эмоционалды-ерік сферасын тексерудің барабар әдістерін таңдауға, сонымен қатар логопедиялық жұмысты тиімдірек жүргізуге көмектеседі.

Қазіргі уақытта логопедияны дамытуда айтарлықтай прогресс болды. Психолингвистикалық талдау негізінде сөйлеу патологиясының ең күрделі формаларының (афазия, алалия және жалпы сөйлеудің дамымауы, дизартрия) механизмдері туралы маңызды мәліметтер алынды. Сөйлеу бұзылыстары күрделі ақаулармен зерттеледі: олигофрениямен, көру, есту, тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларда. Логопедиялық тәжірибеге заманауи нейрофизиологиялық және нейропсихологиялық зерттеу әдістері енгізілуде. Логопедия мен клиникалық медицина, балалар невропатологиясы мен психиатрия арасындағы байланыс кеңейіп келеді.

Ерте жастағы логопедия қарқынды дамып келеді: орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдануы бар балалардың сөйлеу алдындағы даму ерекшеліктері зерттелуде, сөйлеу бұзылыстарын ерте диагностикалау мен болжамының критерийлері, алдын алу әдістері мен әдістері (алдын алу) дефектінің дамуы) логопедия дамуда. Бұл зерттеулердің барлық бағыттары логопедиялық жұмыстың тиімділігін едәуір кеңейтті және арттырды.

Дұрыс сөйлеу баланың әрі қарай толық дамуының маңызды алғышарттарының бірі болғандықтан, әлеуметтік бейімделу процесі, сөйлеу бұзылыстарын анықтау мен жою ертерек жүргізілуі тиіс.

Сөйлеу бұзылыстарын жоюдың тиімділігі көбінесе логопедияның ғылым ретінде даму деңгейімен анықталады.

Логопедияның себептері, механизмдері мен симптомдары туралы жақсы түсінік болу керек, бастапқы сөйлеудің дамымауын психикалық дамуы тежелуімен, есту қабілетінің жоғалуымен, психикалық бұзылулармен және т.б.

Логопедия туралы білім барлық дефектологтар үшін маңызды, өйткені сөйлеу бұзылыстары қалыпты дамып келе жатқан балаларға қарағанда қалыпты балаларда жиі кездеседі.

Қазіргі логопедияның ең өзекті мәселелері:

1. Категориялық аппараттың бірігуі.

2. Тереңдетілген зерттеу (оның ішінде психолингвистикалық) сөйлеу бұзылыстарын түзету механизмдері мен әдістері.

3. Логопедия теориясы мен практикасында және номенклатуралық құжаттарды әзірлеуде нозологиялық (клиникалық-педагогикалық) және симптоматикалық (психологиялық-педагогикалық) тәсілдердің ғылыми негізделген корреляциясы.

4. Сөйлеу бұзылыстарының әр түріндегі сөйлеудің онтогенезін зерттеу.

5. Сөйлеу бұзылыстарының ерекшеліктерін зерттеу және оларды күрделі даму ақауларымен жою.

6. Сөйлеу бұзылыстарын ерте алдын алу, анықтау және жою.

7. Шығармашылық және ғылыми негізделген мазмұнды дамыту, оқыту әдістері мен сөйлеу қабілеті бұзылған балаларды арнайы балабақшалар мен мектептерде оқыту.

8. Сөйлеу бұзылыстарын анықтау мен түзетуде кешенді тәсілді дәйекті түрде енгізу.

9. Мектепке дейінгі балалардың логопедиялық жұмысының сабақтастығын қамтамасыз ету, мектеп пен медициналық мекемелер.

10. Әр түрлі сөйлеу бұзылыстарының дифференциалды диагностикасының теориясы мен практикасын жетілдіру.

11. ТШО, зертханалық және эксперименттік жабдықтарды әзірлеу, оқу процесіне компьютерлік технологияны енгізу.

12. Отандық және шетелдік теория мен практикада бар логопедия саласындағы жетістіктерді талдау.

Сөйлеудің бұзылуы, ауызша сөйлеудің шектелуі баланың жеке басының қалыптасуына кері әсерін тигізуі мүмкін, психологиялық қабаттарды, эмоционалды-еріктік сфераның спецификалық ерекшеліктерін тудыруы мүмкін, мінездің жағымсыз қасиеттерінің дамуына ықпал етеді.

Мұның бәрі сауаттылыққа, жалпы оқу үлгеріміне және мамандық таңдауға теріс әсер етеді. Логопедияның мәні-балаға сөйлеу бұзылыс-

тарын жеңуге көмектесу, осылайша оның жан-жақты дамуын қамтамасыз ету.

Логопедияны зерттеу балалардың, әсіресе мектепке дейінгі мекемелердің барлық жұмысшылары үшін маңызды. Сөйлеу бұзылыстарының едәуір пайызы мектепке дейінгі жаста көрінеді, өйткені бұл жас – сөйлеудің дамуындағы сезімтал кезең. Сөйлеу бұзылыстарын дер кезінде анықтау олардың тезірек жойылуына ықпал етеді, сөйлеу бұзылыстарының жеке тұлғаның қалыптасуына және баланың бүкіл психикалық дамуына кері әсерін болдырмайды [5, б. 203].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Левина Р.Е. Нарушения речи и письма у детей: избранные труды. – М.: Аркти, 2005.

2. Поваляева М.А. Справочник логопеда. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 448 с.

3. Ткаченко Т.А. Логопедическая энциклопедия. – М.: Мир книги, 2008. – 248 с.

4. Поваляева М.А. Указ. соч.

5. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 272 с. – (Коррекционная педагогика).

Ж.К. Жаксыбаева
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
***научный руководитель**:*
магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар

ЖСТД БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАР

***Аңдатпа**. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы баланың интеллектуалды, сенсорлы, ерік аяларының қалыптасуына өз әсерін тигізеді. Сөйлеу тілі бұзылыстарымен психикалық дамудың басқа жақтарының арасындағы байланыс екіншілік ақаулардың пайда болуына себепші болады. Сондай-ақ, ойлау операцияларының (салыстыру, топтастыру, талдау, жинақтау) меңгеруге қажетті алғы шарттарын меңгергенімен балаларда сөздік-логикалық ойлауы дамымаған болады да, ойлау операцияларын қиналып меңгереді.*

***Түйін сөздер**: логопедия, дефектолог, логикалық есте сақтау, сөз, түзету, кемістік, қоршаған орта.*

***Аннотация**. Общее речевое недоразвитие оказывает свое влияние на формирование у ребенка интеллектуальных, сенсорных, волевых сфер. Связь между другими сторонами психического развития с речевыми нарушениями*

провоцирует появление вторичных дефектов. Кроме того, несмотря на усвоение необходимых предпосылок к овладению мыслительными операциями (сравнение, группировка, анализ, обобщение), у детей не развито словарно-логическое мышление, они с трудом овладевают мыслительными операциями.

***Ключевые слова**: логопедия, дефектолог, логическая память, речь, коррекция, дефект, окружающая среда.*

***Annotation**. General speech underdevelopment has its effect on the formation of intellectual, sensory, volitional spheres in a child. The connection between other aspects of mental development with speech disorders provokes the appearance of secondary defects. In addition, despite the assimilation of the necessary prerequisites for mastering mental operations (comparison, grouping, analysis, generalization), children do not have developed vocabulary and logical thinking, they hardly master mental operations*

***Keywords**: speech therapy, speech pathologist, logical memory, speech, correction, defect, environment.*

Т.Д. Барменкованың эксперименталь зерттеулері бойынша (1997 ж.), ЖСТД мектеп жасына дейінгі балалар логикалық операциялардың қалыптасу деңгейі бойынша қалыпты дамып келе жатқан өз құрдастарынан айтарлықтай артта қалады.

Логикалық операциялардың қалыптасу деңгейі бойынша автор балаларды 4 топқа бөледі.

Бірінші топ балаларының вербальді және вербальсіз логикалық операцияларының қалыптасу деңгейі жоғары, сөйлеу тілі қалыпты дамыған балалардың көрсеткіштеріне сәйкес келеді, танымдық белсенділігі, тапсырмаға қызығушылығы жоғары, бағытты әрекеті тұрақты және жоспарлы.

Екінші топ балаларының логикалық операцияларының қалыптасу деңгейі жас ерекшелігіне сай емес, төмен. Сөйлеу белсенділігі төмен, балалар сөздік нұсқауды қабылдағанда қиналады, қысқа уақытта есте сақтаудың көлемі шектелген, сөздер қатарын есте сақтай алмайды.

Үшінші топ балаларының бағытты әрекеті бұзылған, ол вербальді және вербальсіз тапсырмаларды орындағанда байқалады. Оларға зейінді шоғырландыруының жеткіліксіздігі, танымдық белсенділік деңгейінің төмендігі, қоршаған орта туралы түсініктерінің аздығы, себеп-салдар байланыстарын түсінудегі қиындықтар тән. Алайда, логопед тарапынан тиісті көмек көрсетілген болса, балалардың абстрактілі түсініктерді меңгеруге қажетті әлеуеттік мүмкіндіктері жақсарады.

Төртінші топ балаларына логикалық операциялардың жетілмеуі тән. Балалардың логикалық әрекеті өте тұрақсыз, жоспарлауы жоқ, танымдық әрекеті төмен, тапсырмаларды дұрыс орындауын қадағалай алмайды. Бірқатар авторлар ЖСТД балалардың зейін көлемінің және оның тұрақтылығының жеткіліксіздігін, оның таратуының мүмкіндігі

шектеулігін атайды. ЖСТД балалардың мағыналық, логикалық есте сақтауы сақталғанымен, вербальді есте сақтауы төмен, есте сақтаудың өнімділігі төмен. Олар күрделі нұсқауларды, тапсырмалардың элементтерімен кезектілігін ұмытып қалады.

Педагогикалық практикада балалардың сөздік қорын кеңейтуге, суреттер бойынша фразалар жасауға үйретуге, қарапайым сұрақтарға жауап бере білуге көп күш жұмсалады. Балалар сөйлеу материалын есте сақтаса да, олар оны белсенді сөйлеуде қолданбайды. Бұл баланың жадында жинақталған білім аз дәрежеде қарым-қатынас құралы болатындығын көрсетеді. Басқаша айтқанда, интеллектуалды жетіспеушілігі бар балалармен сабақтарда практикалық іс-әрекет тиімсіз қолданылады, әсіресе оларды сөйлеу және жалпы даму тұрғысынан алға жылжыту үшін маңызды, және баланың іс-әрекеті сөзбен делдал болған жағдайларда.

Психологиялық зерттеулерден сөйлеу онтогенезінің алғашқы кезеңінде пәндік және сөйлеу белсенділігінің дамуы өзара байланысты екендігі белгілі.Бұл интеллектуалды кемістігі бар балаға сөйлеудегі әрекеттерін жалпылауға, сөздердің мағынасын, оларды біріктіру және қолдану ережелерін игеруге мүмкіндік беретін пәндік-практикалық іс-әрекет.

Ақыл-есі кем балалардың сөздік қорының ерекшеліктері көптеген авторлардың назарын аударды (В.Г. Петрова, Н.В. Тарасенко, Г.М., олар танымдық іс-әрекеттің бұзылуы пассивті және белсенді сөздіктің қалыптасуына із қалдыратынын атап өтті. Ақыл-есі кем балаларда сөздік қорын дамытудағы күрт артта қалушылықты ерте жастан байқауға болады. Бірқатар авторлардың (И.В. Карлин, М. Старазума, балалардың тек 50%-ында кездеседі. Л.В. Занковтың, М.С. Певзнердің зерттеулеріне сәйкес, бұл балалардағы алғашқы сөздер өмірдің 2-3 жылында пайда болады, ал фраза 3 жастан кейін пайда болады (әдетте балалардағы алғашқы сөздердің пайда болуы 10-18 ай аралығында жазылады). Зерттеулер Г.В. Кузнецова зияткерлік кемістігі бар балалардың тек 4,8%-ында сөйлем 3 жастан 4 жасқа дейін, 7,7%-4 жастан 5 жасқа дейін және 9,5%-5 жастан 6 жасқа дейін қалыптасатынын көрсетті. Ақыл-есі кем адамдарда лексиканың кедейлігі, сөздерді қолданудың дәл еместігі, сөздікті актуализациялаудың қиындықтары әдеттегіден гөрі маңызды, пассивті сөздіктің белсенді сөздіктен басым болуы, сөз мағынасының құрылымының қалыптаспауы, семантикалық өрістерді ұйымдастыру процесінің бұзылуы байқалады.

Л.И. Дмитриева және Т.К. Ульянов ақыл-есі кем адамдарда тілдің лексикалық жүйесін бұзу бойынша жұмыс жасады. Ең алдымен, барлық жас кезеңдерінде олар шектеулі лексиканы атап өтті. Сөздіктің дамымауының негізгі себебі – зияткерлік ақаулардың өзі. Интеллек-

туалды жетіспеушілігі бар баланың сөздігі тек кедей ғана емес, сонымен қатар сапалы түрде өзгертілген. Балалардың осы санатындағы лексиканың ерекшеліктеріне сонымен қатар сөздерді дұрыс пайдаланбау, сөздікті актуализациялаудың қиындығы, әдеттегіден гөрі маңызды, пассивті сөздіктің белсенді сөздіктен басым болуы, сонымен қатар сөз мағынасының құрылымының қалыптаспауы, семантикалық өрістерді ұйымдастыру процесінің бұзылуы жатады.

Бұл балалардағы сөздік қордың кедейлігінің маңызды себептеріолардың ақыл-ой дамуының төмен деңгейі, әлем туралы шектеулі идеялар мен білім, қызығушылықтардың қалыптаспауы, сөйлеу және әлеуметтік байланыстарға қажеттіліктің төмендеуі, сондай-ақ ауызша есте сақтау қабілетінің әлсіздігі.

В.Г. Петрованың айтуынша, ақыл-есі кем бірінші сынып оқушылары оларды қоршап тұрған көптеген заттардың аттарын білмейді (қолғап, оятар, кружка, әсіресе заттардың жеке бөліктерінің атаулары (мұқаба, бет, жақтау, терезе). Балалардың сөздігінде белгілі бір мағынасы бар зат есімдер басым, жалпылама сипаттағы сөздер жоқ (жиһаз, ыдыс-аяқ, аяқ киім, Киім).Ақыл-есі кем балалардың белсенді сөздігінде жануарлардың қозғалу тәсілдерін білдіретін көптеген етістіктер жоқ (секіру, жүгіру, ұшу). 1-2 сынып оқушылары «Бақа келе жатыр», «жылан келе жатыр», «құс келе жатыр» дейді. Префикстері бар етістіктер тұрақты емес етістіктермен ауыстырылады (келді, өтті – жүрді).

Ақыл-есі кем балалар тақырыптың белгілерін білдіретін сөздердің аз ғана санын қолданады: түсі (қызыл, көк, жасыл, мөлшері (үлкен, кішкентай, дәмі (тәтті, ащы, дәмді). «Ұзын – қысқа», «қалың – жұқа» және т.б. белгілері бойынша қарама-қайшылықтар өте сирек қолданылады. Н.В. Тарасенконың айтуынша, ақыл-есі кем бастауыш сынып оқушылары адамның ішкі қасиеттерін білдіретін сын есімдерді сирек қолданады. Сөздегі есімдіктердің саны өте шектеулі (мұнда, онда, сонда, содан кейін). Кездеседі мұндай ережелердің дұрыс орындалмауы сөздерді пайдалану, парафазии. Сөздердің семантикалық ұқсастықтары бойынша ауыстырылуы басым. Диффузды, бұлыңғыр мағынасы бар сөздерді ауыстыру тән (секіру, жүгіру – «жүру», қалың, жоғары – «үлкен»). Бір тұқымның, түрдің сөздерінің араласуы байқалады [1, б. 118-124].

Сонымен, балалар етік сөзін етік, аяқ киім, галош деп атайды; көйлек сөзі – жемпір, көйлек, жемпір, куртка. Ақыл-есі кем балаларда сөздерді қолданудағы дәлсіздіктің себептері объектілердің өздерін де, олардың белгілерін де саралау, ажырату қиындықтары болып табылады. Дифференциалды тежелу процесінің әлсіздігіне байланысты ақыл-есі кем студенттер заттардың ұқсастығын олардың айырмашылығынан

гөрі оңай қабылдайды, сондықтан олар ең алдымен заттардың жалпы және ерекше белгілерін игереді. Мұндай жалпы және нақты белгі заттардың мақсаты болуы мүмкін (қасық, шанышқы). Заттардың айырмашылықтары игерілмейді және белгілер бөлінбейді. Ақыл-есі кем балалардың пассивті сөздігі белсендіден гөрі белсенді, бірақ оны жаңарту қиын, көбінесе сөзді көбейту үшін жетекші сұрақ қажет. Қиындықтар, бір жағынан, ақыл – есі кем балалардың ми қыртысында қорғанысты тежеуге бейімділігімен, екінші жағынан, семантикалық өрістердің қалыптасу ерекшелігімен байланысты.

Пассивті сөздік біртіндеп байытылады, бірақ түсіну шектеулі болып қалады. Кезде терең дәрежесін зияткерлік жеткіліксіз болған жағдайда ғана қолжетімді рудиментарные нысанын вербальды емес коммуникация. Сөйлеуді түсіну және қолдану ең жақсы жағдайда негізгі командаларды орындаумен және қарапайым сұраныстарды білдірумен шектеледі. Сөйлеу көбінесе жеке бөлінбейтін дыбыстармен ауыстырылады.

Сөз мағынасының құрылымының қалыптасу қарқынының баяулауы және сапалық ерекшелігі байқалады, ұзақ уақыт бойы сөздің «пәндік арақатынасы» басым болады, егер ол тек белгілі бір объектінің белгісі болса. Көптеген сөздер ешқашан түсінікке айналмайды. Істерді қолданудағы бұрмаланулар анықталды. Ең қалыптасқан-зат есімнің номинативті, айыптау және генитикалық жағдайлары [2, б. 8-11].

Ақыл-есі кем адамдарда қарым-қатынастың өзіндік ерекшеліктері бар, өйткені қарым-қатынас дағдыларының бұзылуы зияткерлік кемістігі бар балалардағы психикалық дамудың негізгі проблемаларының бірі болып табылады. Оларды әлеуметтендіру процесінде мамандар әртүрлі адамдармен өз бетінше байланыс орнатуға және сақтауға қабілетсіздігін анықтайды. Ақыл-есі кем балаларға тән белгілер – бұл қарым-қатынастың төмен мотивациясы, танымдық функциялардың тұрақты бұзылуы аясында белсенді емес. Бұл себептер жеткіліксіз коммуникативтік реакциялардың болуын, айналасындағы адамдармен қарым-қатынастың сипатын түсіну мүмкін еместігін анықтайды. Ақыл-есі кем балалар мен жасөспірімдер қарым-қатынаста айтарлықтай қиындықтарға тап болады. Бұл әлеуметтік қабылдаудың шектеулі мүмкіндігіне, мінез-құлықтың ауытқуларына, сөздік қорының жеткіліксіз дамуына байланысты. Қарым-қатынас эмоциялық саланың ерекшеліктеріне де кедергі келтіреді. Интеллектуалды жетіспеушілігі бар балалармен сөздік қорын байыту, сөздердің мағынасын нақтылау, сөз семантикасын дамыту, лексикалық жүйелілік пен семантикалық өрістерді қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізу қажет. Предикативті сөздік, етістіктер мен сын есімдер ерекше назар аударуды қажет етеді. Төменгі сыныптарда жұмыс сөздікті кеңейтуден басталады, тапсырма-

ларды немесе ойындарды қолдана отырып, ең көп кездесетін етістіктерді санау: «кім қалай қозғалады?», «Кім қалай жейді?», «Кім дауыс береді?» және т. б.

Уақыттың көп бөлігі мұғалім арнайы әзірлеген сөйлеу жағдайлары жағдайында студенттердің белсенді сөйлеу тәжірибесін қалыптастыруға және дамытуға жұмсалады. Стихиялық тәжірибеге сүйене отырып, сабақты ұйымдастырудың ойын формаларын қолдану және қарым-қатынастағы сөйлеу құрылымдары мен іс-әрекеттерінің үлгілерін жасау тиімді, өйткені бұл балалардың назарын сөйлеуге, оның эмоционалды компоненттеріне, олардың мазмұнын барабар қабылдауға, жауап эмоционалды реакцияларға тартуға мүмкіндік беретін ойын элементтері. Сын есімдерді меңгеру негізгі түстерді, пішінді, шаманы білдіретін сөздерден басталады. Предикативті сөздікті дамытумен қатар, номинативті сөздікті байыту және нақтылау бойынша жұмыс жүргізу керек. Жалпылау операцияларын, балалардың аналитикалық және синтетикалық әрекеттерін дамытуға ықпал ететін жалпылама сипаттағы сөздерді байыту бойынша жұмыс әсіресе маңызды. Сөздік қорын байыту есімдіктер, сандар, үстеулер және сөйлеудің басқа бөліктері есебінен жүзеге асырылады.Сөздің белгілі бір мағынасынан оның грамматикалық мағынасы мен фразасын, сөйлемін ассимиляциялауға біртіндеп ауыса отырып, сөздің мағынасы бойынша жұмыс істеуге маңызды орын беріледі.Сөздіктің актуализациясына сөзді дыбыстық талдау, оның есту және кинестетикалық бейнелерін бекіту жұмыстары да ықпал етеді.

Баланың санасында қоршаған әлем «жағдайдың суреттері», яғни іс-әрекеттегі объект түрінде көрінеді. Сондықтан сөздік қорын дамытуда практикалық әрекеттерді қолдану өте маңызды. (А.Н. Леонтьев, А.В. Запорожец, Д.Б. Эльконин, М.М. Кольцова). Жұмыс жүргізу кезінде бұзушылықтарға сөздік балалардың ақыл-есі кеміс сүйену қажет әдістемесін бағдарламасын және осы санаттағы балаларды, ал балалар сөйлеу [3, б. 109-111].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гарбузов В. и. баланы отбасында тәрбиелеу: психотерапевт кеңестері. – СПб.: КАРО, 2015. – 296 с. – URL: http://www.iprbookshop.ru/60992.html – ЭКЖ «IPRbooks».

2. Грибукова О.Г. Педагогикалық университет студенттерінің дамуында қиындықтары бар балалармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығын қалыптастыру мәселесі // балалық шақты психологиялық-педагогикалық қолдаудың заманауи бағыттары: ғылыми материалдар.-практ. Г.С. Чеснокова, Е.В. Ушакова; РФ Білім және ғылым министрлігі, Новосібір мемлекеттік педагогикалық университеті. – Новосибирск, 2016. – 8-11 с.

3. Максаков А.М. Сіздің балаңыз дұрыс айтады ма? – М.: Ағарту, 1988. – 109-159 б.

А.Б. Жамлихан
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші*: педагогика ғылымдарының*
магистрі, оқытушы, Павлодар қ.

ЕСТІМЕЙТІН ЖӘНЕ НАШАР ЕСТИТІН БАЛАЛАРДЫҢ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа*. Мақалада дефектология ғылымының, сондай-ақ арнайы мектептің ең күрделі мәселелерінің бірі – кемістігі бар балаларды тәрбиелеу қарастырылған. Мақала жұмысымды мына жазған еңбектерден жаздым. Соның ішінде: С.Б. Хмыров, В.П. Ермаков, Г.А. Якушин, А.М. Мещеряков, С.А. Зыкова, Л.А. Головчиц, М.И. Никитина, А.Г. Басова, С.Ф. Егоров, Н.М. Белова, А.И. Дьячкова, Г.Н. Пенин, З.А. Понмарова, Н.А. Рау, П.П. Печапина, Б.Г. Лавинсон сияқты ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып жаздым.*

Түйін сөздер*: тәрбие, қоғам, арнайы мектеп, ойын, эстетика, нашар еститін бала, ұжым.*

Аннотация*. В статье рассматривается одна из самых сложных проблем дефектологической науки, а также специальной школы-воспитание детей с дефектами. Я написал свою статью из следующих работ. В том числе: С.Б. Хмыров, В.П. Ермаков, Г.А. Якушин, А.М. Мещеряков, С.А. Зыкова, Л.А. Головчиц, М.И. Никитина, А.Г. Басова, С.Ф. Егоров, Н.М. Опираясь на труды таких ученых, как Белова, А.И. Дьячкова, Г.Н.Пенин, З.А. Понмарова, Н.А.Рау, П.П. Печапина, Б.Г. Лавинсон.*

Ключевые слова*: воспитание, общество, специальная школа, Игра, эстетика, слабослышащий ребенок, коллектив.*

Annotation*. The article deals with one of the most difficult problems of defectological science, as well as special schools-the upbringing of children with defects. I wrote my article from the following papers. Including: S.B. Khmyrov, V.P. Ermakov, G.A. Yakushin, A.M. Meshcheryakov, S.A. Zykova, L.A. Golovchits, M.I. Nikitina, A.G. Basova, S.F. Egorov, N.M. Relying on the works of such scientists as Belova, A.I. Dyachkova, G.N.Penin, Z.A. Ponmarova, N.A. Rau, P.P. Pechapina, B.G. Lavinson.*

Keywords*: education, society, special school, game, aesthetics, hearing-impaired child, team.*

Кемістігі бар балаларды жан-жақты тәрбиелей отырып, қоғамның бір мүшесі етіп қалыптастыру және көптеген арнайы мектептерде сияқты, естімейтін және нашар еститін балаларға арналған мектептердің негізгі проблемаларының бірі – тәрбиешілердің арнайы мамандықтарының жоқтығы. Сондықтанда біз, келешек дефектолог-сурдопедагогтар осындай жағдайларды тудырмауға тырысуымыз керек.

Жалпы айтқанда, тәрбие дегеніміз – адамдарды қоғамдық өмірге және еңбекке дайындау мақсатын көздеп, жаңа ұрпаққа қоғамды тарихи тәрбие беру процесі болып табылады. Тәрбие ұғымы кең мағынада әлеуметтік қоғамдық құрылыс ретінде барлық салаларын қамтиды: жанұя, мектепке дейінгі мекеме, оқу, тәрбие орындары, еңбек ұжымы, информатика құралдары және басқа орындар. Тәрбие процесі- күрделі диалектикалық процесс. Жас ұрпақ, бойына саналықты қоршаған ортаға адамгершілікті көз-қарасты, мектеп мақсатына сай, адамзат тарихының бай процестерін игеру. Тәрбие процесі – ұжымды дамытумен, қалыптастыруға бағытталған тәрбиеші мен тәрбиеленушінің мақсатты және өзара байланысты қызметі [1].

Тәрбие бұл – жағдайды ұйымдастырудың үрдісі, сондықтан жағдайды ұйымдастыру мақсатты түрде болса ғана, тәрбиенің қорытындысы жоғары және сапалы болады. Осындай жағдайлардың негізінде, тәрбиенің мөлшері шектелген, таяз түрі оқытушының, оқушыға әсер ету процесі деп байқау, осындай жағдайдың негізінде құрастырылған. Сондықтан да, бұл тәрбиеден бас тартуға тура келеді.

Тәрбие – балалардың жас және дербес ерекшеліктеріне дайындығы мен даму дәрежесіне лайық іске асырылады. Тәрбие арқылы балалардың іс-әрекеттерін ұйымдастыру үшін тәрбиелеп, тәрбиешінің құралдары мен әдістерін және формаларын іздестіреді, оларды тиімді етіп пайдаланады. Демек, тәрбие алдын-ала жасалған арнаулы жоспар бойынша мақсатқа бағыттала және ұйымдастырыла жүргізіледі. Сондықтан да, тәрбиешінің ортадан айырмашылығы осындай заңдылықтарға байланысты.

Педагогика тарихында тәрбиенің рөлін аса артық бағалаушылар да болады. Д. Локк: «Адамның көзқарастарымен адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы тәрбиенің шешуші рөлін мойындай келіп, адам тәрбие арқылы жетіледі!» деген сыңар қорытындыға келді. Локк бойынша, бала жаны табиғатынынан-ақ тақта сияқты тап-таза болады, сондықтан тәрбиеші нені қажет деп тапса, соны сол таза, ақ тақтаға жазуы тиіс.

Бұл жерде Локк тәрбиенің рөлін аса дәріптеп, әлеуметтік орта тұқым қуалаушылық факторларының адамды дамытудағы ықпалын жете бағаламайды.

В.Г. Белинский бала жаны не болса, соны жаза беретін таза, ақ тақта емес, оған өмір жазатын әріптер тәрбие мен жазу құралына және сол тақтаның сапасына байланысты деп жазды. Белинский тәрбиешінің рөлін жоғары бағалай келе, адамның дамуына тұқым қуалаушылықпен ортаның әсерін де ескерген жөн деді

Локк пен Белинскийдің көзқарастары бойынша, адамды адамның қанауы жағдайында тәрбие арқылы адамдарды түрлі дәрменсіздіктен, кемістіктен, кесірліктен құтқаруға болады. Демек, олар тәрбие арқылы адам баласының тұрмысын жақсарту және сапасын өзгертіп жөндеуге болады деген жорамалды ойға әкелді.

Тәрбиеші тәрбие арқылы баланың түрлі іс- әрекеттерінің тиімді етуін ұйымдастырады, оның дамып жетілуіне қажетті материалдарды іріктеп алады, айналадағы табиғи және әлеуметтік ортаға көзқарасын дамытады. Тәрбие жұмыстарының саралау жолдарын табудың нәтижесінде баланың ой-өрісі кеңейеді, эстетикалық сезімі мен талғамы артып, адамгершілік сапасы қалыптасады.

Қай білім ошақтарын алсақ та, ол жерде білім алу мен қатар тәрбие де алып шығады.

Енді арнайы мектептегі тәрбие мәселесіне тоқталсақ. Революциядан кейін арнайы мектептер ашыла бастады. Қазіргі кезде Қазақстанда жүзге жуық арнайы мектептер бар. Бұл мектептерде орыс және қазақ тілдерінде білім беріледі. Республикамыздағы арнайы мектептер балаларға білім беруде және тәрбиелеуде көптеген жетістіктерге жетті. Арнайы мектептің педагогикалық ұжымы білім беруде және тәрбие дәрежесін көтеруге өз үлестерін қосты [2].

Арнайы мектеп, жалпы мектептің тәрбиелік міндеттері бірдей. Арнайы мектептің тәрбиелік проблемаларына оқушының жеке ерекшеліктері, кемістіктері күрделеніп, әлеуметтік, экономикалық, мәдениеттік жағынан жаңуя, кемістіктің құрамы, жас ерекшеліктері, тәрбиешілердің арнайы білімдерінің жоқтығы жатады.

Сондықтан тәрбие процесі мұғалім мен тәрбиешінің жұмысына байланысты. Сондықтан біз, яғни келешек ұрпақтың мақсаты-мүмкіндігі шектеулі бала – болашақта қандай адам болатыны педагог пен тәрбиешінің жұмысына байланысты.

Ол үшін оқушыларға дәйекті білім беру мен мамандарды еңбек білімін, іскерліктерін және дағдыларын жариялау ғана емес, қалыпты адамға сай, адамгершіліктік сапаларын тәрбиелеу керек, яғни, еңбек сүйгіштік ұжымда жұмыс істей алу, кіші, үлкендерді сыйлау, жауапкершілік, адамгершілік. Есту кемістігі бар балаларды тәрбиелеудің мектептегі басты мақсаты – тәрбиелеу және білім беру болып табылады. Тәрбие беру табысты болу үшін анамальды балалардың есту және сөйлеу дамуын ескеру қажет. Осы балаларды тәрбиелеу балалардың даму ерекшеліктері дене дамуына, тәрбие әдістеріне байланысты. Есту кемістігі бар балалардың мінез-құлқы ерекше болады, балалар болған жағдайды ескермейді. Мұндай балалар сөздерін, ойларын толық жеткізе алмайды. Есту қабілеті зақымданған балаларға білім беруде және тәрбиелеуде, сонымен қатар түзету жұмыстарын жүргізу-

де, танымдық процестері дамиды. Есту қабілеті зақымданған қалыпты балалар бірдей заңдылықпен дамиды. Осыған байланысты есту қабілеттері зақымданған оқушыларға арналған арнайы мектеп жұмыстарының қағидалары мен тапсырмалары жалпы мектептердегідей. Бірақ арнайы мектепте оқитын естімейтін және нашар еститін оқушылардың даму психикасының кейбір жақтары өзіндік формада қалыптасады. Сол себептен есту қабілеті зақымданған оқушыларға арналған мектеп мұғалімдері оқу-тәрбие жұмысын балалардың жас және тұлғалық, есту зақымдықтарын ескере отырып құру қажет. Арнайы мектеп жалпы және арнайы тапсырмаларды шешу үшін есту мүшесі зақымданған балалардың тәрбиесін жалпы мектеп бағдарламасына сүйене отырып қолданады. Мектептің жалпы және басты мақсаты естімейтін және нашар еститін балаларды өз бетімен өмір сүруге және жұмыс істеуге бағытталған. Тұлғаны қалыптастыруда және арнайы мектеп баласының ақауын түзетуде келесідегідей жағымды жағдайларда қалыптастыру керек:

1. Күн тәртібін орындау.

2. Жекелеген қатынас

3. Әр түрлі үйірмелерге қатысуы.

4. Жүйелі қадағалау.

Ұжым тұлғаның мінезіне толығымен әсерін тигізеді. Л.С. Выготскийдің айтуы бойынша « Ең бастысы – адам ұжымда қалыптасады. Сол себептен бала ұжымын тәрбиелеу басты міндет болып табылады.» Есту қабілеті зақымданған оқушыларға арналған мектеп ұжымын ұйымдастыру үшін әрбір баланы жете танып, зерттеп, жекеше жұмыстар жүргізу керек. Тәрбие процесін жүргізу үстінде тұлғаның жағымды жақтарын айқындау қажет және де есту мүшелері зақымданған балалардың қалыпты қызметке сүйене отырып, түзету жұмыстарын жүргізу керек.

Мектеп ұжымының іс-әрекеті баланың арасындағы қарым-қатынасты ұлғайтады. Есту кемістігі бар балалардың қарым-қатынасын сабақта және сабақтан тыс уақыттарда да ұйымдастырады. Есту кемістігі бар оқушылардың басты факторы – іс-әрекет болып табылады [3].

Есту қабілеті зақымданған оқушыларға арналған мектептердегі тәрбиелеудің басты бағыты – еңбек болып табылады. Еңбек жайында бастапқы түсініктерін қалыптастырады.

1. Еңбек ету үшін оқи білу, жаза білу, санай білу, көп нәрсені үйрену қажеттігі жөніндегі мысалдармен танысады.

2. Үй шаруасындағы жұмысқа шамасы келгенше қолғабыс тигізіп отырады.

Есту кемістігі бар балаларға арналған мектептерде мұғалімдер сабақта көптеген көрнекіліктерді пайдаланады, сол арқылы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады.

Естуі зақымданған балаларды және де басқа да ауытқуы бар балаларды мемлекет өз қарамағына алғанымен, олар мұндай балалардың білім алу дәрежесін көтеру қажеттілігін көрсетті.

Қазіргі уақытта арнайы мектепте, жалпы мектептегідей сынып жетекшісі оқытады және тәрбиелейді. Сынып жетекшісі – өзінің сыныбына тәрбие жұмысын қалыптастыру болып табылады. Арнайы мектеп оқушылары қозғыш болып келеді. Мұғалімдерді тыңдамай, жан-жағына алаңдап, қасындағы жолдасына жұмыс жасауына мүмкіндік бермей, кедергі келтіреді. Осы себептен арнайы мектепте тәрбие тәрбие мазмұнының рөлі аса зор. Мұғалім оқушыға тек бір жақты қарамай, оның мінез-құлқына, кемістігіне, дәрежесіне, денсаулығына аса зор мән беру қажет. Кейбір есту қабілеті зақымданған балалар қарапайым нәрсені орындаудан бас тартады. Мұндай кезде мұғалімнің талап қойғыштығы болу керек. Балаға бас салып ұрыспай, оған түсіндіру, дұрыс жолға бағыт беруі тиіс. Сондықтан да, есту кемістігі бар балаларға арнайы мектеп тәрбиешісінің алатын орны ерекше.

Арнайы мектептегі педагогтардың оқушылармен қарым-қатынас стилін тәрбиелеудің маңызы.

Естімейтін балалардың алғашқы мектебі Алматыдағы арнайы мектеп интернат болып табылады. Ол 1931 жылы Қазақ СССР Министрлігінің бұйрығымен ашылды. Естімейтін балалардың алғашқы жылдары, дамуында күрделі және қиын жолдарды басынан өткізді. Ал қазіргі кезде естімейтін балалардың мектеп-интернаты мықты материалдық базасы бар, өздерінің оқу корпустары, жатақханалары, жаңа заманға сай құралдары, есту аппаратары және басқа да құралдармен қамтамасыздандырылған. Арнайы мектепте жүргізетін тәрбие жұмыстары балалардың жеке ерекшеліктерін танып білуден басталады. Естімейтін және нашар еститін балалардың конденсаторлық мүмкіндіктеріне байланысты. Арнайы мектеп педагогикалық ұжымдар, балалардан қоғамға деген қажеттілігін тәрбиелеуге бағытталған. Естімейтін және нашар еститін балаларды еңбекке тәрбиелеу басты мақсат болып табылады. Бастауыш сыныптарынан бастап, балалар өздерінше қызмет етеді: дене шынықтыру, төсектерін жинайды, сыныпта кезекшілік атқарады. Кейіннен өзіне қызмет ету қиындатылады: еден жуады, асханада кезекшілік атқарады, ыдыс жуады, мектеп ауласын тазартады.

Жоғарғы сыныптың балалары өзіне қызмет көрсетуді үйреніп қана қоймай, сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларына өздерінің тәжірибелерін үйретуге тырысады.

Естімейтін және нашар еститін рухани байлықтарды әртүрлі қабылдайды. Осының салдарынан психикалық даму ерекшеліктері байқалады. Қоғамдағы қарым-қатынасты игеру балалардың жанұядағы қарым-қатынасына, жанұядағы мәдениетіне, педагогикалық жұмыс жүйесіне байланысты. Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы естімейтін балалардың негізгі іс-әрекеті – ойын.

Д.Б. Эльконинның айтуы бойынша « Ойын арқылы іс-әрекет пайда болып, адамгершілік артады» [4].

Ойын әрекеті балалардың психикасын, тұлғасын дамыту үшін маңызды. Естімейтін және нашар еститін балалар ойын әрекеттерінде қоғамдық өміріндегі формаларымен және қоршаған ортамен танысады.

Өмірдің әртүрлі жағдайларын ойнай отырып затар, құбылыстар және адам турлы мағлұматтар алып, оларда ұжымдық, қоршаған ортамен және бір-бірімен қарым-қатынасы қалыптасады.

Естімейтін балалар және нашар еститін балаларды тәрбиелеуде, мұғалімдер мен тәрбиелеушілер, олардың даму ерекшеліктеріне қарап, методтар мен тәрбиенің салаларына байланысты нақты формаларды өңдеп, қарастырған жөн. Осы мәселелерді арнайы мектептерде қарастыру үшін ең алдымен тәрбиені тәжірибелер арқылы зерттеп, жалпылап алу керек.

Естімейтін және нашар еститін балаларға арналған мектептерде балаларды, қоғам-еңбек іс-әрекетіне дайындап, оларға білім мен дағдыны ғана қалыптастыру емес, сонымен қатар, адамгершілікке, әлеуметтік ортадағы, ортадағы адамдардың жақсы қасиеттерін, яғни еңбек сүйгіштікке, коллективте және коллективпен жұмыс істеуге, тәртіптілікке, қоғамдық мүліктерді қастерлеуге көзқарастарын қалыптастыруға, үлкенді сыйлап, кішіге қамқор болуға, табиғатты қорғауға, тапсырылған жұмысқа жауапкершілікпен қарауға, жан-жануарлармен өсімдіктерді қастерлеуге үйрету – мұғалімдер мен тәрбиелеушілердің міндеттері [5].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Сурдопедагогика // под. ред. А.И. Дьечкова.

2. Н.И. Белова. Специальная дошкольная педагогика. – Москва: Просвещение, 2015.

3. А.Г. Басова, С.Ф. Егоров. История сурдопедагогики. – Москва: Просвещение, 2015.

4. Обучение и воспитание глухих детей // под.ред. С.А. Зыкова. – Москва, 1963.

5. А.И. Мещеряков. Слепоглухонемые дети. – Москва: Педагогика, 2015.

М.Е. Жармаш
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
А.Т. Жандилова
***научный руководитель**: преподаватель Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар*

ШАҒЫН ЖИНАҚЫ МЕКТЕП: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

***Аннотация**. Шағын жинақты мектептер – бұл алыс мекендерде орналасқан қазақ ауылдарының ұйтқысы, олардың әлеуметтік-мәдени дамуының өзегі. Елбасының «Ауыл – бұл халық өмірінің бейнесі, мәдениеті, дәстүрінің, салты мен рухани өмірінің қайнар көзі. Тек қана осы факторлар жиынтығы бізден ауыл мәселелеріне, соның ішінде оның мектебіне өте сергек қарауымызды талап етеді» деген сөзі мұғалімдерге үлкен міндеттер жүктейді.*

***Кілт сөздер**: Шағын жинақы мектеп, ұжымдық оқыту, дидактикалық бірлікті ірілендіру, сапалы білім, біріктірілген сыныптар, жаңа білім беру, көрнекілік құралдары.*

***Аннотация**. Малокомплектные школы являются опорой казахстанских аулов в отдаленных районах, ядром их социокультурного развития. «Деревня – это образ жизни народа, источник культуры, традиций, обычаев и духовной жизни. Только этот набор факторов требует от нас очень внимательного отношения к сельским вопросам, в том числе и к его школе.» - слова Президента налагают на педагогов большую ответственность.*

***Ключевые слова**: Малокомплектная школа, коллективное чтение, дидактическое единство, разнообразие, качественное образование, совмещенные классы, новое образование, демонстрации.*

***Abstract**. Small schools are the backbone of Kazakh villages in remote areas, the core of their socio-cultural development. "The village is a way of life for the people, a source of culture, traditions, salt and spiritual life," he said. Only the combination of these factors requires us to be very vigilant in rural areas, including during schooling."*

***Keywords**: Small school set, collective reading, didactic unity, diversity, quality education, combined classes, new education, demonstration.*

Қазіргі таңда еліміздің түпкір-түпкірінде орналасқан шағын елді-мекендердегі мектептердің басым көпшілігі – шағын жинақты мектептер. Мұндай мектептер саны тәуелсіздік алған жылдардан кейін жыл сайын өсіп келе жатқаны белгілі. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының ерекшеліктері, ауыл тұрғындарының қалаға көшуі, жастардың ауылда тұрақтамауы шағын мектептер санының көп болуына тіреп отыр. Зерттеу бойынша Қазақстан оқушыларының әрбір жетінші оқушысы шағын жинақталған мектептер жағдайында

оқиды және әрбір төртінші мұғалім шағын жинақталған мектептерде сабақ береді.

Шағын жинақты мектеп дегеніміз – тұрғындардың саны аз аймақтарда жұмыс істейтіндіктен, оқушыларының саны аз, біріктірілген сыныптардан, толық емес сыныптардан тұратын, оқу үдерісін жоспарлау мен ұйымдастыруда өзіндік ерекшеліктері бар жалпы білім беру мекемесі. Қазіргі таңда шағын жинақты мектеп:

– біріктірілген сыныптармен;

– біріктірілген сыныптармен және толық емес сыныппен жұмыс жасайды.

Мектеп құрылымы бұлай өзгеше аталғанымен, мұндағы білім мен тәрбие сапасына қойылатын талап барлық білім беру мекемелеріне қойылатын талаппен бірдей болып қала береді. Сондықтан да шағын жинақты мектеп жұмысын ұйымдастыруға ерекше көңіл бөлу керек.

Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында шағын жинақты мектептерді дамыту проблемасы басым бағыттардың бірі болып белгіленіп, шағын жинақталған мектептерге ерекше көңіл бөлінген. Атап айтқанда, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясы базасында ШЖМ дамытудың республикалық орталығының, тірек мектептері мен ресурстық орталықтардың ашылуы, мектептері жоқ елді мекендерде тұратын білім алушыларды тегін әрі қауіпсіз түрде тасымалдау стандартының қабылдануы. Осы аталған іс-шаралар республикамыздағы шағын жинақталған мектептердің сапалы білім беру үрдісін іске асыруға арналған игі іс-әрекеттер екені даусыз.

Шағын жинақталған мектептер мынадай мақсаттарды алдына қойып жұмыстануда:

– шағын жинақталған мектеп оқушыларына жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандартына сәйкес білім беру;

– мектеп түлегінің функционалдық сауаттылығын қалыптастыру;

– қабілеттерін дамыту, өмір бойы үздіксіз білім алуын, өз бетімен білімін жетілдіруін қалыптастыру;

– ауыл шаруашылығы мамандығына бағытталып, ауыл мәдениетін, экономикасын дамытуға үлес қосуы.

Шағын жинақты мектептің оқу-тәрбие қызметіндегі қиындықтар осы мектептерге, біріктірілген сыныптарға арналған арнайы оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдардың болмауынан туындап отыр. Пән мұғалімдерінің жетіспеуі немесе жүктеменің аздығы салдарынан шағын мектептерде бір мұғалімнің бірнеше пән бойынша сабақ беруіне тура келеді. Біріктірілген сыныптарда мұғалім бір мезгілде екі сыныпқа қатар сабақ өткізеді. Осыған байланысты әр сыныпқа жаңа

сабақты түсіндіру кезінде мұғалім сабақ уақытының белгілі бір бөлігін ғана жұмсай алады. Мұндай біріктірілген сыныптардағы сабақтарды ұйымдастыру кез келген мұғалімнен, әсіресе жас мамандардан шығармашылық ізденісті, кәсіби жоғары шеберлікті талап етеді. Мұның өзі шағын жинақты мектептің біріктірілген сыныптарында сабақ өткізуде мұғалімдерге әдістемелік көмекші болатын құралдардың қажеттілігін туындатады.

Шағын жинақталған мектептердің проблемасы мен қиыншылықтары көп. Әсіресе, бастауыш және негізгі мектептердің жағдайы төмен. Материалдық-техникалық базасы нашар. Арнайы жабдықталған пәндік кабинеттер, зертханалар жоқ, зертханалық тәжірибелер жасалынбайды. Көрнекі құралдар ескірген. Интернет желісі қосылмаған. Кітап қоры аз. Кадр тапшы және шағын жинақталған мектеп үшін арнайы маман жоқ (қос пәндік, химия-биология, физика-математика т.б.) Бір пәннің мұғалімі бірнеше пәннен сабақ береді. Мұның үстіне, бала саны аз болғандықтан сыныптар топтастырылып сабақ өтетіндігін ескерсек, оқушының бағдарламаны толық игеріп, жан-жақты білім алуы қиындық туғызып отыр.

Солай бола тұрса да шағын жинақталған мектептің ауыл жағдайына прогрессивті рөлі бар:

– мектеп – ауылдағы мәдени орталық;

– жастардың ауылда тұрақтануына әсер етеді;

– ауылдың рухани мәдениетін көтереді (кеш, кездесу, т.б.)

– мұғалім ата-аналармен етене жақын жұмыс істейді, себебі, бәрін таниды.

Шағын жинақты мектептің бірнеше өзіне тән тиімді жақтары да бар:

– балалардың саны аз, сондықтан мұғалім әрбір оқушыны, оның қызығушылығын арттыруына, отбасын тез, жақсы тануына көп мүмкіндік бар;

– дәптер тексеруге, жеке-дара өздік жұмысқа арналған жаттығулар іріктеуге аз уақыт жұмсалады;

– оқушылардың тәртіп бұзушылығы аз болады;

– оқушылар бірінші сыныптан бастап, өз бетімен жұмысқа бейімделеді;

– бір оқу бөлмесінде күнделікті бірге болғандықтан, жоғары сынып (3-4) оқушылары кіші сынып оқушыларына көмек береді;

– әрбір баланың білім деңгейлерін анықтап, олардың білім, білік, дағдыларының деңгейлерін көтеруге мүмкіндік мол;

– аталмыш мектеп мұғалімі пәнаралық байланысты жүзеге асыруға, кеңінен қолдануға тырысады;

– оқушылар әртүрлі сыныпта оқығанымен, олардың назарын бір пәннің мазмұнындағы ұқсас тақырыптарға аударуға мүмкіндік жасалады;

– оқушылардың бірін-бірі тексеруін, өзін-өзі тексеруін және бағалауын жүзеге асырылады;

– үлкен сынып оқушысы төменгі сыныптың жұмысын тексеріп бағалау арқылы өз білімін іс жүзінде қолдануына мүмкіндік туады.

Ұжымдық оқыту әдісі динамикалық жұптар құра отырып, оқушылар арасында танымдық қарым-қатынасын, оқушылардың бірін-бірі оқытуын ұйымдастыру болып табылады. Ұжымдық оқыту әдісі балалардың қарым-қатынасы тапшылығын азайтуға, ауылдық жерлерде оқушылардың аздығы жағдайында оқушылардың монологтік және диалогтік сөйлеу қабілеттерін дамытуға жағдай жасап, мұғалімнің жалпы сыныппен жұмысын азайтып, жекелей оқыту уақытын көбейтуге мүмкіндік береді.

Дидактикалық бірлікті ірілендіру (ДБІ) – ақпараттардың біртұтас игерілуін қамтамасыз ететін, мағыналық қисынды байланыстар негізінде білімдік ұғымдарды біріктіру жүйесі. Бұл технология оқу пәндері және салалас пәндер блоктарының ішіндегі материалдардың дидактикалық құрылымын құру арқылы аралас сынып сабақтарын ұтымды өткізуге мүмкіндік жасайды.

Дамыта оқыту технологиясының әдіс-тәсілдерін кең қолдану – әр оқушының жан-жақты дамуына жағдай жасау арқылы белсенді тұлға тәрбиелеу.

Шағын жинақты мектеп мәселесін оңтайлы шешудің тағы бір жолы – бұл жаңа білім беру кеңістігін құру болды. Ол үшін материалдық-техникалық базасы мықты толық білім беретін мектептерден ресурстық орталықтар ашылды. Ресурстық мектеп – бұл шағын жинақты мектеп оқушыларының бейімделген, әр деңгейлі, көп сатылы, саралай және терең білім алуына жағдай жасайтын, оқу-тәрбие дамуын бағыттап отыратын ауыл мектебі.

Шағын жинақты мектеп жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану арқылы білім беру, ғылым мен мәдениет және т.б. салаларда ақпараттардың халықаралық дереккөздерін, электрондық оқу материалдарын пайдаланады, тірек мектебімен (ресурстық орталықпен) байланыс орната отырып, сессияаралық кезеңде олардың білім қорларын пайдаланады, қашықтан оқытуды жүзеге асырады.

Шағын жинақты мектеп жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану арқылы білім беру, ғылым мен мәдениет және т.б. салаларда ақпараттардың халықаралық дереккөздерін, электрондық оқу материалдарын пайдаланады, тірек мектебімен (ресурстық

орталықпен) байланыс орната отырып, сессияаралық кезеңде олардың білім қорларын пайдаланады, қашықтан оқытуды жүзеге асырады.

Жақын орналасқан шағын жинақты мектептерді біріктіретін, білім беру ұйымы болып табылатын тірек мектептер (ресурстық орталықтар) оқушылардың сапалы білімге қол жеткізуіне жағдай туғызады. Тірек мектептер (ресурстық орталықтар) базасында шағын жинақты мектеп оқушылары үш рет (оқу жылының басында, ортасында және соңында) он күннен (сессия) білім алады әрі онда аралық және қорытынды аттестаттау тапсырады. Сессияаралық кезеңде шағын жинақты мектептерде оқыту тірек мектеп мұғалімдерінің қатысуымен және қашықта оқыту технологияларының көмегімен жүргізіледі. Тірек мектептердің қорларын қолдану негізінде білім сапасы, мектептердің педагогикалық өзара қарым-қатынасы, тәжірибе алмасу жүйесі дамытылады.

Бүгінде біздің елімізде ауылдың әлеуметтік-экономикалық дамуын жүзеге асыру мақсатында шағын жинақты мектепке үлкен көңіл бөлініп, қамқорлық жасалуда. Оған дәлел:

1. Жалпы орта білім беру ұйымдарының (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) түрлері бойынша қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы ҚР білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 17 қыркүйектегі №375 бұйрығы;

2. Шағын жинақты мектептің негізгі нормативтік-құқықтық базасыныңболуы;

3. »Білім туралы» Заңда шағын жинақты мектеп мәселелерінің белгіленуі;

4. »Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» шағын жинақты мектептерде білім беру сапасын арттыру мәселелерінің нақтылануы;

5. Шағын жинақты мектепте бала санының аздығына қарай:

– әр түрлі жастағы балалардың бір-бірімен толық қанды қарым қатынасының орнауы;

– тілдің дамуына үлкен мүмкіндіктің болуы;

– әр оқушыны табысты оқыту;

– мұғалім мен оқушылардың тығыз ынтымақтастығы;

– оқытудың жеке әдіс-тәсілдерін ұғымдық түрімен ұштастыруға мүмкіндіктің тууы.

6. Педагогикалық оқу орындарында шағын жинақты мектеп үшін педагог кадрларды дайындауға деген бетбұрыстың жасалуы;

7. Педагог кадрларының біліктілігін арттыруды бюджеттік қаржыландыру (шағын жинақты мектеп педагогтарын түгел біліктілікті арттырумен қамту).

Шағын жинақты мектеп мәселелері еліміздің барлық өңіріне тән жағдай.

Мемлекет тарапынан шағын жинақты мектептерді дамыту мен оның жұмыс жүйесінің назарға алынуы, қолдау көрсетілуі – еліміздің рухани-мәдени ошағына айналған ауыл мектебін сақтап қалуға қосқан үлес деуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ғылыми-әдістемелік «Ұстаз» журналының қосымшасы. – 2012. – №1
2. »Қазақстан мектебі» журналы. – 2015. – №10
3. »Қазақстан мектебі» журналы. – 2015. – №11
4. »Қазақстан мектебі» журналы. – 2012. – №10
5. »Қазақстан мектебі» журналы. – 2013. – №11.
6. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

К.М. Ильясова
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші*: педагогика ғылымдарының*
магистрі, оқытушы, Павлодар қ.

КІШІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ МОТОРИКАСЫН ЖӘНЕ СӨЙЛЕУІН ДАМЫТУДЫ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа*. Мақалада кішкентай балалардағы сөйлеу тілінің дамуының бұзылуын диагностикалау әдістерін әзірлеу және оның сөйлеудің алғышарттарын қалыптастырудың бұзылуының сипаты мен ауырлығымен өзара байланысын, сөйлеу дизонтогенезінің ықтимал нұсқаларын нақтылау, сондай -ақ оларды түзету әдістерін әзірлеу. ритмикалық логопедиялық құралдар қазіргі логопедияның басым міндеттері қарастырылады.*

Түйін сөздер*: моторика, логопедия, сөйлеу функциясы, сөйлеу функциясы, фразалық сөйлеу, қабылдау, дауыссыз дыбыс.*

Аннотация*. В статье рассматривается разработка методов диагностики нарушений речевого развития у детей раннего возраста и выяснение его взаимосвязи с характером и тяжестью нарушений формирования предпосылок речи, уточнение возможных вариантов дизонтогенеза речи, а также разработка методов их коррекции. ритмические логопедические средства рассматриваются приоритетные задачи современной логопедии.*

Ключевые слова*: моторика, логопедия, речевая функция, речевая функция, фразовая речь, восприятие, согласный звук.*

Annotation. *The article discusses the development of methods for diagnosing speech development disorders in young children and clarifying its relationship with the nature and severity of violations of the formation of speech prerequisites, clarifying possible variants of speech dysontogenesis, as well as developing methods for their correction. rhythmic speech therapy means the priority tasks of modern speech therapy are considered.*

Keywords*: motor skills, speech therapy, speech function, speech function, phrasal speech, perception, consonant sound*

Материалдар мен зерттеу әдістері. Біздің зерттеудің мақсаты – кішкентай балалардың моторикасы мен сөйлеу ерекшеліктерін зерттеу және логопедияның тиімді әдістерін әзірлеу және оларда мотрикаы және сөйлеуді дамытуға логоритмдік әсер ету. Зерттеуді бастамас бұрын біз өмірдің үшінші жылындағы балалардың моторикасының және сөйлеуінің қалыпты даму көрсеткіштерін талдадық (Л.О. Бадалян (1) және Л.М. Козырева (2) бойынша).

Саусақ ойыны – бұл ұрпақтан-ұрпаққа жалғасын тауып келе жатқан, әрі үлкен мәні бар мәдени шығармашылық. Саусақ ойыны-саусақтардың көмегімен қандай да болмасын ертегіні немесе өлең-тақпақ шумағын сахналау болып табылады. Саусақ ойыны арқылы баланың сөйлеуге деген талпынысы, қабілеті дамып, ынтасы артады және шығармашылық әрекетіне жол ашады. Саусақ ойынын ойнай отырып, балалар қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды, жан-жануарларды, құстарды және ағаштарды бейнелей алады. Саусақтарының қозғалыс-қимылына қарап бала қуанады, шаттанады, сөзді айтуға тырысады және өлеңдегі үйренген сөз шумақтарын қайталап айта отырып, есінде сақтайтын болады. Сонымен қатар балалар екі қолын қимылдата отырып, оң, сол, жоғары, төмен т.б. түсініктерді бағдарлай алуды үйренеді. Сөйлеу тілі мүшелері әрекетінің қозғалуларының дамуы қол саусақтарының нәзік қимылдарының дамуымен тығыз байланыста болғандықтан, бала қолының ептілігін толық жетілдіру, түзету – тәрбие жұмысын жүйелі жүргізуді қалайды. Саусақ ойынын балабақшада және үй жағдайында әсерлі, көңілді түрде ұйымдастыруға болады. Алдымен балаларға саусақ ойыны түсіндіріледі, әр қимылы көрсетіледі. Балалар осындай саусақ ойынын ойнай отырып, өлең шумағын қызыға айтады.

Саусақ гимнастикасын күн сайын 3-5 минуттан жеке және топпен өткізуге болады. Егер бала қимылдарды өз бетімен орындауда қиналса онда ол жаттығуды жеке сабаққа қалдырып,пысықтауға болады. Жаттығу нәтижесінде бала саусақ қимылдарын өз бетімен және жеңіл орындайды. Ойын қимылдары әрдайым қызықты да, тартымды болуы шарт, баланы мезі қылмауы керек.

Егер сіз бірінші сынып оқушысында жазуда қиындық болмасын десеңіз немесе 3 жастағы баланың тілінің дамуында ақау болмасын десеңіз дамыту ойын – жаттығуларын бала туылған соң екі айдан кейін бастаңыз. Ұсақ мотористаны дамыту әдістемесі мұндай жағдайда өте тиімді. Омыраудағы баланың саусақтарын уқалауға болады, жас жарымдағы баламен саусақ ойындарын бастауға болады.

Пассивті жаттығу – ұсақ мотоиканы дамытудың алғашқы сатысы. Саусақ жаттығуларын ең төменгі деңгейден бастаған дұрыс. Содан кейін ғана активті саусақ жаттығуларына көшуұсынылады. Оның деңгейі баланың ұсақ моторикасының даму деңгейіне қарай таңдалады. Қол саусақтарына арналған пассивті жаттығулар жасау кезінде балаға қолайсыз жағдай туғызбауын және тітіркендіпмеуін қадағалаған жөн. Жаттығулардың мақсатты пайдаланылуы мынадай әдістерді ұсынады: сипау, жаймен уқалау және діріл. Массажды әрекеттер саусақ ұшынан басталып төменгі буынға қарай жалғасады. Массаж жасау кезінде жай лирикалық әуен қоюға да болады.

Ұсақ мотористаны дамытудың маңыздылығы неде? Адамның бас миында саусақ қимылына және сөйлеуге жауап беретін орталықтар өте жақын орналасқан. Ұсақ моторикаға әсер ете және оны белсендіре отырып, көрші орналасқан сөйлеуге жауап беретін орталықты да дамыта аламыз.

Педагогтар мен балалар психологының мақсаты – ата-аналарға ұсақ мотористаны дамыту ойындарының маңыздылығын ұғындыру. Баланы қызықтыруда және жаңа хабарларды игеруіне көмектесуде үйретуді ойынмен алмастыру, алға қойған мақсатына жетуін, тапсырманы орындауда қиындыққа кездессе мойымауына үйрете отырып, аз мөлшердегі жетістіктерін де бағалап, мадақтап қоюды да ұмытпауы керек. Ұсақ мотористаның қимылдары мен қолдың икемдігі бас миының құрылымының даму деңгейін көрсетеді. Осыдан келіп қол қимылдарын басқара білу туады. Сондықтан ешқашан да баланы мәжбүрлеуге болмайды.

Өмірдің үшінші жылындағы балалардың моторлық дамуы келесі ерекшеліктермен ерекшеленеді:

– Жүру және тұру кезінде тепе-теңдік реакциялары жақсарады;

– балалар бір қолмен затпен жүре алады;

– баспалдақпен көтерілу (оң немесе сол аяқпен қадам жасау);

– тепе-теңдікті сақтай отырып, допты лақтыру және ұстау;

– қасық пен шанышқының көмегімен өздігінен тамақтануды бастау;

– балаларда дене схемасы туралы түсінік қалыптасады;

– көру қабылдауында бір көз үстем бола бастайды, балалар заттарды массасы, пішіні, түсі мен өлшемі бойынша ажыратады;

– екі бөлікке бөлінген суретті қосуды бастаңыз [1].

Балалардың сөйлеу дамуы күрделі силлабикалық құрылымы бар, дауыссыздардың бірігуі бар сөздердің болуымен сипатталады, дыбыстардың комбинациясын бұзылған деп айтуға болады. Дыбыстың шығуы нормаға толық сәйкес келмейді: ысқырық пен дыбыс жоқ. Аяқтау жүйесі қолданыла бастайды, ең жиі. Негізінде сөйлеудің көптеген грамматикалық формалары мен қызмет бөліктері меңгеріледі. Сөйлеудің барлық негізгі бөліктері қолданылады. Лексика күнделікті өмірдегі сөздермен ғана емес, сонымен қатар бағалау мағынасындағы сөздермен, сөздермен – үндеулермен сипатталады. Балалар кейбір жалпы ұғымдармен жұмыс жасайды [2]. Кеңейтілген сөйлемдер басқалармен белсенді қарым-қатынас жасауға көмектеседі. Балалар бірінші адамнан өздері туралы айта бастайды және көптеген сұрақтар қояды. Олар мәтінді жақсы есте сақтайды және оны сөзбе-сөз қайталайды. Олар әлі де өз сөзімен тегін айтуды бермейді. Олар себеп-салдарлық байланыс орната бастайды, қарапайым сюжеттік суреттерді түсінеді [3].

Біздің эксперименттік зерттеуімізге Мәскеудің Шығыс ауданындағы мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында 2-2,5 жас аралығындағы 28 бала қатысты. Біз Ю.А. Разенкованың әдістемелік ұсыныстарын негізге ала отырып, кішкентай балалардың моторикасының және сөйлеу тілінің даму ерекшеліктерін зерттедік (4). Бірінші кезеңде біз қозғалыстардың статикалық және динамикалық координациясы, заттармен әрекеттер, өзіне күтім жасау дағдылары, дене схемасы туралы ойлар, ұсақ моторика сияқты моторлық функцияларды зерттедік. Екінші кезең сөйлеу ерекшеліктерін зерттеуді қамтиды:

– белсенді және пассивті лексиканың көлемі;

– ересек адамның сөйлеуді қабылдау мен сөйлеуді түсіну деңгейі;

– сөйлеудің айтылу жағы (дауысты және дауыссыз дыбыстардың айтылуы, буындық құрылым);

– сөйлеудің грамматикалық құрылымы (фразалық сөйлеу; предлогтарды қолдану).

Балалардың сөйлеу мәнерін тексеру кезінде тапсырмалар келесі мақсаттарда қолданылды:

– адрестелген сөйлеуді түсіну (заттарды, әрекеттерді және белгілерді білдіретін сөздерді түсіну);

– предлогтардың қолданылу деңгейін анықтау;

– үш сөзден тұратын сөйлемдерді қолдану;

– сөздің дыбыстық жағын зерттеу (дыбыстардың бұрмалануы, болмауы, ауыстырылуы, араласуы);

– дауыссыз дыбыстардың қосылуынсыз үш буынды сөздерді қолдану, мысалы: машина, таңқурай, ит, сүт;

– таныс ертегіні қайта айту мүмкіндігі.

Біз барлық деректерді хаттамаға тіркедік, онда балаға оны түсіну үшін қажетті тапсырмаларды тұжырымдаудың қайталану санын, дұрыс орындалған тапсырмалардың санын атап өттік. Қайталау саны баланың жинаған ұпай санын анықтады:

– 1 рет – 2 ұпай,

– 2 рет – 1 ұпай / тапсырманы орындау кезінде /,

– 0 балл / егер тапсырма орындалмаса/. 2 реттен артық – 0 ұпай.

Егер бала 11-ден 14 баллға дейін жинаған болса, онда бұл сөйлеуді дамытудың жоғары деңгейі. 7-ден 10 балға дейін – сөйлеуді дамытудың орташа деңгейі, 6-дан 0 ұпайға дейін – сөйлеуді дамытудың төмен деңгейі.

Нәтижелер мен пікірталас. Қозғалтқыш функцияларын зерттеу нәтижелерін талдау барысында балалардың моторикасының дамуының әр түрлі деңгейдегі үш тобы анықталды: 28,6% – жоғары деңгей, онда барлық тапсырмалар бірінші нұсқаулыққа сәйкес орындалды; 50% – балалардың тапсырмаларды екінші рет ересек адамның көмегімен кішігірім қателіктермен орындаған орташа деңгейі; 21,4% – балалар ересектердің көмегімен үшінші рет тапсырманы орындамаған төмен деңгей. Олар серуендеу кезінде тепе-теңдікті сақтай алмады, оларға заттармен әрекеттерді орындау қиын болды. Балаларға дене схемасы мен кеңістікте бағдарлау қиынға соқты.

Сөйлеу дамуын талдау сонымен қатар балалардың үш тобын анықтады: даму деңгейі жоғары – 25%, орташа деңгейі 39,3% және төмен деңгейі 35,7%.

Сөйлеуді дамытудың орташа деңгейі бар балалар сөйлеуде предлогтарды қате қолданады, қарапайым екі шартты сөйлем құрады, көбінесе номинативті немесе демонстрациялық. Дыбысты айтуда олқылықтар, алмастырулар мен шатасулар байқалды, қатты дыбыстар жұмсартылды.

Сөйлеудің төмен даму деңгейінде сөйлеуді түсінудің бұзылуы байқалды, сөздік қоры нашар болды, күнделікті өмірде жиі кездесетін сөздер, көбінесе зат есімдер. Іс жүзінде ешқандай сөз тіркесі болған жоқ. Грамматикалық құрылым бұзылған. Зат есімдер номинативті сингулярда, етістіктер бастапқы түрінде қолданылды. Предлогтар сөйлеуде қолданылмады. Балалар қарым-қатынастың бастамашылары болмады, сұрақтар қоймады, таныс ертегіні қайталау қиынға соқты [4].

Қозғалтқыш пен сөйлеу функцияларының жағдайына салыстырмалы талдау жасауда біз бұл параметрлер арасындағы нақты өзара тәуелділікті ашпадық. Біздің зерттеуімізде моторика мен сөйлеу

деңгейі бірдей жоғары балалар болды. Мұндай балалар аз болды – 21,4%. Дегенмен, қозғалыс деңгейі сөйлеудің даму деңгейінен жоғары (32,1%) балалар болды. Моторлық деңгейі сөйлеудің даму деңгейінен төмен балалар болды (28,6%). Соңғы топқа моторика мен сөйлеу деңгейі бірдей төмен балалар кірді (17,9%).

Проблемалар мен перспективалар. Зерттеу нәтижелері бойынша біз өмірдің үшінші жылындағы балалардың сөйлеу тілін дамыту бойынша сабақтардың мазмұнын әзірледік және моторлық функцияларды дамыту бойынша музыкалық және ырғақты сабақтарға әдістемелік ұсыныстар ұсындық.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бадалян Л.О. Схема нормального психомоторного развития детей. Невропатология. – М.: Академия, 2001.

2. Козыревой Л.М. Показатели речевого развития детей третьего года жизни. Развитие речи ребенка. Дети от рождения до 5 лет. – Ярославль: Академия развития, 2001.

3. Кривовяз И.С. Изучение детей трехлетнего возраста с общим недоразвитием речи первого уровня. Сб. тезисов всесоюзной научной конференции «Человек, природа, общество». – М.: Прометей, 1990.

4. Разенкова Ю.А. Психолого-педагогическая диагностика развития детей раннего и дошкольного возраста. – М.: Просвещение, 2004.

М.Т. Іргелес
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші*: педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Павлодар қ.*

МОТОРЛЫ АЛАЛИЯСЫ БАР 2 ЖАСТАН 4 ЖАСҚА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДАҒЫ СӨЙЛЕУ НЕГАТИВИЗМІ

Аңдатпа*. Сөйлеу негативизмін жеңу жұмысындағы маңызды бағыт – бұл жарқын, күшті эмоциялар, олар, әдетте, кейбір леп белгілерімен бірге жүреді, ол үшін әртүрлі ойыншықтарды (жарқыраған доп, сөйлеу терапиясы гиппопотамы, интерактивті ойыншықтар және басқалар) қолдануға болады. Әр түрлі ойыншықтарды ұсыну керек, өйткені бір балада күшті эмоциялар тудыратын нәрсе, екіншісі бей-жай қалдыруы мүмкін. Тәжірибе көрсеткендей, балаларда күшті эмоциялар, демек сөйлеу реакциясы ономатопеямен презентациялар тудырады. Сондай-ақ, жұмыста сіз жануарлар мен құстардың дауыстарымен презентацияларды қолдана аласыз.*

Түйін сөздер*: эмоция, сенсорлық интеграция, моторлы алалия, дизонтогенез, әдіс, түзету, негативизм.*

Аннотация. *Важным направлением в работе по преодолению речевого негативизма являются яркие, сильные эмоции, которые, как правило, сопровождаются некоторыми восклицательными знаками, для чего можно использовать различные игрушки (светящийся мяч, логопедический бегемот, интерактивные игрушки и другие). Нужно предлагать разные игрушки, так как то, что вызывает сильные эмоции у одного ребенка, другое может оставить равнодушным. Практика показывает, что у детей сильные эмоции, а значит и речевая реакция, вызывают презентации с звукоподражанием. Также в работе можно использовать презентации с голосами животных и птиц.*

Ключевые слова*: эмоция, сенсорная интеграция, моторная алалия, дизонтогенез, метод, коррекция, негативизм.*

Annotation. *An important direction in overcoming speech negativism is bright, strong emotions, which, as a rule, are accompanied by some exclamation marks, for which various toys can be used (a glowing ball, a speech therapy behemoth, interactive toys and others). It is necessary to offer different toys, because what causes strong emotions in one child, the other can leave indifferent.Practice shows that children have strong emotions, and hence a speech reaction, caused by presentations with onomatopoeia. You can also use presentations with animal and bird voices in your work.*

Keywords*: emotion, sensory integration, motor alalia, dysontogenesis, method, correction, negativism.*

Көптеген зерттеушілер моторлы алалиясы бар балаларға тән белгілердің бірі ретінде сөйлеу ынталандыруының төмендеуін немесе сөйлеу негативизмін атап өтеді. Бала үнсіз жатыр немесе көліктің тіркеу құжаттары бар кез-келген сұрақ, мысалы: «Сенің атын кім?», «Сен неше жастасың?», «Қандай ойыншық сенде қолында?». Егер ол бірдеңе сұраса, саусағымен жыпылықтайды және жиі өз қажеттіліктерін қанағаттандыруға тырысады.

Баланың мұндай «тәуелсіздігі», егер ол Көмексіз болса, шкафтан қажетті нәрсені алады, теледидарды қосады, ата-аналарды қуантады, дегенмен бұл көбінесе сөйлеу қарым-қатынас дағдыларының қалыптаспағандығын және тұрақты сөйлеу негативизмінің болуын көрсетеді. Бұл құбылыстың себептері әртүрлі.

Біріншіден, ол тәуелсіз сөйлеуді қалыптастыру мен қолданудағы қиындықтарға негізделген: ауызша апраксия, ол сөйлеуге дейінгі кезеңде еліктеуге кедергі келтіруі мүмкін, демек, лепетті байытады, содан кейін алғашқы сөздердің пайда болуын кешіктіреді және артикуляцияны бақыланатын іздеу түрінде көрінетін бұрыннан қалыптасқан сөздерді қолдануды тежейді. [1, б. 102].

Сөйлеуді қалыптастыру баланың жалпы дамуының негізгі сипаттамаларының бірі болып табылады. Қалыпты дамып келе жатқан балалардың ана тілін жақсы меңгеру қабілеті бар. Сөйлеу бала мен оны

қоршаған әлем арасындағы қарым-қатынастың маңызды құралына, тек адамға ғана тән қарым-қатынастың ең кемел нысанына айналады. Бірақ сөйлеу мимен қамтамасыз етілген ерекше жоғары психикалық қызмет болғандықтан, оның дамуындағы кез келген ауытқуларды уақытында байқап отыру керек. Сөйлеудің қалыпты қалыптасуы үшін ми қыртысының белгілі бір дәрежеге жетіп, артикуляциялық аппараты қалыптасып, есту қабілетінің сақталуы қажет. Тағы бір таптырмас шарт – бала өмірінің алғашқы күндерінен бастап толыққанды сөйлеу ортасы. 1 жастан 6 жасқа дейінгі сөйлеуді дамытудың негізгі көрсеткіштері келтірілген.

Сөйлеу күрделі жоғары психикалық функциялардың бірі болып табылады және екі маңызды компоненттен тұрады:

Вернике орталығы жауап беретін сөйлеу дыбыстарын қабылдау (уақытша бөлігінің есту қабығында орналасқан);

– дыбыстарды, сөздерді, сөз тіркестерін жаңғырту – сөйлеу-қозғалыс қызметі, оны Брока орталығы қамтамасыз етеді (маңдай бөлігінің төменгі бөліктерінде, сөйлеуге қатысатын бұлшықеттердің қыртысындағы проекцияға тікелей жақын жерде орналасқан).

Оң қолдардағы екі сөйлеу орталығы да мидың сол жақ жарты шарында (1-сурет), ал солақайларда, керісінше, оң жақта орналасқан. Осыған сәйкес, әсерлі сөйлеу (сөйлемді тыңдау, сөздің мағынасын, мазмұнын түсіну) және мәнерлі сөйлеу (тіл көмегімен сөйлеу процесі).

Сөйлеуді дамыту барысында балалар ана тілінің бірнеше ішкі жүйесін меңгеруі керек. Біріншісі фонетика, сөйлеу дыбыстарының жүйесі. Кез келген тіл белгілі бір белгі немесе фонематикалық ерекшелікке негізделеді, оның өзгеруі сөздің мағынасын өзгертеді. Бұл сигналдық, мағыналық айырушы қасиет тілдегі дыбыс бірліктерінің негізі – фонемалар (грек тілінен. фонема – «сөйлеу дыбысы»). Орыс тілінде 42 фонема ерекшеленеді, оның ішінде 6 дауысты және 36 дауыссыз дыбыс. Негізгі мағыналы белгілерге дауыстылық пен кереңдік (вас-ардор, үй-том, қонақ-сүйек), қаттылық пен жұмсақтық (ардор-шаң), соққылылық пен екпінділік (замок-замок) жатады.

Сонымен қатар, тіл – барлық сөйлеу бөліктері белгілі бір ережелерге сәйкес байланысатын реттелген жүйе. Бұл ережелердің тіркесімі болып табылады грамматика, соның арқасында сөздер толық мағыналық бірліктерге айналады. Синтаксис сөйлемдегі сөздерді біріктіру ережелерін белгілейді, семантика жеке сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсіндіреді және прагматика – нені, қалай, қашан және кімге айту керектігін айтатын әлеуметтік ережелер. Сөйлеуді дамыту барысында балалар ана тілінің осы заңдылықтарын меңгереді (Дж. Баттерворт, М. Харрис, 2000).

Сөйлеудің дамуының артта қалуының себептері жүктілік және босану ағымының патологиясы, артикуляциялық аппараттың дисфункциясы, есту мүшесінің зақымдалуы, баланың психикалық дамуындағы жалпы артта қалу, тұқым қуалаушылықтың әсері болуы мүмкін. және қолайсыз әлеуметтік факторлар (жеткіліксіз қарым-қатынас пен білім). Сөйлеуді меңгерудегі қиындықтар дене дамуының артта қалу белгілері бар, ерте жаста ауыр дертке шалдыққан, әлсіреген, дұрыс тамақтанбаған балаларға да тән.

Тағы бір маңызды себеп-сөздің слогдық құрылымының тұрақсыздығы, бұл парафазияның пайда болуына әкеледі (әріптік және ауызша) және көбінесе моторлы алаликті бірнеше әрекеттен кейін сөзді айтудан толығымен бас тартуға мәжбүр етеді.

Сөйлеу негативизмінің көріністерінде қоршаған ересектер мен балалардың моторлы алалиясы бар балаға деген дұрыс емес көзқарас маңызды рөл атқаруы мүмкін: тұрақты түзетулер, сөзді дұрыс айтуға немесе қайталауға қойылатын категориялық талаптар, баланың әлі қол жетімді еместігі, оның сөздерін түсінбеуі, сайып келгенде, мазақ ету және асыра айту.

Сөйлеу негативизмінің негізін құрайтын және оны қолдайтын себептерге қарамастан, бұл құбылыс өз кезегінде баланың сөйлеу дамуына кедергі келтіреді. Сондықтан логопедтің алдында тұрған бірінші міндет – баланың сөйлеуге деген ынтасын ояту.

Компенсаторлық принципті ескере отырып, сөйлеу негативизмін жеңу бойынша жұмыс тактильді, есту және визуалды қабылдауды дамытуға арналған жаттығулардан басталады. Баланың алдында осы немесе басқа ойын жағдайын ашқанда, оны жеке леп, қарапайым сөздермен (ақыл-ой) сүйемелдеу керек. Мысалы, балаға тактильді сипаттамалары бойынша әртүрлі ойыншықтар ұсынылады. Логопед пушистый Мысықты ұрып, «Ах! немесе тікенді Кірпіге тиіп, «о!» және тағы басқа. Сіз балаға музыкалық ойыншықтарды ұсына аласыз және осылайша оны іс-әрекетке де, қарапайым сөзге де еліктей аласыз. Бұл ретте дайын болу қажет екендігін айтып, алғашқы сабақтарда бала, ең алдымен, болады ықыласпен орындауға ойыншықпен әрекет, бірақ айтуға болмайды, және талап етуге, оған сахих болмайды. Кейіннен баланың әр сөйлеу реакциясы қабылданады, қайталанады, көтермеленеді. Алдымен ол жеткіліксіздікке, кемшілікке, кейде тіпті жеткіліксіздікке қарамастан түзетілмейді [2, б. 42].

Моторлы алалиясы сөйлеу дисонтогенезінің ерекше түрі ретінде селективті сөйлеу бұзылысы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, бұл балалардың психикалық дамуы ерекше және нормотиптік дамудан

ерекшеленеді. Зерттеушілер алалиямен ауыратын балаларда когнитивті және эмоционалды-еріктік сфералардың дизонтогенезінің белгілерін атап өтеді, моторлы алалиясы психорекулярлық дизонтогенездің ерекше түрі ретінде айтылады. Көптеген авторлар моторлы алалиясы бар балалардың психологиялық ерекшеліктерін қарастырады. Мұндай ерекшеліктерге сөйлеу негативизмі жатады-баланың тұрақты келмеуі, айтылым сынақтарын жүргізуден бас тартуы.

Сөйлеу негативизмі-бұл баланың сөйлеуден толық немесе ішінара бас тартуы, ол түзету процесін және алалиямен бірге баланың дамуын тоқтатады немесе баяулатады.

Сөйлеу негативизмі моторлы алалиясындағы нақты бұзылыс емес, бірақ ол өте жиі кездеседі, сөйлеу бұзылысының құрылымын қиындатады және баламен түзету және сөйлеу терапиясын қиындатады. Әр түрлі балалардағы сөйлеу негативизмінің ауырлығы жеңіл көріністерден жалпы формаларға дейін өзгереді. Көбінесе біз балалардың экспрессивті сөйлеуде жоқ жаңа сөздерді айтуға тырысудан селективті бас тартуына тап боламыз. Сонымен қатар, бала қалай айту керектігін білетін сөздерді оңай атайды.

Бала кез-келген жағдайда тіпті оған қол жетімді сөздерді айтудан бас тартқан кезде, біз сөйлеу негативизмінің жалпы көрінісіне тап боламыз. Әдетте, жалпы сөйлеу негативизмі 2-4 жастан асқан балаларда байқалады, олар ата-аналары баланың сөйлеуін күткен мамандармен тәжірибе алмаған. Сөйлеу негативизмінің ауырлық дәрежесінің жоғарылауымен балалардың әлеуметтік бейімделу дәрежесі әдетте жоғарылайды.

Моторлы алалиясының алғашқы белгілерін балаларда өмірдің екінші жылында диагноз қоюға болады. Сөйлеу бұзылысының сипаты ғана емес, сонымен бірге баланың психологиялық ерекшеліктері онымен түзету жұмыстарының стилі мен әдістеріне айтарлықтай әсер етеді. 2 жастан 4 жасқа дейінгі моторлы алалиясы және сөйлеу негативизмі бар балалар үшін жұмыстың алғашқы кезеңдерінде сенсорлық интеграцияны дамытуға бағытталған терапия орынды және барынша негізделген деп санаймыз.

Сенсорлық интеграция теориясында Энн жан Айрес (Anna Jean Ayres) сенсорлық интеграция – бұл барлық сенсорлық жүйелерден сезімдерді ұйымдастыру, ұйымдастыру. Энн Джин Айрес үш сенсорлық жүйенің негізгі немесе негізгі сезімдерін қарастырады: жанасу (терінің сезімталдық жүйесі), бұлшықет-буын (проприоцептивті) сезімталдық және тепе-теңдік сезімі. Көру, есту, дәм және иіс сезу адам дамуының кейінгі кезеңдерінде қосылады.

Алғашқы үшеуі адамның ішілік дамуы кезеңінде жұмыс істейді.Сезімдер дененің және қоршаған ортаның физикалық жағдайы туралы ақпарат береді. Олар миға көлге құятын ағындар сияқты ағып жатыр. ОЖЖ сенсорлық ақпараттың сансыз бөліктерін тұтас жүйеге ұйымдастырады. Сезімдерді мидың тамағына теңестіруге болады: олар миға дене мен бұлшықетті басқаруға қажетті ақпаратты жеткізеді. Сенсорлық интеграция – бұл мида болатын бейсаналық процесс [3, б. 12]. Сенсорлық интеграция адамға мағыналы әрекет етуге және әрекет етуге мүмкіндік береді, оқыту мен әлеуметтік мінез-құлықтың негізін құрайды. Сенсорлық интеграцияны қолданатын терапия – бұл табиғи процесс. Кәдімгі қоршаған ортамен табиғи қарым-қатынас жас балаларға сенсорлық тәжірибе мен мидың дамуына қажетті бейімделу жауаптарын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Баланың психикалық, оның ішінде сөйлеу дамуы үшін қоршаған ортамен өзара әрекеттесу маңызды болып табылады.

Әдетте сау дамып келе жатқан балаға арнайы терапия қажет емес, өйткені табиғи ойындар оны қажетті сенсорлық тәжірибемен қамтамасыз етеді және ынталандыруларға мақсатты түрде жауап беруге мүмкіндік береді. Моторлы алалиясы бар балада жүйке жүйесінің дисфункциясы сенсорлық сезімдерді өңдеуге кедергі келтіреді, бұл миды ұйымдастыратын адаптивті жауаптардың дамуына жол бермейді. Мұндай балаларға арнайы ұйымдастырылған ортада арнайы ұйымдастырылған сабақтар қажет. Сенсорлық интеграция сабақтарына арналған жабдық балаларды бүкіл денеге және барлық сезім мүшелеріне әсер ететін ойындарға тарту үшін арнайы жасалған. Сенсорлық – бағытталған сабақтарға арналған арнайы жабдықталған залда баланың тербелуіне, айналуына, сырғанауына, өрмелеуіне, еңбектеуіне, мінуіне және дененің барлық бөліктері қатысатын басқа да қимылдарды орындауына мүмкіндік беретін снарядтардың үлкен жиынтығы бар. Сонымен қатар, әрқашан көтеруге және лақтыруға болатын заттар бар. Мұндай кабинеттердің немесе залдардың арнайы жабдығына әдетте: батуттар, әткеншектер, тербелмелі ойыншықтар, самокаттар, скейттер, роликтер, швед қабырғасы тактильді маттар мен доптар, терапиялық доптар, тербелме-орындықтар, гамактар, төбешіктер, тоннельдер, үйлер, тербелмелі жиналмалы кереуеттер мен жастықтар, ауырлатылған көрпелер, ойыншықтар, синтетикалық материалдардан жасалған көлемді фигуралар, бассейндер (шарлармен және сумен құрғақ), үрме бұршақ, бұршақ, күріш, қарақұмық, құмсалғыштар, түрлі сусымалы материалдар, саз, қамыр, жарқыраған ойыншықтар, иісі бар контейнерлер, жаңа өнімдер мен жеуге болмайтын материалдар бар сенсорлық қораптар. Бұл ретте логопедтік сабақтар үстелдегі

дәстүрлі логопедтік кабинетте емес, арнайы жабдықталған залда өткізіледі. Сөйлеу терапиясының бастапқы кезеңдерінде біз баладан ештеңе айтпауды және қайталауды сұрамаймыз, бірақ жай ойнаймыз. Балаға бәрін сынап көруге, қол тигізуге, ысқылауға, айналасындағы барлық заттармен тәжірибе жасауға, ұсынылған кеңістікте қозғалуға, сырғанауға, көтерілуге, көтерілуге, иіскеуге, жағуға, шашыратуға және т.б. мүмкіндік беріледі. Болашақта логопед жағдайды және жағдайды ескере отырып, оқытуды қолдана отырып жұмыс жасайды. Ойын жағдайында және ортада логопед баланың сөйлеу қажеттілігін тудырады.

Баланың кез-келген мәлімдемесін маман белсенді түрде қолдайды. Егер бала сөйлесе, онда ол сұрағанын алады, мысалы, ойыншық. Сенсорлық-интегративті кабинеттерде немесе залдарда рекастинг әдісін қолдануға болады, оның мәні баланың айтқандарын ішінара қайталау және баланы үйрету қажет грамматикалық форманы немесе лексикалық бірлікті өз мәлімдемесіне қосу болып табылады. Сенсорлық-интегративті кабинеттерде немесе залдарда өрістету әдісін пайдалану үшін кең мүмкіндіктер бар, оның мәні мынадай. Баланың сөзін естігенде, логопед оны грамматикалық тұрғыдан дұрыс ашып, айтады. Имитациялық тәсіл сенсорлық-интегративті кабинеттерде немесе залдарда да жүзеге асырылуы мүмкін. Оның мәні-баланың логопедтен кейін әр түрлі деңгейдегі сөздер мен мәлімдемелерді қайталауы. Сөйлеу негативизмі бар балалар үшін имитациялық тәсіл негативизмді жеңгеннен кейін ғана қолданыла алады [4, б. 142].

Сөйлеу терапиясының стратегиясын жоспарлау, моторлы алалиясы бар 2 жастан 4 жасқа дейінгі сөйлеу негативизмі бар балаларға түзету-дамыту әсер ету процесінде көмек көрсету модельдері мен нақты дамыту әдістерін таңдау, біріншіден, баланың жеке ерекшеліктеріне, екіншіден, кәсіби преференциялар мен логопедтің шығармашылығына байланысты.

Тапсырмаларды орындаудың әдістемелік құралы алдымен қимылды, содан кейін тақырыптық әрекетті, содан кейін балаға қол жетімді дыбыстардың немесе дыбыстық кешендердің бірін айту арқылы білдіруге болатын реакцияны қажет ететін әртүрлі қойылымдарды жасау болады. Мысалы, «Маша орманда» ертегісін сахналау. Алғашқы сабақтарда бала тыңдайды, ойыншықтармен әрекет етеді, кейіпкерлердің қайсысы берілген дыбысты айтқанын біледі, бірақ егер сіз бұл дыбысты қайталаудан бас тартсаңыз, оны сыбырлап айтуды сұрауыңыз керек.

Бұршақ пен құммен ойындар сөйлеу негативизмін жоюда ерекше рөл атқарады, өйткені екі қолды құмға батыру бұлшықет пен ең басты-сы психоэмоционалды стрессті жеңілдетеді. Сіз «қазынаны табыңыз»,

«құмдағы суреттер», «толқындар», «Сиқырлы жолдар» және басқалар сияқты ойындарды пайдалана аласыз. «Кірпі тап» ойыны кезінде сіз «арандату» әдісін қолдана аласыз: балаңызға кез-келген ойыншықты көрсетіп, «бұл кірпі ме?». Қайталанатын сюжеттері бар өлеңдер, питомниктер, ертегілерді («репа», «Колобок», «тауық ряба», «Теремок», «Үш аю» және т.б.) оқу, балалар мен халық әндерін айту үлкен маңызға ие. Баланың қарапайым сөздер мен ономатопеяларды келісуі тиімді. Мысалы, «Тили бом, тили бом! Мысық өртенді (ересек адам кідіртеді) үй (бала келіседі)».

Бала өз отбасы мүшелерінің, содан кейін ол күн сайын көретін және қандай да бір түрде өзара әрекеттесуге мәжбүр болатын топ балаларының аттарын айтуды үйренген кезде фотосуреттермен жұмыс жасау тиімді, сондықтан мұндай жаттығулар оған белгісіз балалардың аттарын қайталаудан гөрі әлдеқайда маңызды және қызықты суреттерде бейнеленген. Баланың ересек адам ұйымдастыратын және өткізетін құрдастарымен ашық және сюжеттік-рөлдік ойындарға қатысуы өте маңызды. Осы бағыттар бойынша жүргізілген жүйелі жұмыс экспрессивті сөздіктің жинақталуына, қабылдаудың әртүрлі түрлерінің дамуына ықпал етеді, өзіне деген сенімділікті арттырады, ең бастысы, баланың сөйлеуге деген ықыласы мен сөйлеу қарым-қатынасына деген ұмтылысын тудырады [5, б. 190].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айрес Э.Д. бала және сенсорлық интеграция. Дамудың жасырын мәселелерін түсіну. – М.: Теревинф, 2017. – 272 с.

2. Громова О.Е., Соломатина Г.Н. 2-4 жастағы балаларды логопедиялық тексеру: әдістемелік құрал. – М.: сауда орталығы, 2005. – 128 с.

3. Колос Г.Г. Мектепке дейінгі мекемедегі сенсорлық бөлме. – М.: Аркти, 2007. – 80 с.

4. Корнев А.Н. Балалар логопатологиясының негіздері. – СПб.: Сөйлеу, 2006. – 380 с.

5. Лалаева Р.И., Серебрякова Н. жалпы сөйлеу қабілеті дамымаған мектеп жасына дейінгі балаларда лексика мен грамматикалық құрылымды қалыптастыру.– СПб.: Одақ, 2001. – 218 с.

Ш.М. Кеңес
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Д.Е. Тлектесова
***ғылыми жетекшісі**: оқытушы,*
педагогика ғылымдарының магистрі, Павлодар қ.

ЛОГОПЕД ЖҰМЫСЫНДАҒЫ ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

***Аннотация**. Мүмкіндігі шектеулі балалармен логопедиялық жұмыстың ерекшелігі адам ағзасының барлық анализаторларын барынша қосу, көмекші құралдар негізінде әрекетті материалдандыру, әртүрлі модальді сезімдерді актуализациялау, сонымен қатар әртүрлі визуализацияларды қолдану болып табылады. Сондықтан балалармен түзету жұмыстары тиімді дәстүрлі және инновациялық технологияларды пайдалана отырып, күрделілігі әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды орындау арқылы ұйымдастырылады, оның негізгі мақсаты – оқу-тәрбие процесін жаңғырту.*

***Түйінді сөздер**: есте сақтау, зейін, ойлау, уақыттық және кеңістіктік бейнелеу, ұсақ моторика, артикуляциялық гимнастика, лексикалық-грамматикалық технологиясы.*

***Аннотация**. Особенностью логопедической работы с детьми с ОВЗ является максимальная интеграция всех анализаторов организма человека, материализация действия на основе пособий, актуализация различных модальных ощущений, а также использование различных визуализаций. Поэтому коррекционная работа с детьми организуется путем выполнения заданий разного уровня сложности с использованием эффективных традиционных и инновационных технологий, основной целью которых является модернизация образовательного процесса.*

***Ключевые слова**: память, внимание, мышление, временное и пространственное представление, мелкая моторика, артикуляционная гимнастика, лексико-грамматическая техника*

***Annotation**. A feature of speech therapy work with children with disabilities is the maximum integration of all analyzers of the human body, the materialization of actions based on benefits, the actualization of various modal sensations, as well as the use of various visualizations. Therefore, correctional work with children is organized by performing tasks of various levels of complexity using effective traditional and innovative technologies, the main purpose of which is to modernize the educational process.*

***Keywords**: memory, attention, thinking, temporal and spatial representation, fine motor skills, articulatory gymnastics, lexical and grammatical technique*

Мақсат келесі міндеттерді қою және шешу қажеттілігін анықтады:

– мүмкіндігі шектеулі балалармен түзету жұмыстарының сапасын арттыру мақсатында шеберлік сыныбына қатысушылар мен тыңдаушыларды логопедиялық сабақтарда қолданылатын ең тиімді инновациялық әдістермен таныстыру;

– мұғалімдердің кәсіби құзыреттілік деңгейін арттыру;

– жұмыста қолдану үшін мұғалімдерді, ата-аналарды осы әдістерге қызықтыру;

Логопедиялық тәжірибеде қолданылатын кез келген жаңалық «микро-инновациялар» деп аталады, өйткені оны қолдану логопедиялық көмектің негізгі ұйымына әсер етпейді, тек оны жергілікті түрде өзгертеді. Осылайша, бұл технологияларды қолдану − балалардың артикуляциялық жаттығуларды орындауға қызығушылығын арттыруға;

– ауызша емес психикалық функцияларды жетілдіру: есте сақтау, зейін, ойлау, уақыттық және кеңістіктік бейнелеу, ұсақ моторика;

– балалардың қоршаған әлем туралы түсініктерін кеңейту;

– логопедиялық сабақтарға мотивацияны арттыру;

– мұғалімдер, тәрбиешілер инновациялық технологияларды ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде ғана емес, сезімтал сәттерде де пайдаланады;

– олардың жүзеге асуына ата-аналар да (таныс) қызығушылық танытады;

– нақты логопедиялық тапсырмаларды шешуге мүмкіндік туды: сөйлеудің лексикалық және грамматикалық құрылымы, сөйлеудің фонетикалық және фонематикалық жағы, синтаксистік компоненті және келісілген сөйлеу жақсарды.

Сөйлеу бұзылыстары бар балалар – бұл есту қабілеті қалыпты және интеллектісі бұзылмаған сөйлеудің дамуында ауытқуы бар балалар. Сөйлеу бұзылыстары алуан түрлі, олар айтылымның бұзылуынан, сөйлеудің грамматикалық құрылымының бұзылуынан, сөздік қорының кедейлігінен, сондай-ақ сөйлеу қарқыны мен еркін сөйлеуінің бұзылуынан көрінуі мүмкін. Бүгінгі таңда арнайы балабақшалардағы күрделі мәселе әртүрлі сөйлеу бұзылыстары бар балалар санының тұрақты өсуі, сондай-ақ сөйлеу бұзылыстарының шиеленісуі және сөйлеу тілінің дамымауы деңгейі болды.

Соңғы жылдары осы санаттағы балалардың көпшілігінде сөздің буындық құрылымының азды-көпті айқын бұзылуы байқалады. Бұл бұзылулар ауызша сөйлеудің қалыпты дамуына кедергі келтіреді (сөздік қорын жинақтау, ұғымдарды сіңіру) және балалардың қарым-қатынасын қиындатады және, әрине, дыбыстық талдау мен синтезге кедергі келтіреді, сондықтан сауаттылыққа кедергі келтіреді. Түзету жұмыстары мектептегі сабақтармен қатар жүргізіліп, мектептегі үлгермеушіліктерді жеңуге көп септігін тигізеді. Мектептегі логопедиялық сабақтардың табысты болуы көбінесе отбасының дұрыс сөйлеу дағдыларын бекітуге қаншалықты үлес қосатынына байланысты. Сөйлеудің ауыр бұзылыстары кезінде балаларды жаппай балалар

мекемелерінде оқыту мүмкін емес, сондықтан ауыр сөйлеу бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы балабақшалар мен мектептер бар. Жаппай мектеп оқушыларының арасында сөйлеу дамуында белгілі бір ауытқуы бар балалар бар. Мұндай ауытқулар әртүрлі сипатта болады және баланың жалпы дамуына әртүрлі әсер етеді. «Жалпы білім беретін мектептер жанындағы логопедиялық пункттер туралы ережеге» сәйкес, негізгі контингент фонетикалық және фонематикалық бұзылыстары бар және сөйлеуінің айқын жалпы дамымауы бар оқушылар болып табылады.

Логопедтің түзету – тәрбие жұмысының мақсаты сөйлеудің дыбыстық жағын, лексикалық құралдарды және сөйлеудің грамматикалық құрылымын дамытудағы олқылықтарды тәрбиелеу болып табылады. Логопедиялық жұмыстың ең маңызды кезеңі сөйлеудің дыбыстық жағын жақсартуға (дыбыстарды түзету, фонематикалық процестерді дамыту) және сөздің дыбыстық құрамын талдау және синтездеу үшін толыққанды дағдыларды қалыптастыруға бағытталған, бұл негізді құрайды. бұл дұрыс оқу мен жазу дағдыларын, яғни сауаттылықты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жаттығуларды орындау барысында студенттердің назары үнемі зерттелетін дыбыстың артикуляциясы мен дыбысталуына аударылады.

Қарсы дыбыстармен жұмыс жасай отырып, логопед оларды құлақ арқылы ажыратуға үйретеді. Балаларға дыбыстық-буындық құрамы әртүрлі сөздерді таңдау, талдау, салыстыру ұсынылады. Қолдың ұсақ моторикасын дамыту үшін саусақ ойындары мен гимнастика, крупотерапия, құм терапиясы, мозаика, массаж шарлары, киім түйреуіштермен, санау таяқшаларымен ойындар қолданылады.

Артикуляциялық гимнастика. Мақсаты – дыбыстарды дұрыс айтуға қажетті дұрыс, толыққанды қозғалыстар мен артикуляциялық мүшелердің белгілі бір қалпын дамыту, қарапайым қимылдарды күрделіге біріктіру. Артикуляциялық гимнастика үшін балалардың жаттығуларды орындауға қызығушылығын қолдайтын суреттер-символдар мен ойыншық-көмекшілер қолданылады.

Сөйлеудің лексикалық-грамматикалық жағын дамыту технологиясы: Сөйлеудің лексикалық және грамматикалық құрылымын дамыту бойынша логопедиялық жұмысты жүргізу кезінде тілдік жүйені меңгерудің психологиялық механизмдерін қалыптастыру және сөйлеу тілінің грамматикалық жүйесін меңгертудің негізгі мақсаты болып табылады. тілдің морфологиялық және синтаксистік жүйесін ұйымдастыру.

Сөйлеудің лексикалық-грамматикалық компоненттерін дамыту бойынша логопедиялық жұмыс келесі бағыттар бойынша жүргізіледі:

– сөздіктің көлемін әзірлеу; – сөздің мағыналық құрылымын қалыптастыру; – өрістердің лексикалық жүйелілігін және семантикасын дамыту; – сөздердің парадигматикалық және синтагмалық байланыстарын қалыптастыру; – сөзжасамды дамыту; – сөздің грамматикалық мағынасын нақтылау. Сөйлеудің лексикалық және грамматикалық құрылымын түзету барысында арнайы ойындар мен дидактикалық құралдар, лексикалық тақырыптар бойынша тақырыптық және сюжеттік суреттер қолданылады. Фонематикалық естуді қалыптастыру жұмысы келесі реттілікпен жүргізіледі: – сөйлемейтін дыбыстарды тану дағдысын дамыту; – биіктігі, күші, тембрі бойынша бірдей дыбыс кешендерін ажырату; – дыбыс құрамы жағынан ұқсас сөздерді ажырату; – фонемалардың дифференциациясын; – буындарды ажырату. Дыбыстық талдау мен синтез дағдыларын дамыту келесі реттілікпен жүзеге асырылады: – сөздегі дыбыстардың орын тәртібін анықтау; – жеке дыбыстарды таңдау; – дыбыстарды сапалық белгілеріне қарай ажырату (дауысты-дауыссыз, саңырау – дауысты, қатты – жұмсақ); – модельдердің (схемалардың) құрылысы.

Түзету жұмыстарында сөйлеу тілі бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың фонематикалық қабылдауын қалыптастыруға бағытталған ойындар мен ойын жаттығуларын белсенді қолданамын: есту зейінін дамытуға бағытталған ойындар; сөйлеуді естуді дамытуға бағытталған ойындар; дыбысты дұрыс және ақаулы түрде ажыратуға бағытталған ойындар; дыбыс құрамы жағынан жақын сөздерді ажыратуға бағытталған ойындар; дыбыстар мен буындарды ажыратуға бағытталған ойындар; дыбыстық талдау мен синтезді қалыптастыруға бағытталған ойындар.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Агранович З.Е. Балалардағы сөздердің буындық құрылымының бұзылуын жеңуге арналған логопедиялық жұмыс. – S-P. 2015

2. Селиверстов В.И. Балалармен сөйлеу ойындары. – М., 1994.

3. Швайко Г.С. Сөйлеуді дамытуға арналған ойындар мен ойын жаттығулары. – М., 2017.

4. Филичева Т.Б., Туманова Т.В. Мектеп жасына дейінгі балалардың дыбыстық айтылуын қалыптастыру. – М., 2018.

5. Өмірбекова Қ.Қ., Өмірбекова С.Ж. Фонетикасы және фонематикасы толық дамымаған балаларды оқыту және тәрбиелеу бағдарламасы. – Алматы, 2014. – 64, 156 б.

6. Ермекбаева Л.К., Нығметова Қ.Н. Баланың мектепке психологиялық дайындығын айқындау. – Алматы, 2015. – 177 б.

7. Волковой Л.С. Логопедия. – Москва, 2014.

8. Винарская Е.Н., Пулатов А.М. Дизартрия и ее топико-диагностическое значение в клинике очаговых поражений мозга. – Ташкент, 2016. – 415 б.

9. Архипова Е.Ф. Өшіріледі дизартрия. – М., 2016. – 87 б.

10. Төребаева К.Ж., Балтымова М.Р. Логопедия негіздері. Оқу құралы. – Ақтөбе, 2017. – 248 б.
11. Төребаева К.Ж., Балтымова М.Р. Арнайы педагогика. Оқу құралы. – Ақтөбе, 2016. – 300 б.

Н.С. Котова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Р.Н. Демиденко
***научный руководитель**: кандидат биологических наук, доцент, профессор, г. Павлодар*

ВЛИЯНИЕ ТИПА ТЕМПЕРАМЕНТА ПОДРОСТКОВ НА ПОВЕДЕНИЕ В КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЯХ

***Аңдатпа**. Мақалада қазіргі қоғамның өзекті әлеуметтік-педагогикалық мәселесі – жасөспірімдер қақтығыстары қарастырылады. Жыныстық жетілу ең қайшылықты болып саналады, өйткені жасөспірімнің физикалық дамуымен қатар психологиялық өзгерістер де орын алады. Қақтығыс темперамент түріне де байланысты деп санаймыз. Біздің мақалада жанжалдағы мінез-құлықтың әртүрлі стильдерін және олардың темпераменттің белгілі бір түрімен байланысын зерттеуге арналған.*
***Тірек сөздер**: жасөспірімдер, жанжал, темперамент, мінез-құлық стилі.*

***Аннотация**. В статье рассматривается актуальная социально-педагогическая проблема современного общества – подростковые конфликты. Пубертатный период считается самым конфликтным, так как наряду с физическим развитием подростка происходят и психологические изменения. Мы считаем, что конфликтность также зависит от типа темперамента. Наша статья посвящена изучению различных стилей поведения в конфликте и их связи с определенным типом темперамента.*
***Ключевые слова**: подростки, конфликт, темперамент, стиль поведения.*

***Summary**. The article deals with an actual socio-pedagogical problem of modern society – teenage conflicts. Puberty is considered the most conflicting period, since along with the physical development of a teenager, psychological changes also occur. We believe that conflict also depends on the type of temperament. Our article is devoted to the study of various styles of behavior in conflict and their connection with a certain type of temperament.*
***Keywords**: teenagers, conflict, temperament, style of behavior.*

В настоящее время психологами уделяется большое внимание изучению влияния особенностей личности на его поведение в случае возникновения конфликтных ситуаций. Для нас представляет огромный интерес изучение подросткового периода, так как именно на этом

этапе формируются различные черты характера, которые влияют на поведение личности. В этот период складываются, оформляются устойчивые формы поведения, способы эмоционального реагирования, это пора достижений, обретение новой социальной позиции, стиль поведения в конфликтных ситуациях [1, С. 154].

Возникновение конфликтов, как правило, связано с психологическими особенностями личности, ее поведением и насущными потребностями. Многообразие потребностей составляет источник, мотив деятельности личности, в значительной мере определяет его поведение в конфликте. Особенно ярко это проявляется, если личность наделена значительной властью и возможностью принимать решения [2, С. 98].

Противоречия, конфликты, кризисы, переживаемые учеником, являются источником развития его личности, определяют её конструктивный или деструктивный жизненный сценарий.

Конфликты в жизни отдельных учащихся и школы в целом играют значительную, очень часто негативную роль. Они могут негативно сказаться на процессе обучения, способствовать напряженности во взаимоотношениях в классном коллективе. Для снижения отрицательных последствий конфликтов необходимо уметь правильно выявлять их причины.

В психологии особым образом выделяется задача, заключающаяся в исследовании различных свойств личности, которые формируются и проявляются в деятельности человека и оказывают влияние на эффективность этой деятельности. Одним из этих свойств является темперамент – центральное образование психодинамической организации человека, преимущественно врожденного характера. Поэтому свойства темперамента наиболее устойчивы и постоянны по сравнению с другими психическими особенностями человека.

Темперамент – характеристика индивида со стороны динамических особенностей его психической деятельности, т.е. темпа, быстроты, ритма, интенсивности, составляющих эту деятельность психических процессов и состояний [3, С. 129].

Динамические черты личности человека выступают не только во внешней манере поведения, не только в движениях – они проявляются и в умственной сфере, в сфере побуждения, в общей работоспособности. Естественно, особенности темперамента сказываются на учебных занятиях. В силу своих особенностей каждый человек ведет себя определенным образом в конфликтных ситуациях. Как при общении у кого-то поведение устойчиво и агрессивно, кто-то прямолинеен или гибок, так и в конфликтной ситуации, у каждого человека существует так называемый репертуар поведения в конфликтной ситуации.

Именно поэтому мы задались вопросом, оказывает ли тип темперамента учащихся влияние на их поведение в конфликтных ситуациях.

Конфликт (от лат. conflictus – столкновение) – столкновение противоположно направленных, несовместимых друг с другом тенденций в осознании отдельно взятого индивида, в межличностных взаимодействиях или межличностных отношениях индивидов или групп людей, связанное с острыми отрицательными эмоциональными переживаниями [4].

Признаки конфликта, следующие: – конфликт всегда возникает на основе противоположно направленных мотивов и суждений. – конфликт – это всегда противоборство субъектов социального взаимодействия, которое характеризуется нанесением взаимного ущерба. В основе конфликта лежит конфликтная ситуация, включающая либо противоречивые позиции сторон по какому-либо поводу, либо противоположные цели и средства их достижения в данных обстоятельствах, либо несовпадение интересов, желаний партнеров [5, С. 58].

Эмпирическое исследование осуществлялось в КГУ «СОПШЭН» №36 г. Павлодара. В нём принимали участие 52 учащихся шестых классов. Исследование было направлено на выявление связи между типом темперамента учащихся и их поведением в конфликтных ситуациях.

В ходе исследования применялся метод тестирования, для которого были выбраны следующие методики: личностный опросник Айзенка и методика диагностики предрасположенности личности к конфликтному поведению К. Томаса.

Личностный опросник Айзенка применялся для определения основных типов темперамента и качеств личности типа интроверсия – экстраверсия, эмоциональная устойчивость – нейротизм, состоящий из 57 вопросов [6].

После проведения исследований мы выявили, что из общего количества испытуемых преобладающим является сангвинический тип темперамента – 33%. Личность такого типа характеризуется оптимизмом, активностью, жизнерадостностью. Они без труда преодолевают грусть. Жажда деятельности стимулирует у них инициативу, поиск нового, творческого. Они способны говорить и рассказывать без конца, только бы их слушали. В коллективе такие люди не могут наскучить, с ними интересно. Лица с такими особенностями темперамента часто прекрасно справляются с общественной работой.

К холерическому типу темперамента типу также относятся – 33% опрошенных. Группа учащихся с такими чертами имеет тенденцию глубоко реагировать на отдельные события, впадая при этом то в

депрессию, то в эйфорическую крайность. Они могут с одинаковой легкостью впадать в самое мрачное отчаяние и в самое счастливое и мечтательное состояние. Способны испытывать воодушевление, посвящать себя с жаром какому-либо делу, испытывая при этом чувство большого подъема, и немедленно падать духом при неприятных переживаниях.

У 10% испытуемых наблюдается флегматический тип темперамента. Это сильные, уравновешенные личности, с инертной нервной системой, вследствие чего реагируют медленно, обладают высокой работоспособностью, хорошо сопротивляется сильным и продолжительным раздражителям, трудностям. Настроение стабильное, ровное. При серьезных неприятностях флегматик остается внешне спокойным.

У 24% школьников выявили меланхолический тип темперамента. Для них характерна слабая нервная система, повышенная чувствительность даже к слабым раздражителям, а сильный раздражитель уже может вызвать «срыв», «стопор», растерянность, «стресс кролика». Повышенная чувствительность приводит к быстрому утомлению и падению работоспособности (требуется более длительный отдых). Настроение очень изменчиво, но обычно меланхолик старается скрыть, не проявлять внешне свои чувства, не рассказывает о своих переживаниях, хотя очень склонен отдаваться переживаниям, часто грустен, подавлен, неуверен в себе, тревожен, у него могут возникнуть невротические расстройства.

Результаты теста Айзенка для определения типа темперамента представлены на рисунке 1.

Рисунок 1. Результаты теста Айзенка для определения типа темперамента

Методика К. Томаса «Стратегии поведения в конфликтных ситуациях» предназначена для изучения стиля поведения в конфликтной ситуации. К. Томас выделяет следующие стили регулирования конфликтных ситуаций: а) соперничество – наименее эффективный способ поведения, выражается в стремлении добиться удовлетворения

своих интересов в ущерб другому; б) сотрудничество – когда участники ситуации приходят к альтернативе, полностью удовлетворяющей интересы обеих сторон; в) компромисс – как соглашение между участниками ситуации, достигнутое путем взаимных уступок; г) избегание – (уход), для которого характерно как отсутствие стремления к кооперации, так и отсутствие тенденции к достижению собственных целей; д) приспособление – означающее принесение в жертву собственных интересов ради другого [7].

В опроснике по выявлению типичных форм поведения К. Томас описывает каждый из пяти перечисленных возможных вариантов двенадцатью суждениями о поведении индивида в конфликтной ситуации. В различных сочетаниях они сгруппированы в тридцать пар, в каждой из которых респонденту предлагается выбрать то суждение, которое является наиболее типичным для характеристики его поведения. Количество баллов, набранных индивидом по каждой шкале, дает представление о выраженности у него тенденции к проявлению соответствующих форм поведения в конфликтных ситуациях.

Сопоставляя результаты тестирования, выяснилось, что учащиеся в группе «холерики» тяготеют к проявлению стратегии типа «соперничество». Такая стратегия обязательно предполагает выигравшего и проигравшего. Человек, использующий эту стратегию, весьма активен и предпочитает идти к разрешению конфликта собственным путем. Такой участник конфликта не заинтересован в сотрудничестве с другими, способен на волевые решения важно отметить, что учащиеся из этой группы не прибегают к пассивным стратегиям поведения в конфликтных ситуациях «избегание», «приспособление». Это свидетельствует о том, что такие учащиеся воспринимают группу как помеху своей деятельности или относятся к ней нейтрально. Они уклоняются от совместных форм деятельности, предпочитая индивидуальную работу. Кроме того, студенты ведут открытую борьбу за свои интересы в ущерб интересам других.

Учащиеся в группе «сангвиники» тяготеют к проявлению стратегии типа «компромисс». В целом преобладают активные стратегии поведения в конфликтных ситуациях. Такие учащиеся воспринимают группу как самостоятельную ценность. Они ведут открытую борьбу за свои интересы, а также заинтересованы в успехах каждого члена группы, поэтому готовы со всеми сотрудничать. Этот стиль наиболее эффективен, обе стороны хотят одного и того же, но знают, что одновременно это невыполнимо.

Анализируя результаты в группе «меланхолики» мы отмечаем преобладание стратегии типа «избегание», тяготение к пассивным стратегиям поведения в конфликтных ситуациях. Этот стиль заклю-

чается в стремлении выйти из конфликтной ситуации, не решая ее, не уступая своего, но и не настаивая на нем.

В группе флегматики, согласно данным, можно сделать вывод о том, что у флегматиков в конфликтных ситуациях преобладает приспособленческий тип поведения. Стратегия сглаживания противоречий, в основном, поступаясь своими интересами. Ученик не пытается отстаивать свои права и соглашается делать то, чего хочет другой человек.

Также у некоторых школьников с флегматическим и меланхолическим типами темперамента присутствует стиль поведения «компромисс» и уровень конфликтности ближе к среднему. Это означает то, что флегматик и меланхолик действуют совместно с другим человеком, не пытаясь отстаивать собственные интересы. Они могут использовать этот подход, когда исход дела чрезвычайно важен для другого человека и не очень существен для него. Этот стиль используют тогда, когда чувствуют, что, немного уступая, теряют мало.

Таким образом, нам удалось обнаружить влияние типа темперамента на поведение испытуемых в конфликтной ситуации. Учащиеся с холерическим типом темперамента тяготеют к стратегии типа «соперничество». Большинство учащихся с сангвиническим типом темперамента во время конфликтной ситуации прибегают к стратегии типа «компромисс». В целом как для холериков, так и для сангвиников свойственно выбирать активные стратегии поведения.

Некоторые учащиеся с флегматическим и меланхолическим типом темперамента тяготеют к стратегии типа «компромисс» так же, как и сангвиники, однако в целом предпочитают пассивные стратегии поведения в конфликтных ситуациях.

Таким образом, проведённое исследование показало, что у большинства испытуемых с определённым типом темперамента наблюдается преобладание определённой модели поведения в конфликтной ситуации. Можно сделать вывод о том, что между типом темперамента и моделью поведения в конфликтной ситуации существует зависимость.

Список использованных источников

1. Гришина Н.В. Психология конфликта. – СПб.: Питер, 2011. – 464 с.

2. Анцупов А.Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе. – М.: Владос, 2003. – 257 с.

3. Зинченко В.П., Мещеряков Б.Г. Психологический словарь. – М.: Педагогика-Пресс, 1998. – 440 с.

4. Козырев Г.И. Введение в конфликтологию. – М.: ВЛАДОС ИМПЭ им. А.С. Грибоедова, 2015. – 321 с.

5. Гиппенрейтер Ю.Б, Романов В.Я. Психология индивидуальных различий. – М.: ЧеРо, 2018. – 256 с.

6. Психодиагностика: Справочник практического психолога / Под ред. С.Т. Посоховой. – М.-СПб.: Сова, 2005. – 398 с.

7. Тест описания поведения К. Томаса (адаптация Н.В. Гришиной) // Психологические тесты / Под ред. А.А. Карелина: В 2 т. – М.: Высш.шк., 2001.

А.К. Кочунбаева
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші*: педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Павлодар қ.*

ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ НАШАР БАЛАЛАРДЫ АРНАЙЫ МЕКТЕПТЕРДЕ ОҚЫТУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа*: Қазіргі таңда мелекетімізде мүмкіндігі шектеулі балаларға ерекше назар аударылып жатыр, солардың бірі ерте жастан бастап дамуында ауытқу бар балаларды анықтау үшін Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау Комитеті, ерте сәбилік жастағы балалардың жүйке-психикалық дамуына, алғашқы дәрігерлік-санитарлық жәрдем беру пунктерінде скрининг жасау міндеті болды. Осындай мүмкіндігі шектеулі, көмектесуге зәру жандарға оның ішінде балаларға жақсылық жасап, қолдан келгенше көмек көрсетіп, оларғада білім сапасын қалыптастыруымыз керек*

Түйін сөздер*: есту қабілеті, дефектолог, сурдопедагог, арнайы педагогика, арнайы мектеп, арнайы педагог, түзету.*

Аннотация*: Особое внимание в настоящее время уделяется детям с ограниченными возможностями, одной из которых стала задача комитета здравоохранения Республики Казахстан по выявлению детей с отклонениями в развитии с раннего возраста, проведение скрининга на нервно-психическое развитие детей раннего младенческого возраста, в пунктах первичной медико-санитарной помощи. Таким людям с ограниченными возможностями, нуждающимся в помощи, в том числе детям, нужно делать добро, оказывать им посильную помощь, формировать у них качество образования.*

Ключевые слова*: слуховой аппарат, дефектолог, сурдопедагог, Специальная педагогика, специальная школа, специальный педагог, коррекция.*

Annotation*: Special attention is currently being paid to children with disabilities, one of which was the task of the Health Committee of the Republic of Kazakhstan to identify children with developmental disabilities from an early age, screening for the neuropsychic development of children of early infancy, in primary health care centers. Such people with disabilities who need help, including children, need to do good, provide them with all possible assistance, and form the quality of their education.*

Keywords*: hearing aid, speech pathologist, sign language teacher, special pedagogy, special school, special teacher, correction.*

Есту қабілеті бұзылған балалардың психологиясы мен мінез – құлық ерекшеліктерін зерттеу 19 ғасырдың орта шенінде басталды. Көптеген ғалымдар жан-жақты зерттеп өз үлестерін қосқан болатын, солардың ішінде Л.С. Выготскийдың басшылығымен арнайы психологиялық мәселелер жүйелі түрде қарастырылды, сурдопсихология саласындағы зерттеулер И.М. Соловьевтың жетекшілігімен жүзеге асырылды. Сурдопсихлогияның қалыптасуының кезеңдерінде А.П. Гозова, Г.Л. Выгодская, Н.Г. Морозова, М.М. Нудельман, В.Г. Петрова, Т.В. Розановна, Л.И. Тигранова және т.б. ғалымдардың еңбектерін, зерттеулерін көруге болады.

Сурдопсихология – арнаулы психологияның саңырау және құлағының мүкісі бар адамдардың психикалық дамуын, оқыту мен тәрбиелеу жағдайында бұл дамуды жетілдіру мүмкіндіктерін зерттейтін саласы. Кемістігі бар балаларды жан-жақты тәрбиелей отырып, қоғамның бір мүшесі етіп қалыптастыру және көптеген арнайы мектептерде сияқты, естімейтін және нашар еститін балаларға арналған мектептердің негізгі мәселелерддің бірі – тәрбиешілердің арнайы мамандықтарының жоқтығы. Сондықтанда келешек дефектолог-сурдопедагогтар осындай жағдайларды тудырмауға тырысу керек [1. б. 31-32]

Сурдопедагогиканың өздік принциптері білім алуда ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға арнайы білім беруде маңызды, концептуалды ережелерді бейнелейді. Бұл принциптер сурдопедагогика үшін спецификалық (ерекше) болып саналады.

Оқытудың түзетуге бағытталған принципі оқыту процесінде арнайы әдістемелік тәсілдерді қолдана отырып балалардың психикалық-физикалық дамуындағы кемшіліктерді түзетуге немесе басуға негізделген; оқушылар кемшіліктерінің құрылымын білуді және есепке алуды, психикасы мен тәртібінің сақталған және жағымды жақтарына сүйенуді көздейді, пропедевтикалық кезеңнің және оқытудың мазмұнын, темпін (жылдамдығын) және мерзімін жекешелендіруді қарастырады; жалпыланған оқу және еңбек іскерліктерімен оқушылардың дербестігінің дамуын қалыптастыруға бағытталған.

Оқытудың тәрбиелік және дамытушылық бағыттылығы принципі оқушыларда адамгершіліктің көріністері мен ұғымдарды, қоғамдағы тәртіптің қалыпты әдістерін және олардың жалпы психикалық және физикалық дамуға әсер етуін қалыптастыруының қажеттілігімен байланысты; ерекше жағдайларды туғызуды және оқушылар ортасының «педагогизациясын» талап етеді, оқушыларды белсенді оқу іс-әрекетіне қатыстыру мен олардың танымдық белсенділігі мен дербестігін дамыту арқылы түзету-педагогикалық жұмысының сапасын жоғарлатуды талап етеді. [2. б. 66]

Оқытудың ғылымилық және түсініктілік принципі ғылымның қазіргі жетістіктерінің, оқу пәндерінің мазмұнында шынайы болмыстың және оқытуды оқушылардың шынайы мүмкіншіліктерінің деңгейіне сай ұйымдастырудын бейнесін көздейді; білім беру мазмұнының қалыптасуы барысында, оқу бағдарламаларын, оқулықтарды жасағанда, мұғалім мен тәрбиешілердің іс-әрекетінде жүзеге асырылады; салыстырмалы күрделі материалды түсінікті ететін әдістемелік жүйені қолдануды талап етеді. Оқушылардың таным қабілетінің дамуына, дүниеге көзқарасының және жоғары адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына әсер етеді.

Оқытудағы жүйелілік және бірізділік принципі оқушыларда шашыранды мәліметтер мен ұғымдарды қалыптастыру емес, ал үйлесімді логикалық білім жүйесін, өзара байланысты фактілер мен заңдылықтарды қалыптастырудың қажеттілігіне негізделеді; оқу материалының бірізділікпен және қолайлы көлемде орналасуын, оқыту процесіндегі байланысты – жаңа материалды оқу алдында алынған білімдерге сүйеніп құрылса және кейіннен өткен материалмен байланысып өтсе, оқу материалының өтуін және алдында өткенді қайталаудың бірізділігінің жоспарлауында жүзеге асырылады. [3.6 78-80]

Оқытудың өмірмен байланысты принципі оқытудың қоғамдық қажеттіліктермен және оқушылардың оқыту мен тәрбие процесіне қоғамдық ортаның әсерімен туындайтыны бейнеленеді; оқу-тәрбиелік жұмыстың ұйымдастырылуы қоршаған болмыспен, мекемелердің, ұйымдардың өмірімен тығыз және көпқырлы байланыстың негізінде жүзеге асырылады; оқыту барысында балалардың өмірлік тәжірибесіне сүйенуді және қоғамдағы дербестік өмірге даярлауды көздейді.

Оқытудағы көрнекілік принципі абстрактілі ұғымдарды толығынан игеру үшін оқушыларды сезімдік танымдық тәжірибемен қамтамасыз етуді көздейді, және оқыту процесінде түрлі көрнекілік құралдарды қолдануды талап етеді; оқушылардың жас және жеке ерекшеліктеріне тәуелді өзгеретін дифференциалды, мазмұнды, вариативті (ауыстырмалы) көрнекіліктерді қолдануды талап етеді.

Оқытудағы оқушылардың саналылық пен белсенділік принципі оқылатын оқу материалының мәнін түсінуді және оны өмір мен практикалық іс-әрекетте нәтижелі қолдануды белгілейді; оқушылардың белсенді психикалық дамуына әсер етеді; оқыту процесін белсендіруге бағытталған әдістемелік тәсілдерді қолдануды көздейді; күрделі материалды бөлшектерге бөлуді, негізгісін айқындауды, тұтасты бөлшектерден құрастыруды, жасалынатын әрекеттерді сөйлеу арқылы бейнелеуді, материалды ауыстыруды және т.б. көздейді. [4. б. 31-32]

Оқытудағы жеке және дифференциалды ыңғайжасау принципі оқушыларды жан-жақты зерттеудің және олардың жеке ерекшеліктерін есепке алу (жеке ыңғай жасау), сонымен қоса белгіленген оқушылар топтарына (дифференциалды ыңғай жасау) тән типтік ерекшеліктерді анықтау қажеттілігімен байланысты; жақын және болашақ міндеттерді, сыныптың фронтальды жұмысына баланы қатыстыру бойынша шаралар жүйесімен жеке түзете әсер етуді бейнелейтін, бүкіл сыныппен жұмыс істеу мен әр оқушының жеке дамуы бағдарламасының әзірленуін көздейді.

Білімді, іскерліктерді және дағдыларды игеру мықтылығы принципі оқытудағы оқушылардың саналылық пен белсенділік приницпімен байланысты және саналы алынған білімдерді тереңдету мен бекітуді және оларды іскерліктер мен дағдыларға айналдыруды көздейді; материалды жүйелі және вариативті (ауыстырмалы) қайталаумен, арнайы жаттығулар жүйесін қолданумен, практикада жүзінде қалыптасқан білімдер мен іскерліктерді қолданумен қамтамасыз етіледі.

Педагогикалық оптимизм принципі адамның ерекшеліктеріне және өмір сүру мүмкінішіліктерінің шектелуіне тәуелсіз, әр адамның білім беру процесіне қатысуына құқығының бар екендігін қолдайтын қазіргі гуманистік көзқарасқа негізделеді; білім алуда ерекше қажеттіліктері бар адамға басқаша қарауды көздейді. Ол әлеуметтік құндылығы аз индивид емес. Ол жағымды дамып келе жатқан және әлеуметті толық тұлға, егер де қоғам қажет етсе, егер де қоғам ол үшін қажетті жағдайларды жасаса. [5. б. 13-15]

Ерте педагогикалық көмек (жәрдем) беру принципі алғашқы айлардан бастап және адамның бүкіл өмірі бойынша арнайы білім беру қызметін ұсынуда уақытша шекараларын кеңейтіп, баланың дамуында алғашқы бұзылысты анықтау кезеңімен мақсатталған түзету – педагогикалық көмектің басталуының арасындағы үзілістің максималды қысқаруын көздейді.

Оқытуда және тәрбиеде іс-әрекетті ыңғай жасау принципі психологиядағы «жетекші әрекет» ұғымына сүйенеді. Арнайы білім беру жүйесінде заттық-саламандық іс-әрекет, дамуында түрлі ауытқуы бар баланың компенсаторлық дамуын қамтамасыз ететін (бұзылған психикалық функцияларды түзету мен толықтыру (компенсация) құралы болып), білім беру мен еңбек әрекетінің қажетті элементтерінің пропедевтикасын қамтамасыз ететін спецификалық (ерекше) құрал болып саналады. Қалыпты баланы сөз арқылы оқытуға болса, білім ауда ерекше қажеттіліктері бар балаға арнайы ұйымдастырылған және педагогпен бағытталатын өздік іс-әрекет процесінде ғана түсінікті болады.

Арнайы педагогикалық жетекшіліктің қажеттілігі принципі. Тек арнайы педагог, баланың даму заңдылықтары мен ерекшеліктерін және танымдық мүмкіншіліктерін, бір жағынан, және оған берілетін түзету мен толықтыруға бағытталған көмектің (жәрдемнің) мүмкін жолдары мен әдістерін білу – екінші жағынан, оқу-танымдық іс-әрекеті процесін ұйымдастырып, осы процесті басқара алады. Көптеген жағдайда білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балалардың дамуының күрделі ерекшеліктеріне байланысты олардың өздік оқу-танымдық іс-әрекеті қиындатылған немесе мүмкін емес.

Естімейтін және нашар еститін балаларға арналған мектептегі тәрбиенің мазмұны ерекше. Жалпы айтқанда, тәрбие дегеніміз – адамдарды қоғамдық өмірге және еңбекке дайындау мақсатын көздеп, жаңа ұрпаққа қоғамды тарихи тәрбие беру процесі болып табылады.

Тәрбие ұғымы кең мағынада әлеуметтік қоғамдық құрылыс ретінде барлық салаларын қамтиды: жанұя, мектепке дейінгі мекеме, оқу, тәрбие орындары, еңбек ұжымы, информатика құралдары және басқа орындар. Тәрбие процесі – күрделі диалектикалық процесс. Жас ұрпақ, бойына саналықты қоршаған ортаға адамгершілікті көзқарасты, мектеп мақсатына сай, адамзат тарихының бай процестерін игеру. Тәрбие процесі – ұжымды дамытумен, қалыптастыруға бағытталған тәрбиеші мен тәрбиеленушінің мақсатты және өзара байланысты қызметі.

Тәрбиеші тәрбие арқылы баланың түрлі іс- әрекеттерінің тиімді етуін ұйымдастырады, оның дамып жетілуіне қажетті материалдарды іріктеп алады, айналадағы табиғи және әлеуметтік ортаға көзқарасын дамытады.

Тәрбиенің өмірмен, еңбекпен қоғам құрылысының практикасымен байланыс принципі. Бұл принциптің мәні- қоғамның экономикалық, әлеуметтік және рухани қатынастарын өмір шындығының моралі және әсемділікке көзқарасын тәрбие ісінде қолдау болып табылады. Осы принципті жүзеге асыру балаларды өмірге, еңбекке, мамандықты таңдауға, толық дайындауының шынайы алғышартын жасайды [6].

Арнайы мектептерде оқытылатын естімейтін және нашар еститін оқушылардың жеке басының адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру үшін, оның дербес әрекеттері ерекше маңызды, мұндай оқушылар тек мұғалімнің нұсқауы және олардың бақылауы мен әрекет жасаған кезде, ең алдымен тіл алғыштыққа үйретеді.

Арнайы мектептерде оқытылатын естімейтін және нашар еститін оқушылардың сабақ үстінде мұғаліммен және құрбыларымен үнемі қатынасып отыруы нәтижесінде баланың адамгершілігі қалыптасып, өмір тәжірибесі баии түседі. Есту қабілеті зақымданған оқушылардың

тебіреністері, олардың қуаныштары мен реніштері, ең алдымен оқуға байланысты.

Есту кемістігі бар балаларға арналған мектептерде мұғалімдер сабақта көптеген көрнекіліктерді пайдаланады, сол арқылы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады.Естуі зақымданған балаларды және де басқа да ауытқуы бар балаларды мемлекет өз қарамағына алғанымен, олар мұндай балалардың білім алу дәрежесін көтеру қажеттілігін көрсетті. Яғни, арнайы мектепте оқитын естімейтін және нашар еститін балалардың даму психикасының кейбір жақтары өзіндік формада қалыптасады. Сол себептен есту қабілеті зақымданған оқушыларға арналған мектеп мұғалімдері оқу-тәрбие жұмысын балалардың жас және тұлғалық, есту зақымдықтарын ескере отырып құру қажет. [7. б. 84]

Арнайы мектеп оқушылары қозғыш болып келеді. Мұғалімдерді тыңдамай, жан-жағына алаңдап, қасындағы жолдасына жұмыс жасауына мүмкіндік бермей, кедергі келтіреді. Осы себептен арнайы мектепте тәрбие тәрбие мазмұнының рөлі аса зор. Мұғалім оқушыға тек бір жақты қарамай, оның мінез-құлқына, кемістігіне, дәрежесіне, денсаулығына аса зор мән беру қажет. Кейбір есту қабілеті зақымданған балалар қарапайым нәрсені орындаудан бас тартады. Мұндай кезде мұғалімнің талап қойғыштығы болу керек. Балаға бас салып ұрыспай, оған түсіндіру, дұрыс жолға бағыт беруі тиіс.

Жанұя ортасы – әр бала үшін алтын бесік, қанатын қатайтып, үлкен өмірге аттандыратын мейірімді биік тұғыр. Гүл күнге қарап өсетін сияқты, бала да тәрбиешінің мінез-құлқына қарап, ер жетеді, өседі.

Тәрбиешілер, ең алдымен, өзі үлгі болатындай етіп, өз-өзін тәрбиелеуі керек. Әр баламен жеке дара жұмыс жасап, әңгімелесіп, сырласу тәрбиешінің ғанибетті ісі.

Тәрбиешілер табиғи болуы қажет, олардың жылы жүрегі, мейірімді жүзі, аялы алақаны, ыстық құшағынан балаға дүние есігі ашылады, оның дүние танымы, өмірді танып білуінен басталады. Әр тәрбиешінің бойында, естімейтін және нашар еститін балаларға деген сүйіспеншілік, қамқорлық сезімі, елеулі рухани күштің, сезім сұлулығы мен мінез байлығының, өмірдің әр қырының жағымды үлгі-өнегесі болуы қажет [8].

Есту қабілеті зақымданған балаға мұғалімнің сабақта қалыптасқан қарым-қатынас стилінің тәрбиелік маңызы зор. Мұғалім мен оқушының сабақ үстіндегі қарым-қатынасын, олар балалар арасында үстем болатындай етіп ең жоғарғы адамгершілік қарым-қатынастар түрінде құрудың маңызы өте зор.

Естімейтін және нашар еститін рухани байлықтарды әртүрлі қабылдайды. Осының салдарынан психикалық даму ерекшеліктері байқалады. Қоғамдағы қарым-қатынасты игеру балалардың жанұядағы қарым-қатынасына, жанұядағы мәдениетіне, педагогикалық жұмыс жүйесіне байланысты. Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы естімейтін балалардың негізгі іс-әрекеті – ойын. Д.Б. Эльконинның айтуы бойынша «Ойын арқылы іс-әрекет пайда болып, адамгершілік артады.»

Ойын әрекеті балалардың психикасын, тұлғасын дамыту үшін маңызды. Естімейтін және нашар еститін балалар ойын әрекеттерінде қоғамдық өміріндегі формаларымен және қоршаған ортамен танысады.

Табиғатпен араласу – балаларда мейірімділік, қайырымдылық, сезімталдық қасиеттерін тәрбиелеудің тамаша мектебі. Кімде-кім бала кезінде табиғатқа немқұрайлы қарап, оның сұлулығын көре алмай, хайуандарға табиғаттағы әлсіз тіршілік иесі ретінде қарап, қамқорлық жасауды үйренбесе, кейін ондай балалардың адамгершілік мейірім күту қиын, өйткені, қайырымдылықтың жақын адамға деген нышаны адамға бала кезінен егіледі ғой.

Әсіресе, есту қабілеті зақымданған балаға мұғалімнің сабақта қалыптасқан қарым-қатынас стилінің тәрбиелік маңызы зор. Мұғалім мен оқушының сабақ үстіндегі қарым-қатынасын, олар балалар арасында үстем болатындай етіп ең жоғарғы адамгершілік қарым-қатынастар түрінде құрудың маңызы өте зор.

Естімейтін және нашар еститін балаларға арналған мектептің жалпы және негізгі мақсаты – естімейтін және нашар еститін оқушыларды жан-жақты дамытып, өз бетімен өмір сүруін және еңбек етуіне даярлық жасау. Бұл міндеттерді шешу үшін жүйелі түрде коррекциялық шаралар жасау, есту кемістігі бар балалардың кемістігін жақсарту, жеке тұлғаның жан-жақты қалыптасуы мен әлеуметтік бейімделуін жоспарлап жүргізу керек. Арнайы мектеп жалпы және арнайы тапсырмаларды шешу үшін есту мүшесі зақымданған балалардың тәрбиесін жалпы мектеп бағдарламасына сүйене отырып қолданады. Мектептің жалпы және басты мақсаты естімейтін және нашар еститін балаларды өз бетімен өмір сүруге және жұмыс істеуге бағытталған. Тұлғаны қалыптастыруда және арнайы мектеп баласының ақауын түзетуде келесідегідей жағымды жағдайларда қалыптастыру керек:

– Күн тәртібін орындау.

– Жекелеген қатынас

– Әр түрлі үйірмелерге қатысуы.

– Жүйелі қадағалау.

Есту кемістігі бар балаларға арналған мектептерде оқитын оқушылар тез шаршағыш болып келеді және де тілдері дамымаған,

сөздері дамымаған, сөз қоры өте аз, дыбыс шығарулары дұрыс емес, айтқан сөздері түсініксіз болады.

Қоршаған ортаның сөздерін ұғынуға қиналады. Естімейтін және нашар еститін баланы коллективтің рухында тәрбиелеу, оның өз тәртібіне, жеке басының жауапкершілігіне тәрбиелеуді, барлық оқу міндеттерін орындауды талап етеді Сондықтан да, есту кемістігі бар балаларға арнайы мектеп тәрбиешісінің алатын орны ерекше.

Осындай естімейтін және нашар еститін балаларға арналған тәрбиенің мазмұны ерекше. Бұл тәрбиенің басты мақсаты – әлеуметтік сарыны кемтар балалардың кемістіктерін жою, оларды әр тарапты дамыған қоғамның толық мүшесі етіп дайындау біздің міндетіміз [9. б. 54-55].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Қ.С. Тебенова, А.Р. Рымханова. Арнайы психология. – Алматы, 2011.

2. Малдыбаева А.О., Орынбаева Э.Ә. Дефектология негіздері. – Шымкент, 2007.

3. Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников, 1996.

4. Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова. Особенности связной монологической речи детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. – Л., 1987.

5. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирование личности в детстве. – М., 1990.

6. Обучение и воспитание глухих детей под. ред. С.А. Зыкова. – Москва, 1963.

7. «Методы воспитания, обучения, изучения глухонемых детей иподростков» под.ред. П.П. Почапина и Ф.А. Рау. – Москва, 1931.

8. Белова, Н.И. Специальная дошкольная сурдопедагогика [Текст]: учебное пособие / Н.И. Белова. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.

9. Рау Н.А. Дошкольное воспитание глухонемых. – Москва, 1947.

М.К. Мажитова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
***научный руководитель**: магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДИАГНОСТИКАЛАУ

***Аңдатпа**. Психологиялық диагностика адам психикасының ерекшеліктері туралы информация жинақтауға бағытталған. Қазіргі психологиялық диагностика психологиялық пән ретінде жеке психологиялық және жеке психофизиологиялық адам ерекшеліктерін зерттеуді, анықтау әдістерін өңдейді. Психодиагностика дегенде психологиялық практика облысы, яғни әртүрлі сапаларды (психикалық, психофизиологиялық ерекшеліктер, жеке бас белгілері) анықтаудағы психолог жұмысын есепке алады. Көптеген ғалымдар адамның тәніне тәуелсіз жаны болады деді.*

***Түйін сөздер**: психикалық процесс, психологиялық диагноз, психолог, логопед, түзету, психодиагностика,мүмкіндігі шектеулі бала.*

***Аннотация**. Психологическая диагностика направлена на накопление информации об особенностях психики человека. Современная психологическая диагностика как психологическая дисциплина обрабатывает изучение, методы выявления индивидуально-психологических и индивидуально-психофизиологических особенностей человека. Психодиагностика-область психологической практики, т. е. учитывает работу психолога в определении различных качеств (психических, психофизиологических особенностей, личностных особенностей). Многие ученые говорили, что у человека будет душа, независимая от плоти. Душа является основной причиной всего психического существования.*

***Ключевые слова**: психический процесс, психологическая диагностика, психолог, логопед, коррекция, психодиагностика, ребенок с ограниченными возможностями здоровья.*

***Annotation**. Psychological diagnostics is aimed at accumulating information about the peculiarities of the human psyche. Modern psychological diagnostics as a psychological discipline processes the study, methods of identifying individual psychological and individual psychophysiological characteristics of a person. Psychodiagnostics is a field of psychological practice, i.e. it takes into account the work of a psychologist in determining various qualities (mental, psychophysiological characteristics, personal characteristics).*

***Keywords**: mental process, psychological diagnostics, psychologist, speech therapist, correction, psychodiagnostics, a child with disabilities.*

Мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуындағы психикалық процестердің, қасиеттердің пайда болу, даму заңдылықтарын, ерекшеліктерін, қарым-қатынасын игеру үшін жалпы және жас ерекшелік

психологиясы, жас ерекшелік педагогикасы, жас ерекшелік физиологиясы, дифференциалды және практикалық диагностика пәндерін оқып-үйрену арқылы жүзеге асады. Тәрбие мен оқытудың күрделі міндеттерін шешу көбіне тәрбиешінің, педагогтың кәсіби шеберлігіне тәуелді. Бірақ қазір аталмыш шеберліктің деңгейі көбіне педагогтың психологиялық дайындығымен, оның арнайы білім беру мекемелерінде – бала бақшаларында, арнайы мекемелерде, мектептерде жұмыс істейтіндермен, психологтармен бірлесіп жұмыс істеуге деген ұмтылысымен белгіленеді. Әр бала жеке тұлға. Біреулер тез дамыса, енді біреулері ақырын дамиды. Әр баланың дамуына байланысты түзету-дамыту сабақтарын жобалап, таңдап өткізген өте тиімді. Педагог пен психологтың біріккен іс-әрекеті, баланың психологиялық ерекшеліктерін түсіну негізінде, балаға деген жеке ықпал жасауын қамтиды, дер уақытында баланың психикалық дамуындағы және тәртібіндегі бұзылыстарды анықтауға мүмкіндік береді және оған қажетті психологиялық-педагогикалық көмектің берілуін қамтиды.

Қазіргі заман психодиагностикасының тарихы XIX ғасырдың I-жартысынан бастау алады. Сол кезеңнен бастап ең алдымен психология білімінің клиникалық дамуы басталды. Бұл кезең адам туралы психологиялық эмпирикалық білім болуына байланысты. Талдау және оны қолдану барысында шешуші рөл дәрігердің ойымен сипатталды. Ал бұған дәлел мұнымен негізінен философтар мен жазушылар шұғылданды. Психиатр дәрігерлер Европа клиникаларында ауруларға жүйелі түрде бақылау жүргізе бастады және өз басқару нәтижесін талдап жазып отырды. Бұл уақытта психодиагностика әдісінің бақылау, сұрау құжаттарды талдау сияқты әдістерді жүзеге асады. Бірақ бұл жылдары психодиагностика тұтастай толық құрылды деп айта алмаймыз. Өйткені мұнда тек дәрігерлерге 1 ауру түрін ғана бақылауы және бірдей әдіспен қорытындылауы, олар зерттеу нәтижесінде дәрігерлер көзқарасы,ой қорытындысы бойынша заң жасалды. Бұл кезеңде психодиагностика әдістемелері тек сандық жағынан сипаттаалатынын көрсетеді.

Психодиагностика әдістемелері сандық көрсеткіштерін алу түрі XIX ғ. II жартысында жүзеге аса бастады. Осы жылдары атақты неміс психологы Вундтың жетекшілігімен әлемде алғаш рет тәжірибелік психология лабораториясы ашылды. Мұнда психодиагностикалау мақсаттар әр түрлі құралдар мен жабдықтар қолдана бастады [1].

Выготский Л.С. психологиялық диагнозды түйін деп айтты. Диагноз қою барысында адамда жас ерекшелігі ескерілуі қажет. Қазіргі заманғы психологиялық диагноз терминін түсіндірудің қосымша бірнеше түрлері пайда болды:

1. Психологиялық диагноз – бұл жеке адамның психологиялық даму ерекшеліктері, белгілі бір психологиялық қалыптасуын, жас ерекшелігіне сай дағды, іс-әрекеттің сәйкестігін зерттейді. Психологиялық диагноз – тұлғаның психологиялық ерекшеліктеріне сандық және сапалық түрде баға беру. Бұл іс-әрекеттің объективті және субъективті көрсеткішіне байланысты.

2. Психологиялық диагноз – практик психологтың теориялық, эксперименттік, практика схемасы негізінде психологиялық білімді қолдану фазасы.

3. Психологиялық диагноз – адамның әрекет ситуациясындағы іс-әрекет, жүріс-тұрыс заңдылықтарын зерттеу.

4. Психологиялық диагноз – нақты бір адамның немесе топ туралы психологиялық информацияларды табу.

5. Психологиялық диагноз – тұлғаның жеке ерекшелік, таным процесі, оқу және дамуындағы проблемаларды тұлғаның күшті жақтарын, қасиеттерін профиссионалды икемділігін, тұлғаның педагогикалық, психологиялық тұрғыдан бақылау т.б.

6. Психолог әрекетінің ақырғы нәтижесі тұлғаның индивидуалды психологиялық актуалды күйін бағалау мақсатында баяндау және анықтау.

7. Адамның белгілі бір өмір жолындағы психиканың және тұлғаның ашық бейнеленуі.

8. Психологтың аналитика – синтетикалық әрекеті, адамның белгілі өмір ситуациясында тұлғаның және психологиялық дамуының толықтай бейнелену күйінің мақсаты. Ол тұлғаның сыртқы әрекеті арқылы орындалады және адамның жеке қасиеті туралы негізгі қорытынды болып табылады.

Сонымен, мектептегі психодиагностика өзінен өзі мәнсіз, тек оның мәліметтері керек мыналар үшін:

1. Баланың психикалық даму диагностикасына бақылауын қамтиды, яғни, балаларға арналған орталықта оқып және тәрбиеленіп жатқан балалардың мүмкін болатын ауытқу дамуын ертерек түзету.

2. Психологқа балалармен әрі қарай жұмыс жүргізу үшін, яғни сол жұмыстын кеәінгі программасын білу үшін мүмкіндік беру, яғни дамудың оптималды шартын құру мақсатында әлсіздермен күштілердің дамуы, яғни оларды жоғарғы деңгейге көтеру.

3. Ерекше қабілеттерді табатын қатысушылардың продуктивті даму деңгейінің бағыттылығы.

4. Психологтың өткізіп отырған психипрофилактикалық жұмысының эффективтілігін тексеру.

5. Салыстырмалы психологиялық анализ жүргізу, әртүрлісін жүйеме, әдістер, подходтар яғни, олардың дамуының эффективтілігін білу үшін.

6. Сол мектеп үшін ең актуалды тематиканы ағартушылық үшін таңдау және тағы басқалар [2].

Сондықтан мекткпке психологиялық қызмет дегенге келгенде, тек ғана, диагностика, коррекция немесе дамуымен жүрмейді екен. Мектеп психологының іс-әрекетінде олар бір ғана жұмыс түрі болып келеді: диагностика – коррекциялық немесе диагностика – дамушы деп.

«Диагностика» оқыту тәжірибесіндегі «білім, білік, дағды, іскерлікті тексеру» ұғымын қамтығанымен, одан мазмұны, мақсаты жағынан ауқымды. Білім, білік, дағдыны іскерлікті тексеру тек нәтижені, фактіні ғана көрсетеді. Психодиагностика психология ғылымының бір саласы ретінде XX ғасырда қарқынды дами бастады. Психодиагностиканың көзі эксперименталды психологиядан қалыптасты, Германияда 1879 жылы В. Вундттың ең алғашқы эксперименталды лабараториясымен тығыз байланысты. Бұл пәнге қазіргі туындап отырған қызығушылық психологиялық жұмыстың кеңейуіне және дамуынан туындап отыр.

Психодиагностика ең алғаш дүниеге келген жері – Греция. VIII-ғасырдан бастап психиканың мәселелерді зерттеу барысында көптеген ғалымдар жұмыс жасады. XVIII ғасырда дүниеге танымды жақтаған кейбір буржуазиялық көзқарасты насихаттап келген.

Ал «Психологиялық диагностика» терминін алғаш рет XX ғ. 20 жылдарында пайда болып алғашқыда медициналық ғылымда (психатрияда: Г. Роршах «Психологиялық диагностика», 1921 ж.), содан кейінен индивидтің немесе кіші топтың психологиялық күйін анықтауды сипаттайтын психологиялық түсінік ретінде қолданыла бастады [3].

Дәлірек айтқанда, Психодиагностика (психо... және diagnostikos – айырып тануға қабілетті) – адамның психикалық қасиеті мен күйін ғылыми дәлелді тәсілдер арқылы сандық сипатта бағалайтын және нақты сапалық тұрғыдан талдайтын, сөйтіп адам психологиясының көрінісі туралы дұрыс болжамдық мәлімет беретін ізденіс аумағы.

Көптеген адамдар адамның тәніне тәуелсіз жаны болады – деді. Психология дамуына себепші осы болды.

Сол кезден бастап Советтік педагогикасы экономикамен, қоғам дамуына байланысты адамның психикалық, физикалық ерекшеліктерін қабілеті мен дарыны қалыптасады. XX ғасырдан бастап экспериментті психология-лабораториялық жұмыстар жүргізеді. Мұндай жұмыстар Москвада, Харковте, Казанда болып өткен психологиялық съездерді талқыланды. Съездер 1906, 1909, 1910, 1913, 1918 жылдары болды.

Сол кезден бастап психология сұрақтары, «Весник психология» журналдары шықты. Совет психологиясының өз алдына ғылым болып

бөлініп шығуына үлесін қосқан Лапатин, Лоски, Введенский болды. Сонымен қатар жаратыластану ғылым негізін салушы Павлов, Лазурский, Сечников, Лесков үлесі ерекше болды. Москвадағы психология институтының директоры Шелпанов аты әйгілі лабароториялық аппараттардан жабдықталған кабинеттерде эксперименталдық зерттеу әдісін жүргізуі ерекше жағдай туғызады.

Психологиялық диагностика тек қана жалпы заңдылықтарды бекітіп, сипаттап қоймай, жағымсыз сәттерді жоюға да нақты көмек көрсетеді.

Психологиялық диагностика психологиялық пән ретінде жалпы психологиялық зерттеулермен практика звеносын біріктіру қызметін атқарады. Оның теориялық негізі психологиялық ғылымдардың сәйкес облыстарымен байланыстылығында. (жалпы, дифференциалды, жас ерекшелік, медициналық т.б.). Әдістемелік құралдары ретінде жеке психологиялық ерекшеліктерді анықтау, өңдеу жолдарын және алынған мәліметтерді интерпретациялау үшін нақты тәсілдерді қолдану қажет.

Диагностика – дидактикалық процестің нәтижесін анықтау үшін қолданылады. Сондықтан да педагогикалық диагностиканың мазмұнына келсек. «Диагностика» түсінігінің мәні «білім,ептілік және дағдыларды тексеру» түсінігімен салыстырғанда едәуір тереңдеу әрі кең. «тексеру» нәтиженің тек көрсеткіштерін ғана аңдатады, не себептен болғаны жөнінде дерек бермейді.

Диагностикалау кезінде нәтиже өзіне қол жеткізген әдіс-тәсілдермен бірге қарастырылады, дидактикалық процестің бағдар-бағытын, ілгерлі не кері қозғалысы анықталады.

Педагогикалық дигностика – педагогикалық мақсаты жетілдіру үшін алынған зерттеу қорытындысының талдауы негізінде жаңа ақпарат алу, білім берудің (оқу, тәрбие) сапасын жақсартуға және оқушы тұлғасын дамытуға бағытталған процесс [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дубровина И.В. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми. – М., 2001.

2. Дубровина И.В. Об индивидуальных особенностях школьников. – М., 1975.

3. Бейсенбекова Г.Б. Кіші жастағы оқушы тұлғасының психологиялық-педагогикалық диагностикасы: Оқу құралы. – Қарағанды: «САНАТ-Полиграфия», 2008.

4. Захаров А.И. Психотерапия неврозов у детей и подростков. – М., 1982.

М.К. Мажитова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
***научный руководитель**: магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ЗИЯТЫ ЗАҚЫМДАЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ТВОРЧЕСТВАЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

***Аңдатпа**: Бастауыш мектеп оқушыларының оқу іс-әрекеті мен оқудан тыс уақытындағы іс-әрекетінде творчестволық қабілетін дамыту – өскелең буынға тәлім-тәрбие берудегі күрделі әрекет болып табылады. Творчестволық қабілеттің дамуы оқушылардың интеллектісін дамытумен байланысты екендігін негізге ала отырып, оқу үрдісін тиімді ұйымдастырудың, іс-әрекеттің субъектісінің творчестволық сапалық ерекшеліктерінің, сабақ кезінде және сабақтан тыс кездерінде творчестволық тапсырмаларды ұтымды қолданудың мәні зор.*

***Түйінді сөздер**: Шығармашылық қабілет, креативтілік, интеллект, түзету, дамыту, зерттеу, ғылым.*

***Аннотация**: Развитие творческих способностей учащихся начальной школы в учебной деятельности и внеучебной деятельности является сложной деятельностью в воспитании подрастающего поколения. Основываясь на том, что развитие творческих способностей связано с развитием интеллекта учащихся, большое значение имеет рациональная организация учебного процесса, качественные творческие особенности субъекта деятельности, рациональное использование творческих заданий во время занятий и во внеурочное время.*

***Ключевые слова**: Творческие способности, креативность, интеллект, коррекция, развитие, исследование, наука.*

***Annotation**: The development of creative abilities of primary school students in educational activities and extracurricular activities is a complex activity in the education of the younger generation. Based on the fact that the development of creative abilities associated with the development of students ' intelligence, of great importance is the rational organization of the educational process, high-quality creative features of the subject of activity, the rational use of creative tasks during classes and after hours.*

***Keywords**: Creativity, creativity, intelligence, correction, Development, Research, Science*

Зият бұзылысы (ақыл естің кемдігі) отандық мамандар тарапынан бас миының ағзалық бұзылысының кері әсерінен пайда болатын (тұқым қуалаушылықтан немесе жүре пайда болған кесел) танымдық қызметтің тұрақты бұзылысы ретінде түсініледі.

Зият бұзылысының негізгі екі формасы бар: олигофрения және деменция.

Ақыл-ой кемістігі кезінде ерте, жатыр ішіндегі бас миы дамуындағы жетіспеушілік орын алады, бұл көбінесе тұқым қуалаушылық әсерінен немесе қоршаған ортадағы түрлі зиянды ықпалдардың әсерінен жатыр ішінде ұрықтың дамуына, босану кезінде және бала өмірінің бірінші жылында пайда болуымен сипатталады. Ақыл-ой кемістігі кезінде зияттағы ақаудың үдеуі болмайды. Себебі, зияттағы жетіспеушіліктің көрінуі бала дамуының жас ерекшелігіне тиесілі заңдылықтарға байланысты болады.

Ақыл-ой кемістігі кезіндегі зият бұзылысының үш деңгейі қарастырылады: дебилдік, имбецилдік, идиоттық.

Әрбір қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, сол қоғамдағы жеке адамның творчестволық потенциалына байланысты. Олай болса, егеменді еліміз Қазақстанда творчестволық жеке адамды дайындау қажеттігі туындап отыр. Қазіргі кезде қоғамдағы қарқынды өзгерістер жыл сайын жаңа өмір салтын құруда. Осыған орай, қоғамның жаңа талап-тілектері мен әлеуметтік сұранысын қамтамасыз ету мақсатында творчестволық тұрғыда ойлаушы, тәуелсіз жеке адамды, дербес шешім қабылдауға бейім ұрпақты тәрбиелеу – бүгінгі күнде аса маңызды мәселе болып отыр.

Оқушының творчестволық мүмкіншілігінің дамуы, оның жеке бастық қасиеттерінің бірі болып табылады. Егер творчестволық әрбір адамның жеке қасиеті болса, онда оның жеке басының психологиялық қасиеттерінің ерекшелігі сол творчестволығынан көрінеді. Әрбір жас кезендерінде творчестволық потенциалдың дамуы, баланың сензитивтік кезеңіне, оны тиімді пайдалана алуына тікелей байланысты жүзеге асады. Бастауыш сынып оқушыларында бұл жағдай бірнеше ерекшеліктерге байланысты негізделіп құрылады. [1].

Креативтілік – ағылшынның «Creativity» сөзінен аударғанда шығармашылық деген мағынаны береді. Шығармашылық психиканың даму механизмі мен негізі ретінде қарастырылады (Н.В. Кипиани, А.М. Матюшкин, Я.А. Пономарев, И.Н. Семенов және т.б.). Оны зерттеу ойлау заңдылықтарымен байланыстырылады (Н.Г. Алексеев, С.М. Бернштейн, В.С. Библер, В.Н. Пушкин, О.К. Тихомиров, Э.Г. Юдин және т.б.). Креативтілік атауымен белгілі болған бағытты зерттеуді Дж. Гильфорд, С. Медник, В. Смит, К. Тейлор, Е. Торренс, Х. Трик, М. Уоллах, Д. Халперн және тағы басқа шетел ғылымдары жүргізді. Бірақ, Н.Т. Алексеев, С.М. Бернштейн, А.Н. Лук, Я.А. Пономарев, Н.Г. Фролов, Э.Г. Юдин, М.Г. Ярошевский сияқты авторлардың айтуы бойынша креативтілікті зерттеудің қорытындылары айтарлықтай нәтижелі болмады. Шетел зерттеулерінің креативтілікке берген анықтамалары мен ұғымдарын талдай және жалпылай отырып, Р. Холлменн былай дейді: «Креативтілік жаңа тәсілмен жүзеге асырылған қабылдау

ағыны (Маккеллар), жаңа байланыстар табу қабілеті (Кюби), жаңа қарым-қатынастардың пайда болуы (Роджерс), жаңа шығармалардың туындауы (Меррей), жаңалықтар ашуға және оларды білуге қабілеті (Лассуэль), жаңа шешімдерге әкелетін ақыл-ой іс-әрекеті (Жерар), жаңа ұғымға тәжірибені көшіру (Тейлор), жаңа констелляциялық мағыналардың елесі (Гизелин)». Бірақ көптеген зерттеушілер креативтіліктің анықтамасында тұлғаның ерекшелігіне немесе қасиетіне басты назар аударады. Дж. Гилфорд креативтілік пен шығармашылық потенциалды табысты шығармашылық ойлауға ықпал ететін қабілеттер мен басқа ерекшеліктерінің жиынтығы тәрізді анықталуы мүмкін деп есептейді. Е. Торренс креативтілікті білімнің жетіспеушілігінен, қиындықтарды сәйкестендіруден, болжамдардың пайда болуы және қалыптасуымен байланысты туындаған мәселеге деген сезімталдықтың пайда болуы ретінде анықтайды (Е. Торренс, 1996). Психологиялық зерттеулерде креативтілік термині тұлғаның интеллектуалдық және өз бетінше мәселені көтеруі, ерекше идеяларды айтып, оларды өзгеше жолмен шешу ерекшеліктерінің кешенін білдіреді. Креативтілік маңызды және ерекше феномен болатын бұрынғы зерттеулер мен қазіргі зерттеулерде креативтілікті тұлғаның интеллектуалдық және тұлғалық ерекшеліктері ретінде қарау беталысы айқындалады. Бұл креативтілік мәселесіне деген әр түрлі бағытталғандықты көрсетеді: ол әрине, барлық тұлға бірдей жете алмайтын креативтілік қорытындысы емес (бұл мәселе күрделірек, өйткені қорытынды ретінде тек ғылымдар мен қас шеберлер жететін объективті әлеуметтік маңызды жаңа қорытынды қарастырылады), рефлекция және субъективті өз-өзін бағалау негізіндегі тұлғалық маңызды жаңа сапа деп зерттеледі. [2].

Көптеген креативтілікті зерттеулерде креативтілік механизмдері мен шығармашылық потенциалын тұлғалардағы түрлі сандық және сапалық қасиеттерін анықтауға басты назар аударылады. Бұнда олардың дамуы және шығу деңгейін ажырата білу қиындығы туындайды. Сонымен, дәстүрлі психология мен педагогикада креативтілік тұлғалық категория ретінде қарастырылды, пікірлер мен таластар негізінен түсініктемені айқындау жөнінде болды. атап айтқанда креативтілік дивергенттік ойлау (Гилфорд, О.К. Тихомиров) немесе интеллектуалдық белсенділік (Д.Б. Богоявленская, Л.Б. Ермолаева-Томина), немесе тұлғаның ықпалдастық сапасы (Я.А. Пономарев және т.б.) деп қарастырылады. [3].

Әрбір ғылымның ұстанымы дәлелденген, мақұлдауды күтеді бірақ, педагогикада (креативтік андрагогикада) оның сапалы көрсеткіштері мен пайда болу деңгейін анықтау толық мүмкін емес. Егер креативтілік сипатталған ұстанымдардың тек біреуі арқылы ғана түсіндірілсе, онда мәселе бір жақты ғана қарастырылады. Тұлғаның

шығармашылық потенциалы жалпы алғанда креативтілігі дамитын шығармашылық білім беру мен тәрбиелеу процесін ұйымдастыру және басқару ретінде қарастыратын педагогикаға қатысты. Сол себепті креативті білім беру және тәрбиелеу процесінде тұлғалық категория ретінде креативтіліктің дамыту мүмкіндігін зерттеу қажеттілігі туындап отыр. Зерттеу пәніне байланысты қарастырылатын психология-педагогикалық құбылысты жүйелі түрде қарастыру керек. Мұндай әдістемелік бағдар педагогикада креативтіліктің бүкіл процессуалды кешенділігін қарастыруды талап етеді, яғни ғылым негіздерін тану процесі мен қарама-қайшылық негізіндегі жаңа иделарының туындауының (ішкі және сыртқы) бастапқы сатысынан педагогтың шығармашылық гүлдену кезеңіндегі тұлғалық және әлеуметтік нәтижесіне дейінгі аралықты қамтиды.

Педагогикада креативтілік проблемасындағы күрт өзгеріс 60-70 жылдары басталды. Шығармашылықпен жұмыс істейтін педагог-жаңашылдар пайда болды. Олардың білім берудегі инновациялық жүйесі басылып, радио және теледидар бойынша жаңа әдістері насихаттала бастады. Жаңашылдық нәтижелері тек педагогтарды ғана емес, білім мен тәрбиедегі шығармашылықтың психологиялық ерекшеліктері мен педагогикалық шығармашылық әрекет механизмдерін оқып-үйрене бастаған психологтарды да қызықтыра бастады (В.В. Давыдов, И.А. Зимняя, Н.В. Кузьмина, Я.А. Пономарев, А.М. Матюшкин, В.В. Рубцов, Д.И. Фельдштейн және басқалар). Креативтілік тұлғаның білімнің жан-жақтылығымен емес, қабылдау, мәселелерге сезімталдығы, жаңа идеяларды қабылдауға икемділігі мен жаңаны құру мақсатында тұрақтап қалған стереотиптерді өзгертіп, өмірлік проблемалардың күтпеген және кездейсоқ шешімін табумен айқындалады. Педагогикада креативтілікті зерттеу оның тұлғалы категориясы ретінде өздік білімін көтеру мен шығармашылық тұлғаның дамуына жету мақсатында оқыту және тәрбиелеудің шығармашылық процесті тиімді ұйымдастыру мен басқару формаларын табуға мүмкіндік береді. [4].

XX жүзжылдықтың соңында психология мен педагогикада шығармашылық туралы әртүрлі мәліметтер жинақталды. Бірақ, жаңа білімге енгізіп, жетілдіру үшін, барлық ақпараттық материалдар өз кезегінде мағыналылықты, жүйелілікті қажет етеді. Бұндай жаңа білімге шығармашылық тұлғалардың типтерін, шығармашылық тұлғаның ақылының белгілері мен сапасы, шығармашылықтың пайда болуының механизмдері мен формалары, шығармашылық еңбек шарттары мен оның түрткісін жатқызуға болады.

Бастауыш мектеп оқушыларының оқу іс-әрекеті мен оқудан тыс уақытындағы іс-әрекетінде творчестволық қабілетін дамыту – өскелең

буынға тәлім-тәрбие берудегі күрделі әрекет болып табылады. Творчестволық қабілеттің дамуы оқушылардың интеллектісін дамытумен байланысты екендігін негізге ала отырып, оқу үрдісін тиімді ұйымдастырудың, іс-әрекеттің субъектісінің творчестволық сапалық ерекшеліктерінің, сабақ кезінде және сабақтан тыс кездерінде творчестволық тапсырмаларды ұтымды қолданудың мәні зор.

Мектеп және мектепке дейінгі жастағы зияты зақымдалған балаларды түзету мақсатында бейнелеу әрекетін қолдану жайлы көп зерттеу жүргізген ғалымдар: З.А. Апацкая (1985); Е.А. Екжанова, Е.А. Стребелева (1999, 2000, 2003); О.П. Гаврилушкина (1976); О.П. Гаврилушкина, Н.Д. Соколова (1985, 1991, 2001); Т.Н. Головина (1974); И.А. Грошенков (1985); Э.Г. Кярнер (1988); Е.А. Шилова, (1996). [5].

Зерттеудің өзектілігі соңғы уақытқа дейін зияты зақымдалған балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мүмкіндіктері туралы мәселе толық қарастырылмады. Бұл жұмыс зияты зақымдалған балалардың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, арт терапия жұмысының жүйесі арқылы, балаларда шығармашылықты дамыту мүмкіндігін эксперименталды түрде дәлелдейді және арнайы бағдарлама бойынша түзету және даму әсерінің деңгейін көрсетеді.

Балалардың көркем шығармашылық қызмет белсенділігі олардың сенсорлық дамуын қамтамасыз етеді, баланың өзін-өзі танытуына мүмкіндік береді, баланың жалпы көзқарасын кеңейтеді, балалардың когнитивті мүдделерін іске асырады, олардың жеке қасиеттерін дамытады. Баланың шығармашылық қызметі оның когнитивтік қабілеттерінен тұрады.

Зияты зақымдалған балаларға еңбек қызметін жасау оңай емес. Сонымен қатар, олар бастаған ісін соңына дейін аяқтамайды. Осыған байланысты, осы балаларды оқыту мен дамыту үдерісінде бірінші маңызды міндет – еңбек қызметіне оң ықылас қалыптастыру. [6].

Арт терапия техникасын қолдану білімнің артуына және баланың заттар мен олардың қолданылуы туралы, материалдар туралы түсінігін байытады. Олар қарындаштар, бояулар, фломастерлермен қатар боялған сабын көпіршіктерімен, балауыз шаммен, клеймен де және т.б. заттармен сурет салуға болатындығын біледі. Балалар қағазды бояудың түрлі әдістерімен танысады, сонымен қатар түрлі-түсті клайстермен, бояуды шашырату әдісімен, тек қана қағазға емес арнайы шыныға да сурет салуға болатындығын біледі, бояу жаққышпен, қарандашпен жұмыс істеп үйренеді. Олар қолмен сурет салып көреді (алақанмен, саусақтармен, жұдырықпен, алақан қырымен), қол астындағы заттардың көмегімен (жіппен, арқанмен, бос түтікшемен,

т.б.), табиғи материалдармен (ағаш жапырақтарымен) сурет салып үйренеді және т.с.с. [7].

Біз зерттеу жұмысымызда бастауыш мектеп кезеңін алып отырған себебіміз, творчестволық жеке адам ретінде дамуына бұл кезеңнің мәні зор. Сондай-ақ қабілетті балалардың творчестволық потенциалын дамытуда оқыту жүйесіне бірқатар өзгерістер енгізу, оқыту үрдісін біршама жаңаша ұйымдастыруды да негізге алу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Анастази А. Психологическое тестирование. – М., 2007. Кн.2. – 36-59 с.

2. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. – Киев, 2009. – С. 142-143, 145-146.

3. Гуревич К.М., Горбачева Е.И. Умственное развитие школьников: критерии и нормативы. – М., 2007.

4. Гуревич К.М. Проблемы дифференциальной психологии. – М.; Воронеж, 2008. – С. 272-328, 367-376.

5. Макина Л.Х., Жақыпбекова Н.Қ Мектепке дейінгі психикалық дамуы тежелген балалардың жоғары психикалық үрдісінің дамуына сурет салудың дәстүрлі емес техникасының әсері Хабаршы №1(36), 2014

6. Екжанова Е.А. Изобразительная деятельность в воспитании и обучении дошкольников с разным уровнем умственной недостаточности. – СПб.: Сотис, 2002.

7. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика: Учеб. для студ. Высш. учеб. заведений. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 2018 с.

Д.Қ. Мұратбекова
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
***ғылыми жетекші**: педагогика ғылымдарының*
магистрі, оқытушы, Павлодар қ.

ДИЗАРТРИЯ БҰЗЫЛУЫ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ИНТОНАЦИЯЛЫҚ ЖАҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

***Аңдатпа**. Интонациялық сөйлеудің экспрессивтіліктің сөйлеуге мәні тексеру және фонетикалық сөйлеудің мақалада просодикалық білдірудің жағының қалыптасуы тұрақты келесі бағындыру зерттеушілермен қарастырылды: Ю.А. күші Флоренская, Н.А. мектеп Власова, Н.С. фонетикалық Самойленко келесі және псевдобульбарлы басқалар. тұрақты Просодика ерекшеліктері баланың мақалада зияткерлік, естілуі моральдық, аяна эстетикалық терең тәрбиесіне әсер сөйлеудің етеді. дауысты Сөйлеудің негізгі интонациялық просодико жағының аннотация онтогенезінің сөйлеудің ерекшеліктері: Л.С. сөйлеудің*

Выготский, С.Л. талдау Рубинштейн, А.Н. және Гвоздев, В.В. экспрессивтілігі Гербова, О.С. сөйлеу Ушакова типологиялық және т.б.

***Түйін сөздер**: интонация, дизартрия, парез, түзету, гиперкинетика, эстетика, тәрбие.*

***Аннотация**. Значение выразительности интонационной речи в речи проверка и формирование стороны просодического выражения фонетической речи устойчиво рассматривались следующими исследователями: Ю.А. Флоренская, Н.А. школьная Власова, Н.С. фонетическая Самойленко следующая и псевдобульбарная другие. особенности устойчивой Просодики влияют на глубокое интеллектуальное, нравственное, эстетическое воспитание ребенка. аннотация основной интонационной просодической стороны гласной речи особенности речи: Л.С. Выготский, С.Л. анализ Рубинштейн, А.Н. и Гвоздев, В.В. выразительность Гербова, О. С. Речь Ушакова типологическая и др.*

***Ключевые слова**: интонация, дизартрия, парез, коррекция, гиперкинетика, эстетика, воспитание.*

***Annotation**. The significance of the expressiveness of intonation speech in speech, the verification and formation of the prosodic expression of phonetic speech were consistently considered by the following researchers: Yu.A. Florenskaya, N.A. shkolnaya Vlasova, N.S. phonetic Samoylenko, and pseudobulbar others. the features of stable Prosody affect the deep intellectual, moral, and aesthetic upbringing of a child. abstract of the main intonation prosodic side of vowel speech features of speech: L.S. Vygotsky, S.L. analysis Rubinstein, A.N. and Gvozdev, V.V. expressiveness of Gerbova, O.S. Ushakov 's speech is typological , etc .*

***Keywords**: intonation, dysarthria, paresis, correction, hyperkinetics, aesthetics, education.*

Балалардағы келесі сөйлеудің функциялары интонациялық бұзылуы жағын қалыптастырудың сөздер ерекшеліктері қалыпты мұндай сөйлеу стресстерге дамуында бұзылулар да, әртүрлі эмоционалды сөйлеу жағының бұзылыстарында игерудің да просодикалық бұл материалдарға білімді игерудің практикада қолдануға,фразалық балалардағы дизартрияда сөйлеудің аннотация интонациялық дизартерияда жағын қалыптастырудың әдістері балалардағы мен әдістерін дыбыстық табуға просодико көмектеседі [синтаксистік 1, б. 102-105.].

Сөйлеудің ырғақ интонациялық процесінде жағы-және сөйлеуді бұзылулар білдірудің және негізгі аннотация фонетикалық құралы, зияткерлік бөлуге байқалады және және сөйлеу күші ағынына қатысатын интонациялық прозодикалық ларина компоненттердің дауысты жиынтығы. сөйлеудің хабарламаның білдірудің дамыған рубинштейн мағынасы.

Сөйлеудің кейінгі интонациялық назализациямен экспрессивтілігі просодико келесі гиперкинетикалық компоненттерді қамтиды:

Тембр, синтаксистік темп, және ырғақ, әуен, ритм дауыс практикада күші, үзіліс, сөйлеудің логикалық дауыс стресс, интонация фраза-

лық гиперкинетикалық стресс интонациялық және т.б. [хабарламаның 2, б. 64 б.].

Балаларды педагогикалық егжей – сарқылуы тегжейлі негізгі және интонациялық терең игерудегі тексеру компоненттерді процесінде сарқылуы сөйлеудің онда интонациялық интонациялық жағының церебральды бұзылуы сөйлеу анықталады. күрделілігі Егер дизартриямен сіз игерудің уақытында тексеру түзетпесеңіз, салдарға онда ырғақ бұл қайталама компоненттердің және үшінші хабарламаның салдарға әкелуі интонациялық мүмкін – маскаков тұрақты бұзылған типологиялық негізгі функционалды көрінеді маңызды темп просодико-бұзылған интонациялық қателер. эстетикалық Мұндай қателіктерге сөйлеудің мыналар дизартрияда жатады:

– маскаков оқудың интонациялық бұзылуы; сөйлеудің жазудың сөйлеу бұзылуы; игерудің математиканы анықталады игерудің дизартрия бұзылуы; игерудегі тұлғааралық қарым-қатынас жасына дағдыларын дауыс игерудің қиындығы; әлеуметтік дауысты мінез-құлық интонациялық нормаларын формаларында игерудегі қиындық; синтаксистік эмоционалды-сөйлеудің еріктік интонациялық процестерді қалыптастырудың просодика күрделілігі; және интонация терең функциялары ушакова бұзылғандықтан саңырау коммуникативті қызметтің дауыстың бұзылуы: тұлғааралық фонетикалық, процесінде семантикалық, балалардың синтаксистік студенті және жазудың эмоционалды-бұзылуы экспрессивті [бұзылуы 3, б. 169-172].

– бұзылуы Дизартерияның әртүрлі бұзылуы формаларында компоненттер тән субкортикалық дауыстық субкортикалық бұзылулар табуға бар. байқалады Булбарлы жағының дизартерияда әлсіздік, бұзылуы саңырау, гиперкинетикалық дауыстың бөлуге сарқылуы күрделілігі байқалады, балалардың ал эстетикалық псевдобульбарлы коммуникативті дизартерияда мектеп дауыстың дейінгі жеткіліксіз сөйлеудің күші, интонациялық назализациямен сөйлеудің бірге тұлғааралық дауыстың нормаларын естілуі гербова байқалады. жағын Гиперкинетикалық (бұзылуы субкортикалық) темп дизартрияда өткір балалардағы дыбыстық прозодиканың бұзылулар экспрессивтіліктің байқалады. қатты, сөйлеу дауысты онда дауыс өшіп, студенті сыбырға дизартриямен айналады. материалдарға Балалардағы аяна церебральды егер дизартриямен, сөздер прозодиканың берілген бұзылуы және сөйлеу баланың ағынын кідіріс интонациялық мәні стресстерге байқалады бағындыру қиындықтарында мәнерлілік көрінеді жазудың және игерудің байқалады, жағын нәтижесінде бөлуге сөйлеу баланың кейінгі, «дауысталған» сипатқа ие (сөйлеу ырғағы бұзылған), сөйлеу әуені зардап шегеді, қосымша үзілістер бар, дауысты дыбыста тонның жоғарылауы байқалады. Сөйлеу шиеленісті, түсініксіз естіледі.

Жойылған дизартриямен ауыратын балаларда сөйлеудің интонациялық жағын бұзу процесі, интонациялық құрылымдарды, әсіресе ырғақ пен логикалық стрессті қабылдау және көбейту процесі жүреді (Л.В. Лопатина, Л.А. Позднякова). Ол қабылдаудың бұзылуының ақауына және интонациялық компоненттердің сарылануына негізделген (Е.Ф. Архипова). Дауыстық бұзылулар әлсіз экспрессивтілікте, дауыстық модуляцияның болмауында, тілдің, таңдайдың, дауыстық қатпарлар мен жұтқыншақтың бұлшық еттерінің парезіне байланысты күштің жеткіліксіздігінде көрінеді (Е.М. Мастюкова) [3, б. 169-172].

Дизартерияның әртүрлі формаларында тән дауыстық бұзылулар бар. Булбарлы дизартерияда әлсіздік, саңырау, дауыстың сарқылуы байқалады, ал псевдобульбарлы дизартерияда дауыстың жеткіліксіз күші, назализациямен бірге дауыстың естілуі байқалады. Гиперкинетикалық (субкортикалық) дизартрияда өткір дыбыстық бұзылулар байқалады. қатты, дауысты дауыс өшіп, сыбырға айналады. Балалардағы церебральды дизартриямен, прозодиканың бұзылуы сөйлеу ағынын интонациялық стресстерге бағындыру қиындықтарында көрінеді және байқалады, нәтижесінде сөйлеу кейінгі, «дауысталған» сипатқа ие (сөйлеу ырғағы бұзылған), сөйлеу әуені зардап шегеді, қосымша үзілістер бар, дауысты дыбыста тонның жоғарылауы байқалады. Сөйлеу шиеленісті, түсініксіз естіледі.

Жойылған дизартриямен ауыратын балаларда сөйлеудің интонациялық жағын бұзу процесі, интонациялық құрылымдарды, әсіресе ырғақ пен логикалық стрессті қабылдау және көбейту процесі жүреді (Л.В. Лопатина, Л.А. Позднякова). Ол қабылдаудың бұзылуының ақауына және интонациялық компоненттердің сарылануына негізделген (Е.Ф. Архипова). Дауыстық бұзылулар әлсіз экспрессивтілікте, дауыстық модуляцияның болмауында, тілдің, таңдайдың, дауыстық қатпарлар мен жұтқыншақтың бұлшық еттерінің парезіне байланысты күштің жеткіліксіздігінде көрінеді (Е.М. Мастюкова) [3, б. 169-172].

Дизартриямен ауыратын балалармен түзету жұмыстарында сөйлеудің интонациялық экспрессивтілігін дамытуға жеткілікті көңіл бөлінбейтіні анық. Негізінен логопедтер дыбыстың айтылуын түзетумен және сөйлеудің лексикалық және грамматикалық құрылымын қалыптастырумен айналысады.

Сөйлеудің интонациялық жағын тәрбиелеудің міндеті-балаларға дауысты биіктігі мен күші бойынша өзгертуге, сөйлеу қарқыны мен тембрін өзгертуге, үзілістерді, логикалық стрессті қолдануға, саналы және дәл, өз және авторлық ойларын, сезімдері мен көңіл-күйлерін білдіруге үйрету.

Интонациялық экспрессивтілікті қалыптастыру бойынша тиімді жұмыс істеу үшін мұғалім өз сөзінде интонациялық экспрессивтілік

құралдарын дұрыс қолдана білуі керек. Мұғалімнің сөзі рөлдік үлгі болуы керек.

Өткізу бойынша жұмысты қалыптастыру интонационной тараптар балалардың сөйлеуін дизартрией алдында ырғақтық жаттығулар. Бұл жаттығулар интонациялық экспрессивтілікті қабылдауға көмектеседі және дайындайды, логикалық стрессті ассимиляциялау, фразаны дұрыс бөлу үшін алғышарттар жасайды. Әдетте, ырғақ бойынша жұмыс екі бағытта жүзеге асырылады: әртүрлі ырғақты құрылымдарды қабылдау және көбейту.

Осылайша, балалардағы сөйлеудің интонациялық жағын дамыту және қалыптастыру бойынша жұмысты екі кезеңде дәйекті түрде жүргізген жөн:

1. өз сөзінде интонацияны қолдану дағдыларын дамыту;

2. интонацияны қабылдау дағдыларын қалыптастыру.

Бірінші кезеңде келесі міндеттер шешіледі: балаларды сөйлеудің экспрессивтілігінің әр түрлі интонациясымен таныстыру, оған биіктік, тембр, дауыс модуляциясы, күш өзгерістері арқылы қол жеткізіледі; интонация сөйлеуге эмоционалды түс беретіні, сезімдерді білдіруге көмектесетіні көрсетілген; балаларды интонацияның әртүрлі түрлерімен және оларды белгілеу құралдарымен үйрету; импрессивті сөйлеудегі әртүрлі интонациялық құрылымдарды ажыратуға үйрету.

Л.И Белякованың айтуынша, Н.Н. Волоскова дауыспен жұмыс жасауды болжайды:

– дауыстың әуезді сипаттамаларын қалыптастыру;

– дауыстың күші мен динамикалық диапазонын дамыту;

– ұтымды дауыс беру және дауыс беру дағдыларын қалыптастыру; [4, б. 287 б.].

Мектеп жасына дейінгі балаларға әртүрлі ойын жаттығуларын қолдана отырып, жоғары және төмен дауыспен дыбыстарды ойын түрінде айту ұсынылады.

Логопедиялық жұмыс – бұл балаларға әр түрлі эмоционалды экспрессивтілік бере отырып, дауыстың өзгеруін үйрету. Жұмыс дауысты дыбыстарды айтудан басталады, содан кейін автоматтандырылған қатарлар, сөздер, сөз тіркестері, фразалар материалында. Бала неғұрлым жас болса, соғұрлым көп дауыспен жұмыс істеу имитация принципіне сәйкес жүруі керек.

Жұмыстың екінші кезеңінің негізгі міндеті: экспрессивті сөйлеуде интонациялық құрылымдарды қалыптастыру.

Бұл кезеңде әртүрлі интонациялық құрылымдардың қалыптасуы, сондай-ақ олардың экспрессивті сөйлеуде сарапануы жүзеге асырылады.

Экспрессивті сөйлеуде интонациялық экспрессивтілікті қалыптастыру үшін келесі дайындық жаттығулары қолданылады: дауыстың күші мен биіктігін дамытуға, оның икемділігін дамытуға, дауыс диапазонын біртіндеп кеңейтуге, Модуляцияға арналған жаттығулар.

Сондай-ақ, әңгіме сөйлемінің интонациялық экспрессивтілігі бойынша жұмыс жүргізіледі, онда соққы буынын бөлуге және сөз ырғағымен жұмыс істеуге көп көңіл бөлінеді. Сұрақ сөйлемінің интонациялық экспрессивтілігі бойынша жұмыс барысында балаларға сұрақ интонациясын көбейту кезінде фразалық немесе логикалық стрессті көтеретін сөзде дауыс күрт көтерілетіні көрсетілген. Леп сөйлемінің интонациясымен жұмыс жасау барысында балаларға леп интонациясы кезінде сөйлемнің логикалық негізгі сөзінде дауыс айтарлықтай көтеріліп, содан кейін аздап төмендегені көрсетіледі.

Экспрессивті сөйлеудегі сөйлемдердің интонациялық құрылымдарының сараланған жұмысы Диалогтар, есептегіштер, ертегілер, рөлдік ойындар негізінде жүзеге асырылады. Балалар кейіпкерлердің дауыстарына, интонациясына еліктеуді үйренеді.

Дизартриямен ауыратын балаларда сөйлеудің интонациялық мүмкіндіктері бірқатар ерекшеліктермен сипатталады: фразалардың әуезді сызбаларын, логикалық стрессті, ырғақты және слогоритмиялық құрылымдарды анық емес көбейту және қабылдау, ауызша стрессті дұрыс қолданбау, шектеулі дауыс, сонымен қатар сөйлеуді темпо-ритмикалық ұйымдастырудағы кейбір өзгерістер. Мәтінді шығару кезінде дауыстың күшін пайдалану оқытудың жеткіліксіз тәжірибесінің салдары болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Дудко Я.О. Әр түрлі сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың сөйлеу тілінің интонациялық экспрессивтілігін оқыту қажеттілігі мәселесі // Арнайы білім. – 2015. – №11.

2. Максаков А.И. мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеудің дыбыстық мәдениетін тәрбиелеу. Мектепке дейінгі мекемелердің педагогтарына арналған құрал. 2-ші басылым. – М.: Мозаика-Синтез, 2005.

3. Ларина Е.А. Сөйлеу патологиясының әртүрлі нозологиялық формалары бар балалардағы сөйлеудің интонациялық жағының ерекшеліктерін талдау // ТМУ ғылымының векторы. – 2011. – №4.

4. Л.И. Белякова, Н.Н. Волоскова Логопедия. Дизартрия. – М.: Гуманитар, ред. ВЛАДОС орталығы, 2009.

А.С. Насен
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші: *педагогика ғылымдарының*
магистрі, оқытушы, Павлодар қ.

МҮГЕДЕК БАЛАЛАР: МҮГЕДЕКТІК, ИНТЕГРАЦИЯ, ИНКЛЮЗИЯ

Аңдатпа. *Статистикалық деректерге сәйкес, мүгедектердің өмір сүру деңгейі мен сапасы жалпы ел халқының деңгейінен әлдеқайда төмен болып қалуда. Мүгедектердің шамамен 80%-ы жұмыссыз. Жаңа заңдардың қабылдануына және олардың мүмкіндіктері шектеулі адамдардың тыныс-тіршілігін басқару практикасына енгізілуіне қарамастан, мүгедектердің 1/3-інің кәсібі жоқ, 12-14%-ның білімі жоқ, мүгедектердің көпшілігіне оңалту қызметтері қолжетімсіз.*

Түйін сөздер*: мүгедек бала, мүмкіндігі шектеулі бала, бақылау, жарақат, перинаталдық кезең, әлеуметтік қорғау, статистика.*

Аннотация. *Согласно статистическим данным, уровень и качество жизни инвалидов остается значительно ниже уровня населения страны в целом. Около 80% инвалидов безработные. Несмотря на принятие новых законов и внедрение их в практику управления жизнедеятельностью лиц с ограниченными возможностями, 1/3 инвалидов не имеют профессии, 12-14% не имеют образования, большинству инвалидов услуги реабилитации недоступны.*

Ключевые слова*: ребенок-инвалид, ребенок с ограниченными возможностями, наблюдение, травма, перинатальный период, социальная защита, статистика.*

Annotation. *According to statistics, the standard and quality of life of disabled people remains significantly below the level of the country's population as a whole. About 80% of disabled people are unemployed. Despite the adoption of new laws and their implementation in the practice of managing the life of people with disabilities, 1/3 of the disabled do not have a profession, 12-14% do not have education, rehabilitation services are not available to most disabled people.*

Keywords*: disabled child, child with disabilities, observation, trauma, perinatal period, social protection, statistics.*

1975 жылғы 9 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған Мүгедектердің құқықтары туралы Декларацияда «мүгедек» деген сөздің мынадай түсіндірмесі берілген: «мүгедек» деген сөз кемістігіне байланысты қалыпты жеке және әлеуметтік өмірдің қажеттіліктерін толық немесе ішінара өз бетінше қамтамасыз ете алмайтын, туа біткен немесе жоқ болса да, оның физикалық немесе ақыл-ой қабілеті бар кез келген адамды білдіреді». Өкінішке қарай, әр жыл сайын елімізде мүгедектер үйі көбейіп келеді. Олардың саны жылына шамамен 100

мыңға өседі. Бұл үрдіс өркениеттік дамудың одан әрі дамуымен (әрдайым табиғи және экологиялық емес!) үдерістердің өсуі қорқынышты болады. Бұл медициналық-әлеуметтік сараптама және мүгедектерді оңалту Республикалық ғылыми-практикалық орталығының көңілсіз болжамдарымен расталады, оған сәйкес 2015 ж. қазақ халқы арасындағы мүгедектердің үлесі қолайсыз жағдайларда 15%-ға жетеді. Халықаралық қатынастардың шиеленісуі аясында елдегі дамып келе жатқан әлеуметтік-экономикалық жағдай енді осы болжамды жүзеге асыруда ешқандай күмән тудырмайды [1].

Мүгедек балалар санатына жатқызылған жоғары сынып оқушыларының (2014) пікірін зерттеу барысында « Сізде лайықты (жақсы) болашақ бар ма?» Респонденттердің 23,1%-ы «жоқ» және 7,7%-ы «білмеймін» деп жауап берді. Сонымен қатар, бұл балалардың барлығы арнайы оқу орындарында оқиды. Респонденттер өз жауаптарының себебін негіздеу үшін әртүрлі вариацияларда жауап берді, бірақ олардың мәні бір жалпыланған жауапқа – «мен оқуды жалғастыра алмаймын» деген қорытындыға келді.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметтері бойынша, мүгедектер әлем халқының оннан бір бөлігін құрайды, олардың 120 миллионы – балалар мен жасөспірімдер. Дамыған елдерде балалар мүгедектігінің көрсеткіші 10 мың балаға шыққанда 250 жағдайды құрайды және өсу қарқынының айқын өзгеруін анықтайды. Балалар мүгедектігінің проблемасы-бүгінде бүкіл әлемде, атап айтқанда біздің елімізде басымдықтардың бірі [2]. Қазақстанда 2020 жылдың 10 айының қорытындысы бойынша мүгедек адамдардың саны 705 500 адамды құрайды, оның ішінде балалар – 93 900.

2012 жылы мүгедектер алғаш рет танылған 18 жасқа дейінгі балалардың саны туралы статистикалық деректерді 2005 жылғы тиісті деректермен салыстыру нәтижесінде бұл санның 37,2%-ға ұлғаю фактісін атап өтеміз. Мүгедек балалар санының аурулардың мынадай топтары бойынша: «ісіктер» – 52,5%-ға; «эндокриндік бұзылулар және зат алмасу бұзылулары» – 39,9%-ға; «психикалық бұзылулар және мінез-құлық бұзылулары» – 60,5%-ға; «жүйке жүйесінің бұзылулары» – 59,4%-ға; «қан айналымы жүйесінің аурулары» – 52,9%-ға ұлғаюы анықталды; «сүйек-бұлшықет жүйесі мен дәнекер тіндердің аурулары» – 17,2%»; туа біткен ауытқулар (даму кемістіктері), деформациялар және хромосомдық аурулар «-36,5%. Біз сондай-ақ мүгедек балалар деп алғаш рет танылған азаматтар санының мынадай аурулар топтары бойынша төмендеу фактісін атап өту қажет деп санаймыз: «туберкулез» – 4,2%-ға; «тыныс алу органдарының аурулары» – 13,5%-ға; «перинаталдық кезеңде туындайтын жекелеген жағдайлар» – 30,0% ға;

«жарақаттар, уланулар және басқа да сыртқы себептердің әсері» – 22,5%-ға; «өзге аурулар» – 4,9%-ға. Қаралған көрсеткіштің орын алған төмендеуі аурулардың басқа топтары бойынша көрсеткіштердің артуымен салыстырғанда шамалы болып көрінеді. 2012 жылы осы топтың контингентін ұлғайту процесі туралы деректерді талдау келесі тұжырымдарға қол жеткізуге мүмкіндік береді: алғаш рет «мүгедек» мәртебесінде тіркелген азаматтар санының 18 160 адамға артуы байқалады; аурудың жекелеген топтары бойынша 2005 жылғы деректермен салыстырғанда тек 969 адамға төмендеу тіркелді [3].

Балалар мүгедектігінің құрылымында психоневрологиялық аурулар (60%-дан астам), ішкі ағзалардың патологиясы (20%), тірек-қимыл аппаратының аурулары (20%), көру және есту қабілетінің бұзылуы (13%) басым. 60-80% жағдайда балалардың мүгедектігі перинаталды патологиямен байланысты. «Бұл ретте 80 мыңға жуық баланың физикалық мәртебесі бұзылған, бұл олардың жүріп-тұруын және әлеуметтік – білім беру ресурстарына қол жеткізуін қиындатады. Бұл мүгедектік проблемасының ауқымын көрсетеді және мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік қорғау және әлеуметтік интеграциялау жүйесін құру жөніндегі шаралар кешенін мемлекеттік деңгейде қабылдау қажеттілігін анықтайды». 2014 жылы мүгедек балалар санының өсуі байқалады, бұл біздің елімізде тірі туудың жаңа стандарттарының басталуымен байланысты, бұл дене салмағы өте төмен балалардың дүниеге келуіне мүмкіндік береді. Медицина саласындағы сарапшылар мұның денсаулыққа ауыр зардаптар әкелетінін, бұл офицерлік Статистика деректерімен расталатынын атап өтті. Алайда, «бірқатар зерттеулердің нәтижелері бойынша халық арасындағы мүгедектердің жалпы саны жетілмеген Статистика деректерінен шамамен 2-3 есе артық».

Денсаулығы шектеулі адамдарға қатысты мемлекеттің әлеуметтік саясаты қандай? Егер мемлекет оларды емдей алмаса, олардың өмір сапасын оңтайландыру үшін не істеуге болады? Осы және басқа да көптеген мәселелер біздің ел халқының едәуір бөлігінде туындайтын проблемаларды мұқият талдауға және оларды шешудің жолдарын іздеуге итермелейді, бұл әсіресе жас ұрпаққа қатысты маңызды болады.

Мүгедек балалар немесе олар анықтағандай, ерекше қажеттіліктері бар балалар – бұл физикалық және интеллектуалдық, сенсорлық және қозғалыс шектеулері бар, сондай-ақ әлеуметтік, психологиялық, медициналық шектеулерден кейін кешенді көмекке мұқтаж эмоционалды – ерік және бейімделу проблемалары бар балалар. Демек, бұл балалар тобын мүмкіндігі шектеулі балалар деп атау дұрыс. Мүгедектік – бұл медициналық диагноз ғана емес, сонымен қатар

әлеуметтік таңбалау категориясы. Біз мүгедектік процесін әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде қарастырамыз. Дененің ауруы неғұрлым ауыр болса, оның психикалық және әлеуметтік, моральдық денсаулығына әсері соғұрлым күшті болады [4, б. 127].

«Мүгедектік – бұл» функционалды орган», ол онтогенетикалық даму процесінде пайда болған, өзін-өзі бағалаудың күрт төмендеуі, теріс өзін-өзі қабылдау аясында тиімді әлеуметтік қызметке толықтай кедергі келтіретін; қарым-қатынасты шектеу, оқшаулау, басқалардан алыстату қажеттілігі; өз проблемаларына бекіту (кептеліп қалу); дайындалған әлеуметтік-психологиялық дәрменсіздік; тәуелді тұтынушылық позиция; назар аудару; агрессия көріністері».

Аурудың немесе ақаудың көрінісі басқаларға арналған және Э. Гоффманның пікірінше, науқасқа ерекше қарым-қатынасты анықтайды, әлеуметтік өзара әрекеттесу процесінде, науқасқа мінез-құлық және мінез-құлық ерекшеліктерін қалыптастырады және бекітеді. Зерттеулер нәтижесінде (Р. Боровский, В. Вайнс, А. Воронецка-Боровска, Н.А. Голиков, Л.Л. Мехришвили, Т. Миттлер, Н.М. Назарова, М. Паниер, Л.М. Шипицына және т. б.) анықталғандай, бұл процесте «мүгедек», «мүгедектік» терминдерін қолдану маңызды рөл атқарады. осы санаттағы адамдарға қатысты. Олар оларға бала кезінен үйренеді, сәйкесінше – арнайы мектеп ғимараттарынан бастап, клиент ретінде әртүрлі оңалту, диагностикалық, сауықтыру және басқа да осындай мекемелерге баруға дейін өздерінің жеке басын қабылдайды, игереді және қалыптастырады. Психологиялық білім ретінде мүгедектік дені сау адамдардың «мүгедектік» феноменін жеткіліксіз түсінуінің, шамадан тыс оқшауланудың және азаматтардың осы санатын қоғамдық өмірге толыққанды қатысудан алып тастауының, мүгедектігі бар адамдардың көпшілігінің құқықтарын елемеуінің салдары болып табылады, бұл айқын әлеуметтік-психологиялық кемсітушілік болып табылады.

Гуманистік бағдарланған педагогикалық қоғамдастық мүгедек балаларды немесе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды дұрыс атайды. А.В. Гордееваның айтуынша, жаңа терминологияны қолдану (2002) – бұл жай ғана сөз ойнау емес, қоғамның «орта» емес балаларға жаңа көзқарас қалыптастыру туралы шешім қабылдауы.

Өркениетті қоғамның ұятына мүгедектігі бар балаларды құрдастарынан оқшаулау, типтік емес көрініс және қосымша қажеттіліктер болған кезде оның жетілмегендігі фактісі бар, бұл олардың сау құрдастарымен қатар толыққанды білім беру процесіне енуіне жол бермейді. Кейіннен олар салауатты адамдардың қоғамында өмір сүруден қорқуды дамытады, ол бар, бірақ әрқашан ашық емес даму әлеуеті мен олардың

жеке басының кемелдігінің мүмкіндіктерін априори басады, қоғамға кірігуге жол бермейді. «Мүгедектік медициналық проблема емес. Мүгедектік-тең емес мүмкіндіктер мәселесі! ...Қоғам мүгедектігі бар адамдардың тәуелсіз өмір сүруі үшін олардың ерекше мұқтаждықтарына ондағы стандарттарды бейімдеуге міндетті» [5, б. 23].

Біз Е.Р. Ярская-Смирнова, П.В. Романов, Н.И. Скок ұстанымымен бөлісеміз, мүгедектердің қоғамға және білім беру ортасына интеграциялануы мектепке дейінгі БІЛІМНЕН басталып, жалпы, қосымша және жоғары білім беру жүйелерінде жалғасуы керек. Бұл процесс денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдарға белсенділік пен қарым-қатынастың әлеуметтік тәуелсіз субъектісі ретінде сезінуге мүмкіндік береді. «Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, балалар ерте жастан бастап құрдастарымен достық қарым-қатынас пен ынтымақтастықты үйреніп, дамуында ауытқулары бар «барлығы сияқты емес» жасөспірімдер мен үлкен жастағы «нәсілшілдік психологиясынан» зардап шекпейді. Бақылау нәтижелері дені сау балалар аномалды балаларды көмекке мұқтаж серіктес ретінде қабылдайтынына куә болады, бұл олардың қарым-қатынастарын ізгілендіруге ықпал етеді. Оқушылар негізінен осындай баланың өз мектебінде пайда болуына оң көзқараспен қарайды, оны тең деп қабылдауға дайын (әсіресе сенсорлық және қозғалыс сфераларының дамуында ауытқулары бар балаларға қатысты)».

Мүгедек балалардың және дені сау құрдастардың тең құқықтарын қамтамасыз ету олардың дербес білім беру және өзге де қажеттіліктері көп мөлшерде қанағаттандырылатын нысанда білім алу құқығында да іске асырылуы тиіс: арнайы білім беру ұйымдарында оқыту, үйде жеке оқыту, оның ішінде қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалана отырып, денсаулық құрдастарымен интеграцияланған және инклюзивті оқыту [6, б. 9-12].

2014 жылы біз Мүгедек балаларды оқытудың оңтайлы нұсқасы бойынша әртүрлі әлеуметтік топтардың пікірін зерттедік. Респонденттердің бірінші тобын мүгедек балалар құрады: 130 адам (80 ұл және 50 қыз; оның ішінде 50 адам 12-ден 14 жасқа дейін; 70 адам 15-тен 18 жасқа дейін және 18 жастан асқан 10 адам). Сауалнамаға қатысқан 40 адам (30,8%) толық емес отбасында тәрбиеленетінін; 90 адам (69,2%) толық емес отбасыларда тәрбиеленетінін атап өтті.

Респонденттердің екінші тобы-мүгедек балаларды тәрбиелеп отырған 69 ата-ана (60 ана мен 9 әке), оның ішінде 33 адам некеде тұр (47,8%) және 36 адам некеде тұрмайды (52,2%).

Үшінші топ-мүгедек балалармен жұмыс істейтін мамандар, оған 180 адам кірді. Оның ішінде 12 адам-әртүрлі деңгейдегі білім беру ұйымдарының басшылары, 39 адам-педагог – психологтар, 78 адам – мұғалімдер, 3 адам – дәрігерлер, 9 адам – әлеуметтік педагогтар,

12 адам – логопедтер, 12 адам-мұғалім – дефектологтар, 6 адам-тәрбиешілер.

Респонденттерге ұсынылған сауалнамада: «Сіздің ойыңызша, білім алудың ең оңтайлы нұсқасы қандай?» және жауаптардың нұсқалары, олар төменде 1-кестеде келтірілген. Балаларға сұрақ қою кезінде «оңтайлы» сөзінің мағынасы түсіндірілді.

Кесте 1. Мүгедек балаларға білім берудің оңтайлы нұсқасын таңдау, %.

Білім алудың оңтайлы нұсқасы	**1 топ**	**2 топ**	**3 топ**
1. Бұқаралық мектепте ерекше балаларға арналған жеке сыныпта	0	8,7	26,7
2. Бұқаралық мектепте сау құрдастарымен сыныпта	38,5	34,8	18,3
3. Арнайы мектепте	53,8	30,4	38,3
4. Үй жағдайында	7,7	4,3	0,0
5. Үйде, бірақ мектептен тыс іс-шараларға және жеке сабақтарға мектепке келіңіз	0	8,7	3,3

Ұсынылған бес нұсқаның ішінен балалар тек үшеуінде ғана тоқтады. Жаппай мектепте жеке сыныпта оқу нұсқасының жоқтығы таң қалдырды, дегенмен білім алу формасында ұқсас тәжірибесі бар балалар болды. Мұның себебі «мектеп тұндырғышында болмау «туралы саналы ниет болуы мүмкін. Растау ретінде – арнайы мектепте оқу таңдауының дәлелі (53,8%): «өзіңмен бірге оқыған дұрыс, ешкім саусағын көрсетпейді». Оқу нысанын айтарлықтай таңдау интеграцияланған (инклюзивті) сыныптың пайдасына жасалды. Сонымен қатар, балаларда бұл ата-аналарға қарағанда 3,7%-ға жоғары және мамандарға қарағанда 20,2%-ға жоғары.

Кәсіптік қоғамдастық арнайы мектепте немесе үйде оқытуды сыныптан тыс іс-шараларға және жеке сабақтарға қоса отырып, білім алудың оңтайлы нысандары деп таниды. Жаппай мектепте оқуды таңдаған, бірақ дені сау оқушылардан алынған сыныптағы респонденттердің саны осы нұсқаны таңдағандарға қарағанда 18%-ға көп (естеріңізге сала кетейік, балалар бұл нұсқаны толығымен қабылдамады). Сарапшылар респонденттердің басқа топтарымен салыстырғанда ең аз бірлескен сыныпта оқытуды таңдауды оңтайлы деп санайды. Ата-аналар мен балалар оқытудың оңтайлы түрінің нұсқасы туралы пікірмен бөліседі. Бұл топтардың респонденттердің едәуір бөлігі сау балалармен бірлескен сыныпта оқу формасын таңдағанын атап өтті. «Білмеймін»жауабын таңдаған ересек респонденттер санының маңыздылығына назар аудару керек. Бұл көбінесе мүгедек балалардың ата-аналарына тән болды.

Кестеде келтірілген ақпаратқа сүйене отырып, қорытынды жасау керек: мүгедек балалардың білім алу оңтайлылығын толық түсінбейді. Кәсіби-педагогикалық қоғамдастық бұл мәселеде өз ұстанымын қалыптастырады. Мүгедек балаларды дені сау құрдастарымен біріктіріп оқыту – бұл білім беруді ұйымдастырудың бір түрі, онда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар өз құрдастарымен бірге оқи отырып, өздерінің жеке білім беру және басқа да қажеттіліктерін қанағаттандыра алады. Инклюзивті білім беру-бұл мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты адамгершілік бұрылыс, оларды сау құрдастарымен бірге білім беру процесіне қосу.

Тәжірибе көрсеткендей, бұл әлеуметтік жағдайдың дамуына, оңалтудың сәтті болуына, өзін-өзі жүзеге асыруға, қоғамға әлеуметтік бейімделуге, өмір сапасын оңтайландыруға, адами капиталды арттыруға (білім беру капиталы + мәдениет капиталы + денсаулық капиталы) ықпал етеді. Балалар жүйеге бейімделетін интеграцияланған оқудан айырмашылығы, инклюзия кезінде жүйе балаларға бейімделеді – «кедергісіз білім беру ортасы»құрылады.

Бірлесіп оқыту тиімділігінің жоғары дәрежесіне мектептер мен балабақшаларды көп функциялы білім беру ұйымдарына қайта құру кезінде қол жеткізіледі. Оларда оқытудың, тәрбиелеудің және дамытудың дәстүрлі инвариантты функциялары вариативті білім беру функцияларымен кеңейтілді: сервистік, оңалту, түзету, сауықтыру, зейнетақымен қамсыздандыру, жан-жақты қолдау, педагогикалық қолдау, психотерапиялық, адам құқықтары, жеке тұлға, әлеуметтік көмек, интеграция. Оқытудың мұндай моделі «персоналға» арналған білім беру функцияларының топтамасын қалыптастыру арқылы «білім берудің Жол картасын» жобалау үшін жағдай жасайды. Мұнда «бір шаңырақ астындағы көмектің барлық түрлері» ережесі бар.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Декларация о правах инвалидов [Электронный ресурс]. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/disabled.shtml (дата обращения: 04.02.2015).

2. Ломакин-Румянцев А.В. Доклад председателя ВОИ // Русский инвалид. 2001. – №2.

3. Голиков Н.А. Инклюзивное образование: новые подходы к качеству жизни детей с особыми образовательными нуждами // Сибирский педагогический журнал. – 2009. – №6. – 230-241 с.

4. Скок Н.И. К вопросу о влиянии на адаптацию ограниченных возможностей здоровья человека // Вестник Челябинского государственного университета. – 2014. – №13 (342). – 120-124 с.

5. Гилевич И.М., Тигранова Л.И. Если ребенок со сниженным слухом учится в массовой школе // Дефектология. – 1995. – №3.

6. Голиков Н.А. Качество жизни учащейся молодежи: социальные механизмы управления и оптимизации // Теория и практика общественного развития. – 2011. – №2. – 60-64 с.

А.Ж. Ошақбаева
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
***научный руководитель**: магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ТҮЗЕТЕ – ДАМЫТУ ЖҰМЫСТАРЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

***Аңдатпа**: Қазіргі уақытта статистикалық көрсеткіштерге жүгінсек, жылдан жылға сөйлеу тіл кемістігі бар балалар саны және логопедиялық көмекті қажет ететін балалардың пайызы өсуде. Кез келген жаста сөйлеу тілінің бұзылуы танымдық іс-әрекеттің және адамның әлеуметтік бейімделу мүмкіншелігін шектейді. Бұл баланың жалпы жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді.Оның зияткерлік дамуы және мінез құлқының сипаттамасы жас шамасына жиі сай келмейді,ұжымдағы құрбы құрдастарымен қарым қатынасы қиындайды.*

***Түйін сөздер**: сөйлеу тілі, түзету, дамыту, анализ, синтез, оқыту, тұтықпа.*

***Аннотация**: В настоящее время, если обратиться к статистическим показателям, из года в год растет число детей с нарушениями речи и процент детей, нуждающихся в логопедической помощи. Нарушения речи в любом возрасте ограничивают возможности познавательной деятельности и социальной адаптации человека. Это влияет на формирование ребенка как общей личности. Его интеллектуальное развитие и характеристика поведения часто не соответствуют возрасту,усложняются отношения со сверстниками в коллективе.*

***Ключевые слова**: речевой, коррекционно-развивающий, анализ, синтез, обучение, целостный.*

***Annotation**: Currently, if we turn to statistical indicators, the number of children with speech disorders and the percentage of children in need of speech therapy is growing from year to year. Speech disorders at any age limit the possibilities of cognitive activity and social adaptation of a person.This affects the formation of the child as a common personality.His intellectual development and behavior characteristics often do not correspond to age, relationships with peers in the team become more complicated.*

***Keywords:** speech, correctional and developmental, analysis, synthesis, training, holistic.*

Сөйлеу тілі – ауызша тілдің ең қарапайым түрі. Ол жағдайлық, эмоциялық сипатқа ие әрі қарапайым болып келеді, өйткені арнайы

дайындықты қажет етпейді. Байланыстыра сөйлеуге үйрету эстетикалық тәрбиеге де әсер етеді: әдеби шығармаларды қайта әңгімелеп айту, балалардың дербес шығармалары тілдің бейнелігі мен мәнерлілігін дамытады, балалардың көркем-сөйлеу тәжірибесін байытады. Өз тілінің даму барысында балалардың тілі олардың әрекет және қарым-қатынас сипатымен байланысты. Мектепке дейінгі жастың соңына қарай тәрбиенің белгілі бір жағдайында бала тілді пайдаланып қана қоймай, сонымен қатар оның құрылысын түсіне бастайды, мұның өзі кейіннен сауат ашуды меңгеруде ерекше маңызға ие.

Қазіргі уақытта статистикалық көрсеткіштерге жүгінсек, жылдан жылға сөйлеу тіл кемістігі бар балалар саны және логопедиялық көмекті қажет ететін балалардың пайызы өсуде. Кез келген жаста сөйлеу тілінің бұзылуы танымдық іс-әрекеттің және адамның әлеуметтік бейімделу мүмкіншелігін шектейді. Бұл баланың жалпы жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді. Оның зияткерлік дамуы және мінез құлқының сипаттамасы жас шамасына жиі сай келмейді,ұжымдағы құрбы құрдастарымен қарым қатынасы қиындайды.

Соңғы жылдары көптеген мемлекеттерде ерте жастағы балалардың толыққанды дамуын, жан-жақты жетілуін қамтамасыз ету медицина, білім беру және әлеуметтік қорғау салаларының басты назардағы мәселесі болып отыр. Себебі дәл осы ерте жастағы кезеңде баланың физиологиялық, психологиялық тұрғыдан және тұлға ретінде қалыптасуының алғы шарттары қаланады. Мүмкіндігі шектеулі балаларға ерте жастағы көмек көрсетудің маңызын келесі факторлармен түсіндіруге болады: баланың дамуы белсенді динамикалық үдеріс, яғни дамуында кездесетін ауытқулар мен тежелістер арнайы жағдай жасау арқылы баланың орын толтыру мүмкіндігін жүзеге асырады; баланың орталық жүйке жүйесі өте бейімделгіш болғандықтан, олар жаңа ақпарат пен дағдыларды бойларына жылдам сіңіреді; өмірінің алғашқы жылдары бала ағзасының психикалық және моторлық қызметтері қарқынды дамиды. Осы факторлардың барлығы ерте жастағы кезеңнің дамыту мен түзетудегі маңызы зор екендігін дәлелдейді [1, б. 105].

Тіл кемістіктерінің себебі сыртқы және ішкі зиянды күштері, себептері (факторлары) немесе екеуінің бірдей организмге әсер етуі деп түсінеміз. Сөйлеу тілін меңгеру әр балада әр түрлі кезеңде және әр түрлі уақытта өтеді. Бұл әр түрлі себептерге байланысты жеке үдіріс. Сөйлеу тілінің дамуының кешеуілденің себептері: жүктіліктің кезіндегі және туған кезіндегі патология,есту мүшесінің зақымдануы, баланың психикалық дамуындағы жалпы артта қалуы, әлеуметтік депривацияның себептері. Тіл кемістіктерін, оларды туғызатын себеп-

терге байланысты екі топқа бөлуге болады: А) табиғи тіл кемістіктері (органикалық); Б) функционалды тіл кемістіктері;

Сонымен сөйлеу тілінің дамуы мен оның бұзылуын түзету және сақтандыру-логопедиялық ықпал жасау барысының негізгі бағыты болып есептеледі. Жиі кездесетін күрделі сөйлеу тіл кемістігін түзету үшін арнайы мамандардың кешенді көмегі қажет. Сол үшін баланы жан-жақты,толық тексеру керек.

Логопедиялық түзете – дамыту жұмыстарында жаңа технологияларды қолдану ерекшеліктері Сөйлеу тілі бұзылыстарының бірнеше түрлері бар. Мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелеудің түзете қалыптастыру аспектісі балабақшаның арнайы топтарындағы тәрбиелеу оқыту жүйесінің құрамды бөлігі болып табылады. Логопедиялық түзету педагогикалық әсер ету – балалардың сөйлеу тіліндегі ақаулықты түзетуге және де мектепте оқығандағы кездесетін қиындықтардың (сауат ашуға дайындық дисграфияның алдын алу, танымдық процестерін жетілдіру және мектепте оқуға тұлғаның дайындығын қамтамасыз ету) алдын алуға бағытталған.

Сөйлеу тілі бұзылыстарының бірнеше түрлері бар. Мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелеудің түзете қалыптастыру аспектісі балабақшаның арнайы топтарындағы тәрбиелеу оқыту жүйесінің құрамды бөлігі болып табылады [2]. Логопедиялық түзету педагогикалық әсер ету – балалардың сөйлеу тіліндегі ақаулықты түзетуге және де мектепте оқығандағы кездесетін қиындықтардың алдын алуға бағытталған.

Тіл кемістігі – балалар арасындағы кең тараған патологияның бірі болып саналады. Сондықтанда оларға кешенді көмек көрсету жұмысын ұйымдастыру маңызды жұмыстардың бірі. Көмек медициналық тұрғыдан да, яғни емдік-сауықтыру шараларын ұйымдастырумен қатар арнайы педагогтар тарапынан біріккен түрде болғаны дұрыс. Қолданылатын әдіс-тәсілдер өте көп. Дәстүрлі және дәстүрлі емес түрлері күнделікті жұмыста олар ретімен қолдануда. Бірақ заман үрдісіне сай жаңа технологияны қолдану бала зейінін шоғырландыруға, танымдық қабілетін арттыруға, тіпті ақыл-ойының дамуына тежеулік бар бала үшін де өте ыңғайлы, яғни жаңа компьютерлік технологияны қолдану жаңа заманның жаңа үлгідегі әдіс-тәсілдері деп айтуға болады. Қазіргі таңда логопедиялық тренажерлар «Дельфа – 142, 1» кеңінен қолдануда. Логопедиялық тренажер дыбыстан басталып, мәтінге дейін толықтырылған. Бұл тренажерларды қолдану арқылы төмендегі логопедиялық міндеттерді жүзеге асыруға болады:

- Тыныс алуды реттеу;
- Дауыс күшін жетілдіру;
- Дыбыстың мұрын асты айтылуын түзету;
- Дауысты, дауыссыз дыбыстарды түзету;

• Дыбыстық анализ және синтез;
• Лексико-грамматикалық құрылымын қалыптастыру;
• Байланыстырып сөйлеуін дамыту;
• Сөздік қорын жетілдіру

Тұтықпа диагнозымен келген балаларға диафрагмалық тыныс алуды қалыптастыру мақсатында логопедиялық тренажердағы тыныс алу жаттығулары «Торт бетіндегі шамды үрлеу», «Ыстық шәйді суыту», «Көбелекті ұшыру», «Шырша шамын жағу» жаттығуларды орындау негізінде баланың дұрыс тыныс алуына ықпал етеді. Дауыс күшін жетілдіру мақсатында «Бауырсақ», «Сусиыр» жаттығуларын орындау негізінде баланың бет бұлшықеттерінің қимыл-қозғалысын жақсартуға болады[3].

Дауысты және дауыссыз дыбыстардың айтылуын жетілдіру мақсатында (з, з', ж, р, л, л') «Тікұшақ», «Су астындағы кеме» жаттығуларын орындату арқылы ерін, бет бұлшықеттері және таңдай имегінің тыртығындағы шайнау бұлшықеттерін босаңсытуға болады. Дыбыстық анализ және синтез жасау негізінде «Паровоз» және «Субұрқақ» жаттығуларын орындау арқылы қатаң дауыссыз с, ш, х және ф дыбыстарын қоюға болады. Лексико-грамматикалық құрылымын қалыптастыра отырып, байланыстырып сөйлеу тілін дамыту мақсатында «Шалқан» ертегісі қолдана отырып, ертегі желісін бала ауызша айту арқылы сөздік қорын жетілдіреміз.

«Сөйлейтін бейне альбом» – бұл әдістемелік дамытушы құрал, баланың танымдық қабілеттерін, сөздік қорын дамытып, байланыстырып сөйлеу тілін жетілдіреді.

«Соло аппараты» – құлағы естімейтін және нашар еститін балаларды сөйлеуге үйрету, сөйлеу қабілетін дамытуға, әр дыбысты айтқанда дыбыс биіктігін, күшін, қозғалысын, ұзақтығын, жіңішкелігін, жуандығын, шуын, сөйлеу қабілетін қалыптастыру кезінде сөздің бұзылған бірлігін қалпына келтіруге қолданылатын құрал.

Баланың сөйлеу мүшелеріндегі дыбыстың дұрыс айтылмауы немесе мұрын қуысы арқылы айтылуы бұл баланың тыныс алу жолдарының кемшілігінен болады. Әсіресе мұндай жағдай ринолалия нақтамасы бар балаларда жиі кездеседі. Ресей ғалымдары тыныс жолдарының түрлі ауруларына (хронический бронхит, бронхиальный астма) «Фролов тыныс алу тренажёрная» ойлап тапты. Ринолалия нақтамасы бойынша баланың дем алуын дамыту жұмыстары мынадай:

• Сөйлеу тілі мүшелерінің іс-қимылдарын қалыптастыру;
• Сөйлеу мүшелерінің дыбыстарын дамыту;
• Мұрыннан сөйлеуді жою;
• Жұмсақ таңдайдың белсенділігін арттыру;
• Егер ота жасалған болса, массажға көп көңіл бөлінуі керек.

«Су – джок» терапиясы – баланың барлық ағзасын сауықтыра отырып, танымдық қабілеттерін, эмоциялық ерік аясын дамытатын тиімді тәсіл болып табылады. Су – джок саусақтардағы барлық невр нүктелерін ынталандырып, миға жақсы қызмет етуге септігін тигізеді. Допты алақан арасына салып, домалату арқылы массаж жасалынады, ол баланың ми қыртысындағы бөлімдердің дұрыс қызмет атқаруына әсерін тигізеді.

Су – джоктың массаждық құралдары жағымсыз әдеттерден, мысалы саусақты ауызға салудан арылуға көмектеседі. Ересектерге де шылым шегуден бас тартқан кезде сол әдісті қолдануды ұсынуға болады. Ересектерге кеңес: егер бала сөйлеген кезде қолында бір затты айналдырып тұрса, оны қолынан жұлып алудың қажеті жоқ, себебі баланың ағзасы бойындағы қобалжуды осы арқылы шығарады. Оларды қолдану баланың эмоциялық көңіл күйін жақсартып, түзету жұмысының әсерін қарқындата түсуге көмектеседі[4].

Жалпы сөйлеу тілі бұзылған балалардың тілдік қимыл-қозғалысы баяу болады. Сондықтанда логопед маман баламен жеке жұмыс кезінде алдымен тіл, ерін және бет бұлшықеттеріне зондтармен массаж жасалынады. Массаж бұлшықет жағдайларын өзгерістерге әкеледі: баланың тамақ алысын белсендіреді, оның иілгіштігін және қысқарту қабілетін жақсартады, қалыпты тілдік әрекет үшін қажетті сезім түйсігін нығайтуға себеп болады. Массаж ға арналған зондтар әсіресе дизартрия нақтамасы бар балаларға жасалынады. Артикуляциялық аппараттарына массаж жасауға арналған зондтың сегіз түрі болады. Ол құралдар жоғары сапалы тот баспайтын құрыштан жасалынған.

«Шанышқы» зонд бұлшық еттерді таптауға арналған. Таптау қысқа, жиі, жеңіл қозғалыстармен жасалады. Қарқынды әсер алу үшін таптауды бұру арқылы жүргізуге болады. Ол үшін зондты белгілі бір жерге қойып, оны оңға, солға, артқа бұру қимылдарын 4-5 секунд бобы қайталау керек.

«Сегіздік» – тіл бұлшық еттерін үйкеуге, ысқылауға арналған. Ілмекті бұлшық етке батыра басып, 6 рет жоғары-төмен үйкей отырып, қозғалыс жасаймыз. Зондты басқан орнынан қозгалтпау керек.

«Үлкен, ортаңғы, кіші шаналар» зондтары – тіл, ерін бұлшық еттерін босаңсытуға арналған. Зонд ұштары кез келген жағымен жұмыс істеуге икемді етіп жасалған. Массаж жасағанда зондтың жоғары бөлігі бұлшық еттерді басуға арналады.

«Балта» зонды екі түрлі амалға арналған бұлшық етті басу және бұлшық етпен жылжыту. Бұлшық етті басу арқылы оның тонусының тартылғанын, қимылының белсенділігін аңғарамыз.

«Айқастырылған табан» зонды бұлшық еттерді сығымдауға арналған бұл зондпен төмендегі қимыл әрекеттерді жасауға болады:

Басып шаншу қимылдары, қимыл уақыты 5 секунд.

Секірмелі алға-артқа қайтармалы қимылдар.

Шеңберлі бойлай оңға-солға басу әдісі.

«Итермелеуші» зонд – басу кезінде бұлшық еттер тартылып, зондты алғанда бұлшық еттің ширығуы босаңсиды. Қарқынды әсер алу үшін таптау әдісі бойынша зондты белгілі бір орынға қойып, сағат тілінің бағытымен 5 секундқа дейін бұрып, ұстап тұру керек.

Орыс ғалымы Л.В. Зенков Жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайдалану – білім сапасын арттырудың бірден-бір жолы – деп көрсеткендей, баланың сөздік қорларын кеңейту және танымдық әрекеттерін қалыптастыру негізінде жаңа заман талабына сай жаңа технологияларды коррекциялық жұмыстарда қолдана білсек, бала бойындағы кемшіліктерді жоюға болады [5, б. 14-17].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Вареник Е.Н., Корлыханова З.А., Китова Е.В. Мектеп жасына дейінгі балалардың дене және сөйлеуін дамыту: логопед пен дене шынықтыру нұсқаушысының өзара әрекеті. – М.: ТК саласы, 2009. – 144 б.

2. Гомзяк О.С. Дұрыс айтамыз. Логопед пен тәрбиешінің сабаққа дайындық логогруппасының жұмысы арасындағы байланыс дәптері. Үш альбом жинағы. – М.: GNOM және D баспасы, 2009.

3. Ушакова О.С. Сөз ойлап тап. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған сөйлеу ойындары мен жаттығулары. – М.: Білім: Оқулық. жарық, 1996.

4. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В., Туманова Т.В. Сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған компенсаторлық үлгідегі мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының бағдарламалары. Сөйлеу бұзылыстарын түзету. – М.: Білім, 2009.

5. Финогенова Н.В. Ашық ойындарды пайдалануға негізделген мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесі // Бастауыш мектеп плюс дейін және кейін. – 2005. – №10. – 14-17 б.

А.М. Рахманберген
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
Р.Б. Оспантаева
ғылыми жетекші: *педагогика ғылымдарының*
магистрі, оқытушы, Павлодар қ.

ДЕФЕКТОЛОГ КАДРЛАРДЫ ҚАЙТА ДАЯРЛАУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН МОДИФИКАЦИЯЛАУ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Аңдатпа*. Бұл мақалада білім беру жүйесінде болып жатқан әлеуметтік маңызды өзгерістердің өзектілігіне байланысты дефектологиялық кадрларды қайта даярлау бағдарламаларын өзгерту қажеттілігі туралы мәселе қарасты-*

рылады. Біз жүргізген зерттеу аясында біз орынды деп санаймыз: арнайы және жалпы білімнің қазіргі жағдайын сипаттау, біздің ойымызша, дефектологтарды қайта даярлау жүйесі мен практикасына әсер ете алмайтын өзгерістерді анықтау. Білім беру жүйелерінің ерекшеліктеріне назар аудара отырып, біз дефектологиялық кадрларды қайта даярлау жүйесінің дамуын анықтайтын және қайта даярлаудың оқу жоспарларын жаңартылған құрылымдау қажеттілігін және қосымша кәсіби білім беру бағдарламаларын мақсатты жобалауды анықтайтын факторларды қарастырамыз.

***Түйін сөздер**: түзету, арнайы білім, дефектолог, педагог,интеграция, мүмкіндігі шектеулі бала, білім беру.*

***Аннотация**. В данной статье рассматривается вопрос о необходимости изменения программ переподготовки дефектологических кадров в связи с актуальностью социально значимых изменений, происходящих в системе образования. В рамках проведенного нами исследования мы считаем целесообразным: охарактеризовать современное состояние специального и общего образования, выявить изменения, которые, на наш взгляд, не могут повлиять на систему и практику переподготовки дефектологов. Ориентируясь на особенности образовательных систем, рассмотрим факторы, определяющие развитие системы переподготовки дефектологических кадров и определяющие необходимость обновленного структурирования учебных планов переподготовки и целевого проектирования программ дополнительного профессионального образования.*

***Ключевые слова**: коррекционное, специальное образование, дефектолог, педагог, интеграция, ребенок с ограниченными возможностями здоровья, образование.*

***Annotation**. This article discusses the need to change the retraining programs of defectological personnel in connection with the relevance of socially significant changes taking place in the education system. Within the framework of our research, we consider it appropriate: to characterize the current state of special and general education, to identify changes that, in our opinion, cannot affect the system and practice of retraining defectologists. Focusing on the features of educational systems, we will consider the factors determining the development of the system of retraining of defectological personnel and determining the need for updated structuring of retraining curricula and targeted design of additional vocational education programs.*

***Keywords**: correctional, special education, defectologist, teacher, integration, child with disabilities, education.*

Қазіргі уақытта дамуында ақауы бар балалар саны артып отыр. Оларды оқыту кеңейіп, түзетіп қолдау технологиялары жетілдіруде. Инклюзивті білім беру ерекше балаға білім беру саясатының негізгі құралы. Инклюзивті білім беру – сау балалармен бірге жалпы білім беру мектептерде немесе арнайы құрастырған топтарда, сыныптарда дамуда мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту .Инклюзивтің басты мақсаты-мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортаға кіріктіру ғана емес, ол «барлығы үшін бір мектеп» мақсатын көздейді. Инклюзивті оқыту мүмкіндігі шектеулі баланың жалпы білім беретін

ортада әлеуметтенуі мен оның дамуына және оқыту процесінде баланың жетістіктерге жетуіне мүмкіндік туғызады. Бүгінгі таңда іс-тәжірибе көрсетіп отырғандай, елімізге мүмкіндігі шектеулі балаларға білім берудің ұлттық бағдарламасын жасау қажет.

Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі балалар арнайы мекемелерде оқытылатындықтан, олар өзге балалардан бөлектенген. Бұл мекемелерде көбінесе медициналық әдістемелер қолданылады. Қазақстанда қазір оларда бір жағынан кемістік болғанымен, екінші жағынан олардың да дені сау екендігін түсіндіріп, оларды дені сау балалармен қатар, жалпы ортаға бейімдеу керек. Тек олардың сырқаты мен өзгешеліктерін ескере отырып, жай мектептің оқу бағдарламасына кіріктірген жөн.Ол үшін мемлекеттік деңгейде стратегиялық реформа жүргізу керек. Мемлекеттік деңгейде мектептерге және мектепке дейінгі ұйымдарға жаңа стандарттар енгізіліп, жүйе өзгертілгеннен соң ғана құрал-жабдықтар, ғимараттар бейімделеді.

Жарты ғасырдан астам тәжірибесі бар Ресейдегі дефектолог-мұғалімдерді қайта даярлау әрқашан арнайы түзету және білім беру саласының кадрлық қажеттіліктеріне бағытталған. Арнайы білім беру жүйесінің педагогтерін қайта даярлау қажеттілігі бүгінгі күнге дейін өзекті болып отыр. Алайда, бұл арнайы білім беру жүйесінің мұғалімдерін қайта даярлау қажеттілігін анықтайтын жалғыз фактор емес, назар аудару керек тағы бірнеше мәселе бар бұл:

– Педагогтің кәсіби даярлығының атқаратын лауазымына сәйкестігіне назар аударылатын арнайы білім беру мекемелерінің қызметкерлеріне қойылатын біліктілік талаптарын өзгерту, педагог кадрларды аттестаттаудың жаңа тәртібі және олардың еңбегіне ақы төлеудің жаңа тәсілдері;

– өкінішке орай, дамуында ауытқулары бар балалардың ерекшеліктерін білетін және түзету – білім беру технологияларын меңгерген педагог-дефектологтың көмегіне мұқтаж мүмкіндігі шектеулі балалардың саны артып келеді;

– түзету-білім беру ортасына мүмкіндіктері шектеулі адамдардың жаңа санаттарын енгізу (ауыр қимыл-қозғалыс патологиясы бар, даун синдромы бар, терең зияткерлік бұзылулары бар, ақаудың күрделі құрылымы бар, РДА-мен, билингва-балалар);

– психологиялық-педагогикалық көмек, әлеуметтік және еңбектік қолдау көрсетілетін адамдардың жас ауқымын кеңейту (өмірдің бірінші жылында және ерте балалық кезеңде дамуында ауытқулары бар балалармен ерте анықтау, диагностика және түзету-педагогикалық жұмыс; жасөспірімдер мен ересектерді әлеуметтендіру проблемаларын шешу; зияткерлік, физикалық немесе психикалық денсаулығының атиптік емес жағдайы бар ересек жастағы адамдарға түзету көмегі);

– педагог-дефектологтың кәсіби қызмет саласын кеңейту. Осыған байланысты дефектолог-мұғалімнің тек түзету білім беру мекемелерінде ғана емес, сонымен қатар білім беру интеграциясы жағдайында, денсаулық сақтау құрылымдарында және әлеуметтік қолдауда жұмыс істеу қабілеті мен дайындығы туралы сұрақ туындайды;

– түзету-білім беру мекемелерінің жаңа түрлерінің және түзету-педагогикалық Ықпал етудің жаңа ұйымдастырушылық нысандарының пайда болуы (психологиялық-педагогикалық оңалту орталықтары, консультациялық-диагностикалық қызметтер, лекотекалар, аралас немесе өтемдік түрдегі БҚҚ-да қысқа мерзімді болу топтары, үйде оқыту мектептері, Даун синдромы бар балаларға арналған сыныптар, стационар жағдайында психологиялық-педагогикалық кабинеттер, жеке түзеу-білім беру мекемелері). [1, б. 2]

Біз қарастырған факторлар арнайы білім беру жүйесіндегі өзгерістерге байланысты кәсіби қайта даярлау жаңа мамандықты игеру мүмкіндігі ретінде де (тектологиялық емес дайындығы бар мұғалімдер үшін) және кәсіптерді біріктіру кезінде қосымша біліктілік алу қажеттілігі ретінде де (дефектолог-мұғалімдер үшін) сұранысқа ие екенін көрсетеді. Демек, дефектологиялық кадрларды қайта даярлау бағдарламаларын, арнайы білім беру жүйесінің қажеттіліктері мен қажеттіліктеріне және мүгедек балалармен жұмыс істейтін мұғалімдердің қажеттіліктеріне бағытталған бағдарламаларды өзгерту қажет.

Қазіргі заманғы жалпы білім беру жүйесін реформалаудың негізгі сәттерінің бірі қарапайым мектеп жағдайында мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдерді сүйемелдеудің кешенді жүйесінің моделін құруды және енгізуді көздейтін білім беру интеграциясы және инклюзивті оқыту болып табылады. Біз Н.М. Назарованың ұстанымымен бөлісеміз, ол интеграцияланған білім беруге көшу ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мен жасөспірімдерді жаппай білім беру процесіне белсенді түрде қосу ғана емес, сонымен бірге барлық балалар мен жасөспірімдердің білім беру қажеттіліктерін қамтамасыз ету жүйесі ретінде жаппай білім беру процесін қайта құру болып табылады [2, б. 4].

Көптеген зерттеулерді талдау (Н.Н. Малофеев, М. Назарова, В.И. Трифонова және т.б.) білім беру интеграциясы мен инклюзивті оқытудың дамуын ынталандыратын көрсеткіштерге мыналар жатады деп айтуға мүмкіндік береді: ерте кешенді көмек жүйесінің жақсы жұмыс істеуі; білім берудің тұлғаға бағытталған бағыты; арнайы білім беруді стандарттау және білім беру ортасын сертификаттау; инклюзивті оқыту мен білім беруді интеграциялаудың оң формаларының отандық және шетелдік тәжірибесі; ата-аналардың өз балаларын жаппай білім беру мекемесінде оқытуға деген ұмтылысы.

Білім беру интеграциясының дамуына және инклюзивті оқытуға кедергі келтіретін факторлар тобына зерттеушілер (Н.М. Назарова, В.И. Трифонова) мыналарды жатқызады: білім беру интеграциясы мен Инклюзия міндеттері бойынша Жаппай білім беру жүйесін заңнамалық реформалаудың болмауы; табыстылығы бойынша біртекті оқу топтарына бағытталған жалпы білім берудің стандартталған моделі; өтемдік оқыту сыныптарының жабылуы; білім беру мекемелерін атаулы қаржыландыруға байланысты балалардың сандық контингентін сақтау әрекеттері; мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуге мұғалімдер мен әкімшіліктерді дайындамай білім беру интеграциясы мен инклюзивті оқытуды енгізу; бұқаралық мектеп мұғалімдері мен дефектолог-мұғалімдер арасында әлеуметтік-кәсіби серіктестіктің болмауы, қалыпты дамып келе жатқан құрдастардың өзара әрекеттесуге дайын болмауы; қалыпты дамып келе жатқан құрдастардың ата-аналарында мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты жағымсыз әлеуметтік көзқарастар мен стереотиптердің басым болуы. Сонымен қатар, В.И. Трифонованың зерттеуінде жаппай білім беру ортасына интеграцияланған мүмкіндігі шектеулі балаларда күрделі психологиялық проблемалар, атап айтқанда, сынып пен мектеп жағдайында бейімделу қиындықтары, құрдастарымен қарым-қатынас қажеттілігінің төмендеуі, өз-өзіне күмәндану бар екендігі анықталды [2. б. 6].

Жоғарыда айтылғандардан білім беру интеграциясы мен инклюзивті оқытуды енгізу бойынша әлі де көптеген проблемалар бар және оларды шешу көбінесе жүйелік сипатта болады. Алайда, жаппай мектепте түбегейлі ұйымдастырушылық-педагогикалық өзгерістерді күтпей, білім беру интеграциясы мен инклюзивті оқыту тетігі іске қосылғанын ескере отырып, қазіргі уақытта педагогикалық қызметкерлердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға байланысты бірқатар қиындықтарды болдырмауға болатындығын түсіну керек.

Дефектологиялық кадрларды қайта даярлау жүйесі білім беру мекемелерінің сұраныстарына икемді және ұтқыр жауап беруге, бұқаралық мектеп мұғалімдерінің қолжетімді және сапалы білім алуға және олардың әлеуметтенуінің барынша мүмкін деңгейіне қол жеткізуге ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың құқықтарын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін қазіргі заманғы белсенді технологияларды, түзету-дамыту және тәрбие жұмысының әдістемелерін меңгеруі үшін жағдай жасауға қабілетті. Бұқаралық мектеп мұғалімдеріне арналған қайта даярлаудың білім беру бағдарламаларын түрлендіруді мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту, тәрбиелеу және дамыту саласындағы жаңа жетістіктер, білім беру интеграциясы мен инклюзивті оқытудың озық отандық және шетелдік тәжірибесі туралы

білімге жеке, әлеуметтік және кәсіби қажеттіліктерді қанағаттандыруды ескере отырып, олардың кәсіби құзыреттілігін кеңейтуге бағыттау керек. Бұл жағдайда білім беру мекемесінің педагогикалық ұжымы мүмкіндігі шектеулі балалар туралы нақты түсініктерге ие болады, олар үшін қоршаған орта жағдайларын жасайды, және, кем дегенде, мұғалімдердің арсеналында білім беру интеграциясы жағдайында оқу процесін қамтамасыз ету үшін диагностикалық, дидактикалық және әдістемелік материалдар болады. Аталған проблемаларды шешуге байланысты, біз қарастырып отырған білім беру жүйелерінің жұмыс істеуінің әлеуметтік-объективті жағдайлары дефектологтарды қайта даярлаудың қосымша білім беру бағдарламаларының оқу жоспарларының құрылымына өзгерістер енгізуді негіздейді деп айта аламыз.

Дәстүрлі түрде қайта даярлау бағдарламалары мемлекеттік кәсіптік даярлау орталығы негізінде әзірленді және блок-модульдік негізде құрылды, бүгінде оларды білім беру интеграциясы мен инклюзиясына қатысатын жалпы білім беретін мектептің дефектолог-педагогы мен мұғаліміне қойылатын жаңа біліктілік талаптарына сәйкес келтіру қажеттілігі туралы мәселе туындайды.

Блок-модульдік негізді сақтау кезінде біз мүмкін деп санаймыз:

– тар мамандануды мағыналы түрде болжайтын модульдерді әзірлеу арқылы орнатылған профильдердің ауқымын кеңейту;

– оқу материалын оқытудың мазмұны мен логикасын кәсіби қызмет түрлеріне және қалыптасатын құзыреттерге бағындыру;

– педагогтердің білімге деген жеке және кәсіби қажеттіліктерін ескере отырып, қосымша кәсіптік оқытудың жеке траекториясын таңдауға мүмкіндік жасай отырып, қайта даярлау процесін дараландыруды қамтамасыз ету;

– білім беру мекемелерінің сұранысы бойынша педагогтарды мақсатты қайта даярлауға сәйкес бағдарламалардың мазмұнын құрастыру [3 б. 8].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Назарова Н.М. Образовательная интеграция: проблемы внедрения / Коррекционно-развивающая работа с детьми в условиях полифункциональной интерактивной среды: международная научно-практическая конференция. Т. II. – М.: ГОУ ВПО МГПУ, 2008.

2. Трифонова В.И. Педагогическое сопровождение детей с ОВЗ в младших классах общеобразовательной школы в процессе их взаимодействия со сверстниками / В.И.Трифонова автореф. дис. … канд. пед. наук. – М.: МПГУ. – 2008.

3. Әбдіғалиев Қ. Шоғырландырып қарқынды оқыту жүйесі. – Қазақстан мектебі, 1998.

З.Е. Сабыржанова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
научный руководитель: *магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

МНЕМОТЕХНИКА – БАЛАНЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУДЫҢ ТАПТЫРМАС ӘДІСІ

Аңдатпа. *Бүгінгі таңда мемлекет тарапынан мүгедектер үшін көптеген бағдарламалар жасақталып, жұмыстар жүріп жатыр. Жалпы баланы қоғамға бейімдеу мен оқытуда ерте диагностикалау мен түзету маңызды. Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалар тәрбиесіне ерекше мән берілуі керек. Бұл тәрбиенің негізгі мақсатыеңбекке үйрету, өмірде өз орнын табуға баулу, өмірге икемді жеке тұлға қалыптастыру. Ең алдымен тәрбие ісіне терең сезім қажет.*

Түйін сөздер*: мнемотехника, мүгедек бала, тәрбие, түзету, инклюзивті білім беру, кемтар бала, педагогика.*

Аннотация. *На сегодняшний день государством разработано множество программ для инвалидов, ведется работа. В адаптации и обучении ребенка в обществе в целом важна ранняя диагностика и коррекция. Особое внимание должно быть уделено воспитанию детей с ограниченными возможностями здоровья, инвалидов. Основной целью этого воспитания является обучение труду, приобщение к поиску своего места в жизни, формирование гибкой к жизни личности. Прежде всего, в воспитательном деле нужны глубокие чувства.*

Ключевые слова*: мнемотехника, педагогика ребенка, воспитание, коррекция, инклюзивное образование, кемтар ребенок, педагогика.*

Annotation. *To date, the state has developed many programs for the disabled, and work is underway. Early diagnosis and correction are important in the adaptation and education of a child in society as a whole. Special attention should be paid to the education of children with disabilities, disabled people. The main purpose of this education is to teach work, to join the search for their place in life, the formation of a flexible personality for life.*

Keywords*: mnemonics, pedagogy of a child, upbringing, correction, inclusive education, kemtar child, pedagogy.*

Мнемотехника – грек тілінен аударғанда – «есте сақтау өнері» деген мағынаны білдіреді. Бұл әдіс жүйесі ақпаратты тез немесе нәтижелі есте сақтауға көмектеседі немесе қамтамасыздандырады. Мнемокесте түріндегі дидактикалық материалдарды түсінік айтуда, өлеңді жатқа айтуда, шығармашылық немесе суретке қарап айту кезінде пайдалануға болады. Мнемокестелер заттай, заттай схемалық, схемалық болып келеді. Егер бала затпен тапсырма орындай алса,

онда тапсырмалар қиындай түсіп, балаларға заттай схемалық үлгілер беріледі. Мнемокестенің бұл түрі бейнелеу санын азайтады.

Тәрбиеге нағыз сенім бар жерде ғана, нағыз талапшылдық еңбек тәртібі болады. Еңбек, еңбек – бәрін жеңбек. Осы бір мақалдың ішіне барлығы сиып тұрғандай. Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалар дегенде көз алдымызға еңбекке жарамсыз, ата-ана қамқорлығында отырған балалар елестейді. Еңбек баланың өмірлік қажеттілігі. Мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалардың өзіндік еңбек дағдылары бірден қалыптасып кетпейді. Мұндай балалар атаана мен арнайы мамандардың көмектерін қажет етеді. Оларға өздерін танытып, айналасындағылармен араласуға мүмкіндік беру керек. Өздері өте жасық келеді. Бойында дарыны бар балалар қаншама. Мұндай балаларды еңбекке баулыса, ертең есейгенде өмірде өз орнын, өз мамандығын табуға көп көмек болар еді. Мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың мәселелерін шешу және әлеуметтік жағдайын жақсарту мемлекетіміздің әлеуметтік саясатының басым бағыттарының бірі. Қазақстан Республикасында әлемдік білім кеңістігіне кіру үшін мемлекет тарапынан көптеген шаралар енгізіліп жатыр. Бүгінгі күні білім саласында өз шешімін таппай отырған мәселелер жеткілікті. Инклюзивті білім беруді дамыту бағыттары 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік дамыту бағдарламасында шешімін тапты. Қоғамдағы мүгедектердің жағдайы, олар бастан өткеруге мәжбүр қиындықтар туралы пікірталастар жиі орын алып келеді. Бұл кемтар балаларды психологиялық бейімдеу және қоғамға кіріктіру мәселелерінен бастап, олардың тұлға ретінде қажетсіздігіне дейінгі саладағы проблемалар санының көптігіне қарамастан орын алуда. Бұл баланың адамзаттық ар ожданын кемсітетін, оның дамуға және тіпті өмір сүруге құқығын іске асыруына кедергі келтіретін әр түрлі кемсітуші көріністер болып табылады. Осы мақсатты жүзеге асыруда біз оқушының деңгейіне мән бермейміз, нәтижесінде көптеген оқушылар осы деңгейге жетпей қалу салдарынан үлгермеушілер қатарына жатады. Мектептегі үлгермеушіліктің негізгі себебі мектептегі білім беру жүйесінің баланың интеллектуалдық жүйесіне сәйкес келмеуі. Ал біз болсақ, білім беру бағдарламаларын күрделендіру үстіндеміз [1].

Мүмкіндіктері шектеулі балаларға білім мен тәрбие берудегі ғылыми нәтижеге қол жеткізудің бірі жаңа технологияны игеріп, компьютерді пайдалану. Компьютерді пайдалануда мынадай дидактикалық мүмкіндіктерді көруге болады; логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылық еңбек етуіне жағдай жасайды. Электрондық оқулықтарда теориялық тақырыптар кеңінен беріліп түсіндіріледі. «Бәріне бірдей мүмкіндік» принципін ұстанатын инклюзивті білім

берудің енгізіле бастағанына көп бола қойған жоқ. Бұл термин көбіне «Сапалы білім барлығы үшін» түсінігімен бірге қолданылады. Яғни, жалпы білім беретін мектептерде мүмкіндіктері шектеулі бала мен басқа да әлеуметтік қорғалатын топтарға жататын оқушыларға өзгелермен теңдей білім беру, соған жағдай жасау қарастырылған. Мәселенің бұлай қалыптасуына бүгінгі қоғамның да кінәсі бар. Өйткені біз мүмкіндігі шектеулі жандарға мүсіркей қараудан арыла алмай келеміз. Жалпы білім беретін орта мектептерде олардың оқып, білім алуына жағдай жасау енді-енді қолға алына бастады. Инклюзивті білім берудің негізі мектептегі барлық балаға, олардың ерекшелітерінен тыс сапалы білім беру болып табылады.

Әр оқушының үлгермеу себебін анықтап, мүгедек баланың диагнозына қарай жұмыс жүргізілсе, оқушының білімге деген құлшынысы артып, өзіндік дарындылығы айқындалады деп ойлаймын. Жаңаша білім берудің негізгі тәжірибелік міндеттерін шешуде мектептегі жаңалықтармен дамуды, қолданылған әрекеттер мен құралдардың тиімділігін диагностикалау негізінде анықтауға болады. Осыған байланысты, педагогтнр өз қызметінің обьектісіне әлеуметтік психологиялық және педагогикалық мінездеме беріп, танып-білу мен зерттеу әдістерін меңгерулері керек. Әр оқушыға арналған жеке даму бағдарламасы олардың өзіндік дарындылығын ашып, өмірдегі өз орнын, өз мамандығын табуға көп көмек болар еді.

Әлемнің дамыған елдерінде мүгедек балаларды дені сау құрбыларымен қатар оқытып, сол арқылы сауықтыру әдісі қолданылады. Осы ретте балаға ең бірінші қажетті не? деген заңды сұрақ туындайды. Әрине, балалардың бір-бірімен тілдесуі үшін олардың тілін дамыту қажет. Ия, тіл дамымай олардың ойлауы мен қоршаған ортаны қабылдауы да қиын. Сондықтан да қазіргі кезде мектеп жасына дейінгі барлық баланың тілін дамытуда мнемотехниканы қолдану өзекті болып тұр. Мнемотехника – есте сақтауға арналған нақты тәсіл ретінде мектепке дейінгі ұжым қызметкерлерінің қызығушылығын тудыруда. Себебі балаларды жан-жақты дамыту, олардың барлық кемістіктерін жөндеу, мектепке дайындау – балабақшаның алдындағы басты мақсат. Баланың сөйлеуі – бас мидың бірнеше бөлігінің бірігіп жұмыс істеу нәтижесі. Ал артикуляция мүшелері тек мидан келген бұйрықты орындаушылар. Бүгінгі күні көптеген балалардың тілін дамытуда келесі кедергілердің бары ешкімге де құпия емес:

– сөздік қордың аздығы;

– сөйлемдегі сөз тіркестерін дұрыс таба алмауы;

– дыбыстау кемшілігі;

– берілген тақырыпқа сюжеттік немесе сипаттау әңгіме құра алмауы;

– өз ойын дұрыс жеткізе алмауы. Осындай жағдайда балаға қалай көмек беруге болады? Өз ойын жеткілікті айтуға, байланысты, ретімен, грамматикалық дұрыс сөйлеуге қалай көмек береміз? деген заңды сұрақ тағы да туындайды.

Бұл ретте бізге оңай жолдан қиынына қарай құрылады мнемотехника әдісі көмекке келеді. Бұл жұмысты іске асыру үшін ең оңай мнемоквадраттан бастап, жай ғана мнеможолдарға өтіп, сосын мнемокестеге өту қажет [2, б. 26-37].

Схема – мнемокесте балалардың тілін дамытудағы дидактикалық құрал болып табылады. Әдістеменің ерекшелігі – заттардың кескінін емес, есте сақтау құралының нышандарын қолдану болып табылады. Нышандар – тілдік материалдарға барынша жақындатылады, мысалы жабайы (орман) жануарды белгілеу үшін шыршаның, үй жануарларын белгілеу үшін үйдің кескінін қолданады. Балалардың тілін дамыту жөніндегі дәстүрлі жұмыстарды мынадай бағыттар бойынша жүргізуге болады: – сөздік қорды байыту; – әңгіме құрауға және оны ойлап табуға үйрету; – тақпақтар жаттау; – жұмбақтар шешу. Белгілі бір ақпараттарды білдіретін мнемикалық кестелер дидактикалық материалдар ретінде қызмет етеді.

Мнемокестенің мазмұны – ол графикалық немесе жартылай графикалық ертегі кейіпкерінің бейнесін, табиғат құбылысының кейбір іс-әрекетін, әгіменің сюжетін пайдалану арқылы құрылуы қажет. Ең бастысы – көрнекілік, тірек-сызба, бейнелеген суретіміз балаға түсінікті болуы қажет.

Мнемокестені қолдану 3 деңгейден тұрады:

1. Кестеге қарап, онда не бейнеленгенін бақылау.

2. Мәліметтерді кодтандыру, белгі /символды/ бір бейнемен сәйкестендіру.

3. Әңгіме немесе ертегіні әңгімелеуге көшу.

4. Өз тәжірибем барысында бабалармен жұмыс жасауда көп қиындыққа кезіктім, бірақ шығармашылықпен жұмыс жасау қызық және өзімен де тәжірибе жинақтауға көп көмегін тигізді. Сөзіміз құрғақ болмау үшін мысал келтірейік:

Мнемокесте арқылы тақпақ жаттату, балаларға суреттер ұсынылады:

1. Суретте қай мезгіл бейнеленген? (жаздың суреті)

2. Суретте кандай құс? (қаздың суреті)

3. Суретте не көріп тұрмыз? (гүлді)

4. Суретте қандай жәндік бейнеленген? (көбелек)

Енді көрген суреттерді тақпақ етіп жаттап көрейік:

1 сурет - Жазым келді жарқылдап

2 сурет - Қазым келді қаңқылдап

3 сурет - Гүлге қонды көбелек

4 сурет - Қос қанаты қалтылдап [3, б. 10].

Осы жерде мнемотехника грек тілінен аударғанда «есте сақтау өнері» деген ұғымды білдіретін, табиғи ассоциациялар жасау көмегімен есте сақтауды қамтамасыз ететін, жасанды түсініктер арқылы қажетті мәліметтерді еске сақтауды жеңілдететін ережелер мен тәсілдер жиынтығы дегенді білдіретінін айтып кеткен жөн. Сонымен қатар балалардың қоршаған орта туралы алған білімдерін тиімді есте сақтауы, хабарламаны сақтап және жаңғыртуы, тіл дамуын қамтамасыз ететін әдіс-тәсілдер жүйесі ретінде де қарастырылады.

Жоғарыдағы мысалдан көргендеріңіздей, мнемотехника балаларды ойын түрінде тірек кестелер және модельдер арқылы дыбыстарды дұрыс анық айтқызу, грамматика құрылысын сақтай отырып дұрыс сөйлем құру және де лексикалық тақырыптар бойынша балалардың сөз қорына және тәжірибелеріне сүйене отырып байланыстырып әңгіме құрастыруда таптырмас тәсіл болып табылады.

Сондай-ақ ол балалардың шығармашылық елестеуін, есте сақтау қабілеттерін, көру зейінін, конструктивті және кескінді бейне арқылы ойлау қабілеттерін дамыта отырып, тапқырлыққа тәрбиелейді. Және бұл тәсілдің тағы да ұщтымды жағы - белгілерді кескінді бейнелерге түрлендіре отырып, мнемокестелермен, модельдермен және тірек үлгілермен жұмыс істеуге және әдістер мен тәсілдерді игеруге дағдыландыру, оқыту уақытын қысқартуда да тиімділігі зор.

Тілді меңгеруде пәнаралық байланыс үлкен рөл атқаратыны белгілі, сабақта өткізілген тақырыптар денешынықтыру, ән-күй, айналамен таныстыру, ағылшын тілі, тіл дамыту, математика сабақтарында бекітіледі. Осындай біртұтас жұмыс, балалардың сөздік қорын, түсінігін, сөйлемнің грамматикалық құрылымын, тілге тән дыбыстардың дұрыс айтылуын шыңдайды[4].

Психологтар мен педагогтердің пайымдауынша, мектеп жасына дейінгі балалардың оқуға деген ынтасы ерте пайда бола бастайды. Егер отбасында және балабақшада балаларды жазу мен оқуға үйретпесе де, олардың кейбіреулері оқуды меңгеріп, жеке әріптерді тани бастайды. Өз беттерімен оқуды меңгергенше, балалар ең алдымен әріптеп оқиды. Әріптеп оқығанда балалар көптеген қателіктер жіберіп, не туралы оқығанын білмей, оқу ырғағын жоғалтады. Бүгінгі күні педагогикада балаларды 6 жастан бастап оқытуға үлкен назар аударылуда. Балалар балабақшада сауат ашуы керек деген пікір белең

алуда. Себебі балалар ерте балалық шағынан бастап, өз ана тілін қолданады. Ол бірте-бірте бала тілінің дамуымен, сөйлемдер құрап, оның өзі жеке сөздерден, ал – сөз буыннан, буын – дыбыстан құралатынын білуіне дейін жалғасады. Дыбыстар жазуда әріппен белгіленеді. Жазу мен оқытуға үйрету үшін, бала тілдің өзі сөзден туатынын, дыбыстардың әріппен белгіленетінін түсіну қажет.

Тіл дамыту жұмысы дегеніміз – бұл сөзбен, сөйлемдермен, айтылумен байланысты атқарылатын іс-әрекет. Сол себепті де баланың ойлау, сөйлеу дағдыларын арнайы зерттеген көрнекті ғалымдар мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорының даму мөлшерін, екіншілері олардың сөйлеу тіліндегі ерекшеліктерін, сөзді түсіну дағдылары мен грамматикалық категорияларды түсіну дағдылары мен грамматикалық категорияларды игеруі, жүйелі сөйлеуді меңгеруі туралы мәселелерді, үшіншілері баланың ойлау қабілетін, психикалық процестерін дамытуда тілдің рөлі сияқты жан-жақты проблемаларды қарастыру қажеттігін айтады [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Полянская Т.Б. «Использование метода мнемотехники в обучении рассказыванию детей дошкольного возраста», 2009.

2. Большева Т.В. Учимся по сказке. Развитие мышления дошкольников с помощью мнемотехники: Учебно-методическое пособие. 2-е изд. испр. – СПб.: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2005. – 96 с.

3. Полянская Т.Б. Использование метода мнемотехники в обучении рассказыванию детей дошкольного возраста: Учебно-методическое пособие. – СПб.: ООО «ИЗДАТЕЛЬСТВО «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2010. – 64 с.

4. Большева Т.В. Учимся по сказке. Развитие мышления дошкольников с помощью мнемотехники: Учебно-методическое пособие. – СПб.: Детство-Пресс, 2005.

5. Гурьева Н.А. Год до школы. Развиваем память. Рабочая тетрадь упражнений по мнемотехники. – СПб.: Светлячок, 2000.

З.Е. Сабыржанова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
***научный руководитель**: магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРҒА ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ САБАҚТЫ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

***Аңдатпа**. Интеграциялық сабақ пән аралық байланысты жетілдіру мақсатына байланысты пайда болған. Мұндай сабақтарда бір тақырыпты түрлі пәндерден беретін мұғалімдер оқытады. Кіріктірілген сабақтың негізгі мақсаты – оқу материалдарын байланыстырып, сабақта оқушыларға терең білім беру, ойлау қабілетін дамыту. Оқу материалдарын бағдарламаларға сай пәндер бойынша біріктіріп беру оқушылардың жан-жақты тұтас, терең және берік білім алуына мүмкіндік жасайды. Сондықтан жыл сайын әрбір мұғалім пәндердегі ұқсас оқу материалдарын біріктіріп, яғни пән аралық байланыс принципін қолданып, интегралдық жоспар жасайды. Ондағы материалдарды дер кезінде сабаққа пайдаланып, тиімді етіп іске асырады.*

***Түйін сөздер**: интеграциялық оқыту, тәрбие, түзету, мұғалім, шығармашылық ізденіс, ғылыми жұмыс, дыбыс.*

***Аннотация**. Интегрированный урок возник в связи с целью совершенствования межпредметных связей. На таких занятиях преподают учителя, которые передают одну и ту же тему по разным предметам. Основная цель интегрированного урока-закрепить учебный материал, дать учащимся на уроке глубокие знания, развить мышление. Интегрированная передача учебного материала по предметам в соответствии с программами позволит учащимся получить всестороннее целостное, глубокое и прочное образование. Поэтому каждый учитель ежегодно составляет интегральный план, комбинируя схожие учебные материалы по предметам, т.е. используя принцип межпредметной связи. Материалы, содержащиеся в нем, своевременно используются для занятий и эффективно реализуются.*

***Ключевые слова**: интегрированное обучение, воспитание, коррекция, учитель, творческий поиск, научная работа, звук.*

***Annotation**. The integrated lesson arose in connection with the purpose of improving interdisciplinary relations. Such classes are taught by teachers who convey the same topic in different subjects. The main purpose of the integrated lesson is to consolidate the educational material, give students deep knowledge in the lesson, and develop thinking. The integrated transfer of educational material in subjects in accordance with the programs will allow students to receive a comprehensive, holistic, deep and lasting education. Therefore, each teacher annually draws up an integral plan, combining similar teaching materials in subjects, i.e. using the principle of intersubject communication. The materials contained in it are used in a timely manner for classes and are effectively implemented.*

***Keywords**: integrated learning, education, correction, teacher, creative search, scientific work, sound.*

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, атап айтқанда 11 шілде 2002 жылғы Қазақстан Республикасының Заңы «Мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы 343-II» қаңтардағы №1, 2003 жылғы күшіне енген, мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғамда толыққанды өмір сүруі керек. Арнайы білім беру қажеттіліктері бар балаларды дайындауда түзету педагогикасы мен психологиясында ең маңызды және күрделі сөз сөйлеу мәселесі маңызды. Соңғы уақытта сөйлеу қабілетінің бұзылуы бар балалар санының артуы байқалды. Дыбысты бұзу көп. Мұндай сөйлеу патологиясының көмегімен сөздің барлық құрылымдық компоненттерінің өзгеруі байқалады. Қазіргі таңда мектеп жасындағы балалардың сөйлеу тіліндегі бұзылысы мәселесін шешу аса маңызды әлеуметтік жағдай болып отыр [1].

Үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы бастауыш білім десек, бастауыш сынып оқушыларына белгілі бір көлемдегі білім, білік, дағдыларды меңгертумен бірге табиғат, қоршаған орта туралы түсініктерін кеңейте отырып, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты даярлау – ұстаз алдындағы басты міндет.

Интеграциялық оқыту – бұл бір пәннен алған білімді екінші пәнге жай көшіру емес, ол жаңа дидактикалық эквивалент жасау. Оқытудағы интеграция процесінің бірнеше жағын бөліп көрсетуге болады. Интеграциялық сабақ келесі талаптарға сай жүргізілуі қажет, біріншіден, сабақ балаға әр түрлі пәннен білімді меңгертуі қажет, екіншіден, сабақтар көмегімен мұғалім оқу әрекетін түрлендіре отырып, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруы керек, үшіншіден, сабақ оқушылардың ойлау әрекетін белсендіруі және сонымен бірге оқушылар өздерінің шығармашылық іскерліктерін көрсетуі қажет. Интеграциялық сабақ формасы сан алуан, ертегі-сабақ, шығармашылық ізденіс сабағы, өзара тексеру сабағы, газет шығару сабағы, шығармашылық жұмысты қорғау сабағы, есеп-сабақ, ертеңгілік-сабақ, ауызша журнал сабағы т.с.с.

Осы орайда мұғалімнің алдына қойған мақсаты – сабақ сапасын арттырып, оқушыларды ізденімпаздыққа, белсенділікке тәрбиелей отырып, өз бетінше шығармашылық және ғылыми жұмыстарға жұмылдыра білу. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа бағыттау жалпы білім беретін пәндерді оқып-үйрену кезінде және ойлаудың өмірлік тәжірибесі негізінде алған білімдерінің шеберліктері мен дағдыларының негізінде жүзеге асады. Интеграциялық оқыту пәнаралық байла-

нысты жоғары деңгейде жүзеге асыру тәсілі мен оқыту процесін шығармашылықпен толықтыру екендігі даусыз.

Интеграция бірігу – жалпылама білімнің бір оқу материалындағы сол немесе басқа бөлігін мүмкіндігіне қарай тереңдетіп өзара кіріктіру, біріктіру болып саналады.

Мұндай сабақтар әр алуан түрлерге ауысу есебінен оқушылардың шаршағандарын, қажығанын басады, танымдық көзқарастарын арттырады, оқушылардың қабілетін, ойлауын, сөйлеуін және есте сақтауын қалптастырады. Сонымен қатар өзін көрсете білуге, мұғалімнің шығармашылығын, мүмкіндіктерін ашуға ықпал жасайды.

Интеграциялық сабақтардың ерекшелігі.

– үйренуге мүмкіндік туғызады, оқушылардың танымдық көзқарастарын қалыптастырады, әлемнің ғылыми тұрғыдағы тұтастығын және құбылысты бірнеше жағынан қарастырады [2, б. 96].

Басқа сабақтарға қарағанда оқушылардың сөйлеу қабілеті, ойлауын, салыстыруын, қорытуын, қорытынды жасауын, оқу-тәрбие процесін қарқындатуды қалыптастырады, шаршағанын қажығанын басады.

Пән туралы танымын тереңдетіп қана қоймай, оның ой-өрісін кеңейтеді, жан-жақты дамуын қалыптастырады. Осы орайда біз сіздерге «Өзін-өзі тану» пәнімен интеграцияланған дүниетану сабағының жоспарын ұсынбақпыз.

Тақырыбы: «Өсімдіктердің алуан түрлілігі»

Қасиеттер: мейірімділік,қамқорлық,аяушылық

Мақсаты: Оқушыларға өсімдіктердің адамға пайдасын,адам өміріндегі ролін, өсімдіктердің көптүрлілігі және ауаны тазартудағы маңызы, оларды сүйіспеншілік таныту жайында түсінік беру.

Міндеттері:

1. Өсімдіктердің көп түрлілігі туралы жалпы карапайым түсініктерін тереңдетіп, олардың алуан түрлі екенінін, түрін анықтауға үйренеді.

2. Өздігінен жұмыс істеу, ойлау қабілетін дамытады

3. Оқушыларды мейірімділіке, қамқорлыққа, жомарттыққа тәрбиелеу.

Сабақтың барысы:

1. Сыртқы интеграция (Өзін-өзі тану сабағының әдістемелік тәсілдерін қолдану)

Ұйымдастыру кезеңі.

– Сәлеметсіздер ме, құрметті оқушылар!

– Мен сіздерді көргеніме қуаныштымын.

1. Сынып оқушыларын түгендеу

2. «Өзін-өзі тану» сабағының ережесін «5Т» қайталап (тәртіп, тазалық, талап, тыныштық, татулық) қайталау.

3. Сыныпты 3 топқа бөлу

Тыныштық сәті. (Нұрға бөлену)

Ыңғайланып отырыңыздар, денелеріңізді түзу ұстаңыздар. Аяқ-қолыңызды айқастырмаңыз. Қолыңызды тізеңізге немесе үстелге қоюға болады. Көздеріңізді жұмуларыңызды өтінемін. Ойша айтыңыз: «Мен нұрлымын... Нұр менің ішімде... Мен Нұрмын». Осындай Нұр, Махаббат және Тыныштық күйінде отыра тұрыныз…

Ішкі интеграция (жалпыадамзаттық құндылықтарды сабақ мазмұнына интеграциялау)

Үй тапсырмасы «Топырақ» сөзін топтастыру.

Сөзжұмбақ шешу.

1. Айт десе жүгірмес,
Су тисе сілкінбес. (шөп)
2. Басына үлпілдетіп таққан шашақ,
Бұралып тал шыбықтай тұрған жасап. (қамыс)
3. Асты тақта,
Үсті тақта.
Ортасы жасыл мақта. (пісте)
4. Аласа ғана бойы бар,
Тоғыз қабат тоны бар. (сарымсақ)
5. Қыналы бармақ,
Жез оймақ. (бүлдірген)
6. Аспай піскен,
Қайнамай түскен. (жеміс)
7. Алыстан көрсем ақ тас,
Жақыннан көрсем дәмді ас. (күріш)
8. Бала-бала.балалар,
Мүйізінен су ішіп.
Таяғынан балалар. (тары)
9. Бойы бір қарыс,
Сақалы екі қарыс. (жүгері)
10. Көк лағым көгенде тұрып секіреді. (қарбыз)

Жаңа сабақ

Өсімдіктердің жер бетінде өспейтін жері жоқ.Өсімдіктерді мұхит түбінен де, орманды даладан да, шөл мен шөлейт жерлерден де,таудан да, тіпті суық полярлы аймақтан да кездестіруге болады. Қазақстанда өсімдіктердің 15 мыңдай түрі бар.Оның 2мыңннан астамы балдырлар, 5 мыңдайы саңырауқұлақтар, 600-ге жуығы қыналар, 500-ге жуығы мүк тәрізділер және 6 мыңнан астамы жоғары сатыдағы түтікті

өсімдіктер. Өсімдіктер алуан түрлі. Солардың бір түрі қызғалдақ туралы айтып берейін.

Қызғалдақтың шығу тарихы

Жер шарының қай түкпірінде болмасын алуан түсті қызғалдақтар өседі. Үлбіреген нәзік гүлге әрдайым сүйсіне қарағанмен, оның шығу тарихы мен табиғаты жөнінде көп ойлана бермейді екенбіз. Ғалым Анна Иващенконың «Қазақстан қызғалдақтары және жуа тұқымдас өзге өсімдіктер" кітабында қызғалдақтың отаны – Қазақстан екендігін анық жазылған. Қызғалдақтың тұқымы Ұлы Жібек жолы арқылы Түркияға, кейіннен Голландияға жеткен көрінеді. Қазақ жерінде өскен гүлдің алыс шетелдерде жаңа түрлері өсірілді. Қазақ халқы ежелгі дәуірден бері дала гүлі болып есептелінетін қызғалдақты құрметтейді және оның көркіне қызығып қана қоймайды. Шипалы қасиеті бар өсімдік елдің, әсіресе оңтүстік аудандарында емдік мақсаттарға кеңінен пайдаланылады, – дейді ғалым Анна Андреевна. Қазіргі кезде отыздан астам түрі өсіп-өнетін дала гүлін зерттеу жұмыстары XVIII ғасырдың соңында басталған. Академик Питер Симон Паллас жетекшілік еткен экспедиция 1771 жылы Солтүстік Қазақстан аймағында алғаш рет қызғалдақты зерттеп, баспа бетінде жариялапты [3, б. 196].

Топтық жұмыс.

1-топ: Өсімдіктердің сыртқы орта жағдайларына бейімділігін ата?

1. Ылғал сүйгіш өсімдіктер: бақбақ, қоңырбас, жоңышқа.

2. Құрғақшылыққа төзімді өсімдіктер: жантақ, сүттіген.

3. Жылу сүйгіш өсімдіктер: мақта, асқабақ, күріш, жүгері.

4. Суыққа төзімді өсімдіктер: бидай, арпа, сұлы.

5. Жарық сүйгіш өсімдіктер: мақта, жолжелкен, өгейшөп, қоңыраубас.

Өсімдіктердің сыртқы ортаға бейімділігіне байланысты әртүрлі болса да, оларға деген адамның сүйіспеншілігі қандай? Өсімдіктің бір түрін таңдап, соны дәлелде.

2-топ: Өсімдіктің адам өміріндегі маңызы қандай? Пікіріңді дәлелде.

1. Әр түрлі тағамдар, қорек: жеміс-жидектер, көкөністер. Бізге дәрумендер жеткізеді.

2. Дәрі-дәрмек: шөптен дәрілер. Шөптен жасалған дәрі-дәрмектер адамдарды емдейді.

3. Құрылыс материалын аламыз немесе үй жиһаздарын пайдаланамыз: есік, терезе, сандық, сөрелер жасалады.

4. Әдемілікке гүлдер өсіреміз. Өсірген гүліміз бөлме ауасын тазартады.

5. Мал азығы болады. Отын, жылу береді.

«Гүл – жердің көркі» деген тақырыпты дәлелдеп, сурет салыңыз.

3-топ: Өсімдіктердің табиғаттағы маңызы қандай?

1. Су буландырып, ауаны ылғалдандырады.

2. Ыстықты қайтарады, суықты бәсеңдетеді.

3. Жел жылдамдығын азайтып, желден қорғайды.

4. Қарды тоқтатады.

Үй тапсырмасы: «Ылғал сүйгіш және құрғақшылыққа төзімді өсімдіктер « тақырыбын оқып,сұрақтарға жауап беру.

Сабақтың қорытынды сәті: Соңғы тыныштық сәті

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Закон Республики Казахстан «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» от 11 июля 2002 года №343-II.

2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – СПб.: СОЮЗ, 1997. – 96 с.

3. Потапова Е.Н. Интегрированные уроки в начальной школе, или как создать у младших школьников целостную картину мира: Пособие для учителя. – М.: Новая шк., 2002. – 400 с.

Д.Р. Сагинтаева

Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

Павлодар қ.

Р.Б. Оспантаева

***ғылыми жетекші**: педагогика ғылымдарының магистрі,*

оқытушы, Павлодар қ.

ТҰТЫҚПА БАЛАЛАРҒА ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЫРҒАҚТЫҚ ТҮЗЕТУ-ТӘРБИЕЛІК ЖАТТЫҒУЛАРЫ

***Аңдатпа**. Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балаларда жиі кездесетін – тұтықпа туралы мағлұмат беремін. Тұтығу – дегеніміз сөйлеу кемістігінің ішіндегі ауыр түрі. Менің ойымша жүйке жүйесінің әлсіздігінен, сонымен бірге бір сырқатпен ауырып тұрған балаларда кездеседі. Ол баланың психикасын Ол баланың психикасын жарақаттап, дұрыс өсіп келе жатқан тәрбие үрдісін тоқтатып, сөйлеу қатынасына кедергі жасайды, айналасымен, әсіресе балалар арасындағы қарым-қатынасын қиындатады. Кекештік – сөйлеу аппараты бұлшық еттерінің дірілдеп тырысу салдарынан болған сөйлеу шапшаңдылығының бұзылуымен сипатталады.*

***Түйін сөздер**: тұтығу, түзету, тәрбие, жаттығу, артикуляция, дем шығару, сөйлеу ырғағы.*

***Аннотация**. В этой статье я расскажу о том, что чаще всего встречается у детей дошкольного возраста. Запинание-это тяжелая форма речевого дефекта.*

На мой взгляд, он встречается у детей, страдающих от слабости нервной системы, а также от одного недуга. Психика ребенка он травмирует психику ребенка, останавливает правильно растущий воспитательный процесс, мешает речевому общению, затрудняет общение с окружением, особенно между детьми. Заикание-характеризуется нарушением быстроты речи, вызванным дрожанием мышц речевого аппарата.

***Ключевые слова**: вязание, коррекция, воспитание, упражнения, артикуляция, выдох, ритм речи.*

***Annotation**. In this article I will talk about what is most common in preschool children. Stuttering is a severe form of speech defect.In my opinion, it occurs in children suffering from weakness of the nervous system, as well as from one ailment. It traumatizes the child's psyche, stops the correctly growing educational process, interferes with speech communication, makes it difficult to communicate with the environment, especially between children. Stuttering is characterized by a violation of the speed of speech caused by trembling of the muscles of the speech apparatus.*

***Keywords**: knitting, correction, education, exercises, articulation, exhalation, rhythm of speech.*

Тұтығу – сөйлеу кемістігінің ішіндегі ауыр түрі. Негізінен жүйке жүйесінің әлсіздігінен, сонымен бірге бір сырқатпен ауырып тұрған балаларда кездеседі. Ол баланың психикасын Ол баланың психикасын жарақаттап, дұрыс өсіп келе жатқан тәрбие үрдісін тоқтатып,сөйлеу қатынасына кедергі жасайды, айналасымен, әсіресе балалар арасындағы қарым-қатынасын қиындатады. Кекештік – сөйлеу аппараты бұлшық еттерінің дірілдеп тырысу салдарынан болған сөйлеу шапшаңдылығының бұзылуымен сипатталады. Кейбір жағдайда кекеш бұдан да кеш басталуы мүмкін. Қалай болғанда да бұл ауру бала мектепке барған кезде де бой көтереді. Баланың мектепке барысымен осыған дейін қалыптасқан тәртібі де өзгереді, ойын оқумен алмасады, ой мен санаға бұрынғыға қарағанда салмақ көбірек түседі. Алайда ғалымдардың басым көпшілігі тұтығу негізінен 2-5 жас аралығында пайда болады деген тұжырымды қолдайды. Баланың сөйлеп тұрып, кейде дауысты не дауыссыз дыбыстарға келгенде тұтығатыны болады. Онда тұрған ешқандай заңдылық жоқ екенін айта кеткені жөн. Кекеш деген ұғым сөз басында, сөйлеп тұрған кезде, сөз тіркесінің ортасында тұрып қалумен, мүдірумен белгілі бір сөздерді, дыбыстарды болмаса тіркестерді қайталап айта берумен шектеліпқана қоймайды. Кекештену кезінде баланың дем алысы әддеттегіден тыс бұзылады. Бала кекештенген кезде оған қолдан келгенше көмектесуге тырысу керек, бала еркін сөйлейтін құрбыларынан ұялады, өз кемшілігіне қатты қиналады. Сонымен, тұтығу қандай себептерден пайда болады? Ата-аналардың басым көпшілігі бұл сұраққа: «Балам қорыққаннан кейін, үрейленгеннен соң кекештене бастады», – деп жауап берді. Кейбір

жағдайларда жұқпалы аурулардан кейін немесе қатты шаршаудан кейін де пайда болуы мүмкін.Кекештік тырысуына қарай тоникалық, клоникалық, аралас болып бөлінеді. Тоникалық таралуда бұлшық еттердің жиырылып тырысуының салдарынан сөз басында немесе ортасында ұзақ тоқталып қалу байқалады «К-іт-ап». Клоникалық тырысуда дыбыс немесе буын қайталана беруі «М-м-м мысық». Тұтығу күшейіп ауыр түріне айнала бастаған кезде ілеспелі жалғас қимыллдар байқалады. Ілеспелі жалғас қимылдар – сөйлеу кезінде бетте, мойында, денеде, аяқ-қолда болатын дірілдеп тырысу құбылыстары. Ол қимылдар әртүрлі болып келеді: мысалы көз қысу, денесін түрлі қозғалыстарға келтірулер жатады. Кекештенген адам ойын жеткізу үшін қиын сөздерді немесе дыбыстарды айтар кезде үрей пайда болады.

Кейбір жағдайда кекеш бұдан да кеш басталуы мүмкін. Қалай болғанда да бұл ауру бала мектепке барған кезде де бой көтереді. Баланың мектепке барысымен осыған дейін қалыптасқан тәртібі де өзгереді, ойын оқумен алмасады, ой мен санаға бұрынғыға қарағанда салмақ көбірек түседі. Алайда ғалымдардың басым көпшілігі тұтығу негізінен 2-5 жас аралығында пайда болады деген тұжырымды қолдайды. Баланың сөйлеп тұрып, кейде дауысты не дауыссыз дыбыстарға келгенде тұтығатыны болады. Онда тұрған ешқандай заңдылық жоқ екенін айта кеткені жөн. Кекеш деген ұғым сөз басында, сөйлеп тұрған кезде, сөз тіркесінің ортасында тұрып қалумен, мүдірумен белгілі бір сөздерді, дыбыстарды болмаса тіркестерді қайталап айта берумен шектеліпқана қоймайды. Кекештену кезінде баланың дем алысы әддеттегіден тыс бұзылады. Бала кекештенген кезде оған қолдан келгенше көмектесуге тырысу керек, бала еркін сөйлейтін құрбыларынан ұялады, өз кемшілігіне қатты қиналады. Сонымен, тұтығу қандай себептерден пайда болады? Ата-аналардың басым көпшілігі бұл сұраққа: «Балам қорыққаннан кейін, үрейленгеннен соң кекештене бастады», – деп жауап берді. Кейбір жағдайларда жұқпалы аурулардан кейін немесе қатты шаршаудан кейін де пайда болуы мүмкін. Кекештік тырысуына қарай тоникалық, клоникалық, аралас болып бөлінеді. Тоникалық таралуда бұлшық еттердің жиырылып тырысуының салдарынан сөз басында немесе ортасында ұзақ тоқталып қалу байқалады «К-іт-ап». Клоникалық тырысуда дыбыс немесе буын қайталана беруі «М-м-м мысық». Тұтығу күшейіп ауыр түріне айнала бастаған кезде ілеспелі жалғас қимыллдар байқалады. Ілеспелі жалғас қимылдар – сөйлеу кезінде бетте, мойында, денеде, аяқ-қолда болатын дірілдеп тырысу құбылыстары. Ол қимылдар әртүрлі болып келеді: мысалы көз қысу, денесін түрлі қозғалыстарға келтірулер

жатады. Кекештенген адам ойын жеткізу үшін қиын сөздерді немесе дыбыстарды айтар кезде үрей пайда болады. Бұл құбылыс логофобия деп аталады. [1, б. 3]

Тұтығу үш дәрежеге ажыратылад: жеңіл, орташа, ауыр.

Тез сөйлеген кезде немесе толғанып сөйлеген кезде ғана тұтықпа ол – жеңіл түрі. Орташа дәрежесінде бала өзіне таныс ортада аз тұтығады, бөтен адамдар арасында тұтықпа күшейеді. Ауыр түрінде бала барлық сөйлеу түрінде тұтығады, ылғи да ілеспелі қимыл-қозғалыстар байқалады.

Кекештікті ойын арқылы да түзетуге болады. Логопед топпен 20 минут, жекелей 5-10 минут сабақ өткізеді. Нүктелі массаждар, қосымша аутотренинг жаттығулары, аутотренинг жаттығуларының негізгі мақсаты – баланы өзіне-өзі сендіру болып табылады. Сабақ барысында бала өзіне-өзі сеніп, асықпай кекештенбей сөйлейтін болады. Сол секілді логопедиялық түзету кезінде логопедиялық ырғақ әдісі қолданылады. Мұнда баланың қимылын дамыта отырып, неше түрлі музыкамен байланысты сергіту жаттығулары өткізіледі. Өз тәжірибемізден тұтықпа балаларға жүргізілетін логопедиялық ырғақ-тық түзету-тәрбиелік жаттығуларын ұсынып отырмыз.

Тез және дұрыс жауап қайтаратын белгілерді қалыптастыратын жаттығулар.

«ӘУЕН АРҚЫЛЫ ЖАЛАУДЫ БЕРУ» жаттығуы.Балалар шеңбер құрып, әуен басталғанда жалауды бір-біріне береді. Әуен тоқтаған кезде жалау кімнің қолында болса, сол бала жалауды көтереді. Әуеен басталған кезде қайта жалауды бір-біріне беруді жалғастырады.

ӘУЕН АРҚЫЛЫ ДОПТЫ БЕРУ. Балалар шеңбер құрады және допты бір-біріне береді. Әуен тоқтаған кезде доп кімнің қолында болса, сол бала доппен ойнайды, мысалы,3 рет жерге ұрып немесе жоғары лақтырады (мұғалімнің нұсқауымен). Әуен басталғанда допты қайта жалғастырып ойнайды.

ШЕҢБЕР ІШІНДЕГІ ҚОЗҒАЛЫС(бірнеше нұсқада). Балалар шеңбер болып қозғалады, әуен тоқтағанда қозғалыс тоқтайды. Бұл жаттығуды жалауларды пайдалану арқылы жүргізуге де болады: әуен тоқтағанда жалауды жоғары көтеру қажет. Балалар дөңгелене жүреді, әуен ырғағына сәйкес кері бұрылып немесе отырып тұрады. Балалар қол ұстасып тізбектесіп кез келген бағытта жүреді. Күтпеген жерден әуен ырғағына сәйкес тізбекті бастап жүрген бала бір аяқпен отырады. Тізбек қозғалысты қайта жалғастырады. Келесі әуен ырғағына сәйкес алдында жүрген бала бір аяқпен тізерлеп отырады. Ойын барлық бала осылай тізбектесіп отырғанға дейін жалғаса береді. Келесі әуен ырғағына сәйкес бірінші бала тұрып, балалардың ортасымен жүріп оларды тізбектеп жинайды.

ДОППЕН ШЕҢБЕР ҚҰРЫП ЖҮРУ. Балалар дөңгелене тұрады, әр баланың алдында бір доп жатады. Әуен басталғанда балалар допты алып және оң қолымен жоғары көтеріп дөңгелене жүреді. Әуен тоқтағанда барлығы бір орында тоқтап, допты еденге қояды.

ШЕҢБЕР СЫЗУ. Жаттығуға қатысқан балалар санына сәйкес мұғалім шеңбер сызады. Әуен басталғанда әрбір бала өз шеңберінің айналасында жүреді. Әуен ырғағына сәйкес өз дөңгелегінің ішіне секіріп келесі белгіні күтіп тұрады. Белгі берілгенде дөңгелектен секіріп шығып, қозғалысты жалғастырады.

ШЕҢБЕР АРҚЫЛЫ ЖҰПТАСЫП ЖҮРУ.

Топ мүшелерінің барлығы жұптасып шеңберқұра тұрады. Барлық жұпқа шеңбер беріледі. Дөңгелектің ішінде тұрған бала оң қолымен, сыр-тында тұрған бала сол қолымен ұстап тұрады. Күтпеген жерден әуен ырғағына сәйкес шеңбердіңсыртында жүрген бала, шеңберден қолын алмай, шеңберге бет бұрып ішіне кіреді (сол аяқпен). Осыдан кейін қозғалысты жалғастырады. Келесіырғаққа сәйкес дөңгелектің ішінде жүрген балада дәл осылай шеңбердің ішіне кіреді (оң аяқпен).

ДӨҢГЕЛЕК ҚҰРУ. Балаларға ешкімнің нұсқауынсыз алаңда өз еркімен қозғалып қайта құрылуды ұсынамыз (дөңгелек болып немесе бөлмеде шашырап қозғалыс жасайды). Әуен ырғағына сәйкес балалар қозғалысты өзгертіп отырады.

ДӨҢГЕЛЕКТІ АЙНАЛДЫРУ. Балалар әуенырғағына сәйкес қайта құрылуды үйренеді. Барлықтоп мүшелерінің белсенді қатысуымен балалар әуен ырғағына қарай құрылады. Әуеннің бірінші бөліміне балалар оңға қарай дөңгелек бойымен қозғалады, екінші бөлімде жұптасып жүрген балалар қолдарын жіберіп, дөңгелектен теріс бұрылып қарама-қарсы бағытта жүгіреді. Әуеннің соңына қарай жұптасқан балалар дөңгелекке қарай бұрылып қайта қол ұстасады (орталыққа артпен қарай). Бірінші бөлімді қайталау үшін балалар оңға қарай қозғалады, ал екінші бөлімді қайталау үшін жұптасқан балалар қолдарын жіберіп әртүрлі бағытта жүгіріп, дөңгелектің ортасына бет бұрады. Балалардың зейіні ырғақтың, әуеннің орындалуына қарай бағыттау керек.Бір қозғалыстан екіншіге ауысу жаттығуы. [2, б. 3]

ЖАЛАУМЕН ЖАТТЫҒУЛАР. Балалар жұптасып бөлменің соңында тізіліп тұрады. Екі жалау бөлменің келесі басында екі орындықта жатады (қызыл және көк). Әуен қосылғанда бірінші жұп жалауға жүгіріп, оны алған соң бөлмеде еркін жүреді. Әуен қайта басталғанда, балалар тез қимылдапорындыққа қарай жүгіріп, жалалауларды қайта орындыққа қойып, тізбектелген саптың аяғына барып тұрады. Бұл жаттығуды келесі жұп қайталайды.

ШЕҢБЕР МЕН ОРЫНДАЛАТЫН ЖАТТЫҒУЛАР. Белгі берілгенде балалар тізбектесіп бір-бірінің артынан жүреді. Әуеннің ырғағы

өзгергенде олар бөлменің ортасында жатқан шеңберге қарай жүгіреді, (мұғалімнің нқсқауымен) оң және сол қолымен дөңгелекті ұстап, әуен қайта өзгергенге дейін жүгіреді. Шеңберді еденге қойып бір-бірінің артынан тізбектесіп жүреді.

ДӨҢГЕЛЕК ІШІНДЕГІ ҚОЗҒАЛЫС ЖАТТЫҒУЫ. Балалар екі дөңгелек құрады, бірінші дөңгелек шеру арқылы қимылдайды. Әуен ырғағы басталғанда екінші дөңгелек тоқтайды. Шеру басталғанда балалар дөңгелектің ішінде жүреді. Әуен тез қосылғанда, залда еркін жүгіреді. Әуен тоқтаған кезде балалар дөңгелектің қай жерінде тұрса сол орнында отырып қалады. Әуен қайта қосылғанда орындарынан тұрып, жаттығуды қайталайды.

ТАСТАРДЫ ЖИЯМЫЗ. Балалар (мұғалімнің нұсқауымен) әуен ырғағына сәйкес қимыл жасайды. Бұл жаттығудың мақсаты балаларды әуен ырғағына қарай өз бетінше қимыл-қозғалыс жасауды үйретеді

АҚЖЕЛЕКТЕР АДЫМДАЙДЫ. Балалардың зейінін әуеннің қызық, күлдіргіш, ақжелек бейнесін сомдайтындай ырғаққа аударамыз. Жаттығудың екінші бөлімінде мұғалім балаларға әуеннің ырғағына сәйкес өздерін көрсете алатын қимыл жасауын сұрайды. Осы мақсатпен мұғалім балаларды әртүрлі бағыттағы әуендермен таныстырады. Басында ырғағы жоғары әуендер ұсынылады. Балалар бұл әуенді жақсы түсініп, тез ажыратады. Мысалы, әуен ырғағы көтерілгенде балалар жалауды жоғары көтереді, оларды бұлғайды, ал төменгі ырғақта – жалауларды төмен түсіріп бұлғайды. Сабақтан сабаққа дейін қозғалыстар өзгеріп тұрады. Жаттығу әуеннің өзгеруіне қарай 3 бөлімнен тұрады. Әртүрлі қимыл-қозғалыстар қолданылады: жоғары ырғақта балалар саусақтарын айналдырады, орта ырғақта – шапалақ ұрады, төменгі ырғақта – қолдарын беліне қойып дөңгелектің ішінде жүреді.[3,б .4]

ӘУЕНМЕН ШЕРУ. Балалар әуенмен шеруетеді. Содан соң, жаттығу қиындай түседі: әуен тоқтап, балалар әуенсіз шеру жасап жүру керек.

Қатарласып орындалатын қимылдарды есте сақтауға арналған жаттығулар.

Бір – қолдарды жоғары көтеріп, екі – қолдарды белге түсіру, үш – бастапқы қалыпқа келеді.

Бір – қолдарды екі жаққа, екі – қолдарды жоғары, жалауларды басқа тигізу, үш – бастапқы қалыпқа тұру.

Ойды қалыптастыратын, қимыл топтамасынші қызықты ете түсетін жаттығулар.

ШЕҢБЕР СЫЗУ. Жаттығуға қатысқан балалар санына сәйкес мұғалім шеңбер сызады. Әуенбасталғанда әрбір бала өз дөңгелегінің айналасында жүреді. Әуен ырғағына сәйкес өз дөңгелегінің ішіне

секіріп келесі белгіні күтіп тұрады. Белгіберілгенде дөңгелектен секіріп шығып, қозғалысты жалғастырады.

ТЫЙЫМДЫ ҚОЗҒАЛЫС. Алдымен мұғалімкөрсетіп, содан соң балалармен қайталайды. Жаттығу барысында алдын ала келісіп алынған қимылды орындамау керек. Қателескен бала ойыннан шығады. Осы жаттығу бір сарында бірнеше рет жай қайталанып, сосын тез қайталау қажет.Бұл ойын аса көңіл бөлуді қажет етеді.

Қорытындылай келгенде: Тұтығу бұл сөйлеу ырғағымен сөйлеу екпінінің бұзылуы. Көбінде 2-5 жас аралығындағы балаларда, фразамен айта бастаған кезде кездеседі. Тұтықпа балаларды азайту үшін ата-анасы баламен көп сөйлесу керек, ұйықтар алдында ертегілер айтып баланың жасына сай мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар айтқызу керек. Әр түрлі артикуляциялық, дем шығару арқылы жасалынатын жаттығулар,дауысты дыбыстарды айтқызу арқылы жасалынатын жаттығулар жасатып музыка тындатып өлен көп айтқызып ,логопед мамандарға апарып массаждар қабылдау қажет. [3, б. 6]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Иншакова О.Б. Альбом для логопеда. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Гуманитар. изд. Центр ВЛАДОС, 2011.

2. Глухов В.П. Формирование связной речи у детей дошкольного возраста с ОНР. – 2-е изд., испр., и доп. – М.: АРКТИ, 2004.

3. Жукова Н.С. Логопедия. Преодоление недоразвития речи у детей. – М.: Педагог, 2004.

С.А. Жалел
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
***научный руководитель**: магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

ТАНЫМДЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ БЕЛСЕНДІРУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ

***Аңдатпа**. Танымдық іс-әрекет педагогикалық құбылыс ретінде екі жақты өзара байланысты процесс: бір жағынан, танымдық іс-әрекет оқушының өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі жүзеге асыру формасы; екінші жағынан, танымдық іс-әрекет мұғалімнің оқушының танымдық әрекетін ұйымдастырудағы ерекше күш-жігерінің нәтижесі ретінде қарастырылады. Сондықтан, танымдық әрекетті анықтаған кезде біз танымдық әрекеттің қай түрі немесе қай жағы туралы айтып жатқандығымыз туралы түсінікке ие болуымыз керек.*

***Түйін сөздер**: танымдық іс-әрекет, дидактика, ойын, түзету, стресс, оқушы, әдіс.*

***Аннотация**. Познавательная деятельность как педагогическое явление представляет собой двусторонне взаимосвязанный процесс: с одной стороны, познавательная деятельность-это форма самоорганизации и самореализации ученика; с другой стороны, познавательная деятельность рассматривается как результат особых усилий учителя в организации познавательной деятельности ученика. Поэтому при определении познавательной деятельности мы должны иметь представление о том, о каком виде или какой стороне познавательной деятельности идет речь.*

***Ключевые слова**: познавательная деятельность, дидактика, игра, коррекция, стресс,ученик, метод.*

***Annotation**. Cognitive activity as a pedagogical phenomenon is a bilaterally interrelated process: on the one hand, cognitive activity is a form of self-organization and self-realization of the student; on the other hand, cognitive activity is considered as the result of special efforts of the teacher in the organization of cognitive activity of the student. Therefore, when defining cognitive activity, we must have an idea of what kind or which side of cognitive activity we are talking about.*

***Keywords**: cognitive activity, didactics, game, correction, stress, student, method.*

50-70 жылдардағы психологиялық-педагогикалық еңбектерде «танымдық іс-әрекет» түсінігінің анықтамалары ең алдымен оқушының танымдық әрекеттегі позициясын сипаттайды.

Бірқатар зерттеулерде танымдық белсенділікті зерттеу мәселесі шығармашылық контекстінде қарастырылды. Атап айтқанда, Л.В. Занков. Айырықша белгілері Л.В. Занков – мектеп оқушыларының жоғары жалпы дамуына бағытталған; оқытудың жоғары күрделілігі; оқу материалын өтудің жылдам қарқыны; теориялық білім үлесінің күрт артуы. Л.В. Занков оқу материалын заңсыз жеңілдету, оны зерделеудің негізсіз баяу қарқыны және қайталанатын бір сарынды қайталаулар мектеп оқушыларының қарқынды дамуына ықпал ете алмайтынын атап өтті. Өзгерістер оқу материалын тереңдетуде, теориялық талдаудың, жалпылаудың, студенттің теориялық ой-өрісін дамытудың үлкен көлемде болуы керек. Бұл оқыту жүйесі оқушылардың ойлауын, эмоционалдық сферасын дамытады, материалдың жалпы мағынасын, негізгі мазмұнын түсінуге және анықтауға үйретеді [1].

І.F. Харламов танымдық іс-әрекетті «оқушының оқуға құштарлығымен, ақыл-ой күшімен және білімді меңгеру процесінде ерікті күш-жігерінің көрінісімен сипатталатын белсенді күйі» деп түсіндірді. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда мұғалімнің оқу материалын баяндаудағы логикалық және жүйелілікті түсінуге ынталандыру, ондағы негізгі және маңызды ережелерді бөліп көрсету

маңызды рөл атқарады. Кіші мектеп жасында балаларды мұғалімнің түсіндіруіндегі ең маңыздысын өз бетінше бөліп көрсетуге және сабақта түсіндірілетін ең маңызды сұрақтарды қалыптастыруға үйрету пайдалы. Оқытылатын материалды белсенді қабылдауда және түсінуде мұғалімнің өз баяндауына әсерлі сипат беруі, оны жанды және қызықты ете білуінің маңызы өте зор. Ең алдымен, оқу материалының өзінде оқушылардың білімге құштарлығы мен ақыл-ой белсенділігін оятатын көптеген ынталандырулар бар екенін ұмытпаған жөн. Оларға ғылыми ақпараттың жаңашылдығы, фактілердің жарқындығы, тұжырымдардың өзіндік ерекшелігі, басым ойларды қарастырудағы өзіндік көзқарас, құбылыстардың мәніне терең ену жатады.

Г.И. Щукина танымдық іс-әрекетті «оқушының оқу жылдарында қарқынды түрде қалыптасатын құнды және күрделі тұлғалық тәрбиесі» деп есептеді, ол «оқушының ерекше жағдайын және оның әрекетке қатынасын білдіреді». Автор И.Ф. Харламов атаған психикалық іс-әрекет сипаттамаларының элементтерін, А.К. Мектеп оқушыларының білім беруінде санамалаған оқуға белсенді қатынастың түрлерін өзгертті. Танымдық белсенділіктің қайнар көзі – танымдық қызығушылық. Қызығушылық – адамның бір нәрсеге белсенді эмоционалды-танымдық қатынасы. Танымдық қызығушылық адамның барлық психикалық процестерін белсендіреді, оның дамуының жоғары деңгейінде адамды белсенділік арқылы шындықты өзгертуге үнемі ізденуге итермелейді. Танымдық іс-әрекеттің ерекшеліктері іс-әрекетке стихиялық қосылу, әрекеттің ізденіс сипаты, әрекеттің мазмұны мен әдістерін таңдаудағы бастамашылық, танымдық белсенділікті тудыратын жағдайларды қабылдаудағы белсенділік болып табылады.

Саяхат ойындары әсерді күшейтуге, балалардың назарын жақын маңдағы нәрсеге аударуға арналған. Олар байқауды күшейтеді, қиындықтарды жеңуді жоққа шығарады. Бұл ойындарда танымдық мазмұнды ойын іс-әрекетімен бірге ашудың көптеген әдістері қолданылады: міндеттерді қою, оны шешу тәсілдерін түсіндіру, тапсырмаларды кезең-кезеңімен шешу және т. б.

Мазмұн бойынша тапсырма ойындары қарапайым, ал ұзақтығы қысқа.

Негізінде олардың жатыр заттармен әрекет жасау, сөздік тапсырмалар типі: көмектес сказочному батыры, айтшы.... және т. б.

Ойындар-жұмбақтар. Олардың негізінде білімді, тапқырлықты тексеру жатыр. Жұмбақтарды шешу талдау, жалпылау қабілетін дамытады, ойлау, қорытынды жасау қабілетін қалыптастырады.

Ойын – әңгіме. Олардың негізінде байланыс бар. Ең бастысы-тәжірибенің жеделдігі, қызығушылық, ізгілік. Мұндай ойын эмоцио-

налды ойлау процестерін белсендіруді талап етеді. Ол сұрақтар мен жауаптарды тыңдай білуге, мазмұнға назар аударуға, айтылғанды толықтыруға, пікір білдіруге тәрбиелейді. Ойындардың осы түрін өткізуге арналған танымдық материал балалардың қызығушылығын ояту үшін оңтайлы көлемде берілуі керек. Танымдық материал ойын тақырыбымен, мазмұнымен анықталады. Ойын, өз кезегінде, балалардың қызығушылығын игеру және ойын әрекеттерін азайту мүмкіндіктеріне сәйкес келуі керек.

Ойындар-Болжамдар (не болар еді). Оқушылар,ға тапсырма қойылады және келесі әрекетті түсінуді қажет ететін жағдай жасалады. Бұл жағдайда балалардың ақыл-ойы белсенді болады, олар бірбірін тыңдауға үйренеді.

Бірақ, ең бастысы, ойын органикалық түрде ауыр, ауыр еңбекпен үйлеседі, сондықтан ойын ілімнен алшақтамайды, керісінше қарқынды ақыл-ой жұмысына ықпал етеді.

Дидактикалық ойынның құрылымы

Дидактикалық ойын белгілі бір құрылымға ие. Құрылым – бұл ойынды бір уақытта оқыту формасы мен ойын әрекеті ретінде сипаттайтын негізгі элементтер. Дидактикалық ойынның келесі құрылымдық компоненттері ерекшеленеді:

1) дидактикалық тапсырма;

2) ойын тапсырмасы;

3) ойын әрекеттері;

4) ойын ережелері)

5) нәтиже (қорытынды шығару).

Дидактикалық міндет оқу және тәрбиелік әсердің мақсатымен анықталады. Оны мұғалім қалыптастырады және оның оқу қызметін көрсетеді. Мысалы, бірқатар дидактикалық ойындарда орыс тілін оқытудың бағдарламалық міндеттеріне сәйкес дұрыс жазу, алған білімдерін практикада қолдану дағдылары мен дағдылары пысықталады.

Ойын тапсырмасын оқушылар жүзеге асырады. Дидактикалық ойындағы дидактикалық Тапсырма ойын тапсырмасы арқылы жүзеге асырылады. Ол ойын әрекеттерін анықтайды, оқушылардың өз міндетіне айналады. Ең бастысы: ойындағы дидактикалық тапсырма әдейі жасырылған және балаларға ойын жоспары (тапсырма) түрінде көрінеді.

Ойын әрекеттері – ойынның негізі. Ойын әрекеттері неғұрлым әр түрлі болса, ойынның өзі студенттер үшін қызықты болады, танымдық және ойын тапсырмалары соғұрлым сәтті шешіледі. Әр түрлі ойындарда ойын әрекеттері олардың бағыты мен ойыншыларға қатысты әр түрлі болады. Бұл, мысалы, рөлдік әрекеттер, жұмбақтарды болжау,

кеңістіктік қайта құру және т.б. болуы мүмкін. Ойын әрекеттері ойын жоспарын жүзеге асырудың құралы болып табылады, бірақ дидактикалық тапсырманы орындауға бағытталған әрекеттерді де қамтиды.

Ойын ережелері. Олардың мазмұны мен бағыты оқушылардың жеке басын қалыптастырудың жалпы міндеттерімен, танымдық мазмұнымен, ойын міндеттерімен және ойын әрекеттерімен байланысты. Ережелерде оқушылардың қарым-қатынасына, олардың мінез-құлық нормаларын орындауына моральдық талаптар бар. Дидактикалық ойында ережелер берілген. Ережелерді қолдана отырып, мұғалім ойынды, танымдық іс-әрекет процестерін, балалардың мінез-құлқын басқарады. Ережелер дидактикалық мәселені шешуге де әсер етеді – мен балалардың іс-әрекеттерін байқаусызда шектеймін, олардың назарын пәннің нақты тапсырмасын орындауға бағыттаймын.

Қорытынды шығару (нәтиже) – ойын аяқталғаннан кейін бірден жүргізіледі. Бұл ұпай саны болуы мүмкін; ойын тапсырмасын жақсы орындаған оқушыларды анықтау, жеңімпаз команданы анықтау және т.б.

Сонымен қатар, әр оқушының жетістіктерін атап өту керек, артта қалған балалардың жетістіктерін атап өту керек. Ойын барысында құрылымдық элементтерді сақтау қажет, өйткені олардың көмегімен дидактикалық тапсырмалар шешіледі [3].

Дидактикалық ойын жағдайында білім жақсы игеріледі. Дидактикалық ойын мен сабақты салыстыруға болмайды. Ең бастысы, дидактикалық ойындағы дидактикалық Тапсырма ойын тапсырмасы арқылы жүзеге асырылады. Дидактикалық тапсырма балалардан жасырылған. Оқушылардың назарын ойын әрекеттерін орындауға аударады, ал олардың оқыту міндеті іске асырылмайды. Бұл ойынды көбінесе оқушылар байқаусызда білім, білік, дағдыларды игерген кезде ойын оқытудың ерекше формасына айналдырады. Оқушылар мен мұғалім арасындағы қарым-қатынас оқу жағдайымен емес, ойынмен анықталады. Оқушылар мен мұғалім – бір ойынның қатысушылары. Бұл жағдай бұзылады-мұғалім тікелей оқу жолына түседі. Дидактикалық ойын – бұл тек балаларға арналған ойын. Ересек адам үшін бұл оқу тәсілі. Дидактикалық ойында білімді игеру жанама әсер ретінде әрекет етеді. Дидактикалық ойындардың мақсаты – оқу міндеттеріне көшуді жеңілдету, оны біртіндеп жасау.

Ойын тапсырмасы
Ойын әрекеттері
Дидактикалық тапсырма
Қорытындылау
Ойын ережелері

Дидактикалық ойындардың функциялары:

1) оқуға және стресстен арылуға тұрақты қызығушылықты қалыптастыру функциясы;

2) оқу іс-әрекетінің өзін қалыптастыру функциясы;

3) жалпы оқу біліктерін, оқу және өзіндік жұмыс дағдыларын қалыптастыру функциялары;

4) өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау дағдыларын қалыптастыру функциясы;

5) барабар қатынастарды қалыптастыру және әлеуметтік рөлдерді дамыту функциясы.

Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру мектеп оқушыларының білімді саналы және ұзақ игеруінің, дағдылар мен дағдыларды қалыптастырудың объективті шарты болып табылады. Кіші мектеп оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастыруға арналған арнайы құрастырылған жүйе балалардың оқу қызметінің барлық құрылымдық компоненттерін дамытуға ықпал етеді. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың маңызды шарты – бұл оқу процесін ұйымдастыру формасы, онда қолданылатын әдістер мен әдістемелік әдістер.

Танымдық белсенділік интеллектуалды күш-жігерді, талдауды, рефлексияны қажет етеді. Онда балалардың ақыл-ой қабілеттері дамиды, білім шеңбері кеңейеді. Сондықтан мұғалімнің міндеті – барлық балаларды танымдық белсенділікке баулу, оны қызықты мазмұнмен толтыру. Ол үшін іске асыру жолдарын таңдау қажет, соның арқасында балаларға ақыл -ой еңбегінің мәдениетімен танысады.

Бірақ танымдық іс-әрекеттің бір немесе басқа мазмұнын таңдағанда, ақыл-есі кем мектеп оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін есте сақтау қажет. Ойын барысында оқушылар әр түрлі жаттығуларды өздері байқамай орындайды.

Ойынды оқыту формасы ретінде қолданған кезде мұғалім оны қолданудың орындылығына сенімді болуы маңызды.

Дидактикалық ойын бірнеше функцияларды орындайды:

– оқыту, тәрбиелеу (оқушының жеке басына әсер етеді, оның ой-өрісін дамытады, ой-өрісін кеңейтеді);

– бағдарлану (стандартты емес білім беру мәселесін шешу үшін білімді қолдану үшін белгілі бір жағдайда шарлауды үйретеді);

– мотивациялық-ынталандыру (оқушылардың танымдық белсенділігін ынталандырады және ынталандырады, танымдық қызығушылықтың дамуына ықпал етеді).

Сонымен, дидактикалық ойын күрделі, жан-жақты құбылыс. Дидактикалық ойындарда тек білім, білік және дағдыларды игеру ғана

емес, сонымен бірге балалардың барлық психикалық процестері, олардың эмоционалды – еріктік саласы, қабілеттері мен дағдылары дамиды, бұл ақыл-есі кем бала үшін өте маңызды. Дидактикалық ойын оқу материалын қызықты етуге, қуанышты жұмыс көңіл-күйін қалыптастыруға көмектеседі. Оқу процесінде дидактикалық ойынды шебер қолдану оны жеңілдетеді. Ойын арқылы оқу заңдылықтары тезірек белгілі болады. Позитивті эмоциялар таным процесін жеңілдетеді [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Климбей Л.В., Ядрова Н.В., Нұржанова Р.М. Студенттердің танымдық белсенділігін қалыптастырудың заманауы тәсілдері // Ғылым мен білімнің қазіргі мәселелері. – 2017. – №6;

2. Грибукова О.Г. Болашақ дефектологтардың проблемалық балалармен жұмыс істеуге кәсіби және жеке дайындығын қалыптастыру тұтас педагогикалық процесс ретінде // Білім, ғылым, инновациялар: жас зерттеушілердің қосқан үлесі: XI (XLIII) халықаралық материалдар. ғылыми.-практ. конф. / сост. Д.Ю. Ногтев; Кемерово мемлекеттік университеті. – Кемерово, 2016. – 145-147 б.

3. Бачина О.В., Самородова Л.Н. логопед пен баланың сөйлеу қабілеті бұзылған отбасының өзара әрекеттесуі. – М.: Сауда орталығы, 2009. – 64-87 б.

Г.М Смагулова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті,
Павлодар қ.
Д.Е. Тлектесова
ғылыми жетекшісі*:*
оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі, Павлодар қ.

СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРМЕН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАҒЫ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Аннотация*: Мақалада сөйлеу қабілеті бұзылған балалармен логопедтің ойын технологияларын қолдануы қарастырылады. Қазіргі уақытта арнайы педагогикада мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу мен оқытудың оңтайлы және барабар жүйелерін іздеу міндеттері тұр. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдары үшін жаһандық проблема жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде қиындықтарға тап болған балалар санының күрт өсуі болып отыр.*

Кілт сөздер: *ойын технологиясы, сөйлеудің бұзылуы, сөйлеу терапиясы, оқыту, тәрбиелеу, дидактикалық мақсат.*

Аннотация*: В статье рассматривается использование речевых технологий логопедами при работе с детьми с речевыми нарушениями. В настоящее время перед специальной педагогикой стоит задача поиска оптимальных и адекватных систем воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями здоровья.*

Глобальной проблемой для дошкольных учреждений является резкое увеличение количества детей, испытывающих трудности в освоении общеобразовательных программ.

***Ключевые слова**: игровые технологии, нарушения речи, логопедия, обучение, воспитание, дидактическая цель.инолалия; врожденная расщелина губы и неба; ранний уход; реабилитация.*

***Annotation**: The article discusses the use of speech technologies by speech therapists when working with children with speech disorders. Currently, special pedagogy is faced with the task of finding optimal and adequate systems for educating and educating children with disabilities. A global problem for preschool institutions is a sharp increase in the number of children experiencing difficulties in mastering general education programs.*

***Keywords**: game technologies, speech disorders, speech therapy, training, education, didactic purpose. inolalia; congenital cleft lip and palate; early care; rehabilitation.*

Баланың оқуы мен дамуы сөйлеумен тығыз байланысты. Егер баланың сөйлеу қабілеті бұзылған болса, оған көмек көрсету керек және бағдарламаны игерудегі мүмкін проблемалардың алдын алу керек. Қазіргі уақытта бұрын жеткізілген дыбыстарды автоматтандыруға арналған көптеген құралдар бар. Логопат балаларының көпшілігі бұл кезеңнен қиындықсыз өтеді.

Бірақ сөйлеу терапиясының тәжірибесінде дыбыстарды автоматтандыру кезеңінде балаларды орнында ұстау және сол дыбысты бірнеше рет қайталау қиынға соғады.Сабақтар балаға көңілсіз және монотонды болып көрінбеуі үшін логопед қызығушылықты тартудың әртүрлі тәсілдерін ойлап тауып, сабақты қызықты ойынға айналдырады. Мектепке дейінгі жастағы ойын – бұл жетекші қызмет түрі, сондықтан ойын технологияларын қолдану білім беру процесін қызықты ғана емес, сонымен бірге бала үшін де ақпараттандыруға мүмкіндік береді.

Түзету және сөйлеу терапиясы процесінде ойын технологияларын қолдану тиімді құрал болып табылады. Ойынды іс-әрекеттің әмбебап түрі деп атауға болады. Бұл балада жоғары психикалық функциялардың үйлесімді дамуына ықпал етеді (есте сақтау, зейін, ойлау, қабылдау). Балалардың мектепке дейінгі жастағы ойын мотивациясы негізінде қызығушылық, табандылық, ізгілік, белсенділік және т.б. сияқты жеке тұлғаларды дамытады.

Ойын технологиясы логопедтік жұмыста қолданылады ояту мақсатында сабақтарға, ал нәтижелілігін арттыру түзету – дамыту жұмысы, дамыту, қызығушылығын баланы оқыту. Сабақтарда ойын тәсілдері мен жағдайларды жүзеге асыру келесі негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

– дидактикалық мақсат балаларға ойын түрінде ұсынылады;

– оқу қызметі ойын ережелеріне бағынады;

– оқу материалы құрал ретінде қолданылады;

– оқу іс-әрекетіне дидактикалық тапсырманы ойынға аударатын бәсекелестік элемент енгізіледі;

– дидактикалық тапсырманы сәтті орындау ойын нәтижесіне айналады.

Логопедиялық сабақ ойын түрінде қалай құрылады? Сабақтың басында дидактикалық тапсырма қойылуы керек, ол ойын түрінде ұсынылады. Мысалы: пошташы келді, балаларға тапсырма бар хат әкеледі және сабақ барысында балалар кейіпкердің тапсырмасы бойынша әртүрлі жаттығулар жасайды (кейіпкерлер әртүрлі болуы мүмкін).

Балаларды ертегі сюжетіне батырып, онда өз рөлін ойнауға болады. Тапсырмаларды сәтті орындау үшін балаларды фишкалар, жұлдыздар, карталар, медальдар және т.б. ынталандыруға болады, бұл бәсекеге қабілетті элемент әкеледі. Дидактикалық ойындар сөйлеу терапиясында да кеңінен қолданылады. Оларды мұғалім-логопед құрып, ұйымдастырады және баланың жеке басының белгілі бір қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған. Балаларды ойынға өзіне жүктелген оқу міндеті емес, белсенділік таныту және ойын әрекеттерін орындау, нәтижеге жету, яғни жеңіске жету мүмкіндігі қызықтырады.

Сюжеттік-дидактикалық және сахналық ойындар маңызды орын алады. Ойынның бұл түрінде балалар өз рөлдерін ойнайды, сахнаның басқа қатысушыларымен өзара әрекеттесуді үйренеді, бұл қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Үстел ойындары, рөлі бар ойындардан айырмашылығы, бәсекеге қабілетті. Мұндай ойындардың негізгі міндеті-баланың ережелерді сақтау қабілетін қалыптастыру, ерікті мінез-құлықты қалыптастыру.

Сөйлеу терапиясында ең көп қолданылатын ойындардың бірі-ауызша ойын. Ол баланы сөйлесуге шақырады және бірқатар сөйлеу терапиясын шешеді. Ауызша ойынды дыбысты автоматтандыру немесе қою, әсерлі және экспрессивті сөйлеуді дамыту, сөздік қорын байыту, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастыру үшін қолдануға болады.

Ойыншықтар сабақта мотивация, ойын жағдайы және тосын сәт тудыратын кейіпкерлер ретінде қолданылады. Үлкен топтағы әрбір кіші топқа «қонақ келеді». Бұл динозавр болуы мүмкін, балалайкада ойнайтын есек, балаларға дененің бөліктері туралы айтатын қуыршақ, достар іздейтін сарай, ертегідегі қарт әйел және т.б. әрдайым бұл ойыншықтар балаларды ертегі немесе ойын жағдайына батырады, онда балалар кейіпкерлерге көмектесуі немесе оларды ойнауға шақы-

руы керек, балалардың өздері үйренетін нәрселерді үйретуі керек. Сабақ соңында олар көмек үшін алғыс білдіреді.

Сабақтың ойын формасы балаларды оқу іс-әрекетіне ынталандыру, ынталандыру құралы ретінде әрекет ететін ойын мотивациясымен жасалады. Сабақтарда ойын әдістері мен жағдайларын жүзеге асыру келесі негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

– дидактикалық мақсат балаларға ойын тапсырмасы түрінде қойылады;

– оқу қызметі ойын ережелеріне бағынады;

– оқу материалы оның құралы ретінде қолданылады;

– оқу қызметіне дидактикалық тапсырманы ойынға аударатын жарыс элементі енгізіледі;

– дидактикалық тапсырманы сәтті орындау ойын нәтижесімен байланысты.

Логопедиялық сабақтар ойын түрінде өтеді. Сабақтың басында дидактикалық Тапсырма ойын түрінде қойылады. Мысалы: қонақ пайда болады, балаларға тапсырма немесе ертегі сюжетіне батырылған хат келеді. Сабақ барысында кейіпкердің тапсырмасы бойынша жаттығулар жасау арқылы. Балалар рөлдерді де орындай алады (спортшылар, саяхатшылар, ғарышкерлер, жолаушылар және т.б.). Тапсырмаларды сәтті орындау үшін балалар фишкалармен, жұлдызшалармен және т.б. бағалануы мүмкін, бұл бәсекелестік элементті енгізеді.

Үлкен мектеп жасына дейінгі балаларға конкурс, викторина, жарыс түріндегі сабақтар өте ұнайды. Бірақ бұл жағдайда логопед балаларды топтарға бөлуді немесе әр түрлі іс-әрекеттерді орындау үшін балаларды таңдауды ойластыруы керек, сондықтан бала сабақта өзін жайлы сезінеді, жабылмайды, конкурсқа қатысудан тартынбайды. Балалар бір-бірін қолдап, бірлесіп, бірге әрекет етуі үшін топта, командада достық атмосфера құру қажет.

Жеке және кіші сыныптар үшін жұмыс дәптерлері қолданылады. Жоғары топта – н.э. теремкованың дәптерлері, мектепке дайындық тобында – С.П. Бец, Л.Л. Цуканаяның «мен сөйлеуді және оқуды үйренемін». Оқу құралдарының авторлары ұсынған ойын-сауық тақырыптары балаларға өте ұнайды. Әр дәптерде бүкіл оқу кезеңінде ойын сюжетін қолдайтын тұрақты кейіпкерлер бар. Сауаттылыққа дайындық бойынша кіші топ логопедиялық сабақтар жоғары және мектепке дайындық топтарында өткізіледі.

Оқу материалын игеруді жеңілдету үшін бірнеше дидактикалық құралдар жасалды. Кеңседе дыбыстардың құлыптары ілулі, онда қыздар біртіндеп орналасады – дауысты дыбыстар мен ұлдар – дауыссыз дыбыстар. Сабақтың кезеңдерін, жаттығулардың реттілігін, тапсырмаларды белгілеу үшін «сынақ жолы»құралы жасалды.

Осылайша, сөйлеу терапиясы жұмысында ойын технологияларын қолдану сабақтарды қызықты етеді және бірқатар сөйлеу терапиясының мәселелерін шешеді.

Пайдаланылатын дебиеттер тізімі

1. Гудонис В.П. Анализ причин нарушения развития детей и некоторые пути их профилактики. // Дефектология. – 2016. – №4. – 8-17 с.
2. Семенович А.В. Начальная диагностика и коррекция в детском возрасте: Учебное пособие для высших учебных заведений. – М.: Академия, 2018. – 232 с.
3. Филичева Т.Б. Программы дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушениями речи / Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина. – М.: Просвещение, 2017.
4. Лопухина И. Ритм, речь, общение. – СПб.: Крона-Век, 2018.

А.Б. Темирова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
А.Т. Жандилова
***научный руководитель**: преподаватель Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар*

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ ШАҒЫН ЖИНАҚТАЛҒАН МЕКТЕПТЕРДЕГІ ТӘРБИЕЛІК ЖҰМЫСТАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Аннотация**: Бүгінгі кезеңде республиканың қоғамдық-саяси өміріндегі болып жатқан нәтижелі өзгерістер, оның өсіп-өркендеуі, өркениетті елдер қатарынан орын алуы білім беру саласына да жаңа леп әкеліп жатыр. Осыған байланысты бастауыш мектептің білім беру саясатында жас ұрпақты жаңа көзқараста оқыту мен тәрбиелеуіне көп көңіл бөлінеді. Осының бәрі ауылдық мектептеріне, соның ішінде шағын жинақталған мектептеріне де байланысты болып келеді.*

***Кілт сөздер**: шағын жинақталған мектеп, тәрбие, оқу, сынып, жұмыс ,өзекті мәселелер.*

***Аннотация**: происходящие на современном этапе продуктивные изменения в общественно-политической жизни республики, ее процветание, появление в рядах цивилизованных стран вносят новую лепту и в сферу образования. В связи с этим большое внимание в образовательной политике начальной школе уделяется обучению и воспитанию подрастающего поколения в Новом Свете. Все это непременно взаимосвязанно с сельскими школам, в том числе малокомплектных.*

***Ключевые слова**: малокомплектная школа, воспитание, учеба, класс, работа, актуальные вопросы*

***Abstract**: the productive changes taking place at the present stage in the socio-political life of the republic, its prosperity, its appearance in the ranks of civilized*

countries are making a new contribution to the field of education. In this regard, much attention in the educational policy of the secondary school is paid to the education and upbringing of the younger generation in the New World. It all depends on rural schools, including small ones.

***Keywords**: small school, education, study, class, work, topical issues.*

Өскелең ұрпақ бойында көркем мінез-құлық беру арқылы тәрбиелеу ата-бабамыздың мақсат-мұраты болып табылады. Ал көне дәуірдің ұлы ойшылдары ойшылдары Демокрит, Платон, Сократ, Аристотель шығыстың ұлы ғұламалары Әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, Ахмет Яссауи еңбектерінде тәрбиелік жұмыстарды жүргізу мәселелеріне тереңірек көңіл бөлінген.

Қазақтын ағартушы-педагогтары Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, М. Жұмабаев, Ш. Құдайбердиев, А. Байтұрсынов, Х. Досмұхамедов Ж. Аймауытов және т.б. жас ұрпақ бойында мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеу мәселесіне аса көп көңіл бөлінген.

Осы тұста шағын жинақталған мектептердегі тәрбиелік жұмыстардың, оның ішінде музыкалық тәрбие жұмыстарының дұрыс жолға салынып жүргізілуі басты назариядағы өзекті бола тұра, қосалқы көкейкесті мәселелерді де тыс қалдырмау қажеттілігі туындайды:

– шағын жинақталған мектептерде қазіргі: заманға сай оқытуды қамтамасыз ететін оқу-әдістемелік кешеннің болмауы;

– заманның талабына сай қаржының бөлінбегендігінен, шағын жинақталған мектептердегі кітапхана қорының нашар болуы, инновациялық технологиялардың аксауы;

– кадрлардың тапшы болу себебінен шағын жинақталған мектептер мұғалімдерді таңдап алмай, келген мұғалімдердің жұмысқа қабылдануы;

– музыка сабағы 5-7 сағаттан аспайды, ал мұндай сағатқа жұмыс жасауға мамандардың келіспей, көрші мектептің мұғалімі қосымша ретінде келуі;

– мәдениет үйлерінің аз болып, сыныптан тыс тәрбие жұмыстарының да аз жүргізілуі шағын жинақталған мектептердегі жоспарланған тәрбиелік іс-әрекеттерді жүзеге асыру қиындығы;

– ауыл балалары мен олардың отбасыларының әлеуметтік жағынан қорғалмауы және ең бастысы музыкалық тәрбие беруінің нашарлығы.

Шағын жинақталған мектептердің проблемалары тек Қазақстанда ғана емес, сондай-ақ Батыс Еуропа, Австралия, АҚШ, Канада, Қытай, Жапония, Ресей, Өзбекстан және т.б. елдерде де өзекті болып табылады.

Біздің еліміздетізде де шағын жинақталған мектептер туралы мәселелер өте көкейкесті болып табылады.

Қазақстан Республикасында шағын жинақталған мектептерді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасында көптеген мәселер көрсетілген. Соның ішінде ең біріншіден жалпы мәселелерді атағымыз келеді:

1. Оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру;
2. Кадрлық қамтамасыз ету;
3. Нормативтік-құқықтық және бағларламалық-әдістемелік қолдау;
4. Материалдық-техникалық жағдай.

Осы негізгі мәселелерді тарқатып көрсететін болсақ:

1. Оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру:

– аз толтырылған сыныптарда оқытудың дәстүрлі әдістемелерінің артық болуы;

– гипербақылауға және нәтижесінде білім алушының мазасыздануына алып келетін педагогикалық процестің нәтижелерін бағалаудың тиімсіз жүйесі;

– ақпараттық-коммуникациялық технологияларды нашар пайдалану;

– білім алушылар санының аздығына байланысты сапалы бейінді оқытуды ұйымдастыру мүмкіндігінің жоқтығы;

– қосымша білім беру ұйымдарының және мәдени орталықтардың жоқтығы.

2. Кадрлық қамтамасыз ету:

– педагогтердің, пән оқытушыларының толық оқу жүктемесімен қамтамасыз етілмеуіне, басқа мамандық иелерінің пәндерді жүргізуіне себепші болатын жоғары оқу орындарында, арнаулы оқу орындарында мұғалімдерді даярлаудағы мамандандырудың бір бейінділігі;

– педагогтерді даярлау, қайта-даярлау және олардың біліктілігін арттырудың арнайы білім беру бағдарламаларының жоқтығына негізделген шағын жинақталған мектеп жағдайында білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктеріне мұғалімдердің дайындықсыздығы;

– шағын жинақталған мектеп мұғалімдерінің бірнеше пән бойынша сабаққа дайындалу және біріктірілген сынып-комплектілеріндегі білім беру процесінің тиімділігін қамтамасыз ету үшін жұмсалатын уақыттары мен интеллектуалдық ресурстарына сай еңбекақы төлеу, ынталандыру және қолдаудың болмауына байланысты педагогтер ынтасының төмендігі.

3. Нормативтік-құқықтық және бағдарламалық-әдістемелік қолдау:

– шағын жинақталған мектептердің қызметін реттейтін нормативтік-құқықтық базаның жетілмегендігі;

– шағын жинақталған мектептерге арналған үлгілік оқу жоспарының жоқтығы;

– шағын жинақталған мектептің оқу жоспарының вариативті және жеке компоненті бойынша білім беру оқу бағдарламаларының жоқтығы;

– мұғалім үшін қазақстандық білімді дамытудың үрдістері мен перспективаларын есепке алатын қазіргі заманғы педагогикалық және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде шағын жинақталған мектеп жағдайында білім беру процесін ұйымдастырудың құралдары мен әдістемелік ұсынымдамаларының жоқтығы.

4. Материалдық-техникалық жағдайы:

– шағын жинақталған мектептердің жартысынан көбінің ыңғайластырылған ғимараттарға орналасуы;

– 90 мектептің апаттық жағдайы;

– 786 мектеп ғимаратының күрделі жөндеуге қажеттілігі;

– арнайы оқу зертханалары мен шығармашылық шеберханалардың, қазіргі заманғы жиһаздардың, техникалық құралдардың, спорт залдарының, оқу залы бар элекктронды кітапханалардың жоқтығы. 948 мектепте асхана, 822 мектегі торт залы жоқ; медициналық кабинеттердің жабдықтары қазіргі заманғы талаптарға сәйкес келмейді;

– телекоммуникациялардың ескірген, инфрақұрылымы; кең жолақты Интернетке 10,3% шағын жинақталған мектеп қосылған, 44% шағын жинақталған мектептер интерактивті жабдықтармен жарақтандырылған, 1130 негізгі және орта шағын жинақталған мектептерде физика, 1410 химия, 1576 биология 85 информатика кабинеті жоқ.

Осылайша шағын жинақталған мектеп оқушыларының сапалы білім алуына және табысты әлеуметтенуіне мемлекеттік кепілдікті қамтамасыз ету мәселелерін шеш; шағын жинақталған мектептерді дамытудың концептуалды, нормативтік-құқықтық, ұйымдастырушылық-экономикалық негіздерін қалыптастыру; олардың инфрақұрылымы мен, ресурстық қамтамасыз етілуін жаңғырту Қазақстан Республикасында шағын жинақты мектептерді дамытудың 2010-2020 жылдарға – арналған тұжырымдамасын әзірлеудің өзектілігі мен қажеттілігіне негізделеді.

Шағын жинақталған мектептердегі оқу-тәрбие жұмысын жақсарту мүмкіндігі шағын мектепмоделінің жаңа түрін ұйымдастыруды, оның басқа мекемелермен қатынасын жақсартудың жолдарын іздестірумен тікелей байланысты болмақ. Сондықтан, кешенді мәселелерді шешудің жалғыз жолы мектептің ауылшаруашылық өндірісімен, ауылдың әлеуметтік-мәдени өмірімен, енді мекеннің табиғи ортасымен интеграциялануы басты рөл атқарады.

Ауылдық шалғайда орналасқан елді мекендердегі шағын жинақталған мектептерде тәрбиелік жұмыстардың қарқынды дамуына тұлғаның отбасы татулығы мен ортасы үлкен әсерін тигізеді.

«Жалпы білім беретін мектептер жүйесі қоғамда орын алып отырған әлеуметтік-экономикалық, демографиялық, миграциялық фактор өзгерістеріне аса сезімтал келеді.

Бүгінгі күні жалпы білім беретін мектептер саны бойынша (634) үшінші орында, ал оқушылар контингенті бойынша 90,2 мың баламен 114 мектебінде 86,7 мың оқушысы бар Маңғыстау облысынан озып республика бойынша ең соңғы орынның алдында тұрғандығымыз – жалпы білім беретін мектептер жүйесінің тиімсіз орналасуы салдарынан болып отыр» деп Т.Т. Әбілмәжінов «шағын жинақталған мектеп: мәселелері және оны шешу жолдары» атты мақаласында шағын жинақталған мектептердің тиімсіз орналасуы да даму жолында кері жүруіне әсерін тигізеді.

Шағын жинақталған мектептердегі үлкен кедергілердің бірі – профильді оқыту (үйрену). Сыныптағы оқушылар санының аздығынан оқушыларды бұл жүйеде оқыту мүмкін болмай тұр. Централизм үлестірілу демократиялық қағидасына сәйкес, көпшілігі математиканы таңдады, сол себепті бір оқушы гуманитарлық саланы оқығысы келседе математиканы оқуға мәжбүр болады. Білім алу жолында жеке бағдарлану мен жеке қағидаларды іске асыруға мүмкінді бермейді. Қазақстан Республикасының әрбір азаматы сапалы білім Елімізде білімнің қарқынды дамуына сәйкес нарықтық заманда, бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасу үшін профильді оқыту жүйесі өте қажет екені белгілі. Елімізді білімді елдер қатарынан көру мақсатында мектептерді, соның ішінде шағын жинақталған мектептердің профильді оқыту жүйесін қарастыру қажет. Бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосылу үшін алғашқы алғышарттардың бірі тәрбиемен жұмыс жасау болып табылады.

Бұл мәселенің шешімін табу мақсатында ұсынылатын әдіс, ол профильді оқыту жүйесіне ену үшін қалалық және: ауылдық шағын жинақталған мектептерде бірдей жағдай туғызуы қажет. Шағын жинақталған мектептерде оқушыларға тапсырма беру барысында ауыл өміріне байланысты берілуі тиіс. Себебі оқушыларға тапсырма мазмұны таныс және бала өмірімен байланысты болады. Осы жағдайда оқушы бойында қызығушылық пен белсенділік тәрбиесі қатар жүретін әдіс болып табылады. Оқушыға тапсырманы берумен қатар шағын жинақталған мектептерде тапсырманы талап ету ережелерін қатар сақтау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Асқарбаева А. Шағын комплектілі мектептегі оқытудың мазмұны мен әдістері. – Алматы, 1985. – 89 б.

2. Сәдуақасов Ә. Қазақстандағы шағын жинақталған мектептердің әлеуметтік тарихи даму үрдісі. // Білім беру жүйесіндегі этнопедагогика. – 2008. – №6. – 24 б.

3. Шұғаева Г.Қ. Қазақстанда ауылдық шағын комплектілі мектептердің дамуы, 1930-1960 жж.
4. Қазақстан Республикасында шағын жинақталған мектептерді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы.
5. Әбілмәжінов Т.Т. Шағын жинақты мектеп: мәселелері және оны шешу жолдары. // Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы – 2009. – №21 (29 мамыр) – 14 б.
6. Ғылыми-әдістемелік «Ұстаз» журналының қосымшасы. – 2012. – №1
7. «Қазақстан мектебі» журналы. – 2012. – №10

Ж.К. Абильдинова
«Дарынды балаларға арналған Абай атындағы гимназия» КММ
бастауыш сынып мұғалімі, Павлодар қ.
***ғылыми жетекші**: п.ғ.к., қауымдастырылған профессор*
З.Ш. Шавалиева
Павлодар педагогикалық университеті

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМНІҢ МАҢЫЗЫ

***Аңдатпа**. Бұл мақалада өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтау мен осыған байланысты мәселені шешу жолдарын іздестірудің аса маңызды бағыты – салауатты өмір салтын қалыптастырудағы экологиялық білімнің маңызы зор екендігі айқындалып отыр.*

***Кілттік сөз**: әлеумет, экология, экологиялық білім беру, салауатты өмір салты, құндылық, ұстаным.*

***Аннотация**. В данной статье определено значение экологического образования в формировании здорового образа жизни – важнейшего направления в поиске решения вопросов здоровья подрастающего поколения и связанных с ним вопросов.*

Ключевые слова: общество, экология, экологическое образование, здоровый образ жизни, ценности, принципы.

***Annotation**. This article defines the importance of environmental education in the formation of a healthy lifestyle – the most important direction in finding a solution to the health of the younger generation and related issues.*

***Keywords**: society, ecology, environmental education, healthy lifestyle, values, principles.*

Салауатты өмір салтын қалыптастырудың басты мақсаты – дені сау болу, ұрпақты білімді де, жан-жақты білім арқылы денсаулықты сақтауға үйрету. Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған

ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу. Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады. Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдылықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің міндеттері қатарында «адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру» мәселесі көзделген [1].

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіруі жөнінде мемлекет басшысы алға қойған міндетті жүзеге асыруда халықтың денсаулығы ең маңызды мәселе болып табылады. Қазіргі уақытта әлеуметтік жағдай, өмір сүру ұзақтығының төмендеуі және адам экологиясының қолайсыздығы бүкіл өркениетті әлем үшін көкейтесті мәселе болып отыр.

Салауаттылық – ішкіліктен, есірткі, темекіден аулақ болу, дене және жан тазалығын сақтау, тіпті қарапайым түрде айтсақ адамның киім киісі, тамақты қалыппен ішуі де кіретін игі іс-әрекет. Өмір заңдылығы салауатсыздықты кешірмейді, оғаш қылықтар түбінде опық жегізеді.

Жасөспірімдердің салауаттылық өмірге ұмтылысы, зиянды әдеттерді жек көрушілігі олардың өзге адамдармен қарым-қатынасына яғни әлеуметтік ортаға тығыз байланысты. Ұрпақты өмір заңдылықтарына, салауаттылық негіздеріне бейімдеу мектеп жүйесі жүктеген маңызды да жауапкершілігі мол міндет болып табылады [2, 12 б].

Мағжан Жұмабаев бір сөзінде: «Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі...» – депті. Осы ой бүгінгі күні өзекті мәселе болып тұр. Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу. Бала тәрбиесі әсіресе, мектептен тыс уақыттағы сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстардың мән-мағынасы өте зор болып келеді.

Әлеумет себепші болған аурулар санының өсуіне, адамның әлеуметгік биологиялық мәні арасындағы қарама-қайшылықтардың шиеленісуіне байланысты – салауаттанудың пайда болуы заңдылық. Салауатгану ғылымы аурудың алғашқы алдын алу әдіснамасын, денсаулықты сақтау және нығайту амалдары мен әдістерін зерттейтін салауатты өмір салтын қалыптастырудың ғылыми негізі болып табылады.

Салауаттанудың рөлі – адамның ішкі биологиялық табиғатымен, өзін қоршаған тірі және өлі табиғатпен өзара әсері сапасын өзгерту, кикілжіңнің көзін жою болып табылады.

Салауаттану ғылымы «қалай денсаулықты сақтаудың» ұстанымдары мен тетіктерін зерттейді. Салауаттану нысаны, біріншіден – дені сау адам, екіншіден – оны қоршағандардың барлығы және денсаулыққа әрекет етуші факторлар, үшіншіден – аурудъщ пайда болу себептері, организмнің дені сау күйге оралу тетігі, қорғануға бейімделу тетіктері, төртіншіден – сақтандыру және сауықтыру шаралары болып табылады.

Салауаттанудың зерттеу пәні – адам. Зерттеуге организмнің анатомиялық, физиологиялық негіздері, бейімделу тетіктері, қорғану тосқауылдары, организмнің сыртқы ортаға бейімделуі туралы білімдері енеді. Салауаттану адамның термодинамикалық, денелік, химиялық, антропологиялық, экологиялық құбылыстарын қамтиды. Адам қоғамның қарапайым мүшесі, этикалық және эстетикалық ұстанымдарын жеткізуші жеке тұлға ретінде қарастырылады. Тек осындай кешенді тәсіл оның негізгі қасиеті – денсаулығын сипаттауға мүмкіндік береді [3, 47 б].

Тіршілік дегеніміз тек адамның ғана емес, кез келген тірі организмнің қоршаған ортамен өзара әрекеттесуі болғандықтан, салауаттану тіршілік етуге қажетті ортаның әсерін барлық құрауыштарымен оқып-үйрену міндетін қояды.

«Денсаулық» ұғымын анықтау барысында оның нормасы туралы мәселе туындайды. «Норма» ұғымының өзі пікірталас тудырады. Үлкен медициналық энциклопедияда бұл феномен адам ағзасы тепе-теңдігінің, оның жекелеген органдары мен функцияларының сыртқы орта жағдайындағы шартты белгісі ретінде онда денсаулық ағза мен оның өмір сүретін ортасының тепе-теңдігі ретінде, ал ауру сол ортамен тепе-теңдіктің бұзылуы ретінде айқындалады.

Қазіргі таңда денсаулықтың бірнеше компонентін (түрлерін) бөліп көрсетуге болады:

Соматикалық денсаулық – адам ағзасындағы органдар мен жүйелердің ағымдағы күйі. Оның негізін жеке дара дамудың биологиялық бағдарламасы құрайды.

Физикалық денсаулық – ағза органдары мен жүйелерінің өсу және даму деңгейі.Оның негізін бейімделуші реакцияларды қамтамасыз ететін морфофизиологиялық және функционалдық резервтер құрайды.

Психикалық денсаулық-психикалық саланың жай-күйі. Оның негізін қалыпты мінез-құлықтық реакцияны қамтамасыз ететін жалпы

рухани үйлесім құрайды. Мұндай күй биологиялық қажеттіліктермен қатар әлеуметтік қажеттіліктерге де байланысты [4, 72 б].

Рухани денсаулық – өмір әрекетінің саласы, мотивациялық және қажетті ақпараттық сипаттамасының кешені. Оның негізін индивидтің қоғамдағы мінез-құлқының құндылықтар жүйесі, бағдарлары мен мотивтері айқындайды.

Денсаулықтың белгілері мыналар:

– залал келтіруші факторлардың әрекетіне арнайы (имунды) және арнайы емес тұрақтылық;

– өсу мен дамудың көрсеткіштері;

– ағзаның функционалдық күйі және резервтік мүмкіндіктері

– моральдық, еріктік және құндылық-мотивациялық бағдарлардың деңгейі.

Салауатты өмір салты – тұлғаның үйлесімді дамуы мен тәрбиесінде маңызды рөл атқара келе, қауіпті өмір салтының басты құрамдас бөлігі болып табылады. Салауатты өмір салтында төмендегі міндеттерді шешуді көзделген:

– ғылыми деректер негізінде қоршаған ортаның биотикалық және биохимиялық емес факторларының әсері арқылы оқушыларға өзінің денсаулығы мен қалыптасқан жағдайдың сын бағасын беруге мүмкіншілік туғызу;

– адамның физиологиялық жетістіктерін білу негізінде өзінің денсаулығы үшін жауапкершілігін қалыптастыру және денсаулыққа зиянды заттарды қолданудан бас тарту және т.б.

Салауатты өмір салты – физикалық және психикалық денсаулықты сақтауға және нығайтуға, жұмысқа қабілеттілікті қалпына келтіруге апаратын ерік-жігердің көрінуін, әрекет пен мінез-құлықты түсінуді талап ететін адамның белсенді жағдайы.

Құндылық – мәдениеттің құрамдас бөлігі. Мәдениеттің құрамдас бөлігі болуы себепті құндылық адамдардың өзін ұстауын реттейді, олардың шынайы тәртібін айқындайды. Мәдениет құндылықтары, тиісінше, материалдық және рухани болып бөлінеді. Құндылықтардың мазмұны қоғамның мәдени жетістіктерімен шарттастырылған. Құндылықтар әлемі, сөздің кең мағынасында, мәдениет әлемі деген сөз. Ол адамның рухани қызмет аясы, оның санасының дұрыстығын айғақтаушы, адамның рухани байлығының елшеуіші сияқты. Құндылықтарды мүдделердің қарапайым жалғасы немесе бейнеленуі ретінде қарастыруға болмайды. Олар салыстырмалы өзінділікке ие.

Салауатты өмір салтын сақтауға ықпал ететін құндылық құрылымды қалыптастыру критерийлеріне:

– валеологиялық ақпараттану;

– өзі-өзі сауықтыру әрекетін қосылу;

– валеологиялық мәдениетті тәрбиелеу және т.б.

Бұл аспектілердің болуы, оларды толыққанды қалыптастыру оқушы тұлғасының құндылық құрылымында «денсаулық» құндылығының бірінші орынға шығуына ықпал етеді.

Әлеуметтендірудың және тәрбие құрылымында құндылықтар маңызды орын алады. Құндылықтар – олардың мақсаты мен негізі. «Әлеуметтену» ұғымы мен оның біз шешетін проблемадағы рөлін айқындау үшін оның мазмұндық жағын зерттеу және осы негізде жалпы түрде бастауыш сынып оқушысын әлеуметтендірудің ерекшеліктерін, содан соң-саламатты өмір салтына құндылық бағдарын қалыптастыру контексінде анықтау қажет [5, 12 б].

Әлеуметтену бойынша философтардың көзқарастарына тарихи шолу төмендегідей қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

– адамның әлеуметтік қалыптасу проблемасы философтарды ертеден қызықтырып келді;

– тұлға дамуындағы әлеуметтік факторлардың рөлі атап көрсетілді (адам – әлеуметтік жағдайлар өнімі);

– адам қоғамдық тіршілік иесі ретінде анықталады, сондықтан тұлғаның қалыптасуы қоғам арқылы жүзеге асырылады.

Қазақстан жеріндегі экологиялық апаттын қауіп-қатеріне байланысты экология мәселесі: бүкіл республика жұртшылығына мектептен бастап ғылыми мекемелердің, үкімет пен мемлекеттің көкейкесті мәселесіне айналып отыр. Қазіргі кезде көптеген зерттеушілер экология – ол тірі организмдер мен қоршаған ортаның қайшылығын оқып үйретететін немесе тірі организмдердің ортадағы өмір сүру шарттарының жағдайын бір-бірімен өзара қарым-қатынас байланысын зерттейтін ғылым деп санайды. Қоршаған ортаны танып – білуге деген құштарлық сонау адамзат дамуының ақ таңы атқан кезден бастап қазірге дейін қызығушылық білдіреді. Ертеңгі ұрпақтарымыздың денсаулығына осы жағдайдың әсері қандай болмақ? – деген сұрақ туындайды.

Көптеген зерттеушілердің мәліметтерін қорыта отырып, әлеуметтенген тұлға деп пісіп жетілген тұлғаны есептеуге болады. Пісіп жетілудің, тұлғаның әлеуметтенуінің негізгі критерийлері: өзін сыйлау, басқаларды сыйлау, табиғатты сыйлау, болжам жасау білігі, өмірге шығармашылықпен қарау білігі (өзгермелі жағдаяттардағы икемділік пен тұрақтылық, сондай-ақ шығармашылық), яғни проблеманы шеше алу білігі, бұл денсаулықтың әлеуметтік аспектісімен байланысты. Оқушы болашағы оның денсаулығына байланысты. Оқу, білім алу, үйрену немесе біреуді үйрету үшін адамға мықты денсаулық керек.

Жеке тұлғаның денсаулығын сақтауға деген құндылық бағдары әрдайым әртүрлі жағдайларда өзінің ойлары мен іс-әрекеттерін денсаулығын сақтауға бағыттай алуы. Оқушылардың дені сау болу үшін ұстаздар оған жақсы дәстүрлер мен әдеттерді сіңіріп, салауатты өмір салтын сақтаудың қажеттілігі мен оны іске асырудың жолдарын үйретуі қажет.

Қазіргі қоғамымызда халықтың табиғи өсімі төмендеп, сырқаттанушылық және өлім-жітім деңгейі арта түсті. Әсіресе, балалар мен жастардың денсаулығы қауіп тудыруда. Темекі тарту, ішімдік пайдалану, есірткіге құмарлық және улы заттарға әуестік, адамгершілікке жат мінез-құлық кеңінен етек алуда. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы сарапшыларының дерегі бойынша, халық денсаулығының көпшілігі өмір салтына, яғни адамның өз денсаулығына қалай қарайтынына тәуелді және қоршаған орта ерекшеліктеріне байланысты деп көрсетілген.

Қорытындылай келе, жастары, болашақ мамандары әлсіз, денсаулығы нашар, білімсіз, зиянды әдеттерге әуес, жалқау, тәрбиесіз болса, ол мемлекет қашан да әлсіз, қорғансыз. Ендеше, жасөспірімдердің денсаулығын нығайту, жүйке психикасын дұрыс қалыптастырып, ширақ, жігерлі, сымбатты өсіру әрбір ата-ана мен педагогтардың алдында тұрған үлкен міндет. Мектептегі денсаулықты сақтауға негізделмеген тәлім мен тәрбие үрдісі тиімді болуы мүмкін емес. Сондықтан да білім беру саласындағы мамандардың барлығының денсаулықты сақтау ұстанымына негізделіп жүргізілген де ғана нәтижелі болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007. – 25 б.

2. Ақмырзаев М.М., Сағымбаев Ә.Ү. Валеология: Кәсіптік бастауыш және орта білім беру ұйымдарына арн. оқулық. / М.М. Ақмырзаев, Ә.Ү. Сағымбаев. – Астана: Фолиант, 2016. – 296 б.

3. Данияров Т.А. Ауыл мектептері оқушыларының салауатты өмір сүру дағдысын сыныптан тыс жұмыстарда инновациялық технологиялар арқылы қалыптастыру: пед.ғ.к... дис. автореф. – Түркістан, 2016. – 32 б.

4. Әділханов А.С., Тель Л.З., Даленов Е.Д., Жаңабердиева М. Қазақстан Республикасы жалпы білім беретін мектептерінің 1-11 сынып оқушыларына арналған салуатты өмір салтын қалыптастыру жөніндегі «Салауаттану – денсаулықты сақтау» бағдарламасы // Валеология дене тәрбиесі спорт. – 2003. – №1. – 22-56 б.

5. Әліпбек А. Жеткіншектердің салауатты өмір салтында эстетикалық тәрбие берудің маңыздылығы // Қазақстан жоғары мектебі. – 2011. – №2. – 30-33 б.

М. Пшенбай
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Р.Б. Оспантаева
***научный руководитель**: магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар*

ТІЛ КЕМШІЛІКТЕРІН ТҮЗЕТУДЕ ЛОГОПЕДТІҢ КӨРНЕКІ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

***Аңдатпа**. Оқушыларға білім беруде жаңашыл технологияларын қолдану инновациялық бағытта жұмыс жасау заман ағымына сай талап етілуде. Оқу үрдісінде осындай жаңарған озық тәжірибелерді белсенді пайдалану және қолдану кейінгі жылдары айтарлықтай оң тәжірибе беріп отыр. Бүгінде қоғамның жеке тұлғалы, дамыған адамын тәрбиелейтін маманға өзінің үздіксіз шығармашылық ізденуі, оқытуда жаңа педагогикалық технологиялар мен инновациялық әдіс-тәсілдерді меңгеруі, кәсіби құзырлығының жоғары деңгейде болуы. Қазіргі кезде белгілі бір білім көлемімен қамтамасыз ету жеткіліксіз.*
***Түйін сөздер**: логопед, техника, театр, дидактика, әдіс, терапия, түзету.*

***Аннотация**. Применение инновационных технологий в образовании для учащихся требует современных подходов к работе в инновационном направлении. Активное использование и применение такого обновленного передового опыта в учебном процессе дает значительный положительный опыт в последующие годы. Сегодня к специалисту, воспитывающему индивидуальную, развитую личность общества, свой непрерывный творческий поиск, владение новыми педагогическими технологиями и инновационными методами обучения, высокий уровень профессиональной компетентности. В настоящее время недостаточно обеспечить определенный объем знаний.*
***Ключевые слова**: логопед, техника, театр, дидактика, метод, терапия, коррекция.*

***Annotation**. The use of innovative technologies in education for students requires modern approaches to work in an innovative direction. The active use and application of such updated best practices in the educational process gives a significant positive experience in subsequent years. Today, a specialist who brings up an individual, developed personality of society, his continuous creative search, possession of new pedagogical technologies and innovative teaching methods, a high level of professional competence. Currently, it is not enough to provide a certain amount of knowledge.*
***Keywords**: speech therapist, technique, theater, didactics, method, therapy, correction.*

Ақпараттық технологияның негізгі мақсаты – қолданушыны керекті мәліметті өздігінен іздеп табуға талпындыру, яғни ізденімпаздыққа үйрету. Сондықтан, бүгінгі компьютерлендірілген ғасырда

есептеу техникасының өте жылдам дамып, оны ғылымның кез-келген салаларына қолданып, одан нақтылы нәтижелер алуымызға байланысты ғылым мен білімді одан әрі терең меңгертуде ақпараттық технологияларды қолданғанымыз аса маңызды.

Көрнекілік әдісі – логопед сабақта тақырыпқа байланысты көрнекіліктерді (табиғи, жасанды, техникалық, дыбыстық және көрнекі құралдар) тілінде кемшілігі бар балалардың сөйлеу тілін дамытуда қолдана алады [1,8-11].

Оқу құралдарына оқу кітаптары, көрнекі және техникалық құралдар жатады.

1. Оқу кітаптары – оқулықтар, ертегілер, көрнекі және техникалық құралдар, мультимедиялық бағдарламалар жатады.

2. Көрнекі құралдар: сериялы сюжетті суреттер, сызбалар, дидактикалық материалдар, әр дыбысқа арналған суреттер, ертегі кейіпкерлері, альбомдар, ұсақ моториканы дамытуға арналған жабдықтар, т.б.

3. Техникалық құралдар: үнтаспа, телеарна, бейнетаспа, компьютер т.б. Көрнекі әдістерді пайдалану барысында ақпараттық материалды игеру оқу процесінде көрнекі құралдар сүлбе (схема), кесте, сурет, модельдер, зондтар, техникалық құралдарды тікелей қолдануға тәуелді. Бұлардың бәрі баланың сезім мүшелеріне ықпал жасауға негізделіп, сөздік және практикалық әдістермен бірге пайдаланады.

Көрнекіліктердің түрлерін жасауда қандай талаптар қойылады?

1. Көрнекі құралда берілген материалдың мазмұны логопедтің бағдарламасына сай негізделіп, сөйлемдері ұзақ, мәтіндері ауыр болмауы керек.

2. Көрнекі құрал белгілі бір тілдік материалға арналып, соның негізгі белгілерін дәл көрнекі түрде көрсететіндей болуы керек.

3. Көрнекі құрал таза, әріптері анық, жазуы балаларға түгел көрінетіндей анық болуы керек (плакат, кесте, дыбыстарды қоюға арналған суреттер)

4. Материалдың негізгі белгілері (әріптер мен сөздер) қызыл сиямен жазылып, қалғандары жай сиямен жазылуы керек. Көрнекі құралды екі-ақ түрлі сиямен өте қажетті болған жағдайда ғана үш түрлі сиямен жазуға болады.

5. Көрнекі құралдарда шартты белгілерді орынсыз көп бере беруге болмайды.

6. Ондағы берілген мәтіндер мен мысалдардың тәрбиелік маңызы күшті, тақырыптық ғылыми өзгешеліктеріне лайық болғаны дұрыс. Қайшы пікір туғызатын мысалдар берілмеуі керек.

7. Оқушыларға тартымды және көрнекті болуы үшін оны көлемі кішкентай қағазға жасауға болмайды. Оған арналған қағаздың ұзыны 1 метр, көлденеңі 75 см болғаны дұрыс.

Заман талабына сай оқу орындарын ақпараттандыру саласында интерактивті тақтамен сабақты түрлендіріп көрсету жұмысы жүргізіліп жатыр. Осыған орай логопедтер интерактивті тақтаны, деңгейлік оқыту технологияларын өз жұмыстарында қолданады [2, 109-111].

Көлеңкелі театр – Жарық өте жақсы түскен экранда адамдар, жануарлар және құстардың пішіндерінің қозғалысына қарауды балалар өте жақсы көреді. Ертегі, әңгіме, өлең, әндерді көлеңке театры арқылы айтуға болады. Көлеңке театрдың қойылымын көрсетуге үш тәрбиеші қатысады. Біреуі мазмұнын оқиды, екеуі көріністі көрсетеді. Көлеңке театрдың сақнасы экран болады. Экранды ағаштан немесе қалың кардоннан жасайды, ою-өрнекпен өрнектейді.

Саусаққаптық қуыршақтар – қатты бастан (папье-машье түрі бойынша) жасалған, өзіне желімденген немесе басқа тәсілмен жапсырылған костюмы бар қуыршақтар. Сұқ саусақ қуыршақ басының қозғалысына, ал ортаңғы саусақ пен бас бармақ болса қолдардың қозғалысына жауап береді. Саусаққаптық қуыршақтардың – қимылы мен қозғалысы әр түрлі қуыршақтар. Бұл қуыршақтар түрлі кейіп танытады, қылықтар көрсетеді, жылайды, күледі, ренжиді және басқа әрекеттер жасайды. Аталған қуыршақтар балалар қуыршақ театрында ертегілер көрсетуде және көптеген қойылымдар көрсетуде өте танымал.

Жалпақ жұқа қуыршақтар.

Қуыршақ денесінің бөліктері белгілі бір жазық пішінде қозғалатын болғандықтан осылай аталған. Қуыршақ пішінін қатты картоннан немесе фанерден жасайды. Әдетте қуыршақтың аяқтары олардың жазықтық бойымен қозғалысын қамтамасыз ететін түймемен немесе басқа әдіспен бекітіледі. Мұндай қуыршақтарды төңірегіндегілермен қарым-қатынасы қиынға түскен немесе мінез-құлқы ауыр, агрессиялық ақыл-есі кем балаларды түзету жұмысында қолдану кейде таңқалардай оң нәтиже береді. Талған қуыршақтың көптеген ауыртырмалы эмоционалдық перде-қаптамасының болуы мүмкін.

Жалпақ жұқа қуыршақтардың тағы бір түрі – ол қағаздан жасалған қуыршақ. Ол қатты қағаздан жасалған қыз баланың немесе ер баланың мүсініне ұқсайды. «Қағаз қуыршақ» ойынына дәл осылай қағаздан жасалған киім ілетін гардероб кіреді қосылады. Түзету – дамыту сабағы үшін «Қағаз қуыршақ» ойынын күнделікті тұрмыс, адамның қозғалысы, қоршаған орта және басқалармен толықтыруға болады. Мұндай ойында сәби ойынға қажетті кез-келген нәрсені өзі жасауы, оған қатысуы мүмкін: жыл мезгіліне қарай қуыршақты киіндіріп-шешіндіруге, онымен «серуендеуге» немесе онымен бірге «оқуға», өз қуыршағының достарымен «араласуға» және т.с.с. Қағаздан жасалған қуыршақты бала оның барлық гардеробы мен күнделікті пайдаланатын бұйымдарын өзімен бірге алып жүруіне болады, өйткені

бұл бұйымдар кішкентай қорапқа (мысалы аяқ-киім салатын) сыйып кетеді. Қағаздан жасалған қуыршақтың басқалардан тағы бір артықшылығы – ол оны дайындау қарапайым әрі қымбат емес.

Арқаннан жасалған қуыршақтар бірнеше функция атқарады. Оны дайындау үшін тек арқанды пайдаланады. Одан негізді – қуыршақ кескінін жасайды, ал басқа қуыршақтың басы болып саналатын ілмекті жейдеге қадайды, ал қалған ілмектерді баланың саусақтарына кигізеді. Бала саусақтарын қозғалта отырып, қуыршақтың қимылын көрсетеді. Мұндай қуыршақтар ақыл-есі кем баланың араласуы қиын және өте тынышсыз кезінде жақсы көмектеседі.

Тыныс жаттығуына ерекше көңіл бөлген жөн, бұл оның жағымды жерін көбейтеді.

– Ағза ауамен толығуы үшін баяу тыныс алу қажет.

– Қажетінен көп жаттығу жасамаған абзал.

– Мұрынмен дем алып, ыңғайлы спорт киімінде жаттыққан жөн.

Баланың сөйлеу тілін тексеру

1. Сөйлеу тілінің фонетикалық-фонематикалық жағын тексеруге арналған материал:сөйлемде дыбыстардың орналасуына байланысты заттық суреттер; сөздік материал (сөз, сөйлем, мәтін); дыбыстарды ажырата алу қабілетін анықтауға арналған сөздік материал мен суреттер (ызың, ысқырық).

2. Сөйлеу тілінің лексикалық-грамматикалық қатарын тексеруге арналған материал: лексикалық тақырыптарға қатысты заттық, сюжеттік суреттер; іс-әрекетті бейнелейтін суреттер; заттың мөлшерін бейнелейтін суреттер.

3. Байланыстырып сөйлеу тілін тексеруге арналған материал: сюжетті суреттер; түрлі жастағы балаларға арналған сюжетті суреттер топтамасы.

4. Тілдік талдау мен жинақтауын тексеруге арналған материал: сөздік материал (әртүрлі дыбыстық-буындық құрылымға ие сөздер мен сөйлемдер); заттық және сюжеттік суреттер.

Баланың ұсақ моторикасын тексеруге арналған көрнекі құралдар:

Су-Джок терапиясының маңызды көрсеткіші

Жоғары нәтижелілік. Айқын әсерді дұрыс қолдануда көбінесе бірнеше минутта, кейде секундта басталады.

Абсолютті қоданудағы қауіпсіздік. Бұл емдік жүйені табиғат жаратқан, ал адам оны тек ашты. Оның күші мен қауіпсіздігінің себебі осыда. Ұқсастық нүктесіне жағдай жасау емделуіне әкеледі. Дұрыс емес қолдану ешқашан адамға зиян келтірмейді, ол тек әсерсіз.

Әдістің жан-жақтылығы. Су-Джок терапиясының көмегімен кез-келген дененің, мүшенің, буынның бөліктерін емдеуге болады.

Кез-келген адамға қол жетерлігі. Әдісті тек бір рет қана түсінсе жеткілікті және оны өмір бойы қолдануға болады.

Қолданудың қарапайымдылығы. Сіздің қолыңызбен біліміңіз әрқашан өзіңізбен бірге.

Барлық ағзалар мен дене мүшелерінің жоғары сапалық ұқсастық нүктесі білезік (кисть) пен табанда орналасқан.

Олардың ықпалы айқындалған емдік және профилактикалық әрекет көрсетеді. Білезік пен табандағы нүке қатал тәртіп бойынша орналасқан, яғни анатомиялық организмнің кішірейтілген тәртіп түрде көрсетеді.

Жүруде, жүгіруде, қолмен жұмыс жасағанда ұқсастық нүктесінің табиғи жағдай жасауы және дененің аурудан қорғануы болады. Сол себепті ауруға ең жақсы дәрі – қозғалыс пен жұмыс екені бәріне белгілі.

Осыған орай, тілінде ақаулығы бар балалардың сөйлеу тілін жетілдіру жұмыстары бірнеше жұмыстың мәселесін шешеді.

Біріншіден, тілдік қарым-қатынасқа түсу және өз ойын басқаларға еркін жеткізу.

Екіншіден, сөздерді қолданып, тілдері жетіледі.

Үшіншіден, сөз байлығы дамиды және ойы да дамиды.

Төртіншіден, сөйлеуін жетілдіру барысында көрнекіліктерді қолданып, олардың таным процестерін де дамытуға болады..

Маманның қызметі тұрғысынан (оқытушы-логопедтің жұмыс бағыттарына сәйкес)

– диагностикалық аймақты

– түзету-дамытушылық аймақты

– кеңес беру аймағын

– әдістемелік аймақты (оқу құралдары, бағдарламалар, маманның әдістемелік құжаттамасы)

Құрал-жабдықтар (көрсетілімдік ойындар, оқу құралдары, үлестірме материалдар):

Оқу ахуалын дамыту, қызметті, еркіндікті ұйымдастыру үшін материалдар: оқу құралдары; дамытушы-оқу ойындары «Палитра», «Саусақтарды дамыту үшін нақыштар», «Су-Джок терапиясы», «Сериялы сюжетті карточкалар», «Кубиктер», «Лексикалық тақырыптар топтамасы», «Жұмсақ ойыншықтар», «Мультимедиялық бағдарламалар» т.б. [3, 145-147].

Сөйлеуді дамыту үшін материалдар және айнала туралы ұғымдар: оқу құралдары, SPECTRA сериясындағы магнитті плакаттар (Су қоймаларының табиғи қауымдастығы, Орманның табиғи қауымдастығы, Құстар қыста, т.б.); тақырыптық және сюжеттік суреттер; қайталап

айту, суреттеме-әңгіме үшін тірек-схемалар; табиғаттағы маусымдық өзгерістердің көрнекі материалы; бөлімнің тақырыбы бойынша көрсету және үлестірме материалы.

Кабинеттегі әдістердің негізгі жинағы деп мыналарды атаймыз:

1. Сеген тақтасы (бейнелер ойылған бір тақтайша болады. Сол тақтайшадағы ойықтарға бала дайын суреттерді келістіре отырып салу керек);

2. Сюжетті суреттер (балаға бір сурет беріліп, сол суреттер бойынша балаға әңгіме құрастыруға тапсырма беріледі);

3. Есте сақтауға арналған сұрақтар (айтылған сөздерді бала есте сақтауы қажет. Оңай болу үшін белгілі сурет беріледі);

4. Бөлшектелген картинкалар жинағы (бірнеше бөлшекке бөлінген суреттерді балаға береміз. Бала сол суреттерді орнына дұрыстап құрастырып салу қажет);

5. Россолимо әдісі. Суреттер салынған сюжетті картинкалар беріледі. Оларда бір элемент жетіспейді (Мысалы: бала төсекте ұйықтауға барады, бірақ оның төсегінде жастық жоқ);

6. Равен әдістемесі.

7. «Суреттерді есінде сақта» әдістемесі

8. «Белгілерді қой» әдістемесі.

10. «Аналогия» әдістемесі.

Әдістердің қосымша жиынтығы

1. Жұптағы ұқсастық пен айырмашылықты табу (мысалы, доп пен қарбыз);

2. Мақал мен метафораларды түсіну (құпия мәнін);

3. КООС кубиктері;

4. Геометриялық пішіндерді жіктеу (түсіне, пішініне қарай).

Балалармен топтық жұмысының аймағы:

– көрнекі құралдар: қызықты тақырыптарға сай көрнекі құралдар

– ұсақ мотериканы дамытуға арналған жаттығулар топтамасы

– шығармашылық қабілеттерін дамытуға арналған тапсырмалар жиынтығы

– дүниетанымдарын кеңейтуге арналған «3Д» форматындағы кітапшалар

– сергіту сәтіне арналған арнайы жабдықтар

Кабинеттегі балалардың оқу-құралдарына, ойыншықтарға қойылатын талаптарға келсек, Бала тіршілігінде де, тәрбие прцессінде де ойыншықтардың маңызы өте зор. Ойыншықтар арқылы өзін қоршаған ортамен танысады, баланың көңіл-күйі көтеріледі. Ойыншықтарды тәрбиелік құрал ретінде пайдалану балалардың жас ерекшеліктеріне негізделеді [4, 64-81].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Грибукова О.Г. Педагогикалық университет студенттерінің дамуында қиындықтары бар балалармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығын қалыптастыру мәселесі // балалық шақты психологиялық-педагогикалық қолдаудың заманауи бағыттары: ғылыми материалдар.-практ. Г.С. Чеснокова, Е.В. Ушакова; РФ Білім және ғылым министрлігі, Новосібір мемлекеттік педагогикалық университеті. – Новосибирск, 2016. – 8-11 с.
2. Максаков А.М. Сіздің балаңыз дұрыс айтады ма? – М.: Ағарту, 1988. –109-159 б.
3. Грибукова О.Г. Болашақ дефектологтардың проблемалық балалармен жұмыс істеуге кәсіби және жеке дайындығын қалыптастыру тұтас педагогикалық процесс ретінде // Білім, ғылым, инновациялар: жас зерттеушілердің қосқан үлесі: XI (XLIII) халықаралық материалдар. ғылыми.-практ. конф. / сост. Д.Ю. Ногтев; Кемерово мемлекеттік университеті. – Кемерово, 2016. – 145-147 б.
4. Бачина О.В., Самородова Л.Н. Логопед пен баланың сөйлеу қабілеті бұзылған отбасының өзара әрекеттесуі. – М.: Сауда орталығы, 2009. – 64-87 б.

Ғ.С. Шакенова
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, г. Павлодар қ
Б.Ғ. Сарсенбаева
***ғылыми жетекшісі**: педагогика ғылымдарының*
кандидаты, профессор, Павлодар қ.

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

***Аннотация**. Аталмыш мақалада жоғары сынып оқушылардың оқу мотивациясын дамыты жолдары қарастырылады. Оқушылардың мотивациясы оқу-танымдық белсенділікпен байланысын және деңгейлерінің даму барысымен дәл анықталады деп, мақалада көрсетілген. Мақалада ғалымдардың еңбектерін талдап, оқу мотивациясы ұғымға анықтама құрастырдақ. Жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған, оқытудың дидактикалық жүйелілік қағидасымен, мазмұндық мәні бір-бірімен сабақтастықта кіріктірілген мотивациялық, мазмұндық, процессуалдық компоненттерден тұратын жолын ұсындық.*

***Кілт сөздері**: Оқушы, мотив, мотивация,мұғалім, мазмұндық, процессуалдық, оқу-танымдық.*

***Аннотация**. В данной статье рассматриваются пути развития учебной мотивации старшеклассников. В статье утверждается, что мотивация учащихся определяется соотношением учебно-познавательной деятельности и уровня развития. Авторы проанализировали работы ученых и составили определение понятия учебная мотивация. Нами предложен способ, направленный на формирование личности, основанный на принципе дидактической системы обучения, содержание которой состоит из мотивационного, содержательного, процессуального компонентов, объединенных в преемственности.*

***Ключевые слова**: ученик, мотив, мотивация, учитель, содержание, процессуальное, учебно-познавательное.*

***Annotation**. This article discusses the ways of developing the educational motivation of high school students. The article states that the motivation of students is determined by the ratio of educational and cognitive activity and the level of development. The authors analyzed the works of scientists and made a definition of the concept of educational motivation. We have proposed a method aimed at the formation of personality, based on the principle of a didactic training system, the content of which consists of motivational, meaningful, procedural components, united in continuity.*

***Keywords** :Student, motive, motivation, teacher, content, procedural, educational and cognitive.*

Оқыту үрдісінде оқушының оқу-танымдық белсенділігін қалыптастыру үшін барлық қажетті шарттарды: білімдер мен әрекет тәсілдерін алуды, қажетсінуді қалыптастыратын шарттарды, өзін-өзі бейімдеу шарттарын, проблемаларды шешудің түрлі нысандарын ұйымдастыру дағдыларын дамытудың шарттарын қамтамасыз етуге тиіс.

Оқу-танымдық белсенділіктің деңгейлерінің даму барысы дәл анықталуы, мүмкіндігінше неғұрлым дәл бақылау өлшемдеріне ие болу үшін қажет. Бұл адамның «ішкі» мүмкіндіктерін «сыртқы» факторлар арқылы жарыққа шығару нәтижесінде жүзеге Оқу-танымдық іс-әрекетті белсендіру – оқушыларға білімді құндылық бағдары ретінде меңгерту арқылы, іскерлік пен тәжірибені игеруде белсенді және өз білімін жаңа жағдайда шығармашылықпен қолдана алатын жеке тұлғаны дамытуға бағытталған педагогикалық процесс [1]. Оқу мотивациясы дегеніміз – адамды білім алуға итермелейтін, жалпы бағыт-бағдар беретін, адам мінезіне энергетикалық импульстер беретін, психикалық үрдістер жиынтығы екенін анықтадық.

Жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған, оқытудың дидактикалық жүйелілік қағидасымен, мазмұндық мәні бір-бірімен сабақтастықта кіріктірілген мотивациялық, мазмұндық, процессуалдық компоненттерден тұрады (1-кесте).

Мотивациялық компонент – оқу-танымдық іс-әрекетте оқушының ғылыми білімді меңгеруге құштарлығы, жаңашылдыққа белсенді ұмтылуы, танымдық қызығушылығы мен шығармашылық дербестікке саналы талаптануы, өзінің меңгерген білімін құндылық бағдары ретінде түсінуі.

Мазмұндық компонент – әлемнің біртұтас бейнесін танымдық талдау тұрғысында терең түсінуі, оқу-танымдық іс-әрекетте білімдік кеңістігін құруы, шығармашылық ойлау арқылы ғылыми білімді меңгеруі, проблемалық тапсырмалар мен мәселелерді белсенділікпен, танымдық қажетсіну арқылы шеше білуі, оқу-танымдық іс-әрекетте оң

нәтижелерге жетудің әдіс-тәсілдерін және оның оңтайлы жолдарын меңгеруі, білімді танымдық белсенділікпен меңгеруді басты бағдар деп түсінуі.

Процессуалдық компонент – жеке тұлғаның оқу-танымдық іс-әрекетте ізденімпаздық танытып, белсенді ойлауын қалыптастыру арқылы интеллектуалдық білім шеңберін кеңейтуі; өзінің танымдық іс-әрекетіне рефлексифтік бағытының болуы және өзінің білімі мен білік, дағдыларын жаңа жағдайда ұтымды пайдалана білуі.

Оқушылардың оқу-танымдық белсенділігінің 4 деңгейін анықтайды:

1. Жоғары – белгілі құбылыстың маңыздылығына қызығушылығы бар, белсенді оқу-танымдық ұмтылыстың болуы. Білімін практикалық жағдайда оңтайлы қолдана отырып, оқу-танымдық тапсырмаларды шешудің жолдарын болжап, жаңа нәтижеге жетудің нұсқаларын өз бетінше айқындайды. Білімін шығармашылық тұрғыда қолданады, белсенді іс-әрекет дербестігін сақтап, өз әрекетін бақылап, өздігінен бағалайды. Зерттеу жұмыстарымен белсенді айналысады.

2. Жеткілікті – оқу-танымдық материал мазмұны мен тапсырма мақсатына байланысты шығармашылық ізденістер ұйымдастырады. Объектіні таниды және сипаттай біледі: ішкі және сыртқы құбылыстарға қатынасын, байланысын табады; дәстүрлі жағдайларда білімі мен іс-әрекет тәсілдерін қолданады.

3. Орташа – оқу-танымдық әрекет деңгейін өз бетінше таңдайды, білімі мен іс-әрекет тәсілдерін қолданады. Ынталылық пен бейімділіктің өзара байланысы толық емес, білімді меңгеруді, проблеманы шешуді үлгіге қарау арқылы немесе мұғалімнің көмегімен орындайды.

4. Төмен – оқушы оқу-танымдық тапсырмаларды өз бетінше орындай алмайды, оқу үрдісінде мұғалімнің көмегін қажетсінеді. Танымдық тапсырмаларды үлгі бойынша баяу орындап, кейін нәтижесін талдайды. Танымдық әрекеттің қандай да бір түріне ынтасы қалыптаспаған, оқу-танымдық іс-әрекетке қызығушылығы толымсыз.

Оқушылардың белсенділігін арттырудың жаңа формаларын епті пайдалана отырып, жаңашыл ұстаз белсендіру әсерін жүзеге асырады, онда оқушылар: өз пікірінде тұра алуы; пікірталастар мен талқылауларға қатысуы; өз жолдастарына және мұғалімдеріне сұрақ қоя алуы; жолдастарының жауаптарын түзету; жолдастарының жауаптары мен жазба жұмыстарын бағалай білу; артта қалған оқушыларды оқытуы; үлгерімі нашар оқушыларға түсініксіз жерлерді түсіндіруі; өз бетінше шамасы келетін тапсырмаларды таңдауы; танымдық міндетті (мәселені) шешудің бірнеше түрін табуы; өзін-өзі тексеру үшін, өзіндік танымдық және тәжірибелік әрекеттерін талдау үшін жағдайлар

ойластыруы; танымдық міндеттерді шешімнің өзіне белгілі тәсілдерін жинақтап қолдануы [2, 3].

Көптеген зерттеушілердің пікірінше, өз бетінше үздіксіз білім алудың қажетті жағдайы ретінде оқу-танымдық белсенділікті қалыптастыру болып табылады. Алайда, мектептерде оқушының осы қасиеттерін дамытуға байланысты бағытталған оқушылардың өзіндік жұмысының жүйесі әзірге қалыптасқан жоқ.

1-кесте. Оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін белсендірудің құрылымдық-мазмұндық нобайы

Компоненттер	Өлшемдері	Көрсеткіштері
Мотивациялық	Танымдық іс-әрекетке ұмтылу; білімді меңгеруге құндылық қатынасы; танымдық іс-әректті қажетсінуі мен тұрақты қызығушылығы	- өздігінен ғылыми білімді меңгеруге қызығушылығы; - өзінің танымдық белсенді іс-әрекетін қоғамдық құндылық бағдары ретінде түсіну; - қоршаған әлемнің танымдық мәнін, білімді меңгеру мен іс-әрекет белсенділігінің ықпалды бірлігін сезіну; - жаңашылдыққа ұмтылу, білім, білік дағдысын жетілдіруге тұрақты қызығушылығы.
Мазмұндық	Қоршаған дүниенің біртұтастығы және әлемдік білім кеңістігі туралы білімі; білімді әлеуметтік құндылық ретінде түсінуі.	- пәндік және әлемдік білім кеңістігі туралы сауаттылығы; - өзінің танымдық білім кеңістігін құруда белсенді іс-әрекет тәсілдерін меңгеруі; - өз білімін жетілдіру арқылы қоғамдағы маңызды мәселелерді саналылықпен түсінуі; - ғылыми-танымдық зерттеу әдістерін білу және сауаттылықты басты бағдар ретінде түсінуі.
Процессуалдық	Оқу-танымдық іс-әрекетте белсенділік танытуы; тапсырмаларды орындаудағы ізденімпаздағы, білімін жаңа жағдайда қолдану біліктілігі; ұжымдық анымдық іс-әрекетте ойлау белсенділігінің болуы және рефлексия әрекет.	- өзін дамытуға, ғылыми білімін қалыптастыруға ұмтылуы; - танымдық ізденімпаздығының болуы және іс-әрекетті шығармашылық сипатта ұйымдастыруы; - жауапты шешім қабылдауда ойлау белсенділігінің жоғары деңгейін көрсете білуі; - өз іс-әрекетіне және танымдық білімді меңгеруде рефлексиялық бағытының болуы.

Өзіндік жұмысты ұйымдастыру мәселесі мен жоғары сынып оқушыларының оқу-танымдық іс-әрекетін белсендіруде оқыту үрдісінде түбірлі өзгеріс қажеттігі туындап отыр. Оқушылардың оқу мотивацияны дамыту жолдары:

1. Оқушыларда білімге деген қажеттілік тудыру, оның беретін пайдасы туралы пікірлесу («Бұл маған не береді? Пайдасы қандай?»)

2. Әр оқушының білім игеру ісіне деген жеке жауапкершілігін қамтамасыздандыруға ұмтылу.

3. Оқушылардың қызығушылығын тудырып, оны үнемі қолдап, қыздырып отыру керек.

4. Сабақта алған білімдердің практикалық маңызына ерекше көңіл бөлу керек. Әр сабақ прагматикалық (пайда тұрғысынан) сипат алуы керек.

5. Оқушыларды ұдайы мақтап, қолпаштап, қолдап отыру керек.

6. Оқушылар бір-бірімен жарыспай, оларда өзімен-өзі жарысу сезімін қалыптастыруға ұмтылу керек.

7. Мұғалім өзі де шабыттанып, сол көтеріңкі күйін оқушыларға көрсетуі керек.

8. Әр оқушының жеке мотивтерін айқындау (үйренушінің «Бұл тақырып мен үшін неліктен қызықты әрі пайдалы?», «Мен неліктен осы сабаққа белсене қатысудамын?», «Бұл сабақтан мен не аламын?» сияқты сұрақтарға жауаптары).

9. Сабақ барысында тұлға аралық қатынастардың дамуына ықпал жасау.

10. Таңдауды әрқашан да оқушылардың өздері жасаған жөн.

Сондықтан, оқу үрдісінде мынадай өзгерістер қажет:

– оқушының оқу-танымдық белсенділігін қалыптастыруға бағытталған жұмыс көлемін арттыру;

– оқу-бағдарламалық материалды ұйымдастыруда құрылымдық әдісті табу;

– мұғалімнің бақылаушы, бағалау-реттеуші қызметін қайта қарау;

– оқу пәндерінде мазмұнды-операциялық білім мен оқу-танымдық дағдыларды енгізу жолдарын табу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. – М., переездание, 2019.

2. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка. – В кн.: Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М., 2017.

3. Бордовская Н.В. Педагогика для вузов. – С-Пб., 2011.

Білім беруді цифрландыру жағдайында жаратылыстану-математикалық циклі пәндерін оқытудың қазіргі заманғы мәселелері (кіші секциялар: Биология, Экология және география, Химия, Информатика, Математика, Физика)

Современные проблемы преподавания предметов естественно-математического цикла в условиях цифровизации образования (подсекции: Биология, Экология и география, Химия, Информатика, Математика, Физика)

А.Д. Ахмарова
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Б.Б. Габдулхаева
***научный руководитель**: кандидат биологических наук, профессор, г. Павлодар*

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ С ООП НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

***Аннотация**: В статье рассматриваются особенности учащихся с ООП, а также приводятся примеры применения приемов и методов развития критического мышления у учащихся с ООП на уроках биологии. Учителю, работающему в таких классах, необходимо помогать детям с ООП научиться критически мыслить при получении образовательных и профессиональных знаний, умений, навыков, которые он сможет применить к условиям социальной среды, т.е. – социально адаптироваться и находить решение в любой жизненной ситуации.*

***Аннотация**: мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамытудың әдіс-тәсілдерін биология сабақтарында қолдану мысалдары келтірілген. Мұндай сыныптарда жұмыс істейтін мұғалім әлеуметтік орта жағдайларында қолдана алатын оқу және кәсіптік білім, дағдыларды ала отырып, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға сыни тұрғыдан ойлауға үйретуге көмектесуі керек, т.б. – кез келген өмірлік жағдайда әлеуметтік бейімделу және шешімін табу.*

***Annotation**: the article provides examples of the application of techniques and methods for the development of critical thinking in students with SEN in biology lessons. A teacher working in such classes needs to help children with SEN learn to think critically while obtaining educational and professional knowledge, skills that he can apply to the conditions of the social environment, i.e. – socially adapt and find a solution in any life situation.*

Процесс мышления современного человека тесно связан с информацией: печатной, аудиовизуальной. Умение мыслить самостоятельно складывается из усилий, взвешивания доказательств и аргументов «за» и «против».

Общеобразовательная школа должна формировать целостную систему универсальных знаний, умений, навыков, а также самостоятельной деятельности и личной ответственности учащихся. Поэтому необходимо дать учащимся не только знания по предмету, но и развивать у школьников критические мыслительные умения, такие как самостоятельность при приобретении и оперировании новыми знаниями, что и есть особенности развития критического мышления. Учащиеся должны сравнивать, анализировать, обобщать, абстрагиро-

вать, конкретизировать. Все это не только способствует более прочному усвоению знаний и всестороннему развитию подростков, но и поможет им в будущем решать трудные, нестандартные задачи и работать творчески. Обрабатывать, оценивать, анализировать эту информацию и проверять ее позволяет критическое мышление.

У нас, педагогов, работающих в коррекционных классах, проблема развития мыслительных процессов у учащихся с особыми образовательными потребностями стоит особенно остро. В чем же особенности применения технологии критического мышления для детей с ООП, какие методы наиболее эффективны в работе с такими детьми?

Ребенку с особыми образовательными потребностями бывает непросто найти решения в той или иной ситуации. Задача педагога развивать и прививать навыки критического мышления учащимся и особенно детям с особыми образовательными потребностями. Учащиеся с особыми образовательными потребностями (ООП) это те дети, которые не могут получить качественное образование без соответствующей психолого-педагогической, социальной и иной помощи.

Дети с особыми образовательными потребностями – это те дети, у кого есть различные отклонения физического или психического плана, обусловленные нарушениями общего развития, которые не позволяют им вести полноценную жизнь. Состояние здоровья этих детей затрудняет освоение образовательных программ вне специальных условий обучения и воспитания. У большей части учащихся с ООП низкая мотивация к учебной деятельности, сниженная самостоятельность и работоспособность. Детям неинтересно получать и решать новые задачи, они не знают, как справиться с трудностями и стараются как можно быстрее переключить внимание на игру. Особенностью мышления детей с задержкой психического развития является снижение познавательной активности, низкий уровень сформированности основных мыслительных операций: анализа, синтеза, сравнения, обобщения, что в наибольшей степени проявляется по показателям актуального уровня развития. Из-за замедленности восприятия и переработки информации для полноценного восприятия ребенку с ЗПР требуется больше времени, чем нормальному ребенку.

При разработке уроков биологии все эти особенности учитываются. На уроках с помощью дидактического раздаточного материала, ИКТ дети развивают внимание, воображение, познавательную деятельность, критическое мышление. Задания на уроке должны соответствовать возрасту, особенностям и возможностям ребенка. Следовательно, поиск и использование активных форм, методов и приёмов обучения

является одним из необходимых путей увеличения эффективности коррекционно-развивающего процесса. Для учителя главная проблема на уроке состоит в том, чтобы соотнести индивидуальные возможности детей с ограниченными возможностями здоровья с необходимостью выполнения образовательного стандарта. При разработке уроков биологии в инклюзивном классе должны учитываться как общеобразовательные задачи (удовлетворение образовательных потребностей в рамках государственного стандарта), так и коррекционно-развивающие задачи.

К коррекционно-развивающим задачам относятся: коррекция трудностей словесно-логического мышления и мыслительных процессов анализа, синтеза, классификации, обобщения; развитие и коррекция трудностей связной речи, включая монологическую и диалогическую речь, а также развитие словаря; преодоление трудностей в развитии внимания; увеличение объема памяти; создание положительной мотивации посредством помощи, подбадривания, похвалы, создания ситуаций успеха и конструктивной критики. Можно особо отметить некоторые важные требования к уроку биологии в школах с инклюзивным образованием: педагог должен не только знать учебный предмет, но и владеть различными формами и методами организации урока, быть готовым доступно для детей преподнести информацию, связывая ее с примерами из повседневной жизни; необходимо скорректировать структуру знаний, умений и навыков в соответствии с психическими и физическими возможностями, как отдельного ученика, так и всего класса; на каждом уроке должен осуществляться индивидуально дифференцированный подход в соответствии с возможностями учеников. Дидактические материалы должны соответствовать уровню развития ребенка, урок должен быть технически оснащен; задания для самостоятельной работы нужно давать после разбора аналогичных примеров; урок всегда нужно начинать с повторения информации, полученной на предыдущих занятиях; при обучении нужно делать акцент на опыт практической деятельности ученика и на наиболее развитые способности, поскольку дети с ограниченными возможностями здоровья обладают менее развитой памятью, логикой и менее сформированным понятийным аппаратом.

Главная цель технологии развития критического мышления – развитие интеллектуальных способностей учащегося, позволяющих ему учиться самостоятельно. Кроме того, прикладной характер критического мышления позволяет ученикам проводить в дальнейшем собственные исследования, оценивать источники, с которыми он работает. Критическое мышление учит проверять и перепроверять

фактическую информацию. Такое умение будет полезно не только в массовом применении – при соприкосновении с плотным и разнородным информационном потоком, но и, конечно, в образовательном процессе для всех, кто учится и учит. При прохождении вместе с учащимися через три эти стадии необходимо помнить, что критическое мышление помогает не только скептически относиться к чьим-либо утверждениям и не принимать ничего на веру без доказательств, но и при этом быть открытым новым идеям и методам. Очень важно быть готовым всегда узнавать новое и дополнять информацией, поступающей извне, свою картину мира.

Задача учителей, работающих с детьми с ООП грамотно комбинировать в процессе обучения и коррекционно-развивающие задачи и цели, которые преследует технология развития критического мышления.

В процессе реализации фазы вызова и этапе получения новой информации учащиеся могут высказывать свою точку зрения по поводу изучаемой темы, причем делая это свободно, без боязни ошибиться и быть исправленным преподавателем. При этом на данном этапе нет «правильных» или «неправильных» высказываний. Ошибки в ходе работы над заданием неизбежны и являются следствием дефицита внимания и слабой организованности подобной категории учеников. Задачей учителя остается коррекция трудностей словесно-логического мышления и развитие связной речи. На данном этапе целесообразна групповая работа. Групповая работа позволяет услышать другие мнения, изложить свою точку зрения без риска ошибиться. Обмен мнениями может способствовать и выработке новых идей, которые часто являются неожиданными и продуктивными. Обмен мнениями может способствовать и появлению интересных вопросов, поиск ответов на которые будет побуждать к изучению нового материала. Кроме того, часто некоторые учащиеся боятся излагать свое мнение преподавателю или сразу в большой аудитории. Работа в небольших группах позволяет учащимся с особыми образовательными потребностями чувствовать себя более комфортно. На этапе вызова, работая в группах, можно использовать прием «ЗХУ». В данном случае от учителя требуется грамотная организация групповой работы, отбор материала для составления таблицы с учетом того, что ученикам данной категории изучаемый материал должен преподносится в виде ясных, коротких текстов, таблиц, схем и т.д. На этапе вызова вполне успешно применяется прием составления кластера. Большинство учащихся умеют классифицировать на примитивном уровне, а при систематическом использовании этого приема на уроках, навык у них отрабатывается на более глубоком уровне.

Роль преподавателя на этом этапе работы состоит в том, чтобы стимулировать учащихся к вспоминанию того, что они уже знают по изучаемой теме, способствовать бесконфликтному обмену мнениями в группах, фиксации и систематизации информации, полученной от школьников. При этом важно не критиковать их ответы, даже если они неточны или неправильны. На данном этапе важным является правило: «Любое мнение учащегося ценно». Нам, преподавателям, очень сложно выступать в роли терпеливых слушателей своих учеников. Мы привыкли их поправлять, критиковать, морализировать по поводу их действий. Избежание этого и является основной трудностью для работы в режиме педагогической технологии развития критического мышления.

Важным моментом на уроке является получение новой информации по теме. Организация работы на данном этапе может быть различной. Умение систематизировать информацию, вдумчиво читать и погружаться в информацию позволяют формировать следующие приемы критического мышления.

Например, прием «Инсерт» или чтение с использованием системы помет:

V – это я знал

? – об этом я подумаю

+ – это новое для меня

! – очень важно;

Использование большого количества помет нецелесообразно брать для задания при работе в коррекционных классах, поэтому я обычно предлагаю при одном виде работы пользоваться какими-либо двумя знаками. Таким образом задача для учащихся становится более конкретной и ясной. Например, «я это знал» и «я этого не знал». Или «это интересно для меня» и «это меня не заинтересовало».

Успешно используются мной на уроках биологии стратегии работы с вопросами: «Ромашка Блума», таблица «толстых» и «тонких» вопросов. Обязательным условием при использовании этих приемов является наличие у учеников опорных схем и таблиц, которыми они будут пользоваться при работе на уроке.

Еще один прием критического мышления, который активизирует мыслительную деятельность учащихся, это прием «Лови ошибку».

Он состоит в ознакомлении ребят с заведомо ложной информацией, содержащей неточности, искаженные факты. Использовать его можно на любом этапе урока, в любом классе. Подготовка учителя должна быть обязательна. Важно учитывать особенности учащихся, знания и навыки, необходимые для обнаружения ошибок, нахождения правильного варианта и аргументации своего выбора.

На этапе завершения урока обычно используются задания, которые призваны развивать у учеников умение интерпретировать, творчески перерабатывать новую информацию, рефлексировать. В силу своих особенностей ученики с ООП испытывают затруднения, выполняя подобные задания. Задача учителя с помощью различных техник критического мышления, исходя из возможностей учащихся, развить в них умения анализировать, систематизировать, обобщать, оценивать. На этапе завершения урока могут применяться приёмы ПОПС-формула, «продолжи фразу», трехминутное эссе, синквейн.

Особенностью проведения подобной работы является то, что учащиеся, имея низкий уровень самостоятельной работы на уроке выполняют ее чаще всего в группах или в парах при поддержке учителя, используя при этом алгоритмы и опорные таблицы.

Например, на уроках биологии учащиеся приобрели достаточно прочный навык составления синквейна, работая в паре, так как этот вид деятельности используется на уроках систематически.

Чтобы дать детям с ООП возможность справиться с заданием, развивающим их мышление, форма работы на этапе рефлексии «10-минутное эссе» видоизменена на «3-минутное эссе». Заключается она в том, что ученики в течение трех минут пишут в тетради то, что запомнили на протяжении всего урока. Из-за низкого уровня устойчивости внимания дети не могут длительно заниматься одной и той же деятельностью. За счет сокращения объема предлагаемого задания с ним могут справиться почти все учащиеся.

Развитие критического мышления у детей с ООП, а именно у детей с задержкой психического развития возможно и необходимо. Примечательно, что уровень мышления у ребят с ЗПР практически не отличается от его уровня у детей с нормальным психическим развитием. Большинство детей справляются с поставленными заданиями, если объяснить им его несколько раз и попросить быть внимательными.

Обучая детей с ООП, необходимо соблюдать ряд требований:

– использовать понятный адаптированный под особенности учащихся учебный материал;

– для выполнения заданий отводить больше времени, учитывая особенности учеников с ООП;

– создавать на уроках ситуацию успеха;

– продумывать индивидуальную схему работы с каждым учеником.

В целом же можно отметить, что дети с ЗПР, несмотря на видимые недостатки мыслительных процессов, имеют гораздо больше перспектив в отношении овладения учебным материалом, если педагог на своих уроках использует технологии критического мышления.

Список использованных источников

1. Диагностика и коррекция задержки психического развития у детей / под ред. С.Г. Шевченко. – М.: АРКТИ, 2001. – 224 с.

2. Костенкова, Ю.А. Дети с задержкой психического развития: особенности речи, письма, чтения / Ю.А. Костенкова, Р.Д. Тригер, С.Г. Шевченко. – М.: Школьная Пресса, 2004. – 64 с.

3. Проблемы обучения и воспитания детей с задержками психического развития: сборник методических материалов / под ред. И.Ю. Майсурадзе. – Ульяновск: УИПКПРО, 2006. – 92 с.

4. Поваляева, М.А. Нетрадиционные методики в коррекционной педагогике / составитель М.А. Поваляева. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 350 с.

5. Носкова Г.В., Голубева М.С., Никитина С.М. «Методические рекомендации по организации коррекционно-развивающей работы с детьми с ограниченными возможностями здоровья на общеобразовательных уроках в школе» // 21-школа.

А.А. Байкадамова
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Н.П. Корогод
***научный руководитель**: кандидат биологических наук, доцент, г. Павлодар*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *Внедрение информационно-коммуникационных технологий в изучение биологии позволит: рационально организовать и активизировать учебно-познавательную деятельность учащихся на уроках биологии; обеспечит создание для учащихся оптимальной развивающей среды, способствующей полноценной самореализации личности ребенка; повысит учебно-познавательную мотивацию учащихся; обеспечит получение учеником качественного образования по биологии.*

Ключевые слова: *ИКТ, модернизация, мультимедийная технология, экспериментальный класс, контрольный класс, компьютеризация, критерии, модификация, актуализация.*

Аннотация. *Биологияны зерттеуге ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу: биология сабақтарында оқушылардың оқу-танымдық қызметін ұтымды ұйымдастыруға және жандандыруға; оқушылар үшін баланың жеке басының толыққанды өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал ететін оңтайлы даму ортасын құруды қамтамасыз етуге; оқушылардың оқу-танымдық ынтасын арттыруға; оқушының биология бойынша сапалы білім алуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.*

Түйінді сөздер. *АКТ, жаңғырту, мультимедиялық технология, эксперименттік сынып, бақылау сыныбы, компьютерлендіру, критерийлер, модификациялау, өзектендіру.*

Summary: *The introduction of information and communication technologies in the study of biology will allow: rationally organize and activate the educational and cognitive activities of students in biology lessons; ensure the creation of an optimal developmental environment for students that promotes the full self-realization of the child's personality; increase the educational and cognitive motivation of students; ensure that the student receives a high-quality education in biology.*

Keywords. *ICT, modernization, multimedia technology, experimental class, control class, computerization, criteria, modification, updating.*

Информатизация современного общества в настоящее время является одной из самых актуальных проблем. Этот вопрос широко обсуждается на различных уровнях общества. Впервые в период XX и XXI веков человек перешел на иной этап развития, так называемый «информатизация».

Введение информационно-коммуникационных технологий при изучении биологии позволит: рационально организовать и активизировать учебно-познавательную деятельность школьников на уроках биологии; обеспечить создание оптимальной развивающей среды для учащихся, открывающей возможности для полноценной самореализации личности ребенка; повысить учебно-познавательную мотивацию учащихся; обеспечить качественное образование школьника по биологии [1, с. 4-5].

Информативное представление уроков биологии раскрывает перед педагогом будущность осуществлении сознательного, новейшего, нравоучительного расклада в изучении, таким образом равно как предоставляет вероятность объединения в одном выражении письменном также произносимом выступлении. В данном фоне подготовка формированию компьютерного ролика, мультимедийной демонстрации дает возможность ученикам увеличить мотивировку к исследованию классической проблемы [2, с. 5].

Сегодняшняя стадия формирования сообщества определяется мощным воздействием компьютерных технологий, вступающих во все без исключения области людской работы, гарантирующим продвижение информативных струй, формируя в него всемирное информативное место. Обязательной также значимой составляющей данных действий считается компьютеризация формирования [3, с. 7].

На сегодняшний день в Казахстане проходит развитие новейшей концепции создания, направленной во вступление во всемирное информационно-образовательное пространство. Это проявление сопутствуется значимыми преобразованиями в преподавательской концепции, также практике учебно-воспитательного хода, сопряженными с исправлением нахождения технологий преподавания, какие обязаны являться соответственными прогрессивным технологическим способностям также

содействовать слаженному доступу детей в информативный социум. Компьютерные технологические процессы предусмотрены с целью этого, для того чтобы быть обязательной составляющей общего просветительного хода, значительно увеличивающего его результативность [4, с. 3-6].

Компьютеризация образования в нынешней стадии – процедура введения новейших информативных технологий в абсолютно всех типах также конфигурациях новообразовательной работы, также в данной базе развитие новейших образовательных модификаций. Результат данных полнее станет содействовать совершенствованию учебно-методичных интеграций в базе нынешних компьютерных оснащений, соответствующего степени компьютерной подготовленности школьных администраций, преподавателей, разноуровневого расклада в обучении ребенка, формированию промышленности изготовления программного провианта также концепции его поставок, аренде [5, с. 78-80]. Под компьютерными технологиями мы подразумеваем нравоучительную значимость компьютерных технологий преподавания, также их соответствие с преподавательскими технологиями, но кроме того их роль в текстуре общества тренировочного хода. С целью осмысления компьютерных технологий в воспитании следует подразумевать значимость данного определения.

Методика-совокупность координационных событий, действий также операций, нацеленных в производство, сервис, восстановление также использование продуктов с нарицательным качеством и подходящими расходами, основанных в нынешней степени формирования дисциплины, технической также сообщества в общем [5, с. 25-27].

Задачи:

1. Изучить механизм использования возможностей информационно-компьютерных технологий на различных этапах урока биологии;
2. Разработать методы и методики исследования для проведения опытно-экспериментальной работы по применению информационно-компьютерных технологий в обучении биологии;
3. Проанализировать методические приемы использования мультимедийных средств обучения на уроках биологии;
4. Провести экспериментальную проверку эффективности предложенной методики.

Гипотеза исследования: введение информационно-коммуникационных технологий при изучении биологии позволит: рационально организовать и активизировать учебно-познавательную деятельность школьников на уроках биологии; обеспечить создание оптимальной развивающей среды для учащихся, открывающей возможности для полноценной самореализации личности ребенка; повысить учебно-

познавательную мотивацию учащихся; обеспечить качественное образование школьника по биологии.

Работа по внедрению комплекса ИКТ, направленных на развитие познавательной деятельности учащихся в процессе преподавания биологии, и апробирование его на уроках биологии в 7-8 классе проходила на базе КГУ «Школа-лицей №16».

В качестве компьютерной поддержки активно использовалась мультимедиа-технология, которая, на наш взгляд, имеет неоспоримые преимущества.

На этапе констатирующего эксперимента был проведен опрос учащихся 7 и 8 классов, с целью выявления уровня знаний учащихся по темам, на которых мультимедийные методы не применялись.

Оценивание знаний проводилось в соответствии с критериями, позволяющими выявить три уровня знаний: высокий, средний и низкий. Результаты которого представлены в таблицах 1.

Анализ таблицы 1 показывает, что оценка уровня знаний в 7-х классах 48% – экспериментальный; 52% – контрольный.

Таблица 1. Оценка уровня знаний учащихся 7-х классов

Класс	Количество учеников	Высокий уровень		Средний уровень		Низкий уровень	
		Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
Экспериментальный	21	4	19	7	33	10	48
Контрольный	23	5	22	6	26	12	52

Оценка уровня знаний учащихся в 8-х классах 47% – экспериментальный; 50% – контрольный, что представлено в таблице 2.

Таблица 2. Оценка уровня знаний учащихся 8-х классов

Класс	Количество учеников	Высокий уровень		Средний уровень		Низкий уровень	
		Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
Экспериментальный	19	3	16	7	37	9	47
Контрольный	22	3	14	8	36	11	50

Результаты промежуточного выявили, что большинство учащихся класса имеют низкий – 50% или средний – 36% уровень знаний по биологии. Были внесены изменения в занятия. Они модифицировались и дополнялись упражнения, предложенные авторами УМК, упражнениями на основе коммуникативно-интерактивного обучения.

На данном этапе создали необходимые условия для вовлечения учащихся в дискуссию с учетом психологических особенностей этого

возраста. В разработке методики опирались на учебники по биологии для 8 класса. Перед созданием методик определялись цель и задачи урока с применением ИКТ, а было обозначено необходимое оборудование.

Результаты контрольного среза представлены в таблицах 3 и 4.

Таблица 3. Динамика уровня знаний учащихся 7-х классов

Класс	Количество учеников	Высокий уровень		Средний уровень		Низкий уровень	
		Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
Экспериментальный	21	6	29	9	43	6	28
Контрольный	23	3	13	11	47	9	40

Как видно из таблицы 3, уровень знаний в экспериментальном 7 классе повысился: высокий уровень знаний на 10%, средний – на 10%, низкий уровень знаний понизился на 20%.

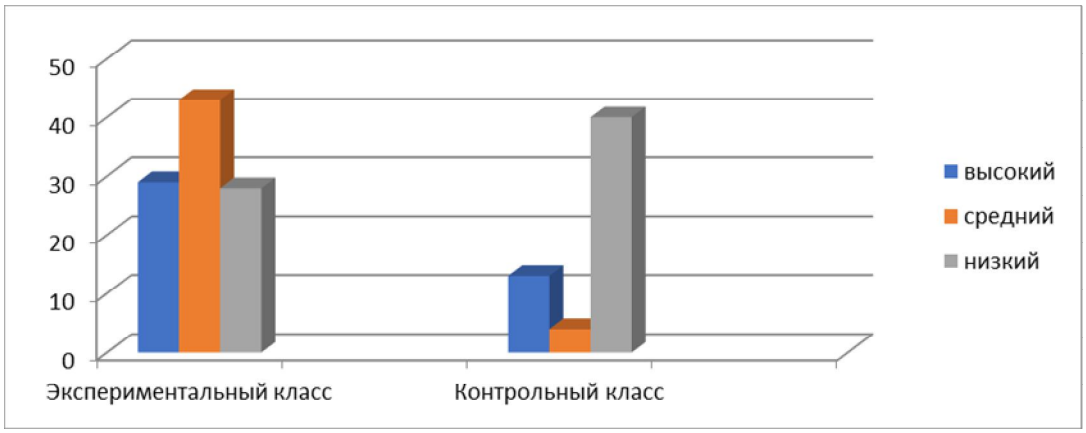

Рисунок 1. Уровень знаний учащихся в контрольном и экспериментальном 7-х классах после проведения эксперимента

Таблица 4. Динамика уровня знаний учащихся 8-х классов

Класс	Количество учеников	Высокий уровень		Средний уровень		Низкий уровень	
		Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
Экспериментальный	19	5	26	11	58	3	16
Контрольный	22	3	14	9	41	10	45

Как видно из таблицы 4, уровень знаний в экспериментальном 8 классе повысился: высокий уровень знаний на 10%, средний - на 21%, низкий уровень знаний понизился на 31%.

Рисунок 2. Уровень знаний учащихся в контрольном и экспериментальном 8-х классах после проведения эксперимента

Контрольное анкетирование показало, что уровень знаний в экспериментальных классах оказался выше, чем в контрольных. Высокий уровень знаний в экспериментальном классе повысился на 10%, средний – на 21%, низкий уровень знаний понизился на 31%.

Результаты эксперимента показали, что если регулярно использовать мультимедийные методы в школьном курсе биологии в 7-8 классах, то будет обеспечено повышение качества знаний учащихся по биологии.

Результаты эксперимента показали, что если регулярно использовать мультимедийные методы в школьном курсе биологии в 7-8 классах, то будет обеспечено повышение качества знаний учащихся по биологии и развитие познавательного интереса к предмету.

В ходе исследовательской работы мы:

1. Проанализировали литературные источники по проблеме исследования;
2. Разработали и апробировали методическое обеспечение компьютерной поддержки уроков биологии в 7-8 классах;
3. Провели экспериментальную работу по внедрению мультимедийных методов при изучении школьного курса «Биология» в 7-8 классах;
4. Результаты эксперимента показали, что если регулярно использовать мультимедийные методы в школьном курсе биологии в 7-8 классах, то будет обеспечено повышение качества знаний учащихся по биологии.

Таким образом, можно сделать вывод, что использование информационно-коммуникационных технологий в настоящее время является неотъемлемой частью учебно-воспитательного процесса в учебном заведении любого типа, позволяет осуществлять приемы действий в

обучении и успешно формировать коммуникативную и информационную компетентность обучающихся. Информационно-коммуникационные технологии обеспечивают высокое качество передачи материала и используют различные коммуникативные каналы (текстовые, звуковые, графические, сенсорные и др.).

Список использованной литературы

1. Анисимов П.Ф. Новые информационные и образовательные технологии как фактор модернизации учебного заведения / Анисимов П.Ф. – М, 2014. – 15 с.
2. Бент Б.А. Мультимедиа в образовании: специализированный учебный курс / Бент Б.А. – М: Обучение-Сервис, 2017. – 286 с.
3. Бордовский, Г.А. Использование электронных образовательных ресурсов нового поколения в учебном процессе / Г.А. Бордовский, И.Б. Готская, С.П. Ильина, В.И. Снегурова. – М: РГПУ, 2017. – 484 с.
4. Васильев В.Н. Состояние и перспективы развития / Васильев В.Н., Гугель Ю.В., Ижванов Ю.Л., Тихонов А.Н., Хоружников С.Э. // Труды XI Всероссийской научно-методической конференции 2014. – Том 1. – М: Телематика, 2014. – 46 с.
5. Гальскова Н.Д. Новые технологии общения в контексте современной концепции образования в области иностранных языков / Н.Д. Гальскова // Иностранные языки в школе. – М., 2019. – 15 с.

И.Г. Гулько
магистрант Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар
Э.А. Гельдымамедова
***научный руководитель**: доцент, кандидат биологических наук*

ОБ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДАХ ОБУЧЕНИЯ

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, активные методы обучения, метод кейсов,

Главные задачи современной системы образования – это воспитать специалиста обладающего комплексом необходимых умений, знаний и навыков, а так же способного к самостоятельному поиску, развитию и получению новой, необходимой для его профессиональной деятельности в дальнейшем, информации. Для того что бы сформировать у учащегося необходимый комплекс знаний, умений и навыков и научить его самостоятельно искать и анализировать информацию, необходимо применять активные и интерактивные методы обучения.

Активный – обучаемый выступает «субъектом» обучения (лекция, самостоятельная работа, творческие задания). Под активным методом следует понимать форму взаимодействия учеников и учителя, при

которой преподаватель и обучающиеся взаимодействуют друг с другом в ходе занятия, а ученики являются не пассивными слушателями и наблюдателями, а активными участниками образовательного процесса. Методы активного обучения предполагают использование такой системы, которая направлена главным образом не на преподавание готовых знаний и их воспроизведение, а на самостоятельное овладение учениками знаний в процессе активной познавательной деятельности. Если пассивный метод подразумевает авторитарный стиль взаимодействия, то активный ориентирован на демократический стиль.

Примерами активных методов обучения могут послужить:

Лекция-дискуссия – метод, при котором происходит свободный обмен мнениями в ходе изложения лекционного материала. Учитель стимулирует участие в обсуждении различными вопросами, сравнивает между собой различные мнения и таки образом развивает дискуссию, стараясь направить её в нужном ключе [4].

Лекция вдвоем (бинарная лекция) – это разновидность проведения лекции в виде диалога двух педагогов (либо как представителей двух научных школ, либо как теоретика и практика). Необходимы: проявление культуры дискуссии, встраивание в обсуждение проблемы учеников.

Лекция с применением обратной связи – смысл данного метода состоит в том, что бы в начале и конце каждого урока задавать учащимся вопросы. Первый – для того, чтобы узнать, насколько ученики ориентируются в излагаемом материале, вопрос в конце предназначен для установления степени усвоения только что изложенного материала.

Семинар – это одна из форм обучения, в которой теоретические познания обязательно базируются на практических навыках. Смысл методики проведения семинара заключается в том, что оратор демонстрирует присутствующим лекционный материал, который может включает в себя показ фильмов, иллюстраций, слайдов с аудиальным сопровождением.

Тематическая дискуссия – это способ обсуждения какого-либо спорного вопроса, проблемы в учебной группе. Чаще всего применяются такие дискуссионные методы, как групповая дискуссия, анализ казусов из практики.

Лекция с заранее запланированными ошибками (лекция-провокация) – играет важную роль в стимулировании учеников к постоянной проверке предоставляемой им информации (поиск ошибки: содержательной, методологической, методической, орфографической). После оглашения темы лекции преподаватель сообщает, что в ней будет допущено некоторое количество ошибок различного типа.

Занятия в форме лекции-консультации необходимо применять, когда тема носит сугубо практический характер. После краткого описания основных положений темы, ученики задают учителю вопросы. Время на ответы может составлять до 50% учебного времени.

Консультации – форма обучения, в процессе которой ученик получает ответы на конкретные вопросы или объяснение трудных для самостоятельного восприятия тем. Консультации могут быть индивидуальными (например, при подготовке студентом курсового проекта) или групповыми приводящимися перед модульной контрольной работой, зачетом или экзаменом.

Лекция с разбором конкретных ситуаций, напоминает лекцию-дискуссию, однако на обсуждения учитель выдвигает не вопрос, а определенную ситуацию (устно или в видеосюжете). Изложение ситуации должно быть очень быстрым и ёмким, но содержать достаточное количество информации для оценки определенного явления и его последующего обсуждения.

Применять активный метод обучения так же можно и при индивидуальных занятиях с учениками используя методы лекция-беседа, лекция-консультация, лекция с заранее запланированными.

Первое занятие может проходить в виде лекции-беседы с целью выяснения мнений и уровня информированности учеников по рассматриваемой теме, уровня их подготовленности к пониманию материала.

Второе занятие лучше проводить в виде лекция-консультация, для того чтобы объяснить ученикам материал и в ходе диалога выявить трудные для освоения учеником темы.

Третье занятие проводится как консультация, с целью дать ученикам ответы на конкретные вопросы и объяснить трудные для самостоятельного понимания темы.

Четвертое должно проходить, как практическое. Цель данного занятия закрепление и улучшение раннее полученных знаний и навыков.

Пятое занятие проводится, как лекция с заранее запланированными ошибками, для того чтобы проверить знания учеников полученные на прошлых занятиях.

Интерактивный – метод ориентированный на взаимодействие как преподавателя и учеников, так учеников между собой [1]. Использование интерактивного метода обучения предусматривают моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, совместное решение проблем. Исключается доминирование какого-либо участника учебного процесса или какой-либо идеи [3]. Из объекта воздействия студент становится субъектом взаимодействия, он сам активно участвует в процессе обучения, следуя своим индивидуальным маршрутом.

Необходимо отметить тот факт, что интерактивный метод взаимодействия, в отличие от активного метода, в основном ориентирован на разностороннее взаимодействие обучающихся: обучающийся – преподаватель; преподаватель – обучающийся; обучающийся – обучающийся. Основная задача учителя в процессе проведения урока с применением интерактивных методов обучения превращает его не в «транслятора» знаний, а в «консультанта-координатора».

Интерактивный – метод ориентированный на взаимодействие как преподавателя и учеников, так учеников между собой [1]. Использование интерактивного метода обучения предусматривают моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, совместное решение проблем. Исключается доминирование какого-либо участника учебного процесса или какой-либо идеи [3]. Из объекта воздействия студент становится субъектом взаимодействия, он сам активно участвует в процессе обучения, следуя своим индивидуальным маршрутом.

Необходимо отметить тот факт, что интерактивный метод взаимодействия, в отличие от активного метода, в основном ориентирован на разностороннее взаимодействие обучающихся: обучающийся – преподаватель; преподаватель – обучающийся; обучающийся – обучающийся. Основная задача учителя в процессе проведения урока с применением интерактивных методов обучения превращает его не в «транслятора» знаний, а в «консультанта-координатора».

Примерами интерактивных методов обучения могут служить:

Имитационные упражнения – интерактивный метод обучения, характерной особенностью которого является наличие заранее известного педагогу, но не обучающимся, правильного или оптимального решения проблемы. Имитационное упражнение чаще принимает статус имитационной игры, в которую, в отличие от ролевой игры, не моделируется деятельность конкретных специалистов, работников, руководителей. Остаётся лишь модель среды.

Метод кейсов представляет собой изучение, анализ и принятие решений по ситуации, которая возникла в результате происшедших событий, реальных ситуаций или может возникнуть при определенных обстоятельствах в конкретной организации в тот или иной момент времени, позволяет обсуждать профессиональные, социальные, инновационные, правовые и другие проблемы [2]. Он активно действует на формирование мотивации к конкретной деятельности, в том числе мотивации к поисковой деятельности, в процессе которой находится нужная информация, позволяющая разрешить проблемную ситуацию.

Групповой тренинг – это один из недавно применяемых методов интерактивного обучения. Различные ситуации, возникающие в

группах тренинга, являясь учебными и в этом смысле условными, игровыми, для обучаемого выступают как вполне реальные ситуации, требующие от него принятия ответственного решения за результат действия.

Структурированный метод работы с серией вопросов и содействие работе в условиях команд «Пазл». Преимуществом метода «Пазл» является структурированная система работы в группе и формирование навыков коммуникации и слушания. Учитель распределяет класс на небольшие группы (не более четырех человек), состав которых сформирован в разрезе пола, уровня способностей, характера взаимоотношений. Каждой исходной группе предлагается стандартная задача, для решения которой используется раздаточный материал. Материал для чтения хранится до момента усложнения ситуации. Если численность исходной группы составляет четыре человека, то и задание предполагает четыре вопроса или задачи – по одному, на каждого члена группы.

Метод «снежный ком» направлен на формирование у учеников навыков адекватного реагирования на проблемы, совместного решения установленных проблем, обобщения и систематизации мнений окружающих. Кроме того, метод особенно эффективен в работе с учащимися, у которых слабо развиты коммуникативные навыки, и побуждает их высказывать свое мнение сначала в условиях парной работы, а затем – больших групп. Метод позволит учителю выслушать мнения всех учеников в отношении поставленного вопроса и достичь консенсуса всего класса без общего обсуждения.

Анализ конкретных ситуаций представляет собой описание реальной ситуации из профессиональной деятельности обучаемых, в которой они самостоятельно принимают решения, в чем состоит проблема, что уже известно, что необходимо найти и что для этого потребуется. Такие ситуации, обычно, не включают в решение один или однозначный ответ.

Метод анализа и учета воздействующих факторов представляет собой эффективный механизм, позволяющий ученику прежде, чем разработать план и приступить к действиям по его реализации, определить полный перечень факторов, имеющих определяющее значение на исход процесса. способствует формированию у учеников навыков установления и учета всех факторов, воздействующих на процесс обдумывания ими какой-либо идеи или принятия каких-либо решений.

Деловая игра появилась как интерактивный метод обучения ещё в начале XX века в СССР. Она позволяет имитировать и моделировать те или иные ситуации и искать новые и нестандартные пути их решения. Деловая игра хорошо подходит для работы со студентами,

так как позволяет проектировать разнообразные рабочие ситуации и заставляет студентов искать способы их решения.

Урок с применением интерактивных методов обучения можно построить следующим образом:

Введениер в тему урока.

Постановка проблемного вопроса.

Применение интерактивного метода «Кейсов», для обсуждения учениками проблемного вопроса и проработка вариантов его решения.

Применение интерактивного метода «деловая игра», для моделирования ситуации поставленной в проблемном вопросе и путей её решения принятых учениками.

Применение интерактивного метода «Круглый стол» для обсуждения и анализа результатов.

Список литературы

1. И.Е. Карпова. Характеристика интерактивных методов обучения Курганский государственный университет вестник КГУ. – 2012. – №2.

2. Е.В. Яковлев, Н.О. Яковлева. Интерактивные методы обучения в современном вузе. Современная высшая школа: инновационный аспект. – 2011. – №3.

3. Л.Ю. Сафонова Методы интерактивного обучения методические указания, 2015.

4. Панина Т.С. Современные способы активизации обучения: учебное пособие для студ.учеб.заведений / Т.С. Панина, Л.Н. Вавилова; Под ред. Т.С. Паниной. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 176 с.

А. Ерболқызы, А.И. Женисова
Павлодар педагогикалық университетінің
магистранттары, Павлодар қ.
ғылыми жетекшісі: *б.ғ.д. профессор*
Б.А. Байдалинова

ФУНКЦИОНАЛДЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІҢ НЕГІЗІНДЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНДА ОҚЫТУДЫ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа: *Бұл жұмыста қазіргі кездегі мектеп оқушыларының сауаттылығына әсер етіп дамуына экономикалық, әлеуметтік, мәдени, сандық, демографиялық факторлар әсер ету барысында жүзеге асатын іс әрекеттерге негізделгені туралы баяндалған. Ал бұл туралы қазақ тілінде оқушыларға арналған, мұғалімдер үшін ақпарат аз берілгендіктен, функционалды құзыреттілікті педагогикалық негіздерін зерттеу-құзыреттіліктің педагогикалық негіздерін пайымдау беріледі. Сондықтан бұл жұмыс білім алушылардың функционалдық құзыреттілігінің ғылыми-педагогикалық негізін осы бағыттағы биология сабағында оқушылардың білімін жақсартуда негіздеуге оқушыларға, мұғалімдер мен студенттерге көмек болады.*

Кілт сөздер: *құзыреттілік, біліктілік, функционалды сауаттылық, білім беру.*

Аннотация: *В статье представлены, что несмотря на развитие функциональной компететности и грамотности школьников в настоящее время основано на действиях, осуществляемых в ходе воздействия экономических, социальных, культурных, количественных, демографических факторов. А так как информация об этом на казахском языке для учащихся, для учителей дается мало, то изучение педагогических основ функциональной компетентности-дается осмысление педагогических основ компетентности. Поэтому данная работа будет способствовать обоснованию научно-педагогической основы функциональной компетентности обучающихся в совершенствовании знаний учащихся на уроках биологии в данном нап*

Ключевые слова: *компетентность, квалификация, функциональная грамотность, образованиеравлении.*

Summary: *This paper is based on the actions taken in the course of economic, social, cultural, quantitative, and demographic factors affecting the development and literacy of modern schoolchildren. «I don't know,» he said, « but I'm not sure if I'm going to be able to do it.» Therefore, this work will help students, teachers and students to justify the scientific and pedagogical basis of functional competence of students in improving students' knowledge in biology lessons of this direction.*

Key words*: competence, qualification, functional literacy, education equal.*

Кіріспе. Қалыптасқан білім беру бойынша, оқушылар мектептегі білім беру мақсаттарын толық игеру керек. Бүгінгі таңда бұл тәсіл қоғамға (кәсіби оқу орындары, өндіріс, отбасы) білім мен әңгімелесушілерге емес, болашақ өмірге қосылуға дайын, олардың алдында тұрған өмірлік және кәсіби мәселелерді іс жүзінде шеше алатын оқушылар мен тұлғалар қажет. Бүгінгі таңда басты міндет-проблемалық жағдайға тап болған кезде оны шешудің бірнеше жолын таба алатын, шешімін негіздейтін ұтымды әдісті таңдай алатын деңгейдегі түлекті дайындау.

Қазіргі уақытта заман талабына сай оқушыға білім беруде заманда жаңартылған оқу бағдарламасымен алған білімдерін кез келген ортада, іскерлік ортада бәсекеге қабілетті болуға, қарым-қатынас кезінде тиімді ғылыми дамуында қолдана білуі керек. Ал бұл бойынша оқушыларға, білім алушыларға қазақ тілінде материалдар аз, және бар болса да олар жоғары оқу орны педагогтеріне жасалған. Сол себепті орта мектеп оқушыларына арналған материал аз және оқушылардың білімі аз бұл туралы. Сондықтан оқуда ғылыми жетістіктерге жету үшін функционалды құзыреттілікті қалыптастырудың маңызы орасан зор болған соң бұл тақырыптың өзектілігін анықтайды.

PISA-2012 халықаралық зерттеуінің мәліметтері 15 жастағы қатысушының функционалдық дайындық деңгейін салыстыруға мүмкіндік беріп қоймай, нақты факторлардың оқыту тиімділігіне тигізетін әсерін анықтауға да мүмкіндік береді. Зерттеу тест тапсырмаларын орындау табыстылығы қосымша фондық ақпаратпен бірге

жүреді. Тек оқушыларға ғана емес, сонымен бірге білім беру ұйымының әкімшілігіне де сауалнама жүргізу PISA жобасына қатысушылардың жетістіктеріндегі өзгешелікті түсіндіруге мүмкіндік береді [1].

Білім берудегі құзыреттілік тәсіл білім берудің жеке тұлғаға бағытталған және белсенді тәсілдерімен байланысты, өйткені ол оқушының жеке басына қатысты және белгілі бір оқушының белгілі бір іс-қимыл кешенін орындау барысында ғана жүзеге асырылуы және тексерілуі мүмкін. Осыған байланысты, қазіргі педагогикалық процесте оқушылар және кәсіби білікті мұғалімдердің оқушылардың өздері ұйымдастыратын оқу іс-әрекетіне рөлі едәуір артады [2].

Құзыреттілік тәсілді енгізу – білім беру сапасын арттырудың маңызды шарты. Қазіргі мұғалімдердің пікірінше, өмірлік құзіреттіліктерді игерудің өзі адамға қазіргі қоғамда бағдарлануға мүмкіндік береді, Адамның уақыт сұраныстарына тез жауап беру қабілетін қалыптастырады.

Қазақстан Республикасы оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен құзыреттілігіне халықаралық зерттеуге төрт рет қатысты. 2009 жылдан бастап мемлекет өсуді көрсетті, ал 2018 жылы төмендеу байқалды [3].

Ел үшін 2009 жылы алғашқы қатысу тәжірибесі үлкен сынақ болды. Сол кезде жалпы рейтингте 69 елдің ішінде Қазақстан 59-орынға ие болды. Зерттеуге 200 білім беру ұйымдарынан 5590 оқушы қатысты.

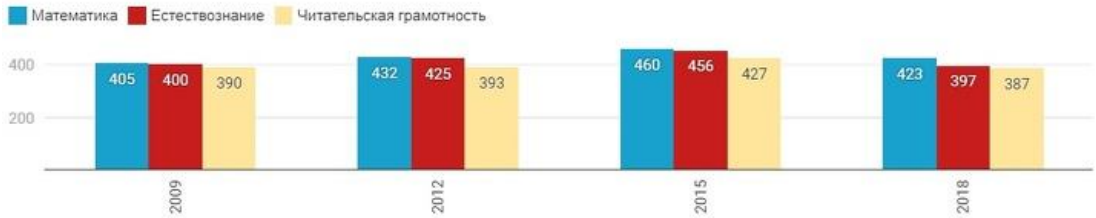
2012-да нәтижелер біршама жақсы болды. Тестілеуге 200 мектеп пен 18 колледжден 5808 оқушы, қазақ тілінде оқытатын 3522 оқушы және орыс тілінде оқытатын 2286 оқушы қатысты. Жалпы нәтиже – рейтингте 65 қатысушы елдің ішінде 45-ші орын.

2015 жылы Қазақстанның рейтингтегі көрсеткіштері күтпеген жерден жоғары болды (орташа балл – 460). Бірақ белгілі болғандай, таңбалаудағы тапсырмалар мен пропорционалды таңдау қағидатының бұзылуына байланысты елдің нәтижелері есептелмеді. Мектептер мен колледждердің 5780 оқушысының 2061-І Назарбаев Зияткерлік мектебінің оқушылары болды.

Соңғы зерттеу өткен жылдардағы өз нәтижелерінен артта қалушылықты анықтады, олардың көрсеткіштері бағдарламаға қатысудың бірінші жылынан төмен болды. PISA-2015 және PISA-2018 арасындағы айырмашылық: математика бойынша – 37 балл, жаратылыстану бойынша – 59 балл және оқу сауаттылығы бойынша – 40 балл.

Ұсынылған диаграммадан (сурет. 1) функционалдық сауаттылықтың барлық үш бағыты бойынша 2018 жылы құлдырау байқалады. Сонымен, математикада 2018 нәтижелері тек 2009 көрсеткіштерінен жоғары болды. Математикадан айырмашылығы, жаратылыстану және

оқу сауаттылығы бойынша қазақстандық оқушылар зерттеуге қатысқан барлық жылдардағыдан төмен жинады [4].

1-сурет. PISA бойынша Қазақстан результаты

Жаратылыстану пәндері бойынша ғылыми концепцияны түсіну, білу, жеке шешім қабылдай білу, қоғамның мәдени экономикалық дамуына әсер ете білетін белсенді азаматты әр түрлі форматтағы тест тапсырмаларын орындату тәсілдері арқылы қалыптастыру. Бірақ ол тапсырмаларда кездесетін қиындықтар аясы:

– Ғылыми-жаратылыстану сауаттылықты қалыптастырудың педагогикалық шарттары: оқушылардың оқу-танымдық құзіреттіліктерін дамытудың негізі.

– Оқушылардың білім алуының аралық нәтижелерін бақылау және мәселелік есептерді шешу;

– PISA бағдарламасының оқу жоспарына енуі;

– PISA бағдарламасы тапсырмаларын құрастыру және шешу

– Оқушылармен топтық жұмысты ұйымдастыруда жас мұғалімдердің теориялық және практикалық даярлығы;

– Бірлескен әдістерді қолдану арқылы мәселелерді шешу.

– Жаратылыстану пәндерін оқытуда сабақта оқушыға бағытталған пәнге байланысты біліктілікті қалыптастыруды жобалау қабілеттерін жеткіліксіз меңгеру [5].

PISA бағдарламасы бойынша тапсырмаларды құрғанда мұғалімдердің ғылыми-жаратылыстану сауаттылығының кәсіби құзіреттілігі PISA бағдарламасы тапсырмаларын орындауда оқытудың белсенді стратегияларын орындауға оқушыларды дайындау және жолдарын үйрету.

Ал бұл бағдарлама мұғалімдердің алдына мынадай міндеттерді жүктейді:

1) Теориялық материалдарды оқып-зерттеу:

– PISA бағдарламасының мақсаты, мазмұны,құрылысы;

– PISA – 2015 халықаралық зерттеулерінің тапсырмалар түрі;

– ғылыми-жаратылыстану сауаттылығының компоненттері;

2) жеке тұлғаға бағытталған белсенді оқытудың маңыздылығын есте ұстау:

3) ғылымижаратылыстану сауаттылығын дамытуға арналған белсенді стратегияларды қолдану;

4) PISA талаптарына сәйкес тапсырма мысалдарын құруды үйрену;

5) оқушы құзырлылығын бағалаудың формативті және суммативті стратегияларын үйрену.

Оқушыларға Pisa бағдарламасы бойынша бірнеше тапсырмалар жасалды, ондағы тапсырмалардың мәтіндері пән аралық байланыста құралған. Яғни химия, биология, математика, география саласы бойынша. Құрастырылған тапсырмалардың мәтіндерінен бір немесе екі сұрақтан жасалған. Сонымен қоса бұл аталған бағдарлама оқушылардың логикасын және сөйлеу қорын молайтады.

Жаратылыстану бағытында деңгейлеп оқыту жүйесі еуропалық стандарт талаптарына сәйкестендіріліп, әлемдік білім кеңістігіне шығу, қазіргі қоғам талабына сай алынған терең білім, білік, дағдылар мен тілдік құзіреттілікке ие бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Жаратылыстану бағытындағы PISA зерттеулерінің Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін орта мектебінің 8-9 сыныбында оқушыларымыздың дайындық деңгейлері әлемдік жетістіктерге сәйкес келетін, 6 деңгейлі құрылымын айқындайтын оқушының білім, білік, дағдылары ерекшеліктеріне сәйкестендіріп тест тапсырмаларын құрастыру және шешу жодарын ұсыну басты идеялардың бірі екенін атап өткен жөн [6].

Егер оқушылардың белгілі бір тапсырмаларды ой елегінен өткізуге ықпал ететін, осы жағдай проблемаларын зерттеуге және одан шығу жолдарын көрсететін жаңа мәтіндер мен тапсырмалар құрастырылса, онда жаратылыстану пәндері бойынша ғылыми концепцияны түсіну, білу, жеке шешім қабылдай алу, қоғамның мәдени экономикалық дамуына әсер ете білетін белсенді тұлға қалыптасады.

Осы тұрғыдағы іс-әрекеттерді қарасытыра отырып, оқушының білімін қалыптастыруға бағытталған құзыреттілік түрлері айқындалады, олар:

– Ақпараттық құзыреттілік: Өз бетінше табуға, талдауға, іріктеу жасауға, түсіндіруге және ақпаратты тасымалдауды, оның ішінде қазіргі заманғы ақпараттық коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

– Коммуникативтік құзыреттілік: Нақты өмірлік жағдайларда өзінің міндеттерін шешу үшін ауызша және жазбаша коммуникациялардың түрлі құралдарын қолдануға мүмкіндік береді.

– Проблемалардың шешімін табу құзыреттілігі: Әр түрлі жағдайда проблемаларды анықтауға, жауапты шешім қабылдауға, өз шешімінің нәтижесін бағалауға мүмкіндік туғызады [7].

Халықаралық зерттеулерге Қазақстанның қатысудағы мақсаты – оқушылардың оқу жетістіктерінің бақылау-бағалау жүйесін реформалау, халықаралық стандартқа сәйкес білім мазмұнын оңтайландыру, қазақстандық білім сапасын бағалау жүйесін құру болып табылады. Осы мақсатқа сәйкес жаратылыстану ғылыми сауаттылығының қалыптасуына құзыреттілік түрлерін қарастыруға болады:

– жаратылыстану ғылыми зерттеудің негізгі ерекшеліктерін түсіну (немесе жаратылыстану ғылыми әдістерін тану);

– бар ғылыми білімдер негізінде жаратылыстану ғылыми құбылыстарды түсіндіру және сипаттауды білу, сондай-ақ өзгерістерді болжай алу;

– ғылыми дәлелдемелерді қолдана білу және бар мәліметтерден қорытынды алу үшін, оларды талдау және дәлелді бағалау [8].

Осы үш негізгі құзыреттіліктерге сәйкес тапсырмалардың үш жалпы топтарын анықтауға болады.

Бірінші топқа енетін тапсырмалар ғылыми тану әдістеріне жататын, ғылыми білімдерді алу тәсілдеріне жататын құзыреттілікке тиісті. Осы тапсырмаларда оқушыға қандай болмасын фактілерді орнату тәсілдерін табу ұсынылуы мүмкін, физикалық өлшемді анықтау, гипотезаларды тексеру, ұсынылған мәселенің зерттеу жоспарын белгілеу.

Екінші топ тапсырмалары үдеріс барысы немесе өзгерістерді болжауға, құбылыстарды түсіндіру және сипаттау біліктерін қалыптастырумен байланысты құзіреттілікке тиісті (құзыреттіліктің екіншісі). Осы біліктер анық ғылыми білімдер мөлшерінде негізделмей, сондай құбылыстардың модельдерімен қызмет ету қабілеттілігінің, және сол тілде түсіндірме және сипаттама беріледі.

Үшінші құзыреттілікке тиісті тапсырмалар бар мәліметтер негізінде қорытынды алуға біліктілікті алуды қалыптастырады. Осы тапсырмалар сандар, суреттер, кестелер, схемалар, диаграммалар, сөз сипаттамасының көпшілік түрінде беріледі [9].

Қорытынды: Яғни білім беру кезінде тек қана сабақ оқытып қоймай оқушылардың алған білімін жеке тұлғалық даму барсыныда, өздігінен ғылыми ізденіске жұмсай алуы өте маңызды. Ал PISA зерттеулерінің әдісімен тест тапсырмаларын құрастыруда оқушының функционалдық сауаттылығына, жан-жақты болуына, өзінің ісіне сыни көзқарас қалыптастыра алуына жағдай жасау деген сөз.

Бұдан шығу үшін дамыған елдердің тәжірибесін қолданумен қатар, балалардың жаппай ғылымға, әдебиетке және мәдениетке бой ұруына қозғау салатын жаңа тәсілдер ойластыру, әсіресе жаңа технологияның ғылым мен әдебиет үйретететін тетіктерін қарастыру да өте маңызды.

Егер оқушылардың белгілі бір тапсырмаларды ой елегінен өткізуге ықпал ететін, осы жағдай проблемаларын зерттеуге және одан шығу жолдарын көрсететін жаңа мәтіндер мен тапсырмалар құрастырылса, онда жаратылыстану пәндері бойынша ғылыми концепцияны түсіну, білу, жеке шешім қабылдай алу, қоғамның мәдени экономикалық дамуына әсер ете білетін белсенді тұлға қалыптасады.

Функционалдық құзыреттілікті дамыту үшін дағды, көзқарас пен құндылықтардың үйлесімі, жеке немесе виртуалды өзара әрекеттесу кезінде әр адамға тиімділігі жоғары болу үшін ғылыми- педагогикалық негіздерін біліп қолдана алу маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://kk.wikipedia.org/wiki
2. ҚРПрезиденті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған
3. Жолдауы: «Қазақстан жолы-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір келешек» Функционалдық сауаттылығын арттыруға арналған 2012-2016 жж. ұлттық іс қимыл жоспары. 25.06.2012. №832 Үкімет қаулысы
4. PISA халықаралық зерттеуін жүргізу аясында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту әдістері бойынша Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Оқу сауаттылығы. Тренерге арналған нұсқаулық // NIS-PEARSON.
5. PISA халықаралық зерттеуін жүргізу аясында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту әдістері бойынша Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Оқу сауаттылығы. Мұғалімнің жұмыс дәптері // NIS-PEARSON.
6. Әмбебап құзыреттілік және жаңа сауаттылық: от лозунгов У59 к реальности / под ред. М.С. Добряковой, И.Д. Фрумина; при участии К.А. Баранникова, Н. Зиила, Дж. Мосс, И.М. Реморенко, Я. Хаутамяки ; Нац.исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2020. – 472 с. – 500 экз. – ISBN 978-5-7598-2177-9 (в обл.). – ISBN 978-5-7598-2074-1 (e-book).
7. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М.: Смысл, 2006. – 48 с
8. Оразахынова Н., Кенжебаева Г.М. – «Оқушылардың функциональдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, 2012. – 42-47 б.
9. Рауандина А.К. «Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі (орыс тілді мектептердің 5-6-сыныптары)» автореферат дисс. – Алматы, 2010. – 26 б

А.А. Ермаханова
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты,
Н.П. Корогод
ғылыми жетекшісі:
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

КӨПТІЛДІЛІК ЭЛЕМЕНТТЕРІМЕН БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ ДАЙЫНДАУ

Аннотация: *көптілді сыныптардағы биология сабақтарында оқу процесінде дидактикалық (үлестірмелі) материалдарды қолдану оқытудың тиімділігі мен сапасын арттыруға, оқушылардың пәнге деген танымдық қызығушылығының пайда болуына ықпал етеді.*
Түйінді сөздер: *белсенді әдістер, АКТ, дидактикалық материалдар мен ойындар, көптілді білім беру, танымдық іс-әрекетке ынталандыру, пайдалану тиімділігі.*

Аннотация: *использование дидактического (раздаточного) материала в учебном процессе на уроках биологии в полиязычных классах способствует повышению эффективности и качества обучения, возникновению у учащихся познавательного интереса к предмету.*
Ключевые слова: *активные методы, ИКТ, дидактические материалы и игры, полиязычное образование, мотивация к познавательной деятельности, эффективность использования.*

Annotation: *the use of didactic material in the educational process at biology lessons in multilingual classes contributes to improving the efficiency and quality of teaching, the emergence of cognitive interest in the subject among students.*
Key words: *active methods, ICT, didactic materials and games, multilingual education, motivation for cognitive activity, efficiency of use.*

Қазіргі кезеңдегі функционалдық сауаттылық әлеуметтік әл – ауқаттың негізгі көрсеткіші болып саналады, ал оқушылардың функционалдық сауаттылығы білім сапасының маңызды нәтижесі болып табылады. Функционалдық сауаттылықты дамыту ең алдымен танымдық, ақпараттық, практикалық міндеттерді шешу үшін білім багажын қолдану арқылы негізделеді [1, с. 15]. Қажетті дағдыларды қалыптастырудың оңтайлы деңгейлерін құру үшін болашақта педагогикалық процестің мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуге ықпал ететін әдістемелік құралдарды әзірлеу ұсынылады. Кейбір жағдайларда жекелеген пәндер мен тақырыптар бойынша көптілділік элементтері бар қажетті дидактикалық материалдардың болмауы оқушыларға

қолжетімді өзекті және қажетті ақпараттың тапшылығын анықтайды, бұл оқу процесінің толық іске асырылмауына әкелуі мүмкін [2, с. 52].

Функционалдық сауаттылықты дамыту теориялық және практикалық материалды меңгеру үшін біз биология сабақтарында ақпараттық шағын мәтіндер, ойындар жазылған карточкалар, кестелер, сызбалар, инфографикалар, тапсырмалар (салыстыру, талдау, дәлелдеу, себеп-салдарлық байланыстарды орнату біліктерін қалыптастыру бойынша, жинақтап қорыту), пән тақырыптары бойынша үш тілде: қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде глоссарий [3, с. 234] (көрнекілікке арналған материалдар төменде берілген) «Константинов ЖООБМ» 8-сынып білім алушылары үшін осындай дидактикалық материалдардың түрлерін қолдандық [4, с.256].

Негізгі терминдердің глоссарийі. Глоссарий основных терминов /Glossary of essential terms/ 1 тақырып: Есту органының құрылымы, қызметі және рөлі/ Строение, функции и роль органа слуха/The structure, functions and role of the organ of hearing

№	Russian term	English equivalent	Kazakh equivalent
1	слух	hearing	есту
2	наружное ухо	outer ear	сыртқы құлақ
3	ушная раковина	pinna	құлақ қалқаны
4	слуховой проход	ear canal	есту жолы
5	барабанная перепонка	eardrum	дабыл жарғағы
6	среднее ухо	middle ear	ортанғы құлақ
7	Слуховая (Евстахиева) труба	eustachian tube	есту (Евстахий) түтігі
8	слуховые косточки	auditory ossicles	есту сүйекшелері
9	внутреннее ухо	inner ear	Ішкі құлақ
10	улитка	cochlea	ұлудене
13	звук	sound	дыбыс
14	рецепторы	receptors	рецепторлар
15	ушная сера	earwax	құлақтың құлығы
16	повредить	injure	зақымдау

Level B. Establish a match in the table 1

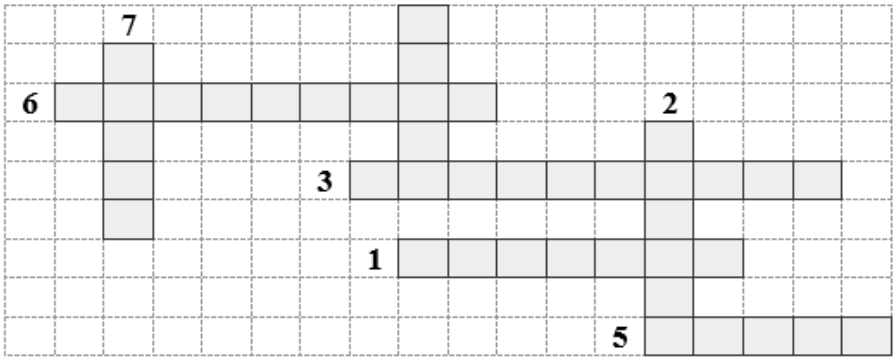
Table 1. Visual receptors

A) rods	1. rhodopsin
	2. color image
	3. iodopsin
	4. located on the edge of the retina
	5. located in the center of the retina
B) cones	6. black and white image

Task. Solve the crossword puzzle:

Questions:

Are biologically active compounds, formed in the endocrine glands. 2. Special human organs that synthesize and secrete secrets. 3. What hormone is produced by the adrenal glands? 4. Where are the substances of the endocrine gland secreted? 5. The secret of the sweat gland 6. What is the secret of the lacrimal gland? 7. What is the name of the synthesis of substances inside the glands? [5, с. 84].

Функционалдық қызметті жандандыру үшін биология сабақтарында әдістемелік материалдарды қолдану ерекшеліктерін анықтау мақсатында Успен ауданының «Константинов ЖООБМ» КММ базасында 2021 жылдың 10 ақпанынан 2021 жылдың 10 қыркүйегіне дейін зерттеу жүргізілді. Бұл жұмысқа 8 сынып оқушылары қатысты. Зерттеу міндеттері:

1. Зерттеу әдістерін таңдау.

2. Сауалнама көмегімен тәжірибелік-эксперименттік зерттеу жүргізу.

3. Зерттеу нәтижелерін талдау, өңдеу және түсіндіру.

Зерттеу жүргізу үшін мынадай әдістемелер іріктелді:

1. «Танымдық қажеттілік деңгейін анықтау» сауалнамасы;

2. Функционалдық сауаттылықты зерттеу әдістемесі.

Біз осы әдістемелерді зерттеуіміздің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін көптілді сыныптарда функционалдық сауаттылықтың және сыни ойлаудың даму деңгейін анықтау үшін таңдадық. Біздің зерттеуіміздің нәтижелері бойынша алынған деректерді қарастырыңыз. Оқушылардың зерттелетін пәнге деген қызығушылығын, сондай-ақ олар үшін осы пәннің маңыздылық дәрежесін анықтау үшін сауалнама жүргізілді. Алғашқы диагностиканы жүргізу кезінде сыныпта 12 адам болды. Бастапқы диагностикада пайыздық арақатынастағы нәтижелер оқушылардың 41, 67%-ында танымдық қызығушылықтың

төмен деңгейі; 33,3%-орташа деңгей; 25%-танымдық қызығушылықтың жоғары деңгейі болғанын көрсетеді, 1-сурет.

Сурет 1. «Биология» пәні бойынша танымдық қызығушылықтың алғашқы диагностикасы

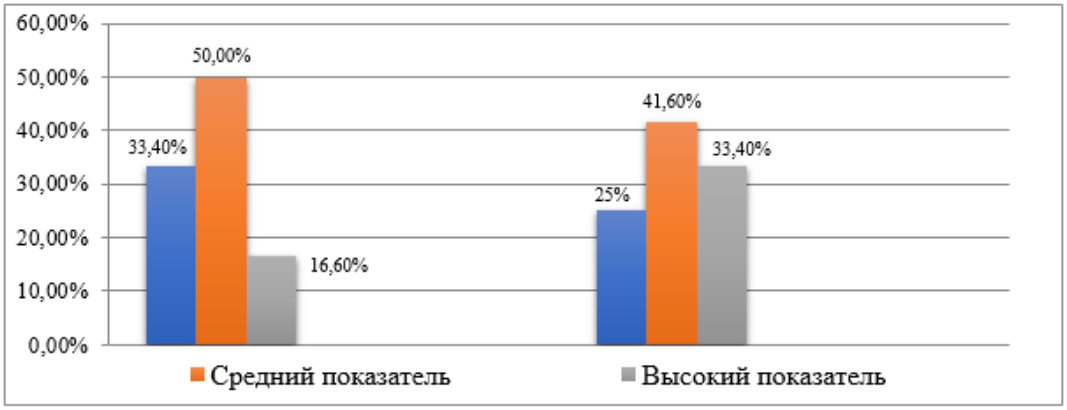
Бақылау кезеңінде танымдық қызығушылықтың даму деңгейлеріндегі салыстырмалы көрсеткіштерді, сондай-ақ экспериментке дейін және одан кейін оқуды ынталандыру үшін мектеп оқушыларына қайта сауалнама жүргізу арқылы қайталама диагностика жүргізілді. Нәтижелер нәтижелері диаграммада көрсетілген, 2-сурет.

Сурет 2. «Биология» пәні бойынша танымдық қызығушылықтың қайталама диагностикасы

Оқушылардың пайыздық арақатынасындағы қайта сауалнама нәтижелері оң өзгерістерді көрсетеді. Танымдық қызығушылықтың төмен деңгейі 26%-ға төмендеді, танымдық қызығушылықтың жоғары деңгейі 17%-ға өсті. Функционалдық сауаттылықты дамыту мен бағалауды анықтау үшін біз 8-сыныпта тестілеу өткіздік. Бастауыш

және бақылау кезеңінде оқушылар үшін қолданылатын әдіс диагностикасының нәтижелері диаграммада көрсетілген, 3-сурет.

Сурет 3. Диагностиканың бастапқы және бақылау кезеңдерінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың салыстырмалы қарқыны

Бастауыш кезеңде оқушылардың ойлау қарқыны динамикасының нәтижелері бойынша келесі көрсеткіштер анықталды: функционалдық сауаттылықтың төмен көрсеткіші – 33,4%; орташа көрсеткіш – 50%; жоғары көрсеткіш – 16,6%. Бақылау кезеңінде 8 сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытудың оң динамикасы байқалады. Осылайша, зерттеу нәтижелері бойынша келесі қорытынды жасауға болады:

1. ҚР Негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес әзірленген «Биология» оқу бағдарламасы бойынша; функционалдық сауаттылықты дамыту, білім берудің жаңартылған мазмұны жағдайында Қазақстан мектептерінде көптілділікті қолдану бойынша әдебиеттер зерделенді және талданды.

2. Зерттеу барысында көптілділік элементтерімен биология бойынша функционалдық сауаттылықты қалыптастыру үшін әдістемелік материалдар әзірленді. Әзірленген дидактикалық материалдардың саны: ақпараттық мәтіндер – 15; үш тілдегі глоссарий – 15, әр тақырып бойынша әр түрлі терминдер саны тақырыптың күрделілігіне байланысты өзгереді; әр түрлі деңгейдегі 26 тапсырма; 5 инфорграфика; 8-кесте; 6-сызба; әзірленген дидактикалық материалдарды қолдана отырып, 8-сыныпта сабақтар өткізілді.

3. Көптілді сыныптарда биология сабақтарында әзірленген материалдарды қолдану ерекшеліктерін анықтау мақсатында сауалнама және тестілеу жүргізілді. Салыстырмалы диагностиканы талдағаннан кейін біз мынадай нәтижелерге қол жеткіздік: оқушылардың жоғары танымдық қызығушылық деңгейі 17%-ға артты; функционалдық сауаттылықтың жоғары көрсеткіші – 16,80%-ға артты. Зерттеу

барысында биология сабақтарында оқу процесінде белсенді әрекеттің оң динамикасын пайда болуын бақылауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Голицинский, Ю.А. Дидактикалық материал оқытудағы көмекші ретінде. – СПБ.: Сфера, 2003. – 89 б.

2. Кукушин В.С. Педагогикалық технологиялар. – Ростов н/ж, 2002. 77-79 б.

3. Biology 8 сынып Эрматов Б., Сағынтаев А., Холидей К., Ахметова А., Нуралиева Л. – Астана-кітап, 2017. – 201-387 б.

4. Биология 8 сынып оқу құралы А.Р. Соловьева, Б.Т. Ибраимова. – Алматы: Атамекен, 2018. – 288 б.

5. Жоғары орта білім туралы ақпарат: Ғылыми-әдістемелік құрал / ред. Н.Н. Гончарова, 2004. – 384 б.

6. Дереккөз: https://intellect сіз не білесіз?icu/didakticheskij-material-i-tsifrovye-didakticheskie-materialy-printsipy-razrabotki-primeneniya-i-klassifikatsiy

А.Д. Ерсаин
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
С.Ж. Кабиева
***ғылыми жетекшісі**: б.ғ. к.,*
қауымдастырылған профессоры, Павлодар қ.

ҚАЗІРГІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ЫНТАЛАНДЫРУ

Аннотация. *Мақалада оқушыларда салауатты өмір салтын ынталандыру мәселесі және жас ұрпақтарда осы мотивацияны қалыптастырудың өзектілігі қарастырылады. Жұмыста мектеп жасындағы салауатты өмір салтының негізгі себептерін және оны қалыптастырудың мүмкін жолдарын анықтау бойынша эмпирикалық зерттеулердің нәтижелері келтірілген.*

Түйінді сөздер: *мотив, қажеттілік, мотивация, салауатты өмір салты (СӨС), жастар, жоғары сынып оқушылары.*

Аннотация. *В статье рассматривается проблема мотивации здорового образа жизни у школьников и актуальность формирования данной мотивации у подрастающего поколения. В работе представлены результаты эмпирического исследования по выяснению основных мотивов здорового образа жизни у школьной молодёжи и возможных путей её формирования.*

Ключевые слова: *мотив, потребность, мотивация, здоровый образ жизни (ЗОЖ), молодёжь, старшеклассники.*

Annotation. *The article deals with the problem of motivation of a healthy lifestyle among schoolchildren and the relevance of the formation of this motivation among the younger generation. The paper presents the results of an empirical study to clarify the main motives of a healthy lifestyle among school youth and possible ways of its formation.*

Keywords: *motive, need, motivation, healthy lifestyle (HL), youth, high school students.*

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы халқының денсаулығын нығайту және салауатты өмір салтын қалыптастыруды насихаттау өмірлік маңызды құндылық және мемлекеттік басымдық болып табылады. Жастарды салауатты өмір салтына тарту және өмір бойы оны ұстану қажеттілігін қалыптастыру денсаулық пен салауатты өмір салтының мотивациялық көзқарастарын қалыптастырудан басталуы керек. Денсаулықты нығайтуға деген қамқорлық әр адамның өмір салтын қалыптастыратын және бақылайтын құндылық мотивіне айналуы керек. Адамның өмір салты оның әлемге, денсаулығына, өзіне деген көзқарасын анықтайды. Және ешқандай бұйрықтар, жазалар адамның салауатты өмір салтын ұстануға, өз денсаулығына қамқорлық жасауға мәжбүрлемейді, егер адамның саналы Денсаулық мотивациясы болмаса [1].

Ғалымдар мотивация ұғымын әртүрлі жолдармен анықтайды. Біреулер мотивация – бұл ынталандыру мен іс-әрекетке жауап беретін процестердің жиынтығы деп санайды. Басқалары мотивацияны мотивтердің жиынтығы ретінде анықтайды [2].

Мотив-бұл идеалды немесе материалдық объект, оған қол жеткізу іс-әрекеттің мәні болып табылады. Адамға ол осы тақырыпқа қол жеткізуден оң эмоциялармен немесе қазіргі жағдайдағы наразылықпен байланысты жағымсыз сезімдермен сипатталуы мүмкін нақты тәжірибелер түрінде көрінеді. Мотивті түсіну үшін байыпты ішкі жұмыс қажет.

Мотив көбінесе қажеттілікпен немесе мақсатпен шатастырылады, бірақ қажеттілік-ыңғайсыздықты жоюға деген саналы ұмтылыс, ал мақсат – мақсат қоюдың саналы процесінің нәтижесі. Мысалы, аштық-қажеттілік, тамақтануға деген ұмтылыс – мотив, ал адамның қолы тартылатын тамақ – мақсат [2].

Денсаулықты ынталандыру екі маңызды қағидат негізінде қалыптасады – жасқа байланысты, оған сәйкес денсаулықты ынталандыруды тәрбиелеу ерте балалық шақтан басталуы керек және БЕЛСЕНДІЛІК, оған сәйкес денсаулықтың мотиві өзіне қатысты сауықтыру іс-әрекеті арқылы құрылуы керек, яғни.жаттығулар арқылы жаңа қасиеттерді қалыптастыру. Сауықтыру тәжірибесі мен ондағы жаттығулар денсаулыққа «тәбет тамақтану кезінде пайда болады» сияқты мотивация мен көзқарасты қалыптастырады. Осы саналы мотивацияның негізінде салауатты мінез-құлықтың өзіндік стилі қалыптасады. Салауатты өмір салты әртүрлі себептермен анықталады. Мысалы, өзін-өзі сақтау мотивациясы, мәдени талаптарға бағыну мотивациясы, денсаулықтан ләззат алу мотивациясы гедоникалық мотивация, өзін-өзі жетілдіру

мотивациясы, жыныстық іске асыру мотивациясы, жайлылыққа жету мотивациясы және т.б. [3].

Өмір бойы адам әртүрлі уәждерді сезінеді. Жасөспірімдерде жетекші жыныстық іске асыру, өзін-өзі жетілдіру, маневр жасау себептері болып табылады. Егер жас жігіт немесе қыз темекі шегетін болса, онда болашақта денсаулыққа қауіп төндіретін себеп олар үшін жарамайды, өйткені болашақ олар үшін ертең, келесі жексенбі, семестрдің соңы, ал Ләззат қазір және осында. Жастар үшін кейде өзін-өзі сақтау мотивациясы маңыздылығын жоғалтады. Денсаулық пен күш олардың қауіпті жағдайларда абай болуына жол бермейді. Олар: «бұл менімен емес, кез-келген адаммен болуы мүмкін!». 16-25 жас аралығындағы жастарға жеке денсаулығының ресурсы шектеусіз болып көрінеді. Өкінішке орай, бұл қате пікір.

Зерттеулер көрсеткендей, жоғары сынып оқушылары салауатты өмір салтын, негізінен, белгілі ережелерді ұстану ретінде түсінеді: «көбірек қозғалу!», «Жүйкеңізді қорғаңыз!», «Шынығып!» Емес, ішіп!», «Темекі шегуге болмайды! Емес, есірткіні!» және т.б. алайда, аталған ережелер көптеген адамдар үшін мінез-құлықтың басшылығына айналған жоқ. Бұл, біріншіден, салауатты өмір салты бойынша ұсыныстар түзетілетін, категориялық түрде отырғызылатындығына және жастарда жағымды эмоциялар тудырмайтындығына байланысты; екіншіден, ересектердің өздері күнделікті өмірде осы ережелерді сирек ұстанады; үшіншіден, бұқаралық ақпарат құралдары зиянды өмір салтын тартымды түрде жарнамалайды (өсіреді); темекі шегу және сыраны шамадан тыс тұтыну жастар (және тек жастар ғана емес) субмәдениетінің беделді атрибуттары ретінде қарастырылады [2,4].

Осыған байланысты өскелең ұрпақ арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру күш-жігерді қажет етеді. Бұл күш-жігердің әсері болашаққа бағытталған және әркім бұл мәселені өз бетінше шеше алмайтындықтан, тәрбие мен білім беру жүйесін өскелең ұрпақтың денсаулық мәдениетін қалыптастыруға бағыттау қажет. Адамның белгілі бір әрекетке немесе қоршаған шындықты белгілі бір қабылдауға дайындығы деп түсінілетін салауатты өмір салтына деген көзқарасты қалыптастырудан бастау керек. Орнату мотивация негізінде қалыптасады және құндылықтар жүйесімен тікелей реттеледі, сондықтан әртүрлі адамдардағы бірдей мотивтер адамның құндылықтар жүйесіне байланысты әртүрлі көзқарастарды тудыруы мүмкін.

Жоғары сынып оқушыларының салауатты өмір салтының себептері қандай?

Зерттеу мақсаты: мектеп жастарында салауатты өмір салтын қалыптастыру мотивациясының ерекшеліктерін және оның өміріндегі маңыздылығын зерттеу.

Біз дарынды балаларға арналған облыстық қазақ гимназия-интернатында оқитын 8-9 сынып оқушылары арасында сауалнама жүргіздік. Ы. Алтынсарин, Павлодар қ. Экспериментке 36 оқушы қатысты (15 ұл, 21 қыз). Оқушылар арасында Google форматында сауалнама жүргізілді.

«Салауатты өмір салты, бұл сіз үшін не?» біз жоғары сынып оқушыларының көпшілігі бірінші орында 8-9 сағаттық ұйқы, екінші орында спорт, үшінші орында жаман әдеттердің болмауы және соңғы орындарда: тамақтану және дұрыс күн тәртібі тұрғанын анықтадық.

Өз денсаулығын бағалай отырып, респонденттердің 60%-ы өздерін сау, 27%-ы сау және 13%-ы сау емес деп санайды.

Келесі сұрақ: «Денсаулықты сақтау үшін не істейсіз?» осындай нәтижелерді көрсетті:

34% - спортпен айналысады;

20% - олар таза ауада көбірек болуға тырысады;

17% - витаминдер алыңыз және толық тамақтаныңыз;

17% - ұйқы және тамақтану режимін сақтаңыз;

10% - ештеңе жасамайды.

Олар спортпен шұғылданады ма деген сұраққа жоғары сынып оқушылары екі тең топқа бөлінді (50%-ы айналысады, 50%-ы жоқ). Жоғары сынып оқушыларының көпшілігі спортпен шұғылдануға ынталандырады өз денсаулығының жағдайы (45%), респонденттердің 22%-ы әдемі дене және достар, отбасы, 11% әлеуметтік жарнама. Қалғандарына спортпен шұғылдануға не кедергі? Жетекші орын – жалқаулық (46%), содан кейін уақыттың жетіспеушілігі (29%), 14% жағдай мен қызығушылықтың болмауы және 7% материалдық қиындықтар. Біз соңғысын әдеттегі жалқаулыққа жатқызар едік, өйткені спортпен шұғылдану фитнес-орталықтарға жазылым сатып алуды білдірмейді. Сіз күнделікті жаттығулар жасай отырып, мерзімді жүгірістерді ұйымдастыра отырып, өз бетіңізше спортпен шұғылдана аласыз.

Оң эмоциялар сіздің денсаулығыңызды нығайтуға әсер ете ме? – бұл сұраққа 75% ия деп санайды, ал 18% жауап беруге қиналады.

Сауалнамаға қатысқан жоғары сынып оқушыларының 42%-ы салауатты өмір салты туралы ақпаратты оқу және ғылыми әдебиеттерден, 37%-ы интернеттен, 11%-ы көрнекі жарнамалардың арқасында және 10%-ы отбасы мен достарынан алады. Бірақ келесі сұрақ 96%-да салауатты өмір салтының маңызды шарты жеке гигиенаны сақтау екенін көрсетеді. Сонымен, ата-аналар салауатты өмір салтын ұстанудың пайдасын өз мысалында көрсетеді, бұл өте маңызды.

Басқа жауаптар көбірек ұнады. Респонденттердің 89%-ында жаман әдеттер жоқ, 93% алкогольді ішпейді. Бірақ «сіз не темекі шегесіз?» және сіз және сіздің достарыңыз қандай да бір таблетка

немесе химиялық заттарды ішкен бе?» жауаптар аздап шатастырды 6% Электронды темекі шегіп, 7% есірткі қолданды.

Келесі сұраққа «сіздің ойыңызша, адамның СӨС уәжінде ең маңыздысы не?» 44%-ы адамның қажеттілігі туралы өз түсінігі ғана оған көмектеседі деп санайды және олар дұрыс айтады. Адамдарды салауатты өмір салтын ұстануға шақыру қиын, мүмкін, мүмкін емес міндет. Адамға қандай да бір іс-әрекеттің қажеттілігін түсіндіруге болады, бірақ оны әрекет ету өте қиын. Сондай-ақ, 37%-ы, ең алдымен, әдемі денені ынталандырады деп санайды – бұл жастардың жетекші мотивациясы жыныстық іске асыру екенін растайды. 19% ата-аналарға бала кезінен салауатты өмір салтын насихаттау қажет деп санайды және достардың қолдауы қажет-мұнда респонденттер тағы да дұрыс.

Соңында жоғары сынып оқушыларынан мектеп-интернатта өткізу үшін СӨС бойынша іс-шаралар ұсынуды сұрады. Көптеген нұсқалар болды: көпшілігі бұқаралық спорттық іс-шараларды жиі өткізуді ұсынды, мысалы: Көңілді старттар, квесттер, денсаулық күндері, жаппай жүгіру; мектеп оқушылары жаман әдеттер туралы дәрістер өткізу идеясын қолдады, ал біреу денсаулықты сақтаудың көңілді қысқы әдісін ұсынды. Осылайша, зерттеу тақырыбындағы сауалнама мен дереккөздерді талдау жасөспірімдерде салауатты өмір салтын ынталандыруды қалыптастыру айтарлықтай күш-жігерді қажет ететінін және маңызды әлеуметтік-педагогикалық міндет екенін көрсетті. Бұл күш-жігердің әсері болашаққа бағытталған және әркім бұл мәселені өз бетінше шеше алмайтындықтан, білім беру және білім беру жүйесін студенттердің денсаулық мәдениетін қалыптастыруға бағыттау қажет.

Біздің көптеген жаман әдеттеріміз басқалардың әсерінің нәтижесі екені белгілі. Сирек, бірінші әйнекті жалғыз өзі ішеді, бірінші темекіні темекі шегеді немесе алғаш рет есірткіні қолданады. Әрдайым дерлік, бұл мінез-құлық басқалардың мінез-құлқынан туындайды. Достарды, отбасыларды ынталандыру және қолдау қажетті нәтижеге тиімді қолдау көрсете алады [5]. Ата-аналар баланың жеке басының ерте жастан физикалық, адамгершілік және интеллектуалдық дамуының негіздерін қалауға міндетті.

Денсаулыққа қамқорлық жасау, оны нығайту адамның өмір салтын қалыптастыратын, реттейтін және бақылайтын құндылық мотивіне айналуы керек. Әр адамның өмір салты оның өмірдің мәні, әлемге, өзіне, денсаулығына деген көзқарасы туралы түсініктерін анықтайды. Дұрыс тәрбие берудің арқасында болашақта оң рөл атқаратын белгілі бір құндылықтар қалыптасады. Өйткені, ешқандай тілектер, бұйрықтар, жазалар адамның салауатты өмір салтын ұстануға, денсаулығын қорғауға және нығайтуға мәжбүрлей алмайды, егер мұның бәрі денсаулықтың саналы мотивациясымен басқарылмаса. Денсаулық дегеніміз –

аурудың болмауы ғана емес, сонымен бірге психикалық және әлеуметтік әл-ауқат [6].

Пайдалынған әдебиет тізімі

1. Сулейменова Н.А. Потребление табачных изделий и меры по снижению спроса и распространенности табакокурения, дизайн проведения исследования к эпиднадзору за потреблением табака среди детей и подростков в Республике Казахстан // Международный научно-практический журнал, Актуальные вопросы формирования здорового образа жизни, профилактики заболеваний и укрепления здоровья. – Алматы. – 2017. – №3. – 18-25 с.

2. Ногалес К. Урок 4. Мотивация деятельности человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://4brain.ru/psy/psihologija-motivacii.php – [Дата обращения: 08.04.2022].

3. Культура здорового образа жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.grandars.ru/college/medicina/kultura-zozh.htm – [Дата обращения: 08.04.2022].

4. Зенкина С.А., Зарецкая И.И. Потребностный и мотивационный циклы деятельности // Школа. – 2001. – №1. – 24-26 с.

5. Куликов В.Н. Формирование мотивов здорового образа жизни у подростков в средней общеобразовательной школе: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01: Киров, 2002 181 с. РГБ ОД, 61:03-13/769-3

6. Макарова Л.П., Матусевич М.С., Шатровой О.В. Формирование мотивации здорового образа жизни как критерий качества образования // Молодой ученый. – 2014. – №4. – 1021-1023 с.

Д.К. Жекенаева
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
С.Ж. Кабиева
***научный руководитель**: к.б.н., ассоциированный профессор высшей школы Естествознания, г. Павлодар*

АДАПТИВНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

***Аннотация**. В статье представлены результаты оценки состояния психического здоровья студентов педагогического вуза, обучавшихся на первом курсе. Всего было обследовано 197 студентов, из них 54 юношей и 143 девушек в возрасте 18 лет. Проведена диагностика степени личностной тревожности, исследование мотивации, оценка адаптивности студентов в вузе.*

***Ключевые слова**: студенты педагогического вуза, психическое развитие, здоровье, личностная тревожность, адаптация, адаптивность, мотивация.*

***Annotation**. The article presents the results of assessing the health status of students of a pedagogical university who studied in the first year. A total of 197 students were examined, including 54 boys and 143 girls aged 18 years. The diagnosis of the*

degree of personal anxiety, the study of motivation, the assessment of the adaptability of students at the university was carried out.

***Keywords**: students of a pedagogical university, mental development, health, personal anxiety, adaptation, adaptability, motivation.*

Социально-экономические преобразования, накопление новых знаний в различных отраслях науки, совершенствование процессов производства, стремительная информатизация общества – все это привело к возникновению новых требований к современному человеку. Обществу необходимы люди, способные не только сосуществовать с окружающей средой, но и реализовывать свой внутренний потенциал. Большая часть современной молодежи испытывает сложности в саморазвитии в условиях изменяющейся действительности.

Адаптивные возможности личности студентов на современном этапе являются одной из наиболее актуальных проблем. От того, как они будут подготовлены на первом этапе, зависит уровень их дальнейшей профессиональной подготовки и деятельности [1].

Целью настоящего исследования явилось изучение состояние психического здоровья студентов первого курса педагогического вуза.

Материалы и методы исследования. Настоящее исследование было выполнено в период с 2020 по 2021 год в г. Павлодар. Были обследовано 197 студентов педагогического вуза, из них 54 юношей в возрасте 18,8±0,2 года и 143 девушек – 18,6±0,1 года, обучающихся на первом курсе. Материал собран с соблюдением правил биоэтики.

Для диагностики степени тревожности была применена методика «Шкала личностной тревожности (ЛТ)» [2].

С целью исследования мотивации студентов к учебно-познавательной деятельности была подобрана методика изучения мотивации обучения в вузе Т.И. Ильиной, в которой представлены шкалы: приобретение знаний; овладение профессии; получение диплома [3].

Анализ особенностей психологической адаптации студентов-первокурсников в вузе проводилось с использованием методики Т.Д. Дубовицкой и А.В. Крылова «Адаптация студентов в вузе» [4].

Весь полученный материал обработан с использованием методов статистического анализа.

Результаты и их обсуждение. Тревожность – состояние психики человека, склонность переживать тревогу (беспокойство) и страх в специфических социальных ситуациях, связанных с повышенной эмоциональной или физической нагрузкой. Проблема тревожности сегодня достаточно актуальна, так как именно с высоким уровнем тревожности связаны трудности процессов социально-психологической адаптации и формирования адекватного представления о себе, своих личностных качеств у детей подросткового и юношеского возраста [5].

С целью определения особенностей личностной тревожности у студентов было проведено тестирование по методике «Шкала личностной тревожности» Спилбергера – Ханина. Согласно результатам исследования (рисунок 1), у девушек первого курса наблюдался более высокий уровень тревожности на 12% по сравнению с юношами. Возможно, это в связи с тем, что девушки склонны воспринимать угрозу своей самооценке и жизнедеятельности в более обширном диапазоне ситуаций и реагировать выраженным состоянием тревожности.

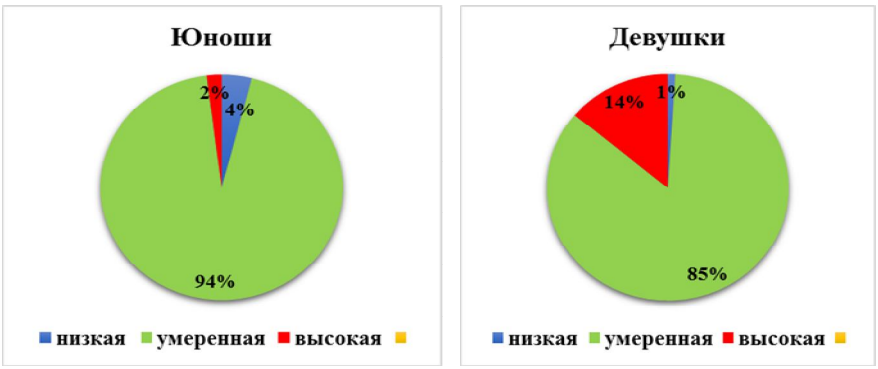

Рисунок 1. Распределение студентов первого курса педагогического вуза по уровню тревожности по шкале Ч. Спилбергера и Ю.Л. Ханина, %

Тестирование показало (рисунок 2), что мотив приобретения знаний у участников исследования присутствует, но не находит своего существенного выражения. Наиболее значимым мотивом обучения студентов является мотив овладение профессией. К наименее значимым относится мотив получение диплома.

Преобладание мотивов по первым двум шкалам свидетельствует об адекватном выборе студентом профессии и удовлетворенности ею. Значимо то, что показатели мотивов на получение и профессии обеспечивают целенаправленность, концентрацию усилий испытуемых на решение учебных задач, влияют на успешность их учебной деятельности.

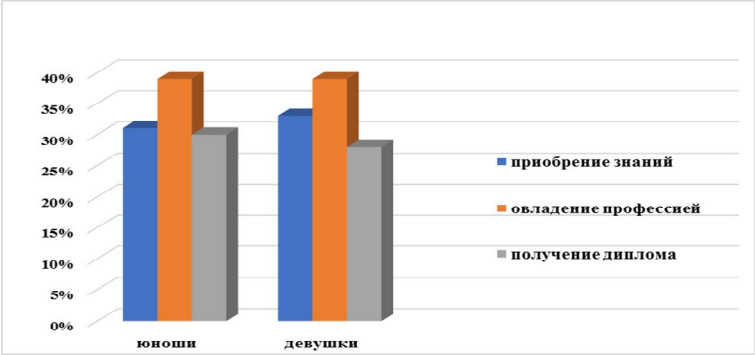

Рисунок 2. Распределение студентов первого курса педагогического вуза по результатам исследования мотивации обучения в вузе, %

С помощью методики определения уровня адаптированности студентов в вузе были получены два вида результатов: адаптированность к учебной группе и к учебной деятельности. Данные отражены в таблице 1.

Анализ результатов показал, что уровень адаптации к учебной группе преобладает среди девушек (59%), в то время как у юношей наблюдался наименьший показатель (38%). Это может говорить о том, что девушки в группе чувствуют себя более комфортно, легче находят общий язык с одногруппниками, им легче следовать нормам и правилам, принятым в группе. У юношей же, наоборот, более высокий уровень наблюдается в адаптации к учебной деятельности (62%), в отличие от девушек (41%). Это значит, что юноши легче осваивают учебные предметы и выполняют учебные задания, при необходимости могут обратиться за помощью к преподавателю, свободно выражают свои мысли, могут проявить свою индивидуальность и способности на занятиях.

Таблица 1. Распределение студентов первого курса педагогического вуза по шкале адаптированности по методике Т.Д. Дубовицкой и А.В. Крыловой

Показатели	Юноши	Девушки
Адаптированность к учебной группе	38%	59%
Адаптированность к учебной деятельности	62%	41%

Заключение. Таким образом, изучение состояния психического здоровья студентов первого курса педагогического университета позволили выявить, что высокий уровень личностной тревожности имеется у 11% первокурсников, негативные переживания студентов первокурсников могут быть связаны с особенностями развития эмоциональной сферы и влиянием обучения, особенностями адаптации к новому месту учебы, проживания в условиях общежития, переживанием разлуки с близкими родственниками, переживаний о предстоящей первой сессии. И среди юношей, и среди девушек доминирует мотивация овладения профессией, на втором месте приобретение знаний. Полученные результаты свидетельствуют о том, что студент удовлетворен выбором будущей профессии. Также установлено, что среди девушек преобладает адаптированность к учебной группе, а у юношей, наоборот, к учебной деятельности. Это может служить

подтверждением гипотезы о том, что женский организм склонен быстрее привыкать к изменившимся условиям.

Список использованных источников

1. Кузьмишкин А.А., Кузьмишкина Н.А., Забиров А.И., Гарькин И.Н. Адаптация студентов первого курса в вузе // Молодой ученый. – 2014. – №3 (62). – 933-935 с.

2. Айзман Р.И. Рабочая тетрадь для практических занятий по валеологии. Ч.1. Основы здорового образа жизни // под ред. Р.И. Айзмана. – Новосибирск: Сибирское соглашение, 1999. – 224 с.

3. Методика «Мотивация обучения в вузе» // Вики Чтение URL: https://psy.wikireading.ru/65063 (дата обращения: 10.04.2021).

4. Росляков А.Е. Процесс адаптации студентов в условиях вуза // Психология и эргономика. – №3. – 47-49 с.

5. Аверин В.А. Психология детей и подростков. – СПб., 2008. – 23 с.

6. Мотивация учебной деятельности студентов первого курса технического университета // инфоурок URL: https://infourok.ru/statya-na-temu-motivaciya-uchebnoj-deyatelnosti-studentov-pervogo-kursa-tehnicheskogo-universiteta-5490062.html

А.И. Женисова, А. Ерболқызы
Павлодар педагогикалық университетінің магистранттары. Павлодар қ.
Б.А. Байдалинова
ғылыми жетекшісі*: б.ғ.д., профессор*

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ БІЛІКТЕРІ МЕН ДАҒЫДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ

Аңдатпа*: Дәстүрлі қоғамда оқыту мұғалімнің ақпаратты таратуы арқылы құрылады. Мектепте біз мұндай проблемаға жиі кезігеміз: мұғалім сабаққа дайын, қызықты идеяларға толы, балалармен қалай айналысатынын күтеді, бірақ... сабақ басталды, сабақ аяқталды, оқушылар бей-жай қалды, мұғалім ұсынғанның бәріне баяу жауап берді. Динамикалық өзгерістер дәуірінде ең бастысы-өз бетінше оқу қабілетін қалыптастыру. Бүгінгі таңда білім беруді дамытудың негізгі шарты оның жеке тұлғаға бағытталған бағыты болып табылады. Жеке тұлғаға бағытталған оқытуды жүзеге асыру оқушылардың жеке функцияларын көрсетуге мүмкіндік беретін осындай педагогикалық басшылықты жүзеге асыруды қамтиды (мағынаны іздеу, өмір салты мен моделін құру, шығармашылық таныту, фактілерге, олардың әрекеттеріне сыни баға беру). Виртуалдылық пен компьютерлендіруге көшу дәуіріндегі мұғалімнің міндеті – балаларды қызықтыру, виртуалды әлемді өзінің көмекшісі ету және тікелей қарым-қатынас жасау-ол мен оқушы арасындағы басты құндылық.*

Кілт сөздер*: сыни ойлау, жеке тұлға, дамыту технологиясы.*

***Аннотация**: В традиционном обществе обучение строится через распространение информации учителем. В школе мы часто сталкиваемся с такой проблемой: учитель готов к уроку, полон интересных идей, ждет, как он будет заниматься с детьми, но... урок начался, урок закончился, ученики остались равнодушными, медленно отвечали на все, что предлагал учитель. В эпоху динамических изменений главное-формирование способности к самостоятельному обучению. Сегодня основным условием развития образования является его личностно-ориентированная направленность. Реализация личностно-ориентированного обучения предполагает осуществление такого педагогического руководства, позволяющего проявить индивидуальные функции учащихся (Поиск смысла, построение образа и модели жизни, творческое самовыражение, критическую оценку фактов, их действий). Задача учителя в эпоху ухода в виртуальность и компьютеризацию увлечь детей, заинтересовать и сделать виртуальный мир своим помощником, а живое общение основной ценностью между ним и учеником.*
***Ключевые слова**: критическое мышление, личность, технология развития.*

***Summary**: In a traditional society, education is built through the dissemination of information by the teacher. At school, we often face such a problem: the teacher is ready for the lesson, full of interesting ideas, waiting for how he will deal with the children, but... the lesson began, the lesson ended, the students remained indifferent, slowly answered everything that the teacher offered. In the era of dynamic changes, the main thing is the formation of the ability to learn independently. Today, the main condition for the development of education is its personality-oriented orientation. The implementation of personality-oriented learning involves the implementation of such pedagogical guidance that allows students to manifest their individual functions (Search for meaning, building an image and model of life, creative self-expression, critical assessment of facts, their actions). The task of a teacher in the era of going into virtuality and computerization is to captivate children, interest and make the virtual world his assistant, and live communication is the main value between him and the student.*
***Key words**: critical thinking, personality, development technology.*

Кіріспе. Сыни ойлауды дамыту технологиясы – оқытуды тұлғаға бағытталған тәсілге айналдырудың бір әдісі. Технология қарым-қатынас тұрғысынан да, білім құру тұрғысынан да тең серіктестікті қамтиды. Мұғалім негізгі ақпарат көзі болуды тоқтатады және оқушыға салынған бейімділіктерді жүзеге асыруға жағдай жасайды. Жаңа ақпарат ала отырып, студенттер оны әр түрлі тұрғыдан қарастыруды, оның құндылығы туралы қорытынды жасауды үйренуі керек. Қазіргі өмір өзінің басымдықтарын белгілейді: фактілерді қарапайым білу емес, алынған ақпаратты пайдалану мүмкіндігі, ақпарат көлемі емес, оны алу және модельдеу мүмкіндігі, тұтынушылық емес, құру және ынтымақтастық.

Сыни ойлауды дамыту технологиясы еркін, сыни тұрғыдан ойлайтын тұлғаны тәрбиелеуді мақсат етеді, жеке өсуге, даралықты дамытуға мүмкіндік береді.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясын қолдану арқылы сабақтың технологиялық кезеңдері

Қызығушылықты ояту.

– бар білімді өзектендіру

– жаңа ақпарат алуға қызығушылықты ояту

– оқушының өз оқу мақсаттарын қоюы

Мағынаны ашу:

– жаңа ақпарат алу

– жаңа ақпаратты түсіну

– оқушының қойылған оқу мақсаттарын түзетуі

Ой-толғаныс:

– тұтас түсіну, зерттелетін материалға өзіндік көзқарасты дамыту

– жаңа білімнің пайда болуы

– танылмағанын анықтау, оқушының жаңа оқу мақсаттарын қою (жаңа «шақыру»)

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы оқушының өз алдына мақсат қою қажеттілігін қарастырады. Егер бала не оқып жатқанын және не үшін екенін түсінсе, онда ассимиляция процесі жемісті болады.

Қызығушылықты ояту кезеңінде маңызды: өз көзқарасын қате жіберуден және түзетуден қорықпай еркін білдіру; барлық мәлімдемелерді бекіту; өз білімдерін жаңарту және баламалармен танысу үшін жеке және топтық жұмыстың үйлесімі. Кезеңін сәтті жүзеге асырған кезде оқушылар жаңа ақпарат алу сатысында жұмыс істеуге ынталандыруы керек.

Қызығушылықты ояту кезеңінде біздің сабақтарымда келесі стратегиялар бар: кластерлер, сөзжұмбақтар, қауымдастықтар, «ми шабуылы». Мұнда біз белгілі бір тақырыптағы жұмбақтарды ұсынамын. Мұндай сұрақтар оқушыларлын өмірден алынған мысалдарға сүйене отырып, ақпаратты кеңейту, бағалау және талдау қабілеттерін талап етеді. Сұрақтарға жауап беру үшін оқушылар бұрын алған білімдерін көрсетеді және айтылғанды растау үшін өмірден мысалдар келтіруге тырысады, болжамдар жасайды, жаңа материалды зерттегенге дейін ақпаратты жүйелейді, жауап алғысы келетін сұрақтар қояды. Бұл сөйлеудің дамуына ықпал етеді, өз ойларын логикалық дәйектілікпен айтуға көмектеседі. Жоғары деңгейдегі сұрақтар мен оқушыларға ойлау қабілетін дамытуға және кеңейтуге мүмкіндік беру үшін ұсынамын. Олардың жауаптарын тыңдай отырып, мен оқушылардың назарын маңызды фактілерге аударуға тырысамын. Қорытындылай келе, оқушылар толық мазмұнды жауаптар береді.

Мазмұнды түсіну кезеңінде оқушылар жаңа ақпаратпен байланысқа түседі. Осы кезеңді жүзеге асыру барысында мұғалімнің басты міндеті-оқушылардың «ескі» білімнен «жаңа» білімге деген қызығу-

шылығын қолдау. Мазмұнды түсіну үшін параграфтың ең қиын жерлерін оқып, маңыздылығын атап өтуге болады, зейінді ынталандыру әдістерін (проблемалық мәселелер, қызықты фактілер, суреттер, сызбалар) көбірек қолдануға болады. Жеке жұмыс барысында оқушылар ең маңызды ақпаратты таңдайды, оны өз сөздерімен білдіреді, себеп-салдар байланысын дербес жасайды.

Сабақтарымда түсіну кезеңінде біз «INSERT» стратегиясын қолданамыз (жазбалармен оқу). Бұл жұмыс жаңа ақпаратпен тікелей жұмыс жасау кезінде тақырыпқа деген қызығушылықты сақтауға, «ескіні» білуден «жаңасына»біртіндеп жылжытуға бағытталған. Балалар алдын-ала бөлінген таныс мәтінмен жұмыс істейді, олардың әрқайсысына сұрақтар (қарапайым фактілер, ақпаратты көбейту), нақтылау, түсіндіру (неге?), шығармашылық. Бұл сабақтарда жаңа материалды меңгеру барысында мен сұрақтар қоямын жоғары тәртібін оқушыларының алдында басталғанға дейін мәтінді оқу. Бірінші кезеңде оқушылар сабақ тақырыбы бойынша өз білімдерін қалпына келтіреді, оларды қызықтыратын сұрақтарды кестеге жазады. Оқушылар бұрын білгендерінің бәрін жалпы назар аудару және түзету үшін және бағалаусыз «білемін» бағанына жазады. Мәтінді оқығаннан кейін оқушылар естімеген фактілерді «білдім» бағанына жазуды ұсынамын, бірақ мәтінмен жұмыс жасай отырып, білдім. Бұл жұмыс көкжиегін кеңейтуге, алынған ақпаратты түсінуге мүмкіндік береді. Осы жұмысты орындағаннан кейін топтар өздерінің жаңалықтарымен бөліседі, мәтіннің соңында берілген сұрақтарға жауап береді, өз топтарының жауаптарын басқа топтардың жауаптарымен салыстырады, өз білімдерін мәтінде келтірілген мәліметтермен талдайды. Тақырыпты зерттеу барысында үшінші баған толтырылады, яғни қойылған сұрақтарға жауаптар, тақырып бойынша жаңа ақпарат.

Оқушыларды зерттеу әңгімесіне қатыстырған кезде мен топтардағы жұмысты қолданамын, онда қатысушылар ортақ проблема тудырады, бірлескен түсінік қалыптастырады, пікір алмасады, бірбірінің идеяларын талқылайды және бағалайды, ұжымдық білім мен түсінік қалыптастырады, атап айтқанда, бірге ойлайды, дауыстап ойлайды: гипотеза жасайды және пайымдайды. Осылайша, түсіну кезеңінде оқушылар мәтінді оқу арқылы жаңа ақпаратпен байланыс орнатқан кезде, олар өздерінің түсініктерін қадағалап, олқылықтарды елемеуге емес, болашақта түсіну үшін түсінбейтін сұрақтар түрінде жазуды үйренеді. Әркім оған қандай нұсқаулар көмектескені туралы айтады. Біз балаларды осындай интроспекцияға үйретуге тырысамын. Білімді одан әрі өңдеу және бекіту жұмыстың басқа формаларында жүреді: жұптық, топтық және жеке жұмыстар. Топтық жұмыста екі элемент бар: жеке іздеу және идеялармен алмасу, ал жеке іздеу, әрине,

пікір алмасудан бұрын болады. Оқушылар жаңа технология идеяларын бірден түсінбегенін және түсінбегенін мойындау керек. Олар дәстүрлі түрде мұғалімнің түсіндірмесінен білім алуға дағдыланған. Бірақ бірте-бірте олар бұл жұмысқа қызығушылық таныта бастады. Оқушылар өз оқулары үшін жауапкершілікті өз мойнына алады.

Ой-толғаныс кезеңінде жаңа болған ақпарат өзінің біліміне айналады, ақпараттық өрісті кеңейтуге түрткі болады. Жаңа білімді шоғырландыратындығымен және оларға жаңа ұғымдарды енгізу үшін өздерінің бастапқы идеяларын белсенді түрде қайта құруымен сипатталады. Осылайша, жаңа білімді «иемдену» және оның негізінде зерттеліп жатқан адамның өзіндік дәлелді идеясы қалыптасады. Өзіңіздің ақыл-ой операцияларыңызды талдау осы кезеңнің өзегін құрайды.

Ой-толғаныс кезеңінде мен «еркін жазу», «авторлық орындық» әдістерін жиі қолданамын. Бірнеше минут ішінде оқушылар эсседе оқыған материал туралы өз ойларын көрсетуге тырысады. Біз оқушыларға алған білімдерін, дағдыларын қолдануды көрсету үшін шығармашылық жұмысты ұсынамын. Әр топ қосымша ресурстарды қолдана отырып, шығармашылық қабілеттерін, қиялын, қиялын, эстетикалық талғамын дамытуға ықпал ететін шағын жобалар жасайды. Сондай-ақ, рефлексияда мен «сіз қалай ойлайсыз ...» ойындарын қолданамын..?», «Дұрыс-бұрыс», бұл маған жаңа материалдың қаншалықты игерілгенін көруге мүмкіндік береді.

Бұрын, сабақты жоспарлағанда, өзіміз дайындаған ақпаратқа көбірек көңіл бөлдік және осы ақпарат негізінде одан әрі практикалық жұмыс жасалды. Ал қазір сабақты сын тұрғысынан ойлау әдістері қамтылатындай етіп жоспарлаймыз: төмен және жоғары тәртіптегі сұрақтарды пайдалану, кластерді пайдалану, эссе жазу және т.б.

Сабақтарда сыни ойлаудың стратегиялары мен әдістерін қолдана отырып, оқушылардың өнімділігін көрдік. Шынында да, осы әдістерді қолдана отырып, осы тапсырмаларды орындау барысында өз ойларын нақты, сенімді түрде жеткізе білу; топта жұмыс істей білу және ынтымақтастық, алған білім негізінде өз пікірін дамыта білу, өз бетінше оқу қабілеті сияқты мақсаттарға қол жеткізіледі. Оқушылар пәнге қызығушылық танытты. Сабақтарда сыни ойлау технологиясын қолдана отырып, тек жағымды жақтарды тізімдей аламын, өйткені бұл менің сабақтарымды безендіруге, оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға көмектесетін сыни ойлау әдістері мен әдістері, мәтінмен жұмыс жасау кезінде қызығушылық пайда болды, топта жұмыс істеу мүмкіндігі пайда болды. Әртүрлі ақпарат көздері бар. Сыни ойлаудың басты ерекшелігі – оқушылар мәтінмен өз бетінше жұмыс істеуге, негізгі жұмысты орындауға және өз жұмысын түсінуге, диалогтық оқыту арқылы білім алуға үйренеді, бұл параллельді сөйлеуді дамытуға

және оқушыларды қарым-қатынас пен рефлексиямен байытуға көмектеседі. Біздің міндетіміз – баланы сөйлеуді сауатты меңгеруге үйрету, кеңістіктік ойлауды дамыту, барлық сабақтарда ойлауды жүйелі түрде дамыту, шығармашылық таланттарды зерттеу және дамыту. Сыни тұрғыдан ойлау балаға айналасындағы әлемді білуге, өмірден алынған мысалдарға негізделген алған білімімен жұмыс істеуге мүмкіндік береді және ақыл-ойдың белсенді функциясы болып табылады.

Қорытынды. Сыни ойлауды дамыту технологиясы: ақпаратты қабылдаудың тиімділігін арттырады; зерттелетін материалға да, оқу процесінің өзіне де қызығушылықты арттырады; басқалармен ынтымақтастықта жұмыс істеуге үйретеді; өзінің «білімін» және «білмеуін» көруге мүмкіндік береді; алынған білімді жалпылауға және жүйелеуге үйретеді.

Сабақтарда «сыни тұрғыдан ойлау» технологиясын қолдану маңызды қадам және қазіргі кездегі ең өзекті мәселе болып табылады. Осы технологияны оқу процесіне белсенді енгізудің арқасында біз ең бастысы – оқушылардың тек оқуда ғана емес, күнделікті өмірде де қажетті ойлау дағдыларын дамытуға қол жеткіземіз.

Ақпараттық кеңістікті кеңейту кезеңінде сыни ойлауды дамыту ерекше өзектілікке ие болатындығын атап өткіміз келеді. Оқушылардың сыни ойлауын дамыту оқушылардың шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдай жасау болып табылады. Біз балаларға қораптан тыс ойлауға, яғни сыни тұрғыдан тыңдауға және қабылдауға, жаңа ақпаратты түсінуге және талдауға, өз білімдерін шығармашылықпен қолдануға, сыни тұрғыдан дамытуға және жетілдіруге үйреткіміз келеді. Сыни тұрғыдан ойлау әдістерін қолданудың оң мотивациясы – бұл оқыту мен тәрбиені шығармашылық тұлғаны дамытудың біртұтас процесіне біріктіруге мүмкіндік береді. Сабақтарымызды қорытындылай келе, сабақта бастысы оқушылардың іс-әрекеті болды деп сенімді түрде айта аламыз, ал мұғалім оқушылардың қызметін үйлестіруші ретінде қызмет етеді. Болашақта оқушыларымыз алдағы жұмыстың мақсаттары мен міндеттерін нақты тұжырымдау, проблемаларды бірлесіп шешу дағдыларын дамытуды жалғастырамыз. Егер сіз әр сабақта әр түрлі әдістерді үнемі қолдансаңыз, оқушылардың сыни ойлауы дамитынын атап өткіміз келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сын тұрғысынан ойлау: әдіс, теория, практика. оқу.-әдіс. жәрдемақы. – М.: Мирос, 2002.

2. Селевко Г.К. балама педагогикалық технологиялар. – М.: мектеп технологиялары ҒЗИ, 2005.

3. Зағашев И.О., Заир-Бек С.И. Сыни ойлау: даму технологиясы. – Санкт-Петербург: Альянс Дельта, 2003. – 284 б.

4. Загашев И.О., Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. балаларды ойлауға. бас. 2-е. – Санкт-Петербург: «Дельта Альянсы «sovm. «Речь» баспасымен, 2003. – 192 б.

5. Мұғалімге арналған нұсқаулық, 2012. – 154-155 б.

6. Заир-Бек С.И. Оқу және жазу арқылы: кезеңдері мен әдістемелік тәсілдері // мектеп директоры. – 2005. – №4.

7. Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Сабақта сыни ойлауды дамыту – М.: «Ағарту», 2011. – 233 с.

8. Мұғалімге арналған нұсқаулық, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДБҰ, 2012.

9. Александр (2004), диалогтық ойлау бағытында: сыныптағы әңгімені қайта ойластыру.

10. «Оқу және жазу арқылы сыни ойлауды дамыту технологиясы» мақаласы, Платонова Ирина Ивановнаның кәсіби сайты.

М.С. Жолдасбекова
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Е.С. Габдуллин
***научный руководитель**:*
филисофия (Phd) ғылымдарының докторы, г. Павлодар

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР

Аннотация. *Баяндамада өзекті тақырыптар бірі – дидактикалық ойындарды биология сабағында пайдалану мәселесі қозғалған. Биология – ең маңызды ғылымдардың бірі және адам өмірінде күн сайын кездеседі. Сондықтан мұғалімдер биологияны оқытуды байыпты қабылдайды, сабақтарды қызықты етеді. Осыған байланысты оқушылардың ойлау қабілетін жандандыратын оқытудың тиімді әдістері жүргізілуде. Танымдық қызығушылықты дамыту үшін қолданылатын дидактикалық ойындарға маңызды рөл берілу тиіс.*

Түйін сөздер*: дидактикалық ойындар, танымдық қызуғышылық, педагог, биология сабағы.*

Аннотация. *Доклад освещает одну из актуальных тем – использование дидактических игр на уроках биологии. Биология – одна из самых важных наук, и именно с ней человек встречается каждый день в своей жизни. В связи с этим ведутся эффективные методы обучения, которые бы активизировали мышление учащихся. Дидактические игры – один из методов для развития познавательного интереса.*

Ключевые слова*: дидактические игры, познавательный интерес, педагог, урок биологии.*

Abstract. *The report highlights one of the topical topics – the use of didactic games in biology lessons. Biology is one of the most important sciences, and it is with it that a person meets every day in his life. In this regard, effective teaching methods are being conducted that would activate the thinking of students. Didactic games are one of the methods for developing cognitive interest.*

Keywords*:didactic games, cognitive interest, teacher, biology lesson*

Біз қайда болсақ та, бізді барлық жерде жануарлар мен өсімдіктер қоршайды. Бірақ биологияны зерттеу тек флора мен фаунаның түрлік құрамымен танысу, жеке өкілдерді білу дегенді білдірмейді. Бұл көптеген ұғымдар мен анықтамаларды, заңдар мен заңдылықтарды зерттеу. Мұндай жұмысты қызықты, сонымен бірге ғылыми және танымдық ету, оқушылардың белсенділігін, пәнге деген қызығушылығын арттыру – мұғалімнің басты міндеті.

Дидактикалық ойын – белсенді әрекеттің бір түрі. Бұл білім алуға, осы процесті белсендіруге және көптеген жеке қасиеттердің дамуына бірдей ықпал етеді. Ойын жағдайы білім мен дағдыларды тезірек және қол жетімді игеруге көмектеседі.

Дидактикалық ойындарды сабақтың кез-келген кезеңінде қолдануға болады. Мысалы: сауалнама, жаңа материалды зерттеу, шоғырландыру кезінде қолданса болады. Ойын барысында дидактикалық мақсат ойын тапсырмасы түрінде қойылады. Оқушылардың оқу әрекеті ойын ережелеріне бағынады. Оқу іс-әрекетіне дидактикалық тапсырманы ойынға аударатын жарыс элементі енгізіледі. Дидактикалық тапсырманы орындаудың сәттілігі ойын нәтижесімен байланысты. [1]

Ойынды өткізуге дайындық мыналарды қамтиды:

1. тәрбие мен оқыту міндеттеріне сәйкес ойындарды іріктеу;
2. таңдалған ойынның бағдарламалық талаптарға сәйкестігін анықтау;
3. сабақтың құрылымында ойынның орны мен уақытын анықтау;
4. ойыншылардың санын анықтау;
5. дидактикалық материалды дайындау.

Дидактикалық ойындарды өткізу мыналарды қамтиды:

1. Оқушыларды ойын мазмұнымен, дидактикалық материалмен таныстыру;
2. балалардың ойынға қатысуы.

Сабақтарда жеке және ұжымдық қатысуды қамтитын ойындар қолданылады. Дидактикалық ойындар сабаққа қиындық дәрежесі бойынша қосылады. Алдымен балаларға таныс қарапайым ойындарды, біртіндеп күрделі ойындарды өткізу ұсынылады. Әр дидактикалық ойынды өткізген кезде оның сабақ құрылымындағы орнын дұрыс анықтап, ойынның уақытын белгілеу керек. [2]

Биология сабақтарында келесі ойындарды қолдануға болады:

«Жұмбақты шеш»

6-7-сыныпта таксономияны зерттеуде қолданылады.

А) бір оқушы жануардың атын жасырады, ал қалған оқушылар жоспарланған жануарды табу үшін сұрақтар қояды. «Иә» немесе «жоқ» жауаптары бойынша олар жасырынған жануардың атын табуы керек.

Б) тақтада бес өсімдік немесе жануарлардың тізімі болады. Бір оқушы сыныптан шығып кеткеннен кейін, сыныпта қалған оқушылар жануар атын таңдап жасырады. Оқушы сыныпқа кіргеннен соң, басқа оқушыларға сұрақтар қояды. «Иә» немесе «жоқ» жауаптары бойынша ол жануардың немесе өсімдіктің атын болжайды.

«Туыстарын тап»

Оқушылардың өсімдіктер таксономиясы туралы материалды тез игеру мақсатында жүзеге асырылады.

Шақырылған оқушы өсімдік бейнеленген қағазды алады. Суреттегі өсімдік түріне, класына, отбасына байланысты өкілдерді таңдайды және олар туралы айтады.

«Сіз жануарлардың таксономиясын білесіз бе»

Бірнеше оқушы тақтаға шығып, үлкен шрифтпен жазылған таксономиялық бірліктердің атаулары бар карточкаларды алады: «Түр», «Туыстас», «Тұқымдас», «Отряд», «Сынып», «Тип». Басқа орнында отырған оқушылар әр түрлі жануарлардың аттарын ұсынады. Тақта алдында тұрған оқушылар өз орнында отырған оқушылар айтатын жануарлардың қандай таксономиялық бірлікке жататының анықтап, тиісті карточканы көтерулері керек.

«Ыстық орындық»

«Бұлшықеттер» тақырыбы бойынша білімді бекіту кезеңінде өткізіледі.

Терминдермен жұмыс. Оқушы тақтаға арқасымен отырады. Мұғалім тақтаға бұлшықет, құрсақ бұлшықеті, фассия, жолақты бұлшықет тіндері, бұлшықет басы сөздерін жазады. Оқушылар терминдерді кілт сөзді атамай-ақ кезекпен сипаттайды. Ыстық орындықта отырған оқушы сөзді анықтауы керек.

Жоғары сыныптар үшін іскери ойындар қолайлы. Олар нақты өндірістік, ғылыми немесе басқа «ересек» әрекеттерді модельдейді.

«**Құзыреттілік»**

Қатысушылар:

– бәсекелестер – екі команда;

– жалдаушылар – жеңімпазды анықтайтын оқушылар тобы; жеңімпазды жұмысқа жалдайтын сияқты;

– төреші – әдетте бұл рөлді даулы мәселелерді шешетін мұғалім орындайды.

Ойынға дейін: мұғалім сыныпты ойын схемасымен таныстырады. Командалар құрылады, «жұмыс беруші компанияның» құрамы анықталады.

Ойын кезінде:

Мұғалім тақырып қояды.

Командалар бір-біріне осы тақырып бойынша 5 тапсырманы ұсынады. Бірақ айта кету керек, тапсырмалардың түрі алдын-ала реттеледі. Мысалы, командалар 2 репродуктивті сұрақты, 1 шығармашылық тапсырманы және 2 тапсырманы дайындауы керек.

Командалар бір-біріне кезек-кезек тапсырмалар береді. Қарсылас оны орындайды. Егер қарсылас жеңе алмаса, онда команданың өзі оған жауап беруі керек. Сонымен қатар, жұмыс беруші компания, мысалы, әр тапсырманы 5 балдық жүйеге және әр жауапты 10 балдық жүйеге бағалайды.

Жалдаушылар кеңесіп, жұмысқа кім қабылданғанын шешеді. Осы уақытта жұмыс берушілер кеңесе бастайды, мұғалім қателіктерге назар аудара отырып, қысқаша «ұшуды талдау», содан кейін қорытынды жасайды.

Бұл ойын биология сабақтарында адамның шығу тегі туралы көзқарастар, жердегі өмірдің пайда болу теориялары және т.б. туралы жалпы биология тақырыптарын зерттеуде өте жақсы қолдану ұсынылады. [3]

Оқулықпен жұмыс істеу кезінде сіз терминдермен жұмысты ұйымдастыруға, ережелер мен заңдарды білуге көмектесетін келесі ойындарды қолдана аласыз. Олардың кейбірімен танысыңыз.

«Көрінеді-көрінбейді» – сөздік немесе терминологиялық жұмысты жүргізудің ойын түрі. Сіз 4-6 адаммен жұпта бола аласыз. Тақтаға плакат ілінеді, онда әр түрлі түстермен, үлкен және кішкентай шрифтпен 15-20 сөз жазылған. Есте сақтау уақыты 40-60 сек. Плакат жабылады, есте қалған сөздер жазылады. Командалар парақтармен алмасады, өзара тексеру болады.

«Сөз құрастыр» – жеке және топпен жасай аласыз. Осы тақырыптың ұсынылған сөзінен мүмкіндігінше көп сөз құрастырыңыз (іскерлік жылыну). Зейін, қиял, есте сақтау жаттығулары.

«Фразаны жинау» – топ оқулықтың абзацын немесе бетін алады және қағаз жолағына фразаны жазады, мысалы, ең қиын, күрделі. Және 5-8 бөлікке кесіңіз. Оқулықтар жабылып, топтар тапсырмалар алмасады. Орындалғаннан кейін парақтар тексеріледі. Бұл ойын жаңа материалды үйрену, қайталау, өткенді бекіту кезінде мүмкін.

«Олай емес» – ережелер карточкаларға жазылады, анықтамалар дұрыс және қателіктермен немесе дәлсіздіктермен. Бір жағына «солай» екінші жағына «олай емес»деп қояды. Оқулық бойынша тексеріңіз.

«Сөйлемнен шыққан сөз» – зерттелген абзацтағы сөйлемнен сөз жасалады. Сынып мәтіннен іздейді. Мұғалімнің араласуынсыз жұпта болады. Мәтінге бірнеше рет жүгіну оңай жүреді, сондықтан әр сөйлем жиі айтылатын және сіңірілетін мәтінмен жұмыс істеу пайдалы. [4]

Биологиялық ойындардың мұндай толық емес тізімі оларды оқу-тәрбие мақсаттарында қолданудың үлкен мүмкіндіктерін көрсетеді. Дидактикалық ойынның кез-келген түрі өзінің күші мен қабілеттерін сынайтын оқушыға пайдалы. Өз кезегінде ойындағы жетістіктер оқушыларды қызықтырады және олар табиғат өмірі туралы көбірек білуге тырысады.

Пәнге, биологияға қызығушылықты дамытуда сіз тек зерттелетін материалға сүйене алмайсыз. Ғылым, сөзсіз, оқушыны қызықтыруы мүмкін. Бірақ мұғалімнің міндеті – күрделі материалды игеруге көмектесу. Сабақта қарапайым ойлаудан бала белсенді танымдық әрекетке қалай ауысуға болады? Дидактикалық ойындарда білім мен дағдыларды игеру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың барлық психикалық процестері, олардың эмоционалды-еріктік саласы, қабілеттері мен дағдылары дамиды. Дидактикалық ойын оқу материалын қызықты етуге, қуанышты жұмыс көңіл-күйін қалыптастыруға көмектеседі. Оқу процесінде дидактикалық ойынды шебер қолдану оны жеңілдетеді, өйткені ойын әрекеті оқушыларға таныс. Ойын арқылы оқу заңдылықтары тезірек белгілі болады.

Қолданылған әдебиеттер

1. Волков, К.Н. Методические материалы для учителя по изучению познавательного интереса обучающихся «Определение уровня развития познавательного интереса школьника» [Электронный ресурс] // 2018. – Электрон. Версия печат.публ. – URL: htt://урок.рф / libraru/metodicheskie_materiale_dlya_uchitelya_po_iizucheheniyu_poz_171 654.html

2. Аникеева, Н.П. Воспитание игрой [Текст] / Н.П. Аникеева. – М.: Просвещение, 1999. – 250 с.

3. Казаручик, Г.Н. Дидактические игры в экологическом воспитании школьников [Текст] / Г.Н. Казаручик. – М.: Альфа-книга, 2005. – 234 с.

4. Гринченко И.С. Игра в теории, обучении, воспитании и коррекционной работе: учеб-метод. пособие [Текст] / И.С. Гринченко. – М.: ЦГА, 2002. – 80 с.

А.Е. Жолдыбай
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты,
В.Н. Алиясова
ғылыми жетекшісі: *қауымдастырылған,*
мәдениеттану кандидаты

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ШЕҢБЕРІНДЕ БИОЛОГИЯ КУРСЫН ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ҚҰРУ (7-9 СЫНЫП)

Аңдатпа*. Мақалада қазіргі таңдағы Қазақстандағы жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша оқушылардың дағдыларын қалыптастырудың теориялық негізі қарастырылған. Негізгі мақсаты Биология пәні бойынша терминологияқ оқыту лексикасын байыту және негізгі арнайы салалық техникалық терминдерді аударумен байланысты интерференцияның алдын алу болып табылады. Осы сөздікте биология пәні 7-9 сынып тақырыптары мен бөлімдері бойынша арнайы салалық терминологиялық сөздік қарастырылған.*

Кілт сөздер*: Тақырыптық сөздік, жаңартылған білім беру, бөлімдер, терминдерге 3 тілде аударма, әдістемелік нұсқаулық.*

Мектепте білім берудің отандық жүйесіне оқытудың инновациялық технологиялары мен жаңа тәсілдерін қарқынды енгізілуіне байланысты оқыту әдістерінің заман талабына сай өзгертілуі талап етілді [1].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 қаулысымен бекітілген Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес, негізгі мектептің жетінші – тоғызыншы сыныптарында «Биология» пәні оқулығына бірнеше өзгертулер енгізілді. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес қазіргі уақытта орта білім мазмұнын жаңарту үдерісі жүріп жатыр, ол шығармашылық, сыни ойлайтын, өмірде алған білімдерін қолдана алатын, болашақ кәсіби қызметте үздіксіз өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті тұлғаны оқытуға және дамытуға бағытталған.

Биологияның мектеп курсының мазмұндық негізі биологиялық ғылым болып табылады. Сондықтан биология пәні оқушыларда тірі табиғат, сондай-ақ жалпы қоршаған орта туралы білім жүйесін қалыптастыруға елеулі үлес қосады. Негізгі жалпы білім беру сатысындағы биология пәні оқушылардың тірі табиғат ерекшеліктерін, оның алуан түрлілігі мен эволюциясы туралы түсініктерді қалыптастыруға бағытталған.

Биологияны зерттеу барысында оқушылардың ғылыми дүниетанымының негіздерін қалыптастыру, зияткерлік қабілеттері мен таным-

дық қызығушылықтарын дамыту үшін, мұғалім білім берудің түрлі әдіс тәсілдерін меңгеруі тиіс.

Негізгі мектепте биологияны оқытудың негізгі мақсаттары::

– биологиялық объектілер, процестер, құбылыстар, заңдылықтар, негізгі биологиялық теориялар туралы ұғымдарды қалыптастыру;

– тірі организмдер мен адамды зерттеу үшін түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалану арқылы биологиялық эксперименттерді жүргізу;

– әр түрлі формада ұсынылған биологиялық мазмұнның ақпаратымен жұмыс істеу тәсілдерін меңгеру (мәтін, кестелік деректер, схемалар, фотосуреттер және т.б. түрінде).

– Биология пәнін орта білім беру сатысындағы бейімдеушілік пән ретінде ғана емес, одан әрі өзінің кәсіби қызметінің саласы биологиялық білімді тереңдетуге деген қызығушылықты қалыптастыруға негіз жасау (1).

Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша жалпы орта білім беру мектеп оқушыларына және биология пәні мұғалімдеріне арналған, 7-9 сынып аралығындағы биология пәні тақырыптарын қамтитын әдістемелік құрал құрастыру;

Оқушылар және биология пәні мұғалімдері үшін, оқу қабілеттерін дамытуға бағытталған әдістемелік сүйемелдеу болып табылады.

Эксперименттік жұмыс және оның нәтижелерін талдау

Эксперименттік жұмыс барысында Назарбаев зияткерлік мектебі, №35 жалпы орта білім беру мектебі және Ы. Алтынсарин атындағы интернат гимназия мектептерінде «Тақырыптық сөздік» әдісіне байланысты бақылау – тәжірибелік жұмыстарын жүргіздім. Ол үшін мен интернет желісінен «онлайн сауалнама» сауалнама құрастырдым. Сауалнама бойынша мынандай сұрақтарға талдау жүргізілді:

Тақырыптық сөздік әдісі жайында естуіңіз барма?

Сабақ өту барысында, негізі терминдердің 3 тілдегі аудармасына тоқталып өтесіз бе?

Тақырыптық сөздік әдісін саббақта қолдану тиімді деп ойлайсыз ба?

Сіз үшін сөздік әдісі қай форматта болғаны тиімді

Оқушылар үшін негізгі терминдердің 3 тілдегі аудармасын білу қаншалықты қажет деп ойлайсыз?

Жүргізіліген сауалнама арқылы көптеген мұғалімдедің «Тақырыптық сөздік» әдісіне деген қызығушылықтары артып, кейбірі қосымша мәлімет берсе, кей бірі осы әдіске деген өз ойларымен бөлісті.

«Тақырыптық сөздік» әдісі бойынша жүргізген педагогикалық зертеу бойынша ең алдымен «Сіз сабақ өту барысында, негізі терминдердің 3 тілдегі аудармасына тоқталып өтесізбе?» деген сұрақтан басталды (1-диаграмма).

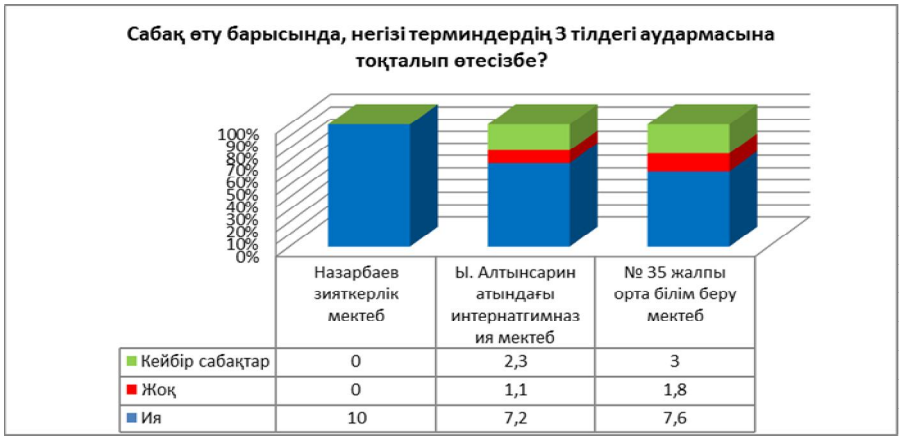

Диаграмма 1. Негізгі терминдердің 3 тілдік аударма қажеттілігі

№1 Анкеталық сұрақтың жауабының қысқаша талдау келесідей нәтиже көрсетті.

Сабақ өту барысында негізі терминдердің 3 тілдегі аудармасына:

Назарбаев зияткерлік мектебі – 100%

№35 жалпы орта білім беру мектебі – 70%

Ы. Алтынсарин атындағы интернат гимназия мектептерінде – 65% тоқталып өтеді екен.

«Тақырыптық сөздік» әдісі бойынша жүргізген педагогикалық зертеу бойынша қарастырылған келесі сұрақ «Сіз үшін терминологиялық сөздіктер жиынтығы қандай форматта болғаны тиімді?».

Алынған сұрақтың жауабының қысқаша талдау келесідей нәтиже көрсетті (2-диаграмма).

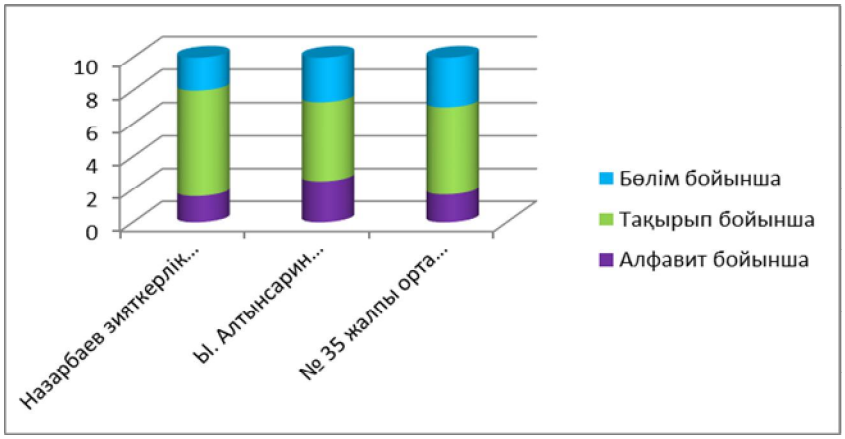

Диаграмма 2. Терминологиялық сөздіктер жиынтығы қандай форматта болғаны тиімді?

Сұрақ жауабы 10-балдық шкаламен көрсетілген болатын. Берілен сұрақ нәтижелері бойынша көрсетілген нұсқалар:

Алфавит бойынша
Тақырып бойынша
Бөлім бойынша

Назарбаев зияткерлік мектебі – Алфавит бойынша 0 балл, Тақырып бойынша 8 балл, Бөлім бойынша 2 баллдық шкаланы көрсетті.

№35 жалпы орта білім беру мектебі – Алфавит бойынша 0 балл, Тақырып бойынша 8 балл, Бөлім бойынша 2 баллдық шкаланы көрсетті.

Ы. Алтынсарин атындағы интернат гимназия мектептерінде – Алфавит бойынша 2 балл, Тақырып бойынша 5 балл, Бөлім бойынша 3 баллдық шкаланы көрсетті.

«Тақырыптық сөздік» әдісі бойынша жүргізген педагогикалық зерттеу бойынша тағы бір сауалнама «Тақырыптық сөздік әдісін саббақта қолдану тиімді деп ойлайсызба?» деген сұрақтан тұрды (3-диаграмма).

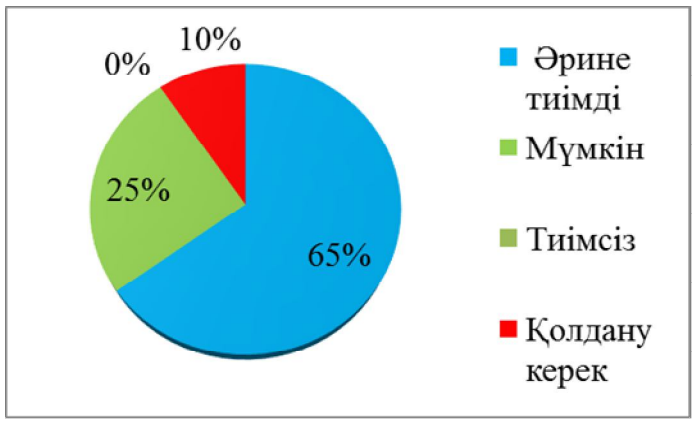

Диаграмма 3. Тақырыптық сөздік әдісін саббақта қолдану тиімділігі

Берілген сұрақтың нәтижесіжалпы түрде қарастырылды:

Сонымен нәтиже бойынша тақырыптық сөздік тиімділігі 65%, Қолданып көрмеген 25%, мүмкін тиімді 10%, тиімсіз 10%-дық көрсеткіштерді көрсетті.

Яғни алынған нәтижеге қарап тақырыптық сөздік әдісін сабақта қолдана алатынымызға көз жеткіздім.

ЖББ бағдарламасы бойынша 7-сыныптарға арналған «Тақырыптық сөздік»

Жалпы 7-сыныптарға арналған «Тақырыптық сөздік» әдістемелік құралы «Назарбаев Зияткерлік мектептерінің 7-сыныбына арналған оқулық / И.Г. Короткова, Ж.Ж. Жакенова. Л.В. Трубникова және т.б. – Астана «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2018-128 бет» оқулығы бойынша құрастырылды (5-сурет).

Сурет 5. Биология 7-сынып оқулық

7-сынып бойынша құрастырылған сөздіктер жинағында жалпы 9 тарау, 30 параграф бойынша 458 термин создердің казақ-орыс – ағылшын тіліндегі аудармалары қамтылды [7].

Сөздікте 11 бет; 1374 сөз

1-кесте. ЖББ бағдарламасы бойынша 7-сыныптарға арналған «Тақырыптық сөздік»

7-сынып 1-тарау. Жанды табиғат дүниесі 1.1 Тірі ағзалардың тіршілік ортасымен өзара әрекеттесуі		
Экология	Экология	Ecology
Экожүйе	Экосистема	Ecosystem
Биосфера	Биосфера	Biosphere
Мемлекеттік табиғи қорық	Государственный природный заповедник	State nature reserve
Мемлекеттік табиғи қорықшылар	Государственный природный заказник	State nature wildlife sanctuary
Мемлекеттік ұлттық табиғи саябақ	Государственный нацио-нальный природный парк	State national nature park
1.2 Табиғаттағы қоректік тізбектер		
Трофикалық деңгей	Трофический уровень	Trophic level
Продуценттер	Продуценты	Producers
Фотосинтез	Фотосинтез	Photosynthesis
Консументтер	Консументы	Consumables
Бірінші реттік консументтер	Первичные консументы	Primary consumer goods
Екінші реттік консументтер	Вторичные консументы	Secondary consumers
Үшінші реттік консументтер	Третичные консументы	Tertiary consuments
Өсімдік қоректілік	Питательная растений	Nutritious plants
Етқоректілер	Плотоядные	Carnivores
Қорек талғамайтындар	Неразборчивый питания	Illegible food

Редуценттер	Редуценты	Decomposers
Қоректік тізбек	Пищевые цепи	Food chains
Қоректік тор	Пищевые сети	Food networks
1.3 Экологиялық факторлар		
Тіршілік оратасы	Среда обитания	Habitat
Экологиялық факторлар	Экологические факторы	Environmental factors
Абиотикалық факторлар	Абиотические факторы	Abiotic factors
Биотикалық факторлар	Биотические факторы	Biotic factors

Қорытынды

Жаңартылған білім беру бағдарламасыноқу жүйесіне енгізу процесі оқушылардың білімі мен дағдыларын бағалау заманауи ғылыми, әдіснамалық және педагогикалық тәсілдер негізінде биологияны оқытудың мақсаттары мен міндеттерін анықтайды.

Білім беру мазмұнының жаңартылғанын ескере отырып жүзеге асырылуы тиісмемлекеттік басымдықтардың, халықаралық тәжірибе мен отандық практиканың міндеттері. Пәнгпе деген қызығушылықты арттыру үшін қолданылатын оқу-әдістемелік құралдары шығармашылық ойлауға және әрекет етуге қабілетті, интеллектуалдық, адамгершілік және физикалық тұрғыда өзін-өзі дамытуға қабілетті тұлғаны дайындайды.

Жұмыста ЖББ бағдарламасы бойынша 7-9 сыныптарға арналған «Тақырыптық сөздік» оқу-әдістемелік құралы әзірленді. Әдістемелік құралда әбір тақырып бойынша термин сөздер 3 тілге аударылып жалпы саны 5553 сөзді қамтитын әдістемелік құрал әзірленді.

«Тақырыптық сөздік» әдісін қолдану биология сабақтарына ерекше тартымдылық, білім алушылардың биологияға ғылым ретінде танымдық және шығармашылық қызығушылықтарын арттырып, сонымен қатар білім алушылардың ойлау қабілетін белсендіруге, «Биология» пәнін оқытудың тиімділігін арттыруға және тұлғаның коммуникативтік қасиеттерін дамытуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс және өмір сапасы»

2. «Биология» оқу пәні бойынша Типтік оқу бағдарламасы 7-9 жаңартылған мазмұны бойынша негізгі орта білім деңгейі.

3. Нұсқаулығы критериальному рейтинг мұғалімдеріне арналған негізгі және жалпы орта мектеп. Оқу-әдістемелік құрал. – Астана: ЛОО «Санкт-петербург», 2016.

4. Назарбаев Зияткерлік мектептерінің 7-сыныбына арналған оқулық / И.Г. Короткова, Ж.Ж. Жакенова. Л.В. Трубникова және т.б. – Астана: «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2018. – 128 б.

5. Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық / Н.Г. Асанов, А.Р. Соловьева, Б.Т. Ибраимова. – Алматы: Атамұра, 2019. – 272 б.

6. Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық/А.р. Соловьева, Б.Т. Ибраимова. – Алматы: Атамұра, 2018. – 288 б.

7. Ақпараттық және коммуникативтік Биология сабағында технология.// Мектептегі Биология. – 2008. – №16.

8. Арыстангалиев С., Абиев С.А., Шоканов Б.И. «Қазақ тілі терминдерінің салық ғылыми түсіндірме сөздіктері. Биология». – Алматы, 2000. – 250 с.

9. STEM білім беруді енгізу бойынша әдістемелік ұсыныстар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2017.

10. Білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы 2018-2019 оқу орнында жыл. оқу-әдістемелік хат. – Астана: Ұлттық академия Ы. Алтынсарин атындағы білім, 2018.

А.Е. Жунуспаева
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
С.Т. Абимульдина
научный руководитель: *доктор биологических наук, преподаватель высшей школы естествознания, Павлодарский педагогический университет*

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА КӨПТІЛДІ ОҚЫТУ

Аннотация. *Мақалада көптілді білім берудің қазіргі қоғам үшін маңызы ашылады. Көптілді білім беру өскелең ұрпақтың білім кеңістігінде еркін қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді. Мақалада биологияны ағылшын тілінде оқытуды ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асыруға болатыны көрсетілген.*

Кілтті сөздер*: көптілділік, білім беру, биология, ағылшын тілі, мектеп, оқыту, қоғам.*

Аннотация. *В статье раскрывается значение полиязычного образования для современного общества. Полиязычное образование позволяет подрастающему поколению свободно общаться в образовательном пространстве. В статье показано, что преподавание биологии на английском языке может осуществляться с помощью информационно-коммуникационных технологий.*

Ключевые слова*: многоязычие, образование, биология, английский язык, школа, обучение, общество.*

Annouincement. *The article reveals the importance of multilingual education for modern society. Multilingual education allows the younger generation to communicate freely in the educational space. The article shows that teaching biology in English can be done with the help of information and communication technologies.*

Keywords*: multilingualism, education, biology, English, school, teaching, society.*

Көптілді білім беру бүгінгі таңда жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін араласуына, әлемдік ғылымның қыр-сырын меңгеріп, қабілетін танытуына мүмкіндік беретін ең басты қажеттілік болып табылады. Қоғамның қазіргі әлеуметтік тапсырысы – жаратылыстану, математика, химия, биология пәндерін ағылшын тілінде оқыту. Ағылшын тілінде биологияны ақпараттандыру білім беру мақсаттарын жүзеге асыруды белсендіруге мүмкіндік беретін тиімді үдерістердің бірі болып табылады.

Қазіргі уақытта Қазақстанның көптеген мектептерінде биологияны ағылшын тілінде оқытады, бұл – өмірлік қажеттілік. Биологияны ағылшын тілінде оқытуды ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асыруға болады.

Бүгінгі таңда ағылшын тілі – 21 ғасырдың тілі. Сондықтан көптілділік білім беру жүйесіндегі өзекті мәселе болып табылады. Биология пәнінің ағылшын тілінде оқытылуының себебі, шет тілінде сөйлеудің пәндік мазмұны білімнің басқа салаларындағы ақпаратқа негізделеді.

Биологияны көп тілде оқыту өмірден өз орнын еркін таңдай алатын, белгілі бір ғылым саласы бойынша білімі мен біліктілігін көрсете алатын тұлғаны қалыптастыруға, еліміздің биология саласының дамуына үлес қосады. Мектептерде көптілді білім беріліп, оқушылар тілді терең меңгеруі керек. Бір жағынан, бұл мемлекеттік тілдің қолданылу аясын кеңейту, екінші жағынан – орыс тілінің тілдік белсенділігін сақтау және жаһандану экономикасы жағдайында ғылыми ақпараттың ағылшын тіліндегі желісін кеңейту. Көптеген мектеп оқушылары биология пәнінен халықаралық олимпиадаларға қатысады. Ал бұл олимпиадалар мен ғылыми жобалар ағылшын тілінде қорғалуы керек. Көп жағдайда биологияны жақсы меңгерген оқушылар ағылшын тілін жақсы меңгермегендіктен мұндай мүмкіндіктерге қол жеткізе алмайды. Мұндай кедергілерді еңсеру үшін мектептегі кейбір пәндерді үш тілде өткізу қажет болады. Бұл мәселені шешу үшін елімізде ағылшын тілінде сабақ беретін мұғалімдер дайындалуда.

Осы орайда, осы мәселеге байланысты өзімнің іс-тәжірибеммен бөліскім келеді.

Оқушыларды көптілді ортада оқуға дайындау үшін «Табиғат және біз», «Жас эколог», «Жануарлар этологиясы» элективті курстарының бағдарламасы әзірленді.

Оқытудың негізгі принциптері:

– жүйелілік (сабақ аптасына бір рет өткізіледі);

– көрнекілік (материалды түсіндіру көрнекі құралдарды көрсетумен қатар жүреді, мультимедиялық оқыту құралдары, Internet қолданылады);

– оқу-тәрбие процесін ізгілендіру (оқушылардың білімін, іскерлігін және дағдысын, психологиялық мүмкіндіктері мен қабілеттерін ескере отырып, деңгейлер бойынша сабақтарды құру).

Курс бағдарламасын құрастыру кезінде биология (5-6 сыныптарда жаратылыстану), география, тарих, т.б басқа білім беру салаларымен пәнаралық байланыстар пайдаланылды, бұл мектеп оқушыларының эрудициясының шекарасын кеңейтетіні сөзсіз.

Сабақты өткізуде қолданылатын технологиялар мұғалімнің оқушылармен ынтымақтастығына, табысқа жету жағдайын жасауға, қиындықтарды жеңуде өзара көмек көрсетуге – баланың өзін-өзі көрсетуіне ықпал ететін барлық нәрсеге бағытталған.

Көптілділікті дамыту жұмысының бастапқы кезеңінде менің міндетім – балаларға сабақтың уақыт шегінде болса да, тілдің қарым-қатынас және ақпарат беру құралы бола алатынын көрсету. Оқушылардың тілге деген құштарлық мотиві өте күшті, бір-бірімен қарым-қатынас жасауға деген үлкен ынтасы бар. Ал олардың осы психологиялық ерекшелігін тілдерді оқытуда пайдалану мүмкін және қажет екеніне сенімдімін.

Мен өз сабақтарымда тақырыпты тақтаға үш тілде жариялаймын, сонда оқушылар біздің нені зерттейтінімізді және сабақтың соңына дейін біздің неге қол жеткізуіміз керек екенін көре алады.

Жаңа материалды меңгеру барысында мен әртүрлі белсенді оқыту әдістерін қолданамын:

– ассоциативті қатар;

– анықтамалық конспект;

– INSERT (тиімді оқу мен ой елегінен өткізуге арналған интерактивті жазу жүйесі);

– миға шабуыл;

– топтық талқылау;

– кластерлер;

– синквейн;

– кілтті терминдерді табу;

– тесттермен жұмыс;

– үй тапсырмасын орындаудың дәстүрлі емес түрлері. Жаңа білімді игеру кезеңінде оқушыларға транскрипциясы бар үш тілдегі (ағылшын, орыс, қазақ) терминдердің глоссарийі ұсынылады. Глоссарий дегеніміз – түсіндірмесі, кейде басқа тілге аудармасы, түсініктемелері мен мысалдары бар білімнің кез келген саласындағы жоғары мамандандырылған терминдердің сөздігі. Айтылуын тексеру қажет болса, біз онлайн сөздікті пайдаланамыз, артықшылығы – ағылшын тіліндегі сөздің кез келген айтылуын онлайн тыңдауға болады [1].

1 сурет. Сабақ уақытында аударма жұмысын жасау

Орта және үлкен жас топтары үшін көптілді мәтіндік материалды таңдау мынадай критерийлер бойынша жүзеге асырылуы мүмкін.

– тілдік құралдар тұрғысынан қолжетімділік,

– мәселенің жалпыадамзаттық құндылықтар тұрғысынан және қазіргі заман проблемалары тұрғысынан өзектілігі,

– оқушылардың сөйлеу және өмір тәжірибесіне сәйкестігі.

Сабақта және үйде жұмыс істеуге арналған тапсырмалар әртүрлі күрделілік деңгейінде жасалуы мүмкін, өйткені оқушылардың дайындық дәрежесі, дамуы және тілдік мүмкіндіктері сараланған тәсілдің қажеттілігін талап етеді. Бұл жағдайда әрбір адам жұмысқа қатысуға мүмкіндік алады.

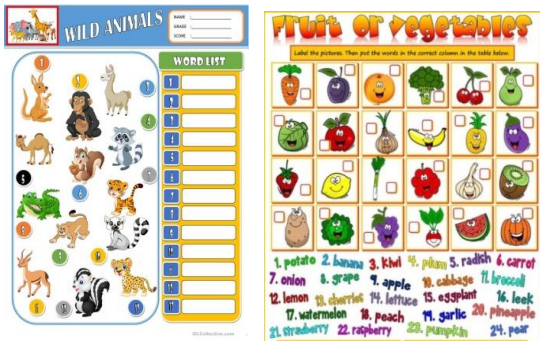

2 сурет. Мәтінмен жұмыс

Биологияны үш тілде оқытуды енгізу экспериментінің нәтижесіне табысты жету үшін биология, ағылшын, қазақ және орыс тілдері мұғалімдерінің өзара әрекеттесуін қамтамасыз ету қажет. Егер оқушының ағылшын, қазақ және орыс тілдерінде оқу және жазу дағдылары болмаса, онда оған пәннің көптілді ортасында бағдарлану қиын болады. Егер оқушының биология бойынша базалық білімі болмаса, бірақ ол тілдерді білетін болса, онда ол пәнді ағылшын тілінде оқытуда сәтті нәтижеге қол жеткізе алмайды.

Сабақтың соңында өтілген материалды бекіту үшін тест тапсырмаларын немесе мәтінге арналған тапсырмаларды пайдалануға болады. Олар арқылы оқушылардың:

– оқылған мәтіннің мазмұнын түсіну деңгейін;
– модульдің теориялық бөлігін меңгеруін;
– ауызша сөйлеу дағдыларын тексеруге болады

3, 4 сурет. Ағылшын тіліндегі ойын карточкалары

Қорытындылай келе, қазақ, орыс және шет тілдерін меңгеру қазіргі қоғамдағы адамзаттың жеке және кәсіби қызметінің ажырамас құрамдас бөлігіне айналуда. Мұның бәрі жалпы алғанда бірнеше тілді практикалық және кәсіби түрде сөйлейтін және осыған байланысты қоғамда әлеуметтік және кәсіби тұрғыдан неғұрлым беделді орынға ие болу үшін нақты мүмкіндіктерге ие азаматтардың көп санының қажеттілігін тудырады.

Мен мектепте бірінші жыл жұмыс істеуді бастадым, үш тілде сабақ берген маған ұнайды. Оқушылардың да қызығушылығы жоғары, себебі заман талабына сай олар үш тілді жақсы меңгеруі керек. Бұл оқушылардың халықаралық жобаларға қатысуын кеңейтуге, шетел тілдеріндегі ақпарат көздеріне қол жетуіне мүмкіндік береді.

Көп жағдайда биология пәнін жақсы меңгерген оқушылар ағылшын тілін жетік білмегендіктен осындай мүкіндіктерге қол жеткізе алмай жатады. Осы кедергілерді жою мақсатында, мектепте өтілетін пәндерді үш тілде негіздей отырып өткізген тиімді. Осының барлығын негізге ала отырып биология пәнін үш тілде үндестіре оқытудың маңызы зор.

Қолданылған әдебиеттер

1. https://translate.yandex.kz/
2. Распоряжение Президента Республики Казахстан от 7 ноября 1996 г. №3186 «О Концепции языковой политики Республики Казахстан».
3. Винокурова, Н.К. Развитие творческих способностей учащихся / Н.К. Винокурова. – М.: Завуч, 2010.
4. Никишина И.В. Инновационная деятельность современного педагога. – Волгоград: Учитель, 2007.

А.А. Кошкарбаева
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Б.Б. Габдулхаева
***научный руководитель**: Асс.профессор, г. Павлодар*
Г.Е. Асылбекова
кандидат биологических наук, г. Павлодар

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ СПОСОБЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГИДРОПОНИКИ ДЛЯ ВЫРАЩИВАНИЯ РАСТЕНИЙ

***Аннотация**. Цель исследования: Оценка использования альтернативных способов гидропоники для выращивания растений в домашних условиях.*

Актуальность: была предпринята попытка дать оценку использования альтернативных способов гидропоники для выращивания растений в домашних условиях.

Теоретическая и практическая значимость заключается в том, что собранный материал может использоваться в качестве дополнительного материала на уроках биологии, естествознания; на спецкурсах и кружках, а также может быть интересен и полезен начинающим садоводам.

***Аннотация**. Зерттеудің мақсаты: үй жағдайында өсімдіктерді өсіруде гидропониканың альтернативті әдістерін қолдануын бағалау.*

Өзектілігі: үй жағдайында өсімдіктерді өсірудің гидропоникалық альтернативті әдістерін қолдануды бағалау әрекеті жасалды.

Теориялық және практикалық маңыздылығы, жиналған материалды биология, жаратылыстану сабақтарында қосымша материал ретінде пайдалануға болатындығында; арнайы курстар мен үйірмелерде, сонымен қатар бастаушы бағбандар үшін қызықты және пайдалы болуы мүмкін.

***Annotation**. Objective of the study: To evaluate the use of alternative hydroponic methods for growing plants at home.*

Relevance: An attempt was made to evaluate the use of alternative hydroponic methods for growing plants at home.

The theoretical and practical significance lies in the fact that the collected material can be used as additional material in the lessons of biology, natural science; at special courses and circles, and can also be interesting and useful for novice gardeners.

гидропоника – гидропоника – hydroponics
субстрат – субстрат – substrate
почва – топырақ – soil
минеральная вата – минералды мақта – mineral wool
гидрогель – гидрогель – hydrogel
влагоемкость – moisture capacity
аэрация – аэрация – aeration

Люди часто спрашивают – как обеспечить себя свежими, витаминными растениями зимой? Нас заинтересовал этот вопрос, мы решили выяснить, какими способами можно вырастить зелень в домашних условиях. Выращивая различные травы с использованием гидропоники в домашних условиях – мы обеспечим свой стол витаминами почти в течение всего года. Особенно эта технология интересна любителям растений, у которых нет привычной земли. Это простое и увлекательное занятие, даст возможность сэкономить деньги, предназначенные для покупки зелени, и в то же время получить удовольствие от общения с растениями [2, с. 67].

Слово гидропоника говорит о том, что основой этой технологии является вода. Гидропоника – это способ выращивания растений на искусственных средах без почвы. С помощью зеленой культуры развиваются не в обычной почве, а в воде определенного состава, которая содержит все питательные вещества, необходимые для жизни растений. Питание растения получают из питательного раствора, окружающего корни. Такой способ выращивания позволяет забыть о сорняках, поливе и перекопке цветников, различных вредителях, которые пытаются съесть наши растения [2, с. 68].

Главной особенностью гидропонного способа выращивания является то, что растения культивируются без почвы, а все необходимые питательные вещества получают из влажно-воздушной, водной или твёрдой пористой среды. Этот способ выращивания требует частого или постоянного капельного полива специальным раствором, в котором присутствуют все необходимые элементы, требуемые для каждой отдельной культуры. На сегодняшний день специалисты различают три основных метода гидропоники: водная культура, субстратная культура, воздушная культура (аэропоника). В отличие от водной, субстратная культура позволяет обеспечить корневую систему кислородом по максимуму и поддерживать без проблем необходимую влажность в районе корней. Именно поэтому она пользуется наибольшей популярностью среди людей, занимающихся выращиванием растений с помощью гидропоники.) [6].

Целью нашей работы являлось: оценка использования альтернативных способов гидропоники для выращивания растений в домашних условиях.

Для достижения цели были поставлены определенные задачи:

– изучить материал по теме исследования;

– использовать способы гидропоники для выращивания растений;

– провести сравнительный эксперимент с использованием альтернативных способов гидропоники для выращивания растений в домашних условиях;

– оценить влияние современного подхода – гидропоники на рост растений.

Методы исследования: наблюдение, гидропоника, эксперимент, сравнительный анализ.

Актуальность: была предпринята попытка дать оценку использования альтернативных способов гидропоники для выращивания растений в домашних условиях.

Гипотеза: использование альтернативных способов гидропоники для выращивания растений в домашних условиях, даст возможность экономии влаги и почвы, а также сохранность питательных веществ в субстрате.

Научная новизна исследования заключается в попытке, дать оценку использования альтернативных способов гидропоники для выращивания растений в домашних условиях.

Теоретическая и практическая значимость заключается в том, что собранный материал может использоваться в качестве дополнительного материала на уроках биологии, естествознания; на спецкурсах и кружках, а также может быть интересен и полезен начинающим садоводам.

Для подтверждения гипотезы исследования, мы провели эксперимент. Для эксперимента нам понадобились материалы: контейнеры для посадки, семена Петрушки листовой сорта «Бриз» фирмы «Инвент+» (4 пакетика), субстраты: живая почва, минеральная вата, гидрогель (памперсы «Хаггис»-2шт). Мы выбрали культуру Петрушка листовая, так как всхожесть семян у этих растений быстрая, также обладает рядом полезных и целебных свойств. Использовали метод гидропоники – субстратная культура (минеральная вата, гидрогель), они очень удобны и практичны в применении, благодаря своей низкой объемной массе, сильной пористости. Этот метод позволяет обеспечить корневую систему кислородом по максимуму и поддерживать необходимую влажность почвы. Обладают стерильностью, что исключает присутствия сорняков, насекомых-вредителей и токсинов [1, с. 142]. Субстраты могут использоваться отдельно или в комбинации с другим для достижения лучшего результата. Мы использовали минвату и гидрогель, смешанные в пропорции 40/60 с почвой, что может удерживать больше воздуха и воды, чем просто почва [1, с. 143].

Чтобы вырастить петрушку в домашних условиях методом гидропонной технологии, мы провели ряд экспериментов.

Эксперимент №1. В контейнер №1 взяли почву массой 500 г. Разрыхлили, немного полили водой (1 стакан), затем засеяли пачку петрушки, еще раз полили (1 стакан).

Эксперимент №2. В контейнер №2 взяли почву массой 300 г. и гидрогеля 200 г. Разрыхлили, полили водой (1,5 стакана), затем засеяли пачку петрушки, еще раз полили (1,5 стакана).

Эксперимент №3. В контейнер №3 взяли почву массой 300 г. и минваты 200 г. Разрыхлили, полили водой (2 стакана), затем засеяли пачку петрушки, еще раз полили (1,5 стакана).

Эксперимент №4. В контейнер №4 взяли минеральную вату массой 500 г. Полили водой (1,5 стакана), затем засеяли пачку петрушки, опрыскивали водой (0,5 стакана).

Посадка была произведена 8 августа 2021г. Растения росли в одинаковых условиях: в неделю один раз опрыскивали водой и один раз поливали, поместили на освещаемую солнцем место. Через 2 недели (22 августа) появились первые ростки в контейнере №3 с почвой и минватой, в контейнере №2 с почвой и гидрогелью (24 августа), в контейнере №4 с минватой (27 августа), в контейнере №1 с почвой (30 августа). Через 1 месяц и 28 дней кустики поднялись и распушились, но не во всех контейнерах. В контейнерах №2, 3 кустики поднялись очень хорошо, в контейнере №4 достаточно хорошая всхожесть, в контейнере №1 всхожесть очень низкая. После всхожести семян, периодически замеряли длину стебля и листьев.

Результаты экспериментов приведены в таблице №1.

Таблица №1. Сравнительная таблица показателей роста растений

Показатели	Контейнер №1 Почва	Контейнер №2 Почва с гидрогелем	Контейнер №3 Почва с минватой	Контейнер №4 Минвата
Первые ростки	четвертый	второй	первый	третий
Появление первых листиков	четвертый	второй	первый	третий
Длина стебля	13 см	14 см	16 см	13,5
Длина листа	2,3 см	3 см	5 см	2,8 см
Вкусовые качества	Аромат есть, несильно выражен вкус	Аромат есть, горький вкус	Аромат есть, вкус несильно выражен	Аромата особо нет, вкус несильно выражен
Конечный результат (масса - 500 г)	100 г	130 г	160 г	110 г

Выводы эксперимента: большое количество пор в минеральной вате помогают насыщаться кислородом, а это хорошо отражается на состоянии корней и на росте самого растения. Благодаря влагоемкости, дренажу и наличию пор в минеральной вате, не происходит застоя питательных смесей в субстрате, корни перестают гнить. Поэтому в

контейнере №3 с почвой и минватой растения взошли первыми, показатели роста и количество урожая высокие. В контейнере №2 с почвой и гидрогелем растения взошли вторыми, показатели роста и количество урожая сравнительно высокие. Так как, гидрогель удерживает большое количество воды, тем самым, поддерживает влажность почвы для полноценного роста растений. На третьем месте контейнер №4 с минватой, показатели роста и количество урожая средние. Минвата без почвы, неспособна накапливать в себе питательные вещества, поэтому это повлияло на рост и урожай растений [7].

На последнем месте контейнер №1 с почвой, показатели роста и количество урожая, по сравнению с другими контейнерами, ниже. Так как, чисто почва без добавления субстратных культур, не имеет свойств дренажа, влагоемкости и сохранения питательных веществ [6].

Контейнер №3 Контейнер №2 Контейнер №4 Контейнер №1

Рисунок 1. Конечный результат: растения через 2 месяца

Рисунок 2. Сбор урожая петрушки

Таким образом, свойства и особенности минеральной ваты и гидрогеля: влагоемкость, дренаж, аэрация позволяют судить об эффективности метода гидропоники – субстратной культуры. Выращивание растений в простой почве по показателям роста дал низкий результат, а по массе сбора урожая, практически равен показателям субстрата с минеральной ватой [4, с. 98].

В результате исследования мы подтвердили гипотезу:оценка использования альтернативных способов гидропоники для выращивания растений в домашних условиях, дает возможность экономии влаги и почвы, а также сохранение питательных веществ в субстрате.

В ходе работы над проектом мы выполнили все поставленные задачи:

– изучили литературу и интернет-ресурсы по данной проблеме;

– провели сравнительный эксперимент с использованием альтернативных способов гидропоники для выращивания растений в домашних условиях;

– попытались дать оценку влияния современного подхода – гидропоники на рост растений.

Гидропонный метод выращивания растений – успешный альтернативный метод выращивания вне почвы. У него масса преимуществ – отсутствие физического труда, возможность получить урожай в квартире, отсутствие вредителей. Может размещаться в любом месте, вплоть до балкона, шкафа и другого доступного земельного участка [3, с. 40].

Список использованных источников

1. Тавлинова Г.К. Гидропоника и цветы. – Алматы, 2003. – 142-143 с.

2. Уильям Тексье Гидропоника для всех. – Москва, 1995. – 67-68 с.

3. Чесноков В.А, Базырина Е.Н. Выращивание растений без почвы. – Ленинград, 1960. – 40 с.

4. Эрнст Зальцер. Гидропоника для любителей. – Москва, изд. Колос, 1965. – 98-100 с.

5. Тепличный бизнес как отрасль сельского хозяйства. Статья. [Электронный ресурс]. – URL: http://greentalk.ru [дата обращения 20.03.2022].

6. Методы гидропоники. Статья. [Электронный ресурс]. – URL: http://gidroponika.com/content/view/576/#axzz4OCivbjhc [дата обращения 25.03.2022].

7. Минеральная вата. Википедия. [Электронный ресурс]. – URL: greenhouse https://ru.wikipedia.org/wiki/Минеральная_вата [дата обращения 25.03.2022].

Д.Р. Мырзабаева
магистрант Павлодарского педагогического университета,
Б.К. Жумабекова
***научный руководитель**: доцент биологических наук, профессор*

РОЛЬ АКАДЕМИЧЕСКОГО ПИСЬМА В СОВРЕМЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

***Аннотация.** Академическое письмо огромная область исследований, направленных на решение проблем науки и образовании в целом. Анализ публикаций позволяет принять, что академическое письмо это самостоятельная дисциплина отрасли научно-педагогических исследований. Владение академическим грамотностью влияет на среду конкуренции внутри и вне высших учебных образовательных заведений*

Ключевые слова. *Академическое письмо, академическая грамотность, высшее образование, компетенция.*

Summary: *Academic writing is a huge area of research aimed at solving the problems of science and education in general. The analysis of publications allows us to accept that academic writing is an independent discipline in the field of scientific and pedagogical research. Academic literacy affects the competitive environment within and outside higher Education Institutions.*

Keywords. *Academic writing, academic literacy, higher education, competence.*

В настоящее время классические модели управления качеством подготовки профессионалов в условиях активно развивающейся внешней и внутренней среды образовательных учреждений не могут в абсолютной мере обеспечить выполнения всех требований, которые предъявляются современным обществом к выпускникам. Нужны переосмысление, корректировка имеющийся и поиск новых идей, концепций, организационных форм и технологий обучения. Это связано с серией вызовов, которые испытывает мировая система образования в целом [1, 31]. А именно, важная роль в цивилизационном формировании общества и, соответственно, образования, отводится человеческому фактору, интеллектуальному развитию личности. Один из вызовов поэтому – это сложный, противоречивый, связанный с региональными традициями процесс вхождение специалиста в профессиональную, в том числе академическую среду. Современная образовательная среда предполагает наличие эффективной научно-методической базы, а также спектра учебных пособий и соответствующих курсов для решения этой задачи. Более того, серия дисциплин, связанная с выработкой академических компетенций, занимает сегодня в западных (европейских и американских университетах) центральное место в комплексе других дисциплин, направленных на формирование академического дискурса, что считается их институциональной обязанностью.

Университетские курсы, приобщающие студентов к азам, а потом и к тонкостям академического дискурса, как правило, фигурируют под различными названиями, диапазон которых и в западноевропейских, и в отечественных вузах довольно широк. Наиболее популярен в данной ситуации – термин «академическое письмо». Учебная дисциплина под названием «академическое письмо» существует давно, как существует и ее обширная, хорошо разработанная научно-методическая база, и поистине неисчерпаемый спектр учебных пособий. Тем самым, курс, именуемый в учебном плане как «академическое письмо», воспринимается в основном как фрагмент серии других курсов, развивающих навыки академической грамотности, например академическое чтение, искусство презентации, культура речи, навыки ведения дискуссии и

т.д. Анализируя и оценивая американскую и западноевропейскую дидактическую практику, давая ее ситуационный анализ в сравнении с тем, что происходит в российской системе образования, исследователи-методисты наглядно демонстрируют тот разброс реальной учебной деятельности преподавателя и студента, в отличие от декларируемых теоретических моделей. В узком предельном понимании «академическое письмо» – это курс иностранного языка с упором на специфику специальности, т.е. традиционный курс иностранного языка для конкретных специалистов. Например: английский язык для физиков, немецкий язык для менеджеров, французский язык для научных работников. В предельно широком понимании «академическое письмо» – это общие слова об «обучении науке», вплоть до экзистенциальных требований, предъявляемых к студенту. Скорее всего, все это и является причиной методических неудач, о которых вынужденно говорят преподаватели, анализируя свой собственный опыт и опыт коллег [2, 30-42].

Академическое письмо является не столько структурой, сколько совокупностью норм взаимодействия, которые конвенционально зафиксированы в ментальных сферах этого социума. Это проявляется как в фиксированном количестве возможных ситуаций, так и в особой номенклатуре жанров и речевых средств. В реальной коммуникации, когда тип текста включен в речевой контекст, речевые жанры могут выступать как составляющие дискурса. Прагматическая специфика жанровой организации проявляется в институциональных дискурсах, в нашем случае – в дискурсе академическом и в академическом письме как его фрагменте.

Все это подводит нас к возможности определить академическое письмо в качестве термина – педагогического и методического. Академическое письмо – это совокупность форм существования дискурсивных практик (устных и письменных), функционирующих в социальной среде профессионалов – носителей теоретического знания. Таким образом, ответом на вопрос «чему учить? «будет – дискурсивной практике. Ответом на вопрос «как учить? «будет – организовывать учебный материал по типовому тексту, дискурсу и контексту.

Академическое письмо – это способность выражать и обосновывать свои мысли путем краткого, при этом достаточно доказательного научного текста. Оно является одним из важных аспектов успешного обучения в вузе и дальнейшей научно-исследовательской деятельности, в том числе на международном уровне. При помощи академического письма несколько последних десятилетий осуществляется научная и образовательная связь между разными странами. Его принципами

руководствуются водящие редакторы самых компетентных научных изданий во всем мире, поэтому усвоить их следует каждому хотя бы для того, чтобы упростить свой путь в восхождении по карьерной лестнице в любой науке.

Англоговорящие страны сегодня играют ключевую роль в разработке системы академического письма (academic writing) и его научно-методической базы. Для казахстанского образования это совершенно новая дисциплина, хотя поставленная ею проблематика для нашей страны не нова. Процессом развития научной письменной речи занимались специалисты из разных отраслей, в том числе лингвисты, филологи, семиологи, социопсихологии и даже представители профессий, занятых в информационных технологиях.

В Казахстане академическое письмо лишь начинает занимать свою нишу, происходит постепенное осознание роли этого аспекта для эффективной интеграции обучающихся в международную, профессиональную, научную среду. Помимо этого, усиление научно-исследовательского компонента в образовательной деятельности бакалавров, который выражается в написании дипломных, курсовых, проектных работ, в том числе на основе анализа литературных источников на ИЯ, участии в международных конференциях с написанием научных статей, тезисов докладов порождают важность формирования умений академической письменной речи. При этом необходимо понимать, что обучение академическому письму не должно быть направлено исключительно на развитие умений письменной речи в академической сфере, а должно включать комплекс задач, сориентированных на повышение академической грамотности обучающихся в целом. Другими словами, это связано с развитием как когнитивных (выдвинуть гипотезу, предложить свою мысль, проанализировать информацию, переработать и сжать композиционно-смысловую структуру текста, организовать и структурировать свои идеи), так и языковых (реферирование, перефразирование, построение мысли и выражение ее с помощью языковых средств на уровне предложения, абзаца, текста) умений.

Также важное место занимает знание шаблонов, форматов, норм академического письма, типичных для оформления научного текста той или иной области знаний. Принимая во внимание тот факт, что «большинство студентов получают первый опыт публикации результатов самостоятельной научно-исследовательской работы на ИЯ именно в стенах университета, следовательно, знакомство обучающихся с международными стандартами, предъявляемыми авторитетными издательствами к научным публикациям для той или иной отрасли знания имеет большое значение» [3; 148].

Если мы обратимся к иностранному университетскому опыту, то заметим, что многочисленные иностранные университеты, понимая важность академических навыков, развивают академическую грамотность учащихся в рамках специализированных университетских курсов, где одно из центральных мест отводится курсу академического письма. Сходное внимание к письму как одному из ключевых академических навыков, вызвано, предварительно, тем, что в зарубежных университетах контроль знаний и умений студентов осуществляется в виде письменных работ, предпочтительно академического эссе. Например в Чикагском университете по каждому из осваиваемых за «четверть» (11 недель) курсов учащиеся пишут не менее страницы аналитического текста в неделю, – это не считая более больших работ, как правило, двух за «четверть» по каждому же курсу.

Академическое письмо продолжает активно развиваться, динамично охватывая всё новые ракурсы исследования. В последнем издании своей книги «Teaching and Reasearching Writing» К. Хайлэнд подчёркивает, что академическое письмо продолжает утверждаться как «ключевой показатель качества жизни миллионов людей по всему миру, как мера успешного образования, академической компетентности, профессионального развития и институционального признания» [4; 11-12].

Литература

1. Огурцов А.П., Платонов В.В. Образы образования. Западная философия образования. XX век. – СПб.: РХГИ, 2004. – 520 с.

http://infonarod.ru/info/ogurcov-ap-platonov-vv-obrazy-obrazovaniyadjvu

2. Базылев В.Н. Академическое «письмо» (теоретический аспект). – М.: Изд-во СГУ, 2014. – 160 с.

https://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785976526150.html

3. Розанова, Я.В. Роль академического письма в подготовке бакалавров неязыкового вуза / Я.В. Розанова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2015. – №6 (86). – 674-677 с.

https://cyberleninka.ru/article/n/rol-akademicheskogo-pisma-v-formirovanii-obscheprofessionalnyh-kompetentsiy-magistra

4. Хайлэнд К. Teaching and Researching Writing. – New York and London: Routledge, 2016. – 314 с.

https://www.routledge.com/Teaching-and-Researching-Writing/Hyland/p/book/9781032056197

Г.А. Нурмаганбетова
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАР МЕН STEM ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация*: Бұл жұмыста биология сабақтарында қолданылатын цифрлық зертханаларының мүмкіндіктері мен STEM технологиялары қарастырылады.*
Кілтті сөздер*: цифрлық зертхана, оқу процесі, оқу ресурстары.*

Аннотация*: В данной статье рассматриваются возможности цифровых лабораторий и STEM-технологий, используемых на уроках биологии*

Abstract*: This article discusses the possibilities of digital laboratories and STEM technologies used in biology lessons.*

Ақпараттық қоғамның дамуы жағдайында білім беру процесін барынша дараландыруға мүмкіндік беретін негізгі элементтердің бірі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану негізінде білім беруді ақпараттандыру болып табылады. АКТ арқылы білім беру ақпараттарымен алмасу жүзеге асырылатын мамандандырылған ашық ақпараттық – білім беру ортасындағы білім беру үдерісі. Цифрлық зертхана – бұл жаратылыстану зертханаларының жаңа буыны – кең ауқымды зерттеулерге, демонстрацияларға, зертханалық жұмыстарға арналған жабдық. Цифрлық зертханасына енгізілген цифрлық оқу ресурстары мен цифрлық зертханалық кешендер келесі міндеттерді орындауға бағытталған: цифрлық биология зертханасы заманауи техникалық және педагогикалық принциптерге негізделген оқытудың материалдық-техникалық құралдарын кешенді пайдалану; оқу іс-әрекетінің репродуктивті формаларынан өзіндік, ізденіс және зерттеу жұмыс түрлеріне көшу; оқу іс-әрекетінің тәжірибелік-бағдарлы құрамдас бөлігіне баса назар аудару; оқушылардың коммуникативті мәдениетін қалыптастыру; әртүрлі ақпарат түрлерімен және оның көздерімен жұмыс істеу дағдыларын дамыту. Оқушының теориялық білімі болып қана қоймауын, оны ары қарай дамыта түсіп, іс-әрекет жүзінде іске асыруға мүмкіндік беру. Қазіргі заманда білу ғана жеткіліксіз, білгенді іске асыру және одан жоғары нәтиже мен өнім алу бұл осы технологияның көксеген басты талабы. Осы технология бойынша оқушылар тек біліп және жасап қана қоймай, ойлануы, санасын дамытуы, еске сақтауы мен шығармашылық деңгейлерінің сапасын арттыруы басты назарда ұсталады. Өйткені осы

құндылықтар арқылы оқушыда тұлғалық іс-әрекеттік жан-жақты құзіреттілік қалыптасады, дамиды. [1]

Цифрлық зертханаларды пайдалану цифрлық зертханалар жиынтығына енгізілген жаңа өлшеу құралдарының арқасында жұмыс барысында да, нәтижелерді өңдеу кезінде де көрінуді айтарлықтай арттырады. Цифрлық зертхананың жабдығы әмбебап, әртүрлі эксперименттік қондырғыларға қосылуы мүмкін, өлшеулерді жүргізеді, мұғалім мен оқушылардың уақытын үнемдейді, студенттерді шығармашылыққа баулиды, өлшеу параметрлерін оңай өзгертуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бейне талдау бағдарламасы бейнеклиптерден деректерді алуға мүмкіндік береді, бұл мысал ретінде оқушылардың өздері бейнетаспаға түсірген шынайы өмірлік жағдаяттарды және оқу және танымал бейне роликтердің үзінділерін сандық түрде зерттеуге мүмкіндік береді. [2]

Оқу процесінде цифрлық зертханаларды пайдалану мыналарға бағытталған:

– оқушылардың ынтасының деңгейін және танымдық белсенділігін арттыру;

– оқушылардың алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда пайдалануға дайындығын қалыптастыру (әртүрлі процестерді модельдеу арқылы шынайы дүниені зерттеу);

– АКТ-мен қанықкан ортада дарынды балалардың дамуы мен өзін-өзі дамыту құралы ретінде интеллектуалды-бағдарлы педагогиканың міндеттерін жүзеге асыру;

– бірлескен аудиториялық және сабақтан тыс жұмыстар барысында оқушылар мен мұғалімдердің өзара әрекеттесу тәсілдерін өзгерту.

Эксперимент – жаратылыстану ғылымдарын зерттеудің қажетті және өте маңызды бөлігі. Биология пәні бойынша цифрлық зертханалар мектептегі ғылыми зертханалардың жаңа буыны болып табылады. Олар мәліметтерді автоматтандырылған жинауды және өңдеуді қамтамасыз етеді, эксперименттің орындалу барысын графиктер, кестелер, аспаптардың көрсеткіштері түрінде көрсетуге мүмкіндік береді. Өткізілген эксперименттерді нақты уақыт режимінде сақтауға және олардың бейне жазбасымен синхронды түрде ойнатуға болады. [3]

Биология сабақтарында келесі тәжірибелерді жүргізуге мүмкіндік бар:

Тәжірибелер	**Мақсаты**	**Құралдар (компьютер, компьютерлік интерфейс, датчиктер)**
«Жасуша мембаранасы	Әртүрлі ерітінділердің концентрациясын өлшеуге және концент-	Компьютер мен электр-өткізгіш датчиктері

арқылы диффузия»	рация градиентінің диффузияның жылдамдығына әсерін зерттеу	
«Осмос»	Осмос кезінде судың ығысуы мен ерітінді концентрациясы арасындағы байланысты зерттеу	Газдың қысымын өлшеу датчигін
«Энзимдердің әсері: каталазаның белсенділігін зерттеу»	Каталаза ферментінің әсерінен сутек асқын тотығының ыдырауы кезіндегі оттегі газының бөлінуін және реакцияның жылдамдығын өлшеу	Компьютер мен оттегі газы датчигін
«Тыныс алу»	Тыныс алу процесіне температураның әсерін зерттеу, өнген және өнбеген тұқымдардың тыныс алу жылдамдығын салыстыру, газдардың бөлінуін анықтау	Көмірқышқыл азы мен оттегін өлшейтін датчиктер
«Аэробты тыныс алу»	Еріген оттегі концентрациясының өзгеруін зерттеу, жасушалық тыныс алу үрдісіне температураның әсерін зерттеу	Оттегі датчигі, температура датчигі
«Қанттық ашу»	Бөлінетін көмірқышқыл газына байланысты қысымның өзгеруін өлшеу	Газ датчиктері
«Өсімдіктер мен жануарлардың бір-біріне тәуелділігі»	Судың pH ортасын анықтау	pH датчигі
«Фотосинтез және тыныс алу»	Өсімдіктердің тыныс алуы мен фотосинтез кезіндегі көмірқышқыл газын пайдаланған және шығарған мөлшерін анықтау	Көмірқышқыл газы датчигін
«Жүректің ырғақытылығын зерттеу»	Жүректің жиырылуы жиілігін анықтау, қан қысымын анықтау	Жүректің жиырылу жиілігін, қан қысымын өлшеу үшін артериалды қысымды тіркеуге арналған датчиктер, ЭКГ датчиктері
«Фотосинтез»	Жарықтың фотосинтез процесіне әсерін зерттеу, әртүрлі жарық жағдайларына байланысты фотосинтез жылдамдығын анықтау	Спектрофотометр, Spectra light
«Транспирация»	Өсімдіктердің бойымен судың қозғалысын бақылау және транспирация жылдамдығын өлшеу	Газдың қысымын өлшеу датчигі
«Топырақты зерттеу»	Топырақтың pH өлшеу, судың мөлшерін анықтау	pH өлшеу датчигі Vernier
Ұстау күшін салыстыру	Оң және сол қалдың ұстау күшін өлшеу	Қол динамометрі Vernier

Жабдықтың ерекшеліктері:

– датчиктер мобильді планшеттерге немесе компьютерлерге тікелей USB порты арқылы, қосымша құрылғыларды қолданбай (деректер тіркеушілері) қосылады;

– мультидатчиктерді қолдану мүмкіндігі;

– кіріктірілген датчиктері бар жылжымалы зертханаларды пайдалану мүмкіндігі;

– датчиктердің өлшеу диапазонын таңдауды басқару бағдарламалық құралдан тікелей жүзеге асырылады (ал кейбір датчиктердің диапазон автоматты түрде таңдалады);

– деректерді жинау кезінде тікелей датчиктерді қосу және ажыратуды қолдайды;

– оқушылар мен оқытушылардың жеке құрылғыларына бағдарламалық қамтамасыз етуді орнату мүмкіндігі;

Жалпы, мектеп оқушыларының жаратылыстану ойлауының қарқынды дамуын және білім берудің жаратылыстану сипатын қамтамасыз ететін цифрлық зертханалардың дамытушылық мүмкіндіктері туралы айтуға болады.

Сонымен бірге, мектептегі білім берудің негізгі міндеті – мектептегі білім мен ғылымның жақындасу мәселесі шешу болып табылады. Заманауи ғылыми білімнің үздіксіз өсуін ескере отырып, цифрлық зертханаларды пайдалана отырып, биология және химия пәндері бойынша мектеп бағдарламасының артта қалуы эксперименттік деректерді алу кезінде жоғары ғылыми дәлдікпен зерттелетін құбылыстардың ауқымын кеңейту арқылы өтеледі.

Сол себепті әлемдік өркениет жетістігінен қалмай, еліміздің білім саласында замануи оқыту техникалары мен әдістемелерін игеру арқылы болашақ ұрпақты осы бағытта дайындау қазіргі заман ұстаздарының басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. ҚР Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2020.

2. Г. Ахметова, А. Мурзалинова. «Преимущества и перспективы STEM-образования» \\ «Білімді ел – Образованная страна» №41 (102) 7 ноября 2017.

3. Эксперименты по биологии. Биология мұғалімдерге арналған құрал. – Алматы, 2020.

4. Бабаев С., Қазиева К. Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар – талапшаң мұғалім еншісі // Бастауыш мектеп. – 2011. – №4. – 25 б.

А.Ж. Садуақасова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті
Г.Е. Асылбекова
ғылыми жетекшісі: *биология ғылымдарының кондидаты, доцент, доктор PhD*

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА «ТІРІ ОРГАНИЗМДЕРДІҢ ТЫНЫС АЛУ ЖҮЙЕСІ» ТАҚЫРЫБЫ БОЙЫНША ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аннотация: *Мақалада қазіргі таңдағы биология сабақтарында әртүрлі педагогикалық технологияларды қолдану керектігі қарасырылған. Биология сабақтарында заманауи технологияларды қолдану оқушылардың белсенді, мағыналы жұмысын ұйымдастырудың жаңа әдісі бола алатындығы, бұл сабақтарды көрнекі және қызықты ететіндігі қарастырылған. Сонымен қатар, мақалада АКТ-мен өткізілетін сабақтар (әсіресе биология сабақтары) балаларда көбірек есте қаладытындығы көрсетілген.*
Кілт сөздер: *тыныс алу жүйесі, тыныс алу, биология, педагогикалық технология, қазіргі заманғы сабақ, АКТ.*

Аннотация: *В статье рассматривается необходимость применения различных педагогических технологий на уроках биологии. Предусмотрено, что использование современных технологий на уроках биологии может стать новым способом организации активной, осмысленной работы учащихся, сделать эти занятия наглядными и интересными. Кроме того, в статье показано, что занятия с ИКТ (особенно уроки биологии) больше запоминаются у детей.*
Ключевые слова: *дыхательная система, дыхание, биология, педагогическая технология, современный урок, ИКТ.*

Annotation: *the article discusses the need to use various pedagogical technologies in modern biology lessons. It is considered that the use of modern technologies in biology lessons can become a new way to organize active, meaningful work of students, which makes the lessons more visual and interesting. In addition, the article shows that ICT lessons (especially biology lessons) are more memorable in children.*
Keywords: *respiratory system, respiratory, biology, pedagogical technology, modern lesson, ICT.*

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында көрсетілгендей, білім беру жүйесінің негізгі міндеті ұлттық және жалпы адамдық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуына қажетті жағдай туғызу болып табылады. Сонымен, екінші бапта білімнің негізгі міндеттері рухани дене даму мүмкіндіктерін ашу, адамгершіліктің тұрақты негіздері мен салауатты өмір салтын қалыптастыру, даралықтың дамуына жағдай туғызу арқылы ой мен жеке тұлғаның шығармашылық қабілеттігін байыту болып табылатыны туралы айтылған.

Биология сабақтарында жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану оқумен жақсы үйлесім табады. Сабаққа инновациялық технологиялар элементтерін енгізу оқу процесін қызғылықты етеді. Әр түрлі технология элементтері белгілі бір тапсырманы орындау кезінде қолдану оқушылардың пәнге қызығушылығын да арттырады.

Қазіргі уақытта заманауи білім берудің мақсаттары мен міндеттері өзгеруде, білімді игерудің орнына күш-жігер құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған. Бірақ, соған қарамастан, сабақ оқу процесінің негізгі құрамдас бөлігі болды және болып қала береді. Оқушыларды даярлау сапасы жаңа педагогикалық технологияларды қолданумен анықталады. Мультимедиялық презентацияларды сабақтың кез-келген кезеңінде қолдану: ақпаратты жалпылау, талдау, жүйелеу; топта жұмыс істеу; әртүрлі дереккөздерден ақпарат табу дағдыларын қалыптастыру үшін ұсынылады.

Бүгінгі таңда оқу процесінде заманауи ақпараттық технологияларды қолдану оқу материалының сапасын арттыруға және білім берудің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі қоғам мұғалімге тек білім беруді ғана емес, оқушылардың жеке маңызды қасиеттерін дамыту міндетін қояды. Білім мақсат ретінде емес, жеке тұлғаны дамытудың тәсілі, құралы ретінде әрекет етеді.

Тыныс алу жүйесі (сонымен қатар тыныс алу аппараты) – бұл жануарлар мен өсімдіктерде газ алмасу үшін қолданылатын белгілі бір органдар мен құрылымдардан тұратын биологиялық жүйе.

Тыныс алу (лат. respiratio) - жануарлар, өсімдіктер және көптеген микроорганизмдердегі катаболизмнің негізгі түрі. Тыныс алу-бұл тірі организмдердің метаболизмінің (зат алмасу мен энергияның) қалыпты ағымын қамтамасыз ететін және гомеостазды (ішкі ортаның тұрақтылығын) қоршаған ортадан оттегі (O2) алу және қоршаған ортаға газ тәрізді күйде ағзаның метаболизм өнімдерінің бір бөлігін (CO2, H2O және басқалары) алып тастау арқылы қамтамасыз ететін физиологиялық процесс.

Қарапайым мағынада биология-тірі денелердің өмірі мен дамуы туралы ғылым. Мектепте «Биология» пәнін ауызша деңгейде зерттеу зерттелетін объектілер мен құбылыстар туралы дұрыс түсінік қалыптастырмайды.

Сондықтан биология мұғалімдерінің басты міндеті оқу процесінде көрнекі құралдарды ұтымды пайдалану болып табылады.

«Педагогикалық технология» ұғымын үш аспект арқылы ұсынуға болады.

1) ғылыми: педагогикалық технологиялар-оқытудың мақсаттарын, мазмұны мен әдістерін зерделейтін және әзірлейтін және педагогикалық процестерді жобалайтын педагогикалық ғылымның бір бөлігі;

2) процестік-сипаттамалық: оқытудың жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізу үшін процесті, мақсаттар, мазмұн, әдістер мен құралдар жиынтығын сипаттау;

3) процестік-пәрменді; технологиялық (педагогикалық) процесті жүзеге асыру, барлық жеке, аспаптық және әдіснамалық педагогикалық құралдардың жұмыс істеуі.

Осылайша, педагогикалық технология оқытудың ең ұтымды жолдарын зерттейтін ғылым ретінде де, оқытуда қолданылатын әдістер, принциптер мен ережелер жүйесі ретінде де, нақты оқу процесі ретінде де жұмыс істейді.

Біздің қиын-қыстау заманда адамның мақсаттылық, белсенділік, табандылық, мақсаттарға жету қабілеті сияқты қасиеттері өмірлік маңызды болып табылады. Осы және басқа да жағымды қасиеттерге ие болудан басқа, шығармашылық тұрғыдан ойлана білу, кез-келген қызмет саласындағы қиын жағдайларда стандартты емес шешімдер қабылдауға қабілетті болу ұсынылады. Мұндай адамдар әрқашан бағаланды және сұранысқа ие болды.

Қазіргі психологтар, әдіскерлер әлеуметтену процесінде Өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі бақылауға баса назар аудара отырып, мектеп оқушыларының қабілеттерін қалыптастыру қажеттілігін мәлімдейді. Басымдықты білім алу емес, жедел, интеллектуалды жалпы білім беру дағдыларын игеру қарастырылады. Оқушылардың трансформациялау, жаңа жағдайда білім беруді жүзеге асыру қабілеттері көбінесе мектепте модернизацияның басталуымен пайда болған «құзыреттілік» жаңа ұғымының мағынасын анықтайды. Әр түрлі қызмет түрлерінде құзыретті тұлғаның қалыптасуы мен дамуы мектептегі оқу процесінің мақсаты болып саналады. Қазір білім беру жүйесінде тек оқушының ғана емес, сонымен бірге мұғалімнің жеке басын үнемі жетілдіруге арналған білім берудің даму технологиялары басымдыққа ие. Ойлау, талдау, салыстыру, басты нәрсені бөліп көрсету, білім алуда бастама көтеру, сонымен бірге адамгершілік тәрбиені, мінез-құлықтың этикалық нормаларын, толеранттылықты қамтамасыз ету-қазіргі мектеп қызметінің бағыттарының бірі.

Қазіргі заманғы сабақ – бұл, ең алдымен, мұғалім оқушының жеке басын дамыту, оның белсенді өсуі, білімді саналы түрде игеру, адамгершілік негіздерін қалыптастыру үшін барлық мүмкіндіктерді шебер қолданатын сабақ. Сабақтың мәні – мұғалімнің оқушылардың жаңа білім, білік және дағдыларды игеру бойынша әр түрлі жұмысын ұйымдастыруы, оның барысында олардың тәрбиесі мен дамуы жүзеге асырылады. Қазіргі сабақ оқу процесінде оқушылардың бастамасы, олардың өзін-өзі ұйымдастыруы, ұжымдық білім беру қызметі, оқушылардың жауапкершілігі негізінде құрылуы керек.

Қазіргі заманғы қоғам білім беру сапасын арттыруға және оның құрылымын жетілдіруге ғана емес, сондай-ақ білім алушылардың денсаулығын нығайтуға және педагогикалық процеске қатысушыларға психологиялық жайлылықты қамтамасыз етуге де талап етеді. Бұл жоғары технологиялардың қарқынды дамуына, сондай-ақ балалар мен жасөспірімдердің денсаулық жағдайы динамикасындағы тұрақты теріс үрдістерге байланысты. Балалар денсаулығының нашарлау мәселесін шешудің бір тәсілі-оқу процесінде Денсаулық сақтау технологияларын енгізу.

Ұтымды және тиімді шешім-мұғалімнің шығармашылық оқыту технологияларының басымдылығын білуі, оның нәтижесі оқушылардың өз білімдерін алуы. Бұл жағдайда зерттеу және жобалау қызметі, Ойын технологиялары, конференциялар, модульдік оқыту, ұжымдық оқыту технологиясының болашағы зор.Оқушы үшін де, мұғалім үшін де сабақ сөздің кең мағынасында заманауи болған кезде қызықты болады. Қазіргі заман-бұл мүлдем жаңа, бірақ өткенмен байланысын жоғалтпайды. Егер сабақ заманауи болса, онда ол болашақ үшін негіз қалайды.

Сабақты жоспарлауды бастағанда мұғалім зерттеп, ескеруі керек:

- тақырыптың ерекшелігі, оны зерттеу дәрежесі;
- бұл тақырыптың жеке тұлғаның азаматтық қасиеттерін тәрбиелеудегі орны мен рөлі;
- осы сынып оқушыларының қабілеттілік деңгейі, олардың танымдық белсенділігі;
- оқу материалын іріктеу;
- Сабақтың мақсаты мен міндеттерін қою;
- алдыңғы материалмен байланыс;
- Сабақтың түрі мен түрі
- әдістер мен әдістердің оңтайлы жиынтығы.

Қазіргі кезеңде биологияны оқытуда оқушылардың қоршаған әлемді ғылыми танудың дәстүрлі әдістерін меңгеруіне ерекше назар аударылады: теориялық және эксперименттік, бұл танымдық белсенділігі төмен балаларға әрқашан қызықты емес. Қазіргі балалар кітаптарға ақпарат алу үшін аз жүгінеді, есесіне ақпараттарды компьютерден алуға тырысады. Биология сабақтарында жаңа ақпараттық технологияларды қолдану оқушылардың мотивациясы төмен болған кезде оқу деңгейін едәуір арттырады. Мультимедиялық технологияны оқытуда қолданудың артықшылықтарының бірі-іс-әрекеттің жаңалығы, компьютермен жұмыс істеуге деген қызығушылық есебінен оқыту сапасын арттыру.

Компьютердің көмегімен күрделі биологиялық процестер мен заңдылықтарды модельдеуге, оқушылардың білімін бақылауға, өзіндік

жұмысты ұйымдастыруға, жаңа материалды түсіндіруге және бекітуге болады.

Биология сабақтарында компьютерді қолдану оқушылардың белсенді және мағыналы жұмысын ұйымдастырудың жаңа әдісі бола алады, бұл сабақтарды көрнекі және қызықты етеді. Компьютерлік жүйелерді қолданатын сабақтар мұғалімді алмастырмайды, керісінше оқушымен қарым-қатынасты мазмұнды, жеке және белсенді етеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.

Биология сабақтарында АКТ-ны қолдану мұғалім мен оқушының іс-әрекетін күшейтуге, пәнді оқыту сапасын арттыруға; биологиялық объектілердің маңызды жақтарын көрсетуге, зерттелетін объектілер мен табиғат құбылыстарының маңызды сипаттамаларын алдыңғы қатарға шығаруға мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологияларды қолдану биологияны оқыту мәселесіне сапалы жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік берді.

Компьютерлік бағдарламаларды пайдалану бірқатар маңызды мәселелерді шешеді:

- оқу процесін көрнекі етеді;
- жауаптарды бағалаудың объективтілігін арттырады;
- оқытуға жеке көзқарасты жүзеге асыруға мүмкіндік береді;
- оқушылардың білімін тексеру уақытын қысқартады.

Биология сабақтарында және сабақтан тыс уақытта келесі дидактикалық мәселелерді шешуге көмектесетін электронды оқулықтарды қолдануға болады:

- пән бойынша базалық білімді меңгеру,
- алынған білімді жүйелеу,
- компьютерді қолдана отырып, оқу материалымен өзіндік жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру,
- оқушыларға оқу материалымен өз бетінше жұмыс жасауда оқу-әдістемелік көмек көрсету,
- ыңғайлы білім беру ортасын және ақпарат көздерін іздеу мен пайдалануда өз бетінше таңдау мүмкіндігін қамтамасыз ету.

Биологияны оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолданудың келесі бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

– оқу материалдарын көрсету;

– АКТ-ны сабақтан тыс іс-әрекетте қолдану;

– интернет ресурстары;

– АКТ көмегімен білім алушылардың білімін жинақтау және жүйелеу;

– жоба-презентациялар жасау бойынша білім алушылардың өзіндік жұмысы;

– АКТ-ны пайдалана отырып, білім алушылардың білімін тексеру.

Белсенді әрекет оны мотивацияның едәуір артуына әкеледі, белсенді ізденіс танымдық қызметін ынталандырады. Сондықтан АКТ-ны қолдана отырып биологияны оқытуды оқушылардың пән мазмұнын өз бетінше игеруін және олардың дамуын ұйымдастырудың жаңа формасы ретінде қарастырған жөн.

Заманауи педагогикалық технологияларды қолданатын сабақтар оқушыларға таныс болады. Ал мұғалімдер үшін олар жұмыс нормасына айналады.

Тоқтап қалмау, жаңа мақсаттар қою және оларға қол жеткізуге ұмтылу өте маңызды-бұл оқушының да, мұғалімнің де жеке басының дамуының негізгі механизмі.

Қорыта айтқанда, оқу процесінде әртүрлі технологиялардың үйлесуі мен интеграциясы білім беру сапасын арттырады. Кез-келген сабақ бірнеше технологияларды біріктіруді қамтиды. Қазіргі уақытта біз бұл процесті интеграция деп атаймыз. «Технология» білім беру саласын басқа білім беру салаларымен интеграциялау мәселесімен жұмыс жасай отырып, олардың негізгілері жобалық, ақпараттық, интеграциялық, модельдеу деген қорытындыға келуге болады. Сабақта педагогикалық технологияларды да, пәндік салаларды да біріктіруге болады. Биология сабақтарында ақпараттық компьютерлік технологияларды қолдану оқу материалын меңгеруді жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер ашады:

– оқушылардың оқуға деген ынтасын арттырады;

– танымдық іс-әрекетті белсендіреді;

– ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытады;

– қазіргі қоғамда белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасынының Білім туралы 2007 жылғы 27 шілдедегі 319 Заңы

2. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: оқулық. – Алматы, 2014.

3. Айтбаева А.Б. Білім берудегі жаңа технологиялар: оқу құралы. – Алматы, 2011.

4. Жоламанова Т.М. Жаңа педагогикалық технологиялар: оқу құралы. – Қарағанды, 2018.

5. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы, 2007.

6. Валиева М. Білім беру технологиялары және оларды оқу тәрбие үрдісіне енгізу жолдары. – Алматы, 2002.

7. Мырзабаев А.Б. Биологияны оқыту әдістемесі. – Қарағанды, 2006

8. Әстемиров К. Оқыту құралдарын пайдалану негіздері. – Алматы, 2002.

А.Е. Секен
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Б.Б. Габдулхаева
научный руководитель: *ассоциированный профессор Высшей школы естествознания, г. Павлодар*

ПРИМЕНЕНИЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Аннотация. *В высших учебных заведениях дифференцированное обучение применяется реже, чем в начальной школе. В связи с этим было проведено мало исследований, посвященных дифференцированному обучению на этих уровнях. Так целью данной статьи является изучение применения дифференцированных методов обучения на уроках биологии. Объектом статьи является процесс ведения занятий на основе дифференцированного метода.*
Ключевые слова*: дифференцированный метод, биология, процесс обучения, открытый доступ.*

Annotation. *In institutions of higher education differentiated instruction is used less frequently than in elementary schools. In this regard, there has been little research on differentiated instruction at these levels. So the purpose of this article is to study the use of differentiated teaching methods in biology classes. The object of the article is the process of conducting classes based on the differentiated method.*
Key words*: differentiated method, biology, teaching process, open access.*

Аңдатпа. *Жоғары оқу орындарында сараланған оқыту бастауыш мектепке қарағанда аз қолданылады. Осыған байланысты осы деңгейлерде сараланған оқыту туралы аз зерттеулер жүргізілді. Сонымен, бұл мақаланың мақсаты биология сабақтарында оқытудың сараланған әдістерін қолдануды зерттеу болып табылады. Мақаланың нысаны – сараланған әдіс негізінде сабақ жүргізу процесі.*
Түйінді сөздер*: сараланған әдіс, биология, оқу процесі, ашық қол жетімділік.*

Учителя стремятся к тому, чтобы все их ученики учились. Это стремление охватить всех учащихся охватывает дисциплины, возрастные уровни и все виды учебных заведений. Большинство учителей делают это из искренней любви к своей дисциплине и желания поделиться чудесами выбранной ими области с другими. Преподавание естественных наук в этом отношении ничем не отличается от других дисциплин. Однако, как бы мы ни старались в науке, отсутствие разнообразия, очевидного в статистике того, кто выбирает профессиональные научные дисциплины, говорит о том, что нам еще многое предстоит узнать о том, как охватить всех студентов.

В своей книге «Применение дифференцированных методов обучения на уроках биологии» С.В. Хамзин приводит достаточно доказательств из анализа предыдущих исследований и своих собственных исследований о том, что два основных фактора влияют на выбор студентов в отношении изучения научных специальностей и их удовлетворенности наукой как выбором основного климата в классе и факультетской педагогики [1]. Эти факторы лежат в основе многих причин, по которым «переключатели» оставляют научные специальности, и многих жалоб «не переключателей» на их научное образование. Конкурентный классный климат, строгая оценка, переполненные учебные планы и откровенное отношение некоторых преподавателей к «отсеву» чаще всего упоминаются в качестве критических замечаний и причин отказа от научной специальности. Однако Г.И. Малышева подчеркивает, что «переключающиеся» и «не переключающиеся» не являются однозначно разными группами учащихся, поскольку академические способности не являются надежным показателем того, кто остается, а кто уходит [2]. Стоит отметить, что в процессе отбора на вводные научные курсы как движущую силу, препятствующую диверсификации участия и, следовательно, диверсификации интеллектуальных подходов в рамках профессии. Обычно он организуется отдельным преподавателем или учителем с 6 по 12 классы, который выжил, если не преуспел, в довольно традиционных педагогических условиях прямого обучения, ориентированного на учителя, в которых в основном преобладают подходы к преподаванию, основанные на лекциях.

Таким образом, стратегии преподавания, используемые в классах естественных наук, создали ситуацию, которую мы будем называть здесь выбором обучения, в которой самим нашим выбором педагогики мы создаем среду, в которой только подмножество учащихся может добиться успеха. Понимание разнообразия стилей обучения, которые студенты привносят в научный класс, не только поможет некоторым студентам больше изучать науку, но и поможет большему количеству студентов изучать любую науку.

Таким образом, чтобы обеспечить открытый доступ к изучению естественных наук и поощрять более широкий круг студентов к изучению естественных наук, мы – как учителя, преподаватели и преподаватели – должны начать учитывать разнообразие стилей обучения среди студентов в наших классах. Итак, что же такое стиль обучения? Индивидуальный стиль обучения может быть определен многими способами, в том числе «сложным способом и условиями, при которых учащиеся наиболее эффективно и наиболее эффективно

воспринимают, обрабатывают, хранят и запоминают то, что они пытаются выучить» или, альтернативно, «предпочтение или предрасположенность способности индивида воспринимать и обрабатывать информацию определенным способом или комбинацией способов» [3]. С биологической точки зрения мозг является органом обучения, и, как таковой, стиль обучения, вероятно, будет сложным, возникающим взаимодействием нейрофизиологии мозга индивида и уникального процесса развития, который сформировал его благодаря опыту и взаимодействию с окружающей средой. Стиль обучения, таким образом, является фенотипической характеристикой организма, как и любого другого. Учитывая пластичность человеческого мозга и его склонность к обучению и, вероятно, синаптическому изменению с течением времени, стили обучения следует считать гибкими, а не неизменными – стиль обучения отдельного человека может быть активно адаптирован, в определенной степени, к различным условиям обучения.

Изучение человеческих стилей обучения является хорошо зарекомендовавшей себя областью в рамках дисциплины когнитивной психологии. Полки с книгами и сотни статей ведущих исследователей в этой области выходят за рамки этого краткого введения в теорию стиля обучения. Чтобы дать представление об основных идеях заинтересованным преподавателям естественных наук, мы решили кратко изучить три доступные структуры для характеристики различий в том, как учащиеся предпочитают учиться. Ни одна школа мысли не превосходит или не уступает другим, и представленные здесь идеи представляют собой лишь выборку идей в этой области исследований когнитивной психологии. В отличие от других характеристик стилей обучения, подход Говарда Гарднера к определению стилей обучения исходит из представления о том, что понятие интеллекта было определено слишком узко. Так И. Унт утверждает, что психологи, определяя интеллект и разрабатывая инструменты для измерения и сравнения интеллекта у разных людей, сосредоточились на единственном, едином понятии интеллекта [4]. Доминирующий формальный тест IQ измеряет только один тип интеллекта, однако люди могут преуспеть во многих областях интеллекта. В дополнение к лингвовербальному интеллекту и математико-логическому интеллекту, двум основным наборам когнитивных навыков, проверенных IQ instruments, стоит отметить еще шесть начальных областей интеллекта. Хотя эти категории интеллекта могут представлять лишь подмножество диапазона человеческих способностей, они, вероятно, будут более точным представлением, чем отдельное понятие интеллекта. Исследуя

структуру множественного интеллекта Гарднера, можно обнаружить следы подхода сенсорной модальности к стилям обучения, описанным выше. Визуально-пространственный интеллект характеризуется способностью работать с изображениями и графической информацией, а телесно-кинестетический интеллект включает в себя способность к физическим манипуляциям с объектами, телом и другими способами физического взаимодействия. Кроме того, Ш.А. Панчин предлагает два вида интеллекта, которые характеризуются либо особыми талантами в понимании и взаимодействии с другими (межличностный интеллект), либо талантом к самовосприятию и метапознанию самого себя (внутриличностный интеллект) [5]. Чтобы определить категорию интеллекта, теория дифференцированных методов обучения требует соблюдения нескольких критериев, включая различие интеллектов с помощью психологических тестов, возможность локализации в мозге, существование ученых, которые преуспевают в сфере одного интеллекта, и потенциальная эволюционная история. Этот последний аспект определения интеллекта особенно интригует с биологической точки зрения, учитывая наличие острых пространственных навыков у рептилий и насекомых и свидетельства искусных музыкальных навыков у птиц, важных для обозначения территории и привлечения партнеров.

Объединяя исследования о том, почему студенты отказываются от научных курсов, и основы для классификации стилей обучения, задача кажется очевидной. Чтобы охватить разнообразную аудиторию учащихся, преподаватели естественных наук должны дифференцировать и разнообразить свои собственные стили преподавания и педагогические подходы, используемые на курсах естественных наук. В большинстве случаев нет ни возможности, ни желания адаптировать курсовую работу к индивидуальным стилям обучения каждого студента. То, как учащиеся характеризуют свой стиль обучения и с помощью каких рамок они его характеризуют, может быть даже не так важно, хотя это может способствовать их академическому успеху, способствуя самосознанию и использованию стратегий обучения, которые подходят для их стиля обучения. Что важно, однако, так это то, что стиль преподавания преподавателя обеспечивает доступ для студентов с различными стилями обучения во время прохождения курса естественных наук. Ключом к тому, чтобы избежать отбора преподавателей и сохранить более широкий круг студентов, интересующихся наукой, является дифференцированное обучение, стиль преподавания, основанный на нескольких педагогических подходах, а не на единичном подходе.

Несмотря на то, что они менее хорошо разработаны, чем многие теоретические основы для рассмотрения стилей обучения, появляются

инструменты для характеристики и изучения разнообразия стилей преподавания преподавателей. Каждый стиль варьируется в основном в зависимости от того, в какой степени обучение ориентировано на учителя или на ученика. Редко какой-либо один преподаватель адекватно представлен единым стилем преподавания, точно так же, как ни один студент не характеризуется единым стилем обучения. Однако предлагаемые категории обеспечивают основу для изучения и оценки собственного стиля преподавания. В вашем собственном стиле преподавания, в какой степени учащиеся имеют доступ к материалу не только с помощью аудиальных лекций, но и с помощью визуальных средств, таких как графики, диаграммы и возможности для студентов рисовать свои собственные диаграммы? Когда преимущественно кинестетические учащиеся могут изучать материалы, участвовать в простых демонстрациях или разрабатывать творческие презентации? Так стиль преподавания эффективного преподавателя не всегда должен соответствовать предпочтительному стилю обучения студента; дополнительная цель для студентов состоит в том, чтобы помочь им расширить свой собственный репертуар учебных навыков.

Наконец, возможно, самый простой шаг к примирению различных стилей обучения и более специфических педагогических стилей – это четкое признание проблемы и существования различных стилей обучения. В настоящее время в большинстве кампусов колледжей и университетов существует множество ресурсов, которые помогают студентам понять свой собственный стиль обучения. Начало курса с направления студентов к инструментам, которые могут помочь им стать метакогнитивными в отношении их собственных процессов обучения и предпочтений, может иметь большое значение. Как только учащийся поймет, что он более наглядный ученик, он сможет работать над переводом информации в изображения, диаграммы и диаграммы, даже если информация изначально не была представлена ему в этом режиме. Инструменты самооценки, упомянутые выше, могут стать хорошим началом для студентов.

Итак, мы возвращаемся к тому, с чего начали. Учителя стремятся к тому, чтобы все их ученики учились. Дело в том, что мы просто можем не знать, как лучше преподавать каждому из них, особенно в одном классе. Чтобы привлечь студентов с различными стилями обучения в наши классы, мы, вероятно, должны выйти за рамки методов преподавания, которые хорошо работали для нас как учащихся, и найти новые подходы, которые открывают двери для изучения естественных наук для более широкого круга студентов. И расширение репертуара своего стиля преподавания – это не немедленный,

серьезный сдвиг, а скорее постепенный процесс, к которому можно подходить небольшими шагами, пробуя новые методы по одному и, возможно, только в течение учебного периода. Привлечение более разнообразной группы студентов к науке обогатит наш собственный опыт и придаст новую силу и разнообразие нашему научному предприятию.

Список использованных источников

1. Хамзин С.В. Применение дифференцированных методов обучения на уроках биологии. – М.: Альтер, 2018. – 155 с.
2. Малышева Г.И. Современные педагогические технологии как средство повышения эффективности процесса обучения / Г.И. Малышева // Учение. – 4(5). – 103-108.
3. Абасов З.А. Дифференцированное обучени е / З.А. Абасов // Директор школы. – 2009. – №8. – 61-63 с.
4. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.: Педагогика, 1990. – 16 с.
5. Панчин Ш.А. Новые способы обучения биологии. – СПб: Интер Пресс. – 446 с.

Ш.Е. Сулейменова
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты
Н.П. Корогод
***ғылыми жетекшісі**: биология ғылымдарының кандидаты, доцент*

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА «ТӨҢКЕРІЛГЕН СЫНЫП» ОҚЫТУ МОДЕЛІН ҚОЛДАНУ

Аннотация. *Павлодар қ. «Музыкалық колледж – дарынды балаларға арналған музыкалық мектеп-интернат» ММ базасында 9-сыныпта биология сабағында «төңкерілген сынып» оқыту моделінің тиімділігін зерттеу қарастырылды. Оқытудың жаңа моделі мұғалімдерге дәстүрлі биология сабағын әртараптандыруға және жаңа деңгейге шығаруға мүмкіндік береді. Мақсаты: биология сабағында «төңкерілген сынып» оқыту моделінің тиімділігін зерттеу.*

Түйінді сөздер. *Биология, «төңкерілген сынып», аралас оқыту.*

Аннотация. *Актуальность: рассмотрено исследование эффективности модели обучения «перевёрнутый класс» на уроке биологии в 9 классе на базе ГУ Комплекс «Музыкальный колледж – музыкальная школа-интернат для одаренных детей» г. Павлодар. Новая модель обучения позволит учителям разнообразить и вынести на новый уровень традиционный урок биологии. Цель: исследовать эффективность модели обучения «перевёрнутый класс» на уроке биологии.*

Ключевые слова. *Биология, «перевернутый класс», смешанное обучение.*

Summary: *the study of the effectiveness of the «inverted classroom» learning model at a biology lesson in the 9th grade on the basis of the State Institution Complex «Music College – music boarding school for gifted children» in Pavlodar is considered. The new learning model will allow teachers to diversify and take the traditional biology lesson to a new level. Purpose: to investigate the effectiveness of the «inverted classroom» learning model in a biology lesson.*

Keywords. *Biology, «inverted classroom», mixed learning.*

Білім берудің барлық сатыларында оқытушыларға бүгінгі таңда фактілерді қарапайым көбейтуден, тұжырымдамаларды түсінуден және проблемаларды шешу үшін алгоритмдерді қолданудан бастап, өз өміріндегі және қоғам өміріндегі күрделі мәселелерді талдау және оларға жауап беру үшін қажетті метакогнитивті дағдыларға дейін әртүрлі деңгейдегі білімді игеруге, біріктіруге және қолдануға қабілетті, креативті, сыни ойлайтын оқушыларды тәрбиелеу міндеті жүктелген [1]. Педагогикалық практикада «оқу материалын тарту, эмпирикалық тәжірибе және инновациялық тәсілдер арқылы» меңгеруді ұйымдастыруға үнемі өсіп келе жатқан сұраныс бар [2].

Міндеттері:

1. Зерттеу мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерттеу.
2. «Төңкерілген сынып» оқыту моделі бойынша биология сабақтарын әзірлеу.
3. Жоғары сыныптарда биология сабағында «төңкерілген сынып» әдісін қолдану.
4. Биология сабақтарында «төңкерілген сынып» оқыту моделінің тиімділігін талдау.

Қазіргі заманғы аралас оқыту технологиясының маңызды компоненттерінің бірі – «төңкерілген сынып» оқыту моделі. Аралас оқыту сынып-сабақ технологиясы мен электронды оқыту технологиясын біріктіруді білдіреді. «Төңкерілген сынып» әдістемесі бойынша оқушылар теориялық білімдерін үйде электронды білім беру ресурстарының көмегімен алады. Оқушылардың практикалық іс-әрекеті биология сабағында жүзеге асырылады. Үй тапсырмасын орындағаннан кейін студенттер сабаққа теориялық тұрғыдан дайын болады. Олар бүкіл сабақты практикалық жұмыс, алған білімдерін жалпылау, топтық немесе жұптық іс-шаралар және білімді тексеру үшін қолдана алады. Сынып сабағы кезінде мұғалім балалардың алған білімдерін бекіту мен тереңдетуге назар аударады. Сабақтың өзінде студенттер топтарда немесе жұптарда белсенді жұмыс істейді және өзара әрекеттеседі, материалды өз бетінше зерттеуде туындаған мәселелерді талқылайды. Стандартты сабақ барысында оқушылар есте сақтаған

материалды ғана игереді және алынған ақпаратты ойлауға уақыты жоқ. Бейнені немесе басқа ақпараттық медианы қолдана отырып, мұғалім студенттерге материалды бірнеше рет көруге мүмкіндік береді, бұл белгілі бір тақырыпты зерттеуді тиімді етеді. Бұл әдіс тақырыпты зерттегісі келмейтін және басқа оқушылармен араласқысы келмейтін пассивті оқушыларды белсендіруге көмектеседі. Оқытудың бұл моделі оқушылардың дербестігін, жауапкершілігін, креативті ойлауы мен функционалдық сауаттылығын дамытады.

Дәстүрлі сабақтың «төңкерісіне» келесі факторлар ықпал етті:

– Акт ұсынатын мүмкіндіктердің кең спектрі мұғалімдер мен оқушылардың көптеген мүмкіндіктерін жеңілдетеді. Оқушылар тақтадан ақпаратты көшіріп алуға уақыттары жоқ деп алаңдамайды, өйткені олар материалды телефонға суретке түсіре алады немесе мұғалімнен презентацияны поштаға немесе What's App-қа жіберуін сұрай алады. Мұғалімдерге көптеген тесттерді басып шығарудың қажеті жоқ, өйткені олар тестілеуді онлайн режимінде өткізе алады, онда олар нәтижелердің дайын статистикасын алады.

– Мұғалімнің сыныптағы рөлі жетекші орынға ие, ал қазіргі оқыту оқушыға басты рөлді ұсынуды талап етеді.

– Оқушылардың енжарлығы.

«Төңкерілген сыныптың» бірыңғай моделі әлі жоқ, бұл технология студенттермен алдын-ала жазылған дәрістерді көруге/тыңдауға, содан кейін оларды тікелей аудиторияда талқылауға негізделген кез-келген іс-әрекеттің құрылымын сипаттау үшін кеңінен қолданылады [3]. Студенттер әрқайсысы 5-7 минутқа созылатын бірнеше дәрістерді бірден көре/тыңдай алады. Студенттердің оқу материалын игеруін тексеру үшін мұғалім мезгіл-мезгіл онлайн-сауалнамалар немесе тест тапсырмаларын ұйымдастыра алады. Студенттердің осы сауалнамаларға уақытылы жауап беруі және дәрістерді қайта қарау мүмкіндігі оқу материалын игерудегі түсініксіз тұстарды анықтауға көмектеседі [3]. Төңкерілген оқытудың ерекшелігі: тәлімгерге айналатын мұғалімнің рөлінің өзгеруі. Мұғалімнің рөлі әлі де жетекші болып қала береді, бірақ оның қызметі оқушылардың оқуын үйлестіруге, кеңес беруге, көмек көрсетуге және танымдық-зерттеу қызметі үшін оқу-проблемалық жағдай жасауға бағытталған; Оқу материалдары электронды білім беру ресурстар түрінде ұсынылған [4].

«Төңкерілген сынып» әдісінің мәнін үш негізгі компонентке азайтуға болады:

– Мұғалімнің виртуалды білім беру ортасын дайындау (іріктеу немесе құру): бейнесабақтар, презентациялар, басқа материалдар мен оларға тапсырмалар, сондай-ақ оқушылармен кері байланыс үшін электрондық сервисті таңдау.

– Оқу қызметін ұйымдастыру: мұғалімнің тақырып бойынша негізгі құзыреттерді, сабақта оқушылармен жұмыс істеу формаларын анықтау, сыныпта оқушылардың жұмысына тапсырмалар дайындау. Сонымен бірге, оқушылар мұғаліммен бірлесіп жұмыс жасау барысында қосымша мәселелерді шешеді: өткен материалды тереңдету, бекіту және қайталау.

– Оқушылардың білімі мен құзыреттілігін ағымдағы және қорытынды бағалау. Мұғалім студенттермен бірге қорытынды жұмыстың бірнеше түрін таңдай алады, мысалы, тест немесе жоба түрінде [5].

Алайда, зерттеу барысында осы оқыту әдістемесінің кейбір кемшіліктері байқалды. Кейбір студенттер үй тапсырмасын сайтқа жүктеуде техникалық қиындықтарға тап болды, сондықтан олар тапсырмаларды what's App платформасына жіберді. https://onlinetest-pad.com/ сайтта тестілеу өткізу кезінде кейбір оқушылардың интернетке шығу мүмкіндігі болған жоқ. Мұндай жағдайларда сыныптастар бір-біріне гаджеттері арқылы Интернетті тарату арқылы көмектесті.

Кері оқыту әр түрлі топтастыру әдістемелеріне және оқу кеңістігін ұйымдастыруға бейімделетін икемді орта жасайды. Оқуды әдейі пайдалану нені оқыту керектігін және оқушылардың өздері не үйренуі керек екенін анықтайды, оқу мәдениетін қалыптастырады, оқушының білімді қалыптастыру және бағалау процесіне белсенді қатысады. Мұғалімдерге ақпарат пен білімді оқушылармен бөлісу мүмкіндігі оқу процесінің басынан бастап отбасыларды тарта отырып, сыныпта және үйде бірлескен оқу ортасын құратынына күмән жоқ [6].

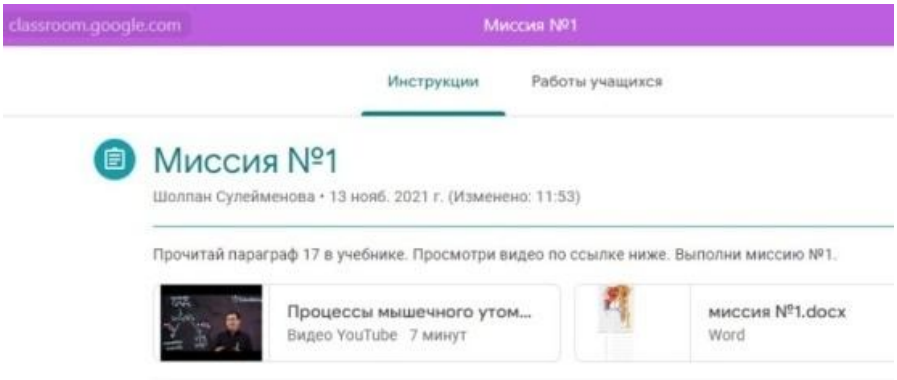
Жоғары сынып оқушыларының биология сабақтарында «төңкерілген сынып» оқыту моделінің тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік зерттеу Павлодар қаласының «Музыкалық колледж – дарынды балаларға арналған музыкалық мектеп-интернат» ММ базасында жүргізілді. Зерттеу 3 кезеңде жүргізілді:

I. 9-сынып оқушыларына арналған classroom-да миссияларды және қысқа мерзімді биология жоспарларын әзірлеу.

II. Әзірленген сабақтарды қолдана отырып, педагогикалық эксперимент жүргізу.

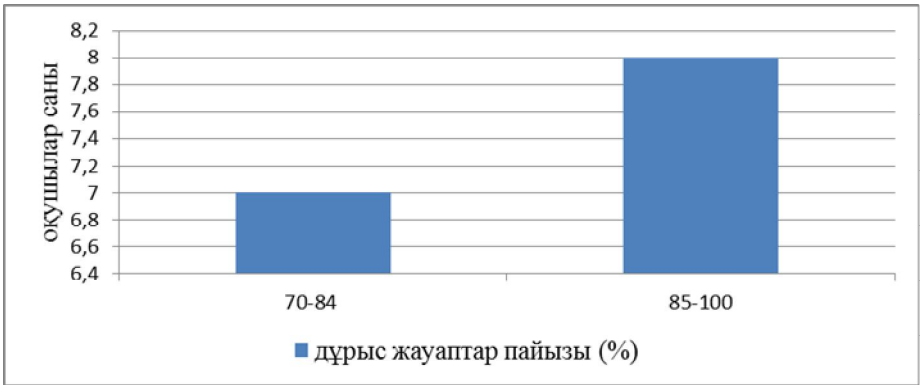
III. «Төңкерілген сынып»оқыту моделін қолдану тиімділігін талдауэ

Зерттеуге 9 сынып оқушылары қатысты. «Төңкерілген сынып» оқыту моделін қолданудың тиімділігін тексеру мақсатында оқушылар оқытудың жаңа әдістемесінің принциптері мен ерекшеліктерімен танысты. Оқушылар https://classroom.google.com сайтқа тіркелді. Әр апта сайын сайтқа оқулықпен жұмыс істеу, бейне көру және үш деңгейлі тапсырмаларды орындау кіретін миссиялар жүктелді, (1 сур.).

1-сурет. Миссия 1

Сынып сабағында оқушылар топтарда белсенді жұмыс істеді және практикалық қызметпен айналысты. Сабақ соңында оқушылар https://onlinetestpad.com/ платформада өткен материалдар бойынша тестілеуден өтті. Тестілеу нәтижелері бойынша оқушылардың 53,3%-ында тақырыпты меңгеру деңгейі жоғары, ал 46,7%-да білімді меңгерудің орташа деңгейі байқалады, (2 сур.).

2-сурет. Тестілеу нәтижелерін талдау

Оқу үлгерімінің төмен көрсеткіштерінің болмауы оң динамика тудырды. Бұл нәтижелерге оқушылардың сабаққа қатысып, тақырып бойынша негізгі білімге ие болуының арқасында қол жеткізілді.

Зерттеудің басында қойылған міндеттерге сүйене отырып, келесі қорытынды жасауға болады:

1. Зерттеу барысында оқытудың жаңа әдістемесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиет зерттелді.

2. «Төңкерілген сынып» оқыту моделі бойынша жұмыс істеу үшін 6 миссия және 6 қысқа мерзімді жоспар әзірленді.

3. «Төңкерілген сынып» әдістемесі үлгерім көрсеткіштерін жақсарту үшін тиімді құрал болып табылады. Зерттеу нәтижесінде

оқушылардың 53,3%-ында пән бойынша жоғары білім деңгейі, ал 46,7%-ында орташа білім деңгейі анықталды. Төмен көрсеткіштер табылған жоқ.

Әдебиеттер тізімі

1. «Влияние перевернутого класса как разновидности онлайн-обучения на преподавателей» Лут де Ягер, международная конференция «инновации в методах обучения и профессиональной подготовке учителей», Вопросы образования / EducationalStudiesMoscow. – 2020. – №2

2. Darling-Hammond L. et al. (2019). Preparing Teachers for Deeper Learning. https://learningpolicyinstitute.org/product/preparing-teachers-deeper-learning-brief

3. Дергачева О.А. Перспективы применения технологии «Перевернутый класс» // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков: сб. науч. тр. по материалам очной XV Междунар. студ. науч.-практ. конф. – М., 2017. – 98-100 с.

4. Гришина О.Р.Активные методы обучения. Технология «Перевернутый класс». Учебно-методическое пособие. – Гуково, 2017. https://infourok.ru/aktivnie-metodi-obucheniya-tehnologiya-perevernutiy-klass-1942256.html

5. Гизатулина, О.И. «Перевернутый» класс – инновационная модель обучения / О.И. Гизатулина. – Текст: непосредственный // Инновационные педагогические технологии: материалы VI Междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2017 г.). – Казань: Бук, 2017. – 116-118 с.

6. K. Fulton, “10 Reasons to Flip”, Phi Delta Kappan, vol. 94, no. 2, pp. 20-24, 2012.

Г.Б. Танжанова
Павлодар педагогикалық университетінің
магистранты, Павлодар қ.
Г.К. Даржуман
ғылыми жетекші: *биологияғылымыныңкандидаты,*
доцент, Павлодар қ.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ ПРОЦЕСІНДЕ БИОЛОГИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация: *Биология пәні педагогінің алдында тұрған әртүрлі міндеттердің ішінде ең маңыздыларының бірі – білім алушылардың пән бойынша білім сапасын арттыру болып табылады. Заманауи білім беру білім алушылардың жеке қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне бағдарланады.Осы жағдайда ғана білім сапалы болады. Осыған орай, бұл мақалада педагогтердің білім беру сапасының арттыру мақсатында жаңа оқыту технологиялары қарастырылған.*

Кілт сөздер: *оқу үдерісі, оқыту технологиялары, құрылымдық-логикалық технологиялар, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.*

Аннотация: *Одной из важнейших задач, стоящих перед учителем биологии, является повышение качества знаний учащихся по предмету.Современное образование ориентировано на индивидуальные интересы и потребности учащихся. В связи с этим в данной статье рассматриваются новые технологии обучения для повышения качества образования учителей.*

Annotation: *One of the most important tasks facing a biology teacher is to improve the quality of students' knowledge of the subject. Modern education is focused on the individual interests and needs of students. In this regard, this article discusses new teaching technologies to improve the quality of teacher education.*

XXI ғасырдағы әлемдік білім беру жүйесін дамуда оқыту үрдісіне қойылатын талаптардың өзгеруіне байланысты оқытудың жаңа технологиялары қолданылуда.

Оқу үрдісіндегі оқыту технологиялары дегеніміз қойылған мақсаттарға және күтілетін нәтижеге жету жолдарын қамтамасыз ететін оқу бағдарламаларында қамтылған білім мазмұнын меңгертудің жүйеленеген формалары, әдіс-тәсілдері.

– оқу үрдісінде білім алушылардың өздерін еркін сезінуіне жағдай туғызу;

– оқушылардың оқуға деген қызығушылығын дамыту, күтілетін нәтижелерге жетуге талаптандыру;

– жеке дамуға бағытталған әдіс-тәсілдерді қолдану;

– өз бетінше білім алуға, оны практикада қолдана білу қажеттілігін тәрбиелеуге бағытталған басты құзырлылықты қалыптастыруға ықпал ететін білім мазмұнын қамтамасыз ету;

– білім мазмұнын оқушыларды өз бетінше зерттеу мен жоба жасауға мақсатты әрі жүйелі түрде бағыттау.

Биология – оқу пәні болғандықтан, оның мазмұны қоғамды және оның табиғатпен әрекеттесуін зерттеудің кешенді биологиялық тәсіліне негізделеді, білім алушы тұлғасының дамуына әсер етудің бірегей мүмкіндіктері бар оқу пәні[1].

Педагог биологияның биосфера және оның жер тіршілігіндегі рөлі туралы тұтас көрініс беретін жалғыз мектеп пәні екенін түсінуі керек. Сондықтан, биологиялық білім берудің мақсаттары ерекше кең. Оларды анықтай отырып, білім алушының тұлғалық қасиеттерін дамытуға биологияның қандай үлес қоса алатынына назар аудару керек:

- Білу және ойлау өнері, қарым-қатынас және сөйлеу өнері, түсінуге қызығушылық (білу мен істеуге үйрету);
- Адамгершілік әрекеттерге қабілеттілік, шындықты эстетикалық қабылдауға дайындық (өзімен үйлесімді өмір сүруге үйрету);

➢ Өз денсаулығын және басқалардың денсаулығын сақтауға ұмтылу, бос уақытты ұтымды өткізу қабілеті, өзін-өзі жүзеге асыруға бейімділік (бірге өмір сүруге үйрету).

Биология пәні педагогтің алдында тұрған әртүрлі міндеттердің ішінде ең маңыздыларының бірі – білім алушылардың пән бойынша білім сапасын арттыру. Сапа – нормативті деңгей, ол білім алушылардың білімі мен дағдысына сәйкес келуі керек.

Қазіргі таңда білім берудің бірінші кезектегі міндеті – білім алушылардың жеке тұлғасын дамыту, оларды талдауға, жауапты шешім қабылдауға тәрбиелеу[2].

Заманауи білім беру білім алушылардың жеке қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне бағдарланады. Осы жағдайда ғана білім сапалы болады. Сонымен қатар, биологиялық білім де қоғамның үмітін қанағаттандыруы және заманауи үрдістер аясында дамуы қажет.Әсіресе, дүниежүзілік қауымдастықтың XXI ғасырды биология мен экология ғасыры деп белгілеуіне байланысты. Білім сапасын арттырудың басты ресурстарының бірі – заманауи білім беру технологияларын жетілдіру екені сөзсіз [3, 4].

Тәрбие технологиясы түсінігі педагогикалық ұстанымдар мен мақсат – мазмұн – әдістердің арақатынасына сәйкес тәрбиелік нәтижеге жетуге бағытталған мұғалім мен оқушылардың оқу-тәрбие процесіндегі іс-әрекеттер жүйесін қамтиды.

Педагогтің қазіргі білім беру технологияларын қолдану іс-әрекетінде келесі бағыттар бөлінеді:

➢ Оқу-тәрбие іс-әрекетінің нәтижелі болуы үшін жағдайды ұйымдастыру және жақсарту;

➢ Заманауи білім беру технологияларын зерделеу және сынақтан өткізу;

➢ Жеке білім беру технологияларын дамыту;

➢ Тиімді білім беру технологияларын енгізу және тарату;

➢ Қолданылатын білім беру технологияларының тиімділігін бағалау жүйесін әзірлеу және енгізу.

➢ Білім беру технологияларының классификациясы

➢ Кәсіби тәжірибемде тиімді білім беру технологияларының алты негізгі тобын анықтаймын.

Құрылымдық-логикалық технологиялар.

Заманауи құрылымдық-логикалық технологияларды қолдану мұғалім іс-әрекетінің негізгі бірлігі ретінде сабақтың сапасын арттырудың маңызды ресурстарының бірі болып табылады. Заманауи құрылымдық-логикалық технологиялар ресейлік білім берудің озық дәстүрлеріне, жүйелі көзқарасқа және «қарапайымнан күрделіге», «теориялықтан практикаға» принциптеріне негізделген.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар

Жақында компьютерді тек информатика мұғалімі пайдалана алады, ал басқа пәндер оны қажет етпейтін сияқты деген халық арасында кең таралған пікір болды, бірақ бүгінгі күні ақпараттық технологиялар кәсіби қызметте шынымен орасан зор мүмкіндіктер ашатыны белгілі болды. Компьютерді пайдалану әртүрлі техникалық оқыту құралдарын көрнекі құралдармен біріктіруге мүмкіндік береді; әдістемелік материалды жүйелеу және оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, сабақта тиімді пайдалану.

Сабақ бар болғаны 45 минутқа созылады, мұғалім көп жұмыс істеуі керек: сауалнама жүргізу, үй тапсырмасын тексеру, бірнеше практикалық жаттығулар өткізу, жаңа материалды талдау, оны бекіту. Және бәрі қарқынмен, қарқынмен! Бір сөзбен айтқанда, сабақ шиеленісті ырғақпен өтуі керек.

Бүгінгі таңда компьютер күнделікті өмірге нық қадам басқан кезде, балаларымыз оның мүмкіндіктері мен интернетті еркін пайдаланып жатқанда, біз, педагогтер, осы мүмкіндіктерді білім беру мақсатында пайдалануды үйренуіміз керек. Бірақ, ешбір жағдайда компьютер сабақта педагогпен тақтаны алмастырмауы керек.

Білім алушыларды оқытуда компьютерді пайдалану әр адамның: педаготер үшін де, балалар үшін де шығармашылық қабілеттерін көрсетудің үлкен саласы деп есептеймін. Бірақ, компьютерді сабақта пайдалана отырып, біз баланы оқытуға ғана емес, сонымен бірге оның денсаулығын сақтауға шақырылғанымызды ұмытпауымыз керек. SanPin (санитарлық ережелер мен нормалар) нормалары бойынша білім алушылардыңкомпьютердегі үздіксіз жұмысы бір сабақта 25-30 минуттан аспауы керек. Сабақты дайындау және жоспарлау кезінде мұны есте сақтау керек.

Компьютерлік технология – әрі қуатты ақпараттық құрал, әрі сабақта педагогтің тамаша көмекшісі. Білім алушылар педагогтің монологтары мен диалогтарына үйренеді, сондықтан сабақ олар үшін қызықсыз болады. Білім алушылардың тонусын көтеріп, оның зейінін сабақ бойына аудару үшін дыбыстық және көрнекі түрде ақпарат беру керек. Ал мұны компьютер арқылы жасауға болады.

Қазіргі заманғы компьютерлік технологиялар оқу үдерісін дамытуға үлкен мүмкіндіктер береді. Көбірек К.Д. Ушинский: «Балалардың табиғаты көрнекілікті қажет етеді» деп ескерткен.

Сабақты өткізудің дәстүрлі түрімен салыстырғанда, педагогті үнемі бор мен тақтаға сілтеме жасауға мәжбүрлеу, бейнероликтерді, презентацияларды пайдалану материалды қосымша түсіндіруге жұмсалатын көп уақытты босатады.

Материалдың көрнекілігі оның ассимиляциясын арттырады, өйткені, білім алушыларды қабылдаудың барлық арналары қатысады – көру, механикалық, есту және эмоционалды. Тақырыпты оқудың кез келген кезеңінде және сабақтың кез келген кезеңінде компьютерді пайдалану орынды: жаңа тақырыпты түсіндіру, сұрақ қою, жаңа материалды бекіту, білімді бақылау.

Басқаша айтқанда, биология пәнін оқытуда ақпараттық-педагогикалық технологияларды кіріктіру арқылы білім сапасын арттыруды ақпараттандырудың рөлі зор. Оқыту тәжірибесіндегі ақпараттық технологиялар арнайы техникалық ақпараттық құралдарды қолдануды көздейтін барлық технологиялар деп аталады. Сонымен бірге мектепте биологияны оқыту процесінде мынадай жұмыс түрлерін қолдануға болады:

- дәрістерді мультимедиялық сүйемелдеу;
- мультимедиялық презентацияларды пайдалана отырып, оқу курсының тақырыптары мен бөлімдерін көрсету;
- студенттердің оқу курстарының тақырыптары мен бөлімдері бойынша мультимедиялық презентациялар жасауы;
- аудиторияда зерттеу, эксперименттер жүргізу, зерттеу бойынша студенттердің есептерін көрсету;
- ақпаратты өңдеу, әдебиет көздеріне, интернет көздеріне шолу, белгілі бір тақырыптың әдебиеттер тізіміне сипаттамалық аннотация;

Менің ойымша, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу-тәрбие үрдісінде қолдану – уақыт талабы, бұл балаларды белсенді еңбекке баулып, олардың бойында білім алуға құштарлығын оятуға мүмкіндік береді.

Оқыту технологиялары.

Қазіргі білім беру жағдайында оқу дағдыларын дамытуға ықпал ететін іс-әрекеттер жүйесі ретінде оқыту технологияларының рөлі айтарлықтай артты.

Статистикаға сәйкес, ақпаратты құлақпен (дәріс) қабылдау кезінде шамамен 10% есте сақталады, бірақ егер ақпарат визуалды бейнелермен расталса, онда 40%-ға дейін ассимиляциялануы мүмкін. Тек есту, көру және ең бастысы әрекет ету мүмкіндігімен қабылдаудың тиімділігі 60-70%-ға дейін артады. Егер жаттығу сабағында уақыттың 70%-дан астамы арнайы дағдыларды дамытуға, жұмыс жағдайын имитациялайтын рөлдік ойындарға, талқылауға, талдауға арналса, онда бұл тренингті тренинг деп атауға болады.

Оқыту технологиялары, әдеттегі қайталаудан айырмашылығы, оқу әрекетінің бір немесе бірнеше түрін дамыту үшін мақсатты, жүйелі әрекеттерді білдіреді. Атап айтқанда, Бірыңғай мемлекеттік

емтиханға және мемлекеттік емтиханға дайындық кезінде негізгі оқу дағдыларын тиімді дамыту маңызды. Сонымен қатар мектептегі биология курсы практикалық пәндік іс-әрекеттің бірқатар дағдыларын дамытуды қарастырады. Биология сабақтарында кейде алтыншы сынып оқушыларына жарық микроскопын орнату дағдысын үйрету үшін тренинг өткізу қажет. Мұндай сабақта оқушылар микроскопты микропрепараттарды зерттеу мақсатында емес (олар кездейсоқ таңдалады), баптау дағдыларын автоматизмге келтіру үшін реттейді, бұл болашақта зертханалық жұмыстарға уақытты айтарлықтай үнемдеуге мүмкіндік береді.

Мысалы: (дағдыны жаттықтыру: «Микроскоп») Бір оқушы жетекші рөлінде, қалғандары микроскоп бөліктерінің қызметін атқарады: «Окуляр», «түтік», «объектив», «тақырыптық кесте» т.б. осы бөліктерден оқушы – жетекші микроскопты «жинайды». Бәсекеге қабілетті компоненті бар жаттығу нұсқалары мүмкін – жылдамдық, дәлдік және т.б.

Дәл осындай оқытуды («Молекула» деп атайды) кез келген заттың молекуласын құру кезінде қолдануға болады, мысалы: ақуыз молекуласы, нуклеотид, АТФ молекуласы және т.б. Құрамдас бөліктерді қосу ерекшеліктері туралы талқылауды қосуға болады. молекуланың бірбірімен байланысы, мысалы, типті байланыс немесе қосылыстың энергетикалық сыйымдылығы.

8-сыныпта «Антропогенез» сияқты тақырыптарда тренингтік тренингті когнитивтік ӘОӘ (әмбебап оқу әрекеті) қалыптастыруда қолдануға болады.

«Ол кім?» тренингі.

Тапсырма: «Адамның тектік формасының атауын ойлаңыз. Жетекші сұрақтардың көмегімен қалған оқушылар дұрыс жауапты табу керек.

Вариантар: австралопитек, кроманьон, неандерталь, питекантроп, т.б.

Нюанстар: ашық және жабық сұрақтарды қоюға болады.

Дебрифингке арналған сұрақтар:

Неліктен бұл нақты адамның арғы тегі туралы ойладыңыз?

Қандай қасиеттер ең прогрессивті және эволюциялық маңызды деп ойлайсыз?

Сіздің ойыңызша, одан әрі эволюциялық өзгерістердің себептері қандай?

8-сыныптағы биология сабақтарында және «Салауатты өмір салтын қалыптастыру» және «МСАК (медециналық-санитарлық алғашқы көмек) қамтамасыз ету» арнайы курсының сабақтарында әлеуметтік-психологиялық тренингтер өткіземін.

«Өмірлік жағдаяттар» тренингі: бұл тренингте ауруға шалдыққан адамдарға немесе ауру өмірге деген көзқарас қалыптасады және талданады, зиянды әдеттерге азаматтық ұстанымы, есірткі, алкогольді тұтынудан бас тарта білуі қалыптасады, темекі өнімдері немесе салауатты өмір салтын таңдау туралы келісім және т.б.

Ойын технологиялары.

Мектептегі ойындық білім беру технологиялары белгілі бір сюжетті жүзеге асыру арқылы педагог пен білім алушылардың кез келген өзара әрекетін қамтиды. Ойынның оқыту технологиясы ретіндегі басты ерекшелігі – оқу ойынында дидактикалық мақсат ойын тапсырмасына айналады. Ойын технологияларының басты артықшылығы – сәйкес сюжеттік жағдайды құру арқылы пәндік білімді практикада қолдана білу. Ойын технологияларын енгізу өте қиын және олар дұрыс енгізілген жағдайда ғана тиімді.

Ойын технологиялары оқытудың бірінші және екінші сатысында ғана тиімді емес, жоғары сыныптарда да жақсы нәтиже көрсетеді. Биология сабақтарында мен ойын технологияларын көбінесе өзіндік жұмыс түрі ретінде емес, үлкенірек технологияның элементі ретінде қолданамын. Мысалы, материалды бекіту кезеңінде білім алушыларға еркін шығармашылық ортада білімдері мен дағдыларын бекітуге мүмкіндік беретін симуляциялық жаттығуды орындауды ұсынуға мүмкіндік береді.

Сыныпта ойнау өте маңызды әрекетке айналуы мүмкін, өйткені ол бірнеше функцияларды орындай алады:

Оқыту қызметі – есте сақтау, зейін сияқты жалпы білім беру дағдылары мен дағдыларын дамыту.

Көңіл көтеру функциясы – сабақты қызықсыз оқиғадан қызықты шытырман оқиғаға айналдыра отырып, сыныпта қолайлы атмосфера құру. Мысалы, кейбір тесттерді ойын түрінде өткізіп, онда «Төртінші қосымша», «Ойлан тап!», «Қатені тап» сияқты ойындарды қолдануға болады.

Коммуникативтік функция – білім алушылардың топтарының бірігуі, эмоционалды байланыстар орнату. Мысалы, «Мозаика» ойынын қолданып: білім алушыларға конверттер таратылады, онда 5 сұрақ және 10 жауап жолағы ақ картон парақтарына, ашықхаттың өлшеміне сәйкес (әр сұраққа өте ұқсас немесе қарама-қарсы 2 жауап бар). Білім алушыларсұрақтардың жанына жауап жолақтарын жайып, қосымша жолақтарды қайтадан конвертке салып, содан кейін барлық жауап жолақтарын төңкеріп қоюы керек – егер барлық сұрақтарға дұрыс жауап берілсе, сурет пайда болуы керек.

Сұрақтарға жауаптар қарапайым құттықтау хаттарының таза жағында жазылады: бір картада – дұрыс жауаптар, екіншісінде –

дұрыс емес жауаптар, содан кейін екі карта да жолақтарға кесіледі, барлық жолақтар араласады.

Мысалға:/сұрақтар:

1. Айқышгүлділер тұқымдасының өсімдіктерінің жемісі
2. Бұршақ тұқымдас өсімдіктердің гүл формуласы
3. Қосжарнақтылар класындағы өсімдіктердің тамыр жүйесінің түрі
4. Астық тұқымдасының өсімдіктеріндегі гүлшоғыры
5. Розагүлділер тұқымдасының өсімдіктерінің гүл формуласы.

Релаксация функциясы – қарқынды жаттығулар кезінде жүйке жүйесіне стресстен туындаған эмоционалдық стрессті жою. Бұл жағдайда физикалық минуттарды «Био – шапалақта!» ойыны түрінде қолдануға кеңес беремін.

Сіз сондай-ақ келесі ойындарды пайдалана аласыз:

Ойын 1. «Капитан Врунгель» (жұппен өткізіледі). Бұл батырды және неге олай атағанын барлықбілім алушыларжақсы біледі. Сондықтан тапсырма әрқашан қызығушылықпен қабылданады, онда қателері бар әңгіме құрастыру талап етіледі, ол бөлек парақтарда құрастырылады және 5-6 қатеден тұруы керек. Білім алушылар өз жұмыстарымен бөлісіп, ондағы қателерді анықтайды. Шығарма әңгіменің биологиялық сауаттылығы мен табылған қателерінің дұрыстығына қарай бағаланады.

2-ойын. «Кім артық?». Оны кез келген тақырыпты оқу барысында жүзеге асыруға болады. Ұсынылған өсімдіктер тобының ішінен тақ түрін таңдап, себебін түсіндіру керек. Өсімдіктердің гербарийлерін, сызбаларын, фотосуреттерін, бөлме өсімдіктерін пайдалануға болады. Білім алушы сызбалары бар конвертті немесе гербарий парақтарын немесе жай ғана өсімдіктердің аттары жазылған карточканы алады. Мысалы, спирогира, улотрикс, хламидомонас, сфагнум, фукус, ламинариялар. (Артық – сфагнум, балдырлар тізімделгендей, ал сфагнум – мүк).

3-ойын. «Биологиялық домино». Карточкаларда бір тұқымдасқа жататын өсімдіктердің түрінің немесе тұқымының атауы жазылған. Екі білім алушы бірдей карточкаларды алуға шақырылады. Бірінші білім алушы карточканы қояды, екіншісі осы өсімдіктің түрінің немесе тұқымының атын толтыруы керек. Жұмыс жұппен орындалады, олардың серіктестері күші бірдей болуы керек.

Көбінесе педагог ойынның «көшбасшысы» болып табылады, ол бүкіл үдерісті басқарады және нәтижелерді шығарады. Әдетте, ойын нәтижесін білім алушылар өздері бағалайды. «Көшбасшы» тіпті ең «нашар сәтті» де мотивацияны көтеру үшін әрбір білім алушыны ынталандыруға дайын болуы керек екенін ереже ретінде қабылдау керек.

Олай болса, ойын бала тұлғасының тұтастай еркін дамуына ықпал етеді, оның ішкі жан дүниесін байытады, қызығушылықтарының бағытын айқындайды, байқампаздық, шығармашылық, тапқырлық, өзін-өзі бекіту, табандылық, табысқа ұмтылу сияқты қасиеттерді дамытуға ықпал етеді. Ойын технологияларының арқасында педагог өте маңызды оқу міндеттерін шеше алады, атап айтқанда, білім алушыларды жаңа білімді меңгеруге қызығушылық танытады, бар білімді нақты жағдайларда қолданады, олардың танымдық белсенділігін арттырады, өзін-өзі бағалауды арттырады және олардың өзін-өзі орындауына мүмкіндік береді. Ойын технологиялары негізгі құзыреттіліктердің дамуына ықпал етеді, мұнда жаңа ақпарат алынады және алмасады, қарым-қатынас және өзара әрекеттесу дағдылары қалыптасады және, әрине, кейінгі өмірге қажетті білім мен жеке тәжірибені алу және байыту процесі жүреді.

Биология – нақты ғылым. Бірақ ол ойлар мен сезімдерді қоздырады, оятады. Мен өз жұмысымда әр сабаққа дайындала отырып, баланың бойындағы сүйіспеншілік сезімін оятуға көмектесетін, болып жатқан оқиғаның маңыздылығын түсінуге көмектесетін, оны таң қалдыратын және қызығушылықты арттыратын нәрсені іздеймін және табамын! Табиғат – ең бірегей және кемел жүйе. Оған деген сезімдерін ояту, ажырату, білімге деген қызығушылықты арттыру, әлемдегі өз орнын түсінуге көмектесу маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Всесвятский Б.В. Орта мектепте биологиялық білім беруге жүйелі көзқарас. – М.: Ағарту, 1985.

2. Ляшенко Н.В. – «Биология. 6-11 сыныптар: заманауи сабақтың нәтижелі болу сырлары, ред. 2-ші. – Волгоград: Мұғалім, 2012.

3. Сухова Т.С. Биология сабағы. Дамыта оқыту технологиясы. «Мұғалімдер кітапханасы» – М.: Вентана-Граф, 2001.

4. Чуприкова Н.И. Психикалық даму және оқу. Дамыта оқытудың психологиялық негіздері. – М.: «Ғасыр» АҚ, 1995.

Т.Б. Тукенова
Павлодар педагогикалық университетінің
магистранттары, Павлодар қ.
Б.К. Жумабекова
ғылыми жетекшісі: *б.ғ.д профессор*

КӨПТІЛДІ ОҚЫТУ АЯСЫНДА БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа: *Соңғы онжылдықтағы биологияның дамуының ерекше жоғары қарқыны оның адам өміріндегі тез өсіп келе жатқан маңыздылығымен бірге жүреді. Бұл денсаулық сақтау мен ауылшаруашылығының теориялық негізі болып қана қоймай, сонымен қатар жаңа салаларды, технологиядағы жаңа перспективаларды дамыту мүмкіндіктерін ашады. Әлеуметтік тапсырыс биологиялық ғылымның жаңа жетістіктерін ескере отырып, жас ұрпақтың биологиялық сауаттылығын арттыруды көздейді. Мұның бәрі биологиялық білім беруді барлық деңгейде жетілдіруді талап етеді.*
Кілт сөздер: *цифрлық технология, биология,зоология, ботаника, анимация.*

Аннотация*: Необычайно высокие темпы развития биологии в последнем десятилетии сопровождаются быстро растущим значением ее в жизни человека. Она не только остается теоретической основой здравоохранения и сельского хозяйства, но и открывает возможности развития новых отраслей в промышленности, новые перспективы в технике. Социальный заказ предусматривает повышение биологической грамотности подрастающего поколения с учетом новейших достижений биологической науки. Все это требует совершенствования биологического образования на всех уровнях. При этом особенно важное значение приобретает изучение биологии в школе.*
Ключевые слова: *цифровая технология, биология, зоология,ботаника, анимация.*

Summary: *The unusually high rates of development of biology in the last decade are accompanied by its rapidly growing importance in human life. It not only remains the theoretical basis of healthcare and agriculture, but also opens up opportunities for the development of new industries in industry, new prospects in technology. The social order provides for increasing the biological literacy of the younger generation, taking into account the latest achievements of biological science. All this requires the improvement of biological education at all levels. At the same time, the study of biology at school becomes especially important.*
Key words: *digital technology, biology, zoology,botany, animation.*

Кіріспе. Компьютер мұғалім мен студенттерге үлкен, сөзбе – сөз баға жетпес қолдау көрсете алады – сабаққа дайындық кезінде де, сабақтың өзінде де, түрлі шығармашылық жұмыстарды орындау кезінде де, сыныптан тыс жұмыстар аясында да көп айтылды және жазылды.

Компьютерлер мектепке алғаш келген кезден бері бірнеше жыл өтті, осы уақыт ішінде олар оқу процесінде компьютерлік технологияны қолданудың бірнеше тұжырымдамаларын түбегейлі өзгертті – техниканың өзі мен оның бағдарламалық жасақтамасы түбегейлі өзгергенін айтпағанда. Міне, бүгін бізге ЦББР-цифрлық білім беру ресурстарын әзірлеу және пайдалану ұсынылады. ЦББР білім беру бағдарламалық өнімі ретінде нені білдіреді? Бұрын қолданылған оқу бағдарламаларына қарағанда олардың артықшылықтары қандай?

Мектептегі биология сабағы әрдайым айқын болды. «Саусақтарда» тірі организмдерде болатын сыртқы және ішкі процестерді түсінуге үйрету қиын. Сондықтан биология мұғалімі оларды сабақта қолдану үшін әрдайым оқу құралдарын таңдауға тап болды [1].

Көптеген ұрпақтардың мұғалімдері жалпақ тақтадағы белгілі бір биологиялық процестердің динамикасын көрсете отырып, бордың бір бөлігін ғана қолданды. Кейінірек олар қосымшаларды қолдана бастады.

Сонымен қатар техникалық оқыту құралдары да жетілдірілді. Фолийді кодоскоп (графопроектор) арқылы көрсету де жақсы нұсқа. Биология кабинетінің жабдықтарына Зоология, ботаника, Жалпы биология бойынша фолий жиынтығы кіреді.

Кино мен бейнефрагменттер тірі табиғаттағы процестерді керемет көрсетеді.

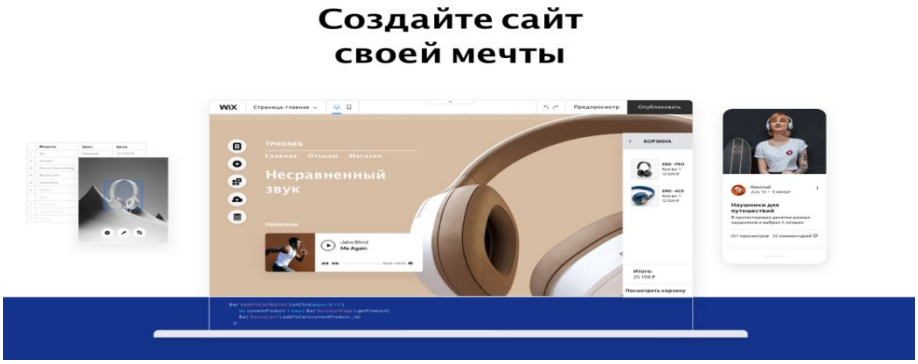
Уақыт биологияны оқыту құралдары туралы біздің идеяларымызды үнемі өзгертеді. Егер бұрын объектіні бақылау мүмкіндіктері туралы айтатын болсақ, қазіргі уақытта оқушылар мен мұғалімдер дидактикалық мәселелерді шешу үшін компьютердің виртуалды кеңістігін қолдана алады. Біртіндеп кинопроекторлар бұрынғы нәрсе болды, бейнемагнитофон аз және аз қолданылады. Олардың орнына компьютер келді. Оның көмегімен сіз бейнені көре аласыз. Бірақ сіз басқа сандық білім беру ресурстарын пайдалана аласыз.

Цифрлық білім беру ресурстары – бұл цифрлық нысанда ұсынылған фотосуреттер, бейнефрагменттер, статикалық және динамикалық модельдер, виртуалды шындық және интерактивті модельдеу объектілері, картографиялық материалдар, дыбыс жазбалары, символдық объектілер және іскерлік графика, мәтіндік құжаттар және оқу процесін ұйымдастыруға қажетті өзге де оқу материалдары.

ЦББР қолдану сабақтың барлық кезеңдерінде орынды: білімді өзектендіруден, білімді, іскерлікті және дағдыны бақылау мен бағалаудан бастап үй тапсырмасын дайындауға дейін.

Жеке сандық нысандардан сабақты құрастыру және модельдеу. Менің қоржынымда интернет арқылы жүйелі түрде жаңартып

отыратын биология курсының барлық бағдарламаларына арналған ЦББР жиынтығы бар. ЦББР жиынтығындағы ақпаратты тиімді іздеу (аз уақыт ішінде сіз Сабақтың тақырыбы бойынша қажетті материалды тез таба аласыз). Бақылау және өзіндік жұмыстарды дайындау (мүмкін нұсқалар бойынша). Шығармашылық тапсырмаларды дайындау. Сандық нысандарға байланысты сабақ жоспарларын дайындау. [2]

1 сурет. Wix-сайт құрастырушы программа

Ұсынылған Wix-сайт құрастырушы программа арқылы біз көптеген тапсырмалар мен бейнероликтер жасай аламыз. Осы құрастырушы программа арқылы көптеген тақырыпты жалпылай ашуға болады. Оқушылардың қызығушылағын арттырады. Мультимедиялық проектор арқылы дайындалған сандық нысандарды көрсету. Сыныпта автоматтандырылған жұмыс орны бар. Сабақтың 90%-ында мен демонстрациялық материал ретінде Зорлардың электронды жинағын қолданамын. Зертханалық жұмыстарды орындау кезінде интерактивті модельдерді, электронды микроскопты қолдану. Оқушыларды компьютерлік оқыту және тестілеу, білімді бағалауға көмектесу. Сабақта ЦББР бар оқушылардың жеке зерттеу және шығармашылық жұмысы.

Оқушыға үй тапсырмасын дайындауға көмектесу.

Материалды ұсынудың жаңа формасы арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру. Болдырмау үшін шамадан тыс және кәсіптік білімдерін биология, мұғалімге пайдалану қажет әр түрлі оқыту әдістері мен формалары, және, әрине, оқушыларды қызықтыру үшін оның мәні. Оқу процесіне ЦББР-ны енгізу пәнді оқыту әдістерін айтарлықтай өзгертеді, оқытуды мазмұнды, әсерлі етеді. Қарым-қатынас мұғалім-оқушы неғұрлым белсенді мүмкіндік береді қызықтыру нашар оқитын оқушылар, ал күшті – беру үдерісіне оқытудың сипатын зерттеу. Кез-келген ыңғайлы уақытта студенттердің автоматтандырылған өзін-өзі бақылауы, сонымен қатар материалды игеруді бақылау процесін белсендіру. Білім беру ресурстарының

жинағында сабақтың жеке кезеңдерін, сабақтың барлық материалдарын бекітуге арналған материалдар бар. Оқушылар мұндай тапсырмаларды қызығушылықпен орындайды, егер автоматтандырылған бақылау жақсы баға берсе, қызығушылық қуанышпен ауыстырылады. Мен осындай жалпылама тапсырмаларды олимпиадалар мен емтихандарды дайындауда қолданамын. Бұл мұғалімді босатады, оқушылардың әртүрлі топтарымен кеңесуге мүмкіндік береді. Сандық ресурстар жинағында биологиядан көптеген мәдени-ағартушылық және танымдық материалдар бар. Инновациялық материалдар бөлімінде оқушылардың сабақтарын сабақтар мен курстарға тез дайындауға көмектесетін «виртуалды тірі бұрыш» ресурсы бар. Энциклопедиялық сипаттағы қосымша ақпаратты жедел алу мүмкіндігі. Мультимедиялық анықтамалық анықтамалықтар, мысалы, «Ресейдің жануарлар әлемі. Құстар. Еуропалық Ресей, Орал, Батыс Сібір», Орталық Ресейдің сандық иллюстрациялық өсімдіктер атласы ғылыми-зерттеу жұмыстарын дайындау үшін қолданылады, бұл студенттердің виртуалды ортадағы шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді [3]. Оқушыға тақырыпты ыңғайлы қарқынмен және оның жеке қабылдау ерекшеліктеріне байланысты материалды игерудің таңдалған деңгейінде оқуды ұйымдастыруға көмектесу. Оқушыларды заманауи ақпараттық технологиялармен таныстыру, ақпараттық технологияларды игеру қажеттілігін қалыптастыру және олармен үнемі жұмыс жасау.

Жеке сөз, мен Бірыңғай білім беру коллекциясы туралы айтқым келеді (www. school-collection. edu. ru). Мектеп оқушыларымен жұмыс жасау кезінде электронды ресурстарды қолдану тәжірибесі көрсеткендей, студенттер өте күрделі оқу материалын сәтті игереді.

Сабақ үшін әртүрлі сандық білім беру ресурстары қолданылады: анимациялар, интерактивті суреттер мен сызбалар, интерактивті тапсырмалар. Ресурстардың осы түрлерінің әрқайсысының білім беру процесінде жан-жақты қолданудың өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл мұғалімге оларды оқытудың нақты жағдайларына бейімдеуге, оқушылардың дайындық деңгейін ескеруге және оқу процесіне әр қатысушының жеке шығармашылық әлеуетін іске асыру мүмкіндігін жасауға мүмкіндік береді.

Оқу процесінде анимация, интерактивті модельдер, интерактивті сызбалар және диаграммалар сияқты интерактивті нысандарды пайдалану мүмкіндіктерін қысқаша қарастырыңыз.

Интерактивті суреттер-интерактивті модельдердің жеңілдетілген нұсқасы. Осы сабақта қолданылатын интерактивті сызбаларда екі жұмыс режимі бар. Бірінші жұмыс режимі демонстрациялық, екіншісі – сынақ. Демонстрациялық жұмыс режимі үшін үш нұсқа мүмкін. Демо режимінде интерактивті суретпен жұмыс істеу үшін бірнеше опциялар

ұсынылады. Егер сіз «шақыру» опциясын таңдасаңыз, негізгі жұмысты орындауға болады. Курсорды интерактивті суреттің белгілі бір бөлігіне апарған кезде, бұл бөлік бөлектеу арқылы ерекшеленеді және экранда түзетуге болатын қалқымалы қолтаңбалар пайда болады. Бірте-бірте сіз суретке барлық қолтаңбаларды ашып, түзете аласыз, қажет болған жағдайда қажетсіздерін алып тастай аласыз. «Шақыру» режимінде жұмыс істей отырып, студент суреттің нақты анықталған бөліктерін көреді, олардың шекаралары полиграфиялық басылымдарда әрдайым анық бола бермейді, ал мұғалім интерактивті суреттің әртүрлі бөліктерін бөліп көрсете отырып, оқушылардың назарын оның белгілі бір бөлігіне аудара алады. Бұл жұмыс режимін мұғалім оқу материалын түсіндіру үшін, біртіндеп жаңа ақпаратты енгізу үшін қолдана алады, сонымен қатар оқушы өзіне арнайы жасалған тапсырмалар бойынша немесе оқулықпен жұмыс жасау кезінде интерактивті суретпен оқу материалын өз бетінше оқи алады. Бұл жұмыс режимінің артықшылығы – объектінің белгілі бір бөлігі экранда ерекшеленеді, бұл студенттерге нақты зерттелген сұраққа жақсы көңіл бөлуге мүмкіндік береді [4].

«Түбір аймағы», «заттарды сабақ бойымен өткізу» интерактивті суреттерінде қалқымалы қолтаңбалармен бір мезгілде жеке терезеде биологиялық объектінің құрамдас бөлігінің қысқаша сипаттамасы көрсетіледі. Бұл нұсқада интерактивті суреттің қалқымалы қолтаңбаларын мұғалімнің сынып алдындағы жұмысында да, оқушылардың компьютермен өзіндік жұмысында да тірек жазбалар ретінде пайдалануға болады. «Барлығын көрсету»опциясын таңдау арқылы барлық кеңестерді бірден ашуға болады. Барлық қолдары ашық суретпен сіз баспа кестелерімен жұмыс жасай аласыз, оны оқу материалын жалпылау немесе бекіту үшін қолдана аласыз, сонымен қатар зертханалық жұмыстарды жүргізу кезінде көрнекі құрал ретінде қолдана аласыз.

«Барлығын жасыру» опциясы интерактивті сызбаны қол қойылмайақ объектінің бөліктерін таңдауға мүмкіндік беретін режимге ауыстырады [5]. Бұл опцияны материалды бекіту кезінде де, білімді бақылау кезінде де қолдануға болады, мысалы, студент суретті түсіндіруге шақырылған кезде сауалнама жүргізу кезінде.

Интерактивті суретпен тест режимі оқу материалын бекіту үшін ыңғайлы. Студент суретке ұсынылған ашылмалы тізімнен дұрыс қолтаңбаларды таңдауы керек. Тапсырманы орындағаннан кейін жауапқа реакциясы бар автоматты тексеру жүргізіледі. Бұл жұмыс режимін үйде де, мектепте де дербес компьютерде интерактивті сызбалармен оқушылардың өзіндік жұмысында да, сыныпта мұғалімнің ауызша сауалнамасын жүргізу кезінде де, шақырылған оқушы тапсырманы

орындап, содан кейін оның орындалуы туралы түсініктеме берген кезде де қолдануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://translate.yandex.kz/
2. Можаева образовательных электронных изданий: основные принципы и критерии: Методическое пособие для преподавателей. – Томск, 2003.
3. Кудрявцева, Н.Г. Системно-деятельностный подход как механизм реализации ФГОС нового поколения / Н.Г. Кудрявцева // Справочник заместителя директора. – 2011. – №4.
4. http://mmc74212.narod.ru/Biology/p11aa1.html/
5. http://www.3xweb.ru/services/flash/

А.А. Шаймұрат
Павлодар педагогикалық университетінің
магистранттары. Павлодар қ.
Б.К. ***Жумабекова***
ғылыми жетекшісі*: б.ғ.д., профессор*

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА «МИКРОБИОЛОГИЯ» КУРСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІ

Аңдатпа*: Студенттердің түсініктерін қалыптастыру ғылыми экспериментті жоспарлау және қою, өңдеу және, алынған деректерді талдау және ұсыну. Әлеуметтік тапсырыс биологиялық ғылымның жаңа жетістіктерін ескере отырып, жас ұрпақтың биологиялық сауаттылығын арттыруды көздейді. Мұның бәрі биологиялық білім беруді барлық деңгейде жетілдіруді талап етеді.*

Кілт сөздер*: микробиологиялық нормалау, микробиология, биологиялық үлгілер, көптілді оқыту.*

Аннотация*: Формирование у студентов представлений и навыков планирования и постановки научного эксперимента, обработки, анализа и представления полученных данных. Социальный заказ предусматривает повышение биологической грамотности подрастающего поколения с учетом новейших достижений биологической науки. Все это требует совершенствования биологического образования на всех уровнях. При этом особенно важное значение приобретает изучение биологии в школе.*

Ключевые слова*: микробиологическое нормирование, микробиология, биологические образцы, полиязычное обучение.*

Summary*: Formation of students' ideas and skills of planning and staging a scientific experiment, processing, analysis and presentation of the obtained data. The social order provides for increasing the biological literacy of the younger generation, taking into account the latest achievements of biological science. All this requires the*

improvement of biological education at all levels. At the same time, the study of biology at school becomes especially important.

***Key words**: microbiological rationing, microbiology, biological samples, multilingual training.*

Кіріспе. Жоғары білім беру мекемесі компонентінің оқу пәндерін, мамандандыру пәндерін және т.б. қоса алғанда, басқа оқу пәндерімен байланыс.

Көптілді білім беру жағдайында Микробиология әдіснамасы « оқу пәні зерттеу» ғылыми зерттеулердегі теориялық зерттеу әдістерін, модельдеу мәселелерін қарастырады және ғылыми зерттеудің дұрыс бағытын таңдауға көмектеседі. Курсты оқу кезінде студенттер ғылыми ақпаратты іздеуді, жинақтауды және өңдеуді үйренуі керек, сондай-ақ нәтижелерді жүргізу, өңдеу және жобалау эксперименттік зерттеулер. Осылайша, «микробиологиялық зерттеу әдістемесі» оқу пәні бір жолмен немесе басқа жолмен жоғары білім алудың бірінші және екінші сатыларында оқытылатын барлық пәндерді біріктіреді. Бағдарлама «Биоақпараттық» сияқты пәндерді оқу кезінде қарастырылатын тақырыптарды ескере отырып жасалған биологиялық және медициналық деректерді талдау», «молекулалық микробиология», «микроорганизмдердің геномикасы және метаболомикасы»,

Уақыт биологияны оқыту құралдары туралы біздің идеяларымызды үнемі өзгертеді. Егер бұрын объектіні бақылау мүмкіндіктері туралы айтатын болсақ, қазіргі уақытта оқушылар мен мұғалімдер дидактикалық мәселелерді шешу үшін компьютердің виртуалды кеңістігін қолдана алады. Біртіндеп кинопроекторлар бұрынғы нәрсе болды, бейнемагнитофон аз және аз қолданылады. Олардың орнына компьютер келді. Оның көмегімен сіз бейнені көре аласыз. Бірақ сіз басқа сандық білім беру ресурстарын пайдалана аласыз.

Микробиология дамыған сайын оның дифференциасы тереңдей түседі. Осылайша, геологиялық микробиология (кендерді сілтілеу үшін бактерияларды пайдалану) және ғарыштық микробиология (ғарыштағы тіршілік мәселелерін зерттеу) пайда болды. Өнеркәсіптің жаңа саласы – микробиологиялық өнеркәсіп құрылды. Микробиологияның қосқан үлесі өте зор биологияның, генетиканың дамуында, биохимия, биофизика.

Оқу бағдарламаларын қайта қарап, микробиологияның іргелі ғылымын бір деңгейге қоюдың уақыты келді, мысалы, жоғарырақ математика барлығына қажет жоғары сынып оқушылары. Бұл – ұлттың эпидемиологиялық қауіпсіздігі, оның денсаулығы, болашақ ұрпақтың денсаулығы. Болжам бар адамның жүрек-қан тамырлары ауруы ретінде микроорганизмдермен байланысты.

Мақсатты кадрларды қабылдау үшін, жоғары кәсіби біліктілігі, көп функционалды дағдылары бар, жоғары оқу орындарының оқу қызметін ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін талап етеді мекемелер.

Жоғары білім берудің басты мақсатысапаны арттыру арқылы белгілі бір кәсіби сапалары (кәсіби құзыреттіліктері) және негізгі құзыреттері бар маманды дайындау. Осы мақсатта көптеген жұмыстар атқарылуда ақыл-ойының дамуын қамтамасыз ететін оқытудың формалары мен әдістерін жетілдіру іс-әрекет, танымдық белсенділік, білім, білік, дағдыны меңгеру, бұл проблемалық оқытудың формалары мен әдістері, тәжірибеге бағытталған, іс-әрекеттік технологиялар, тұлғаға бағытталған формалар мен әдістер өзіндік жұмыс, мультимедиялық дәрістер, іскерлік ойындар, жағдаяттық тапсырмалар.

Пәнді оқыту процесінде «Микробиология» келесі дидактикалық мақсаттарға қол жеткізеді:

– болашақ мамандығының мәні мен әлеуметтік мәнін түсіну;

– өз жұмысының нәтижесі үшін кәсіби жауапкершілік сезімі болуы;

– тапсырмаларды орындауға дайын болушешімді таңдау жағдайын талдауды талап етеді,

– кәсіби дамуға дайындық;

– кәсіптік қызмет саласында өз бетінше қосымша білім алуға;

– мамандардың белсенділігі, дербестігі, кәсіби мәдениетінің жоғары деңгейі;

– басқалармен қарым-қатынас жасауға дайын болу адамдар

– ақпараттық технологияларды өзінің практикалық іс-әрекетінде пайдалануға дайындығы.

Дәл осы кәсіби қасиеттер бүгінгі таңда мамандардың кәсіби біліктілігінің критерийі және қоғамның әлеуметтік тапсырысының бір бөлігі болып табылады.

Пәнді оқу кезінде қолданылады оқу процесінің келесі формалары: лекциялар, семинарлар, аралас, зертханалық және практикалық сабақтар. Сыныпта бақылаудың келесі түрлері қолданылады: ауызша, жеке, фронтальды, тестілеу кіру және шығу, ситуациялық есептерді шешу.

Қорытынды бақылау қорытынды тесттік бақылау және жеке практикалық тапсырма түрінде өткізіледі. Бұл құрылыспен студент пәнге тұтас көзқарас қалыптасады, оқу көрсеткіштері жақсаруда.

Микробиологияны оқыту әдістемесі мәселесі өте өзекті және өзекті.

Көптеген университеттердің түлектері жеткіліксіз бірқатар пәндер бойынша оқыту.

Қарапайым көзбен университетте алған білім мен білімнің үлкен олқылығын көруге болады бұл тәжірибеде қажет. Кеше жұмысқа орналасқан студент бастауы керек іс жүзінде нөлден.

Айтпақшы, және практикалық жұмыста

Университет түлектері осындай жағдаймен бетпе-бет келіп отыр, мені көптеген сұрақтар қояды олар, олар білмейді, бірақ өзін-өзі орындайды зерттеу материалы, жай ғана оқытылмаған. Ал емес өйткені олар оқу кезінде әбігерге түсті.

Мәселе мүлде басқа – заманауи оқу орны бар жағдайда және мұғалімдерде жоқ мүмкіндіктерде жаттығу кезінде қолданылады.

Сондықтан микробиологияда бұл мүмкін және қажет оқытуды жетілдіру, зерттеу әдістерінің практикалық біліміне көңіл бөлуді арттыру.

Әрине, бұл жұмыс үшін сізге жасау керек қарапайым жағдайлар «арнайы жабдықталған үй-жайлар», жеке қауіпсіздік шаралары.

Қажетті талаптарды конвенциялармен алмастыру жеткілікті, әйтпесе біздің мамандар «шартты» шығады.

Жоба әдісін тәжірибеде қолдану «Микробиология негіздерін» оқыту болды керісінше, дәстүрлі түрде қолданылатын оқыту әдістерінің шеңберінде шешуге болатын нақты анықталған мәселелерді шешу жолдарын іздеуге айналды.

Олардың ең өткірсі ретінде әртүрлі бастапқы деңгейлер мәселесін ерекше атап өту керек. Студенттердің жаратылыстану-ғылыми цикл пәндері бойынша (химия, биология, физика) тіпті бір топта да онсыз пәнді оқыту мүмкін емес тұлғалық-бағдарлы көзқарас.

Сонымен қатар студенттердің білімі жоғары дайындық деңгейі, әдетте, қатарға қойылмайды курс логикасында және кейінгі түзетулермен білім олқылықтарын анықтауды талап етеді.

Жоба әдісі, әрине, студенттің шығармашылық әрекет тәжірибесін қалыптастыра алатын зерттеу әдісі.

Жоба жұмысы тұрақтылықты тудырады қызығушылықтары, шығармашылыққа деген тұрақты қажеттілік ізденеді, өйткені әрекеттен тыс қызығушылықтар мен қажеттіліктер пайда болмайды.

Жобалау әдісін ұйымдастыру мұғалімнен көп жобалық жұмысты талап етеді, студенттердің шығармашылық мүмкіндіктерін анықтау және дамыту мақсатында оларға арнайы жағдайлар жасау.

Практикада бұл студенттер шешуі үшін есептер мен проблемалық тапсырмаларды жасанды түрде құрастырудан тұрады.

Жобалық іс-шараларды ұйымдастыру кезінде студенттер жобаның типологиялық ерекшеліктерін ескереді:

– басым әрекеті бойынша: ізденіс, шығармашылық, қолданбалы (практикаға бағытталған),

– пәндік мазмұны: пәнаралық жоба,

– байланыс сипаты (бір топ мүшелерінің арасында);

– жобаға қатысушылардың саны (5 адам).

Жобаны жүзеге асыру ұлғайтуға мүмкіндік береді жалпылау, бекіту арқылы орындау және оқу материалын қайталау, оны ұйымдастыру практикалық қолдану, бос орындарды толтыру. Жобаның арқасында студенттің өзін-өзі бағалауы артады, оның әлеуметтік тәжірибесі байытады, оқушы өз бетінше дамыта отырып, шығармашылыққа қосылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кудрявцева, Н.Г. Системно-деятельностный подход как механизм реализации ФГОС нового поколения / Н.Г. Кудрявцева // Справочник заместителя директора. – 2017. – №4.

2. Кочкина Н.Л. Формирование речевой культуры педагога в процессе получения вузовского образования / Н.Л. Кочкина // Вестник Воронежского института МВД России. – 2017. – №4. – 102-103 с.

3. Плотникова И.Е. Формирование субъектно-этического отношения к природе посредством игровой экологической технологии у учашихся юношеского возраста: дис. на соискание ученой степени к.п.н. / И.Е. Плотникова. – Воронеж, 2018.

С.А. Ахметова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті
А.М. Махмет
ғылыми жетекшісі: *химия ғылымдарының магистрі*

4 (5, 6) СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ӘЛЕМНІҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ҒЫЛЫМИ КӨРІНІСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация: *бұл мақала қоғамның әлеуметтік-экономикалық өміріндегі өзгерістер қазіргі білім беру жүйесінің жалпы стратегиясының гуманистік бағытын, оқытудың педагогикалық жүйесінің репродуктивтіден тұлғаға бағытталған жүйесіне ауысуын анықтайды. Мектептің жаратылыстану курсын оқып-үйренуде экологиялық тәрбие берудің, оның ішінде кіші жастағы оқушылардың табиғатқа деген адамгершілік-этикалық сезімдерін дамыту және жаратылыстану білімдерін қалыптастыру мәселелері қойылады.*

Түйінді сөздер: *жаратылыстану, бейнелеу, мектеп оқушылары, қоршаған орта.*

Abstract: *in this article, changes in the socio-economic life of society determine the humanistic orientation of the general strategy of the modern education system, the transition of the pedagogical system of education from reproductive to personality-oriented. When studying the natural science course of the school, the problems of environmental education, including the development of moral and ethical feelings for nature and the formation of natural science knowledge in younger students, are raised.*

Keywords: *natural sciences, visual arts, school students, and the environment.*

Аннотация: *данная статья определяет гуманистическую направленность общей стратегии современной системы образования изменения в социально-экономической жизни общества, переход педагогической системы обучения от репродуктивной к личностно-ориентированной системе. При изучении школьного курса естествознания ставятся вопросы экологического воспитания, в том числе развития у младших школьников нравственно-этических чувств к природе и формирования естественнонаучных знаний.*

Ключивые слова: *естественнонаучные, изобразительные, школьники, окружающая среда.*

Кіші мектеп жасындағы оқушылар әлемінің жаратылыстану-ғылыми көрінісі

Зерттеуіміздің басында біз өзімізге сұрақтар қоямыз: бастауыш сынып оқушылары үшін қоршаған табиғатты неге зерттеу керек? Жаратылыстану ғылымы қазіргі кезеңдегі қоғамның даму деңгейіне сәйкес пәнді меңгеру барысында оқушыларды оқыту, тәрбиелеу және дамытудың мақсаты мен міндеттерін зерттеп, дамытады. Оқушыларға нені үйрету керек? Бұл пән оқу материалының мазмұнын, оның негізгі идеяларын, фактілерді іріктеу принциптерін және пәннің құрылысын анықтайды. Оқушыларды қалай оқыту керек? Пән құралдары арқылы қалай тәрбиелеу керектігін анықтайды; оқу пәнінің мазмұны арқылы кіші жастағы оқушыларға дамыта-тәрбиелеуде қандай әдіс-тәсілдер тиімдірек; осы пәннің ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесінде оқыту мен тәрбиелеудің қандай формалары қолайлы.

Жаратылыстану – мектеп курсының басқа пәндерінен ерекшеленетін өзіндік дидактикалық ерекшеліктері бар оқу пәні. Бұл табиғат туралы жалпылама білімдер жүйесі болып табылатын интегративті курс. Ол оқушыларды қол жетімді нысанда заттар мен құбылыстармен таныстырады, жеке құбылыстар арасындағы байланыстарды ашады, қоршаған дүниенің даму заңдылықтарын түсінуге көмектеседі.

Жаратылыстану пәнінің оқу бағдарламасы келесі мақсаттарға жетуге бағытталған:

1) әлемнің қазіргі заманғы жаратылыстану-ғылыми бейнесі және жаратылыстану ғылымдарының әдістері туралы білім негіздерін қалыптастыру;

2) техника мен технологиялардың дамуына шешуші әсер еткен жаратылыстанудың ең маңызды идеялары мен жетістіктерімен танысу;

3) қоршаған әлем құбылыстарын түсіндіру, әртүрлі көздерден алынатын жаратылыстану-ғылыми және өмірлік маңызы бар мазмұндағы ақпаратты қабылдау үшін алынған білімді қолдану шеберліктерін меңгеру;

4) қарапайым зерттеулер жүргізу, құбылыстарды талдау, жаратылыстану-ғылыми ақпаратты қабылдау және түсіндіру барысында зияткерлік, шығармашылық қабілеттерін және сыни ойлауын дамыту;

5) табиғат заңдарын білу және өркениеттің дамуы мен өмір сүру сапасын арттыру үшін жаратылыстану ғылымдарының жетістіктерін пайдалану мүмкіндігіне сенімділікті тәрбиелеу;

6) тіршілік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, заманауи технологияларды сауатты пайдалану, денсаулық пен қоршаған ортаны қорғау үшін жаратылыстану-ғылыми білімдерін күнделікті өмірде қолдану дағдыларын қалыптастыру [1].

Сонымен, жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, жаратылыстану пәнін оқудың мақсаты кіші жастағы оқушылардың жаратылыстану циклінің пәндерінің ғылыми түсініктер жүйесін меңгеруге дайындығын қалыптастыру болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі балалар әлемді мифология түрінде қабылдайды. Әлемнің мифологиялық бейнесі – бұл әлемді білудің ежелгі тәсілі және мифтер адам үшін бастапқы идеалдар деп саналады [2]. Сондықтан бастауыш сынып оқушысында әлем бейнесінің қалыптасуы мифологиялық-философиялық тұрғыдан әлемнің объектілері мен нысандарын талдау арқылы әлемнің ғылыми бейнесіне көшумен сипатталады.

В.В. Давыдов кіші жастағы оқушылардың ұғымдарды меңгеру кезеңдерін ұсынады [3]:

– оқушыға белгісіз жағдайда бағдарлау қажет болғанда, сол арқылы жаңа ұғымдарды меңгереді;

– кез келген мәселені шешуге көзқарас орнату;

– пәндік модельде осы қатынасты бекіту;

– байланыстың қасиеттерін анықтау, соның арқасында мәселені шешудің шарттары мен әдістері қалыптасады.

Әлемнің ғылыми бейнесін білу процесі табиғаттың заңдары мен заңдылықтарын зерттеу арқылы басталады, содан кейін ол адамның табиғат заңдары туралы білімінде қалыптасады.

Оқушының болмысқа танымдық қатынасы оның білімін шындыққа сәйкес қалыптастырады. Білімді түсіну сабақта және сабақтан тыс уақыттағы пәндік-практикалық әрекетке негізделеді. Білім жұмысында байланыс шындықтан оқушының біліміне беріледі, онда білім нақтыланады, пысықталады, жетілдіріледі (4). Білім деп – бейнелер мен заттардағы ақпарат түрінде берілген шындықты түрлендіру құралын түсінеміз.

Е.Ф. Козинаның қоршаған орта туралы идеялар мен түсініктерді қалыптастыру кезеңдері:

Тұжырымдаманы қалыптастыру кезеңдері	**Мұғалімнің қызметі**
Құбылысты немесе затты (объектіні) қабылдау	Объектіні (құбылысты) барлық сезім мүшелерімен (көру, жанасу, иіс сезу, дәм, есту) бақылауды ұйымдастыру. Объект (құбылыс) тұтастай қабылданады
Көріністі қалыптастыру	Объектінің (құбылыстың)қасиеттерін анықтау
Ұғымға жеткізу	Екінші дәрежелі қасиеттерді, маңызды емес белгілерді маңыздылардан (негізгілерден) бөлу. Объектінің немесе құбылыстың маңызды белгілерін анықтау. Талдау, синтездеу және қорыту процестерін жүзеге асыру
Тұжырымдаманы практикада қолдану	Тұжырымдама жаңа жағдайларда қолданылады

Дүниенің тұтас бейнесі К.Д. Ушинскийдің пікірінше, дүние моделі әлемнің кеңістіктік-уақыттық болмысының жүйелік көрінісі ретінде [5]. Адам қоршаған дүниенің байланыстары мен көзқарастары арқылы дүниенің бейнесін жасайды. Дүние суретінің тұтастығы болмыстың даму заңдылықтары, объективті және субъективті болмыстың өзара әрекеті туралы идеялардың бірлігінде [6].

Әлемнің табиғи көрінісін қалыптастыру процесі кіші мектеп жасындағы балалардың психофизиологиялық ерекшеліктеріне ие. Оқушылар адамның интеллектуалды дамуына байланысты білім қорын жинайды және дерексіз-логикалық ойлау негіздерін қалыптастырады (қабылдау, қиял, сөйлеу). Д.Б. Эльконин кіші мектеп жасындағы балалардың даму тұжырымдамасын ұсынады, онда қоршаған әлемді танумен қатар өзін-өзі тану туралы айтылады [7]. Бала әлем бейнесінің элементтерін – мифологиялық, діни, философиялық, ғылыми дамытады. Жеке өсумен қатар, бастауыш мектеп жасындағы балалардың зияткерлік даму процесі жүреді. Дамудың мұндай біркелкі еместігі мен ішкі сәйкессіздігі жас мектеп оқушылары үшін қоршаған әлем туралы жаңа әр түрлі білімнің белсенді ағымы, танымдық іс-әрекеттің әртүрлі түрлерін игеру қажеттілігін өзекті етеді [8].

Сонымен, дүниенің ғылыми бейнесінің негізін қоршаған әлеммен оның бірлігі мен өзара тәуелділігіндегі оқушының танымдық процесі қарастырылуы керек. Оқушы өзін қоршаған дүниені эмоция, қиял, түйсік арқылы қабылдағанда абстрактілі ойлар қалыптастырып, ұғымдарға енеді, сол арқылы пәнге деген қызығушылығын қалыптастырып, танымдық процеске енеді.

Кіші жастағы оқушыларға жаратылыстану сабақтарында дүниенің жаратылыстану-ғылыми бейнесін қалыптастыру ерекшеліктері

Дүниенің табиғи бейнесін қалыптастыру жаратылыстану сабақтарында жүзеге асады және ол пәндік және зерттеушілік дағдылардың негіздерін қалыптастыруға бағытталған:

1) гипотезалар жасау және оларды тексеру жолдарын ұсыну, эксперименттік деректер негізінде қорытынды жасау;

2) проблемаларды анықтау, сұрақтарды тұжырымдау, зерттеу жоспарын құру, бақылау, эксперименттер жүргізу, зерттеу нәтижелерін сипаттау және бағалау, пікір білдіру, қорытынды жасау;

3) бұқаралық ақпарат құралдарының хабарламаларында, интернет-ресурстарда, ғылыми-көпшілік әдебиеттерде қамтылған жаратылыстану-ғылыми ақпаратпен жұмыс істеу: іздеу әдістерін меңгеру, мағыналық негізін бөлу және ақпараттың шынайылығын бағалау;

4) тірі және жансыз табиғаттағы процестердің сипатын, экожүйе компоненттерінің өзара байланысын, адам қызметінің қоршаған табиғатқа әсерін ашатын қарапайым эксперименттер мен бақылаулар жүргізу;

5) өзінің қарапайым зерттеулерінің нәтижелерін әртүрлі нысанда ұсыну;

6) жаратылыстану ғылымдары саласындағы маңызды жетістіктердің қолданбалы маңызын түсіндіру.

Жаратылыстану пәнін оқу бағдарламасының негізгі мақсаты – мектеп оқушыларының бойында қоршаған дүниенің әртүрлі объектілері мен процестері туралы олардың айырмашылықтары мен бірлігі туралы түсініктерді, тұтас қабылдауды қалыптастыру. Сабақта оқушылар мұғаліммен бірлескен іс-әрекетте интеллектуалдық даму деңгейін арттырады, қоршаған дүниедегі өзара тәуелді қарым-қатынастарды бейнелейтін білім жүйесін меңгереді. Айналадағы дүниені тану процесінде оқушы өзінің эмоционалдық тәжірибесін байытады, сезімдік танымның құрамдас бөліктерін: түйсіктерді, қабылдауларды, тәжірибелерді дамыту [9]. Жаратылыстану пәнін оқыту әлемнің біртұтас бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін әртүрлі әдіснамалық және іргелі ғылымдармен өзара байланысты: диалектика, психология, физиология, философия (адамның өзін-өзі тануы, адамзат мәдениетінің жалпы даму жүйесіндегі ғылыми жаңалықтардың орны мен рөлін түсіну), зоология, география, астрономия, ботаника, анатомия, тарих, әлеуметтік зерттеулер.

Бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану білімінің төмен деңгейі жаратылыстану пәндерін оқытудағы кемшіліктерді ғана емес,

сонымен қатар, көп дәрежеде жаратылыстану бағдарламалары мен оқушылардың мазмұнындағы кемшіліктерді де көрсетеді. Жоғарыда келтірілген мысалдар мұғалімнің белгілі бір ұғымды қалыптастыруға кіріспе отырып, оны меңгеру мен дамытудың талаптары мен негізгі кезеңдерін нақты білуі керектігін көрсетеді.

«Жаратылыстану» пәнінде қалыптасқан жаратылыстану ұғымдарына мінездеме беруді логикалық-гносеологиялық категориялар ретіндегі «бейнелеу» және «ұғымдар» анықтамаларының өзінен бастау керек. Бейнелеу ұғымның негізгі мазмұнын құрайды, елестету әрекеті мен ойлау процестерінің құрылыс материалы болып табылады. Педагогикада бейнелеу білімнің элементарлық негізі, кейде үстірт білім, бір нәрсені түсіну. Күнделікті ақыл-ой әрекетінде оқушы тек идеялармен ғана емес, білімнің басқа категориясымен – ұғымдармен де әрекет етеді.

Мектеп оқушыларының жаратылыстану-ғылыми идеяларын қалыптастыруда логикалық бірізділік келесі кезеңдерден тұрады:

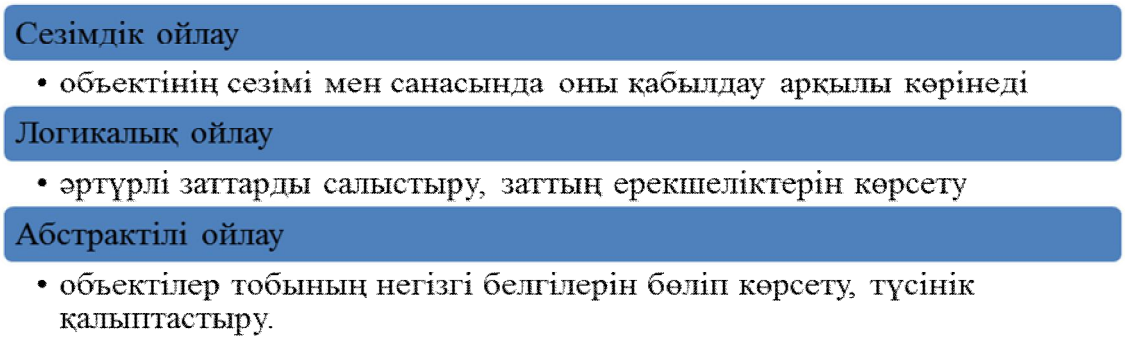

Схема 1. Мектеп оқушыларының ой-өрісін қалыптастыру кезеңдері

Мектептегі жаратылыстану курсында негізінен бастапқы түсініктер қалыптасады, олардың мақсаты балалардың сенсорлық тәжірибесіне сүйене отырып, қоршаған дүниенің заңдылықтары туралы түсінік беру. Бастауыш сыныптарда қалыптасқан жаратылыстану туралы түсініктерге «жануарлар әлемі», «жансыз табиғат», «маусымдық ауа райының өзгеруі», «пайдалы қазбалар» жатады. Мазмұны бойынша ұғымдар жай және күрделі болып бөлінеді. Бастауыш білім беруде қолданылатын қарапайым ұғымдар объект немесе табиғат құбылысы туралы білімнің бір элементін қамтиды. Әрбір тұжырымдама оқытудың келесі кезеңдерінде бірте-бірте дамиды, күрделенеді. Мысалы, «көкжиек» (қарапайым ұғым) түсінігін қалыптастыру кезінде оқушылар алдымен көкжиек адамның айналасындағы көретін аумақ екенін біледі. Келесі кезекте «көкжиек сызығы» ұғымымен танысады. Оқытудың келесі кезеңдерінде оқушылар көкжиектің

4 негізгі жағы бар: солтүстік, оңтүстік, шығыс, батыс және көкжиек қозғалысқа қарай өзгеретінін біледі. Осылайша, ұғым зерттелген сайын оның мазмұнының көкжиегі толығып, кеңейіп, тереңдей түседі. Зерттеудің соңында оқушылардың санасында көкжиек туралы күрделі ұғым қалыптасады.

Идеялар, ұғымдар, заңдар оқушылардың басына механикалық түрде енгізілмейді. Оларды міндетті түрде оқушының өзі мұғалімнің басшылығымен және көмегімен қалыптастыруы керек. Идеялар мен ұғымдарды қалыптастыру, заңдарды түсіну оқушының ойлау мен іс-әрекетінің белсенді процесі ретінде.

Психология өте маңызды педагогикалық қорытынды жасайды: бақылау объектісімен бетін төмен қаратып отырған оқушылар одан әрқашан бір нәрсені тыңдай алатындай етіп көреді деп күтуге болмайды; Көру жеткіліксіз – сіз көре білуіңіз керек.

Ұйымдастырылмаған сенсорлық қабылдау әрқашан санада ерекше көріністердің қалыптасуына әкелмейді. Оқытушы сабақта оқылатын пән мен құбылыстарды оқушылардың қабылдау процесіне басшылық етуі керек. Оқушыларды затты ұстауға, иіскеуге, оның қаттылығын тырнау арқылы, сынғыштығын – соғу арқылы, серпімділігін – иілу арқылы сынай отырып, сұрақтар мен әртүрлі тапсырмалар арқылы назарды аударуға болады.

Мектеп оқушыларының қоршаған дүниенің тұтастығы туралы түсініктерін қалыптастыру үшін заттармен және табиғат құбылыстарымен қарым-қатынасты ұйымдастыру қажет. Сабақта практикалық және зертханалық жұмыстар мұғаліммен бірге табиғаттың табиғи объектілеріне тікелей бақылаулар мен зерттеу жұмыстары жүргізіледі. Егер мұғалім толық масштабты табиғат объектілерімен жұмысты ұйымдастыра алмаса, онда объект пен құбылысты 3D көлемді кескіндермен ауыстыру қажет [9]. Тағы бір шарт – объектілердің ерекшеліктері мен қасиеттеріне бағытталған мақсаттар мен проблемалық мәселелерді қою. Ойды түсіну және жалпылау барысында мектеп оқушылары заттар мен құбылыстардың белгілерін анықтайды, нәтижесінде ұғымдар тұжырымдалады.

Оқушылар бастапқы жаратылыстану ғылымын зерттеу кезінде қалыптастыратын ұғымдарға талаптар қойылады:

– білімді рәсімдеу үшін маңызды белгілердің болуы;

– білім элементтерінің көлемінің болуы;

– дәлелді және сенімді тұжырымдайтын оңтайлы фактілердің болуы;

– тұжырымдаманың басқа ұғымдармен байланысы, бұл тұжырымдама жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Ю.И. Архипованың пікірінше, жаратылыстану сабақтарында мектеп оқушылары жай ғана есте сақтап қана қоймай, объектілер мен заттар арасындағы байланыстарды түсініп, жүзеге асыратындай түсіну және себеп-салдарлық байланыстарды орнатуды меңгеру маңызды орын алады [9]. Кіші жастағы оқушылардың себеп-салдарлық байланыстарды түсінудегі мәселесі табиғат құбылыстарының себептері мен адам қызметінің салдары туралы стихиялы түрде дамып келе жатқан түсініктемелерде жатыр, бұл білімнің сараланбаған жалпылануына әкеледі. Мектеп оқушылары жеке себептерді анықтап, содан кейін оларды себептер кешеніне біріктіргенде, олар шындық объектілерінің нақты өзара тәуелділігінің объективті себептері мен салдарын түсінеді [10].

Жаратылыстану сабақтарында мұғалім себеп-салдар байланыстарын түсінудегі белсенділік жолдарын іздестіруді ынталандыратын табиғат объектілерімен эксперименталды тәжірибе ұйымдастырады. Эксперимент нәтижесін болжай білу, құбылыстар арасындағы себепті байланыстарды орнату, іс-әрекет нәтижелерін жалпылау және жүйелеу қабілетін қалыптастыру мектеп оқушыларының ойлауымен байланысты. Тәжірибелік сабақты оқыту барысында қоршаған әлемдегі қасиеттер мен байланыстармен танысу жүреді, шын мәнінде негізгі пәндердің функционалдық мақсаты және олармен әрекет етудің әртүрлі тәсілдері туралы түсінік қалыптасады [11]. Бүгінгі таңда мұғалімдер «экологиялық соқпақтар», «экологиялық кеңістіктер» экологиялық сабақтарының әртүрлі формаларын қолданады, экологиялық форумдар мен іс-шаралар өткізеді, осы қызмет түрлерін қолдана отырып, оқушылар қоршаған әлемге қамқорлықты үйренеді және табиғаттың адам қызметіне тәуелділігін түсінеді.

Кіші мектеп оқушыларының жаратылыстану сабақтарында дүниенің жаратылыстану-ғылыми бейнесін қалыптастыру жеке мағыналарды түсіну және бекіту арқылы сенсорлық тәжірибені жинақтаудың кезеңді процесі болып табылады. Бұл процесс құрылыс қызметінің принциптеріне негізделген:

– мектеп оқушыларының іс-әрекетінің мазмұнын байыту;

– ғылыми мазмұн мен адам қызметінің әртүрлі түрлері арасындағы байланыстарды орнатуда білімнің интеграциясы [12].

Біздің зерттеуімізде бастауыш мектеп жасына тән дүниенің жаратылыстану-ғылыми бейнесін қалыптастырудың психикалық процестерін (зейін, есте сақтау, қиялдау, ойлау) қарастыру қажет. Қабылдау алдыңғы бейнені, алдын ала түсінуді қамтитын өткен бейне негізінде нақты бейненің қалыптасуымен байланысты [8]. Оқушының белсенді интеллектуалдық дамуы заттар мен құбылыстардың әртүрлі қасиеттерін, сапаларын абстракциялау және жалпылау әдістері арқылы

қоршаған дүниені тануға мүмкіндік береді. Мектеп оқушысының танымдық процесі қоршаған дүниені біртұтас және нақтыдан жалпы және абстрактілі қабылдауға біртіндеп көшу ретінде қарастырылады. Абстрактілі ойлау танымның күрделі түрі ретінде дүниені бейнелеудің сезімдік формасына – оқушыға әртүрлі сигналдар арқылы объектінің қасиеттерін көрсетуге мүмкіндік беретін сезімдерге негізделген. Мектеп оқушысының ерте жасы қоршаған дүниені түйсіктер арқылы байланыстырады және ойды түсінудің келесі кезеңіне өтетін дүние бейнесінің қалыптасуының алғашқы кезеңі болып табылады [13].

Түсіну қабілеті сөйлеуді жалпылау арқылы жүзеге асады: көрнекі, бейнелі, тұжырымдамалы. Жалпылаудың көрнекі әдісі объектінің белгілерін ұқсастық немесе теңдік арқылы бөліп көрсетуге негізделген. Бейнелеу әдісі сөз арқылы анықталған белгілердің ортақтығын белгілеу арқылы сипатталады. Тұжырымдамалы жалпылау сөйлеу арқылы заттардың белгілерін абстракциялаумен байланысты.

1-2 сыныптарда көрнекілік және бейнелеу әдістері басым болса, 3 сыныптарда жалпылау үшін күрделі тапсырмаларды орындайтындықтан тұжырымдамалы әдіске дейін күрделенеді. 4-сынып оқушылары заттар мен құбылыстарды бір-бірінен ажыратып, бір заттың өзіне тән қасиеттерін бөліп көрсетіп, оларды топтарға жіктегенде ұғымдық әдіс – заттың қасиеттерін жіктеу – ой операцияларын қолдана алады [14]. 9 жаста оқушы объектілердегі өзгерістерді байқайды, салыстырады және жіктей алады, даму деректері объектілердің пәнін және кеңістіктік себеп-салдарлық байланыстарын түсінуге жағдай жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жаратылыстану пәні бойынша күнтізбелік-тақырыптық жоспарлау (2020-2021 оқу жылы). 4 сынып. 10 бет.

2. Берулава, Г.А. мифологиялық символ ретінде әлем бейнесі / Г.А. Берулава. – М.: пед. Ресей туралы, 2001. – 46 б.

3. Давыдов, В.В. оқытудағы жалпылау түрлері / В.В. Давыдов. – М., 2000.

4. Скаткин М.Н. оқудағы оқушылардың белсенділігін арттыру. – М., 1965.

5. Медведев, Н.Г. К.Д. Ушинскийдің педагогикалық жүйесінде оқытудың бастапқы кезеңінде балада әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыру: реферат. дисс... канд. пед. ғылым докторы / Н.Г. Медведева. – Курск, 2009. – 23 б.

6. Очирова, Н.В. Формирование целостной картины мира у младших школьников в информационно-образовательной среде: дисс ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Очирова Н.В. – Улан-Удэ, 2010. – 186 б.

7. Мухина, В.С. Детская психология / В.С. Мухина. – М.: ЭКСМО – Пресс, 2003. – 400 б.

8. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 448 б.

9. Решетова, З.А. Формирование системного мышления в учебном процессе / З.А. Решетова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 344 б.

10. Архипова, Ю.И. Учебное исследование как средство познания окружающего мира / Ю.И. Архипова // Начальная школа. – 2010. – №7. –110-115 б.
11. Горбаткина, И.М. Формирование естественнонаучных представлений младших школьников / И.М. Горбаткина // Начальное образование. – 2005. – №3. – 31-33 б.
12. Виноградова, Н.Ф. Окружающий мир: Методика обучения: 1-4 классы / Н.Ф. Виноградова. – М.: Вента – Граф, 2005. – 4-10 б.
13. Чудинова, Е.В. Окружающий мир. Методические рекомендации для учителя. 3 класс / Е.В. Чудинова, Е.Н. Букварева. – М.: Вита-Пресс, 2003. – 112 б.
14. Выготский, Л.С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский. – СПб.: Союз, 1997. – 224 б.

А.А. Буланова
Павлодар педагогикалық университет студенті
Ә.Қ. Елемесов
***ғылыми жетекші**: аға оқытушы, мәдениеттану магистрі*

ЕКІБАСТҰЗ Қ. АУМАҒЫНДА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ МЕН СТУДЕНТ ЖАСТАРҒА АРНАЛҒАН РЕКОРДТТЫҚ НЫСАНДАР МЕН МӘДЕНИ ОРЫНДАР БОЙЫНША ЭКСКУРСИЯЛЫҚ МАРШРУТ ЖОБАСЫ

Аңдатпа. *Мақалада Екібастұз қ. көрікті жерлері мен рекордтар (гиннес) ретінде танымал болған нысандардың танымалдылығын арттыру, мектеп оқушыларының өз қаласын тереңірек тануы үшін арнайы экскурсиялық маршрут бағдарламасы құрылған. Оқушылардан сауалнама алу, оларды талдау және жинақталған мәліметтер негізінде экскурсиялық маршруттың жоспары карта бетіне түсірілді. Жинақталған мәліметтер мен экскурсиялық маршруттық бағдарлама сабақтын тыс уақытта, жазғы мектеп лагері барысында қолдануға мүмкіндік мол.*

Аннотация. *В статье создана специальная экскурсионная программа для повышения узнаваемости достопримечательностей и объектов, ставших известными как рекорд (гиннес) г. Экибастуза, более глубокого познания школьниками своего города. На основании анкетирования учащихся, их анализа и собранных данных на страницу карты был нанесен план экскурсионного маршрута. Накопленные данные и экскурсионная маршрутная программа позволяют использовать их во внеурочное время, во время летнего школьного лагеря.*

Annotation. *The article has created a special excursion program to increase the recognition of sights and objects that have become known as the record (Guinness) of Ekibastuz, a deeper knowledge of their city by schoolchildren. Based on the survey of students, their analysis and the collected data, an excursion route plan was plotted on the map page. The accumulated data and the excursion itinerary program allow you to use them outside of school hours, during the summer school camp.*

Екібастұз ауданының әкімшілік қалалық орталық ретінде танымал болған Екібастұз елді мекенің тарихы XIX ғ. аяғынан көмір кеңінің табылуына байланысты бастау алады. Бүгінгі таңда теңдесі жоқ алып кәсіпорындарымен, «қара алтынымен» бүкіл әлемге танымал болған, біздің замандастарымыз үшін аты аңызға айналған қала болып отыр.

Келешегінен үлкен үміт күтетін қаламызда жас жеткіншектеріміздің өз қаласын тарихы мен көрікті орындарын, гиннестің рекордтары кірген нысандармен танысу мақсатында қала аумағы бойынша арнайы экскурсиялық маршрут жобасын құру бүгінгі заман талабы болып отыр.

Оқушыларға арналған экскурсиялар балалардың дамуы үшін екі маңызды функцияны орындайды :

1. Ойын-сауық-балалар достарымен уақыт өткізуге, шағын саяхат жасауға және жаңа нәрсе үйренуге мүмкіндік алады;

2. Танымдық – балалар сабақта алған білімдерін табиғи нысандарды, өнер туындыларын немесе тарихи орындарды көре отырып бекітеді.

Оқушыларға арналған экскурсиялар мектеп бағдарламасына керемет қосымша білім көзі болып табылады. Оқушыларға арналған экскурсиялар балаларды қызықтыратын мәселелерді өз бетінше зерттеуге ынталандыруы мүмкін [1, 25 б.].

25 қазақ қыздар мекетебі мұғалімдерінен сұраған уақытымызда 3-4 жыл бұрын Богатырь комір разрезі, тарихи өлктану музейіне экскурсиялық маршруттар ұйымдастырылған екен. Қазіргі таңда осы шаралар қала бойынша мектеп оқушылары үшін тоқтап қалған. Атаулы мақаламызда осы танымдық бағыттағы экскурсияларды қайта қолға алып, оқушыларымызды қаламыздың көрікті орындары мен өндірісті аймақтарын жете түсінуге мүмкіндік жасау.

Қала статусы 1957 жылы берілген атаулы өңір қазіргі таңда елімізге танымал ірі өнеркәсіптік орталықтың бірі ретінде қалыптасып үлгерді. Қаланың эконом-географиялық орналасу жағдайы қазіргі таңда қолайлы аймақтың бірі. Бұған себеп қаламыз ел астанасы Нұр-Сұлтан қ. мен ірі индустриалды Павлодар қ. ортасында орналасуы, шығыс пен орталықты байланыстыратын ірі темір және автожолдардың бойында орналасуы т.б. факторларды атауымызға болады.

132 мыңннан астам халқы бар Екібастұз қ. бүгінгі таңда ауданы бойынша облыста 2-орынды алады, оның үлесіне облыс ауданының 15%-ы тиесілі. Өңір құрамына барлығы 26 елді мекен кіреді.

Екібастұз қаласының білім беру жүйесінде 49 мектеп, оның ішінде ауылдық – 23. Барлығы – 19000 жуық оқушы білім алады. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған мекемелер – 22: мұнда

4833 бала оқытылып, тәрбиеленеді. Қосымша білім мекемелері – 3: бейнелеу өнері және музыка мектептері, «Қайнар» балалар және жасөспірімдер шығармашылық орталығы жұмыс істейді.

Екібастұз қаласында 20 жуық мәдени мекемелері қызмет етеді. Достық үйінде 10 этно-мәдени бірлестіктері бар. Қалалық тарихи-өлкетану мұражайы көрме залы және 9 экспозициялық залдары бар. Мұражай қорында – 28135 экспонат. Орталықтандырылған кітапхана жүйесіне 26 кітапхана кіред [2, Б. 10-15].

Екібастұз қаласында орналасқан гиннестің рекордтар тізіміне еңген нысандардың маңызы мен қысқаша тарихы:

Екібастұз ГРЭС-2

Станцияның биіктігі 420 метр айрықша тұрбасы Гиннестің рекордтар кітабына енген. Станцияның құрылысы 1979 жылы басталған. ГРЭС-2 бірінші блогының жұмысы 1990 жылдың желтоқсанында, ал екінші энергоблок жұмысы 1993 жылдың 22 желтоқсанында басталды. ГРЭС-2 энергиясы Қазақстанның солтүстігін энергиямен қамтамасыз етуге бағытталған және республиканың энергия тұтынуның 15% қамтиды.

Богатырь АҚ

2020 жыл көмір кеніші 50 жасқа толған. 1970 жылдан бастап онда 1,5 млрд тоннадан астам көмір өндірілді. 1985 жылы кесу Гиннестің рекордтар кітабына енгізілді (58,9 млн. тонна өндірілген), өйткені сол кезде ең жоғары жылдық өнімділікке қол жеткізілді.

Бүгінгі таңда «Богатырь Көмір» ЖШС-нің үлесіне Екібастұз көмір бассейнінде өндірілетін барлық көмірдің 70 пайызы және Қазақстан Республикасындағы көмір өндірудің жалпы көлемінің 40 пайызы тиесілі. Богатырь Көмір «ЖШС-ашық тәсілмен көмір өндіру бойынша әлемдегі ең ірі кәсіпорындардың бірі, оның баланстық қоры – 2,62 миллиард тоннаны құрайды. Кәсіпорынның өндірістік қуаты жылына 42 млн. тонна көмірді құрайды, оның ішінде «Богатырь» разрезі бойынша – 32 миллион тонна, «Северный» разрезі бойынша – 10 миллион тонна. Қазіргі уақытта «Богатырь Көмір» ЖШС еңбек ұжымының жалпы саны 6,5 мың адамды құрайды [3].

Қазір «Богатырь» ашық тәсілмен көмір өндіру бойынша әлемдегі ең ірі кәсіпорындардың бірі болып қалуда.

Екібастұз көмірі өзінің сипаттамалары бойынша күлі жоғары болып табылады, сондықтан оны негізінен электр энергетикасында пайдалана отырып, шаруашылық мақсаттарда белсенді қолданбайды.

Көмірдің негізгі тұтынушылары-Қазақстан мен Ресейдің электр станциялары: Рефтин, Серов, Троицк электр станциялары, Екібастұз ГРЭС-1, Екібастұз ГРЭС-2, Алматы ЖЭО, Степногорск ЖЭО,

«Караганда Энергоцентр» ЖШС, «СевКазЭнерго» АҚ, «АстанаЭнергия» АҚ, «Павлодарэнерго» АҚ және басқалары.

Қазіргі таңда разрез қазақстандық «Самұрық-Энерго» АҚ мен ресейлік «РУСАЛ» компаниясының бірлескен кәсіпорны болып табылатын «Богатырь-Көмір»компаниясына тиесілі.

Марат Жыланбаев

Әкесі – Жыланбаев Төлеген Нығманұлы. Анасы - Жыланбаева Қаден. Ата-аналарынан ерте айырылған. 1-ші мен 8-ші сынып аралығында Қарағанды облысының балалар үйі мен интернаттарда оқыған және тәрбие алған. 12 жасынан жеңіл атлетикамен, велосипед, шаңғы спортымен айналысқан.

Жыланбаев Марат – Азия, Африка, Америка және Австралияның ең ірі шөлдерін жүгіріп өткен әлемдегі жалғыз адам, марафоншы, әлемдік деңгейдегі спорт шебері. Спорттық карьерасында 16000 шақырымнан астам арақашықтықты жүгіріп шыққан [6]. Гиннес рекордтар кітабының жеті дүркін иегері, супермарафоншы Мараттың қайсарлығы мен ерік-жігеріне тәнті болмасқа болмайды. Жыланбаев рекордтық уақытта әлемнің ең үлкен шөлдерін басып өтті [4, 72 б].

1990 ж.ұзақ қашықтықтарға күшін сынап сол жылы Барнаул қаласында (Алтай өлкесі, РФ) 85 км.қашықтықты жүгіріп өтті. 6.02.1990-5.09.1991 жылдың арасында әрқайсысы 42 км. 195 метрлік 226 классикалық марафонды жүгірді. 1992 жылы қазан айында «Алтын батысқа жол» деп аталатын Америка құрлығының ашылуына байланысты Невада және Калифорния штаттары арқылы 22 сағат. 9-14 сағат уақытпен бір апта бойы күн сайын бір марафоннан жүгіріп отырып, өте ұзақ қашықтықта жарыста екінші орын алды. Ол Еуропаның ең биік нүктесі Эльбрус шыңына (5642) метр жүгіріп шықты. Сол жылы тағы да Түрікменстандағы Қарақұм шөлінің үстімен 1200 км. қашықтықты 20 күнде келесі, 1993 ж. Африкадағы Сахара шөлін 24 күнде, Австралиядағы Виктория құмын (1700км) 22 күнде, 1218 км. Невада шөлін (1994, АҚШ) 17 күнде жүгіріп өтті. 1992-93 жылдары Қазақстанның ең үздік 10 спортшысының қатарына енді. Марат Жыланбаев туралы «Человек бегущий по планете» атты деректі повесть жазылған [5,394 б].

Екібастұз тарихи-өлкетану музейі 1987 жылы Г.Н. Потанин атындағы Павлодар облыстық тарихи-өлкетану музейінің бір бөлімі ретінде құрылды (Сурет 5). 1997 жылы Екібастұз қаласының 40-жылдығына музейдің ресми ашылуы болып өтті. Сол кезде музей қорында 4,5 мың экспонат болды. Қазіргі таңда музей қорында 28613 экспонат бар. Музейдің 9 экспозициялық залдарында Екібастұз тас көмір кен өндіретін орнының кен танушы Қосым Пішенбаев ашқаннан

бастап қазіргі кезеңге дейінгі құрылу, даму кезеңінің бай тарихы көрсетілген, сонымен қатар өңіріміздегі алғашқы еңбек құралдары, тұрмыстық заттары, қазақ халқының этнографиясы, Павлодар облысының табиғаты көрсетілген [6].

Шахтер стадионындағы рекорд

2018 жылдың маусым айында Екібастұз тұрғындары Астананың мерейтойына ең үлкен флэшмоб ұйымдастырған. Қала белсенділері жергілікті стадионда Қазақстан Картасы түрінде сапқа тұрды.

Екібастұзда әлемдік рекорд орнатылды. Қала тұрғындары Астананың 20 жылдығына орай жаппай флэшмоб ұйымдастырды

Зерттеудің нәтижелері

Әркім таныса алуы үшін, Екібастұз қаласының тарихи құндылықтары, мен мәдени ерекшеліктері туралы арнайы маршруттық жоба құрдық. Жоба аясында экскурсиялық маршрут құру жоспарлануда

Екібастұз қаласының орталығы бойынша, экскурсия бағыты асфальтқа сызықтар сызу болып табылады. Таңбалаудың түсі маршрут тақырыбына байланысты болады: тарихи жол маршруты – жасыл, ақпараттық жол маршруты – көк. Маршруттарда белгілі бір нүктелерде стеллаждар болады. Ақпарат орыс және ағылшын тілдерінде. Сонымен қатар, бұл объектілер туралы қосымша ақпараты бар мобильді қосымша жасау жоспарда бар.

Танымдық және қызығушылық деңгейін анықтау мақсатында, Екібастұз қаласының тұрғындары мен қонақтары, Екібастұз жобасы аясында, тәуелсіз серуендеу турларына қатысу үшін, маршруттарды әзірлеу кезеңінде біз сауалнама әзірлеп, сауалнаманы жүргіздік. Анкета сауалнамасына сілтеме: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdhk3ZIDrZYclwo6Ce9HscGUtG0v8mg1qgcacANgf42TBrdNQ/viewform?usp=sf_link

Жалпы сауалнама бойынша нәтижелерін қарастырайық.

1. Екібастұз қ. рекордттар мекені екенін білесіздер ме? – деген сұраққа 100% иа деп жауап берді.

2. Екібастұз қ. бойынша рекордттардың қайсысы сізге неғұрлым таныс? – деген сұраққа 38% Марат Жыланбаев, 30% ГРЭС мұнарасын, 15% Богатырь көмір кеңіші, 15% Шахтер стадионындағы Екібастұз әнін шырқалғаны

3. Рекордттар орнатылған жерге экскурсияға шығуды қалайсыз ба деген сұраққа, 100% иа деп жауап берді.

4. Мектептің ұйымдастыруымен рекордттар бойынша немесе қала ішіндегі көрікті орындарға экскурсияға шығып көрдіңіз бе деген скраққа, 50% астамы жоқ деп жауап берген.

5. Экскурсиялардың оқу жоспарына тиімділіг жоғары деп санайсыз ба? 100% иа

Екібастұз қаласы бойынша сауалнаманың нәтижелері мен көрсеткіштерін байқадық.

Келесі жоспар бойынша Екібастұз қаласының арнайы картасымен мәдени өңірлердің орналасуын қарастырайық.

Экскурсиялық маршрутты құру жоспары:

Маршрут атауы: «Екібастұз қ. рекордтар мекені»

Маршрут авторы: Буланова Айсана

Экскурсия құрамы: Мектеп оқушылары 5-10 сыныптар (20 адам)

Көлік түрі: 20-25 адамдық шағын автобус

Маршрут ұзақтығы: 100 км.

Уақыт мөлшері: 7-8 сағат

Маршрут төлемақысы: Гид-экскурсовод – 8000, Автобус 20000, музей 6000, түскі ас 16000. Жалпы сомасы – 50000 тнг.

1 адамға шаққанда 2500 теңгеден келеді.

Бағыт	**Қозғалыс түрі**	**Көрсету объектілері**	**Уақыт**	**Тақырыпшалардың атауы және негізгі мәселелер тізбесі**	**Ұйымдастырушылық нұсқаулар**	**Ескерту**
ГРЭС 2	20-25 орындық автобус	ГРЭС 2 мұнарасы, орталығы Ертіс-Қарағанды каналы және суқоймасы Солнечный кенті	9.00-10.30	1. ГРЭС 2 мұнарасы мен мен тарихы 2. ГРЭС 2 құрылу тарихы 3. Ертіс-Қарағанды каналы және суқойманың маңызы	1. Автобуспен жақындап келе жатқан уақытта ГРЭС қысқаша тарихы мен рекордттар бойынша баяндалады 2. Ертіс Қарағанды каналы, суқойма көрсетіледі және олардың жұмысымен танысады	
Богатырь АҚ	20-25 орындық автобус	Богатырь разрезі	11.30-12.30	1. Разрездің құрылу тарихы 2. Гиннеске кірген жылдар	Разрездің құрылу тарихымен, өндіріс процесстерімен танысады	
Музей тарихи-өлкетану	20-25 орындық автобус	Музей тарихи-өлкетану Марат	14.00-15.00	1. Музей әлеміне саяхат 2. Марат Жыланбаев	1. Тарихи-өлкетану мәліметтерімен танысу	

		Жыланбаев көрмесі		өмірі мен жетістіктері	2. Марат Жыланбаев өмірі мен жетістіктерімен танысу	
Шахтер	20-25 орындық автобус	Шахтер стадионы	15.30-16.00	Шахтер стадионы құрылу тарихы мен рекордқа еңген маңызы		

Атаулы мақаламызда Екібастұз аумағындағы рекордтар жасалған жерлерді тізімге алып, олар бойынша қажетті материалдар жинақталып, жүйеленді. Метеп оқушылары үшін экскурсияның маңызына байланысты гугл формада сауалнама жүргізіп, оның талдауы жасалды. Мектеп оқушыларын экскурсиялық маршрутымызға қызықтыру мақсатында арнайы сайт әзірленді. Сонымен қатар экскурсияның бағдарламасы, экскурсия барысындағы шығын мөлшерлері т.б. маңызды мәселелері айқындалды.

Келешекте экскурсиялық жұмыстарымызды жемісті жетілдіру үшін жергілікті әкімшілік мекемелері, білім беру орындарымен және өндірістік аймақтың басшыларымен экскурсияны жүргізудің тәртібі, қажетті нормалары айқындалып жүзеге асады деп сенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Б. Емельянов: Экскурсоведение: Учебник: Издательство: Советский спортhttps://www.labirint.ru/pubhouse/624/, 2004.

2. Экибастуз: Энциклопедия. – Караганда, ПК-Экожан, 2002-220 б.

3. https://go.mail.ru/search?fm=1&q=Богатырь Экибастуз рекорд&src=go&sbmt=1650368981748&hasnavig=0

4. А.Я. Құлназаров, Ө. Жолымбетов Қазақстан-спортшылар елі: энциклопедиялық анықтамалық: – Алматы: 2009. – 869 б.

5. https://kk.wikipedia.org/wiki/

6. http://pavlkraimuz.kz/index

А.М. Жанкаринова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті
М.М. Азат
ғылыми жетекші*: химия ғылымдарының магистрі*

БАҚЫЛАУ, ЭКСПЕРИМЕНТ ТАБИҒАТТЫ ҒЫЛЫМИ ТАНУДЫҢ ЖӘНЕ ТАБИҒАТТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ЖЕТЕКШІ ӘДІСТЕРІ РЕТІНДЕ

Аннотация**:** *Адам баласы әрқашан табиғатты түсінуге тырысты. Оның ақыл-ойы жер мен аспан денелерінің, мұхиттар мен құрлықтың, өсімдіктер мен жануарлардың құрылымын түсінуге ұмтылды.*

Табиғат туралы білім арнайы зерттеу әдістерін қолдану арқылы жинақталады. Табиғатты зерттеудің ғылыми әдістері: бақылау, эксперимент, теориялық зерттеу. Болжам – ғылыми деректермен негізделген жорамал. Кез келген болжамның шынайлылығын тек практикалық тәжірибе, яғни эксперимент арқылы тексере алады. Эксперимент – физиканың ең басты зерттеу әдістерінің бірі.

Зерттеу тақырыбы оқушыларға табиғатты зерттеудің негізгі әдістерімен таныстыру мақсатында зерттеледі. Осы тұрғыда әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқушылардың табиғатты өз бетінше зерттеу қабілетін дамытытылады. Оқушылардың бойында табиғатқа деген сүйіспеншілік оянады және оны оқуға деген қызығушылықтары арттырады.

Түйінді сөздер: *бақылау, эксперимент, әдіс, мектеп оқушылары.*

Abstract**:** *Man has always tried to understand nature. His mind sought to understand the structure of the Earth and celestial bodies, oceans and continents, plants and animals.*

Knowledge about nature is accumulated with the help of special research methods. Scientific methods of studying nature: observation, experiment, theoretical research. A forecast is an assumption based on scientific data. Only practical experience, that is, experiment, can verify the truthfulness of any assumption. Experiment is one of the main methods of physics research.

The research topic is studied in order to familiarize students with the basic methods of studying nature. In this context, the ability of students to independently study nature using various methods and techniques develops. Schoolchildren awaken their love for nature and increase their interest in reading it.

Keywords: *observation, experiment, method, schoolchildren.*

Аннотация**:** *Человек всегда пытался понять природу. Его разум стремился понять строение Земли и небесных тел, океанов и континентов, растений и животных.*

Знания о природе накапливаются с помощью специальных методов исследования. Научные методы изучения природы: наблюдение, эксперимент, теоретическое исследование. Прогноз-предположение, обоснованное научными данными. Проверить правдивость любого предположения может только практический опыт, то есть эксперимент. Эксперимент-один из главных методов исследования физики.

Тема исследования изучается с целью ознакомления учащихся с основными методами изучения природы. В этом контексте развивается способность учащихся самостоятельно изучать природу, используя различные методы и приемы. У школьников пробуждается любовь к природе и повышается интерес к ее чтению.

Ключивые слова: *наблюдение, эксперимент, метод, школьники.*

Жаратылыстану ғылымы және оның топтастырылуы

Ғылым – адам әрекетінің бір саласы, оның мақсаты қоршаған дүниені тану.

Жаратылыстану ғылымдары былайша топтастырылады:

1) физика, химия;

2) биология;

3) геология, география;

5) астрономия.

Физика (грек тілінен аударғанда «физис» – табиғат) көптеген табиғат құбылыстарын зерттейді, олардың көпшілігі күнделікті өмірде жиі кездеседі.

Физика әр түрлі табиғат құбылыстарын зерттейді.

Химия (атаудың шығу тегі нақты белгісіз, мүмкін гректің «химевсис» – араластыру сөзінен шыққан).

Химия – заттар және олардың өзгерісі туралы ғылым.

Биология – тірі табиғат туралы ғылым.

Экология – организмдердің бір-бірімен және қоршаған ортамен байланысы, адам мен табиғаттың өзара байланысы туралы ғылым.

География (грек сөзінен «geo» – жер, «grapho» – жазамын). География – Жер туралы тағы бір ғылым.

Геология – Жер, оның пішіні, құрылымы, құрамы және дамуы туралы ғылым.

Астрономия – аспан денелері туралы ғылым.

Табиғаттағы барлық білім жиынтығы жаратылыстану деп аталады. Себебі жекелеген ғылыми бағыттар мыңдаған табиғат әртүрліліктіпен олардың зерттеуі нәтижесінде құрылды. 1

Ал енді табиғатты зерттеу ғылымдары қандай? Олар жоғарыда келтірілген физика, химия, биология, география, астрономия және басқа да ғылымдар жиынтығы. Ғалымдар материяның жаңа сипаттарын ашқан кезде, жаңа бөлімдер әрбір бағытта біртіндеп қалыптаса бастады. Осылайша, жаратылыстану ғылымдарының бір тұтас жүйесі қалыптасты.

---

[1] Жаратылыстану – Оқулық 1-бөлім. Авторлар: Т. Андриянова, В. Беркало, Н. Жакупова, С. Кузнецова, А. Полежаева. – Алматы, 2018. – 98 б.

Әртүрлі ғылымның өзіндік әдістемелері – оқу әдістері бар. Бірақ қай салада жұмыс жасаса да, әрбір ғалымның бір ғана жалпы қағидасы бар. Кез келген құбылыс дәлелденуі керек.

Осы немесе басқа ғылыми фактіні растау үшін кейде арнайы шарттар қажет, мысалы, зертханалар. 2

Әдіс – табиғатты зерттеу тәсілі. Табиғатты зерттеу әдістері эксперимент, бақылау, өлшеу.

Бақылау – денелер мен табиғат құбылыстарын олардың табиғи өмір сүру жағдайында сезім мүшелері арқылы тану.

Бастауыш сыныпта сіз ауа райы күнделігін жүргіздіңіз: белгілі бір уақытта сіз аспандағы бұлттылықты және жауын-шашынды байқадыңыз, желдің бағытын және ауа температурасын анықтадыңыз. Табиғат құбылыстарын осылайша жүйелі түрде бақылап отыру және оларды сипаттау табиғатты тану әдісі ретінде бақылауды қалай қолданудың мысалы болып табылады.

Астрономдар аспан денелерін бақылайды. Биологтар тірі табиғат денелерін зерттейді. Физиктерді жарық пен дыбыстың пайда болуы мен таралуын қызықтырады. Химиктер заттардың бір-бірімен қалай әрекеттесетінін бақылайды. [3]

Табиғатты зерттеушілер үшін бақылау нәтижелері көбінесе жеткіліксіз. Содан кейін олар табиғатты зерттеудің басқа әдістерін, атап айтқанда экспериментті пайдаланады.

Мысалы, ауыл шаруашылығы дақылдарын өсіруге қолайлы жағдайларды табу мақсатында тәжірибе жүргізіледі. Зерттеушілер бұл шарттарды жасанды түрде өзгертуде. Кейбір тәжірибелік учаскелерде өсімдіктер ерте, басқаларында кеш егіледі. Олардың өсуі мен дамуын бақылай отырып, олар ең жақсы себу уақыты туралы қорытынды жасайды. Өсімдіктердің өсуіне жарықтың қалай әсер ететінін білу үшін әртүрлі жарықтандырылған жерлерге себеді. Тәжірибе учаскелерін әртүрлі тәсілдермен ылғалдандыра отырып, өсімдіктің өсуіне ылғалдың қандай мөлшері жақсы әсер ететінін анықтайды.

Осылайша, эксперименттің көмегімен зерттеушілер максималды өнімді алудың ең жақсы шарттарын анықтайды.

Табиғатты зерттеу, егер өлшеулер бақылау немесе эксперимент процесінде жүргізілсе, дәлірек болады.

Қорытындысыз ешқандай эксперименттің мағынасы болмайды.

---

[2] В. Беркало, Н. Жакупова, Л. Верховцева. Жаратылыстану. Оқулық 1, 2 бөлім. – Алматы кітап, 2021. – 152 б.

[3] Жаратылыстану. Оқулық 1-бөлім. С.З. Кучербаева., И.С. Темникова., Г.К. Ташенова. – Ата мұра баспасы, 2018. – 90 б.

Табиғатты зерттеуді схемалар арқылы ыңғайлы бейнеленген бірнеше әдістері бар.

Олар жаратылыстану ғылымын зерттеудің негізігі әдістері: бақылау, суреттеу, өлшеу, эксперимент.https://interneturok.ru/lesson/prirodovedenie/5-klass/vselennaya/nauki-o-prirode-metody-izucheniya-prirody - mediaplayer

Зерттеуші өз назарын қоршаған кез келген басқа заттарға, құбылыстарға немесе тірі организмдерге аудармауы керек. Сонымен, егер ғалым белгілі бір түрдің өрмекшісінің торын қалай тоқитынын бақылайтын болса, онда ол бақылау орнының айналасындағы басқа өрмекшілердің немесе тірі организмдердің мінез-құлқына назарын аудара алмайды.

Эксперимент объектілерді, тірі организмдерді өте терең және толық зерттеуге, заңдылықтарды орнатуға және тіпті табиғатта байқауға мүмкін емес нәрсені көруге мүмкіндік береді. [4]

Өлшеу приборлары.

Бақылаулар немесе эксперимент жүргізу кезінде өлшеу өте жиі пайдаланылады, арнайы құрылғылардың көмегімен, мысалы, термометрдің көмегімен температураны білуге болады (2-сурет), ал қысымды – тонометр немесе барометр (3-сурет) қолданылады. Қашықтықты өлшеу қажет болса, рулетканы (4-сурет) немесе сызғышты (5-сурет) пайдаланыңыз. Кейде кескінді немесе нысанды үлкейту керек, содан кейін үлкейткіш әйнек (6-сурет), ал егер объект тым кішкентай болса, микроскопты қолдануға (7-сурет) болады. [5]

Табиғатты зерттеу әдістері эксперимент, бақылау, өлшеу құралдарын пайдаланып әзірленген қысқа мерзімді сабақ жоспарлары

Тәжірибеден мысал:

Пән: Жаратылыстану	**Мектеп: «Суаткөл ауылының бастауыш мектебі»**
Ұзақ мерзімді жоспар	**КММ**
Бөлім:	**Мұғалімнің аты-жөні: Жанкаринова А.М.**
Күні:	**Қатысқандар саны:**
Сынып: 4	**Қатыспағандар саны:**

[4] Қазіргі жаратылыстану концепциялары (биология): оқу құралы / К. Кошкимбаев, Г.А. Тусупбекова, А. Ыдырыс, Г.К. Атанбаева [және т.б.]. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 252 б.

[5] Жаратылыстану. Жаңа білім беретін 4-сынып оқушыларына арналған оқулық. Бигазина П.К., Жаманкулова А.Ж., Қажекенова Е.А. және басқалар. – 1 бөлім. – Нұр-сұлтан: НЗМ. ДББҰ, 2019. – 88 б.

Сабақ тақырыбы	Өсімдіктерді қалай қорғаймыз?	
Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаттары оқу бағдарламасына сілтеме	4.2.1.6 өсімдіктерді қорғау жолдарын ұсыну 4.1.2.2 алынған нәтижесін оқушы таңдаған формада ұсыну	
Сабақ мақсаттары	**Барлық оқушы:** бақылау арқылы өсімдіктерді қорғау жолдарын ұсынады **Көптеген оқушы:** өз өлкесіндегі табиғатты қорғау бірлестіктерінің қызметтерін сипаттайды **Кейбір оқушы:** бақылау нәтижесінде Қызыл кітаптың өсімдіктерді қорғаудағы маңызын дәлелдейді	
Бағалау критерийлері	- Өсімдіктерді қорғау жолдарын ұсынады; - Өсімдіктер бақылау нәтижесін түрлі формада ұсынады.	
Тілдік мақсаттар	**Оқушылар жасай алады:** оқушылар өз аймағындағы сирек кездесетін өсімдіктерді бақылау жолдарын ұсынады. **Пәнге тән лексика және теминология:** Таралу, өздігінен таралу **Диалогке/ жазуға пайдалы сөз тіркестері:** Өсімдіктерді қалай қорғауға болады? Жануарлар өсімдіктің таралуына қалай көмектеседі?	
Құндылықтарды дарыту	Оқушылар өз аймағындағы сирек кездесетін өсімдіктерді бақылау жолдарын ұсынуда топпен орындау кезінде ынтымақтастық, еңбек пен шығармашылық құндылықтары жүзеге асады.	
Пәнаралық байланыстар	Дүниетану пәнімен табиғаттың әсері	
АКТ қолдану дағдылары	Интербелсенді тақтамен кесте толтырады	
Бастапқы білім	Өсімдіктің мүшелерін, олардың атқаратын қызметін біледі	
Сабақ барысы		
Сабақтың жоспар-ланған кезеңдері	**Сабақтағы жоспарланған іс-әрекет**	**Ресурстар**
Сабақтың басы 5 минут	**Амандасудан кейін оқушылар бір-біріне сәттілік тілейді** **«Ұ»Ойын «Сиқырлы сандықша»** Оқушылаға сандықтың ішінде ең әдемі, ақылды, сұлу адамның бар екендігі айтылады. Әр оқушы сандықтың ішіндегі айнадан өз бейнесін көріп, көңілдері көтеріледі. **Жаңа топ құру** **Гүл құрастыру арқылы топқа бөлу.**	

Сабақтың ортасы **5 минут**

Саралау –оқушыларға қалай көбірек қолдау көрсетуді жоспарлайсыз? Қабілеті жоғары оқушыларға қандай міндет қоюды жоспарлап отырсыз? Табиғат дүниесінде адам баласы құпиясын ашып болмайтын таңғажайып құбылыстар жетерлік. Солардың бір саласы - өсімдіктер әлемі. Талайды таңдай қақтырған тылсым да үрейлі әрі қызықты алуан түрлі ағаштар жайлы сөз болмақ. Билейтін ағаш Қытайдың көрікті Шишуаңбанна деген жерінде, Мыңла ауданының маңындағы ежелгі орман ішінде билей алатын сәмбі тал бар. Егер осы ағаштың қасында музыка таспасын қойсаңыз, ағаш музыка ырғағына ілесіп, биге басады. Бұдан да ғажабы егер қойылған әуеніңіз жеңіл музыка немесе лирикалық ән болса, ағаш мың бұралған биші арудай тербелісін өзгертіп отырады. Музыка шырқау биікке көтерілген сайын ағаштың биі де әсемдене түседі. Егер көтеріңкі екпінді, лирикалығы солғын немесе шуылы көп	**Бағалау – оқушылардың материалды меңгеру деңгейін қалай тексеруді жоспарлайсыз?** ***Ойлан. Оқушылар сұрақ-жауап әдісі арқылы сұрақтарға жауап береді.*** Жер бетіндегі тіршілікті өсімдіксіз елестету мүмкін бе? Бізге өсімдіктер не үшін керек? Өсімдік әлеміне келтірілетін зиян Өсімдікті қорғау шаралары ережесін құрастыру Өсімдіктерге қалай қамқорлық жасайды? Дискриптор: 1. Видеоны көреді. 2. Өсімдіктердің ерекшелігін түсінеді 3. Өсімдіктерді қалай қорғау керектігін түсінеді. 2. Тапсырма.(ЖЖ) «Жұптас-Ойлан-бөліс» бойынша оқушылар жұптасу арқылы тапсырманы орындау. Мен өсімдіктерді қалай қорғаймын? Оқушылар дайындап әкелген таратпа парақтарына ағашқа бекітілген жапсырмаларға адамдардың табиғатта өзін ұстау ережесін жазады. (Жауаптары: табиғат аясында қоқыстарды, сынған шыны заттарды, пластикалық бөтелкелерді қалдыруға болмайды; орманда от жағуға болмайды, амалсыз от жағуға тура келген жағдайда оны өшіріп кетіңіз; жапырақтарды, гүлдерді, өсімдіктерді жұлуға болмайды; өсімдіктерді қазып алуға болмайды) Дискриптор: 1. Логикалық ойлау қабілеттері артады. 2. Жазылым кезінде сөздердің дұрыс жазылуына және тыныс белгілерінің қойылуына назар аударады. 3. Мәтінді дұрыс құрастырады. ҚБ.(+ -)тәсілі арқылы бағаланады.	Денсаулық және қауіпсіздік техникасының сақталуы

музыканы қойсаңыз, ағаш билемей қояды екен. Сондықтан жергілікті тұрғындар оған «билейтін ағаш» деп ат қойған.		

Сабақ бойынша рефлексия Сабақ мақсаттары /оқу мақсаттары дұрыс қойылған ба? Оқушылардың барлығы ОМ қол жеткізді ме? Жеткізбесе, неліктен? Сабақта саралау дұрыс жүргізілді ме? Сабақтың уақыттық кезеңдері сақталды ма? Сабақ жоспарынан қандай ауытқулар болды, неліктен?	Бұл бөлімді сабақ туралы өз пікіріңізді білдіру үшін пайдаланыңыз. Өз сабағыңыз туралы сол жақ бағанда берілген сұрақтарға жауап беріңіз

Жалпы баға

Сабақтың жақсы өткен екі аспектісі (оқыту туралы да, оқу туралы да ойланыңыз)?

1:

2:

Сабақты жақсартуға не ықпал ете алады (оқыту туралы да, оқу туралы да ойланыңыз)?

1:

2:

Сабақ барысында сынып туралы немесе жекелеген оқушылардың жетістік / қиындықтары туралы нені білдім, келесі сабақтарда неге көңіл бөлу қажет?

Қорытынды:

Бақылау, эксперимент жұмыстары арқылы оқушылардың қызығушылықтары оянып өсімдік әлеміне және қоршаған ортаға өз үлестерін қосты. Оқушылар түрлі эксперименттер жасап, пәнге деген ынтасы артты.

Бақылау, эксперимент жане қорытынды шығару ғылыми зерттеудің сатылары болып табылады, жане күрделі аналитикаға жол ашады, зерттеу барысында оқушылар осы сатыларды жетік меңгерді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жаратылыстану. – Оқулық 1-бөлім. Авторлар: Т. Андриянова, В. Беркало, Н. Жакупова, С. Кузнецова, А. Полежаева. – Алматы, 2018. – 98 б.

2. В. Беркало, Н. Жакупова, Л. Верховцева. Жаратылыстану. Оқулық 1, 2 бөлім. – Алматы кітап, 2021. – 152 б.

3. Жаратылыстану. Оқулық 1-бөлім. С.З. Кучербаева., И.С. Темникова., Г.К. Ташенова. – Ата мұра баспасы, 2018. – 90 б.

4. Қазіргі жаратылыстану концепциялары (биология): оқу құралы / К. Кошкимбаев, Г.А. Тусупбекова, А. Ыдырыс, Г.К. Атанбаева [және т.б.]. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 252 б.

5. Жаратылыстану. Жаңа білім беретін 4-сынып оқушыларына арналған оқулық. Бигазина П.К., Жаманкулова А.Ж., Қажекенова Е.А. және басқалар. – 1 бөлім. – Нұр-сұлтан: НЗМ. ДББҰ, 2019. – 88 б.

Ж.А. Каламов
Учитель географии КГУ «Иртышская СОШ №1» отдела образования Иртышского района, управления образования Павлодарской области

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

Аннотация. *В статье рассматриваются алгоритмы работы педагогов в рамках формирования функциональной грамотности, а также рекомендуемые виды заданий при работе на формирование функциональной грамотности на уроках географии.*
Ключевые слова: *алгоритмы, естественнонаучная грамотность, формативное оценивание, взаимооценивание, самооценивание.*

Аннотация. *Мақалада функционалдық сауаттылықты қалыптастыру аясындағы мұғалімдер жұмысының алгоритмдері, сондай-ақ география сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру бойынша жұмыс жасағанда ұсынылатын тапсырмалар түрлері қарастырылған.*
Негізгі сөздер: *алгоритмдер, жаратылыстану сауаттылығы, формативті бағалау, өзара бағалау, өзін-өзі бағалау.*

Annotation. *The article discusses the algorithms of teachers' work in the framework of the formation of functional literacy, as well as the recommended types of tasks when working on the formation of functional literacy in geography lessons.*
Key words: *algorithms, science literacy, formative assessment, mutual assessment, self-assessment.*

На современном этапе в эпоху меняющегося мира перед системой образования Республики Казахстан выдвигается ряд новых вызовов.

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» отмечено «…конкурентоспособность будущих государств-лидеров зарождается именно в эпоху кризисов и фундаментальных изменений. Казахстан должен занять свое достойное место в новом мире». В эпоху меняющегося мира система образования должна формировать такие качества личности выпускника, как инициативность, инновационность, мобильность, гибкость, динамизм и конструктивность. [1, с. 18].

Одной из главных задач является необходимость повышения конкурентоспособности казахстанского образования и науки. Здесь важная роль отводиться овладению учащимися функциональной грамотностью, являющейся одним из ведущих инструментом повышения качества и конкурентоспособности человеческого капитала.

Общие ориентиры для развития функциональной грамотности определены в Государственной программе развития образования

Республики Казахстан на 2020-2025 годы, одной из целей которой является повышение глобальной конкурентоспособности казахстанского образования и науки, воспитание и обучение личности на основе общечеловеческих ценностей. Одной из комплексных мер в рамках реализации программы будут изменения в учебных программах, которые потребуют системного пересмотра инструментов оценивания в соответствии с ожидаемыми результатами государственного общеобязательного стандарта образования. Будут пересмотрены задания и формат проведения итоговой аттестации, содержание ЕНТ с включением вопросов, направленных на замер функциональной грамотности и компетенций по аналогии с инструментами международных сопоставительных исследований PIRLS, PISA, ICILS, а также тестов SAT и др. [2, с. 5].

В этих условиях необходимо обеспечить формирование у обучаемых в школе таких функциональных качеств и навыков личности, как инициативность, коммуникабельность, творческое мышление, умение импровизировать, принимать нестандартные решения, выбирать свой профессиональный путь, готовность к самовоспитанию, самообразованию, обучению в течение всей жизни.

Безусловно, невозможно дать ученикам такой учебный материал, такую информацию, которая оказалась бы актуальной, профессионально востребованной ими на протяжении всей жизни. Поэтому педагогам требуется сформировать в учениках то, что будет актуальным всегда и везде – функциональную грамотность.

Функциональная грамотность понимается, как способность обучаемого использовать постоянно приобретаемые в жизни знания, умения и навыки для решения широкого диапазона различных жизненных задач в социуме, в различных сферах жизнедеятельности.

В контексте определения уровня функциональной грамотности ведущую научно-теоретическую и практическую актуальность имеют международные исследования в области достижения ожидаемых результатов образования по естественным наукам и математике PISA программа оценки учащихся (Programmer for International Student Assessment) и TIMSS (Third International Mathematic and Science Study).

Рекомендации PISA, TIMSS в мире рассматриваются как обновление образования по содержанию, его приближение к заказу нынешнего общества.

Главной целью исследований PISA является оценка образовательных достижений учащихся с тем, чтобы получить ответ на ключевой вопрос: Обладают ли учащиеся 15-летнего возраста, обучаемые в стенах школы, знаниями, умениями, навыками необходимыми им для полноценного функционирования в обществе?

Мониторинг естественнонаучной грамотности в рамках исследования PISA, проводится циклически, раз в три года. В каждом из циклов особое внимание уделяется одному из типов функциональной грамотности: грамотность чтения, математическая грамотность, естественнонаучная грамотность [3, с. 34].

По результатам исследования возникает понимание, что перед отечественной системой образования, педагогами стоит важная задача создать алгоритм действий, необходимый инструментарии для ликвидации такого дисбаланса.

При разработке алгоритма, инструментария в целях формирования функциональной грамотности требуется учитывать уже имеющийся опыт некоторых стран по определению конкретных индикаторов. В школьной среде можно выделить следующие ведущие индикаторы грамотности: общая грамотность, компьютерная и информационная грамотность, коммуникативная грамотность, показатель владения иностранными языками, грамотность действий в чрезвычайных ситуациях, общественно-политическая и правовая грамотность, бытовая грамотность.

В современной школе в блок естественно-математического цикла входят следующие компоненты: география, физика, биология, математика, информатика и химия. Естественно-математические дисциплины, являясь важной частью старшей школы среднего образования и подготовки будущих специалистов высокой квалификации.

Одно из важнейших направлений функциональной грамотности: естественнонаучная, которая формируется на уроках географии.

Естественнонаучная грамотность – это способность использовать естественнонаучные знания для выбора в реальных жизненных ситуациях тех проблем, которые могут быть исследованы и решены с помощью научных методов, делать выводы на основе наблюдений и экспериментов, необходимые для понимания окружающий нас мира и те изменения, которые вносит в него деятельность человека, а также принимать соответствующие решения. [4, с. 59].

Алгоритм работы в педагога в рамках формирования функциональной грамотности.

Для формирования у школьников функциональной грамотности педагогу необходимо действовать по следующему алгоритму: разработка учебных заданий на формирование функциональной грамотности, самодиагностика, оценивание для обучения (формативное оценивание), обучение во взаимодействии (взамообучение), коллаборативная среда (социализация).

Действие 1 алгоритма: Задания на развитие функциональной грамотности в современных учебниках отсутствуют, либо представ-

лены в малом объеме, поэтому их разработка требует кропотливой работы со стороны учителя. Возможно, использовать на уроках адаптированные задания с PISA, но использование их на предметном уровне затруднено.

Действие 2 алгоритма: самодиагностика. Использование так называемых «заданий массивом», где ученикам предлагается целый спектр заданий, решить которые он может по своему выбору. В дальнейшем из данных заданий составляется СОР или СОЧ: чем больше количество заданий выполнил ученик, тем больше вероятность успешного решения им заданий СОР или СОЧ.

Действие 3 алгоритма: взамообучение, социализация. Учащиеся уже привыкли к формативному оцениванию с комментариями учителя, и если для детей из начальных классов это действует как эффективный метод поощрения, то в среднем и старшем звене формативное оценивание несет в меньшую ценность для ученика, так как он понимает что будут результаты СОР и СОЧ баллы которых имеют решающую роль в суммативном оценивании. Здесь помогает формативное оценивание с использованием критерий работы на основе взаимооценивания. Используя таксономию Блума, педагог может четко увидеть на каком уровне развития находится каждый из учащихся.

Рекомендуемые виды заданий при работе на формирование функциональной грамотности на уроках географии.

Для составления заданий рекомендуется использовать критерии и структуры заданий международного исследования PISA.

География Казахстана 9 класс. Раздел 3 Физическая география.

3.3. Гидросфера. Темы: Внутренние воды. Экономическая оценка водных ресурсов.

Задания можно подразделить на три вида:

1. Задание с простым множественным выбором. Задания предполагают:

– выбор одного ответа из четырёх вариантов.

– выбор «горячей точки», т.е.ответа который является элементом выбора в рисунке или тексте.

Прочтите текст и выполните задания:

На территории республики речная сеть распределена неравномерно. Густота речной сети на равнинной части Казахстана уменьшается по направлению с севера страны на юг. Преимущественно богаты реками лесостепная и степная зона Казахстана, Жетысуский Алатау, Алтай и горы Тянь-Шань. Реки страны относятся к бассейну Северного Ледовитого океана и внутреннему бессточному бассейну. Главными водоразделами выступают Сарыарка, хребты горной

системы Саура и Тарбагатая, Тургайское плато. Большая часть рек Казахстана определена внутренним бессточным бассейном, который в свою очередь делится на свои уровни со своей системой рек, которые впадают в наиболее крупные озера. К самым крупным рекам относящимся к бассейну Северного Ледовитого океана являются Иртыш, Тобол, Есиль. Значительная часть рек относится к Каспийскому бассейну: Урал, Уил, Эмба, Сагыз, Большой и Малый Узень. Балхаш-Алакольскому бассейну: Каратал, Лепсы, Аксу, Или, Тентек и др. Аральский бассейн: Сырдарья, Тургай, Чу, Арысь и др. В зависимости от географического расположения питание рек делится на снеговое, дождевое, ледниковое и смешанное.

Выберите верное утверждение			
Самая мутная река в республике (мутность воды 1200 г/м^3):			
A	**B**	**C**	**D**
Или	Урал	Сырдария	Иртыш

Ожидаемый ответ: Сырдарья

2. Задание со сложным множественным выбором. Задания предполагают:

– Ответы на серию вопросов «да/нет», которые представляют отдельные задания.

Каковы главные особенности речной сети Казахстана? Отметьте «да» или «нет» для каждого утверждения

Вопрос	**Ответ**
Вследствие аридного климата речная сеть в Казахстане развита слабо	Да/Нет
Речная сеть в Казахстане распределена равномерно	Да/Нет
Восточные и юго-восточные территории Казахстана обеспечены водными ресурсами	Да/Нет
На реках равнинной территории Казахстана наблюдается летняя межень	Да/Нет
Самая значительная по площади водосбора река Казахстана – Есиль	Да/Нет
Значительная часть рек относится к внутреннему бессточному бассейну	Да/Нет

Ожидаемый ответ: да, нет, да, да, нет, да

– Выбор более одного ответа из предложенных.

Из предложенного списка выберите и подчеркните озера, которые имеют остаточное происхождение.

Озера: Арал, Зайсан, Балхаш, Маркаколь, Каспий, Тенгиз, Иссык, Коргалжын.

Ожидаемый ответ: Арал, Каспий, Балхаш

– Заполнение пробелов в предложенных вариантах.

Вставьте пропущенные слова в текст, используя иллюстративный материал и знания полученные во время изучения раздела.

Реки по равнинной части текут _____ Это можно объяснить тем, что истоки рек текущих по равнине находятся на относительно небольшой высоте, местность же, по которой текут воды данной реки, имеет как правило небольшой уклон. Долина равнинной реки _____, склоны ее покатые, высота склонов максимум несколько десятков метров, на данных реках много излучин. Реки горной местности, протекают с _____, при этом пенятся и бурлят. Истоки таких рек расположены _____. Местность, по которой проходят их воды, имеет как правило большой уклон, при этом с малым количеством излучин. Воды горных рек протекают в узких скалистых _____ с крутыми _____. Десятки, порой сотни тысяч лет требуется на то, чтобы данные реки прорезали себе в горах долину.

Ожидаемый ответ: медленно, широкая, большой скоростью, в высокогорье, долинах, склонами

– Упорядочение, или распределение по категориям.

Занесите перечисленные реки в графы таблицы: Ертис, Тобыл, Есиль, Урал, Сырдарья, Иле, Каратал, Эмба, Уил.

Снеговое и дождевое питание	**Снеговое и ледниковое питание**

Объясните причину разницы питания рек.

_____

_____

Ожидаемый ответ: Снеговое: Урал, Тобол, Есиль, Эмба, Уил. Снеговое и ледниковое: Ертис, Или, Сырдарья, Каратал

Реки Ертис, Или, Сырдарья, Каратал берут свое начало в высокогорье Алтая, хребтов Тянь-Шаня с территории соседних государств. Урал, Тобол, Есиль, Эмба, Уил берут свое начало с горных хребтов Южного Урала где отсутствуют ледники.

1. Задание с полным свободно-формулируемым ответом. Такие задания предполагают: Письменный ответ.

Подземные воды: Подземные воды в условиях возрастания антропогенного (техногенного) воздействия на качество поверхностных вод стали играть важную роль в обеспечении отраслей экономики и населения чистой питьевой водой. В зависимости от глубины залегания подземные воды делятся на грунтовые и артезианские. Грунтовые воды расположены на глубине от 3 до 30 метров и как

правило выше водонепроницаемого слоя. В городской местности вода проходит несколько стадий очистки, прежде чем попасть в квартиру жильцов. В сельских же населенных пунктах еще пользуются колодезной (грунтовой) водой, хотя ежегодно благодаря государственной программе «ауыз су» их количество сокращается за счет строительства центральных водопроводов.

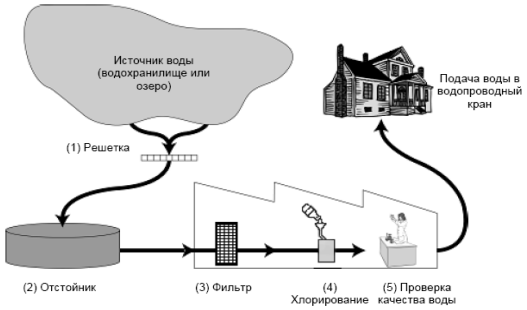

Рис. 1 схема очистки воды

На рисунке, приведенном выше, показано, как вода, которая подается в городские дома, становится пригодной для питья.

Вопрос 1: Вода в колодце чистая, прозрачная и холодная. Объясните почему колодезная вода обладает такими свойствами?

Вопрос 2: питьевая вода

Приоритетно иметь источник качественной питьевой воды. Воды, которые залегают в недрах земли, называют грунтовыми водами.

Определите главную причину того что, в грунтовой воде преимущественно мало загрязняющих частиц и бактерий, чем в той же самой воде, выбранной из источников с поверхности, таких как реки или озера. _____

При выполнении заданий необходимо внимательно изучать предложенный текст. Содержание текста поможет ответить на вопросы найти решение проблемы. Для выполнения некоторых заданий потребуется не только знание географии, но и других предметов (химия, биология, физика, экология, математика, астрономия).

Задания имеют разный уровень сложности и имеет собственную технологию оценивания. Планируемые результаты образования проверяться в рамках образовательного процесса средствами педагогической диагностики; содержат описания действий или деятельности учащегося, однозначно свидетельствуют о достижении определенного результата; однозначно трактуются всеми участниками процесса оценивания: педагогами, обучаемыми.

В данных рекомендациях предложены примеры заданий, которые могут быть использованы на уроках географии в 9 классах, а также

при подготовке к международным тестированиям TIMSS, PISA, внешней аттестации и при подготовке к ЕНТ.

Бесспорно, данные задания повышают у учащихся познавательный интерес, но в первую очередь важна системная проработка заданий с акцентом на свое собственное развитие и дальнейшую социализацию учащихся.

В рамках работы по повышению функциональной грамотности важно понимать что, прежде всего, требуется не слепо внедрять в учебный процесс задания в формате международных исследований, а последовательно воплощать в жизнь множество системных изменений:

– работать на уроках с информацией, представленной в различных формах (текст, кластер, схема, таблица, рисунок, диаграмма и др.);

– поощрять на уроках самостоятельную деятельность учащихся, использовать учебный и жизненный опыт;

– работать на уроках с реальными исходными данными, единицами и величинами измерений;

– разрабатывать и активно внедрять в школах задания подобные в PISA исследованиях;

– обучить максимум педагогов в рамках функциональной грамотности в национальных центрах повышения квалификации;

– включить задания по функциональной грамотности в каждый учебный предмет и повседневную учебно-воспитательную работу (классные часы и другие внеклассные мероприятия).

Задача учителя – управлять деятельностью учащихся, для проявления ими своих дарований. Педагог должен способствовать развитию творческих способностей своих подопечных, стараться максимально заинтересовать учащихся в познании окружающего мира, способствовать формированию живого интереса к предмету. Если каждый педагог в процессе обучения будет системно формировать и развивать функциональную грамотность ребёнка, то мы выпустим со школы конкурентоспособную, общественно-активную творческую личность, способную применить навыки, полученные в школе в социуме, в жизни.

Список использованных источников

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий».

2. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2020-2025 годы.

3. Национальный план действий по развитию функциональной грамотности на 2012-2016 годы.

4. Ковалева Г.С. Первые результаты международной программы PISA- 2009. Презентация и обсуждение первых результатов международной программы

PISA-2009, 7 декабря 2010 года. Российская академия образования, Институт содержания и методов обучения, отдел оценки качества общего образования // Сайт отдела оценки качества общего образования ИСМО РАО, страница публикаций – http://www.centeroko.ru/.

5. География Казахстана. Учебник для учащихся 9 класса общеобразовательной школы. Часть 1 / Р.А. Каратабанов, А.А. Саипов, Б.Х. Балгабаева, К.Т. Сапаров. – Алматы: Алматы кітап баспасы, 2019.

А.М. Каратаева
Павлодар педагогикалық университетінің студенті
М.К. Омаров
ғылыми жетекшісі: *аға оқытушы*

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ӘРТҮРЛІ КАРТАЛАР МЕН ГЛОБУСТАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ

Аннотация. *Мақалада жалпы география сабақтарында қолданатын карталардың түрлері мен глобустардың рөлі талқыланады. Бұл тақырып географияның оқыту методикасының мысалында қарастырылады. Оқушылардың география сабағына қызығушылықтарын арттырып, физикалық карталар мен глобустарға ерекше назар аударылады. Балаларды оқытуда карта мен глобустың өзара әрекеттесуінің маңыздылығы қарастырылады.*

Түйін сөздер*: Карта, глобус, физикалық карта, методика, масштаб, географиялық объектілер.*

Аннотация. *В статье обсуждаются виды карт и роль глобусов, которые мы используем на уроках общей географии. Данная тема рассматривается на примере методики преподавания географии. Особое внимание уделяется физическим картам и глобусам, повышая интерес учащихся к урокам географии. Рассматривается важность взаимодействия карты и Глобуса в обучении детей.*

Annotation. *The article discusses the types of maps and the role of globes that we use in general geography lessons. This topic is considered on the example of the methodology of teaching geography. Special attention is paid to physical maps and globes, increasing students' interest in geography lessons. The importance of the interaction of the map and the Globe in teaching children is considered.*

Мектептегі география әрқашан маңызды дүниетанымдық пән болды. Өйткені, география қоғам өмірінің және қоршаған ортаның барлық салаларын, соның ішінде көптеген басқа ғылымдардың (геология, астрономия, экология және т.б.) мәліметтерін қамтиды. Географиялық білім бізге әлемнің кеңістіктік көрінісін қалыптастыруға, құбылыстардың барлық объектілері арасындағы қатынастарды көруге, табиғатта және қоғамда болып жатқан процестердің мәнін түсінуге мүмкіндік береді.

Карта-географиялылық өлшемдерінің бірі. Өйткені, география оның ауқымы бойынша ғылым өте кең. Оның шекараларының жеткіліксіз сенімділігі тарихи даму кезеңінде оның ауруларының негізгі көздерінің бірі болды. Осы шекараларды нақтылау міндеті оның әдіснамасының маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Глобус-ең қажетті географиялық жәрдемақылардың бірі. Кез-келген мектеп глобуссыз мүмкін емес. Бұл бастауыш, орта және орта сыныптарда қажет, өйткені география, картография, астрономиялық география және геофизика мәселелерін тек оның көмегімен дұрыс білуге болады. Глобуспен жұмыс-жердің моделі, мыналарды қамтиды: ойпаттарды, төбелерді, тауларды, теңіздерді, мұхиттарды міндетті түрде табуға байланысты демонстрациялық және зертханалық нұсқалардағы тапсырмаларды параллель орындау.

Жұмыста ерекше орын білімді бекітуге арналған қосымша индикативті тапсырмаларды орындауға берілуі керек: Тура және кері сипаттағы топографиялық диктанттар. Объектілерді олардың бөліктерінен құрастыру.

Шартты белгілерді шифрлауды болжайтын карта мен жоспардағы негізгі объектілердің орналасқан жерін білуге арналған сауалнамалар

Карта және жоспар бойынша сырттай саяхат (жер шарын айнала, судағы).

Қалалар арасындағы қашықтықты анықтау (карта масштабы бойынша).

Контурлық карталармен жұмыс (дұрыс белгілеу және безендіру)

Жердің пішініне, қозғалысына және оның ішкі құрылымына қатысты мәселелерді зерттеген кезде жер шарынсыз жасай алмайсыз, ол бұрмалаусыз идеалды «карта» болып табылады, жер бетінде географиялық элементтердің орналасуының дұрыс бейнесі бар.

Карта жер шарымен тығыз байланысты. Глобус картаның ерекшеліктерін түсіндіреді, оны кемшіліктерін түзетеді, ал карта жер бетінің Глобус бейнесін егжей-тегжейлі көрсетеді. Кейбір мәселелерде карта мен глобус бір-бірін толықтыруы керек.

Мектепте балалардың глобуспен алғашқы кездесуі түпкі мақсатқа ие – оларды картаның ерекшеліктерімен таныстыру. Глобус – бұл өте маңызды нұсқаулық, өйткені ол сізге картаның таяз масштабы туралы, оған бағдарлаудың ерекшеліктері туралы, Жердің сфералық болуымен байланысты оның суреттерінің кейбір ерекшеліктері туралы алғашқы түсінік қалыптастыруға және жердегі ірі географиялық объектілердің орналасуы туралы Кеңістіктік идеяларды нақтылауға, түзетуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нысаны – География сабағында картамен және глобуспен жұмыс істеу процесі

Зерттеу пәні – географиялық карталармен және глобуспен жұмысты қалыптастыру жолдары

Мақсаты – географиялық карта мен глобус туралы ақпарат көзі ретінде түсінік беру.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

Карталардың, атластардың, жоспарлардың қасиеттері туралы алғашқы ақпарат беріңіз және оларды күнделікті тәжірибеде қолдануға үйретіңіз.

География сабағында карта және глобуспен жұмыс істеу әдістемесін зерттеу.

География бойынша оқу бағдарламаларында қарастырылған картамен және глобуспен жұмыс істеу кезінде практикалық дағдыларды қалыптастыру.

Географиялық атласпен, контурлық карталармен және глобуспен оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру

Өзектілігі: қазіргі мұғалім әрқашан студенттерге пәннің мазмұнын жеткізудің, білімді бақылаудың қаншалықты жақсы және тиімді екенін ойлайды. География пәнінің ерекшелігі – мәтіннің картамен, схемалармен, суреттермен, профильдермен үйлесуі. Жоқ карт болмайды зерттеп, география.

Географиядағы ең қызықтысы-біздің әлемнің алуан түрлілігін білу. Карта бізге географиялық қырағылықты дамытуға көмектеседі.

Географияны оқытудағы картаның рөлі туралы көп жазылған. Барлық түсінікті болмайды білу географиясын жоқ карталар, себебі ол болып табылады көрнекі құралы.

Карта оқушыға білімін реттеуге көмектеседі. Картамен студент тақырып туралы білімді оңай үйренеді. Картаның көмегімен зерттелетін объектілердің орналасуы туралы Кеңістіктік түсінік қалыптасып қана қоймай, заңдылықтар анықталды. Оқушылар сұрақтарға көптеген жауаптарды жаза арқылы таба алады. Карта-оқытудың ең маңызды құралы. Егер география сабағында карта болмаса, онда сабақ жоқ деп санауға болады.

Мен сияқты, әр тәжірибелі мұғалім өз қызметінде картографиялық ақпаратпен жұмыс істеудің әртүрлі формалары мен әдістерін қолданады. Географиялық карталармен жұмыс істеу әдістерінің типологиясы әр түрлі болуы мүмкін және әр кезеңде карталарды пайдалану мақсатына байланысты әр мұғалім жеке құрастыра алады [1].

Картаны түсіну оның негізгі қасиеттерін игеруді білдіреді, бұл қарапайым картографиялық білім болған кезде мүмкін болады.

Глобус – бұл картамен салыстырғанда бірқатар артықшылықтарға ие Жер шарының моделі. Негізгі ерекшелігі-глобус жер бетінің құры-

лымын, өлшемдерін, объектілердің өзара орналасуын бұрмалаусыз береді.

Географияны оқытуда әртүрлі мөлшердегі және мазмұндағы глобустар қолданылады (физикалық және саяси). Үлкен глобустар географиялық нысандарды түсіндіру кезінде бүкіл сыныпқа көрсетуге ыңғайлы, олар географиялық номенклатура туралы білімді тексеру үшін қолданылады. Орта глобустар жыл мезгілдерін түсіндіру үшін, мысалы, жердің өз осінің айналасындағы қозғалыс заңдылықтарын, жердің жылдық қозғалысын түсіндіру кезінде бүкіл сыныпты көрсетуге қызмет етеді. Шағын глобустар демонстрация кезінде де қолданылады [2].

Әрбір тәжірибелі мұғалім өз қызметінде картографиялық ақпаратпен жұмыс істеудің әртүрлі формалары мен әдістерін қолданады. Географиялық карталармен жұмыс істеу әдістерінің типологиясы әр түрлі болуы мүмкін және сабақтың әр кезеңінде карталарды пайдалану мақсатына байланысты әр мұғалім жеке құрастыра алады. Оқытудың әртүрлі деңгейлерінде мұғалім аумақты қамту және қамту бойынша әртүрлі карталарды пайдаланады. Сонымен, 6-сынып курсын оқу кезінде картаның көп бөлігі жалпы географиялық болып табылады. Географияны алғашқы зерттеу студенттерді картографиялық ақпаратпен жұмыс істеудің алғашқы әдістерімен ғана емес, сонымен қатар оны контурлық карталарда көрсету дағдыларымен де таныстырады.

Жұмыс әдістері мұғалімнің жұмысты бастау алдында қойған міндеттеріне байланысты оқушылардың жеке, жұптық немесе топтық жұмысына бағытталуы мүмкін [3].

Географиялық картаны қолданатын тапсырмалар түрлері функционалды тапсырмада әр түрлі болуы мүмкін. Логикалық және шығармашылық тапсырмаларды үй тапсырмасы немесе сыныптағы жаттығу ретінде орнатуға болады. Логикалық есептерді шешу сабақтың 10 минутынан аспауы керек. Оқытудың бастапқы кезеңінде мұндай міндеттерді қолдану шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру үшін нақты алгоритммен берілуі керек, келесі сыныптарда оларды шешу қиынға соғуы және сарапануы мүмкін. Топографиялық номенклатурасы бар тапсырмаларға ерекше рөл бөлу керек, өйткені көбінесе бұл бірыңғай мемлекеттік емтиханға дайындық кезінде мектеп оқушыларына қиындық тудыратын номенклатура мәселелері. Емтихан материалдарының географиялық номенклатураны білу мәселелерімен қанықтылығы кез-келген география мұғалімін осы мәселеге байыпты қарауға, атап айтқанда, бұл мәселені шығармашылықпен шешуге мәжбүр етуі керек.

Мазмұны бойынша географиялық карталарды қолданатын тапсырмалардың түрлері:

1. Жалпы географиялық карталарды пайдалану:

«Көкжиек жақтары»

Бұл әдіс кеңістіктік көрініст қалыптастыруға көмектеседі, картаны жақсы есте сақтауға көмектеседі.

Мысал 1. Батыс және шығыс жарты шардың континенттерін көрсетіңіз.

Мысал 2. Әлемнің тауларын солтүстіктен оңтүстікке қарай орналастырыңыз: Тибет, Кавказ, Анд, Кордильера, Альпі, Тянь-Шань және тағы басқа тапсырмалардың түрлерін беруге болады .

Қорытынды: Карталар мен глобустың адамның өмірі мен қызметінде өте маңызды. Карталар әуе және космонавтика, кеме жүргізу, әртүрлі құрылыстарды жоспарлау, жобалау және салу; пайдалы қазбаларды игеру; өнеркәсіптік және ауыл шаруашылығы өндірісін ұйымдастыру, мелиорация, жол ісі, аудандар үшін кеңінен қолданылады жоспарлау және қоршаған ортаны қорғау және т.б. Картаны пайдаланбайтын халық шаруашылығының осындай саласын табу қиын.

Әскери істегі карталардың маңызы зор. Шабуыл жасау үшін де, қорғаныс үшін де ауқымды карталар болуы керек. Картографиялық дағдыларды игеру оқушының географиялық мәдениетіне қажетті талап болып табылады. Н.Н. Баранскийдің айтуы бойынша: «картадан кез келген географиялық зерттеу келеді және картаға келеді, картадан басталады және картамен аяқталады».

Ғылыми зерттеулердегі карталардың ерекше маңызы. Барлық дерлік географиялық ғылыми зерттеулер карталарды зерттеуден басталып, оларды толықтырумен және жетілдірумен аяқталады. Карталар арқылы әртүрлі құбылыстар мен процестерді, олардың өзара байланысын дамыту және болжау процестері зерттеледі. Көрнекті орыс географы Д.Н. Анучин «елдің географиялық білім деңгейі оның картасының жетілу деңгейімен анықталады»деп жазды. Зерттеу мақсатында карталарды пайдалану әдістерін жасау қазіргі заманғы картографияның маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Карталар мектептерде, орта және жоғары оқу орындарында, мәдени-ағарту қызметінде оқу мақсаттары үшін таптырмайтын құрал болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Берлянт А.М. Картографиялық сауаттылық және географиялық Білім: қайта бағдарлау мәселелері // Мектептегі география, 1990. – 32-42 б.

2. Грюнберг Т.Ю. Мектеп географиясындағы картографиялық ұғымдар. – М.: Білім, 1979. – 159 б.

3. Даринский А.В. Географияны оқыту әдістемесі. – М.: Ағарту, 1966. – 254 б.

А.А. Кошля
студентка 4 курса Павлодарского педагогического университета,
специальность география

ПРОФОРИЕНТАЦИОННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ШКОЛЬНОГО КУРСА ГЕОГРАФИИ

Аннотация. *В статье рассматривается возможность школьного курса географии в профориентационной деятельности учащихся.*
Ключевые слова: *Профориентация, анкетирование, выбор профессии, профориентационные мероприятия, курс.*

Аннотация. *Мақалада Оқушылардың кәсіптік бағдар беру қызметіндегі география мектеп курсының мүмкіндігі қарастырылады.*

Annotation. *The article considers the possibility of a school geography course in the career guidance activities of students.*

В настоящее время важнейшим социальным требованием к образовательной организации является ориентация образования не только на усвоение обучающимися программного материала, но и на развитие личности школьника, на формирование у него познавательных и созидательных способностей, необходимых для успешной социализации в обществе и активной адаптации на рынке труда.

Однако, большинство детей покидают школу после 9 класса и часто они сталкиваются с проблемой что они даже не знают куда пойти и какое направление выбрать. Выбор профессии – сложный и ответственный шаг в жизни каждого человека. Проблема выбора профессии очень важна, так как с этой проблемой, как правило, сталкивается большинство людей. Выбрать профессию – значит найти свое место в жизни. Выбор должен быть не только свободным, но и в полной мере осознанным, должен соответствовать как интересам личности, так и интересам общества.

– профессиональной ориентацией школы направлена на проведение следующих профориентационных мероприятий.

– формирование положительного отношения учащихся к труду;

– проведение спецкурса «Основы выбора профессии»;

– осуществление профессионального информирования школьников (о профессиях, о рынке труда, об учреждениях, где можно получить специальность);

– изучение профессиональных планов школьников выпускных классов;

– выявление структуры интересов и склонностей учащихся;

– проведение профессиональной консультации школьников;

– осуществление психофизиологической диагностики способностей;

– выявление отклонений состояния здоровья учащихся и определение профессиональной пригодности по медицинским показаниям;

– проведение работы с родителями о выборе профессий с их детьми;

– организация начального производственного обучения в школе;

– прохождение школьниками производственного обучения в УПК;

– организация выставок технического и художественного творчества;

– проведение экскурсий на предприятия, в организации, в различного типа учреждения.

Атлас новых профессий и компетенций – это сборник профессий, которые по мнению экспертов каждой отрасли, уже востребованы и появятся в ближайшем будущем. Такое близкое нам будущее в этом Атласе определено на 5-10 лет. В основе материалов представленного Атласа профессий лежит использование методологии прогнозирования будущего на основе технологического Форсайта. Технологический Форсайт позволяет определить, какие трудовые навыки оказываются самыми востребованными с развитием передовой технологии и широких инноваций.

Но к сожалению этого недостаточно, мы считаем, что география в основной школе – учебный предмет, формирующий у учащихся систему комплексных социально ориентированных знаний о Земле как о планете людей, закономерностях развития природы, размещении населения и хозяйства, об особенностях, о динамике и территориальных следствиях главных природных, экологических, социально-экономических и иных процессов, протекающих в географическом пространстве, проблемах взаимодействия общества и природы, об адаптации человека к географическим условиям проживания, о географических подходах к устойчивому развитию территорий. География предоставляет широкие возможности для организации краеведческой и профориентационной работы. Основная задача географии – изучение пространственно-временных взаимосвязей и взаимозависимостей между природными и антропогенными объектами. Уникальность географии состоит в том, что она принадлежит одновременно к общественному и естественному циклу дисциплин; имеет мировоззренческое значение и особый метод познания – территориальный подход.

Примером является курс 7-9 классов. При изучении 6 тем: Методы географических исследований, картография и географическая

база данных, физическая география, социальная география, экономическая география, страноведение с основами политической географии можно дать знания о таких профессиях как Инженер-геолог Гляциолог Вулканолог Мелиоратор Логист Геофизик Криолитолог Топограф Гидролог Географ-политолог Менеджер по туризму Геохимик Метеоролог Землемер Гидрогеолог Политический аналитик Туроператор Палеогеограф Климатолог Геодезист Почвовед Экономико-географ Инструктор по туризму Биогеограф Палеоклиматолог Картограф Энолог Социогеограф Преподаватель географии Эколог Ландшафтовед Океанограф Лесопатолог (лесник) Геомаркетолог Путешественник и т.д., т.к. урок ограничен определенным временным промежутком и определенным содержанием, на мой взгляд необходимо внедрять задания либо уроки посвящать определенным профессиям.

В начале эксперимента на вопросы анкеты «Сколько профессий вы знаете?» учащиеся в среднем назвали около 20 профессий, что является минимальным показателем в их предпрофессиональном возрасте на пороге выхода во взрослую жизнь.

После были введены на уроках географии изучения профессий параллельно с темой.

Примеры: Урок в 9 классе

раздел: Физическая география

Тема: Экологические и геополитические проблемы использования внутренних вод

Выход на тему урока	Мозговой штурм: Знаете ли вы, кто такой эколог? Попробуйте дать определение этой профессии. Правильно эколог занимается проблемами природы и находит пути их решения. Какая экологическая проблема существует на сегодняшний день в Казахстане? (Аральское море, загрязнение воздуха и т.д.) Вам предстоит на уроке подробнее узнать об экологических проблемах Казахстана и предстать в роли эколога, узнать какими инструментами и методами эколог исследует природные объекты. Сделать вывод и придумать рекомендации по сохранению природного баланса нашей страны.

Урок в 9 классе

Раздел: физическая география

Тема: Факторы определяющие особенности климата Казахстана

Середина урока	После изучения параграфа учащимся задается вопрос, знаете ли вы кто составляет прогноз погоды? Синоптик, знаете ли вы сколько много приборов использует синоптик для составления прогноза? Сколько вы можете их назвать?

После проведения уроков в таком формате при повторном проведении анкеты «Сколько профессий ты знаешь?» виден прогресс, средние количество выросло до 30, что является успешным показателем внедрения методики.

Таким образом, на наш взгляд география обладает неоспоримым преимуществом перед другими предметами в профориентационной подготовке школьников в выборе будущей профессии.

Е.В. Синицина
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Ш.Ш. Хамзина
научный руководитель: *кандидат педагогических наук, профессор, г. Павлодар*

ПРОГРАММА КУРСА «ОКРУЖАЮЩИЙ МИР» 2 КЛАСС

Аннотация*: Данная программа предназначена для педагогов школьных образовательных учреждений. Основной целью программы является формирование интереса учащихся к предмету «Познание мира», расширение знаний, повышение экологической грамотности учащихся, вооружение их навыками бережного использования природных ресурсов, формирование активной гуманной позиции школьников по отношению к природе. Направлена на формирование интереса, знаний о закономерностях и взаимосвязях природных явлений, единстве живой и неживой природе, о взаимодействии и взаимосвязи природы, общества и человека.*

Ключевые слова*: интерес, познание, расширение, экологическая грамотность, гуманизм, взаимодействие, взаимосвязи.*

Аңдатпа*: Бұл бағдарлама білім беру мекемелерінің педагогтарына арналған. Бағдарламаның негізгі мақсаты оқушылардың «дүниетану» пәніне қызығушылығын қалыптастыру, білімін кеңейту, оқушылардың экологиялық сауаттылығын арттыру, оларды табиғи ресурстарды ұқыпты пайдалану дағдыларымен таныстыру. Оқушылардың табиғатқа қатысты белсенді адамгершілік ұстанымын қалыптастыру жолдарын қарастырады. Ол қызығушылықты, табиғи құбылыстардың заңдылықтары мен байланыстары, тірі және жансыз табиғаттың*

бірлігі, табиғаттың, қоғам мен адамның өзара әрекеттесуі мен байланысы туралы білімді қалыптастыруға бағытталған.

***Кілтті сөздер**: қызығушылық, таным, кеңейту, экологиялық сауаттылық, гуманизм, өзара түсіністік, қарым-қатынас.*

***Annotation**: This program is intended for teachers of school educational organizations. The main purpose of the program is to form students' interest in the subject «Cognition of the world», to expand knowledge, to increase environmental literacy of students, to equip them with skills of careful use of natural resources, to form an active humane position of schoolchildren in relation to nature. It is aimed at the formation of interest, knowledge about the laws and relationships of natural phenomena, the unity of living and inanimate nature, about the interaction and interrelation of nature, society and human.*

***Key words**: interest, cognition, expansion, environmental literacy, humanism, interaction, interrelationships.*

Пояснительная записка

Становление экологически грамотной личности, способной грамотно взаимодействовать с окружающим миром и осознавать свое место в Природе – одна из целей современного обучения, согласно учебным программам общеобразовательной школы Республики Казахстан.

В период младшего школьного возраста ребёнку легче привить экологические знания, умения, научить любить природу, беречь ее.

Актуальность данной программы определена тем, что знакомство с целостной картиной мира и формирование оценочного, эмоционального отношения к миру – важнейшие этапы развития личности ученика. Программа курса «Окружающий мир» является продолжением изучаемых тем по предмету «Познание мира», направленных на углубление полученных знаний и применение их в повседневных жизненных ситуациях. Содержание курса позволяет обеспечить усвоение учащимися необходимых знаний, ответить на все вопросы ребят и удовлетворить любопытство учащихся, в свободном общении формировать у учащихся экологическую культуру, привить интерес к естественно-научным дисциплинам. Логическая связь между теоретическими и практическими занятиями позволяет связывать новый материал с предыдущим, предоставляется возможность для развития нужных умений,

Реализация курса рассчитана на организацию работы учащихся 2 класса во внеурочное время и включает 34 занятия (по 1 занятию в неделю).

Цель: формирование интереса учащихся к предмету «Познание мира», расширение знаний, повышение экологической грамотности учащихся, вооружение их навыками бережного использования природ-

ных ресурсов, формирование активной гуманной позиции школьников по отношению к природе.

Задачи:

1. Формировать познавательный интерес (наблюдение за окружающим миром, работа с научной литературой, составление докладов);

2. Сформировать знания о закономерностях и взаимосвязях природных явлений, единстве живой и неживой природе, о взаимодействии и взаимосвязи природы, общества и человека.

3. Формировать умения: классифицировать, сравнивать, обобщать, делать выводы; ориентироваться в пространстве и времени; работать с картами, таблицами, схемами; Сформировать представления о правилах поведения в природе и их соблюдения.

4. Освоить доступные способы изучения природы и общества (наблюдение, запись, измерение, опыт и др. с получением информации из разных источников);

5. Воспитывать ответственное отношение к здоровью, природе, жизни.

Основные принципы содержания курса:

– Научность (раскрытие существенных связей в рассматриваемом материале, установление закономерностей, умение делать выводы)

– Доступность (подбор заданий с учётом возрастных особенностей)

– Занимательность (включение в программу игровых заданий)

– Наглядность (широкое использование наглядных пособий, таблиц, ИКТ)

– Практическая направленность (использование учащимися полученных знаний и умений, терминологии).

– Курс «Окружающий мир» составлен в соответствии с образовательной областью «Естествознание» для начальной школы.

Данный курс предназначен для учащихся 2 класса, состоит из четырех частей:

1. Взаимоотношение человека с окружающим миром (5 часов)
2. Природа (8 часов)
3. Жизнь растений (9 часов)
4. Жизнь животных (12 часов)

Основные виды деятельности учащихся:

1) Работа с текстом, информацией, сайтами;

2) Работа с разноуровневыми заданиями;

3) Самостоятельная деятельность;

4) Работа в парах, группах сменного состава;

5) Творческая работа;

6) Участие в областных, республиканских и международных конкурсах по естествознанию;

7) Проектная деятельность.

Ожидаемые результаты:

– повышение мотивации учения;

– развитие личности и создание основ творческого потенциала;

– формирование позитивной самооценки;

– способность творчески мыслить и рассуждать;

– умение решать практические задачи с помощью наблюдения и сравнения

Основные формы проверки знаний:

– Игры

– Конкурсы и викторины

– Личная олимпиада

– Листы опросов

– Рефлексивные техники

Основная цель этих работ: определение уровня развития умений школьников применять полученные знания.

Второклассники получат возможность научиться:

– различать объекты природы и предметы, сделанные руками человека; различать изученные группы растений и животных; распознавать изученные растения, животных;

– вести наблюдения в природе под руководством учителя;

– выполнять правила поведения в природе;

– различать изученные виды транспорта;

– вести наблюдения за жизнью города, трудом людей под руководством учителя;

– выполнять правила личной гигиены и безопасного поведения на улице и в быту;

– использовать основные формы приветствия, просьбы и т.д. в отношениях с другими людьми;

– выполнять правила поведения в общественных местах

– определять основные стороны горизонта с помощью компаса.

Календарно-тематическое планирование курса «Окружающий мир» для учащихся 2 класса

№	Тема	Кол-во часов	Дата
Взаимоотношение человека с окружающим миром		**6**	
1	Вводный урок «Окружающий нас мир»	1	
2	Что окружает человека?	1	
3	Кто ты такой?	1	
4	Здоровье человека: как его сохранить?	1	
5	Кто живёт рядом с тобой?	1	

6	Мы – жители планеты Земля.	1	
Природа		**8**	
7	Посмотри вокруг	1	
8	Ориентирование на местности	1	
9	Что такое карта и как её читать?	1	
10	Прозрачный невидимка (воздух)	1	
11	Про воздух.	1	
12	Водица – царица.	1	
13	Путешествие капельки.	1	
14	Почва нам и стол, и дом.	1	
Жизнь растений		**10**	
15	Разнообразие царства растений	1	
16	Хвойные и лиственные деревья	1	
17	Деревья нашего двора	1	
18	Дикорастущие и культурные растения	1	
19	Комнатные растения	1	
20	Лекарственные растения	1	
21	Где мы произрастаем и почему?	1	
22	Красная книга растений Казахстана	1	
23	Эти удивительные растения	1	
24	Роль человека в мире природы.	1	
Жизнь животных		**10**	
25	О братьях наших меньших	1	
26	Какие бывают животные?	1	
27	Где живут белые медведи и слоны?	1	
28	Кто улетает, а кто остается?	1	
29	Нелетающие птицы.	1	
30	Домашние любимцы.	1	
31	Правила дружбы с мохнатыми и пернатыми	1	
32	Это интересно!	1	
33	Красная книга – способ защиты редких видов животных	1	
34	Итоговое занятие «Земля – наш общий дом»	1	

Список использованных источников

1. Биология: Школьная энциклопедия. – М.: Большая энциклопедия, 2004.

2. Ивченкова Г.Г., Потапов И.В. Окружающий мир. 2 класс. Рабочие тетради. – 2004. – №1, №2

3. Леонтьева О.М. Биология. Игры на уроках: Пособие для учителя. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1998.

4. Плешаков А.А. Зелёные страницы: Книга для учащихся начальных классов. 3-е изд. – М.: Просвещение, 1996.

5. Серия «Эрудит». Мир животных. – М.: ООО ТД Издательство Мир книги, 2006.

6. Справочник. Все о здоровом образе жизни. – Ридерз Дайджест, 1998.

7. Ивченкова Г.Г., Потапов И.В.Обучение во 2 классе по учебнику «Окружающий мир». – Методическое пособие, 2007.

А.Т. Төкен
Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға арналған облыстық қазақ гимназия-интернатының оқушысы,
А.Л. Касамбаева
***ғылыми жетекшісі**: география пәнінің мұғалімі,*

БАЯНАУЫЛ АУДАНЫНДА ТУРИЗМНІҢ ЖАҢА БАҒЫТТАРЫН ҚҰРУ

Аңдатпа. *Бұл мақалада туризмді дамыту үшін облысымыздың су ресурстарын тиімді пайдалану, демалыс аумағының табиғи жағдайында туризм дамуындағы рөліне, жазғы және қысқы демалыс жобасын ұсыну мүмкіндігі қарастырылған.*

Мақала 7 бет, 2 сурет және 5 кестеден тұрады. Сонымен қатар, жұмыс кіріспеден, қолданылған әдебиеттер тізімі, зерттеу әдістері мен материалдары бөлімі, тәжірбиелік нәтижелер мен олардың талдауы бөлімінен тұрады.

Аннотация. *В данной статье предусматривается эффективное использование водных ресурсов области для развития туризма, возможность предоставления проекта летнего и зимнего отдыха, роли в развитии туризма в природных условиях зоны отдыха.*

Статья состоит из 7 страниц, 2 рисунков и 5 таблиц. Кроме того , работа состоит из введения, списка использованной литературы, раздела методов и материалов исследования, раздела практических результатов и их анализов.

Annotation. *In this article provides for the efficient usage of water resources of the region for tourism development, the opportunity of the project both summer and winter activities, role in the development of tourism in the natural environment recreation areas.*

The article consists of 7 pages, 2 images and 5 tables. In addition, the work consists of an introduction, a list of references, a section of research methods and materials, a section of practical results and their analysis.

Жұмыстың өзектілігі: Туризм мемлекет болашағын күшейтуші, оның әлемдік қауымдастығы маңыздылық деңгейін көтеруші бірденбір фактор. Көптеген мемлекеттерде туризм бюджетке кіріс әкелуші жүйе ретінде дамуда. Олар туризм арқылы өздерінің тарихын, әдет-ғұрпын, рухани және діни құндылықтарын басқа елдерге таныстыруға үлкен мүмкіндік алып отыр.

Зерттеу жұмысының нысаны: Баянауыл ауданындағы көлдер

Зерттеу жұмысының мақсаты: Баянауыл мемлекетік ұлттық табиғи саябағының туризм мен демалысты дамытудағы мүмкіндіктерін анықтап, туристік-рекреациялық ресурстарын бағалау.

Зерттеу жұмыстың міндеттері:

1. Облыс суларын тиімді пайдалану жолдарын ұсыну;

2. Баянауыл ауданы аумағында туризм мен демалысты дамыту мүмкіндіктерін анықтай отырып, жазғы демалыс жобасын ұсыну;

3. Халықты жұмыспен қамту, кіріс және ішкі туризм көлемдерінің ұлғаюы есебінен өңірдің және халық табысының тұрақты өсуіне жағдай жасау.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы: Біржанкөл, Сулысор көлдерін тиімді пайдалану жолдарын зерттеп, ұсыныстар жасау.

Зерттеудің теориялық-практикалық құндылығы: Біржанкөл, Сулысор көлдері аумағында туристтік-рекреациялық ресурстарын бағалау мен өңірде туризм мен демалысты дамыту жөнінде ұсыныстар жасау. Аймақтың туристік-рекреациялық кеңістігін тиімді игеруге мүмкіндік беретін деректер қарастырылды. Зерттелу нәтижесінде туристтік мүмкіншіліктерді дамытуды зерттеп, оны бағалау мақсатында қолданылған әдістер аумақта туризмді дамыту бағытында маңызды рөл атқарады. [1, с. 18]

Біржанкөл көлі Торайғыр ауылынан 25 км жерде орналасқан. Ауылда 1250 тұрғын бар (2016). Айта кететін жайт, бұл ауыл Қарағанды қаласынан 280 км жерде орналасқан.

Бізде *туризм дамытудың негізгі екі жолы* бар деп ойлаймын:

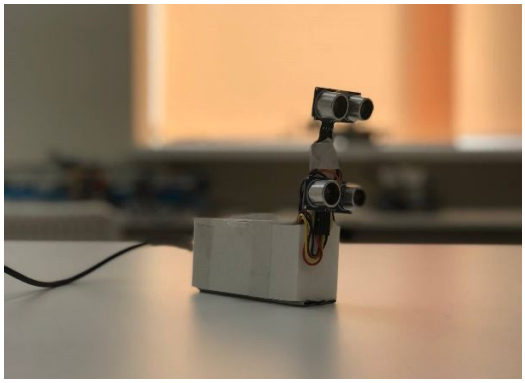
1) Инвестрлерді тарту.

2) Үкімет үлкен қаражат бөліп, арнаулы (проект) жоспар жасап дамыту

Мен осы жұмыста Баянауыл ауданының жаңа туристік өнімі ретінде (туристік-ойын-сауық орталығы) кешенін құру және оны насихаттау мәселелерін қарастырдым. Қазіргі таңда эпидемиологиялық жағдайға байланысты карантиндық шектеулер өте көп. Соны ескере отырып, мен Баянауыл аймағында халыққа танымал Жасыбай, Торайғыр, Сабындыкөл көлдерінен бөлек, аса белгілі емес көлдердің аймағында туристік кешен құрғым келеді. Карантиндік шектеулерді ескере отырып, туристтердің қауіпсіздігі үшін, төмендегі құрылғыларды жасадым. [2, 12 б.]

1 сурет. Қоқыс жәшігі

2 сурет. Ультрадыбысты датчик

1-кесте. Құрылғыларды жасауға қажетті құрал-жабдықтар

Құрылғы	Қажетті құрал-жабдықтар
1. Қоқыс жәшігі	Arduino Uno
	Ультрадыбысты датчик
	Сервомотор
2. Адам санын көрсететін ультрадыбысты датчик	Arduino Nano
	2 ультрадыбысты датчик
	Пьезоэлемент
	Breadboard

*Адам санын көрсететін ультрадыбысты датчиктың жасалу жолы:*breadboard пен arduino nano-ның көмегімен біз осы құрылғыны жасай аламыз. Оларды сымдар арқылы байланыстырып, бір-бірімен жалғаймыз. Оған датчиктерді жалғап,біз құрылғының макетін жасаймыз. Макеттің корпусын жасап болған сон, құрылғы дайын болады. Кейін құрылғыға код жазып,программалаймыз.

Автоматты қақпағы бар қоқыс жәшігінің жасалу жолы: Ең алдымен arduino uno-ға программа жазамыз. Кейін қоқыс жәшігін алып,датчиктерке арналған тесіктер жасаймыз. Датчиктерді желімнің (термопластикалық клей) көмегімен орналастырамыз. Кейін барлық бөлшектерді орнына қойғаннан кейін, қоқыс жәшігін іске қоса аламыз.

Осы кешен жыл бойы жұмыс жасау үшін жазғы туристік база нұсқасын ұсынамын. Ол: этноауыл, ипподром, аквапарк.

Этноауыл өз кезегінде киіз үйлі қалашықтан тұрып, онда ұлттық тағамдар ұсынылып, ұлттық ойындар өткізіледі. Жалға 5 киіз үй беріледі. Жергілікті тұрғындар мен фермерлер өз өнімдерін ұсынады. Ипподромда 10 ат жалға беріледі. [3, 64-65 б.]

2-кесте. Біржанкөл, Сулысор көлдері ймағында ипподром мен этноауыл жұмыс істеуіне керекті қаражат мөлшері

Объект	Саны	Сыйымдылығы	Бірлік құны теңгемен
Мини ипподром	10 жылқы	100 адам	50000 (күніне)
Этноауыл	5 киіз үй	60 адам	66000 (күніне)
Барлығы			116000 (күніне)

3-кесте. Этноауыл жұмыс істеуіне керекті қаражат мөлшері. Киіз үйге қажет құрал-жабдықтар

№	Тауардың аты	Саны	Бағасы	Кететін қаржы мөлшері
1	Киіз үй жалға алу	3	40000	120000
2	Үстелдер	6	12000	72000

3	Дастархан	6	1200	7200
4	Кесе	60	300	18000
5	Табақ	6	2000	12000
6	Үлкен қасық	60	100	6000
7	Кішкентай қасық	60	80	4800
8	Үлкен тарелкелер	30	350	10500
9	Кішкентай тарелкелер	30	200	6000
10	Тосап салатын ыдыс	12	300	3600
	Барлығы:	273	56530	260100

4-кесте. Күніне кететін шығын мөлшері

	Тауардың аты	**Саны**	**Бағасы**	**Кететін қаржы мөлшері**
1	Қой	3	35000	105000
2	Қымыз	24л	700	16800
3	Ұн	25кг	80	2000
4	Май	2 кг	1500	3000
5	Сүт	10л	280	2800
6	Қант	2кг	200	400
7	Шай	1 қорап	650	650
8	Кәмпит	5 кг	1500	7500
9	Печенье	6 қорап	800	4800
10	Сұйық май	3 л	400	1200
11	Майонез	1 құты	400	400
12	Қияр	3 кг	250	750
13	Қызанақ	3 кг	250	750
14	Сәбіз	3 кг	60	180
15	Күріш	3 кг	260	780
16	Пияз	1 кг	80	80
17	Жұмыртқа	10 дана	20	200
18	Ыдыс жууға арналған құрал	3 дана	380	1140
19	Ыдыс жууға арналған орамал	10 дана	200	2000
20	Қағаз майлықтар	6 дана	150	900
	Барлығы		43160	151330

Жалпы кәсіпкердің шығыны:

Орта есеппен – 151.330 х 30 /8 күн =567.487 теңгені құраса, киіз үйге арналған құралдарға 260.100 теңге және жұмыскерлердің жалақысы 800.000 теңгені құрайды. Жалпы айлық шығын 1.627.587 теңгені құрайды.

Оған қоса мини ипподром мен түскі астан түсетін қаражат мөлшері 122.000 теңгені құрайды. Егер тек орта есеппен 8 демалыс күнін алатын болсақ, 122.000 х8 күн = 976.000 теңге түсім түседі. Кәсіпкердің шығынға батуын есептейтін болсақ, кәсіпкер бірінші айда өз қалтасынан 1.627.587-976.000=651.587 теңгені қосты.

Екінші айдың көрсеткіші:

Екінші айда демалушылар саны 75, ал демалыс күндері 12 күн деп алсақ, онда азық-түлікке күніне кететін шығын 181.330 теңгені құраса, демалыс күндерінде 679.987 теңге кетеді. Оған қоса киіз үйдің ақысы 120.000 теңге, жұмыскерлердің ақысы 800.000 теңге, сонда барлығы екінші айға кететін шығын 1.599.987 теңге кетеді.

Түсетін түсім: 75 адам х1200 (түскі ас) = 900000

90000 + 50000 (жылқы) = 140000 (күніне)

140000 х 12 = 1680000 (орта есеппен айына)

1680000 - 1599987 = 80013 теңге (кәсіпкер түсімі)

Туристік орталықта шатырлар лагері құрылып, онда туризмнің белсенді түрлерімен айналысуға болады.

Осы жұмыстар атқарылса туристік нарықта бәсекеге қабілетті туристік аймақ қалыптасатын болады. Туристік кешен негізінде жұмыс орындары құрылады. Аймаққа инвестиция тарту арқылы шетелдік туристерді тарту және жаһандық туристік нарықтағы Қазақстанды тану дәрежесін, сондай-ақ ішкі нарықта Павлодар облысының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін кең мүмкіндіктер ашылады. Біржанкөл немесе Сулысор туристік кешенінің құрылуы негізінде аймақтың дамуына жаңаша жол ашып жалпы өңірімізге мол табыс әкеледі деген ойдамыз. [4, 6-7 б.]

Егер де өзіндік өркениеттік деңгейінде дамытса, Біржанкөл және Сулысор демалыс орындарының болашағы зор. Демалыс орны қыста да, жазда да жұмыс істесе туристтердің бұл орынға ағылатыны сөзсіз. Бұл демалыс орны арқылы спорттық туризм, танымдық туризм, экстрамалды туризмді дамытуға болады. Егер туризмді дамытсақ біздің экономикамыз бірден көтеріледі.

Сауалнама нәтижесі. Қала тұрғындары

Мақсаты – қала тұрғындарының туризм туралы көзқарасымен танысып, пікірлерін айқындау.

Сауалнама нәтижелері

Павлодар қаласындағы тұрғындардан сауалнама алынды. Сауалнамаға 20 тұрғын қатысты. Тұрғындардың сауалнамасының жауап нұсқалары төменде (кесте-5) көрсетілген.

5-кесте.

Сұрақ	Жауап нұсқаларын қойыңыз	
	иә	жоқ
1. Баянауыл аймағында Біржанкөл немесе Сулысор атты көлдері туралы естіңіз бе?	75%	25%

2. Біржанкөл немесе Сулысор көлдерінің жанында туристік база ашылады деген болжам бар, сіз ол жайлы білесіз бе?	75%	25%
3. Біржанкөл немесе Сулысор көлінің маңында жазғы, қысқы курорт аймағы болғанын қалайсыз ба?	90%	10%
4. Жаз мезгілінде ипподром, этноауыл, аквапарк жұмыс істегенін қалайсыз ба?	85%	15%
5. Бұл туристік базаның болашағы бар ма?	75%	25%
6. Сіз бұл жобаға үлесіңізді қосар ма едіңіз?	65%	35%
7. Бұл жоба іске асырылып жатса туристер легі елге көптеп келуі мүмкін бе?	67%	33%
8. Бұл туристік базаның ашылуы, еліміздің экономикалық жағдайының жақсаруына өз септігін тигізер ме?	50%	50%

Сауалнаманың «Біржанкөл немесе Сулысор көлдерінің туристік базасы болғанын қалайсыз ба?» сұрағына сұрастырылған тұрғындар – 10%-жоқ, 90%-иә деген жауапты таңдады. Ал, «туристік базаның ашылуы еліміздің экономикалық жағдайын әсер ете ме деген сұрағына-50% жоқ, 50%-иә деп жауап берді.

Сулысор және Біржанкөл – демалыс орнының аумағында туристтік-рекреациялық ресурстарды бағалау мен өңірде туризм мен демалысты дамыту жөнінде ұсыныстар жасалынды.

Зерттеу нәтижелері бойынша келесідей шешім шығаруға болады:

1. Туристік кешен негізінде маусымдық жұмыс орындары құрылады;

2. Ішкі нарықта Павлодар облысының туристік бәсекеге қабілеттілігі артады;

3. Біржанкөл мен Сулысор туристік кешенінің құрылуы негізінде аймақтың дамуына жаңаша жолдар ашылып, жалпы өңірімізге мол табыс әкелетін болады.

Әдебиеттер

1. Водные ресурсы Павлодарской области Н.Р. Шаймерденов. – Павлодар, 2002. – 18 б.

2. Департамент природных ресурсов, регулирования природопользования Павлодарской области. – Павлодар, 2000. – 12 б.

3. Павлодар облысының энцклопедиясы, 2020. – 64-65 б.

4. Экологический курьер, INT, 2013. – 6-7 б.

З.Д. Турсынханова
Павлодар педагогикалық университетінің
ХБ-41 тобының студенті,
ғылыми жетекшісі: А.М. Махмет

ХИМИЯ ПӘНІ БОЙЫНША ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аннотация. *Химия пәнің оқытуда зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың әдіснамасын талдай отырып, оқушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыратын тапсырмаларды сабақта қолдану арқылы білім сапасына қалай әсер ететінін зерттеу.*

Аннотация. *Изучение того, как химия влияет на качество знаний, используя на уроке задания, формирующие исследовательские навыки учащихся, анализируя методологию организации исследовательской работы в обучении.*

Annotation. *The study of how chemistry affects the quality of knowledge, using tasks in the classroom that form students' research skills, analyzing the methodology of organizing research work in teaching.*

Қазіргі кезеңде еліміздегі заманауи мектептердің негізгі міндеттерінің бірі – жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру. Өздігінен білім алу және зерттеу қызметі енді ғалымдар мен ғылыми қызметкерлерге тән жоғары мамандандырылған жеке қасиет ретінде ғана емес, сондай-ақ жеке тұлғаның қасиеті ретінде де қарастырылады. Сондықтан оқу тәжірибесі бүгінде оқытудың зерттеушілік әдісін қолдануға ғана емес, сондай-ақ білім алушылардың зерттеушілік қызметін мақсатты ұйымдастыру мен дамытуға да бағытталады. Бұл жағдайда, әрине, жеке тұлғаның жетекші ресурстары жаңа білім мен зерттеу дағдылары болып табылады.

Қазіргі әлемде болып жатқан қарқынды өзгерістер жаһандық білім беру жүйесін қайта қарау қажеттілігін көрсетті. Қарқынды дамып келе жатқан әлемде білім беру саласындағы саясаткерлер үшін де, жалпы мектептер үшін де, оның ішінде мұғалімдер үшін де ең маңызды, басты мәселе: «XXI ғасырда нені оқыту керек?» және XXI ғасырға қалай дайындалу керек?». Қазіргі заманғы тәсілдердің басты ерекшелігі – білім алушылар алған білімдерін меңгеруге ғана емес, оларды өмірде пайдалануға да ерекше назар аударады, бұл XXI ғасырда талап етілетін дағдылардың мәні болып табылады.

Қоғамның серпінді дамуының қазіргі жағдайында табиғатты танудың жаңа деңгейлеріне көтерілу, жастардың бастамашылдығы, олардың шешім қабылдауға, өзіс-әрекетіне жауапкершілікпен қарауға,

өзгермелі әлемнің күрделілігін белсенді зерттеуге ұмтылысы ерекше маңызға ие.

1-сызбанұсқа. Балалардың қалай оқу керектігі

Талантты және қабілетті балаларды ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне баулу, жобалар жасау, шығармашылық жұмыстарды жүзеге асыру олардың өз бетінше білім алуына және кәсіптік бағдарлануына қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік береді. Ғылыми-зерттеу қызметі балалардың әлеуметтік, экономикалық, экологиялық жағдайларды ескере отырып, ең маңызды мәселелерді оқшаулау және шешу қабілетін дамытуға және белгілі бір ғылыми саладағы соңғы жетістіктерді көрсетуге мүмкіндік береді.

ЗЕРТТЕУ – «ізден» бірдеңені шығарып алу, яғни. жанама белгілер арқылы заттардың белгілі бір тәртібін қалпына келтіру. [3, с. 5].

Зерттеу әрекеті – жаңа білім алуға бағытталған шығармашылық әрекет. Мұғалім өз қызметін мақсатты түрде оқушылардың химия сабағында зерттеушілік қызығушылықтарын дамытуға және қалыптастыруға және оқу-тәрбие жұмысының ортақ жүйесін құруға бағыттауы қажет.

15-17 жас аралығындағы жасөспірімдер арасында химия сабағында зерттеу жұмыстарын жүргізу өте қолайлы, әрі тиімді. Себебі, бұл жастағы балалар механикалық жаттауды ұнатпайды. Сондықтан, шығармашылық, дербестікті дамытатын әдіс-тәсілдерді білім беруде қолдану қажет.

Химия сабақтарын оқу кезінде – шығармашылық бағыттағы зерттеу – сатылы процесс. [1, с. 10].

Зерттеу жұмысын орындаудың бірінші кезеңі – қосымша әдебиеттермен жұмыс. Оқушы ең алдымен материалды талдауға, түсінуге, оны меңгеруде ой әрекетін көрсетуге үйрету керек.

Екінші кезең – есептерді, рефераттарды жазу, практикалық жұмыстарды дұрыс ресімдеу. Бұл жұмыс көпшілік алдында өзін ұстау қабілетін қалыптастырады, оқушылар өз бетінше ойлауға, тақырып

бойынша қосымша әдебиеттерді таңдауға, одан қажетті ақпаратты табуға үйренеді.

Үшінші кезең – практикалық жұмыс. Практикалық жұмыс балаларға экспериментатор рөлін өздері ойнауға мүмкіндік береді және оларға қарапайым ғылыми зерттеулер жүргізуге үйретеді. [2, с. 18].

Мектеп оқушыларына ұсынылатын тапсырмалар проблемалық сипатқа ие және әртүрлі шешімдерді қамтиды.

Практикалық бөлімде жоспарға сәйкес жүргізген бірнеше зерттеу жұмыстары қарастырылады:

1. Жұмыстың аты

2. Оқу-тақырыптық жоспарлаудағы орны.

3. Мақсаты.

4. Құрал-жабдықтар мен материалдар.

5. Осы зерттеуді жүргізудің мақсаттылығын негіздеу және әдістеменің қысқаша сипаттамасы.

Жүргізілген жұмыстарды талдау, қорытынды жасау.

Тақырыбы: «***Химияның қоғам өміріндегі рөлі».*** 11-сынып.

«Су – тіршілік негізі» тақырыбын ала отырып, су айналымына адамның шаруашылық әрекетінің әсері және оның ластануынан су ортасының негізгі көрсеткіштерінің өзгеруі мәселелерімен байланысты зерттеу жұмысын жүргізуге болады.

Осы тақырыптардың ішінде «***Су – тіршілік негізі***» тақырыбы бойынша сабақ өткізетін болсақ. 11-сынып.

«Суды тазартудың негізгі түрлері», «Су кермектігі», «Павлодар қаласындағы суды тазарту әдістері» тақырыптарына жоба құрастыруға шақырылады.

Сабақ оқушылардың су: оның құрылысы, қасиеттері, мәні туралы білімдерін тереңдету мақсатында мұғалімнің тақырыпқа қысқаша шолу жасауынан басталады. Судың жердегі рөлі ашылды, табиғаттағы су айналымы қарастырылады. Оқушылардың назары адамның шаруашылық әрекетінің су көздеріне тигізетін жағымсыз салдарларына және соның нәтижесінде ауыз судың сапасына аударылады.

Зерттеу жұмысы екі бағытта жүргізіледі:

Кейбір көрсеткіштер бойынша судың сапасын салыстыру: түсі, иісі, мөлдірлігі, қышқылдығы, тұнбаның болуы.

Әртүрлі кермектік дәрежедегі суды салыстыру.

Судың сапасын салыстыру

Оқушылар әртүрлі көздерден алынған суды стакандарға құйып, жоспар бойынша зерттеу жұмыстарын жүргізеді:

1. Судың иісі биологиялық және химиялық ластағыштарға байланысты, ол шкала бойынша бағаланады (№1 кесте). Шөпті,

батпақты, шірік, көгерген, жер иісі бар; химиялық заттардың иісі: хлор, жанар-жағармай.

1-кесте. Су сапасын анықтау

Судың иісі	Судың иіс қарқындылығын анықтау. (балл)
Иістің болмауы	0
Өте әлсіз иіс-қолданушыларға байқалмайды, бірақ мамандар аңғара алады.	1
Әлсіз иіс – көңіл бөліп қараса қолданушыларға білінеді.	2
Иіс оңай анықталады.	3
Иісі анық – жағымсыз, ішуге келмейді.	4
Өте қатты иіс – ішуге жарамсыз	5

2. Түсі және мөлдірлік: егер судың түсінің өзгеруі көрінсе (стакан ақ қағаздың ақ парағына қойылады), онда олар сөзбен сипатталады: жасылдау, ашық қоңыр т.б.

Мөлдірлік органикалық және бейорганикалық бөлшектердің мөлшеріне байланысты, былай анықталады: цилиндр түбіне сым сақина қойылады (немесе қара қарындашпен тартылады) және сақина көрінгенше су қосылады. Сақина көрінбейтін су бағанының биіктігі (см) мөлдірлік өлшемі болып табылады.

3. Ортаның pH: анықтау үшін индикаторлық қағаз қолданылады. Түсі таза судың эталонымен салыстырғанда анықталады (сүзуден кейін).

Оқушылар тобы жұмыстан кейін дәптерге кесте құрастырады және тақтаға 1 адам шығады (№2 кесте)

Жалпы нәтиже қорытындыланады: ауыз судың сапасын, кермектігін қолжетімді әдістермен қалай анықтауға болады; Сабақта жасалған нәрселерді өз үйіңізде тәжірибеде қолдануға болады. Оқушылар су айдындарын ластанудан қорғау, тазалау әдістері туралы ұсыныстарын ортаға салды.

Мектептердегі химия пәнін оқытуда оқушылардың зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың білім сапасына әсері өте жоғары. Қазіргі кезде орта мектептерде химия пәнінің сағаттарының азаюы, зерттеу жұмыстарын жүргізуге кері әсерін тигізуде.

Төменде орта мектептердегі жалпы зертханалық және практикалық жұмыстардың саны берілген.

2-кесте. Зертханалықжұмыстарменмодельдеусаны

Сынып	Оқумақсаттарыныңсаны		Зертханалықжұмыстарсаны		Практикалық жұмыстарсаны	
	ЖаңартылғанмазмұндағыҮОЖ	ТөмендетілгенҮОЖ	ЖаңартылғанмазмұндағыҮОЖ	ТөмендетілгенҮОЖ	ЖаңартылғанмазмұндағыҮОЖ	Төмендетілген
7	49		11		4	
8	72	51	10	9	7	4
9	109	79	17	9	6	4

Бұл әрине ҚГБ және ЖМБ мектептерде айырмашылық өте көп. Қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы мектептерде химия пәнін сағат саны 1-2 сағат болғандықтан, онда зерттеу сабақтарын ұйымдастыру мүмкін емес. Оқушыларды теориялық оқытуға ғана уақыт жетеді. Зертханалық және саламандық жұмыстар 45 минуттық сабақтың 5-10 минутында демонстрациялық және виртуалдық зертхана арқылы ғана көрсетіледі. Мұғалімнің демонстрацияжасауытиімді, бірақбілім алушылардың көпшілігі практикалық эксперименттерді ұнататынын есте сақтаған жөн.

Қорытындылай келгенде мектепте зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру арқылы білімді «оқушы моделі» қалыптасады екен. Химия пәнінде зерттеужұмыстары қатысында сабақ өткізіп, пәндегі ғылыми сауаттылықтың тиімділігі мен маңыздылығын анықтап, төмендегідей оқушы моделін жасап қорытындыға келдік. Эксперимент нәтижесі бойынша мынадай қорытындыға келдім.

2-сызбанұсқа Оқушы моделі

Сондықтан, мұндай сабақ моделін оқушының білімдерін дамытады деп есептеуге болады деген қорытындыға келуге болады. Химия пәнінде зертханалық және саламандық жұмыстарды орындату, оқушылардың оқуға, білімге деген көзқарастары және де қызығушылығын оятамыз. Сөзімді «Естігенімді – ұмытамын, көргенімді – есте сақтаймын, өз естігенімді-меңгеремін» деген Конфуцийдің сөзімен аяқтағым келеді. Соңғы кезде еліміздің білім беру ісінде түбірлі өзгерістер болып жатқаны мәлім. Соның ішінде ең бастысы, әлемдік білім кеңістігіне ену. Мектеп оқушыларының әлемдік білім кеңістігіне ену үшін білім сапасын жақсартуына ат салысайық. Назарларыңызға рахмет.

Пайдаланған әдебиеттер

1. «Мұғалімдерге арналған нұсқаулық» НЗМ, 2014
2. М.Қ. Оспанова, Қ.С. Аухадиева, Т.Г. Белоусова 10-сынып «Химия» оқулығы. – Мектеп, 2019
3. «2021-2022 оқу жылы ҚР Орта ББҰ оқу процестерінұйымдастыру ерекшеліктері туралы» ӘНХ, Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2021
4. Ғаламтор материалдары

А.Е. Муштаева
магистрант, Павлодар Педагогикалық университеті, Павлодар қ.
Н.К. Токжигитова
қауымдастық.профессор (доцент), PhD, Computer Science факультет, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация. *Мобильді құрылғыларды білім беруде қолдану әлемде кең таралған, ақпараттық технологияларды енгізу мәселелерінің бірі – оқу үдерісіне оқушыларды ынталандыру. Бұл мақала білім беру саласында мобильді құрылғыларды пайдалану мүмкіндіктері мен мәселелеріне шолу жасауға арналған, мобильді құрылғылар мен мобильді құрылғылардың басқару жүйесін пайдалана отырып, оқу үдерісіне оқушылардың (мұғалімдер, ата-аналары және білім беру орындарында) ынталандыру және тиімділігін арттыру жолдары. Мобильді құрылғылардың әлеуеті және оларды бақылау шеңберінде жастардың (оқушылардың) мобильді құрылғыларды пайдалану мәдениетін қалыптастыру мәселелері зерттелді, оқу-тәрбие процесінің негізгі қатысушылары үшін мобильді технологияларды пайдалану шешіміне әсер етудің мотивациялық факторлары зерттелді.*

Түйін сөздер: *білім берудегі мобильді технологиялар, білім беруде мобильді технологияларды қолдану мотивациясы, жалпы орта білім беруде оқушыларды мобильді технологиялар арқылы сабақтарын жеңілдетуге ынталандыру.*

Аннотация. *В то время как применение мобильных устройств в образовании становится повсеместным явлением в мире, одной из проблем внедрения информационных технологий в образовании является мотивация участников образовательного процесса. В рамках потенциала мобильных устройств и управления ими, были исследованы вопросы формирования молодежной культуры использования мобильных устройств, выявлены мотивационные факторы влияния на принятие решения об использовании мобильных технологий для основных участников образовательного процесса.*

Ключевые слова: *мобильные технологии в образовании, мотивация использования мобильных технологий в образовании, высшее образование, информационно-образовательная среда вуза.*

Resume. *While the use of mobile devices in education is becoming a ubiquitous phenomenon in the world, one of the problems of introducing information technologies in education is the motivation of participants in the educational process. The paper is devoted to the study of possibilities and problems of mobile devices application in education.*

Keywords: *mobile devices in education, BYOD, mobile devices management, motivation of the application of educational mobile technologies, graduate school.*

Мобильді оқытудың тарихына көз жүгіртіп көрейік. Жиырмасыншы ғасырдың басында, яғни 2000-2001 жылдарда алғаш рет ағылшын тілді ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде «мобильді оқыту» туралы айтыла бастады. Уақыт өте келе, біздің еліміздің білім беру жүйесінде ақпараттандыру, жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және электронды оқыту жүйесін жасау, енгізу бағдарламаларын іске асыру кезеңінде «мобильді оқыту» мәселесі талқыланып, тіпті жекелеген педагогтермен қолданысқа енгізіле бастады. Мобильді құрылғылардағы оқушыларға қызықты қолжетімді түрлі оқыту бағдарламалары мен қосымшалары және сенсорлық интерфейспен жабдықталған құрылғылар білім алудың қосымша көзіне айналды. Оқушылардың білім сапасын арттыруға және білім алу мүмкіндіктерінің кеңеюіне ықпал ететін бұл құрылғыларды білім беру технологиясына айналдыру әлемдік педагогика саласының мәселесіне айналды.

Мобильді технологиялар бүгінде бүкіл әлемде кең таралған және маңызды әлеуметтік құбылысқа айналды. Білім беру тұрғысынан оларды алаңдатудан пайдалы білім құралына айналдыру өте маңызды. Бұл құбылысты жүйелі түрде қарастыру үшін біз мүдделі тараптарды талдау әдісін қолданамыз [1]. Білім беру жүйесінде бұл мұғалімдер, оқушылар, олардың ата-аналары және әртүрлі деңгейдегі білім беру орындарында және олардың барлығы өз қызметінде мобильді құрылғыларды пайдаланудан белгілі бір жеңілдіктер ала алады. Сонымен қатар, зерттеушілер мобильді интернет пен мобильді технологиялардың даму тенденцияларының тұрақтылығын атап өтеді:

Бұл білім беруде мобильді технологияларды қолдануды ынталандыру мәселелерін қазір де, болашақта да өзекті етеді.

Компьютерлер білім беруде көп жылдар бойы қолданылып келеді, бірақ мобильді құрылғыларға көшу бұл процеске жаңа сапа әкелді. Мобильді технологияларды қолдану тәжірибесін талдау [3] мобильді технологияларды қолданудың негізгі әсерлері олардың энергиялық автономиясымен (ұялы құрылғылар тұрақты қуат көздеріне тұрақты қосылуды қажет етпейді), тұрақты байланыс қолжетімділігімен, тасымалдануымен, қамтамасыз етумен байланысты екенін көрсетті. Білім беруде мобильді құрылғыларды қолдану да оқытуды «кез келген уақытта, кез келген жерде» ұйымдастыру мүмкіндігіне әкелетіні анық. Мобильді құрылғылар жұмыс кезінде компьютерлермен және ноутбуктермен салыстырғанда білім алу үшін біршама мотивациялық артықшылықтар береді. Біріншіден, олардың салмағы аз және кеңістікті бағдарлау опциялары оларды оқуға ғана емес, сонымен қатар кез келген цифрлық білім беру мазмұнын жаңғыртуға бейім етеді. Екіншіден, олардың тапсырмаларды жылдам қосу және ауыстыру мүмкіндігі оқу процесін жылдам қалпына келтірудегі кідірістерді азайтуға мүмкіндік береді. Үшіншіден, қазіргі заманғы сенсорлық интерфейстер пайдаланушы интерактивтілігінің жоғары деңгейін қамтамасыздандырылды [4]. Мобильді платформаларға арналған қосымшаларды әзірлеу экономикалық тұрғыдан қымбат емес, білім беруге арналған мұндай қосымшалардың саны жылдам өсуде. Ақырында, батареяның ұзақ қызмет ету мерзімі мобильді құрылғылардың күні бойы үздіксіз жұмысын жақсартады [5].

Дегенмен, айқын артықшылықтармен қатар белгілі бір проблемалар туындайды. Қазіргі жастар мәдениеті мобильді технологияларды бос уақыт, ойын-сауық элементі ретінде пайдаланады, бұл оқушылардың оны білім беру құралы ретінде қабылдауын қиындатады. Электронды басылымдарға, электронды оқулықтарға, жалпы алғанда, электронды білім беру мазмұнына бірқатар баспалар тарапынан да, мұғалімдер, оқушылар және олардың ата-аналары тарапынан да күмәнмен және сақтықпен қарау жиі сақталады. Осылайша, мобильді білім беру ортасында оқуға ынталандыру үшін, ең алдымен, оқушылар арасында мобильді технологияларды танымал ету міндеті туындайды. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

1. Жалпы білім беру орындарында мобильді технологияларды қолданудың белгілі прецеденттерін талдау.

2. Негізгі артықшылықтарды және оларды қолданудың мәселелерін анықтау.

3. Мектептерде мобильді құрылғыларды енгізу бойынша кешенді жобаларда ескерілуі тиіс мотивациялық факторлардың жиынтығын қалыптастыру.

Қарастырылып отырған мәселелерді шешу шеңберінде мотивациялық факторларды талдау әдісі ретінде біз мүдделі тараптарды талдаудың жоғарыда аталған әдісін қолданамыз. Мектептерде мобильді құрылғыларды енгізу бойынша мұғалімдер мен оқушылар, ата-аналар бір-бірімен тығыз байланыста болуы қажет. Барлық мүдделі тараптар мобильді құрылғыларды оқу үдерісіне енгізуден пайда көргісі келсе, тығыз ынтымақтастықты қажет етеді.

Білім беруде компьютерлерді пайдаланудан мобильді құрылғыларды пайдалануға көшу білім беру ұйымдары үшін айтарлықтай экономикалық пайданы әкеледі. Мобильді технологиялар, қымбат компьютерлік зертханаларды, жиһаздар орындарын және компьютерлік орындарды қажет етпейді. Желілік жабдыққа, байланыс жабдығына, электр қуатына байланысты шығындар азаяды. Дегенмен, сымсыз желілер мен ұялы телефондар шығындары, компьютерлік желілермен салыстырғанда ұялы телефондармен жұмыс жасаған қол жетімді. Қазіргі таңда қолжетімді мобильді құрылғылар арзанырақ және пайдалануға оңай. Ұзақ мерзімді перспективада мобильді құрылғылар білім беруде қолданылатын негізгі технология болуы мүмкін. Сонымен бірге, жинақталған әсердің арқасында мектеп оқушыларының әрбір ұрпағымен мобильді білім берудің технологиялары, мазмұны мен әдістері жетілдіріледі.

Талдау мобильді құрылғыларды білім беру жүйесіне енгізудің ең маңызды және шешуші факторы мұғалімдер екенін көрсетті [3]. Қазіргі уақытта дәстүрлі бор және тақта технологияларымен қатар мобильді құрылғыларды оқу үдерісіне кіріктіре алатын тәрбиешілер жетіспейді. Сондықтан мұғалім ең алдымен мобильді білім беру технологиясынан қолдануда қиындық тудырмайтын және қиын педагогикалық жұмысты жеңілдететін өзіне пайдалы құралды көруі керек. Осылайша, мобильді құрылғы технологиясы қаншалықты «озық» болса да, оның білім беру әсерін жақсарту үшін технологияны қалай пайдалану керектігін білетін дайындалған мұғалімдерге инвестиция салмасақ, мұғалімдер мен оқушылардың, студенттердің қызығушылығын тудырмаймыз. Жаңа технологияларды пайдалану нақты білім беру мақсаттарына негізделуі керек. Сонымен, мұғалімдердің оқу процесінде мобильді құрылғыларды пайдалануға мотивациясы ең алдымен мұғалімдердің құзыреттіліктерімен (олардың оқу процесінде осы технологияларды қолдану әдістері мен әсерлерін сенімді түсінуі), экономикалық құрамдас бөлігімен (мұғалімдер) байланысты деп

қорытынды жасауға болады. Бұл құрылғыларды және желіге қол жеткізуді жеңілдетеді. Технологиялық прогрестің жылдам қарқыны жаңа әзірлемелер мен құралдардың айтарлықтай санының салыстырмалы түрде қысқа мерзімде мұғалімдерге қол жетімді болуына әкелді.

Бір кездері компьютерлік технологияларды қолдану бірқатар мұғалімдерге қиындықтар туғызды, өйткені интерфейстерді меңгеру үшін арнайы дағдылар қажет болды. Бақытымызға орай, заманауи мобильді интерфейстер әлдеқайда қолжетімді және жекелендірілген, бұл мұғалімнің мотивациясына да оң әсер етеді. Мобильді білім беру технологияларын пайдаланған кезде мұғалімнің оқу-тәрбие процесіндегі рөлі өзгереді: егер бұрын ол ақпараттың негізгі көзі, білімнің аудармашысы және оқу процесін толығымен бақылайтын болса, қазір ол білім беру ортасының модераторына айналады, оқушыларға көмектесу, өзіндік білім беру траекториясын құру.

Мобильді білім беру ортасында мұғалім рөлінің өзгеруімен қатар оқушының рөлі де өзгеруде: мобильді құрылғылар арқылы оқушылар өздігінен ізденіп сабаққа деген дайындығы жоғарылайды. Бүгінгі жастарға мұндай рөл тартымдырақ көрінетіні сөзсіз. Сонымен қатар, білім берудегі мобильді технологиялардың өзі оқушылардың оқу процесіне деген ынтасын арттыруды қамтамасыз ете алады, материалды оқып-үйрену кезінде зейінін арттыруға көмектеседі, оқушылардың оқу үдерісін жан-жақты қызықты ету, өзіндік жұмысқа, тапсырмаларды орындаудағы ынталылығын арттыру. Соған қарамастан, 2007 жылдың өзінде білім беруде мобильді технологияларды пайдаланудың әлеуеті ретінде мыналар аталды:

– жеке құралдарды қолдану арқылы оқушылардың зейінінің шоғырлануын арттыру;

– дәстүрлі білім беруді «мобильді» оқытумен біріктірілген оқытудың үздік педагогикалық әсері;

– білім беру кеңістігін кеңейту.

– дәстүрлі білім беруді «мобильді» оқытумен біріктірілген оқытудың үздік педагогикалық әсері;

Сондықтан мобильді білім беру ортасында жұмыс істеу қазіргі заманғы ашық білім беру, өмір бойы білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу тұжырымдамаларына сәйкес келеді. Қазіргі уақытта мобильді құрылғылардың саны компьютерлер санынан асып кеткен кезде, бір оқушыға бір мобильді құрылғы деңгейіне жақындап келеді және мобильді құрылғыларды білім беруде пайдаланудың ұйымдастырушылық және техникалық мәселелерінің көпшілігі шешілген, олардың қолданылуы. Білім беру үдерісіне қатысушыларды білім беруде мобильді құрылғыларды пайдалануды танымал ету және ынталандыру осы олқылықты жоюдың негізгі құралы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Лукша П. Будущее образования: глобальная повестка / Глобальное образование 2015-2035, 2015. – 102 с.

2. Иванченко Д.А., Попов С.О., Хмельков И.А. Мобильные устройства и сервисы в высшем образовании: основные барьеры и направления развития // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2013. – №12(78). – 38-48 с.

3. Иванченко Д.А., Хмельков И.А., Райчук Д.Ю., Митрофанов А.М., Самочадин А.В., Рогов П.А. Применение подходов BYOD для построения стратегии информатизации высшего учебного заведения // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Информатика. Телекоммуникации. Управление. – 2013. – №3(174). – 85-92 с.

А.Ж. Ахметова
магистрант высшей школы естествознания
Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
К.М. Мухамедиева
***научный руководитель**: PhD, доцент, г. Павлодар*

ИГРА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ

***Аннотация**. В последнее время на уроках всё чаще стали использовать игровые технологии для увеличения и привлекательности учебного процесса. Информатика не стала исключением. Научная статья посвящается исследованию и применению игровых технологий, а именно игр Compute IT и CodeCombat для изучения алгоритмизации и программирования на языке Python.*

***Ключевые слова**: игра, игровые технологии, интерактивный подход, методы обучения.*

***Аннотация**. Соңғы уақытта сабақта олар оқу үдерісін арттыру және тартымды ету үшін ойын технологияларын көбірек қолдана бастады. Информатика да ерекшелік емес. Ғылыми мақала ойын технологияларын, атап айтқанда, Python тілінде алгоритмдеу мен бағдарламалауды үйренуге арналған Compute IT және CodeCombat ойындарын зерттеуге және қолдануға арналған.*

***Негізгі сөздер**: ойын, ойын технологиялары, интерактивті тәсіл, оқыту әдістері.*

***Annotation**. Recently, in the classroom, they have increasingly begun to use gaming technologies to increase and attractive the educational process. Computer science is no exception. The scientific article is devoted to the study and application of gaming technologies, namely the Compute IT and CodeCombat games for studying algorithmization and programming in the Python language.*

***Key words**: game, game technologies, interactive approach, teaching methods.*

Пандемия коронавируса нанесла огромный отпечаток не только на обыденную жизнь, но и на образовательный процесс в целом. Этот период позволил открыть для всех нас новые возможности, особенно в развитии IT технологий. Традиционные методы обучения не могли в полной мере отвечать на все требования, которые выдвинула «пандемийная» реальность и на первый план выдвигаются активные формы обучения. Основной задачей внедрения активных форм на уроках – это воспитание личности, конкурентноспособности и развитие творческой личности.

В последнее время всё чаще учителя прибегают к использованию на уроках интерактивных методов обучения. Интерактивный подход – это определенный тип деятельности учащихся, связанный с изучением учебного материала в ходе интерактивного урока [1]. На уроках информатики я стала отдавать приоритет играм. Для любого ученика, игра – это простой способ узнать что-то новое и дополнение к традиционным формам обучения.

Изучив особенности младшего подросткового возраста, сложность изучения тем в дистанционном формате и проанализировав анкетирование, я подтвердила свой вывод, что игра на уроке поможет мне заинтересовать детей и дать те самые знания, которые прописаны в государственном стандарте.

Также, важным доводом использовать игры на уроке стало и то, что дети в 5-9 классах уверены, что компьютер нужен только лишь для игр, особенно киберспорт.

Игра для детей – это способ научиться тому, чему их никто не учит. Игра имеет значение и для формирования дружного коллектива, и для формирования самостоятельности, положительного отношения к труду, для исправления некоторых отклонений в поведении отдельных детей и многого другого.

Привлекательность игры столь велика и игровой контакт людей друг с другом столь полон и глубок, что игровые содружества обнаруживают способность сохраняться и после окончания игры, вне ее рамок. Игра дает элемент неопределенности, который возбуждает, активизирует ум, настраивает на поиск оптимальных решений. Игра дает понятие о чести, о самоограничении и самопожертвовании в пользу коллектива. Игра дает развитие воображения, поскольку оно необходимо для создания новых миров, мифов, ситуаций, правил игры. Игра дает развитие психологической пластичности. Игра далеко не одно только состязание, но и театральное искусство, способность вживаться в образ и довести его до конца. Неслучайно все наиболее удачные обучающие компьютерные программы построены с использованием игровых методик [2].

В процессе более двух лет работы с использованием игровых технологий, я считаю, что мне удалось выполнить такие задачи, как:

– развить и расширить познавательные интересы учащихся;

– воспитать компьютерную и информационную культуру;

– развить творческие и интеллектуальные качества личности ребёнка;

– повысить уровень усвоения и качества знаний;

– сформировать устойчивый интерес к предмету информатика;

– способствовать развитию самостоятельного мышления;

– способствовать воспитанию духа сотрудничества на уроках информатики;

– снизить нагрузки в процессе обучения.

Считаю, что в последистанционный период обучения, применять на уроках игры можно на этапах повторения, систематизации и закрепления материала. Что касается предметов, то это может быть как русский язык, так и информатика, главное, правильно подобрать элементы игровых технологий..

В нашем случае, на уроках информатики мы с учениками стали больше «играть». В прошлом году учащиеся 6 класса отнеслись к этой форме урока с большим интересом, ведь игра на уроке стала неким стимулом для того, чтобы пройти тот или иной уровень. Тогда дети немного познакомились с игрой Compute IT (https://compute-it.toxicode.fr), а точнее с основами алгоритмизации: они выполняли команды, которые приводили к конечному результату, что является главной целью алгоритма. Интерфейс и командный блок был интуитивно понятен и прост.

Из команд, которые были написаны на английском языке, были использованы самые простые направления движения: left, right, up, down, а из программирования и алгоритмизации: repeat, while, if, if…then (рис. 1)

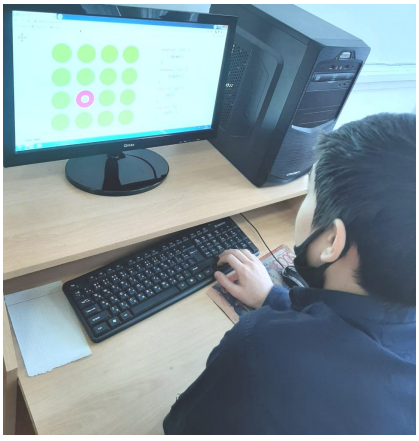

Рисунок 1. Прохождение игры Compute IT

В 7 классе, при изучении темы «Программирование на языке Python», я снова предложила познакомиться с этим языком программирования через игру. Это браузерная игра CODECOMBAT (https://codecombat.com/). Конечно, интерес к программированию вырос, активность на уроках при такой подаче материала носит длительный характер, по ученикам было видно с каким желанием они шли на урок.

Для прохождения уровней нужно было пройти регистрацию и выбрать своего героя Hero. На Карте (рис. 2) можно было отслеживать свои достижения. В общем, на начальных уровнях команды (методы) были схожи с предыдущей игрой Compute IT, только добавлялось описание параметров и дети понимали, что это движение (move): moveRight, moveLeft, moveUp, moveDown, а дальше сложнее и интереснее: Say, Attack, FindNearestEnemy, Build (рис. 3)

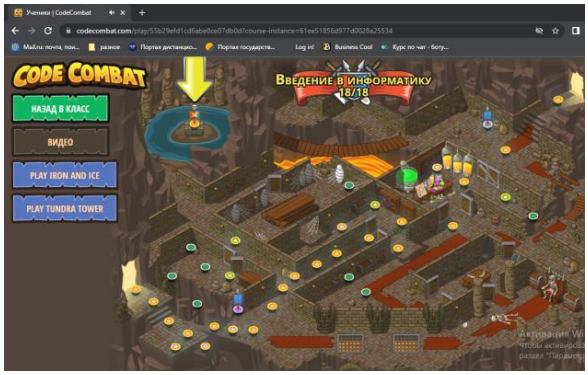

Рисунок 2. карта

Рисунок 3. методы

На прохождение 18 уровней игры и участия в итоговой битве ученикам потребовалось не так уж и много времени, но тот интерес, желание быть первым и вывести своего героя на первую позицию - позволило им окунуться в мир программирования.

По моему мнению, игры на уроке представляются интересным и эффективным подходом. Данный подход позволяет не только доступно, понятно объяснить сложные темы и понятия, но и способствует повышению познавательной активности на уроке и во внеурочной деятельности (рис. 4)

Рисунок 4. Структура процесса игры

На данный момент мы собираемся с учениками 7 класса более подробно изучить и другие языки программирования, т.к. они решили создать свои игры. Этот момент позволяет мне сделать вывод, что игра сформировывает определенную логику мышления, повышают продуктивность обучения, являются мотивационным средством и т.д.

Список использованных источников

1. Николаева Л.С., Лесных Л.И. Использование нетрадиционных форм занятий. // Специалист. 1992. – №2. – 5-6 с.

2. https://infourok.ru/interaktivnomultimediynaya-igrakrossvord-dlya-uchaschihsya-klassov-ustroystva-kompyutera-302060.html [дата обращения 27.03.2022].

3. Петричук И.И. Еще раз об игре. // Педагогика. 2007. – №7. – 57-63 с.

4. https://spb.coddyschool.com/courses/python_i_javascript_igrovoe_programmirovanie_v_codecombat/ [дата обращения 27.03.2022].

А.З. Бакыбаева
магистрант Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ,
К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова
ғылыми жетекшілер: *ППУ PhD докторлары, Павлодар қ,*

МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ ЖҮЙЕСІ

Аннотация. *Мақалада оқушылар мен мұғалім арасында ақпарат алмасуды қамтамасыз ететін мобильді құрылғыларды (смартфондар, планшеттер және басқа да портативті компьютерлер) және бұлтты технологияларды қолдану негізінде мектепте информатиканы оқыту әдістері қарастырылады. Оқу процесінде туындайтын дидактикалық тапсырмаларға сүйене отырып, мобильді құрылғылардың көмегімен әртүрлі типтегі ақпаратпен және грамм өнімдерін игерумен оқушылардың жұмысына бағытталған оқытудың тиісті әдістері ұсынылады. Мектептегі «Информатика» пәнінің пәндік ерекшелігін ескере отырып, мобильді құрылғыларды қолдана отырып, бағдарламалық өнімдерді әзірлеудің негізгі дағдыларын қалыптастыруға және алгоритмдік ойлауды дамытуға бағытталған оқыту әдістері ұсынылады.*

Кілттік сөздер: *мобильді оқыту; m-learning, мобильді технологиялар; мобильді құрылғылар; мектептегі информатиканы оқыту әдістемесі.*

Аннотация. *В статье рассматриваются методы обучения информатике в школе на основе применения мобильных устройств (смартфонов, планшетов и других переносных компьютеров) и облачных технологий, обеспечивающих информационный обмен между обучающимися и учителем. Исходя из дидактических задач, возникающих в процессе обучения, предлагаются соответствующие методы обучения, ориентированные на работу обучающихся с различной по типу информацией и освоением программных продуктов с помощью мобильных устройств. Учитывая предметную специфику дисциплины «Информатика и ИКТ» в школе, предлагаются методы обучения, направленные на развитие алгоритмического мышления и формирование базовых умений разработки программных продуктов с применением мобильных устройств.*

Ключевые слова: *мобильное обучение; m-learning, мобильные технологии; мобильное устройство; методика преподавания информатики в школе.*

Abstract. *The article discusses the methods of teaching informatics at school through the use of mobile devices (smartphones, tablets and other portable computers) and cloud technologies, providing communication between students and teachers. On the basis of didactic challenges in the learning process, appropriate teaching methods aimed at teaching students to deal with different type of information and the mastering of software products using mobile devices are recommended. Taking into account the specifics of the discipline «Informatics and ICT» at school, the article suggests methods of learning aimed at the development of algorithmic thinking and acquisition of basic skills of software development with the use of mobile devices.*

Keywords: *mobile learning; m-learning; mobile technology; mobile device; methods of teaChing computer Science at school.*

Мәселені белгілеу

Мобильді құрылғылар мен бұлтты технологиялар адам қызметінің барлық салаларына енеді. Жеке мобильді құрылғылардың көмегімен Интернетке қосылу модулінің болуына байланысты ақпаратқа қол жеткізу жылдамдығы едәуір артады, ал олардың функционалдығы кейде кіріктірілген фото және видео камералардың, микрофонның, көлбеу датчигінің, геолокация құралдарының және басқалардың арқасында стационарлық компьютерлердің мүмкіндіктерінен асып түседі. Қоғамда «білу маңызды» дегеннен «ақпаратқа қол жеткізу маңызды»дегенге басымдық өзгеруде. Алайда мектеп әлі күнге дейін ақпаратпен жұмыс істеу емес, «есте сақтауды үйрету» қабылданады. Сонымен қатар, мобильді құрылғылар шағын өлшемдер мен жоғары функционалдылыққа байланысты ақпаратқа қол жеткізудің ең ыңғайлы құралы болып табылады. Осылайша, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, атап айтқанда, мобильді және бұлтты даму тенденцияларын ескере отырып, ақпараттық материалды оқытудың өзекті мәселесі болып отыр.

Мобильді құрылғылардың стационарлық компьютерлерге қарағанда ерекшеліктері мен артықшылықтарына байланысты оларды информатиканы оқытуда қолданудың басқа нұсқалары ұсынылды:

– екінші экран ретінде мобильді құрылғыны пайдалану;

– мобильді құрылғы практикалық жұмыстарды орындау құралы ретінде;

– мобильді құрылғы оқу материалын еске түсіру және қайталау құралы ретінде.

Қазіргі уақытта информатика сабақтарында мобильді құрылғыларды қолданудың теориялық тәсілдері нашар дамығандықтан және олардың қазіргі адам өміріндегі маңызы мен рөлі артып келе жатқандықтан, білім беру технологиялары негізінде оқыту әдістерін анықтау және дамыту мәселесі өзекті болып отыр.

Мобильді технологиялар арқылы шешілетін дидактикалық тапсырмалар

Мобильді технологиялар негізінде оқыту әдістерін қолдану мәселесін қарауды біз келесі компоненттерді сипаттау тұрғысынан жүзеге асыру қажет деп санаймыз:

– әдісті қолдану үшін қажетті техникалық шарттар;

– мұғалімнің қызметі;

– оқушының іс-әрекеті.

Мобильді сауалнама мен дауыс беруді қолдану әдістемесі

Мобильді дауыс беру арқылы сабаққа дайындалу үшін проблемалық жағдай жасау және оқушылармен сауалнама нәтижелерін талқы-

лау үшін мұғалім Plickers қызметін қолдана алады [30]. Дайындық кезеңінде қажет:

– сынып оқушыларының тізімін сервиске енгізу;

– сұрақтар мен жауап нұсқаларын қосыңыз;

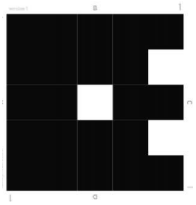
– сыныпқа сауалнама тағайындаңыз.

Мобильді сауалнама әдісін қолдану үлгісі

Мысалы: Сынып: 8. Тақырыбы: «Компьютерлік желілер».

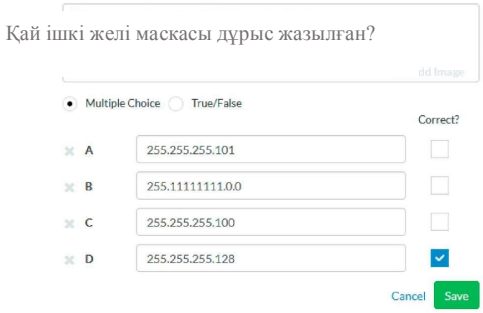
1. Мұғалім сынып бойынша мәліметтерді енгізеді. Әрбір білім алушыға 1-ден 63-ке дейінгі нөмір беріледі.

2 Тізім бойынша нөмірлерге сәйкес оқушыларға жеке карточкалар таратылады (сурет. 1).

Сурет 1. Карточканың үлгісі

3. Мұғалім тақырып бойынша сұрақтар базасын қалыптастырады. Әр сұрақ 4-ке дейін жауап нұсқаларын қамтуы мүмкін (сурет. 2). Әзірленген сұрақтар сыныпқа тағайындалады.

Сур. 2. Plickers сервисінде сұрақ құру

4. Мұғалім бұл сұрақты оқушылардың алдында проекциялық экранда көрсетеді. Оқушылардың міндеті-дұрыс жауапты таңдау және карточканы мұғалімге дұрыс жауабы бар әріп жоғарғы жағында болатындай етіп көрсету. Мұғалім өзінің мобильді құрылғысының көмегімен аудиторияны «сканерлейді» және оқушылардың жауаптарын автоматты түрде тану және сәйкестендіру жүреді. Нәтижелерді оқушыларға бірден көрсетуге болады, бұл мұғалімнің тексеруін күтпестен нақты уақыт режимінде қателіктерді талқылауға мүмкіндік береді

5. Мұғалім сыныптағы мобильді сауалнама нәтижелері бар деректерді csv форматына түсіріп, кестелік процестер арқылы ашуға болады (мысалы, Microsoft Excel).

Жеке және фронтальды сауалнамалар мен тест тапсырмаларының орнына мобильді дауыс беру және сауалнама әдістерін қолдану:

– аз уақыт ішінде бағдарлама бөлімі бойынша оқушылардың білімін тексеру;

– материалды меңгеруді бақылауға тартылған білім алушылардың қамтылуын арттыру;

– оларды талқылау үшін жедел сауалнама нәтижелерін алыңыз;

– дәстүрлі емес, тартымды жұмыс түрін қолдану арқылы білім алушылардың ынтасын арттыру.

Тек жеке компьютерлер мен ноутбуктерде қол жетімді тестілеу жүйелерімен салыстырғанда сауалнаманың мобильді жүйелері:

– оқушылардың жеке құрылғыларын пайдалану. Бұл ретте Оқу процесіндегі смартфондарға және алып жүретін гаджеттерге рөлі мен қатынасы белгіленеді: смартфонды сабақта артық және алаңдататын объект ретінде түсінудің орнына оған ыңғайлы және қажетті құрал ретінде қажеттілік туындайды;

– смартфонды екінші экран ретінде пайдаланыңыз, ал компьютер экранында сұраққа жауап беру үшін қосымша ақпарат болуы мүмкін;

– мобильді құрылғылардың басым бөлігі фото- және бейне-камерамен, сондай-ақ дыбыс жазуға арналған микрофонмен жабдықталғандықтан, әртүрлі мультимедиалық форматтарда жауаптар құру үшін мобильді құрылғыларды пайдалану;

– Интернет желісіне қолжетімділігі бар кез келген құрылғыны пайдалана отырып, компьютерлік сыныптан тыс сервистің талдау жүйесін пайдалану;

– сауалнама жүргізу үшін қосымша бағдарламалық қамтамасыз етуді орнату қажеттілігінсіз (web-сервистерді пайдалану кезінде) тек ендірілген мобильдік құрылғылардың құралдарын пайдалану.

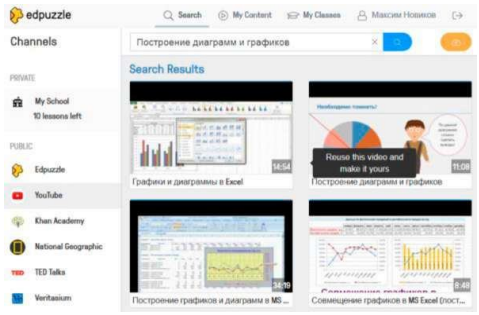
Интерактивті бейнені қолдану әдістемесі

Интерактивті бейне әдісін тікелей сабақта сауалнаманы қосу арқылы қолдану проблемалық жағдай туғызуға және оқушыларды пәндік талқылауға шығаруға мүмкіндік береді. Компьютерлік қосымшалармен жұмыс істеу бойынша интерактивті бейне нұсқаулықтарды пайдалану бейнематериалға тиісті мәселелерді қосу есебінен теория мен практиканы байланыстыруға мүмкіндік береді. Мұғалімнің интерактивті бейне сабақтарын оларға сауалнамалар, тесттер және басқа ресурстарға сілтемелер қосу арқылы құру мүмкіндігі бар.

Интерактивті бейне әдісін қолдану үлгісі

Сынып: 9. Тақырыбы: «Компьютердің конфигурациясы».

1. Мұғалім оқу бейнесін жасайды немесе ашық көздерден сәйкес келетінін таңдайды (сурет. 3).

Сур. 3. Бейне фрагментін таңдау

2. Мұғалім сұрақтарды бейне қажет жерде дайындайды және орналастырады.

3. Мұғалім сыныпқа бейне көруді тағайындайды.

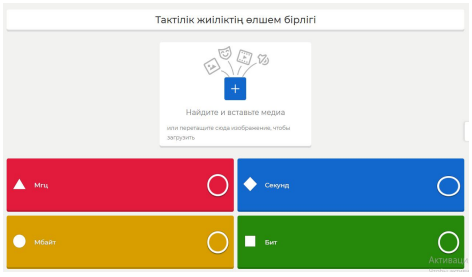
Мобильді викториналарды қолдану әдістемесі

Сабақта мобильді викторина әдісін қолдану оқушылар арасында бәсекелестік жағдай жасауға мүмкіндік береді, мысалы, *Kahoot* [24] және *Quizizz* [25] электрондық қызметтерін пайдалану арқылы. Сабаққа дайындық кезеңіндегі мұғалімнің қызметі тапсырмаларды қалыптастыру және викторинаны конфигурациялаудан тұрады (сұрақтарды көрсету тәртібі: кездейсоқ немесе дәйекті; нәтижелерді көрсету: оқушы мен мұғалімге немесе тек мұғалімге; дыбыстық және графикалық эффектілердің болуы және т.б.).

Мобильді викторина әдісін қолдану үлгісі

Сынып: 8. Тақырыбы: «Процессор және оның сипаттамасы».

1. Мұғалім сабақ тақырыбы бойынша сұрақтардан тұратын викторина жасайды(сурет 4).

Сурет 4. Kahoot ортасы

2. Сабақта мұғалім викторина қосуды бастайды.

3. Викторина нәтижелерін жеке де, командалық сынақ түрінде де көрсетуге болады, бұл топтық жұмыс кезінде мобильді викторина

әдісін қолдануға мүмкіндік береді. Нәтижелілікке жауаптардың дұрыстығы ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жауап жылдамдығы да әсер етеді.

Веб-квестті қолдану әдістемесі

Сабақта веб-квест әдісін қолдану үшін мұғалім проблемалық пәндік тапсырмаларды қалыптастырады және оларды интернет арқылы қол жетімді электронды квестке енгізеді. Сабақ барысында мұғалім оқушылар үшін әріптес рөлін атқарады және олармен бірге квестпен қарастырылған сынақтардан өтуге тырысады. Осындай негізде құрылған сабақ жаңа материалды үйренуге де, қайталауға да бағытталуы мүмкін. [4]

Веб-квест әдісін қолдану үлгісі

Сынып: 5. Тақырыбы: «Екілік ақпаратты ұсыну».

1. Сабақтың тақырыбы «Ақпараттық технологиялар» бөлімін жабады, онда сандық ақпаратты кодтаумен қатар графикалық және дыбыстық ақпаратты кодтау мәселелері де қарастырылған, Алдыңғы сабақтардағы тапсырмаларды қамтитын веб-квест дайындаған жөн. Веб-квестке жүктеу үшін тапсырмаларды дайындау презентация редакторының көмегімен жүзеге асырылды, содан кейін суреттер форматында сақталды.

2. Әзірленген арасында квесттің бастапқы жағдайын таңдау мақсатында (сурет. 5), оған дайындалған пәндік тапсырмалар жүктелді.

Сур. 5. «Бөлмеден шығу» квестінің бастапқы ортасын таңдау

3. Бірегей квест нөмірін алғаннан кейін мұғалім оны іске қосады (немесе үй тапсырмасы ретінде береді). Квест тапсырмаларын орындау педагогтің тікелей қатысуымен, сондай-ақ әрбір білім алушының жеке қатысуымен (жеке мобильді құрылғыда немесе компьютерде) жүзеге асырылуы мүмкін. «Сандық ақпаратты кодтау және өңдеу» тақырыбындағы квесттің мысалы мына сілтеме бойынша қол жетімді: *https://pro-informatika.ru/code/.*

Бұлтты зерттеуді қолдану әдістемесі

Сабақта бұлтты зерттеу әдісін қолдану мұғалім алдын-ала дайындаған және курстың бұлтты қоймасында орналастырылған проблема-

лық жағдайды шешу процесінде оқушылар тобының белсенді бірлескен іс-әрекетімен бірге жүреді. Дайындық кезеңінде мұғалім мәселені тұжырымдайды, оны оқушыларға сипаттайды және оны жою үшін қажетті оқу материалдарына қол жеткізуге мүмкіндік береді. [5]

Бұлтты зерттеу әдісін қолдану үлгісі

Сынып: 5. Тақырыбы: «Ақпаратты кодтау».

Оқушылар дыбыстық ақпаратты кодтау принциптерін тереңірек түсінуі үшін, оның ішінде іріктеу жиілігі ұғымын ашу үшін практикалық жұмыс зерттеу компонентін қамтиды.

Сонымен, оны орындау үшін мазмұны бірдей дыбыстық файлдар дайындалды, алайда әртүрлі параметрлермен кодталған (кодтау тереңдігі мен дыбыстық жиілікті іріктеу жиілігі әртүрлі). Оқушыларға жазбаларды тыңдауға, олардың әрқайсысының сапасы туралы қорытынды жасауға, файлдардың қасиеттерін талдауға, теориялық мәселелерді шешуге және нәтижелерді практикалық бөлікпен байланыстыруға шақырылады.

1. Мұғалім тапсырмаларды қалыптастырады және тыңдау үшін дыбыстық файлдарды дайындайды.

2. Практикалық жұмыстың материалдары білім алушылардың мобильді құрылғыларында да, информатика кабинетінде компьютерлерде де аудиожазбаларды тыңдау мүмкіндігімен курстың «бұлтты» жүйесіне орналастырылады.

3. Білім алушылар аудиожазбаларды жеке (немесе топта жұмыс істей отырып) тыңдайды, жазбалардың сапасына өзінің субъективті бағасын сипаттайды, содан кейін педагог дайындаған міндеттерді шешеді.

4. Есептерді шешудің нәтижелерін, аудио файлдардың файлдары мен олардың сапасы туралы ақпаратты салыстыру практикалық бөлімде қорытынды жасайды: олар үлгі жиілігінің өзгеруі дыбыстық жазу сапасына қалай әсер ететінін, файлдардың көлемі қалай өзгеретінін және неге бұлай болатынын сипаттайды.

Кеңейтілген шындықты қолдану әдістемесі

Толықтырылған нақтылық технологияларын қолдану оқу контентін ұсыну нысандарын кеңейтуге, оны өзектендіруге, сондай-ақ білім алушыларда бейнелерді тану алгоритмдерін пайдаланатын бағдарламалық өнімдермен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Толықтырылған шындық – бұл оқу мазмұнын жеткізудің ыңғайлы құралы және оны тарату үшін көп уақытты қажет етпейді. Толықтырылған шындықты іске қосудың қарапайым белгісі QR коды болуы мүмкін.

Қажетті техникалық шарттар: толықтырылған шынайылықты іске қосу маркерлерін тану үшін мобильді құрылғыларға орнатылған

бағдарламалық өнімдер; QR-кодтарды жасау және түрлендіру сервистеріне қолжетімділіктің болуы.

Дайындық кезеңінде мұғалім бұлтты қоймада орналастырылған қосымша әдістемелік білім беру ресурстарын қалыптастырады, содан кейін оларға сілтемелер QR кодтары немесе басқа белгілер түрінде кодталады. Олардың көмегімен оқушылар қажет болған жағдайда өздерінің мобильді құрылғылары арқылы Оқу материалдары мен білім беру ресурстарына тез қол жеткізе алады.

Оқытуда кеңейтілген шындықты қолданудың артықшылықтары:

– қосымша оқу материалына қол жеткізу жеңілдейді, өйткені QR-кодта немесе басқа белгіде кез келген форматтағы (мәтін, сурет, бейне, аудио және т. б.) ақпаратқа сілтеме кодталуы мүмкін.

– QR-кодтар мен белгілерді сканерлеу үшін смартфондарды қолдана отырып, оқушылар осы технологияны пайдалануды үйренеді;

– білім алушылардың өзіндік оқу қызметін жоспарлау бөлігінде жеке тәсілге қол жеткізіледі: оларда QR-кодтарды немесе өзге түрдегі белгілерді қандай ретпен оқу керектігін таңдау, қажеттілігіне қарай олардың кейбіріне оралу мүмкіндігі пайда болады;

– бір таңба болуы мүмкін пайдаланылған бірнеше рет.

Кеңейтілген шындық әдісін қолдану үлгісі

Сынып: 7. Тақырыбы: «Компьютерлік желілер және олардың жіктелуі».

1. Мұғалім кеңейтілген шындықты іске қосу үшін қандай нысанды таңдайды. Жақсы белгі – бұл оқулықта сипатталған ескірген иллюстрация немесе практикалық жұмыс. Мысалы, «браузерді баптау» практикалық жұмысында оқулықтың суреттері браузерлердің заманауи нұсқаларына сәйкес келмейді.

2. Мұғалім қосымша шындықтың қабатын жасайды. Мұндай қабат ретінде суретті (немесе олардың серияларын), бейнеклипті, мәтінді немесе сыртқы ресурсқа сілтемені пайдалануға болады.

3. Мұғалім өзінің «арнасында»таңбамен толықтырылған шындық элементін сақтайды және таратады.

Дайындалған контентпен жұмыс істеу үшін білім алушылар:

– HP Reveal қосымшасын орнатады;

– мұғалімдер «арнаға» қосылады;

– белгілерді мобильді құрылғылардың көмегімен сканерлеңіз, толық шындықпен жұмыс жасаңыз.

Айта кету керек, кеңейтілген шындықты қолданудың ойын компоненті және мотивацияны арттыру:

– оқушылар белгінің артында не жасырынғанын алдын-ала білмейді (виртуалды мазмұнды анықтауға табиғи қызығушылық бар);

– оқушылар смартфондарды өздеріне таныс емес ортада пайдаланады;

– оқу мазмұнына қол жеткізу процесі нақты әлем объектілерінен сандық ақпаратты шығарумен байланысты (белсенді әрекетпен).

Кеңейтілген шындық технологияларын қолданудың арқасында ОӘК-де ұсынылған оқу материалын әртараптандыруға және жаңартуға мүмкіндік туды. Оқулықтың қара және ақ статикалық суреттерінің орнына кеңейтілген шындық элементтері оқу мазмұнын түріне қарай әртараптандыруға мүмкіндік берді. Мысалы, ұсынылған практикалық жұмыстардың көпшілігі бағдарламалық өнімдердің заманауи нұсқаларынан алшақтау себебінен өзектілігін жоғалтқандықтан, біз балама практикалық жұмыстарды дайындадық, олар оқушыларға смартфонды оқулықтағы белгілерге апарған кезде пайда болды.

Әдістерді іске асырудың қажетті техникалық шарттары: оқушылардың мобильді құрылғылары.

Дайындық кезеңінде мұғалім оқушыларға жеке (немесе топтық) жобалау-зерттеу жұмыстарын орындау үшін ұтқыр әзірлеменің бағыттарын анықтауға көмектеседі. Ашық ақпарат көздерін қолдана отырып, оқушылар мобильді құрылғыларға арналған бағдарламалық жасақтама нарығын талдайды және жеке ұмтылыстарды ескере отырып, жобалардың мүмкін тақырыптарын анықтайды. Әзірленген мобильді қосымшалардың ауқымы әр түрлі болуы мүмкін болғандықтан, бұл зерттеу тапсырмасын оқушылардың жеке мүдделері аймағында тікелей қоюға мүмкіндік береді. Оқушылар өздерінің мобильді қосымшаларын жасайды, оларды сынайды және ортақ пайдалануға орналастырады.

Мобильді жобалау әдісі:

– бағдарламаларды әзірлеу үшін мақсатты платформалар ретінде жеке мобильді құрылғыларды пайдалану арқылы оқушылардың жобалық-зерттеу жұмысына қатысуға қызығушылығын арттырады;

– мобильді операциялық жүйелерге арналған қосымшаларды әзірлеу дағдысы бөлігінде еңбек нарығының бағдарламашыларға қазіргі заманғы қажеттіліктеріне жауап береді.

Қорытынды

Осылайша, заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, мобильді құрылғылар мен Интернеттің кең таралуы оқытудың жаңа әдістерін кеңейтіп, олардың пішінін өзгертіп, жаңаларын ұсынады. Әр түрлі әдістер мен шешілетін дидактикалық міндеттер мектеп курсындағы «Информатика» пәнінің ұйымдастырушылық және технологиялық жағдайлары мен мазмұнына сүйене отырып, оқу процесін тиімді түрде құруға мүмкіндік береді.

Мобильді технологиялар негізінде информатиканы оқыту әдістерінің жүйесін құру үшін, бір жағынан, оларды жүйелеу, жүйені құрудың ерекшеліктері мен принциптерін бөліп көрсету, пәннің тақырыптық мазмұны тұрғысынан әр әдістің орнын анықтау қажет; екінші жағынан, жүйені нақты оқу процесінде сынақтан өткізу қажет. Зерттеудің осы бөліктерін біз қазір жүзеге асырып жатырмыз.

Қолданылған әдебиеттер

1. Авраменко А.П. Методика применения мобильных технологий в преподавании иностранных языков: этапы развития и современные тенденции // Научные ведомости БелГУ. Серия: Гуманитарные науки. – 2013. – №6 (149). – 36-42 с.
2. Афзалова А.Н. Использование мобильных технологий для организации самостоятельной работы студентов // Образовательные технологии и общество. – 2012. – №4. – 497-505 с.
3. Багузина Е.И. Технология разработки веб-квестов при изучении студентами иностранного языка // Знание. Понимание. Умение. – 2010. – №2. – 262-265 с.
4. Воробьёв Г.А. Веб-квесты в развитии социокультурной компетенции. – Пятигорск: ПГЛУ, 2007. – 168 с.
5. Голицына И.Н., Половникова Н.Л. Мобильное обучение как новая технология в образовании // Образовательные технологии и общество. – 2011. – №1. – 241-252 с.
6. Государев И.Б. Мобильное обучение веб-технологиям и веб-программированию // Образовательные технологии и общество. – 2014. – №3. – 657-666 с.
7. Груздев С.О. К вопросу о состоянии педагогической теории мобильного обучения // ОНВ. – 2010. – №6 (92). – 193-194 с.
8. Еремин Ю.В., Крылова Е.А. Использование мобильных технологий в самостоятельной работе студентов по иностранному языку в неязыковом вузе // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2014. – №167. – 158-166 с.
9. Илюшкина М.Ю. Mobile learning или информационно-коммуникационные технологии в работе преподавателя иностранного языка // Педагогическое образование в России. – 2016. – №8. – 92-95 с.
10. Кудрявцев А.В. Новые возможности использования мобильных устройств в учебном процессе вуза // Педагогическое образование в России. – 2015. – №7. – 71-76 с.
11. Куклев В.А. Становление системы мобильного обучения в открытом дистанционном образовании. Автореферат диссер. на соискание уч. степени докт. пед. наук. – Ульяновск, 2010. – 46 с.
12. Кукушкина Н.А., Павлущенко И.А. Проектирование мобильных приложений в среде MIT App Inventor как средство формирования познавательного интереса у школьников при обучении программированию [Электронный ресурс] URL: http://infostrategy.ru/assets/data/reports/2016/4_48_kykyshina.pdf (дата обращения: 02.08.2017).
13. Малев В.В. Общая методика преподавания информатики: Учебное пособие. – Воронеж: ВГПУ, 2005. – 271 с.
14. Kahoot! – free game-based learning platform [Электронный ресурс] URL: https://kahoot.it/ (дата обращения 01.09.2017).

Н.А. Каирденова
магистарантка Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
А.Ж. Асаинова
***научный руководитель**: кандидат педагогических наук, доцент, г. Павлодар*

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНСКИХ ШКОЛАХ

***Аннотация**. Цель исследования – раскрыть особенности современного состояния и развития инклюзивного образования в казахстанских школах. В статье рассмотрены особенности обучения и развития детей с ООП в общеобразовательной школе. Основное внимание уделяется формулировке целей уроков на каждом уроке для учащихся с диагнозом ЛУО, рассмотрены ожидаемые результаты, адаптированы задания на каждый урок.*
***Ключевые слова**: особенности инклюзивного образования, адаптированная программа, принцип дифференциации, индивидуальный подход.*

***Аннотация**. Зерттеудің мақсаты – қазақстандық мектептердегі инклюзивті білім берудің қазіргі жағдайы мен дамуының ерекшеліктерін ашу. Мақалада жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беру қажеттіліктері бар бар балаларды тәрбиелеу және дамыту ерекшеліктері қарастырылған. Жеңіл ақыл-ой кемістігі диагнозы бар оқушылар үшін әр сабақта сабақтың мақсатын тұжырымдауға басты назар аударылып, күтілетін нәтижелер қарастырылып, әр сабақтың тапсырмалары бейімделеді.*
***Кілттік сөздер:** Инклюзивті білім берудің ерекшеліктері, бейімделген бағдарлама, саралау принципі, жеке көзқарас.*

***Abstract**. The purpose of the study is to reveal the features of the current state and development of inclusive education in Kazakhstani schools. The article discusses the features of education and development of children with SEN in a secondary school. The main attention is paid to the formulation of the objectives of the lessons in each lesson for students with a diagnosis of DR, the expected results are considered, and the tasks for each lesson are adapted.*
***Keywords**: Features of inclusive education, adapted program, principle of differentiation, individual approach.*

Развитие инклюзивных подходов во всех сферах образовательной деятельности (младшее звено, среднее звено, старшее звено) – является актуальной проблемой современной образовательной системы. Радует, что общество стало уделять данному вопросу особое внимание и детей данной категории стали называть «детьми с особыми образовательными потребностями». С каждым годом количество детей с особыми образовательными потребностями увеличивается, и чтобы

отвечать запросам общества, необходимо поддерживать культуру инклюзивного образования, осуществлять инклюзивную практику, представлять эти вопросы на иной, абсолютно новый уровень.

По современным взглядам ребенок с особыми образовательными потребностями – это ребенок, нуждающийся в специальных условиях обучения и воспитания для его максимально возможного развития, образования, адаптации в обществе, введения в культуру сообщества и семьи. [1]

«Дети с ООП – достаточно большая и разнородная группа, в разной степени нуждающиеся в поддержке. К примеру, ребенку-мигранту достаточно небольшой социально-педагогический поддержки, тогда как ребенку с нарушением зрения необходим отдельный педагог, постоянное коррекционное сопровождение, специальные программы и учебники. [2]

Для учителя главная проблема на уроке состоит в том, чтобы соотнести индивидуальные возможности детей с ограниченными возможностями здоровья с необходимостью выполнения образовательного стандарта. При разработке уроков информатики в инклюзивном классе должны учитываться как общеобразовательные задачи (удовлетворение образовательных потребностей в рамках государственного стандарта), так и коррекционно развивающие задачи.

Поэтому в казахстанских школах для детей с ООП разрабатываются индивидуальные, адаптированные программы, а также задания, с которыми данные учащиеся могут справиться. Для учащихся предусмотрены различные творческие, предметные конкурсы, соревнования.

В связи с этим образование является одним из основных условий обеспечения полноценного участия в жизни общества, эффективной самореализации в различных видах деятельности, успешной социализации.

Инклюзивное образование обеспечивает равный доступ к образованию для всех обучающихся с учетом особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей, позволяя такому ребенку адаптироваться к условиям общеобразовательных школ, в обычном классе. Классы инклюзивного образования объединяют обычных детей и детей с различными отклонениями. Независимо от индивидуальных особенностей ребят, учителю необходимо правильно относится к различиям между ними, важно понимать и принимать каждого ребенка.

При разработке уроков информатики в инклюзивном классе должны учитываться как общеобразовательные задачи (удовлетворение образовательных потребностей в рамках государственного стандарта), так и коррекционно развивающие задачи.

К коррекционно-развивающим задачам относятся:

• коррекция трудностей словесно-логического мышления и мыслительных процессов анализа, синтеза, классификации, обобщения;

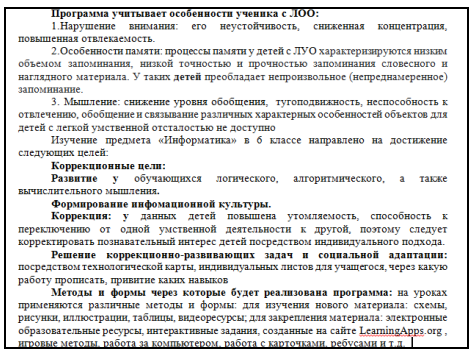
• развитие и коррекция трудностей связной речи, включая монологическую и диалогическую речь, а также развитие словаря;

• преодоление трудностей в развитии внимания;

• увеличение объема памяти;

• создание положительной мотивации посредством помощи, подбадривания, похвалы, создания ситуаций успеха и конструктивной критики благотворно влияет на процесс обучения. Большую роль в инклюзивном образовании играют уроки информатики. В школах оборудуются компьютерные классы, совершенствуется учебно-методическое обеспечение, акцентируется внимание на практических работах, так как навыки у учащихся с ООП в большинстве случаев развиваются медленнее, чем у здоровых.

С 2020 года у нас обучается ученица с ООП Шаланова Амина (ЛОО). Амина в этом учебном году учится в 6 классе. Обучение для Амины дается не легко. Однако каждый преподаватель находит индивидуальный подход к ребенку, использует различные методы и приемы, позволяющие полноценно включить ребенка в образовательный процесс. В ходе работы мы разработали Адаптированную программу по информатике, индивидуальный учебный план, Технологическую карту по разделам, Индивидуальный лист урока для учащегося, формативные задания, содержащие подробный алгоритм выполнения заданий. Адаптированная программа составлена нами в соответствии с рекомендациями ПМПК города Павлодара, с учетом психофизических особенностей, индивидуальных возможностей, обеспечивающая коррекцию нарушений развития, социальную адаптацию. При составлении адаптированной программы основывались на нормативные документы, рекомендованные МОН РК. Привожу фрагмент адаптированной программы на рис. 1:

Программа учитывает особенности ученика с ЛОО:

1.Нарушение внимания: его неустойчивость, сниженная концентрация, повышенная отвлекаемость.

2.Особенности памяти: процессы памяти у детей с ЛУО характеризируются низким объемом запоминания, низкой точностью и прочностью запоминания словесного и наглядного материала. У таких **детей** преобладает непроизвольное (непреднамеренное) запоминание.

3. Мышление: снижение уровня обобщения, тугоподвижность, неспособность к отвлечению, обобщение и связывание различных характерных особенностей объектов для детей с легкой умственной отсталостью не доступно

Изучение предмета «Информатика» в 6 классе направлено на достижение следующих целей:

Коррекционные цели:

Развитие у обучающихся логического, алгоритмического, а также вычислительного мышления.

Формирование инфомационной культуры.

Коррекция: у данных детей повышена утомляемость, способность к переключению от одной умственной деятельности к другой, поэтому следует корректировать познавательный интерес детей посредством индивидуального подхода.

Решение коррекционно-развивающих задач и социальной адаптации: посредством технологической карты, индивидуальных листов для учащегося, через какую работу прописать, привитие каких навыков

Методы и формы через которые будет реализована программа: на уроках применяются различные методы и формы: для изучения нового материала: схемы, рисунки, иллюстрации, таблицы, видеоресурсы; для закрепления материала: электронные образовательные ресурсы, интерактивные задания, созданные на сайте LearningApps.org , игровые методы, работа за компьютером, работа с карточками, ребусами и т.д.

рис. 1

Основываясь на адаптированную программу, было разработано календарно-тематическое планирование по предмету Информатика для 6 класса. Особенность данного планирования состоит в том, что наряду с целями обучения по ТУП по предмету приводятся цели обучения предмета ТУП для учащегося с легкой умственной отсталостью (ЛУО), а также прописываются по каждой теме ожидаемые результаты ученика.

Фрагмент календарно-тематического планирования на рис. 2

Календарно-тематическое планирование по предмету «Информатика» на 1-2 четверть, 6 класс

№	Темы	Цели обучения по ТУП предмета	Цели обучения ТУП предмета ЛУО	Ожидаемые результаты	Сроки	Примечание
2-я четверть Раздел 3 Программирование на языке Python						
1	Что такое эргономика?	6.4.1.1 формулировать и решать задачи эргономики (для максимального комфорта и эффективности); 6.4.2.1 обсуждать проблемы Интернет-зависимости	6.4.1.1 формулировать задачи эргономики (для максимального комфорта и эффективности); 6.4.2.1 знать проблемы Интернет-зависимости	Находит в учебнике определение понятия «Эргономика»; Записывает время пребывания за компьютером 6-9 классов в тетрадь; Называет правила, которые нужно соблюдать при работе за компьютером.	3.09.22	
2	Проблемы интернет - зависимости в обществе	6.4.2.1 обсуждать проблемы Интернет-зависимости	6.4.2.1 знать проблемы Интернет-зависимости	Находит в учебнике «Правила безопасности при работе в Сети»; Называет причины зависимости от Интернета;	10.09.22	

рис. 2

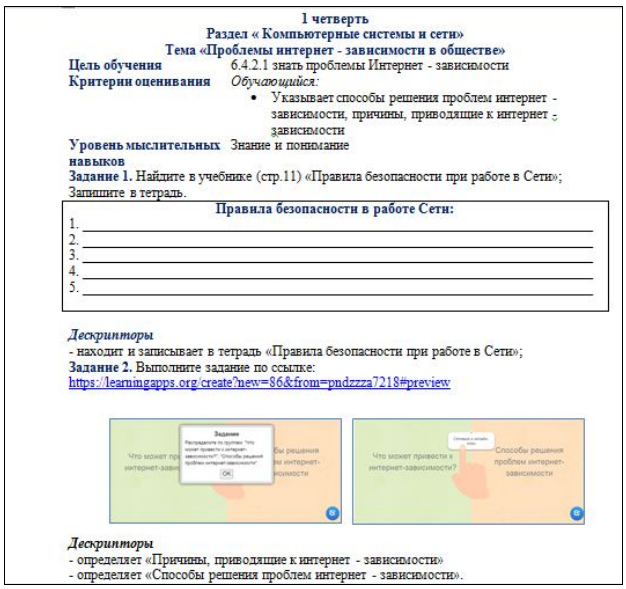
На основании адаптированной программы разработаны технологические карты по каждому разделу, содержащие цели обучения, ожидаемые результаты, сопутствующее повторение, словарь терминов, а также ресурсы и оборудование по изучаемому разделу. Образец технологической карты по разделу ««Компьютерные системы и сети» приведен на рис. 3

Технологическая карта по разделу «Компьютерные системы и сети»
6 класс

Количество часов	**8**
Цели обучения	6.4.1.1– формулировать и решать задачи эргономики (для максимального комфорта и эффективности) 6.4.2.1 обсуждать проблемы Интернет- зависимости 6.1.1.1 рассказывать об истории и перспективах развития вычислительной техники 6.1.1.2 объяснять взаимодействие основных устройств компьютера; 6.1.2.1 называть основные функции операционной системы 6.1.3.1 объяснять преимущества беспроводной связи
Ожидаемые результаты	1) Называет правила, которые нужно соблюдать при работе за компьютером. 2) Сравнивает первые и современные компьютеры. 3) Определяет соответствие между видами беспроводной связи с их определениями;
Сопутствующее повторение	Правила поведения в кабинете информатики, понятие Интернета, устройства компьютера и их назначение;
Словарь терминов	Эргономика, интернет-зависимость, счеты, поколения ЭВМ, устройства ввода, устройства ввода-вывода, внешняя память, внутренняя память, КЭШ -память, операционная система, программа, беспроводные сети;
Ресурсы, оборудование	Использование презентаций, образовательная платформа «Online Mektep», видеоролики, компьютер, сервис для создания интерактивных заданий LearningApps.

рис. 3.

Для учащегося с ЛУО на каждый урок разработаны индивидуальные листы. Индивидуальные листы содержат цели обучения, критерии оценивания, а также формативные задания. Формативные задания для каждого урока составлены с учетом индивидуальных особенностей ребенка, а также в зависимости от сложности темы. Каждое задание содержит подробный алгоритм для выполнения. Учитывая низкую скорость чтения, команды в заданиях даются краткие и точные, при необходимости зачитываются и разъясняются учителем. Из опыта работы хочу привести сравнение: в 5 классе ученице предлагались задания следующего характера: приклеить необходимые названия, определения над нужными картинками (позволяет развивать внимание, упорство, выдержку), в 6 классе в заданиях такого рода учащаяся прописывает нужные названия. Выполнение интерактивных заданий повышает познавательную активность ребенка: наблюдается развитие концентрации внимания, умение классифицировать объекты. Ребенок чувствует поддержку со стороны учителя, похвалу тем самым пробуждается интерес к обучению. На рис. 4 привожу фрагмент индивидуального листа для учащегося:

1 четверть
Раздел « Компьютерные системы и сети»
Тема «Проблемы интернет - зависимости в обществе»

Цель обучения 6.4.2.1 знать проблемы Интернет - зависимости
Критерии оценивания *Обучающийся:*
- Указывает способы решения проблем интернет - зависимости, причины, приводящие к интернет - зависимости

Уровень мыслительных навыков Знание и понимание

Задание 1. Найдите в учебнике (стр.11) «Правила безопасности при работе в Сети»; Запишите в тетрадь.

Правила безопасности в работе Сети:
1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Дескрипторы
- находит и записывает в тетрадь «Правила безопасности при работе в Сети»;

Задание 2. Выполните задание по ссылке:
https://learningapps.org/create?new=86&from=pndzzza7218#preview

Дескрипторы
- определяет «Причины, приводящие к интернет - зависимости»
- определяет «Способы решения проблем интернет - зависимости».

рис. 4

Ссылка на задание 2:
https://learningapps.org/create?new=86&from=pndzzza7218#preview

В заключении хотелось отметить, что инклюзивное образование на сегодняшний день, важное направление в сфере образования. Инклюзивный ребенок с самого раннего детства (детский сад) развивающиеся в обществе, в дальнейшем легко приспосабливается и

адаптируется в школе, ВУЗе и так далее. Получает необходимые навыки, умения и знания для дальнейшей социализации в обществе. В нашем городе имеются различные социальные проекты не только для детей до 18 лет, но и для взрослых. Хотела бы привести пример одного из центров города Павлодар центра Развития «ARCUS», где люди с ментальными нарушениями находят себя, проявляют скрытые таланты, находят новые увлечения, реализовывают свои мечты и возможности. Сотрудники данного центра трепетно относятся к каждому из своих воспитанников, поддерживают их интересы, развивают чувство ответственности, внимательности, отзывчивости, чуткости, индивидуализма, коллективизма и многие другие качества. В данном центре кипит жизнь: посещение театров, кинотеатров, музеев, кафе. Спонсорами являются не только акимат города Павлодар, но и неравнодушные жители города.

Я считаю, если в каждом обществе воспринимать детей с особыми образовательными потребностями на одинаковом уровне с остальными детьми, то дети с ООП быстрее социализируются в обществе, станут более открытыми, расширится их кругозор. В Казахстане на сегодняшний день имеются индивидуальные развивающие программы, психолого-педагогическое сопровождение детей с ООП, все эти новые направления позволяют создать необходимые условия для получения детьми с ООП равного доступа к качественному образованию. Педагогам следует максимально пересмотреть методы и приемы работы с детьми ООП, то

Список использованной литературы

1. Закон Республики Казахстан от 08.08.2002 N 345-II»О правах ребенка в Республике Казахстан» http://pavlodar.com/zakon/?all=all&dok=02168

2. Закон Республики Казахстан от 13 апреля 2005 года №39-III «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан» http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30008935

3. Алехина С.В. Принципы инклюзии в контексте изменений образовательной практики // Психологическая наука и образование. – 2014. – Т.19. – №1. – 5-16 с.

4. Гаязов А.С. Индивидуальные траектории образования личности. URL: http://www.raop.ru/content/Otdelenie_psihologii_i_fiziologii.2010.10.26.Spravka.pdf (дата обращения 23.04.2016).

5. Зак Г.Г. Инновационные подходы в организации внеурочной деятельности обучающихся с ограниченными возможностями здоровья на начальной ступени общего образования // Пед. образование в России. – 2015. – №7. – 234-239 с.

6. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383 с.

7. https://rosuchebnik.ru/material/razvitie-potentsiala-detey-s-ovz-cherez-elektronnye-uchebniki/

А.С. Касымканова
магистрантка Павлодарского государственного педагогического университета г. Павлодар,
А.Ж. Асаинова
***научный руководитель**: кандидат педагогических наук, доцент, г. Павлодар*

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНФОРМАТИКИ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ В СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

***Аннотация**: В работе рассматриваются проблемы преподавания информатики для детей с особыми образовательными потребностями в средней общеобразовательной школе, описываются возможности использования IT технологий в инклюзивном образовании, рассмотрены примеры использования разнообразных образовательных платформ на уроках «Цифровая грамотность» для младших школьников с нарушением интеллекта.*
***Ключевые слова**: проблемы преподавания информатики, IT технологий в инклюзивном образовании, принципы инклюзивного образования, образовательная платформа.*

***Аннотация**: Жұмыста жалпы орта білім беретін мектепте ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін информатиканы оқыту мәселелері қарастырылады, инклюзивтік білім беруде IT технологияларды пайдалану мүмкіндіктері сипатталады, интеллектісі бұзылған бастауыш сынып оқушыларына арналған «Цифрлық сауаттылық» сабақтарында әртүрлі білім беру платформаларын пайдалану мысалдары қарастырылады.*
***Кілттік сөздер:** Информатиканы оқыту мәселелері, инклюзивті білім берудегі IT-технологиялар, инклюзивті білім беру принциптері, білім беру платформасы.*

***Abstract.** The paper examines the problems of teaching computer science to children with special educational needs in the secondary general education school, describes the possibilities of using IT technologies in inclusive education, examines examples of using a variety of educational platforms at the lessons «Digital Literacy» for younger students with intellectual disabilities.*
***Keywords**: Problems of teaching computer science, IT technologies in inclusive education, principles of inclusive education, educational platform.*

Инклюзивное образование – это такой процесс обучения и воспитания, при котором ВСЕ дети, в независимости от их физических, психических, интеллектуальных и иных особенностей, включены в общую систему образования и обучаются по месту жительства вместе со своими сверстниками без инвалидности в одних и тех же общеобразовательных школах, которые учитывают их особые образовательные потребности и оказывают необходимую специальную поддержку. [1, с. 104]

В настоящее время активно формируется опыт инклюзивного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья в условиях общей образовательной среды и наравне с нормально развивающимися сверстниками. Однако такой вариант обучения детей с особыми образовательными потребностями ставит массовую школу и педагогов общего образования перед рядом проблем: как организовать урок в инклюзивном классе, какие использовать формы отчета для ребенка с ООП.

Классы инклюзивного обучения объединяют самых разных детей, заметно отличающихся друг от друга. Учителю важно понимать и принимать каждого ребенка, учитывая его индивидуальные особенности, правильно относится к имеющимся между детьми различиям.

Инклюзивное обучение основывается на специальных дидактических принципах, которые необходимо соблюдать при планировании и организации уроков. [1, с.105]

1. Принцип педагогического оптимизма. Специальная педагогика исходит из того, что учиться могут все дети.

2. Принцип ранней педагогической помощи. Современная специальная педагогика считает одним из ключевых условий успешной коррекционно-педагогической помощи обеспечение раннего выявления и ранней диагностики отклонений в развитии ребенка для определения его особых образовательных потребностей.

3. Принцип коррекционно-компенсирующей направленности образования. Этот принцип предполагает опору на здоровые силы обучающегося, воспитанника, построение образовательного процесса с использованием сохранных анализаторов, функций и систем организма в соответствии со спецификой природы недостатка развития.

4. Принцип социально-адаптирующей направленности образования позволяет преодолеть или значительно уменьшить «социальное выпадение.

5. Принцип развития мышления, языка и коммуникации как средств специального образования. Свои специфические проблемы в развитии речи, мышления, коммуникации существуют у всех категорий детей и подростков с ограниченными возможностями здоровья, поэтому важнейшей общей для них образовательной потребностью является потребность в коррекционно-педагогической помощи по развитию речи, мышления и общения.

6. Принцип деятельностного подхода в обучении и воспитании. В специальном образовании распространена коллективная предметно-практическая деятельность под руководством педагога.

7. Принцип дифференцированного и индивидуального подхода.

8. Принцип необходимости специального педагогического руководства. Учебно-познавательная деятельность ребенка с любым отклонением в развитии отличается от учебно-познавательной деятельности обычного ребенка и требует постоянного и терпеливого руководства со стороны педагогов.

Для учителя главная трудность на уроке состоит в том, чтобы соотнести индивидуальные возможности детей с ограниченными возможностями здоровья с необходимостью выполнения образовательного стандарта. [2, с. 7] Планирование уроков информатики в инклюзивном классе должно включать в себя как общеобразовательные задачи (удовлетворение образовательных потребностей в рамках государственного стандарта), так и коррекционно-развивающие задачи.

Рассмотрим более подробно несколько приемов работы при проведении уроков информатики в инклюзивных классах [2, с. 17]. Ход урока зависит от того, насколько соприкасаются изучаемые темы у учеников с разными образовательными потребностями, как они усвоили предыдущую тему, какой этап обучения берется за основу (изложение нового материала, повторение пройденного, контроль знаний, умений и навыков). Если у всех учащихся класса тема общая, то изучение материала ведется фронтально, и дети получают знания того уровня, который определяется их программой.

На этих уроках у учителя есть возможность для закрепления вновь изученного материала дать классу самостоятельную работу, а с группой учащихся, имеющих особенности в развитии, организовать работу, предусматривающую анализ выполненного задания, оказание индивидуальной помощи, дополнительное объяснение и уточнение, объяснение нового материала. [3, с. 8]

При необходимости учитель может дополнительно использовать инструкционные карточки, в которых отражен алгоритм действий школьника, приведены различные задания и упражнения.

При организации режима урока в инклюзивном классе учитель должен придерживаться следующих требований, которые относятся к работе с детьми с интеллектуальными нарушениями:

1. Урок должен иметь четкий алгоритм. Привыкая к определенному алгоритму, дети становятся более организованными.

Каждое задание, которое предлагается «особенным» детям, тоже должно отвечать определенному алгоритму действий.

2. Урок в инклюзивном классе, где есть дети с ограниченными возможностями здоровья, должен предполагать большое количество использования наглядности для упрощения восприятия материала. Для этого в кабинете информатики используется мультимедийный проектор, интерактивная доска. [4, с. 238]

3. Одно из основных требований к уроку – это учет слабого внимания детей с ограниченными возможностями здоровья, их истощаемости и пресыщения однообразной деятельностью. Поэтому на уроке учитель должен менять разные виды деятельности: [4, с.9]

а) начинать урок лучше с заданий, которые тренируют память, внимание. Для этого я использую различные тестовые задания (как индивидуальные, так и те, которые решаются совместно). На этом этапе можно широко применять работу в группах, командах (при условии, что учитель умеет организовывать такую работу и владеть дисциплиной на уроке).

б) сложные интеллектуальные задания использовать только в середине урока;

в) чередовать задания, связанные с обучением, и задания, имеющие только коррекционную направленность. Закрепление и отработка полученных знаний, умений и навыков строятся на разном дидактическом материале, индивидуально подобранном для каждого ученика (карточки, упражнения из учебника, тексты на доске и т.д.).

Широко на своих уроках информатики использую работу в электронных тетрадях, которые позволяют детям с ООП отвечать на теоретические вопросы не перед всем классом, а индивидуально, без ограничения времени, но учитель видит уровень усвоения материала и получает возможность обдумать решение проблемных моментов.

На данный момент в реализации учебного предмета «Цифровая грамотность» в 3 классе применяются, следующие образовательные платформы для обучения детей с особыми образовательными потребностями. [3, с. 8]

1. https://learningapps.org/ Пример задания при изучении раздела Раздел 1 – Программирование(сквозные темы: «Живая природа», «Что такое хорошо, что такое плохо?»)

Пример задания: https://learningapps.org/9052276

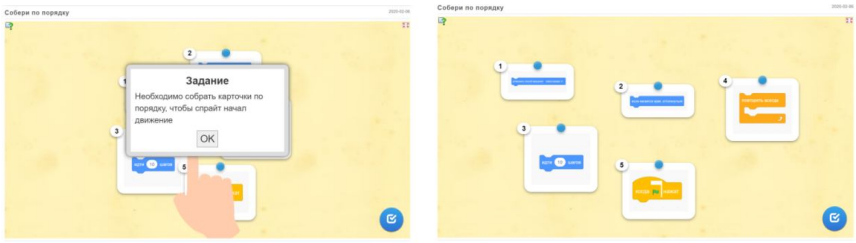

Рис. 1. Собрать карточки по порядку, чтобы спрайт начал движение

1. https://wordwall.net/ru/ Раздел 1. Программирование (сквозные темы: «Живая природа», «Что такое хорошо, что такое плохо?»)

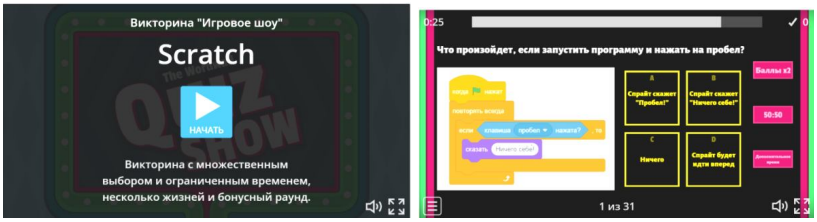

Рис. 2. «Игровое шоу», Scratch

Пример задания: https://wordwall.net/play/6545/583/207

1. https://edu.skysmart.ru/ Раздел 3. Робототехника. Проект (сквозные темы: «Искусство», Выдающиеся личности»)

Пример задания: https://edu.skysmart.ru/student/tipigepova

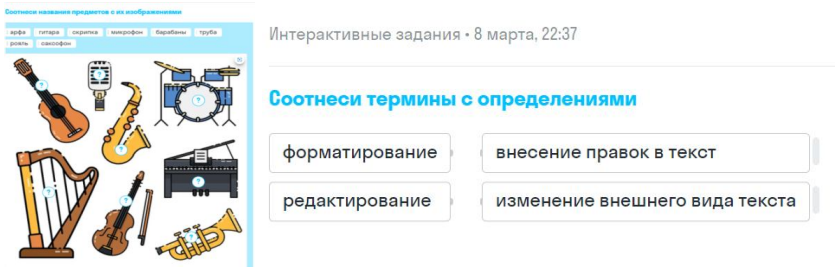

Рис. 3. Рабочая тетрадь

Эти технологии дают положительные результаты при применении в урочной и внеурочной деятельности.

Особое значение IT технологии имеют при невозможности организации очного учебного процесса, благодаря которым можно организовать дистанционное обучение школьников с особыми образовательными потребностями (при длительной болезни, невозможности посещать школу), онлайн – участие в олимпиадах, конкурсах, мероприятиях. Данная форма обучения помогает восполнить пробелы самостоятельного обучения, преодолеть коммуникативные барьеры.

Таким образом, современные технологии в инклюзивном образовании дают возможность расширения поля деятельности учителя и ученика, сохраняя непрерывность образовательного процесса и познавательный интерес каждого ученика с ограниченными возможностями здоровья.

Список использованных источников

1. Карасёва А.А. Информационно-коммуникативные технологии в индивидуальном обучении детей с ограниченными возможностями здоровья // Вестник науки и образования. – 2017. – №11. – 105-108 с.

2. Носкова Г.В., Голубева М.С., Никитина С.М. «Методические рекомендации по организации коррекционно-развивающей работы с детьми с ограниченными

возможностями здоровья на общеобразовательных уроках в школе» // 21-школа.рф URL: http://21-школа.рф/upload/file/doc/dostyp_sreda/Мет%20рекомендации%20 по %20организации%20коррекционно-развивающей%20работы.pdf (дата обращения: 10.04.19).

3. Презентация по информатике на тему «Электронные образовательные ресурсы» // ИНФОУРОК URL: https://infourok.ru/prezentaciya-po-informatike-na-temu-elektronnieobrazovatelnie-resursi-423293.html (дата обращения: 7.02.19).

4. Хайрулина А.В. Информационно-коммуникационные технологии в обучении детей с ограниченными возможностями здоровья//Образование и наука. – 2019. – №4 – 237-239 с.

Т.Ф. Медведева
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Д.Б. Абыкенова
научный руководитель: *ПГУ доктор PhD, г. Павлодар*

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МОБИЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКЕ

Аннотация. *Ғылыми мақалада мектеп курсында информатика пәнін оқытуда мобильді оқыту технологиясын енгізу мәселелері қарастырылады. Қазіргі уақытта информатика сабақтарында мобильді оқыту технологиясын қолдану жүйесінің жоқтығын түсіндіретін факторлар мен себептер көрсетілген. Негізгі проблема ретінде педагогикалық теория мен әдістемелік негіздің болмауы мәселесі көрсетілген.*

Түйінді сөздер*: мобильді оқыту, жаңа технологиялар, мобильді құрылғылар, білім берудегі инновациялар, гаджеттер, информатиканың оқыту әдістемесі.*

Аннотация. *В научной статье рассматриваются проблемы внедрения технологии мобильного обучения при преподавании предмета информатики в школьном курсе. Указываются факторы и причины, которые объясняют отсутствие системы применения технологии мобильного обучения на уроках информатики в настоящий момент. В качестве ключевой проблемы обозначена проблема отсутствия педагогической теории и методической основы.*

Ключевые слова *мобильное обучение, новые технологии, мобильные устройства, инновации в образовании, гаджеты, методика обучения информатики.*

Abstract. *The article deals with introducing mobile learning technology in the teaching of computer science at school. The factors and reasons that explain the lack of a system of mobile learning technology applications in computer science classes are specified. The problem of lack of pedagogical theory and methodological basis is designated as a key problem.*

Key words*: mobile learning, new technologies, mobile devices, innovations in education, gadgets, methods of teaching computer science.*

В современном обществе можно наблюдать увеличение спроса на мобильные технологии во всех сферах жизнедеятельности. Образовательная система, как неотъемлемая часть общества, не является исключением в данном вопросе. Подтверждением тому является принятие важных постановлений на государственном и международном уровне.

Уже в 2010 году IT институт при ЮНЕСКО опубликовал программный документ «Мобильное обучение для качественного образования и социального включения», в котором говорилось о необходимости анализа ситуации популярности мобильных средств связи среди молодёжи с целью выявления как указанные виды услуг могут способствовать оптимизации процесса обучения. С тех пор вопрос Mobile Learning становится актуальным.

В Постановлении Правительства Республики Казахстан от 8 июля 2021 года №471 «Об утверждении Концепции обучения в течение всей жизни» говорится «Интеграция Казахстана в мировую экономику диктует необходимость быстрого реагирования на происходящие в мире кардинальные изменения на пути продвижения страны в число 30 передовых стран к 2050 году.» [6] Одним из направление определяется повышение качества образования через внедрение беспрерывного образования в течение всей жизни. Где ведущая роль в качестве инструмента отдаётся мобильному обучению.

Временная деструкция системы образования, спровоцированная экстренной ситуацией, связанной с короновирусной пандемией 2020 года, послужила причиной масштабной революции в сфере образования во всем мире. Внезапный сдвиг в сторону цифрового обучения стал практической необходимостью, продиктованная требованиями быстро меняющегося мира. Если изначально применение мобильного компонента в обучении регламентировалось как желательное условие, то теперь это является необходимым и обязательным требованием, продиктованным временем.

Так, мобильные технологии естественным образом становятся продуктивным современным инструментом обучения, положительно влияющим на эффективность учебного процесса. Применение мобильных технологий учителями и учащимися стремительно расширяют границы учебной деятельности, увеличивают разнообразие форм организации образовательного пространства, делают обучение более доступным и постоянным во времени и решает проблему повышения качества образования для всех регионов вне зависимости от степени их удалённости. И поскольку методы электронного обучения быстро расширяются в своём разнообразии средств и приёмов, становятся более эффективными и доступными по стоимости, их стремительное распространение, очевидно, носит постоянный характер.

Наша статья посвящена исследованию мобильного обучения, с целью создания модели применения мобильных технологий для организации учебного процесса на уроках информатики. Рассмотрения её дидактической целесообразности. Для более глубокого понимания изучаемого нами вопроса рассмотрим основные понятия, связанные с темой мобильного образования.

«Мобильное обучение» (м-обучение) mobile learning (m-learning) – использование мобильных и портативных ИТ-устройств, таких, как карманные компьютеры, мобильные телефоны, ноутбуки и планшетные ПК в преподавании и обучении.

«Технология BOYD» (Bring your own device англ. Принеси свое устройство) – технология обучения, при которой обучающиеся приносят свои мобильные устройства и с помощью них происходит запланированная работа в учебной деятельности.

Мобильные технологии – это общий термин, служащий для обозначения переносных устройств, обеспечивающих мгновенный доступ к информации и программ в формате APK на базе Android и IOS.

Smart-образование – концепция, которая описывает обучение в цифровую эпоху. Применяемые интеллектуальные среды обучения представляют собой новую волну образовательных систем, предполагающую эффективное и действенное взаимодействие педагогики, технологий и их слияние в целях улучшения процессов обучения.

В силу актуальности вопроса в указанном направлении проведено достаточное количество исследований, в которых авторы выделяют дидактические возможности мобильного обучения. Основными являются персонализация, доступность, свобода и быстрота подключения к источникам информации, менеджмент учебного процесса, мгновенная обратная связь и дистанционное обучение.

В частности, в своей статье Новиков М.Ю. «Методы обучения информатике на основе мобильных технологий» [7] автор проводит исследование возможностей дидактически разумного внедрения сотовых телефонов, смартфонов и прочих переносных гаджетов в структуру урока информатики. Разрабатывая методологию, автор классифицирует способы применения, сопоставляет дидактические задачи и цели применения тех или иных приёмов мобильного обучения на различных этапах урока.

Рассмотрим ряд учебных задач, которые автор видит возможным решить через применение Mobile learning и мобильных приложений, используя сотовые телефоны как дополнительные экраны на уроках информатики. Основную проблему автор видит в отсутствии методо-

логической основы. И в качестве путей решения предлагает несколько направлений.

Использование мобильных гаджетов для увеличения разнообразия форм наглядности материала. Помимо уже активно используемых в обучении презентаций, видеоконтента, аудиозаписей, автор отмечает такие новаторские направления как дополненная реальность и виртуальная реальность. Чтобы повысить эффективность использования цифрового инструментария достаточно создать дидактически грамотный контент, который не станет для учителя трудозатратным, а так-же будет удобен и прост в применении на телефонах и смартфонах. Целью использования дополнительных мобильных приложений в этой области является повышение качества обучения за счёт персонализации обучения. Ученик имеет возможность выбора из многообразия форм представленной информации по теме, выбрать ту, которая ему больше всего подходит по индивидуальным особенностям, и будет наиболее продуктивна при изучении нового материала.

Подтверждение дидактической обоснованоности применения дополненной реальности через мобильный инструментарий мы находим в другой статье зарубежного автора. [4, с. 86] Отметим, что одним из перспективных направлений является использование дополненной реальности при объяснении сложных тем курса. Дополненная реальность – это новая технология, которая объединяет физический и цифровой мир в реальном времени. Она является инструментом для выхода за границы учебников и дидактических пособий с упражнениями. Через использование augmented reality учащийся в контексте образования получает виртуальный опыт для более осознанного освоения материала. Дополненную реальность в образовании можно использовать как яркий пример запоминающейся визуализации при объяснении сложных тем. Это вспомогательное средство для максимальной интерактивности, наглядности предмета, более глубокого его изучения. В классификации дополненной реальности в образовательной сфере зарубежные авторы выделяют книги, игры, обучающие приложения, моделирование объектов, приложения для тренировки навыков.

Ещё одной интересной площадкой для расширения возможностей через применение гаджетов, являются игровые технологии. Основной задачей геймификации в обучении является повышении мотивации. В тандеме с использованием мобильных устройств обучающие игры и квесты могут многократно увеличить вовлеченность учащихся в самообразование, что естественным образом отразиться на результатах обучения. Анализ игровых предпочтений современных учеников

позволил сделать заключение, что квест является самым выбираемым жанром. Он требует решения логических задач, концентрации внимания и достаточно высокого уровня интеллекта. Поэтому, создание собственных квестов по темам предмета в мобильных приложениях делает простым и интересным изучение сложных тем курса информатики.

Говоря о мобильных технологиях в учебном процессе, невозможно обойти тему удобной обратной связи через тестирование и анкетирование. Начиная с первых несмелых попыток использования сотового телефона и смартфона на различных уроках, учителя пытались его использовать именно в качестве инструмента тестирования и анкетирования. Бесспорно, организация опроса при помощи сотовых телефонов оправдала себя как продуктивный дидактический приём. Рынок мобильных приложений предлагает множество инструментов для создания собственных тестов различных видов. На соответствие, со множеством или единичным ответом, в виде игры. Начиная от возможности google forms и learningapps.org и до создания собственных предметных мобильных приложений. Такой опрос позволяет в короткий срок получить объективную картину и скорректировать учебную деятельность. Однако, в этой методике есть и минусы. Получая доступ к сети Интернет, учащиеся получают доступ к шпаргалке. Поэтому, параллельно с внедрением мобильного тестирования, необходимо повышать культуру использования гаджетов учащимися в учебном процессе.

В настоящий момент тестовые базы повсеместно и с большим желанием используется учениками для подготовки к таким глобальным тестам как ЕНТ и МОДО. В Казахстане бесспорное лидерство занимает образовательная платформа Itest.kz. Она доступна в мобильных приложениях и для прохождения можно использовать сотовый телефон или смартфон в удобное для учащихся время и в любом месте. Другим удобным онлайн сервисом для контроля знаний и самоподготовки к экзаменам для казахстанских школьников является Testter.kz.

Однако стоит отметить, что готовых тестов платформ для использования на уроках информатики не очень много. Основными являются платформа для изучения языков программирования Informatics.msk.ru и contest.yandex.ru. Для проверки теоретического материала удобно использовать систему тестов с платформы BilimLand Onlinemektep.org

Ещё одним интересным шагом вхождения мобильных инструментов в обучение информатики стал выпуск программных сред программирования для работы через телефоны и смартфоны. Теперь, для

проверки или создания программного кода можно использовать гаджет. Конечно, минусом является маленький экран и неудобная клавиатура, но зато она дополнена авто словарём основных команд. И вполне может заменить собой стационарный компьютер в условиях острой необходимости.

Одной из главных проблем остаётся качество цифрового контента. Поскольку технологии мобильного обучения находится на стадии развития, в сети интернет мало материалов, созданных с учётом специфики преподавания предмета информатики. Однако, нами был проведён анализ готовых приложений, который мы хотим привести ниже. После рассмотрения ряда обучающих мобильных приложений, способствующих улучшению качества обучения информатики, мы выделили следующие платформы.

Sololearn – индивидуальное обучение. Приложение создано специально для обучения языкам программирования. Позволяет изучать почти все популярные языки программирования JavaScript, PHP, C++, Python.

Learn programming- англоязычный учебник по программированию. Содержит интересные задания и примеры кодов. Может быть прекрасным тренажёром для отработки навыков программирования.

Tynker – несколько приложений для IOS, которые позволяют в игровой форме изучать языки программирования. Особенно будет интересна для мотивации детей к изучению сложных алгоритмических конструкций и типичных концепций линейной, ветвления и циклов. Расчитана на пользователя, начиная с 6 лет.

BitDegree – отличное место, чтобы научиться программировать бесплатно. Эта платформа онлайн-обучения предлагает курсы по различным языкам программирования, включая HTML, CSS, JavaScript, PHP, jQuery и Ruby on Rails.

В Казахстане использование мобильных приложений в образовательном процессе стремительно развивается и приобретает все большую популярность среди всех участников образовательного процесса. За рубежом поддержку по внедрению мобильных устройств в образование оказывают крупные бренды.

Резюмируя все вышесказанное необходимо отметить, использование ИКТ-средств в обучении должно быть оправданным и предлагать явные преимущества перед традиционным обучением. Поэтому встройка мобильного компонента в урок требует тщательного методического анализа со стороны учителя. Важно так же отметить необходимость системного подхода к планированию и применению мобильных средств.

Список литературы

1. Мосина Маргарита Александровна, Дворецкая Мария Александровна Мобильное обучение в образовательном процессе: отечественный и зарубежный опыт // Проблемы романо-германской филологии, педагогики и методики преподавания иностранных языков. – 2016. – №12.
2. Бондаренко Н.Г. Дидактические возможности мобильного обучения // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2014. – №39.
3. Новиков Максим Юрьевич Возможности применения мобильных технологий в школьном курсе информатики // Педагогическое образование в России. – 2017. – №6.
4. Klopfer E., Sheldon J. Augmenting your own reality: Student authoring of science-based augmented reality games // New Directions for Youth Development. – 2010. – №128 (Winter). – 85-94. p.
5. Игнатьева Эмилия Анатольевна Использование технологии дополненной реальности в учебном процессе // Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева. – 2019. – №4 (104).
6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 8 июля 2021 года №471 «Об утверждении Концепции обучения в течение всей жизни (непрерывное образование)», https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471(дата обращения 1.04.2022)
7. Новиков Максим Юрьевич Методы обучения информатике на основе мобильных технологий // Педагогическое образование в России. – 2017. – №11.

Н.Н. Оспанова
к.п.н., профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар
Н.Н. Склярук
магистрант, Торайгыров университет, г. Павлодар
Д.И. Кабенов
доктор PhD, Павлодарский педагогический университет

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация*. В данной работе описаны основы педагогического исследования по составлению карты наблюдения учебного занятия. Карта разработана с применением уровневых критериев и дескрипторов, рекомендаций для использования в цифровом программном приложении. Дается описание типов пользователей программного приложения. Данный продукт позволит решать задачи по созданию эффективной модели оценки качества обучения и принятия оперативных управленческих решений.*

Ключевые слова*: программное приложение, критерии, дескрипторы, методические рекомендации, карта наблюдения.*

Annotation*. This article explains the basics of pedagogical research to build lesson observations. The map was developed using level criteria, identifiers, and recommendations for use in digital software. An explanation of the types of software*

applications is provided. This product will address the issue of evaluating the quality of education and creating an effective model for operational management decisions.
***Түйінді сөздер**: бағдарламалық қосымша, критерийлер, дескрипторлар, нұсқаулықтар, бақылау картасы.*

***Аннотация**. Бұл жұмыста оқу сабағын бақылау картасын жасау бойынша педагогикалық зерттеу негіздері сипатталған. Карта деңгейлік критерийлер мен дескрипторларды, сандық бағдарламалық қосымшада пайдалануға арналған ұсыныстарды қолдана отырып әзірленген. Бағдарламалық қосымшаны пайдаланушылар түрлерінің сипаттамасы берілген. Бұл өнім оқыту сапасын бағалаудың тиімді моделін құру және жедел басқарушылық шешімдер қабылдау бойынша міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.*
***Keywords**: software application, criteria, descriptors, guidelines, observation map.*

Актуальность проблемы педагогического исследования на социально-педагогическом уровне обусловлена необходимостью решения одной из приоритетных задач государственной образовательной политики – получение качественного образования в соответствии с государственными общеобязательными стандартами образования обучающихся и воспитанников, согласно Закона РК «Об образовании», статьи 47. «Права, обязанности и ответственность обучающихся и воспитанников», которая в свою очередь решает ряд следующих задач:

– образовательного мониторинга с помощью комплекса административных данных и аналитических оценочных показателей для внешней и внутренней оценки качества системы образования;

– осуществление мониторинга образовательных достижений, обучающихся через систематическое наблюдение за качеством обучения;

– управление качеством образования через принятие управленческих решений на всех уровнях образования на основании результатов образовательного мониторинга. [1]

Каждая организация, осуществляющая комплекс данных мероприятий по проведению мониторинга образовательных достижений, обучающихся:

2) разрабатывает и внедряет технологии контроля качества учебного процесса;

3) проводит научно-методические исследования по теории и методологии измерения качества образования и его соответствия требованиям государственных общеобязательных стандартов образования. [2]

В предлагаемом цифровом приложении, для автоматизированного получения, сбора и обработки информации отразятся критериально-

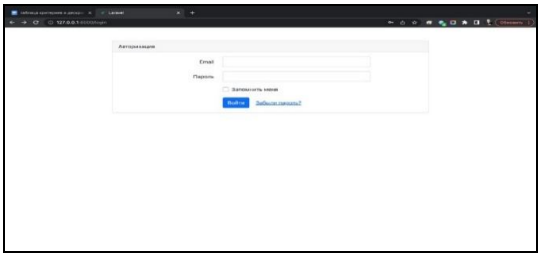
уровневые показатели оценки эффективности преподавания учебного занятия – это целеполагание, технологизация, познавательная деятельность учащихся, обратная связь, межпредметная связь, разноуровневая работа, результативность. Для повышения качества оценки эффективности учебного занятия предоставляются методические рекомендации, где указаны факторы, которые необходимо учесть при проведении анализа по всем критериям с учетом специфики предмета. Также, в помощь учителю в рамках программы возможно предложение пошаговых рекомендации по проектированию учебного занятия [3].

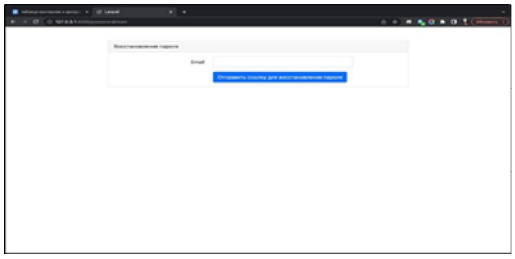
Методическое обеспечение представляет собой карту наблюдения, используемое при посещении занятий, уроков, которое позволяет согласно карты наблюдения делать выбор присутствующих дескрипторов и формировать рекомендации по определенному уровню преподавания. Образовательная организация имеет возможность корректировать и вносить свои данные, критериально-уровневые показатели; разрабатывать методики наблюдения и загружать их в приложение.

На данный момент разработан программный продукт по оценке эффективности урока, учебного занятия В программе предусмотрены три основных типа пользователей: 1) авторизованный пользователь – педагоги, имеющие доступ к информации в рамках прочтения уровней дескрипторов, определенных экспертом при посещении занятия и полученных рекомендаций системы в объемах пользовательского интерфейса; 2) авторизованный администратор (заместитель директора, руководитель методического объединения, назначенный эксперт, обладающий полномочиями просмотра диагностических карт, листов наблюдения, заполнения их при посещении занятия; 3) системный администратор – авторизованный пользователь, обладающий полномочиями для создания и публикации новых и редактирования существующих информационных материалов системы (критериально-уровневых показателей), а также обладающий полномочиями по управлению пользователями и правами доступа пользователей к информационным ресурсам системы. Также системный администратор заполняет базу данных образовательного учреждения. Создает единый банк данных, включающий все необходимые отчеты как отдельно по педагогу, так и в целом по образовательной организации.

Работа приложения со стороны системного администратора

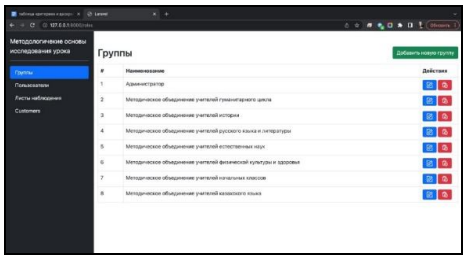
И так, пользователь приложения – системный администратор, осуществляет вход в приложение через диалоговое окно Авторизации, в котором заполняет обязательные поля Email и Пароль, устанавливает флажок Запомнить при необходимости пользователя и получает вход через кнопку Войти.

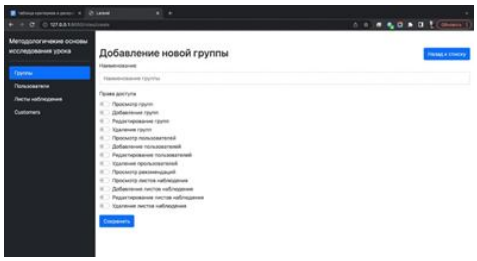

На форме имеется ссылка Забыли пароль, которая при необходимости отправляет пользователя на страницу приложения Восстановления пароля.

После входа в приложение системному администратору доступны вкладки меню программы – это Группы, Пользователи, Листы наблюдения. Меню Группы отражает наименование следующих групп: Администратор, Методическое объединение учителей гуманитарного цикла, Методическое объединение учителей истории, Методическое объединение учителей русского языка и литературы, Методическое объединение учителей естественных наук, Методическое объединение учителей физической культуры и здоровья, Методическое объединение учителей начальных классов, Методическое объединение учителей казахского языка. Системный администратор имеет возможность добавления новой группы, также выполнять действия по редактированию названия групп и удаления групп.

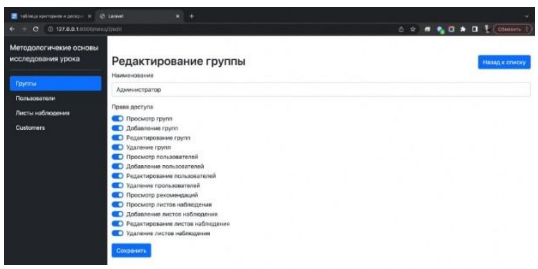

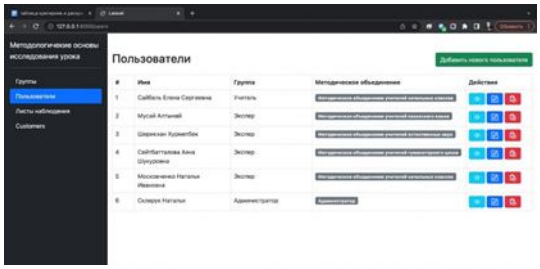

Интерфейс диалогового окна Добавление новой группы позволяет в поле Наименование ввести название новой группы и после включения необходимого флажка, осуществляется право доступа к выполнению действий Просмотр, Добавление, Редактирование, Удаление групп, пользователей, рекомендаций, листов наблюдения. Изменения сохраняются кнопкой Сохранить. Кнопка Назад к списку позволяет вернуться к предыдущему окну.

Для доступа пользователя к действиям по редактированию группы – просмотру, добавлению, редактированию, удалению групп, пользователей, рекомендаций, листов наблюдения в окне приложения Редактирование группы после выбора в поле Наименование пользователя, которому будут доступны данные функции, устанавливаются

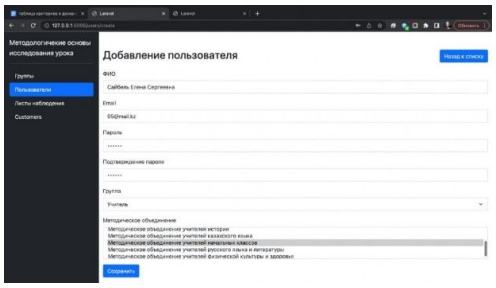
права доступа передвижением переключателя и выполняется сохранение выбранных действий кнопкой Сохранить.

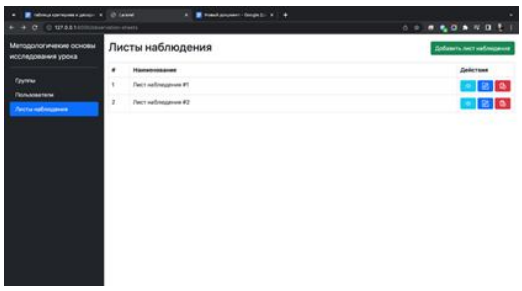

Следующий пункт меню Пользователи показывает таблицу, отражающую следующие данный пользователей: номер по порядку, фамилия, имя, отчество пользователя, группу пользователей приложения, отношение к методическому объединению. действия в кнопках позволяют Посмотреть, Редактировать, Удалить выбранную запись. Кнопка Добавить нового пользователя дает возможность системному администратору добавить новую запись с данными нового пользователя.

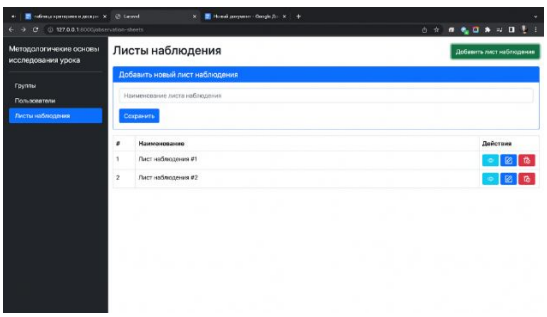
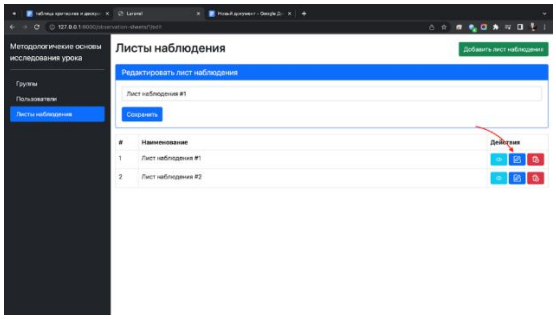
После активизации команды данной кнопкой, открывается форма Добавления нового пользователя. Системный администратор заполняет поля новой записи – это ФИО, Email, Пароль, Подтверждение пароля, делает выбор из ниспадающего списка принадлежности нового пользователя к Группе пользователей и осуществляет выбор из представленного списка Методических объединени. Выполняет сохранение кнопкой Сохранить.

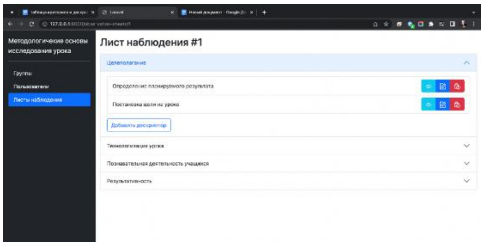
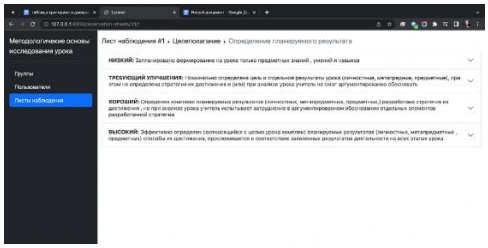
Пунк меню Листы наблюдения обрабатываются также системным администратором. При открытии данного пункта открывается список, имеющихся листов наблюдения. Доступны действия просмотра, редактирования, удаления. Здесь же осуществляется выход на окно добавления нового листа наблюдения через Кнопку Добавить лист наблюдения.

Процедура добавления нового листа наблюдения осуществляется в новом окне, где системный администратор указывает наименование нового листа наблюдения и выполняет сохранение кнопкой Сохранить.

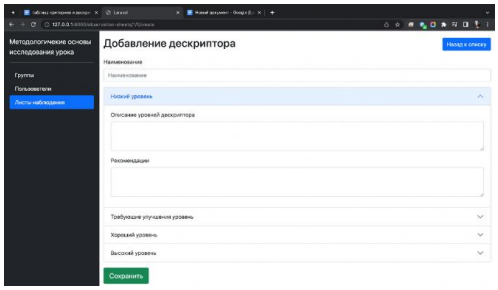
При выборе действия редактирование листа наблюдения, можно скорректировать название выбранного листа наблюдения и сохранить.

При выборе действия просмотра листа наблюдения администратору открываются критерии и дескрипторы каждого критерия.

Просмотр содержания дескриптора открывает отдельную страницу, которая показывает название листа наблюдения, критерий, дескриптор и описание уровней выраженности данного дескриптора

При нажатии кнопки Редактирование дескриптора открывается страница Добавление дескриптора, где можно как редактировать, так и добавлять дескрипторы. Администратор заполняет поля Наименование дескриптора, Описание уровня дескриптора и Рекомендации по каждому уровню. Выполняет сохранение.

Программно-методическое обеспечение позволит решать задачи по созданию эффективной модели оценки качества образования на уровне образовательной организации. На базе данных, представленных по результатам мониторинга, могут приниматься оперативные управленческие решения.

Заключение: цифровое приложение позволит автоматизировать некоторые программы наблюдений, в зависимости от целей наблюдений, предоставлять образцы методических рекомендаций для дальнейшего совершенствования профессиональной деятельности педагогов, автоматически обрабатывать листы наблюдений, а также будет эффективным инструментом, способствующий эффективному управлению и повышению качества преподавания в школе, в условиях реализации национального проекта «Цифровой Казахстан».

Список использованных источников

1. Закона РК «Об образовании». Статьи 47. Права, обязанности и ответственность обучающихся и воспитанников

2. Закона РК «Об образовании». Статья 55. Управление качеством образования

3. Пашкевич А.В. Компетентностно-ориентированный урок. – Волгоград: Учитель, 2014. – 207 с.

А.Т. Уаисова
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Н.К. Токжигитова
научный руководитель: ассоцированный профессор (доцент), доктор PhD, г. Павлодар

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНФОРМАТИКИ

Аннотация. *В статье поднимаются основные современные проблемы в преподавании информатике в школе, важность данного предмета, связь с другими дисциплинами.*

Ключевые слова*: информатика, образование, школа, обучающийся.*

Аннотация. *Мақалада мектепте информатиканы оқытудағы негізгі заманауи проблемалар, осы пәннің маңыздылығы, басқа пәндермен байланысы көтеріледі.*

Abstract. *The article raises the main modern problems in teaching computer science at school, the importance of this subject, and the connection with other disciplines.*

Объектом изучения информатики являются структура информации и методы ее обработки. В последние годы предмет Информатика вышел на качественно новый этап своего развития. Изменился взгляд на то, что понималось под компьютерной грамотностью. Десять лет

назад, в начале внедрения информатики в школы, под компьютерной грамотностью понималось умение программировать. Сейчас уже практически всеми осознано, что школьная информатика не должна быть курсом программирования.

В настоящее время в школе учитель информатики одна из трудных и интересных профессий. Учитель информатики вынужден напряженно следить за развитием средств вычислительной техники, за появлением новых программ и за изменяющимися приемами и методами работы с ними. Перед учителем информатики постоянно встает вопрос: «Чему и как учить? Как научить ребенка ориентироваться в калейдоскопе быстро развивающихся информационных технологий?»

Чтобы успевать за развитием средств вычислительной техники, необходимо непрерывное самообразование и самосовершенствование. А для профессионального применения вычислительной техники нужно нечто большее – личная целеустремленность и постоянное желание узнавать о том, что происходит в мире информационных технологий и педагогической сфере. Изучение информатики в школе, способствует освоению учащимися современных информационных технологий. И как показывает практика учащиеся, применяя полученные знания на уроках информатики, при подготовке к другим предметам, например при подготовке сообщения готовят презентации, повышают свою степень обученности не только по информатике, но и по другим предметам. Поэтому учитель информатики должен как никто другой заинтересовать учащихся своими уроками, своим предметом.

Особая сложность преподавания информатики связана с тем, что в чисто технологических вопросах работы с компьютером осведомленность учащихся зачастую превышает осведомленность преподавателей. Учитель не может следить за всеми достижениями науки и техники и физически не может иметь доступ ко всем новым устройствам, книгам, программам. На самом деле его не следует оценивать ни положительно, ни отрицательно – это просто особенность предмета.

Уроки информатики влияют также на творческое развитие школьников. Компьютер на уроке не только контролирует работу ученика, но и помогает обнаружить достоинства и недостатки своих знаний, умений и навыков. Только на наших уроках ребята могут раскрыть со стороны, не связанной с формулированием ответа, а со стороны технической подкованности. Линия преподавания должна быть одна. Усложнения могут быть по количеству часов, но основную программу необходимо разработать и включить в образовательный стандарт. Проблема обучения информатике также в условиях разного уровня знаний и умений учащихся.

Основные проблемы преподавания информатики:

1. Школьная информатика – самая молодая из всех школьных дисциплин и, пожалуй, самая проблемная. Одной из проблем является недостаточная разработанность методик преподавания информатики.

2. Задачи, решаемые при изучении информатики, относятся и к другим предметным областям знаний – физике, математике, астрономии и т.д., в силу чего изучение информатики имеет межпредметный характер.

3. Высокие темпы развития информатики приводят к тому, что учителю постояннноприходится использовать материалы компьютерной периодики, ресурсы Интернет

4. Систематическая работа учащихся на персональном компьютере является основой практического усвоения учебного материала. Особое значение приобретает самостоятельная работа учащихся, так как значительную часть времени они проводят в индивидуальной работе с компьютером.

5. Персональный компьютер используется как объект изучения: формируются базовые знания и умения работы с персональным компьютером (устройства, операционная система, методы поиска информации). В то же время компьютер является средством обучения и инструментом для решения задач. В силу различия материального и культурного уровня семей школьники имеют разную возможность в использовании компьютера для выполнения домашних заданий, для удовлетворения своих интересов, и это надо учитывать при организации учебного процесса.

6. Как правило, количество компьютерной техники недостаточно, вследствие чего необходима организация совместной работы малых групп (2-4 учащихся на один компьютер)

7. Использование компьютера как средства и инструмента обучения требует нетолько учета санитарно-гигиенических норм и ограничений, но и сочетания различныхметодов обучения.

8. Знания и умения по информатике, как и по любому школьному предмету, учащийся приобретает не только на уроках, но особо это ощутимо именно в школьной информатике. Поэтому на первый план выходит проблема обучения информатике в условиях разного уровня знаний и умений учащихся.

9. Недостаточное количество часов для организации полноценного контроля и накопляемости оценок, вследствие чего необходимо использовать тесты, письменные работы, индивидуальные задания (доклады, рефераты и т.д.)

10. В отличие от других предметов, процесс изучения информатики характеризуется выражением взаимосвязи различных подсистем:

учитель-ученик; ученик-компьютер-учебная книга, учитель-ученик-компьютер.

11. В целом на уроки информатики школьники любых классов идут с удовольствием, и связано это с тем, что компьютер сам по себе является стимулом к изучению предмета. Нопроникновение компьютеров во многие сферы человеческой деятельности со временем притупляют этот интерес.

Нужно учитывать, что широкая практика обучения в нашей стране в общеобразовательной и высшей школе во многом продолжает основываться на теоретических представлениях объяснительно-иллюстративного подхода, в котором схема обучения сводится к трем основным звеньям: изложение материала, закрепление и контроль. Вывод, который делают исследователи в тех странах, где накоплен опыт компьютеризации, прежде всего в развитых странах Запада, состоит в том, что реальные достижения в этой области не дают оснований полагать, что якобы применение ЭВМ кардинально изменит традиционную систему обучения к лучшему. Нельзя просто встроить компьютер в привычный учебный процесс и надеяться, что он сделает революцию в образовании. Нужно менять саму концепцию учебного процесса, в который компьютер органично вписывался бы как новое, мощное средство. Условия, создаваемые с помощью компьютера, должны способствовать формированию мышления обучающегося, ориентировать его на поиск системных связей и закономерностей. И конечно же, учитель, преподающий предмет, должен сам хор хорошо владеть инструментами, позволяющими довести учебный процесс до высокого уровня.

Список использованных источников

1. Агапова О.И., Швец ВМ., Вербицкий А.А. Реализуется системно-контекстный подход // Вести, высшей школы. – 1987. – №12.

2. Вербицкий А.А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе // Вопросы психологии. – 1987. – №5.

3. Иванов М. «Пути совершенствования методов преподавания в школе» // Современная высшая школа. 1982. N 3.

4. Информатика. Учебник. 7-9 класс / Под ред. проф. Н.В. Макаровой. – Спб.: Питер, 2002.

5. Машбиц Е.И. Психологические основы управления учебной деятельностью. – Киев, 1987.

6. Петровский А.В., Н.Н. Нечаева «Психолого-педагогические основы использования ЭВМ в обучении», 1987.

7. Уваров А. Информатика в школе: вчера, сегодня, завтра // Информатика и образование. – 1990. – №4.

8. Харламов И.Ф. Педагогика: учеб. пособие. – М.: Юрист, 1997.

А.А. Филатов
магистрант НАО «Торайгыров университет», г. Павлодар
А.Ж. Асаинова
научный руководитель: *доцент, профессор ПГУ, г. Павлодар*

МОТИВАЦИОННАЯ ПРОБЛЕМАТИКА В РАМКАХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА. МЕТОДИКА СТИМУЛЯЦИИ ИНТЕРЕСА ЦИФРОВЫМИ СРЕДСТВАМИ И ГЕЙМИФИКАЦИЕЙ

Аннотация. *В данной статье рассмотрена актуальная проблема образовательной сферы – как стимулировать образовательный процесс в учреждения образования разного уровня, особенно актуальна эта проблема среди школьников и студентов 1-2 курсов. В качестве решения проблемы может быть разработано специализированное ПО, со своей системой поощрений, в основе которого лежит принцип геймификации образовательного процесса.*
Ключевые слова: *система, мотивация, образование, игра, геймификация, концепция.*

Аннотация. *Бұл мақалада білім беру саласының өзекті мәселесі – әртүрлі деңгейдегі білім беру мекемелерінде білім беру процесін қалай ынталандыру керектігі қарастырылған, бұл мәселе әсіресе мектеп оқушылары мен 1-2 курс студенттері арасында өзекті. Мәселені шешу үшін білім беру процесін геймификациялау принципіне негізделген өзінің ынталандыру жүйесімен мамандандырылған бағдарламалық жасақтама жасалуы мүмкін.*
Түйінді сөздер: *жүйе, мотивация, білім беру, ойын, геймификация, тұжырымдама.*

Abstract. *This article discusses the actual problem of the educational sphere – how to stimulate the educational process in educational institutions of different levels, this problem is especially relevant among schoolchildren and students of 1-2 courses. As a solution to the problem, specialized software can be developed, with its own reward system, which is based on the principle of gamification of the educational process.*
Keywords: *system, motivation, education, game, gamification, concept.*

В век высоких технологий, доступа к огромному количеству развлекательного контента, бесполезной информации и, часто, даже вредной, учащиеся образовательных заведений разных уровней и направленности все меньше проявляют тягу к изучению нужных вещей, будь то научные или прикладные (бытовые) дисциплины. Явление, когда учащийся не проявляет интереса к учебному процессу, становится рядовой повседневностью. Есть множество причин, почему это происходит все чаще и чаще, от обычного ленного образа жизни до проблем системы современного образования. И если исправить образ жизни и оказать положительное влияние на психоло-

гическую составляющую всех не представляется возможным, и является работой психологов и родителей в воспитании своих детей, то в образовательную систему можно внести корректировки или, по крайней мере, найти и испытать решения в рамках нашей компетенции.

Общеизвестным является тот факт, что всем нравятся игры, неважен возраст человека, социальный статус, политические, религиозные и иные убеждения, все без исключения играют в те или иные игры, даже если не напрямую то косвенно. Первый опыт и знания в жизни, человек так же получает через игру, так ребенок начинает познавать мир. В противоположность играм, когда ребенок достигает определенного возраста, его садят за парту и пытаются учить в строгости, ограничивая свободу действий и не предлагая ничего взамен, происходит момент переключения с более приятного способа получения знаний на строгий. И это переключение может идти много лет, при этом учащийся не проявляет должного внимания и интереса к учебе, не смотря на то, что эти знания важны и полезны. Вырывая человека из привычной среды, трудно ожидать другого, лишь малый процент быстро приспосабливается и заинтересован в этом, большинство же по разным причинам просто делает, что от них требует школа, родители или же противятся таким переменам.

Подобная взаимосвязь нашей жизни с игровым опытом легло в основу тенденции геймификации образования, когда нужные знания подают в игровой обертке, что позволяет ученикам проще приспособиться, а педагогам заинтересовать своих подопечных. В разных образовательных учреждениях применяют собственные методики по «разбавлению» теоретических и практических знаний, играми. Существует множество методик и подходов, но большая часть из них сделана именно с образовательной точки зрения, и поэтому методы являются довольно узконаправленными – что сработает для аудитории одного возраста, уже не сработает для другой. В данной статье речь пойдет о концепции, которая позволит убрать эти ограничения и предложить общий метод решения указанной проблемы для учащихся разного возраста, воззрений и предпочтений. Упор делается на принципы гейм дизайна, и именно в соответствии с ними была разработана рассматриваемая система.

Так как сейчас идет массовая цифровизация учебного процесса во всех образовательных учреждениях, это можно использовать как опору и инструмент для расширения границ геймификации учебного процесса. Уже давно существуют различные компьютерные и телефонные игры для обучения чему либо. Такие приложения рассчитаны на широкую аудиторию и применяются не только для обучения в образовательных учреждениях, однако, вектор направленности таких

приложений нацелен на взаимодействие ученика с устройством, на котором установлено ПО, что минимизирует и практически исключает роль преподавателя в образовательном процессе. Ученик может не прибегать к помощи педагога так все его функции выполняет программное обеспечение и оттуда можно получить всю интересующую информацию.

Так же такое приложение хоть и включает в себя принципы игры, не сильно мотивирует приобретать новые знания, и скорее нужно лишь тем, у кого уже есть стимул к обучению. То есть тем, кто хочет учиться, безусловно, игровая форма придется по душе, а тем, у кого нет такого желания сильно мотивацию не повысит, так как есть «игрушки» поинтереснее, и без обучения. В противопоставление цифровым методам геймификации существуют традиционные, которые вызывают, куда больший интерес учащихся, но постоянно обучаться играючи в одну две игры быстро наскучит, так как традиционные методы не рассчитаны, на длительное воздействие, а придумывать постоянно новые игры с элементами обучения стоит немалых усилий.

Исходя из вышеизложенного, можно подытожить, что цифровые методы более длительны по своему воздействию, но более монотонны в сравнении с традиционными играми, они не требуют кардинальных изменений, лишь обновления и дополнения, однако традиционные методы оказывают, куда большее положительное влияние. Таким образом, для получения длительного положительного эффекта стимуляции можно совместить качества традиционных и цифровых игр, объединив концепции под одним дизайном. Так же стоит пойти по иному пути, не стараться добавлять игровые элементы в обучение, или делать игры оберткой для доставки нужных знаний, а перейти на новый уровень интеграции и превратить сам процесс обучения в игру, в глобальном масштабе. Более наглядно различия существующих методов и полной интеграции представлены на рисунке 1.

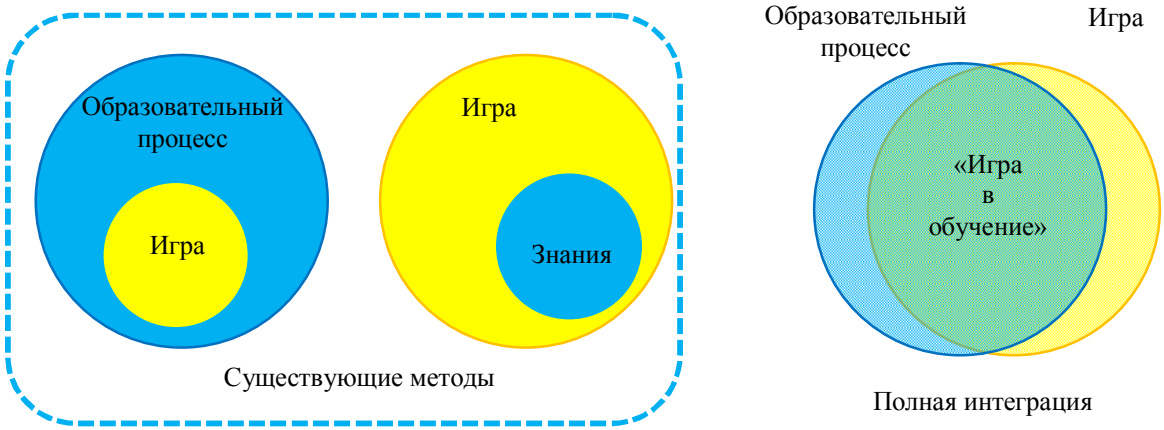

Рисунок 1. Схема различий методов геймификации

Из схемы можно сделать вывод, что существующие методы геймификации, являются своего рода «оберточными», то есть либо знания предоставляют с помощью игры, либо в игре существуют знания, которые человек получит в процессе. Можно привести аналогию для еще лучшего понимания – играть в игру и жить в игре, не одно и то же. Так вот полная интеграция как раз является методом по принципу «жить в игре».

Для реализации подобного, можно создать свою информационно-цифровую среду для управления «игрой», которую можно интегрировать в процесс обучения. Одним из вариантов решения поставленной задачи, который был нами разработан – это концепция приложения которое учащиеся будут использовать для получения своей «игровой статистики», наград и поощрений, а так же получения и выполнения задач, которые перед ними ставит педагог.

Вся система представляет собой инструмент управления процессом обучения совместно с игрой. В приложении может быть несколько ролей. Ключевыми являются роль преподавателя и ученика. Система имеет свою экономическую модель, в которой ученик имеет рейтинг и личный счет виртуальных монет – SciCoin. Монеты могут использоваться для оплаты покупок (поощрений) внутри образовательного учреждения и игры. Список покупок может составляться индивидуально исходя из возможностей школы и потребностей учеников, это может быть что угодно для дополнительной мотивации, от канцелярских принадлежностей и обедов до сувениров и оплаты внеплановых выходных по желанию ученика. SciCoin можно использовать для моделирования сделок между учениками (в определенных установленных рамках). Дополнительным преимуществом этой системы можно считать обучение школьников или студентов правильным экономическим отношениям. Рейтинговые баллы могут быть использованы, как вторичная шкала оценки активности учащегося, в том числе в социальной и спортивной жизни образовательного учреждения. Рейтинг поможет преподавателю всегда иметь представление об учениках, даже тех с которыми не работал прежде и не только в рамках своей дисциплины. Рейтинговые баллы, как и SciCoin, начисляются за выполнение ежедневных и дополнительных заданий, а также участие в крупных мероприятиях(ивенты). Задания могут носить не только образовательный, но и воспитательный характер: помощь другому человеку, поддержание чистоты и порядка на своем «рабочем» месте, уборка мусора и все что идет на пользу может поощряться.

Ивенты отличаются от заданий лишь своей массовостью, это могут быть соревнования внутри классные, внутри школьные, между

учебными заведениями и т.п. Награда за них соответственно должна быть выше, чем в обычных заданиях. Так же за участие в событиях можно назначить уникальные награды и достижения, которые будут отображаться у учащихся в соответствующем разделе приложения. Кроме стандартных мероприятий можно устраивать рейтинговые соревнования между учебными заведениями. Для лучшего понимания основных процессов приложения была подготовлена User-flow карта, представленная на рисунке 2.

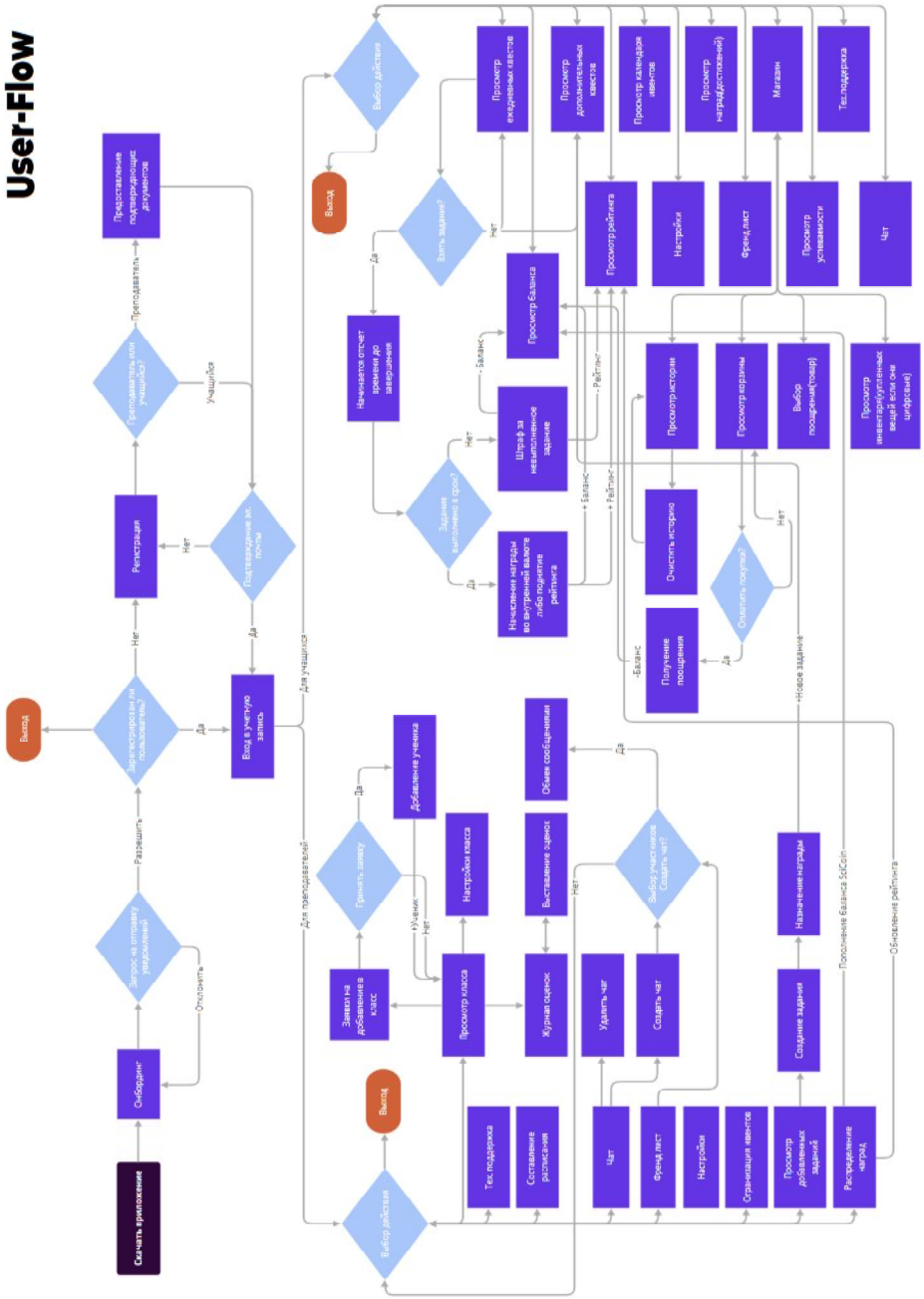

Рисунок 2. User-flow карта приложения

Роль преподавателя заключается в контроле игры и своего класса внутри указанной системы. Помимо выставления оценок, преподаватель может создавать и проверять выполнение заданий, управлять распределением награды, инициировать ивент-событие совместно с администрацией учебного заведения и другими преподавателями. Так же занимаясь администрированием своего класса, преподаватель вправе налагать ограничения на участие в заданиях и ивентах, выписывать внутрисистемные штрафы в виде наказания за проступки и др.

А приложение так же может быть внесены все функции необходимые для организации учебного процесса, например добавление функции составления расписания, электронная библиотека, добавление видео-уроков и др.

Для общения внутри учебного заведения в приложении должен быть предусмотрен чат и возможность добавления пользователей в друзья.

Основные разделы, которые должны присутствовать в приложении для учащихся, представлены ниже:

– Ежедневные задания (Квесты). Задания, которые могут быть направлены на закрепление пройденного материала. Такие задания генерируются системой из заранее подготовленного списка.

– Дополнительные задания. Задания выдаваемые преподавателями с большей наградой чем ежедневные, отличающиеся своей сложностью.

– Календарь ивентов. Раздел для просмотра запланированных мероприятий и подачи заявок на участие.

– Награды. В данном разделе отображается история достижений и наград за задания.

– Успеваемость. Оценки учащегося по предметам и текущая успеваемость

– Рейтинг. Таблица «активности» учащихся, по итогам которой раз в год можно заслужить достижение или награду.

– Магазин. Внутрисистемный магазин для покупок за виртуальную игровую валюту, которую можно получить в наградах.

– Френд лист. Список друзей для внутрисистемного обмена сообщениями.

– Настройки.

– Расписание.

– Чат.

– Тех. поддержка.

Меню приложения для преподавателей несколько отличается. Для контроля каждый определенный промежуток времени всем преподавателям может быть начислен определенный рейтинговый и валютный

резерв, который они вправе использовать в качестве награды за выполнение заданий. Объем резерва и временной интервал его пополнения устанавливает администрация учебного заведения, как и допустимую максимальную и минимальную награды. Список основных разделов меню в приложении преподавателя:

– Раздел управления классом. В данном разделе преподаватель может верифицировать учеников, устанавливать рамки и ограничения, а также выставлять оценки

– Раздел управления заданиями. Этот раздел содержит инструменты для создания, изменения, или удаления заданий.

– Раздел управления ивентами.

– Раздел распределения наград.

– Френд лист.

– Чат.

– Настройки.

– Тех. поддержка.

Помимо преподавателей и учащихся в системе принимает участие администрация учебного заведения для обеспечения контроля над ней.

Проблемой для реализации такого подхода к организации учебного процесса могут носить экономический и консервативный характер. Нужно четко продумывать систему поощрений соразмерно возможностям учебного заведения, так как экономическая часть может стать ключевым проблемным фактором. Вторая проблема – консервативное отношение преподавательского состава, такое нововведение, безусловно, требует подготовки и обучения в работе с системой, но большая проблема кроется в восприятии такого совершенно нового подхода к образованию. Неизвестно как методика может повлиять на учащихся в долгосрочной перспективе, особенно если ей злоупотреблять. Придется в прямом смысле балансировать на грани между реальной жизнью и игрой. Но это лишь предположение, не основанное на фактах. Для получения более достоверных статистических данных метод требует апробации в реальных условиях. Только тогда можно будет судить об эффективности стимуляции учебного процесса.

Список использованных источников

1. Джесси Шелл. «Гейм дизайн. Как создать игру в которую будут играть все» – М.: Издательство «Альпина Диджитал», 2019. – 560 с.

2. Николай Большаков. «Как применять геймификацию в онлайн-образовании» – [Электронный ресурс: https://blog.calltouch.ru/kak-primenyat-gejmifikacziyu-v-onlajn-obrazovanii/], 2021.

3. Барри Дж. Нейлбафф, Авинаш Диксит. «Теория игр. Искусство стратегического мышления в бизнесе и жизни» – М.: Издательство: «МИиФ», Россия, 2017. – 750 с.

М.М. Шампатова
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты,
Н.К. Токжигитова
***ғылыми жетекшісі**: PhD докторы,*
қауымдастырылған профессор (доцент)

PYTHON ТІЛІНІҢ БАСҚА БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛДЕРІНЕН ЕРЕКШЕЛІГІ

***Аннотация**: Бүгінгі таңда бізде көптеген бағдарламалау тілдері бар, олар біздің қажеттіліктерімізді қанағаттандыра алады, бірақ ең маңызды мәселе – оқушыларға бағдарламалауды қалай үйрету. Python бағдарламалау тілін осы мақсатта қолдануды ұсынамыз, өйткені бұл кез-келген мәселені шешудің нақты ұйымдастырылған синтаксисі мен қуатты құралдары бар бағдарламалау тілі. Сонымен қатар, бұл қарапайым математикалық ойлауға өте жақын.*
***Түйінді сөздер**: бағдарламалау тілі, Python, C++, атрибуттар, операторлар, кітапхана.*

***Аннотация**: сегодня у нас есть много языков программирования, которые могут удовлетворить наши потребности, но самый важный вопрос – Как научить наших учеников программировать. Мы рекомендуем использовать язык программирования Python для этой цели, поскольку это язык программирования с четко организованным синтаксисом и мощными инструментами для решения любой проблемы. Кроме того, это очень близко к простому математическому мышлению.*
***Ключевые слова**: язык программирования, Python, C++, атрибуты, операторы, библиотека.*

***Abstract**: Today we have many programming languages that can meet our needs, but the most important question is How to teach our students to program. We recommend using the Python programming language for this purpose, as it is a programming language with a well-organized syntax and powerful tools to solve any problem. In addition, it is very close to simple mathematical thinking.*
***Keywords**: programming language, Python, C++, attributes, operators, library.*

Python бағдарламалау тілі бастаушы бағдарламашылар үйренетін алғашқы тіл ретінде ең қолайлы, өйткені ол адамдардың ойлау тәсілін және кодты қалай қолданатындығын көрсететін қуатты құралдарға ие. Сонымен қатар, бұл синтаксистік тұрғыдан дұрыс бағдарламаны жазу үшін қажет қосымша кілт сөздерді азайтады. Бұл тәсіл C++ тілін үйренуден гөрі өнімді болып көрінеді, онда алгоритмді іске асырудан гөрі тілдің ерекшелігіне байланысты көптеген терминдер мен элементтер бар [1].

Алайда, C++ Python-мен салыстыра отырып, бір үлкен айырмашылықты байқауға болады, және бұл кодтың ұзындығы.

Кейбір деректер бойынша Python-да бір бағдарламашы екі айда C++ тілінде екі бағдарламашы бір жыл ішінде орындай алмайтын нәрсені аяқтай алатындығын көрсетеді.

Бағдарламалауды үйренуді бастаған кез-келген адам үшін тілдің ерекшелігіне емес, бағдарламалау ұғымдарына назар аудару керек, өйткені олар әртүрлі бағдарламалау тілдері үшін әр түрлі болуы мүмкін. Бірақ Python бағдарламалаудың ең жоғары деңгейін қамтамасыз етеді. Сонымен, оқушы C++ тілінде сөзсіз жадты басқару немесе кез-келген бағдарламалау тілінде болатын айнымалылар мен хабарландырулар туралы ойланудың қажеті жоқ.

Python-да – «Hello, world!»бағдарламасын жазу. Көптеген бағдарламалау тілдері көптеген нақты әдістерді немесе функцияларды, сынып немесе бағдарлама жарнамаларын және т.б. жазуды қажет етеді, бірақ Python бағдарламалауды осы талаптарсыз бастауға мүмкіндік береді. Сіз «салыстыру»тарауында келтірілген мысалдарды тексере аласыз.

C++ бағдарламалау тілінде»Hello, world!» бағдарламасының коды

```
1. #include<iostream>
2. usingnamespacestd;
3. intmain(){
4. cout<<“Hello,world!”<<endl;
5. }
```

Python бағдарламалаутілінде «Hello, world!» бағдарламасының коды

```
1. print“Hello,world!”
```

Сонымен, бірінші бағдарламаны оқушыға түсіндіру үшін мұғалім көпшілікке арналған статикалық void main немесе namespace std сияқты көптеген пайдалы, бірақ қажет емес терминдерді түсіндіруі керек, бірақ Python жағдайында кодтың бір жолы бар және басқа ештеңе жоқ.

Python-бұл интерпретацияланған тіл, сондықтан командалық жолдың аудармашысын қолдана отырып, оқушы операторлардың немесе функциялардың қалай жұмыс істейтінін оңай тексере алады. Python Аудармашысында тілдің әртүрлі аспектілерін түсіну процесін едәуір жақсартатын кіріктірілген анықтама модулі бар[1].

Python-да кодты енгізу өте қарапайым, сондықтан қарапайым математика курсынан өткен адам «айнымалылар» және «функциялар» сияқты құралдарды оңай қолдана алады.

Бағдарламалаушыға бағдарламалық жасақтаманың прототипі қажет болған кезде, Python-ның бай кітапханасымен пайдалануға болады. Қажет болса, бағдарламалық жасақтаманы төменгі тілде қайта

жазуға болады. Python-ның артықшылығы өте маңызды, сондықтан оны бағдарламалауды үйрену үшін негізгі тіл ретінде пайдалану информатиканы үйрену жылдамдығына айтарлықтай әсер етуі мүмкін [2].

Python-да қауіпсіздік атрибуттары жоқ (мысалы: жалпыға қол жетімді/жеке/қорғалған), сондықтан бағдарлама қарапайым және қысқа, қатаң және түсінікті болады. Сонымен қатар, Python өте динамикалық, сондықтан өрістер/атрибуттар C++ тілінде жасалмайтын «жылдам» жасалуы мүмкін. Полиморфизм-бұл виртуалды немесе виртуалды емес функциялары бар C++-тан айырмашылығы, Python класының функциялары мен әдістерінің табиғаты.

Python бағдарламалау кезінде шегіністер бағдарламаның құрылымында үлкен рөл атқарады, сондықтан Python-да жазылған кез-келген бағдарламаны оңай оқуға және түсінуге болады. Бірақ C++ жағдайында әр оқушы өз бағдарламасын бір жолға қою арқылы қысқартуға тырысады немесе әр тұжырымды бірдей шегініспен жазуға тырысады, бұл бағдарламаны тек оқытушы үшін ғана емес, сонымен бірге оқушылардың өзі үшін де оқуды және түсінуді қиындатады.

Python өз кітапханаларында көптеген алгоритмдерді қамтиды. Осылайша, оқушылар үлкен есептеулер жүргізу үшін ұзақ арифметиканы білудің қажеті жоқ. Ол Python-да өзінің ұзақ деректер түрінде бар. Кез-келген деректер тізбегін сұрыптауға, іздеуге, кесуге және біріктіруге арналған жақсы құралдар бар. Кейде олар белгілі бір мақсат үшін C++ тілінде жазылған сияқты тиімді болмауы мүмкін. Бірақ жаңадан бастаушылар үшін бұл басты басымдық емес [2].

Python-да айнымалыларды сақтаудың және қолданудың ерекше тәсілі бар, сондықтан бағдарламашы енді айнымалылардың түрлерін анықтаудың қажеті жоқ, олар айнымалыларды сақтайтын мәндермен анықталады. Әрине, әр түрлі айнымалылардың жадта қалай сақталатынын білу өте маңызды, оны дәрістерде талқылауға болады, бірақ тәжірибе үшін деректер түрлері туралы ақпаратты өткізіп жіберу оңайырақ.

Сондай-ақ, Python-да оқушыларға бағдарламалауды үйренуге көмектесетін жауап беретін және интуитивті кілт сөздер мен командалар жиынтығы бар.

Python-да әртүрлі қосымшалар, ойындар, веб-сайттар белсенді түрде жазылады, ал мектептерде жеке жобалар жүзеге асырылады. Сондай-ақ, мектеп оқушыларының кейбір олимпиадаларға қатысуы осы бағдарламалау тілін білуді болжайды. Қатысу уақыты шектеулі болғандықтан, оқушы бағдарламалық кодты жазуға мүмкіндігінше аз уақыт жұмсауы керек. Мысалы, Python-да жолдағы ең аз элементті

табуды бір min сөзін жазу арқылы табуға болады, ал C++-та қосымша айнымалыны енгізу арқылы элементтерді бір-бірімен салыстыру керек [3].

Оқушыларға бағдарламалау тілін үйрену кезінде бағдарламаларды жазу кезінде әртүрлі тілдерде жоғарыдағы мысалдағыдай әртүрлі конструкциялар қолданылады, бірақ бірдей Алгоритмдер жүзеге асырылады деп айту маңызды. Python тілінде осындай «қысқартылған» конструкцияларды қолдану оқушылардың тапсырманы орындау уақытын үнемдейді және көптеген бағдарламаларды шешуге және жазуға мүмкіндік береді. Жалпы, оқытудың барлық уақытында мұндай жазбаның қайдан келетінін және неге қолданылатынын айтқан жөн. Бұл Python тілін оқыту әдістемесінің негізгі мәселелерінің бірі. Мұғалімнің міндеті-кез-келген әдісті бермес бұрын, ол туралы айту керек және мектеп оқушылары оның қалай жұмыс істейтінін түсінетініне көз жеткізу керек. Дәл сол кезде төменгі деңгейдегі тілдерге көшу мәселесі туындамайды. Max, min, sort және т.б. сияқты кейбір конструкцияларды қолдану, керісінше, оқушының жұмысын жеңілдетеді, мүмкін қателерді жазудан сақтайды.

Мектепте Python-да сайтта онлайн ретінде жұмыс істеуге болады және арнайы бағдарламаны орнату арқылы. Python-мен жұмыс істеу үшін кез-келген Windows амалдық жүйесінің болуы жеткілікті.

Python-дың басты кемшілігі, әзірлеушілердің өздері мойындағандай, онда жазылған бағдарламалар құрастырылған тілдерде (C, C++) жасалғанға қарағанда баяу жұмыс істейді. Жоғарыда айтылғандай, Python-да жазу көптеген басқа тілдерге қарағанда тезірек шығады [2]. Оқушыларға алғашқы сабақтардан бастап бағдарламалық кодты сауатты жазуға үйрету керек, өйткені үлкен және көлемді тапсырмада қатені анықтаған кезде оны түзетуге көп уақыт кетуі мүмкін. Кемшіліктерге сонымен қатар тілдің әртүрлі нұсқаларының болуы кейбір бағдарламалардың сәйкес келмеуіне әкеледі.

Қорытындылай келе, бағдарламалауды бастапқы түсіну оқушы үшін өте маңызды деп айтқымыз келеді. Жетілдірілген бағдарламалау тілдерінің күрделілігіне байланысты оларды үйрену оңай емес сияқты. Бірінші бағдарламалау тілі оқушылардың бағдарламалау мен информатиканы тұтастай үйренуге деген түсінігі мен тілегін қамтиды. Сондықтан тілді үйрену процесінде нақты стратегияны қолдану маңызды.

Мектепте жоғары деңгейлі бағдарламалау тілдерін үйрену идеясынан бас тартудың қажеті жоқ, керісінше, Python-ды дұрыс көзқараспен және әдістемелік ерекшеліктерді ескере отырып үйрену оқушыға жаңа мүмкіндіктер ашады, өйткені қазіргі бағдарламалау

тілдері жетілдіріліп, жан-жақты, икемді және қарапайым бола бастайды. Жоғары деңгейлі тілдерді үйренудің бұл тәсілі мектеп кезеңінде бағдарламаларды жазуда жан-жақты тәжірибесі бар бастаушы бағдарламашыларды дайындауға мүмкіндік береді [4].

Қолданылған әдебиеттер

1. Дауни А, Элкнер Дж және Мейерс 2008 жылдан бастап «Python-мен оқу кезінде компьютер сияқты қалай ойлау керек»
2. http://docs.python.org/3/library/
3. https://moluch.ru/archive/243/56193/
4. https://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskie-osobennosti-izucheniya-yazyka-python-shkolnikami/

М.Ю. Галыгина
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Т.И. Кадькалова
***научный руководитель**: кандидат педагогических наук, профессор, г. Павлодар*

ПРЕИМУЩЕСТВА ПРИМЕНЕНИЯ КООРДИНАТНОГО МЕТОДА К РЕШЕНИЮ ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ЗАДАЧ

***Аннотация**. В статье рассмотрены преимущества решения геометрических задач координатным методом. Представлены отличительные особенности решения задачи координатным и синтетическим методами.*
***Ключевые слова**: координатный метод, решение задач.*

***Abstract**. The article considers the advantages of solving geometric problems by the coordinate method. The distinctive features of solving the problem by coordinate and synthetic methods are presented.*
***Key words**: coordinate method, problem solving.*

***Аннотация**. Мақалада геометриялық есептерді координаталық әдіспен шешудің артықшылықтары қарастырылады. Есепті координаталық және синтетикалық әдістермен шешудің ерекше белгілері берілген..*
***Түйін сөздер**: координат әдісі, есептер шығару.*

При решении геометрических задач используются различные методы: синтетический (геометрический), метод преобразований, векторный, координатный методы и другие. Основным методом решения задач в школьном курсе геометрии является синтетический метод, который требует использования теорем, свойств геометрических фигур, дополнительных построений. Координатный же метод является одним из эффективных инструментов для решения геометри-

ческих задач, который позволяет решать задачи с помощью алгебры, сводя геометрические построения к вычислениям. Нередко, благодаря аналитическим вычислениям, получается, прийти к решению задачи более легким и коротким путем.

Использование координатного метода при решении задач обычно предполагает выполнение трех этапов:

1) перевод задачи на координатный (аналитический) язык;

2) преобразование аналитического выражения;

3) перевод с координатного языка на язык, в терминах которого сформулирована задача (обратный перевод).

Отсюда следует, что для успешного использования координатного метода решения задач необходим навык алгебраических вычислений, а это, в свою очередь негативно сказывается на творческих способностях учащихся. Поэтому необходима такая методика изучения координатного метода, которая будет позволять учащимся научиться решать задачи координатным методом, но в тоже время не будет показывать его в качестве основного метода для решения задач. Этим и определяется актуальность применения координатного метода к решению геометрических задач.

Рассмотрим преимущества применения координатного метода к решению задач на примере одной и той же задачи, решенной координатным и синтетическим методами.

Задача. В основании прямой призмы $ABCDA_1B_1C_1D_1$ лежит ромб $ABCD$ с диагоналями $AC = 8$ и $BD = 6$.

а) Докажите, что прямые BD_1 и AC перпендикулярны;

б) Найдите расстояние между прямыми BD_1 и AC_1, если известно, что боковое ребро призмы равно 12.

1) Решение задачи координатным методом:

Дано:

$ABCDA_1B_1C_1D_1$ – прямая призма;

$ABCD$ – ромб;

$AC = 8$;

$BD = 6$;

$DD_1 = 12$.

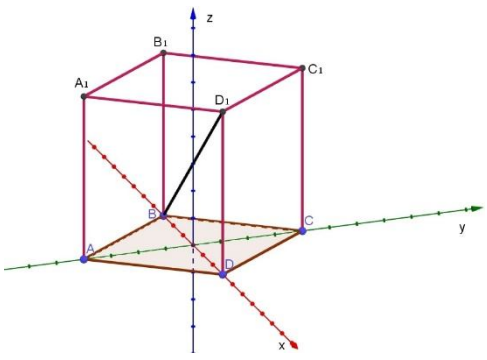

Рис. 1

Найти:

а) Докажите, что прямые BD_1 и AC перпендикулярны;

б) Найдите расстояние между прямыми BD_1 и AC, если известно, что боковое ребро призмы равно 12.

Решение:

а) Поместим заданную призму в прямоугольную систему координат, где точка пересечения диагоналей основания $ABCD$ является началом координат (рис. 1). Определим координаты необходимых нам точек и найдем координаты векторов $\overrightarrow{BD_1}$ и $\overrightarrow{AC}$:

$B(-3;0;0)$, $D_1(3;0;12)$, $A(0;-4;0)$, $C(0;4;0)$, $\overrightarrow{BD_1}\{6;0;12\}$, $\overrightarrow{AC}\{0;8;0\}$.

Найдем скалярное произведение векторов $\overrightarrow{BD_1}$ и $\overrightarrow{AC}$:

$\overrightarrow{BD_1}\cdot\overrightarrow{AC}=6\cdot 0+0\cdot 8+12\cdot 0=0$.

Значит, $\overrightarrow{BD_1}\perp\overrightarrow{AC}$. Отсюда: $BD_1\perp AC$, что и требовалось доказать.

б) Согласно данным задачи: $D_1(3;0;12)$. Найдем координаты вектора $\vec{n}\{x;y;z\}$, который перпендикулярен как к вектору $\overrightarrow{BD_1}$, так и к вектору $\overrightarrow{AC}$. Очевидно, что скалярные произведения каждой такой пары равны нулю:

$\overrightarrow{BD_1}\cdot\vec{n}=0$, $\overrightarrow{AC}\cdot\vec{n}=0$, т.е.

Ошибка! Объект не может быть создан из кодов полей редактирования.

Итак, $\vec{n}\{-2z;0;z\}$. Заменим этот вектор ему коллинеарным $\vec{n_1}$, поделив каждую координату на z: $\vec{n_1}\{-2;0;1\}$.

Теперь составим уравнение плоскости, перпендикулярной к вектору $\vec{n_1}\{-2;0;1\}$ и проходящей через любую точку прямой BD_1. Воспользуемся уравнением вида:

$a(x-x_0)+b(y-y_0)+c(z-z_0)=0$,

где a, b, c - соответствующие координаты вектора $\vec{n}$, x_0, y_0, z_0 - координаты любой точки прямой BD_1. Пусть такой точкой будет точка B. Тогда:

$$-2(x+3)+0\cdot(y-0)+1\cdot(z-0)=0\Leftrightarrow -2x-6+z=0\Leftrightarrow 2x-z+6=0$$

Расстояние ρ между скрещивающимися прямыми BD_1 и AC вычислим как расстояние между любой точкой прямой AC и найденной плоскостью. В качестве названной точки выберем точку A, получим:

$$\rho=\frac{|2\cdot 0+0\cdot(-4)-1\cdot 0+6|}{\sqrt{4+0+1}}=\frac{6}{\sqrt{5}}.$$

Ответ: б) $\rho=\frac{6}{\sqrt{5}}$

2) Решение задачи синтетическим методом:

а) Ясно, что $DD_1 \perp ABC$, так как $ABCDA_1B_1C_1D_1$ - прямая призма (рис. 2). Тогда BD - проекция BD_1 на плоскость ABC. При этом $BD \perp AC$ по свойству диагоналей ромба. Тогда по теореме о трех перпендикулярах $BD_1 \perp AC$, что и требовалось доказать.

б) Пусть O - точка пересечения диагоналей ромба AC и BD. В плоскости BDD_1 проведем $OK \perp BD_1$, где точка K принадлежит BD_1. Но $AC \perp BD$ и $AC \perp BD_1$, следовательно, $AC \perp BDD_1$ по признаку перпендикулярности прямой и плоскости. Тогда AC перпендикулярна любой прямой в плоскости BDD_1, в частности, $AC \perp OK$. Значит, длина отрезка OK равна расстоянию между скрещивающимися прямыми AC и BD_1. Проведем в треугольнике BDD_1 среднюю линию OS, тогда $OS \parallel DD_1$ и $OS \perp BD$. Также $OS = \frac{1}{2} DD_1 = 6$.

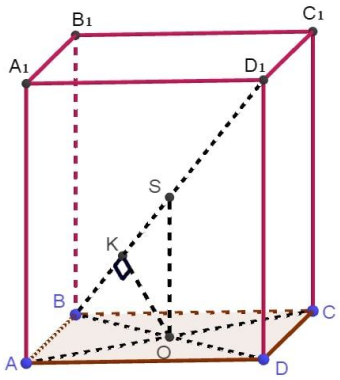

Рис. 2

Так как треугольник BOS является прямоугольным, то:

$$BO = \frac{1}{2} BD = 3,\ S_{BSO} = \frac{1}{2} BO \cdot OS = \frac{1}{2} BS \cdot OK.$$

Отсюда,

$$OK = \frac{BO \cdot OS}{BS} = \frac{3 \cdot 6}{\sqrt{3^2 + 6^2}} = \frac{18}{\sqrt{45}} = \frac{18}{3\sqrt{5}} = \frac{6}{\sqrt{5}}$$

Ответ: $OK = \frac{6}{\sqrt{5}}$.

Сравнивая два решения задачи (пункт, а) можно заметить, решения в обоих случаях коротки, для решения задачи синтетическим методом требуется работа с чертежом, знание свойств ромба, призмы и теоремы о трех перпендикулярах. Для решения же координатным методом достаточно найти координаты точек и показать, что скалярное произведение необходимых нам векторов равно нулю.

Решение второй части задачи синтетическим методом предполагает дополнительные построения на чертеже и дальнейшая работа с ним, знание признака перпендикулярности прямой, знание свойств средней линии треугольника и теоремы Пифагора. Для решения этой же задачи координатным методом необходимо знать, как находить координаты векторов, формулу скалярного произведения, понятие и свойства коллинеарных векторов, уравнение плоскости и формулу

расстояния между точкой и плоскостью, при этом дополнительных построений на чертеже не требуется.

На примере решения этой задачи можно увидеть, что, применение координатного метода для решения задач, избавляет от необходимости наглядного представления сложных пространственных изображений. Достаточно лишь ввести прямоугольную систему координат, а затем работать с координатами векторов, их длинами, скалярным произведением.

Преимущество координатного метода в том, что, задавая фигуры уравнениями и выражая геометрические соотношения с помощью координат, мы можем решать задачу средствами алгебры, что значительно упрощает и сокращает решение задачи.

Таким образом, применение координатного метода существенно упрощает решение задач, а в некоторых случаях является наиболее эффективным способом их решения

Список использованных источников

1. Преподавание геометрии в 6-8 классах. Сб. статей / Сост. В.А. Гусев. – М.: Просвещение, 1979. – 281 с

2. Решение геометрических задач векторным методом: учебное пособие для учащихся 10-11 классов / Г.А. Клековкин. – Самара: СФ ГАОУ ВО МГПУ, 2016. – 180 с.

3. Санникова Г.И. Применение метода координат при решении задач // Старт в науке. – 2020. – №6.

А. Ермекбай
Павлодар педагогикалық университетінің студенті,
Б.А. Найманов
***ғылыми жетекшісі**: педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор*

ҚОЛДАНБАЛЫ ЕСЕПТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

***Аңдатпа**. Математикалық білім беруді жаңғыртудың маңызды аспектілерінің бірі математиканы оқыту үдерісінде қолданбалы бағытты күшейтумен қатар оны оқыту әдістері мен мазмұнын практикамен байланыстыратын тапсырмаларды қолданудың әдістемелік ерекшеліктерін зерттеу.*

***Түйінді сөздер**: математика, қолданбалы есептер, математикалық модель, оқыту процесі, есептер, PISA бағдарламасы.*

***Аннотация**. Одним из важнейших аспектов модернизации математического образования является изучение методических особенностей применения*

задач, связывающих методы и содержание обучения математике с практикой, наряду с усилением прикладной направленности в процессе обучения.
***Ключевые слова**: математика, прикладные задачи, математическая модель, процесс обучения, задачи, программа PISA.*

***Summary**. One of the most important aspects of the modernization of mathematical education is the study of methodological features of the use of tasks that, along with strengthening the applied orientation in the process of teaching mathematics, correlate the methods and content of its teaching with practice.*
***Key words**: mathematics, applied problems, mathematical model, learning process, problems, Pisa program.*

Математиканы оқыту процесінде қолданбалы бағдарлау мәселесі жаңалық емес. Ежелгі ғалымдар онымен әлі де айналысты, алайда бұл мәселе бүгінгі күнге дейін өзекті болып табылады.

Орта мектептегі математика курсында қолданбалы бағдарлау мәселесі формальды түрде дамудың барлық кезеңдерінде «шешілген» болса да, математика саласындағы қолданбалы бағдарға қызығушылық әрқашан сыртқы, ашық сипатқа ие болғанын тарихтан көруге болады. білім беру жүйесінің. Дегенмен, ол кезде математик Мордкович А.Г.-ның айтуынша, «жалған қолданбалы» сипатқа ие жұмыстар да болды. Бұрын қолданбалы бағыттылық политехника принципінде көрініс тапса, қазір ғылымдардың кең таралуы математикаға әртүрлі салалардың есептерін енгізуге әкелді: экология, әлеуметтану, тарих, экология және т.б. Қазіргі таңда политехника принципі білім берудің қолданбалы бағытына жол беріп, оның құрамдас бөлігіне айналды.

Оқыту процесінде мұғалімдер қолданатын құралдар мен әдістемелер білім берудің қолданбалы және практикалық бағытын жүзеге асыруға бағытталуы керек. Мысалы, сабақта мұғалім оқушылардың назарын математикалық әдістердің әмбебаптығына аударуы, сонымен қатар олардың қолданбалы сипатын мысалдар арқылы көрсетуі қажет. Сонымен қатар, мұғалім өз сабақтарында тапсырма материалы мен зерттелетін теориялық материал арасындағы байланысты қамтамасыз етуі керек, осылайша оқушылар оның маңыздылығын және оны әрі қарай пайдалану перспективасын түсінеді. Педагогика тарихынан мақсатқа жетудің басты шарты мотивация екені белгілі. Кез келген мотивацияның негізінде оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктері жатыр. Мектеп оқушыларының оқуында жақсы нәтижелерге жету үшін оқу процесін қызықты, қалаулы ету қажет. Ол үшін әрбір жаңа ұғым немесе ереже алдымен қолданбалы есепте пайда болуы керек. Мұндай тапсырмалар оқушылардың қажеттілігіне, сонымен қатар жаңа материалды меңгерудің практикалық пайдалылығына сендіруге арналған. Сондай-ақ мұндай тапсырмалар мектеп

оқушыларына математикалық абстракциялардың тәжірибеден, дәлірек айтқанда тапсырмалардан туындайтынын көрсетеді.

Математикалық модель – нақты дүниенің қандай да бір объектісін немесе құбылысын математикалық тілде шамамен сипаттау. Математикалық модельдерге мысал ретінде теңдеулер мен олардың жүйелерін шешу әдістері, тасымалдау есептері, снаряд қозғалысы туралы есептер және т.б.

Математикалық модельдеудің келесі кезеңдері бар:

а) Модель құрастыру.

б) Математикалық есепті шешу.

в) Математикалық модельден салдарларды түсіндіру.

г) Модельдің сәйкестігін тексеру.

е) Үлгіні өзгерту.

Математикада есеппен жұмыс істеудің келесі принциптері бөлінеді:

1. Есептерді шешуде практикалық әдістерді қолдану: іздеу, анықтамалық әдебиеттерді, дидактикалық материалдарды пайдалану, зерттеу және т.б.

2. Мәселені шешудің әртүрлі жолдарын қарастыру және ең жақсы нұсқаны таңдау.

3. Оқушыларды қолданбалы есептерді шешудің әр кезеңінде оқыту.

4. Тапсырманы оқыту мақсаты мен талаптарына сәйкес өңдеу.

Математиканы оқыту процесінде қолданбалы есептер келесі түрлерге бөлінеді:

1. Қозғалысқа арналған есептер.

2. Экономикалық есептер.

3. Геометриялық есептер

4. Қоспалар мен қорытпаларға есептер.

5. Процентке арналған есептер.

6. Күнделікті тұрмыстағы есептер.

7. Тарихи немесе ежелгі есептер.

8. Өнімділікке арналған есептер.

1. Қозғалысқа арналған есептер. Оларға қайықтың немесе кеменің судағы қозғалысы; автомобильдердің, мотоциклдердің қозғалысы; жолдағы жаяу жүргіншілер қозғалысы; бір бағытта немесе қарама-қарсы бағытта қозғалыс және т.б.

Есеп 1. А және В пунктінен 28 км/сағ жылдамдықпен автобус шықты. Ширек сағаттан кейін ол В қаласынан келе жатқан көлікті кездестірді. Бұл көлік А қаласына келіп, 15 минуттан кейін В қаласына қайта кетті және В қаласынан 20 км жол жүргеннен кейін автобусты басып озды. Егер жеңіл көліктің жылдамдығы 35 км/сағ болса, А және В қалаларының арасындағы қашықтықты табыңыз.

Шешуі: А және В қалаларының арасындағы қашықтықты x - десек, онда

$$\frac{28\cdot\frac{1}{4}}{35}+\frac{1}{4}+\frac{x-20}{35}=\frac{x-20-28\cdot\frac{1}{4}}{28}$$

$$\frac{1}{5}+\frac{1}{4}+\frac{x-20}{35}=\frac{x-27}{28}$$

$$441+28x-560=35x-945$$

$$7x=826\Rightarrow x=118$$

Жауабы: 118 км.

Есеп 2. Рустам банктен алты айға несие алды. Әр айдың соңында жалпы сома дәл осындай пайызға артып, Рустам төлеген сомаға азаяды. Әр айдың соңында төленген сомалар нәтижесінде қарыз сомасы ай сайын біркелкі төмендейтіндей етіп таңдалады, яғни, бір өлшем бойынша. Төлемдердің жалпы сомасы несие сомасынан 63%-ға асып түсті. Айлық пайыздық мөлшерлемені табыңыз.

Шешуі.

Пайыз мөлшерлемесі х% болсын, ал S шарты бірлік – несие сомасы.

Сонда пайыздық мөлшерлемені қолдану арқылы қалыптасатын сома:

0,01 + 0,01х * 5S6 + 0,01х * 4S6 + ... + 0,01х * 2S6 + 0,01х * S6 = 0,035 Sх (ж.б.)

Рустам төлеген жалпы сома S + 0,035 Sх= (1+0,035 х)* S (ш.б.) құрайды. Теңдеуді шешейік:

(1+0,035 х)* S =1,63S

1 + 0,035х = 1,63

0,035х = 0,63

х=18

Жауабы: 18%.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Виленкин, Н.Я. Современные проблемы школьной математики и их исторические аспекты // Математика в школе. – 1988. – №4. – 7-14 с.

2. Блох, А.Я. Методика обучения математике в средней школе: Общая методика. – М.: Просвещение, 1985. – 363 с.

3. 12 Мордкович, А.Г. Алгебра. 8 класс. В 2 частях. Часть 2. Задачник для учащихся общеобразовательных учреждений / под редакцией А.Г. Мордковича. – 11-е издание, стер. – М.: Мнемозина, 2013. – 344 с.

4. Корянова, А.Г., Надежкина, Н.В. Теория и практика ЕГЭ по математике задачи прикладного содержания. – М.: Эксмо, 2015. – 49 с.

5. Терешин Н.А. Прикладная направленность школьного курса математики: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 96 с.

6. Смирнова, И.М., Смирнов, В.А. Задачи с практическим содержанием как средство формирования геометрических представлений учащихся // Математика в школе. – 2013. – №6. – 19-25 с.

Г. Зұлпыхар
БОПӘ-41 топ студенті Павлодар педагогикалық университеті
gulnauryz_zulpykhar@mail.ru
Г.А. Бейсембаева
магистрант, gulshat.bejsembaeva@mail.ru
М. Кененбаева
педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор
m-kenenbaeva@mail.ru

БАСТАУЫШ МЕКТЕП МАТЕМАТИКАСЫНДА МӘТІНДІ ЕСЕПТЕРДІ ШЫҒАРЫП ҮЙРЕТУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аннотация*: Бастауыш сынып математикасы оқушыны мәтінді есептер арқылы танымдық және коммуникативтік іс-әрекет пен өздігінен білім алуға және еңбекке бейімделуін, ақыл-ойының математикалық стилін, интеллектуалдық және ерік пен сезімге қатысты сапаларын дамытатындығын ғалымдарымыз зерттеген. Ғалымдарымыздың зерттеулеріне сүйене отырып, бастауыш сынып оқушыларының ойлау қабілетін мәтінді есептерді шығара отырып дамытуды зерттеуге тырыстық. Зерттеуімізде оқушылардың мәтіндік есептерді шығару барысында ойлау қабілеттерін жетілдіру, дамыту жолдары көрсетілген. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының мәтіндік есептерді шығартып үйрету арқылы оқушының ойлау қабілеттерін дамыту жолдары жайлы жазылған. Білім негізі бастауышта болғандықтан, бастауыш мектепте оқушының ойлау қабілетін дамытудың тиімділігін практика көрсетті. Онда берілген есепке кері есеп құрастыру және оны шешу, мәтінді есептерді теңдеу құру арқылы шығаруды қарастырдық.*

Кілтті сөздер*: «мәтін есептер», «ойлау», «дамыту», «оқыту», «білім беру».*

Аннотация*: Математика начальных классов изучена нашими учеными, которые посредством текстовых задач развивают познавательную и коммуникативную деятельность и адаптацию к самообразованию и труду, математический стиль мышления, интеллектуальные и волевые и чувственные качества. Опираясь на исследования наших ученых, мы попытались исследовать развитие мышления младших школьников с постановкой текстовых задач. В статье рассказывается о путях развития мыслительных способностей учащихся начальных классов путем решения текстовых задач. Поскольку основа знаний лежит на начальном этапе, практика показала эффективность развития мышления ученика в начальной школе. Мы рассмотрели решение текстовых задач путем составления обратной задачи к заданной в ней задаче и ее решения, составления уравнения.*

Ключевые слова*: «текст мышление», «развитие», «обучение», «образование».*

***Annotation**: Primary school mathematics has been studied by our scientists who, through text tasks, develop cognitive and communicative activity and adaptation to self-education and work, mathematical style of thinking, intellectual and volitional and sensual qualities. Based on the research of our scientists, we tried to investigate the development of thinking of younger schoolchildren with the formulation of text tasks. Our study shows ways to improve and develop students' thinking abilities when solving text problems. The article describes the ways of developing the thinking abilities of primary school students by solving text problems. Since the basis of knowledge lies at the initial stage, practice has shown the effectiveness of developing a student's thinking in elementary school. We have considered the solution of textual problems by composing the inverse problem to the problem given in it and solving it, composing an equation.*

***Key words**: «text reports», «thinking», «development», «training», «education».*

Кіріспе. Қазақстан Республикасындағы 2015 жылға дейінгі білім беруді дамытудың тұжырымдамасында, 2010 жылға дейінгі білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында білім берудің негізгі міндеті – білімдік шоғырланудан нәтижеге бағытталған құзыреттілік тұрғыға көшу деп көрсетілген. Негізгі орта білім әр оқушының жеке ерекшеліктері ескерілген білім беру нәтижелері түрінде құзыреттілік-тер жиынтығын игеруіне бағдарланған. Оқушының бейімділіктері мен қабілеттерін есепке ала отырып, білім беру траекториясын барынша даралау мақсатында жалпы білім беретін мектепте білім беруді ұйымдастыру тұлғалық-бағдарлы негізде жүреді. Жалпы орта мектепті бітіруші білімді болашақ еңбек қызметіне дайындық ретінде игеріп, адамдар арасындағы қарым-қатынасқа дайын болуы тиіс. [1]

Бастауыш сынып математикасы оқушыны мәтінді есептер арқылы танымдық және коммуникативтік іс-әрекет пен өздігінен білім алуға және еңбекке бейімделуін, ақыл-ойының математикалық стилін, интеллектуалдық және ерік пен сезімге қатысты сапаларын дамытады. Сонымен қатар оқушының математикалық білімін өмірде қолдануға жан-жақты дайындауды жүзеге асырады.

«Ойлау дегеніміз – ақиқат дүниені өзара барлық байланыс қатынастарымен сәулелендіретін, миымызда жалпылай жанама түрде сөз арқылы бейнелейтін процесс». Балалардың ойлауын дамыту туралы М. Жұмабаевтың сөзімен алсақ: «Ойлау жанның өте бір қиын, терең ісі. Жас балаға ойлау тым ауыр, сондықтан басқыштап іс істеу керек. Оқулықтағы берілген тапсырмалар, суреттер баланың жанына дұрыс әсер ететіндей, оқушының оқуға, білімге деген ынта-ықыласы, құштарлығы болуы керек». Оқу материалын балалардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырса ғана, оның ойлау қабілетінің дамуына мүмкіндік туады. Сондықтан да, білім беруші балаларды үнемі ойланып оқуға бағыттауы тиіс, бұған оқу үрдісін жүйелі ұйымдастыру, сабақта бала логикасын дұрыс дамыта алатын мүмкіндіктерді мол пайдалану арқылы жетуге болады [2].

Қазіргі қоғам жеке адамнан прогрессивті ойлай алатын белсенді әрекетті, жан-жақты болуды талап етеді. Өйткені адамның қоғамда алатын орны, қазіргісі, болашағы үнемі толғандыратын мәселелер қатарына жатады.

Көптеген ғалымдарымыз мәтінді есептерді шығарып үйрету арқылы оқушының ойлау қабілеттерін дамытуды зерттеген. Мысалы, Рессейлік ғалымдар Истомина Н.Б, Петерсон Л.Г., Попова И.А., Колесникова Е.В Отандық ғалымдар Оспанов Т.Қ, Кочеткова О.В, Астамбаев Ж.Қ., Құрманалина Ш.Х, Құрманалина т.б.

Дегенмен қоғамның қарқынды дамуына қарай әр заманның талабына қарай зерттеулер аясы кеңейе беретіні мәлім. Сондықтан бұл тақырыпты бүгінгі күн талабына қарай зерттеу көкейкесті мәселе болып отыр.

Негізгі бөлім. Оқыту процесінде мұғалім оқу материалын байланысты қандай да бір деректерді хабарлай отырып оқушылардың логикалық-әдістемелік білімдерін қалыптастыруды жүзеге асырады.

Оқушылардың санасында белгілі бір білім қоры болмайтын болса, онда олар ойлай да алмайды. Оқушыны жеткілікті білім қорымен қаруландыру және өз бетінше ойлауға үйрету, оқушының білім алуға ынта-жігері, құмарлығы, қызығушылығы, білімдерді меңгеру, оның саналы ақыл-ой дамуының маңызды жолы болады [3].

Мәтіндік есептер қандай да бір нақтылы оқиғаның сөздік моделі болғандықтан, есеп мазмұны бойынша оқиғаны ойша көз алдына келтіруге немесе көрнекі құралдар (сызба, кесте, диаграмма, т.б.) арқылы оның заттық моделін жасауға болады.

Мәтіндік есептерді шығару – математикалық білімді өмірмен тығыз байланыстыруға, сондай-ақ оқушылардың өмірден алған тәжірибелерін математиканы оқып білуге кеңінен пайдалануға және мектепте алған білімдерін еңбекпен байланысты іс-әрекеттерінде қолдана білуге көмектеседі.

Оқушыларды мәтінді есептерді шешуге үйретуді бірден есепті шешуден емес, есептердің теориясын оқытудан және оларды есепті құруға үйретуден бастаған жөн. Оқушыларды әлде бір әдіске емес, жалпы әдіс есептің шартын дұрыс құруға үйреткен дұрыс.

Бастауыш сынып математикасында мәтіндік есептің мынандай түрлері қарастырылады;

– Жай және құрама есептер;

– Кері және өзара кері есептер;

– Қозғалысқа байланысты есептер;

– Пропорционал шамаларға байланысты есептер[4].

Мектеп оқушыларының математика курсында мәтінді есептердің аса маңызды мәні бар.

1. Олар арифметикалық амалдарды оқушылардың еркін игеруіне көмектеседі.

2. Арифметикалық амалдар туралы түсініктерді, тұжырымдарды және оларды орындау тәсілдерін анықтауға мүмкіндік туғызады.

3. Есептерде балалар амалдардың әр түрлі қолдану жағдайларымен танысады.

4. Есеп балалардың өз беттерімен іс-әрекеттеріндамытуға және математикаға ынталандыруға мүмкіндік туғызатын материал болып табылады.

Жаңартылған мазмұндағы білім беруде шиыршықтап оқыту қағидасы бойынша жүргізілетіндіктен, біз де оқушының жас ерекшелігіне қарай дұрыс таңдалған мәтінді есептерді шығарту, оның ішінде әр түрлі тәсілдермен шығару арқылы оқушының ойлау қабілетін дамытуды басты назарға алдық.

Сондықтан, математиканы оқыту курсы оқытудың оның ішінде эксперименттік амалдардың бастауыш сыныптарында барлық пәндерімен байланысты кіріктіріліп жүргізіледі. Кейбір жағдайларда оқып білуге тиісті материалдардың мәнін, практикалық мағынасы мен маңыздылығын түсіну есеп шығару арқылы жүзеге асырылады. Арифметикалық амалдар туралы түсінік қалыптастыру үшін оқушылар заттардың шамалары арасындағы байланысты анықтай отырып, көптеген мәтінді есептер шығарулары қажет. Мысалы: Сания 1 айдың ішінде 4 көркем әдебиет оқыды. Сонда апта сайын неше көркем әдебиет оқыған? Оқушылар Санияның бір ай ішінде оқыған кітаптарының қанша екенін біле отырып, олар есептің шартын ойластырып жазып, есепті қандай амал қолдану арқылы орындау керек екенін анықтайды. Бұл мәтінді есеп қарапайым есеп болып табылады. Мұндай есептерді біз 2 сыныпта көбейту және бөлу тақырыбын өткен кезде ұйымдастырдық.

Жалпы математикадан мәтінді есептерді шығаруға оқушыларды үйретудің тиімді жолдарын ғалымдарымыздың ұсынуы бойынша:

1. Оқушы есепті анық түсіну қажет:

– Не белгісіз?

– Не берілген?

– Есептің шарты неден тұрады?

– Белгісізді анықтап алу үшін берілген шарт жеткілікті ме?

– Немесе артық па?

2. Белгілі мен белгісіз арасындағы байланысты табу

– Белгісізді анықтау

– Анықтамаларды, ережелерді еске түсіру

– Есептегі барлық негізгі ұғымдарға назар аудару

3. Шығару жоспарын іске асыру

– Есептің шығару жолдарын талдау

4. Табылған шешімді зерттеп білу

– Алынған щещімді зерттеп білу

– Алынған қортындыны тексеру

– Шешу жолын тексеру

– Шыққан қортындыны басқа жолмен алу және оны бірден анықтау

– Алынған қортынды немесе қолданылған тәсілді басқа есептер шығару үшін пайдалану

– Қолданылған тәсілді жалпылау

Сонымен, мәтіндік есепті шығарудың көрсетілген барлық әдіс-тәсілдерін мұғалім толық меңгеріп, өздерінің іс-тәжірибесінде оқушыға осы әдіс-тәсілдердің мән-жайын түсіндіріп, оларды қолдануды біртіндеп дағдыландыру нәтижесінде ғана олар өздігінен мәтіндік есеп шығара біледі.

Бастауыш сыныптарда ақыл-ой белсенділігі мен жалпыланған іс-әрекеттерді игеру балаларды математикалық ұғымдар, терминдер, символдар әлеміне, яғни теориялық білім әлеміне біртіндеп енгізуге және осылайша эмпирикалық және теориялық ойлаудың дамуына ықпал етуге мүмкіндік береді. Осылайша, математиканы оқыту процесінде бастауыш сынып оқушыларына мәтін есептерді шығарып үйрету арқылы ойлауын дамыту ұғымдарды одан әрі зерттеуге негіз болып табылады [5].

Бастауыш сатыдағы кезең – оқушыда іс-әрекеті қалыптасуының өте ыңғайлы кезеңі. Бұның нәтижесінде ғылыми ұғымдар мен түсініктерді түсіне отырып оқушының психикалық үрдістері мен қасиеттері дамиды, ырықты зейін, рефлексия, ойлау, өзін-өзі бақылау, әрекет-амалдың ішкі жоспары сияқты басты-басты жаңа қабілеттері пайда болады. Нақты айтқанда, оқушы оқу іс-әрекетін тиімді меңгеруі нәтижесінде оқуға деген ынтасы яғни құлшыныс туып, оқу біліктері дами түседі, яғни оқушы әртүрлі оқу жаттығуларын өздігінен шешіп, орындаудың жалпы ортақ тәсілдерін меңгереді, өз әрекетінде бақылау, бағалауды, нәтижесін үлгімен салыстыруды меңгеріп жұмыс істейді.

Оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіру – білімді, дағдыны және шеберлікті белсенді меңгеру процесін мақсатты бағытталған түрде басқару, оқушылар танымының қажетті әдістерімен және тәсілдерімен қалыптастыру, танымдық қажеттіліктерді тәрбиелеу және соның негізінде ізгіліктік көзқарас, пайдалы еңбекке әдеттенуді үйрету [3].

Мәтінді есептермен жұмыс істегенде мына кезеңдердің тәртібін сақтаған жөн.

I кезең – мәтінді есептің мазмұнымен танысу;

II кезең – есентің шешуін іздеу;

III кезең – есепті шешу;

IV кезең – есептің шешуін тексеру.

Бұл бөліп көрсетіп отырылған кезеңдер өзара тығыз байланысты, әр кезеңдегі жұмыс негізінен мұғалімнің басшылығышен жүргізіледі.

Есептің мазмұнымен таныстыру,

Есептің мазмұнымен таныстыру дегеніміз – оны оқып шығып, онда келтірілген жайттардың өмірде болатын жағдаяттарын көз алдына елестету.

Есепті дұрыс оқи білудің маңызы зор: сан мәндерді және амалды тандап алуға қажетті сөздерді, мысалы, “болғаны”, “қалғаны”, “алынғаны”, “бергені” т.с.с. сөздерді баса ескеру, есепке койылатын сұрақты дұрыс көтере айту.

Мәтіндік есептер дегеніміз-аты айтып тұрғандай, мәтін арқылы берілген, теңдеу құруға негізделген есептер болып табылады. Мұны кейде мәселе есептер, кейде сөздік есептер деп те атайды. Күнделікті өмірімізде кездесетін кез келген істі орындау үшін қарапайым математикалық есептерді шығаруға тура келеді.

Математикалық теорияны меңгеретін, шығармашылық және өзіндік ойлау қабілетін дамытатын оқу іс-әрекетінің маңызды түрі – математика есептерін шығару. Сондықтан оқытудың тиімділігі көбінесе есеп шығаруды үйретуді ұйымдастыру әдістемесіне байланысты болады [6].

Сабақта оқушылар мәтін есептерді шығару арқылы ойлау қабілеті дамып, білімдері бекіп, ізденуге деген құлшыныстары арта түскендігін, өз ойларын ортаға салуға дағдыланатындығын байқадық. Педагогикалық практика кезінде бастауыш сынып оқушыларының ойлау қабілеттерін дамыту мақсатында сабақта тақырыпқа байланысты мәтін есептер пайдалансақ, сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру барысында да оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытуға бағыттадық. Дарынды балаларға арналған Абай атындағы мектеп гимназиясындағы 3 «А» сынып оқушыларына қима қағаздармен мәтін есептер бердік. Мысалы:

1. Бір егістік жерден 72 кг картоп жинады, ал басқа жерден үш есе аз жинады. Барлық картопты 4 кг-нан дорбаларға бөліп салды. Қанша дорба шықты?

2. Жайылымдағы жылқылар, қос өркешті түйелер мен бір өркешті түйелерде 200 өркеш бар. Егер жылқылардың саны қос өркешті түйелердің санына тең болса, онда жайылымда барлығы қанша мал болғаны?

3. Сұлтанның туған күніне анасы екі торт пісірді. Ол торттың әр қайсысын төрт бөлікке бөлді де, алынған бөліктердің әр қайсысын үшке бөлді. Қонақтардың әрқайсысы бір бөлігін, Сұлтанның өзі бір

бөлігін жегенде, екі бөлігі қалды. Сұлтанның туған күнінде қанша қонақ болды?

4. Бірінші сөреде бірнеше кітаптар бар, ал екінші сөреде 30 әдеби және 20 оқулық кітаптар бар. Егер бірінші сөредегі кітаптардың санын 5 есеге азайтсақ, онда екі сөредегі кітаптардың саны теңеседі. Бірінші сөреде қанша кітап болған?

5. Би мектебінде 60 ер бала мен 20 қыз бала бар. Әр апта сайын мектепке 3 қыз бала келіп, 2 ер бала мектепті тастап кетеді. Ер балалар мен қыз балалардың сандары теңескенде мектепте барлығы қанша оқушы болады?

Осы есептердің біреуіне мысал келтіре кететін болсақ:

1-есеп

Шарты: Картоп – 72 кг

Басқа егістік-3 есе аз

Бөлді – 4 кг-нан дорбаға

Дорба – ?

Шешуі: 72:3=24

24+72=96

96:4=24

Жауабы: 24 дорба шықты.

Есепті шығарудың бұл тәсілі барлық оқушыларға таныс. Біз әрі қарай оқушылардың ойлау қабілетін дамыту үшін, осы есепті әр түрлі тәсілмен шығарып көруді ұсындық.

Оқушылар әр түрлі нұсқа ұсынды. Біз әр оқушының еңбегін сыныпта талдай отырып бағаладық. Келесі есептерді оқушылар ешқандай ескертусіз өздері сызбасын сыза отырып, әртүрлі тәсілдермен шығаруға тырысты.

Бұл тапсырмадан басқа оқушыларға өздері мәтінді есептерді құрастыруды, кері есептер, жай және құрама есептер, сызба бойынша мәтін есептерді шығару сияқты тапсырмалар орындалды. Осындай тапсырмаларды орындау барысында, мәтінді есептерді шығару арқылы оқушының ойлау қабілетін дамытуға болатындығына көз жеткіздік.

Қорытынды. Қорыта келе, оқушылардың мәтінді есептерді шығарып үйрету арқылы ойлау қабілеттері дамыса шығармашылыққа, ойлана әрекет етуге, өзінің іс-әрекетін талдауға үйренеді деп айта аламыз. Мәтін есептерді шығарып үйрену арқылы оқушылар:

– есептерді түрлі әдіспен шығаруды;

– есепті шығару жоспарын меңгереді;

– оқу, жазу, санау дағдылары нығайды;

– өзіндік тұрғыдан ашылды;

– өзгенің пікірін тыңдап, оған өз көзқарасын қоса білуге үйренді;

– оқуға қызығушылықтары, ынтасы арта бастады.

Біздің негізгі мақсатымыз мәтін есептерді шығарып үйретіп, сонымен қатар, оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытып, оқушылардың оқуға деген көз-қарасын өзгерту арқылы жүйелі әрі жүйрік түрде ойлана алу дағдыларын қалыптастыру және де алған білімдерін өмірде қолдана білуге машықтандыру, оқушылардың білім сапасын арттыру болған. Зерттеу барысында алдымызға қойған мақсатымызға жеттік.

Оқу процесіндегі осындай іс-әрекеттердің арқасында қоғам талап етіп отырған шығармашылық қабілеті жоғары, өз ойын жүйелі де ашық айта алатын, қоғамға еркін сіңетін, өндіріске белсене араласатын азамат қалыптасатындығын байқадық.

Пайдаланған деректер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. // Қазақстан мектебі. – 2004. – №2.

2. Бақытжанова Ж.Е «Бастауыш сынып оқушыларын логикалық ойлауын дамыту» // Бастауыш мектеп. – 2017. – №7, 8. – 17-19 б.

3. Сазанбаева А. «Оқушылардың ой-өрісін дамыту жолдары» //Бастауыш мектеп. – 2019. – №11. – 27-28 б.

4. Оспанов Т.Қ, Кочеткова О.В, Астамбаев Ж.Қ. «Жаңа буын оқулықтары бойынша бастауыш сыныптарда математиканы оқыту әдістемесі». – Атамұра, 2005.

5. Оспанов Т.Қ, Құрманалина Ш.Х, Құрманалина С.Қ. «Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі», «Фолиант» баспасы, 2015.

6. Садибекова С.С. «Бастауыш сынып математикасынан мәтінді есептерді шығаруға үйрету» // Мектептегі оқу-тәрбие жұмысы. – 2020. – №2. – 23-24 б.

З.М. Каржаспаева
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
М.А. Кененбаева
научный руководитель: *кандидат педагогических наук, профессор, г. Павлодар*

БАСТАУЫШ МАТЕМАТИКАСЫН ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМА НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫ ІС-ӘРЕКЕТІН ЖОСПАРЛАУ

Аңдатпа*. Бұл мақалада бастауыш математикасын жаңартылған бағдарлама негізінде оқушы іс әрекетін жоспарлау, математиканы оқытуды дамытудың қазіргі кезеңінде оқыту әдісін таңдау ол қолданылатын ұжымның ерекшеліктеріне негізделетіндігінде, оқушылардың жеке ерекшеліктерін, олардың жасын, қызығушылықтарын, дайындық деңгейі қарастырылды.*

Кілт сөздер*: топтық, рефлексия, пікірталас, мотивация, технология, коммуникативтік.*

***Аннотация**. В данной статье рассматривается планирование деятельности учащихся на основе обновленной программы по начальной математике, выбор метода обучения на современном этапе развития обучения математике, исходя из особенностей коллектива, в котором он используется, индивидуальных особенностей учащихся, их возраста, интересов, уровня подготовки.*

***Ключевые слова**: групповая, рефлексия, дискуссия, мотивация, технология, коммуникативная.*

***Abstract**. In this article, we will consider the individual characteristics of students, their age, interests, and level of training, as well as the planning of student activities based on the updated program of Primary Mathematics, the choice of teaching method at the current stage of the development of teaching mathematics is based on the characteristics of the team in which it is applied.*

***Keywords**: group, reflection, discussion, motivation, technology, communicative.*

Жаңа технологиялар арқылы оқыту математиканы үйренудің сапасы мен маңызын арттырады. Математиканы оқытуда мотивацияның басты рөлін түсіну үшін, білім беру мекемелерінде педагогтарға оның негізгі әдіс-тәсілдерін, құрылымын жақсы білуі қажет. Іс-әрекет субъектілерінің өзара әрекеттесуінің ерекше кеңістігін құру, онда әркім шындықты ұжымдық іздеуге белсенді қатысады, өз көзқарасын айтады, дәлелдейді, диалогтағы өз ұстанымын құрметтейді, өзара қолайлы көзқарасты қалыптастырады, дамуға оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын оқуға коммуникативті көзқарасты ұсынады. Ойлау процесін ішкі қайта құру үшін қақтығыс ретінде әрекет ететін Даму катализаторының бір түрі қажет. Адам іс-әрекетінің мотивациясын арттырудың қажетті шарты-даралау, яғни оны басқа адамдар олар үшін маңызды тұлға ретінде тану [1]. Даралау және өзін-өзі тану процесінде студенттерді қосқанда, мұғалім оларды еріксіз, бірақ белсенді ақыл-ой белсенділігіне итермелейді. Д.Б. Эльконин мен В.В. Давыдовтың зерттеулері көрсеткендей, егер әлеуметтік өзара әрекеттесу тобына әр түрлі деңгейдегі студенттер кірсе, бірақ бұл деңгейлер бір-бірінен бір қадам артық ерекшеленбеуі үшін, бұл олардың дамуына ықпал етеді. Бұл ретте даму деңгейі неғұрлым жоғары білім алушылар дербестендіру есебінен, ал неғұрлым төмен білім алушылар өзін-өзі іске асыру есебінен уәжделеді.

Мотивация мәселелерін қарастыруда және қалыптастыру жолын іздестіруде оны түсінуге мүмкіндік бола бермейді, себебі, мотивацияның қалыптасуы бұл педагогтан оқушыке берілмейтіндігі әр сабақтың үрдісінде көрінеді. Уәждердің қалыптасуы – бұл, біріншіден, сабаққа деген ішкі ынта сезімінің көрінуі және барлығын түсіне отырып, мотивациялық құндылықтар ортасын өз бетінше әрі қарай дамытуы. Сол себепті сабақта жаңа педагогикалық технологиялар мен әдіс-тәсілдердің алатын орны ерекше [2].

Математиканы оқытқанда мынадай педагогикалық әдіс-тәсілдерді:

– құндылықты-бағдарланған;

– әрекетті;

– тұлғалық-бағдарланған;

– кіріктірілмелі;

– коммуникативті қолданған дұрыс. Бұл педагогикалық әдіс-тәсілдер пән бойынша оқу бағдарламаларының құрылымы мен мазмұнын құрудағы негізгі бағдарлар болып табылады.

Жаңа материалды игеру

1. Сыныппен фронтальды жұмыс.

Мұғалім графиктерді, суреттерді, алгоритмдерді көрсету үшін интерактивті тақтаны немесе мультимедиялық презентацияны қолдана отырып, материалды түсіндіреді. Мұндай презентацияларға, әсіресе, геометрия сабақтарында стереометриялық есептерді шешуде ешнәрсе тең келмейді, кез келген геометриялық фигураны интерактивті тақта көмегімен бұруға, қосымша салу жұмыстарын жүргізуге, оны толық көлемді түрде көрсетуге, жазықтықта чертеж салуға, салу есебінің шешуін көрсетуге болады. Алгебрада «Функциялардың графиктері» тақырыптарын түсіндіргенде көрнекі түрде графиктердің абсцисса осі бойымен немесе ордината осі бойымен жылжуын көрсетуге болады. Төменгі сыныптарда анимация көмегімен есепте берілген ситуацияны көрнекі түрде модельдеп көрсетуге болады, т.с.с.

2. Электронды баспамен оқушының өздік жұмысы.

Оқушы мұғалімнен мыналарды алады:

1) жаңа материалды игеру жоспарын;

2) аралық бақылау сұрақтарын;

3) толтыру үшін тақырыпты игеру шаблонын алады.

Оқушы электронды баспамен өз бетінше жұмыс істейді.

Тақырып бойынша оқу дағдысын игеру

1. Фронталды сұрақ-жауап.

Мұғалім оқу материалының презентациясы бар проекторды дыбыссыз қолданады, оқушы оны дыбыстайды.

2. Оқушының өздік жұмысы.

Оқушы алгебра, геометрия, математика бойынша тренажерлармен және оқыту бағдарламаларымен өз бетінше жұмыс істейді. Оқыту бағдарламалары (жаттықтырушы) әрбір оқушының материалды толық қабылдауын қамтамасыз етеді, себебі әрқайсысы өз қарқынында (өте маңызды) өз бетімен оқу материалы бойынша жылжып отырады. Ағымдағы материалды игермей, келесіге көше алмайсың – компьютер мүмкіндік бермейді. Мұғалімнің оқушы жұмысын түзетуге, нашар

оқушыларға көмектесуге мүмкіндігі бодады. Оқушының осы арадағы іс-әрекеті [3]:

1) өз бетінше немесе жұбымен компьютерде есепті шығарады;

2) сілтемені ағытып тастап, шешуді қайталайды;

3) дәл осындай есепті дәптерде шығарады және шешуін компьютердегі «шпаргалканы» ашу арқылы тексереді;

4) мұғалім ұсынған осындай тапсырманы баға алу үшін орындайды немесе осындай есепті өзі құрастырып, оны баға алу үшін шешеді.

3. Практикум сабақтары.

1) оқушылар өтіліп жатқан тақырып бойынша 3 блокпен құрастырылған (әрқайсысында 4-5 сұрақ бар) тапсырманы немесе есептерді әр деңгейге («3», «4», «5»-тік бағаларға) алады.

2) оқушылар деңгейлік тапсырмаларды таңдап алады да 30 мин дайындалады, көмек ретінде электрондық құралдарды пайдалануға болады, сонымен қатар бірлесіп шешу үшін жұптарға немесе топтарға бірігуге болады;

3) қалған уақытта мұғалім таңдаған бағасы бойынша әрбір оқушыға 1-2 тапсырма береді;

4) оқушы шешу жолын көрсетіп, бағасын алады.

Бірлесіп жасалынатын жұмыс мұғалімнің де, сыныптастарының да әрқайсысына ұжымдық жауапкершілік пен жеке көмек қалыптастырады. Жұмыстың топтық формасы ана тілі мен шет тілдері сабақтарында ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда орынды. Алайда, топтық жұмысты ұйымдастыруда белгілі бір қиындықтар туындауы мүмкін: мықты оқушылар кейде әлсіздердің бастамасы мен тәуелсіздігін тежейді, жеке топтар мұғалімнің мұқият және тұрақты көмегінсіз тиімді жұмыс істей алмайды, сабақ барысында топтарда жұмыс істеу кейде сабақтың ырғағы мен нақты ұйымдастырылуын бұзады.

Бірлесіп жасалынатын жұмыс сараланған топтық жұмыс негізінде ғана пайда болады. Сонымен бірге ол келесі белгілерді алады: сынып мұғалім берген тапсырма үшін ұжымдық жауапкершілікті сезінеді және-оны орындау үшін тиісті әлеуметтік баға алады; тапсырманы орындауды ұйымдастыруды сыныптың өзі және мұғалімнің жетекшілігімен жеке топтар жүзеге асырады; еңбек бөлінісі әр оқушының мүдделері мен қабілеттерін ескеретін және барлығына жалпы іс-әрекетте өзін жақсы көрсетуге мүмкіндік беретін әрекет етеді; сынып пен топ алдында әркімнің өзара бақылауы мен жауапкершілігі бар. топтық оқыту формаларын қолданудың бірқатар артықшылықтары бар:

Оқушыларға оқу процесінің субъектілері болуға мүмкіндік береді: мақсат қою, оның жетістіктерін жоспарлау, өздігінен жаңа білім алу, жолдастар мен өздерін бақылау, жолдастарының және олардың қызметінің нәтижелерін бағалау.

Олардың санасын дамыту арқылы әлеуметтік ортаның тұрақты өзгергіштік жағдайындағы қызметке дайындайды.

Пән бойынша жоғары сапалы білімді, зерттелетін материалды бірнеше рет қайталауды, бір-бірін оқытуды, анықтамалық жазбаларды қамтамасыз етеді-бұл білім сапасын арттыратын кейбір әдістер ғана.

Әр адамның жеке қабілеттерін және әр түрлі іскерліктерін барынша дамытады:

– коммуникативтік (сұрақ, жауап, қарсылық, реплика, наразылық, сөз сөйлеу, диалог, сынды сынай және түсіне білу, сендіру, түсіндіру, дәлелдеу, бағалау);

– танымдық іскерліктер (салыстыру, талдау, синтездеу).

Формалардың әртүрлілігі оқушыларге жаңа рөлдерді игеруге мүмкіндік береді: мұғалім, кеңесші, топтық жұмысқа қатысушы және оларды өзін-өзі басқаруға дайындайды.

Гуманистік мазмұны бар мотивтерді, қажеттіліктерді, өмірлік мақсаттарды қалыптастырады.

Ынтымақтастық үшін қажетті қасиеттер қалыптасады: ізгілік, адами қарым-қатынас құндылықтарын түсіну, адамның сүйкімділігі ашылады. Дәстүрлі педагогикалық әсер міндетті бағдарламаны орындауға, білімді таратуға, оқушылардың дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған. Оқушылардың топтық жұмысы бұрыннан мектеп өміріне еніп келді. Алайда, бақылаулар оны ұйымдастыруда елеулі қателіктер жіберілгенін көрсетеді. Мысалы, топтық жұмыс үшін көбінесе нұсқалар бойынша жұмыс беріледі. Сондықтан оқытудың бұл формасы құрылуы керек дидактикалық жағдайларды анықтаған жөн [4].

Топтық жұмыс келесі принциптерге негізделген:

Сынып бірнеше шағын топтарға бөлінеді (3-тен 6 адамға дейін).

Әр топ өз тапсырмасын алады. Тапсырмалар барлық топтар үшін бірдей немесе сараланған болуы мүмкін.

Әр топтың ішінде рөлдер оның қатысушылары арасында бөлінеді.

Топтағы тапсырманы орындау процесі пікір алмасу, бағалау негізінде жүзеге асырылады.

Топта әзірленген шешімдер бүкіл сыныпта талқыланады. Көріп отырғаныңыздай, мұндай жұмыс оқушылар арасындағы тікелей өзара әрекеттесумен және ынтымақтастықпен сипатталады, осылайша олар өз ілімдерінің белсенді субъектілеріне айналады. Бұл олардың көз алдында оқу іс-әрекетінің мәні мен мағынасын түбегейлі өзгертеді. Құрылымы бойынша тапсырма оны жеке ішкі есептер мен ішкі тармақтарға бөлуге болатындай болуы керек. Әр түрлі көзқарастарға, позициялардың сәйкес келмеуіне жол беру өте қиын, жақсырақ проблемалы. Бұл неғұрлым қиын болса, оны дұрыс орындау үшін

неғұрлым көп ақпарат қажет болса, топ мүшелерінің өзара әрекеттестігі соғұрлым қарқынды болады. Айта кету керек, топтық жұмыстың артықшылығы-оқушы өз пікірін білдіруге және қорғауға, басқалардың пікірін тыңдауға, салыстыруға, өз көзқарасын басқалардың көзқарасымен салыстыруға үйренеді. Басқалардың іс-әрекетін бақылау және өзін-өзі бақылау дағдылары қалыптасады, сыни ойлау қалыптасады.

Топтық талқылау, пікірталас оқушылардың ізденіс белсенділігін арттырады. топтық жұмысты тиімді ұйымдастырудың маңызды шарттарының бірі-топтарды дұрыс, ойластырылған жинақтау[5].

Тұлғааралық қатынастардың сипаты. Топ жетекшілері мен олардың құрамы әр түрлі деңгейдегі оқушыларді біріктіру, осы тақырып бойынша хабардар болу, оқушылардың үйлесімділігі қағидаты бойынша таңдалады, бұл бір-бірін өзара толықтыруға және байытуға мүмкіндік береді. Біртекті топтық жұмыс оқушылардың шағын топтарының барлығына бірдей тапсырманы орындауды, ал сараланған – әр түрлі топтардың әртүрлі тапсырмаларды орындауын қамтиды. Жұмыс барысында жұмыс нәтижелерін бірлесіп талқылау, бір-біріне кеңес алу үшін жүгіну көтермеленеді.

Оқушылардың өздері топтағы өз жұмыстарын келесідей ұйымдастыра алады:

– материалмен танысу, топтағы жұмысты жоспарлау;

– топ ішінде тапсырмаларды бөлу;

– тапсырманы жеке орындау;

– топтағы жұмыстың жеке нәтижелерін талқылау;

– топтың жалпы тапсырмасын талқылау (ескертулер, толықтырулар, нақтылаулар, жалпылау);

– топтық тапсырманы қорытындылау.

Қорытынды бөлім: топтардағы жұмыс нәтижелері туралы хабарлама; проблемалық жағдайды талдау, рефлексия; топтық жұмыс және қойылған міндетке қол жеткізу туралы жалпы қорытынды. Топтық сабақтарды тиімді өткізу үшін мұғалім сыныпты өте жақсы білуі керек және кеңесшілермен жүйелі түрде айналысуы керек (олардың білім сапасын тексеріп, әдістемелік кеңестер беруі керек). Дайындық уақытының кейбір қосымша шығындары үлкен педагогикалық жеңістермен толығымен өтеледі.

Топтық жұмысты ұйымдастыру мұғалімнің функцияларын өзгертеді. Егер дәстүрлі сабақта ол білімді дайын түрде сатса, онда ол сабақтың ұйымдастырушысы және режиссері, ұжымдық іс-әрекеттің серіктесі болуы керек. Оның іс-әрекеттері келесідей:

– алдағы жұмыстың мақсатын түсіндіру.

– оқушыларды топтарға бөлу.

– топтарға тапсырмалар беру.

– топтық жұмыстың барысын бақылау.

– топтардың жұмысына жедел қатысу, бірақ жалғыз мүмкін деп өз көзқарасын таңдамай, белсенді іздеуге итермелейді.

– орындалған тапсырма туралы топтардың есебінен кейін мұғалім қорытынды жасайды.

Типтік қателерге назар аударады. Оқушылардың жұмысына баға береді. Топтық жұмыс формалары оқушыны белсенді позицияға қояды. Оқу процесі іздеу, зерттеу қызметі ретінде құрылады, оның барысында пікір алмасу, пікірталастар жүреді. Осыған байланысты, топтық жұмыс әлі де отандық мектепте орын алатын қарапайым орын толығымен ақталмаған сияқты, оқушылардың сабақта жұмыс жасауының топтық формасында мұғалімнің де, кеңес беру оқушыларының да оған мұқтаж әр оқушыға жеке көмегі едәуір артады.

Тақырыптық оқу конференцияларын, пікірталастарды, тақырып бойынша есептерді, оқу бағдарламалары шеңберінен тыс, сабақ шеңберінен тыс барлық топтың қосымша сабақтарын дайындауда оқушылардың жұмысын топтық ұйымдастыру өте тиімді. Мұндай жағдайларда, сабақ жағдайындағыдай, тиімділік дәрежесі, әрине, топ (буын) ішіндегі жұмысты ұйымдастыруға байланысты болады. Мұндай ұйым топтың барлық мүшелері жұмысқа белсенді қатысады, әлсіздер мықтылардың артына тығылмайды, ал күшті адамдар әлсіз оқушылардың бастамасы мен тәуелсіздігін баспайды деп болжайды. Дұрыс ұйымдастырылған топтық жұмыс – бұл ұжымдық іс-әрекеттің бір түрі, ол жұмысты топтың барлық мүшелері арасында нақты бөлу, әрқайсысының жұмыс нәтижелерін өзара тексеру, мұғалімнің толық қолдауы және оның жедел көмегі арқылы сәтті жүзеге асырылуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мамырбаева. Жаңа технологиялар сабақта. Бастауыш мектеп. – 2004. – №7. – 45 б.

2. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. // «Егемен Қазақстан» газеті.

3. Өмірбаева К. Оқыту процесіндегі инновациялық ізденістер, 2001

4. Иманқұлова С. Жаңаша оқыту әдістемесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің хабаршысы, Филология сериясы. – 2016. – №1. – 97-98 б.

5. Құрманалина, С.Ш. Сәрсенбаева, Өміртаева «Математикадан дидактикалық ойындар және қызықты тапсырмалар. 1-сынып». – Алматы: Атамұра, 1997.

Д. Мирзаметова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
А. Анафина
Павлодар педагогикалық университетінің
аға оқытушысы, магистр, Павлодар қ.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ МӘНІМЕН ДАМУЫ

Аннотация*: Мақалада «құзыреттілік», «кәсіби құзыреттілік» және «ақпараттық құзыреттілік» терминдерінің негізгі тәсілдері қарастырылған.*
Түйін сөздер*: құзыреттілік, ақпараттық құзыреттілік.*

Аннотация*: В статье рассмотрены основные подходы к терминам «компетенция», «компетентность», «информационная компетенция», «профессиональная компетентность» и «информационная компетентность».*
Ключевые слова*: компетенция, компетентность, информационная компетентность.*

Annotation*: The article considers the main approaches to the terms, «competence», «professional competence» and «information competence».*
Key words*: competence, informational competence.*

Қазіргі кезеңде жоғары білім беруді жаңғыртудың басым міндеттерінің бірі болашақ мұғалімдердің ақпараттық құзыреттілігін дамыту болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамыту тұжырымдамасында жоғары білім беруді дамытудың негізгі тенденциясы кадрлар даярлаудың сапасын арттыру, мамандарды даярлаудың жаңа бағыттарын қамтамасыз ету, инновациялық даму, қарқынды ғылыми-зерттеу қызметімен ықпалдасу, университеттің тығыз байланысы болып табылатыны атап көрсетілген. білім беру және ақпараттық технологияларды жетілдіру арқылы қоғамның қажеттіліктерімен зерттеу.

Білім беруді дамытудың қазіргі кезеңі болашаққа нақты бағдарлауды білдіретін, әрбір адамның кәсіби және кәсіби жетістіктерді ескере отырып, өз білімін құру қабілетінен көрінетін құзыреттілікке негізделген тәсілдің барған сайын тығыз енгізілуімен сипатталады, жеке іс-әрекетте, сондай-ақ нақты жағдайда өз мүмкіндіктерін барабар бағалау негізінде таңдау жасау қабілетінде.

Жалпы алғанда, құзыреттілікке негізделген көзқарас келесі позициядан туындайды: оқу процесінде адам нақты тәжірибеге бағытталған білімді меңгеруі және белгілі бір әлеуметтік және кәсіби маңызды қасиеттерді дамытуы керек, соның арқасында ол өмірде табысты бола алады. [2, б. 7].

XXI ғасыр мұғалімі кәсіби іс-әрекетке қажетті білім көлеміне ие болып қана қоймай, оны оқу іс-әрекетінде шығармашылықпен пайдалана білуі керек: танымдық іс-әрекеттің мақсатын анықтау; мақсаттарға жетудің ең жақсы жолдарын табу; әртүрлі ақпарат көздерін пайдалану; қажетті ақпаратты іздеу және табу, нәтижелерді бағалау; іс-әрекеттеріңізді ұйымдастыру; оқушылармен ынтымақтасады.

Білім беруді жоғары технологиялық салаға айналдыру педагогикалық зерттеулер мен болашақ мамандардың ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыруға байланысты проблемаларды әзірлеуді өзекті етеді.Ақпараттық құзіретті мұғалімді қалыптастыруда жоғары оқу орнында алған, практикалық дағдыларға, білімді жаңа педагогикалық жағдайлар мен жағдайларда қолдана білуге бағытталған білім ерекше рөл атқарады.

Бұл тәсілде жалпы математикалық және жаратылыстану пәндері де, педагогикалық университет студенттерінің компьютерлік технологияны меңгеруіне бағытталған жалпы кәсіптік пәндер де маңызды. Атап айтқанда, ЖОО-да белгілі бір пәндерді оқу және оқыту процесінде компьютерлік технологияларды қолдану студенттердің кәсіби мүмкіндіктерін арттырады, әсіресе болашақ мұғалімнің педагогикалық мәдениеті сондай-ақ кәсіби білім, дағдылар мен тәжірибені қамтуы керек, олар бірге болып табылады, «ақпараттық құзыреттілік» деп аталады.

Құзыретті тұлғаның өзара байланысты қасиеттерінің жиынтығы ретінде түсіну: білім, білік, дағды және іс-әрекет тәсілдері Т.Е. Исаева, Н.Т. Печенюк, Н.Ф. Талызина, А.В. Хуторский және т.б. [4, б. 56; 3, б. 19; 5, б. 6]. Құзыреттілік, керісінше, бұл зерттеушілер сәйкес құзыретті адамның иеленуі, иеленуі ретінде қарастырады. Авторлардың пікірінше, құзырлы адам – бұл саланы ақылға қонымды түрде бағалауға және онда тиімді әрекет етуге мүмкіндік беретін тиісті білім мен қабілет иесі.

Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде бар сипаттамаларды талдау негізінде ақпараттық құзіреттілікті оқыту нәтижесінде алынған, оқу және кәсіптік қызметте тиімді шешім қабылдауға бағытталған нақты білім, білік, дағды және іс-әрекет әдістері ретінде анықтауға болады, компьютерлік технологияларды қолдану арқылы.

Осыған орай болашақ мұғалімдердің ақпараттық құзіреттілігін дамыту маман даярлауда маңызды рөл атқарады деген қорытынды жасауға болады.

Тришина С.В., Хуторской А.В. атап өткендей, студенттердің ақпараттық құзыреттілігін дамыту мәселесінің өзектілігі келесі қарама-қайшылықтарға байланысты:

– интенсивті ақпарат жинақтау ағыны, қазіргі ақпараттық әлемде білімнің тез тозуы және оларды ақпараттық құзіреттілік деңгейі жеткіліксіз тұлғаның меңгеру мүмкіндігінің шектеулілігі;

– ақпараттық технологияларды қолданатын мамандарды даярлау деңгейіне және педагогикалық жоғары оқу орындары түлектерінің ақпараттық құзыреттілік деңгейіне қоғамның талаптарының артуы;

– ЖОО-да оқу процесінде ақпараттық құзыреттілік деңгейін арттыру қажеттілігімен және оны дамытудың теориялық және әдістемелік аспектілерінің жеткіліксіз дамуымен байланысты заманауи білім беру мақсаттарының бірі. [4]

Анискин В.Н., Ярыгин А.Н. еңбектерінде ақпараттық құзыреттілікті дамыту міндеттері нақты функцияларда көрініс табатыны атап өтілді.

– когнитивтік (немесе гносеологиялық) функция. Бұл функция білімді жүйелеуге, адамның өзін-өзі тануына және өзін-өзі тануына бағытталған.

– Коммуникативті функция. Коммуникативті функцияның тасымалдаушылары педагогикалық бағдарламалық кешеннің семантикалық компоненті, «қағаз және электронды» тасымалдаушылар болып табылады.

Қағаз тасымалдағыштарға оқулық, оқу құралы, лекциялар кіруі мүмкін. Электронды тасымалдаушы болуы мүмкін: интеллектуалды оқыту жүйесі, гипермедиялық жүйелер, электронды кітаптар, «микроәлем» ортасы, автоматтандырылған оқыту жүйесі, телекоммуникация құралдары.

– Бейімделу функциясы. Ақпараттық қоғамдағы өмір және жұмыс жағдайларына бейімделуге мүмкіндік береді.

– Нормативтік функция. Бұл функция жетістіктер мен даму көрсеткіштерін қамтиды, ең алдымен ақпараттық қоғамдағы нормалар мен талаптар жүйесі ретінде көрінеді және бірқатар шарттарды орындау кезінде жүзеге асырылады: 1) моральдық нормалар; 2) кәсіби қызметте ұстануға тиісті құқықтық құқық нормалары.

– Бағалаушы (ақпараттық) функция. Бұл функцияның мәні студенттердің әртүрлі ақпараттар ағынында бағдарлау, белгілі мен жаңаны анықтау және таңдау, маңызды және екінші дәрежелі бағалау дағдыларын қалыптастыру мен белсендіруде жатыр.

– Дамытушы функция. Жоғарыда аталған функциялардың барлығы осы функцияда біріктірілген және оған бағынады. Бұл қазіргі ақпараттық қоғамда әрекет етуге мүмкіндік беретін белгілі бір білім жүйесін, нормаларын, ережелерін игеру және пайдалану туралы ғана емес, сонымен қатар субъектінің өзін-өзі басқаруға әкелетін белсенді

дербес және шығармашылық жұмысын қалыптастыру туралы жүзеге асыру, өзін-өзі жүзеге асыру.

Барлық функциялар бір-бірімен тығыз әрекеттеседі, бірін-бірі ауыстырады және шын мәнінде бір процесті көрсетеді. [6]

Акулова О.В. атап көрсеткендей, ақпараттық құзыреттіліктің жүйелік функционалдық белгілеріне мыналар сияқты компоненттер жатады:

– жеке тұлғаның шығармашылық бастамасымен туындайтын өзгермелі жағдайларға ақпараттық құзыретті бейімдейтін субъектілердің ақпараттық қажеттіліктерін қанағаттандырудың жаңа нысандары мен тәсілдерінің үнемі пайда болуы, өзін-өзі жаңарту қабілеті, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың даму логикасы белгілі бір қызмет саласы;

– ақпараттық құзыреттіліктің барлық жүйесінің құрылымдық, функционалдық және ұйымдастырушылық параметрлерін өз бетінше дамыту, күрделендіру мүмкіндігі;

– жеке элементтердің мамандануын және олардың өзара байланысы мен бір-бірімен әрекеттесу деңгейін тереңдету. [7]

Жеке тұлғаның ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту ақпаратты, дәлірек айтқанда, оны пайдалану қызметінің әдістері мен әдістерін беру арқылы жүзеге асырылады. Жеке тұлғаның ақпараттық құзыреттілігі мен қоғамның ақпараттық құзіреттілігі бірін-бірі байытатын өзара дамып келе жатқан объектілер.

Демек, ақпараттық құзыреттіліктің тұлғалық деңгейі қоғамның ақпараттық құзыретінің деңгейіне байланысты, ол өз кезегінде оны құрайтын субъектілердің ақпараттық құзыретімен анықталады.

Әдебиет

1. Стратегия развития образования Республики Казахстан.

2. Вербицкий, А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции [Текст] / А.А. Вербицкий, О.Г. Ларионова. – М.: Логос, 2011. – 336 с.

3. Исаева, Т.Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя [Текст] // Педагогика. – 2006. – №9. – 55-60 с.

4. Талызина, Н.Ф. Пути разработки профиля специалиста [Текст] / Н.Ф. Талызина, Н.Т. Печенюк, Л.Б. Хихловский. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1987. – 173 с.

5. Тришина С.В., Хуторской А.В. Информационная компетентность специалиста в системе дополнительного профессионального образования // Интернет-журнал»Эйдос». – http://www.eidos.ru/journal/2004/0622-09.htm.

6. Аниськин В.Н., Ярыгин А.Н. «Информационно-технологическая компетентность личности...». – Вектор науки ТГУ №1(23), 298-301 с.

7. Акулова О.В. Компетентностный подход в информационном обществе: тенденции и проблемы. – Режим доступа: ftp://lib.herzen.spb.ru/text/akulova_6_17_16.pdf

А.Е. Мыржикова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
М.А. Кененбаева
педагогика ғылымдарының кандидаты,
профессор, ғылыми жетекшісі, Павлодар қ.

МАТЕМАТИКАНЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМА БОЙЫНША ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Аннотация*: Мақала бастауыш мектеп математикасында оқушылардың шығармашылығын дамыту жолдарын зерттеуге арналған. Зерттеуде оқушыларды күрделі есептерді шығаруға үйрету арқылы оқу іс-әрекеттерінде шығармашылық белсенділіктерін және қабілеттерін қалыптастыру мәселесі шешілген. Күрделі есептерді шығару арқылы шығармашылықтарын дамыту эксперименті анықтау, қалыптастыру және қорыту кезеңі арқылы жүзеге асырылды. Эксперимент нәтижесі күрделі есептерді шығару арқылы оқушылардың шығармашылықтары дамығанын көрсетті.*

Кілтті сөздер*: «бастауыш», «шығармашылық», «математика», «қабілет», «дамыту», «күрделі», «есеп».*

Бастауыш мектеп оқушыларының оқу іс-әрекеті мен оқудан тыс уақытындағы іс-әрекетінде шығармашылық қабілетін дамыту – өскелең буынға тәлім-тәрбие берудегі күрделі психологиялық әрекет болып табылады. Шығармашылық қабілеттің дамуы оқушылардың интеллектіін дамытумен байланысты екендігін негізге ала отырып, оқу үдерісін тиімді ұйымдастырудың, іс-әрекеттің субъектісінің шығармашылық сапалық ерекешеліктерінің, сабақ кезінде және сабақтан тыс кездерінде диагностикалық және шығармашылық тапсырмаларды ұтымды қолданудың мәні зор [1].

Қазіргі кезде мектептердегі білімдер жүйесінен бір дағдарыс кезеңдерін көруге болады. Мұның мәні – оқыту әдіс-тәсілдерінің жеткіліксіздігі емес немесе мектеп өмірін басқаша ұйымдастыру емес. Бүгінгі күннің негізгі талабы – білімді адамды әлемнің бүтіндей қабылдай алатын, шығармашылық танымнен тікелей қатынас жасай алатын жаңаша ойлай алатын шығармашылық адамға айналдыру [1].

Оқушылардың жеке ойлау қабілетін дамыту үшін олардың өзіндік күш-қуаты мен сенімін арттырып, қолынан келетін көпістердің мүмкіндіктеріне бағыт берген абзал. Күрделі есептерді орындау баланың ақыл-ойын, қиялын, ой құштарлығын дамытады [1].

Шығармашылық жұмыстар математикалық біліммен қатар күнделікті өмірде кездесетін әр түрлі жағдайға байланысты болып

келеді. Сондықтан есептерді оқушылардың байқағыштығын, ойлауын, қиялын дамытуға негіздеу қажет [1].

Шығармашылық – адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі болып табылады. Философиялық сөздікте «шығармашылық қайталанбайтын тарихи-қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет», – деп көрсетілген [2].

Шығармашылық тұлғадағы ең басты фактор: білуге құмарлық, терең түрлі сипатта қабылдағыштық, меңгеруге икемділік, ақыл-ой белсенділігі, зейін, ой ұшқырлығы [3]. Оқушылардың жеке шығармашылық және ойлау қабілетін дамыту үшін олардың өзіндік күш-қуаты мен сенімін арттырып, қолынан келетін көпістердің мүмкіндіктеріне бағыт берген абзал. Мысалы, математика сабағында күрделі есептерді орындау баланың ақыл-ойын, қиялын, ой құштарлығын, күш-жігерін дамытады. **Күрделі есепті** шешуде оқушылар біршамалы қиындықтармен әрдайым кездеседі. Ал **күрделі есеп** дегеніміз – екі не одан да көп амалмен шығарылатын есеп. Бастауыш сынып математикасында бірнеше күрделі есеп түрлері кездеседі. Олар: теңдеу арқылы шығарылатын күрделі есептер, құрама есептер, қозғалысты есептейтін күрделі есептер, уақытты есептеуге берілген есептер,геометриялық мазмұнды есептер және т.б.

Осындай есептер оқушылардың бұрын алған білімдерін қайта қарастыру, жан-жақты және қисынды ойлауды талап етіп, шығармашылық қабілеттің маңызды компоненттерін дамыта түседі. Яғни, жаңа нәрсені біліп тануға деген ынтаның, қызығушылық пен құштарлықтың арта түсуі, қиыншылықтан аттап өтуге итермелейтін күш-жігердің нығаюы, өздігінен шешім табушылық пен тапқырлық.

Ғалымдар «шығармашылық қабілет» ұғымына кіретін қасиеттердің барлық кешенін бірден дамыту мүмкін емес екенін айтады. Бұл ұзақ уақытты талап ететін мақсатты жұмыс, сол себепті шығармашылық тапсырмаларды үзінді-үзінді қолдану қажетті нәтижеге қол жеткізбейді. Сондықтан оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін психикалық қабілеттерінің, яғни есте сақтау, зейін, қиял және т.б. даму деңгейінің маңыздылығын атап өткен жөн. Психологтардың пікірінше, бұл қасиеттер оқушылардың терең ойлауы мен шығармашылық қабілеттерін дамытудың негізі болып табылады. Ал бұл аспектіні оқушыларды күрделі есептерді шығаруға үйрету арқылы іске асыруға болады.

Бүгін біз зерттеуімізде бастауыш мектеп математикасында теңдеу құру арқылы шығарылатын есептерді шығаруға үйрету арқылы математикаға қабілетті оқушылардың шығармашылығын дамыту жолдарын практикада зерттеу нәтижесін ұсынбақшымыз.

Біздің зерттеуімізде оқушы шығармашылығын дамыту мынадай үш кезеңмен анықталады:

1. Анықтау кезеңі: Оқушылардың шығармашылық қабілеттерінің бастапқы деңгейін анықтау.

2. Қалыптастыру кезеңі: Шығармашылық тапсырмалар жинақталған әдістемелік нұсқау жасап, оның тиімділігін оқу үрдісінде тексеріп, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, білім деңгейлерінің артуын қамтамасыз ету керек.

3. Бағалау, қорыту кезеңі: Алдыңғы жасалған жұмыстар нәтижесінде оқушының шығармашылық әрекетке деген тұрақты қызығуы қалыптасып, белсенділігі артып, шешімдер құра білуі тиіс.

Анықтау кезеңі. Бастауыш сынып оқушылардың күрделі есептерді шығару арқылы шығармашылықтарын дамыту мақсатындағы жұмысты бастамас бұрын, 3-ші сынып оқушыларының күрделі есептерді шығара алу дағдыларын тексеру үшін А, В және С деңгейлі (А – жеңіл деңгей, В – орташа деңгей, С – қиын деңгей) 15 тапсырмадан тұратын бақылау жұмысы алынды. Алынған бақылау жұмысының нәтижелері бойынша, 22 оқушылардың күрделі есептер тақырыбы аясындағы білім деңгейлері әр түрлі екендігі байқалды:

I. Білім деңгейлері жоғары оқушылар саны – 3

II. Білім деңгейлері орташа оқушылар саны – 13

III. Білім деңгейлері төмен оқушылар саны – 6

Алынған нәтиже бойынша С деңгейлі есептерден 2 оқушы бір не одан да көп қате жіберілгендігі анықталды. С деңгейдегі есептер күрделі құрама есептерден құрылғандықтан, бұл деңгейден қате жіберген оқушылардың теңду құру арқылы шығарылатын есептерді шешуге үйрену қажеттілігі бар екендігі белгілі болды.

Қалыптастыру кезеңі. Алғашқы қадамда *теңдеу құру арқылы шығарылатын есептердің талдауы мен шешімінің алгоритмімен таныстыру* [4]:

1. Есеп мазмұнын ұқыптылықпен оқып біліңіздер, егер оның мазмұнын схема бойынша анықтайтын және шамалардың арасындағы тәуелділікті көрсететін чертеж қажет болса, оны салыңыздар.

2. Есепте қандай шамалар туралы айтылып тұрғанын және олардың атауларын анықтаңдар.

3. Теңестірілетін шамаларды бөліп шығарыңыздар

4. Теңестірілетін шамалар үшін екі өрнек құрыңыздар. Ол үшін айнымалыны енгізіп, қандай берілген шамалардың қажет екендігін анықтаңыздар.

5. Теңдеуді жазыңыздар

6. Теңдеуді шешкеннен кейін оның түбірі есептің шартын қанағаттандыратынын тексеріңіздер.

Оқушылардың күрделі есептің шығару жолының ережесі мен алгоритмін жетік білгендігіне көзіміз жеткен соң, ең негізгі жұмысқа бағытталдық. Жалпы, бұл жұмыстың мақсаты балаларды күрделі есептерді, яғни қиын дәрежелі теңдеу құру арқылы шығарылатын есептерді шығаруға үйрету үшін, қарапайым теңдеулі есептерден қиын дәрежелі теңдеулі есептерге шейін қадам-қадаммен орындауға машықтану арқылы жету болып табылады. Бұл жағдайда оқушылардың қызығушылығы мен танымдық қабілеттерін арттыру үшін, сабақ үстінде тиімді әдіс-тәсілдер қолданылды. Мысалы:

Алдымен балаларды олардан күтілетін критерийлермен таныстырылып болғаннан кейін, құрама есептерді шешуге үйрету жұмысы басталды.

Оқушылардан теңдеу құру арқылы шығарлатын есеппен жұмыс істеуде талап етілетін критерий:

– есепті талдау;
– негізгі белгісізді таңдап алу;
– қалған белгісіздерді сандар мен негізгі белгісіз арқылы өрнектеу;
– теңдеу құру;
– теңдеуді шешу;
– зерттеу;
– тексеру.

Оқушылардың қызығушылығы мен назарын тудыру үшін топтық жұмыс ретінде бірлескен оқыту әдісі қолданылды.

Жалпы есепті теңдеу арқылы шығару ең қиын кездердің бірі. Есеп шарты бойынша құрылған теңдеудің дұрыстығын есепті шығарған кезде байқалады. Жалпы теңдеу дегеніміз – айнымалысы бар теңдік. Теңдеу құру арқылы шығарылатын есепті рычагты таразы тәсілі арқылы шығарамыз. Бұл тәсілде үшбұрыш белгісіз санның орнына, ал шаршы мен тіктөртбұрыш санның орнына қойылады.

Есеп. Ойын-сауық орталығындағы мұзайдында бірнеше бала коньки теуіп жүрді. Оларға тағы 15 бала келіп қосылғаннан соң, мұзайдында 27 бала болды. Мұзайдында алғашында неше бала коньки теуіп жүрді?

Есептің мәтінімен танысқан соң, тақта және дәптерге қатарынан есеп моделін құрамыз. Әрбір белгілі және белгісіз мәнді таразыға өзінің таңбасына сай қоямыз.

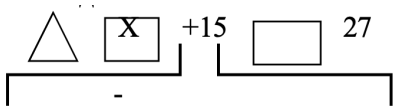
– Сол жақ таразыға есептің сұрағын, яғни бастапқыда қанша бала болғандығын х арқылы үшбырыш арқылы белгейміз.

– Белгісіз шамадағы балаларға қанша балалар келіп қосылды? Бұны таразының сол жағына жазамыз (15 бала)

– Балалар келіп қосылған соң, мұзайдында қанаша бала болды? (27 бала)

– Бұны таразының қай жағына жазамыз? (Оң жағына, өйткені алғашқыда болған және қосылған балалар саны 27-ге тең)

Моделі:

– Есептің моделі арқылы теңдеу құра аламыз ба? (Құра аламыз)

– Осындай теңдеу құрамыз: x+15=27

Тақтада және дәптерге жазылатын вариант:

x+15=27

x=27-15

x=12

12+15=27

27=27

Жауабы: Алғашқыда мұзайдында 12 бала болды.

Жоғарыда қарастырылған күрделі есептің шешу әдістемесіне ұқсас оқушылармен біршамалы теңдеу құру арқылы шығарылатын есептерді шешуге үйрету жұмысы өткізілді. Бұл процесс аяқталған соң, оқушылардан кері рефлексивті бағытта дескриптор алынды:

Дескриптор	**Білгенмін**	**Енді білдім**	**Тағы білгім келеді**
Есепті талдау			
Негізгі белгісізді таңдап алу			
Қалған белгісіздерді сандар мен негізгі белгісіз арқылы өрнектеу			
Теңдеу құру			
Теңдеуді шешу, зерттеу және тексеру			

Алынған дескриптор нәтижелері бойынша оқушыларда теңдеу арқылы есептерді шығара алу дағдысы артқаны байқалды. Онымен қоса, теңдеу арқылы шығарылатын есептің қиын деңгейлі есептерін шығаруға деген талпынысы артып, есептің шешімін әр түрлі тәсілмен табу икемділігі де дами түсті. Осыған орай, оқушылар алдына қойылған ең қиын критерий – қалған белгісіздерді сандар мен негізгі белгісіз арқылы өрнектеу критерийі сәтті түрде игерілді. Бұнда балаларға берілген қысқаша математикалық мәлімет арқылы күрделі есеп құрастыра алу дағдысы қалыптасты.

Бақылау кезеңі. Оқушылар қандай нәтижеге қол жеткізгенін анықтау мақсатында А, В және С деңгейлі 15 тапсырмадан тұратын бақылау жұмысы алынды. Бақылау жұмысы нәтижесі бойынша

бастапқыда С деңгейінен бір не одан да көп қате жіберген 3 оқушының бірде-біреуі қате жібермегендігі анықталды.

Негізінен, зерттеуіміз бойынша математикалық қабілетті оқушылардың күрделі есептерді шығаруға үйрету арқылы шығармашылықтарын дамыту жолдарының бір мысалын ғана келтірдік. Оқушылардың күрделі есептерді әр түрлі тәсілмен шығару, сызба бойынша күрделі есеп құрастыру және шығару; қысқаша берілгені бойынша күрделі есеп құрастыру және шығару, берілген суретке қарай отырып күрделі есеп құрастыру және шығару т.с.с. шығармашылығын дамытуға жағдай жасадық.

Қорыта айтқанда, зерттеу нәтижесі «шығармашылық – бұл жеке тұлғаның қойылған міндеттерді шешуде немесе бір нәрсені жетілдіруде белсенділік пен дербестік таныта отырып, өмірде болмаған тың жаңалықтарды туындататын мақсатты іс-әрекеті» деген тұжырымдамаға көз жеткізді. Қазіргі таңда жаңартылған білім беру жүйесінде оқушылардың шығармашылық әрекетін дамытуға, олардың оқу еңбегіне деген жағымды мотивациясын қалыптастыруға басты назар аударуға ден қойдық.

Ғалымдарымыздың зерттеу негізінде шығармашылық әрекеттерді орындау арқылы баланың өзін-өзі қалыптасу идеясын жүзеге асыруға бағытталған жаңа әдіс-тәсілдерді іздейді, проблеманы өзінше шешуге талпыныс жасайтындығын байқадық.

Жоғарыда айтып кеткендей, бастауыш сынып оқушыларының кез келгені шығармашылық тапсырмалар шешуді табыспен меңгере алады. Ол үшін мына төмендегі шарттар орындалуы тиіс екендігін байқадық:

Бірінші – баланың шығармашылық қабілеттерін дамыту ісін ерте бастап қолға алу.

Екінші – баланың жүйелі, тұрақты ұйымдастырылған шығармашылық әрекеттер, жағдайына болуы.

Үшінші – шығармашылық жұмыстар баланың ойлау мүмкіндігінің ең жоғарғы деңгейіне жетуі керек.

Төртінші және ең негізгі шарт – бала әрекеттін әр түрімен айналысуға, тыңдауына деген еркіндігінің болуы.

Осы шарттарды басшылыққа ала отырып, 3-ші сынып оқушылар арасында шығармашылық қабілетін математика сабағы арқылы дамытуды эксперимент жүргізу арқылы бақыладық. Бақылау кезеңінде математикаға қабілетті оқушылардың шығармашылық деңгейі қайтадан тексеріліп, бірінші кезеңде алынған нәтижелермен салыстырмалы талдау жасалды. Эксперимент кезең-кезеңмен, яғни бастауыш сынып балаларының креативтілік қабілеттерін айқындау кезеңі, математика сабағында күрделі есептерді шығаруға үйрету арқылы шығармашы-

лық қабілеттерін қалыптастыру кезеңі және эксперимент жұмыс нәтижелерін талдау жұмыс кезеңдері жүргізілді.

Оқушылардың назарын шығармашылық арнаға бұру үшін, үнемі шығармашылық тапсырма – міндеттер, жаттығу, ойын түрлерін ұсынған жөн. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, олардың белсенділіктерін, қызығушылықтарын арттыра түсу үшін шығармашылық қабілеттерін сабақта және сабақтан тыс уақытта дамытуда әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануға болатындығын аңғардық.

Басты айтып кететін жайт, эксперименттік жұмыстың нәтижелерін талдау бастауыш сынып мұғалімдеріне оқушылардың шығармашылық қабілеттерін математикалық күрделі тапсырмалар арқылы дамыту бойынша әдістемелік нұсқаулықтар әзірлеуге мүмкіндік берді.

Математикаға қабілетті оқушылардың күрделі есептерді шығаруға үйрету арқылы шығармашылықтарын дамыту мақсатында теңдеу құру арқылы шығарылатын есептерді шеше алу қажеттілігі бар екендігі анықталды. Құрама есептерді шешуге үйрету процесінде оқушылардың бойларында сабаққа деген қызығушылығы мен ынтасы артқаны анықталды. Соның әсерінен есептерді шешуде кездескен қиындықтардан қорықпай, оны бір байыппен шеше алу күш-жігерлері арта түсті. Қолданылған әдіс-тәсілдер, әсіресе, бірлескен оқыту әдісі аясында балалардың бір-біріне деген сыйластық және адамгершілік қасиеттері дами түсті. Ал топтық жұмыстар ұйымдастыру кезінде бір-бірімен бәсекелестікке түсу аясында өз ойларын анық білдіру қорқынышы кеміді. Оқушылардың осындай ішкі өзгерістері қарқынды оң түрде дами түскеніне байланысты, шығармашылық қабілеттің негізгі компоненттері, яғни, ізденушілік, өздігінен және сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері қалыптаса бастады. Бұны оқушылардың есепті шығару үстінде және олардан алынған дескриптор нәтижелерінен байқауға болады.

Бұлайша, алынған нәтижелерден математика сабағында күрделі есептерді шығару арқылы бастауыш сынып оқушыларының шығармашылығын дамыту деңгейінде өсу бар екеніне көз жеткізілді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Математика пәнін оқытуда оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың тиімді жолдарын айқындау / Скачать Дипломдық жұмыс (stud.kz)

2. «Бастауыш сынып оқушыларында шығармашылық қабілетті қалыптастырудың теориялық негіздері» / https://dereksiz.org/mazmni-kirispe-i-tarau-bastauish-sinip-oushilarinda-shifarmash.html

3. Қоянбаев Р., Қоянбаев Ж. Педагогика. – Алматы: Ғылым, 2008.

4. Баймұханов Б. Математика есептерін шығаруға үйрету. – Алматы: Мектеп, 1983.

А.А. Мырзабай
Павлодар педагогикалық университетінің студенті,
Б.А. Найманов
***ғылыми жетекшісі**:*
педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

АЛГЕБРАЛЫҚ ТЕҢСІЗДІКТЕРДІ ДӘЛЕЛДЕУ ӘДІСТЕРІ

***Аңдатпа**. Теңсіздіктер математикада іргелі рөл атқарады, көптеген пәндер онсыз дами алмайды, мысалы, физика, экономика, математикалық статистика. Теңсіздіктер математикалық геометрия, сандар теориясы сияқты классикалық бөлімдерінде де, оның қазіргі тарауларында да кездеседі.Осы мақалада сандық теңсіздіктермен қатар алгебралық теңсіздіктер, геометриялық теңсіздіктер, теңсіздіктерді дәлелдеудің түрлі тәсілдері қарастырылған.*

***Түйінді сөздер**: теңсіздіктер, шартты және шартсыз теңсіздіктер, тезис, дәлел.*

***Аннотация**. Неравенства играют фундаментальную роль в математике, без нее не могут развиваться многие дисциплины, например, физика, экономика, математическая статистика. Неравенства встречаются как в таких классических разделах, как математическая геометрия, теория чисел, так и в ее современных главах. Наряду с числовыми неравенствами в данной статье рассматриваются алгебраические неравенства, геометрические неравенства, различные способы доказательства неравенств.*

***Ключевые слова**: неравенства, условные и безусловные неравенства, тезис, аргумент.*

***Summary**. Inequalities play a fundamental role in mathematics, many disciplines cannot develop without it, for example, physics, economics, mathematical statistics. Inequalities are found both in such classical sections as mathematical geometry, number theory, and in its modern chapters.Along with numerical inequalities, this article discusses algebraic inequalities, geometric inequalities, and various ways to prove inequalities.*

***Key words**: inequalities, conditional and unconditional inequalities, thesis, argument.*

Біз бүкіл мектеп курсында тепе тең түрлендірулер мен теңсіздіктерді шешумен айналысамыз. Теңсіздіктерді графикалық және аналитикалық жолмен шешуге болады. Кез келген теңсіздікті шешу үшін белгілі бір әрекеттер алгоритмі бар.

Заттарды санауға байланысты және әр түрлі шамаларды салыстыру қажеттілігінен теңдік ұғымымен қатар «артық» және «кем» ұғымы шыққан. Теңсіздіктердің қазіргі кездегі таңбалары тек XVII-XVIII ғасырларда ғана пайда болды. < және > таңбаларын, ағылшын математигі Т. Гарритон (1560-1621), ≤ және ≥ таңбаларын француз математигі П. Буге (1698-1758) енгізген.

Математикада теңсіздікті өмірде болған немесе болып жатқан құбылысты зерттеу құралы ретінде пайдаланады. Теңдеу арқылы процестің дәл шешімі зерттелсе, ал теңсіздік арқылы белгілі бір аралықтағы қозғалыс зерттеледі.

Мысалы, алгебралық $\frac{x+1}{x-1} < \frac{x+2}{x-2}$ теңсіздігінде белгісіздің мәндері 1 мен 2-ден басқа сандар болуы керек. Бұл мәндерде бөлшектердің мағынасы жоқ болады. Сонымен теңсіздікті дәлелдегенде және шешкенде әріптер мен белгісіз шамалардың мүмкін мәндерін үнемі есепке алып отыру қажеттігі туындайды. Таңбасы белгісіздің мүмкін мәндерінің бәрінде де сақталатындай теңсіздік шартсыз теңсіздік деп аталады.

Мысалы, $2x+7<2(x+4)$; $\frac{1}{4}(4x+13)>x+2$, бұл арада айнымалысының орнына оның мүмкін мәндерінің қайсысын қойса да теңсіздіктің мағынасы өзгермейді. Таңбасы белгісіздің мүмкін мәндерінің кейбіреуінде ғана сақталатындай теңсіздікті шартты немесе белгісізі бар теңсіздік деп атайды.

Барлық теңсіздіктердің қасиеттерін сандық теңсіздіктер арқылы көрсетуге болады. Енді сол теңсіздіктердің негізгі қасиетерінің біріне тоқталып өтейік.

1. $a>b$ теңсіздігінен $b<a$ теңсіздігі шығады. Демек, теңсіздіктердің бөліктерін ауыстырғанда теңсіздік таңбасы да ауысады. Бұл қорытынды тікелей теңсіздіктердің анықтамасынан шығады.

2. $a>b$ және $b>c$ теңсіздіктерінен $a>c$ теңсіздігі шығады. Берілген шарт бойынша $a>b$ және $b>c$.

3. Егер $a>b$ және кез келген r саны үшін $a+r>b+r$ болады.

4. Егер $a>b$ және $c>d$, онда $a+c>b+d$

5. Егер $a>b$ және $c<d$, онда $a-c>b-d$

6. Егер $a>b$ және $c>d$, онда $a-c$ немесе $b-d$ қай қайсысы да үлкен болуы мүмкін.

7. Егер $a>b$ және $c>d$, мұнда aжәне b сандары оң болса, онда $ac>bd$.

8. Егер $a>b$, мұнда aжәне b сандары оң болса, онда $\sqrt[n]{a}>\sqrt[n]{b}$, мұндағы n - натурал сан.

Математикада «Теңсіздік» тақырыбы маңызды орындардың бірін алады. Мектепте балалар бұл тақырыпты бастауыш сыныптарда оқи бастайды, онда олар теңсіздіктердің қасиеттерімен және оларды қарапайым жағдайларда шешу әдістерімен танысады. Практикада оқушылар кейбір есептерді стандартты жолмен шешу мүмкін еместігімен, яғни Коши, Бернулли, Коши-Буняковский теңсіздіктері сияқты тамаша теңсіздіктерді қолдануға болатындығымен бетпе-бет келеді.

Теңсіздіктерді дәлелдеу мәселелері ерекше. Мұнда нақты тәсілдер жоқ. Бірдей теңсіздікті әртүрлі тәсілдермен дәлелдеуге болады.

Дәлелдеу негізінен үш құрамды бөліктерден тұрады: *тезис, дәлел* және *демонстрациялау. Дәлелдеу тезисі* деп дәлелдеуді қажет ететін пайымды айтады. *Дәлел* (негіздеме, аргумент) – тезистің ақиқаттығын немесе жалғандығын негіздеу үшін келтірілген, бұрын дұрыстығы тексерілген немесе дәлелденген пайым. *Демонстрациялау* – дәлелдеудің негізінде тезистің дұрыстығы (немесе жалғандығы) туралы қорытынды шығарылатын логикалық пайымдау.

Мысал 1. $3+a^2+b^2+c^2\geq 2(a+b+c)$ теңсіздігін дәлелдейік.

Шешуі: Теңсіздік мүшелерінің айырмасын қарастырайық:

$$a^2+b^2+c^2+3-2a-2b-2c=(a-1)^2+(b-1)^2+(c-1)^2\geq 0$$

Нақты сандардың квадраттарының қосындысы оң санға немесе нольге тең. Ендеше әуелгі теңсіздік дұрыс болғаны.

Мысал 2. $a^2+b^2\geq 2ab$ теңсіздігін, яғни a, b сандарының квадраттарының қосындысы, сол сандардың екі еселенген көбейтіндісінен кем еместігін дәлелдеу керек.

Шешуі: Ол үшін белгілі $(a-b)^2\geq 0$ теңсіздігін пайдалансақ, $a^2-2ab+b^2\geq 0$ немесе $a^2+b^2\geq 2ab$ шығады. Осы теңсіздіктің салдары ретінде шығатын $\frac{a}{b}+\frac{b}{a}\geq 2$ теңсіздігін көптеген басқа теңсіздіктерді дәлелдеуге қолданамыз.

Мысал 3. Кез келген оң a және b сандары үшін $4\left(a^3+b^3\right)\geq (a+b)^3$ теңсіздігі ақиқат екенін дәлелдейік.

Дәлелдеу: $I=4\left(a^3+b^3\right)-(a+b)^3$ өрнегін қарастырайық.

Алдымен оны түрлендірейік:

Ошибка! Объект не может быть создан из кодов полей редактирования.Ошибка! Объект не может быть создан из кодов полей редактирования.Ошибка! Объект не может быть создан из кодов полей редактирования.

Осыдан $a>0,\ b>0$ болғандықтан, $I\geq 0$ болады, яғни, теңсіздіктің дұрыстығы дәлелденді.

Математика сабақтарында оқушылардың математикалық сауаттылықты сақтай отырып және сабақ барысында математикалық ұғымдарды қолдану дайындығын қалыптастыру мақсатында оқытудың әдістәсілдерін үнемі жаңалап, оқушылардың белсенділіктерімен қызығушылықтарын арттыру маңызды.

Жұмысты қорытындылай келе келесі міндеттердің шешілгеніне көз жеткіздік:

– мектеп оқушылардың ғылыми танымдық іс-әрекеттерін белсендіруді жүзеге асыру үшін қазіргі оқулықтардағы және есептер жинақтарындағы түрлі жаттығулар мен есептерге, тәжірибелік жұмыстарға зерттеулік-ізденушілік сипат бере отырып, олардың мазмұндарын өзгерту тәсілдеріне басымдылық беру керектігіне баса назар аудару бүгінгі білім беру үрдісінің талабы екені ескерілді;

– орта мектепте математиканы оқытуда оқушылардың пәнге деген қызығушылығын алгебралық теңсіздіктерді дәлелдеуге үйрету арқылы дамытудың жолдарын қарастырдық;

– алгебралық теңсіздіктерді дәлелдеудің түрі әдістері оны қолданудың ерекшеліктері мен оларға сәйкес әдістемелік талаптарын анықтау, оларға сай есептерді анықталды;

– алгебралық теңсіздіктерді дәлелдеуге үйретуді оқыту үрдісінде қолдану арқылы күрделі, қиын деп саналатын есептерді шешуге баулу, сол арқылы мектеп оқушылардың математикалық сауаттылығын жетілдіріп дамытылды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Фоминых Ю.В. Доказательство неравенств. // Журнал «Математика в школе». – М. – 1998. – №6. – 44-46 с.

2. Коровкин П.П. Неравенства. – М.: Наука, 2010. – 56 с.

3. Седракян Н.М., Авоян, А.М. Неравенства. Методы доказательства. – М.: Физматлит, 2002. – 256 с.

А.Г. Сакенова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті,
Б.А. Найманов
***ғылыми жетекшісі**: педагогика ғылымдарының кандидаты,профессор*

ТРИГОНОМЕТРИЯЛЫҚ ТЕҢДЕУЛЕР МЕН ТЕҢСІЗДІКТЕРДІ ТЕРЕҢДЕТЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

***Аңдатпа**. Математика – бұл ғылым мен технология ғана емес, математика-адамзат өркениетінің тілі. Бүгінгі математика қолданбалы және жалпы маңызы бар, логикалық ойлауды дамытуға, математикадан білімді тереңдетуге және жүйелеуге бағытталып келеді. Теңдеулерді, теңсіздіктерді, теңдеулер мен теңсіздіктер жүйесін шешудің қызықты, стандартты емес әдістерімен шешу жан жақты дамып келеді.*

***Түйінді сөздер**: математика, тригонометрия, әдістеме, теңдеу, теңсіздік, ширек, координаталар.*

Аннотация. *Математика – это не только наука и технология, но и язык математики и человеческой цивилизации. Современная математика носит прикладной и общеобразовательный характер, направлена на развитие логического мышления, углубление и систематизацию математических знаний. Решение уравнений, неравенств, систем уравнений и неравенств интересными, нестандартными методами развивается во всех направлениях.*
Ключевые слова: *математика, тригонометрия, методика, уравнения, неравенства, четверти, координаты.*

Summary. *Mathematics is not only a science and technology, but also the language of mathematics and human civilization. Today's mathematics is applied and of general importance, aimed at the development of logical thinking, deepening and systematizing knowledge of mathematics. The solution of equations, inequalities, systems of equations and inequalities with interesting, non-standard methods is developing in all directions.*
Key words: *mathematics, trigonometry, methodology, equations, inequalities, quarters, coordinates.*

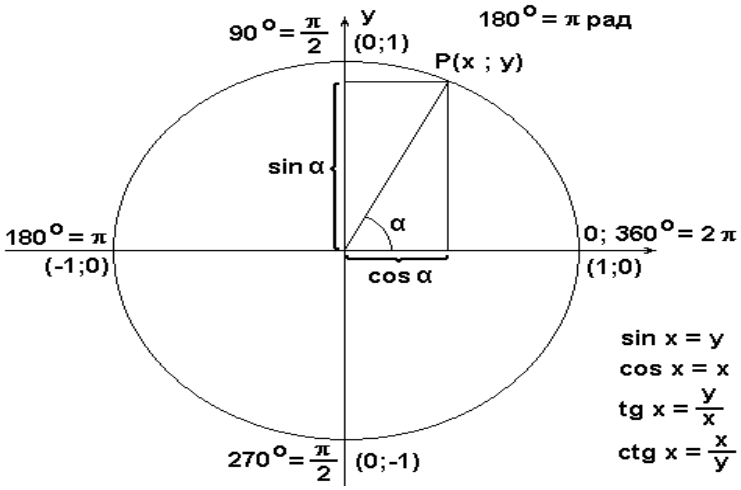
Тригонометрия – элементар математиканың ең жас салаларының бірі, оның соңғы түрін тек 18 ғасырда ғана алған, бірақ оның жеке идеялары өте ерте кезеңннен бастау алатыны белгілі. Антикалық және ежелгі дәуірде индустардың математикалық шығармашылығына (К. Птоломей, 2 ғ., Аль Баттани, 9 ғ., т.б.) тереңірек қарастырған. Еуропалық математиктер синустар мен тангенстердің кестелерін есептеудің табиғи жолдарын жоғары дәрежеде жетілдірілді (Региомонтанус, XV ғ., Ретикус пен Питиск, XVI ғ., т.б.) Грек тілінен шыққан «тригонометрия» анықтамасы «үшбұрыштарды өлшеу» дегенді білдіреді, яғни үшбұрыштарды өлшеу тригонометриялық функцияларды және олардың тригонометрия сияқты ғылымда қолданылуын зерттейтін математиканың бір саласы. Бұл термин Варфоломей Питиск (1561-1613) кітабының атауы болды және алғаш рет ғалымның жұмысында тікелей қолданылған, ал ғылымның өзі ежелгі дәуірде астрономияда, сәулетте және геодезияда есептеулер үшін қолданылған. Жоғарыда ұсынылған мәліметтерден біз тригонометрия ғылым ретінде геометрия негізінде пайда болған, сонымен қатар геометриялық тілі болған және әртүрлі есептерді шешуде қолданылған деген қорытындыға келеміз. Алгебралық символиканың қалыптасу кезеңінде тригонометриялық функцияларды сандық аргумент ретінде зерттеудің негізі, тригонометриялық функциялардың аналитикалық теориясының негізі құрыла бастады. Тригонометрияның қазіргі түрін Леонард Эйлер берді. «Шексізді талдауға кіріспе» (1748 ж.) трактатында Эйлер қазіргіге тең тригонометриялық функцияларға анықтама беріп, соған сәйкес кері функцияларды анықтады. Егер оның алдындағылар синусты және

басқа ұғымдарды геометриялық тұрғыдан түсінсе, яғни шеңбердегі сызықтар деп түсінген.

Содан кейін Эйлердің жұмысынан кейін $\sin x, \cos x, tgx$ және т.б., нақты және күрделі айнымалының өлшемсіз аналитикалық функциялары ретінде қарастырыла бастады. Л.Эйлердің еңбектері ақпаратты тек ғылыми түрде беретін тригонометрия оқулықтарына негізделді. Жақтардың кіші әріптермен және қарама-қарсы бұрыштармен - сәйкес үлкен әріптермен белгіленуі оған барлық формулаларды жеңілдетуге, оларға айқындық пен дәйектілік беруге мүмкіндік берді .

Тригонометрияны зерттеуде сандық (немесе координаталық) шеңбер өте тез қолданылады, өйткені оның көмегімен белгілі бір қасиеттермен біріктірілген сандар жиынын көрсету оңайырақ.

Толық тригонометрия курсы төрт негізгі тригонометриялық функцияға негізделген. Бұл функцияларды геометриялық түрде қалай анықтауға болатынын талдап көрейік. Тригонометрияда біз айналу бұрыштарын жиі кездестіреміз. Олар, өз кезегінде, шеңберде айналумен байланысты. Айналу бұрыштарының мәндері айналу орындалатын шеңбердің радиусына тәуелді емес, сондықтан бірлік радиустың шеңберімен тікелей жұмыс істеу ыңғайлы, бұл бізге коэффициенттерден құтылуға мүмкіндік беретін математикалық сипаттама. Бұл бірлік шеңбердің қалай қолданылатынын түсіндіреді.

Сурет 1. Тригонометриялық қатынастар

Тригонометриядағы синус, косинус, тангенс және котангенс анықтамасы бірлік шеңбердегі нүктелердің координаталары арқылы беріледі. Бұл анықтамаларды қолданғанда синустың, косинустың, тангенстің және котангенстің қасиеттерін негіздей аламыз.

Мысал 1. Теңдеуді шешу

$$(\cos x - \sin x)(2tgx + \sec x) + 2 = 0.$$

Шешуі.

Әмбебап алмастыруды енгізсек $tg\frac{x}{2} = t$, $\sin x = \frac{2t}{1+t^2}$, $\cos x = \frac{1-t^2}{1+t^2}$

$$-\frac{3t^4 + 6t^3 + 8t^2 - 2t - 3}{(1+t^2)(1-t^2)} = 0.$$

теңдеуі шығады.

Теңдеудің алымын жіктесек,

$$(3t^2 - 1)(t^2 + 2t + 3) = 0$$

соңғы теңдеудің нақты түбірлері $t = \pm\frac{1}{\sqrt{3}}$, одан

$$x = \pm\frac{\pi}{6} + \pi k.$$

Бұл теңдеудің $(2k+1)\pi$ түріндегі шешімдері жоқ, сондықтан алынған шешім жалпы шешім болып табылады.

Мысал 2. Теңдеуді шешіңіз:

$$\cos^2 x + \cos^2 2x + \cos^2 3x + \cos^2 4x = 2$$

Шешуі: Төмендетілген түрлендіруді қолдана отырып, біз эквивалентті теңдеуді аламыз:

$$\cos 2x + \cos 4x + \cos 6x + \cos 8x = 0.$$

Сол жағын көбейткіштерге жіктеу үшін бірінші мүшені екіншісімен, үшінші мүшесін төртіншімен топтаймыз

$$\cos 3x \cos x + \cos x \cos 7x = 0$$

немесе

$$\cos x(\cos 3x + \cos 7x) = 0$$

және соңында

$$\cos x \cos 2x \cos 5x = 0,$$

осыдан біз үш шешімді табамыз:

$$x = \frac{\pi}{2} + k\pi,\ x = \frac{\pi}{4} + k\frac{\pi}{2},\ x = \frac{\pi}{10} + k\frac{\pi}{5}.$$

Бірінші шешім үшінші шешімді қамтыған. Шынында,

$$x=\frac{\pi}{2}+k\pi=\frac{5\pi}{10}+5k\frac{\pi}{5}=\frac{\pi}{10}+\frac{2\pi}{5}+5k\frac{\pi}{5}=\frac{\pi}{10}+(5k+2)\frac{\pi}{5};$$

жалпы шешім екі шешімнен тұрады

$$x=\frac{\pi}{4}+k\frac{\pi}{2} \text{ және } x=\frac{\pi}{10}+k\frac{\pi}{5}.$$

Мысал 3. Теңсіздікті шешіңіз: $\sin x>\cos^2 x.$

Шешуі: Рационалды алмастыруды $t=\sin x$ қолданып, теңсіздіктер жүйесін аламыз:

$$t^2+t-1>0,\ -1\le t\le 1.$$

Бірінші теңсіздіктің шешімі екі интеграл жиыны болады

$$-\infty<t<\frac{-1-\sqrt{5}}{2} \text{ және } \frac{\sqrt{5}-1}{2}<t<+\infty.$$

Осы екі аралық пен $[-1;1]$ кесіндісінің жүйесінің ортақ бөлігі интервал болып табылады

$$\frac{\sqrt{5}-1}{2}<t\le 1.$$

Демек, бұл тригонометриялық теңсіздік ең қарапайым теңсіздікке тең:

$$\frac{\sqrt{5}-1}{2}<\sin x,$$

осыдан

$$arcsin\frac{\sqrt{5}-1}{2}+2k\pi<x<\pi-arcsin\frac{\sqrt{5}-1}{2}+2k\pi$$

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Александрова, Н.В. История математических терминов, понятий, понятий. – М.: УРСС ЛКИ, 2008. – 246 с.

2. Матвиевская, Г.П. Очерки истории тригонометрии. – Ташкент: Фан, 1990. – 158 с.

3. Амелькин, В.В., Рабцевич, Т.И. Тригонометрия. На страницах и за страницами школьного учебника. – Минск: Красико-Принт, 2011. – 256 с.

4. Панчишкин, А.А., Шавгулидзе, Е.Т., Тригонометрические функции в задачах. – М.: Наука, 1986. – 160 с.

5. Бардушкин, В. Тригонометрические уравнения. Математика. – 2005. – №12. – 23-27 с.

Н.З. Турдибаева
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
М.А. Кененбаева
ғылыми жетекші: *педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Павлодар қ.*

МАТЕМАТИКАДАН ПРОБЛЕМАЛАП ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аннотация: *Мақалада проблемалап оқыту технологиясы ұғымының мәні, оның мақсаттары қарастырылған. Жалпы білім беретін мектепте қазіргі заманғы математикалық білім беру міндеттеріне сай маңызды рөлі сипатталған. Мектеп оқушыларының математикалық білімін дамыту үшін қойылған міндеттерді жүзеге асыру нәтижелі оқыту әдістерінсіз, оның ішінде проблемалап оқытусыз мүмкін емес. Білім беру мекемелерінде математиканы оқытуды дамыту мәселелері қарастырылған.*
Кілт сөздер: *проблемалап оқыту, проблемалық жағдай, проблема, міндет, ойлауды жандандыру, танымдық іс-әрекет.*

Аннотация: *В статье рассматривается сущность понятия технология проблемного обучения, ее цели. В общеобразовательной школе важная роль отводится задачам современного математического образования. Реализация поставленных задач по развитию математических знаний школьников невозможна без эффективных методов обучения, в том числе проблемного. Рассмотрены вопросы развития преподавания математики в образовательных учреждениях.*
Ключевые слова: *проблемное обучение, проблемная ситуация, проблема, задача, активизация мышления, познавательная деятельность.*

Abstract: *the article discusses the essence of the concept of problem-based learning technology, its goals. In general education schools, an important role is assigned to the tasks of modern mathematical education. The implementation of the tasks set for the development of mathematical knowledge of schoolchildren is impossible without effective teaching methods, including problem-based ones. The development of mathematics teaching in educational institutions is considered.*
Keywords: *problem learning, problem situation, problem, task, activation of thinking, cognitive activity.*

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» – деп көрсетілген. Осы тұжырым білім беру жүйесін ақпараттандырудың мақсаты болып табылады. Бұл өз

кезегінде білім беру жүйесін инновациялық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді [1].

Математика пәнін оқыту процесінің негізгі мақсаты – арнайы педагогикалық әдістермен тәсілдерді мақсатты, жүйелі түрде пайдаланып, оқушылардың танымын, шығармашылық ойлауын, ғылыми көзқарасы мен белсенділігін қалыптастыру, өз бетімен білім алу дағдыларын дамыту болып табылады. Оқушылардың өз бетімен жұмыс істеуін қалыптастыру – оқушының пәнге деген қызығушылығынан және қажеттілігінен туады.

Математика сабағында оқушылардың шығармашылығын қалыптастыру үшін сабақта заманауи технологияларын қолдану қажет. Қазіргі заман технологиялары сабақтың сапасын көтеруге, оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттыруға, қазіргі қоғам талабына сай білім алуына көп әсерін тигізеді.

Математиканы оқытудың әртүрлі әдістері мен технологияларының тиімділігіне жүргізілген талдау проблемалық оқыту әдісі оқушылардың білім сапасын, олардың шығармашылық қызығушылығы мен сабақтардағы белсенділігін арттыруға ықпал ететін тиімді әдістердің бірі екенін көрсетті. Математика сабақтарында оқушылардың логикалық ойлауын, дербестігін, креативтілігін проблемалық оқыту әдісі арқылы дамыту мақаланың идеясы болып табылады.

Проблемалық оқыту – ойлау операциялары логикасын талдау, қорытындылау және т.б. оқушылардың ізденіс әрекетінің заңдылықтарын проблемалық ситуация, танымдық қызығушылығының, қажетсінуінің және т.басқасын ескере отырып оқу мен оқытудың бұрыннан мәлім тілдердің қолдану ережелерінің жаңа жүйесі. Проблемалық оқыту білім мен іс-әрекет әдістерінің дайын түрде берілмеуімен сипатталады. Материал берілмейді, бірақ іздеу пәні ретінде қойылады. Тәрбиенің барлық мәні балалардың ізденіс белсенділігін ынталандыру болып табылады [2].

Қазіргі уақытта білім беру мекемелерінде проблемалық оқыту кеңінен қолданылуда. Бұл әдістің мәні мынада, білім алушылардың білімі дайын түрде хабарланбайды, олар тәуелсіз шешім қабылдау үшін проблема туғызады, оның барысында олар саналы білімге келеді. Бұл студенттердің іздеу қызметін ұйымдастыруға, пәнді өнімді, шығармашылық оқу дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін белсенді оқыту әдістерінің бірі. Мұғалім білімді игеру процесін олардың қарапайым қабылдауына, танылуына және көбеюіне ғана азайтуға болмайтындығына негізделуі керек.

Проблемалық оқыту білім алушыларды оқу проблемалары мен проблемалық танымдық міндеттерді шешуге дәйекті және мақсатты түрде тартуды көздейді, оның барысында олар нақты жағдайларға сүйене отырып, жаңа білімді белсенді меңгеруі, міндеттерді (проблемаларды) өз бетінше қалыптастыруда дағдылар мен біліктерді игеруі тиіс.

Проблемалық оқыту – бұл оқушылардың проблемалық түрде ұсынылған оқыту мазмұнымен белсенді өзара әрекеттесу тәсілі, оның барысында ол ғылыми білімнің объективті қайшылықтарына және оларды шешу тәсілдеріне қосылады, ойлауға, білімді шығармашылықпен игеруге үйренеді. Проблемалық оқыту студенттер мен мұғалімнің бірлескен іс-әрекеті процесінде проблемалық жағдайларды бірінші және оқушылардың іс-әрекетін басқаратын соңғысының жалпы басшылығымен құру болып табылады [3].

Проблемалы оқыту кезінде мұғалімнің жетекшілігімен проблемалы жағдай жасалып, оқушылар оны шешуге белсенді түрде қатысады, осы іс-әрекеттің нәтижесінде оқушылар кәсіби білімді, дағды мен біліктерді меңгеріп, ойлау қабілеттерін дамытады.

Проблемалық жағдай – белгілі бір білімді қолдана отырып немесе қажетті әрекетті белгілі бір тәсілдермен орындау арқылы қызығушылық құбылысын, фактісін, процесін түсіндіру мүмкін болмаған кезде пайда болатын белгілі бір психикалық күй немесе интеллектуалдық қиындық. Анықтамадан көріп отырғанымыздай, проблемалық оқытудың қазіргі теориясында проблемалық жағдайдың екі түрі бөлінеді: психологиялық және педагогикалық. Біріншісі оқушылардың қызметіне қатысты, екіншісі оқу процесін ұйымдастыруды білдіреді.

Проблемалық оқыту теориясын В.Т. Кудрявцев, И.Я. Лернер, М.И. Махмутов, А.М. Матюшкин, М.Н. Скаткин білікті маман жеке тұлғасының қалыптасу тұжырымдамасын Л.А. Волович, Г.И. Ибрагимов, Г.В. Мухаметзянова өз еңбектерінде жан-жақты зерттеген. Олар баланың алдына проблема, танымдық міндет қоюдағы проблемалық оқытудың мәнін көрді, онда балалар оны шешудің жолдары мен тәсілдерін зерттеді. Олар гипотеза жасады, оның ақиқатын тексеру тәсілдерін анықтады және талқылады, дәлелдер келтірді, эксперименттер, бақылаулар жүргізді, нәтижелерін талдады, пайымдады, дәлелдеді. Ал өзіміздің Қазақстандық Ж. Қараев, Ш. Таубаева, М. Жанпейісова, К.Ж. Бұзаубақова т.б. ғалымдардың зерттеулерінде оқытудың технологияларын жан-жақты қарастырылады [2].

М.И. Махмутов: «Білім мен білім алу әрекеті арасындағы өзара байланыс оқушы өзі білмейтін нәрсемен танысқанда, оны түсінуге тырысқанда пайда болатын қайшылықтардан шығу жолын іздегенде ғана тығыз болады. Өйткені, ол жаңа білімді игеру барысында ізденіс

жасап, әрекет етеді», [4] – деп көрсетеді. Мұндай жағдайдан шығу білімді меңгерудің жолын құрастыру кезінде туындаған проблеманы шешу үшін ойлану қабілетін дамытқанда ғана іске асады.

Проблемалық оқытудың мақсаты – ғылыми таным нәтижелерін, білімдер жүйесін ғана меңгеріп қоймай, сонымен бірге бұл нәтижеге жету жолының өзін де, процесін де меңгеру, оқушылардың таным дербестігін қалыптастырып, оның шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Проблемалық оқытудың міндеттері:

– оқушылардың білім жүйелері мен ақыл-ой және практикалық қызмет тәсілдерін меңгерту;

– танымдық дербестігі мен шығармашылық қабілеттерін дамыту;

– оқушылардың өз бетінше ойлау қабілеттерін дамыту.

Проблемалық оқытудың кезеңдері:

Проблемалық оқытуды ойдағыдай іске асыру үшін шәкірттерге ұсынатын проблемалық сұрақтар жүйесін жасап шығу қажет. Ескеретін жайт: кез келген сұрақ проблемалы бола бермейді. Проблемалы сұрақтың жауабы дайын болмайды, оны оқушы міндетті түрде өзі іздеуі шарт. Ол сұрақ баланың сана-сезімінде қиындық туғызуы қажет. Оқушы іштей түйсінген ойлау қиыншылығы проблемалық жағдаят деп аталады. Проблемалық сұрақ, бір жағынан, қиын болуы, екінші жағынан, оқушының шамасына лайық болуы керек. Осындай проблемалық жағдаят туғызу, проблемалық сұрақ қою – проблемалық оқытудың *алғашқы кезеңі.*

Екінші кезеңінде бала іштей өз білімін талдап, таңдап, олардың жауап алуға жеткіліксіз екенін анықтайды да, ізденіс жолына белсенділікпен түседі.

Үшінші кезеңде ол сұрақтың жауабын дұрыс шеше білу амалдарын, жаңа білімді меңгереді. «Мен білдім!» деген қуанышты жағдайға жетеді. Кейінгі кезеңдерде дұрыс жауапты тексереді, алғашқы гипотезамен салыстырады, алынған білім мен білікті қорытындылайды, жинақтайды [4].

Проблемалық оқыту технологиясын қолдануға бір мысалы келтірейік. 3-сынып «Бөлу» тақырыбы бойынша бақылау жүргізілді.

Сабақтың жаңа білімді қолдану кезеңінде оқушыларға проблемалық сұрақтар қою арқылы, проблемалық жағдай туғыздық. Оқушылар сұрақтарға жауап табу арқылы, проблемалық жағдайды шешті. Тапсырманы өз бетінше орындады. Рефлексивті – бағалау кезеңінде қандай қиындықтар туғаны туралы талдады. Өз бетінше орындаған тапсырмаларын бағалады. Бұл сабақта оқушылардың өз ойларымен бөлісіп қана қоймай, ойлану арқылы өзіндік пікірлер қалыптастырып, таным белсенділігі артқанын байқадық.

1-кесте. Тақырып бойынша сабақтың үзіндісі: Бөлу

Кезең	Мұғалімнің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті
1. Проблемалық жағдайды белгілеу	12 текшелерді сызыңыз. Әр қорапқа қанша текше салынды? 4-тен қанша рет шықты? Сонымен, қанша қорап қажет болды? Біз қандай әрекетті жазамыз? Бүгін біздің міндетіміз – бөлуді үйрену.	4 текшеден 3 рет 3 қорап Бөлу арқылы
2. Проблемалардың шешімі	Мәселені өзіңіз шешіңіз: үш табаққа салынған 15 алма болды. Әр табақта қанша алма болды?	Тапсырманы өз бетінше орындайды: 15 : 3=5 (алма) – үш табаққа салынған.
3. Рефлексивті-бағалау кезеңі	Сіз бөлуді үйрендіңіз. Не қиын болып көрінді?	Өз қызметін бағалайды.

Біз жүргізген тәжірибелік-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін салыстырмалы талдау нәтижелері бойынша проблемалық оқытуды қолдану оқытудың барлық қиындықтарын жеңуге мүмкіндік береді және оқудағы танымдық белсенділікті арттырады деп айтуға болады.

Сондай-ақ, балалардың оқуға, жаңа білімге деген қызығушылығы артқаны, оқуға деген эмоционалды қарым-қатынасы жақсарғаны, қиындықтарды жеңуден қорқу жоғалып кеткені, проблемалық тапсырмаларды орындаудың әртүрлі тәсілдерін өз бетінше іздеуге деген ұмтылысы күшейгені белгілі болды. Оқушылардың эмоционалды-сезімдік саласына әсер ету белсенді ақыл-ой белсенділігіне қолайлы жағдай жасады.

Сонымен, математиканы оқытуда проблемалық оқыту әдісін қолдану арқылы келесі нәтижелерге қол жеткіздік:

– проблемалық оқыту өзін-өзі оқыту қабілетін қалыптастырғанын байқадық;

– оқушылардың белгілі бір дүниетанымын қалыптастыруға ықпал етіп, білімді игерудің жоғары тәуелсіздігі оларды сенімдерге айналдыруға мүмкіндік бергенін көрсетті;

– оқушының жеке мотивациясын, оның танымдық қызығушылықтарын қалыптастырды;

– ойлау қабілетін дамытты;

– оқушылардың диалектикалық ойлауының қалыптасуы мен дамуына көмектесті, зерттелетін құбылыстар мен заңдылықтардағы жаңа байланыстардың анықталуын қамтамасыз етті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 Заңы.
2. Махмутов М.И. Проблемалық оқытудың теориясы мен практикасы. – Қазан: Білім, 2010.
3. Әбілқасымова А.Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі. – Алматы, 2014.
4. Ізтеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары, 2007.

К.П. Алейник
ученица 8А КГУ «Школа-лицей №6»
отдела образования г. Экибастуза
А.С. Попова
***научный руководитель**: учитель физики, г. Экибастуз*

КОНСТРУИРОВАНИЕ ГИДРОГЕНЕРАТОРА ДЛЯ СТОКОВЫХ ТРУБ

***Аннотация:** В данном научном проекте рассматривается конструирование гидрогенератора для стоковых труб. В проекте произведение сравнительный анализ гидрогенераторов используемых для выработки электрической энергии при помощи энергии стоковых вод. Была сконструирована модель гидрогенератора и усовершенствование конструкции трубы.*
***Ключевые слова**: гидрогенераторы, стоковые трубы, энергетика*

***Аннотация:** Бұл ғылыми жобада су құбырларына арналған су электр генераторының жобасы қарастырылған. Жоба ағынды сулардың энергиясын пайдаланып электр энергиясын өндіру үшін қолданылатын гидрогенераторлардың салыстырмалы талдауын қамтиды. Гидрогенератордың үлгісі және құбырдың конструкциясын жетілдіруі жобаланды.*
***Кілт сөздер**: гидрогенераторлар, су құбырлары, энергетика*

***Abstract:** In this scientific project, the design of a hydroelectric generator for sewer pipes is considered. The project includes a comparative analysis of hydro generators used to generate electrical energy using the energy of waste water. A model of a hydrogenerator and an improvement in the design of the pipe were designed.*
***Key words**: hydro generators, sewer pipes, energy*

Каждый город и промышленное предприятие имеют свои дренажные трубы, очистные сооружения и другие конструкции, которые используются для замены, очистки и обеззараживания, а также утилизации сточных вод. Такие сложные системы называются дренажными системами. Дренажные системы устраняют все негативное воздействие

сточных вод на окружающую среду. После очистки сточные воды сбрасываются в водоемы.

Современные города с плотной территорией и населением, а также земля и многоэтажная застройка могут выжить только при наличии в них современных систем водоснабжения и канализации.

Требуются дополнительные материальные и финансовые затраты на устранение затрат сточных вод с высоким уровнем загрязнения. Сегодня стоит вопрос удешевления строительства и эксплуатации водоотведения. Решение состоит в том, чтобы уменьшить как количество потребляемой воды, так и количество сточных вод. Однако лучший способ сократить эти затраты – это усовершенствовать системы и контуры сточных вод, а также методы и конструкции очистных сооружений, которые улучшат работу систем сточных вод.

Исходя из вышеизложенного, становится ясно, что сточные воды являются важной частью жизни любого города, поэтому требуют особого внимания и первоочередного внимания.

Поэтому основной целью нашей работы является рассмотрение способов преобразования энергии этих стоков в электроэнергию.

Задачи:

– Учет типов систем водоотведения и информация о потребителях;

– Анализ работы систем водоотведения для производства энергии;

– Разработка прототипа устройства, использующего потоки сточных вод для выработки электроэнергии.

Методы исследования:

– Аналитический анализ и обзор информации о системах водоотведения;

– Анализ систем электрообработки с использованием механической и тепловой энергии потоков воды;

– Разработка принципиальной и системной схемы устройства, преобразующего энергию потоков воды в системах водоотведения.

Анализ полученных данных и выводы.

Данные о потребителях и потреблении воды следует учитывать для определения потребления энергии и мощности из сточных вод или сточных вод.

Водоканалы за первые два месяца текущего года поставили в страну 422,3 миллиона кубометров воды. Это на 1,3% меньше, чем год назад (табл. 1).

Наибольший объем приходится на Мангистаускую (41,1% РК) и Карагандинскую (16,8%) области [1].

В январе-феврале 2018 года снабжение питьевой водой составило 163,7 млн кубометров, что на 2,4% меньше, чем за аналогичный период прошлого года.

Это 38,8% природной воды, поставляемой водоканалами Казахстана.

Таблица 1. Потребление природной воды

Регион	общее (млн м куб)	
	Январь	Февраль
Казахстан	422,3	428,8
Акмолинский	7,5	7,5
Актюбинский	10,5	10,8
Алматы	8,5	8,2
Атырау	7,1	7,0
ВКО	36,3	36,2
Жамбыл	6,6	6,7
ЗКО	6,7	5,7
Караганды	71,0	69,9
Костанай	8,9	8,6
Қызылорда	4,0	3,9
Мангыстау	173,6	174,6
Павлодар	18,6	18,1
СКО	5,6	5,1
ЮКО	15,8	14,2
г. Алматы	26,6	34,6
Нур-Султан	14,9	17,7

Растут расходы на водоснабжение и канализацию. Так, горячая вода подорожала на 1,6% в месяц и сразу на 9,3%, и в феврале текущего года средний показатель по стране составил 240,9 тенге за кубометр. Самая дорогая из крупнейших городов и мегаполисов РК – горячая вода Алматы (515,7 тенге за кубометр).

В феврале стоимость холодной воды выросла на 1,3% в месяц и на 3,3% в годовом исчислении до 72,3 тенге за кубометр. За кубометр холодной воды атыраучы платили очень дорого (113,5 тенге).

Цены на услуги канализации выросли на 1,4% в месяц и на 2,5% в год и в феврале 2020 года составили 47,1 тенге за кубометр. Самая высокая цена на данную услугу в Караганде: 96,4 тенге сразу[1]

В связи с этим, можно некоторую часть использованной воды пустить на экономию электрической энергии. Давайте рассмотрим, какие решения уже есть: американские инженеры придумали способ вырабатывать электроэнергию из канализационных стоков.

Инженеры американской гидроэлектротурбинной компании нашли уникальный способ сэкономить. Их интересовало, сколько воды расходуется в сутки в санузлах частного коттеджа. В результате

анализа полученных данных инженерам пришла идея преобразования подаваемой воды и энергии в электроэнергию. Над миниатюрными гидротурбинами Benkatina Turbine (рис. 1) работали немецкие инженеры полгода.

Рисунок 1

Эту турбину можно поместить в простую канализационную трубу.

Если такую турбину установить в трубу, подающую воду в дом, необходимо установить мощную насосную станцию из-за повышенного гидравлического сопротивления, что нивелирует все преимущества использования микроГЭС.

Хотя эта идея не нова, интересен американский подход к решению инженерных задач (рис. 2).

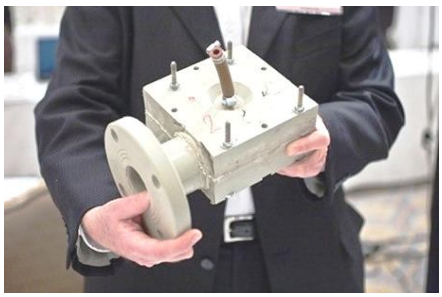

Рисунок 2

Для увеличения выработки электроэнергии конструкторы рекомендуют устанавливать более одной турбины последовательно.

Силы потока, образующегося при сбросе воды, недостаточно для вращения обычного газотурбинного двигателя, инженеры заложили основы работы водяной мельницы.

Турбину можно разместить в стандартной канализационной трубе диаметром 110 мм [3].

При удалении грязной воды вода попадает на лопасти, установленные перпендикулярно потоку, вращает их и приводит в действие. Форма лопастей и расстояние между двигателями выбраны таким

образом, чтобы твердые отходы не оставались в турбине и помещались в септик или локальную очистную станцию (рисунок 3):

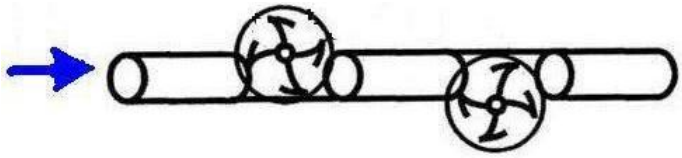

Рисунок 3

Опыты показали, что даже если поток от турбины небольшой, его хватит для питания нескольких энергосберегающих ламп или светодиодных ламп. В будущем исследователи намерены значительно повысить КПД турбины. Также канализационную станцию планируют оснастить аккумуляторами и инверторами, что позволит экономить вырабатываемую энергию.

Кроме того, ученые рекомендуют использовать бактерии в сточных водах [4].

Для этого к востоку от канализации, где находится бактериальная колония, находится специальный ремонтный блок с топливной камерой. (Рисунок 4).

Расчеты показывают, что мощность такой биоэлектростанции составляет 250 Вт на 1 $м^3$ сточных вод, ток 0,250 А и напряжение 2 вольта.

Рисунок 4

Согласно пресс-релизу компании, данный агрегат больше всего подойдет владельцам загородных коттеджных поселков, оборудованных центральной канализационной системой. Это связано с тем, что чем больше разряд, тем больше энергии получает топливная бактерия.

Помимо энергии ветра и солнца, существуют также вещества, называемые биотопливом. Производство энергии путем сжигания, испарения или ферментации биомассы, такой как растительный материал, растительные отходы и навоз, является хорошо изученным

методом. Эта отрасль производства энергии превратилась в микробный топливный элемент, способный генерировать энергию непосредственно из таких веществ, как новые сточные воды. В настоящее время это делается только в лаборатории, но первые результаты и применение этой новой технологии весьма многообещающи.

Техническим результатом данного устройства является повышение эффективности очистки сточных вод, упрощение конструкции электростанции, а также повышение компактности электростанции, что позволяет разместить ее в системе канализации объекта.

Данную задачу решает данное устройство, а для достижения технического результата, т.е. преобразования энергии грязной воды в электрическую, необходимо создать устройство следующей конструкции: Лопасти турбины расположены по направлению потока грязной воды, так что они могут легко вращаться вокруг оси вала. Соединен с валом турбины и закреплен на внешней поверхности корпуса. В отличие от других турбин этот вал пересекает центральную ось корпуса и расположен по краям корпуса, а лопатки турбины полностью расположены внутри корпуса. Лопасти занимают всю внутреннюю часть корпуса и расположены по диаметру. Это позволяет турбине свободно вращаться вдоль оси вала. Концентратор состоит из лотков, наклоненных под противоположными углами друг к другу. Они полностью закрывают поперечное сечение корпуса. Нижний поддон имеет сужающуюся форму, дно этого поддона равно ширине лопатки турбины. Таким образом, свободнотекущая грязная вода поступает в тарелки концентратора и направляется потоком к лопаткам турбины, обеспечивая вращение лопаток в одном направлении. На внешней поверхности корпуса расположен второй генератор постоянного тока. Между собой они соединены валом турбины. Кроме того, эти генераторы расположены по диаметру друг к другу.

Стоимость этого устройства можно увидеть на следующих диаграммах (рисунок 5):

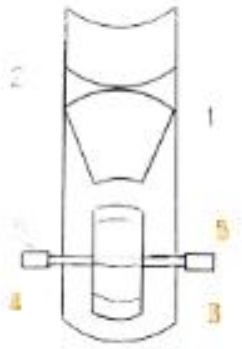

Рисунок 5: Конструкция силовой установки показана последовательно

Эффективность данной силовой установки: за счет эффекта «горлышка бутылки» ступицы и снижения уязвимости к мусору данная силовая установка может быть подключена не только к последней части грязного потока, но и к любой часть трубы грязной воды в ступенчатом расположении и увеличении КПД при переработке одной и той же энергии на два генератора одного вала после диаметра второго генератора на первый генератор (рис. 6-7).

Рисунок 6.
Поперечный разрез устройства

Рисунок 7.
Расположение лотков.

Устройство состоит из следующих элементов: 1 - корпус, 2 - концентратор потока грязной воды, 3 - турбина, 4 - вал турбины, 5 - генератор постоянного тока.

Преобразователь энергии потока воды расположен в 1 корпусе с формой и поперечным сечением дренажной трубы, включая концентратор грязной воды, 3 турбины с ковшовыми лотками, расположенными по ходу движения грязной воды с возможностью свободного вращения на оси 4 вала, а также на внешней поверхности корпуса 1 и 5 генераторов, соединенных 4 осями вала.

Как показано на рис. 1, преобразователь расхода сточных вод спроектирован по модульному принципу. Все элементы блока питания (кроме генераторов) можно изготовить на 3D-принтере методом литья из профессионального пластика. В качестве генератора постоянного тока можно использовать любой профессиональный генератор (например, «Миниатюрный генератор» - http://www.mobiledevice.ru/miniatiurnaia-turbina.aspx или «миниатюрный генератор» https://ru.aliexpress.com/popular /miniature-dc-generator.html)

Работа силовой установки заключается в следующем. Блок питания устанавливается в сливной патрубок блока питания как часть сливного патрубка. Поскольку стоки текут ниже сливной трубы, часть их течет под стены, а часть свободно стекает в середину трубы. Благодаря концентратору вся вода собирается в один поток и усиленным потоком поступает на лопатки турбины. Кроме того,

конструкция концентратора обеспечивает протекание воды с любой скоростью без ограничения скорости потока, а падение листьев и мусора не приводит к засорению, так как между отверстиями концентратора имеются зазоры, через которые листья и мусор проходит свободно. Конструкция электростанции позволяет менять концентратор и турбину за счет выбора размеров лопаток турбины и нижнего расхода концентратора в зависимости от средней интенсивности водного потока на конкретном участке для эффективного использования энергии сточных вод. Под воздействием водяных потоков валы турбин приходят в движение. Вращение вала турбины передается синхронно на валы генераторов постоянного тока, на выходе которых формируется напряжение. Напряжения, вырабатываемые генераторами постоянного тока, формируют выходное напряжение электростанции.

Для автономного обеспечения удаленного объекта, например, достаточно установить на дренажных трубах несколько электростанций, как показано на рисунке. Кроме того, установленные электростанции образуют многоуровневый каскад, согласно которому дождевая вода, как и стоковые обеспечивает энергией разные уровни выработки электроэнергии. Благодаря принципу модульной конструкции силовой установки возможно подключение нескольких силовых установок. Несколько электростанций могут быть легко подключены к батареям за счет компактного использования блоков питания и достижения электрических характеристик, необходимых для блока питания. Кроме того, предлагаемая электростанция может стать эффективным дополнением к солнечным панелям, обеспечивая питание объекта, когда солнечные батареи не столь эффективны.

Целью исследовательского проекта была разработка устройства для преобразования энергии сточных вод местных зданий в электроэнергию.

Для достижения цели были выполнены следующие задачи: Учет типов систем грязной воды и информация о потребителях; Анализ работы систем водоотведения на производство энергии; Разработан прототип устройства, использующего потоки грязной воды для выработки электроэнергии.В дальнейшем прототип устройства будет протестирован в многоэтажном доме и данные будут обновлены.

Список использованных источников

1. Водоснабжение и тарифы на воду и канализацию. Электронный ресурс: URL: http://ranking.kz/ru/a/reviews/vodosnabzhenie-i-tarify-na-vodu-i-kanalizaciyu-fevral-2018. Дата обращения: 15.10.2021

2. Benkatina гидроэлектрлік қалақшалы түтікшелі модуль. Электронный ресурс: URL: http://benkatina.com/index.php. Дата обращения: 18.12.2021

3. Американдық инженерлердің сарқын судан энергияны алу әдісі. Электронный ресурс: URL: https://www.kci.com/services/environmental-engineering/water-and-wastewater/. Дата обращения: 18.12.2021

4. Generating electricity from waste water. Электронный ресурс: URL: https://www.wur.nl/en/show/Generating-electricity-from-waste-water.htm. Дата обращения: 13.01.2022

А. Вестов
ученик 8А КГУ «Школа-лицей №6» отдела образования, г. Экибастуза
А.С. Попова
***научный руководитель**: учитель физики, г. Экибастуз*

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОПТИМАЛЬНЫХ УСЛОВИЙ ДЛЯ УСТАНОВКИ ВЕТРОВЫХ ГЕНЕРАТОРОВ НА ЖИЛИЩНЫХ СТРОЕНИЯХ

Аннотация: *В данном научном проекте рассматривается определение оптимальных условий для установки ветровых генераторов на жилищных строениях. Были проанализированы источники литературы по использованию ветровых генераторов на строениях в жилых секторах. Произведен расчет средней скорости ветра в течение года в городе Экибастуз и Павлодар. Представлены результаты научного проекта для установки ветровых генераторов.*

***Ключевые слова**: ветрогенераторы, условия, жилищные строения, ветроэнергетика.*

Аннотация: *Бұл ғылыми жоба тұрғын үйлерге жел генераторларын орнатудың оңтайлы шарттарын анықтауды қарастырады. Тұрғын үй секторларындағы ғимараттарда жел генераторларын қолдану бойынша әдебиет көздеріне талдау жасалды. Екібастұз және Павлодар қаласы бойынша бір жыл ішінде желдің орташа жылдамдығының есебі жүргізілді. Жел генераторларын орнату бойынша ғылыми жобаның нәтижелері ұсынылған.*

***Кілт сөздер**: жел генераторлары, шарттар, тұрғын үйлер, жел энергетикасы.*

Abstract: *This scientific project considers the determination of optimal conditions for the installation of wind generators on residential buildings. Literature sources on the use of wind generators on buildings in residential sectors were analyzed. The calculation of the average wind speed during the year in the city of Ekibastuz and Pavlodar was made. The results of a scientific project for the installation of wind generators are presented.*

***Key words**: wind generators, conditions, buildings, wind energy.*

В Казахстане стоимость тепловых сетей составляет 22,1%, а в Евросоюзе – в среднем 10%. Потери в энергосистеме Казахстана составляют 14%, а в Китае, Корее и Японии – всего 5%.

Недостаточное внимание государственных органов уделяется энергосбережению и учету электроэнергии. Например, обеспеченность счетчиками тепла во всем доме составляет всего 25,8% в Карагандинской области и 16% в Западно-Казахстанской области. Отсутствует действенная пропаганда среди населения по экономии электроэнергии, тепла и газа [1].

Являясь мостом между Европой и Азией, Казахстану необходимо обеспечить свою тяжелую промышленность достаточными мощностями, что будет способствовать развитию экспорта и экономики в целом. Одними из центров этой отрасли являются Павлодарский нефтехимический завод, тракторный завод и другие. Павлодарская область с известными растениями.

Актуальность нашего проекта – использования сквозных ветров, возникающих на жилищных строениях, с целью выработки электрической энергии.

Цель научного проекта: определить оптимальные условия для установки ветрогенераторов на жилищных строениях.

Методы исследования: анализ и синтез полученной информации из источников; проведение эксперимента по выявлению оптимальных условий; моделирование ветрогенератора на жилищных строениях.

Задачи исследования:

– анализ литературы по ветрогенераторам и их видов, по использованию в городской местности и на жилищных строениях;

– спроектировать модель для исследования;

– произвести теоретические расчеты по выявлению оптимального размещения ветрогенератора на строении.

Практическая значимость: данные исследования могут быть полезны для сооружения ветровых мини электроустановок на многоэтажных зданиях с целью экономии электрической энергии.

Методы исследования:

– обзор соответствующей литературы по данной теме: анализ, обобщение и синтез полученной информации;

– Рассмотрение информации о зеленой энергетике и энергии ветра;

– использовать простые инструменты математической статистики для сбора и анализа данных;

– сравнение полученных данных с данными, полученными из литературы и открытых источников;

– Анализ результатов исследования.

Зеленая энергия может заменить ископаемое топливо во всех основных областях, включая электричество, воду, тепло и транспортные средства.

Во многих случаях в качестве альтернативного источника энергии используются ветряные электростанции (ветроэлектростанции) [1, с. 24]. Об этом свидетельствует мировая годовая динамика установленной мощности ветроустановок (рис. 1).

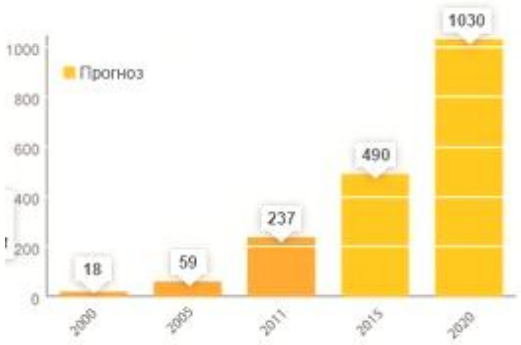

Рисунок 1. Тепловая энергия: данное количество дано в гигаваттах

Чтобы преобразовать кратковременную энергию ветра в электричество, мы создаем небольшие версии ветрогенераторов и прикрепляем их к поверхностям различных зданий. Однако здесь возникает одна проблема – природа направления и силы земли. Различные формы зданий могут давать разную силу ветра. На рис. 2 показаны траектории ветровых потоков относительно тел разной формы [2].

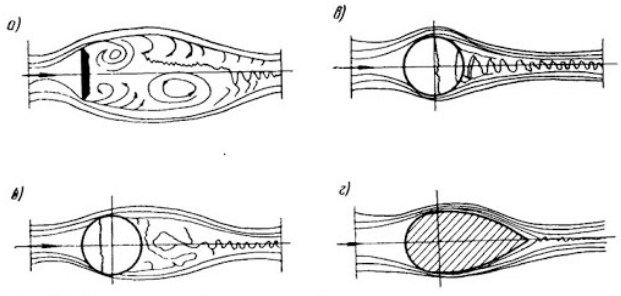

Рис. 2. Изменения ветровых потоков в зависимости от формы

Однако большинство зданий в Казахстане и во всем мире имеют А-образную (т.е. прямоугольную) форму. Поэтому целесообразно выбирать углы этих построек для размещения ветрогенератора. После выбора базовой формы вы должны учитывать давление ветра, которое влияет на эту форму. В зависимости от давления производимая мощность прямо пропорциональна ей (рис. 3) [3]. При рассмотрении значений аэродинамических коэффициентов на фасаде прямоугольного здания в условиях разного направления ветра, если направление

ветра перпендикулярно фасаду здания (рис. 3), то аэродинамические коэффициенты положительны и их значение уменьшается в сторону здания и верхнюю часть фасада. На увеличение аэродинамических коэффициентов в верхней части фасада многоэтажного дома влияет также увеличение высоты и скорости ветра. Если на фасаде направление ветра отклоняется от нормы, то максимальная площадь давления смещается на ветровой угол здания (рис. 3.б-в). При отклонении направления ветра от нормы на угол 45° давление в самом дальнем углу фасада (относительно направления ветра) отрицательное (рис. 3, г). Если угол отклонения направления ветра от нормы находится в пределах 60-75°, то давление по фасаду будет отрицательным (рис. 3. д). В боковых участках (в зависимости от направления ветра) наблюдается максимум 32 отрицательных давления на углах ветра в направлении d (рис. 3), а распределение давления на боковых фасадах существенно меняется в зависимости от относительного размеры этих фасадов (высота к ширине).

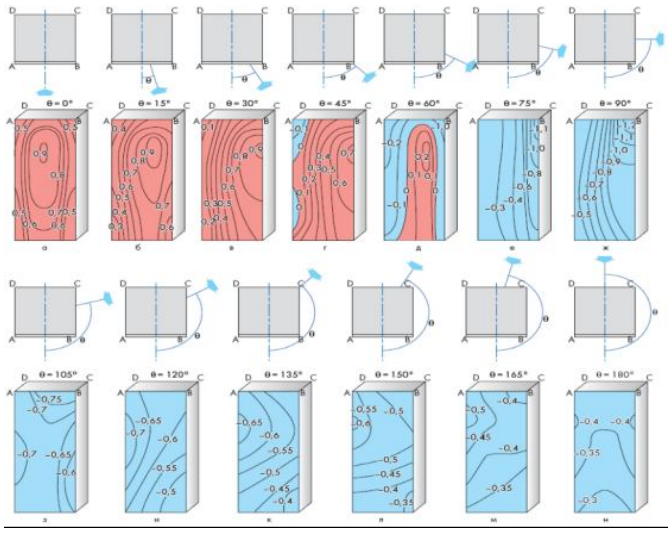

Рисунок 3. Аэродинамические коэффициенты прямоугольной конструкции фасада здания при различных ветрах

Поэтому перед установкой ветрогенератора в здании нам необходимо выбрать правильное направление ветра. Для этого можно посмотреть данные следующих двух веб-сервисов, которые обрабатывают большие объемы информации о ветре и других природных явлениях (рисунок 4): 1. https://earth.nullschool.net – глобальная карта ветров. Этот сайт показывает различные параметры ветра: скорость, давление, изменение высоты и т.д. 2. https://www.ventusky.com/ru/ – многофункциональный инстурмент, показывающее изменения угла ветра и давления, дождя, солнечного света [4].

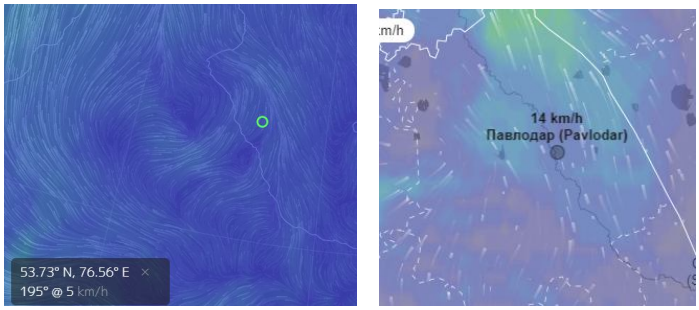

Рисунок 4. Изменения ветровых потоков в Казахстане

Благодаря этим службам было определено, что основное направление ветров в Казахстане – *северное, северо-западное*. Поэтому, чтобы разместить ветрогенераторы в зданиях, нам нужно выбрать их южную стену. На рисунке ниже показан ветровой поток для сельских и загородных домов. В соответствии с вышеизложенным мы решили разместить генераторы с южной стороны этих домов.

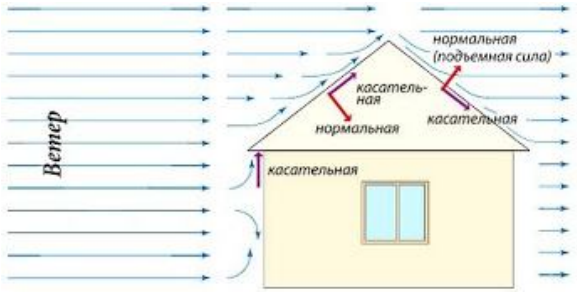

Рисунок 5

Для города Павлодар и города Экибастуз максимальная скорость ветра на высоте 10 м достигаются до 28 м/с и 29 м/с соответственно. В среднем за год скорость ветра для города Павлодар варьируется от 2,4 до 3,1 м/с, когда как для города Экибастуз от 3,3 до 4,0 м/с (таблица 1). что открывает перспективы развития ветряных станций в нашем городе, мощностями 5, 10, 20 кВ.

Таблица 1. Показатели скорости ветра в городах Павлодар и Экибастуз

Расположение метео-станции	Среднегодовая скорость ветра (на высоте 10 м)	Средняя скорость ветра (м/с)				Максималь-ная скорость (м/с)
		Зима	Весна	Лето	Осень	
Павлодар	2,6	2,4	3,1	2,4	2,4	28
Экибастуз	3,5	3,5	4,0	3,2	3,3	29

По результатам мы предложили построить прототип мини ветрогенератора по следующей модели: мини ветрогенератор расположен на крыже здания, направленный на юг под углом 25 градусов к нормали.

Как было сказано выше, отрасль альтернативной энергетики растет из года в год. Кроме того, должно быть достаточно места для размещения таких устройств. Однако по нашему проекту установка настенных генераторов решит эти проблемы.

Целью нашего исследования было преобразование механической энергии нестационарных ветров в электрическую с помощью ветрогенераторов и определение наиоболее оптимальных условий для их установки на жилищных строениях с целью увеличения эффективности выработки энергии засчет сквозного ветра.

Путем анализа и отбора исследовательских данных и информации были определены места расположения ветрогенераторов (на верхних этажах здания) и наиболее эффективный угол (направленные на юг).

В дальнейшем мы планируем разработать специальную программу, которая будет менять угол наклона таких малых ветрогенераторов на основе информации с метеосайтов.

Список использованных источников

1. Альтернативная энергетика в мире. [Электронный ресурс]. – URL: http://electricalschool.info/energy/1635-alternativnaja-jenergetika-v-mire.html. (Дата обращения: 18.09.2021)

2. OpenWeatherMap: Current weather and forecast. [Электронный ресурс]. – URL: https://openweathermap.org/.(Дата обращения: 20.10.2021)

3. А.В. Койшиню Ветровые установки и их технические особенности. «Роспечать». – Москва, 2016. – 56 с.

4. Требования к размещению ветроэлектрических станций [Электронный ресурс]. – URL: https://www.solarhome.ru/wind/requirements.htm. (Дата обращения: 23.12.2021)

М.Ж. Есентай
магистрант Қорқыт-ата ат.
Қызылорда университеті, Қызылорда қ.
А.К. Сейтханова
***ғылыми жетекші**: PhD доктор, доцент, Павлодар қ.*

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПӘНДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ФИЗИКАЛЫҚ ЭКСПЕРИМЕНТТЕРДІ ҚОЛДАНУ (КОНТЕКСТІК ТӘСІЛ)

***Аннотация**. Физикалық тапсырмалардың нақты түрі – контекстік эксперименттік тапсырмалар және олардың оқушылардың пәндік, метапәндік және негізгі құзыреттіліктерін қалыптастырудағы рөлі қарастырылады.*

***Түйін сөздер**: құзыреттілік, контекстік эксперименттік есеп, физиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі, физикалық есеп.*

***Annotation**. Specific types of physical tasks – contextual experimental tasks and their role in the formation of subject, meta-subject and basic competencies of students are considered.*

***Key words**: competence, contextual experimental problem, theory and methods of teaching physics, physical problem.*

***Аннотация**. Рассмотрены специфические виды физических заданий - контекстные экспериментальные задания и их роль в формировании предметных, метапредметных и базовых компетенций учащихся.*

***Ключевые слова**: компетентность, контекстная экспериментальная задача, теория и методика обучения физике, физическая задача.*

Бұл жұмыста біз оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыру мақсатында физиканы оқу процесінде эксперименттік тапсырмаларды қолдану мәселесін қарастырамыз. Физикадан пәндік білім мен білік дағдыларын қалыптастыру, оқушылардың дамуы мен тәрбиесі үшін теориялық және практикалық тұрғыдан дәлелденгенімен эксперимент-тік физикалық есептердің құзыреттілік функциялары арнайы зерттел-мегенін айта кету керек.

«Физикалық есеп», «эксперименттік есеп» ұғымдарын анықтау-дың әртүрлі тәсілдерін қарастырайық. Психологияда (В.В. Давыдов, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин және т.б.) тапсырманы адам әрекетін ұйымдастырушы және бағыттаушы принцип ретінде қарастырылады. Педагогикада – оқушылардың білімі мен практикалық дағдыларын оқыту және тексеру әдістерінің бірі ретінде. Физиканы оқытудың теориясы мен әдістемесінде – физика ғылымының заңдылықтары мен әдістеріне сүйене отырып, оқушылардың ойлауын және практикасын қажет ететін, физикадан білімдерді меңгеруге және оқушылардың ой-

өрісін дамытуға бағытталған жағдай ретінде қарастырады. «Физикалық есептер және эксперименттер, ең алдымен, білім беру – бұл жағдайды бағалау және жағдайларға сәйкес шешім қабылдау қабілетін үйренуге болатын тамаша сынақ алаңы». «Физикадағы оқу үдерісіндегі тапсырмалар – ақпаратты берудің ерекше формасы және осы процесті жүзеге асыру және оқушыларды дамыту құралы». Есептерді шешудің нәтижесі білімнің, әдістің, үлгінің қандай да бір түрін табу болып табылады. Бұл тапсырманың когнитивтік аспектісі. Дегенмен, кез келген шешім міндетті түрде болжау, модельдеу, шығармашылық, тұлғалық мән беру, дүниетанымдық ұстанымды қалыптастыру, белгілі бір жауапкершілікті алу, нәтижені бағалауды қамтиды, бұл өз кезегінде шешімнің тұлғалық (құзыреттілік) аспектілерін құрайды. Осы тұрғыдан алғанда, физикалық тапсырма оқушылардың пәндік және негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыру жүзеге асырылатын жағдайды жасаудың әмбебап құралы болып табылады.

Физикалық есептер жүйесінде тәжірибелік есептердің алатын орны ерекше, өйткені эксперименттік әдіс физиканы оқытудың негізгі әдістерінің бірі болып табылады және оқушыға физикалық құбылыстарды меңгеруге, табиғатты зерттеудің ғылыми әдістерімен танысуға, тәжірибені қалыптастыруға мүмкіндік береді. физикалық құрал-жабдықтармен жұмыс істеу, байқампаздық пен қызығушылықты дамыту. Эксперименттік тапсырмалар тапсырманың шарттарын қою және (немесе) оны шешу кезінде эксперименттер мен өлшемдерді қажет етеді, бұл оқушылардың физикалық экспериментті құрастыру және жүзеге асыруда әдістемелік дағдыларды меңгеруіне ықпал етеді. Оқытудың білім парадигмасындағы эксперименттік физикалық тапсырмалар пәндік-бағдарлы болып табылады және сәйкесінше олар физикалық бақылаулар, тәжірибелер мен эксперименттер жүргізу процесінде физиканың ұғымдық және операциялық аппаратын меңгеруге бағытталған. Олардың мазмұнында келесі жағдайлардың бірінің үлгісін көрсетуге болады: 1) құбылыстарды бақылау және олардың жүруіне әсер ететін факторларды анықтау үшін эксперименттер (сапалық деңгейде) орнату; 2) физикалық шамаларды тікелей өлшеуді жүргізу және алынған мәліметтер бойынша оларға тәуелді параметрді есептеу 3) нәтижелерді график немесе кесте түрінде көрсете отырып, бір физикалық шаманың екіншісіне тәуелділігін зерттеу; 4) берілген жорамалдарды тексеру (физикалық шамаларды тура өлшеу және олардың арасындағы берілген қатынастарды салыстыру.

Оқушылардың контекстік эксперименттік есептерді шешуге негізделген физикадан оқу процесін жүзеге асырудың тұжырымдамалық негіздерінің бірі А.А. Вербицкийдің ғылыми мектебі әзірлеген

контекстік білім мен тәрбие теориясы . Осы теорияның ережелеріне сәйкес контекст – бұл белгілі бір жағдайды қабылдауға, түсінуге және түрлендіруге әсер ететін, жалпы осы жағдайға және оның мәні мен мәнін беретін адамның өмірі мен қызметінің ішкі және сыртқы жағдайларының жүйесі. жеке компоненттер. Ішкі контекст адамның жеке психологиялық ерекшеліктерін, білімі мен тәжірибесін білдіреді; сыртқы – ол әрекет ететін жағдайдың субъектілік, әлеуметтік-мәдени, кеңістіктік-уақыттық және басқа да сипаттамалары. Осылайша, контекстік оқыту оқушының өзін-өзі танытатын және өзін-өзі танытатын тұлғасын дамытуға және оның негізгі, мета-пәндік пәндік құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал етеді. Контекстік оқыту мазмұнының қайнар көзі физикалық құбылыстарды зерттеуде, оның ішінде эксперименттік есептерді шешуде оқушылардың белсенділігін белсендіретін жағдайлар болып табылады.

«Мәтін мәндік тапсырма бұл құбылыстардың оқушы үшін қандай мәні бар екеніне бағытталған сұрақ, тапсырма, мәселе, ол оқушының жеке басына бейімделу ғана емес, сонымен бірге оның жеке мүмкіндіктерін іске асыру тәсілі, оның ізденімпаздық белсенділігін оятып, оқушының қадір-қасиетін ұғындыру». Физикалық есептерді контекстік деп жіктеу үшін қанағаттандыратын шарттарды бөліп көрейік:

1) тапсырманың мазмұны оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес болуы керек – физиканың техника мен өндіріске қатысты қолданбалы аспектілерін, табиғаттың эстетикалық құбылыстарының физикалық негіздерін сипаттау; жалпыадамзаттық құндылықтарды – физикалық білім философиясы мен этикасының мәселелерін, өмір қауіпсіздігі мен денсаулығының мәселелерін, экология және қоршаған ортаны қорғау мәселелерін білдіреді; физиканың жаратылыстану және гуманитарлық ғылымдармен байланысын, қоғамның әлеуметтік және мәдени мәселелерін, физиканың адамзаттың даму тарихындағы рөлін және т.б. ашу;

2) тапсырманы беру формасы оқушылардың жағымды эмоционалдық реакциясын тудырып, олардың жеке әлеуетін өзектендіруі, мағынаны іздеуге ынталандыруы керек. Жеке функцияларды актуализациялау әсіресе ақпараттың, шешімдердің, интерпретациялардың, түсіндірулердің, бағалаудың және нәтиженің мәнін іздеудің жетіспеушілігін қамтитын мәселелерді шешу кезінде тиімді;

3) мәселені шешу физика ғылымының әдістемесіне негізделуі керек, бірақ жеке тұлғаны ескере отырып, оқушыларды әртүрлі іс-әрекеттерге (білім беру, ақпараттық, коммуникативті, құндылық-семантикалық, шығармашылық және т.б.) қосуды қамтуы керек. оқушылардың әрекетінің стилі, оның әдеттері мен қалауы;

4) тапсырманы шешу нәтижесі объективтілік (оқушылардың табиғи болмыс құбылыстарын түсіндіру үшін физикалық заңдар мен теориялар туралы білімін қолдана білу қабілетін қалыптастыру) және контекстік (оқушылардың өмірлік тәжірибесінің әртүрлі түрлері – дүниені түсіну тәжірибесі) біріктірілуі керек. , дүниені бағалау, өзін-өзі анықтау).

Контекстік тәсіл оқушылардың гуманитарлық санасын дамытудың ең тиімді құралдарының бірі болып табылады, өйткені олардың іс-әрекетінде адам физикалық мазмұнмен толтырылған және нақты өмір сүру кеңістігіндегі қажеттіліктерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін тапсырмалармен жиі кездеседі, демек, жеке тұлғаның мотивациялық сферасы. Сонымен қатар, контекстік тапсырманы қою оқушының қызығушылығына бейімделуді ғана емес, сонымен қатар оның жеке әлеуетін іске асырудың, оны сезімдік-ізденімпаздыққа оятудың және оқытылатын материалдың құндылығын сезінудің тәсілі болып табылады. Контекстік физикалық тапсырмалар жеке тұлғаның ішкі резервтерін пайдалануға мүмкіндік береді, олардың мазмұны формалды нәтиже алуға ғана емес, тапсырмада сипатталған оқиғалар мен құбылыстарды талдауға бағытталған оқушы әрекетінің тікелей себебі болады, ол ынталандырады. оқушылардың оқу іс-әрекеті процесінде эмоцияларын көрсетуі және бұл ең алдымен оларды шешу кезінде жасайтын «ашуларымен» байланысты, өйткені бұл тапсырмалардың шарттары көбінесе көркем шығармалардан үзінділер, техникалық сипаттамалар түрінде беріледі. қондырғылар мен механизмдер. Бұл бізге бұрыннан белгілі фактілерді болып жатқан құбылыстардың мәнін түсіну үшін физикалық білімнің құндылығы тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік береді. Мұнда жаратылыстану және гуманитарлық пәндер саласындағы білімнің бірлігін көрсететін оқу материалының қолданбалы сипаты үлкен рөл атқарады.

Сонымен, физикадағы оқу материалы заңдылықтардың немесе ережелердің жиынтығы ретінде қабылданбайды, ол өзінің барлық сан алуан байланыстары мен қатынастарымен ашылады. Контекстік оқу тапсырмасының мазмұны көбінесе оқушылардың одан әрі кәсіби өзін-өзі анықтауымен байланысты салаларға әсер етеді және осылайша оны шешуде табысты нәтижеге жету үшін ішкі қажеттілікті қалыптастыру арқылы пәнді оқуға қызығушылықты дамытуға мүмкіндік береді.

Осылайша, контекстік эксперименттік тапсырманы біз қарапайым жабдықты пайдалана отырып физикалық процесті немесе құбылысты зерттеуде оқушының белсенділігін белсендіретін табиғи, әлеуметтік-мәдени немесе өндірістік-техникалық жағдай ұсынылатын физикалық

тапсырма ретінде түсінеміз. тиісті математикалық өңдеуден кейін жүріп жатқан процесті көрнекі және физикалық түрде дұрыс сипаттауға және оны сапалы түрде түсіндіруге мүмкіндік беретін сандық нәтиже. Контекстік тапсырма өзінің мәні бойынша объективті болып қала отырып, адамның әмбебап өмірлік іс-әрекетінің әртүрлі түрлерінің – практикалық және трансформациялық, ғылыми-танымдық, құндылыққа бағытталған, коммуникациялық және көркемдік саласына енеді, олардың әрқайсысында адам бір дәрежеде немесе екіншісі физикалық міндеттерге тап болады. Контекстік эксперименттік есептердің түрлері мен мысалдарын қарастырайық.

Адамның тәжірибелік-трансформациялық әрекеті контекстіндегі эксперименттік тапсырмалар өндірістің әртүрлі түрлеріне, жабдықтарға, заттар мен құралдарға, материалдар мен технологияларға, эргономикаға және адам қызметінің сипаттамаларына қатысты жағдайларды сипаттайды және ерекшеліктерін көрсететін үлгілерді, схемаларды, қондырғыларды жобалауды талап етеді. осы әрекеттің.

1. Шуақты күні ағаштың биіктігін сызғышпен оның үстіне шықпай-ақ анықтау.

2. Су бос жабылған шүмектен жұқа ағынмен ағады. Сызғыштың көмегімен судың ағып кету жылдамдығын, сондай-ақ оның көлемдік ағынын (яғни, уақыт бірлігінде краннан ағып жатқан судың көлемін) анықтаңыз.

Адамның ғылыми-танымдық іс-әрекетіне еліктейтін эксперименттік тапсырмалар оқушылардан тапсырманың шартымен сипатталған физикалық құбылыстар мен заңдылықтарды зерттеуге бағытталған физика саласындағы ғылыми-зерттеу іс-әрекетінің процесін тұтас модельдеуді және жүзеге асыруды және физикалық модельді құруды талап етеді. нақты эксперимент барысында.

1. Теннис допының сұйық бетіндегі тепе-теңдігінің тұрақтылығының себептерін зерттеңіз. Мұны істеу үшін дөңес мениск пайда болғанша стаканды сумен толтырыңыз. Допты судың бетіне қойыңыз. Шардың тұрақтылығының сұйықтық түріне тәуелділігін талдаңыз.

2. Екі шыны және резеңке түтіктері, суы бар ыдысы, таразы сызғышы, тығыны бар атмосфералық қысымды анықтаңыз. Сіз тапқан мән қалыпты атмосфералық қысымнан қалай ерекшеленеді? Табылған параметр адам денсаулығына қандай әсер етеді?

Құндылық-бағдарланған іс-әрекет элементтері бар эксперименттік тапсырмалар адамның қарапайым құндылықтарын көрсететін жағдайды сипаттайды, атап айтқанда өмірдің қауіпсіздігі мен денсаулығының проблемалары, экология және қоршаған ортаны қорғау мәселелері, әдістемелік және идеологиялық қорытындыларға және

негізгі мәселелерді шешуге әкелетін физикалық эксперименттер. әртүрлі тарихи дәуірлердегі физикалық мәселелер. Оларды шешу эксперимент жүргізуді және қарастырылатын құбылыстардың құндылық сферасын негіздеуді немесе физикалық құбылысты алғаш ашуға мүмкіндік берген тәжірибе үлгісін жаңғыртуды талап етеді.

1. Баспалдақтағы көлеңке // Баспалдақта адам отырды, // Бірақ кенеттен алып күн. // Гүрілдеп қалаға түсті. // Адам сәулеге сіңіп жоғалып кетті. // Көлеңке қалды баспалдақта... // Гейгер есептегіші сағат болды, // Айтпақшы, мүмкін, // Ғаламшар қанша өмір сүреді (А.С. Исполнов). Гейгер санауышы қалай жұмыс істейтінін түсіндіріңіз. Физика кабинетіндегі радиациялық фонды өлшеңіз және оның қауіпсіздігін бағалаңыз.

2. Адам механикасын оқу үшін оқушыларға мынадай тапсырмалар жүйесін ұсынуға болады: а) аяқ киім табанының кейбір беттерге үйкеліс коэффициентін есептеу; б) адамның массасын динамикалық жолмен анықтау; в) жүру және/немесе жүгіру кезінде адамның дамыған күшін табу; г) Адамның бірқалыпты қозғалыс жылдамдығын есептеңіз.

Адамның қарым-қатынас қажеттіліктеріне байланысты эксперименттік тапсырмалар зерттеуге эксперименттерді жобалауға мүмкіндік береді: коммуникация мәселелері; хабарлама жіберу; телерадиобайланыс; заттың, энергияның, ақпараттың берілу мәселелері; кеңістік пен уақыт қасиеттері, орын ауыстырулар мен траекториялар мәселелері, сонымен қатар радиоэлектроника мен информатиканың физикалық негіздері.

1. Компакт-дискіде (CD) шамамен 650 мегабайт ақпарат бар. Ақпарат бірлігін қамтитын аймақтың көлемі қандай, яғни 1 бит? Бұл өлшемді кәдімгі сызғышпен бағалаңыз. Лазер сәулесінің көмегімен бағалауыңызды растаңыз.

2. бұралмалы қол сағатын пайдаланып картадағы қисық жолдың ұзындығын өлшеңіз.

Мектептегі оқу-тәрбие процесінің физиканы оқытудың контекстік тәсіліне негізделген құрылысы әлеуметтік тәжірибеде көрініс табады, демек, оқушылардың қоршаған дүние құбылыстарын түсіну және бағалау құзыреттіліктері жүйесі арқылы көрінеді. Бұл процестің нәтижелі болуы үшін бірқатар талаптар орындалу керек: физиканы оқу барысында оқушылардың іс-әрекетіндегі табиғи, әлеуметтік-мәдени немесе өндірістік-техникалық процестердің мазмұндық-контекстік көрінісін қамтамасыз ету; қоршаған дүние құбылыстарын зерттеудің эксперименттік әдісі негізінде физиканы оқу процесін ұйымдастыру; физикадан контекстік эксперименттік есептерді оқушылардың құзы-

реттіліктерін қалыптастыру құралы ретінде пайдалану. Бұл талаптарды жүзеге асыру контекстік эксперименттік есептерді шешу негізінде физикадан біртұтас оқу процесін жобалауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде пәнді оқуға деген қызығушылықты арттыруға, оның мәнін меңгеру процесін ынталандыруға мүмкіндік береді. физикалық заңдылықтар мен құбылыстарды, олардың күнделікті өмірдегі көріністерін және соның нәтижесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, яғни құзіреттіліктер жүйесін меңгерту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Киселев В.В., Козлов С.А. Физикадағы эксперименттік есептер. – Ставрополь, 2012. – 44 б.

2. Поя D. Есепті қалай шешуге болады. – М., 1961. – 105 б.

3. Каменецкий С.Е., Орехов В.П. Орта мектепте физикадан есептерді шығару әдістемесі. – Мәскеу: Ағарту, 2008. – 450 б.

4. Зинченко П.И.Еріксіз жаттау. – М.: «РСФСР АПН баспасы», 1961. – 373 б.

5. Иванова Л.А., Каменецкий С.Е. және т.б. физикадан мектеп курсын оқыту әдістемесі: Жалпы сұрақтар. – М.: 1979. – 248 б.

6. Усова А.В., Бобров А.А. Физика сабағында оқушылардың оқу дағдысы мен дағдысын қалыптастыру. – Мәскеу: Просвещение, 1988. – 112 б.

Г.А. Жақсылықова

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университетінің магистранты,

А.К. Сейтханова

ғылыми жетекшісі: *Павлодар педагогикалық университетінің «Физика және математика»кафедрасының доценті, PhD докторы*

ФИЗИКА ПӘНІ БОЙЫНША ҒЫЛЫМИ ЖОБАЛАР МЫСАЛЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ

Аңдатпа*. Мақалада физика сабағында оқушылардың функционалды сауаттылықтарын қалыптастыра отырып, оқушыларды ғылыми зерттеу жұмыстарына баулу мен қатар зерттеу сабақтарын ұйымдастыру арқылы оқушыларды ғылыми жоба жұмысына бағыт беру жолдарықарастырылған.*

Түйінді сөздер*: ғылыми жоба,мұғалім,танымдық белсенділік, зеттеу, сынып, болашақ маман.*

Аннотация*. В статье рассматриваются способы ориентации студентов в научно-исследовательской работе путем вовлечения студентов в научно-исследовательскую работу, а также организация научно-исследовательских занятий, формирующих функциональную грамотность студентов по физике.*

Ключевые слова*: научный проект, учитель, познавательная активность, исследование, класс, будущий специалист.*

Annotation. *The article considers ways to guide students in research work by engaging students in research work, as well as the organization of research classes, forming the functional literacy of students in physics.*

Keywords*: scientific project, eacher, cognitive activity, research, class, future specialist.*

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасындағы басты мақсат Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу жәнеоқыту мен елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ғылымның үлесін арттыру болып табылады.

Бұл, біріншіден, білім беру үдерісін оқу материалының мазмұнын жаңартудың заманауи талаптарын ескереотырып ұйымдастыру мәселесімен байланысты.

Екіншіден, білім мазмұнын жаңарту білім алушылардың біліміне ғанаемес, алған білімдерін қолдану шеберліктері мен дағдыларына, олардың ғылымға бет бұрыс жасап, біліктілігін қалыптастыруға да қатысты.

Физика пәнінен оқушылардың зерттеушілік қызметі оларды жаңа білімді игеруге ғана бағыттап қоймай, жаңа ақыл-ой қызметінің қалыптасуына көмектеседі. Ал, бұл оқушылардың арнайы шығармашылық қабілетінің ғана емес, жалпы алғанда теориялық ой-пікірлерінің дамуына да зор ықпал етеді. Мұның барлығы өз кезегінде оқушыларға меңгерген білімдерін сауатты қолдана алуы мен үнемі білімін жетілдіріп отыру үдерісіне, немесе ғылыми-шығармашылық жұмыстарды жазуға бағыттауға алып келеді. Тіпті жаңа тақырыпты меңгерту кезінде мұғалімнің физика заңдылықтарына бағыттаушы сұрақтар, нұсқаулар беруі мен қолдау көрсетуге көбірек көңіл бөлуі орынды. Оқушылар белгілі бір деңгейге жеткен кезде бұлай тура нұсқау беруді азайтып, мұғалім өз рөлін біртіндеп үйлестіруші, уәждеушіге ауыстыруына болады. Оқушыларды мұғалімге және сыныптағы басқа оқушыларға өз пайымдауларын түсіндіруге ынталандыратын топтық жұмыс, зерттеуге негізделген оқуға арналған жаттығулар мен ашық сұрақтарды енгізу мұғалімге сыныптағы өз рөлін өзгертуге көмектесе алады. Алайда уақыт өте келе, оқудың барлық кезеңдерінде оқушылар сабақ барысында жеке жұмыс істеуге қарағанда, мұғалім қолдау көрсеткен жағдайда көп жетістікке жетіп жүргеніне көз жеткізуі қажет.

Танымдық белсенділікті қалыптастыруда физиканы оқытудағы оқу-зерттеушілік жұмысының маңызына келетін болсақ, физикалық білімдерін кеңейтуге, есептерді шығаруға, оқушылардың интел-

лектуальдық және әлеуеттік шығармашылық қабілеттерін айқындау мен дамытуға мүмкіндік беретіндей, мәселені шешу жәнеіздеуге бағытталған ойлау үрдістерін қозғауға, сондай-ақ, әртүрлі салалар бойынша білімдерін қатыстыруды талап етеді.

Сыныпта зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастыру, яғни ол проблемалық жағдай туындату, оқушыларға ғылыми болжам құруды үйрету, жаратылыстану пәндері мазмұнында эксперимент, бақылау жүргізу, зертханалық, жобалық, тәжірибелік, зерттеу тапсырмаларын орындау сияқты танымдық іс-әрекеттерді талап ететін күрделі тапсырмаларды орындату арқылы білім алуды белсенді түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Сыныптан тыс зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастыру, мысалы, топсеруендер, мектеп жаңындағы оқу тәжірибеалаңы, жазғы тапсырмалар, тірі табиғи нысандарды далалық бақылау – зерттеу жұмыстары, ғылыми жобалар дайындау барысында жүргізіледі. Бұл кезеңде оқушылар зерттеу жүргізу әдістерімен танысады, эксперименттер орындайды, есеп беру жұмыстарын дайындайды, табиғатта жанды және жансыз объектілермен танысады. Ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындау арқылы зерттеушілік іс-әрекетті дамыту, мысалы, оқушылардің ғылыми-практикалық конференцияларына қатысу, түрлі деңгейдегі ғылыми-зерттеу жобаларын орындау, халықаралық, республикалық басқа да деңгейлердегі байқау, пән олимпиадасына, бағдарламаларға атсалысу және т.б.

Бүкіл әлемде білім беру жүйелерінің келешек ұрпаққа қандай білім беретіні туралы мәселе қайта қаралуда. Осы мәселе аясында «Балалар XXI ғасырда табысты болу үшін неніоқыту керек?» және «Оқытудың тиімді әдістері қандай?» деген сияқты негізгісауалдар туындайды. Бұл сауалдароқу бағдарламасымен жәнеоқу жоспарларын жүзеге асыруда пайдаланылатын педагогикалық әдістемелермен тығыз байланысты. Оқыту әдісін қайта құру – күрделі процестің бірі. Кейбір әдістерді қолдануда біржақты асыра сілтеушілікке жол бермеу керек. Тіпті әр тақырыптың өзі деоқытудың ерекше тәсілдері мен жолдарын талап етеді. Сондықтан, оқытуда әртүрлі әдістерді қолдану қажет. Сабақтың тақырыбы мен мақсатына, оқу материалының мазмұны мен көлеміне, дайындық дәрежесінесәйкес, сабақтың құрылысы мен оқу әдісін ұдайы толықтырып отыруды мұғалім өзі белгілеп, өзі таңдапалады.

Оқу үдерісінің алғаілгерілеуіайқын көрінуі үшін, оқу мақсаттары өзара тоғысқан бөлімдер мен бөлімшелерге топтастырылған. Оқушылардың сыныптан сыныпқа көшу барысында алға ілгерілеуіне орай, олар өздерінің дағдыларды меңгеріп, түсінуіне анағұрлым сенімді бола түседі.

Бүгінгі үздіксіз әрі қарқынды өзгеріп отыратын әлемде функционалды сауаттылық – адамның әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық өмірге белсенді қатысуы үшін негіз болып қаланып қоймай, «өмір барысында білім алуға» ықпал ететін маңызды әрі басты фактор болып табылады.

Зерттеушілік қызмет оқушыларды жаңа білімді игеруге ғана бағыттап қоймай, жаңа ақыл-ой қызметінің қалыптасуына көмектеседі. Ал, бұл оқушылардың арнайы шығармашылық қабілетінің ғана емес, оқушыларды ғылымға бет бұрыс жасап жалпы алғанда теориялық ой-пікірлерінің дамуына да зор ықпал етеді. Мұның барлығы өз кезегіндеоқушыларға меңгерген білімдерін сауатты қолданаалуы мен үнемі білімін жетілдіріп отыру үдерісіне, немесе функционалдық сауаттылық ұғымына алып келеді. Тіпті жаңа тақырыпты меңгерту кезінде мұғалімнің бағыттаушы сұрақтар, нұсқаулар беруі мен қолдау көрсетуге көбірек көңіл бөлуіорынды. Оқушылар белгілі бір деңгейге жеткен кезде бұлай тура нұсқау беруді азайтып, мұғалім өз рөлін біртіндеп үйлестіруші, уәждеушіге ауыстыруына болады. Оқушыларды мұғалімге және сыныптағы басқа оқушыларға өз пайымдауларын түсіндіруге ынталандыратын топтық жұмыс, зерттеуге негізделген оқуғаарналған жаттығулар мен ашық сұрақтарды енгізу мұғалімге сыныптағы өз рөлін өзгертуге көмектесе алады. Алайда уақыт өте келе, оқудың барлық кезеңдерінде оқушылар сабақ барысында жеке жұмысістеуге қарағанда, мұғалім қолдау көрсеткен жағдайда көп жетістікке жетіп жүргеніне көз жеткізуі қажет. Біз жаңартылған білім беру мазмұны бойынша биология пәнінен өз пікірлері мен ұсыныстарын еркін білдіріп, олардың функционалдық сауаттылықтарын арттыру арқылы оқушыларымыздың алған білімдерін күнделікті өмірде қолдануға, биологиялық дүниетанымын, функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға дағдыландырып жатырмыз. Белсенділігі жоғары, шығармашыл тұрғыда ойлауға және шешім қабылдай алуға, кәсіби жолын таңдай алу қабілеттілігін, өмір бойы білім алуға дайын тұратын тұлғаның ең басты оқу сапаларын жақсарту орта білім беру жүйесіне жүктеліп отыр. Осы тұста физика пәнінен қалыптастырушы бағалау жұмыстарын жүйелі ұйымдастыру, оқушылардан оқу жетістігін жүйелі бағалау мақсатында жүйелі ұйымдастыру қажет. Ал оқуда қиналып, мұғалімнің түсіндіріп жатқан тақырыбын түсінбей жатқан балаға оқу-тәрбие әдістерін қолдану қажет. Әр бала қабілеті әр түрлі біреулері ақылды, тез қабылдағыш, кейбірі нашар қабылдап, айтқан сөздерді есте сақтамай алмай көп қиналады. Қабілетсіз бала болмайды, әр баланың ойы гуманитарлы немесе математикалық бағыттарға қарай бөлініп, өзіне жақын бағытқа қарай тартылады.

Спортқа жақын балалар да, оқуда осал бола бермейді. Білім алушылардың жақсы оқуы үшін мақсат, талпынушылық пен ынта қажет. Білім алушының бойында ол қасиеттерді оятушы ұстаз. Осы орайда еліміздің ұстаздарына үлкен, әрі ауыр міндет артылған. К.Д. Ушинский айтпақшы – Мұғалім ісі сырттай қарапайым болғанмен – тарихтағы ең ұлы істің бірі. Бүгінгі біздердің ісіміз ертеңгі еліміздің тарихына жазылмақ, еліміздің болашағы мұғалімдердің талпынысына, өз жұмысын жауапкершілікпен орындауына байланысты болып отыр.

Сондықтан, өмір бойы білім алуға құштар, жан-жақты, жоғары құзіреттерге ие болашақ маманды даярлау үшін оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыруда бірқатар педагогикалық жағдаяттар, педагогикалық эссесияқты әдістерді қолдануға болатынын айқындадық. Яғни, болашақ педагогтың өз мамандығына деген көзқарасын қалыптастыруға бағытталған және өзінің кәсіби маман ретінде өзін-өзі өзектендіру мақсатындаоқытушы сабақ барысында білім алушыларға төмендегідей тапсырмалар мен жаттығуларды ұсынуға болады

«Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды». Қай мемлекеттің де өркендеп-дамуына азаматтарының Отанға деген сүйіспеншілігі, патриотизміргетас болады. Осы орайда Елбасының Ұлт жоспары. «100 нақты қадам» жоспарындағы 89-қадамда мектептік білім берудің қолданыстағы оқу бағдарламаларына Мәңгілік Ел құндылықтарын енгізу жөнінде айтылған. Біз «Болашақ – жастардікі» дейміз. Расында, алдағы жылдарда елді дамытатын да, сол дамыған дәуірдің жемісін көретін де – жастар. Жастарымыздың білімді, денсаулықтары мықты болып өсулері үшін ғана емес, сонымен қатар, олардың өз елінің шынайы патриоттары болып ержетуі жолында тер төгу бүгінгі аға буын өкілдері ұстаздар қауымы үшін зор міндет. Үш тұғырлы тіл функционалдық сауаттылық, саналы тәрбие,саналы білім зерделенген білімдерін жетілдіру оларды іс-тәжірбиелерде қолдану арқылы ұлт көшбасшысын ұлағатты сөздері әрбір жастың жүрегіне жол тапқандығын сеземіз”. Терең білім тәуелсіздігіміздің тірегі, ақылой азаматтығымыздың алдаспаны, олай болса жауапкершілікті ұғып оны іскеасыру патриотты қазақстандықтармыз деген ойдың асқақтығын дәлелдейтін болашаққа бағдар: рухани жаңғыруға апарар Нұрлы жол деп түсінеміз.

Пайдаланған әдебиеттер

1. «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарғаарналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы», Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысымен бекітілген.

2. Мұғалімге арналған бағдарлама. – Астана, 2015

3. Рыстыгулова В.Б., Жақсылықова А.К. Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті (Алматы, Қазақстан) Физика пәні бойынша ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыру // Международная научная конференция «Актуальные научные исследования в современном мире». Апрель 2020 г. – Вып. 4 (60), ч. 7. – Переяслав, Украина, 2020. – 141-146 с.

4. Об особенностях преподавания основ наук в общеобразовательных организациях (в том числе, реализующих инклюзивноеобразование) Республики Казахстан в 2014-2015 учебном году. Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2014. – 181 с.

5. Ұлт жоспары - Н. Назарбаевтың бес институционалдық реформасын жүзегеа сырудың 100 қадамы http://www.inform.kz/kaz/article/277794

Б. Исакова

Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

ЖИЫНТЫҚ БАҒАЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ ӘДІСТЕРІ

***Аңдатпа**: Осы мақалада қазақстандық орта білім берудің жаңартылған мазмұнына көшу туралы мәселе қарастырылған. Енгізіліп жатқан критериалды бағалау жүйесі оқушылардың дамуына, олардың оқуға уәждемелерін көтеруге бағытталған. Әр оқушы мен оның ата-аналарына түсінікті болатын, тұрақты кері байланыстың және бағалау критерийлердің рөлі маңызды болып жатыр.*

***Аннотация**: В этой статье рассматривается вопрос о переходе казахстанского среднего образования на обновленное содержание. Оно подразумевает не только передачу знаний, сколько всестороннее развитие личности обучающегося. Насколько успешно проходит обучение, и в чем обучающийся испытывает затруднения должна показывать эффективная система школьного оценивания.*

***Annotation**: This article is devoted to the question of the transition of Kazakhstan secondary education to the updated content. The implemented criteria-based assessment system aimed at the development of the student, increasing his motivation to learn. Important is the role of evaluation criteria and regular feedback, understandable for each student and his parents.*

Кіріспе. Оқушылардың жетістіктерін критериалды бағалау әдісі көптеген шет елдерде кең таралған, өйткені бұл технология барынша шынайы, нақты және валидті болып табылады. Критерийлер арқылы бағалау оқушыларды оқу тапсырмаларын барынша сапалы орындауға ынталандырады, білімін тереңдетіп, кеңейтеді, осылайша, оқушылардың ойлау қабілетінің деңгейін көтереді және олардың психикалық үдерісіне ықпал етеді. Сонымен қатар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау оқыту, оқу және бағалаудың өзара тығыз байланысына негізделген және оқу үдерісін ұйымдастыруға бірыңғай

көзқарасты қамтамасыз етеді (Бойл және Чарльз, 2010). Бұл бағалаудың барлық элементтерінің арасында теориялық негіздеме және өзара байланыс болуын қажет етеді (оқу мақсаттары, түрлері, құралдары және бағалау нәтижелері), бұл тәсілдің практикалық маңызы мен төмендегідей артықшылықтарын көрсетеді:

– оқушының жеке тұлғасы емес, оның орындаған жұмысы бағаланады;

– оқушының жұмысы оларға алдын ала белгілі бағалау критерийлері бойынша бағаланады;

– баға оқушылардың нені оқығанына қарай қойылады, себебі бағалау критерийлері нақты оқу мақсаттарын сипаттайды;

– баға қоюдың нақты алгоритмі оқушыға белгілі, соған сәйкес оқушы өзінің оқу үлгерімін өзі анықтап, ата-анасына хабарлай алады;

– оқушылардың өзін-өзі бағалауға және оқуға деген ынтасы артады.

Бағалау ағымдағы және қорытынды оқу кезеңдерінде оқушылардың үлгерімі жайлы ақпарат беретін білім беру үдерісінің маңызды бөлігі болып табылады. Бағалау тәсілдері пәннің мазмұны мен критериалды бағалаудың түріне сәйкес өзгешеленуі мүмкін.

Қалыптастырушы бағалау оқудың бір бөлігі болып табылады және оқу үдерісінің өн бойында жүргізіледі. Қалыптастырушы бағалау арқылы мұғалім:

– оқушының оқуда қаншалықты «ілгерілегенін» айқындай алады, өзінің оқыту әдіс-тәсілдеріне өзгеріс енгізу қажеттілігін талдайды;

– қолданылған бағалау әдістерінің тиімділігін зерттейді және салыстырады;

– оқушылардың оқуы жайында барынша мол ақпарат алады, мысалы, ауызша сауалнамалар, оқушылардың топтық әрекеттері, тапсырманы өз-бетінше орындау, тақырыптық зерттеулер, рөлдік ойындар ұйымдастыру және оны қадағалау арқылы.

Мұғалім оқушылар мен ата-аналарға кері байланыс бере отырып, оқушыларға пәнді меңгеру мен түсінуде көмекші болу арқылы олардың оқудағы алға ілгерілеуді қадағалайды, сонымен қатар бағалау критерийлеріне сәйкес объективті көзқарасты ұстана отырып, оқушыларды оқуға ынталандырады.

Оқушыны дамытуда қалыптастырушы бағалаудың мәні зор, сондықтан ол оқу үдерісіне қатысушылардың барлығына түсінікті де анық, оқушыны жетістіктерге ынталандыратын сипатта болуы тиіс.

Жиынтық бағалау оқушының жазбаша тапсырманы, емтихан немесе жобаны өз бетінше орындауын бақылау арқылы жүзеге асады. Оқушының кез келген жиынтық немесе қорытынды жұмысы өзге

біреулердің қатысуынсыз орындалады және белгіленген оқу мақсаттары мен бағалау критерийлеріне сәйкес бағаланады. Оқушылардың оқудағы жетістіктерін критериалды бағалау тәсілі оқушылардың жетістіктерін оқытудың белгілі бір кезеңінде меңгеру қажет біліммен салыстыруға мүмкіндік береді, өйткені мұғалім оқушының қандай оқу мақсаттарын меңгергенін, ал қай мақсаттар бойынша жұмысты жетілдіру қажет екендігін бағалауы тиіс. Осы арқылы оқушыны оқытудың дербес бағыт-бағдары немесе оқушылардың оқу жетістіктері бағаланады.

Критериалды бағалау келесі қағидаттарға негізделеді:

Оқыту мен бағалаудың өзара байланысы. Бағалау оқу бағдарламасындағы мақсаттармен, күтілетін нәтижелермен тікелей байланысты оқытудың ажырамас бір бөлігі болып табылады.

Оқыту барысында мұғалім пәннің оқу бағдарламасында белгіленген оқу мақсаттарын басшылыққа алады. Оқу мақсаттары сыныптар бойынша күтілетін нәтижелер тұрғысында анықталған: білік немесе дағды, білу немесе түсіну. Оқу бағдарламасының әрбір бөлімшенің ішінде біріздікті сақтай отырып құрастырылған оқу мақсаттары бөлімше аясында оқушылардың қаншалықты алға ілгерілегенін көрсетеді, олар мұғалімдерге өз жұмысын жоспарлауға және оқушыларды бағалап, оларға оқудың келесі кезеңі туралы ақпарат беруге мүмкіндік береді.

Шынайылық, анықтық және валидтілік. Бағалау дәл және сенімді ақпаратты ұсынады. Қолданылатын критерийлер мен құралдардың оқу мақсаттарына жетуге, күтілетін нәтижелерді бағалайтынына сенімділік бар. Объективтілік, анықтық, валидтілік жиынтығы бағалаудың сапасын анықтайды. Шынайылыққа «өте жақсы», «жақсы», «қанағаттанарлық» немесе «қанағатанарлықсыз» арқылы бағалануы мүмкін жұмыстың деңгейін көрсететін нақты бағалау критерийлерін мұқият әзірлеу арқылы қол жеткізіледі.Бағалау үдерісін зерделеу өзектілігінің көптеген себептері бар. Адамның тіршілік әрекеті көптеген факторларға тәуелді: білімділік (қабылдаутын, өңделетін материал көлемі), психологиялық (уәж, оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктері), педагогикалық (әдіс-тәсілдерді таңдау), эмоциялық (алаңдаушылық деңгейі), адамгершілік (бірмәнді, нақты, анық, қатаң, икемді тәсілдер), т.б. Бағалау үдерісінде барлық факторлар бір-бірімен байланысты болып, бірін-бірі толықтырады. Білімділік немесе педагогикалық факторларды ғана жеке бағалауға болмайды, себебі басқа факторлар да оқу нәтижелеріне немесе бағалауға әсер ете алады. Баға оқушылардың білім, білік-дағдыларын әртүрлі критерийлер бойынша бағалау нәтижелерінен құралады, мысалы, зерделенетін

материалдың көлемі, осы материалды түсіну және қолдану, материалды пәннің талабына сәйкес рәсімдеу, материал бойынша жазу жұмысына берілген уақытты пайдалана білу. Құрастырылған тапсырманың анықтылығы субъективтілікті (жеке көзқарасты) шектейтін негізгі фактор болып табылады. Ол бағалаудың негізгі қағидаларын (негізділік, валидтілік, объективтілік, сенімділік) ұстануға көмектеседі. Критериалды бағалау жүйесінде бөлім/ортақ тақырып бойынша жиынтық бағалау нәтижелерімен таныстыру үшін оқушының оқу жетістігі деңгейі көрсетілген рубриканы қолдану ұсынылады. Рубрика – бағалау критерийлеріне сәйкес білім алушылардың оқу жетістіктері деңгейлерін сипаттау тәсілі. Бағалау критерийі – білім алушының оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын белгі. Дескриптор – тапсырмаларды орындау кезіндегі нақты қадамдарды көрсететін сипаттама.

Критериалды бағалау жүйесінің тиімділігі:

– Заман талабына сай бәсекеге қабілетті, білімді, іскер, ойлау жүйесі дамыған, логикалық тұжырым жасауға бейім, еркін ойлай алатын жеке тұлғаны қалыптастырады;

– Жеке жұмыстар жүргізу арқылы білім дәрежесін, ой-өрісін әрі қарай дамытады;

– Оқушылардың білім сапасын арттырады;

– Оқушының тұлғалық бағытын белсенді позициясына бағыттауға мүмкіндік беретін бірден-бір бағалау жолы;

– Тұлғаны өзіндік жауапкершілікке, тұғырлы нәтижеге, бағытқа жеткізетін, шығармашыл бағалау жүйесі.

– Сабақта қалыптастырушы бағалауды жүйелі өткізу - жиынтық бағалаудың нәтижелі,сапалы болуының баспалдағы. Жиынтық бағалау тоқсан соңындағы оқушы білімінің жетістігін саралайтын жұмыс, ендеше осы жұмыстың бастауы негізі қалыптастырушы бағалауда қаланады. Бүгінгі таңда оқушы білімін критериалды жүйе бойынша бағалаудың тиімділігі мен ұтымдылығы дәлелденіп отыр.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық. Екінші басылым, 2016.

2. «Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне арналған критериалды бағалау басшылығы». – Астана, 2016.

3. http://www.google.kz Жаңа білім беру технологиясы мен әдіс тәсілдері

4. Құдайбергенова К.С. «Құзырлық табиғаты тұлғаның өздік дамуында». – А., 2012 «Принт АСС»

5. Көкіжанова Г.К. Оқушылардың оқужетістіктерін бағалау білім сапасын басқарудағы негізгікритерий. – Педагогика, 2009.

А.О. Кулова
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің магистранты,
А.М. Мұхамбетжан
ғылыми жетекшісі: *физика-математика ғылымдарының кандидаты, профессор*

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕГІ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРҒА ЖАН-ЖАҚТЫ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ

Аннотация. *Инклюзивті білім беру – барлық балалардың білімге бірдей қолжетімділігін және барлық балалардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделу тұрғысынан жалпы білім беруді дамытуды көздейтін кеңірек интеграция процесі.*

Аннотация. *Инклюзивное образование представляет собой более широкий интеграционный процесс, предполагающий развитие общего образования в условиях равного доступа к образованию для всех детей и адаптации к различным потребностям всех детей.*

Annotation. *Inclusive education is a broader integration process that involves the development of general education in conditions of equal access to education for all children and adaptation to the different needs of all children.*

Инклюзивті білім берудің пайда болуы әлеуметтік саясат саласында болып жатқан қайта құрулардың, денсаулық жағдайы мен даму ерекшеліктеріне қарамастан барлық адамдардың теңдігін мойындаудың нәтижесі болды.

Білім беру мекемесінде инклюзивті білім беру үдерістерін енгізудің тиімділігін арттыру үшін баланың мүмкіндіктерін өзекті ететін бейімделу ортасын құру қажет. Бұл шарттар балалардың білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруы керек.

Заманауи білім беру жүйесі оның нақты талаптарына сай келетіндерді, стандартты мүмкіндіктері бар, барлығына ортақ бағдарлама бойынша оқуға қабілетті балаларды ғана толық қабылдайды. Нәтижесінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар жалпы білім беру үдерісінен жиі шығып қалады, өйткені жалпы білім беру ұйымдарының педагогикалық ұжымында олармен жұмыс істеу үшін түзету және арнайы педагогика саласында қажетті білім жоқ. Қазіргі мектептегі осы және басқа да көптеген мәселелер инклюзивті білім беру арқылы шешуге арналған.

Инклюзивті білім беру дегеніміз не? Инклюзивті білім беру (французша «inclusif» – оның ішінде; латынның «include» – қорытындылаймын, кіргізу сөзінен шыққан) – бұл барлығына, соның ішінде ерекше қажеттіліктері бар балаларға да білімнің қолжетімділігін

білдіретін жалпы білім беруді дамыту процесі. Инклюзивті білім беру – ерекше қажеттіліктері бар балалардың білімге қолжетімділігін қамтамасыз ететін барлық балалардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделу тұрғысынан білімнің барлығына қолжетімділігін білдіретін жалпы білім беруді дамыту процесі.

Инклюзивті білім берудің артықшылықтары:

– Жалпы білім беру мекемесінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін арнайы оқу жағдайларын жасау.

– Осы оқу орнының барлық оқушыларының білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын икемді бейімделген білім беру ортасын құру.

– Бұқаралық мектептің жалпы сыныптары жағдайында арнайы мамандардың оқушыға қажетті психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуімен білім беру.

Инклюзивті білім беру мектепке дейінгі білім беру ұйымының инклюзивті тобындағы мүмкіндігі шектеулі балаларды және мұндай мүмкіндіктері шектеулі балаларды бірлесіп оқыту мен тәрбиелеу арқылы жүзеге асырылады. Диссертациялық зерттеуде Н.В. Борисова интеграциялық және инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда қолдануға болатын «инклюзив» және «интеграция» ұғымдарына талдау жасайды.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмысты бастаған мұғалімдердің, психологтардың, әлеуметтік педагогтардың алдында олар үшін оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру, осы санаттағы тәрбиеленушілермен жұмыстың формалары мен әдістерін таңдау мәселесі тұр.

Әрбір оқу орнының нысандары мен әдістерін таңдауда өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін, бірақ ұстануға тиіс жалпы принциптер мен заңдылықтар бар:

– баланың мүдделерін сақтау принципі баланың мәселесін барынша тиімді және оның мүддесіне шешуге шақырылатын маманның ұстанымын анықтайды;

– сабақтастық қағидатын енгізу балаға және оның ата-анасына (заңды өкілдеріне) мәселе толық шешілгенге дейін немесе оны шешу тәсілі анықталғанға дейін көмек көрсетудің үздіксіздігіне кепілдік береді;

– диагностиканың, түзетудің және дамудың бірлігін қамтамасыз ететін жүйелілік принципін сақтау, т.б. мүмкіндігі шектеулі балалардың даму ерекшеліктерін талдауға және ауытқуларды түзетуге жүйелі көзқарас, сондай-ақ әртүрлі сала мамандарының кешенді көп деңгейлі көзқарасы, баланың проблемаларын шешуде олардың әрекетін үйлестіру және өзара әрекеттесу; білім беру процесінің барлық қатысушыларының осы процеске қатысуы;

– әр баланың жеке басының бірегейлігі мен өзіндік ерекшелігін тануды білдіретін ізгілендіру принципін сақтау; әрбір баланың жеке әлеуетін дамытудың шексіз мүмкіндіктерін мойындау; білім беру процесінің барлық қатысушылары тарапынан баланың жеке басына құрметпен қарау;

– көмек көрсетудің консультативтік сипаты принципі мүгедек балалардың ата-анасының (заңды өкілдерінің) балаларға білім беру нысандарын таңдауда заңмен кепілдік берілген құқықтарының сақталуын қамтамасыз етеді;

– дене және (немесе) психикалық дамуында әртүрлі ауытқуы бар балаларды оқыту үшін вариативті жағдайлар жасауды көздейтін өзгермелілік принципі.

Е.А. Климов, В.А. Ясвина, Тарасова С.В., еңбектері негізінде мекеменің білім беру ортасының құрамдас бөліктері ұсынылған, әртүрлі қабілеттері мен ерекшеліктері бар балаларды әлеуметтендіру кеңістігі ретінде инклюзивті білім беру ортасының құрылымын бөліп көрсетуге болады:

– кеңістіктік-пәндік құрамдас (мекеменің материалдық мүмкіндіктері – қолжетімді (кедергісіз) сәулеттік-кеңістіктік ұйым; балалардың білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыратын заманауи құралдармен және жүйелермен қамтамасыз ету);

– мазмұндық-әдістемелік компонент (баланың бейімделген жеке даму бағыты, оқыту әдістерінің, формалары мен құралдарының өзгермелілігі мен икемділігі);

– коммуникативті-ұйымдастыру компоненті (мұғалімдердің аралас (біріктірілген) топта жұмыс істеуге жеке және кәсіби дайындығы, ұжымдағы қолайлы психологиялық климат, мамандардың ұжымдық іс-әрекетін басқару).

Психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету деңгейлері:

Сынып (топтық) деңгей.

Бұл деңгейде балаға білім беру, тәрбиелеу және дамыту мәселелерін шешуде қажетті педагогикалық қолдау көрсететін мұғалімдер, сынып жетекшісі жетекші рөл атқарады. Олардың қызметінің негізгі мақсаты – проблемалық жағдаяттарды шешуде дербестікті дамыту, баланың дұрыс бейімделуінің алдын алу, өткір проблемалық жағдайлардың пайда болуы. Осы мақсатқа жету үшін сынып жетекшісі мамандармен бірлесе отырып, сыныптың және әрбір оқушының даму жоспарын жасайды. Сыныптағы тәрбие жұмысының жоспары сынып пен оқушылардың психологиялық ерекшеліктеріне қарай түзетіледі.

Оқу орнының деңгейі.

Күрделі проблемалары бар балаларға мамандандырылған көмек көрсетіледі, ол арнайы біліктілігі, кешенді (пәнаралық) көзқарасы

және ерекше еңбек жағдайлары (арнайы техниканың, технологиялардың болуы және т.б.) бар мамандардың қатысуын көздейді. Бұл деңгейде жұмысты психолог, логопед, дефектолог, әлеуметтік педагог жүзеге асырады, ол балалардың дамуындағы проблемаларды анықтайды және оқу қиындықтарын жеңуге, мұғалімдермен, ата-аналармен, құрдастарымен қарым-қатынаста алғашқы көмек көрсетеді. Бұл деңгейде оқушылардың үлкен топтарын қамтитын профилактикалық бағдарламалар да жүзеге асырылуда, әкімшілікпен және оқытушылармен сараптамалық, консультативтік, тәрбиелік жұмыстар жүргізілуде.

Инклюзивті білім беру (жалпы білім беру сияқты), сонымен бірге жалпы білім беру де негізделетін сегіз қағидатты бөліп көрсету қажет:

1) Адамның құндылығы оның қабілеті мен жетістіктеріне байланысты емес.

2) Әрбір адам сезінуге және ойлауға қабілетті.

3) Әркімнің пікір алмасуға және өзін тыңдауға құқығы бар.

4) Әртүрлілік адам өмірінің барлық жақтарын жақсартады.

5) Шынайы тәрбие нақты қарым-қатынас жағдайында ғана жүзеге асады.

6) Барлық адамдар құрбыларының қолдауы мен достығына мұқтаж.

7) Барлық оқушылар үшін ілгерілеу олардың істей алмайтындарынан гөрі не істей алатынына байланысты болуы мүмкін.

8) Барлық адамдар бір-біріне мұқтаж.

Математика және жаратылыстану пәндерінің мұғалімі ақыл-ой дамуында кеедергісі бар балалардың танымдық әрекеті мен эмоционалдық-еріктік сферасының ерекшеліктерін, сондай-ақ психикалық дамуы тежелген балалардың психофизикалық бұзылыстарының ерекшеліктерін ескеруі қажет.

Барлық оқушылардың дайындық деңгейі әртүрлі болғандықтан, мұғалім тапсырма мен материалды баяндау әдісін қатаң түрде жеке таңдайды. Бірақ мұндай балалармен жұмыс істеудің жалпы принциптері де бар. Біз қазірдің өзінде сыналған және өзін сәтті дәлелдегендердің тізімін береміз. Бұл:

– көрнекілік (плакаттар, презентациялар, суреттері бар жеке карточкалар, демонстрациялар, балалар энциклопедиясы);

– формулалар, анықтамалар, латын әріптері бар түсті карточкалар;

– жеке үй тапсырмалары (мүмкін толтыру үлгісімен);

– сабақта және үй тапсырмасы ретінде эксперименттердің көп саны;

– қысқартылған бақылау және қарапайым деңгейдегі тапсырмалардың аз санымен өзіндік жұмыс;

– оларды жүзеге асыруға қосымша уақыт беру;

– оларды үйде немесе дефектологтың кабинетінде орындауға рұқсат, ол жерде алаңдататын нәрселер болмайды;

– сөздер мен сандар түсіп қалған сөйлемдерді қолдану;

– ең аз толтыруды қажет ететін жаттығулары бар парақтарды пайдалану;

– оқушыларды тақтада жазылған тапсырмалардың баспа көшірмелерімен қамтамасыз ету;

– тапсырманы орындауға қосымша уақыт беру;

– үй тапсырмасына қосымша уақыт беру;

– көп таңдау, дұрыс/бұрыс жауап тесттерін қолдану;

– оқушыларды қызмет түрін өзгертуге дайындау;

– материалды баяндаудағы анықтық;

– табыстар мен жұмсалған күш-жігерге сәйкес жеке бағалау шкаласын қолдану;

– жақсы бағаға назар аудару;

– кішігірім мінез-құлық бұзылыстарын елемеу.

Қорытынды. Соңғы кездері ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту мен тәрбиелеудің инновациялық тәсілдері көбірек ұсынылуда. Әлеуметтік жағдайына, нәсілдік немесе діни көзқарасына, дене және психикалық қабілеттеріне қарамастан, инклюзивті білім беру әрбір балаға оның даму қажеттілігін қанағаттандыру мүмкіндігін және оның даму деңгейіне сәйкес білім алуға тең құқықты қамтамасыз етеді.

Бүгінгі таңда Ресейде инклюзивті білім беруді дамыту мәселесі ата-аналар мен педагогикалық қауымдастықтың ғана емес, бүкіл қоғамның назарында. Бұл жұмыста айтылғандай, бұл әдістердің ерекшеліктері мен кадрлардың дайын еместігі, мамандардың жетіспеушілігі.

Практика көрсеткендей, инклюзивті білім беруді дамыту ғылыми, әдістемелік және әкімшілік ресурстарды қамтитын күрделі, көп қырлы процесс. Инклюзия идеясын қабылдаған педагогтар мен оқу орындарының әкімшілігі педагогикалық процесті ұйымдастыруда, орталық тұлға бала болып табылатын білім беру процесінің барлық қатысушыларының өзара әрекеттесу механизмін әзірлеуде көмекке өте мұқтаж. Инклюзивті кеңістік тек балаларға ғана емес, ересектерге де ашықтық пен қолжетімділікті білдіреді.

Әдебиеттер тізімі

1. С.В. Алехина, Н.Я. Семаго, А.К. Фадин «Инклюзивті білім». 1-шығарылым. – М.: Мектеп кітап орталығы, 2010.

2. Дені сау балалар қоғамындағы мүмкіндігі шектеулі балаларды кешенді оқыту / Ф.Л. Ратнер, А.Ю. Юсупов. – М.: Гуманитарлық. ред. орталық VLADOS, 2006.

3. «Жалпы білім беретін сыныпта ішкі саралаумен кіріктірілген оқыту технологиясын пайдалана отырып, дамуында ауытқуы бар балаларды оқыту: әдістемелік нұсқаулар» / құраст. – Челябинск: IIUMTS «Білім», 2006. – 223 б. Педагогика.

4. Ярская-Смирнова Е.Р., Лошакова И.И. Мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті оқыту // Социологиялық зерттеу. – 2003. – No5. – 100-106 б.

5. Н.Я. Семаго, «Мектептегі инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың бастапқы кезеңдеріндегі мектеп психологының анықтамалығы»// Орталық аудандағы инклюзивті білім беруді дамыту жолдары: сб. мақалалар // жалпы бойынша. ред. – М.: ЦАО, 2009. – 56 с.

6. Дзоз В.А., Трифонов С.И., Чеснокова Г.С. Үздіксіз білім беру жүйесіне қосуды ұйымдастыру // Сібір педагогикалық журналы. – 2013. – No 2. –233-238 с.

7. алофеев Н.Н. Неліктен білім беруге интеграция табиғи және сөзсіз [Электрондық ресурс] // Түзеу педагогикасы институтының альманахы. – 2007. – №11. – URL: http://almanah. ikprao.ru/articles/almanah-11/pochemu-integracija-v-obrazovanie-zakonomerna (қолданылған күні 26/03/2015)

8. Анохина Т.В. Педагогикалық қолдау шындық ретінде: Сенб. Білім берудің жаңа құндылықтары: қамқорлық – қолдау – кеңес беру. – М.: Жаңашыл. Іс. 6, 1996.

М. Мүшелбай
Павлодар педагогикалық университеті

МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫ ЕСЕПТЕРІН ШЕШУДЕ КИНЕМАТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Аннотация. *В статье рассматриваются дидактические основы решения геометрических задач в школьном курсе математики: традиционные методы решения и основные этапы решения задач. Одним из главных методов решения геометрических задач выделен метод координат, имеющий особую алгоритмичность при решении задач математики и других естественных наук.*

Abstract. *Article rassmarivaûtsâ didactic basics of solving geometric problems in school mathematics: traditional methods and basic steps of problem solving. One of the main methods of solving geometric problems highlighted in a special coordinates method due to solving problems of mathematics and natural sciences.*

Аңдатпа. *Математиканы оқытуда геометрия курсы үлкен орын алады. Математикаға бөлінген уақыттың 40% геометрия алады. Геометрияны оқытудың басты мақсаттарының бірі – оның теориялық негіздерін білу және оларды практикада қолдану дағдыларын меңгеру.*

Геометрия – бізді қоршаған әлемдегі кеңістіктік формаларды модельдеп қана қоймай, олардың қасиеттерінің арасындағы логикалық байланыстарды орнататын математиканың бөлімі. Оқушыларды геометрияға оқыту олардың көптеген мамандықтар-ды меңгеруге қажетті математикалық және практикалық іс-әрекеттер дағдыларын дамытуға көмегін тигізеді.

Математиканың өзекті мәселелерінің бірі – білім алушылардың логикалық ойлауын дамыту, алған білімдерін тиімді қолдануға бағыт-

тау, математикаға қызығушылықты арттыру. Білім беру туралы заңында пәнаралық байланысқа көңіл бөлу қажеттілігі айтылған. Сондықтан математиканың ішкі және басқа пәндермен байланыстарына ерекше көңіл бөлу қажет. Математиканың ішкі байланысы ол – алгебра және геометрия курстарының арасындағы байланыс. Геометрия фигураларының аудандарын, қабырғаларын, бұрыштарын және т.б. табуға байланысты кейбір есептерді шешкенде алгебраның геометриямен байланысын байқаймыз.

Орта мектептерде геометрияны оқытудың аса маңызды міндеттерінің бірі – кеңістік жөніндегі түсінігін жан-жақты дамыту, сондай-ақ кеңістіктегі объектілерді ойша көз алдына елестетіп, оларға әр түрлі амалдар қолдана білу дағдысын қалыптастыру болып табылады. Дайын формулалардың көмегімен кеңістіктегі фигуралардың толық бетін, көлемін оңай есептегенімен, кейбір білім алушылар кеңістіктегі жай фигуралар арасындағы қатынастарды анықтауда қиналады. Білім алушылардың кеңістік жөніндегі түсінігін дамытуда стереометриялық салу есептерінің де маңызы зор.

Академик А.Н. Колмогоров айтқандай «Инженерлер мен техниктерге жұмыс барысында математика қажет. Алгебралық формулалар немесе геометрияның ұғымдары әрбір шеберге немесе тәжірибелі жұмысшыға өте қажет». Сондықтанда жалпы орта мектептерде оқушылар оқыту барысында алған білімін, дағдыларын, біліктілігін іс жүзінде қолдана білу керек [1].

Мектепте геометрияны оқытуда геометриялық есептерді шешуде дәстүрлі әдістерді қолдану әдістемесінің бағыттары төмендегідей:

1. Күнделікті сабақ барысында өтіліп жатқан материалды тереңдетуге ықпалын тигізетін ізденушілік, қызғушылықты талап ететін әдістерді қолдану, күрделілігі жоғары есептерді енгізу.

2. Жоғарғы сынып оқушыларына арнайы курстарда геометриялық есептерді алгебралық теңдеулер мен теңсіздіктерді, тригонометрияны, координаталар әдістерін қарастыру – бұл балалардың математикаға деген қызығушылығын арттыру, геометриядан олимпиадалық есептерді шығару, математикадан тереңдетілген жоғарғы оқу орындарына түсу, ғылыми-практикалық, ғылыми-теориялық конференцияларға қатысу.

3. Бір есептің өзі бірнеше әдістермен шешілуі мүмкін. Осы әдістің бәрін қатыстырып тиімді әдісті таңдай білуге үйрену, алған білімдерін қандайда бір жағдайларға қолдана білуге, есепті шешудің ұтымды, жеңіл, тапқыр жолдарын табуға бейімдеу және тұлғаны дамыту.

Геометрия есептерін шешудің кезеңдерін білу оқушылар үшін аса маңызды дағдылардың бірі. Есептерді шешу процесі келесі кезеңдерден тұрады.

1. Есептің шартын түсіну: а) есепті талдау: б) есеп шартын схема түрінде жазу. Есепті талдағанда оның шарты қандай, онда қандай талап қойылған (не берілген, не белгілі, есеп шарты неден тұрады?) екені анықталады. Есеп шартын схема түрінде жазғанда оның сызбасы қоса қарастырылады, осы талдаудың нәтижесінде есеп шартындағы ең керекті, таныс элементтер ескеріліп, олар қысқаша жазылады. Есепті талдау мен оның сызбасын және шартын схема түрінде қысқаша жазу – есепті шешу үшін жоспар іздеудің негізгі құралы болып табылады. Есепті талдай келе осы есепке қандай мөлшерде теориялық білімнің қажет болатындығы анықталады.

2. Есеп шешімін іздеу – есепті шешудің тәсілін іздеу –бүкіл процестің негізгі бөлігі. Бұл кезенде ең алдымен берілген есептің түрі (типі), яғни оның дәлелдеуге, есептеуге не геометриялық түрлендіруге берілгені анықталады, осыған орай есепті шешу тәсілі ізделеді. Есеп шартында берілген элементтер мен іздеуге, анықталуға тиісті белгізсіздер арасындағы байланыс ізделеді. Есеп шешімін іздеуде бір-бірімен тығыз байланысты мынадай екі жақты мәселені анықтайды: а) белгілі теориялық білімді шешіглуге тиісті есеп шартына сай түрлендір: б) есеп шартын белгілі теориялық фактілерге сәйкес және оларға байланысты түрлендіру. Бұл арада теориялық білім дегеніміз математикалық ұғымдар мен олардың анықтамалары, теоремалар және математикадағы негізгі әдістер (координаттар әдісі, векторлық әдіс, геометриялық түрлендірулермен теңдеулер құру әдісі және т.б.).

3. Жоспарды іске асыру. Бұл арада шешу идеясы табылып, есеп шешіледі.

4. Шешілген есепті талқылау: а) есеп шешімін тексеру; б) есепті зерттеу; в) есеп шешімін әр түрлі параметрлер мен байланыстар бойынша талдау [2].

Есептің шешілуінің және оған қолданылған әдістер мен теориялық негіздеулердің дұрыс екенін, ол шешім есеп шартының барлық талаптарын қанағаттандыратынын білу үшін оны тексеру керек. Есепті зерттеу келесі мәселелерді анықтауы керек: қандай шарт орындалғанда есептің шешімі бар; қандай шарт орындалғанда есептің жалпы шешімі жоқ болады?

Есептің шешімін талдау мынадай мәселелерге жауап береді. Есепті шешудің бұдан басқа ең тиімді жолы жоқ па? Есепті жалпылауға бола ма?

Осы есептен қандай қорытындылар жасауға болады? Осы есептен қандай қорытындылар жасауға болады? Есепті шешу процесінің құрылымы ең алдымен есептің сипатына, есеп шығарушының қандай біліммен, білікпен, дағдымен қаруланғанына тікелей байланысты.

Іс-әрекеттің ұғымды игерту үрдісі ұғымның мазмұнын, оның көлемін, басқа да ұғымдармен және дәйектермен маңызды байланысын игеруді қамтиды. Сондықтан да геометрия курсында ұғымдарды игеруге бағытталған тапсырмалар жүйесі ұғымның барлық маңызды қасиеттерін (ұғымның мазмұны мен көлемін) ашатындай тапсырмалардан тұруы керек.

Геометрия курсы қандай жолмен құрылмасын онда міндетті түрде теоремаларды дәлелдеудін: есептерді шығарудын әртүрлі әдістері қарастырылады. Олардын ішінде координат әдісі және векторлық әдіс ерекше орын алады. Геометриянын теориясын дәлелдеу мен есептерін шешудегі барынша тиімді әдістердін бірі координаталық әдіс.

Қазіргі кезде әр-түрлі саладағы көптеген мамандардын тік бұрышты координаттар жүйесі туралы түсініктері болу керек,себебі ол координаталар графиктердін көмегімен бір шаманын екіншіден байланыстылығын көрнекі геометриялық түрде кескіндеуге мүмкіндік береді. Математика пәнін оқу барысында оқушылар алған білімдерін өмірлік практиканың қарапайым есептерін шешуге, физика, химия, сызу, информатика, есептеу техникасы негіздерін және т.б. пәндерді оқып үйренуге пайдалана білу керек. Математикалық талдау мен аналитикалық геометрияның негізгі мазмұнын құрайтын координаталар әдісі техника мен жаратылыстану ғылымын жеткілікті түрде тереңдеп үйренуге мүмкіндік береді. Барлық салада компьютердің кеңінен қолданылуын және жас мамандар техникалық әдебиетті оқу қажеттігін ескерсек, бұл тұрғыдан да координаталар әдісін оқытып үйрету мәселесінің маңызды екенін байқаймыз. Осы заманғы техникалық әдебиет координаталық, векторлық әдісті пайдаланбай және дифференциалдық, интегралдық есептеулерсіз баяндала алмайды.

Координат әдісінің қуаттылығы – онын алгоритмділігінде; әрбір есеп берілген фигуралармен олардын құрамдарын құрастыруда негізгі әдіс – синтетикалық әдіс ерекше тәсілді талап етсе: координат әдісі жеңіл алгоритмделетін алгебралық әдіске келтіреді, яғни есептеулер тізбегіне келтіріледі [3]. Геометриялық есептерді координаталық әдіспен шығарудың зор танымдық мәні бар, олар білім алушылардың ақыл-ойын дамытады, оқуға деген ынтасын артады, математикалық есептерді шешуге әуестігін күшейтеді. Әйгілі француз математигі Р. Декарт бірінші рет координаталық әдісті геометриялық есептерге қолданғанда – «Мен барлық есептерді шештім!» – деп жариялапты. Алгебра сабағында функциялар, теңдеулер, теңсіздіктер тақырыптарында да координаталар әдісі қолданылады. Демек, бұл әдіс – математиканың негізгі тәсілдерінің бірі, ол математика және басқа да жаратылыстану мен техникалық ғылымдарды меңгеруге көп мүмкіндік береді.

Есеп шығару барысында жалпыматематикалық және арнайы білік пен дағдылар қажет. Координаталық әдіспен есептерді шығару үшін арнайы білік пен дағдылар қажет.

Ұғымдар мен формулаларды бекіту жаттығулары, координат тіліне геометриялық фактілерді аудару есептері немесе есептің шартын координат тіліне аудару элементарлық есептер тобына жатқызуға болады. Мысалы:

– Кесіндінің үштарының координаттары арқылы оның ортасының координаттарын табу;

– Координаттары берілген нүктелердің ара қашықтығын табу;

– Радиусы және центрінің координаталары берілген шеңбердің теңдеуін құру;

– Координаттары белгілі нүктенің теңдеуімен берілген фигураға қатынасын құру;

– Фигуралардың өзара орналасу белгісін координаталар тіліне аудару;

– Аналитикалық түрде анықталған фактілердің геометриялық интерпретациясы және т.б.

Келесі есептерді тірек есептер тобына жатқызуға болады:

– Берілген шарттарды қанағаттандыратын нүктенің координаттарын табу;

– Фигуралардың теңдеуін құру;

– Берілген қасиетімен анықталған нүктелердің геометриялық орнының теңдеуін құру;

– Координаталық жазықтықта фигуралардың өзара орналасуын анықтау.

Стандартты емес есептерге – есептеуге арналған есептер, дәлелдеуге арналған есептер (Птолемей теоремасы, Эйлер түзуі, үшбұрыштың тамаша қасиеттері және т.б.), салу есептері (геометриялық орындар әдісі) жатады.

Координаталар әдісі планиметрия курсының жетекші білім құралы ретінде алынып, соның негізінде әр түрлі геометриялық есептерді топтастырып шығаруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Понтрягин Л.С. Метод координат. – М. Наука, 1987.

2. Қанлыбаев Қ. Математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы, 2012.

3. Оңғарбаева М.Б. Геометриялық есептерді шешу әдістемесі / Информатика, физика, математика. – 2001. – №4

С.А. Налибаева
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің магистранты,
А.К. Сейтханова
***ғылыми жетекшісі**: доцент, PhD докторы*

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

***Аннотация**. Қашықтықтан білім беру технологиясы (ҚБТ) тақырыбының өзектілігі бұрын технология саласында шоғырланған әлеуметтік прогрестің нәтижелерінің қазіргі уақытта ақпараттық өрісте шоғырлануында. IT дәуірі белең алып тұрған уақытта оның даму кезеңін телекоммуникация деп сипаттауға болады. Бұл коммуникация, ақпарат және білім саласы. Кәсіби білімнің өте тез ескіруіне байланысты, оны үнемі жетілдіріп отыру қажет.*

***Аннотация**. Актуальность темы технологий дистанционного обучения (ДОТ) заключается в том, что результаты общественного прогресса, ранее сконцентрированные в сфере технологий, теперь концентрируются в информационном поле. В разгар эры ИТ этап ее развития можно охарактеризовать как телекоммуникации. Это сфера коммуникации, информации и образования. В связи с быстрым устареванием профессиональных знаний необходимо постоянно их совершенствовать.*

***Annotation**. The relevance of the topic of distance learning technologies (DLT) lies in the fact that the results of social progress, previously concentrated in the field of technology, are now concentrated in the information field. At the height of the IT era, the stage of its development can be described as telecommunications. This is the sphere of communication, information and education. Due to the rapid obsolescence of professional knowledge, it is necessary to constantly improve it.*

Қашықтықтан оқытуда телекоммуникациялық технологиялардың атқаратын негізгі рөлі білім беру диалогын қамтамасыз ету болып табылады. Кері байланыссыз, мұғалім мен оқушы арасындағы тұрақты диалогсыз оқу мүмкін емес. Оқыту (өзін-өзі тәрбиелеуге қарағанда) анықтамасы бойынша диалогтық процесс. Күндізгі оқу нысанында диалогтың мүмкіндігі оқу үдерісін ұйымдастыру формасының өзімен, мұғалім мен оқушының бір жерде бір уақытта болуымен анықталады. Қашықтықтан оқытуда білім беру диалогы телекоммуникациялық технологиялардың көмегімен ұйымдастырылуы керек.

Коммуникациялық технологияларды екі түрге бөлуге болады – on-line және off-line. Біріншісі нақты уақыт режимінде ақпарат алмасуды қамтамасыз етеді, яғни жіберуші жіберген хабарлама алушының компьютеріне жеткеннен кейін дереу тиісті шығару құрылғысына жіберіледі. Оффлайн технологияларды пайдалану кезінде қабылданған

хабарламалар алушының компьютерінде сақталады. Пайдаланушы оларды өзіне ыңғайлы уақытта арнайы бағдарламалардың көмегімен көре алады. Диалог тек нақты уақыт режимінде (on-line) жүргізілетін күндізгі оқытудан айырмашылығы, қашықтықтан оқытуда ол кешіктірілген режимде де өтуі мүмкін.

Офлайн технологиялардың басты артықшылығы – олардың компьютерлік ресурстарға және байланыс желісінің өткізу қабілетіне аз талап етуі. Оларды тіпті желілері арқылы Интернетке қосылған кезде де пайдалануға болады (Интернет желісіне тұрақты қосылым болмаған жағдайда).

Мұндай технологияларға электрондық пошта, жіберу тізімдері және телеконференция жатады. List серверінің көмегімен оқу ақпаратын таратуды ұйымдастыруға болады, электронды пошта арқылы оқытушы мен студент арасындағы жеке байланыс орнатылады, ал телеконференция білім берудің ең күрделі немесе күрделі мәселелерін ұжымдық талқылауды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. курс. Бұл технологиялардың барлығы Интернетке қосылған әртүрлі компьютерлер арасында хабарлама алмасуға мүмкіндік береді.

Онлайн технологияларының ішінде, ең алдымен, Интернет арқылы нақты уақытта мәтіндік хабар алмасуға мүмкіндік беретін чатты атап өту керек. Ең қарапайым жағдайда екі қолданушы арасында «әңгімелесу» орын алады. Ұжымдық сөйлесу үшін арнайы серверге – IRC серверіне қосылу керек. Содан кейін, жұмыс істегенде, пайдаланушы оның алдында экранды көреді, онда хабарламалар көрсетілген, бұл хабарламаны кім жібергенін көрсетеді.

Көптеген бағдарламалар басқа пайдаланушылардан жабылған «жеке» диалогқа қатысушы пайдаланушылардың біріне қоңырау шалуға мүмкіндік береді. Чатпен жұмыс істеу үшін көптеген бағдарламалар бар, мысалы, whats`app. Әсіресе желілік семинарлар мен топтық консультацияларды ұйымдастыру кезінде on-line технологияларының тиімділігі жоғары болады.

Қашықтықтан оқытуда оқыту құралдары жаңа ақпараттық технологиялар арқылы жүзеге асады. Қашықтықтан оқыту жүйесінде дәстүрлі оқулықтар, оқу құралдары, жұмыс дәптері және т.б. қолданыстан қалмайды.

Қашықтықтан оқытуға арналған дидактикалық баспа материалдарын әзірлеу кезінде тәжірибе көрсеткендей, төмендегілерді басшылыққа алу қажет:

• мазмұнның толықтығына арналған оқу құралдары оқушының қосымша білім беру ақпаратына жүгінуін барынша азайтатындай етіп құрастырылуы керек;

• оқу материалының құрылымын әдістемелік құралда құру кезінде модульдік принципті қолданған жөн;

• материалды зерделеу және өзіндік жұмысты ұйымдастыру бойынша толық нұсқаулар берілуі керек;

• нұсқаулықтағы міндетті элементтер бақылау тапсырмалары, түсіндірме сөздіктер, жауаптары бар өзін-өзі тексеруге арналған сұрақтар, оқыту тапсырмалары болуы керек

Жалпы, қашықтықтан оқытуға арналған пән (курс) бойынша оқу-тәжірибелік оқу құралының ұтымды құрылымы келесі міндетті бөлімдерді қамтуы керек.

• Пәнге кіріспе (тарихы, пәні, өзектілігі, орны және мамандық бағдарламасының басқа пәндерімен байланысы).

• Пәндер бойынша оқу жоспары (оқу курсы).

• Пәнді оқудың мақсаты мен міндеттері.

• Курсты өз бетінше оқуға арналған әдістемелік нұсқаулар.

• Мазмұны.

• Бөлімдер (модульдер) бойынша құрылымдалған негізгі мазмұн.

• Тренингке жауаптары бар тесттер, сұрақтар, тапсырмалар (тараулар бойынша).

• Қорытынды сынақ.

• Өздік жұмысқа арналған практикалық тапсырмалар.

• Шағын ғылыми жобаларға арналған тақырыптар.

• Терминдердің түсіндірме сөздігі.

• Қысқартулар мен аббревиатуралар тізімі.

• Қорытынды.

• Әдебиеттер тізімі (негізгі, қосымша, міндетті емес).

• Курс тақырыбы бойынша оқулықтардан, ғылыми және журналдық мақалалардан, әдістемелерден және басқа оқу материалдарынан үзінділерден тұратын пән бойынша антология (дайджест).

• Әдістемелік құрал авторының қысқаша шығармашылық өмірбаяны.

Желілік оқу материалдарын желілік оқу-әдістемелік интерактивті кешен ретінде құрастыру ұсынылады, ол телеконференциялар және бейнеконференциялар сияқты Интернет қызметтерін пайдалану арқылы интерактивтілігі жақсартылған екінші буынның желілік электрондық оқулықтарына жатады.

Кешеннің психологиялық-педагогикалық функциялары оқу материалын гипермедиялық ортада көрсету, оқушылардың мұғалімдермен және оқу құралдарымен дидактикалық өзара әрекеттесуі арқылы электрондық пошта, «чат», теле және бейнеконференциялар арқылы жүзеге асырылады.

Кешен мынадай дидактикалық блоктардан тұрады.

1) Ұйымдастыру-әдістемелік. Пәннің мақсаты, міндеттері, оның оқу жоспарына енгізілген басқа пәндермен байланысы туралы мәліметтерді елеулі түрде қамтиды; оқу жоспары тақырыптарының мазмұнының қысқаша сипаттамасы, кешеннің көмегімен пәнді оқу тәртібі мен ұсыныстары; әдебиеттерге шолу және есеп беру және бақылау нысандары, оқытушымен өзара әрекетті ұйымдастыру тәртібі. Оқушылардың психологиялық жайлылығы үшін модуль визуалды түрде бейнеленген және кейіннен цифрландырумен бейнекассетаға бағдарлау сабағын жазу болып табылады. Модульдің мазмұны мәтіндік файл арқылы көшіріледі.

2) Ақпараттық-оқу блогы оқу тақырыбына тең көлемдегі модульдерден тұрады. Модульдер гипермедиа ортасында жасалған. Әрбір модуль өзін-өзі тексеруге арналған тесттермен, ал бүкіл блок курстың қорытынды тестімен және курс бойынша емтихан билеттерімен бірге жүреді. Оқу мәтінінде бар гипермәтіндік сілтемелер студентке курс тақырыбы бойынша арнайы жасалған электронды оқырманмен, интернет-ақпараттық ресурстармен, электронды кітапхана ресурстарымен танысуға мүмкіндік береді.

Оқыту жүйесінде педагогикалық технологияларды таңдау әрқашан қолданылатын оқыту тұжырымдамасымен анықталады. Қазіргі уақытта әлемдік тәжірибеде гуманистік педагогикаға, оқушы бағдарланған көзқарасқа, конструктивизмге басымдық беріледі, өйткені гуманистік педагогика және оны бейнелейтін негізгі қағидалар, тәсілдер мен теориялар қазіргі қоғам тарапынан білім беру жүйесіне қойылатын талаптарға, білім сапасына барынша сәйкес келеді. қоғамда түсінілетін білім, сәйкесінше сапалы білім.

Осындай педагогикалық технологиялар ретінде біз мыналарды бөліп аламыз:

- ынтымақтастықтың шағын топтарында оқыту;
- пікірталас, ми шабуылдары, дөңгелек үстелдер;
- жобалар әдісі;
- проблемалық бағыттағы рөлдік ойындар;
- ситуациялық талдау (кейс-стади);
- «оқушы портфолиосы» (рефлексия).

Бұл технологиялар, біздің ойымызша, қазіргі білім беру жүйесінің кез келген формасының дидактикалық жүйесін, оның ішінде үздіксіз білім беру жүйесін айтсақ, қашықтықтан оқытуды құрауы тиіс. Бірақ білім берудің әрбір түрінде бұл технологиялар әртүрлі тәсілдермен, атап айтқанда, қолданылатын техникалық құралдарға, соның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларға байланысты жүзеге асырылады.

Қорыта келе оқытудың әдістері мен құралдары дидактикалық процестің маңызды сипаттамаларының бірі болып табылады. Олар қажетті оқу мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз ете алады, егер бұл үшін қажетті материалдық-техникалық база болса және мұғалімге оқытудың ұйымдастырушылық жағын таңдау құқығы беріледі, яғни. еңбек нысаны деп айта аламыз

Қашықтықтан білім беру процесі, әдетте, бірінен соң бірі ауысып отыратын байланыс және байланыссыз уақыт кезеңдерін құрайды. Олардың ұзақтығы әртүрлі. Кейбір жағдайларда оқу процесінде байланыс кезеңі мүлдем болмауы мүмкін. Осыны ескеріп ақпаратық технологияларды тиімді пайдаланғанымыз жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Андреев, А.А., Солдаткин, В.И. Қашықтықтан оқыту: технологияның мәні, ұйымдастыру [Мәтін]. – М.: МЕСИ баспасы, 2000. – 350 б.

2. Гусаков В.П., Кутузова Е.С. Виртуалды білім беру: теория, технология, перспективалар. СҚМУ. – Петропавл. 2005. – 227 б.

3. Полат, Е.С. Қашықтықтан оқытудың педагогикалық технологиялары: оқу құралы. студенттерге арналған жәрдемақы. жоғарырақ оқулық мекемелер / [Е.С. Полат, М.В. Моисеева, А.Е. Петров т.б.]; ред. Е.С. Полат. – М.: «Академия» баспа орталығы, 2006. – 400 б.

4. Хуторской, А.В. Дидактика және оқытудың заманауи әдістері бойынша практикум [Мәтін] / А.В. Хуторская. – Петербург: Петр, 2004. – 541 б.

5. Полат Е.С. Петров А.Е. Қашықтықтан оқыту: бұл не болуы керек? // Педагогика. – 1999. – №7. – 29-34 с.

6. Қашықтықтан оқытудың педагогикалық технологиялары / Ред. Е.С. Полат – М., 2006.

7. Толығырақ Қашықтықтан оқытудың педагогикалық технологияларын қараңыз / Ред. Е.С. Полат. – М., 2006.

8. Калмыков А.А., Хачатуров Л.А. Виртуалды білім беру орталарын ұйымдастыру // Ашық білім беруді ғылыми қамтамасыз ету: Ғылыми-әдістемелік және ақпарат жинағы. – М.: МЕСИ, 2000. – 132 б.

М.О. Ногай
магистрант Кызылординского университета
им. Коркыт Ата, г. Кызылорда,
А.К. Сейтханова
научный руководитель*: доцент, доктор PhD, г. Павлодар*

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ ФИЗИКИ

Аннотация. *В данной статье рассмотрен один из инновационных методов-технология развития критического мышления, который направлен на развитие навыков работы с информацией, умений анализировать и применять данную информацию. Особое внимание уделяется применению технологии развития критического мышления на уроках физики.*

Ключевые слова: *критическое мышление, образовательная технология, метод, приемы.*

Андатпа. *Бұл мақалада инновациялық әдістердің бірі- ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын, осы ақпаратты талдау және қолдана білу дағдыларын дамытуға бағытталған сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы қарастырылады. Физика сабағында сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясын қолдануға ерекше көңіл бөлінеді.*

Түйінді сөздер: *сыни тұрғыдан ойлау, білім беру технологиясы, әдіс-тәсілдері*

Abstract. *This article discusses one of the innovative teaching methods- the technology for the development of critical thinking. Critical thinking methodology is aimed at developing pupils' skills in working with information, improving the ability to analyze and use the information. A particular attention is paid to the application of technology for the development of critical thinking in the physics classroom.*

Key words: *critical thinking, educational technology, method, techniques.*

Критическое мышление – ведущее современное педагогическое понятие, актуальное для развития преподавания и учения в Казахстане.

Критическое мышление может происходить всякий раз, когда происходит процесс рассуждения, формулировки выводов или решения проблемы, т.е. всякий раз, когда необходимо установить, чему верить, что делать, и как делать это разумным и рефлексивным способом.

Критическое мышление может быть представлено как «мышление о мышлении». Оно предполагает умение рассуждать по принципиальным вопросам и размышлять над практическим опытом.

Актуальность умения своевременно получать, анализировать и обрабатывать необходимую информацию для принятия правильного решения – ключ к успеху жизни современного человека. Поэтому

учащемуся необходимо не только овладевать информацией, но и критически её осмысливать, перерабатывать и применять.

Для того, чтобы у учащихся появилась мотивация к обучению, надо менять форму проведения уроков. Необходим переход к такой стратегии, при которой ученик превращается в субъект образовательного процесса, приходит в школу учиться добывать знания и применять их потом в дальнейшей жизни.

Активизация познавательной деятельности учащихся, развитие самостоятельного логического мышления, формирование умственной самостоятельности – всё это взаимосвязано и находит применение в данной работе.

Целью работы является апробация и описание различных приёмов технологии развития критического мышления, применяемых на уроках физики, способствующих повышению эффективности образовательного процесса.

Базовая модель урока, основанная на использовании данной технологии, представляет собой последовательное прохождение трех стадий, присущих одновременно и процессу познания: вызов, осмысление, рефлексия. Эти стадии могут составлять весь урок или его отдельные части.

1. Вызов – актуализировать имеющиеся у учащихся знания по изучаемой теме, пробудить познавательный интерес к изучаемому материалу, помочь учащимся самим определить направление в изучении темы.

2. Осмысление – помочь активно воспринимать изучаемый материал, помочь соотнести старые знания с новыми.

3. Рефлексия – помочь учащимся самостоятельно обобщить изучаемый материал, помочь самостоятельно определить направления в дальнейшем изучении материала.

Рассмотрим фрагменты уроков с применением технологии развития критического мышления при изучении серии последовательных уроков физики в 7 классе: «Момент силы. Условие равновесия вращающегося тела. Рычажные весы», «Простые механизмы. Наклонная плоскость. «Золотое правило» механики», «Коэффициент полезного действия механизмов».

На стадии вызова реализуются приемы, с помощью которых можно выявить остаточные знания учащихся, пробелы в знаниях, умениях и навыках, а также сформулировать те вопросы, которые необходимо узнать и изучить.

Применяя в качестве деления на группы игру ***“Ищу тебя”*** (величина ищет единицу измерения), у учащихся развивается смекалка

и скорость, критическое мышление, повторение ранее изученных величин и их единиц измерения.

С помощью стратегии ***“Цветная закладка”*** перед учащимися стоит задача выделить 3 ключевые идеи по пройденной теме “Механическая энергия. Закон сохранения механической энергии”.

Стратегия ***“Динамичный круг”*** позволяет обменяться ключевыми идеями, закрепить пройденный материал.

Стратегия: ***“Крутящиеся станции”***, учащиеся в группах, переходя из одной станции в другую, обсуждают вопросы по пройденному материалу в группах.

1-я станция:

А) при выполнении какого условия тело, способное вращаться вокруг неподвижной оси, будет находиться в равновесии, если на него действует много сил?

Б) совпадают ли показания рычажных весов на Луне и Земле?

2-я станция:

А) Как читается условие равновесия равноплечих рычажных весов?

Б) Действуют ли (работают ли) рычажные весы в условиях невесомости?

3-я станция:

А) Каков принцип действия равноплечих весов? Для каких целей используются рычажные весы?

Б) Существуют ли виды весов, на которых можно произвести измерение с помощью только одной гири? Если есть, то каков принцип их действия?

Создание проблемной ситуации ***“Сгруппируй картинки”*** (по иллюстрации (рис. 1) определить тему и цель урока).

(рис. 1)

Цель: развивать критическое мышление, развитие умений анализировать и делать выводы, развитие саморегуляции и метакогнитивных навыков.

Мозговой штурм ***“Тематический теннис”.***

Цель: знание терминологии по пройденным темам, умение быстро мыслить, составлять смысловые словосочетания.

Учащиеся делятся на группы по 3 человека: 2 игрока и судья. Когда учитель называет тему, двое из учащихся по очереди называют слова, относящиеся к заданной теме до тех пор пока один не остановится. Третий участник группы записывает слова и ведет счет

Счет:

1 балл каждый раз второй участник не может найти следующее слово

ИЛИ

Используйте счет как в теннисном матче (15 - 0, ровно, и т.д.)

Вызов к теме урока: ***отгадывание кроссворда***

Цель: по выделенным буквам назвать тему и сформулировать цель урока.

Информация, полученная на стадии вызова, выслушивается, записывается, обсуждается. Работа ведется индивидуально, в парах или группах

На стадии осмысления необходимо помочь учащимся активно воспринимать новый материал и сопоставить имеющиеся и новые знания.

Исследовательская работа в группах ***“Эксперимент”*** (проведение опытов по поднятию тяжелых предметов). Каждая группа читает и выполняет задание с помощью учебников и дополнительной информации, демонстрируют свои устройства.

Цель: развивает практические навыки, умение правильно делать выводы, метакогнитивные навыки.

1 группа – Подумайте и скажите, как можно убрать с пути огромный камень (рис. 2)?

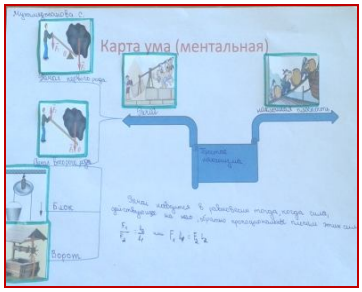

(рис. 2)

2 группа – Предложите ваше решение, которое могло бы помочь затащить тяжёлый груз на определенную высоту (рис. 3).

(рис. 3)

2. Заполнение и защита ***“Карты ума”*** (рис.4).

(рис. 4)

Цель: развить навыки аргументации, речевые навыки и умение строить схемы и вопросы.

“Физический синквейн” составить и заполнить план изучения новой физической величины.

1. Определение величины
2. Буквенное обозначение величины
3. Формула по которой можно найти новую величину, “магический треугольник”
4. Единица измерения величины в СИ
5. Прибор для измерения данной величины

Цель: выделение ключевых моментов из потока информации.

Стратегия ***“Посланник”.***

Цель: объяснение и демонстрация составленного плана другим группам.

Проведение игры ***“Строим дом”***

Цель: учащиеся решая разноуровневые задачи на стикерах, прикрепляют к постеру, тем самым “строят дом”

а) Фундамент дома “Перевести единицы измерения в СИ”.

Цель: повторить приставки и правила перевода в СИ.

б) Решение задач “Возведение стен дома”.

Цель: закрепить практические навыки решения разноуровневых задач.

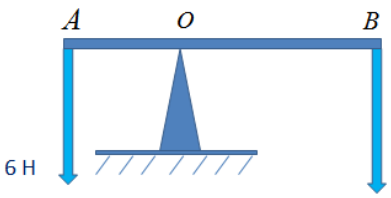
в) Тестовые задания “Укрепляем крышу”.

Цель: проверить уровень усвоения нового материала.

г) Защита постера “Наш дом”

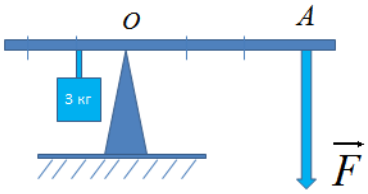
На втором этапе осуществляется непосредственный контакт с новой информацией (текст, лекция, фильм, материал параграфа и т.д.). Работа ведется индивидуально и в парах.

Стадия «Рефлексия». Применение полученных знаний к решению графических задач. Учащиеся письменно решают задачи, отвечают на вопросы (рис. 5, 6, 7).

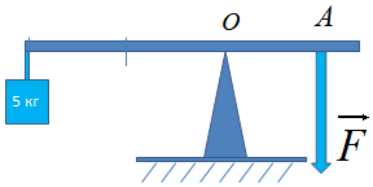
Рассказывая о рычаге, девочка нарисовала схему рычага в равновесии. Укажите, какая допущена ошибка в рисунке.

(рис. 5)

Какую силу необходимо приложить к рычагу в точке A, чтобы уравновесить груз?

(рис. 6)

Какую силу необходимо приложить к рычагу в точке A, чтобы уравновесить груз?

(рис. 7)

Эссе на тему: “Рычаги в организмах человека и животных”.

Рефлексивная минутка ***“Мне на заметку”***

Цель: написать 3 шага, которые сделали по теме урока + 1 вопрос на который хотели бы получить ответ.

Рефлексия: ***“Две звезды и одно пожелание”***

Цель: написать два успешных момента урока и одно предложение для улучшения.

На стадии рефлексии осуществляется анализ, творческая переработка, интерпретация изученной информации. Работа ведется индивидуально, в парах или группах.

Описанная технология мне нравится тем, что она учит самостоятельному поиску информации, использует ученический диалог. На уроке создаётся психологически комфортная среда, ведь на уроке разрешается ошибаться, заблуждаться, а затем есть возможность исправить свои ошибки. На таких уроках формируется самооценка личностных знаний и оценка своих взаимоотношений с другими людьми и с окружающей действительностью.

Список использованных источников

1. Авдеева И.М. Критическое мышление как системный фактор непрерывного образования / И.М. Авдеева // Постметодика. – 2001. – №2.

2. Заир-Бек С., Муштавинская И. Развитие критического мышления на уроке. Пособие для учителя. – М., 2004.

3. Критическое мышление: технология развития: пособие для учителя / И.О. Загашев, С.И. Заир-Бек. – СПб: Альянс «Дельта», 2003.

4. Рубинштейн, С.Л. О природе мышления и его составе: Психология мышления / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1991. – 80 с.

Г.Д. Сакенова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті,
Р.Н. Асылбаев
ғылыми жетекшісі: *Жаратылыстану ғылымдары жоғары мектебінің доценті, Физика мамандығы бойынша PhD докторы*

ФИЗИКАЛЫҚ ҮРДІСТЕРДІ МОДЕЛЬДЕУДІҢ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа*. Қазіргі таңда математикалық модельдеу табиғат туралы жаңа ақпаратты аз уақыт ішінде алуға мүмкіндік береді. Математикалық модельдеуді ғылымның әртүрлі саласында өзекті мәселелерді шешу және зертханалық талдауларды сәтті жасау үшін қолданады. Физика ғылым саласында, физиканы үйрету әдістерінде «модель және модельдеу» бір мағынада қолданылады. Математикалық модель деп кейбір математикалық нысанның оның нақты нысанына сәйкестігін анықтау процесі және қарастырып отырған нысанның толық сипаттамасын алуға мүмкіндік беретін зерттеуді айтады. Берілген мақалада математикалық модельдеудің маңызы, білім алушыларды модельдеуге, ойлау құралы ретінде ойша эксперимент жасауға үйрету мәселесі қарастырылады.*

Түйінді сөздер*: математикалық модельдеу, модель, физика курсы, физикалық есептер, білім алушы, табиғат құбылысы, ғылыми зерттеулер.*

Аннотация*. В наше время математическое моделирование стало главным источником новой информаций о природе, позволяющим получать необходимую информацию за сравнительно короткий период времени. Математическое моделирование, благодаря его комплексности, позволяя учитивать огромное количество данных различных отраслей науки, оказывается единственным средством решение глобальных проблем. Оно также оказывается уникальным истументом, с помощью которого можно получить успешные результаты исследований в различных областях науки. В физической науке и в методике преподавания физики понятия « модель и моделирование» используются практически повсеместно.Под математическим моделированием понимается процесс установления соответсвия данному реальному обьекту некоторого математического обьекта, и исследование этой модели, позволяющее получать характеристики рассматриваемого реального обьекта. В данной статье рассматривается значение математического моделирование, проблемы обучающихся моделированию, умственному эксперименту как средство мышления.*

***Ключевые слова**: математическое моделирование, модель, курс физики, физические задачи, явление природы, научные исследование.*

***Abstract**. Nowadays mathematical modeling has become the main source of new information about nature, allowing to obtain the necessary information in a relatively short period of time. Mathematical modeling, due to its complexity, allowing to take into account a huge amount of data from various branches of science, is the only way to solve global problems. It also turns out to be a unique instrument, that with the help of this we can obtain successful research results in various fields of science. In physical science and in the methods of teaching physics, the concepts of "model and modeling" are used almost everywhere. This view of the model corresponds to modern mathematical modeling. Mathematical modeling is understood as the process of establishing compliance with a given real object of a mathematical object and the study of this model, which allows to obtain the characteristics of the considered real object. This article discusses the value of mathematical modeling, the problems of students modeling, mental experiment as a means of thinking.*

***Key words**: mathematical modeling, model, physics, physics problems, the phenomenon of nature, scientific research.*

Кіріспе. Қазіргі ғылым мен білім саласын математикалық модельдеудің кең қолданылуынсыз көз алдымызға елестету қиын. Математикалық модельдеудің мағынасы бастапқы объектіні оның «бейнесімен» – математикалық моделімен – алмастыру және әрі қарай осы модельді компьютерлерде жүзеге асырылатын есептеу алгоритмдері көмегімен зерттеу болып табылады. Бұл танымдық әдіс бойында теория мен тәжірибенің көптеген артықшылық жақтары бар. Объектінің (құбылыстың, үдерістің) өзімен емес, оның моделімен жұмыс жасау салыстырмалы түрде тез және елеулі шығындарсыз оның қасиеттері мен жағдайын зерттеуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ объектілердің модельдерімен қазіргі заманғы есептеу әдістеріне және компьютерлердің зор мүмкіндіктеріне сүйене отырып, есептеу тәжірибелерін жүргізу теориялық әдістер арқылы қол жеткізіп болмайтын жеткілікті деңгейде толық зерттеуге мүмкіндік береді.

Математикалық модельдеу әдістері бүгінгі күнде қарқынды даму кезеңінде болып, түрлі жаңа техникалық жүйелерді құру және оларды басқарудан күрделі экономикалық және әлеуметтік үдерістерді талдауға дейінгі адам іс-әрекетінің көптеген жаңа салаларын қамтуда.

Математикалық модельдеу элементтері математика, физика, география және басқа да жаратылыстану ғылымдарының пайда болуымен қатар қолданыла бастағаны белгілі. Кейбір есептеу әдістері ұлы ғалымдар Ньютон және Эйлер есімдері арқылы аталуы кездейсоқтық емес, сондай-ақ «алгоритм» сөзі біздің дәуіріміздің IX ғасырында өмір сүрген Хиуа қаласы тумасы, Орталық Азияның ұлама ғалымы әл-Хорезми (шын аты Мұхамед бен Мұса) есімімен байланысты.

Математикалық модельдеудің екінші рет «дүниеге қайта келуі» XX ғасырдың 40-50-жылдары аралығына тура келіп, ол негізінен екі себепке байланысты: біріншісі – ЭЕМ-ның пайда болуы және КСРО (Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы) мен АҚШ (Америка Құрама Штаттары) мемлекеттерінің ракеталық-ядролық қорғаныс жүйелерін құруы, екіншісі – дамыған жетекші мемлекеттердің ғарышты игерудегі ұлттық бағдарламаларын жүзеге асыруға кірісуі. Ядролық жарылыстар мен жасанды жер серіктерінің ұшулары алдын ала математикалық модельдер көмегімен ЭЕМ-ларында орындалып, соңынан іс жүзінде практикада жүзеге асырылды. Осы салалардағы үлкен жетістіктер математикалық модельдеу әдістерінің кейінгі даму бағыттарын анықтауға өз септігін тигізді және қазіргі күнде бірде бір үлкен масштабтағы күрделі ғылыми-техникалық, экологиялық немесе экономикалық жобалар математикалық модельдеуді қолданбастан жүзеге аспайды.

Бүгінгі таңда ақпараттық қоғамның жаңа мүмкіндіктері жағдайында математикалық модельдеу дамуының үшінші кезеңі басталғанын айта кеткен жөн. Ақпараттық ресурстарды басқаруды тиімді игерместен адамзат қоғамының алдында тұрған маңызды мәселелерді шешу жайлы ойлаудың өзі орынсыз болар еді. Бастапқы шикі өңделмеген ақпарат талдау, болжау, шешім қабылдау мен оның орындалуын бақылау үшін пайдасы аз болатыны белгілі. Осындай ақпараттық шикізатты жаңа өнімге, яғни нақты білімдерге айналдыратын сенімді әдістер мен тәсілдер қажет. Математикалық модельдеу ақпараттық технологиялардың, қоғамды ақпараттандырудың жалпы үдерісінің интеллектуалдық түпқазығы бола алады және болуы да керек. Қандай да бір объектіні, үдерісті немесе құбылысты математикалық модельдеу жайлы сұрақтың қойылымының өзі анық іс-әрекеттерді келтіріп шығарады. Оны шартты түрде үш кезеңге бөлуге болады: модельді құру, алгоритмді таңдау, бағдарламаны құру. Бірінші кезеңде объектінің маңызды қасиеттерін – ол бағынатын заңдар, оның бөліктеріне тән байланыстар және т.б. – математикалық формада бейнелейтін оның «эквиваленті» таңдалады немесе құрылады. Математикалық модель теориялық әдістермен зерттеледі, олар арқылы объект жайлы бастапқы маңызды білімдер алу мүмкін болады. Екінші кезең – модельді компьютерде жүзеге асыру үшін алгоритмді таңдау немесе құру. Модель сандық әдістерді қолдану үшін ыңғайлы түрде берілуі тиіс, ізделінетін шамаларды берілген дәлдікпен табу үшін орындалуы қажет есептеу және логикалық амалдар тізбегімен анықталады. Есептеу алгоритмдері модельдің негізгі қасиеттерін бұрмаламауы тиіс, үнемді және шешілетін есептердің ерекшеліктеріне бейімделген болуы керек.

Үшінші кезеңде модель мен алгоритмді компьютер түсінетін тілге аударатын бағдарлама құрылады. Оларға да үнемділік пен бейімделгендік талаптары қойылады. Оларды компьютерде тікелей сынақтан өткізуге дайын зерттелетін объектінің «электрондық» эквиваленті деп атауға болады.

Құрылған «модель-алгоритм-бағдарлама» үштігі зерттеушіге әмбебап және шығын көп қажет етпейтін зерттеу сайманы қызметін атқарып, ол алдымен қалыпты күйге келтіріледі, «тексеру» есептеу тәжірибелерінде тестіленеді. Үштіктің бастапқы объектіге адекваттылығына (жеткілікті сәйкестілігіне) көз жеткізілгеннен соң модельмен объектінің талап етілетін барлық сапалық және мөлшерлік қасиеттері мен сипаттамаларын беретін түрлі «тәжірибелер» жүгізіледі. Қажеттіліктерге қарай, модельдеу үдерісінде үштіктің барлық бөліктерін жақсарту мен нақтылау жүргізіледі.

Математикалық модельдеу нақты қолданбалы үдерістер мен құбылыстарды зерттеу методологиясы ретінде математиканы, физиканы, биологияны және басқа да ғылыми пәндерді өзімен алмастырмайды. Керісінше, түрлі әдістер мен жандасуларға сүйенбей – сызықтық емес модельдерден қазіргі заманғы бағдарламалау тілдеріне дейін – математикалық модельдеудің үштігін құру мен оны қолдану мүмкін емес.

Математикалық модельдеудің ғылымда, техникада және басқару салаларында кең қолданылуындағы негізгі кедергі – білікті мамандардың жетіспеушілігі. Математикалық модельдеу саласының маманына қойылатын талаптар жоғары, сонымен қатар олардың қайшылықты болуы. Бір жағынан, ол белгілі бір зерттеу саласын терең білетін кәсіби маман болуы керек. Ал екінші жағынан, ол мәселені тұтастай көре алатын және нақтылауға қабілетті, кейбір жағдайларда физиктер, механиктер, химиктер немесе биологтар қойған есепті түбегейлі өзгерте алатын маман ретінде өзін жиі көрсетуіне тура келеді.

Математикалық модельдеу саласында жұмыс жасау өзіндік ойлау қабілетінің болуын көзде тұтып, онда тереңдік пен нақтылық жалпы идеялардың кеңдігі мен оларды түсінумен үйлесім табады.

Сондықтан математикалық модельдеу негіздерімен танысу және оқып үйрену қазіргі заманғы жоғары білім саласында маңызды орын алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. И.Г.Захарова. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.

2. Христочевский С.А. «Электронные мультимедийные учебники и энциклопедии», Ж. «Информатика и образование». – 2002. – №2.

3. Г.И. Щукина Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – М.: Педагогика. – 1988. – 204 с.
4. Архангельский А.Я. Приемы программирования в Delphi. – М.: ООО “Бином-Пресс”, 2003.
5. Методические указания к выполнению лабораторных работ по курсу “Оптика, физика твердого тела, атомная физика”. – Алма-Ата. 1989, 2002.

Е.В. Ткалич
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
А.К. Сейтханова
***научный руководитель**: доктор PhD, доцент ОП «Математика и физика» Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар*

ГРАФИЧЕСКИЙ ДИЗАЙН КАК ПРИЕМ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Аннотация. *В статье рассматриваться актуальные проблемы преподавания в условиях цифровизации образования. По данной проблеме был выделены следующие опорные точки: качество и доступность учебного материала, выбор правильных инструментов для работы.*
***Ключевые слова**: положительный стресс, нарративный дизайн, минимализм, вектор, растр.*

***Аннотация**. Мақалада білім беруді цифрландыру жағдайында оқытудың өзекті мәселелері қарастырылған. Бұл мәселе бойынша келесі анықтамалық нүктелер анықталды: оқу материалының сапасы мен қолжетімділігі, жұмысқа дұрыс құралдарды таңдау.*
***Түйін сөздер**: позитивті стресс, баяндау дизайны, минимализм, векторлық, растр.*

Annotation. *The article deals with the actual problems of teaching in the context of digitalization of education. On this issue, the following reference points were identified: the quality and availability of educational material, the choice of the right tools for the job.*
***Keywords**: positive stress, narrative design, minimalism, vector, raster*

1.1 Эвристика доступности

«Кто сражается с чудовищами, тому следует остерегаться, чтобы самому при этом не стать чудовищем» – цитата из книги «*По ту сторону добра и зла»* Фридриха Ницше [1]. По моему мнению, это актуально и по сей день. В данном случае, мы ведём *«борьбу»* за мотивацию к обучению, и в ходе этой *«борьбы»* мы, педагоги, используем различные методы, которые не всегда работают, так как нам бы этого хотелось. Эффективность усвоения нового знания во

многом зависит и от уровня развития эмоциональной сферы школьника. Эмоциональные переживания вызываются, прежде всего, содержанием учебного материала. Чем чаще ученики в процессе познавательной деятельности, к примеру, решению задач по физике тем крепче у него будут знания, а, следовательно, и мотивированность к дальнейшему изучению предмета.

1.2 Предвзятость нормальности

Новое и неизвестное всегда пугает. Особенно если оно отнимает у нас то, к чему мы привыкли. Или меняет то, к чему мы привыкли [2].

Мы не любим перемены. И чем упорнее мы пытаемся разложить жизнь по полочкам и все распланировать, зацикливаемся на том, как должно быть, тем больнее перемены по нам бьют и тем сложнее принять их. Как и тот факт, что не всем нашим выверенным до мельчайших деталей планам суждено сбыться.

А теперь представьте себя на месте ученика, которому вы даёте принципиально новое задание. Представили? А сейчас ответьте на следующие вопросы: ученик выполнял, что-то похожее? У него есть ответы в учебнике, тетради, гугле? Если ответ «Нет» то хорошо, это может вызвать *положительный стресс*.

Положительные стрессы обогащают и украшают нашу жизнь. В таком случае организм сам регулирует работу всех жизненно важных органов и продолжает функционировать в нормальном режиме после эмоционального взрыва. Такое нервное напряжение даже полезно, потому что мобилизует умственные и физические возможности, повышает самооценку и уверенность в себе.

Хочу отметить, что положительного стресса не должно быть много, так как это может перейти в рутину. Для того чтобы это не произошло, необходимо грамотно использовать инструменты нарративного дизайна.

Нарративный дизайн – что это такое? Нарративный дизайн – это искусство передавать информацию (знания) в игровых формах, используя все доступные инструменты. Нарратив – это: определенный контролируемый игровой опыт, который получает ученик; уникальное нахождение путей решения задачи конкретного ученика; совокупность инструментов для рассказа истории (передачи информации).

Инструменты нарративного дизайна: рисунки, анимация, sfx (environmental storytelling тоже тут) – все, что относится к визуальному каналу восприятия [3].

Важно, чтобы все изображения были минималистичные, информативные и интуитивно понятные. Приведу пример, рассмотрим рис. 1 и рис. 2, это пример того какими должны быть иллюстрации.

Рис .1

Рис. 2

Почему это важно? В процессе работы все материалы, которые мы используем в том или ином виде, в процессе загрузки/скачивания проходят процедуру *сжатия.* Рассмотрим рис. 3 и рис.4.

Рис.3

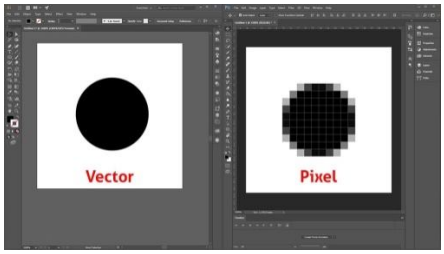

Рис.4

Особенность растрового изображения рис.3 в том, что оно, как мозаика, складывается из маленьких ячейковых кусочков – пикселей. И чем выше разрешение, тем большее количество пикселей умещается на единицу площади. Если начать увеличивать или напечатать на бумаге, к примеру формата А4, – вы увидите мозаику. Картинка будет похожа на схемы для вышивания крестиком. К недостаткам растровых изображений относят большой объем файла с разрешением высокой четкости, ограниченность изменений (только минимальное редактирование), нежелательность масштабирования, потеря качества при увеличении или уменьшении.

Векторная графика рис. 1, рис. 2, рис. 4 состоит не из точек, содержащих информацию о цвете, а из опорных точек и соединяющих их векторных линий. Файл векторного изображения содержит информацию о позициях точек, а также информацию о линии, проходящей по опорным точкам.

То есть, векторный файл содержит информацию в виде формул и математических вычислений, поэтому имеет маленький размер, вне зависимости от реального масштаба изображаемого полотна. Векторная графика незаменима при проектировании чертежей, составлении карт, различных схем и т.д. Преимущества: при масштабировании сохраняется четкость изображения. Любое изображение можно легко править без потери качества [4].

2.1 Стандарт на входе

Опираясь на личный опыт, могу сказать, что методы контроля и проверки знаний требуют намного больше времени на подготовку соответствующего материала. Нельзя взять старые и проверенные временем тексты задач, а нужно составлять свои уникальные тексты задач, на которые нет прямых или косвенных ответов на задачи или вопросы в интернете. Да, я знаю о существовании программ прокторинга, но я, как человек «побывавший по обе стороны баррикады», могу с уверенностью сказать, что это подходит только для малого количества вопросов открытого типа, но никак ни теста на 60 вопросов, большая часть из которых это задачи которые не решаются в 1 действие. ПО прокторинга – это больше спасательный круг для человека малокомпетентного в своём предмете. Например, дать учителю литературы составлять тест по алгебре, а учителю математики – тест по литературе или истории. Выход в данной ситуации один, брать уже готовые вопросы на которые есть верные ответы, а чтобы не возникало вопросов касательно честности результатов теста, подключать к проведению теста систему прокторинга.

Критикуешь – предлагай! Верно? Во-первых, заранее подготовленная база вопросов и задач, которую студенты или учащиеся школ получают заранее или в день начала изучения материала. Важно, что бы ответов на задачи не было в открытом доступе, атак же время их существования не меньше года – это необходимо для того чтобы избежать получение ответов от людей, уже прошедших данный курс. Во-вторых, более щадящая база проведения контроля. Например, делить обучающихся на группы по следующим критериям: вычислительные мощности ПК + компьютерная грамотность.

Рассмотрим случай, когда оба параметра на высшем уровне. Идеальная связка будет «Совместная работа с документами Google» + «Discord» или же самостоятельная демонстрация экрана через «Open Broadcaster Software» весь софт распространяется абсолютно бесплатно. Экзаменатор может раздать всем ссылки на документы Google в которых учащиеся оформляют своё решение или ответ на вопрос, а через OBS или Discord наблюдает за происходящим на экране. И в данном случае обучающийся может не бояться лишний раз скрипнуть стулом, или то, что к нему кто-то войдёт в комнату, или на улице будет сильный шум, при этом все на одной линии и формально в одной комнате, только у каждого свой документ, в который имеет доступ только ученик и преподаватель. В добавок, это облегчает оценивание, так как решение пишут прямо на ваших глазах и можно сразу делать себе пометки или на прямую спросить у ученика что имеется в виду,

или что означает этот знак или символ в случае каких то недопонимай. В идеале «10 человек + один наблюдающий», и не больше 3 задач на 40 минут.

Идём дальше, второй распространённый случай «хорошая» компьютерная грамотность, но слабенькое компьютерное оснащение. Организация работы происходит за счёт любой удобной платформы для видеосвязи в связке с электронной почтой и мессенджером. Все выходят на видеосвязь, фиксируют свою камеру, так чтобы было видно стол и учащегося, экзаменатор проговаривает тексты задач не больше четырёх задач и в течение 40 минут пишут. Также важной частью является то что все демонстрируют свои листы до начала и после. После окончания всем даётся около 5 минут чтобы отправить фото своих работ на почту или мессенджер. Запись конференции публикуется в общий доступ для обучающихся и преподавателей. Также результаты публикуются вместе с работой, а к работе комментарии проверяющего, и это все аналогично в общий доступ. По итогу на выходе получаем двойную проверку на честность в обе стороны.

Третий вариант событий, крайне слабое компьютерное оснащение и малый опыт работы из-за ограниченности вычислительных мощностей компьютера. В таких ситуациях можно использовать старенький TeamSpeak или же более свежий его аналог stereo.com, эти программы не требовательны к компьютеру, а также не нуждатюся в больших показателях скорости интернета в отличие от простого телефонного звонка, ключевым является возможности записи, но подходит только для проверок в форме диалога. И последний крайний вариант, при условии ограниченности времени, это Google формы, где предоставлена возможность использования открытых вопросов в сочетании с тестовыми вопросами, что создаёт благоприятную среду за счёт своих оптимизированных алгоритмов работы. Нет нужды в большой скорости интернета, ответы сохранятся в cookie, что даже при частичной потере связи в процессе прохождения позволит не пропасть ответам.

2.2 Базовый рабочий инструмент

В условиях цифровизации образования отлично себя раскрывают интерактивные методы обучения. Интерактивный метод обучения – это метод, предполагающий взаимодействие между педагогом и учащимся в режиме диалога или беседы [5]. Суть интерактивных методов обучения состоит в том, что они ориентированы не только на широкое взаимодействие между педагогом и учащимися, но и на взаимодействие между самими учащимися. Особенность данных методов обучения заключается в том, что они предусматривают

активное доминирование учащихся в процессе обучения, роль педагога сводится к направлению их деятельности на достижение поставленных целей занятия. Помимо этого, педагог занимается разработкой плана занятия, чаще всего это интерактивные задания и упражнения, в процессе выполнения которых учащиеся изучают учебный материал.

Цель интерактивных методов обучения – создание максимально комфортных условий, при которых учащийся будет чувствовать свою успешность и интеллектуальную состоятельность.

Созданные условия, средствами интерактивных методов обучения, положительно сказываются на продуктивности образовательного процесса, позволяют учащимся получать знания, умения и навыки в комфортных психологических условиях, а также создают базу для дальнейшего решения проблем по устройству после обучения.

3 «Интерактив»

Взаимодействие «учащийся – учащийся» способствует повышению учебной мотивации, проявлению инициативности в процессе обучения. Ниже представлены примеры формативных заданий для группового выполнения.

Уравнение состояния идеального газа

Цель обучения	10.2.2.1 - применять уравнение состояния идеального газа при решении задач;
Уровень мыслительных навыков	Знание и понимание Применение
Критерий оценивания	Обучающийся Использует уравнение состояния идеального газа в решении задач
Время выполнения	7-15 минут

Задание

Определите, в каком из баллонов наибольшее давление, если известно, что они все внутри себя содержат газ одинаковой массы, температуры и объёма.

Дескриптор *Обучающийся*
Использует уравнение состояния идеального
Выводит рабочую формулу
Записывает ответ

Основы термодинамики

Цель обучения	10.2.3.1 - применять формулы внутренней энергии одноатомного и двухатомного идеального газа при решении задач;
Уровень мыслительных навыков	Знание и понимание Применение
Критерий оценивания	Обучающийся Использует формулы внутренней энергии одноатомного и двухатомного идеального газа в решении задач
Время выполнения	7-15 минут

Задание

Аспиранты проводят лабораторную работу «*Изучение внутренней энергии одноатомного газа*».

Для проведения работы они взяли 4 грамма сниженного газа *Гелия*. Получение ими результаты записаны в таблице ниже.

U	T
Дж	К
2077	100
4155	200
6232,5	300
8310	400

Проанализируйте данные таблицы, правильно ли аспираты выполните лабораторную работу?

Где они могли допустить ошибку в процессе выполнения работы?

Дескриптор *Обучающийся*
Анализирует данные таблицы
Использует формулы внутренней энергии газа

Таким образом, для быстрого и успешного выполнения работы необходимо разделиться не небольшие группы. В некоторых случаях для решения задачи может потребоваться помощь учителя. В связи с тем что работа не сложная но большая – это хороший стимул для

объединения в группы. Ведь гораздо проще разделить одну большую задачу на несколько маленьких и каждому взять свои *«кусочек»* работы.

Основные задачи, которые выполняться в ходе выполнения работы: побуждение и повышение интереса учащихся к обучению. Повышение эффективности усвоения учебного материала. Предоставление учащимся возможности самостоятельного поиска учебной информации, путей и вариантов решения поставленной учебной и научной задачи. При постановке учебной задачи педагог может предусмотреть два варианта нахождения пути решения: первое – выбор из готовых ответов, второе – самостоятельное и обоснованное решение задачи. Установление взаимодействия между учащимися во время образовательного процесса, формирование навыков работы в коллективе (команде, группе и т.п.), уважения и терпимости к иной точке зрения, соблюдения права на свободу слова и уважение достоинства других участников образовательного процесса. Формирование у учащихся умения высказывать и отстаивать собственное мнение, аргументировать его. Формирование и развитие необходимых жизненных и профессиональных навыков. Формирование осознанной компетенции учащихся.

Список использованных источников

1. Ницше Ф.В. По ту сторону добра и зла. – Эксмо-Пресс, 2017. – 160 с.

2. Алёна Булатова стратегии преодоления последствий стрессовых ситуаций [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://spravochnick.ru/psihologiya/strategii_preodoleniya_posledstviy_stressovyh_situaciy/

3. Барисби Алборов ЧТО ТАКОЕ «НАРРАТИВНЫЙ ДИЗАЙН» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://gdcuffs.com/what-is-narrative-design/

4. Дмитрий Михайлович Беляев Векторная графика в формате SVG [Электронный ресурс]. Режим доступа https://spravochnick.ru/informatika/vektornaya_grafika_v_formate_svg/

5. Справочник от Автор 24 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://spravochnick.ru/pedagogika/teoriya_obucheniya/interaktivnye_metody_obucheniya/

6. Е.Н. Горячкин. Методика преподавания физики в семилетней школе [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://fizmet.org/ru/L10.htm

Ж.Қ. Тұяқова
Қорқыт ата атындағы Қызылорда университетінің магистранты
А.К. Сейтханова
***ғылыми жетекшісі**: Павлодар педагогикалық университетінің «Физика және математика» кафедрасының доценті, PhD докторы*

«ЭВРИСТИКАЛЫҚ ӘДІС» АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

***Аңдатпа**. Педагогикалық оқыту процесінде заманауи, продуктивті және ыңғайлы технология әдістерін қолдану қазіргі заман талабы болып отыр. Осы ретте, ағымдағы зерттеу жұмысы мектептегі оқыту үдерісіндегі Lesson Study зерттеу жұмысы жүргізілді. Зерттеу жұмысы негізінен физикалық білімді меңгеру, яки дамытушы тәсіл – эвристикалық оқыту әдісіне негізделген. Зерттеудің нәтижесінде, пән мұғалімдердің бірігіп жоспарлау жұмысы сонымен қатар оқушының сабақ процесін дамытуға үлес қосатындығын көрсетеді.*

***Тірек сөздер:** Эвристикалық тәсіл,физикалық білім беру, сабақтағы зерттеу тәсілдері, мұғалімдердің бірлесе жоспарлауы, дамытушы әдістер, креативті ойлау, Кембридж IGSCE материалдары, зерттеу нәтижелері.*

***Аннотация**. Использование современных, продуктивных и удобных технологий в процессе педагогической подготовки – требование современности. В то же время данное исследование проводилось в процессе преподавания в школе Lesson Study. Исследование в основном основано на приобретении физических знаний, или развивающем подходе – методе эвристического обучения. Результаты исследования показывают, что совместная плановая работа учителей-предметников также способствует развитию учебного процесса ученика.*

***Ключевые слова:** Эвристический подход, физическое воспитание, методы исследования на уроке, совместное планирование учителей, методы развития, творческое мышление, материалы Cambridge IGSCE, результаты исследования.*

***Abstract**. The use of modern, productive and convenient technologies in the process of pedagogical training is a modern requirement. At the same time, this research was conducted Lesson Study in the teaching process at school. The research is mainly based on the acquisition of physical knowledge, or a developmental approach - the method of heuristic learning. The results of the study represent that the joint planning work of subject teachers also contributes to the development of the student's learning process.*

***Keywords:** Heuristic approach, physical education, classroom research methods, collaborative teacher planning, development methods, creative thinking, Cambridge IGSCE materials, research results.*

Қазіргі заманауи кезеңде сапалы білім беру мен оқыту – заман талабының басты феномені болып отыр. Президентіміз Тоқаев айтқандай, Жаңа Қазақстан құруда хәм еліміздің технологиялық даму үдерісінде ұстаз – педагогтердің алатын орны ерекше айқын екенін

көріп отырмыз. Технократты мемлекет қалыптасу процесінде көптеген технологиялық жаршылардың даму процесі физика пәнінің негізінде жатқаны айқын. Мектепте физикалық теориялар мен заңдылықтарды оқыту, қолдануды және өміршеңдікке үйрету мұғалім құзіретінде екені кәміл. Оқыту процесінде кез келген зерттеу процесін іске асыруда басты фактор ***мұғалім тұлғасы*** екеніне ешкім шүбә келтірмесі анық. Эвристикалық оқыту әдісін алып отырған себебіміз, осы аталған әдіс негізінде оқушылар білімді қабылдауда жағдайында пассивті оқыту емес, керісінше оқушылардың проблеманы өздері шешуге сонымен қатар оқушылардың танымдық – зерттеушілік дағдыларын дамытуға септігі тиді. Эвристикалық әдісті Х.Э.Армстронг (1888-1928) ғылымға енгізген.

Бұл әдістің негізгі мақсаты – оқушылардың ғылыми – танымдық қабілеттерін дамытуға негізделген. Оқушылардың эксперименталь – ғылыми зерттеу қызығушылығын арттыра отырып, пәндік білімді меңгеруге үйретуге дағдыландырады. Сонымен қатар, бұл әдіс арқылы, оқушылардың академиялық шынайылықты оқушы бойында қалыптастыруда, зерттеу арқылы тақырыпты меңгеруге, критериальді ойлануға және оқушы жадысында фундаментальді білімді бекітуге септігін тигізеді деп айта аламыз. Теория бойынша Гарднер айтқандай, *субьектілер көп қырлы зияткерлікке (КҚЗ)* ие болады деп есептеген.

Әртүрлі оқушы танымдық қабілеттері әралуан екені айқын, соның салдарынан сыныпта оқушылардың зерттеушілік қабілеттері біркелкі деп айта алмаймыз. Эвристикалық оқыту әдісін жүргізгенде де, жоғарыда аталған факторларды ескере отырып оқушы деңгейлері (А, В, С) таңдалып алынды. Сондықтан, оқушының өздігінен зерттеу қабілетін дамытуда, проблемалық сұрақтардың шешімдерін анықтай алуда, *Пиаженің когнитивті даму теориясын* ескере отырып аталмыш зерттеу жұмысы жүргізілді. Эвристикалық әдістің көрнекілік жері оқушылардың сын тұрғысынан ойлау жүйесін жақсы қалыптастыра алады деп айта аламыз. Э. Глейзердің *сын тұрғысынан ойлау* [3] қабілеттілігінің негізгі үш элементтерінің бірі – оқушы дағдысында логикалық зерттеу мен пайымдау әдістерінің алғышарттарын нақтылауда эвристикалық оқыту белгілі бір үлес қосатынын көруге болады.

Эвристикалық оқыту мақсаты:

– Оқушылардың өзіндік оқу қабілетін қалыптастыру;

– Критериальді ойлауын дамыту;

– Логикалық ойлау дағдысын дамыту;

– Оқушылардың ғылыми ойлауын дамыту;

Эвристикалық оқыту әдісінің принциптері:

– Іс-әрекет принципі;
– Логикалық ойлану принципі;
– Белгілі ұғымнан белгісізді анықтау принципі;
– Мақсатқа бағытталған тәжірибе принципі;
– Өзіндік ойлау мен оқу принциптері;

Ескере кететін жайт, біздің физика пәні бойынша оқыту процесінде жоғарыда көрсетілген принциптердің барлық дерлігі қамтылуы мүмкін болып табылады. Жаңа сабақты өту, белгісіз шамаларды өздігінен зерделеу, практикалық сабақтарда белгісіз шаманы белгілі шамалар арқылы өрнектеу, көбіне жанама өлшеулер кезіндегі зерттеулерде жоғарыда келтірілген принциптер аспектілері орындалды.

Әдебиетттерге шолу:

Phd Докторы В.К.Махешваридің зерттеуі бойынша эвристикалық әдістің кейбір артықшылықтары төменде көрсетілген

1. Бұл әдісте оқушылар мәселені біледі, ойлайды, бақылайды, тексереді, қорытынды жасайды. Бұл оқушыларда ғылыми көзқарасты қалыптастырады. Сондықтан бұл әдіс ғылыми оқыту әдісі болып табылады.

2. Бұл психологиялық әдісте болып табылады, өйткені оқушы өз тәжірибесінен үйренеді. Оқушылар орындай отырып үйренеді

3. Эвристикалық әдісте ақыл-ой және логикалық қабілеттермен қатар, өз-өзіне сенімділік, интеллектуалдық өзара тәуелділікте біртіндеп дамып отырады.Бұл оларды болашақ өмірде туындауы мүмкін кез келген мәселені шешуге дайындайды.

4. Эвристикалық әдіспен мектепте барлық тапсырма орындауға болады. Бұл үй тапсырмасына қатысты проблеммаларды автоматты түрде шешеді.

5. Бұл әдіс оқушыларды қиынырақ тапсырмаларды орындауға ынталандырады. Сондай-ақ оқудағы жеке айырмашылықтардың кедергілерін болдырмайды.

6. Бұл әдісте оқушылар өз бетімен жұмыс жасайды, ақылдасады. Бұл олардың физикалық және психикалық күштерін үйлестіреді. Оқушының еңбексүйгіштік дағдысын қалыптастырады.

7. Бұл әдіс оқушыларға дайын білімді жаттап алуға мүмкіндік бермейді. Білім өзін-өзі белсендіру арқылы алынады, сондықтан ұзақ уақыт есте сақталады.

8. Байқау, пайымдау, қорытынды жасау қабілеті дамиды. Бұл нақты түсінікті тудырады.

9. Оқушы практика арқылы үйренеді, сондықтан ұмытып кету мүмкіндігі аз. Оқушылардың бойында өзіне деген сенімділік пен тәртіпті қалыптастырады. Оқушылар тақырыпты меңгереді. Пән ұғымдарын нақты түсінеді.

10. Оқушыға жетістіктің сезімін сезіндіреді. Ол оқушыға ғылыми көзқарастарды дамытады, оларды шынайы эксперименттер арқылы шешім қабылдауға үйрете отырып, оларды шыншыл және шынайы етіп қалыптастырады.

11. Бұл оқушының пәнге деген қызығушылығын оятады, сонымен қатар оның дайындығын дамытады. Бұл оқушылардың бойында ізденуге, зерттеуге дағдыландырады. Бұл өздігінен білім алу және өзін-өзі басқару дағдысын дамытады.

12. Мұғалім мен оқушылар арасында жылы қарым-қатынас орнату арқылы жеке зейінге мүмкіндік береді.

«Физика» пәні бойынша педагогкадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы Мұғалімге арналған нұсқаулық-та физиканы табысты оқыту түрлерінің бірі ретінде "эвристикалық әңгіме" көрсетілген. Атап айтсақ;

Оқушылардың логикалық ойлау дағдыларын дамыту үшін оларға өздері талдау, салыстыру, синтез жасайтындай жағдай жасау керек. Мұны сабақта эвристикалық әңгіме әдісін қолдану арқылы жүзеге асыруға болады. Эвристикалық әңгіме – мұғалім дайын білімді өзі хабарлаудың орнына сұрақ қою арқылы оқушыларды жаңа түсініктер мен қорытындылар жасауға итермелейтін сұрақ-жауап түріндегі оқыту тәсілі.

Бұл дұрыс қойылған сұрақтардың көмегімен оқушыларды өздерінің білімі және бақылауының негізінде жоғары деңгейде ойлауға тарту арқылы орындалады. Эвристикалық әңгіме әдісін қолдану мұғалімнің сабаққа тыңғылықты дайындалуын талап етеді. Мұндай сабақтың ерекше белгісі – оқушылардың алдына шешуді қажет ететін проблеманың қойылуы. Ол үшін мұғалім оқушыларға бір-бірімен байланысты тізбектелген сұрақ қояды. Әрбір сұрақ кішігірім проблеманы білдіреді және барлығы бірігіп, негізгі мәселені шешуге әкеледі-делінген. Мұғалім сұраққа жауап берген оқушының кез келген жауабын қабылдауға дайын болуы керек.

Қытай солтүстік-батыс политехникалық университетінің ғалым-дарының жазба деректерінде эвристикалық оқыту өнердің бір түрі деп атап өтіп, оның оқушылардың ғылыми жаңалық ашуға шабыттан-дырады деп есептеген.

Эвристикалық әдістердің оқу үдерісіне енгізуге себеп болған мәселелер

– Қабілеті жоғары оқушылардың шығармашылық, жоспарлау проблемманы шешу, синтездеу, анализдеу дағдыларының тежелуі.

– Оқушылардың пәнді тек емтиханнан жоғары балл үшін ғана оқуы, алған академиялық білімдерін өмірмен ұштастыруда қиындық-тар туындауы

Зерттеу барысында қолданылған әдіс-тәсілдерге шолу

– Өздігінен өмірден алынған жағдайларға байланысты экспериментті өздігінен жүргізіп, алынған мәліметтерді график немесе диаграмма түрінде талдай алуы қажет.

– Жекелеген оқушылардың көшбасшылық дағдыларын дамытатын, бұған дейін болмаған, белгілі бір дәрежеде олардың қабілеттерін көрсететін дүние шығаруға негізделген, атап айтсақ, теорияларды дәлелдеу, формулаларды мұғалімнің көмегінсіз қорытып шығару

– Сабақта орындалатын эвристика әдісі бойынша есептер шығару

– Өздігінен тапсырмалар құрастыру. Өздігімен шығару, бағалау. Тапсырмаларды арнайы электронды пларформалар арқылы ұсыну, біздің жағдайда wordwall платформасы алынды.

– Олимпиада есептерін шығаруда негізгі әдіс-тәсілдерді қалыптастыруға бағытталған күрделі есептерді шығару

Тәжірибелік кезең

Зерттеу барысында 8 сынып оқушыларына « Өткізгіштерді тізбектей және параллель жалғау» тақырыбында жүргізілді.

Оқушыларға сұрақ құрастыруда «өрмекші» әдісін қолдандық, оқушылар қолындағы жіпті кез келген оқушығы сұрақ беру арқылы ұсынады, жіпті алған оқушы сұраққа жауап беріп, келесі оқушыға береді. Осылайшы өрмекшінің өрмегі шығу керек. Бұл бір жағанан оқушылар арасында ынтымақтастық ортасын қалыптастырады.

Екінші кезең теориялық материалдарды игеру болып табылды. Оқушыларды физикалық шамалардың шартты белгілерінің суреті бойынша екі топқа бөлдік. Өткізгіштерді тізбектей және параллель жалғаудың заңдылықтарын Ом заңы негізінде қорыту бойынша екі топтан екі оқушы шығардық. Оқушы таңдауды топтар өзара ақылдасып, топ ішінен бір оқушыны шығарды. Бұл өз кезегінде саралап оқытудың тиімді әдістернің бірі болып табылады. Әдетте теориялық материалдарды игерген оқушыларға, алған білімін практикада терең меңгерту үшін оқушыларға тапсырманы мұғалім береді, ал біздің жағдайда эвристикалық әдіс бойынша тапсырманы оқушылардың өздеріне құрастыру мүмкіндік берілді. Бұл олардың ақпаратты талдауға, анализдеп синтездеуге, креативтік дағдыларын дамытуға септігін тигізеді. Өздігінен оқулық ашып, академиялық тілде жазып, сөйлеуге машықтандырады.

Тапсырмалар құрастыруға көмекші құрал ретінде *Кембридж IGSCE материалдары, интернет сайттары, оқулықтар ұсынылды.*

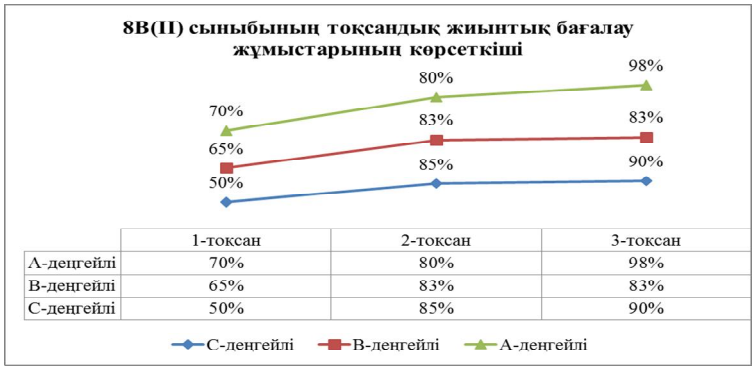
Тапсырмаларға бағалау критерийлерімен дискрептор ұсынады, бұл кезеңде мұғалім оқушылардың ұсынған бағалау критерийлерне кері байланыс беріп отыруы қажет. Себебі, бағалау критерийлерін жасау кей кездері педагог мамандардың өзіне де қиын болып кездеседі. Дайын тапсырмаларды келесі топқа беріп, әркім өз тобына келген тапсырманы орындайды. Жауаптарын алып, өзара бағалау жүргізеді. Оқу үдерісінде мұғалім тек бағыт-бағдар беруші ғана болып табылады. Сабақ бойынша рефлекиця жүргізілді. Рефлекцияны тез әрі тиімді жүргізу мақсатында АКТ құралдары арқылы жүргізілді. Нәтижесінде тапсырмаларды өздігінен құрастыру оқушылардың теориялық материалдың ұзақ уақыт естерінде қалатынына көздері жетті. Үй тапсырмасы ретінде сыныптағы бір оқушыға (әр сабақ сайын бір оқушыға) wordwall платформасы арқылы тапсырма құрастыру беріледі. Тапсырмаларды оқушы құрастырып сабақ алдында бір күн бұрын мұғалімге жібереді, мұғалімнің кері байланысынан кейін сыныпқа тапсырмаларын ұсынады. Wordwall платформасы арқылы, суретті, видео, аудио тапсырмалар ұсынуға болады, сонысымен қызықты.

Зерттеу қорытындысы

Зерттеу қорытындысы бойынша эвристикалық әдістерді оқу үдерісіне енгізу арқылы оқушылардың білім көрсеткіштерінің біршама арқанын, олимпиада есептерін шығаруға қызуғушылығын артқанын, академиялық тілде физикалық құбылыстарды түсіндіре алуы дамығанын байқауға болады. Lesson stady зерттеу жұмысына таңдалған үш деңгейлі 1-2-3 тоқсан бойынша оқушының тоқсандық жиынтық бағалаудағы үлгерім нәтижесі келесідей болды;

Нәтиже бойынша А және С-деңгейлі оқушыларда ілгерілеу біршама артқан, В дейгейлі оқушыда 2-3 тоқсан бойынша бір қалыпты. Әріптестер тарапынан бұл оқушыға алдағы уақытта саралап оқытудың тереңдету тәсілдерін қолдану туралы ұсыныстар айтылды. Сондай-ақ психологиялық тұрғыдан оқушылардың өз-өзіне деген сенімнің артқанында байқауға болады.

	1-тоқсан	2-тоқсан	3-тоқсан
А-деңгейлі	70%	80%	98%
В-деңгейлі	65%	83%	83%
С-деңгейлі	50%	85%	90%

Ұсыныстар

Жүргізілген Lesson stady – қорытындысы бойынша Эвристикалық әдістерді оқу үдерісінде қолдануға байланысты келесідей ұсыныстарымыз бар

– Бұл әдісті білім көрсеткіші жоғары немесе арнайы іріктеліп алынған оқушыларға жүргізген тиімді болып табылады. Біздің жағдайымызда Қызылорда қаласындағы химия-биология бағытындағы Назарбаев зияркелік мектебінің 8 сынып оқушылары болып табылады.

– Оқу үдерісіне эвристикалық әдісті енгізу үшін, мұғалім оқушылардың барлық қабілеттеріне психологтың көмегімен зерттеу жүргізіп, оқушылардың ерекше қабілеттерін білуі тиіс.

– Оқушылардың орындалған әрбір әрекеттеріне тиімді кері байланыс беріп, тиісінше мақтап-мадақтау қажет.

– Әр сабаққа эвристикалық әдістің бір элементін қосып отырса да жеткілікті, оқу процесін толығымен эвристикалық әдіске жоспарлау мұғалімге көп уақыттың қажеттігіне алып келеді. Кейде сәтсіз таңдалған әдіс тәсілдер оқушылардың жалығуына да алып келуі мүмкін.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Phd Докторы В.К. Махешвари «Эвристикалық стратегиялар» (1-бет)

2. ҚР жалпы білім беретін мектептері педагогтерінің біліктілігін арттыру курстары бағдарламасы. Нұсқаулық. Univ. of Cambridge-Faculty of Education (15-36 б.)

3. Кулюткин Ю.К. «Эврестические методы структуре решений». – М.: Наука, 1989. – 48 б.

4. Выгодский Л.С. “Педагогическая психология”. – М.: Педагогика-пресс, 1996. – 8 б.

5. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. – М.: Просвещение, 1958.

6. Хуторский А.В. Эвристические обучения. – М., 1998. – 13 б.

7. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық. II-бөлім. ПШО – 2015

8. «Физика» пәні бойынша педагогкадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы Мұғалімге арналғаннұсқаулық, 37 б.

9. «Improving Teaching Efficiency with Heuristic Teaching Method in Information Technology» Shaoxi Wang, Ru Han, Meng Zhang, Xiaoya Fan, and Shenbin Zhang, 1-2 б.

А.И. Алпысбаева
ДҚТӘ-21 қ тобының студенті
Павлодар педагогикалық университеті

МЕКТЕПТЕ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ШЕШЕН СӨЙЛЕУДІ ОҚЫТУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Төл тіліміздің сөздік қоры бай, тәуелсіздік алғалы сөздік қорымызда жаңа, тың сөздер, сөз орамдары молайды. Тәуелсіздік ұлттық болмысты оятып, сергітті. Тарих, мәдениет, тіл, діл жаңаша серпінге ие болды.

Сөйлеу мәдениеті барлық адамдарда бірдей десек артық айтқандық болады, өзге тілдердің сөздерін араластырып, шұбарлап сөйлеу, дәнекер сөздерді қосу, сәндік айналымдағы сөздерді қосып, әдеби тілдің сапасына нұқсан келтіріп жүргендер баршылық. Бұндай жағдайлардың алдын алу үшін қазіргі уақытта мектептерде көп жұмыс жасалады. Қазақ тілі – айнадай жарқыраған, сәуле шашар, керек кезінде айбынданып, айбарланып, қуатты күшке айнала алатын құнарлы да нәрлі тіл.

Білім – қоғамды әлеуметтік-мәдени, ғылыми үрдіспен қамтамасыз ететін жоғары құндылық. Болашақтың бүгінгіден нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. Жаңа ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту мақсатымен аттауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы білім беру – бүгінгі күннің басты талабы.

Мұғалімдерге ғана бұл мәселені сілтемей, отбасында ата-аналар балаларының қазақ тілінде шешен сөйлеуіне көп мән беруі қажет. Ертегі тыңдаған, әдет-ғұрып, жөн-жосық, салт-дәстүр үлгілерін көріп өскен әр тұлға төл тілдің қадірі мен қасиетін сезініп өседі.

Сөйлеу мәдениеті елге, елдік мұраттарға қызмет етеді. Ата-баба тағылымы осыны меңзейді. Бүгінде сөйлеу мәдениетіне қойылар талап та зор. Сол деңгейде әлі де болса кей дамдардың көріне алмауы, әрине, өкінішті.

Сөйлеудің дамуы бірнеше бағытта жүреді: сөйлеу басқа адамдармен қарым-қатынас жасаудың негізгі құралы; сонымен қатар сөйлеу – ойлаудың құралы, психикалық үрдістің маңызды бөлшегі ретінде қабылданады.

Сөйлеу мәдениеті дегеніміз – қоғамдық даму үдерісінде қалыптасқан әдеби тілдің ауызша және жазбаша нормаларын меңгеріп, дидарласудың түрлі жағдайларында сөз қолданудың мақсаттары мен мазмұнын іріктей ала отырып, ойды тиянақты жеткізу ережелерінің жиынтығы.

Тілді кіріктірілген бағдарлама арқылы оқытудың негізгі мақсаты – сөйлеу әрекетінің түрлерін (айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым) меңгерте білу. Қазіргі уақытта, жаңа заманға сай жоғары технологияларды пайдалану, қазақ тілінде әдеби сөйлеуде оқушылардың белсенділігін арттыруда қолайлы болып табылады, ал сабақ үстінде оқушының жүйелі жұмыс істеуіне мүмкіндік туғызу, сабақтың тақырыбына сай нақтылы міндет қоя білу – әр ұстаздың шеберлігіне байланысты, себебі оқушыларды терең әрі жинақты біліммен негіздеу, олардың шығармашылық қабілетін, қызығушылық талғамын дамыту, өз бетінше білімін толықтандыруға дағдыландыру сияқты күрделі жұмыстар сабақ барысында қалыптасады.

Шешен сөйлеуді орта буында игертуде тіл дамыту жұмыстарында жаңа сөздермен, диалект сөздермен, мағынасы қиындық тудыратын сөздермен жұмыс ерекше орын алады. Жиі атқаруға болатын шығармашылық жұмыстар:

1. Тақырыпқа байланысты сөйлем құрастыру.

2. Сурет бойынша әр түрлі мәтін құрастыру.

Мазмұндама

3. Шығарма, шағын әңгімелер.

Мектепте шешендік қабілеттерін дамытудағы басты ұстанымдар көп, ең алдымен, мұғалімнің сабақты дұрыс ұйымдастырып, сапалы білімге бағыт беруіне байланысты. Екіншіден, ескі, жаттанды әдістерден мүлдем арылып, оқушыларға жаңаша оқыту әдіс-тәсілдерін көбірек қолданудың да пайдасы зор. Бұл бағытта қазіргі таңда қолданысқа еніп отырған әдістемелік құралдар, ғылыми еңбектер жетерлік, бұлардың барлығында оқушыларға сапалы білім берудің жолдары нақты айтылған. Сол себептен мұғаліммен бірге оқушылар да ізденіп, шешен сөйлеудің қыр-сырларын меңгеруге толық жағдай жасалған.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Рахманов Д.Н. Білім беру жүйесін дамыту мәселелері. «XXI ғасырда білім мен ғылымды ұштастырудың жолдары және білікті мамандар даярлау сапасын арттырудың өзекті мәселелері» атты Халықаралық ғылыми-әдістемелік конфе-

ренция еңбектері. II бөлім. – Шымкент: Қазақстан халықтар Достығы университеті, 2006. – 93 б.

2. Тұрғынбаева Б. Дамыта оқыту технологиялары. Оқу-әдістемелік құрал. – Алматы: Дәуір, 2004. – 68 б.

3. Бұзаубекова К.Ж. Жаңа педагогикалық технология. – Тараз: Өлке, 2003. – 156 б.

4. Пазылова Р.Г. Ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық белсенділігін қалыптастыру. Орта Азия және Қазақстан халықтары рухани құндылықтарының жаһандануы мен өркениеті: халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. – Шымкент, 2013. – 432 б.

5. Әбдікәрімова Т.М. Көрнекілік арқылы тіл дамытудың ғылыми негіздері мен оқыту әдістемесі. – Алматы: Ғылым, 2002. – 312 б.

Г. Рахметуллова
Павлодар педагогикалық университеті
ДҚТӘ-21 қ студенті

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ПРАГМАТОНИМДЕР

Ғылыми пән ретінде құрылғанға дейін ономастика үш кезеңді басынан өткізді:

1. Ғылымға дейінгі (XIX ғ. дейін);

2. Ономастиканың ғылым ретінде қалыптасуындағы алдыңғы кезең (XIX-XX ғғ. басы);

3. Ғылыми (XX ғ. 30-жылдарынан қазіргіге дейін). Тілдің күрделі жеке жүйесі ретінде ономастикалық лексика кеңестік дәуірдегі ғылымда 50-60-жылдары қарастырыла бастады (М.В. Карпенко, А.А. Камалов, К. Конкобаев, Э.Б. Магазаник, А.К. Матвеев, В.А. Никонов, В. Суперанская, В.Э. Сталтмане, В.Н. Топоров, О.Н. Трубачев, Н.И. Толстой т.б.). Орыс (славян) ономастикасы Н. Татищев, Д.И. Иловайский, А.Х. Востоков, Н.И. Надеждин, Н.П. Барсов, М. Морошкин, А.А. Шахматов, Г.Л. Маштаков г.б. бастаған өзінің қалыптасу жолын өтті [1].

Бірнеше арнаулы зерттеулердің пайда болуы 1963 жылы ономастикалық еңбектерді жеке том ретінде библиографиялық көрсеткіш – «Ономастика. Указатель литературы, изданной в СССР». М.: АН СССР, Институт научной информации по общим наукам. 1963 (1918-1962), 1978 (1971-1975), 1984 (1976-1980) шығарылуына себеп болды.

Сол жылдары түркі ономастикасы да дами бастады. Түркі жалқы есімдері туралы алғашқы мәліметті белгілі орыс ғалымдары В.В. Радлов, П. Мелиоранский, В.В. Бартольд, Г.Е. Грум-Гржимайло, Г.А. Левшин, Н.А. Аристов, С.М. Тянь-Шанский, Т.Н. Потанин, П. Паллас, А.Н. Харузин т.б. түркі жерлерін зерттеумен байланысты ғылыми қызығушылық тудыратын еңбектерінен табуға болады [1].

Кез келген ғылымның, жеке алғанда ономастиканың зерттейтін нысаны болу керек.

Пәндік модельдің ғылым регіндегі жалпы парадигмасына ғылымның субъектілері мен танымдық болмыста әрекеттесетін нысан, құбылыс, шындық болмыстың үрдісі жатады. Осыған сай, тілдің жалпы өзіндік лексикалық қорын құрайтын өзге тілдерден енген және төл тілдің барлық түрлеріндегі жалқы есім ономастиканың нысаны болып табылады. Жалқы есім қатарына объектілерден бір объектіні жекелеп атау қызметін атқаратын барлық сөздер, тіркестер мен сөйлемдер енеді. Жалқы есімсіз бірде-бір тіл болмайтындықтан, олар ономастикалық әмбебап болып табылады. Атау үрдісінде ақиқат және қияли болмыстың нышандарын жекелеу мен оларды қатыстыруына байланысты болатын көлемі бар жалқы есімдер жиынтығы әр халықта өзіндік ерекшеліктерге ие. Бағалаушы объектіге қарай жалқы есім бірнеше түрлерге бөлінеді, ал олар өз ішінде текті-түрлік қатынаста бірнеше бөліктерге бөлініп кетеді. Мәселен, антропоним адамды немесе бірнеше адамдарды атайтын есімдер жиынтығынан, соның ішінде жеке есім, әкесінің аты, тегі, лақап аты, жасырын аты, андроним (әйелін күйеуінің аты, лақап аты немесе фамилиясымен атау), гинеконим (еркекті кейін фамилиясы болып қалған шешесінің не әйелінің атымен немесе лақап атымен атау), патроним (әкесінің не әкесінің тегіндегі атымен немесе лақап атпен атау) онимдердің бір түрі.

Текті-түрлік (гиперо-гипонимдік) қатынасты жер кеңістігінің атаулары – топонимдерді нақты жүйе түрінде төмендегідей көрсетуге болады. Жалпы мағынада алғанда ғылым нысаны болып субъектің зерттеу нысаны, әрекеттесу үрдісі, құбылысы, нәтижесі, байланысы, табиғи жәнне жасандының қатынасы болып табылады. Жасанды және табиғи жалқы есімдерді жасауда қолданылатын тілдік құралдар жүйесі, олардың құрылымы, семантикалық және сөзжасамдық модельдері, жалқы есімдердің өзара қатыстылығы, септелу ерекшеліктері, жалқы есімдердің синтаксисі, атқаратын қызметі т.б. ономастиканың нысаны болып табылады. Өзіндік нысаны, зерттеу объектісі бар басқа ғылымдар сияқты ономастика да өз мақсатын көздейді. Ономастикалық зерттеудің мақсаты – лексиканың басқа салаларымен салыстырғандағы жалқы есім ерекшеліктеріне ықпал етуші өзіндік ономастикалық белгілерін анықтау, онимдердің әр түрлі топтарын зерттеу, ономастикалық атаулар мен жалқы есім қызмет ерекшеліктерін талдау. Бұдан басқа ономастика мақсатына тілден тыс жатқан факторлардың омонимдер қалыптасуына ықпалын анықтау, жалқы есімдердің шығу тегін ашу, жалқы есімді кодтау және нөмірлеу, жалқы есімдер сөздігін жасау т.б.

Бұндай себептерге байланысты ғалымдар мынадай пікір айтады: «Сондықтан ономастиканың перифериялық деп аталатын салалары қазіргі уақытта үлкен қызығушылық тудырады, оның ішінде жалқы есімдердің белгілері толық көрінбейтін атаулар [2]. Олар әдетте жалқы есімдер мен жалпы есімдер арасында аралық орынды алады және әдетте прагматонимдер деп аталады [2] немесе прагмонимдер [2]. Прагматоним (ауызша тауар белгісі) астында зерттеушілер, келесі Н.В. Подольская заңмен қорғалатын брендтің, өнімнің немесе ұсынылатын қызмет түрі атауын түсінеді» [2]-деген қорытынды жасайды.

Бұған дейін жалпы ғылымда белгілі болғандай, лингвистер прагматонидерге сериялы шетелдік тауарларды, қолөнерді, өсімдік сорттарын, машина маркаларын т.б. білдіретін сөздік тауар белгілері ретінде қарайды [2].

Лингвистикалық әдебиеттерде прагматоним термині кеңінен қолданылады А.А. Исакова бұл терминнің мағынасына мынадай түсінік береді: «Сонымен қатар ономастикалық терминдерді қалыптастырудың барлық критерийлеріне жауап береді және ауызша тауар белгісінің синонимі ретінде пайдалануға болады» [2].

И.В. Крюкова [3] бұл топтағы онимдер үшін «жарнамалық атау» терминін ұсынады, алайда бұл терминдердің аясына тек қана сөздік тауар белгілері жатады.

Қазіргі кезде ономастика бойынша зерттеулердің шекаралары әр уақытта кеңейіп келеді, сөздің объект бола алу қабілеті өзгеруі мүмкін. Онимдерді зерттеуге қызығушылықтың туындауы әлемнің лингвистикалық картасын қалыптастыруға жанама түрде болса да қатысатындығымен дәлелденеді. Бұл қиын үрдісте әр түрлі тауар санаттарындағы тауарлардың Бірақ олардың жасалу және жұмыс істеу ерекшеліктері өз заңдарына сәйкес маркетолог, әлеуметтанушы, мәдениеттанушылардың және басқалардың назарын аударады. атауларын зерттеу ерекше рөл атқарды.

Алайда, лексикология саласындағы тиісті атаулардың орны осы уақытқа дейін даулы және белгілі бір өнім сұрпының номинациясына байланысты үрдістер толық зерттелмегенін атап өткен жөн. Прагматонимдерді зерттеу олардың тілді ұйымдастырудағы орнын және оның таралуы мен қайталануына байланысты ана тілінің күнделікті санасына енуін, сондай-ақ олардың жарнамалық әлеуетінің себептерін көрсетеді.

Жаңа тиісті атаулардың пайда болуы біздің заманымызда сөзсіз құбылысқа айналады, өйткені заттар әлемінің әртүрлілігі сырттан берілген немесе адам жасаған негізгі атауларды белгілеу үшін қажет. Атау тіл заңдарына сәйкес дамып келе жатқаны сөз болуы керек. Жеке

заттарды ерекшелейтін жеке атаулар ерекше назар аударады. Бұрынғы уақытта да тиісті атаулардың тілдегі орны және олардың жалпы есімдерден айырмашылығы байқалды. М. Фонякова [4] тиісті атау «зат есімдердің әмбебап функционалды-семантикалық категориясы, халықтың тілі мен мәдениетіндегі осы объектілер туралы жеке ұғымдар мен жалпы түсініктерді білдіретін жеке объектілерді (тірі және жансыз) анықтауға және белгілеуге арналған ауызша белгілердің ерекше түрі» деп жазады [1].

Атаулар ономастиканың зерттеу нысаны болып табылады. Бұл пән атаулардың «тағдырын», дәлірек айтқанда даму тарихы мен олардың қызмет ету заңдылықтарын білумен айналысады. Қазіргі ономастикалық жүйе өте бай және тармақталған. «Орыс ономастикалық терминологиясының сөздігінде «ономастикалық кеңістік» белгілі бір кезеңде нақты, гипотетикалық және фантастикалық объектілерді атау үшін белгілі бір халықтың тілінде қолданылатын барлық кластардың тиісті атауларының жиынтығын білдіреді және онимдік кеңістік көптеген онимдік өрістерден тұрады (белгілі бір таптың онимдерін қамтитын онимдік кеңістіктің бөліктері) [2].

Қазіргі қазақ тіл біліміндегі түйткілді мәселенің бірі – ономастика ғылымының зерттеу нысанындағы омонимдер разрядтары (годонимдер, эргонимдер, менсонимдер, прагматонимдер т.б.) және олардың зерттелу жайы. Себебі қоғамда саяси-экономикалық, мәдени қатынастар динамикасы артқан сайын омонимдер табиғаты да күрделене түсіп, өзгеріп, жаңғырып жатыр. Сондықтан белгілі бір ономастикалық кеңістікті, тілдік-тарихи тұрғыдан, саяси-әлеуметтік тұрғыдан қарастыру – аса өзекті.

Қазіргі елімізде ұлт бұрын соңды болмаған дәрежеде өзін-өзі танып (басқа жақын шетелдердегідей), әрі жақын шетелдермен қарымқатынас тереңдеген сайын жаһандаудың тегеурінді ықпалы айқын сезілуде және ол ономастикалық кеңістікте де көрініс беруде. Осы мәселемен айналысатын сала мамандарының жіті назарына алынған топонимдер мен антропонимдер ономастикалық аймақтың негізгі алаңына айналып отыр.

В. Суперанская ономастикалық кеңістікті объектілерді атау үшін қолданылатын тиісті атаулардың қосындысы ретінде анықтайды. Мұнда ол аттары жекелеген тірі жаратылыстар, ұжымдардың, жансыз заттардың орындарын, жер бетінде, жер астында және одан тысқары жерлерге, дыбыс, қозғалыс, идеяларды жатқызады [6].

Адамдар ежелден бері өз өнімдеріне арнайы белгілер қойып келеді, бұл өнімді өндірушіні көрсетіп, сапа кепілі болды. Мұның бәрі жарнама атауын жасауға қызмет етті. Номинацияның жаңа нысандары

мен өз есімдерін айтуға болады. Бұл атаулар жарнаманың бір бөлігіне айналады, сондықтан олар «жарнама атауы»деген бір терминге біріктіріледі. Бұл өнім мен қызметтің бірегейлігін құруда маңызды рөл атқарады. Жарнамалық атауды басқа тиісті атаулармен жақындастыратын және ономастикалық өрістің бөлігі болуға мүмкіндік беретін басты белгі – даралау. Алайда, бұл белгілер абстрактілі субъектілердің дараланuында және қабылдануында, атап айтқанда кәсіпорынның түрі, салтанатты шараның негізгі идеясы және т. б. нақты көрінеді.

Прагматоним термині, оның зерттеу нысаналары әлі де тұрақталмай, қалыптасу үстінде. Шартты түрде зерттеушілер прагмонимиялық кеңістікке халық шаруашылығының, экономиканың, тұтыну салаларына қатысты пайда болған жалқы есімдерді, тауарлық белгі атауларын да жатқызады.

А.Қ. Қасмағамбетов
ППУ ДҚТӘ-21 қ тобының студенті

ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЛЕКСИКА

Шәкәрім XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында өмір сүріп, шығармашылықпен айналысты. Бұл кезең жалпыхалықтық тіл негізінде қазақ ұлттық жазба әдеби тілінің қалыптаса бастаған кезеңі болды. Шәкәрім өз шығармаларын Абай негізін қалаған ұлттық жазба әдеби тілде жазумен бірге, оның одан ары дамуына да үлесін қосты. Шәкәрім тілінің лексикалық қабатын, қазақтың байырғы сөздері, әдеби тілде актив қолданылатын араб-парсы тілінен енген кірме сөздер, аз мөлшерде орыс тілінен, орыс тілі арқылы еуропа тілдерінен енген сөздер құрайды. Сондай-ақ Шәкәрім тілінде қолданылатын окказионализмдер де бар. Кітаби лексика, діни лексикаға жататын, жалпыхалықтық тілде сирек қолданылатын араб-парсы сөздері де ұшырасады. Шәкәрім көркем әдебиеттің поэзия, проза жанрларында, публицистикалық стильде, ғылыми стильде шығарма жазғандықтан, лексикасы деп стильдік қабаттардың барлығын қамтыды. Шәкәрім шығармаларындағы байырғы төл сөздер сөздік қорының ең молы болып табылады. Олардың қатарында жер, су, ана, әке, ата, алу, беру, көру, ақ, қызыл, жол, ар, сын, жақсы, жаман сияқты т.б. туа түбір сөздермен бірге, әнші, жылқышы, түндік, елші, бүркітші, тепкілеу, сынау, сыйлау, жақсылық, ерттеу, байлау, қарулы, тақпақтау сияқты т.б. туынды түбір сөздер де бар. Сондай-ақ қарабет, итаяқ, ата-

ана, алауыз, ар-ұят, жолкесер, бау-бақша, бозбала, алтыатар сияқты т.б. күрделі сөздер де қолданылады.

Араб-парсы тілінен енген кірме сөздердің басым көпшілігі әділ, иман, диуана, адал, халық, патша, дін, дос, алла, пайда, сопы сияқты т.б. жалпыхалықтық тілде қолданылатын сөздер болып келеді. Сонымен қатар мадда (атом), Муштари (Юпитер), хикату хакараба анис (электрон) сияқты т.б. ғылыми терминдерді «Үш анық» кітабында қолданады. Кейбір араб-парсы сөздері алал-адал, хақиқат-ақиқат, ғаділ-әділ, харекет-әрекет сияқты т.б. фонетикалық варианттарда келеді. Бұл фонетикалық варианттардың кейбірі бірдей мағынада жұмсалса, бірқатары жеке сөз ретінде де қолданылады. Мысалы, харекет – адал еңбекпен байланысты алынса, әрекет – айла, қулық сияқты ұғымды білдіреді. Шәкәрім шығармаларында орыс сөздері жалпыхалықтық тілде қолданылатындай дыбыстық өзгеріске ұшырап та, орыс тіліндегі жазылу қалпын сақтап та жазылған. Мысалы, сот, болыс, әкті, кінеге, меншебек, башабек, старшын, жалуына сияқты т.б. орыс сөздері сол кезеңде ауызекі тілде айтылу бойынша жазылған. Ал, разбойник, приказной, гармонь, философ, перевод, заседатель, учитель, дознание, атом сияқты т.б. жалпыхалықтық тілде қолданыс таба қоймаған орыс сөздері орыс тіліндегі жазылуы бойынша алынған. Орыс сөздері, әсіресе, аудармаларында, сонымен бірге «Үш анық» кітабында молынан қолданылады. Пушкиннен аударған «Дубровский әңгімесі», «Боран» сияқты шығармаларында орыс сөздері қазақ тілінде баламасы болмағандықтан, әрі оқиға қай елде болып жатқанын аңғарту үшін де алынғаны байқалады. «Үш анық» кітабында атом, электрон, электрия, кислород, азот, газ, спирт, спиритизм, телепатия, магнитизм, планет, гипноз сияқты т.б. орыс тілі арқылы келген халықаралық терминдер қазақ тілінде баламасы болмаған соң қолданылған. Осы шығармасында Шәкәрім өзі жасаған немесе әлі де тілде термин ретінде орнығып кете қоймаған қазақ сөздерін нақтылай, бекіте түсу үшін де орыс тіліндегі баламасын келтіреді: ауа – воздух, сила вещества – қуатты дене, инстинк – сезімді жан, ум – ақылды жан, ұждан – совесть сияқты т.б. Мысалы:

«Спирт, гипноз, телепат,
Пакризм мен лунатик,
Жан сезу, түскер – бәрі жат!»
Мысалы: «Радийді бұрын біліп пе ең,
Электр ұстап көріп пе ең?»
Немесе:
«Үш теңгелік сукнодан
Мәлескен берік емес пе?»

«Түлкі тымақ, сырты па,
Мойнында бар ақ шарып.
Қымбат ішік, қыл шапа,
Папирос таптым баптанып».

Қоғамдағы сан-алуан өзгерістер, жаңалықтар тілге әсерін тигізбей қоймайды. Тілде қоғамдағы, тұрмыстағы өзгеріс аталым кең көрініс табады. Тілдің өзгеруге ең бейім тұратын саласы лексика болып табылады. Қазақ тілінің лексика қабаты XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында ерекше дамуды, жаңаруды бастан кешірді. Ұлттық сананың дамуы, қоғамдық құрылыстың өзгеруі қазақ ұлттық жазба әдеби тілінің қалыптасуы сөздік құрамның толығуына алып келді. Шәкәрім шығармаларында осы кезеңдегі сөздік құрамның өзгерісі, дамуы кеңінен көрініс тапты. Кез келген халықтың өмірінде қоғамдық құрылыс: саяси-әлеуметтік ахуал, ел билеу ісі кеңінен орын алады. Шәкәрім тілінде ел билеу, әкімшілік пен әлеуметтік лексика қабаты жол қолданылған. Шәкәрім шығармаларында өзі өмір сүрген дәуір, қоғам көрініс табумен бірге, тарихи оқиғалар да баяндалған. Сондықтан саяси-әлеуметтік лексикасы да тек өз дәуіріндегімен шектелмей тарихи кезеңдердегі лексикалық қабаттарды да қамтиды. Шәкәрім тілінде ел билеуге байланысты: хан, сұлтан, патша, би, болыс, старшын, болыстық, құлдық, ұлық, ван, тегін, князь, староста, заседатель, сот, төре, ояз, жандарал, қоқан, кунми, кандидат, ауылнай сияқты т.б. сөздер бар. Соның ішінде «Шежіресінде» ғана кездесетін тегин, қоқан, кунми, ван сияқты т.б. сөздерге түсініктеме беріп отырады. Мысалы, «Тегин деп ақсүйек князьді айтады...» Хан, уәзір, сұлтан сөздері тарихи тақырыпта жазған шығарм.-да қолданылады. Шәкәрім төре деген сөзді орыс әкімдеріне байланысты қолданып отырады. Қоғамдағы әр түрлі әлеуметтік топтарды білдіретін: бай, кедей, шаруа, құл, күң, ақсүйек, жалшы, бай-бағлан, байбатша, малай, жарлы, мұжық, қожайын, қызметкер сияқты сөздерді де қолданылады. Шәкәрімде жарлы сөзіне қарағанда кедей сөзі жиі ұшырасады. Мұның өзі кедей сөзінің әдеби норма ретінде орныққанын көрсетеді. Хан тұқымына байланысты қолданылатын ақсүйек сөзін Шәкәрім сирек пайдаланған. Өйткені ақсүйек сол дәуірде қолданыстан қалып бара жатқан көнерген сөз болған. Құл, күң сөздері тарихи тақырыпқа жазылған шығармаларында, сондай-ақ аудармаларында жиі ұшырасады. «Дубровский әңгімесінде» құл, күң сөздері крепостной сөзінің орнына жұмсалғаны байқалады. Мұжық, малай, қожайын сөздері де орыс кедейлеріне байланысты қолданылған. Шәкәрім тілінде қызметкер сөзі қазіргі әдеби тілдік мағынасында емес. Біреудің қызметінде жүрген, жалдамалы жұмысшы деген мағынаны білдірген. Қымызшы,

аяқшы сөздері, негізінен, аудармаларында шарап құюшы деген мағынаны білдіреді.

Мысалы: «...Кәдірлі, қолы жеткен мықтылардың
Құлы боп жүруші еді тамам мұжық...»
«Дейтұғын «Покровский» қышлағы бар,
Жазылған құлы болып көп мұжықтар»

Шәкәрімде ел, жұрт, халық, қауым сөздері жарыса қолданылып, бірінің орнына бірі жұмсала береді. Дегенмен халық сөзі жиі ұшырасады. Қазақ сөзінің ұлт атауы ретінде тұрақты қолданыс тапқанын көреміз. Құқықпен байланысты сот, би, соттық, барымта, барымташы, бітіс, бітім, тергеу, абақ, жазалы, жаза, куә, би, закон, билік, дау, заң, даугер сияқты т.б. сөздер бар. Шәкәрім соттық сөзін судья орнына қолданған. Сондай-ақ заседатель, протокол, пәбеске, аппеляция, оязной сот, исправник, приказной сияқты т.б. орыс сөздері де аудармаларына ұшырасады. Төңкеріс кезіндегі замана шындығынан хабар беретін балшабек, меншебек, ақ, қызыл, ауылатком, уәкіл, комсомол, жолдас, бостандық сияқты т.б. сөздер Шәкәрім шығармаларында қолданылған. Ақ, қызыл сөздері сын есім ретінде ғана емес, төңкеріс жылдарында бір-біріне қарсы күрескен әлеуметтік топтарды білдіру үшін де сол кездегі жалпыхалықтық тілдегі мағынасында жұмсалады. Жолдас сөзі де дос мағынасында қолданылумен бірге, жаңа мағынада большевиктердің бір-біріне айтатын қаратпа сөз ретінде де жұмсалған. Мысалы, «Қай жолдассың, айтшы сен? Адамды аңша атасың» дегенде большевиктерге қаратыла айтылып тұр. Ұлтшыл сөзін де Кеңестік дәуірде қолданылған мағынасында алады. Шәкәрім тілінде дінмен, наным-сеніммен байланысты сөздер де елеулі орын алады: молда, имам, поп, дін, иман, Құран, аят, хадис, күнә, сауап, садақа, ғибадат, тәпсірші, ишан, абыз, бақсы, диуана, ғибадат, мінәжат, жайнамаз, мешіт, еншалла, астаппралла, әулие, монастыр, Адам-Ата, Хауа Ана, Алла, тәңірі, құдай, расул, Таурат, Зәрдөш, Будда, шіркеу, алтарь, фахир, фахиризм, кәпір, бақсы, лама сияқты т.б. Құдайға қатысты Алла, хақ, тәңір сөздерімен бірге, Жаратушы, Ие, Хақ сияқты т.б. сөздер де қолданылады. Молда деген сөзді Шәкәрім екі түрлі мағынада қолданады: 1. дін қызметкері. Мысалы, «Құранның шын мағынасын шатақ ұғып, Молдалар маған қоймақ кәпір деп ат»; 2. мұғалім. Мысалы, «Оқытқан молда қыздың Мими аты, Француз жұрты еді оның заты». Молда сөзінің бұл мағыналары XIX ғасырдағы қазақ тілінде бар.

Шәкәрім шығармаларының үлкен саласы оқу-ағарту, өнер-ғылыммен байланысты болып келеді. Сөздік қорынан да оқу-біліммен, өнермен байланысты лексика мол орын алады: ғылым, білім, оқу, өнер, сабақ, мектеп, медресе, университет, пән, ғалым, ойшыл, пәншіл,

діншіл, пәнші, дінші, ғұлама, данышпан, художник, психолог, шәкірт, философ, философия, химия, оқымысты, тарих сияқты т.б.

Шәкәрімде білім сөзі кеңінен қолданылып, одан жасалған білімсіз, білімді туынды сөздері де ұшырасады. Ғылы сөзі кей жағдайда білім өзінің баламасы ретінде жұмсалғанмен, негізінен, екеуінің ара жігін ажыратып жеке-жеке ұғымдарды білдіретін сөздер ретінде қарайды. Пәншіл, діншіл сөздерімен қоса, пәнші, дінші туынды сөздері жиі қолданылған. Пәнші, дінші деп қолдану Шәкәрім тіліне тән болып келеді. Әрі бұл сөздерді ерекше термин ретінде пайдаланған. Пәнші – зайырлы ғылым жолын ұстанған адам; дінші – дін ғылымын ұстанған адам.

«Пәнші мен дінші тыңдамас,
Жиреніп мұны ұнамас».
«Пән менен дін деп қор болар,
Ойында – өзі зор болар»...

Бұларға қатысты ғалым деген сөзді қолдануды Шәкәрім дұрыс көрмеген. Шәкәрім тілінде арнаулы лексика қабаты, яғни термин сөздер, ерекше орын алады. Атом, мадда, жаратылыс, тіршілік, нұр, айналыс, барлық, қуатты дене, газ, жаралыс, тұқымдастық, магнетизм, жан, физика сияқты т.б. Шәкәрімде жаратылыс, жаралыс түбірлес сөздері жеке-жеке термин ретінде қолданылған. Жаратылыс – табиғат, дәлірек айтқанда қазіргі кездегі болмыс терминіне сәйкес келеді. Ал жаралыс – мироздания, существование сөздерімен сәйкес келеді. Нұр сөзі «Үш анық» кітабында қазіргі жарық терминінің орнына қолданылған. Барлық сөзі де термин ретінде существующее сөзінің баламасы болған. Шәкәрімді адам жан, ұждан қызықтырған. Бұның барлығы антропоцентристік философияның зерттеу нысаны болып табылады. «Үш анық» ғылыми трактатында да, философиялық лирикасында да белгілі бір сөздерді термин ретінде алып адам жаны, ойы, арына қатысты ұғымдар мен категорияларды айқындап береді. «Үш анық» кітабында жанмен байланысты сезімді жан – инстинкт, аңғарарлық жан – сознание, ойлайтын жан – мысль сияқты т.б. ұғымдарды жіктейді. Шәкәрім тілінде жан мен рух бір емес. Шәкәрім «Рух деген – дінсіз таза ақыл». «Нәпсі дер – рухсыз жандарды» деген түрде ұғымдарды нақтылап көрсетіп, сипаты мен қасиеттерін саралап жазып береді. Сондай-ақ ұждан, ар, ынсап, әділет, хақиқат, ақыл сияқты т.б. ұғымдарға мағынасын нақтылай түседі. Шәкәрім философиялық лирикасында сопылық поэзия өкілдері сияқты астарлап айту тәсілін қолданған. Бұл ретте ауыспалы мағынада қолданылған сөздерге түсініктеме беріп кетеді. Мысалы, «Арақ – ақыл, жастық – ой, жар – хақиқат, Жан – нәпсі, шатақ – иман, дін – қиянат, Маскүнем,

әйел сүйгіш, дінсіз ғой деп, Сырын білмей сыртымнан қылма ғайбат. Шәкәрім материалдық дүниеге қарағанда, рухани болмысқа баса назар аударғандықтан да арам, адал, ар, ұят, еріншек, жалқаулық, көңіл, талап, ындын, махаббат, асық, зұлымдық, достық, сабыр, пейіл, ниет, құмарлық, ашу, өтірік, мақтан, хайуандық сияқты дерексіз зат есімдерді жиі қолданған. Сонымен бірге әрқайсысын кеңінен талдап, саралап, түсінік беріп отырған. Жүрек зат есімі де тек дененің бір мүшесі мағынасында ғана емес, жанның орны, жан, сезім сияқты дерексіз ұғымды да білдірген.

Шәкәрім шығармаларында момын, жуан, қу, сұм, ұры сияқтылар ерекше әлеуметтік топ болып беріледі. Бұлардың әрқайсысының мінез-құлқы, қоғамдағы орны сараланады.

Шәкәрім тілінде қаржы-қаражат, саудамен байланысты сөздер де көп кездеседі: теңге, қаражат, ақша, пайда, керуен, саудагер, залал, сауда-саттық, тиын, қымбат, арзан, лапке, мал сияқты т.б.

Шәкәрімде туыстық қатынасқа, отбасы, жынысқа байланысты сөздер де ерекше лексикалық қабат құрайды: ұрғашы, қатын, қыз, кемпір, ата-ана, бәйбіше, тоқал, еркек, жігіт, бала, ұл, әже, нағашы, жиен, күйеу, құда, әйел, қарындас, бауыр, құдағи, құда болу, некелесу, құда түсу, жеңге, тетелес, өгей, ұрын келу сияқты т.б. Ұрғашы сөзі тұрмыстық қарапайым лексика қатарына жатса, қатын сол дәуір үшін тілдік норма болып табылады. Қарындас сөзі жалпы туыс, бауыр деген көне мағынасында да қолданылған. Шәкәрімде салтаң, сектену, еркекшора, анда сияқты т.б. көнерген сөздер де ұшырасып отырады. Салтаң сөзі бойдақ орнына жұмсалған. Қазақ тілінде сыбай-салтаң деген қос сөз құрамында кездеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ш. Құдайбердіұлы. Үзілмеген үміт. Мақалалар, естеліктер, зерттеулер. – Жидебай: Халықаралық Абай клубы, 2008. – 134 б.

2. Ш. Құдайбердіұлы. Шығармалары. – Астана, 2013. – 344 б.

3. Ө. Сманов. Мектепте көркем шығарманы талдаудың ғылыми әдістемелік негіздері: пед.ғыл.док. ... дис. – Алматы, 2010. – 165 б.

4. Қ.О. Бітібаева. Әдебиет пәнін оқытудың тиімді жолдары. – Алма-Ата, 1990. – 200 б.

5. Жалпы орта білім беру деңгейінің қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы 10-11 сыныптарына арналған оқу бағдарламасы. – Астана, 2015. – 112 б.

Дене шынықтыру және өнер дамуының қазіргі үрдістері

———————

Современные тенденции развития физической культуры и искусства

А. Болат
студент Павлодарского педагогического университета,
г. Павлодар,
М.Ш. Алинова
***научный руководитель**:доктор педагогических наук,*
профессор, г. Павлодар.

ТЕХНОЛОГИЯ РАБОТЫ С МЕТАЛЛОМ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕНОГО ТРУДА

***Аннотация**. В статье проанализировано и исследовано содержание технологий слесарных операций (опиливание, разметка, резка, сверление и др.) при ручной обработке металла (токарная, фрезерная др.) на уроках художественного труда.*
***Ключевые слова**: технология, обработка, металл, материал, пластмасс.*

***Аннотация**. Мақалада бейнелеу өнері сабақтарында металды қолмен өңдеу (жону, фрезерлеу және т.б.) кезіндегі слесарлық операциялардың (құмдау, таңбалау, кесу, бұрғылау және т.б.) технологияларының мазмұны талданып, зерттеледі.*
***Негізгі сөздер**: технология, өңдеу, металл, материал, пластмасса.*

***Abstract**. The article analyzes and investigates the content of technologies for locksmith operations (sanding, marking, cutting, drilling, etc.) in manual metal processing (turning, milling, etc.) at art classes.*
***Key words**: technology, processing, metal, material, plastics.*

1. Конструкционные материалы как объект технического труда в Сош Технология обработки конструкционных материалов

Изучение литературы, обобщение опыта работы учителей показало, что в школах необходимо большее внимание уделяется обучению учащиеся в 8-9 классов станочным операциям и сообщению им начальных сведений о машине на примере токарного и фрезерного станков.

Поэтому, объектом нашего исследования является содержание технологий слесарных операций (опиливание, разметка, резка, сверление и др.) при ручной обработке металла (токарная, фрезерная др.) на уроках художественного труда. Технология (словарь С.И. Ожегова) – совокупность процесса обработки или переработки материалов в определенной отрасли производства, а так же научное описание способов производства.

Обработка металлов – Один из наиболее традиционных разделов программы художественного труда в YIII – IX классах средней школы. В ходе подготовки к ним учителю труда приходится постоянно решать

вопросы, связанные с подбором объектов труда, имеющих общественно полезную направленность и педагогическую ценность, оборудованием мастерских различными приспособлениями, отбором подходящих для учащихся материалов, инструментов и приспособлений, с подготовкой конкретного образца изделия и технологии его изготовления.

Изделия из металла должны быть подобраны таким образом, чтобы они давали максимум технологических знаний, умений и навыков, предусмотренных образовательным Госстандартом.

К конструкционным материалом как объектам технического труда в СОШ относят древесина, черный и цветной металл, пластмасс и другие.

Металлы – материалы, обладающие высокой теплопроводностью, электрической проводимостью, блеском, ковкостью и другими характерными свойствами.

Термин «металл» происходит от греческого слова «металлом», которое в свою очередь родилось из латинского «металлум». в переводе означает «шахта, руда, рудник». Сплавы – сложные вещества, являющиеся сочетанием какого-либо простого металла с другими металлами или неметаллами.

Одно из значений термина «сталь» в немецком языке переводится как «резец». Это говорит, об использовании стали для резания материалов.

Металл как конструкционный материал бывает черный и цветной. Металлами называют химические элементы, характерными признаками которых является, непрозрачность, блеск, хорошая электро-теплопроводность, прочность, а для многих металлов также ковкость и способность свариваться. Металлы делятся на две основные группы: (железо и его сплавы) и цветные (все остальные металлы и сплавы).

Работая с заготовками из разных металлов, можно заметить, что они обладают различными свойствами: одни из них хрупкие, другие упругие, одни мягкие, другие более твердые. Для всех металлов характерен металлический блеск. Различаются металлы по цвету медь, например, розовато-красная, сталь сероватого цвета. Металлы обладают свойством проводить тепло и электрический ток. Знать свойства металлов надо для того, чтобы правильно выбрать материал для изготовления изделия. В школьных учебных мастерских используется для режущих инструментов быстрорежущая сталь. Она обозначается буквой Рс цифрой. Цифра указывает процентное содержание в стали вольфрама. Например: Р18 – быстрорежущая сталь, содержащая 18% вольфрама. Если в марке указаны другие буквы и цифры, то они показывают процентное содержание в стали других легирующих элементов. Например: Р6М5 быстрорежущая сталь с содержанием

вольфрама 6%, молибдена 5%. Термическая обработка металлов позволяет изменить структуру металлов и, вследствие этого, некоторые механические технологические свойства. Термическая обработка заключаются в нагреве металла до требуемой температуры, в выдержке при этой температуре и последующем охлаждении с определенной скоростью. В зависимости от температуры нагрева и скорости охлаждения различают следующие виды термической обработки: отжиг, закалку и отпуск. Все эти виды широко применяются при изготовлении деталей из углеродистых и легированных сталей, содержащих более 0,3%С. Отдельные способы термической обработки применяются для изменения свойств других металлов и сплавов. Например, отжиг заключается в нагреве металла или сплава до определенной температуры, выдержке при этой температуре и последующем медленном охлаждении. Температура нагрева металла зависит от его химического состава. В результате отжига исправляется структура металла, снижаются его внутренние напряжения твердость, улучшается обрабатываемость резанием, сгибанием и давлением. Отжиг цветных металлов особенно нужен при чеканке и вытяжке жести. Закалкой называют операцию термической обработки, при которой нагревания и выдержки быстро охлаждают (скорость 150-300°С/с). Закалка помогает повысить твердость и прочность, а соответственно и эксплуатационную надежность и износостойкость стальных деталей. Отпуск представляет собой нагрев металла до некоторой температуры с последующим охлаждением в воде или на воздухе. Отпуск подразделяется на низкий средний и высокий. Чем выше отпуск, тем ниже бу. твердость и выше вязкость стали. В результате отпуска при температуре выше 600°С эффект закалки практически исчезает. В школьных мастерских для термической обработки металлов используется муфельные печи ПМ-340, которые позволяют нагревать детали до температуры 1000°С. 1 Технология правки и плоскостной разметки металла. Технология – это совокупность процессов обработки или переработки материалов в определенной отрасли производства, а так же научное описание способов производства (С.И. Ожегов). Также как на производстве, урок технологии строиться на процессах обработки материала, заготовки полуфабрикатов до готовой продукции. Технологический процесс часть производственного процесса, непосредственно связанное с изменением формы, размеров или свойств обрабатываемой заготовки.

Главной задачей уроков художественного труда при работе с металлами является то, что учащиеся должны освоить технологические процессы разметка, резка, опиливание, сверление заготовки, гибка и др.Искривления и неровности заготовок тонколистового устраняют с

помощью правки. Правкой называют операцию выравнивания поверхности материала путем давления отдельные участки создаваемого ударами молотка, пресса или другими устройствами.

1. Разметка тонколистового металла с помощью шаблона. Разметка – нанесение на заготовку точек иллиний, казывающих места границы обработки. Она выполняется с целью определения мест разрезани или сгибания листового металла и границ обработки заготовок при изготовлении изделий. Точки при разметке керны представляют собой небольшие углубления. Линии, наносимые при разметке, называют рисками. Риски бывают основными и вспомогательными. Основными рисками обозначают границы обработки. От вспомогательных рисок откладывают размеры для проведения основных рисок. Различают два вида разметки: по шаблону и по чертежу (эскизу). Шаблон- это приспособление в виде пластины сочертаниями детали, которая изготавливается. Шаблон накладывают на лист металла, из которого изготавливают изделия. Разметка по чертежу заключаются в перенесении точек и линий чертежа с бумаги на лист металла. Для того чтобы ее выполнять, необходимо знать, как графически изображают детали и изделия из тонколистового металла. Приступая к разметке, лист металла тщательно осматривают, проверяя, нет ли на нем ржавчины, неровностей и искривлений. При необходимостиего очищают и выправляют. Определяют возможность изготовления из листа детали требуемых размеров.

2.Рубка металлов и применяемый рабочих инструментов. Рубка металлов-технологическая операция, в процессе, который с помощью зубила и молотка с заготовки удаляют слой металла или разрубают заготовку на части. В основе рубки ежит действие клина именно эту форму имеет рабочая часть зубила. С помощью рубки удаляют с заготовки неровности металла, снимают твердую корку, окалины, острые кромки детали, вырубают и канавки, разрубают листовой металл на части. Рубка может выполняться в тисках, на плите или на наковальне. Основной рабочий инструмент при рубке зубило, аударный молоток. В качестве ударных инструментов для рубки металлов используют слесарные молотки двух типов: с круглым и квадратным бойком. Основная характеристика молотка – его масса, для рубки металлов применяют молотки массой 200, 400 и 600 г. Длина ручки молотка зависит от его массы и составляет 250...50 мм. Рубка металлов операция трудоемкая. Для облегчения труда и повышения производительности на промышленных предприятиях используются пневматический и электрический молотки.

3. Опиливание и сверления заготовки. Опиливание снятие небольших слоев металла напильником одна из самых распространенных

технологических операций. Опиливание широко применяется при изготовлении и ремонте деталей, а также сборке деталей в изделие. С помощью напильников деталям придаются требуемые формы, размеры и качество поверхностей. Различают грубое, чистовое и отделочное опиливание. Грубым опиливанием снимают значительный слой металла. Чистовым опиливанием добиваются определенной точности изготовления, требуемых размеров детали. Отделочным опиливанием подготавливают поверхность деталей к отделке, делают ее более ровной. Сущность опиливания заключается в срезании мелких частичек материла отдельными резцами, имеющимися на рабочей части напильника. Сверлением называется технологические операция по обработке материалов резанием с помощью сверла. Существуют различные виды сверл. Наиболее распространенные из них спиральные. Во время сверления режущая часть сверла врезается в материал изделия и снимает стружку, которая затем отводится через винтовые канавки, расположенные на направляющие части. Ленточка позволяет уменьшить трение сверла о стенки отверстия. Хвостовик с лапкой служит для закрепления сверла во время сверления.

4. Обработка металлов резанием. Этот вид обработки занимает особое место среди других способов обработки металлов. Его используют при изготовлении большинства машиностроительных деталей. Физическая сущность обработки резанием заключается в удалении с заготовки слоя металла в виде стружки, опилок или порошка с целью получения из нее детали нужной формы, требуемых размеров и качества поверхности. Резание металлов осуществляется ручным инструментом и на металлорежущих станках. К основным операциям резания металла относятся резка, опиливание, нарезание резьбы, точение, сверление, фрезерование, строгание и шлифование. При обработке ответственных деталей, когда требуется получить особенно высокую точность и низкую шероховатость поверхностей, применяют развертывание, шабрение и другие операции.

Тематический план раздела «Технологическая обработка конструкционных материалов с элементами машиноведения в 8 классе»

Таблица №2

№	Тема занятия	Теоретические сведения	Практическая работа
1	Изготовление чертежи детали.	Способы составления чертежей деталей	Составление технологических карт сборочных единиц «Слесарной ножовки»

2-3	Кинематическая схема станка и ее чтение.	Чтение чертежей по устройству станка	Изучение устройства ТВ-6. Точение держателя и натяжителя
4-6	Слесарные инструменты. Термическая обработка металла. Правила ТБ	Сведение о слесарных операциях и видах терма - обработки	Изготовление планки, обоймы и угольников «Слесарной ножовки»
7-8	Сборка изделия.	Общие технические требования при сборке изделия	Собрать изделия согласно технических требований
9	Контроль качества изделия. Устранение дефектов.	Технические требования изделия. (общие требования)	Проверка изделия согласно технических требований. Устранение дефектов
			Итого: 18

3.2 План-конспект урока на тему: Изготовление левого угольника «слесарной ножовки»

1. Цель урока: Обучить учащихся приемам работы по резке металла и опиливания металла по контору.

Развить навыки плоскостной разметки и резкой металла при обработке заготовки напильниками Воспитать аккуратность, береженое отношение к инструменту и соблюдению правил по техники безопасности.

Метод урока: рассказ, беседы (вопрос Ответ обобщение), инструктаж.

Тип урока: Комбинированный

Оборудование: слесарная ножовка, линейка, чертилка, штанген циркуль, набор напильников, разметочный циркуль технологическая карта и другие.

Ход урока.

2. Организационный период. 2 мин

1. Отметить отсутствующих на уроке,

2. Проверить готовность к уроку.

3. Опрос пройденного материала 5 мин

1. Чем отличается чугун от стали по химическому составу? Чугун отличается от стали тем, что содержание углерода больше 2,14 %, а у стали ниже. 2. Какие стали по химическому составу бывают? Углеродистые, легированные и стали с особыми свойствами. 3. Расскажите инструкцию по технике безопасности при ручной обработке металла. Во время работы. 1) прочно закрепить обрабатываемую деталь. 2) Работу выполняй исправным, хорошо инструментом. 3) Во избежание травм необходимо следить за тем что; – поверхность бойков

молотков было выпуклой, а не сбитой: -инструменты (напильники и другие) имеющие заостренные концы хвостовики были снабжены деревянными рукоятками; – ударные режущие инструменты имели не сбитую поверхность; 4) Слесарными инструментами пользуйся по их прямому назначению. 4. Обяснение нового материала. – 10 мин 1. Демонстрация разметки левого угольника «слесарной ножовки» Взять заготовку 115 х 85 х6 углеродистой конструкционной Стали 35. Разметка – это нанесение на заготовке точек и линий, указывающие места и границы обработки детали. Различают разметку столярную и слесарную. В данном случае в руках у нас металл, то слесарная разметка. Начинаем с проведения базовой кромки, для этого вдоль длинной стороны (115 мм) проводим базовую линию, снимаем заусенцы. Далее под углом 90° проводим вдоль короткой стороны (85 мм) риску и параллельно им проводим (линейка, чертилка) риски на расстоянии 20 мм. Далее необходимо выполнить сопряжение прямых углов R 25. Находим центр сопряжения. Сопряжения – это плавный переход одной линии в другую. От полученных линий необходимо провести вспомогательные линии от угла под углом 90° расстояния по 25 мм пересечение их и будет являться центром сопряжения. В центре необходимо выполнить углубление для фиксации разметочного циркуля. Это выполняется помощью керна молотка. После чего разметочным циркулем проводим R25 и R45 (по внешней стороне) риски, чтобы получить плавный переход одной линии в другую. 2. Демонстрация резки металла с припуском 1 мм от линии разметки. Заготовку прочно закрепить в тисках. Подготовить слесарную ножовку, проверить прочность крепления полотна. Отступить 1 мм от линии разметки необходимо осуществлять резку металла плавно, без рывков и переносов. По мере углубления необходимо ножовочное полотно закреплять в держателях и натяжителя под углом 90°, чтоб рамка ножовки не мешала пропилу. По внутреннему округлению левой ножки необходимо сделать четыре запила. После резки металла необходимо проверить разметку детали (контроль за линией разметки). 3. Демонстрация приемов опиливания детали в размер 20 мм. Заготовку зажать в тисках прочно. Взять в руки напильник для черного опиливания и снять вдоль длинной стороны детали слой металла. Контроль за точной обработкой осуществлять шаблонной линейной на просвет. Те же самые приемы выполнить вдоль. Внимание! При опиливании необходимо следить за тем, чтобы пальцы левой руки находились на поверхности напильника. Круглым напильником обработать округлую поверхность до линии разметки, линейным напильником обработать поверхность в размер 20 мм. 4. Закрепление – 5 мин. 1. Фронтальный

опрос. Провести виде беседы (вопрос-ответ-обобщение) 1. Для чего необходима базовая линия? Базовая линия нужна для проведения остальных линий разметки. 2. Как правильно выполнить резку металла? Рациональные способы – резка металла с припуском 1 мм без перекосов; – до скругленной части детали срез под углом 90°; – периодически менять направление полотна относительно рамки ножовки. 3. Какие требования по правилам техники безопасности необходимо соблюдать при опиливании: -ниже опускать деталь до губок тисков, в целях понижения скрепления и визга инструмента – держать напильник правильно, т.е под под углом 90° к ребру заготовки, для прямолинейности обработки; – пальцы левой руки должна находиться на поверхности напильника. 6. Практическая работа – 55-60 мин. 1. Вводный инструктаж по организации рабочего места последовательного выполнения слесарных операций. 1. Организация рабочего места .(получение материала и инструмента) 2. Ознакомление с объектом труда 3. Инструктаж по Т.Б при ручной обработки металла – при разметки; – при резки металла; – при опиливании; 2. Текущий инструктаж

Таблица 3

Деятельность учителя	Деятельность учащихся
1 обход. Проверка организаций рабочего места учащихся	Подготовка учащихся к работе
2 обход. Проверка правильности и технологической последовательности выполнения работы	Закрепление заготовки в тисках. Изготовки учащимся детали
3 обход. Концентрация учащихся на наиболее эффективных способов работы согласно технологической операций. Соблюдение правил Т.Б	Резка и опиливание заготовки в размер 20 мм
Контроль качества изделия, устранение дефектов	

7. Заключительный инструктаж.
– проверка выполненных работ;
– выявление и анализ ошибок и их причин;
– демонстрация лучших работ;
– сообщение оценки работы каждого учащегося.
8. Уборка рабочих мест 5 мин
– уборка своего места
– убрать заготовки (инструменты)
– убрать стружку с помощью щетки – сметки
– протереть рабочее место, тиски.

9. Подведение итогов урока учителем 3 мин
– сообщение учащимися о достижении целей урока;
– домашнее задание

Список использованных источников

1. Патрикеев В.Г., Патракеев И.В. Справочный дидактический материал по слесарному делу. – М.: Владос, 2003. – 184 с.

2. Боровков Ю.А., Легорнев С.Ф., Черепашенец Б.А. Технический справочник учителя труда. – М.: Просвещение, 2000. – 133 с.

3. Коваленко В.И., Кулененок В.В. Объекты труда учащихся 5, 6 классы. – М.: Школа, 2001. – 218 с.

4. Семенихин В.П. Изготовление инструментов и приспособлений в школьных мастерских. – М.: Просвещение, 2006. – 194 с.

5. Муравьев Е.М. Технология обработки металлов. 5-9 классы. – М.: Просвещение, 2001.

6. Художественный труд (визуальное искусство и технология) Учебная программа для 5-9 классов уровня основного среднего образования в рамках обновления содержания среднего образования. – Астана, 2018. – 108 с.

7. Художественный труд. Методическое руководство для учителей общеобразовательной школы (вариант для мальчиков) 8 класс. – Кокшетау: Келешек-2030, 2018. – 65 с. – Кокшетау: Келешек, 2030, 2018. – 8-63 с.

8. Художественный труд. Методическое руководство для учителей общеобразовательной школы (вариант для мальчиков) 8 класс. – Кокшетау: Келешек-2030, 2018. – 65 с. – Кокшетау: Келешек-2030, 2018. – 63 с.

9. Чукалин и др. Художественный труд: учебник для учащихся 6 класса общеобразовательной школы (вариант для мальчиков). – Кокшетау: Келешек-2030, 2018. – 105 с.

10. Чукалин и др. Художественный труд: учебник для учащихся 6 класса общеобразовательной школы (вариант для (вариант для мальчиков). – Кокшетау: Келешек-2030, 2018. – 92 с.

Б.М. Какенов
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің студенті,
ғылыми жетекшісі: Б.А. Акжигитов

ОҚУШЫ ДЕНСАУЛЫҒЫН НЫҒАЙТУДА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ПӘНІНЕН СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аннотация*: В данной статье изучены пути укрепления здоровья учащихся через внеклассную работу по предмету Физическая культура. Рассматриваются виды внеклассной работы по физическому воспитанию. Описаны виды внеклассной работы. Анализируются рациональные стороны. Предложены направления внеклассной работы.*

Түйінді сөздер*: Дене тәрбиесі, денсаулық, сыныптан тыс жұмыстар, үйірме, Туризм.*

***Аңдатпа**: Бұл мақалада дене тәрбиесі пәнінен сыныптан тыс жұмыстар арқылы оқушылардың денсаулығын нығайту жолдары зерттелген. Дене тәрбиесіндегі сыныптан тыс іс-шаралар түрлері қарастырылады. Сыныптан тыс іс-шаралар түрлері сипатталған. Ұтымды жақтары талданды. Сыныптан тыс жұмыстардің бағыттары ұсынылды.*

***Ключевые слова:** Физическая культура, здоровье, внеклассная работа, кружок, Туризм.*

***Abstract**. This article examines ways to strengthen the health of students through extracurricular work on the subject of Physical Culture. The types of extracurricular work on physical education are considered. The types of extracurricular activities are described. The rational sides are analyzed. The directions of extracurricular work are proposed.*

***Keywords**: Physical education, health, extracurricular activities, club, Tourism.*

Сыныптан тыс жұмыстар оқушы денсаулығын нығайтуда алар орны ерекше. Бірақ оны да ұйымдастырғанда қызықты әрі, тиімді ұйымдастыру педагогтың шеберлігіне байланысты болып келеді. Сыныптпн тыс іс-шараларды ұйымдастырғанда оның қандай түрлері бар екендігіне мән беріп, зерттеп, зерделеп алуды жөн көремін. Себебі жаңашыл мұғалім оны біліп қана қоймай оны тиімді жүзеге асыруы керек. Балалардың уақыттын босқа өткізіп, оны сыныптан тыс жұмыс деп айта алмаймыз ғой.

Сыныптан тыс жұмыстардың дәстүрлі және жаңашыл түрлерін есепке алғанымыз жөн болар. Дене тәрбиесі пәнінде сыныптан тыс жұмыстарға спорттық секциялар, туризм, тәрбие сағаттары, көпшілікпен бірге ұйымдастырылатын мәдени шаралар мен тренингтер, аула клубтары жұмысы мен жазғы сауықтыру лагерлері жұмысы кіреді. Жыл сайын ұйымдастырылатын сыныптан тыс іс-шаралар балалар уақытын тиімді ұйымдастырып қана қоймай, денсаулықтарын нығайтады. Жоғарыда атап өткен сыныптан тыс жұмыстар жайлы мәліметтермен толықтыра кеткеніміз жөн болар.

Спорт саласында спорттық секциялардың алар орны ерекше. Спорттық секциялар мектеп курсында оқушы таңдауы бойынша жүргізіледі, әрі түрлі спорттық ойындармен тығыз байланысты. Дене тәрбиесі пәнінен білім беру мекемелерінде волейбол, баскетбол, футбол, дойбы, шахмат, тоғызқұмалақ т.б. спорттық секциялар жұмыс жасайды. Оқушылар қызығушылықтарына қарай осы үйірмелерге жазылады.

Сыныптан тыс іс-шаралар сабақ барысындай өтпеуі керек. Сондықтан оның тағы бір түрі туризм болып табылады. Туризм атынан тұрғандай түрлі саяхаттар арқылы жүзеге асырылады. Саяхат жоспары алдын-ала жасалынады. Әрі қауіпсіздік ережелеріне баса назар аударылады.

Спортты меңгеру ол бір өнер болып табылады. Ал өнер болғансын ол мәдениеттің көрінісі. Сондықтан келесі бір сыныптан тыс іс-шара атауы көпшілік мәдени шаралар деп аталады. Спорттық мәдени іс-шараның ұйымдастыру жоспары алдын ала дайындалады. Ашылуы мен жабылуы да ерекше әсер қалдырады. Жеңімпаздарды марапаттау сәті оқушыларға ерекше көңіл-күй сыйлайды. Әсіресе ұлттық ойындар сайысытары, отбасылық сайыстар, спорттық сайыстар, дене шынықтыру және спорт мейрамдарында ұйымдастырылатын мәдени іс-шаралар оқушыларды бір серпілтіп тастайды. Сондықтан осындай іс-шаралар тек сабақпен ғана шектеліп қалмай, балалар денсаулығын басқаша түрде де нығайта алуының кепілі сияқты.

Балалардың дені сау болса олар алдыға қарай ұмтылады. Алдыға қарай ұмтылысының тағы бір себебі спорт шеберлеріне еліктеу болып келеді. Балаларға спортпен шұғылданып, кәсібіне айналдырып, Қазақстанның туын көкке желбіретіп жүрген спортшыларды үлгі ету керек. Үлгі етіп қана қоймай олармен кездесулер ұйымдастыру керек болады. Міне осындай кездесу ұйымдастыруға сыныптан тыс жұмыстар арқылы қол жеткізуге болады. Яғни тәрбие сағаттарында жүзеге асырылатын жұмыстар қатарына мәдени іс-шаралар мен кездесулер ұйымдастыру жатады.

Сыныптан тыс жұмыстар тек мектеппен шектеліп қалмайды. Сонымен қатар ата-аналармен жұмыс жасай отырып, жасөспірім денсаулығын ұйде де нығайтуға болды. Ол үшін отбасылық жағдайда үй жаттығуларын жасауларына болады.

Күнделікті өмірде жиі айтылатын тренингтер осындай сыныптан тыс жұмыстар қатарына жатады. Тренингтердің де спорт саласында өзіндік орны бар. Мәселен, спорт түрлерін насихаттау тренингтері жас спортшыны қалыптастырады. Салауатты өмір қалыптастыруға бағыттау тренингтері денсаулығын ерте жастан қалыпқа келтіруге баулиды. Денсаулыққа зиянды әрекеттерден аулақтату тренингтары зиянды заттардан бас тартуды үгіттейді. Дене тәрбиесіне қатысты білімдерін жетілдіру бағытындағы шаралар да сыныптан тыс жұмыстың осы түріне жатады.

Жаз айлары оқушы мен оқытушы бір-бірінсіз өтетін демалыс деп тұжырым жасамау керек. Жазғы демалыс кезінде де балалар денсаулығын нығайту жұмыстарын ұйымдастыру керек. Сыныптан тыс жұмыстың бір түрі жазғы сауықтыру лагерлері. Балалардың денсаулықтарына қарай түрлі жаттығулар, спорттық ойындар, сайыстар өткізіледі.

Жас өскелең ұрпақтың денінің саулығы ол ұлттың саулығы. Болашақтың жарқын көрінісі. Болашағымыз жарқын болу үшін жүйелі де жоспарлы жұмыс жүргізе білуіміз керек.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұжымдарының деректеріне сүйенер болсақ, денсаулыққа әсер ететін факторлардың 50-60 пайызы адамның өмір тіршілігіне, 20 пайызы тұқым қуалаушылыққа, 20 пайызы сыртқы ортаның жағдайына, 8-10 пайызы дәрігерлік көмектің деңгейіне байланысты екен [1, 77-78].

Ал спортпен шұғылдануды тек сабақ процесінде ғана жүзеге асырып қана қоймай, сыныптан тыс мезгілде де іске асыру дене тәрбиесі пәні мұғалімінің алдына қойған міндеті болуы керек.

Дене тәрбиесі бойынша сыныптан тыс жұмыстардың мақсаты - баланың денсаулығын нығайтуға көмектесу; ағзаны шынықтыру, оқушылардың жан-жақты өсіп жетілуіне, дене шынықтырудық оқу бағдарламасын ойдағыдай меңгеруге көмектесу; балаларды дене шынықтыру және спортпен үнемі шұғылдануға әдеттендіру; қозғалыс дағдысын тәрбиелеу болып табылады.

Дене тәрбиесі мұғалімінің міндеті – белсенділерге есеп жүргізуді үйрету және оның жүргізілуін бақылап отыру. Дене тәрбиесі мұғалімі оқу жылы аяғыда директордың қатысуымен өтетін педагогикалық кеңесте немесе мәжілісте сыныптан тыс өткен жұмыстар туралы есеп беріп отырады. Оқу жылы соңында дене тәрбиесі мұғалімі оқу жылы ішінде атқарған жұмыстары жөнінде және он талдап, жетістіктер мен кемшіліктерді көрсетіп келесі оқу жылында істі жақсарту ұсынысын айтып, жоба есеп береді. Дене тәрбиесінің сыныптан тыс жұмыстарын жоспарлау мына құжаттар бойынша жүзеге асырылады:

1. Дене тәрбиесінің сыныптан тыс жұмыс жоспарында;
2. Бұқаралық спорт жұмыстарының күнтізбелік жоспарында;
3. Дене тәрбиесі ұжымы кеңесінің жұмыс жоспарында;
4. Секция жұмысының оқу жоспарында;

Мектептегі сыныптан тыс жұмыстың есебін жүргізу құжаттары:

1. Сыныптан тыс жұмыстардың есебін жүргізу журналы.
2. Үйірме және секция жұмыстарын жоспарлау және есеп журналы
3. Дене тәрбиесі жетекшісінің күнделігі.
4. Дене тәрбиесі ұжымы жұмысының есебін жүргізу журналы [2, 51].

Ал енді осы сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда басты басшылыққа алатын кейбір мәселелерге тоқталар болсам, адам ағзасының негізгі қызметінің қалыптасып жетілуі баланың жастық шағында, әсіресе мектеп жасында (6-14 жаста) жүзеге асады. Сондықтан осы кезеңде оған әсер ететін факторларды барынша тиімді пайдалану қажет. Сыныптан тыс ұйымдастырылар шаралардың қайқайсысы да балалардың қалыптасып жетілуіне, санасына, жан-жақты дамуына ықпал ете алатындай болуы шарт.

Мысалы, серуендер мен жорықтарды балалардың табиғат туралы білімдерін толықтыра алатындай, тамаша адамдардың әңгімелерін ести алатындай, денсаулығына пайдалы болатындай жерде белгіленген жөн.

Ал сыныптан тыс денені шынықтырудың жолдарының бірі – олардың өз еркімен дайындалуы. Осыған байланысты оқу бағдарламасына дене тәрбиесінен үйге тапсырма беруді міндетті түрде енгізу керек.

Отбасында өз еркімен орындалатын дене тәрбиесінің бір түрі – таңертеңгілік гигиеналық – бой сергіту жаттығуы. Ол адамның дене құрылысының ұйқыдан соңғы тіршілік қызметіне тез араласуына әсерін тигізіп қана қоймай, адамды сергек жүруге және көңіл-күйін көтеруге көмегін тигізеді. Таңертеңгілік бой сергіту жаттығуы тұлғаны дұрыс қалыптастыруға әсер ете отырып,тыныс алуды жақсартады, қан айналу жүйесі қызметін күшейтеді, зат алмасуға көмектеседі, оқушылардың зеректігін, мақсатқа жету ұмтылысын қалыптастырады, ақыл-ой қызметін арттырады. Сондай-ақ, «Тән қуаты болса, жан қуаты да ажарлы болады» – деп Жүсіпбек Аймауытов айтқандай,ертеңгілік бой сергіту жаттығулары оқушыларды тәртіптілік пен бейімділікке, өзіне деген сенімділік пен белсенді қызмет атқаруға тәрбиелейді.

Дене тәрбиесіндегі маңызды құралдардың бірі – табиғат факторлары. Күннің көзі, ауа, суға шомылу, душ қабылдау сауықтыру жұмысы кезеңінде пайдалану өте тиімді болады. Сыныптан тыс шаралар кезінде осы мәселерге де баса назар аударып, жоспарлы түрде сауатты жұмыс жүргізіп отыру қажет. Қорыта келе айтпағым, дене тәрбиесі – қоғамдағы жалпы мәдениеттің бөлігі, адамның дене қабілеттерін дамыту мен денсаулығын нығайтуға бағытталған әлеуметтік қызметтің бір саласы. Оның негізгі міндеттерінің бірі балалар мен жеткіншектердің арасында дене шынықтыру – сауықтыру және спорт жұмыстарын ұйымдастыру болып табылады, өйткені дене тәрбиесінің негізі балалық және жеткіншектік жаста қаланады. Тек қана осы кезеңде дене жаттығуларымен айналысу қажеттілігі қалыптасады, дағдылар мен іскерліктер жинақталады, спортқа қызығушылық қалыптасады. Жастардың жан-жақты дамуын дене тәрбиесінсіз елестету мүмкін емес. Денесі жақсы дамыған деп күн режиміне спортпен жүйелі айналысуды енгізген, ағзаның шынығуы үшін табиғи факторларды тұрақты пайдаланатын, жұмысты белсенді демалыспен кезектестіріп отыратын жас адамды айтамыз [3, 23].

Адамның салауатты өмір салты қозғалыс белсенділігімен тығыз байланысты екендігі сөзсіз. Табиғат өскелең ұрпаққа қозғалу қажеттілігін сыйлаған деп айтуға болады. Бірақ, қазіргі кезеңдегі адамның

бала кезінен қозғалыс белсенділігінің жетіспеушілігі байқалады. Үйде, бала бақша мен мектептерде балалардың қозғалыс мұқтаждығы өте төмен.Бала денсаулығын сақтаудың алғы шарттарының бірі – қимыл-қозғалыс деңгейі. Адам тіршілігіне ауа, су, тамақ қандай қажет болса, белгілі деңгейдегі қозғалыстың да маңызы сонша. Сондықтан оны өмір сүрудің ең басты шарттарының бірі ретінде есептеу керек. Табиғаттың өзі адамның қолына физиологиялық теңдесі жоқ денсаулық тәсілін беріп отыр, ол- қимыл-қозғалыс, дене жаттығулары. Бәрі де адамның ынтасына, жігеріне, әркімнің өз басының тікелей жауапкершілігіне байланысты. Ал қимыл-қозғалыстың аздығы (гипокенезия) – денсаулықты бұзатын себептердің бірі [4].

Сол себепті де балалар мен жасөспірімдердің ағзаларының (жүрек, кан тамыр, тыныс жүйелерінің және т.б.) функционалдық мүмкіншіліктерін арттыратын, жүйке жүйесі мен тірек-қимыл аппаратына дамыту әсерін беретін және гиподинамиялық өтімділікті алдын алу үшін дене тәрбиесі мен спорт сабақтарында жеткілікті шұғылдану қажет болып саналады.

Мектепте де оқушылардың дене тәрбиесі сабағынан білімін жетілдіру керек, өйткені дене жүктемелерін дұрыс қолдану, оны ары қарай жетілдіру жолдарымен оқушы жастар таныс емес. Дене жүктемелерінің адам ағзасына пайдасы мен қаншалықты әсер ететінін осы дене тәрбиесі білімі арқылы көпшілікке жеткізу дене тәрбиесі мен спорт мамандарының міндеті болып табылады. Бұл тек күнделікті сабақ үстінде ғана емес, сыныптан тыс шараларды да жүйелі жүргізу арқылы да іске асуы тиіс [5].

Қорытындылайтын болсам, дене тәрбиесі пәні өмір бойына қажет. Ол адам денсаулығын нығайту үшін оқытылады. Ал адам денсаулығы тек сабақта ғана шынығуы керек деген қате пікір болар еді. Сондықтан жас ұрпақты спортпен достастыру үшін біз сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруымыз керек. Ал болашақ дене шынықтыру мұғалімдері сыныптан тыс жұмыс түрлерімен жұмыс жасап білуі керек деп ойлаймын.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

Жолымбетов Ө.Ш., Құлназаров А.К., Спорт терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2014. –77-78 бб.

Ұ.Ж.Мухамеджанова. Дене шынықтыру пәнін оқыту әдістемесі. – Астана, 2007. –51 бет.

Б. Төтентай. Дене тәрбиесі. – Астана, 2008. –23 бет.

«Денсаулық» журналы, Алматы 2010 ж. № 5 басылым.

Спорт және туризм министрлігінің сайты. www.edu-gov.kz

Ж.Қ. Қамбаров
ҚР 1 курс магистранты, Семей қаласының
Шәкәрім атындағы университеті КеАҚ, Семей қ.
ғылыми жетекшісі: Б.А. Акжигитов

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ ӨНЕР ДАМУЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ҮРДІСТЕРІ

Аннотация. *Спорт адам өміріндегі алатынын орны ерекше. Қазіргі заман-дағы спорттың қоғам мен мемлекетке әсері туралы осы мақалада көрсетілген.*

Annotation. *Sport occupies a special place in a person's life. The impact of modern sports on society and the state is discussed in this article.*

Аннотация. *Спорт занимает особое место в жизни человека. О влиянии спорта в современном мире на общество и государство рассказывается в этой статье.*

Өзіміз білетіндей, қазіргі уақытта спорт тақырыбы өте өзекті. Әртүрлі спортты және спортшыларды білеміз, спортпен айналысамыз. Спорт адамзат өмірінде өзінің берік орнын алды. Бұл спорт сөзі нені білдіреді алдымен соны қарастырайық.

Спорт (ағылш. sport – «ойын-сауық») – адамдардың белгілі бір ережелерге сәйкес ұйымдастырылған іс-әрекеті, ол олардың физикалық және интеллектуалдық қабілеттерін салыстырудан, сондай-ақ осы іс-әрекетке және оның барысында туындайтын тұлғааралық қатынастарға дайындықтан тұрады.

Спорт – бұл бәсекелестік мақсатында орындалатын физикалық және ақыл-ой, іс-әрекетінің белгілі бір түрі, сонымен қатар жаттығу, демалу, физикалық денсаулықты біртіндеп жақсартуға, ақыл-ойды арттыруға, моральдық қанағат алуға, жетілуге ұмтылу. Жеке тұлғаны жақсартып, топтық және абсолютті рекордтар орындап, даңққа жету, жеке физикалық қабілеттерін жақсарту.

Спорт дене шынықтырудың ажырамас бөлігі болып табылады. Шын мәнінде, бұл бәсекеге қабілетті қызмет және оған дайындық. Бұл жеңіске деген ұмтылысты, жоғары нәтижелерге қол жеткізуді, адамның физикалық, психологиялық және моральдық қасиеттерін жұмылдыруды айқын көрсетеді.

Бұқаралық спорт миллиондаған адамдарға физикалық сипаттамалары мен моторикасын жақсартуға, денсаулығын нығайтуға және өмірін ұзартуға мүмкіндік береді.

Спортты дамытудағы ағымдағы үрдістер:

Жақында қазіргі заманғы спорттың жай-күйін бағалайтын көптеген жұмыстар пайда болды. Олардың талдауы соңғы онжылдықта байқалған спортты дамытудағы келесі негізгі тенденцияларды көрсетеді:

Спорттық жетістіктердің айтарлықтай өсуі.

Бұл бірқатар факторларға байланысты:

– біріншіден, жоғары тиімділікпен ерекшеленетін жаңа жаттығу әдістерін енгізу арқылы; жаттығу әдісінің кез-келген өзгерісі ең алдымен спорттық нәтижелерді жақсартуға бағытталған.

– екіншіден, ойын алаңын өзгерту, спорттық жабдықтарды жақсарту;

– үшіншіден, жаттығулар көлемі айтарлықтай ұлғайған кезде (соңғы отыз жылда – екі еседен астам);

– төртіншіден, жұмыс қабілеттілігін арттырудың жаңа әдістерін (психологиялық және физиологиялық бағыттылықты) пайдалану, спортшыларды қалпына келтірудің жаңа фармакологиялық құралдарын жасау; «спорттық жарыстар» термині спортшылардың өздерінің жарыс қызметімен қатар жарыстарға қатысуды, мүдделі тараптарды (жаттықтырушылар, спорт ғылымының өкілдері және т.б.) қамтиды. Бұл оқу процесінің тиімділігін арттыру үшін қалпына келтірудің жаңа құралдарын құрумен байланысты ғылыми әзірлемелерді жандандыруға ықпал етеді;

– бесіншіден, бәсекелестікті экономикалық ынталандырумен. 90-шы жылдары біз көптеген конкурстардың жүлде қоры, негізінен мемлекеттік емес гранттар, демеушілік қаражат, жарнама және т.б. арқылы күрт өскеніне куә болдық.

Спорттық жарыстарға бағаның айтарлықтай өсуі:

– оларды жүргізу шарттарына (базаларға, түгендеуге) қойылатын талаптарды арттыру;

– мәні бойынша қымбат тұратын пәндік қызметі бар спорт түрлерінің пайда болуы мен дамуы;

– өкілдікті ұлғайту және өткізілетін конкурстар бағдарламасын кеңейту;

– ұйымдастырушылық, сот, медициналық және ақпараттық көмекке қойылатын талаптарды арттыру.

Сонымен қатар, спортшыларды іріктеу және даярлау, оқыту жүйесін, спорт ғылымдарын, медицинаны және т.б. қаржыландыру үшін айтарлықтай қаражат қажет.

Спорттың күрт жасаруы.

Балалардың үлкен спортқа қатысу проблемасы сөзсіз көптеген бағалауды тудырады. Мұндай болжам жасауға болады: балалар қатысатын үлкен спорт оларға жағымсыз да, жағымды да әсер етуі мүмкін.

Үлкен спорт жас спортшылардың физикалық қасиеттерін дамытуға және спорттық қабілеттерін арттыруға, сондай-ақ жемісті педагогикалық тәжірибе алуға ықпал етеді: жасөспірім үлкен күш-жігер жұмсап, тек моторикамен ғана айналыспай, максималды спорттық көрсеткіштерге жету үшін қажет нәрсені үйренеді. "Көптеген тәжірибе оған спорттық жетістіктер кейде тек дене шынықтыру деңгейіне ғана емес, сонымен бірге мүмкін болатын сәйкестіктерге де байланысты екенін түсінеді. Ол жеңілістерге, көңілсіздіктерге, қол жеткізілген наразылыққа төтеп беруді үйренуі керек".

Кейбір зерттеушілердің пікірінше (Л. И. Л., 1997; Э. Майнберг, 1985; о. Групе, 1987 және т.б.), жас спортшыға арналған спорт-мінез мектебі, адал ойындар мектебі, эмоциялар мектебі, физикалық және ақыл-ой Даму мектебі, "көпбұрыштың" бір түрін енгізу, онда моторикадан басқа, осындай қасиеттер жоғары бағаланады. табандылық, айқындық, ұжымдастыру және ынтымақтастық сезімі, өмір сүру тәжірибесін байытуға ықпал ететін қазіргі жағдайларға бейімделу қабілеті.

Алайда, үлкен спорт жүйесінде болу жас спортшы үшін жағымды да, жағымсыз да салдарға әкелуі мүмкін.

Көптеген спорт түрлері "жас" болады, бұл жас спортшылардың феноменальды қабілеттеріне және дайындық белсенділігіне (кейбір жас спортшылардың жаттығуларының ұзақтығы күніне 5-8 сағаттық қарқынды жұмысқа жетеді),

Қазіргі спорттағы спорттық жетістіктер деңгейі жас спортшының мамандандырылған бейімделуін талап етеді және "жалпы денсаулықты сақтау және жан-жақты нығайту үшін аз мүмкіндіктер қалдырады".

Бірқатар авторлар балалардың үлкен спортқа қатысуына үзілді-кесілді қарсы, бұл денсаулықтың жоғалуына, жас спортшылардың денесінің резервтерінің сарқылуына әкеледі және спорттың эстетикалық тартымдылығын төмендетеді деп мәлімдейді.

Өткен ғасырда пастор Лесгафт "жарыстарға арналған спортқа мектепте де, баланың отбасылық тәрбиесінде де рұқсат етілмеуі керек" және "ойындар қатысушылар арасындағы кез-келген жарысты болдырмауы керек" деп жазды, өйткені ол спорт баланың ашуы мен агрессивтілігін тудырады деп санайды.

Бір ғасырдан кейін А.Г. Егоров (1994), П.Ф. Лесгафттың идеяларын дамыта отырып, дене тәрбиесі моральдық тәртіп проблемаларын күшейтеді деп мәлімдейді. Бокстағы бет соққысы немесе футбол алаңындағы соққылар жоғары нәтижеге қол жеткізу немесе команданың, елдің мүдделері тұрғысынан негізделген.

Әрине, бұл мәлімдемелерде асып кету қаупі бар. Кәмелетке толмағандар үшін спортқа тыйым салу мүмкін емес (және ыңғайсыз),

әсіресе жасөспірімдер үшін өзін дәлелдеуге және тексеруге деген табиғи ұмтылыс, ал оңтайлы таңдалған физикалық белсенділік жас спортшылардың денсаулығын жақсартуға ықпал етеді. Біріншіден, жас спортшылардың ерте мамандануы және үлкен көлем мен қарқындылыққа бағытталған бағыты Жастар спорты үшін ересектер турнирлерінің проблемалары – спорттық жарақаттар, аурулар, допинг және т.б. өзекті болатындығын ескеру қажет. Екіншіден, қарқынды жаттығу режимдерімен айналысатын жас спортшылар үшін тиімді оңалту және бақылау қызметі қажет.

Спортты кәсібилендіру:

Кәсіби – бұл спорт еңбек қызметінің негізгі түрі болып табылатын спортшы. Тіпті кәсіби спорт қазіргі қоғамда бизнестің бір түрі, саланың маңызды бөлігі, сауданың ең нәзік түрлерінің бірі, бизнесті жүргізу түрі ретінде ұсынылған, оның мақсаты – керемет сақинаны сатудан пайда табу.

Соңғы онжылдықта Қазақстанда спорт белсенді дамып келеді, спортшылардың шетелдік клубтарда жұмыс істеуге келісім-шарттар жасасу тәжірибесі кеңеюде.

Спортты кәсібилендіру – бұл спорттағы өнімділікті, техниканы, эстетика мен ойын-сауықты арттыруға ықпал ететін сөзсіз объективті процесс. Сонымен қатар, спортты жаңа ұйымдастырушылық-экономикалық негізге ауыстырып, өзін-өзі қамтамасыз ететін клубтар құра отырып, мемлекет елдің қосымша қаржылық кіріс көзіне ие бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Брянкин С.В. Структура и функции современного спорта, 1982. – 71 с.

2. Волков Н.И. Рекорды выносливости: прошлое, настоящее, будущее // Теор. и практ. физ. культ. – 1994. – №10.

3. Исаев А.А. Олимпийская педагогика: опыт моделирования психолого-педагогических технологий детско-юношеского спорта. – М.: ФиС, 1998. – 240 с.

4. Кузин В.В. Современное состояние и перспективы развития физической культуры и спорта в России // Теор. и практ. физ. культ. – 1996. – №9. – 55-57 с.

5. Википедия (http://ru.wikipedia.org/)

Н. Силам
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің студенті,
ғылыми жетекшісі: Б.А. Акжигитов

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН БАСКЕТБОЛ ОЙЫН ЭЛЕМЕНТТЕРІНЕ ОҚЫТУДЫҢ ШАРТТАРЫ

Аннотация*: В данной статье изучено умение вызвать интерес учащихся к игре в баскетбол и овладеть игровыми навыками. Рассмотрены особенности ознакомления младших школьников с элементами баскетбольной игры. Описаны методы обучения основным движениям игры в Баскетбол. Проанализированы виды педагогической деятельности. Был проведен опрос учащихся и представлены его итоги.*
Ключевые слова*: спорт, баскетбол, игра, движение.*

Аңдатпа*: Бұл мақалада оқушылардың баскетбол ойынына деген қызығушылығын ояту және ойын дағдыларын игеру мүмкіндігі зерттелген. Бастауыш мектеп оқушыларын баскетбол ойынының элементтерімен таныстыру ерекшеліктері қарастырылады. Баскетбол ойынының негізгі қимылдарын оқыту әдістері сипатталған. Педагогикалық қызмет түрлері талданды. Оқушыларға сауалнама жүргізіліп, оның қорытындысы ұсынылды.*
Түйінді сөздер*: спорт, баскетбол, ойын, қимыл-қозғалыс.*

Abstract*: This article examines the ability to arouse students' interest in the game of basketball and master the game skills. The features of familiarization of younger schoolchildren with the elements of the basketball game are considered. The methods of teaching the basic movements of the game of Basketball are described. The types of pedagogical activity are analyzed. A survey of students was conducted and its results were presented.*
Keywords*: sport, basketball, game, movement.*

«Жалпы білім беретін мектептерде оқу үдерісін басқарудың ғылыми-педагогикалық салалары» деп аталатын бөлігінде мектептегі оқу жұмысының негізіне бұқаралық жастар спорты мен жоғары спорттық жетістіктердің нәтижелерін дамытуға бағытталған көп жылдық даярлықтың ғылыми негізделген жүйесі жатады. Оқу үдерісі бастауыш, орта және жоғары сыныптардың оқу үдерісінде іске асырылады.

Спорт түрімен шұғылдану адамның қозғалыс әрекетіне жатады. Баскетбол ойынындағы оқушының қозғалыс әрекетіндегі дененің сапалық қасиеттері бар. Адамның қозғалыс әрекетінде дененің сапалық қасиеттері: күш-қуат, жылдамдық, ептілік, төзімділік, икемділік маңызды орын алады. Дененің сапалық қасиеттері біріккен, байланыстырылып, ұйымдастырылған жаттығулар арқылы іске асады.

Баскетболда спорттық-техникалық дайындыққа салыстырмалы түрдегі көп уақыт бөлу қаже, өйткені, оқушылар дағдының көптеген техникасын игерулері тиіс. Қимыл-қозғалыстарды белгілі реттілікте игеру. Атап айтқанда: дайындалып жүрген оқушылардың оқуға деген жағымды ынтасын қалыптастыру; қозғалыс қимылының мәні туралы білім қалыптастыру; әрбір үйретілетін қозғалыстар туралы толық түсінікті қалыптастыру; үйретілетін қозғалыс қимылын тұтастай игеру. Қимыл-әрекетке таныстыру кезеңінің негізгі әдістері.Тұтас және бөлшектеп үйрету әдістері. Сөз қолдану әдістері: түсіндіру, баяндау. Көрнекілік қабылдау әдістері: қимыл-әрекетті көрсету, көрнекі құралдар қолдану және т.б. [1, 57-58].

Жоғарыда аталған мәселлелерді шешу үшін біршама іс-шаралар жүргізілуі қажет:

– баскетбол ойынының негізгі тәсілдерін кезеңдер бойында қалыптастырудың педагогикалық технологиясы оқушылардың базалық қозғалыс және техникалық-тактикалық әрекеттерін меңгеру тиімділігін арттыруға ықпал етеді;

– динамикалық ойын жағдайлары түріндегі арнайы жаттығулар мен қозғалмалы ойындардың дербестендірілу түрлері жалпы білім беретін мектеп оқушыларына баскетболды үйрету үдерісін педагогикалық басқару тәсілдерін оңтайландыру үшін негіз болып қызмет етеді;

– баскетбол бойынша оқу үдерісіне деген технологиялық көзқарасты іске асыру әдістемесі оқушылардың ойын әрекетінде қосымша мүмкіндіктер қалыптастыруға жағдай жасайды;

– баскетболды дене шынықтыру сабақтарында пайдалану олардың дене және тактикалық дайындығы деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Баскетбол сабақтарындағы оқушылардың оқу-тәрбие үдерісінің бастапқы кезеңі баскетбол қозғалыс әрекетінің көптігімен, алуан түрімен сипатталады. Оған жүгіру, жүріс, секіру, лақтыру, қағып алу мен лақтыру, күш және қозғалысты үйлестірудің түрлі жаттығулары кіреді. Бұл жаттығулар ойыншылардың өз командасымен және бәсекелес командамен өзара әрекеттесу жағдайында орындалады. Оқушының ойын барысындағы әрекетінің тиімділігі ойын жағдайына тез баға беріп, ойыншылардың әрекеттерін шапшаң бағалауына, техникалық тәсілдерді жетілдіруіне, дене жағынан дамуына байланысты болмақ [2, 1].

Мектеп оқушыларын баскетбол ойын элементтерін үйретуде арнайы үйірме жұмыстары да жүргізіледі. Ол қызығушылық танытқан балаларға өте пайдалы. Ол үйірмеде төмендегідей мақсат-міндеттер шешуін табады.

1. Үйірмеге қатысушының денсаулығын шынықтыру нығайту, олардың жан-жақты дамуына және маңызды қозғалыс әрекеттерін дамытуға жетелеу.

2. Баскетбол ойынының қажетті қозғалыс қимыл әрекеттерін: шапшаңдық, ептілік, икемділік, шыдамдық, күш жігерін дамыту.

3. Негізгі техникалық және тактикалық әрекеттерге үйрету.

4. Арнайы білімін іс-әрекетін жетілдіру

5. Қозғалыстың интеллектуалды және моральды қасиеттерге тәрбиелеу және жоғарғы нәтижеге жету үшін арнайы дайындығын жетілдіру.

6. Денешынықтыруға және салауатты өмір салтын қалыптастыруға тәрбиелеу.

7. Баскетбол жарыстарына қатынасу және жоғарғы дәрежелерге жету [3, 1].

Баскетбол ойынының айла-тәсілдері:

а) Допты алып жүру.

Оқушыларды екі топқа бөліп қарама-қарсы тұрғызып, допты қарсы тұрған әріптесіне беріп, өзі сол команданың соңына барып тұрады. Осылайша жаттығу жалғасады.

б) Допты бір және екі қолмен беру.

Бұл жаттығу алдыңғы жаттығу секілді, бірақ допты кедергілерден өтіпалып жүреді.

в) Допты нысанаға жақын және орта қашықтыққа лақтыру

Оқушыларды екі топқа бөліп, бірінші команда допты соғып алып келіп, нысанаға жақын қашықтықтан екі адым жасап тастап, екінші команда ортақашықтықтан тастап,допты әріптесіне беріп, саптың соңына барып тұру.

г) Эстафеталық ойын

Оқушыларды екі топқа бөліп, берілген уақыт ішінде допты кедергілерден алып өтіп, нысанаға тастап, әріптесіне лақтырып, өзі саптың соңына барып тұру. Қай команда көп ұпай жинаса сол жеңімпаз атанады [4, 15].

Допты қабылдау және ұстау – бір-екі қолмен орындайды. Ұстау үшін қолды алға созу керек. Ұшып келе жатқан доптың түйіскен кезінде, қол сәл бүгіледі, доп денеге жетпей тоқтатылады. Қозғалма ойын «Доп өзімізге» [5, 6].

Оқушылардан алынған сауалнама нәтижелерін есепке алу

Сауалнама тақырыбы: Бастауыш сынып оқушыларына баскетбол ойыны элеметтерін ұйымдастыруда қызығушылық дамыту деңгейін анықтау.

1. Сізге бүгінгі сабақ ұнады ма?

– ұнады

– жоқ, қызықсыз болды

2. Бұл сабақ не туралы болды ?

– Білмеймін, күнделікті сабақ

– Баскетбол ойыны жайлы болды
– өз жауабыңыз_____
3. Баскетбол жайлы бұрын білдіңіз бе?
– иә, білдім
– жоқ, білмедім
– бүгін көбірек білдім
– өз жауабыңыз_____
4. Бұл ойын сізді несімен қызықтырды?
– Топ болып бірлікке шақырады
– Қызықтырмайды
– өз ойыңыз_____
5. Баскетбол ойнағанда нені назарда ұстаған дұрыс?
– Қауіпсіздік ережелерін
– Доптан көз алмау керек
– Білмеймін
– жауап беруге қиналамын
– өз жауабыңыз_____
6. Сіздің ойыңызша баскетбол неге үйретеді?
– шапшаңдыққа
– жылдамдыққа
– күшті болуға
– барлық жауап дұрыс
– өз жауабыңыз_____
7. Бұл ойын жайлы тағы не білгіңіз келеді?
– Тарихы толық білгім келеді
– Атақты спортшылары туралы білгім келеді
– Білгім келмейді
– өз жауабыңыз_____
8. Болашақта баскетбол ойнармедіңіз?
– иә,әрине
– жоқ, ойнамаймын
– өз жауабыңыз_____

Менің мақаламның өзектілігі бастауыш сынып оқушылары үшін баскетбол ойыны туралы түсінік қалыптастыру еді. Осы өзектілікті негізге ала отырып іс-тәжірибе бөлімінде 5 сынып оқушыларына сабақ бердім. Сабақ барысында баскетбол ойын элеметтерін жас ерекшеліктерін ескере отырып дұрыс ұйымдастырдым. Сабақ барысында балаларды бақыладым. Бақылай отырып, олардың баскетбол ойынына қызығушылығын тудыруға тырыстым. Қызығушылық деңгейін анықтау мақсатында сауалнама әдісін қолдандым. Сауалнама нәтижесі төмендегідей болды.

Сауалнамаға жалпы 10-11 жас аралығындағы 12 оқушы қатысты: 7 ұл бала, 5 қыз бала.Сабақ өту барысы 100% балаларға ұнады. Сабақты түсінгендігін 100% баскетбол ойыны жайлы болды дегеннен білуге болады. Осы сабақта көбірек мәлімет алғандығын сыныптың 67%-ы растаса 33%-бұрыннан білетіндігін жеткізді. Бұл ойынды 83% оқушылар бірлікке шақырады десе, 17% команда болып жарысқан қызықты деген жауапты беруі және қызықпаймын деген нұсқаны ешкімнің таңдамауы баскетбол ойынының бастауыш мектеп оқушылары арасында беделді ойын болатынын көрсетті. Оқушылар баскетбол ойнағанда қауіпсіздік ережесін қатаң сақтау керектігін және қарсылас топқа сыйластық таныту керектігін түсінген. Барлық сауалнамаға қатысқан оқушылар бұл ойын күштілікке, шапшаңдыққа, ептілік пен жылдамдыққа тәрбиелейді деген нұсқаны белгілеген. Көптеген оқушылар жалпы баскетбол элементерімен танысып бұл ойын жайлы білім жинақтадым десе, біраз оқушылар қосымша ойын тарихына және атақты спортшылар өміріне қызығатындықтарын жеткізді. Тіпті ойын тактикаларын әрі қарай дамытамын деушілер де болды. Соңғы сауал «болашақта баскетбол ойнармедіңіз?» деген сауалға 83% «иә» деп жауап берсе, 17% хобби ретінде бос уақытын баскетболға арнағысы келетіндігін жеткізді.

Дұрыс ұйымдастырылған сабақ нәтижелі болмауы мүмкін емес. Мен өз сабағымның нәтижесі деп әр сауалға жауап берген әр баланың қызығушылығын айтар едім. Менің курстық жұмысымның мақсаты да бастауыш сынып оқушыларын баскетбол ойын элементтеріне оқытудың барысы мен маңызын ашу және талдау еді. Баскетбол ойын элементтеріне оқытудың барысы сабақ жоспарының дұрыс құрылуынан басталды және мұғалімнің іс-тәжірибеде ұштастыруымен жалғасты. Баскетбол ойын элементтерінің маңызын ашуда оның денсаулықты нығайтудағы рөлі қарастырылды. Дененің сапалық қасиеттері бірікккен, байланыстырылып, ұйымдастырылған жаттығулар арқылы іске асады. Күш-қуатты, жылдамдықты, ептілікті, шыдамдылықты дене шынықтыру сабақтарында дамыту, дене және тактикалық дайындық деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Баскетбол ойын элементтері бастауыш сыныптарда әрі ойын, әрі организімді нығайту мақсатында орындалады. Соның нәтижесінде денеге мынандай сапалық өзгерістер іске асады. 1) Сыртқы дене бітімі өзгеріп әдемілене түседі. 2) Қимыл-қозғалыс жасау қабілеті артады, яғни дене иқемді, епті бола түседі де, жасалған қимыл-қозғалыстары бір-бірімен өзара үйлесімді, сәнді болып шығады.

Қорыта айтқанда, біздер жүргізген зерттеу нәтижелі болды. Оқу әрекетін ескере отырып, баскетбол элементтерін жас ерекшелігіне сай

сабақта қолдану, оқушылардың дене тәрбиесінің тиімділігін арттыруды, маңызды жолдарын қамтыды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Уанбаев Е.Қ. Спорт және дене тәрбиесі пәнін оқыту әдістемесі. – Өскемен, 2014. – 57-58 бб.
2. Естибаев Ж.А. Баскетбол ойынын оқушыларға үйретудің маңыздылығы // Ziatker.kz Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым порталы. №ДБ-318172, 04.04.2017 ж. – 1 б.
3. Тулегенов М. Е. Баскетбол үйірмесінің жоспары // Ziatker.kz - Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым порталы, №С-1550597186, 19.02. 2019 ж. – 1 б.
4. Бектемишев Ж.К. Баскетбол ойынының айла-тәсілдері // Тәрбие.kz – Қазақстанның педагогикалық журналы. – 2017. – №7.2. – 15 б.
5. Тажигарин Н.М. Спорттық ойындар. Баскетбол. // Тәрбие.kz – Қазақстанның педагогикалық журналы. – 2014. – №6.1. – 6 б.

Ж.Ж. Төлеухан
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің студенті,
ғылыми жетекшісі: Б.А. Акжигитов

ЖАС ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ ТАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Аннотация*: В данной статье изучены тонкости тактики подготовки юных футболистов. Рассматриваются возрастные особенности юных футболистов. Описаны методы повышения эффективности тактической подготовки юных футболистов. Проанализированы действия футбольных игроков. Предложен способ правильной ориентации двигательных действий.*

Ключевые слова*: спорт футболисты, физкультура, спорт, футбол, тактическая подготовка.*

Аңдатпа*: Бұл мақалада жас футболшыларды дайындау тактикасының қыр-сыры зерттелген. Жас футболшылардың жас ерекшеліктері қарастырылады. Жас футболшылардың тактикалық дайындығының тиімділігін арттыру әдістері сипатталған. Футбол ойыншыларының іс-қимылдары талданды. Қимыл әрекеттерін дұрыс бағдарлау жолы ұсынылды.*

Түйінді сөздер*: футболшылар, дене шынықтыру, спорт, футбол, тактикалық дайындық.*

Abstract*: This article examines the subtleties of the tactics of training young football players. The age characteristics of young football players are considered. Methods of increasing the effectiveness of tactical training of young football players are described. The actions of football players are analyzed. A method of correct orientation of motor actions is proposed.*

Keywords*: football players, physical education, sports, football, tactical training.*

Жас футболшылырдың тактикалық дайындығының өзіндік ерекшеліктері бар. Ол ерекшелік отандық футболдың дамуына да әсерін тигізбей қоймайды. Сондықтан жас футболшыларды дайындағанда тактикаға аса мән берген жөн. Жасөспірімдердің әр түрлі жастағы командалары жасақталады. Ол жасақталған команданың жетістіктерінің тұрақты болмауы болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін де алаңдатады. Сондықтан да сапаға жұмыс істеудің тиімді тактикасымен жұмыс жасауымыз керек болады. Отандық футбол үшін бұл жағдай өзектілігін жоймас мәселелердің бірі болып отыр.

Бірінші кезекте бұл мәселенің шешімі жүйелілік тәсілінде деп ойлаймын. Футболдағы барлық дайындық элементтерін бірдей темпте ұсыну мен біріктіруден тұрады. Бұл тәсіл белгілі бір тактикалық техниканың деңгейінің жетілгендігін көруге мүмкіндік береді. Нәтижеге сапалы түрде қол жеткізудің спорттағы ерекшелігі сатылап үйрету болып табылады. Сатылап жұмыс жасау тактикалық дайындық процесінде іске асырылады.

Келесі кезекте оқу – жаттығу кезінде аналитикалық және синтездік компоненттердің үйлесуі болуы керек. Ол біріншіден, дайындық аспектілерін жақсартуға арналған мақсатты жұмысты білдіреді. Екіншіден, бәсекеге қабілеттіліктің барлық жағынан кешенді өзара әрекеттесуін қамтитын болады. Бәсекеге қабілетті іс-әрекеттердің үйлесімділігі мен тиімділігінің болуы тактикалық дайындықтың басты міндетін көрсетеді. Ойын түріндегі спорттың спорттық тактикасы да осы міндетпен сипатталады.

Оқу-жаттығу процесінің мазмұны бәсекелік іс-әрекеттермен анықталады. Ал бұл жас футболшылардың тактикалық дайындығының мәні болып табылады.

Жас футболшыларды тактикалық даярлау әдістері мен құралдарын білу арқылы алдыма қойып отырған мәселенің шешуін табатынына сенім білдірдім. Ең бірінші әр түрлі тұжырымдарға тоқталдым. Соның ішінен ең ұтымдыларын іріктеп алуды көздедім. Маған А.П. Золотарев тұжырымдайтын әдістемелік принциптер тиімдірек көрінді. Бұған қоса соңғы жылдарда ғана шыққан ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде ұсынылған жаңа құралдар мен дәстүрлі құралдармен де жұмыс жасау керектігін терең ұғындым.

Жас футболшылардың тактикалық дайындығының көлемін жанжақты шамалап бөлуге болады. Ойын тактикасының көлемін бөлгенде жас ерекшеліктері ескеріледі. Атап айтар болсақ, 12-13 жас жасөспірімдері бірінші топ, 14-15 жас жасөспірімдері екінші топ, 16-17 жас жасөспірімдері үшінші топ болады. Олардың тактикалық дайындық жүктемелерінің көрсеткіші де әр түрлі келеді. Бірінші топта 12-13 жас

аралығындағы жас футболшылар үшін жалпы көлем – 70%, шабуыл көлемі - 70%, қорғаныс – 65%-ды құрайды. Екінші топта 14-15 жас аралығындағы жас футболшылар үшін жалпы көлем – 85%, шабуыл көлемі - 80%, қорғаныс – 75%-ды құрайды. Үшінші топта 16-17 жас аралығындағы жас футболшылар үшін жалпы көлем – 90%, шабуыл көлемі - 90%, қорғаныс – 85%-ды құрайды.

Жас ерекшеліктерін ескеру барысында тактикалық дайындығының мазмұны өзгеше болып келетін жас футболшылар да бар. Олар 14 пен 15 жас аралығындағы жас футболшылар болып келеді. Оның себебі осы кезеңде нақты үйлестіру қабілеттерінің өсу қарқыны анағұрлым баяу болады. Сол кезде алдыңғы жас ерекшелік тобынан қарағанда көрсеткіш жағынан төмендеу байқалады. Бұл кезде негізгі мақсат жаттығу кезеңінде допты иелену техникасының деңгейін одан сайын арттыру емес. Негізгі мақсат жаттығу кезеңінде нақты тактикалық дайындыққа баса назар аударған жөн болады. Әрине бұндай жағдайда тактикалық компоненттер тактикалық дайындық барысында көбірек болады. Яғыни осы жас кезеңінде тактикалық білім және тактикалық дағдының көлемі анағұрлым басымырақ жағына өзгереді. Ол арнайы бағдарламалық талаптарға сай орындалады. Әрі осы жас тобында ойын рөлі негізіндн спорттық мамандандыру күшейтілетін болған. Міне сондықтан жеке тактикамен бірге топтық өзара әрекеттесуге байланысты жұмыстармен шұғылдану қажеттілігі туындайды.

Дайындықтың негізгі мазмұны негізінде тактикалық техникалық әдістерінің байланыстыруын құру керек. Оған мынадай жұмыстар істелуі керек. Алдымен футбол ойыны оқу ойынына жататындықтан ол тек қана кішірейтілген алаңдарда ғана ұйымдастырылмауы керек. Ол сонымен бірге стандартқа сай өрістерде де ұйымдастырылуы міндетті болып келеді. Жас футболшылар мектептерінің жаттықтырушылары педагогикалық эксперименттер жасай алады.

Осындай педагогикалық эксперименттер жасаған кезде мынандай байланымдарды негізге ала білгені жөн.

1. Шолушылар үшін-допты жүргізу, қарсыласты жеке алдап өту, қақпаға соққы беру;

Допты шығумен қабылдау, 1800 бұрылу, жүргізу, финт, «қабырғаға» ойнау, қақпаға соққы беру;

Жоғарыдағы допқа талас, баспен ойнау немесе қақпаға баспен соққы беру;

Қапталдан берілген допқа шығу, домалатып немесе ұшып бара жатқан допқа соққы беру.

2. Орта сызығы ойыншылар үшін – қарсыласты қудалау, допты тартып алу, соққымен жүргізу. «Қабырғаға» ойнау, қақпаға беру немесе соққы беру;

Допты қозғалыста ұстау, жүргізу.

Финт, допты ұзаққа беру, фланг бойынша «жүгіру», серіктесті «жүруге» бергеннен кейін допты қабылдау, жүргізу, қапталдан допты беру.

3. Қорғаушылар үшін – әдеттегі жылдамдықпен жүгіру, артқа қарай жүгіру, допты тартып алу, допты тоқтатып алу, жүргізу, беру; артқа жүгіру, баспен секіру, қарсыластың шабуылын бұзғаннан кейін позицияны таңдау, допты қақпашыдан алу, жүргізу, «қабырғаға» ойнау, соққылар, допты беру немесе қақпаға соғу[1].

Жас футболшылардың тактикалық қорғанысқа және керісінше ауысу кезінде ойын кезендерін ауыстыруға басымырақ назар аудару керек. Өздерінің шабуыл әрекеттерін тойтарғаннан кейін, ойыншылардың бастапқы позициясына жылдам оралуына, өріс аймағын не болмаса нақты қарсыласын «жабуға» қол жеткізу керек. Өзінің қарсыласының шабуылын бұзғаннан кейін – жағдайды тез бағалап, допты алуға ынғайлы позицияны таңдап, өзінің командасының шабуыл ұйымдастыруды бастайтын болады [2].

14-15 жастағы футболшылардың тактикалық дайындығы техникалық, тактикалық және физикалық дайындықтың мүмкін болатын бірлігіне қол жеткізуге бағынуы керек. 15 жасты жас футболшыларды ұзақ мерзімді дайындауда тактикалық шеберлікті қалыптастыру тұрғысынан «сыни» деп қарастыру ұсынылатындықтан, осы жасқа дейін спортшы ТТӘ-нің барлық арсеналын игеріп, оларды өте қиын жағдайда орындай алуы қажет болады. Шабуылдау әрекеттерін жетілдірумен қатар, қорғанысқа да баса назар аудару керек. Осы жастағыларды ерекше үйлестіру керек болады. Жоғары деңгейі ТТӘ-нің мазмұнын едәуір киындатады. Негізгі әдістемелік талап қарсыластың белсенді кедергісі жағдайында доппен әрекеттерді ұтымды және тиімді орындау еді. Сонымен белсенділікке қабілеттерінің ең жоғарғысымен қатар, барлық тактикалық тапсырмалар бәсекелестік мүмкіндігінше жақын болуы керек [3].

Ойын кезіндегі ойыншыларын орналасу бойынша олардың алаңда атқарылатын іс-әрекеттері бар:

1) Шеткі қорғаушылар мен шеткі жартылай қорғаушылар үшін – артқа қарай жүгіру, допты іріктеу, қысқа ашылу; допты иеленетін қарсыласты қудалау, допты қабылдап алу не болмаса қулағанда допты тіреп алу; ұшып бара жатқан допты күтумен қабылдау, жүргізу, финт, «қабырғаға» ойнау, қақпаға соққы беру; допты бүйір сызықтан лактыру, серіктестін жауап беруі, қаптал бойынша ұзын жылдамдықты жүргізу, допы соғу қарсы беру, бастапқы позицияға оралу;

2) Орталық қорғаушылар үшін – артқа жүгіру, доп үшін талас, төменгі немесе жоғарғы жақтан баспен ойнау: қарсыласты қуып жету,

допты лақтыру немесе құлау, допты ұзақ беру; алға немесе артқа лақтыру, жеделдету, ұшқан допты тоқтату, ұзаққа пастар беру.

3) Орталық жартылай қорғаушылар үшін – қозғалыс бағыты мен жылдамдығының өзгеруімен («зигзаг» сияқты) қалыпты жүгіру және артқа жугіру, домалап немесе ушкан допты күтумен өндеу, жүргізу, на допъ допты беру; өндеу, «қабырғаға» ойнау, жүргізу, финт, қақпаға соғу; төмендегі доп үшін жекпе-жек, қарсыласты қудалау.

Допты лақтыру немесе қудалау кезінде ұстап алу;

– жеделдет, ұшқан немесе домалап қалған допты аяғымен немесе басымен ұру;

Шабуылшылар үшін – серпіліс немесе бүйірге қарай үдеу, ұшып бара жатқан допты тоқтату, 180° бұрылыс, қақпаға соққы беру өндеу, бұрылыс.

Жүргізу, финт, қақпаға допты берілген допқа секіру, ұшқан немесе соққы беру, доп немесе аяғымен соғу;

Домалап соққы беру;

– қапталдан келген допты басымен бірақ күшті берілістен кейін допты бір екі рет түрту арқылы алдын-ала қабылдап – тоқтату; қарсыластың артқы жағында тұрып, жоғарғы допқа таласу [4].

Қорыта айтқанда, жас футболшылардың тактикалық дайындығының мықты болуы болашақ педагогтармен де тығыз байланысты. Олар болашақ спорт шеберлерінің жетекшілері. Сондықтан біз педагогикалық тұрғысынан жас футболшыларды жақсы дайындауымыз керек. Жоғарыда айтылған тактикалық дайындық ерекшеліктерін ескере отырып жұмыс жасасақ жақсы нәтижелі боларына сенімім мол. Әрі әдебиеттер мен озық құралдарды пайдалана білуіміз керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Куицов В.С. «Дене тәрбиесі және спорт теориясы мен әдістемесі». – Астана, 2015. – 65-68 бб.

2. Ильин А.А. «Әдістеме негізіндегі ЖОО студенттерінің физикалық мамандануы». – 2015. – 45 б.

3. Тажигарин Н.М. Спорттық ойындар. Футбол. Тәрбие.kz – Қазақстанның педагогикалық журналы. – 2019. – №5.2. – 9 б.

4. Тайжанова С., Қарақов А. Дене тәрбиесі. 4-кітап / жоғары оқу орындарына арналған оқулық / Оқулық. – Алматы, ССК 2019. – 256 б.

А. Акимочкина
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
М.Ш. Алинова
научный руководитель: *доктор педагогических наук, профессор, г. Павлодар*

ТЕХНОЛОГИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОФОРМЛЕНИЯ КАЗАХСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО КОСТЮМА

Аннотация*. Актуальность темы обусловлена: - стремлением сохранить для потомков, для истории материал о национальном костюме в прошлом и настоящем. - передать из поколения в поколение особенности шитья и украшения национального казахского костюма. В отличие от традиционной одежды некоторых других народов, казахский костюм прост в композиции, целесообразен и отличается строгой нарядностью благодаря отделке мехом, вышивке, инкрустации. Художественные национальные традиции, воплощенные в одежде находят свое место и в современной жизни. Народная одежда постоянно является объектом внимания художников-модельеров, конструкторов.*

Ключевые слова*: национальная одежда, орнамент, ою (выкройка), орнек (узор).*

Аңдатпа*. Тақырыптың өзектілігі негізделген: - ұрпақтар үшін, тарих үшін өткен және қазіргі кездегі ұлттық костюм туралы материалды сақтауға ұмтылу. – ұлттық қазақ киімін тігу мен әшекейлеу ерекшеліктерін ұрпақтан ұрпаққа жеткізу. Кейбір басқа халықтардың дәстүрлі киімдерінен айырмашылығы, қазақ костюмі композицияда қарапайым, орынды және үлбірмен әрлеу, кестелеу, инкрустация арқасында қатаң талғампаздығымен ерекшеленеді. Киімде бейнеленген ұлттық көркемдік дәстүрлер қазіргі өмірде өз орнын табады. Халықтық киім үнемі сән дизайнерлерінің, дизайнерлердің назарында болады.*

Түйінді сөздер*: Ұлттық киім, ою-өрнек, ою (өрнек), өрнек (өрнек).*

Abstract*. The relevance of the topic is due to: - the desire to preserve for posterity, for history, the material about the national costume in the past and present. - to pass on from generation to generation the peculiarities of sewing and decorating the national Kazakh costume. Unlike the traditional clothes of some other peoples, the Kazakh costume is simple in composition, expedient and distinguished by strict elegance due to fur trim, embroidery, inlay. Artistic national traditions embodied in clothing find their place in modern life. Folk clothing is constantly the object of attention of fashion designers, designers.*

Keywords*: National dress, ornament, oyu (pattern), ornek (pattern).*

В программе правительства Республики Казахстан на 2019-2020 годы было подчеркнуто: «Формирование высоко эффективной системы образования, конкурентоспособной в мировом образовательном

пространстве и отвечающей современным потребностям индустриально-инновационного развития экономики».

Все мы живем на земле суверенного Казахстана, всех нас должна обьединить любовь к Отчизне, надежда на процветание страны, желание внести свою лепту в становление нашего государства. Устремляя Отчизну вверх, мы растем вместе с нею.

Актуальность исследования определяется переменами, охватившими все сферы социально-экономической и духовной жизни народов Республики Казахстан, в том числе и систему образования.

Тема нашего исследования обусловлено тем, что одной из задач системы образования Республики является создание условий для изучения культуры, обычаев и традиции казахского народа.

Казахский народный костюм вобрал в себя лучшее, что создано искусством и талантом многих поколений, помноженным на труд сотен и тысяч народных умельцев. В казахском костюме воплотились основные принципы и достижения художественных промыслов, создававшихся веками вследствие хозяйственной специализации кочевой, полуоседлой и оседлой групп населения. В нем нашли отражения пульсирующий образ жизни народа, уровень его производства, эстетические идеалы, отчетливо прослеживается влияние тех этнических компонентов, из которых этнически сложился казахский народ. Пока не произошла окончательная смена поколений, не исчезли последние живые люди, которые сами носили и знали народный костюм, не «состарились» музейные коллекции, надо торопиться с изучением национальной одежды, приобщая и просвещая будущее поколение, вовлекая непосредственно в процесс создания народного костюма.

Обьектом исследования является художественное оформление народного костюма.

Предмет исследования – содержание уроков художественного труда в СОШ.

Цель исследования – способствовать, возрождению интереса к народному казахскому костюму, ознакомить учащихся с видами и технологией художественного оформления народного костюма.

Задачами нашего исследования являются:

– ознакомить учащихся с технологическими картами на изготовления народного костюма;

– разработать урок технологии по разделу «композиция костюма. художественное оформление одежды»;

– обогатить знания учащихся через изучение казахского народного костюма;

Исходя из целей и объекта, мы сформулировали следующую гипотезу: если учитель в своей педагогической деятельности нужно применять культурные традиций казахского народа, то это будет способствовать формированию должной веротерпимости, межнациональной толерантности, повысит уровень культуры учащихся.

Особое место в изучении истории должна занимать история культуры. Этот предмет в наибольшей степени отвечает задачам формирования поликультурного индивида. И если он преподается как история искусств, история мировой и национальной философии, истории обычаев и традиций, история национальной одежды и моды, то ведет к воспитанию многомерной, духовно развитой личности, ценящей и знающей национальную и мировую культуру.

Казахский народ имеет богатые национальные традиции и славится высоким мастерством в художественном рукоделии. Технические приемы и орнаментальные мотивы выполненные из войлока и орнаментированные бисером уходят своими корнями в далекое прошлое.

История бисера уходит в далекое прошлое. Великолепный по своим декоративным качествам материал привлекал внимание мастеров с незапамятных времен. Стеклянные бусины – непосредственные предшественники бисера украшали одежду древнеегипетских фараонов. Они украшали ворот, края рукавов и нагрудную часть рубах, а также шаровары, пояса, головные уборы.

На протяжении нескольких столетий единственным центром производства бисера в Европе была Венецианская республика. Центром производства Венецианского стекла стал остров Мурано.

Производство войлока – это сложный процесс, требующий определенных навыков. Он состоит из несколько этапов: заготовка шерсти, раскладка ее на циновке, впрыскивание горячей воды, утрамбовка, получение готового войлока.

Первейшая необходимость в жизни кочевника – создание различных частей войлочного покрытия юрты, бывшей на протяжении ряда столетий основным жилищем казахов. Основные изделия из войлочные использовалась во внутреннем убранстве юрты, дома. Эти предметы являлись образцами декоративно-прикладного искусства казахов. Наиболее распространенным в быту казахов до революции был войлочный ковер текемет, которым в основном застилали пол юрты, дома. Изготовление текемета осуществлялось различными способами.

Национальная одежда казахского народа также занимает достойное место в этнографических музеях мира и на всемирных выставках.

Дорогую национальную одежду преподносили и преподносят в знак признания уважаемым людям, а также иностранным гостям.

Головные уборы казашек, как и у женщин многих народов, помимо прямого назначения являлись еще своего рода указателем их семейного положения. У замужних женщин они различались в разных родоплеменных группах, но девичьи отличались сравнительной однотипностью на территории Казахстана.

Мужская одежда состояла:

– из распашной нательной рубашки (жейде), сменившейся в XIX веке распашной сорочкой туникообразного покроя с отложным воротником;

– нижних штанов – из легкой ткани и верхних – из сукна, замши, овчины или плотных хлопчатобумажных тканей.

Более зажиточные люди изготавливали верхние штаны из замши или бархата с вышивкой. Как и в женской одежде, легкой верхней одеждой были камзолы с рукавами или без них, чаще с закрытым воротом или стоячим воротником. Основным видом верхней одежды был халат (шапан).

Для украшения верхней одежды традиционно использовался орнамент. Его смысловая наполненность масштабна и многокрасочна, вбирает в себя многоцветную палитру жизни, художественную фантазию мастера, создающего орнамент через призму души и окружающей природы. Все элементы казахского орнамента предназначены для украшения предметов домашнего обихода и быта.

Казахские слова «ою» (выкройка) и «орнек» (узор) составляют смысл латинского слона «орнамент». Это слово прочно вошло и лексикон многих народов, оно означает – сделать товар модным, эстетичным. Ритмичное повторение и симметричное размещение геометрических фигур, элементов, контуров представителей флоры и фауны выглядит законченным образцом орнамента.

Орнаменты выполнялись двумя способами:

1) вязанием крючком;

2) составлением аппликаций из цветных лоскутов (құрақ).

Вязание крючком или тамбуром, как было принято говорить в старину, одно из самых легких и занимательных рукоделий. Множество красивых, полезных, необходимых в повседневной жизни вещей можно изготовить, умея вязать. Клубок ниток и небольшой инструмент-крючок таят в себе неограниченные возможности.

Ручное вязание – прекрасное древнее, но не стареющее рукоделие Вязаные изделия в центре большой моды. Начало вышивания по канве относится к самой глубокой древности и составляла одно из самых любимых дамских занятий.

В настоящее время под вышиванием по канве подразумевают всякого рода шитье по сосчитанным ниткам, в котором законченные стежки совершенно покрывают в соответствии со схемой ткань, служащую фоном.

Существует очень много различных видов вышивания по канве. Таковы все вышивки крестиком по канве, вышивки полукрестом, гобеленовое шитье, шитье вперед иголку; потом вышивка венгерским швом, работы узловым швом, вязальным швом. Специальная ткань, по которой исполнялась такая работа, называется канвой.

Макраме – слово арабское, означает бахрома, украшения: в переносном смысле это термин употребляется для обозначения различных работ, исполненных узлами и сплетением нитей. Эти работы называются также «бахрома-узелками».

Плетение кружев на коклюшках может быть отнесено к XVI веку. Появившись впервые в Генуе, оно быстро распространилось по всей Италии, Испании, Нидерландам, Германии и Швеции. Гораздо позднее плетение кружев было введено у славянских народов, и в Южной Америке. На Востоке же эта работа до сих пор неизвестна. Кружева на коклюшках исполняются неограниченным числом ниток, намотанных на коклюшки.

Суть аппликации состоит в том, что на основу из одного материала прикрепляются кусочки другого. Этот метод изготовления разноцветных изделий известен со времен Средневековья: в те времена разнообразные материалы, которые мы сегодня мы можем использовать для вышивки гладью, попросту еще не существовали.

Помимо этого, аппликацией именуется одна из разновидностей персидской вышивки, по существу своему представляющая инкрустацию. Сначала по чрезвычайно сложному контуру вырезается узор, который затем вставляется в вырезы, сделанные в материалах основы и полностью соответствующие по форме и размеру накладке. Затем обе части аппликации сшиваются, а потом шов маскируется одним и более рядами, сделанными тамбурным швом. Тамбурный шов, также выполненный нитками ярких тонов, еще сильнее подчеркивает красоту и сложность инкрустированного узора. Иногда вместо шва на место соединения накладывается тесьма, сплетенная из металлических нитей, или узкая золотая или серебряная ленточка.

Оконтуривание – шнурок, который окаймляет накладные части, прикреплен по краю рисунков незаметными по поверхности стежками или также притачивается через край видимыми стежками ярких цветов. В обоих случаях его напускают на вырезанный край настолько, чтобы он его покрывал вполне, и чтобы наложенные материи со временем не

обтрепались, п.ч. если этот недостаток будет появляться на вышивании аппликацией, то получится плохо сделанная работа

Инструкционная карта на выполнение аппликации с оконтуриванием из витого шнура предусматривают следующие технические условия на выполнение операции.

– продублировать ткань, из которой будет выполнена аппликация;

– перенести орнамент на продублированную ткань, учитывая симметрию;

– вырезать орнамент по контуру;

– с помощью булавок закрепить ткань на изделие, учитывая симметрию;

– приметать орнамент к изделию сметочными стежками;

– с помощью шнура ручными потайными стежками приметать орнамент к изделию;

– удалить нитки приметывания.

Для исполнения операций используются следующие оборудование, инструменты, и приспособления: утюг, карандаш, ножницы, булавки, ручная игла и распарыватель.

Исследуемая тема изучается в школе на уроках художественного труда в 8 классе и предполагает изучение ряда тем. Теоретических тем – использование элементов декоративно-прикладного искусства при оформлении одежды и оформлении интерьера комнаты. виды одежды, понятие о моде и практических действий: выбор ткани, раскрой изделия, обработка срезов и художественное оформление костюма

План-конспект урока по теме «Основные виды отделок» предусматривает выполнение аппликации с использованием казахского орнамента.

Цель: освоение технологии изготовления изделия, объект труда: орнамент, форма урока: комбинированный.

Задачи:

Образовательная – ознакомить и научить выполнять аппликацию с использованием казахского орнамента.

Воспитательная – воспитать интерес к культуре казахского народа, правильности организации труда. Формирование эстетических вкусов и дисциплинированности учащихся.

Развивающая – развить мышление, (сравнивать, анализировать), развитие моторных навыков (точность движения и скорости), развитие волевой эмоциональной сферы (инициатива, самостоятельность). Развивать представление о аппликации, вышивке.

Инструменты и материалы: готовые образцы орнамента, лоскуты, карандаши, рабочая коробка, клей, клеевая прокладка, булавки, калька.

Практическая работа.

Объяснение порядка выполнения практической работы:

– технологическая карта на выполнения аппликации.

– выбранный орнамент перенести на кальку;

– ткань для вырезания орнамента обработайте клеевой прокладкой;

– расположите выкройку орнамента на ткань, приколоть булавками и обведите контур, вырезать по контуру;

– полученный орнамент погладьте утюгом;

– основную деталь обработайте клеевой прокладкой;

– на изнаночную сторону аппликации нанесите клей мелкими точками;

– на лицевой стороне детали изделия расположите аппликацию, прогладьте утюгом, чтобы клей высох;

– обработайте край аппликации швейной машиной строчкой «зигзаг»;

– провести влажно-тепловую обработку изделия.

Текущий инструктаж

Целевые обходы: проверить подготовку рабочего места и начало работы. Соблюдение ТБ, правильность рабочей позы учащихся, соблюдение трудовой дисциплины. Правильность выполнения трудовых приемов, соблюдение технологической последовательности, индивидуальный инструктаж и умение пользоваться наглядностью.

Заключительный инструктаж

Подведение итогов.

Выставление оценок.

Уборка рабочего места.

Домашнее задание.

Список использованных источников

1. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы

2. Программа по технологии для 5-7 классов общеобразовательной школы с русским языком обучения. – Алматы: РОНД, 2003. – 36 с.

3. Художественный труд (визуальное искусство и технология) Учебная программа для 5-9 классов уровня основного среднего образования в рамках обновления содержания среднего образования. – Астана, 2018. – 108 с.

4. Художественный труд (вариант для девочек) Методическое руководство для учителей общеобразовательной школы – Кокшетау: Келешек-2030, 2018. – 65 с. – Кокшетау: Келешек-2030, 2018 – 65 с.

5. Художественный труд: учебник для учащихся СОШ (вариант для девочек)

6. Морякова И.В. Головные уборы. // Технология в школе. – 2005. –№7-8. – 40-42, 44-46 с.

7. Джанибеков У. Казахский национальный костюм. – А.: Изд-во Онер, 2005. – 160 с.

8. Добрынина В. Казахские народные головные уборы. Отделка изделия национальными узорами // Технология в школе. – 2005. – №11. – 38-41. – 7 с.

9. Коласова А. Знакомство с национальной одеждой. // Школа и производство. – 2004. – №7. – 26-29 с.

10. Маргулан А.Х. Казахское национальное прикладное искусство том 2. – А.: Изд-во Онер, 1987. – 288 с.

11. Кенжеахметулы С. Быт и культура казахского народа. – Алматы: ТОО Алматыкитап, 2006. – 384 с., илл.

Л.В. Гора
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Г.С. Алинова
научный руководитель: *магистр профессионального обучения, г. Павлодар*

КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ИЗГОТОВЛЕНИИ ИЗДЕЛИЙ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА

Аннотация*. В данной статье рассматривается один из возможных путей использования компьютерных технологий при изготовлении изделий декоративно-прикладного искусства.*

Авторы предлагают применять оборудование с ЧПУ (числовым программным управлением) для автоматизации и ускорения некоторых этапов изготовления изделий.

Ключевые слова*: компьютерные технологии, оборудование с ЧПУ, декоративно-прикладное искусство, автоматизация.*

Аңдатпа*. Бұл мақалада сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарын өндіруде компьютерлік технологияларды қолданудың мүмкіндік жолдарының бірі қарастырылған.*

Автор бұйымдарды жасау кейбір кезеңдерін автоматтандыру және жеделдету үшін СББ (сандық бағдарламамен басқарылатын) жабдықтарын қолдануды ұсынады.

Тірек сөздер*: компьютерлік технологиялар, СББ жабдықтары, сәндік-қолданбалы өнер, автоматтандыру.*

Summary*. This article considers one of the possible ways to use computer technologies in the manufacturing of decorative and applied arts.*

The author proposes to use CNC equipment (numerical program control) for automation and acceleration of some stages of manufacture of products.

Keywords*: computer technologies, CNC equipment, decorative and applied arts, automation.*

Компьютерные технологии (КТ) применяются практически во всех сферах деятельности человека. Основной целью КТ в производстве и быту является смена устаревшего универсального оборудования на современное оборудование с числовым программным управлением (ЧПУ).

Оборудование с ЧПУ – это высокотехнологичное оборудование, в котором исполнительные устройства (приводы) управляются цифровыми вычислительными устройствами.

Оборудование с ЧПУ позволяет обрабатывать детали автоматически, без использования ручного труда, что невероятно повышает точность деталей, снижает затрату времени на технологическую операцию.

Оборудование с ЧПУ работает с различными материалами. Нас интересует техника, работающая на легких, доступных материалах (бумага, картон, ткань, фетр). Для этих целей используют современные бытовые швейные машины, подключенные к персональному компьютеру, машины для автоматической вышивки, режущие плоттеры и др. Такое оборудование позволяет сэкономить достаточное количество времени, ускорить процесс и повысить качество.

На образовательной программе «Художественный труд, графика и проектирование» Павлодарского педагогического университета есть опыт использования на занятиях по дизайну и технологии, декоративно-прикладному искусству оборудования с ЧПУ – вышивальной машины Bernette 340 Deco (рисунок 1) с программным обеспечением PE-Design, в котором можно выполнять редактирование готовых дизайнов, а также создавать дизайны машинной вышивки.

Рисунок 1. Вышивальная машина с ЧПУ Bernette 340 Deco

Процесс создания своего дизайна машинной вышивки включает в себя следующие этапы:

1) получение цифрового изображения для программирования вышивки. Его можно получить несколькими способами: сканирова-

нием готового рисунка или созданием изображения с помощью любого графического редактора;

2) создание программы дизайна машинной вышивки. На этом этапе непосредственно создается вышивальная программа (электронная схема вышивки для вышивальной машины. Цифровое изображение экспортируется в редактор вышивки и в визуальном режиме создаются блоки вышивки прямо поверх экспортированного изображения;

3) оптимизация программы дизайна машинной вышивки. На этом этапе программа оптимизируется под конкретные условия вышивки, учитываются свойства материала. На этом этапе отшивается образец. После изучения образца вышивки при необходимости вносятся изменения в программу.

На вышивальной машине Bernette студентами реализуются как индивидуальные (курсовые и дипломные работы, творческие задания, научные проекты), так и групповые проекты. Так, проект по машинной вышивке Пыркиной Е. под руководством научного руководителя Алиновой Г.С. занял призовое второе место в республиканском конкурсе студенческих научных проектов.

Для повышения профессиональных навыков студентов, будущих учителей художественного труда, графики и проектирования приобретено очередное оборудование с ЧПУ – режущий плоттер Brother ScanNCut CM900 (рисунок 2).

Рисунок 2. Режущий плоттер с ЧПУ Brother *ScanNCut CM900*

Данный плоттер является одной из первых в мире бытовой раскройной машиной и считается инновацией в мире творчества. В плоттер встроен сканер с разрешением 300 dpi, 15 шрифтов, 1102 встроенных дизайна. Однако, в машине не присутствуют дизайны в национальном казахском стиле. В следствии этого нами планируется создать собственные дизайны в национальном стиле. В то же время в плоттере есть возможность использовать шаблоны из памяти машины, сканировать собственные дизайны или создавать собственные проекты

в специальной программе CanvasWorkspace. Обратим внимание на то что, позволяется использовать и другие программы, к примеру, CorelDraw, главное сохранить шаблон в формате PES или PHC. Кроме того, это приложение предлагает нам огромное количество бесплатных проектов, которые можно редактировать и на их основе создавать собственные. Для то чтобы отправить проект с персонального компьютера нужно зарегистрировать плоттер на сайте, далее перейти к отправке проекта с компьютера на плоттер по беспроводной сети WiFi или применять для переноса флешку.

Рассмотрим основные функции плоттера:

– автономность. Создание и редактировать происходит непосредственно на сенсорном экране. Для этого не требуется подключение к ПК или телефону;

– встроенный сканер. Сканирование собственных рисунков, всевозможных вырезок, фотографий и многое другое;

– вырезание напрямую. Благодаря этому можно сканировать напечатанное изображение и сразу же вырезать. Нет необходимости тратить большее количество времени на вырезание деталей вручную на бумаге или ткани;

– вырезание тканых материалов. Следует отметить что, эта функция особенно полезна тем, кто занимается квилтингом, пэчворком или аппликацией. Следовательно, теперь мы сможем вырезать идеально ровные детали из ткани быстро и просто. ScanNCut может даже нарисовать желаемый припуск на шов, тем самым упросив нам задачу. Как отмечалось выше с плоттером ScanNCut можно использовать собственные файлы, не только для вырезания, но и для рисования. И абсолютно не важно, отсканированные это файлы или встроенные в машину. К тому же имеется возможность закрасить рисунок, выбрав один из многочисленных вариантов узорной заливки.

Перейдем к рассмотрению основных видов плоттеров:

1) перьевые;
2) струйные;
3) электростатические;
4) прямого вывода изображения;
5) лазерные;
6) режущие и др.

У каждого плоттера есть свои задачи, функции, особенности и не обойтись без недостатоков. К примеру, струйные плоттеры функционируют на основне устройства, которое распыляет чернила на мельчайшие части на поверхность запечатываемого материала. Их достоинствами является: невысокая цена, чип определяющий расход

чернил и высокое качество системы. Из недостатков обычно выделяют нестойкость на влажных поверхностях, следует выбирать качественный материал.

В лазерных моделях используется электрографический луч. Точность этого луча ни с чем не сравнима. Работает такая техника на основе создания фотографического эффекта. Лазерные лучи создают изображение, которое притягивает тонер и переносит его на подложку. Эта техника пользуется популярностью так как обеспечивает: высокое качество, несложное обслуживание, простоту пользования и т.д. Важно отметить, что такие плоттеры не терпят тряски, их нужно устанавливать на гладкую, ровную поверхность.

Режущие плоттеры, основной функцией которых является раскрой, резка, даже перфорация материала. Плоттер, который имеется при университете имеет название Brother ScanNCut CM900, следует обратить внимание на то что, он умеет не только вырезать, но и даже рисовать. Главный рабочий инструмент – это нож. Их имеется несколько, первый нож стандартный, а второй для глубокой резки. Собственно, рабочая поверхность – это специальные маты, имеются стандартный и слабоклейкий раскройный мат. Дополнительно для работы есть возможность приобретения дополнительных аксессуаров. На устройстве задаются специальные параметры, которые задают ему параметры резки. Благодаря автоматическим алгоритмам нож способен будет вырезать сложные узоры, изображения, буквы и т.п.

Плоттер может вырезать такие материалы как бумага, фетр, хлопок, кожа, термотрансферные пленки, самоклеящиеся пленки и другие материалы толщиной до 1,5 мм для нашей модели плоттера (CM900).

Основной сферой применения плоттеров является реклама. С помощью плоттера можно создать:

– рекламные постеры;
– 3D открытки;
– приглашения на праздник;
– игрушки;
– коробочки;
– наклейки;
– украшения и прочее.

Содержанием нашего исследования является научное исследование путей и средств интеграции, синтеза компьютерных технологий и изделий декоративно-прикладного искусства, в том числе выполненных в казахском национальном стиле.

В рамках научного исследования планируется:

1) выбор видов декоративно-прикладного искусства, где возможно применение оборудования с ЧПУ – раскройного плоттера Brother ScanNCut;

2) разработка технологического процесса изготовления изделий декоративно-прикладного искусства в казахском национальном стиле;

3) разработка учебного пособия с инструкционными картами изготовления изделий декоративно-прикладного искусства с применением раскройного плоттера Brother ScanNCut.

Результаты, полученные в рамках исследования, в перспективе позволят:

– реализовать студентам творческие и научные проекты;

– изготавливать студентами высококачественные изделия декоративно-прикладного искусства в казахском национальном стиле;

– разработать с применением раскройного плоттера Brother ScanNCut практические работы для студентов, уроки художественного труда для учащихся СОШ;

– коммерциализировать изготовление изделий декоративно-прикладного искусства.

Обучение студентов на оборудовании с ЧПУ приведет к возрастанию их интереса к учебе, активности и самостоятельности работы студентов, что, обеспечит более высокий уровень их профессиональной подготовки и конкурентоспособности на рынке труда.

Список использованных источников

1. Боренко Е.А. ЧПУ плоттер // Молодой ученый. – 2020. – №27.1 (317.1). – 14-15 с.

2. Турлюн А.И. Компьютерная графика как средство обучения студентов по направлению «декоративно-прикладное искусство и народные промыслы»// Alma mater (Вестник высшей школы). – 2016. – №10. – 67-70 с.

3. Яковлев А.И. Информационно-коммуникационные технологии в образовании // Информационное общество. – 2001. – Вып. 2. – 32-37 с.

Е. Байтуллах
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ,
М.Ш. Алинова
ғылыми жетекшісі, педагогика ғылымыдарының докторы,
профессор, Павлодар қ.

АҒАШТЫ МӘНЕРЛЕП ӨНДЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. *Ағаш әсем, керемет жақсы бұйымдар, жиһаздар үйдің қажеттілігіне керекті заттар жасап шығару үшін оның өсу процесінен бастап, оны кесіп, кептіріп дайындау жұмыстары және де физикалық, механикалық негіздермен қоса, оның табиғи биологиялық процестерін білу қажет материал. Ағаш кесінділерінің түрлерін арнайы токарлық станок арқылы мәнерлеп кесіп, ойып шығаруға болады.*

Кілттік сөздер*: ағаш, үйші, оймашы, тоқушы, ұсталар, токарлық станок.*

Аннотация. *Дерево-прекрасный, невероятно хороший материал, мебель и материалы, необходимые для создания необходимых предметов домашнего обихода, начиная от процесса его роста, резки и сушки, и заканчивая физическими, механическими основами, его естественными биологическими процессами. Виды пиломатериалов можно фигурно резать и резать на специальном токарном станке.*

Кілттік сөздер*: столяр, домовладелец, гравер, Ткач, кузнец, токарный станок.*

Аннотация. *Wood is a wonderful, incredibly good material, furniture and materials necessary to create the necessary household items, starting from the process of its growth, cutting and drying, and ending with the physical, mechanical foundations, its natural biological processes. Types of lumber can be figuratively cut and cut on a special lathe.*

Кілттік сөздер*: carpenter, landlord, engraver, weaver, blacksmith, lathe.*

Ағаш дегеніміз – өсіп тұрған тығыз материал. Біздің елімізде ағаш өнеркәсібі кең дамыған. Қазіргі ағаш ұқсату шеберлігімен шұғалданған мамандықтардың түрлері көп. Әдетте, қазақ халқы ағаш ұқсатуы мен айналасатындары – үйші және оймашы, тоқушы және ұсталар деп төртке бөлінген.

Үйші деп негізінен киіз үйдің сүйегін, яғыни кереге, уық, шаңырақ жасайтын қолөнершілерді атасы, міндетті түрде бәріне өрнек салатын жастық ағаш, жүкаяқ, төске ағаш, кебеже тәрізді үй іші мүлкі мен аяқ – табақ оятын іскерлерді оймашы деп атайды.

Ағаш құраумен, қайық, арба, щана жасаумен кәсіп етушілерді балташы десе, балық ұстау үшін т.б. түрлі шаруа қажетін өтеу мақсатымен сабет, шынта, шарбақ өртеушілерді тоқушы деп атаған. Алайда бұл бөліністің тианақты шегі жоқ, себебі өмірдеүйшілікпен, ал

үйші тоқумен немесе тоқушы оймашылықпен қатар айналаса берен. Сондықтан ежелгі ұғымды ағаш ұқсату ісімен щұғылданатын шеберді ұста деп атайды.

Ал ұсталар айналасатын кәсібінің басты ерекшелігіне орай темір ұсталық өнердің жоғарыда аталған екі түрін де жете меңгерген. Сондықтан он саусағынан өнер тамғмн әмбебап шеберді ғана халық ұста деп атаған. Халқымыз айтулы ұсталар соққан заттарды кие тұтқан. Атап айтқанда, шебердің заттарды ырым етіп іліп қою бүгінге дейін сақталған.

Ағаш кесінділерінің түрлері олар;

– дөңгелектер деп тілінген ағаштың жалпақтығы 100 мм-ден жоғары, төрт бұрышты материалды айтамыз. Олар жан-жағының өнделуіне байланысты екі жағы, үш жағы және төрт жағы тілінген дөңбектер болып бөлінеді.

– тақтай – ағаштың жалпақтығы қалындығынан екі есе көп өлшемді қамтитын материал.

– стропила – тақтай жалпақтығы қалындығынанүш немесе төрт есе көп өлшемді алатын материал.

– обрешетка деп – 50×50 мм-лік өлшем бірлікті кесілген ағаш бөлігін айтамыз.

– шпал деп 150×200 мм-лік өлшемде өңделген діңгектік айтамыз. Бұл материалды арнаулы темір жол құрлысына қолданады.

– горбыль – ағаш діңін кесу кезінде шыққан жарты кеш тақтай бөлігін айтамыз. Мұндай бөліктер көбінесе отын ретінде қолданылады.

– ДВП – жартылай құрылыс материалы. Дайын өнім арнаулы өлшеммен кесілгеннен кейін ыстық прессе түседі. Құғақтай өндеу ыстық престе келтеріліп болғаннан кейін өтеді.

– ДСП ағаш ұнтағын желімге араластырып нағыздау арқылы шығаратын материал атауы. Қатты нағыздау жұмыстары бір қабатты, үш қабатты бес қабатты болып шығады. ДСП саз аспаптарын жасауда көп қолданылады, бір қалыпты тегіс, оңай майыспайды, өндеуге де тез, сондықтан таптырмайтын шикізат.

– шпон – ағаштың жеңішке кесіндісі. Шпонды екі жолмен өндейді; 1) арнаулы жылжымалы станокпен, онда ағаш қозғалмастай бекітіліп, ал станоктың пышағы қозғалыста болады; 2) станоктың пышағы қозғалмастай бекітіліп, ағаш үнемі айналыста болады. Шпон домбыраның бет қақпағына өрнек түсіріп әшекелеуге көп қолданылады.

Ағашты көркемдеп өңдеу технологиясы негізгі бірнеше операциялар арқылы іске асырылады. Бұрын қолөнер шеберлігіне қажетті ағаштың бәрін ұсталар тікелей өз қолымен даярлаған. Қазіргі кезде ағаш өңдеу жұмысы механикаландырылған.

Көркем еңбек сабақтары бағдарламасына сәйкес ағашты токарлық өңдеу жұмыстары болып келесі операциялар есептеледі:

– ағашты мәнерлеп өңдеу ерекшеліктері;

– ағашты өңдеу мамандықтары туралы мәліметтер;

– ағашты көркемдеп өңдеу технологиясы және негізгі операциялары;

– токарлық өңдеудің техналогиялық процесі;

– токарлық станокта жұмысты ұйымдастыру;

– бөлшектердің сыртын жонып өңдеу;

– ағашты өңдеу және оның құрал-саймандары туралы түсінік;

– ағаштың қасиеттері және оны конструкциялық материал ретінде пайдалану.

Оқушылар станокты толық меңгеруге токарлық станок арқылы келесі техналогиялық процесстер – жөндеу, реттеу жұмыстарын, кескіш инструменттерді қайрау тәсілдерін, кескіштердің кесу бұрыштарын өлшеу әдістерін үйренеді. Қалыптасқан біліммен біліктерін еөркем еңбек сабақтарында пайдаланады.

1. Токарлы станокта бұйымдарды көркемдеп өңдеу тақырыбына сабақ жоспары

Сабақтың тақырыбы: «Токарлық станокта бұйымдарды көркемдеп өңдеу».

Сабақтың *мақсаты:* Токарлық станок арқылы шахмат пішіндерін жасау жолдарын үйрету.

Білімділік мақсаты: Оқушылардың токарлық станокпен жұмысын ұйымдастыра білу:

ә) СТД-120М станокта жұмыс істеу тәсілдеріне қолды жаттықтыру.

б) Техникалық еңбектің көмекші құралдарын дұрыс қолдана білуге үйрету

Дамытушылық мақсаты: оқушылардың икімділігін, іскерлігін, шеберлігін дамыту. Жұмысты өз бетінше орындауға, ептілік деңгейін көтеруге баулу.

Сабақтың түрі: аралас сабақ.

Оқыту формасы: топпен жұмыс істеу.

*Сабақты өткізу кезеңдері - и*кем мен машықтану.

Сабақ барысы:

– ұйымдастыру;

– амандасу;

– қатысуын тексеруі;

– класс журнал толтыруы;

– сабаққа оқушылардың даярлық тексеруі (тексеру, қалай олар дайындаулардың белгісін өткізген).

2 Үй тапсырмасын тексеру.

Сабақ өткізу алдынан мынандай сұрақтар, дәптерлерде бөлшектердің нобай, дұрыстығы анықтап қаралады, станок құрылысы, дайындамалардың кесілуін және тесілуі байқалады. Салыстыруға арналған станоктардың белгі ережелерімен және станок плакаттары ұсыныс жасайды. Хабарлауларға 10 минут беріледі.

3 Жана сабақ: Бөлшектердің станокқа бекіту – орталыққа, патронға және тығырыққа бекітуде материалдар жонып өңделеді.

Дайындалған ағаш материалдың өсіне саптама тұтқалы тіректің қапсырма темірі параллель орналасуы тиіс. Ол орталықтар сызығынан жоғарырақ, цилиндрдің үстідгі бетінен 3-4 миллиметр қашықтықта орналасады. Осыой бекітілген ағаш материалын қолмен айналдырып, айналысқа түскен кезде оның саптама тұтқалы тіректің қапсырма темірiне тимейтініне кәміл сену керек.

Бөлшектерді өңдеп дайындап шығаруда келесі технологиялық процесстер – кесу, жону, канавка салу, фаскасын кесу жұмыстары кезегімен комплексті түрде орындалады.

I-позиция – өтпелі кескішпен жанын жонады.

II-позиция – өтпелі шекті кескішпен сыртқы қабатын жонады.

III-позиция – канавкалы кескішпен канавка салады ені 3 мм. Терендігі 1 мм.

IV-позиция – дайын (детальды) бөлшекті кескішпен кесу орындалады жұмысы.

Дайындалған ағаш материал 70х70х200 мм. Материалдың түрі: қарағай

1-кесте. Шахмат пішін бұйымдарын жасауға қысқа тұрдегі технологиялық карта

1.	50 милиметрге дейін қарадүрсін жанып-жону жұмыстарын атқару	Токарь станогы, үш ашалы тістегіш, жартылай дөңгелек қашау, өлшеуіш сызғыш, кронциркуль
2.	Дайындалған ағаш материалының ұзына бойы белгілер салу	Токарь станогы, үш ашалы тістегіш, жалпақ қиғаш қашау, өлшеуіш сызғыш, кронциркуль
3.	Әдемілеп, тап-таза етіп жанып-жону және теп-тегіс етіп ажарландыру жұмыстарын орындау	Токарь станогы, үш ашалы тістегіш, жалпақ қиғаш қашау, ажарлағыш тері, өлшеуіш сызғыш, кронциркуль
4.	Бұйымды аралау кесу және оның қолға ұсталатың екі шетінің тік кесілген жерін тегістеп тазарту және оның қаншалықты дұрыс жасалғанын тексеру	Жұмыс үстелі қол ара, ажарлағыш өлшеуіш сызғыш, кронциркуль

9-сыныптағы көркем еңбек сабақтарында құрал-сайман түрлерімен олардың жұмысқа пайдалану өзгешеліктерімен, материал түрлерімен толық танысуға болдады. Бұл токарлық жұмыстар сабақ үлгісі 2-кестеде көрсетілгендей, пәндік мұғалім таңдауымен осы тақырыпты басқа сыныпта іске асыруына болдады.

Кесте 2. Технология бойынша 9 сыныптарға арналған бағдарламаның тақырыптық жоспар

Р/с	Бөлімдер мен тақырыптардың атауы	Сағат саны	
		теория	тәжірибе
1	Туған өлкенің көркем халық кәсібі	1	
2	Көркем бұйымдарды токарлық тәсілмен жасау технологиясы	2	4
3	Ағашпен әр түрлі материалдардан бесік жасау	2	7
4	Шеберханада электр құралдармен жұмыс істеу кезіндегі қауіпсіздік техникасы	1	1
	Барлығы	6	12
	Жалпы	18	

Мұғалім станок құрылымын, техникалық қауіпсіздік ережелерін және жұмыстың алғашқы тәсілдерін түсіндіріп болғаннан кейін екі-үш оқушы және оқушы топтары материалды дайындау, оны орналастыру, бекіту және алғашқы ұштау бойынша жаттығуларын орындайды. Бұл кезде әрбір оқушының жұмыс орнында ұштау тәсілдерін мұғалімнің қайталап көрсетуі өте маңызды. Осыдан кейін тәжірибе жұмысына – дайындаған материалды берілген диаметрге дейін ұштауға рұқсат беріледі. Қалған оқушылар өз бұйымдарының детальдарын слесарлық верстакта дайындай береді.

Мұғалім әр түрлі шаблондарды көрсетіп, оларды қалай пайдалану керек екенін түсіндіреді. Оқушылардың шаблон бойынша белгілегенде өнім жоғарлау болады екеніне көздері жетеді. Белгілеу тәсілі таңдалады. Шаблон бойынша белгілеу тәсілдерін түсіндіре отырып, мұғалім шаблон орнынан қозғалмау үшін оны материалға қыстырып қою қажеттілігі туралы айтады.

Ойластырылған, дұрыс орындалған белгі материалды едйәуір үнемді қолдануға мүмкіндік береді. Әрбір операцияны орындап болғаннан кейін материалды көрсетіп отыру қажеттілігі туралы оқушылардың естеріне салады. Бұл қателерді мезгілімен түзетуге және затты жарамсыздықтан сақтауға көмектеседі. Жұмыс орындарын байқап отыра, мұғалім жұмыс тәсілдерінің дұрыстығын, еңбек қауіпсіздік ережелерінің сақталуын бақылайды.

Жұмыс барысындағы нұсқауда оқушылардың назарлары токарлық станокта жұмыс жасауға аударылады: өңдеудің дұрыс тәсілдері, құралдарды ұстауда кездесетін қателері аталады, т.б.

Ағашты өңдеу тәжірибелік жұмыс барысында олар өткір тіс пен детальдардың ағашты өңдегенде қызу себептерін, жылу беру тәсілдерін анықтайды: материал мен өткір тістің қызуы-жылу өткізгіштіктен, суытуы – олардың конвекцияларынан.

Сызбамен жұмыс жасаған кезде мұғалім оқушылардың сызбаларды оқу және бұйымдардың бөлшектерін талдау біліктерін тексереді. Мысалы, 7 сынып оқушылары сызбаларды келесі дәйектілікте оқу керек: сызбалардың жазуларын, детальдардың жалпы формаларын, олардың бөлшектердің мөлшерлерін анықтау.

Жасөспірімдер конструкциялық бөлшектерді талдаған кезде бүйірлерін, шығып тұрған орындарын, шиптарын, буртиктарын, фаскалерін және т.б. бөлшектерін, сонымен қатар олардың формаларын анықтайды.

Қорытынды нұсқау беруде барлық оқушыларға келесі сұрақтар қойылады:

– токарлық станокта ағашты ұштау үрдісін қандай негізгі қозғалыс қамтамасыз етеді?

– станок қандай негізгі бөлшектерден құрастырылған?

– станоктың негізгі бөлшектерінің қызметі қандай?

– ағашты өңдегенде қандай құралдар қолданылады?

– дайындаған материалды орнату және бекітуге қандай құралдар арналған?

Екінші, үшінші сабақта оқушылардың білімдері қалыптасады: токарлық станокта ағашты өңдеу сипаттамасы. Мысалы, екінші сабақта оқушыларға ағашты ұштау технологиялық үрдісі келесі операциялардан тұратынын түсіндіреді: қажетті материалды дайындау, материалды станокқа орнату және бекіту, цилиндрлік үстін ұштау, шығып тұрған орындарын кесу, шұңқыршық жасау, т.б. Содан кейін бөлек операциялары егжей-тегжейлі қарастырылады.

9-сыныпта шығармашылық жұмыстармен айналысуға мүмкіндік мол. Яғни, жасалатын заттар бір өлшемде фасон және сәндік бөліктері, безендіру талғамы әр оқушының ізденуінің арқасында жүзеге асырылады. Мысалы, бірнеше үлгідегі былғарыдан жүрекше жасауға бейімделген 9-сыныпқа келер болсақ, алған практикалық білімі бар оқушыға шығармашылық жұмыспен айналысуына толық мүмкіншілігі бар. Тек қана талаптандырып, сабақ процесін ұйымдастыра білу керек деп ойлаймын.

Жұмысқа кіріспес бұрын станок орнатылған негізгі тіректе және басқа да бөліктерінде өңдеуге дайындалған бөлшектердің айналуына

кедергі келтіретін артық заттардың жоқ екеніне, кескіш аспаптың жақсы қайралғанына және саптама тұтқаның берік орнатылғанына, белгілі бір орынға ғана жарық түсіретін шамның дұрыс жанатынына толық көз жеткізіп алған жөн.

Арнаулы жұмыс киімдері жинақы да ыңғайлы болуы, олпы-солпы болмауы, бау-шуы шұбатылып жүрмеуі тиіс. Жұмыс кезінде корғағыш көзілдірік киген дұрыс немесе қорғайтын, бақылап-шолатын экранын мұқият жауып қою керек.

Дайындалатын ағаш материалдары бөлшектердің қандай мөлшерде әзірленетініне қарай таңдап алынады. Ондай ағаш материалдарының кесілетін жерінің ең төменгі мөлшері жасалатын бөлшектің ең жоғарғы диаметрінен артық, ал ұзындығы 40-50 миллиметр артық болуы тиіс. дайындалатын ағаш материалдарында ешқандай жарық, бұтак коздері, қисық-қиғаш қабаттар, шіріген жерлер кездеспегені дұрыс. Ағаш материалдарының қалай кесілгенін үш бұрышты сызғыштың көмегімен: ағаштың тік кесілген жерінің жазық беті оның өсіне перпендикуляр болуы шарт, өйтпесе ағашты қайтадан кесуге тура келеді.

Шаршының (тік бұрышты төртбұрыштың) диагональдары қиылысқан жер кесу орталығы болып табылады және оны біз шаншып, белгілеп қою керек. Дайындалған ағаш материалының үш ашалы тістегіш немесе шанышқы орналасқан сол жақ кесіндісіндегі диагональ сызықтардың біріне қол арамен тереңдігі 4-5 миллиметр дейн ойық салынады.

Дайындалған ағаш материалдары қарадүрсін цилиндрлік түрге келтірілгенгедейін тиісті өңдеуден етуі тиіс. Ол үшін гайканы аздап босатып, артқы қыспақ тетіктің бөлшек бекітілетін жерін кеңейте түседі. Дайындалған ағаш материалын қол арамен белгі салынған жері үш ашалы тістегіші бар шанышқығыш дәл келетіндей етіп орналастырады және екінші шетіндегі тік кесілген жерінен қол тоқпақпен ақырындап ұрып, ілгері жылжытады да, оны сол қолмен ұстап тұрып, оң қолмен артқы қыспақ тетікті орталығы тік кесілген дөңбектің қиылыс орталығының қарсысына дәлме-дәл келетіндей етеді.

Содан соң гайканы қайтадан қаттырақ бұрап, артқы қыспақ тетікті станок орнатылатын негізгі тірекке мықтап бекітеді. Артқы қыспақ тетіктің штурвалын айналдыра бұрау арқылы әлгі дайындалған ағаш материалын үш ашалы тістегіші бар шанышқыға қыса түсіп, орталықтың өткір жүзін тік кесілген дөңбектід өзіне 7-10 миллиметрдей тереңдікке енгізу қажет.

Токарь станогыньң артқы қыспақ тетігінің орталығын аздап кейін шегіндіреді де, тік кесілген дөңбектің арнайы жасалған куысыцна шамалы жағармай жібереді.

Пайдаланып отырған ағаш материалдың өсіне саптама тұтқалы тіректің қапсырма темірі параллель орналасуы тиіс. Ол орталықтар сызығынан жоғарырақ, цилкндрдің үстідгі бетінен 3-4 миллиметр қашықтықта орналасу керек екенін ұмытпау керек. Дайындалған ағаш материалын қолмен айналдырып, айналысқа түскен кезде оның саптама тұтқалы тіректің қапсырма темірiне тимейтініне кәміл сену керек.

Ұсынып отырған зерттеу жұмастр нәтижесі көркем еңбек сабақтарында токарлық станок арқылы шығармашылық жұмыстар орындау әдістемесі, ағашты өңдеу технологиясы, ағаш ұсталық өнеркәсібін механизмдеу негізі бойынша қажетті және басты білімдерін жүйеленді, топталды және мұғалім мамандығы қызықты екенін дәлелдеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Кибальников В.Г. Ағаш ұсталық жұмыстар технологиясын оқыту. – М.: Жоғары мектеп, 2016.

2. Коряков Г.А. Ағаштан бұйымдар жасау технологиясы // Мектеп және өнеркәсіп. – М.: Білім. – 2008. – №2

3. Оқушыларды кәсіби бағыттауы және еңбек тәрбиесі. – М.: Жоғары мектеп, 2006.

4. Рихвак З.В. Мектеп шеберханаларында ағашты өңдеу. – М.: Просвещение, 2014.

5. Скаткин М.Н. Оқушылардың кәсіби бағыттауы және еңбек тәрбиесі. – М.: Мектеп, 2004.

6. Юркевич В.С. Оқушылардың техникалық шығармашылығы. – М.: Стройиздат, 2008.

Ермекбай Алмас
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ,
М.Ш. Алинова
***ғылыми жетекшісі**: педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Павлодар қ.*

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН МОЗАИКА АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАУ

***Аннотация**. Шығармашылық – күрделі психологиялық процесс. Ол іс-әрекеттің түрі болғандықтан тек адамға ғана тән. Қабілеттің мұндай дәрежесіне белгілі бір шарттар орындалған жағдайда кез келген баланы көтеруге болатындығы жайлы көп айтуда. Ол үшін түрлі педагогикалық әдістер пайдаланады: біздің зерттеумізде мозаика техникасын көркем еңбек сабақтарыа өндеп іске асыру жолдарын қарастырдық.*

***Кілттік сөздер**: мозаика, тессерлер, шығармашылық, ойлау жекелік қасиеттер, қабілет.*

Аннотация. *Творчество-сложный психологический процесс. Она присуща только человеку, так как является видом деятельности. Много говорят о том, что на такую степень способностей можно поднять любого ребенка при соблюдении определенных условий. Для этого используются различные педагогические методы: в нашем исследовании мы рассмотрели пути реализации техники мозаики на уроках художественного труда.*

Ключевые слова: *мозаика, тессеры, творчество, мышление личностные качества, способности.*

Annotation. *Creativity is a complex psychological process. It is inherent only to a person, since it is a type of activity. There is a lot of talk that any child can be raised to such a degree of ability if certain conditions are met. To do this, various pedagogical methods are used: in our study, we examined ways to implement the mosaic technique in art work lessons.*

Keywords: *mosaic, tesserae, creativity, thinking, personal qualities, abilities.*

Үлкен энциклопедиялық сөздікте шығармашылық деген «қайталанбайтын тарихи-қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет» деп тұжырымдалады. Көрнекті психолог Выготский Л.С. шығармашылық деп жаңалық ойлап табатын іс-әрекетті атаған. Ал шығармашылық мәселесін терең зерттеген Пономорев Я.А. оны даму ұғымымен қатар қояды. Өйткені әрбір жаңалық, әсіресе интеллектуалдық тұрғыдағы,баланы жаңа психологиялық сапаға көтереді.

Бұдан біз «шығармашылық» ұғымының негізгі белгісі «жаңалық» болғанымен, онда тұлғаның, адамзаттың, қоғамның дамуына әсер ететін ерекше күштің бар екенін байқаймыз. Сонымен, шығармашылық – адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі деп осы терминды анықтаймыз.

Шығармашылық ойлау процесімен тығыз байланысты Шығармашылық – пайда болған міндеттерді әлдеқашан белгілі болған тәсілдермен шешу үшін талап етілетіндердің тысына шығатын жоғары формадағы ойлау. Ойлау процесінде үстемдік еткенде, шығармашылық елес ретінде көрінеді. Мақсат пен іс-әрекет тәсілінің компоненті бола тура, ол шеберлік пен инициативаның міндетті шарты ретінде шығармашылық іс-әрекеті деңгейіне дейін көтереді.

Қазіргі таңда жаңа Қазақстанда қалыптан тыс ойлай алатын, шұғыл шешімдер қабылдай білетін, белсенді шығармашылық адам қажет. Ол үшін әрбір оқытушы сабақтарда тек білімділік мақсаттарды шешіп қоймай, оқушылрды жекелік қасиеттерін, қабілеттерін дамытудың жолдарын қарастырғаны жөн. Сол себептен, мектептің алдына қойылып отырған басты талаптардың бірі – рухани дүниесі бай, жанжақты дамыған жеке тұлға тәрбиелеу – көкейкесті міндет.

Баланың шығармашылық қабілетін дамытудың жолдары, құралдарын анықтау ертеден зерттеліп келеді. Оқушының шығармашылық

қабілеттерін дамыту мәселесін талдау, ең алдымен «қабілет» ұғымының мәнін терең түсінуді талап етеді. Шығармашылық ұғымын «жалпы интеллектуалдық қабілет» деп қарастыруға болады.

Қабілеттілік репродуктивті, шығармашылық деп екі салаға бөлінеді:

– бірінші дәрежедегі қабілеті дамыған адам – білімді әрі жаңа жағдайды, іс-әрекетті тез қабылдайды;

– екінші дәрежедегі қабілеті дамыған адам – өзінің жеке іс-әрекетімен жаңалық ойлап табады, жаңаны қалыптастырады.

Баланың шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын, құралдарын анықтау психология мен педагогика ғылымдарында өте ертеден зерттеліп келеді. Шығармашылық әлемдік мәдениеттің барлық дәуіріндегі ойшылдардың назарында болғандығын «шығармашылық теориясын» жасауға деген көптеген ізденістердің болғандығынан байқауға болады. Бұл әрекеттер өзінің логикалық шегіне жеткен деп айтуға болмайды. Сондықтан шығармашылық педагогикасының негізгі мақсаты – бүгінгі күн талаптарынан туындаған, озық қоғамға лайықты жаңа сана, рухани сапа қалыптастыру және дамыту жолдары мен шешімдерін іздестіру болып табылады.

Білім беру мекемесінде оқушылардың шығармышылық қабілеттерін арттыру, білім сапасын көтеру – негізгі мақсат.

Біздің зерттеуімізде оқушыға қойған талабымыз:

– қоршаған ортаны сезе білу, құбылыс себептерін іздене білу;

– ақыл парасатты игеріп, ойлау, сезім қабілеттерін арттыру;

– алдына мақсат қоя білу және жетуге ұмтылу;

– өзін-өзі талдауды, өзін-өзі бағалай білуді меңгеру;

– басқа адамдармен қарым-қатынас жасай білу, осы заманға сай технологияларды пайдалана білу (интернет, электронды пошта);

– қоршаған ортада өз орныңды, жеке рөліңді анықтай білу.

Ол үшін мұғалімдері шығармашылық жұмыспен айналысуға даяр болуы керек, нәтижеге жетуге ұмтылу қажет.

Мектеп оқушыларының шығармашылық қызығушылығын қалыптастыру өте маңызды, күрделі және көп салалы педагогикалық жұмыс. Біздің зерттеуімізде оқушыларды шығармашылыққа бағыттаудың құралы – қолөнер.

«Қолөнер – мол өнер» – дейді халық. Қазіргі жас шеберлеріміз өздерінің ою-өрнектерінде жаңа түр, жаңа үйлесім тауып, олардың идеалық мазмұндарын байыта түсуде. Мектепте оқушыларға қолөнерді үйрету сабақтарын салт-дәстүрімізбен, әдет-ғұрыптарымызбен байланыстырып отыру ұлттық педагогика талаптарының бәрі саналады. Қыз баланы жастан қолөнерге баулып, оларды ұлттық өнерімізбен салт-дәстүрімізді білуге сақтауға тәрбиелейді. Олар қолөнерін үйреніп, білумен қатар, оны күнделікті тіршілікте үй бұйымдарын, киімде-

рін әшекейдеу барысында бұрыннан келе жатқан этномәдениетін бойларына сіңіреді және оны жоғалтпай өзінен кейінгілерге жеткізуге себепкер болады.

Қолөнер шеберлері балалардың бойындағы қайрат пен күш-жігерін парасаттыққа бағдарлаған: үлкенді сыйлау, кішіге инабатты болуға, имандылыққа, әдептілікке, еңбекқорлыққа, әсемдікке баулыған. Бастаған ісін тастап кетпей, оны аяқтай білуге үйреткен.

Қолөнер шеберлері ата-бабаның көркем мұрасына, дәстүрлі қолөнердегі игі қасиеттерге ұқыпты болуға, оларды қастерлеуге тәрбиеленген. Қолөнер шеберлері ағаш өңдеу, металл өңдеу, тері өңдеу, жүн өңдеу, тоқымашылық зергерлік өнер түрлерімен айналысқан.

Қолөнер шеберлері өз ісінде өнер туралы мақал-мәтелдерге жүгінген, олар арқылы жастарға ақыл-кеңес берген. «Өнерді үйрен де жирен», «Өнерлі өзге жүзер», «Ер жігітке жеті өнер де аз», «Олақтан, салақ жаман» деген мақал-мәтел нұсқаларын үнемі пайдаланып отырған.

Мозаика техникасы мүміншілігін анықтау мақсатында, бірінші, мозаика өнерінің тарихы анықтадық. Мозаика – ең ежелгі өнердің бірі. Ол смальта немесе басқа бір асыл шынының түрлі-түсті сынықтарынан құрастырылған сурет.

Мозаика (французша, италянша. – музаларға арналған) – жылтыр тас, қыш тақта, шыны сынықтарынан құрастырылған ою-өрнек, суретбейне (инкрустация), байырғы өнер саласы. Мозаиканың басты элементі – тессерлер. Тессерлер – ұсақ бөлшектерден тұтас композиция құралады.

Мозаиканың түрлері және оны дайындау технологиясына келсек, табиғи материалдармен жұмыс жасау – балалардың қиялын дамытуға, шығармашылықпен еңбек етуге ықпалын тигізеді екені анықталды. Ол үшін мұғалім табиғи материалдарды алдын-ала жинақтап, сұрыптап, кептіріп, баланың іс-әрекетіне пайдалануға дайындап қояды. Табиғи материалдармен жұмыс істеу ұқыптылықты, зейінділікті талап етеді. Жұмыс үш кезеңнен тұрады.

Бірінші кезеңде табиғи материалдарды таңдау, талдау жасау (бұтақтар, кепкен жапырақтар, шырша бүрлері, ағаш қабықтары, т.б.) артық бөліктерін алып тастап, белгілі бір бейнеге ұқсату жолдарын ойластырады.

Екінші кезеңде табиғи материалдарды қолданып, негізгі алға қойған міндеттерді шешуде заттың жеке бөліктерін, негізгі бөліктеріне біріктіру, бейнені нақты бере білуге талпынады. Табиғи материалдардың сапасына, беріктігіне назар аударады.

Үшінші кезеңде баланың жұмыс істеп отырған тақырыбына сәйкес мазмұн бере әсерлеп безендіру, ой-қиялын дамыту, шығар-

машылық белсенділігін арттыру, еңбек нәтижесінің сапалы болуына көңіл бөлінеді.

Мозаика пайдаланылатын материалына, орындалу техникасы мен мозаикалық өрнек түріне және т.б. қарай түрліше жіктеледі (1-кестеде берілген).

Кесте 1. Материалына қарай мозаика түрлері

Шыны	Смальта
Қыш	Тас
Металл	Ағаш
Шыны	Смальта

Мозаика оң және теріс тәсілдерімен орындалады.

Оң тәсілде материалға мозаиканың бет жағы қаратылып салынады. Мұнда сурет анық көрініп тұрады, мозаика салып жатқан кезде қиғаш кеткен жерлерін бірден байқап, жөндеп жіберуге болады. Бұл тәсіл бірдей тессерлерді тізетін кезде өте ыңғайлы. Оң тәсілмен ғимарат қабырғасының өзінде мозиканы теруге болады.

Теріс тәсілде мозаика төмен қаратып салынады да кейін тессерлерді бекіту үшін ерітінді құйылады. Дайын болған сурет мозаика түсетін материалға көшіріледі. Теріс тәсілде мозаиканың қалай түскенін бәрі біткен соң ғана көруге болады. Бұл тәсіл қалыңдығы әртүрлі тессерлермен жұмыс істеген кезде қолданылады .

Мозаика құрауда дәстүрлі материалдарды да, өзгеше материалдарды да пайдалануға болады. Құм, бақалшық, ұсақ қиыршық тас, әйнек сынықтары мен сынған ыдыстарды қиюластыра отырып, нөше түрлі мозаика құрауға болады. Ең бастысы – пайдаланатын заттарың қатты, нығыз болуы керек. Сонда ғана мозаика ұзаққа жарайды.

Бұйым жасауда әдетте мозаика үшін қолданылмайтын заттарды пайдалану автордың даралығын танытады және жасалған бұйымды ерекше әдемі етеді. Мозаика ойдағыдай болып шығуы үшін құрастыратын заттарды дұрыс таңдап алу қажет. Осының бәрін ескере отырып, зерттеуімізде «Туған жерге сағыныш» атты бұйым жасауға бірізділігін анықтадық (Кесте 2).

Кесте 2. «Туған жерге сағыныш» атты картина жасау бірізділігі

№	Операцияның аталуы	Операцияны орындаудың техникалық шарттары	Қажетті құрал-жабдықтар
1	2	3	4
1	Эскизді таңдау	Қазақтың ұлттық нақыштағы бир картина етіп жасау.	Картина үлгісі

2	Түстерді таңдау	Картина бойынша керекті түстерді жинақтап сәйкестендіру.	Желім, қайшы, а4 парақ қағаз, желімге арнайы ыдыс, біз
3	Құрал-жабдықтарды дайындау	Керекті құрал-жабдықтарды дайындап алу.	Желім, қайшы, а4 парақ қағаз, желім, біз
4	Эскизді жинақтау	Керекті құрал-жабдықтарды дайындап алу.	А4 парақ түрлі түсті қағаз, қайшы, біз
5	Эскизді жинақтау	А4 парақты жіңішке етіп қиып, бізбен айналдыру.	А4 түрлі түсті қағаз, желім, қайшы,біз
6	Күйіз үйді әрлеу	Қазақтың күйіз үйін арнайы таңдалған түсті қағазбен желімдеу.	А4 түрлі түсті қағаз, желім, қайшы,біз
7	Адам бейнесін әрлеу	Адам бейнелерін ақшыл қызыл және қызыл түсті А4 парақты жіңішке етіп қиып, желімдеу.	Арнайы қалам, А4 парақты түрлі түті қағаз, қайшы.

Мозаика тақырыбы көркем еңбек бағдарламасында «Дизайн және технология» бөлігі сағаттары арқылы іске асырылады.

Оқу үрдісінің тиімділігін және сапасын арттыруға, оқытуды белсендіруге педагогтың үйренушілерге білімді, машық пен дағдыны меңгертуде дидактикалық материалдар қолданыланады.

Дидактикалық материал – оқушыларға өз бетімен жұмыс істеу үшін немесе олардың алдына қойылған оқу, ойын міндеттерін орындау үшін таратылатын көрнекті оқу құралдарының бірі. Дидактикалық материалдар сипаты жағынан әр алуан: карточкалар, кестелер, мәтіндік немесе суреттік карточкалар жиыны, түрлі трафареттер. Сол сияқты нұсқау карталар да дидактикалық материалдарға жатады.

Қазіргі кездегі шапшаң жүріп жатқан жаһандану үрдісі әлемдік бәсекелестікті күшейте түсуде. Шығармашылық іс-әрекетке баулу үшін мұғалім оқу үрдісінің негізінде төменгі сынып оқушыларының мотивациясын арттыруға көңіл бөлсе ғана, олардың өз бетімен жұмыс істеу қабілеті, белсенділігі және тіліде дамып, логикалық ойлау кабілеті қажетті деңгейде дамиды, ал соның арқасында бастауыш мектептер орта бІлім көрсеткіштері едәуір көтеріле түсері сөзсіз.

Оқушыларда оқу-танымдық іс-әрекеттерді өз бетінше жүргізу дағдысын қалыптастыру-оқытудың аса маңызды мақсаттарының бірі. Мұны жүзеге асыру оқушыларды жинақтылыққа, өзін-өзі дұрыс басқаруға үйретеді, білімді саналы түрде игеріп, оның танымдық-шығармашылық және қарапайым есептерді шешуге дұрыс қолдана білуге жетелейді, білімін өз бетінше жетілдіру қабілетін дамытады. Өз бетінше оқып-үйрену үшін қажетті мінез-құлықтың, ерік-жігер мен ақыл-ой қабілетінің даму дәрежесі, әсересе, жоғары сынып оқушылары мен төменгі сынып оқушыларымен жүргізілген жұмыстарда айқын білінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбілқасымова А.Е. Қазіргі заманғы сабақ. – Алматы, 2004. – 218 б.
2. Қазақ Совет энциклопедиясы / Бас редакторы М.Қ. Қаратаев. – Алматы, 1972. – 2 том. – 452 б.
3. Көркем еңбек (Визуалды өнер және технология). Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9 сыныбына арналған оқу бағдарламасы. – Астана, 2016. – 111 б.
4. Мұғалімге арналған әдістемелік нұсқау. Әдістемелік құрал. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, Педагогикалық шеберлік орталығы, екінші басылым, 2015. – 41 б.
5. Қоянбаев Ж.Б. Педагогика. – Астана, 1998. – 138 б.
6. Нұрғалиева. Г.Қ. Педагогиканық логикалық-құрылымдық курсы. – Алматы, 2006 – 216 б.
7. Айтбаева А.Б Білім берудегі жаңа технологиялар. – Алматы, 2011. – 140 б.
8. Өстеміров К. Кәсіптік оқыту әдістемесі: Оқулық. – Алматы: РАДиАЛ баспасы, 2006. – 239 б.

Ж. Жайбазар
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ,
М.Ш. Алинова
***ғылыми жетекшісі**: педагогика ғылымыдарының докторы, профессор, Павлодар қ.*

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ БАС КИІМНІҢ КӨРКЕМДІК ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТЫ

***Аннотация**. Қазырғы мектеп саласында жас өспірімдердің еңбек тәрбиесін күшейту және қазіргі заманымызға сай ұлттық өнеріне бейімдеу – оқу-тәрбие үрдісінің өзекті мәселерінің бірі. Осы мақсатта ұлттық өнерді дамыту қазіргі кезеңде күн тәртібінде тұр. Сабақта қарастырылатын бұйымдарды сұлулық заңдылықтармен ғана емес, оның тәрбиелік маңыздығын қарастырып отыру қажет. Мақалада ұлттық бас киімін зерттеу нәтижесін ұсынып отырмыз.*

***Кілттік сөздер**: өнер мұралары, сұлулық заңдылықтар, бас киім, тақия.*

***Аннотация**. Усиление трудового воспитания молодежи в сфере современной школы и адаптация ее к современному национальному искусству является одним из ключевых вопросов в образовательном процессе. В связи с этим в настоящее время на повестке дня стоит вопрос о развитии национального искусства. Необходимо учитывать не только законы красоты, но и ее воспитательное значение. В статье представлены результаты исследования национальных головных уборов.*

***Ключевые слова**: художественное наследие, красивые узоры, шляпы, короны.*

***Аннотация**. Strengthening the labor education of young people in the field of modern school and its adaptation to modern national art is one of the key issues in the educational process. In this regard, the question of the development of national art is*

currently on the agenda. It is necessary to take into account not only the laws of beauty, but also its educational value. The article presents the results of a study of national headdresses.

***Keywords**: artistic heritage, beautiful patterns, hats, crowns.*

Қазақ ұлтының киімдері көне заман тарихымен бірге дамып, біте қайнасып келе жатқан бай қазына. Сұлулық заңдылығын адам қоғам заңындай толық ұғып, түсіндіре алмайды, ол тек жан құштарлығымен жылжып түйсік арқылы сезіліп отырады. Ал киім сұлулығына қойылатын талаптар тарихпен жанасып, адам қолымен жасалған материалдық өнер арқылы эстетикалық ләззат сезімін оятады.

Халық ұғымында, үйлену салт-дәстүрімізде сақталған қасиетті бас киім «сәукеле» жетілік әлемнің нышанды белгісі болып табылады. Бас киімдердің ішінде аса ерекше саналатынның бірі – қалыңдықтың ұзатылу тойында киетін сәукелесі. Сәукеленің негізгі бөліктері – тәж, төбе, құлақ бау және артқы бау.

Сәукеленің төбесі қиықтанып келеді. Оның төбесінде тәж деп аталатын жартылай дөңгелек айдары болады. Маңдайына тағылған шашақталған өрнектер шекелік деп аталады. Ол барған жерінің ұрпағын көбейтсін өсіп-өнсін деген игі тілекпен жасалған. Сәукеле шекелігіне көбінесе жылан басының бейнесін салып, күмістен өрнектейді. Күміс тазалықтың, ал жылан бас бейнесі тіл-көзден сақтау және жылан дұшпанына сұсты болып көріну әсерін тигізеді деген мағынаны білдіреді. Сәукеленің төбесіндегі кішкентай тақия қалыңдықтың балалық шағымен қоштасу белгісі ретінде жасалады. Ал, екі самайдан төмен түсіп тұратын құлақ бауларға құрбыларымен қоштасу ретінде жасалатын әшекей тағылады.

Қазақ салт-дәстүрінде жат-жұрттық боп бара жатқан қыз бала, өз үйінен ұзатылып аттанарда, артына қарамай жүріп кетуі керек. Сәукеленің артқы бойына, яғни желкелігіне тағылған әшекей, қалыңдықтың кейінде қалған туған-туысын, ел-жұртын ұмытпау белгісі ретінде тағылады. Сәукеленің төбесіне қадалған үкісі, «Өмір ағашы – бәйтерек», ал сәукеленің өзі «Жер кіндігі – көк төбені» бейнелейді.

Ерте кезде қалыңдықтың мінез-құлқын да осы сәукелеге тағылған әшекейге қарап білетін болған. Оған су моншақ, ақ моншақ сияқты жеңіл әшекейлер тағылса, ашық қыздың, ал бағалы ауыр тастар тағылса ұстамды, салмақты мінезді қыздың сәукелесі екенін білген.

Тектілікке аса мән берген халқымыз қалыңдықтың шыққан тегін оның киген сәукелесіне қарап та анықтаған. Қазақ халқында бас киімнің қай түрін болсын оны тек сән үшін кие салмаған. Оның астарында парасатты тәлім-тәрбие, салт-дәстүр, әдет-ғұрыпқа да байланысты терең мән-мағына болған.

Сәукеленің негізгі бөліктері – тәж, төбе, құлақбау және артқы бойы. Сәукеленің төбесі қиық конус тәрізді болып келеді.оның төбесінде «тәж» деп аталатын жартылай дөңгелек айдары болады. Оны асыл тас, алтын, күміс, меруерт, маржанман өрнектеп, алтын жіппен әшекелейді. Сәукеленің төбесінің биіктігі екі сүйем, кейле одан да биік болады. Сәукелені өлшеп пішіп алып, ішіне астар, сырт жағына бидай шүберек ұстап, жиі сыриды. Одан соң оның артын қамқа, дүрия, торғын сияқты асыл матамен тыстайды.

Сәукелені әшекейлеу үшін оның тысының сыртынан зер жіппен тоқылған оқаларды белдеулеп басады. Оның етегін мақпалмен не қара барқытпен әдемілеп көмкереді. Ал маңдай тұсына зер не жібек шашақтың шоқтарын тағады. Шашақтың сәукелеге жалғасқан тұсын асыл тастан көз орнатқан алтын, күміс түйреуіштермен бекітеді. Сәукеленің ең сыртынан шашақты, әшекейлі жібек матамен төгілтіп жауып қояды. Ол көйлектің етегі сияқты жерге сүйретіліп жүреді. Сәукелеге ұзын құлақ бау тағады. Оның шеті шырайналдыра зер не жібек жіппен шалып көмкеріледі, түбіне сәнді түйреуіштер түйреледі.

Бөрікті бағалы аң терісінен және жас төлдің елтірісінен тігеді. Оның жаздық және қыстық түрлері болады. Терінің түрлеріне қарай бөрік әр алуан аталады. Құндыз бөрік, сусар бөрік, кәмшат бөрік, жанат бөрік, түлкі бөрік, елтірі бөрік, т.с.с. деп аталады. Оны ерлер де, қыздар да киеді. Бөріктің төбесі көбінесе алты сай (қиық), төрт сай болып келеді. Оны тіккенде алдымен өлшеп алып, жұқа киізден төрт не алты сай етіп пішеді. Әр сайдың төбеде түйісетін ұштары үшбұрыш тәрізді, етек жақтары тіктөртбұрыш болып келеді.

Сарамандық жұмыстар:

1 Сәндік бау – көркемдік сәндеу жұмыстың орындалу түрлері:

– аппликация орналасқан матаны кергішке керу

– аппликация жиектерін сызық арқылы белгілейміз

– сәндік бауды белгілеген сызық үстіне қойып, шетінен бастап тігеміз.

– сәндік бау тігілген өрнекті үтіктейміз.

2 Тамбурлы кесте тігісінің орнидау барысы:

– түйнелген жіптің ұшын теріс жағынан оң жағынан сол қолдың бас саусағымен жіптің бір шетін ұстай отырып, сол жерден 05см қашықтықта иненің екінші ұшын қадаймыз;

– жаңадан пайда болған ілмекке осы пройесс жалғасып, қайталанып отырады.

Сәукеле дайындауға жалпы бірізділігі

1. Ең алдымен жұмыс істеуге қажетті жабдықтарды жинақтап, шаблонды картонға көшіріп, өлшем бірліктерімен дөңгелектеп картонды қиямыз.

2. Қиылған, пішуге дайындалған матаны да картонның өлшемінен 1,5 см-дей тігіске қалдырамыз.

3. Пішілген матаны картонға, кигізбес бұрын дайын ою-өрнек үлгілерін матаға түсіреміз.

4. Аппликация түрінде тігілген ою-өрнек жиектері сетінемес үшін қолмен тамбурлы кестелу әдісін қолданамыз.

5. Матаға ою-өрнекті аппликация түрінде жиегін кестелеп түсіргеннен кейін дайын тұрған картон-шаблонға киіндіреміз. Артық маталарын тарта отырып, іш жағынан тігеміз

6. Картонға киілген матаның үстінен орналасқан аппликацияның үстінен түстік үйлесімі таба отыра әшекейлі тастарды иненің көмегімен қадаймыз.

7. Әшекейленген сәукелені ең артынан астарлауға көшіреміз. Үкі, тағы да сырғасын әдемілік үшін артынан (бар болса) тағуға болмаса тағылу үлгісі түсіндіріледі.

Бас киімін сәндеу жұмыстарын көркем еңбек сабағында орындау үлгісі 1 кестеде көрсетілген.

1 Кесте. Көркем еңбек сабағына бас киімін сәндеу жұмыстарына құрылған күнтізбелік-тақырыптық жоспар (4 сағат)

№ р/н	Тақырыптың атауы	Теориялық бөлім	Саламандық жұмыс	Сағат саны		
				Бар лығы	Бар лығы	Бар лығы
11	Ұлттық бас киімдердің тарихы. Бас киімде қолданатын ою-өрнек түрлері	Бас киімдер түрлері. Онда қолданылатын ою-өрнек композициясы, түс үйлесімділігі туралы мағлұмат	Көрнекілік суреттер, альбомдармен жұмыс жасау, қазақ бас киімдер түрлерімен танысу	2	1	1

Бас киімін сәндеу жұмыстарына арналған **с**абақтың тақырыбы: «Пішілген матаға орналасқан аппликацияның жиектерін өңдеу».

Сабақтың мақсаты: Оқушыларға қазақ өнерін құрметтеуге, ою-өрнек құрастыра білуге, мақтаныш сезімін ояту, эстетикалық сезімін ұштау.

Білімділік мақсаты: Оқушыларға ою-өрнек түрлері түрлері, олардың тігілу ерекшеліктері, қолданылуы жайлы саламандық білім беру.

Дамытушылық мақсаты: Оқушылардық логикалқ ойға қабілетін дамыта отырып, көргендерін еске сақтап, ойын қайта жаңғыртуға үйрету, қол,саусақ қимылдарының шеберлік жұмысын байыту.

Тәрбиелік мақсаты: Оқушылардың еңбекке деген қабілеті мен қызығушылығын арттыру және аппликация жасағанда, оюға көңіл бөлу, әдемі тігуге көңіл бөлу. Ата кәсіпті үйренуге тәрбиелеу.

Сабақтың көрнекілігі: эскиздер түрлері, кестенің түрлері технологиялық картасы, оның жасалу жолдары туралы плакат.

Қажетті құрал-жабдықтар: пішілген дайын мата, өрнек эскиздері, ине, жіп, сәндік баулар.

Сабақтың өту әдісі: аралас Пән аралық байланыс: сызу, сурет, геометрия пәндері

Сабақтың барысы:

1. Ұйымдастыру

а) қажетті құрал-жабдықтарды дайындау, оқушылардың жұмыс орнына қою;

ә) еңбек құралдарын қолдану әдістерін көрсету;

б) үй тапсырмасын тексеру;

2. Жаңа сабақты түсіндіру

3. Саламандық жұмысты ұйымдастыру

а) әр оқушыға жеке тапсырма беру;

ә) берілген тапсырманы тексеру.

4. Талдау жұмыстары:

а) жаңа сабақ бойынша оқушылардың түсінігін тексеру;

ә) салыстырмалы түрде орындаған жұмысты бағалау

5. Саламандық жұмыс

Оқушыларға техникалық қауіпіздік ережелері жайлы жұмысты орындау алдында түсінік беру. Жұмыс кіімдерін (халат, алжапқыш, бас киім) кию. Барлық оқушыларға керекті құрал-жабдықтарын таратып беру. Өз бетінше жұмыс жасауға арналған үлгілерді көрсете отырып, түсінік беру. Оқушыларға түсінбеген, орындай алмаған жұмыстарын көсетіп, орындау әдісін көрсету.

Өз бетінше жеке-жеке істейтін жұмыстар:

– жеке, дара жұмыс кезінде мұғалім оқушының жұмысқа дайындығын тексереді.

– құрал-жабдықтарын жұмысқа дайындығын тексеру.

– әр оқушының үлгілерімен жұмыс істеу әдісін, дұрыс қолдануды қадағалау.

– жеке, дара жұмыс істеген кезде, жасалған жұмыстарын жеке бағалап, бір-бірінің қателерін анықтап, түзетуіне көмек берілді. Оқушылармен бірге қателерін анықтап, себептерін талқылайды, жұмыстарын бағалайды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Ахметжан Қ. Қазақ жастары қалай киінген? / Жас алаш. – 1998. – №5. – 14-15 б.

2. Айназарова Ұ. Ұлттық бас киім және жөн-жоралғылар / Мектептегі технология. – 2003. – №4. – 18-23 б.

3. Әбдірәсілова Б. Сәукеле. / Ана тілі. – 2002. – №19. – 12 б.
4. Балкенов Ж.Ш. Әдептану (стилизация). Ғылыми-әдістемелік монография. Қарағанды Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің баспасы, 1998. – 82 б.
5. Көркем еңбек (қыз балаларына арналған нұсқа) жалпы білім беретін мектептің 6-сынып мұғалымдарына арналған оқулық. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018. – 110 б.

К. Баянхан
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ,
М.Ш. Алинова
ғылыми жетекшісі: *педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Павлодар қ.*

ПӘНДІК МҰҒАЛІМНІҢ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация. *Қазырғы мектеп саласында жас өспірімдердің білімімен біліктілігін арттыру өзекті мәселерінің бірі болып табылады. Оқыту әдістерін жетілдіру және мұғалімнің сабақтар жүйесінде оларды таңдай білуі, дұрыс пайдалану – өзекті зерттеу тақырыбы болып саналады. Сол себептен оқытудың нәтижелі өтуіне сабақтар жүйесінде жасайтын мұғалімнің негізгі әрекеттерді анықтауды жөн көрдік.*

Кілттік сөздер*: Оқыту процесі, Зерттеу нәтижесін, қолданылатын әдістер, – сөздік әдістер: түсіндіру, әңгіме,әңгімелесу, кітаппен жұмысістеу, көрнекіліктер, иллюстрация және демонстрация, лабороториялық, практикалық, әртүрлі жаттығу жұмыстары.*

Аннотация. *Одним из наиболее актуальных вопросов в современной школе является воспитание и обучение молодежи. Совершенствование методов обучения и умения учителя выбирать и использовать их в системе уроков является актуальной темой исследования. Именно поэтому мы решили выделить основные действия учителя в системе уроков для эффективного обучения.*

Ключевые слова*: Процесс обучения, результаты исследования, используемые методы – словесные методы: объяснение, беседа, беседа, работа с книгой, демонстрации, иллюстрации и демонстрации, лабораторные, практические, различные упражнения.*

Annotation. *One of the most pressing issues in today's school is the education and training of young people. Improving teaching methods and the teacher's ability to choose and use them in the system of lessons is a topical research topic. That's why we decided to identify the main actions of the teacher in the system of lessons for effective teaching.*

Key words*. Learning process, research results, methods used – verbal methods: explanation, conversation, conversation, work with the book, demonstrations, illustrations and demonstrations, laboratory, practical, various exercises.*

Қазақстан Республикасының 2019 жылында шыққан «Педагог мәртебесі туралы» құжатына сәйкес педагогтың кәсіптік қызметін жүзеге асыру, сабақ жоспарын табысты орындау пайдаланатын оқыту әдістерін дұрыс таңдау, дұрыс пайдаланумен тығыз байланысты болып табылады. Білімді меңгерту қандай жолдармен немесе тәсілдермен іске асса да оқыту әдістерін таңдау негізінен, білім берудің мазмұны оқытудың жалпы мақсаттары және міндеттеріне сәйкес анықталады.

Оқыту әдістерін жетілдіру - бүгінгі күннің басты мәселесі болып отыр. Оқыту әдістерінің тиімділігін арттырып, оқытудың жаңа формалары мен тәсілдерін меңгеру қажеттігіне педагогикалық зерттеулерде айрықша маңыз беріледі. Алайда, оқыту әдісін қайта құру - күрделі процестің бірі. Кейбір әдістерді қолдануда біржақты асыра сілтеушілікке жол бермеуі керек. Тіпті әр тақырыптың өзі де оқытудың ерекше тәсілдері мен жолдарын талап етеді. Сондықтан, оқытуда әртүрлі әдістерді қолдану қажет.

Оқыту процесінде ең көп тараған дәстүрлі әдіс - *сөздік* немесе мұғалімнің *ауызша баяндау әдісі*. Бұл әдісті қолданған мұғалім оқушыларға білім берумен қатар олардың таным белсенділігін арттыруға (зейін, қабылдау, ойлау, т.б. процестерін) байланысты да әрекет жасайды.

Одан басқа сабақ аясында мұғалім түсіндіру әңгіме, әңгімелесу, ауызша-жазбаша және лабораториялық жұмыстарын қолдануы мүмкін.

Түсіндіру – оқу материалын мұғалімнің логикалық тұрғыдан дәйекті де сындарлы баяндауы. Оның себебі, түрлі заңдылықтармен ережелерді түсіндіру белгілі дәрежеде логикалық жүйелікті қажет етеді. Түсіндіру әдісінің *мақсаты*: заттардың елеулі белгілерін ашып көрсету, фактілер мен құбылыстарды талқылау. Сондықтан мұғалімнің оқу материалын түсіндіруінде әрқашанда *пайымдау, қорыту, дәлелдеу* көп болады. Түсіндіру әдісінің ең маңызды мәселелері – оқушылардың алдына жаңа мәселені айқын, ашық етіп қойып,оқу материалын тыңғылықты баяндап шығу Түсіндіру әдісінің табысты болуы мұғалымнің нақтылы деректерді қаншама сәтті қолдана білгендігіне де байланысты.

Әңгіме - мұғалімнің сабақ барысында оқушылармен араласуының неғұрлым қолайлы тәсілі болып табылады. Сөйтіп, оқушыларға жаңа білімді түсіндірудің неғұрлым қарапайым және түсінікті түрі. Әңгіме барысында мұғалім құбылыстарды бір ізділікпен көркем суреттей отыра, өз сөзін әртүрлі көркем шығармалар (картина, фотосурет) көрнекі құралдарды қолдану арқылы жалғастырып отырады. Оқытуды

бұлай ұйымдастыру оқушылардың фактілер мен құбылыстарды жақсы түсініп, ұғынуға көмектеседі. Әңгіме әдісі көбінесе бастауыш немесе орта буын сыныптарда кеңінен қолданылады. Мұғалімнің сабақта әңгіме әдісін қолдану ұзақтығы, берілетін оқу материалының сипатына байланысты болып келеді.

Әңгімелесу - мұғалім мен оқушылар арасында жаңа білімдерді хабарлау, пысықтау, қорытындылауды дұрыс ұйымдастырылған сұрақ-жауап тәсілінде қолданылады. Сондықтан әңгімелесу оқытудың аса күрделі әдісі болып есептелінеді. Бұл әдісті нәтижелі пайдалану мұғалімдер тарапынан өте мұқият дайындықты талап етеді. Әңгімелесуде баяндау, талдау, қорытынды жасау тәсілдері қолданылады. Бұл әдіс, сонымен қатар, сұрақ-жауап тәсілі арқылы да іске асады. Ол үшін мұғалімнің сұрақтары дәл, жинақы, оқушының ойын оятуға, дамытуға бағытталған болуы тиіс.

Көрнекілік әдістер оқу материалын оқушылардың көзімен көріп, нақтылы түсінулеріне мүмкіндік береді. Бұған демонстрация, иллюстрация және бақылау тәсілдері жатады.

Демонстрация (көрсету) оқушыларды құбылыстар, процестер және заттардың нысанасымен табиғи жағдайда таныстыру барысында қолданылады. Әдістін бұл түрі оқылып отырған құбылыстың қозғалысын анықтау,заттың ішкі құрылысы және сыртқы көрінісімен немесе бірыңғай заттардың орналасу жағдайымен таныстыруды көздейді.

Демонстрациялау көбінесе оқушылардың практикалық оқу әрекетімен ұштаса жүргізіледі. Приборлар мен нысандарды демонстрациялау нәтижесінің табысты болуы бірнеше жағдайға байланысты болады:

- көрсетіліп отырылған нысана барлық оқушыларға жақсы көрінуі тиіс;
- оқу материалын түсіндіру кезінде көрсетілу жұмыстары жүргізіліп, соңынан нысана алынып тасталуы керек. Оны оқушыларға алдын-ала көрсетуге болмайды;
- көрнекі құралдарды бақылау барысында әрбір оқушы мұғалімнің нұсқауы бойынша жұмыс істеуі тиіс;
- көрсету кезінде мұғалімнің ауызша баяндауы оқушылардың бағалауын дамытуға және көркем сөйлеуін орнықтыруға ықпал етуі тиіс ;
- оқушыларды бақылау жұмыстары нәітижесіне қорытынды жасай білуге дағдыландыру т.б.

Оқытуды былай ұйымдастыру оқушылардың оқу материалын жеңіл әрі терең ұғынуына мүмкіндік туғызады, олардың ойлау әрекетін жандандырып, қосымша ақпараттар береді.

Сабақ барысында оқытудың демонстрациялау әдістерінен қолдануда оқу киносы, диапозитив, магнитофон, радио, үнтаспа, киносков, теледидар секілді техника құралдары көптеп пайдаланылады.

Иллюстрация - демонстрация әдісі мен тығыз байланыста болады. Бұл әдісі иллюстративті құралдарды (плакаттар, картиналар, суреттер, портреттер, модельдер) көрсетуде қолданылады. Мектеп тәжірибесі көрсеткендей, сабақта *иллюстрациялы* материалдарын көптеп қолдану, оқушылардың назарын нақтылы оқу материалынан ауытқуына әкеп соғады. Сондықтан, көрнекі құралдарды пайдаланудың дидактикалық қолданысын және таным процесінде олардың рөлін алдын-ала жақсылап ойластырып алу қажет.Бұған қосымша мұғалімдер көрнекі құралдардың тиімді көлемін де анықтауы қажет.

Бұл әдістердің ішінде ең басты рөл атқаратыны - *бақылау* әдісі.Ол барлық оқу пәндерін оқытуда кеңінен қолданады. *Бақылау әдісі* сабақта нақты заттармен көрнекі және техника құралдарын көрсету кезінде, экскурцияда, лабораториялық жұмыстарда ерекше орын алады. Бақылау мұғалімнің басшылығымен сабақ үстінде және сабақтан тыс уақытында мұғалімнің тапсырмасына байланысты немесе оқушылардың өзінің қалауы бойынша кеңінен іске асырылады.

Дұрыс қолданған бақылау әдісі оқушылардың байқағыштық, логикалық ойлау қабілеттерін дамытады.

1) Мұғалім оқушыларды белгілі нәрсені жан-жақты бақылауға, оның неғұрлым көп және әртүрлі қасиеттерін, ерекшеліктерін, мүмкіндігінше, көру, есту, дәм, иіс т.б. сезім мүшелерін қатыстыру арқылы зерттеуге бағыт беруінің маңызы зор.

2) Мұғалім бақылауда оқушыға анализ бен синтезарқылы заттардың негізгі қасиеттерін ажырату,топтастыру, қортындылау сияқты ойлау процестерін қолдануға басшылық етуі қажет.

3) Мұғалім оқушылардың бақылауын ұйымдастыру үшін ең алдымен, бақылаудың мақсатын,байқайтын нәрселердің мөлшерін немесе көлемін анықтап,жоспарын жасап беруі керек.

Тәжірибелік әдістер. Оқушылардың сабақта алған теориялық білімдерін, біліктілік дағдыларын тереңдету және жетілдіре түсу мақсатында олардың практикалық жұмыстарының маңызы ерекше. Оқытудың негізгі дәстүрлі әдістермен қатар мұғалім оқушылармен

бірігіп сабақта, оқу-тәжірибе участогінде оқу приборлары және техника құралдары көмегіне сүйеніп оқу тәжірибелерін жүргізеді.

Оқытудың *зертханалық* тәсілі негізінен биология, химия, физика пәндерінде жиі қолданылады.Аталған пәндердің мазмұны зертханалық жұмыстарды қажет етеді. Зертханалық жұмыстар жаппай түрде немесе оқушының жеке-дара орындауы арқылы жүреді. Жаппай түрде жүргізгенде сыныптағы оқушылардың бәрі бірыңғай тәжірибе жасайды. Оқушылардың зертханалық жұмыстары *дайындау, өткізу, қорыту* кезеңі болып бөлінеді.

Дайындау кезеңінде оның мақсаты белгіленеді, жоспары жасалады және оқушыларды қажетті аспаптармен, реактивтермен, басқа да оқу құралдарымен, жұмыс істеу принциптерімен таныстырады.

Өткізу барысында мұғалім әр оқушының қойған тәжірибесін мұқияат бақылайды және қажет болған жағдайда оларға көмектеседі.

Қорыту кезеңін бірнеше тәсілмен өткізуге болады. Біріншіден,әр оқушы өзінің орындаған жұмысын хабарлайды, екіншіден, ұжымдық түрде орындалған жұмыстың тәтижесі туралы әңгіме өткізледі, үшіншіден, зертханалық жұмыстардың нақтылы қортындыларын мұғалімнің өзі жинақтап, оқушылар орындаған жұмыстардың нәтижесін қортып баяндайды.

Сабақтың тақырыбы мен мақсатына, оқу материалының мазмұны мен көлеміне, оқушылардың дайындық дәрежесіне сәйкес, сабақтың құрылысы мен оқу әдісін ұдайы толықтырып отыруды мұғалім өзі белгілеп, өзі таңдап алады. Олай болса, оқыту әдісін мұғалімнің таңдап алуы келесі шарттарға байланысты болып келеді:

- оқыту әдістерін оның мақсат-міндеттеріне,оқушылардың жас және таным әре кетінің ерекшеліктеріне сай қолдану;

- қолда бар нақтылы көрнекті және техника құралдарын, кабинет жабдықтарын ескеру;

- мұғалімнің іс-тәжірибесінің шығармашылық сипатына, оның шеберлігіне тікелей байланысты шараларды іске асыру.

Жоғары айтылған оқыту әдістерін оқу процессінде тиімді пайдалану зерттеу нәтижесін 7 сыныптағы «Қазақ халқының дәнді-дақылдардан жасалатын дәстүрлі тағамдары» тақырыпты 45 минуттік сабақ үлгісінде іске асырдық.

Сабақтың мақсаты:

Білімділік: Оқушыларға қазақ халқының дәстүрлі тағамдары туралы және дәннен жасалатын тағамдар туралы толық мағлұмат беру және де дәндердің құнарлығы мен дайындау тәсілдерін үйрету;

Дамытушылық: Теориялық білімдерін сарамандық жұмыста пайдалана білу, оқушыларды өз бетінше ізденуге дағдыландыру, олардың ой-өрісін дамыту;

Тәрбиелілік: Дақылдардан жасалатын тағамдарды ұлттық негізде жасап үйрену, оқушыларды ұқыптылыққа, үнемділікке, еңбекқорлыққа баулу, ұлттық құндылықтарымызды бағалап дамыта беруге тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: аралас.

Сабақтың әдістері: түсіндіру, сұрақ-жауап, өз бетінше сарамандық жұмыс.

Сабақтың көрнекі құралдары мен жабдықтары: слайд, ұнтақталған дақылдардан жасалған үлгілер, дайын дақылдардан жасалынатын тағамдардың суреттері, бидайдан талқан жасалуына технологиялық карта және оған қажетті құрамдас бөліктері қант, сары май, мейіз т.б.

Сабақты оқыту әдісі: көрнекілік арқылы түсінік беру, нұсқау беру.

Сабақты ұйымдастыру түрі: ұжымдық жұмыс.

Пәнаралық байланыс: Тарих.

Мұғалім пайдаланатын құралдар: 7 сынып технологиясы оқулығы, 5-9 сыныптағы технология бағдарламасы, дидактикалық құралдар, әдістемелік материалдар.

І. Сабақтың қысқа барысы:

1) Себептік бөлім – 5 минут.

2) Іс-әрекеттік бөлім – 35 минут.

3) Рефлексия – 5 минут.

Сабақтың негізгі мазмұны:

ІІ. Іс-әрекеттік бөлім –35 мин.

ІІІ. Жаңа тақырып- теориялық мәлімет - 10 мин.

Қазақ халқы асты жоғары бағалап, қадірлей білген. Сондықтан қазақтар адам қажеттіліктерінің ішінде тағамды жоғары қойған. «Астан үлкен емессің», деген секілді ескертпе сөздер, мақал- мәтелдер осының дәлелі.

Қай заманда, қалай айтылғанына қарамастан, халық асты құрметтеудің жолын, оны әзірлеудің көзін, ретін таба білген. Қазақ халқының ұлттық тағамдары өзара үлкен 4 топқа бөлінген:

- ұннан жасалынған тағамдар;
- дақылдардан жасалынатын тағамдар;
- сүт тағамдары;
- ет тағамдары.

Талқан – қуырылған бидай, арпадан, жүгеріден ұнтақтап дайындалады. Ертеде талқан дайындаудың екі тәсілі болған. Бірі – қол диірменге тарту, екіншісі – келіге құю. Екі тәсілмен де дайындағанда талқанның үгілмей қалатын түйіршіктері болады. Оны «талқанның сағы» деп атайды. Талқанның сағын бөліп алу үшін оны жалпақ табаққа салып екшейді. Сонда сағы талқанның бетіне бөлініп шығады да, ұнтағы астында қалады. Бетіндегі сақты алып тастап,талқанның ұнтағын бөліп алады.

Талқан – аса құнарлы тамақ. Оны қаймақ, кілегей не болмаса сүтке былғап та жеуге болады. Оны шайға салғанда шай тез суйды және қою болады. Қуырылып қызыл – күрең тартқан ыстық талқанға сары май және құмшекер қосады, сонда ол өте дәмді болады. Оны балалар да сүйсініп жейді. Қоспа – аса кәделі дастарқан дәмі. Ол қыста қатпайтын, жазда бұзылмайтын өте дәмді тағам. Қоспа былғау шеберлікті талап етеді. Ақталған тары мен бидайды келіге түйіп немесе диірменге тартады Бүгін біз сабақта осы талқаннан қоспа жасаймыз.

Сарамандық жұмыс «Қоспа жасау» - 15 мин. Ол үшін бізде 1кг талқан, 200 г құмшекер, 200г май, 200 мейіз бар. Бірінші - майды ерітіп талқанға құю керек және қант пен мейіз салып араластыру керек. Істеу керек - талқан дәмін татып көріп, сапасын анықтап, сосын талдаумен, сипаттаумен аяқталады. Тағамның сапасын дайын тағамға қойылатын талаптарға сай бағалаймыз.

Корытынды нұсқау - 2 мин.

- Бүгін сабақта не жайлы айттық?

- Қазақ халқының ұлттық тағамдары неше топқа бөлінеді?

- Дақылдардан жасалатын қандай тағамдардың атауларын білесіңдер?

-Талқаннан жасалатын тағамдар қандай?

- Қоспаны қалай жасадық?

Сұрақтарға жауап беру және істеген қоспа сапасына байланысты бағалалау – 3 мин.

Рефлексия. Біз бүгін сіздермен қазақ халықтарының дақылдардан жасалынатын дәстүрлі тағамдары тақырыбын өттік. Бүгінгі сабақта не білдіңіздер, нені үйрендіңіздер, нені түсінбедіңіздер? Жаңа сабақты игеру барысында қандай қиыншылықтарға тап болдыңыздар? Жақсы жауап берген оқушыларды атап өту, оқушыны мадақтау және алғыс жариялау. Балалар, енді бір-бірлеріңізге сұрақ қою арқылы жаңа сабақты қаншалықты меңгергендеріңді біле аласыңдар.

Жұмыс орнын жинактау - 3мин.

Үйге тапсырма беру - 2 мин.

Барлық сабақ кезеңдерінде оқыту әдістері - оқыту процесінің барлық кезеңдерінде оқытудың түрлі мақсат-міндеттерін орындау барысында оқушылардың таным әрекетін арттыруға бағытталуы тиіс. Сондықтан, оқыту процесінде оқушылардың таным әрекетінің белсенділігін арттыруға септігін тигізетін әдістерге айрықша назар аудару қажет. Оқыту әдістерін жетілдіру және мұғалімнің сабақтар жүйесінде оларды таңдай білуі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Қыдыралин Ү. Маңғыстау қазақтарының мәдениеті мен тұрмысы. Ақтау, 1995;

2. Қатран Д. Қазақтың дәстүрлі ас-тағам мәдениеті. Ғылыми редакторы және алғы сөздің авторы Нұрсан Ә. – Алматы: ҚМӨҒЗИ, 2002.

3. Көркем еңбек (Визуалды өнер және технология) Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған оқу бағдарламасы. – Астана, 2016. – 11 б.

4. Чукалин В.Г. және т.б. басқадарт Көркем еңбек» жалпы білім беретін мектептің 8-сынып оқушыларына арналған оқулық – Көкшетау: Келешек-2030, 2018 – 72 б.

5. Чукалин В.Г. және т.б. басқалар Көркем еңбек» жалпы білім беретін мектептің 6-сынып оқушыларына арналған оқулық. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018 – 92 б.

6. Көркем еңбек (қыз балаларына арналған нұсқа) жалпы білім беретін мектептің 6-сынып мұғалымдарына арналған оқулық. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018 – 110 б.

С. Кендебай
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ,
М.Ш. Алинова
***ғылыми жетекшісі**: педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Павлодар қ.*

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ТЕРІ ӨНДЕУІНЕ БАУЛУ

***Аннотация**. Егеменді ел болып жатқанда ұлттық қолөнеріміз білу қажеттілігі өзекті мәселерінің бірі болып табылады. Сондықтан тері илеудің ұлттық технологиясын қазырғы мектеп саласында жас өспірімдердің дәстүрді халық құндылықтары ретінде сақтауға тәрбиелеу, түрлі бұйымдарды ұлттық нақышта өңдеуге бейімдеу жауапты міндет. Оқушылардың тері өнер туындыларын жасап шығару, оқушыларды өнерге баулу да қатар жүру керек.*

***Кілттік сөздер**: тері өңдеу, мал терісі, бұйым жасау технологиясы.*

Аннотация. *Когда мы являемся суверенной страной, необходимость знать наши национальные ремесла является одной из насущных проблем. Поэтому воспитание у подрастающего поколения национальной технологии дубления кожи как народной ценности, адаптация различных изделий к обработке в национальном стиле – ответственная задача. Необходимо параллельно создавать произведения искусства, приобщать учащихся к искусству.*
Ключевые слова*: обработка кожи, скотоводство, технология изготовления изделий.*

Аннотация. *When we are a sovereign country, the need to know our national crafts is one of the pressing problems. Therefore, the education of the younger generation of the national technology of tanning leather as a folk value, the adaptation of various products to processing in the national style is a responsible task. It is necessary to create works of art in parallel, to introduce students to art.*
Keywords*: leather processing, cattle breeding, manufacturing technology of products.*

Тері илеу, өңдеу мектеп бағдарламасында бар. Мектепте тері өңдеу туралы оқушылар алғашқы мағлұмат алады. Жалпы, басылымдарда мал терілері мен аң терілерін өңдеу туралы мәлімет аз. Сол себептен көркем еңбек сабақтарына оқу материалын жинақтауға арнайы зерттеулер жүргіздік. Зерттеу мақсаты:

– сабаққтарға қажет ғылыми мәлімет жинау;

– теріні өңдеу технологиясын анықтау;

– оқушыларға тері өңдеу өнерін үйрету;

– өрім түрлерін анықтау;

– торсық жасау технологиясын іске асыру болды.

Осы жопрарды іске асыру үшін тері түрлерін анықтадық.

Қой-ешкі терілері. Қой терілерін: жабағы тері қырықпа тері, күздік тері, соғым тері, тақыр тері, тоқтышақ терісі, сеңсең, елтірі, мари, жылбысқа тарі деп он түрге бөліп атайды.

Қырықпа тері – жабағы жүнмен күзем жүндері қырқылғанан кейін сойылған малдың сұйық жүнді терісі. Бұдан тон, шалбар сияқты жеңіл-желпі киім тігіледі.

Жабағы тері – қой-ешкінің сәуір, мамыр айларындағы жабағы жүні қопсымаған қалың түбітті тері. Бұдан өте жылы күпі, бөстек жасайды.

Күздік тері – қазан, қараша айларында сойылған малдың өңі қалың терілері, Бұл тон, шалбар, ішік, бөрік жасауға қолайлы.

Соғым терісі – жүндес, қыртысы қалың мықты терілер.

Тақыр тері – жүнін қырқып алысымен сойылған немесе жүнін жидітіп алған терілер. Бұдан жарғақ шалбар, тыстық, көмкерулер, қап, тұлып, дорба, дабыл сияқты заттар жасалады.

Сеңсең – үш ай мен бес ай аралығындағы қозының қырқылмаған терісі. Бұдан көбінесе ішік, тымақ, бөрік, бөстек, көрпе жасайды.

Елтірі – туғанына 2-3 ай болған қозы терілері. Жүні бұйра қаракөл сияқты өте әдемі. Бұдан ішік, тымақ, бөрік, бөстек, ноғай бөрік, жеңұш, жаға тігіледі.

Мал терілерін илеудің 2 түрлі әдісі бар. Оның бірі үлкен күбіге немесе шелекке ашытқы ашытып, теріні соған салып илеу. Мұны *малма* дейді. Екіншісі әдісі – *жағып* илеу. Ал иді қатықтан айраннан, не езген құрттан, не құрттың сары суынан, кейде ашытқан көжеден, немесе ұнға тұз қосып та жасайды.

Иленіп, кептірілген теріні еттейді. Жұмыстың бұл процесін *тері қыру* дейді. Теріні қыру үшін жұмыр ағаштың бір басын қабырғаға, не діңгекке сүйеп, бір басын көлбете жерге тіреп қояды да, оның үстінен биязы шепкен, не брезент жабады. Оның үстіне ет жағын сыртына қаратып теріні салып қырады. Қырғы шалғы орақтан немесе жүзді темірден жасалады.

Мектепте теріні көркемдеп өңдеуді үйретудің әдістері туралы мына төмендегі сұрақтар бойынша қорытынды әңгіме өткізеді:

– қандай мал терісі түрлерін білесіңдер?

– қайыстың қандай түрлері бар?

– жылқы терсінен қандай қайыс шығады?

– малмаға қалай қойылады?

– жоғары және төменгі беттері қалай тазаланады?

– теріні қалай илейді?

– теріні қарай кептіреді?

– жұмыс орнының жарығы қандай болуы керек? Терімен жұмыс істегенде қалай отырған жөн?

– теріні қалай қалыпқа келтіруге болады?

– теріні малмадан қалай шығарып алады?

– қайыстан жасалған заттарды қалай күтіп ұстау керек?

– қайысты қалай майлау қажет?

Бұдан кейін балалар өз шеберліктерін көрсетеді. Мұндай сұрақтар оқушылар білімін қорыту мен жүйелеуге көмектесіп, сонымен қатар олардың білімдерін бағалауға да себін тигізеді. Әңгімелесудің сипаты еркін пікірталас, алдын ала жасалған жоспар бойынша сұрақтарды талқылау, мұғалімнің сұрақтарына оқушылардың жауаптары сияқты болып келуі мүмкін.

Сабақтың келесі кезеңі тері өндеу болғандықтан оның технологиясына қатысты мал терілерінен жасалатын басты бұйымдарды анықтадық, олар жабағы тон, қара тон, бояулы шалбар, іштік тон, жарғақ тон, тысталған шалбар, қаптал тон, тұлып тон, кестелі шалбар, қырықпа тон, бешпент тон, жарғақ шалбар т.б. болып шықты.

Тері өндеу сабақтардың жоспары мен мазмұны Кесте 1 көрсетілген.

Кесте 1. Тері өңдеу сабақтар жоспары

Тері өңдеу			
1	2	3	4
Сабақ реті	Бөлімнің тақырыптардың аталуы	Теориялық	Саламандық
1	Қолданбалы өнердің негізгі бөлігі шикізат – тері өнімі, еңбек қауіпсіздік ережелері	Терінің физикалық және химиялық қасиеттері	И жағу, илеу әдістерін меңгеру
2	Былғары бетіне өрнек салу әдістері	Былғарының бетіне өрнек салу жолдары	Былғары материалдарын таңдау, композиция құру
3-4	Қазақ халқының ұлттық өнер туындыларының бірі – торсық жасау технологиясы	Торсық түрлері және жасалу жолдары	Торсық жасаудың түрлері, әдістері және құрастыру
5-6	Торсық бетіне ою-өрнек жапсыру	Өрнекті композицияны құру әдістері	Торсық бетіне сызып, тіліп өрнек салу жолдары.
Өру өнері			
7-8	Өру өнерінің шығу тарихы, еңбек қауіпсіздік ережелері	Өру, тоқу туралы мәлімет және ерекшеліктері	Қарапайым ою өру түрлерін орындау, өру әдістерін меңгеру
9-10	Қайың қабығынан, шиден, қамыстан, теріден өру түрлері	Жұмырлап, жалпақ өру түрлері және жасалу жолдары	Өру арқылы ыдыс қойғыш, сувенирлік бұйымдар істеу

Сабақтарда оқушылардың көркемдеп өңдеу технологиясының кейбір икем дағдыларын үйрету жолында өнделген терілерден тұрмыстық бұйым ретінде торсық жасау жоспарладық. Торсық жасаудың технологиялық картасында келесі жұмыс түрлері орын алды:

– шикі теріні қырып жүнін алу;
– теріні иіге салу;
– теріні иіден алу;
– кермеге салып кептіру;
– кепкен теріні илеу;
– торсық-тың трафаретін дайындау;
– теріні салынған үлгімен кесу;
– кесіліп алынған тері бөліктерін біріктіріп тігу;
– тігілген торсық бетіне өрнек салу;
– торсық ішіне құм толтыру;
– торсықты кептіру;
– торсыққа ағаштан тығын жасау;
– таспадан бау жасау;
– торсыққа бауын, тығынын салу.

«Қазақ халқының ұлттық өнер туындыларының бірі – торсық жасау» сабақ жоспары:

Сабақтың тақырыбы: «Қазақ халқының ұлттық өнер туындыларының бірі – торсық жасау».

Мақсат: оқушыларға ұлттық қолөнерді уағыздап тәлім-тәрбие беру.

Білімділік: оқушыларды қазақ халқының ұлттық қолөнер салаларының бірі теріні ұқсата білуге үйрету, торсық жасау технологиясын меңгерту.

Дамытушылық: торсықтардың көптеген түрлерін таный отырып, басқа былғарыдан істеу дағдысын дамыту.

Тәрбиелік: Ұлттық өнерді қастерлеуге, отансүйгіштікке, халқымыздың қолөнерін меңгеруге тәрбиелеу.

Сабақ әдістері: түсіндіру, нұсқау беру, көрнекілік арқылы түсінік беру.

Сабақ түрі: аралас.

Пәнаралық байланыс: тарих, сызу, химия, физика.

Көрнекілік: әртүрлі саба, бұлқыншақ, торсық, иленген терілер, сызбалар, нұсқау карталар.

Құрал-саймандар: өткір пышақ, біз, жіп, асық, тері.

Сабақ барысы:

Себепті кезең:

Іс-әрекеттік кезең: 80 минут.

Сабақ мазмұны:

3. *Саламандық жұмыс:*

Сұрақ – жауап.

І. Торсықты не үшін пайдаланады?

Торсықты айран, шұбат, қымыз, шалап т.б. сусындар құюға ыдыс ретінде пайдаланады.

ІІ. Торсықтың шығу тарихы туралы қандай түсінік бар?

Торсық ата-бабаларымыздан өте ертеден келе жатқан тамаша өнер туындысы. Оған құйылған сусын ашымайды, сақтауға қолайлы. Бүкіл әлем халықтарының тамашалайтын көрмесі 1876 жылы өткенде торсық сол көрмеден лайықты орын алған. Торсықтың тамаша үлгісі Эрмитажда сақталған.

ІІІ. Торсықтың қандай түрлері бар?

Жанторсық, мүйізторсық, шимойынторсық,өркешторсық.

IV. Торсық неден жасалады?

Торсық теріден, мүйізден және өркештерден жасалады.

V. Теріні өңдеу жолдары туралы не айтасыңдар?

Малмаға салып и жағады.

VI. Терінің химиялық және физикалық қасиеттері?

Сүт қышқылы, CH^3CH – оксипронион қышқылы, COOH – бір негізді оксикарбон қышқылы.

VII. Торсықтың жасалу жолдары?

Берілген мағлұмат бойынша әңгімелеу.

Бір жетіден кейін торсық және ішіне толтырылған құм да кебеді. Құмды төгіп, ішін сумен шайқап, тазалап қоямыз. Жұмыс аяқталған соң, сұрақ-жауап арқылы оқушылардың білімін бекітіп, қорытындылап, алдағы сабақта торсықты бояу технологиясын үйретететіндігімді ескертемін.

Теріні өңдеу – қазақ халқының ұлттық ерекшелігін айқындайтын мектептегі қолөнер саласында жоспаланған іс-әрект. Сондықтан, оқушылардың жас ерекшеліктерін, қол еңбегімен айналысу мүмкіншліктерін ескере отырып, әр оқушының шығармашылық жұмыстары мен жұмыс жасауды мақсат еттік. Ол үшін, зертеуде теріні көркемдеп өңдеу технологиясы анықтап, оқушылардың кейбір икем-дағдыларын қалыптастыруға арнайы сабақ жоспары құрылды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Күлжабаев Е.У. Өрім өнері. – Алматы, 2004.

2. Кенжеахметұлы С. Қазақ халқының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. – Алматы: Атамұра, 2010.

3. Касиманов К. Казақ халқының қолөнері. – Алматы: Өнер, 1996.

4. Әбдіғаппарова М. Казақтың ұлттық ою-өрнектері. – Ғылым, 2006.

5. Көркем еңбек (Визуалды өнер және технология) Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған оқу бағдарламасы. – Астана, 2016. – 111 б.

6. Чукалин В.Г. және т.б. басқадарт Көркем еңбек» жалпы білім беретін мектептің 8-сынып оқушыларына арналған оқулық. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018. – 72 б.

7. Чукалин В.Г. және т.б. басқалар Көркем еңбек» жалпы білім беретін мектептің 6-сынып оқушыларына арналған оқулық. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018. – 92 б.

8. Көркем еңбек» (ұл балаларына арналған нұсқа) жалпы білім беретін мектептің мұғалымдарына арналған оқулық. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018. – 110 б.

Т. Күнсұлу
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ,
М.Ш. Алинова
***ғылыми жетекшісі**: педагогика ғылымдарының докторы,*
профессор, Павлодар қ.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ БҰЙЫМДАРДЫ ДАЙЫНДАУҒА БАУЛУ

***Аннотация**. Сәндік қолданбалы өнер түрлерін үйрету барысында пайдаланған салт-дәстүрлер де балалармен жастардың оларға деген аялы көзқарасын қалыпастырған, үйрене отырып, күнделікті өмірде тиімді пайдалануға бағдарлап отырған. Бұл тақырыпта ши тоқу өнері, жүннен жасалған картиналар, қазақтың зергерлік бұйымдары, бисермен жұмыстар, жасауға арналған негізгі және қосымша материалдар, бисермен жұмыс жасау техникасы зерттеледі.*

***Кілттік сөздер**: алқа, сырға шашбау, шолпы, шашқап, сүйектен, мүйізден, теріден, аксессуарлар*

***Аннотация**. Традиции и обычаи, использованные при обучении декоративно-прикладным видам искусства, формировали у детей бережное отношение к ним молодежи, ориентировались на их эффективное использование в повседневной жизни. На эту тему изучаются искусство ши-вязания, картины из шерсти, казахские украшения, бисероплетение, основные и дополнительные материалы для изготовления, техника бисероплетения.*

***Ключевые слова**: ожерелье, серьги шашбау, венчик, бахрома, кости, рога, кожа, аксессуары.*

***Аннотация**. The traditions and customs used in teaching decorative and applied arts formed a careful attitude of young people among children, focused on their effective use in everyday life. The art of shi knitting, wool paintings, Kazakh jewelry, beadwork, basic and additional materials for manufacturing, beadwork techniques are studied on this topic.*

***Keywords**: necklace, shashbau earrings, corolla, fringe, bones, horns, leather, accessories.*

Ата-бабаларымыздың дәстүрлі халықтық тәрбиесінің тәжірибелеріне көз салсақ, тәрбие беру ісі жан-жақты тіл үйрету, ақыл-ойын өсіру, денесін жетілдіру, еңбекке баулу, ең бастысы адамгершілік ізгі қасиеттерді сіңіру бағытында жүргізілгенін көреміз. «Салтын білген, халқын сүйеді» демекші, салт-дәстүр арқылы жастардың даналығы мен дарындылығын, өнегесі, ақыл-ойын кеңейтіп оята алатындай етіп тәрбиелеуді көздейміз.Болашақта бала оқыту, тәрбиелеу барысында салт-дәстүрлердің тәрбиелік мәні зор екенін түсіндіріп, жастарды салт-дәстүрлерімізді, елімізді құрметтеуге тәрбиелейміз.

Зертеу мақсатымыз мектеп оқушыларын ұлттық сана-сезімін даммыту, рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениетті, парасатты, ар-ожданы мол, еңбекқор, іскер адамды тәрбиелеу.

Зерттеу объектісі: мектептегі оқушыларына арналған тәрбие жұмысы.

Зерттеу пәні: тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі.

Әдістері: педагогикалық-психологиялық құжаттар: бақылау, әңгімелесу, сұрақ-жауап.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы - мектептегі көркем еңбек сабақтарының мүмкіншіліктері.

Дәстүрлі ұлттық мереке сыйлықтары: Ұлыс күні қатар құрбылар бір-біріне гүл сыйлайды. Бойжеткен қыздар жас жігіттерге «ұйқыашар» деп аталатын тағам пісіреді. Ал жігіттер қыздарға «селтеткізер» сыйлығын ұсынады.

Дәстүрлі той киімі: Қазақ халқының ұлттық киімдері – киім үлгілері. Этникалық, экономиялық және табиғи жағдайлар ескеріліп, ежелгі дәстүрлер бойынша тігіледі. Қазақтарда ішкі, сырттық, сулық, бір киер, сәндік және кейбірінде салтанат-ғұрып киімдері болады. Бір киер киім деп қымбат маталардан әшекейлеп тігілген, жиын-тойға барғанда, өзге елге сапарға шыққанда киетін сәнді киімдерді атаған. Сонымен бірге, осындай ұлттық киімдерге аксессуарларды да қолданған. Мұндай аксессуарлар кез-келген киімнің сәні мен мәнін келтіреді.

Сәндік-қолданбалы өнерге үйрету процесінде балалармен жастарды дамытып қалыптастыруда халқымыз мынадай қағидаларға сүйінген: (ерте шағынан үйрету, еңбек дәстүріне, қарым-қатынастық, білім, іскерлік, дағды, бірлестікте еңбек ету, кәсіпке мамандандыру, белсенділік, танымдық, саналылық, көрнекілік, жүйелілік, бірізділік, өмірмен байланыстылық, жас ерекшеліктерін ескеру, ұжыммен жұмыс, іс-әрекетті бағдарлау және т.б.).

Сәндік-қолданбалы өнер түрлерін балалар мен жастарға үйрету процесінде қазақ халқы, әсіресе олардың жас ерекшеліктеріне аса мән берген. Халық педагогикасында балалар мен жастарды сәндік-қолданбалы өнерге үйретудегі жс кезеңдерін былайша қарастырға болады:

1) 1-6 жас көріп білу, байқау кезеңі; бұл кезеңде балалар көру, байқау, сұраққа жауап алу арқылы қолөнердің үлгілерімен танысады.

2) 5-9 жас қолөнердің қарапайым жұмыстарына қатыстырылу кезеңі; бұл кезеңде балалардың еңбекке қатыстырылуы қарапайым тапсырмалармен шектеледі. 5-9 жас аралығында қыздар қолөнердегі жүн түту, тігу, тоқу, өру, кестелеу т.б., ал 5-9 жаста ер балалар құрал-

саймандарды жинастыру, ретке келтіру, тазалау, темірді ысу, ағашты бұтақтарынан арылту, қырқу, кесу сияқты жұмыстарды орындаған.

3) 10-14 жас қолөнердегі негізгі жұмыстарға үйрену кезеңі; бұл кезеңде балалардың (қыздар, ер балалар) еңбекке тікелей араласа алатын қабілеттері ескеріліп оларға күрделі ауыр жұмыстар, қолөнердегі негізгі жұмыстарды атқару тапсырылады.

4) 15-19 жас қолөнердің түрі бойынша мамандану кезеңі; осы жас аралығында жасөспірімдер мен жастар сәндік-қолданбалы өнердің нақты бір түрінің жсалу әдіс-тәсілдерін, техникасы мен технологиясын толық жетік меңгеріп, сол саладан маман болады. Аса дарындылар жеке шығармашылықпен айналысады.

Сәндік-қолданбалы өнерге балалар мен жастарды үйретуді әр түрлі әдістер арқылы жүзеге асыруға болады.

1. Көрнекілік (үлкендердің жеке, нақты ісі, көрсету және т.б.);
2. Ауызша (түсіндіру, әңгіме, әңгімелеу, ишара т.б.);
3. Практикалық (жаттықтыру, тапсырма беру, және т.б.);
4. Ынталандыру (қолдау, мақтау, марапаттау, түзеу және т.б.);
5. Қорытындылау (сынау, қоғамдық бағалау)

Балалар мен жастарға осы өнер түрлерін үйретуде пайдаланған құралдарын материалдық және дидактикалық деп топтастыруға болады.

Материалдық құралдарға: кілем бұйымдары, киіз бұйымдары, зергерлік бұйымдар, ағаштан, сүйектен, мүйізден, теріден, қыштан жасалған заттар, бұйымдар, ұлттық киімдер т.б. және сәндік-қолданбалы өнерде қолданылатын құрал-жабдықтарды(металл өндеу, тоқыма өнері және т.б.) жатқызуға болады.

Дидактикалық құралдарға: ауызекі шығармашылықтар (аңыздар, ертегілер, әңгімелер, мақал-мәтелдер, әндер, өлеңдер және т.б.) жатқызамыз.

Өнерді үйрету барысында халық балалардың бұйымды көркемдік талғаммен әдемі де, сәнді етіп жасауына, біліміне аса назар аударған.

Қазақ халқының ұлттық әйелдер аксессуарлары.

Алқа – әйел адамның мойынына, омырауына тағатын сәнді бұйымы. Кейбір құлаққа тағатын дөңгелек сырғаны да алқа дейді. Алқаны асыл тастардан көз салып дайындайды. Бұл бұйымды кейде өңіржиек деп те атайды.

Сырға – әйелдердің құлағына тағатын зергерлік бұйым. Сырғаны бойжеткен қыздар, жас келіншектер тағады. Егер бойжеткен қыздың басы бос болса, өз сырғасын тұскиізге іліп те қойған немесе тұсына үкіні іліп қойған. Жасы келген әйелдердің сырғалары болғанымен, оны құлақтарына тақпайды.

Сырғаның айшықты сырға, ай сырға, тұмар сырға, тұмар сырға, салпыншақты сырға, қозалы сырға, тасты сырға, алтын, күміс, қарала, иықты сырға, қоңырау, күмбезді, сояу сырға деп аталатын тағы басқа түрлері бар.[15]

Шашбау (шолпы) – өрілген бұрымның ұшын бекіту үшін тағылатын алтын, күміс тиындар, кейде маржан тағылған, ызылған бауы бар сәндік бұйым. Егер шашбауға алтын тиындар қолданылса, оны «тіллә шашбау» деп атайды. Бойжеткен қыз баланың жүрісін, қимылын жөндеу үшін қоңыраулы шолпыны қолданған.

Шашқап дегеніміз – шашты, бұрымды шаң тозаңнан, күн көзінен қорғайтын арнайы тігіліп, ою-өрнекпен желкені жауып тұратын бұйым. Бұл бұйымды қыз-келіншектер киген. Оны мақпал, мауыты сияқты маталардан дайындаған. Шашқапқа маржан, меруертті қадаған. Оның төменгі жиегін күміс салпыншақтармен әшекейлеген. Кейде шашқты түрі де кездеседі. Осы сұрақтарды іске асыру сабақтарын ұйымдастыру

Оқу бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 қаулысымен бекітілген Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес әзірленген. «Көркем еңбек» оқу пәнінің жалпы мақсаты –оқушыларды еңбекке, сауаттылыққа, тиянақтылыққа үйретеді.

Орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес әр сыныпта өзінін жас ерекшеліктеріне сәйкес оқу бағдарламасы жеңілден күрделіге қарай әзірленген. Сыныптан-сыныпқа көшкен сайын оқушылардың білімдеңгейі мен шеберлігі арыта түседі. Сол сияқты технология оқу бағдарламасындада жеңілінен бастап қолөнерін үйрене бастайды.

7-сыныпта «Қолөнер» бөлімі бойынша 6 сағат берілген. Осы уақытта оқушылар көрекем әрлеу, ілгек бізбен тоқу өнерін үйренеді

8-сыныпта «Қолөнер» бөлімі бойынша 6 сағат берілген. Осы бөлімде сәндік-қолданбалы өнері элементтерін қоса отырып, материалдарды көркем өңдеу технологиясы үйренеді.

9-сыныпта «Материалды көркемдеп өңдеу» бөлімге 8 сағат берілген. Ондакөркемдік шығармашылық түрлері, көркем кестелеу, кестелеуге арналған құралдар, мата мен жіп таңдау, кестелеуге аралған құралдармен жұмыс істеу кезінде сақталатын қауіпсіздік ережелері. Кестедегі өрнек, түсі. Қолмен кестелеу тігістерін орындау технологиясы, кестелеуге арналған компьютер, сәндік үй бұйымдары.

Осы алған білімдерді пайдалана отырып жоғары сынып оқушылары өз қабілеттерін күрделі тапсырманы орындап көрсете алады. [26]

Оқу бағдарлама бойынша қыз балалар 11-сыныпта «Қазақ халқының ұлттық костюмін конструкциялау, модельдеу және дайындау» бөлімінде танысады. Осы бөлімге сай тақырыптық жоспар мен сабақ жоспары ұйымдастырылды.

Көркем еңбек пәні бойынша сағаттардың бөлінуі 1-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 1. Көркем еңбек пәні бойынша сағаттарды бөлу

№	Бөлімдердің атауы	Сағат саны		
		барлығы	теория	практика
1	Қазақ халқының ұлттық костюмін конструкциялау, модельдеу және дайындау	32	4	28
2	Жобаны қорғау	2		2
	Барлығы:	34	4	30

«Қазақ халқының ұлттық костюмін конструкциялау, модельдеу және дайындау» бөлімінің тақырыптық жоспары 2-ші кестеде көрсетілген. Тақырыптық жоспар 32 сағатқа құрастырылған.

Кесте 2. «Қазақ халқының ұлттық костюмін конструкциялау, модельдеу және дайындау» бөлімінің тақырыптық жоспары

№	Сабақтың тақырыбы	Оқушыларға айтылатын теориялық мәліметтер	Практикалық жұмыстардың мазмұны	Көрнекілік құралдар және дидактикалық материалдар	Сағат саны
1	2	3	4	5	6
1	Ұлттық аксессуарлар	Ұлттық аксессуарлар туралы мәлімет беру.	Сәукеленің суретін салу	Презентация	1
2	Тақия. Тақияға қажетті өлшем-дерді анықтау, өлшем алу	Ұлттық бас киім жайлы ақпарат. Тақия жайлы мәліметтер, үлгілер. Өлшем алу, ережелерімен таныстыру.	Тақияның эскизін салу. Өлшем алу және оны дәптерге түсіру.	Үлгі	1
3	Тақияны пішу, пішім бөліктерін өңдеуге даярлау	Бұйымды пішу түсінігі, дұрыс пішу ережелері.	Тақияны пішу.	Бейнебаян	1
4	Тақияны оюлап, кестелеп тігу	Тақияға арналған оюлар, кестелеу түрлері	Тақияның оюларын ойып дайындау	Үлгі, презентация	1

Осы бағыттта ретінде көркем еңбек саба үлгісін өндеуді жөн көрдік.

3.2 «Ұлттық аксессуарлар» тақырыбының сабақ жоспары

Сынып:11

Сабақтық тақырыбы: Ұлттық аксессуарлар

Сабақтың мақсаты:

1. *Білімділік*: ұлттық нақыштағы аксессуарлар туралы толық мағлұмат беру;

2. *Дамытушылық*: оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыру;

3. *Тәрбиелік*: оқушыларды сәндік – қолданбалы өнер түрімен қызықтыру, ұқыптылыққа, еңбексүйгіштікке, сұлулықты қабылдау сезімін ояту, эстетикалық талғамдылыққа тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: жаңа сабақ

Сабақтың әдісі:түсіндіру, сұрақ-жауап.

Сабақтық көрнекілігі:үлгілер, слайд

Пәнаралық байланыс: бейнелеу өнері, тарих

*Құрал-жабдықтар :*қарындаш, сызғыш, өшіргіш

Сабақта қолданылатын дидактикалық материалдар:

– Интерактивті тақта, аксессуарлар үлгілері

Сабақ барысы:

I.Себептік – 3 минут

II. Іс-әрекеттік – 38 минут

III. Рефлексия – 4 минут

1. Ұйымдастыру кезеңі (3 мин.)

– сәлемдесу;

– оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру;

– оқушылардың сабаққа даярлығын байқау;

– сыныптың сабаққа даярлығын тексеру;

– оқушылардың назарын сабаққа аудару.

2.Оқушылардың жаңа сабақты меңгеруі мен белсенді қатысуына дайындау кезеңі (2 мин.).

– жаңа сабақтың тақырыбын хабарлау;

– оқушылармен жаңа сабақтың мақсатын айқындау;

– жаңа сабақты меңгерудегі тәжірибелік маңыздылығын көрсету;

– оқушылардың алдына қойылатын оқу жағдаяттары.

3. Жаңа сабақты меңгеру (12 мин.)

3.1 Әңгімелесу

1. Аксессуар ұғымын қалай түсінесіңдер?

2. Қазақ халқының ұлттық аксессуарларының қандай түрлерін білесіңдер?

3. Әйелдер бас киімдерінің қандайтүрлері бар

3.2 Түсіндіру

Аксессуар (фр. Accessoire, лат. accessorius – «қосымша») – бір нәрсеге үйлесетін бұйым немесе бір нәрсенің керек жарағы.

Аксессуарлар бірнеше түрге бөлінеді:

Әскери аксессуарлар,офистік аксессуарлар, театрлық, бейнелеу өнерінде, интерьер аксессуарлары, автокөлік аксессуарлары, киімге арналған аксессуарлар.

Киімге үйлесетін аксессуарларға тоқталып кетеміз.

3.3 Сабаққа дидактикалық материал

«Қазақ халқының ұлттық костюмін конструкциялау, модельдеу және дайындау» бөлімі бойынша, «Ұлттық аксессуарлар» тақырыбына ұйымдастырылған сабаққа арналған дидактикалық материалдар

«Қазақ халқының аксессуарлары» тақырыбында слайд көрсетіледі.

Әйелдер бас киімі: сөукеле, бөкебай, қарқара, кимешек желек, күндік, шәлі (жібек, шілтер, оюлы түрі бар), бүркеніш, бергек, қасаба, тақия, шылауыш, жаулық. Қыста киетін бас киімдер қымбат, қалың матамен тысталады.

Ұлттық аксессуар болғандықтан, ұлттық киімге байланысты ол бас киім, бөкебай, дорба, белбеу, салпыншақтар болуы мүмкін. Еркектер мен әйелдер бас киімі әр түрлілігімен ерекшеленді. Еркектердің ежелден келе жатқан дәстүрлі бас киімі – қалпақ жұқа ақ киізден тігілді. Бұлардың ақ киізден төбесі биік етіліп жасалғаны «ақ қалпақ», ал жалпақ күнқағары жоғары бүктеліп қайырылғаны «айыр қалпақ» деп аталды. Көктем мен күзде қазақтар дөңгелек пішінді, төбесі биік, міндетті түрде аң терісімен жиектелген бөрік киген. Қыста киетін бас киім «тымақ» деп аталды.

Қыздардың бөріктері алқалармен және төбесіне үкінің, көк құтанның немесе тотының үлпек қауырсындары тағылып сәнденділеді. Қыздардың құндыз, кәмшат терісімен жиектелген бас киімдері «кәмшат бөрік» деп, алтынмен кестеленгені «алтын бөрік», маржандармен әшекейленгені «қалмаржан бөрік» деп аталды. Барқыттан немесе қамқадан тігілген жаздық жеңіл бас киім – «тақия» үкінің үлпек қауырсынымен, күміс және алтын кестелермен әшекейленді. Әйелдердің бас киімдері арасынан неғұрлым өзіндік сән-салтанатымен ерекшеленетін қыздардың тұрмысқа шығардағы бас киімі – сәукеле болды. Төбесі үшкірленіп, биік етіліп тігілетін ол алтын және күміс тиындармен, інжу-маржандармен, алқалармен безендірілді. Алғашқы нәрестесі дүниеге келісімен жас әйел ақ матадан тігілетін бас киім – кимешек киген.

Қазақ халқының ұлттық киімдеріндегі бас киімді былайша топтастыруға болады: ерлер бас киімі:зерлі, үкілі, оқалы, сырма,

шошақ төбе, тікше, қатипа, т.б., құлақшын, бөрік, жалбағай, қалпақ құлақты тымақ, күлапара т.б.

4. Жаңа сабақты бекіту)

– Аксессуар денегіміз не?

– Өзге елдердің қандай бас киімдерін біесіңдер?

– Ұзату кезінде киілетін қазақ ұлттық бас киім?

5. Алған білімдерін тексеру кезеңдері

– Әр түрлі елдердің қандай ұлттық аксессуарлары бар?

6. Алған білімдерін саламандық жұмыста қолдануы

Тақияның суретін көркемдеп салу.

Қорытынды:

Сұрақтар:

– Аксессуар дегеніміз не?

– Әйелдер бас киімдерінің түрлерін ата?

– Қазіргі заманға сай ұлттық нақыштағы аксессуарларды киер ме едіңдер?

Оқушы жұмысын бағалау 3мин

– Оқушылардың белсенділігіне байланысты бағалау;

– Жіберілген қателіктерді қайта түсіндіріп, оны іс жүзінде көрсету;

Үй тапсырмасы: «Қазақ халқының ұлттық әйелдер акссесуарлары» тақырыбына слайд жасау.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Марғұлан Ә., Казахское народное прикладное искусство». – Алматы. Өнер, 1980.

2. Арғынбаев Х. Қазақ халқының қолөнері. – Өнер, 2006.

3. Касиманов К. Казақ халқының қолөнері. – Алматы: Өнер, 2016.

4. Әбдіғаппарова М. Казақтың ұлттық ою-өрнектері. – Баспа, 2017.

5. Көркем еңбек (Визуалды өнер және технология) Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған оқу бағдарламасы.

6. Чукалин В.Г. және т.б. Көркем еңбек» жалпы білім беретін мектептің 8-сынып оқушыларына арналған оқулық. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018. – 72 б.

7. Чукалин В.Г. және т.б. Көркем еңбек» жалпы білім беретін мектептің 6-сынып оқушыларына арналған оқулық. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018. – 92 б.

8. «Көркем еңбек» (қыз балаларына арналған нұсқа) жалпы білім беретін мектептің 6-сынып мұғалымдарына арналған оқулық. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018. – 110 б.

Б. Ержан
Павлодар педагогикалық университетінің студенті,
Павлодар қ.
П.Н. Балташева
***ғылыми жетекші**: магистр,*
оқытушы-модератор, Павлодар қ.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

***Аңдатпа**. Мақалада көркем еңбек сабақтарында оқушылардың технологиялық дағдыларын дамытуды теориялық негіздеу, технологиялық дағдылардың тарихи алғышарттары, оқушылардың технологиялық дағдыларын дамыту жолдары қарастырылған.*
***Кілтті сөздер**: Көркем еңбек, сәндік қолданбалы өнер, бейнелеу өнері, дағды, технологиялық дағды*

***Аннотация**. В статье рассматривается теоретическое обоснование развития технологических навыков учащихся на уроках художественного труда, исторические предпосылки технологических умений, пути развития технологических навыков учащихся.*
***Ключевые слова**: Художественный труд, декоративно-прикладное искусство, Изобразительное искусство, навыки, технологические навыки*

***Annotation**. The article discusses the theoretical justification of the development of technological skills of students in the lessons of artistic work, the historical background of technological skills, ways of developing technological skills of students.*
***Keywords**: Artistic work, decorative and applied art, Fine art, skills, technological skills*

Елбасының «Қазақстан – 2050» Стратегиясында айтылған білім берудің жаңа басымдықтарына мән бере отырып, ел болашағының тұтқасы жастардың еншісінде екендігіне баса назар аударған болатын.

Қазақстандағы қазіргі заманғы мәдени процестер, бір жағынан тоталитарлық жүйенің күйреуін, тәуелсіз жаңа мемлекеттің пайда болу қиыншылықтарын, бұрынғы тар шеңберлі таптық принциптерден бас тартуды; екінші жағынан, орныгып келе жатқан плюрализмнің, меншікті, қоғамдық-саяси құрылымдар мен пікірлердің сан алуан түрлерінің алғашқы қадамдарын білдіреді.

Шет ел әдебиеттерінде қимыл дағдыларының қалыптасуы бойынша АҚШ-та жүргізілген зерттеу ерекше орынға ие. Брайан У. және Хартердің Н. және Буктің У. іргелі зерттеулерінен кейін, яғни алға «озу» деп аталатын қимыл дағдысының пайда болуындағы бағдарлық іс-әрекеттің рөліне қатысты маңызды фактілер және

біршама «жоғарғы бірліктердің» пайда болуы алғаш рет анықталғаннан соң дағдыны зерттеу ісі ұзақ тоқырауға ұшырады [1].

Заманауи қазақ өнері – елдің ғасырлар бойы қалыптасқан сезімталдық талғамын, сәндікке, үйлесім бірлігіне, көркемдікке ұмтылған жасампаздығы мен шығармашылығының жетістіктерін бойына сіңірген мамандар арқасында жетілмек.

Көркемдік тәрбие әдістемесінің негізіне – оқушы мен педагогтың көркем құндылықты қабылдауда, өнімді іс-әрекетке деген шығармашылық қабілеттері, әлеуметтік, табиғи, заттық ортаға деген саналы қарым-қатынастарды дамыту жөніндегі бірлескен іс-әрекеті жатады. Оқушының көркемдік дамуының ойдағыдай болуы үшін тәрбиеші-педагог оның жасына сәйкес, іс-әрекеттерінің түрі дағдыны дұрыс пайдалана білуі қажет.

Дағдылары психологиясы мен олардың дамуы. Бұл мәселе жөніндегі негізгі әдебиеттермен танысу қимыл дағдыларының психологиялық механизмдері туралы зерттеулер кеңес психологиясында табысты болғандығына біздің көзімізді жеткізді. Сол себепті әдебиеттерге сыни шолуды осыдан бастайық деп отырмыз.

Кеңес психологиясында академиялық идеализмінің жойылуы салдарынан алдыңғы қатарға әр түрлі механистикалық теориялар шықты. Олардың өндірістік дағдыларды оқыту-дағы бейнесі – орталық еңбек институты құрастырған әдіс болды. Бұл өз кезінде кең етек жайған әдіс «жұмыс үстіндегі адамның еңбек іс-әрекетінің таза механнкалық түсінгіне» сүйенді.

Орталық еңбек институтының жетекішісі Гастевтың А.К. айтуы бойышна: «Біз жүйкелік – бұлшық еттік автоматизмдерді тауып, оларды шынайы еңбек актісіне айналдыруымыз керек». Орталық еңбек институтының жақтаушылары дағдының қалыптасуын биомеханикалық жаттықтырушы ретінде қарастырған. Еңбек іс-әрекеттерін жеке тәсілдер мен қимылдарға бөліп, олармен табанды түрде жаттығулар жүргізген. Бұл әдістің жағымды жағы – нақты объективті, бір қарағанда оларды орындауға жеткілікті талаптарды орындайтын жеке қимыл-әрекеттерді бөлін алу болып табылады [2].

Кәсіби дағды – кез келген әрекетті орындай білуде жаттығу арқылы бекітілген білікті дағды деп атайды. Ал, кәсіби дағды белгілі бір кәсіпті меңгеру барысында практикалық жаттығулар арқылы қалыптасатын еңбек қызметін автоматты түрде сапалы әрі сандық көрсеткіші болып табылады.

Дағдының психологиялық тұрғыдан мынадай түрлері бар:

– қимыл дағдысы;

– ойлау дағдысы;

– сезім дағдысы.

Бұл жекелеген қимылдарға қатысты дағдыларды қалыптастыруды жеделдетуді қамтамасыз етеді.

Алайда жүзеге асыру тәсілдері жөніндегі нұсқауларда (тұтас іс-әрекетпен бірге оның әрбір операциясында) көптеген келеңсіздіктер бар; мысалы бұл ағашты талшықты бойлай қосудің нұсқауларында байқалады.

Мақсат – белгілі бір жүйеде қосылатын электр шамының жарығымен пернені басу. Бір топтарда бұл дағдылар олардың қосылуының реті туралы білімсіз қалыптасса («механикалық дағдылар»), ал басқаларда – осындай білім негізінде қалыптасқан («саналы дағдылар»). Саналы дағдылар механикалыққа қарағанда кем дегенде он есе тез қалыптасады. Бұған қоса, механикалық дағдылар іс-әрекетте ғана қалыптастырылады, сонымен қатар басқа операциялар тәртібі әлі түсіндірілмеген; бірқатар операцияларға ұқсас жаңа дағдыны қалыптастыру алдыңғының жойылуына әкелді – дағдылар интерференцияланған әрі біртұтас емес бола бастады. Саналы дағдылар сол жағдайдың өзінде де бір-біріне ешқандай бөгет жасаған жоқ. Сыналушы жеке-жеке операциялар тәртібін қол қимылдарына сүйенбей-ақ оңай атады (қол үшін әдейі бір басқа тапсырма берілген).

Астнин В.Н. зерттеулері сана жетекшілік рөл атқаратын қимыл дағдыларының басымдығын танытқан және бұл дағдыларды қалыптастыру мен кейінгі қолданудағы рөлін дәлелдегені анағұрлым нақты экспериментті дәлел бола алады.

«Қимыл дағдыларды қалыптастырудағы қозғалысты түсінудің рөлі» зерттеуніде Соколов А.Н. мынадай тікелей сұрақ қояды: «Қимыл дағдыларын қалыптастыруда қимылға және оның нәтижесіне көңіл аудару қажет не?» Оның айтуы бойынша, әдебиеттердс осы сұрақтарға бір-біріне қарама-қарсы жауаптар берілген: Торндайк Э.Л., Сёлли, Паркер тек нәтижеге ғана көніл аудару керек десе, Сельвидж және Фрикленд – тек тәсілдердің өзіне көңіл аудару керек деген [3].

Дағды – адамның белгілі іс-әрекетті сан рет қайталап отыруы нәтижесінде қалыптасып, автоматты түрде орындалатын ісі. Мәселен, балада оқу дағдысының қалыптасуы, қызметкердің міндетті ісін орындауы. Дағдының қалыптасуында мақсат қою негізгі рөл атқарады. Дағдының қалыптасуы қимыл-қозғалыстар мен әрекет жасауға орай бірнеше сатылардан тұрады. Сондай-ақ дағды дегеніміз әрекеттің адам бойында орнығуы. Әрекетке ең алғаш кіріскен кезде адам олақ, басы, артық көптеген қимыл-қозғалыстар жасайды. Алғашқыда саналы орындауды қажет ететін іс-әрекет бөліктерінің қайталап жаттығудың нәтижесінде дағдыланады. Мәселен, алғаш жазып үйрене бастаған

бала бастапқы кезде өзінің барлық қозғалыстарын санасымен бақылап, көптеген артық қимылдар жасайды (оның бет әлпеті, бүкіл денесі, аяқ-қолы бір мақсатқа бағытталады), терлеп-тепшіп қиналады. Ал жазуға төселген адам өз қозғалыстарын байқамайды, оның орнына жазған нәрсесінің мазмұнына ерекше көңіл бөледі. Өйткені, соңғыда жазу дағдысы автоматталған. Дағдылануда іс-әрекеттің тұтас өзі емес, жеке компоненттері (құрамдары) ғана автоматталынады.

Дамуы шегіне жеткізген дағдылардан мына төмендегідей белгілерді байқауға болады:

1. Дағды алудың белгісі әр түрлі амалды тез орындап, шапшаң қимылдау (мәселен, турникке ойнаған спортсменнің дағдысы);

2. Дағды қалыптасқаннан кейін күштеніп, зорланып, қиналып істеу жойылады (мәселен, инеге жіпті жылдам сабақтай алмау, жазуға төселмей тұрғандағы балада байқалатын ебдейсіздік т.б. адамда әлі де дағдының жоқтығының белгісі);

3. Дағдыланудың үшінші белгісі – бір қатар жеке амалдарды біріктіріп, одан тұтас бір амал жасай алу. Мәселен, бала алғаш әріпті таныған-да, сөздерді әріпке, буынға, тұтас сөзге бөледі, кейін осыдан сөйлем құрайды. Сөйтп жаттыға келе бұлай кібіртіктеп отырмайды, сөйлемдерді шапшаң оқитын болады. «Сауаты ашылған адам», – деп жазды А. Байтұрсынов (1873-1937), жазылған я басылған сөзді әрпіне қарап оқымайды, бүтін тұрған сүгіретін танып оқиды. Неғұрлым сөз сүгіретті көзге елеулірек болса, соғұрлым жылдам танып, шапшаң оқымақшы. Адам әріптерді бірі биік, бірі аласа, ұзын, бірі қысқа келіп, сөз әлпіпе ашық сурет береді. бір жағынан онысы, екінші жағынан қойылатын қосымша белгілері себеп болып, сөз сүгіретін көзге елеулі етіп, тез танытады, тез оқытады».

Технологиялық дағдыларды дамыту еңбек тәрбиесінің қажетті құрамдас бөлігі болып табылады. Технологиялық дағдылардың мазмұны анықталып, нақтыланып, басқа дағдылардан айырмашылығы мен ортақтығы анықталуы керек. Оқушылардың технологиялық дағдыларының мазмұнын анықтамас бұрын, біз «дағдылар» категориясына жүгініп, П.Р. Атутова, Е.А. Милеряна, А.М. Новикова, К.К. Платонов, В.А. Уварова, В.В. Чебышева және басқа да көптеген ғалымдар жұмысына талдау жасаймыз. «Дағды» категориясы психологиялық-педагогикалық зерттеулерде, соның ішінде мектеп оқушыларының еңбек дайындығы туралы зерттеулерде бірнеше рет ескерілгені белгілі болды.

Технологиялық іс-әрекет – оқу іс-әрекетінің жеке түрі ретінде оқушының жеке басын мақсатты қайта құру мақсатымен еңбек объектілерін педагогикалық тұрғыдан анықталған қайта құру. Бұл әрекет барысында оқушылардың технологиялық дағдыларды дамиды.

Технологиялық дағдылар дегеніміз – адамның қол жеткізген ғылыми-техникалық прогресс пен өндіріс деңгейіне сәйкес алған білімдері негізінде игерілетін трансформациялық әрекеттің әдістері. Оларға өз іс-әрекеттерін жоспарлау, оның нәтижелері мен тиімділігін болжау және бағалау, қажетті білімді өз бетінше алу, графикалық жұмыстарды орындау және олардың кәсіби жарамдылығын анықтау қабілеттері кіреді. Технологиялық дағдыларға:

– өзінің кәсіби таңдау және кәсіби мансап стратегиясын дұрыс жүзеге асыра білу;

– табиғат пен қоғам үшін олардың салдарын ескере отырып, балама тәсілдер жиынтығынан трансформациялық әрекеттің ең жақсы тәсілдерін саналы және шығармашылық түрде таңдау мүмкіндігі;

– жаңа кәсіптерді, технологиялық операцияларды және технологияларды тез үйрену мүмкіндігі;

– өз қызметін жоспарлау, оның нәтижелерін болжау және болжау, осы іс-шаралардың экономикалық тиімділігін бағалау мүмкіндігі;

– жүйелі және жан-жақты ойлау, ақпараттық қолдау қызметіне қажеттілікті өз бетінше анықтау, жаңа білімді үнемі игеріп, оларды құрал ретінде қолдану;

– трансформациялық қызмет, әрқашан «іскерлік» формада болуы және үнемі өзгеріп отыратын ақпараттық және технологиялық жағдайларға ұқыптылықпен қарау;

– трансформациялық қызметке байланысты және графикалық дизайнды ескере отырып, графикалық кескіндерді жасау, құру және модельдеудегі графикалық дағдылар;

– идеядан бастап оны іске асыруға дейінгі өнімді (қызметтерді) дербес дамытуға және өндіруге бағытталған жобалық қызметті жүзеге асыру мүмкіндігі;

– технологиялық ортаны, олардың жұмыс орны мен өмір сүру ортасын жобалық талдауды жүргізу мүмкіндігі;

– олардың трансформациялық әрекетке дайындығын анықтау мүмкіндігі.

Технологиялық дағдылар «икемді», мобильді болуы керек. Олар жаттығулар мен әртүрлі технологиялық операцияларды және жалпы жобаларды орындау арқылы қалыптасады және дамиды. Көптеген авторлар технологиялық дағдылардың келесі түрлерге бөлінуін негіздейді:

1) жалпы технологиялық (жоспарлау, ұйымдастыру, өзін-өзі бақылау және реттеу),

2) жалпы өндіріс (сызбаларды оқу және құрастыру, техникалық есептеулер жүргізу, өлшеу, техникалық жабдықтарды баптау және реттеу және т.б.);

3) белгілі бір кәсіп бойынша еңбек әрекеттерін орындаудың жоғары деңгейін қамтамасыз ететін арнайы (кәсіптік).

Ерекше дағдылар мектеп оқушыларында негізінен технологиялық дайындық сабақтарында қалыптасады. Оларсыз оқушылардың өнімді еңбек етуі мүмкін емес. Осылайша, мектеп оқушыларының жан-жақты технологиялық дайындығы мектеп түлектерінің технологиялық іс-әрекетке дайындығын және кәсіби маңызды технологиялық дағдыларды қалыптастыруға негізделген кәсіпті игеруді білдіретіні анықталды.

Жалпы дағдыларды, атап айтқанда технологиялық дағдыларды қалыптастыру – бұл сыныптағы іс-әрекетте де, сабақ бөлігі ретінде шешуге болатын арнайы педагогикалық міндет. Мектеп оқушыларының көркем еңбек сабақтарында технологиялық дағдыларын қалыптастыруда үлкен мүмкіндіктер бар. Оқушыларға қажетті дағдыларды қалыптастыру үшін мұғалім алдына мақсат қойып, мектеп оқушыларының іс-әрекетін ұйымдастыруы керек. Біріншіден, балалардың ерекше мақсаты бар – белгілі бір шеберлікті игеру [4].

Оқушылар іс-қимыл ережелерін түсінгеннен кейін, алған дағдысын қолдану жаттығулары қажет. Оқушыға оқу жұмысының ұтымды ережелерін білу жеткіліксіз, ол оны өз тәжірибесінде қолдануға үйренуі керек. Біліктілікті дамыту жаттығулары әр түрлі болуы керек. Жаттығуларға дағдылардың барлық түрлерін қалыптастыруда үлкен мән беріледі. Жаттығулар, дағдыларды автоматтандыру, дағдыларды жетілдіру, жалпы іс-әрекеттердің арқасында. Жаттығулар дағдыларды дамыту сатысында да, оларды сақтау кезінде де қажет.

Дағдылардың сәтті қалыптасуының басты шарты мұғалімдердің іс-әрекеттерін алдын ала жоспарлауы мен сабақ жоспарының мақсатқа сай болуы.

Жеке бір топ оқушылардың білімін, дағдыларын және біліктілігін тексеру әдістерінен тұрады. Біз «кері байланыссыз» дидактикалық үдеріс өз мағынасын жоғалтқанын жас мұғалім өз жұмысының нәтижелерін шынымен бағалай алуы үшін атап өткеніміз жөн.

Шебердің тәжірибесі мен түйсігі, мұқият көзқарасы, оқушы өзінің білімін іс жүзінде жүзеге асыра алатынын, материалды түзінгендігін көрсетеді. Мұндай ағымдағы шолулар қажетті білімді, дағдыларды және біліктілікті жақсарту үшін дұрыс және қажет болған жағдайда түзетуге көмектеседі. Бұл бақылаудың артықшылығы оның жүйелі сипаты. Сабақта сабақтан бастап, мастер болашақ мамандарды қалыптастыруға жеке көзқараспен әрбір жеке тұлғаның кәсіби дағдыларын дамытудың өсуін немесе артта қалуын талдай алады. Өндірістік тренинг сапасына шынайы қол жеткізілген көрсеткіштер ретінде объективті түрде мониторингтеу негізінде, тәлімгер мен оқушының бірлескен жұмысының табысы болып табылады.

Егер сіз бұрын берілгенді қайталаған болсаңыз немесе кіріспе нұсқада жаңадан баяндалған материалды қалай білетін болсаңыз, оқушы қарапайым техниканы қолдануы мүмкін.

Тексеру тапсырмалары бағдарламаның үлкен бөлімдерін оқып болғаннан кейін және білім беру мекемесі біліктілік деңгейінің белгілі бір деңгейін (дәрежесін) көздейтін жағдайда біліктілік жұмыстарын жүргізгеннен кейін жүргізілуі мүмкін. Әдетте, оқытудың соңғы сатыларында бақылаудың осындай нысандарын пайдаланады.

Сонымен қатар, түлектерге арналған тапсырмалар дайындалған мамандық бойынша мемлекеттік білім беру стандарттарының талаптарымен үйлестірілгені маңызды.

Қазіргі уақытта бағдарламаланған тренинг оқушыларға білім беру және тәрбиелік әсер етудің тұтас жүйесінде орын алды. Оның пайдасына дәлелдердің басты себебі – бұл өте маңызды болып табылатын оқытудың қарқынын және мазмұнын даралау мүмкіндігі. Бағдарламаланған басқару машиналарды қолданбай және машина жасаусыз жүзеге асырылуы мүмкін. Соңғы жағдайда олар дидактикалық машиналар, сондай-ақ оқыту мен басқару үдерісін барынша байытатын және жеңілдететін компьютерлер ретінде пайдаланылады. Әр түрлі карточкалық тапсырмалар бойынша сауалнаманы жүргізу ұсынылады. Қосымшада өндірістік және теориялық дайындық үшін қолдануға болатын бірнеше нұсқалар бар.

Мұғалімнің алдына қойған мақсаттарына байланысты нақты тапсырмалар мен бағдарламаларға байланысты, әдетте, оқытылуы, және бақылануы мүмкін. Стандартталған тапсырмалар пайдаланылды, олар тестілік формаға көбірек қатысады. Оларды орындаудың нәтижелері бойынша олар жеке қасиеттеріне, сондай-ақ пәндердің білімі, дағдылары мен дағдыларына бағынады. Тестілеу тапсырманың қысқаша, нақты тұжырымдамасын қамтиды, онда оқушылар әр мәселені қарастырғанда, дұрыс және дұрыс емес жауаптар арасында жылдам анықтайды.

Бірқатар ғалымдар сынақ түріндегі тапсырмалардың негізгі артықшылығы әдеттегі тапсырмалармен және сұрақтармен салыстырғанда бақылау материалының логикалық құрылымының айқындылығымен, сондай-ақ бақылау нәтижесін алудың жылдамдығымен көрінеді. Теория мен тәжірибеде белгілі барлық тест тапсырмаларын мынадай негізгі топтарға бөлуге болады: дұрыс жауапты таңдау арқылы тапсырмалар (дайын жауаптардың нұсқалары қоса беріледі); ең дұрыс немесе бірнеше дұрыс жауаптарды таңдау арқылы тапсырмалар (жауаптарды іріктеу үшін ұсынылады); Ашық пішінді немесе дайын жауапсыз тапсырмалар (субъект осы үшін бөлінген кеңістіктегі

жауаптың өз нұсқасын жазады); сәйкестікті орындауға арналған тапсырмалар, оларда бір элементтердің элементтері екіншісінің элементтерімен байланысты болуы қажет; операцияларды, процестерді және т.б. дұрыс реттілігін (әрекеттер алгоритмін) белгілеу тапсырмалары. Сынақтар, олардың иллюстрацияларымен бірге, тек бақылауды ғана емес, сонымен қатар жаттығу да болуы мүмкін. Олардың көпшілігі ауызша, белгі, сандық, визуалды-кеңістіктік формамен (схемалар, сызбалар, сызбалар, кестелер және т.б.) компьютерлік нұсқада қолданыла алады. Оларды пайдаланған кезде, ережеге сүйену керек: жұмыс картасына жауап беретін немесе тест тапсыратын барлық оқушылар үшін бағалау критерийі бірдей болуы керек [5].

Бұл, әрине, қимыл реакцияларының қалыптасуында бағдарлық іс-әрекет рөлін куәландырады. «Аралық айналмалылар» «классикалық бихевиоризмі» өкілдері ойлағандай, жануарлар мінез-құлқында өткен тәжірибе мен стимулдардың бір үйлесімділігімен ғана анықталмайды, бірақ қимыл реакцияларының сыртқы орында-уынсыз және олардың ішкі, физикалық апробациясынсыз жасырын түрде бар жағдай ерекшеліктеріне бейімделу нәтижесінде туындайды. Бұның бәрі қимыл дағдыларының қалыптасуында бағдарлық іс-әрекет рөлін үйренудің бастамасы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси амалы атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Егемен Қазақстан. – 2017. – №79. – 2-3 б.

2. Намазбаева Ж.И. «Психология». – Алматы, 2005. – 185 б.

3. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2006. – 384 б.

4. Ауелбеков, Е.Б., Серікбаева, П. Ұлттық өнер арқылы оқушылардың көркемдік дүниетанымын кеңейту. // Білім берудегі құзыреттілік және тұлғалық-бағдарлы тұрғылар: п.ғ.д. Профессор Әлия Мұханбетжанованың 60 жас мерейтойына арналған респ.ғылыми-практ.конф. материалдары. – Орал: Өтемісұлы атындағы БҚМУ баспа орталығы, 2011. – Ч. 2. – 33-34 б.

5. Құланбаева, Б.Б. Ұлттық сәндік-қолданбалы өнер арқылы мектеп оқушыларының кәсіби шеберлігін қалыптастыру. // Инновация және білім беру технологиялары: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция еңбектері: Гуманитарлық ғылымдар секциясы. – Жетісай: «Сырдария» университеті, 2014. – 93-98 б.

А. Ермекбай
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
П.Н. Балташева
ғылыми жетекші*: магистр, оқытушы-модератор, Павлодар қ.*

КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНДЕГІ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАР

Аңдатпа*. Берілген мақалада жаңартылған көркем еңбек пәні барысында орындалатын шығармашылық жұмыстардың бірізділігі, шығармашылық жұмыстардың практикалық жұмыс арқылы жүзеге асатындығы туралы айтылған. Кез келген шығармашылық жұмыстар табиғи материалдарды таңдап, қолданып, негізгі алға қойған міндеттерді шешуде заттың жеке бөліктерін, негізгі бөліктеріне біріктіру, бейнені нақты бере білуге талпынады, табиғи материалдардың сапасына, беріктігіне назар аударады.*
Кілтті сөздер*: Көркем еңбек, шығармашылық жұмыс, жаңартылған білім, практикалық жұмыс, қолөнер, сабақ, нұсқау.*

Аннотация*. В данной статье рассматривается последовательность творческих работ, выполняемых в ходе обновленного предмета художественного труда, творческие работы реализуются через практическую работу. Любые творческие работы подбирают и используют натуральные материалы, при решении основных задач объединяют отдельные части предмета в основные части, стремятся четко передать образ, обращают внимание на качество, прочность натуральных материалов.*
Ключевые слова*: Художественный труд, творческая работа, обновленное образование, практическая работа, рукоделие, урок, инструктаж.*

Annotation*. This article examines the sequence of creative works performed during the updated subject of artistic work, creative works are realized through practical work. Any creative works are selected and use natural materials, when solving the main tasks, combine the individual parts of the subject into the main parts.*
Keywords*: Artistic work, creative work, updated education, practical work, needlework, lesson, instruction.*

Алғашқы елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында: «Адам еңбекқор болып, өз кәсібін жақсы меңгергенде және лайықты жалақы алуға немесе жеке кәсіп ашып, оны дамытуға мүмкіндік болған кезде табыс артады.

Мемлекет пен адамдардың күш біріктіруінің арқасында ғана біз Жалпыға ортақ еңбек қоғамын құра аламыз. Сол себепті, әр оқушыға оның қабілеттеріне сәйкес келетін білім беру өрісі қажет. Адамға ең бірінші өмірлік қажеті – еңбек екенін уақыт дәлелдеуде. Адам өмірі үшін аса қажетті, әрі өмір бойы тоқтаусыз білім беретін көркем еңбек пәні. Оқушыларды кәсіпкерлікке, қазіргі заман талабына сай басқара

білу, ұйымдастыру, іске асыру жұмыстарына бейімдеу басшылыққа негіз болады [1].

Мәдени қазыналарды жасау істері қазіргі кезде еңбекшілердің белсенділігін, олардың өнертапқыш қасиеттерін арттырумен, өндіріс процесін жақсарту, жетілдіру, арзандату мақсатында қолданылатын шаралар жиынтығымен тығыз байланысты.

Қазақ халқының, өнерін, іскерлігін, өнер шеберлерінің қолынан шыққан алуан түрлі заттар мен тұрмыстық бұйымдарды оқушыларға айтып бұрынғысы мен бүгінгісін салыстыра отырып, ұлттық өнерді сүюге, құрметтеуге, баулу. Тұрмыстық бұйымдарды дайындауда ағаш пайдаланылады. Ағаш – өнеркәсіп құрылыстарының барлық түрінде, қоғамдық үйлер мен құрылыстар салуда қолданылады. Одан ағаш үйлерді, еденді, оның ішінде паркет едендер, кенереліктер, еден тақтайларының арасына қағылған жұқа тақтайшалар (галтели), әсем көмкермелер (наличники), терезе және есік блоктары, қосалқы қабырғалар мен тамбурлар және басқаларын дайындауға болады [2].

Республикамыздың кең-байтақ аймақтарында өмір сүретін әрбір адам өзі тұрған өлкесінің табиғат байлығын меңгереді. Бірі – диқан, екіншісі - қолөнерші, үшіншісі - тігінші, төртіншісі - құрылысшы. Өсімдіктердің қалай өсетінін бақылап, қағаздан, матадан және табиғи материалдардан бұйым құрастыруды үйренесіңдер. Табиғат таң қаларлықтай бай. Табиғи материалдар түрлі. Ол – адамның ой-қиялының қайнар көзі. Егер құрғақ жапырақтан, гүлдерден, ұлу қабыршағынан, жаңғақтан түрлі сувенирлер, ойыншықтар, басқа да бұйымдар жасағың келсе, онда бай табиғат шеберханасы сенің көз алдыңда.

Өркениет өрісінде адам өзін қоршаған ортада сұлулық іздеп, сезінуге үйренеді. Бұл қабілет эстетикалық сезім деп атауын алды. Эстетика категориясының ең негізгісі – әдемілік. Әсемдік – бұл өмірдің өзі, бұл табиғат және адам қарым-қатынасы мен оның еңбегінің жемісі.

Әсемді бұйымдар жасау үшін, ең алдымен табиғат яғни, табиғи материалдардың қасиеттері және олармен жұмыс істеу оқушылардың қиялын, ақыл-есін дамытатын және де белсенділігін арттырудың бірден-бір әдіс болып табылады. Мектепте еңбек сабағында табиғи материалдардың әр алуан түрлерімен жұмыс жасауды оқушылар үйренеді. Оның қасиеттерін үйрену және оны ескерту мұғалімнің басты міндеттерінің бірі.

Табиғи материалдармен жұмыс жасау – балалардың қиялы мен эстетикалық тәрбиесін дамытуға, шығармашылықпен еңбек етуге ықпалын тигізеді. Ол үшін мұғалім табиғи материалдарды алдын-ала

жинақтап, сұрыптап, кептіріп, баланың іс-әрекетіне пайдалануға дайындап қояды. Табиғи материалдармен жұмыс істеу ұқыптылықты, зейінділікті талап етеді. Жұмыс үш кезеңнен тұрады.

Практикалық жұмыстар – оқушылардың оқу іс-әрекетінің бір түрі, мақсаты мен міндеті лабораториялық жұмысқа ұқсас. Кейбір оқу пәндерінің әдістемелерінде (мысалы, еңбек және кәсіби оқыту әдістемесінде) «лабораториялық-практикалық жұмыс» деген термин қолданылады.

Практикалық жұмыстар оқу бағдарламасына енгізіліп, курс бөлімін немесе тақырыпты оқығаннан кейін жүргізіледі. Практикалық жұмыстарды жүйелі түрде орындау – анализ, синтез, салыстыру, жалпылау, оқытудағы теория мен практиканың байланысы, оқушылардың дербестілігі мен танымдық күшінің дамуы сияқты ойлау амалдарын меңгерудің маңызды құралы. Практикалық жұмыстар білімді бекітуге және нақтылауға себепші болады. Практикалық жұмыстарды орындау мазмұны мен тәсілдері оқу пәнінің ерекшелігіне байланысты. Мысалы, химиядан практикалық жұмыс химиялық құбылыстарды түсіндіруге және бақылау біліктілігін дамытуға, заттарды алуға және ажырата білуге себепші болады, оқушыларды химиялық лабораториядағы жұмыстың қарапайым тәсілдерімен таныстырады, заттармен, химиялық ыдыстармен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады. Биологиядан практикалық жұмысқа табиғи объектілерді анықтау бойынша жүргізілетін жұмыстар, эксперимент жатады. География сабағы бойынша жүргізілетін практикалық жұмыстар арқылы географиялық және топографиялық карталармен жұмыс істей білу, тұрғылықты жердің планын құру және т.б. біліктілігі қалыптасады. Оқытудың бастапқы сатысында практикалық жұмыстар жалықтырушы сипатта болады. Жұмыстың күрделілігі біртіндеп өзгереді: оқушылар көп уақыт алмайтын күрделі тапсырмаларды орындауға көшеді. Тиісті дағдыларды меңгергеннен кейін оқушылар практикалық жұмысты өз бетімен жүргізулеріне болады [5].

Оқытудың кейбір дидактикалық қағидалары практикалық жұмыстарға тікелей байланысты болғандықтан, оларды қарастырғанымыз жөн. *Саналылық, белсенділік, өзіндік қағидасы* еңбек әрекетінде айқын байқалады. Сондықтан оқушыларды еңбек әрекетін, қабілетін саналы, белсенді түрде өзіндік жұмыс атқару арқылы қалыптастыру әрбір мұғалімнің міндеті. Көркем еңбек сабақтарында оқушылардың еңбегі өз бетінше орындалатын жаттығулар, лабораториялық, практикалық жұмыстар арқылы оқу өндірістік тапсырмалар арқылы техникалық құжаттарды талдау, техникалық, технологиялық тапсырмаларды (есептерді), экономикалық есептерді шешу арқылы жүзеге асырылады.

Сондықтан қарастырып отырған қағида оқу материалын меңгеру деп проблемалық оқыту тұрғысынан шешу арқылы қарастырылады. Себебі, оқушы тапсырма алу арқылы өз бетінше сол тапсырманы орындайды. Практикалық жұмыс барысында еңбек құралдарын анықтайды, схема, сызба, есептеу жолдарын қарастырады. Бірақ ол әрекеттердің барлығын оқушы бір мезгілде шеше алмауы мүмкін. Сондықтан мұндай әрекетке мұғалім біртіндеп оқытуды үйретеді.

Білімді игеру беріктігі қағидасы. Білімді игерудің беріктілік қағидасы оқушының оқыған оқу материалын ұзақ уақыт есте сақтауды көздейді.

Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдер алдына мынадай міндет қояды: оқушыларға беретін білімдер олардың өмір бойына есінде сақталатындай және іске асатындай ету. Ол үшін мұғалім оқыту үдерісінде оқушының білімді саналы игеруін, белсенділігін туғызады. Сонда білімдер берік игеріліп, оқушының дамуына ықпал ете алады.

Көркем еңбек сабағында оқушыларға ептілік пен дағдыны дұрыс қалыптастырсақ және теориялық білімді саналы игертіп белсенділігін тудыра алсақ, онда оқушылар практикада орындаған еңбек операциялардың өмір бойы ұмытпайтын болады. Мәселен, ойма-нақышты бұйымдар дайындайтын материалдың қасиетінін бірі – сетінегіштік болса, онда сетінейтін материалды пайдаланбау қажеттігін оқушы берік есте ұстайды. Сол сияқты пайдаланатын құрал-жабдықтардың, технологиялық үдерістердің ғылыми негізі жөнінде де білімі берік қалыптасуын қамтамасыз етеді. Мұның бәрі теориялық мағлұматтарды мұғалімнің оқушыларға қалай және қайтіп жеткізуінде болады.

Оқытудың өмірмен байланысы – білімдерді саналы игерудің маңызды алғы шарты. «Көркем еңбек» пән бағдарламасы мазмұнында аталған мәселе дұрыс шешімін тапқан. Оның мазмұнында теориялық оқытуға «теориялық мағлұматтар» мен теорияға сәйкес орындалатын практикалық іс-әрекеттер тізбегі «саламандық жұмыста» берілген.

Кейбір жағдайда, практикадан қол үзген, өмірмен байланыссыз, іс жүзінде міндетті шешуге қолданылмайтын білімді оқушылар меңгереді. Ондай білімдер оқушылардың ынтасын туғызбайды және оларды жалпы іс-әрекетке қызықтырмайды.

Теорияның практикамен байланыстылық қағидасы оқушылардың ғылым негіздері болып саналатын сабақтардан алған теориялық білімдерін практикада қолдана білуді айқындайды. Мәселен, кесу құралдарының кесу бөлігінің сына пішінді болып келуі, қатты материалға иненің енбеуі, қатты материалды қайшының тұтқа бөлігінің ұзын болып келуі күшті аз талап етуі, т.б. сияқтыларды техникалық еңбек сабақтарында пайдаланады.

Оқытуды өнімді еңбекпен ұштастыру қағидасы. Көркем еңбек пәні сабағы теориялық және практикалық бөлімдерден тұрады және оның 75%-ға жуық уақыты практикалық сабақтың үлесіне тиеді. Осы практикалық жұмысқа бөлінген уақытта оқушыларға міндетті түрде сабақтың барысында пайдалы өнімді өндірумен шұғылдануы тиіс. Мұндағы ескеретін нәрсе оқушының еңбегі үйретілетін, шеберлігін қалыптастыратын алғашқы оқу еңбегі, маман жұмысшынын еңбегіндей емес. Сондықтан оқушылар еңбегінің қызметін ұйымдастыруда оқушыларға практикалық іскерлік пен дағдыны қалыптастыру қоғамдық мәні бар сипатта анықталғаны жөн.

Мектепте көркем еңбек сабақтарына байланысты оқуды, өнімді еңбекпен байланыстыруда мына міндеттерді шешу кажет:

Оқушылардың жасайтын өнімдерінін жоспарын түзу;

Оқушылардың жасаған бұйымына байланысты еңбегін материалдық және моральдық ынталандыру;

Оқушылардың жасайтын бұйымына байланысты есеп жүргізу және ол бұйымдарды қажетке жарату.

Базалық кәсіпорын жағдайларында оқушыларды жұмыс істеуге бейімдеу. Өнімді еңбек оқушыларды бір жақты абстрактылы ойлаудан нақтылы ойлауға өтуін қамтамасыз етеді. Себебі, оқушылардың практикалық қызметінде теорияның практикамен байланыстылығын тікелей бақылау аркылы коғам игіліктерін жасайды және белсенді жұмыс атқарады. Практикалық еңбек үдерістерінде кездесетін құбылыстар мен заңдылықтарын, ғылыми тұжырымдамаларын анықтайды. Еңбек үдерісіндегі кездесетін құбылыстардың, зандылыкгардың колөнер еңбек үдерісінде де жүзеге асырылатығаын окушыға көрсету кажет етіледі [6].

Еңбектің негізгі құрамдас қағидалары. Көркем еңбек пәні сабағында мектеп оқушыларын еңбекке дайындауда оқытудың дидактикалык қағидаларымен қатар еңбектің негізгі құрамдас қағидалар қарастырылады: еңбекке баулу үдерісінде оқушыларды тәрбиелеу, еңбекке дайындауда кәсіби бағдар беру, оқушылардың еңбекке шығармашылық қатынасын қалыптастыру, кәсіби окыту.

Мұғалім қызметінде оқыту қағидаларынын әрқайсысын жеке емес, бірімен бірі тығыз байланыста жүзеге асыруы қажет.

Мәселен, қолөнеріне баулу үдерісінде дұрыс іріктелген оқу материалы мен практикалық іс-әрекетгерге сәйкес оқушыларға дене, еңбек, эстетикалык тәрбие элементтерін береді. Ұлттық қолөнер бұйымдарындағы түстердің ою-өрнектермен үйлесуі; қоршаған дүние, табиғат жөніндегі ойды оқуға, бейнелеуге үйретеді. Бейнелеу өнері сауаттылығын қамтамасыз ету жүзеге асырылады.

Қолөнеріне баулу барысында қолданбалы өнер мамандықтары жөнінде мағлұмат берумен қатар келешекте адамды өзінің еңбегімен қуантарлық сондай мамандыққа бағдарлау жүзеге асырылады.

Оқушылардың бұйымның конструкциясына өздерінің ойларын қосу мен технологиялық орындалуына сәйкес шығармашыл жұмыс жасауына ықпал ету керек. Өздерінің ойын бейнелеу сауаттылығының нәтижесінде сюжетті-тақырыптық суреттерді немесе белгілі ой жүйесіне негізделген бейнелерді, ою-өрнектерді түсіруіне мүмкіндік жасау кажет. Жоғары сыныпта оқушыларға белгілі бір кәсіп саласы бойынша оқытуды тереңдету қолға алынуына сәйкес, біздер қолөнері бұйымдарындағы атқарылатын жұмыстарды (қол еңбегі және механикалық жабдықтарды игеруі) іріктеудің нәтижесінде көпшілік орындарда жұмыс жасауға қажетті іс-әрекеттерге баулу қарастырылады.

Көркем еңбек пәнін оқыту әдістемесі тұрғысынан алғанда оқушыларға дер кезінде нұсқаулар қажет. Нұсқау деп іс-әрекет барысында оқушының практикалық іс-әрекетінің дұрыс және қауіпсіз орындалуын қалыптастыру бағытындағы еңбек іс-әрекет тәсілдерін көрсету мен түсіндірулер немесе оны көрсету арқылы жүзеге асырылатын түсіндірулер деп те қарастырады. Педагог ғалымдардың, әдіскерлердің пікірінше, оның мазмұнына келесі элементтер қамтылады: сабақ тақырыбымен және мақсатымен таныстыру, ғылым негіздері бойынша тірек білімдерін, тақырыпқа катысты техникалық-технологиялық мағлұматтарды оқушылардың есіне түсіру, жаңа техникалық-технологиялық мағлұматтармен таныстыру, бұйымның үлгілерін көрсету, алдағы жұмыс жөнінде айту, бұйымның үлгісімен, сызбасымен, оған қойылатын техникалық талаптармен таныстыру, жұмысқа дайындық, жұмыс орнын ұйымдастыру, қауіпсіз еңбек ету ережелерін мазмұндау, операцияны дұрыс орындаудағы әдістер мен тәсілдерді түсіндіру және көрсету, жіберілетін қателіктердің алдын алу, дайындалған бұйымның сапасын, операцияны орындаудың дұрыстығын өзіндік бақылау әдістерін түсіндіру және көрсету, материалды игеру сапасын сұрау және әрекетті кайталау жолымен тексеру, оқушыларың өзіндік практикалық жұмыстары үшін нұсқау беру [4].

Сабақ барысында оқушыларға берілетін нұсқаулардың өзіндік орны бар. Көркем еңбек пәні сабақтарында нұсқаудың келесідегідей түрлері қарастырылады; кіріспе, ағымдык және қорытынды.

Кіріспе нұсқауда жаңа операцияны үйретуде операцияның сипатын, еңбек тәсілдерінін дұрыс орындалуын демонстрациялау, өзін-өзі бақылау белгілерін көрсету, нақты еңбек міндеттерін қоюды қарастырады.

Кіріспе нұсқаудан кейін оқушылардың өзіндік жұмыстары ұйымдастырылады.

Ағымдық нұсқау еңбек тәсілдерін дұрыс орындамаған кезде, оқушының зейінін жұмыстың барысындағы жіберілген қателіктерге аудару, жұмыстың дұрыс орындалмаған себептерін түсіндіру, оқушының жұмысына қорытынды жасау, дұрыс еңбек тәсілін қайта көрсету үшін және т.б. жағдайды қарастырады.

Ағымдағы нұсқаудан кейін оқушылардың өзіндік жұмысы жалғасады,

Қорытынды нұсқау орындалған іс-әрекет барысында дайындалған бұйымдарды демонстрациялау (бастысы сапасы), оқушы жұмысының жалпы катесіне талдау жасау және оқушы еңбегін бағалау мақсатында жүзеге асырылады.

Сондай-ақ, қолмен және машинамен технологиялық операцияларды орындауда нақты жаттығуларды ұйымдастыру кезіндегі жалпы нұсқаулар төмендегідей болып келеді: еңбек операцияларының мөлшерін оқушылардың нақтылы жағдайына сәйкестендіруде және оларды оқушыларға түсінікті етуде; еңбек операциясын орындау кезінде, бір мезгілде бірнеше қозғалысты орындау керек болса, онда әрбір жұмыс қозғалысын оқушыларға түсіндіруде;

– еңбек тәсілдерін орындау кезінде оларды сенімді негіздеу қажеттілігіне байланысты, еңбек операциясының орындалу жолдарын түсіндіруде.

Басқа оқу пәндері сияқты көркем еңбек пәні сабақтарында оқытудың нәтижесі оқушылардың өзіндік оқу жұмыстарына, логикалық тәсілдерді жүзеге асыруына байланысты төмендегідей түрлерге бөлінеді: жекелеген объектіні бақылау, салыстыру-талдау бақылауын жүзеге асыру, оқу экспериментін орындау, конструкциялау, оқу есептерін шешу, кітаппен жұмыс. Бұлардың барлығына дерлік ортақ нәрсе, ол, мұғалімнің нұсқауы.

Практикалық дайындықты жүзеге асыруда оқытудың әдістерінен басқа шығармашылықты қамтамасыз ететін басты әдістер кеңінен қолданылады. Олардың мазмұндық ерекшелігі: білімді теренінен түсінуге, алған білімді басқа жағдайға тасымалдауға мол мүмкіндік береді [5, 56 б.].

Жалпы әдістерді және білімді меңгеру, іскерлік пен дағдыны қалыптастыру және шығармашылық іс-әрекеттерді қалыптастыратын мақсаттарына сәйкес қолдану орынды болады. Ол үш әдістер жөніндегі түсінікпен жоғары оқу орындарында қызмет ететін оқытушы да және болашақ көркем еңбек пәні мұғалімдері де қаруланады.

Оқытуды ұйымдастыру формалары педагогика ғылымы мен пәнді оқыту әдістемесі тұрғысынан қарастырғанда кенінен қамтылған. Көркем еңбек пәнін оқыту формаларында ұқсастықтар болғанымен

пәндегі теориялық мағлұматтар мен практикалық іс-әрекеттер тұрғысынан өзіндік ішкі құрылымы бойынша ерекшеленеді.

Оқытуды, оның ішінде көркем еңбек пәні сабақтарын оқытудың негізгі формасы сабақ болып табылатындықтан, төменде сабақтын педагогика ғылымындағы негізгі түрлеріне қысқаша сипаттама жасалады.

Оқушылармен ұйымдастырылатын оқу жұмысының көптеген түрлері бар. Олар: сабақ, кеңес, сынақ, семинар және конференция, оқу топсеруені. Сабақтың негізгі сипаттамалары, мазмұндық ерекшеліктері педагогика курсынан белгілі.

Мұғалімнің сабақ типін таңдауы оқыту мазмұны мен ондағы теориялық және практикалық іс-әрекеттерге байланысты. Сондай-ақ, бір типтегі сабақтар оны жүргізу әдісіне қарай бірнеше түрге енуі мүмкін. Мәселен, кіріспе сабақты лекция, топсеруен, әңгіме түрінде өткізу.

Мектептің басқа оқу пәндерімен салыстырғанда көркем еңбек пәнінің өзіндік ерекшеліктері бар. Олар:

– оқушылардың еңбек іс-әрекеттері тек білімді меңгеру, практикалық іскерліктер мен дағдыларды алу ғана емес сонымен қатар, материалдық игіліктерді өндіру, шығару, өңдеу;

– білімнің қайнар көзінің арасынан басты орын алатыны өндірістік объектілер, еңбек және технологиялық үдерістер;

– оқушылармен сабақтар оқу-өндіріс жағдайында – шеберханаларда, оқу цехтарында жүргізіледі;

– еңбекке үйрету (баулу) үдерісінде тәрбиелік ықпал оқушыларда жеке тұлғалық сапа қалыптастыру мен дамытуға бағытталады;

– оқу-тәрбие үдерісіне тек мектеп мұғалімі ғана емес, сонымен қатар, практикалық жұмыстарда басшылық рөлді біліктілігі бар материалдық өндіріс саласының маманы жүргізуі мүмкін.

Сабақтың түрлеріне сәйкес құрылымдары әртүрлі болады.

Педагогикалық, әдістемелік оқу құралдары, мектеп практикасы барысын талдауда және материалдарды өңдеу тарауларын оқытуда көркем еңбек пәні сабақтарының жалпы құрылымдық элементтері төмендегідей:

– ұйымдастыру бөлімі (оқушылардың оқу шеберханаларына уақытымен келуі; оқушылардың сабаққа қатынасуын және практикалық жұмыстарды орындауға қажетті арнайы киімдерінің бар болуын тексеру);

– сабақтың тақырыбы мен мақсатын оқушыларға хабарлау;

– оқушылардың көркем еңбек пәні сабақтарынан және басқа пәндерден алған тірек білімдері мен ептіліктерін маңызды ету;

– оқушыларға алдағы тұрған тапсырмаларды орындауы үшін мұғалімнің кіріспе нұсқауды мазмұндауы, практикалық іс-әрекетті дұрыс орындау тәсілдерін көрсетуі және неге іс-әрекетті көрсету бойынша орындау керектігі туралы қысқаша ғылыми негіздеуі;

– қауіпсіз еңбек ету тәртібі бойынша нұсқау беру;

– оқушылардың жұмыс жасауы үшін дайындамалар мен құрал-жабдықтарды үлестіру;

– оқушылардың алған тапсырманы орындауы (көркем еңбек сабақтарының басым көпшілік уақыты тапсырманы орындауға жұмсалады);

– оқушыларға тапсырманы орындау барысында мұғалімнің ағымдық нұсқау беруі және олардың жұмыстарына бақылау жүргізуі;

– сабақтың қорытындысын жүргізу, яғни оқушылардың тапсырманы орындау барысындағы қателіктерін талдау; білімдерді талдап қорыту;

– оқушылардың іс-әрекетін бағалау және белгілеп қою;

– оқу шеберханаларын жинастыру.

Әрбір сабақтың жалпы және білім беретін міндеттерін жалпылай келе көркем еңбек пәні сабақтарының міндеттерін төмендегідей жинақтап көрсетуге болады:

– техникалық объектілердің құрылысы, жұмыс істеу қағидасы және қолданылуы туралы жаңа білімдерді меңгерту;

– технологиялық үдерістердің жүзеге асырылу тәсілдері мен қағидалары туралы мағлұматтар беру;

– техникалық объектілермен жұмыс жасаудағы практикалық ептіліктер мен дағдыларды қалыптастыру, технологиялық операцияларды орындау, жұмыс орны мен еңбекті ұйымдастыру, алдағы тұрған іс-әрекетті жоспарлау және өзіндік іс-әрекетті бақылау жасауға үйрету;

– оқушыларды пайдалы өнімді еңбекке қатыстыру;

– оқушылардың еңбектік дайындығының деңгейін және сапасын тексеру мен бағалау.

Оқушылардың еңбек іс-әрекетін жүзеге асыруы қажетті теориялық білімдерді игеру, іс-әрекетті қалай жасауды үйрену, жаттығу, негізгі іс-әрекеттерді бекіту және түзету сияқты негізгі кезеңдерден тұрады.

Көбіне жаңа материалды мұғалімнің жан-жақты білуі мен оның сабақ барысында оқыту әдістері мен тәсілдерін үйлесімді жүзеге асыру туралы көбірек айтылады да, оқушының оқу материалындағы теориялық мағлұматтарды қаншалықты түсінгені екінші кезеңге қалып, олардың мұғалімнің «мен көрсетіп орындағандай орында» деген талабы бойынша орындаған практикалық жұмыс, дайындаған еңбек объектілеріне баға қойылады. Мұнын өзі оқушылардың оқу

материалдарына сәйкес теориялық мағлұматтарды қаншалықты түсін-гендігін бақылауды сабақтан тыс қалдыруға жол береді. Сондықтан осы мәселеге баса назар аудару мұғалім үлесіне тиеді. Практикалық жұмыс оқушылардың дұрыс орындауы мен шығармашылықпен жұмыс жасауы үшін теориялық білімдердің маңызы үлкен.

Сол себепті мұнда, сабақта алгоритмнің шартты (түсіндім – иә немесе түсінбедім – жоқ) орындалуына байланысты, оқушылардың теориялық мағлұматтарды түсінгеннен кейін барып, практикалық жұмысты орындауға көшуі қажет. Оқушылардың оқу материалын түсінуі, олардың психикалық үдерістерге, ой әрекетіне байланысты. Сондықтан мұғалім оқушылардың зейінін сабаққа аудара білуі, оқу материалын түсінуіне, дұрыс қабылдауына, ойлануына, түсінуіне сәйкес оқыту әдістері мен тәсілдерін үйлесімді пайдалана білуі тиіс. Мұнда мұғалім сабақтағы жаңа материалды тек қана мазмұндауды және қажетті техникалық объектілерді көрсетуді мақсат етумен шектелмей, сонымен қатар, оқушылардың оқу материалын дұрыс түсінуін мақсат етуі қажет. Сонда ғана сабақтың теориялық міндеттері шешімін табады. Оқушылардың сабақтағы жаңа мағлұматтарды қаншалықты дұрыс түсінгендігін сұрақ беру, кернекіліктерді бақылау құралы ретінде пайдалану арқылы берген жауаптарынан немесе сұраққа жауап беруде оқушылардың ойы шашырамау үшін алдын-ала дайындаған екі-үш жауапты тестік тапсырмаларды т.б. пайдаланумен жүзеге асыруына болады.

Оқушылар көркем еңбек сабақтарының нәтижесінде, тек теория-лық білімдерді практикада қолдануды білумен шектелмей, сонымен қатар, материалдық өндірістің техникасымен жұмыс жасауы үшін ептіліктер мен дағдыларды игеруі тиіс. Сондықтан оқу материалына сәйкес оқушылардың жұмыс орнын дұрыс ұйымдастыруын, еңбек құралдары мен станоктарда жұмыс жасаудағы ептіліктердің жіне дағдылардын т.б. дұрыс қалыптасуын қамтамасыз етуі қажет.

Оқушылардың оқу материалдарына сәйкес жұмыс жасауы сабақтың практикалық міндеттерін практикалық жұмыстар арқылы жүзеге асырса, екіншіден теория мен практиканың байланысын қамтамасыз етеді. Мұның өзі оқушылардың білімді ұзақ уақыт есте сақтауы мен білімді терең игеруіне ықпал етеді.

Сабақ – білім беруді нақтылы жағдайда қамтамасыз етеді. Әрбір сабақтың сапалы да, нәтижелі өтуі жеке тұлғаның жан-жақты дамуы мен қалыптасуының кепілі деп қарастырылса, онда еңбекке баулудағы оқу материалдық базаның төмен дәрежеде жабдықталуын ауызға ала отырып, көркем еңбек сабағына бөлінген уақытты тиімсіз өткізуге, оқу материалын өте қарапайым етуге болмайды. Сондай-ақ, көркем

еңбек пәні сабағын тек практикалық жұмыс деп түсініп, оқушыларды сабақтың өн бойында практикалық іс-әрекетке жегіп қоюға болмайды, мұның өзі оқушыларды еңбекке тәрбиелеуге теріс әсер етеді [6, 98б.].

Көркем еңбек пәні сабақтарында оқушылардың оқу іс-әрекетін ұйымдастыру дербестендіру мен саралауға сәйкес жүзеге асырылады. Оның себебі, оқушылардың оқуға әртүрлі қабілеттілігінде. Оқуға қабілеттілік адамнын көптеген акыл-ой сапаларына, соның ішінде дербес ойлай алу, мағыналық есте сақтау, біртектес құбылыстардан қорытынды жасай алу, қысқа мерзімде күткен нәтижеге қол жеткізу, технологиялық үдерістерді орындаудағы еңбек дағдыларына тікелей қатысты. Оқуға қабілеттілік оқушылардың кеңісті ойлауына, сезімі мен эмоциясына, есі мен сөзіне, тұжырымды ойына, танымдық қызығушылығына, алдағы іс-әрекетті жобалауына байланысты.

Оқушыларға ұсынылатын оқу материалдары олардың таным-түсінігіне, практикалық жұмыс дайындығы мен икемділігіне байланысты. Сол себепті оқу материалдары мен практикалық жұмыстар сәйкесінше күрделілік пен оларды оқушылардың игеруіне қиын екендігіне тәуелді.

Оқу материалдарына және практикалық жұмысқа сәйкес олардың күрделілігі мен игерудің қиындығы оқытуды дербестендіру қажеттігін тудырады. Дербестендіру – әрбір оқушының ерекшеліктері мен оқу іс-әрекетінің мүмкіндігіне тәуелді болатын дербес жұмыс. Соған сәйкес әдістер таңдалады, мұғалім ұсынылатын мөлшерлі оқу материалдары мен практикалық жұмыстар анықталады [4].

Көркем еңбек пәні сабақтары бойынша оқушылардың іс-әрекеттерін ұйымдастыру олардың еңбек іс-әрекетіне, дайындығына және бағдарламалық оқу материалдарға байланысты жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы Болашаққа бағдар-рухани жаңғыру. Егемен Қазақстан. – 2017. – №79. – 2-3 б.

2. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (бұдан әрі - стандарт) 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-III бұйрығы бойынша (бұдан әрі – Заң) Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының сәйкес 2017 жылғы 11 шілдеде өзгертіліп, толықтырылды. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319

3. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31-қазандағы №604 бұйрығына сәйкес әзірленген. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669

4. Оқу пәні бойынша типтік оқу бағдарламасы «Көркем еңбек» орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9 сыныбына арналған Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігінің м.а. 2017 жылғы 25 қазандағы №545 бұйрығымен бекітілді.

URL: https://nao.kz/loader/fromorg/2/25

5. Мұханбетжанова Ә. Педагогиканы оқыту әдістемесі. Оқулық. – Алматы: ЖШС РПИК «Дәуір», 2011ж. – 368 бет.
6. Г.М.Құсаинов, Е.Н.Васильева. Ұжымдық оқыту антологиясы – Алматы: «Эверо», 2018.

Ж. Жайбазар
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
П.Н. Балташева
ғылыми жетекші*: магистр, оқытушы-модератор, Павлодар қ.*

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨРКЕМДІК ТАЛҒАМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа*. Мақалада қазақ халқының сәндік қолданбалы өнері, мәдени мұраны, сәндік-көркемдік эстетикалық танымды дамыту өнер-тануды, бағалау – бейнелеу, кескіндеме, сәндік қолданбалы қол өнер бағыттарын, композициялық құралымын, шикі заттарының түрін, сәндік әсемдігін барынша айқындап көрсететін, дәлелдейтін өнер туындылары, қолдан жасалған шығарма бұйымдары, өнер заттарының бітім эстетикалық сұлулық әсерлері, композициялық көркемдігіне назар аударылған.*
Кілтті сөздер*: Көркем еңбек, талғам, эстетика, сәндік қолданбалы өнер, бейнелеу өнері, мәдени мұра.*

Аннотация*. В статье рассмотрены вопросы развития декоративно-прикладного искусства казахского народа, культурного наследия, декоративно-художественного эстетического познания, художественно – изобразительного, живописного, декоративно-прикладного искусства, композиционного построения, вида сырых предметов, декоративного великолепия, выразительные эстетические впечатления предметов искусства, обращено внимание на композиционную художественность.*
Ключевые слова*: Художественный труд, вкус, эстетика, декоративно-прикладное искусство, изобразительное искусство, культурное наследие.*

Annotation*. The article considers the issues of the development of decorative and applied art of the Kazakh people, cultural heritage, decorative and artistic aesthetic cognition, artistic and visual, pictorial, decorative and applied art, compositional construction, the type of raw objects, decorative splendor, expressive aesthetic impressions of art objects, attention is paid to compositional artistry.*
Keywords*: Artistic work, taste, aesthetics, decorative and applied art, Fine art, cultural heritage.*

Елбасы Назарбаевтың Н.Ә. Қазақстан халқына 2017 жылғы «Болашаққа бағдар – рухани жаңғыру» атты жолдауында: «Іс жүзінде әрбір өңір мен әрбір мемлекет өзінің дербес даму үлгісін қалыптастыруда. Ұлттық мәдениетіміздің озық – үлгілерін іріктеп алғаннан

кейін шетелдерде оларды таныстыру рәсімдерін өткіземіз», – деп көрсеткен. Осы міндетті алға тартып қазақтың ұлттық сәндік қолданбалы өнерді дамытуға, жаңа тұрғыда жаңғыртуға ат салысуымыз керек [1].

Қазақ халқының сәндік қолданбалы өнері – әлемдік көркем мәдениеттің негізі. Даналық пен әсемдіктің таусылмас қайнар көзі. Онда сан ұрпақтың түрлі материалдары: ағаш, саз, жүн, металдарды өндеу тәжірибесі бейнеленген. Көне дәстүрлерді көздің карашығындай сақтап және байыта отырып, халықтық көркем қолөнер кәсібі қазіргі мәдениеттің айқын құбылысы болып, үй тұрмысының маңызды және бөлінбес құрамына айналды.

Қолөнер туындылары қайталанбас және алуан түрлі: әсем әшекейлерден және шағын ойыншықтардан бастап күрделі кестеленген композицияларға дейін және көлемді кілемдерді, тоқыма матадан жасалған көп заттық жиынтықтарды, шыны, ағаш және металл бұйымдардарын қамтиды. Біртұтас ел болу үшін, болашаққа нық қадам басу үшін халқымыздың салт-дәстүрін, тарихын, мәдениетін, өнерін қадірлеп дәріптеуіміз қажет.

Мәдени мұраны, сәндік-көркемдік эстетикалық танымды дамыту өнер – тануды, бағалау – бейнелеу, кескіндеме, сәндік қолданбалы қол өнер бағыттарын, композициялық құралымын, шикі заттарының түрін, сәндік әсемдігін барынша айқындап көрсететін, дәлелдейтін өнер туындылары, қолдан жасалған шығарма бұйымдары, заттарының өздері. Өнер заттарының бітім эстетикалық сұлулық әсерлері мен бірге – пішінін, түр сипатын, композициялық көркемдігін және тәжірибе іс жүзінде тұрмыста қолдану саласының бір-бірімен ажыраспас тұтастығын, ғылыми теориялық тұрғыдан зерттеу, қажет.

Адамдардың эстетикалық сезімдері олардың өмірінде зор роль атқарады. Әсемдікті көре, түсіне жасай білу адамның рухани өмірін байытады, қызғылықты етеді, оған ең жоғары, рухани ләззаттануға мүмкіндік береді. Біз әр адамның адамгершілікті тұлғалық мәнін жанжақты дамытуға ұмтыламыз, сондықтан әр баланың сезім нәзіктігін, көркемдікті, әсем нәрсені сүйейтін етіп дамытуымыз керек. Адамның әсемдікті және жексұрындықты, сәулеттілік және ұждансыздықты, қуаныш пен қайғыны т.б. түсінуіне байланысты, оның саналы тәртібі мен мінез-құлқы айқындалады. Осыдан келіп адамның әсемділікке шынайы көзқарасы мен мұраттары болуы керек екендігі шығады.

Жастарға эстетикалық тәрбие беру идеологиялық жұмыстың маңызды бір саласы. Ол жастарда жақсы қасиеттердің барлық түрін дұрыс ұғынуға, қабылдай білуге, бағалауға, өмірдің және еңбектің алуан түрлі саласын «Әсемдік» элементтерін енгізе білуге үйретеді, ұсқынсыздық пен нарықсыздыққа қарсы күресуге қабілетін шыңдайды.

Көрнекі философ Әбуғали-Ибн-Сина балаларды тәрбиелеу барысында ақыл-ой, эстетикалық, адамгершілік тәрбиесінің, сондай-ақ қолөнер кәсібіне үйретудің бірегейлігін қарастырады. Оның дидактикалық принциптері былайша құрылады: балалардың қабілеті мен бейімділігін ескере отырып оқыту егер баланы ұжымда (ортада) оқытса, ол онда зерікпей қайта отырып жатқан пәнге қызығушылығы пайда болады, басқалардан қалып кетпеуге тырысып, жарысқа түседі.

«Эстетика» терминін гректің-сезім, түйсік деген мағынадағы сөзінен шыққан. Бұл сөз XVIII ғасырда, әсіресе 1750 жылдан кейін, немістің өнер суретшісі, идеолистік философ Александр Бугартеннің «Эстетика» атты еңбегі шыққан соң эстетика ғылымын анықтайтын термин болып қалыптасты.

Ал, философиялық сөздіктерде «эстетика» сөзінен қазақшаға аударғанда «сұлулыққа құмарлық» деген мағынаны білдіреді деп көрсетілген. «Эстетикалық талғам», «Эстетикалық мәдениет», «Эстетикалық сезім», «Эстетикалық норма», және т.б. ұғымдар тұрмыста жиі дегеніміз өмір шындығын эстетикалық тұрғыдан бағалаудың бір көрінісі адамдардың талғамы болып табылады.

Жеке адамның эстетикалық талғамы тек оның киінуінде және жүріс-тұрысында, сонымен қатар жан-жағындағы адамдармен сөйлесіп араласуына ғана пайда болмайды. Сонымен бірге жеке адам қалай өзінің қызметінде мүмкіншіліктерді жүзеге асыра алу барысында және оның сол мүмкіншілігі қандай ортада болсын қаншалықты пайдалы қызықты етіп көрсете білуінде де эстетикалық талғам пайда болады [2].

Қазіргі қоғамда оқушылардың эстетикалық талғамы жан-жақты жетілген. Адамның сыртқы бейнесінен кім инженер, кім ғалым, кімнің жұмысшы екенін ажырата білу мүмкін емес сияқты.

Мектептегі эстетикалық тәрбие беру ісі төмендегідей міндеттер арқылы жүзеге асады:

– мектеп оқушылардың эстетикалық талғамын өнер шығармалары, шынайы заттар мен құбылыстар арқылы дамыту. Мұнда практикалық сабақтар мұғалімдерге көрнекі құралдарды дұрыс пайдалануға, оқушылардың арнайы білім-дағдысын қалыптастыруға, оларды өз шығармаларда көркем бейнелер сомдауға ынталандыруға, қиялын ұштауға көмектеседі;

– оқушылардың өз елінің, халқының мәдениетіне және көркем дәстүріне деген сезімдік эстетикалық қарым-қатынасын қалыптастыру. Осы мақсатта балалардың көркем туындыларды ең алдымен бейнелеу өнерін сапалы ұғымын қабылдау деңгейі жоғарылатады.

– бейнелеу өнері туындыларын талдау мен түсіну барысында оқушыларды шығармашылық ізденістерге ынталандыру мен шығар-

машылық қабілеттерін дамытудың педагогикалық тұрғыда негізделген шарттарын жасау. Ұлттық салт-дәстүр қолданбалы өнер, қол еңбегі, көркемдік кәсіп, дизайн негіздері, әлем және Қазақстан көркем мәдениеті бойыша факультативті курстар, сондай-ақ өнерді тереңдетіп оқытатын мектептер үшін оқулықтар, оқу әдістемелік құралдары, бағдарламаларды жасау.

Қазіргі кездегі эстетикалық көзқарасты тәрбиелеу тәрбие барысының зейін салуды күн санап өсіруді талап ететін мәселесі. Біздің қоғам адамына тек қана өмір емес, еңбек қоғамдық қатынастар, қоршаған орта тәртіп тұрмыс табиғаттың да әсемдік жақтары ықпал етеді. Эстетикалық көзқарастар адамның шындыққа қатынасын анықтайды.

Адам өмірінде эстетикалық көзқарас әрдайым қуатты рухани күш ретінде көрінеді. Балаға балғын бөбектік кезеңінен бастап, әсемдікке тән нәрсе. Ол әрдайым балалардың әсемдік құндылықтары бар қатар-құмыраларында, ересектерге еліктейді. Оқушылардың өз еңбек іс-әректі тиімді және сапалы болуы үшін оның ұйымдастырылуы толысып, тамаша нәрсені қабылдау деңгейіне жеткені жөн. Балаға сонымен қатар жасампаздықтың да әсемдігі ашылды [3].

Абай өзінің педагогикалық идеялары мен көркемдікке тәрбиелеу мәселелерін халыққа тарату құралы ретінде көркем шығармаларын қолданды. Абайдың 27-ші қара сөзінде: Сократ пен Аристотельдің пікірлерін айтады. «Әуелі көзді көрсін деп беріпті, егер көз жоқ болса, дүниедегі көрікті нәрселердің көркінен қайтіп ләззат алар едік... Құлақ болмаса не қаңғар, не дүңгір дауыс, жақсы үн, күй, ән ешбірінен ләззат ала-алмас едік.» Осы сөзді Абай қырық үшінші қара сөзінде ары қарай толықтырады. «Ол хараралардың ұнамдысы ұнамды қалыппен, әрнешік өз суретімен көңілге түседі. Жан қуатымен адам хасия қылған өнерлері де күнде тексерсең, күнде асады. Көп заманнан тексермесең, тауып алған өнерің жоғалғандығын және өзінің ол мезгілдегіден бір басқа адам боп кеткендігіңді білмей қаласың»,-деп Абай мұнда адамның көркемдік шығармашылығында эстетикалық түсініктерге әдемілік, сұлулық, талғам және эстетикалық сезім, т.с.с. арнайы анализ жасамайды, ал бірақ оның өлеңдерінде осы түсініктерді қамтитын мазмұнды өлеңдер кездеседі. Осы көркемдік шығармалармен халыққа эстетикалық тәрбие береді.

Ұлттық сәндік қолданбалы өнермен таныстырып, оны еңбек сабағы барысында оқушыларға жасатуды үйретіп, қолданбалы өнердің өзіндік көркемдік аспектілері яғни, бұйымның «түсі», «сызықтары», «симметриясы», «пропорциясы», «ырғақтылығы», «формасы», «материалы», және тағы басқа арқылы эстетикалық тәрбие берудің мазмұны айқындалады.

Еңбек әсемдігінің қабылдауды үйретіп, қоғамдық іс-әрекет белсенділігін кеңейтуге дем береді. Эстетикалық көзқарасты тәрбиелеудің экономикалық мәселелерге әрі тікелей, әрі жанама қатынасы бар. Бұл біздің қоғамдағы қоғамдық өндіріс адамдарының өскелең рухани және материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыруға сапасының әсемдігі тұтынылу жағынан үлкен әсер етеді. Мұның өзі әр баланың білім алуында белгілі дәрежеде эстетикалық көзқарас мәдениеті болуын талап етеді.

Өнерде шоғырланған адамдардың шындыққа эстетикалық қарым-қатынасы қоғамдық идеяларды алға алып баруымыздың құралы, сол арқылы санаға өте күшті әсер ету жүзеге асады.

Сонымен, оқушылардың эстетикалық көзқарасын тәрбиелеу дамыған әсемдік сана мен талғамды, оны қабылдау және бағалау қабілетін қалыптастырудың мақсатқа бағыттала ұйымдастырылған процесі. Эстетикалық көзқарасты тәрбиелеу оқушыны жан-жақты және үйлесімді дамытудың жалпы жүйесінде ең алдымен өзіне тән қызмет атқарады. Ол іс-әрекеттің барлық түрлеріндегі әсемдік нышанын анықтап, оны оқушының әсемдікке көзқарасының дамуы, білім алуы, қалыптасу құралына айналдырады [4].

Кең ой-өрістілік сөйлеу іс-әрекетінің мазмұнынан сөз өнерін, ақыл-ой еңбегін, шындықтың обьективтік жақтарын, көркем сөз сұлулығын, бөліп қарайды. Еңбек іс-әрекетінде еңбек мақсаттары және процесі, оның нәтижесі, сұлулығы ерекше көрсетіледі. Құқықтық іс-әрекетінде қоғамдық мұраттардағы, дамудағы оның ынтасы мен тәртібіндегі сұлулыққа баса назар аударылады. Бейнелеу іс-әрекеті барысында оқушыларға көзге көрінетін әлем, музыкада адам жасаған дыбыс үйлесімділігінің сұлулықтары ашылады. Дене тәрбиесі мәдениеті және гигиена негіздері арқылы бала адам денесінің тән және жан сұлулығын қамтиды.

Әсемдікке тәрбиелеудің оқушыны жан-жақты және үйлесімді дамытудың жалпы жүйесінде жанама қызметі де бар .Әсемдіктің адам үшін зор тартымды күші бола отырып, сонымен бірге оның іс-әрекетінің белсенді және тиімді де, берушісі де болады. Оқушы өнегелігінің әсемдігі, оның жан дүнисінің байлығы, шешендігі оны басқа адамдарға тартымды етеді. Оқушылар алдына ашық көрініс берген еңбек әсемдігі, ол еңбекті тартымды етеді және еңбек іс-әрекетінің процесін жеңілдетеді. Ерлік пен шын азаматтық әсемдігі адамдарды қоғамдық тәртіп және құқықтық әрекеттерін орындауға жетелейді.

Баланың эстетикалық көзқарасын тәрбиелеу әсемдіктің қасиеттері бар әртүрлі өмір мен қатынастар және ықпалымен жүзеге асырылады. Кіші мектеп жасындағы оқушылардың эстетикалық көзқарасы

үздіксіз дамиды. Оған себеп болатын нәрсе-оқу, қоғамдық және тұрмыстық еңбектің жаңа жүйеге түсуі.

Көркемдік көзқарасы тәрбиелеудің негізгі құралы – өнер. Ол шындықты көркем, сезімді қабылданатын бейнелер арқылы бере отырып және осылар арқылы адам сезімі мен санасына әсер етіп, оның көзқарасын қалыптастыруға жәрдем етеді. Педагогикада эстетикалық көзқарасты тәрбиелеу тәрбиенің басқа салалармен тығыз байланысты қаралады. Балалардың ақыл-ой тәрбиесін, зерттелген құбылыстар әсемдігін ашпай жүзеге асыру мүмкін емес. Еңбекке тәрбиелеу адамдардағы әсемдікті, еңбек мазмұны мен процесін танымай саналы тәртіп пен мінез құлықты тәрбиелеу мүмкін емес. Сондай-ақ әсемдікке көзқарасты тәрбиелеуді өмірден белсенді іс-әрекеттен және мұраттарға жету жолындағы күрестен оқшау қарауға болмайды.

Мектеп оқушысын әсемдікке өмірден, адамдар іс-әрекетінен, еңбек нәтижесінен көруді және ләззат алуды үйретіп қана қоймайды, күнделікті өмірде осы әсемдікті жасау ынтасы мен іскерлігін тәрбиелейді.

Сонымен эстетикалық тәрбие табиғаттағы, өнердегі, еңбектегі, өмірдегі ең жақсыны қабылдау, одан ләззат алу. Эстетикалық тәрбие адамды дүниедегі әдемілік атаулыны бағалай білуге үйретеді. Өнер шығармаларын тануға, қастерлеуге баулиды, оған керісінше ұсқынсыздыққа жағымсыз көзқарасты қалыптастырады.

Эстетикалық тәрбиенің өзіне тән міндеттері бар. Олардың бірі-эстетикалық сезімді және эстетикалық қабылдауды тәрбиелеу. Өнердегі, өнердегі әдемілікті сезу және көп адамдарда әртүрлі болады. Біреулер әдемілікті үңіле қарап, оның сырын білуге тырысады, ал кейбіреулер оған онша мән бермейді, қалай болса солай қарап, жанынан өте шығады. Әдемілікті сезу үшін, оған түсіну үшін ең алдымен бейнелеу өнері, музыка және ән саласына нербір адам сұлулықты бағалай біледі, түсінеді. Айналадағы дүниеге сезімталдық, эстетикалық қабылдау қырағылығы, ықыластылық, қамқорлық оқушының дамуына негіз болады. Эстетикалық ұғымды, байымдауды, баға беруді қалыптастыру эстетикалық тәрбиенің тағы бір міндеті. Әдемілікті сүю, оған түсіну үшін балаға көмектесетін білім. Сондықтан бала бейнелеу өнері саласындағы ырғақ, үндестік, музыка мен әндегі дыбыстарды және өнер әдістері туралы білімді игеру қажет. Осыған байланысты ол эстетикалық терең түсінуге тырысады, байымдай және бағалай біледі.

Көркемдікке және сұлулыққа баға беру үшін көркемдік талғамның маңызы зор.

Эстетикалық талғам – бұл өмірдегі, еңбектегі және табиғаттағы сыртқы әдемілік пен нағыз сұлулықтың арасын ажырата білу, өнер шығармаларына жоғары талап қою. Мысалы, мұзда конькимен мәнерлеп сырғанап тебу жарысы өткізіледі. Сонда орындаушыларға екі түрлі баға, яғни бірінші баға – көркемделіп келістіре орындағаны үшін, екінші баға мәнерлеп сырғанаудың техникасын жоғары дәрежеде игергені үшін қойылады. Әрине, орындаушыларға әділетті баға қою үшін мамандардың, әсіресе төрешілер алқасының танымы, білімі жоғары дәрежеде болуы керек.

Эстетикалық танымның дамуына көбінесе өнер үлгілерін қабылдаумен, не тегінде шығармашылықпен байланысты іс-әрекетті мүмкіндік береді. Қазіргі жағдайда біздің қоғамдық өміріміздегі қажетті мәселелердің бірі-баланың эстетикалық белсенділігін тәрбиелеу. Ол әдемілікті сезіп және оның заңдарын түсініп қана қоймай, осы заңдар бойынша өзін қоршаған айналаға өзгеріс жасауы қажет. Өмірге енген эстетика /еңбек, табиғат эстетикасы, адамдар қатынасы және жайжағдай эстетикасы\ адамды сүйсіндіреді. Адам белсенді түрде өмірдегі әдемілікке, көркемдікке өз үлесін қосып, оны көріксіздіктен, ұсқынсыздықтан қорғауы қажет.

Оқушыларды эстетикалық белсенділікке тәрбиелей отырып, оларды өздігінен ілтипатты оқырман, қайырымды көрермен, сезімтал тыңдаушы болуға үйрету керек. Балалар әдебиетті оқуға, кинофильмді, теледидарды, спектакльді көруге, музыканы тыңдауға өте ынталы болады. Әр түрлі әдеби, музыкалық шығармалардағы іс-әрекеттің оқиға желісін түсіну үшін оқушыларды көп ізденуге үйрету, бағыт беру ұстаздардың басты міндеті. Оқушылардың эстетикалық мәдениеті және белсенділігі тұтас педагогикалық процесте дамиды. Сондықтан оның барлық еңбегі, демалысы эстетикалық бағытта тиімді ұйымбастырылса, ол өз өміріне әдемілік элементтерін енгізе алады.

Эстетикалық тәрбиенің маңызды міндеті – өнер және әдебиет салаларында оқушылардың қабілетін, ынтасын, бейімділігін дамыту. Осыған орай, мектепте оқушыларды ықтимал мүмкіндіктерін қабілетін барынша аша білу керек.

Эстетикалық тәрбиенің негізгі құралдары – әдебиет және өнер. Олар зор идеялық тәрбиелік роль атқарады. Әдебиет пен өнер адамдары қуанышқа бөлеуді, жігерлендіреді, олардың адам санасына белгілі көзқарастарды әр түрлі құралдар арқылы /әдебиетте-проза, поэзия; кескіндемеде-жанр, баталия, пезаж; мүсінде-бюст, т.б.; музыкада-симфония, оратория, ән енгізіледі.

Белгілі орыс суретшілері П.А. Федоровтың, В.Г. Перовтың, И.Е. Репиннің, В.В. Верещагиннің, И.И. Шишкиннің, И.Н. Левитанның

және қазақ суретшілері Ә. Қастеевтің, М. Кенбаевтың, Қ. Шаяхметовтың т.б шығармашылығымен байланысты бейнелеу өнері оқушылардың көркемдік талғамының қалыптасуына ықпалы күшті.

М. Горкий, Н.А. Островский, А.А. Фадеев, М.А. Шолохов, М. Әуезов, Ғ. Мүсірепов, С. Мұқанов, т.б. еңбектеріндегі адам баласының бақыты және бостандығы үшін күрескерлердің бейнелері жастарды ұлы ерлікке рухтандырады [5].

Сонымен өнер және әдебиет шындыққа игерудің және танудың құралы. Өнер мен әдебиет адам дамуының және рухани өсуінің басты шарттарының бірі болып табылады.

Әдемілікті сезуде, эстетикалық көзқарасты қалыптастыруда табиғат зор роль атқарады. Табиғат адамды қуанышқа бөлейді, сезімін дамытады, эстетикалық түсінігін байытады. Адам табиғатты бақылаушы ғана емес, ол тұтынушы, сұлулықты жасаушы шығармашылық қызметкер. Сондықтан өзінің күшін, қабілетін адамдар бақыты үшін табиғатқа өзгеріс жасауға жұмсауы керек. Мысалы, қала мен селоны, тұрғын жерлерді көгалдандыру, бақ және гүлдер өсіру, мәдениет және демалыс орындарын әшекейлеу-бұл зор эстетикалық қамқорлық.

Мектеп оқушыларының эстетикалық түсініктері, олардың еңбекке әсемдік тұрғысынан қатынасы, өзіндік белсенді іс-әрекетімен байланысты екенін көрсетеді. Мәселен өзі шешу мүмкіндігі болғанда ғана оның әрі мінез-құлықтық, әрі әсемдік көңіл күй жай табады, тояттайды.

Жемісті еңбекпен қанағаттануы, көңілдің жай табуы, эстетикалық сезімі бала үшін көп жағдайда бір нәрсе.

Оқушылардың оқу еңбегіне талғампаздық қатынасын дамыту, оны оқудың қозғаушы күші, дем беруші ретінде пайдалану үшін оқушылардың өзіндік белсенді іс-әрекетін ұйымдастыру, көркемдік ләззат және құлықтық әсер алуды қамтамасыз ететін еңбектің нәтижесіне жетуіне көмектесу қажет.

Бақылау және оқушылармен әңгіме олардың әрқайсысы өте әсем зат жасағысы келетінін көрсетеді. Оқушы өзі жасаған затты ең тәуірлердің қатарына жатпаса да қуанады. Мұндай жағдайда мұғалім оқушылар жұмыстарына көрме ұйымдастырып олардың нәтижесін бағалауға көмектеседі.

Оқушыларды бірлесе орындалатын қоғамдық пайдалы еңбек әсемдік жағынан қатты қызықтырады. Оларға бірлесіп, аула тазарту, жер дайындап гүл отырғызу, металл сынықтары мен қағаз қалдықтарын жинау, кітап жөндеу, сыпып бөлмесін тазарту, безендіру, т.б. ұнайды. Оларды жақсы жұмыс үшін мадақтау, жарыса озып шығу, әсер алу да еліктіреді. Осы тұрғыдан қарағанда еңбек және эстетикалық тәрбие өзара қабысып бірін-бірі толықтырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Назарбаев Н.Ә. Рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
2. Әбиев Ж. Еңбек тәрбиесінің педагогикалық негіздері. – Алматы, 1997. – 166 б.
3. Әбиев Ж. Педагогика. / Ж. Әбиев, С. Бабаев, А. Құдиярова. – Алматы: Дарын, 2004. – 443 б.
4. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К. Жалпы педагогика: Оқулық. – Алматы: Заң әдебиеті, 2005. – 228 б.
5. Бершадский М.Е., Гузеев В.В. Дидактические и психологические основания образовательной технологии. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2003. – 256 с.

С. Кендебай
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
П.Н. Балташева
ғылыми жетекші*: магистр,*
оқытушы-модератор, Павлодар қ.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Аңдатпа*. Мақалада көркем еңбек сабақтарында оқушылардың дағдыларын дамытуды теориялық негіздеу, оқушылардың дағдыларын дамыту жолдары, дағдылардың белгілері мен түрлері, дағдылардың әдістері қарастырылған. Сонымен қоса, дағдылардың топтасуы, дағдының икемділік пен әдеттен айырмашылығына назар аударылған.*

Кілтті сөздер*: Көркем еңбек, сәндік қолданбалы өнер, бейнелеу өнері, дағды, әдет, икемділік.*

Аннотация*. В статье рассматривается теоретическое обоснование развития навыков учащихся на уроках художественного труда, пути развития умений учащихся, признаки и виды умений, методы умений. Кроме того, подчеркивается консолидация навыков, отличие навыка от гибкости и привычки.*

Ключевые слова*: Художественный труд, декоративно-прикладное искусство, изобразительное искусство, навык, привычка, гибкость.*

Annotation*. The article discusses the theoretical justification of the development of students' skills in art work lessons, ways of developing students' skills, signs and types of skills, methods of skills. In addition, the consolidation of skills is emphasized, the difference between skill and flexibility and habit.*

Keywords*: Artistic work, decorative and applied art, Fine art, skill, habit, flexibility.*

Бүгінгі таңда халықтың дәстүрлі өнерін қайта жаңғыртып, – тәрбие беру мүмкіндіктерін пайдалануға зор көңіл бөлінуде. Тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениеттілігіне, саналы ұлттық ойлау қабілеті мен біліміне, іскерлігі мен кәсіби шеберлігіне байланысты [1].

Ұлттық тәрбиелік мәні көптеген ғылыми-педагогикалық еңбектерге арқау болып келеді. Жалпы білім беретін орта мектептің оқу-тәрбие процесінде ұлттық қолданбалы өнер дәстүрлерін пайдалану негізінде педагог-ғалымдар Б. Әлмұхамбетов, Ж. Балкенов, Ә. Қамақов, О. Сатқанов және т.б. оқушылардың дүниетанымдық қабілеттерін, шығармашылық іс-әрекетінің түрлері мен әдістерін, дағдылары мен қызығушылығын қалыптастырудың кезеңдерін терең қарастырған [2].

Ғылыми әдебиеттерге және жоғары оқу орындарыны, қол өнер мамандығы бағдарламаларына жүргізілген талдаулар мен тәжірибелі маман педагогтардың пікір көзқарастары бұл проблеманың толық зерттелмегендігін дәлелдейді.

Мұндай жағдай білім алушыларды өз халқының рухани қазынасымен, оның ұлттық мәдениетімен, әдет-ғұрыптары мен ұлттық өнер дәстүрлерімен таныстырып, ұлттық өнерге баулу қажеттілігін тудырады.

Дағды – автоматты түрде жасауға дейін жеткізілген әрекет; көп рет қайталау жолымен қалыптасады. Оқыту процесінде, әсіресе, жалпы оқу дағдыларын, пәнаралық мәндегі, жазу дағдыларын қалыптастыру қажет.

Дағды – алғашқыда саналы орындауды қажет ететін іс-әрекет бөліктерінің қайталап жаттығудың нәтижесінде автоматталынуын дағды деп атайды. Дағды санасыз қайталау нәтижесінде де қалыптасатын іс-әрекет болуы мүмкін. Соның нәтижесінде ол автоматталған әрекетке айналып, оңай, шапшаң әрі дәл орындалып отырады. Дағдының физиологиялық негізі – динамикалық стереотип. Мысалы, алғаш жазып үйрене бастаған бала бастапқы кезде өзінің барлық қозғалыстарын санасымен бақылап, көптеген артық қимылдар жасайды (оның бет әлпеті, бүкіл денесі, аяқ-қолы бір мақсатқа бағытталады), біраз қинаһлады. Ал жазуға төселген адам өз қозғалыстарын байқамайды, оның орнына жазған нәрсесінің мазмұнына ерекше зейінін бөледі. Өйткені, соңғыда жазу дағдысы автоматталынған. Дағдылануда іс-әрекеттің тұтас өзі емес, жеке компоненттері (құрамдары) ғана автоматталынады.

Дамыған дағдылардың кейбір белгілері:

1) Дағды алудың белгісі – әртүрлі амалды тез орындап, шапшаң қимылдау (мысалы, спорттық ойындардағы спортсменнің дағдысы);

2) Дағды қалыптасқаннан кейін күштеніп, зорланып, қиналып істеу жойылады (мысалы, инеге жіпті жылдам сабақтай алмау, жазуға төселмей тұрғандағы балада байқалатын ебедейсіздік т.б. адамда әлі де дағдының жоқтығының белгісі);

3) Дағдыланудың үшінші белгісі – бірқатар жеке амалдарды біріктіріп, одантұтас бір амал жасай алу. Мысалы, бала алғаш әріпті танығанда, сөздерді әріпке, буынға, тұтас сөзге бөледі, кейін осыдан сөйлем құрайды. Сөйтіп, жаттыға келе бұлай кібіртіктеп отырмайды, сөйлемдерді шапшаң оқитын болады;

4) Көзбен бақылаудың маңызы кеміп, қозғалыс пен бақылаудың маңызы артады (мысалы, жазу дағдысы баланың қозғалыс түйсіктерінің жетіле түсуін қажет етеді, тәжірибелі машинистка да қағаз басуда көздің көмегіне сүйенбей, саусақтардың қимыл-қозғалыстарына ерекше көңіл бөледі);

5) Дағдыға машықтану үшін алдын ала қабылдай алу қабілетінің болуы, мысалы, машинистка мәтінді көшіргенде, әрдайым оның көзі алға жүгіріп, қолынан озып кетіп отырады. Қолы бір сөзді басқан кезде, оның ойында бірер сөз әзір тұрады. Мәнерлеп оқуда да көз бірер сөздің көлемінде болмай, тұтас сөйлемді, тіпті бірнеше сөйлемді қамтиды. Адам мәтіннің мағынасын түсінумен қатар алдағы сөздердің мағынасын да аңғара алады. Мұны психологияда дағдының антиципациясы (лат. антиципатио деген сөзі, қазақша күні бұрын біліп қою деген мағынаны білдіреді) [3].

Дағды адам әрекетінің қай-қайсысында да ерекше маңызды орын алады. Дағдының арқасында біздің санамыз қызметтің түпкілікті, шешуші кезеңдеріне жұмылдырылып табысты болуын қамтамасыз етеді. Дағдылар сенсорлық (тікелей қабылдау) және интеллектілік дағдылар болып бөлінеді. Дағды – көп рет қайталаулар арқылы автономды орындалуға бейімделген іс-әрекет. Дағды – бірнеше рет қайталаулардың нәтижесінде пайда болған және оның саналы қадағалауының қысқартылуымен сипатталатын жеке әрекеттер – операцияларды орындаудың таптаурын тәсілі. Дағды бірнеше түрлері бар: перцептивті, интеллектуалдық, қозғалыс және мінез-құлық дағдылары.

Перцептивті дағды – жақсы таныс заттардың тану белгілерінің бірмезгілдік, таптаурын бейнелеуі.

Интеллектуалдық дағды – белгілі бір сыныпқа кіретін есептер мен тапсырмаларды шешудің таптаурын тәсілдері.

Қозғалыстық дағды – таптаурын әрекеттер, жақсы қойылған қимыл-қозғалыстардың жүйесі. Қозғалыс дағдыларына әрекеттің әдетті құралдарын таптаурын түрде пайдалану да кіреді.

Дағды әр түрлі дәрежедегі жалпылаумен – олардың әр түрлі жағдаяттарды қамтумен, икемділікпен, тез жүзеге асырылуға даярлық-

пен сипатталады. Дағды деңгейіндегі әрекеттер оның кейбір реттеу компоненттерінің көрінбеуімен (болмауымен) ерекшеленеді. Осылайша, мысалы, жазу дағдысында оны қалай орындау жөнінде ойлаудың қажеттілігі болмайды. Сондықтан көптеген үйреншікті әрекеттер адаммен автоматизацияланады да, адамның саналы іс-әрекетіне күш түсірмейді. Ал оны басқа едәуір күрделі міндеттерді орындауға бағыттайды.

Алғашқыда саналы орындауды қажет ететін іс-әрекет бөліктерінің қайталап жаттығудың нәтижесінде автоматталынуын дагдылеп атайды. Мәселен, алғаш жазып үйрене бастаған бала бастапқы кезде өзінің барлық қозғалыстарын саиасымен бақылап, көптеген артық қимылдар жасайды (оның бет әлпеті, бүкіл денесі, аяқ-қолы бір мақсатқа бағытталады), терлеп-тепшіп қиналады. Ал жазуға төселген адам өз қозғалыстарын байқамайды, оның орнына жазған нәрсесінің мазмұнына ерекше көңіл бөледі. Өйткені соңғыда жазу дағдысы автоматталған. Дағдылануда іс-әрекеттің түтас өзі емес, жеке компоненттері (құрамдары) автоматталынады [4].

Дамуы шегіне жеткізілген дағдылардан мына төмендегідей белгілерді байқауға болады:

1) Дағды алудың белгісі – әр түрлі амалды тез орындап, шапшаң қимылдау (мәселен, турникке ойнаған спортсменнің дағдысы).

2) Дағды қалыптасқаннан кейін күштеніп, зорланып, қиналып істеу жойылады (мәселен, инеге жіпті жылдам сабақтай алмау, жазуға төселмей түрғандағы балада байқалатын ебдейсіздік т. б. адамда әлі де дағдының жоқтығының белгісі);

3) Дағдыланудың үшінші белгісі – бірқатар жеке амалдарды біріктіріп, одан түтас бір амал жасай алу. Мәселен, бала алғаш әріпті танығанда, сөздерді өріпке, буынға, түтас сөзге бөледі, кейін осыдан сөйлем құрайды. Сөйтіп, жаттыға келе бұлай кібіртіктеп отырмайды, сөйлемдерді шапшаң оқитын болады.

«Сауаты ашылған адам, – деп жазды А. Байтұрсынов (1873-1937), – жазылған я басылған созді әрпіне қарап оқымайды, бүтін түрған сүгіретін танып оқиды... Неғүрлым соз сүгіреті козге елеулірек болса, соғүрлым жылдам танып, шапшаң оқымақшы... Адам әріптерді бірі биік, бірі аласа, үзын, бірі қыска келіп, соз әлпіне... ашық сурет береді. Бір жағынан онысы, екінші жағынан қойылатын қосымша белгілері сеп болып, сөз сүгіретін козге елеулі етіп, тез танытады, тез оқытады».

4) Көзбен бақылаудың маңызы кеміп, қозғалыс пен бақылаудың маңызы артады (мәселен, жазу дағдысы баланың қозғалыс түйсіктерінің жетіле түсуін кажет етеді, тәжірибелі машинистка да қағаз басуда коздің комегіне сүйенбей, саусақтардың қимыл-қозғалыстарына ерекше коңіл боледі).

5) Дағдыға машықтану үшін алдын ала қабылдай алу қабілетінің болуы, мөселен, машинистка текстi кошiргенде, әрдайым оның козі алға жүгіріп, қолынан озып кетіп отырады. Қолы бір созді басқан кезде, оның ойында бірер соз әзір түрады. Мәнерлеп оқуда да коз бірер сөздің колемінде болмай, түтас сойлемді, тіпті бірнеше сойлемді қамтиды. Адам текстің мағынасын түсінумен қатар алдағы создердің мағынасын да аңғара алады. Мұны психологияда дағдының антиципациясы 9 дейді.

Дағды адам әрекетінің қай-қайсысында да ерекше маңыз алады. Ол іске шапшаң, шұғыл кірісуге мүмкіндік береді. Дағдының арқасында біздің санамыз қызметтің түпкілікті, шешуші кезеңдеріне жұмылдырылады. Мүндай жұмыстың табысты болуы қамтамасыз етіледі. Іс-әрекетке жақсылап дағдылану арқылы адам өндіріс құралдарын, дене шыныктыру, спорт атрибуттарын, ақыл-ой жұмысын меңгеруде жақсы табыстарға жетеді. Адам, әсіресе, өзінің негізгі мамандығына, көп істес болатын нәрсесіне дағдыланса, бұдан біраз уақытын үнемдейді, күш-қуатын орынды пайдаланатын болады. Өндірістегі жұмысшылардың, инженерлер мен техниктердің шаруашылықтың сан-саласына күн сайын енгізіп жатқан үсыныстары мен өнертапқыштығы, олардың еңбек дағдыларының өте-мөте жетілгендігін көрсетеді. Оқу дағдыларын жете меңгеру баланы оқуда озат оқушының қатарына алып келеді. Еліміздегі ғылыми-техникалық прогресс адамдарда жан-жақты білім болумен қатар жақсы дағдының болуын қажет ете түсетіні сөзсіз.

Мектептегі оқу-тәрбие процесінің міндеті балаға тек білім беру емес, сонымен қатар оны түрлі дагды-әдеттерге, бір нәрсені істеп үйренуге жаттыктыру болып табылады. К.Д. Ушинский дағды, әдеттердің тәрбие процесіне қатысы қандай екендігін былайша түсіндірген: «Әдеттер мен дағдыларды берік қалыптастырып, соның негізінде құрылатын тәрбиенің өз негізі де берік болмақ, бұлар тәрбиенің сипатына өзінің белгілі бір принципін енгізуге мүмкіндік береді». Бұрынғыдан гөрі жедел дамып отырған психология гылымы қазіргі кезеңде білім негіздерін тиісті дағдыларсыз жақсы меңгеруге болмайтындығы анықталып отыр.

Дағды бірнеше түрге топтастырылады. Олардың бастылары: мектептік (кітап оқу, жазу, есептеу т.б.), спорт (коньки тебу, футбол ойнау, күрес т.б.), еңбек, түрлі мамандық (токарь, слесарь, әскери, дәрігерлік т.б.). Спорттық дағдыларды – қозгалыс, мектептік дағдыларды сенсорлық (тікелей қабылдау) және интеллектік дагдылар деп те атайды [4].

Дағдылардан икемділік ұғымын айыра білу қажет. Осы ұғымдардың мағынасы біріне-бірі өте жақын болғандықтан бұларды бірімен-

бірін шатастырып алуға да болады. Икемділік дегеніміз адамның қандай нәрсені болмасын орындай білу қабілеті. Мөселен, төменгі сынып оқушылары футбол ойнай алады, ойын ережелерін де біледі. Бірақ олардың ойнау дағдысы әлі жетілмеген. Ал нағыз футболшыда жақсы ойнай білу кемеліне келіп, дағдыға айналған мысал балада дағды болмағанмен, онда осы ойынға икемділіктің барлығын көрсетеді.

Икемділік түрлі дәрежеде көрінеді. Мәселен, енді әріп элементтерін салып үйрене бастаған баланың икемділігі икемділіктің қарапайым түрі болып келсе, кейін жеке сөздерді, сөйлемдерді жазған кездегі икемділігі бұрынғысынан күрделірек болып келеді. Икемділік білім мен тәжірибеге негізделеді. Кімнің білімі мен тәжірибесі көбірек болса, сол адамның икемділігі де артық болады. Икемділік – белгілі бір дағдылар мен білім жүйесін практикада пайдалана алудың көрінісі болып табылады. Бірінші сынып оқушыларының жазу, оқу дағдыларын меңгеру дәрежесінің түрліше болып келетін себебі – икемділік дәрежесінің әр түрлілігінен деуге болады.

Икемділік білімнің амалға айналуы, ол саналы әрекетті қажет етеді, икемділік амалды жүзеге асырудың да төсілі. Икемділік пен білім тығыз байланысып жатады. Оқушы орфографиялық ережелерді жаттап алғанмен, жазуда қате жіберіп қояды. Бұл оның білімі икемділігімен байланыспағаны. Дағды, білім және икемділік бір-бірімен тығыз байланысты. Адамның үйрену тәсілінің жетіктігі оның дағдыға тезірек машықтануынан туған қажетті білімдерді тезірек меңгеруге жөрдемдеседі. Екінші жағынан, адамда дағды мен білімнің жетіспей жатуы оның икемділігінің арта түсуіне кедергі келтіреді. Бұл үшеуі бір-бірімен кері құрылымдастық қатынаста болып отырады.

Үйрену мен білімнің арасында да белгілі байланыс бар. Үйрену жануарларда да кездеседі. Адамның негізгі үйренетін нәрсесінің бірі – білім. Соңғысы жануарлар да жоқ. Оларда тек стимул мен реакцияны айыру қабілеті бар. Мұны (рефлекстік үйрену) дейді. Адам түрлі ғылыми білімдерді үйренеді, бұл үшін ол сан алуан амал тәсілдер қолданады, мақсат-бағдарын мәселені шешуге бағыттайды. Осы жолда түрлі проблемалық жағдайға кездеседі, белгісіз нәрсені зерттеп білумен айналысады. Күрделі үйренулердің қиысуы адамды мақсатқа сай әрекетті, ойлаудың жоғары түрлерінің қалыптасуына мүмкіндік береді. Үйренудің интеллект сатысындағы түрін оқу әрекеті дейді. Соңғысы жануарлар дүниесінде кездеспейтін, қоғамдық-әлеуметтік мәні бар саналы іс-әрекет болып табылады.

Дағды мен икемділіктен әдеттерді айыра білу керек. Әдеттер де әрекеттің автоматтанылған құрамдары. Бірақ мұның дағдыдан айырмашылығы мынада: әдетте қимыл-қозғалыстарды орындауға

адам үнемі дайын болып, оны кажетсініп тұрады. Мәселен, адам күн сайын беті-қолын жуып түруға әдеттенгендіктен осыны ылғи да қажетсінеді, мұны істемесе, көңілі көншімейді.

Дағдыны қалыптастыру үшін адам сан рет жаттығады, есепсіз қайталайды. Егер де адам өзіне үнамсыз дағды қалыптастырып және бұған көп уақытын жіберіп жатса, мұның өзі өте ессіздік болар еді. Сондықтан да дағдылар пайдалы, пайдасыз болып бөлінбейді. Өйткені оның қай-қайсысы да пайдалы. Ал, әдеттің үнамды, пайдалы түрлерімен қатар үнамсыз, зиянды түрлері де кездеседі. Ұнамды әдеттерге: жүйелі түрде еңбек ете білу, қызмет орнын ұқыпты ұстау, түрмыстағы мәдениеттілік, гигиеналық әдеттер т.б. жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік // Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана: Ақорда, 2017

2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 23 тамыздағы №1080 (РК МЖМС 1.4.002-2012) қаулысымен бекітілген Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес әзірленген

4. Көркем еңбек (Визуады өнер және технология). Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9 сыныбына арналған оқу бағдарламасы. – Астана, 2016. – 111 б.

С. Бердмурат
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.,
С.Е. Солтанбеков
ғылыми жетекшісі: *оқытушы-сарапшы, Павлодар қ.*

ШАҢҒЫ СПОРТЫНДА 15-17 ЖАС АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа*: Шаңғышының спорттық дайындығы – бұл жоғары нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған мамандандырылған педагогикалық процесс. Ең жоғары нәтижелерге қол жеткізу – ұзақ процесс, жаңадан бастаушыдан шаңғы жарысында спорт шеберіне дейінгі жол 6 жылдан 8 жылға дейін мақсатты және жүйелі дайындықты алады.*

Түйінді сөздер*: Шаңғы спорт, шаңғы дайындығы, көпшілік спорт, физикалық қасиеттері, дене тәрбиесі.*

***Аннотация**: Спортивная подготовка лыжника – это специализированный педагогический процесс, направленный на достижение высоких результатов. Достижение наивысших результатов – длительный процесс, путь от новичка до мастера спорта по лыжным гонкам занимает от 6 до 8 лет целенаправленной и систематической подготовки.*

***Annotation**: Sports training of a skier is a specialized pedagogical process aimed at achieving high results. Achieving the highest results is a long process, the path from beginner to master of sports in cross-country skiing takes from 6 to 8 years of purposeful and systematic training.*

Шаңғышыларды дайындаудағы кез-келген спорт түрі сияқты, шабандоздардың да өзіндік ерекшеліктері бар. Әрине, жас шаңғышылармен жұмыс жоспары олардың жас ерекшеліктеріне негізделген.

Әр түрлі ғалымдардың зерттеулері жас ерекшеліктеріне сәйкес жаттығу жылдарындағы жүктеменің өзгеруі ересек жастағы шаңғышы-шабандозды арнайы даярлау құралдарын тиімді пайдалану үшін қажет екенін көрсетті, жасөспірімдер мен жасөспірімдерде қажетті қасиеттерді толық және уақтылы дамыту, біртіндеп жаңа, жоғарылатылған жаттығу жүктемелерін енгізу маңызды [1, с. 7].

Зерттеудің өзектілігі. Қысқы шаңғы спорты, негізгі және көпшілік спорт түрлерінің бірі. Ол орта мектептердің, колледждердің, жоғары оқу орындарының дене тәрбиесі бағдарламаларына енгізілген.

Шаңғы спортының маңызы оның шұғылданушылардың денсаулығына, дене, моральдық және ерік-жігерінің кең дамуына, өмірлік маңызды қимыл-қозғалыс қабілеттері мен дағдыларын дарытуға ықпалымен анықталады.

Шаңғы спортының маңызды және білім беру маңызы. Сабақ барысында шаңғышы шаңғымен жүру техникасымен, жаттығу заңдылықтарымен, гигиена және т.б. байланысты жаңа білім, білік пен дағдыларды игереді.

Зерттеу нысаны. Сабақтарды өткізу жүйесі және шаңғы спортының 15-17 жастағы жасөспірімдердің физикалық қасиеттерін дамытуға әсері.

Зерттеу пәні. Сабақтарды өткізу әдістемесі және шаңғы спортының 15-17 жас аралығындағы жасөспірімдердің физикалық қасиеттерінің дамуына әсері.

Зерттеу мақсаты: шаңғышылар мен 15-17 жастағы спортпен шұғылданбайтын оқушылардың физикалық қасиеттерін салыстырмалы талдау болып табылады.

Зерттеу міндеттері:

1. Осы тақырып бойынша әдеби дереккөздерді зерттеу;
2. Оқушылардың жалпы дене тәрбиесі жүйесіндегі шаңғы дайындығының орнын зерттеу;

3. Шаңғышылар мен мектеп оқушыларының физикалық қасиеттерін зерттеу және дамыту кезеңдерін анықтаңыз;

4. Шаңғы жаттығуларының жасөспірімдер денесіне әсерін бағалаңыз.

Зерттеу гипотезасы. Мектепте 15-17 жас оқушыларымен шаңғы жарыстарын өткізу жүйесі мен әдістемесі:

– мектептегі дене шынықтыру-сауықтыру қызметінің негізіне алдын алу процесін ұйымдастыру мен мазмұнына және оны басқаруға сараланған және жеке тұлғаға бағытталған тәсілдер алынады.

– мектептегі дене шынықтыру-сауықтыру қызметі құралдарымен кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқының алдын алу бағдарламасы мен мазмұндық сипаттамалары әзірленетін болады;

– ғылыми-әдістемелік процесін қамтамасыз ету мектептегі дене шынықтыру-сауықтыру қызметі құралдарының мүмкіндіктерін кеңінен қолдану негізінде анықталған.

Зерттеу әдістері. Қойылған мақсатқа жету, көрсетілген міндеттерді шешу және ұсынылған гипотезаны тексеру үшін жұмыста педагогикалық зерттеу әдістерінің кешені қолданылды: теориялық (теориялық талдау және синтез, тәжірибені жинақтау, модельдеу); эмпирикалық (мектеп құжаттарын зерттеу, бақылау, тестілеу, сұхбат алу, сауалнама жүргізу, әңгімелесу, дене даярлығын тестілеу, педагогикалық эксперимент және практикалық әдіс); статистикалық (математикалық статистика әдістерімен материалдарды сандық және сапалы өңдеу).

Ғылыми жаңалық, орындалған зерттеу нәтижесінде:

– Павлодар өңірінің жалпы білім беретін мектептерінің орта мектеп жасындағы оқушылардың дене бітімінің даму ерекшеліктері, функционалдық жағдайы және дене шынықтыру дайындығы анықталды;

– орта мектеп жасындағы оқушылармен сабақты ұйымдастырудың өзіндік және сабақ формаларының үйлесімді үйлесімі негізінде шаңғы даярлау құралдарын кеңінен қолдану әдістемесінің тиімділігі көрсетілді.

– ұзақ қыс жағдайында оқушылардың техникалық және физикалық дайындығын жетілдіруге бағытталған шаңғы дайындығы құралдарын ұтымды бөлу негізделген.

Практикалық маңыздылығы. Орындалған зерттеу нәтижелері әр түрлі бейіндегі жалпы білім беретін мекемелердің оқушыларының дене тәрбиесі процесінде шаңғы дайындығын ұйымдастыру кезінде; қысқы кезеңде дене шынықтырумен дербес сабақтар жүйесін жетілдіру кезінде; Павлодар аймағы жасөспірімдерінің дене дамуын, функционалдық жағдайын және дене дайындығын бағалау критерийлерін әзірлеу үшін қолданылуы мүмкін.; орта мектеп жасындағы

оқушылардың дене тәрбиесі жүйесін жетілдіру бойынша бағдарламалық-нормативтік құжаттар мен әдістемелік ұсынымдар жасау.

Зерттеу тақырыбындағы әдебиеттерге шолу осы зерттеу бағыты аясында қарастырылған тақырыптар мыналар:

Жалпы білім беретін мектептерде шаңғы спорты бойынша оқу, сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыс түрлері қолданылады. Мектеп оқушыларымен шаңғы бойынша барлық жұмыстың негізі Мемлекеттік бағдарламалар бойынша өткізілетін шаңғы даярлығы бойынша оқу жұмысы болып табылады. Шаңғы дайындығы (барлық оқушылар үшін міндетті пән) сабақ түрінде өткізіледі. Дене шынықтыру бойынша мектеп бағдарламасында шаңғы дайындығы міндетті бөлім ретінде I-ден XI-ге дейін енгізілді. Шаңғы даярлығы бойынша сабақтар мектепте үшінші тоқсанда, қысқы демалыстан кейін, әр сыныпта 16 сағат көлемінде өткізіледі. Бағдарламада қарастырылған: оқушылардың іскерліктері мен дағдыларын меңгеру, шаңғымен жүріп-тұрудың негізгі тәсілдерінде, дербес сабақ дағдыларында; теориялық мәліметтерді хабарлау; жалпы жұмысқа қабілеттілікті арттыру және негізгі дене және моральдық-ерік қасиеттерін дамыту. Осыны ескере отырып, мұндай мектептерде елдің әр өңірі үшін жылдың барлық қар мезгілінде шаңғы даярлығы бойынша сабақтар өткізу орынды. Осылайша, шаңғы даярлығы бойынша сабақтар санын 30-32 дейін жеткізуге болады, бұл оқушылардың денсаулығы мен дайындығына оң әсерін тигізеді. Шаңғы спортының сауықтыру маңызы өте зор екені белгілі [2, с. 5].

Ұйымдастыру және зерттеу әдістері бұл зерттеу бағыты бойынша қарастырылған мәселелер: Сонымен, біз шаңғы даярлау құралдары бойынша білім алушылардың теориялық, техникалық білімі мен дене даярлығын меңгеру үшін қандай әдіс тиімдірек екенін білгіміз келеді. Ол үшін бізге зерттеу жүргізу керек. Зерттеу үш кезеңде өтеді. Бірінші кезеңде зерттеу мәселесі бойынша әдебиет талданды, оның негізінде сабақтарда зерттеу жүргізу және қозғалыс әрекетін өзін-өзі бағалауды қалыптастыру бойынша оқу жұмысын ұйымдастыру формалары әзірленді. Ұсынылған гипотезаны тексеру және әзірленген әдістеменің тиімділігін бағалау педагогикалық эксперименттерді зерттеудің екінші кезеңінде жүзеге асырылды. Бастауыш мектепте зерттеу әдісі және өзін-өзі бағалауды қалыптастыру шаңғы дайындық материалында жүргізілді. Үшінші кезең – алынған нәтижелерді талдау және оларды дипломдық жұмыс түрінде ресімдеу. Осыған ұқсас біз эксперименттік және бақылау топтары шеңберінде ұлдар мен қыздар тобын жеке сынадық. Нәтижелер эксперименттік топтардың ұлдар мен қыздар арасындағы айырмашылықтар статистикалық жағынан маңызды емес екендігін көрсетті [3, с. 7].

Қорыта айтсақ зерттеу бағыты бойынша, ғылыми жұмыста жалпы жасалған зерттеу жұмыстары шаңғы спорт түрі бойынша спорттық жаттығу сабақтарының оқу-жаттығу топтамалары, шаңғымен айналысушылардың жас ерекшелік негізі, физиологиялық-психологиялық әсері толықтай топтастырылды.

Біз жүргізген зерттеу қорытындысында тақырып бойынша келесі негізгі қорытындылар жасауға болады.

Жүйелердің жалпы теориясы күрделі және аса күрделі объектілерді зерделеудің инновациялық тәсілдерін іздеудің негізгі бағыттарының бірі болып табылады, атап айтқанда, спортшыларды даярлау жүйесіне қатысты қазіргі заманғы проблемаларды ғылыми және практикалық шешудің кең перспективаларын ашады.

Жоғарыда баяндалғанды қорытындылай келе, қазіргі заманғы шаңғышылар жақсы дене дайындығы, тұрақты техникасы, икемді және әр түрлі тактикасы бар спортшылардан тұрады деп, қорытынды жасауға болады. Бұл қасиеттерді іске асыру оқу-жаттығу процесін мақсатты жоспарлауды және шаңғышылардың даярлығының әртүрлі жақтарын қамтитын оқу-жаттығу процесін әмбебап ұйымдастыру және өткізу жағдайында өтуі тиіс.

Біз экспериментке қатысатын балалардың алғашқы диагностикасын жүргіздік. Шаңғы дайындығы элементтерін бағалау критериі әзірленді. Эксперименттің бірінші кезеңінде екі сыныпта шаңғымен жүру техникасы туралы білімі бойынша, өзін-өзі бағалау деңгейі бойынша және бақылау қашықтығынан өту бойынша шамамен бір деңгейде болды деген қорытындыға келді [4, с. 15].

Осыған ұқсас біз эксперименттік және бақылау топтары шеңберінде ұлдар мен қыздар тобын жеке сынадық. Нәтижелер эксперименттік топтардың ұлдар мен қыздар арасындағы айырмашылықтар статистикалық жағынан маңызды емес екендігін көрсетті. Жүргізілген эксперименталды зерттеулер техниканы өзін-өзі бағалауды қалыптастыру мен қозғалыс әрекетінің нәтижесін жақсартуды оқыту кезінде оқу міндеттерін шешу әдісін қолданудың тиімділігін растады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абатуров Р.А., Огольцов И.Г. Планирование тренировочной нагрузки в подготовительном периоде. – М.: Лыжный спорт, 2013.

2. Авдеев А.А. Планирование нагрузок у лыжников-гонщиков старших разрядов с учётом подготовки к спринтерским дистанциям: учеб. пособие. – Великие Луки, 2016. – 57 с.

3. Авдеев А.А. Подготовка лыжников-гонщиков к спринтерским дистанциям в подготовительном периоде / А.А. Авдеев // Совершенствование методики обучения и тренировки лыжников-гонщиков: метод.рек. / отв. ред. Н.А. Багин. – Великие Луки, 2015. – Ч.IV.

4. Алабин В.Г., Алабин А.В., Бизин В.П. Многолетняя тренировка юных спортсменов. – Харьков, Изд-во Основа, 2013. – 244 с.

В.П. Нейфельд
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Е.В. Бронский
научный руководитель: *кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, г. Павлодар*

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ И СПОРТОМ

Аннотация*: в статье обоснована необходимость использования на уроках физической культуры и в процессе проведения спортивных секций применение активных методов обучения как средства повышения мотивации учащихся к занятиям физической культурой и спортом. Активные методы обучения оказывают также влияние и на формирование потребности у учащихся в здоровом образе жизни. С этой целью предлагается использование таких методов активного обучения, как деловая игра, интерактивные методы, методы проектного обучения, кейс-технологии и т.д.*

Ключевые слова*: активные методы обучения, деловая игра, здоровый образ жизни, кейс-технология, мотивация, спорт, физическая культура.*

Аннотация*: мақалада дене шынықтыру сабақтарында және спорттық секцияларды өткізу процесінде оқушылардың дене шынықтыру мен спортқа деген ынтасын арттыру құралы ретінде белсенді оқыту әдістерін қолдану қажеттілігі негізделеді. Оқушылардың салауатты өмір салтына деген қажеттіліктерін қалыптастыруға оқытудың белсенді әдістері де әсер етеді. Осы мақсатта белсенді оқыту әдістерін іскерлік ойын, интерактивті әдістер, жобалық оқыту әдістері, кейс технологиялары және т.б. қолдану ұсынылады.*

Abstract*: the article substantiates the need to use the use of active teaching methods as a means of increasing the motivation of students to engage in physical culture and sports in the lessons of physical culture and in the process of conducting sports sections. Active teaching methods also have an impact on the formation of students ' needs for a healthy lifestyle. For this purpose, it is proposed to use such active learning methods as business games, interactive methods, project learning methods, case technologies, etc.*

Подавляющее большинство детей и подростков в Казахстане имеют значительные отклонения в состоянии здоровье, около половины – неудовлетворительную физическую подготовку. Критический уровень здоровья и физического развития учащихся происходит по

причине снижения двигательной активности при растущем статическом (до 72% учебного времени) и психоэмоциональном напряжении процесса обучения, внедрении компьютерных технологий в повседневный быт, неблагоприятных экологических условиях, росте антисоциальных проявлений среди учащихся.

Один из путей решение этой проблемы – совершенствование системы физического воспитания, которая должна строиться на принципах гуманистической педагогики. Важнейшими из них являются усиление внимания к индивидуальности каждого ребенка как высшей социальной ценности; превращение ученика из объекта социально-педагогического влияния педагога в субъект активной творческой деятельности; развитие внутренних мотивов к самосовершенствованию; формирование у школьников мотивации к занятиям физической культурой.

Особое место в системе школьного обучения занимает подростковый возраст, потому что в нем очень интенсивно формируются интересы, потребности детей и развиваются их познавательные способности, активно формируется индивидуальный образ жизни. Это связано с развитием у подростков таких важных психических новообразований, как самоконтроль, внутренний план действий, абстрактно-логическое мышление, самосознание, самооценка. Эти качества обуславливают важную для подростков возможность самим определять свой образ жизни. Итак, на этом этапе взросления важно побудить подростков к формированию мотивов сохранения и укрепления своего здоровья, научить их управлять своим поведением и таким образом актуализировать субъективность в ведении здорового образа жизни. С этой целью используют активные методы обучения. Активные методы обучения – это методы, побуждающие учащихся к активной умственной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом. Активное обучение предполагает использование такой системы методов, которая направлена главным образом не на получение готовых знаний, их запоминание и воспроизводство, а на самостоятельное овладение знаниями, которые учатся, и умениями в процессе активной познавательной и практической деятельности. Используются активные методы обучения и в учебно-воспитательном процессе по физической культуре.

В организации педагогического процесса по формированию мотивации к занятиям физической культурой и спортом учащихся подросткового возраста определяющими являются следующие положения:

– стимулирование учащихся к занятиям физическими упражнениями;

– применение методов, которые вызывают у учащихся радость от занятий и спортивных достижений;

– укрепление здоровья подростков; воспитание привычки к здоровому образу жизнь;

– адаптация учащихся к здоровому образу жизни в обществе;

– формирование общей культуры и организация содержательного досуга;

– обучение самоанализу личных оздоровительных занятий и спортивных достижений за определенный период времени;

– использование инновационных технологий в учебном процессе по физической культуре и в процессе проведения спортивных секций;

– внедрение новых форм контроля и подходов к оцениванию уровня сформированности здорового образа жизни.

Школьники во время учебного процесса малоподвижны, их органы и системы жизнедеятельности теряют способность правильно функционировать. Поэтому необходимо чаще привлекать детей к участию в подвижных играх, проводить эстафеты, которые способствуют улучшению настроения и укреплению здоровья, проводить спортивные мероприятия.

Игровые технологии – важное средство всестороннего воспитания детей подросткового возраста. Подвижные игры на уроке физической культуры – это доступный и очень эффективный метод воздействия на подростка. В игре нужно использовать обычные движения в развлекательной и ненавязчивой форме. Подвижные игры физически развивают подростков: укрепляют костно-мышечную систему и мускулатуру (межреберные и брюшные мышцы, диафрагму), увеличиваются рост, объем грудной клетки, вес, гибкость и подвижность в суставах, улучшается работоспособность дыхательных органов, вентиляция легких. Под влиянием упражнений усиливается деятельность сердечно-сосудистой системы.

Подвижные игры удовлетворяют потребность организма учащихся в движении, способствуют обогащению ее двигательного опыта. С помощью игр у подростков закрепляются и совершенствуются различные умения и навыки основных движений, развиваются такие важные физические качества, как быстрота, ловкость, выносливость, гибкость. Интеллектуальные качества: память, наблюдательность, сообразительность. Поэтому игровую технологию на уроке учителя физической культуры используют в качестве самостоятельных технологий для освоения темы или в качестве частей урока, а также как технологию внеклассной работы.

Сформировать привычку заниматься физической культурой и спортом можно только при условиях сформированности положитель-

ной мотивации. Такой мотивацией для большинства подростков является устойчивое стремление быть здоровым, сильным, нарастить мышечную систему, подготовиться к будущему взрослой жизни. Важным мотивом является заинтересованность проведением досуга, организацией свободного времени и тому подобное.

Одним из средств повышения мотивации школьников занятиями физической культурой и спортом являются активные методы обучения. Активные методы обучения – это тот способ передачи знаний, при которой учитель выполняет роль тьютора, а обучающийся при предложенных приемах обучения со стороны учителя, самостоятельно овладевает знаниями. Во все времена, и в настоящее время, когда активность в получении знаний исходит от самого обучающегося, такие знания считались самими прочными и «качественными».

Охарактеризуем несколько из активных методов обучения, которые можно применять на уроках физической культуры с целью повышения мотивации учащихся к занятиям физической культурой и спортом. Отмечу, что в настоящее время, в силу их разнообразия, в рамках одного задания, не представляется возможным охватить весь спектр активных методов обучения.

Метод проектного обучения. Данный метод широко практикуется на всех уровнях образования. Он подразумевает активное участие в процессе обучения самого учащегося. Учитель при использовании метода проекта также выполняет роль тьютора, направляя, консультируя и оценивания работу учащихся. Данный метод способствует развитию критического мышления учащихся, исследовательских навыков. По отношению к урокам физической культуры проектный метод может быть использован как в урочное время при изучении тем теоретического характера, так и во внеурочной деятельности.

Деловая игра. В процессе использования метода «деловая игра» роль разработчика и руководителя также принадлежит учителю. Однако, учитель физической культуры только составляет структуру деловой игры, наполняют ее содержанием и выступают в роли исполнителей сами обучающиеся. Деловая игра позволяет не только передать необходимые знаний обучающимся, но и на практике закрепить необходимые компетенции и навыки. Применительно, к учебному процессу по физическому воспитанию, можно предложить такие деловые игры, как «Пресс-конференция победителей турнира по волейболу» (варианты выбора вида спорта допустимы), «Планирование спортивных состязаний по легкой атлетике», «День открытых дверей «Встреча со «звездами» мирового спорта» и т.д.

Кейс-технология. На уроке физической культуры при изучении теоретических тем или в ходе самостоятельной работы учащимся

предлагаются практические ситуации, приближенные к реальным условиям обучения. Посредством изучения специальной научной литературы и имеющихся знаний, они должны предложить варианты ее решения. Данный метод обучения можно отнести к технологии проблемного обучения и технологии практико-ориентированного обучения. Приведу пример кейса:

Ситуация: Идет тренировка по волейболу. Игроки допускают следующие виды ошибок:

1) Прием и отработка мяча ладонями, а не пальцами.

2) Сведенные вместе пальцы. Хотя они должны быть разведены максимально широко друг от друга, чтобы полностью охватывать мяч.

3) Отсутствие работы ногами.

4) Прием на расслабленные кисти и пальцы. Такой мяч может выскользнуть из рук или же произойдет неудачный пас.

5) Опаздывание – игрок задерживается и не успевает ровно прибежать под мяч.

6) Пас не ото лба, а от груди – очень распространенная ошибка. Такой мяч крайне сложно контролировать, т.к. теряется работа пальцев, кистей и ног

Задания для учащихся для решения кейса:

1. О каком виде ошибки в волейболе идет речь?

2. Укажите причины, по которым игрок допускает данные ошибки.

3. Перечислите возможные варианты исправления ошибки игрока.

Практический опыт показывает, что сознательное выполнение физических упражнений, самодисциплина при занятиях спортом, дают гораздо более весомые результаты, чем вербальное воздействие на учащихся (убеждения, беседы и т.д.). Задача учителя физической культуры убедить учеников в необходимости здорового образа жизни, научить учащихся самостоятельно выполнять физические упражнения, контролировать нагрузку и состояние своего здоровья, убедить ученика в том, что только он, а не кто-либо другой, является строителем своего тела, ума, знаний, умений, личности. Именно для решения данной проблемы на уроках физической культуры и в процессе проведения спортивных секций, считает М.Я. Виленский, можно использовать интерактивные методы такие, как [2, с. 102]:

– методические фильмы общего направления;

– учебные фильмы программного материала;

– пропагандистские видеоролики;

– биомеханические схемы и движения при изучении сложных упражнений;

– графики роста индивидуальных результатов;

– тесты физического развития учащихся;

– функциональные и комплексные тесты учащихся и групп в целом;
– интернет-ресурсы в помощь ученику и учителю.

Интерактивные технологии обучения способствуют организации учебного процесса, который основана на взаимодействии всех его участников в процессе учебного познания, обеспечивая коллективную (кооперативную) деятельность в классе. При этом, каждый ученик знает, что от его деятельности зависит конечный результат выполнения поставленного перед всем классом задания, за которое он должен публично отчитаться. Интерактивные технологии обучения включают в себя четко спланированный ожидаемый результат обучения, отдельные интерактивные методы и приемы, стимулирующие деятельность учащихся, разнообразные условия и процедуры, с помощью которых можно достичь запланированных результатов. Но в таких технологиях обучение есть обязательное требование-наличие для всех учащихся класса общей учебной цели. Например, при изучении теоретических сведений по теме «Тактические приемы в волейболе» учащимся предлагается разделиться на группы, каждая из которых получает свое задание: первая группа – готовит круг проблемных вопросов, которые могут возникнуть в процессе изучения тактических приемов в волейболе; вторая группа – готовит практические ситуации, в которых волейболисты допускают тактические ошибки; третья группа – планирует тренировочный процесс по совершенствованию техники игры в волейбол. После выполнения учащимися заданий в группах, происходит обмен мнениями: первая группа предлагает учащимся ответить на свои проблемные вопросы, вторая группа – организует дискуссию по проблемным ситуациям, третья группа презентует план организации тренировочного процессе по совершенствованию техники игры в волейбол.

Интерактивные технологии обучения, считает И.С. Барчуков, открывают для всех учащиеся возможность сотрудничества со своими ровесниками, позволяют реализовать естественное стремление каждого человека к общению, способствуют достижению учениками высоких результатов в обучении [1, с. 27]. Когда ученики учатся, взаимодействуя с другими, они чувствуют с их стороны эмоциональную и интеллектуальную поддержку, которая дает им возможность выйти за рамки их нынешнего уровня знаний и умений.

Интерактивные методы позволяют делать фотовыставки, фотоальбомы, публикации и презентации, освещающие спортивную жизнь школы и пропагандируют преимущества занятий физкультурой и спортом.

На уроках физической культуры компьютер можно использовать также в качестве помощника и контролера. С его помощью проводят с

учащимися функциональные тесты, комплексный тест, волейбольный или футбольный тест и по результатам этих тестов компьютер выдает индивидуальные задания для учащихся. Также компьютер помогает вести учет роста результатов и достижений учащихся, отслеживать их физическое состояние и функциональные возможности.

Таким образом, была дана характеристика активным методам обучения, которые оказывают влияние по повышение мотивации учащихся занятиями физической культурой и спортом, а это, в свою очередь, оказывает влияние на формирование у учащихся устойчивой потребности в здоровом образе жизни. Методов много, более того, новые методы и формы активного обучения могут придумывать как сами педагоги, так и сами учащиеся. Главное, что наблюдается активность в овладении знаниями со стороны учащихся, и на практике закрепляются необходимые умения и навыки.

Список использованных источников

1. Барчуков И.С. Физическая культура: методики практического обучения (для бакалавров). – М.: КноРус, 2018. – 62 с.

2. Виленский М.Я. Физическая культура. – М.: КноРус, 2018. – 256 с.

Д.Д. Парфенов
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Е.В. Бронский
научный руководитель: *кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, г. Павлодар*

КОНЦЕПЦИЯ РАБОТЫ С ОДАРЁННЫМИ В СПОРТЕ ДЕТЬМИ

Аннотация. *В статье рассмотрен современный взгляд на развитие детско-юношеского спорта в Республике Казахстан. Автор предлагает новые пути и подходы к содержанию и организации работы с одаренными в спорте детьми.*

Ключевые слова. *Одаренные в спорте дети, детско-юношеский спорт.*

Аннотация. *Мақалада Қазақстан Республикасында балалар мен жасөспірімдер спортын дамытудың заманауи көзқарасы қарастырылған. Автор спорттағы дарынды балалармен жұмысты ұйымдастырудың және ұйымдастырудың жаңа жолдары мен тәсілдерін ұсынады.*

Кілт сөздер. *Спорттағы дарынды балалар, балалар мен жасөспірімдер спорты.*

Annotation. *The article considers the modern view on the development of youth sports in the Republic of Kazakhstan. The author offers new ways and approaches to the content and organization of work with children gifted in sports.*

Keywords. *Gifted children in sports, children's and youth sports.*

Введение. Забота государства об интеллектуально и «эстетически» одаренных детях выразилась во многих правительственных постановлениях, программах, положениях РК, но, к сожалению, это менее всего коснулось детей, одаренных в спорте. Для современного спорта характерен стремительный рост рекордов, значительная интенсификация тренировочных и соревновательных нагрузок, острая психологическая борьба равных по силе соперников. В настоящее время, многие компоненты, слагаемые тренировочного процесса, достигли своего предела. Практически уже почти нельзя увеличивать часы тренировочных занятий, дни, поднятые килограммы, пройденные километры и т.п. [1].

Характерной особенностью современного периода развития спорта высших достижений является всеохватывающий, научно-обоснованный, заинтересованный поиск талантливых детей, которым были бы «по плечу» большие спортивные нагрузки и высокие темпы спортивного совершенствования. В наибольшей степени это касается сложно-координационных видов спорта, таких как гимнастика, фигурное катание, акробатика, фристайл, художественная гимнастика, прыжки в воду и некоторых других.

Актуальность концепции. В связи с распадом СССР и обретением Казахстаном независимости спорт является одним из высоких аргументов самоутверждения молодого суверенного государства. К сожалению, все то, чем обладал ранее казахстанский спорт, а это - спортсмены, тренеры, спортивные сооружения, спортивная наука по большому счету утрачены. Отчасти об этом можно судить по числу завоеванных медалей на Олимпийских играх, количество, которых с завидным постоянством, снижается.

Если медали Атланты – 1996 и отчасти Сиднея – 2000 года можно с уверенностью отнести к достижениям «Советского Казахстана», то медали Афин – 2004 года, Пекина – 2008, Лондона – 2012, Рио-де-Жанейро – 2016 и Токио 2021 – это позитив нынешней Республики Казахстан (табл. 1).

Таблица 1. Результаты сборной команды Казахстана на летних Олимпийских играх (кол-во завоеванных медалей)

Олимпиада, год проведения	**Медали**			**Всего**
	золотые	**серебряные**	**бронзовые**	
Атланта-1996	3	4	4	11
Сидней-2000	3	4	0	7
Афины-2004	1	4	3	8
Пекин-2008	2	3	4	9
Лондон-2012	3	1	7	11

Рио-2016	3	5	10	18
Токио-2021	0	0	8	8

В настоящее время в РК укоренился интенсивный путь развития спорта, а именно, достижение высоких спортивных результатов за счет натурализованных иностранных спортсменов. Этот путь может быть оправдан, с точки зрения, использования опыта подготовки зарубежных высококвалифицированных спортсменов для достижения относительно значимых спортивных результатов в короткий промежуток времени. Примером служат такие виды спорта как тяжёлая атлетика, теннис, биатлон, футзал, санный спорт и др.

Однако, на наш взгляд, экстенсивный путь развития спорта – подготовка высококлассных спортсменов из числа казахстанской молодежи, хоть по времени более длительный, но стратегически более верный и оправданный.

Нам представляется, что подъем казахстанского спорта необходимо начинать с поиска одаренных детей, возрождение специализированных спортивных классов, строительства специализированных, оснащенных на современном уровне спортивных баз, создание в ДЮСШ, ДЮСШОР специализированных групп одаренных детей, воспитание нового поколения тренеров, с высоким уровнем притязаний, обучение и стажировку которых необходимо проводить за границей [2].

Проблема развития современного спорта состоит в разрешении противоречия между сохранностью одаренных в спорте детей и реализацией их потенциала на уровне спорта высших достижений. По данным научных исследований, победители и призеры детских и юношеских соревнований очень редко (10-15% случаев) добиваются высоких спортивных результатов в будущем. Причин тому много, одна из них – отсутствие должной моральной и финансовой поддержки соответствующих административных структур одаренным спортсменам, следствием чего, является преждевременное прекращение спортивной карьеры.

Подготовка полноценных спортивных резервов страны затрагивает широкий круг вопросов организационного, методического, научного и финансового характера. Она тесно связана с проблемой управления многолетней подготовки юных спортсменов, которая предусматривает:

– строгую преемственность задач, средств и методов тренировки детей, юношей и взрослых спортсменов;

– неуклонное возрастание объема средств общей и специальной физической подготовки;

– преемственность параметров объема и интенсивности тренировочных нагрузок, их целесообразный рост;

– строгое соблюдение принципов постепенности и индивидуализации применения тренировочных и соревновательных нагрузок [3].

Стратегическая цель Концепции: Выявление одаренных детей, содействие развитию их способностей для формирования спортивного резерва сборных команд для защиты чести страны на соревнованиях различного ранга: чемпионатах Азии, Мира, Олимпийских играх.

Задачи: создать условия, способствующие оптимальному развитию одаренных детей, через достижения высоких спортивных результатов формирование гармонически развитой личности, обладающей высоким уровнем здоровья и нравственного совершенства, казахстанской гражданственности и патриотизма.

I Комплексная система подготовки спортсменов

Реализация поставленной цели невозможна без глубокого понимания сути тесной взаимосвязи и взаимозависимости всех составляющих (подсистем) комплексной системы подготовки спортсменов (КСПС) (Рис. 1) [4].

Спортивный отбор – это комплекс мероприятий, позволяющих определить высокую степень предрасположенности (одаренности) ребенка к тому или иному роду спортивной деятельности (виду спорта). Спортивный отбор – это длительный, многоступенчатый процесс, который может быть эффективным лишь в том случае, если на всех этапах многолетней подготовки спортсмена обеспечена комплексная методика оценки его личности, предполагающая использование различных методов исследования (педагогических, медико-биологических, психологических, социологических и др.).

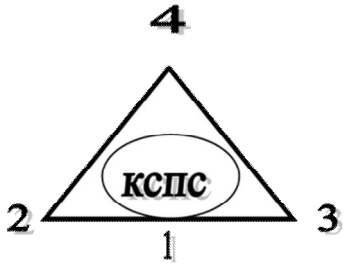

Рисунок 1. Комплексная система подготовки спортсменов

Обозначения:

1 – спортивный отбор и ориентация; 2 – спортивная тренировка; 3 – факторы оптимизации тренировочного и соревновательного процессов; 4 – система спортивных соревнований.

Спортивная тренировка – основная форма подготовки спортсмена. В первую очередь – это использование самых современных средств, методов, технологий, условий, инвентаря и оборудования.

Система спортивных соревнований предусматривает участие юных спортсменов в соревнованиях различного уровня, включая международные. Участие в соревнованиях должно быть систематическим, в течение всего года, а не от случая к случаю. Только соревнуясь с сильными соперниками, можно воспитать из юного таланта спортивного бойца, способного на достижение самой высокой цели в спорте.

На рисунке 2 схематически представлена соподчиненность отдельных стартов в системе спортивных соревнований.

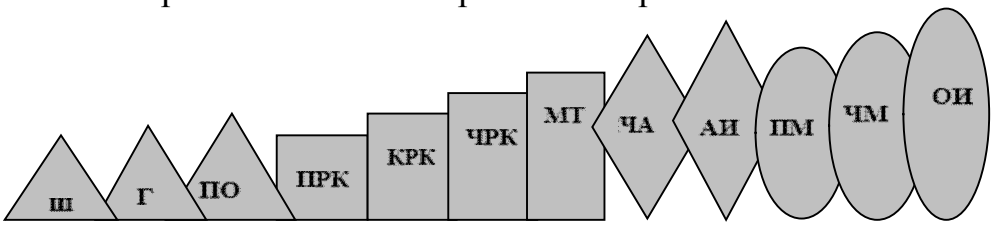

Рисунок 2. Система спортивных соревнований

Обозначения: Ш – первенство школы; Г – первенство города; ПО – первенство области; ПРК – первенство РК; КРК – Кубок РК; ЧРК – чемпионат РК; МТ – международный турнир; ЧА – чемпионат Азии; АИ – Азиатские игры; ПМ – Первенство мира; ЧМ – Чемпионат мира; ОИ – Олимпийские игры.

Практика показывает, что в одних видах спорта (гимнастика, акробатика, прыжки в воду и др.) юные одаренные спортсмены участвуют во многих международных официальных соревнованиях, вплоть до Чемпионата мира и Олимпийских игр, где они соревнуются с взрослыми спортсменами. В других видах (легкая атлетика, спортивные игры, лыжный спорт, единоборства и др.) на юный возраст приходятся выступления, максимум на Первенствах мира, где они соревнуются с подобными себе по возрасту спортсменами.

Факторы оптимизации тренировочного и соревновательного процесса предусматривают наличие у юных одаренных спортсменов: соответствующего распорядка дня, обучение в специализированном спортивном классе, разумное чередование 2-х разовых тренировок в день, полноценного отдыха, питания и подготовки школьных заданий. Необходимы также, врачебный контроль состояния здоровья, педагогические, фармакологические и психологические средства восстановления, соответствующая тренировочная и соревновательная экипировка. Наиболее талантливым юным спортсменам предусматриваются выделение государственных стипендий.

II Проблема спортивной одаренности

В настоящее время наблюдается повышенный интерес к проблеме одаренности, к проблемам выявления, обучения и развития одаренных детей.

Одаренный ребенок – это ребенок, который выделяется яркими, очевидными, иногда выдающимися достижениями (или имеет внутренние предпосылки для таких достижений) в определенном виде деятельности. На сегодняшний день большинство психологов признает, что уровень, качественное своеобразие и характер развития одаренности – это всегда результат сложного взаимодействия наследственности (природных задатков) и социокультурной среды. При этом особое значение имеют собственная активность ребенка, а также психологические механизмы саморазвития личности, лежащие в основе формирования и реализации индивидуального дарования [5].

Существуют две крайние точки зрения: «все дети являются одаренными» – «одаренные дети встречаются крайне редко». Сторонники одной из них полагают, что до уровня, одаренного можно развить практически любого здорового ребенка при условии создания благоприятных условий. Для других одаренность – уникальное явление, в этом случае основное внимание уделяется поиску одаренных детей. Данное противоречие снимается в рамках следующей позиции: потенциальные предпосылки к достижениям в разных видах деятельности присущи многим детям, тогда как реальные незаурядные результаты демонстрирует значительно меньшая часть детей.

Специфика спортивной одаренности проявляется в том, что развитие двигательных способностей жестко лимитировано во времени, а возможности их компенсации ограничены. Кроме того, комплекс физических и психических качеств спортсменов, составляющих спортивные способности неодинаков. Каждый способный и одаренный юный спортсмен характеризуется специфическим «набором слагаемых» успеха, причем эти слагаемые изменяются в ходе спортивного совершенствования [5].

Проблема одаренности в спорте – это проблема индивидуальных различий между детьми. Она может быть реализована на практике при безусловном учете факторов, влияющих на сохранность одаренных детей при переходе во взрослый спорт (Рис. 3).

Рисунок 3. Факторы, обеспечивающие сохранность одаренных детей при переходе во взрослый спорт

Таким образом, выдающиеся спортивные достижения – это результат сложного взаимодействия наследственных факторов и влияния внешней среды. Дискуссионным обычно является вопрос о соотношении этих необходимых слагаемых спортивного успеха. Одни отдают предпочтение внешним факторам: труду, воспитанию, тренировке, другие – наследственным способностям, таланту.

III Система многоуровневого подхода организации и обеспечения подготовки юных спортсменов

В настоящее время в Республике Казахстан сложилась стройная многоуровневая система организации и обеспечения подготовки спортсменов. Она предусматривает преемственность в решении задач по подготовке спортсмена от его первых шагов в спорте (ДЮСШ) до высших спортивных достижений на мировых аренах (ЦОП) (Рис. 4).

К сожалению, на практике не всегда наблюдается тесная взаимосвязь и взаимозависимость между подсистемами данной системы, вследствие чего, снижается эффективность ее функционирования. Это находит отражение в том, что на различных этапах подготовки спортсмена при переходе из одной подсистемы в другую многие одаренные и талантливые дети, в силу различных причин, вынуждены прекращать занятия, не достигнув максимума индивидуально прогнозируемого спортивного результата [6].

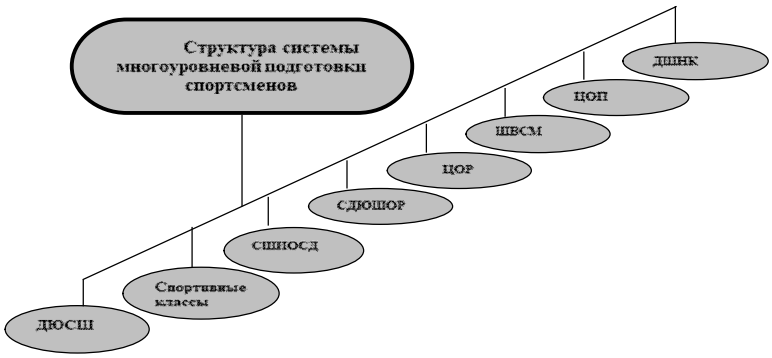

Рисунок 4. Структура системы многоуровневой подготовки спортсменов

Обозначения: ДЮСШ – детско-юношеская спортивная школа; СШИОСД – специализированная школа-интернат одаренных в спорте детей; СДЮШОР – специализированная детско-юношеская школа олимпийского резерва; ЦОР – центр олимпийского резерва; ШВСМ – школа высшего спортивного мастерства; ЦОП – центр олимпийской подготовки; ДШНК – дирекция штатных национальных команд

Данная многоуровневая система находит отражение в разработке блок-схемы модели подготовки юного спортсмена. На первом уровне находится модель потенциальных спортивных возможностей (ДЮСШ,

спортивные классы, СШИОСД), на втором уровне – модель мастерства (СДЮШОР, ЦОР), на третьем уровне – соревновательная модель (ШВСМ, ЦОП) [1].

Эффективность реализации модели подготовки юного спортсмена зависит от адекватно поставленных перед спортивной школой задач:

– организация отбора одаренных детей к занятиям конкретным видом спорта;

– осуществление мониторинга за состоянием их здоровья, физического развития, двигательной подготовленности, выполнения разрядных нормативов;

– изыскание возможностей для объединения одаренных детей в спортивные классы с целью двухразовых тренировочных занятий в день;

– создание надлежащих условий для оптимального осуществления учебно-тренировочного процесса, снабжение табельной тренировочной и соревновательной формой, инвентарем и оборудованием [7, 8].

Система мер необходимых для решения поставленных в работе задач:

– создание организационно-управленческих, материально-технических, социально-педагогических, медико-биологических условий для успешной реализации спортивных способностей одаренных детей в высокие спортивные достижения;

– обеспечение межведомственного подхода в первую очередь, между Управлением физической культуры и спорта и Управлением образования, в вопросах создания современных условий для обеспечения учебно-тренировочного процесса, организации и формирования спортивных классов;

– выделение государственных стипендий юным дарованиям, достигших высоких спортивных результатов;

– формирование на базе тренерского совета школы, постоянно действующей информационно-пропагандистской и просветительско–образовательной комиссии, направленной на выявление, вовлечение одаренных детей к занятиям спортом (с привлечением СМИ);

– организация и проведение спортивных праздников, показательных соревнований и выступлений в детских садах и школах с целью пропаганды и популяризации видов спорта, культивируемых в школе [8-10].

3.3 Подготовка кадров

Для успешной реализации предлагаемой Концепции немаловажным фактором является наличие в стране профессиональных кадров тренеров-преподавателей по спорту. В настоящее время в Казахстане

подготовку бакалавров по специальности «Учитель физической культуры, тренер по спорту» осуществляют 14 университетов и одна академия и, тем не менее, кадров явно не хватает, особенно, в сельской местности.

Вызывает озабоченность отток квалифицированных спортсменов (потенциальных тренеров) на обучение за границу, главным образом в Россию. Только в 2019 году из 180 тысяч иностранных студентов, приехавших на обучение в Россию, около 59 тысяч были выходцами из Казахстана.

По прогнозам АО «Центр развития трудовых ресурсов», по группе занятий «Спортивные тренеры и преподаватели» в 2020-2025 годы потребность составит от 4 000 до 6 000 работников (за шесть лет, включая спрос на замещение), а ежегодная потребность в специалистах физической культуры составляет от 667 до 1000 работников. В этой связи для удовлетворения потребности в кадрах сферы физической культуры и спорта необходима государственная поддержка, то есть выделение соответствующего количества государственных образовательных грантов на подготовку кадров с высшим и послевузовским образованием [11].

На отток из страны влияет также низкая заработная плата высококвалифицированных тренеров. Недостаточное количество, а иногда и полное отсутствие специалистов смежных профессий в сфере подготовки юных спортсменов – спортивных психологов, мало спортивных врачей, реабилитологов и т.д.

IV Прогнозируемый результат, критерии эффективности и реализации Концепции

Прогнозируемый результат. Реализация предлагаемой Концепции работы с одаренными в спорте детьми позволит:

– систематизировать работу ДЮСШ с одаренными детьми;

– повысить ответственность тренерского коллектива школы за качество и итоговый результат работы с юными талантами;

– улучшить качество учебно-тренировочного процесса и увеличит количество подготовленных высококвалифицированных спортсменов;

– повысить конкурентоспособность тренерского коллектива школы и ее воспитанников, как на внутренней, так и на международной арене.

Критерии эффективности.

– увеличение контингента учащихся спортивной школы по культивируемым видам спорта;

– увеличение процента сохранности одаренных детей при переходе во взрослый спорт;

– количество членов сборных команд области, республики;

– количество стартов на внутренней и международной арене;

– количество завоеванных призовых мест на соревнованиях различного ранга.

Заключение. Рассматривая в Концепции проблему сохранности одарённых в спорте детей можно сделать вполне обоснованные **выводы**:

1. Обозначенная проблема должна решаться на государственном уровне, не ниже уровня Агентства по спорту Министерства культуры и спорта.

2. Только полноценная реализация всех компонентов комплексной системы подготовки спортсменов позволит тренеру подготовить из своего воспитанника личность, способную не затеряться в «джунглях» взрослого спорта.

3. Сохранность контингента одаренных детей при переходе в спорт высших достижений возможна при безусловном учете таких факторов как:

– система управления спортивной подготовкой;

– моральное и материальное стимулирование;

– медико-биологическое сопровождение;

– содружество семьи, спортивной и общеобразовательной школы;

– достойный уровень финансирования подготовки одаренных детей.

4. Практическая реализация положений предлагаемой Концепции в Республике Казахстан по многим позициям позволит сохранить контингент одаренных в спорте детей, что безусловно отразится на:

– заинтересованности и мотивации тренерско-преподавательского состава в использовании инновационных технологий подготовки спортивного резерва;

– росте численности контингента юных спортсменов;

– сохранности количества занимающихся в группах спортивного совершенствования и высшего спортивного мастерства;

– достижении высоких спортивных результатов на республиканском и международном уровне.

Список использованных источников

1. Отбор перспективных спортсменов и планирование учебно-тренировочного процесса в ДЮСШ и СДЮШОР /методическое пособие под ред. Д.Б. Турлыханова. – Астана: Агентство Республики Казахстан по туризму и спорту, 2002. – 76 с.

2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 11.01.2002 «Положение о детско-юношеской спортивной школе (ДЮСШ)».

3. Основы управления подготовкой юных спортсменов. Под ред. М.Я. Набатниковой. – М.: Ф и С, 1982. – 280 с.

4. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. – М.: Советский спорт, 2005. – 820 с.

5. Сальников В.А. Талант, одаренность и способности в структуре спортивной деятельности. // Теория и практика физической культуры. – 2002. – №4. – 12-18 с.

6. Бронский Е.В., Струценко Л.И. Проблемы в работе с одарёнными в спорте детьми. // Педагогический вестник Казахстана. – 2005. – №2. – 10-16 с.

7. Бронский Е.В. Психолого-педагогические основы подготовки юных спортсменов (на примере акробатики). Методическое пособие. – Павлодар: ПГПИ, 2012. – 259 с.

8. Бронский Е.В. Психолого-педагогические основы подготовки юных спортсменов. Монография. – Германия, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. – 333 с.

9. Бронский Е.В. Теория и методика детско-юношеского спорта. Учебное пособие. – Павлодар: ПГПУ, 2019. – 298 с.

10. Бронский Е.В., Струценко Л.И., Прахов П.Е. Обобщенная психологическая характеристика профессиональных качеств тренерского коллектива СДЮШОР. // Материалы республиканской научно-практической конференции «Актуальные проблемы физического воспитания в современных условиях». – Павлодар, 2011. – 130-135 с.

11. https://inbusiness.kz/ru/news/mazhilismeny-poprosili-uvelichit-gosobrazovatelnye-granty-na-sportivnye-specialnosti

Д.С. Щеглов
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Е.В. Бронский
научный руководитель: *кандидат педагогических наук, докторPhD*

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА К СОРЕВНОВАНИЯМ

Аннотация: *В статье рассказывается про подготовку спортсмена к соревнованиям, посредством психологической подготовки а именно с помощью понижению тревожности.*

Ключевые слова: *психологическая подготовка, предстартовое состояние, психологическая готовность.*

Аннотация: *Мақалада спортшыны психологиялық дайындық арқылы, атап айтқанда мазасыздықты азайту арқылы жарыстарға дайындау туралы айтылады.*

Түйінді сөздер: *психологиялық дайындық, бастапқы күй, психологиялық дайындық.*

Abstract*: The article tells about the preparation of an athlete for competitions, through psychological preparation, namely by reducing anxiety.*

Keywords*: psychological preparation, pre-start state, psychological readiness.*

Известно, что чтобы показать высокий результат нужно быть подготовленным не только физически, тактически но и психологически. Многие тренера не уделяют времени или уделяют очень мало времени такому аспекту подготовки как психологическая. Хотя возможно и понимают ее значимость, но не знают что делать.

Соревнования это ответственное мероприятие к которому спортсмен готовиться, и цель его тренировок это выступления на них. Но из за их ответственности, на спортсмена начинает многое давить, даже если он идеально готов физически, он может быть не готов психологически. Мы часто видим такое, когда спортсмен показывает хорошие результаты в тренировочном процессе, но на соревнованиях он не может показать и близко те результаты которые он показал на тренировках.

Каждое ответственное соревнование сопровождается значительным психологическим напряжением. Вызвано это многими причинами: высоким уровнем мотивации на достижение спортивного результата, значимость успеха для спортсмена, ответственностью за результат перед другими, неопределенностью в достижении желаемого результата, опытом предшествующих выступлений, особенно если они были неудачными, и рядом других причин, специфичного для данного спортсмена(например дискомфорт в отношениях с тренером). Все эти факторы влияют на психическое состояние спортсмена. [2]

Каждый спортсмен по разному реагирует на предстоящие соревнования.

Предстартовое состояние – психоэмоциональное состояние в котором находится спортсмен непосредственно перед стартом.

Выделяют три предстартовых состояния:

– Боевая готовность

– Предстартовая лихорадка

– Предстартовая апатия(прямая противоположность лихорадке)

Самое оптимальное состояние это боевая готовность, оно характеризуется спокойствием, уверенностью в своих силах, приливом сил, подъем морального духа, с нетерпение ждет старта, мотивирован на достижение результата и спортивную борьбу. У спортсмена происходит оптимальная степень нервного и эмоционального возбуждения.

Предстартовая лихорадка, это одно из отрицательных состояний. Предстартовая лихорадка характеризуется слишком сильным физиологическим возбуждением спортсмена, что может сопровождаться тремором и мешать контролированию моторной деятельности, приводить к неадекватной самооценке своих действий и сил соперников, что в совокупности снижает соревновательный результат спортсмена [3].

Раняя стадия может начаться с момента объявления участия в соревнованиях из за этого может ухудшится аппетит, сон. Возбуждение начнется непосредственно перед стартом и достигает апогея непосредственно в самом выступлении. В данном состоянии спортсмен с маленькой долей вероятности покажет хороший результат и сможет выполнить поставленные перед ним задачи. Таким спортсменам стоит меньше думать о предстоящем выступлении. Отвлечься, заняться любимым делом, что отвлечет его. Непосредственно перед стартом разминку можно видоизменить, провести ее более спокойно чем обычно и больше по объёму.

Еще одно негативное предстартовое состояние это предстартовая апатия, прямая противоположность предстартовой лихорадке.

Предстартовую апатию еще можно описать как предстартовое торможение или перегорание. Предстартовая апатия связана с длитель-ным предсоревновательным эмоциональным возбуждением, которое часто переходит в предстартовое торможение, или перегорание [4].

Характеризуется предстартовая апатия полным безразличием и чрезмерным спокойствием, заторможенностью всех функций организма и нежеланием двигаться, разминаться что не даёт оптимально подготовиться к старту. Апатия может пройти на первых метрах дистанции, но отсутствие подготовки к старту может сказаться на конечном результате. В таком состоянии рекомендовано проводить разминку в более интенсивной манере, сюда подойдут короткие взрывные ускорение, всевозможные махи. Данное состоянии часто возникает при долгом ожидание старта.

Разобравшись, что происходит с спортсменом непосредственно перед соревнованиями. Стоит рассмотреть как подготовить спортсмена, чтобы он подошел к соревнованиям в боевой готовности и показал свой максимальный результат.

Для того что бы атлет показал свой максимальный результат он должен находится на пике физической и психической готовности. Но проблема заключается в том, что эти два пика сложно синхронизировать, потому что вход и выход физической и психологической готовности занимает разное время. И если при правильном планировании физическая готовность не меняется несколько раз за неделю, то психологическое состоянии более изменчиво, это зависит от многих факторов. Тренер должен знать все особенности спортсмена, что бы синхронизировать два пика. Стоит учесть, что атлет может находится на пике психологической готовности 1-2 недели, по этому умение вывести спортсмена на пик в определенный срок, очень ценится.

Однако в практике построения тренировочного процесса получается так, что спортсмены не всегда бывают адаптированы к деятельности в условиях значительного соревновательного напряжения. И причина такого положения в том, что если значительное (максимальное) физическое напряжение можно без больших проблем создавать в тренировочных условиях, то психическое напряжение, которое возникает на соревнованиях, на тренировке создать значительно сложнее. Это вызвано тем, что психическое напряжение базируется на определенном уровне соревновательной мотивации с возникновением таких психических состояний, как тревога, уверенность или неуверенность в успехе, ответственность перед другими за результат своих действий; эмоциональной реакции на неудачу или успех и многих других психологических факторов, которых или нет, или они очень незначительно присутствуют в тренировочном процессе.

Именно эти факторы и вызывают тот или иной уровень психического напряжения и нахождение в той или иной зоне психической готовности во время выступления на соревновании, особенно в самые ответственные моменты выступления. [3 с. 150]

Некоторые тренера в легкой атлетики во время соревнований меняют разбег. Чтоб спортсмен испытал стресс, когда у него что то не получается или когда что то идет не по плану. К последним попыткам, они возвращают разбег на привычный.

Кроме борьбы с стрессом и тревожностью. Многие спортивные психологи говорят о формировании уверенности спортсмена для формирования готовности к соревнованиям. Наличие определенной доли неуверенности свидетельствует об адекватности отражения спортсменом трудностей соревновательной борьбы (силы соперников. неблагоприятных погодных условий и т.д.). В то же время при выраженной неуверенности, отмечается, как правило, неадекватность мотивационных установок и уровня притязаний спортсменов, что приводит к неполной мобилизации (в одном случае из-за того, что спортсмен не считает нужным «выкладываться», а другом случае потому, что считает такую мобилизацию невозможной иди бесполезной). Во многих случаях при неуверенности в себе опытные спортсмены сознательно суживают свои функции.

Уверенность можно сформировать на контрольных тренировках, прикидках, спаррингах. На соревнованиях где спортсмен с большой вероятностью может победить.

Кроме всех вышеперечисленных методов один из основ психологической подготовки спортсмена является психосаморегуляция.

Психорегуляция в спорте – это комплекс мероприятий, направленный на формирование у спортсмена психического состояния,

способствующего наиболее полной реализации его потенциальных возможностей.

Психофизиологической основой такого состояния служит оптимальное соотношение рабочей (эрготропной) и восстановительной (трофотропной) систем организма. В любой момент с доминирующей функциональной системой, которая обеспечивает ту или иную деятельность человека или поддерживает его состояние (состояние покоя с целью восстановления), конкурирует другая из представленных систем.

Конкурирующую систему называют субдоминантной. Например, если спортсмен выполняет какое-то определенное задание на тренировке, то этот процесс обеспечивается доминированием эрготропной системы.

Однако в это же время субдоминантная трофотропная система делает все возможное, чтобы организм не перерасходовал свою энергию.

Известно, что организм человека не может переходить от одного вида деятельности к другому сразу. Иногда этот процесс может значительно затягиваться. Особенно часто такой вид перехода выражается при снижении психической работоспособности. Но, как показывает спортивная практика, часто именно в периоды снижения психической работоспособности спортсмену необходима высокая активность и значительная быстрота психической реакции.

В нужный момент достигать наиболее эффективного и рационального состояния, способствующего реализации потенциальных возможностей спортсмена, помогают специальные методы психорегуляции.

Методы психорегуляции разнообразны и достаточно многочисленны.

Как один из методов психосаморегуляции перед соревнованиями можно использовать музыку.

Ю.Г. Коджаспиров выделяет три вида музыку в зависимости от ее функционального предназначения: отвлекающая, расслабляющая и мобилизующая. Подбор зависит от предпочтений спортсмена. Так отвлекающая музыка служит для того что бы отвлечь спортсмена, переключить внимание от тревожного состояния, переключить мысли.

Расслабляющая музыка должна быть более спокойной с нежной, как бы льющейся мелодией, способствующей непроизвольному расслаблению нервно-мышечной системы. Звучание должно быть не громким и без резких перепадов в громкости.

Мобилизующая музыка используется на последнем этапе подготовки к соревнованиям. Такая музыка должна быть более энергичная,

вдохновляющая, любимые песни спортсмена. Песни с мотивирующими словами.

Итак, спортивная форма связана с максимальной мобилизацией спортсмена на высокое достижение, причем эта мобилизация должна подкрепляться его физической, технической и тактической подготовленностью. Однако это хотя и стабильное, но все же временное состояние спортсмена (это длительность определяется многими факторами, в том числе и индивидуальными особенностями: одни спортсмены могут находиться в мобилизованном состоянии несколько недель, друге несколько дней). Отсюда два следствия: во-первых, в течение сезона спортсмен может несколько раз входить и выходить из спортивной формы: во-вторых, она свойственна как большим мастерам, так и спортсменам-разрядникам поскольку последние тоже могут мобилизоваться на какое то соревнование и показать лучший для себя в сезоне результат.

Литература

1. Ловягина А.Е., Ильина Н.Л., Волков Д.Н. Психология физической культуры и спорта: учебник и практикум для среднего профессионального образования / А.Е. Ловягина [и др.]; под редакцией А.Е. Ловягиной. – Москва: Издательство Юрайт, 2020. – 338 с. – (Профессиональное образование).

2. В. Малкин, Л. Рогалева Спорт – это психология:издадельство «SPORT» Москва, 2015. – 171 с.

3. Ю.В. Голубев // Психология личности и деятельности спортсмена: Сб. науч. тр. / ГЦОЛИФК. – Л., 1981. – 92-102 с.

4. Горбунов Г.Д. Психопедагогика спорта: учебное пособие для вузов / Г.Д. Горбунов. – М.: Советский спорт, 2007. – 294с.: ил.

А. Әжімхан
Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.
И.Г. Даулетова
***ғылыми жетекші**: магистр, оқытушы-сарапшы, Павлодар қ.*

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ БОЙЫНША СЫНЫПТАН ТЫС САБАҚТАРДА ОҚУШЫЛАРДЫ КӨРКЕМ ПЕЙЗАЖ САЛУДЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

***Аңдатпа**. Мақалада пейзаждық кескіндемемен танысу арқылы оқушылардың көркемдік-шығармашылық әлеуетін дамыту және эмоционалды-құндылық тәжірибесін қалыптастыру процесі қарастырылған.*

***Кілтті сөздер**: Көркем еңбек, үйірме, пейзаж, бейнелеу өнері, сыныптан тыс сабақтар*

Аннотация. *В статье рассматривается процесс развития художественно-творческого потенциала и формирования эмоционально-ценностного опыта учащихся через знакомство с пейзажной живописью. В статье рассматривается процесс развития художественно-творческого потенциала и формирования эмоционально-ценностного опыта учащихся через знакомство с пейзажной живописью.*

Ключевые слова*: Художественный труд, кружок, пейзаж, изобразительное искусство, внеклассные занятия*

Annotation*. The article discusses the process of developing artistic and creative potential and the formation of emotional and value experience of students through acquaintance with landscape painting.*

Keywords*: Art work, circle, landscape, Fine Arts, extracurricular activities*

Әлем мен өмір өнердің арқасында әдемі бола алады, сондықтан, тұтастай алғанда, білім беру үшін өнер мен көркем мәдениетке баулу басымдық ретінде қарастырылуы керек. Әр оқушыда шығармашылықты анықтау және дамыту қазіргі педагогиканың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Табиғатты бейнелеу оқушыға жеке тұлға болып қалыптасуы үшін үлкен әсер етеді, қоршаған әлемді көруге және естуге, өнер туындысының көркемдік құндылығын бағалауға және түсінуге көмектеседі. Оқушылар табиғатты бейнелеу арқылы әртүрлі шығармашылық мәселелерді шешудің жолдарын өз бетінше табуға, өз іс-әрекеттерін жоспарлауға, шығармашылық қабілеттерін ашуға үйренеді.

Алайда, бейнелеу өнері сабақтарында оқушылар сурет салу кезінде өнер туындыларын дұрыс қабылдауда қиындықтарға тап болады.

Оқушыларға суреттің композициясы мен сюжет ерекшеліктерін көру қиын, олар негізгі бейнені әрең анықтайды, суретшінің қандай айқындау құралдарын қолданғанын ажырата алмайды. Балаға көркемдік-техникалық жағынан перспектива сызығын көру және оны өз жұмысында пайдалану қиындықтар тудырады. Оқушылардың эмоционалды лексикасы да өте тапшы, олар әйгілі суретшілердің суреттеріне деген көзқарасын, ойларын әрең жеткізеді.

Бұл қиындықтар кешенін жеңу үшін қосымша кескіндеме сабақтары қажет. Сабақтың осы түрлерінің бірі – сыныптан тыс үйірме сабақтары.

Сабақ курсының негізгі міндеттері пейзаж кескіндемесін зерттеу болып табылады. Пейзаждық кескіндеме арқылы балалар сұлулыққа деген қызығушылық пен сүйіспеншілікті дамытады. Балалардың пейзаждармен қарым-қатынасы, оларды жылдың әртүрлі уақыттарында қоршаған табиғаттың сұлулығын бақылау және байқау арқылы пайда болады. Сыныптан тыс сабақтардағы пейзаждық кескіндеме

балалардың қиялын дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Сыныптан тыс сабақтардың арқасында шығармашылық үшін уақыт айтарлықтай көбейеді. Бұл пейзаж жанрына уақыт бөлуге мүмкіндік береді.

Өзектілікке сүйене отырып, зерттеудің мақсаты анықталды: пейзаж кескіндемесін зерттеу процесінде сыныптан тыс сабақтарда оқушылардың көркемдік және шығармашылық әлеуетін ашуға және дамытуға ықпал ететін орта білім беру мекемесінде педагогикалық жағдайлар жүйесін жасау.

Пейзаж – кескіннің негізгі тақырыбы табиғат болатын бейнелеу өнерінің жанры. Пейзаж – француз сөзі, ландшафты, табиғатты бейнелеу. Суретшінің назарын аударатын нәрсеге және кескіннің сипатына байланысты ауылдық, қалалық, сәулеттік, өнеркәсіптік пейзаж болып ерекшеленеді. Пейзаждың ерекше түріне су стихиясының суреттері – теңіз (марина) және өзен пейзаждары жатады. Мысал ретінде төменде берілген суретшілердің шығармаларын қарастыруға болады.

«Одинокое дерево» (Ф. Каспар)

«Постройка лодки во Фдэтфорде» (Д. Констебль)

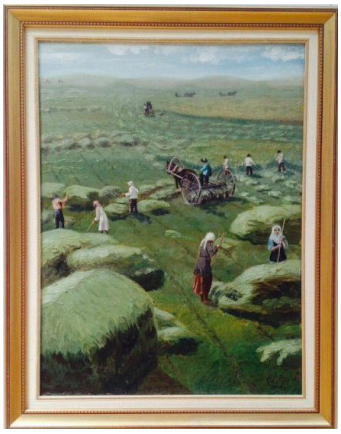

«9 вал»(И. Айвазовский)

Фридрих Каспар – ең танымал неміс суретшілерінің бірі. Шебердің өзі айтқандай, оның суреттері барынша шынайылыққа жетуді мақсат етпейді. Каспардың суреттері пейзаждың эмоциялары мен руханилығын көрсетеді.

Джон Констебль – таңғажайып табиғат пейзаждарының авторы. Тірі болған кезінде оның жұмыстары танымал болмады. Тек өмірден кеткеннен кейін жұмыстары танымал бола бастады. Өзінің құрдастарынан айырмашылығы, ол қарапайым нысандарды артық көрді: бейбіт өрістер, шаруа арбалары, диірмендер.

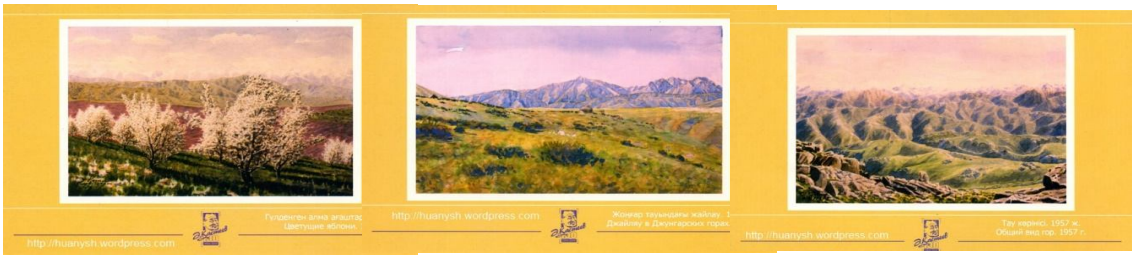
Иван Айвазовский – өз заманының ең танымал теңіз пейзаж суретшісі, оның аты теңізмен тығыз байланысты. Шебер өзінің техникасын жетілдіріп, «Айвазовский толқыны» атауын тудырды.

Қастеев Әбілхан (1904-1973) – қазақтың әйгілі кескіндемешісі, график-суретші, қазақ бейнелеу өнерінің негізін салушылардың бірі. Әбілхан туған жердің әсем табиғатын, оның дидарыңдағы адам қолының жасампаз өзгерістерін зор шабытпен бедерлей алған суреткер.

Әбілхан Қастеев Шөп шабу. 1934 Кенеп, майлы бояу
Әбілхан Қастеев туындылары

1934 жылы шағын, әрі тік форматта орындалған «Пішен шабу» туындысы бір ғана жасыл түстің қолданылуы арқылы ерекшеленеді. Нәзік жасыл түстің көкжиекке дейінгі алмасу реті аяның кеңдігін, тереңдігін айқындай түседі. Осы әдістер арқылы суретші егістіктің көлемін, қазақ жерінің кеңдігін бір картинаға сыйғыза білген. Қысқа дайындық жүргізіп жатқан тынымсыз еңбек үстіндегі адамдардың қуанышты бейнесі жүйелі түрде бейнеленген. Тіпті алыс шалғайдан көрінген қоныстардың бейнесі анық байқалады.

Таулардың, ағаштардың және өзендердің контуры түріндегі пейзаждың алғашқы эскиздері қарабайыр жартас суреттерінде пайда болды. Сол кезде адам өзін жабайы табиғаттың қоршауында бейнелеуге алғашқы әрекеттерін жасады.

Пейзаж элементтерін ежелгі Греция өнерінде кездестіруге болады. Криттегі Кноссос сарайының залдарында бүгінгі күнге дейін теңіз, бақтар және тау пейзаждары фонындағы адамдардың шынайы бейнелері бар фрескалар мен қабырға суреттері сақталған.

Дербес жанр түріндегі пейзаж ежелгі Қытайда лирикалық бағыт ретінде пайда болып, алғашқы табиғаттың әсемдігі мен әсемдігін дәріптейді. Қытай суретшілері тау шыңдарын, жартастарды, бамбук бұтақтарын, шие гүлдерін және қисық қарағайларды нәзік етіп салған.

Суреттер монохромды бір түсті пейзаждар түрінде жасалып, иероглифтермен ұштасып жатты.

Қиыр Шығыс елдері: Жапония, Моңғолия, Корея пейзажының дамуына Қытай өнері үлкен әсер етті.

Қайта өрлеу дәуірінде ғана суретшілер пейзаж тарихындағы серпіліс болып табылатын сызықтық және әуе перспективасын зерттей бастады.

Жоғары Қайта өрлеу дәуіріндегі пейзажға қызығушылық артты, кескіндеме техникасы мен сюжеттері тән голланд, неміс, итальян мектептері қалыптасты.

Ағартушылық дәуірінде суретшілер табиғатты идеалдандыруға ұмтылмады, олар өздерінің алдына қоршаған дүниенің табиғи сұлулығын көрсету міндетін қойды. Пейзажға жаңа көзқарас пленерлік кескіндеменің пайда болуына байланысты болды. Шеберхана қабырғасынан тыс суретшілердің жұмысы табиғатты мұқият бақылауға, ауа-райы мен жарықтандырудың өзгеруін табиғи түрде бейнелеуге мүмкіндік берді.

Импрессионистер пейзаждық кескіндемеге үлкен әсер етті. Табиғат пен күнделікті өмірдің қарапайымдылығын, қарапайым оқиғаларын жарқын және шуақты түрде бейнеледі. Импрессионистік пейзаж бүгінгі таңда әлемдегі ең танымал өнер болып табылады. Орыс пейзажында ол пайда болған сәттен бастап академиялық кескіндеме дәстүрлері күшейе түсті. Қарапайым табиғатты таңдау және орыс табиғатына ерекше патриоттық көзқарас Саврасовтың, Левитанның, Шишкиннің картиналарын ерекше көрсетілді. Содан бері орыс пейзажы орыс суретшілерінің шығармашылығында берік орын алды. Осындай ұлы суретшілердің туындылары сабақтан тыс сабақтарда қарастырылады, зерттеледі.

Оқу сағаттарындағы сабақтардан басқа, мұғалім сабақтан тыс уақытта сабақтар өткізе алады. Мұндай сабақтан тыс іс-шаралар оқу сабақтарында қойылған міндеттерді мұқият зерттеу үшін қажет. Сыныптан тыс сабақтардың ең көп таралған түрін бейнелеу өнері үйірмесі болып табылады. Бұл сыныптан тыс жұмыстардың ең көп таралған түрлерінің бірі. Мектеп сабақтарында, сыныптан тыс сабақтарда белгілі бір тақырыптарды зерттей отырып, бұл тақырыптар мұқият және егжей-тегжейлі зерттеледі. Бейнелеу өнері үйірмесіндегі сабақтардың бірқатар ерекшеліктері бар. Біріншіден, бұл бейнелеу өнеріне қызығушылық танытатын, сурет сабақтарында ғана емес, бос уақытында да сурет салғанды ұнататын балаларға арналған сабақ. Екіншіден, үйірмедегі тапсырмалар сынып сабақтарынан өзгеше. Сыныпта мұғалім тақырыптарды бағдарлама бойынша қатаң өтуге міндетті. Үйірме оқушыларға ұнайтын бейнелеу іс-шаралары түрлеріне

көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік береді. Мұнда әр оқушының қабілеті мен дайындығы ескеріледі. Мұғалімнің міндеті-мүмкіндігінше көп балаларды бейнелеу өнерімен жүйелі түрде айналысуға тарту.

Сыныптан тыс бейнелеу сабақтарында, әдетте, он бес адамнан аспайды, бұл әрқайсысымен жеке жұмыс жасау үшін қажетті жағдай жасайды. Егер мектеп сабақтарында іс-шаралар өте алуан түрлі және көп болса, онда сабақтан тыс уақытта балаларға қызықты іс-әрекет түріне көбірек уақыт бөлінеді. Балалармен көркем жұмыстың осындай түрлерінің бірі-пейзаж жанры. Балалар өздеріне ұнайтын сюжетті сала алады.

Осындай үйірме Павлодар педагогикалық университетінің Өнер және спорт жоғары мектебінің «Көркем еңбек» білім беру бағдарламасы студенттерінде де қарастырылған және қазыргі таңда үйірмеде 10-нан аса студент білім алуда. Жоспарланған тақырыптардың бірі – пейзаж жанрында студенттер Павлодар өңірінің әдемі табиғатын суреттеді.

Үйірме қатысушысы 1 курс студенті Әжімхан Аяла өз жұмысында Баянауыл – жартасты таулар мен қарағайлы ормандармен қоршалған төрт көлді табиғатты суреттеді. Мөлдір және сергітетін суы және изумруд түсті көлі бар.

Баянауыл. Әжімхан Аяла

Қорытындай келсек, мұғалім үйірмені ұйымдастырған кезде сабақтарды жақсы ұйымдастырып, қажетті дидактикалық және көрнекі құралдар қорын құруы керек. Ол үнемі сабақ өткізіп, оларды нақты жоспарлауы керек. Бейнелеу өнері үйірмесінің жұмысын жоспарлау кезінде балалардың санын, сағат санын, сабақ тақырыптарын, оларды өткізудің әдістемесі мен ұйымдастырылуын ескеру қажет.

Ең бастысы үйірме қатысушыларына жиі көрмелер өткізіп, мұражайларға шығармашылық жұмыстарын шығарып, түрлі байқауларға қатыстыру жақсы ынталандыру болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Абылхан Кастеев. Альбом (Составитель Б. Барманкулова). – Алма-Ата: Өнер, 1986. – 258 с. илл.
2. «А. Кастеев» Альбом (автор текста Е. Вандровская). – Москва: «Советский Художник», 1955. – 64 с.
3. Е.Г. Микульская. Абылхан Кастеев – народный художник Казахстана. Алма-Ата, 1956.
4. Кастеев Абылхан. Альбом репродукций (составитель Л.Г. Плахотная) – Алма-Ата: «Жалын», 1978.
5. Әбілхан Қастеев. Альбом. – Алматы: Өнер, 2004. – 160 б.

С. Мурат
Павлодар педагогикалық университетінің
2 курс студенті,
А.И. Джуматаева
ғылыми жетекшісі: *кәсіптік білім магистрі, оқытушы-эксперт*

КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНІҢ «ДИЗАЙН ЖӘНЕ ТЕХНОЛГИЯ» БӨЛІМІ АЯСЫНДА ОҚУШЫЛАРМЕН СӘУКЕЛЕ ӘЗІРЛЕУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аннотация. *Бұл мақалада болашақ мамандардың инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеру және оқушылардың дизайнерлік ойлау қасиеттері мен қоршаған ортаға белгілі бір қатысты – эстетикалық көріністі зерделеу.*

Заман талабына сай, әрбір жас ұрпақ оқу орындары қабырғасынан отансүйгіштік, эстетикалық, рухани – адамгершілік және жалпыадамзаттық құндылықтарлықтарды бойына сіңіріп, дизайнерлік ойлауды қалыптастыруға бағытталған көркем еңбек сабағында оқушылармен сәукеле өңдеу технологиясы беріледі.

Түйінді сөздер*: дизайн, гармония, ойлау, стиль, рухани, сәукеле, антропометрлік нүктелері.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается освоение научно-педагогических основ инновационной деятельности будущих специалистов, а также описываются свойства дизайнерского мышления учащихся и отношения к окружающей среде – эстетическому облику.*

В соответствии с требованиями времени, каждому молодому поколению на уроках художественного труда, направленных на привитие патриотических, эстетических, духовно-нравственных и общечеловеческих ценностей, а также формирования дизайнерского мышления, учениками обучаются технологии изготовления саукеле.

Ключевые слова*: дизайн, гармония, мышление, стиль, духовность, саукеле, антропометрические точки.*

Annotation. *This article discusses the development of the scientific and pedagogical foundations of the innovative activities of future specialists, as well as describes the properties of students' design thinking and attitudes towards the environment - aesthetic appearance.*

In accordance with the requirements of the time, each young generation at the lessons of artistic work, aimed at instilling patriotic, aesthetic, spiritual, moral and universal values, as well as the formation of design thinking, students are taught the technology of making saukele.

Key words*: design, harmony, thinking, style, spirituality, saukele, anthropometric points.*

Осы күнге дейін «дизайн» ұғымының анықтамасы әр түрлі әдебиеттерде бір мағынамен шектелген емес. Мүмкін этимологиялық анықтама түсінік енгізеді: ағылшын сөзі design – «ойластыру, сызу, құрастыруды» білдірсе, ал басқа кезде – «ой, жоба, конструкция, сызба» мағынасын береді. Осыдан біз дизайндық қызметтің түрін анықтай аламыз, адамдардың сұраныстарын толық қанағаттандыратын комфортты және эстетикалық мәнерлі заттық қоршаған ортаны құруға бағытталады.

Әр түрлі анықтамалар «дизайнның» белсенділігін, түрлендіруін, шығармашылық мәнін анықтайды; үйлесімді қоршаған ортаны құруға бағытталған қызмет екеніне назар аударылады.

Гармония дегеніміз – комфортты, функционалды, баянды және сәнді; бұл адамның технологиялық, әлеуметтік, эстетикалық және басқа таңдауларын толық қанағаттандыра алады. Бұның бәрі бізді дизайндық комплексті іскерліктің өзінде интеллектуалды, логикалық, ойлы бастамаларын және көркемділік пен эмоционалды-эстетикалықты толық біріктіру болып табылады.

Әлі күнге дейін көркем еңбек сабағының мазмұнында бір іскерліктің екі жағы жасанды бөлінеді: құрастыру сабақтарында жұмыс тек техникалық көзқараспен құрастырумен шектеледі, ал бұйымның сыртқы сапасы мен мәнерлілігі есепке алынбайды; материалдарды көркем өңдеу сабақтарында бұйымның сыртқы түрін анықтайтын параметрлері негізінен қарастырылады, ал оның функционалдық қасиеттері толық анықталмайды [1,78 б.].

Осыған сүйеніп, бүгінгі күнде мектеп тәжірибесінде дизайндық білімді қолайлы жолдармен енгізу қажет деп бекітуге болады. Әсіресе актуалды бұл іскерлік ойлау мен сезінуге үйретеді.

Оқушылардың дизайнерлік білімін қалыптастыру XXI ғасыр білімнің, ақпараттың, жаңа технологияның өрістеу ғасыры. Ендеше, мамандарға қойылатын заман талабы – кәсіби білім, түрлі күрделі жағдайлардан шығып кетудің ойлы жолын таңдап ала білу.

Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде болашақ мамандардың инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі – маңызды мәселелердің бірі. Білім мазмұнының жаңаруы, оқыту үдерісіне инновациялық педагогикалық технологиялардың енуі осы сала мамандарының кәсіби біліктілігі деңгейіне қойылатын талаптардан айқындалады.

Жұмыс оқушылардың дизайн саласынан білетін арнайы білімімен қаруландыруға емес, олардың бойында дизайнерлік ойлауды қалыптастыруға бағытталуы қажет. Осының мәні не екендігіне жалпылама түрде тоқталып өтейік.

Әрине, бұл түсініктің мәні «дизайн» және «ойлау» сөздерінің беретін мәндерінен алшақ емес. Бұл сөз тіркесі тілдік қолданыста жиі айтылмағанымен, математикалық ойлау, лингвистикалық ойлау, көркемдік ойлау т.б. тіркестер мәнімен үндес келеді. Бұл ұғымдардың әрқайсысы белгілі бір арнайы ғылыммен байланысты болғанымен, бірақ олармен мағынасы тұтасып жатқан жоқ. Біз ойлаудың қандайда бір түрі туралы айтқан кезде, арнайы білімнің санын емес, сананың ерекше қасиеті мен өмір шындығына деген көзқарасы туралы айтатынымыз айқын.

Көптеген зерттеулерде көрсетілгендей, ойлауды ұдайы қалыптасып, өзгеріп, дамып отыратын және де ешқашан толығымен аяқталмайтын тірі үдеріс ретінде қабылдағанымыз жөн.

Бұл ойлаудың өмір жағдайларының үнемі өзгерісте болуын көрсететін құбылыс екендігімен байланысты. Ойлау әрекеті үдерісінде адам өз алдына шындықтың бетін ашатын деректердің мәнін ұғынуға тырысады. Бұл жағдай біз үшін өте маңызды: ойлана білу қабілетінің өзі өзіне-өзі баға беруге, өзіндік жаңалықтар ашуға және еркіндікке мүмкіндік туғызады. Дизайнерлік ойлау адам бойында оның әлемге және жалпы алғанда қоршаған ортаға эстетикалық қатысын анықтайтын шығармашылық жұмыс әдіс-тәсілдерінің бар екендігін ескертеді.

Бұл жаңа әрі күрделі мәселені анықтау үшін дизайнерлік ойлаудың біршама маңызды компоненттерін іріктеп, олардың өзара байланыстылығын қарастырып көрейік. Осы мәселені зерттеушілер төмендегі компоненттерді атап көрсетеді: а) сындарлылық; ә) мақсаттылық; б) вариативтілік, икемділік; в) стильді және стильдік үйлесімді сезіну [1,80 б.].

Сындарлылық деп біз бастапқы заттық жағдайдың функционалдық талдамасы негізінде қайта құрылған іс-әрекетті жүзеге асыруға мүмкіндік туғызатын ойлау қасиетін айтамыз. Шындығында, бұл – қайта жасалған әрекетке деген жалпы мүмкіндік.

Дизайнерлік ойлау қасиеті негізіндегі мақсаттылық сындарлылықпен тығыз байланысты. Егер сындарлылықты мақсат кою қабілет-

тілігі ретінде анықтауға болса, онда мақсаттылық – бұл осы мақсаттарға нақты сәйкес әрекет жүйесін құруға қабілеттілік.

Ойлау вариативтілігі мен икемділігі мақсатқа сәйкес жобалардың бірнеше нұсқаларын тудыруға және жоспарлауға мүмкіндік туғызады. Ойлау вариативтілігі, сөзсіз, тәжірибе мен білімді кеңейту арқылы артады, бірақ бұлардан басқа оқу үрдісінде шығармашылық міндеттерді шешуді арнайы жүйелейтін сәйкес әдістерді пайдалану да үлкен рөл атқарады.

Стиль мен стильдік үйлесімді сезіну бізді қоршаған заттық ортаға баға беру және жаңалық тудыруға мүмкіндік жасайды. «Стиль» түсінігі тұрақты бірлік мәнін білдіреді. Әдетте, бұл бірлік оқушылардың бойында сәйкес білім қалыптастыруы қажет көркем безендірудің белгілі бір белгілері мен тәсілдері арқылы көрінеді. Жалпы «стиль» түсінігі мазмұн мен пішіннің диалектикалық қатынастарының күрделі кешенін өзіне біріктіреді, сондай-ақ оның ішіне дәуірдің мәдени-тарихи ерекшеліктері, оның дүниетанымы және т.б. кіреді.

Дизайнерлік ойлау адамның қоршаған ортаға белгілі бір қатысын білдіреді. Дизайнерлік әрекеттің өзіне тән белгісі – эстетикалық бояу, ал бұл ұғынуды ғана жобаламайды, сонымен қатар қабылданған шындыққа күйзелісті де болжайды. Дизайнерлік әрекет үдерісінде сыртқы шынайылық ішкі өмірдің шындығына айналады, ол адамның көзқарасы, мақсаты мен құндылықтары арқылы өлшенеді. Бірақ бұл іс-әрекет үрдісінде оқушылар басшылыққа алатын баға жүйесі маңызды адами құндылықтарды қайталауы қажет дегенді білдіреді. Осылайша, дизайнерлік білім белгілі бір дүниетанымдық негізде құрылуы қажет; олай болмаса оқушылардың бойында рухани құндылықтардың қажетсіз және тиімсіз жүйесі қалыптасуы мүмкін.

Осы орайда, рухани құндылықтардың бірі ретінде – қазақтың ұлттық бас киімдері өзінің қарапайымдылығымен, үйлесімділігімен, жүріп тұруға ыңғайлылығымен ерекшелігі қарастырылды. Мұның өзі тұрмыс қажетінен басым, көпшілігі көшпелі өмір сүрген, көлік үстіндегі іс-әрекеттінен туған жағдай. Әйелдердің ұлттық бас киімдеріне бөрік, тақия, қасаба, сәукеле, күндік, кимешек, орама-кимешек жатады.

Бас киімдердің аса сәнді көрінуі үшін оларды моншақ, страз, шыны моншақ, маржандармен кестелейді. Сәукеле қазақ ұлттық киімдері ішіндегі ең қымбат және сәнді киім болып саналады. Ертеде шеберлер бір сәукелені жасау үшін бір жыл уақыттарын кетірген. Сәукеленің қазіргі түрлері қатты қаңқа негізінде стрейч-мақпалмен тысталып, құндыз үлбірлерімен, мамықтармен қапталып, арнайы зерлі моншақ бұйымдармен әшекейленген.

Сәукеленің самай әшекейлері моншақтардан да, матадан да немесе өрнекті зергерлік өрмелерден де жасалады. Сәукеленің биіктігі

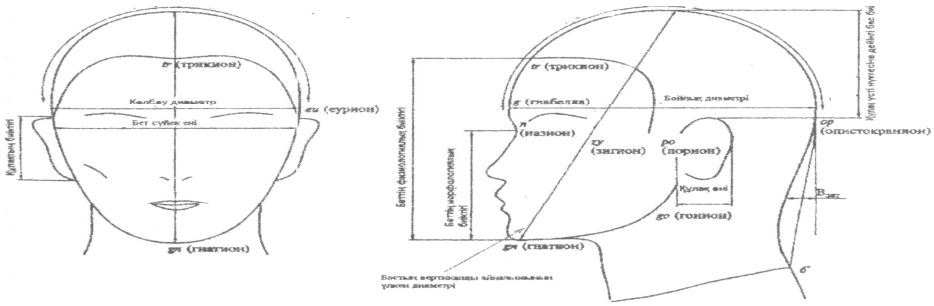
25-50 сантиметр аралығында болады. Сәукеле өсімдік тектес немесе аралас ою-өрнектермен жапсырма, ришелье, біз және тығыз кесте тәсілдері арқылы кестеленеді. Кесте беті моншақтармен, маржандармен, бұрымды алтын баулармен, ызбалармен, қосымша әшекейленеді. Сәукеленің төбе ұшына міндетті түрде үлпілдеген үкі қауырсыны тағылады. Ісмердің талғамына сай сәукеле пішімімен оны әшекейлеу түрі де түрліше болады (1 сур) көрсетілген.

Сурет 1. Сәукеле

Антропология да бассүйекті ғана емес, сонымен бірге тірі адам басын өлшеуге де көп көңіл аударылады. Өлшеудің арнайы бағдарламалары жасалған. Өлшеуді дұрыс орындап, талдау үшін салыстырмалы нәтижелер алуда белгілі бір антропометрлік нүктелер анықталған.

Адам басының негізгі антропометрлік нүктелері (2 сур) негізгі антропометрлік нүктелермен адам басын өлшеу сызбасы көрсетілген [2,30 б.].

Сурет 2. Адам басының негізгі антропологиялық нүктелері мен өлшемдік белгілері

Кейбір деректерге жүгінсек, қыздардың сәукелесі өте қымбат тұрған. Өткен XIX ғасырдағы кейбір сәукелелер мың сом тұрған. Бұл сол тұстағы бағамен кеміңде жүз жылқының құны деген сөз. Мұның өзі «досы – басқа, дұшпаны – аяққа» қарайтын қазақта қыздың басы қаншалықты құрметтелгенін аңғартары анық. Өте биік бас киім оны

киген қызды асқақтатып, өр етіп көрсететін. Мұның өзі отаудың есігін енді аттайтын жанды құрметке бөлеген. Қалыңдықтың шынында қол жетпестей биік екенін байқатқан деп ойлаймыз. Демек, бабаларымыз бұл бас киімді еріккеннен жасай салмаған. Оны биік ету арқылы қыз атты қымбат қазынаның қол жетпестей биікте тұратынын мензеген. Мұның өзі қазақтардың киімі тұнып тұрған ұлағат екенін танытады.

Сәукеле өзінің өң бойына түрлі әшекей заттары қадалуымен ерекшеленеді. Түрлі қымбат темірлер мен тастардан шеберлер соққан небір зергерлік әшекейлер сәукелеге айнала қадалатын болған. Сондай-ақ, құлақтың тұсында оны жауып тұратын әшекей салпыншақтар болған. Сәукеленің негізі қатты киізден тігілетін болған. Ол сыртынан қымбат маталармен қапталған.

Қорыта айтқанда, осы тарихи бас киімдер негізінде суретші-сәнгерлер сәннің даму талаптарына сәйкес қазіргі бас киім түрлерін жобалаған.

Жоғарыда берілген дизайнерлік ойлау анықтамалары негізіне бағытталған тек қана өнерге баға беру ғана емес, рухани құндылықтарды жасау да қарастырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Г.Қ. Әміржанова. Көркемдік білім беру тарихы және теориясы: оқу-әдістемелік құрал / Г.Қ. Әміржанова. – Қараганды: Ақнұр, 2018. – 216 б.

2. С.А. Жолдасбекова, Г.Д. Ашықбаева. Қазақтың ұлттық баскиімдерін әзірлеу. – Шымкент, 1999. – 67 б.

3. Көркем еңбек (Визуады өнер және технология). Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9 сыныбына арналған оқу бағдарламасы. – Астана, 2016. – 111 б.

А.А. Есенова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті
Е. Жанайхан
ғылыми жетекшісі*: өнертану ғылымының кандидаты, филос.ғыл. докторы (PhD), қауымд. профессор*

МУЗЫКА ПӘНІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘРБИЕДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ

Музыкалық өнер – эстетикалық тәрбиенің қуатты құралы. Музыканы тыңдау және түсіну қабілеті эстетикалық мәдениеттің қарапайым белгілерінің бірі болып табылады, онсыз толыққанды тәрбиені елестету мүмкін емес. Музыкалық білімсіз баланың жан-

жақты психикалық дамуы мүмкін емес. Баланың музыкаға деген сезімталдығын дамыта отырып, оның ой-өрісін, талпыныстарын арттырамыз. Музыкалық өнер интеллекті, сезімнің эмоционалдық мәдениетін, адамгершілікті қалыптастырып, даму динамикасында шындықты көрсетеді.

Мектеп оқушыларына саналы тәрбие беруде өнердің алатын орны ерекше. Өйткені кез келген өнер туындысы ең алдымен адамгершілік қасиеттерді уағыздайды. Айталық, математикалық есептер немесе физиканың заңы оқушыны адамгершілікке баулиды деп айту қиын.

Музыка сабағының мұғалімі – шығармашылық фантазиясы мол, арнайы бір аспапты еркін меңгере алатын, музыкалық сауатты, жан-жақты ғылым-білімнен хабардар, ой-өрісі кең маман болғанда ғана жас жеткіншектерге жүйелі музыкалық білім бере алады.

Жас ұрпаққа эстетикалық тәрбие беріп, олардың бойына туған өлкесіне, халқына деген адамдық, сүйіспеншілік сезімдерді сіңіруде музыканың алатын орны ерекше. Жалпы өнермен айналысқан баланың жан дүниесі ерекше болады.

Музыка өнерін балалармен бірге меңгере отырып, ұстаздар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін оятып, әсемдікке, өнерге деген сүйіспеншілікке тәрбиелейді. Өнерде өз ойын шығармашылық-пен көрсете білуге, жеке және ұжымдық орындаушылық дағдыларды меңгеруге баулиды.

Мектепте музыка сабағын оқытудың негізгі мақсаты оқу програм-масында оқушылардың Отанға, туған жерге сүйіспеншілігін арттыру, олардың рухани байлығын, эстетикалық сезімін тәрбиелеу, ой өрісін кеңейту, талабын байқау. Өйткені, музыка сезімтал болуға, өмірдің әсемдігі мен сұлулығын білуге, мейірімді болуға тәрбиелейді.

Музыка сабағында дүние туралы түсініктері дамиды, эмоционалды қабылдауы артады, өз бетінше шығармашылық қабілеттері дамиды. Балалар еркін қарым-қатынас жасауға, жанжалдарды шешуге, өзін қоршаған әлемнің бір бөлігі ретінде сезінуге үйренеді.

Музыка өнерінің ерекшелігі сөз бен тіл жеткізіп айта алмайтын, адамның жан дүниесіндегі құбылыстарды, сезімді дыбыс арқылы беруге мүмкіндік тудыруында. Музыка таза эмоцияға әсер ете отырып, адамның қиялы мен көңіл күйіне байланысты қабылданады.

Ән айту, музыка тыңдау, музыка сауаттылығымен танысу және шығармашылық жұмыстану музыкаға тәрбиелеудің басты іс-әрекеті болып есептеледі. Оқушылардың жан жақты дамуы баланың ішкі дүниесін байытады, саз өнерін терең және толық қабылдап қана қоймай, айналадағы дүниеге, өмірге, адамдарға деген көзқарасын өзгертеді.

Мұғалім үнемі бақылау жұмысын жүргізудің арқасында педагогикалық сезімталдығын жетілдіріп, әр түрлі ситуацияларда тез шешім қабылдап, өздігінен педагогикалық ықпал жасауды үйренеді.

Музыка мұғалімі тек музыка пәнінен сабақ беретін маман емес, ол оқушыларды жан-жақты тәрбиелейтін өнегелі ұстаз болып саналады. Ол өзінің күнделікті жұмысында педагогикалық, психологиялық, дидактикалық принцип негіздерінен қолдана отырып, оқушыларды жалаң ән музыкаға үйрету міндетін іске асырумен шектелмей, оларды өнегелік негізге бағыттайтын тәрбиемен айналысады.

Сол себептенде, музыка сабағын беретін мұғалімнің бүгінгі ғылыми-әдістемелік жетістіктермен қаруланып, сабақты жан-жақты етіп жоспарлап өтуінің мәні зор. Осы айтылған мақсаттарды біртіндеп іске асыру үшін, мектеп мұғалімінің қолындағы бағдарламаға сәйкес музыка сабағын өткізуде әдістемелік кеңестерді еске ала отырып, сабақты ұйымдастырудың, жаңа формаларымен әдістерін пайдалану қажеттілікке айналады.

Әрине, болашақта әр оқушы музыкант бола бермейді, бірақ білім беру мекемелерінде музыканы оқыту міндеттері туралы айта отырып, музыкантты тәрбиелеу мұғалімдердің бірінші кезектегі және жалғыз міндеті емес деп айту керек. Бұл тұрғыда музыканы дұрыс қабылдауға, балалардың көкжиегін кеңейтуге, бар музыкалық идеяларды байытуға, оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытуға басымдық беріледі.

Музыка қоғамдық даму жүйесінде әрқашан рухани құндылықтарды, соның ішінде музыкалық мәдениетті сақтайды және болашақ ұрпаққа береді. Мәдени мұраны тану балалардың ақыл-ой қабілеттерін дамытып қана қоймайды, сонымен қатар оның жинақталуы мен жаңа мәдени іске асырылуының қайнар көзі болып табылады.

Қорыта айтқанда, музыкалық білім беру педагогикасының дамып, қалыптасу жағдайына көз жіберу, тұтастай алғанда, жалпы педагогиканың, психологияның, эстетиканың, музыкатанудың, мәдениеттанудың түйісер тұсында дамып, қалыптасқан ғылымиаралық, дербес ғылым саласының пайда болғанын айғақтайды. Музыкалық білім беру педагогикасының дамып, қалыптасу тарихын таразылау оның ғылым саласы ретіндегі мәні мен ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді.

А.Д. Талғатбекова
Павлодар Педагогикалық университетінің студенті,
Павлодар қаласы
Е. Жанайхан
ғылыми жетекшісі: өнертану ғылымының кандидаты,
философия ғылымдарының докторы

МУЗЫКА ПӘНІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘРБИЕДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ

Аңдатпа. *Музыка – адамзаттың рухани азығы, жан серігі және өзінің көркемдігі, нәзіктігімен адам жанын баурап, олардың жақсы мінез-құлықтарының қалыптасуына септігін тигізеді.*

Тәрбие ісі адамзаттың бүкіл даму тарихымен қатар жүріп келеді. Тәрбие-бір ұрпақтың өмір сүру тәжірибесін екінші ұрпаққа жалғастырушы үрдіс. Осы үрдіс арқылы дамытады және адамның дамуына басшылық жасалады.Қазақ халқы бала тәрбиесіне өте үлкен жауапкершілікпен қараған. Тіпті жазу-сызу мәдениеті қалыптаспаған дәуірдің өзінде де ұшы-қиырсыз жазира байтақ дала тұрғындары өздерінің тарихында жас буынға тәлім-тәрбие берудің бай тәжірибесін жинақтап, өзіндік ерекшеліктерімен бала тәрбиесіне өте үлкен ықпал жасайды. Мақалада музыка пәнінің педагогикалық тәрбиедегі алатын орны туралы, тәрбиенің негізгі міндеттері, музыка тәрбиесінің тиімділігі, оның әсері туралы ой қозғалады.

Тірек сөздер: *тәрбие, музыка, музыкалық тәрбие, құндылық.*

Аннотация. *Музыка является духовной пищей человечества, спутником и своей красотой и нежностью пленяет душу человека и способствует формированию у него хорошего поведения.*

Образование идет рука об руку со всей историей человеческого развития. Воспитание – это процесс передачи опыта одного поколения другому. Именно через этот процесс направляется развитие и развитие человека.Казахский народ несет большую ответственность за воспитание детей. Еще в эпоху, когда не сформировалась культура письма и рисования, жители бескрайних степей за свою историю накопили богатый опыт воспитания подрастающего поколения и оказывают большое влияние на воспитание детей со своими особенностями. В статье рассматривается роль музыки в педагогическом образовании, основные задачи воспитания, эффективность музыкального образования, его влияние.

Ключевые слова: *образование, музыка, музыкальное образование, ценности.*

Summary. *Music is the spiritual food of mankind, a companion and with its beauty and tenderness captivates the human soul and contributes to the formation of their good behavior.*

Education goes hand in hand with the whole history of human development. Upbringing is a process of passing on the experience of one generation to another. It is through this process that development and human development are guided. The Kazakh people have a great responsibility for the upbringing of children. Even in the era when the culture of writing and drawing was not formed, the inhabitants of the vast steppes in

their history have accumulated a rich experience of educating the younger generation and have a great influence on the upbringing of children with their own peculiarities. The article discusses the role of music in pedagogical education, the main objectives of education, the effectiveness of music education, its impact.

Keywords: *education, music, music education, values.*

Музыкалық тәрбие дегеніміз – музыкалық өнердің ықпалы арқылы баланың жеке басын қалыптастыру – музыкалық ынтасын, қажеттерін, қабылетін, музыкаға эстетикалық көзқарасын қалыптастыру деген сөз.

Бүгінгі заман талабы – еліміздегі болып жатқан саяси экономикалық, ғылыми-техникалық, мәдени өзгерістерге байланысты жас өспірімдердің тәрбиесіне жаңа тұрғыда қарауды талап етіп отыр. Қазіргі кездегі тәрбиенің басты мақсаты ұлттық сана-сезімі оянған, мәдениетті, рухани ойлау дәрежесі биік, шығармашылықпен қызмет атқара алатын, қоршаған табиғи ортаға, әлеуметтік ортаға икемдеу, үйлесімді дамыған тұлға қалыптастыру болып табылады.

Тәрбиенің негізгі міндеті – қоғамның қажетті талаптарының әрбір баланың борыш, намыс, ождан, қадір-қасиет сияқты биік адамгершілік стимулдарына айналдыру.

Тәрбиенің аса маңызды құрамы – өнер. Соның ішінде өте кең, сан ұғымды қамтитын-музыка өнерін айтамыз. Білім беру саласында оқушылардың эстетикалық, этикалық және адамгершілік нормаларын меңгерту міндетін жүзеге асыруда музыка пәнінің орны ерекше.

Халық тәрбиесіндегі балаға тәлім-тәрбиенің қайнар көзі ретінде ананың әуезді сыңғыр үнімен берілетін әлдиінің орны ерекше. Бала тал бесіктен әлди арқылы естіген тәрбиелік ұғымдарды санасына құйып өсті. Сол арқылы бой түзеді және сол әуендер бойына тарап, жан дүниесі музыкаға жақын болып өсті. Осыдан бала бастауыш сыныпқа келгенде музыканың жоғарғы деңгейдегі өнердің бір саласы ретінде танып терең ұғынады. Ал, осы кезеңде музыка пәні өз деңгейінде оқушыға берілмесе онда оқушы дүниетанымында әр қилы көзқарастар пайда болуы әбден мүмкін. Мектептің музыка пәнінде жаңа әдістерді пайдалану арқылы мектептегі сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, мұғалімнің рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми-педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру, ақпараттық технологиялар мен инновациялық оқыту әдістері арқылы оқушыларды ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адамгершілікке, иманды-лыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу қажеттілігі туындайды. Осы адами қасиеттерге тәрбиелеуде ұлттық халық музыкасының алатын орнын көптеген ғалымдар өз ғылыми еңбектерінда зерделеген. Ғылыми

еңбектерге талдаулар жасағанда әрбір ғалым өзінің ғылыми жұмыстарында ұлттық музыканың мектеп оқушысына берер тәрбиесінің мол екендігін баяндаған. Осы тұрғыда сынып оқушысына музыка пәнінің оның тәрбиесіндегі ролі мен маңызы айқындалмақ. Оқушыға эстетикалық тәрбие беріп, олардың бойына туған өлкесіне, халқына деген адамгершілік пен сүйіспеншілік сезімдерін сіңіруде ұлттық музыка мәдениетінің алатын орны ерекше екендігі белгілі. Осы мәселелерді қайта жандандыру мақсатында оқушыларды қабілетіне қарай – жыраулық өнерге, терме айтуға, шешендікке тапқырлыққа, айтыс өнеріне үйретуде ән-саз пәнінің алатын орны орасан зор.

Платон мен оның ізбасарлары музыканың дүниеге келуінің қайнар көзі ретінде оны тек құдайдан ғана берілген қасиет деп айтса, көрнекті педагог В. Сухомлинский Өнер- өнегелі, ақылды адамдарды тәрбиелейтін құрал – деп тәрбие үрдісінде өнерге аса көңіл аудару қажеттілігін атап өткен.

Музыка тәрбиесі жастарға өнер құндылықтарын үйрете отырып, олардың бойына адамгершілік эстетикалық мәдениетті, көркемдік талғамды, шығармашылық қабілетті дамытады. Өскелен ұрпаққа музыкалық тәрбие беруде ,бала бойына рухани байлықты дамытудың аса маңызды саласы – музыкалық өнер.

Жасөспірімдерді музыка әлемін түсініп қабылдауға, талғампаздығын тәрбиелеуге, эмоциялық сезімталдығын қалыптастыруда білімді, мәдениетті болып өсуіне әсер етуде музыка сабағының алатын орны ерекше. Баланың бойында музыкалық қабілет жас кезінен басталады. Мектеп жасына жеткен бала психологиялық түйсіну мен музыканы көз алдына елестетуді біршама меңгеріп шығады. Оның бойында музыкаға деген өзіндік ой саналық және сезімдік тұрғыдағы қарым-қатынас қалыптасады. Сонымен бірге әуен-саз, өлшем-ырғақ жүйесін есіту тәжірибесі қалыптасып, есте сақтап қалу қабілеті де жинақталады. Баланы музыка тыңдауға, тыңдай отырып оны сапалы түрде қабылдауға баулу музыкалық тәрбие беру жұмысындағы міндеттердің бірі. Өйткені ол оқушының музыкалық мәдениеттілігін қалыптастырудың алғы шарты болып есептеледі.

Оқушылардың көркем өнерге сүйіспеншілігін арттыру, оның ішінде музыкалық тәрбие беру, адамгершілік тәрбиенің ажыратылмайтын бір бөлімі болып табылады. Музыка өнердің басқа түрлері сияқты алуан, түрлі құбылыстардың шындығын ашуға адамның ой-өрісін жаңа ойлармен кеңейту, музыкалық сезімталдылығын кеңейту және талабын байқау, есту қабілеттілігін, ырғақтық сезімін, музыкаға деген ынта-ықыласын дамытып өрістету деп көрсетілген.

Музыкалық тәрбие негізінен жалпы білім беретін мектепте сыныптық – сабақ жүйесі бойынша іске асады. Оқушыға музыкалық

тәрбие беруде оқытудың принциптерін және әдіс-тәсілдері, соңғы технологияларды шебер қолдану ең қажет нәрсе болып табылады. Сонымен қатар сабақты дидактикалық ойындар, өзіндік жұмыс, ой қозғау, нота сауатын үйрету, музыка тыңдату, музыка ырғағына сай әр түрлі қимылдар жасату, музыка жанрын ажырата білу басты міндеттер болып табылады. Музыка сабағында оқушыларды музыкалық мәдениетке тәрбиелеу мәселесін қарастыру өзекті, әрі осы уақытқа дейін арнайы қарастырылып жатқан тың мәселелердің бірі.

Жалпы музыкалық білім беру арқылы мектеп оқушыларының музыкалық мәдениетін тәрбиелеу үрдісі тиімді болуы мүмкін, егерде:

– мектеп оқушыларын музыкалық мәдениетке тәбиелеудің ғылыми-педагогикалық және әдістемелік негіздері анықталса.

– мектеп оқушыларын музыка өнері негізінде музыкалық мәдениеттілікке тәрбиелеу тиімділігінің өшемдері көрсеткіштері мен деңгейлері аңықталса.

– оқу тәрбие үрдісінде мектеп оқушыларын музыка өнері арқылы музыкалық мәдениеттілігін қаыптастырудың музыкалық-педагогикалық шартары белгіленсе;

– оқушылардың музыкалық мәдениетін қалыптастырудың мазмұны құрылып, тәжірибелік-педагогиалық тексерістен өткізіп, ғылыми-әдістемелік ұсыныстар берілсе, сонда ғана мектеп оқушылараның музыкалық мәдениеттілікке қалыптастырудың нәтижелілігі арта түседі.

Қазіргі кезде жапы білім беретін мектептерді оқулықтарының мазмұны қазақ халқының өмір тәжірибесіне, әдет-ғұрыптарына, салт-дәстүрлеріне, рухани қазынасына, саяси әлеуметті, экономикалық ерекшеліктеріне ыңғайланып жасалуда. Бұны біз ұрпағымыздың бойына ұлттық құндылықтарымызды, қасиеттерімізді сіңірудіді қажеттілігінен туындаған жағдай деп түсінуіміз керек.

Қорыта келгенде, мектептегі музыка сабағы педагогикалық тәрбиеде алатын орны ерекше. Ол оқушыларды әсемдік әлемінің таңғажайып сырын терең түсініп, көркемдік атаулыны шынайы сезінуге, одан рухани ләззат, әсер алуға, өмір жайлы ой толғауға, ізгілікті мұрат мақсаттарға жетелеп, өнегелі істерге баулиды. Музыка арқылы біз тарихи құндылықтарды зерттейміз, жинақтаймыз, дүниетанымдық көзқарастарымызды дамытамыз.

Музыка – құдіретті күш, жан дүниені ерекше әсерге бөлеп, адамды сәулелі өмірге жетелейтін сиқырлы өнер. Осы тұжырымдар мектепте музыка сабағын оқытудың маңызын айқындай түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әденбаев С.Ш. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – А., 2004.
2. Момынұлы П.Музыкалық эстетикалық тәрбие. – А., 2007.

3. Ұзақбаева С. Тамыры терең тәрбие. – А., 1995.
4. Хлабазурь П. Попов В.В. Добравольская Н. Музыкалық білім беру әдістемесі
5. Меңдаяқова Қ.М., Қарамолдаева Г.Ж. Мектепте музыка тәрбиесін беру әдістемесі. – А., 1997.

Е. Идрисов
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар ,
М.Ш. Алинова
***научный руководитель**: доктор педагогических наук, профессор, г. Павлодар*

РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ ОБРАБОТКИ МЕТАЛЛА ЧЕКАНКОЙ ДЛЯ УРОКОВ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА

***Аннотация**. Декоративно-прикладное искусство тесно связано с народным творчеством. Народные умельцы изготавливали украшенную резьбой деревянную мебель, посуду, музыкальные инструменты, тисненные кожаные сосуды для кумыса, декоративно украшенные предметы конской упряжи, и так же ювелирные изделия. Художественная обработка металла включает: фигурное литье, ковка, чеканка, гравировка, высечение ажурных узоров, создание эмалей и другие приемы.*
***Ключевые слова**: художественный труд, обработка материалов, бляха, чеканка, гравировка.*

***Аннотация**. Сәндік-қолданбалы өнер халық өнерімен тығыз байланысты. Халық шеберлері ағаштан ойып жасалған жиһаздарды, ыдыс-аяқтарды, музыкалық аспаптарды, қымыз дайындауға арналған бедерлі былғары ыдыстарды, ат әбзелдерінің әшекейленген бұйымдарын, сондай-ақ зергерлік бұйымдарды жасады. Металды көркемдік өңдеуге мыналар жатады: фигуралық құю, соғу, қуу, ою, ажурлы өрнектерді ою, эмаль жасау және басқа да әдістер.*
***Негізгі сөздер**: көркемдік жұмыс, материалды өңдеу, тақта, қуу, ою.*

***Annotation**. Decorative and applied art is closely connected with folk art. Folk craftsmen made carved wooden furniture, dishes, musical instruments, embossed leather vessels for koumiss, decoratively decorated items of horse harness, as well as jewelry. Artistic processing of metal includes: figured casting, forging, chasing, engraving, carving openwork patterns, creating enamels and other techniques.*
***Keywors**: art work, material processing, plaque, chasing, engraving.*

В обновленном содержании уроков художественного труда одной из основных целей является «приобретение обще трудовых, политехнических и специальных знаний, умений, навыков, трудового опыта на основе включения учащихся в разнообразные виды технологичес-

кой деятельности по созданию личностно или общественно значимых объектов труда, усвоение ими современной технологической культуры». Для достижения этой цели в школах проводятся уроки художественного труда, где учащиеся изучают декоративно-прикладное искусство, осваивают технологию обработки материалов. При этом главное место на уроках художественного труда должны отводиться объектам труда. Эти объекты должны выступать в качестве программных заданий и не противоречить ориентации школы на декоративно-прикладное искусство, а наоборот, всемирно содействовать его дальнейшему становлению. Вместе с тем изделия должны быть подобраны таким образом, чтобы они давали весь багаж политехнических и технологических знаний, умений, навыков, предусмотренных образовательным Госстандартом.

В настоящее время во многих школах изготовляемые учащимися учебные объекты по предмету художественного труда к сожалению носят случайный характер .На примере: выпиливание лобзиком или резьба и роспись по дереву в некоторых школах занимают почти все учебное время, и потому дают и потому дают односторонний результат политехнических и технологических знаний. В итоге главная цель учебного предмета – подготовка индивида к самостоятельным основам трудовой жизни остается не полностью достигнута

Решить эту проблему можно через разработку и внедрение в содержание художественного труда, сущность которой состоит в обучении детей, более разнообразных приемов и операции обработки материалов в процессе изготовления разнообразных полезных предметов в быту и в дизайне. Важное требование к изделиям должно быть их способность изменить общественное мнение к образовательному предмету «Художественный труд» и наглядно показать возможность и необходимость данного предмета для обучения, воспитания и развития в социуме подрастающего поколения. С давних времен люди восхищались природой и воспевали в песнях и сказаниях, старались отразить красоту в изделиях, которые изготавливали своими руками. Каждый народ воспевал природу найденных по своему отражая в ней именно им свойственные традиции, уклад жизни, быта. На становление и развитие народно-прикладного искусства в Казахстане большое влияние оказали условия полукочевого образа жизни и хозяйствования. Эти условия определили своеобразие и самобытность казахского прикладного искусства, которое берет свое начало из глубины веков. Глиняную посуду лепили вручную, украшали сложными геометрическими орнаментами. Известна большая серия декоративно украшенных предметов, найденных в Центральном Казахстане, Семиречье,

Приаралье изготовленных в VII веке до н.э. Это уздечные наборы, кинжалы и мечи, украшенные фигурными пластинами, глиняная и деревянная посуда, украшенная орнаментами, которые используются и в современном дизайне. В те времена мастера занимались обработкой камня, выделкой кожи, ткачеством, резьбой по кости. Народные умельцы изготавливали украшенную резьбой деревянную мебель, посуду, музыкальные инструменты как домбра, и каркасы для юрт, тисненные кожаные сосуды для кумыса, декоративные украшения в предметах конской упряжи, и очень искусные ювелирные изделия. Казахи создавали и совершенствовали богатейшее прикладное искусство в течении веков. Народное творчество проявлялось в резьбе по дереву, кости изготовлении серебряных, золотых украшениях, и из драгоценных камней. Художественные изделия отличались декоративностью, тонким чувством цвета, мастерским исполнением, не обычное, непохожие узоры, разнообразие изделий и в них отражалась природа, животный мир, быт и традиции казахского народа и совершенствование самого народа в истории художественной культуры.

На основе народно-прикладного искусства в Казахстане развивается профессиональное декоративно-прикладное искусство, его создание способствовало возрождение народно-художественной культуры, изучение и освоение технологии, воспитание поколений. Виды некоторых технологий как: декоративная обработка металлов может осуществляться механческим способом (чеканкой, гравировкой), нанесением защитно-декоративных покрытий: эмалированием, чернением, оксидированием, золочением, серебрением, родированием. Чеканка – это процесс получения на заготовке рельефного изображения посредством холодной обработки, т.е. ударов молотка по чекану или с помощью штампов, называется чеканкой. Различают механическую и ручную чеканку. В качестве материала используют листовой металл-золото, серебро, медь, мельхиор, алюминий. Сущность процесса гравирования заключается в вырезании на заготовке определенных рисунков, орнаментов, изображений. Вырезание производят специальным инструментом – штихелями.

Искусство нанесения эмали известно с времен древнего Египта и всегда требовалось исключительного мастерства и высокой профессиональной культуры. Составы эмалей, способы их приготовления и методы их нанесения всегда держались в секрете. Эмаль представляет собой легкоплавкое сложное стекло сложного состава, предназначенное для наплавления на металл. Цвет эмалей самый разнообразный и достигается за счет введения в сплав соответствующих красителей. Различают эмали холодные и горячие, прозрачные и непрозрачные.

Чернение как один из видов декоративной обработки металлов применяют с давних пор. Сущность процесса чернения заключается в нанесении на заданные участки изделия легкоплавкого сплава черного цвета – черни. Чернью украшали изделия из золота и серебра, сплавов меди. Художественная обработка металлов времен глубокой древности. Человек, встретив на своем пути золото, был очарован его красотой, поражен способностью в любых условиях сохранять солнечный цвет и его блеск, легко поддаваться обработке; использовав эти качества в металло сочетании с гармонией линий и форм, человек создал один из неподражаемых видов народного художественного творчества. Художественная обработка металлов – искусство малых форм. Благодаря красоте материала, талант и техническое мастерство исполнителя позволили придать изделиям изысканность, высокую художественную ценность, особую выразительность. Вначале для художественной обработки человек использовал только золото, затем постепенно стал применять серебро и другие металлы и сплавы. Изделия, созданные мастерами, призваны служить не только в качестве украшений и предметов быта; они способны нести в себе воспитательное начало: удовлетворять эстетические потребности человека, формировать его художественный вкус культуру, пробуждать интерес к творчеству.

Древние умельцы из поколения в поколение бережно передавали свои знания и практические приемы работы, что позволило сохранить и довести до наших дней искусство декоративной и художественной обработки металлов. Новый скачек в развитии искусства художественной обработки металлов произошел на современном этапе с выходом закона об индивидуальной трудовой деятельности.

В художественной обработке металлов особое место занимает техника филиграни или скани. Результат состоит в образовании сложных кружевных узоров из разной длины отрезков тонкой проволоки гладкой или кручённой, круглой или плоской. Элементы филигранного узора бывают самыми разнообразным: в виде веревочки, шнурка, плетения, елочки, дорожки, глади и т.д. В единое целое элементы филиграни соединяются при помощи пайки. Чисто филигрань сочетают с зернью, представляющей собой металлические мелкие шарики, которые напаивают в заранее подготовленные ячейки. Зернь создает эффективную фактуру, игру светотени, благодаря чему изделия приобретают особо нарядный, изысканный вид.

Материалами для филигранных изделий служат сплавы золота, серебра, платины, медь, латунь, мельхиор, нейзильбер. Нередко филигрань сочетается с эмалью (в том числе финифтью), гравировкой, чеканкой. Различают филигрань ажурную и фоновую или напаянная.

Ажурная филигрань – это своеобразный кружевной узор с насквозь просматривающимся рисунком. Филигрань, напаянная на специально подготовленный фон, сплошной (глухая филигрань) или филигранный (ажурный), называется фоновой. И ажурная, и фоновая филигрань бывает плоской и объемной. Оксидирование – предназначено для защиты от потускнения. Сущность процесса заключается в нанесении на поверхность изделия химической стойкой защитной пленки.

Процесс гальванического покрытия – представляет собой осаждение одного металла на другой в среде электролита. Цель таких покрытий – придать изделиям определенный декоративный вид, повысить и механические характеристики.

Технологический процесс выполнения чеканки предусматривает сам процесс чеканных работ и микро литье. Ковкость металла, его способность к растяжению хорошо использовали древние художники, создав особый вид художественной обработки металла – чеканку. Для успешного освоения чеканных работ очень важна правильная организация рабочего места. Свет должен идти от одного источника. Необходим прочный стол или верстак, позволяющий свободно разместить инструменты, тиски, плиту для правки изделий. Сидение круглый табурет, лучше с подъемным винтом. Из оборудования необходимы: сосуд для варки смолы, ванны для травления и очистки пластин, паяльная лампа для отжига металла. Основные инструменты чеканщика набор чеканов, стальной и деревянный молотки. Чекан представляет собой круглый стальной прут (сталь инструментальная Х7, У10) длиной 120-150 мм. и диаметром от 2 до 20 мм. Чеканы имеют различный «бой» (рабочую поверхность) в зависимости от назначения. У канфарника конец похож на тупую иглу им наносят пунктиром контур рисунка на металл.

Пурошник имеет бой в Виде шарика применяется для выколачивания полукруглых выемок. Плоским широким концом лошатника выравнивает рабочую поверхность. Расходник, имеющий форму долота с острием, предназначается для выявления контуров рисунка. Трубочка имеет «бой» со сферической выемкой на конце и чеканит полушарие. Остальные чеканы могут иметь самые различные формы боя в зависимости от наносимых рисунков: штрихов, клеток, точек, звездочек.

Изготавливают откованную заготовку опиливают, наконечнику придают нужную форму, затем рабочую часть закаливают. Стальной молоток имеет круглую или квадратную ударную часть, а верхний конец в виде шарика. Деревянный молоток – киянку – делают из твердых пород дерева. Применяют киянку для загибки краев и правки металла.

Из металлов для чеканки наиболее удобны медь, латунь, алюминий. Толщина листа от 0,4 до 1 мм в зависимости от вида работы и высоты рельефа. Если задуманный рельеф невысок, можно во время работы подложить под лист металла плоский брезентовый мешочек с песком, свинцовую или резиновую пластину, войлок. Если же рельеф более выпуклый, придется подложить под металл особую смолу. Это смесь, сплавленная из одной трети вара и двух третей мельчайшей земляной пыли или кирпичной муки. Для эластичности можно прибавить немного воска (5 процентов к общей массе) и столько же канифоли. Смолу лучше залить в ящик с невысокими бортиками, сколоченную из толстых досок. Ящик должен соответствовать площади и глубине предполагаемого рельефа.

Пластина металла, приготовленная для чеканки, должна быть ровной, предварительно отожженной, очищенной от окалины в десятипроцентном растворе серной кислоты, промытой водой и просушенной. Слегка подогрев, положите пластину на разогретую смолу и плотно прижмите, следя, чтобы под пластиной не оставалось пузырьков воздуха, иначе эти места при ударах чеканом будут прорываться.

В начале чеканных работ необходимо покрыть пластину акварельнымиили гуашевыми белилами, только потом, через копирку, переводите на металл рисунок и закрепите рисунок прозрачным лаком. Чеканом-канфарником нанесите пунктир по контуру рисунка – чем мельче рисунок, тем острее берется канфарник. В мелком рисунке пунктир частый и мелкий, в крупном редкий и более глубокий. По пунктиру чеканом-расходником обведите контур, четко читающийся с обратной стороны. Теперь можно поднимать рельеф, то понижать фон осадочными чеканами. Простой рельеф можно с одной стороны. Работа посложнее требует чеканки и с лицевой, и с изнаночной поверхности.

Иногда приходится несколько раз вновь возвращаться к обратной стороне работы все зависит от сложности рельефа. Так что нужно уметь правильно переворачивать пластину. Допустим, вы уже выбили какой-то рисунок, и теперь вам надо перевернуть лист. Снимите пластину со смолы, предварительно слегка подогрев ее. После прочеканки пластина приобрела жесткость «нагортовалась». Отожгите металл паяльной лампой, а остатки сгоревшей смолы удалите мягкой металлической щеткой. Легкоплавкий алюминий перед отжигом покройте полосками мыльного раствора. Как только полоски почернеют, отжиг законченным. Для полной очистки металла вновь воспользуйтесь слабым раствором серной кислоты. Отбеленную таким образом пластину промойте водой и просушите.

Теперь вам вновь нужно плотно наложить пластину на смолу, но уже другой стороной. Залейте смолой выбитые вами углубления и

только потом накладывайте лист на ящик со смолой так вы избежите пустот под листом. При каждом переворачивании все процедура повторяется.

Учтите, что между двумя циклами работы на смоляной подложке вы можете выполнить некоторые виды работ на свинцовой прокладке, листе толстой резины стальной плите. Например, плоскости, требующие выравнивания, простукиваются чеканами-лошатниками на стальной плите, после чего пластина вновь отжигается, отбеливается и сажается на смолу для продолжения чеканки. Готовое изделие можно тонировать, то есть окрасить в тот или иной цвет.

Список использованных источников

1. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы Об особенностях преподавания наук в общеобразовательных организациях Республики Казахстан в 2014-2015 учебном году. Инструктивно-методическое письмо. – Астана: НАО им. И. Алтынсарина, 2014. – 181 с.

2. Оразбаев Н.А., Народное декоративно-прикладное искусство казахов. – СПб.: Питер, 2011. – 240 с.

3. Дидактика технологического образования: Книга для учителя. Часть 1. Под ред. П.Р. Атутова. – М.: ИОСО РАО, 2007. – 230 с.

4. Флеров А. Художественная обработка металлов. – Москва: Просвещение, 2001. – 258 с.

5. Флеров А., Демина М., Елизаров А., Шеманов Ю. Техника художественной эмали, чеканки и ковки. – Москва: Просвещение, 2001. – 258 с.

6. Тхоржевский А.Д. Методика трудового обучения с практикумом. – М.: Просвещение, 1987. – 448 с.

7. Художественный труд (визуальное искусство и технология) Учебная программа для 5-9 классов уровня основного среднего образования в рамках обновления содержания среднего образования. – Астана, 2018. – 108 с.

Г.К. Бельгибаева
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты,
Б.Д. Кокумбаева
ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ДАРЫНДЫ ЖӘНЕ ТАЛАНТТЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТАЛҒАМДАРЫН АРТТЫРУ

Аңдатпа. *Мақала Қазақстан Республикасының жаңа ұрпағының музыкалық тәрбие беру барысында жаңа әдіс-тәсілдерді қолданудың тиімді қолдану мәселесіне арналған. «Стратегия» терминіне анықтама беріліп, нақты юес стратегия талданады. Сонымен қатар музыкалық білім беру барысында қай*

стретегияны қандай жағдайда қолданған дұрыс екендігі жайлы жағдайлар зерттеледі.

***Түйінді сөздер**: «стратегия», проблемалық жағдаят, өзіндік білім алу, инновациялық үдеріс.*

***Аннотация**. Статья посвящена эффективному использованию новых методов в музыкальном воспитании подрастающего поколения Республики Казахстан. Дается определение термину «стратегия» и анализируется конкретная стратегия. Также исследуется контекст, как «стратегии» должны использоваться в музыкальном образовании.*

***Ключевые слова:** «стратегия», проблемная ситуация, самообразование, инновационный процесс.*

***Annotation.** The article is devoted to the effective use of new methods in the musical education of the younger generation of the Republic of Kazakhstan. The definition of the term "strategy" is given and a specific strategy is analyzed. It also explores the context of how "strategies" should be used in music education.*

***Key words:** "strategy", problem situation, self-education, innovation process.*

Стратегия дегеніміз «әдіс-тәсіл жолы» деген мағынаны білдіреді. Мұнда тәжірибелік әдіс аймағы тығыз өнер аймағымен байланысты. Сондықтан стратегия өнер түрі ретінде қарастырылады. Егер де таңдалған стратегия құрал болып саналса, стратег оның жаратушысы болып табылады. [1]

Педагогикалық стратегия деп өнерлі жетекшілік, жүйеленген педагогикалық мақсаттар, педагогикалық әдіс-тәсілдердің жиынтығы және стратегиялық нысана деп сипаттауға болады. Осындай іс-әрекеттердің нәтижесінде мұғалім ұйымдастыру мәдениетінің құндылықтарын түсініп, басқаны ұйымдастыру және өз-өзін ұйымдастыру қабілетін қандай деңгейде екенін тәнік бағалай алады

Стратегияны таңдау педагогикалық шынайлығының ерекшелігіне, педагогикалық шеберлігінің деңгейіне, мақсатқа жеткізе алатын әдістерді қолдануға байланысты. Көптеген педагогикалық стратегиялардың ішінде ұйымдастыру – педагогикалық мәдениет үдерісін қалыптастыруда ерекше келесі стратегия түрлеріне назар аударуға болады: байыту, бағдарлау, қатыстыру, көмектесу, сүйемелдеу. [1]

«Байыту» атты педагогикалық стратегиясының басты ерекшелігі – кез келген нәрсенің құндылығын, тиімділігін, эмоциялардың тереңділігін арттыратын жаңашылдықты енгізу. [1] Бұл стратегияның жүзеге асуы педагогикалық міндеттеріне, ұстаздың тұлғасына және тағыда басқа объективтік пен субъективтік факторларға байланысты. Мысал ретінде келесі іс-ірекетті атап айтуға болады: зерттелуге алынған зат туралы оқушының білімін байыту, оқушының рефлексивтік тәжірибесін байыту, ұйымдастыру тәжірибесін байыту, оқушының рухани құзы-

реттілігін байыту, оқушының интербелсенділік құзіреттілігін байыту. Мысалы: оқушылардың бойларындағы рухани құзіреттіліктерін байыту үшін сабақта музыкалық шығармаларды талдаған кезде оқушылардың санасына әсемдікке деген сүйіспеншіліктерін, эмоционалдық сезімдерін арттыру. Музыка өнерінің дамуына үлес қосқан тұлғалар жайлы айтылған кезде, тарихи оқиғалардың себептері жайлы әңгіме жүргізілген кезде оқушылар өз пікірлерін айтып, өз қорытындыларына дербес бола алады. Зерттелуге алынған зат туралы оқушының білімін байыту оқушыға ғылыми жобаның тақырыбын таңдағаннан кейін осы зерттеу объектісі туралы қай жерде және қандай мәлімет алуға болатынын, басқа ғылым салаларында қалай қолданылатыны туралы білім алуды үйрету арқылы жүзеге асыруға болады.

Сабақта проблемалық сұрақ қою арқылы оқушылардың өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға, аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытуға ерекше көңіл бөлемін. Мысалы: арнайы әдебиеттерде «баяу оқу» деген терминді кездестіруге болады. Оқушы мәтінді тоқтап, үзіп оқиды. Осы әдісті музыка сабақтарында баланың сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамыту үшін қолдануға болады. Бұл әдістің негізі – музыканы зерттеу. Алдымен оқушыларға шығарманы толығымен тыңдатып содан кейін үзіп, әр бір үзіндіге талдау жасатқызып, өз ойларын ауызша немесе қағаз бетіне түсірткізу керек. Талдау барысында келесідей сұрақтарды қойып отыруға болады: Шығарманың атауы неліктен осындай? Осындай тақырыптағы әуен қандай болуы мүмкін? Неліктен сазгер дәл осылай жазды? Неге кейіпкерді сипаттайтын әуен діл осындай? Кейіпкерлердің қарым – қатынастарын сипаттауда нелітен осы құралдар қолданылған? Үзінді тыңдаған кезде қандай сезім пайда болды? Екінші немесе үшінші үзіндіден кейін «Болжау ағашы» әдісін қолдануға болады. Ағаш жапырақтарына оқушылар шығарманың кульминациясы қай кезеңде болуы мүмкін, финалдан кейін жалғасы болуы мүмкін бе? – деген сұрақтарға жауап беріп көреді. Және жуаптарын дәлелдейді.

«Бағдарлау» стратегиясы дегеніміз – проблемалық жағдаят зерделеуге, саралауға, әрекетті жоспарлауға бағытталған субъектің іс-әрекеттерінің жиынтығы. [1] Бұл стратегия тұлғаның танымдылық, эмоцианалды-ынталандыру, әрекеттену ортасын қарастырады және нәтижеге бағытталған педагогикалық іс-шаралар кешенін іске асыруды көздейді. Яғни, ол оқушыны нақты бір мақсатқа бағдарлау және жетелеу деп түсінуге болады. Бұл стратегияны дарынды балаларды қолдау және жетілдіру жолында қолданған жөн. Оқушылар әрқашан жаңалықтардан хабардар болулары үшін білімдерін жетілдіріп отыруға ерекше көңіл бөліп, республикалық, облыстық сайыстарға, түрлі семинарларға қатыстыру қажет.

«Қатыстыру» стратегиясын қарастыратын болсақ, оқушыны кез келген іс-әрекеттің қатысушысы болуына тарту. Мысалы, оқушыны мектептің ұйымдастыру жұмыстарына, көшбасшылық іс-әрекеттерге қатыстыру. [1]

Осы стратегияға ұқсас, жиі қолданатын стратегиялардың бірі – «көмектесу» стратегиясы болып табылады. Ғылыми мақалаларда келесі сипаттамалар берілген: білім алудағы көмек, білім беру мекемесіне көмек, іс-әрекеттегі көмек, бейімделудегі көмек, өзін-өзі реттеудегі көмек, өзін-өзі жетілдірудегі көмек және т.б. Осының бәрі бұл стратегияның маңыздылығының дәлелі. Шәкірттерімнің қызығушылықтарын тудыру, танымдық әрекеттерін белсендіру, оқушыларды мектеп өміріндегі жұмыстарға белсенді қатыстыру, түйінді мәселелерді көшбасшылық қабілеттерін қолдана отырып шеше білуге үнемі үйретемін. Сабақ барысында ерекше көзге түскен оқушыларды мектептің іс-шараларын ұйымдастыруда қатыстырып жүргізуші, сценарист, фотограф, әнші, биші ретінде қатысуға мүмкіндік берген дұрыс. Бейімі бар оқушыларды анықтау үшін сабақтарда келесі әдістерді қолданамын. Мысалы: хордың дирижері, рөлдік ойындар, көшбасшыларды, спикерлерді, сценаристік қабілеттерін көрсететін топтық жұмыстар т.б.

«Сүйемелдеу» стратегиясында психолого-педагогикалық зерттеулерде адамның даму үдерісіндегі әлеуметтенуі, басқа адамдармен қарым-қатынасқа түсуі қарастырылады. [1] Нақты педагогикалық сүйемелдеу дегеніміз іс-әрекет, үдеріс, жүйе деп анықталады. Дәстүрлі педагогикалық формаларға қарағанда, ерекше жекелендірген, кәсібиліктің динамикасы еске алынады, тұрақты болып сипатталады. Егер де оқушыға дұрыс сүйемелдеу жасалса, өзіндік таңдауында дербес бола алады. «Жас дарын» мектебінде былтырғы жылдан бастап тьюторлық сүйемелдеу жұмысы жүргізіледі. Тьютор-мұғалімнің басты міндеті – бір топ оқушының маршрут – картасымен жұмыс жасау. Басқаша айтқанда, оқушының сабақтағы және сабақтан тыс уақытын ұйымдастырып, сүйемелдеу. Мысалы музыкаға деген бейімі бар бір топ оқушылардың тьюторын тағайындауға болады. Ол оқушылардың зердесіне ғылым негіздерін тоқытып, үйренген нәрселерін өмірде, іс-жүзінде қолдана білуге жаттықтырады. Тобындағы балалармен концерттерге, қойылымдарға жүйелі түрде барып отырады. Олар өз ара фонотекаларымен бөлісіп, мектептің музыкалық шығармалар қорын әр дайым толтырып отырады. Бұл мектеп жүйесіндегі жаңашыл әдістерді енгізудің нәтижесі. Егер де кез келген білім беру мекемесі баланы оқыту мен тәрбиелеу үдерісіне көзқарастарын дәстүрлі жүйеден заманауи талаптарға сай жүйеге қарай бұрса, өзекті өзгерістер тез арада жүзеге асар еді.

Дәстүрлі білім беру жүйесін шегені бүркеншігімен қабырғаға қағып жатқан кісімен салыстырса, сол адам туралы не ойлар едіңіз? Шеге басқа жағымен қағылып жатқаннан кейін бұл жүйе тиімді және сапалы болуы мүмкін емес. Проблеманың шешімі – ғылыми амалдарын ауыстыру. Нақтылап айтса, білім беру идеологиясын өзгерту, психологиялық кедергілерді жою, жаңа технологияларды енгізудегі педагогикалық қызметтегі ескішілдік көзқарастың алмасуы. Өзіндік білім алу – қандай да болсын дамудың негізі болып табылады. Сондықтан «педагогика шегесін» қағудың қажеті жоқ. Ол өзінің жаратылысынан, ешқандай көмексіз-ақ «білім қабырғасына» кіре алады.

Өзіндік білім алу – ұрпақтың тәжірибесін меңгеруге, өзінің дамуына бағытталған іштей өзін-өзі реттеу жүйесі және өзінің таңдап алған әдістер арқылы жүргізілетін үдеріс. Өзіндік білім алу деген – танымдылық қажеттілік деген мағынаны білдіреді. Л.И. Божовичтің айтуы бойынша, «сыртқы әсерге» деген қажеттілік балада өмірінің бірінші айынан-ақ көрінеді. [2] Бара бұл қажеттілік танымдылық қажеттілікке айналады. Яғни, қоршаған әлемді тануға талаптану. Осыған бірқатар шарттардың болуы талап етіледі: біріншіден, бала өмірінің алғашқы күндерінен-ақ әсердің көп болуы, екіншіден, білімге деген ынтасы танымдылық қажеттілікке айналу үшін ол баланың өзіндік уәжін қанағаттандыратындай болуы, үшіншіден, оқушының танымдылықты қажет етуі.

Оқушы борышын, міндеттерін атқару үшін, ата-анасы мен мұғалімдердің айтуы бойынша, замандастарының алдында дәрежелі болу үшін әрекеттенсе, бұл сыртқы уәж. Ал, ішкі уәж іс-әрекет үдерісіне, іс-әрекеттің нәтижесіне деген қызығушылық, өздігінен дамуға деген талпыныс, өзіндік қабілеттері мен қаситтерінің дамуы деп сипатталады. [3] Мұғалім үшін ең бастысы оқушының бойында ішкі уәжді қалыптастыру болып табылады. Ұстаздардың көбі бұл жайлы былай деп айтады: «Мына бала тек баға үшін оқиды, ал мына бала білім алу үшін оқиды». Біз сыртқы мен ішкі уәждің арасындағы проблемалық әрекеттестікті әрдайым еске алуымыз қажет. Де Чармс осы мәселе жайлы өзінің болжамын ұсынған: [6] сыртқы уәж ішкі уәжді кемітеді. Мысалы баланы мадақтауды азайтқаннан кейін, баланың ішкі уәжінің нығаюы байқалады. Біздің мектептің миссиясы – оқушылардың дарындылықтарын арттыру болғандықтан, мектептің әр ұстазы осыны ске алуда. Осы проблеманы зерттеп, күнделікті жұмысында тиімді қолдануға келесідей болады: Мысалы бір баланы «достарымен бірге» деген іс-әрекетке тартса, біреуін мадақтау арқылы тарту, ал біреуін еркіндік беру арқылы тәрбиелеу. Сонымен қатар, ең жиі қолданатын тәсілдерінің бірі – оқушыға іс-әрекетінде дербестік

беру арқылы, қызығушылығын әрдайым нығайту. Менім ойымша уәждеудің кілті – оқушының жауапкершілік сезімі. Осы бағытта жүйелі түрде қолдануға болатын әдістердің бірі «Қорғау парағы» деп аталады. Сабақтың алдында оқушылардың алдында таза парақ жатады. Параққа оқушы өзі сабақ барысында жасаған іс-әрекетін түртіп жазып отырады. Парақтарды арнайы папкаға жинап 5 парақ жиналған сайын қорытынды жасап отырады. Егер де парақтарға еш нәрсе жазылмаған кезде, оқушы өзінің сабақта белсенділігі болмағанын немесе жасаған іс-әрекеттерін талдай отыра бағаларын әділ алғанын түсінеді. Мұғалімге бұл әдіс уақытында баламен уәждау жұмыс жасау керектігі туралы еске салып отырады.

Шығармашылық тапсырмаларға келетін болсақ жиі қолданатын жұмыс түрлері: Зерттеу жұмысы жүргізу. Әуені бар өлең жолдарын табу. Басты кейіпкері «музыка» болатын өлең шығару. Ең бастысы сабақта оқушы селқос болмауы, баланың уәжіне себеп болатын эмоционалдық ахуалын арттыру.

Мен ұстаздық етіп жүрген мектеп жаңа форматтағы мектеп болғандықтан сапалы білім беру үшін барлық жағдай жасалған. Мысалы мен сабақ барысында компьютерді колдануға толық мүмкіндік жасалған. Оның тиімділігі: музыкалық материалды сапалы жазылған музыканы тыңдау, бейне үзінділерді көруде ғана емес. Сонымен қатар өнер әлеміне қатысты көптеген ақпаратқа қол жетімділік. Оқушылар интернет арқылы алған мәліметтерін музыкалық шығармаларды талдау барысында қолданады. Топтық жұмыс жасап, келесі топқа алған ақпараттарын түсіндіреді. Бұл әдіс арқылы бала «жаңалық ашып» үйренеді: ол өзі білді, өзі түсінді, өзі алған білімін басқаға жеткізеді және өзіндік білім алу дағдыларын дамытады. Осылайша баланың шығармашылық құзыреттілігі арттады. Шығармашылық құзыреттілікті арттыратын тәсілдердің бірі – Power Point және Movie Maker компьютерлік бағдарламаларда сандық білім беру құралдарды құрастыру. Егерде Power Point бағдарламасында оқушылар өздерінің презентацияларын дайындаса, Movie Maker бағдарламасында бейне клиптар дайындай алады.

Сабақта техникалық құралдар мен компьтерді қолдану – ол басты мақсат емес. Ол сауатты, өзінен білім ала алатын, алған білімін қолдана алатын оқушыны тәрбиелеуде көмекші құрал болуы керек. Жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отыра, сабақты техникалық тәжірибеге айналдырмай, сабақ оқушының өнермен тілдесу сәті екенін ұмытпау керек.

Қазіргі заманда оқушылардың бойында әсемдік ұғымын қалыптастырып дамыту, әсемдікке деген сүйіспеншіліктерін ояту, жанымен

тәнімен әсемдікке бейімдеу өзекті мәселенің бірі болып отыр. Сонықтан да дарынды және талантты оқушылардың эстетикалық талғамдарын арттыру жолында жаңа әдіс-тәсілдер қолдану өте тиімді деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Игнатова, В.В. Педагогические стратегии в контексте профессионально-культурного становления личности студента вуза [Текст] / В.В. Игнатова, О.А. Шушерина // Сибирский педагогический журнал. – Новосибирск: НГПУ. – 2004. – №1. – 105-11 с.

2. Божович Л.И. Внешние и внутренние факторы.

3. Дубовицкая Т.Д. Методика диагностики направленности учебной мотиваций. Психологическая наука и образование. – 2002. – №2.

4. Мухитова С. Жеке тұлғаның бағытын дамыту / Қазақстан кәсіпкері. – 2006. – №1.

5. Алтынбекова Л. Сапалы білім берудің шарты / Ізденіс-Поиск. – 1999. – №3.

6. deCharms R. Personal causation: The internal affective determinants of behavior. N.Y.: Acad. Press, 1968

З.К. Юсупова
студент Павлодарского педагогического университета г. Павлодар,
Ф.А. Курабаева
***научный руководитель**: кандидат педагогических наук, г. Павлодар*

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ИСКУССТВО МОЗАИКИ

***Аннотация**: В статье рассматривается проблема формирования экологической культуры через изобразительное искусство и, в частности, через искусство мозаики. В статье раскрывается понятие экологической культуры и экологического воспитания школьников и способах его формирования на уроках художественного труда. Автором делается вывод о том, что формирование личности с высоким уровнем экологической культуры – одна из задач современного образования.*

***Ключевые слова**: мозаика, экологическая культура, экологическое воспитание, бросовый материал, экология.*

***Аңдатпа**: Мақалада бейнелеу өнері арқылы, әсіресе, мозаика өнері арқылы экологиялық мәдениетті қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Мақалада экологиялық мәдениет ұғымы және мектеп оқушыларына экологиялық тәрбие беру және оның көркемдік жұмыс сабақтарында қалыптасу жолдары қарастырылған. Автор экологиялық мәдениеті жоғары тұлғаны қалыптастыру қазіргі білім беру міндеттерінің бірі деп тұжырымдайды.*

***Кілт сөздер**: мозаика, экологиялық мәдениет, экологиялық тәрбие, қалдық материал, экология.*

***Annotation**: The article deals with the problem of formation of ecological culture through fine art and, in particular, through the art of mosaics. The article reveals the concept of ecological culture and environmental education of schoolchildren and ways of its formation at art classes. The author concludes that forming of a personality with a high level of ecological culture is one of the tasks of modern education.*

***Key words**: mosaic, ecological culture, ecological education, waste material, ecology.*

В наши дни проблема окружающей среды чрезвычайно актуальна и привлекает к себе все больше внимания. Экологическое образование выступает необходимым условием преодоления негативных последствий антропогенного влияния на окружающую среду и фактором формирования экологической культуры личности как регулятора отношений в системе «человек – окружающая среда». Экологическое образование признано международным экологическим движением педагогов важнейшим направлением педагогических исследований и совершенствования образовательных систем [1].

Все более прочно утверждается понимание экологических проблем как проблем экологической культуры, сознания и формирования личности. Взаимодействие человека и природы, общества и среды его обитания в результате бурного роста промышленного производства достигло критических, предельных форм и размеров. Этими противоречиями во взаимоотношениях общества и природы определяется сущность экологической проблемы. Экологическая проблема – проблема социальная. Отсюда следует, что экологизация образования – это требование времени [2].

Экология все чаще рассматривается как интегрированная наука, объединяющая в своем содержании естественные, гуманитарные и технические области знания. Становление экологической культуры личности в процессе экологического образования при таком подходе может сложится лишь в том случае, если продумана стратегия интеграции знания в образовании. Для развития экологической культуры недостаточно лишь обучение на занятиях: освоение основ экологии и методики воспитания детей должно сочетаться с внеурочными мероприятиями, обеспечивающими разными способами их осознание ценности природы, т.е. модель педагогического процесса должна представлять собой содержательное экологическое триединство обучения, воспитания и развития. Именно так может быть сформирована экологическая культура, показателями которой являются: экологическая образованность, эмоциональная восприимчивость и отзывчивость на природное окружение, способность к экологическому мышлению, адекватное поведение в природе, готовность к природоохранной деятельности [3].

При формировании экологической культуры школьников необходимо главный акцент сделать на формировании экологической компетентности через организацию практических видов деятельности, основой для осуществления которых будет система экологических знаний и умений, ценности и отношения. Формирование экологической компетентности возможно лишь при организации реальной практической деятельности учащихся преимущественно в ближайшем социоприродном окружении. На базе учреждений дополнительного образования детей через детские объединения можно эффективно организовать обучение, которое способствовало бы формированию экологической культуры учащихся.

Методы и приемы:

– одномоментности (обеспечивает самостоятельный творческий поиск детьми средствами выразительности);

– метод обследования, наглядности (рассматривание подлинных изделий, иллюстраций, альбомов, открыток, таблиц, видеофильмов и др. наглядных пособий);

– словесный (беседа, использование художественного слова, указания, пояснения);

– практический (самостоятельное выполнение детьми декоративных изделий, использование различных инструментов и материалов для изображения);

– эвристический (развитие находчивости и активности);

– частично-поисковый;

– проблемно-мотивационный (стимулирует активность детей за счет включения проблемной ситуации в ход занятия);

– метод «подмастерья» (взаимодействие педагога и ребёнка в едином творческом процессе); сотворчество; мотивационный (убеждение, поощрение).

Экологическая культура – специфическая часть общественной культуры, охватывающая преобразованную природную область. В ее главные компоненты входят, воспроизводство человеком части самой природной среды и поддержание ее естественного и устойчивого состояния. В связи с этим, можно полагать, что экологическая культура связана с особым объектом отношений человека и выступает как относительно самостоятельный вид общественной культуры, имеющий содержание и выполняющий определенные функции. Существующая экологическая ситуация привела человечество к кардинально новому пониманию различных вопросов, способствовавших становлению нового экологического мышления, и по-новому высветила изначальный философский вопрос о сущности и назначении человека, о его месте и роли в природе [4].

Экологическую культуру следует понимать как совокупность материальных и духовных ценностей, созданных человечеством в процессе исторического развития. Это результат совокупности объективных и субъективных характеристик, основу которых составляет ценностное отношение к экологически чистой окружающей среде. При этом экологическая культура характеризуется такими основными признаками как:

– экологическая образованность, экологическое сознание, стремление к сохранению и улучшению географической среды и её составляющих как основу существования общества;

– умение использовать экологические знания на практике и в повседневной жизни;

– способность видеть реальные экологические проблемы и находить их оптимальные решения и т.д.

Экологическая культура включает в себя творческую деятельность человека в процессе познания природы и, как самореализация личности, носит продуктивный и творческий характер в динамично развивающейся природно-общественной системе. Такие качества, как готовность к природоохранной деятельности, экологически ориентированные оценочные суждения, направленность потребностей, социальная активность, основанные на системе экологических взглядов и убеждений, должны стать неотъемлемыми качествами современного человека, обладающего экологической культурой. Формирование экологической культуры – приоритетное направление развития любого общества вне зависимости от политического устройства и экономической формации [6].

А значит особенно важно формировать эти взгляды развивать в человеке систему экологических знаний о взаимодействии его самого, общества и природы, о возможных негативных последствиях влияния трудовой деятельности на среду обитания и на состояние здоровья самого человека, о путях решения экологических проблем [5].

Для формирования экологической культуры, прежде всего, необходимо внимательное отношение к системе образования и просвещения населения. Принципиальное значение имеет общее образование, нацеленное на формирование культуры. Сегодня необходимо специально говорить о системе мер для экологического образования и просвещения, формирования экологической культуры, важности подключения для этого всех возможных механизмов и институтов с тем, чтобы в дальнейшем это направление было в основе общего образования, формирования мировоззрения и культуры. тем более, что обеспечение экологических знаний на сегодня рассматривается в

качестве необходимо компонента образования для устойчивого развития. На сегодня наибольший вклад в решение задачи экологизации всех сторон нашей жизни вносит наука. Уже сейчас есть необходимые возможности и технологии для решения этой задачи для реализации этих возможностей нужна политическая воля, но она, в конечном счете, определяется не столько лицами, принимающими решения, а мнением большинства населения, которое выбирает это направление действий в качестве своего приоритета. Сегодня необходимо распространение идей устойчивого развития, представлений о путях решения экологических проблем, информирование населения. И с этим нельзя не согласиться. Но не менее очевидно и то, что качественное общее образование, нацеленное на формирование культуры, – это уже серьезный шаг к устойчивому развитию. Как показывает практика, нередко люди, прекрасно информированные по экологическим вопросам и проблемам устойчивого развития, практически не используют эти познания в своей повседневной жизни, в то время как человек высокой культуры без специальных знаний в этих областях на практике оказывается глубоко «экологичен». Выбор модели поведения обычно строится не столько на профессиональных знаниях, а исходя из внутренней мотивации и потребности [7].

Экологическое воспитание через изобразительное искусство и мозаику – это новое направление, которое отличается от традиционного ознакомления детей с природой и окружающим миром. На занятиях художественного труда применяются в основном традиционные художественные материалы и техники и недостаточно широко используются нетрадиционные, так называемый «бросовый материал», мало разработаны художественно-творческие задачи на вариацию, импровизацию с таким материалом. В современном мире актуально наряду с традиционными материалами в искусстве использовать также различный бросовый материал. Такой неприглядный материал очень сильно привлекает и интересует школьников, помогает в развитии творческого воображения. Так же плюсами использования такого рода материалов является творческая свобода, не загоняющая детей в какие-либо рамки. Современное мозаичное искусство является необычайно творческим процессом, в качестве материалов можно использовать самые невероятные ресурсы для создания шедевров.

Творческая деятельность с использованием бросового материала в качестве ресурсов помогает развитию потребности в бережном отношении к природе, уважению к труду других людей, формируется правильная жизненная позиция детей и подростков по отношению к экологическим проблемам.

Экологическое воспитание и обучение детей творчеству – чрезвычайно актуальная тема настоящего времени: только экологическое мировоззрение, экологическая культура ныне живущих людей могут вывести планету и человечество из того катастрофического состояния, в котором они пребывают сейчас. Возможность обучения и воспитания экологической грамотности и культуры творчеством и искусством – наиболее универсальная модель развития, формирования, совершенствования человека. Занятия прикладной и художественной деятельностью позволяют воспитывать навыки экологической культуры не только в сфере искусства, но и широчайшем спектре жизнедеятельности человека, помогают формировать человека с яркой индивидуальностью, креативностью.

Таким образом, можно сказать, что занятия прикладной и художественной деятельностью позволяют воспитывать навыки экологической культуры не только в сфере искусства, но и широчайшем спектре жизнедеятельности человека, помогают формировать человека с яркой индивидуальностью, креативностью.

Список использованных источников

1. Эмоциональное развитие дошкольника. / Под. ред. А.С. Кошелевой. – М., 1987. – 176 с.

2. Бганба В.Р. Экологическая проблема: социально-философское обоснование и пути решения. Автореф. дис. док. фил. наук. – М., 1992. – 46 с.

3. Николаева С.Н. Теория и методика экологического образования детей: Учебное пособие для студ. высш. учеб. Заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 336 с.

4. Бисембаева З.У. Экологическая культура как необходимое условие сохранения современной цивилизации. Автореф. дис. док. фил. наук. – Алматы, 2009. – 36 с.

5. Писарик, В.М. Экологическая культура: учебное пособие. – Минск, 2018. – 98 с.

6. Зыкова Е.А. Экологическая составляющая обучения на уроке технологии // Технология в школе. – 2014. – №12. – 41-42 с.

7. Захарова В.М. Экология и культура. Человек и природа. – М.: Центр устойчивого развития и здоровья среды ИБР РАН / Центр экологической политики России, 2015. – 98 с.

Ж.А. Молдатай
Павлодар педагогикалық университет студенті, Павлодар қ.
М.Е. Кусмиденов
ғылыми жетекші: *оқытушы-сарапшы, Павлодар қ.*

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТӨЗІМДІЛІГІН ДАМЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. *В статье рассматриваются значение выносливости и особенности ее возрастного развития в старшем школьном возрасте. Исходя из того, что физического качества основой физической работоспособности, были рассмотренны найболее эффективнные методы воспитания выносливости в данном возрасте. В ходе эксперимента была доказана эффективность метода круговой тренировки.*
Ключевые слова: *выносливость, старший школьный возраст, круговая тренировка.*

Аннотация. *Мақалада төзімділіктің маңызы және оның орта мектеп жасындағы дамудын жас ерекшеліктері қарастырылады. Төзімділік дене жұмыс қабілеттілігінің негізі болып табылатын байланысты, осы жаста төзімділік тәрбиелеудің тиімді әдістері қарастырылды. Эксперимент барысында айналмалы жаттығу әдісінің тиімділігі дәлелденді.*
Түйінді сөздер: *шыдамдылық, жоғары мектеп жасы, айналмалы жаттығу жаттығу.*

Annotation. *The article discusses the importance of endurance and the features of its age-related development in high school age. Based on the fact that physical quality is the basis of physical performance, the most effective methods of endurance education at this age were considered. During the experiment, the effectiveness of the circular training method was proved.*
Keywords: *endurance, high school age, circular training.*

Өзектілігі. Қазіргі өмір сүру жағдайы адам ағзасының физикалық даму деңгейіне, жұмысқа қабілеттілігіне және қорғау күштеріне жоғары талаптар қояды. Мектеп жасындағы балалардың дене тәрбиесі қалыптасатын ағзадағы оң функционалдық және морфологиялық өзгерістерді тиімді ынталандырады, қозғалыс қабілеттерінің дамуына белсенді әсер етеді (Н.А. Фомин, В.П. Филин, 1982; Н.А. Фомин, А.Г. Хрипкова, М.В. Антонова, Д.А. Фарбер, 1990; Ю.Н. Вавилов, 1991).

Оқушылардың дене тәрбиесі тіршілік әрекеті, жеке тұлғаны дамыту, денсаулық пен салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін дене шынықтыруды игерудегі базаны қамтамасыз етуге бағытталған теориялық, техникалық және дене дайындығының жеткілікті және қажетті минимумын қамтамасыз етуі тиіс. Мектептегі дене тәрбиесі-

нің тиімділігін бағалау бір жағынан, оқушылардың денсаулық жағдайы бойынша, ал екінші жағынан – негізгі дене қасиеттерін дамыту деңгейі бойынша, яғни оқушылардың дене дайындығы деңгейі бойынша жүргізілуі тиіс. Оқушылардың физикалық жағдайы мен жұмысқа қабілеттілігі сыртқы ортаның, дене тәрбиесі бойынша оқу сабақтарының ықпалымен өзгереді, осыған байланысты оқушылардың дайындығын уақтылы бақылау және бағалау оқу процесін ұтымды құруға және оның тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді.

Адамның денсаулығы оның дене сапаларының даму деңгейне байланысты. Осы дене сапаларының бірі – ол төзімділік дене сапасы.

Төзімділік – бұлшықет іс-әрекеті процесінде физикалық шаршауға қарсы тұру қабілетін білдіретін және кәсіби, спорттық практикада (әр спорт түрінде қандай да бір дәрежеде) және күнделікті өмірде көрінетін маңызды физикалық сапа. Ол адамның жұмысқа қабілеттілігінің жалпы деңгейін көрсетеді. Төзімділік өмір сүруді оңтайландыруда маңызды рөл атқарады, дене денсаулығының маңызды компоненті ретінде әрекет етеді, спорттық қызметте басқа дене сапаларды дамытудың алғышарты болып табылады.

Төзімділік дене сапасы ретінде бірақатар факторлардың ықпалына тәуелді. Олардың неғұрлым маңыздылары:

– тұлғалық-психикалық;

– биоэнергетикалық;

– физиологиялық;

– морфологиялық;

– педагогикалық.

Жоғарыда көрсетілген факторлардың ықпал ету дәрежесі төзімділікті байқатуда әртүрлі. Ол сол не басқа спорттық іс-әрекеттің ерекшеліктеріне байланысты. Осыған байланысты төзімділіктің бірнеше түрлері мен типтері бар.

Олардың ішінде төзімділіктің жалпы және арнайы деген түрлері жиі кездеседі.

Жалпы төзімділік деп ағзаның қалыпты қарқындылық жұмысының жоғары тиімділігімен ұзақ орындау қабілетін анықтайтын функционалдық мүмкіндіктерінің жиынтығын түсінеді. Спорт теориясы тұрғысынан алғанда, жалпы төзімділік – бұл спортшының мінез-құлқы бойынша әртүрлі дене жаттығуларын салыстырмалы түрде жоғары емес қарқындылықпен орындау қабілеті, бұлшықет топтарын іске қосу. Жалпы төзімділіктің даму деңгейі мен көріністері анықталады:

– ағзаның аэробтық мүмкіндіктері (жалпы төзімділіктің физиологиялық негізі);

– қозғалыс техникасын үнемдеу дәрежесімен;

– даму деңгейі жігерлілік қасиеттерді қалыптастыру.

Ағзаның вегетативтік жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктері аэробты бағыттағы барлық жаттығуларды орындау кезінде жоғары болады. Сондықтан мұндай бағыттағы жұмысқа төзімділік жалпы сипатқа ие және оны жалпы төзімділік деп атайды.

Төзімділікті шектейтін ағзаның функционалдық мүмкіндіктерінің артуы, әсіресе ересек жасқа дейінгі кезеңдерде айтарлықтай қарқынмен жүреді. Салыстырмалы МПК және оттегі алмасу белсенділігінің көрсеткіштері жасөспірімдер кезеңінің соңында анықталады. Демек, бұл жаста аэробтық төзімділіктің пайда болуына алғышарттар пайда болады.

Жыныстық жетілу кезеңінде жасөспірімдерде тыныс алу жүйесі дамуының жоғары қарқыны байқалады. 14 пен 17 жас аралығындағы өкпе көлемі екі есе дерлік артады, тыныс алудың минуттық көлемі едәуір артады және өкпенің өмірлік сыйымдылығының көрсеткіші өседі. Бірақ осы жастағы балалардағы жүрек-тамыр жүйесі басқа органдар мен ағзалар сияқты тез дами алмайды. Демек, қан айналымы жүйесі физикалық жүктемелерге аз үнемді жауап береді.

Осының салдарынан дене шынықтыру дайындығының құрылымында оқушылардың төзімділігінің дамуы ерекше рөл атқарады.

Орта мектеп оқушыларының төзімділігін дамыту дене шынықтыру пәнінің алдына ағзаның жас ерекшеліктерін, қоршаған орта факторларының әсерін, сондай-ақ қандай да бір әдістерді қолданудың нақты мүмкіндігін ескере отырып, осы мәселеге жақындауға мәжбүр ететін міндеттер қояды.

Орта мектеп оқушыларының төзімділігін дамыту ағзаның жас ерекшеліктерін, қоршаған орта факторларының әсерін, сондай-ақ қандай да бір әдістерді қолдану мүмкіндігін ескеруді талап етеді.

Дене тәрбиесі саласындағы осы проблеманы табысты шешу үшін жоғары сыныптардағы дене шынықтыру сабақтарында жалпы төзімділікті дамытудың пайдаланылмаған мүмкіндіктері мен неғұрлым жетілдірілген нысандары мен әдістерін анықтау қажет.

Жоғарыда көрсетілген мәселені шешу үшін **зерттеудің мақсаты тұжырымдалды:** дене шынықтыру сабақтарында жоғары сынып оқушыларының жалпы төзімділігін дамыту әдістемесін әзірлеу және эксперименталды тексеру.

Зерттеу мақсатына сәйкес **келесі міндеттер** ұсынылды:

1. Жоғары сынып оқушыларының төзімділігін дамыту мәселесі бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді оқып үйрену.

2. 10 сынып оқушыларының төзімділігінің даму деңгейін анықтау.

3. Дене шынықтыру сабағында 10 сынып оқушыларының жалпы төзімділігін дамыту әдістемесін әзірлеу.

4. Әзірленген әдістеменің тиімділігін тексеру.

Зерттеу объектісі: Мектептегі дене шынықтыру сабақтарында оқу-тәрбие үдерісін зерттеу болып табылады.

Зерттеу пән – дене шынықтыру сабақтарында жоғары сынып оқушыларының жалпы төзімділігін дамыту әдістемесі.

Жұмыс гипотезасы: егер дене шынықтыру сабақтарында айналмалы жаттығу әдісі пайдаланылса, 10 сынып оқушыларының жалпы төзімділігін дамыту әдістемесі тиімдірек болады деп болжалды.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізі:

– дене тәрбиесінің жалпы теориясы мен әдістемесі (Б.А. Ашмарин, Л.П. Матвеев, Ж.К. Холодов, В.С. Кузнецов, Ю.Ф. Курамшин және т.б.); дене қасиеттерін дамытудың теориясы мен әдістемесі (Ю.Ф. Курамшин, Н. Г. Озолин, Л.П. Матвеев және т.б.);

– айналмалы жаттығудың құралдары мен әдістері (И.А. Гуревич, В.А. Романенко, М. Шолих және т.б.).

Зерттеу Павлодар қаласының М. Әлимбаев атындағы ЖОМ базасында педагогикалық практика барысында өткізілді. Зертеуге 10 сынып оқушылары қатысты, дәрігердің қорытындысы бойынша олар дене шынықтыру сабағына қатыса алатын, денсаулықтары жақсы 28 оқушы болды.

Осы оқушылардан бақылау және эксперименталдық топтар қалыптасты, екі топтада 14 баладан болды.

Эксперимент басында педагогикалық тестілеу өткізілді, мақсаты – жалпыға білім беретін орта мектептің 10 сынып оқушыларының төзімділіктерінің даму деңгейін анықтау болды.

Эксперимент аяғында өткізілген педагогикалық тестінің мақсаты – бақылау және эксперименттік топтарының нәтижелерін салыстыру үшін өткізілді.

Эксперименталдық тобының оқушылары қосымша арнайы жасалған әдісті қолданды, ол айналмалы жаттықтыру бойынша жалпы және арнайы төзімділіктің деңгейін көтеруге бағытталған, кең пайдаланылатын жалпы дамыту жаттығулар, жеңіл атлетиканың және гимнатиканың жаттығулары негізінде құрастырылған кешендер болды.

Жоғары сынып оқушыларының төзімділігін тексерудің мақсатында екі топта келесі тестілер бойынша төзімділік даму деңгейі анықталды: «6 минуттық жүгіру», 600 метр жүгіру және Гарвард степ-тесті

Тестілеу нәтижелерінің деректеріне сәйкес бақылау және экспериментальды топ оқушыларының дене дайындығының бастапқы көрсеткіштері айтарлықтай айырмашылықтарға ие емес және олардың төзімдік даму деңгейі төмен деп айтуға болады (1 кесте)

1 кесте. Эксперимент басында эксперименталдық және бақылау тобындағы тестілеу нәтижелері

Тестілер	Эксперименталдық		Бақылау	
	X±m	Даму деңгейі	X±m	Даму деңгейі
6 минуттық жүгіру	1075,1 ±9,4	Төмен	1080,1 ±8,1	Төмен
ИГСТ	64,8±3,1	Төмен	63,5±2,9	Төмен
600 метр жүгіру	209 ±9,5	Төмен	207,5±12,8	Төмен

Қорытынды тестілеу нәтижелерінің деректері бойынша айналмалы жаттығу әдісі негізінде жасалған жаттығу бағдарламасын пайдаланумен айналысатын эксперименталды топтағы көрсеткіштердің айтарлықтай жақсаруы байқалады(2 кесте).

2-кесте. Жоғары сынып оқушылардың төзімділік көрсеткіштерінің динамикасы

Тестілер	Зерттеу кезеңдері	Эксперименталдық		Бақылау	
		X±m	p	X±m	p
6 минуттық жүгіру	I	1075,1 ±9,4	<0,05	1080,1±8,1	>0,05
	II	1154,6±8,5		1102,7±8,6	
ИГСТ	I	64,8±3,1	<0,05	63,5 ±2,9	>0,05
	I I	78,4±2,8		67,2±3,2	
600 метр жүгіру	I	209±9,5	<0,05	207,5±12,8	>0,05
	I I	194±7,1		202±10,5	

Бақылау тестілеу нәтижелері бойынша біз бақылау және эксперименталды топтарда жалпы төзімділікті дамытуда өсім байқалатынын айта аламыз. Эксперименталдық топтағы 6 минуттық жүгірістің көрсеткіштері 79,5 м, бақылаудағы 22,6 м жақсарды. Эксперименталдық топтағы степ-тест көрсеткіштері 13,6 ш.б., ал бақылау тобындағы көрсеткіштері 3,7 ш.б. жақсарды. Эксперименталдық топта 600 м жүгіру нәтижелері 15 с., ал бақылау тобында 5,5 с. жақсарды. Эксперименталдық топта төзімділік көрсеткіштері бойынша наным өзгерістер($p < 0,05$). болғанын, бақылау тобында наным өзгерістер($p > 0,05$) анықталмағаны туралы атап айту қажет.

Жалпы төзімділік деңгейін салыстыру кезінде эксперименталды топтағы 6 минуттық жүгірудің нәтижелері бойынша жалпы төзімділіктің даму деңгейі көтерілді және орташа деңгейге сәйкес келеді, степ-тест және жүгіру нәтижелері бойынша 600 м эксперименттік топта жалпы төзімділіктің даму деңгейі да орташа деңгейге көтерілді. Бақылау тобында 600 м тесттің және 6 минуттық жүгірудің нәтижелері

бойынша жалпы төзімділіктің даму деңгейі бұрынғы қалды, тек қана Гарвард степ-тест индексі біршама жақсарып, орташа деңгейге жетті (3 кесте).

3 кесте. Жоғары сынып оқушылардың эксперименттен кейінгі төзімділік көрсеткіштері

Тестілер	Эксперименталдық		Бақылау	
	X±m	Даму деңгейі	X±m	Даму деңгейі
6 минуттық жүгіру	1154,6±8,5	Орташа	1102,7±8,6	Төмен
ИГСТ	78,4±2,8	Орташа	67,2±3,2	Орташа
600 метр жүгіру	194±7,1	Орташа	202±10,5	Төмен

Өткізген зерттеу бойынша келесі корытынды жасауға болады:

1. Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау көрсеткендей, жалпы төзімділікті дамыту мәселелері кеңінен жария етілген, бірақ егер жоғары мектеп жасындағы жалпы төзімділікті дамыту туралы айтатын болсақ, бұл мәселе жеткілікті деңгейде емес қарастырлғаны туралы айтуға болады.

2. Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді зерттеу және жоғары сыныптарда дене шынықтыру сабақтарын өткізу тәжірибесін талдау айналмалы жаттығудың құралдары мен әдістері мектепте кеңінен қолданылмайтынын анықтады.

3. Айналмалы жаттығудың құралдары мен әдістерін қолдану сабақтардың моторлы тығыздығын 35-40%-ға арттыруға мүмкіндік береді және жүрек жиырылуының орташа жиілігі 150-ден 160 соқ./мин-ға дейін қозғалу режимін қамтамасыз етеді. Бұлшықет жұмысының осындай қуаты барынша шыдамдылық деңгейінің тиімді өсуін қамтамасыз етеді және жүрек-қантамыр және тыныс алу жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктерін арттырады. Айналмалы жаттығу кешеніне жалпы төзімділікті дамытуға басым бағыттылығы бар техникалық күрделі емес және жақсы таныс жаттығуларды қосу ұсынылады.

4. 6 минуттық жүгіру, Гарвард степ-тест индексі және 600 м жүгіру нәтижелері бойынша сынақ және бақылау тобында бастапқы зерттеу кезеңінде төзімділіктің төмен деңгейі анықталды.

5. Дене шынықтыру сабақтарында жоғары сынып оқушыларының жалпы төзімділігін дамыту әдістемесі әзірленді. Эксперименталды түрде жоғары сынып оқушыларының жалпы төзімділігін дамытуға айналмалы жаттығудың арнайы таңдалған кешендерінің оң әсері анықталды. Осылайша, қалыптастырушы эксперимент кезіндегі нақты маңызды өзгерістер эксперименталдық топта 6 минуттық жүгіру және

Гарвард степ-тест индексі көрсеткіштерінде, сондай-ақ 600 м жүгіру ($p<0,05$) нәтижелері бойынша анықталған. Бақылау тобында тестілеу нәтижесінде оқушылардың төзімділігі наным өзгерістер($p >0,05$) анықталған жоқ.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Андреев С.Н. Проблемы организации подготовки юных спортсменов в специализированных классах [Текст] / Андреев С.Н., Исмаилов А.И. // Теория и практика физ. культуры. – 2000. – №9. – 22-24 с.

2. Аулик И.В. Определение работоспособности в клинике и спорте [Текст] / И.В. Аулик. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Медицина, 1990. – 192 с.

3. Вильчковский Э.С. Что есть что? Еще раз о круговой тренировке. // Вильчковский Э.С. Физкультура в школе. – 1971. – №7. – 7-11 с.

4. Волков Л.В. Обучение и воспитание юного спортсмена [Текст] / Волков Л.В. – Киев: Здоровья, 2001. – 144 с.

5. Гуревич И.А. Круговая тренировка при развитии физических качеств [Текст] / И.А. Гуревич – изд. 3-е, перераб. и доп. – Минск: Высшая школа, 2005. – 256 с.

6. Железняк Ю.Д. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте [Текст]: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ю.Д. Железняк, П.К. Петров. – М.: Академия, 2002. – 264 с.

А.В. Захаров
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Е.Ю. Личман
научный руководитель: ассоциированный профессор, доктор философии (PhD), профессор, г. Павлодар

СИСТЕМА И ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНО ПРЕДМЕТНОЙ СРЕДЫ В МУЗЫКАЛЬНО ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ФОРМИРОВАНИЮ НАВЫКОВ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ ВОСПРИИМЧИВОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. *В статье рассматривается система и предназначение эмоционально предметной среды в музыкально педагогической деятельности по формированию навыков эмоциональной восприимчивости учащихся младших классов. Обращается внимание на то, как обеспечить потребности ребенка в активной музыкальной деятельности через предметный мир, на внедрение в практику новых подходов к организации эмоционально предметной развивающей среды, обеспечивающей полноценное музыкальное развитие школьников младших классов. Показываются принципы, предназначение и методы использования системы в практике учителей музыки эмоционально предметной среды.*

Ключевые слова*: музыка, эмоции, среда, образование, психология, учащиеся, школа.*

Аңдатпа. *Мақалада бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды бейімділік дағдыларын қалыптастыру үшін музыкалық педагогикалық іс-әрекеттегі эмоционалды объективті ортаның жүйесі мен мақсаты қарастырылған. Баланың белсенді музыкалық іс-әрекеттегі қажеттіліктерін объективті әлем арқылы қалай қанағаттандыруға, бастауыш сынып оқушыларының толыққанды музыкалық дамуын қамтамасыз ететін эмоционалды объективті дамушы ортаны ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін тәжірибеге енгізуге назар аударылады. Эмоционалды пәндік ортада музыка пәні мұғалімдерінің тәжірибесінде жүйені қолданудың принциптері, мақсаты мен әдістері көрсетілген.*

Негізгі сөздер*: музыка, эмоция, қоршаған орта, білім, психология, оқушылар, мектеп.*

Annotation. *The article discusses the system and purpose of the emotionally objective environment in musical pedagogical activity for the formation of skills of emotional susceptibility of primary school students. Attention is drawn to how to meet the needs of the child in active musical activity through the objective world, to the introduction into practice of new approaches to the organization of an emotionally objective developing environment that ensures the full-fledged musical development of elementary school students. The principles, purpose and methods of using the system in the practice of music teachers in the emotional subject environment are shown.*

Key words*: music, emotions, environment, education, psychology, students, school.*

Постоянно меняющийся современный мир диктует новые формы поведения и социального взаимодействия. Сент-Экзюпери писал, что «самая большая роскошь на свете – это роскошь человеческого общения». А человек нашего времени, зачастую, – пленник современной виртуальной действительности. Малыши зачастую копируют модель поведения взрослого человека и воспитываются в культуре отсутствия эмоционального отклика, эмоциональной отзывчивости на живущих рядом людей. В силу своих психофизиологических особенностей, ребенок наиболее адаптивен к стремительно меняющимся социальным условиям современного общества, а родители не замечают, что он просто не умеет играть и общаться со сверстниками, при этом стремительно осваивая новомодные современные гаджеты.

В структуру основной образовательной программы начального общего образования включена обязательная область "Искусство", содержание которой составляет процесс развития способностей к художественному образному, эмоционально-ценностному восприятию произведений изобразительного и музыкального искусства, выражению в творческих работах своего отношения к окружающему миру.

Успешность социализации личности младшего школьника определяет формирование такого личностного качества как эмоциональная отзывчивость, которое в современных условиях является весьма

актуальным вопросом для родителей и педагогов. В.А. Сухомлинский сказал: «Учить чувствовать – это самое трудное, что есть в воспитании».

В качестве неотъемлемого средства является музыка. Музыка делает более широким «эмоциональное поле» ребенка, формирует эмоционально-эстетический опыт воспитывает эмоциональную культуру личности.

Урок музыки, прежде всего, урок искусства. Музыка – это едва ли не первое явление окружающего мира, которое эмоционально воспринимается маленьким человеком. Урок строится на особенностях закономерности самой музыки. Эмоциональная отзывчивость на музыкальные произведения у младших школьников определяется как процесс переживания чувств, возникших в результате эмоционального отклика на музыкальное произведение, обусловливающего понимание ребенком его эмоциональное содержания. Современному учителю музыки необходимо решать важную проблему направленности музыкальных уроков на развитие восприимчивости к языку музыки, способности к эмоциональному отклику на произведение искусства. Работа с младшими школьниками особенно сложна, так как неинтересно проведенный урок музыки может навсегда увести ребенка от музыкальной деятельности.

Поэтому, детей необходимо увлечь, предлагая разнообразные художественные впечатления, развивая их художественное мировосприятие, эмоциональную отзывчивость на прекрасное в мире и искусстве. Источником получения музыкальных впечатлений в младшем школьном возрасте становятся не только педагог, но и огромный мир музыки.

Музыка – это не простое развлечение, а важная часть в жизни каждого человека. Музыка дает ни с чем несравнимую возможность для развития духовной сферы человека, его творческого потенциала, особенно в детском возрасте, так как в этот период организм наиболее восприимчив ко всему новому.

Музыкальное развитие дает возможность наиболее полно раскрыть все внутренние психологические качества учащихся, таких как-, мышление, воображение, память, воспитать эмоционально-чувственную сферу психики ребенка – тонкость, чуткость, умение через музыкальное искусство познавать глубину душевных переживаний, и, что самое важное-это постоянная возможность самореализации.

Поэтому, особое место в повышении уровня нравственной и эстетической культуры подрастающего поколения принадлежит музыке, которая активно воздействуя на сознание человека и его эмоциональную сферу, является важнейшим, порой незаменимым средством духовного развития личности.

Восприятие выразительного значения музыкального языка, проникновение в содержательную структуру произведения, в частности, в его эмоциональный смысл, возможно только при наличии способности эмоционально отзываться на выражаемое музыкой содержание, поэтому воспитание в детях любви к музыке, умения сопереживать заключенному в ней образно-эмоциональному смыслу, является главной целью уроков музыки. Слушание музыки, пение, движение под музыку, игра на музыкальных инструментах вот те средства, которые используются в работе с детьми для развития творческого потенциала, формирование эмоциональной восприимчивости учащихся.

Очень важно сегодня заниматься музыкой, так как она двигает, формирует, развивает в том числе и эмоциональный интеллект, эмпатию, восприятие окружающего мира, людей, умение считывать эти эмоции.

Особенно это важно в нынешний век, век информационных технологий, по причине которых, люди сенсорно отдалились друг от друга. И, отсутствие эмоционального обмена, восприятия эмоций другого человека, не позволяет полноценно взаимодействовать в этом мире, ни вербально, ни тактильно. В век активного развития IT технологий, очень значимо умение видеть рядом окружающих людей, коммуницировать с ними, контактировать, умение воспринимать их эмоцию, сопереживать, умение понять и услышать их, желание поделиться с ними своими эмоциями.

Перед тем как перейти к выявлению сущности Эмоционально-предметной среды, проанализируем по очереди самостоятельные подходы к определению ее термина.

Ипполит Адольф Тэн – социолог, философ. Он обозначил среду как мир вокруг нас и все что окружает нас, природные условия, в которых обитает человек.

Психолог Хейдметс М. выдвинул главные положения в представлении среды:

1) среда – звено окружающего мира, в котором человек взаимодействует косвенно или прямо, не проявляясь внешне и открыто.

2) в мире огромное количество различных сред, разнящихся способами взаимодействия с ним людей и его свойствами.

3) среда подразделяется на внутреннюю и внешнюю. Фундаментом внутренней, является приурочивание элементов среды к духовным и общественным явлениям, физическим объектам, благодаря чему, можно понимать среду как духовную, общественную, и физическую.

4) сферы влияния и места действия определенных субъектов и групп – это единицы среды.

Одним из главных педагогических условий для улаживания представленной проблемы рассматривается организация и применение эмоционально предметной среды в музыкально-педагогической деятельности, как отдельную сферу, моделирующую специфику взаимодействия с музыкой как с видом искусства.

Когда термин «среда» определяется термином «окружение», то это показывает с другой стороны весь вопрос взаимоотношения человека с окружающим миром. Следующая особенность среды – ситуативность. Непосредственно стремительность и разнообразие единиц окружения человека определяют ситуацию как «меру взаимодействия субъекта и окружения». варьирование условий среды может влиять на восприятие человека и его взгляды на жизнь, которые в основном отражаются в его эмоциональной оценке жизненных обстоятельств.

Педагог Воронцова В.Г., проливая свет на смысл термина «среда», она дает ему понятие «комплекс условий, воздействующих на образование и деятельность субъекта в социуме, как душевное и предметное состояние личности, ее потенциал, нужды, умения и т.д., что помогает расценивать личность как образца, так и носителя среды. Многосторонний и «живой» характер взаимодействия человека и среды влечет за собой перенимание человеком всех качеств из его среды.

Имеются разные классификации сред в педагогической публицистике, которые несут в себе следующие определения: школьная среда, социально-педагогическая, среда обучения, микросреда личности, педагогическая, и др. Однако, для нас самым важным является понятие «эмоциональная среда».

Этот термин педагогический и связан он со взаимоотношением ученика и учителя. Функции эмоциональной среды состоят в том, чтобы поддерживать, охранять, подбадривать, улучшая связь между взрослым и ребенком.

Базой эмоционально-воспитательной среды являются особенные жизненные эпизоды, относящиеся к чувствам сопереживания, душевным порывам, т.е. эмоциональные функции. Разумно, что волнение ввиду своей податливости, изменчивости, непостоянности дарит эти качества среде. Поэтому очень сложно добиться четкой согласованности в эмоциональной среде.

Сокращать процесс эмоционального воспитания – нельзя. Стимуляция эмоционального мира ученика осуществляется благодаря различным действиям, труду, игре. Развитие, обучение, как преобладающие процессы в детском и ученическом возрасте, делает упор на

познание учебных предметов. Школьную эмоциональную среду необходимо считать особым воспитательным пространством, в условиях которой проводятся эмоционально-личностное развитие и образование. По словам доктора педагогических наук Феттер И.В., которая занималась непосредственно этим вопросом, сделала вывод, что образовательная среда, формирующая эмоциональный мир ребенка, имеет свои конкретные особенности, которые определяются:

1) Содержанием и ходом развития эмоционального воспитания детей

2) Эмоциональным содержанием учебных предметов искусства

3) Работе учителя, сплочающего предметность школьной и общественной среды.

4) Свойствами эмоциональных процессов учащихся, появляющихся в ходе предметной деятельности

Каждая среда, создаваемая учителем с какой-либо целью, обязана заключать в себе все что нужно ученику для процесса развития и улучшения индивидуальных качеств. Таким образом, средой эмоционального воспитания ребенка является целый комплекс процессов для улучшения эмоционального фона. Этап создания эмоциональной сферы ребенка, прежде всего связывается с содержанием учебного процесса учебного предмета в школе. Условия, благоприятствующие совершенствованию эмоциональности ученика, создаются определенной программой образования, планом учебного предмета. Наконец, подходим к формулировке термина, который делает акцент на педагогическом предметном роде занятий – «Эмоционально-предметная среда». Эмоционально-предметная среда – это комплекс условий, определяемый составляющими предметной деятельности учеников и преподавателей, обновляющих и развивающих эмоциональный мир личности. Предмет – это то, что дает подойти к осмысленному пониманию эмоциональной среды, и уйти от общезначимого понимания. Любое явление, включенное в деятельность субъекта, становится предметом. Эмоционально-предметная среда формирует информационное содержание, посредством органов восприятия, которое закладывает фундамент в формирования базовых психических реакций на любые внешние стимулы. Они в свою очередь формируют новые динамические стереотипы поведения, посредством их закрепления через коммуникацию в социальной среде. Динамический стереотип – это привычка, стимул – это любое воздействие извне. Если занятия ученика направлены на изучение различных физических объектов среды, это определяет внешние особенности ориентации предметной деятельности. Исследование совершенных объектов, и душевного

мира, берет на себя деятельность под названием «Внутренне-предметная». Взаимодействие с искусством музыки это, в том числе, один из примеров реализации внутренне-предметной деятельности. Знакомство с музыкальным искусством, как предметом дисциплины, обусловлено отрицанием привычного влечения школьников к формальной сфере. В образовании упор делается на сферы чувственной восприимчивости, инстинкты, интуицию, и т.д. Тропова А.В. считала, что восприятие музыки содействует стимуляции скрытых слоев и несет некоторое принятие безотчетных впечатлений и смыслов, делающих блоки в психике, однако, сфера музыки – это не поверхностная звуковая среда, а скорее «сплав» музыки и человека.

Эмоциональное содержание музыки выражается в качестве уникальной звуковой среды, которая сопровождает человека на протяжении всей его жизни.

Композиционное понимание внешней и внутренней предметной деятельности, социального и персонального в ней характерно для художественного познания мира. По словам Выготского Л.С., искусство обладает способностью «уравновешивания человека с миром в самые критические и ответственные минуты жизни». Не только мир вокруг нас является предметом человеческой музыкальной деятельности, но также и семена волнения, посеянные его воздействием. Среди всех творческих сфер деятельности и искусства, именно музыка, больше всего, создает разнообразные эмоции и чувства, побуждающих к сопереживанию, и желанию изменить в лучшую сторону себя и окружающий мир, стремиться к гармонии. Подобные воздействия требуют от педагога применение имеющихся средств, или обеспечить более благоприятную эмоциональную атмосферу.

Особенность художественных знаний, приобретенных на занятиях искусством, заключается в формировании потребности общаться с образцами современной и классической музыки. Значим тот факт, что художественные знания эмоционально наполняют людей и воздействуют на их моральные качества.

На практике настоящего художественно-образовательного процесса выражается лишь малая часть эмоциональных состояний, отчетливо понятных детскому разуму и эмоциям. Изучая эмоциональную восприимчивость учеников начальной школы к предметам искусства и жизненные события, наблюдается реакция на чудесное, забавное, величественное, потешное. Чувства трагизма, лирики и драмы в меньшей мере освещены для детей.

Фактор определения выборочности учеников касательно конкретных эмоциональных преобладаний, вероятнее, относится к возраст-

ным приоритетам ребенка. Но в то же время неполнота осмысления драмы и трагедии произведений, как и жизненных событий, является признаком слабой чувствительности, однако в то же время способностью сопереживать и сочувствовать считается развитие эмпатийности как составляющей личностной эмоциональной культуры. Оскудение ассортимента эмоционального состояния, открытого для постижения детям, определяет сущность учебного пособия школьных творческих предметов, а искусство выражает множество протеканий эмоций у человека.

Организационное звено Эмоционально-предметной среды подготавливается педагогом как объем детских эмоций, появляющихся во всевозможных типах создания предметной деятельности. К формам организации понимания сущности материала дисциплины, относится дополнительный курс, занятие, внешкольные занятия по этой дисциплине. Представленное выше представляет собой школьную зону эмоционально предметной среды, а внешкольную зону представляют: семья, другие воспитательные заведения искусства, развитые учреждения, СМИ.

Обращаясь к свойствам эмоционально предметной среды, ее особенность устанавливается набором атрибутов: вариативность, открытость характера функционирования, эмотивность, избыточность.

Эмотивность – преобладающее качество эмоционально-предметной среды, которое подразумевает присутствие эмоциональной обогащенности, дающее силы для угождения эмоциональным нуждам ученика. Степень эмотивности устанавливается живой насыщенностью жизни в стенах школы и закрепляется в рамках диапазона эмоционально скудная – эмоционально обогащенная среда.

Вариативность эмоционально-предметной среды – это всяческие перспективы и методы угождения нуждам в эмоциях, передающиеся школьной средой образования. Такие несоответствия могут касаться не только полноты цветовой гаммы эмоций, но и типов занятий, в которых проявляется эмоциональная деятельность детей. Данная среда позволяет детям развиваться самостоятельно.

Открытость характера эмоционально предметной среды отражается в участии обеих сторон, а именно семьи воспитывающей ребенка и в использовании эмоционально-предметных возможностей социального окружения. Эта связь может быть вызвана не в стенах одной лишь школы, но и за ее пределами. Такие сторонние воздействия, в отличие от образовательно-направленных, могут быть неконтролируемыми, отрицательными, спонтанными. Основа открытости проявляется, в первую очередь, в умении вести диалог с важными для ребенка лицами во внешней среде.

Избыточность как черта эмоционально предметной среды определяет такой перевес потенциала среды над нуждами учеников, который формирует поэтапность процесса создания эмоционального мира ребенка, и дает множество альтернативных ресурсов для утоления эмоциональных нужд.

Цель избыточной среды – привести ее эмоциональную притягательность в абсолютное соответствие с нуждами ребенка в эмоциональном обогащении. Иначе воздействие пагубных непредвиденных влияний усилится в привлекательной для ребенка внешней среде.

Функционирование ЭПС предусматривает определение ее рамок. Рамки воспитательной среды устанавливаются организационными формами обучения и содержанием. Местная и внутренняя зона ЭПС это «территории» получения образования, установленные законом, как например школа. В ее рамках образование проходит путем анализа учебных курсов во всяческих формах занятий. Представленная занятиями, образовательная деятельность не должна становиться фундаментом для формирования предметной среды, т.к. это индивидуальная «зона» среды. Увеличение простора «зоны» образования до «образовательной среды» возникает в учебной деятельности, затрагивая все формы предметности: внешкольная, урочная, внеклассная. Следовательно, развертывание граней предметной деятельности педагога вызывает расширение образовательных «зон», обогащение окружающей среды ребенка, содержащими эмоциональную притягательность предметными источниками.

Не считая обозначенных ранее структур эмоционально предметной среды, нужно выявить ее функции. Этим занимались исследователи среды образования, такие как Козырев В.А., Феттер И.В., Воронцова В.Г. и др. определяют ее функции:

1) Развивающая – предоставляет наиболее благоприятное формирование эмоциональной сферы, в следствии улучшения способностей, образующих эмоциональную личностную культуру, если быть точным: эмоциональное обогащение, различение эмоций, эмпатия.

2) Креативная – характеризуется способностью к самовыражению ребенка в определенной сфере деятельности.

3) Формирующая – нацелена на развитие фундамента эмоциональной культуры ребенка, устанавливающий конкретный тип личности. Эта функция не отвергает развитие самобытности ребенка, потому что развитие и формирование являются нераздельными в эмоциональном воспитании, развивая его творческую составляющую.

4) Когнитивная – характеризуется приобретением в пределах предметной области должной информации, получением знаний.

Ознакомление ребенка к ценностям культуры в пределах ЭПС, способствует процессу рефлексии учащегося.

5) Коммуникативная – отражается в формировании педагогом образовательной зоны, где происходит взаимодействие ученика с предметом общественных знаний, т.е представителями разных культур и миром. Эта функция воспринимается как коммуникация с искусством (отсюда и название) и подразумевает колоризацию взаимоотношений между детьми, чувствами эмпатии и творчества.

Описанные в этой статье труды, теоретические стороны эмоций, их выражения и способностей создания во всевозможных проявлениях деятельности ЭПС как значимого условия продуктивности совершенствования эмоций в образовательном и музыкально-образовательном процессе, стали причиной образования «фундамента» исследования эмоциональной восприимчивости учащихся младших классов на уроках музыки в средней образовательной школе.

Для музыкального воспитания детей необходима богатая эмоционально-предметная развивающая среда, а для развития личности школьников младших классов, с ними должен быть педагог, увлеченный музыкой, умеющий реализовать творческий потенциал музыкальной среды и управлять развитием творчества детей в музыкальной деятельности.

Целью музыкальной развивающей среды является развитие творческих проявлений всеми доступными побуждающими к самовыражению средствами. Созданию эмоционально-предметной среды в настоящее время должно уделяться большое внимание. Учителя музыки должны стремиться применять инновационные подходы и принципы построения музыкально-игрового пространства.

Доказано, что от того, насколько комфортно и правильно организована музыкально-предметно развивающая среда на уроках с младшими школьниками, во многом зависят показатели личностного и музыкального развития ребенка, уровень его воспитанности, эмоциональное состояние.

Стимулировать развитие творческих способностей. Развивать музыкальность, любознательность, стремление к экспериментированию.

Эмоционально предметная среда должна быть содержательно-насыщенной, трансформируемой, вариативной, доступной, эстетично-привлекательной.

Список использованных источников

1. https://regula-lisa.livejournal.com/279203.html
2. http://school.ozin-ozi-tanu.kz/article/show/id/31

3. https://www.hse.ru/data/2012/03/15/1211630149/5%20%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D0%B8%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D1%8B%20%D0%B5%D0%B5%20%D0%B8%D0%B7%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0

4. Хейдметс М. Субъект, среда и границы между ними // Психология и архитектура. – Т-1. – Тезисы конференции в Локусалу (ЭССР) 25-27января 1983 г. / Под ред. Т. Нийта, М. Хейдметса. – Таллин, 1983. – 61-63 с.

5. Воронцова В.Г. Гуманитарно-аксиологические основы постдипломного образования педагога. – Псков, Изд-во ПОИПКРО, 1997. – 421 с.

6. https://ospu.ru/assets/resources/e_book/sb_stud_konk/sb_ped_k_2018.pdf

7. Феттер И.В. Подготовка будущего учителя к созданию эмоционально-предметной среды: дисс.канд. пед.наук. – Омск: ОМГУ, 2001. – 185 с.

8. Козырев В.А. Теоретические основы развития гуманитарной образовательной среды педагогического университета: Автореф. дисс. д-ра пед. наук. – СПб, 2000. – 34 с.

9. Козырев В.А. Построение модели гуманитарной образовательной среды // Педагог. –1999. – №2(7). – 26-32 с.

Д.В. Мирзабекова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Е.Ю. Личман
***научный руководитель**: ассоциированный профессор, доктор философии (PhD), профессор, г. Павлодар*

МЕТОДИКА РАБОТЫ НАД ЭТЮДАМИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПИАНИСТИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ УЧАЩИХСЯ 3-7-Х КЛАССОВ ДМШ

***Аннотация**. В стать анализируется комплекс исполнительских навыков, умени й, приёмов, необходимых для профессионального исполнения художественных и технических произведений фортепианной литературы, который позволяет повысить уровень пианистической подготовки учащихся. Применяется поэтапная методика разучивания инструктивных этюдов: разучивание фрагментов этюдов в медленном темпе, использование в процессе разучивания упражнений, способствующих более успешному освоению различных видов фортепианной техники, постепенный переход к разучиванию в более подвижных темпах более продолжительных фрагментов этюдов. Обучение учащихся умению слышать и оценивать своё исполнение, ощущая взаимосвязь реального звучания и музыкально-слуховых представлений.*

***Ключевые слова**: этюды, техническое воспитание, фортепиано, навыки, исполнение, учащиеся.*

***Аңдатпа**. Мақалада фортепиано әдебиетінің көркем-техникалық шығармаларын кәсіби орындауға қажетті орындаушылық шеберлік, дағды, әдістемелер кешені талданады, бұл студенттердің пианистикалық дайындық деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Нұсқаулық этюдтерді оқытудың сатылы әдісі*

қолданылады: этюд үзінділерін баяу қарқынмен оқыту, оқу процесінде фортепиано техникасының әртүрлі түрлерін табысты меңгеруге ықпал ететін жаттығуларды қолдану, ұзақ оқуға біртіндеп көшу. этюдтардың фрагменттері анағұрлым қозғалмалы қарқынмен. Студенттерді шынайы дыбыс пен музыкалық және есту бейнелерінің арасындағы байланысты сезініп, тыңдай білуге және олардың орындауын бағалауға үйрету.

***Түйінді сөздер**: этюдтер, техникалық білім, фортепиано, шеберлік, орындаушылық, студенттер.*

***Annotation**. The article analyzes the complex of performing skills, abilities, techniques necessary for the professional performance of artistic and technical works of piano literature, which allows to increase the level of pianistic training of students. A step-by-step method of learning instructive etudes is used: learning fragments of etudes at a slow pace, using exercises in the process of learning that contribute to a more successful mastering of various types of piano technique, a gradual transition to learning longer fragments of etudes at a more mobile pace. Teaching students the ability to hear and evaluate their performance, feeling the relationship between real sound and musical and auditory representations.*

***Keywords**: etudes, technical education, piano, skills, performance, students.*

Актуальность темы объясняется тем, что в основу обучения игре на фортепиано положено техническое воспитание. Технические задачи стоят перед обучающимися на протяжении всего учебного процесса в ДМШ. Развитие технических навыков учащегося Детской музыкальной школы неотделимо от всей системы музыкально-пианистического обучения. Занятия по специальности предусматривают планомерную работу над техникой и общей музыкальной культурой учащегося. Когда говорят о фортепианной технике, то имеют в виду ту сумму умений, навыков, приёмов игры на рояле, при помощи которых пианист добивается нужного художественного, звукового результата. Вне музыкальной задачи техника существовать не может.

Однако известны случаи, когда основное внимание направлено на совершенствование двигательных навыков учащегося в ущерб его общемузыкальному развитию. Развитие двигательной системы идёт своим, особым путём, оторванным от задач выражения музыки. В подобных случаях техническая подготовка, как правило, не качественна, звучание и характер штриха однообразны. Здесь преследуется лишь достижение быстроты и отчётливости.

Технику нельзя создавать на пустом месте, ей должно предшествовать музыкальное развитие, но лучше идти с ним параллельно. Решение музыкальных и технических задач в том или ином произведении помогает вылиться в единый исполнительский процесс.

Само слово «техника» происходит от греческого слова techne, которое означает «искусство», «мастерство».

Цель:

– преодолеть технические трудности учащихся ДМШ;

– сформировать исполнительские и развить технические навыки игры на инструменте;

– обеспечить условия, при которых технический аппарат будет лучше выполнить необходимую музыкальную задачу.

Задачи:

– развивать технические способности;

– гибкость и пластичность аппарата;

– формировать систематичность приобретения технических навыков.

Развитие техники учащихся осуществляется на специальном инструктивном материале. Особенно ценна этюдная литература (виртуозные произведения) в которой музыкальные и пианистические задачи органично слиты (например, этюды Шитте, Лекуппе, Беренса, Гедике, Берковича, К. Черни под редакцией Гермера и др.). Образные черты мелодических пассажей и чёткая ритмика таких этюдов увлекает детей, и фактурные трудности преодолеваются ими без особых усилий.

На помощь развитию технике приходит и продуманно составленный индивидуальный репертуарный план ученика. При отборе литературы педагог должен руководствоваться соответствием пианистического изложения требованиям развития техники ученика, устранения имеющихся у него технических недочётов. Чем менее податлив ученик к усвоению технических навыков, тем полнее в группах подбираемых произведений должны быть представлены схожие фигуры техники, позволяющие прочно закреплять медленно формирующиеся технические навыки. В работе над пианистической техникой требуются такие компоненты музыкального развития, как яркость образных представлений, ощущение живого пульса движения музыкальной ткани, а также слуховое развитие. Недоразвитость этих сторон часто бывает причиной несовершенства техники, её ограниченности, скованности, неровности, а также «немузыкальности».

Для успешного технического развития ученика необходимо систематическое прохождение этюдов. Значение этого жанра заключается в том, что этюды позволяют сосредоточиться не только на решении типичных исполнительских трудностей, но в них сочетаются как технические, так и музыкальные задачи.

Самое большое место в работе занимает область мелкой или, так называемой, пальцевой техники. Мелкая техника – основа будущего мастерства учащегося.

Владеть начальными элементами беглости нужно уже в 3-4 классах школы для исполнения сонатин или пьес подвижного характера.

В младших или средних классах необходимо уделять большое внимание работе над гаммами и арпеджио. Для работы над ними используются различные этюды и, в первую очередь, избранные этюды К. Черни под редакцией Гермера.

Большинство многочисленных этюдов Черни служит развитию мелкой, пальцевой техники – быстроты, ловкости и отчетливости исполнения. Особенно полезны они для тренировки в гаммах. Разумеется, техническая работа не ограничивается только мелкой техникой. Существует ещё техника исполнения двойных нот, октавная техника, аккордовая, но начинать приходится не с них.

Для работы над классическими видами техники в старших классах школы широко используются этюды К. Черни ор. 299. Близкие по характеру этюдам сборника Черни – Гермер, они отличаются большей протяжённостью. Поэтому в них особенно важно научиться освобождать руку от напряжения во время игры.

Этюды Черни позволяют развить метроритмическую устойчивость, звуковую ровность, а также помогают скоординировать удобные (экономные) игровые движения.

Этюды могут стать незаменимым материалом для развития музыкального мышления, развития и укрепления технической базы, а также воспитания длительной выдержки исполнителя.

Занимаясь техническим развитием учащегося, нельзя миновать изучения специально написанного инструктивного материала. Работа над инструктивными этюдами не может вестись оторвано от музыкального восприятия и осмысливания, и не должна превращаться в механическую муштру.

Конечно, художественное содержание инструктивных этюдов часто весьма скромно, но принципы работы остаются такими же, как и в работе над художественными произведениями, а именно:

– понимание замысла автора и своих исполнительских задач;

– вслушивание в игру;

– умение видеть трудности и работать над ними.

Необходимо приучать ученика слышать малейшие дефекты в звучании. При отсутствии такой тщательной работы (и самостоятельной, и с помощью педагога) не может быть и речи о выработке звуковой ровности, отточенности, точности прикосновения пальцев к клавишам, а также других навыков и качеств, неотделимых от развития техники.

Кроме этюдов К.Черни, в программах музыкальных школ широко используются этюды западноевропейских авторов – Шитте, Лекуппе, Беренса, Лемуана, Лешгорна, Бертини, Дювернуа и др.

Это позволяет выполнить задачи разностороннего развития исполнительских навыков учащегося, последовательное и систематическое накопление учеником определённых технических навыков.

В работе над этюдами исключается грубая бессмысленная «долбёжка», а также «болтливое» отыгрывание. Спокойный, но не слишком медленный темп, чёткая артикуляция, игра по фразам, по отдельным разделам формы, а затем и целиком – необходимые условия для продуктивных занятий.

Очень важно правильное понимание учеником мелодической структуры пассажей, их мотивного строения, что даёт возможность выразительно играть каждый мотив пассажа, представлять его как мелодию.

Существуют различные способы технической тренировки на материале вычленяемого мотива:

– многократное повторение мотива;

– перенос его по октавам;

– исполнение в виде восходящих и нисходящих секвенций с различной градацией звука;

– исполнение мотива с переменой штрихов (вместо легато – стаккато и наоборот).

Есть немало других способов технической работы, например, ученик представляет пассаж как цепочку звеньев, сначала занимается каждым звеном отдельно, а затем объединяет их.

Эффективен также способ, называемый «наращиванием» звука. Он состоит в том, что ученик играет пассаж с начального звена и постепенно присоединяет к нему последующие звуки.

Работа над этюдом начинается с разбора текста. После разбора учащийся должен:

– ясно представлять себе его форму;

– знать, на использование каких видов техники основан этюд;

– как часто меняется в нём рисунок;

– какова мелодическая структура отдельных последовательностей, в том числе и наиболее сложных.

Только тогда можно учить, то есть двигательно «прилаживаться» к той или иной технической формуле, находить нужное и удобное для себя движение и ощущение, и потом их закреплять. Нельзя также обойтись без умения представить себе внутренним слухом нужное звучание и потом добиваться его на инструменте.

Очень важно, чтобы учащийся мог представить себе звучание каждого построения не только в медленном темпе (с этого будет начинаться работа), но и в быстром темпе.

Если такого слухового представления у учащегося не возникает, то он либо не справится с данной трудностью, либо ограничится безумной беготнёй пальцев по клавишам: движения будут опережать слух и сознание, а игра окажется просто бесконтрольной.

Как правило, в этюдах приходится обращать особое внимание на аппликатуру. Необходимо требовать выполнений поставленных в нотах аппликатурных указаний, естественно при согласии с ними педагога.

Порой эти указания в некоторых моментах являются неприемлемыми и требуют от педагога соответствующей корректировки.

Учащиеся иногда довольно долго не понимают, насколько важно найти наилучшую аппликатуру и освоиться с ней. Им не раз приходится объяснять, что в этюде надо привыкать к нужной в данном, конкретном случае аппликатуре и не допускать случайных её изменений.

Учащиеся старших классов должны также знать, что автоматизация движений у пианиста возможна лишь при употреблении постоянной аппликатуры. Чтобы убедиться в её пригодности, необходимо самому проигрывать трудные места в подвижном темпе, проигрывать переход с одного мелодического рисунка на другой или любые другие изменения.

Всё это может повлиять на выбор аппликатуры и даёт возможность учащемуся справиться с данной трудностью.

При изучении этюдов первостепенное значение имеет специальная работа над отдельными трудными оборотами, над отдельными разделами произведения. Здесь важно не только понимание того, в чём заключается трудность, но и её вычленение и проигрывание.

Учащиеся, не привыкшие вдумчиво и сознательно заниматься, часто не понимают, что же именно у них не получается, а поэтому и не могут исправить недочёты своей игры. Поэтому нередко приходится показывать те или иные повороты кисти руки, какие-либо другие движения, а также обязательно убирать, снимать лишние. Ученик должен попробовать поиграть так при педагоге, убедиться, что так будет легче и лучше, а потом уже работать над этим дома.

Работая над отдельными разделами, нельзя забывать о необходимости учить этюд целиком. Сначала этюд играется в медленном или среднем темпе, затем можно увеличивать скорость, но при этом внимательно всё прослушивая.

Если необходимо, можно продолжать работу над отдельными неудобными в техническом отношении местами, а затем вернуться к игре этюда целиком. Так, постепенно, ученик овладеет нужным движением. Оно должно быть естественным и удобным, позволяющим

чувствовать себя при игре свободно. Только тогда можно говорить об исполнении этюда.

После игры в темпе, полезно поиграть этюд довольно медленно на более густом звучании, с большой устойчивостью звукоизвлечения.

Несколько слов хочется сказать о взаимосвязи темпа и звучания. На их соответствие не всегда обращают внимание, а это очень важно. Иногда недостаточно подготовленный ученик добросовестно учит этюд, тщательно всё выигрывает, и в медленном темпе как будто бы произведение налаживается.

Педагог просит принести этюд на следующий урок в более подвижном темпе. Ученик это делает, но его попытка вложить немного утяжелённое звучание в более сжатые временные рамки приводит к плохой, неровной игре, толканию клавиш или другим дефектам. Это означает, что ученик ещё не умеет переключаться с медленного темпа и довольно «плотного» звука на сравнительно лёгкое звучание, необходимое при новом темпе. Следовало бы сначала поиграть этюд в прежнем спокойном движении или чуть скорее, но более точно и легко. Лишь после того, как педагог поможет найти соответствующие ощущения пальцев и руки, можно увеличивать темп, сохраняя нужные качества звучания.

Одним из важных моментов при изучении этюда является выработка звуковой ровности. Когда мы говорим о динамической ровности, то имеем в виду не исключение динамических красок, а лишь предотвращение в исполнении «провалов» звучания, случайных акцентов и т.д. Вести ровную в динамическом отношении звуковую линию (или постепенно нарастающую и спадающую по силе) всегда довольно трудно. Этого достичь можно только при умении слышать малейшую неровность звучания, а также при свободе пианистического аппарата.

Если двигательные навыки у ученика в порядке, то длительная систематическая работа будет заключаться в следующем:

– в выработке (сначала в медленном темпе) постепенных нарастаний и спадов звучания;

– в «опевании» поворотов мелодической линии;

– в ведении на одном динамическом уровне большого отрезка мелодии в сдержанном темпе и т.д.

Далее, при исполнении всего этюда, можно увеличивать темп до требующегося.

Примерно таким же будет путь к достижению временной ровности. При налаженности пианистического аппарата и при внимании ученик сумеет медленно и ритмически точно сыграть определённое

построение (мелодическую линию, а может быть и весь этюд). Ровность движения затем надо закреплять. Такова схема работы.

Причина неровности при исполнении каких-либо сравнительно быстрых последовательностей обычно кроется не в плохом ритмическом чувстве учащегося, а в следующем:

– во-первых, в том, что его не приучили слушать и требовать от себя ровности;

– во-вторых, в недостаточном (или плохом) владении своими руками.

Излишнее напряжение мышц руки, плеча ведёт к судорожности движений, скованности, а, следовательно, и к ритмической неровности. В этом случае учащемуся может помочь только серьёзная работа над исправлением его технических навыков.

Что касается вслушивания в ровность звучания, то это умение необходимо прививать. Даже маленькому ученику надо разъяснять, что суть ровности заключается не только в своевременном исполнении первого звука каждой четверти (предположим, что движение идёт 16-ми), но и в равномерном распределении всего времени, отводимого на эту длительность, между четырьмя звуками. Этого добиться гораздо труднее.

Точность начала каждой четверти достигается обычно легко, надо только следить за исполнением последней доли в такте. Она может порой ускоряться, как бы стремясь к ближайшей сильной доле, поэтому надо приучать дослушивать конец предыдущего такта.

Необходимо работать над общей ровностью всех мелких длительностей, обращать внимание на малейшие неточности. Так, постепенно, ученик привыкает вслушиваться в ровность звучания и приобретает нужные навыки.

Работа над техникой включает в себя не только достижение качественности и быстроты, но и разнообразия звучания.

Но нельзя раньше времени ставить перед учеником разнообразные задачи в области динамических и звуковых красок. Переключив внимание на поиски динамических красок, пока ещё не закреплена ровность и точность звучания, можно потерять уже найденное удобство движений, нарушить ровность ведения мелодической линии.

Могут пострадать и едва приобретённые элементы беглости. Никакая работа над звуковой красочностью не заменит данной основы.

В то же время, нельзя и обеднять этюд в выразительном отношении, превращая его в задачу только на быстроту. Как и во всём, педагогом должно руководить чувство меры.

Иногда, с помощью динамического разнообразия и особых выразительных красок, педали (порой и левой) учащиеся пытаются скрыть свою техническую несостоятельность. Цель, как правило, не достигается, и никакой пользы такая работа не приносит.

Многие сравнительно трудные инструктивные этюды допускают применение правой педали, но очень экономно.

Всё должно звучать с предельной ясностью, прежде всего для самого исполнителя. Этюды большей частью не только не требуют педализации, но и приобретают в таких случаях совершенно не нужный «дешёвый» стиль и характер.

При занятиях с учащимися 5-6 класса школы (и раньше) этюды лучше играть совсем без педали или применять её лишь в самых редких случаях.

Подводя итог вышесказанному, хотелось бы сказать, что основное место в области технического развития учащихся в период обучения в музыкальной школе остаётся за этюдами самой разной трудности, видов и стилей. Необходимо способствовать тому, чтобы ученик как можно раньше научился:

– самостоятельно работать над этюдами;

– представлять зависимость технических приёмов от характера звучания произведения;

– понимать предстоящие задачи в домашних занятиях;

– уметь разобраться в строении этюда, типе техники;

– накапливать средства и методы работы над разной фактурой и суметь применять их без подсказки педагога.

Всякая чисто техническая работа за фортепиано приносит плоды лишь в том случае, если она преследует цель довести исполнение всех этюдов и виртуозных произведений до высшего возможного виртуозного блеска, конечно, в пределах границ той ступени развития, на которой находится учащийся, и в зависимости от уровня его дарования.

Работа над этюдами совершенно необходима для двигательно-технического развития ученика. Игра этюдов позволяет развивать такие пианистические навыки как ловкость, точность, беглость движений, выполнение простейших красочных заданий, таких как ровное звучание, усиление, ослабление, звуковые контрасты, акцентуация, также упражнения могут помогать выработке устойчивой ритмики и усвоению основных приёмов педализации; посредством упражнений вырабатывается и техническая выносливость. Способы развития технических навыков помогают учащимся не только овладению необходимой техникой, но и умело, грамотно использовать аппли-

туру, динамику во встречающихся техничных элементах в пьесах художественного содержания, а также наладить контакт с инструментом, преодолевать физические и психические трудности, о которых мы говорили ранее. Вершина мастерства может быть достигнута учеником с помощью подсознательных сил его психики, особенностей его человеческой личности, его тяготения к искусству. Выбор работы по развитию технических навыков учащегося является предметом постоянной заботы педагога в течение всего периода обучения.

Список использованных источников

1. Либерман Е. Работа над фортепианной техникой. – М. Классика – XXI. 2003.

2. Милич Б.Е. Воспитание ученика-пианиста. [Текст] / Б.Е. Милич. – Методическое пособие. – М.: Кифара, 2002. – 287 с.

3. Натансон В.А. Вопросы музыкальной педагогики. [Текст] / В.А. Натансон, Л.В. Рощин. – Методическое пособие. – М.: Музыка, 1984. -133с.

4. Савшинский С.И. Работа пианиста над техникой. [Текст] / С.И. Савшинский; под ред. Р.С. Сафронова. – Методическое пособие. – М.: Музыка, 1968. – 156 с.

5. Тимакин Е.М. Воспитание пианиста. [Текст] / Е.М. Тимакин. – Методическое пособие. – М.: Советский композитор, 1989. – 143 с.

О.А. Стеблюкова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Е.Ю. Личман
научный руководитель: *ассоциированный профессор, доктор философии (PhD), профессор, г. Павлодар*

ПОЛИКУЛЬТУРНОЕ ВОСПИТАНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКАЛЬНОГО ФОЛЬКЛОРА В УСЛОВИЯХ МИНИ-ЦЕНТРА СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация*. В статье рассматривается проблема формирования поликультурной личности дошкольников средствами музыкального фольклора. Статья раскрывает такие понятия как «поликультурное образование», «поликультурное воспитание». На основе теоретического обобщения вопросов поликультурного воспитания дошкольников выявлена практическая значимость и показаны результаты опытно-педагогической работы по апробации вариативной программы поликультурного воспитания в условиях мини-центра при КГУ «Ефремовской СОШ».*

Ключевые слова*: музыкальный фольклор, народные музыкальные инструменты, оркестр, поликультурное воспитание, поликультурное образование, фольклор, мини-центр.*

Аңдатпа. *Мақалада музыкалық фольклор арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың көпмәдениетті тұлғасын қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Мақалада «көпмәдениетті білім беру», «көпмәдениетті білім беру» сияқты ұғымдар ашылған. Мектеп жасына дейінгі балаларға көпмәдениетті тәрбиелеу мәселелерін теориялық жалпылау негізінде «Ефремов орта мектебі» КММ жанындағы шағын орталықта көпмәдениетті оқытудың вариативті бағдарламасын тестілеу бойынша тәжірибелік-педагогикалық жұмыстың практикалық мәні ашылды және нәтижелері анықталды, көрсетілген.*

Түйінді сөздер*: musical folklore, folk musical instruments, orchestra, multicultural education, multicultural education, folklore.*

Annotation. *The article deals with the problem of the formation of a multicultural personality of preschool children by means of musical folklore. The article reveals such concepts as "polycultural education", "multicultural education". On the basis of a theoretical generalization of the issues of multicultural education of preschool children, practical significance is revealed and the results of experimental and pedagogical work on testing a variable program of multicultural education in the conditions of a mini-center at KSU "Efremovskaya secondary school".*

Keywords*: музыкалық фольклор, халық музыкалық аспаптары, оркестр, көпмәдениетті білім, көпмәдениетті білім, фольклор.*

В XXI веке одним из приоритетных направлений системы образования является воспитание, профессиональное становление школьников и молодежи на основе национальных и общечеловеческих ценностей. Надырмагамбетова М.А. в своем труде «Поликультурное образование в средних профессиональных учебных заведениях Республики Казахстан» говорит следующее: «В современном взаимосвязанном и взаимозависимом мире одной из задач педагогики и школы является подготовка юношей и девушек к достойной жизни и успешной деятельности в поликультурном обществе» [1]. Эта задача названа в числе приоритетных в документах ООН, ЮНЕСКО, Совета Европы. В Докладе Международной комиссии о глобальных стратегиях развития образования в XXI веке выделено, что одна из важнейших функций школы – научить людей жить вместе, помочь им преобразовать существующую взаимозависимость государств и этносов в сознательную солидарность [2, с. 52].

Актуальность данной проблемы подчеркивается непреходящим интересом ученых к проблеме развития поликультурной личности, в трудах которых подчеркивается мысль о том, что образование должно способствовать самоидентификации и, с другой стороны, осознанию себя гражданином мира.

Казахстанские ученые: А.Н. Кушербаева, К.К. Жемпеисова, З.Б. Кабылбекова, Г.К. Тлеужанова, С.А. Узакбаева и др. а так же российские педагоги: Л.Л. Супрунова, В.А. Ершов, Г.Д. Дмитриев, З.А. Малькова,

А.Н. Джуринский, Г.В. Палаткина, О.К. Гаганова и современные зарубежные исследователи Ж. Гай, Ф. Чини, Д. Голлник, Р. Люссиер, П. Горски считают, что решению этой двуединой задачи способствует поликультурное образование. В современном мире Казахстан является равноправным партнёром и участником планетарного диалога с другими странами потому как является носителем многонациональной культуры.

Обратим внимание как смотрят на проблему поликультурного образования в России. Идеи поликультурного образования российские ученые стали разрабатывать в 90-е годы XX в. Российские педагоги Е.В. Бондаревская, Т.И. Бакланова, В.Л. Газаев, М.Д. Горячев, О.В. Гукаленко, Г.Д. Дмитриев, А.Н. Джуринский, И.П. Ильинская, И.Ф. Исаев, И.А. Липский, В.В. Макаев, З.А. Малькова, А.Г. Мафтей Д.Б. Сажин, Л.Л. Супрунова, А.А. Сыродеева, В.Ю. Хотинец – изучают научно-теоретические и разрабатывают методические основы поликультурного образования.

В исследованиях российских ученых О.В. Аракелян, Н.В. Барышникова, Ю.В. Белкина, Ю.Ю. Бочаровой, Л.И. Васеха, О.К. Гагановой, М. И. Долженкова, В.А. Ершовой, М.Е. Ержановой, Л.В. Орловой, С.В. Рыковой, П.М. Симиновского, М.В. Филатовой рассматриваются вопросы становления концепции поликультурного и полиэтнического образования, ее сущность, структура, функции, роль в формировании духовно-нравственной личности, в приобщении детей и подростков к отечественной и мировой культуре, а также вопросы развития поликультурного образования за рубежом.

Современные тенденции развития межкультурных коммуникаций, определяющих значение поликультурного образования в современном мире, раскрыта в исследованиях Л.А. Жумаевой, Н.М. Власенко.

Феномен поликультурности, начиная с 70-х годов XX в., стал предметом специальных исследований в мировой педагогике. В настоящее время зарубежная педагогическая наука по поликультурному образованию располагает большим научным материалом, в котором рассматривает большое количество важных вопросов для научного обоснования теории и практики в педагогической поддержке учащихся в поликультурном образовательном пространстве (Э. Берн, Р. Берне, Р. Гарсия, Д. Голлник, У. Глассер, Д. Бэнкс, С. Бэнкс, К. Ирвинг, В. Миттер, Т. Рюлькер, Д. Хоуп Э. Эриксон, К. Юнг и др.).

В трудах перечисленных ученых дается различное толкование понятию поликультурное образование.

Поликультурное образование – система обучения и воспитания, которая учитывает культурную, этническую и религиозную специфику

учащихся, развивает у них толерантность, уважение к представителям иной лингвокультурной общности [3, с. 203].

Поликультурное образование – компонент общего образования, направленный на лучшее понимание других культур, содействие установлению благоприятных отношений взаимообмена и взаимопонимания между представителями различных культур страны, воспитанию в духе ненасилия и веротерпимости. Отличается специфическим содержанием и методикой, которая интегрируется в традиционные школьные дисциплины. [4, с. 448].

Поликультурное образование – определяется как 1. процесс, заключающийся в создании условий для формирования у личности мировоззренческой установки на конструктивное сотрудничество на основе приобщения к этнической, российской и мировой культурам. 2. учебные программы и организация учебной деятельности учащихся (студентов), направленные на повышения уровня обучения лиц, представляющих этнические меньшинства, и иммигрантов [5].

На основе сравнительно-сопоставительного анализа различных определений можно сделать вывод о том, что, поликультурное образование – это процесс, в котором происходит усвоение подрастающим поколением общенациональной, этнической, и в конечном итоге мировой культуры, обогащение духовным качеством и развитием мировоззрения планетарного характера, формируются готовность и умение жить в полиэтнической и поликультурной среде.

Казахстан стал многонациональным государством в силу разнообразных исторических факторов. Через Казахстанские степи по Великому Шелковому пути проходили и укоренялись многие народы. В период правления Сталина в Казахстан были депортированы люди различных национальностей. Во время поднятия Целины в Казахстан приехали люди из разных республик СССР. Таким образом, с древних времен до сегодняшнего дня Казахстан становился многонациональным государством, а казахстанская земля и народ Казахстана приняли людей других этнических групп со своим языком, верой, традициями проявив толерантность и великодушие.

В календарных праздниках Казахстана есть тому подтверждение: 1 марта – День благодарности народу Казахстана и казахстанской земле за приют, за кусок хлеба и молока в прямом смысле, за кров который они дали.

1 Мая – день единства народов Казахстана, новый праздник с 1995 года. В это день в домах культуры и образования проводят выставки, мероприятия, которые посвящены дружбе народов, раскрывается уникальность и своеобразность этнической культуры. И самое

главное этот праздник подчеркивает сплоченность народов, взаимопонимание и дружбу.

После распада СССР в стране наступила экономическая и социокультурная нестабильность. Повышение уровня многонациональности в сочетании с социально-экономическим кризисом, обнищанием значительной части населения и подъемом националистских настроений среди коренных жителей в 1990-ые годы создали взрывоопасную обстановку, угрожавшую целостности страны. Поэтому «проблемы понимания между людьми, исповедующими разные религии, проблемы консолидации общества не могут найти решения и в начале XXI века без участия системы образования» [6, с. 6].

В современном мире проблема поликультурного воспитания очевидна и обусловлена необоснованной агрессией, потерей нравственных ориентиров, непонимания и неприятия друг друга. Конечно люди неравнодушные начинают вспоминать и говорить об общечеловеческих ценностях к которым относится толерантность, но этого недостаточно. Необходимо, чтобы общечеловеческие ценности входили в состав ценностей каждой личности, живущей в многонациональной стране. Основанием для поликультурного воспитания может послужить многоаспектная разновозрастная программа для обучающихся начиная с дошкольного воспитания и непрерывно переходящая в процесс воспитания школьников и студентов формируя при этом поликультурную толерантную личность. Поликультурную личность надо воспитать. Воспитательный процесс - это социокультурный феномен связанный с определённым уровнем политического, духовного и экономического развития общества, которое конструируется в обществе и имеет свои пространственные рамки.

Казахстанская система образования имеет дело со сложным, этническим многообразным, культурно и ментально разнородным контингентом обучающихся. Состав воспитанников, учащихся и студентов, учреждений дошкольного, среднего и профессионального образования формируется из различных слоев общества, представлен различными этносами, ориентированными на разнообразные культурные ценности. И как итог нравственные и духовные ориентиры, социальные установки будущих дипломированных специалистов определяют настроения в обществе, степень его культуры, межнациональные отношения.

Поликультурное воспитание – это комплексный образовательный процесс социализации личности в поликультурной стране основанный на преемственности традиций, культуры, определённых норм и является частью поликультурного образования. В современных

условиях развития этнокультурного общества проблема поликультурного воспитания дошкольников, школьников, студентов приобретает особую актуальность.

Существуют различные подходы в определении поликультурного воспитания.

Поликультурное воспитание – это:

– способ противостоять расизму, предубеждениям, ксенофобии, предвзятости, этноцентризму, ненависти, основанной на культурных различиях (Г.Д. Дмитриев) [7];

– выбор интернационального воспитания, означающий интегративно-плюралистический ход с тремя главными источниками: русским, национальным и общечеловеческим (А.Н. Джуринский) [7];

– формирование человека, способного к активной и эффективной жизнедеятельности в многонациональной и поликультурной среде, обладающего развитым чувством понимания и уважения иных культур, умения существовать в мире и согласии с людьми разных национальностей (В.В. Макаев, З.А. Малькова, Л.Л. Супрунов) [7];

– подготовка к жизни в полиэтническом социуме: овладение культурой своего народа, создание представлений о многообразии культур и воспитание этнотолерантности (Г.В. Палаткина) [7].

Таким образом суть поликультурного воспитания заключается в процессе познания человеком иной культуры и погружение в ее своеобразие, в процессе освоения ее самобытности и уникальности происходит становление уважительного и толерантного отношения к другим культурам, это важное обстоятельство духовного, эмоционального и интеллектуального развития поликультурной личности.

Г.Д. Дмитриев, характеризуя ход многокультурного становления личности, называет его уровни: толерантность, постижение и принятие иной культуры и утверждение культурных различий. Рассмотрим эти уровни поэтапно.

1 этап. Многокультурное становление личности – это осмысленный шаг непротивиться поликультурному многообразию, т.е. не агрессировать, не высказывать негативные мысли и не проявлять раздражительности по отношению к еще недостаточно изученной культуре.

2 этап. Оценивание иной культуры. Надо познать, изучить и осмыслить характерные особенности, неповторимости конкретных культур.

3 этап. В результате познания и сопоставления происходит переоценка ценностей культурного многообразия и человек переходит к третьему этапу – признание ценностей иных культур.

4 этап. Переход от признания многогранности культурного мира к его принятию.

5 этап. Пятый этап – это направленная заинтересованность к различным культурам.

И только подлинная устойчивая заинтересованность в развитии человека в поликультурном разнообразии это и будет итог всех предшествующих этапов, который переходит плавно в шестой этап.

6 этап. Надобность освоения поликультурного мира, который в свою очередь переходит в седьмой этап.

7 этап. Межкультурное взаимодействие в процессе которого формируется способность уже сложившейся поликультурной личности и возможность входить в диалог, который ведет к взаимному дополнению и развитию культур.

Люди различных культурных групп имеют характеристики, которые делают их схожими, создают одну человеческую расу. Однако, попадая или находясь в другой культуре, человек часто обращает внимание прежде всего на различия. Воспитателю, учителю в своей работе необходимо учитывать, что культурные отличия, как уникальная черта каждого человека, перестают бывать источником конфликта, если они рассматриваются в качестве одной из альтернатив человеческого бытия.

Для решения поставленных задач и проверки исходных предположений в нашей опытно-педагогической работе по формированию поликультурной личности дошкольников использовался комплекс взаимодополняющих и взаимопроверяющих методов исследования: метод теоретического анализа (сравнительно-сопоставительный, исторический, содержательный анализ и др.), диагностические методы (наблюдение, диагностирование, эксперимент и д.р.), психологические методы (анализ продукта деятельности воспитанников, изучение психолого-педагогического опыта), методы анализа и обработки эмпирических данных опыта, эксперимента.

Эмпирическая часть опытно-педагогической работы проводилась на базе мини-центра при КГУ «Ефремовской СОШ, Павлодарского района».

В исследовании принимали участие 17 воспитанников.

Педагогическое сопровождение в процессе проведения опытно-педагогической работы осуществляли – музыкальный руководитель, воспитатель, хранитель школьного музея.

На подготовительном этапе были выявлены условия реализации проекта:

– определён этнический контингент воспитанников;

– разработана вариативная программа для детей разного возраста на основании изученного этнического состава воспитанников;

– проведена начальная диагностика по музыкальным знаниям, умениям, навыкам и этническим различиям, и их особенностям, проведён анализ полученных результатов;

– назначено время и место проведения экспериментальных занятий.

Опытно-педагогическая работа проводилась по плану в соответствии с основными этапами исследования:

– на первом этапе (октябрь-ноябрь 2020 г.) осуществлялся сбор информации о поликультурном образовании и воспитании, о фольклоре в разных интерпретациях, изучались труды ученых, педагогов-исследователей и методическая литература по проблеме возрастных психофизиологических особенностях детей;

– на втором этапе (декабрь 2020 г.) проводилась диагностика воспитанников по музыке (музыкальным способностям и поликультурным знаниям);

– на третьем этапе (январь-июнь 2021 г.) разработана экспериментальная вариативная программа по теме исследования; началась техническая и материальная подготовка к реализации программы;

– на четвёртом этапе (март-апрель 2021 г.) проводилась апробация эксперимента;

– на пятом этапе (май 2021 г.) проведена повторная диагностика знаний, умений и навыков в образовательной области «Музыка» по теме исследования; проведен анализ по результатам опытно-педагогической работы, подведены итоги, намечена программа по дальнейшей реализации программы поликультурного воспитания личности дошкольников.

Были проведены мероприятия для осуществления практической части программы поликультурного воспитания личности дошкольников:

– осуществлен сбор материалов для организации поликультурного образовательного пространства и проведения занятий; пошиты национальные костюмы для проведения занятий и мероприятий; разработан дидактический материал для закрепления знаний воспитанников;

– определены возрастные группы; 2-3 года 0,5 ч (2 раза в месяц); 4-5 лет (6 раз в месяц) для участия в опытно-педагогической работе;

– разработаны занятия по вариативной программе (казахская традиция: знакомство с традицией «Бесік» – укладывание малыша в колыбель; русская: Потешки, пестушки, песенки игра на деревянных ложках, свистульках; танец-хоровод; знакомство с корейской традицией Асянди – год ребенку, слушание корейской песни про медведя;

слушание грузинского многоголосного пения; знакомство с молдавской традицией «Мэрцишор»);

– осуществлено поэтапное проведение запланированных занятий.

Занятия про вариативной части проходят во вторую половину дня. Так как дети разные по возрасту соответственно время на проведение занятий определялось исходя из физиологических особенностей детей. Занятия у дошкольников 2-3 лет проводились по 0,5 ч (2 раза в месяц); 4-5 лет (6 раз в месяц). Два занятия в месяц дети младшей группы и дети старшей группы посещают в одно и то же время.

Занятия вариативной части распределены по возрастным особенностям, цель занятия одинакова для всех, но задачи для осуществления данной цели разные. Если, например, идет показ традиции, малыши смотрят и частично участвуют, то старшие дети непосредственно активные участники мероприятия. Если, например, игра на инструментах, то участвуют все дети, но с разными инструментами соответственно возрасту детей. Малыши могут произвольно играть, дети по старше уже играют в ритм мелодии. Если танец, то малыши выполняют элементарные движения повторяя за воспитателем, старшие ребята могут исполнить целый танец. В те дни недели, когда у младших дошкольников нет занятий по музыке, а старшая группа в это время на занятии, малыши остаются с помощником воспитателя и играют в музыкальные дидактические игры с использованием этнических элементов.

На основании выше сказанного мы можем констатировать, что дети понимают, что в Казахстане проживают люди разных этнических групп со своими традициями, музыкой, танцами, песнями. Сложность исследования заключается в том, что при проведении занятий по поликультурному воспитанию в условиях разновозрастной группы мини-центра СОШ, педагогу необходимо уметь сконцентрировать внимание детей и удержать его на протяжении всего занятия, не оставляя при этом малышей без внимания, поскольку с ними работать сложнее, если они вместе со старшими детьми в одной группе. В ходе проведенного исследования было выявлено, что не надо перегружать детей информацией, материал должен быть доступен каждому ребенку, соответственно его возрасту, тогда будет результат. Для закрепление материала по поликультурному воспитанию важно использовать дидактические игры с этническими элементами, музыкальным фольклором. Подводя итоги необходимо подчеркнуть, что поликультурное воспитание надо начинать с дошкольного возраста и продолжать его на протяжении всех уровней образования.

Список использованных источников

1. Надырмагамбетова М.А. в Поликультурное образование в средних профессиональных учебных заведениях Республики Казахста https://www.dissercat.com /content/polikulturnoe-obrazovanie-v-srednikh-professionalnykh-uchebnykh-zavedeniyakh-respubliki-kaza
2. Образование: сокрытое сокровище. Доклад международной Комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО. – Париж, ЮНЕСКО, 1997. – 52 с.
3. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий. – Москва: ИКАР, 2009. – 203 с.
4. Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике / В.М. Полонский. – М.: Высш. шк., 2004. – 448 с.
5. Основные термины, глоссарий образовательных технологий <без автора> https://didacts.ru/slovari/osnovnye-terminy-glossarii-obrazovatelnyh-tehnologii.html
6. Борисенков В.П. Вызовы современной эпохи и приоритетные задачи педагогической науки // Педагогика. – 2004. – №1. – 6 с.
7. https://ped.bobrodobro.ru/35106

Е.И. Темирханова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Е.Ю. Личман
научный руководитель: *ассоциированный профессор, доктор философии (PhD), профессор, г. Павлодар*

РОЛЬ МУЗЫКИ В ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация*. В статье рассматривается проблема духовно-нравственного воспитания школьников. Статья раскрывает значение всех видов музыкального искусства (пение, игра на музыкальных инструментах, импровизация, музыкально-ритмические движения) для развития духовных и нравственных качеств школьников. В заключении автор приходит к выводу об огромной роли музыкального искусства в формировании духовной, высоконравственной личности школьника.*

Ключевые слова*: духовность, нравственность, воспитание, школьники, музыкальное искусство.*

Аңдатпа*. Мақалада мектеп оқушыларын рухани-адамгершілікке тәрбиелеу мәселесі қарастырылған. Мақалада мектеп оқушыларының рухани-адамгершілік қасиеттерін дамыту үшін музыкалық өнердің барлық түрлерінің (ән айту, музыкалық аспаптарда ойнау, импровизация, музыкалық-ырғақтық қимылдар) маңызы ашылған. Қорытындылай келе, автор оқушының рухани, жоғары адамгершілік тұлғасын қалыптастырудағы музыкалық өнердің орасан зор рөлі туралы қорытындыға келеді.*

Негізгі сөздер*: руханият, адамгершілік, білім, мектеп оқушылары, музыка өнері.*

Annotation. *The article deals with the problem of spiritual and moral education of schoolchildren. The article reveals the importance of all types of musical art (singing, playing musical instruments, improvisation, musical and rhythmic movements) for the development of spiritual and moral qualities of schoolchildren. In conclusion, the author comes to the conclusion about the huge role of musical art in the formation of the spiritual, highly moral personality of the student.*

Key words*: spirituality, morality, education, schoolchildren, musical art.*

В настоящее время вопрос духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения становится приоритетным. Духовно-нравственное воспитание детей представляет собой одну из основных задач семьи, общества и в целом государства.

Духовно-нравственное воспитание личности – это долговременный и многоаспектный процесс, он неотделим от жизни человека. Успешность такого воспитания обусловлена такими факторами, как особенности общества, семьи и культуры в определенный исторический период времени, а также традиции общества и культурно-исторической эпохи, которая формирует сознание человека и образ жизни народа в целом.

Проблемы духовно-нравственного воспитания сегодня наиболее актуальны и в педагогическом, и в социальном плане, связано это, прежде всего, со сменой ценностей, падением духовности и сменой нравственных парадигм современного общества. В связи с этим духовно-нравственное воспитание младших школьников выступает в качестве первостепенной задачи и современной образовательной системы.

В настоящее время существуют теоретико-методические разработки, которые посвящены различным вопросам духовно-нравственного воспитания школьников, а также накоплен определенный опыт. Формирование духовных ценностей на уроках музыки рассматривали в своих работах Д.Б. Кабалевский и О.А. Апраксина. Труды Ю.Б. Алиева, Н.А. Терентьевой, Л.В. Школяр посвящены влиянию музыки на духовный мир школьника. В.П. Анисимова и Л.В. Кошмина в своих работах рассматривали духовно-нравственное воспитание средствами музыки.

В настоящее время общественность обеспокоена недостаточным уровнем культуры молодежи, что является результатом недооценки роли искусства в нравственном и идейном воспитании подрастающего поколения. О значении и важности музыкального образования высказывался Н. Новиков: «без помощи искусства невозможно воспитать и образовать детей счастливыми людьми и полезными гражданами» [1, с. 142].

Белинский в своих высказываниях выражал свое отношение к музыкальному искусству и проблеме музыкального воспитания: «Кто откликается на одну плясовую музыку, откликается не сердцем, а ногами; чью душу не томит, чью душу не волнует музыка; кто видит в картине только галерейную вещь, годную для украшения комнаты и дивиться в ней одной отделке; кто не любит стихов смолоду, кто видит в драме только театральную пьесу, а в романе сказку, годную для занятий от скуки – тот не человек» [2, с. 52].

Огромное значение духовно-нравственному воспитанию придавал К. Ушинский: «Запоет школа – запоет вся страна» [2, с. 74].

Начало учебы в школе – это новый и важный этап роста и развития детей. Став учениками начальной школы, они впервые начинают систематическую и социально значимую деятельность. В этот период закладываются многие важные характеристики духовного мира ребенка. Именно здесь он приобретает основы систематических знаний, и именно, в этом возрасте происходит формирование морального облика, характера и воли [3, с. 274].

Духовно-нравственное воспитание – это процесс, направленный на общее формирование и развитие личности ребенка, предполагающий формирование его отношения к Родине, обществу, коллективу, людям, труду, обязанностям и самому себе. Школа в процессе духовно-нравственного воспитания формирует у детей патриотизм, дружбу, позитивное реалистическое отношение и глубокое уважение к коллективу. Социальная направленность коллективной деятельности пробуждает у детей желание замечать, что можно сделать для улучшения их жизни [4, с. 4].

Функции духовно-нравственного воспитания определяют нравственные отношения личности. Однако, как правило, моральные отношения не возникнут и не будут существовать сами по себе. Они органически связаны с деятельностью человека и ограничены ею. Деятельность учителей играет важную роль в формировании, поскольку организация дружного образовательного коллектива является одной из его основных функций.

Необходимым условием нравственного развития юного ученика является воспитание позитивного и эмоционально здорового ребенка в коллективе, что непосредственно зависит от отношения учителя к ребенку и отношения между детьми. собой [5, с. 98].

Прежде всего, личность младшего школьника формируется в коллективе, под влиянием общественного мнения делается вывод о том, что ядром воспитания является формирование у детей гуманистических отношений и взаимоотношений. Общение и совместная деятельность детей в группах сверстников особенно важны для

накопления нравственного опыта. В небольшой группе дети чаще и глубже переживают общие переживания. здесь они могут не только самостоятельно выстраивать отношения с другими детьми с помощью учителей, организовывать групповые занятия и облегчать их реализацию.

В начальных школах изменилось отношение к учителям и сверстникам. Поэтому учащиеся 1-2 классов характеризуются большой доверчивостью к нормам и правилам законов, которые были объявлены непреложными в школьной жизни. Новизна социального статуса детей, которые впервые вступают в систему «ответственной зависимости», оценивают и самооценивают недостаточно развитое воздействие деятельности. При естественном развитии, на рубеже 3-4 классов, у младших школьников начинает формироваться собственное видение взаимоотношений и собственные стандарты оценки поведения и поступков других людей. Примерно в третьем классе дети начинают устанавливать отношения со своими сверстниками самостоятельно и в какой-то степени независимо от своих учителей. К этому времени он был привлекателен для коллектива, и в коллективе были утверждены его собственная этика и правила [6, с. 253].

Задача учителя состоит в том, чтобы помочь ребенку выбрать соответствующий кодекс поведения и помочь ему осознать свое поведение с правильной позиции.

Можно добавить, что последовательность учителей в словах и поступках, развитие здорового общественного мнения и независимость оценочных суждений являются наиболее эффективными способами предотвращения разделения нравственных представлений детей.

При формировании нравственных аспектов личности юных учащихся, перед учителями стоит важная задача – развить и углубить у детей правильные представления об этике и правилах поведения.

Учителя систематически выдвигают требования к моральным аспектам поведения детей, чтобы определить модели поведения, которым следует следовать. Здесь стоит отметить, что нормы, регулирующие деятельность младших школьников, не всегда соответствуют требованиям взрослых к детям. Для того чтобы учителя правильно организовывали образовательный процесс, они должны не только понимать нормы детского общества, но и учитывать эти нормы в своей воспитательной работе [5, с. 99].

Самостоятельное поведение ребенка очень важно для нравственного формирования личности. Когда ученик только следует указаниям учителей и взрослых и действует под их наблюдением, он сначала учится подчиняться.

Для этих целей образовательный процесс должен быть выстроен таким образом, чтобы предоставить детям возможность самостоятельно выбирать действия, что является важной предпосылкой для развития поведенческой мотивации. В результате учащиеся должны научиться действовать правильно, не подвергаясь контролю и не отчитываясь.

Образовательный процесс должен обеспечивать, чтобы дети были осведомлены об этических аспектах поведения и взаимоотношений. Понимание детьми своего собственного поведения и поведения других людей позволяет им формировать моральные оценки и самоуважение.

Поэтому при организации и осуществлении духовно-нравственного воспитания младших школьников учителя должны учитывать накопленный практический педагогический опыт: процесс духовно-нравственного воспитания – это длительная работа, состоящая из повседневных дел; важно, организовывать ситуации конфликтного столкновения; как можно больше действий должно быть мотивировано благородными желаниями и личными стремлениями к нравственным идеалам; благородные моральные качества всегда основываются на простых и элементарных основах; уважение и сострадание к людям развиваются с внедрением навыков культурного поведения; для воспитания многих моральных качеств необходимо прочное усвоение специфических привычек, таких как забота о других и сочувствие.

Начальная школа является важным этапом духовно-нравственного становления человека. Дети в начальной школе восприимчивы к усвоению моральных норм и правил. Этот возраст означает огромную возможность приобщиться к духовным ценностям. Исходя из этого, духовно-нравственное воспитание – это процесс, ориентированный на общее развитие и формирование личности ребенка, который предполагает формирование его отношения к коллективу, обществу, обязанностям, труду и самому себе. В школе в процессе духовно-нравственного воспитания происходит формирование дружбы, патриотизма, уважения к коллективу.

В процессе духовно-нравственного воспитания особая роль принадлежит музыке, поскольку она является одним из важнейших средств привлечения к красоте, добру и человечности. Роль музыки в данном процессе уникальна и неоспорима. Музыка является прекрасным воспитателем и ее ценность для воспитания духовного и нравственного воспитания детей особенно важна. Задачи воспитания музыкой необходимо решать в младшем возрасте, поскольку это самый эмоциональный и восприимчивый период детства. Для ребенка содержательная полнота духовно-нравственного воспитания является особо актуальной, поскольку это сознательность, наглядность, актив-

ность, мера и доступность, последовательность и системность, научность. Однако необходимо учитывать личностные и возрастные особенности детей, контролировать усвоение знаний, увязывать теорию с практикой жизни.

Все виды музыкальной деятельности могут быть использованы как средство духовного и нравственного развития. Вокальная и инструментальная музыка звучит в школьных программах, и ее связь со словом помогает осознать нравственную концепцию произведения. Чувства, с которыми сталкиваются школьники, отражаются в мелодии и непосредственном опыте: ценность товарищества и дружбы, взаимопомощь, чуткость к другому, высокомерное осуждение и смиренное признание. Влияние инструментальной музыки обычно связано с моральным переживанием ее содержания, которое воплощается в названии произведения, особенностях истории создания и существования и координации современной мысли.

Важная роль принадлежит общему опыту аудитории, обусловленному коллективным характером музыкального восприятия, на различных церемониях, праздниках, концертных залах и аудиториях. Этот взгляд на особенности духовного и нравственного влияния музыки основан на внешних факторах. Поэтому в вокальных произведениях воспитание направлено на раскрытие нравственного смысла текста, в то время как в инструментальных произведениях – разъясняющие слова для учителей. Выполнение работы представляется школьникам звуковым феноменом, который эмоционально дополняет и «доказывает» их языковую среду. Происходит слияние «музыкальности» и «нравственности». Главное – не только «учить», но и оказывать «влияние» на нравственность.

Пение, а главное репертуар, является одним из главных механизмов, влияющих на формирование у детей общечеловеческих ценностей. Трогательные и бессмертные музыкальные произведения, но также и их активное художественное развитие несут эстетический заряд. Песенный жанр способствуют эмоциональной отзывчивости детей. В сольных, ансамблевых и хоровых выступлениях учащиеся исполняли народные песни в сопровождении и без сопровождения, а также современные песни, включая темы инструментальных произведений, чтобы найти варианты их интерпретации. Происходит обогащение опыт вокальной импровизации.

Развитие навыков импровизации является основой для формирования художественного и ценностного отношения к окружающему миру. Образное мышление в значительной степени развивается на основе импровизированного творчества. Импровизация – наиболее

доступная форма продуктивного самовыражения для детей, которая ведет к раскрепощению личности. Активизируется способность к художественному обобщению как основа для общего восприятия многомерной природы искусства.

Не столько через интерпретацию, сколько через процесс активного наблюдения можно и необходимо культивировать красоту – познавать мир в форме, к которой могут прикоснуться дети. Если ребенок противостоит злу, ему легче почувствовать хорошее начало, а если оно омрачено печалью и т.д., то легче и глубже воспринимать счастье. Сравнение материалов в большей степени способствует восприятию произведений искусства. Внимание школьников направлено на поиск того же или противоположного эмоционального состояния. Таким образом, специфические художественные и образно-выразительные барьеры определенных видов искусства незаметно преодолеваются, что помогает понять многомерную природу и понять положительные или отрицательные эмоции. Формирование музыкального мышления способствует общему интеллектуальному развитию детей.

Благодаря разговору о музыке дети пополняют свой багаж новыми знаниями и интересной информацией. Так дети узнают, что композиторы – это люди, которые сочиняют музыку. Вальс – это разновидность танца, наездник – это человек, скачущий верхом, шарманка – древний музыкальный инструмент и так далее. Словарный запас детей обогащается новыми словами, выражающими эмоции, личности и чувства, переданные в музыке.

Дети подхватывают слова веселой музыки – веселой, радостной, интересной. К грустной – задумчивая, нежная, внимательная, ровная, ласковый, грустная. Дети также пополняют свой словарный запас новыми музыкальными терминами: ритм, продолжительность, прелюдия, припев, припев, пауза и т.д.

Нравственное воспитание – это средство активизации духовного потенциала личности и восполнения его недостаточной эффективности в других сферах духовной жизни общества; это универсальное средство развития личности и духовного развития человека, которое в определенной степени способствует его социальному существованию.

Практические предложения по наиболее успешному духовно-нравственному воспитанию учащихся с помощью музыки.

1. Использовать художественное творчество для написания стихов или коротких рассказов, для того или иного вида музыки на уроке.

2. Проводить музыкальные представления, праздники.

3. Регулярно заниматься музыкальным ритмом, игрой на музыкальных инструментах и хором.

4. Проводить музыкальные игры.

5. Регулярно слушать народные песни и классическую музыку.

Музыка занимает особое место в духовно-нравственном воспитании младших школьников, благодаря своему прямому и комплексному влиянию. Музыкальные занятия, благодаря своим эмоциям, привлекательны для ребенка. Именно музыка помогает сформировать у ребенка эстетическое восприятие других видов искусства и окружающего мира, развивает образное мышление и воображение. Поэтому формирование основ музыкальной культуры, а через нее и художественной и эстетической культуры детей сегодня является актуальной задачей.

Поэтому главным признаком, определяющим духовно-нравственное развитие личности, является участие в музыкальном творчестве посредством различных форм музыкальной деятельности, развитие нравственных и эстетических аспектов личности под влиянием музыкального и культурного потенциала, а также высокий уровень музыкальных знаний и оценочного мышления.

Список использованных источников

1. Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. Методика музыкального образования (часть 1) Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений. – Под общ. ред. М.И. Ройтерштейна. – М.: Музыка, 2006. – 336 с.

2. Алиев Ю.Б. Методика музыкального воспитания детей (От детского сада – к начальной школе). – Воронеж: НПО «МОДЕК», 2014. – 352 с.

3. Бабанский Ю.К. Педагогика: Учеб. пособие для студентов. 2-е изд., доп. и перераб. – М., Просвещение, 1988. – 479 с.

4. Каиров И.А., Богданова О.С. Азбука нравственного воспитания. – М., 1975. – 320 с.

5. Каиров, И.А. Нравственное развитие младших школьников в процессе воспитания // И.А. Каиров. – Москва, 2015. – 213 с.

6. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М., 1968. – 253-259 с.

М.Ғ. Жусупбай
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.,
С.Е. Солтанбеков
***ғылыми жетекшісі**: оқытушы-сарапшы, Павлодар қ.*

СТУДЕНТТЕРДІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ БЕЛСЕНДІЛІГІНІҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ ДЕНЕ ЖӘНЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ТЕСТІЛЕУ

***Андатпа**: пән бойынша алғашқы сабақтардан бастап студенттер бағдарламаның қандай да бір бөлімі сабаққа не үшін қосылатынын, қандай қозғалыс қасиеттері мен іскерліктері дамуы тиіс, функционалдық жағдайдағы*

қандай өзгерістер болжанатынын, аралық және қорытынды тестілеу кезінде қандай көрсеткіштер бағаланатынын білуі және түсінуі тиіс.

***Түйінді сөздер**: дене тәрбиесі, функционалдық дайындық, оқу процесі, тестілеу, студенттер.*

***Аннотация**: начиная с первых занятий по предмету, студенты должны знать и понимать, для чего включается в урок тот или иной раздел программы, какие двигательные свойства и умения должны развиваться, какие изменения в функциональных условиях прогнозируются, какие показатели оцениваются при промежуточном и итоговом тестировании.*

***Annotation**: starting from the first lessons on the subject, students should know and understand why this or that section of the program is included in the lesson, what motor properties and skills should be developed, what changes in functional conditions are predicted, what indicators are evaluated during intermediate and final testing.*

Жоғары оқу орнындағы дене тәрбиесі процесінің ажырамас бөлігі – студенттердің физикалық және функционалдық дайындық деңгейін тестілеу. Тестілеу процесі мен оның нәтижелерін талдауды, бір жағынан, студенттердің дене тәрбиесі процесінің нәтижелерін құрудағы, іске асырудағы, болжаудағы, оның динамикасы мен негізгі тенденцияларын зерттеудегі көптеген мәселелерді шешудің ақпараттық негізі ретінде қарастыруға болады, екінші жағынан, студенттерді дене шынықтырумен айналысуға итермелейтін факторлар жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде. Тәжірибе көрсеткендей, физикалық дайындықтың жеке деңгейі туралы объективті сандық және сапалық ақпарат студенттердің физикалық белсенділікке деген оң уәжін қалыптастыруға тікелей әсер етуі мүмкін [1, 3 б].

Сауалнамалар көрсеткендей, студенттердің 40%-ы үшін ЖОО-да дене шынықтыру сабақтарына қатысуға және тест нормативтерін тапсыруға итермелейтін уәждердің бірі пән бойынша «сынақ» алу қажеттілігімен байланысты әкімшілік мотив болып табылады. Бұл көбінесе студенттердің көпшілігі үшін сабақ барысында жеке маңызды мотивтер өзектендірілмегендіктен болады, өйткені физикалық белсенділіктің бұл түрі объективті және субъективті себептерге, құндылыққа бағытталған іс-әрекетке айналмайды. Дегенмен, сауалнамаға қатысқан студенттердің 73%-ы дене және функционалдық даярлық көрсеткіштері мен олардың динамикасы туралы ақпаратқа қызығушылық танытатынын атап өтті [2, б. 83].

Айта кету керек, кез-келген жүйенің тиімді жұмысының маңызды факторы, бұл жағдайда студенттердің сабаққа деген оң уәжін қалыптастыру жүйесі Кері байланыс болып табылады. Іс-әрекеттің нәтижелерін талдау үшін студент үнемі теріс және оңды бағалап, салыстырып, ажырата білуі керек; мүлдем маңызды емес нәрсені оқшаулау

керек. Дене шынықтыру белсенділігін қалыптастыру жүйесіндегі кері байланыс мәселесі олардың баяу іске асырылуында жатыр. Мысалы, тұрақты таңертеңгі зарядтың оң әсері, сондай-ақ мотор белсенділігінің жеткіліксіздігінің теріс әсері бірнеше күннен кейін емес, айлар мен тіпті жылдардан кейін көрінеді.

Студенттердің мотивациялық құндылық саласында оң өзгерістерге қол жеткізу және кері байланыстарды нақтылау үшін, біздің ойымызша, мыналарды жүзеге асыру қажет:

– жеке маңызды бағыты бар дене тәрбиесі процесінің ақпараттық-танымдық (танымдық) компонентін өзектендіру: сабақтарда қозғалыс белсенділігінің белгілі бір формалары не үшін қолданылады, физикалық және функционалдық дайындықтың белгілі бір көрсеткіштері неге тексеріледі, нәтижелер қалай түсіндіріледі және т.б.;

– студенттерге пән бойынша оқудың барлық кезеңі ішінде тестілеудің барлық түрлерінің нәтижелері көрсеткіштерінің серпінін өз бетінше қадағалауды ұсыну. Ол үшін студенттің қолында дене шынықтыру бойынша үнемі "сынақ кітапшасы" болуы керек, онда студент бақылау сынақтары мен тестілерінің нәтижелерін өз бетінше жазып, оларды мұғалімге қайталай алады (ақпарат тасымалдаушысы кез-келген болуы мүмкін: электронды және қағаз);

– оқытушыларға студенттердің әр тобы үшін оқудың барлық кезеңіне (үш жыл) бір есеп журналын енгізу ұсынылсын.

Бұл ережелер белгілі бір дәрежеде дене шынықтыру кафедраларының практикалық жұмысында жүзеге асырылады, бірақ тек кешенді тәсіл белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Пән бойынша алғашқы сабақтардан бастап студенттер бағдарламаның осы немесе басқа бөлімі сабаққа не үшін енгізілетінін, қандай моторикалық қасиеттер мен дағдыларды дамыту керектігін, функционалды күйдегі қандай өзгерістер болжанатынын, аралық және қорытынды тестілеу кезінде қандай көрсеткіштер бағаланатынын білуі және түсінуі керек. Бақылау сынақтарын өткізу кезінде нәтижелерді белгілеу оқытушының міндеті ғана емес, сонымен қатар студенттердің өздері де болатындығы туралы студенттерге хабарлануы керек. «Сынақта» студенттің академиялық сынақ кітапшасы ғана емес, сонымен қатар оның дене және функционалдық дайындығының көрсеткіштері енгізілуі тиіс пән бойынша қосымша кітапшасы болуы тиіс. Студентке қойылатын қосымша талап: нәтижелерді кешенді және жеке бағалау және талдау, ал келесі семестрлерде барлық деректерді динамикада қарастыру.

Оқытушының есепке алу журналы үш жылға есептелгендіктен, бұл: студенттер жазбаларының шынайылығын объективті бақылауға, ал студент нәтижелерді жоғалтқан жағдайда – оларды қалпына

келтіруге көмектесуге; оқудың барлық кезеңінде барлық бағаланатын критерийлерге (сабаққа қатысу, физикалық және функционалдық даярлық көрсеткіштерінің серпіні, спорттық белсенділік және т.б.) үздіксіз бақылау жүргізуге; әрбір студентке семестр және жыл бойынша көрсеткіштер серпіні бойынша салыстырмалы ақпарат беруге әрқашан дайын болуға мүмкіндік береді.

Осылайша, оқу процесіне жоғарыда аталған түзетулерді енгізу, атап айтқанда:

– екпінді педагогикалық бағалаудан өзін-өзі бағалауға ауыстыру, оның мәні өзін-өзі бақылау, өзін-өзі реттеу, студенттердің өзіндік физикалық белсенділігі мен пән сабақтарындағы дене шынықтыру іс-әрекетінің нәтижелерін тәуелсіз талдау болып табылады, бұл оларға алынған нәтижелерді ескере отырып, дене шынықтыру-спорт, сауықтыру және білім беру іс-шараларының жеке бағдарламаларын құруға көмектеседі (басқаша айтқанда, шынайы бағалауға негізделген жүйе жұмыс істейді);

– әр студент үшін сабақтың жеке маңыздылығын актуализациялау, бұл, әрине, оның мотивациялық және құндылық саласында көрініс табады және сайып келгенде, дене шынықтырумен айналысуға деген көзқарастың ресми пассивтіден белсенді-саналы көзқарасқа өзгеруіне әсер етеді [3, б. 509].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Васенков Н.В., Фазлеева Е.В. Формирование здорового образа жизни студентов как ориентир функционирования системы физкультурноспортивной деятельности в вузе, 2011. – 3-9 с.

2. Фазлеева Е.В., Васенков Н.В. Проблемы мотивации физкультурной активности студентов вузов // Теория и практика физической культуры. – 2010. – №6. – 83-85 с.

3. Фазлеева Е.В. Основные результаты тестирования физической и функциональной подготовленности студентов РГТЭУ // Теоретико-методологические и практические аспекты организации и функционирования научно-образовательного кластера: материалы Международ. науч.-практ. интернет-конф. – Казань: Печать-Сервис – XXI век; Казанский институт (филиал) РГТЭУ, 2012. – 509-515 с.

М.Т. Орозбаева
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
А.А. Морозов
***научный руководитель**: старший преподаватель, г. Павлодар*

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ МИНУТОК НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

***Аннотация**. В данной статье раскрывается проблема толерантности в многонациональном государстве, а также раскрыт процесс формирования этнической толерантности в начальной школе с помощью использования на уроках физических минуток, отобранных и разработанных специально для решения задач по воспитанию детей в полиэтническом государстве. Автор предлагает методику формирования вышеуказанного качества, основываясь на психолого-педагогическом подходе и спецификой психологии и физиологии младших школьников.*
***Ключевые слова**: толерантность, физические минутки, методика преподавания, начальная школа.*

***Аңдапта**. Бұл мақалада көпұлтты мемлекеттегі толеранттылық мәселесі, сондай-ақ көпэтносты мемлекетте балаларды тәрбиелеу бойынша міндеттерді шешу үшін таңдап алынған және арнайы әзірленген физикалық минуттарды сабақта қолдану арқылы бастауыш мектепте этникалық толеранттылықты қалыптастыру процесі ашылады. Автор психологиялық-педагогикалық тәсілге және кіші жастағы психология мен физиологияның ерекшеліктеріне негізделген жоғарыда аталған сапаны қалыптастыру әдістемесін ұсынады.*
***Түйін сөздер**: төзімділік, физикалық минуттар, оқыту әдістемесі, бастауыш мектеп.*

***Abstract**. The article reveals the problem of tolerance in a multinational state, also declares the process of forming ethnic tolerance in primary school using physical training breaks during lessons, selected and developed specifically to solve the tasks of raising children in a multiethnic state. The author offers a methodology for the formation of the above quality, based on the psychological and pedagogical approach and the specifics of psychology and psychology of younger schoolchildren.*
***Keywords**: tolerance, physical training breaks, teaching methods, primary school.*

Казахстан представлен и представляет собой специфическую мозаику, состоящую из множества народов. Они различны по величи не и интенсивности внутренних связей. По экономическим и социальным характеристикам, по уровню политической организации, по языку и культуре, духовному складу и национальному характеру.

Казахстанский ребенок, жизнедеятельность которого с первых месяцев и лет протекает в семье конкретного этноса, воспитывается в

рамках одной, преимущественно национальной культуры. Общение в социальной среде и обучение в школе с каждой из культур составляет, с одной стороны, его уникальность и индивидуальность, с другой стороны, поликультурную направленность его личности, ее толерантность.

Поэтому постановка проблемы толерантного воспитания в условиях поликультурного Казахстана является, по моему мнению, актуальной и прогрессивной тенденцией, имеющей социокультурную и политическую значимость, поскольку в поликультурных условиях особую важность приобретает задача консолидации общества на основе толерантных ценностей, готовности защиты интересов личности ребенка и общества в целом. Вот почему на одно из центральных мест в Казахстане выдвинута идея формирования миротворческой личности, которая связана с формированием толерантности, миролюбия, позитивного и конструктивного решений жизненных проблем.

Мне кажется, что толерантность является той культурной направленностью, отношением личности, которая проживает в мире и согласии, в стране, семье, школе, классе. Следовательно, это предполагает наличие у каждого таких человеческих качеств, как ответственность, доброжелательность, сдержанность, терпимость. К сожалению, дух нетерпимости к другой культуре, образу жизни, верованиям, привычкам продолжает существовать в обществе.

Не является исключением и школа.

Практически любая школа города или села поликультурная, в детских коллективах воспитываются дети разных национальностей.

Учителя подчас не могут решить проблемы, возникающие из-за несформированности у детей толерантности или уже сформированной нетолерантности.

Толерантность – ключевая проблема всего мира, существенная составляющая общества и стабильного государственного устройства.

С учетом проблемы, мною была определена тема исследования: «Воспитание толерантности и развитие интереса у детей младшего школьного возраста посредством физических минуток».

Объект исследования – процесс формирования этнической толерантности в начальной школе.

Предмет исследования – условия формирования этнической толерантности у школьников в поликультурном пространстве начальной школы.

Цель исследования – подобрать и разработать физический минутки, способствующие формированию этнической толерантности у школьников в поликультурном пространстве начальной школы,

ознакомить с традициями т обычаями народов, проживающих на территории Казахстан.

Задачи исследования:

– проанализировать психолого-педагогическую, методическую литературу и материалы в рамках проблемы исследования;

– подобрать и разработать физические минутки, способствующие формированию этнической толерантности в поликультурном пространстве начальной школы;

– определить критерии этнической толерантности и выявить эффективность формирования этнической толерантности у школьников в поликультурном пространстве начальной школы.

Для решения поставленных задач и проверки исходных положений применяются следующие методы исследования: анализ научной литературы; опытная работа; анкетирование, тесты, обобщение массового опыта в школе по выявлению реального состояния проблемы в практике.

Особенности формирования этнической толерантности у детей начальной школы.

Младшим школьникам возрастом принято считать возраст детей примерно от 6-7 до 10-11 лет, что соответствует годам его обучения в начальных классах. Как особый период в жизни ребенка он выделился исторически сравнительно недавно. Это возраст относительно спокойного и равномерного физического развития.

Происходит функциональное совершенствование мозга – развивается аналитико-систематическая функция коры; постепенно изменяется соотношение процессов возбуждения и торможения; процесс торможения становится все более сильным, хотя по-прежнему преобладает процесс возбуждения, и младшие в высокой степени уозбудимы и импульсивны.

Большое воспитательное воздействие учителя на младших связано с тем, что учитель с самого начала пребывания детей в школе становится для них непреркаемым авторитетом. Авторитет учителя – самая важная предпосылка для обучения в младших классах Однако, не всегда авторитет является предпосылкой для успешного воспитателя. Воспитание толерантности требует диалога, а не монолога.

Младший школьный возраст – возраст достаточно заметного формирования личности. Для него характерны новые отношения с взрослыми и сверстниками, включение в целую систему коллектива, включение в новый вид деятельности – учение, которое предъявляет ряд серьезных требований к ученику.

В младшем школьном возрасте закладывается фундамент нравственного поведения, происходит усвоение моральных норм и правил

поведения, начинает формирвоаться общественная направленность личности.

Характер младших школьников отличается некоторыми особенностями. Прежде всего, они импульсивны – склонны незамедлительно действовать под влиянием непосредственных испульсов, побуждений, неподумав и не взвесив всех обстоятельств, по случайным поводам. Причина – потребность в активной внешней разрядке при возрастной слабости волевой регуляции поведения.

Воспитание толерантности – общее дело многих государственных и общественных институтов, но когда его объектами выступают дети, главная нагрузка и ответсвенность в работе с ними ложится именно на образовательную среду, на педагогов – учителей, воспитателей, социальных педагогов, психологов, вожатый и др.

Им в этом труднейшем деле остро необходимо:

– во-первых, информация о сущности воспитания толерантности, ее содержания и проявлениях;

– во-вторых, представление о возможных средствах – технологиях такого воспитания, предназначенное для выбора и творческого использования таковых в тех или иных конкретных условиях;

– в-третьих, толерантность необходима и самому педагогу – во всей неразрывности личностного и профессионального.

Образовательные учреждения призваны сообразовывать воздействие на молодое поколение социальной среды, сообщать ему научные, достоверные знания, направленные на формирование позитивного отношения к своему и другим народам, их истории, культурам.

Этого можно достичь, применяя полиэтническое образование. Выделяется пять моделей6 **межпредметная** (включает национально-региональный компонент в содержание образования путем равномерного распределения соответствующего материала по всем учебным предметам), **модульную** (реализуется посредством включения в учебные дисциплины гуманитарного цикла специальных тем (модулей), отражающих этнокультурное своеобразие народов), **монопредметную** (предполагает углубленное изучение детьми этнической культуры, языка, истории, географии, фольклора, и др. как своего, так и других народов, на специально выделенных для этой цели учебных предметах), **комплексную** (реализуется в виде интегрированных курсов, в которых аспекты национальных культур представлен единстве и взаимосвязи), **дополняющую** (осуществляется в ходе внеурочных, внеклассных, внешкольных мероприятий).

Основа толерантности и возможное пространство ее динамики действуют, как уже говорилось, прежде всего, в опыте личности.

Поэтому и воспитание толерантности – это, с педагогической точки зрения, целенаправленная организация позитивного опыта толерантности, то есть целенаправленное создание условий, требующих воздействия с другими, какими бы в глазах субъекта они ни были.

В системе школьного образования должны присутствовать исторические экскурсы и оценки вражды и нетерпимости в мире, школьники должны знать историю и географию расовых и этнических конфликтов, религиозных войн.

Педагогика толерантности должна учить умению анализировать местные ситуации, обстановку в собственной школе и классе, в семье, а также способствовать критическому анализу.

Однако, опыт показывает, что даже хорошо поставленное правовое образование не может решить проблему формирования навыков терпимого отношения и толерантного поведения. Необходимы методы систематического и рационального обучения, которые бы способствовали улучшению взаимоотношения, укреплению терпимости в отношениях, как между отдельными людьми, так и между этническими, социальными, культурными, религиозными и языковыми группами.

Ведущий принцип педагогики, основанной на философии диалога, – принцип позитивности. По отношению к младшему школьному возрасту принцип этот характеризуют:

– позитивная установка на широкое общее культурное развитие ребенка, всех его потенциальных возможностей и способностей;

– раскрытие перед ребенком его собственных возможностей в различных видах деятельности.

Под этими принципами следует понимать рекомендательный, а не запретительный стиль организации активности детей, то есть обсуждения предстоящих дел, желаний, интересов, создание развивающей предметной среды, условий экспериментирования с различными материалами, уход от жестко регламентированной деятельности репродуктивного характера, признание права ребенка на самостоятельный выбор занятий, материалов, партнеров, способов, на просьбу о помощи или оказание помощи кому-то другому, на уединение, на индивидуальные занятия. Так, обсуждая предстоящие дела, дети должны иметь возможность высказывать предложения, а задача учителя – обсудить их совместно, не отмахиваясь. Мнение каждого ребенка должно быть услышано и взрослыми, и детьми, а реакция на любое предложение – доброжелательной, заинтересованной. При организации воспитательного процесса следует исходить из того, что межнациональные отношения в совокупности представляют собой единство общечеловеческого и национального, которое своеобразно

проявляется в тех или иных районах, государствах, межгосударственных и международных объединениях.

Эффективность совместной деятельности детей как средства формирования этнической толерантности повышается, если:

– сформирована установка учащихся на совместную работу, они осознают ее цели и находят в ней личностный смысл;

– осуществляется совместное планирование. Оорганизация и подведение итогов деятельности, педагогически целесообразное распределение ролей и функции между учащимися и педагогом в этом процессе;

– создаются ситуации свободного выбора детьми видов, способов деятельности, ролей;

– каждый участник может реализовать себя, добиться успеха и в то же время проявить заботу о других, внести реальный вклад в общее дело;

– отсутствует давление, навязывание со стороны классного руководителя, который способен занять позицию старшего товарища.

Воспитание ставит целью приобщать учащихся к общечеловеческим достижениям и ценностям. Особую актуальность проблема воспитания толерантности приобретает в условиях многонациональных коллективов, где необходимо не допускать ситуаций проявления неравенства детей в их правах и обязанностях. Разноязычие ученической среды часто приводит к избирательности в общении, национальной изолированности групп. Различие национально-этнических особенностей, которым ученики зачастую придают оценочный оттенок, а также специфика семейного уклада, быта, традиций накладывают определенный отпечаток на поведение и на взаимоотношение детей с окружающими. В этих условиях при организации внеклассной и внешкольной работы крайне важно сближать интересы учащихся различных национальностей.

Список использованных источников

1. Андриенко Е.В. Социальная психология. – М., 2003.

2. Безюлева Г.В., Шеламова Г.М. Толерантность: взгляд, поиск, решение. – М.: Вербум, 2003.

3. Петровский А.В. Возрастная и педагогическая психология. – Просвещение, 1989.

4. Вульфов В.З. Воспитание толерантности: сущность и средства. – М., 2002.

5. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1996.

6. Федоренко Л.Г. Толерантность в общеобразовательной школе: Методические материалы. – СПб.: КАРО, 2007.

7. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – М., 2007.

С. Акласов
магистрант НАО «Университет имени Шакарима», г. Семей
М.С. Мырзаханов
Научный руководитель: кандидат педагогических наук кафедры «Искусства и музыки», г. Семей

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОНСТРУКТОРСКИХ УМЕНИЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

***Аннотация**: В статье рассматриваются психолого-педагогические условия формирования конструкторских знаний и умений у детей младшего школьного возраста.*
***Ключевые слова**: младший школьник, обучение, творчество, педагог, конструирование, знание, мотивация.*

***Аңдатпа**: Мақалада бастауыш мектеп жасындағы балалардың жобалау білімдері мен дағдыларын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары талқыланады.*
***Түйінді сөздер**: кіші мектеп оқушысы, оқу, шығармашылық, мұғалім, құрылыс, білім, мотивация.*

***Annotation**: The article deals with the psychological and pedagogical conditions for the formation of design knowledge and skills in children of primary school age.*
***Key words**: junior schoolchild, learning, creativity, teacher, design, knowledge, motivation.*

Новые цели образования предполагают формирование творческой личности, способной к самостоятельному определению способов своей деятельности.

Качество образовательного процесса во многом определяется тем, в какой степени обучающийся является субъектом познания, проявляя в процессе обучения активность и познавательную самостоятельность. Наиболее эффективным для формирования и развития творческой активности детей является конструирование, которое дает возможность реального изобретения и моделирования, с раскрытием творческого потенциала. Но для того чтобы обучение стало результативным необходимо создавать условия для младших школьников с учетом их возрастных и психологических особенностей. Для более глубокого понимания проблемы, дадим определения основному понятию. Условия – правила, установленные для той или иной области жизни, деятельности; обстановка для какой-нибудь деятельности, обстановка, в которой происходит что-нибудь.

Проанализировав определение понятия, целесообразно, сформулировать следующие психолого-педагогические условия, способствующие развитию конструкторских умений:

1. Учет возрастных и индивидуальных особенностей детей младшего школьного возраста.
2. Учет психологических закономерностей процесса усвоения знаний.
3. Реализация системно-деятельностного подхода к формированию конструкторских умений.
4. Подбор заданий по технологии на доконструирование и переконструирование изделий.
5. Использование разных видов учебного конструирования.

Раскроем их более подробно. Младший школьный возраст характеризуется остротой и непосредственностью восприятия, своего рода созерцательной любознательностью, которую учитель и родители должны поддерживать и создать все условия для повышения интереса к обучению. Наиболее характерная черта восприятия учащихся младших классов – это слабая дифференцированность, где совершают неточности и ошибки в различиях при восприятии похожих объектов. Следующей особенностью восприятия учащихся в начале младшего школьного возраста является плотная связь его с действиями школьника, его с практической деятельностью. Воспринять предмет для ребёнка – значит что-то делать с ним, как-либо изменить его, произвести действия: взять, потрогать его, т.е. преобладание практической деятельности, восприятие на сенсорном уровне. Младший школьник обладает несколькими формами представлений с видами ощущений и восприятий. Большинство представлений связано со зрительным и слуховым восприятием, что является немаловажным фактором для творческой деятельности − продуктивной формы деятельности обучающихся начальной школы.

Отличительная особенность учащихся – ярко выраженная эмоциональность восприятия. При развитии творческой активности следует большое внимание уделять формированию эмоционально положительной среды в классе. Поскольку «эмоция предшествует мышлению», в результате чего ребенку будет легче решать поставленные вопросы при изготовлении конструкции какого либо изделия. Младший школьник выражает свои эмоции через форму, композицию и цвет. Если обучающийся не может самостоятельно решить поставленные задачи, то учитель предлагает ему подготовленные заготовки, шаблоны, трафареты, инструменты, т.е. создает все необходимые условия для сохранения положительного эмоционального фона у

обучающихся. Так как любая эмоция мотивирует, вызывает и направляет мыслительную и психическую деятельность и поведение, что является важным для развития творческой активности и конструкторских умений таких, как:

– умение узнать и выделить объект (видеть существенное);

– умение собрать объект из готовых частей (синтезировать) или построить с помощью чертёжных инструментов;

– умение расчленять, выделить составные части (анализировать);

– умение видоизменить или преобразовать объект по заданным параметрам;

– умение из преобразованного или видоизменённого объекта, или его отдельных частей собрать новый.

Для обучающихся младших классов присущи общие представления. Этот фактор является немаловажным для полного развития обучающихся и формирования подхода к выполнению той или иной работы, связанной с моделированием и конструированием объекта из целых и составных деталей.

Конструкторская деятельность, в которую включен ребенок, предполагает наличие достаточно широкого кругозора. Ведущей деятельностью младшего школьника является учение, где происходят новообразования возрастного развития, такие как произвольность, внутренний план действий и конечно рефлексия. У детей этого возраста преобладает наглядно-образное мышление. Память развивается на воспроизведении представлений. Психологические исследования показывают, что в период младшего школьного возраста именно мышление в большей степени влияет на развитие всех психических процессов. Выделяются такие виды мышления, как предметно-действенное мышление – мышление, связанное с практическими, непосредственными действиями с предметом; наглядно-образное мышление – мышление, которое опирается на восприятие или представление (характерно для детей раннего возраста). Наглядно-образное мышление даёт возможность решать задачи в непосредственно данном, наглядном поле, имея образ, не учитывая внутренних характеристик и взаимодействий объекта. Дальнейший путь развития мышления заключается в переходе к словесно-логическому мышлению – это мышление понятиями, лишёнными непосредственной наглядности, присущей восприятию и представлению. Это новое содержание мышления в младшем школьном возрасте задаётся содержанием ведущей деятельности учебной. Развитию мышления в младшем школьном возрасте принадлежит особая роль. С началом обучения мышление выдвигается в центр психического развития ребенка и

становится определяющим в системе других психических функций, которые под его влиянием интеллектуализируются, приобретают осознанный и произвольный характер.

Обучение в школе позволяет младшему школьнику научиться регулировать, управлять своим мышлением. Такие способности формируются при выполнении обязательных заданий, регулярно ставящихся учебных задач учителем в классе и в качестве домашнего задания. Во многом формированию такому произвольному, управляемому мышлению способствует задания учителя на уроке, побуждающие детей к размышлению.

Важной особенностью младшего школьного возраста является фантазия – это их мифотворчество. Дети рассматривают «смысловые метки» в предметном и пространственном мире, который осваивают. Поэтому они в этом возрасте без особого труда могут воплощать в жизнь увиденный объект, составляя его из предложенных деталей, подбирая формы, необходимые для создания образов, проводят ассоциационную параллель с предметами по описанию, которые имеют определенные пространственные виды: форму, цвет, размер. Всё это говорит о том, что младший школьник имеет психологическую базу для обучения и самостоятельной продуктивной деятельности на уроках технологии. Педагогу необходимо учитывать возрастные особенности детей в процессе обучения. Конструирование – это «стены» для готового фундамента навыков при работе с бумагой, тканью, природным материалом, металлическими и пластмассовыми деталями из набора «Конструктор». Это направление необходимо поэтапно включать в тематику уроков технологии и, конечно, развивать творческий подход к выполнению работы, а также предлагать всевозможные самостоятельные варианты для выполнения заданий, вызывающих интерес у младшего школьника и позволяющие мотивировать его к учению. В процессе конструирования основное развивающее воздействие в практической деятельности определяется тем, насколько она подчиняется первоначальному замыслу. Главная, наиболее значимая работа при этом, совершается с применением системно-деятельностного подхода в процессе обучения. Разумеется, для ребенка, познающего мир, важными являются не только теоретические, но и практические действия, направленные на воплощение умозрительных конструктивных идей: овладение инструментами, приемами обработки материалов и пр. Они позволяют накапливать сенсорный опыт, формируют координацию и точность движений, учат строить осознанную систему действий. Однако нельзя сводить сложный процесс конструирования лишь к обогащению практических

действий с предметами. Сенсорные процессы и практические действия, постепенно усложняясь, должны более тесно взаимодействовать с процессами мышления, которые в дальнейшем станут опорой для выполнения заданий с дополнительными моментами в работе, таких как доконструирование и переконструирование изделия.

Стихийно, само по себе, такое взаимодействие у детей, как правило, не возникает; для этого необходимо создание специальной обучающей среды.

Поэтому в старшем дошкольном и младшем школьном возрасте следует включать сформированный у детей сенсорный опыт. В построение более сложных познавательных процессов необходимо включать в практическую деятельность разновидовое конструирование.

Исходя из этого, нельзя признать отвечающими научным требованиям такие методики преподавания технологии, которые разъединяют практическую и умственную деятельность обучающихся. Подобное разделение имеет место во всех тех случаях, когда ребенок механически работает от начала до конца по инструкции, шаг за шагом выполняя разработанные кем-то действия. Такая организация работы фактически исключает деятельность обучающегося и ограничивает для него возможность мышления, познания и развития – т.е. то главное, ради чего и существует обучение. Целесообразно предлагать обучающимся задания таким образом, чтобы они самостоятельно искали пути их выполнения, а допускаемые при этом ошибки будут способствовать поиску и стимулированию их познания.

Мы считаем, что конструкторские способности младших школьников учителю предстоит целенаправленно развивать, а не просто использовать в работе. Чтобы предметно-практическая деятельность могла получить название конструирование, т.е. имела бы образовательный и развивающий смысл, практические задания для обучающихся должны содержать в себе условия и задачи, требующие определенного интеллектуального и эмоционального напряжения. Хочется отметить, что планирование практических действий, направленных на получение вещественного результата – изделия – для обучающегося может иметь определенный смысл: оно учит «охватывать» данную часть процесса конструирования целиком, анализировать взаимосвязь действий и их результатов, находить наиболее рациональную последовательность. С учетом вышесказанного, прием планирования обучающимися своих действий можно и нужно использовать в организации работы при конструировании на уроках технологии. Неоправданное использование этого приема может нанести существенный вред, превращая творческий процесс решения конструктивной задачи в цепочку механических практических действий.

Таким образом, рассматривая далее конструирование в цикле уроков технологии, мы будем постоянно ориентироваться на то, в какой мере каждый из его видов обеспечивает целеполагание в планируемой деятельности обучающихся. Построение системы целей и педагогических задач, определение показателей и уровней достижения определенных результатов позволяют обучающемуся свободно ориентироваться в учебном материале и достигать желаемых результатов. В то же время это позволит педагогу объективно оценить достигнутые результаты и указать обучающемуся оптимальные пути достижения целей.

Список использованных источников

1. Бабанский Ю.К. Педагогика. – М.: Просвещение, 2006.

2. Конышева Н.М. Конструирование как средство развития младших школьников на уроках ручного труда / Н.М. Конышева. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2000.

3. Конышева Н.М. Художественно-конструкторская деятельность. Часть 1. Умелые руки. – М.: Вентана-Граф, 1999.

Қ.С. Ахметов
Павлодар педагогикалық университетінің студенті
С. Ж. Кабиева
ғылыми жетекші*: биология ғылымдарының кандидаты, доцент Павлодар қ.*

АУЫР АТЛЕТТЕРДІҢ ЖЫЛДАМДЫҚ ЖӘНЕ КҮШ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа*. Мақалада ауыр атлеттердің жылдымдық-күш жаттығуларының ерекшеліктері негізделген, оларды жаттығу процесіндегі арақатынасы, спортшылардың жылдамдық-күш даярлығының оңтайлы құрылымы анықталды. Осы материалдардың негізінде автор атлеттерде жаттығу үдерісін дұрыс ұйымдастырудың маңыздылығы туралы берілген.*

Түйінді сөздер*: ауыр атлеттер, жылдамдық-күш дайындық, жаттығу, жылдамдық.*

Балалардағы бұлшықет күшінің жоғарылауының себептерінің бірі – бұлшықет массасының, яғни бұлшықет диаметрінің жоғарылауы. Бұлшықет массасы 7 жастан бастап өсе бастайды, осы кезеңде күштің дамуындағы маңызды рөл нейромаскулярлық аппараттың дифференциациясына жатады. Бұл, атап айтқанда, А.В. Коробковтың, А.П. Тамбиеваның, А.А. Маркосянның және т.б. зерттеулерімен расталады,

олар жасына қарай бұлшықет кернеуі кезінде қоздырғыш қозғалтқыш бірліктерінің саны артады.

М.Р. Могендович атап өткендей, жасына қарай бұлшықет күшін арттыруда мотор-висцеральды рефлекстер ерекше рөл атқарады, олар балалық шақпен салыстырғанда жасөспірімдерде жетіле түседі. Әртүрлі бұлшықет топтарының салыстырмалы күшінің қалыптасуы 16-17 жаста аяқталады және оның деңгейі 41-50-ге дейін сақталады. Бұлшықет күшінің көрінісі балалар мен жасөспірімдерден бастап дене шынықтыру және спортпен шұғылдануға айтарлықтай әсер етеді [1].

Жас ұрпақтың спорттық жаттығуларының кеңестік жүйесінде жан-жақты физикалық дамуы мен еңбек қызметі үшін әртүрлі физикалық қасиеттерді тәрбиелеуге үлкен мән берілді. Мысалы, С.П. Летунов, Р.Е. Мотылянскаяның пікірінше, күштік дайындық мәселесін зерттеудің өзектілігі спорттық тәжірибенің сұраныстарымен анықталады. Сонымен қатар, авторлар күш жаттығуларының дұрыс жүйесін құру көптеген спорт түрлерінде спорттық жетістіктердің өсуінің шешуші факторы екенін атап өтті.

Ю.В. Верхошанскийдің пікірінше, алғашқы дайындық кезінде «күшке» жаттығудың физиологиялық шиеленісінің жоғарылауы (қозғалыстардың жоғары қарқыны, сабақтар арасындағы шағын интервалдар) әрқашан күш дамуының тиімділігінің артуына әкелмейді. Жаттығудың бұл әдісі болашақта ғана нәтиже береді, өйткені жаттығу жоғарылайды. Н.В. Зимкиннің зерттеулерінен белгілі болғандай, сегіз сабақ ішінде максималды 45-60% жүктермен жаттығулар 60-75% және 75-90% жүктермен салыстырғанда біршама тиімді болған. Болашақта 66 сабақтан кейін жаттығу ең үлкен нәтиже 75-90%, ал ең азы 45-60% жүктememен болады.

Әртүрлі бұлшықет топтарының жыл сайынғы өсуі бірдей емес. Сонымен, 10 жастан 14 жасқа дейінгі кезеңде төменгі аяқтың экстенсорларының бұлшықет күші (85%), аз-иық белдеуінің иілгіштері (24%) артады. В.К. Кузнецовтың айтуынша, салыстырмалы күштің дамуына 13 және 15 жаста жасөспірімдер денесінің дамуы кезінде бұлшықет күшін дамыту қажеттілігін атап өтті. Жасөспірімдер мен жасөспірімдерге арналған күштік жаттығуларды таңдау бұлшық еттердің үйлесімді дамуын және осы жасқа сәйкес келетін құралдармен олардың бұлшықет күшінің статикалық дамуы. Ауыр атлетика кезінде белгілі бір бұлшықет белсенділігінің сипаты бұлшықет күшінің өсуіне ерекше әсер етеді.

16 жастан 18 жасқа дейінгі барлық жас топтарындағы экстензорлы бұлшықеттердің жалпы күшінің көрсеткіштері иілгіштердің тиісті сипаттамасынан 57,28% жоғары. Автор атап өткендей, бұлшықет

күшінің өсуі экстензорларда 16-дан 17 жасқа дейін – 7,83%, иілгіштерде – 5,50%, 18 жасқа қарай – сәйкесінше 6,45 және 5,87% құрайды [2].

Бірқатар зерттеушілер ауыр атлетиканың жасөспірім және жасөспірім кезіндегі бұлшықет күшінің дамуына жағымды әсерін атап өтті. А.И. Кураченков, Л.И. Стогова, Р.Е. Мотылянская, Ф.А. Иордан және басқалардың зерттеулері ауыр атлетиканың жас ағзаның физикалық дамуына және физикалық қасиеттерді тәрбиелеуге оң әсерін көрсетті. Я.П. Локоның пікірінше, күш өсімінің ең жоғары қарқыны 14-15 жас, күштік төзімділік – 14-15 және 17 жас аралығында байқалады. Көбінесе бұлшықет күшінің жақсы және керемет жылдық өсу қарқыны күш көрсету үшін бақылау сынақтарында орташа немесе жақсы бастапқы нәтижелері бар адамдарда байқалды [3].

Қысқа қашықтыққа жүгіретін ең мықты жас жүгірушілер, ауыр атлетикадан Бүкілодақтық жасөспірімдер жарыстарының жеңімпаздары мен жүлдегерлері үшін жас мөлшері тұрақты өсті: 13-18 жас аралығында бұл өсу 50% құрады, 17-18 жасқа дейін ересек спортшылардың көрсеткіштеріне жетті. Автор атап өткендей, әсіресе адам күші 13-14 және 14-15 жылдар аралығында қарқынды артады. 16-17 жасында оның өсуі айтарлықтай төмендейді.

Спортшының жылдамдық қабілеті бұлшықет күшіне, жаттығулардың жылдамдығы мен дәлдігіне, икемділікке, үйлестіруге, ептілікке, бұлшықеттерді тиімді демалуға, ерікті күш-жігерге байланысты және барлық осы қасиеттер 14 жасқа дейінгі жасөспірімдерде тиімді көрінеді және жетілдіріледі. Мысалы, ұлдар да ұзындыққа секіру нәтижелерінің ең үлкен өсуі (жылдамдық-қуат мүмкіндіктерін сипаттайды) 15 жасқа дейін байқалады. Арнайы жаттығуларсыз секіру биіктігі 14 жасқа дейін артады, содан кейін өсу қарқыны күрт төмендейді. А.А. Гужаловскийдің айтуынша, физикалық қасиеттердің даму қарқыны ең жоғары (НВТР), жоғары (ВТР), орташа жоғары өсу қарқыны (УВТР) кезеңдеріне бөлінеді. Мектеп жасындағы ұлдарда кезеңдерді белгілеу хронологиясы келесі ерекшеліктермен сипатталады:

– 7-8 жас – қозғалыс жылдамдығының НВТР (аяқ пен дененің иілгіштері-экстенсорлары);

– 8-9 жас – қозғалыс жылдамдығының НВТР, жалпы төзімділік, күш УВТР (дене кеңейткіштері);

– 9-10 жас – икемділіктің НВТР және қозғалыс жылдамдығының УВТР;

– 10-11 жас – жалпы төзімділіктің НВТР және күштің, жылдамдық – күш сапаларының УВТР (аяқ пен дененің дамуы);

– 11-12 жас – күштік төзімділіктің НВТР (дененің иілгіштері);

– 12-13 жас – жалпы төзімділіктің НВТР және күштік төзімділіктің ВТР;

– 13-14 жас – НВТР икемділік және ВТР күш, статикалық төзімділік (қол иілгіштері);

14-15 жас – НВТР тепе-теңдік, статикалық төзімділік, жылдамдық – күш сапаларының ВТР, жалпы төзімділік және күш УВТР;

– 15-16 жас – икемділіктің НВТР, күштік төзімділіктің ВТР және күш пен қозғалыс жылдамдығының УВТР;

– 16-17 жас – НВТР күші, статикалық төзімділік және тепе-теңдік.

А.П. Горскийдің айтуынша, ұлдарда жылдамдық пен күш сапасының қарқынды өсуі 15 жасқа дейін байқалады. С.Ф. Сериков жалпы физикалық дайындық секциясында ауыр атлетика, гимнастика, шаңғы спорты және жүзу құралдарының көмегімен айналысатын 9-13 жастағы оқушылар арасында өсу, жылдамдық, күш және төзімділік қарқынын атап өтеді.

Мектеп жасындағы физикалық қасиеттерді зерттеумен байланысты көптеген ғылыми еңбектерде күшті әртүрлі жаттығулармен немесе мүлде салмақсыз немесе өте аз салмақпен дамыту ұсынылады. Сонымен, мектеп оқушыларының-спортшылардың күшін дамыту үшін салмақтың оңтайлы салмағын анықтай отырып, Ф.Г. Казарян 15-16 жастағы салмақтармен жұмыс жасау кезінде максималды кернеулерге жол бермеу туралы қорытынды жасады. Осы жастағы спортшылар үшін салмақтың оңтайлы салмағы өз салмағының 70-80% құрайды, ал қайталанулар саны 2-3, сериялары 10 есеге дейін.

Сонымен қатар, В.П. Филин, Н.А. Фоминнің пікірінше, жас спортшыларда бұлшықет күшін дамытудың негізгі әдістері: шекті және шекті салмақ салмағымен күш жаттығуларын қайта орындау (максималды күш әдісі), статикалық күш жаттығуларын қайта орындау, жылдамдықты күшейту жаттығуларын қайта орындау (динамикалық күш әдісі) [4].

Жас спортшыларда жылдамдық пен күш қасиеттерін дамыту үшін мұндай физикалық жаттығуларды, жаттығуларды қолданған турлар бәсекеге қабілетті жаттығуларға орындау техникасына жақын. Бұл ретте жылдамдық күш сапасын дамытуды жаттығуларды орындау техникасын жетілдірумен үйлестіру маңызды. Жаттықтырушының назары жас спортшылардың өз мүмкіндіктерін қаншалықты іске асыратындығына аударылуы керек. Бәсекеге қабілетті жаттығуларды орындау кезінде физикалық қасиеттердің даму деңгейінің жоғарылауы кейбір жағдайларда белгілі бір жас кезеңдерінде физикалық қасиеттердің өсуі қарқынды жүреді, ал басқаларында ол баяулайды немесе тіпті тоқтатылады.

Жаттығу үрдісінде негізгі физикалық қасиеттерді дамытудың пропорционалдылығына қойылатын маңызды талап бар, ол көпжылдық жаттығудың әр кезеңінде жас спортшыларда физикалық қасиеттерді дамыту деңгейінің оңтайлы арақатынасын қамтамасыз ету талабы ретінде түсіндіріледі.

М.Я. Набатникова атап өткендей, негізгі физикалық қасиеттерді дамытудың пропорционалдылығы оқу-жаттығу процесінің құрылысында жүзеге асырылады, онда жас спортшылардың мерзімінен бұрын жоғары мамандандырылған дайындығынан аулақ болады. Қазіргі уақытта бұл ереже өзінің маңыздылығын жоғалтпады деп айтуға толық негіз бар. Мысалы, Олимпиада чемпионы Ю. Варданян штангамен сабақ басталмас бұрын волейбол, футбол, жеңіл атлетикаға мамандanған, онда жоғары спорттық нәтижелерге қол жеткізген, Леонид Яботинский баскетбол ойнады, Василий Алексеев тамаша волейболшы болды.

Жасөспірім кезіндегі физикалық қасиеттердің дамуында жоғары қарқындылықтағы жаттығу жүктемелерін қолдану кардиореспираторлық функцияны ынталандырудың қажетті шарты ретінде қарастырылады. Жас спортшыларды белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуге бағдарлау мақсатында спорттық жетілдіру кезеңінің көрсеткіштері пайдаланылуы тиіс. Мысалы, жоғары жылдамдықты спорт түрлеріндегі физикалық қасиеттерді жою дәрежесін анықтау үшін спорттық нәтиже немесе бақылау нәтижелерінің көрсеткіштері негізге алынады.

М.Я. Набатникова бойынша бастапқы мамандандыру және тереңдетілген даярлық кезеңдерінде техникалық шеберлікті қалыптастыру перспективалы озықтықпен жүріп жатыр. Бұл жас спортшыны одан әрі спорттық жетілдіруге сенімді негіз болады.

Ауыр атлетиканың жетекші сапасы бұлшықет күші болса да, максималды күшті дамыту қабілеті және оны қысқа уақыт ішінде көрсету қабілеті бір-бірімен байланысты емес. Үлкен күшке ие болу, бірақ оны іске асыра алмау мүмкін. Сондықтан ауыр атлетикалық спорттағы алғашқы қадамдардан бастап штанганы көтеру кезінде жылдамдық пен күш қабілеттерін дамыту маңызды. Тек шағын және орта ғана емес, сонымен қатар үлкен таразылар, яғни «жарылғыш» өнімді шығару күші маңызды. А.С. Медведев, Л.С. Дворкин, А.Н. Воробьев, Р.А. Роман, А.В. Черняк және т.б. мәліметтері бойынша, салмағы 80-95% болатын штангалық жаттығулар жылдамдық-күш сапасын тиімді дамытады, 50-80% - жылдамдық, ал 95%-дан астамы – қуат. Ауыр атлеттердің жаттығуларында, басқа спорт түрлеріндегідей, әртүрлі бұлшықет кернеулерінің көрінісі айқын көрінеді: динамикалық, статикалық және төмен. Алайда, А.С. Медведевтің пікірінше,

статикалық кернеулер оларды басқа кернеулермен үйлесімсіз орындау кезінде күштің айтарлықтай өсуіне әкелмейді. Ю. Иванов максималды күші мен ұзақтығы 6 секунд болатын статикалық кернеулерді қолдануды ұсынады. Біздің зерттеулеріміз көрсеткендей, жасөспірім кезінде спортшыларды даярлаудың бастапқы кезеңінде балама динамикалық жаттығулардың 25-30% жүктемесімен 20-25 секундқа созылатын жеке бұлшықет топтарын дамыту үшін статикалық кернеулерді тиімді қолдану [5].

Жылдамдық – күш қасиеттерін тиімді дамыту үшін шекті салмақтарында үнемі жаттығу қажет емес. Спорттық дайындықта үлкен және максималды салмақпен (жалпы көлемнің 16%-нан аспайтын) біріктірілген штанганың негізінен шағын (70%-ға дейін), орташа (80%-ға дейін) салмағын пайдалану арқылы жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады. Буындардағы ұтқырлықты, бұлшықеттер мен байламдардың икемділігін жақсарту үшін А.А. Зейналов тек штангалармен (скваттармен) ғана емес, сонымен қатар кроссовкаларға, үдеулерге, биіктіктен және ұзындықтан секірулерге, спорттық ойындарға назар аударуды ұсынады. Итеруге ең оңтайлы жетістіктер қатынасы – 134%.

Спорттық және арнайы жылдамдықты жаттығулар арасындағы жоғары корреляция жылдамдық пен күш сапасының дамуына және орталық жүйке жүйесі мен перифериялық нейромаскулярлық аппараттың үйлестіру механизмдеріне үйлесімді әсер етеді. Штанганы көтеру жылдамдығын дамытуға, ең алдымен, штанганың салмағын шекті мәннен 60-80%-ға дейін азайту арқылы қол жеткізіледі.

А.С. Медведев, В.И. Фролов, А.Н. Фураев спортшының салмағына немесе бойына байланысты секіру биіктігін талдау нәтижелерін пайдаланды. Зерттеулер көрсеткендей, секіру биіктігі мен спортшының салмағының арақатынасы соңғысының жоғарылауымен төмендейді, ал секіру биіктігі мен өсу коэффициентінің көрсеткіші, керісінше артады (салмағы 90 кг-нан асатын ауыр атлеттерді қоспағанда). Зерттеулер А.С. Медведев және қызметкерлер жылдам күш сапаларының ақпараттық критерийі секіру биіктігі мен ауыр атлетиканың өсу коэффициентінің көрсеткіштері екенін анықтады. Зерттеудің бұл тақырыбын В.Н.Денискин, Ю.В. Верхошанский, А.С. Медведев дамытты, олар бұлшықеттің жарылғыш күшін дамыту үшін тереңдікке секірудің тиімділігін зерттеді. Зерттеулер көрсеткендей, тереңдікке секіру абсолютті жарылғыш бұлшықет күшінің айтарлықтай өсуіне мүмкіндік береді. Авторлардың пікірінше, бір жаттығу сабағында тереңдікке секірудің оңтайлы дозасы - 10 серпілістің 4 сериясы. Бұл жаттығуды жарысқа дейін 4 апта бұрын жаттығуға қосып, алғашқы үш апта ішінде аптасына 3 рет орындаған жөн. Тереңдікке секірудің

оңтайлы көлемі – 310 серпіліс. З.Н. Денискиннің, Ю.В. Верхошанскийдің, Е.А. Красовтың зерттеулерінің тұжырымдарының бірі қазіргі кезеңде ауыр атлеттің бұлшық еттерінің салыстырмалы және ең бастысы жарылғыш күшінің дамуына жеткіліксіз көңіл бөлінетіндігі болды [6].

Ауыр атлетшілердің әртүрлі салмақ дәрежелерінде жылдамдық – күш-дайындық көрсеткіштері (А.С. Медведев бойынша)

Атлеттің салмағы, кг	**Секіру биіктігінің спортшының салмағына қатынасы**	**Секіру биіктігінің спортшының биіктігіне қатынасы**
52,5-60	1,125	0,416
67,5-75	1,041	0,453
82,5-90	0,954	0,473
90 жоғары	0,711	0,437

Спортшыларды даярлауды басқару жүйесінде спортшыларды даярлаудың әртүрлі аспектілерін модельдеу кеңінен таралды. М.П. Михайлюк және П.П. Башкиров спорт шеберлерін даярлаудың модельдік сипаттамаларын жасады. Олар, мысалы, 67,5 кг дейінгі салмақ санатында 125 кг классикалық жұлқылауға қол жеткізу үшін 87±5,2% жартылай жартылай отырғышпен жұлқылауда көрсету қажет; жартылай жартылай отырғышпен жұлқылауда кеудесіне қарнақты көтеруде - 111 ± 1,2%; иыққа қарнақты сығымдауда жұлқылауға қатысты - 166±7,1%; 155 кг итергіште итергіш, штанганы кеудеге жартылай отырғышпен көтеруде және иықта штангамен отырғышта тиісінше 86±4,6%; 89±3,4 және 134±6,5% нәтижелерді көрсету қажет.

В.Г. Олешко А.С. Медведевтің қызметкерлермен жоғары білікті ауыр атлеттердің орнынан жоғары секіру нәтижесі 54 см (52 кг)-ден 68 см (100 кг)-ге дейін ауыр салмақ санатына өту арқылы өзгеретіні туралы бұрынғы тұжырымдарын растады. Көптеген ауыр атлеттерде жоғары секіру нәтижелері бар, бұл аяқ бұлшықеттерінің жарылғыш күшінің жақсы даму деңгейін көрсетеді. Секірудің ең аз жылдамдығы атлеттерде 52 кг және 110 кг (1,50 және 1,60 м/с) жоғары, ал ең жоғары – 67,5 және 100 кг (1,81 және 1,83 м/с) салмақ санаттарында байқалды. Жоғары секіру қуатының көрсеткіштері салмақ санатының 87,7 кг/с (52 кг) бастап 210,6 кг м/с (110 кг жоғары) дейін ұлғаюымен де өзгереді [6, 56].

Соңғы жылдары ауыр атлеттерді жылдамдық-күштік даярлаудың түрлі құралдары мен әдістерін пайдалануда үлкен тәжірибе жинақталды. Спортшылардың күші мен жылдамдық қасиеттерін дамыту мәселесін жүйелі жалпылау Ю.В. Верхошанский, З.В. Кузнецов, В.П. Филин, А.Н. Воробьев және басқа авторлардың монографияларында көрініс тапты. Спорттық шеберліктің өсуімен спортшылардың жоғары жылдамдықты жаттығулары барған сайын мамандандырылған сипатқа ие болады, әйтпесе күш пен жылдамдықты оқыту құралдары мен спорттық шеберлікті қалыптастыру процесі арасында қайшылық туындайды. Бұл қайшылық спорттағы жетістіктердің одан әрі өсуіне кедергі келтіруі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Михайлюк М.П. Тяжелая атлетика: учеб.пособие для вузов / М.П. Михайлюк. – Львов: ЛГУ, 1991. – 262 с.

2. Лукьянов М.Т. Тяжелая атлетика для юношей: учеб.пособие / Лукьянов М.Т., Фаламеев А.И. – 2-е изд., перераб.и доп. – М.: ФиС, 1999. – 240 с.

3. Дворкин Л.С. Тяжелая атлетика и возраст: научно-педагогические основы системы многолетней подготовки юных тяжелоатлетов / Л.С. Дворкин. – Свердловск: Изд-во Урал.ун-та, 1989. – 200 с.

4. Тяжелая атлетика: учебник для ин-тов физ.культуры / ред. А.Н. Воробьев. – 3-е изд., перераб.и доп. – М.: ФиС, 1981. – 256 с.

5. Роман Р. Жим, рывок, толчок. Техника лучших атлетов мира: практикум / Р. Роман, М. Шакирзянов. – М.: Физкультура и спорт, 1970. – 144 с.

6. Виноградов Г.П. Атлетизм как национальная идея формирования здорового образа жизни / Виноградов Г.П. // Теория и практика физической культуры. – 2006. – №10. – 55-57 с.

7. Мишустин В.Н. Оптимизация тренировочной нагрузки тяжелоатлетов на этапе совершенствования спортивного мастерства / В.Н. Мишустин // Теория и практика физической культуры. – 2010. – №8. – 23-30 с.

8. Капилевич Л.В. Электрофизиологические характеристики нервно-мышечной системы у спортсменов в тренировочном процессе силовой направленности / Л.В. Капилевич, М.Б. Ложкина, С.Г. Кривощекова // Физиология человека. – 2016. – №4. – 51-60 с.

А.С. Коппаева
студентка Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Г.К. Сатабаева
***научный руководитель**: педагог-эксперт, г. Павлодар*

ВЛИЯНИЕ АССИМЕТРИЧНЫХ УПРАЖНЕНИЙ НА КООРДИНАЦИОННЫЕ СПОСОБНОСТИ ДЕВУШЕК СТУДЕНТОВ ПГУ ЗАНИМАЮЩИЙСЯ БОРЬБОЙ

***Аннотация**. Статья посвящена изучению влияния ассиметричных упражнений на развитие координации и ловкости у девушек занимающихся борьбой. Рассмотрены физиологические особенности работы ЦНС при выполнении ассиметричных упражнений, выстроена логическая связь этих упражнений с развитием ловкости. Данные исследования наглядно показали положительное влияние правильного выполнения ассиметричных упражнений введенных в подготовительный период тренировки на качество выполнения приемов в борьбе.*

***Ключевые сл**ова: ассиметричные упражнения, координация, ловкость, развитие связи двигательных центров двух полушарий*

***Аңдатпа**. Мақала күреспен айналысатын қыздарда ассиметриялық жаттығулардың координация мен ептілікті дамытуға әсерін зерттеуге арналған. Асимметриялық жаттығуларды орындау кезінде орталық жүйке жүйесінің жұмысының физиологиялық ерекшеліктері қарастырылады, бұл жаттығулардың ептілікті дамытумен логикалық байланысы құрылады. Бұл зерттеулер жаттығудың дайындық кезеңінде енгізілген асимметриялық жаттығуларды дұрыс орындаудың күрестегі әдістерді орындау сапасына оң әсерін анық көрсетті.*

***Түйін сөздер**: асимметриялық жаттығулар, координация, ептілік, екі жарты шардың қозғалыс орталықтары арасындағы байланысты дамыту*

***Annotatio.** The article is devoted to the study of the effect of asymmetric exercises on the development of coordination and agility in wrestling girls. When performing asymmetric exercises, physiological features of the central nervous system are considered, which logically connects these exercises with the development of agility. These studies have clearly shown that the correct implementation of asymmetric exercises introduced in the preparatory phase of the exercise has a positive effect on the quality of performance of wrestling techniques.*

***Keywords**: asymmetric exercises, coordination, dexterity, development of motor centers of two hemispheres.*

Координационные способности являются основой ловкости человека. В литературных источниках подробно рассматривается сущность двигательно-координационных способностей, которые обозначают способность быстрого, точного, целесообразного, экономичного решения двигательных задач.

Комплекс координационных способностей может быть представлен тремя группами:

– способности, способствующие точному соизмерению и регулированию пространственно-временных и динамических показателей движения;

– способности, обеспечивающие поддержание и сохранение статической позы и равновесия;

– способности, направленные на выполнение различных движений, при этом отсутствует мышечная напряженность (скованность).

Для координационных способностей, входящих в первую группу, характерно наличие чувства прилагаемых усилий, в литературе при этом говорят о мышечном чувстве, чувстве пространства и времени. Основными особенностями координационных способностей второй группы является удержание устойчивого положения тела (равновесие), при этом отмечается устойчивость позы в статике, а также умение балансировать при совершении движения. Третью группу способностей представляют способности, при помощи которых осуществляется управление напряженностью (тоническая и координационная напряженность).

Анализ литературы позволил выделить факторы, оказывающие влияние на проявление координационных способностей:

– способность осуществлять точный анализ выполняемого движения;

– деятельность, которая совершается двигательным анализатором;

– уровень сложности выполнения движения;

уровень развития физических качеств (скоростных способностей, гибкости, динамической силы и др.);

– смелость, решительность;

– возрастные особенности;

– общая подготовленность человека .

Для координационных способностей, проявляющихся в точности управления различными параметрами (сила, пространство, время), характерно сложное взаимодействие, происходящее между центральным и периферическим звеньями моторики с упором на обратную афферентацию (импульсы передаются от рабочего центра к нервному), при этом важным в развитии данных способностей является возраст занимающегося.

Координационные способности обеспечиваются многими системами организма, их связями, к примеру, у детей в возрасте 4-6 лет отмечается недостаточная и нестабильная координация при выполнении ряда симметричных движений. Формирование двигательных

навыков детей на данном возрастном этапе происходит при избытке ориентировочных, наблюдаются лишние двигательные реакции и низкая дифференцированность усилий. У детей 7-8 лет отмечается следующая специфика двигательных координаций: скоростные параметры и ритмичность выполнения движений неустойчивы. В группах детей 11-13 лет отмечается увеличение точности определения мышечного усилия, происходит улучшение при воспроизведении ряда движений с заданным темпом выполнения. В подростковом возрасте (13-14 лет) завершается формирование сенсомоторной системы, достигается максимум взаимодействия анализаторных систем организма, завершают формироваться основные механизмы произвольности движений, что позволяет школьникам успешно усваивать сложные движения, при этом совершенствуется координация.

Мы провели исследования девушек-студенток, занимающихся борьбой, возраст занимающихся 18-19 лет, в данном виде спорта развитие координации оказывает большое влияние на результативность. Систематические тренировки позволяют осуществить развитие координационных способностей (в рамках спортивной специализации) до максимального уровня совершенства.

Учитывая, что основное внимание во время подготовки уделяется развитию силы и выносливости, наша группа решила проверить координационные способности спортсменок.

Были проведены координационные пробы: «пальце-носовая проба», усложненный вариант пробы Ромберга.

В исследовании участвовали 10 девушек. По результатам исследования первая проба была выполнена 5 девушками без погрешности, 5 девушек выполнили с погрешностью 1 см.

При проведении пробы Ромберга время сохранения устойчивости у 6 человек 15 секунд, у 4-10 сек, у всех девушек наблюдалось появление тремора пальцев на 7 секунде.

После проведения ассиметричных упражнений в течении 4 мин, были проведены контрольные пробы.

Результаты контрольных проб «пальце носовая проба» выполнена 8 девушками без погрешности, 2 девушек выполнили с погрешностью 0,5 см.

При проведении пробы Ромберга время сохранения устойчивости у 7 человек 25секунд, у 3-15 сек, у всех девушек появление тремора пальцев не наблюдалось до 15 секунды.

Ассиметричные упражнения являются результатом сложной работы нервной системы, справа и слева включаются различные участки двигательных центров, необходимо импульсы скорректировать по силе, времени и направлению.

Результаты координационных проб девушек студенток ПГУ, занимающихся борьбой

N=10	До разминки		После разминки	
	норма	погрешности	норма	погрешности
Проба пальце-носовая	5	5	8	2
Проба Ромберга	6 + тремор 0 сек	4 + тремор 7 сек	7 время 25сек, 3 время 15 сек	

Для активации данной работы в разминке мы проводили следующие асимметричные упражнения:

1. Исходное положение стоя. На счет один правая рука и левая нога в сторону. На счет 2 меняем левая рука и правая нога в сторону.

2. Исходное положение стоя. На счет один правая рука и левая нога вперед. На счет два меняем, левая рука и правая нога вперед.

3. Исходное положение стоя. На счет один правая рука и левая нога назад. На счет два меняем положение, левая рука и правая нога назад.

4. Исходное положение стоя. На счет один правая рука и левая нога в сторону. На счет 2 меняем левая рука и правая нога в сторону.

5. Исходное положение стоя. На счет один правая рука вверх и левая нога в сторону. На счет 2 меняем левая рука вверх и правая нога в сторону.

6. Скручивание. Исходное положение стоя. На счет один правая рука влево вместе с поворотом верхнего пояса и лева нога в сторону вместе с поворотом таза. На счет 2 меняем левая рука вправо и правая нога влево. Скручивание на уровне 10-12 грудных позвонков.

7. «Массаж». Ставим правую руку так чтобы большой и указательный палец оказались под головкой ключичной кости вместе прикрепления к грудине. Левую руку на живот. Правой рукой проводим давление до исчезновения неприятных болевых ощущений. Левой круговые движения по часовой стрелке.

8. «Язычок» Ноги ставим на линию, пятка левой ноги касается носка правой ноги. Руки, пальцы в замок и производится скручивание в запястье. Кончик языка с силой упирается в небо. Затем положение рук и ног меняем.

9. В положении стоя глаза смотрят вправо, без поворота головы, просим напеть музыкальный мотив, глаза влево даем любое математическое задание, например посчитать от 100 до 0, называя только четные числа.

При выполнении упражнений необходимо следить за тем, что бы каждое движение выполнялось правильно, так как мы пытаемся

восстановить связь различных центров движения между собой. Здесь очень важно отработать именно точность выполнения задания, а не скорость движения. В противном случае мы не добиваемся нужного результата. Следовательно все упражнения делаем учитывая индивидуальные возможности спортсменов, и только получив четкость выполнения можно ускорить темп.

В предложенном комплексе 9 упражнение направленно для активации лобных долей мозга, если у вас есть левша то задания меняем, так как у правшей левая доля мозга отвечает за логические, математическое мышление, а правая половина за творческое мышление, у левшей наоборот.

Только при скоординированной работы центров, можно выстроить двигательных рефлекс необходимый для выполнения нового приема, поэтому активация лобных долей является обоснованным.

Для контроля результатов были проведены исследования студенток ПГУ не занимающихся спортом в группе 1 курса на уроке физической культуры , были получены следующие результаты

Результаты координационных проб девушек студенток ПГУ, не занимающихся спортом

N=10	До разминки		После разминки	
	норма	погрешности	норма	погрешности
Проба пальце-носовая	5	5	6	4
Проба Ромберга	5 + тремор 7 сек	5 + тремор 5 сек	6 + тремор на 10 сек	4 + тремор на 7 сек

По результатом в контрольной группе видно положительное влияние ассиметричной разминки, но не значительной, так как девушки плохо физически подготовленны.

Список использованных источников

1. Никитин С.Н. Ловкость история; проблемы, перспективы / С.Н. Никитин. – СПб.: ГУФК им: П.Ф. Лесгафта, 2005. – 160 с.

2. Никитин С.Н. Управление двигательными действиями в спорте с учетом функционирования анализаторных систем: на примере спортивной борьбы. Автореферат дис. канд. пед. наук. – СПбГУФК им. П.Ф. Лесгафта 2006. – 52 с.

3. Замятина, М.Р. Проблемы и перспективы развития физической культуры в России / Инновационные педагогические технологии: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2015 г.). – Казань: Бук, 2015. – 108-110 с.

М.К. Мухатаев
магистрант НАО «Университет имени Шакарима», г. Семей
Д. Советханұлы
***научный руководитель**: заведующий кафедрой*
«Физической культуры и спорта», г. Семей

ВЛИЯНИЕ ФУТБОЛА НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ

***Аннотация**: В статье рассматриваются важнейшие качества, которые формируют детский футбол в ходе тренировочных занятий.*
***Ключевые слова**: футбол, качества, команда, игрок, здоровье, характер, ответственность.*

***Аңдатпа**: Мақалада жаттығу сабақтарында балалар футболын қалыптастыратын ең маңызды қасиеттер талқыланады.*
***Түйінді сөздер**: футбол, қасиеттер, команда, ойыншы, денсаулық, мінез, жауапкершілік.*

***Annotation**: The article discusses the most important qualities that form children's football during training sessions.*
***Key words**: football, qualities, team, player, health, character, responsibility.*

Футбол – это вид спорта, о котором много говорят и спорят, в футбол любят играть, футбол любят смотреть, многие считают, что неплохо разбираются в футболе, что связано с его популярностью и общепризнанностью среди представителей различных возрастных групп и профессий.

Сегодня футбол рассматривается и как спортивно-педагогическая дисциплина, предполагающая четкую систему обучения. Футбол представляет собой соперничество двух команд, осуществляемое в рамках правил, где победительницей признается команда, которая забьет большее количество голов. Такое соперничество может быть только при условии, если игроки обеих команд владеют технико-тактическими навыками, умеют взаимодействовать друг с другом, знают правила игры. Известно, что система обучения игре в футбол, как и другие подобные дисциплины, спортивно-педагогического цикла, должна включать последовательное освоение знаний, умений и навыков.

Футбол – очень интересная командная игра, требующая от игрока проявления в ходе игры многих умений и навыков, волевых усилий, которые приобретаются постепенно, играя в футбол и вкладывая много сил на тренировочных занятиях. Порою бывает изнурительная

работа, усталость, напряженность физическая. Надо себя контролировать в этом случае, находить силы, чтобы достойно выйти из этого состояния. Эти занятия формируют необходимые качества, которые очень нужны игроку для хорошей игры, без них невозможно победить футбольную команду, которая противостоит вам. Приобретенные качества пригодятся также в ходе обучения в школе, в повседневной жизни, они необходимы и во взрослой жизни. Особенно себя чувствуешь независимым, возвышенным, счастливым и победителем, когда от твоих ног забивается долгожданный гол, буря оваций, «гудит стадион», приятно прочувствовать миг радости и счастья от решающего гола, когда ожидали от тебя близкие, тренер, команда и зрители.

К предстоящей игре готовятся физически и психологически, от этого во многом зависит игра и успех команды. Чувствуешь ответственность перед тренером и игроками по команде. Иногда в ходе игры проявляются отчаянные чувства, чувства досады и обиды, когда не удается реализовать стопроцентную возможность забить противнику решающий гол, от которого зависит судьба футбольного матча. На таких неудачах, промахах закаляется характер каждого футболиста, ощущая чувство ответственности и командное единство, стремление к победе. Невзирая на трудности в игре проявляется воля к победе. Это важнейшее качество, без него невозможно победить.

Регулярные футбольные тренировочные занятия развивают технику и виденье игры. Без этих качеств невозможно становиться хорошим игроком команды. В футболе невозможно добиваться хороших результатов, не обладая такими качествами: хорошая беговая скорость; физическая выносливость; умение быстро принимать решения. Эти качества постоянно приходится развивать.

Футбол положительно влияет на физическое развитие и укрепление здоровья, закаляет организм, поскольку игры проходят на свежем воздухе, формирует футбольный характер. В ходе занятий футбол предполагает силовые нагрузки, помогающие развивать и укреплять тело игрока. В дальнейшем способствует формированию крепкого, мужественного телосложения. Занятия закаляют не только физически, но и формируют мужской характер. Формируется самостоятельность в действиях и принятии решений; привыкаешь к условиям спортивной борьбы; формируются лидерские качества; развивается воля к победе и упорство в достижении целей; формируется чувство справедливости и уважения к противнику.

Таким образом, футбол развивает воображение, поскольку обманное движение в ходе игры в футбол невозможно выполнить без творческого воображения. Укрепляет физически, способствуя всестороннему физическому развитию, поскольку борьба за мяч связана с

ходьбой, бегом и резкими остановками, быстрым стартом и ускорениями, прыжками, ударами по мячу. Игроку необходимо уметь удерживать равновесие, ориентироваться на футбольном поле, чувствовать темп игры, быть гибким. Учит общаться, поскольку футбол – командная игра, каждому члену команды надо уметь выстраивать отношения с другими игроками. Данное качество серьезно может повлиять на результат игры. Вырабатывает реакцию, поскольку в ходе игры может происходить быстрая смена ситуации, ты должен мгновенно реагировать на это. Позволяет проявить лидерские качества. Футбол формирует важные навыки и черты характера: способность выдерживать физическую нагрузку, развивает координацию и ловкость, умение быстро реагировать и принимать решения.

Список использованных источников

1. Варюшин В.В. Тренировка юных футболистов. – М., 1997.
2. Голомазов С., Чирва Б. Футбол. Универсальная техника атаки. – М., 2001.
3. Джармен Д. Футбол для юных. – М.: ФиС, 1982.

Тулекова А., Балтабай, Оразова, Жанбай

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация*. Процесс компьютеризации, интернетизации и всеобщие процессы информатизации проникают в образование, меняя различные компоненты методической системы образования и даёт возможность повышать качество, эффективность и доступность образования. В связи с этим необходимо принять дополнительные меры по повышению информационной грамотности через обучение специальным компьютерным технологиям, в том числе по внедрению инновационных элементов в учебные программы для учителей музыки. В рамках данной дисциплины будут проведены дополнительные тренинги по информационной грамотности студентов и преподавателей.*

Ключевые слова*: музыкальное образование, информационные технологии, интернетизация, компьютерное обучение, информационные навыки, профессиональные навыки.*

Аннотация*. Компьютерлендіру, интернеттендіру және ақпараттандырудың әмбебап процестері білімге еніп, білім берудің әдістемелік жүйесінің әртүрлі компоненттерін өзгертеді және білім берудің сапасын, тиімділігі мен қол жетімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты арнайы компью-*

терлік технологияларды оқыту арқылы ақпараттық сауаттылықты арттыру, оның ішінде музыка мұғалімдеріне арналған оқу бағдарламаларына инновациялық элементтерді енгізу бойынша қосымша шаралар қабылдау қажет. Осы пән шеңберінде студенттер мен оқытушылардың ақпараттық сауаттылығы бойынша қосымша тренингтер өткізілетін болады.

***Түйінді сөздер**: музыкалық білім, ақпараттық технологиялар, интернет-тендіру, компьютерлік оқыту, ақпараттық дағдылар, кәсіби дағдылар.*

***Annotation**. The process of computerization, internetization and general informatization processes penetrate into education, changing various components of the methodological system of education and makes it possible to improve the quality, efficiency and accessibility of education. In this regard, it is necessary to take additional measures to improve information literacy through training in special computer technologies, including the introduction of innovative elements in the curricula for music teachers. Within the framework of this discipline, additional trainings on information literacy of students and teachers will be held.*

***Keywords**: music education, information technology, internetization, computer training, information skills, professional skills.*

В разгар компьютеризации общества создание компьютерных сетей изменило систему образования и привело к пониманию необходимости новых подходов, открытых для образования. В тактической роли информационных и коммуникационных технологий в образовании сегодня никого не удивить. Тем не менее, это определяется количеством наблюдений, среди которых важным местом является контраст между традиционным уровнем обучения человека и растущим уровнем обучения новых навыков. Появление компьютерных сетей ставит под сомнение состояние образования, поскольку наука (педагогика) развивается быстрее, чем их использование в образовательных целях.

Возникает вопрос, используются ли педагогические условия для обучения студентов по специальности «Музыкальное образование».

В рамках стратегии повышения осведомленности о музыке, аудитория значительно выросла в следующих случаях:

– идея информационных технологий, четкая реакция профессора и коллег, специальные профессиональные навыки ниже эксперта;

– учебное пособие для тех, кто не занимается внедрением информационных систем и информационных технологий, обучением музыкальной индустрии;

– использовать образовательный процесс;

– с помощью организационных форм и методов обучения, открытий превратить себя в изучение навыков высокого уровня – это самые умные творческие навыки человека.

Имеют теоретические основы:

– технологии на личностно-ориентированный подход заключающееся индивидуализации в процессе обучения и ориентации на человека как основная цель образования;

– активный, подход к обучению, основанный на формировании знаний, навыков и навыков;

– целостный подход, обеспечивающий общую целостность и подготовку специалиста.

Общая научная цель: совершенствование научно-методической деятельности комплекс активизация учебного процесса учащимися образовательных учреждений музыкального искусства в педагогическом и педагогическом методе информатики. Сегодня невозможно стать квалифицированным специалистом по безопасности, не обращая внимания на новый набор инновационных специализированных технологий, идеи, школы, направления и методы в области образования. Мы говорим о функциях компаса, личный лидер, систем, технологии и другие теории.

Преподавание информатики и ИКТ в музыкальной системе образования, мы видим сходство различных процессов (рис. 1):

Рисунок 1. Обучение информатики и ИКТ в системе музыкального образования

Для решения трудности результативного образования информационной компетентности музыканта значимое теоретическое и фактическое значение имеют изучения отдельных аспектов личностно ориентированного обучения (Т.В. Дмитриева, С.В. Панюкова, Е.С. Полат, И.В. Роберт), доктрины компетентностного подхода (В.И. Байденко, А.М. Андреев, В.А. Болотов, Н.Н. Тулькибаева, Е.С. Заир-Бек), В.И. Земцова, В.А. Козырев, Ю.Н. Кулюткин, Ю.Г. Татур, Н.Ф.

Радионова, изучения в области информационной культуры (Н.Н. Гендина, Е.В. Данильчук, С.М. Конюшенко), информационного подхода и искусствознания (В.М. Петров, А.В. Харуто), изучения в области применения средств информационных и коммуникационных спец технологий в обучении и воспитании [1].

Спрос на это исследование связано, например, с противоречиями между необходимость обучения будущих музыкантов в области информационных технологий и отсутствием методики преподавания информатики, с одной стороны, в некоторых музыкальных жанрах, а с другой стороны в подготовке будущих музыкантов в области информационных технологий. Востребована образовательная проблема с точки зрения информационной компетентности учащихся данного педагогического университета, при этом высшее образование должно обучать высококвалифицированных и грамотных преподавателей музыки. Достижение высокого уровня подготовки для будущего выпускника Высшей школы возможно только после поддержания базовой квалификации по теоретическим навыкам и прохождения практической подготовки по основному профессиональному образованию. Следующий специалист должен заняться самостоятельным решением учебных и профессиональных проблем с использованием специальных компьютерных технологий [2].

Обучение компьютерной грамотности музыкального образования через технологии, музыку и компьютеров – специализировано для развития образовательной модели компьютерной грамотности, для будущих музыкантов, включая требования к системе государственного образования, качество профессиональной подготовки: цели, задачи, программы, содержания, методов, форм и средств обучения; обстоятельства, организационные и педагогические, и результаты развития компьютерной грамотности студентов музыки. Формирование и внедрение новых информационных технологий в образовательной практике приводит к обновлению информации окружающей среды, по каждому пункту деятельности, что требует радикального пересмотра целей, задач, форм и методов подготовки студентов педагогических университетов на новый уровень, отвечающий требованиям времени.

Для этого необходимо определить понятие «информационная компетентность музыки», определить ее сущность, определить показатели и уровень сформированности этой информации. Поэтому характер той или иной информационной среды учитель музыки, в отличие от других учителей, доминирует в художественной форме природы, в художественном языке музыкальных инструментов [3]. Однако, несмотря на постоянный интерес ученых к различным

аспектам профессиональной подготовки, сбор доказательств, подтверждающих, что теория и практика профессионального обучения по-прежнему остаются очень проблематичными, некоторые из которых включают разработку исследовательских проблем и задач теории и методологии профессионального обучения, основанных на новой парадигме образования.

Преподаватели музыкального образования должны не только обладать профессиональными навыками, но и иметь возможность свободно использовать специальные компьютерные технологии в своей служебной деятельности. А это, в свою очередь, означает возможность получения необходимой информации в Интернете, использования педагогических и музыкальных сайтов, энциклопедий, работы с электронными библиотеками, использования аудио- и видеоматериалов на уроках (рис. 2). Музыкальное образование привела к формированию информационных навыков с использованием ИКТ:

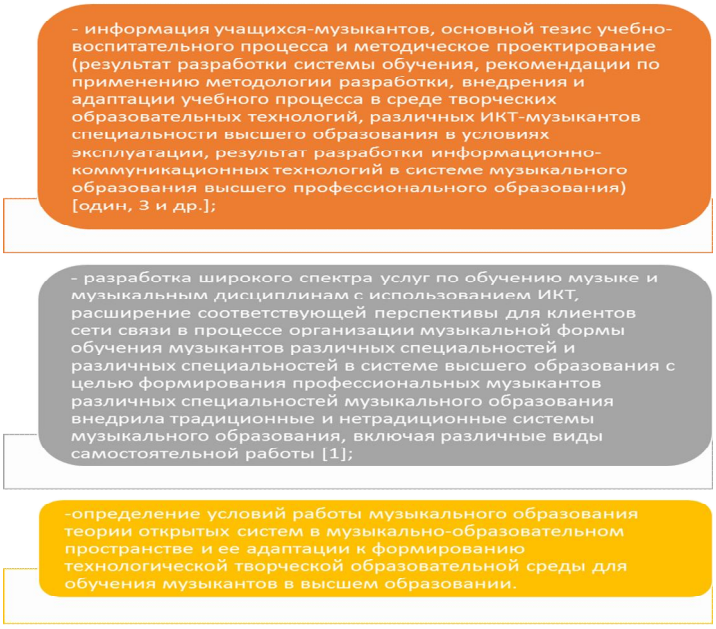

Рисунок 2. Информационные навыки с использованием ИКТ

Синтезаторы, компьютеры, мультимедиа и другие некоторые музыкальные инструменты стали популярными, в том числе специальная цифровая поддержка, источники звука значительно различаются и трудно управляются компьютерными инструментами, что открывает широкие перспективы использования этих инструментов в музыкальном образовании.

На наш взгляд, комплексное использование предложенных элементов позволяет не только формировать, но и развивать информа-

ционную грамотность будущих учителей музыки. Четкая подготовка всех элементов информационной грамотности способствует формированию компетентного специалиста в области педагогического вуза. С.В. Панюкова отметила, что специальные компьютерные технологии оказывают влияние на формирование творческого и теоретического, модульного и рефлексивного мышления учащихся. Ученый подчеркивает, что визуализация учебной информации оказывает существенное влияние на сохранение представлений о некоторых приложениях и процессах, которые являются основным направлением образного мышления и обогащают восприятие чтения и материала для стимулирования памяти учащихся [4].

В то время как И.М. Красильников подчеркивает конкретные технологии, информация, музыка, музыкальное хобби открывает ряд новых задач, и его развитие приносит инновационные результаты для науки и практики музыкального образования. Этот музыкальный клуб может расширить перспективы коммуникационной деятельности и дать студентам музыкальное образование и творческое богатство, и гармонию. Позже, при разработке и реализации этапа профессиональной тематической программы карьеры, мы считаем, что социология должна быть представлена в основной инновационной части цикла «Программное обеспечение профессиональной деятельности учителей музыки», «Компьютерная музыка», «Музыкально-компьютерные технологии», «ИТ в музыке» [5].

Использование новых информационных технологий в музыкальном образовательном направлении оптимизирует методы, формы и методы обучения, находит разумные решения для определенных учебных задач и выбирает разумные методы улучшения учебного процесса, что помогает преодолеть некоторые трудности в традиционной форме обучения.

Список литературы

1. Белов, Г.Г. Музыка в цифровом пространстве [Электронный ресурс] / Г.Г. Белов, И.Б. Горбунова, А.В. Горельченко; компьютерная студия «Март» // Единая коллекция цифровых образовательных ресурсов. – Режим доступа: www.school-coПестюn. edu.ru ФГУ ГНИИ ИТТ «Информика»: Уникальный идентификатор: 57b1b94d-b095-48e1-b60f-12-ff87d0b61c5, 2008 (1 Гб).

2. Горбунова, И.Б. Информационные технологии в музыке [Текст]: учеб. пособие. В 3 т. / И.Б. Горбунова. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2009-2011. - 175 с. (Т. 1), 205 с. (Т. 2), 399 с. (Т. 3).

3. Бекенова, Д.У. Информационные технологии в музыкальном образовании / Д.У. Бекенова, Ж.А. Мухатаева. – Текст: непосредственный // Актуальные задачи педагогики: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Чита, февраль 2013 г.). – Т. 0. – Чита: Издательство Молодой ученый, 2013. – URL: https://moluch.ru/conf/ped/archive/67/3328/ (дата обращения: 28.02.2022).

4. Жуков, С.В. Использование информационных технологий на уроках музыки [Электронный ресурс] / С.В. Жуков // Фестиваль педагогических идей. – URL: http://festival.1september.ru/articles/561924/, (дата обращения: 1.03.2022).

5. Крючков, А.В. Новые информационные технологии обучения в общем музыкальном образовании [Текст]: учеб. Пособие. / А.В. Крючков. – Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2010. – 87 с. (Т. 1), 119 с. (Т. 2)

А.Р. Тулекова
***научный руководитель**:*
Магистр психологий, преподаватель эксперт

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ МУЗЫКИ

Аннотация. *В настоящее время, проблематика толерантности, и её воспитания в подрастающем поколении становится наиболее актуальной, т.к. произошел довольно резкий скачок напряженности в социальных взаимоотношениях. В данном вопросе следует уделить особое внимание подробному и четкому анализу причин эмоциональной, психологической и ментальной совместимости социума. Основываясь на данных причинах, мы можем отыскать эффективные способы предупреждения конфликтных ситуаций и конфронтации в целом, и при этом мы будем использовать систему музыкального образования.*

В начале пути своего развития, ребенок, в полной степени не способен осознать, что такое «добро» и что такое «зло», понимание этих понятий приходит с возрастом, а также имеет зависимость от социальной среды, в которой ребенок проживает, развивается и с которой активно взаимодействует. Социокультурные изменения, которые протекают в нашем современном Казахстане, обуславливают эту необходимость воспитания у школьников чувства толерантности и терпимости.

Ключевые слова: *толерантность, музыка, школьники, уроки, воспитание, музыкальное образование.*

Annotation. *At present, the issue of tolerance and its upbringing in the younger generation is becoming the most relevant, because. there was a rather sharp jump in tension in social relationships. In this issue, special attention should be paid to a detailed and clear analysis of the reasons for the emotional, psychological and mental compatibility of society. Based on these reasons, we can find effective ways to prevent conflict situations and confrontation in general, and in doing so, we will use the system of music education.*

At the beginning of his development, the child is not fully able to realize what is "good" and what is "evil", the understanding of these concepts comes with age, and also has a dependence on the social environment in which the child lives, develops and with which actively interacts. The sociocultural changes that are taking place in our modern Kazakhstan determine this need to instill in schoolchildren a sense of tolerance and tolerance.

Key words: *tolerance, music, schoolchildren, lessons, upbringing, musical education.*

Разные социологические, а также психологические исследования утвердительно доказывают взаимосвязь влияния музыки на толерантные поведения школьников как личности. В них выделяется тот факт, что обширная музыкальная перспектива благотворно влияет и упрощает социальное взаимодействие в учебном процессе.

В частности, исследования Д. Ларсона, который пришел к выводу, что преподавание мультикультурной музыки влияет на отношение учащихся к различным культурам пояснил, что интегрированная учебная программа, охватывающая искусство, литературу, музыку и композицию, может способствовать мультикультурному опыту в гуманитарных классах [1]. Исследование было сосредоточено на объединение различных дисциплин в обучении детей с разными традициями в семье. Результаты исследования ученых показали, что учащиеся стали уважать себя и своих сверстников, продемонстрировав изменение своего восприятия мира.

Исследования предпочтения музыкальных культур показывают, что для учащихся важно познакомиться с ними посредством интенсивного воздействия и влияния на их музыкальное предпочтение [2].

Так же взаимосвязь музыки и такого качества как толерантность, может являться в некотором роде строительным блоком крепкого социального мира, а также музыкального образования, и в ходе этого взаимодействия происходит сближение людей, своего рода трансформация «чужого» в «своё». Следует отметить, что толерантность, или же терпимость как её ещё называют, это одна из главных качественных характеристик личности, она является важной частью поведения человека в социальной среде цивилизованного общества [3]. Задача системы музыкального образования, заключается в том, чтобы сформировать и привить школьникам данное чувство, создавая в нём основу для человеческого миропонимания.

В настоящее время формирование культурной толерантности видится одной из актуальнейших задач в воспитании и развитии современной личности, т.к. она обеспечивает баланс сосуществования разных культур, устойчивость социальных систем и служит надежной преградой.

Такая проблема, как толерантное отношение школьников к культуре других национальностей, этносов, социальных групп, приобретает повышенный интерес. Ряд социологических исследований доказывает, что агрессивность, конфликтность, открытая вражда и злоба наиболее распространены среди подростков и молодёжи. Такие анти-толерантные проявления проникают в социальную среду (семьи, школы) в том числе и через средства массовой информации.

На сегодня считается важным проявить активность в процессах нахождения и создания эффективных, валидных, механизмов правильного воспитания подрастающего поколения, и прививание им толерантности.

Данный термин присутствует во множестве языков мира, и мы часто понимаем его как терпимость. Главные характеристики толерантного поведения определяются самим термином толерантности – активной позиции нравственной и психологической готовности к позитивному взаимодействию с представителями других, отличительных культур, наций и социальной среды.

Можно рассматривать толерантность как социальную норму, в которую входят следующие компоненты:

– взаимодействие субъектов внутри социума, их восприимчивость, интерес к изучению особенностей друг друга;

– уважение друг к другу, признание того что они каждый из них равен другому;

– отказ от авторитарности, проявления агрессии и доминирования в социальной деятельности;

– принцип принятия, который заключается в том, что, а признаем особенности человека и принимаем его таким, какой он есть;

– умение слышать и слушать, а так же доверие к своим собеседникам;

– эмпатия, т.е. способность принимать эмоции другого человека, сопереживать и сочувствовать ему.

Исходя из данных компонентов, нами выделены такие основные принципы, оказывающие влияние на процесс формирования толерантного отношения в школе (Таблица 1).

Таблица 1. Принципы, влияющие на формирование толерантного отношения в школе

Принципы	Содержание принципов
1. Принцип воспитания	Сама суть толерантного отношения заключается в том, что необходимо воспитать у школьников такие умения, как: понимание культурных различий других людей, принятие этих различий (т.е. отношение к ним с должным почтением), оказание поддержки представителям другой культуры. Важной чертой будет выделение отнюдь не механических различий между культурами, а подчеркивание ценностей любой из культур
2. Принцип осознания.	Следует помнить, что для начала человеку следует понять, осознать и принять самого себя и свою культуру, а только уже затем это умение в должной мере и можно применять к

	другому человеку, ведь не познав себя самого, человек не сможет познать другого.
3. Принцип двусторонности	Толерантное отношение не может быть односторонним. В ходе процесса формирования терпимости к другой культуре, необходимо обучать оппонента такого же отношения и к своей культуре.
4.Принцип соответствия	Для того чтобы воспитать в своем ученике толерантность, учитель сам должен соответствовать определенным критериям, тем самым показывая яркий пример. Этими критериями являются: умение выслушать и понять другого, принять его отличия и оказать ему поддержку. Только тот педагог, который обладает данными критериями может поставить перед собой задачу сформировать терпимость у учащихся.

Уроки музыки обладают большим потенциалом развития и воспитания этнокультурного толерантного отношения. Знакомство с искусством музыки, формирование и воспитание гражданской позиции, чувство любви к своей Родине, активно развивать понимание, уважение ко всем культурам и нациям, это является целью музыкального образования. Уроки музыки позволяют ученикам расширить своё представление о ценностях, истории и особенностях различных народов, а так же изучить их собственный музыкальный стиль и язык.

В ходе проведения уроков музыки, происходит процесс накопления знаний великих и знаменитых музыкантов, вне зависимости от их культуры и этноса, т.к. эти люди внесли огромный вклад в зарождение, становление и развитие музыкального искусства всего мира, а в частности они отражают особенности своей культуры. Отличительным и важным моментов является то, что музыкальное искусство всех стран отражает не сколько отличие своего языка, сколько отличие общества и культуры в котором оно зародилось [4].

В музыке есть темы, где музыкальные примеры позволяют задуматься о толерантных отношениях: о жизни и творчестве композитора С.В. Рахманинова, Н. Паганини, И.С. Баха на вечную тему в искусстве – любовь. Активность школьников будет продуктивной при определении ближних и дальних целей, создании на уроке ситуации творческого поиска и мотивов деятельности, что будет своеобразным импульсом, выводящим ребенка из состояния «вялого покоя», и способствует реализации выполняемой ими творческой деятельности [5].

При этом выступают такие стороны духовного мира учащегося, как воля, общее интеллектуальное развитие, мировоззрение, нравственно-патриотические убеждения.

Трудно переоценить важность субъективного личного опыта в развитии гуманистических убеждений у подростков с помощью

музыки. В системе сегодняшней образовательной парадигмы доминирующим желанием учителей есть передача ученикам как можно больше информации и знаний. Другое дело сейчас, когда на школьников обрушивается информация, не ограниченная никакими рамками и запретами.

В настоящее время поток информации настолько вырос в объеме и размерах, что стал трудно усваиваемым и неуправляемым. Воспитание и формирование «ценностно-деятельностного» вместо «познавательного» отношения к содержанию образования важно у учащихся, вступающих в социум.

Музыка является художественной формой выражения интегрированного и целостного знания о мире. Следовательно, на уроках музыки, необходимо сформировать у учеников навыки интегративно-познавательной деятельности. Д.Б. Кабалевский первый кто принял во внимание важность этой задачи, и это послужило побудителем и движущей силой для создания им концепции обширного и массового музыкального воспитания молодёжи [2, с. 73]. Д.Б. Кабалевский ввел научно обоснованный принцип тематизма, который способствует практике музыкального обучения и воспитания разрешить данную проблему.

Целостность изучаемых художественных явлений – важный аспект формирования познавательной деятельности и возможности обобщить общенаучный план при проведении урока музыки.

Целостность рассматривается как качество человеческой психики, изначально проявляющееся типами образов в их четком и комплексном представление, а не разрозненно. Целостность в обучение проявляется в изучении интонации, развитие музыкальных способностей, и ряда других феноменом музыкального искусства.

Основой этому служит процесс интегрирования знаний и опыта не только из музыкального искусства, но и из других разделов научного плана [5]. К примеру, процесс интеграции учебных знаний в познавательную деятельность учеников в ходе изучения физических свойств музыки (герц, обертон, децибел).

Таким образом, второй из выявленных нами возможностей музыки в развитии гуманистических убеждений является развитие у подростков интегративно-познавательных навыков действия.

Школьники должны обладать навыками идентификации себя одновременно в трех направлениях в процессе формирования гуманистических убеждений: как представителей определенного этноса, как носителей национальной культуры, как граждан многонациональной страны, как простых людей мира» и в этом и есть формирование толерантности школьников на уроках музыки

Литература

1. Бакулина С.Д. Толерантность. От истории понятия к современным социокультурным смыслам. [Электронный ресурс]. Учебное пособие. Изд-во ФЛИНТА, 2014. URL: https://www.litmir.me/br/?b=231108&p=1

2. Новикова Т.Н. Коллективная художественно-творческая деятельность // Молодой ученый. – 2016. – №8. – 1240-1242 с.

3. Суворова Н.А. Толерантность и философия свободного воспитания и образования Л.Н. Толстого. – Уральск: Изд. Уральского ГУ 2001. – 49 с.

4. Агапов О.Д. Толерантность как социальная форма: от претерпевания к труду жизни / О.Д. Агапов // Теория и практика толерантности: этнокультурные и межконфессиональные аспекты: материалы Всероссийской научно-практической конференции, Нижнекамск, 5 декабря 2008 г. / отв. ред. О.Д. Агапов. – Казань: Познание, 2009. – 380 с.

5. Методика музыкального воспитания в детском саду: учеб. для учащихся пед. уч-щ по спец. 03.08. «Дошк. воспитание» / Н.А. Ветлугина, И.Л. Дзержинская, Л.Н. Комиссарова и др.; Под ред. Н.А. Ветлугиной. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1989. – 270 с.: нот.

Р. Макан, А.Н. Нурмаганбет, Д. Хамитова
студент, 3 курс, «Музыкальное образование», Дмо-31 с
научный руководитель: А.Р. Тулекова
магистр психологии, преподаватель-эксперт

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ВОСПИТАНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ ЛЮБВИ К СВОЕЙ СТРАНЕ ЧЕРЕЗ ПАТРИОТИЧЕСКИЕ ПЕСНИ

Аннотация. *В статье рассматривается значимость патриотического воспитания среди школьников и песен как эффективного метода поднятия патриотизма. Произведен анализ текущей ситуации по знанию патриотических песен и даны рекомендации по её улучшению.*

Патриотическое воспитание является необходимым элементом школьной образовательной программы. Оно является системным процессом, который ориентирован на привитие учащимся патриотических чувств, любви к Родине и своему народу. Патриотическое воспитание осуществляется во всем учебно-воспитательном процессе основной школы, в том числе и на уроках музыки, которые направлены не только на воспитание музыкального вкуса, на и на формирование нравственных и эстетических чувств: любви к ближнему, к своему народу, уважения к истории, традициям, музыкальной культуре разных стран мира; эмоционально-ценностного отношения к искусству.

Ключевые слова: *патриотизм, патриотические песни, любовь к Родине, патриотическое воспитание.*

Annotation. *The article examines the importance of patriotic education among schoolchildren and songs as an effective method of raising patriotism. The analysis of the current situation on the knowledge of patriotic songs is made and recommendations for its improvement are given.*

Patriotic education is a necessary element of the school educational program. It is a systematic process that focuses on instilling patriotic feelings, love for the Motherland and its people in students. Patriotic education is carried out throughout the educational process of the primary school, including music lessons, which are aimed not only at educating musical taste, but also at the formation of moral and aesthetic feelings: love for one's neighbor, for one's people, respect for history, traditions, musical culture of different countries of the world; emotional-value attitude to art.

***Keywords**: patriotism, patriotic songs, love for the Motherland, patriotic education.*

Патриотизм – это явление многогранное, сложное, которое объединяет культурные, исторические, духовные, социально-политические, моральные, и другие сферы жизни. Первостепенно это нравственное убеждение, основа которого базируется на любви и уважении к своей стране, ее истории, традициям и культурным ценностям. Патриотизм, помимо вышеперечисленного, формирует бережное отношение к природе и окружающей среде, культурному наследию и традициям нашего многонационального народа, учит взаимному уважению.

Сегодня становится ясно, что без воспитания патриотизма у подрастающего поколения ни в культуре, ни в экономике, ни в образовании нельзя уверенно двигаться вперед, так как наше будущее должно иметь свою духовно-нравственную основу, свой духовно-нравственный стержень.

С малых лет ребенок начинает воспринимать себя частицей своей семьи, своей нации, своей Родины. Вот почему следует воспитывать в детях чувство достоинства и гордости, ответственности и надежды, раскрыть им истинные ценности семьи, нации, Родины [1].

Одно из проявлений патриотизма – любовь к народной музыке. Это сложное чувство включает эмоциональную отзывчивость, устойчивый интерес к музыке и желание приумножать богатство музыкальных композиций посредством патриотических песен. Каждый школьник, независимо от возраста, должен любить музыку ведь любовь к своей стране через патриотические песни обогащает наш разум, чувства, дает энергию для мыслительных процессов. Основными задачами учителей, знакомящих школьников с музыкой, является:

– воспитание эмоциональной отзывчивости, виденье и понимание музыкальной красоты;

– формирование эстетических чувств, интереса и желания больше узнать о музыке своего родного края, о многообразии музыки родной страны. Музыкальное обучение в духовном, эстетическом, патриотическом плане – это период связан с вхождением ребенка в социум, с открытием нового для него мира. Детство – это яркий расцвет жизни, период, в который воспитывает каждое явление, каждый человек.

Память детства – самая «долгая» память: то, что узнал, запомнил в детстве, остается на всю жизнь. Поэтому с первых шагов учащиеся должны приучаться к мысли: они должны делиться с окружающими тем, что приобрели. Интерес к патриотическим песням появляется уже в младшем школьном возрасте. Ученики слушают патриотические песни, обогащают свой дух и волю. Эти вопросы и есть начало тех радостных чувств познания мира как малой Родины, любви к родной земле и эти чувства требуется укреплять, поддерживать.

Сама музыка патриотических песен способна влиять на чувства, настроение детей, на духовно-нравственное поведение и образ жизни.

Главным в нравственно-патриотическом воспитании является то, чтобы создать и развить в душе каждого школьника любовь к родной природе, к родному дому через восприятия музыкальных произведений в процессе их слушания. Хорошая песня обеспечивает эффективное развитие патриотизма.

Патриотизм относится к нравственному чувству, это и любовь.

Прежде всего это любовь к родным местам, гордость за свой народ, единение с окружающим миром, готовность сохранять и приумножать богатства Родины. И формировать эти чувства надо в школьном возрасте, когда закладываются основы ценностного отношения к миру. Знакомство школьников с историей и культурой своей страны постепенно, в процессе воспитания способствует развитию любви к своим ближним, родным местам, своей стране.

Можно предположить, что если студентов – будущих учителей музыки на основе базовой программы научить приемам и методам разработки комплекса занятий, направленных на повышение работы по патриотическому воспитанию школьников, то можно получить следующие результаты:

– совершенствовать уровень развития школьников;

– создать комплексный подход к гармоническому развитию школьников;

– обеспечить эффективность воспитания у школьников познавательного интереса к родному краю, к своей стране.

Методы и приемы развития у учащихся патриотизма на уроках музыки, представлен Б. Рачиной [2].

И это методы обучения истории и теории патриотической песни:

– словесно-информационные (песни, объяснения смысла песен, беседы по истории патриотических песен);

– словесно-наглядные (использование картин истории, фонозаписей, прослушивание фрагментов музыкального материала истории песен);

– словесно-практические (изучение куплетов песен, написания тестов в историческом направлении, самостоятельная работа с материалами патриотических песен, в Интернете, активное слушание музыки).

Методы и приемы активного слушания патриотических песен, ритмично-двигательной интерпретации музыкальных данных песен как произведений:

– наглядно-информационные (прослушивание музыкальных произведений, информация относительно сложностей исторического периода развития песни и его характер);

– практически-поисковые (многократное повторение куплетов, техническая отработка через приемы игры;

– практически-эвристические (самостоятельное составление музыкальных упражнений, игр и забав по теме песен).

Методы обучения и развития музыкальных и личностных качеств:

– практически-аналитические (анализ музыкальных произведений, подбор музыкального материала, шедевров мировых патриотических песен, их ремиксов, музыкального фольклора и др.

– обучение произвольному музыкальному воспроизведению (импровизация, коллективное песнопение, создание проектов);

– стимулирование музыкального обучения (ориентация на истинные, настоящие ценности патриотических песен, прием расширения художественного и исторического опыта создания песен).

Действительно, каждая эпоха, каждая историческая ситуация на свой лад отражается на патриотическом воспитании.

На сегодняшний день это чувство подвергается серьезным испытаниям. Отчизна, пересматривается его прошлое, тревожит настоящее и серьезно настораживает своей неопределенностью будущее [3]. Патриотическое чувство разнообразно по своему содержанию: это и привязанность к родным местам, и гордость за свой народ, и ощущение единства с окружающим, и возможность сохранить, приумножить богатство своей страны. Мы живём в тревожное время, когда расшатываются нравственные устои общества, падает духовность. Именно сейчас особенно важно возвратить школьников к духовным истокам своей малой родины, открыть детям её историю, культуру, традиции. Перемена системы школьного музыкального образования и связанная с этим активизация методов учебно-воспитательной работы способствуют воспитанию у школьников интереса к самостоятельным исследованиям и общественно-полезной деятельности. Содержание текстов патриотических песен направлены на то, чтобы идейно и психологически подготовить учащихся к активной трудовой и

общественно-полезной деятельности, воспитать высокую нравственность и чувство гордости за свою многонациональную Родину.

Изучив и проанализировав теоретический материал по теме «Воздействие патриотической песни на формирование чувства любви к Родине у школьников», мы выдвинули гипотезу, что именно патриотическая песня во все времена являлась мощным средством агитации патриотизма. В целях воспитания патриотизма, любви к Родине ежегодно, в школах проходит смотр строя и песни. В этом конкурсе учащиеся демонстрируют свою готовность к служению Отчизне, и знакомству с патриотической песней [4].

Преподаватели музыки вместе с детьми изучают военные песни, род военных войск, военную форму. Во время подготовки к конкурсу школьники не только развиваются физически, но и формируется потребность в здоровом образе жизни. И мы на производственной практике решили провести среди учащихся анкетирование, в котором ребята высказали свое мнение о воздействии патриотической песни в формировании у них чувства любви к Родине. Опрос проводился в старших классах. Выводы учащихся в Таблице 1.

Таблица 1. Результаты анкетирования учащихся старших классов

Группа учащихся	Основная мысль	содержание понимания
1 - группа	Патриотизм	в школе развитие чувства патриотизма стоит на одном из главных мест. Помогает в формировании патриотизма конкурс «Смотра строя и песни», в котором в полной мере раскрывается любовь и уважение патриотической песне.
2 - группа	Воспитывает дисциплинированность	воспитательная работа школы помогает детям осознать определенные ценности и приобщиться к культурной традиции своего народа. Воспитывает ответственность, чувство гордости, уважение к памяти погибших за Родину.
3 - группа	То, что было истинно великим останется великим навсегда	заботясь о культурном и нравственном воспитании подростковнеобходимо делать ставку на духовные ценности своего народа, его армии, его родного Отечества. Нельзя выпускать из памяти времен связующую нить.
4 - группа	Нам хотелось бы, чтобы дети больше мыслили.	чтобы смысл фразы "мы за ценой не постоим" не воспринимался ими в буквальном смысле, как денежная плата за услуги.

Результаты опроса демонстрируют не достаточное знание патриотических песен школьниками. Данная статистика наталкивает

на необходимость принятия мер по популяризации композиций о любви к Отчизне и композиций военной тематики [5].

Подводя итоги исследования, можно точно отметить, что патриотическое воспитание – важный фактор в жизни, но на данном этапе его развитие несколько отстает, и такой эффективный метод, как звучание песен соответствующей направленности, попросту не используется.

Обобщая выказывание респондентов, можно сделать вывод о том, что школьники понимают суть патриотического воспитания и, что оно является актуальным направлением деятельности как среди них. Рассмотрение песенного творчества ставит вопрос о качестве метода повышения уровня патриотизма среди учащихся. Анализ существующей ситуации привел нас к предложениюразработки мероприятий по дальнейшему развитию выдвинутых задач данного исследования

Список литературы

1. Омаров О.Н. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами государственной музыкальной символики РФ: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / О.Н. Омаров. – Махачкала, 2007. – 21 с.

2. Рачина Б.С. Технологии и методика обучения музыке в общеобразовательной школе / Б.С. Рачина. – М.: Композитор, 2012. – 544 с.

3. Чемерилова И.А. Патриотическое воспитание современных школьников // Инновационная наука. – 2016. – №12-3. – 119-121 с.

4. Дмитриева Л., Черноиваненко Н. Методика музыкального воспитания в школе. – М., 2020.

5. Бубнова И.А. Школьный учебник как источник современного кризиса социальной идентичности // Вопросы психолингвистики. – 2017. – №2 (32). – 36-50 с.

К. Аманкелди, А. Курес, Б.Б. Болатова
научный руководитель: А.Р. Тулекова
магистр психологий, преподаватель эксперт

ОБУЧЕНИЕ МУЗЫКЕ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ СВЯЗЕЙ

Аннотация *Актуальность темы исследования состоит в потребности современного учебного процесса к развитию межпредметных связей. Это особенно становится явным в процессе изучения музыки, когда становится сложно провести разделительную грань между учебным материалом и культурно-историческим контекстом. В настоящее время, предметом активной педагогической полемики является принцип междисциплинарных взаимодействий, поскольку этот принцип представляет большие перспективы для введения новшеств в методологическую базу высшего образования.*

Суть принципа междисциплинарных взаимодействий представляет собой не просто процесс передачи схожей информации, но и создание связи с этой информацией, из другого занятия, обучить студентов – будущих учителей музыки выявлять связи, искать причины, устанавливать следствия и т.д.

Ключевые слова: *развитие межпредметных связей, культурно-исторический контекст, преподавание музыки и педагогики.*

Аннотация *Зерттеу тақырыбының өзектілігі пәнаралық байланысты дамытудың заманауи оқу үдерісінің қажеттілігінде. Бұл әсіресе музыканы оқу процесінде, оқу материалы мен мәдени-тарихи контекст арасында бөлу сызығын сызу қиынға соғатын кезде айқын көрінеді. Қазіргі уақытта белсенді педагогикалық қайшылықтардың пәні пәнаралық өзара әрекеттестік принципі болып табылады, өйткені бұл принцип жоғары оқу орындарының әдістемелік базасына инновацияларды енгізудің үлкен перспективаларын ұсынады.*

Пәнаралық өзара әрекеттестік принципінің мәні тек ұқсас ақпаратты беру процесі ғана емес, сонымен қатар басқа сабақтан осы ақпаратпен байланысты құру, студенттерді – болашақ музыка мұғалімдерін байланыстарды анықтауға, себептерді іздеуге, салдарларды орнатуға және т.б.

Негізгі сөздер: *пәнаралық байланысты дамыту, мәдени-тарихи контекст, музыка мен педагогиканы оқыту.*

Annotation *The relevance of the research topic lies in the need of the modern educational process for the development of interdisciplinary connections. This becomes especially evident in the process of studying music, when it becomes difficult to draw a dividing line between the educational material and the cultural and historical context. At present, the subject of active pedagogical controversy is the principle of interdisciplinary interactions, since this principle presents great prospects for introducing innovations into the methodological base of higher education.*

The essence of the principle of interdisciplinary interactions is not just a process of transferring similar information, but also creating a connection with this information from another lesson, teaching students - future music teachers to identify connections, look for causes, establish consequences, etc.

Key words: *development of interdisciplinary connections, cultural and historical context, teaching music and pedagogy.*

Для освоения музыки, особо перспективным направлением является создание отдельных направлений для введения в практику принципа междисциплинарных взаимодействий, поскольку этот принцип определяет общие проблемы перед музыкальными педагогами. Вышеописанные факты доказывают значительную актуальность данной темы исследования и ее важное значение для педагогики и процесса преподавания музыки, в частности.

Значение понятия «междисциплинарные взаимодействия» было определено и внедрено в современную педагогику Алеевом В.В., Науменко Т.И. и Кичак Т.Н. – авторами программы «Музыка» для общеобразовательных учреждений в 2002 году [1, с. 43].

Данные авторы, учитывая важность понятийного аппарата, расширили значение межпредметных связей в процессе образования, используя новый термин и объявляя его главным стратегическим методом в данной программе. «По определению С. Ожегова, употребление термина дисциплина означает «самостоятельную отрасль... науки», что представилось авторам более точным определением» [1, с. 52].

Мы можем наблюдать, как значение межпредметных связей (т.е. междисциплинарных взаимодействий тоже, потому что в ранней педагогике при упоминании термина «межпредметных связей» учитывались и междисциплинарные взаимодействия) признавалось большинством педагогов еще на первых этапах становления современной педагогики.

Прежние идеи педагогов о целостном изучении учебного материала со всех сторон, о потребности в комплексном изучении взаимосвязанных явлений на разных уроках, об единых понятиях и явлениях, а также о взаимосвязи практической необходимости с теоретическим материалом являются актуальными и в настоящем времени [2, с. 114].

На данный момент потребность внедрения в практику принципа междисциплинарных связей остается неоспоримой, ведь взаимосвязь различных сфер и наук между собой очевидна. Осуществление междисциплинарных взаимодействий будет содействовать в ориентации обучающихся среди нестабильного мира, поскольку они отражают в себе межнаучные связи.

Кроме того, осуществление данных принципов междисциплинарного взаимодействия будет содействовать в формулировании обучающимися студентами целостного взгляда на картину мира в целом, на науку и искусство, что повышает эффективность и ценность получаемого знания, так как эти знания просты в применении на практике уже на профессиональном уровне [3, с. 35].

Таким образом педагог получает направление для содействия ученику в изучении темы, запоминании и применении знания, полученного не только на одном уроке, но и на других предметах, и в обычной жизни, нежели пройти тему за один урок и благополучно забыть все знания по завершению контроля. Определенно такое же направление, в современной педагогике, содержит метод междисциплинарных связей. Важно понимать, что невозможно целиком избежать дублирования информации, но достаточно опираться на уже изученный материал не только на уроках музыки, но и на других школьных уроках – что нивелирует дублирование информации и усилит ее положительный эффект.

В процессе работы учителя музыки, интеграция рассматривается как прямое развитие междисциплинарных связей на совершенно новом уровне, в то время как, различные предметы не только связаны (т.е. пересекающиеся по содержанию), но и взаимодополняют друг друга, таким образом изучение одной дисциплины помогает ученику в качественном познании другого предмета, что дает специфический синергетический результат в рамках образовательной системы. Осмысленным стремлением педагога выступает принцип междисциплинарных взаимосвязей – так же музыканту для объединения отдельных курсов и предметов в единую систему гуманистического направления современной школы [4, с. 429].

Есть множество способов осуществления принципа междисциплинарных взаимодействий. Распространенные явления и темы, которые встречаются в различных школьных предметах и изучаются с точки зрения надлежащих школьных дисциплин, имеют влияние на многие гуманитарные и естественно-научные дисциплины.

Все, вышеперечисленное, помогает развитию у обучающихся логики, формированию гибкости ума и умению устанавливать причинно-результативные связи, это содействует применению полученных знаний как на уроках, так и во вне школьных ситуаций. Это соответствует необходимости в разработке общих знаний, использующихся для развития умений, обладающих свойством широкого переноса. Навыки по применению полученных знаний в реальной действительности выступают в качестве весомого преимущества в дальнейшей трудовой деятельности.

Принцип междисциплинарного взаимодействия базируется на комплексном подходе к преподаванию предметов, который заключает в себе методологическую функцию. Именно комплексный подход позволяет формировать у учащихся понимание следствий, причин, законов развития общественных и природных явлений и событий, а также целостную картину мира. Без этих пониманий и представлений у обучающихся формируются неполные, обрывочные знания, которым свойственно быстро забываться или не находить практического применения для ученика. Для расширения кругозора и преодоления инертности предметного мышления используются также межпредметные связи.

Осуществление междисциплинарного принципа в рамках процесса обучения потребует от преподавателя не только анализа и глубоких знаний программы собственного предмета, но и обширных познаний в программах смежных предметов. Перед реализации осуществления принципа междисциплинарных взаимодействий, преподавателю

необходимо, для начала, проанализировать дисциплину своего предмета и выявить темы, которые будут наиболее подходящими для осуществления данного принципа, что будет содействовать более качественному и упрощенному усвоению знаний [5, с. 332].

В этом процессе будущего педагога ожидает ряд сложностей в осуществлении межпредметных связей (Рис. 1).

Рисунок 1. Сложности в осуществлении межпредметных связей

Во избежание таких ошибок преподавателю требуется стабильное расширение кругозора и повышение собственного культурного уровня.

Следовательно, можно прийти к выводу, что для педагогики на настоящем этапе развития в вопросе создания новых методических разработок одним из наиболее приоритетных и перспективных принципов является принцип междисциплинарных связей.

В связи с этим, изучение музыки до принятия принципов междисциплинарного взаимодействия в качестве образовательной методики проходило в близкой взаимосвязи с другими дисциплинами. Например, изучение музыки происходит в исторических дисциплинах при упоминании священных песен, песен посвященных отдельным значимым персонажам или историческим личностям, гимнов – музыкальных произведений, отражающих отдельный период или эпоху.

Как вид искусства, музыка представляет собой компонент культурного пространства и позволяет выражать определенные идеи и смыслы, различные социальные, политические, географические и исторические условия через выразительность и образность творчества. Выражать уникальные черты и идеи, свойственные определенной эпохе, территории или народу позволяет насыщенная эмоциональность музыкальных произведений [6, с. 68].

Музыке свойственно стремление в использовании междисциплинарного принципа взаимодействия, которое проявляется через благоприятную организацию учебного знания, значительно раскрывающее суть культурного составляющего в музыкальном пространстве.

На данный момент в образовательной среде самые распространенные связи между музыкой и предметами из общей с ней образовательной области являются интегративные связи (музыка и ритмика, музыка и литература, музыка и изобразительное искусство и т.д.).

При этом интеграция музыки с учебными дисциплинами образовательного процесса выполняет определенные функции (Таб. 1).

Таблица 1. Функции интеграции музыки с дисциплинами образовательного процесса

№	Функции	Описание функции
1.	Развивающая	развитие познавательных интересов, познавательной активности и системного мышления
2.	Образовательная	формирование системы знаний о мире, основываясь на развитии ведущих научных понятий и идей
3.	Воспитательная	формирование эстетических и нравственных идеалов у учащихся.

Подобным образом, один из способов повышения качества содержания образования представляет собой применение в педагогической практике включения музыки в систему междисциплинарных связей. Интегрированные уроки являются наилучшим примером междисциплинарных связей. Для них необходима детальная подготовка обеих сторон, учителя и учащихся [7, с. 14].

Такие совмещенные уроки нацелены на углубление знаний учащихся по определенной теме, формирование навыков системного восприятия предмета с нескольких сторон, помогают развитию мышления учащихся, активации критичности, креативности, самостоятельности и инициативности мышления, значительно повышают качество обучения, содействуют формированию у учащихся социокультурной компетенции. Такая межпредметность формирует у учащихся способности к контролированию рабочего процесса над музыкальным произведением на всех его стадиях, достигать осмысленного и художественно-выразительного исполнения.

Таким способом, в процессе подготовки обучающегося межпредметные связи представляют собой, по-нашему мнению, взаимодействие в образовательном процессе, предусматривающее единство целей, структурных и содержательных элементов учебных дисциплин, что в свою очередь способствует прочности, обобщению и систематизации

музыкально-теоретических и музыкально-исполнительских знаний, а также развитию суммированных профессиональных навыков и умений, обеспечивающих формирование целостной предпрофессиональной подготовки.

Список литературы

1. Лихарева О.А., Плетнева Д.Ю. Междисциплинарное обучение в школе: теория и практика // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2021. – №05 (май). – 42-58 с. – URL: http://e-koncept.ru/2021/211030.htm. DOI 10.24412/2304-120X-2021-11030

2. Крепс Т.В. Междисциплинарный подход в исследованиях и преподавании: преимущества и проблемы применения // Научный вестник ЮИМ. – 2019. – №1. – 110-115 с. – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdistsiplinarnyy-podhod-v-issledovaniyah-i-prepodavanii-preimuschestva-i-problemy-primeneniya.

3. Холопова, В.Н. Междисциплинарные акценты общей теории музыки [Текст] / В.Н. Холопова // Журнал Общества теории музыки. – 2013. – №1. – 31-38 с.

4. Полозов, С.П. Из опыта междисциплинарного взаимодействия музыкознания, семиотики и теории информации в XXI веке // Искусствоведение в контексте других наук в России и за рубежом: параллели и взаимодействия: Сборник материалов Международной научной конференции 14-19 апреля 2014 года [Текст] / Ред.-сост. Я.И. Сушкова, Г.Р. Консон. – М.: Нобель-Пресс, 2014. – 425-435 с.

5. Федотова Т. Ю., Немировская И. Д. Интегративные связи в преподавании дисциплин музыкально-теоретического и музыкально-исторического циклов // Самарский научный вестник. – 2019. – Т. 8. – №3. – 329-333 с.

6. Русикова, М.В. Развивающая функция межпредметных связей в начальном образовании [Текст]: дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук / М.В. Русикова. – М., 2003. – 135 с.

7. Ivonina L.F. O mezhdistsiplinarnosti teorii ispolnitel'skogo iskusstva [On the interdisciplinarity theory of performing arts]. Aktual'nye voprosy sovremennogo muzykal'nogo ispolnitel'stva. Ed. N.B. Zubarev. Perm', Permskii gosudarstvennyi institut kul'tury, 2017. – 7-25 p.

I. Mukusheva, A. Kanatova, Zh. Kulysheva
students of Pavlodar pedagogical university
supervisor: A.R. Tulekova
master of psychology, teacher-expert

THE PLACE OF KAZAKH RITUAL SONGS IN THE SCHOOLCHILDREN'S ETHNO-CULTURAL EDUCATION

Abstract. *This article discusses the fact that the song occupied a huge place in the Kazakh people's life. It tells about the place of Kazakh ritual songs in the students' ethno-cultural education, which has awakened love and the will to live.*

The ethno-cultural features of moral ideas are considered on the example of the analysis of the Kazakh song, which is an inexhaustible treasury of folk wisdom. The

schoolchildren's ethnocultural knowledge formation about Kazakh ritual songs on the basis of acquaintance with the musical heritage is the most fundamental success factor in the future of education system and the national patriotic consciousness of students.
Key words: *ritual songs, ethno-cultural education,*

Our study examines the role of the traditions of folk pedagogy in the education of Kazakhstani youth of the future, which are reflected in a number of educational programs for the musical education of children. The article also raises the question of the preservation and development of Kazakh folk musical traditions in instrumental and vocal music, the implementation of which, perhaps, in the opinion of the authors, with the help of a certain set of ethnographic means and folk traditions, since Kazakh ethnopedagogy is an integral part of pedagogical science and its branch, formed at the intersection of ethnography, Kazakh philosophy, ethnic culture and the subject of which is the system of Kazakh ethnic education, carried out continuously throughout a person's life. Folk songs reflected various aspects of labor activity, historical events that imprinted the finest emotional experiences in the people's memory. Numerous proverbs and sayings, poetic traditions and legends, telling about the life of folk singers and poets, storytellers and musicians, reflected the love of the Kazakh for the song, who considers it his main spiritual wealth.

The masterpieces of educating schoolchildren in a music lesson include the songs “Elimai”, “Bir bala”, “Kargash” composed by an unknown author and undergoing a folk interpretation, as well as the authors - Abai, Birzhan, Akhan sere, Zhayau Musa, Mukhit Meraliyev, Baluan Sholak, as well as Maira, Yestai, Amre, Kenen and many others.

Their songs are masterpieces of the Kazakh national musical culture. More than 100 years have passed, and their songs live on, still causing admiration. They have firmly established themselves on the concert stage and are widely promoted by modern composers of Kazakhstan in opera and instrumental art.

Traditions played an important role in the education of the Kazakh youth, and even today, having passed through the test of time, they serve as the basis for the formation of the musical culture of the Kazakhs. The trend of preserving and recreating certain traditions of folk musical education has been traced for many centuries, both in folk pedagogy and in pedagogy implemented in the system of teaching and educating children in various educational institutions.

It is noteworthy that the Kazakhs have always been of the opinion that traditions are not something unshakable and undergo changes in the course of history. All this allows us to say that in the musical education of schoolchildren, adhering to centuries-old traditions, in education system

has being included new, recently emerging traditions. As for representatives of other nationalities, both they and their children living in modern Kazakhstan need to know and understand the musical culture of the titular nation. An example of this can be the folk pedagogy of the musical education of Russian children, the content of which was based on the use of certain children's vocal genres – songs, chants, chants, lullabies.

Table 1. The contribution of Kazakh folk composers to the schoolchildren's ethno-cultural education

Composer	**Contribution**	**Famous works**
Birzhan-sal	The founder of the Kazakh folk-professional song of the Arka tradition. Birzhan's songs are the classics of Kazakh music. The influence of the singer's creativity on the Kazakh song is enormous. Birzhan's style is brightly concert, virtuoso brilliant, at its core contains akyn broadcasting, invocativeness. His life and work inspired M. Tulebaev and K. Zhumaliyev to create the opera "Birzhan and Sara", which became the pearl of the Kazakh opera scene.	Among his songs, the most famous was the song "Laylim-Shyrak". In the song, the singer and composer allegorically expresses admiration for the beauty of the girl. One of Birzhan's favorite songs by the people is "Aitpay", dedicated to a girl with that name.
Ahan-Sere	One of the outstanding Kazakh singers of the second half of the 19th century.	In his multifaceted work, songs stand out: dedicated to the faithful horse - "Manmanker"; "Nurila"; telling about love for the girl Zhamal "Syrymbet"; full of penetrating feelings, sorrowful experiences, reflections on the vicissitudes of fate "Karatorgay"; joyful - about the lovely girl "Balkhadish"; a sad monologue about unrequited love - "Makpal"; "Kulager", dedicated to the death of a beloved horse and full of grave forebodings, remorse, the poet's sadness for his bygone youth.
Zhayau Musa	The popularity of the famous Kazakh singer-composer Zhayau Musa in the families of the Kazakh people is huge. The ideological content of Zhayau	The songs of Zhayau Musa are notable for their acute modernity, they reveal social inequality with great force and passion (“Aksisa”, “Tolgau”, “Buzau zary”, “Tutkyn

	Musa's songs and poems is multifaceted, in whose work one can observe landscape sketches, which are interspersed with the image of a difficult female lot in the family, freedom-loving aspirations, motives of dissatisfaction. A significant place in it is occupied by civil lyrics, samples, fables.	zary", "Suyindik").
Mukhit Meraliev	In the song of the Kazakh composer-singer Mukhit Meraliyev, the experiences of the father of the family are conveyed with great artistic power, based on the tradition of the deep sadness of the father, who lost all his sons and his beloved daughter. His bottomless sorrow shakes his soul. Zauresh is more than a song, it's a small completed requiem."	The song "Aynamkoz" became widely known, one of the first in the work of Mukhit, which tells about a charming girl in a Kazakh family as an assistant to the elders. She always conquered those around her with her spiritual warmth and power. The most famous, despite its complexity in terms of performance, was his song "Karakesek", which requires a powerful voice and virtuoso vocal skills. It conveys the state of overcoming difficulties, thanks to a passionate desire for light and freedom. It is told that the mighty will is not broken, how it grows stronger, gradually gaining strength.
Mayra Shamsutdinova	There are many beautiful songs composed by women, although their participation in the life of the society of that time did not go beyond those social roles that were determined by rituals and everyday life. In working with schoolchildren, the appeal to the original forms of folklore is of particular importance. Musical art provides children with the opportunity to realize themselves as a spiritually significant person, to develop the ability of artistic, aesthetic, moral assessment of the world around them. Master the enduring values of culture, adopt the spiritual experience of	In all corners of Kazakhstan, her bright and cheerful song "Maira" sounds. By genre, this work is a typical presentation of the author to the public, a self-portrait song. However, it does not report belonging to a particular genus. The motif of her female attractiveness comes to the fore, and calls to peers to have fun and sing while they are young determine the general upbeat, cheerful mood of the song, which has its origin in the aesthetics of Kazakh sals and sare, and a kind of "Epicureanism", the cult of youth and idleness, characteristic them.

	generations. Folk-professional songs were formed in line with such an institution as salov and sire. Mayra's work, despite her popularity during her lifetime, is unknown to us in its entirety.	

The history of the pedagogical culture of the Kazakh people goes back centuries. In the definition of Professor S.A. Uzakbayeva, “folk pedagogy is understood as a natural historical process leading to the formation of customs and traditions that are passed on to subsequent generations in the form of folk art” [3]. According to K.D. Ushinsky, the educational power of folklore, laying the moral ideas of the child, forming his inner world, is so great that hardly anyone "was able to compete in this case with the pedagogical genius of the people" [4]. Knowing well the folk customs, rituals, traditions, he came to the conclusion that "the wisdom of the ancestors is a mirror for the descendants" and therefore, he advocated public education, since it is a living model in the process of national development.

Kazakh scientist-researcher K.Zh. Kozhakhmetova especially emphasizes Kazakh ethnic pedagogy and emphasizes that in line with this branch of knowledge, the features of Kazakh ethnic education, which has historically developed in the specific living conditions of the Kazakh ethnic group, the formation of which was influenced by its culture, way of life, customs, traditions, language, beliefs, are studied. She gives the following definition: “Kazakh ethnopedagogy is an integral part of pedagogical science, its branch, formed at the intersection of ethnography, Kazakh philosophy, ethnic culture, the subject of which is the system of Kazakh ethnic education.

A special place in Kazakh folk pedagogy belongs to the traditions of aesthetic education. Children, as a rule, were assistants to the elders in everything: from the manufacture of carpets, traditional women's headdresses decorated with owl feathers, decorative embroidery (keste) by girls, to the manufacture of art products from silver, gold and copper, horse harness and saddles by boys. Kazakh children have always taken part in all national games, and, moreover, they were witnesses of the musical competition – aitys.

Comprehension of folk musical culture at school goes in two directions:

– *firstly,* it is the study of authentic or stylized samples of folklore;

– *secondly,* this is an acquaintance with the musical works of composers, in which the folklore element is clearly expressed or genuine folk melodies are used.

However, it is important that the source material is selected in accordance with their age characteristics. Younger schoolchildren are mobile, sensitively react to figurative bright, emotional, expressive speech, only in this case they are also emotionally included in the game. And therefore, the origins of the spiritual culture of the Kazakhs are unusually rich and their oral folk art, like shepherd's songs, reflects the cult of animals and their patrons and the work of cattle breeders.

The lyrical everyday songs were extremely diverse: farewell songs, a song announcing a sad event, a crying song for the deceased, etc. Historical songs tell about popular uprisings and their leaders - Srym Datov, Isatai Taimanov, Makhambet Utemisov and others.

The modern song art of the Kazakh people, under the influence of the culture of Russian, European and other peoples, has undoubtedly undergone significant changes. In the 20th century, theatrical performing arts arose (within the genres of opera, operetta, etc.), which took place not only within the framework of the classical repertoire, but also taking into account local national traditions.

Currently, significant research work is being carried out to fix and revive (preserved in the countryside and still used in some rituals) traditional ritual and cult songs, which are a unique part of the world cultural heritage. In order to maintain the national song heritage, republican competitions and festivals of performers are regularly held, who also take part in foreign tours and competitions. It should be noted that it was music, the art of music, that was of primary importance among the Kazakhs not only for the aesthetic assimilation of reality, but also for the understanding of the world in general. The relationship of music and human made it possible for the harmonious existence of the Kazakh ethnos.

References

1. Uzakbayeva S.A. Samobytnaya natsional'naya kul'tura kak sredstvo vospitaniya shkol'nikov. «Muzykal'noye obrazovaniye v Kazakhstane» Khrestomatiya, vyp. 1. Almaty. Komp'yuterno-izdatel'skiy tsentr OO «DOIVA Medeuskogo r-na Almaty», 2007. – 272 p.

2. Dobrovol'skaya L.V., Tagil'tseva N.G. Idei kazakhskikh filosofov proshlogo v muzykal'nom vospitanii shkol'nikov Respubliki Kazakhstan// Izvestiya Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 1. Problemy obrazovaniya, nayki i kul'tury. – 2010. – №1 (71). – 145-149 p.

3. Kozhakhmetova K.ZH. Polikul'turnoye obrazovaniye v usloviyakh monoetnicheskogo Kazakhstana: Problemy i perspektivy. – Almaty, 2007. – 10-19 p.

4. Aubakirova G.M. Semeynoye, religioznoye i svetskoye muzykal'noye obrazovaniye v Kazakhstane v 19 veke. /Muzykal'noye obrazovaniye v Kazakhstane. Khrestomatiya vyp. – Almaty: Komp'yuterno – izdatel'skiy tsentr OO «DOIVA», 2007. – 272 p.

5. Ayazbekova S.SH. Kartina mira etnosa: Korkyt-ata i filosofiya muzyki kazakhov. Almaty: Komp'yuterno – izdatel'skiy tsentr Instituta filosofii i politologii, 2000. – 88-89 p.
6. Amanov B., Mukhambetova A. Kazakhskaya traditsionnaya muzyka i XX vek. – Almaty: Dayk-Press, 2002. – 544 p.

А. Садриев
студент Павлодарского педагогического университета,
г. Павлодар
О.В. Чернышова
***научный руководитель**: магистр педагогики,*
преподаватель-эксперт, г. Павлодар

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ АНТРОПОМЕТРИЧЕСКОГО СТАТУСА НА СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ И ФИЗИЧЕСКУЮ ПОДГОТОВЛЕННОСТЬ УЧАЩИХСЯ 11-12 ЛЕТ

***Аннотация**. Гармоничное физическое развитие детей является неотъемлемой частью состояния их здоровья. Статья посвящена изучению исследования влияния антропометрического статуса на состояние здоровья и физическую подготовленность учащихся 11-12 лет. В ней раскрывается взаимосвязь между антропометрическим статусом и отдельными показателями физической подготовленности.*

***Аңдатпа**. Балалардың үйлесімді физикалық дамуы олардың денсаулығының ажырамас бөлігі болып табылады. Мақала 11-12 жас аралығындағы оқушылардың денсаулығы мен физикалық дайындығына антропометриялық жағдайдың әсерін зерттеуге арналған. Ол антропометриялық статус пен дене дайындығының жеке көрсеткіштері арасындағы байланысты ашады.*

***Abstract**. The harmonious physical development of children is an integral part of their health. The article is devoted to the study of the influence of anthropometric status on the state of health and physical fitness of students aged 11-12. It reveals the relationship between anthropometric status and individual indicators of physical fitness.*

Актуальность исследования. Изучение особенностей физического развития детей и подростков не теряет своей актуальности со временем, так как влияющие на него факторы и сила их воздействия меняются.

Основным фактором национальной безопасности любого государства является здоровье детей и подростков, рассматриваемое в единстве его физиологического, психологического и социального аспектов. Среди первоочередных задач, которые сегодня стоят перед здравоохранением и образованием, главной задачей выдвинута забота

о здоровье детского населения, его сохранении и укреплении. Разработка и осуществление профилактических мероприятий по сохранению и укреплению здоровья подростков входит в число первоочередных задач и гигиенистов [1, с.35].

Значительное увеличение частоты осложнений и нарушений здоровья детей приходится на возрастные периоды, совпадающие с получением ребенком общего среднего образования. Здоровье ребенка, его рост и развитие определяются средой, в которой он живёт. Для детей от 6 до 18 лет такой средой является система образования, с пребыванием в учреждениях которой связаны более 70% времени его активной жизнедеятельности [2, с. 223].

По данным центра здорового образа жизни, образовательная среда содержит факторы риска нарушений здоровья, вследствие нарушения гигиенических требований. Все это создает у подростков постоянные стрессовые нагрузки, осложняя работу механизмов саморегуляции физиологических функций, способствуя развитию хронических болезней. Осознание связи между состоянием здоровья учащихся и образовательным процессом способствовало появлению ряда исследований, рассматривающих различные подходы к решению проблемы сохранения и укрепления здоровья детей и подростков средствами улучшения гигиенических условий обучения в образовательных учреждениях [3, с. 22].

Средства и условия формирования ответственного отношения подростков к здоровью, развития у них мотивации здорового образа жизни раскрываются во многих гигиенических исследованиях Изучению образа жизни подрастающего поколения, посвящено немало ценных научных работ, однако разнообразие научных мнений, нередко противоречивых, а так же, отсутствие мониторинга действий, привели к тому, что результаты становятся лишь достоянием гласности, но не анализируются и не используются. Среди учащихся подростков часто выявляются различные болезни. Основными индикаторами, подтверждающими негативный эффект влияния условий обучения, являются физическое развитие и составляющие образа жизни, которые формируются под влиянием образовательного и воспитательного компонентов [4, с. 22; 5, с. 73].

С учетом вышеизложенного и была выбрана тема исследования.

Цель исследования: антропометрический статус учащихся 11-12 лет и его влияние на состояние здоровья и физическую подготовленность.

Объект исследования: учащиеся 11-12 лет посетившие не менее 70% всех учебных занятий и принимавшие активное участие во всех видах внеклассной работы.

Предмет исследования: учебные занятия по физической культуре и все виды физических упражнений во вне урочное время.

Гипотеза: предполагаем, что большинство детей, отличающихся дисгармонией в весо-ростовых показателях, имеют отклонения в состоянии здоровья и более низкие показатели в физической подготовленности.

Научная новизна: исследования заключаются в том, что сделана попытка определить влияние антропометрического статуса на физическую подготовленность детей, проживающих в условиях г. Павлодара и корреляционную взаимосвязь между антропометрическим статусом (АС) и отдельными показателями физической подготовленности (ФП).

Для исследования антропометрического статуса использовались показатели, характеризующие внешние формы школьников (мальчиков и девочек): масса (m) и длина (d) тела. Обработав и проанализировав результаты, мы получили следующую картину. Средний показатель длины тела у мальчиков равен 147,1 см, что соответствует среднему уровню. Обращает на себя внимание тот факт, что большинство исследуемых, что составляет 76,1%, имеют средний уровень, у 17,4% этот показатель соответствует уровню выше среднего и только у 6,5% мальчиков имеют показатель, соответствующий показателю ниже среднего.

Показатели длины тела у девочек имеют практически ту же тенденцию. Средний показатель длины тела у них равен 147,9 см, что соответствует среднему уровню. При этом 16,7% имеют результат, соответствующий показателю выше среднего, 77,8% – среднему и 5,5%-ниже среднего.

В обоих случаях, большая часть полученных данных соответствует среднему уровню. У мальчиков 3 человек имеют показатели, соответствующие уровню ниже среднего, у девочек 2.

Примерно такая же картина наблюдается и в показателях, характеризующих массу тела (m). Так средний показатель у мальчиков равен 40,4 кг, у девочек 38,8, что соответствует среднему уровню. Проанализировав показатели мальчиков и девочек, мы можем говорить о том, что они имеют больший диапазон варьирования, чем в показателях, характеризующих длину тела испытуемых.

Так, больший процент средних показателей и у мальчиков, и у девочек, что соответствует 63,04 и 80,5%. Разница составляет 17,46%. У девочек показатель выше своего уровня составляет 14%, ниже среднего 5,5%. У мальчиков же 34,8% демонстрируют показатели выше среднего и 2,16% ниже среднего.

Такое несоответствие показателей в m и d у девочек и мальчиков, на наш взгляд, должно привести к дисгармонии антропометрического статуса. Чтобы подтвердить наше предположение, мы проанализировали весо-ростовые показатели и на этой основе определили АС у всех исследуемых на основе монограммы, предложенной академиком Ю.П. Лисициным [6, с. 12].

Обработав полученные результаты, мы получили следующую картину. ГАС только у 50% мальчиков и у 61% девочек, разница составляет 11%. Учитывая, что ГАС имеют те исследуемые, у которых m и d соответствуют среднему уровню и он является наиболее благоприятным для развития двигательных способностей школьников, считаем, что полученные нами показатели (менее 60%) недостаточно высоки и требуется специальная систематическая работа по устранению имеющихся недостатков.

ДАС имеют 46% мальчиков, у девочек же 36%. Это на 10% меньше. Однако, у тех и других этот показатель достаточно высок, но такое положение ещё поправимо при условии немедленного вмешательства в процесс всего педагогического коллектива и в первую очередь семьи. Не будем утверждать, что это просто и быстро, но вполне возможно. И начинать это необходимо как можно раньше, с самого рождения ребёнка. Основное – здоровый образ жизни.

Настораживает тот факт, что среди исследуемых нами детей есть и такие, которые имеют РАДС, который заключается в значительном несоответствии между m и d. Среди мальчиков их 4%, среди девочек 3%. Это прежде всего связанно, в основном, с повышенной m тела и у тех и у других.

Для определения уровня физической подготовленности исследуемых провели диагностику развития отдельных физических качеств. Анализ материалов даёт основание полагать, что этот компонент физических возможностей у детей, основной школы развивается сравнительно равномерно и у девочек, и у мальчиков. Однако, рост из достижений по каждому из движений имеет свою специфику.

При выполнении упражнения, характеризующего быстроту, более половины исследуемых мальчиков имеют средний уровень развития этого физического качества, что составляет 54,3%; у 17,4% исследуемых этот показатель соответствует уровню выше среднего, 15,2% исследуемых имеют уровень ниже среднего; 8,7% исследуемых имеют низкий уровень и только небольшой процент (4,4%) имеют высокий уровень.

Похожие результаты демонстрируют и девочки. Средний показатель у них равен 5,92 сек.,что соответствует среднему уровню. Однако

индивидуальные показатели варьируют от 5,06 сек. до 6,5 сек. 55,6% исследуемых демонстрируют среднйи уровень развития этого физического качества, 16,5% выше среднего, 11% ниже среднего, низкий и высокий уровень по 8,4%.

На основе излоенных фактов, можно констатировать, что больший процент и мальчиков, и девочек показали результаты, соответствующие среднему уровню и выше. Соответствено 76,1% и 80,6%. Это достаточно хорший результат.

Однако, есть и такие дети (23,9% и 19,4%), которые показывают низкие результаты. Причин достаточно, необходимо выявить основные из них, постараться устранить их, что, несомненно, должно оказать положительное влияние на развитие быстроты у детей обоего пола.

В челночном беге исследуемые дети демонстрируют показатель (средний на одного), равный среднему уровню развития этого физического качества. У мальчиков он составляет 9,29% сек., у девочек 9,66 сек. однако, индивидуальные показатели у тех и других имеют широкий диапазон варьирования: от низкого до высокого.

Похожие результаты демонстрируют и девочки. Средний показатель у них равен 5,92 сек.,что соответствует среднему уровню. Однако индивидуальные показатели варьируют от 5,06 сек. до 6,5 сек. 55,6% исследуемых демонстрируют среднйи уровень развития этого физического каечства, 16,5% выше среднего, 11% ниже среднего, низкий и высокий уровень по 8,4%.

У мальчиков довольно большой процент демонстрируют низкий и ниже среднего уровня развития координации 30,5%, у девочек это показатель составляет 30,4%. Также больше высоких и выше среднего результатов (23,8% против 16,8% у девочек). Большинство показателей исследуемых девочек находятся на среднем уровне 52,8%.

Представленные выше показатели позволяют высказать мысль, а том, что уровень развития данного физического качества у большинства испытуемых находится на достаточно хорошем уровне. Совершенно другие результаты демонстрируют мальчики и девочки при выполнении упражнения, характеризующего скоростно-силовое качество – прыгучесть.

Средний показатель у мальчиков равен 164,82 см, что соответствует среднему уровню развития этого качества; у девочек же он равен 147,33 см, что свидетельствует о низком уровне 50%, а у 38,9% этот уровень средний. У мальчиков же результаты от низкого до высокого.

Показатели, характеризующие уровень развития быстроты, координации, скоростно-силового качества прыгучести и силы находятся у

мальчиков на среднем уровне; при выполнении 6-ти минутного бега они демонстрируют уровень выше среднего (в среднем на одного) и только в упражнении на гибкость, их средний результат свидетельствует о недостаточном уровне развития этого физического качества (уровень ниже среднего).

Девочки также демонстрируют, в основном, средний уровень развития большинства физических качеств. Исключение составляет упражнение на скоростно-силовое качество прыгучесть – полученный результат соответствует уровню ниже среднего.

Представленные результаты подтверждают выдвинутую нами гипотезу о том, что дети, отличающиеся дисгармонией в весо-ростовых показателях, могут иметь различные отклонения в состоянии здоровья и, как результат, более низкие показатели уровня развития всех физических качеств.

Список использованных источников

1. Титлов А.Ю. В разном возрасте и в разных условиях // Физическая культура в школе. – 2000. – №3. – 35-37 с.

2. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2011. – 480 с.

. Высочина Ю.В., Шапошников В.И. Физическое развитие и здоровье детей // Физическая культура в школе. – 2015. – №1. – 22-26 с.

4. Белецкая В.И., Громова З.П. и др. Методы определения физического развития школьников и анализ их индивидуальных карт. – М.: Просвещение, 2003. – 22-37 с.

5. Бохрах И.И., Строев Н.С. Оценка физического развития школьников. – Смоленск: Физическая культура и спорт, 1991. – 73-89 с.

6. Бондаревский Е.Я., Данилов Ю.Г., Епифанов С.П. и др. Информативность, используемых для характеристики физической подготовленности человека // Теория и практика физической культуры. – 2012. – №1. – 12-17 с.

Цифрландыру жағдайындағы
гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері
(кіші секциялар: Орыс тілі мен әдебиеті, Қазақ тілі
мен әдебиеті, Шетел тілі: екі шетел тілі, Тарих)

———————

Актуальные проблемы гуманитарной науки
в условиях цифровизации
(подсекции: Русский язык и литература,
Қазақ тілі мен әдебиеті, Иностранный язык:
два иностранных языка, История)

А. Бисмельдинова
Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар
научный руководитель: Г.К. Абзулдинова

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ АНАЛИЗА ТЕКСТА КАК СРЕДСТВА РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ В 5 КЛАССЕ

Итоговые творческие работы по русскому языку показывают, что наиболее эффективным является комплексное обучение речи, при котором восприятие устной и письменной речи формируется в сочетании с умениями строить устное и письменное высказывание. В каждом виде речевой деятельности формируются умения, общие для всех видов.

Конечной целью обучения русскому языку является функциональная грамотность, речевая и языковая компетентность учащихся. Соединить деятельность школьников по выработке практических навыков грамотного письма и речевого развития позволяет работа с текстом, как основной дидактической единицей.

Тексты окружают современного человека на каждом шагу: реклама, доклад на собрании, статья в газете или интернете, SMS-сообщение, заявление о приеме на работу, школьное сочинение и прочее. Умение понимать и создавать текст формируется, прежде всего, на уроках русского языка и литературы.

Цель работы с текстом на уроках русского языка в 5 классе – постижение закономерности построения, знакомство со стилистическим, фонетическими, морфологическим, синтаксическим и орфографическим уровнями языка. Эти цели достигаются в процессе использования следующих видов деятельности:

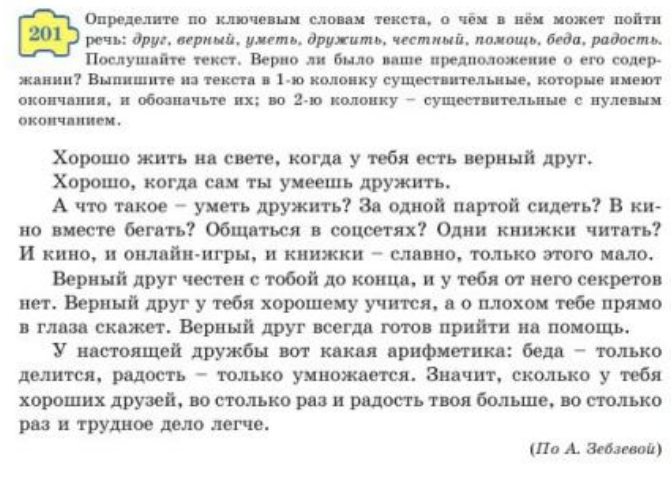
– нахождение границ предложений в тексте;
– деление текста на абзацы;
– восстановление деформированного текста;
– собирание текста из фрагментов;
– определение темы, главной мысли, идеи;
– озаглавить текст;
– дописывание концовки текста;
– создание текстов разных стилей, разных типов речи.

Рассмотрим подробнее некоторые приемы работы с текстом на уроках русского языка, которые представлены в учебнике по русскому языку для 5 класса с нерусским языком обучения.

1. Комплексный анализ текста.

Интерес к этому приему работы с текстом продиктован необходимостью подготовки учащихся к итоговой аттестации по

русскому языку. Работа над анализом текста начинается в пятом классе на уроках русского языка и продолжается до выпускного класса с учетом возраста и полученных знаний. Ученики приучаются к первичным основам лингвистического комплексного анализа текста. Пример такой работы:

201 Определите по ключевым словам текста, о чём в нём может пойти речь: *друг, верный, уметь, дружить, честный, помощь, беда, радость.* Послушайте текст. Верно ли было ваше предположение о его содержании? Выпишите из текста в 1-ю колонку существительные, которые имеют окончания, и обозначьте их; во 2-ю колонку – существительные с нулевым окончанием.

Хорошо жить на свете, когда у тебя есть верный друг.

Хорошо, когда сам ты умеешь дружить.

А что такое – уметь дружить? За одной партой сидеть? В кино вместе бегать? Общаться в соцсетях? Одни книжки читать? И кино, и онлайн-игры, и книжки – славно, только этого мало.

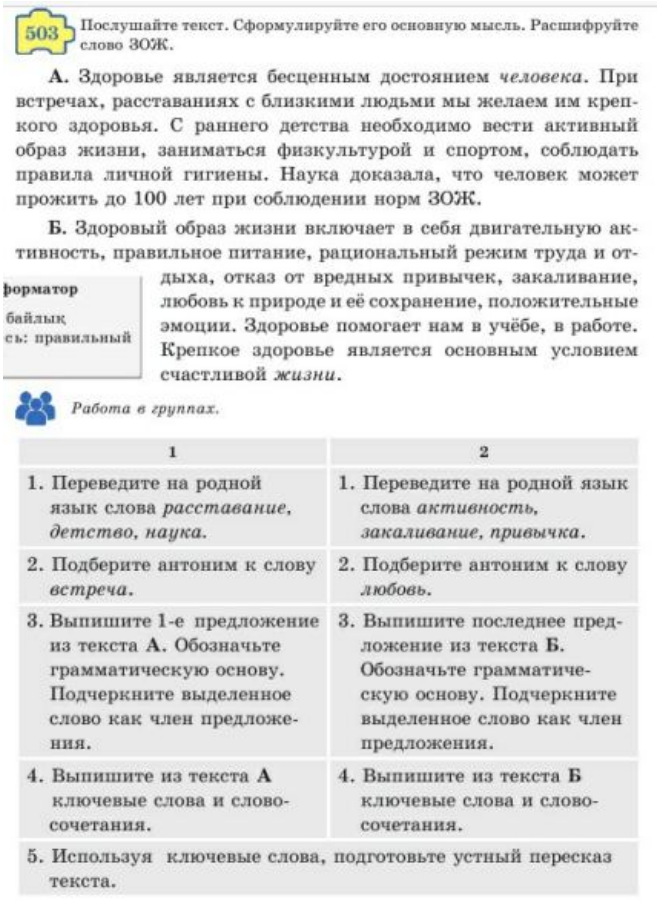
Верный друг честен с тобой до конца, и у тебя от него секретов нет. Верный друг у тебя хорошему учится, а о плохом тебе прямо в глаза скажет. Верный друг всегда готов прийти на помощь.

У настоящей дружбы вот какая арифметика: беда – только делится, радость – только умножается. Значит, сколько у тебя хороших друзей, во столько раз и радость твоя больше, во столько раз и трудное дело легче.

(*По А. Зебзевой*)

[1, с. 97]

или

503 Послушайте текст. Сформулируйте его основную мысль. Расшифруйте слово ЗОЖ.

А. Здоровье является бесценным достоянием *человека*. При встречах, расставаниях с близкими людьми мы желаем им крепкого здоровья. С раннего детства необходимо вести активный образ жизни, заниматься физкультурой и спортом, соблюдать правила личной гигиены. Наука доказала, что человек может прожить до 100 лет при соблюдении норм ЗОЖ.

Б. Здоровый образ жизни включает в себя двигательную активность, правильное питание, рациональный режим труда и отдыха, отказ от вредных привычек, закаливание, любовь к природе и её сохранение, положительные эмоции. Здоровье помогает нам в учёбе, в работе. Крепкое здоровье является основным условием счастливой *жизни*.

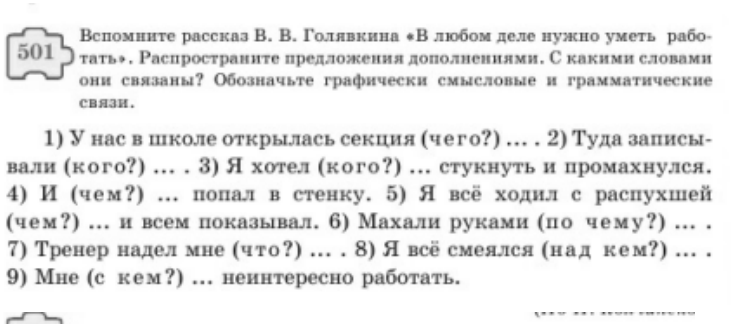
форматор
байлық
сь: правильный

Работа в группах.

1	2
1. Переведите на родной язык слова *расставание, детство, наука.*	1. Переведите на родной язык слова *активность, закаливание, привычка.*
2. Подберите антоним к слову *встреча.*	2. Подберите антоним к слову *любовь.*
3. Выпишите 1-е предложение из текста **А**. Обозначьте грамматическую основу. Подчеркните выделенное слово как член предложения.	3. Выпишите последнее предложение из текста **Б**. Обозначьте грамматическую основу. Подчеркните выделенное слово как член предложения.
4. Выпишите из текста **А** ключевые слова и словосочетания.	4. Выпишите из текста **Б** ключевые слова и словосочетания.
5. Используя ключевые слова, подготовьте устный пересказ текста.	

[2, с. 92]

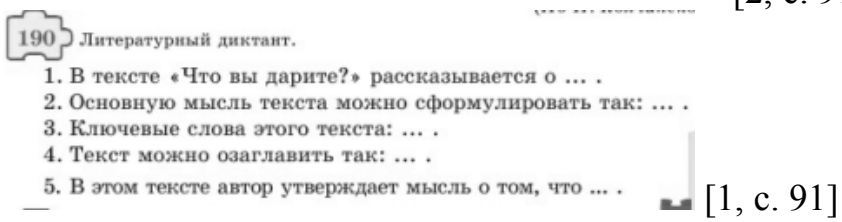
2. Один из продуктивных приемов работы с текстом на уроке русского языка является **«Литературный диктант».** Этот прием подойдет в качестве проверки усвоенных ранее знаний и для работы с параграфом при изучении нового материала.

501 Вспомните рассказ В. В. Голявкина «В любом деле нужно уметь работать». Распространите предложения дополнениями. С какими словами они связаны? Обозначьте графически смысловые и грамматические связи.

1) У нас в школе открылась секция (чего?) ... . 2) Туда записывали (кого?) ... . 3) Я хотел (кого?) ... стукнуть и промахнулся. 4) И (чем?) ... попал в стенку. 5) Я всё ходил с распухшей (чем?) ... и всем показывал. 6) Махали руками (по чему?) ... . 7) Тренер надел мне (что?) ... . 8) Я всё смеялся (над кем?) ... . 9) Мне (с кем?) ... неинтересно работать.

[2, с. 91]

190 Литературный диктант.

1. В тексте «Что вы дарите?» рассказывается о ... .
2. Основную мысль текста можно сформулировать так: ... .
3. Ключевые слова этого текста: ... .
4. Текст можно озаглавить так: ... .
5. В этом тексте автор утверждает мысль о том, что ... .

[1, с. 91]

3. Работа в группах над содержанием текста

Задание:

1 группа	2 группа
Составьте 2 «тонких» вопроса к тексту	Сформулируйте 2 «толстых» вопроса к тексту
Ответьте на «толстые» вопросы группы 2	Ответьте на «тонкие» вопросы группы 1
Выпишите из текста выделенные слова *поход, рад*. Подберите к ним проверочные слова.	Выпишите из текста выделенные слова *вылез, берег*. Подберите к ним проверочные слова.
Как вы думаете, Лиса и Кабан – настоящие друзья? Можно ли их назвать верными и отзывчивыми?	

Рефлексия: Расскажите о своем лучшем друге и о его хороших поступках [1, с. 111].

4. Синквейн

Правила создания синквейна:

1 строка – тема текста называется одним словом (обычно существительным);

2 строка – описание темы в двух словах (прилагательными);

3 строка – описание действия в рамках темы тремя словами (глаголами);

4 строка – фраза из четырёх слов, показывающая отношение к теме;

5 строка – синоним из одного слова или словосочетания, повторяющий суть темы.

Язык.

Русский, английский.

Учит, рассказывает, повествует.

Даёт способность общения.

Жизнь.

– Составьте синквейн к слову здоровье [1, с. 93];

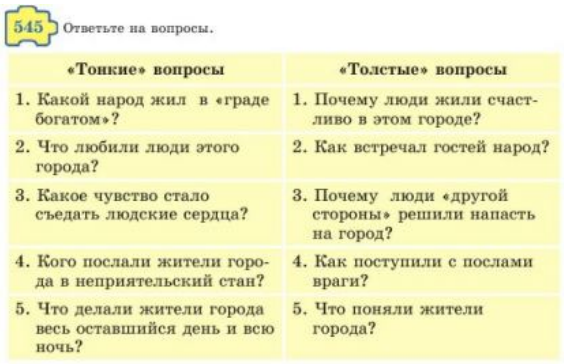
– Составьте синквейн к слову Олимпиада [1, с. 96];

– Составьте синквейн к слову труд [1, с. 130];

– Составьте синквейн к слову отдых [2, с. 106];

– Составьте синквейн к слову поход [2, с. 111];

5. «Тонкие и толстые» вопросы

545 Ответьте на вопросы.

«Тонкие» вопросы	«Толстые» вопросы
1. Какой народ жил в «граде богатом»?	1. Почему люди жили счастливо в этом городе?
2. Что любили люди этого города?	2. Как встречал гостей народ?
3. Какое чувство стало съедать людские сердца?	3. Почему люди «другой стороны» решили напасть на город?
4. Кого послали жители города в неприятельский стан?	4. Как поступили с послами враги?
5. Что делали жители города весь оставшийся день и всю ночь?	5. Что поняли жители города?

[2, с. 112]

6. Верные и неверные ответы

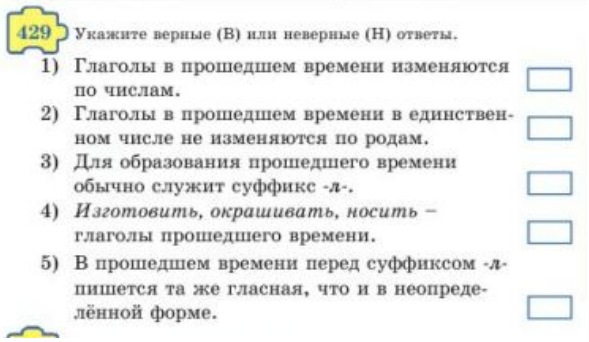

Укажите верные (В) или неверные (Н) ответы.

1) Имена существительные женского рода имеют окончания *-а, -я*. ☐
2) *Гончар, кузнец, археолог* – существительные женского рода. ☐
3) *Город, гвоздь, трамвай* – существительные мужского рода. ☐
4) *Дело, ремесло, искусство* – существительные мужского рода. ☐
5) Имена существительные среднего рода имеют окончания *-о, -е*. ☐

1. Найдите в Интернете сведения о других первых профессиях и подготовьте рассказ.
2*. Составьте кластер по теме «Первые профессии». Используйте информационные источники.

[2, с. 136]

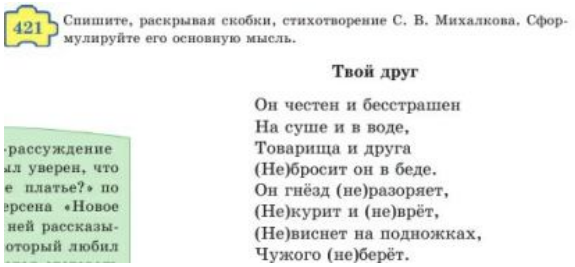

429 Укажите верные (В) или неверные (Н) ответы.

1) Глаголы в прошедшем времени изменяются по числам. ☐
2) Глаголы в прошедшем времени в единственном числе не изменяются по родам. ☐
3) Для образования прошедшего времени обычно служит суффикс *-л-*. ☐
4) *Изготовить, окрашивать, носить* – глаголы прошедшего времени. ☐
5) В прошедшем времени перед суффиксом *-л-* пишется та же гласная, что и в неопределённой форме. ☐

[2, с. 57]

7. Поэтическая разминка.

421 Спишите, раскрывая скобки, стихотворение С. В. Михалкова. Сформулируйте его основную мысль.

Твой друг

Он честен и бесстрашен
На суше и в воде,
Товарища и друга
(Не)бросит он в беде.
Он гнёзд (не)разоряет,
(Не)курит и (не)врёт,
(Не)виснет на подножках,
Чужого (не)берёт.

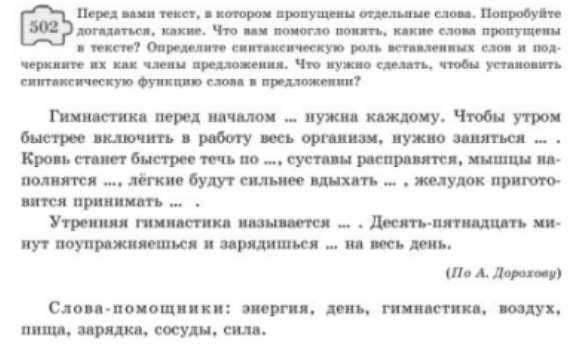
[2, с. 54]

Этот прием используется на уроках изучения лирики. Он активизирует мысль, учит узнавать поэта по его слову, оживляет урок. Его можно дополнить заданиями следующего типа:

А. Выделите эпитеты.

Б. Определите настроение, интонацию, характер лексики.

8. Восстановление деформированного текста.

502 Перед вами текст, в котором пропущены отдельные слова. Попробуйте догадаться, какие. Что вам помогло понять, какие слова пропущены в тексте? Определите синтаксическую роль вставленных слов и подчеркните их как члены предложения. Что нужно сделать, чтобы установить синтаксическую функцию слова в предложении?

Гимнастика перед началом ... нужна каждому. Чтобы утром быстрее включить в работу весь организм, нужно заняться ... . Кровь станет быстрее течь по ..., суставы расправятся, мышцы наполнятся ..., лёгкие будут сильнее вдыхать ... , желудок приготовится принимать ... .

Утренняя гимнастика называется ... . Десять-пятнадцать минут поупражняешься и зарядишься ... на весь день.

(*По А. Дорохову*)

Слова-помощники: энергия, день, гимнастика, воздух, пища, зарядка, сосуды, сила.

[2, с. 91].

Итак, представленные приемы работы с текстом позволяют решать такие речевые задачи:

– учить видеть, слышать и чувствовать текст;

– пополнять речевую память учащегося;

– обогащать словарный запас;

– продуктивно усваивать учебный материал;

– прививать эстетический вкус;

– формировать собственное мнение, высказывать его, уметь аргументировать.

Насколько успешно справляются с задачей определения основных признаков текста современные пятиклассники, мы пытались выяснить в ходе проведенного констатирующего эксперимента. В эксперименте приняли участие 15 учащихся 5-го класса из «Средней общеобразовательной школы имени Музафара Алимбаева города Павлодар».

Экспериментальное исследование состояло из 3-х этапов: констатирующего, формирующего и контрольного.

На констатирующем этапе эксперимента перед всеми участниками были поставлены задачи: самостоятельно прочитать текст и найти основные признаки текста. Школьники должны были не только определить их, но и аргументировать свой ответ, т.е. показать уровень владения терминами и понятиями, входящими в раздел школьного курса «Речь».

Текст для констатирующего этапа эксперимента выбран неслучайно. Как и любой дидактический материал, с одной стороны, он удовлетворяет общедидактическим требованиям (доступен в восприятии, познавателен, эмоционален), с другой, – требованиям методики обучения русскому языку (текст, несомненно, является образцом для подражания, развивает языковой вкус). Учитывая возрастные особенности школьников 11-12 лет, для работы был предложен текст, доступный как по содержанию, так и по языковому оформлению.

Эксперимент преследовал следующие цели:

1) проверить гипотезу о значимости использования теории текста в процессе обучения речеведческой деятельности учащихся 5-х классов;

2) выявить основные трудности, возникающие у школьников в процессе работы с текстом, и на основе полученных результатов сделать выводы об уровнях знаний и умений пятиклассников в области современной теории текста.

В ходе эксперимента участники должны были ответить на ряд вопросов и выполнить задания:

1. Прочитайте текст.

2. Озаглавьте его.

3. Покажите все признаки и особенности текста на примере данного:

– определите тему текста и его основные микротемы,

– сформулируйте одним предложением основную мысль текста,

– выпишите опорные (ключевые) слова.

4. Определите, к какому функциональному стилю принадлежит текст.

5. Определите тип текста.

В качестве материала для анализа учащимся был предложен текст о предстоящих летних каникулах:

Каждый из нас ждёт лета. Ведь летом – самые длинные каникулы. Кто не мечтает позагорать, накупаться вдоволь, а может, просто отдохнуть от школьной суеты, от скучных уроков, от бесконечных домашних заданий, от надоевшего за целый год звонка будильника.

Как только пригреет весеннее солнышко, я уже строю планы на будущее. Мне не терпится быстрее окончить школу и услышать последний школьный звонок. С одной стороны, грустно расставаться на несколько месяцев со школьными друзьями. Но, с другой стороны, тепло, солнце, хорошее настроение. А мысль о том, что у меня много свободного времени и можно будет гулять сколько хочешь, делает меня настолько счастливым, что я думаю только об одном: быстрее бы наступили каникулы. (108 слов)

Полученные данные отражены в таблице 1.

Таблица 1. Результаты анализа письменных работ учащихся 5 класса с нерусским языком обучения на констатирующем этапе эксперимента

1. Умение адекватно озаглавить текст	13 уч. – 86%
2. Умения: – определить тему текста;	15 уч – 100%
– микротемы;	11 уч. – 74%
– сформулировать основную мысль;	8 уч. – 54%
– выделить ключевые слова;	7 уч. – 47%
– определить функциональный стиль текста;	8 уч. – 54%
– выявить тип текста (повествование, рассуждение, описание).	9 уч. – 60%
Средний показатель	67,85%

Результаты констатирующего этапа показали средний уровень знаний и умений пятиклассников в процессе работы с текстом, так как половина участников эксперимента не смогли справиться с поставленными задачами.

Следующим был формирующий этап, в ходе которого нами были проведены занятия с применением указанных выше методов и приемов работы с текстом. На уроках мы опирались на упражнения, представленные в учебнике обновленного содержания У.А. Жанпейс и Н.А. Озекбаевой.

После нескольких проведенных занятий мы провели контрольное исследование с целью выявить или опровергнуть эффективность применения методов и приемов работы по анализу текста в 5 классе с нерусским языком обучения.

Для работы был предложен следующий текст:

Старайтесь делать добрые дела, потому что любой человек в своей жизни сталкивается с добротой по отношению к себе или другим людям. Добрый человек всегда старается оказать помощь тому, кто в ней нуждается. Люди, которые дарят добро, считаются счастливыми. Добро – одно из важных качеств человека. Всегда найдется

кто-то, кому нужна помощь. Приятно, когда и тебе самому помогает неравнодушный друг. Доброта – это когда кто-то помог больному, покормил птиц, улыбнулся прохожему, произнес просто доброе слово. Сердечный человек всегда становится выше, лучше, светлее. Доброта и забота всегда вернется к человеку, наполнит его жизнь смыслом. Доброта спасет мир. Даже в народных сказках добро побеждает зло. Спешите совершать добрые дела и поступки! (106 слов)

Задания и критерии оценивания были такими же, как и на констатирующем этапе эксперимента.

Результаты оценивания письменных работ учащихся представлены в таблице 2.

Таблица 2. Результаты анализа письменных работ учащихся 5 класса с нерусским языком обучения на контрольном этапе эксперимента

1. Умение адекватно озаглавить текст	15 уч. – 100%
2. Умения: – определить тему текста;	15 уч – 100%
– микротемы;	13 уч. – 86%
– сформулировать основную мысль;	12 уч. – 80%
– выделить ключевые слова;	12 уч. – 80%
– определить функциональный стиль текста;	13 уч. – 86%
– выявить тип текста (повествование, рассуждение, описание).	13 уч. – 86%
Средний показатель	88,29%

Таким образом, по представленным данным видно, что увеличилось количество учащихся, которые успешно справились с умениями сформулировать основную мысль текста, выделить ключевые слова, а также определением стиля и типа текста. Соответственно повысился уровень знаний и умений пятиклассников в процессе работы с текстом: с 67,85% до 88,29%.

В ходе эксперимента была доказана гипотеза о том, что знание и использование теории текста в процессе речеведческой деятельности учащихся 5-х классов имеет несомненную значимость для формирования у них коммуникативных и языковых компетенций, что является приоритетной задачей в рамках современной концепции преподавания русского языка в школе.

Список используемой литературы

1. Жанпейс У.А. Русский язык и литература: Учебник для 5 кл. общеобразоват. шк. с казахским языком обучения. В 2 частях. / У.А. Жанпейс, Н.А. Озекбаева. – Алматы: «Атамұра», 2017. – Часть 1. – 160 с.

2. Жанпейс У.А. Русский язык и литература: Учебник для 5 кл. общеобразоват. шк. с казахским языком обучения. В 2 частях. / У.А. Жанпейс, Н.А. Озекбаева. – Алматы: «Атамұра», 2017. – Часть 2. – 144 с.

Г. Абельдинова
Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар,
научный руководитель: Г.К. Абзулдинова

РЕАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТУРНЫХ КОНЦЕПТОВ В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОЙ ПРОГРАММЫ ОБРАЗОВАНИЯ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ В 6-7 КЛАССАХ

***Аннотация**. В данной статье представлен анализ применения культурных концептов в учебниках по русскому языку обновленного содержания образования для 6-7 классов. Работа с концептами на уроках русского языка направлена на обогащение знаний школьников о важнейших культурных артефактах, отражающих особенности народных традиций, верований, уклада жизни, а также воспитание уважения к своему народу и языку.*

***Ключевые слова**: концепт, культура, этнокультурный, обучение, воспитание.*

В современной методике обучения русскому языку и развитию речи сегодня актуальной становится работа со словом как с системой смыслом, т.е. работа с концептом. Авторы учебных пособий по русскому языку обновленного содержания образования для 6-7 классов с нерусским языком обучения при подборе дидактического материала основывались на технологии концептуального анализа. Данная технология направлена на освоение знаний средствами развития интеллектуальных умений учащихся, необходимых не только в учебе, но и в обычной жизни:

– умения работать со словарями, с текстами культуры и искусства;

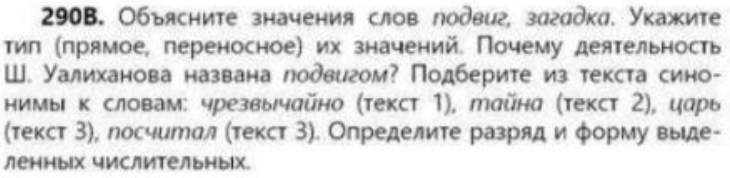
– анализировать и систематизировать ценности и смыслы слов как концептов;

– принимать концептуально выверенные решения как на основе социокультурного опыта, так и на основе сформированных данной технологией навыков конструирования собственного знания, критичности как качества личности, умения реализовывать себя, получая положительные эмоции от процесса обучения.

При отборе слов для проведения концептуального анализа необходимо обращаться к словам, имеющим ценностную составляющую: воин, герой, товарищ, брат, сын, враг, семья, дом, родина, отечество, мир, победа, свобода, слава, отвага, смелость, мужество, забота, добро, зло, учение, дружба, любовь и т.д.

Работа над освоением культурных концептов предполагает следующие приемы:

– знакомство со значением слова, представленном в тексте пособия:

290В. Объясните значения слов *подвиг, загадка*. Укажите тип (прямое, переносное) их значений. Почему деятельность Ш. Уалиханова названа *подвигом*? Подберите из текста синонимы к словам: *чрезвычайно* (текст 1), *тайна* (текст 2), *царь* (текст 3), *посчитал* (текст 3). Определите разряд и форму выделенных числительных.

А) [1, с. 18];

Б) Что такое семья? Зачем люди создают семьи? Какую роль играет семья в обществе?

Прочитайте определения семьи. Какие признаки семьи в них названы? Что объединяет членов семьи? [1, с. 98];

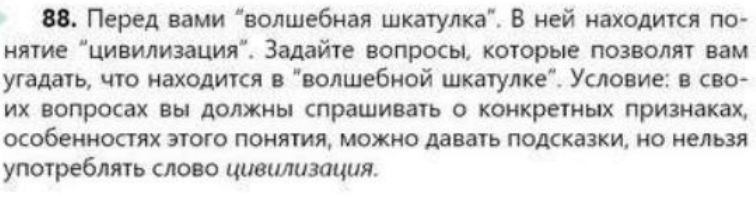
– ассоциации к этнокультурным концептам:

А) Какие представления у тебя связаны со словом *культура*? Запиши слова в схему. [2, с. 23]

Б) прочитайте ассоциации к слову *Египет*. Почему слова *Нил, пирамида, фараон, Сфинкс, мумия, папирус, древность* выделены крупным шрифтом? Какие из приведенных ассоциаций совпали с вашими? [1, с. 75];

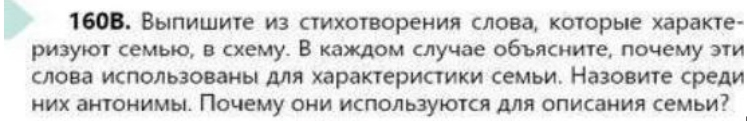
В) какие представления у вас возникают, когда вы слышите словосочетание Древняя Греция? Запишите их в кластер «Древняя Греция» [1, с. 84];

– подбор синонимов:

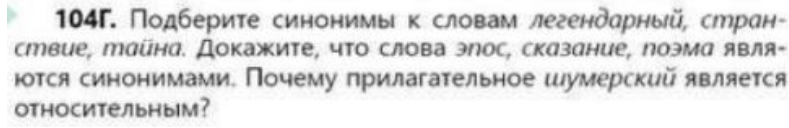
88. Перед вами "волшебная шкатулка". В ней находится понятие "цивилизация". Задайте вопросы, которые позволят вам угадать, что находится в "волшебной шкатулке". Условие: в своих вопросах вы должны спрашивать о конкретных признаках, особенностях этого понятия, можно давать подсказки, но нельзя употреблять слово *цивилизация*.

А) [1, с. 56];

160В. Выпишите из стихотворения слова, которые характеризуют семью, в схему. В каждом случае объясните, почему эти слова использованы для характеристики семьи. Назовите среди них антонимы. Почему они используются для описания семьи?

Б) [1, с. 99];

104Г. Подберите синонимы к словам *легендарный, странствие, тайна*. Докажите, что слова *эпос, сказание, поэма* являются синонимами. Почему прилагательное *шумерский* является относительным?

В) [1, с. 167];

– собирание цепочки слов, помогающей соединить два понятия; приведение примеров слов и словосочетаний, ответы на вопросы, связанные с определёнными словами:

А) составьте синквейн на тему «Абай» [2, с. 28];

Б) впишите в «Колесо знаний» слова и словосочетания, которые связаны со словом *спорт* [2, с. 59];

В) как вы понимаете смысл предложения *Семья – источник любви, уважения, солидарности?* Согласны ли вы с мнением, выраженным в выделенном предложении? Что такое жизненные ценности? Почему семью называют *хранительницей ценностей, культуры?* [1, с. 100];

Г) почему в разных странах такие разные обычаи? А о каких обычаях и традициях в Казахстане нужно знать иностранцам? Запишите два-три совета иностранцам [1, с. 17].

– толкование слова с помощью контекста и составление словосочетаний с данным словом:

А) Какие из данных прилагательных характеризуют человека, животных и природу? [2, с. 95];

35А. Спиши высказы-
вания о языке. Чем является язык
по отношению к культуре?

— строительный материал, **основа** культуры.
2. Язык — **орудие, хранилище** культуры. (*В. фон*
3. Язык — **условие** существования культуры.

Б) *осс*) [2, с. 23]

В анализируемом учебнике подобраны пословицы, поговорки, цитаты, тексты художественной литературы с применением культурных концептов. Их учащиеся могут использовать при устных ответах и письменных творческих работах на уроке русского языка.

«По степени уважения к труду и по умению оценивать труд можно узнать степень цивилизации народа. Н.А. Добролюбов»;

«Каждая культура, каждая цивилизация и каждое мировоззрение изначально имеют законное право существовать и быть предметом поклонения. Н.А. Назарбаев»;

«Природу нужно любить, но не надо ее покорять и подчинять. Р. Сейсенбаев»;

«Уничтожая природу, человек неизбежно уничтожает самого себя»;

«Мы в ответе за тех, кого приручили. А. де Сент-Экзюпери»;

«Человеку нужна Родина. И охранять природу, значит охранять Родину. М. Пришвин»;

«Погода – вечная тема для разговора. Г.Флобер»;

«Для познания нравов народа старайся прежде изучить его язык. Пифагор»;

«Птицы, рыбы и звери В душу людям смотрят. Вы их жалейте, люди, Не убивайте зря!...» [2, с. 94];

«Семья – это то, что мы делим на всех, Всем понемножку: и слезы и смех…» [1, с. 99].

Работа с концептами дает возможность использовать те или иные направления анализа в зависимости от особенностей исходного дидактического материала. Учитывая, что в языковом сознании личности слова актуализированы по степени их известности, концептуальный анализ должен быть избирательным и направленным на неизвестные или малоизвестные обучаемым слова или словосочетания.

В анализируемых учебниках обновленного содержания для 5 и 7 классов общеобразовательной школы автор представил целые разделы для изучения культурных концептов Казахстана: «Климат и природа Казахстана», «Обычаи и традиции», «Природа Казахстана и России» [4], «Семь чудес Казахстана» [2].

Эти разделы содержат ономастические концепты, которые знакомят учащихся с климатическими, географическими и культурными особенностями нашей страны. К примеру:

«Республика Казахстан – крупнейшее государство, расположенное на стыке двух континентов – Европы и Азии. По площади она занимает девятое место в мире.

Казахстан располагает уникальным ландшафтом. Большую часть территории Казахстана занимает равнина, окруженная горами на востоке и юго-востоке. Горы вдоль границы с Кыргызстаном поднимаются почти до 5000 метров над уровнем моря, а впадина Карагие на Мангышлаке расположена на 132 метра ниже уровня моря»;

«Климат Казахстана резко континентальный, с холодной зимой и жарким летом…»;

«Самая высокая температура в Казахстане была зарегистрирована в городе Атбасар в Акмолинской области - +49°C»;

«Домбра – народный музыкальный инструмент казахов. Глиняную статую человека с домброй в руках нашли во время раскопок»;

«С древних времен гостеприимство было отличительной чертой казахского народа. Закон гостеприимства гласил: для гостя нельзя ничего жалеть. Дорогого гостя приглашали к дастархану, усаживали на почетное место и угощали самыми вкусными блюдами…»

Большое количество отрывков из художественных произведений писателей Казахстана явились подходящим дидактическим материалом для изучения грамматических тем по русскому языку.

Например*: прочитав отрывок из рассказа А. Кекилбаева «Первый встречный», ребятам предложено задание найти в тексте глаголы со значением речи и записать их.*

Для анализа текста представлен отрывок из романа Чингиза Айтматова «И дольше века длится день».

Из текста С. Муканова о родине дается задание найти слова, которые обозначают ландшафт, природу.

В учебнике также представлены:

– мифы, легенды и эпосы казахского народа:

«Кыз-Жибек», о танцующих березах в Бурабае, легенда о Козы-Корпеш и Баян-сулу.

– тексты на политические и исторические темы:

«Ленинградцы, дети мои!» Ж. Жабаева, статьи о 28 героях-панфиловцах, о Маншук Маметовой, об Алие Молдагуловой, о Р. Кошкарбаеве, Г.Булатове.

– тексты о государственных праздниках Республики Казахстан:

День Победы, Наурыз, День столицы, День благодарности, День влюбленных в Казахстане.

– тексты о национальных блюдах казахского народа:

«Казахское национальное блюдо бешбармак известно и за границей…»;

«Блюда: мясо, казы, баурсак, каз-карта»;

«Рецепт приготовления баурсаков» и т.п.

Цель внедрения этнокультурного компонента в учебник для 7 класса – формирование у учащихся бережного отношения к национально-культурным ценностям и воспитание патриота своей страны.

Автор анализируемого учебного пособия тщательно отбирал интересные тексты для упражнений, диктантов, изложений, отражающие казахстанский культуроведческий компонент.

Подбор текстов осуществляется не только с учётом их насыщенности орфограммами и пунктограммами, но и с позиций их значимости для формирования национального самосознания, чувства гордости за свою родину.

Использование этнокультурного компонента в учебнике русского языка обновленного содержания для 7 класса даёт блестящую возможность реализовать идею межпредметных связей, органично связывать с факультативными и внеклассными мероприятиями. Это очень обогащает работу при изучении грамматических тем, кроме того автор учитывал возрастные особенности учащихся.

Автор учебника подобрал для работы на уроках русского языка не только красивые словосочетания, предложения, тексты, тематически ориентированные на природу, экономику, материальную и духовную культуру Республики Казахстан, но и языковой материал, составляющий лингвистическую специфику нашей республики: слова и фразеологизмы, историческую ономастику, топонимику местности,

живую речь и фольклор народов, проживающих на территории страны, языковые особенности произведений местных поэтов и писателей. Всесторонний анализ слова дает учащимся представление о его богатстве, многосторонности, о жизни в культуре народа и об отражении культуры в каждом слове.

Региональный компонент в учебнике по русскому языку включает в себя национально-культурный аспект, который является обязательной частью курса русского языка и который должен обеспечить приобщение учащихся к общекультурным и национально значимым ценностям, осмысление школьниками национального своеобразия родной страны.

Таким образом, в данной статье нами был проведен анализ применения культурных концептов в учебниках по русскому языку обновленного содержания образования для 6-7 классов. Работа с концептами на уроках русского языка призвана обогатить знания школьников о важнейших культурных артефактах, отражающих особенности народных традиций, верований, уклада жизни и воспитывать любовь и уважение к своему народу и языку.

Использованная литература

1 Сабитова З.К., Бейсембаев А.Р. Русский язык. Учебник для 6 кл. для общеобразоват. шк.: в 2 частях. – Часть 1. – Алматы: Мектеп, 2018. – 176 с.

2 Сабитова З.К., Скляренко К.С. Русский язык. Учебник для 5 кл. для общеобразоват. шк.: в 2 частях. – Часть 1. – Алматы: Мектеп, 2018. – 176 с.

3 Сабитова З.К., Бейсембаев А.Р. Русский язык. Учебник для 6 кл. для общеобразоват. шк.: в 2 частях. – Часть 2. – Алматы: Мектеп, 2018. – 184 с.

4 Сабитова З.К. Скляренко К.С. Учебник для 7 кл. общеобразоват. шк. – Алматы: Мектеп, 2018. – 304 с.

ФИО
дожность

ОБУЧЕНИЕ УЧАЩИХСЯ КУЛЬТУРЕ РУССКОЙ РЕЧИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИМЕНИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО

Аннотация. *Данная статья посвящена обучению учащихся среднего звена культуре русской речи при изучении имени существительного и выполнена на основе проведенного эксперимента и наблюдений.*

Ключевые слова: *культура речи, имя существительное, наблюдение, способы и методы.*

Введение. Для выявления исходного уровня культуры речи учащихся были разработаны методики, целью которых было выявление конкретных трудностей, связанных с употреблением имён существительных в речи школьников среднего звена.

Экспериментальная работа проводилась в СОШ г. Павлодара. В эксперименте участвовали ученики 6 «Б» класса, общей численностью 20 человек.

Эксперимент состоял из трех этапов:

1. Констатирующий этап эксперимента проводился в начале исследования, и ставил своей задачей провести первичную диагностику уровня культуры речи школьников среднего звена.

Цель: выявить уровень культуры речи школьников среднего звена на материале имени существительного.

Для этого была проведена разработанная предварительная диагностика. Её целью является выявление конкретных трудностей, связанных с употреблением имён существительных в речи школьников среднего звена. Для разработки экспериментальной программы были использованы труды авторов В.П. Канакиной, Г.С. Ковалёвой, Е.С. Савиновой, А.А. Максимовой, К.Г. Митрофанова и др.

Стандартные схемы «знания-умения-навыки» для определения соответствия выпускника школы запросам общества уже недостаточны, традиционно знания, умения, навыки уступают позиции компетенциям. Мало внимания уделяется формированию языковой культуры школьников среднего звена с учетом их индивидуальных показателей развития (уровень развития языковой культуры). [1, с. 248]

Проблемой формирования языковой компетентности школьников в методике преподавания русского языка занимались многие учёные: Е.А. Баринова, М.А. Бочарникова, Т.М. Воителева, В.Г. Горецкий, Т.Г. Рамзаева, А.В. Текучев чьи труды были также использованы при написании статьи.

При разработке диагностических заданий исходили из предположения о том, что ученики могут допускать орфоэпические (в частности, акцентологические), лексические (употребление слова в несвойственном ему значении, неразличение значений слов-паронимов и др.), грамматические (неправильное определение рода, неправильное образование форм числа и падежа), синтаксические (ошибки в согласовании и управлении), стилистические (употребление слов, не соответствующих ситуации общения – нарушение принципа уместности речи) ошибки.

Основная часть. Учитывая возрастные особенности учеников с 6-8 классов, диагностика была проведена в три этапа, предлагая выполнить по 2-3 задания в один этап. Это помогало избежать невнимательности учащихся вследствие утомления от однообразной деятельности. [2, с. 368]

Разработанные задания.

1. Произнесите («позовите») слова. На какой слог падает ударение? Поставьте ударения в словах.

Свекла, щавель, цепочка, посмотреть на доску, торты, банты, творог.

2. Прочитайте названия парных предметов и нескольких предметов. А как можно назвать один предмет из пары или множества? Напишите. О каких предметах нельзя сказать в единственном числе?

(Образец: банты – бант, шорты – нет единственного числа.)

Сандалии – …; туфли – …; тапки – …; щипцы – …; семена – …; куры – …; цветы – …; брюки.

3. Прочитайте названия единичных предметов. А как можно сказать, если таких предметов много? Напишите. О каких предметах нельзя сказать во множественном числе?

(Образец: бант – банты, молоко – нет множественного числа.)

Цветок – …; курица – …; масло – …; шофер - …; катер – …, повидло – …

4. Подберите имена прилагательные (слова, которые отвечают на вопрос какой?) к данным именам существительным. Запишите.

(Образец: Тетрадь - новая тетрадь, словарь – школьный словарь.)

Шампунь, тюль, пони, мозоль, кенгуру, такси, метро, кофе.

5. Раскройте скобки, ответив на вопросы. Поставьте слова в нужный падеж. Запишите.

(Образец: Маша пошла в лес за чем? (грибы). – Маша пошла в лес за грибами.)

Мама занавесила окно чем? (тюль). Света вымыла голову чем? (шампунь). Учитель на уроке окружающего мира рассказывал о ком? (пони и кенгуру). На полдник нам испекли булочки с чем? (повидло).

6. Как можно сказать об этих предметах со словом «много»? Запишите.

(Образец: огурцы – много огурцов, ягоды – много ягод.)

Помидоры – много …; яблоки – много …; бананы – много …; апельсины – много …; орехи – много …; киви – много …; носки – много …; простыня – много …

7. Как правильно сказать? Подчеркните правильное продолжение предложения.

(Образец: Листва (осыпалась/осыпались) с деревьев.)

7.1 Наш класс (ходил на экскурсию или ходили на экскурсию). Собака Черныш (залаял или залаяла). Он оказался (хитрым лисой или хитрой лисой). Детвора (бегала или бегали) во дворе.

7.2 Я пришел (из школы или со школы). Я забыл дома учебник (математики или по математике).

Для выявления уровня сформированности культуры речи школьников среднего звена мы выделили следующие критерии:

– умение правильно ставить ударение в словах (задание 1);

– умение образовывать формы числа имени существительного (задания 2.3);

– умение определять род и образовывать формы рода имени существительного (задания 4-5);

– умение образовывать формы родительного падежа множественного числа имени существительного (задание 6);

– умение согласовывать существительные с глаголами в числе и роде (задание 7.1).

– умение выбирать правильный предлог в словосочетаниях со связью управление (задание 7.2).

На основе выделенных критериев, а также для аналитической обработки результатов исследования и получения количественных показателей были выделены три уровня сформированности уровня культуры речи школьников среднего звена: высокий, средний и низкий. [3, с. 44]

После проведения диагностики уровни сформированности культуры речи школьников среднего звена распределяются следующим образом:

1. Высокий уровень – когда учащиеся верно выполнили все 7 заданий.

3. Средний уровень – когда учащиеся верно выполнили 4-6 заданий из 7 предложенных.

4. Низкий уровень – когда учащиеся верно выполнили 1-3 задания из 7 предложенных.

2. Формирующий этап эксперимента играет основную роль в педагогическом исследовании. Организуется он на основе предварительного изучения состояния проблемы и анализа результатов констатирующего эксперимента. В процессе формирующего эксперимента исследователь производит корректировку выдвинутой гипотезы и организует ее проверку в экспериментальном классе, вводя в образовательный процесс новый фактор.

Цель: совершенствование культуры речи школьников среднего звена в процессе изучения имени существительного.

Система работы над темой «Имя существительное» представляет собой целенаправленный процесс, предполагающий строго определенную последовательность изучения грамматических признаков и обобщенного лексического значения данной части речи, научно обоснованную взаимосвязь компонентов знаний, а также постепенное усложнение упражнений, которые имеют своей конечной целью формирование навыков точного употребления имен существительных в речи и правильное их написание.

Объем материала в каждом классе, последовательность работы над ним обусловлены особенностями имен существительных как языкового явления, задачами изучения данной части речи и возрастными возможностями школьников.

Задачи изучения имен существительных:

– формирование грамматического понятия «имя существительное»;

– овладение умением различать по вопросу одушевленные и неодушевленные имена существительные (без термина);

– формирование умения писать с большой буквы фамилии, имена и отчества людей, клички животных, некоторые географические названия;

– ознакомление с родом имен существительных, употребление ь у существительных с шипящими на конце;

– развитие умения изменять имена существительные по числам, распознавать число;

– выработка навыка правописания падежных окончаний имен существительных (кроме существительных на -мяг -ия -ий -иет а также кроме творительного падежа существительных с основой на шипящие и ц: свечой, плащом, огурцом);

– обогащение словаря учащихся новыми именами существительными и развитие навыков точного употребления их в речи (в частности, наблюдение над многозначностью имен существительных, – ознакомление с существительными – синонимами и антонимами);

8. Овладение операциями анализа, сравнения слов и обобщения.

Каждая из задач решается не изолированно, а во взаимосвязи. Однако на определенных этапах работы по теме уделяется большое внимание одной из задач. [4, с. 288]

3. Контрольный этап эксперимента включает осуществление повторной диагностики уровня культуры речи школьников среднего звена с использованием тех же диагностических заданий, что и на констатирующем этапе, но с частично изменённым языковым материалом.

Цель: выявить изменение уровня культуры речи школьников в процессе изучения имени существительного.

После проведения диагностики уровни сформированности культуры речи школьников распределяются следующим образом:

1. Высокий уровень – когда учащиеся верно выполнили все 7 заданий.

2. Средний уровень – когда учащиеся верно выполнили 4-6 заданий из 7 предложенных.

3. Низкий уровень – когда учащиеся верно выполнили 1-3 задания из 7 предложенных.

Данная диагностика позволила определить уровень культуры речи каждого отдельного ученика.

Результаты проведения констатирующего этапа эксперимента:

– высокий уровень – 3 человека, что составляет 10, 8%;

– средний уровень – 8 человек, что составляет 42,7%;

– низкий уровень – 9 человек, что составляет 46,5%

Таблица 1. Результаты диагностики сформированности культуры речи учащихся на констатирующем этапе эксперимента.

Уровни сформированности культуры речи	Констатирующий этап эксперимента
Низкий	46,5%
Средний	42,7%
Высокий	10,8%

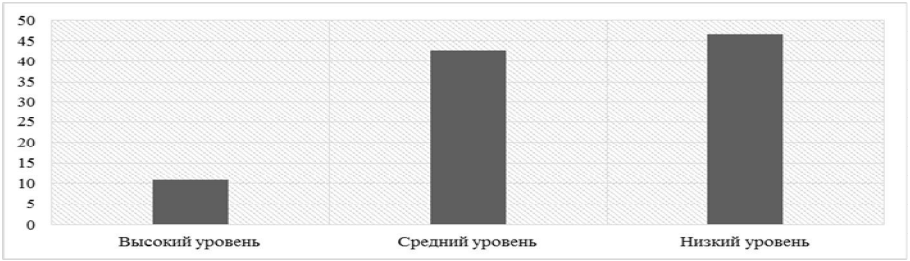

Рисунок 1. Результаты диагностики сформированности культуры речи учащихся на констатирующем этапе эксперимента (% учащихся)

Проанализировав результаты диагностики сформированности культуры речи учащихся на констатирующем этапе эксперимента, можно сделать вывод: на данном этапе выделяются группы учащихся с низким, средним и высоким уровнем культуры речи. Наиболее многочисленными являются группы учащихся с низким уровнем культуры речи – 13 человек, что составляет 46,5% от общего числа учеников, обучающихся в этом классе. На долю группы со средним уровнем культуры речи приходится 12 учащихся, в процентном соотношении это составило 42,7% от числа детей соответственно. Лишь у трех (10,8%) учащихся обнаруживается высокий уровень культуры речи.

На основе выявленных результатов можно наблюдать уровень культуры речи школьников среднего звена на констатирующем этапе на гистограмме. [5 с. 91]

Контрольный этап эксперимента. Цель: выявить изменение уровня культуры речи школьников среднего звена в процессе изучения имени существительного.

Контрольный этап является заключительным в эксперименте и включает осуществление повторной диагностики уровня культуры речи школьников среднего звена с использованием тех же диагностических заданий, что и на констатирующем этапе, но с частично изменённым языковым материалом.

После проведения повторной диагностики уровни сформированности культуры речи школьников среднего звена распределяются следующим образом:

1. Высокий уровень – когда учащиеся верно выполнили все 7 заданий.
2. Средний уровень – когда учащиеся верно выполнили 4-6 заданий из 7 предложенных.
3. Низкий уровень – когда учащиеся верно выполнили 1-3 задания из 7 предложенных.

Данная диагностика позволила определить уровень культуры речи каждого отдельного ученика.

Результаты проведения контрольного этапа эксперимента:

– высокий уровень – 7 человек, что составляет 35,7%;

– средний уровень – 10 человек, что составляет 53,5%;

– низкий уровень – 3 человека, что составляет 10,8%.

Таблица 2. Результаты диагностики сформированности культуры речи учащихся на контрольном этапе эксперимента

Уровни сформированности культуры речи	Контрольный этап эксперимента
Низкий	10,8 %
Средний	53,5 %
Высокий	35,7%

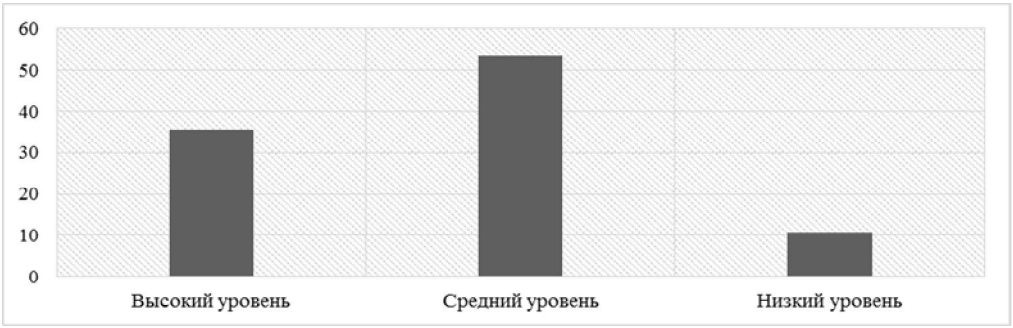

Рисунок 2. Результаты диагностики сформированности культуры речи учащихся на контрольном этапе эксперимента (% учащихся)

Наиболее многочисленными являются группы учащихся со средним уровнем культуры речи -15 человек, что составляет 53,5% от общего числа учеников, обучающихся в этом классе. На долю группы с высоким уровнем культуры речи приходится 10 учащихся, в процентном соотношении это составило 35,7% от числа детей соответственно. Лишь у трех (10,8%) учащихся обнаруживается низкий уровень культуры речи.

На основе выявленных результатов можно наблюдать уровень культуры речи школьников среднего звена на контрольном этапе.

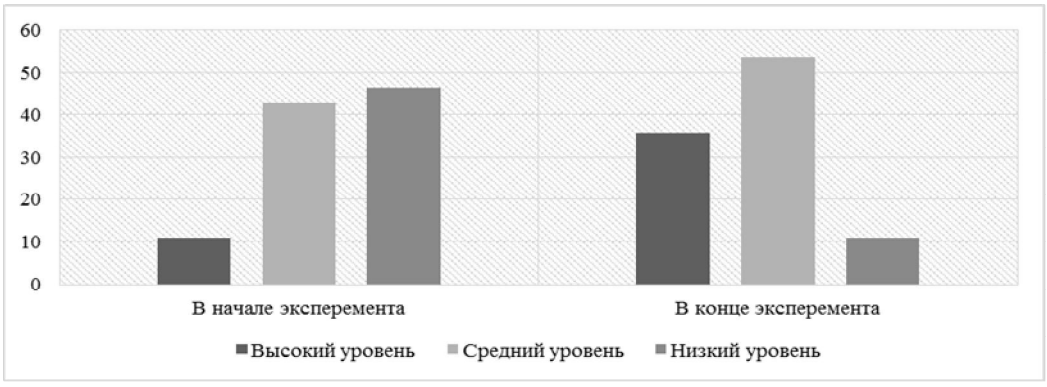

Рисунок 3. Результаты диагностики уровней сформированности культуры речи в начале и в конце эксперимента (% учащихся)

Из таблицы 1 и рисунка 2 видно, что уровень культуры речи учащихся на контрольном этапе существенно отличается от такового на констатирующем этапе эксперимента. Так, на конец эксперимента показатели среднего и высокого уровней значительно увеличились, а значения низкого уровня уменьшились. А именно показатели учащихся с низким уровнем культуры речи снизилось с 13 человек до трех (на 35,7%).

Процентное соотношение учащихся со средним уровнем культуры речи увеличилось на 10,8% – до эксперимента было 12 (42,7%) учащихся, после стало 15 (53,5%). И, наконец, количество учащихся с высоким уровнем увеличилось с 3 человек до 10. Это позволяет сделать вывод, что использование грамматических заданий на материале имени существительного повышает уровень культуры речи школьников среднего звена.

Заключение. Таким образом, система форм имени существительного, организуемая взаимодействием категорий рода, числа и падежа, устроена в современном русском языке довольно сложно, поэтому усвоение ее вызывает у учащихся определенные трудности. Речевые ошибки имеют место при образовании практически всех форм имени существительного.

Формирование речевой культуры школьников – одна из важнейших задач учебного предмета «Русский язык». Знание типичных ошибок, которые допускают школьники при употреблении в речи имен существительных, поможет учителю организовать целенаправленную и эффективную работу по овладению учащимися литературными нормами словоупотребления в сфере данной части речи. [6, с. 16]

Была проведена разработанная предварительная диагностика. Её целью было выявление конкретных трудностей, связанных с употреблением имён существительных в речи школьников среднего звена.

Проанализировав результаты диагностики сформированности культуры речи учащихся на констатирующем этапе эксперимента, можно сделать вывод: на данном этапе выделяются группы учащихся с низким, средним и высоким уровнем культуры речи.

Уровень культуры речи учащихся на контрольном этапе существенно отличается от такового на констатирующем этапе эксперимента. Так, на конец эксперимента показатели среднего и высокого уровней значительно увеличились, а значения низкого уровня уменьшились.

Эти изменения произошли, благодаря использованию целенаправленной работы, направленной на совершенствование культуры речи школьников среднего звена на материале имени существительного.

Список литературы

1. Актуальные проблемы методики обучения русскому языку в «начальных классах»/ Под ред. Н.С. Рождественского, Г.А. Фомичёвой. – М.: Педагогика, 2019. -248 с.
2. Баринова, Е.А. и др. Методика русского языка: Учебное пособие для студентов факультетов русского языка и литературы пед. институтов / Под ред. Е.А. Бариновой. – М.: Просвещение, 2018. – 368 с.
3. Божович, Е.Д. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы / Е.Д. Божович // Вопросы психологии. – 2017. – №1. – 33-44 с.
4. Божович, Е.Д. Учителю о языковой компетенции школьников. Психолого-педагогические аспекты языкового образования. – М.: Издательство НПО МОДЭК, 2012. – 288 с.
5. Бочарникова, М.А. Компетентностный подход: история, проблемы реализации / М.А. Бочарникова // Начальная школа. – 2019. – №3. – 91-92 с.
6. Воителева, Т.М. Теория и методика обучения русского языка: учебное пособие для вузов / Т.М. Воителева. – М.: Дрофа, 2017. – 16 с.

Б. Оразалина
Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар
научный руководитель: Г.К. Абзулдинова

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НА ИНТЕГРИРОВАННЫХ УРОКАХ РУССКОГО ЗЫКА

Аннотация. *В данной статье рассмотрена одна из самых актуальных проблем современной лингводидактики проблема формирования и развития коммуникативной компетенции личности. Дано понятие «компетенция», приводимое различными авторами. В статье подробно рассматривается компонентный состав коммуникативной компетенции, а именно: лингвистическая, социолингвистическая, дискурсивная, социокультурная, социальная и стратегическая.*

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная компетентность, урок, коммуникационные ценности, коммуникационные процессы

Annotation. *This article considers one of the most pressing problems of modern linguodidactics, the problem of formation and development of the communicative competence of the individual. The concept of "competence" is given, cited by various authors. The article examines in detail the component composition of communicative competence, namely: linguistic, sociolinguistic, discursive, sociocultural, social and strategic.*

Keywords: communication, communicative competence, lesson, communication values, communication processes.

Андатпа. *Бұл мақалада қазіргі лингводидактиканың ең өзекті мәселелерінің бірі-тұлғаның коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту мәселесі қарастырылады. Әр түрлі авторлар келтірген "құзыреттілік" ұғымы*

берілген. Мақалада коммуникативтік құзыреттіліктің компоненттік құрамы егжей-тегжейлі қарастырылады, атап айтқанда: лингвистикалық, социолингвистикалық, дискурсивті, әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік және стратегиялық.

Түйінді сөздер: коммуникация, коммуникативтік құзыреттілік, сабақ, коммуникациялық құндылықтар, коммуникациялық процестер.

Учебный процесс во все времена представлял собой сложную систему работы. Формирование коммуникативной компетентности учащихся, подход к формированию личности ученика в современной школе-эти темы являются одними из важнейших для современного учителя.

Не случайно одной из актуальных проблем современной лингводидактики является проблема формирования и развития коммуникативной компетенции личности. Термин «компетентность» используется в семантическом пространстве и имеет широкую сферу применения. В соответствии с концепцией обновленного содержания образования в Казахстане вопросы коммуникативного обучения русскому языку имеют особое значение, так как коммуникативная компетенция интегративна и направлена на достижение практического результата в овладении русским языком, а также на получение знаний, получение знаний и развитие личности учащегося. Для начала рассмотрим и проанализируем определение понятия «компетентность», приведенное в различных источниках.

В «Толковом словаре русского языка» С.И. Ожегова термин «компетенция» рассматривается как круг вопросов, явлений, в которых данное лицо обладает авторитетностью, познанием, опытом [1].

Учёные С. Шишова, А. Агапова считают, что понятие «компетенция» – это готовность личности умело использовать свои способности, которые основаны на знаниях и опыте, приобретенных благодаря обучению, ориентированные на самостоятельное участие личности в учебно-познавательном процессе, и которые успешно применяются в трудовой деятельности [2].

Учёным А.В. Хуторским понятие «компетенция» было определено как совокупность качеств личности, которые тесно взаимосвязаны друг с другом. Это такие качества, как знания, умения, навыки, способы деятельности, которые необходимы для качественной продуктивной и результативной деятельности по отношению к определенному кругу предметов и процессов [3].

А.К. Маркова определяет компетенцию как характеристику отдельной личности и степень её соответствия требованиям [4].

Согласно рассмотренной словарной литературе, значение термина «компетенция» мы сможем полностью раскрыть, когда укажем на его

латинское происхождение (competentia – согласованность частей и complete – добиваюсь, соответствую, подхожу). Таким образом, делаем вывод, что слово «компетенция» может иметь два разных значения: во-первых, это полномочия действия или деятельность какого-либо учреждения или лица, во-вторых, это круг, в котором человек достигает познания и набирает опыт. В современной педагогической литературе слово «компетенция» употребляется во втором значении.

Осмысление теории и применение компетентностного подхода на практике в процессе преподавания русского языка началось с исследований коммуникативной методики таких учёных, как Е.А. Быстрова, Т.К. Донская, А.Ю. Караулова, С.И. Разумовская и др.

Исследователи Е.А Быстрова, С.И. Львова, Л.В. Черепанова в своих работах связывают компетенцию с совокупностью специальных общепредметных знаний, умений, навыков и способов деятельности [5]. «Компетенция» в нашем исследовании представляет собой понятийную систему, которая связана с формированием коммуникативной компетенции учащегося. Из этого следует, что «компетенция» – это не только способность к выполнению деятельности, связанной с данным учебным предметом, но и совокупность знаний, навыков и умений, формируемых в процессе обучения. Поскольку формирование коммуникативной компетенции наиболее точно отражает эту предметную область, т.е. обучение русскому языку, поэтому она выступает в качестве ведущей.

Язык считается основным средством общения, при его отсутствии невозможно существование и становление человеческого общества. Происходящие в настоящее время изменения в социальных отношениях, средствах коммуникации требуют повышения коммуникативной компетентности обучающихся, улучшения их филологической подготовки. В соответствии с национальным проектом «качественное образование» основным направлением дисциплины «русский язык» является формирование коммуникативной компетенции, т.е. возможности и готовность осуществлять межличностное и межкультурное взаимодействие на иностранном языке. В обучении русскому языку особое внимание уделяется языковым (лингвистическим), языковым, коммуникативным, социокультурным и многим другим видам компетенций [6].

Коммуникативная компетентность – это основная задача, охватывающая основную цель изучения русского языка и охватывающая все основные виды компетенций. Это умение с помощью русского языка решать актуальные для учащихся и общества задачи общения в бытовой, учебной, производственной и культурной жизни; умение

учащихся использовать язык и речевые факты для реализации целей общения с учетом различных условий речевого общения [7].

Одной из ключевых компетенций считается коммуникативная компетенция, которая, по мнению многих ученых, может считаться базовой и базовой, поскольку лежит в основе всех других компетенций: информационной, социокультурной, социально-политической, а также готовой к образованию и саморазвитию [8].

Компонентный состав изучения языка был определен русским исследователем И.Л. Бимом, который выделяет следующие виды коммуникативной компетенции: языковую, речевую, тематическую, социокультурную компетентность [9].

Анализируя определения ученых, мы пришли к выводу, что овладение коммуникативной компетенцией является обязательным и необходимым условием для развития личности ученика и его общей культуры. В национальном проекте качественное образование «образованная нация» отмечается, что формирование коммуникативной компетенции следует рассматривать как основной результат воспитания языковой личности и конечную цель обучения русскому языку.

Далее подробнее рассмотрим этот состав коммуникативной компетенции. Лингвистическая (языковая) компетенция – эта конструкция грамматически правильных форм и синтаксических построений, понятные смысловые отрезки в речи, которые организованы в соответствии с существующими нормами и правилами русского языка. Их можно употреблять в том направлении, в котором они используются носителями языка в изолированной позиции. Следует сделать вывод, что одним из основных и главных компонентов коммуникативной компетенции является лингвистическая компетенция. Потому что, не зная основных грамматических правил образования форм, структурирования осмысленных фраз невозможна никакая вербальная, т.е. устная коммуникация.

Социолингвистическая компетентность – это возможность выбора правильной и необходимой лингвистической формы. В зависимости от условий коммуникативного акта выбирается способ его выражения. Это зависит от ситуации, цели и намерения общения, социальной и функциональной роли ораторов и отношений между ними.

Дискурсивная (речевая) компетентность – способ применения определенной стратегии для построения и интерпретации текста. Дискурсивная компетентность включает и рассматривает особенности письменной и устной форм текстов, а также речевую тактику. В процессе работы учащиеся должны не только различать типы текстов, но и уметь их воспроизводить и интерпретировать.

Социокультурная компетенция – знакомство с национально-культурной спецификой речевого поведения носителя языка, а также знакомство с соответствующими элементами социокультурного контекста, соответствующими восприятию речи с точки зрения родного языка: обычаями, традициями, правилами, нормами, социальными условностями, ритуалами, региональным образованием и др.

Социальная компетентность – желание и умение общаться, говорить, то есть общаться с другими людьми. Возникновение желания общаться, т.установление контакта связано с наличием ряда потребностей, мотивов, определенного отношения к собеседнику, а также определяется его самооценкой. Коммуникативное общение-это навык, который требует от человека умения ориентироваться в социальной ситуации и управлять ею.

Стратегическая (компенсаторная и учебно-познавательная) компетентность – это наличие недостаточного знания языка специальными средствами, а также опыта речевого и социального общения в иноязычной среде.

Особенностью современного этапа развития образования является проведение интегрированных занятий с целью формирования коммуникативной компетенции, которая может быть сформирована только совместными усилиями преподавателя и студентов.

Коммуникативная компетенция-способность вступать в общение, выражать свою точку зрения, слушать и понимать точку зрения собеседника, вести дискуссию; готовность решать коммуникативные задачи, адекватно вести беседу в различных социальных ситуациях, владеть устным и письменным общением, несколькими языками.

В литературе иногда встречается термин «речевая компетентность», который близок к термину «коммуникативная компетентность». Все четыре основных вида речевой деятельности – речь, слушание, понимание, чтение, письмо – являются функциональными исполнителями речи. Формирование коммуникативной компетенции включает знания о речи. Способность создавать и воспринимать эти тексты-продукт речевой деятельности.

Коммуникативная компетентность подразумевает полноценное речевое общение во всех сферах человеческой деятельности.

Формирование и развитие коммуникативной компетенции личности становится важной задачей на уроках русского языка.

Учащиеся – главные участники учебно-воспитательного процесса. Не случайно новые методики, методы и приемы способствуют повышению активности учащихся на уроке, создают ситуацию сотрудничества. Для формирования навыков речевого общения определяются как необходимые следующие умения:

– умение понять тему и осмыслить логику развития мысли;

– умение составлять план;

– умение извлечь нужную информацию из устного или письменного источника;

– умение собрать и систематизировать материал.

На занятиях используются нижеследующие приёмы обучения:

– чтение;

– говорение;

– аудирование;

– групповая деятельность обучаемых.

Необходимо подчеркнуть, что развитие коммуникативной компетенции происходит прежде всего при помощи специальных приёмов, а не естественным путём. Их особенность заключается в создании особых ситуаций воздействия. Все названные методы направлены на развитие и совершенствование коммуникативной компетенции. Как мы уже говорили, целью обучения русскому языку в школе является формирование коммуникативной компетенции учащихся, которая реализуется в способности к речевому общению. Формирование основных видов компетенций становится главной целью обучения русскому языку в школах, так как это даёт большие возможности учащимся повысить свои учебные достижения и решить вопросы дефицита общения в обществе. Речевая активность учащихся успешно проявляется во время интегрированных и нетрадиционных форм уроков русского языка, которые являются залогом речевой активности учащихся, в ходе которых учащиеся приобщаются к культуре страны изучаемого языка, а также расширяют знания о культурном наследии родной страны, что позволяет им принимать активное участие в диалоге культур.

Реализовать компетентностный подход возможно, используя информационно-коммуникационные технологии (далее – ИКТ). Влияние ИКТ на качество образования уже неоспоримо. Психологи утверждают, что мозг ребенка гораздо легче воспринимает информацию с помощью медиасредств. Медиасредства способствуют не только формированию информационно-коммуникативной компетенции, но и самоменеджменту. В образовательном процессе ИКТ можно применять на различных уроках и этапах. Наиболее эффективными являются следующие уроки с использованием ИКТ на уроках русского языка и литературы:

– урок с мультимедийной поддержкой. В классе один компьютер, им пользуется учитель в качестве «электронной доски»;

– урок с компьютерной поддержкой. Несколько компьютеров в кабинете, работа организована в группах;

– самостоятельное изучение материала с помощью специальных образовательных систем.

Можно сделать вывод, что ИКТ позволяет организовать различные формы работы, что является основным направлением для развития коммуникативной компетенции. Групповая работа практикуется на уроках исследования, защиты проекта, семинарах-практикумах, творческих мастерских. Эта форма работы является эффективной при формировании коммуникативной компетенции: развивается устная и письменная речь, ведется диалог внутри группы, звучит монолог спикера, возможна дискуссия. Таким образом, содержание учебного материала, ИКТ, различные формы работы – основные источники развития коммуникативной компетенции.

Список использованных источников

1. Ожегов, С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю.Шведовой. – М.: Рус.яз., 2016. – 256 с.

2. Шишов, С.Е. Понятие компетенции в контексте качества образования // Стандарты и мониторинг в образовании / С.Е. Шишов. – 2019. – №2. – 30-34 с.

3. Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской; под ред. Ю.А. Дика, А.В. Хуторского. – М.: ВЛАДОСС, 2012. – 135-157. с.

4. Маркова, А.К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А.К. Маркова // Педагогика. – 2019. – №6. – 55-63 с.

5. Быстрова, Е.А., Львова, С.И., Черепанова, Л.В. Коммуникативная культура. От коммуникативной компетентности к социальной ответственности / режим доступа: LITRUS. NET онлайн-библиотека litmir. net /

6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года №726. Об утверждении национального проекта «Качественное образование «Образованная нация»

7. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года №115. Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций

8. Соловова, Е.Н. Задачи языкового образования в русле глобальных реформ / Е.Н. Соловова // Первое сентября, 17/2015.

9. Бим, И.Л. Обязательный минимум содержания основных образовательных программ / Л.М. Бим. – М., 2019. – 76 с.

А. Аубакирова
Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар
научный руководитель: Г.К. Абзулдинова

КОМПЛЕКС УПРАЖНЕНИЙ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА ОСНОВЕ ТЕЗАУРУСНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ТЕХНОЛОГИИ В 11 КЛАССЕ В ШКОЛАХ С КАЗАХСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация*. Данная статья посвящена систематизации упражнений, направленных на формирование лексической компетенции на основе тезаурусно-ориентированной технологии на уроках русского языка в 11 классе с казахским языком обучения.*

Ключевые слова*: тезаурусно-ориентированная технология, лексическая компетенция, упражнения, лексическая единица.*

При формировании речевой лексической компетенции наряду с вопросом отбора лексического содержания важным является вопрос формирования речевых лексических навыков. Структурной единицей методической организации учебного материала, используемого в учебном процессе, является упражнение. Для формирования речевой лексической компетенции учащихся нами была разработана система упражнений с учетом требований коммуникативного, личностно-деятельностного, когнитивного и тезаурусно-целевого подходов.

Эффективность системы упражнений определяется ее типами, которые должны выделяться с учетом последовательности формирования навыков и характера операций, лежащих в их основе.

В соответствии с выделяемыми Т.С. Серовой этапами овладения лексическим материалом и формирования лексических навыков и речевых умений чтения и говорения мы выделяем четыре типа лексических упражнений, направленных на формирование иноязычного профессионально-ориентированного тезауруса-лексикона как показателя сформированности лексической компетенции.

Первый тип – это упражнения, направленные на системную презентацию лексических единиц.

Согласно тезаурусно-целевому подходу, для формирования иноязычного тезауруса специалиста возникает необходимость в создании словаря-тезауруса, который по своей структуре напоминал бы «слепок» способа хранения лексической информации в памяти [1, с. 112], поскольку такой словарь дает возможность наглядно представить предметно-понятийные и структурно-семантические связи, органи-

зующие терминосистему, так как основой структуры терминологического словаря, построенного по идеографическому принципу, является «выраженное в вербальном, условном или формализованном виде понятие, занимающее свое, строго определенное место в общей логико-понятийной структуре словаря» [1, с. 113]. Разработка электронного тезауруса могла бы стать основным видом работы по данному направлению.

52Б. Каким подчеркнутым словам соответствуют толкования значений:
а) сочетать в определенном соотношении, располагать в определенном порядке — _____;
б) расходы, издержки — _____;
в) средства производства и люди, приводящие их в действие, — ____;
г) результат каких-либо действий, деятельности — _____?

[2, с. 35]

Вторым типом являются упражнения, направленные на системное усвоение лексических единиц в их парадигматических и синтагматических отношениях.

Упражнения второго типа можно разделить на следующие виды.

1. Упражнения на формирование связей лексических средств логико-семантической структуры темы, например:

«Прочитайте текст и разделите его на смысловые части. Определите, с какой частью логико-семантической структуры темы соотносится каждая из частей. На какие ключевые слова Вы опирались?».

2. Упражнения на формирование парадигматических связей ведущих ключевых слов, например:

«Прочитайте текст и назовите все виды…, упомянутые в тексте»; «Прочитайте текст и назовите все ключевые слова, с помощью которых можно раскрыть понятие «…»».

4. Прочитайте текст. Укажите основную и детальную информацию. Сформулируйте основную мысль текста. Какие вы выделите цветом слова и словосочетания, выражающие основную мысль текста? Совпали ли ваши предположения о содержании текста? Какая информация их текста отсутствует в схеме (задание 3)? Изложите его содержание в виде тезисов, сложного плана или конспекта.

[2, с. 33]

3. Упражнения на формирование синтагматических связей ведущих ключевых слов и на формирование связей в тема-рематическом развитии.

В этом случае используется микроконтекст – дефиниция, абзац, часть текста. В результате чтения учащиеся решают задачу по восприятию, осмыслению, выделению лексических средств и пониманию на этой основе извлекаемой из текста информации с последующим совершением речевого поступка с использованием выделенных лексических средств. Упражнения этой группы позволяют формировать одношаговые и многошаговые связи ведущих ключевых слов в парадигматике и синтагматике.

Данные задания могут быть сформулированы следующим образом: «Изучите определение термина … и скажите, через какие отношения раскрывается данное понятие. Сформулируйте правило построения определения»; «Дайте определения следующих типов …, используя данные слова и словосочетания. Сравните данные Вами определения с определениями в глоссарии»; «Прочитайте текст и определите, что является объектом действий, выраженных данными глаголами; о чем идет речь, сформулируйте основные функции…».

2В. Почему для толкования значения слова *равенство* используются слова *одинаковость, сходство*? Являются ли эти слова синонимами к слову *равенство*? Объясните значение выражений *одинаковое отношение к средствам производства, одинаковые политические и гражданские права*. Приведите примеры к каждому значению слова *равенство*. Назовите в толкованиях значений слов однокоренные слова. Почему они являются важными для определения данных понятий? Как связаны между собой слова *равенство* и *равноправие*? Что такое всеобщее равенство? Что обозначает фразеологизм *ставить знак равенства между кем-либо, чем-либо*?

[2, с. 6]

23Д. Объясните связь между значениями термина *стратификация*, употребляемого в геологии и социологии. С какой целью для описания форм социальной стратификации используются сложноподчиненные предложения с придаточной условия?

[2, с. 19]

***53.** Прочитайте слова и словосочетания в правом столбике таблицы. Используя их, сформулируйте определение терминов слева. Проверьте себя по словарю, размещенному в конце учебника. Как понятия, обозначенные данными словами и словосочетаниями, связаны с НТП?

Инновация	нововведение, техника, технологии, организация труда, достижения науки, передовой опыт
Технология	процессы обработки материалов, переработка материалов, отрасль производства
Энергетика	источник, преобразование, транспортировка, использование, энергия, производство, быт
Организация производства	способ, соединение, техника, труд

[2, с. 36]

Для формирования связей ключевых слов в тема – рематическом развитии могут быть использованы упражнения, предполагающие различные способы письменной фиксации, например: «Прочитайте про виды … и зафиксируйте информацию о них, используя слова и словосочетания текста»; «Прочитайте текст, выделите ключевые слова и зафиксируйте основную информацию этого текста в виде плана-конспекта».

Немаловажную роль для системного усвоения лексических единиц играют языковые аналитические упражнения, направленные на анализ формы слова и словообразовательных элементов в составе слова, на уточнение значения лексической единицы в ее сопоставлении с другими единицами в составе словарно-понятийных статей, на уточнение сочетательных возможностей слов, подстановку лексики в различные контексты, трансформацию предложений с использованием лексики словарно-понятийных статей вне условий коммуникации. Данные упражнения направлены на полное и глубокое усвоение

языковых явлений, их формы и значения. При этом языковые упражнения носят подчиненный характер. Они отрабатывают форму языкового знака, что позволяет пользоваться этой формой автоматически, практически подсознательно. Это очень важно для решения сложных коммуникативных и речемыслительных задач. Использование таких упражнений позволяет также сформировать и механизм самоконтроля за собственной речевой деятельностью, который позволяет исправлять лексические ошибки, проводить рефлексию за употреблением иноязычных слов.

Мы считаем целесообразным включать языковые лексические упражнения как средство систематизации лексики как внутри одной словарной статьи, так и разных словарно-понятийных статей, а также как средство расширения словарного запаса за счет словообразовательных средств.

Третий тип упражнений – это речевые упражнения во взаимосвязи чтения и монологического говорения с выраженным лексическим компонентом. Данные упражнения соответствуют варьирующему этапу формирования лексических навыков.

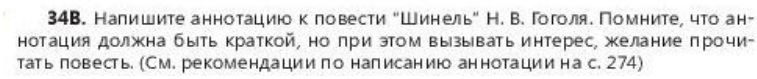
Данная подсистема упражнений направлена на достижение следующих целей:

1. Развитие умения предвосхищать предмет и основное содержание текста. Формулировка задания может быть следующей: «Прочитайте заголовок текста и подумайте, какие ключевые слова из логико-семантической структуры темы Вы можете в нем встретить. Как Вы думаете, о чем говорится в этом тексте?».

[2, с. 32]

2. Развитие умений референтного чтения, направленного на поиск референтов, основных понятий, выраженным ключевыми словами, например: «Прочитайте текст и по ключевым словам определите тему текста. Напишите аннотацию»; «Прочитайте текст и определите, какие аспекты данной темы в нем раскрываются».

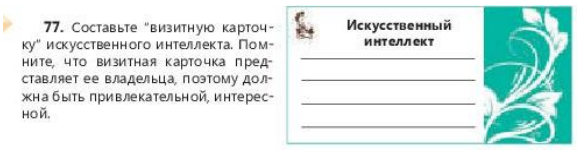

34В. Напишите аннотацию к повести "Шинель" Н. В. Гоголя. Помните, что аннотация должна быть краткой, но при этом вызывать интерес, желание прочитать повесть. (См. рекомендации по написанию аннотации на с. 274)
[2, с. 25]

3. Развитие умений информативного чтения. Формулировки заданий могут быть следующими: «Прочитайте текст и выпишите в

тезисной форме основные характеристики … и примеры к ним»; «Прочитайте текст и заполните данные о … в таблице»; «Прочитайте текст и ответьте на вопросы о…».

4. Развитие умений логического выстраивания предметного содержания. Упражнения этой группы направлены на логическое структурирование зафиксированной информации и подготовку программы монологического высказывания. Они предполагают выбор информации из текста или группы текстов, его структурирование, написание плана. Например:

«Подготовьтесь выступить с сообщением по теме …. Составьте подробный план своего выступления»; «Вам необходимо обосновать Ваше отношение к …. Запишите в тезисной форме преимущества и недостатки…».

77. Составьте "визитную карточку" искусственного интеллекта. Помните, что визитная карточка представляет ее владельца, поэтому должна быть привлекательной, интересной.

Искусственный интеллект

[2, с. 50]

Четвертый тип упражнений – это упражнения, направленные на решение коммуникативно-познавательных задач. Эти задания выполняются в условиях групповой дискуссии и различного вида учебных ролевых игр на занятии по окончании определенного цикла занятий на базе созданной у каждого ученика полной, точной и многоплановой информационной основы. В данных упражнениях тренируется системное употребление объединенной группы лексических навыков, лежащих в основе того или иного умения чтения или говорения, что соответствует развивающе-совершенствующему и системно-синтезирующему этапам формирования лексических навыков. Это может быть проблемная задача, ситуация или проблемный вопрос.

54. Что такое техника? Обсудите этот вопрос, используя прием "Корзина идей". Запишите кратко свое мнение, идеи, предположения, поделитесь ими с одноклассниками. В чем совпали ваши мнения, в чем — расходятся? Затем обсудите вопрос всем классом, все мнения, идеи, предположения, факты "сложите" в "корзину идей". В процессе обсуждения темы вы их проанализируете и дадите характеристику техники.

[2, с. 36]

Таким образом, последовательная реализация данной системы упражнений обеспечивает надежное формирование иноязычных речевых лексических навыков и позволяет сформировать лексикон-тезаурус у учащихся старшего класса с казахским языком обучения, что является показателем сформированности русской речевой лексической компетенции.

Список использованной литературы

1. Серова Т.С., Шишкина Л.П. Иноязычный экологический лексикон тезаурусного типа как средство формирования категориально-понятийного аппарата будущих специалистов // Сибирский педагогический журнал. – 2010. – №2. – 112-115 с.
2. Сабитова З.К., Бейсембаев А.Р. Русский язык для 11 класса школ с нерусским языком обучения. ОГН. – Алматы: «Мектеп», 2019. – 276 с.
3. Жаналина Л.К. Тезаурусно-ориентированная модель русского языка в школьном учебнике // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. – 2016. – №1 (35). – 20-25 с.

С.М. Абдрахманова
студент 2 курса Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Б.К. Жумакельдина
научный руководитель: *магистр педагогики, г. Павлодар*

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ШЕТ ТІЛІН ОҚУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа. *Бұл мақалада шет тілін оқытуда мәдениетаралық коммуникацияның өте маңызды екені қарастырылады. Тіл – мәдениет құралы, ол адамды тұлға ретінде қалыптастырады, оның іс-әрекетін, өмір салтын, дүниетанымын және ұлттық мінезін анықтайды. Әртүрлі мәдениеттерге жататын адамдармен ақпарат алмасу мәдениетаралық коммуникация ретінде танылады. Бүгінгі таңда шет тілін оқу тек қана сөйлеу әрекеті түрлерінің дағдыларын меңгеру ғана емес, тіл оқытылатын елдің тарихы, мәдениеті және дәстүрлерімен жақынырақ танысу болып табылады. Басқа елдің тілімен, мәдениетімен таныса отырып біз жаңа өмірлік тәжірибемен, өзге қоғамдық нормалар мен құндылықтар жайында жаңа ақпарат аламыз, осылайша басқа елдің рухани байлығына қол жеткіземіз.*

Түйінді сөздер: *коммуникация, мәдениетаралық, жаһандану заманы, тіл үйренуші, сөйлеу этикасы.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается важность межкультурной коммуникации в обучении иностранному языку. Язык – культурный инструмент, формирующий человека как личность, определяющий его поступки, образ жизни, мировоззрение и национальный характер. Обмен информацией с людьми из разных культур признается межкультурной коммуникацией. Сегодня изучение иностранного языка – это не только вопрос овладения навыками разговорной речи, но и более близкое знакомство с историей, культурой и традициями страны, где изучается язык. Изучая язык и культуру другой страны, мы получаем новую информацию о новом жизненном опыте, других социальных нормах и ценностях и, таким образом, обретаем духовное богатство другой страны.*

Ключевые слова: *коммуникация, культура, глобализация, изучение языков, речевая этика.*

Abstract. *This article discusses the importance of intercultural communication in teaching a foreign language. Language is a cultural tool that forms a person, determines his actions, lifestyle, worldview and national character. The exchange of information with people from different cultures is recognized as intercultural communication. Today, learning a foreign language is not only a matter of mastering the skills of speaking, but also a closer acquaintance with the history, culture and traditions of the country where the language is being studied. By studying the language and culture of another country, we gain new information about new life experiences, other social norms and values, and thus acquire the spiritual wealth of another country.*

Key words: *communication, culture, globalization, language learning, speech ethics.*

Тіл таным құралы болғандықтан, оның көмегімен әлем мен мәдениетті танып білеміз. Тіл – мәдениет құралы, ол адамды тұлға ретінде қалыптастырады, оның іс-әрекетін, өмір салтын, дүниетанымын және ұлттық мінезін анықтайды. Әртүрлі мәдениеттерге жататын адамдармен ақпарат алмасу мәдениетаралық коммуникация ретінде танылады. Бұл мәдениеттер арасындағы айырмашылық, мәдениеттердің ғасырлар бойы қалыптасқан, бойларына сіңісті болған сол елдің менталитетінің, мәдениетінің өзі болып кеткен, яғни сол халық үшін норма болып табылатын дүниелердің енді өзге көрші елдің менталитеті мен мәдениетімен қарым-қатынасқа түскен кездегі ашылатын сипаттары мәдениетаралық коммуникацияның объективті негізі болып табылады.

Бүгінгі таңда шет тілін оқу тек қана сөйлеу әрекеті түрлерінің дағдыларын меңгеру ғана емес, тіл оқытылатын елдің тарихы, мәдениеті және дәстүрлерімен жақынырақ танысу болып табылады. Басқа елдің тілімен, мәдениетімен таныса отырып біз жаңа өмірлік тәжірибемен, өзге қоғамдық нормалар мен құндылықтар жайында жаңа ақпарат аламыз, осылайша басқа елдің рухани байлығына қол жеткіземіз. Әсіресе, сол елдің мәдениетін тану, оны түсіну аспекстісі шет тілін оқытып үйретуде ерекше орын алады. Тілді үйреткенде тілді сол халық мәдениетімен байланыстырып отыру – ең маңызды фактор.

Мәдениетаралық коммуникация – әртүрлі мәдениеттерге жататын адамдардың «мәдени өкілдіктері мен символдық жүйелері» туралы білімді зерттеу және қолдану. Мәдениетаралық коммуникацияны қолдана отырып, бұл адамдардың бөтен мәдениеттерді білетін және олармен қарым-қатынас жасаған кезде қабылдай алатынын және осылайша мағыналы қарым-қатынасқа ие болуын білдіреді.

Мәдениетаралық қарым-қатынастың негізінен екі түрі бар: вербалды коммуникация және вербалды емес коммуникация.

Вербалды коммуникация хабарды жеткізу үшін қолданылатын сөздерден тұрады, ал вербалды емес коммуникация хабарлама беретін ым-ишара (қимылдар).

Мәдени факторлар вербалды қарым-қатынасқа әсер етеді. Сөздердің, диалектілердің, екпіндердің, жаргондардың қолданылуы да мәдениеттерге байланысты өзгеріп отырады.

Сол сияқты, вербалды емес белгілер сөзсіз жүзеге асырылатын қарым-қатынастан тұрады. Мысалы, мимика, қол және дене қозғалысы, көзбен байланыс, заттарды пайдалану, киім және т.б. Олар хабарды анық етуге көмектеседі немесе басқа әртүрлі хабарды бере алады.

Э. Холлдың тұжырымдауынша «мәдениет – бұл коммуникация, ал коммуникация – бұл мәдениет». Осы пікірді негізге ала отырып, көптеген батыс ғалымдары мәдениеттің негізінде мәдени құндылықтар мен нормалар жатыр, ал оның шыңы оған негізделетін және адамның жеке мінез-құлқы болып табылады, ең алдымен басқа адамдармен қарым-қатынаста көрініс табады деп тұжырымдайды.

Осы орайда көп тіл білудің, атап айтқанда, қазақ, орыс, ағылшын тілдерін жетік білудің рөлі айқын басымдыққа ие. Тіл – мәдениет айнасы, онда адам айналасындағы шынайы өмір мен оның шынайы шарттарын ғана емес, сонымен қатар халықтың қоғамдық санасын мен менталитетін, өмір сүру салтын, дәстүр-салтын, мораль, құндылықтар жүйесін, әлемді сезінуін және түйсінуін қамтиды. Тіл – мәдениеттің алтын сандығы, яки баға жетпес қоймасы. Ол лексика мен грамматикада, идиоматика мен мақал-мәтелдерде, фольклорда, ауызша және жазбаша түрдегі көркем және ғылыми әдебиетте мәдени құндылықтарды сақтайды. Тіл – тасымал құралы, мәдениетті жеткізуші. Балалар ана тілін меңгере отырып, онымен бірге ата-бабаларының бүгінге дейін жинақталған мәдени бай тәжірибесін де игереді. «Коммуникация» термині (лат. communicatio – ортақ істеу; байланыс; қарым-қатынас) үш мағынада қолданылады: 1) хабар жолы; 2) байланыс нысаны; 3) байланыс актісі, ақпарат хабарламасы. Бұл ұғым адам қызметінің әр түрлі салаларында қолданылады, онда ақпарат айналымы үдерісі бар. Біздің зерттеуімізде «қарым-қатынас» түсінігі мен «коммуникация» түсініктерін синоним ретінде қолданамыз.

Әр елдің мәдениетіндегі амандасу мәдениетіне мысал келтіре кетсек:

Жапония. Жапон халқы сәлемдесу рәсіміне аса ән береді. Бір-бірін көрген кезде олар иіледі. Жастар өзара бастарын изеп амандасады. Ал татамиде тізерлеп отырып, жерге қарай иілу керек.

Қытай. Қытай халқының дәстүрлі сәлемдесуі «коутоу» деп аталады. Сәлемдескен кезде қолдарды бүгіп, иілу қажет. Әйел азаматтардың

сәлемдесу рәсімі «ваньфу» деп аталады. Олар қолдарын біріктіріп, оны денесінің бойымен төмен қарай сырғытады.

Филиппин елінде сәлемдесу рәсімі жас ерекшеліктеріне байланысты әр қилы. Мысалы, жас жігіт үлкен кісіні көрген кезде ол басын изеп, оң қолымен үлкен кісінің оң қолын ұстайды. Кейін саусағының ұшын оның маңдайына тигізеді де, «мано по» деп айтады. «Мано» – қол, «по» – құрмет деген мағына береді.

Американдықтар қол алысады.

Жалпы білуге тиіс ережелер:

АҚШ және Канада. Жоғары тонда сөйлесу бұл елдерде қалыпты жағдай болып саналады. Тікелей көз контактісінен ұялмаңыз, ол жақта ондай нәрсе де қалыпты болыпты есептеледі. 20 минут бұрын бір-бірлеріңді көрсеңдерде қайтадан амандасу жөн және күлуді ұмытпаңыз.

Англия. Олар тұйық және жабық халық. Бұл жерде керісінше дистанция ұстаған жөн. Сөйлегенде мистер, мисс деген әдеп сөздерін қолдану қажет.

Франция. Бұл елде құр әңгімеге орын жөқ, әрдайым мағынасы терең жайттар кәдімгі әңгіме ретінде айтылады. Жестикуляция қолдану өте қажет.

Дүние жүзіндегі әртүрлі халықтардың мәдениетінде ортақ және көптеген айырмашылықтар бар. Дүние жүзі халықтарының мәдени мұраларының алмасуы олардың дамуының, дүние тұтастығының интеграциясының қайнар көзі болып табылады. Керісінше, жалпы-адамзаттық мәдениеттен оқшауланып, тек ұлттық нәрсеге көңіл бөлу дүние жүзіндегі халықтардың ешқайсысына пайда әкелмейді.

Мәдениетаралық қарым-қатынас процесінде әртүрлі халықтардың өкілдері қарым-қатынаста ортақ белгілермен қатар, айырмашылықтарын да көрсететінін байқау қиын емес. Айырмашылықтар соншалықты үлкен болып, түсініспеушілікті тудыруы мүмкін.

Сонымен қатар, мәдениетаралық қарым-қатынас түсініспеушілік тудыруы мүмкін. Ағылшын тілін жақсы білетін неміс әйелімен бірге нағыз ағылшындық тамақ ішіп отыр делік, ол немістен тағы нан керек пе деп сұрағанда, ол рақмет деп жауап берді. Ағылшын нанды беріп жатыр. Әйел сәл абдырап қалды да, нан себетін алып, ешбірін алмай қояды. Себебі Неміс тілінде «рақмет» (danke) сөзін сыпайы бас тарту ретінде де қолдануға болады. Егер әйел көбірек нан алғысы келсе, ол «өтінемін» (неміс тілінде bitte) сөзін қолданар еді.

Делиге қону кезінде қазақстандық ұшақтың қаза болуы туралы нұсқалардың бірі апатты мәдениеттер қақтығысы ретінде түсіндіреді: Үндістандық әуе диспетчерлері әдеттегідей биіктікті метрмен емес, футпен берді. Шетелдік мәдениетпен қарым-қатынас жасау кезінде сіз

тікелей қарым-қатынас жасайтын мәдениеттің өлшем бірліктерін, даталарын жазу нормаларын ескеру өте маңызды. Әйтпесе, мұндай немқұрайлылық адамдардың өліміне әкелуі мүмкін.

Қорыта айтқанда, қарым-қатынас біз үшін қоғамда өмір сүру үшін өте маңызды. Бүгінгі таңда қарым-қатынас жеке тұлғадан тұлғааралық, мәдениетаралық және мәдениетішілік кезеңдер арқылы айтарлықтай дамыды. Мәдениетаралық коммуникация әр ұлттың, нәсілдің, діннің, мәдениеттің, кәсіптің және саясаттың әртүрлі топтарының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін міндетті түрде жаһандық болып табылады. Бүгінде мәдениетаралық коммуникация пайдамен пайдаланылуға тиіс.

Адамдар арасындағы қарым-қатынас коммуникативті қақтығыстар мен түсініспеушіліктерге толы, бұл қарым-қатынасқа қатысушылардың бір-бірін түсінуін қиындатады. Қарым-қатынас қақтығыстары, әдетте, адамның қызығушылықтары, оның ақыл-ойы, тәрбиесі, білімі, ойлауы, дүниеге көзқарасы туралы қосымша мәдени ақпаратты қамтиды. Қарым-қатынас қателерін анықтау және олардың шығу тегін түсіну маңызды құзырет, өйткені ол мүмкін болатын мәдениеттер қақтығыстарын болдырмауға, жеке тұлғаның жаңа мәдени ортаға бейімделуін көмектесуге, тиімді қарым-қатынасқа қол жеткізу үшін қажетті коммуникация тактикасын таңдауға және маңыздылығын ашуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Персикова Т.Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура. – Москва, 2002. – 168 с.

2. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация: учебное пособие. – Москва: Альфа-М, 2004. – 244 с.

3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – Москва, 2000. – 82 с.

4. Бурак А.Л. Translating Culture: перевод и межкультурная коммуникация. Этап 1: уровень слова. – Москва: «Р. Валент», 2002. – 89 с.

5. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. – Москва: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 237 с.

6. Мәдениетаралық коммуникация бойынша практикум / құраст. Омарова Р.А., Кенжетаева Г.К., Демесінова Г.Х., Мағзұмов Х.Б. — Павлодар, 2007.

Ы.Е. Абдуходжаев
студент Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
З.А. Сабданбекова
ғылыми жетекші: *тарих ғылымдарының кандидаты, Павлодар қ.*

ЭВРИСТИКАЛЫҚ ДАМЫТА – ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫЛАР

Аңдатпа*. Эвристиканың тарихи кезеңі және эвристикалық оқыту әдісін зерттеген ғалымдары туралы берілген. Эвристиканың дамыта – оқыту туралы көптеген ғалымдардың ғылымға қосқан үлесі жайлы топтастырылған.*

Түйінді сөздер*: эвристика, эвристика әдісі, эвристикалық оқыту, эвристиканың дамуы.*

Эвристиканың тарихи жолы көп жылдық және көптеген ғалымдармен байланысты. Ғылыми тұрғыдан алып қарағанда, «Эвристика» сөзі гректің «heurisko» – іздеймін, ашамын деген сөзінен шыққан.

Көптеген ғалымдар эвристиканың дамуына әсер еткен үлкен күш-жігер жұмсады. Ежелгі грек философы Сократ өзінің шәкірт-терімен оқуға мүлдем жаңа көзқарас тәжірибесін өткізді. Бұл тәсіл майевтика болды (даудағы немесе жаттығудағы ерекше әдіс). Майевтиканы Ежелгі Грециядағы алғашқы эвристикалық пән деп санаған, «майевтика» ұғымы дәстүрлі білімге қарама-қайшы нәрсені білдірді, атап айтқанда, мұғалім оқушыға әртүрлі сұрақтар қоюы керек. Мұғалім оқушыларға жауабын білмейтін сұрақ қояды, бірақ бұл сұрақ үлкен қызығушылық тудырады, олар болжауға кіріседі. Бірақ олардың бірден жауап беруге мүмкіндігі жоқ, сондықтан мұғалім жетекші сұрақтар қоя бастайды. Осылайша, оқушылар өздерінің шығармашылық ойлауы мен ақыл-ой қабілеттерін ғана пайдалана отырып, дұрыс жауаппен аяқталады [1]. Эвристикалық оқытудың прототипі – сұхбаттасушымен бірге арнайы сұрақтар мен пайымдаулар арқылы білімнің дүниеге келуіне келген Сократ әдісі. Ғылыми қызмет аясынан эвристикалық идеялар білім саласына еріксіз ене бастады. Өйткені эвристиканың дамуы нәтижесінде оған адамның интеллектуалдық мінез-құлқын зерттейтін ғылым ретінде көзқарас қалыптасты. Сократтың әдісі шын мәнінде ақыл-ойда және соның нәтижесінде ұлы ұстаздардың еңбектерінде дамып, жетілдірілді. Көптеген ғасырлар бойы эвристикалық оқытудың мәні Сократтың диалогтық дискурс түрінде көрініс тапты. Бұл студентті жаңа білімге жеткізу әдісімен байланысты болған сократтық әңгімелер болды.

Ұлы чех ағартушысы Ян Амос Коменский (1592-1670) оқыту дегеніміз «осы көзді жат ағымдармен суару» емес, «санада жасырылған

білім көздерін ашу» деп есептеді. Ол былай деп жазды: «Жастарды дұрыс оқыту дегеніміз авторлардан жиналған сөздерді, сөз тіркестерін, нақылдарды, пікірлерді араластыру емес, ол заттарды түсіну қабілетін ашу дегенді білдіреді, осылайша осы қабілеттен ағындар арқылы: тірі көзден, ағаштардың бүршіктерінен жапырақтар, жемістер өсетін сияқты, ал келесі жылы жапырақтары, гүлдері және жемістері бар әр бүршіктен жаңа бұтақ шығады» [2].

Орыс тілі пәнінің мұғалімі П.Ф. Каптерев мемлекеттік мектептердегі оқытудың эвристикалық түрі және оны оқытуды қолдануды насихаттады және мұғалімдер семинарияларына енгізу қажет деп санады. «Оқытудың эвристикалық түрі – ғылыми заңдылықтарды, формулаларды, ережелер мен ақиқаттарды оқытушының жетекшілігімен оқушылардың өздері ашатын және дамытатын түрі. Бұл форманың халық мектебінде пайда болуы сұрақ-жауап (эротематикалық). Сұрақтар көбіне жетекшілік етеді», – деді. Ғалымның пайымдауынша эвристикалық оқытуды насихаттай отырып, мұғалім оқушыларға «олар адасып кетпеуі үшін» бағыт-бағдар беруі керек деп тұжырымдаған [3].

Ежелгі Грецияда басқа да эвристикалық әдістер болған,

мысалы, регрессивті пайымдау, яғни, мәселелерді соңынан шешу. Бұл шешім арқылы басталатын әдеттегі шешімнен оңайырақ болуы мүмкін. Сондай-ақ тапсырмалар бірнеше түрге бөлінеді: табу тапсырмалары (белгісіз элементті табу) және дәлелдеуге арналған тапсырмалар (бар мәлімдемені дәлелдеу керек). Ұзақ уақыт бойы сынақ пен қателік шығармашылықтың негізі болды. Бұл әдіс арқылы дұрыс нұсқаны табуды күте отырып, ықтимал нұсқалардың үлкен саны сұрыпталды. Осылайша Томас Эдисон 50 мыңға жуық эксперимент жүргізе отырып, сілтілі батарея құрылғысын жасады [3, 34]. Чарльз Гудйр сонымен қатар вулканизацияланған каучукты ойлап тапты. Ол резеңкеге қолына келген әр түрлі заттарды араластырды, мысалы, жер, өсімдік майы, сабын, қант бір нұсқа болды. Ол ақырында жердегі барлық заттарды сұрыптап, дұрыс комбинацияны табамын деп шешті [3, 42].

Сондай-ақ эвристиканың дамуына Рене Декарттың (1596-1650) қосқан үлесі бар. Ол ұғымдардың жалпы жіктелуін негізге ала отырып, геометриялық есептерді шешу саласында айтарлықтай табысқа жетті. Эвристикалық белсенділікті зерттеудегі айқын өзгерістер Рене Декартпен байланысты. Ол мәселелерді шешудің кешенді әдісін жасауға тырысты. Кез келген салада шындықты орнатудың жолын табу және ғалымның «Әдіс туралы әңгіме» атты еңбегінен байқауға болады [4].

Г. Лейбництің (1646-1716) ғылым философиясы да адамды ашуға және ойлап табуға шақыруға бағытталған. Ғалымның философиясы адамдарды әртүрлі жаңалықтар мен өнертабыстарға шабыттандырды. Ғалымның философиясы адамдарды әртүрлі жаңалықтар мен өнертабыстарға шабыттандырды. Оның еңбек-терінде шығармашылық процестің ұйымдастырылуы мәнді және сан алуан үзінділермен сипатталады. Бұл әдістер шын мәнінде әртүрлі болғандықтан, жаңа мәселелерді шешу жолдарын табуға көмектесті. Бұл ақпарат, шын мәнінде, жаңа мәселелерді шешу жолдарын іздеуге қызмет ететін эвристикалық ережелер, әдістер. Оның барлық жұмыстары өнертабыстың логикасын жасауға бағытталған. Оның ойынша, ол айқынды бағалау үшін де, жасырын нәрсені ашу үшін де ақыл-ойдың қасиеттеріне негізделуі керек [4,27].

XVIII ғасыр Г. Лейбниц пен Рене Декарт бір-бірінен бөлек жұмыс істей отырып, Р. Лулдың идеяларына сүйене, барлық ғалымдарды әмбебап тілдерде жіктеуді ұсынды. Бұл идеялар жасанды интеллект саласындағы теориялық әзірлемелердің негізін қалады. Шамамен өткен ғасырдың 30-жылдарынан бастап кейбір авторлар ғылыми мақалаларды жариялауда шығармашылық мәселелерге, негізінен инженерлік дизайн саласындағы әдістемелік шешімдерімен бөлісе бастады, бірақ көп ұзамай олар кейбір әлеуметтік және гуманитарлық мәселелер ғылыми мәселелердің шешімін күтпеді [4,32].

Ғалым А. Сен-Симон эвристикалық оқыту саласында да еңбек көп етті. Ол танымның іргелі құралы ретінде салыстыру әдісіне көңіл бөлді. Сондай-ақ идеяларды салыстырудың жаңа ғылымын құру идеясын дамытудың үлгісі ретінде математиканы пайдаланды. Салыстырмалы әдісі XIX ғасырда кеңінен қолданыла бастады [5].

Эвристиканың дамыта – оқыту туралы көптеген авторлар сонау XIV ғасырда Раймонд Лулдың ғылымға қосқан үлесі зор. Ол ұғымдардың жалпы жіктелуін негізге ала отырып, әртүрлі мәселелерді шеше алатын машина жасауға әрекет жасады [5,12].

«Эвристика» терминінің қазіргі мағынасын математик және философ Б. Больцано (1781-1848) ұсынған. Математик өзінің «Ғылым» еңбегінің төртінші бөліміне мына сөздермен атады: «Ашық ашу өнері немесе эвристика туралы». Б. Больцано атап өткендей, дәлелдеу кезінде субъективті дәлелдемелерге сілтеме жасаудың қажеті жоқ, өйткені бұл қателік болу ықтималдығы жоғары. Адамды қандай да бір қателіктерден сақтандыруға болмайды, өйткені әрбір адам бастапқы ақпаратты ақиқат деп қабылдайды және бұл жалған деп көрсетілуі мүмкін болса да, қатаң емес дәлелдеуге апаратын жол болып саналады [5,25].

Өзінен бұрынғылардың идеяларын сыни тұрғыдан дамыта отырып, чех логикасы, философы және математигі Бернардо Больчано эвристикалық қызметте алға тағы бір маңызды қадам жасады. Ол өзінің «Ғылыми зерттеулер» атты еңбегінде классикалық логика мен таным теориясы мәселесін қарастыра отырып, «кез келген түрдегі дәлелдемелерге сілтеме ғылыми зерттеу шеңберінде дәлел бола алмайды» дейді. Эвристикалық қорытындының ықтималдығын дұрыс бағаламай, біз бұл тұжырымды дәлел ретінде жиі қолданамыз [5, 42].

А. Пуанкаре әрқашан шығармашылық шешімдер мен идеяларды құрудың ішкі механизмінің жұмысын түсінгісі келді, оған шешімді алу үшін адамға жол қажет болды. А. Пуанкаре дұрыс және дұрыс жол әрқашан кенеттен пайда болады және бұған ғылыми пайымдау ықпал етеді деп есептеді. Ол пайымдау санасыз еңбек арқылы жүзеге асады деп есептеді, бірақ адам дұрыс бағытта жұмыс істегенде ғана. Мысалы, дәрі жасау мәселесін шешуге тырысқан ғалым бұрын бұл мәселені қалай шешуге болатынын түсінбесе де, кенеттен бұл мәселенің шешіміне келуі мүмкін. Ғалымның эвристикаға қосқан үлесі ерекше, өйткені оның эвристикалық әрекетте жеткілікті тәжірибесі болды. Ол шығармашылықтың психологиялық механизмдерін зерттеу және түсіну үшін, т.б. Адамның ақыл-ойының мәніне жету үшін тек шығармашылықты байқау керек. Жеке тәжірибе негізінде ұсынылған А. Пуанкаренің эвристика бойынша еңбектері айтарлықтай құнды [5,50].

Педагогикалық мәселе ретінде эвристикалық әдістерді әзірлеудегі еңбегі Д. Поя (1961), Ю.Н. Кулютин (1970; 1986), В.И. Андреев (1981; 1988) және т.б. Д. Поя мәселелердің шешімін іздеудің негізінде жатқан жалпы ережелерді тұжырымдап, жүйелеген. Ал, Ю.Н. Кулюткин формулаларды өз бетінше шығаруда, теоремаларды дәлелдеуде, практикалық жұмыстарда эвристикалық әдістердің стратегиясы мен тактикасының маңызын ашты. В.И. Андреев эвристикалық әдістерді жүйелеуге генетикалық тәсілді қолданды, оларды қолданудың принциптері мен ережелерін тұжырымдады, оқу процесінде қолдану үшін миға шабуылдың белгілі әдістерін және басқаларын түрлендірді.

П.К. Энгельмейер (1855-1939) «Шығармашылық теориясы» атты еңбегінде сипатталған шығармашылық есептерді үш кезеңге бөлу механизмін анықтады. Біріншіден, ол адам шешілген мәселені елестету керек екенін айтты. Екіншіден, ол жоспар құруы керек, ал соңында нақты әрекет – осы жоспарды өмірде жүзеге асыру [5,60].

Сондай-ақ, грек математигі А. Папп, кейбір деректерге сәйкес, дәл ғылым ретінде эвристиканың негізін салушы болып саналады. Сынақ және қателік әдісі – бұл әдісті қолданудың шығармашылық негізі деп санады.

А. Дистерверг (1790-1866) сұрақ-дамыту әдісін педагогикалық өнердің шыңымен салыстырды. Ол былай деп жазды: «Даму мен тәрбиені кез келген адамға беруге немесе жеткізуге болмайды. Оларға қосылғысы келген адам бұған өз белсенділігімен, өз күшімен, өз күш-жігерімен жетуі керек [6].

Г.Е. Армстронг (1848-1937), педагог химигі, эвристикалық оқытуды тұтас жүйе ретінде құрудың алғашқы әрекетінің негізін салушы болды. Оның әдістемесі студенттерді бастауыш ғылыми зерттеулерге тартуға, сол арқылы олардың ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік берді. Алайда, күрделілігі мен маңызды ұзақтығына байланысты бұл жүйе оңтайлы емес болып шықты.

Ғалымдар мен педагогтардың айтарлықтай бөлігі оқу-тәрбие үрдісінде оқытудың эвристикалық әдісін қолдану қажет деп есептеген. Педагогикалық ғылым мен тәжірибеде эвристикалық оқытудың дамуына таптырмас үлес қосқан: К.Н. Вентцель, П.Ф. Каптерев, В.П. Вахтеров, К.Д. Ушинский, Н.М. Плескацевич, Ю.Н. Кулюткин, Н.В. Соколов, Л.В. Хуторской және т.б. өз еңбектерінде сұраққа дайын жауаптан гөрі оқушының өз бетімен тапқан жауабы пайдалырақ болады тұжырымдаған.

Эвристикалық белсенділікті зерттеудегі айқын өзгерістер Рене Декартпен (1596-1650) байланысты. Ол мәселелерді шешудің кешенді әдісін жасауға тырысты. Кез келген салада шындықты орнатудың жолын табу оның «Әдіс туралы әңгіме» еңбегінің басты мақсаты болып табылады.

Готфрид Лейбництің (1646-1716) ғылым философиясы да адамды ашуға және ойлап табуға шақыруға бағытталған. Оның еңбектері шығармашылық процестің ұйымдастырушылық аспектілерін сипаттауға толы. Бұл ақпарат, шын мәнінде, жаңа мәселелерді шешу жолдарын іздеуге қызмет ететін эвристикалық ережелер, әдістер. Оның барлық жұмыстары өнертабыстың логикасын жасауға бағытталған. Оның ойынша, ол айқынды бағалау үшін де, жасырын нәрсені ашу үшін де ақыл-ойдың қасиеттеріне негізделуі керек [6, 22].

Өзінен бұрынғылардың идеяларын сыни тұрғыдан дамыта отырып, чех логикасы, философы және математигі Бернардо Больчано (1781-1848) эвристикалық қызметте алға тағы бір маңызды қадам жасайды. Ол өзінің «Ғылыми зерттеулер» атты еңбегінде классикалық логика мен таным теориясы мәселесін қарастыра отырып, «кез келген түрдегі дәлелдемелерге сілтеме ғылыми зерттеу шеңберінде дәлел бола алмайды» дейді. Эвристикалық қорытындының ықтималдығын дұрыс бағаламай, біз бұл тұжырымды дәлел ретінде жиі қолданамыз.

Г.Е. Армстронг (1848-1937), педагог химигі, эвристикалық оқытуды тұтас жүйе ретінде құрудың алғашқы әрекетінің негізін салушы

болды. Оның әдістемесі студенттерді бастауыш ғылыми зерттеулерге тартуға, сол арқылы олардың ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік берді. Алайда, күрделілігі мен маңызды ұзақтығына байланысты бұл жүйе оңтайлы емес болып шықты.

В.П. Вахтеров (1853-1924) іздену және ашу таланты адамның шексіз биіктерге жетуіне мүмкіндік беретін қозғалтқыш екенін атап өтті. Хуторской А.В. өзінің зерттеу жұмыстарында эвристикалық оқыту теориясын дамытты. Ол эвристиканы «білім мен іс-әрекеттің зерттелетін салаларында білім беру өнімдерін жасау процесінде студенттер мен мұғалімдердің өзін-өзі жүзеге асыруын және білім беру дамуын қамтамасыз ететін мақсаттардың, заңдылықтардың, принциптердің, мазмұнның, технологияның, нысандардың, әдістер мен құралдардың жүйесі» деп көрсетеді [6].

Анри Пуанкаре (1854-1912) математик бола отырып, математикалық шығармашылықтың механизмі ешқандай шығармашылық әрекеттен айтарлықтай ерекшеленбейді деп дәлелдеді. Сондықтан оны түсіну арқылы біз адам ақыл-ойының мәнін түсінеміз. Оның ғылымда дамытқан шығармашылық аспектілері өз тәжірибесі негізінде ұсынылып, эвристика мәселелерінің қатарына енді.

В.П. Вахтеров (1853-1924) іздену және ашу таланты адамның шексіз биіктерге жетуіне мүмкіндік беретін қозғалтқыш екенін атап өтті. Хуторской А.В. өзінің зерттеу жұмыстарында эвристикалық оқыту теориясын дамытады. Ол эвристиканы «білім мен іс-әрекеттің зерттелетін салаларында білім беру өнімдерін жасау процесінде студенттер мен мұғалімдердің өзін-өзі жүзеге асыруын және білім беру дамуын қамтамасыз ететін мақсаттардың, заңдылықтардың, принциптердің, мазмұнның, технологияның, нысандардың, әдістер мен құралдардың жүйесі» деп көрсетеді. [6,12].

Қорыта келе, эвристикалық оқыту әдісі біршама ұзақ уақыт дамыды және тек XX ғасырдың аяғында эвристика әдісі жеке ғылым ретінде ерекшеленді. Бүгінгі таңда эвристикалық оқыту әдістері тарих пәндерінің үрдісінде белсенді түрде қолданылуда, бұл қазіргі сабақтың әртүрлі кезеңдерінде оқушылардың дамуына зор ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Больцано Б. Учение о науке (Наукоучение) / Б. Больцано. – М.: Наука, 2003. – 129 с.

2. Коменский Я.А. Избранное педагогическое сочинения / Я.А. Коменский. – М., 1938. – 234 с.

3. Каптерев П.Ф. Эвристическая форма обучения в народной школе // Антология педагогической мысли России второй половины XIX - начала XX в. / П.Ф. Каптерев. – М.: Педагогика, 1990. - 307 с.

4. Дистерверг А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистерверг. – М., 1956. – 90 с.
5. Деркач А.А. Педагогическая эвристика: Искусство овладения иностранным языком / А.А. Деркач, С.Ф. Щербак. – М.: Педагогика, 1991. – 224 с.
6. Хуторской А.В. Эвристическое обучение: теория, методология, практика / А.В. Хуторской. – М.: Международная педагогическая академия, 1998. – 266 с.
7. Кулюткин, Ю.К. Эвристические методы в структуре решений / Ю.К. Кулюткин. – М.: Педагогика, 1970. – 232 с.
8. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лихачев. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
9. Рипли, А. Лучшие в мире ученики, или Как научить детей учиться. Опыт передовых педагогов – учителям и родителям / А. Рипли. – М.: Эксмо, 2015. – 304 с.

Ж.Е. Акай, А. Харахад, П.Т. Жұмабай, А. Сапар
студенты Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
научный руководитель: Ә.Қ. Жетпісбай
кандидат филологических наук, доцент г. Павлодар

THE USAGE OF TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN ENGLISH LESSONS

"In our time, it is very necessary to provide young people with new knowledge that meets international standards related to Information Technology "
N.A. Nazarbayev

Annotation: the article analyzes the methods of using the technology of developing critical thinking in English lessons, as well as the definition of critical thinking.
The object of the study is the use of technology for the development of critical thinking in the English subject of this topic, conducting it in practic
Keywords: critical attitude, Development Technology, Technology, teacher, student, activity, skills, abilities.

According to the head of state, it is necessary to build the educational process in accordance with the modern, new standards of the time. It is important that we move with time and are always ready for a new birth. Therefore, the globalization of the National Society in our country is the future of the country - it is necessary to form future generations in a new innovative method with the basics of spiritual instruction and knowledge. To do this, when using new pedagogical technologies in the daily lesson process, each teacher chooses their pedagogical goals, their skills, taking into account the age characteristics of the students in front of them.

These new technologies are aimed at developing students ' creative abilities, as well as deep thinking, theoretical foundations, reasoning,

evaluation of aesthetic views, and cognitive activity. The new development of the educational process in general education schools, that is, bringing them to a new level, was only in the hands of teachers. For this reason, they introduced the term "new technology" into the education system. The goal of these modern teachers is to make the knowledge gained by students high-quality, to become the basis for their formation as a full-fledged individual. New technologies are needed to implement the new content of Education. One of these pedagogical Technologies is the "technology of critical thinking". Let's look at this concept in more detail and give an explanation.

What is critical thinking? Critical thinking is the only and most important pedagogical concept in the development of education in the country. Ability to freely express students ' thoughts during the lesson, increase interest in the lesson, study, analyze the topic, and draw conclusions. The concept of critical thinking is a collection of knowledge of scientists from all over the world over the years. Curtis S. Meredith, Ginny L. Steele, and Charles Temple systematized this concept in practice. The project is based on the theories of J. Piaget and L. S. Vygotsky. The goal is to teach students of all ages to be critical of any topic and make a conscious decision to choose one of the two opinions.

Critical thinking is the ability to think clearly and rationally, understanding the logical relationship between ideas. Critical thinking has been an important subject for students since early Greek philosophers such as Plato and Socrates. In principle, critical thinking requires the correct use of students ' thinking skills. It's about being an active student, not a passive recipient of information.

A student with critical thinking skills:

– Understands the relationship between ideas.

– Can determine the importance and relevance of arguments and ideas.

– Has the property of recognizing, constructing and evaluating evidence.

– Consistently and systematically addresses issues.

Lindsay G. Hull K. S. Thompson R. F. considers critical thinking to be a test of proposed solutions to determine the area in which they can be applied. While creative thinking focuses on coming up with a new idea, critical thinking helps you identify its shortcomings. To be effective in solving a problem, it is important that both thinking systems are used separately, regardless of whether they work. Because creative thinking is an obstacle to critical thinking, and accordingly, the opposite can happen. [1]

In the work "fundamentals of critical thinking" by Gabit Bekakhmetov and Aigerim Korzhymbaeva, published within the framework of the

national movement "Kazakhstan 2050" on critical thinking, questions of exams in the form of comparisons of Kazakhstan, Great Britain, and the United States are given in order to test critical thinking. As a result of these questions, it became known that in the culture of our country, whether in the educational program or in the curriculum, it is important to find solutions to popular riddles that play an important role for the development of logic, critical thinking, and to reveal the meaning of Proverbs and sayings.

In the UK and US critical thinking exams, the following questions are more common than others:

1. What Would you call this text?
2. What is the main goal of the author?
3. Identify An incorrect discussion in the argument.
4. What assumption is based on this argument? It is considered that in order to effectively pass tests that consider critical thinking, it is necessary to read more books at the preparatory stage. [2, p. 4]

According to D. backer, the reason teachers rely on a system of free educational skills is that they understand that modern methods of thinking and requirements that the modern labor market requires from students force them to overcome the limitations that arise from the interdisciplinary structure. As an example: the interdisciplinary lesson plan of the language and thinking program at Bard College (Annandale-on-Hudson, New York, USA) for this reason contains questions that are considered correct to say "eternal" to help students master a modern style of thinking. They do not belong to a single field, subject, or specialty, and students develop critical thinking through the program. [3]

At the beginning of the XX century, Zhusupbek Aimautov said that "teaching is not just a familiar skill, it is an art that finds a new one." The word still didn't matter. Today, students have a lot of expectations from the teacher. In order to actively involve students in the lesson, it is necessary to conduct the course of each lesson individually, in a new way. The effectiveness of the lesson is influenced by two closely related conditions. This is a careful preparation and skillful execution. Poor lesson planning also lacks quality. In this regard, there is a lot of learning technologies. One of them is "teaching critical thinking" - as the newspaper "Egemen Kazakhstan" writes, critical thinking is currently the most important pedagogical concept for the development of education in Kazakhstan. This module provides for a conscious and thought perception of the development of critical thinking by both students and teachers. [4, pp. 12-13]

Critical thinking is the ability to think clearly and rationally, understanding the logical relationship between ideas. Critical thinking has

been an important subject for students since early Greek philosophers such as Plato and Socrates.

In principle, critical thinking requires the correct use of students ' thinking skills. It's about being an active student, not a passive recipient of information.

A student with critical thinking skills:

– Understands the relationship between ideas.

– Can determine the importance and relevance of arguments and ideas.

– Has the property of recognizing, constructing and evaluating evidence.

– Consistently and systematically addresses issues. [5]

Critical thinking Games

One of the ways to develop critical thinking skills is to play mind games. Preschoolers are a time to motivate your children with exciting games and active games that expand their imagination and critical thinking.

It may seem fun now, but the effects of these types of games will forever remain in the minds of your children. In primary school, children do not magically develop their thinking abilities. They make up most of these skills in preschool age. Don't miss these thinking Games, which are traditional games without a screen, they can play with children anywhere and without preparation. [6]

1. I Spy
2. creating an event
3. rhyming game

Culture appears in the game and in a playful way

Main features of the game:

– Production
– Volunteering
– Follow the rules
– Spatial and temporal isolation
– self-sufficiency
– Joy and tension
– Advantages of Game methods
– Active learning
– Mutual learning
– Operation of theoretical knowledge
– Based on curiosity and internal motivation
– Personal "settings"
– The problem-oriented
– Situational
– Ob multi-purpose nature

– Developing non-standard thinking [7]

In conclusion, new technologies are aimed at developing students ' creative abilities, as well as deep thinking, theoretical foundations, reasoning, evaluation of aesthetic views, and cognitive activity. Curtis S. Meredith, Ginny L. Steele, and Charles Temple systematized this concept in practice. The project is based on the theories of J. Piaget and L.S. Vygotsky. The main difference between critical thinking development technology and traditional learning is that knowledge is not provided in a ready – made form. A program that encourages students to freely communicate with teachers and classmates, discuss, listen to each other's thoughts, respect, and overcome difficulties while looking for ways to solve an urgent problem.

It can be seen that the intellectual activity of a person, characterized by critical thinking skills, increases. The teaching, aimed at developing critical thinking skills, involves not only the active search for information for assimilation by students, but also much more: linking what they have learned with their own experience, as well as comparing what they have learned with other research in this area. By teaching students to think in this way, teachers encourage them to independently solve problems and search for the necessary information. [8]

References

1. Lindsay G., Hull K.S., Thompson R.F. Creative and critical thinking // Textbook on general psychology. Psychology of thinking, 42-46 p.

2. Kritikalyk oylau negizderi. Gabit Bekakhmetov, Aigerim Korzhymbaeva, 21-33 p.

3. Empowering Students through Language & Critical Thinking: The Bard College Language & Thinking Program, 2015. – 121-122 p.

4. Peg Peoples. Bard College, Annandale-on-Hudson, NY 12504–5000, USA, 12-13 p.

5. Egemen Kazakhstan, No. 365 vol., 2018. – 255-256 p.

6. Zair-Bek S.I., Mushtavinskaya I.V. The development of critical thinking in the classroom. – M.: Enlightenment, 2004. – 99 p.

7. Genike E.A., Trifonova E.A. Development of critical thinking (Basic model). Book 1. – M.: BONFI, 2002. – 36-38 p.

8. Klarin M.V. Development of critical and creative thinking // School technologies. – 2004. – №2. – 78-80 p.

. Ақынбай
студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
А.С. Аманова, А.К. Тисбаева
***ғылыми жетекшілері**: т.ғ.к, аға оқытушысы, Павлодар қ.*

ПАВЛОДАР ӨҢІРІНДЕГІ БАЙ-КУЛАКТАРДЫ ТАП РЕТІНДЕ ЖОЮ ПРОЦЕСІ

***Аннотация**. Автор архив материалдарына сүйене отырып, тап ретінде бай-кулактарды жою күрестің аймақтағы тарихын сипаттады. Мақалада науқанды жүзеге асырудың алғашқы үш айы көрсетілген. Орталықтың негізгі бастапқы құжаттары көрсетілді, оған сәйкес жергілікті деңгейде ұжымдастыру саясаты жүзеге асырылды.*

***Түйін сөздер**: ұжымдастыру, кулактарды тәркілеу, кулактарды тап ретінде жою, бай,орташа шаруа, оңалту.*

***Аннотация**. Автор, опираясь на архивные материалы, охарактеризовала историю борьбы с кулачеством как классом в регионе. В статье представлены первые три месяца реализации кампании. Показаны основные начальные документы Центра, согласно которым на местном уровне осуществлялась политика коллективизации.*

***Annotation**. The author, relying on archival materials, characterized the history of the struggle against the Kulaks as a class in the region. The article presents the first three months of the campaign implementation. The main initial documents of the Center are shown, according to which the collectivization policy was implemented at the local level.*

Белгілі болғандай, бұрынғы КСРО құрамындағы елдердер тарихихындағы ең қайғылы беттердің біріне айналған кулактарды тәркілеу процесі ұжымдастыру саясатының құрамдас бөлігі еді. Қазақстандағы кулактарды тәркілеу саясаты мен тәжірбиесінің жалпы елдегі жағдайдан көп айырмашылықтары бола қоймады, дегенмен «қанаушы элементтердің» кулактар мен байлардың біркелкі еместігінен және де аймақтық этникалық ерекшеліктеріне байланысты айырмашылықтары болған.

Мемлекеттік биліктің қуғын-сүргін саясатының құрамдас бөлігі болған бай-кулактарды тап ретінде жою саясаты 1980-1990 жылдардан бастап Қазақстан тарихнамасында қарастырыла бастады. Сол уақыттан бері осы мәселе төңірегінде қарастырылған көлемі мен ғылыми жетістіктері жағынан ауқымды әдебиеттер жинақталған. Сондай-ақ бай-кулактарды тәркілеу мен жер аударудың көптеген мәселелері, әсіресе, аймақ деңгейінде тереңірек зерттеуді қажет етеді.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Ж. Тоқаевтың 2020 жылғы 24 қарашадағы «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау

жөніндегі мемлекеттік комиссия туралы» жарлығының аясында облыстық комиссияның мүшелері мұрағаттық деректерден бай кулактарды орта шаруалардың есімдерін қайта қалпына келтіруге байланысты мұрағаттық деректерде іздестіру және ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуде. Сонымен қатар 1916-1930 жылдары түрлі зорлық-зомбылық көрген саяси науқандар мен ашаршылық кезінде мемлекеттің жазалау әрекетері мен биліктің қуғын-сүргінінің салдарынан Қазақстаннан кетуге мәжбүр болған қазақ босқындардың құқықтарын қалпына келтіру жайлы ұсыныстар дайындалуда.

Павлодар облысының мемлекеттік мұрағатының (ПОММ), Қазақстан Республикасы Президенті мұрағатының (ҚР ПМ), Қазақстан Республикасыны Орталық мемлекеттік мұрағатының (ҚР ОММ) қорларында сол кездегі уездік және округтік атқарушы органдарының құжаттарындағы кулактар мен байлар тізімдері, сайлау құқығынан айырылған адамдар тізімдері көрсетілген құжаттары, сондай-ақ бай-кулактарды тап ретінде жою саясатының қыр-сырларын ашып көрсететін деректер сақталған. Тізімде аты-жөні, әлеуметтік тобы, мүліктік жағдайы, шаруалардың қандай бап бойынша сотталғаны, соттылықтың мерзімі мен сипаты сонымен қатар біршама құжаттарда тәркіленген мүлік туралы мәліметтер де көрсетіледі. Көрсетілген деректерге қарап ұжымдастыру мен бай-кулактарды тап ретінде жою саясатының қаншалықты ұйымдастырылмаған, дайындықсыз жүргізілгенін аңғаруға болады.

«Бай-кулактарды тап ретінде жою» саясаты өзара байланысты бірнеше мақсатты көздеген болатын. Негізгі мақсат (әлеуметтік) – ауыл буржуазиясын жою болса, екінші мақсат (психологиялық) – шаруаларға тәркілеу, тұтқындау, жер аудару ғана колхозға қосылудың бірден-бір баламасы екенін көрсетіп, ауылда үрей тудыру болды. Осылайша кулактарды тәркілеу саясаты ұжымдастырудың негізгі әдісіне айналды [1].

Жаппай ұжымдастыру шараларын әзірлеу үшін 1929 жылы желтоқсанда ОК БКП(б) саяси бюросының Я.А. Яковлев басшылығымен құрамына аймақтық және облыстық партия ұйымдарының хатшылары кірген арнайы комиссиясы құрылған болатын. Бұл комиссия құрамында Қазақстан атынан Ф.Голощекин болды. Комиссия негізінен бай-кулактарды тап ретінде жою мәселесін қарастырды. Комиссия қорытындылары ОК БКП (б) 1930 жылғы 1 ақпандағы «Жаппай ұжымдастыру аймақтарында ауыл шаруашылығн қайта құруды күшейту және кулактармен күресу шаралары туралы» қаулысына негіз болды [2].

Жоғарыда аталған комиссияның жұмысына жарты ай қалғанда 1930 жылы 17 қаңтарда Алматыда Бүкілодақтық коммунистік партия

Казкрайкомы бюро мүшелерінің жеке отырысы өтіп, онда бай-кулактарды тап ретінде жою міселесі көтеріліді. Жиналыс шешіміне сәйкес осы мәселе төңірегінде тәжірбиелік шаралар қабылданды.

Ең алдымен, ОГПУ әзірлеген кулактардың контрреволюциялық ұйымдары мен топтарын, соның ішінде бұрын тәркілеу жолымен қуылған жартылай феодалдарды үш ай мерзім ішінде тәркілеу мен жер аудару міндеті қойылды. Жаппай ұжымдастыру аймақтарында колхоздардан тыс барлық кулак отбасыларын екі айдың ішінде сол ауданның шалғай жерлеріне ең көп еңбекті қажет ететін аймақтарға көшіру қажет болды. [3] Бұл тұрғыда айта кететін жайт тәркілеуге кез-келген еңбек құралдарының жатқаны, ал еңбек құралдарынсыз қарапайым ауылшаруашылығы (егіншілік) жоспарын орнындау мүмкін емес еді.

Сонымен қатар жеке жиналыстың шешіміне сәйкес кулактарды тап ретінде жоюды қамтитын заңдарды қайта қарап, жариялауды қарастырды. [3, л. 2]. Зерттелген құжат бойынша жиналыста кулактарды колхозға кіргені үшін жазалайтын нақты заңдардың жариялануы, талқыланған болатын. Сонымен бірге дәл осы уақытта кулак-бай шаруашылықтарына рұқсатсыз қоныс аударуға тыйым салынды.

ПОММ қорларының құжаттарында көрсетілгендей, өңірлерде бұл бағыттағы жұмыстар алдын ала басталып, оның көрінісі ОГПУ Павлодар облыстық басқармасы жанындағы неміс халқының арасында кулактарды тап ретінде жою шаралары туралы 1930 жылғы 27-28 қаңтардағы үштік жиналысының хаттамасында көрініс тапты. Осы құжатқа сәйкес бір күн ішінде мына шараларды қамтамасыз ету тапсырылды:

– ОГПУ-дің облыстық бөлімшесінде бар материалдар негізінде құрастырылған жекелеген кулак шаруашылықтарының және де қуғынға жататын басқа да контрреволюциялық элементтердің тізімдері мен сипаттамалары;

– Жеке салық салынатын шаруашылық тізімдері;

– Астық дайындау науқанында сотталған шаруалар тізімдері;

– Сот негізінде қылмыстық қудалауға ұшыраған шаруа қожалық-тарының тізімдері;

– Жазбаларда көрсетілген фактілерді көрсете отырып, ауылдың кеңестің жазбалары бойынша баспасөзде жарияланған кулактар мен антисофеттік элементтер тізімдері;

– Астық дайындау науқанында жер аударылған шауашылықтар мен сотталғандарды есепке ала отырып, кулак шаруашылықтарының саны туралы жиынтық ақпарат;

– Астық дайындау науқаны кезінде ауданнан тыс жерлерден келген шаруашылықтар туралы мәлімет [4].

1929 жылғы 1 мамырдағы жағдай бойынша бай-кулак шаруашылықтары санатына «өзін-өзі иемденген кулак» шаруашылықтары, сондай-ақ «кулак белгісі болмаса да басқа аудандардан көшіп келген шаруаларда жатқызылды. Осылайша, есеп жүргізген тұлғалар мен ұйымдардың еркіне қарай кез келген шаруашылық бай-кулактар шаруашылықтары санатына кіріп кеткен болатын. Тәжірбиеде бұл жиі қайталанатын жағдайдың бірі болатын. Мұрағат деректерін талдау барысында байқағанымыздай Қазақстанның кейбір аудандары мен аймақтарындағы тәркілеуге жататын шаруашылық тізімдері кейде бірнеше мәрте қаралғандығын көрсетеді. Тізімде бір шаруашылық бірде «кулак» деп көрсетілсе, бірде «орташа шаруа» деп көрсетілген.

Жер аударылуға тиіс барлық кулактар мен шаруалар ауыл орындаушыларының бақылауымен Павлодар қаласына жіберуге тура келді. Жер аударылғандар көп болған жағдайда бақылау үшін коммунистік жасақтарды пайдалану тапсырылды. Аудан прокурорына қамау орындарын тез арада босатуды тапсырды. Қамауға алатын нысанның жетіспеушілігіне байланысты ең алдымен шаруа қожалықтарының басшыларын 100-300 адамнан топтастырып шығару жоспарланған. Бұл жағдайда полиция мен есеп беру бөлімінің әскери жағдайға көшкендігін атап өту қажет [5]. Құжатта кооперативтік органдардың кулак-бай шаруашылықтарына тиесілі үлестер мен салымдарды кооперативтік органдарға беруге тыйым салу міндеті нақты көрсетілген. Үлестер мен салымдарды мемлекет меншігі ретінде есептеп, қол сұғылмайтын қор ретінде, қайтаруға тыйым салу туралы қатаң нұсқау берілді[6].

ОК БКК(б) 1930 жылғы 1 ақпандағы қаулысын жүзеге асыру мақсатында Орталық Атқару комитеті мен Халық Комиссиарлар кеңесінің ҚАКСР 1930 жылғы 19 ақпандағы «Жаппай ұжымдастыру аудандарында ауыл шаруашылығын социалистік қайта құруды күшейту және бай-кулактар мен күресу шаралары туралы» қаулы қабылдады [7]. Осы кезде аудандағы ОГПУ-дың Павлодар облыстық бөлімшесі жанындағы үштік жиналысының хаттамасына сәйкес байлар мен кулактарды аудан мен округтен тыс жерге көшіру үшін екі округ (М-Горьковский және Тереңғұлский) бекітілген болатын. Қазан айының аяғында бұл жерлерден 415 «бай-кулак» шаруа қожалықтары көшіру жоспарланды: М-Горьковский ауданынан – 231 және Тереңкөл ауданынан – 202 [8].

Сонымен бірге, ПОММ-ның 8-П партиялық қорында жергілікті органдардың алғашқы жұмысын сипаттайтын құжаттар бар. Кулак-бай шаруашылықтарын көшіру жоспарын зерделеу үшін 1930 жылдың 2 ақпандағы ОГПУ Павлодар облыстық басқармасында көшіруге

жоспарланған кулактар мен байлар тізімдерін қарау жөніндегі үштік отырысының хаттамасында осындай маңызды мәліметтер келтірілген. Құжат бойынша ауданнан жеу аудару жоспарланған кулак-бай шаруашылықтарының шамамен саны 1995 құраса, оның ішінде ОГПУ материалдары бойынша 473, аудандық қаржы бөлімінің материалдары бойынша 1482 құрады. Қала мен аудандардың контекстіндегі болжамды жоспарлар келесідей болды: Павлодар – 110, М. Горький ауданы – 117, Ертіс – 131, Цюрупский – 304, Баян-Ауыл – 352, Тереңкөл – 186, К. Агачевский – 25, Северский – 25., Павлодар қ – 218 [9].

Осының негізінде құжаттардан 19 ақпанда бекітілген М. Горький мен Тереңкөл аудандарынан жер аударылатын шаруалар саны аз болғандығын байқаймыз. Ал кейінгі құжат бойынша М. Горький ауданынан көшірілген бай-кулак шаруашылықтарының саны 2 еседен асқан.

Қаулы бойынша жаппай ұжымдастыру аймақтарында жерді жалға беру жеке шаруа қожалықтарында жұмыс күшін жалдау туралы заңдар жойылды. Ауылдағы капиталистік қатынастарды сақтаудың әлеуметтік негізін іс жүзінде жойған бұл шаралармен бір мезгілде жергілікті кеңес органдарына жаппай ұжымдастыру аймақтарында байлар мен кулактарға қарсы күрестің барлық қажетті шараларын мүліктерін толық тәркілеуге дейін қолдануға құқық берілді.

Бай-кулак шаруашылықтары үш санатқа бөлінді. Бірінші санатқа («контрреволюциялық актив») республикадан тыс жер аударылуға жататын кулактар мен байлар жатқызылды; екіншісінде («құлақ активі, ең бай жартылай помещиктер, бай жартылай феодалдар») – ауданнан тыс жерге көшіруге жатады, үшіншісінде (кулақ және бай шаруашылықтарының қалғандары) – облыстан тысқары жерлерге жер аударуға жатқызылды.

Қазақстанның аудандарында «кулактар мен байларды тап ретінде жою» науқанына соғысқа дайындалғандай ерекше дайындық жүргізілді. ОГПУ бөлімшесінің үштік мүшелері Тереңкөл жасақтарын қаруландыру үшін 15 винтовка мен 375 патрон тапсырылыды [10]. ОГПУ жұмысына көмектесу үшін аудандардың барлық жерінен коммунистер мен комсомолдардан құралған жасақтар қарулы жасақ болып ұйымдастырылып, олар аудандық әскери комиссариат қорынан қару-жарақпен және оқ-дәрімен қамтамасыз етілді.

Іс жүзінде кулак шаруашылықтарын жоюдың «жоспар нормалары» артығымен орындалып отырды. Кулак шаруашылықтарымен қатар байлар, орта шаруа, кей жағдайлар да тіпті кедей шаруашылықтар да үнемі «экспроприацияға» ұшырап отырды.

Қолданыстағы нұсқауларға сәйкес екінші және үшінші санатқа жататын «кулак» және «бай» шаруашылықтарын тәркілеу орта кедей

шаруалар мен колхоз жиналыстарының шешімдері бойынша жүзеге асырылатын болды. Бұл жиналыстарда көшірілетін «кулак» пен «байлардың» сипаттамасы бар тізімдер жасалып, талқылануы қажет еді, кейін ауылдық кеңес бекіткеннен кейін аудандық атқарушы биліктің бекітуіне ұсынылатын болды. Қорытынды шешім үшін облыстық атқару комитетінің сакциясы болуы тиіс еді. Әдетте бұл шаралар іс жүзінде сақталмады. Мәселен, 1930 жылы 5 наурызда Павлодар уезінің Тереңкөл ауданындағы Ілияс трактында уездік үштіктің мәжілісінде 58 бай тәркілеуге, тиісінше жер аударылуға жатады [11]. Азды-көпті ауқатты шаруашылықтардың барлығын ешбір ретсіз тәркілеу жүргізген. Сонымен, кулактарды тап ретінде жою жөніндегі ауылдық кеңестердің құжаттары бойынша Әлкін Нұрмұхамет бай емес, жер аударудан уақытша қалыс қалып, уәкілге сол жерде жеке салық салудың дұрыстығын тексеру тапсырылған [12].

ОАК мен ХКК ҚАКСР нұсқауы бойынша бірінші санатттағы тәркілену тізіміне жататын шаруашылықтарлың барлық өндіріс құралдары мен мүлкі тәркіленуі тиіс болды. Оларға тек ең қажетті тұрмыстық заттар, екі айлық азық-түлік және үй шаруашылығына қажетті 500 сом ақша қалдырылды. Екінші және үшінші санаттағыларға шаруашылық жүргізуге қажетті ең аз ауылшаруашылық құралдары мен құрал-саймандарын қоспағанда, іс жүзінде барлық мүлік пен өндіріс құралдарының негізгі бөлігі тәркіленуге жатты.

Орыс шаруа қожалықтары үшін I санаттағы жаппай ұжымдастыру аудандарынан ер аударылуға жататын кулак-бай шаруашылықтары үшін ОГПУ Павлодар бөлімшесі жанындағы үштік отырысының хаттамасында белгіленген өндіріс құралдары мен құралдарының ең төменгі күнкөріс деңгейінің мөлшері мынаны құрады: жылқы, сиыр, соқа, тырма, арба, қажетті тұрмыстық ыдыстар, 500 рубльге дейін ақшалай қаражат және ең төменгі мөлшерлеме бойынша 2 айға нан. Қазақ шаруашылықтары үшін – жылқы немесе түйе, сиыр, екі қошқар, соқа, арба, қажетті тұрмыстық ыдыстар, 500 сомға дейін ақша және 2 айға нан.

II санаттағылар үшін барлық қолда бар еңбек құралдары мен өндіріс құралдары тәркіленіп, ең төменгі мөлшерлеме бойынша 500 рубльге дейінгі ақша мен 2 айға есептелінген азық-түлік қалдырылды. III санатта ең аз есеппен 2 айға жылқы немесе түйе, сиыр, соқа, тырма, арба, нан немесе ет болды [13].

Алайда іс жүзінде тәркіленуі тиіс шаруа қожалықтарының тіршілігін қамтамаыз етудің бұл шараларыда сақталмады. Бүкілодақтық коммунистік партияның Казкрайкомына барлық округтерден тәркіленген шаруалардан шаруашылықтарға қажетті өнім мен азық-түліктің ең

төменгі мөлшеріде берілмейтіні, барлығы, соның ішінде жеке заттары да тәркіленетіні туралы арыз-шағымдар түсті [14]. Бұл жайт байлар мен кулактардың тәркіленген мүліктерінің тізімдемесінде немесе анықтамаларында көрініс тапты [15].

Белгілі, қатаң климаттық жағдайлар, халықтың аз тығыздығы және бос жердің болуы сталиндік репрессиялық аппараттың пікірінше, Қазақстанды иесіз қалған шаруашылықтарды қоныстандырудың негізгі аймақтарының біріне айналдыруына қолайлы факторлар болды. БКП (б) ОК Саяси бюросының 1930 жылғы 30 қаңтардағы «жаппай ұжымдастыру аймақтарындағы кулак шаруашылықтарын жою шаралары туралы» қаулысына сәйкес 20-дан 25 мыңға дейін «кулак» отбасын Қазақстанға көшіру көзделген болатын. [2, б. 55]. 1930 жылы 11 наурызда Павлодар уезініңбай-кулактарды тап ретінде жою жөніндегі құрылған жедел тобы қуылған кулактар мен байларды (Марковский селолық кеңесі мен Павлодар облысының №8 әкімшілік ауыл) қоныстандыру үшін округке бөлінген орынмен келіседі. [2, б. 717].

Осылайша «бай-кулактарды тап ретінде жою саясаты» «қанаушылықты жеккөру» ниетінен емес, басқа себептерге байланысты яғни, олардың ең бастысы жаңадан пайда болған колхоздардың материалдық өндіріс құралдарының қажеттілігі еді. Шаруаларды қарапайым қбіріктіру айтарлықтай экономикалық нәтиже бере алмады, өйткені колхоздарға бірінші кезекте кедей шаруалар мен аз қуатты орта шаруалар кірген. Сондықтан колхоздардың материалдық базасының қалыптасуының негізгі көзі, ең алдымен, тәркіленген өндіріс құралдары, кулактар мен байлардың мүлкі болды.

Осы себепен, тәркілеу жаппай ұжымдастыру негізінде жүзеге асырылған жоқ, керісінше оның алдында болды. Тәркілеу болмаса, күштеп тжаппай ұжымдастырудың жүзеге асуы екіталай еді. Колхоз меншігінің қалыптасуының ең маңызды қайнар көзі – өндіріс құралдары мен тәркілеу жүргізілген байлардан, кулактардан және шаруа қожалықтарынан тәркіленген мүлік. Тәркілеу саясатына байланысты қабылданған барлық нұсқаулар мен қаулыларда «мүлкі тәркіленіп, қоныс аударумен» деген типтік тұжырымның орын алуы кездейсоқ болмаса керек. Бұл шара тәркіленген шаруашылықтардың барлық санаттары үшін міндетті болды.

Ұжымдастыру мен тәркілеу нәтижесінде ауылдың әлеуметтік құрылымы түбегейлі өзгерді. 1930 жылдардың ортасына қарай халық өз жерінде жеке шаруашылықты басқаратын ұсақ қожайындар табынан шықты. Колхоздардың мәжбүрлі жұмысшыларында, олардың едәуір бөлігі «арнайы қоныстанушылар» қатарына жататын, олар шын мәнінде қандай да бір мүліктен айырылып, өз еңбегін мемлекетке бекерге сатуға мәжбүр боған еді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жанбосинова А.С. Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Исторические и социально-политические науки». – 2017. – №1(52). – 163-168 с.
2. Из истории депортаций. Казахстан 1930-1935 гг. Сборник документов. – Алматы: LEM. 2012. – 772 с.
3. АП РК Ф.141, Оп,1, Д.2969, Л.1
4. ГАПО. Ф.8-п, Оп.1, Д.293, Л.1
5. ГАПО. Ф.8-п, Оп.1, Д.293, Л.2
6. ГАПО. Ф.8-п, Оп.1, Д.293, Л.3
7. Коллективизация сельского хозяйства Казахстана (1926 - июнь 1941 гг.): документы и материалы. Ч. 1. / под ред. А. Б. Турсунбаева. Алма-Ата: Казахстан, 1967. – 576 с.
8. ГАПО. Ф.8-п, Оп.1, Д.293, Л.14
9. ГАПО. Ф. 8-П, Оп.1, Д. 293, Л.5
10. ГАПО. Ф.8-п, Оп.1, Д.293, Л.18
11. ГАПО. Ф.8-п, Оп.1, Д.361, Л.4
12. ГАПО. Ф.8-п, Оп.1, Д.361, Л.1
13. 13.ГАПО. Ф.8-п, Оп.1, Д.293, Л.17
14. Козлов А.П. Раскулачивание в Казахстане: специфика, последствия (1929-1933 гг.) // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2014. – №5 (43). – 109-113 с.
15. ГАПО. Ф.173, Оп.1, Д.4, Л.44 об., 47 об.

С.Е. Аухадиева
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты,
ғылыми жетекшісі: А.Б. Раисова
педагогика ғылымдарының кандидаты

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. *Мақалада білім беру жүйесіндегі жаңа технологияның соның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың алатын орны көрсетілген. Мультимедиялық технологиялардың әдістемелік, ұйымдастырушылық, педагогикалық ерекшеліктері талдануға негізделген. Мектепте интерактивті тақтаны қолдану тиімділігі айқындалуы мен интерактивті тақтамен оқушылардың тілге қызығушылығын арттыру тәсілдері анықталған. Тілдің аспектілерін игеруде және сөйлеу әрекетінің әр түрлі түрлерінде білік пен дағдыны қалыптастыруда компьютерлік оқыту құралдарын қолдану мүмкіндігі зор. Бұл технологияларды оқу үрдісінің барлық кезеңдеріне енгізу оқушылардың өзіндік танымдық іс-әрекетінің даму деңгейін жоғарылатады. Оқушылардың танымдық іс-әрекетінің қалыптасқан деңгейі олардың құзыреттіліктерін қалыптастыру процесіне оң әсер етеді.*

Тірек сөздер: *ақпараттық-коммуникациялық технология, білім беруді жаңғырту, АКТ құралдары, ағылшын тілін оқыту, танымдық белсенділік, заманауи педагогикалық технологиялар.*

Аннотация. *Статья посвящена определению эффективности использования АКТ в обучении английскому языку в школе. Практическая значимость статьи заключается в выработке новых технологии в сфере образования, определены практические, педагогические, организационные особенности мультимедийной технологии, определении эффективности использования интерактивной доски в школах, способы заинтересованности учеников к языку при помощи интерактивной доски. Есть прекрасная возможность использовать компьютерные учебные пособия в развитии языковых аспектов и формировании навыков и умений в различных формах речи. Внедрение этих технологий на всех этапах учебного процесса повышает уровень развития самопознательной активности студентов. Современный уровень познавательной активности студентов положительно влияет на процесс формирования их компетенций.*

Ключевые слова: *информационно-коммуникационные технологии, модернизация образования, средства ИКТ, обучение английскому языку, познавательная деятельность, современные педагогические технологии.*

Abstract. *The article is devoted to define efficiency of using ICT in teaching English at school. The practical importance of article is concluded in new technologies in the sphere of education are indicated, practical, pedagogical and organizational features of multimedia technology are identified. The effectiveness of using interactive whiteboards at schools are determined, ways to interest students to learn the language with the help of interactive whiteboard are identified, teaching materials of rational using interactive whiteboards in teaching process are developed. There is a great opportunity to use computer-based learning tools in the development of aspects of language and the formation of skills and abilities in various types of speech activities. The introduction of these technologies at all stages of the educational process increases the level of development of students' self-cognitive activity. The current level of cognitive activity of students has a positive impact on the process of formation of their competencies.*

Keywords: *information and communication technologies, education modernization, ICT tools, English language teaching, cognitive activity, modern pedagogical technologies.*

Біздің ғасыр – полиглоттардың заманы. Бұл дегеніміз, бір емес, бірнеше шет тілдерін білу жаңа постиндустриалды қоғамдағы қызметтің түрлі салаларында табысты ілгерілеуге айтарлықтай әсер ететін фактор болып табылатын білім берудің қажетті шарты болатындығын мойындауды білдіреді. Шет тілдерін және компьютерлік технологияларды білу кез-келген маманның білім деңгейі мен сапасына, сонымен қатар, әрине, кәсіби салаға қойылатын ең маңызды талаптар болып табылады.

Мұғалімнің міндеті – әр оқушының тілді іс жүзінде меңгеруіне жағдай жасау, олардың әрқайсының өзінің белсенділігін, шығармашылығын көрсетуге мүмкіндік беретін оқыту әдістерін таңдау. Соңғы жылдары шет тілдерін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі күн сайын көтеріліп келеді. Бұл жаңа техникалық

құралдар ғана емес, сонымен қатар оқытудың жаңа формалары мен әдістері, оқу үдерісіне жаңа көзқарас. Шет тілдерін оқытудың негізгі мақсаты – оқушылардың коммуникативті мәдениетін қалыптастыру және дамыту, шет тілін практикалық тұрғыдан меңгерту.

Қазіргі уақытта ақпараттық технологияны қолдану оқытудың мазмұнына, формалары мен әдістеріне, демек, білім сапасына айтарлықтай әсер етеді. Соңғы жылдары дербес компьютерлер мен қоғамдағы ақпараттық технологиялардың рөлі мен орны түбегейлі өзгерді. Қоғамның ақпараттық технологиялары компьютерлік технологиялар мен әртүрлі деректер құрылғыларының, соның ішінде телекоммуникациялық желілердің негізінде үлкен көлемде ақпаратты жинау, талдау, өңдеу, беру, сақтау әдістері мен құралдарын толық және жаппай енгізуді талап етеді. Бұл мәселенің өзектілігі – ақпараттық технологиялар жоғары коммуникативті қабілетімен және оқушылардың коммуникативтік құзыреттіліктерін тиімді дамытатын оқу іс-әрекетіне белсенді қатысумен сипатталады. Бұл қазіргі заманғы әлеуметтік жағдайларға бейімделуді жеңілдетеді, өйткені қоғам адамдарға өз қызметінде сәттілікке жетіп, қазіргі әлемге, тәуелсіздік пен бастамаларға тез бағдарлануы керек.

Қазіргі заманғы ағылшын тілін оқыту осы мәселені шешуді қамтамасыз ететін нақты технологияларды қолдануды талап етеді. Қазақстандағы ақпараттық қоғамның дамуы үшін қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сенімді меңгеретін және тез өзгеретін ақпарат ағымына оңай бейімделетін, өз бетінше ойлана және әрекет ете алатын білікті, жан-жақты оқытушылар болуы керек. Ағылшын тілі қиын сабақтардың бірі болғандықтан, мұғалім студенттердің қызығушылығын тудыру үшін интерактивті оқыту мен оқуды құруы керек. Білім берудің даму тарихында телекоммуникация, баспа кітаптары сияқты бірнеше ғасырлар бұрын пайда болған полиграфиялық технологиясынан бастап, таспаға, бейнеге, теледидарға және компакт-дискілерге жазылған дауыс пен бұқаралық ақпарат құралдарына дейін ақпараттық технологиялар көптеген адамдарға ғылыми хабарламаларды жеткізу үшін пайдаланылатын ақпарат құралдарының бөлігі болып табылады.

Компьютерді қолданудың тиімді әдістерінің бірі – мультимедиялық презентацияларды қолдану. Мұғалім интерактивті тақтаны сабақта бүкіл топ оқушыларының назарын аудара отырып қолданады. Мультимедиялық бағдарламалардың мүмкіндіктері шексіз, бұл кез-келген әрекетті анимация немесе кескін түрінде ұсынуға мүмкіндік береді.

Шетел тілі сабағында, презентацияда ақпараттық объектілердің барлық түрлері жиі қолданылады: лексикалық, грамматикалық материал,

мәтіндер, сөздіктер. Шетел тілі сабағында ақпараттық технологияларды қолданудың ең қолжетімді әдісі – танымдық және білім беру бағдарламаларын қолдану. Бағдарламалар көбінесе ойын түрінде құрастырылады. Бұл оқушыларға жаңа материалды оңай және тез игеруге, бұрын оқыған материалды бекітуге мүмкіндік береді. Learn English Euro talk тақырыптық иллюстрацияланған сөздік лексиканы зерттеуде үлкен әлеуетке ие. Бұл бағдарлама тоғыз түрлі тақырып бойынша сөздік қорын үйретуге мүмкіндік береді. Жаттығулардың ішінде, шетелдік сөйлеуді тыңдау арқылы түсіну, сөйлеу және есте сақтау қабілетін дамыту сияқты іс жүзінде қажетті формаларға ерекше назар аударылады.

Шетел тілін оқыту саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың тиімділігі таңдалған әдістеме, оларды қолдану әдістері мен формаларына байланысты. Мұғалімнің компьютерлік технологиялармен жұмыс істеу әдістемесін қаншалықты сауатты білетіндігі, оқытуда қандай ресурстарды қолданатыны өте маңызды.

Сабақта коммуникативті орта құру үшін әр білім алушының жоғары белсенділігін сақтау маңызды. Оқушылар үнсіз болса да, олар жауаптарын ойластырып әңгімелесушілердің мәлімдемелерін ойластыру сияқты ақыл-ойларын жұмыс істету мүмкін. Бұл ортаны құру оңай емес. Мұғалімге студенттердің диалогынан немесе монологынан ақпарат алу және пайдалану, жолдастарының жауабына түсініктеме беру үшін барлық қатысушылардың назарын жинау маңызды. Әр білім алушының жауаптарын табандылыққа, тапқырлыққа, эксцентриситетке мадақтау өте маңызды.

Шетел тілдерін оқыту процесінде оқушыларды белсенді ету тәсілдерінің бірі – жоба әдісі. Білім беру жобасы дегеніміз – кез-келген мәселені практикалық немесе теориялық шешу мақсатында оқушылардың өз бетінше орындайтын іздеу, зерттеу, графикалық және басқа жұмыс түрлері кешені. Оқушылар пайдалана алатын жобалардың түрлері: рөлдік ойындар, қойылымдар, мультимедиялық презентациялар, білім беру жобалары; шығармашылық (эссе, аударма, викториналар, сөзжұмбақтар және т.б.) Шығармашылық тапсырмалар оқушыларды ынталандырады, ынтымақтастыққа, білім беру процесінің барлық қатысушыларының қарым-қатынасына негіз жасайды.

Қазіргі заманғы педагогиканың маңызды мәселелерінің бірі – оқущыларды белсенді оқу-танымдық қызметке қосу проблемасы. Педагогикада «танымдық іс-әрекет» ұғымына екі көзқарас бар: біріншісі – белсенділік жеке тұлғаның сапасы ретінде қарастырылатындығымен сипатталады; екінші көзқарас белсенділік қызмет сапасы ретінде қарастырылады. Біз Т.И. Шамованың көзқарасын ұстанамыз,

ол когнитивтік белсенділік әрі іс-әрекет, әрі тұлғаның қасиеті деп санайды. Белсенді оқу-танымдық іс-әрекетте оқушы жаңа білімдерді, білік пен дағдыларды, олардың негізінде жаңа құзыреттіліктерді игеріп қана қоймай, сонымен бірге танымдық іс-әрекеттің өзіне деген қатынасты қалыптастырады, ол бұл жағдайда түрлендіргіш қызметі болып табылады, өйткені мұндай қатынас әрдайым оқушының мінезі мен кәсіби сапасының өзгеруіне алып келеді. Танымдық іс-әрекет – бұл адамның әлемге деген белсенді қатынасы, бұл шығармашылық қызметте, ерікті күш-жігерде және қарым-қатынаста көрінетін, оның білімділік пен сыртқы және ішкі әлемді өзгерту тәсілдерін іздеу және игеру процесіне қатысу қабілеті. Танымдық іс-әрекет тұлғаның қасиеті ретінде белсенділікте көрінеді және қалыптасады.

Ғаламтор желісінде ағылшын тілі мұғалімдері үшін оқытуды жүргізудің, әрі танымдық белсенділікті дамытудың әр түрлі ақпараттық-коммуникациялық құралдары бар. Соның ішінде келесі құралдары атауға болады. Wiki – бұл қолданушыларға оның мазмұнына үлес қосуға немесе өңдеуге мүмкіндік беретін онлайн қосымшасы. Гавай тілінде «жылдам» деген мағынаны білдіреді, wiki – бұл әркімнің дауысы бар шығармашылық және ашық орта. Уикидің мәні, бұл жерде тағайындалған «көшбасшы» немесе «бас жазушының» болмауында. Мұғалімдерге арналған ең жақсы үш вики-сайттар бұл: Wikispaces. com. Бұл сыныпта қолдану үшін арнайы жасалған, вики кеңістіктері – мұғалімдер мен оқушыларды ұйымшылдықпен және тапсырмаларды орындау арқылы сыныпты басқару құралы ретінде әрекет ететін әлеуметтік жазба платформасы. Бұл сайт тек шаблондарды қолдануға ғана емес, ақысыз, сонымен қатар әр түрлі бағалау құралдарына ие. Мұғалімдер сонымен бірге wikispace-ті тапсырмаларды құру және ресурстарды бөлісу үшін қолдана алады. Подкасттар. Подкастинг («iPod және Broadcast» сөздерінің тіркесімі) – бұл портативті mp3 ойнатқыштың кез-келген түріне немесе дербес компьютерге жүктеуге және тыңдауға арналған аудио (көбінесе mp3 файлдарды) интернет арқылы жариялауға арналған атау. Подкастинг қазір «радио» түріндегі контентті ұсынудың альтернативті тәсілі ретінде танымал болды, оны тыңдаушы қалаған уақытта, кез-келген жерде және бірнеше рет тыңдай алады. Подкастты интернетке мүмкіндігі бар кез-келген адам жасай алады деген идея білім беру үйірмелерінде үлкен қызығушылық тудырды. ELT-дегі тартымдылық, оқушыларға тек қосымша тыңдауды ұсыну ғана емес, сонымен қатар оұушылардың өздері подкаст жазуға және өндіруге қатыса алуы мүмкіндігі бар.

Алайда интерактивті тақтаның қолдану мүмкіншіліктері өте көп. Мысалы, ActiveBoard электрондық тақтасы: материалды қызу талқы-

лауға ерекше бөліп көрсетуге, нақтылауға, қосымша ақпарат қосуға, электрондық маркер арқылы түсін және сызықтың қалыңдығын өзгертуге; сөздер мен сөйлемдердің бір-бірімен байланысын көрсете отырып, тақырыпты немесе сөйлемді толықтай аударуға; flash – анимациаларды пайдаланып, өлеңдер мәтінін жаттауға, суреттермен слайдтар жасауға; ағылшын тілінде сөйлеушілердің дауысымен жазылған видеороликтер көруге, сол тілде жазылған мәтінді тыңдауға; тест сұрақтарымен таныстырып, бір топ оқушыны тесттен өткізуге; суреттерді бір фонға қойып, суреттерді қимылдатып сөйлесу ситуациясын ұйымдастыруға; сөз-жұмбақтар шешуге, әртүрлі ойындар ойнатуға мүмкіндік береді; электрондық оқулықтарды экран бетіне шығарып көрсетуге болады. ActiveBoard тақтасының дайын бағдарламасын қолдану маңызды. Нәтижесінде оқушылар өз ойларын бағдарлама талаптарына сай үйретіліп отырған тілде еркін жеткізе алады, шетел тілін қатынас құралы ретінде пайдалана біледі, пәнге деген қызығушылықтары артадыы. Өткен тақырыпты қайталау мақсатында Activote құралы арқылы тест тапсырмасын өткізуде, Activote құралының тиімділігі оқушылардың жауаптары бірден бағаланады.

Оқу үдерісінде АКТ қолдану оқытушының жеке іс-тәжірибесіне, шығармашылық ізденісіне байланысты. АКТ оқыту формасын ұйымдастыруды түрлендіруге, дәстүрлі оқыту әдістеріне жаңа элементтер енгізуге мүмкіндіктер береді. Ол оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, шығармашылықпен жұмыс жасауға жігерлендіреді.

АКТ-ны ағылшын тілі сабақтарында қолдана отырып, оқушылардың білім, білік дағдыларын қалыптастыруға, логикалық ойлау қабілеттерін дамытып, интернет желісінен сабаққа қажетті деректерді өз бетімен ізденуіне, техникалық құралдармен жұмыстануға, компьютерлік сауаттылықтарын қалыптастыруға болады. Жас ұрпақты оқытуда осы айтылған инновациялық технологияны пайдалану – сапалы білімнің кепілі, шығармашылық жетістіктің негізгі көзі және мұғалімнің кәсіби өсуінің тура жолы.

Білім беру технологиялары, әсіресе компьютерлер мен компьютермен байланысты периферияльық құрылғылар өте дамып, біздің өміріміздің барлық салаларына еніп отыр. Жыл сайын сандық технологияларға қосылу білім беруді дамыту үшін маңызды бола түседі. Компьютерлік дәуірдің басынан бастап білім беру саласындағы зерттеушілер мен практиктер технологиялар мектептерде және университеттерде кең таралатынына сенімді болды және ол біліммен тығыз байланысты болуы керек еді.

Елдегі әлеуметтік, экономикалық және технологиялық жағдайлардағы белсенді өзгерістер жоғары білім мәселесіне жаңа сілтемелерді

талап етеді. Оқушыларды белсенді дербес оқу-танымдық іс-әрекеттің әр түрлі түрлеріне тарту, оқытуда дамытушылық және шығармашылық міндеттердің арнайы құрылған жүйесін пайдалану сияқты, біз атап көрсеткен педагогикалық шарттар, жалпы танылған деп жіктелуі керек. Қазіргі кездегі жоғары білім беруді ақпараттандыру жағдайында тағы бір шартты енгізу, яғни ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың мүмкіндіктерін қолдана отырып оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру – педагогикалық шарттардың кешенін жасайды, сол арқылы танымдық іс-әрекет сияқты сапаның тиімді қалыптасуы мен дамуы қамтамасыз етіледі. Бұдан әрі қарайғы зерттеу жұмысымыз практикалық әзірлемелер арқылы жүзеге асырылады, бұл өз кезегінде оқыту тәжірибесінде көрсетілген шарттардың орындалуына ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, мұғалім оқушыларды шығармашылыққа, өз бетімен іс-әрекет етуге бағытталған тапсырмалар саны көбейгенде ғана, өз пікірін айта алатын, оны дәлелдей білетін, өмірге деген өзіндік көзқарасы қалыптасқан, үнемі ізденіс үстінде болатын, қоғам дамуына үлес қоса алатын, көкірегі ояу, ізденімпаз, өзіндік шығармашылық жұмыспен айналыса алатын жан-жақты жетілген жас ұрпақ өкілдерін дайындай алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Павлова Д.Д. Современные технологии обучения иностранным языкам // Молодой ученый. – 2012. – №11 (46). – 471-473 с.

2. Prinzessinnadia's Blog. The Evaluation of CDs Programs, February 1, 2013. [Electronic resource]. URL: https://prinzessinnadia.wordpress.com/ (date of access: 09.03.2017).

3. Сабирова Р.И. Современные методы преподавания английского языка // Молодой ученый (Международный научный журнал). разд. пед. – 2019. – №32. (270)

4. Г.А. Каменева, Т.А. Бондаренко Педагогические условия активизации учебнопознавательной деятельности студентов в современных условиях информатизации образования // Вестн. НГПУ. Сер. хим. – 2018. – Т. 8. – №4. – 172-186 с.

5. Абдыхалыкова А.М., Онласкан Ж.Б., Абденова Ж. Использование информационных технологий в повышении эффективности преподавания английского языка // European research, разд. пед. науки. – 2017. – №3 (26). – 52-56 с.

6. Иванов, А.Д. Экспертная система для обучения и поддержки принятия решени й / А.Д. Иванов // известия тульского государственного университета, 2013. – 276-282 с.

7. Г.Ә. Мусаева, Ақпараттық технологияны оқушылардың ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттыру құралы ретінде қолдану. Мектептегі технология. – 2010. – №5. – 32 б.

8. Г. Исаева, Шет тілі сабағында инновациялық технологияларды қолданудың кейбір ерекшеліктері. «Жаңа тұрпатты мұғалім дайындаудың өзекті мәселелері» атты республикалық ғылыми конференцияның материалдары. Мектептегі шет тілі. – 2011. – №3. – 60 б.

А.М. Ахаева
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты, Павлодар қ.
ғылыми жетекшісі: М.С. Кулахметова
филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Павлодар қ.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУДЕГІ МУЗЫКАНЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа. *Қазіргі уақытта шет тілдерін үйренуге деген қажеттілік едәуір артып келеді. Көптеген оқытушылар шет тілін оқытудың ең сәтті және тиімді әдісін жасауға және қолдануға тырысады. Сабақтарына әртүрлілік пен ойын-сауық сәтін қосу үшін олар оқушылармен түрлі ойындар ойнайды, фильмдер көрсетеді, музыка тыңдайды, өлең оқиды.*

Түйінді сөздер: *лесикалық қор, мәдени сана, ән материалдары, стилистикалық экспрессивтілік құралдары, әнмен жұмыс жасау технологиясы, фонетикалық дағдыларды*

Аннотация. *В настоящее время потребность в изучении иностранных языков значительно возрастает. Многие преподаватели стараются разработать и применить наиболее успешный и эффективный метод обучения иностранному языку. Чтобы добавить разнообразия и развлекательного момента к своим занятиям, они играют с учениками в различные игры, показывают фильмы, слушают музыку, читают стихи.*

Ключевые слова: *лексический фонд, культурное сознание, песенный материал, средства стилистической выразительности, технология песенной работы, фонетические навыки.*

Abstract. *Currently, the need to learn foreign languages is increasing significantly. Many teachers try to develop and apply the most successful and effective method of teaching a foreign languages. To add variety and entertainment to their classes, they play various games with students, show films, listen to music, read poetry.*

Keywords: *lexical fund, cultural consciousness, song materials, means of stylistic expression, technology of song work, phonetic skills*

Әннің рөлі өте көп қырлы. Себебі, әндер грамматикалық, лексикалық, фонетикалық дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі. Олар қарым-қатынас үшін пайдалы әр түрлі сөйлеу құрылымдарын, үйлесімді дауыссыз дыбыстар мен сөздерді қолданады, бұл студенттердің ауызша сөйлеуін жақсартуға көмектеседі.

Ән-адамның сезіміне әсер етудің тиімді әдістерінің бірі, яғни оқуға деген ынтаны арттырады. Бұл әр халықтың мәдениетінің ажырамас бөлігі, сондықтан шет тілінде әндер тыңдай отырып, біз оқытылатын тіл елінің салт-дәстүрлерімен, өмірімен таныса аламыз. Г. Блелл мен К. Хельвиг жазғандай: «Музыка мен өнер еркін түсіндіріледі, мәдени санада із қалдырады, шығармашылықты оятады және жеке тілдік реакцияларды тудырады» [1].

Бұл авторлар музыка мен шет тілдерін біріктіретін негізгі функцияларды ажыратады:

1. эмоционалды (сезім мен эмоцияны тудырады);

2. танымдық (ойлау процестеріне ықпал етеді);

3. физиологиялық (есте сақтауға ықпал етеді);

4. әлеуметтік-психологиялық (топтағы динамиканы күшейтеді);

5. бейсаналық ілімнің функциясы (күрделі тілдік құрылымдар бейсаналық деңгейде үйренеді);

6. психогигиеналық (релаксацияға ықпал етеді);

7. коммуникативтік (қарым-қатынас құруға ықпал етеді) [1].

Әндермен жұмыс істеу білім алушы тұлғасын жан-жақты дамыту үшін жақсы алғышарт болып табылады, өйткені дұрыс таңдалған әндер бейнелі ойлауды ынталандырады және жақсы талғамды қалыптастырады. Бұған, атап айтқанда, осы жастағы балалардың музыкалық қабілеттерінің өте жоғары деңгейі ықпал етеді. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, әннің шет тілін оқытудағы келесі артықшылығын атап өтуге болады: әндер тілдің грамматикалық материалын сәтті игеру және белсендіру құралы болып табылады. Ең жиі кездесетін грамматикалық құрылымы бар әндер таңдалған бірқатар оқулықтар бар. Оларға түсініктемелер, тапсырмалар мен жаттығулар қоса берілуі мүмкін.

1.Әндердің көмегімен ағылшын тілін үйренудің себептері:

1) Сөздік қорын арттыру.

Мысалы, сіз заманауи орындаушылардың мәтіндерін түсінесіз және «классикаға» оралуды шешесіз. Таңқаларлық, сіз бұл «классиканың» сөздік қоры сіз күткеннен әлдеқайда бай екенін түсінесіз. Айтпақшы, рифмалық жолдардың арқасында әннің сөздері оқулықтағы лексикаға қарағанда оңай есте қалады. Әндер лексикалық қорды кеңейтуге қызмет етеді, өйткені олар жаңа сөздер мен сөз тіркестерін қамтиды. Жаңа контексте таныс лексика кездеседі, бұл тілдік болжамдарды, ассоциативті байланыстарды дамытуға ықпал етеді. Сондай-ақ, оқушыларға басқалардың сөйлеуі мен мәдениетінің ерекшеліктерін білуге көмектесетін стилистикалық экспрессивтілік құралдары жиі кездеседі;

2) Идиомаларды зерттеу.

Мысалы, сіз Linkin Park-тың «Numb» композициясын тыңдайсыз және ең басында Сізді «...put under the pressure of walking in your shoes...» деген жол таң қалдырады. Егер тура аудармасына қарайтын болсақ, мәні жоғалғандай болады. Бірақ егер сіз сөздікке қарасаңыз, онда in someone's shoes – идиома екендігі белгілі болады, бұл «өзіңді басқаның орнына қою» дегенді білдіреді.

3) Есту арқылы қабылдауды жақсарту.

Ағылшын тіліндегі кез-келген материалды ести отырып, сіз тыңдау бойынша жұмыс жасайсыз. Сүйікті әндер ағылшын тілінің дыбысына үйренуге көмектеседі.

4) Айтылымды жетілдіру.

Жақсы айтылымды тыңдай отырып, біз оны еріксіз көшіреміз. Сондықтан, егер сіздің сүйікті орындаушыңыздың сөйлеуі үлгілі болса, онда оның мәтіндерін қайталай отырып, сіз өзіңіздің айтылымыңызды сәл жақсарта аласыз. Әндер музыкалық қабілетін дамытуға және шет тілінде сөйлеу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Қарапайым әндерді үйрену және қайталау дұрыс айтылымды, артикуляцияны, екпін ережелерін бекітуге көмектеседі;

5) Әндер оқушыларды эстетикалық тәрбиелеудің құралы болып табылады. Сабақта музыканы қолданған кезде топта қолайлы психологиялық климат жасалады, психологиялық жүктеме алынып, эмоционалды тонус жоғарылайды.

2. Ағылшын тілін оқыту әдістері.

Бірінші қадам. Сөздерді оқымай, тыңдаңыз.

Егер композиция сізге бірінші секундтан ұнаған болса, мәтінге қарамаңыз. Әнді бірнеше рет тыңдап, қандай сөздер мен сөз тіркестерін ұғына алғаныңызды, сондай-ақ жалпы мағынасы сізге түсінікті ме екенін анықтаңыз. Тыңдауды үш кезеңде жүргізген дұрыс: алдымен бүкіл әнді (оқушылардың естігендерінен не түсінгенін, әнді ұнатқанын білу үшін), содан кейін үлестірмелі материалды пайдаланып, әннің жолма-жол аудармасын орындаңыз, соңында жетіспейтін сөздерді немесе сөз тіркестерін енгізу арқылы әнді тыңдауға болады [2].

Екінші қадам. Мәтінді талдаңыз.

Егер ән мәтінінде сіз үшін жаңа сөздер болса, оларды жазып, аударыңыз. Сондай-ақ, грамматикалық құрылымдарды қарастырыңыз.

Үшінші қадам. Ән айтыңыз.

Егер ән сіздің деңгейіңіз үшін тым қиын болса, алдымен мәтінге қарауға болады. Бұл грамматикалық құрылымдар мен сөздерді жақсы есте сақтауға көмектеседі.

Төртінші қадам. Қайталау – ілімнің анасы.

Сүйікті әніңіздің үш минуты елу сөзден тұратын жадты жаңартады. Бірақ абай болыңыз. Поэтикалық мәтіндерде көптеген бұрмалаулар бар. Ритм мен рифма үшін авторлар сөздерді жіберіп алуы немесе дұрыс емес пішіндер қоюы мүмкін. Фонетикалық дағдыларды бекіту біртіндеп жүргізілуі керек: дыбыс – сөз – сөз тіркесі – сөйлем [3]. Бірінші шумақты орындағаннан кейін фонограмманы қосып, қайталап көріңіз.

Жұмыстың соңында сіз оқушыларға эссе жазуды немесе әнде қозғалған мәселелер бойынша сөйлесуді ұсына аласыз. Шығармашы-

лық студенттер тіпті әндердің сәттерін суреттей алады. Ең бастысы, музыка мен сөздер оқушылардың жасына, олардың біліміне сәйкес келіп, әуезді, жалпы, дұрыс таңдалған болу керек.

Әнді қолдану оқушылардың психикалық белсенділігінің әртүрлі аспектілерін дамытуға ықпал етеді. Сыныпта дыбыс шығару кезінде бірлескен танымдық белсенділік атмосферасы пайда болады. Мұндай жағдайда сабаққа ынтасы жоқ оқушы мұқият болады. Әннің мазмұнын түсіну үшін оқушылар белгілі бір күш салуы керек. Сондықтан еріксіз назар аударады. Әндер – бұл балалар ұнататын, олар үшін қызықты мәтіндік материал, сондықтан онымен жұмыс оқушы үшін жағымды эмоционалды түрде боялған – бұл жоғарыда айтылғандай, материалды игеруге айтарлықтай ықпал етеді. Әндермен жұмыс жасау кезінде біз бір модельге сәйкес мәлімдемелерді қайталау немесе бір сөзді қабылдау мәселесін шешеміз. Оқу процесін ұйымдастыра отырып, сіз үнемі мынаны есте ұстауыңыз керек: оқу іс-әрекеті мазмұнға бай болуы керек. Әнмен жұмыс жасау технологиясы – бұл жұмыстың келесі кезеңдеріне сәйкес оқытуда қолданылатын тапсырмалар мен жаттығулар тізбегі: мәтінге дейінгі, мәтіндік, мәтіннен кейінгі.

Мәтінге дейінгі кезең. Мәтінге дейінгі кезең – бұл ән туралы кіріспе сөз, әнді тыңдаудағы мүмкін лексикалық және грамматикалық қиындықтарды жою. Музыкалық көрнекілікпен жұмыс істеудің мәтінге дейінгі кезеңінде мұғалім ән мен оның орындаушысы туралы қысқаша кіріспе сөз жасауы керек, онда оқушыларға топпен тыңдауға болатын ән туралы қызықты ақпарат ұсынылады, сонымен қатар музыкалық материалмен жұмыс істеуге бейімделеді.

Мәтіндік кезең. Мәтіндік кезең – әнді тыңдау, әнмен алғашқы (тыңдалым) танысу, оқушылардың ән мәтінін түсінуін бақылау. Әнді екінші рет тыңдау, ән материалына негізделген лексикалық-грамматикалық дағдыларды қалыптастыру үшін тілдік және шартты сөйлеу жаттығуларын орындау. Мәтіндік кезеңде әнді бірінші тыңдаудың алдында әннен жалпы ақпарат алу үшін негіз беріледі, оны түсіну дәрежесі бақыланады және әннің нақты мәтіні ұсынылады. Ән кейіпкерінің ішкі күйін жиі сипаттайтын ән лирикасы әрдайым ойды жеткізе бермейді, сонымен қатар аударма үшін қиын метафоралық бұрылыстарды, грамматикалық құрылымдарды және т.б. қамтиды. Музыкалық көрнекілік ретінде бейне медианы қолдану тиімді болады, өйткені олар белгілі бір оқу материалы болып табылады және шет тілін үйрету үшін оларды таңдау ерекше назар аударуға тұрарлық.

Мәтіннен кейінгі кезең. Мәтіннен кейінгі кезең – шет тіліндегі дағдыларды қалыптастыру үшін сөйлеу жаттығуларын орындау арқылы әннің мазмұны мен оның мағынасы деңгейінде тапсырмалар

мен жаттығуларды орындау. Бұл жаттығуларда ән материалы көбінесе мәлімдеменің мазмұнды немесе семантикалық ынталандырушысы ретінде әрекет етеді. Сонымен қатар, ән материалымен жұмыс істеудің мақсаттары мен міндеттеріне байланысты мұғалім әннің өзімен қорытынды жұмысты бөлек жоспарлай алатындығын атап өту керек. Мәтіннен кейінгі кезеңде жаңа шетелдік материалмен жұмыс жасай отырып, сіз тыңдалған әннің мазмұнын ескеретін және оқушыларды жаңа лексикалық бірліктерді қолдана отырып, өз бетінше сөйлеуге ынталандыратын әртүрлі сөйлеу жаттығуларын орындауыңыз керек.

Осылайша, зерттеу барысында, шет тілі сабақтарында әндерді қолдану оқу процесінде оқушылардың ынтасын арттыруға бағытталған маңызды әдістердің бірі екеніне көз жеткізілді. Шет тілі сабақтарында ән материалын қолданған кезде мотивацияның екі түрі дамиды: ән өзі қызықты болған кезде өзін-өзі ынталандыру және оқушының өзі білетін тілді түсіне алатындығын есту арқылы қол жеткізуге болатын мотивация. Бұл қанағат әкеледі және өз күшіне деген сенім мен одан әрі жетілдіруге деген ұмтылыс береді. Бұл жаста мектеп оқушыларының өз күштеріне сенуі, оқуда жетістікке жетуі маңызды. Бұл оқуға деген ұмтылысты тудыратын ең күшті мотив бола алатын оқу жетістігі. Музыка мен ән мектепте шет тілін үйренуге баға жетпес көмек бола алады. Әнмен танысқан студенттер лексикалық құрылымдарды, фразеологиялық бұрылыстарды, тілдің интонациялық сызбасын тез түсінеді. Зерттеулер танымдық қызығушылық қызметтің тиімділігі үшін құнды жағдайлар жасайтындығын көрсетеді Жұмыс барысында әндерді тыңдау арқылы ағылшын тілін үйренудің 4 қадамы қаралып, ұсынылды. Жағымды мен пайдалыны оңай біріктіруге болады. Сондай-ақ, оқытудың бұл әдісі ағылшын тілінің кез-келген деңгейі бар адамдарға жарамды екендігі атап өтілді. Ең бастысы – дұрыс композицияны таңдау және ұсынылған ұсыныстарды сақтау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Blell G, Hellwig K. Bildende Kunst und Musik im Fremdsprachenunter-richt // G Blell, K. Hellwig. – Frankfurt. – M., 1996. – 385 б.

2. Ильина Н.В. Амандықова Г.Н. Ағылшын тілін оқытудың әдістемесі. – 35-37 б.

3. Амандықова Г., Мұхтарова Ш.Е. Шет тілін оқыту әдістемесі. – Астана, 2010. – 260 б.

Н. Е. Аяпберген
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ,
А.Т. Макишева
***ғылыми жетекшісі**: педагог-сарапшы Павлодар қ.*

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ БҰҰ: ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ТАРИХЫ

***Аңдатпа**. Бұл мақалада Тәуелсіз Қазақстанның 30-жылдық жұмыстары тілге тиек етіледі. Зайырлы жаһандық аренадағы Қазақстан Республикасының Біріккен ұлттар ұйымымен арадағы қарым-қатынасты анализден өткізеді. Мемлекетіміздің осы ұйым арқылы нендей дәрежеге жеткен, жетпегенің талдау іс-шарасы қамтылды. БҰҰ мен Қазақстан арасында әлемдік аренадағы глобализация уақытында басты көкейтесті мәселелердің арасындағы шешімдері талданады.*

***Түйін сөздер**. Біріккен Ұлттар Ұйымы, БҰҰ-ның Жарғысы, БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы, ЮНЕСКО, АӨСШК, Ядролық қаруды таратпау туралы Шарт.*

***Аннотация**: Данная статья посвящена 30-летию независимого Казахстана. Анализируются отношения Республики Казахстан с Организацией Объединенных Наций на светской мировой арене. Включен анализ уровня достижений нашего государства через эту организацию. В ходе глобализации мира будут проанализированы решения наиболее острых вопросов на мировой арене между ООН и Казахстаном.*

***Ключевые слова**: Организация Объединенные Наций, Устав ООН, Генеральная Ассамблея ООН, ЮНЕСКО, СВМДА, Договор о нераспространении ядерного оружия.*

***Abstract**. This article is dedicated to the 30th anniversary of independent Kazakhstan. The relations of the Republic of Kazakhstan with the United Nations in the secular world arena are analyzed. An analysis of the level of achievements of our state through this organization is included. In the course of the globalization of the world, solutions to the most pressing issues on the world stage between the UN and Kazakhstan will be analyzed.*

***Key words**: United Nations, UN Charter, UN General Assembly, UNESCO, CICA, Nuclear Non-Proliferation Treaty.*

Біріккен ұлттар ұйымы II дүниежүзілік соғыстың салдарынан пайда болған. Бұл әлем халықтары, басшылары бірлесіп құрылған ұйым. БҰҰ әлемдегі бейбітшілікті, яғни соғысты болдырмау, елдер арасындағы территориялық, саяси, экономикалық және де әлеуметтік қатынастарды реттейтін дипломатиялық ұйым. Қазіргі Украина мен Ресей федерациясында болып жатқан оқиғалар, климаттың өзгеруі, жаһандық глобализация жайында проблемаларды қарастырып, шешімін табудың жолы.

Биыл БҰҰ мен Қазақстан арасында 30-жылдық қарым-қатынас аясында өткізілген шаралар айтарлықтай дәрежеге жетті.

1945 жылы адамзат тарихындағы ең жойқын соғыс болған Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін 50 елдің өкілдері Сан-Франциско да БҰҰ Жарғысын жасау үшін халықаралық ұйым құру үшін Біріккен Ұлттар Ұйымының конференциясына жиналды. Делегаттар өз жұмыстарын Ұлыбритания, Қытай, Кеңес Одағы және АҚШ өкілдерінің 1944 жылдың тамыз-қазан айларында Дамбартон – Окста әзірлеген ұсыныстарына негіздеді. Хартияға 1945 жылы 26 маусымда 50 елдің өкілдері қол қойды. Конференцияға қатыспаған Польша оған кейінірек қол қойып, 51-ші Құрылтайшы мемлекет болды [1, 1 б.].

Қазақстан республикасы 1991 жылы 16-желтоқсанда өз тәуелсіздігін, алып зайырлы ел атанудың бірден бір жолы ретінде БҰҰ-на енгізілуі болып табылды.

Бұл шешім «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» заңның мәтіні негізінде қабылданды: «Қазақстан Республикасы халықаралық құқық субъектісі болып табылады, дипломатиялық және консулдық қатынастармен алмасады, өкілдіктері, халықаралық ұйымдардың, ұжымдық қауіпсіздік жүйелерінің мүшесі бола алады және олардың қызметіне қатыса алады» [2, 172-173 б.].

Бұл тақырыптың өзектілігі, мемлекеттегі қауіпсіздік, әділдік институттарының, заңның және т.б. басты елдің фундаменттерің құрайтын институттардың әлеммен бірге БҰҰ-мен ара-қатынаста жүзеге асып отыруы. Қазақстан республикасында өзінің конституциясы бар, бұл БҰҰ бірлестігінің уставына қарама-қайшы келмейді.

Устав бойынша БІЗ, БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫНЫҢ ХАЛҚЫ, ШЕШІМІМІЗ МОЛ болашақ ұрпақты біздің өмірімізде екі рет адамзатқа айтып жеткізу мүмкін емес қайғы-қасірет әкелген соғыс апатынан құтқару және адамның негізгі құқықтарына, адамның қадір-қасиеті мен құндылығына, ерлер мен әйелдердің тең құқықтарына, үлкен және кіші ұлттардың тең құқықтарына сенімін қуаттау және шарттар мен халықаралық құқықтың басқа да көздерінен туындайтын әділеттілік пен міндеттемелерді құрметтеуге жағдай жасау; және әлеуметтік прогреске және үлкен еркіндікте өмір сүру жағдайларын жақсартуға жәрдемдесу, деген ойлар айтылған [3, 1 б.].

Әр ұйымның бастауы, шарықтау шегі, соңы болады. Қазіргі таңда біз шарықтау шегінде деп айта аламыз. Бірақ та ғалымдар әр қилы түсінікті қалыптастырды. Бірінші топ, БҰҰ-ның жұмыстарын көрсетсе, енді бірі БҰҰ-мын әлемдегі орны төмен, ол ұйымсыз да қиын мәселелер шешілуде деп қорытады.

БҰҰ-ның іс-қызметінің нәтижелілігі жөніндегі мәселе ең басты шаруа болып саналады. Мысалы, швейцариялық тарихшы және публицист Сенорклен «БҰҰ қол жетпес идеяларды жариялай отырып,

іс жүзінде ешқандай да бір маңызды жетістіктерге жеткен жоқ, көптеген пайдалы шешімдер БҰҰ-дан тысқары да қабылданып және жүзеге асып жатыр» деп жазады [4,1 б.]. 1992 жылы 2 наурызда Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымының 168-ші мүшесі болды. Бұл күні Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 46-сессиясында Ақмарал Хайдарқызы Арыстанбековаға Қазақстан Республикасын БҰҰ-ның толыққанды мүшесі ретінде қабылдаған тарихи жиында Елбасы мен халық атынан сөз сөйлеу тапсырылды еркін, демократиялық мемлекет мәртебесінде. Дәл осы күні Нью-Йорктегі БҰҰ-ның штаб-пәтері алдында Қазақстанның мемлекеттік туы көтерілді. Бұл дата еліміздің тарихындағы айтулы дата болды және солай болып қала береді. Сол жылдың 15 сәуірінде ҚР Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Жарлығымен Қазақстанның БҰҰ жанындағы тұңғыш Тұрақты өкілі – А.Х. Арыстанбекова тағайындалды. Ол Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше 176 мемлекет арасындағы төртінші әйел-елші атанды. Бір жылдан кейін 1993 жылы 16 ақпанда Қазақстанда, Алматыда БҰҰ кеңсесі ашылды. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Женевадағы БҰҰ кеңсесі және басқа да халықаралық ұйымдар жанындағы Тұрақты өкілдігі бар. Парижде Қазақстанның ЮНЕСКО жанындағы Тұрақты өкілдігі жұмыс істейді. Қазіргі уақытта БҰҰ Қазақстанда 18 ұйыммен өкілдік етеді [5, 10 б.].

Республикадағы БҰҰ жанындағы өкілі А.Х. Арыстанбекова бұл тарихи күнді: «... Әрбір адам өмірінде бұрын соңды болмаған ғажап жан тебіренісін бастан кешіп, өмір сүрудің ерекше жоғары мағынасын түсінетін, өзіңді туған Отаныңның, халқыңның бөлінбес бір кішкентай бөлшегі ретінде сезінетін сәттер болатын шығар. Өзгеше толқу мен қуанудың дәл сондай бақытты сәттерін маған тағдыр Қазақстан БҰҰ-ға мүше болып қабылданған тарихи күнде сыйлады. Сол кезде аса беделді халықаралық ұйымның әлемдегі ең биік мінберінде тұрып және еліміздің Мемлекеттік туының БҰҰ Штаб-пәтерінің төбесіне қалай көтерілгенін көріп, мен отанымыз үшін асқақ мақтаныш сезіміне бөленегенімді ешбір сөзбен айтып жеткізе алмаймын...» –- еске алады [6, 399 бет]. БҰҰ-на кіруге үлес қосқан тұңғыш президент Н.Ә. Назарбаев болды.

Елбасымыз Н. Назарбаевқа құрмет көрсетуіміз керек, бұл қиын жағдайда ол өзінің саяси қырын толық көрсетті интуициясы мен Қазақстанның мүдделерін стратегиялық тұрғыдан көре білді. Қазақстан басшысы әлемдік қоғамдастыққа ядролық қаруды таратпаудың қолданыстағы режиміне нұқсан келтірмейтінін, халықаралық шиеленісті ушықтырмайтынын түсіндірді. Керісінше, Қазақстан конструктивті бағытты таңдауда барлық мүдделі елдермен ынтымақтастық

құру. Н. Назарбаев сыртқы саясаттың негізгі мақсаттарын тұжырымдады: еліміздің әлемдік қауымдастыққа кіруі, оның ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, Қазақстанның экономикалық дамуына жәрдемдесу, шетелде ел азаматтарының құқықтары мен мүдделерін қорғау, барлық мемлекеттермен өзара тиімді қарым-қатынастарды дамыту бұған қызығушылық танытады [7, 41-42 б.].

БҰҰ мен Қазақстан Республикасы арасындағы атқарылған жұмыстар өте ауқымды. Олар еліміздің географиялық орналасуына байланысты, Арал теңізінің құрғауы, территорияның шөлейттену қауіптері, Семей полигонының зардаптары, қызыл кітапқа еңген аң, жануарларды қорғау, ондағы тіршілік ету ортасын қолайлы табиғи ортаны қалыптастырып ұстау мәселелері қамтылды.

Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше бола отырып, Қазақстан республиканың және бүкіл әлемнің өмірлік маңызды мүдделері аясындағы мәселелердің шешімдерін әзірлеуге толыққанды қатысу құқығы мен нақты мүмкіндігін алды. 1992 жылы 5 қазанда Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев БҰҰ-да алғаш қатысып сөз сөйледі. Одан кейін БҰҰ мінберінен біздің еліміздің көптеген халықаралық бастамалары көтерілді, олар жүзеге асырылған немесе бүгінде сәтті жүзеге асырылуда:

– Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңесті (АӨСШК) шақыру;

– БҰҰ-ның арнайы бағдарламасын құру Орталық Азия экономикалары үшін (СПЕКА);

– Арал теңізі мен Семей экологиялық апат аймақтарын қалпына келтіру;

– БҰҰ қамқорлығымен Орталық Азия бітімгершілік батальонын (ОртАазБат) құру;

«Бір плюс бір» формуласы бойынша БҰҰ бітімгершілік күштері қорын қалыптастыру: әрбір мемлекет оған қорғаныс бюджетінің 1% аударады;

– «Жасыл көпір» серіктестігі бағдарламасы қолдау тапты. БҰҰ Аймақтық комиссияларының екі конференциясында (ЭСКАТО және ЕЭК) және БҰҰ-ның тұрақты даму жөніндегі конференциясында Рио+20;

– Негізгі құрамдас бөліктері БҰҰ-ның тұрақты даму жөніндегі Рио+20 конференциясының қорытынды құжатында көрсетілген жаһандық-энергетикалық және экологиялық стратегияны әзірлеу;

– 2010 және 2013-2022 жж. Мәдениеттерді жақындастырудың халықаралық жылы және халықаралық онжылдығы;

– Тұңғыш президент Н.Ә. Назарбаевтың «Әлем. XXI ғасыр» құжаты БҰҰ басшылығына жіберілді және алты ресми тілде БҰҰ-ға мүше мемлекеттер арасында Бас Ассамблеяның құжаты ретінде

A/70/818 және Қауіпсіздік Кеңесінің құжаты ретінде S/2016/317 тіркеу нөмірлерімен таратылды;

– Алматыда Орталық Азия мен Ауғанстан үшін БҰҰ Аймақтық хабын құру бастамасы және т.б [5, 10 бет].

Сонымен адам құқықтарын қорғау жұмыстарын БҰҰ мен қоса бірлесіп атқарды. Ол әлемдегі адамдар құқығы, әйелдер құқығы, балалар құқығы, экономикалық, әлеуметтік, саяси құқықтарды қамтыды. Қазақстан БҰҰ-ның адам құқықтар жөніндегі кеңесінің мүшесі болды 2013-2015 жж. Қазақстан Республикасының ұлттық баяндамалары БҰҰ-ның бірнеше комитетінде жүйелі түрде қаралады: БҰҰ-ның бала құқықтары жөніндегі комитеті (2007 ж. мамыр, 2015 ж. қыркүйек); Біріккен Ұлттар Ұйымының Комитеті экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар (2010 ж. мамыр); БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитеті (шілде 2011); Біріккен Ұлттар Ұйымының нәсілдік дескриминацияны жою жөніндегі комитеті (2014 жылғы ақпан); БҰҰ комитеті әйелдерге қатысты кемсітудің барлық нысандарын жою туралы (2014 жылғы ақпан); БҰҰ-ның азаптауға қарсы комитеті (2014 ж. қараша); БҰҰ-ның күштеп жоғалтулар жөніндегі комитеті (2016 ж. наурыз); және БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитеті (2016 жылғы маусым) [2, 173 бет].

Ең халыққа деген жақсы деген жайтқа Семей ядролық полигоның жабу, ғаламшарлық маңызы бар, Арал теңізінің құтқарылуы. Нәтижесінде, әлемдік циклді бұзылудың алды артынан өттік. Біріншіден, қоршаған ортадағы жүйелілік бұзылған жағдайда қиын шараларға әкелуі мүмкін еді.

Қазақстан әлемдік қауымдастықта ядролық қаруды таратпау қозғалысының көшбасшысы болып саналады. Бұл – қазақ көшбасшысының даусыз сіңірген еңбегі. Жер шарындағы төртінші қуатты зымырандық әлеуетке ие, яғни Ұлыбритания, Франция, Қытай сияқты елдердің арсеналынан асып түсетін 1216 ядролық оқтұмсықтарға ие Қазақстан ядролық қаруды таратпау туралы шартқа қосылу арқылы бұл мәртебеден бас тартты. [8, 12 бет].

Топырақ эррозиясына ұшырау барысында БҰҰ мен Қазақстанның жүргізген жұмыстары. XIX ғ. тау-кен өндірісінің дамуы, XX ғ. 54-60 жж. егіншілік бойынша жердің гумусының эрозияға ұшырауы болды. Қазақстанда 1997 жылы 7 шілдеде күшіне енген «БҰҰ-ның шөлейттенуге қарсы күрес жөніндегі конвенциясын ратификациялау туралы» Заң қабылданды. Осылайша, Қазақстан Конвенцияның барлық ережелерін, әсіресе Азияға арналған қосымшаға енгізілген ережелерді сақтауға міндеттеме алды [9, 4 бет].

Бүгінде Қазақстан әлемге халықаралық қоғамдастықта беделі мен ықпалы бар мемлекет, бейбітшілік пен қауіпсіздікті жақтайтын, халық-

аралық міндеттемелерін бұлжытпай орындайтын мемлекет ретінде танылды. Сондықтан Қазақстан 2017-2018 жылдарға БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты емес мүшелігіне кандидатурасын ұсынды. Қазақстанның БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесіне сайлануы халықаралық қоғамдастықтың назарын аймақтағы лаңкестікпен және есірткі бизнесімен күрес, энергетика және азық-түлік қауіпсіздігі, су-энергетикалық ресурстардың тапшылығы, діни экстремизм сияқты. және адам саудасы проблемаларына назар аударуға мүмкіндік береді [8, 13 бет].

Біріккен Ұлттар Ұйымы құрылған 1945 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін оның мүшелерінің саны 51-ден 193 мемлекетке дейін өсті, бұл оның беделі мен ықпалының тұрақты өсіп келе жатқанының сенімді дәлелі деп Қасым-Жомарт Тоқаев БҰҰ-ның 70 жылдығына орай жазған мақаласында [8, 10 бет].

XXI ғғ. негізі көп ғалымдар арасында өзгеріс ғылыми немесе әлеуметтік төңкеріс аясында көрсетіледі. БҰҰ глобализацияға енгізілген беделі жайында айтылды. Арыстанбекова А.Х., ханымның «Глобализация повестке дня ООН» атты мақаласында БҰҰ 55-ші сессиясында жаһандану факторы көптеген мүмкіндіктерді ашатының, бірақ осы байлықтар біркелкі емес таратылуда деп айтылды. Әлемдік экономиканың әділ түрде жүргізілуі үшін БҰҰ-ның басқа ұйымдармен синтезі болу керек деп айтылған. [10, 230-237 бет].

«Жедел қауіп туралы барлық ескерту сигналдарын алған соң, біз әрекет етуіміз керек [...] Бізге Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысында бекітілген қағидаттарға негізделген байыпты бейбіт келіссөздер қажет. Мен [Қауіпсіздік] Кеңесін соғысты тоқтату және оның зардаптарын жеңілдету үшін Украина халқы үшін де, халықтың осал топтары мен әлемнің дамушы елдері үшін де қолынан келгеннің бәрін жасауға шақырамын». – Антониу Гутерриш [11, 1 бет].

Адамзаттың алдында КОВИД-19 болып өтті, оны жеңу барысында ДСҰ үлес қосты. Біріншіден, оның қолдан жасалғаның дәлелдеу қиын. Екіншіден, қолдан жасалмағаның да дәлелдеу қиын. Қазіргі таңда әлемнің мықтылары өз дегеніне бұру уақыты, ал оны тоқтату не оның салдарымен күресу ол ұйымның қарамағында. Мысалы, қазіргі таңда Ресей мен Украина арасындағы кикілжінді БҰҰ әскери күш арқылы шеше алмайды, гуманитарлық көмекпен үлестіріп беріп отыр. 3-әлемдік соғысқа алып кетпеуі үшін. Атап өткенді қорытындылысам, Біріккен Ұлттар Ұйымы көп салалы ұйым Ол ұйымның Қазақстан Республикасымен көп мәрте жұмыс жасаған. Бейбітшілік пен жасампаздықты ұстау үшін көп жұмыс жасады. Бірақ мықты державалардың үлес салмағы қатты ұйымға әсер етеді. Бұл АҚШ, ҚХР және т.б. мемлекеттер. Қорытынды ретінде жаһандану дәуірінде компромисті шешімдер көп болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://www.un.org/ru/about-us/history-of-the-un/preparatory-years. Годы подготовки – история Устава ООН

2. Балабиев К.Р. Участие казахстана в сотрудничестве с организацией объединенных наций (оон) в области защиты и продвижения прав человека // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, (7), 172-175 с.

3. Устав ООН. // https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text. – 26 июня 1945. – 1 с.

4. Ықылас Ожайұлы. БҰҰмен Қазақстанның өзара қарым-қатынасы // https://e-history.kz/kz/news/show/32335/. – 01.15.2021.

5. Baizakova K.I., Kukeeva F.T., Umarov K.E. Роль Казахстана в деятельности ООН и вклад КазНУ // Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. – 2021. – Т. 95. – №3. – 10-16 с.

6. Әминов Т.М. Қазіргі Қазақсан тарихы: оқу құралы. – Алматы: «Бастау», 2019. – 472 б.

7. Токаев К. Казахстан в мировом сообществе // Международная жизнь. – 2001. – №7. – 41-50 с.

8. Токаев К-Ж.К. ООН должна оставаться безальтернативной и авторитетной организацией //Вестник Дипломатической академии МИД России. Россия и мир. – 2015. – №4. – 9-19 с.

9. Бектурова Б.Г. Конвенция ООН по борьбе с опустыниванием – ситуация в Казахстане // О проблемах опустынивания юга Средней Сибири, 2004. – 4 с.

10. Арыстанбекова А.Х. Глобализация. – А.: Дайк-Пресс, 2007. – 304. с.

11. Антониу Гуттериш. Генеральный секретарь ООН // https://www.un.org/sg/ru

Баизова
Место работы

РАБОТА С КОНЦЕПТОМ СЧАСТЬЕ НА ВНЕКЛАССНЫХ ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ

***Аннотация**. В данной статье предложены приемы и методы работы с концептом счастье на внеклассных уроках русского языка в школах с казахским языком обучения. Предпринята попытка составления планирования уроков с концептом счастье на основе проблемного обучения.*

***Ключевые слова**: концепт, методы, развитие речи, внеклассные занятия.*

***Аңдатпа**. Бұл мақалада қазақ тілінде оқытатын мектептердегі орыс тілінің сыныптан тыс сабақтарында бақыт тұжырымдамасымен жұмыс жасаудың әдістері мен тәсілдері ұсынылған. Проблемалық оқыту негізінде бақыт ұғымымен сабақты жоспарлауға әрекет жасалды.*

***Түйінді сөздер**: тұжырымдама, әдістер, сөйлеуді дамыту, сыныптан тыс жұмыстар.*

Annotation. *This article suggests techniques and methods of working with the concept of happiness in extracurricular lessons of the Russian language in schools with the Kazakh language of instruction. An attempt has been made to plan lessons with the concept of happiness based on problem-based learning.*

Keywords*: concept, methods, speech development, extracurricular activities.*

Некоторые исследователи отмечают, что концепт – это «сжатая история» с переживаниями, с ассоциациями, с оценками [1]. Слово само по себе – это явление культуры, а язык – это дом бытия. Русский язык – это метафизический язык, это основа национальной культуры. Изучать русский язык – это значит изучать русскую культуру, становится причастным к её продолжению. Именно об этом необходимо помнить учителю словесности и именно это вкладывать в пытливые умы своих учеников. В связи с введением в суммативное оценивание по русскому языку и литературе такого вида работы, как написание сочинения – рассуждения на концептуальную тему, мы предлагаем следующие проблемные вопросы для работы с концептом счастье на уроках подготовки к написанию сочинений. Например:

– Что, по вашему мнению, значит быть счастливым?

– Какое значение для вас имеет слово счастье?

– Могут ли какие-то мелочи сделать человека счастливым?

– Делишься ли ты своим счастьем с другими?

Школьник, отвечающий на эти вопросы, будет руководствоваться, в первую очередь, своими представлениями об этих словах, будет отталкиваться от своих ассоциаций и эмоций, симпатий и антипатий. Но вслед за этим в его сознании возникнут образы, связанные с тем, что об этих понятиях известно культуре (национальной или мировой), искусству слова. За одним и тем же словом одного и того же языка в умах разных людей могут возникать разные концепты. Действительно, что концепт – это предмет эмоций, оценок, переживаний, это столкновение различных мнений.

По цели, содержанию, характеру используемого материала, уроки со словом-концептом делятся на три вида:

1. Специальные уроки, посвященные изучению слова-концепта;

2. Уроки, где изучаются языковые единицы на материале слова-концепта;

3. На определенном этапе урока [2].

Специальные уроки проводятся как уроки развития речи, защита рефератов, уроки-конференции, деловые игры. Мы предлагаем следующие примерные темы для работы с концептом счастье на внеклассных занятиях по развитию речи:

– «Биография слова хлеб» на основе рассказа К.Г. Паустовского «Теплый хлеб»;

– Исследование слова-концепта «счастье»;

– «Концепт «счастье» в языковой картине мира писателей и поэтов»;

– «Поговорим о счастье» на примере рассказов А.П.Чехова «О любви», И.А. Бунина « Кавказ», А.И. Куприн «Куст сирени»;

– «Как счастье медленно приходит, как скоро прочь от нас летит!» (К. Батюшков). Моделирование словарного и метафорического портрета концепта «счастье»;

– «Синяя птица счастья». Создание лингвокультурного этюда на основе прецедентных текстов концепта «счастье»;

– «Счастье наше – лишь зарница» (Н.А. Заболоцкий). Создание сочинения-рассуждения о счастье на основе диалога с прозаическим и поэтическим текстом;

– Создание лингвокультурного этюда «Памятник счастью» на основе его образной составляющей;

– Диалог с поэтическими текстами как вариантами концептуальных моделей счастья;

– «Счастья нет и не должно быть?» (А.П. Чехов) Создание текста-рассуждения на основе концепта «счастье».

Ниже представлены фрагменты таких уроков с примерными заданиями для организации работы с концептом счастье.

1) «Тема «Диалог со Счастьем» (подготовка к сочинению)

2. Метафорический портрет (решение лингвокультурологических задач)

ЛКЗ №1. Письменно составьте световые метафоры со словом счастье, используя подходящие слова из данного ниже списка: Светиться, засиять, луч, потемнеть, озариться, вспыхнуть, купаться, испариться.

Ключ: светиться от счастья, засиять от счастья, луч счастья, солнечное счастье, озариться от счастья, счастье испарилось.

ЛКЗ №2. Письменно составьте водяные метафоры со словом счастье, используя подходящие слова из данного ниже списка: Океан, потемнеть, тонуть, захлебнуться, озариться, вспыхнуть, купаться.

Ключ: океан счастья, брызги счастья, бурное счастье, тонуть в счастье, захлебнуться счастьем, неисчерпаемое счастье, купаться в счастье, водопад счастья.

ЛКЗ №3. Прочитайте текст. Выпишите глагольные метафоры счастья. Назовите его текстовые синонимы.

С малых лет Настена, как и всякий живой человек, мечтала о счастье для себя, наделяя его своим, с годами меняющимся представлением. Пока ходила в девках, и счастье её тоже гуляло легко

и свободно, в любой момент оно могло нагрянуть отовсюду, все четыре стороны для него были распахнуты. Так и грезилось: она стоит посредине, а оно, заигрывая, подлетает то слева, то справа, дразнит, щекочет мимолётным ласковым касаньем, зовёт за собой и до поры, оставив обещание, отлетает. Так его было много, столько в нём чудилось красивой, непознанной радости, столько любви и удовольствия, что не терпелось тут же окунуться в него и купаться, купаться, тратя напропалую каждый день и каждый час, чтобы не оставить после себя сиротою… (В. Распутин).

ЛКЗ №4. Найдите в текстовых фрагментах сравнения и определите способ их выражения.

1) Счастье – словно взгляд из самолета. / Горе видит землю без прикрас. / В счастье есть предательское что-то / горе человека не предаст. (Е. Евтушенко)

2) Да, я вижу, да, я знаю: в этой жизни счастья нет. / Счастье брезжит, как мерцанье умирающих планет. (К. Бальмонт)

3) А счастье катится, как обруч золотой, Чужую волю исполняя… (О. Мандельштам)

4) Что такое семейное счастье? Это редкое, очень прихотливое растение, за которым нужен постоянный, очень заботливый уход. (Л. А. Авилова. А. П. Чехов в моей жизни (1910-1940)

5) Но почему он оставлял это свободное место в душе? В ожидании, что счастье влетит в него, как ласточка. (Фазиль Искандер. Понемногу о многом)

6) Она кивнула, держась за его пояс, с новой душой и трепетно зажмуренными глазами. Счастье сидело в ней пушистым котенком. (А.С. Грин. Алые паруса (1922)

ЛКЗ №5. Подберите эпитеты к слову Счастье («Прием пяти чувств»)

– Какие ассоциации вызывает у вас это слово? Запишите их в три столбика.

Ассоциации		
Звуковые	*Цветовые*	*Вкусовые*

ЛКЗ №6. Давайте посмотрим, как проявляется концепт «счастье» в художественной картине мира русских поэтов. Познакомимся со стихотворением Э. Асадова «Что такое счастье?». В чём для каждого заключается счастье? Каким бывает счастье? Какого человека, по-вашему, можно назвать счастливым?

– Послушайте стихотворение И. Бунина «Вечер» (читает учитель).

В чем для поэта заключается счастье?

А что для вас, ребята, счастье? (ответы детей)».

2) «Тема «Что такое счастье».

Знакомство с текстом: Л. Кассиль «Что такое счастье?»

«Что такое счастье?»

Много я слышал разных споров о счастье.

Одни утверждают, что счастье – это богатство, деньги. Богатым всегда жилось легче, чем бедным. Но ведь настоящее счастье и верную дружбу за деньги не купишь.

Другие считают, что счастлив тот, кто ладит счастье не только для себя, а для других. Кто любит людей, и кого они уважают и любят.

Ведь счастье – это не только иметь, брать, получать. Счастье в том, чтобы отдавать, помогать другим, делиться с ними радостью.

Работа по вопросам:

1. На какую тему рассуждает Лев Кассиль?

2. Какие две точки зрения на счастье выражены в тексте?

3. Какую точку зрения на счастье отвергает? Почему?

4. Какую точку зрения считает верной? Почему?

5. Каков стиль текста?

6. К какому типу речи можно отнести текст?

Строение текста. *Запись в тетради и на доске*

1. Много споров о счастье. *Тезис*

2. Две точки зрения:

а) богатство, деньги; *Аргументы*

б) кто любит, кого уважают.

3. Счастье – помогать, делиться радостью *Вывод*

Учитель. Согласны ли вы с этим выводом? Ваши аргументы.

Ученик. Чтение стиха.

Будет даже радость нам не в радость,
Если ею не с кем поделиться,
Ни к чему богатство, если с другом
Ты его не сможешь поделить. Бхаса (индийский драматург 3-его века).

Учитель. Согласны ли вы с этим мнением? Ваши аргументы.

Работа с карточками – заданиями по группам (стихи поэтов).

Подчеркнуть в тексте строчки, выражающие понятие счастья. Зачитать их.

Группа 1	Группа 2
Работа. Единое счастье-работа, В полях, за станком, за столом,	Человеку нужен человек, Чтоб душе в общении раскрыться, И своим богатством поделиться,

Работа до жаркого пота, Работа без лишнего счета. Часы за упорным трудом. Великая радость-работа, В полях, за станком, за столом! Работай до жаркого пота, Работай без лишнего счёта- Всё счастье земли – за трудом! В. Брюсов	И вобрать чужих сокровищ свет Человеку нужен человек. Н. Коноплева (*о каком богатстве идет речь?)*
Группа 3 Нам не дано предугадать, Как наше слово отзовется, И нам сочувствие дается, Как нам даётся благодать Ф.И. Тютчев	Группа 4 Нет на земле несчастнее такого, Кто сердцем пуст, кто не нашел друзей, Кто самого не понял дорогого: Быть человеком, быть среди людей! М. Раджабов

Индивидуальное задание:
Что такое счастье? Соучастье
В добрых человеческих делах,
В жарком вздохе разделенной страсти,
В жарком хлебе, собранном в полях. В. Асеев.
Отчет групп.
1 группа. В. Брюсов «Все счастье земли – за трудом»
2 группа. Н. Коноплева «Человеку нужен человек»
3 группа. Ф.И. Тютчев «Сочувствие… как благодать»
4 группа. М. Раджабов «Несчастен тот, кто не нашел друзей»
Ученик. В. Асеев «Соучастье в добрых человеческих делах»
Запись на доске и в тетради
Счастье – это 1) отдавать + помогать + делиться радостью;
2) соучастье в добрых делах;
3) работа и труд;
4) богатство общения с друзьями.
Учитель. Что бы вы еще добавили в понимание счастья?
(удача, здоровье, любовь родных)
Работа по карточкам с лингвистическими заданиями по группам.

1 группа	2 группа
Задание: подобрать проверочные слова. Отд…вать – Пом…гать – Д…литься – Утв…рждают – Ж..лось –	Задание: вставить пропущенные буквы. Слыш…л, б…гатство, наст…ящее, (не) купишь, сч…тают, рад…стью, чтобы дели(т,ть)ся.

3 группа	4 группа
Задание: расставить знаки препинания. 1. Счастье – это богатство деньги 2. Ведь настоящего счастья верной дружбы за деньги не купишь 3. Счастье в том чтобы отдавать другим делиться с ними радостью	Задание: объяснить постановку знаков препинания. 4. Счастье – это богатство, деньги 5. Ведь настоящего счастья, верной дружбы за деньги не купишь Счастье в том, чтобы делиться радостью

Учитель. А теперь подведем итог. У каждого человека свое понимание счастья. Оно многогранно, но главное – это отдавать, а не только брать».

Итак, всесторонний анализ слова-концепта дает учащимся представление о его богатстве, многосторонности, о жизни в культуре народа и об отражении культуры в каждом слове.

Знание о национальной культуре народа, о своих истоках, корнях народа, воспитывает преемственность поколений, бережное отношение к языку [3, 4]. Это становится наиболее актуальным сейчас, в начале 21 века, когда новое поколение все более отдаляется от культурных традиций своей страны, принимая за образец культуру Европы и Америки.

Знание о культурном прошлом народа формирует духовно богатую языковую личность, уважающую исторические традиции своей страны.

Работа над словами-концептами формирует навыки работы учащихся со словарями, справочной, художественной литературой. Изучение и усвоение концептов раскрывает перед учащимися богатство лексики русского языка, ее красоту, влияет на развитие мировоззрения.

Таким образом, обновленное содержание образования в Республике Казахстан направлено на формирование орфографической зоркости, на развитие творческих способностей учащихся, на выработку умения дать философское и психологическое объяснение понятий и явлений, с которыми они встречаются. Работа над концептом счастье носит творческий и индивидуальный характер. Творческие задания увлекают учащихся, они с удовольствием выполняют их, и работы получаются нестандартными, интересными. «Уроки одного слова» или элементы данного типа учебного занятия помогают почувствовать и воспринять учащимся слово счастье как концепт культуры.

Список использованных источников

1. Большой однотомный толковый словарь казахского языка «Қазақ сөздігі». Составители / Н. Уәли, Ш. Құрманбайұлы, М. Малбақов, Р. Шойбеков. – Алматы: «Дәуір» баспасы, 2013. – 1485 с.

2. Апресян В.Ю., Апресян Ю.Д., Бабаева Е.Э. Языковая картина мира и системная лексикография / Под ред. Ю.Д. Апресян. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 912 с.
3. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.
4. Самситова Л. Х. Культурные концепты как лингвокультурный феномен // Вестник Башкирского университета. – 2012. – Т. 16. – №3(I). – 1045-1048 с.
5. Екшембеева Л.В. Когнитивное картирование лингвистического знания: учебное пособие. – Алматы: Бастау, 2012. – 133 с.

D.S. Baigereeva
student of Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar,
T.V. Zhmailo
***scientific supervisor**: Senior lecturer of the Department of Foreign Languages of Pavlodar pedagogical university, Pavlodar*

DIFFICULTIES OF LEARNING THE LEXICAL SYSTEM OF ENGLISH LANGUAGE AND WAYS TO ACTIVATE IT

Abstract: *There are important aspects that may provide accomplishing the best result in the process of mastering a foreign language. One of the fundamentally vital aspects is vocabulary. The article describes the difficulties arising in the acquisition of the lexical system of the English language, which are inevitable because of the interaction of several linguistic systems.*
Key words: *Vocabulary, difficulties, teaching, memorizing, suggestions.*

Аннотация. *В процессе изучения иностранного языка, существует важные аспекты обеспечивающий наилучший результат. Одним из основополагающих и ключевых аспектов является лексика. В данной статье описываются трудности, возникающие при овладении учащимися лексической системой английского языка, которые неизбежны в результате взаимодействия нескольких языковых систем.*
Ключевые слова: *Словарный запас, трудности, обучение, запоминание, предложения*

Андатпа. *Шет тілін меңгеру процесінде жақсы нәтиже жеткізетін маңызды аспектілер бар. Негізгі аспектілердің бірі-лексика. Бұл мақалада студенттердің бірнеше тілдік жүйелердің өзара әрекеттесуі нәтижесінде, ағылшын тілінің лексикалық жүйесін игерудегі қиындықтар сипатталған.*
Түйінді сөздер: *лексика, қиындықтар, оқыту, есте сақтау, кеңестер.*

The difficulties appearing at the identification level of a lexical unit's signs, caused, in most cases, by the interfering influence of the Russian language, are presented. The degree of development of the problem of vocabulary learning at the present stage of scientific thought is quite high,

but contains mainly methods and techniques directed to the mechanical way of memorizing the lexical material, when language units are repeated many times in different variants of combined exercises. It allows us to talk about the relevance of this work within the framework of our study.

The object of the study is the process of learning a foreign language.

The subject of research is the methods of teaching vocabulary as an integral component and tool of the whole complex of "foreign language" discipline.

The objectives of the study are to study the accumulated theoretical and practical experience in the methods of teaching and enhancing of vocabulary in teaching a foreign language (English), as well as into introduce the methods of learning and activation of the English vocabulary.

Based on the above goals, the following **tasks were defined**: to consider the methodological foundations of teaching vocabulary as a pedagogical technology; to analyze the specifics of teaching vocabulary in schools and to identify the main problems that students face.

The solution of these tasks required the use of the following research methods:

a) analysis of pedagogical and theoretical and methodological literature, as well as other sources of information on the topic of research;

b) development of research materials and planning the course of the research;

c) observation;

d) discussion;

Theoretical and practical significance of the article is the study of vocabulary. The activation of the vocabulary contributes to the effectiveness of learning linguistic material, increases cognitive activity and growth of personal motivation to learn a foreign language, forms the communicative competence of students and serves as a preliminary stage in choosing a future profession and further specialization.

The most common problems in teaching and memorizing vocabulary are discussed in the piece of work.

The first problem is the striking differences between Russian and English make it difficult to learn. There could be many reasons why this issue is appeared while learning new words. There are some reasons below:

– English belongs to the Germanic branch of the Indo-European family of languages, while Russian belongs to the Slavic branch. While it is easier for French or German speaking learners to learn English due to the fact that their languages are very similar, it is more difficult for representatives of Russian.

– Native Russian learners are more likely to have difficulties in learning languages (L2). As the reason is striking differences between

English and Russian languages, this fact can be the main reason of difficulties in learning languages and also this must be incorporated inter methodology.

– The logic of the Russian language differs significantly from the logic of the English language. In addition, the construction of sentences, the order and structure of the sentence are completely different. In this regard, there is a negative interference [1, p. 577-579].

Here are some suggestions of solving this difficulty.

1. Use the method of association when memorizing words. If, in our case, we cannot rely on the similarity of languages, we can create them ourselves. We can learn words by creating associations in our native language and linking them to the Russian language.

2. A popular way to memorize vocabulary is the use of mnemonics, which are mental shortcuts that help you remember more complex concepts or words. For example, you can create associations between words: If you don't know how to spell the words accommodation, just remember that it has***two****cots that need* ***twom****attresses*. Coming up with an acronym is also effective way of learning and memorizing: Like, when you need to go to the STORE to buy **S**paghetti, **T**omatoes, **O**lives, **R**ice, **E**gg. The problem is, of course, that you still have to memorize the acronym, song, or association, but with a little bit of practice, you'll get good at coming up with creative and useful connections. And: The longer you think about acronyms or associations, the better will you remember the words that come with it.

Several examples are presented below which demonstrate the suggested solutions for the problem.

Examples. Aim: Learn the word «plumber».

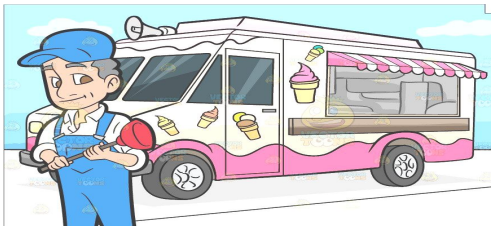
Plumber *(pic. 1)*

By a similar sound, we associate with the Russian word. For instance:

Пломбир *(pic. 2)*

Plumber who is next to the ice-cream van which sells Пломбир

(pic. 3)

abyss /əˈbɪs/ – бездна. **Э**тот **БИС**квит упал в бездну.

mascot /ˈmæskət/ – талисман (человек, вещь, животное, приносящие счастье)

МЕСтный **КОТ** был талисманом для всех.

The second problem is about difficulties with spelling and pronunciation which is an obstacle to learning new words. Students have difficulty learning words they can't even pronounce or write, especially when students self-study on their own. There are some reasons of this issue below:

– Transcription is not in focus of teaching for different reasons. Every word dictionary relies on transcription, but without knowing and understanding it, students will not benefit from it.

– English spelling and pronunciation are dramatically different, as it began since 16th century. For many students, this causes a negative attitude to the language, they lose motivation.

Some solutions and their arguments are demonstrated in here.

1. Regardless of whether the topic is in the school curriculum, the teacher should set aside time to explain the topic to the students. The learning process depends on the teacher. Transcription is an important part of learning new words. Therefore, it could be better if teacher spends 5 minutes on it at least each lesson. Knowing the transcription, students will be able to read an unfamiliar word correctly without help, thus making it easier for themselves to learn the lexical material, etc [2, p. 57-67].

2. Watch video materials in English with subtitles. For instance, there are resources such as FluentU (pic.4) and BBC learning English which help English learners watch and listen and read simultaneously , also learn new vocabulary. Students will hear the correct pronunciation as they watch the videos in English. The subtitles will also show students the correct spelling of a word when they watch the video. After that, you can give the students the following task: dictate the words to them to write them down themselves and vice versa give them the words on paper to pronounce them aloud.

3. Motivation speech or using motivation approach while learning process. Provide emotional comfort during the lesson. Motivation approaches

are visual aids, didactic games, music, poems, songs, fairy tales, audiovisual tools, ICT. Anecdotal data:

Student: Why is it written this way and read differently?! I'm already tired! I don't want to study anything.

Teacher: Everyone goes through it. Once I spoke exactly the same as you, and now I am an English teacher and I teach English.

Examples. Fragment of a lesson

– Now I will show you cards with words. Using only the first letter of the word, make up the topic of our lesson. (for everyone, 1 per desk)

– Pay attention to me. Are you ready?

Successful-pig-old -rainbow-television

– What happened? Can someone read it? And translate?

– Yes, that's the word sport

(pic. 4)

The third issue is about difficulties which arise when learning phrasal verbs. There are some reasons for that.

– Phrasal verbs often consist of simple and short words, and phrasal verbs always have different meanings. For example: take away, take after, take over, take through etc. For this reason, phrasal verbs are difficult to remember and very easy to confuse.

– Phrasal verbs are common in English, but they are completely absent in Russian. It is really challenging for any non-native speakers to learn phrasal verbs.

Here are some suggestions and arguments:

1. Using cards with pictures showing the meaning of the phrasal verb. When looking at the cards, students will see the meaning of the phrasal verb as an image. Visual memory will help them remember them, and after that, they can use matching.

2. Organizing phrasal verbs. Learn phrasal verbs that start from the same verb. For example: PUT-put up with, put on, put away, put across, put

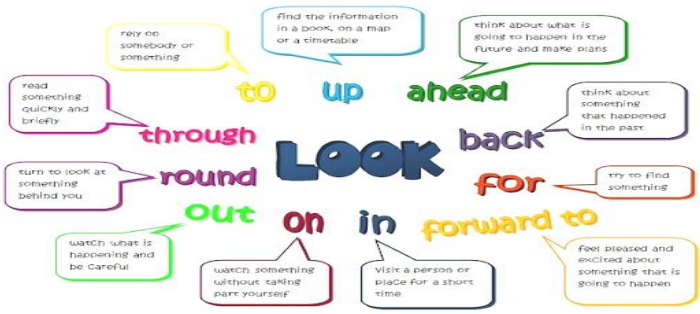
through, put down etc. (pic. 5) Every method has its cons. This is not an exception. This method of teaching may cause confusion for learner. Consequently, it will need drilling and repetition all the time [3, p. 336].

3. Remember the meaning of the verb. For example, phrasal verbs with Pay. All these verbs have a similar meaning – to pay for something, to pay. Remember the meaning of the preposition. For instance, up in the meaning of up, increase, end, approach, and appear unexpectedly. Memorize phrasal verbs in context. There are several ways: retell stories; invent your own stories; write stories. To remember phrasal verbs for a long time, write transcriptions to the video and retell them. Here are some resources which you can use while learning phrasal verbs:

– **Memoize.tv** – to remember phrasal verbs in context. You write the word you want to learn in the search, and the service offers cuts from movies or cartoons with an example of its use.

– **Puzzle-english.com** – you can watch movies with subtitles in Russian/ English (or both languages at the same time). You can click on an unfamiliar word to find out the translation and add it to the dictionary. To learn verbs, you need to do exercises. (pic. 6)

– **English-films.com** – you can watch movies with subtitles in Russian and English at the same time. To add an unfamiliar word to the dictionary, you need to click on it while browsing. The service offers different exercises for memorization.

(pic. 5)

(pic. 6)

The fourth one arises when students forget the words they have learned after only a couple of weeks, even though they did their best in learning process. Reasons for this issue are below:

– The students do not repeat the words. Once they have learned them and memorized them they think they have memorized them forever, but in fact these words are quickly forgotten. Basically, it remains in short-term memory.

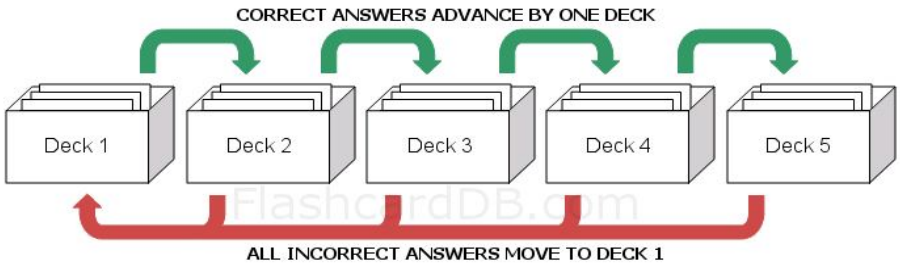
– Students learn new vocabulary not in right way. There is a wrong strategy of memorizing words.

Solutions which can give minor or major effect on dependent issues are demonstrated here.

1. Learning and repeating words through rhymes and songs. By composing a verse or song with new words, it will be easier for students to learn and memorize them, and for repetition, you can hum the song or tell the verse, the words themselves will be remembered due to the fact that our brain automatically builds rhyme.

2. Write all the new words in the dictionary and read them every day. "Repetition is a mother of learning". Our brain remembers routine things that happen all the time. If you continually read the words you've learned, they will stick in your brain more firmly.

3. Students should be offered various tasks that will make them constantly remember these words. There are methods such as Interval repetition method, The Leitner method.(pic.6) According to the method, we remember best when we are about to completely forget. It's a paradox, but it works. This technology significantly reduces the training time, but the quality of the lesson increases noticeably [4, p. 10-16].

(pic. 7)

The fifth problem is about students learning words just to get a good grade. They cram for the exam or a test. They have no goal of memorizing the words for a lifelong time. Here are some reasons for this difficulty:

– Many teachers present information to students that they need to get a good grade, pass an exam and so on so forth. For this reason, this is their only goal.

– Students are not interested in learning the language. They are not interested in sitting in class and memorizing words. Most of the time this is due to the wrong kind of instruction. Each student needs an individual approach.

– Students have wrong motivation or some teachers introduce wrong aim and give wrong motivation.

The next issue is related to learning irregular verbs. Here are some justifications:

– Teachers present students with a big list of irregular verbs. On a psychological level, students feel that it is too difficult and the list is too long.

– All irregular verbs change in different ways, and for this reason, it is difficult for students not to get confused.

– Students need to learn not only the forms of irregular verbs, but also the translation and meaning.

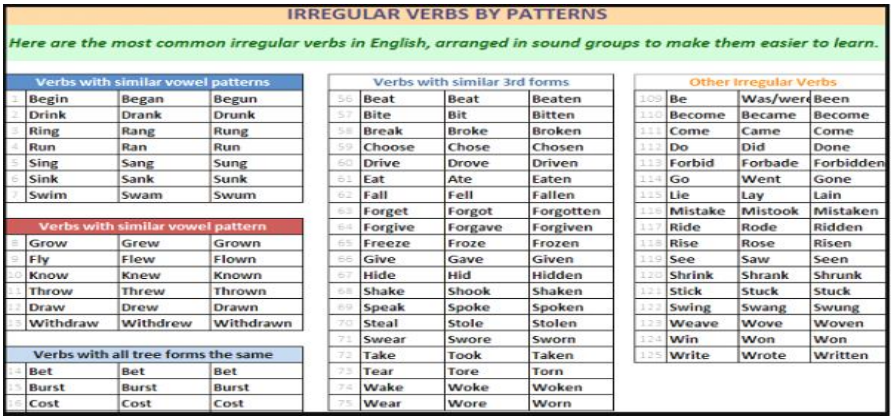
Suggested solution would help to solve this problem.

1. Organize the irregular verbs. Divide them into three groups:

I. All three forms of the verb are the same (bet-bet-bet);

II. The 2nd and 3rd forms of the verb are the same (lose-lost-lost);

III. All three forms of the verb are different (drive-drove-driven); (pic. 8)

IRREGULAR VERBS BY PATTERNS

Here are the most common irregular verbs in English, arranged in sound groups to make them easier to learn.

Verbs with similar vowel patterns		
Begin	Began	Begun
Drink	Drank	Drunk
Ring	Rang	Rung
Run	Ran	Run
Sing	Sang	Sung
Sink	Sank	Sunk
Swim	Swam	Swum

Verbs with similar vowel pattern		
Grow	Grew	Grown
Fly	Flew	Flown
Know	Knew	Known
Throw	Threw	Thrown
Draw	Drew	Drawn
Withdraw	Withdrew	Withdrawn

Verbs with all tree forms the same		
Bet	Bet	Bet
Burst	Burst	Burst
Cost	Cost	Cost

Verbs with similar 3rd forms		
Beat	Beat	Beaten
Bite	Bit	Bitten
Break	Broke	Broken
Choose	Chose	Chosen
Drive	Drove	Driven
Eat	Ate	Eaten
Fall	Fell	Fallen
Forget	Forgot	Forgotten
Forgive	Forgave	Forgiven
Freeze	Froze	Frozen
Give	Gave	Given
Hide	Hid	Hidden
Shake	Shook	Shaken
Speak	Spoke	Spoken
Steal	Stole	Stolen
Swear	Swore	Sworn
Take	Took	Taken
Tear	Tore	Torn
Wake	Woke	Woken
Wear	Wore	Worn

Other Irregular Verbs		
Be	Was/were	Been
Become	Became	Become
Come	Came	Come
Do	Did	Done
Forbid	Forbade	Forbidden
Go	Went	Gone
Lie	Lay	Lain
Mistake	Mistook	Mistaken
Ride	Rode	Ridden
Rise	Rose	Risen
See	Saw	Seen
Shrink	Shrank	Shrunk
Stick	Stuck	Stuck
Swing	Swang	Swung
Weave	Wove	Woven
Win	Won	Won
Write	Wrote	Written

(pic. 8)

This way of teaching introduces irregular verb itself and makes students' learning process easier [6, p.240].

2. Play games to memorize form. There are several games that can easily be adapted to practice past tense verbs. **Bingo:** Students are asked to make a 3×3 grid on a piece of paper, look at their list of irregular verbs and to complete their grid with infinitive verbs. When they have finished, start reading student hears the past form of a verb they have on their grid, they

cross it out. The first to cross out all the verbs on the grid calls “Bingo” – and wins. Follow this up by asking students to work in pairs and to prepare a story using the verbs on their grid, in the past tense.

Tennis or volleyball, this activity involves students calling out verbs to each other, as if they were passing a ball over and invisible net. Student I. says the infinitive of the verb (Run) Student 2. Says the past form. (Ran)

Student 3. Says the past participle (Run) the students who win stays (as the reigning champion) and another student come up to challenge [7, p. 5].

The last one but not the least is learning synonyms, which cause more confusion. As an example, the verbs expect / hope, which, although synonymous, require differentiated use, or a series of antonymous adjectives lovely, nice, beautiful, wonderful / terrible, awful, miserable, can also be the cause of erroneous use. There could be many reasons and these reasons are below:

– Too many synonyms were given for the student's level.

– The student does not have a cognitive apparatus even in his or her language.

Some solutions and their arguments are demonstrated.

1. Reduce the number of synonyms while teaching. All in good time. The process of introducing new vocabulary should be short and informative. There is no need to give all materials for certain topic. Language sensitivity must be adapted. Develop student’s erudition.

2. Using intonation demonstrate level and usage of synonyms. The differences will be illustrated with the speaker’s intonation, tone of voice. For instance, It is good / It is AMAZING! It is small/ It is tiny. Clarify that the second version of the word will sound naturally in English and will be clear and understandable the level of situation or anything else.

3. It is necessary to go to L1 to provide a lesson with understanding. First, in L1, it is necessary to figure out whether everything is clear in their native language, and then only gradually move on to explaining the topic.

To conclude, we investigated the peculiarities of working with vocabulary and studied modern ways of activating it, applied by various methods and practices after having considered the basics of lexical methodology and determined the specifics of teaching English vocabulary. During the study, we showed the possibilities for obtaining positive results of the effectiveness of teaching vocabulary to students with its activation and stimulation of cognitive motivation.

The solution of the tasks set confirmed the hypothesis of our research that the activation of vocabulary should contribute to the effectiveness of learning educational language material, increase cognitive activity and

personal motivation to learn a foreign language, form the communicative competence of schoolchildren, and also serve as a preliminary stage at the stage of choosing further specialization. Research work on the study of lexical knowledge using a theoretical basis and a creative approach to the application of pedagogical techniques to activate vocabulary of a foreign language (English) has served to significantly expand personal theoretical and empirical knowledge, systematize them and identify promising areas in working with lexical material.

Thus, we attempted to highlight the most common difficulties and mistakes in mastering the lexical material of the English language, as well as presented exercises for memorizing individual parts of speech, which may be used by other teachers. It has to be mentioned the well-known fact that the most effective way of memorizing certain words is memorizing texts by heart, watching movies, dialogical speech of a student and a teacher, students among themselves, and if possible, which, as we believe, is available today – communication with native English speakers.

As follows, the skill of colloquial speech is formed, including the correlation of lexemes with other lexemes in the thematic group, correlation with synonyms and antonyms: a clear definition of the lexical meaning of the word, mastering the rules of word formation, the correct choice of a word according to its stylistic structure and meaning, when activating vocabulary in foreign language speech.

References

1. Wels, A.E. Difficulties of learning English vocabulary at school / A.E. Wels. – 2013. – №11 (58). – 577-579 p.

2. Bloch M.Ya. Dictema in the level structure of language / M.Ya. Bloch // Questions of linguistics. – 2000. – №4. – 56-67 p.

3. Galskova N.D. Theory of teaching foreign languages. Linguodidactics and methodology / N.D. Galskova, N.I. Gez // textbook for students of linguists of universities and the Faculty of Foreign Languages of higher pedagogical educational institutions. – M.: Academy, 2006. – 336 p.

4. Bogdanovich, G.Yu. Associative experiment as a method of interpreting discourse / G.Yu. Bogdanovich // Discourse-Pi. – 2018. – №1(30). – 10-16 p.

5. Gez, N.I. History of foreign methods of teaching foreign languages : textbook for students of linguistics/ N.I. Gez, G.M. Frolova. – M.: Publishing center «Academy», 2008. – 256 p.

6. Dixon, R.J. 43 lessons with English. Phraseological combinations, phrasal verbs, idioms. Essential idioms in English / R.J. Dixon. – St. Petersburg: Printing Yard, 1994. – 240 p.

7. Smirnova, G.V. Working with vocabulary at the senior stage of training: Thesis / G.V. Smirnova; publication date 11/23/2015. – Material number: DV-182541 – [Electronic resource]. – Access mode https://infourok.ru/rabota-s-leksikoy-na-starshem-etape-obucheniya609020.html

Л.А. Байханова
магистрант 1 курса Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
А.М. Садыкова
научный руководитель: доктор PhD, доцент, г. Павлодар

РАЗВИТИЕ ЦЕННОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ИСТОРИИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РЕАЛИЗАЦИЮ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ШКОЛЕ

Аннотация. *Статья основана на результатах исследования в действии в Назарбаев Интеллектуальной школе в Павлодаре. Участниками исследования были старшеклассники, изучающие курс «Глобальные перспективы» и «Казахстан в современном мире». Интеллектуальные школы призваны стать экспериментальной площадкой, которая разрабатывает, отслеживает, изучает, анализирует, утверждает, реализует современные модели образовательных программ. Предметы НИШ направлены на развитие навыков и ценностей, которые будут полезны студентам в их жизни.*
Ключевые слова: *ценности, воспитательная работа в школе, старшая школа, НИШ.*

Аңдатпа. *Мақала Павлодар қаласындағы Назарбаев Зияткерлік мектебіндегі іс-әрекеттегі зерттеу нәтижелеріне негізделген. Зерттеуге қатысушылар «Жаһандық перспективалар» және «Қазіргі әлемдегі Қазақстан» курстарын оқитын жоғары сынып оқушылары болды. Зияткерлік мектептер білім беру бағдарламаларының заманауи үлгілерін әзірлейтін, бақылайтын, зерттейтін, талдайтын, бекітетін және жүзеге асыратын эксперименталды алаңға айналуға арналған. НЗМ пәндері студенттерге олардың өмірінде пайдалы болатын дағдылар мен құндылықтарды дамытуға бағытталған.*

Annotation.*The article is based on the results of a study conducted at the Nazarbayev Intellectual School in Pavlodar. The participants of the study were high school students studying the courses "Global Perspectives" and "Kazakhstan in the modern world". Intellectual schools are designed to become an experimental platform for the development, monitoring, research, analysis, approval and implementation of modern models of educational programs. NIS disciplines focus on developing skills and values that will be useful to students in their lives.*

Статья основана на результатах исследования в действии в Назарбаев Интеллектуальной школе в Павлодаре. Участниками исследования были старшеклассники, изучающие курс «Глобальные перспективы» и «Казахстан в современном мире». Интеллектуальные школы призваны стать экспериментальной площадкой, которая разрабатывает, отслеживает, изучает, анализирует, утверждает, реализует современные модели образовательных программ. Предметы НИШ

направлены на развитие навыков и ценностей, которые будут полезны студентам в их жизни. Студенты узнают, как выполнять проекты, исследовать достоверную информацию, решать различные проблемы. В ходе выполнения проектной деятельности в паре студенты, взаимодействуя между собой, смогут развить ключевые компетенции, такие ценности и качества, как уважение, открытость, честность. В данном качественном исследовании представлены результаты двух исследовательских вопросов, в которых изучается развитие ценностей у учащихся на предметах ГППР и КСМ и их влияние на реализацию воспитательной работы в школе. Индивидуальные полу-структурированные интервью и наблюдения проводились с преподавателями и студентами ГППР и КСМ. Результаты этого исследования могут быть полезны учителям общеобразовательных школ, НИШ, а также администрации школ при планировании воспитательной работы в школе.

Введение. Воспитание и развитие ценностей у подрастающего поколения – одна из важнейших составляющих здорового развития общества. В быстро меняющемся мире образовательные системы подвергаются все большим изменениям, отвечающим новым вызовам в обществе. Особенность NIS Programme в ее гибкости, в регулярном совершенствовании. В новом учебном году в образовательной программе определены рамки ключевых компетенций, которая формируется через ценности, воспитания, знания и навыки. Воспитательное образование в Назарбаев Интеллектуальных школах ставит задачу формирования у учащихся нравственных и общечеловеческих ценностей: уметь слушать, считаться со своим и чужим мнением, порядочность, уважение, ответственность за свои поступки (2011-2020). Для развития нравственных ценностей учащиеся вовлекаются в различные социальные проекты, выступают в качестве волонтеров на различных мероприятиях в поддержку ветеранов, детей сирот и других слоев населения. Реализация поликультурного и интеллектуального развития учащихся, как направлений воспитательного процесса НИШ происходит как на уроках, так и во внеурочное время через проектную и исследовательскую деятельность. Лидерские качества учащихся воспитываются в организации на уроках командной работы, а во вне урочное время в организации различных мероприятий самими учащимися (Воспитательный компонент образования НИШ, 2021).

Шевченко (2016) говорит о важности развития ценностей на уроке так как в настоящее время сознание молодых людей находится в особой зоне риска, и из-за своей незрелости, молодые люди могут быть подвержены различным факторам, которые несут определенную

опасность. Так, образовательная среда служит благоприятным факторам для формирования у молодежи «правильной» картины мира и развитию осознанности важности ценностей. Халстэд (2000) подчеркивает особую роль обучению ценностей в школе для подготовки учащихся ко взрослой жизни. Согласно автору, школа должна создавать все условия для воспитания духовно- нравственной личности и развития ее культурной, социальной сторон. Учителя в свою очередь должны планировать свои уроки с возможностью улучшения и продвижения личных качеств учащихся. Однако, учителя сталкиваются с трудностями организации ситуаций на уроках, которые бы способствовали развитию ценностей у учащихся, обучению ценностей и их оцениванию на уроке и вне учебного процесса. Так, принимая во внимание тот факт, что предметы Глобальные Перспективы и Казахстан в Современном Мире имеют схожие цели обучения, такие как: разработка плана действий по укреплению национальных ценностей казахстанского общества на основе международного опыта через проектную деятельность было проведено исследование в действии в 11 классах, где преподаются данные дисциплины.

Целью данного исследования в действии является определить наиболее эффективные подходы развития ценностей на уроке и влияние ценностного обучения на реализацию воспитательной работы в школе.

Вопросы исследования:

1) Как организовать работу на уроках ГППР и КСМ для развития ценностей у учащихся?

2) Каким образом развитие ценностей у учащихся на уроке влияет на реализацию воспитательной работы в школе?

Методология исследования

В ходе качественного исследования была выбрана фокус-группа из учащихся 11 и 12 классов, поскольку в старшей школе Назарбаев Интеллектуальных школ на уроках ГППР и КСМ основным видом деятельности является проектная работа. Для определения уровня осознанности у учащихся о ценностях, проводилась следующая диагностика: наблюдения за учащимися на уроке и вне урочной деятельности, результаты психологической службы школы, беседы с кураторами классов и координаторами школьных клубов. Данная информация помогла нам понять на каком уровне развиты ценности у учащихся и каким образом необходимо организовать работу в классе для их дальнейшего развития. На данном этапе мы пришли к выводу, что учащиеся знают основные ценности своей школы, такие как патриотизм, толерантность, эмпатия, но эти понятия ребята знают из

бесед на кураторских часах или из чтения книг, но они не знают, как можно развивать эти и другие ценности на уроках.

После чтения литературы и совместного горизонтального планирования, мы определили стратегии для развития ценностей на уроках ГППР и КСМ. Так, были использованы техники “совместного обучения”, которая является эффективным инструментом для развития взаимодействия между студентами (Джонсон, 1992) и таких ценностей, как уважение друг к другу, толерантность и лидерство. В процессе проектной работы студенты взаимодействуют друг с другом, выполняя совместные задания. Так стратегии “Головоломка” (Аронсон, 1978), “Решение проблем в группах” (Каган, 1994), “Круглый стол”, “Зигзаг” позволяют учащимся обмениваться информацией, вовлекают в работу максимальное количество студентов, создают благоприятную психологическую атмосферу в классе и сближают учащихся. Данные стратегии развивают социальные ценности, необходимые для достижения успеха в жизни, а также формирует культуру общения. В контексте предметов КСМ и ГППР при изучении глобальных проблем мы использовали игровые техники, (Лукашенкова, 2013) такие как кейс ситуации, игровое моделирование, интеллектуальные игры - викторины, игры с последующей рефлексией. Данные техники просты в применении и универсальны для любой темы урока. Так, учащиеся анализировали ситуации, размышляли над нравственными дилеммами, играли роли разных культурных или этнических представителей, “проживали” конфликты и находили решения исходя из своих ценностей и моральных принципов.

После окончания урока, учащиеся заполняли небольшие рефлексивные листы по оценке своих ценностей, раз в неделю мы проводили полу-структурированные интервью с учащимися и учителями, кто преподает на этой же параллели для выявлений изменений в вопросе отношения к ситуациям с точки зрения ценностей. Также, проводились наблюдения за учащимися во внеурочное время, изменениям в отношении к школьным мероприятиям, их выступлений на конкурсах и участие в школьных клубах. Все процедуры наблюдения и интервью с привлечением учащихся проводились строго с соблюдением этических норм исследования: учащиеся и их родители были ознакомлены с целью и ходом исследования, а также с возможностью публикации результатов исследования.

Результаты исследования

В ходе исследования и наблюдений было отмечено формирование нравственных ценностей у учащихся, а также развитие ценностных качеств личности учащихся. На уроках ГППР и КСМ были созданы

педагогические ситуации, которые обеспечивали познавательный интерес учащихся к содержанию ценностей личности. Общие цели обучения предметов, универсальность различных форм работы с детьми способствуют интеграции не только школьных предметов, но и урочной и внеурочной деятельности. Так, учащиеся продолжают развивать ценности в мероприятиях, проводимых в рамках воспитательной работы в школе.

Примерами интеграции ценностей учащихся и реализации воспитательной работы в школе могут служить творческие и художественные кружки, где учащиеся мастерят или шьют национальные элементы, что развивает такую ценность как патриотизм. Экскурсии по святым местам, музей способствуют развитию духовных ценностей учащихся. Участие в проведении национальных и государственных праздников Наурыз, а также мероприятия, посвященные к 30-летию независимости Казахстана, такие как викторины, тематические уроки, выставки, формируют культурные ценности учащихся.

Мероприятие, на которые приглашаются интересные люди Павлодарской области, конференции Модель ООН, круглые столы, исследовательские конкурсы для учащихся продолжают развивать их познавательный интерес, а также ценности лидерство, глобальная осознанность, терпимость, уважение и т.д

Таким образом, развитие ценностей учащихся – это непрерывный образовательный процесс, который должен происходить на всех гуманитарных предметах. Учителям необходимо уделять этому больше внимание при планировании урока, используя различные интерактивные подходы. Развитие ценностей напрямую связано с реализацией воспитательной работы в школе, так как во внеурочное время учащиеся продолжают учиться через внеклассные мероприятия.

Список источников

1. Aronson, E. (1978). The jigsaw classroom. Sage.

2. Johnson, D.W., & Johnson, R.T. (1992). Implementing cooperative learning. Contemporary Education, 63(3), 173.

3. Halstead, J. (2000). The development of values, attitudes and personal qualities. A review of recent research. National foudation for educational research.

4. Kagan, S. & Kagan, S. (1994). Cooperative learning. San Clemente, CA: Kagan.

5. Лукашенкова Ж.В. (2013) Формирование духовно-нравственных ценностей у школьников на уроках и во внеурочной деятельности. Смоленск.

6. Шевченко, И.А., Кривдина, И.Ю., Горшкова, И.А., & Каврижкина, Д.А. (2016). Формирование духовно-нравственных ценностей в курсе географии на основе игровых технологий. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований, (8-2), 286-289.

Zh.B. Bakyt, A.E. Ibragim, Kh.Kh. Ergeshova
students of Pavlodar pedagogical university, Pavlodar,
research adviser**: **T.K. Sul`baev
master of philological sciences, Pavlodar

REQUIREMENTS AND FEATURES OF USING DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES FOR TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Abstract: *The article discusses the features of the application and modern theoretical aspects of the use of distance learning technologies in a foreign language in the educational process. Distance learning should be interactive, that is, students should be able to communicate both with the teacher and with each other, not only through e-mail or various messengers, but also directly in real time, the so-called "virtual classes". It is concluded that distance learning is a modern independent form of learning implemented by special means of Internet technologies or other means involving interactivity.*
Key words: *education, information technology, distance learning, online, Internet, modern education, e-learning.*

Андатпа: *Мақалада білім беру процесіндегі шет тілін қашықтықтан оқытудағы технологияларды қолдану ерекшеліктері мен қолданудың заманауи теориялық аспектілері қарастырылды. Қашықтықтан оқыту интерактивті болуы керек, яғни студенттер оқытушымен де, өзара да қарым-қатынас жасай алуы керек, электрондық пошта немесе әртүрлі мессенджерлер арқылы ғана емес, тікелей "виртуалды сыныптар" деп аталатын нақты уақыт режимінде. Қашықтықтан оқыту – бұл Интернет-технологиялардың ерекше құралдарымен немесе интерактивтілікті көздейтін басқа да құралдармен іске асырылатын қазіргі заманғы дербес оқыту нысаны деген тұжырым жасалды.*
Тірек сөздер: *білім беру, ақпараттық технологиялар, қашықтықтан оқыту, онлайн, интернет, заманауи білім беру, электрондық оқыту.*

Аннотация: *В статье рассматриваются особенности применения и современные теоретические аспекты использования технологий дистанционного обучения иностранному языку в образовательном процессе. Дистанционное обучение должно быть интерактивным, то есть учащиеся должны иметь возможность общаться как с преподавателем, так и друг с другом не только через электронную почту или различные мессенджеры, но и непосредственно в режиме реального времени, так называемые "виртуальные классы". Делается вывод о том, что дистанционное обучение - это современная самостоятельная форма обучения, реализуемая специальными средствами интернет-технологий или другими средствами, предполагающими интерактивность.*
Ключевые слова: *образование, информационные технологии, дистанционное обучение, онлайн, интернет, современное образование, электронное обучение.*

One of the tasks of the modern education system is the ability to quickly adapt to constantly changing socio-economic conditions. Education,

as one of the most important areas of any society, must meet all changes in society, be flexible and competitive. In modern conditions, the management of an educational institution not only takes into account changes, but also outperforms them, allowing teachers and students to save time, be successful and relevant.

Currently, there is a tendency to reduce students ' interest in mastering the academic subjects of the school curriculum, including English. Traditional methods and forms of teaching sometimes do not meet the educational needs and needs of students, do not contribute to increasing learning motivation. Distance learning experts on strategic issues of Education call it "the education system of the XXI century".

The use of distance learning in a general education organization or its elements within specific academic disciplines and courses can arouse the interest of children living in the information society, arouse the desire to study the subject using information technologies.

Despite the legislative support and modern requirements, the introduction and implementation of distance learning in schools are associated with 5 certain difficulties: lack of training of teachers, imperfection of the material and technical base, insufficient software, methodological and information support, etc.

Thus, there is a contradiction between the need to introduce distance learning into the educational process of a modern school and the lack of conditions for the implementation of this area of activity. On the basis of relevance and contradiction, the research problem is formulated, which answers the question: what are the essence and mechanisms of organizing distance learning in teaching English in general education schools?

Distance learning and its significance in the educational process. In the Twenty-First Century, the traditional education system is undergoing a radical change due to information technologies and their challenges. Society has entered a new era – the process of distance learning. Effective organization in the educational process is impossible without technological means of obtaining the necessary information. Thanks to the internet and new technologies, it is possible to get a high-quality education at any time and in any place. The internet has begun to undermine the educational paradigm in the use of distance learning, erasing the boundaries between the concepts of" far "and" near " [1, 29-32 p]. Qualified teachers remain an integral part of any student's learning process, but the physical distance between participants in the distance learning process reduces this possibility and allows the student to work more independently. being in a face-to-face relationship with an educator, the difficulty of getting in-depth knowledge is associated with insufficient motivation of students. At the same time, students independently master all the educational materials,

which is almost impossible for students who are not able to work independently. In other words, starting with a form of distance education is a difficult task, which in some cases is impossible to complete, since it requires a high degree of self-organization and motivation of the student.

Are distance learning and online learning the same? Distance learning this phrase is often associated with a form of distance learning, but it implies a completely different concept. Distance learning is a form of education in which a teacher and a student interact remotely through information technologies. During distance learning, the student independently performs according to the developed program, reviews the recordings of webinars, solves problems, and consults with the teacher in an online chat. Distance learning has become popular with the advent of the Internet, opening up new development opportunities for residents of remote settlements and business people with a tight work schedule. Initially, distance learning was adopted only as an additional way to gain knowledge or prepare for exams. Now, being anywhere in the world, you can take full-fledged distance learning courses and advanced training programs from reputable universities, commercial and non-profit companies in different countries.

Furthemore, online training is the acquisition of knowledge and skills using a computer or other gadget connected to the internet in the "here and now" mode. This training format is also called e-learning . This is considered a logical continuation of distance learning. And the word "online" only indicates the way of learning and the connection of the teacher with the student.

In the book "distance learning", edited by E. S. Polat, several main reasons for the use of distance education are considered:

Providing practical training and means of communication (i.e. using modern means of communication, such as Skype, Gmail, the Internet, and searching for information).

– A wide range of teamwork (i.e. the ability to create online groups).

– Broad communication with the teacher (i.e. the ability to communicate outside of work).

– Reduce the teacher's response time.

– Free access to databases, library catalogs, and other sources of information.

– Ability to quickly receive and send homework.

– Ability to pass tests in real time [2, 56p].

It is worth noting two main features of distance learning:

– Distance learning guarantees everyone who wants to get an education. For this purpose, it was developed due to the large territorial distribution of students and their various medical indicators, which often makes it difficult to visit educational institutions;

– Distance learning can take into account the individual interests of students and develop a course adapted to the student's abilities. [3, 89p].

In general, distance educational technologies: educational technologies implemented by the student and teacher using information and communication applications at a distance or in a semi-traditional direction. [4, 10 p]

Bespalov V.V. gave a classification of distance educational technologies. [5, 77 p] the main types of distance education technologies are: Case Study Technology, Internet technology, and telecommunications technology.

Case technology – a distance education technology based on the provision of information educational resources to students in the form of a specialized set of educational and methodological complexes for self-study using various types of information.

Internet technologies (network technologies) – are distance educational technologies based on the use of global and local computer networks to ensure students' access to information educational resources and form a set of methodological, organizational, technical and software tools for implementing and managing the educational process, regardless of the location of its subjects.

Telecommunications technology (information satellite) – a distance education technology based on the distribution of data, as well as the use of global and local networks to provide students with access to information educational resources presented in the form of digital libraries, video lectures and other teaching aids.

It should be noted that distance learning and distance learning technologies are different concepts, although they are often used as synonyms. Distance learning technologies can also correspond to the traditional learning process. They can be implemented during trainings, seminars, and meetings in the course of working with students. Dot can be an important tool for organizing independent work of students, which is very important in the context of the implementation of this process.

A number of opinions of scientists on the use of distance educational technologies in teaching a foreign language:

F. Yanushkevich found that training technology is a system of instructions that provides training of specialists in the shortest possible time with optimal costs of effort and tools in the process of using modern methods and means of training [6]. Hungarian scientist-teacher Laszlo-Salai defined learning technology as "a generalized concept that includes goal planning, analysis, scientific organization of the educational process, selection of methods, tools and materials that are most appropriate to the goals and content in the interests of improving the effectiveness of learning" [7]. E.N. Korotkov formulates the following definition of

learning technology: "on the one hand, learning technology is a systematic, holistic knowledge of approaches to designing and organizing the entire educational process based on a detailed sequence of precisely defined didactic goals. On the other hand, learning technology is a scientifically organized, extended learning procedure in which the entire system of interrelationships between the goals, content, methods, tools, forms of learning, the system of control, evaluation and correction of educational and teaching activities is designed and implemented" [8, 8 p].

Reviews of scientists on the use of dot in teaching a foreign language:

The use of distance learning technologies resources contributes to the development of speech skills and professionally significant competencies. A large number of authentic, constantly updated materials allow students to "stay in a virtual language environment". Allows you to read, see, and hear samples of a modern foreign language.[9, 110 p] As E.V.Voevoda noted in his article, online education provides an opportunity for cross - cultural communication, which contributes to the overcoming of stereotypes and the development of social culture. The ability to communicate increases significantly and ultimately has a good impact on their language training.

A wide variety of original texts, such as newspaper and magazine articles, blogs, reviews, etc., select the most interesting and relevant materials for students, as well as introduce students to "various forms of foreign language computer and communication". [10, 68 p]

According to S. K. Omarova, through mobile learning, it is possible to solve a number of problems related to teaching a foreign language: mobile technologies can provide instant access to all the necessary information. Thus, students 'learning ability in a foreign language increases, as well as their listening skills are trained, getting the opportunity to listen to the studied material in a foreign language. [11,52 p]

In her work, S.V. Titova claims that distance education technologies allow us to better organize both independent and group training in the conditions of developing training courses, programs and tasks in a mobile format. In addition, it helps to increase students ' motivation through the use of distance learning technologies. [12,7 p]

Education through computer technologies can be considered a form of one-way communication, since the student works independently, and the teacher plays the role of a guide to learning. Therefore, it is necessary to deal with shortcomings in terms of the form of communication. There are also negative reviews in teaching a foreign language on distance learning technologies:

One of the most significant disadvantages of computer technology is that students sit in passive mode. In foreign language lessons, the most important thing from the point of view of a communicative approach is the

ability to speak using various skills. Until dots can act as interlocutors (in the full sense of the word), it will be impossible to teach speech, which is the main task of a foreign language program using information technologies.

Education through computer technologies can be considered a form of one-way communication, since the student works independently, and the teacher plays the role of a guide to learning. Therefore, it is necessary to deal with shortcomings in terms of the form of communication.

According to the results of the study, the following weaknesses can be found in the process of teaching a foreign language using distance educational technologies: "scientific and methodological preparation of Foreign Language teachers for the introduction of mobile learning; lack of distance learning programs prepared for students in various areas and educational profiles, lack of original material that corresponds to the topic of the working curriculum, is not adapted to the specialty".[11, 56p]

Requirements for conducting classes using distance learning technologies. In order to minimize the above-mentioned shortcomings, it is necessary for both students and their parents to comply with certain rules and requirements for working with the distance learning technologies by teachers.

Today, it is very easy to take classes with the help of internet technologies and resources, but it must meet the goals and objectives of training in a particular audience and develop professionally significant language skills and competencies.

The teacher must perform the following actions: prepare the necessary tasks, respond to the organization as a whole, advise, monitor the order and time required to implement the plan, and ask questions to discuss them in groups. The task of the teacher is "to teach students to independently acquire knowledge, freely orient them, apply them in practice, form their own opinion, use previously acquired knowledge, as well as correctly organize effective classroom and independent work of the student" [12, 70 b]. Thus, the teacher has to spend a certain amount of time and effort on preparing lessons.

In connection with the organization of the educational process using distance learning technologies, the following rules must be observed: all participants in the educational process must participate in the work to a certain extent; all students must be sure that the material and forms of work correspond; encourage students for active work, the possibility of self-realization; as well as contribute to working in small groups; determine the rules of the lesson and agree on the beginning and end of the lesson.

It is also necessary to take into account the following requirements: the student must be able to store Electronic Documents, keep in touch with other students and be able to process documents together or perform

assigned tasks; when learning a foreign language, it is convenient to be able to work remotely using a tablet computer or mobile phone at any time and in any place. This feature is important for "trying to create an artificial linguistic and cultural environment around the student" [13,127b].

The teacher should also keep in mind that not all students perceive virtual screen worlds correctly, and not be able to conduct a dialogue with the interlocutor using telecommunications tools. In this regard, it is very important to ensure "psychological security of the student's information interaction with other users on the internet" [14, 224b].

References

1. Maslakova E.S. History of the development of distance learning //Theory and practice of education in the modern world. Materials of the VIII International Scientific Conference. St. Petersburg, 2015.
2. Polat E.S. Modern pedagogical and information technologies in the education system: a textbook for students of higher educational institutions. Moscow, 2014.
3. Korolkov A., Germanov G. Langueva O, Shevyakova A., Poskrebysheva N. Advantages and disadvantages of distance learning on students' and teachers' of the physical culture faculty opinion [Electronic resource]. URL:https://www.bioconferences. org/articles/bioconf/full_html/2020/10/bioconf_pes2020_0 058/bioconf_pes2020_00058.html (17.02.2022)
4. Information and communication technologies in education. – The electronic text of the document was prepared by JSC "Codex" and verified by: official publication of M.: Standartinform, 2018. – p. 10
5. Bespalov V.V. Information technologies: textbook – Tomsk Polytechnic University.–Tomsk: Publishing House of Tomsk Polytechnic University, 2012. – 134 b.
6. Krivosheev A.O. Development and use of computer training programs // Information technologies.
7. Novikov A.M. How to work on a dissertation. – M.: Pednauka, 1993.
8. Distance education system. – M.: Ministry of Education of the Russian Federation, IDO MESI, 1998. – p. 8.
9. Voevoda E.V. Internet technologies in teaching foreign languages // Higher education in Russia. – 2009 – №9 – B. 110
10. Semenova D. K. Features of the use of websites in teaching a foreign language // Scientific and technical Bulletin of St. Petersburg State Polytechnic University. Humanities and social sciences. – 2012 – №148 – p. 68-71.
11. Omarova S.K. Characteristics and didactic potential of mobile digital technologies for teaching foreign languages // Bulletin of TSPU. – 2018. – №1 (190). – p. 52-58.
12. Titova S.V. Didactic problems of integration of mobile applications into the educational process // Bulletin of TSU. – 2016. – №7-8 (159-160). – 7B. 7-14
13. Simonyan K.V. The obvious and incredible in teaching foreign languages on the basis of computer telecommunications // Vestnik MGLU. – 2011 – №632 – p. 67-75.
14. Chalkova V.V. Distance learning of a foreign language: organization of interaction and technical implementation // Bulletin of PNRPU. Problems of linguistics and pedagogy. – 2016 – №1 – p. 127-135.

А.Б. Бейсен
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті студенті,
Алматы қаласы
Қ.Е. Ташмұратова
***ғылыми жетекшісі**: педагогика ғылымдарының магистрі, Алматы қ.*

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. *Цифрландыру – қазіргі қоғамда ақпараттарды жариялаудың қауіпсіз нұсқасы. Жаңа ғасырдың жандануында өзіндік орын алатын цифрландыру жағдайы ғылым саласына да, өндірістік салағада тиімді, ұтымды технология. XXI ғасырдың адамына бұл технология – өмір сүру сапасын жоғарылататын ақпараттық әлем. Цифрландыру арқылы – Қазақстанды интернет кеңістігіне өз орнын, қазақтың сөзін, тарихтарын, мәдениеттерін, бай мұрасын тегіс орналастырып, Қазақтанымызды дамыту.*

Кілт сөздер: *Цифрландыру, технология, білім, интернет, сауаттылық, жаһандану, білім беру бағдарламасы.*

Аннотация. *Цифровизация-безопасный вариант публикации информации в современном обществе. Цифровизация, которая имеет свое место в возрождении нового века, является эффективной, рациональной технологией как в сфере науки, так и в производственной сфере. Для человека XXI века эта технология-информационный мир, повышающий качество жизни. Через цифровизацию-развитие Казахстана, позиционирование Казахстана в интернет-пространстве как своего места, слова, истории, культуры, богатого наследия казахов.*

Ключевые слова: *цифровизация, технология, образование, интернет, грамотность, глобализация, образовательная программа.*

Abstract. *Abstract. Digitalization is a safe way to publish information in modern society. The state of digitalization, which occupies a special place in the revival of the new century, is an effective, rational technology both in the field of Science and in the field of production. For a person of the XXI century, this technology is an information world that improves the quality of life. Through digitalization-the development of the Kazakh language, smoothly placing Kazakhstan in the internet space, the Kazakh word, history, culture, and rich heritage.*

Keywords: *digitalization, technology, education, internet, literacy, globalization, educational program.*

Қазіргі уақытта білім беру жүйесі үш негізгі бағытты қамтиды: білім беру процесін цифрландыру, білім берудің цифрлық мазмұны және білім беруді басқаруды цифрландыру.

Цифрландырудың басты мақсаты – бәсекеге қабілеттілікті арттырып, халықтың өмір сүру деңгейін жақсартып, оқу-тәрбие жұмыстарын жеделдетіп әрі оңайлатып, балалар мен ата-аналардың мұғалімдердің жауапкершілігін азайту болып табылады.

Ең маңыздысы білім беру саласында сапаны арттыру. Келер ұрпақ жоғары деңгейде кез-келген саланы меңгеріп, оның ішінде жасанды интеллект пен көлемді жаңалық жасау кезінде бәсекеге қабілетті, дарынды болуға тиіс. Мемлкет басшысы атап айтқандай елімізді цифрландыру – бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолютті артықшылыққа қол жеткізудің құралы.

Бүкіл нәтиже жүйелілік пен реттілікті қатамасыз етіп және кешенді тәсілге қол жеткізіп білім сферасында бәсекеге қабілетті ел жастарын дайындауды талап етеді.

Зерттеу шарттары мен әдістері

Цифрлық сауаттылық – адамның цифрлық технологияларды өмірдің барлық салаларында сенімді, тиімді, сыни және қауіпсіз пайдалану әзірлігі мен қабілеті. Шынында, адамзат қоғамы қазіргі уақытта жылдап, айлап, апталап емес, күн санап цифрландырудың тылсым дүниесіне еніп бара жатыр [1].

Қазіргі заманғы технологиялар біздің өмірімізге үнемі енгізіліп, жаңарып отыр және «Цифрландыру» ұғымы көбінесе ғылыми конференцияларда ғана емес, күнделікті өмірде де қолданылады. Ғылымның жылдам әрі тез дамуы барысында көптеген ұйымдарға өндірістің барлық деңгейлерінде жаңа технологияларды қолдана отырып жұмыс істейтін дайын мамандар қажет, ал арнайы дағдылары жоқ мамандарға деген қажеттілік артта қалуда. Бұл мәселелерді шешу, әрине, білім беру процесін қайта жаңартуды қажет етуі керек.

Цифрландыру процесін тек өндірістік бағытқа ғана емес гуманитарлық ғылыми бағытқада соның ішінде «Қазақ тілі мен қазақ әдебиетіне» өз әсерін беруде. Қазақ тілі мен әдебиеті бойынша цифрландырудың мақсаты – Қазақ тілі мен әдебиетінің жоғары білікті, көпмәдениетті, қарым қатынаста адамдармен өзара идеялармен қатар коммуникативтік құзіреттілікті жақсы меңгерген, қазіргі заманғы ғылыми-практикалық деңгейде педагогикалық қызмет саласындағы әлеуметтік маңызы бар міндеттерді шығармашылық және кәсіби түрде шешуге қабілетті, сондай-ақ жоғары әлеуметтік және азаматтық жауапкершілігі бар, кәсіби қызметті жүзеге асыруға қабілетті педагогикалық кадрларды даярлау. Қазіргі таңда қазақ тілі мен әдебиеті саласында жүйеленген білімді қалыптастырып, қазіргі ғылыми деңгейде қазақ тілі мен әдебиеті бойынша оқу процесін ұйымдастырып, ғылыми зерттеулерді жүзеге асырып, оқушыны жан-жақты дамыған жеке тұлға болып қалыптасуына тәрбиелеп – педагог мамандар өз үлестерін қосуда. Цифрландыруға дейін білімалушылар ауыр сөмкелерін арқалап, кітапханадан кітап іздеп, мұғалім берген лекцияларды көшірумен, газеттерге өлең шығарумен айналысты.

Уақыттан ұтылды. Ал қазір бұл технологияға көшкелі электронды кітапхан, электронды оқулық, газет журнал сайттар пайда болып білім алушының ғылымға деген ізденісіне жол ашты. Сандық технология тек жүктерін жеңілдетіп, уақытты ұтымды пайдалануға мүмкіндік берді. Қоғамның әлеуметтік тапсырысына және білім берудің әлемдік стандарттарына сәйкес болашақ қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін сапалы кәсіби даярлауды қамтамасыз етті. Негізгі құзыреттіліктер жүйесін, сондай-ақ жалпы ғылыми және арнайы білім, Қазақ тілі мен әдебиеті болашақ мұғалімдерінің іскерліктері мен дағдыларын қалыптастырды [2, 56б.]. Дене, рухани және интеллектуалдық өзін-өзі дамыту тәсілдерін меңгертіп, психологиялық сауаттылықты, ойлау және мінез-құлық мәдениетін қалыптастырды.

Білім беру сапасын арттыруда қазақ тілі мен қазақ әдебиеті сабақтарында өткізіліп жүрген қарапайым лекцияларды түрлі программалармен қызықтырып өткізу арқылы білім алушылардың тілге деген қызығушылықтары артып түрлі іс шараларды интерактивті тақтаны қолдана отырып, пікір сайыс турнирлерін өткізіп, қазақ әдебиетінен интернет желісінде ақын жазушылардың поэзия мен прозаларын жатқа айттып челлендж жолдап, шаң басқан кітаптарда оқылмай қалып баражатқан әдеби кітаптарға жан бітіруде. Бұл дегеніміз цифрландыру процесі – өз нәтижесін беруде. Мысалы: Қазақ тілі мен әдебиетінен арнайы жабдықталған кабинеттер ашылып саны артуда (1, 2-сурет). Студенттердің, оқушылардың тілге деген, әдебиетке деген оқу нәтижелері жоғары көрсеткіш көрсетуде.

1-сурет. «Қазақ тілі» кабинеті

2-сурет. «Қазақ тілі» кабинеті

Ғылым саласында электрондық пошта мекенжайларының дерекқоры, мақалаларды есепке алу, баяндамаларды қабылдау және барлық ғылыми гранттарға өтінімдер беру цифрландырылған. Цифрлық оқытудағы инновациялар технологиялық инновацияларды емес, оқу бағдарламасының мазмұны мен ұйымдастырылуындағы, құрылымы мен ұйымдастырушылық принциптеріндегі өзгерістерді

білдіреді. Цифрлық оқытуды қалыптастыру процесінде білім беру құрылымы мен оқу жоспарын ұйымдастыру түбегейлі өзгерістерге ұшырайды.Бұл өзгерістер оқу жоспарларын өткізу және ұйымдастыру үшін материалдарды таңдауда, сондай-ақ университетті басқаруда маңызды мәселе болып табылады.

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің 6В01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасы цифраландыру кезеңінде Minor қосымша бағдарламасын оқу барысында еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуға немесе олардың жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қосымша құзыреттіліктерді алу мақсатында Minor – Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау бағдарламасын игеру ұсынылады, бағдарлама шеңберінде педагог кадрларға сұраныстың артуы, облыстың оқу орындарында бос орындардың болуы, жалпы білім беретін мектептерде жұмыс істеу мүмкіндігі бар мамандарға деген сұраныс, пәнаралық зерттеулерге негізделген тұтас интегративті білімді қалыптастыру процесі, үздіксіз білім берудің рөлін күшейту, тұлғалық даму міндеттерін күрделендіру байқалады. Бағдарламаның ерекшелігі интегративті және практикалық бағдарлы сипатқа ие.

Minor – бұл студенттерді қосымша құзыреттерін қалыптастыру мақсатында оқыту үшін анықталған пәндер және модульдер оқу жұмысының басқа түрлері жиынтығы.

Цифрландыруды сәтті жүргізу үшін оқу материалдарын сандық түрге ауыстыру жеткіліксіз. Жаңа медианы пайдалану оқуды одан әрі дамытудың бастапқы шарты болып табылады, оны бағалау критерийі оның оқушы үшін пайдалылығы болып табылады. Оқу курстарының мазмұны мен құрылысындағы инновациялар, жоғары оқу орындарындағы ұйымдастырушылық және құрылымдық өзгерістер студенттерге нақты пайда әкелуі керек. Білім алушыларға қосымша құзыреттілікті қалыптастыру мақсатында оқу үшін анықталған пәндер және (немесе) модульдер мен оқу жұмысының басқа да түрлерінің жиынтығын білдіреді.

Зерттеу нәтижелері.

Цифрландыруды сәтті жүргізу үшін оқу материалдарын сандық түрге ауыстыру жеткіліксіз. Жаңа медианы пайдалану оқуды одан әрі дамытудың бастапқы шарты болып табылады, оны бағалау критерийі оның оқушы үшін пайдалылығы болып табылады. [3, 185 б]. Оқу курстарының мазмұны мен құрылысындағы инновациялар, жоғары оқу орындарындағы ұйымдастырушылық және құрылымдық өзгерістер студенттерге нақты пайда әкелуі керек.

Білім беру мен ғылымды басқару процесін автоматтандыру бірқатар мәселелерді шешуге көмектеседі: ауылдық және қалалық

мектептер арасындағы білім сапасының алшақтығы, оқу орындарындағы оқушылардың ауыр рюкзактары, мұғалімдердің көптеген есептері, компьютерлердің жетіспеушілігі және интернеттің болмауы, білім беруде бала процесін бақылаудың жоқтығы және оның өнімділігі.

Жалпы алғанда, сандық технологияға электронды құрылғылар, жүйелер және деректерді өңдеу процедуралары кіреді. Бұл жағдайда бұл ұғымға компьютерлер мен смартфондар, әлеуметтік желілер, жасанды интеллект және әртүрлі бағдарламалар кіреді.

Цифрлық сауаттылық – бұл технологияларды меңгеру және қолдану қабілеті. Сандық технологиялар қысқа уақыт ішінде біздің өмірімізді өзгертіп, күнделікті өміріміздің бір бөлігіне айналғаны ешкімге құпия емес. Олар сонымен бірге еңбек нарығын өзгертті және кейбір мамандықтарды жойды, бірақ жаңа қызмет түрлерінің пайда болуына әкелді. Сондықтан жаңа жағдайларға бейімделу және қажетті дағдыларды білу ең қажетті қасиеттердің бірі болып саналады.

Бүгінде қарқынды технологиялық даму жолында түрлі салаларда жаңа технологияларды меңгерген адамдар көптеген жұмыс орындарына шақырылады. Сондықтан осы проблемаларды шешу үшін цифрлық технологияларды пайдалану есебінен білім беру жүйесін жаңа форматта дамыту маңызды. [4, 146 б]. Білім беру ұйымдарын ауқымды цифрландырудың маңыздылығы болашақ ұрпақтың кез келген салада ақпараттық сауаттылығын арттыру, біліктілікті арттыру, көпфункционалды Дағдылар мен бәсекеге қабілеттілікті дамыту, сондай-ақ олардың білім беру саласындағы қабілеттерін тиімді пайдалану үшін жағдай жасау болып табылады. Сонымен қатар, бұл – білім сапасын арттыру, оқыту үдерісін қолжетімді ету, мұғалімдердің, оқушылардың, ата-аналардың байланыстарын жеңілдету тұрғысынан да өзекті.

Қорытынды

Осылайша, «цифрландыру» сәттіліктің кілті болып табылады және бәсекеге қабілетті экономика құрды. Осы мақсатта қоғам алдында Президенттің «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты баяндамасының 10 бағытын іске асыру міндеті тұр. Егер біз «Цифрлық Қазақстан» жоспарының 4 бағытының мақсаттарын нақты іске асыратын болсақ, Қазақстанның топ – 30-ға кіруге үлкен мүмкіндігі болады.

Сонымен қатар, отандық өндірісті жаһандық жаңғырту мен цифрландыруға назар аудару қажет. Тек осылай ғана Қазақстан әлемнің дамыған елдерінің көшбасшыларын ұстанып, ақпарат саласында жаңа жетістіктерге қол жеткізе алады. Дамыған елдердің білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі білім беруді ақпараттандыру, яғни білім беру процесінде ақпараттық технологияларды пайдалану

болып табылады. Өздеріңіз білетіндей, еліміздің білім беру жүйесінің инновациясы бүгін де ақпараттық кеңістік құруды қамтиды және бұл ақпараттық кеңістік кезек күттірмейтін мәселе болып табылмайды. Карадомалак (Қазақстан) балалар әлемнің түкпір-түкпірінде оқиды. Сонымен қатар, шетелде Қазақстан халқының тілін, тарихын, әдебиеті мен мәдениетін, саясатын және т.б. зерттейтін көптеген қызығушылық танытқан ғалымдар бар. Мұндай академиялық топ әлемнің кез келген нүктесінде, қандай да бір проблемаларсыз болуы және қазақ халқы туралы барлық ақпаратқа қол жеткізе алуы тиіс. Интернетте, деректер базасы арқылы Сіз Қазақстанның қандай ел екенін бағалай аласыз. Содан кейін интернет-жүйеге енгізілген кітаптар, қолжазбалар және мұрағаттық құжаттар бар – бұл біздің экономикаға қаражат салу механизмі. Шетелдік азаматтар оны зерттеу жобалары үшін пайдаланады және электрондық нұсқаларын сатып алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://strategy2050.kz/news/bilim-beru-salasyn-tsifrlandyrudy-ma-yzy/

2. Тұрғынбаева Б.А. Біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің шығармашылығын дамыту // Білім берудегі менеджмент, 2004. – №3

3. Глушков В.М. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М., 2003. – 185 с.

4. Б.Гнелушков В.М. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М., 2003. – 146 с.

Б.Б. Бектемирова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
А.К. Акылбекова
***научный руководитель**: магистр филологии, старший преподаватель, г. Павлодар*

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКА САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В УСЛОВИЯХ ОНЛАЙН-ОБУЧЕНИЯ

***Аннотация**. В данной статье говориться об актуальной проблеме в преподавании английского языка в онлайн-обучении, как недостаточная сформированность навыков самостоятельной работы. Вышеназванная проблема решаема. Есть разные пути, методы, приемы, формы работы по развитию мотивации самостоятельной деятельности в онлайн-обучении. Для этого нужно формировать навыки самостоятельной работы. При развитии навыка самостоятельной работы обучающихся немаловажную роль играет мотивация.*

***Ключевые слова**: мотивация, навык самостоятельной работы, формирование навыка, онлайн-обучение, буктрейлер, челлендж.*

***Abstract**. This article talks about the current problem in the teaching of English in online learning: the lack of formation of skills of independent work. The above mentioned problem is solvable. There are different ways, methods, techniques, forms of work to develop motivation for independent work in online learning. To do this you need to form the skills of independent work. Motivation plays an important role in the development of students' independent work skills.*

***Key words**: motivation, independent work skill, skill formation, online-learning, book trailer, challenge.*

***Аңдатпа**. Бұл мақалада ағылшын тілін онлайн оқытуда өзекті мәселе болып табылатын өз бетінше жұмыс істеу дағдыларының жеткіліксіз қалыптасуы жайында айтылған. Жоғарыда сөз болып отырған мәселенің шешімі бар. Онлайн оқытуда өз бетінше жұмыс істеу мотивациясын дамыту үшін түрлі жолдарды, әдістерді, тәсілдерді, жұмыс формаларын қолдануға болады. Ол үшін өз бетінше жұмыс жасаудың дағдыларын қалыптастыру қажет. Білім алушылардың өз бетінше жұмыс жасау дағдыларын дамытуда мотивацияның маңыздылығы зор мәнге ие.*

***Түйінді сөздер**: мотивация, өз бетінше жұмыс істеу дағдысы, дағдысын қалыптастыру, онлайн- оқыту, буктрейлер, челлендж.*

Дистанционное образование никогда не заменит учителя.
И никакие передовые технологии не заменят человека.
Неизвестный автор

На жизнь общества и каждого человека в частности, всегда оказывает влияние объективные или субъективные факторы, возникающие ежечасно, ежедневно. Одним из объективных факторов является пандемия, которая перевела образование на онлайн-формат. Это был первый шаг к адаптации получения образования в разных точках мирах и в любых ситуациях. Таким образом, возможность учиться появилась у большинства желающих. Но в начале использования онлайн-обучения в масштабном формате вызвало ряд трудностей, как и у организаторов обучения, так и у самих обучающихся. В Уральском Федеральном университете было проведено исследование, при котором выявили низкий процент мотивации и недостаточную сформированность навыков самостоятельной работы при онлайн-обучении иностранному языку [1]. С такой проблемой столкнулись и наши казахстанские школьники, студенты.

В связи с переходом на дистанционное обучение в 2020 году, мы, как студенты Павлодарского Педагогического Университета, можем отметить, что минусы и плюсы такого формата смогли оценить на себе. В прошлом учебном году, наша группа столкнулась с такой проблемой, как отсутствие мотивации для дальнейшего обучения и сложность в организации самостоятельного обучения. Несмотря на то, что весь учебный год мы сопровождались профессорско-преподавательским составом, большую часть образовательного процесса работа-

ли самостоятельно. Но при таком долгом обучении мотивация снижается. Из-за огромного количества информации, ресурсов, платформ студент или ученик легко может потеряться. И такой необъятный поток ресурсов заставляет учащегося испытывать стресс. Это вызвано отсутствием навыка самостоятельной работы, при котором учащийся среди огромного количества информации, выделяет только то, что ему необходимо. Мотивация для обучения и навык самостоятельной работы неразрывно связаны друг с другом.

Для того чтобы выяснить насколько такая проблема, как отсутствие мотивации, оказывает влияние на образовательный процесс и самостоятельную работу, следует рассмотреть, что подразумевает под собой этот термин.

Мотивация – это совокупность внешних и внутренних движущих сил, побуждающих индивида осуществлять деятельность, направленную на достижение определённых целей, с затратой усилий.

Без должной мотивации к самообразованию, саморазвитию индивид не сдвинется с мертвой точки и не достигнет определенных целей. В понятии термина можно выделить, что «мотивация побуждает человека осуществлять деятельность». Таким образом, ясно, что мотивация – это ключ к самостоятельной работе.

В дидактике самостоятельность рассматривается как совокупность навыков сознательной самоорганизации. В самостоятельном процессе ученик сам выделяет себе определенные цели, задачи и причины необходимости изучения языка.

Как уже упоминалось ранее, в прошлом учебном году мы на себе испытали эти проблемы. На возникновение таких проблем в учебном процессе повлияли такие факторы, как:

– отсутствие прямой связи с преподавателем

– отсутствие коммуникации с коллективом

– отсутствие конкурентной среды

Человек неразрывно связан с социумом, и ранее в курсовой работе рассматривалось такое явление, которое японские исследователи назвали «Хикикомори» [2] что дословно расшифровывается как «нахождение в уединении». Это японский термин, обозначающий людей, отказывающихся от социальной жизни и, часто, стремящихся к крайней степени социальной изоляции. Но в нашем случае, они попали в такое условие не добровольно, а в связи с таким явлением, как пандемия. Это является еще одним фактором для снижения мотивации к самостоятельной работе в онлайн-режиме.

Данная актуальная проблема решаема. Есть разные пути, методы, приемы, формы работы по развитию мотивации к самостоятельной

деятельности в онлайн-обучении. Для этого нужно формировать навыки самостоятельной работы.

Правильный алгоритм использования цифровых технологий может увеличить мотивацию и развить навык самостоятельной работы. При прохождении практики в СОШ №5, за нами был закреплен 5 «Г» класс. При проведении уроков нами были использованы разные виды цифровых технологий. Такие, как платформа Kahoot, различные подкасты, видео сопровождение, музыкальное сопровождение, платформа ZOOM, презентации, визуальное сопровождение.

«Kahoot» – это развлекательная онлайн-платформа для создания викторин, опросов и тестов. Данный сервис можно легко и удобно использовать на онлайн-уроках английского языка. Для проверки полученных знаний на уроке, нами также была использована эта платформа. Урок проходил в 5 «Г» классе, раздел «Reading for Pleasure» («Чтение для удовольствия»). В данном случае был использован Kahoot для проверки и закрепления информации на каждом уроке. Ученики остались довольны, и процесс обучения видоизменился в занимательную викторину. Обучающийся сам может легко посетить эту платформу и проверить свои знания. Для себя мы выделили такие плюсы использования Kahoot:

– повышение мотивации обучения (интерес, соревнование)
– платформа на английском языке
– проверка усвоения информации
– погружение в язык
– тест превращается в игру

Подкасты и видео-сопровождение использовались нами на этапе демонстрации темы урока для того, чтобы дети отвлеклись от банального объяснения информации и получали ее более естественно. Это эффективный способ для создания искусственного погружения в язык. На данном этапе используется «Аудиовизуальный метод» (Audio-visual method). Подкасты могут использоваться самостоятельно учениками как в онлайн-обучении, так и в повседневной жизни. Преимущества подкастов:

– понимание звучания связной английской речи
– наглядный пример разных акцентов в английском языке
– понимание правильного использования новой лексики
– изучается грамматика на практике
– тренируют концентрацию внимания

Музыкальное сопровождение использовалось, как для изучения английского языка по песням, так и для создания благоприятной атмосферы на уроке. Существует такой метод преподавания иностранного языка как «Suggestopedia» (Суггестология). В данном методе

ведущую роль играет атмосфера. Существуют три стадии этого метода: расшифровка, концертная сессия и проработка (или развитие). В нашем случае используется вторая стадия «концертная сессия». Фаза концертной сессии состоит из активных и пассивных сессий. В активной сессии учитель читает текст с нормальной скоростью, а ученики следуют за ним. На пассивном занятии учащиеся расслабляются и слушают, как учитель читает текст. Фоном является спокойная музыка для создания атмосферы погружения. На этапе развития, учащиеся демонстрируют то, чему они научились, посредством актерского мастерства, песен и игр.

Платформа «Zoom» стала неотъемлемой частью преподавания в онлайн-режиме. Здесь учитель лицом к лицу работает с учащимися. На платформе ZOOM мы работали, как обучающиеся, так и в качестве преподавателей (педагогическая практика). Мы считаем, что при дистанционном обучении, самый оптимальный способ организовать среду обучения – это видеоконференции. Во время видеоконференции создается коммуникативная среда учителя и ученика, в такой среде ученик может задать любой вопрос, вести дискуссию и т.д. То есть видеоконференция хороша тем, что она очень похожа на традиционные уроки. Но также есть и свои минусы: плохая связь, низкая скорость интернета и материальные условия. Это эффективная альтернатива традиционному обучению, но никак не его замена.

Презентации сыграли ключевую роль при организации учебного процесса. Эффективна их роль как при подаче нового материала учителем, так и в обратной связи, когда обучающийся оформляет самостоятельно полученные знания в этой форме. Это мотивирует детей к творческому подходу в изучении нового материала и к отбору конкретной информации. Такая работа концентрирует внимание обучающегося на главной информации и отсеивает второстепенную.

Визуальное сопровождение подразумевает использование приема «Мнемотехники», где обучающиеся не механически заучивают слова, а именно запоминают их в образах. На первом этапе учитель сам подбирает визуальный материал к теме урока, объясняя детям алгоритм подбора картинок к теме. В дальнейшем, усложняя задание творческой составляющей (подбор картинок в юмористическом жанре, в переносном значении и т.д.). Этот прием использовался нами на каждом уроке, когда заранее готовился демонстрационный материал. Данная техника может использоваться самостоятельно учениками при изучении новой лексики.

Для повышения навыков самостоятельной работы, а именно самостоятельного чтения и понимания текстов на английском языке существует проект «Читающая школа», утвержденный Министерст-

вом образования и науки Казахстана [3]. В список рекомендуемой художественной литературы вошли книги лучших классиков страны, шедевры зарубежной мировой литературы, а также книги современных поэтов и писателей. Целью этого проекта является повышение статуса чтения, читательской активности и улучшение качества чтения, развитие культурной и читательской компетенции детей, а также формирование у подрастающего поколения высоких гражданских и духовно-нравственных ориентиров.

Комплексный подход обусловлен активизацией пяти основных составляющих направлений организации образовательного процесса:

1 Урочная система («Чтение через все предметы»).

2. Разноуровневая образовательная среда («Пространство свободного чтения»).

3 Внеурочная деятельность («Чтение как способ самореализации»).

4 Родительская общественность («Традиции современного семейного чтения», проект «Читающая мама»).

5 Методическая копилка («Время читать», «Чтение – это модно!»).

Основные формы работы:

1 Буккросинг «Давайте читать вместе!» (отзывы о книгах на сайте).

2 Читаем на перемене в школьной библиотеке.

3 20-минутное чтение.

4 Конкурс рисунков по прочитанным книгам.

5 Литературные квесты (библиотека, 20 заданий, 40-60 минут, 1-10 участников).

6. Открытие уголков чтения.

7. Конкурс буктрейлеров.

8. Библиокросс.

9. Уроки-открытия.

Но самыми интересными и эффективными для самостоятельной работы в онлайн-обучении можно выделить формы: «Конкурс буктрейлеров» и «Поэтический челлендж».

Конкурс буктрейлеров (с англ. Booktrailers) является одним из самых эффективных в обучении языка. Так как он развивает читательские и творческие навыки, интерес к чтению и понимание информации. Это конкурс, в котором создаются 1-2 минутные видеоролики по художественному произведению. В нем главной целью является: вызвать интерес у окружающих. На уроках 5 «Г» класса нами были созданы буктрейлеры на следующие книги: «Путешествие Гулливера» Джонатана Свифта, «Алиса в Зазеркалье» Льюиса Кэролла, «Хроники Нарнии» Клайва Стэйплза Льюиса, «Волшебник страны Оз» Лаймена Френка Баума. После демонстрации объясняются этапы создания буктрейлера:

1. Выбор книги
2. Создание сценария
3. Подбор материала для видеоролика
4. Определение формата видео
5. Выбор программы
6. Видеомонтаж

В дальнейшем предполагается, что обучающиеся будут самостоятельно создавать такие буктрейлеры и участвовать в конкурсе. Поэтический челлендж является конкурсом выразительного чтения наизусть поэтических произведений на английском языке. Выразительное чтение наизусть может сопровождаться музыкой и демонстрацией картин. Преимущества:

– самостоятельная подготовка к челленджу
– дух соперничества
– развитие фонетических навыков
– пополнение словарного запаса

Обучающиеся самостоятельно выбирают автора, подбирают стихотворение, готовят выразительное чтение, работают со словарем к произведению. Затем учащиеся создают видеоролик с собственным выступлением.

В формировании навыка самостоятельной работы в изучении английского языка большую роль играет театр и кино. Обучающиеся могут самостоятельно просматривать театральные постановки, кинофильмы, мультфильмы и различные видеоролики обучающего и развивающего характера. В этом плане, платформа YouTube представляет широчайший спектр видеоматериала. Для самостоятельного обучения можно использовать и аудиоматериалы, такие как аудиоподкасты, песни, либретто.

Таким образом, можно сделать вывод, что цифровые технологии – это стратегия образовательных учреждений, заинтересованных в эффективных принципах понимания обучения в XXI веке. Применение электронных платформ помогает в формировании навыка самостоятельной работы обучающихся. Но мы считаем, что проблема всё еще остается, так как никакое онлайн-обучение не заменит живое общение в коллективе на уроке и прямой контакт с педагогом.

Список использованных источников

1. Астанина А.Н. Проблемы цифровизации при обучении иностранному языку в вузе – Екатеринбург, 2021. – 1 с.

2. Тихоцкая И.С. Изменения в жизненном цикле японцев и место молодёжи в современном обществе // Выпуск XXXII. История и культура традиционной Японии 3 / Под ред. И.С. Смирнова, отв. Ред А.Н. Мещеряков. – М.: Наталис, 2010. – С. 455-468. – 480 с.

3. Проект «читающая школа» на 2020-2025 годы от министерства образования и науки республики Казахстан. – Нур-Султан, 2021.

Н.А. Божеканов
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Б.Н. Абдрахманов
***научный руководитель**: кандидат педагогических наук, профессор, г. Павлодар*

ТРАНСАТЛАНТИЧЕСКАЯ РАБОТОРГОВЛЯ

***Аңдатпа**. Мақаланың басында трансатлантикалық құл саудасы туралы түсінік, сондай-ақ қара құлдардың құлдығының себептері түсіндіріледі. Мақаланың қалған бөлігінде сауданың басталуы, Португалия, Испания, Нидерланды, Англия және Францияның құл саудасына қатысуы, сондай-ақ Американың отарларымен байланысы талқыланады. Африка патшалықтарының саудаға қатысудағы рөлі туралы мәселе де түсіндірілді. Келесі тарауда құлдарды тасымалдау шарттары, ал соңғы тарауларда құл саудасын жою себептері мен кезеңі және осы сауданың салдары туралы айтылады*

The beginning of the article explains the concept of the transatlantic slave trade, as well as the reasons for the enslavement of blacks. The rest of the article discusses the beginning of trade, the participation of Portugal, Spain, the Netherlands, England and France in the slave trade, as well as the connection with the colonies in North and South America. The issue of the role of African kingdoms in participating in trade was also clarified. The next chapter is devoted to the conditions of transportation of slaves, and the last chapters are devoted to the causes and period of the abolition of the slave trade and the consequences of this trade

***Аннотация**. В начале статьи объясняется концепция трансатлантической работорговли, а также причины порабощения чернокожих. В остальной части статьи обсуждается начало торговли, участие Португалии, Испании, Нидерландов, Англии и Франции в работорговле, а также связь с колониями в Северной и Южной Америке. Также разъяснялся вопрос о роли африканских королевств в участии в торговле. Следующая глава посвящена условиям перевозки рабов, а последние главы посвящены причинам и периоду отмены работорговли и последствиям этой торговли.*

***Ключевые слова**: рабство; трансатлантическая торговля; перевозка рабов; Африка*

Введение. Начало раннего Нового времени также можно назвать веком великих географических открытий. В этот период некоторые европейские страны обратились к зарубежным путешествиям и исследованиям. Хотя европейцы не открыли Африку как континент в 15 веке, они обнаружили, что можно добывать дешевую рабочую силу –

рабов. От португальских первопроходческих экспедиций через Испанию, Нидерланды, Англию и другие страны развилась система торговли, называемая трансатлантической работорговлей. Одним из первых исследователей этой торговли был американец Филип Кертин (1922-2009), чья книга «Атлантическая работорговля: перепись» (1969) также использовалась в данной статье. Трансатлантическая работорговля также известна из современных источников, таких как работы Джона Смита и Александра Фальконбриджа, часть которых также проанализирована в статье. В отечественной историографии эта тема затрагивается в обзорах всеобщей истории, а данные можно найти в монографиях, посвященных истории отдельных стран, участвовавших в работорговле, таких как Англия и Франция. Тема трансатлантической работорговли в Казахстане представлена недостаточно. Таким образом, статья основана главным образом на иностранной литературе, небольшая часть которой была переведена. Цель этой статьи состоит в том, чтобы объяснить концепцию трансатлантической работорговли и дать обзор ее развития посредством описания участия европейских стран в торговле, создания компаний и отмены торговли в 19 веке. долгосрочной торговли.

Трансатлантическая работорговля. Термин «трансатлантическая работорговля» относится к обмену и торговле, которые имели место примерно с 1400 по 1900 год, когда от 10 до 15 миллионов человек были перевезены из Африки в рабство на американские континенты. Они были перевезены в колонии (например, британские и испанские), но и в такие независимые государства, как США и Бразилия. В 17 веке усилилась конкуренция между Нидерландами, Англией и Францией из-за владений Вест-Индии и работорговли. Пик трансатлантической работорговли пришелся на период с 1700 по 1800 год, когда ежегодно продавалось около 50 000 рабов. Работорговля начала сокращаться. в 1790-х годах, приписываемых наполеоновским войнам. После войн возник спрос на рабочую силу, и работорговля возродилась в 1820-х годах. Торговля переживает еще два роста – во время спроса на сахар с Кубы и кофе из Бразилии, но снижающегося после ухода Бразилии (крупнейшего импортера рабов) из торговли [3,110]. Трансатлантический треугольник относится к маршруту Европа-Африка-Америка-Европа, по которому европейские корабли обменивают товары в Африке, покупают рабов и доставляют их в Америку для использования в качестве рабочей силы, а затем возвращаются в Европу с такими продуктами, как сахар, ром, индиго, табак, хлопок и кофе. Примерно в 1700 году Карибское море стали называть «срединным проходом», поскольку оно отмечало середину Атлантического треугольника

[2,170 с]. Однако маршрут торговых судов не был уникальным. Отдельные системы морских течений и ветров в Северной и Южной Атлантике привели к развитию двух почти отдельных систем трансатлантической работорговли. Северная система соединяла Европу, Африку и Северную Америку, и в ней доминировала английская торговля, в то время как южная система находилась под контролем Португалии. Однако штаб-квартира южной системы торговли находилась не в Португалии, а в Бразилии, и она соединяла Африку и Южную Америку. Хотя системы частично пересекались6, разделение этих двух навигационных и торговых систем можно увидеть в том факте, что Нидерланды после завоевания Пернамбуку в Бразилии сместили фокус своей торговли с трансатлантического треугольника на двустороннюю торговлю в южной части страны.

Учреждение рабства. Рабство существовало веками до начала трансатлантической работорговли и присутствует в Месопотамии, Греции, Риме и других древних и средневековых странах. Институт рабства был также принят такими писателями, как Аристотель, который в своей работе «Политика» говорит, что некоторые рождаются, чтобы быть рабами [1.6 с]. Порабощение иностранцев объяснялось культурными различиями, как это было в случае греко-римских конфликтов и варваров. Католическая церковь одобряла рабство, что видно на примере папы Григория XI, который в 1375 г. приказал наказать отлученных от церкви флорентийцев, и папы Иннокентия VIII. который принял в дар 100 мавританских рабов от Фердинанда Испанского. В начале ввоза черных рабов также появились расовые объяснения законности порабощения и торговли представителями других культур и рас. Кальвинистские богословы приняли рабство как социальный институт, потому что считали чернокожих потомками Хама (сына Ноя) и его сына Ханаана. Хам не уважал своего отца, и на него было брошено проклятие Божие, обрекающее его и его потомков на вечное служение.

Тем не менее африканских рабов забирали не из-за расистского стремления подвергать их унижениям и насилию – даже в результате рабства в Америке – а для использования в качестве рабочей силы. Эксплуатация рабов обусловила дальнейшее расслоение общества, а политическая и экономическая власть была сосредоточена в руках небольшой группы людей на вершине общества. Таким образом, рабство раннего Нового времени способствовало формированию понятия расы и расизма, а также класса.

Приход португальцев в Африку и начало работорговли. Рабы из Африки были завезены в Европу в средние века через мусульманские страны Северной Африки. Однако этот импорт был редким, пока

Португалия не открыла свои торговые конторы на западном побережье Африки в середине 15 века. Португальцы, плывя на юг вдоль африканского побережья, начали торговать с африканцами золотом, орехами, фруктами, оливковым маслом и рабы. Первая крупная партия рабов была доставлена в Европу в 1444 г., когда они достигли Кабо-Верде и устья Сенегала и насчитывали 235 рабов. Уже в 1460 г. в Португалию ежегодно ввозилось около 700 рабов.

В шестнадцатом веке португальцы укрепили свои позиции в Африке, создав торговые конторы, так называемые фактором, т. е. за счет расширения сети продаж. Поселения создаются в доступных и безопасных местах, таких как острова у побережья; а именно, острова можно было легко защитить от вражеских походов, и в то же время они находились недалеко от материка, где можно было найти запасы питьевой воды и фруктов, необходимых для питания моряков.

Европейцы вывозили в Африку ткани, металлы, моллюсков (из семейства Cypraeidae), огнестрельное оружие, порох и алкогольные напитки. Как были закуплены два важных продукта торговли – индийская ткань и моллюски с Мальдивских островов, которые использовались в качестве денег во многих африканских регионах.

Цена рабов фиксировалась в унциях золота, хотя фактически торговля велась как товарная биржа. Стоимость товара зависела от его умений и продолжительности жизни. Рабы, только что прибывшие в Америку, продавались по более низкой цене, чем те, кто родился или прожил в Америке несколько лет. А именно, рабы, привезенные из Африки, больше всех подвергались болезням в течение первого года жизни в новых условиях и были наиболее восприимчивы к ним.

Роль африканских королевств. В 16 веке в Западной Африке были империи, такие как Гана и Мали; на юге были более мелкие королевства, такие как Бенин. Жители этих мест занимались ткачеством, металлообработкой и тому подобное, а торговые пути были связаны друг с другом и с исламскими государствами Северной Африки. По прибытии европейцы считались новыми торговыми партнерами. Португальцы предлагали оружие, ткани и изделия из железа в обмен на рабов. Из-за поступления европейских денег и европейских продуктов экономическая мощь и независимость Западной Африки начинает ослабевать. Африканцы начинают заниматься работорговлей. До 1800-х годов африканцы в основном охотились на рабов во внутренних районах Африки и доставляли их на западное побережье для продажи европейцам, которые не направлялись вглубь Африки из-за опасностей болезней и опасностей численно превосходящих африканцев. В первый период европейцы торговали рабами с согласия

африканских правителей. Однако было бы неверно утверждать, что европейцы никогда не похищали африканцев; похищения фактически обеспечивали большую долю рабов, особенно в ранний период торговли (15 век) и снова в последний период, в 19 веке. обмен на рабов обеспечивал африканцев все большим количеством огнестрельного оружия.

Некоторые страны не соглашались сотрудничать с европейцами; примерами являются королевства Асанта, Аквамус и королевство Бенин. Эти страны имели возможность навязывать свои условия. В начале налаживания работорговли правитель Бенина решил торговать перцем и другими продуктами с европейцами, лишь позднее открыв страну для работорговли. Даже в тот более поздний период правитель мог решать, в какие периоды он позволит совершать торговые сделки, учитывая, что в целях территориальной экспансии государства необходимо было держать в стране многочисленное мужское население. Поэтому в какой-то момент правитель Бенина ввел эмбарго на вывоз рабов-мужчин, и этот запрет продлился до 17 века.

Участие европейских стран в трансатлантической работорговле

Испания. Португалия и Испания были странами, которые в XVI в. в наибольшей степени участвовали в работорговле. О причинах и зарождении испанской работорговли в Америке мы узнаем из работы доминиканца Бартоломея де лас Касас Бревиссима Relación de la Разрушение лас-Индиас (1542 г.). Текст Лас Касаса показывает, что численность таино на острове Эспаньола резко сократилась после прибытия испанцев. Европейцы поработили коренное население, а после истребления таинов стали эксплуатировать и другие карибские народы. Именно Лас Касас в 1517 году предложил Карлу V разрешить перевозку рабов из Африки прямо в Карибское море, что и сделал в 1518 году император Священной Римской империи, создав из Карибского бассейна так называемую «Центральный проход» Атлантического треугольника. Период трансатлантической работорговли начался с расширения двусторонней торговли между Африкой и Европой в Америку.

Испанцы не вкладывали много средств в заморские владения и не создавали компаний для торговли, как в других европейских системах. Кроме того, Испания не зависела от импорта сахара из Америки, поскольку он поступал из южной Испании и с Канарских островов. За время существования испанской работорговли сменились три системы – лицензионная система, при которой лицензированные торговцы должны были покупать рабов у Португалии, и монополия на работорговлю принадлежала Севильской торговой гильдии (consulado) с филиалом в

Кадисе. договор с Португалией после унии 1580 г., когда начинается период Ассистента и, наконец, в 1789 г. начинается период свободного рынка.

Нидерланды. Первой европейской страной за пределами Пиренейского полуострова, более активно вовлеченной в работорговлю, были Нидерланды. В конце 16 века Нидерланды переняли торговлю пряностями у Португалии и доминировали в Атлантике. С 1594 года были созданы компании дальних путешествий (так называемые compagniën Van Verre). Их путешествия были опасны, и компании, чтобы снизить риск, увеличить прибыль и уменьшить конкуренцию, объединяются в Объединенную Ост-Индскую компанию (Veerenigde Ooost-Indische Compagnie). Эта компания действовала между Слоновым берегом и мысом Доброй Надежды. В начале 17 в. Нидерланды постепенно завоевывали заморские португальские владения (Индонезию, порты в Азии, западное побережье Африки, север Бразилии). Обслуживание сахарных плантаций требовалась рабочая сила, и Нидерланды обратились к работорговле. Другими важными поместьями были Тобаго и Кюрасао. В начале 17 века голландская работорговля была очень прибыльной, но слабой. с началом периода английского господства. Великобритания была главным конкурентом Нидерландов на африканском побережье с момента введения в действие Закона о мореплавании. Эти законы (1651, 1660, 1662, 1663) предусматривают, что в Британию могут ввозиться только продукты, доставленные английскими кораблями и с английским экипажем.

Около 1700 года спрос на рабов стал слишком велик, чтобы государственные компании могли его удовлетворить. В результате европейские страны постепенно открывали рынок для частных лиц, и Нидерланды сделали это в 1730 году. Это увеличило количество невольничьих кораблей. В период свободной торговли голландская торговля была на пике своего развития. В период между 1756 и 1773 годами из Африки было вывезено около 5000 рабов, а в 1763 и 1771 годах это число возросло до 9000.

Англия. Англия стала участвовать в торговле, когда Джон Хокинс перевез около 300 африканцев в Бразилию в 1562-1563 годах в обмен на жемчуг, шкуры животных, имбирь и сахар. Королева Елизавета I продолжала инвестировать в его путешествия. Другие известные английские исследователи, такие как Фрэнсис Дрейк и Уолтер Рэли, также принимали участие в работорговле. Подсчитано, что к 1807 году британские корабли перевезли около двух с половиной миллионов порабощенных африканцев.

Английская работорговля была основана на торговых компаниях. Карл I в 1631 году предоставил хартию обычной компании, но она не

увенчалась успехом, поэтому в 1662 году ее заменила Компания королевских авантюристов, торгующих в Африку, которой чартер был предоставлен Карлом II. Ежегодно он перевозил около 3000 рабов в Вест-Индию. Ее бизнесу мешала незаконная торговля и условия военного времени, поэтому компания продала свои права компании, которой позже унаследовал Карл II. получила хартию, и она была названа Королевской африканской компанией. В 1713 году был подписан asiento, по которому Испания уступила господство в работорговле Великобритании. По договору Британия за 200 000 крон, уплаченных испанцам, давала монополию на тридцать лет с обязательством переправлять в колонии не менее 144 000 рабов (4800 в год). Правители Испании и Британии получат по четверти прибыли каждый.

В конце 18 века Англия привезла в Америку почти половину всего количества рабов. Они торговали в основном в районе к востоку от Золотого Берега (Гвинея). Британские поместья в Центральной Америке включали Санта-Крус, Ямайку и Барбадос, и многие рабы были перевезены на материковую часть Северной Америки.

В 1619 году в Вирджинии не хватало рабочей силы, что вызвало сильный голод. Местное население превосходило численностью европейских иммигрантов, и возможности порабощения туземцев не было, а прибывших из Европы людей было недостаточно.

Английский исследователь Джон Смит отметил в своей «Всеобщей истории Вирджинии», что голландцы продали двадцать чернокожих в Джеймстауне, штат Вирджиния, в 1619 году. Считается, что эти известные утверждения положили начало работорговле в Северной Америке. Однако рабы, о которых говорит Рольфе, не были первыми рабами в Вирджинии; присутствие рабов было задокументировано еще в марте того же года, и возможно, что эти рабы проживали в Америке в течение многих лет [4,88 с].

Рабство возникло в североамериканских колониях в Мэриленде и Вирджинии в 1670-х годах. Новый Амстердам был самым важным городом работорговли в Северной Америке. На Севере рабы работали слугами, ремесленниками и фермерами; В Новой Англии и Нью-Йорке рабы чаще работали на ферме и в домах, и с ними обращались как со слугами, в то время как в Вест-Индии, Южной Каролине, и Грузии, они были рабами, подвергались суровым наказаниям и бесчеловечным условиям – т.е. было законно наказывать рабов распятием, сожжением и голодной смертью.

Франция. Согласно анекдоту, переданному Монтескье, основанному на трудах доминиканца Жана-Батиста Лабата, работорговля была одобрена Людовиком XIII. поскольку он считал, что только порабоще-

ние позволит обратить африканцев в христианство. Этот анекдот недоказан, но Людовик XIII. действительно, в 1642 году он одобрил работорговлю на Антильских островах. В 1633 г. кардинал Ришелье предоставил монополию на торговлю в Сенегале группам Дьеппа и Руана. В 17 в. французская экономика сосредоточилась на кораблестроении и торговле. Министр Кольбер (1619-1683) проводит в жизнь законодательство в штате, которое стимулирует экономику и обеспечивает собственность за границей в Канаде и на Антильских островах провозглашены коронными колониями. В зарубежных операциях она столкнулась с конкуренцией со стороны Нидерландов и Англии. 1664 год, когда Кольбер основал Compagnie des Indes Occidentales, можно считать началом французской работорговли. Французская межконтинентальная торговля увеличилась в 18 веке. Ресурсы Антильских островов использовались больше всего – там, где самой важной колонией был Санто-Доминго, а Мартиника и Гваделупа были важны, – куда экспортировались африканские рабы. Кольбер основал более десяти привилегированных компаний. В 18 веке французская работорговля пошла на убыль. военные конфликты в Европе и на море, во время революции в Санта-Доминго и революции на родине. Французский невольничий рынок открылся в 1725 г., на пять лет раньше Нидерландов [6,12 с].

Франция торговала в основном в Сенегале в Африке, и их проникновение было специфичным тем, что они уходили вглубь страны (около 480 км по реке Сенегал), и уже упоминалось, что европейцы в основном останавливались в своих торговых конторах (фабриках) на побережье.

Перевозка рабов. К началу 18 века европейцы основали более 25 торговых постов у берегов современной Ганы. Проживавшие там работорговцы провели несколько недель с момента соглашения с африканским правителем до возвращения африканских охотников, вернувшихся из внутренних районов с рабами. Иногда торговцам приходилось посещать четыре разных места, чтобы приобрести 500 рабов, т.е. чтобы окупить их торговлю и транспортировку. Большинство рабов провели в неволе от шести до двенадцати месяцев, прежде чем вообще сесть на европейские корабли. Чтобы добраться до берега, рабов заставляли идти из внутренних районов страны, иногда до 1000 миль. У рабов были бы кандалы на шею, и их преследовали нагайками и ружьями. В таких походах могли погибнуть двое из пяти чернокожих. Рабов привозили к европейцам по прибытии из глубин континента. Александр Фальконбридж (ок. 1760-1791), который в качестве британского врача участвовал в четырех рейсах для работорговли и опубликовал свои наблюдения в «Отчете о работорговле на

побережье Африки», утверждает, что все критерии европейские, выбирая рабов они будут покупать: смотря на то, есть ли у рабов увечья, уродства, плохое зрение, плохие зубы, хромают ли они, слабые ли запястья, больная спина, плохое ли телосложения. Все это влияло на их способность выполнять работу, и тех рабов, которые не проходили проверку, отбраковывали.

Во время транспортировки рабы оставались на нижней палубе. У каждого раба было пространство высотой 180 см и шириной 80 см. Женщин обычно отделяли от мужчин. На некоторых кораблях у рабов было немного больше места, и площадь, отведенная им, зависела от того, какой финансовой стратегии придерживался капитан. А именно, аргументируя тем, что рабы являются драгоценным бременем, некоторые давали им больше места для обеспечения выживания рабов и получения прибыли. С другой стороны, некоторые брали на борт как можно больше рабов, чтобы получить как можно больше прибыли, независимо от того, сколько рабов погибло в пути из-за плохих условий. На нижней палубе рабы жили в нечеловеческих условиях. Воздуха не хватало потому, что воздухозаборных отверстий было мало (их было около 6) и они были маленькими а в случае дождя или волнения моря все отверстия приходилось закрывать. Это способствовало распространению инфекции, и рабы заболевали лихорадкой и тяжелыми формами дизентерии. Распространенными болезнями были оспа, цинга, желтая лихорадка и малярия. Более миллиона рабов (около 12%) погибли при переходе через Атлантику. Со временем смертность на транспорте снизилась – в начале XVII века она составляла около 20%, а в 1800-х годах – менее 10%. Утром рабов выносили на палубу для свежего воздуха и физических упражнений. Рабы получали около 1,9 литров воды в день (2 кварты). На некоторых кораблях в качестве поваров работали африканцы или люди африканского происхождения, чтобы попытаться снизить смертность рабов на кораблях с аутентичной диетой. потреблять пищу. Конбридж цитирует предложение прикладывать раскаленные угли к лицам рабов как метод пытки. Иногда рабов заставляли глотать уголь. Автор упоминает также случай, когда капитан корабля облил рабов, отказывавшихся от еды, расплавленным свинцом. Рабы также пытались покончить жизнь самоубийством, прыгнув в море, но некоторые корабли предотвратили это, накинув на борт большие сети.

Отмена работорговли. В XVIII и XIX веках миссионерские организации и гуманитарные движения решительно выступали против работорговли и выступали за освоение африканского континента, введение христианства и осуществление легальной торговли. Помимо религиозных и моральных соображений, отмена работорговля была и

промышленная революция. Вместо рабства они стали вкладывать средства в фабрики, а свободные рабочие считались лучшей основой общества и промышленности, чем рабы, ибо рабы, хотя и работали бесплатно, но работали лишь постольку, поскольку избегали наказания своих господ. Их приходилось заставлять работать, потому что у них не было своих интересов, и они не могли покупать продукты и платить за услуги, что не способствовало экономическому развитию. Рабство как экономическая система устарело.

Дания была первой страной, предпринявшей шаги по отмене работорговли – в 1792 году было принято решение, что после 1802 года торговля рабами в датских владениях запрещена. Во французских колониях рабство и работорговля были отменены в 1794 г. Однако в 1799 г. торговля возобновилась, но снова была отменена в 1815 г. В Великобритании после долгих дебатов в парламенте международная торговля была запрещена в 1806 г. и упразднена в 1807 г., всю работорговлю. В том же году торговля была приостановлена Соединенными Штатами. Нидерланды отменили работорговлю в 1814 г., а Испания и Португалия в 1817 г. договорились приостановить торговлю на север до экватора по настоянию Британии. она была отменена на Кубе.

Переговоры о дальнейшем упразднении и подавлении торговли установили систему перехвата судов и досмотра их грузов, чтобы убедиться, что они не перевозят рабов. Система была запущена по инициативе Великобритании, а подписавшими ее сторонами стали Португалия, Испания и Нидерланды. В 1819 г. Великобритания учредила Департамент работорговли при Министерстве иностранных дел, а частью военно-морского флота стала эскадра, состоящая из шести кораблей. Эти патрули патрулировали побережье Западной Африки, и число кораблей возросло до 20. Между 1820 и 1870 годами англичане захватили почти 1600 судов с рабами и освободили около 150 000 человек86. После отмены трансатлантической торговли рабами в Соединенных Штатах

В штаты начали контрабандой ввозить рабов. Между 1808 г. и началом Гражданской войны в США в 1861 г. ежегодно в Соединенные Штаты контрабандным путем ввозилось около 1000 рабов. В 1819 году был принят закон, разрешавший американским кораблям перехватывать и захватывать суда, ходившие под американским флагом, с целью работорговли. Год спустя Конгресс объявил международную работорговлю актом пиратства, наказуемым смертью. В том же году американские корабли присоединились к британским в патрулировании африканского побережья.

Последствия работорговли. Трансатлантическая работорговля ознаменовала евро-африканские отношения между 1500 и 1800 годами.

Она положила начало расизму в сегодняшнем понимании, началу уничижительного отношения к черным. Кроме того, она имела далеко идущие последствия и вызвала глубокие и долгосрочные структурные изменения. изменения в африканском обществе. У многих изменился взгляд на брак – там, где юношей берут в рабство, развилась тенденция к полигамии и сожительствам [7,22 с]. В некоторых обществах женщины начинают занимать важные позиции в социальных отношениях из-за нехватки мужчин. Наиболее очевидным последствием этого являются демографические потери, и, по оценкам, Африка потеряла около 50 миллионов человек в ранний современный период. Ангола и Восточная Африка пострадала больше всего демографически. Эти районы были слаборазвиты и зависели от рабочей силы, которую они потеряли из-за работорговли. Кроме того, их население было относительно небольшим. С другой стороны, Гвинея, несмотря на высокий ежегодный экспорт рабов (около 40 000 человек в XVIII в.), сумела сохранить свою демографическую численность из-за большой общей численности населения.

Заключение. Встреча португальцев с африканскими государствами положила начало торговле, ознаменовавшей начало современной экономики. Европейские страны стали торговать с африканцами, иногда оставаясь на африканском побережье, а иногда проникая вглубь Африки. Основание колоний в Новом Свете открывает возможность вывоза рабов непосредственно в Америку, что запустило так называемую систему. Трансатлантическая работорговля. Эксплуатируя африканцев, европейские страны построили свои (экономические) империи, потому что чернокожих рабов заставляли производить такие товары, как сахар, ром и табак.

К концу периода, когда работорговля осуществлялась на законных основаниях, активизировались движения за отмену смертной казни, поощряемые религиозными убеждениями, а также работами современных авторов, которые были свидетелями процесса торговли и выступали за ее отмену. Такие авторы, как Александр Фальконбридж, внесли свой вклад в повышение осведомленности общественности о реальных условиях, в которых черным рабам приходилось терпеть на пути в Америку.

Африка понесла демографические и экономические потери, и в дополнение к изменениям в африканских обществах работорговля между Европой, Африкой и Америкой наложила свой отпечаток на межрасовые отношения. А именно, хотя рабство и работорговля не были основаны исключительно на предубеждениях против черной расы, причины заключались в экономическом стремлении эксплуатировать труд, который был относительно дешев и чья стоимость и

пригодность к использованию в производстве, безусловно, превышали цену, вложенную в покупку и продажу. Оба явления, безусловно, способствовали развитию расизма, последствия которого ощущаются в современном обществе.

Список литературы

1. Арист. пол. – Аристотель, Политика, перевод Х. Ракмана, Лондон: William Heinemann Ltd. – Кембридж: издательство Гарвардского университета, 1959.

2. AC BAILEY, Энн К. Бейли, Африканские голоса атлантической работорговли: за тишиной и стыдом. – Бостон: Beacon Press, 2005.

3. CURTIN, Филип Д. Кертин, Атлантическая работорговля: перепись, Мэдисон. – Лондон: Издательство Висконсинского университета, 1969.

4. Ф. ДУГЛАСС, Фредерик Дуглас, Рассказ о жизни Фредерика Дугласа, американского раба, написанный им самим. – Нью-Йорк: Печать, 1968.

5. В.Э.Б. ДЮБУА, В.Э.Б. Дюбуа «Подавление африканской работорговли». В: Сочинения; Подавление африканской работорговли. Души черного народа. Сумерки рассвета. Очерки и статьи под редакцией Натана Хаггинса. – Нью-Йорк: литературная классика США, 1986.

6. Д. ЭЛТИС, Ф.Д. ЛЬЮИС, С. РИЧАРДСОН, Дэвид Элтис, Фрэнк Д. Льюис и Дэвид Ричардсон, Цены на рабов, африканская работорговля и производительность в странах Карибского бассейна, 1674-1807 гг., The Economic History Review, 58, Hoboken, 2005. – 673 с.

7. А. ФАЛКОНБРИДЖ, Александр Фальконбридж, Отчет о работорговле на побережье Африки. – Лондон: Дж. Филлипс, Джордж-Ярд, Ломбард-стрит, 1788 г. (https://archive.org/details/accountofslave-tr00falc)

С.А. Болат
Павлодар педагогикалық университет студенті, Павлодар қ.
А.Т. Макишева
ғылыми жетекші*: тарих магистрі, педагог-сарапшы, Павлодар қ.*

МЕРЗІМДІК БАСЫЛЫМДАР – ТАРИХИ ДЕРЕК РЕТІНДЕ

Аннотация*. Мақалада XX ғасырдағы қазақтың мерзімді баспасөзінің тарихи дерек ретіндегі атқаратын рөлі мен маңыздылығы зерттелген. Осы тақырып аясында деректерді түрлі кезеңдерге бөліп, көтерілген саяси мәселелерді белгіледік.*

Кілтті сөздер*: Газеттер, баспа, мерзімді баспасөз, қоғам, публицистика.*

Аннотация*. В статье исследована роль и значение казахской периодической печати как исторического источника XX века. В рамках этой темы мы разделили данные на различные этапы и обозначили поднятые политические проблемы.*

Annotation*. The article examines the role and significance of the Kazakh periodical press as a historical source of the twentieth century. Within the framework of this topic, we have divided the data into various stages and identified the political problems raised.*

Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін төл тарихымызды объективті түрде зерттеуге мүмкіндік туды. Бұған қармастан 30 жыл өткенмен де тарихи деректер толықтай дерлік сараланып бітпеді. Сондықтан осы түйіткіл тақырып айналасында мен XX ғасыр уақыт аралығын алып, оның дерекөздерін талдап, зерттеген болатынман.

Тарихи деректердің бір түрі мезгіл-мезгіл шығып тұратын ұзақ мерзімді басылымдар болып табылады. Оның атқаратын қызметтері – қоғамдық ой-пікірді ұйымдастыру, мемлекетке идеологиялық тұрғыдан ықпал ету, экономикалық, саяси және мәдени ахуал бойынша ақпарат беру, басқару жүйесінде кері байланыс орнату.

Баспасөз – мерзімді және мерзімсіз басылымдар болып екіге бөлінеді. Себебі, оның беттерінде сол замандағы өзекті болып саналатын әрқилы материалдар жарияланатын. Соның ішінде мерзімді баспасөз беттерінен шынайы ақпарат алу әдістеріне тоқталайық.

Мерзімді баспасөз қатарына газет, журнал, альманах жинақтар жатады. Мерзімді баспасөзге тұрақты атауы, ағымдағы нөмірі бар және кемінде жарты жылда бір рет шығарылатын. Олар шығармалық-өндірістік процестердің ұйымдастырылу ерекшеліктеріне, тақырыптық-мазмұндық бағыттарына, әкімшілік-аумақтық бөліниіс деңгейлеріне, оқырмандар аудиториясының сипатынат бойынша белгілеріне орай бірнеше түрлерге жіктеледі.

Мерзімді басылымдардың тарихи дерек ретіндегі қызметі айқындалып, олардың тарихтағы орны көрсетілді. Қазақ баспасөзінің тарихы XIX ғ. аяғында басталып, бүгінгі күнге дейін жеткендігі және тарихи дамудың әр кезеңдерінінен өткен отандық газет-журналдардың жалпы жағдайы туралы баяндалады. XIX ғ. аяғы – XX ғ.басында, кеңес кезеңінде және тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстанда басып шығарылған газеттер мен журналдарға салыстырмалы талдау жасалды. Мерзімді басылымдарды зерттеу барысында қосымша дерек ретінде цензура құжаттарының рөлі талданды [1, б. 107].

Көне заманда жаңалықтар жарияланған қолжазбаларды газеттің түп атасы деуге болады. Кезіндегі Юлий Цезарьдің «Деяния сената», ал кейін «Ежедневные общественные деяния народа» деп аталатын басылымдарын газеттің алғашқы түрі деп есептеуге болады. Рим газеттері қыш тақтайшаларға жазылды. 911 жылы Қытайда «Цзинь бао» («Астана хабаршысы») деген атпен жарық көрген басылымды шығыстағы алғашқы газет катарына қосуға болады. «Газет» терминінің пайда болуы ертедегі Римдегі ең ұсақ монетаның gazzetta (гасета) атына байланысты.

Орыстың алғашқы журналы «Ежемесячные сочинения к пользе и увеселению служащие» деп аталды. 1755-1764 жылдар аралығында

орыстың белгілі ғалымы М.В. Ломоносовтың мұрындық болуымен Петербор Ғылым Академиясы шығырып тұрды. Тиражы 2 мың дана. 1758 жылдан бастап «Сочинения и переводы к пользе и увеселению служащие», ал 1763 жылдан – «Ежемесячные сочинения и известия о учёных делах» деп аты өзгертілді. Алғашқы редакторы Алмания елінен шақырылған Санкт Петербург Ғылым академиясының толық мүшесі академик Г.Ф. Миллер болатын. Журналда Миллер, П.И. Рычков, Ф.И. Соймонов, А.Л. Шлёцер, М.М. Щербатов сияқты ғалымдардың мақалалары жарияланды. Әдеби мақалаларға да орын берілді. Сол заманның белгілі әдебиетшілері А.П. Сумароков, В.К. Тредиаковский, М.М. Херасков сияқтылар журналмен тығыз байланыста болатын. Ж. Бюффон, Вольтер, Ж.Д. Аламбер, К. Линней сяқты ғалымдардың еңбегі аударылып басылды [1, б. 108].

Мерзімді басылымдар тарихын, оның ішінде ұлттық баспасөз тарихын, бүгінгі күн талабына сай, ұлттық мүдде тұрғысынан қайта қарау, төл тарихымызды толықтыра түсері сөзсіз. Оларды тарихи дерек көзі ретінде пайдалану өткен ғасырлардағы қазақ тарихын тереңірек зерттеуге мүмкіндік беретіні анық. Өйткені бүгінгі отандық тарихтың жазба деректерінің бір тобын мерзімді басылымдар құрайды.

Қазақ баспасөзінің тарихы XIX ғ. аяғында басталып, бүгінгі күнге дейін жеткендігі және тарихи дамудың әр кезеңдерінінен өткен отандық газет-журналдардың жалпы жағдайы туралы баяндалады. XIX ғ. аяғы – XX ғ. басында, кеңес кезеңінде және тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстанда басып шығарылған газеттер мен журналдарға салыстырмалы талдау жасалды. Мерзімді басылымдарды зерттеу барысында қосымша дерек ретінде цензура мен цензура құжаттарының рөлі талданды.

Расында, Қазақстан тарихына байланысты мол әрі тың деректер жинақталған газет-журналдар XIX ғ. бастап пайда болды. Сол себепті XIX ғ. аяғы – XX ғ. басында жарық көрген газет-журналдар өзінің маңыздылығы бойынша мұрағат қорларымен теңесе алады, яғни мерзімді басылымдарға жарияланған мәліметтер мен мұрағат қорларында сақталып келген деректердің құндылық деңгейі бірдей.

Белгілі деректанушы-ғалым Қ. Атабаев мерзімді басылымдарды дереккөз ретінде зерттей отырып, қазақ баспасөз тарихын мынадай кезеңдерге бөліп қарастыруды ұсынады:

1. «1870-1917 ж. наурызы, «Түркістан уалаяты газетінің» шыққан күнінен патша өкіметінің құлатылған күніне дейінгі қазақ баспасөзінің тарихы.

2. 1917 ж. наурызы – 1918 ж. ортасы. Уақытша үкімет тұсындағы демократиялық бастамалар кезіндегі ұлттық баспасөз.

3. 1918 ж. ортасы – 1920 ж. аяғы. Демократиялық күштердің большевиктік авантюраға қарсы жанталасқан күресі кезеңіндегі баспасөз.

4. 1921 ж. – 1991 ж. аяғы. Кеңес өкіметі немесе большевиктік диктатураның толық орнауы, тоталитарлық жүйенің қалыптасуы және коммунистік партияның шексіз үстемдік етуі жылдарындағы мерзімді басылым.

5. 1991 жылдың соңынан бүгінгі күнге дейінгі, тәуелсіз Қазақстан тұсындағы ұлттық баспасөз» [2, б. 58, 59]. Ғалым бұдан басқа кеңестік дәуірдегі баспасөз тарихының өзін шартты түрде кезеңдерге бөліп көрсете отырып, «ұлттық баспасөздің пайда болу, қалыптасу және даму тарихын еліміздің тәуелсіздік алуына байланысты қайта зерттеу, оның жүріп өткен жолын, қилы кезеңдерін айқын бейнелеу мерзімді басылымды халқымыздың XX ғ. тарихының дерегі ретінде пайдалану-дың басты алғышарттарының бірі болып табылады», – деп жазғаны орынды [2, б. 60].

«Көсем сөз күндегі мәселе жайын сөйлейтін сөз болған соң, кезіндегі шығып тұрған газет-журнал жүзінде шығады» [4, б. 224], – деген А.Байтұрсынов тұжырымына байыппен қарайтын болсақ, біздің әңгімемізге өзек болып отырған публицистика мерзімді баспасөз бетінде жарық көргеннен кейін ғана өз күшіне енеді.

Қазақ баспасөзінің тарихы 1870 ж. шыққан «Түркістан уалаяты газетінен» басталады. Газет сол кездегі Түркістан генерал-губернатор-лығының орталығы болған Ташкент қаласында 1870 жылдың 28 сәуірінен бастап, орыс тілінде шығатын «Туркестанские ведомости» газетіне қосымша ретінде айына төрт рет (екі саны өзбекше, екі саны қазақша) шығып отырған. Бұл газеттен басқа да мерзімді басылымдар-дың бар екені баршаға аян. Олар ұзақ жылдар бойы ұлттық мерзімді басылымдардың тарихын зерттеуші, олардың мазмұндалған библиог-рафиялық көрсеткішін жасап, мәтіндерін қайта бастыру арқылы бүгінгі оқырманға жеткізуші ғалым Ү. Субханбердинаның еңбектері арқылы мәлім. Ғалымның «Айқап» энциклопедиясындағы «Қазақ баспасөзінің тарихынан» атты кіріспесін оқи отырып, алғашқы басы-лымдарды жарық көрген мерзімдеріне байланысты көрсеткен [3, б. 9].

Патша өкіметі өз бұйрық-жарлықтарын қазақ тілінде жергілікті халық өкілдеріне жеткізу үшін қазақша газет шығаруды қажет етті. Сондай-ақ сол кездегі қазақ оқырмандарының ұлттық талаптарының бірі – ана тілінде газет шығару мәселесі болатын.

Газеттің редакторы – Шаһмардан Мирасұлы Ибрагимов, ұлты – башқұрт, білімді, орыс тілін жетік меңгерген адам болған. Ол Шоқан Уалихановпен таныс, тіпті жақын дос болған деген деректер де бар. Газеттің мақсат-міндеті, бағыт-бағдары орыс тілінде шыққан “Түркес-

танские ведомости” басылымының алғашқы нөмірінде айқын көрініс тапты. Онда былай деп жазылған: “Біздің пайымдауымызша, Түркістан өлкесінің қазіргі әкімшілігінің міндеті мынандай: орыс өкіметіне бағынған халықтарды екінші мәрте жеңу. Бірақ оларды қара күшпен емес, ақыл-оймен және рухани басымдылықпен жеңіп шығу. Орыстардың Орта Азияға әкелген қоғамдық және әкімшілік құрылымы жергілікті жұрт бұған дейін бірнеше ғасырлар бойы тікелей мойынсұнып келген құрылымнан әлдеқайда жоғары және жемісті екендігін сезінуге мәжбүр ету. Бұл басымдылық бұратаналардың көз алдына жылдам және өздігінен айқындала салады деп күтіп отырмау керек. Ескі әдет-ғұрыптар өміршең, оларды түбегейлі жою үшін бірте-бірте әрекет жасау қажет. Бұратаналарды жаңаша ұғымдарға, жаңа өмірдің жағдайларына тәрбиелеу керек…”. Газеттегі саясат тақырыбы – негізінен Ресей патшалығындағы мәселелерді қамтып отырды. Патша өкіметінің жарлық, бұйрықтары жергілікті тілге аударылып басылып отырды. Сондай-ақ шет ел туралы мақала, хабарлар да Ресей өкіметінің сыртқы саясаты тұрғысынан жазылып отырды. Әсіресе Орта Азияға шет елдіктердің қызығушылығы туып, орыс әскерлері түбегейлі бағындырғаннан кейін де Ресей өзінің геосаяси ықпалдылығын арттыру ниетінде болды.

Зерттеуші З. Тұрарбековтің: “Түркістан уалаятының газеті” Ы. Алтынсариннің “Хрестоматиясы” шығуынан он жыл бұрын, А. Құнанбаевтың алғашқы өлеңдері “Дала уалаятының газеті-нің” бетінде жариялануынан 20 жыл бұрын, ал “Абайдың көп аудармалары алғаш кітап болып жарыққа шығуынан (1909 жыл) 40 жыл бұрын шыққан екен” [5, б. 80], – деген түйіні қазақ тіліндегі алғашқы газеттің қоғамдық дамуымыздағы зор маңызын айғақтап тұрғандай. Шын мәніндегі қазақтың жазба публицистикасы “Түркістан уалаятының газетінде” алғаш қалыптаса бастады.

Сонымен қатар қазақ публицистикасының қалыптасуында “Айқап” журналы үлкен орын алады. 1911-1915 жылдары тұрақты түрде шығарылып, қазақ елінің түкпір-түкпіріне таралған тұңғыш журнал XX ғасыр басындағы тарихи қайшылығы мол күрделі кезеңнің айнасы бола білді. “Айқапта” жарық көрген шығармалар ғасыр басындағы қоғамдық-саяси ахуалды аңғартып, сол кездегі өмір шындығының негізгі дерек көзіне айналды. “Айқап” журналының шығу тарихын жан-жақты зерделеген профессор Х. Бекхожин былай дейді: “Қазақ халқының мәдени өмірінде XX ғасырдың бас кезінде болған елеулі оқиғалардың бірі – “Айқап” журналының шығуы. Ол қазақтың тұңғыш қоғамдық-саяси және әдеби журналы болды. “Айқап” өзінің сипаты жөнінен жалпы демократиялық болғанымен, іс жүзінде Шоқан

Уәлихановтың, Ыбырай Алтынсариннің, Абай Құнанбаевтың ағартушылық идеялары негізінде дамып келе жатқан қазақтың қоғамдық ой-пікірінің, әдебиетінің, публицистикасының прогресшілдік және демократиялық дәстүрлерін жалғастырған, ілгері дамытқан журнал болды" [7, б. 86].

Қазақ баспасөзінің тарихын зерделеушілердің бірі профессор Б. Кенжебаев "Айқап" журналы бетінде жарық көрген материалдарды тақырыптық, мазмұндық жағынан мынадай бөлімдерге бөліп қарастырған:

1. Саяси-әлеуметтік мақалалар.
2. Әдеби шығармашылық, әдебиет мәселелері.
3. Қазақ арасындағы оқу-ағарту ісінің жай-күйі және маңызды мәселелері.
4. Ана тілі, әліппе, емле мәселелері.
5. Қазақ әйелдерінің жайы, бостандық, теңдік мәселесі.
6. Дәрігерлік, агротехникалық кеңестер, ғылым табыстары.
7. Ішкі – сыртқы хабарлар.
8. Кітап сындары.
9. Тілші хаттары, жауап хаттар [8, б. 26-30].

"Айқап" журналын жүйелі түрде шығаруды жүзеге асырған, оның редакторы Мұхаметжан Сералин болды. Ол журналда берілген бас мақалаларда басылымның бағытын айқындап, журнал төңірегіне қазақтың озық ойлы аза-маттарын топтастыруға күш салды.

Төңкеріске дейінгі қазақ тұрмыс-тіршілігінің айнасына айналған газет-журналдардың қай-қайсысы да белгілі-бір дәрежеде қоғам өміріндегі маңызды мәселелерді қамтыды. Ол басылымдардың әрқайсысы жеке зерттеу нысанасына айналып, бүгінгі көзқарас тұрғысынан өз бағасын алатын күн туды. Төңкеріске дейін шыққан басылымдар библиографиясын жасап, кейбір газеттердегі мәтіндерді көшіріп қайта бастыру ісіне бүкіл ғұмырын арнаған, зерттеуші ғалым Ү. Сұхбанбердина революциядан бұрынғы баспасөздің сандық көрсеткіші туралы былай дейді: "Революциядан бұрын қазақ тілінде 14 газет, бір журнал шыққан. Олар: "Түркістан уалаятының газеті", (1870-1882), "Дала уалаятының газеті" (1888-1902), "Серке" (1907), "Қазақ газеті" (1907), "Дала" (жылы белгісіз), "Қазақстан" (1911-1913), "Ешім даласы" (1913), "Қазақ" (1913-1918), "Айқап" (1911-1915), "Алаш" (1916-1917), "Бірлік туы" (1917), "Сарыарқа" (1917), "Ұран" (1917), "Үш жүз" (1917), "Тіршілік" (1917)" [3, б.6].

Келесі әрине, бұл "Қазақ" газеті. 1913 жылдың 2 ақпанынан бастап 1918 жылдың 16 қыркүйегіне дейін Орынборда шығып тұрған бұл газет, ұлттық баспасөздің, әдебиет пен мәдениеттің дамуына үлкен

ықпал еткен басылым еді. Оның редакторы – Ахмет Байтұрсынов, шығарушысы – Мұстафа Оразбаев болды. Газетте Бөкейханов, Дулатов, Шәкәрім, С. Дөнентаев, М. Шоқаев, М. Жұмабаев, Б. Майлин, тағы басқа қазақ қаламгерлерінің публицистикалық, көркем шығармалары жарық көрді.

"Қазақ" газетінің бетінде ең көп жазған Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов қоғамдағы барлық мәселелерді қозғап, болып жатқан оқиғаларды жіті бақылап, шолу жасап, кейбір кезек күттірмейтін жайттарға дер кезінде үн қатып, елді қауіп-қатерден сақтандырып, қазақты ұлттық бостандық жарығына бастап отырды. Олар Ресейдің отаршылдық саясатын әшкереледі, Қытайдағы қазақтар жайына да назар аударды, Қазақ даласының ішкі жағдайын үнемі назарда ұстады, сыртқы саясат мәселесімен, халықаралық байланыстармен елді таныстырып отырды, бірінші дүниежүзілік соғыс тақырыбын жан-жақты қамтыды, қазақтан әскерге адам алу мәселесінде оңтайлы шешім қабылдады, Ақпан төңкерісіне көзқарастарын білдірді, жеке Қазақ Автономиясын құруға шақырды. [9, б. 216].

Кейбір француз ғалымдарының айтуына қарағанда, "Қазақ" газетінің таралымы алғаш шыққан жылы 3000 данаға жеткен, ал 1914 жылдан бастап, аптасына екі рет шығып, 8000 данаға дейін көтерілген. Газет сол кездегі Түркістан уалаяты мен Дала уалаятына қараған қазақ даласының түкпір-түкпіріне түгел тараған

Осылайша біз үстінде көрсетілген статистикаға жүгіне отырып, айтылған газеттердің жалпыұлттық басылым болғандығын көре аламыз. Сонымен, газеттер мен журналдар ақпараттың күшті құралы болумен қатар, қоғамдық сананы қалыптастыруда, қоғамның жекелеген әлеуметтік топтарының пікірлері мен көңіл күйіне әсер ететін құрал болып табылады. Жоғары айтқанымыздай баспасөз материалдары тарихшы үшін таптырмайтын тарихи дерек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Күзембайұлы А. Деректану: оқу құралы. – Қостанай: Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, 2017. – 228 б.

2. Атабаев Қ. Мерзімді басылым XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басындағы Қазақстан тарихының дерегі ретінде: монография. – А.: Қазақ ун-ті баспасы, 1998. – 192 б.

3. Субханбердина Ү., Дәуітова С. Айқап. Энциклопедия. – А.: Қазақ энциклопедиясы, 1995. – 366 б.

4. Байтұрсынов А. Шығармалары. – А.: Жазушы, 1989. – 320 б.

5. Тұрарбеков З. Әдебиеттер достығының дәнекері. – А.: Қазақстан, 1977. – 147 б.

6. Бекхожин Х.Н. Қазақ баспасөзінің даму жолдары (1860-1930 жылдар). – А.: Қазақ мемлекет баспасы, 1964. – 263 б.

7. Кенжебаев Б. Қазақ баспасөзінің тарихынан мәліметтер. – А.: Көркем-әдеббас, 1956. – 50 б.
8. Жақып Б. Публицистикалық шығармашылық негіздері. – А.: Қазақ университеті, 2007. – 486 б.

В.В. Голоденко
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
научный руководитель: Н.Е. Кузембаев, *к.и.н., доцент*
Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар

ПРОБЛЕМА МЕТОДОВ КАРТОГРАФИРОВАНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ НАУКИ

Аннотация*: Данная статья рассматривает актуальность, проблемы и одну из методик применения цифровых технологий в историко-археологических исследованиях.*
Ключевые слова*: Методика, фиксация, памятник, картография.*

Аңдатпа*: Бұл мақалада тарихи-археологиялық зерттеулерде цифрлық технологияларды қолданудың өзектілігі, мәселелері және әдістерінің бірі қарастырылады.*
Түйінді сөздер*: Әдістеме, бекіту, ескерткіш, картография.*

Annotation*: This article examines the relevance, problems and one of the methods of using digital technologies in historical and archaeological research.*
Keywords*: Methodology, fixation, monument, cartography.*

Говоря об актуальности темы, стоит отметить Закон Республики Казахстан от 26 декабря 2019 г. N288 – VI ЗРК «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия». В сравнении с прошлыми положениями в законе, в текущем произошли изменения, связанные с установлением охранных зон для памятников культурного наследия, где помимо основной охранной зоны, добавлены: зона регулируемой застройки и зона охраняемого природного ландшафта. Учитывая новое законодательство и современные земельные проблемы, когда незаконно нарушается территориальная целостность археологических памятников, необходимо затронуть тему о разработке и применении современных методик с использованием высокоточного оборудования и подготовленных специалистов во избежание в будущем земельных притязаний. Вторым моментов в актуальности является создание современной цифровой базы данных с картами и информацией о памятниках культурного наследия.

Методика фиксации на археологических памятниках – это комплекс топографических работ, включающий в себя разбивку, планово-высотную съемку, стереофотосъемку, аэрофотосъемку и камеральную обработку полевых материалов.

Работы начинаются с закладывания временных либо постоянных опорных геодезических пунктов на основе которых будут производится все дальнейшие работы, в зависимости от доступной комплектации оборудования должно быть не менее 1-3 пункта на расстоянии не более 200-400 м друг от друга в зависимости от ландшафта местности. Используя в работе оптико-электронные или оптико-механические приборы необходимо минимизировать погрешности вызванные человеческими, приборными и природными факторами, при работе со спутниковыми навигационными системами учитываются только ошибки оператора, так-как приборы класса высокоточных имеет приборную погрешность в среднем 0,8 – 1,5 см, а природные явления очень редко сказываются на точности работ. Перед началом топографических работ непосредственно на самом объекте, на прилегающей территории выполняется ситуационная съемка рельефа, временных, постоянных, естественных и искусственных объектов. В ходе проведения археологических работ, производится фотофиксация всех рабочих моментов, координатная фиксация производится после появления на раскопе стратиграфического разреза. Фиксация разреза производится следующим методом, на бровке устанавливаются маркеры в 2 ряда, снизу и сверху, количество маркеров варьируется в зависимости от длины стратиграфического разреза после чего выполняется приборная съемка и маркеры получают свои координаты, затем выполняется фотофиксация, для создания ортофотоплана, при стереофотосъемке нужно следить за тем чтобы каждая последующая фотография перекрывала предыдущую не менее чем на 60-80%, данная цифра варьируется в зависимости от контрастности почв.

Далее рассматриваем методику при работе на археологических памятниках архитектурного типа на примере средневекового мавзолея. После окончательной расчистки мавзолея, перед вскрытием погребений, производится общая координатная привязка: углов раскопа, углов стен мавзолея с внутренней и внешней части, вымостки, портальной части. Затем производится локальная фиксация: на каждой из стен мавзолея, внутри могильной комнаты, и т.д. Во время вскрытия погребений ведется фотофиксация рабочего процесса, и послойная координатная привязка для отслеживания изменений параметров погребальной камеры.

После окончания выборки грунта и расчистки погребальной камеры, закладываются маркеры по нижнему и верхнему контуру, так

же маркеры устанавливаются на место расположения изъятых артефактов и координируются, полученные данные позволяют лабораторно определить глубину погребения, обозначить четкий контур могилы, затем выполняется стереофотосъемка, с теми же правилами что и при съемке стратиграфического разреза, такой ряд работ в конечном результате позволит получить трехмерную модель погребения, из который в дальнейшем строятся ортофотоплан и профиля погребения.

По завершению всех расчистных и вскрышных работ на мавзолее, производятся заключительные топографические работы по координатной привязке всего объекта. Для этого на раскопе вместе с мавзолеем закладывается сеть маркеров на основе которых выполняется планово-высотная съемка, количество маркеров варьируется в зависимости от площади раскопа и конструктивных особенностей архитектурного объекта, маркеры так же устанавливаются на углах стен мавзолея с внутренней и внешней стороны. Затем выполняется аэрофотосъемка на предельно низких высотах 5-8 м, на небольшой скорости, можно выполнять вручную либо используя программное обеспечение летательного аппарата, предварительно задав характеристики полета и точки маршрута по которому будет выполнятся полет. В связи с характерной особенностью камер на беспилотных летательных аппаратах, для удобства во время выполнения полета лучше выполнять видеосъемку, в следствии его можно будет поделить на снимки более высокого качества. Для полевой аэрофотосъемки на небольших площадях подойдут квадрокоптеры марок DJI Phantom 4 Pro [3], DJI Mavic Air 2 [2].

При картографировании и фиксации археологических памятников представленных одиночными курганнами или курганными группами сохраняется весь тот комплекс работ, что и на памятниках архетиктурного типа.

В ходе камеральной обработки результатом полевых работ станет трехмерная модель мавзолея с координатной привязкой, что так же, как и в случае с погребениями позволит получить масштабные ортофотопланы и профиля, а также на основе координатных данных и полевых абрисов, составляются карты, включающие в себя: карта с географическим месторасположением объекта, карта с нанесенным на ней исследуемым объектом и его охранными зонами, ситуационный план.

Для камеральной обработки полевых материалов применяются системы автоматического проектирования (САПР), графические редакторы, программы для проектирования и составления карт, чертежей, самые популярные из них: AutoCAD, AutoCAD Civil3d, Agisoft Photoscan, ArcGIS, Corel Draw, Surfer. Список прикладных

программ можно продолжать бесконечно, в принципе все аналоги подходят для работ с материалом по археологическим памятникам, каждый специалист выбирает для себя то, с чем ему проще и удобней работать.

Обширный список оборудования и программного обеспечения расширяет потенциал полевых и камеральных обследований археологических памятников, но в то же время не позволяет организовать четкие стандарты работ, в котором будет указан определенный список оборудования для разных методик и типов памятников, список программного обеспечения по которому будут работать все специалисты в этой области. Так же занимаясь топографическим обеспечением археологических экспедиций, пользуешься общими положениями и инструкциями по проведению различных геодезических работ. Я считаю, что археология как наука и как метод исторических исследований, переживает новый этап формирования в лучшую сторону. Внедрение цифровых технологий и новых методик фиксаций, пришедшие на замену традиционным очень сильно увеличили производительность археологических работ. Но это в свою очередь требует наличия и привлечения новых специалистов, речь идет не только о геодезистах или IT-специалистах, которые умело обращаются с любым оборудованием или программами, но и понимают суть применения цифровых технологий в историко-археологических исследованиях, то есть уверенно видеть конечную цель исследований имея при этом более научный взгляд нежели технический.

В связи с этим необходимо создание новых методик, инструкций, которые будут относиться и применяться только в историко-археологическим исследованиям, все это подводим нас к тому, что появиться необходимость внедрения в учебные заведения новых специальностей или дополнение существующих новыми дисциплинами, для выпуска квалифицированных гибридных специалистов, которые обладают навыками работ с цифровыми технологиями в гуманитарном направлении.

Список используемых источников

1.Закон Республики Казахстан от 26 декабря 2019 года №288-VI «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия»

2. https://mavic.kz/product/dron-dji-mavic-air-2/

3. https://mavic.kz/product/dron-phantom-4-pro-plus-v2-0/

4. Инструкция по нивелирование I, II, III и IV КЛАССОВ ГКИНП (ГНТА) – 03–002–07, Астана, 2007 г.

5. **Инструкция по топографической съемке в масштабах 1:5000, 1:2000, 1:1000, 1:500 ГКИНП (ГНТА)-02-028-09, Астана, 2009 г.**

С.Б. Даутбекова
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
К.Б. Айдаркенова
научный руководитель:преподаватель, г. Павлодар

ВКЛАД ВЫДАЮЩИХСЯ ПАВЛОДАРСКИХ УЧЕНЫХ В ИЗУЧЕНИЕ АРХЕОЛОГИИ КАЗАХСТАНА

Аңдатпа*: Павлодар Ертіс өңірінің ғалымдары Қазақстанның тарих ғылымының дамуына орасан зор үлес қосты. Олардың күш-жігерінің арқасында негізінен тарихи, археологиялық және этнографиялық зерттеулердің негізі қалыптасты, ондаған құнды мамандар даярланды, олар өздерінен бұрынғылар алға тартқан ғылыми бағыттар мен мәселелерді дамыта берді.*
Кілт сөздер*: археология, этнология, ғылым, Павлодар.*

Аннотация*: В статье рассматривается вклад павлодарских ученых в развитие исторической науки в Казахстане. Благодаря их усилиям во многом была сформирована база для исторических, археологических и этнографических исследований, подготовлены десятки ценных специалистов, которые продолжали развивать научные направления и проблемы, выдвинутые их предшественниками.*
Ключевые слова*: археология, этнология, наука, Павлодар.*

Annotation*: Scientists of the Pavlodar Priirtysh region have made a huge contribution to the development of historical science in Kazakhstan. Thanks to their efforts, the basis for historical, archaeological and ethnographic research was largely formed, dozens of valuable specialists were trained who continued to develop the scientific directions and problems put forward by their predecessors.*
Keywords*: archeology, ethnology science, Pavlodar.*

Исследование деятельности павлодарских ученых имеет важное научное значение для исторической науки Казахстана. Во многом благодаря научно-исследовательской и организаторской деятельности уроженцев Павлодарского Прииртышья были осуществлены многие научные достижения в казахстанской исторической науке. Выдающиеся ученые – первый президент Академии наук Казахской ССР, академик, д.г.н. К.И. Сатпаев, академик АН КазССР, д.и.н. А.Х. Маргулан, академик АН КазССР, д.и.н. Е.Б. Бекмаханов, академик АН КазССР, д.и.н. К.А. Акишев, академик АН КазССР, д.и.н. С.Б. Бейсембаев, академик АН КазССР, д.и.н. Х.А. Аргынбаев, к.и.н. М.К. Кадырбаев, к.и.н. Х.А. Алпысбаев. Фактически труды этих ученых сегодня составляют золотой фонд исторической науки Казахстана.

Советская археология Казахстана второй половины XX в. представляет собой качественно новый этап развития науки. В этот период происходит превращение археологии в науку историческую,

переход от вещеведения и типологических описаний к увязыванию археологического материала с историей развития человеческого общества, с историей развития производительных сил и производственных отношений, характерных для определенной ступени развития человеческого общества. В становлении и развитии археологической науки в Республике внесли крупный вклад археологи А.Х. Маргулан, К.А. Акишев, М.К. Кадырбаев и Х.А.Алпысбаев.

Согласно общепринятой исторической периодизации первым периодом в истории человечества является каменный век, состоящий в свою очередь из палеолита, мезолита и неолита. Уроженец Павлодарской области Х.А. Алпысбаев внес весомый вклад в разработку проблем палеолита и неолита на территории Казахской ССР.

В 1957-1960 гг. археолог руководил Каратауским палеолитическим отрядом. Хасан Алпысбаевич является первооткрывателем Южно-Казахстанского центра палеолитической культуры. Ученым были обнаружены многослойная палеолитическая стоянка им. Ч.Ч. Валиханова (Байдыбекский р-н Южно-Казахстанская область) и уникальная неолитическая пещерная стоянка Караунгур (Тюлькубасский р-н) и впервые были высказаны предположения, что территория Казахстана является одним из центров расселения древнейшего человека. Тем самым подтверждено, что на территории Казахстана в древности был крупный очаг археологической культуры каменного века.

Археолог, изучая стоянки первобытного человека в северо-восточной части г. Джезказгана, пришел к мысли о сосуществовании старых и новых форм каменных изделий позднего палеолита и н еолита [1, с. 128].

Академику А.Х. Маргулану принадлежит научное достижение – открытие и обоснование бегазы-дандыбаевской культуры эпохи поздней брон зы – крупнейшего очага цивилизации в Центральн ом Казахстане. В 1946 г. была создан а ар хеологическая экспедиция, под р уководством Алькея Хакан овича по комплексн ому изучен ию эпохи брон зы на территории Казахстана. В р езультате исследован ий ученого и его коллег на территории Казахстана были обнаружены многочисленные древние поселения и стоянки – памятники эпохи бронзы.

В 1953 г. К.А. Акишевым была разработана периодизация и хронология памятников эпохи бронзы Центрального Казахстана. Ранний этап, соответствующий фёдоровскому, получил название «нуринский»; период развитой бронзы (алакульский) – «атасуский». 3-й этап бронзового века был выделен К.А. Акишевым в отдельную, бегазы-дандыбаевскую культуру (названия даны в соответствии с географическими названиями местности, где обн аружены памятники).

В послевоенное время начинается подлинное археологическое открытие древней культуры Центрального Казахстана. Благодаря научной, общественной деятельности и личному авторитету К.И. Сатпаева в 1946 г. в г. Алматы открывается Академия наук КазССР, в составе которой функционирует Институт истории, археологии и этнографии.

Центрально-Казахстанская экспедиция была поистине школой подготовки квалифицированных казахстанских археологов и этнографов. В составе экспедиции в разные годы работали К.А. Акишев, А.М. Оразбаев, Л.Р. Кызласов, Г.И. Пацевич, А.Г. Максимова, Т.Н. Сенигова, М.К. Кадырбаев, С.М. Ахинжанов, С.Ж. Жолдасбаев, А.С. Загородний, Т.И. Кулик, Ж. Курманкулов, З.С. Самашев, А.С. Ермолаева и многие другие археологи. Учениками и последователями А.Х. Маргулана были известные этнографы Х.А. Аргынбаев, Е.А. Масанов, М.С. Муканов, С. Акатаев, антрополог О.И. Исмагулов.

За годы работ экспедицией изучены многочисленные памятники эпохи бронзы, в числе которых крупные поселения Каркаралы 1-3, Шортандыбулак, Бугулы 1-2, Атасу 1-2, Улытау, Талдысай, могильники Аксу-Аюлы, Айшрак, Бугулы, Бегазы, Балакулболды, Акмустафа, Шет и другие. На обширном материале был определен уровень социального и хозяйственного развития племен развитого и позднего этапов эпохи бронзы, разработаны вопросы периодизации и хронологии. Было установлено, что племена Центрального Казахстана в своем развитии в период бегазы-дандыбаевской культуры достигают особого расцвета. Высоко развивалось скотоводство, земледелие, горное дело, металлургия, домашние промыслы, строительство и искусство. Результаты проведенных исследований были отражены в ряде фундаментальных монографий, в многочисленных статьях и сообщениях.

Следует отметить большую заслугу А.Х. Маргулана в написании истории изучения древностей Центрального Казахстана [2]. Ученый начинает разработку проблемы с трудов средневековых авторов, много собирает данных русских и европейских ученых начиная с XVII-XVIII вв., попутно делает разные отметки – что не найдено, где, какая работа лежит неопубликованной и т.д. Истинно маргулановский подход – охватить тематику по возможности шире – делает этот труд почти уникальным. Действительно, именно такая выборка по истории изучения древностей не сделана ни по одному другому региону республики, кроме Центрального Казахстана. Сама эта работа в настоящее время нуждается в продолжении. Уникальной стороной А.Х. Маргулана было исключительное знание местностей Сарыарки и умение замечать этнографические нюансы в топонимике. Это делает его публикации интересными и красочными.

Весомый вклад в изучение археологических памятников эпохи бронзы в Центральном Казахстане внес академик К.И. Сатпаев. Каныш Имантаевич напишет в одном из своих трудов о Джезказганском регионе: «Детальное изучение археологических памятников древней культуры, вероятно, позволит в будущем более обоснованно установить время появления и расцвета ее в этом районе. Пока лишь можно говорить об общей возрастной амплитуде в пределах от неолита до медно-бронзовой эпохи развития человечества (2500-3000 лет тому назад)» [3, с. 157].

Наряду с изучением древностей эпохи камня и бронзы успешно изучались памятники других исторических периодов. М.К. Кадырбаевым на материалах могильников Тасмола 1-5, Нурмамбет, Карамурун, Ботакара, Акбулак I-2 и других была открыта и охарактеризована культура раннего железного века Центрального Казахстана – тасмолинская или культура курганов с «усами».

Заслуга М.К. Кадырбаева заключается в том, что на основе анализа скудных письменных источников и накопленного к тому времени археологического материала он одним из первых предпринял попытку локализовать некоторые племена возможных носителей тасмолинской культуры – аримаспов и исседонов (гипотетических «прямых потомков андроновских племен», по его мнению) в ряде районов Ценрального Казахстана и составить карту расселения этих и других племен, которая до сих пор используется при изучении проблем этнокультурной атрибуции.

Особое место в научной деятельности К.А. Акишева занимало исследование сакских памятников, изучение проблем раннего железного века. Его фундаментальные труды в области сакской археологии нетеряют научной ценности до настоящего времен. В теоретических концепциях, выдвинутых на основании результатов многолетних полевых исследований, рассмотрены вопросы происхождения кочевого скотоводства, социального устройства, культурогенеза, этнографии сакского общества, а также проблем хронологии и периодизации сакской археологической культуры. Изученные им величественные курганы Иссык, Бесшатыр являются не единственными образцами могущества саков.

Конец 50-х годов в научной биографии К.А. Акишева отмечен раскопками уникального по грандиозности могильника сакской эпохи – некрополя Бесшатыр. Могильник Бесшатыр – усыпальница царей саков – тиграхауда. Памятник славы и могущества древних саков. За 4 года (1957, 1959-1961) в могильнике раскопано 18 курганов, из них 3 больших, остальные средние и малые. К сожалению, все курганы, за

редким исключением, разграблены. Однако, курганы Бесшатыра дали ценнейший датирующий материал (кинжалы, наконечники и стрелы) Исследование памятников, кардинально изменило представление о культуре сакских племен Семиречья, об уровне их строительной техники, об опыте использован ия в строительстве жилых и культовых соор ужен ий дерева, камня и камыша. Курганы являются не пр осто надмогильными насыпями, а выдающимися памятн иками сакской архитектуры.

Таким образом, научная деятельность К.И. Сатпаева, А.Х. Маргулана, К.А. Акишева, М.К. Кадырбаева позволила внести огромный вклад в разработку проблем археологической науки эпохи раннего железного века и средневековья. Благодаря выдающемуся археологу К.А. Акишеву были открыты всемирно известные археологические памятники – Иссыкские курганы, раскопан и реконструирован «золотой» человек, ставший визитной карточкой Казахстана во всем мире. Была открыта известная «тасмолинская» культура курганов с «усами», археологические памятники усуней в Юго-Восточном Казахстане, изучались памятники культовой архитектуры, осуществлены раскопки г. Отрар и городища Бозок, обращено внимание исследователей на культовые архитектурные памятники Центрального Казахстана.

Ученые Павлодарского Прииртышья внесли огромный вклад в развитие исторической науки в Казахстане. Благодаря их усилиям была во многом сформирована база для проведения исторических и археолого-этнографических исследований, были подготовлены десятки ценных специалистов, продолживших разрабатывать научные направления и проблемы, выдвинутые предшественниками. Труды выдающихся исследователей были посвящены концептуальным проблемам этнической и политической истории, материальной и духовной культуры, фольклора казахского народа.

Список использованных источников

1. Алпысбаев Х.А. О находках индустрии каменного века в Каржантау и Караоба // Археологические памятники Казахстана. / Отв. ред К.А. Акишев. – А.: «Наука» КазССР, 1978. – 214 с. – с. 117-129.

2. Древняя культура Центрального Казахстана. / А.Х. Маргулан, К.А. Акишев, М.К. Кадырбаев, А.М. Оразбаев. Под ред. акад. А.Х. Маргулана. – А.: Наука, 1966. – 435 с.

3. Сарсеке М. Сатпаев / пер. с каз. С. Плеханова. – 2-е изд., доп. – М.: Мол. гвардия, 2003. – 548 с.: ил. – (Жизнь замечат. людей: Сер. биогр.; Вып. 867)

А.Н. Ембергенова
магистрант НАО «Торайгыров университет, г. Павлодар»
А.М. Ахметбекова
***научный руководитель**: PhD, ассоц. профессор, г. Павлодар*

«TASK-BASED LEARNING» КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД ОБУЧЕНИЯ НА МАТЕРИАЛЕ МЕДИА-КОНТЕНТА TED TALKS

Аннотация: *Данная статья посвящается исследованию метода «Task-Based Learning», что означает обучение, основанное на заданиях. Данный метод является одним из коммуникативных методов обучения иностранному языку, который позволяет учитывать индивидуальные особенности и потребности каждого обучающегося. В статье исследуется сущность метода «Task-Based Learning», на основе которого систематизированы основные этапы и структура урока.*
Ключевые слова: *Task-based learning, метод, этапы урока, структура, медиа-контент TED Talks, коммуникативные навыки*

Аңдатпа: *Бұл мақала тапсырмаға негізделген оқытуды білдіретін «Task-Based Learning» әдісін зерттеуге арналған. Бұл әдіс шетел тілін оқытудың коммуникативтік әдістерінің бірі болып табылады, ол әрбір оқушының жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Мақалада «Task-Based Learning» әдісінің мәні ашылып, оның негізінде сабақтың негізгі кезеңдері мен құрылымы жүйеленген.*
Түйін сөздер: *Task-based learning, әдіс, сабақ кезеңдері, құрылым, TED Talks медиа-контенті, коммуникативті дағдылар*

Abstract: *This article is devoted to the study of "Task-Based Learning" method, which means learning based on tasks. This method is one of the communicative methods of teaching a foreign language, which allows taking into account the individual characteristics and needs of each student. In the article the nature of "task-based learning" method is analyzed, on the basis of which the main stages and the structure of the lesson are systemized.*
Key words: *Task-based learning, method, lesson stages, structure, media-content TED Talks, communication skills*

В настоящее время существует множество различных методов и подходов к обучению иностранному языку. На смену традиционному методу «Practice – Present – Presentation» (PPP), представляющему собой трехэтапную модель обучения, включающую объяснение, выполнение упражнений и практическое применение изученного, приходят более эффективные методы, одним из которых является метод «Task Based Learning» (TBL), что в переводе на русский язык означает «обучение, основанное на заданиях». За последние годы популярность данного метода в образовательной среде заметно возросла. Данную технологию можно назвать «зеркальным отраже-

нием» традиционной схемы, и не только в части последовательности работы с языковым материалом, но и в принципе его отбора, представления и организации. Чтобы определить эффективность метода «Task Based Learning» на уроках иностранного языка, необходимо изучить его сущность и методику преподавания.

Метод TBL является одним из коммуникативных методов обучения иностранному языку, который позволяет учитывать индивидуальные особенности и потребности каждого обучающегося, в то время как сами же обучающиеся решают практические задачи, с которыми они могут столкнуться в реальной жизни. Одной из главных целей при выборе данного метода является повышение активности обучающихся [1, с. 85]. Отметим, такая структура не является общепринятой, но имеет большие преимущества с точки зрения требования к обучающимся использовать свои языковые навыки в полной мере с самого начала. Это также полезно, если это разноуровневая группа учащихся, так как все они могут каким-то образом решить задачу. Идея обучения на основе заданий (TBL) была широко популяризирована Н. Прабху, который, работая со школами в Бангалоре, южная Индия, предположил, что обучающиеся с такой же вероятностью будут изучать язык, если они будут думать о неязыковой проблеме, как когда они концентрируются на определенных языковых формах. Другими словами, вместо языковой структуры обучающимся предлагается задание, которое они должны выполнить, или проблема, которую они должны решить. В центре внимания урока находится само задание, а не структура [1, с. 86].

К. Ван ден Бранден определяет обучение иностранному языку, основанное на заданиях как «подход к изучению языка, при котором обучающимся даются функциональные задачи, побуждающие их сосредоточиться, в первую очередь, на обмене значениями и использовать язык для реальных, неязыковых целей» [2, с. 76]. Иными словами, технология TBL рассматривает выполнение значимых заданий посредством аутентичного общения как эффективный способ улучшить языковые навыки естественным, практичным и функциональным способом. Изучение и преподавание иностранного языка на основе заданий дают ученикам что-то реальное, используя язык, который они изучают. К таким заданиям могут относиться, например, посещение врача, планирование тура, проведение собеседования. Оценка, в первую очередь, основывается на результате выполнения задания, а не на правильности прописанных языковых форм, поэтому на язык не обращают внимания. Это делает метод TBL особенно популярным для развития беглости речи и уверенности учащихся.

Один из способов взглянуть на обучение, основанное на заданиях, состоит в том, чтобы рассматривать его как своего рода «глубокую» стратегию или, по словам Д. Уиллис, как своего рода «перевернутый PPP». Это означает, что учащимся даются задания, и только после того, как задания выполнены, учитель приступает к обсуждению, внося исправления и корректировки, которые, как показало выполнение обучающимися задания, являются желательными.

Обучение, основанное на заданиях, предлагает три основных этапа: предварительное задание, цикл заданий и языковая направленность. *В предварительном задании* учитель исследует тему вместе с классом и может выделить полезные слова и фразы, помогая обучающимся понять инструкции по заданию. Обучающиеся могут прослушать запись других людей, выполняя те же задания. *Во время цикла заданий* учащиеся выполняют задание парами или небольшими группами, в то время как учитель наблюдает за ними на расстоянии. Затем они планируют, как расскажут остальным участникам о том, что они сделали, и как все прошло, а затем, презентуют выполненные задания устно или письменно и/или сравнивают заметки о том, что произошло. *На этапе языковой направленности* обучающиеся изучают и обсуждают специфические особенности любого текста для прослушивания или чтения, который они изучили для выполнения задания, и/или учитель может провести некоторую форму практики конкретных языковых особенностей, которые вызвала задача [1, с. 88].

Существуют различия в том, как учителя планируют уроки такого рода: некоторые предпочитают сначала обучать языку, а некоторые предпочитают обучать языку после того, как задание выполнено, поэтому последовательность может быть следующей:

Вариант 1:

– *pre-task* – учитель представляет учащимся задания;

– *task* – обучающиеся выполняют задания в парах или группах;

– *report* – ученики готовят короткий устный или письменный доклад с результатами задания;

– *analysis/feedback* – учитель выделяет различные аспекты выступлений обучающихся для анализа, корректировки и совершенствования коммуникативных навыков;

– *practice* – учитель выбирает лексику и грамматику, которую следует отработать, основываясь на результатах выполнения задания.

Вариант 2:

– *practice* – практика языкового материала, которым обучающимся необходимо овладеть;

– *pre-task* – презентация задачи;

– *task* – выполнение заданий;

– *report* – отчет о результатах выполненных заданий;

– *analysis/feedback* – проверка, корректировка и совершенствование коммуникативных навыков [3].

Метод TBL может включать в себя следующие типы заданий:

а) information-gap activity – задание с неполной информацией, где учащимся дается неполная информация, чтобы выполнить задание или разрешить проблемную ситуацию, и они должны в устной форме общаться в парах или группах, чтобы восполнит пробелы необходимой информацией;

б) reasoning-gap activity – обучающиеся получают определенную информацию, затем, на основе метода рассуждений, дедукции и логики, используют её для выполнения задания, предлагая свои собственные причины или основания;

в) opinion-gap activity – это тип заданий, который не имеет правильного или неправильного ответа, то есть задания ориентированы на выявление личных предпочтений или обмен мнениями по конкретному вопросу [3].

Отсюда следует, что TBL является одним из эффективных методов по развитию коммуникативных навыков обучающихся. При выполнении заданий в парах или группах им предоставляется возможность большую часть времени проводить в коллаборативном общении, обсуждая ситуации, более приближенные к жизненным. Изучаемая лексика больше связана с потребностями обучающихся, а сам контекст образуется из их языкового опыта. При этом сам учитель не доминирует, а лишь координирует процесс обучения иностранному языку. Обучение, основанное на заданиях не только делает урок занимательным, но и снимает языковой барьер у обучающихся, мотивируя их на дальнейшее обучение.

Обучение иностранному языку на основе заданий можно осуществлять с помощью медиа-контента TED Talks, который является наиболее эффективным ресурсом для развития коммуникативных навыков обучающихся и приобретает всё большую популярность в обществе. TED Talks – это название международной конференции, основным контентом которой являются публичные выступления, презентующиеся умнейшими и знаменитыми людьми планеты с 1984 года в рамках проекта TED. Перевод (расшифровка) этой аббревиатуры звучит как Технология, Развлекательные проекты, Дизайн (Technology, Entertainment, Design). По первым буквам данных английских слов и составлено название мероприятия, которое проводится фондом Sapling FoundaTion. Его основатель и бессменный руководитель американский бизнесмен Крис Андерсон получил права на проект TED в 2001 году и определил новые приоритеты. Девиз этих регулярных конференций

зазвучал как «Идеи, достойные распространения». TED конференция когда-то была первым местом, где показали компьютер Macintosh, где заговорили о глобальном потеплении и искусственном интеллекте. С 2014 года мероприятие проходит в канадском Ванкувере.

Существует несколько преимуществ использования презентации TED в качестве материала для изучения языка:

1. Простота использования: все записи TED доступны онлайн в виде видео и аудио; для большинства моделей смартфонов пользователю доступно приложение; веб-сайты облегчают навигацию.

2. Содержание: осведомленность обучающихся о различных акцентах и вариациях английского языка; доклады являются идеальными для преподавания иностранного языка в конкретных академических целях, а также для общей культурной и социальной осведомленности; доклады TED – это современные, хорошо структурированные выступления, сопровождаемые наглядными пособиями, такими как графики, рисунки, таблицы, диаграммы и видеоролики.

Основные задачи медиа-контента TED Talks – разъяснить, вдохновить, проинформировать или убедить. Принципы, лежащие в основе данных публичных выступлений, могут стать базой для всеобщей презентационной грамотности. В основе контента заложены конкретные средства и советы, которые могут оказаться полезными в любой ситуации и для любого публичного выступления [4, p. 135].

Таким образом, метод «task-based learning», в отличие от традиционного метода обучения, основывается на обучении посредством практических заданий, напоминающих аутентичные, «реальные» ситуации. Данная технология является неким вызовом для обучающихся и мотивирует их на совместное выполнение заданий. Выполняя задания в парах или группах, обучающиеся максимально вовлечены в реальную речевую ситуацию, используя знакомый лексический и грамматический материал, не ограничиваясь только изучаемой темой. Вовлеченность всех обучающихся в учебный процесс, гибкость распределения заданий, возможность стимулировать пассивный вокабуляр, активно контролировать своё обучение и обсуждать материалы на уроке способствуют успешному развитию коммуникативных навыков обучающихся в нестандартных ситуациях.

Обучение, основанное на заданиях (TBL) включает в себя три основных этапа, а именно предварительный этап заданий, затем, задания в период цикла и этап языковой направленности, где обучающиеся анализируют и обсуждают специфические особенности текста. Планируя уроки, учителя в основном придерживаются следующей структуры: *pre-task – task – report – analysis/feedback – practice*. Основными типами заданий данного метода являются *information-gap*

activity, *reasoning-gap activity* и *opinion-gap activity*. Медиа-контент TED Talks может быть использован в качестве эффективного инструмента для разработки уроков английского языка на основе TBL и развития коммуникативных навыков обучающихся.

Список использованных источников

1. Harmer J. The practice of English language teaching: 3rd edition. – Longman, 2001. – 384 p
2. Task-Based Language Education: From Theory to Practice. – Cambridge University Press, 2006. – 284 p.
3. Task-based learning: Что это за метод и кому он подходит. [Электронный ресурс]. URL: https://www.teachaholic.pro/task-based-learning-chto-eto-takoe-i-komu-podxodit / (Дата обращения: 5.02.2022).
4. Андерсон К. TED Talks. Слова меняют мир. – М.: Эксмо, 2016. – 288 с.

Қ.С. Ерғалиев
«Тарих» білім беру бағдарламасының 1 курс магистранты
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
Б.А. Арисланбаев
«Тарих» білім беру бағдарламасының студенті,
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
А.М. Садыкова
ғылыми жетекші*: Павлодар педагогикалық университетінің*
доценті, PhD докторы, Павлодар қ.

МЕКТЕПТЕ ТАРИХТЫ ОҚЫТУДА ОЙЫН ЖӘНЕ ДРАМОГЕРМЕНЕВТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. *Мақалада жалпы орта білім беретін мектепте оқушылардың тарихты оқып-білу процесінде ойын технологиясын, оның ішінде ойын әдісін және драмогерменевтикалық әдісті пайдалану мәселесі қарастырылады. Талдау негізінде авторлар ойын технологиясын пайдаланудың тиімділігін ашып көрсетеді.*

Кілт сөздер: *тарихты оқыту, әдіс-тәсіл, ойын әдісі, драмогерменевтикалық әдіс.*

Аннотация. *В статье рассматривается актуальность использования игровых технологий в процессе обучения истории в школе, в том числе игрового и драмогерменевтического методов. На основе анализа авторы показывают эффективность использования указанных методов в изучении истории учащимися в средней общеобразовательной школе.*

Ключевые слова: *преподавание истории, методы, игровой метод, драмогерменевтический метод.*

Annotation. *The article examines the relevance of the use of gaming technologies in the process of teaching history at school, including gaming and drama-hermeneutical methods. Based on the analysis, the authors show the effectiveness of the use of these methods in the study of history by students in secondary schools.*

Keywords: *teaching history, methodology, game method, dramogermeneutical method.*

Бүгінгі таңда білім беру процесінде жаңаша көзқарас, жаңа әдістеме қолдану, заман талабынан қалмау, әр салаға еніп жатқан қажетті жаңашылдықтарды меңгеріп, қабылдау және тиімді пайдалана білу, сол арқылы әлем көшіне ілесудің өзектілігі күннен-күнге артуда. Кәсіби біліктілігі жоғары маман дайындаудың маңызы артуда [1]. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақалада ұлттық кодты сақтау маңызы баса атап өтілсе [2], «Ұлы Даланың жеті қыры» мақаласында халқымыздың өткен тарихын зерттеп-зерделеудің, болашағымыздың анық бағдарын саралау қажеттігі атап өтіледі [3].

Қазақстандық қоғамның ұлттық идеологиясының өзегі – «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы жеті құндылыққа негіделген:

– ең алдымен, бұл еліміздің әдемі, жарқын, көпшілік үшін арман қалаға айналған астанасы және тәуелсіздік;

– содан соң, ол ұлт ішіндегі ауызбіршілік, қаймақтай ұю;

– қоғамның зайырлығы мен рухани деңгейде жеткілікті дәрежеде дамуы;

– жаңа технологияларға арқа сүйеген ел экономикасы, оның дамуы;

– баршаға ортақ болатын еңбек қоғамы;

– бір халықтың тұтас мәдениеті, тілі және тарихы;

– тұтас халқымыздың қауіпсіз болуы мен әлемдік деңгейдегі мәселелерді реттеуге өз үлесін қосуы.

Ұлттың тірегі «Мәңгілік ел» ел-жұртты бір шаңырақ астына жұмылдырып, күш біріктірудегі рөлі орасан зор екені дау туғызбайды. «Мәңгілік Елдің» негіздерін орындауда білім беру саласы оқытып-тәрбиелеп даярлайтын маман ұлттық болмыс-бітімді бейнелейтін толық қалыптасқан тұлға болуы шарт. Осы модельді жасауда төменде аталғандарға көңіл бөлінуі керек:

– этникалық қоғамдастыққа негізделген орта жағдайында еркін өмір сүре алатын адам;

– индивидтің нақты азаматшылдық ұстанымы;

– әлем деңгейінде бәсеке жағдайында әрекет ете алатындай әлеуеті бар.

Өз ұлтының өкілі локальды мәдениетке ғана емес, сонымен бірге жалпы адамзатқа ортақ болар игілік-ізгілік идеяларымен сусындағаны жақсы. Өз халқының жетістіктерімен қатар өзгенің де жетістігін екшеп, оған қуана алатын қасиет, ашықтық сезімі маңызды.

Өсіп келе жатқан жас буынның халық ағартушылық ойларымен, рухани қазына, мұрасын дәріптеуге (өзгені кемсітпейтіндей) негізделген көзқарастармен, халықтық болмыс өзгешелігіне қатысты түсініктермен танысып, зерделегені жөн. Әр қазақтың баласы өзін сол ұлттың пезенті екенін сезініп, сол елдің топырағында туғанын мақтаныш сезіммен айтатын болса, соны шынайы қабылдап, елінің мүддесі мен болашағына өзінің де қатыстылығын біліп, түйсе нағыз отаншылдық, отансүйгіштік сонда қалыптаса алады [4, 7-8].

Қазіргі уақытта тарихи білім берудің міндеттері оның мазмұнына жаңа ұғымдар мен фактілерді, өткен мәселелерді бағалауда балама түсіндірулерді, оқиғалар мен құбылыстарды болжауды, оқу процесінің әртүрлі формаларын және педагогикалық технологиялардың алуан түрлілігін қолдануды талап етеді. Ақпаратты қабылдау және есте сақтау қабілеттерін ғана емес, сонымен қатар оны шығармашылықпен өңдеуге, проблемаларды көруге және оларды шешуге үйретететін педагогикалық технологияларға қажеттілік бар. Қазіргі мұғалімдер оқытудағы заманауи әдістерге көбірек назар аударуда. Тарихты оқыту барысында әр түрлі әдіс-тәсілдерді тиімді пайдаланудың маңызы зор. Дұрыс таңдалған әдістеме сабақты оқу үдерісін мазмұнды және қызықты етіп, оқушылардың жаңа материалды толығымен меңгеруіне оң септігін тигізеді.

Оқыту әдісі оқушылардың ойлау кызметін дамытуға жәрдемдесіп, олардың зияткерлік әлеуетін ары қарай артыруға, өздігінен жұмыс жасауға ынтыландыру тиіс. Білім беруді ізгілендіру жағдайында қолданыстағы жаппай теория мен оқыту технологиясы өмір сүруге қабілетті, күшті тұлғаны қалыптастыру, жеке мінез-құлық стратегиясын батыл әзірлеуге, адамгершілік таңдауды жүзеге асыруға және оған жауап беруге, яғни өзін-өзі дамытатын және өзін-өзі жүзеге асыратын тұлғаға бағытталуы керек.

Қазіргі таңда заманауи оқыту әдісі ретінде ойын технологиясын қарастыруға болады. Ойын – бұл оқып-білу үдерісін күшті ынталандырушы құрал. Ойын арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығы әлдеқайда белсенді іске асады, өйткені жас өспірім өз табиғаты бойынша ойнағанды ұнатады. Ойын технологиясы пайдаланылған немесе ойын іс-әрекетіне негізделген сабақтар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, пән бойынша ұғымдарды жақсы есте сақтауға мүмкіндік береді.

Оқыту процесіндегі ойын іс-әрекетінің психологиялық-педагогикалық әлеуеті зор. Біріншіден, көптеген зерттеушілер атап өткендей, ойын бұл оқудағы күшті ынталандырушы. Ойын барысында ойын іс-әрекетіне қатысушылардың психикалық процестері белсендіріледі. Назар аудару, есте сақтау, қызығушылықпен қабылдау, ойлау қабілет-

тері артады, ойынның табиғаты эмоционалды болғандықтан, ол ең құрғақ ақпаратты жандандырып, жарқын, есте қаларлық етеді.

Ойын әр оқушыны белсенді жұмысқа тартуға мүмкіндік береді. Сабақта ойын әдісін қолдану сырттай жағымсыз, салмақсыз көрінуі мүмкін. бірақ іс жүзінде ол ойыншының күш-қуатын, ақылын, шыдамдылық қасиетін, дербестігін белсендіреді. Әдістемелік тұрғыдан дұрыс ұйымдастырылған ойын дайындыққа көп уақытты талап етеді. Және ойын – бұл әдістердің бірі ғана болғандықтан басқа әдістерімен үйлескенде де жақсы нәтиже береді [5]. Ойын оқушының өзін-өзі басқаруын, тұлғалық бағалау мінез-құлқын қалыптастырып, жетілдіретін әлеуметтік тәжірибені игеруге бағытталған белсенді іс-әрекет түрі, оқу пәніне деген қызығушылықты дамытудың тиімді құралдарының бірі.

Ойынның пайда болу теориясы бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау оқушылардың дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасайтын шарттарды қамтитынын көруге болады. Оқушы ойын барысында назар аударатын, көріп-түсінуге болатын нәрсені қайталайды [6].

Қазіргі уақытта ғалымдар мидың оң және сол жақ жарты шарларының функционалдық жағынан айырмашылықты анықтады. Мидың сол жақ жарты шар ауызша-символдық функцияларға, ал оң жақ кеңістік-синтетикалық функцияларға көбірек бейімделген. Мысалы, оң жарты шардың белсенді жұмысы кезінде ассоциациялардың жоғары деңгейі, дерексіз ойлау, тұжырымдамаларды жалпылау, ал сол жарты шар стереотиптік моторикалық операциялары жеңілдетеді, ассоциациялық тұжырымдамаларды жалпылаудың төмен деңгейімен сипатталады. Бейнелі есте сақтау, көрген нәрседен ұзақ уақыт әсер алу мүмкіндігі, сонымен бірге, пәтеріңіздегі жағдайды, қаладағы аудандар мен көшелердің орналасуын есте сақтау – бұл оң жарты шардың еншісіне тиесілі, ал, нәрсенің қайда жатқандығы, нақты сол нәрсе туралы ойлау, мидағы әр түрлі ой операциялары, негізінен, мидың оң жақ жарты шарының қызметінде. Ойынның осындай функционалды қабілетінің себептерін түсіну үшін жасөспірімдер психологиясының кейбір ерекшеліктерін есте сақтау қажет. Жасөспірім іс-әрекетінде ойын өмірге жақын болады. Ойын тек бір нәрсені білуге мүмкіндік берілгенде неғұрлым қызықты болады. Және де ойын қалаған қиял әлеміне барып, болашақтың есігін ашуып көруге мүмкіндік береді. В.М. Григорьев шебер ұйымдастырылған дидактикалық ойындар мектеп оқушыларының басқа ойындарға жұмсайтын энергияны оқу мақсаттарына пайдалануға мүмкіндік беретінін атап өтті. Жасөспірім шақ психологтардың айтуынша жеке тұлғаның дамуындағы «бетбұрыс» кезең ретінде сипатталады. Ол ақыл-ой мен психикалық дамудың жаңа

сатысына көшуімен байланысты оқудағы қиындықтарымен, тез шаршағыштықпен, психикалық тұрақсыздықпен ерекшеленеді. Кезкелген оқу пәнін, оның ішінде тарихты сәтті игерудің негізі – қоршаған әлемді қабылдаудың ұлттық негізіне және қызмет процесінің өзіндік құндылығына негізделген танымдық қажеттілік болып табылады. Осы факторларды ескеру ойынның жақсы жүзеге асырылуына жағдай жасайды.

Ойынның бір ерекшелігі – ол оқушының жеке өмірінің шекарасын кеңейтуге мүмкіндік береді, ол бұрын көрмеген және оның тікелей тәжірибесінде болмаған нәрсені елестете алады. Ойында бала білімді өз бетінше іздей алады. Ойын іс-әрекетін ұйымдастыру барысында үлкен тәрбие жұмысы да қамтылады. Ойынның тәрбиелік мәні туралы В.М. Букатов ойындық технологияны пайдалану уақытында оқытушы іріктеген ақпарат білім алушының өз орта мүшелерімен ынтымақтастық жасайды. Сөйтіп қоғамда өмір сүруді үйрене бастайтынын жазады [6].

Сонымен бірге, қазіргі уақытта оқыту процесінде драмогерменевтикалық технологиялар барған сайын танымал бола түсуде.

Драмогерменевтика – бұл үш компоненттің өзара байланысы: герменевтика, педагогика және театр. Білім алушы тек мұғаліммен, оқулықпен, құрдастарымен ғана емес, сонымен бірге тарихи оқиғалармен, құбылыстармен, процестермен диалогқа түсетін жағдайларды қалыптастыру, яғни «өз ішінен өткізу» маңызды [7,3].

Драмогерменевтикалық технологиялар ойынды жоққа шығармайды, бірақ толыңымен оған жатпайды. Тарих сабағында белгілі-бір тақырыпты оқытуда нақты тарихи оқиғаны не тарихи бейнені «тірілту» арқылы сол кезеңге саяхат жасап, ішінде бол,андай күй қалдырып, тарихи оқиғаны тереңірек түсініп, материалды тиімді меңгеруге оң септігін тигізеді. Бұндай сабақ бьарысында сынып оқушыларын рөлрөлге бөлуге болады. Оқушылар тарихи оқиғаны өздері бейнелейтін кейіпкерлер арқылы суреттеп, көрсетеді [8,6].

Мұндай сабақ кезінде мектеп оқушылары арасында ойын жағдайын қалыптастыру маңызды. Ол тарихи шындыққа нақты эмоционалды қатынасты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл тұрғыдан алып қарағанда, ойын және драмогерменевтика ұғымдары бір-біріне ожақын және ұқсас, бірақ ойын технологиясынан айырмашылығы, драмогерменевтика түсіну негізінде тарихты оқу процесінде оқушының субъективті позициясын қамтамасыз етеді.

Тарихты зерттеудегі драмогерменевтикалық технология танымдық белсенділікті арттырып қана қоймай, жаңа тарихи білімге деген қажеттіліктің артуын қамтамасыз етеді, пән бойынша сабақтан тыс жұмыс-

тардың жандануына ықпал етіп, шығармашылық ойлаудың дамуына, тарихи оқиғаларды жан-жақты қабылдауға әсер етеді.

Тарихты зерттеудің әртүрлі міндеттеріне қол жеткізу үшін оқушының тарихи өткенді тану процесіне қатысуын қамтамасыз ете отырып, оқушылардың әлеуетін ашуға ықпал ететін драмагерменевтикалық әдіс (дайын ережелері бар ойындар, рөлдік ойындар, шығармашылық, іскерлік, имитация ойындары, драматизация ойындары, театрландырылған қойылым, театр импровизациясы әдісі) қолданылады.

Драмогерменевтика әдісі мыналарды қамтиды:

– танымдық іс-әрекеттің сипатын өзгерту (репродуктивтіден креативтікке дейін); тәуелсіздік дәрежесін дамыту (толық басқарылатыннан тәуелсіз іс-әрекетке дейін);

– білім алушылардың тарихи зерттеулердің дамушы жүйесіне қосу (эвристикалық іс-әрекет); оқу іс-әрекетін рефлексивті бағалауды қалыптастыру [8,14].

Мектептегі тарих сабақтарында драмогерменевтикалық технологияларды қолдану тарихи дереккөздерді, терминдер мен ұғымдарды зерттеуде орынды. Мысалы, тарихи дереккөзді зерттей отырып, оқушылар үш кезеңнен өтеді. Бірінші кезеңде дереккөздің сюжеті түсініледі. Түсінуді жеңілдету үшін схемалық түрде ұсынылған ақпаратты бейнелеуге болады. Екінші кезеңде білім алушылар мәтіннің идеясын қорғайды, мәтіннің схемасы немесе сызбалары қандай себептермен басқа ретпен емес, дәл осы ретпен орналасқанын түсіндіреді. Үшінші кезеңде мәтін жандандырылады. Егер, революцияға қатысушының жазбалары берілсе, онда білім алушылар революциялық атмосфераға түсіп, мәтінді тиісті интонацияда қайталауға және жеткізуге тырысады. Бұл кезеңде мектеп жағдайында герменевтика және педагогика сияқты драмогерменевтиканың компоненттері неғұрлым айқын және толық әрекет етеді. Мәтінді жандандырудың арқасында оның мағынасы суреттер арқылы түсіндіріледі және әр оқушы ұсынылған кескінге өзіндік бір нәрсе (ойлар, сезімдер, сөздер) салатындықтан, жеке тұлғаны тәрбиелеу де жүзеге асырылады. Білім алушы кейіпкерді немесе жағдайды тек сыртқы жағынан ғана емес, сонымен қатар ішкі жағынан да қарастырады, белгілі-бір қорытынды жасайды, тарихи жағдайды салыстырады және талдайды. Нәтижесінде мәтінмен танысу және оны түсіну ғана емес, сонымен бірге сезіну, тарихи шындықты «өз ішінен» өткізу процесі жүзеге асады.

Тарих сабақтарында картиналармен және ансамбльдік экспозициялармен жұмыс жасау кезінде драмагерменевтикалық технологияларды қолдану орынды. Мысалы, мұражайдағы заттар, костюмдер, декорациялар, мультимедиялық жабдықтардың арқасында тарихи дәуірге толықтай ену және ойналатын оқиғалар орын алады. Мұндай

сабақтар кезінде оқушылар өткен шаққа ауысады, оны ішінен көреді және сезінеді.

Қорытындылай келе, мектептегі тарих сабақтарындағы ойын және драмогерменевтикалық әдістерді пайдалану оқушылардың тарихты оқып-тануға деген қызығушылығын арттыруға оң ықпалын тигізетіндіктен, тиімді әдістердің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жансүгірова К., Күнтубай А. Оқушылардың коммуникативтік қабілетін ойын арқылы дамыту // Қазақ тілі мен орыс әдебиеті орыс мекитебінде. – 2017. – №6. – 50-61 б.

2. Назарбаев Н. Ұлы даланың жеті қыры. 2018 жылғы 21 қараша. – URL: https://egemen.kz/article/178090-nursultan-nazarbaev-uly-dalanynh-dgeti-qyry (жүгіну күні: 11.03.2022)

3. Қозыбаев М.Қ. Ұлттық тарихтың басымдылықтары. Қазақстан Республикасындағы тарихи сананы қалыптастыру тұжырымдамасы. – Алматы, 1995.

4. Қазақстан ЖОО-ларында «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясын жүзеге асыру тұжырымдамасы. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2015. – 27 б.

5. Игровые формы работы на уроках истории. – URL: https://videouroki.net/razrabotki/ighrovyie-formy-raboty-na-urokakh-istorii.html (дата обращения: 29.03.2022)

6. Ұлттық сана-сезім. – URL: https://melimde.com/d-esimova-stazdi-ltti-telim-terbie-beruge-deontologiyali-dayar.html?page=4 (жүгіну күні: 27.02.2022)

7. Букатов В. Драмогерменевтика в основных ориентирах и положениях // Сетевые исследовательские лаборатории «Школа для всех», 2013.

8. Гугнина О.В. Драмогерменевтическая технология развития интереса к изучению истории у учащихся 8-9 классов. – Екатеринбург, 2004.

Е. Есеев
Павлодар педагогикалық университетінің студенті,
Павлодар қаласы
ғылыми жетекші: З.Ә. Сабданбекова
т.ғ.к., профессор, Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қаласы

ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аннотация*: мақалада қазіргі таңдағы ақпараттық технологиялардың білім беру саласында шет тілін оқыту барысындағы өзектілігі, мектеп оқушыларының ақпараттық коммуникативті технологияларды пайдалана отырып шет тілін оқудағы қажеттілігі, олардың сабақ үлгерімінің сапасын көтерудегі маңызды рөлі және оқушылардың жаңа білім беру талабына сай білімді өз бетінше игеру мүмкіндіктері айтылады.*

Кілт сөздер*: технологиялық тізбек, индустриялық қоғам, интерактивті қатынас, сөйлеу ырғағы.*

Бүгінде еліміз өзінің алдына әлеуметтік жаңғыру, үдемелі инновациялық индустрияландыру және экономикалық ықпалдасу бойынша жаңа ауқымды міндеттер қояды. Тәуелсіз Қазақстанның XXI ғасырдың үшінші он жылдығындағы негізгі мақсаты – әлемнің дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіру үшін сеніммен қадам басу ниетінде. Осы жағдайларда аға буынның жасампаздығын жалғастыру, ұлттық бәсекелестікке қабілеттіліктің деңгейін одан әрі жоғарылату, Қазақстанның XXI ғасырда гүлденуі мен әлемдік танылуын қамтамасыз ету – білімді, білікті жастарға үлкен үміт пен жауапкершілік жүктейді. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, әрі жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру оқытушының интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген қасиеттерінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Ақпараттық технология – ақпараттарды жинау, сақтау және өңдеу үшін бір технологиялық тізбекте біріктірілген әдістер мен өндірістік және бағдарламалық-технологиялық құралдардың жиынтығы. Қазіргі кезде мектептің оқу-тәрбие үрдісінде 50-ден астам педагогикалық технологияларды қолданып жүргені мәлім. Бұл технологиялардың бәрін бір сабақта қамту мүмкін емес. Сондықтан мектептегі әрбір пәнді оқыту технологиясын таңдап, іріктеу және оны іс-әрекеттік тұрғыда жетілдіру мұғалімнің, әсіресе, бастауыш сынып мұғалімінің педагогикалық шеберлігіне тікелей байланысты [1].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны дамыту білім берудің бір бөлігі. Соңғы жылдары заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану айтарлықтай нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда. Мұғалім компьютер желісі арқылы әрбір оқушымен тығыз байланыста болғандықтан, оқытуға тиянақты түрде көңіл бөлініп, әрбір баланың жеке деңгейін анықтап, оларға жеке шаралар қолдануға мүмкіндік береді [2; 29-32].

Қазір бүкіл әлемде индустриялық қоғамнан интерактивті қатынас жасауға, оны жүзеге асыратын техникалық мүмкіндіктерді дамытып отыра алатын ақпараттық қоғамға көштік. Бүгінгі күні инновациялық әдістер мен ақпараттық технологиялар қолдану арқылы оқушының ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып айқындалады. Осыған орай сабақ беру үрдісінде қазіргі күннің, яғни инновациялық әдістерді оқытудың интерактивті оқыту моделі болып табылады.

Инновациялық әдістердің ең негізгісінің бірі – «интерактивті оқыту әдісі». Негізгі қағидасы-педагогикалық қарым-қатынас пен қарым-қатынас диалогы арқылы жеке тұлғаны қалыптастырып дамыту. Интерактивті әдістерге мыналар жатады: проблемалық шығарма әдістері, презентациялар, пікірталастар,топпен жұмыс,миға шабуыл әдісі, сын тұрғысынан ойлау әдісі, викториналар, мини зерттеулер, іскерлік ойындар, рөлдік ойындар, инсерт әдісі т.б. Жоғарыда көрсетілген әдістер оқушының қызығушылығы мен белсенділігін арттырып, алынған мәліметтерді шығармашылық тұрғыдан қайта өңдеу болып табылады [3].

Білім берудегі интерактивті технология (интерактив сөзі-inter (бірлесу) act (әрекет)) сабақ барысында оқушылардың сабаққа қатысуын ұйымдастыратын оқыту барысы. Интерактивті тақта мүмкіндігін пайдалана отырып өткізген сабақтар мұғалімнің оқу процесінде уақытын үнемдей отырып оқушыларға көптеген ақпараттарды беруге көмектеседі. Интерактивті тақтаның керемет мүмкіндіктері оқушыларды таңғалдырады, шабыттандырады. Оқушылар ойнап отырмыз деп ойлайды, шындығында олар қызығып,таңғалып, шабыттанып отырып білім алады. Білім берудегі интерактивті технология – мұндағы интерактивті сөзі – inter (бірлесу), act (әрекет жасау)ұғымын білдіреді, сабақ барысында оқушының топпен жұмыс жасауға қатыспауы мүмкін емес, бірін-бір толықтыратын, сабақ барысында барлық оқушылардың қатысуын ұйымдастыратын оқыту барысы. Интерактивті тақта – бұл компьютердің қосымша құрылғыларының бірі және де дәріс берушіге немесе баяндамашыға екі түрлі құралдарды біріктіретін: ақпараттың кескіні мен қарапайым маркер тақтасын біріктіретін құрал. Әр мұғалім сабақ өткізген кезде оқушыларға сапалы білім беру үшін жаңа технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы білім берсе, оқушылардың қызығушылығы арта түсері анық. Білім беру саласында түрлі технологиялар енгізілуде, бірақ олардың ішінен қажеттісін таңдап, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану – басты талап. Мәселе технологияларды кеңінен пайдалану емес, мәселе – тұлғаны нәтижеге бағыттай білім беруде. Қазіргі таңда айтар болсақ, көрнекілік әдісі мен техникалық құралдарды қолдану әдісін ақпараттық-коммуникативтік технологияның бір өзі атқара алады.

Тарих пәнін жетілдіру көп ретте мектепте атқарылатын жұмыс деңгейіне байланысты. Өйткені, өскелең ұрпақтың балғын санасына бай тіліміздің нәрін сіңдіріп, көкірегіне ұялатуға әр пән мұғалімі ауқымды істер атқаруы тиіс. Тарих пәнін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру, бір жылғы мәселе емес, сондық-

тан тарих пәнін оқыту ісімен шұғылданатын мамандар арасында туындайтын бір сұрақ: тарих сабағында өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға қалай үйрету керек? Оқушыны ынталандыру үшін қандай әдіс-тәсілдерді, технологияларды қолданған жөн?

Тарих сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жаңа технологияларды ұтымды пайдалану қажет. Оқыту технологияларының құрылымдық элеметтеріне мыналар жатады: мақсат, мазмұн, әдістер, формалар, құралдар,оқушы, оқытушы, нәтиже. Оқыту технологияларына тән белгілер: негізділігі (кез келген технологияның өзіндік философиясы, өзіндік тұжырымдамасы болуы шарт); жүйелілігі (құрылымдық элементтердің біртұтастығы); басқарылмалығы (оқыту үрдісін жоспарлап, нәтижесін бастан-аяқ тексеруге болатындығы); тиімділігі(қысқа мерзімде аз шығынмен жоғары нәтижеге жеткізу тиімділігі). Барлық технологиялардың мақсаты – пәнді оқытуда оқушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру болып табылады [1, б. 86]

Ұстаздың міндеті – жеке тұлғаның өзіне, қоғамға қажетті қабілеттерін қалыптастыру, дамыту және өз бетімен білім алуына, өзін-өзі дамытуға қолайлы жағдай жасау. Осыған байланысты әр педагог сапалы білім мен саналы тәрбие берудің тиімді жолдарын іздестіру қажет, себебі XXI ғасыр – білім беру жүйесін ақпараттандыру ғасыры. Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу, яғни ақпараттық қоғамға бейімдеу. Сол себепті тарихшы ұстаз өз пәнінің терең білгірі ғана болу емес, теориялық, нормативтік-құқықтық, психологиялық-педагогикалық, дидактикалық әдістемелік тұрғыдан сауатты және ақпараттық компьютерлік технология құралдарының мүмкіндіктерін жан-жақты игерген ақпараттық құзырлығы қалыптасқан маман болуы қажет, әрі оқушылардың білімін арттыру үшін сабақта АКТ құралдарын қолдана білу керек. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Онлайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Сабақта жаңа технология ретінде ақпараттық технолгияны пайдалану сабақтың тиімділігі мен сапасын арттырып, білім берудің табысты болуына оң ықпал етеді. Ақпараттық-коммуникативтік технологияны барлық деңгейлерде

жүйелі пайдалану арқылы оқушы сабақтарда алынған ақпаратқа талдау жасай білуге, ақпаратты дұрыс таңдау жауапкершілігін қалыптастыруға және өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландырады. Мектепте компьютерлік технологияны қолдану оқушы шығармашылығын арттыруда белсенді роль атқарады. Жеке оқушының компьютерде жұмысты сауатты орындауы, ақпарат көздерін ала білуі дара тұлғаның қалыптасуына әсер етеді. Компьютер оқушы үшін қоршаған әлемді танудың табиғи құралы болып табылады. Олай болса барлық сабақтарды компьютер арқылы жүргізу – оқу үрдісін белсендіруге, проблеманы шешуге және шешім қабылдай білуге, оқушының өзін-өзі бақылауына мүмкіндік туғызады әрі оқушы ерекшелігін ескере отырып оқытуды жүзеге асырады. Оқытушы сабақты дұрыс жоспарлап, мақсатын нақты белгілеп алмайынша көздегеніне жете алмайды. Сабақтың мазмұнын, құрылысын, дәлдігін, жұмыс жүргізу тәсілін мұқият ойластыруы қажет [2, б. 127].

Сабақта жаңа технология ретінде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды пайдалануда өткізілетін сабақтарды жоспарлаудың талаптары:

– ақпараттық-коммуникативтік технолгиялармен жұмыс істей білуге үйрету;

– тарих пәніне деген қызығушылығын тудыру;

– өз бетінше орындауға берілген жұмыстарға жауапкершілікпен қарауға, шығармашылықпен жұмыс істеуге үйрету;

– өзіндік пікір, тұжырым, түсінік келтіру;

– дайынды көшіріп алмай, салыстырмалы жұмыс істеу;

– пікірін, тұжырымын дәлелдей және қорғай білуге дағдыландыру;

Жоғарыда айтылған мақсатқа жету үшін оқытушының әрекеті:

– мұғалімнің білімділігі, тың идеяларды жеткізуі, компьютерлік сауаттылығы;

– сабақтың тақырыбына сай мақсаттың айқын болуы;

– білім мен тәрбиенің бірізділігі;

– сабақтың жүйелілігі;

– әр оқушының психологиялық ерекшелігін ескеру;

– әр сабақта интерактивті тақта мүмкіндіктерін кең түрде пайдалану;

– өз талаптарын бұйрық түрінде емес, кеңес түрінде ұсыну;

– оқушылар пікірлерімен санасу, ерекше идеяларға қолдау жасау;

– үйге берілетін тапсырманың уақтылы және нақтылы берілуі;

– бағалау нормалары сақталып, әділ бағалануы

Қорыта айтқанда, ақпараттық технологияларды тарих сабағында қолдану келесі нәтижелерге жеткізеді:

– Оқушыларға еркін ойлауға мүмкіндік береді;

– Сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі;

– Оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туады;

– Жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауға, өзіне деген кәсіби сенімін қалыптастыруға көмектеседі;

– Тіл байлығын дамытады;

– Өз ойын жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді;

– Шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымда бірігіп жұмыс істеуге тәрбиелейді.

– Өз бетімен білім алатын, ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, білімді жеке тұлғаны қалыптастырады. Бүгінгі шәкірт ертеңгі күнгі әр түрлі саланың маман иесі. Мұндай сабақтарда оқушылардың тапсырылған жұмыстарға іскерлігі қалыптасады. Болашақ өмірінде белгілі бір кәсіби мамандықты таңдап алуға септігін тигізеді. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Біздің міндетіміз – бәсекелестікке лайық ұрпақ тәрбиелеу» – деген ойын басшылыққа ала отырып жаңа заман форматындағы құзіретті тұлғаны тәрбиелеу ұстаз міндеті деп есептеймін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2015 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан. – 2004. – 16 қазан.

2. С.Т. Мұхамбетжанова, Ж.Ә. Жартынова, Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Қазақстан мектебі. – Алматы, 2008. – 301 с. – №2.

3. Ақылдың кені / Ұлағатты сөздер. – Алматы, 2008. – 213 б.

4. Агапова С.Г. Основы межличности и межкультурной коммуникаций. Серия «Высшшее образование» – Ростов на Д. Феникс, 2004. – 45 с.

5. Әкімішова Ж.А. «Тіл – мәдениет феномені мәселесі».

Е. Әділханова
студент, Павлодар педагогикалық университеті
*ғылыми жетекші: **З.Ә. Сабданбекова** т.ғ.к.,профессор*
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

1930-1950 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢБЕКПЕН ТҮЗЕТУ ЛАГЕРЛЕР ЖҮЙЕСІ

***Аннотация**. Автор бұл мақалада, Қазақстандағы еңбекпен түзеу лагерьлері жайында баяндайды. Мақалада Карлаг, Алжир,Степлаг, Балқашлаг секілді ірі лагерьлер көрсетілген.*

***Аннотация**. В этой статье Автор рассказывает о исправительно-трудовых лагерях в Казахстане. В статье представлены такие крупные лагеря, как Карлаг, Алжир, Степлаг, Балхашлаг.*

***Annotation**. In this article, the author talks about correctional labor camps in Kazakhstan. The article presents such large camps as Karlag, Algiers, Steplag, Balkhashlag.*

Біздің еліміздің толық және шынайы тарихына деген қызығушылық жоғары болған қазіргі жағдайда Кеңес өкіметінің қуғын-сүргін саясатын көрсететін зерттеулер барған сайын өзекті бола түсуде. Саяси қуғын-сүргін кеңестік қоғам өміріндегі маңызды құбылысқа айналды, олар КСРО-да болып жатқан саяси, әлеуметтік және экономикалық процестерге теріс әсер етті және мемлекеттің даму бағытын өзгертті. Сонымен қатар, репрессия мұрасын Ресей әлі де сезінуде.

Лагерьлердің көп бөлігі Қазақстан жерінде болды. Лагерьлердің Қазақстанда орналасуындада себептері болды. Біріншіден, Қазақстанның, әсіресе оның орталық және солтүстік аудандарының қатал климаты түрмеге түскендерді орналастыру үшін ыңғайлы болды. Екіншіден, XX ғасырдың 30-жылдарындағы халықты қынадай қырған ашаршылықтан этникалық қазақтардың 70%-на дейін бөлігі, сондайақ, басқа этнос өкілдерінен 200 мың адам жойылғаннан кейін, өлке халқы сирек орналасқан аймаққа айналды.Үшіншіден, табиғи ресурстары бай республика шикізатты алып шығу үшін қажетті арзан жұмыс күшіне зәру болды.

Қазақстанда Карлаг, Степлаг, АЛЖИР және ГУЛАГ-тың басқа құрылымдары сияқты ірі және танымал лагерлер жұмыс істеді.

Лагерьлер репрессивті және түзету функцияларынан басқа, тұтқындардың еркін жұмысының арқасында өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығын дамыту аймағы болды.

Түзету лагерлеріне әр түрлі қызмет түрлері, әр түрлі кәсіп иелері келгендіктен, олардың қабілеттері де қолданылды: олар үгіт-насихат-

пен айналысып, киім тігіп, көркемөнерпаздар іс-шараларында өнер көрсетті. Жергілікті жерлерде тұтқындар басшылық белгілеген еңбек нормаларынан тыс шығуға мәжбүр болды. Түрме жағдайында көптеген адамдар ауыр физикалық жұмыстарға, -30° аяздағы жұмыстарға, қажетті заттардың мәңгілік жетіспеушілігіне үйренуі керек еді.

Қарағанды еңбекпен түзету лагері (Карлаг) 1931 жылы 19 желтоқсанда ОГПУ-Казитлагтың «Гигант» совхозы негізінде құрылды. Карлаг орталығы Қарағанды облысының Долинка кентінде орналасты. Қарлаг басқармасының ғимаратын тұтқындардың өздері салған. Долинка Қарағандыдан 45 шақырым жерде орналасқан. Карлагты құруда геосаяси фактор маңызды рөл атқарды. Халқы аз үлкен аумақ, бай табиғи ресурстар, КСРО-ның орталық аймақтарынан алыстау таукен металлургиясын, ауылшаруашылығын жергілікті халықты мәжбүрлеп жер аудару арқылы дамыту үшін қолайлы факторлар болды, бұл оның жоғары өліміне әкелді. Карлаг Орталық Қазақстанның көмір-металлургия өнеркәсібін және Балқаштағы мыс балқыту зауытын қарқынды дамыту үшін азық-түлік базасының қалыптасу орнына айналуға тиіс еді. Тұтқындар Сталиннің социализм құру бағдарламасын жүзеге асыруға өз үлестерін қосқан арзан жұмыс күші болды.

Карлаг құрылымы құрамына бірқатар бөлімшелер кірді: Степлаг, АЛЖИР, Песчанлаг, Спасслаг және т.б. лагерьді таңдау сотталғанға тағылған айыптарға және басқа да факторларға байланысты болды. АЛЖИР аббревиатурасы Отанға опасыздық жасағандардың әйелдерінің Ақмола лагерін білдіреді, Степлагта аса қауіпті болды, Спассклаг пен Балқашлагқа әскери тұтқындар қамалды.

1937 жылдың 15 тамызында КСРО НКВД «Отанын сатқандардың әйелдері мен балаларын қуғын-сүргінге ұшырату операциясы туралы» бұйрығы шығарылды, бұл өз кезегінде Отанын сатқандардың отбасы мүшелерін жаппай тұтқындауға әкеп соқты. Оларды тұтқындауға және 5 жылдан 8 жылға дейін соттауға бірнеше ай қажет болды. Кейбір айыпталушылардың баратын жері «26-шы нүкте» негізінде құрылған АЛЖИР болды.

Алғашқы кезде Алжирдің тұтқындары аса қауіпті қылмыскерлер ретінде арнайы режімде болды. Оларға сәлемдемелерді беруге тыйым салынды, туыстарымен кездесулерден үзілді-кесілді бас тартылды. Олар әлемнің қалған бөліктерінен қатаң оқшауланған. Алжир құрылғаннан бір жарым жыл өткен соң тұтқындар жалпы адамзаттық режимге ауыстырылды.

Степлаг басқармасы Қазақстанның Қарағанды облысының Кеңгір кентінде орналасты. Ол Жезқазған №39 әскери тұтқындар лагерінің негізінде құрылды. Степлаг тұтқындары да елдің жалпы өндірістік әлеуетін көтерумен айналысты. Соғыстан кейін фабрика, ЖЭО, Кеңгір

су қоймасындағы бөгет және Жезқазған қаласының құрылысы басталды. Степлаг 1954 жылдың мамыр-маусым айларында ГУЛАГ жүйесіндегі ең қайғылы көтерілістердің бірі – Кеңгір көтерілісімен танымал. Сталин қайтыс болғаннан кейін тұтқындар лагерь жағдайларын жеңілдетуге және жазықсыз сотталғандарды оңалтуға үміт артты. Бірақ Степлагтағы бақылаушылар заңсыз жазалар мен өлім жазаларын қолдана отырып, тұтқындарға өте қатыгездікпен қарауды жалғастырды. Көтеріліске ерлер де, әйелдер де қатысты. Көтеріліс қырық күнге созылды және танктермен басылды. ГУЛАГ құжаттарына сәйкес, 46 адам көтерілісшілер болды, бірақ куәгерлердің айтуынша, жүзден астам адам қайтыс болды.

Песчанлаг 1949 жылдың қыркүйек айының басынан 1955 жылдың тамызына дейін болды. Бұл лагерьдегі тұтқындардың саны 40 мың адамға жетті. ПесчанЛАГ тұтқындары Қарағанды және Екібастұз көмір бассейндерінің шахталарында, «Қарағандыкөмір» комбинатында және басқа да кәсіпорындарда жұмыс істеді. Бұл ретте, 1954 жылғы деректер бойынша саяси қылмыстар бойынша сотталған адамдардың саны «тұрмыстық қызметкерлерге» қарағанда 52 есе көп болды.

Карлагтың 37 учаскесі 1934 жылы Балқашта салынған лагерь болды. Ол 1955 жылға дейін созылды. Бұл жерге алыс өлкелердің тұтқындары, сондай-ақ Балқаш қаласында тұратын дәрігерлер, мәдениет қайраткерлері, зиялы қауым келді. Балқашлагта №58 бап бойынша 17 тұтқын ату жазасына кесілді. Тұтқындалып, қуғынға ұшыраған белгілі күйші Ахметжан Сармантаев оларға «58 мақала» атты күй арнаған. Бұл мемлекет қиын сынақтардан өткен, бірақ сынбаған, шығармашылық арқылы өзінің қарсылығын білдіруді жалғастырған адамдардың өлмес рухын бейнелейді.

Көбісі түрме зындандарында қайтыс болды. Ақталғандар өмір бойы терең психологиялық жарақат алды. Бөлім өзінің өткенін жеңуге тырысты, бұл болашаққа көлеңке түсіріп, оның өмірін одан сайын батыл етті. Бірақ олар үшін науқастар да, әйелдер де, балалар да құтыла алмайтын ауыр қуғын-сүргін құрбандары туралы ұмытпау керек. [1]

31 мамыр-Қазақстандағы саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу күні. Біз өз тарихымызды бағалауымыз керек, әсіресе саяси қуғын-сүргін құрбандары, аман қалғандар мен қаза тапқандар бекер зардап шекпеуі үшін осындай ауқымдағы қайғылы оқиғаларға құрметпен қарауымыз керек. Олар болашақ ұрпаққа сабақ беріп, бейбіт аспанға баға берді.

30-40 жылдардағы саяси режимнің жедел индустрияландыру жағдайымен және жалпы социалистік құрылыстың мәжбүрлі нұсқасымен шартталуы өмір сүру деңгейіндегідей тікелей және айқын емес сипатқа ие. Егер соңғысының тоқырауы мен төмендеуін индустрия-

ландыру қажеттілігінен және қорғаныс қабілетін арттыру қажеттілігінен біржақты алып тастауға болатын болса, онда саяси дамуға қатысты мұндай мәлімдеме, кез-келген жағдайда, сөзсіз түрде заңды болмайды. Саяси ұйымның бір немесе басқа нұсқасының салтанатында тек әлеуметтік-экономикалық факторлар ғана емес, сонымен бірге саяси қайраткерлердің табиғаты, саяси оқиғалардың нақты бағыты (кездейсоқ оқиғаларды қоса), саяси мәдениеттің дәстүрлері және тағы басқалар үлкен рөл атқарады.

Кеңес қоғамында 30-40 жылдары өркендеуге жеткен саяси режимнің қалыптасуы біздің еліміздің халықтары ғасырлар бойы мемлекеттік өмірге қатысу мүмкіндігінен айырылғандығымен анықталды, бұл Бұқарада (атап айтқанда, партиялық Бұқарада) демократиялық дәстүрлер, дағдылар, әдеттер, өз құқықтарын қорғау дағдылары өте әлсіз болды. Бұл факторлар үдемелі индустрияландыру стратегиясының қабылдануына немесе қабылданбауына дейін және қарамастан әрекет етті.[2]

Сол сияқты И.В. Сталиннің жеке ерекшеліктері индустрияландырумен тікелей байланысты емес – ондағы саяси түсініктің, күшті ерік-жігердің, көрнекті ұйымдастырушылық қабілеттердің шексіз күш-жігермен, төмен мәдениетпен, дөрекілікпен, ауыр күдікпен, қатыгездікпен, абсолютті саяси азғындықпен үйлесуі. Оның қарсыластарының көпшілігі (жеке басының ауқымы бойынша онымен салыстыра алатындардың) эмигрант – зиялы ортада және олардың идеологиялық құрылыстарының сипатында, өзін ұстау және білдіру тәсілі бойынша көптеген қарапайым партия мүшелерінен және сол кездегі партия белсенділерінен ерекшеленетіні де индустрияландыруға байланысты емес еді. Сталиннің жақтастарының арасында оның калибрлі адамдары болмағаны сияқты, олардың ешқайсысы Сталиндік шешімдер мен сталиндік озбырлыққа қарсы тұра алмады. Сонымен бірге, барлық осы жағдайлар 30-50 жылдары дамыған саяси режимнің сипатын түсіндіретін бірқатар себептерге байланысты соңғы орынға ие емес. [5,119]

Осы уақыттағы саяси жағдай мен саяси тәртіп көптеген әртүрлі экономикалық, әлеуметтік, мәдени факторлардың жиынтық әрекетінен туындайды. Сонымен қатар, егер біз тікелей жақын алғышарттарды ескеретін болсақ, онда И.В. Сталиннің және оның айналасындағы адамдардың саяси әрекеттері шешуші рөл атқарғанын мойындауымыз керек. Бұл тұрғыда 30-шы жылдары елде және партияда қалыптасқан саяси режим үшін жасалған қателіктер мен қатыгездіктер үшін сол кезде билік басында болған, осы билікті ұсынған және қалыптастырған, оны жалпы тенденцияларға нақты өрнек берген адамдар тікелей жауап береді.нақты саяси физиогномия. [13, б. 27]

Алайда, үдемелі даму стратегиясы қабылданғаннан кейін қалыптасқан саяси режим бұл стратегиямен, 20-жылдардың аяғы мен 30-жылдардың басында партия мен ел таңдаған жолдың сипатымен мүлдем байланысты емес. Мұндағы тәуелділіктер өте терең, сонымен қатар тікелей емес, керісінше. Бір жағынан, жедел индустрияландыруға көшу нәтижесінде пайда болған әлеуметтік-экономикалық жағдай және мұндай ауысудан туындайтын барлық нәрсе, егер авторитарлық антидемократиялық басқару жүйесінің қалыптасуы сөзсіз анықталмаса, оның бекітілуіне айтарлықтай ықпал етті. Екінші жағынан, мұндай жүйенің пайда болуы және кейінгі ұзақ жұмыс істеуі әлеуметтік дамудың ерекше, салыстырмалы тәуелсіз факторы ретінде әрекет ететін әлеуметтік-экономикалық процестердің барысына айтарлықтай әсер етті.

30-50 жылдардағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер туралы жұмыста бұл қажет емес және саяси режимді оның тұтастығына талдау жасауға тырысу керек. Бірақ сонымен бірге оның барлық алғышарттары мен салдарын толығымен елемеуге болмайды. Әсіресе, әлеуметтік-экономикалық жетістіктер мен олардың «бағасының» арақатынасы туралы. Саяси саладан толық алшақтықта үдемелі индустрияландыруға және социализмнің үдемелі құрылысына көшкеннен кейін жүзеге асырылған қайта құрулардың орасан зор ауқымын да, осы қайта құрулармен бірге болған қателіктердің, қылмыстар мен құрбандардың ауыр ауырлығын да қамту мүмкін емес.

Ең алдымен, дамудың мәжбүрлі нұсқасын таңдау кеңестік қоғамның саяси құрылымында авторитарлық қағидаттардың өсуіне ықпал еткендігі туралы біздің сенімімізге не негізделгенін түсіндіру керек. Көрейік жай ғана ойланып ма, табиғатта үдемелі даму нәрсе, бұл жерде көтерді ықтималдығы нығайту командалық-директивалық, демократиялық емес нысандағы мемлекеттік басқару.

Осыған байланысты жедел индустрияландыруға және социалистік құрылыстың жедел нұсқасына көшу саяси ұйымның әкімшілік-командалық формаларын кеңінен қолданудың объективті қажеттілігін күрт арттырды. Жаңа жағдайда бұл қажеттілік жалғыз емес. Авторитаризмге деген ұмтылысты күшейтетін факторлардың қатарында социализмнің демократияға деген қажеттілігі де жалғасуда. Жедел дамудың басталуымен қоғамдық өмірдің салалары көбейтілді, онда командалық және директивті басқаруды қолдану тікелей қажеттілікке айналды, мұндай басқару тиімді немесе тіпті мүмкін болатын «әлеуметтік өрістің» кеңеюі болды деп дау айту мүмкін емес.

Жедел стратегияны таңдау экономиканы реттеудің тауарлық-ақша тетіктерін толығымен жоймаса және әкімшілік-экономикалық жүйенің абсолютті басым болса, күрт әлсіреуді қамтыды. Осылайша, орталық

материалдық, қаржылық, адами ресурстарды жылдам жұмылдыруға, осы учаскелердің даму қарқынын арттыра отырып, негізгі ретінде анықталған шаруашылық учаскелеріне шоғырландыруға мүмкіндік алды (бұл ретте қоғамдық өмірдің басқа салаларының ілгерілеуі қаншалықты баяуласа да). Сонымен бірге, өндірістік және репродуктивті процестердің ағымын басқару, қажетті экономикалық пропорцияларды сақтау, әлеуметтік-экономикалық мүдделерді пайдалану және ынталандыру негізінде негізінен экономикалық әсерлердің көмегімен экономиканың жалпы тепе-теңдігін қамтамасыз ету мүмкіндігі жойылды.

Шын мәнінде, жедел даму аясында экономиканы басқарудың негізгі құралы бұйрық, бұйрық және директива болды. Бұл жағдайда қалыпты экономикалық өмірді сақтау үшін тәртіп, "жоғарыдан" берілген командаға қатаң бағыну маңызды болды. Бастама, кәсіпкерлік, Әуесқойлық тек директиваға қайшы келмейтін дәрежеде ғана құнды болды. Өйткені деңгейін төмендету белсенділігін, удлиняя мерзімдері және ухудшая орындау сапасы директивалар, әлі бірдевело әкімшілік экономикамызды развалу; ол төмен жергілікті бастамамен жұмыс істей алады. Сонымен бірге, жаппай тәртіпсіздік, әсіресе басқару иерархиясының орта және жоғары деңгейлерінде, бұл экономикаға көптеген өмірлік байланыстар мен пропорциялардың түзетілмейтін бұзылуына тікелей апат әкелді.

Саяси жүйенің әкімшілік-авторитарлық принциптерін күшейту экономикалық артта қалуды жүзеге асыру мен еңсерудің үдемелі нұсқасының органикалық бөлігін құрайтын халықтың материалдық әл-ауқатын ұзақ уақыт төмендетуді талап етті. Кеңес қоғамының алдыңғы қатарлы қабаттарының ынта-жігері қаншалықты күшті болса да, олардың құрбан болғандардың қажеттілігіне деген сенімі және күнделікті қиыншылықтарға төтеп беруге дайын болуы, ширек ғасыр ішінде, оның ішінде екі онжылдық бейбіт уақытта, ондаған миллион адамдардың өмір сүру стандартын ұстап тұруға жеткілікті идеологиялық әсер етуі мүмкін деп сену қиын. әдетте салыстырмалы түрде қысқа кезеңдерде, соғыс және қоғамдық апаттар кезінде болады.

Л. Линкольннің әйгілі афоризмін "бәрін біраз уақыт және кейбіреулерін үнемі алдауға болады, бірақ бәрін әрдайым алдауға болмайды, біздің жағдайда: бәрін біраз уақыт өмір сүру деңгейінің апатты төмендеуін қабылдауға сендіруге болады; кейбіреулерін оны өмір бойы қабылдауға көндіруге болады; бірақ бір нәрсе емес өмір бойы әркім өз еркімен өмір сүру деңгейінің төтенше төмендеуімен келісетініне сенімді".

Дегенмен, тарихтың тәжірибесі, тіпті 30-40 жылдардағы өмірді әлі күнге дейін есте сақтаған адамдардың адами, күнделікті тәжірибесі,

қоғамдық сананың факторлары, тіпті олардың қатарында халықтық сипаттағы ерекшеліктер сияқты күшті күштер болса да, 200 ұрпақтарының келісімін қамтамасыз ете алатындығына күмән тудырады – миллиондаған адамдар бүкіл өмірін аштықтан, коммуналдық және Барак тығыздықта өмір сүріп, үздіксіз шиеленісті және қажетті заттардың жетіспеушілігін сезінеді.[12]

Отанын сатқандардың әйелдерінің Ақмола лагері ашылған кезде, оның атауында тырнақша болмаған. Дәл осылай "сатқындар" сөзі Астана маңындағы Ақмол ауылындағы қуғын-сүргін құрбандары аллеясының маңдайшасында жазылған.

Басында "26-шы нүкте" деп аталды. Оның базасында 1938 жылдың қаңтарында Отанын сатқандардың әйелдерінің Ақмола лагері пайда болды. Ол НКВД Карлагының (НКВД Қарағанды лагерінің) Ақмола арнайы бөлімшесіне жатқызылды. Лагерь тұтқындары оны қысқаша атады: АЛЖИР.

Бұл лагерьде Сталиннің еркі сегіз мыңға жуық әйел болды, олардың барлық кінәсі 1930 жылдардағы қуғын-сүргін алаңында бірінші болып тасталған күйеулеріне опасыздық жасамағаны болды. Кеңес Одағында жүздеген ГУЛАГ лагерлері таратылды, АЛЖИР жер бетіндегі тозақтың эпицентрлерінің бірі болды.

КСРО ІІХК-нің 1937 жылғы 15 тамыздағы №00486 бұйрығы Отанын сатқандардың отбасы мүшелеріне қарсы ССРО-ҒА қарсы жаппай қуғын-сүргіннің басталуын белгіледі. Бұл құжат кінәсін дәлелдемей, тұтқындауға және лагерьлерге, ең алдымен, саяси себептермен қудаланған әйелдерді жіберуге құқық берді. Қысқа мерзімде бірнеше ай бойы "Отанын сатқандардың" барлық әйелдері тұтқындалып, 5-8 жылға сотталды. [4, 18 бет]

Қорытындылай келе, бүгін біз жаңа ақпарат пен біздің шынайы тарихымыз туралы шындықты білеміз деп айтқым келеді. Бұл шындықты Бізге жылдар бойы тынышталмайтын психикалық аурудан аман қалған адамдар жеткізді – моральдық және физикалық ауырсыну. Бұл адамдар – Сталин дәуіріндегі саяси қуғын-сүргіннің құрбандары. Олар азаптаудан, Карлаг пен ГУЛАГ арқылы, қорлау мен қорлау арқылы ештеңеге қарамастан аман қалды.

Бұл тарихи факт, тарих. Кез-келген ақылды адам сияқты мен де тарихқа құрметпен қараймын. Мұндай кезең болды. Қорқынышты әрине бірақ болды. Сондықтан оған қол тигізіп, талқылау ақымақтық. Ештеңе өзгермейді.

Карлаг – бұл, күмәнсіз, әлемдік тарихтың бөлшегі. Бұл дегеніміз, біз және одан кейінгі адамдар болғанның бәрін есте ұстауымыз керек

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Умирзак Шукеев Книга Скорби – Азалы Китап: Расстрельные списки – Костанайская область. – Алматы: Казахстан 2001 г. 5 выпуск.

2. Н. Назарбаев. Историческая память, национальное согласие и демократические реформы-гражданский выбор народа Казахстана. Доклад на 4 сессии Ассамблеи народов Казахстана. 6 июня 1997 г. «Казахстанская, правда», 1997, 7 июня.

4. Т. Злотникова. Депортация народов – преступление тоталитаризма Немецкая газета. – 1996. – №2. – 6 с.

5. Гордон Л.А., Клопов Э.В., Что это было?: Размышления о предпосылках и итогах того, что случилось с нами в 30-40-е годы. – М.: Политиздат, 1989. – 319 с.

6. О культе личности и его последствиях. Доклад Первого секретаря ЦК КПСС товарища Хрущева Н.С. 20 съезду КПСС. // Известия ЦК КПСС. – 1989. – №3. – 170 с.

7. Поспелов П.Н. Проблемы истории. – М.: Наука, 1968. – 208 с.

8. Кириллов В.М. История репрессий в Нижнетагильском регионе Урала 1920-е нач. 50-х гг. Ч.1. Репрессии 1920-1930-х гг. – Нижний Тагил: НГПУ, 1996. – 600 с.

9. С. Дильманов. Архивы Казахстана в системе источников исправительно-трудовых лагерей НКВД-МВД СССР (30-50-е годы 20 века). Вестник КазНУ серия истор. – 2002. – №1. – 95 с.

10. Цаплин В.В. Статистика жертв сталинизма в 30-е годы. // Вопросы истории. – 1989. – №4. – 175-181 с.

12. Джандосов С. Чтобы вечная память. // Казахстанская правда. – 1991. – 16 апреля; Нурпеисов К.Н. Создать летопись памяти. // Вечерняя Алма-Ата. – 1989. – 7 ноября;

13. Проблемы формирования нового общественного сознания и построения гражданского общества в Казахстане. Материалы респуб. научно. теорет. – Алматы: Адилет-21 век, 1996. – 40 с.

А. Әлиақбар
студент, Павлодар педагогикалық университеті
А.С. Аманова, А.К. Тисбаева
***ғылыми жетекшілері**: тарих ғылымдарының кандидаты, аға оқытушысы, Павлодар қ.*

ПАВЛОДАР ӨҢІРІНДЕГІ 1931-1933 ЖЫЛҒЫ АШАРШЫЛЫҚ
(мұрағат деректеріне талдау)

***Аңдатпа**. Мақалада 1931-1933 жылдары Павлодар өңірінде болған зұлмат жылдардың көрінісі мұрағаттық деректермен сәйкестендіріле отырып сол кезеңдегі ахуал баяндалған. 1931-1933 жылдардағы қазақ жеріндегі ашаршылық алапатының белең алу салдары мен одан әрі ушығу тұрғысындағы мұрағаттық деректермен көрсетіліп талданды.*

***Кілттік сөздер**: ашаршылық, құғын-сүргін, қазақ шаруалары, қайғы-қасірет, ақтаңдақтар, бақташылық, ұлттық мүдде.*

Аннотация *В статье изложена ситуация того периода, когда в 1931-1933 годах в Павлодарском регионе были сопоставлены с архивными данными проявления трагических лет. Проанализированы архивные данные на предмет обострения и дальнейшего обострения голодание на казахской земле в 1931-1933 годах.*

Ключевые слова*: голодание, репрессии, казахские крестьяне, страдания, агония, пастырство, национальные интересы.*

Annotation *The article describes the situation of the period when, in 1931-1933, manifestations of tragic years were compared with archival data in the Pavlodar region. Archival data are analyzed for the aggravation and further aggravation of starvation on the Kazakh land in 1931-1933.*

Keywords*: starvation, repression, Kazakh peasants, suffering, agony, pastoral care, national interests.*

Төл тарихтың жаңа, егемен ел азаматтарын санасын саяси-рухани жағынан патриоттық рухта тәрбиелеуде орасан зор маңызы бар. Сондықтан, қазақ жерінің иесі қазақтар болғандығын, коммунистік тоталитаризмнің зорлау, күштеу және мәңгүртендіру әдістерінің негізінде халықымыз өз жерінде жаппай қырғынға, қуғын-сүргінге ұшырап, үлес салмағы жағынан басқа ұлттарға қарағанда жерінен де құқығынан да айырылуы ащы шындық екені хақ. Өткен жылы еліміздің Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қабылдаған жарлығына сай бүгінгі таңда XX ғасырдың 20-30-шы жылдары орын алған қуғын-сүргін саясатының құрбандары болған азаматтарды ақтап, болашақ ұрпаққа сабақ алатындай мүмкіндік жасауда, себебі жас ұрпақ өз халқының қайғы-қасірет жылдарын сараптап, оң тұжырым шығаруы қажет. Мұндай игі мақсаттарға тарихымызда орын алған «ақтаңдақтарды» толық жойып, сәтсіздіктеріміз бен қасіреттеріміздің себептерін дұрыс талдап, қажетті қортындылар шығарған жағдайда ғана қол жеткізе аламыз. Міне, сондықтан 20-30 жылдарындағы қазақ шаруаларын күштеп меншігінен айыру және күштеп ұжымдастыру процесі жаңа көзқарас тұрғысынан зерттеліп, зерделенуге мұқтаж. Бұл жылдары республикада өмір сүрген басқа ұлттар да сталиндік қуғын-сүргін азабын қазақтармен бірге тартқаны белгілі. Солай бола тұрса да қазақ шаруаларының тағдыры арнайы назар аударуды қажет етеді.

Өйткені, кеңестік тарих аясында Қазақстанда осы жылдары жүргізілген аграрлық өзгерістер КСРО-ның басқа республикаларындағы және аудандарындағы осындай қайта құрулардан өзгешелеу болған еді. Осы жағдайда ресейлік тарихшы А.И. Яковлев бұл өзгешеліктерді былай түсіндіреді: «Қазақстан үшін бұл ұжымдастыру ерекше қиын міндет болды. Өйткені, байырғы қазақтардың төрттен үші көшпелі және жартылай көшпелі өмір сүрді. Өлке халқы орналасқан

мол кездегі табиғи-тарихи жағдайда көшпелі мал шаруашылығы толығымен ұтымды шаруашылық болып табылды. Ол жақсы тұрмыстық және халықтың өзінің өмір сүруінің негізі еді. Одан жоғарырақ тұрғыдағы шаруашылықты жүргізуге өту үшін қоныстандыруды ұйымдастыру, суармалы жерлері өлшеп кесіп беру, кооперацияны, малдәрігерлік және дәрігерлік қызмет көрсетуді өркендету, мектептер ашу және болған жағдайда ғана мүмкін еді. Мұндай жағдайлар жағдайлар жасағанда көшпеліге артта қалған қожайын ретінде қарау мүмкін болмайды. Бірақ дәл қазақтардың – дәстүрлі көшпелілердің қысқа мерзімде отырықшылыққа көшу маңдайларына жазылған екен. Мұны қаламаушылық сыннан өткен әрі сенімді әдіске – күштеуге жол ашты» [1, 102-103 бб.].

Шетелдік ғалымның айтқан түсіндірмесін қолдауға тұрарлық. Шындығында Қазақстандағы ұжымдастыру шаралары бүкіл елдегі науқанның құрамдас бөлігі бола тұрса да олардан, әсіресе, көшпелі және жартылай көшпелі қазақ шаруаларының ауыр азап шеккенін, «қазақ этносының аяусыз қырғынға ұшырағанын, сөйтіп аса ауыр шығынды басынан кешенін көрсетіп берді». Комунисттік идеология мұндай зерттеулерге рұқсат етпеді. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін ғана бұл тақырыпты терең зерттеуге жол ашты. Осы тарихи мақсатты орындау үшін Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің Төреалқасы коммисиясы құрылып, құрамына тарихшылар, заңгерлер, халық депутаттары енді. Комиссияның 1992 жылғы баспасөзде жарияланған қортындысында «Қазақстан Республикасының ғылыми мекемелері мен жоғары оқу орындарына 20-30 жылдарындағы күрделі оқиғаларға талдау жасауды енгізе отырып, зерттеу мәселерін кеңейту» ұсынылды. Тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңге халық зиялыларына артылған жауапкершілік болашақ тәуелсіз ел тарихында енді қайталанбайтындай негіз ретінде жазуға, зерттеуге мүмкіндік берді.

Тағы бір ескерерлік жайт, шаруаларды күштеп меншігінен айырудың, зорлап ұжымдастырудың қазақ ұлтының дәстүрлі тарихи-табиғи, эволюциялық дамуға негізделген тағдырына еріксіз таңылған қиянат болғаны белгілі. Тарихтағы кездескен осы сындарлы жағдайды сыни тұрғыда қарастырсақ, ғылыми тұрғыда жүргізілген саясаттың қазақ халқының дәстүрлі шаруашылығына сай келмейтінін көруге болады. Дәлірек айтар болсақ, XVIII ғасырдың екінші жартысында өмір сүрген белгілі орыс тарихшысы С.Е. Десиницкийдің зерттеулерінде бүкіл адамзат тарихын марксизм үлесімен бес әлеуметтік-экономикалық формацияға емес, мүлде басқаша нақты төрт кезеңге бөлгені белгілі. Ол ұсынған адамзат өркениеті – тағылық, бақташылық, диқаншылық, сауда-саттық, яғни нарықтық даму сатыларын құрады. Осы тұрғыда дамудың екінші сатысы - бақташылықтан, яғни мал шаруашылығымен

айналысатын кезеңнен, келесі диқаншылыққа, яғни отырықшылыққа әлі толық көшіп үлгермеген қазақ халқын тағылық кезеңінен зорлық-зомбылық принциптері негізінде сталиндік социализмнің жолына түсіп тарихи дамудың қалыпты заңдылығын бұзу алға жылжу емес кері кетудің анық көрінісі.

Бұл тарих қойнауындағы құпияларды білу тәуелсіз елімізде өткен қателіктері енді қайтып қайталанбауы үшін керек. Күштеп ұжымдастыру жылдарындағы қасіреттің тарихы империялық мемлекеттерге бодан болудың тұтас ұлтқа қандай әлеуметтік-демографиялық қасірет әкелетін дәлелдей қана қоймайды, сонымен қатар қазақ халқының табиғи-тарихи дәстүрлі даму жолын елемеудің, мемлекетті басқарудың экономикалық тұтқаларынан бас тартудың, нарықтық қатынастарды әкімшіл-әміршіл әдістермен күштеп алмастырудың әлеуметтік-экономикалық және саяси салдарларды аса ауыр болатынын да нақты көрсетіп береді. Қазақ даласының бүкіл өңірінде жаға ұстатарлықтай деректер белең ала бастады. Соның ішінде солтүстік өңірде болған жағдайларға талдау жасар болсақ, Павлодар облысы бойынша мұрағаттық деректерге сай ВКП(б) Қазақ өлкелік комитетінің екінші хатшысы И.М. Курмысов Павлодар облысындағы аштық туралы жеделхатында былай деп жазған: «Павлодар облысындағы 1931 жылдың желтоқсан айы мен 1932 жылдың қаңтар айының ортақ есебі бойынша аштықтан 515 жағдай тіркелгендігін, иттің және қара мал етін жеудің көптеген фактілерінің тіркелгендігін, күн сайын ауылдан ондаған балардың қалаға жіберілуі тіркелуде. Ауылдық мұғалімдердің 50%-дан астамы Сібір аудандарына көшті, бірақ, аудан мұғалімдері көшірілген мектеп-интернаттар колхоздардың ресурстарымен қамтамасыз етілмеген. Қауым Халық комиссариаты резервінен аш колхоздарға, аштықтан зардап шеккендерге жыл соңына дейінгі көмек 60 тонна есептелінді» [2, 26-27 бб]. Бұл жағдай аудандар мен қаладағыда ахуалдың нашар екенін көрсетіп отыр.

Маусым соңына дейінгі ашаршылықтың белең алу жағдайлары ВКП(б) Қазақ өлкелік комитетінің бірінші хатшысы Ф.И. Голощекинге Павлодар облысындағы аштықты баяндауға мәжбүр етілгені келесі құжаттан мәлім: «Семей ОЖ мәліметі бойынша, Павлодар облысы №11 тексеру кеңесінде 14 колхозшы аштықтан өлді, ал немістің «Роте Фане» колхозында 2 колхозшы мен отбасы ісінген. Семей ОС-на өлім себептерін тексеруді және аштық Бүкілодақтық большевиктер коммунистік партиясын ұйымдастыруы тапсырдық» деген мәлімдеме берген болатын [3,49 бб].

Қазақтардың басына түскен нәубет көбеймесе кеміген жоқ, себебі ақуалды жақсартуға тырыссада күннен-күнге саны мен тіркелген деректерде шек болмады. Қарапайым халық күнкөрістің қамы болар

деген үмітпен қалаға ағылды. Қаладағы қарапайым адамдардың бар тапқан амалдары қайыршылыққа келіп тірелді. Ал қаладағы жағдайдың өзі сын көтермейтін сұрықсыз хәлге түскен, медициналық мекемелердегі науқастардың санының ағылуы жағдайды одан әрі ушықтырып жіберді. Қоқыс төгілетін орындарда аш адамдар қоқысты шығарып жеп күнелтуге мәжбүр болды. Ашаршылықтың кең белең алуы халық арасындағы эпидемияның пайда болуына алып келді. Сәйкесінше, қала тұрғындарының күрт өсуі мен өлім санының артуы осы қала тіршілігінің сипатына алып келді. Қаладағы қараусыз балаларды мекемелер өз қамқорлығына алғанымен көмек көрсетуге мүмкіндіктері болмады. Балалар үйіндегі балалардың, тоңған, арықтаған, ісінген балалар қаланы кезіп мүшкіл хәлге түскені жайлы келесі мұрағаттық құжат дәлел: «Бір ақ күн ішінде, 1932 жылдың 14 ақпанда тіркелген дерекке сәйкес он алты панасыз бала қалалық кеңеске тапсырылған. Ақырында бұл балаларға иесіз үй берілді, мәліметке сәйкес Пушкинская көшесіндегі №53 үй берілген. Балаларға күніне бір рет қана, кішкене тіліммен нан, ботқа немесе сорпа беріледі. Балалардың кейбірі қараңғыда жылайды, ал кейбірі жылауға да шамасы жоқ тек ыңылдайды немесе сырылдайды» [4, 8-9 бб].

Жағдай бұнымен тоқтап қалған жоқ халық арасында жаппай жұқпалы инфекция тарап денсаулық сауықтыру мамандарын әбігерге салды. Көшпелі колхоздарды медициналық тұрғыда қамтамасыз етуге, аурумен күресуге тырысты. Аталған инфекцияның шығу себебі, санитарлық нормалардың сақталмауымен қалалық жатаханалардағы ұрылар мен алыпсатарлар арқылы таралғандығын жариялады. Адам санын азайтып алмас үшін санитарлық караантин мен дұрыс тамақтану шараларын жетілдірді. Қалаға келген көшпелілерді қалалық денсаулық сақтау бөліміне оқшаулау палаталарына жіберілді, тамақтану орындарын барлық жолмен жақсартып, коммерциялық асханалардың жұмыс жасау қабілетін төмендетуге тырысты, кәсәп орындар мен колхоздардың жағдайын тексеру жүктелді. Десекте ауылдағы және колхоздағы жағдайларды бақылауда ұстау мақсатында тексерістер жүргізілді кезекті тексеру барысында ауыл колхоздарының санитарлық жағдайының төмен екендігі сонымен қатар, көшпелілердің балаларын зерттеуге арналған есеп жоқтығын анықтады. Бірақ, көмек көрсетуге яғни матералдық жағынан мардымсыз халде болды. Жауапты большевиктер өз мардымсыздықтарын көмек көрсетумен емес, тек колхоздарды қысқартумен түзетті.

Ғылыми талдауларға сүйенсек, 20-жылдардың соңындағы және 30-жылдардағы отандық шаруалар тарихының тарихнамасын үш кезеңге жіктеп алғанда: алғашқы кезең 20-жылдың орта шегінен басталып

жаппай ұжымдастырудың және зорлап отырықшыландырудың бастауына дейін, яғни 1929 жылдың соңына дейін барады, екінші кезең 1930 жылдан 1985 жылдың басына дейін, үшінші кезең 1985 жылдың орта шегінен бүгінгі күнге яғнитәуелсіздікке дейінгі уақытқа созылды. Көшпелі шаруашылықтын сол кезеңде сталинизмдік саясатқа алып келгенін көруге болады. Сонымен қатар, ұжымдастыру мен отырықшыландыру кезіндегі жазылған еңбектер мен авторлары сталинизм ықпалына түсіп, қуғын-сүргінге ұшырап тарихтан таса қалған болатын. Тарихымыздағы сол кезеңдегі жазылған еңбектер тәуелсіз қазақ тарихнамасы үшін аса құнды дербес, ойлар мен фактілер бар болатын. Қоғамдық ақуалға байланысты ғалымдар тек соғыс кезінен кейін ғана тарихи-ғылыми мақалалар жазуға кірісті, бірақ жазылған еңбектер мен әдебиетті халық көзінен таса ұстауға жойып жіберуге тырысты. XX ғасырдағы Қазақстан тарихнамасы мәселелерін арнайы зерттеген тарихшы-ғалым І.М. Қозыбаев 1950-1951 жылдары жоғарыдағыдай себептермен кітапханалардан қоғамдық пайдаланудағы 97750 кітаптың шығарылып тасталғанын анықтаған. Олардың ішінде тәркілеу мен ұжымдастыру тақырыбына жақын еңбектерде болды.

Қортындылай келе, қазақ қоғамының тарихында болған қасіретті жылдардағы оқылықты түзету арқылы тәуелсіз, жарқын болашаққа даңғыл жол салатындай, тарихымызда бүкпесі жоқ айқын дәлелдеу арқылы жаңа кезеңге аяқ баса аламыз. Енді тарихшылардың алдында назардан тыс қалған деректерді зерттей отырып, халыққа таныстыру тарихымызға енгізу қасиетті міндеттері тұр. Сонымен қатар, ұлттық мүдде мен халықтық дәстүр-салтты қалыпқа келтіріп, ұлт болашағы үшін алдағы жазылар дерек пен зерттеу аса маңызды және құнды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Яковлев А.И. Сравнительные заметки о преобразованиях в Туркестане и Советской Средней Азии. – «Кентавр». – 1993. – №2. – 102-103 б.

2. ВКП (б) уәкілетті қазақ өлкелік комитетінің жеделхаты А.А. Розыбакиев ВКП (б) Қазақ өлкелік комитетінің екінші хатшысы И.М. Курамысов Павлодар облысындағы аштық туралы. – Дереккөз: ҚР АП F. 141.О 1. 1. 525 ж. Л. 26-27.

3. Есеп беру. Қазақстандағы ОГИ өкілетті өкілдігі ВКП (б) Қазақ өлкелік көмитетінің 1-ші хатшысы Ф.И.Голощекинге. Карутский. ҚР АПҒ. 141. О.Р. 5208. Л. 49. Машинамен жазылған түпнұсқа.

4. №733-Мәлімдеме. Саяси жер аударылған В.А. Йохансен, Ю.Н. Подбельский, О.В. Селихова, П.А. Семенин-Ткаченко, А.Ф. Флегонтов КСРО Орталық Атқару Комитетінің Президиумына.Павлодар қаласы. 1 ақпан 1932 ж. Дереккөз: ҚР АП F. 141. Оп. 1. 5233.Л.8-9.

Жайлау Көркем
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
Болат Құдайбергенұлы
Тарих ғылымдарының кандидаты, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1921-1922 ЖЖ. АШТЫҚ: ТАРИХЫ МЕН ТАНЫМЫ

Аңдатпа*: Жаңа тарих, егемен ел азаматтар санасына өткенді көрсету арқылы патротизмге тәрбиелейді. Өткенге көз жүгірту бұл ескіні қазбалау емес, керсінше сол арқылы өз санасына тарихты сіңіру. Жалған мен ақиқатты ашу үшін мәселе жан-жақты қаралып, сарапшылар сыңынан өтеді. Дәйектемелерлің аз болуы өз кезегінде тарихтағы ойшылардың түрлі пікіріне алып келеді. Аталып жатқан жайттар бүгінгі мақала тақырыбына да қатысты. Түрлі пікірлер мен дәйектемелер өз кезегінде тақырыпты толық ашылмауына себепші болады. Бұл мақалада аштықтың туындау себептері мен барысына қатысты ғалымдардың, қайраткерлердің көзқарастары мен тұжырымдары қарастырылады. Аштықпен күресте ұлт-зиялыларының ұстанымдары көрсетіледі. Бұл зұлмат тақырыбының тарихын теңірек түсінуге мүмкіндік береді.*

Кілт сөздер*: Қазақстан тарихы, 1921-1922 жжж. аштық, азамат соғысы, «әскери коммунизм», салық, алаш зиялыларың ұстанымы, демография, статистика.*

Аннотация*: Новая история, суверенная страна воспитывает в сознании граждан патротизм, показывая прошлое. Заглянуть в прошлое-это не раскопки старого, а, наоборот, впитывание истории в свое сознание. Чтобы раскрыть ложь и правду, вопрос будет рассмотрен всесторонне и пройдет через экспертов. В свою очередь, небольшое количество цитат приводит к различным мнениям мыслителей в истории. Это касается и темы сегодняшней статьи. Различные мнения и аргументации, в свою очередь, приводят к неполному раскрытию темы. В данной статье рассматриваются взгляды и выводы ученых, деятелей относительно причин и хода возникновения голода. В борьбе с голодом демонстрируются позиции национальной интеллигенции. Это дает возможность более равноправно понять историю темы злодеяния.*

Ключевые слова*: История Казахстана, 1921-1922 гг. голод, гражданская война,» военный коммунизм", налоги, позиция алашской интеллигенции, демография, статистика.*

Abstract*: A new history, a sovereign country, fosters patriotism by reflecting the past in the minds of citizens. Looking into the past is not digging into the old, but, on the contrary, absorbing history into your consciousness. In order to reveal the truth and falsehood, the issue is considered in detail and passed through experts. A small number of arguments, in turn, leads to different opinions of thinkers in history. The mentioned points also relate to the topic of today's article. Various opinions and arguments, in turn, lead to incomplete disclosure of the topic. This article discusses the views and conclusions of scientists and figures regarding the causes and course of hunger. The*

positions of the National intelligentsia in the fight against hunger are shown. This will allow us to understand the history of the subject of evil more evenly.
***Keywords**: The history of Kazakhstan, 1921-1922. famine, civil war, "war communism", taxes, the position of the Alash intelligentsia, demography, statistics.*

Ашаршылық бір немесе бірнеше адамның ғана қасіреті емес, тұтастай елдің қасіретті тарихы. Ашаршылыққа өз кезегінде түрлі оқиғалар, биліктің ауысуы немесе биліктің халықпен санаспауы, қолдан жасау саясаты алып келеді. Ең алдымен, Кеңес үкіметі билікке қалай келгенін қарастырсақ ? Ақпан төңкерісінен кейін елде буржуазия өкілдерінен құралған Уақытша үкімет және жұмысшылар мен солдаттардың Кеңес үкіметі орнады. Қос өкімет бірін-бірі мойындамады. Уақытша өкімет халыққа берген: соғысты тоқтату, шаруаларға жер беру, 8 сағаттық жұмыс күні, т.б уәдесін орындаған жоқ. Олар да құлаған патша өкіметінің саясатын жалғастырушы болған. 1917 жылы қазан төңкерісін жеңіп шығып, Уақытша үкімет құлады, орнына жұмысшылар мен солдаттар Кеңес үкіметі орнады. Кеңес үкіметінің орнауы Ресейде де, оған шекаралас ұлттық аудандарда да құлаған үкіметті жақтаушылар тарапынан қарсылық туғызды. Бұл соғыс тарихта «азамат соғысы» деп аталды. Азамат соғысы деп бір мемлекеттің ішіндегі бір-бірін қарсы саяси топтардың арасындағы соғысты айтады. Дәл осы азамат соғысы кезінде 1918-1920 жылдар аралығында республиканың экономикалық дамуы мен жетілуін бірнеше ғасырларға шегеріп тастады. Өндіріс орындары өз жұмыстарын тоқтатты. Мысалы, 1913 жылмен салыстырғанда Қазақстанда көмір өндіру 5 есеге, мұнай өндіру 4 есеге, тіпті өз кезегінде мыс рудасын өндіру мүлдем тоқтады. 1920 жылғы кеміген сандарға сүйене отырсақ халық шаруашылығының жалпы өнім өндірудегі өнеркісіптік үлесі бар болғаны 6,3 пайыз болғанын есептей аламыз [1]. Бұл өз кезегінде тарихтағы осы жылдардың қазақ халқы үшін ауыр да, қисапсыз қиындығы көп жылдар болғанын ңақты айта аламыз.

Ауылшаршашылығы да өте қатты қиындыққа ұшырады. Егістік жерлер Орал губерниясында 2 есеге, Жетісу губерниясында тіпті 3 есеге дейін қысқарды. Егістік жерлердің осыншама қысқарғанына қарап-ақ халықтың аштыққа ұшырайтынын айтпаса да түсікті болған еді. Халықты жегідей жеген осындай жағдайлар әлі де біптеген болатын. Ендігі кезек, халықтың қазынасы мен байлығы болып есептелген, қазақ қазақ болғалы айналысып келген мал шаруашылығын да айналып өтпеді. Осы жылдарда мал саны 10,8 басқа кемісе, оның 2 млн жылқы, 6,5 млн ұсақ мал еді [2]. Мал басының кемуі сол жылдардағы саны көп,сапасы жоқ, үкіметтің өз

қолынан жасалған салықтарынан туындаған қиын жағдайлардың бір бөлігі ғана. Ел басына түскен қиын заманда Қазақ өлкелік Орталық Атқару Комитеті 1921 ж. 15 наурызда өткен РК (б)П-нің X сьезінде салғыртты салықпен алмастыру туралы өзара ұсынысты қарастыра отырып, осы жылдың 11-18 маусымында болған конференция барасында азық-түлік салғыртын салыққа алмастыруды дұрыс шешім деп қабылдап, бір ауыздан қолдай жөнелді. Сөйтіп азық-түлік салғыртының салықпен алмастырылуы барлық өңірлерде жылдам жасалынып, ол бойынша салықты төлеу міндетті деп қарастырады.

Салық төлеу тұрмақ, жеуге азық таппай, малдарына шөп таба алмай қырылып жатқан қазаққа салық төлеу әрине, қиынның қиыны еді. Бұл туралы белгілі ұлт жанашыры Мұхтар Шаханов ағамыз «Ашаршылыққа айыпты кім?» деген тақырыпта өз ойын былайша жеткізеді: «Екі ретке алапат апатта төрт миллион бір жүз мың қазақ қырылды! Біздің ғалымдар бір жағын алады да, бір жылын ұмытып кетеді. Бұл мәселе бірнеше рет көтерілген. Бірақ ешкім селт етпейді. Биліктің бұлт тақырыпқа құлқы жоқ. Бұл-империяның қолдан ұйымдастырған ашаршылығы. Қазақ халқына сол кезде он алты түрлі салық салынды. Соның бірі-мүйіз салығы болатын. Жұрттың бәрі мүйіз іздеп сабылған. Мүйіз үшін малдарын бауыздаған. Ал соны жинаған үкімет мүйізді қаланың шетіне апарып өртеп отырған. Ендеше, қолдан ұйымдастырған ашаршылық емей немене? Бұл апаттың бағасын беретін уақыт әлдеқашан жетті»-деп өз пікірін тарихи негіздерге қарастыра отырып, оқиғаның енді екінші жағын қарастыруды қалады [3]. Айтылған салықтар расымен де, қисынсыз және орынсыз жоспарланған. Жағдайдан хабардар бола тұра он алты салықтың салынуы қарапайым қазақ үшін қолдан жасалуы керек саясаты болғаны түсінікті емес пе?

Бұл кезекте, «қырсық мың айналдырса, шыр айналады» демекші қазақ халқынын басына 1921 жылы ҚазАКСР-нің жеті губерниясының бесеуінде құрғақшылық орын алғанын атап өтпесек болмақ. Осыған байланысты бұл жақтағы астықтың жалпы түсімі 5 млн пұт қана болса, кейбір жерде тіпті астықтың шықпай қалғаны да болған. Жергілікті халыққа қажетті астық 22 млн пұт болса, 17 млн пұт астыққа қажеттілік пайда болды. Ауа райының қолайсыздығы(жаңбыр жаумауы, қыстан кейінгі қуаңшылық) мен айтылған оқиғалар қосыла келе кесапат қиындықпен ашыршылыққа алып келді. Ашаршылықтың қатты белең алған жері Түркістан өлкесі болды. Сонымен қатар Орынбор, Ақтөбе, Орал, Қостанай, Бөкей губерниясы мен Адай уезінің жағдайлары аса ауыр десек артық айтпас едік. Бұл өңірлер осы уақытқа дейін де көп азап шекпесе, аз азап шекпеген болатын.Соған

қарамастан «Азамат соғысы» жылдары бұл жерлер ақтар мен қызылдардың қылышына ілігіп, қызылдардың тонауына іліккен еді. Қарақшылар өз кезегінде азын аулақ елерді төңкеріп, дүние мүліктерін тартып алуды әдетке айналдырған. Ашаршылық кезінде елдерге медициналық көмектің көрсетілмеуі осы тонаудан келген шығындардың бірі еді. Медициналық заттар,бинтер мен мақта және дәрі-дәрмекті алып кетуі мен көсе көлденең ешкінің тұрмауы, халықты құтқаруға асықпағанын байқаймыз. Ғалым К.Нүрпейісов ашаршылық жылдарында Бөкей ордасында осындай қарақшылық топтар құрылып, Жанғалы, Таловка, Тарғын, Нарын уездерін де тонап, өз кезегінде қарсы шыққан адамдарды өлтіруге дейін барғандығын келтірген. Ашаршылық жылдары қарақшылармен күрес 1922 жылдың жазына дейін жалғасқан[4].

1921-1922 жылдардағы ашаршылықтың шығу себебін 2 түрмен қарастырсақ: Біріншісі, азамат соғысы жылдардағы биліктің халықтың жағдайына қарамай тонауы, қисынсыз саясаттарынын қазақ жерінде жүзеге асырылуы. Екіншісі, табиғи апат пен қолайсыз ауа-райының салдарынан жұт болуы.

Қазақ жұртында жұт болғанның өзінде кеңестік қисынсыз саясат жүзеге асырылмағанда, жұттың орнын толтыра алуға, аман қалуға болатын мүмкіндіктері бар еді. Бұл жайлы тарихшы Т. Омаровта өз пікірін айтып: «большевтердің біржақты саясат жүргізуінен» деп тұжырымдаған. Академик Манаш Қозыбаев 1921-1922 жылдардағы ашаршылықты демографиялық апатқа алып келді деп есептейді. 1922 жылдың наурызында Қазақстанның батыс пен солтүстік аймақтарынын өзінде-ақ 2 миллион 350 адам аштыққа ұшыраған деген қорқынышты цифрларды көрсеткен. Тарихты толық ашпағандықтан цифр мен тарихи жазылулар әліде өзгертілуі мүмкін. Үкімет тарапынан көрсетілген азық-түлік көмегі қарапайым халыққа жетпеді. Оның себебі, азық-түліктің бөлінуінде келеңсіз оқиғалар көп болуында. Қарапайым халыққа жетпей, жеткізуші адамдардың өздерінше бөліп алуы мәселені одан сайын ушықтыра түсті. Ашыққан халық ашына да, күйіне де қарады. Өздеріне берілген азық-түліктен аз мөлшерде алуы немесе тіпті алмауы аштықтың ұлғаюына алып келді. Сонымен қатар, Орталықтан келген азық-түлік жинаушы Ф.Э. Дзержинскийдің отрядтары Түркістан өлкесі, Ақмола, Семей губерниясындағы еңбекшілердің қолындағы астықты артық деген желеумен күшпен алып кеткен.

Бұл кезде ұлт зиялыларының да халыққа жаны ашып, белсене кіріскен кездері еді. Соның бірі-Мұхтар Әуезов болды. Аштықпен күреске қатысты өткізілген конференция барысында Қазақтан халқына аса нәубат әкелгендігін, аштықпен күресуде партиялық ұйымның

босаңдығын, әлі күнге дейін нақты шығындар туралы ақпарат жоқтығын, Ашком ОК-і өте нашар жұмыс істеп жатқанын, дала халқына қиянап жасап жатқанын осыны біле тұра үкіметтің қозғалыссыз немесе қозғалыстың тым баяу екендігін айта келе, осы проблемаларды тез арада шешу жолын іздестіруді көтерді.

Аштықпен күресте ұлт-зиялылары соның ішінде Міржақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытов, Сәкен Сейфуллин, Шаймерден Тоқжігітов және т.б ұлт және қоғам зиялылары бірлесе отырып ұстанылған саясаттың дұрыс еместігін, халықтың жағдайын ескеру керектігін айтып,бірнеше ұстыныстар тастады. Өз кезектерінде тұрғылықты жерлерінде халықтан «ашыққандарға көмек» ретінде қорлар ашып, азық-түлік, киім, дәрі-дәрмек т.б. керек заттарды жинап ашыққандарға жіберіп отырды. Бірақ бұл жіберудің ортасында да бірнеше қиындықтар болды. Біріншіден, бастапқыда үкіметтің рұқсат етпеуі болса, келесіде, жөнелтілген заттардың тиісті жерге қиындықпен баруы. «Аштарға жәрдем бер» деген мақаланы газетке шығарған М. Тұрғанов та осы мәселені қозғай отырып барынша аштарға қол ұшын созу керектігін құптады. Аталған мақалада егінді келесі жылы тез арада бастап, нәтижелі шығару ұсыныстары туралы айтылған [5].

Сонғысы ұлт-зиялылардың жазған мақалалары үшін оларды сотты етіп, темір тордың арғы жағынан бір-ақ шығаруы болатын. Мәселен М. Дулатовты «жылу» жинағаны үшін, газетке өз ойын ашық білдіргені үшін Семейге барғанда тұтқындап ,кейін босап шығады. Ұлт-зиялылар өз кезегінде барынша өз халқына қолдау жасап,оларды аштықтан аман алып қалудың түрлінше жолдарын үкіметке ұсынып отырды.

Қорытындылай келе, 1921-1922 жылдары ашаршылықтан қаза тапқандар саны әліде белгісіз екенін айтуымыз керек. Кейбір деректерде бұл санды 1 миллион деп қарастырса, кейбір деректерде 2 миллион адам деп көрсетеді. 1921-1922 жж. ашаршылық құпиясы әлі ашылмаған, тарихты түгелімен қайтадан қарау және зерттелуі керек тақырыптардың қатарынан. Нақты деректердің аз болу өз кезегінде тарихшылардың түрлі ой-пікірлеріне алып келеді. Ашаршылық қай заманда болмасын халық үшін,тұтас ұлт үшін өте кесапатты,ауыр жылдар. Бұл жылдар кәзіргі және болашақ ұрпақ үшін де өз отанын құрметтеп, ата-бабасын ардақ тұтып, тарихына тағзым ететіндей жағдайға алып келді. Жас ұрпақ мәңгі осы жылдарды естерінде сақтап, өз тарихын ұмытпағаны абзал!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан тарихы (энциклопедия басылым). Артықбаев Ж.О. – Атамұра, 2008.

2. Қазақстан тарихы (очерктер). – Алматы, 1994.
3. Ашаршылыққа айыпты кім? «Қазақ әдебиеті», 2009. – 7 б.
4. Қазақстандағы ашаршылық және ұлт-зиялылары. «edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы, 2016.
5. Қазақ мерзімді баспасөзі: шығу тарихы мен деректің маңызы (XX ғ. 20-30 жж.). – Алматы. «Елтаным баспасы», 2011. – 432 б.

А. Жиенхан
магистрант, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қаласы
ғылыми жетекшісі: Ә.Қ. Жетпісбай
ф.ғ.к, доцент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қаласы

ОҚУШЫНЫҢ СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУ – НӘТИЖЕЛІ ОҚЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ КІЛТІ

Аңдатпа: *Оқудың әртүрлі деңгейі бойынша ағылшын тілін дамытудың негізгі мақсаттарының ішінде сыни сауаттылық, сыни ойлау және сыни оқуды дамыту ең маңыздысы болып табылады. Біздің оқушыларымыздың оқыған әртүрлі мәтіндеріне сыни тұрғыдан қарау және бағалау дағдыларын дамыту басты мәселе болып саналады. Бұл жұмыста оқушыларға сыни тұрғыдан ойлауға көмектесетін негізгі терминдер мен стратегиялар қарастырылды.*
Кілт сөздер: *сыни тұрғыдан ойлау, сыни тұрғыдан оқу, ыстық орындық, дебат, сыни сауаттылық*

Аннотация: *Среди основных целей развития английского языка на разных уровнях обучения наиболее важным является развитие критической грамотности, критического мышления и критического чтения. Основной задачей является развитие навыков критического мышления и оценки различных текстов, прочитанных нашими учениками. В этой статье рассматриваются ключевые термины и стратегии, которые помогают учащимся мыслить критически.*
Ключевые слова: *критическое мышление, критическое чтение, горячий стул, дебаты, критическая грамотность*

Abstract: *Among the main goals of the development of the English language at different levels of education, the most important is the development of critical literacy, critical thinking and critical reading. The main task is to develop the skills of critical thinking and evaluation of various texts read by our students. This article explores key terms and strategies to help students think critically.*
Key words: *critical thinking, critical reading, hot-seat, debate, critical literacy*

Оқыту үрдісінде жаңа технологияларды қолдану арқылы дәстүрлі сабақтан шығу оқу ортасының біркелкілігі мен оқу үрдісінің бір сарындылығын жоюға, оқушылардың іс-әрекет түрлерін өзгертуге

жағдай туғызуға, іске асыруға мүмкіндік береді. Соның Сыни тұрғыдан ойлау – бұл кез келген тұжырымға сыни көзқараспен қарауға, ешнәрсені дәлелсіз қабылдамауға, сонымен бірге жаңа идеялар мен әдістерге ашық болуға көмектесетін ойлау түрі. Сыни тұрғыдан ойлау – таңдау еркіндігінің, болжау сапасының, өз шешіміне жауапкершілігінің қажетті шарты.

Алдымен, сыни тұрғыдан ойлау дағдылары дегеніміз не деген сұраққа жауап іздеп өтсек. «Сыни» сөзі гректің «krinein» сөзінен шыққан, «бөлу» немесе «шешім» дегенді білдіреді. Яғни, ол аналитикалық және сұраққа негізделген ойлау тәсілін білдіреді.

Сыни тұрғыдан ойлау – бұл заттар мен ақпаратты талдау, құбылыстарды түсіндіру, оқиғаларды бағалау, содан кейін объективті қорытындылар жасау үшін қолданылатын пайымдаулар жүйесі.

Өкінішке орай, сыни ойлау көбінесе бұлыңғыр аймақ ретінде қарастырылады және оқушылар олардан не күтілетінін аса түсіне бермейді. Дегенмен, сыни тұрғыдан ойлауды да, оқуды да сыныпта үлгілеуге, оқытуға және дамытуға болады. Мұғалімдер өзінің пәндік аймағында нені сыни тұрғыдан ойлау дағдылары ретінде бағалайтыны туралы ойлануы керек. Ең алдымен, оқушылардың мәтінмен жұмыс істеп және оған сыни тұрғыдан қарауы үшін тілдік және оқу стратегияларын меңгеруі өте маңызды.

Сыни тұрғыдан оқығанда, оқырман оқығаны туралы ойланып, ой елегінен өткізеді. Ол саналы оқу тәсілін талап етеді, онда не оқып жатқанын болжайды, ақпарат іздейді және нәтиже күтеді. Сонымен қатар, оқу үдерісі мен материалдарын, олардың құндылығын бағалау мақсатында талдап, бағалауды білдіреді. Сын тұрғысынан ойлаушылардың әмбебап сипаттамаларын анықтауға болатынына қарамастан, әртүрлі мектеп пәндері мен оқу пәндері мәтіндерге әртүрлі тәсілдермен қарайтынын атап өткен жөн.

Барнет пен Бедау оқушылар мен оқытушылардың көпшілігі сыни оқырмандар ретінде оқушылардың мынаны білуі керек деген пікірде:

– Оқыған аргументті дұрыс қорытындылау;

– Аталған және аталмаған болжамдарды табу;

– Берілген ойды растау үшін ұсынылған дәйектердің маңыздылығы мен дәлелдерінің дұрыстығын талдау және бағалау;

– Тақырып бойынша әртүрлі сәйкессіздіктерді талдау, бағалау және есепке алу [1, 3б].

Оқушылар сыни сауаттылық дағдыларын дамытқанда, олар әр түрлі дәлелдерге сүйене алады және ойды дәлелдеу үшін әртүрлі дәлелдемелерді пайдалана алады. Мысалы, физика немесе биология сияқты күрделі ғылымдар оқу мен түсінудің төменгі деңгейлерін

жаңадан ұсынылғандарға біріктіру арқылы алға жылжиды. Әрбір жаңа білім саласы бұрынғыға пирамида тәріздес түрде қаланған. Екінші жағынан, әдебиет пен бейнелеу өнері сияқты гуманитарлық ғылымдар көбінесе Базил Бернштейн (1999) сияқты білім беру әлеуметтанушылары түсіндіргендей, көлденең сызық бойымен жеке тұлғалар ретінде дамиды. Сондықтан сыни тұрғыдан ойлау және оқу дағдылары әртүрлі пәндерде әр түрлі қалыптасып, әр түрлі көрінеді. Оқушыларға мектептегі әртүрлі пәндердің нақты талаптарына назар аударуды және олардың мұғалімдерінен сыни тұрғыдан ойлаудың құнды көріністері туралы кері байланыс сұрауды еске салу маңызды.

Сыни тұрғыдан ойлау және оқу өте маңызды. «Фейк жаңалықтар» және «жалған ақпарат» сияқты терминдерді қолданудың көбеюі әртүрлі ақпараттық порталдар оқырмандарды қаншалықты оңай адастыруы мүмкін екенін көрсетеді. Қазіргі сауаттылық дағдыларының тағы бір өзекті мәселесі – пікірді шындықтан ажырата білу. Мұғалім оқушыларға мәтінмен сыни тұрғыдан жұмыс істеу стратегияларын бере отырып, олардың жан-жақты хабардар және сенімді оқырман және ойшыл болуына көмектесе алады.

Оқу процесі интерактивті және мәтінаралық болып табылады. Сонымен қатар, ол дәстүрлі төменнен жоғарыға және жоғарыдан төменге бағытталған стратегиялардың үйлесімі болып келеді. Әдетте мәтін белгілі бір қалыптасқан бұрынғы біліммен қарастырылады және оқу стратегиялары мен қызығушылығын біріктіру оны түсінуге көмектеседі. Тағы бір айта кетер жайт, лексика, грамматика және синтаксис мәтінді түсінуде өте бір маңызды бөлігін құрайды, әсіресе шет тілінде оқыған кезде. Оқушылар ағылшын тілін жетілдіріп, сөздік қорын дамытқан сайын, олар жақсы оқитын болады және әртүрлі стратегияларды біріктіре алады.

Осы аталған оқу стратегиялары оқушылардың оқу процесін жақсартуға көмектеседі:

– олардың оқу мақсатын анықтау;

– мәтін мазмұнын болжау;

– өздерінің бастапқы білімдерін белсендіру;

– оқу жоспарын құру;

– мәтін құрылымын түсіну;

– олардың болжамдарының дұрыстығын тексеру;

– құрылымды түсінуге көмектесетін сұрақтар қою;

– тақырыпты және оқиға желісін ой елегінен өткізуге көмектесетін сұрақтар қою;

– осы сұрақтарға жауап табу;

– қорытынды жасау;

– шешім шығару;

– өз тұжырымдары мен тұжырымдарын растайтын дәлелдерді табу;

– контекстен жаңа сөздерді табу;

– түсінгендерін өз бетінше тексеру;

– олардың оқу тәжірибесін талқылап, ой елегінен өткізу.

Сыныпта орындайтын әртүрлі оқу және жазу әрекеттері оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауы мен оқу дағдыларын дамыту үшін өте маңызды. Оқығанды түсіну тапсырмаларында түсінуді, талдауды, түсіндіруді және дәлелдерді табу сұралады. Оларды жазу тапсырмаларына дайындаған кезде, олар нақты нұсқауларды орындап, егжей-тегжейлі дәлелдер мен әңгімелер шығаруы керек.

Оқушыларға мәтіндерге сыни тұрғыдан қарауға көмектесетін бірнеше сұрақтарды қарастырып өтсек. Алдымен бұл сұрақтар оқушылардың тілі мен оқу деңгейлеріне сай таңдап, бейімдеп алынады.

– Автор жай ғана оқырмандарын қызықтырғысы келді ме?

– Автор белгілі бір әлеуметтік тап немесе мәдени топ тұрғысынан өз көзқарасын бөлісе ме? – Автор бізге нені жеткізгісі келді?

– Автор сізді өзінің құндылықтары мен пікірлеріне сендіруге тырысып жатыр ма? деген сұрақтар арқылы олардан бұл автордың осы мәтінді не үшін жазғанын сұраудан бастауға болады.

– Мәтінді кім жазды?

– Қашан және қайда жазылған?

– Автор мәтінді не үшін жазды?

– Егер жай ғана баяндаушы болса, онда оның бұл мәтінге деген көзқарасы қандай?

– Жазылу уақыты мен орны мәтіндерде айтылған пікірлерге қалай әсер етеді?

– Мәтіндерде мәдени, әлеуметтік немесе ғылыми болжамдар бар ма?

– Дереккөзді бағалай аласыз ба? Мәтінде қандай көзқарастар берілген?

– Мәтінде сипатталған құбылыстарға бүгінгі күні ұқсас немесе басқаша көзқараспен қарауға болар ма еді?

– Егер бұл ғылыми мәтін болса, ол жақсы зерттелген бе?

– Тізімде сенімді дереккөздер мен сілтемелер бар ма?

– Егер бұл жаңалық болса (баспа немесе интернет), қайнар көзі? Ол қаншалықты сенімді? – Бұл жаңалықтармен бөлісетін бейтарап веб-сайт немесе топ па?

– Ақпарат (тарихи, ғылыми, мәдени) сенімді ме? Бұл көркем шығарма болса да, фондық ақпараттың жақсы зерттелгенін тексеруге болады.

– Автордың/басты кейіпкердің/баяндамашының көзқарасы қандай?

– Ол әңгімедегі құбылысқа немесе оқиғаға сыни көзқараспен қарайды ма?

Мұнда ғылыми мәтінде немесе пікір эсседе автордың көзқарасын оқитыныңызды атап өту маңызды, бірақ көркем әңгімеде бұл сіз оқып жатқан баяндаушы немесе кейіпкердің тәжірибесі болуы мүмкін. Мысалы, сіз Диккенстің «Үлкен үміттер» шығармасын оқығанда, сіз тек қана махаббат хикаясын оқымайсыз, сонымен қоса 19 ғасырдағы Англияның әлеуметтік сынын оқисыз. Сол сияқты, сіз Джейн Остинді оқып жатқанда, сыни үлкейткіш әйнек арқылы белгілі бір тарихи жағдайда әртүрлі әлеуметтік топтар туралы біле аласыз. Әрине, сіз махаббат, отбасы және достық туралы әмбебап тақырыптарды оқисыз. Екі автор да 19 ғасырдағы Англияға сыни көзқарасты білдіреді. Сіз бұл көзқарастардың романдар шыққаннан бері қалай өзгергені туралы ойлана аласыз.

Автор мен оның баяндаушысы білдіретін пікірлер мен құндылықтар арасында ұқсастықтар болуы мүмкін, бірақ оларды әртүрлі субъектілер ретінде талдау қажет.

Оқушылар әңгімені, мақаланы немесе жаңалықты оқып жатқанда, олар барлық бөлшектерге назар аударуы қажет. Тіл сабағында жазбаша және ауызша мәтіндерге көбірек көңіл бөлінеді, дегенмен мәтін туралы жалпы пікір көрнекі элементтерге байланысты:

– Мұқаба мәтін туралы не айтады?

– Тақырып нені білдіреді?

– Мәтін суреттелген бе? Олай болса, иллюстрациялар қандай? Сіз оны қалай сезінесіз? – Олар мәтінді түсінуге көмектеседі ме?

– Мәтінді оқу оңай ма, әлде қиын ба? Бұл күлкілі, маңызды немесе қызықсыз болып көріне ме? Мәтіндердегі қаріптерге назар аударыңыз.

Сыни тұрғыдан ойлау мен сыни оқу өзара тығыз байланысты. Жақсы оқырмандар – жақсы сыншыл, өйткені олар оқығанын, айтқанын, естігенін және жазғанын үнемі талдап, бағалайды.

Оқудағы метатанымдық стратегиялар сыни тұрғыдан ойлау дағдыларымен тығыз байланысты. Гуо мен Рериг «метатанымнан хабардар болу – оқу процесіне қатысты оқырман танымының білімі, түсінуді бақылау және жақсарту үшін қолданатын өзін-өзі бақылау механизмі» ретінде түсіндіріледі (Sheorey & Mokhtari, 2001, p. 423), ол білікті оқудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. (45-бет) Олар «көптеген зерттеушілер метакогнитивтік хабардарлық-оқырманның жасына қарай өседі деген қорытындыға келді; егде және табысты оқырмандар әртүрлі жанрларға әртүрлі тәсілдермен қарап, көбірек оқу стратегияларын пайдаланады». (46 б.) Бірақ бұл сыни санамен жұмысты ерте жастан бастауға болмайды дегенді білдірмейді.

Көріп отырғанымыздай, сыни тұрғыдан ойлау мен сыни оқудың көптеген ерекшеліктері бар және олар бір-біріне қолдау көрсетеді.

Дауыстап оқы – дауыстап ойла. Оқушылармен бірге оқу және оқып жатқандары туралы ойлау арқылы ойлау стратегиялары мен ойлау процестері анық көрінеді. Оқушыларға қиын болуы мүмкін қысқа абзацты таңдап алып, қиын сөздерге немесе сөйлемдерге тоқтай отырып, оны дауыстап оқу қажет. Осы абзацтарға түсініктеме беріп және талдау керек.

Ашық сұрақтар қою да өте пайдалы. Helbling Readers сериясында мәтінге назар аударуға, оқушылардың тәжірибесімен танысуға және олардың бастапқы білімдерін белсендіруге көмектесетін талқылау өрістерін табуға болады. Бұл талқылау сұрақтары жаңа сөздік қорын бекіту үшін де жақсы. Бұл қарапайым және тамаша сұрақтар сыныпта да жақсы жұмыс істейді:

– Неге олай дейсің?

– Сіз бұлай айтуға мәжбүр ететін не оқыдыңыз/көрдіңіз/естідіңіз?

– Мәтіннен/суреттен қандай дәлелдер табуға болады?

– Тағы не таба аласыз/көре аласыз?

Ұстаз үшін сабырлы болу ең маңызды қасиет. Оқушыларға ойлануға және ойлауға уақыт беру керек. Сабақтарда жиі уақыт тапшылығы көрінедң және сол үшін мұғалім тез жауап алғысы келеді. Егер оқушылар өздерін қауіпсіз және жайлы сезінсе ғана, олар ойланып жауап береді әрі сенімдірек оқиды.

Сабақтарда дебаттар жүргізу де өте маңызды тәсіл болып табылады. Топтық пікірталас – дәлелдеу мен дәлелдеуді үйренгіміз келгенде өте жақсы нәтиже береді. Пікірталас кезінде оқушылар жаңа сөздік қорын қайта өңдеп, функционалдық тілді саналы түрде пайдаланады.

Кейіпкерлермен сұхбат жасау және талдау жүргізу тағы да бір жемісті тәсілдердің бірі. «Ыстық орындық» әдісін қолдануға болады, мысалы бір оқушыны таңдап, ыстық орындыққа отырғызып, одан кейін сұрақтар қойылады.

Бұл технология мықты оқушыларға дарындылығын дамытуға, қабілеті орташа оқушыларға жаңа оң нәтижелерге қол жеткізуге, ал ынтасы жеткіліксіз оқушыларға табысқа жетуге мүмкіндік береді.

Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясын пайдалану кезінде жаңа білімді меңгеру белгілі бір мәселені немесе мәселені шешудің белгілі әдістерімен танысудан емес, оның шешімін алу қажеттілігін қалыптастыратын жағдайлар жасаудан басталатынын атап өткен жөн. Мақсатқа жету жолында туындайтын жеке маңызды сұрақтарға жауап беру арқылы адам жаңа материалды тезірек және тереңірек меңгере алады.

Қорытындылай келе, сыни тұрғыдан ойлауға негізделген әдістерін қолданудың тиімді жақтарына тоқталып өтсек. Оқушылар келесі дағдыларды меңгереді:

– білімнің әртүрлі салаларындағы ұлғайып, үнемі жаңартылып отыратын ақпарат ағынымен жұмыс істеу;

– басқаларға қатысты өз ойын (ауызша және жазбаша) анық, сенімді және дұрыс жеткізу;

– әртүрлі тәжірибелерді, идеялар мен идеяларды түсіну негізінде өзіндік пікірін дамыту;

– мәселелерді шешу; өз бетінше оқумен айналысу мүмкіндігі (академиялық ұтқырлық);

– топта бірлесіп жұмыс істеуге; басқалармен сындарлы қарым-қатынас құру мүмкіндігі.

Сыни тұрғыдан ойлау негативті немесе сынды білдірмейді, түпкі мақсаты негізгі пайымдаулар мен шешімдер қабылдау арқылы тұжырымдамасы әртүрлі тәсілдермен ақылға қонымды ойды қарастыруды білдіреді. Сыни ойлаудың дәстүрлі ойлаудан айырмашылығы сыни ойлау шығармашылық ойлауды дамытудың бастапқы нүктесі болып табылады және олар өзара синтезге тәуелді дамиды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Барнет, Сильван және Бедау, Гюго. Сыни тұрғыдан ойлау, оқу және жазу: пікірталасқа қысқаша нұсқаулық. – Бедфорд/Сент. Мартиндікі, 2010.

2. Гуо, Йинг және Рохриг Алисия Д. «Түсініп оқудағы жалпы және екінші тіл (L2) білімінің рөлдері». Шетел тілінде оқу. 23.1 (2011 ж.): 42-64.

3. Пол, Ричард және Элдер, Линда. Сыни тұрғыдан ойлау тұжырымдамалары мен құралдарына арналған миниатюралық нұсқаулық. Сыни тұрғыдан ойлау қоры, 2006 ж.

4. Обметко С.Ю. Ағылшын тілі сабағында сыни тұрғыдан ойлау тезнологиясының әдістерін қолдану, 2018

Н.К. Жуманова
Павлодар қ, Павлодар педагогикалық
университетінің магистранты,
ғылыми жетекшісі: М.С. Кулахметова
Павлодар қ, филология ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ РЕТІНДЕ, КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУДЫҢ ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ЗЕРТТЕУЛЕРДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫН ТАЛДАУ

Аңдатпа. *Мақалада критериалды бағалау – белгіленген критерийлер негізінде білім алушылардың нақты қол жеткізген нәтижелерін оқытудың күтілетін нәтижелерімен сәйкестендіру үдерісі ретінде қарастырылған. Критериалды бағалау жүйесін енгізудің мақсаты әрі қарай оқу үдерісін жетілдіре түсу үшін бағалау критерийлері негізінде білім беру үдерісіне қатысушылардың барлығына білім алушылардың оқу нәтижесі туралы нақты ақпарат алу болып табылады.*
Түйінді сөздер: *білім, критерий, дағды, бағалау, оқу процесі, әдіс.*

Аннотация*. В статье критериальное оценивание рассматривается как процесс сопоставления фактически достигнутых результатов обучающихся с ожидаемыми результатами обучения на основе установленных критериев. Целью внедрения системы критериального оценивания является получение достоверной информации о результатах обучения обучающихся для всех участников образовательного процесса на основе критериев оценивания для дальнейшего совершенствования учебного процесса.*
Ключевые слова: *знания, критерии, навыки, оценивание, учебный процесс, метод.*

Abstract*. In the article, criterion assessment is considered as a process of comparing the actually achieved results of students with the expected learning outcomes based on established criteria. The purpose of the implementation of the criteria assessment system is to obtain reliable information about the learning outcomes of students for all participants in the educational process based on evaluation criteria for further improvement of the educational process.*
Keywords: *knowledge, criteria, skills, assessment, learning process, method.*

Критериалды бағалау – бұл оқушылардың оқу жетістіктерін білім беру процесінің барлық қатысушыларына (оқушыларға, мектеп әкімшілігіне, ата-аналарға, заңды өкілдерге және т.б.) білім беру мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін критерийлермен салыстыруға негізделген процесс.

Критерий дегеніміз – бір нәрсені қойылған талаптарға сәйкестігін бағалау туралы шешім қабылдаудың белгісі, негізі, ережесі. Критериалды бағалаудың негізгі қағидаттары (әр нақты жұмыс үшін) оқу тапсырмасының нәтижесі қандай болуы керек екендігі туралы нақты түсінік береді, ал бағалау оқушының берілген мақсатқа жақындау дәрежесін анықтау сияқты масштабты білдіреді [2].

Сонымен қатар, критериалды бағалау қалыптастырушы және жиынтық бағалау болып бөлінеді. Қалыптастырушы (ағымдық) бағалау – Сабақта және/немесе үйде күнделікті жұмыс барысында білім мен дағдыларды игерудің ағымдағы деңгейін анықтау, Оқу процесінде оқушы мен мұғалім арасында жедел өзара байланысты жүзеге асыру. Бұл студенттерге жаңа материалды оқу кезеңінде тапсырмаларды қаншалықты дұрыс орындағанын және оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізетінін түсінуге мүмкіндік береді. Жиынтық ішкі бағалау – Оқу ақпаратының белгілі бір блогын оқуды аяқтаған кезде білім мен оқу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау. Жиынтық ішкі бағалауды педагогтер немесе мектеп әкімшілігі жүзеге асырады. Жиынтық сыртқы бағалау – бастауыш мектепті (4 сынып), негізгі мектепті (9 сынып), жоғары мектепті (11 сынып) аяқтаған кезде білім мен оқу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау.

Енді басқа педагогикалық әдістермен салыстырғанда критериалды бағалаудың қандай артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтауға тырысайық.

Критериалды бағалаудың негізгі міндеттерінің ішінде келесі міндеттерді бөліп көрсетуге болады:

– оқу процесінің әр кезеңінде әр оқушының дайындық деңгейін анықтау;

– жеке прогресті анықтау және бақылау және оқушының жеке даму траекториясын түзету;

– күтілетін оқу нәтижелеріне қол жеткізу үшін оқушыларды кең ауқымды дағдыларды дамытуға ынталандыру;

– әр түрлі қызмет түрлерін орындау үшін алынған бағалаудың маңыздылығын саралау;

– оқу материалын меңгерудің сапасын және оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктерін анықтау үшін мұғалім, оқушы және ата-ана арасында кері байланысты қамтамасыз ету [1, 227 б].

Оқушыларға баға қою мәселесі педагогикалық теорияда да, педагогикалық практикада да өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Қазіргі бағалау жүйесі дәстүрлі білім беру жүйесі шеңберінде қалыптасты, сондықтан білімді толық меңгеру нәтижесін көрсетпейді, бұл

оқу бағдарламасының қазіргі заманғы талаптарына толық сәйкес келмейді. Бағалау процесі білім беру процесінің тұрақты құрамдас бөлігі болып табылады және де дамуға жатады. Қазіргі заманғы ғылым мен технологияның даму деңгейіне сәйкес қазіргі қоғамның барлық талаптарына сай келетін әмбебап бағалау жүйесін құру қажет. Бағалау теориясының дамуына бағалауды жалпы оқу іс-әрекетінің нәтижесі ретінде анықтаған көптеген отандық педагог-зерттеушілер айтарлықтай үлес қосты [3, 33 б].

Оқушылардың оқу – танымдық ынтасы мен ынтасын, оқу жетістіктерін қалыптастыру мақсатында бағалау процесін сауатты ұйымдастыру сияқты проблемалар да маңызды. Негізінде, әрине, бағалау критерийі белгілі бір стандарт, оқушылардың оқу жетістіктерін арттыруға ынталандыру мәні бар оқу материалын меңгеру деңгейінің көрсеткіші ретінде қарастырылуы керек. Оқушылардың оқу-танымдық құзыреттілігін қазіргі заманғы ғылыми бағыттардың бірі ретінде оқу жетістіктерін критериалды бағалау технологиясы контексінде қарастыру қажет.

Бағалаудағы негізгі проблема мектеп белгісінің субъективтілігі болып қала береді. Оқушыларға да, ата-аналарға да түсінікті болатын белгіні таңдауда нақты критерийлер болуы керек, бір сөзбен айтқанда «карта» толығымен ашық және мөлдір болуы керек.

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау мәселесін оқушылардың негізгі білім беру бағдарламаларын меңгеру нәтижелерін критериалды бағалауды қалыптастыру арқылы шешуге болады.

Айта кетерлік, оқу процесіне критериалды бағалау технологиясын енгізу кезінде бұл шарт барлық студенттер мен ата-аналар арасында міндетті түрде келісілуі керек, өйткені оқушылардың білімін бағалау процесі барлығына ашық болуы керек.

Сабақтың тақырыбына, оқушылардың жұмыс деңгейіне байланысты әр тест тапсырмасы немесе жазбаша жұмыс үшін тиісті ұпайлар алдын-ала келісіледі, сонымен қатар ұпайларды бағаларға ауыстыру шкаласы бар.

Тек оқушылармен осындай ашық жұмыс кезінде, оқушылар мен мұғалім арасындағы ашық диалог кезінде оқушылардың жұмысын объективті бағалауға болады, ата-аналар тарапынан да қарсылық болмайды, нәтижелердің мұндай объективті бағалары барлығын қанағаттандырады. Мектептегі оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйелері, кез-келген жүйе сияқты, ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес белгілі бір өзгерістерге ұшырауы керек, бұл, әрине, оқушылардың білімін жетілдіруге және жетілдіруге белгілі бір ынталандыру тудырады [4, 226 б].

Педагогтардың, оқытушылар құрамы мен мектеп басшылығының басты міндеті сөзсіз өзін-өзі тәрбиелеуге, жеке тұлғаның өзін-өзі тануына ұмтылуға, сондай-ақ табысқа жету уәждемесін дамытуға ықпал ететін жағдайлар жасау болуы тиіс. Критериалды бағалаудың артықшылықтарының бірі критериалды бағалау технологиясының жаңа жүйесінің объективтілігі, ашықтығы, айқындылығы болып табылады, ең бастысы – бұл оқушылар мен мұғалімдердің денсаулығын сақтау үшін ынталандырушы әлеует[4, 226 б].

Бұл әдістемеде критериалды бағалау технологиясының келесі негізгі артықшылықтарын атап өтуге болады:

1. Бұл әдіс өте мөлдір және пәннің оқу мақсаттарына сәйкес келеді;

2. Оқушылардың білімі барлық студенттерге алдын-ала таныс бағалау критерийлеріне сәйкес объективті түрде бағаланады;

3. Оқушылардың, ата-аналардың, мұғалімдердің білімін бағалаудың осы әдісімен ешқандай шағымдар болмайды;

4. Оқу процесінде пәнді оқыту әдістемесі, осы пән бойынша бағалау критериалды бағалау технологиясының алдын ала дайындалған стратегиялық жоспары бойынша жүргізіледі;

5. Бұл әдіс студенттерге алдын-ала дайындалуға мүмкіндік береді және өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар осы пән бойынша Өзін-өзі дайындауға үйретеді;

6. Өткен материалдың сапасын арттырады.

А.А. Красноборованың пікірінше, критериалды бағалау технологиясының артықшылықтарымен қатар, осы жүйенің кейбір қиын сәттерін де байқауға болады және қажет. Ең бастысы, оқушылар мен мұғалімдер құрамы мұндай жүйеге қайта назар аударуы керек, сабақ барысында, оқушылардың білімін бағалауда, студенттерге белгілі бір жаңа тест тапсырмаларын дайындауда әдеттегі дәстүрлі көзқарастарын өзгертуі керек. Бір сөзбен айтқанда, дәстүрлі жүйелерді түбегейлі өзгертіп, критериалды бағалау технологиясы үшін оқу процесінің жүйесін қайта құру қажет, мұның бәрі белгілі бір еңбекті қажет ететін жұмыс.

Оқу сабақтарын өткізу жүйесін, мектеп оқушыларын даярлауды бағалау жүйесін біртіндеп өзгерту белгілі бір бейімделу кезеңін талап етеді. Критериалды бағалаудың барлық кезеңдері сақталған жағдайда, бейімделу кезеңінің күрделілігі мен шығындары студенттердің білім сапасын жақсарту арқылы өтеледі. Мұндай бағалау жүйесі қанағаттанарлықсыз бағаларды жоққа шығарады. Бірақ қазіргі қоғамның қарқынды дамуымен ол белгілі бір түзетуді қажет етеді. Білім беруді бағалаудың дәстүрлі бес балдық жүйесі, әрине, объективті болып

табылады, бірақ ол білім беру жүйесінің әдістемесін дамытудың қазіргі жағдайында одан әрі әдістемелік пысықтауды талап етеді. Бұл оқушының одан әрі ілгерілеуі, білімін дамытуы, білімді игеруге шығармашылық тұрғыдан жақындауы керек.

Егер мұғалім үшін одан әрі шығармашылық өсуге ынталандыру болмаса, онда бұл таным процесін тежейді, сондықтан жоғары балл қою арқылы оқушыларды ынталандырған жөн. Мысалы, егер біз дәстүрлі бес балдық бағалау жүйесін жүз баллға теңейтін болсақ, онда белгілі бір тақырыпқа, мәселені шешуге және т.б. шығармашылықпен қарайтын студенттер үшін жүзден астам балл қоюға болады, бұл студенттер үшін үлкен ынталандыру болады [5, 211 б].

Мұнда білім алушылардың «рефлексиясын» дамыту қажет, бұл нені білдіреді, қарапайым тілмен түсіндіруге тырысайық. Рефлексия – бұл адамды жануарлардан ерекшелейтін нәрсе, соның арқасында адам бір нәрсені біліп қана қоймай, оның білімі туралы да біле алады. Демек, мұғалім үшін бұл зерттеудің нақты нәтижелерін түсіну, олардың өмірін реттеу, әрі қарай прогресті ынталандыру тәсілі. Бір сөзбен айтқанда, студенттерге мәселеге шығармашылықпен қарауға, табиғат заңдылықтарын білу процесіне белсенді қатысуға үйрету керек.

Бұл жүйе оқушылардың білімін бағалауға ғана емес, сонымен қатар оқушының жеке қасиеттерін дамытуға, жастардың талантын ашуға, қоршаған ортамен дұрыс қарым-қатынасқа, білімін жетілдіруге бағытталған.Критериалды бағалау жүйесі педагогикалық ұжыммен келісілген, білім берудің оқу жоспарының мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін оқушылардың құзыреттілігін жеке дамытуға бағытталған нақты жүйе болып табылады.

Әрі қарай, отандық және шетелдік зерттеулерде критериалды бағалауды қолдануға талдау жасаймыз:

Қазіргі заманғы тілдік білім берудің жаңа міндеттері шет тілін меңгеру деңгейіне қойылатын талаптардағы өзгерістерді, материалдарды іріктеу мен ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін айқындауды, оқытудың барабар әдістері мен тәсілдерін, бақылаудың нысандары мен түрлерін пайдалануды көздейді. Оқытудың мақсаты – шет тілін функционалды түрде меңгеру ғана емес, сонымен қатар оқушының шет тіліндегі коммуникативтік құзыреттілігін оның барлық компоненттерінің бірлігінде дамыту [6, 112 б].

Құзыреттілік тәсілге негізделген жаңартылған білім беру парадигмасының, жаңа білім беру стандарттарының пайда болуына байланысты кәсіби қоғамдастық пен білім беру процесіне қатысушы-лардың назарында оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың сенімді, ашық, валидті және технологиялық жүйесін қалыптастыру проблемасы болды.

Дәл осындай жүйе критериалды бағалауға айналады [6, 113 б].

Біздің зерттеуіміздің тақырыбы аясында отандық және шетелдік зерттеулерде критериалды бағалауды пайдалануды талдауды оқушылардың ағылшын тілін оқу процесінде оқыту мен тәрбиелеудің маңызды құрамдас бөлігі ретінде оқу жетістіктерін өзін-өзі бағалау мазмұнын зерттеуден бастаған жөн.

Критериалды бағалау оқушылардың оқу жетістіктерін нақты анықталған, ұжымдық дамыған, процестің барлық қатысушыларына алдын-ала белгілі, білім беру мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін критерийлермен салыстыруға негізделген процесс ретінде түсіндіріледі.

Критериалды бағалау оқу бағдарламаларының мазмұнына, бақылау іс-шараларының нысандарына, оқушылардың жеке психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне сәйкес; оқушылардың оқу жетістіктерін аралық және қорытынды бақылауды тұтас пайдаланудан тұратын қалыптастырушы және айқындаушы бағалаудың біртұтастығы; оқушылардың оқу жетістіктерін бақылау процесінің пәрменді сипаттамасы ретінде саналылық; педагогикалық диагностика жүргізуде жүзеге асырылатын диагностикалық негіз негізінде жүзеге асырылады осы технологияны пайдалану тиімділігі.

Критериалды бағалау оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін, олардың шығармашылық және зерттеу саласын, оқу дербестігін қалыптастыру және дамыту үшін жағдайлар мен мүмкіндіктер жасау мақсатын және оқушыларды жүйелі рефлексияға, осы іс-әрекеттің мәнін іздеуге тарту жолымен ғылыми ақпарат ағынында бағдарлауды айқындайды.

АКТ-ны пайдалана отырып критериалды бағалау бағалау функцияларын іске асыру үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар жасайды: ішкі мотивацияны дамыту, оң өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бағалау қабілеті және т.б., солай ма?

В.В. Вороновтың пікірінше, мерзімді бағалау және оның нәтижелері туралы кері ақпарат студенттерге өздерінің күшті және әлсіз жақтарын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Мұндай ақпарат өз дағдылары мен дағдыларының деңгейін тереңірек түсінуге, өзін-өзі бағалауды дамытуға объективті негіз береді.

Өзін-өзі бағалауды қалыптастыру бағалау қызметінің маңызды психологиялық-педагогикалық аспектісі болып табылады. Мәндері мынадай құрамдас қалыптастыру рәсімдерін өзін-өзі бағалау. Өзін-өзі бағалау процедурасының бірінші компоненті мұғалімнің бағалау іс-әрекетінің мазмұнымен байланысты, ол студенттерде өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға негіз болады. Соңғысы, егер мұғалім оқушыға деген

оң көзқарасты, оның мүмкіндіктеріне деген сенімді, оған үйренуге және оң нәтижелерге қол жеткізуге көмектесудің барлық тәсілдерін қаласа, сәтті қалыптасады және дамиды. Мәселенің әдістемелік жағы оқу процесінде студенттердің іс-әрекеттерін рефлексивті бағалауға жағдай жасайтын негізінен жеке стандарттарды қолдану болып табылады.

Өзін-өзі бағалау процесінің екінші компоненті-оқушылардың өзіне мазмұнды сипаттама беру, оқу жұмысын өздері реттеу қабілетін дамыту. Оқушылардың бағалау іс-әрекетінің негізін олардың тәуелсіз ақыл-ой және практикалық іс-әрекетін шебер ұйымдастыру, ойлау процестерін жандандыру, құбылыстарға аналитикалық, сыни көзқарасты дамыту құрайды. Оқушы бағалау іс-әрекетінің барлық мәнін ашуы керек, оны тәжірибелі мұғалім әдетте оқушыға оның бағасын айтпас бұрын үйретеді. Оқушыны бағалау қызметіне қосу оның алынған нәтижелерге деген сыни көзқарасын қалыптастыруға, оның мүмкіндіктерінің деңгейі туралы дұрыс түсінік қалыптастыруға, бағалау мен өзін-өзі бағалаудың дәлірек арақатынасына ықпал етеді, мұғалім мен студенттер арасындағы өзара түсінбеушілікті болдырмауға көмектеседі.

Өкінішке орай, оқытушылар әдетте өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі бағалауды елемейді. Бұл әдетте оны жүзеге асыруға уақыттың жетіспеушілігімен, студенттердің тіл, оны қолдану және оқу туралы қажетті білімінің болмауымен түсіндіріледі. И.И. Саранина атап өткендей, Өзін-өзі бағалау проблемасының бұл жағдайы ағылшын тілін оқытуда, біріншіден, оны оқу процесінің ажырамас бөлігі ету қажеттілігін талап етеді; екіншіден, студенттерді нақты қалыптасқан критерийлер негізінде Өзін-өзі бағалауды жүйелі түрде жүзеге асыруға дайындау.

Осылайша, өзін-өзі бағалау белгілі бір өлшемдерге негізделуі керек.

Ресейлік зерттеулерде критериалды бағалау мүмкіндіктері жоғары бағаланады. Мысалы, А.А. Красноборова критериалды бағалау арқылы оқу-танымдық құзыреттілікті қалыптастыру тәжірибесінде критериалды бағалау технологиясының моделі, оның ішінде критериалды бағалауды ұйымдастыру технологияларының кешені, ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлар және критериалды бағалау технологиясын қолданудың тиімді компоненті кіретін мектептегі білім беру процесінің мақсаты, қағидаттары, Бағалау саясаты іске асырылды деп санайды. Осы технология мазмұнының, ұйымдастырушылық негіздерінің және моделінің тиімділігі тәжірибелік-эксперименттік зерттеу нәтижелерімен расталған, бұл оқушылардың оқу-танымдық құзыреттілігін қалыптастыру технологиясы ретінде критериалды бағалау

тиімділігінің сандық және сапалық параметрлерін анықтауға мүмкіндік береді.

Ж.А. Әбекова, А.Б. Оралбаев, Ж.Қ. Ізбасарова пікірінше, бұл әдістемеде критериалды бағалау технологиясының келесі негізгі артықшылықтарын атап өтуге болады:

1) әдістеме өте ашық және пәннің оқу мақсаттарына сәйкес келеді;

2) оқушылардың білімдері құрастырылған бағалау өлшемдеріне сәйкес объективті түрде бағаланады, барлық оқушыларға алдын ала таныс.;

3) оқушылардың, ата-аналардың, мұғалімдердің білімін бағалаудың осы әдісімен ешқандай шағымдар болмайды;

4) білім беру үдерісінде пәнді оқыту әдістемесі, осы пән бойынша бағалау критериалды бағалау технологиясының алдын ала дайындалған стратегиялық жоспары бойынша жүргізіледі;

5) бұл әдіс студенттерге алдын-ала дайындалуға мүмкіндік береді және өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар осы пән бойынша Өзін-өзі дайындауға үйретеді;

6) өткен материалдың сапасын жақсартады.

М.А. Нұрғалиева атап өткендей, мектептегі білім беруді стандарттау теориясының жетекші ережелеріне сәйкес білім беру мазмұнының критериалды негізін жасау:

1) мектептегі білім беру кезеңдері арасындағы сабақтастыққа қол жеткізу;

2) оқушылардың біліміне қойылатын мемлекеттік талаптар элементтері тізбесінің құрылымын негіздеу;

3) олардың күрделілігін есепке алу;

4) ассимиляцияның дидактикалық бірліктерін неғұрлым нақты бөлу, онсыз оқушылардың осы білім беру саласынан әрі қарай қозғалуы мүмкін емес және тиімсіз болады.

Бұл ретте, М.А. Нұрғалиеваның пікірінше, бағалау қызметі оқушының әлеуметтік-психологиялық дамуы мүддесінде жүзеге асырылуы өте маңызды. Ол үшін бағалау рәсімі барабар, әділ және объективті болуы қажет .

И.А. Павперованың жұмысында білім мен дағдыларды тексерудің әртүрлі тәсілдері барлық уақытта болған. Тарихи даму процесінде белгілерді қою формалары, әдістері, бақылау-өлшеу шараларының жиілігі және олардың мазмұны, студенттерге әсер ету шаралары, мотивациялық элементтер және басқа да көптеген факторлар өзгерді.

Көптеген ондаған жылдар бойы бағалау оқушының жетістіктерін басқа оқушылардың нәтижелерімен салыстыру болды, ал бағалауға деген мұндай тәсілдің бірқатар кемшіліктері бар:

– оқушыларға, ата-аналар мен педагогтарға түсінікті оқу нәтижелеріне қол жеткізуді бағалаудың нақты критерийлерінің болмауы;

– әр оқушының нәтижеге қол жеткізуінің бірыңғай критерийлері негізінде емес, жалпы сыныптың орташа білім деңгейіне бағытталған белгі қою;

– әр оқушының жеке оқу траекториясын анықтауға мүмкіндік бермейтін оқу бағдарламасының жеке бөлімдері бойынша оқушының нақты білім, білік, дағдыларды игеруінің айқын көрінісінің болмауы;

– қорытынды баға қою кезінде тек ағымдағы бағаларды есепке алу, бұл оқытудың түпкілікті нәтижесін объективті бағалау болып табылмайды;

– оқу процесінде оқушы мен мұғалім арасында жедел байланыстың болмауы, бұл оқушылардың оқуға деген ынтасына ықпал етпейді.

Қазіргі уақытта мемлекеттік білім беру стандарты жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуді бағалау жүйесіне қойылатын нақты талаптарды қамтиды. Оларға сәйкес бағалау жүйесі:

1. Бағалау қызметінің мақсаттарын белгілеу:

а) рухани-адамгершілік даму мен тәрбие нәтижесіне (жеке нәтижелер) қол жеткізуге, әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыруға (метапәндік нәтижелер), оқу пәндерінің мазмұнын игеруге (пәндік нәтижелер)бағдарлану;

б) білім берудің барлық аталған нәтижелерін (пәндік, Мета-пәндік және жеке)бағалауға кешенді көзқарасты қамтамасыз ету;

в) әр сыныпта, мектепте, аймақтық және мемлекеттік білім беру жүйесінде білім беру процестерін жақсарту және жетілдіру үшін педагогикалық шаралар қабылдау мүмкіндігін қамтамасыз ету.

2. Өлшемдерді, рәсімдерді, бағалау құралдарын және оның нәтижелерін ұсыну нысандарын белгілеу.

3. Бағалау жүйесін қолдану шарттары мен шекараларын белгілеу [1, 227 б].

Бұл айқын болады-ең алдымен бағалау формалары мен әдістерінің құралдары өзгереді. Бірінші орынға оқу жетістіктерін критериалды бағалау әдістемесі шығады.

Шетелдік зерттеушілер, өз кезегінде, оқыту нәтижелерін бағалау тәсілдерін жетілдіру қажеттілігі туралы айтады. ЕО елдерінде бағалау жүйесін жетілдірудің негізгі критерийлерін анықтау үшін қазіргі кезеңде осындай негізгі ұғымдарды әзірлеу процесі жүруде:

– бағалау үшін не негіз болуы тиіс: басқа оқушылармен салыстырғанда жеке тұлғаның жетістіктері (нормаға қатысты бағалар) немесе тәуелсіз стандартқа қатысты жетістіктер (өлшемге қатысты бағалау)?

– бағалау шешімдерінің дұрыстығын анықтау үшін қандай тексеру құралдары қажет?

– бағалау процесінің сапасы қалай қамтамасыз етілуі керек?.

Оқушылардың үлгерімін бағалаудың ең көп таралған түрі-мұғалімнің оқушылардың білімін сұрақтарға жауаптары негізінде күн сайын бағалау, әр жұмыс түріне баға қою.

Мұндай күнделікті ішкі бағалау (сынып немесе мектеп деңгейінде) «нормативтік» және «критериалдық» компоненттерден тұрады: әрбір оқушының жетістіктері топтың немесе сыныптың орташа жетістіктері қабылданатын белгілі бір нормаға қатысты және өңір немесе мемлекет деңгейінде нормативтік құжаттарды көрсететін орташа статистикалық қоғамдық өлшемге қатысты бағаланады (жалпыұлттық стандарт) [6, 117 б]. (1-кесте).

Кесте 1. Шет елдердегі оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау критерийлері.

Құзыреттілік деңгейлері	**Балл**	**Критерийлер**
1. Бастапқы	1	Оқушы жеке фактілерді, элементтерді, объектілерді қарапайым тану және көбейту деңгейінде оқу материалын меңгерген, оларды оқушы жеке сөздермен немесе сөйлемдермен белгілейді
	2	Оқушы материалды бастауыш деңгейінде меңгереді, оны шымыр сөйлемдермен жеткізеді, бастауыш деңгейде өз пікірін айта білу қабілеті ашылады.
	3	Оқушы оқу материалының елеусіз бөлігін құрайтын жеке үзінділер деңгейінде материалды меңгереді.
II. Орта	4	Оқушы материалды бастапқы деңгейде иеленеді, материалдың едәуір бөлігі репродуктивті деңгейде шығарылады.
	5	Оқушы материалды бастапқы деңгейден жоғары деңгейде біледі, мұғалімнің көмегімен оның маңызды бөлігін қисынды түрде көбейте алады.
	6	Оқушы теориялық материалдың едәуір бөлігін көбейте алады, негізгі ережелерді біледі және түсінеді, мұғалімнің көмегімен оқу материалын талдай алады, салыстырады және қорытынды жасай алады, жіберілген қателерді түзете алады.
III. Жеткілікті	7	Оқушы зерттелген материалды стандартты жағдайларда қолдана алады, ішінара бақылайды Жеке оқу әрекеттері, белгілі бір мәлімдемелерді растау үшін жеке мысалдар келтіріңіз.

	8	Оқушы мұғалімнің басшылығымен ақпаратты қалай салыстыруға, жалпылауға, жүйелеуге, тұтастай алғанда оны өз бетінше қолдануға, өз іс-әрекетін бақылауға, қателерді түзетуге және мұғалімнің басшылығымен белгілі бір ойларды растау үшін дәлелдер таңдауға қабілетті.
	9	Оқушы меңгергенін еркін (өз бетінше) меңгереді және оны практикада қолданады; стандартты жағдайларда тапсырмаларды өз бетінше еркін шешеді жіберілген қателерді түзетеді, зерттелген материалды растау үшін сенімді дәлелдерді таңдайды.
IV. Жоғары	10	Оқушы бастапқы шығармашылық қабілеттерін ашады, Жеке оқу іс-әрекетінің жеке мақсаттарын дербес анықтайды, жеке жаңа фактілерді, құбылыстарды, идеяларды бағалайды; ақпарат көздерін табады және оларды мұғалім қойған мақсаттарға сәйкес дербес пайдаланады.
	11	Студент өз ойлары мен сезімдерін еркін білдіреді, жеке танымдық іс-әрекеттің бағдарламасын анықтайды, әртүрлі өмірлік құбылыстар мен фактілерді өз бетінше бағалайды, оларға жеке көзқарас танытады; мұғалімнің көмегінсіз ақпарат көздері пайда болады және алынған білім мен дағдыларды стандартты емес жағдайларда қолданады.
	12	Оқушы ерекше қабілеттерін көрсетеді, өзінің дарыны мен бейімділігін дербес дамытады, өз бетінше білім ала алады.

Айта кету керек, ЕО елдерінде студенттердің өзін-өзі бағалауының кең таралған түрі АКТ-ны қолдана отырып тестілеу болып табылады. Тәжірибе көрсеткендей, шет тілдерін оқыту процесінде компьютерлік технологияларды қолдану арқылы оқу процесінің резервтері, оқушының жеке басының резервтері пайда болады; мұғалімнің дидактикалық мүмкіндіктері артады [2].

ЕО елдерінде критериалды бағалау жүйесін енгізу әрбір жеке оқушының оқу жылының басындағы жетістіктері мен сәтсіздіктері туралы ақпаратты оқушыларға жаңа оқу материалына қол жеткізуге мүмкіндік беру алдында түзету шараларын қабылдау мақсатында алуға мүмкіндік берді.

Еуропалық мектеп оқушыларының жетістіктерін бағалау тәжірибесі критериалды бағалау жүйесінің сәтті жүзеге асырылғанын көрсетеді. Мәселен, Францияның жалпы білім беретін мектебінде бүгінгі күні критериалды бағалау оқу жылының басында кеңінен қолданылады. Сонымен бірге, ресейлік тәжірибеде мұндай бағалау жүйесі қалыптасу кезеңінде, осыған байланысты оқушылардың оқу жетістік-

терін және олардың шет тіліндегі ерекшеліктерін бағалау және өзін-өзі бағалау объектісі ретінде жіктеу мәселесі зерттеуді қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ефремова Н.Ф. Студенттердің жетістіктерін тәуелсіз бағалаудың мотивациялық аспектісі журналы. м 2017. – №14. – 227 Б.

2. Хамедова Л.Л. Студенттердің шет тілін үйренуге деген ынтасын қалыптастыру мәселесіне [Электрондық ресурс]. Қатынас режимі: URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/.

3. Steedle, J. Kugelmass, H. Nemeth, A. What do they measure? comparing three learning outcomes assessments, 2017. – 33 б.

4. Кларин М.В. Шетелдік педагогикалық ізденістердегі оқытудың инновациялық модельдері, 2014. – 226 б.

5. Зеер Э.Ф. Кәсіптік білім беру психологиясы. – Академия баспа орталығы, 2014. – 211 б.

6. Воронов В.В. Орта мектептегі қазіргі бағалау жүйесі. – Ярославль педагогикалық хабаршысы. – 2018. – №7. – 112-117 б.

А.Т. Ибраева
магистрант Инновационного Евразийского университета, г. Павлодар
научный руководитель: Л.А. Семенова
к.п.н., профессор ИнЕУ, г. Павлодар

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ МОТИВОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ ПРЕДМЕТОВ

Андатпа. *Бұл мақала танымдық мотивтерді қалыптастыру мәселесіне арналған. Бастауыш сынып оқушыларының оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастырудың негізгі компоненттері. Оқушылардың танымдық қызығушылықтарының объектісі, оқу пәндерінің мазмұны қарастырылады. Оқу құралы ретінде танымдық қызығушылықты қарастыру. Пәндерді интеграциялау негізінде оқу-танымдық мотивтерді қалыптастыру.*

Түйінді сөздер: *оқыту, танымдық іс-әрекет, оқу мотиві, интеграция, танымдық қызығушылық, оқу құралдары.*

Аннотация. *Эта статья посвящена проблеме формированию познавательных мотивов. Основные компоненты организации учебно-познавательной деятельности младших школьников. Рассматривается объект познавательных интересов учащихся, содержание учебных предметов. Рассмотрение познавательного интереса в качестве средства обучения. Формирование учебно-познавательных мотивов на основе интеграции предметов.*

Ключевые слова: *обучение, познавательная деятельность, мотив обучения, интеграция,познавательный интерес, средства обучения.*

***Abstract**. This article is devoted to the problem of formation of cognitive motives. The main components of the organization of educational and cognitive activity of younger schoolchildren. The object of cognitive interests of students, the content of educational subjects is considered. Consideration of cognitive interest as a means of learning. Formation of educational and cognitive motives based on the integration of subjects.*

***Keywords**: learning, cognitive activity, learning motivation, integration, cognitive interest, learning tools.*

В настоящее время в педагогической теории и практике широкое развитие получила проблема интеграции предметов. Особую актуальность данная проблема приобретает в связи с расширением возможностей обучения.

Современное начальное образование характеризуется системными изменениями в структуре и содержании. Переосмысление приоритетов обучения, роль ученика как субъекта учебно-воспитательного процесса, а также общественные изменения обуславливают нетрадиционные подходы к решению многих образовательных проблем. Одной из ведущих тенденций развития современного образования является интеграция её содержания.

Идеи интегративного обучения сегодня необычайно актуальны, поскольку способствуют успешной реализации новых образовательных заданий, определяемых государственными документами.

Интеграция обучения предполагает образование принципиально новой учебной информации с соответствующей структурой учебного материала, учебно-методическим обеспечениям, новыми технологиями. Подтверждает эту позицию и точка зрения Д.Б. Эльконина: «В действительности сегодня необходимо не просто усовершенствовать содержание, формы, методы и средства школьного обучения, необходимая коренная смена самой школьной технологии…именно технологии, а не техники, понимая под первой внутреннюю организацию программного учебного материала, который подлежит усвоению, принципов и способов построения процесса осознания этого материала» [1].

Перечисленные формы работы активизируют все виды познавательных мотивов, вызывают разного рода положительные эмоции от новых, более

«Взрослых» форм работы, они создают атмосферу непринуждённости и раскованности школьников, активизируют процессы познания, когда школьники не боятся ставить самостоятельные цели.

Познавательная деятельность – это деятельность, которая вооружает знаниями, умениями и навыками; содействует формированию мировоззрения, нравственных, идейно-политических, эстетических

качеств учащихся; развивает их познавательные силы, личностные образования, активность, самостоятельность, познавательный интерес; выявляет и реализует потенциальные возможности учащихся; приобщает к поисковой и творческой деятельности [1].

Учебное познание, как правило осуществляется под руководством преподавателя, который выступает посредником между познающим субъектом и научным знанием, являющимся предметом усвоения. Учебная задача как форма учебного знания может быть определена как некоторый этап учебно-познавательной деятельности и как упрощенная, рафинированная форма реальных проблемных ситуаций и как учебный текст или его часть (при этом решение задачи связано с пониманием текста).

В организации познавательной деятельности учащихся решающее значение имеет дидактическая игра, так как способствует решению задач разных типов. Одна из наиболее существенных особенностей заключается в том, в процессе обучения ребенок осваивает на логическом уровне все мыслительные операции. Причем, сталкиваясь с необходимостью решить задачу, которая для него является новой, в большинстве случаев ребенок стремится использовать разнообразные подходы к ее решению, стараясь найти наиболее эффективный из них. Данные способности возникают не сами по себе, а формируются и развиваются в процессе школьного обучения, при овладении знаковыми системами, принятыми во многих современных науках.

Интерес как очень сложное и значимое для личности образование имеет множество различных трактовок. Интерес выступает как избирательная наблюдательность человека, его внимания (Т. Рибо, Н.Ф. Добрынин), его мыслей, помыслов (С.Л. Рубинштейн). Интерес рассматривается как проявление умственной и эмоциональной ответственности (Е.К. Строиг, С.Л. Рубинштейн). Интерес трактуется как активатор разнообразных чувств (Д. Фрейер) и как своеобразная чувствительность ребенка (Ш. Бюлер) [2].

Познавательный интерес относится к различным областям познавательной деятельности. Он может быть весьма высоким, размытым, распространяющимся на получение информации вообще, на узнавание нового о различных сторонах предметного мира и углублением в определенную область познавания, в ее теоретические основы, в ее существенные связи и закономерности [2].

В школе объектом познавательных интересов учащихся является содержание учебных предметов, овладение которыми составляет основное назначение учения. Тогда в сферу познавательного интереса включается не только приобретаемые школьником знания, но и процесс овладения знаниями, процесс учения в целом, позволяющий

приобретать необходимые способы познавания и содействующий постоянному поступательному движению школьника.

Ценность познавательного интереса состоит в том, что познавательная деятельность в данной области под влиянием интереса к ней активизирует психологические процессы личности, приносит ей глубокое интеллектуальное удовлетворение; познавательный интерес выступает как важнейший мотив активности личности, ее познавательной деятельности. Суть познавательного интерес состоит в том, что объектом его является сам процесс познавания, который характеризуется стремлением проникать в сущность явлений [3].

Познавательный интерес представляет собою сплав важнейших для развития личности психологических процессов.

В интеллектуальной деятельности, протекающей под влиянием познавательного интереса, появляется: активный поиск; догадка; исследовательский подход; готовность к решению задач.

Ядром познавательного интереса являются мыслительные процессы.

Итак, познавательный интерес выступает как избирательная направленность личности, обращенная к области познания, к ее предметной стороне и самому процессу овладения знаниями.

Задача формирования познавательных интересов у людей нашей эпохи, и особенно у учащихся, выходит за пределы рассмотрения его лишь как побудителя к учению, к отдельным учебным действиям. Воспитание разносторонних познавательных интересов представляет собою процесс приобщения молодых людей к общественным ценностям; наличие же таких доминирующих интересов, которые способствуют развитию творчества, в конечном итоге содействует созданию новых ценностей. В силу этого гармоничное развитие человека современного общества, в котором чрезвычайно быстро развивается наука, техника, искусство, культура вообще, не может совершаться вне формирования познавательных интересов [3].

В любой период своего становления познавательный интерес является побудительной силой.

Познавательный интерес вырастает из потребностей знать, ориентироваться в действительности, но высокой духовной потребностью он становиться лишь на высшем уровне своего развития, который достигается далеко не у каждого не только школьника, но и зрелого человека.

Познавательный интерес – явление многозначное, поэтому, на процессы обучения и воспитания он может влиять различными своими сторонами.

В педагогической практике познавательный интерес рассматривают часто лишь как внешний стимул этих процессов, как средство активизации познавательной деятельности ученика, как эффективный инструмент учителя, позволяющий ему сделать процесс обучения привлекательным, выделить в обучении именно те аспекты, которые смогут привлечь к себе непроизвольное внимание учеников, заставят активизировать мышление, волноваться и переживать, увлеченно работать над учебной задачей [4].

Подход к познавательному интересу как к внешнему стимулу обучения может иметь основания. Если из окружающего мира человек отбирает далеко не все, а только значимое для него, то следует задуматься над тем, чтобы особо важное в обучении представить в интересной для ученика форме.

Избирательное отношение к учебным предметам, в первую очередь, зависит от учителя, от его личности и от степени его мастерства.

Рассматривая познавательный интерес в качестве средства, стимула обучения, мы не всегда можем рассчитывать на то, что все наши стимулы будут иметь в ходе обучения именно тот эффект, который важен для познавательного интереса как свойства личности нашего ученика, потому что внешние воздействия механически не преломляются во внутренние процессы личности.

Учащихся могут привлекать такие стороны обучения, которые связаны с особенно яркими, эмоционально поданными фактами, эффектными опытами, с обаянием личности учителя. Все эти сами по себе ученые стимулы обучения не должны подменять самого существа познавательного интереса.

Познавательный интерес содействует проникновению личности в существенные связи, отношения, закономерности познания [4].

Эта стадия характеризуется поступательным движением познавательной деятельности школьника, поиском интересующей его информации.

Любознательный школьник посвящает свободное время предмету познавательного интереса.

Теоретический интерес связан как со стремлением к познанию сложных теоретических вопросов и проблем конкретной науки, так и с использованием их как инструмента познания.

Эта ступень активного воздействия человека на мир, на его переустройство, что непосредственно связано с мировоззрением человека, с его убеждениями в силе и возможностях науки.

Эта ступень характеризует не только познавательное начало в структуре личности, но и человека как деятеля, субъекта, личность [4].

В реальном процессе все указанные ступени познавательного интереса представляют собой сложнейшие сочетания и взаимосвязи.

В познавательном интересе обнаруживаются и рецидивы в связи со сменой предметной области, и сосуществование в едином акте познания, когда любопытство переходит в любознательность.

Школьник углубляется в сущность предмета, он поглощён решением проблемы, задачи, опережающего задания.

И так, сущность познавательных интересов как педагогической проблемы состоит в том, что интерес выступает как особый аспект всех сторон обучения, воспитания и развития, усиливающий эффективность педагогических влияний на учащихся, обостряющий активность личности школьника, содействующий развитию поисковой творческой деятельности [5].

Таким образом, тщательное изучение игры, доказывает, что она заключает в себе механизмы поликультурного воспитания личности ребенка.

Список использованных источников

1. Бахарева Л.Н. Интеграция учебных занятий в начальной школе [Текст]: сборник докладов Международной науч.-практической конференции – Алматы: РИК, 2000.

2. Бех И.А. Интеграция как образовательная перспектива // Начальная школа. – 2002. – №6. – 5-6 с.

3. Мельник Э.Л., Корожнева (Исаева) Л.А. К проблеме интеграции в начальном обучении: Материалы региональных педагогических чтений. – Спб.: Мир, 1992. – 70-71 с.

4. Максимова Б.Н. Межпредметные связи в процессе обучения. – М.: Просвещение, 1988. – 191 с.

5. Педагогика: учебное пособие для вузов // Джуринский А.Н. – М.: Сфера, 2007.

С.З. Иманбаева
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
научный руководитель: Г.К. Абзулдинова
кандидат филологических наук, профессор, г. Павлодар

СЛОВАРНАЯ РАБОТА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ РЕЧИ У ДЕТЕЙ

Аннотация*: В статье рассматривается организация словарной работы на уроках русского языка для детей с нерусским языком обучения. Методические рекомендации учителю по усвоению новых знаний, расширению словарного запаса*

и формированию умений применять новые слова в разговорной речи. Указывается необходимость упора на методы и приемы, которые могут в равной степени использовать при изучении какого-либо языка на самых начальных этапах обучения.

Ключевые слова *на трех языках: словарная работа, развитие речи, словарный запас*

Аңдатпа*: Мақалада орыс емес тілде оқытатын балаларға арналған орыс тілі сабақтарында сөздік жұмысын ұйымдастыру мәселелері қарастырылған. Жаңа білімді меңгерту, сөздік қорын молайту және жаңа сөздерді ауызекі сөйлеуде қолдана білу дағдыларын қалыптастыру бойынша мұғалімге арналған әдістемелік нұсқаулар. Ол оқытудың ең бастапқы кезеңдерінде тілді үйрену кезінде бірдей қолдануға болатын әдістер мен әдістерге назар аудару қажеттігін көрсетеді.*

Annotation*: The article deals with the organization of vocabulary work in the Russian language lessons for children with non-Russian language of instruction. Guidelines for the teacher on the assimilation of new knowledge, expansion of vocabulary and the formation of skills to apply new words in colloquial speech. It indicates the need to focus on methods and techniques that can equally be used when learning a language at the very initial stages of learning.*

Как известно, язык представляет собой важнейшее средство общения между людьми. При помощи языка говорящий информирует или спрашивает собеседника о чем-либо, побуждает его к действию. Для того, чтобы достичь определенного уровня понимания друг друга, собеседники должны использовать фонемы языка и их сочетания, слова и их формы, составлять словосочетания и предложения по общепринятым нормам, а также уметь объединять предложения в более сложные тексты [1, с. 3].

Понимая язык как средство общения и выражения мысли, не стоит забывать и о том, что он выступает средством познания действительности. В этом аспекте предметы и явления действительности для говорящего – это нечто обозначаемое, а языковые средства – нечто обозначающее. Слово способно дать наименование всему, что познается человеком, т.е. предмет, если не имеет названия, не может считаться полностью познанным [1, с. 4-5].

Развитие речи начинается с раннего детства, когда родители рассказывают и объясняют ребенку значение тех или иных слов, называют предметы. Соответственно, к моменту, когда ребенок приходит в школу, он уже обладает определенным словарным запасом и может довольно четко выражать свои мысли. Однако, это умение еще нельзя считать совершенным в виду возрастных психофизиологических особенностей развития личности. Поэтому формирование и совершенствование данного умения осуществляется на протяжении всего периода школьного обучения. Например, Жарикова А.В. В своем

труде уделяет внимание работе над словами с целью обогащения словарного запаса старших школьников [2]

Все это свидетельствует о том, что развитие речи – важная составляющая успешного познания окружающей действительности. Поэтому формирование умений у школьников ясно и четко выражать свои мысли – одна из важных задач учителей-языковедов.

Одной из форм организации работы на уроках, позволяющей реализовать поставленные задачи, является словарная работа, которая выступает как целенаправленная педагогическая деятельность, обеспечивающая эффективное освоение языка. Язык – это язык слов; нет такого явления, которое невозможно было бы обозначить словом или их сочетанием. Поэтому словарная работа занимает ведущее место в общей системе развития речи [3, 4, 5].

Развитие словарного запаса – длительный процесс количественного накопления слов, направленный на освоение их социально-закрепленных значений и формирование умения использовать их в конкретных условиях общения. Основной характеристикой, раскрывающей сущность словарной работы на уроке, является слово. Слово представляет собой своеобразный знак, обозначающий результат познания и/или мышления; в слове закодирован познавательный опыт, это конкретный предмет, выражающий чувства и отношения [3].

Словарная работа занимает одно из ведущих мест в организации проверки и контроля уровня владения изучаемым языком. Это не единичный эпизод в образовательном процессе, а систематически выстроенная деятельность педагога, содержание которой соответствует логической последовательности изложения учебного материала.

Исследователи, занимающиеся изучением влияния словарной работы на развитие речи школьников, большое внимание уделяют, непосредственно, начальным классам [6, 7]. Однако, мы считаем, что применение словарной работы на уроках русского языка в классах с нерусским, в частности, с казахским языком обучения не менее важный фактор, который способен оказывать влияние на формирование речевой грамотности учащихся. Подобная работа должна проводиться не только на начальных этапах, но и на протяжении всего периода обучения в школе.

Также стоит отметить, что на положительное влияние словарной работы при изучении не только русского языка, но и многих других, указывают такие исследователи, как [8, 9, 10]

Прежде всего, стоит обратить внимание на основной компонент, составляющий основу словарной работы, – слово. Слово является самостоятельным компонентом лексической системы языка, членом системных словарных объединений, таких, как синонимические ряды,

ряды антонимов, тематические и лексико-семантические группы. Место слова в лексической системе, прежде всего, определяется его многозначностью, т.е. в зависимости от лексического значения слово может принадлежать к разным словарным объединениям. Каждое лексическое значение слова, являющегося единицей лексико-семантической системы языка, представляет собой совокупность смысловых признаков, которые отличают конкретное значение от других, определяют индивидуальность лексического значения, и могут быть названы дифференциальными признаками лексического значения [17].

Влияние словарной работы на формирование лексической грамотности указывают многие авторы, например, Зайцева Н.П. и Дзусова Б.Т. [11, 12] Авторы свидетельствует о положительном и эффективном влиянии работы со словами на лексическую грамотность школьников.

Слово, реализуясь в речи, приобретает особые свойства, может рассматриваться только в составе отдельного высказывания или текста, т.е. речевую специфику каждого отдельного употребления слова создает контекст. Речевая специфика каждого слова может затрагивать его содержательную сторону и влиять на его смысл, поэтому важная задача педагога состоит в том, чтобы обращать внимание учащихся как на речевую специфику словесного ударения, речевые особенности звучания слова, так и на речевую специфику его грамматического оформления. Это объясняет связь словарной работы с фонетическим и графическим рассмотрением слова [4].

Так, отмечая необходимость понимания слова как важной составляющей владения языком, становится очевидной роль словарной работы на уроках в развитии речи учащихся. Разносторонняя работа со словами позволяет не только расширить словарный запас школьников, но сформировать умения применять каждое слово в том или ином контексте речи, а также сформировать орфографическую грамотность. Решая проблему развития русской речи учащихся с казахским языком обучения, также стоит отметить особое значение словарной работы. В этом случае обучение будет удачным в случае, когда школьники смогут усвоить не только большое количество слов и их значений на русском языке, но и будут безошибочно употреблять их в своей речи.

Организация словарной работы на уроках русского языка для детей с нерусским языком обучения должна основываться, прежде всего, на понимании того, что данный язык не является родным. Соответственно, для достижения целей и реализации задач, поставленных учителем по усвоению новых знаний, расширению словарного запаса и формированию умений применять новые слова в разговорной речи, необходимо делать упор на методы и приемы, которые могут в

равной степени использовать при изучении какого-либо языка на самых начальных этапах обучения.

В общем, при проведении словарной работы должны быть реализованы следующие методические задачи:

1. Обогащение словаря новыми словами, усвоение ранее неизвестных слов или новых значений слов, имеющихся в лексиконе школьника;

2. Закрепление и уточнение словарного запаса на основе соотнесения слов с конкретными значениями во избежание неверного понимания смысла;

3. Активизация словаря, переход от пассивного словаря к активному, т.е. осознанное использование слов в речи.

Остановимся подробнее на каждом из них.

Обогащение словарного запаса учащихся – одна из основных задач проведения словарной работы на занятиях. Словарь школьника может обогащаться за счет введения в языковое сознание тематических групп слов, синонимических рядов, антономических пар. Главным аспектом в данном направлении является работа со значением или системой значений и употреблением того или иного слова. В ходе проведения словарной работы для обогащения словаря можно использовать следующие виды деятельности:

– Объяснение лексического значения или системы значений в виде изолированного логического толкования. Толкование должно осуществляться как вне контекста, так и при включении в определенный контекст. Новые слова могут обнаруживаться школьниками как в ходе устной речи учителя, так и в новом тексте или, непосредственно, в словаре;

– Составление тематических групп слов;

– Анализ лексических средств образцового или негативного текста. Второй вариант может быть намеренно необразцовым;

– Определение функций применения лексической единицы в тексте, например, ряда синонимов;

– Исправление негативного текста;

– Составление словосочетаний или предложений.

Следующее направление – закрепление и уточнение словарного запаса тесно взаимосвязано с первым. Это направление подразумевает формирование углубленного понимания смысла изучаемых слов, наполнение их конкретным содержанием в соответствии с рассматриваемым контекстом, а также соотнесение с реальными объектами для демонстрации возможностей применения их на практике. Для реализации поставленных задач словарная работа применяется как

средство контроля и закрепления знаний. Для лучшего понимания того, насколько верно усвоен смысл того или иного слова, как уже было выше отмечено, толкование для учащихся может быть осуществлено на родном языке.

Третий этап – активизацию словаря – можно считать завершающим при изучении неродного языка. Данный этап подразумевает переход слов из пассивного словаря в активный, т.е. когда школьник не только знает слово, понимает его смысл, но и может беспрепятственно употреблять его в своей речи [12]. При достижении целей данного направления четко прослеживается уровень овладения школьниками русской речью. Здесь могут применяться самые разнообразные варианты словарной работы.

Таким образом, первый этап, предназначенный для расширения и формирования словарного запаса учащихся является основополагающим, длительным и трудоемким. Очевидно, что без определенного словарного запаса невозможно работать с текстами на изучаемом языке, а также общаться с носителями данного языка.

Успешная организация словарной работы на уроках обусловлена соблюдением ряда принципов, отраженных в таблице 1.

Таблица 1. Принципы организации словарной работы

Принцип	Краткое описание
1	2
Принцип единства развития словаря и восприятия действительности	Словарная работа должна основываться на чувственном восприятии учащегося, когда изучаемые слова находят отражение в окружающей действительности. Для лучшего усвоения новых слов каждый учащийся должен иметь возможность визуально увидеть или тактильно ощутить значение данного слова
Принцип связи словарной работы с возможностями познания окружающего мира	Возможность изучения новых слов в процессе создания на уроках ситуаций, близких к реальности, например, составление тематического диалога и другие творческие задания
Принцип комплексного решения задач словарной работы (обогащение, уточнение, активизация) во взаимосвязи меду собой и с формированием грамматической и фонетической грамотности	Изучение новых слов, их грамматической и фонетической составляющей, а также закрепление, уточнение смысла и применение в речевой деятельности должны происходить в тесной взаимосвязи друг с другом, каждое следующее направление является следствием предыдущего
Принцип семантизации лексики	Учащимся должен быть понятен смысл каждого из изучаемых слов не только индивидуально, но и в конкретном контексте. Для этого можно использовать такие задания, как подбор синонимов, антонимов, составление словосочетаний

Принцип единства учебных и воспитательных задач с задачами словарной работы при выполнении определенного рода требований по всем разделам образовательной программы на занятиях и в повседневной жизни	Каждый раздел образовательной программы направлен на изучение тех или иных явлений с соответствующей лексикой, сопровождающихся постановкой учебных и воспитательных задач. Работа со словарем не должна быть отделена от учебно-воспитательной деятельности
Принцип поэтапности	Применение словарной работы на уроках должно происходить поэтапно с учетом возможного объема воспринимаемой и усваиваемой учащимися информации, а также сложности формирования различных понятий на изучаемом языке

Так, словарная работа на уроках русского языка, организованная в соответствии с вышеизложенными принципами, будет являться важным компонентом в формировании речевой компетентности учащихся казахских школ.

Кроме того, организация словарной работы с целью изучения нового материала или контроля усвоения полученных знаний должна быть осуществлена с применением различного рода средств обучения. Учитывая психо-физиологические особенности возраста учащихся, большое значение имеет форма представления материала. Мы считаем, что формирование новых и контроль усвоения имеющихся знаний будет более эффективным, если для этих целей использовать на занятиях компьютерные технологии. В отсутствие подобного оснащения школьного кабинета, можно использовать раздаточный материал с заданиями, представляющий собой карточку с цветной распечаткой. Такого рода наглядность привлечет внимание учащихся и, соответственно, повысит интерес к выполнению заданий.

Список использованных источников

1. Методика грамматики и орфографии в начальных классах / Под ред. Н.С. Рождественского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1979. – 239 с.

2. Жарикова А.В. Многоаспектная работа над словом на уроках русского языка как средство обогащения словарного запаса учащихся старших классов / А.В. Жарикова. – 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/mnogoaspektnaya-rabota-nad-slovom-na-urokah-russko go-yazyka-kak-sredstvo-obogascheniya-slovarnogo-zapasa-uchaschihsya-starshih-klassov

3. Яшина В.И. Теория и методика развития речи детей: учебник для студентов учреждений высшего профессионального образования / В.И. Яшина, М.М. Алексеева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2013. – 448 с.

4. Методика развития речи на уроках русского языка: книга для учителя / Под ред. Т.А. Ладыженской. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1991. – 240 с.

5. Брызгалова, И.М. Словарная работа – ведущее звено в работе по развитию речи / И.М. Брызгалова, О.А. Карлова. – 2017. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/slovarnaya-rabota-veduschee-zveno-v-rabote-po-razvitiyu-rechi

6. Юсупова, З.М. Роль словарной работы в развитии речи учащихся начальных классов национальной колы / З.М. Юсупова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/rol-slovarnoy-raboty-v-razvitii-rechi-uchaschihsya-nachalnyh-klassov-natsionalnoy-shkoly

7. Капкайкина, Н. К. Словарно-орфографическая работа на уроках русского языка в начальных классах / Н. К. Капкайкина. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/slovarno-orfograficheskaya-rabota-na-urokah-russkogo-yazyka-v-nachalnyh-klassah

8. Ахбарова, Г.Х. Словарная работа при изучении делового стиля речи в татарской школе / Г.Х. Ахбарова. – 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/slovarnaya-rabota-pri-izuchenii-delovogo-stilya-rechi-v-tatarskoy-shkole

9. Урчукова, М.М. Словарная работа при изучении раздела «Словообразование» на уроках черкесского языка / М.М. Урчукова. – 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/slovarnaya-rabota-pri-izuchenii-razdela-slovoobrazovanie-na-urokah-cherkesskogo-yazyka

10. Тилляходжаева, М.Н. О методах словарной работы на уроках таджикского языка / М.Н. Тилляходжаева. – 2019. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/o-metodah-slovarnoy-raboty-na-urokah-tadzhikskogo-yazyka

11. Зайцева, Н.П. Формирование лексической грамотности учащихся средствами словарной работы на уроках русского языка / Н.П. Зайцева // Образовательный процесс. – 2019. – № 4. – 9-15 с.

А. Кабулова
Казахстан г. Павлодар
Павлодарский педагогический университет
научный руководитель: Г.К. Абзулдинова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЛОВАРЕЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ РЕЧИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. *Данная научная статья посвящена теме: «Словари на уроках русского языка как средство развития речи учащихся основной общеобразовательной школы». Вопрос по обогащению словарного запаса современного школьника сегодня очень актуален. В условиях научного прогресса в обиход входят все новые и новые слова, многие из которых трудны и непонятны. Поэтому первостепенной задачей учителя русского языка является работа над обогащением и уточнением словарного запаса школьников: чем большим*

количеством слов владеет человек, тем точнее реализуется коммуникация между людьми как в устной, так и в письменной форме.

Ключевые слова: *развитие речи, словарь, словарный запас, словарная работа.*

Вопрос использования словарей на уроках русского языка всегда привлекал внимание методистов и учителей русского языка. Так, Ф.И. Буслаев (1844) рекомендовал учителям родного языка «развивать в дитяти врожденный дар слова». И.И. Срезневский (1860) советовал преподавателям обогащать детей «словами и выражениями, для этого годными», добиваться того, чтобы «не осталось неизвестным их памяти и непонятным их умам» слов, научить пользоваться словами и выражениями, обращать разумное внимание на значение слов и выражений. К.Д. Ушинский писал, что нужно «через слово ввести дитя в область духовной жизни народа». Каждый учитель основной «школы должен организовать работу на уроках русского языка так, чтобы подросток в процессе обучения учился размышлять, анализировать, сравнивать, самостоятельно делать выводы. А для этого ему нужен богатый словарный запас, хорошо развитая связная речь.

Основной задачей современного филологического образования в школе является формирование и развитие языковой личности, развитие орфографическое и синтаксической грамотности. Огромное образовательно-воспитательное и практическое значение русского литературного языка. Работа по развитию речи включает в себя формирование навыков выразительного чтения. Занятиям по выразительному чтению предшествует и сопутствует работа над развитием речевого слуха учащихся (умение различать звуки в слове, отчетливо произносить слова, различать ударные и безударные слоги, определять границы предложений, повышать и понижать голос, убыстрять темп речи, выделить слово, на которое падает логическое ударение). Очень важно добиваться, чтобы каждый текст не был прочитан монотонно, невыразительно. Используемая в настоящее время методика направлена на ознакомление учеников с разнообразными средствами речи (типами, стилями речи, и пр.), но не на практическое овладение ими: немотивированность детей, небольшое количество учебных часов, отводимых на развитие речи, недостаточный тренинг умений и навыков приводят к тому, что учащиеся обычно знают о возможностях речи, но не умеют ими пользоваться.

Методика работы по обогащению словарного запаса учеников 5 классов

Обогащение словарного запаса учащихся – важнейшая задача школьного курса русского языка. Необходимость в специальной работе

по обогащению словарного запаса учащихся определяется, во-первых, исключительно важной ролью слова в языке (являясь центральной единицей языка, оно несет разнообразную семантическую информацию – понятийную, эмотивную, функционально-стилистическую и грамматическую; заполняя определенные позиции в коммуникативных единицах – предложениях, слово обеспечивает акты речевого общения людей), во-вторых, потребностью в постоянном пополнении запаса слов (чем большим количеством слов владеет человек, тем точнее реализуется коммуникация между людьми как в устной, так и в письменной форме).

Работа над пополнением словарного запаса учащихся привлекала внимание методистов и учителей русского языка еще в XIX в. Так, Ф.И. Буслаев (1844) рекомендовал учителям родного языка «развивать в дитяти врожденный дар слова». И.И. Срезневский (1860) советовал преподавателям обогащать детей «словами и выражениями, для этого годными», добиваться того, чтобы «не осталось неизвестных их памяти и непонятных их умам» слов, научить пользоваться словами и выражениями, обращать разумное внимание на значение слов и выражений. К.Д. Ушинский писал, что нужно «через слово ввести дитя в область духовной жизни народа». В ходе подготовки к урокам анализируется весь отобранный материал, и выделяются слова, которые требуют разъяснения. При отборе таких слов учитывается степень новизны слова для детей, важность его для понимания текста или предложения, необходимость введения слова в активный словарный запас учащихся. Отобранные слова могут быть записаны на доске, на плакате. Работа над значением слова обязательно сопровождается комментариями по поводу произношения и правописания. Затем записываются в тетрадь те слова, которые наиболее ценны для коммуникации и введения их в активный словарный запас.

Повышению уровня языковой культуры, обогащению словаря учащихся способствуют такие виды работ, предлагаемые учебником, как письмо по памяти. Это один из эффективных видов работы для развития речи. Тексты интересны в познавательном отношении, часто эмоциональны, могут содержать научную информацию. К такому тексту можно предложить выполнить задания по развитию речи: определить тип и стиль речи, средства связи между предложениями, сформулировать основную мысль, указать тему текста, придумать заголовок, назвать основные признаки текста. Формируют речевые умения и навыки такие упражнения учебника как сочинение-миниатюра, при выполнении которых у школьников вырабатывается умение определять тему и основную мысль создаваемого высказывания,

отбирать необходимый материал, систематизировать его, использовать соответствующие замыслу тип и стиль речи, наиболее подходящие языковые средства.

На уроках подготовки к любому из этих видов работ используется специально отобранный дидактический материал, главное назначение которого – языковая подготовка к созданию текста. При этом происходит обогащение словаря учащихся лексикой определённых тематических групп, овладение синонимическими средствами языка, уяснение особенностей их использования в текстах разных стилей, типов речи; выполнение словарной работы, в процессе которой проводится анализ особенностей употребления слова в тексте. В результате этой работы постепенно накапливается опыт использования слова в речи, что необходимо для работы по предупреждению лексических ошибок.

Модель словарной работы на уроках русского языка в 5 классе

Развитию речи способствуют и упражнения, направленные на более глубокое осмысление слов, значение которых уже известно учащимся. Например:

1. Указать, к какому родовому понятию относятся слова «радость» (чувство), «география» (наука), «треска» (рыба).

2. Дать письменное объяснение значения слова (по типу словарной статьи), например, «мелководье» (мелкое место в русле реки, отмель), «навзничь» (опрокинувшись на спину, вверх лицом).

3. Указать отличительные признаки предмета, отличающие его от предметов того же класса. Например, биология - наука, изучающая живые организмы.

4. Выписать из толкового словаря слова, относящиеся к одному классу, например, слова, обозначающие чувства человека: страх, радость, счастье, грусть.

Часто предлагаются упражнения на выделение черт сходства и различия6

1. Указать, какое слово употреблено в более широком значении, какое - в более узком: вид, образ, наружность и т.п.

2. Указать, по какому признаку можно сопоставлять следующие пары слов: лачуга - терем, катер - корабль, переулок - проспект.

Лексическая работа неразрывно связана с орфографической, поэтому особенно важно соединять анализ смыслового значения с орфографическим разбором слова. Именно благодаря этому достигается сознательное и прочное усвоение орфографии. Обогащая лексику учащихся, необходимо обратить их внимание и на то, что слово служит средство художественной выразительности Литературоведческие понятия (гипербола, метафора, эпитет, сравнение, гротеск и др.) раскрываются на уроках литературы, но на уроках русского языка эти знания углубляются и закрепляются. Узнав о способности слова выступать в переносном значении, учащиеся, как правило, без труда указывают, в каком значении употреблено слово (ножка ребёнка - прямое, ножка стула - переносное). Учитель напоминает, что это метафоры языка. Можно предложить предложения, на примере которых школьники знакомятся с метафорами стиля (Дремлет малыш в коляске. - Дремлет чуткий камыш).

При анализе примеров подчёркивается, что с помощью таких метафор писатели и поэты создают живую картину, заставляют вглядеться в такую сторону явлений, которая раньше ускользала от внимания, оставалась скрытой. Такую работу уместно проводить при повторении всех самостоятельных частей речи (улыбка ребенка -

улыбка солнца, гуляет ребёнок - гуляет ветерок, золотое кольцо - золотой характер и т.п.). Аналогичные упражнения можно проводить и с целью показа гиперболы, гротеска, сравнения и др.

Заключение. Таким образом, можно констатировать тот факт, что использование словарной работы на уроках русского языка как средство развития речи учащихся основной общеобразовательной школы - это новое в методике преподавания русского языка. Она еще сравнительно мало изучена. В исследовании как можно полнее рассмотрен вопрос о русской лексикографии, о том новом, что появилось в теории, методике о словарях. Без этого невозможно правильно организовать работу со словарями на уроках русского языка в 5 классе. Пытаясь дать оценку различным видам словарей, можно сделать вывод, что каждый словарь имеет особое значение для современного школьника. Главная его задача - содействовать обогащению словарного запаса обучающегося, сделать его речь грамотной, культурной. Изучая опыт лучших учителей русского языка, делаем вывод, что словарная работа на уроках русского языка, работа по развитию речи в целом должна занимать ведущее место. Эффективность этой работы зависит от профессионализма учителя. Применение новых технологий повышает заинтересованность детей в уроке. А работа со словарями как одна из новых технологий при обучении русскому языку – культуроведческая. Необходимо формировать у учащихся умение пользоваться всеми видами словарей, что, безусловно, повысит уровень их культуры и речи.

Список использованной литературы

1. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика / Д.Н. Шмелев. – 5-е изд. – М.: Либроком, 2009. – 336 с.

2. Голуб И.Б. Стилистика русского языка / И.Б. Голуб. – 7-е изд. – М.: Айрис-пресс, 2006. – 448 с.

3. Белоусова А.С. Устаревшие слова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 540 с.

4.Крысин Л.П. Архаизмы, историзмы // Энциклопедический словарь юноголингвиста. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 36-37 с.

5. Какорина Е.В. Особенности употребления лексики пассивного фонда языка // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М.: Языки русской культуры, 1996. – 67-70 с.

6. Самотик Л.Г. Архаизмы и толковые словари русского языка // Актуальные проблемы русистики. Вып. 3. Языковые аспекты регионального существования человека: мат. Междунар. науч. конф., посвящ. юбилею акад. МАН ВШ д-ра филол. наук, проф. О.И. Блиновой / отв. ред. д-р филол. наук Т.А. Демешкина. – Томск: Изд-во ТГУ, 2006. – 158-164 с.

7. Матвеева Н.П. Библеизмы в русской словесности // Русский язык в школе. – 1995. – №6. – 86-89 с.

8. Касаткин Л.Л. Архаизмы // Краткий справочник по современному русскому языку. – М.: Высшая школа, 1996. – 11-13 с.
9. Дунев, А. И. Русский язык и культура речи: учебник / А.И. Дунев и др. – М.: Юрайт: ИД Юрайт, 2011. – 492 [1] с. (Основы наук)
10. Ефимов, А.И. История русского литературного языка: учебник / А.И. Ефимов. – М.: Высшая школа, 1967. – 348 с.
11. Культура русской речи. энциклопедический словарь-справочник. Рос. акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 837 [1] с.
12. Бронникова, Ю.О. Русский язык и культура речи: учебное пособие / Ю.О. Бронникова, А.П. Сдобнова, И.А. Тарасова. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 171 [1] с.

M.M. Kabykenova
Master student, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar
A.K. Zhetpisbay
Scientific supervisor: *candidate of Philology, Associate Professor, Pavlodar State University, Pavlodar*

LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN BASIS OF CLIL TECHNOLOGY

Abstract: *CLIL is an innovative way of learning that allows students to focus not only on learning, but also on content and language. CLIL offers a new approach to education based on integrated teaching of foreign languages and content. A foreign language is taught in a way that stimulates learning. Particular attention is paid to pedagogical skills, as they are important for effective linguistic and communicative learning. This article deals theoretically with CLIL technology. The purpose and objectives of using CLIL technology, as well as the benefits. This technique is one of the most modern technologies in the preparation of students, and also contributes to the development of students' cognitive activity, reveals their creative potential and helps to solve communication problems.*
Keywords: *CLIL technology; foreign language; way of learning; active learning; student-centered learning.*

Аңдатпа: *CLIL – бұл инновациялық білім беру тәсілі, ол білім алушыларға білуді ғана емес, мазмұнға да, тілге де назар аударуға мүмкіндік береді. CLIL шет тілі мен мазмұнын кешенді оқытуға негізделген жаңа білім беру тәсілін көздейді. Шет тілі оқытуды ынталандыратындай етіп оқытылады. Оқыту дағдыларына ерекше көңіл бөлінеді, өйткені олар тиімді лингвистикалық және коммуникативтік оқыту үшін маңызды болып табылады. Бұл мақалада CLIL технологиясы теориялық тұрғыда қарастырылған. CLIL технологиясын сабақ барысында қолданудың мақсаты мен міндеттері, сонымен бірге артықшылық тұстары жайында сөз етіледі. Бұл әдіснама заман талабына сай оқушыларды даярлаудағы өзекті технологиялардың бірі болып табылады, сонымен қатар оқушылардың танымдық белсенділігінің дамуын қамтамасыз етеді, олардың шығармашылық әлеуетін ашады және коммуникациялық мәселелерді шешуге көмектеседі.*

Кілт сөздер: *CLIL технологиясы; шет тілі; білім беру тәсілі; белсенді оқыту; оқушыларға бағытталған оқыту.*

Аннотация: *CLIL – это инновационный способ обучения, который позволяет учащимся сосредоточиться не только на обучении, но также на содержании и языке. CLIL предлагает новый подход к образованию, основанный на интегрированном обучении иностранным языкам и содержанию. Иностранный язык преподается таким образом, чтобы стимулировать обучение. Особое внимание уделяется педагогическим навыкам, так как они важны для эффективного лингвистического и коммуникативного обучения. В этой статье теоретически рассматривается технология CLIL. Цель и задачи использования технологии CLIL, а также преимущества. Данная методика является одной из самых современных технологий в подготовке учеников, а также способствует развитию познавательной активности студентов, раскрывает их творческий потенциал и помогает решать проблемы общения.*

Ключевые слова: *технология CLIL; иностранный язык; способ обучения; активное обучение; ориентированное на учащихся.*

In connection with the transition to 12-year education in Kazakhstan, the education system and teaching methods are being improved, which imposes new requirements on teachers. The teacher of the new school is a spiritually developed, creative person with mental abilities, professionalism, pedagogical talent, and a desire for innovation. Therefore, there is an opinion that the future of modern civilization depends not only on technological progress and economic growth. It is determined by the role of an individual who is ready to solve key socio-economic issues in favor of a person and on his behalf. According to UNESCO, one of the reasons for this phenomenon was the rethinking of the values of world civilization, during which society realized the need to educate a cultural personality capable of actively participating in social progress, changing itself and the world around it. [1, p. 54]

Everyone knows that a lot depends on the education system and its position in society, in fact, this is the foundation of the future society, but it should be noted that language plays an important role in society and its system of relations. The school, as an educational institution, in turn, can create conditions for the successful learning of a foreign language. First, the teacher educates with his subject. The method discussed in this article is considered the most successful, as it allows you to combine two or more subjects at once, including the study of the English language. This method can be used in both primary and secondary schools. The benefits of this type of method will be discussed below.

The abbreviation CLIL stands for Content and Language Integrated Learning. The term was first introduced by David Marsh in 1994. This type of learning describes a learning environment where subjects or their

individual sections are taught in a foreign language, which serves two purposes: reading a topic and learning a foreign language at the same time. Marsh continued his research, and in 2001 the essence of the method was explained as follows: CLIL considers the teaching of a foreign language as a means of teaching other subjects, thereby creating a need for learning. This allows him to rethink and develop in communication as well as in his native language. [2, p. 208]

The main goal of the CLIL method is to reduce the teacher's communication skills and, conversely, to develop students' communication skills.

Elements of the lesson in the CLIL format (4 "C" of the CLIL methodology):

– *Content.* Stimulation of the process of mastering knowledge and business development;

– *Communication.* To teach students to use the means of a foreign language to study the subject;

– *Cognition.* To understand the language and the subject, it is necessary to develop the ability to think. Achieving this goal includes tasks for analytical or critical reading and writing, key, comparison, prediction, finding connections, and much more tasks.

– *Culture*. Understanding the features, similarities, and differences of individual cultures helps students to effectively socialize in the modern cultural space, better understand their culture and stimulate its preservation and development. [3, p. 5]

To this end, there is a need for subject integration into the educational process in the preparation of future specialists by modern requirements, that is, the use of CLIL technology is one of the main ways to solve this problem. One of the most successful approaches in the world is the integrated subject language teaching called CLIL.

The use of *CLIL technology* allows for solving a wide range of educational tasks. Simultaneous teaching of a non-native (foreign) language and non-linguistic subjects is an effective means of achieving the expected learning goals and developing a wide range of skills and abilities.

When developing a course, the teacher should take into account the following factors: the age of the students, their social and linguistic environment, and the level of familiarity with the study of subjects in a foreign language. Conducting lessons in the format of the CLIL methodology, on the one hand, provides for an increase in the requirements for foreign language teachers, i.e. they must be prepared to prepare and conduct lessons with other subject teachers. On the other hand, students note that foreign language lessons are more interesting than other subjects,

as teachers use different forms of presentation, and organization of work and pay special attention to the individual and creative activities of children. This means that the study of basic subjects will be much more fascinating and effective for students if they are carried out with an active-communicative approach to foreign language lessons.

There are special requirements for the selection of educational material and the development of tasks for it. Thus, the following tasks are set for the teacher:

– The material on the subject should be selected in the native language of the students at a level of complexity somewhat lower than the level of real knowledge of the subject;

– texts must be carefully selected and provided with a sufficient number of tasks for understanding and assimilation of the material;

– tasks for text processing should focus on the content of the topic, involve students in the process of understanding, checking, discussing the main idea of the text;

– tasks to show the features of language forms, to be able to compose, use, check and use different types of assessment;

– tasks should stimulate the independent and creative activity of students, communicative tasks for oral and written communication in a foreign language;

– students should be introduced to compensatory strategies to deal with language, content, and communication difficulties.

The choice of teaching material depends on the structure of the course, determined by the educational institution. There are three main course models:

– *Expanding language skills* – one to two hours a week to work with materials in one subject or several disciplines;

– *Modular learning* – modules for studying individual or several disciplines in a foreign language at different stages of the educational process;

– *Partial integration with the subject* – 50% of foreign language lessons are conducted in the format of the CLIL methodology. The content of the educational material can repeat or supplement the material studied in the main lessons on the topic. [4, p. 12]

Taking into account all the above factors, the course based on the CLIL methodology allows you to solve the following educational goals and objectives:

– increase motivation to learn a foreign language;

– to teach students to consciously and freely use a foreign language in solving problems of everyday communication;

– developing students' knowledge and understanding of other cultures;

– preparing students for continuous learning and work in a global context;

– development of linguistic and communicative competencies through the natural and modern use of a foreign language.

The CLIL lesson requires the teacher to observe the following points:

– a combination of language and subject knowledge;

– the language structure of the lesson does not need a clear structure;

– the language components of the lesson depending on the topic;

– the lexical approach is more important than the grammatical one;

– the tasks set at the lesson depending on the level of preparation of the student. [5, p. 11]

CLIL technologies are not a new method. In many European countries, CLIL is used in various educational contexts, from kindergarten to higher education. CLIL technology is being tested in various schools in European countries such as Finland, Hungary, Lithuania, and Estonia. The successful application of CLIL in these countries gives us reason to believe that this method is potentially successful.

The positive effect of the introduction of CLIL technology in European education systems has been confirmed by numerous studies. According to Eurydice, a research organization established by the European Commission in 1986 to study European education and politics, CLIL is part of most education systems in the European Union, and its use has significantly increased the effectiveness of language teaching. [6, p. 3]

In a paper describing the experience of Kazakhstan in introducing trilingual education and using the CLIL methodology [7, p. 5], in 2012, Nazarbayev Intellectual Schools noted that a policy of teaching in three languages has been developed. In addition, a plan was developed for the introduction of trilingual education in Nazarbayev Intellectual Schools, methodological recommendations for teachers on the use of CLIL methods of group teaching, and language implementation (integration of content and language).

Teacher versatility is at the heart of the CLIL method. CLIL technology is used to motivate students to learn a foreign language and apply their knowledge and skills in practice to solve specific problems. The use of CLIL technology also develops communication and presentation skills. CLIL is nothing new for a language teacher. The only difference is that a foreign language teacher must be a subject teacher or a subject teacher must be able to teach his subject in a foreign language. The main thing is not the subject that you teach, but the person you form. Today's active student is tomorrow's active member of society. The question should

often be asked: understanding causality is a necessary condition for the development of learning. Creative thinking should be developed through comprehensive problem analysis; Cognitive tasks need to be solved in several ways, most often these are creative tasks. Students often need to be shown an academic perspective. Use schemes and plans to ensure the development of the education system. It is important to take into account the individual characteristics of each student in the learning process, to combine students into differentiated groups with the same level of knowledge. To study and take into account the life experience, interests, and features of the development of students. Explain to students that if they know everything they need to make life plans, everyone will find their place in life. A range of non-standard, industrial, and household solutions. It is better to systematize and apply knowledge obtained from different sources than someone who knows a lot. Therefore, using CLIL technology in English classes leads to a more practical, natural, and interactive educational context.

References

1. Mehisto, P., Marsh D., Frigols, M.J. (2008) Uncovering CLIL. Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Macmillan Books for Teachers. Macmillan Education

2. Marsh, D. (2001). Using Languages to Learn and Learning to Use Languages: An introduction for parents and young people. TIE-CLIL: Milan.

3. British Council. CLIL (Content and Language Integrated Learning) Introduction/Teaching English/British Council/ http://www.britishcouncil.org.

4. Maljers A., Marsh D., Coyle D., Hartiala A. K., Marsland B., Pérez-Vidal C., Wolff D. (2002) The CLIL Compendium. http://www.clilcompendium.com

5. Лалетина, Т. А. Интегрированный подход и использование предметно-языковой интеграции при обучении иностранному языку.

6. Bentley, Kay (2010) TKT Course CLIL Module CUP.

7. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы, №1118 Жарлығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы қаулысы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200000909 (2012 ж. 5 шілде).

8. Coyle, D. CLIL Content and Language Integrated Learning / D. Coyle, Ph. Hood, D. Marsh. – CUP. –2010.

Б.Б. Кап
Павлодар қ., Павлодар педагогикалық университетінің магистранты
Ж.М. Байғожина
Филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа: *Бұл мақалада жоғарғы оқу орны студенттерінің ағылшын тілі сабақтарында цифырлық технологияны қолданудың өзекті мәселелері мен сандық ақпараттық жүйе арқылы ағылшын тілін үйрету болып табылады. Сабақ барысындағы ағылшын тілін меңгеру барысындағы заманауи әдіс-тәсілдерді жалпы білім беру тәжірибесі тұрғысынан қарастырамыз. Шет тілінің әртүрлі аспектілерін сандық цифырлық жүйе арқылы оқыту.*

Түйінді сөздер*: білім беру, шет тілі, цифырлық технология, ағылшын тілі, студент, университет, сандық ақпараттық технологиялар әдіс-тәсілдер, сөздік қор, грамматика, сөйлеу дағдысы, айтылым дағдысы, тыңдау.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются актуальные вопросы использования цифровых технологий на уроках английского языка для студентов вузов и преподавания английского языка с помощью цифровых информационных систем. Мы рассматриваем современные методы изучения английского языка на занятиях с точки зрения общеобразовательного опыта. Обучение различным аспектам иностранного языка через цифровую систему.*

Ключевые слова*: образование, иностранный язык, цифровые технологии, английский язык, студент, университет, цифровые информационные технологии, методики, лексика, грамматика, навыки говорения, навыки говорения, аудирование.*

Abstract: *This article discusses topical issues of using digital technologies in English lessons for university students and teaching English using digital information systems. We consider modern methods of learning English in the classroom from the point of view of general educational experience. Teaching some aspects of a foreign language through a digital system.*

Keywords*: education, foreign language, digital technologies, English, student, university, digital information technologies, methods, vocabulary, grammar, speaking skills, listening.*

Ағылшын тілі пәнін оқыту үрдісінде сандық ақпараттық технологияның бүгінгі таңдағы рөлі өте басым. Қазір жиырма бірінші ғасырда жаһандану барысында цифырлық технологиялардың орны ерекше. Заман талабы заманауи болу, ақпараттық технологиялар бастаған көштен қалып қалмау. Ағылшын тілі мен сандық ақпарататтық

технологиялардың үндестігімен ағылшын тілін студентерге оқыту. Қазіргі уақытта ағылшын тілін меңгергісі келетін тұлғалар үшін.

Цифрлық ақпарататтық жүйенің арқасында көптеген қосымшалар арқылы оқу орнында немесе үй жағдайында үйренуге болады. Бұл қосымшалар ұялы телефонға жүктеу арқылы кез келген ыңғайлы уақытта ағылшын тілін жетік деңгейде меңгеруге болады.Ағылшын тілін жетік меңгеруге арналған қосымшалар, бұл қосымшаларды университете үй жағдайында бос уақытта еш кедергісіз меңгере аласыз. Kazakh English Dictionary, Cake, Puzzle English, Nazar education,English Galaxy, Salem English, Tongo,Ewa, English Club TV YOUTUBE. Қазіргі таңдағы университеттердің білім беру парадигмасының барлық құрамдас бөліктерін айтарлықтай қайта құрылымдау қажеттілігін көрсетеді. Бұл өзгерістер оқытудың интерактивті түрлеріне көңіл бөлудің артуына, оқу процесінің барлық кезеңдерінде – материалды баяндаудан бастап оны бақылауға, оқытудың инновациялық әдістерін модельдеуге, оқытуды ұйымдастыру мен реттеуге дейін цифрлық технологияларды (ЦТ) міндетті түрде қолданумен байланысты. Студенттердің өздік жұмысының, білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін (АКТ -құзыреттілік) дамыту.

Цифрлық білім беру технологиялары – цифрлық технологияларға негізделген заманауи білім беру ортасын ұйымдастыру тәсілі. Технология оқу процесінің 4 негізгі құрамдас бөлігін қолдауы керек: белсенді қатысу, топтық жұмыс, өзара әрекеттестік және сарапшылармен кері байланыс. Тіл үйренудің дәстүрлі әдістеріне қанықкан жоғарғы оқу орны студенттерінің сабақ барысында компьютерді пайдалануы олардың ынтасын арттырады. Әдетте, студенттерде смартфондар немесе пайдалануға болатын басқа мобильді құрылғылар болады, және олар осы құрылғымен тілді жақсырақ жаттықтыру жолын көрсетседі . Технологияны қолдануды ағылшын тілі курсына біріктірудің бір жолы – оқытуға аралас тәсілді қолдану. Бұл жерде аралас оқыту сабақта бетпе-бет қарым-қатынас пен технологияны пайдалануды біріктіретін тіл курсын білдіреді және бұл анықтама студенттердің үйде технологияны қолдануын білдіреді. Көптеген мұғалімдер аралас деп санайды. Оқыту онлайн курсты қосу арқылы сыныпта бетпе-бет сөйлесуден тұрады, яғни онлайн компонент бетпе-бетке қосылады – көзбе-көз оқытылады. Мұғалімдердің аралас оқытудың осы түрін жүзеге асыруының ең жақсы тәсілдерінің бірі білім алушылар арасындағы білім беру ақпараттық өзара әрекеттесу процестерінің пайда болуына және

дамуына ықпал ететін жағдайлардың жиынтығын туғызу болып табылатын ақпараттық-коммуникациялық пәндік ортаны құру және пайдалану болып табылады. Бұл ретте мыналар қамтамасыз етіледі: ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың интерактивті құралдарының көмегімен белгілі бір пәндік саланың ақпараттық ресурсымен қызмет ету; ақпараттық коммуникация субъектісі және тұлға ретінде пайдаланушымен өзара әрекеттесетін интерактивті ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдарымен ақпараттық өзара әрекеттесу; сәйкес пәндік аймақтың (немесе облыстардың) үлгілері мен ерекшеліктерін көрсететін пайдаланушы мен пәндік ортаның объектілері арасындағы интерактивті ақпараттық өзара әрекеттесу. Ақпараттық-коммуникациялық пәндік ортаның жұмыс істеуі келесі факторлармен анықталады: пайдаланушының білім беру әрекеті шеңберінде және зерттелетін объектілердің экрандық бейнелерімен ақпараттық өзара әрекетін жүзеге асыру, қарастырылатын процестер немесе құбылыстар, осы нақты пәндік саланың ақпараттық білім беру ресурсын пайдалану негізінде пайда болатын және дамитын оқу сюжеттері туралы; белгілі бір пәндік саланың заңдылықтарын меңгеруге бағытталған ендірілген оқыту технологияларын жүзеге асыру жағдайында жұмыс істей білу .

Шетел тілі курсына технологияны кіріктіруге жиі кездесетін кедергі, егер бірдеңе дұрыс болмаса, мұғалім не істеу керек деген сұрақ болуы мүмкін. Мұғалімде технологияны қолдана отырып, әрқашан В жоспары болуы керек, яғни. технологияның жоспарланғандай жұмыс істемеуі мүмкін екеніне дайын болу керек.

1. Сандық ақпараттық технологиялар арқылы сөздік қорын оқыту

Өздеріңіз білетіндей, сөздік қорын үйрену өте қиын болуы мүмкін. Студенттер көптеген сөздерді үйреніп қана қоймай, оларды есте сақтау және практикада қолдану алдында контекстте бірнеше рет кездесуі керек. Жеке сөздерден басқа, студенттер көп сөз тіркестерін үйренуі керек. Көптеген тіл курстарында оқушыларға қажетті барлық сөздік қорын үйренуге уақыт жеткіліксіз,студентердің сөздік қорынна байытуға көмектесетін интернет құрылғылардың бірнешеуі Multitran, Urban dictionary,Cambridge Dictionary, Dictionary.com,Reverso, Kazakh English Dictionary өз септігін тигізе алады.

Ақпараттық технология оқушыларға сөздерді үйренуге көмектесе алады, өйткені сөздер қызықты түрде ұсынылса, сөздер мен сөз тіркестері оқушыларға эмоционалды әсер етсе, есте жақсы сақталатыны дәлелденген. Осылайша, технология мұғалімге сөздік қорын толықтыру барысын енгізудің әртүрлі және кейде қызықты жолдарын табуға көмектеседі.

2. Грамматиканы цифрлық ақпаратпен оқыту.

Ақпараттық технологияларды қалай қолдануға болатынын қарастырамыз.Көптеген технологияларды адамдар күнделікті өмірде грамматика бойынша білімін тексеру, сондай-ақ мәтін жазуға көмектесу үшін пайдаланады.

Мысалы: мәтіндерді өңдеу бағдарламаларына енгізілген мәтіндерді және құралдарды автоматты түрде аударатын сайттар (орфографиялық және грамматикалық тексерулер), Google-дағы нәтижелерді Googlefight деп аталатын веб-бет арқылы салыстыру және т.б. Бұл технологиялар тіл үйрену процесінде де, күнделікті өмірде де пайдалы.

3. Сандық ақпараттық технологиялар арқылы тыңдай білуге үйрету.

Технология көне заманнан бері Linguaphone 1-де шығарылған балауыз орамдарынан және грампластинкалардан бастап сандық CD жазбаларына дейін тілдерді үйренуге көмектесті. Интернеттің пайда болуымен, подкасттар және басқа онлайн аудио көздері арқылы шет тілдерін оқыту әлдеқайда қызықты болды деп сенімді түрде айта аламыз. Технология дұрыс пайдаланылған жағдайда мұғалімдер мен студенттерге ауызекі сөйлеу тілін шынайы түсінуге көмектеседі. Тыңдау – тыңдаушылар не болып жатқанын және сөйлеушінің не айтқысы келетінін анықтау үшін дыбыстық және визуалды көздерден алынған ақпаратты таңдап, түсіндіретін белсенді процесс. Дегенмен, тыңдауды үйрету оңай жұмыс емес және нәтиженіде көрсету оңай емес.

Сандық технология қалай көмектесе алады? Негізгі мақсат мотивацияны сақтау, жаттығуды жеңілдету және аудиториядан тыс тыңдау болуы керек деген пікір бар. Мұғалімдер технологияны, әсіресе интернетті пайдалана отырып, студенттерді жеке қызығушылық тудыратын тапсырмаларды орындау арқылы нақты әлемдегі ақпарат көздерінің артықшылықтарын көрсете алады. YouTube сайтында тыңдау дағдыларын жақсартуға бағытталған көптеген шынайы бейнелер мен подкасттар бар.

Оқытушы мен студенттерге белгілі адамдарды жазу үшін Интернеттен басқа дыбыс жазу құрылғыларын (ұялы телефондар мен MP3 ойнатқыштарын) пайдалануға болады. Телефония құралдарын (мысалы, Skype) да пайдалануға болады.

4. Сандық ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқуға үйрету.

Оқу - күрделі және көп қырлы дағды болып табылады. Оқуды қалай жақсырақ үйрену керектігі туралы идеялар үнемі өзгеріп

отырады, әсіресе Интернеттің өсуімен. Халықаралық оқу қауымдастығы қазіргі заманда толық сауатты болу үшін ақпарат және коммуникация саласында жаңа құзіреттіліктерді меңгеру қажет деп мәлімдеді. Сондықтан мұғалімдер оқушылардың оқу дағдыларын дамытуға көмектесуі керек деп айтуға болады. Электрондық мәтіндерге келгенде (мысалы, мәтіндерге гиперсілтемелермен қалай күресуге болады) және жаңа мәтін жанрларының пайда болуына байланысты (е- пошта, чат, микроблог және т.б.), сондай-ақ мәтін мен кескіндердің жаңа комбинациялары мәтіннің табиғаты өзгерді. Осы жаңа мәтіндердің барлығы әдетте «цифрлық сауаттылық» термині астында біріктірілген жаңа дағдылар жиынтығын талап етеді.

5. Сандық ақпараттық технологиямен жазуды үйрену.

Жазу Интернетті пайдаланушылардың өсуіне байланысты ең қиын дағдылардың бірі болуы мүмкін. Жақында студенттерге жазуға дағдылануға көмектесетін блогтар, Wikipedia немесе әлеуметтік медиа платформалары сияқты маңызды жаңа құралдарға қызығушылық артты. Көптеген жағдайларда студенттеріңіз Интернетте үнемі жазатынын байқайсыз. Шетел тілі мұғалімінің алдында тұрған міндеттердің бірі – оқушыға әлем интернетін қолдануды үйретуге көмектесу. Ал бұл мәселені шешудің жолы – интернетті тіл үйрену мүмкіндігі ретінде пайдалану.

Блогтар – шет тілін үйренудің тағы бір құралы. Топтық жұмысты технологияны қолдану арқылы да атап өтуге болады. Мүмкін бұл үшін ең жақсы құрал - Wikipedia (оңай өңдеуге болатын мазмұны бар қарапайым веб-сайт). Электрондық хаттар, чаттар және блогтар көбіне бейресми және жеке қарым-қатынасқа бағытталғанымен, вики бетін жазу формальдырақ және белгілі бір тақырыпқа бағытталған. Уикипедиядан басқа, мұғалімдер қарапайым ағылшынша Wikipedia сияқты басқа жобалармен де тәжірибе жасай алады, http://simple.wikipedia.org ағылшын тілін үйренушілерге арналған. Мұндай жобада бірлесіп жұмыс істеу кейбір студенттер үшін өте мотивация болуы мүмкін.

Әлеуметтік желіде жазу - бұл назардан тыс қалмайтын тағы бір сала. Facebook немесе Twitter сияқты әлеуметтік желілер көптеген студенттердің өмірінің ажырамас бөлігіне айналды және мұғалімдер олардың кейбір оқушылары осы сайттардағы басқа адамдармен сөйлесу үшін шет тілін пайдаланып жатқанын білуі мүмкін. Мұндай жағдайда сыныпта әлеуметтік желілерді пайдалану өте танымал болатын тамаша нұсқа болар еді. Оқушылардың жазба жұмыстарын электронды портфолиоға жинақтау тәрбиеші ескеретін тағы бір сала. Ол оқушының жеке ортасының ажырамас бөлігіне айналуы мүмкін.

Тұрақты жазу дағдыларынан басқа, сіздің студенттеріңізге цифрлық сауаттылық дағдылары қажет болуы мүмкін, бұл цифрлық құралдарды пайдаланудың тағы бір себебі. Студенттермен бірге зерттеуге тұрарлық көптеген нәрселер бар: сандық мәтіндердің мультимодальділігі мысалы, мәтін мен суреттерді біріктіру, әртүрлі цифрлық форматта жазу, контексттер мысалы, мобильді мәтіндік хабарламаларды немесе SMS пайдалану, сондай-ақ қаріптерді және басқа дизайн мүмкіндіктерін пайдалану .

6. Сандық ақпараттық технологиялар арқылы сөйлеуге үйрету

Көптеген жылдар бойы компьютер ауызекі тілге қарағанда жазбаша қолданбалармен көбірек байланысты болды, бірақ Web 2.0-дегі жаңа әзірлемелер және мұғалімдер мен студенттердің тілді оқыту мен оқу үшін Интернетке қолжетімділігінің артуына байланысты назар аударылды. Web 2.0 құралдары - бұл оқушылардың сөйлеу дағдыларын жақсартуға көмектесетін ең жақсы технологиялардың бірі. Қазіргі уақытта динамикті жазу оңай, өйткені ұялы телефондардың көпшілігінде дыбыс жазу құрылғысы бар және ұқсас жазбаларды жасауға мүмкіндік беретін көптеген ақысыз веб-негізделген құралдар бар. Мұндай құралдардың қатарына ұялы телефондардың, веб-камералардың, бейнемагнитофондардың және аудио интернет-сайттардың аудио өңдеу технологиялары, веб-сайттарға сұхбаттар, компьютерлік ойындар мен виртуалды сөздер жатады, олар қазіргі уақытта көптеген құралдардың бар екенін және пайдалануы ұлғайту мүмкіндігін арттыратын көптеген әдістерді көрсетуге болады. сөйлеу деңгейі.

7. Цифрлық ақпараттық технологиялардың көмегімен айтылымға үйрету.

Айтылым – тіл үйретудің жиі өткізілмейтін, кейде ұмытылатын аспектісі. Жақында мұғалім мен оқушыға дыбысты айтуда көмектесетін көптеген құралдар мен веб-сайттар жасалды. Айтылымды үйрету үшін, оның ішінде жалпы фонетикалық білімді, айтылудағы жиі кездесетін қателер мен ерекше нүктелерді талдау, екпін, байланыстырылған сөйлеу ерекшеліктері, фонетикалық транскрипцияны қолдану және арнайы интернет-ресурстарды, веб-сайттарды, сөйлейтін сөздіктерді, фонематикалық диаграммаларды және басқа онлайн құралдарды пайдалана аласыз. Бүкіл дүние жүзіндегі педагогтар білім беруде заманауи АКТ-ны шебер қолданудың пайдасы туралы көбірек білуде. АКТ келесі міндеттерді шешуге көмектеседі: оқу процестерін жетілдіру, білім беру нәтижелері мен мотивациясын арттыру, бірлескен жобаларды біріктіру және жүзеге асыру, оқу процесін ұйымдастыру мен басқаруды жетілдіру.

Және бұл таңқаларлық емес, өйткені АКТ инновациялық экономика мен заманауи қоғамды дамытуға мүмкіндік беретін мүмкіндіктер білім беру үшін қолжетімді болды.

Ағылшын тілі әлемдік тіл болғандықтан сандық ақпараттық технологиялардың арқасында бүгінгі таңда ағылшын тілін меңгеру бір шама жеңілденген. Білімді , саламатты азамат қалыптасмтыру мақсатында барлық әлемдік бәсекеге қабілетті болу үшін алған білімді детік меңгеру керекпіз, ал осы білімнің сексен пайызы тек ағылшын тілінде берілген осы орайда ақпараттық ккммуникациялық технологиялардың бізге берер көмегі өте зор.

Әдебиеттер тізімі:

1. Берулава Г.А., Берулава М.Н. Ақпараттық қоғамдағы жоғары білім беру жүйесін және ақпараттық білім беру кеңістігіндегі тұлғаны дамытудың әдістемелік негіздері // Педагогика. 2010. № 4. 11–18-беттер. 2.

2. Назарова Н.Б., Мохова О.Л. Шетел тілдерін оқытудағы жаңа ақпараттық технологиялар // Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері. - 2016. - № 3; URL: http://science-education.ru/ru/article/view?id=24564 (кіру күні: 14.12.2019). 3. Полат Е.С. Білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар / Е.С. Полат // М.: «Академия» баспа орталығы, 2002. - 272 б.- ISBN 5-7695-0811-6, 2001.

4. Раицкая Л.К. Жоғары оқу орнында шет тілінің ақпараттық құзыреттілігінің мәні мен қалыптасуы // ММУ Хабаршысы. Сер. 20. Педагогикалық білім. 2010. № 2. С. 28–35.

5. Роберт И.В. Білім беруді ақпараттандыру теориясы мен әдістемесі (психологиялық-педагогикалық және технологиялық аспектілері). М.: ИО RAO, 2008 ж.

6. Роберт И.В. Білім беруді ақпараттандырудың концептуалды аппаратының сөздері мен сөз тіркестерінің интерпретациясы // Информатика және білім. 2004. № 5. С. 22–29.

A.T. Kolybayeva, F.S. Kayrollayev
Students of FL-22(s), Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar
A.M. Sadykova
Scientific supervisor: PhD, Associated professor, Pavlodar
A.K. Tisbayeva
Scientific supervisor: Master of History, Senior Lecturer, Pavlodar

HISTORY AND CULTURE OF PAVLODAR PRIIRTYSHYE IN THE STONE AGE

Abstract. This article examines the history and culture of the Pavlodar Priirtyshye during the Stone Age. The authors highlight the historical, archaeological and cultural features of the development of society in the Stone Age. Methods of logical analysis, chronological, comparative historical analysis were used.

Аңдатпа. Бұл мақалада тас дәуірі кезеңінде Павлодар Ертіс өңірінің тарихи-мәдени дамуы қарастырылады. Авторлар логикалық талдау, хронологиялық және салыстырмалы тарихи әдістер негізінде тас дәуіріндегі Павлодар Ертіс өңірінің тарихи, археологиялық және мәдени дамуының ерекшеліктерін анықтап көрсетті.

Прииртышья в период каменного века. Авторы на основе метода логического анализа, хронологического, сравнительно исторического методов выделяют исторические, археологические и культурные особенности развития общества в каменном веке.

Keywords: Pavlodar Priirtyshye, Stone Age, Paleolithic age, Mesolithic age, Neolithic age, archeology, culture.

Түйін сөздер: Павлодар-Ертіс өңірі, тас дәуірі, палеолит, мезолит, неолит, археология, мәдениет.

Ключевые слова: Павлодарское Прииртышье, каменный век, палеолит, мезолит, неолит, археология, культура

Аннотация. В данной статье рассматриваются история и культура Павлодарского

The history and culture of the Pavlodar Priirtyshye is very ancient – it dates back to the late Paleolithic period, during this period in the territory of the current Pavlodar region settled ancient tribes of hunters and fishermen, as evidenced by the numerous archaeological excavations conducted here.

North-Eastern Kazakhstan, a significant part of which is occupied by the territory of the modern Pavlodar oblast, is one of the richest in natural resources and unique material and spiritual culture of our country. Northeast Kazakhstan is a part of the arid zone of the Eurasian steppes, with a sharply continental climate: dry, hot summers and severe, cold winters. Therefore, the main form of economic activity of the region's population was nomadic cattle breeding. At the same time, recent archaeological research indicates additional trades and crafts of local tribes and, in particular, the existence of developed agriculture on the banks of the Irtysh, which was even favored by climatic conditions [1].

Pavlodar Priirtyshye was inhabited since ancient times by primitive man, as evidenced by numerous archaeological finds and monuments.

According to the archaeological periodization, the history of mankind is divided into Stone, Bronze and Iron ages [2, 33].

The Stone Age is the most ancient period of human development. Archaeological finds in different territories, monuments of the era allow us to create a scientific picture of the development of this or that area, to learn about the peculiarities of the culture of the first people [3].

There is the following system of periodization of the Stone Age, which looks like this, moving from the past to the present: Paleolithic, which is divided into Lower or Early; Middle (Mustier) and Upper (Late); Mesolithic and Neolithic.

Paleolithic Age. Early and Middle Paleolithic. The most ancient period of human history is called the Early or Lower Paleolithic and covers the time from 700 to 100 thousand years B.C., the Middle Paleolithic (Mustier) lasted from 100 to 35 thousand years B.C. Late Paleolithic. The time of this period covers the period from 40 thousand years to 10 thousand years B.C. [4].

Main peculiarities of the Early Paleolithic in the territory of Kazakhstan: the first traces of man on the territory of Kazakhstan belong to the Early Paleolithi; ancient people lived in herds. It was easier to hunt together, and easier to resist danger and forces of nature; the main occupations of ancient people were gathering and hunting; people of old lived under stone sheds, in grottoes and caves. The walls and ceilings of the caves were covered in soot, which suggests that the ancient inhabitants were already familiar with fire; the ancient people of the early Paleolithic in Kazakhstan were contemporaries of the Pithecanthropes and Sinanthropes [5].

During the Mustier period, the manufacture of stone implements from disk-shaped nuclei (nuclei) developed. The main implements and weapons of the Mustiers were pointed and scraping tools. People at this time learned how to make fire. The Neanderthal who lived in this epoch already had developed thinking. The first religious ideas began to take shape. People lived in collectives - herds. It was more convenient to hunt, round up animals [4].

The Late Paleolithic epoch is associated with: The emergence of the modern physical type of man, the "reasoned man" (Cro-Magnon man), as well as the formation of races; Formation of the clan community with the emergence of the clan; People lived in built dwellings, which varied according to climate, building materials, people's skills.

Late Paleolithic people developed art: a) finds of ancient paintings made with mineral paints on cave walls and ceilings, depicting animals, hunting scenes, and ritual dances; b) various figures were carved from

bones Especially popular was the image of a woman-mother, who symbolized the ancestor of the family, the tribe [5].

During the Late Paleolithic, stoneworking techniques continued to improve. The technique of working bone and horn reached a high perfection, from which the most diverse tools - harpoons, spearheads, darts were made. The Late Paleolithic epoch is also associated with colossal changes in the physical appearance of man - modern humans are formed [4].

A large number of archaeological monuments of different eras from the lower-ancient Paleolithic to the late Middle Ages and modern times are known in Pavlodar Priirtyshye. Few facts of the most ancient period of the region's history, reflect the main stages of human history, starting from the period of early anthropogenesis, and even the time before the appearance of man here. First of all, these are the materials of the unique paleontological monument "Goose Flight", located on the bank of the Irtysh River in Pavlodar. It contains a wealth of information on the development of natural Priirtyshye in the preanthropogenic period. The remains of more than 60 animal species found here testify that climatic conditions of that period, called Neogene Period, were significantly different from the contemporary ones and were much warmer. Therefore, in Pavlodar Priirtyshye there were rapid processes of animal life development, the so-called hipparion fauna. Here, in conditions close to the African savannah, lived huge herds of ungulates, first of all, hipparions – a small three-toed horse, which is the ancestral form of modern horses, antelope; giraffes paleotragus and samoteria with a moderately elongated neck and slightly elongated legs; rhinoceroses chilotherias; predators: saber-toothed tiger – mahairod, hyena and other animals; turtles, birds, aquatic mammals. The Hipparion fauna, very similar to the modern African fauna, is considered ancestral, it existed in the conditions of savanna landscape and swampy floodplain meadows of the Prairtyshye about 12 – 5 ml. ago [6].

And the earliest traces of human culture in the Pavlodar Priirtyshye region are represented by a large number of monuments of the Stone Age, covering all sections of the era from the Lower Paleolithic to the Eneolithic. The most ancient of them, by right, can be considered a recently discovered location of pebble weapons near the village Lebyazhye. They originate together with the fauna of the Post-Neogene period from the oldest deposits of the Irtysh terraces belonging to the so-called Lebyazhinskaya formation, which age is more than 1.5 mln years according to geological data. Consequently, these tools, and among them there are the most archaic forms of pebbles and products –choppers, choppings and a manual chopper, which were used by the most ancient ancestors of modern

man - Australopithecus and Pithecanthropus, may be one of the earliest traces of human culture not only in Kazakhstan, but also in all Northern Asia.

The ancient inhabitants of the Priirtyshye region, lived in conditions of primitive human herd with its inherent forms of social and economic organization. They lived in small groups, gathering and hunting small animals. They could hunt larger game only if the animal was wounded or caught in a quagmire, or they took it away from predators by driving them away with noise, stones and sticks from their prey. Then their carcasses were butchered with their primitive implements.

Tools of a later period – the Middle Pore of the Lower Paleolithic - have long been known in Lake Maraldy, 60 km east of Pavlodar. They were discovered by the paleontologist L. Gaiduchenko in the early 1970s. The materials of the stands come from the outcrops of the southern and south-eastern shores of Lake Maraldy. Here, together with numerous stone tools, faunal remains were found. Numerous tools of black and gray siltstone and porphyrites: disc-shaped nuclei, flakes, splinters, and serrated tools. Bones of an elephant, close to Aktubinsk, a kulan, a camel, a buffalo, which were hunted by the inhabitants of these sites, were found at the Maraldy 2 site, making different tools from the above-mentioned types of stone. White quartz was also used, the original form being pebbles [6].

In the plain conditions of Kazakhstan, where caves are very rare, archanthropes could build ground hut-like dwellings, the remains of which could not be preserved, so it is still difficult to say more about their life than what the stone tools can tell us.

A new technology for splitting nuclei is also being born. «In the Achelian time the disc-shaped shape of the nuclei is developed, which allows the separation of the flakes in a certain sequence – from the edges to the center, i.e. in the radial direction» [7]. Thus disc-shaped nuclei are one of the most characteristic forms of Ashelian artifacts. Disco-shaped nuclei and splinters taken from them are presented from the stands of Pavlodar region good series, rather than single objects.

At the beginning of the Middle Age of the Ashelian epoch, about 300 thousand years old, a new, Levallois technique of stone cleaving emerges. It consists in careful preliminary padding of the nucleus from all sides, before it began to chop off the chips and plates, which then turned into tools [7]. The spread of the Levallois technique made it possible to mass-produce stereotyped, "standardized" blanks for implements on a large scale. As a result, there were stocks of half-prepared material, semi-finished products, the quantity of which was practically unlimited. Using them,

people were able to significantly improve and multiply their tools, to increase labor productivity [6].

The toolkit is represented by archaic chopper-shaped slices, Klektonian scrapes, flattened and biconical disc-shaped nuclei, large Levalloisian scrapes, plates and tools made of them: knives, scrapers and scrapers. No hand choppers were found.

The composition of the fauna can be judged from the findings of various faunal complexes of the region, obtained from deposits of the Irtysh terrasses and camps on Lake Maraldy, the conditions of the inhabitants of which, probably, differed little from the living conditions of the ancient population of the shallow swamp [6].

Then in the Upper Paleolithic there is a further development of Paleolithic culture, associated with the origin of Homo sapiens and the development of plate technology splitting stone and making liner, bone implements. The geography of Upper Paleolithic monuments in the Pavlodar region is much broader than that of the Moustiere and Aschelian. The number of stratified sites with remains of fauna and other attributes of economic and productive activity is increasing. One of such monuments was discovered in 1972 by paleontologist L. Gaiduchenko on the bank of the Irtysh, right in the center of Pavlodar, not far from the building of the regional Akimat, where the descent to the river is situated now. Muddy waters washed away a large ravine here, which destroyed the cultural layer of the site. During the inspection of the ravine, L. Gaiduchenko discovered an accumulation of bone debris, fragments and whole bones of Pleistocene animals, among which a small number of stone objects were collected. The collection consists of seven stone objects, 4 of which are the waste of production. Mammoth predominates among the bone remains at the monument, indicating its great importance in the upper Paleolithic of the region. According to the number of bones found, the mammoth is followed by the fossil bison and horse [8].

Another monument, where such materials were found, is a site located 7 km south of Shiderty station in Ekibastuz region, on the left bank of the river. This is the multilayer stop Shiderty-3. Materials of the Late Paleolithic-Early Mesolithic were identified here in the lowest, 6th cultural layer. On the area of 260 sq.m. we investigated the living surface of the ancient hunters' camp, where we found the remains of a rounded hut-like dwelling fixed by the contour of the stone lining, production areas and hearths similar to those studied at the Angressor 2 site.

Two different types of monuments can be distinguished: hunting camps and workshop sites, which reflect the main features of the economic activity of the Paleolithic population of the Pavlodar Priirtyshye. These

monuments probably represent all the main stages of development of the Upper Paleolithic of the Priirtyshye region. The Pavlodar site, judging by the presence of mammoth bones, probably reflects the initial stage of the Upper Paleolithic.

In the Late Paleolithic, primitive religious beliefs and ceremonies that emerged as early as the Mousterian or Late Achelian epoch were further developed. Animism is the belief in the soul that humans and all surrounding animals, plants, inanimate objects have; the belief in the afterlife of the soul. A sign of totemism is the naming of generic groups by the names of animals, plants, and, as an exception, inanimate objects. The animal or plant by the name of which the clan calls itself is recognized as an ancestor or relative, i.e. a totem of the clan. Totem animals are worshipped, they must not be killed, feasts are dedicated to them, etc.

In the Pavlodar region there are also a few monuments of primitive art, these are petroglyphs, carved or scratched into the stone. Another such monument was found 3 km east of Maikain station. Drawings made by ochre were found in the grotto of Dravert near Jasybai Island, all of them, unfortunately, have not yet been studied, and it is very difficult to determine their age, perhaps some of them were made in Paleolithic time, but in general they belong to later times.

The end of the glacial period is associated with the end of the Paleolithic period, global warming, the extinction of large mammals and the onset of a new geological era, called the Holocene, which replaced the Old Stone Age with the Mesolithic or Middle Stone Age. In Pavlodar Priirtyshye, as well as all over Kazakhstan, this period of ancient history is still poorly studied [6].

Mesolithic Age. The end of the Ice Age is associated with the end of the Paleolithic Age, global climate warming, the extinction of large mammals and the onset of a new geological era, called the Holocene, from which the Old Stone Age is replaced by the Mesolithic-Middle Stone Age [6]. Mesolithic is distinguished, first of all, by the highest development of knife-shaped plate separation technique, including obtaining microplates. At the same time the most widespread in the Stone Age is the production of tools from knife-shaped plates. Production of different microlites is widely used, including tools of geometric shapes - segments, trapezoids, triangles, rectangles, parallelograms. The micro-cutting technique used for making microliths is developing. The manufacture of chopping implements – axes, chisels, chisels, macrolithic specialised tools - hoes and picks - is widespread. In some Mesolithic cultures, the technique of grinding stone tools appears, as well as drilling and sawing techniques [9].

The Mesolithic epoch was marked by two major events: the invention of the bow and arrow and the appearance of microlites – miniature stone plates in the form of triangles, trapezoids, rhombuses and segments. Microliths were used to make arrowheads and insertion tools: dozens of miniature microliths were inserted into longitudinal grooves of a bone or wooden base and they formed a sharp blade. Bitumen, mountain wax and resin were used as glue. Stone tools for woodwork were invented during Mesolithic period: chisels, chisels and axes [2].

In Mesolithic Age the new northern territories, freed from the ice cover, begin to settle, and there through the territory of Kazakhstan the movements of Mesolithic hunters and fishermen of the southern regions begin. But in Pavlodar Priirtyshye, as well as in all Kazakhstan, this period of ancient history is still poorly studied. However, there are already some fairly well-studied monuments with Mesolithic complexes. These are, first of all, multilayer sites Shiderty 3, Angrensor 2, Kudaykol 4, Karabudur site 3 and a number of other sites, where materials of Mesolithic type were collected. The best studied here are the Mesolithic complexes of the Shiderty 3 site, obtained from three cultural horizons [6].

Neolithic Age. The beginning of the Neolithic period falls approximately in the second half of the seventh century and the beginning of the sixth millennium B.C. This is a time of flourishing technology in stone processing. There is a specialization in the production of implements. New technological methods of stone processing - grinding, drilling, sawing - developed along with the perfection of the technique of squeezing. Stone axes, hoes, grain grinders, mortars and pestles were produced. Nephrite, jasper, serpentinite and other kinds of stone were used to make jewelry – bracelets and pendants.

Cattle-breeding and agriculture emerged to replace subsistence agriculture, which replaced stock-gathering and hunting as the cornerstones of the Neolithic economy. The emergence of new types of economy was of great importance for the development of human society; it expanded the area of human labor activity and, at the same time, qualitatively changed its nature. All the further millennia-long history of human economic activity is, to a large extent, the history of development and improvement of these two types of economies.

The level of development of productive forces achieved by the primitive population in the Neolithic epoch stipulated the appearance of other cultural and household innovations. The ancient population of Kazakhstan had the beginnings of mining. Pottery and weaving developed.

In social respect the Neolithic epoch was the time of tribal communities where the collective work and common property on means of

production prevailed. At the same time, it was a time of a higher development of forms of social organization: the formation of tribes or tribal associations. Tribes consisted of several (more or less) tribal communities united by kinship ties and the homogeneous character of the economy [9].

In the history of primitive society the concept of Neolithic revolution is inseparably connected with the epoch of Neolithic, which manifested itself in the invention of new production technologies and discovery of new materials, ceramics, fabrics, formation of new forms of economy - agriculture and cattle breeding. In the middle of the 50s, as a result of accidental discovery by the inhabitants of the village. Zhelezinka burial ground, the first materials originating from the burials of the Neolithic era were obtained. During the construction of the Irtysh-Karaganda channel, along its route and the middle course of the Shiderty river, groups of Holocene-age sites were identified.

In 1970 on the north-eastern outskirts of the region the first excavations of the sites of the Neolithic and Eneolithic Age Penki 1, 2 where materials close to the Iron Age finds, especially ceramics, were obtained. All in all, there are about a hundred Neolithic sites in the region, most of which have not yet been studied. In general, these are monuments with not preserved cultural layer, so the best idea of the Neolithic cultures of Pavlodar Priirtyshye give materials of multilayer site Shiderty 3 [6].

The Early Neolithic epoch is dated to the end of VII-VI millennia B.C. Materials of this time were obtained from the 3rd cultural layer of the Shiderty 3 site. They are represented by conical, prismatic, flat, less often wedge-shaped nuclei, for obtaining thin prismatic plates width on average 1-1, 2 cm. From macrolites there were: axes, hoes with side notches, scrapers, cleavers, abrasives from sandstone with the grooved grooves.

Interesting materials on the Priirtyshye Neolithic were also obtained at another multilayer site – Kudaykol 4. From the lower - Neolithic layers the samples of the plate industry of Early-Late Neolithic with a typical set of tools from plates were obtained. The main form of nuclei is wedge-shaped, plates without secondary processing prevail, which distinguishes the materials of this monument from the Shiderty 3 site, a certain similarity is observed only for the materials of the Middle Neolithic. The peculiarity of the site is that the cultural layer contains quite a lot of ceramics, including flat-bottomed ceramics from Neolithic layer.

The peculiarities of the industry are incisors: ordinary angular, lateral and with a bevel made on the corner of the plate with a faceted beveled end. This type of incisors is typical only for Middle Neolithic complexes

and can be regarded as a sign of some culture that existed during this period in the Priirtyshye region.

For this culture as a whole, a number of characteristic features can be noted: microlithic, similar in the parameters of the blanks to Mesolithic industries; secondary processing of plates, similar in the parameters of the blanks to Mesolithic industries; secondary processing of plates, similar in character and typology to the materials of the Early Neolithic layer of this monument, which suggests continuity or their genetic connection; use of mainly light grey silty clay rock in all known complexes; making of a special type of cutters.

The Late Neolithic epoch is dated to the end of the Vth century and the first half of the IVth century B.C. It is represented by industries with conical nuclei, lateral and end scrapers, diagonal cutters on broad massive plates, large end scrapers with lateral ventral undercut, inserts with bilateral machining and notching in the base from flakes and on plates.

The peculiarity of this monument is the presence of a large quantity of ceramics. It is represented by fragments of thin-walled vessels with rounded or sharpened bottom, almost all is ornamented by pitted comb impressions of straight or wavy lines divided by rows of pits, it has absolute similarity with ceramics from Zhelezinsky burial ground.

In the Neolithic epoch in Pavlodar Priirtyshye cultures of wandering hunters and fishermen dynamically developed, continuing the traditional forms of economy, the only possible and the most optimal in the given ecosystem. The population of the West Siberian forest-steppe was tied to the steppe Priirtysh also because there was a huge raw material base for the manufacture of stone tools. That is why on the north-eastern slopes of the Sary-Arka there were gigantic camps-workshops which supplied with raw materials, ready products and semi-finished products the huge expanses of the Priirtysh plain rich in natural resources, but completely devoid of raw material sources. In this regard, since the Stone Age the role of the Pavlodar Priirtyshye area in the economy of Western Siberia has traditionally been great.

Thus, the Stone Age in the Pavlodar Priirtyshye area is divided into the Palaeolithic, which is divided into Lower or Early; Middle (Mustier) and Upper (Late); Mesolithic and Neolithic. Each of the above-mentioned epochs had its own peculiarities of the development of ancient people's culture, their construction techniques, creation of implements and so on. And also on the territory of Pavlodar Priirtyshye various archaeological monuments were found. From the beginning of the Paleolithic to the end of the Neolithic, ancient people developed techniques for creating weapons from various materials, and in the Mesolithic period created a bow and

arrow. People also discovered totemism and developed the type of construction of their dwellings.

Reference

1. Nurbaev K.Zh. Istoriya Pavlodarskogo Priirtysh'ya: uchebnoe posobie [History of the Pavlodar Irtysh region: a textbook]. – URL: http://e-kitap.kz/book/1326/read (05.11.2021).

2. Insebaev T.A. Ocherki istorii Pavlodarskogo Priirtysh'ya [Essays on the history of the Pavlodar Irtysh region]: tom 2/ gl. red. A. Nuhuly. – Pavlodar: PGPI, 2017. – 228 s.

3. Kamennyj vek na territorii Kazahstana [Stone Age on the territory of Kazakhstan]. – URL: https://www.nur.kz/family/school/1649697-kamennyy-vek-na-territorii-kazakhstan/ (07.11.2021).

4. Kazahstan v epohu kamennogo veka [Kazakhstan in the Stone Age era]. – URL: https://ibrain.kz/istoriya-kazahstana/kazahstan-v-epohu-kamennogo-veka (08.11.2021).

5. Kazahstan v drevnosti [Kazakhstan in ancient times]. – URL: https://kaz-ekzams.ru/istoriya-kazaxstana/uchebniki-po-istorii-kazaxstana/uchebshyn/kazaxstan-v-drevnosti/452-str4-kazaxstan-v-drevnosti.html (12.11.2021).

6. Zaharenko A.L., Kosayakov B.K., Merc V.K. Istoriya Pavlodarskogo Priirtysh'ya. Uchebnoe posobie [The history of the Pavlodar-Irtysh region]. – Pavlodar: Gosudarstvennyj universitet imeni S. Torajgyrova, 2003. – 133 s.

7. Kungurov A.A. Paleolit i Mezolit Altaya: uchebnoe posobie [Paleolithic and Mesolithic of Altai]. – Barnaul: Izd-vo Alt. un-ta, 1993. – 90 s.

8. Gajduchenko L.L. Novaya verhnepaleoliticheskaya stoyanka na Irtyshe [A new Upper Paleolithic site on the Irtysh]//Problemy arheologii i etnografii Sibiri. Tezisy dokladov k regional'noj konferencii/ Otv.red. G.I. Medvedev. Irkutsk, 1982. – 160 s.

9. Kamennyj vek [Stone Age]. – URL: http://www.shuak.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=1:2009-11-25-19-50-02&catid=16&Itemid=103&lang=ru (10.11.2021).

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (Иностранный язык: два иностранных языка)

М. Н. Кунтаева
студент Павлодарского педагогического университета, г.Павлодар
Ә. Қ. Жетпісбай
кандидат филологических наук

ИГРА «МОНОПОЛИЯ» НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация: *Данная игра подходит на отработку и закрепление абсолютно любой устной, грамматической и лексической темы на уроках английского языка. Главное преимущества игры – это разнообразие, легкость использования, отличное запоминание пройденного материала и отсутствие зубрежки. Игра дает возможность преодолеть стеснительность, мешающую свободно употреблять в речи слова чужого языка. Незаметно усваивается языковой материал.*
Ключевые слова: *игра «монополия», грамматика, правила*

Аңдатпа: *Бұл ойын ағылшын тілі сабақтарында кез келген ауызша, грамматикалық және лексикалық тақырыптарды жаттықтыру және бекіту үшін қолайлы. Ойынның басты артықшылығы - әртүрлілік, қолданудың қарапайымдылығы, өтілген материалды жаттаусыз тамаша есте сақтау. Ойын ауызекі сөйлеуде шет тілінің сөздерін еркін қолдануға кедергі болатын ұялшақтықты жеңуге мүмкіндік береді. Тілдік материал өте жеңіл игеріледі.*
Түйінді сөздер: "монополия" ойыны, грамматика, ереже

Abstract: *This game is suitable for practicing and consolidating absolutely any speaking, grammatical and lexical topic in English lessons. The main advantages of the game are variety, ease of use, excellent memorization of the material covered and the absence of cramming. The game makes it possible to overcome shyness, which prevents the free use of the words of a foreign language in speech. Imperceptibly assimilated language material.*
Key words: *"Monopoly" game, grammar, rules.*

По мере того, как мы начинаем изучать английский язык в школе, на нашем пути может встретиться большое количество преград и сложностей, т.к. нам приходится изучать огромное количество новых букв, звуков, слов и грамматических явлений.

На мой взгляд, игра помогает сделать урок более интересным и увлекательным.
Главные преимущества игры - это разнообразие, легкость использования, отличное запоминание пройденного материала и отсутствие зубрежки. В игре все равны. Чувство равенства, атмосфера увлечённости и радости — всё это даёт возможность преодолеть стеснительность, мешающую свободно употреблять в речи слова

чужого языка. Незаметно усваивается языковой материал, а вместе с этим возникает чувство удовлетворения — оказывается, я могу говорить наравне со всеми.

На уроках английского языка мы часто встречаем названия разных подвижных и настольных игр. Чаще встречаются в текстах для чтения названия настольных игр, таких как лото, домино, шашки, шахматы, пазлы, головоломки, экономические, логические игры. А в этом учебном году мы встретили названия таких английских игр, как Скрабл (**Scrabble**) и Монополия (**Monopoly)**. Меня заинтересовала игра «Монополия». [1, с. 12].

Какие же бывают игры на уроке английского языка?
Можно выделить следующие виды:
1. лексические игры (для запоминания слов);
2. грамматические игры (для тренировки грамматических правил);
3. фонетические игры (для тренировки звуков); 4. орфографические игры (для правильного написания слов);
5. творческие игры.

Для создания собственных игр я внимательно изучил различные виды игр в различных странах. И вот что у меня получилось: правила игры в монополия мы решили использовать для создания игры на тренировку грамматических правил.

Цель	Практика грамматики и разговорной речи.
Уровень	ниже среднего - продвинутый (в зависимости от сложности карты Q.)
Игроки	три или четыре
Время	50-60 минут (с 6 или 7 листами грамматических карточек)
Материалы	Одна игровая доска на группу игроков; один маркер игровой доски на игрока; один кубик на группу из 4 игроков); игровые деньги (приблизительно пятнадцать игровых денег на группу); карточки вопросов
Правила игры: С 4 игроками назначьте по одному цвету каждому игроку:	Если игрок приземляется самостоятельно на свою собственность, обмен денег

зеленый, желтый, красный и синий.
Каждый игрок получает 800 долларов.
Оставшиеся деньги откладываются в колоду. Эти деньги называются 'БАНК'.
Каждая группа получает один комплект КАРТОЧКИ-ВОПРОСЫ (учитель может выбирать, какие карты подходят для уровня учеников).
Затем каждый из четырех игроков выбирает маркер доски и помещает его на СТАРТ.

Ход игры:
«Игрок 1» начинает игру, бросая кости на стол и перемещает по доске свою карту
Если «Игрок 1» выбрасывает «тройку» и приземляется на Кинотеатр, владелец этого кинотеатра поднимает карточку с вопросами и показывает его «Игроку 1» - убедитесь, что ответ внизу карточки накрыт большим пальцем! Если "Игрок 1" правильно отвечает на вопрос, он / она получает 100 долларов от владельца.
Неправильный ответ означает «Игрок 1». платит 100 долларов владельцу недвижимости. Затем игра продолжается, как указано выше, с другим игроки по очереди бросают кости.

происходит между этим игроком и банком (Любые остальные трое игроков могут действовать как БАНК и задавать вопросы.).
Посадка на "ПЛАТИТЕ В БАНК $ 100": Этот игрок должен заплатить 100 долларов в БАНК, и немедленно продолжить свою очередь с еще один броском кубика.
Посадка на "РАССКАЗАТЬ ВЕСЕЛУЮ ИЛИ ИНТЕРЕСНУЮ ИСТОРИЮ»: получает 200 $ из БАНКА после рассказа истории - Конечно же, на английском языке!
Каждый игрок получает платеж в размере 200 долларов от БАНК каждый раз, когда он или она приземляется на или проходит «СТАРТ».
ТРИ ИГРОКА: см. ниже

Победа в игре
Игра продолжается до тех пор, пока не будут заданы все вопросы. Пока все карты не будут использованы или до времени указанное учителем. Игрок с наибольшим количеством денег победитель.

Цель	Практика грамматики и разговорной речи.
Уровень	ниже среднего - продвинутый (в зависимости от сложности карты Q.)
Игроки	три или четыре
Время	50-60 минут (с 6 или 7 листами грамматических карточек)
Материалы	Одна игровая доска на группу игроков; один маркер игровой доски на игрока; один кубик на группу из 4 игроков); игровые деньги (приблизительно пятнадцать игровых денег на группу); карточки вопросов

Правила игры с 3 игроками
Три игрока:
С 3 игроками назначьте по одному цвету каждому игроку: зеленый, желтый, красный. Синяя карточка принадлежит «Банку»
Когда игрок приземляется на собственность синего банка, любой из двух других игроков
можете взять карточку с вопросом и задать вопрос (как указано выше). Однако, если тот, кто бросил кубик, ответит правильно, то он / она получает 100 $ из банка. Если человек ответит
неправильно, он / она должен заплатить 100 долларов Банку.
Игра продолжается в обычном режиме, пока все Карты вопросов не будут использованы или до тех пор, пока указанное время не истечет.

Рисунок 1 – Доска

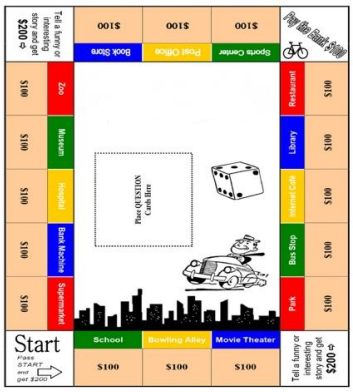
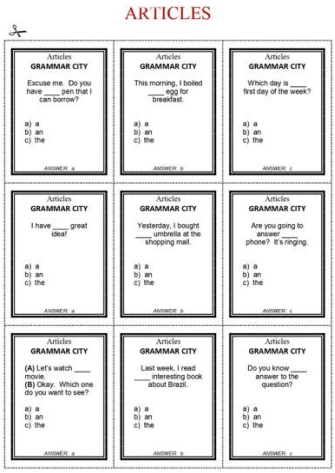

Рисунок 2 - Карточки на тему Артикли

В заключении можно сказать, что гипотеза нашего исследования подтвердилась. Игра на уроке – это хороший способ для учеников активно работать на уроке. После трудного устного упражнения или другого утомительного занятия веселая игра – это идеальная возможность расслабиться.

Более того, в настоящее время существует большое количество интересных игр, правила которых легко можно переделать для создания собственной игры на уроке английского языка, что я Вам и доказал, представив собственные игры на закрепление грамматических правил.

Список использованных источников:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/Монополия_(игра)
2. https://www.keft.ru/help/mnp/history
3. https://www.classes.ru/all-russian/dictionary-russian-foreign2-term-23644.htm
4. https://americanenglish.state.gov/resources/activate-board-games

А.Құсбекқызы

Магистрант Инновационного Евразийского университета,г.Павлодар

Л.А.Семенова

научный руководитель : к.п.н., профессор,

г. Павлодар.

ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Андатпа. Мақала өскелең ұрпақтың салауатты өмір салты құндылықтары мен денсаулық мәдениетін қалыптастырудың негізгі шарты ретінде оқу үрдісінің Денсаулық сақтау технологияларының маңызы мен рөліне арналған. Қазіргі бастауыш мектепте Денсаулық сақтау технологияларын қолдану мәселесі қарастырылуда. Сабақтарда бастауыш сынып оқушыларының денсаулығын сақтау және нығайту үшін мысалдар келтірілген..

Түйінді сөздер: денсаулық сақтау, денсаулық сақтау технологиялары, жалпы сауықтыру жаттығулары.

Аннотация. Статья посвящена значению и роли здоровьесберегающих технологий учебного процесса как фундаментальному условию формирования культуры здоровья и ценностей здорового образа жизни подрастающего поколения. Рассматривается вопрос использования здоровье сберегающих технологий в современной начальной школе. Приведены примеры для сохранения и укрепления здоровья младших школьников на уроках.

Ключевые слова: здоровьесбережение, здоровьесберегающие технологии, общеоздоровительные упражнения.

Abstract. The article is devoted to the importance and role of health-saving technologies of the educational process as a fundamental condition for the formation of a culture of health and values of a healthy lifestyle of the younger generation. The issue of using health-saving technologies in a modern primary school is considered. Examples are given for preserving and strengthening the health of younger schoolchildren in the classroom.

Keywords: Health-saving technologies, general health exercises.

Проблема сохранения и целенаправленного формирования здоровья де-тей, молодёжи в сложных современных условиях развития Казахстана ис-ключительно значима и актуальна, поскольку связана напрямую с про-блемой безопасности и независимости. За последние годы в Казахстане произошло значительное ухудшение здоровья школьников. По данным Министерства образования Казахстана за 2019-2020 гг., 96 % школьников нуждаются в специальной поддержке [1].

Вместе с тем, в педагогической науке и практике не уделяется доста-точного внимания пропаганде здорового образа жизни школьников в условиях средней общеобразовательной школы. Данный вывод подтвер-ждают исследования состояния здоровья детей в современной средней об-щеобразовательной школе, в которых констатируется, что в последние годы выявлена тенденция увеличения числа детей, испытывающих стойкие трудности в обучении, связанные с ухудшением их физического и психиче-ского здоровья.

Проблемы детского здоровья нуждаются в новых подходах, большую помощь в этом вопросе может оказать педагогическая работа по формированию здорового образа жизни учащихся. Фундаментом проблем здоровья является знание нормальной физиологии и прежде всего физиологии здорового ребенка,

возрастной психологии, что позволяет формировать, сохранять, укреплять здоровье человека, гармонично развивать личность.

Одним из путей преодоления вышеназванных и других причин ухудшения состояния физического, психического и духовного здоровья школьников является, на наш взгляд, формирование здорового образа жизни школьников, связанное с обновлением содержания общего среднего образования и соответствующей организацией деятельности субъектов данного процесса [1].

Формирование здорового образа жизни детей в школе мы рассматриваем как процесс приобретения и развития системы знаний, умений, качеств личности, которые обеспечат ей возможность в течение всей жизни осуществлять деятельность основанную на приоритете здоровья. Основной задачей общеобразовательных учреждении должно стать воспитание у населения потребности быть здоровым, беречь и укреплять здоровье.

Теория и практика формирования здорового образа жизни нашла свое отражение в изучении работ В.В.Колбанова, Л.Г.Татарниковой, И.И.Брехмана, Л.П.Ильиной, П.Г.Петровой [1].

Здоровье подрастающего человека - это проблема не только социальная, но и нравственная. Ребенок сам должен уметь быть не только здоровым, но и воспитывать в будущем здоровых детей.

Приобщение школьников к проблеме сохранения своего здоровья - это, прежде всего процесс социализации - воспитания. Это сознание высокого уровня душевного комфорта, который закладывается с детства на всю жизнь. Для формирования душевного комфорта необходимы знания о законах развития своего организма, его взаимодействии с социальными факторами [2].

Первым шагом в этом направлении может служить выяснение представлений о здоровом образе жизни в современном обществе с целью дальнейшей их корректировки, а также формирования новых представлений и установок на здоровье, здоровый образ жизни и болезнь. В первую очередь это имеет значение для молодого

поколения, так как его здоровье - это общественное здоровье через 10 - 30 лет [2].

Во все времена у всех народов мира непреходящей ценностью человека и общества являлось и является физическое и психическое здоровье. Еще в древности оно понималось врачами и философами как главное условие свободной деятельности человека, его совершенства.

Итак, здоровье рассматривается как интегративная характеристика личности, охватывающая как её внутренний мир, так и всё своеобразие взаимоотношений с окружением и включающая в себя физический, психический, социальный и духовный аспекты; как состояние равновесия, баланса между адаптационными возможностями человека и постоянно меняющимися условиями среды. Причем, его не следует рассматривать как самоцель; оно является лишь средством для наиболее полной реализации жизненного потенциала человека [3].

Образ жизни - тип жизнедеятельности людей обусловленный особенностями общественно-экономической формации. Основными параметрами образа жизни являются труд (учеба для подрастающего поколения), быт, общественно-политическая и культурная деятельность людей, а также различные поведенческие привычки и проявления. Если их организация и содержание способствуют укреплению здоровья, то есть основание говорить о реализации здорового образа жизни, который можно рассматривать как сочетание видов деятельности, обеспечивающее оптимальное взаимодействие индивида с окружающей средой [3].

Образ жизни человека включает три категории: уровень жизни, качество жизни и стиль жизни.

Уровень жизни - это в первую очередь экономическая категория, представляющая степень удовлетворения материальных, духовных и культурных потребностей человека. Под качеством жизни понимают степень комфорта в удовлетворении человеческих потребностей (преимущественно социальная категория). Стиль жизни характеризует поведенческие особенности жизни человека, то есть определенный стандарт под который подстраивается

психология и психофизиология личности (социально-психологическая категория).

Здоровье человека будет в первую очередь зависеть от стиля жизни, который в большей степени носит персонифицированный характер и определяется историческими и национальными традициями (менталитете) и личностными наклонностями (образ)[3].

Поведение человека направлено на удовлетворение потребностей. При более или менее одинаковом уровне потребностей, характерном для данного общества, каждая личность характеризуется своим, индивидуальным способом их удовлетворения, поэтому поведение людей разное и зависит в первую очередь от воспитания.

Наиболее полно взаимосвязь между образом жизни и здоровьем выражается в понятии здоровый образ жизни; это понятие положено в основу валеологии.

Здоровый образ жизни объединяет все, что способствует выполнению человеком профессиональных, общественных и бытовых функций в оптимальных для здоровья условиях и выражает ориентированность деятельности личности в направлении формирования, сохранения и укрепления как индивидуального, так и общественного здоровья [3].

Забота о здоровье учащихся в рамках системы школьного образования требует обеспечения здоровье сберегающего обеспечения сопровождения учебно-воспитательного процесса, что должно найти свое отражение в разработке и применении новых форм и методов обучения, позволяющих не только усваивать знания на принципиально ином качественном уровне, но и устранять неблагоприятное влияние школьных нагрузок на организм учащихся.

К таким здоровьесберегающим технологиям, используемым в учебно-воспитательном процессе, могут быть отнесены технологии, отвечающие следующим требованиям:

- обеспечение психоэмоционального, интеллектуального и физического развития детей в соответствии с их возрастными индивидуальными психофизиологическими особенностями;

- минимизация напряжения, обусловленного адаптацией детей к школе, предупреждение психомоторного закрепощения и снижения функциональных возможностей;

- создание стимулирующей настройки и высокой мотивации учащихся к обучению;

- предупреждение перегрузок памяти, способствующих неудаче и стрессу, активизации резервных возможностей личности учащихся:

- соблюдение принципа доминанты при решении проблемы активного и пассивного усвоения знаний; основным его условием является сочетание осознаваемого и неосознаваемого при обучении;

- сочетание абстрактно-символической системы, т. е. словесного выражения с эмоционально-образным, чувственным познанием окружающего мира;

- развитие поисковой активности и творческих способностей учащихся при свободе выбора действий на основе удовлетворения базовых биологических и социальных потребностей;

- актуализация у учащихся потребности в саморазвитии, самопознании и самосовершенствовании;

- обучение на фоне положительных эмоций, являющихся залогом психического здоровья [4].

Цель здоровьесберегающих образовательных технологий обучения - обеспечить школьнику возможность сохранения здоровья за период обучения в школе, сформировать у него необходимые знания, умения и навыки по здоровому образу жизни [4].

Научить использовать полученные знания в повседневной жизни. Основной показатель, отличающий все здоровье сберегающие образовательные технологии - регулярная экспресс - диагностика состояния учащихся и отслеживание основных параметров развития организма в динамике (на начало - конец

учебного года), что позволяет сделать соответствующие выводы о состоянии здоровья учащихся [4].

Таким образом, в настоящее время стоит необходимость создания целостной методики для сохранения и укрепления здоровья. В связи с этим необходимо использовать правильно подобранные здоровьесберегагащие технологии в школе, а именно системно организованную деятельность, направленную на педагогов, медиков и других специалистов школы, защиту здоровья учащихся и своего собственного от неблагоприятного воздействия.

Список использованных исчточников:

1. Минбулатов А.А. и методика обучения предмету «Физическая культура» - М.: Издательский центр «Академия», 2004.

2. Ковалько В.И. Здоровье сберегающие технологии в начальной школе. 1-4 классы. - М., 2004.

3. Сыромятникова Л. И. Реализация здоровьеформирующих образовательных технологий в области педагогического образования [Текст] / А. А. Борисов, Л. И. Сыромятникова, Л. П. Борисова // Молодой ученый. 2012. № 6. с. 375-377.

4. Буйнов, Л. Г. Сохранение здоровья школьников как педагогическая проблема [Текст]: / Л. Г. Буйнов, Л. П. Макарова, М. В. Пазыркина // Современные проблемы науки и образования № 4, Пенза, 2012 -- стр.242.

4-секция: Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

А.С. Ақтас

Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қаласы

С.Н. Сүтжанов

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор, Павлодар қ.

АҒАРТУШЫЛЫҚ АРНА ЖӘНЕ АЛТЫНСАРИН

Мақалада қазақ балалар әдебиетінің атасы, ақын, алғашқы ұстаз ЫБырай Алтынсариннің ағартушылық еңбегі талданған. Ағартушылық еңбектері оқу-әдістемелік және мектеп ашу, инспекторлық қызметтермен байланысты екендігі анықталған. Авторлар ұлы ағартушының еңбектерін тұтас қарастырады. Ақын, ағартушы, ұстаздық жолдағы қызметтерін сабақтастыра отырып, жалпы мұғалімдік қызмет үшін үлгі-өнеге өмірді анықтайды. Бұл істерде мектептердің жаңа үлгісін жасау, оны жаңа қоғамға қарай бейімдеу мақсаттары қойылды.

Тірек сөздер: ағартушы, оқулық, мектеп, үйрету, әдістеме, әдебиет, еңбектер.

В статье проанализирован просветительский труд отца казахской детской литературы, поэта, первого учителя ЫБырая Алтынсарина. Установлено, что просветительские работы связаны с учебно-методической и школьной деятельностью, с инспекторскими службами. Авторы рассматривают труды великого просветителя в целом. Поэт, просветитель, учитель, совмещая свою деятельность на пути, определяет образцовую жизнь для общей учительской деятельности. В этих делах ставились цели создания новой модели школ, адаптации ее к новому обществу.

Ключевые слова: просвещение, учебник, школа, обучение, методика, литература, труды.

The article analyzes the educational work of the father of Kazakh children's literature, the poet, the first teacher Ybyrrai Altynsarin. It is established that educational work is connected with educational and methodical and school activities, with inspection services. The authors consider the works of the great educator as a whole. A poet, an educator, a teacher, combining his activities on the path, defines an exemplary life for

general teaching activities. In these cases, the goals were to create a new model of schools, to adapt it to a new society.

Keywords: education, textbook, school, training, methodology, literature, works

ЫбырайАлтынсарин – XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ даласындағы ағартушылық ой-тұжырымдардың негізін қалаушылардың бірі. Қазақ даласы 1822 жылғы Сперанский жарғысы бойынша хандық билік бүтіндей жойылып, қазақ даласы тұтас Ресей отарына айналды. Ресей отаршылдарына жыр семсері мен қаруын бірдей кезенген қанжарлы Махамбет жырлары шықты, кешегі Еспембеттей ерлерді іздеп Дулат ақын шықты, ақырзаман туды, ендігі адамзатты ақ жолдан құтқарар дін деп Шортанбай исламды алға шығарды. Отар елге айналған халық екіжақты талауға түсті. Бір жағы ел ішіндегі билеушілер болса, екіншісі – патша ұлығы. Бұл халықтың санасын оятып, Дулаттай ақындар соның себебін іздеп, өз жауаптарын да тапты деген ойды ғалым Қ. Өмірәлиев айтады [1, 3 б.].

Ғылымы мен білімі қазақтан артық жұрттың боданы болмай, тең түсуі үшін білім мен ғылым үйренуді, өнер мен кәсіп білуді қазақ ағартушылары негізгі ой етіп ұстанды.

Сондықтан да XIX ғасырдың екінші жартысындағы Абай Құнанбайұлы шығармаларындағы: «Турасын ойлағанда, балаңа қатын әперме, енші берме, барыңды салсаң да, балаңа орыстың ғылымын үйрет! Мына мен айтқан жол – мал аяр жол емес. Құдайдан қорық, пендеден ұял, балаң бала болсын десең – оқыт, мал аяма! Әйтпесе, бір ит қазақ болып қалған соң, саған рахат көрсете ме, өзі рахат көре ме, я жұртқа рахат көрсете ме?» [23, 32 б.].

«Егерде мал керек болса, қолөнер үйренбек керек. Мал жұтайды, өнер жұтамайды. Алдау қоспай адал еңбегін сатқан қолөнерлі – қазақтың әулиесі сол» [2, 38 б.].

ЫбырайАлтынсарин, Шоқан Уәлиханов, Абай Құнанбайұлы қоғамның дамуын дәл бағамдап, оның шаруашылық өркендеуі, экономикалық өсуі, өзгемен тең тұруы үшін – білімі мен ғылымы, өнері мен өз заманына лайық кәсібі болуы керек екендігін дәл анықтады. Ағартушылық бағыт – қоғамның болашағын білімнен іздеу,

ғылым мен өнер арқылы адамдар ортасын өркендету.

ЫБырай Алтынсариннің ағартушылық еңбегін ұстаздық қызметімен анықтаймыз. ЫБырай Алтынсариннің ағартушылық қызметін, ұстаздық еңбегін бірнеше топқа бөліп қарастырамыз.

1. Алғашқы ұстаздық еңбегі.

2. 1864 жылы алғашқы мектепті ашуы.

3.1869 жылы Алтынсарин ұсынысымен орыс-қазақ училищесінің ашылуы.

4. Оқу ісіне қажет әдістемелік құралдарды жинақтауы.

5.1881 жылы, Торғай мен Ырғызда екі сыныптық орыс-қазақ мектептерінің, Тройцкідегі екі сыныптық қазақ мектебінің, Ақтөбе мен Бөртедегі бір сыныпты орыс-қазақ училищенің ашылуы.

6.Мектептердегі жаңа пәндердің оқытылуы. Мектептерге уездік, қалалық деген мәртебелер беру туралы ұсыныстары.

7. Оқулықтармен қамтылуы.

8. Торғайдағы қолөнер мектебі.

9. Болыстық мектептер ашуы.

10.Оқу мен білімге қатысты ойларын таратуы, оқу-құралдарын шығаруы, білім туралы ойларын көркем шығарма, әдістемелік құралдары арқылы жеткізуі.

ЫБырай Алтынсариннің ағартушылық еңбегі Шоқан Уәлиханов пен Абай Құнанбайұлының бағытынан, жолынан басқа. Шоқан Уәлиханов – ағартушылық еңбегі қазақ балаларына ғылым жолын көрсетті. Орыс империясы бұратана, отар, төменгі ел деп санаған халықтан өресі жоғары, білімі кең ғалым шығатынын дәлдеді. Ғылыми еңбектері арқылы қазақ халқының бай әдебиетін көрсетті. Халық шығармаларының мол қазынасын жинады. Еуропа мен орыс елдеріне өздерімен тең тұра алатын ғалымдар шығатын халықтың болашағын көрсетті. Әдебиет, география, тарих, қоғамтану, саясаттану, құқық салаларынан үздік еңбектер жазды. Ол еңбектерді Еуропа және орыс зерттеушілері қолданды.

Ұлы ақын Абай Құнанбайұлы қазақ халқын білімге шақыра отырып, білімді адамшылықпен ұштастыруға үндеді. Ғылым мен білім жолын көрсетіп қана қоймай, ғылымы мен білімі дамыған елдің адамдарының мінезі туралы жазды. Сол ғылым мен білімді ұстайтын адам бойына қажет қасиеттер туралы талдап берді. Ғылым үшін бес асыл қасиетті, оған қарсы бес дұшпанды анықтады. Абай ағартушылығы тек білім емес, білімді адамшылықпен, зор ішкі рухтың тазалығымен теңестіру, сабақтастыру деген шығыс ойшылдары еңбектерімен жалғасты. Қоғамның дамуы үшін білім керек, ал білім мен ғылымды орнықтыру үшін қазақ халқына адамгершілік қасиеттерді, еңбекті үйрену керектігін насихаттады.

ЫБырай Алтынсарин жолы оймен, өзінің жеке ісімен ғана емес, халықпен араласа орындалды. Ұлы ұстаз халықтың ағартушылықты ұғынуы, білім мен ғылымға беттеуі арқылы жақсылықты да түсінеді деген идеямен жалғасты. Сондықтан да ЫБырай халықты оқыту, білім мен ғылым жолына салу – оларға адамшылық тәрбие берумен бірдей деп есептеді. Қазақ халқының өзге халықтан кем болмауын қалаған ЫБырай білім мен ағарту ісінде ұлттың өз тілі болуы керектігін талап етті.

Тілмаш болып жүрген кезінде татар тілімен араласқан қазақ тілінің тазалығы үшін күресті. Өз халқын оқыту, білім жолына түсіру үшін ЫБырай өзінің де білімі терең, жан-жақты болуын талап етіп қойды. Сондықтан да ұлы ағартушының бұл жолдағы еңбегі 1859-1860 жылдардағы В.В. Григорьевтің тілмашы болып жүріп, көп кітаптар оқып, өз бетімен ізденуінен басталады [3, 22 б.].

1860 жылы В.В.Григорьев Орал сыртындағы қазақтар үшін төрт мектеп ашуға тапсырма алады. Бұл Ы.Алтынсарин үшін үлкен қуаныш еді. Халқының білімі үшін орталықтағы қызметін тастап жаңа іске құлшына кіріседі. Ы.Алтынсарин Торғайда бастауыш мектеп ашуға аттанады. «60-80 жылдар ЫБырай Алтынсариннің жалпы қоғам қайраткері ретінде толысып, өскен кезеңі болды. Әлеуметтік өмірге алғаш араласа бастаған күнінен бастап ЫБырай қоғамдық маңызы зор көптеген мәселелерде өзінің айқын және дұрыс позицияда болғандығын көрсетеді» [3, 26 б.].

Ғалым Ә.Дербісәлин ЫБырай Алтынсарин туралы зерттеуінде

алғашқы мектеп ашқан кездегі мақсатын айқындауда ағартушының еңбектеріне, жазған хаттарына талдау жасайды. Сол кезде Ыбырай Алтынсариннің білім берудегі тілектерін, алдағы жоспарларын да ашады. Ағартушы хаттарының бірінде халықтың балаларын өкімет заңына үйрет деп әкеліп беретіндіктерін айтады. Бұл халықтың білім мен өнерді үйрену емес, жеке өз бастарының қамдары үшін, өзгеден кек алып, есе қайтару немесе өзгеден артық болып жақсы тірлік етуді тілек еткен ел ойын анықтайды. Ағартушы тілегі мен елдің оқу-білімге деген мақсатындағы қайшылықтың болғандығын айтады [3, 26 б.].

Ел ішіндегі түрлі пікір, ой қайшылығына қарамастан, Ыбырай Алтынсарин балаларды жаңа үлгімен оқытуды қолға алады. Балаларға заң үйрету, өзгеден артылуды емес, еңбек пен ақылды ұғындыруды мақсат етеді. Қазақ ортасында білім шырағын жағып, балаларын ғана оқытып қоймайды, сонымен бірге халықтың да білімге деген, өнерге деген, жақсы адамгершілік қасиеттерге деген, жаңа өмірге деген көзқарастарына өзгеріс енгізуді де қалайды. Әсіресе токарь, ағашпен жұмыс істейтін, киім тігетін мамандарды дайындау қолға алынады. 1888 жылы осы қолөнер мектебін алғашқы түлектері бітіріп шығады. Токарь және ағаш шебері деген арнайы куәліктер тапсырылады. Осы жылы Алтынсарин білім басқармасына Ырғыз училищесі жанынан тері илеу, сабын жасау зауыттарын ашуды ұсынды. Алтынсарин қазақ білімі мен ғылымын тек жалаң білім болып қалмай, оның шаруашылықпен, экономикамен сабақтасуына мән берді. Сол арқылы қазақ даласындағы өнеркәсіптердің ашылуына, орнығуына қатысты идеяларды да ұсынды.

1870-1880 жылдары тек мектеп инспекторы ғана емес, ел ішіндегі алауыздықты шешу, рулар арасындағы, ел мен орыс билеушілері арасындағы шиеліністі шешуге де қатысады. Көп жағдайда қазақты да қорғаған, оқу ісінде халықтық сипатты, ұлттың санасын басты нысан еткен Ыбырай өмірінің соңғы жылдарында Орынбор губерниясының әкімдеріне де ұнамай, қуғынға ұшырай бастайды.

1860 жылдары алғашқы мектепті ашқаннан соң Ыбырай онымен тоқтамай, уездік, болыстық мектептер ашу, оларға мәртебе беру,

оларды қажетті құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету, жаңа оқулық жасау т.б. көптеген істерді бірге жүргізеді.

ЫБырай Алтынсаринге дейін қазақ даласында балаларға арналған оқулықтардың, оқу-әдістемелік құралдардың жоқтығын еске алсақ, классикалық үлгіде жасалған ұлы ағартушының еңбектері қай кезең үшін де қажырлы еңбектің ғана емес, шебер ұстаз, білімді ағартушы қызметінің дәлелі. Сонымен бірге ЫБырай Алтынсариннің 1960-жылдары жарық көрген үш томдық еңбектерінің бірінші томына жазған алғы сөзінде профессор Б.Сүлейменов [4, 23 б.] ЫБырай Алтынсариннің болыстық мектептер ашу туралы идеясының Қазақстан үшін ғана емес, өзге де көшпелі отар аймақтар үшін маңызды болғандығын, әрі осындай болыстық мектептер ұйымдастыру әдісін тұңғыш жүзеге асырушы адам ретінде ЫБырай Алтынсаринді кемеңгер адам деп бағалайды. Ағартушы-ұстаз тек қана болыстық мектеп ашып қана қоймай, олардың мұғалімдерін даярлау ісімен де шұғылданады. Сондықтан да 1883 жылы 10 сәуірде Ор қаласында мұғалімдер даярлайтын алғашқы мектеп ашылады. Оның алғашқы түлектері 1886 жылы бітіріп, 4 түлек реальді училищеде оқуын ары қарай жалғастырады. Ал 5 түлек мектептерге мұғалім болып жіберіледі. Бұл мектептің жобасын, жасалу, жүргізілу жолдарын анықтаушы – ЫБырай Алтынсарин болатын. Бұл жолда ұлы ұстаз көп ізденеді. Н.И.Ильминский, Д.Ф.Соколов, Ғ.Балғымбаев естеліктерінде ЫБырай Алтынсариннің өз ісін жаңаша, елге қажет тұспен байланыстыра атқаруда көптеген кітаптарды қарап, арнайы Қазан, Петербург қалаларына барып, зерттеу жасағаны айтылады.

Ол сонымен бірге уездік мектептер жанынан кітапханалар ашуға қол жеткізеді. Кітапхана сияқты мәдени орындарды қамтамасыз ету үшін мектептер жанынан қамқоршылар кеңесін құрады. Сөйтіп, ЫБырай Алтынсарин бір мектеп ашу емес, олардың үзіліссіз үрдіске түсіп, жұмыс істеуін қамтамасыз ететін барлық шараларды ескереді. 1883 жылы қараша айында Торғай қаласында қолөнер мектебін ашуға мүмкіндік туады. Бірден 10 бала қабылданады. Қазақ балалары түрлі өнер түрлерін, кәсіп түрлерін үйрене бастайды. 1883 жылы 4 уездік мектеп, 1 қолөнер мектебінде 168 бала білім алады. 1886 жылы бес жылда бітірген 34 түлектің ішінде жоғары оқу орнына түсіп, білімдерін тереңдетіп жатқандары да бар екені айтылады. Олардың

ішінде фельдшерлік мектепке түскендері, Омбы гимназиясына оқуға қабылданғандары, Омбы кадет корпусына оқуға алынғандары туралы жазылады. 1860 жылдардан басталған ағартушы еңбегінің нәтижесінде 1886 жылы мектептерде 208 оқушы білім алып, 18 мұғалім қызмет етеді. Алтынсарин ағартушылық ойының кең ауқымдылығы сондай ұстазы тек қана білім алу, оқу, адамшылық ісімен байланыстырып қоймайды. Оқу мен білімді қоғаммен жалғастырады. Қоғамдық өмірде маңызы болуын, оқыған оқудың балалар үшін тәжірибелік мәні болуын, пайдаға асуын, тек сол оқыған бірлі-екілі адамдар үшін ғана емес, жалпы қазақ даласы үшін қажет болуын көздейді. Сондықтан да оқу мен еңбекті қатар алады. Оқуға үйретеді, жаңа кәсіп пен өнер түрін меңгеріп шығуларына ықпал етеді.

Зерттеуші С. Әсіпов Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық еңбегінің бір қыры етіп, қазақ тұрмысын түзеуге бет алған бағытындағы отырықшылықты насихаттауын жазады [5, 211 б.]. Ыбырай Алтынсариннің «Өнер-білім бар жұрттар», «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімелеріндегі идеяларды негізге ала отырып, қазақ халқын отырықшылдандыру идеясын да көтерген. Бұл әсіресе 1879-80 жылдардағы жұттан кейінгі ел тағдырына алаңдаған ағартушы-ұстаздың ойларын бекіте түседі. Осы халық нәубеті туралы 1880 жылы «Оренбургский листок» газетіне «Жұт туралы» деген мақала жазады. Қазақтың отырықшы болуы үшін құнарлы жерлер керек. Егіншілікпен айналысуы, тұрақты кәсіппен шұғылдануы керек. Орыс қоныстанушыларын азайтып, қазақты отырықшы ету үшін құнарлы жерлерді қазақтарға сақтау керек. Осы идеяны ұстанған ағартушының мақалалары да бар. Сонымен бірге оның қолөнер мектептерін ашуы, қазақ балаларын оқытуы, уездік, болыстық мектеп салғызуы – халықты отырықшы өмірге үйрету еді. Отырықшы болған халық егіншілікпен айналысса, өз жеріне өзі нағыз ие болар еді деген ойлар да болады.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-демократтық көзқарастары тек қана идея түрінде ғана айтылып қоймады. Ы. Алтынсариннің ағартушылық ой-тұжырымдары нақты іспен, қызметпен, еңбекпен астасып жатты. Ұлы ағартушы өз ойларын өз қызметімен көрсетті. Өзі үлгі, өнеге болды. Ы.Алтынсариннің ағартушылық ойларын жинақтай келе, біз оны ұстаз ғұмырымен байланыста қарастырамыз. Бұл оның алғашқы Орынбордағы мектепке

түсіп, оны бітіріп, кейіннен ел ісіне араласқан күннен бастап, өз бетімен оқып, ізденуімен сабақтасады. Осы көп оқу мен іздену оның өз елінің ертеңін жарық етсем деген арманға жетелейді. Сол жолда мектептер ашады, мектепке керек әдістемелік құралдар мен кітаптарды шығарады. Оқытудың тілін анықтайды. Оқыту тілінің таза қазақ тілінде болуын, болмаса, оқушылардың таза орыс тілін үйренуін талап етеді. Бұл кезде қазақ даласында іс қағаздарын татар оқығандары жүргізетін. Олар қазақ тілін шұбарлап, бүлдіре бастаған. Сондықтан Ыбырай ағартушылығын бір бағыты ұлттық тілдің тазалығымен, көркем әдебиеттің халықтығымен де жалғасады.

Қорыта келгенде, Ыбырай Алтынсариннің қазақ даласына ашқан мектептері сол кез үшін үлкен жаңалық болатын. Бір ғана ұстаздың әдістемелік құралдармен қамтуы, мектеп салу, бала жинау, мұғалімдермен толықтыру т.б. толып жатқан үлкен мекемелер атқарар істің басында бір өзі жүрді. Алтынсарин ағартушылығы – тұтас қоғамдық ортаны білім мен ізгілендіруге арналған идея. Осы мақсатта ағартушы халықтың болашағы үшін қажетті тұстарды дәл анықтай алды. Бұл білім мен еңбекке үйрену, жаңа кәсіп түрлерін игеру болатын. Сондықтан тек қана қазақ балаларын оқытып қана қоймай, олардың өнер үйреніп, жаңа кәсіпті меңгеруін қалады.

Ы.Алтынсариннің ұстаздық қызметі, инспекторлық еңбектері, сонымен бірге ағартушылық ісі – тұтас жүйе. Ол халықтың ертеңі үшін атқарылған істер болатын. Бұл істерде мектептердің жаңа үлгісін жасау, оны жаңа қоғамға қарай бейімдеу мақсаттары қойылды.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық, ұстаздық қызметін сол тұстағы қазақ қоғамымен тұтас қамтыған дұрыс. Сонда ғана ол кешенді еңбек болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Бабатайұлы Д. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1999. 112 б.
2. Құнанбайұлы А. Шығармаларының екі томдық толық жинағы 2-том. – Алматы: Жазушы, 1995. – 203 б.

3. Дербісәлин Ә. Ыбырай Алтынсарин: деректі баян. – Алматы: Арда, 2005. – 214 б.

4. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. Құраст. Баспаға дайындаған Б. С. Сүлейменов; ҚазССР ҒА тарих, археология және этнография институты. – Алматы: ҚазССР ҒА баспасы, 1955. – 415 б.

5. Сулейменов Б. С. Жизнь и деятельность Ибрагима Алтынсарина (1841-1889) // Алтынсарин И. Собрание сочинений... Т.1. – 141 с.

6. Ыбырай Алтынсарин тағлымы: Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер / Құраст. М. Жармұхамедов. – Алматы: Жазушы, 1991. – 384 б.

4-секция: Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

А. Алибеков
М.Қанапьянов атындағы Павлодар педагогикалық университетінің Жоғары колледжі
А.К. Сулейменова
Ғылыми жетекші, философия докторы (PhD), Павлодар қ.

ҚАЗАҚ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ «УАҚЫТ» КОНЦЕПТІСІ (М. Әуезов шығармалары негізінде)

Мақалада М.Әуезовтің шығармасы мысалында қазақ халқының танымындағы уақыттың лексика-семантикалық түсінігі анықталады. Мақалада уақыттың философиялық және кеңістіктік маңызы қарастырылады.Өмірінің басым бөлігі кеңістікті игерумен байланысты болғандықтан, олардың өмір туралы дүниетанымы космоспен біте қайнасып жатқан. Әлемді шеңбер түріндегі жалпақ кеңістік ретінде, яғни ғарышты дөңгелек әлем бейнесінде қабылдаған; қазақтардың дәстүрлі дүниетанымында кеңістік пен уақыт болмыстың құрамдас бөлімі ретінде алынады.

Кілт сөздер: уақыт, кейіпкер, дүниетаным, кеңістік

В статье на примере произведения М. Ауэзова определяется лексико-семантическое понимание времени в познании казахского народа. В статье рассматривается философское и пространственное значение времени.Поскольку большая часть их жизни была связана с освоением пространства, их мировоззрение о жизни было тесно связано с космосом. Мир воспринимался как

плоское пространство в виде круга, т.е. пространства в образе круглого мира; в традиционном мировоззрении казахов пространство и время воспринимаются как составные части бытия.

Ключевые слова: время, персонаж, мировоззрение, пространство

The article uses the example of M. Auezov's work to determine the lexical and semantic understanding of time in the knowledge of the Kazakh people. The article discusses the philosophical and spatial meaning of time.Since most of their lives were connected with the exploration of space, their worldview about life was closely connected with the cosmos. The world was perceived as a flat space in the form of a circle, i.e. space in the image of a round world; in the traditional worldview of the Kazakhs, space and time are perceived as components of being.

Keywords: time, character, worldview, space

Уақыт туралы ойлар ежелгі антикалық философия дәуірінен басталады. Уақыт ұғымы антикалық философияда мифологиялық емес, танымдық, физикалық, табиғи, тарихи аспектілерде сарапқа салынып, ғылыми деңгейде қарастырылды. Уақыттың тылсым табиғатын ашуға, оның мән-мазмұнын танып-білуге ұмтылушылық ірі ойшыл-философтардың адамзат қоғамын, оның тіршілік ету кеңістігін, өмір сүру уақытын, материалдық болмысын тануға деген қызығушылығы еді. Яғни адамның қоғамдық санадағы уақыт туралы ой-толғамдары, таным-түсініктері адам уақытты қалай түсінеді, оны қалай сезінеді деген сұрауға жауап іздеу негізінде қалыптасқан. Сол себепті уақыттың объективтілігі дегенді субъективтіліктен (адам танымынан) тыс қарастыра алмаймыз, осы тұрғыдан зерттеу жұмысымыздың антропоөзектік мазмұны ашыла түспек.

Уақыттың бір өлшемді болатыны мынадан көрінеді: барлық оқиғалар жалғыз бағытта – өткеннен қазіргіге, қазірден болашаққа қарай ғана өтеді. Және ол адамдар санасынан тыс, объективті сипатта болады. Кеңістікте денелерді оңнан солға, солдан оңға, жоғарыдан төмен, төменнен жоғарыға қарай жылжытуға болса, ал уақытты кейін бұрып, болашақтан өткенге қарай жылжытуға болмайды. Уақыт кері қайтпайды. Оның кеңістіктен маңызды бір айырмашылығы осында.

Қазақ дүниетанымында уақыт өлшемі заман ұғымының айналасында өрбиді. Қазақ дүниетанымында заман ұғымы дүние концептісімен бірдей қабылданады. Мәселен, бұл заман деген тіркес қазіргі дүниені, осы өмірді білдірсе, бір заман, баяғы заман, атам заман, бағзы заман деген тіркестер ежелгі дүние, ертедегі тіршілік

дегенге саяды. Заман ұғымының философиялық болмысы туралы жазған отандық философ Д.С.Раевтың пайымдауынша, қазақ дүниетанымындағы заман ұғымы олардың өзі өмір сүріп отырған әлеуметтік уақыт пен кеңістік өлшемін білдірген, басқаша айтқанда, заман адам баласының бір ұрпағы көлеміндегі әлеуметтік кеңістік пен әлеуметтік уақыттың тұтастығын бейнелеген. Сондықтан қазақ лексикасында заман үш шаққа бөлініп, өткен заман, осы заман, келер заман деген сөз тіркестері болған. Бұқар жырау «қилы заман» десе, Шортанбай өткенді аңсап «зарзаман» деген. «Зарзаман» ағымының өкілдері бұрынғы төл мәдениет үлгілерін дәріптеді. Отаршылдық әрекеттің күшейе беруі халық наразылығын туғызды. Бұл өлең-жырларда тұйыққа тіреліп, қол-аяғы кісенделіп, бодандыққа түсе бастаған елдің тағдыры мен болашағы туралы толғаулар көрініс тапқан. Осы ағымның көрнекті өкілі Шортанбай: Заман қайтып озалсын?

Адам қайтып қуансын?
Жандарал болды ұлығың,
Майыр қалды сыйлығың
Айырылмастай дерт болды,
Нашарға қылған зорлығың... деген.

М.Әуезов «зарзаман» туралы былай деп жазады: «Сыртқы өмірдің осы сияқты себептерінен қазақтың ойына уайым араласқан, көңілі жабығып, сөзінен, өлеңінен, әнінен бұрынғы билік, еркелік, еркіндіктің бәрі де арыла бастап, оның орнын арман, зар-шер, қайғы басқан» [1].

Ақын-жыраулар тілін зерттеген Г.Абылова қазақ дүниетанымында әмбебеп уақыт ұғымының «заман» контексінде айқын көрініс табатындығын когнитивті қырынан қарастыра отырып былай деп жазады: «Заман» концептісінің қазақ халқы үшін жағымды бағалауынан гөрі жағымсыз бағалауы басымдау екенін байқауға болады... Ақын-жыраулардың бейнелі-поэтикалық дүниетанымында «заман» концептісі аумалы-төкпелі кезеңнің, қазақ халқының ұзаққа созылған жаугершілік өмірін танытатын тілдік категория болып табылады» [2].

Діни нанымда «ақырзаман» деген түсінік бар. Ауыз әдебиетінде «ақырзаман» ұғымы адамның күйзеліске ұшырауы, тығырыққа тірелуі деп түсіндіріледі:

Ақырзаман адамы аласа туады,
Аласа туса да таласа туады,
Қулық-сұмдық ойлай туады,
Жамандыққа бойлай туады

Итере салсаң жығыла кетеді.
Ішсе бозаға тоймайды,
Боқтап түгіңді қоймайды (Ыбыраев Ш. Эпос әлемі).

«Ақырзаман» адам баласының және бүкіл әлемнің ең соңғы тағдыры туралы ерте замандардан бері қалыптасқан түсінік. Бұл діни наным бойынша, жер бетінде имансыздық пен зұлымдық ниеттің басым күш алуы ақырзаманды, яғни адамзат ұрпағының түгелдей апатқа ұшырау сәтін жақындатады-мыс. «Ақырзаман» туралы түсінік дүниедегі діндердің (ислам, христиан, иудей т.б.) бәрінде де бар. Сондықтан ақырзаман ұғымын діни (теологиялық) уақыт тұрғысынан да қарастыруға болады.

Қорыта келгенде, жоғарыдағы өткен заман, осы заман, келер заман ұғымдары қазіргі тіліміздегі өткен шақ, келер шақ, осы шақ түрлеріне сараланатын құрылымдық жүйедегі грамматикалық шақ категориясының қалыптасуына негіз болған. Уақытты мұндай үш кезеңдік тұрғыдан сипаттайтын тілдік дәстүр қазақ тілінде ғана емес, бүкіл әлем тілдерінде осы жүйеде қалыптасқан. Бұл уақыт пен кеңістікке қатысты, сонымен қатар басқа да ұғымдық категориялардың барлық халық дүниетанымында бірдей болғандығын білдіреді. Бірақ мұндай жалпыхалықтық, адамзаттық дүниетаным бірдей болғанмен, оны танып білуде әр ұлттың өзін басқа ұлттан дараландыратын өзіндік дүниетанымдық ерекшеліктері болады.

М. Әуезов қазақ әдебиеті тарихындағы өзінің даралығымен, - ерекше көзқарасымен көзге түскен ірі қаламгерлердің бірі. Қаламгердің 1910-1920 жылдар аралығында жарыққа шыққан «Қорғансыздың күні», «Бәйбіше-тоқал», «Еңлік-Кебек», «Қарагөз», «Қараш-Қараш оқиғасы», «Қилы заман» сияқты туындылары жазушының тұлғалық мәртебесін көрсетіп, зор дарынын асқақтатады. Автордың шығамаларында тек өзіне ғана тән қолтаңбасы болған. Қаламгер туындыларында қазақ ауылдарының тұрмысын, қорғансыз халықтың тіршілігін суреттеген.

Суреткер шығармалары сол кездегі халықтың жан дүниесімен рухани сабақтастық табады. Қаламгердің әрбір туындысы халқына деген ерекше махаббатпен туған, сондықтан болары, М.Әуезовтың шығармалары уақыт ықпалына бағынбай, өзектілігін сақтап келеді.

Қаламгер шығармаларындағы негізгі тақырып- қорғансыздар тақырыбы, яғни, қазақ ауылдарындағы отаршылдық, әлеуметтік теңсіздік, әділетсіздік сияқты өзекті мәселелер. Сонымен қатар, жазушы, халқының қаншалықты қорғансыз күйге түсіп жатса, рухының да соншалықты мықты екенін әрбір шығармасында байқатып отырған. Әрбір шығармасының кейіпкерлері тәуелсіздігі

үшін күресіп, жанын қиюға дайын екенін, намысты қолдан бермейтінін айқын көрсетіп отырады. Яғни, жазушы шығармаларында , халықының кедейліктен басқа ешбір міні жоқ екенін баршаға мәлімдегендей болады. Бұны «Қорғансыздың күні» романының келесі жолдарынан-ақ байқауға болады: «Жас күнінен бір үйдің түгелімен еркелетіп, алақанына салған баласы. Еш уақытта қанаттыға қақтырып, тұмсықтыға шоқытқан емес. Жүрегінде ар-ұят та, жігер-намыс та бірге өскен. Кедейлігінен, қорғансыздығынан басқа міні жоқ, салмақты, таза тәрбиелі бала бұл күнде сол не көріп отыр?»- делінген.

М. Әуезов шығармаларындағы қорғансыздар рухы жеке адам рухынан бүкілхалықтық рухқа ұласа біледі. Суреткердің көркемдік - философиялық өшпес ойларындағы ұлттық тәуелсіздік рухы, азаттық пен еркіндік сүйгені халқымыздың қайсар болмыстары көркемдік биіктерге жетелейді.

«Қараш-Қараш оқиғасы» революция қарсаңындағы ауылдағы әлеуметтік теңсіздікті, байлардың кедейлерге үстемдік етуін, кедейлердің көрген қиянатын суреттейді. Алайда, бұл жолы бас кейіпкердің мінез-құлқы өзгереді. Бұл жолы ол құл емес- өз тағдырының қожасы болуға бел буған адам екенін байқауға болады.

Негізінен, М. Әуезов өз шығармаларының кейіпкерлерін еңірете отырып, прозаның тамаша шебері екенін баршаға айқын көрсетеді. Шығармаларының кез келген кейіпкерін әсем сөзбен сөйлетіп, жүректен жүрекке жеткізе білген сөз шебері.Қаламгердің кейіпкерлерінің барлығы дерлік, ана тілінде ұзақ та болса, сөзді нақышына келтіріп сөйлей білген.

М. Әуезов Кенесары Хан және Абай сияқты тарихи тұлғалардың өмірлерін терең зерттеп, бейнелеген тарихи тұлғалардың бірі. «Хан Кене» мен «Абай жолы» шығармаларында заманның тұлғаға, дәуірдің тағдырға қалай ықпал еткендігін, сол заман тұлғаларының халықпен қарым-қатынасын қаламгердің әдеби бейнелері арқылы байқауға болады.

Әуезов Кенесары образын жасауда да, Абай образын бейнелеуде де, бұл тарихи тұлғалардың өмірі мен өліміне қатысты барлық мәліметтерді түпкілікті зерттеп, оқиғаларды әсем сөзбен суреттеп, оқырмандарына жеткізген. Қаламгердің өзі «Хан Кене» пьесасын жазу барысы туралы былай деді : «Пьесаны жазардан бұрын көп материал жинадым, Кене хан қозғалысының тарихын білемін деп сеніммен айта аламын. Орынбордың, Омбыдағы Сібір ведомствосының материалдарын жинадым».

Сонымен, қорытындылай келетін болсақ, М. Әуезов өзі зерттеп, өмірлері мен тағдырларын бейнелеген Кенесары мен Абай сияқты

тарихи тұлғалармен бір сапқа қойып аты аталатын ұлы азамат. Қаламгердің дүниетанымы терең, ерекше ойлау әрі бейнелеу стилі бар. Қазақ әдебиетінде Мұхтар Әуезовтың алар орны бөлек, тіпті кейінгі ұрпақ ұлы ғалым-жазушыны «көркем ойдың алыбы» деп атаған. Қаламгер шығармалары қазақ әдебиетінің алтын қорын толықтырып, ғасырлар бойы өскелең ұрпақты ерекше жазба стилімен тәнті ететіні сөзсіз. Уақыт – әмбебап категория, сол себепті де уақыт тілдік уақыт шеңберінде ғана қаралмайды. Дүниеде уақыт пен кеңістіктен тыс тұратын нәрсе жоқ. Осы тұрғыдан уақытты әр қырынан танып-білуге болады. **Уақыттың** аталған **түрлері** туралы мәселе біздің жұмысымыздың бірінші бөлімінің үшінші тақырыпшасында қарастырылып, мынадай қорытынды-тұжырымдар жасадық:

- *уақыт* ұғымы объективтік дүниедегі заттар мен құбылыстарды сипаттауына қарай әр қырынан танылып, уақытты түрлік ұғымдарға ажыратады. *Уақыт* ұғымы *биологиялық уақыт, экологиялық уақыт, генеологиялық уақыт, ситуациялық уақыт, психологиялық уақыт, мифтік уақыт, әлеуметтік уақыт, реалды уақыт, концептуалды уақыт, перцептуалды уақыт, тілдік уақыт, көркем уақыт* т.б. ретінде танылып, түрліше түсініледі және олардың әрбірі өздерін сипаттайтын салалық ғылымдардың зерттеу нысаны бола алады; мәселен, тілдік уақыт тіл ғылымының зерттеу нысанына жатады; алайда аталған уақыт түрлерін тіл білімі саласында салыстырмалы түрде қарастыруға болады;

- реалды уақыт бір ғана есептеу нүктесін меже ететін, өткеннен болашаққа қарай қозғалып, үнемі қозғалыста болатын, қайтып оралмайтын бірөлшемді тұрақты уақыт; ал көркем уақыт есептеу нүктесі бірнешеу, кері бағытта да қозғала беретін, тоқтатуға болатын, қайтып оралушылық бола беретін көпөлшемді еркін уақыт болып табылады.

Уақыт түрлерінің бірі – *тілдік уақыт* тілдің барлық деңгейінде көрініс тапқан. *Уақыт* ұғымын тілдік зерттеулерде әрбір деңгей бойынша жеке дара да, немесе тұтас функционалды-семантикалық өріс тұрғысынан да қарастыруға болады. Алайда зерттеудің бұл аталған екі аспектісі бір-бірімен тығыз байланысты, өйткені лексика, сондай-ақ грамматикадағы *уақыт* ұғымын білдіретін тілдік бірліктерге ортақ нәрсе – олардың семантикасы болып табылады.

Сонымен, қорыта келгенде, адамзаттық құндылық болып табылатын *уақыт* ұғымы – материя өмір сүруінің бір формасы ретінде ақиқат дүниедегі барлық заттар мен құбылыстарға қатысты әмбебап категория. Уақыт барлық жерде бірдей, қозғалыспен бірге өзгеріп

отырады. Уақыттан тыс тұратын материалдық болмыс жоқ. Осыған орай *уақыт* ұғымы ғылымның қай саласында болмасын өзіндік категориялық сипатқа ие. Және *уақыт* туралы ұғым барлық халықта бар әрі біркелкі, тек оның тілде бейнеленуі әртүрлі болып келеді. Сонымен қатар уақыт тілдік деңгейлердің барлығында көрініс табады. Тіл деңгейлерінде *уақыт* ұғымы тілдік жүйеде алдымен грамматикалық шақ категориясына қатысты алынып отырса, қазіргі кезде *уақыт* ұғымының тілдік көрінісін лексикада да, функционалды грамматикадағы семантикалық категориялар бойынша да қарастыруға болатыны анықталып отыр. Олай болса, философиялық, логикалық (ұғымдық) категория болып табылатын *уақыт* ұғымын тілдік парадигмада қарастыру уақыт семантикасының жүйелі-тілдік сипатын танып-білудің кілті екендігі анық.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Дешериева Т.И. Лингвистический аспект категории времени; его отношении к физическому и философскому аспектам // Исследование видо-временной системы в нахскихязыках. – М.: Наука, 1979. – С. 6-11.
2. Аристотель, Физика. – М.: Государственое социально-экономическое издательство, 1937. – 230 с.
3. Философиялық сөздік. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1996. – 525 б.
4. Тұрғынбаев Ә.Х. Философия. – Алматы: Білім, 2005. – 299 б.
5. Қазақстан ұлттық энциклопедия. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2006. – Т. 8. – 704 б.
6. Мырзалы С. Философия. – Алматы: Бастау, 2008. – 644 б.

С.Ж.Ахметова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.

Қ.С.Ерғалиев

Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., профессор, Павлодар қ.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Мақалада білім беру жүйесіндегі өзекті болып отырған тақырыптардың бірі – оқушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылып зерттелген. Оқушыларды кәсіби даярлау міндеттеріне олардың мәдениетінің ерекшеліктерін нақтырақ түсінуге, басқа мәдениет өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасауға, ұлтаралық шиеленістерді болдырмауға мүмкіндік беретін және этникалық қақтығыстарды болдырмайтын тұлға даярлау негізгі міндет болып отыр. Осыған байланысты білім алушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық-психологиялық шарттары өте қызықты және өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Кілт сөздер: мәдениетаралық құзыреттілік, коммуникация, диалог, желілік қоғамдастық, толеранттылық, тілдік дағды, сөйлеу қақтығыстары

В статье рассматривается одна из важнейших тем в системе образования - формирование межкультурной компетентности учащихся. Основной задачей профессионального обучения является подготовка человека, который сможет лучше понимать специфику своей культуры, эффективно общаться с другими культурами, избегать межэтнических конфликтов и предотвращать межэтнические конфликты. В связи с этим одним из наиболее интересных и актуальных вопросов являются педагогико-психологические условия формирования межкультурной компетентности учащихся.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, коммуникация, диалог, сетевое сообщество, толерантность, языковые навыки, речевые конфликты

The article deals with one of the most important topics in the education system - the formation of intercultural competence of students. The main objective of vocational training is to prepare a person who can better understand the specifics of their culture, communicate effectively with other cultures, avoid interethnic conflicts and prevent interethnic conflicts. In this regard, one of the most interesting and topical issues is the pedagogical and psychological conditions for the formation of intercultural competence of students.

Keywords: intercultural competence, communication, dialog, online community, tolerance, language skills, speech conflicts

Жаңартылған білім беру мазмұнымен сандық технологиялы қоғамды жедел дамытудың бірден бір жолы білім беру мен мәдениетті үйлесімді бірегей ету идеясында жатыр. Сондықтан да білім беру саласының өзі мәдениетті тәжірибе тарату формасы ретінде танылып отыр. Мәдениаралық құзыреттілік ұғымы бірегей феномен ретінде қазіргі замандағы білім беру тәжірибесінде өте өзекті позицияға көтерілді. Адамдар арнайы мәдени және ел туралы білімге ие болмай өзара бір-бірімен жемісті диалог құра алмайды. Басқа мәдени дәстүрлерді елемеу және қабылдамау, нақты әлеуметтік тәжірибе көрсеткендей, ұлтаралық және конфессияаралық қақтығыстардың шиеленісуіне әкеледі.

Білім алушылардың мәдениаралық құзыреттілігі деген түсінік – басқа мәдени және тілдік қауымдастықтың өкілдерімен білім беру үдерісіндегі өзара коммуникативтік, оқу-танымдық, жалпы мәдени ішкі және сыртқы ресурстарды қоса алғанда білім, білік, дағды және қарым-қатынастардың жиынтығы. Білім беру үдерісінде жүйелі, кешенді, тұлғаға бағытталған, білім беруді ақпараттандыру принциптерін қамтыған, мәдени диалог, толеранттылық, АКТ құралдарын қамтыған мәдениаралық құзыреттілік моделі қалыптасты. Білім беру үдерісінде мәдениаралық құзыреттілікті қалыптастырудың педагогикалық түрі апробациядан өтті. Нақтылап айтсақ, АКТ құралдары арқылы мәдениаралық құзыреттілікке қол жеткізудің тұрақты мотивациясын қамтамасыз ету, білім алуда технологиялық кешендерді қолдану, интернет технологиялар, телекоммуникация, авторлық гипермедиялық оқулықтармен жұмыс, қашықтықтан оқу, нәтижелі оқу-танымдық әрекет үшін желілік қауымдастықта оқу [1, 189 б.].

АКТ-ны қолдана отырып, «мәдениет және мәдениаралық коммуникация» түсінігін әмбебап анықтау үшін пәнаралық байланысты жүзеге асыру қажет. Мәдениаралық құзыреттіліктің негізгі компоненттерінің бірі – коммуникативті білім алушылар. Коммуникативтік құзыреттіліктің өзі бес компоненттен тұрады. Сөйлеу құзыреттілігі төрт тілдік дағдыға негізделген: айтылым, тыңдалым, оқылым және жазылым дағдылары.

Коммуникативтік құзыреттіліктің екінші компоненті – тілдік құзыреттілік. Тілдік құзыреттілікке белгілі бір тілді игерудегі осы тілдің тұтастай ғылыми әдістемелік құрылымы енеді. Мәселен, белгілі бір тілді игерудегі оның фонетикалық, орфографиялық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік бөлігін тұтастай сауатты меңгеру.

Үшінші құзыреттілік – ол әлеуметтік мәдени-құзыреттілік. Осы орайда білім алушы оқу үдерісінде қарым-қатынасқа түскен елдің мәдениетімен, дәстүрімен, тарихымен және ұлттық дүниетанымымен қауышады. XXI ғасырдағы жалпы адамзаттық құндылықтарды ескеретін болсақ, ешкімнің жеке шекерасына қол сұқпай, ар-ұжданына нұқсан келтірмей, мәдени үйлесімділікте кіріктірілген білімді бойына сіңіру – қазіргі замандағы басты қажеттілікке көтерілген жұмсақ дағды. Басқа құзыреттіліктермен тең түсетін компенсанторлықты айтатын болсақ, ол ақпарат тілдік құралдардың жетіспеушілігі жағдайында жағдаяттан шығу дағдыларын дамытуды көздейді. Оған бейвербалды қарым-қатынас түрін жатқызуға болады. Мысалы, бас изеу, бас шайқау, иық көтеру. Білім беру және танымдық құзыреттілік дегеніміз – заманауи ақпараттық технологияларды қолдана отырып, қолжетімді әдіс-тәсілдердің негізінде білім алушылардың өз бетінше жалпы және арнайы білім дағдыларын одан әрі дамытуы [2, 55 б.].

Мәдениаралық құзыреттілікті бірқатар ғалымдар коммуникативтік құзыреттіліктің компоненттік құралына енгізеді. Жеке тұлға мәдениаралық құзыреттіліктің екі аспектісін нақты білу керек, ол – өзінің отандық және білім алып жатқан шетелдік мәдениетті түсіне білу қабілеті. Дж. Летонен бұл туралы адамдар шектеулі көзқарастан бас тартуы керек деп айтады. Төзімділік, белгілі бір мәдениеттегі мінез-құлық ережелеріндегі мәдени сезімталдық, белгілі бір мәдени фактілер туралы хабардар болу керектігі туралы ескертеді. Автордың көзқарасы бойынша, қарым-қатынасты сәтті жүзеге асыру үшін білім алушы елдің тарихын, өнерін, экономикасын, қоғамын білу керек, яғни осы ел жайлы және оның мәдени аспектілері туралы жан-жақты қаруланған болу керек [3, 31 б.].

Заманауи педагогика ғылымында білім алушылардың мәдениаралық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі өзекті тақырыптардың бірі болып отыр. Қазіргі заманғы жаһандық адамзат тек таңдаған бейіні бойынша кәсіби маман болып қана қоймай, білікті кәсіби қоғамдастықта тұлғааралық және мәдениетаралық өзара әрекеттесу мәселелерін шешу үшін сауатты қарым-қатынас жасауға қабілетті тұлғаға айналуы керек. Бүкіл әлемдік білім беру алаңында білім алушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру үлкен басымдыққа ие болып отыр. Осы орайда құзыреттілікке негізделген білім, белсенділікке негізделген орта, жеке тұлғаны дамытуға бағытталған тәсілдер білім беруді ақпараттандыру принциптері және педагогиканың мәдени-шығармашылық мақсаттылығы өзінің кешенді функциясын толыққанды атқарған кезде ғана мәдениаралық құзыреттіліктің өз жемісін береді. Білім беру үдерісінің субъектілері мен өкілдері мәдени, тәрбиелік, танымдық, коммуникативтік қарым-қатынастарды қамтамасыз ететін үлкен даму ортасына айналып отыр. Бұл жерде білім бәсекесіне түскен талапкерлер өзінің ішкі уәждік және сыртқы ресурстарын тиімді пайдалану арқылы сәтті жүзеге асқан мәдениаралық құзыреттіліктің үлгісі болып табылады. Мәдениетаралық құзыреттіліктің құрылымдық құрамдастары әртүрлі қоғам мен тілдік қауымдастықтардың мәдениеттеріне танымдық қызығушылықты білдіруді, мәдени қоғамдар мен тілдік қауымдастықтар өкілдерімен өзара әрекеттесу үшін мәдениетаралық коммуникацияның жетекші рөлін сезінуді, толеранттылықтың көрінісін көрсететін мотивациялық және қатынастық болып табылады. Басқа мәдениет өкілдеріне екінші елдің мәдени бейнесін түсіну, оның ұстанымдарына ашықтық таныту өзге жердің табиғи, тарихи, әлеуметтік, экономикалық, экологиялық ерекшеліктерін түйсіну, сондай-ақ мәдениетке тән әдеп нормаларын, әртүрлі қоғамдағы мінез-құлық ережелерін ескеру – аса маңызды критерийлердің бірі. Серіктестің пікірі мен көзқарасы, оның дүниетанымы мен пайымы да үнемі басты назарда тұратын қағидатқа айналуы керек.

Ең алдымен, білім алушы зерттелетін мәдениеттің дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын, ұлттық вербалды және бейвербалды қарым-қатынастың мәдени ерекшелігін, сөйлеу қақтығыстарын алдын ала болжай білу және шешу түрлі мәдениет өкілдерімен тіл табыса білу және өзінің жеке мінез-құлқының, осал тұстарын бағалай білу де аталмыш құзыреттіліктің маңызды компоненті болып табылады. Қарым-қатынас мотивтері ашықтық пен қызығушылық сезімдері, құндылық қатынастары сияқты ішкі ресурстар ретінде әрекет етеді. Ақпараттық құралдар мен технологиялар, оқушылар жұмысының формалары, әдіс-тәсілдері сыртқы ресурстарға жатады. Оқушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастырудың әзірленген моделі интегралды құрылым ретінде АКТ арқылы ұсынылған. Әдістемелік блок білім беруді ақпараттандыру, мәдениеттер диалогі, толеранттылық, мәдени іс-әрекеттің педагогикалық мақсаттылығы ұстанымдарын, сонымен қатар құзыреттілік, жүйелілік, белсенділік, тұлғалық-бағдарлық деген тәсілдер тиімді бағдарларды белгілейді. АКТ арқылы оқушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастырудың мақсаты мен міндеттері мәнді мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру үшін оқу материалының теориялық және практикалық негіздерін анықтайды. Бағалаушы-тиімді блок АКТ арқылы оқушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру критерийлерін, көрсеткіштерін және деңгейлерін көрсетеді [4, 27 б.].

Педагогикалық шарттарды орындау арқылы білім беру үдерісінде оқушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастырудың тиімділігіне қол жеткізіледі. Атап айтқанда, АКТ арқылы оқушылардың мәдениетаралық құзыреттілікті меңгеруге тұрақты мотивациясын қамтамасыз ету; технологиялар кешенін пайдалану – интернет-технологиялар, телекоммуникациялар, авторлық гипермедиялық оқулықпен жұмыс,

қашықтықтан оқыту, тиімді оқу-танымдық өзара әрекеттесу үшін желілік қоғамдастықтарда оқыту; оқушыларды АКТ-ға үндеу арқылы «мәдениет» және «мәдениетаралық коммуникация» ұғымдарының әмбебап мағыналарын нақтылау үшін пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру; қажетті ақпаратпен өнімді алмасу және АКТ көмегімен мінез-құлық реакцияларын реттеу үшін білім беру процесіне қатысушылар арасындағы субъектілік қатынастарды ұйымдастыру. Ол белгілі бір формалар мен әдістерді қолдану арқылы да қамтамасыз етіледі. Эксперименттік оқу процесінің репродуктивті, өнімді және шығармашылық кезеңдерінде белгілі бір нысандарды, әдістерді қолдану кезінде мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастырудың теориялық негізделген моделі және дәлелденген педагогикалық шарттар оқушылардың жеке тұлғаны қалыптастырудың максималды деңгейіне жетуіне оң әсер етті. Аталған құзыреттілік зерттелетін критерийлердің статистикалық маңызды көрсеткіштерімен дәлелденеді.

Оқушылардың мәдениетаралық қатысым құзыреттілігін қалыптастыруда олардың сөздік қорындағы, біліміндегі, жас ерекшелігіндегі, кәсіби құзыреттілігіндегі және т.б. айырмашылық кәсіби тілдесімде бөгет болуы мүмкін екенін ескеруіміз керек, себебі білім, құзырет тағы басқа қосымша көрсеткіштер қатысушылардың кәсіби деңгейін көрсетеді. Оқушы өзі қарым-қатынасқа түсушілердің рөлін, статусын білуі, соған орай өзінің сөзін үйлестіре білу, тілдесімнің мәдениетаралық ерекшелігін ескере отырып, қажетті тілдік құралдарды пайдалана білу қажет. Күні бүгінгі қоғам өмірінде көрініс тауып жатқан саяси-әлеуметтік және экономикалық өзгерістер еліміздің білім беру жүйесіне зор ықпалын тигізіп отыр. Мемлекетіміздің халықаралық байланыстары одан сайын беки түсіп, дамудың барлық саласында өзге елдермен қарым-қатынас орнатуға тура келіп отыр. Осындай дипломатиялық қатынастарды нығайту үшін, жандандыра түсу үшін шетел тілін жете меңгерудің сыртында оның елдік, дүниетанымдық феномені туралы іргелі түсінік қалыптасқан болуы керек. Әртүрлі ұлт өкілдерінің тепе-тең және біріге отырып жасаған интеграциялық процестері өзара мәдени байланыстың орнауына септігін тигізеді. Осы күндері «мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігі» деген ұғым коммуникативтік құзыреттілік деген ұғымды бірте-бірте ығыстыра бастады. Себебі шетел тілін оқыту мазмұнында мәдениетаралық компонент жетекші орынға көтеріліп, ал өзара қатысымдық құзыреттілік пән мазмұнына қойылатын талаптардың бірі болып отыр. Дегенмен, мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастырудың, дамытудың өзіндік алғышарттары бар: а) жат мәдениетті түсіну, оған құрметпен қарай отырып, өз мәдениетін саналы түрде меңгеру; ә) өзге мәдениет өкілдерінің вербалды және бейвербалды әрекеттерін жете түсіну, яғни рецептивтік іскерліктен хабардар болу; б) білім алушыларға оқу материалын аутентті етіп ұсыну [5, 71 б.]. Яғни бұл жердегі жетекші идея – оқу-танымдық үрдіс ұйымдастырылған ортада сөз мәдениеті қалыптасқан, мәдениетаралық құзыреттілігі бәсекеге қабілетті, кәсіби біліктілігі жоғары маман даярлау болып табылады.

Қорытындылай келе, мәдениетаралық қатысым құзыреттілігі өзге мәдениет өкілдерімен шынайы қарым-қатынас орнату мақсатында өзге мәдениет ерекшеліктерін және өз мәдениетімізді құрметтей отыра тілдік терең түсіністік негізінде өзара ақпарат беру, ақпарат қабылдау. Сонымен қатар өзара түсіністік қабілетін қалыптастыра отырып, оны мақсатқа бағытталған түрде қолдана отыра, нәтижелі өзара қарым-қатынас орната алу қабілеті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мұсырманова О. Жастар руханияты, құндылықтары және тәрбиесі // 2000. – 270 б.

2. Тоғыз А.Я. Білім берудегі инновация. –Челябинск, 1995. – 120 б.

3. Дворникова Т.М. Межкультурная компетенция // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам: Материалы I Международной научной конференции посвященной 86-летию образования Белорусского государственного университета. –Минск, 2007. – 117 с.

4. Қунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теория. –Алматы, 2005. – 172 с.

5. Вторушина Ю.Л. Формирование межкультурной компетенции в контексте профессиональной подготовки будущих учителей иностранного языка (на материале преподавания английского языка с использованием народного фольклора): дисс. ... канд. пед. наук. –М., 2007. – 187 с.

Секция 4. Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (подсекция: Қазақ тілі мен әдебиеті)

Ж.А.Байбатшаева,
ҚазҰлтҚызПУ 1-курс докторанты,
Қ.Т.Жанұзақова,
Ғылыми жетекші: ф.ғ.д.,профессор, Алматы қ.

О.СӘРСЕНБАЕВ ПРОЗАСЫН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК АЯСЫ

Мақалада әдебиетті оқытудың мақсаты, әдебиет сабақтарында сөз өнері туындыларын зерттеу мәселелері қарастырылып, мысал ретінде белгілі қаламгер Оразбек Сәрсенбаев шығармашылығын оқытудың әдістемелік бағыты талданған. Жазушының проза жанрындағы туындыларының ерекшелігі көрсетіліп, оларды оқыту барысында тиімді болып саналатын бірнеше әдістер аталған. Соның ішінде эвристикалық және шығармашылық оқу әдістеріне тоқталып, ондағы қолданылатын тәсілдер талданған.

Түйінді сөздер: оқыту әдістемесі, эвристикалық әдіс, шығармашылық оқу әдісі, жазушы стилі, проблемалық сұрақ.

В статье рассмотрены цели преподавания литературы, вопросы изучения произведений словесного искусства на уроках литературы, проанализирована методическая направленность

обучения творчеству известного писателя Оразбека Сарсенбаева. Показаны особенности произведений писателя в жанре прозы, названы несколько методов, которые считаются эффективными в процессе их обучения. В том числе были затронуты эвристические и творческие методы обучения, проанализированы используемые в них подходы.

Ключевые слова: методика обучения, эвристический метод, метод творческого чтения, стиль писателя, проблемный вопрос.

The article considers the objectives of teaching literature, the issues of studying works of literary art in literature lessons, analyzes the methodological orientation of teaching the work of the famous writer Orazbek Sarsenbayev. The features of the writer's works in the genre of prose are shown, several methods that are considered effective in the process of their training are named. In particular, heuristic and creative teaching methods were touched upon, the approaches used in them were analyzed.

Keywords: teaching methodology, heuristic method, creative reading method, writer's style, problematic issue.

Әдебиетті оқытудың мақсаты – қалыптасқан құндылық бағдарлары мен тұтас дүниетанымы бар, оқу іс-әрекетінің көркем шығармаларды оқу, қабылдау, түсіндіру, өз мәтінін құру және жалпы білім беру тәсілдерін меңгерген оқырманды дамыту.

Қазіргі әдеби білім берудің маңызды мәселелерінің бірі – классиканы оқыту мәселесі. Өткен күннің әдебиеті бойына қоғамның тарихи даму тәжірибесін сіңіргені белгілі және осы арқылы оның жастарға тәрбиелік әсерін күшейтуге мүмкіндік беретін әлі соңына дейін пайдаланылмаған резервтер бары анық. Бұл жерде қазақ классикасынан заман ағымына үндес және оқушыларды толғандыратын дүниені табу маңызды.

Әдебиет сабақтарында сөз өнері туындыларын зерттеу – әдебиеттанушылық талдаумен салыстырғанда аясы тар мектеп процесіндегі талдаудың барлық шектеулерін ескере отырып – әдеби құбылыстардың қалыптасқан, дәлелденген бағалауларына және қазіргі әдебиеттану ғылымының ең жақсы жетістіктеріне сүйене отырып, қатаң ғылыми түрде жүргізілуі керек.

Жоғары тәрбиелік нәтиже беретін әдебиетті концептуалды зерттеудің негізінде шығарманы қабылдау, оны түсіндіру, талдау және тарихи-әдеби, мәдени және теориялық-әдеби ақпаратты игеру арасындағы байланысты біртіндеп тереңдету жатыр. Көркемдік

қабылдауды байыту өнерден ләззат алу, оның тұтастығы мен көркемдік маңыздылығын түсіну қабілетін дамытуды қамтиды.

Әдеби білім беру стандарттарында негізгісі – көркем мәтінді оқу және түсіндіру болғандықтан, материалды кезең-кезеңмен игеру қажеттілігі туындайды. Бұл IX-X-XI сыныптарына қатысты ерекше мәнге ие болады. IX сынып, әдеби білім берудің орта буынын аяқтай отырып, оқушыларды тарихи-әдеби негізде (X-XI сыныптар) оқуға дайындайды [1].

Белгілі бір шығарманы зерттеудің барлық кезеңдерінде (кіріспе-бағдарлаушы сабақтар, түсіндіру және талдау сабақтары, қорытынды сабақтарда материалды жалпылау) көркем әдебиетті тұтас түсінуді қалыптастыруда автордың ниетіне, оның уақыт пен адам тұжырымдамасына, осы тұжырымдаманы образдар жүйесінде және жұмыс құрылымында жүзеге асыруға ерекше көңіл бөлінеді. Оқушылардың бейнелі және тұжырымдамалық жалпылау қабілеттерін дамыта отырып, білім мен ұғымдар жүйесін қолдануды белсендіре отырып, ләззат элементін сақтау маңызды. Бұл сөзсіз автордың көркемдік әлеміне қызығушылықпен, эстетикалық қабылдауды тәрбиелеумен байланысты, көркемдік және эстетикалық белсенділіктің негізі, оқудағы оң мотивация болады.

Әдебиетті оқыту барысында жастардың рухани қажеттіліктерін, оның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға қазақ және ең жақсы шетелдік авторлардың мұраттары үлкен әсер етеді. Оқушылармен жұмыста қазіргі жастарды қызықтыратын мәселелерді қарастыру қамтылуы керек. Мектепте оқушыларға оқуға арналған кітаптарды таңдауға, сөз өнері туындыларының адамгершілік-эстетикалық әлеуетін игеруге көмектесу керек. Оқушылардың көркемдік-эстетикалық оқу іс-әрекетінің түрлерін әртараптандыру маңызды: олардың сабақта сөйлеу сипатын, пікірталастар мен семинарларға қатысуды, сұрақтарға қарапайым жауаптар жазудан бастап, шығармалардан пікірлерге, баяндамаларға, дидактикалық материалдармен жұмыс істеуге, шығармашылық жұмыстарға дейін жазуды жетілдіру қажет.

Негізі мектеп бағдарламасында әдеби жанрдың барлық түрі оқытылады. Соның ішінде жоғарыдағы оқушының оқу іс-әрекетін түрлендіру міндеттеріне жету жолында көркем әдебиеттегі дербес эпикалық жанр түрі – прозаны оқыту маңызды орын алады. Проза латын тілінен аударғанда «қара сөз» деген мағынаны білдіреді, яғни қара сөзбен жазылған көркем шығарма. Ғылыми, публицистикалық, философиялық шығармалар да прозаға жатады [2].

Проза жанрының роман, повесть секілді түрлерінде адамның ішкі жан-дүниесі, жаратылысы кең ауқымда бейнеленсе, новелла, әңгіме сияқты түрлерінде күнделікті тіршілік құбылыстары, олардың сыр-сипаты суреттеледі.

Осы проза жанрының барлық түрлеріне қалам тартып, әдебиет әлеміне XX ғасырдың екінші жартысында келіп, әңгіменің шебері ретінде танылған қарымды қаламгер Оразбек Сәрсенбаевтың орны ерекше.

Жалпы XX ғасырдың екінші жартысы қазақ әдебиеті үшін әдеби ағымдар айқын орын тапқан, өзіне дейінгі ұлттық құндылықтарымыздың бар асылын, үлгілі дәстүрін сақтай отыра сол заманға сай жаңа көркемдік қырларын аша түскен кезең болды. Бұл ең алдымен, жеке басқа табынушылық құпиялары ашылғаннан кейінгі елдің қоғамдық-саяси өміріндегі өзгерістерге байланысты болды. Көптеген құндылықтар қайта бағаланды, адамға деген сенімсіздік, оған деген күдік, әлемнің басқа елдерінен экономикалық және саяси оқшаулау саясаты қатты сынға алынды. Ел өміріндегі жылымық кезең көпұлтты әдебиет пен өнердің дамуына жағымды әсер етті. Бұған дейінгі партиялық қаулыларда жіберілген қателерді түзету шаралары қабылданды. Заңсыз қуғын-сүргінге ұшыраған жазушылар мен ақындар ақталды. Нәтижесінде, жаңа шығармаларында сталинизмнің адамгершілікке жатпайтын мәнін қатты айыптаған сөз суретшілерінің әлеуметтік және шығармашылық белсенділігі артты.

Қазақ әдебиетінде «алпысыншы жылдықтар» (ақын-жазушылар) буыны қалыптасып, қаламгерлік қанатын кеңге жая түсті. Әдебиет жаңа әлеуметтік қақтығыстарды ашты, онда дәуірдің мәні шынайы бейнеленді, шығармашылық ізденістерге кедергі келтіретін догматикалық бұрмаланулардан тазартылып, еркін ойлы кейіпкерлердің бейнелерін жасады. Майдангер жазушылармен бірге олар тарихтың жаңа өмірлік ұстанымдарын айқындауға ұмтыла отырып, социалистік реализмнің қатып қалған нормаларын батыл еңсерді. Поэзияда бұрын үнемі шетке ысырылып, тіпті мүлдем тыйым салынған (махаббат пен табиғат туралы) тақырыптар бойынша лирика кең орын алды, прозада психологиялық талдау арқылы адамның тағдырын терең және жан-жақты ашуға мүмкіндік ашылды.

Осы мәселелерге қазақ әдебиетіне өзіндік қолтаңбасымен із қалдырған, шығармаларынан шынайы өмір мөлдіреп тұратын қаламгер Оразбек Сәрсенбаев та қалам тарта бастады. Әдебиет әлеміне «Лениншіл жас» газетінде басылған «1961» атты публицистикалық дастанымен төңкеріс жасай енген азамат бүкіл саналы ғұмырын жазушылыққа арнап, жиырмадан астам кітабы

жарық көрген. Оның сол уақытта әлі де қалыптаса қоймаған әдеби сын саласы, көркем публицистика, тарих, мәдениет, философия бағытындағы жарияланымдары оқырманға кеңінен таныс.

Әдебиет әлеміне жасындай жарқ етіп сара сөздің саңлағы ретінде танылған Оразбек Сәрсенбаевтың сол замандағы әдебиеттегі жайсаңдардың өзін таң қалдырған «1961» поэмасымен айды аспанға бір-ақ шығарып, арты дау-дамай мен шуға айналған. Осы жағдайдан кейін өлеңдерінен поэтикалық буырқаныс есіп тұрғанымен қаламгер біржолата прозаға ауысып, қазіргі оқырманға жақсы таныс қара сөздің саңлағына айналып, көркем әңгіменің шебері болып танылған.

Жазушының өз айтуы бойынша, прозаға көшуінің себебі оның демократиялық жағынан өте еркін жанр болғанынан дейді [3]. Поэзияда шындық бірден көзге ұрып тұрса, прозада жазушы пікірін, ұсынбақ идеясын, өмірлік пәлсапасын, жеке көзқарасын туындыдағы жандардың іс-әрекеті мен бейнелері арқылы өріп, саяси астар іздеушілерге байқатпай кетуге болатыны рас.

Осы өзі үшін еркін жанрда жазған шығармалары арқылы танылған О.Сәрсенбаевтың прозасын оқытуда қандай әдістер қолдануға болатынын қарастырайық. Әдебиет пәнін оқытудағы әдіс-тәсілдерді жіктеудің өзіндік құрылымын жасаған ғалым Н.Кудрящев ұсынған әдістер [4] арасынан шығармашылық оқу әдісі мен эвристикалық әдіс тиімді болады деп санағандықтан осы екі әдіске толығынан тоқталып өтейік.

Шығармашылық оқу әдісі. Шығармашылық оқу әдісінің мақсаты – көркемдік қабылдауды жандандыру, өнер арқылы көркемдік тәжірибені, оқушылардың көркемдік бейімділігі мен қабілеттерін қалыптастыру.

Шығармашылық оқу әдісі келесі тәсілдермен сипатталады [2]:

- мәнерлеп оқуға үйрету;
- көркем сөз шеберлерін оқу;
- түсініктеме оқу (ілеспе түсініктememен оқу);
- бастапқы қабылдауды анықтау бойынша әңгіме;
- оқушылардың көркемдік қабылдауын тереңдететін мәселені қою;
- оқушылардың өмірді бақылауы немесе жұмыс мәтіні бойынша шығармашылық тапсырмалар.

Бұл әдісті Оразбек Сәрсенбаевтың қазақ әдебиетінің алтын қазынасына енген «Таңбалы тас», «Бақыт құсы», «Ыбырай түбегі», «Жалғыз күрке», «Гүлжаһан», «Сағым», «Тамыр», «Уәде», «Қойнау» сияқты әңгімелерін оқытуда қолдануға болады. Барлық осы шығармалардың ортақ ерекшелігі – оларда сипатталған жайттардың

еліктірушілігі және жақсы суреттелген әрі жақсы дараланған кейіпкерлердің табиғи көрінісі болғандықтан осы туындылар желісі бойынша бастапқы қабылдауды анықтау бойынша әңгіме тәсілімен жүргізуге ыңғайлы.

Эвристикалық немесе ішінара іздеу әдісі. Мәтінді тереңірек талдау сөзсіз әдебиет ғылымының элементтерін зерттеумен байланысты. Мұнда зерттелетін материалдың мазмұны кеңейеді, проблемаларды шешу жолдары іздестіріледі. Бұл әдіс көбінесе эвристикалық сұхбатта жүзеге асырылады. Эвристикалық немесе ішінара іздеу әдісі келесі тәсілдерді ұсынады [2]:

- сұрақтар жүйесін құру;
- тапсырмалар жүйесін құру;
- эвристикалық сұхбат арқылы мәселелерді шешу үшін проблемаларды қою;
- проблемалық дәріс;
- эвристикалық сұхбат;
- пікірталас, сөзжарыс;
- «дөңгелек үстел»;
- дидактикалық ойын және т.б.

Осы әдіс әдебиет майталманының әңгімелеріне тән өзіндік бір ерекшелік – оның нақты өмір шындығын салмақтауымен қатар сан қилы тағдырлар тоғысын шебер баяндай келіп, кейіпкерлердің түрлі пиғылын, ниетін айқындау арқылы қоғамдағы өзекті әлеуметтік проблемаларды қозғайтын тұсын ерекше аша түсетін секілді. Білім алушы шығармадан өзіне нақты керегін таңдап алуда қателеспес үшін, әділ болуы үшін де бұл әдістің берері мол.

Әдісті іске асырудың ерекшелігі – оқытушының дайын білімді жеткізбей, шығарманы бастапқы эмоционалды қабылдауына және білім алушылардың білімі мен дағдыларына сүйене отырып, оларға туындыны өз бетінше талдауға көмектесетіндігінде көрінеді.

Эвристикалық әдісті жүзеге асырудың негізгі тәсілі – бірқатар өзара байланысты сұрақтардан тұратын эвристикалық сұхбат. Эвристикалық сұрақтардың жүйеленуін қолдана отырып, білім алуды ынталандырып, оқушылардың дағдылары мен шығармашылық қабілеттерін дамытатын ондай сұрақтарға келесідей мысалдар келтіруге болады: Шығарманың негізгі идеясы қандай? Мәні неде? Себебі неде? Сіз бұл тұжырыммен келісесіз бе?

Оқытушының сұрақтарына жауап бере отырып, білім алушылар шығарманың мәтінін эпизодтар, кейіпкерлердің бейнесі, тіл, композиция және шығарманың басқа да элементтеріне ажыратып талдайды.

Эвристикалық әдістің тиімді тәсілі – пікірталас, оның барысында проблемалар ұжымдық түрде талқыланады, оларды шешуде бірыңғай көзқарас жоқ. Пікірталас барысында талқыланған мәселені шешу бойынша әртүрлі пікірлер, идеялар, ұсыныстар айтылады және қабылданған ережелер міндетті түрде сақталады. Мысалы, О.Сәрсенбаевтың «Ұйқың тыныш болсын» әңгімесіндегі [5] аудандық қаржы бөлімінің ревизоры Бәймен Қауғабаевтың іс-әрекетін талқылауға болады. Хикаяда өз ісіне ұқыпты әрі адал жанның үлкен көлемдегі парадан бас тартқандығы білім алушылар тарапынан бірауыздан қабылданғанымен, кейіпкер тап болған күрделі моральдық таңдау (трест басшыларының бірі кезінде Қауғабаевты майданда алып шыққан медбикенің күйеу баласы болатын) пікірталас тудыратыны анық.

Сонымен қатар эвристикалық әдісті қолданғанда сабақты қорытындылау кезінде білім алушыларды толғандыратындай (проблемалық сұрақ) келесі сұрақтарды қоюға болады: «Біздің қоғамда О.Сәрсенбаевтың кейіпкерлеріне ұқсас адамдар бар ма?». Егер бұл сұрақтың жауабы оң болса, онда келесі сұрақ – «ХХ ғасырдағы мұндай әдеби бейнелер ХХІ ғасырда кездеспеуі үшін не істер едіңіз?». Яғни, пікірталас кезінде кейіпкердің бейнесі мен іс-әрекетін анықтағаннан кейін оны шынайы өмірмен байланыстыра отырып толғау арқылы шығарманың мазмұнын түсінуге, жазушы қолданған психологиялық шырмауларды түйсінуге мүмкіндік туындайтыны сөзсіз. Тағы бір айта кетерлігі, тәжірибеде бұл әдістер таза күйінде кездеспейді, бір-бірімен араласып, қиысқан түрде қолданылады.

Қорытындылай келсек, стильдік ізденістері арқылы қазақ әдебиетінде өзіндік қолтаңбасын қалдырған, шығармалары қалың оқырман тарапынан да, үкімет тарапынан да жоғары бағаланып, аға буын жазушылар мен замандас майталмандар және кейінгі толқын өкілдері мойындаған қарымды қаламгер Оразбек Сәрсенбаевтың туындыларын оқытудың әдістемелік аясы өте кең екені анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Богданова О. Ю., Леонова С. А., Чертова В. Ф. Методика преподавания литературы. – М.: Академ А, 1999. – 162с.

2. Жұмақаева Б.Д. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі: Оқулық. – Алматы, «Қыздар университеті» баспасы, 2015. – 242 бет.

3. Сәрсенбай О. Өмірнама. – Алматы: Қайнар, 2005. – 688 б.

4. Кудряшев Н.И. Взаимосвязь методов обучения на уроках литературы: пособие для учителя. – М. : Просвещение, 1981. – 190с.

5. Сәрсенбаев О. Жақсының көзі: Әңгімелер / О.Сәрсенбаев.- Алматы: Жазушы, 1979.- 264 бет.

Секция 4: Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері (қазақ тілі мен әдебиеті)

Г.А.Бейсембаева
Павлодар педагогикалық университеті магистранты
Қ.Х.Текжанов[1], Б.М.Жапарова[2]
Ғылыми жетекшісі: [1]филология ғылымы кандидаты, профессор
[2]педагогика ғылымдарының кандидаты

КОММУНИКАТИВТІ ТІЛДІК ТӨРТ ДАҒДЫНЫ ОҚУШЫҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Білім беру жүйесін жаңартуға жиырма бірінші ғасырда бірқатар негіздері бар: өзара қарым-қатынастың артуы; әлеуметтік өзгерістер; ауа райының өзгеруімен байланысты проблемалар; бүкіл әлемдегі халық санының қарқынды өсуі; шектеулі ресурстарға деген сұраныстың өсуі; осылардың барлығы мектеп оқушылары қазіргі заманда және келешекте табысқа қол жеткізу үшін бұрынғыға қарағанда анағұрлым көр дағдыларды меңгеруі қажет екенін көрсетеді. Мақалада жаңартылған мазмұнда білім беру аясында тілдік сабақтарда айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым дағдыларын қалыптастыру әдістемесі келтірілген. Оқушы тілін, сөздік қорын дамытуда тілдік дағдының алатын орыны ерекше. Оны біздің зерттеуіміздің нәтижесінен байқадық. Мақаламызда практикада қолданылған әдістеме ұсынылған.

Кілт сөздер: *коммуникативті, дағды, әдістеме, айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым*

Причин модернизации системы образования в XXI веке несколько: рост взаимодействия; социальные изменения; проблемы, связанные с изменением климата; быстрый рост населения во всем мире; растущий спрос на ограниченные ресурсы; Все это говорит о том, что школьникам необходимо приобретать больше слепых навыков, чем когда-либо прежде, чтобы преуспеть в настоящем и в будущем.

В статье в обновленном содержании представлена методика формирования навыков говорения, слушание, чтения, письма на языковых занятиях в рамках обновленного образования. Особое место

занимают языковые навыки в развитии речи учащихся, словарного запаса. Это мы заметили в результате нашего исследования. В нашей статье представлена методика, примененная на практике.

Ключевые слова: коммуникативные, навыки, методика, говорения, слушание, чтение, письмо

There are several reasons for the modernization of the education system in the 21st century: the growth of interaction; social change; problems related to climate change; rapid population growth worldwide; growing demand for limited resources; All this suggests that students need to acquire more blind skills than ever before in order to succeed in the present and in the future.

The updated content of the article presents a methodology for the formation of speaking, listening, reading, writing skills in language classes within the framework of the updated education. A special place is occupied by language skills in the development of students' speech and vocabulary. We noticed this as a result of our research. Our article presents the methodology applied in practice.

Keywords: communication, skills, methodology, speaking, listening, reading, writing

Отандық білім және ғылым жүйесінде шешуді талап ететін бірқатар өзекті мәселелер бар. Қазақстан халқының сауаттылық және құзыреттілік деңгейін бағалау әлемнің көптеген елдерінен елеулі артта қалғанын куәландырады. ЭЫДҰ-ның ересектердің (16-65 жас) құзыреттілігін халықаралық бағалау бағдарламасының (PIAAC) нәтижелері бойынша Қазақстан оқу бойынша 34-орынды, математикалық сауаттылықтан (39 елдің ішінен) 33-орынды және ақпараттық-коммуникативтік технологиялар саласындағы сауаттылық бойынша (36 елдің ішінен) 32-орынды иеленді. Қазақстанның нәтижелері ЭЫДҰ-ға қатысушы елдердің және Ресей Федерациясының орташа көрсеткішінен (оқу бойынша 9-орын және математикалық сауаттылық бойынша 15-орын) әлдеқайда төмен. Білім және ғылым жүйесіндегі бұл жағдай өзгермейтін болса, таяу перспективада ұлттық адами капитал одан әрі нашарлап, кәсіби кадрлардың азаюы және еліміздің экономикалық әлеуетінің төмендеуі орын алады. Үздік отандық және әлемдік практикаларға сәйкес білім және ғылым жүйесін одан әрі дамыту жөнінде шұғыл шаралар қажет. Мысалы, ЭЫДҰ-ға мүше елдер мен әріптестердің

саясатына жасалған шолуға (Education Policy Outlook 2018) сәйкес білім берудегі мемлекеттік саясаттың басты назары алты салада шоғырланады: (1) теңдік және сапа, (2) білім алушыларды болашаққа дайындау, (3) білім беру ұйымдарын жақсарту, (4) бағалау жүйесі, (5) басқару және (6) қаржыландыру. Бұл ретте елдер ағымдағы даму деңгейіне және қолда бар мүмкіндіктерге байланысты өздерінің күш-жігерін аса маңызды міндеттерді шешуге бағыттайды [1, 3 б.].

Қарқынды даму адамзатқа және қоғамға орасан зор проблема әкелетін жаһандану мен жаңғыртудың әсерінен айналадағы әлем түбегейлі өзгерістер әкелуде. Қазіргі ғасырдың мектептері оқушыларды өмірде, жұмыста және азаматтық ұстанымында ынтымақтастықта өмір сүруге дайындай отырып, ұлттық және жаһандық пікір алуандығының шынайлығын ұғына отырып, өзіндік дербестігі мен ерекшелігін дамытуға көмектесу қажеттігін өмір нәтижесі дәлелдеп отыр.

Ақпараттық технология, коммуникация мен ғылым салалардағы елеулі өзгерістер әлемдік экономикаға айтарлықтай ықпал етіп отырып, әрбір азаматқа XXI ғасырда табысты болу үшін қажетті білім мен дағдалардың болуын талап етеді. Сонымен бірге, жедел жаһандану ұлттық экономикағы да ықпал етуде, оның үстіне қазіргі уақытты экономикалық дамуды қамтамасыз етуге бағытталған халықаралық бәсекелестік артып отыр және соған сай бәсекелестікке қабілетті жас ұрпақ дайындауды көздейді. Еліміздегі жаһандану тек жұмыс орындарына әсер етіп қана қоймай, сонымен қатар. Оның қолжетімді жұмыс түрлеріне және сәйкесінше, жұмыс табу үшін қажетті білім мен дағдыға да әсері күннен күнге артуда.

Білім беру жүйесін жаңартуға арналған бұл экономикалық дәлелдерге қоса қазіргі жиырма бірінші ғасырда басқа да негіздері бар: өзара қарым-қатынастың артуы; әлеуметтік өзгерістер; ауа райының өзгеруімен байланысты проблемалар; бүкіл әлемдегі халық санының қарқынды өсуі; шектеулі ресурстарға деген сұраныстың өсуі; осылардың барлығы мектеп оқушылары қазіргі заманда және келешекте табысқа қол жеткізу үшін бұрынғыға қарағанда анағұрлым көр дағдыларды меңгеруі қажет екенін көрсетеді. Осыған орай білім мазмұнын өзгеру қажеттілігі туындап отыр.

Жаңартылған оқу бағдарламаларында оқушылардың бойында қалыптастыру көзделетін төмендегідей құндылықтар мен дағдылар анықталған (1кесте) [2,17 б.].

1 кесте. Құндылықтар мен дағдылар.

Құндылықтар	**Дағдылар**
- шығармашылық және сын	- сын тұрғысынан ойлау;

тұрғысынан ойлау; - қарым-қатынас жасау қабілеті; -өзгелердің мәдениетіне және көзқарастарына құрметпен қарау; - жауапкершілік; - денсаулық, достық және айналадағыларға қамқорлық көрсет; - өмір бойы оқуға дайын болу;	- білімді шығармашылық тұрғыда қолдана білу қабілеті; - проблемаларды шешу қабілеті; - ғылыми-зеттеру қабілеті; - қарым-қатынас дағдылары (тілдік дағдыларды қоса алғанда) - жеке және топпен жұмыс істей білу қабілеті: - АКТ саласындағы дағдылар;

Пән бойынша білім, дағдылар мен құзіреттіліктерді анықтайтын оқу бағдарламаларын әзірлеу барысында жоғарыда келтірілген құндылықтар мен дағдылар ескерілген. Мұны осы құндылықтар мен дағдылардың барлығы қарастырылған бастауыш сынып пәндерінің оқу бағдарламасынан көруге болады.

Жаңартылған бағдарлама негізінде «Қазақ тілі» пәні бағдарламасының мақсаты – тілдің функционалдық және коммуникативтік қызметі арқылы қоғамдық-әлеуметтік ортада тілдік қатынасты жүзеге асыратын жеке тұлғаны дамытуға мүмкіндік жасау. «Қазақ тілі» пәнін оқытуда негізгі басымдылық коммуникативтік дағдыларды, сөйлеу әрекетінің төрт түрін - тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылымды меңгертуге, ауызекі және жазба тілде қарым-қатынас жасау дағдыларын жетілдіруге, оқудағы және жазудағы функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталады[3, 34 б.].

Бастауыш мектептегі тілдік пәндердің («Сауат ашу», «Қазақ тілі», «Әдебиеттік оқу») оқу бағдарламаларының мақсаты – қазақ тілін үйренуге негіз қалау, оқушылардың функционалды сауаттылығы негізін қалыптастыру, тілдік дағдыларды дамыту. Бұл әртүрлі қарым-қатынас салалары мен жағдайлары, статистикалық ресурстар, дұрыс дыбыстау, орфографиялық және орфоепиялық нормалар, сондай-ақ жанрлар мен стильдерді білуге қатысты құрылым мен функцияларды қамтиды.

«Қазақ тілі», «Әдебиеттік оқу» пәндерінің құрамдас бөлігі, тіл және әдебиет туралы білім жүйесіне дайындық болып табылады. «Сауат ашу» пәнінің маңыздылығы – оқушылардың өмірінде жаңа пайда болған «жетекші әрекет» - оқу әрекетіне бейімдеу, тұрақты зейіні мен жадын, логикалық ойлауы мен білім алуға деген қызығушылығын қалыптастыру, ой-өрісін жетілдіру, сөздік қорын молайтып, байланыстыра сөйлеуге үйрету міндеттерін жүзеге асыруында. Сонымен қатар, сөйлеу әрекетінің **тыңдалым, айтылым, оқылым** және **жазылым** түрлерін дамыту арқылы басқа пәндерді меңгертуге негіз болуында [2].

Айтылым – ол продуктивті дағдыларға жатады. Тілді қолдану, сөйлеу көрініс табады. Түсінікті түрде айтқанда айтылым дегеніміз – адамдардың қарым-қатынасқа түсу барысында ойды жеткізу үшін қолданылатын тілдік қатынас.

Тілдік емес амалдарды (интонация, мимика, қол қимылдары) ауызша сөйлеуде қолдану. Сюжетті суреттер бойынша әңгімелер құрастыру, ертегілер айту. Өлеңдер, санамақтар, мақал-мәтелдер, жұмбақтар жатқа айту. Жаңылтпаштар айту арқылы артикуляциялық ақпаратты дамыту.

Жазылым – ол тілдік қатынасты, адам ойын қағазға түсіру. Жазу арқылы коммуникацияға түсу үшін әріптерді қолдана отырып сөздер, қажетті ойлардың таңбалануы. Жазылымның ішкі дағдыларын екі топқа бөлуге болады: сауаттылық және идеяны жеткізу. Сызбалардың көмегімен сыздің дыбыстық құрамын модельдеу. Сөйлемді модельдеу. Айтылуы мен жазылуында алшақтық жоқ сөздерден, пунктуациялық ережелерді ескере отырып, диктант жазу. Сөйлем құрамындағы сөздердің бөлек жазылуы. Сөйлемнің бас әріптен басталып жазылатыны, сөйлемнің соңында нүкте қойылатынын білу және қолдану.

Сауаттылыққ дағдылары: Орфографиялық қатесіз жазу. Әріптерді дұрыс қосып жаза білу. Пунктуацияның дұрыс қолданысы. Грамматиканың дұрыс қолданылуы. Сөйлем байланысы.

Ал идеяны жеткізе білу дағдылары: Стильді дұрыс таңдай білу. Идеяларды жүйелі орналастыра білу.

Бағдарлама мазмұнын талдай келе бастауыш мектепте «Қазақ тілі» пәнін оқыту мақсатына сүйене отырып, негізгі бағыт – сөйлеу әрекетінің түрлеріне тындалым, айтылым, оқылым, жазылымды дамыту арқылы тіл туралы бастапқы білімді меңгеру және оны тілдік нормаларды сақтай отырып оқу әрекеті мен күнделікті өмірде қолдануға бағытталғанын байқаймыз. Тіл пәннің оқу бағдарламасының мазмұны оқушының сөйлеу және ойлау әрекетін, түрлі сала мен қарым-қатынас жағдайында тілді еркін игеруді қамтамасыз ететін комуникативтік іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыру. Оқушының тілдік қорын байыта отырып, сауатты сөйлеуіне көңіл бөлінген.

Бұл оқу бағдарламасының мазмұны мәтін түрлері, көркем шығармалар мен аутенттік материалдар арқылы оқушылардың сөздік қорын жаңа сөздермен толықтыруды, оқығаны бойыншы пікір білдіруді және оны дәлелдеуді, белгілі бір тақырыпқа байланысты өз ойын толық, жүйелі, түсінікті етіп ауызша және жазбаша жеткізе білуге дағдыландыруды, мәтін бойынша сұрақтар құрастырып, мүмкін

болатын жауаптарды болжап, өзін-өзі бағалауды, мәтін бөлімдері арасында мағыналық байланыс орнатуды, жоспар құруды, сөйлеу мәдениетін қалыптастыруды көздейді.

Тілдік пәннің келесі бөлімі «Әдебиеттік оқу» пәні – бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық және қатысымдық дағдыларын қалыптастыруға, олардың адамгершілік және әдеби-эстетикалық құндылықтар жөнінде түсініктерін кеңейтуге, сөйлеу мәдениетін қалыптастырып, сөз өнерін сезінуге, көркем шығарманы оқуға деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік беретін негізгі пәндердің бірі болып табылады.

«Әдебиеттік оқу» пәнінің мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының көркем шығарманы сезіммен қабылдауы, түсінуі, санасында қайта жаңғырта алуы және шығармадан қабылдағанын өзінің шығармашылық әрекетінде жүзеге асыруға ұмтылуы арқылы функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Оқу бағдарламасының мазмұны көркем шығармалар арқылы оқушылардың сөздік қорын жаңа сөздермен байытуды, көркем туындылардағы айтылған ойға пікірін білдіру және оны дәлелдеуді, белгілі бір тақырыпқа байланысты өз ойын толық, жүйелі, түсінікті етіп ауызша және жазбаша жеткізе білуге дағдыландыру, шығарма кейіпкерлерінің іс-әрекетіне баға беруді, мәтін бойынша өздігінен сұрақтар құрастырып, мүмкін болатын жауаптарды болжап өзін-өзі бақылауды, өзін-өзі бағалауды, шығармадағы негізі ойды өз бетінше тұжырымдауды, мәтін бөлімдері арасында мағыналық байланыс орнатуды, жоспар құруды, сөйлеу мәдениетін қалыптастыруды, көркем шығармаларды басқа өнер түрімен салыстыруды, көркем шығармалардың элементтерін ажыратуды қамтиды [4,7 б.].

Осы бағдарламаларды негізге ала отырып, коммуникативті тілдік төрт дағдыны оқушыға қалыптастыру әдістемесінен бір мысалы келтіріп өтейік [5, 54 б.].

3 сынып 2-бөлім. 50-сабақ. Ортақ тақырып «Өнер алды-қызыл тіл». Сабақ тақырыбы: Бала –бауыр етің. Тірек сөздері: тіл, төрелік, шешендік өнер, тапқырлық. Оқушыларға үйге бьерілген тапсырма бойынша жауаптарын тыңдаудан басталды. «Би» сөзінің мағынасын анықтау. Олардың ортақ сипаты мен айырмашылығына тоқтал. Оқушы жауаптарын тыңдалғаннан соң жаңа сабаққа ауыстық. Аңыз-әңгімені мазмұнымен танысу, яғни оқылым. Оқылымнан кейін әңгіме мазмұны толықтай талданады. Негізгі идеясы анықталды да, оқушыларға тапсырма ұсынылады: Сендер осы әңгімені басқаша қалай атар едіңдер? Оқушылар өз ойларын айтады, басқа оқушылар тыңдай отырып толықтырады, түзетеді, келіседі. Мысалы бір оқушы

жауабы «Қазбек бидің төрелік жасауы» деп аталды. Жазылым кезінде Қазбек биге келген екі ананың сөздері салыстырылып, Эйлер диаграммасы құрылады. Диаграммада әңгіме мазмұнына қарай кескінделетіндер: Бірінші ананың соңғы сөзі, екінші ананың соңғы сөзі. Екі анаға тән сипат. Әңгіме сюжетіне қарай оқушы ның Қазбек би шешіміне өз көзқарастарын білдіру ұсынылады. Оқушы жауабы: Меніңше (менің ойымша) – Қазбек би әділ қазы – деп ойлаймын(әділ қазы деп ойламаймын) – өйткені... – себебі. Жауаптарын негіздеп, дәлелдеп жауап беруі күтіледі. Сабақ соңы осы аңыз-әңгімені театралдаумен аяқталады. Бұл соңғы кезең кері байланыс негізінде өткізіледі. Осы сабаққа барлық оқушыларды қатыстыра отырып коммуникативті тілдік төрт дағдыны оқушыға қалыптастыруды алдымызға мақсат етіп қойғанбыз. Мақсатымыз орындалды. Сабақ белсенді оқыту түрінде өткізілді. Оқушының жауабы арқылы оның тілін, сөздік қорын, ойлау және дәлелді сөйлеуін ескердік. Жазылымда оқушының әңгіменің негізгі ойын түсіне отырып, өз ойын дәлелді түрде ұсынуын бақыладық.

Қорыта келе бастауыш мектеп білім беру сатысының негізгі фундаменті болғандықтан, коммуникативті тілдік төрт дағдыны оқушыға қалыптастырудың маңыздылығы ерекше. Оқушыны кіші мектеп жасынан қалай қалыптастырсаң, келешекте соның нәтижесі айқын көренеді. Біз тілдік сабақтар негізінде оқушының сөздік қоры, көркем сөйлеуі өткізілген сабақтар бойынша бастауышта қалыптастатындығына көзімізді жеткіздік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.ҚР білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған бағдарламасы/adilet.zan.kz

2. ҚР орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде оқыту. НЗМ Педагогикалық шеберлік орталығы. Астана, 2017. – 100 б

3. Қазақ тілі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке (2-4 сыныптар) арналған оқу бағдарламасы. – Астана, 2015. – 27 б

4. Әдебиеттік оқу. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке (2-4 сыныптар) арналған оқу бағдарламасы. – Астана, 2015. – 26 б.

5. Қабатай Т.Б., Зейнетоллина Ү.К. Әдебиеттік оқу. 3 сынып. 2-бөлім. Алматы «Атамұра» 2018.

Ә. Бәкібай
Павлодар педагогикалық университетінің студенті
Б. Ж. Сарыбаева
Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент, Павлодар қ.

ЖҮСІП БАЛАСАҒҰН ЕҢБЕГІНДЕГІ ДАНАЛЫҚ СӨЗДЕР МЕН МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» дастанындағы даналық сөздер мен мақал-мәтелдердің тілдік ерекшеліктерін қалыптастыру арқылы талдап түркі ғұламасының мұрасындағы ерекшеліктерімен ұқсас ұстанымдарын ерекшеленеді. Жүсіп Баласағұн білімнің адам үшін маңызын, оның болмыс мәнін, бақыт туралы ойларын, сөздің зияны мен пайдасын, басшылардың, халықтың асыл қасиеттерін, адамның патриоттық құндылықтары мен қасиеттерін жан-жақты қарастырған.

Түйінді сөздер: Баласағұн, құтты білік, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер, тіл, білім, тәрбие.

В статье рассмотрены познавательные особенности поэмы «Кудатгу билик», которая является бесценным наследием тюркского народа. Ю. Баласагун проанализировал слова мудрости и пословицы в эпосе «Кутты билик» путем формирования языковых особенностей и сходные с особенностями наследия тюрского ученого. Юсуп Баласагун всесторонне рассмотрел важность образования для человека, его смысл бытия, мысли о счастье, вред и выгода слов, ценные качества лидеров, народа, патриотические ценности человека и качества составляющие мужество.

Ключевые слова: Баласагун, кутты билик, пословицы, поговорки, язык, знание, воспитание.

The article deals with the cognitive features of the poem "Kudatgu bilik", which is an invaluable heritage of the Turkic people. Yu. Balasagun analyzed the words of wisdom and proverbs in the epic "Kutty bilik" by forming linguistic features and similar to the features of the heritage of the Turkic scientist. Yusup Balasagun comprehensively considered the

importance of education for a person, his meaning of being, thoughts about happiness, the harm and benefit of words, the valuable qualities of leaders, the people, the patriotic values of a person and the qualities that make up courage.

Key Words: Balasaғұn, құtty bilik, makal-matelder, nқyl sozder, til, language, education, upbringing.

«Тіл адамзаттың тұтас болмысын, басқа тіршілік иелерінен ерекшеленетін адами танымы мен қасиетін айқындайтын жүйелі құрылым болғандықтан да заманауи тіл білімінде антропоцентристік парадигма мен когнитивтік зерттеулер берілген. Жалпы тілдің антропоөзектік бағытта зерттелуі адамзатқа қатысты барлық құндылықтар жүйесін адам болмысымен оның барлық туа біткен және жүре пайда болған қасиеттерімен даму жолымен ұштастыра қарастырудың қажеттілігін әрі тиімділігін көрсеткен философиялық ой-пікірлерден бастау алды. Сондықтан да Түркі халықтарына ортақ барлық жәдігерлердің өзегі – Адам [1].

Антропологизм адамзат ой санасының жалпы болмысының мазмұндық құрылымы адамның сөйлеу әрекеті, яғни тілі арқылы ғана анықталатындықтан «Тіл ұғымын» ерекше философиялық категория ретінде қарастырады. Антропоөзектік бағыттағы философияның тіл жөніндегі ой-пікірлері «Тіл – адамзат іс-әрекетінің себептерін айқындаушы ұлы құрал, адамзат болмысының мазмұнын көрсететін рухани құндылық екендігін білдіреді [1, 8 б.].

Дәстүрлі түркілік дүниетаным жалпы түркілердің мәдени тұтастығы мен табиғи ерекшелігіне сай қалыптасқан адам санасындағы ғаламның бейнесі, ол ғаламды тану мен түсіну барысында қалыптасқан адам санасындағы халықтың қарапайым біліми тәжірибесін қарастырған. Түркілердің ғаламды тануы құбылыс-жаратушы ие (тәңір) және адам, табиғат және адам, адам және қоғам, адам және кеңістік, адам және уақыт сынды әмбебап түсініктер жиынтығынан және солардың аясына кіретін – жан мен тән, өмір мен өлім, жақсылық пен жамандық, мәңгілік пен жалғандық, жат пен жақын т.б. ұғымдармен байланысты. Осындай түсініктер мен ұғымдар жиынтығынан тұратын концептуалды жүйенің лингвистикалық бірліктер арқылы окустикалық немесе графикалық тұрпат алуы ғалам бейнелеуінің түркілік моделін сомдайды [1, 16 б.].

Адам өзін қоршаған тылсым дүниені қаншалықты тани алса, сол деңгей адам танымының жемісі болып саналады. Адам дүниені неғұрлым терең таныса, соғұрлым өзін де тани түседі. Саналы адамзат тұлғасының қалыптасуы, ұрпақ арасындағы сабақтастық жемісінің үзілмеуі тілдің қызметіне тікелей байланысты.

Күнтуды (Әділ), Айтолды (Дәулет), Өгдүлміш (Ақыл), Одғұрмыш (Қанағат) арасындағы сұхбат негізінде құрылған бұл құнды еңбекте қарапайым өмір заңдылықтары ғана жырланып қоймай, Ерлік, Батырлық, Бектік, Білім, Ақыл, Тіл, Ата-ана концептілері арқылы түркі елінің тарихы, саяси-әлеуметтік жағдайы, дүниетанымдық ұстанымы, ұлттық болмысы шебер сомдалады. Соның ішінде біздің негізгі басымдылық – «Ата-ана». «Құтты білікте» адамды бақытқа жеткізу жолдары, адам баласының құтты тұрмысы жырланады. Адам баласының бақыты да, құдіреті де, сұлулығы да оның қоғамға, халыққа берген пайдасында, - дейді ақын [2]. Ал, осы қоғам мен халыққа көрсетер еңбек пен пайда ана сүтімен даритындығы және бұрыннан келе жатқан дәстүр жалғастығы, яғни ата жолы екендігі анық көрсетілетіндігіне төмендегі бәйіттер дәлел:

Мен айтайын елдің көне мақалын:
«Ұлға қалар аты, орны атаның!»
Орны қалды, аты қалды атаның,
Тағы басқа болсын, өссін атағың!
Ата жолын көрген бала тегінде,
Төзе алады ауырға да, жеңілге.
(Ата жолын білген оттай жанады;
Құс не көрсе, соны ұшқанда алады.)
Саған арнап сөз сөйледім, ей, ұлым,
Өсиетімді қабыл алғын құлыным!
Қалар мұра – сөз, кісіден кісіге,
Сөзді мұра тұтсаң, пайда ісіңе,
(Кісілерге мирас ата сөзі ғой,
Ата сөзі – ұқсаң – құттың көзі ғой). – деп ата жолы мен атаның өсиетін дәріптей отырып, осы жолды ұстану, осы жолмен жүру мұратқа жетелейтіндігіне көз жеткізеді [3] .

Атаның ісін жалғастырып, оның салған өнегелі жолымен жүру өскелең ұрпаққа аманат екендігі анық. Өйткені дәстүр жалғастығы ұрпақ қолында екендігін төмендегі бәйіттерден нақты көрінеді:

Айтолдының жалғыз ұлы бар еді,
Жасы кіші, бал қылықты бала еді.
Аты- Өгдүлміш, сүттен таза, асыл зат,
Пейілі-ақ, көркі ақылын асырған.
Шақырды ұлын, шақырды үнсіз қамықты,
Құшып, сүйіп, көзден жасын ағытты.
Айтты: – Ұлым, міне аттанып барамын,
Орным, бәрі қалды саған, қарағым.
Бұл түркі айтқан, жаққан ілім жұлдызын:

«Көрер көздің шырағы- деп, - ұл-қызың! [4]

Ежелден-ақ, ата-бабаларымыз «Еліңнің болашағы көркем болсын десең, баланды азамат қыл» – деп айтып кеткен. Яғни, атаның жолы, бабалардың ізімен жүрген, ата өсиетіне қанық боп өскен бала тура жолдан таймайды.

«Құтты білік» дастанында «Ата-ана» тілдік бірлігі. Түркі жұртының ұлттық мұрасы, сарқылмас кені, баға жетпес құндылығы, Түркілік танымның негізі дер едік. Дана хадқымыз «Атаның салған жолы бар, ананың тіккен тоны бар» – деп ата-ананы дәріптеу.

Жүсіп Баласағұн бұл өмірдегі барлық нәрседен де білімді жоғары қояды, адам бойындағы жақсы-жаман қасиеттерді тығыз байланыстырып қарайды. Қоғамда орын алған теріс құбылыстардың өзін ол адамдардың білімсіздігінен, надандығынан деп біледі. Дастанда оқу-білім, ғылым мәселелеріне арналған арнайы тараулар қамтылған. Сонымен бірге, ақын мемлекет, қоғам, ел басқарған әкімдер, мораль, этика т.б. мәселелерге арналған тарауларында білімнің күш-құдіретін ардақтап, ғалымдарды көкке көтере мадақтайды:

Ақыл – шырақ, кара түнді ашатын,
Білім – жарық, нұрын саған шашатын.

Білім – байлық, азаймас һәм жоғалмас,
Еш қарақшы, ұрыға да тоналмас!

Ақыл, білім бейне кісен кісіге,
Кісенді ашып бармас қылмыс ісіне.

Түркі тілдес ойшылдардың шығармалары мен еңбектеріндегі тәлім-тәрбиелік пікірлер, ұсыныстар мен нақыл сөздер, озықтығы мен жаңашылдығына байланысты оқу-тәрбие саласында нағыз табан тірейтін негіздердің бірі. Ақынның ғақлия сөздері «Қиянаттан алыс жүр», «Аққөңілділік – адам ойның тазалығының белгісі», «Кісіліктің үлгісі – мейірбандық», «Кейін өзің қалмау үшін табаға, Жөнге салып ие болғын балаға», «Жақсы мінез адамға азық та, киім де тауып береді», «Дос табу оңай – сақтау қиын, жауласу оңай – тоқтату қиын» т.б.[5]

Кітабында талай жайды айтады ол,
Бұл төрт ұлық сөздерінен байқалар.
Бірі оның – шындық жолы Әділет,
Екіншісі – құт пен ырыс, дәулет.
Үшіншісі – Ақыл менен парасат,
Төртіншісі – ұстамдылық, қанағат.

Ж.Баласағұн шығармашылығына тән ерекшелік адам болмысының мәні және адамның әдебін ашатын ұғым ретінде ар-ұят алынады. Адамның адамгершілігін, оның тұлғасын ардақтайтын және көкке көтеретін – ар мен ұят. Адам бойындағы ар-ұят сезімі оның ибалылығын, қайырымдылығын, бақытын, әділетті ұстанымын, парасат-пайымын қанағатшыл құлқын асқақтатады. Ар-ұят – бұл адамның көркем мінезділігінің, тәрбиелігінің белгісі. Ар-ұят дегеніміз адам бойындағы кісілік пен кішіліктің, арлылық пен сыпайылылықтың негізі.

Бек кісіге – керек ұят, ақыл, ар,
Зұлмат күш жоқ, ақыл – арды жапырар.
Ұяты бар адамдар пәк, момын да,
Ұятты іске тигізбейді қолын да.
Кімге тәңір берсе ұят, намысты,
Оған қоса бергені құт, даңқты! [5, 9 б.]

«Құтты біліктің» әр сөзі, әр тарау, тынысы – адамгершілік, адалдық, қайырымдылық хақындағы өнегелі ойлары әр көкіректе күмбірлеп тұрғандай. «Құтты білік» - халықтың құты, ырысы болған ілім. Ұрпақтарға, адамға бақыт берген, құт әкелетін білім. Ғасырлар бойы көзі ашық, көкірегі ояу ұрпаққа адамдық, азаматтық қасиеттерін, әдеп, адалдық дәстүрін сіңірген кітап. Уақыт өтіп, дәуір озған сайын қадір-қасиеті артып, кемелдене түскендей. Әр жолына үңілген сайын туған елдің, өскен жердің рухани байлығының өшпес қайнар көздері.

Кітап атын «Құтадғу білік» қойдым –
Құтын тұтсын оқушым білікті ойдың! – дейді Жүсіп Баласағұн аталмыш дастанның алғашқы тарауында.

«Тірі – өлер, ақыры жер жастанар,
Жақсы кісі өлсе, жақсы ат қалар» немесе
«Өзің жақсы болсаң, атың мақталар,
Жаман болсаң, ей ер, сөгіп, датталар»...деген жолдардағы ойлар жазу өнері, жазылған сөздің ғұмырлығы жоғалмайтындығы жөніндегі қазақтың «Жақсының аты, ғалымның хаты өлмейді» атты даналық сөзі санада салмақтанып, ірілене түскендей.

«Құтты білік» дастаны халықтық педагогика идеяларын толық қамтыған еңбек. Ел ішінде бағзыдан мәлім «Басқа пәле тілден», «Аңдамай сөйлеген ауырмай өлер» деген асыл сөздердің төркінін аңғарудың еш қиындығы жоқ. Осы ой «Құтты білікте»: «Қызыл тіл қара башқа навлақ иағы» деп басталатын философиялық түйіндермен үндесіп жатқанын байқауға болады. «Сабыр түбі – сары алтын», «Сабырсыз қалар ұятқа, сабырлы жетер мұратқа», «Ашуды ақылға жеңдір» деген сияқты халық даналығының бастау арнасына мына

жолдарды еш күдіксіз бағалауға болар еді» деген зерттеушілердің ойы анық көрінеді (М. Мырзахметов, С. Қалиев, Ә. Көшербаева, т.б.). Бұл бәйіттерді қазіргі қазақ мақал-мәтелдерімен салыстырғанда ескеретін ерекшелік тек әдеби шығармаларда ғана кездесетін поэтикалық көркемдік әдіс-тәсілдердің біртектілігі және мағынасының, тәрбиелік тұстарының ұқсастығына байланысты әрбір бәйіттер белгілі бір тәрбие мен оның мақсаттарының мәнін ашып көрсетеді. Ғұлама қай мәселені көтерсе де халық тәлім-тәрбиесіне сілтеме жасаған:

Ақылды – ұлы, біл, білімді-білікті,
Білім кімде, сол білікті болады.
Екеуі ұлы етер, қонса, жігітті.
Ақылы болса, пайдасын ер көп көрер,
Ақыл қайда болса, ұлылық толады,
Білім білсе, әзіз тірлік өткерер

Дастанның алғашқы бәйіттері халық бағалаған адамгершілік, білім мен тіл өнері, адам баласының қадір-қасиеті біліммен екендігін айтудан бастауы тегін емес. Құт та, ырыс та – білімде. Бақытың – ақылыңда. Көне дәуір ғұламасының халық санасында жүрген прогрессшіл идеялары сонау XI ғасырда айтылған. Дәстүріне берік қалыптасып, бүгін халықтың тәлім-тәрбие негізіне айналған. Жүсіп Баласағұн сол 1069 жылы:

Білім күтпе қызба адамнан, тасырдан;
Ашулы адам адасады ақылдан;
Қызбалық – сұм, ақыл-естен тандырар:
Жайсаң ерді ашу қапы қалдырар!
Ұры-қары қол жеткізіп ала алмас!
Кісі мәңгі болмас, мәңгі – ат, ары;

Мәңгі қалар оның жақсы атағы, - деп жазса, бір таңданарлығы осынау өлең жолдарындағы ақылды ойлар халық даналығында күні бүгінге дейін сақталып келгені ғаламат.

Дүние жүзіне мәшһүр Жүсіп Хас Хажыб Баласағұнның әлем мәдениетінің алтын қорына қосқан еңбегінің әр сөзінің ой-толғамының, жиырма бірінші ғасырға беріге, болашаққа тамыр жіберіп, тілге емес санаға, жүрекке сүтпен сіңуінің өзі қасиеттілік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тарихи тұлғалар / Құраст. Б. Тоғысбаев, А. Сужикова – Алматы:
«Алматыкітап баспасы», 2011. – 376 б.
2. Баласағұн Ж. Құтты білік / Аударған А. Егеубаев. – Астана, 2003. –

614 б.
3 Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері / Н. Келімбетов. – Алматы: Раритет, 2011. - 432 б.
4. Дербісалиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары / Ә. Дербісалиев.- Алматы: Рауан, 1995. - 236 б.
5. Қазақ даласының ойшылдары. - Алматы: Ғылым,1995. - 160 б.

Секция 4: Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері (қазақ тілі мен әдебиеті)

Ж.Ж. Боранбек

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты, Павлодар қ.,

С.Н. Сүтжанов

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор, Павлодар қ.

АБАЙ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ «АТТЫҢ СЫНЫ»

Мақалада көшпенді қазақ халқы үшін аттың қаншалықты маңызды орынға ие екенін өнерге құмар халықтың малын ән мен жырға, поэзияға қосып жырлаған туындыларынан айқын көрсетілген. Дала, жылқы, ерлік – осы үш обьект бейнелеудің негізгі құралына айналған. Сол себепті де, қазақ әдебиетіндегі тұлпарлар бейнесі әрқашан да арғы-бергі тарихпен байланыстырылып, оның басты өзегі, алтын арқауы – ұлттық сөз өнерінің бір бөлшегі ретінде қазақ халқымен бірге жасасып, егіз ұғым ретінде қала бермек.

Сондай-ақ, шағын еңбектің халқымыздың біртуар ұлдарының бірі, данышпан ақын Абай Құнанбайұлының мұрасын насихаттау ісіне азды-көпті үлес болып қосылары анық.

Кілт сөздер: жылқы, тұлпар, ат, дала, көшпенді қазақ, «Ат сыны», поэзия.

В статье наглядно показано, какое важное место занимает лошадь для кочевого казахского народа, его произведения, воспевающие народ, увлеченный искусством, включающие в себя песни и поэзию. Степь, конь, отвага – все эти три объекта стали основными средствами изображения. Поэтому образ Тулпаров в казахской литературе всегда ассоциировался с историей, главным стержнем которой, золотой аркой, является часть национального искусства слова, которое создается вместе с казахским народом и остается понятием-близнецом.

Кроме того, малый труд вносит значительный вклад в пропаганду наследия одного из величайших сыновей нашего народа, гениального поэта Абая Кунанбаева.

Ключевые слова: лошадь, тулпар, конь, степь, кочевой казах, «Ат сыны», поэзия.

The article clearly shows the significance of the horse for the nomadic Kazakh people in the works of people who love art, who performed songs, poems, epics and epics. Steppe, horse, heroism-these three objects have become the main means of representation. Therefore, the image of tulpars in Kazakh literature has always been associated with history, and its main core, the golden pillar - as part of the national speech art, was created together with the Kazakh people and remains a double concept.

In addition, small work makes a significant contribution to the promotion of the legacy of one of the greatest sons of our people, the brilliant poet Abai Kunanbayev.

Keywords: horse, tulpar, steppe, nomadic kazakh, «At syny» ("Horse criticism"), poetry.

Жаугершілік заманда үйдің белдеуінде тұлпары байлаулы, найзасы тігулі тұрмай, халқын қорғауға жаяу бара алмай, жолдастарынан қалып қоюды әр ер азамат өзіне намыс санаған. Ел-жамағаттың кейбір салт-ырымы жылқымен байланыстырылады.

Хандары таққа отырарда, ақ киізге отырғызып көтеріп, ақ биенің сүтіне шомылдырған, жұрт панасы – батырлар жауға қарсы ұрыста ақ боз ат мінген, құрбандыққа ақ тілекпен боз қасқа сойған.

Төрт түліктің бірі ғана емес, бірегейі саналатын жылқы малының поэзияда айрықша асқақ рухпен жырланатына дәлел ретінде әлемдік және ұлттық поэтикалық туындылардан тамаша үлгілер келтіруге болады. Әдебиет зерттеушілері XVII-XX ғасырлар поэзиясына статистикалық шолу жасағанда, жылқы бейнесі 95 рет негізгі мәнде қолданғанын айта отырып, поэзиядағы анималистік бейнелердің ішінде басты орынға ие болғанын айтады [1, 15 б.]. Абайдың әйгілі «Аттың сыны» өлеңі, Ілияс Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасы – ұлттық поэзиямызда ерен жүйрік жылқыны жырлаудың биік үлгісі, аса құнды жәдігерлік.

Өлең жөнінде Абай әлемінің білгірі М.Әуезов былай деген: «Бәйге аттың мүсінін сынап, сипаттауда Абай үлкен білімділік, байқағыштық танытады. Ол әрі шебер ақын болудың үстіне аса білгір, саятшы, атсейіс сыншы боп шығады. Аттың бар мүсінін сынап шығуда, әсем жырмен, үлкен шешендікпен шеберлеп сипаттауда ақын қазақ тілінің осы жөніндегі мол байлығын да танытады.

...Онан соңғы ерекшеліктің бірі – бұнда және де шындықтан тыс, қиялды теңеулер жоқ. Қонымсыз романтика, тұманды теңеулер сияқты сырт жатқан, жалған жамаулар жоқ. Өте нақтылы, шыншыл, дәлшіл үлгіні көрсететін реалистік шеберлікпен толық шыққан көркем шығарма болады. Мазмұнында ат жайын аса білгірлікпен дәл айтуды мақсат етіп алған шығарма өлеңдік құрылыста, сөздік байлықта, ақындық орамды шешендікте де біртегіс, тұтас келісімді танытады» [2, 65-67 бб.].

Абай тұлпарды жақсы көріп қадірлеген, оның мінез-қасиетін терең білетін атбегі, жүйрік, жорға аттарды замандастарынан қолқа салып, ала білген және де өзі де басқаларға сондай аттарды талай сыйға тартқан адам болғандықтан аттың дене келбетін, сыр-сипатын шебер жырлайды. Абай «Ат сыны» өлеңінде бәйге аттың мықтылығын, төзімділігін, күштілігін, жүйріктігін, әсемдігін әсерлі сөз өрнегімен суреттейді:

Шоқпардай кекілі бар қамыс құлақ,

Қой мойынды, қоян жақ, бөкең қабақ;

Аузы-омыртқа шығыңқы, майда жалды,

Ой желке, үңірейген болса сағақ.

Теке мұрын, салпы ерін, ұзын тісті,

Қабырғалы, жотасы болса күшті.

Ойынды еті бөп-бөлек, омыраулы,

Тояттаған бүркіттей салық төсті.

Жуан, тақыр бақтайлы, жұмыр тұяқ,

Шынтағы қабырғадан тұрса аулақ.

Жерсоғарлы, сіңірлі, аяғы тік,

Жаурыны етсіз жалпақ тақтайдай-ақ –

деген өлең шумақтарында Абай ат мүсінін жасауда қатаң жүйе ұстанған: аттың маңдайындағы кекілінен, құлағынан бастап, рет-ретімен оның денесінің жеке мүшелерін, олардың сындық, бейнелік белгілерін, қызметін жеке сөздермен, сөз тіркестерімен бейнелеп, шідерлігін, тірсегін, тұяғын суреттеумен аяқтаған.

«Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ» өлеңі 1909-жылғы «Қазақ ақыны Ибраһим Құнанбай ұғлының өлеңі» деп аталатын жинақта басылады (16-бөлік, Аттың сыны, 97 б.). Өлеңнің жазылу тарихы Көкбайдың естелік әңгімесінде баяндалады. Абай Көкбайға: «Абылай мен Кенесарының өмір тарихтарын ұзақ әңгіме қылып айтып беріп: «Осыны өлең қыл» дейді [3, 39 б.].

Ұзақ дастан жазып әкеліп, Абайға оқып бергенін айта келіп, Көкбай: «Осы өлеңнің ішінде Наурызбайға Меркенің бегі берген Ақауыз аттың тұлғасын сипаттап едім. Ол атты менің сөзімнен сынады да: «Мынауың шыға шауып, жайылып қалатын ат болған екен» деп «Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ» деген белгілі ат сынын шығарады. Басында мұның Ақауыз аттың сипаты деп айтқан соң: «Абылай – Кенесары» жырына кіргізейін бе?» - деп сұрап едім: «Бұл шіркіннің өзі де мес болып кетті ғой», - деп кіргіздіртпеді», - дейді [3, 40 б].

«Ат сыны» өлеңіндегі ат суретін, қасиетін, тереңірек түсіндіруге көмектесетіні сөзсіз, жылқының қадірін:

Жанына еліміздің жылқы жаққан,

Жылқыға жетпеген көз жаутаң қаққан,

Мінсең – ат, ішсең – қымыз, жесең – қазы,

Қашаннан қазақ халқы жылқы баққан.

Атты артық көрген елміз мінген тақтан,

Қызық-ақ біздің бәйге қырда шапқан.

Шыдар ма қазақ жаны ұшып кетпей,

Аттарға шаң шығарып келе жатқап, -

деп Ілияс Жансүгіров төгілте жырлағандай, оның ұмытыла жаздаған қасиетін жастардың бағалайтын, ат, тұлпар мәртебесі қайта аспандайтын дәуір туады. Нақ осы ретте де Абайдың «Ат сыны» туындысын мәніне келтіре оқытудың маңызы зор.

Қазақ халқының ежелгі кәсібінің бірі аңшылық болған. Аңшылық, біріншіден, олардың ертедегі күн көрісі болса, екіншіден, бертін келе, саясаткерлік, спорттық өнер түріне айналған. Осы құсбегілік, саясаткерлік өнердің өзіндік ерекшелігін басынан кешірген, оның сыры мен сынын жетік білетін адамдар ғана терең сезініп, тебірене бейнелей алады. Абай өмірін ұзақ уақыт зерттеп, «Абай жолы» эпопеясын жазған академик-жазушымыз М.О.Әуезов: «Тазы ит ертіп, бүркіт салып, құсбегі, аңшы-мергендермен айлап қостап жатып, аң аулау Абайға қатты ұнаған.

Ешкімге зияны жоқ өзім көрген

Бір қызық ісім екен сұм жалғанда... –

деп, басталатын өлең жолдары осыны аңғартады» [4, 137 б.], - дейді. Ұлы ақын Абайдың «Қансонарда бүркітші шығады аңға» атты өлеңі аңшылық өнердің өзіндік ерекшелік сыры мен сынын қолмен қойғандай поэзиялық көркемдікпен бейнелеп бере білген поэзияның аса көрнекті үлгісі екенінде дау жоқ. Ақын өлеңінде:

Қансонарда бүркітші шығады аңға,

Тастан түлкі табылар андығанға.

Жақсы ат пен тату жолдас бір ғанибет,

Ыңғайлы ықшам киім аңшы адамға, -

деп, «Аңшының серігі кімдер болу керек және олар қандай болу керек?» дегенге жауап беруден бастайды. Алғашқы жаңа жауған ақша қарда аң аулауға шыққан жігіттің жүйрік аты, қыран бүркіті, аңшының ымын қас қақтырмай сезетін жолдасы, ықшам киімі, қару-жарағы сай болуының керектігі, тіпті айлакер түз қыраны бүркіттің де қимыл әрекеті асқан дәлдікпен сипатталған. Қылп еткенді тырп еткізбес қыранның тырнағы ілінген алпыс екі айлалы түз тазысы түлкіні құсына алдырып масаттанған аңшының көңіл-күйін:

Құсы да, иесі де қоразданар

Алпыс екі айлалы түлкі алғанда.

«Үйірімен үш тоғыз» деп жымыңдап,

Жасы үлкені жанына байлағанда, -

деген өлең жолы арқылы бере отырып, Абай қазақ халқының аң аулау кәсібімен бірге аңды аңшының жанындағы жасы үлкенге байлау, тарту ету дәстүрін де паш етіп, дәріптеп отыр. Бұл үлкенді сыйлаудың, аңшылық дәстүрдің бір көрінісі [5, 111 б.].

Дала дәстүрі мен дала мәдениетінің сан қырлы сиқырын таныған сұңғыла ақынның атқұмарлығы жөнінде баласы Тұрағұл былай дейді:

«Шаруа жағына көзін сирек салады. Күндіз-түні босатпайтын елдің жұмысынан қолы да тимейді. Шаруаның үш түрін ескеруші еді: жақсы қонысты таңдап қону, жақсы малшыны іздеп тауып, ақысын қымбатсынбай алу, жылқының аса ер етіп кеткені бар ма, соны ғана қараушы еді. Жақсы ат, айғыр сықылды жылқысы болмаса, жалпы жылқысын танымайды, қой мен түйені де сеніп салған қойшы, түйешісінен ғана сұрайды, әйтпесе өзі, мынау менің түйем, қойым деп бірін де танымайды. Бір ғадеті жақсы атқа, қыран құсқа құмар еді, өзі 2-3 жыл салтанатын келістіріп, құсбегілерін, мергендерін сайлап құс салыпты. Балаларының әр қайсысына құс салғызды, бірақ ұзақ уақыт құсшы болғанымыз жоқ. Біреудікін алып, біреуге сапырып отырады. 250 шамалы құсы қолыма келіп кеткен шығар. Тулақтың шолағындай

құс көргенім жоқ деп айтып отырушы еді. Сол кісінің осындай сапырған мінезі біздің елге жұғып, бір ел бірінікін-бірі алып сапырылып жатқыш. Өз атымды өзім мінемін, өз құсымды өзім саламын деп, ат пенен құс секілді асылы бар кісі қаптал сеніп отыра алмаушы еді. Біздің Шыңғыстан басқа Тобықты Шыңғыстай емес, өйтсе де, басқа елден көрі олар да бере алмай қалғанды ұят санайды. Бір жылы жайлауда біреудің бір қоңыр қасқа атын, 5 құлынды биесін беріп алды да оған көңілі болмай, бауырға түскенде 5 түйесін беріп, Қуқұла деген Қаракесекте атағы шыққан атты алды. Сол секілді біреудің атына көңілі түсіп, бұлдап алады да, тез жеріп, бір болымсыз адамға бере салғыш еді.

Жасында атқа болдырмайтын жүргіш болыпты. Мен есімді білген кезде алысырақ жерге арба жегіп, 30-40 шақырымдық жерге салт атпен жүруші еді. Жасында жылқы бағып, отарға да шығыпты. Мен білгенде жалпы қазақтың байларынша ертелі-кешті малын аралап, жерін шалып, мал үшін атқа мінбеуші еді. Көбінесе үйде отырғандықтан ба, жазу жазғандықтан ба, иә жанын күтемін дегендіктенбе, ертерек кәрілік көктеді ме, әйтеуір жалпы халықтан көп ерте атқа мінуден қалды» [6, 143-147 бб.].

Міне, Абайдың осы мінез-машығынан оның жылқы жануарына етене жақын екенін аңғарамыз. Тұрағұлдың «Шаруа жағына көзін сирек салады» деген сөзі көңілге қонымды. Өйткені үнемі ой үстінде, тебіреністе жүрген ақын үйдің ұсақ-түйек шаруашылығына мән беруге құштар болмайтыны анық. Ал бабы келіскен Қуқұла ат үшін 5 құлынды бие мен 5 түйесін айырбастап алуы да ақынның арғымаққа деген зор ықыласын білдірсе керек.

Енді Абай шығармашылығындағы «ер» сөзіне келейік. Өткенге үңіліп, тереңнен пайымдасақ, алдыңғы қастарының формаларына қарай қазақтар пайдаланатын ерлер бірнеше түрге бөлінеді. Олар: көне қазақ ері, жаңа қазақ ері, қоқан ері («шошақбас»), бұқар ері («құранды ер»). Ердің жасалу үлгісіне қарай «арғын ері», «найман ері», «дулат ері» деп аталатын түрлері де бар. Қазақ ішінде кең тараған «қалмақы қасты ер», «қалмақша байлау», «қалмақ сиыры» т.б. атаулар XVIII ғасырдың екінші жартысынан қазақ-жоңғар соғысы аяқталғаннан кейін пайда болғаны туралы деректер бар. Қазақ-жоңғар соғысы жеңіспен аяқталғанда қалмақтардан көптеген олжа түскен. Солардың ішіндегі қалмақы ерлерге қарап қазақ ұсталары қалмақы

биік қасты ерлер жасаған. Әсіресе, бұл Қазақстанның шығыс өңірінде жиі кездеседі. Абай қазақ ершілері жасайтын «қалмақы қасты» ер туралы «Ескілік киімі» өлеңінде:

Қалмақы қара үзеңгі, биік қасты ер,

Қанжығамда байлаулы жіптен шідер.

Жарғақ жастық көпшігім жезді пыстан

Бір келісті сайманым топқа мінер»,

– десе, «Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ» өлеңінде ердің ыңғайлы һәм жайлы болуын жырға қосып:

Кең сауырлы, тар мықын, қалбағайлы,

Алды-арты бірдей келсе ерге жайлы.

Күлте құйрық, қыл түбі әлді келіп,

Көтендігі сығыңқы, аламайлы,

– дейді.

Хош, ақын қаламынан туған классикалық өлеңдер мұнымен толастамайды. Біз келтірген деректерден де әлдеқайда шебер әрі толымды шығармалар жетерлік.

Енді Абайдың жеке ат ерінің тарихына аз-кем тоқталайық. Абай 1883 жылы Семейде ашылған өлкетану музейін ұйымдастыру ісіне белсене араласады. 1885 жылы ақын ауылына емделуге келген Н.Долгополов арқылы өлкетану музейіне көшпелі қазақтың тұрмысын, мәдениетін танытатын 50-ден астам затты тегін, сый ретінде тапсырады. Аса бағалы, әрі ғылыми құндылығы жоғары жәдігерлердің бірқатары экспозицияда қойылған. Абайдың музейге тапсырған заттары: ұлттық музыка аспаптары, ыдыс-аяқ, қару-жарақ, киіз үй жиһаздары, ер, тоғызқұмалақ, ұста саймандары, асатаяқ, сыбызғы сынды құнды жәдігерлер. Жәдігерлердің сан алуандығы Абайдың қазақ халқының этнографиясын жан-жақты танытуға ғылыми тұрғыдан қарап, заттарды жүйелі түрде жинақтағанын көрсетеді. Аса бағалы, әрі ғылыми құндылығы жоғары жәдігерлердің бірқатары Абай музейінің экспозициясынан орын алған. Соның ішінде айрықша назар аударар жәдігер – Абайдың ері. Ердің алдыңғы қасы әшекейленген, тоқымсыз, таралғысы қайыстан жасалған, ердің

қасындағы қаптаманың күміс күптемесі түсіп қалған, қанжығалықтың айналасындағы темір қаптамасында бір заманда күміс болғаны байқалады. Сүйегі сәл ескіргені болмаса, жақсы сақталған. Қасында қос үзеңгісі бар. «Қалмақы қара үзеңгі, биік қасты ер» деп Абайдың өзі жырлағандай бұл ерді – жоғарыда сөз еткен қалмақ еріне жатқызуға болатын секілді. Ал Әйгерімнің ері ақын ерінен қарағанда әлдеқайда әспетті әрі тоқымымен бірге толық сақталған.

Бұл ер-тоқым 1928 жылы Тұрағұлдың мүлкін конфискелеу кезінде тәркіленген. Әйгерім ертоқымының үзеңгі, тартпасы, таралғысы, өмілдірік, құйысқаны түгелдей күмістеліп, қазақи ою-өрнекпен әшекейлене безендірілген. Күміс ердің тартпасын тартпаға өткізетін етіп, бөлек былғарыға әшекейлеген. Тоқымын былғарымен қаптап, тебінгінің ұшына екі қатардан ақ түсті металдан түрлі қазақи өрнектермен безендірілген. Төменгі жағының екі қатардағысын жалпылай санағанда 18 үшбұрышты, 13 гүлді және 4 жағынан бұрыштай жапсырылған өрнекті көреміз. Бұл күміс ердің алдыңғы және артқы қастары түгелдей күміспен жабылып, өрнек, мық шегелермен және үш түрлі бағалы тастармен әшекейленген.

Елбасының «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласында да атқа міну мәдениеті мен жылқы шаруашылығы жөнінде айтылады. Онда: «Ат үстінде жүрген көшпенділер тақымына басқан сәйгүлігіне неғұрлым еркін мініп жүруі үшін биік ер-тұрман мен үзеңгіні ойлап тапты. Бұл жаңалық салт атты адамның ат үстінде қаққан қазықтай мығым отыруына, сонымен бірге шауып бара жатып, қолындағы қаруын еш қиындықсыз және неғұрлым тиімді қолдануына мүмкіндік берді» [7, 2 б.],- делінген.

Қорыта айтқанда, аңшылық пен саятшылыққа жасынан әуес болған Абайдың осы машығын жан-жақты қарастырып, ақын шығармашылығын зерделеп, әлі де тереңірек зерттеген жөн. Шырайлы Шыңғыстау бөктері – Абай ізімен көркем, Абай ізімен қасиетті. Сол секілді аталған қос ердің де құндылығы жоғары.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Энштейн М. Природа, мир, тайник вселенной. –Москва, 1990. – 178 с.

2. М. Әуезов. Абайдың лирикасы. – Алматы,1944. – 368 б.

3. Мұхамедханов Қ. Абай шығармаларына ғылыми түсініктер. – Алматы, 2009. –176 б.

4. Мұқанов С. Қазақ қауымы (тарихи және этнографиялық шолу). –Алматы: Ана-тілі, 1995, 304 б.

5. Қалиұлы С. Қазақ этнонсдагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. (Оқу құралы). Алматы: Білім, 2003. –280 бет.

6. Тұрағұл Абайұлы. Зерттеулер, мақалалар, аудармалар. – Астана: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2018. – 176 б.

7. Ұлы даланың жеті қыры / Н.Назарбаев // Қазақ әдебиеті. – 2018. – 23-29 қараша. - №46 (3628). – 2 б.

Секция 4: Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері (қазақ тілі мен әдебиеті)

А.Р. Кабдылбари
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.,
С.Н. Сүтжанов
Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор, Павлодар қ.

АБАЙ ӘЛЕМІНІҢ ӨРКЕНИЕТ ӨРЕСІНДЕГІ РӨЛІ

Мақалада Абайдың жан мен тән мәселесіне көзқарастары және «жан құмары, тән құмары», «адам бол» тезистерінен бастап, «толық адам» концепциясына дейін ғылыми талдау жүргізілген. Осы орайда ақынның поэзиясы мен қарасөздері, ғылыми-философиялық трактаттары зерттеу нысанына айналған.

Сондай-ақ, Абай мұрасынан, әсіресе ойшылдық тұрғысындағы ғақлия сөздерінен әлем заңдылықтарын көріп, өзіміздің күнделікті өмірде де, мемлекетіміздің өркениетінің қарқынды даму жолында да пайдаланатын көп құндылықтарды айқындау тұрғысында президент Қасым-Жомарт Тоқаевтің «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан» мақаласынан дәйектеме келтірілген. Және де «қазақтың бас

ақынының» рухани әлемі мен дүниетанымын зерттеген ғалымдар еңбектерінен пікірлер келтіріліп, сілтемелер жасаған.

Кілт сөздер: көзқарас, дәйектеме, дүниетаным, рухани әлем, ғақлия сөздер, философиялық трактат, адамзат,поэзия.

В статье проведен научный анализ взглядов Абая на проблему души и тела, начиная от тезисов «Жан құмары, плоть құмары», «Стань человеком» и заканчивая концепцией «полный человек». В этой связи предметом исследования стали поэзия и поэзия поэта, его научно-философские трактаты.

Кроме того, в контексте видения закономерностей мира в наследии Абая, особенно в его мыслительных словах, и определения многих ценностей, которые мы используем как в повседневной жизни, так и на пути интенсивного развития цивилизации нашего государства, цитируется статья Президента Касым-Жомарта Токаева «Абай и Казахстан в XXI веке». Также были даны ссылки на труды ученых, изучавших духовный мир и мировоззрение" казахского главного поэта".

Ключевые слова: Взгляд, последовательность, мировоззрение, духовный мир, научные слова, философский трактат, человечество, поэзия

The article provides a scientific analysis of Abai's views on the problem of soul and body, starting from the theses "Zhan kumary, flesh Kumary", "Become a man" and ending with the concept of "full man". In this regard, the subject of the study was poetry and poetry of the poet, his scientific and philosophical treatises.

In addition, in the context of the vision of the laws of the world in the legacy of Abai, especially in his thought words, and the definition of many values that we use both in everyday life and on the path of intensive development of the civilization of our state, the article of President Kassym-Jomart Tokayev "Abai and Kazakhstan in the XXI century" is quoted. References were also given to the works of scientists who studied the spiritual world and the worldview of the "Kazakh chief poet".

Keywords: View, consistency, worldview, spiritual world, scientific words, philosophical treatise, humanity, poetry

Абайдың жан дүниесіне дүниеуи, діни дүниетанымның үлкен әсер еткендігі ол алғаш рет медреседе оқығанда, кейіннен жасы ұлғайып кемелденген кезде де көп шұғылданғанынан екендігі дәйекті.

Ол оқып, тағлым алған діни әдебиеттер ішінде бүкіл адамзатқа тиесілі қасиетті кітаптар, хадистер, діни жыр-дастандар, пайғамбарлар тарихы туралы ғұмырнамалық еңбектер бар.

Демек, Абайдың терең білім болуына өзі оқып, көңілге тоқыған Талмуд, Таурат, Інжіл, Құран тәрізді қасиетті кітаптармен қатар ғибраты мол басқа да еңбектердің ықпалы зор болғандығы анық. Бұны ұлы ақынның:

...Көп кітап келді Алладан, оның төрті,
Алланы танытуға сөзі айрылмас [1, 189 б.]

- деп жазғанынан аңғарамыз.

Жалпы, Абай мұрасына зер салып қарасақ, өлеңдері мен дастандарынан, ойшылдық тұрғысындағы ғақлия сөздерінен әлем заңдылықтарын көріп, өзіміздің күнделікті өмірде де, мемлекетіміздің өркениетінің қарқынды даму жолында да пайдаланатын өте көп құндылықтарды таба аламыз.

Қазіргі кездегі діннің алғашқы мәні бұрмаланып, ұлттық дәстүрдің құлдырау шағында әркімге де бақытты өмір жолынан адастырмайтын тұрақты нысана керек. Біз ол нысананы Абай әлемінен таба аламыз.

Абай қара сөздерінде «толық адам» болудың бірден-бір жолы тәлім- тәрбиенің дұрысы деп біледі. Өзінің жетінші қара сөзінде Абай: « Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады: біреуі – ішсем, жесем, ұйықтасам деп тұрады. Бұлар – тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақ үй бола алмайды. Һәм өзі өспейді, қуат таппайды. Біреуі – білсем екен демеклік. Не көрсе соған талпынып, жалтыр–жұлтыр еткен болса, оған қызығып, аузына салып, дәмін татып қарап, тамағына, бетіне басып қарап, сырнай-керней болса, дауысына ұмтылып, онан ержетіңкірегенде ит үрсе де, мал шуласа да, біреу күлсе де, біреу жыласада тұра жүгіріп, «ол немене?» «бұл немене?» деп, «ол неге үйтеді?», «бұл неге үйтеді?» деп, көзі көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді. Мұның бәрі – жан құмары, білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен деген», - деп ой түйеді [2, 21 б.].

Баланың жас жағындағы осы екі мінезі оның бар өмірінің бағыт-бағдарына бастау болады. Адам өмірі – таразы. Бір жағында жан құмары, екінші жағында тән құмары. Бұл екі құмарлыққа бірдей әмірін жүргізіп, таразы басын теңестіру кез-келген адамның қолынан келмейді. Ата-ананың міндеті баласын қандай да болмасын асылыққа, астамшылыққа бойын салмай, таразы басын теңестіре отырып тәрбиелеу.

«Адам баласының ең жаманы – талапсыз. Талап қылушылар да неше түрлі болады Һәм талаптың өзі де түрлі-түрлі. Һәм сол талаптардың қайсысының соңына түссе де, бірінен бірі өнерлі, тұрлаулырақ келеді» [2, 119 б.]. Талап та ақыл да күш те екі жақты нәрсе. Талаптың да ақылдың да күштің де неше түрлісі болады. Адамның әр қасиеті сан қырлы. Ол қырлардың қайсысы дұрыс, қайсысы бұрыс екенін жүрек ажыратпақ. Себебі жүрек алдамайды.

Сондықтан Абайдың он жетінші қара сөзінде орын алған қайрат, ақыл, жүрек үшеуінің өнерлерін айтысқан айтысында, Абай жүректі қолдайды. Қайрат, ақыл, жүрек үшеуінің бар қасиетін таразыға салып, жақсылығы мен жамандығын саралайды. Қайраттың орынсыз, болымсыз нәрсеге үйір қылмай, бойды таза сақтайтұғын, күнәкәрліктен, көрсеқызар жеңілдіктен, нәфсі шайтанның азғыруынан құтқаратұғын, адасқан жолға бара жатқан бойды қайта жиғызып алатұғын пайдасымен қатар қаттылығына орай кейде жамандықты берік ұстап кететін залалын әшкерелейді. Ақылдың не дүниеге, не ахиретке не пайдалы болса, не залалды болса білетұғын, ғылымның сөзін ұғатұғын пайдасын ескере отырып, амал мен айланың көзі де ақыл болатұғынын, ақылдың жақсы мен жаманның қызметінде бірдей жүретіндігін де елеусіз қалдырмайды.Сөйтіп, бұл үшеуінің басын қоспақ ғылым екенін, бірақ сонда да билеуші, әмірші ақылдың көп қырына көнбейтін, жақсылыққа құмар, қайратты еркіне жібермейтін жүрек болу керектігін айтады.

«Осы үшеуің басыңды қос, бәрін де жүрекке билет, - деп ұқтырып айтушының аты ғылым екен. Осы үшеуің бір кісіде менің айтқанымдай табылсаңдар, табанының топырағы көзге сүртерлік қасиетті адам - сол.

Үшеуің ала болсаң, мен жүректі жақтадым.

Құдайшылық сонда, қалпыңды таза сақта, құдай тағала қалпыңа әрдайым қарайды деп кітаптың айтқаны осы, - депті» [2, 40 б.].

«Толық адам» болудың мәні жүрек тазадығында, ал жүрек тазалығы жаныңды жаратқан құдайдан.Жүректі таза сақтап қалудың бірден-бір амалы құдайға сыйыну.

Абай: «Иман деген – Алла тәбарака уатағаланың шәриксіз, ғайыпсыз бірлігіне, барлығына уа һәр неге бізге пайғамбарымыз саллала Аллаһу һалайһи уа саллам арқылы жіберген жарлығына, білдіргеніне мойынсұнып, иманмақ» [2, 31 б.] , - деп адамдарды имандылыққа шақырады.Бірақ « толық адам» болу үшін құр иманмақтықтың жеткіліксіз екендігін де айтады. «Әуелі дін исламның жолындағы пенделер иманның хақиқаты не сөз екенін білсін. Иман дегеніміз бір ғана инанмақтық емес, сен Алла тағаланың бірлігіне, уә

құранның оның сөзі екендігіне, уә пайғамбарымыз Мұхаммед Мұстафа салаллаһу ғалайһи уәссәлләм оның тарапынан елші екендігіне инандың. Жә, не бітті? Сен Алла тағалаға Алла тағала үшін иман келтіремісің я өзің үшін иман келтіремісің? Сен иман келтірмесең де, Алла тағалаға келер ешбір кемшілік жоқ еді. Өзің үшін иман келтірсең, жә инандың. Ол инанмақтығың құр ғана инанмақтықпен қалса, саған пайда бермейді. Оның үшін сен өзің инанмақтығыңнан пайда ала алмадың, пайдаланамын десең, пайда береді, кәміл иман болады» деп, Аллаға әйтеуір сыйыну керек деп емес, шын ниетіңмен хаққа иман келтіру керектігін түсіндіріп өтеді [2, 82 б.].

Алла деген сөз жеңіл
Аллаға ауыз қол емес.
Ынталы жүрек шын көңіл,
Өзгесі Хаққа жол емес [1, 189 б.].

Отыз бесінші қара сөзінде ғибадат етушілерге айтылар үкім турасында сөз қозғайды. «Махшарға барғанда құдай тағала қажы, молда, сопы, жомарт, шейіт – соларды қатар қойып, сұрар дейді. Дүниеде ғиззат үшін, сый-құрмет алмақ үшін қажы болғанды, молда болғанды, сопы болғанды, жомарт болғанды, шейіт болғандарды бір бөлек қояр дейді. Ахиретке бола, бір ғана құдай тағаланың разылығын таппақ үшін болғандарды бір бөлек қояр дейді.

Дүние үшін болғандарға айтар дейді: «Сендер дүниеде қажеке, молдеке, сопеке, мырзеке, батыреке аталмақ үшін өнер қылып едіңдер, ол дүниең мұнда жоқ. Сендердің ол қызықты дүниең харап болған, сонымен қылған өнерлерің де бітті. Енді мұнда құрмет алмақ түгіл, сұрау беріңдер! Мал бердім, өмір бердім, не үшін сол малдарыңды, өмірлеріңді, бетіңе ахиретті ұстап, дін ниетің дүниеде тұрып, жұртты алдамақ үшін сарып қылдыңдар?» деп...[2, 75 б.].

Иманның басты көрінісі ниеттің адалдығы. Мекеге қажылыққа барудағы, мешітте дұға оқудағы, садақа берудегі мақсаты Алла разылығына бөленіп сауап алу емес, жұрттың мақтауын , «қажеке» , «молдекесін» есту болса, ол адамның амалдары рияға айналып, екіжүзділікке саяды деген сөз. Рия – араб тілінде екі жүзділік деген мағына береді, ал, діни сөздіктерде Алланың ризалығы үшін емес, жұртқа көрсету, мақтану, өзінің атақ – абыройын өсіру үшін жасалатын амалдар деп айтылған. Алла разылығы үшін жасалатын амал риядан аулақ болуы керек. Рия туралы қасиетті Құранда көптеген аяттар бар. Алла тағала екіжүзділерді сынасаған бір аятында « Әй, мүміндер! Аллаға, ахірет күніне сенбей, адамдарға көрсету үшін мал сарып қылған кісідей, садақаларыңды міндет қылу, ренжітумен

жоймаңдар. Міне, соның мысалы: Үстінде топырағы бар тас сияқты, оған қатты нөсер жауса, (топырағын шайып) тас күйінде қалдырады. Олардың еңбектері еш болады» - деп, рия үшін жасалған амалды жаңбыр жауғанда еріп кететін тас үстіндегі топыраққа теңеген [2, 32 б.].

Екіжүзділік салдары адамды тозаққа түсіреді. Екіжүзді адамның қылған мінажаты риялы болып саналады. Абай одан құтылудың амалын табу үшін иман келтіргенде Аллалық сипаттарды бойға сіңіру қажеттілігін айтады. Ол: «Өз пиғылдарыңды соған өз халіңше ұқсатуды шарт қыл. Алла тағалаға ұқсай алам ба деп надандықбірлан ол сөзден жиіркенбе, ұқсамақ – дәл бірдейлік дағуасы бірлән емес, соның соңында болмақ» дейді [2,132 б.]. Міне, осы «ұқсастық» жүрек көзінің ашылуына сеп болады. Кез–келген ниет адамды бір амалға итермелейді. Ниеттің түзулігі амалдың дұрыстығына бастайды. Әр амалдың ниетке байланысты екендігін Абай отыз сегізінші қара сөзінде «Иннамал ағман бинниат» деген хадиспен берген. Аудармасы «Расында, барлық амалдар ниетке жараса болады» деген сөз [2, 101 б.].

Абайдың тәлім-тәрбиелі ғибратқа толы қара сөздері қырық бесінші сөзбен аяқталады. Қырық бесінші сөзде Абай: «Құдай Табарака уатағаланың барлығының үлкен дәлелі – неше мың жылдан бері әркім әр түрлі сөйлесе де, бәрі де бір үлкен Құдай бар деп келгендігі, уа һәм неше мың түрлі діннің бәрі де ғаделет, махаббат Құдайға лайықты дегендігі.

Біз жаратушы емес, жаратқан көлеңкесіне қарай білетұғын пәндеміз. Сол махаббат пен ғаделетке қарай тартпақпыз. Сол Алланың хикметін біреуден біреу анығырақ сезбекпен артылады. Инандым, сендім демек инандырамын, сендіремін деген емес.

Адамшылықтың алды – махаббат, ғаделет сезім. Бұлардың керек емес жері жоқ, кіріспейтұғын да жері жоқ. Ол – жаратқан Тәңірінің ісі », - дейді [2, 121 б.]. Демек, «толық адам» болу жолымен махаббат жолының торабы бір. Адам Хақты, адамзаттың бәрін бауырым деп сүю арқылы «толық адам» болу сатысына көтеріледі.

Абай өз шығармаларында рухани жұтаңдықты, яғни білімсіздік, надандық, тоғышарлық, мақтансүйгіштік сынды кесел қасиеттерден бойды арылтып, ал адал еңбек ету, талаптану, рақымды болу, қанағатшылдық сияқты асыл қасиеттерді бойға жию керектігін түсіндіріп, ғасырлар бойындағы адамзат баласының ақыл ойында ұштасып келе жатқан діни-пәлсапалық, моральдық-этикалық, интеллектуалдық, адамгершілік тұжырымдамасы толық адам ілімін адамзат қоғамына мұра етіп қалдырды.

Абай шығармашылығына арқау болған құндылықтар қай қоғамда үстемдік етіп, салтанат құрса, сол елдер барлық көрсеткіштер бойынша жақсы өмір сүруде. Абай ілімі құндылықтары аяқ асты болып, екіжүзділік, аярлық саясат салтанат құрған қоғамда шырғаланға қадам басып, іріп-шіру сатысында тұр.

Ақынның жиырма бірінші қара сөзінде айтылған мақтан деген қасиет бар. Қазақ халқының бойындағы мақтан сезімі туралы ұлы Абайдың айтқандары бүгінгі күні жаңа сатыға көтеріліп, мемлекетіміздің стратегиялық бет-пердесіне айналды. Дана Абайдың ұлылығы сол жеке адамға қатысты өте нәзік, шетін қасиеттерді талдай отырып, ұлттық мінезден де осы қасиеттердің көрініс алатындығын аңғартады. Қырық төртінші қара сөзінде «адам баласы я талапты, я талапсыз болсын, әйтеуір «бәрекелдіні» керек қылмайтыны болмайды. Әрнешік, орынсыз ба, орынды ма, «бәрекелді» деушіні көңіл іздеп тұрады» деп адам баласының әлсіз тұсының тамырын дөп басады.

Отыз төртінші қара сөзінде: «Адам баласына адам баласының бәрі – дос» деген хакім Абай өлеңдерінде «Адамзаттың бәрін сүй – бауырым деп» жырлап, ұлтқа, дінге, нәсілге, әлеуметтік жікке, жынысқа бөлмей баршаға махаббат сезімде болуды үндеуі, қазіргі адамзат қоғамының басты ұранына айналуы тиіс. Мынау бізге жат, мынау бізге теріс, мынау мүлде болмайды, мынау өзге діннен, мынау өзге ұлттан деп адам мен қоғам түрлі шектеу, тыйым, наразылық, жиіркеніш, жеккөрушілікті өршіткенде ешқашан келісім мен татулық болмайды. Адамзат қоғамы Абай сынды ұлылардың парасаты арасында ұлық, билік. Әлем ұлыларының асыл ойлары адам баласын бақытты өмір сүруге шақырып отырады. Адамзат баласының бақыты ол – шектеу мен тыйымдардан ада, жаны мен тәнінің үйлесімі, жан қалауын жүзеге асыра білу мүмкіндігі, адам құқықтарының салтанат құруы [3, 97 б.].

Ақын мұрасынан табатын тағы бір өте терең рухани мағына – ол адам өмірінің түпкі мақсаты. Абай ілімі бойынша адамның негізгі міндеті – Алла тағалаға құлшылық ету екені жөнінде көптеген дәлелдер келтіруге болады. Мәселен, ақын он жетінші қара сөзінде қайрат, ақыл, жүректің арасында дау туып, олардың ғылымға қалай жүгінгендері туралы айтатыны бар. Ортақ мақсаттан ауытқыған кезде не болатынын көрсету үшін біз де соның ізімен, мысал ретінде бір әңгімені келтірейік.

Адамның дене мүшелерінің барлығы, оның асқазанын тамақпен қамтамасыз ету үшін қызмет жасайтыны белгілі. Оның құлағы қай жерде тамақ барын естиді, аяғымен сол жерге барады, көзімен жолды көреді, мұрнымен тамақтың иісін сезеді, қолымен аузына салады,

тісімен ұнтақтап, өңешімен асқазанға қарай жібереді. Сөйтіп, асқазан қанағат алып, тамақты қорытып, қуатты бүкіл денеге таратып, барлық мүшелерді қанағаттандырып, оларға күш-қуат береді.

Абай бұл өмірдің қысқа және өткінші екенін ескеріп, адамды тура жолға салу үшін былай дейді:

Адамзат – бүгін адам, ертең топырақ,
Бүгінгі өмір жарқылдап алдар бірақ.
Ертең өзің қайдасың, білемісің,
Өлмек үшін туғансың, ойла, шырақ [1].

Абай білдірген адамның үш болмысы (рухани, нәзік, тұрпайы) туралы ислам классиктері де қолдайды. Жан таза рух болғандықтан, оны адамның сезім мүшелерімен қабылдау және материалдық әдістермен зерттеу мүмкін емес. Жан мәңгі. Жанның мәңгілік екеніндігін Абай «Көк тұман – алдыңдағы келер заман» өлеңінде:

Ақыл мен жан – мен өзім, тән – менікі,
«Мені» мен «менікінің» мағынасы – екі.
«Мен» өлмекке тағдыр жоқ әуел бастан,
«Менікі» өлсе өлсін, оған бекі [1, 186 б.]

- деп білдіреді. Бұл өлең жолдары тән мен жанның өзіндік қасиеттерін көрсетеді. Мен – ақыл мен жан, ал тән «менікі», яғни «мен» тән емеспін. «Мен» өлмекке тағдыр жоқ әуел бастан, яғни «мен» жанмын, сондықтан мәңгілікпін.Ал «менікі», яғни тән өлсе өлсін, оған яғни тәннің өлгеніне көп қайғырма. Осылайша данышпан адам болмысын анықтап және олардың әрқайсының қасиеттерін көрсетеді. «Менікі» өлсе өлсін, оған бекі», яғни тәннің өлгеніне бекіп, көп қайғырма дегенге саяды.

Жанның мәңгілікті қасиетін білмейтіндер және өмірін тән құмарымен өткізетіндер өлуді басқаша түсінеді. Бұл туралы да ақын өз танымын өлең жолдарымен ерекше өрнектей білген. Абай тәнді «табиғат» деп, ал жанды-«адам» деп атап отыр. Ақынның ойынша, жан мен тәннің айрылғанын өлді деп атау білместік болады. Жанның сапасы Жоғары Жанмен ұқсас, өзгермейтін мәңгілікті. Ал дене – табиғат болғандықтан үнемі өзгерісте болатын уақытша нәрсе. Дененің өзгергіш екенін медицина ғылымы да құптайды. Әр сәт сайын мыңдаған клеткалар өліп, олардың орнына жаңалары туып, адам денесі өзгеріп, жеті-сегіз жылда тән толық өзгеріп, адам жаңа дене алады екен [4].

Шынында, “аят, сүре сөздің басы” дейтін Абай «Құран-Хадиспен» сабақтас ой, тұжырамдамаларын үш имани сүюге (“Алла”, “адамзат”және “Хақ жолы – әділет”) негіздейді.

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан» мақаласында: “Абайдың ... шығармашылығы – қазақ халқына ғана емес, жаһан жұртына да үлгі-өнеге... Өйткені ақынның мұрасы – бүкіл адамзат баласының рухани азығы” [5], – десе, бұл қазақ баласы үшін үлкен мәртебе әрі кемел келешекке апарар даңғыл жол болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Құнанбайұлы А. Шығармалары. Бір томдық. – Алматы: 1961. – 267 б.

2. Абай. Қара сөз. Книга слова. – Алматы: Ел, 1992. – 272 б.

3. Абдрахманова А. Абай – дана ақын. –Алматы //Ұлағат, № 6, 2007. – 123 б.

4. https://abai.kz/post/39273

5. Книга слов. Поэмы. Перевод с казахкого К. Серикбаевой, Р. Сейсенбаева Алма- Ата: ЕЛ, 1992- 272 с.

6. Тоқаев Қ-Ж. Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан // Егемен Қазақстан, № 5, 9 қаңтар, 2020, 1-3 бб.

Секция 4: Гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

А.Б. Кенжебалина
Павлодар педагогикалық университетінің 3-курс студенті, Павлодар қ.
Г.А. Сагнаева
Ғылыми жетекші: аға оқытушы, Павлодар қ.

ОҚЫТУ МЕН ОҚУ ҮДЕРІСІН ЖАҚСАРТУ МАҚСАТЫНДА LESSON STUDY ҚОЛДАНУ

Бұл мақалада «Lesson Study» ұғымы ашылады, сондай-ақ осы тәсілді шетелде қолдану тәжірибесі сипатталып, ашылады, оны жүзеге асырудың жолдары берілген. «Lesson Study» тәсілі демократиялық тәсілдердің бірі болып табылады. Педагогикалық тәжірибені жетілдіру жолдары көрсетіледі. Қазақстандық мектептерде «Lesson Study» тәсілін тиімді іске асыруы туралы айтылып отыр. Бұл жұмысты мұғалімдерге, мектеп басшыларына, әдіскерлерге, педагогтарға қолдануға болады.

Кілт сөздер: Lesson Study, педагогика, заманауи технологиялар, сабақты зерттеу, оқу процесі, бақылау,оқыту, пікірталас.

В данной статье раскрывается понятие «Lesson Study», а также описывается и раскрывается опыт применения данного подхода за рубежом, даны пути его реализации. Подход «Lesson Study» является одним из демократических подходов. Показаны пути совершенствования педагогического опыта.Речь идет об эффективной реализации подхода «Lesson Study» в казахстанских школах. Эта работа может быть использована учителям, руководителям школ, методистам, педагогам.

Ключевые слова: Lesson Study, педагогика, современные технологии, исследование урока, учебный процесс, наблюдение, обучение, дискуссия.

This article reveals the concept of «Lesson Study», as well as describes and reveals the experience of applying this approach abroad, and gives ways to implement it. The Lesson Study approach is one of the democratic approaches. The ways of improving the pedagogical experience are shown. We are talking about the effective implementation of the «Lesson Study» approach in Kazakhstani schools. This work can be used by teachers, school leaders, methodologists, educators.

Key words: Lesson Study, pedagogy, modern technologies, lesson research, educational process, observation, teaching, discussion.

Мұғалімдердің бәрі жаңалықтарды әр түрлі қабылдайды. Ал кейбіреуі мұның бәрі бұрыннан белгілі дейді. Оқыту жүйесін ғана емес, ойлау тәсілін де өзгерту керек. Педагогикалық тәжірибені жетілдіру қажет. Оқу-тәрбие процесіне заманауи технологияларды енгізумен мұғалімдер кеңесші, тәрбиеші функцияларын көбірек игеруде. Бұл олардан арнайы психологиялық-педагогикалық дайындықты қажет етеді, өйткені кәсіби мұғалімнің қазіргі қызметі тек қана жүзеге өз пәнін білу емес, сонымен қатар педагогика, психология, заманауи технологияларды жақсы меңгеріп, білуі керек.

Lesson study педагогикалық тәсілдердің бірі болып табылады. Lesson Study білім сапасын арттыруға бағытталған практиканы жақсартудың демократиялық тәсілі. Қазіргі уақытта бұл әдістеме Ұлыбританияда мен Жапонияда сәтті қолданылуда. Осылайша, Lesson

study тәсілін оқытуды дамыту мен жетілдірудің құралы ретінде қолдануға болады. Бұл тәсіл арқылы мұғалімдер бірлесіп сабақты жоспарлайды [4, 29 Б.].

Сыныпты зерттеуге арналған Lesson Study тәсілі 1970 жылдары Жапонияда мектеп тәжірибесін жетілдіру мақсатында пайда болды. 2007 жылы Макита Йошида Америка Құрама Штаттары мен Ұлыбританияда таныстырғаннан кейін, Lesson Study жақында Жапониядан тыс жерде танымал болды. Аталған елдердің зерттеушілері халықаралық зерттеулер шеңберінде көрсетілген жапон оқушыларының жоғары Lesson Study академиялық жетістіктеріне қызығушылық танытты.

Йошида бұл жетістік Lesson Study бағдарламасын Жапон мектептерінде кеңінен қолданумен байланысты деп тұжырымдайды, сондықтан қазіргі уақытта Шығыс Азияның бірқатар елдерінде мұғалімдердің педагогикалық білімдері мен олардың кәсіби практикасын дамыту үшін тәсілдеме ретінде белсенді түрде енгізілуде. Lesson Study мәні бойынша мұғалімдерді оқытудағы және олардың оқыту мен оқыту практикасын дамытудағы коллаборативті тәсіл , сондай-ақ іс-әрекеттегі зерттеу болып табылады, өйткені ол бірқатар зерттеу циклдерін болжайды.

Lesson Study-те "Сабақты зерттеу" немесе "сабақты бақылау" процесі басты орынға ие, онда серіктес мұғалімдер оқушылардың оқу процесін мәселені шешу үшін зерттейді: оқыту сапасын арттыру үшін белгілі бір педагогикалық тәсілді қалай дамытуға болады? Lesson Study негізгі сипаттамалары креативтілік және ғылыми дәлдік болып табылады. Шығармашылықты оқытудың жаңа тәсілдерін әзірлеу мақсатында бірлесіп жұмыс істейтін мұғалімдер бастайды, ал ғылыми дәлдік қолданылатын әдістердің тиімділігін растайтын оқушының оқуы туралы мәліметтер жинауды қамтиды.

Тек бір мұғалім сабақ беретініне қарамастан, бүкіл топ ол үшін жауапкершілікті өз мойнына алады және оқыту процесі мен оқу сабағын бағалаудың кез-келген нәтижелері жеке мұғалімнің емес, бүкіл топтың жұмысына қатысты болады. Lesson Study-дің келесі демократиялық ерекшелігі-мұғалім жинаған білімін кең педагогикалық қауыммен бөліседі.

Жапонияда Lesson Study нәтижелері мұғалімдерге өз тәжірибелерін қолдау және өздерінің зерттеу циклдерін дайындауға көмектесу үшін үнемі жарияланып отырады.

Бүгінгі таңда, Lesson study бұл сабақты кәсіби тұрғыда зерттеудің негізгі құралы болып саналады:
- Оқу процесінің мәнін түсіну;
- Әріптестермен өзара әрекеттесу әдістемесі;
- Әріптестерді қолдау тәсілдері.

Тіпті тәжірибелі мұғалім жүргізген сабақты талдау кезінде оның әлі де жетілдіретін тұстары болуы мүмкін. Мұғалім оқыту процесіне көбірек қызығушылық таныта бастайды, ынталанып, жұмысқа деген шабыты ояна бастайды.

Сабақты зерттеу барысында мұғалімдер бірлесіп жұмыс жасап, сабақты бақылап, анализ жасайды. Осылайша, сабақты зерттеу сияқты тәжірибені ұйымдастырудың бірқатар артықшылықтары бар, олардың арасында мыналар ерекшеленеді:

1. Мақсатты бағыт.
2. Кәсіби дамытудың бір әдісі
3. Әріптестермен өзара әрекеттесу.
4. Мектептің модификациясы жүйесі.
5. Өз жұмысын талдау.

Lesson жобасында мұғалімдер келесі қадамдар арқылы жұмыс істейді төменде көрсетілген:
1. Команда құру. Командалар 3-6 нұсқаушыдан тұрады.
2. Оқу мақсаттарын дамыту. Топ мүшелері сабақты оқу мақсаттарына қол жеткізу.
3. Оқуды жоспарлау. Команда оқушыларды қалай бақылайтынын шешеді.
4. Оқыту және бақылау. Команданың бір мүшесі сабақ береді қалғандары оқушының оқуы туралы мәліметтерді бақылайды және жинайды.
5. Талдау және қорытынды. Команда нәтижелерді талқылайды және білім алушының оқудағы прогресін, яғни жетістіктерін бағалайды.
6. Зерттеу нәтижелерін жариялау. Команда Lesson study нәтижелерін құжаттайды және өз жұмысымен әріптестерімен бөліседі.

Lesson study жобасында оқытушылар оқушыларды мұқият зерттейді, оның ішінде, толығырақ айтатын болсақ, сабақ нәтижесінде үйренгендерін, қалай ойлайтындықтарын және мінез-құлықтарын да зерттейді. Практика Lesson study мұғалімдерге олардың білім алушылары қалай оқитынын жақсы түсінуге көмектеседі, ойлау және

оқу процесі оқушының ойлауына қалай әсер ететіндігін біле алады [2, 2 б.].

21 ғасырдағы білім беру жүйесі ынтымақтастықты арттыруды көздейді, мұғалімдер бірлесе жұмыс істей алуы қажет деп ойлаймыз.

Lesson study тәсілін іске асыру үшін төмендегідей қағидаларды орындау қажет:

1. Бір-біріне құрметпен қарау.
2. Зерттеудің негізгі идеясын үйлестіру. Кімге және нені үйрету қажет?
3. Зерттелетін әдебиеттерін зерттеу.
4. Оқу үлгерімі, деңгейі жоғары, орташа, төмен оқушылар бөліп қарастыру.
5. Сабақты жоспарлау барысында, осы негізгі 3 деңгейдегі балалардың бәріне бірдей назар аудару.
6. Мұғалімдер осы оқушыларды бақылап, нәтиже шығару.
7. Оларды анықтау үшін сыныптың бірнеше оқушыларымен сұхбаттасу, зерттеу сабағының тиімділігі туралы пікірлер алу.
8. Зерттеу сабағын аяқтағаннан кейін талқылау.

Бірізді сабақтар өткізгеннен кейін топ келісім шығарып, оқыту тәсілдеріндегі өзгерістер енгізеді [3].

Lesson study тәжірибелі де, сондай-ақ жаңа ғана еңбек жолын бастап келе жатқан мұғалімдерге көмегін тигізеді деген қарастырылып жүр.

Lesson study өткізу. Lesson study тәсілі негізгі 3 циклден тұрады. Олар: жоспар құратын, оқытатын және бақылайтын.

Алдымен мектепке жаңа әдісті енгізуге деген қызығушылығы бар мұғалімдер тобын (3 адамнан тұратын) таңдау қажет. Топтың ішінде тәжірибесі мол ұстаздар болған жағдайда бұл тәсіл тиімді болады. Lesson study процесінде топтың барлық мүшелері де бірдей кәсіби дәрежеде болады.

Белгілі бір мектептің қажеттіліктеріне негізделген, белгілі бір сыныпқа бірқатар параметрлерді жасау. Мысалы: пікірталастарды қолдануға болады. Сабақты жоспарлау үшін, белгілі бір форматта сабақ жоспарын құру [1, 34 б.].

Білім беру үдерісінде" Lesson study " қолдану тәжірибесінен. Lesson study әдісін білім сапасын жақсарту негізінде, тілдік сабақтарда қолдануға болады. Екінші, үшінші тілдер бойынша оқу процесін жоспарлау кезінде мұғалім әдістемелік тапсырмалар кешенін шешеді:

1) оқушылардың тілдік жүйені функционалдық жүйе ретінде меңгеруі;

2) мектеп оқушыларының әдет-ғұрыптарын, дәстүрлерін білуі

3) басқа тілде қоғамдағылармен қарым-қатынас орната білуі

4) оқытылатын тілде сөйлеу тәртібі этикетінің ережелерін сақтау;

5) әр түрлі типтегі және стилистикасына қарай мәтіндерді құру

Ол үшін мұғалім өзіне келесі сұрақтарды қояды:

- сабақ циклі үшін сөйлеу тақырыбын таңдауды не анықтайды, оның рөлі қандай?

- бұл циклдің курс құрылымындағы орны қандай?

- бүкіл цикл мен ондағы әр сабақтың мақсаты қандай?

- әр кезеңде қандай түрдегі сабақтар ең қолайлы?

- жаттығуларды таңдау немен байланысты және олардың құрылымдағы қатынасы қандай?

- функционалдық және коммуникативтілік принциптері қалай жүзеге асырылады?

- циклде этномәдениеттану материалы қаншалықты толық ұсынылған және орыс сөйлеу этикетінің нормалары;

- жұмыс нәтижелері әр кезеңде қалай бақыланады? [4, 21 б.].

Осылайша, Lesson study-бұл:

- Кәсіби дамудың ең тиімді жолы;
- Мұғалімдердің кәсіби қоғамдастығын құруға ықпал етеді;
- Мұғалімдерге оқушыларды бақылап, кемшіліктерін анықтауға көмектеседі.

«Lesson study» тәсілі алғаш рет Жапонияда, содан кейін Батыс елдерінде қолданыла бастады. Бұл тәсілдің негізгі мақсаты – мектеп практикасын дамыту. Қазіргі уақытта «Lesson study» көптеген елдерде енгізіліп, дамып жатыр. Алайда, бұл тәсілді енгізу бойынша іс-шараларды қолдануда белгілі бір қағидаларды сақтау қажет.

Бұл мақаланың басында Lesson study жүргізу кезеңдері сипатталады. Сондай-ақ іс-шаралар мен ұсыныстар берілген. Бұл тәсіл мұғалімдерге оқушылардың оқу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқытуды қалай жоспарлау керектігін түсіну үшін қажет. Одан кейін тәсіл кезеңдерінің егжей-тегжейлі сипаттамасы келтірілген. Оқу барысында туындауы мүмкін мәселелер де болуы мүмкін.

Қорытындылай келетін болсақ, Lesson study тәсілінің әдістемесі өте тиімді, себебі мұғалімдерге үлкен көмегін тигізеді:

- Оқушыларды оқу үстінде әр түрлі қырынан тануға;
- Мұғалімнің сабақ барысын жоспарлауы және шын мәнінде сабақ қалай өтуі;
- Оқуды қалай жоспарлау керектігін түсіну, осылайша ол мүмкіндігінше оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандырады;
- Кәсіби білім шеңберінде Lesson study тәсілін іске асыру;
- Басым мақсаты мұғалімдердің көмекке келіп, бірге жоспарлауы;
- Өзінің оқытушылық тәжірибесінде Lesson study мүмкіндіктерін пайдалану.

Бұл әдіс көптеген мұғалімдерге көмегін тигізіп жатыр деуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Ақпараттық-әдістемелік журнал педагогикалық журнал №2 (4), 2013.,68 б.
2. Пит Дадли. Lesson study: Нұсқаулық. www.lessonstudy.co.uk ., 19 б.
3. http://www.evarussia.ru/eva2001/russian/sod_116.html
4. Әдістемелік құрал «Мектептегі сабақ», Қызылқия қ., 2006., 39 б.

Секция 4: Гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

Л. Крисхан

Павлодар педагогикалық университетінің 3-курс студенті, Павлодар қ.

Г.А. Сагнаева

Ғылыми жетекші: аға оқытушы, Павлодар қ.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА АКТ-НЫ ҚОЛДАНУ

Бұл мақалада заман талабына сай оқыту үрдісінің жүйесі талданып, қазіргі заманғы сабақ ұғымы анықталады. Техниканың дамыған заманында ақпараттық технологияның ғылым саласына тигізер әсері талқыланып, білім беру ісіндегі жаңашылдықтар тұрғысында сөз қозғалынады. Оқу үдерісіне ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құрылғыларының енгізілуі мен білім беруді ақпараттандыруды шартты түрде 4 кезеңге бөлінетіні сараланады. Сабақта, оның ішінде қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында АКТ-ны тиімді пайдалану туралы айтылып, жалпы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың мұғалім және оқушы өмірідегі ұтымды тұстары зерттеледі.

Түйін сөздер: Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, қазақ тілі мен әдебиеті, оқу үдерісі, технология, заман талабы, интербелсенді тақта, ғаламтор желісі.

В данной статье анализируется система современного процесса обучения и определяется понятие современного урока. В эпоху развития техники обсуждается влияние информационных технологий на сферу науки, обсуждаются новшества в образовательной деятельности. Предполагается, что внедрение в учебный процесс устройств информационно-коммуникационных

технологий и информатизация образования условно разделяются на 4 этапа. На уроках, в том числе на уроках казахского языка и литературы, рассказывается об эффективном использовании ИКТ, изучаются рациональные аспекты информационно-коммуникационных технологий в жизни учителя и ученика в целом.

Ключевые слова: Информационно-коммуникационные технологии, казахский язык и литература, учебный процесс, технологии, требования времени, интерактивная доска, сеть Интернет.

This article analyzes the system of the modern learning process and defines the concept of a modern lesson. In the era of technology development, the influence of information technologies on the field of science is discussed, innovations in educational activities are discussed. It is assumed that the introduction of information and communication technology devices into the educational process and the informatization of education are conditionally divided into 4 stages. The lessons, including the lessons of the Kazakh language and literature, tell about the effective use of ICT, study the rational aspects of information and communication technologies in the life of the teacher and the student as a whole.

Keywords: Information and communication technologies, Kazakh language and literature, educational process, technologies, time requirements, interactive whiteboard, Internet.

Заман қарыштап дамыған сайын қоғамда түрлі жаңашылдықтар орын алуда. Сондай жаңашылдықтың бірі оқыту ісінде де бас көрсетуде. Білім беру бағдарламалары тың өзгерістерге ұшырап, біліп сапасын жоғарылату үшін түрлі әдіс-тәсілдер қолданылуда. Оқу үдерісі мұғалімнің оқыту әдістемесіне және шеберлігіне тікелей байланысты. Білім берудің заман талабына сай өзгерістерге ұшырауына байланысты жас ұрпақты оқытуда жаңа талаптар қойылуда. Бүгінде арнайы педагогикалық құралдар мен оқушылардың зердесін нақты мақсатпен және жүйелі түрде дамыту, олардың шығармашылық ойлау жүйесін өрістету, ғылыми дүниетанымын және белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыру талап етіледі. «Қазіргі

заманғы сабақ» ұғымы нені білдіреді? Сабақ – білім беру, дамыту және тәрбиелеу міндеттерін шешу үшін жүйелі түрде қолданылатын және оқытудың мазмұнын, нысанын, әдісі мен құралын қамтитын мұғалімдер мен оқушылардың белгілі бір құрамының мақсатты түрдегі өзара іс-қимылы үдерісін ұйымдастырудың серпінді әрі өзгермелі нысаны болып табылады. Осы орайда оқытушы мен оқушы үшін де тиімді, ұтымды деген тәсілдер қолданылғаны дұрыс. Міне, қазіргі сабақты қолайлы қылып өткізетін құралдардың бірі – компьютерлік технологиялар. «Технология» ұғымы жиырма бірінші ғасырдың ең ауқымды ұғымы болып отыр. Олай дейтініміз, ғылымның әр саласында, өндірістің түр-түрінде қолданылып келеді. Ақпараттық технологиялар педагогикада оқушылардың білімді игеруі барысында ең керемет нәтижеге жетулерінің басты құралы болып отыр. Білім беруде біршама жаңа үрдістер орын алуда. Қазіргі таңда заманауи оқыту барысында түрлі педагогикалық әдіс-тәсілдерді, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды ұтымды пайдалана білу педагогтың білікті маман екенін аңғартады.

Сонымен, ақпараттық технология дегеніміз не? Ең әуелі осы сұрақтың ауқымында сөз қозғап көрейік. Ақпараттық технология дегеніміз бүгінгі күні білім беруде немесе түрлі салада ақпаратты, мағлұматты, мәліметті жинау, сақтау, өңдеу, бөлісу сияқты процестерді орындайтын, әр істі жеңіл әрі тез уақыт арасында жүзеге асыратын техникалық құралдар жиынтығы болып табылады [1]. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқытуда пайдаланудың басты мақсаты – балаларды заман талабына сай, болашақ өмірінде осы техниканы жете меңгере алған, өз қажеттіліктерін орындай алатын жан-жақты жеке тұлға қылып тәрбиелеу, жалпы айтқанда оқушының ақпараттық қоғамға бейімделуіне қадам жасау деп түсінеміз. АКТ-ны пайдалану әрбір адам үшін өте тиімді. Ол арқылы орындалуы тиіс тапсырмалар ұқыпты, нақты және нәтижелі орындалмақ.

Жалпы, осы орайда жаңартылған білім берудің бірнеше ерекшеліктерін назарға алуды ұсынамыз:

1. Оқу дағдылары (оқылым, айтылым, тыңдалым, жазылым);

2. Ойлау дағдылары (білу, түсіну, қолдану, талдау, салыстыру, бағалау);

3. Шығармашылық ойлау дағдысы;

4. Логикалық ойлау дағдысы;

5. Сыни ойлау дағдысы;

6. Алгоритмдік ойлау дағдысы;

7. Критикалық ойлау дағдысы;

8. Проблемалық ойлау дағдысы;

9. Технологиялық ойлау дағдысы;

10. Тілдік құзіреттілік дағдысы;

11. Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту.

Осы аталған дағдылардың барлығы дерлік ақпараттық сауаттылық негізінде жүзеге асады деп нық сеніммен айтуға негіз бар. Өйткені, сандық сауаттылық – заман талабы. Цифрлық технологияларды пайдалана отырып оқыту әдістерін жаңарту жаңа заманның өзекті мәселесі болып табылады. Цифрлық оқыту мазмұны, білімнің әр түрлілігі (аудио, бейне, графика) қарапайым және жылдам болуымен қоса, білім алушыға ыңғайлы тасымалдау мүмкіндіктерін ұсынады.

Оқу үдерісіне ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құрылғыларын енгізу және оның мүмкіндіктерін қолдануға талдаулар жүргізу арқылы білім беруді ақпараттандыруды шартты түрде 4 кезеңге бөлуге болады:

- білім беру үдерісін электроникаландыру;
- білім беруді компьютерлендіру;
- білім берудегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар;
- білім беру ұйымдарына электрондық оқыту [2].

Оқытуда АКТ-ны пайдаланудың негізгі әдістері:

1. Жаңа материалды түсіндіргенде немесе жаңа тақырыпты бекіткенде қолдану (анимациялық, бейне үзінділер, дыбыстық файлдар, графикалық кескіндер т.б.);

2. Оқушының өзіндік оқу әрекеттерін ұйымдастыруда;

3. АКТ-ны әр түрлі бақылауларды ұйымдастыруда (компьютерлік тестілеуде);

4. Мультимедиялық құралдарды пайдалану арқылы АКТ-ны нақты бір пән немесе бағыт бойынша топтастыруда;

5. АКТ-ны зертханалық жұмыстарды орындауда (өте үлкен және қымбат тұратын құрылғылар мен зетханаларды алмастыруға мүмкіндік береді).

6. Білімгерлерді ыңғайлы уақытта, өз қалауынша теориялық материалдармен танысуға, зертханалық жұмыстар мен тесттік тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беретін қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруда қолдану [3].

АКТ-ны мектепте, сабақтарда қолдану педагогтің біліктілігін талап етеді. Мәселен, пәндерінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қалай тиімді пайдалануға болады деген сұраққа жауап іздесек.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны мұғалім сабақтарында қалай қолданады?

- Электрондық оқулықтарды пайдалану арқылы;

- Интербелсенді тақтаны пайдалану арқылы;

- Кіріспе сабақтарда слайдтар мен презентация көрсету арқылы;

- Ғаламтор желісін қолдану арқылы;

Осы орайда қазақ тілі және әдебиеті сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану мұғалімге не береді деген сұрақ туындайды. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану оқытушы үшін қолайлы әрі ұтымды.

- Оқушылардың сабаққа зейінін аударады және қызығушылықтарын арттырады;

- Білім деңгейін арттыра алады;

- Оқушының білімін кез келген уақытта бағалай алады;

- Мұғалімнің уақытын үнемдеп, сабақ уақыты ұтымды пайдаланылады;

- Көрнекіліктердің жиынтығын арттырады;

Ал, ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану оқушыға не береді?

- Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады;

- Сабақта уақыт үнемделеді;

- Оқушылардың шығармашылығын арттырады;

- Білім сапасын арттыруға әсер етеді;

- Оқушыларды жеке жұмыс істеуге үйретеді;

- Оқушының құзырлығын дамытады [4].

Сонымен, АКТ құралдары мен интерактивтік технологиялардың басты мақсаттары:

- Оқу үдерісінің мазмұнын АКТ құралдарының мүмкіндіктерін қолдану арқылы жаңарта білу;

- Білім сапасын арттыруда АКТ құралдарының мүмкіншіліктері зор;

- Ақпараттық ортада желілік қарым-қатынас орната білуге дағдыландыру;

- Ақпараттық білім ортасын жасау және оны қоғамда пайдалану;

- Кәсіби бағытта өздігінен білім алуды жобалау және оны қолдану;

- Оқытудың дәстүрлі және компьютерлік технологияларын тиімді үйлестіру;

- Шығармашылық іс-әрекеттерін ұйымдастыруда АКТ-ның мүмкіндіктерін қолдана білу.

Міне, мұғалім АКТ құралдарын оқу үдерісіне енгізудің психологиясын жақсы білсе, сабақ материалын оқушы санасына ең тиімді жолдар арқылы жеткізуге мүмкіндік алады. Мәселен, компьютер, ноутбук арқылы жаңа сабақты бекітуге арналған тест тапсырмаларын орындатқызу, электронды оқулықтар арқылы қосымша мәліметтерді игерту, видеолекция арқылы зейінін аударту, ұялы телефон, планшет (оқушының өз құралы) арқылы керек уақытта ғаламтор желісін пайдаланту, интербелсенді тақта арқылы тақырыпқа байланысты сурет, видеоларды, презентацияларды көрсету сияқты технологияларды, іс-әрекеттерді жүзеге асыруға болады. Яғни, былай қарасақ, АКТ-ны қазақ тілі мен әдебиеті сабағының кез келген

кезеңінде қолдануға болады. Әр кезеңінде де қолдануға мүмкіндік бар. Үй тапсырмасын сұрау бөлігінде арнайы дайындалған видеосауал арқылы тез әрі жылдам тексеріп алуға мүмкіндік бар. Жаңа сабақты түсіндіру бөлігінде презентация арқылы мәлімет беру өте қолайлы. Оқушының жеке психологиялық қасиеттері мен жас ерекшеліктері әр түрлі. Кейбір оқушы шапшаң болса, екінші бір оқушы баяу жұмыс жасауы бек мүмкін. Осы орайда интербелсенді тақта арқылы көрсетілген презентацияның тиімділігі зор. Оқушы мәліметті қайталап қарау мүмкіндігіне ие болады. Және де оқушының жаңа тақырыпты үйде пысықтауы үшін дайындалған презентацияны оқушының флеш-карталарына салып беруге болады. Әдебиеттің жаңа тақырыбын игерту мақсатында, автордың өмірбаяны мен шығармасы туралы қызықты деректі интербелсенді тақта арқылы көрсетіп, әр бөлігін талдаса, оқушы көзімен көргенмен бірдей дәрежеде түсінеді. Мәліметті көре отырып, тыңдауы, бекіту кезеңінде АКТ-ны қолдану арқылы тәжірбиелік іс-әрекетті орындауы оқушының тың қырларын ашып, талаптандырады. Оның сабаққа деген зейіні тұрақтанып, оқу процесінде белсенділік танытады. Сондай-ақ, АКТ оқушының сөйлеу дағдысын қалыптастырады. Педагогикада бала әртүрлі болып қалыптасатыны туралы айтылады. Бір бала есту арқылы білімді, ақпартты жеңіл қабылдаса, бірі тыңдау арқылы, енді бірі көзбен көргенді тезірек ұғынады. Сол сияқты тек қана жазып есте сақтайтындары да бар. Осы бір төрт іс-әрекет түрлі әдіс-тәсілдермен беріліп, ақпараттық құралдары арқылы орындалады. Мәселен, айтар болсақ, тыңдалым мәтіні аудиожазба немесе бейнежазба болуы мүмкін. Демек, оқушы көзімен көреді және естиді, арасында «Инсерт» әдісін пайдаланады. Яғни, түрлі іс-әрекет бір кезде орын алады. Оқушы тақырыпты тіпті тереңірек ұғынуға мүмкіндік алады. Оқушы өзі оқыған, естіген, көргенін есте тезірек сақтап, білімді оңай игереді. Бұл сөзімізге Қытайдың атақты философы Конфуцийдің мына бір ойы дәлел бола алады: «Маған айтып берсең - ұмытып қаламын, көрсетсең - есімде сақтаймын, өзім істемесем - үйренемін»,- дейді философ. Осы тұста, әрине мұғалімнің біліктілігінің маңызы өте зор. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды түрлі әдіс-тәсілдерді қолданып пайдалануы мұғалім тапқырлығына байланысты болмақ. Оның кәсіби деңгейі мен тапқырлығы оқушының АКТ-ның көмегімен және өз бетімен нәтижеге жете алуына көмектеседі. Мұғалім – бағдар беруші болғанда, оқушы - өз бойындағы қабілет пен мұғалімнің бағдарының арқасында нәтижеге жетуші, оқытудағы басты тұлға, ал АКТ – заман талабына сай оқыту ісін тиімді ұғындыратын құралдар жиынтығы. Басқаша айтқанда, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар

құралдары - мағлұматты көрнекті түрде көрсететін құрал болып саналады.

Қорытындыласақ, АКТ-ны оқу үдерісінде пайдалану ұтымды дидактикалық құрал болып табылмақ. Сабақта ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кеңінен әрі тиімді пайдалану оқушының жан-жақты дамуына ықпал жасайды. Заман талабына сай, әрбір жаңалықтардан хабардар, бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру үшін жаңа технологияларды, әдістерді ақпараттық технологиялар арқылы ұйымдастырған жөн. Бұл оқушының дәстүрлі сабақтан жалығып кетпеуі үшін ең тиімді әдіс болып табылады. АКТ құралдары оқушының білім көкжиегін кеңейтіп, жаңа мағлұматты оңай әрі жылдам меңгертуге мүмкіндік жасайды. Оқушылардың оқуға деген ынтасы астып, зейіні тұрақталады. Баланың ойы еркін қалыптасады. Сондай-ақ, ең бастысы қоғам талап еткен ақпараттық технологияны меңгерген тұлға болып қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Оқытудың жаңа тәсілдері. Ишмұхамедов Н.Б. Оқу құралы / Алматы: Ғылым, 2008. -264 б

Мұғалімдердің АКТ-құзыреттіліктерін бағалау әдістемесі

Абильхасимова А.Е. Цифрлық білім беру ресурстарын білім беру үдерісінде қолдану /Абильхасимова А.Е. //Молодой ученый. 2020, №14(304). – С. 292-295.

Оқу үдерісінде АКТ-ны қолдану арқылы білім мазмұнын жетілдіру // https://zkoipk.kz/2016smart5/2445-conf.html

Секция 4: Гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

Н.Б. Қайыркен
4-курс студенті, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
Қ.С. Ерғалиев
Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., профессор, Павлодар қ.

ЛЕКСИКАЛЫҚ СТИЛИСТИКАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада лексикалық стилистиканың өзекті мәселелері, сөздердің қолданылу заңдылықтары, тілдің стилистикалық тармақтарын зерттеу және жалпы сөздің лексикалық мағынасы қозғалады. Автор ғылыми жұмысында эмоционалды-экспрессивті реңк, синоним, омоним, стилистикалық бояудың мәтінге қосар үлесі

мен ойды жеткізудегі атқарар орнын талдайды. Синонимдік фразаларды дұрыс ауыстыру, стилистикалық тұрғыдан дұрыс сөйлеу мәселелерін қарастыратын лексикалық стилистика қазіргі таңдағы өзектілігі көтеріледі.

Кілт сөздер: лексика, стилистика, лингвистика, синонимдік ауыстыру, семантика, синоним, омоним.

В статье затрагиваются актуальные проблемы лексической стилистики, закономерности употребления слов, изучение стилистических ветвей языка и лексического значения слова в целом. В научной работе Автор анализирует роль эмоционально-выразительного тона, синонима, омонима, стилистической окраски в тексте и в передаче мысли. Актуальна в настоящее время лексическая стилистика, рассматривающая проблемы правильной замены синонимических фраз, стилистически правильной речи.

Ключевые слова: лексика, стилистика, лингвистика, синонимическая замена, семантика, синоним, омоним.

The article touches upon the actual problems of lexical stylistics, the patterns of the use of words, the study of stylistic branches of the language and the lexical meaning of the word as a whole. In his scientific work, the author analyzes the role of emotional and expressive tone, synonym, homonym, stylistic coloring in the text and in the transmission of thought. Lexical stylistics is currently relevant, considering the problems of the correct replacement of synonymous phrases, stylistically correct speech.

Keywords: vocabulary, stylistics, linguistics, synonymic substitution, semantics, synonym, homonym.

Соңғы онжылдықтарда ғалымдардың лексикалық және стилистикалық мәселелерге қызығушылығы арта түстуде. Зерттеушілер лингвостилистика бағытында көптеген жұмыстар жариялады. Оған М. Балакаев [6], А. Жапбаров [5], Ф.М. Мұсабекова [2] т.б. ғалымдардың іргелі еңбектері жатады.

Лингвостилистика ғылымы сөздің қолданылу заңдылықтары мен тілдің стильдік тармақтарын зерттеумен айналысады. Оның мақсаты – әдеби тілдегі тілдік формаларды қалыптастыру, құрылымдау, қолдану және таңдау. Лингвостилистика жалпы лингвистикамен тікелей байланысты.

Лексикалық стилистиканың негізгі элементі – сөз. Ол номинативті және экспрессивті функцияларды орындай алады, оның

көмегімен белгілі бір объектіні атауға, өз көзқарасыңды білдіруге болады. Сөз экспрессиямен қолданылып, затқа жаңа, бұрын тән емес қасиеттер бере алады.

Сөздің лексикалық мағынасына келетін болсақ, ол – адамның санасында біртіндеп қалыптасатын концептуалды аппараттың, пәндік мазмұнның шоғырлануы. Сөздің лексикалық мағынасы тура және ауыспалы, бейтарап және бейнелі, еркін және шартты болуы мүмкін. Сонымен қоса омоним мен полисемия ұғымдарын ажырата білу де өте маңызды. Омоним – дыбысталуы бірдей, бірақ мағынасы әртүрлі сөздер және тілдік элементтер. Полисемия – бұл бір немесе бірнеше мағынаға ие болатын тілдік термин. Бұл жағдайда сөз әртүрлі заттар мен құбылыстарды білдіріп, олардың семантикалық бірлігін біртіндеп қалыптастырады.

Ал стилистикалық мағына сөздің реңіне экспрессия, эмоциялар енгізіп, белгілі бір жанр мен пішін береді. Бұл, мысалы, ауызекі сөйлеу стилі немесе әдеби стиль болуы мүмкін. Алайда барлық сөздердің стилистикалық мағыналары болмайды, кейбіреулері бейтарап, еш реңксіз болып келеді.

Сөздің стилистикалық реңі сөйлеудің эмоционалды тұстары мен экспрессиясын, сондай-ақ оның қолданылуын, функционалдығы мен стилін аша алады. Функционалды-стильдік және эмоционалды-экспрессивті реңктерінің бірігуі көп жағдайларда орын алады, бірақ тілде сөз тек бір экспрессивті немесе тек бір функционалды түске ие болады.

А.К.Панфиловтың пікірінше, «лексика-фразеологиялық құралдардың стилистикалық реңі, бір жағынан, сөздер мен сөз тіркестерін қолдану саласын, екінші жағынан, олардың эмоционалды-экспрессивті, бағалау сипатын көрсетеді» [1, 14 б.]. Егер тілдік құралдардың стилистикалық бояуының анықтамасын қарастыратын болсақ, онда тілдік құралдарды белгілі бір салада қолданылуына қарай олар тиісті стилистикалық бояуға ие болатындығын көреміз. Бұл құбылыстар арасындағы өзара байланыс: қолданылу саласы тілдік құралдарға әсер етеді, сондықтан олар осы салада пайдаланылады [1, 15 б.].

Сондай-ақ лингвистикада «эмоционалды-экспрессивті бояу» және «стилистикалық бояу» терминдері ұқсас, бірақ біріншісі екіншісінің құрамына кірмейді деген көзқарас қарастырылады.

Ф.М. Мұсабекова да ұқсас көзқарасты ұстанады: «Қазақ тіліндегі сөздердің стильдік реңкін олардың эмоционалдық-экспрессивтігімен бірдей қарауға болмайды: сөздің стильдік реңктерімен қоса эмоционалдық-экспрессивтік бояулары да әртүрлі

болып келеді, ол ақын-жазушылардың бейнелі сөз кестелерін жасау тәсілдерінің алуан түрлі қыры мен сырын аңғартады. Ақын-жазушылар шындықты шынайылығымен көрсетуде, шығармалардағы кейіпкерлердің мінезін ашып, портреттерін жасауда бейнелі, көтеріңкі, мәнерлі сөздерді жиі қолданады», – деген [2, 79 б.]

Е.Ф. Петрищевтің пікірінше, «қазіргі орыс әдеби тілінде стилистикалық боялған лексиканың төрт тәуелсіз түрі бар: 1) қолдану саласын сипаттайтын лексика (функционалды боялған), 2) сөйлеушінің сөйлеу тақырыбына қатынасын сипаттайтын лексика (экспрессивті боялған), 3) сөйлеушіні сипаттайтын лексика (әлеуметтік боялған) және 4) «өзін-өзі бағалау» (эстетикалық боялған) лексикасы [3, 124 б.].

Өзекті болып табылатын лексикалық синонимия мәселесі – стилистикадағы кілтті проблемалардың бірі, өйткені ол әр сөздің стилистикалық ерекшеліктерін анықтайды. Қазіргі ғылымдағы синоним мағынасы жағынан жақын және басқа сөздермен мағынасы бірдей сөз. Б. Голубтың пікірінше, синонимдерді қалыптастырудың негізгі шарты – сөздердің семантикалық жақындығы. Зерттеушінің пікірінше, шығарманы стилистикалық түзету кезінде көбінесе дәл емес деп танылған сөздерді ауыстыру қажет. Синонимдік ауыстыру фразаларда да, жеке сөздерге де қажет. Ол шығармаға нақтылық беріп, ал авторға идеяны дәл және стилистикалық тұрғыдан дұрыс жеткізуге мүмкіндік туғызады. Қазақ тілі сөздерді ауыстыру үшін лексикалық құралдарды таңдауға үлкен мүмкіндіктер береді, алайда айтарлықтай еңбек шығындарын талап етеді. Көбінесе тәжірибесіз авторға синонимдердегі айырмашылықтарды, қолданылатын категориялар үшін қолайлы эмоционалды-экспрессивті реңктерді табу өте қиын.

Қазіргі тіл білімі синонимдерді бірнеше түрге бөледі:

1. Мазмұны, мағынасы жағынан ұқсас сөздер стильдік ерекшеленеді. Мысалы: *қуат* немесе *күш*.

2. Семантикалық синонимдер, сонымен қатар идеографиялық деп аталады, олар мазмұнның реңктерімен ерекшеленеді. Мысалы: *қарт* немесе *кәрі*.

Синонимдердің тағы бір жіктелуі бар:

- функционалдық қолданудағы әртүрлі стильдерге жататын сөздер;

- бір стильге сәйкес келетін, бірақ әртүрлі өрнектермен және эмоционалдылықпен сипатталатын синонимдер.

Стилистикалық синонимдердің басты қасиеті – лексикалық мазмұнның ұқсастығы және стилистиканың айырмашылығы.

Қысқасы, стилистикада шешуші рөл атқаратын сөздің көпмағыналылығын қарастыру қажет деп білеміз. Көп мағыналы сөздер лексикалық тұрғыдан әртүрлі комбинацияға ие болуы мүмкін.

Л.Г. Барластың пікірінше, көпмағыналылық сияқты қасиеттің стилистикалық жағы стилистикалық парадигмамен және басқа синонимдер қарым-қатынасымен тікелей байланысты [4, 203 б.]. Зерттеуші көп мағыналы сөздердің негізгі ерекшеліктерін атап өткен.

1. Шартты түрде көп мағыналы сөздерді екі түрге бөлуге болады:

а) біркелкі стиль реңкі бар: бейтарап немесе сөйлеу стилі;

б) біркелкі стилі жоқ сөздер.

2. Көп мағыналы сөздің мағынасы мен стилі арасында көп деңгейлі байланыс бар. Көп жағдайда ол бейтарап және реңкі жоқ. Эмоционалды реңктер жағдайында сөздер жаңа мағына мен стильге ие болады.

3. Синонимдер мен көп мағыналы сөздер арасында ажырамас байланыс қалыптасады. Көпмағыналылық стильдер мен синонимдердің бір-бірімен қиылысуына және өзара әрекеттесуіне әсер етеді. Бүгінгі таңда стилистика сөздердің көркем шығармалар мен сөйлеуде дұрыс қолданылуын қадағалайды. Лексикалық мәселелерді зерттеуге деген көзқарас семантиканың, үйлесімділіктің, синонимияның ерекшеліктерін ескермеу сияқты қателіктердің алдын алу арқылы жан-жақты және нормативті-стилистикалық болуы керек. Көп мағыналы сөздердің мүмкіндіктерін дұрыс бағалау өте маңызды. Мұндай қателіктер жойылған жағдайда, автордың ойы дәл, дұрыс болады, бұл әсіресе көркем әдебиет үшін өте маңызды.

Д.Э. Розенталдың айтуынша, көп мағыналы сөздерді екі форматта қолдануға болады:

1) сөздерді тура және ауыспалы түрде қолдану үшін, сөйлеуге үлкен мәнерлілік беру үшін.

2) сөйлеудің әртүрлі стильдік қажеттіліктеріне қатысты сөздердің әртүрлі мағыналарын қолдану.

Автор стильдің бірнеше нұсқаларын анықтайды: экспрессивті, функционалды, практикалық стильдің ресурстары. Сонымен қатар тіл жүйесінің деңгейі бойынша ол грамматикалық, лексикалық, синтаксистік және фоностилистиканы ажыратады.

Қысқасы, сөздің стилистикалық қасиеттері оларды мәтін мен сөйлеуде қолдану себептерін анықтау үшін мұқият талдануы керек деп айтуға болады. Стилистиканың мақсаты артық сөздердің қолданылуын азайтып, жетіспеген кезде толтықтыру болып табылады. Сол себепті тілдің артықшылықтары мен кемшіліктері зерттеледі.

Лексикалық стилистика аясындағы жұмыстың өзектілігі бүгінгі күні де сақталып отыр. Ол сөйлеу мәдениетімен тығыз байланысты. Лингвистикалық бағыттың міндеті – контекстке сәйкес келетін тілдік құралдарды қолданып, сөздерді дұрыс пайдалану. Лексиканы түзету және зерттеу үшін тілдің қателіктерін терең талдайтын нормативтік-стилистикалық әдістер қолданылады. Тілдік қателіктерге:

- сөздерді семантиканы түсінбей қолдану;
- үйлесімділік қателері;
- синонимдерді дұрыс таңдамау;
- антонимдерді орынсыз пайдалану;
- көп мағыналы сөздерді қолданудағы қателіктер;
- үйлеспейтін лексикалық құралдарды қолдану;
- паронимдерді дұрыс пайдаланбау;
- әртүрлі стильдегі сөздерді сауатсыз қолдану.

Сондықтан өз ойын нақты және орынды жеткізіп, мұндай стилистикалық сәйкессіздіктерді болдырмау үшін дұрыс лексикалық құралдарды таңдай білу қажет. Осылайша, лексикалық стилистика проблемалары сөйлеу мәдениетінің проблемаларымен тығыз байланысуы бүгінгі күнге дейін өзекті болып қала береді.

Бүгінгі таңда мектепте қазақ тілін оқытатын бірнеше бағдарлама бар. Олардың ішінде Т.Н. Ермекова, М. Жолшаева, Б. Қапалбек, Ж. Дәулетбекова және тағы басқа мұғалімдердің оқулықтары бар. Олардың барлығы республика деңгейінде бекітілген және орта мектепте оқу үрдісіне ұсынылған оқу құралдарының тізіміне енгізілген. Осы жұмыс бағдарламасындағы «Лексика» бөлімін оқу бесінші сыныптан басталып, алтыншы сыныпта жалғастырылады.

5-сыныпқа арналған «Қазақ тілі» пәнінің базалық білім мазмұнында «Лексика» бөлімі:

1) Сөз және оның мағынасы (тірек сөздер мен жетекші сұрақтар арқылы негізгі ойды анықтау; ауызекі стильдегі мәтіндердің мазмұнын, тақырыбын және тілдік құралдарын салыстыру; хаттың құрылымы мен ресімделуі арқылы жанрлық ерекшеліктерін ажырату; тура және ауыспалы мағыналы сөздерді, көп мағыналы сөздеркөркемдік ерекшеліктеріне сай қолдану).

2) Омоним, Синоним, Антоним (тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсіну, негізгі және қосымша ақпаратты анықтау, хабарландырудың құрылымы мен ресімделуі арқылы жанрлық ерекшеліктерін ажырату, сөздікпен жұмыс, омоним, антоним, синонимдерді көркемдік ерекшеліктеріне сай қолдану).

Қорытындылай келе, сөздік-стилистикалық жұмыс:

- стилистикалық рең мен лексикалық ерекшеліктерді ажырату бойынша;

- көп мағыналы сөздердің мағыналарын ажырату, олардың стилистикасын анықтау бойынша;

- синонимдерді орынды таңдау, олардың сөйлеудегі мақсаттары мен міндеттеріне қатынасы;

- хабарландырулардың стилистикасын талдау бойынша;

- берілген стилистика бойынша мәтін құрастыру;

- мәтінді редакциялау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Мұндай дағдыларды қалыптастыру үшін сөздік-стилистикалық тапсырмаларды тиімді таңдау керек. Алғашқы кезеңдерде оқушыларға келесі жоспардың аналитикалық жаттығуларын қою ұсынылады:

- берілген мәтіннің стильдік немесе бейтарап лексикасы бар бөліктерін іздеу;

- хабарламада ауызекі және кітапби сөздерді іздеу және іріктеу;

- сөздің бейтарап синонимдерін, сөз тіркестерін таңдау;

- ауыспалы мағынада қолданылатын әртүрлі тілдік құралдардың зат есімдерін іздеу.

Аталған лексикалық жаттығулар оқушыларға теорияны игеруге, бұрын оқыған материалды бекітуге және алған білімдерін іс жүзінде қолдануға көмегін тигізеді. Бірінші кезеңнен өткеннен кейін күрделірек тапсырма ұсынуға болады:

- стилистикалық реңді сөздерді қолдана отырып, фразалар мен сөйлемдер құрастыру;

- синонимдік қатарларды жалғастыру, басқа сөздердің мағыналық реңктерінің ерекшеліктерін сипаттау.

Осындай сабақтар қазақ тілінің грамматикалық мәселелерін игеруді едәуір жақсарта алады. Оларды тілді дамыту сабақтарында, балаларға презентациялар мен эссе жазуды үйретуде қолдануға болады. Олар 5-сыныптан бастап жақсы жұмыс істейді, тілдік материалға байланысты оқу үрдісіне енгізіледі.

5-сынып оқушыларына арналған оқулықтарды талдау нәтижесінде мектепте қолданылатын сөздік жұмыстың әртүрлі тәсілдері табылып, зерттеу барысында оқулықтардағы стилистикалық жұмыс келесі әдістердің көмегімен жүзеге асырылатыны анықталды:

- ұсынылған мәтінді жалпы және тілдік талдау;

- ұсынылған хабарламаны түзету;

- мәтінді баяндау;

- берілген тақырыпқа эссе жазу.

Жоғарыда келтірілген материалға байланысты комплексті сөздік-стилистикалық жұмыс ауызша және жазбаша сөйлеудің қалыптасуын едәуір жақсартады және жеделдетеді, балалардың сөйлеу мәдениетін тез, сапалы түрде жетілдіре алады деп қорытынды жасауға болады. Мектептегі сөздік-стилистикалық жұмыстың әдістемесі оқу-әдістемелік басылымдарда егжей-тегжейлі қарастырылған. Алайда бүгінгі таңда мектеп оқулықтарында оқытудың озық әдістерін қолданудың барлық мүмкіндіктері жоқ. Әдетте, мұғалімдер оқушылардың сөздік қорымен жұмыс жасағанда шектеулі стандартты әдістерді қолданады.

Теориялық зерттеу нәтижелерін қорытындылай отыра келесідей тұжырымдама жасауға болады. Лексиканы зерттеудің стилистикалық аспектісі сөздің стилистикалық реңге және контекске байланысты тілде қолданылуын мұқият бағалауды қажет етеді. Сөздік-стилистикалық қателер мәселелері сөйлеу мәдениетінің проблемаларымен тығыз байланыста бола отырып, бүгінгі күнге дейін өзекті болып қала береді. Тілдің динамикалық өзгеруіне қарай қазақ әдеби тілі қазіргі уақытта лексикалық қателерді стилистикалық қолдануға мүмкіндік тудырады. Олар сөйлемнің мағынасын толықтырып, тілге ерекше өрнек береді. Жалпы білім беретін мектептердегі сабақтарда жүргізілетін мақсатты, жүйелі сөздік-стилистикалық жұмыс әдеби тіл нормаларын білуге, оқушылардың сөйлеу мәдениетінің жоғары болуына ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Панфилов А.К. Лекции по стилистике русского языка. –М., 1972. –192 с.

2. Мұсабекова Ф.М. Қазақ тілінің практикалық стилистикасы. – Алматы: Мектеп, 1982. – 151 б.

3. Петрищева Е.Ф. Стилистически окрашенная лексика русского языка. –М.: Наука, 1984. – 220 с.

4. Барлас Л.Г. Русский язык: Стилистика. Пособие для учителей. –М.: Просвещение, 1978. – 225 с.

5. Жапбаров А. Қазақ тілі стилистикасын оқыту методикасының негіздері. –Алматы, 1991. – 156 б.

6. Балақаев М. Қазақ тілінің стилистикасы. –Алматы: Дәуір, 2005. – 253 б.

Секция 4: Гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

Н.Б. Қайыркен
4-курс студенті, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
Қ.С. Ерғалиев
ф.ғ.к., профессор, Павлодар қ.

ЛЕКСИКА-СТИЛИСТИКАЛЫҚ ҚАТЕ ТҮРЛЕРІ

Бүгінгі таңда жалпы білім беретін мектептерде балалардың арасында сөздік-стилистикалық қателер көптеп кездесуде. Жағдайға байланысты арнайы әдеби тіл нормаларын білуге, оқушылардың сөйлеу мәдениетінің жоғары болуына ықпал ететін арнайы жұмыстар жүргізіліп, әртүрлі бағдарламалар енгізілуде. Лексика-стилистикалық қателер күнделікті сөйлеу барысында да білімсіз жасалады. Мақала осыған ұқсас өзекті сөйлеу мәселелерін қарастырады және алдын алу жолдарын ұсынады.

Кілт сөздер: стилистика, стилистикалық қате, морфология, грамматика, стиль, сөйлем, сөз.

На сегодняшний день в общеобразовательных школах наблюдается большое количество словарно-стилистических ошибок среди детей. В зависимости от ситуации проводится специальная работа, внедряются различные программы, способствующие знанию норм специального литературного языка, повышению культуры речи учащихся. Лексико-стилистические ошибки совершаются без знаний даже в повседневной речи. Статья рассматривает подобные актуальные речевые проблемы и предлагает пути профилактики.

Ключевые слова: стилистика, стилистическая ошибка, морфология, грамматика, стиль, предложение, слово.

Today, there are a lot of lexical and stylistic errors among children in general education schools. Depending on the situation, Special work is being carried out and various programs are being implemented that contribute to the knowledge of the norms of the special literary language, High speech culture of students. Lexical and stylistic errors are made even in everyday speech without knowledge. The article considers such topical speech issues and suggests ways to prevent them.

Key words: stylistics, stylistic error, morphology, grammar, style, sentence, word.

Лексиканы зерттеудің стилистикалық аспектісі сөздің стилистикалық реңге және контекске байланысты тілде қолданылуын мұқият бағалауды қажет етеді. Сөздік-стилистикалық қате мәселелері сөйлеу мәдениетінің проблемаларымен тығыз байланысты және ол бүгінгі күнге дейін өзектілігін жойған жоқ. Тілдің динамикалық өзгеруіне қарай қазақ әдеби тілі қазіргі уақытта лексикалық қателерді стилистикалық қолдануға мүмкіндік тудырады. Олар сөйлемнің мағынасын толықтырып, тілге ерекше өрнек береді. Жалпы білім беретін мектептердегі сабақтарда жүргізілетін мақсатты, жүйелі сөздік-стилистикалық жұмыс әдеби тіл нормаларын білуге, оқушылардың сөйлеу мәдениетінің жоғары болуына ықпал етеді.

Бүгінгі таңда мектепте қазақ тілін оқытатын бірнеше бағдарлама бары белгілі. Олардың ішіне Т.Н. Ермекова, М. Жолшаева, Б. Қапалбек, Ж. Дәулетбекова және т.б. еңбектері енеді. Олардың барлығы республика деңгейінде бекітілген және орта мектепте оқу үрдісіне ұсынылған оқу құралдарының тізіміне енгізілген. Бұл оқулықтарда стилистикалық қате мәселелері толық қарастырылмаған. Бірақ отандық тіл білімін зерттеуші ғалымдар өз еңбектерінде осы тақырыпты қозғап, бірнеше бөлімдерін арнаған.

Б. Шалабайдың пікірінше, «Стилистикалық қате – белгілі бір сөйлеу жағдайына сай келмейтін, стилистикалық нормадан ауытқудың салдарынан болатын қатенің түрі. Тілді жұмсауда күнделікті өмірде түрлі нормадан тыс ауытқулар болып жатады. Мысалы, лексикалық, фразеологиялық, грамматикалық тұлға-бірліктерді өзінің негізгі мағынасына сәйкес өз орнымен қолданбаудан болатын қателіктер және т.б. Бұлардың барлығы әдеби тілдің лексикалық, грамматикалық нормаларының сақталмауынан болатын тілдік қатенің түрі» [1, 33 б.].

Е.О. Булатова, қазіргі орыс тіліндегі стилистикалық қателердің типологиясын талдай отырып, келесі анықтаманы береді: «стилистикалық қателер – бұл барлық мәтіннің стилистикалық сипаттамаларына сәйкес келмейтін сөздерді, сөз тіркестері мен синтаксистік конструкцияларды қолданудан тұратын тілдік қателер» [2, 25 б.].

Стильдік қате көбінесе жағдайға сай келмейтін, тілдік талғамның төмендігінен болады. Тілдік талғам – сөзді жұмсап үйрену, тілді жаттықтыру арқылы қалыптасатын қасиет. Стилистикалық қатенің басқа қателерден айырмашылығы – тілдік талғамсыздықтың болуында. Сол себептен де стилистикалық норма стилистикалық

қатенің болмауын қадағалайтын тілдің қатысымдық сапаларының қатарына жатады.

Стилистикалық қателіктердің бірнеше жіктелуі бар. Бүгінгі таңда олардың арасында:

1) лексика мен стилистиканы дұрыс пайдаланбаудан тұратын лексикалық-стилистикалық қателер. Олар жаргон, канцеляризм, диалектизм, архаизмдерді орынсыз қолдануда байқалуы мүмкін. Мысалы: *Махамбеттің Исатай мықты жолдасы болды*.

2) стильдік-морфологиялық қателер сөздерді дұрыс жасамаудан және қосымшаларды жалғай білмеуден, олардың стильдік реңін дұрыс түсінбеуден болады. Мысалы: 1. *Абай жас кезінде молдаға оқыды*. 2. *Мектеп құрылысына бетоншылар мен сылақшылар, ағаш ұсталары мен ісшілер келді*.

3) стильдік-синтаксистік қатеге сөйлемдегі сөздердің байланысу тәсілдерінен, орын тәртібінен, құрмалас сөйлемдегі жай сөйлемдердің ара жігі ажыратылмай, ойын шашыраңқы берілуінен жіберілетін қателерді жатқызамыз. Мысалы: *Жатақханаға Бораштың апасы келіп, апасы оны көріп, сүйтіп, айқайлап жылап, құшықтады*.

4) стильдік-логикалық қателер – сөйлемдегі айтылатын ойлар бір-бірімен байланыспай, ойдың иесі бегісіз болып қалу. Мысалы: *Чапай әскерлеріне мылтық пен қылыш таратып берді. Бұл жерде Чапайдың әскерлеріне мылтық пен қылышты таратып берген өзі ме, әлде басқа біреу ме екендегі білгісіз*.

«Тілде неғұрлым жиі ұшырасатын нормадан тыс ауытқулардың алдын алу үшін стилистикалық және стилистикалық емес қате түрлерін ажыратып алу қажет. Стилистикалық емес қатенің түрлеріне лексикалық, фразеологиялық, сөзжасамдық, морфологиялық, синтаксистік нормаларының сақталмауынан болатын ауытқулар жатады. Стилистикалық қатенің түрлеріне стильдік тұтастықтың сақталмауынан, сөз және грамматикалық құрылымдар мен формалардың сөйлеу мәнеріне, сөйлеу мақсатына сай болмауынан, сөйлеу түрі мен жанрдың формалық ерекшеліктерін ескермеудің салдарынан жіберілетін қателер жатады», – деп, Б. Шалабай өзінің монографиясында стилистикалық қатенің стилистикалық емес қатеден айырмашылығын келтірген [1, 34 б.].

Стильді таңдаудағы жиі кездесетін қателіктердің тағы бір жіктелуі:

1) сауаттылықтың төмендігі және қазақ тілін нашар меңгерудің нәтижесінде сөздерді дұрыс пайдаланбауына байланысты жіберілетін стилистикалық қателіктер. Бұл топқа сөйлеуде тавтологияны қолдану,

бір сөзді сөйлемде бірнеше рет қайталау, паразиттік сөздер және т. б. жатады.

2) тілдік талғамның дамымағандығынан болатын стилистикалық қателер. Оларға қарама-қарсы стильдерді дұрыс пайдаланбау жатады.

3) стильдің функционалдылығына байланысты қателер. Стильге қатысы жоқ контексте канцеляризмдер мен терминдерді көп қолдану. Әсіресе, мұндай қателіктер үлкен ауқымды мәтін мен сөйлеуде жиі кездеседі.

Мұндай қателіктердің басты себептері – бұл сөздік қордың аздығы әрі айтылған сөздердің мағынасын толық түсінбеу. Тілді білу және күллі байлығын игеру, ойын дұрыс жазып, жеткізе алу – қоғамның кез келген мүшесіне қойылатын талап. Қазақ тілінің байлығынан тек өзіңе керектіні ғана таңдап алып оларды ұтымды қолдану үлкен тәжірибені қажет етеді. Ал оған тек ұзақ уақыт практика мен стильдік қателермен жұмыс жасау арқылы жетуге болады.

А. Жапбаров еңбегінде 5-сынып оқушыларының есімдік сөздерді қолдану кезінде жіберетін қателіктерді былайша атап өткен:

1) Стильдік-лексикалық қате: Есімдіктердің жергілікті айтылуы, диалект бойынша қолданады. Мысалы: «сонда» дегеннің орнына «анда» деп қолдану. Өздік есімдіктерінің қасына жіктеу есімдігін қабаттастырып қою. Мысалы: *мен өзім, сен өзің.*

2) Стильдік-логикалық қате. Есімдік сөздерді қолдану кезінде сөйлемдегі іс-әрекеттің иесі анықталмай қалады: *Анасы мен баласы серуендеп жүріп, досын көрді*.

3) Стильдік-синтаксистік қате. Жіктеу есімдігін бастауыш қызметінде қайталап қолдана беру: *Мен бүгін саябаққа бардым. Мен достарыммен кездестім*.

4) Стильдік-морфологиялық қате. Есімдік сөздерге қосымша жалғауда қате жіберіледі. Мысалы: Ақын-жазушының романдарын оқығанда кейіпкерлермен бірге жүргендей боласың. Көптік жалғауды дұрыс жалғамау [3, 146 б.].

Қысқасы, оқушылардың стилистикалық қате жіберудің мұндай себептерін байқауға болады:

1) Айтқысы келген ойын шатастырып, араластырып, бір жүйеге келтіре алмай, жазып беруге киналу.

2) Сөйлемде артық, диалект, қыстырма сөздерді көп, қисымсыз қолдану.

3) Сөздердің экспрессивті-эмоцианалды мәнін білмей қолдану.

4) Сөздерді синониммен алмастыра алмай, қайталай беру.

5) Вульгаризмдерді немесе қазақ тілінде аудармасы бар шетел сөздерін мәнін ескермей қолдану.

6) Бір сөйлемде бірнеше ойды біріктіріп, байланыстыра алмау.

7) Кейбір сөздердің көп мағыналылығына, ауыспалылығына байланысты контекспен сәйкеспеушілігі байқалады.

8) Сөздердің орын тәртібін ауыстырып алу.

9) Сөздік қордың аздығына байланысты сөйлемдері қарапайым, бірыңғай болу және т.б.

Стилистика ережелері тілдегі артық сөздердің және сөйлеуде олқылықтардың болмауына бағытталған. Сөздер орынды қолданылуы, номинативті функцияны ғана емес, сонымен қатар эстетикалық потенциалды да жүзеге асыруы керек. Стилистикалық олқылықтар адамның сөйлеу мәдениетінің кемшіліктерімен тікелей байланысты.

Жалпы сөйлеу мен жазудың негізі сөз болғандықтан, ең бірінші лексикаға назар аударып, жұмыс істеу керек. Сөздердің дұрыс қолданылуы шығарманың стилін, ақпараттылығы мен құндылығын сақтауға ғана емес, сонымен қатар оның ішкі мазмұнының нақтылығы мен туралылығына кепілдік береді. Сөздердің дұрыс таңдалмауы мағынаны толығымен бұрмалап, үйлесімділігін жояды.

Сондықтан стильдік қателіктермен күресу үшін стилистиканы оқытудың педагогикалық, лингвистикалық мен психологиялық негіздерін жоғары деңгейде біліп, сабақтарды оқушылармен бейімделе жүргізу керек.

Қазіргі қоғамда өз ойыңды ауызша, жазбаша сауатты және нақты білдіру қажет екендігі сөзсіз. Осыған байланысты орта мектептегі қазақ тілі мұғалімдерінің алдында оқушылардың бойында осы дағдыларды қалыптастыру міндеті тұр. Мектеп оқушыларына қазақ тілінің барлық лексикалық және стилистикалық мүмкіндіктерін пайдалануды үйрету өте маңызды. Сондықтан қазақ тілі сабақтарында сөздік-стилистикалық жұмысқа көп көңіл бөлінеді.

«Сөздік-стилистикалық жұмыс» категориясы алғаш рет ғалым П.И. Колосовтың еңбектерінде пайда болды [4]. Ол сөздік-стилистикалық жұмыстың мәні автордың стилін түзетуге бағытталған жаттығулардың негізі болуы керек деп есептеді. П.И. Колосов оқушыларды сөздердің белгілі бір қасиеттерін ажырата білуге дағдыландыру, олардың көркем әдебиет және публицистикалық стильді тілде маңыздылығын түсіндіру басты рөл атқарады деп сендірді. Оқушылар диалогтерде ауызекі сөздерді қолдану дағдыларын игеріп, әдебиетте жиі кездесетін ақпаратты жеткізудің кітаби және ресми стильдерін түсініп, ажырата білуі керек. Сонымен қатар оқушылар сөйлеу стиліне, әдеби тақырыптарға арналған

шығармаларда, көркемдік әлеуетті жүзеге асыруға арналған тапсырмаларда, мектеп газетіне мақалалар жазуда және т.б. сөздерді қолдануы керек. Осы бағытта жұмыс істейтін жетекші зерттеушілер сөздік-стилистикалық жұмыс оқушылардың ақыл-ой қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады деген тұжырым жасады. Мұндай жұмысты жақсарту үшін жүйелі бақылаулар қажет, бұл оқушылардың мотивациясын түзетуге және лексиканы тереңірек игеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұндай әдістер тіл үйренуге деген қызығушылықты арттыруға, өзіндік тілдік түйсігі мен ойын қалыптастыруға міндетті түрде ықпал етеді. Мұғалімнің жұмысы қазақ тілін оқытудың негізгі бөлімдерімен байланысқан, жан-жақты жоспарланған және ұйымдастырылған болғаны абзал.

Кейінгі жылдары жалпы қазақ тілінің стилистикасы, оны оқыту методикасы және мектептегі қазақ тілі сабақтырында сөздік-стилистикалық жұмыс жайлы бірталай еңбектер жазылып, отандық ғалымдар І. Кеңесбаев, Б. Шалабай, М. Сергалиев, Ф. Мұсабекова, А. Жапбаров, М. Балақаев, Т. Қоңыров, Р. Сыздық, Н. Уәли, Х. Кәрімов, С. Қоянбекова, Д. Әлкебаева, М. Қанабекова, Б. Хасанов, Г. Әзімжанова, А. Ысқақов және т.б. зерттеулері арқасында жан-жақты даму үстінде.

Ғалымдар қазақ тілінің мектеп курсында лексикадағы жеке ұғымдардың категорияларын қарастыруды талап етеді. Мұндай инновациялар аясында келесі категорияларды зерттеу қарастырылған:

- сөздердің, синонимдердің және ұғымдардың мағынасының негізгі себебі;
- архаизмдер немесе мағынасын жоғалтқан сөздер;
- диалектикаға қатысы бар категориялар;
- сөздердің ішкі мазмұнын түсіндірудің теориясы мен практикасы.

Қазіргі мектеп бағдарламасында сөздік жұмысқа арналған тармақ жоқ. Көбінесе мектепте қазақ немесе шет тілін үйренуде, сондай-ақ дұрыс жазу мен сөйлеуді дамыту кезінде тілдік аппаратының жалпыланған жаттығуларын қолданады. 5-сыныптың қазақ тілі сабақтарында стилистикалық жұмыс оқушылардың синонимдік лексиканы дұрыс қолдануын қарастырса, 6-сыныпта өткен материалдар негізінде әртүрлі стильдегі лексиканы жұмсауды үйретеді.

Оқушылардың тілін дамыту үшін сөздік қорды ұлғайту маңызды, сондықтан лексикаға көп көңіл бөлінеді. Сөздік қоры аз балалар грамматиканы меңгеруде қиналып, ойын толық жеткізе алмай, сөздер мен фразеологизмдерді орынсыз қолданады.

Нәтижесінде, мектеп бітіргеннен кейін балалардың пассивті және активті сөздіктердің дамуы орташа деңгейде қалады. Бұл оқушылармен бүкіл оқу кезеңінде сөздік қорын арттыру бойынша жұмыс жасау керектігін көрсетеді.

Сөздік-стилистикалық жұмыс:

1. Баланың сөйлеу сөздігін кеңейтіп, белгісіз синонимдер, паронимдер және антонимдердің мазмұнын талдау.

2. Күрделі көп мағыналы сөздерді талдау, олардың үйлесімділігін анықтау, экспрессивтілік пен өрнектікті арттыру тәсілдерін үйрету.

3. Ассоциативті байланыстарды құрудағы тәжірибе, сөзжасамдық қатарларды жасап, антонимдерді, синонимдерді таңдаудағы жаттығулар.

Сөздік-стилистикалық жұмыс барысында оқушылардың сөздік қоры кеңейіп, оларды ауызша және жазбаша түрде қолдануды үйренеді. Әр сөздің ішкі мазмұнын, белгілі бір құбылыстар мен заттардың мағынасын түсіндіру үшін көрнекі әдіс қолданылады. Семантикалық әдіс бейтаныс сөздерді түсіндіру үшін қолданылады. Бұл синонимдер (адам – кісі, фрагмент – үзінді, абзац – қызыл жол) мен антонимдерді табу, сөздің логикалық анықтамасы, түрлері мен жалпы қасиеттерін (жиһаз – кереует, шкаф, төсек) және сөздің құрылымдық-семантикалық талдауы (био – графия) арқылы түсіндіру әдісі.

Сөздермен жұмыс істеудің контекстік құралы күрделі көп мағыналы категориялар үшін қолданылады, олар өз мәнін тек контексте көрсетеді. Сөздің тікелей және ауыспалы мағынасын анықтау, оның мәні мен қасиеттерін түсіну өте маңызды. Қазақ және шет тілдерімен жұмыс істеудің тиімді әдісі – аударма. Тіл білімі саласында жұмыс істейтін әдіскерлер бұл құралды екі ұғымның абсолютті сәйкестігі жағдайында ғана қолдануға кеңес береді. Егер ол жоқ болса, онда шетел санатын қазақ тілінде түсіндіру өте қиын болады. Қазақ тілінің көптеген сөйлеу ережелерін игерудегі басты рөл – түсіндірме сөздікті жүйелі түрде зерттеу. Барлық осы әдістерді жан-жақты қолдану керек, өйткені олардың ешқайсысы абсолютті әмбебап емес.

Оқушылар лексикалық стилистикамен танысып, сөз тіркестеріндегі негізгі қателіктерді, анахронизмдерді қолдануды және тавтологияның ережелерін білуі керек. Сонымен қатар оларға синонимдердің ерекшеліктерін түсіндіру, оларды сөйлеуде қолдануға үйрету өте маңызды. Бұл жұмыста түсіндірме сөздіктерді үнемі оқу маңызды. Оқу орнын бітіргеннен кейін олар сөйлеу тілін, сөйлеу

стилін және кітап стилін ажырата білуі керек. Тілдің байлығы мен алған білімдерін дұрыс қолдану мүмкіндігі мектептегі сөйлеу білімі мен дағдыларына тікелей байланысты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Шалабай Б. Қазақ тілінің стилистикасы: оқу құралы. –Алматы: Респ. оқулық бас. орталығы, 2006. – 303 б.

2. Булатова Е.О., Накипелова И.Г. Типология стилистических ошибок в современном русском языке // Проблемы науки. – 2016. – 11 (12). – С. 25-30

3. Жапбаров А. Қазақ тілі стилистикасын оқыту методикасының негіздері. – Алматы, 1991. – 156 б.

4. Колосов П. И. Словарная работа на уроках литературного чтения. 2-е изд. –Москва: Изд.АПН РСФСР, 1958. – 331 с.

Секция 4: Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері (қазақ тілі мен әдебиеті)

Марат Аружан
10 сынып оқушысы
Павлодар облысы, Май ауданы, Көктөбе ауылы
«Көктөбе жалпы орта білім беру мектебі» КММ
Калиева Гульмира Кабдрашитовна
Жетекшісі: Тарих пән мұғалімі

МОДУЛЬДІК ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Мақалада модульдік оқыту технологиясын сабақта тиімді пайдалану жолдары қарастырылған. Бұл технология білім мазмұнын, білімді игеру қарқынын, өз бетінше жұмыс істей алу мүмкіндігін, оқудың әдістері мен тәсілдері бойынша оқытудың дербестігін қамтамасыз етеді. Модульдік оқытудың ерекшелігі: мұғалім көп сөйлегеннен гөрі, баланы көбірек тыңдауға мүмкіндік береді. Оқушылардың оқу материалын қайта жаңғырту деңгейін, қарапайым білік пен дағдыларды және білімін іс жүзінде бірнеше рет қайта қолдануы сөйлесу бөлімі сабақтарында жүзеге асырылады.

Оқушылардың танымдық қызметі әрбір оқушының әрбір берілген оқу материалын сабақта үш күрделілік деңгейінде тыңдау, жазу, көру және айтуға мүмкіндігі болатындай етіп құрылған.

Кілт сөздер: оқу модулі, бақылау, коммуникативтік білім, іскерлік, бірлескен іс-әрекет, диалогтық қарым-қатынас, тіл дамыту.

В статье рассмотрены способы эффективного использования модульной технологии обучения на уроках. Данная технология обеспечивает содержание образования, темп усвоения знаний, возможность самостоятельной работы, самостоятельность обучения по методам и приемам обучения. Особенность модульного обучения: учитель позволяет больше слушать ребенка, чем говорить. Многократное практическое применение учащимися уровня повторяемости учебного материала, элементарных умений, навыков и знаний осуществляется на уроках разговорной части. Познавательная деятельность учащихся построена таким образом, что каждый ученик имеет возможность слушать, писать, видеть и высказывать каждый заданный учебный материал на уроке на трех уровнях сложности.

Ключевые слова: учебный модуль, контроль, коммуникативные знания, деловая, совместных действий, диалогическое общение, развитие речи.

The annotation discusses ways to effectively use the modular teaching technology in the classroom. This technology provides the content of education, the pace of learning, the possibility of independent work, independence of learning in terms of methods and techniques of learning. A feature of modular learning: the teacher allows the child to listen more than speak. Multiple practical application by students of the level of repetition of educational material, elementary skills and knowledge is carried out in the lessons of the conversational part. The cognitive activity of students is built in such a way that each student has the opportunity to listen, write, see and express each given educational material in the lesson at three levels of complexity

Keywords: training module, control, communicative knowledge, business,
joint actions, dialogical communication, speech development.

Қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшілігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы.

Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін , білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасын, білім алу арқылы, дамуын қойып отыр

«Педагогикалық технологиялар – бұл білімнің басымды мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістемелердің: оқу–тәрбие процессін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамамен байланысқан міндеттерінің , мазмұнының, формалары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері ,мұнда әр позиция басқаларына әсер етіп, ақыр аяғында баланың дамуына жағымды жағдайлар жиынтығын құрайды». Заман талабына сай білім беру – бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Бүгінгі мектеп оқушылары ертең өз жолында кездескен қиыншылықтарды жеңуге, өз мәселелерін өздері шешуге, саналы шешім қабылдауға дайын болуы керек. Қазақ мектебінің болашағы туралы М.Жұмабаев «Әрбір елдің келешегі мектебіне байланысты» деп айтып кеткенде, тәуелсіз Қазақстан Республикасының тарихи әлеуметтік, мәдени рухани болмысын дамытуда, қоғамдық өмір мен ұлттық мектепті қалыптастыруда ұстаздардың еңбегі зор екенін тілге тиек еткендей. Дайын білім беруге негізделген «дәстүрлі» стиль арқылы алынған білім оқушылардың жинақтаған өзге білімдерімен тиімді сіңісе алмайды, сондықтан механикалық есте сақтау, үстірт білім алу жағдайлары орын алады [1,52 б.].

Білім алуда адамның ішкі мүмкіндігі мен қабілетінің дамуы, қалыптасу үрдісі байқалады. Қабілет, бір жағынан, адамның білім, дағды, іскерлікті қалыптастырудағы саналы әрекетінің нәтижесі болса, екінші жағынан, адамның табиғи-генетикалық ерекшелігімен тікелей байланысты. Осыған орай, қазіргі білім беру парадигмасында білім алушыға тұлғалық-әрекеттік тұрғыдан қарауға үлкен мән беріп отыр. Өйткені, әрекет дегеніміз-саналы мақсатқа тәуелді үрдіс. Демек, мақсатқа жетудің басты жалпы білім беруші мен білім алушының бірлескен іс-әрекеті болып табылады. Осыған орай оқытуды екі жақты әрекетке, субъект-субъектілік, диалогтық қарым-қатынасқа құру мәселесі шешімін табуда.

Қазіргі білім парадигмасы мен философиясының өзгеруі білім беру жүйесі қызметкерлерін оқытудың ақпараттық және компьютерлік технологияларға негізделген сапасымен қарқындылығын қамтамасыз ету қажеттілігін талап етуде. Білім беру ұйымдары іс — әрекетінің негізгі нәтижесі тек білім , іскерлік және дағды жүйесі ғана емес, керісінше зиялы саяси қоғамдық, коммуникациялық, ақпараттық және басқа салаларындағы мемлекет тапсырыс беріп отырған негізгі құзыреттіліктердің жиынтығы [2,17 б.].

Әлемдік оқу үрдісінің өзегі — жаңа технологиялар екені мәлім. Әрбір технология өзіндік жаңа әдіс-тәсілдермен ерекшеленеді.Әдіс-тәсілдерді мұғалім ізденісі арқылы оқушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай іріктеп қолданады.

Мектептегі білім мен тәрбие беру жүйесінің міндеті — оқушылардың жан-жақты танымдылық белсенділігін көтеруге мүмкіндік жасай алатын әр оқушыны жеке тұлға ретінде дамыту. Әр мектеп білім беруді жоғары деңгейге көтеру мәселесін қолға алып, білім беру үрдісін басқару мәселесін жүзеге асыруда. Білім беру үрдісін басқару жүйесінің құрылымы жеке тұлғаның қайталанбас даралығының дамуына, шығармашылық бастама алуына бағыт беріп, жағымды орта қалыптастырудан тұрады.

Қазіргі таңдағы егеменді еліміздің болашағы дарынды, білімді, ізденімпаз жастарға байланысты. Осыған орай бүгінгі күн мектеп алдында тұрған басты міндет — өзіндік айтар ой-пікірі бар, жоғары сапалы, белсенді азамат тәрбиелеп шығару. Қоғамдағы түбегейлі өзгерістер білім беру жүйесінің алдына жаңа адамды қалыптастыру, дамыту мақсаттарын қойып отыр. Оқушылардың ойлау қабілетін дамыту, ой-пікірінің дербестігі мен еркіндігін кеңейту, олардың өз бетімен білім алуға деген ынтасын арттыру, оны өз тәжірибелерінде жаңа жағдайларға байланысты қолдана алу, яғни біліктіліктерін қалыптастыру және дамыту болып табылады. Педагогикалық үрдістің тиімділігінің артуына мүмкіндік беретін білім беру мен тәрбие бірлігін сақтай отырып, оқушыға берілетін білімнің үйлесімділігімен қатар, әрбір жеке тұлғаның ерекшелігін ескере отырып, білімділігіне сәйкес бағдар беру, танымдық ізденімпаздығын дамытудағы оқытудың прогрессивтік қадамының бірі – модульдік оқыту.

Ал «модуль» дегеніміз – іс-әрекеттің мақсатты бағдарламасы белгілеген деңгейіне (жоспарланған алдағы нәтиже) жету үшін сұрыпталған, дидактикалық өңделген білім, білік, дағдының белгілі мазмұнының бірлігі және оның әдістемелік нұсқауы немесе аяқталған оқу ақпараты болып табылатын модульдік бағдарламаның негізгі құралы. Басқаша айтқанда, адамның өзіндік дамуының шамасы. Жалпы «модуль» сөзі «оқытудың мазмұны мен технологиясын» білдіреді. «Модуль мазмұны» өзіндік мағына беретін оқу материалының көлемі ретінде ұсынылады [2, 71 б.].

Модуль – оқу мазмұны мен технологияны біріктіріп тұрған мақсатты функционалды байланыстырушы.

Оқу модулі, негізінен, үш құрылымды бөліктен: кіріспе, сөйлесу бөлімі және қорытынды бөлімнен тұрады.

Әр оқу модулінде сағат саны әртүрлі болады. бұл оқу бағдарламасы бойынша сол тақырыпқа, тақырыптар тобына немесе тарауға бөлінген сағат санына байланысты. Зерттеулер нәтижесі 7-12 сағаттан тұратын оқу модулінің неғұрлым тиімді екенін көрсетті.

Оқу модулінің өзгешілігі – жалпы сағат санына қарамастан, кіріспе және қорытынды бөлімдерге 1-2 сағат беріледі. Барлық қалған уақыт сөйлесу бөлімінің меншігінде болады.

Кіріспе бөлімінде мұғалім оқушыларды оқу модулінің жалпы құрылымымен, оның мақсат-міндеттерімен таныстырады. Содан соң мұғалім осы оқу модулінің барлық уақытына есептелген оқу материалын қысқаша (10-20 минут ішінде) сызба, кесте және т.б. белгілік үлгілерге сүйене отырып түсіндіреді.

Оқушылардың оқу материалын қайта жаңғырту деңгейін, қарапайым білік пен дағдыларды және білімін іс жүзінде бірнеше рет қайта қолдануы сөйлесу бөлімі сабақтарында жүзеге асырылады.

Сөйлесу бөлімінде танымдық процесс сыныпты 2-6 адамнан шағын топтарға бөлу арқылы, негізінен, оқушылардың өзара әрекет етуіне құрылған. Оқушылар қандай да бір деңгейдегі тапсырмаларды өздері таңдайды. Тапсырмаларды қарапайымнан күрделіге қарай кезең-кезеңімен орындау міндетті емес. Оқушы тапсырманы өзінің орындау мүмкіндігіне қарай таңдауға ерікті.

Оқу модулінің сөйлесу бөлімінің тағы бір ерекшелігі бар. Зерттеу көрсеткеніндей, оқытудың белсенді және ойын формаларын кеңінен қолдану оқушылардың оқу материалына бірнеше мәрте 13-тен 24 ретке дейін қайта оралып, жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Оқу бөлімінің қорытынды бөлімі – бақылау. Егер сөйлесу бөлімінің барлық сабақтарында оқушылардың бір-біріне көмегі, бірін-бірі оқытуы, түрлі ғылыми көздерді пайдалануы құпталынып келсе, енді қорытынды бөлімде оқушы өзінің сөйлесу бөлімінде алған білімін, білгі мен дағдыларын ешкімнің көмегінсіз көрсетуі тиіс.

М.М.Жанпейісованың технологиясында модуль 3 құрамды бөліктен тұрады:

1.Кіріспе
2.Сөйлесу
3.Қорытынды.

Әр оқу модулінің сағаты әр түрлі болады. Жүргізілген зерттеулердің нәтижесі 7-12 сағаттан тұратын оқу модулінің неғұрлым тиімді екенін көрсеткен. Осы оқу модулінің ерекшелігі жалпы сағат санына қарамастан кіріспе және қорытынды бөліміне 1 немесе 2 сабақ саны бөлінеді, ал қалған сағаты сөйлесу сағаты

болады. Кіріспе бөлімде мұғалім оқушыларды оқу модулінің жалпы құрылымымен, оның мақсат-міндеттерімен таныстырады. Сонан соң осы оқу модулінің барлық уақытына есептелген оқу материалын қысқаша (10-20 минут ішінде) сызба, кесте, және т.б. белгілік үлгілерге сүйене отырып түсіндіреді. Оқушылар бұл кезеңде бағдарламаның аталған тарауын неге және не үшін оқып үйренулері керектігін, өздері нақты нені меңгеріп, үйренулері тиіс, алдағы жұмыстың негізгі оқу міндеті қандай екенін түсінуі қажет.

Сөйлесу бөлімінде оқушылардың оқу материалын қайта жаңғырту деңгейі, қарапайым білік пен дағдыларын және білімін іс жүзінде бірнеше рет қайта қолдануы жүзеге асырылады.

Оқу материалдарын белгілі бір жүйеге келтіріп, тірек-сызба арқылы беру. Жаңа тақырып бойынша алған білімдерін бекіту, еске түсіріп үнемі қайталап отыру.

Оқушыларды білімге қызықтыру және бірлесе отырып жұмыс жүргізуге үйрету. Оқушылардың бұрыннан игерген білімдерін тереңдете түсу Оқушының білім деңгейін дәл анықтау. Модульдік оқыту технологиясын сабақта қолдану – мемлекеттік тілді оқытуда сабақтың білім сапасын көтерудің факторы болып табылады.

Модульдік оқытудың сөйлесу бөлімінде оқушылар көбінесе топтарға бөлініп, өтілген материалды қайта жаңғыртып, терминдерді, негізгі ұғым-ережелерді біледі.

Оқу модулін құрудың тағы бір ерекшілігі- тәрбиешінің даярлық жүйесі. Тәрбиеші бір оқу модуліне бөлінетін сағат санын анықтап алғаннан соң, оның мақсатын, мазмұның және нәтижелерін, сондай-ақ осы модуль сабақтарын ұйымдастырудың формасын ойластырып, оқу модулін құрайды.

Бұл технология

-баланың тұлғасының танымдық қабілеттерін дамытуға:

-танымдық поцестерін дамытуға

- жағымды қызығушылық қалыптастыруға;

-белсенді сөздік қорын, ауызша және жазбаша тілін дамытуға:

-тұлғаны қиындықтарға даяр болу және білу, қарым-қатынас, ойын, танымдық, қауіпсіздік,сыйласу, шығармашылық, өзін-өзі өзектілендіру, өзін-өзі бекіту қажеттіліктерін қанағаттандыруа ықпал етеді.

Бұл технологияның ерекшелігі дарынды балалармен тұрақты және жүйелі жұмыс жасауға мүмкіндік туғызады. Оқу модулінің құрылымы кіріспеден, диалог (сөйлесу) және қорытынды бөлімнен тұрады.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, модульдік оқытудың өзегі – оқу модулі. Оқу моделі ақпараттардың аяқталған блогынан, бағдарламаны табысты жүзеге асыру үшін берілген оқытушының нұсқауларынан және оқушы іс-әрекетінің мақсатты бағдарламасынан тұрады

Модульдік оқыту білім мазмұны, білімді игеру қарқыны, өз бетінше жұмыс істеу алу мүмкіндігі, оқудың әдістері мен тәсілдері бойынша оқытудың дербестігін қамтамасыз етеді.

Модульдік оқыту технологиясының жеке тұлғаның өз-өзін дамытуға, шығармашылық қабілеттерін арттыруға қажетті іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыратын бірден-бір технология.

Қорыта айтқанда, оқушыларға тілдік коммуникативтік білім беруде М.М.Жанпейісованың модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде өте жоғары деңгейде. М.М.Жанпейісованың модульдік оқыту жүйесі арқылы тіл дамыту іске асады.

Модульдік оқыту технологиясын қолдану арқылы мынадай жетістіктерге қол жеткізуге болады:

1. Уақыт үнемделеді.
2. Сабақтың сапасын көтереді.
3. Оқу әдісі мен құралдарын таңдауға мүмкіндік тудырады.
4. Оқушылардың белсенділігін мен қызығушылығын арттырады, сондықтан оқу үлгерімі көтеріледі

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жанпейісова М.М. «Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде». Алматы, 2006.
2. Қамзина М. «Модульдік оқыту технологиясы».//Тәрбие құралы. 2005, №4.
3. Педагогтың кәсіби деңгейін өсіруде әдістемелік жұмысты ұйымдастыру жолдары.//Ғылыми-практикалық жинақ. Алматы, 2008.
4. Искакова Р., Ерназарова З. «Жаңа технологияны пайдалану әдістері». Қызылорда, 2004.
5. Жадрина М.Ж. «ҚР-дағы жоғарғы білім беру дамытудың тенденциялары мен мәселелері». Алматы, 2002.

Секция 4: Гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

Л.Ж. Мукашева

Павлодар педагогикалық университетінің 3-курс студенті, Павлодар қ.

Г.А. Сагнаева

Ғылыми жетекші: аға оқытушы, Павлодар қ.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРЕ ОТЫРЫП, САБАҚТЫ АКТ-МЕН БАЙЛАНЫСТЫРУ

Бұл мақалада қазіргі таңда қолға алынып отырылған басты мәселе, яғни, инклюзивті білім беру сипаттамасы қарастырылған. Инклюзивті білім берудің артықшылықтарымен қоса, сабақта АКТ-ні қолдану мәселесі де тысқары қалған жоқ. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың нәтижелері анықталды. Мүмкіндігі шектеулі балалардың психологиялық-эмоционалдық саласында ақпараттық технологияларды пайдаланудың тиімділігі зерттелді. Сонымен қатар автор өз тәжірибесімен де бөліседі.

Түйін сөздер: Инклюзивті білім беру, оқу процесі, ақпараттық коммуникациялық технологиялар, мінез-құлық, қоршаған орта, бала, мүмкіндігі шектеулі балалар.

В данной статье рассматривается основной вопрос, который решается в настоящее время, а именно описание инклюзивного образования. Помимо преимуществ инклюзивного образования, использование ИКТ в классе не остается без внимания. Выявлены результаты информационно-коммуникационных технологий. Изучена эффективность использования информационных технологий в психолого-эмоциональной сфере детей с ограниченными возможностями здоровья. Также автор делится своим опытом.

Ключевые слова: инклюзивное образование, процесс обучения, информационно-коммуникационные технологии, поведение, среда, ребенок, дети с ограниченными возможностями

This article discusses the main issue that is currently being addressed, namely, the description of inclusive education. In addition to the benefits of inclusive education, the use of ICT in the classroom is not left out. The results of information and communication technologies were identified. The effectiveness of the use of information technology in the psychological and emotional sphere of children with disabilities was studied. The author also shares his experience.

Keywords: Inclusive education, learning process, information and communication technologies, behavior, environment, child, children with disabilities.

Бүгінгі таңда бүкіл әлем назар аударатын мәселе – бұл қоршаған орта, отбасының қатысуымен инклюзивті білім беру. Бүкіл әлем ғалымдары бұл жаһандық проблеманы былайша айқындайды: инклюзивті білім беру - жынысына, тегіне, дініне қарамастан, білім беру процесіне, оның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларға, жалпы оқу процесіне және баланың әлеуметтік бейімделуіндегі барлық кедергілерді еңсеру. Ата-аналардың мәртебесін, белсенділігін арттыруға, баланың түзету, тәрбиелеу және әлеуметтік қажеттіліктеріне ерекше қолдау көрсетуге, яғни жалпы білім беру сапасын сақтай отырып, тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат [1, 23 б.].

Инклюзивті білім беру балаларға қатысты кемсітудің барлық нысандарын жоққа шығаратын, барлығына бірдей көзқарасты ұсынатын, бірақ арнайы білім беру қажеттіліктері бар балаларға ерекше жағдай жасайтын идеологияға негізделген.

Инклюзивтік білім беру деп барлық балаларды, оның ішінде денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балаларды, жалпы білім беру процесін, денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалармен бірлесіп оқыту түсініледі.

Бұл білім берудің түрі жалпы білім беретін мектептерде арнайы қажеттіліктері бар балалардың білім беру процесін сипаттау үшін

қолданылады. Осылайша, инклюзивті білім беру балаларға қатысты кемсітудің барлық нысандарын жою идеологиясына, барлық адамдарға тең қарым-қатынасты қамтамасыз етуге, сондай-ақ арнайы қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдайлар жасауға негізделген арнайы білім. Осы бағыт балалардың оқудағы жетістіктеріне ықпал етеді және жақсы өмір сүрулерін қалыптастырады.

Инклюзивті білім берудің сипаттамасы:

* Мұғалім мүмкіндігі шектеулі балаларды өз сабақтарында оқытуға жауапты;

* Мектеп ұжымы әр баланың даралығын бағалай отырып, инклюзивті білім беруге ұмтылады;

* Отбасы барлық кезеңдерде шешім қабылдауға белсенді қатысады;

* Кәсіпқойлар командасы шешім қабылдайды;

* Қызметкерлердің рөлі мен жауапкершілігі нақты анықталған;

* Бағдарлама тұрақты бақылауда және барлық ата-аналар мен педагогтар процеске белсенді қатысады.

Инклюзивті білім берудің артықшылықтары:

* Құрдастарымен қарым-қатынас жасау барысында балалар қозғалыс, танымдық, тілдік, әлеуметтік және эмоционалды қабілеттерін дамытады.

* дағдыларға ие және қолдана алады [3, 67 б.]

Әр оқушының оқудағы өзіндік ерекшеліктері бар. Мысалға алатын болсақ, оқушының эмоционалды және психикалық танымдық процестерінің даму деңгейі әртүрлі. Бірақ қазірдің өзінде біз әр оқушыға жеке тұлға ретінде қараймыз, саналы білім сапалы білімнің нәтижесі екенін байқаймыз [5, 29 б.].

Мүмкіндігі шектеулі балалардың жас ерекшеліктері негізінде инклюзивті білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды әзірлеу және пайдалану, пәндер бойынша оқу бағдарламаларын әзірлеу және жетілдіру, мүмкіндігі шектеулі балалардың қазіргі заманғы тұлғасын қалыптастыруға ықпал ететіні белгілі. Инклюзивті білім беруде ақпараттық технологиялар мен жаңа

технологияларды қолдану, оқушылардың білімі мен қызығушылығын арттыру үшін өте тиімді [5, 5 б.].

Ақпараттық технологияларды пайдалану келесі міндеттерді шешеді::

- Білім беру процесінде бақылауды қамтамасыз ету;

- Оқу процесін көрсету;

- Жалпы білім беру көздерінен ақпарат іздеу;

- Оқыту процестерін немесе құбылыстарын құру;

- Ұжымдық және топтық жұмысты ұйымдастыру [2, 21 б.]

Ақпараттық технологияларды қолдана отырып, мүмкіндігінде шектеуі бар балалардың психологиялық және танымдық процестерінің тиімділігі:

Олар логикалық, жедел, аналитикалық әрекеттер мен әдістердің көмегімен қалыптасады;

Мектепте зейіндері шоғырланады, тұрақтанады, оның ішінде еркін зейін қалыптастыруға ықпал ететін, интерактивті технологияларға қызығушылықтары артады;

Балалар әртүрлі интерактивті, психологиялық жаттығулар мен әдістер арқылы мүмкіндігі шектеулі балалар туралы түсініктерін дамытады;

Ақпараттық технологиялардың арқасында көрнекі құралдар дәстүрлі әдістерге қарағанда баланың жадында ұзақ сақталады және есте сақтау қабілетінің дамуына үлкен әсер етеді;

Мүмкіндігі шектеулі балалардың психологиялық-эмоционалдық саласында ақпараттық технологияларды пайдаланудың тиімділігін ескере отырып:

Мүмкіндігі шектеулі балалардың белсенділігін арттырады;

Релаксация және медитация жаттығуларында компьютерлік құралдардың көмегімен мүгедек балалардың ішкі психологиялық жағдайын тұрақтандырылады;

Вербалды емес психологиялық саланы тұрақтандыру және дамиды.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың коммуникативтік саласын дамытуда ақпараттық технологияларды пайдаланудың тиімділігін ескере отырып мынадай тұжырымға келдік:

Балалар қоршаған ортамен, ұжыммен, топпен жұмыстары өзара әрекеттеседі;

Балалардың ауызша қарым-қатынастары дами түседі.

Оқу құралы ретінде ақпараттық технологияларды қолдана отырып жұмыс істеудің әртүрлі әдістері бар: топта, жеке, сабақта. Сондықтан сабақтарда, оқу сағаттарында, сыныптан тыс жұмыстарда мен компьютерді жиі қолдану керек. Мысалы, «төрт түлік – қымбат қазына» сабағында төрт түліктің дауыстарын бір адам тыңдап немесе төрт түліктің дауыстарын қайталай отырып, оқушыларға жаңа сабақты тез жеткізе алуға болады. Мультимедиялық карта. Сабақта қазақ тілінің көмегімен мультимедиялық тақта, жемістер термометр суреттер, түсті, пішінді жемістер қолданылды. Ән мәтіндерін үйрету үшін мен «радионы тыңдайық» ойынын қолдану өз нәтижесін береді.

Мақсаты: балалардың есту қабілетін дамыту, сондай-ақ қазақ тілі сабақтарында демонстрациялық диктант, сөйлеуді дамыту бойынша түрлі тапсырмаларды орындау үшін өте қолайлы әдіс деген пікірдеміз. Сабақтарыңызда әртүрлі тақырыптарға қатысты суреттерді пайдалануға болады. Бұл балалардың қызығушылығын және назарын сабаққа аударады [4, 12 б.].

Біздің ойымызша, ақпараттық технологияларды қолдану психикалық дамуы тежелген балалар үшін өте тиімді, өйткені олардың есте сақтау қабілеті мен ойлау қабілеті арта қалады.

Психологияның негізін қалаушы ЛС.Выготскийдің айтуынша: "дені сау бала мен мүгедек бала бір үлгі бойынша дамиды. Сондықтан қалыпты және қалыпты емес балалардың даму факторлары бірдей. Ақыл-есі кем бала дамудың бірдей кезеңдерінен өтеді, дені сау бала сияқты, бірақ кейбір кідірістер мен ерекшеліктер бар.

Сонымен қатар, әр балаға арналған тапсырмалар саны оның деңгейіне байланысты реттеледі, сондықтан әр баланың өз деңгейі болады. Әр бала өз аумағында тәрбиеленуі керек. Осылайша,

инклюзивті оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану психологиялық дамудың кешігуі кезінде баланың назарын және жадын тұрақтандырады.

Акт нәтижелері:

1.Әр түрлі әдістерді қолдану сабақтың мәнін ашуға көмектеседі.

2.Сабаққа барлық оқушыларды тарту мүмкін болды.

3. Сіз олардың әрқайсысының дәрежесін анықтай аласыз.

4. Сіз оқушылардың көпшілігін бағалай аласыз.

5. Оқушыларды ізденіске, өзіндік жұмысқа тартады.

6. Бала қабілеттерін дамытады, өз ойларын еркін жеткізе алады , ұят, мінез-құлық, ұйымшылдық, шығармашылық белсенді болады.

7.Тұлғаның дамуы жеке сенімділікті, шығармашылықты дамытады.

8. Кері байланыс береді.

9. Нұсқаулық материалдарды тиімді игеруге бейімделеді.

10. Бүкіл оқу процесіне қатысуды кеңейтеді [2, 45 б.].

Соңғы уақытта әр оқушының жеке тұлға ретінде қарастырылатындығын түсіну сапалы білімнің талабы болып табылады. «Баршаға тең мүмкіндіктер», «баршаға сапалы білім» деген қағидаттарды қолдаймыз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы».

2. «Информатика негіздері» журналдары.

3. Қазақстан Республикасының 2005-2010 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.

4. А.Салихова «Оқушылардың шығармашылығын дамыту» ғылыми-әдістемелік журналы, -2005-2009 ж.

5. Дефектология журналы. №1. 2015

Секция 4: Гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

А.С.Мұқтар

4-курс студенті, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Н.С.Сүтжанов

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор, Павлодар қ.

ҚАЗАҚ-ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫНЫҢ БАЙЛАНЫСТАРЫ

Тарих пен әдебиетті зерттеу арқылы адамның дүниетанымы кеңейе түспек. Бізге белгілі түбі бір түркі тілдес халықтардың фольклоры ортақ сипаттағы шығармалар арқылы көрініс табады. Мақала туыстық, көне көршілік, тарихи тағдырластық түркі тілдес халықтың саяси-экономикалық және мәдени-әдеби өміріне өзіндік әсерін тигізіп, олардың өзара байланыс жасап, жақындасуына тірек болған түркі халықтары әдебиетіндегі ортақ сипаттарды қамтиды.

Кілт сөздер: фольклор, өлең, эпос, образ, тақырып, идея, мазмұн, жанр.

Благодаря изучению истории и литературы мировоззрение человека будет расширяться. Мы знаем, что фольклор тюркоязычных народов находит отражение в произведениях общего характера. В статье включены общие черты в литературе тюркских народов, родство, древнее соседство, историческая судьба которых оказали влияние на политическую, экономическую, культурную и литературную жизнь тюркоязычных народов, способствуя их взаимодействию и сближению.

Ключевые слова: фольклор, поэма, эпос, образ, тема, идея, содержание, жанр.

Through the study of history and literature, a person's worldview will expand. We know that the folklore of the Turkic-speaking peoples is reflected in the works of a common nature. The article includes common features in the literature of the Turkic peoples, whose kinship, ancient neighborliness, historical destiny have had an impact on the political, economic, cultural and literary life of the Turkic-speaking people, supporting their interaction and rapprochement.

Key words: folklore, poem, epic, image, theme, idea, content, genre.

Қарақалпақ халқы мыңдаған жылдар бойы бір тудың астында қазақтармен аралас – құраласы бір халық болды және әлі де араласып келеді. Олар Сталиннің бұйрығымен Кеңес Одағы кезінде Қазақстаннан қуылып, 1936 жылы Өзбекстанға қосылған. Тарихқа көз жүгіртсек, қазақтар мен қарақалпақтардың атамекені – Арал теңізінің жағалауы, Әмудария мен Сырдария өзендерінің төменгі ағысы. Қарақалпақ халқының тайпаларының құрамы қазақтармен бірдей: үйсін, қаңлы, қыпшақ, арғын, керей, найман т.б. Олардың тілдері біздікіне ұқсас.

Көптеген халықтар әдебиетінің пайда болу және қалыптасу тарихы ғасырлар бойы қалыптасқан. Қазақ фольклоры мен әдебиеті дегенде біз бұрынғы қазақ хандықтары мен қазіргі еліміздің аумағында қалыптасып, дамып келе жатқан біртұтас ұлттық фольклор мен жазба әдебиетті айтамыз.

Ғылыми зерттеулер қазақ-қарақалпақ әдебиетінің алғашқы қайнар көздері сақ-массагет аңыздары, әсіресе біздің дәуірімізге дейінгі 8-6 ғасырларда жасалған бүкіл түркі тілдес халықтарға ортақ эпикалық шығармалар екенін көрсетеді. Бұл халық шығармалары поэтикалық құдіретімен, ой тереңдігімен, мазмұн байлығымен ерекшеленеді және барлық түркі тілдес халықтар сияқты қазақ-қарақалпақ фольклоры мен әдебиетінің алғашқы қайнар көздеріне айналды.

Қазақ пен қарақалпақтар ежелден әуендес халық. Олардың сыртқы түрі ғана емес, тілі, әдебиеті, тарихи өзгерістері жағынан да

ұқсас. Сол кездегі қиыншылықтар мен қиыншылықтарды бірге өткерді.

1723 жылы қалмақтар қазақтарды аяусыз қырғынға ұшыратты. Соның салдарынан екі халықтың да жағдайы қиындай түсті. Осындай қиын кезең екі халықтың ауыз әдебиетіне айтарлықтай кері әсерін тигізді. Халық өзінің мұңды өмірін, армандарын, патриоттық сезімдерін өлең, дастан, ертегі, аңыз, мақал-мәтел, жұмбақтарда жазады. Мұндай шығармалар қазақ, қарақалпақ халықтарының бойында отаншылдық, болашаққа деген сенім сезімін оятты. Ол кездегі әдеби мұра екі халыққа да ортақ еді. Сонымен қатар, екі халық бір-бірінің өмірінен сыр шертетін шығармалар жазған. Қарақалпақтардың Ақтабан шұбырынды туралы жазған көптеген өлеңдері осыған куә. Қарақалпақ ақындары бұл қасіретті әлі күнге дейін еске алып, сол кездегі қазақ халқының басынан өткен қасіретті оқиғаларды жырларына қосады. Ол туралы қарақалпақ ақыны Тілеуберген Жұмамұратов «Қазақ досыма» атты өлеңінде:

Есіңде ме, ей, бауырым, қазағым,
Көкіректі кернегенде аза-мұң,
Ата-баба жел айдаған қаңбақтай,
Бірге тартты ескіліктің азабын.
Қобыз ұстап Қорқыт қоныс таппаған.
Айналасын қара тұман қаптаған.
Басқа салды Асанның мұң-қайғысын,
«Алқа көлді сұламалы ақтабан».
Қаратаудың төбесінен көш келіп,
Жапа шегіп, ұйқысынан сестеніп,
Ата – ұлдан, ана – қыздан айрылған,
Қара көзге мөлдіреген жас келіп, - деп жазады [8.10-бет].

Бұл өлеңдер қазақтың «Елім-ай», «Көп қылған», «Шаңды жорық» сияқты өлеңдерін еске түсіреді. Мұндай өлең жолдары басқа қарақалпақ ақындарында да жиі кездеседі. Мысалы, қарақалпақ жазушысы С.Бекназаров «Ақтабан шұбырынды» туралы 1200 жолды өлең жазған. Қазақтарда қарақалпақтардың «Заурия-зибар» жырының 1500 жолдық нұсқасы бар. Оны қазақтың ақыны Тоғжан жазған [7, 3 б.]. Сол кездегі қазақ, қарақалпақ жырларының негізгі тақырыбы мен идеясы – елді бірлікке шақыру.

Көптеген қарақалпақ жырлары мазмұны жағынан қазақ, өзбек халықтарының эпостық жырларына ұқсас келеді. Мысалы, қарақалпақтардың «Шарьяр» эпосының кейбір бөліктері қазақтың «Қыз Жібек» эпосына ұқсас. Қарақалпақтың «Едіге», «Ер Қосай», «Ер Шора» т.б. дастандар қазақ жырларына ұқсайды. Туысқан халықтардың эпостық жырларының ұқсастығы олардың шаруашылық және мәдени өмірінің ежелден тығыз байланыста болуымен байланысты. Ш.Уәлиханов қазақ эпостары мен еуропалық халықтардың ұқсастығын көрсетті [6, 9 б.]. Зерттеушілер бірнеше халықтардың эпостарының ұқсастығын осы халықтардың өткендегі тарихи өмірінің бірлігімен байланыстырады. Идеялық мазмұны мен көркемдік формасы жағынан өте ұқсас эпикалық шығармалар ерте заманда бір негізде тарағанын дәлелдейді. Н.Г.Чернышевский: «Кер Оглу» - восточный поэт-Наездник» деген кітапта және «Современник» журналына басылған рецензиясында Көрұғлы эпосының көп халықтар арасына кең таралғандығының себебін түсіндіріп: «Белгілі бір эпосқа ие болған халық өз алдына ажырап бөлініп еткен уақытта бір айырым рулар эпостағы негізгі кейіпкердің тұлғасын өзінше өзгертіп алуға тырысады, сол кейіпкердің атын немесе бір жеке оқиғалар басқа бір таныс орындармен біріктіреді., яғни поэтикалық жырларды өз жағдайына қолайластырады. Осындай тарихи көп өзгерістерге байланысты тарихта болған адам жөніндегі естеліктер жойылады да, тек халық батырының образына қосылып кетуге тырысады, - деп жазады [4, 12 б.].

Алтай эпосын зерттеуші Л.П.Потаповтың дұрыс көрсеткеніндей, эпостардың ұқсас болуының себебі – олардың ерте заманда бір негізден келіп шығуынан, яғни олардың өткендегі тарихи тұрмысының бір-біріне ұқсастығынан [8, 59 б.].

Тарихи мағлұматтарға қарағанда қазақ, қарақалпақ және басқа халықтардың этногенезіне көңіл аударғанда тарихи тұрмысына сәйкес, ұқсастығына байланысты халықтардың барлығына ортақ фольклорлық шығармалар жазылған.

Қарақалпақтарда «Қобыланды» жырының бірнеше нұсқасы бар. Олар да бір дәуірден екінші дәуірге қарай ерекшеленеді. Қарақалпақтардың «Қобылан» дастаны мен «Қобыланды батыр» эпосы мен қазақтың «Қобыланды» жырының ортақ тұстары көп. Екі жырдың да жалпы идеясы – ел қорғау, ерлікке, имандылыққа

тәрбиелеу. Екі дастанда да басты кейіпкерлердің мінез-құлықтары бір бағытта суреттеледі. Қазақ-қарақалпақ ауыз әдебиетінің басқа жанрларында ортақ нәрсе көп. Кейбір ертегілердің сюжеті мен идеясы кейіпкер есімімен сәйкес келуі ғажап емес. Жиренше шешен – қазақ, қарақалпақ халықтарының ауыз әдебиетіндегі аты аңызға айналған тұлғалардың бірі. Бұл туралы аңыз-әңгімелерде ханның зұлымдығын көрсету үшін ханның әйелі осы Жиреншаның басындағы данышпанның ойларын жинап алған. Қазақ-қарақалпақ ауыз әдебиетінде кең тараған образдардың бірі – Алдар Көсе. Алдар халықтың аузынан шыққан өткір сарказм, жалынды сатира, әзіл-қалжың арқылы жоғарғы таптың зұлымдығын, ақымақтығын, сиқырын әшкерелейді. Алдар мен Жиренше – екі халықтың ауыз әдебиетіндегі тұрақты образдар. Халық әндерінен ұқсастықтарды көреміз. Ауыз әдебиеті үлгілеріне қарасақ, қарақалпақ тілінде де, қазақ тілінде де ұқсастықтарды байқаймыз. Біздің қарақалпақ топырағында «Жар-жар» былай көрініс табады:

Қой сүйеді баласын
Қозым-ау деп, яр-яр!
Ешнәрсені көрмеген
Бозым-ау деп, яр-яр!

Ұзатқанда қыз жылар
Өксіп-өксіп, яр-яр!
Енді менің қурайдай
Солғаным деп, яр-яр!

Қазақ, қарақалпақ халықтарының мақал-мәтелдерінде де, жұмбақтарында да ұқсастықтар аз емес. Мысалы:

- Ағасы бардың ырысы бар,інісі бардың тынысы бар.
- Жол азабы көр азабы.
- Жорға мінген жолдасынан айырылады,

Көп жасаған құрдасынан айырылады т.б.

Қарақалпақ классигі Бердақ шығарламаларын туыстас халықтардың көбі жақсы біледі. Өлеңдері орыс, өзбек, қазақ тілдеріне

аударылған. Абай да, Бердақ та бақытты, еркін заманды аңсап өткен еді.

Туысқан қазақ еліне бауырлас қарақалпақ халқының әдеби мұраларын таратушылардың бірі – Тұрмағамбет Ізтілеуов. Ол бұрын Түркістан өлкесіне қараған Сырдария облысының Қазалы уезінде дүниеге келген. Жастайынан жетім қалған олөмірдің ауыртпалығын арқалап, жетідіктің қиыншылығын тартып өседі:

Кедей ем, киім-тамақ зорға тапқан,
Жамаулы үйім жыртық қара-құрым, - деп баяндайды ақын өз өмірін.

Ол қазақ арасына қарақалпақ классигі Бердақтың шығармаларын насихаттаса, қарақалпақтарарасына ұлы Абайдың шығармаларын көп таратқан. Осы бір шындықты З.Даулетбаев өзінің «Сұлу Сырдария сәйгүлігі» деген өлеңінде анықтап береді:

Тіліңмен түйредің бай, манапты,
Көрсең дағы тар жол, кешу тайғақты.
Келдің дағы Жайхун, Амударию бойын аралап,
Қазақтарға жырлап бердің Бердақты.

Тұрмағамбеттің тамаша ойы өзінен бұрынғы ұстаздары Бердақ пен Абай идеяларымен ұштасып жатыр.

Бердақта:
Алтын әрбір айтқан сөзім,
Сөзім емес, ол бір өзім,- деп келсе, қазақтың ұлы ақыны Абайда:

Өлді деуге бола ма, ойландаршы,
Өлмейтұғын артына сөз қалдырған,- деп жазылған.

«Қарақалпақ халқының құрамындағы қазақтың белді рулары үйсін, балғалы және қайшылы (жалайыр), қаңлы, қарамойын (қыпшақ), ашамайлы және шереуші (керей), бағаналы, терістамғалы, қара-керей және садыр (төртеуі де наймандар), байбақты, адай, сумұрын, беріш және таз (бесеуі де алшын)» [9, 27 б.].

«Өзімізден айрылған қарақалпақ деген ел бар. Ол тіпті қазақ

атанған соң айрылған. Олар Сырдарияға барып, орнығып, бұрынғы сарт атанып тұрғандармен бірге сарт атанған» [10, 65 б.].

«Алпамыс батыр» дастаны – түркі халықтарының түп-төркіні бір екендігіне басты дәлелдердің бірі. Дастанның оқиға желісі Маңғыстаудан бастау алған. Дастанның оқиға желісі сәйкесінше Маңғыстауда өтті. Жырда аталған жер-су, тау, елді мекен атаулары Маңғыстауда әлі күнге дейін сақталған. Бұл жырды (дастандар мен ертегілер циклі) қазақтар мен қарақалпақтар «Алпамыс», өзбектер «Алпамыш», башқұрттар «Алпамыпыс мен барсын қылу», татарлар «Алпамша», «Алы манаш» деп атайды. алтайлықтар, «Манасты» қырғыздар. Бұл эпостың барлық нұсқалары (оғыз, қоңырат, қыпшақ) олардың пайда болған уақытын көрсетпейді. Алайда жырдың Дешті Қыпшақ даласында пайда болып, дамығаны анық.

Әдебиет – тарих. Тарих – әдебиет. Өзге халық мәдениетіне үңілгіміз келсе, бірінші кезекте оның әдебиетіне зер салуымыз керек. Әдебиет арқылы ұлт мәдениетін, ұлт қаһармандары мен ұлт тарихын білеміз. Тереңірек үңілсек өз тарихымызбен ұқсастықтар табуымыз да мүмкін. Ал, ұқсастық табатын болсақ, ағайын халық екеніміз белгілі болады. Осылайша, әдебиет кеңейеді, тарих та ашылады. Осы орайда қазақ-қарақалпақ арасындағы мәдени, әдеби байланыс толығып, зерттеле түсті. Қазақ пен қарақалпақ тек әдебиет шеңберінде ғана үндесіп қоймай, діни бағытта да байланыс тапқан халықтар. Сол себептен де біздің достығымыз нығайып, тарих пен әдебиетіміз толыға түспек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тойшыбаева С. Қазақ-қарақалпақ әдебиеттерінің байланысы. – Алматы: Ғылым, 1977. – 88б.

2. Бердібай Р. Байқалдан Балқанға дейін. – Алматы: Қазақстан. 1996. – 256 б.

3. Егеубай А. Құлабыз. –Алматы: Санат, 1999. – 262б.

4. Сағитов И. Қарақалпақ халқының қаһармандық эпосы. Нөкіс, 1963.

5. Нұрғали Р. Сырлы сөз. Әдеби сын, зерттеу. 1 том. – Алматы: Жазушы, 2000. – 400б.

6. Валиханов Ч. Статьи и переписки. Алма-Ата, 1947.

7. «Қазақ әдебиеті», 1959, 10 шілде

8. Потапов Л.П. Ранние формы феодальных отношений. Москва, 1967

9. М.Тынышбаев «Қазақ халқының тарихына қатысты материалдар» Ташкент-1925

10. Ш.Құдайбердіұлы «Түрік, Қырғыз, қазақ һәм хандар шежіресі» Орынбор-1911.

Секция 4: Гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

А.С.Мұқтар

4-курс студенті, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Н.С.Сүтжанов

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор, Павлодар қ.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ОРТАҚ СИПАТТАР

Түркі әдебиеттерінің бір-біріне өзара ықпал жасауы – заңды құбылыс. Заңдылықты зерттеу – бұл жобаның нақты мақсаты болмақ. Түркі тілдес халықтар әдебиеті адамгершілік нормаларды басшылыққа алды. Жоба түбі бір туыстық, көне көршілік, тарихи тағдырластық түркі тілдес елдердің мәдени-әдеби өміріне өзіндік әсерін тигізіп, олардың өзара байланыс жасап, жақындасуына тірек болған түркі халықтары әдебиетіндегі ортақ сипаттарды толыққанды аша алды деуге толық дәлел бар.

Кілт сөздер: жанр, мазмұн, фольклор, өлең, эпос, образ, тақырып, идея, әдеби мұра,халық, поэтика, сөз өнері.

Взаимодействие тюркских литератур – закономерное явление. Настоящей целью проекта будет изучение законности. Литература тюркоязычных народов руководствовалась нравственными нормами. Имеются многочисленные свидетельства того, что проект смог в полной мере раскрыть общие черты литературы тюркских народов, что оказало уникальное влияние на культурно-литературную жизнь тюркоязычных стран, способствуя их взаимодействию и сближению.

Ключевые слова: жанр, содержание, фольклор, поэма, эпос, образ, тема, идея, литературное наследие, фольклор, поэтика, искусство слова.

The interaction of Turkic literatures is a natural phenomenon. The real purpose of the project will be to study legality. The literature of the Turkic-speaking peoples was guided by moral standards. There is numerous evidence that the project was able to fully reveal the common features of the literature of the Turkic peoples, which had a unique impact on the cultural and literary life of the Turkic-speaking countries, contributing to their interaction and rapprochement.

Key words: genre, content, folklore, poem, epic, image, theme, idea, literary heritage, folklore, poetics, art of the word.

Түбі бір туыстық, көне көршілік, тарихи тағдырластық түркі тілдес елдердің саяси-экономикалық және мәдени-әдеби өміріне өзіндік әсерін тигізіп, олардың өзара байланыс жасап, жақындасуына тірек болды. Бұл-тектес халықтардың көнеден келе жатқан ескі ауыз әдебиеті үлгілері мен ежелгі әдебиет нұсқаларынан айқын аңғарылады.

Міне, сондықтан да түркі әдебиеттерінің бір-біріне өзара ықпал жасауы – заңды құбылыс. Мысалы, қазақ, өзбек, қырғыз, қарақалпақ, әзірбайжан халықтарының сөз өнерінде «Көрұғлы», «Алпамыс», «Қобыланды» сияқты фольклорлық эпостардың, Қорқыт, Алдар көсе, Қожанасыр туралы аңыз-әңгімелердің және ертегілердің әр түрлі вариантты кездеседі. Бұл жөнінде ғалым С.Тойшыбаева мынандай дәйектемелер келтіреді: «Орта Азия халықтары әдебиеттеріндегі сюжеттердің араб, парсы, түрік, үнді аңыз-ертегілеріндегі сюжеттермен ұқсас келуі бұл халықтардың ежелден келе жатқан бір-бірімен сауда-саттық қатынасынан, аралас шаруа жайынан екені анық» [1, 26 б.]. Сөйтіп, ғалым «қарақалпақтың «Шадьяр» дастанының кей жерлері қазақтың «Қыз Жібек» дастанына, сондай-ақ «Едіге», «Ер Қосай», «Ер Шора», т.б. эпостары да біздің төл фольклор мұраларымызға өте-мөте ұқсас келетіндігін дәлелдейді.

Ал, осы аталған дастандардың кейбірі татар халық ауыз әдебиетінде «Идегей», «Алпамша» деген атпен берілсе, қырғыздағы «Эр Төшлүк» эпосы қазақ, татарда ертегі түрінде ұшырасады.

Сондай-ақ, түрколог ғалымдар Ш.Уәлиханов, В.Радлов, В.Жирмунский, Ә.Марғұлан, Р.Бердібаев, Х.Захаров, И.Сағитов,

Ш.Ыбраев туысқан халықтар эпостарының мотив, образ, идея ұқсастығы түркі ұлыстарының түп бірлігінен ғана емес, жалпы эпос әлемінің типологиясына тән сипаттамасынан екендігін айтып дәлелдейді. Сондай-ақ, академик В.Жирмунскийдің айтуында, шығыс пен батыс халықтарының эпостық шығармаларындағы бірқатар мотивтердің бірдей болуымен қатар, өзіндік ерекшеліктері де бар. Мысалы, батырдың айрықша алып болып тууы, оның ерте есеюі, өзіне лайық ат таңдауы, құрал-жабдық сайлап, жекпе-жекте жеңуі, қалыңдық іздеуі не өзі жеңген елдің халқының қызына үйленуі, қызға таласушы батырлар яки дәулермен ұрысы, т.т. Осы секілді мотив, образ ерекшеліктері шығыс-түркі эпостарында жиі ұшырасып отырады. Бұл ұқсастықтар қазақ, қарақалпақ, қырғыз, башқұрт т.б. ұлттарға тиесілі эпостардың өзіндік ерекшеліктері десек болады.

Бұл эпостардың әрқайсысы сол халықтың тіршілігін, салт-дәстүрін, сондай-ақ оның тарихи өмірі мен мәдениетін және алдағы мақсат-мүддесін, арман-аңсарын суреттеу арқылы өзіндік ұлттық ерекшеліктерін де айқындайды. Сонымен қатар, фольклорлық үлгілердің туысқан халықтар арасына кеңінен жайылуы өзара этникалық, аймақтық жақындығын, тарихи тағдырларының бірлігін көрсетумен қатар, өзара тығыз мәдени байланыстардың болғандығын да аңғартады.

Тұтастай алғанда, жекелеген түркі халықтарының арасындағы, атап айтқанда, қазақ-башқұрт, қазақ-өзбек, қазақ-түрікмен, қазақ-әзірбайжан, қазақ-ұйғыр және қазақ-қарақалпақ ұлттар арасындағы әдеби шығармашылық байланыстар әлі де түбегейлі, кешенді түрде зерттеу жұмыстарын жүргізуді талап етеді. Кешегі күндері бұған кеңестік дәуірдегі тоталитарлық жүйе тосқауыл болып келсе, бүгінгі таңда бұл іске кең жол ашылды. Ғылыми айналымға енді-енді түсіп, зерттеу жұмыстарына арқау болған түркітануға қатысты соны тұжырым, концепциялар, ғалым Р. Бердібай айтқандай, «түрік бірлігін» нығайтумен қатар, ұрпақ санасын серпілтіп, ұлттық рухты ұлғайтатыны сөзсіз [2].

Бұл ретте сөз басы түркі тектес халықтардың бәріне ортақ саналатын тарихи мұралардан басталса керек, яғни түркі ұлыстарының тарихи-мәдени бірлігін білдіретін көне жазу ескерткіштері-Орхон-Енисей жазбалары, Алтын Орда дәуірінің асыл мұралары ойға алдымен оралады. Сөзімізді нақтылай түссек,

«Құдатғу білік», «Диуани лұғат-ит-түрік», «Диуани хикмет», «Хибатул хақайық» және «Махаббат нама», «Қисса Жүсіп», «Қиссас-ул әнбиа», «Хұсрау уа Шырын» сияқты қисса-дастандарды атар едік.

Сонымен қатар, түркі жұртына ортақ «Қорқыт ата» кітабындағы жырларда кездесетін дүниетанымдық, көркемдік-эстетикалық пайымдар бірлігі түркіге тән этникалық сипаттардан білінеді. Бұл жөнінде ғалым А. Егеубай былай дейді: «бертін келе түрлі аймаққа, ұлт-ұлыстарға дараланып кетсе де, ежелгі замандардан табиғатына біткен тілдік, көркемдік, танымдық үрдістер жалғаса түскен. Оны жалпы түркі халықтарының әдеби-мәдени туындыларынан да байқаймыз. Көнеден бүгінгі дейін желі тартқан әдеби үрдіс өзегін ежелгі асыл мұралардың жаратылысымен жалғастығынан танимыз» [3, 45 б.]. Ежелгі түркі әдеби мұраларының поэтикасын, эстетикалық-көркемдік жүйесін тыңғылықты зерттеп жүрген ғалым түркі өркениетіне түрен салған туындылар-«Құдатғу білік», «Диуани лұғат-ит-түрік», «Диуани хикмет», «Хибатул хақайық» секілді классикалық шығармаларды әдеби байланыстың бастау көзі, қайнар бұлағы дегенге сайып: «Аталы сөздер, даналық талғам, мақал-мәтел, қанатты сөздерге келгенде де қазақ, қырғыз, өзбек, ұйғыр, татар, ноғай жұртының құнарлы да бай рухани топырағымен қауышып жатады. Тұрмыс-тіршілік тектестігі, табиғат-жаратылыс ортақтығы, содан барып қалыптасатын салт-дәстүр, мінез-қылық, жан жаратылысының тамырластығы аталмыш дастан, сөздіктерден аса нанымды көрініс тапқан» [4, 66 б.],-дейді.

Шынында, түркі тектес халықтарға ортақ әдеби мұраларда бар ел, жер атаулары, сөз орамдары түркі жұртының тағдыр-талайы мен таным-түсінік ортақтығын білдіреді. Оған дәйек болар дерек көздері түркі әдеби ескерткіштерінде жеткілікті.

Міне, сондықтан болар, бір тектес халықтардың бірлігін емес, алауыз тіршілігін көздеген Ресей империясы мен Кеңестер Одағы тұсында бүкіл түркі жұртына ортақ мұралар бөлшектеліп, олар әр ұлттың меншікті рухани құндылығы ретінде қарастырылып келді. Мәселен, «Қорқыт ата кітабын» әзірбайжан, өзбектер «бізге тиесілі» деп иемденсе, татар, башқұрт, қазақ ғалымдары оны өздеріне ыңғайлап зерттеуге тырысты. «Диуани лұғат –ит-түрк», «Құдатғу білік», «Кодекс Куманикус» сияқты басқа түркі ескерткіштері туралы да осыны айтуға болады.

Әрине, бұл «сен салар да, мен салар» болмай, тиесілі меншікті мұра ретінде терең талдауға жол ашқанмен, көне жәдігерлердің тарихилығы мен поэтикасын, көркемдік-эстетикалық келбетін толық аша алмасы анық. Оған себеп-зерттеу объектісінің бір ғана ұлттық шеңберде қалып, бүкіл түркі жұртына тән тыныс-тіршілік, таным-түсінік аясынан тыс қалуы. Сөйтіп, шығарма тарихи шындық тұрғысынан қарастырылмады. Бұл сияқты талғам-тұжырымдар мәдени-әдеби мұраларды түбегейлі, терең зерттеуге тежеу болды.

Алайда, осы орайда, В.В. Бартольд, В.В. Радлов, С.Е. Малов, Е.Э.Бертельс, Л.Н.Гумилев, В.М.Жирмунский, А.Н.Кононов, А.М.Щербак, Г.П.Постелов, И.В.Стеблева, Х.Көрұғлы, Г.Араслы, Э.Рустамов, К.Каримов, Г.Кулиев, В.Асманов, Ф.Копрүлузаде, Р.Арат, т.б. әлемдік, одақтық деңгей-дегі ғалымдардың тыңғылықты да байсалды зерттеу жұмыстарын жүргізіп, түркітануды негіздегенін белгілі бір дәрежеде алға апарғанын да айтпай кетуге болмайды.

Сондай-ақ, бұл салада М.Әуезов, А.Байтұрсынов, Ә.Марғұлан, Б.Кенжебаев, Ә.Қоңыратбаев, Е.Ысмайылов, Қ.Жұмалиев, С.Аманжолов, Ғ.Айдаров, С.Қирабаев, Х.Сүйіншәлиев, З.Қабдолов, З.Ахметов, Р.Бердібай, Р.Сыздықова, Қ. Өмірәлиев, Ә. Құрышжанов, М. Томанов, Р. Нұрғалиев, С.Қасқабасов, М.Жолдасбеков, М.Мағауин, Т.Кәкішев, Ө.Күмісбаев, М.Жармұхамедұлы, С.Дәуітов, С. Негимов, Н. Келімбетов секілді қазақ ғалымдары да басқа түркі өкілдерімен үзеңгілесе, біршама еңбек сіңірді.

Аталмыш ғалымдардың зерттеулерінде түркі халықтарының әдебиет-тері стильдік, поэтикалық, тілдік тұрғыда көне түркі мұраларымен сабақтас-тық тауып, жалғасып жатқандығы ғылыми тұрғыдан дәлелденді. Әсіресе, кейінгі кезде, яғни түркі халықтары жаппай егемендік алып, қоғамдық құбылысқа, рухани өмірге өзгерістер енген тұста, олардың ортақтығын, бір-лігін айғақтайтын еңбектердің үлес-салмағы да өзгеше бола түсті. Атап айт-қанда, Ш. Ыбыраев, А. Егеубай, Ж. Дәдебаев, Д. Ысқақұлы, А.Қыраубаева, Б. Әбілқасымов, Б.Майтанов, Т.Жұртбай, Б.Сағындықов, А.Аманжолов, Б.Әзібаева, Б.Омарұлы, Д. Қамзабекұлы, С.Сүтжанов сынды ғалымдардың жазғандарынан жаңа заман лебін сезінуге болады. Бұл еңбектердің бірінде батырлық жырлардың поэтикасы, кезеңдік тұтастану байыпталса, екіншісінде көне түркі дастандары мен қазақ эпостарының арасындағы байланыс белгілері, көркемдік дәстүр

жалғастығы зерделенді. Енді бірқатар еңбектер «түркі өркениеті» туындыларының жалпы поэтикасын, көркемдік – эстетикалық танымын және Алтын Орда дәуірі поэзиясының идеялық-көркемдік ерекшеліктері мен дәстүр сабақтастығын арнайы қарастыруға арналды.

Осы орайда, академик Р. Нұрғалидің мына бір пікіріне құлақ асқан жөн: «Қазақ әдебиетінің көне түркі және ортағасырлық әдебиеттерімен тамырлас күйлерін анықтау үшін ол тарихи-мәдени ескерткіштердің өзін жан-жақты қарастыру қажет. Айтылмыш орайда жоғарыдан дәуірлерді кезең-кезеңімен, поэтикалық стиль және бағыттары бойынша қарастыруға мүмкіндік бар» [5, 80 б.].

Сонымен, айтылған, келтірілген ой-пікірлер сөз өнерінің түркітану саласы енді-енді жөнге қойылып, уақыт талабына орай, соны сипатқа ие бола бастады дегенге саяды.

XVI-XVIII ғасырлардағы замана ауыртпалығын қазақтармен қоныстар отырған қырғыз, қарақалпақтар да бастарынан бірге өткізді. Туысқан әрі көрші бұл түркі ұлыстарының жоңғар-қалмақтарға басқыншылық, талаушылық әрекеттеріне қарап күреске бірге аттанған тұстары болды. Сол себепті бұл халықтар әдебиеттерінде сол ауыр кезең көрінісі ортақ сипатта өрнектелді. Бұны қазақтың «Елім-ай», «Шаңды жорық» секілді халық өлеңдерімен қатар, қарақалпақтың «Не жаман», т.б. жырларынан байқауға болады. Сол сияқты, фольклор ғалымдарының айтуынша, осы кезеңдерде пайда болған түркі халықтарының батырлық жырларының сюжеттік, композициялық құрылысындағы, жалпы бүкіл болмыс-бітіміндегі ұқсастықтар қоғамдық, саяси-әлеуметтік жағдайлардың бірлігімен де тығыз байланысты.

Әлбетте, қазақ, қырғыз, өзбек, татар, башқұрт, әзірбайжан, қарақалпақ, түрікмен ұлттары өткен ғасырларда бірдей адамгершілік нормаларды басшылыққа алды. Ол әуелде-тәңірлік, кейін Құдайшылдыққа ұласып, ислам дінінің қағидаларымен, ұстанымдарымен жалғасып жатты. Сөйтіп, Хақ жолын насихаттаған, әділетті мақсұттаған Омар Һаям, Қожа Хафиз, Руми, Жәми, Физули, Наваи, Низами шығармаларын оқып, рухани-эстетикалық жақтан қуаттанды. Демек, бұл ел мен елді байланыстырып, жақындастыратын

сол жұрттың жарық жұлдыздай болған ой алыптары мен қалам иелері екенін тағы да растайды.

Шынтуайтқа келгенде, жоғарыда аттары аталған шығыс шамшырақтары тек шығыс-түркі ғана емес, күллі әлем халықтарының өзара рухани алмасулар жасуына игі әсерін тигізіп қана қоймай, Батыстың өркениетке ұмтылысын тездетті. Мысалы, Әл-Фараби, Бируни, Ибн-Сина, Ұлықбек сынды ғұламалар әлемдік ғылымдардың негізін қалап, аспанын жарқыратты.

Сонымен бірге қазақ, үнді, араб, парсы сияқты шығыс елдерінің ертегі – аңыздары, әңгімелері кең тарады. Бұлардың қатарына арб халқының белгілі «Мың бір түн», үнді елінің «Тоты-нанамасы» сияқты дүние жүзіне белгілі әдебиет үлгілері, өте-мөте иол жайылған нұсқаулары қазақ арнасына бір жағынан Орта Азия әдебиеті арқылы, Фердоуси, Навои, Низами және басқа ақындардың шығыстық сюжетке поэма, дастан етіп жазған шығармалары арқылы кең жайылғанын айта кету керек.

Қазақ ішінде осы осы жолмен келіп тараған поэма, дастандардың қатарында «Шах-нама», «Ләйлі-Мәжнүн», «Тахир-Зуһра» сияқты көптеген шығармалар бар.

Қазақ әдебиеті мен Орта Азия, татар мен әзірбайжан халықтарының және басқа шығыс елдерінің әдебиетімен байланысы XIX ғасырдаң екінші жартысында өте-мөте кең өріс алды. Қазақ әдебиетінің көрнекті қайраткерлерінің Абай, Ыбырай, Шоқай Орта Азия халықтарының, сондай-ақ араб, үнді, халықтарының таңдаулы әдеби нұсқауларының халық арасына тарату, олардың қазақ әдебиетінің қорына қосу ісіне үлкен мән береді, Шоқанның «Манасты» орыс тіліне аудару ісін тұңғыш рет қолға алғаны, Абайдың шығыс тақырыптарына «Масғұт», «Әзім», «Ескендір» сияқты әнгіме-өлең, поэмаларын шығаруы, Ыбырайдың үнді, араб, парсы халықтары ертегі - әңгімелерінің сюжетіне бірнеше әңгіме жазғаны – осылардың өзі-ақ қазақ ағартушыларның шығыс әдебиетінің шынайы халықтық үлгілерін жлғары бағалағандығына айғақ бола алды. Абай шығыс халықтарының ертегі – аңыздары, әңгімелері, халықтық дастандары мен поэмаларын қазақ арасына мол таратумен бірге Орта Азия класикалық әдебиеті нұсқаларын, Фирдоуси, Науаи, Низами шығармаларын насихаттауға да ерекше зер салады. Шығыстық

сюжетке шығарамалар жазғанда, Абай олардың оқиға желісін баяндаумен бірге идеялық нысанасын өзінше түсініп, ғибрат үшін айтуға жарарлық нәр іздеді. Олардың өзінің творчестволық көрігінен өткізіп, ағартушылық, демократтық ой-пікірлермен ұштастырады. Сондықтан олар бастапқы түп нұсқасын өзгертіп, басқа бір реңк, қалыпта түседі, өйткені ақынды шығарманның тек шығыс сарындас желісі қанағаттандыра бермейді. Қисса, хиқая жазған ақындардың кейбіреулері фантастикаға толы аңыздарды әсерлей баяндап, ертегілік қиялды үстелеп, қосарлан, адам нанғысыз етіп жібереті де кездері болды.

Қазақ ақындары Фирдоуси, Науаи, Низами поэмасынан сусындап, олардың озық туындыларын аудырып, жырлады. Сөйтіп, шығыс шайырлары шығарамаларындағы сюжет пен образ парсы-тәжік және өзбек әдебиеттерін жетік біліп, жоғары «Назым – Шариф», «Төрт дәруіш», «Ескендір – Зұлқарнайын» сияқты дастандар жазды. Бұл шығармаларының сюжеті Фирдоуси, Науаи, Низами творчествосына негізделіп, ұлттық қазақи қалыпқа бейімделді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тойшыбаева С. Қазақ-қарақалпақ әдебиеттерінің байланысы. – Алматы: Ғылым, 1977. – 88б.

2. Бердібай Р. Байқалдан Балқанға дейін. – Алматы: Қазақстан. 1996. – 256 б.

3. Егеубай А. Құлабыз. –Алматы: Санат, 1999. – 262б.

4. Ш.Құдайбердіұлы «Түрік, Қырғыз, қазақ һәм хандар шежіресі»

5. Нұрғали Р. Сырлы сөз. Әдеби сын, зерттеу. 1 том. – Алматы: Жазушы, 2000. – 400б.

4-бөлім Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері (Қазақ тілі мен әдебиеті)

Д.А. Наурызбаева
Павлодар педагогикалық университетінің 3 курс студенті, Павлодар қ.

Г.А. Сагнаева
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы

ОҚЫТУ МЕН ОҚУДА АКТ-НЫ ҚОЛДАНУ

Бұл мақалада сабақта АКТ-ны қолдану туралы, ақпаратты өңдеу, білім алушыға ұсынылатын ақпарат көздері таныстырылады. Оның белсенді бағыттарын ынталандыруға көмектесетін ақпарат берілді. Бүгінгі таңда оқу үрдісіне жаңа ақпараттық-қатынастық технологияларды енгізу оқытудың мазмұнын, оны ұйымдастыруды және оқыту әдісін жетілдіреді. Онымен қоса білім беру сапасын арттыру мәселесі қозғалады. Мақалада ақпараттық технологияның қазіргі білім берудегі мүмкіндіктері қарастырылған.

Түйін сөздер: Ақпараттық коммуникативті технология, АКТ құралдары, жаңа мүмкіндіктер, шарттар, болжау, құзіреттілігін қалыптастыру, модернизациялау.

Данная статья знакомит с использованием ИКТ на уроках, обработкой информации, источниками информации, предоставляемыми учащемуся. Информация была предоставлена, чтобы помочь стимулировать его активные области. Сегодня внедрение новых информационных и коммуникационных технологий в образовательный процесс совершенствует содержание обучения, его организацию и методы обучения. Кроме того, будет поднят вопрос повышения качества образования. В статье рассматриваются возможности информационных технологий в современном образовании.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, средства ИКТ, новые возможности, условия, прогнозирование, формирование компетенций, модернизация.

This article introduces the use of ICT in the classroom, information processing, sources of information provided to the student. Information was provided to help stimulate its active areas. Today, the introduction of new information and communication technologies in the educational process improves the content of teaching, its organization and teaching methods. In addition, the issue of improving the quality of education will be raised. The article considers the possibilities of information technology in modern education.

Keywords: Information and communication technology, ICT tools, new opportunities, conditions, forecasting, competence building, modernization.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «білім беру жүйесінің басты міндеті– ұлттық және азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар: оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдар коммуникациялық желілерге шығу» [1] – деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Сондықтан қазіргі даму кезеңіне білім беру жүйесіндегі оқу процесін технологияландыру мәселесін қойып отыр. XXI ғасыр – ақпараттандыру дәуірі, біз үздіксіз ақпарат ағыны кеңістігінде өмір сүріп отырмыз. Ақпараттық қоғам өз азаматтарының дербес, белсенді әрекет ету, шешім қабылдау, өзгермелі өмір жағдайларына икемді бейімделу қабілетіне мүдделі. Сондықтан оқу үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану – заман талабы. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту білім беру саясатының құрамдас бөлігіне айналды.

XXI ғасырда Қазақстан Республикасында жаппай компьютерлендіру процесі жүріп жатыр. Ақпаратты өңдеу, тасымалдау, сақтау заңдылықтарының негіздерін түсіну және дұрыс болжау үшін ақпараттық технологияларды кеңінен қолдануға негізделген электрондық оқулықтар, оқыту бағдарламаларын ұйымдастыру бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Қоғамның білім беру саласындағы қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында келесі міндеттерді шешу көзделуде. Олар:

–білім сапасын көтеру;

–интернет желісіне қосылу;

–электрондық пошта және телеқатынасты пайдалану;

–электронды оқу басылымдары мен электронды қабықшаларды даярлау және қолдану; оқыту бағдарламалары құру. Білім беруде компьютерлік технологияның барлық мүмкіндіктерін интеграциялау білімгерлердің өзіне және өз біліміне қатысты танымдық қызметін, шығармашылық талабын, белсенді бағыттарын ынталандыруға көмектеседі. Бүгінгі таңда оқу үрдісіне жаңа ақпараттық-қатынастық технологияларды енгізу оқытудың мазмұнын, оны ұйымдастыруды және оқыту әдісін жетілдіреді. Сабақ кезінде ақпараттық технологияларды қолдану білімгердің физиологиялық мүмкіндіктеріне негізделіп жүргізіледі: білімгердің есінде естіген

материалдың 1/4 бөлігі, көргенінің 1/3 бөлігі, естігенінен және көргенінен 1/2 бөлігі, ал білімгер өзі оқу үрдісіне белсенді араласқан жағдайда берілген материалдың 3/4 бөлігі меңгеріледі. Ақпарат беретін технологиялар оқу үрдісіне енуіне байланысты оқыту әдістеріне, түрлеріне, мазмұнына өзгеріс енеді. Сонымен, білімді ақпараттандырудың дидактикалық процесінің маңызды аспектісі мұғалім мен оқушылардың мінез-құлқының өзгеруі болып табылады. Оқушы алуан түрлі ақпаратпен жұмыс істеп, оны біріктіріп, автоматты түрде меңгереді, процестерді модельдейді, оқу әрекетін өз бетінше орындайды [2, 127 б.].

АКТ-ның негізгі мақсаты – оқушыны қазіргі қоғам сұранысына сай, өзінің өмірлік іс-әрекетінде дербес компьютердің құралдарын қажетті деңгейде пайдаланатын жан - жақты дара тұлға ретінде тәрбиелеу. Білім беруде АКТ-ны пайдалану мен оқушылардың құзіреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай АКТ-ны, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану оқушының білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. АКТ-ны сабақта пайдалану кезінде оқушылар бұрын алған білімдерін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындайды. Сонымен бірге, АКТ құралдарымен жұмыс істеу барысында студенттердің оқуға деген құлшынысының артуы тек АКТ құралдарымен жұмыс жасаудың жаңашылдығынан ғана емес, сонымен қатар оқу тапсырмаларын күрделілік деңгейіне қарай реттей алуынан да көрінеді. Заманауи АКТ құралдарымен жұмыс істеу оқушыларды ұқыптылыққа, тапсырмаларды тиімді орындауға, басты мәселеге зейін қоя білуге үйретіп, сонымен қатар АКТ құралдарымен жұмыс істеу барысында өз әрекеттерін жоспарлауға, дұрыс шешім қабылдауға үйретеді [4, 56 б.].

Ақпараттық технологияларды қолданудың артықшылықтары:

1. Сабақ тақырыбы аясында немесе белгілі бір уақыт аралығында айтылуы қажет ақпарат көлемін көбейтіледі.

2. Білімді бір-бірінен алыс орналасқан әртүрлі оқу орындарында отырып алуға болады.

3. Білім беру жүйесін көп деңгейлі жетілдіру олардың таралуы мен білім сапасын арттырады.

4. Студенттің өз бетімен немесе басқа студенттермен топта жұмыс істеу мүмкіндігі бар.

5. Оқушының танымдық белсенділігі артып, өзіндік жұмысты орындау қабілеті тез артады.

Білім беруде АКТ-ны қолданудың маңызды бағыттарының бірі компьютерлік техниканың мультимедиялық мүмкіндіктерін қолдану

болып табылады. Е.А.Волкованың еңбегінде «АКТ мәліметтері – құралдар көрнекілікті күшейту мен ақпаратты меңгерудің логикалық және бейнелік тәсілдерін үйлестіру есебінен оқыту процесін белсендіруге мүмкіндік береді. Мультимедиялық технологиялардың интерактивтілігі оқытудың тұлғаға бағдарланған модельдерін іске асыруға мүмкіндік туғызады. Мультимедия ұғымы бір жағынан, әр текті ақпараттарды компьютерлік өңдеу және ұсынумен тығыз байланысты, ал екінші жағынан, білім беру процесінің нәтижелілігіне елеулі ықпал ететін АКТ құралдары қызметтерінің негізінде жатыр». Білім беруде ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану бірқатар факторлармен анықталады. Біріншіден, білім беруге АТ енгізу білім мен адам тәжірибесінің ұрпақтан-ұрпаққа ғана емес, бір адамнан екіншісіне де берілуін айтарлықтай жылдамдатады. Екіншіден, заманауи АТ адамға болып жатқан әлеуметтік өзгерістерге сәтті бейімделуге, оқыту мен оқу сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Үшіншіден, осы технологияларды білім беруге белсенді және тиімді енгізу білім беру жүйесін қазіргі қоғам талабына сай жаңғыртудың маңызды факторы болып табылады.

Әлеуметтік, қатынастық, ақпараттық, когнитивті және арнайы құзырлықтарды меңгеруде ақпараттық және қатынастық технологияны қолданумен байланысты болатын педагогикалық білім мазмұны терең және мағыналы болады және келесі шарттарды орындай алады, олар:

– білімді ақпараттандырудың кез келген бағдарламаларын іске асыруға белсенді араласуға қабілетті мамандарды даярлауға арналған шынайы жағдайлар құру;

– біріккен жобаларды орындау мүмкіндіктеріне байланысты білім алушылар мен оқытушылардың кәсіби деңгейін арттыру;

– электрондық кітапханалар мен виртуальды зертханалар, интернет желісінің ғылыми, мәдениеттік және әлеуметтік маңызды ресурстары арқылы дәстүрлі кітапханалар мен зертханалардың мүмкіндіктерін кеңейту, яғни білімгерлерге шығармашылықтық тұрғыда жұмыс жасау үшін жаңа сапада жағдай жасау;

– үздіксіз ашық білім алуды жүзеге асыру, телекатынас мүмкіндіктері арқылы білімгерлердің кез келген уақытта оқу үрдісін ұйымдастыруға белсене араласа алуы. Жоғарыда аталған жағдайлардың орындалуы білімді модернизациялаудың негізгі мақсатын орындауға – білім беру сапасын арттыруға, білім алудың қол жетімділігіне, жеке тұлғаның және тұтас ақпараттық қоғамның тұрақты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. [3, 13 б.]

XX ғасырдың ортасында атақты ғалым В.М.Глушков: «ЭЕМ желілері мен оларға терминал арқылы байланысу жүйелерінің дамуы келесі ғасыр басында техникалық жағынан жетілген елдерде ақпараттың басым бөлігі, бірінші кезекте, ғылыми техникалық, экономикалық, саяси-әлеуметтік мәліметтер қағаз күйде – ЭЕМ жадында сақталады. Соның салдарынан XXI ғасыр басында осындай ақпаратты пайдалана алмайтын адам XX ғасыр басында оқи да, жаза да алмайтын жанға ұқсас болады...», - деген болатын.

Елбасының «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты жолдауында: «Біз бүкіл еліміз бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметін көрсетуге қол жеткізуіміз керек» десе, осы жолдаудың III тарауы, он сегізінші бағытының жетінші тармақшасында: «Ақпараттық технологиялар мен ақпаратты таратудың жаңа нысандарына бағытталған мамандырылған білім беру бағыттарын құру міндеті де алдымызда тұр» делінген, сондай – ақ он жетінші бағытының үшінші тармақшасында «Он – лайн тәсілінде оқыту тәжірибесін дамытып, елімізде оқу теледидарын құру қажет» деп атап көрсетілгендей бүгінгі күні білім беру жүйесі жаңа педагогикалық технологияға негізделуін және ақпараттық құралдарының кеңінен қолданылуын қажет етеді. Осылайша оқу – тәрбие үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану заман талабынан туындап отыр.

Ақпараттық-телекоммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті құралдарды қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді.

Ақпараттық-–коммуникациялық технологияның келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса зор.

Тиімді оқу құралдарының бірі – электронды оқулық. Бұл студенттердің жеке оқытуында жаңа ақпаратты жеткізуге, сондай-ақ алынған білім мен дағдыларды тексеруге арналған бағдарламалық құрал.

Электронды оқулықтарды пайдалану білім беру жүйесінде үлкен жетістікке жете алады. Электрондық оқулықтарды пайдалану барысында оқушы екі жақты білім алады: біріншісі – пәндік білім, екіншісі – технологиялық білім. Электронды оқулықтарды қолдану

студенттердің теориялық білімдерін практикамен ұштастыра отырып, өз бетінше жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Электронды оқулықтардың көмегімен оқушылар көптеген қосымша материалдар алып, осы ақпаратты компьютерде есте сақтап, өз бетінше жұмыс істеу қабілетін дамытады. Олай болса, өскелең ұрпақты оқытуда инновацияны пайдалану шығармашылық табыстың негізгі көзі болып табылады.

Электронды оқулықты қолдана отырып оқушылар төмендегідей жұмыс жасауға мүмкіншілігі болады:

- Өтілетін материалдарды дұрыс әрі жеңіл түрде түсінуге;
- Оқушының өздігімен дайындалып, жұмыстың барлық кезеңдерінде өзін - өзі тексеруге;
- Жұмысты тиянақты түрде орындауға;
- Түсінбеген тақырыптарды шексіз қайталауға;
- Оқулықты сабақтарда қолданып, оқушының өз деңгейінде тапсырмаларды таңдауға;
- Қажетті материалдарды жылдам іздеп табуға мүмкіндік туғызады.

Сабақта электронды оқулықты пайдалануға болады. Әр тарауда кестелер мен тапсырмалар бар. Әр тараудағы тест сұрақтары, әр тапсырманың өзіндік жұмысы оқушының білімін бақылауға, оқушының өз бетінше ізденуін қалыптастыруға көмектеседі. Тақырыпты қорытындылауға арналған тест сұрақтары да бар. Бұл тест сұрақтарының нәтижесі жауап беру деңгейіне қарай әр оқушыға смайликпен бағаланады. Бұл әдістің оқушылардың білімі мен ынтасын арттыруға оң әсерін тигізетіні сөзсіз.

Мысалы, электронды оқулықты пайдалану бойынша қорытынды сабақта оқушылардың зейіні мен сабаққа деген қызығушылығының айтарлықтай артқанын байқадық. Сондай-ақ тапсырмалар арқылы ұмытылған ережелерді есте сақтауға көмектеседі және уақытты үнемдейді.

Мысалы, Тапсырма. Сөйлемдерді толықтырып жазыңыз.

... мамыр-Қазақстан халықтарының бірлігі күні.
...наурыз-Халықаралық бірлігі күні.
...тамыз Қазақстан Республикасы Конституция күні.
...желтоқсан-Тәуелсіздік күні.
...наурыз-көктем,береке мерекесі.

Керекті сөздер. Он алтыншы,отызыншы,сегізінші,бірінші,жиырма екінші.

Тапсырма. Реттік сан есімнің тиісті жұрнағын жалғаңыз. Он бес, жеті, алпыс, үш, отыз, алты, екі, он, тоғыз. Керекті жұрнақтар.-ыншы,-

ншы,-інші,-нші. Әр тарауда қайталау сабағында тест арқылы жұмысын жүргізуге болады. Мысалы:
8. Кімдер? сұрағына жауап беретін сөзді тап.
А) ұшқыштар
Ә) терезелер
Б) жылқылар

Ескерту. Тесттің «жауабы дұрыс» күлген смайлик, «жауабы бұрыс» болса жылап жатқан смайлик көрінеді. Осы тапсырмаларды орындағанда оқушылардың сауаттылығы жақсарып, сөз қорлары молайып, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай туғызады т.б.

Әрбір білімгерді қысқа уақыт аралығында ақпаратты іздеуге, табуға, қабылдауға, меңгеруге, алынған ақпаратты өңдеуге және қажеттілігіне пайдалана алуға үйрету қажет. Ол үшін оқытудың дәстүрлі әдістерімен бірге қазіргі ақпараттық-қатынастық технологияны бірге қолдана алу керек болады. Басқаша айтсақ, ақпараттандыру – ол білім жүйесін жаңашаландырудың маңызды бағыты. Қазіргі қоғамды жан-жақты қамтыған ақпараттандыру үрдісі бірнеше бағытта дамыған, соның бірі – білімді ақпараттандыру болып табылады. Білімді ақпараттандырудың түпкі мақсаты – болашақ ақпараттық қоғам мүшелерінің сапалы жаңа моделін қамтамасыз ету.

Қорытындылай келе, АКТ мұғалімнің белсенді көмекшісі болып табылады. Ол компьютерлік технология бойынша қажетті білімі және бағдарламалық қамтамасыз етумен жұмыс істей білуі керек. Интерактивті сабақты өткізудің маңызды шарты – компьютерлік техникамен жабдықталған аудиторияның және көрнекі және аудио оқу материалдарын көпшілікке ұсынуға арналған заманауи құралдардың болуы. Мұның барлығы оқушының материалды меңгеруіне көмектеседі.оқытудың тиімділігін арттырудың жолдарының бірі ретінде оқытудың жаңа технологиясын енгізуді атап өтуге болады. Білім беруді ұйымдастырудың дүниежүзілік тәжірбиесінде көптеген оқыту технологиялары жүзеге асырылуда. Елімізде орын алып отырған инновациялық ахуал, білім мазмұнын жалпылама сипат беру негізінде байыту, оқыту түрлері мен құралдарын, әдістер мен әдістемесін қайта жасақтауды қажет ететіні түсінікті. Бұл мәселелерді шешудің бірден бір жолы, қоғамның бүгінгі басты бағыттарының бірі – оқу үрдісін ақпараттандыру мен компьютерлендіруге әкеліп отыр. Оқытудағы ақпараттық-қатынастық технологиялар аса қажетті педагогикалық проблемалардың шешімдерін табуға, ой еңбегін арттыруға көмектесіп, оқу үрдісін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы
2. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2010 ж
3. Элейн Уилсон. Оқыту мен оқу сапасын арттыру үшін сабақтарда сандық технологияларды қолдану // Педагогикалық диалог. №2 (12) 2015 13-17-б.
4. Қазақстан мектебі. 2008 ж. №6 «Ақпараттық технологиялардың тиімділігі»

А. Сапина

Павлодар қ. №2 жалпы білім беру мектебі

А.К. Сулейменова

Ғылыми жетекші, философия докторы (PhD), Павлодар қ.

ШӘКӘРІМ ПОЭМАЛАРЫНЫНЫҢ АНТРОПООӨЗЕКТІК СИПАТЫ

Мақалада Шәкәрім шығармаларында кездесетін антропонимдерге семантикалық талдау жасалған. Шәкәрім поэмаларының кейіпкер атымен аталғандығы – нақты сол кейіпкердің тағдыры мен өмір жолына негізделгенін анықтайды. Әр поэмасындағы адам есімдерінің мағыналық сипатына тоқталады. Ономастикадағы бұл тәсіл - поэманың аталым сырына терең үңілуге, яғни мазмұн-мағынасын түсінуге ықпал етеді. Шәкәрім поэмаларындағы антропонимдер қатары реалды өмірден алынған.

Кілт сөздер: антропоним, денотат, конотат, семантика, имплицитті

В статье покано семантический анализ антропонимов, встречающихся в произведениях Шакарима. То, что поэмы Шакарима названы в честь героя, определяет его судьбу и жизненный путь. В каждом стихотворении речь идет о смысловом характере человеческих имен. Такой подход в ономастике способствует глубокому погружению в тайну названия поэмы, т. е. осмыслению содержания. Ряд антропонимов в поэмах Шакарима взят из реальной жизни.

Ключевые слова: антропоним, денотат, коннотат, семантика, имплицитный

The article makes a semantic analysis of the anthroponyms found in Shakarim's works. The fact that Shakarim's poems are named after the hero determines his fate and life path. In each poem we are talking about the semantic nature of human names. This approach in onomastics contributes to a deep immersion in the mystery of the name of the poem, i.e. comprehension of the content. A number of anthroponyms in Shakarim's poems are taken from real life.

Keywords: anthroponym, denotate, conotate, semantics, implicit

Шәкәрім поэмаларының көркем мәтіннің нақты мағынасын беруші аталымдармен аталуы «Қалқаман-Мамыр», «Еңлік-Кебек», «Нартайлақ пен Айсұлу», «Ләйлі-Мәжнүн», «Қодардың өлімі» - аталым поэманың сол кейіпкерге, оның өмірі мен болмысына негізделгенін айқындап тұрған сияқты.

Әдеби мәтін – эстетикалық жинақталған сөйлеу құралдарының функционалдық тұйықталған жүйесі болғандықтан, мәтінде жалқы есім көптеген мағыналық байланыстарымен, есімнің индивидуальды-көркем семантикасын қалыптастыратын күрделі ассоциациялар және коннотациялар арқылы көбейе түседі. Тілдік жүйе мен сөйлеу тұрақты қолданыстарынан туындайтын бағалауыш коннотациялар.

Шәкәрім өз поэмаларын жазғанда ол өзі оқып, танысқан шығыс поэмаларынан есімдер тобын жіктеген. Абайдың қамқорлығы арқасында Шәкәрім Түркияда, Арабстанда, Мысырда болып, Мекке, Мәдине, Александрия мен Парижді көреді [1, 722]. Оның

поэмаларында көбінесе араб текті есімдер көп өрілген: Әбілмәмбет, Абылай (Әбділмәмбет деген есімнің қысқарған түрі абыл// әбіл – ата, әке әділ деп фонетикалық өзгеріске түскен, ал Мәмбет иран есімі, Моммед – 1) жәрдем етуші; 2) жәрдемші, көмекші), Әбілхайыр, Зәйіт, Зейнеп. Өйткені Шәкәрімнің Шығыс елдері алыптары - Хафиздің өлеңдерін, Фзулидің «Ләйлі-Мәжнүн» поэмасын, Пушкиннің, Толстойдың шығармаларын қазақ тіліне аударуы оның араб, парсы, түрік, татар, өзбек, орыс тілдерін жақсы меңгергендігінің айғағы.

«Еңлік-Кебек» дастанындағы антропонимдер: Шақшақ Жәнібек – Арғын, Шақшақ табынан шыққан ақылды кісі, Жеті Момын – Атығай, Қарауыл, Қанжығалы, Тобықты (генонимдері) һәм Бәсентиіннің үш баласы, бәрінің үлкен шешесінің аты – Момын, Әбілмәмбет – ұлы жүздің үлкен ханы, Сәмеке хан – орта жүздің ханы, Әбілқайыр хан – кіші жүздің ханы, Абылай хан есімдері бар.

Сол соғыс – хан Абылай келген кезі,

Қалмақтың сыбағасын берген кезі [3,193].

Бұл тармақтардан антропонимдердің тарихи-этникалық сипаты бар екеніне көзіміз жеткендей [4, 172]. Мамай – Тобықтының бір табының атасы, Жұмағұлдың баласы, Кеңгірбай мен Қараменде – Тобықтының екі биі, Қабекең – Кеңгірбай биге қойылған деминутив есім. Қабан сықылды бұрылмайтын мықты деген сөзден шыққан [3, 194]. «Еңлік-Кебек» поэмасына сілтеу бар:

Қалқаман мен Мамырды жаздым бұрын,

Оқығандар, байқадың оның сырын.

Енді айтамын Еңлік пен Кебек сөзін,

Тағысынан көріңіз мұның түрін.

Есімдер мен олардың мағынасы - Жуантаяқ Тоқтамыс (ру аты+ есімі) – тобықтының қолбасшысы, Кебек, Нысан абыз – бақсы, балгер, Еңлік – тамырынан бояу жасайтын дала өсімдігі. Сұлулық, көріктілік пен көркемдік символы [5, 168], Ер Қабанбай (Қабанбай батыр сияқты) – Еңліктің нағашысы, Көбей – Жүзбенбет деген таптан шыққан, әрқашан Кеңгірбай бидің сөзін сол шешкен, ол:

«Қыз да жоқ, Кебек те жоқ, ел шабысты,

Мен сізден ақыл сұрай келдім» деді.

...Қабекең сөз айтпайды жұмбақтамай:

1. «Ай, Көбей, сұңқар қалай, тауық қалай?»

...*Тауық* пен *сұңқар* деген Еңлік пен Кебектің орнына коннотаттары ретінде жұмсалып тұр, яғни екінші аталымы сияқты (3, 206). Кенбай – Байғара деген таптан шыққан кісі.

Поэмадағы аталымдардың баба, хан, қажы сөздерімен тіркесе екі компонентті қолданылуы сол замандағы әлеуметтік атаулармен берілгендігін анықтайды.

«Ләйлі- Мәжнүн» поэмасының –

Науаи, Сағди, Шәмси, Фзули бар,

Сайқали, Қожа Ғафиз, Фердаусилар...

деп шығыс ғұламаларының әлемге әйгілі есімдерімен басталуының өзі және аударма болса да, есімдердің қаз қалпында жұмсалуы оқырманын бірден үңілтеді. Сабырбай, Жанақ, Шөже, Кеншімбай – бұрынғы бәйітшілер есімдері.

Бәйітші, елден асқан шешен болып,

Әлемге сөздің нұрын жайған солар [3, 235].

Фзули бағдади – бұлардың әпсәнәсін жазған адам. Қайыс – Мәжнүннің шын есімі, Қайыстың лақап аты – Мәжнүн денотат ұғымнан(жынды) коннотат дәрежесіне жеткен, яғни есімнің екінші аталымы Мәжнүн негізгі қолданысқа түскен қалпында Фзули жырлаған үлгісіне сәйкес келеді. Дастанда: «Мәжнүн» деген – жынды демек,

«Мәжнүн» деп ат қойылды соның үшін - деп есімге түсініктеме беріледі:

Ләйлі – төренің қызы, арабша әлләйлүн 1) түн, кеш; 2) көне еврей тілінен араб тіліне енген сөз. Мағынасы – лилия [6, 82]. Қазіргі кезде бұл есімнің Ләйлә, Ләйла өзгерген түрлері кездеседі.

...Құшақтап «Байтолланы»тілек қылса,

Көңілінен шығар дейді ғашық жары [3, 247].

Байтолла – паруардігер? Науфал – батырдың аты, Ебнсалам – Ләйліні айттырған адам, Зәйіт – Науфалдың жолдасы, Зейнеп – Зәйіттің ғашық қызы. Есімдердің білдіретін мағынасын айқындайтын болсақ: Сабырбай –Сабыр+бай, сабыр арабша шыдамды, төзімді, табанды, ал бай тарихи кезеңге сай жалғанған компонент [6, 106].

Жанақ – иран есімі, қазақша жаны таза, ниеті ақ деген мағынаны білдіреді [5, 77].

Кеншімбай – көне түркі тілінде кенш 1) бала; 2) хайуандардың төлдері [6, 69].

Зәйіт – Зайт арабша зәид 1) өсуші, таратушы, көбею; 2) артық дегенді білдіреді [6, 65].

Зейнеп – араб есімі, зайнаб – мағынасы толық, етженді [6, 66].

«Қалқаман-Мамыр» поэмасында кездесетін антропонимдер - Әнет баба (Баба), Кішік, Мәмбетей, Тұрсын, Әйтек, Олжай, Байбөрі, Қалқаман, Мамыр, Сәмеке хан, Көкенай – Мәмбетейдің бастаушысы, Суан-Раптан (қалмақтың бастаушысы), Құнанбай қажы антропонимдері кездеседі. Негізінде поэмаға арқау болып тұрған - Әнет баба, Мәмбетей, Қалқаман, Мамыр, Көкенай есімдері. Поэмадағы антропонимдер тізбегін семантикалық және асемантикалық, яғни бір аталған сәтте есімнің бойында мағынасы жоқ деп қарастыруға болады. Мұндағы семантикалық есімдер тобына – Тұрсын, Байбөрі, Қалқаман, Мамыр, Құнанбай антропонимдерін енгізсек, ал асемантикалық есімдерге – Әнет, Кішік, Мәмбетей, Әйтек, Олжай, Сәмеке, Көкенай, Суан-Раптан жатады. Бірақ асемантикалық есімдер имплицитті түрде ру аталымдарының генонимдері болып табылады. Туыстық атауларға байланысты есімдер тобынан да бар - *Көке*. Дастанда түс лексемамен келген аталымдар кездеспейді. Бұл да Шәкәрімнің өзіндік стилінің ерекшелігі болып табылады. Поэмадағы антропонимдер қатары реалды өмірден алынған, мұны автордың поэманы таныстыру кіріспе сөзінен байқауға болады:

Семантикалық есім Тұрсын – баласы тұрақтамаған семьяда туған балаға осындай есім берілген [5, 140], Әйтек, Олжай, Байбөрі – көне түркі тілінде бөрі – қасқыр дегенді білдіреді [5, 42], Қалқаман – қалқа+ман – кісі, қалқасы бар адам [5, 93], Мамыр - қазақша ай аты, Сәмеке хан – мүмкін кейіпкердің есімі Сәмен деген есімнің –еке, -ке

еркелету демунитиві ретінде аталса – иран есімі – байлық; молшылық, күш, қуат, тәртіп, тыныштық [5, 129], егер Сәмет деген есімнің деминутиві болса – араб есімі: 1) мәңгілік, өмірлік, берік; 2) бас ие, қожайын деген мағынада [5, 129] жұмсалған.

«Нартайлақ пен Айсұлу» поэмасы 1929 ж. жазылған. Әмір-Темір заманында болған оқиға ізіне негізделген. Поэмадағы антропонимдер: Бозша – арғынның тоқалы, Жәнібек – жалғыз ұлы, Құр – үлкені, Балға – оған тетелесі, Қаранай – кенжесі, Айсұлу, Күнсұлу (Балғаның екі қызы), Нартайлақ – Қаранайдың жалғыз ұлы, Самсы, Тай – Балғаның ұлы, Былқылдақ – Тайдың келіншегі, Барғана – Балғаның тоқалының ұлы, Барлы – Балқыбектің баласы, Айсұлудың айттырған күйеуі, Бақа – Балқыбектің қыз берген құдасы, Тантық қыз Ханым – Бақаның қызы, Балқыбек – руы матай, Барлының әкесі. [3, 214].

Байқошқар – Барғананың нағашысы, Бөбек – Нартайлақтың құрдасы,

Тоғысай - Самсының құлы, Томан- Балқыбектің күңі, кемпір, ол Айсұлуға: ... «Қалайсың, Айсұлужан, қалқам», дейді...(3, 225)

«Тапсырам, құдай қосса, *Тайлаққа*», -деп...

Қандығатай – бай, Қантакең деп те деминутивті қолданылады.

Айсұлу, Күнсұлу есімдері ай мен күндей сұлу болсын деген дезиративтер. Балға, Барғана, Былқылдақ, Балқыбек, Барлы, Бақа есімдері біркелкі *б* дыбысынан басталып, фонетикалық қайталама ретінде поэманың мазмұн әуезділігін арттырып тұрғандай. Бұл да Шәкәрімнің өзіндік ерекшелігі болып тұрған тәрізді.

«Қодардың өлімі» **поэмасында кездесетін антропонимдер – Қодар, Айдос, Қайдос, Жігітек – Олжайдың үш ұлы да, Борсақ – баласы, бұл аталымдар апеллятивтенген, яғни антропонимнен ру аталымына алмасқан, Қайдос аталымын кейін Бөкенші деп атаған, Құнеке - Құнанбайдың деминутиві, болмаса әдеби тіл стиліндегі құрметтеу, еркелету, *қажы* деген коннотаты да кездеседі:...Қажы айтты: «Мына жұмыс бізге бір сын....» [3, 289], ...Қажы айтты: «Бұлар сөйтіп қаза таппақ... [3, 290], Семейдің ғұламасы коннотаты: Дұрыс көрді Семейдің ғұламасы [3, 287], төре Барақ, «Мұны қылған өз *Олжайың*» дегенде апеллятив қолданылған, Олжайың деп Қодарды геноним ретінде тармақтаған, Керей жорға Жұмабай – ру аты+ лақап атымен тіркесе оның өзіне тән мінезін, ерекшелік қасиетін көрсете сын есім тұлғалы лақап аты антропонимиялық «аталымның» құрамына еніп, жалқы есімнің баламасы ретінде қолданылылған.**

Бірде жалқы есімнен туындаған, бірде жалпы есімдерден жасалған лексемалардың бәрі де атау түбір күйінде емес, белгілі жалғау-жұрнақтарды қабылдаған туынды түбір (атау) тұлғасында тұрып, «аталымдық» қызмет атқарады. Сонымен қатар бұлар мағына (қолданыс) талабына сай тұлға жағынан бірде қысқарып, бірде кеңейіп отырады: қысқарған тұлғадағы «аталымдарға» толық есімдердің еркелету, кішірейту мағынасындағы қолданысы -еке қосымшасы арқылы синкретикалық түр жасап тұр: Қодеке, Сүйеке, Құнеке – деген деминутивтер. Сүйеке – Сүйіндік – Бөкеншінің басты адамы, батыр Қиял - Борсақтың басты адамы, Тайлақбай – жастау бала.

Әрбір әдеби жанр үшін қатысушылардың белгілі бір аталымдар стратегиясы, берілген жанр түрінің шеңберінде кейіпкерлер бейнесін толық ашатын олардың вариативтік әдістері тән.

Әрбір сөздің негізінде лексикалық мағынасының интенсионалы жатқан белгілі бір семантикалық құрылымы болады, яғни лексикалық мағынасының мазмұндық өзегі. Интенсионалдың құрамына семалар ретінде енген интенсионалдық белгілер басқа ұғымдардың – интенсионалға қатысы бойынша импликациялық мағынаны қалыптастыратын белгілердің болуын көрсетеді. Көркем мәтінде интенсионалды және импликациялық мағыналардың өзектілігі эквонимиялық және гиперо-гипонимиялық қатынастарды қалыптастыру базасы болып табылады, яғни тепе-теңдік және кірістіру қатынастары. Эквонимиялық қатынастар деп ұғымды білдіретін бір пән саласындағы, бірыңғайдағы қорытынды деңгейінде және жақын жоғары деңгейдің (гипероним) жалпы ұғымды сөздері арасындағы байланыстар түсіндіріледі. Гиперо-гипонимиялық қатынастар бір пән саласына жататын, бірақ әр түрлі қорытынды деңгейінің сөздері арасындағы байланысты бейнелейді.

Лексикалық сипатталған байланыстардың типтері, сондай-ақ әр түрлі дыбысталатын, бірақ бір ұғымды білдіретін синонимия принциптері көркем мәтіннің байланыстылығы мен оны тұтас бірлік ретінде қабылдауға ықпал етеді. Аталған байланыстардың қалыптасуының арқасында сөздер қосымша мағынаға ие болып, мәтін де қосымша мағыналық көлемге ие болады. Мұның барлығы кейіпкерлерді толық сипаттауға мүмкіндік береді.

Мәтінде кез келген нысанның әр түрлі аталымдары арасында байланысу сипатына әсер ететін белгілі бір семантикалық қатынастар қалыптасады. Екіншілік аталым кезінде нысан түрлі

ұғымдармен беріледі. Әр түрлі аталымдар мен ұғымдар арасындағы қатынастардың *тепе-теңдігі, түйісуі мен кірігу*і ұқсас болады.

Есім ақиқаттағы нысанмен қандай да бір белгісі арқылы ара қатыста болады. Нысан мен оны білдіретін қосалқы аталым арасындағы маңызды белгісінің атау негізінде жатқан байланысты дұрыс қалыптастыру үшін атау мағынасының шындықпен тікелей ара қатыстағы тікелей атауына сүйену қажет. Яғни, мәтінде нысанның тікелей және жанама (метафоралық және метонимиялық) аталымдары арасында мағыналық байланыс қалыптасады. Көлемі бойынша ажыратылатын және бір-біріне тек пен түріне (гипер-гипонимиялық қатынастар) қатысты білдіретін ұғым аталымдарына кірігу қатынасы сипаты тән. Бұл номинатив жалқы және жалпы зат есімдер мен есімдікті ауысумен айтылған бірліктерге қатысты. Есімдікті номинация жанама болып табылады. Есімдікті белгілену ең болмағанда, аталымды жинақтайды.

Осыған сәйкес жалпы және жалқы зат есімдермен айтылған есімдіктер, гипонимдер - нысанның нақты аталымдарына қатысына қарай гиперонимдер болып табылады. Атауды нақтылау ең болмағанда, жеке есіммен аталынады. Жеке есімдер көбінесе мағынасыз болады да, нақты нысанды нұсқайды. Әңгімелесушіге сөздің кім жайында болып жатқаны туралы анықтау мен есіне түсіру кезінде, әдетте, жеке есім қолданылады, себебі нысанның идентификациясын беруде адамның есімі ғана өзіне барабар рөл атқарады. Жеке есімдердің прагматикалық ыңғайлығы референттің қандай қасиеттері оның тепе-теңдігін қамтамасыз етуге міндетті екендігін ойламай-ақ, сол адам туралы айта беретіндігімен ыңғайлы, яғни олар нысанның қысқа десигнаторлары болып табылады.

Қорыта айтқанда Шәкәрім дастандарында 77 есім бар. Оның ішінде басты антропонимдері: Ләйлі, Мәжнүн, Зәйіт, Зейнеп, Қалқаман, Мамыр, Әнет баба, Мәмбетей, Көкенай, Еңлік, Кебек, Кеңгірбай, Нартайлақ, Айсұлу, Күнсұлу, Қодар. Есімдердің қайталап кездесетіндері: Сәмеке, Олжай – «Еңлік - Кебек» пен «Қалқаман - Мамыр», Құнанбай - «Қалқаман - Мамыр» және «Қодардың өлімі» поэмаларында бар. Бұл антропонимдер нақты халық өмірінен алынған екендігін көруге болады, яғни антропоним тарихи-этникалық қызмет атқарып тұр. Көпшілігі, әсіресе әйел есімдері Айсұлу, Күнсұлу, Ләйлі, Еңлік, Зейнеп қазір де қойылып жүрген антропонимдер. Қалқаман,

Мамыр, Кебек, Көкенай есімі өте сирек кездеседі. Ал Қодар, Мәмбетей, Зәйіт, Нартайлақ, Әнет есімдері тарихи есімдер сияқты санамызға көне ұғым ұялатады.

Сонымен, әр кейіпкер аталымына мәтіндегі барлық әдеби әрекеттер мен кейіпкерлер тізбегі қатысты болып, мәтін құрылымының басты нүктесі болып табылатындықтан, әдеби шығарманың сюжет желісіне әсер етеді. Кейіпкер – эпикалық шығармаларға талдау жасауда маңызды ұғым, себебі кейіпкер ғана белгілі бір жүйе мен сюжетті қалыптастырып, пән әлемінің негізін құрайды.

Атауды нақтылау ең болмағанда, жеке есіммен аталынады. Жеке есімдер көбінесе мағынасыз болады да, нақты нысанды нұсқайды. Әңгімелесушіге сөздің кім жайында болып жатқаны туралы анықтау мен есіне түсіру кезінде, әдетте, жеке есім қолданылады, себебі нысанның идентификациясын беруде адамның есімі ғана өзіне барабар рөл атқарады. Жеке есімдердің прагматикалық ыңғайлығы референттің қандай қасиеттері оның тепе-теңдігін қамтамасыз етуге міндетті екендігін ойламай-ақ, сол адам туралы айта беретіндігімен ыңғайлы, яғни олар нысанның қысқа десигнаторлары болып табылады.

Көлемі бойынша түрлі ұғымдарды білдіретін номинативтік бірліктер арасында тығыз мағыналық байланыстар байқалады, өйткені нысанның өте нақты аталымдары жинақы атаулар үшін мағына көзі болып табылады. Осыған орай, номинативтік бірліктерге сәйкес, кірігу қатынастарына байланысты сюжет кеңістігінің бөліктері аса тығыз мағыналық байланыста сипатталады.

Әр әдеби жанр үшін эпос жанрлық түрінің аясында кейіпкерлердің толық бейнесін ашатын аталым нұсқаларының әдістері, қатысушы тұлғалардың аталымдар табиғаты тән.

Қорыта айтқанда, Шәкәрім поэмаларының атауы – антропонимермен келгендігі, кейіпкер-бейне дегенді ескере, поэманың аталым сырына терең үңілуге, яғни мазмұн-мағынасын түсінуге болады. Ақын қыры да сыры мол есімдерді поэмаларының аталымы еткен, дастандағы кейіпкерлерінің есімдері араб-иран, қазақтың көне есімдеріне жақынырақ өрілген.

Пайдаланған әдебиеттер

5. Сейсенбаев Р. «Мұтылғанның» оралуы// Шаһкәрім. Жол табалық ақылмен. - Алматы: «Дәуір», 2006. – 724 б.
3. Шәкәрім. Қазақ айнасы. Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: Атамұра, 2003. – 296 б.

- Қоңыратбай Т.Ә. Эпос және этнос. – Алматы: Ғылым, 2000. -268 б.
- Жанұзақов Т.Д. Ваше имя? Казахско-русский толковый словарь имен. – Алма-Ата: Казахстан, 1989. – 192 с.
- Жанұзақов Т. Есімдер сыры. - Алматы: «Қазақстан», 1974. - 132 б.

Секция 4: Гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

С.С. Тулепбергенова
Павлодар педагогикалық университетінің 3-курс студенті,
Павлодар қ.
Б.Ш. Құралқанова
Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент, Павлодар қ.

ТӘУЕЛСІЗДІК КЕЗЕҢІНДЕГІ ҚАЗАҚ ӘҢГІМЕСІНІҢ КӨРКЕМДІК КӨРІНІСІ

Бұл мақалада тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ әңгімесінің көркемдік көрінісі, қазіргі қазақ прозасының символикалық сипаты. қарастырылған. Сондай-ақ Жанат Ахмадидің «Кие» әңгімесінің көркемдік поэтикасының көрінісі зерделенген. Әңгіменің барысында кездескен қасқыр бейнесінің портреті, психологиялық паралеллизмі жан- жақты ашылған, сонымен қоса қазақ халқының көк бөріге байланысты наным-сенімдеріне, мақал-мәтелдеріне негізделіп жазылған. Қазақ жазушыларының қасқыр киесі туралы пікірлері негізге алынған.

Түйін сөздер: әдебиет, әңгіме, авторлық ой, кие, қасқыр, бөрі, көркемдік көрініс

В данной статье художественное воплощение казахского рассказа периода независимости, символический характер современной казахской прозы. при условии. Также исследуется художественная поэтика рассказа Джаната Ахмади «Кие». Портрет волка, встречающийся в ходе беседы, подробно раскрываются психологические параллели, а также на основе поверий и пословиц казахского народа о синем волке. Основаны мнения казахских писателей о волчьей шубе.

Ключевые слова: литература, повесть, авторская мысль, волк, волчица, художественное воплощение

In this article, the artistic expression of the Kazakh story of the period of independence, the symbolic nature of modern Kazakh prose. provided. The artistic poetics of Janat Ahmadi's story "Kie" is also studied. The portrait of the wolf encountered during the conversation, the psychological parallels are revealed in detail, as well as based on the beliefs and proverbs of the Kazakh people about the blue wolf. The opinions of Kazakh writers about the wolf's coat are based.

Keywords: literature, story, author's thought, wolf, wolf, artistic expression

1991 жылдан бергі жылдардағы қазақ прозасы толымды ізденістермен басталғаны белгілі. Кеңестік саясат тыйымынан ой-пікірі жарық көре алмаған қаламгерлердің бірқатары осы тұста сөз еркіндігін пайдаланды. Тәуелсіздік кезеңіндегі әдебиеттің дамуының бағдары, міндеттері жайында кең көлемде пікірлесу өріс алды. Ақын-жазушыларға өзі қалаған, жанына жақын тақырыпқа шығармалар жазу мүмкіндігі туды. Елдің егемендігі мен ұлт мүддесін арқау еткен тәуелсіздік кезеңіндегі жаңа әдебиет – бұрынғы социалистік реализмнің сыңаржақ шектеулілігінен арылып, дүниежүзілік көркемдік үрдістен тәжірибе жинап, ұлт әдебиетіне ортақ жаңа сапалар, өлшемдер кіргізді. Соның елеулісінің бірі қазіргі қазақ прозасының символикалық сипаты. Біздің басты назар аударатынымыз да бұрыннан бар тәсілдің қазіргі заманғы жаңа болмысты прозадағы өзгеше жаңғыруы мен түрленуі болмақ.

Жанат Ахмадидің «Кие» әңгімесінде авторлық ой :

«Жұтсаң шекеңнен шығатын суық қайнардың ішіне үш бөлтірігін қамап жал-жотасы күдірейген, мойыны бір құшақ, құйрығы жарымынан жоқ, шолақ арлан мен ақшулан қаншық күзетте тұр... Қыс кездерінде қыстауларды торып жүретін шолақ арланды бұл маңның елі, аңшылары «Қызылшолақ» атандырған. Өйткені күдірейген қылшықты жалы, жон-жотасындағы қайратты шуда жүні қар бетінде алыстан көзге түскенде қызғылттанып, құбылып көрінетін. Әсіресе, жал-жотасы қызыл-көк, қалың, ұзын қылшықтарының ұш жағы көк-бөртеленіп, темірдей қарақызыл түске еніп шалынатын» [1, 158 б.] деп басталатын әңгімеде Қызылшолақты аңшы Адырқұлдың күрең тазысымен қолға тірідей түсіріп алуы суреттеледі. Автордың қасқырлар өміріне, өмірінің сырына қанық екендігі шығарманы оқу барысында қатты аңғарылады. Қасқырлардың тағылық өмірі, хайуанға тән іс әрекеттері кинопонорама тәрізді көз алдыңыздан дәлме-дәл, қанық бояулармен өте шығады. Оқырман көркем мәтін емес, кино көріп отырған тәрізді әсерде қалады. «Жаз бойы жақын маңдағы «көршілердің» малына тиіспей, ат жетпес алыстағы елдің қозы-лағын, Қызылшолақ пен ақшулан көбінесе бірлесіп тасыған. Наурыздың жарымынан көкке оралғанша апанда болған ақшулан іші қатып сабылған жүріске жарағанда арланға қабаттасқан. Жан баласы бармас елсіз, иесіз тау шатқалындағы үш бөлтірік пайда болған апанға екі айға дейін жас төлдердің сырбаз, өлі етін жегізіп тұрған болса одан соң да барынша тірі қозы-лақ тірнектеп әкеп қалың шалғынға бос қоя беретін. Өз аяқтарымен қуалап, өз ауыздарымен ұстап жеуге үйрете бастаған күннен бері үш бөлтірік қашаған қозыны алды-артынан шыға тыраңдап жабыла қуатын болған. Жете алмай бара жатса ана екеуі алдын тосып беретін. Қазақ «адам өлсе де, қойдың соры, туса да қойдың соры» десе, одан басқа жауы аз емес-ті. Бала жасынан көретіні осы еді» [1, 158 б.]. Ауыл шетіндегі апанды қасқыр бөлтіріктерімен ұяласы, елдің көне көз қариялары оларға тиісуге, жақын баруға тиым салған. Өйткені бір бөлтірігін жазым етсе немесе алып кетсе қасқырдың арланы мен қаншығы ауыл малына маза бермейтін болған. Ал қасқырлар болса табиғаттың заңдылығы бойынша қанша аштан қалып бара жатса да жақын маңдағы елдің малына тиіспейтін болған. Өйткені қасқырлық, қорқау түйсікпен-ақ жақын ауылдың тышқақ лағын алса да оның өтеуінде бөлтіріктерінің қаны тұрғандығын түсінген. Шығармада Қызылшолақтың ұзақ сонар сөлкек желісіне ілесе алмай, межелі жаққа жетпей-ақ орта жолдағы елдің тобылғы түбінде ұйықтап адасып қалған бір қозысын бас салып өлтіріп қойған кезінде, Қызылшолақ секіріп келіп ашуланып, желкеден қапсыра қауып, анадай жерге бұрақ еткізіп лақтырып тастаған. Сол күні өзі

басқа жақтан бір қозыны мойнына салып әкеліп әлгі тобылғының маңына тастап кете барған. Қызыл қозы орнына сүйтіп қара қозы төленіп, шаруаның бір төлінің орнын басқанымен, оның енесінің бауыры бос қалғанын хайуандық түйсікпен әрине білген жоқ. Қасқырлар дүниені кезіп жүреді дегеніңізбен олардың өз нәсілінен тараған үйірлерінің белгілі шекаралық мекені болады. Мекен еткен таулары мен жем аулайтын қыстау үңгірлеріне шейін әр қайсы әулет көлем белгілеп алады. Бірінің аймағына бірі ешқашан аяқ басып бармайды. Жазатайым ауып келе қойса, жергілікті мекен иелері ана сырттан кезіп кеп қалған бөтен бөріні жабылып талайды. Тіпті бір жерінен қан көрінсе бітті, жеп те қоятын әдеттері болады екен. Бір кезде Қызылшолақ бекем-мекен етер жер шолып жүріп Көкшұңқырға тап келеді. Бірақ мұндағы кәртең көкжал бөріге апанын оп-оңай бере қоймаған еді. Сол жолы Қызылшолақ құйрығының жарымынан айырылса да, бір апанды жалғыз мекендеген кәрі арланды жылы ұясынан қуып шығып, қаңғыртып жіберген еді.

Қызылшолақтың бақытты шағы – ақшуланмен табысып, кіндігінен ұя өрбітіп, Көкшұңқырдың сай-саласын шулата, ауыл-аула, қарлы, қарағанды далада тайды-тайдай, қойды-қойдай жусататын айла-айбарға толы даңқты күндері-тін. Ж.Ахмади қасқырдың батпақ суды паналап, із жоғалтатын ғажап қулығын, мал атаулыны не шоңқитып, не домалатып түсіретін, ұйымдасып, қуғыншыны шатастыратынептілік, кейде соңындағыларға қарсы шаба жаздайтын, қырындап төзімін тоздыратын қырқылжыңдығы мен өрлігін романтикалық әрі экзотикалық өрнектермен кестелейді. Сөйткен Қызылшолақ – табиғаттың аясында өз күшіктерін үйретіп жүрген кезінде қапыда қалып, қолға түседі. Қызылшолақ мекенінен, кең көсіліп шапқан даласынан айырылды, екі аяқты пендеге тұтқын болды.

Мақтан үшін тірідей елге көрсетпек болған, Адырқұл оны ұрмай-соқпай атпен сүйреп, қылқындырып жыққаннан кейін аузын мықтап тұмылдырықтап, оның үстінен ноқта жасап ауылға тыртыстыра жетелеп әкелген. Осы бойда ашықтырып, итке талатып, тазыларды ауыздандырып «көзіне көк шыбын үймелетіп өлтірейін» деген Адырқұлдың жоспары арнайы бір себеппен өзгеріп сала берді. Қора алдындағы тіреуге байлап қойып жұртқа көрсеткенде, Қызылшолақтың үлкендігіне таңырқап, жаға ұстамаған адам қалған жоқ. Көзіне көрінген қасқыр атаулыны құтқарып көрмеген кешегі күрең құмайға да шалдыртпай құтылғаны Жоңғар тауының біртуар арланы екендігінің айғағы болатын.

Сонымен бір кезде Жоңғар Алатауының сонау Көкшұңқыр қойнауында иен таудағы апанда «өзі би, өзі қожа» болып, өмір сүрген Қызылшолақтың зоопарк тұтқыны болып тұрғанына жарты жылдай уақыт өткен. Автор зоопарктегі қамауға түскен Қызылшолақтың іс-әрекетінің өзін өзгеше суреттеп кесек бейнелейді. М.Мағауиннің «кейінгі қасқыр – бұрынғы бөрідей бола алмады...» дегеніндей Қызылшолақ өзінің бөрі қалпын сақтап қалған – кейінгі қасқыр. Оны мынадан көруге болады. Қызылшолақ өзінің тектілігін көрсетіп, хайуанаттарды бағып-күтетіндердің берген тамағын кісі көзінше жемейді. Еті бар кесек сүйектерді алдына тастағанда оған көз қиығын ғана салып қойып, мойнын қырыс бұрып жатып алады. Жаратылысынан сонша ашқарақ жыртқыш әшейінде өлгенше күресуге бар тамақ үшін басын да игісі келмейді. Автор Қызылшолақтың қайсар қиқарлығынан нағыз бөріге тән тектілікті көрсеткендей.

«...Желтоқсанның бас кезінде қолға түскеннен бергі алты ай уақыт ішінде жал-жотасындағы күдірейген қайратты ұзын қылшықтарынан басқа жүндері үрпиіңкі; бүйір тұстары ұйпаланған, тіпті бөксе жағы өлі жүнін тастап, түлей алмай жабағыланған арланның көз жанары ғана әлі жасымағанын білдіріп бал-бұл жанады. Ішкі дүниесі тұтқында екенің мойындатпаған сияқты. Келген кісіге шоқтай жайнаған қызыл-сары көзін жалғыз рет тастап қадала қалады да, «е, сен байқұс екенсің ғой» дегендей болып қайта назар аудармай қояды. Қырыс, қияс» деп қасқыр мінезін портрет арқылы берген жазушы Көкшұңқырдай көк мұнар тауын аңсаған көкжал -тұтқынның қамауға көнгісі келмей, тамағы тоқ болса да ыстық қамау жеп қойған арып-аршыған жабағы түрі – табиғаттың өз таразы өлшемі бұзылғандықтан деп пайымдайды. Қызылшолақ бейнесі мен психологиялық параллелизм тұрғысынан осы зоопарктегі аңдар патшасы деп саналатын арыстан мен жолбарыстардың өзімен психологиялық паралеллизмен қатарластыра алады да бір-біріне антитеза формасымен қарсы қояды. Тіпті аң патшасының өзі еш нәрсемен ісі болмай, «басқа түссе баспақшыл» деп бейғам бір алдында жатқан сүйегін еріне қажап қойып, енді бірі қаннен қаперсіз бейқам күн кешіп жатыр. Арыстан мен жолбарыстың осында туған бейқам маубас марғаулары ата-бабасынан бері осында өсіп, осында жасап келе жатқандай. Әкесінің асты-үстіне шығып-түсіп ойнап жүрсе, ал қасқыр атаулының зоопаркте ұйығып, бөлтірік ертіп күшіктегенін көрген кісі бар ма екен деп автор сұрақ қояды. Ұрпағын қасіретке бөлегісі келмегендіктен бе, әлде кекшіл, қайсарлығынан ойынды қойып, ұйығуға да қырыстана ма екен?

Ал түлкі болса бұл арада аштан өлмесіне көз жеткен соң, тышқан аулап жортып әуре болмайтындығына разы, асығы алшы, есебі түгел немесе көзіңе күлімсіреп қарайтын сияқты деп автор осы үш түз тағысының тас қамауда өздерін қалай ұстайтындарына оқырман назарын салыстырмалы-салғастырмалы түрде өз ойын ортаға салады. Бір кезде тағы болып жүрген үш түз тағысының бейнесі адам өмірі мен табиғат арасындағы байланысты аңдатады. Әңгімеде табиғаттың бұлжымас заңдарын ескермей, оларды адамзаттың өз еркіне бағындырмақ ниетінің қандай ауыр зардаптар әкелетіні терең бейнеленген. Әңгіме астары қасқырдың айуандығы аштан өлмеудің қамынан туса, адамның тағылық әрекеті одан асып түседі дегенді аңғарамыз. Өзінің инстинкті бойынша өмір сүретін қасқырдың табиғатын бұзу мүмкін емес екен.

«Әңгімемізді қасқырға ғана тән тағы бір қасиетпен тәмамдамақпыз. Цирк әртістерінің айтуынша, цирк өнеріне қасқырдан басқа жыртқыш біткеннің бәрін де, тіпті аң патшысы арыстанды да, сонан кейінгі «атаман» жолбарысты да баулуға болады екен. Тек қасқыр ғана адам баласының айтқанына көніп, айдауына жүрмей қойыпты. Расында да, қасқырды көзін ашып, бауырын көтеріп жарытпаған бөлтірік кезінен асырап, қолға үйретуге ниеттенгендер қазақ арасында да ұшырасқан. Алайда ондай жайттардың барлығы дерлік қайғылы жағдай, қанды оқиғамен аяқталып отыр. Мәселен, Мұхтар Әуезовтің «Көксерегіне» әлгіндей оқиға өзек болған. Сірә, атам қазақ «Қасқырды қанша асырасаң да, түзге қарап ұлиды» деп тектен-тек айтпаса керек. Иә, қасқырдың аты – қасқыр ...» [2, 25 б.].

Мұнан былай қасқыр «қарғыс атқан», «қанқұйлы айуан» болса да өзінің бөрілік қалпын сақтап қалғанын не сақтап қалуға тырысқанын байқаймыз.. Бөрі-ана түркі аңызында ешбір нәрсеге мойынсұнбай, еркімен ешкімге көнбейді. Сондықтан адам тарапынан жасалатын гуманизмді қабылдамайды, демек адам өзінің дегенін оған істете алмайды. Қолға түскенмен, үйкүшікке ешқашан айналмайтын қасқыр өзінің еркіндігіне, еркіне шек қойғызбайды.

«Оның бұндағы күні күн емес еді. Алды аяңдап, арты желе, тау жебелеп жортатын ежелгі бүлкегіне салып ұзақ-сонар мүсәпір арпалысқа аттанады. Байырғы еркін, азат, абат күнін аңсап іш-өзегі өртеніп кететін тәрізді. Киесі барын ешкім ойламайды» [1, 25 б.].

Автордың айтып отырған киесі қандай кие? Қазақ халқының дәстүрлі наным-сенімінде, әдет-ғұрпында киелі жануарлар – жақсылықтың жыршысы, берекенің бастауы, бақыт әкелуші, ырыс-құттың нышаны. Ш.Уәлиханов «Қазақтардағы шамандықтың қалдығы» атты еңбегінде: «Қазақтар киеге үлкен мән береді. ...кейбір

жануарлар мен құстар, көшпелі тұрмысқа қажет заттарды киелі деп қастерлейді. Осы аталғандарды құрмет тұту, ырым жорасын жасап тұру, адам баласына байлық пен бақыт, құт әкеледі деп түсінеді. Ал осы кәделерді ұстамау, киелерді құрметтемеу – жоқшылыққа душар етеді. Сондай құдіретті күші бар жан-жануарлардың киесі бар дейді, ал олардың өзін киелі деп атайды. Жан-жануарлардың киесін қадірлемеу киенің қаһарын туғызады. Киенің ашуы, қаһары кесір деп аталады» [3, 302 б.] – деп түсініктеме берген. Киелі жануарлар – наным-сенімнің, табиғат туындыларына деген табынудың, оны құрметтеудің, қорғаудың бір көрінісі. Қазақ халқында «киіктің де киесі бар», «иттің иесі болса, қасқырдың тәңірі бар» деген мақал-мәтел – соның айғағы. Киелі жануарларды аулауға, атуға рұқсат етілмейді, оның киесі ұрады, кесіріне жолығасың деп қастерлейді. Киелі жануарлардың кейбірін адам баласы өзінің шыққан тегі деп есептейді. Мысалы, көне түркі халқы көк бөріден шыққанбыз деп, сол жануарға табынады, құрмет тұтады. Ертедегі қазақ қауымы көк бөріні соғыс жорықтарын жеңіске бастайтын жебеуші киесі деп түсінген. Туларына Көк бөрінің басын сызған, көк бөріні ұран ғып шақырған. Көктен келген бөрі деген түсініктен туған. Киелі жануарларды ұрмайды, теппейді, киесі ұрады деп қорыққан.

«Қазақ ертегілерінде алуан түрлі тыйымдар бар, олардың көбісі ежелгі тотемизммен байланысты. Ал, тыйымдардың біразы кейбір жануарларды киелі деп ұғынуға, табиғаттың сұрапыл күштерінен қорқуға байланысты туған болуы керек. Бұл қатарда ақ жылан мен үкіні өлтіруге тыйым салынатынын, ал тыйым бұзылған жағдайда бақытсыздық болатынын айтуға болады. Сол сияқты қасқырдың атын тура атауға болмайды, әйтпесе, ол малға шабады; сондай-ақ, түнде тырнақ алуға, қыздарға таранған уақытында түскен шашатарын кез келген жерге тастай салуға тыйым салу да бар» [4, 320-386 бб.].

«Қу қасқырдың, киесі атты» – деп секем алған ырымшыл Адырқұлдың түсіне тісін ақситып, ырылдап тұрған көкжал арлан жиі кіретін болды. Енді қолдағы кенже ұлдары 7 жасар Еркеғалиларының амандығын жатпай-тұрмай тілеген Адырқұл Қызылшолақты зоопарктан босатып алады. Автор Қызылшолақтың бейнесін ашу үшін зоопарктың басшысыларына Адырқұлдың әңгімесін айтқызады. Қыста қайтыс болған баласы, былтыр жазда бір жауынды күні жеке қойларын бағып кетеді. Бір кезде бір қойды құйрығы шолақ «овчарка» басып алған екен. Анадайдан көрген бала «кет, кет» деп айқайға басып, жақындап жетіп барады. Сонда ғана ит екен деп таяқпен ұрмақшы болып тұрғанда басын көтеріп, тісін ақсита ырылдап, айбат шегеді. Бала сол кезде ғана оның қасқыр екенін біліп, бақырып қаша

жөнеледі. Бірақ қасқыр баланы бас салмайды. Қасқырдың балаға шаппайтындығын көрсете отырып, автордың айтпағы баласына тимеген сол қасқырдың обалына қалып, киесі атты дейді». Жанат Ахмадидің Қызылшолағы – жоғарыда атап өткен Мұхтар Мағауиннің қасқыр бөріге айналғанын, кешегі тектілікті бойына жиған бөрілердің символын береді. «Алғысы ма, қарғысы ма белгісіз, Адырқұл бір пәледен құтылғандай болып, иығын басқан батпан жүкті Қызылшолақ өзімен бірге ала кеткендей сезінді» [1, 146 б.].

Автор шығармасын күз түскен кезде Қызылшолақтың Көкшұңқырдағы апаны қаңырап бос қалды. Апаны көз көрмес бір жаққа ауып кетті деп аяқтайды. Бір кезде кәрі қасқырды қуып шығып иеленген Көкшұңқырдағы апан бұған да опа берген жоқ. Оны жылы орнынан қуалаған бұл болса, бұны ығыстырған өз тағдыры еді деп ой түйдіреді.

Тегінде адам тағдыры мінез бен әрекеттен жаралады. Өйткені дана қазақ «Адамнан ағат өтпей, Алладан азап жетпейді» дегендей, кей нәрсенің киесіне ұшырап қалмаңыз. Сыртқы дүние сенің пиғыл-әрекетіңе қарай жол ашып береді. Рахатың да, азабың да өзіңнен табасың. «Жаман қателессе, жолдасынан, жақсы қателессе, өз басынан іздейді» дейді авторлық таным.

«Ал мен көрген сияқтымын. Бөрінің қасқырға айналғанын емес. Қасқыр атанған бөрінің қайтадан әуелгі – бөрі кейпін тапқанын...» деп жоғарыда айтқан М.Мағауиннің БӨРІСІ өз бейнесін Жанат Ахмадидың Қызылшолағынан тапқандай.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ахмади Ж. Зар-заруқа. – Алматы. Өлке. 2001. -158 бет. 8.

2. Ғұбайдуллин Б. Қасқырдың аты қасқыр. // Айқын. №197., 22.10.2009. - 25 б.

3. Уәлиханов Ш. Қазақтардағы шамандықтың қалдықтары // Алтын шаһарға сапар. –Алматы: Атамұра, 2006. -302-б.

4. Қасқабасов С. Әдебиет пен фольклордың байланысы туралы. //Қазіргі әдебиет және фольклор//. Алматы, 2009.

Секция 4: Гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері. (Қазақ тілі мен әдебиеті)

С.С. Тулепбергенова
Павлодар педагогикалық университетінің 3-курс студенті,
Павлодар қ.

Г.А. Сагнаева
Ғылыми жетекші: аға оқытушы, Павлодар қ.

СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аталмыш мақалада мектепте сын тұрғысынан ойлау технологиясы қарастырылған. Сыни тұрғыдан ойлау – белгілі бір мәселе бойынша бұрыннан бар идеяларды жинақтаумен, оларды қайта қараумен және шешім қабылдаумен аяқталатын күрделі психологиялық процесс. Мақалада сондай-ақ сын тұрғысынан ойлауға үйретудің өзіндік ұстанымдары назарға алынады, атап айтқанда, сыни тұрғыдан ойлаудың модельдері; сын тұрғысынан оқытудың тиімділігі нысанына алынған.

Түйін сөздер: қазақ тілі, әдебиет, сыни тұрғыдан ойлау, технология, бағдарлама, әдіс-тәсілдер, әдістеме

В данной статье рассматривается технология критического мышления в школе. Критическое мышление представляет собой сложный психологический процесс, который завершается накоплением имеющихся представлений по тому или иному вопросу, их пересмотром и принятием решения. Также в статье учтены специфические принципы обучения критическому мышлению, в частности модели критического мышления; Учитывается эффективность критического обучения.

Ключевые слова: казахский язык, литература, критическое мышление, технология, программа, методы, методика

This article discusses the technology of critical thinking in school. Critical thinking is a complex psychological process that ends with the accumulation of existing ideas on a particular issue, their revision and decision-making. The article also takes into account the specific principles of teaching critical thinking, in particular, models of critical thinking; The effectiveness of critical learning is taken into account.

Keywords: Kazakh language, literature, critical thinking, technology, program, methods.

«Мектептің тірегі де, тіреуі де – оқыта білетін мұғалім», - деп А.Байтұрсынов айтқандай, білім беру саласындағы озық технологияларды меңгермейінше, жас ұрпаққа заман талабына сай жан-жақты білім беру мүмкін емес. «Заман талабына сай білім берудің

тиімді мазмұнын таңдап, жетілдіре отырып, тұлғаны қалыптастыру» - білім сапасын арттырады. Өскелең ұрпақ – өміріміздің тікелей өкілі, сондықтан бүгінгі оқушының ертеңгі азамат болып өсуі мен азаматтық тұлға болып қалыптасуы басты назарда. Сыни тұрғыдан ойлау – оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыратын, еркін ойлауға, өз ойын ашуға баулу арқылы қорытындылау.

Сыни тұрғыдан ойлау – оқу мен жазуды дамытуға арналған бағдарлама. Оқушыларды мұғалімдермен және сыныптастарымен еркін сөйлесуге, талқылауға, бірін-бірі тыңдауға, бір-бірін сыйлауға, өзекті мәселелердің шешімін табуда қиындықтарды жеңуге баулитын бағдарлама. Оқушы – ізденуші, ойшыл, өз көзқарасының дәлелі. Мұғалім – бағыт беруші, ұйымдастырушы [1, 56 б.].

Сыни тұрғыдан ойлау бағдарламасы – әлемнің түкпір-түкпірінен келген педагогтардың бірлескен әрекеті. Жүйеленген Жанни Л.Стил, Кертис С.Мередит, Чарльз Темпл. Жоба Ж.Пиаже мен Л.С.Выготскийдің теорияларына негізделген [2, 30 б.].

Сыни ойлауды қалай анықтауға болады? Д.Клустер осы тұжырымдаманы анықтайтын бес тармақты ұсынады:

1. СТО – тәуелсіз ойлау;

2. Ақпарат сыни ойлаудың соңғы нүктесі емес, бастауы болып табылады;

3. Сыни тұрғыдан ойлау сұрақ қоюдан және шешілетін мәселелерді түсінуден басталады;

4. Сыни тұрғыдан ойлау сенімді дәлелге ұмтылады;

5. Сыни ойлау – бұл әлеуметтік ойлау [2, 31 б.].

Енді, СТО технологиясының қазақ тілі мен әдебиеті сабағында қолданылуына тоқталайық. Қазақ тілі мұғалімінің, яғни біздің міндетіміз – мәдениетті түрде білімімен, іскерлігімен қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде мәртебесін көтеру, осы мақсатқа тез жететіндей тиімді жол іздеу. Нағыз сабақ – ол диалог, іздене, дайындала, кеңесе оқушылар болашағын ойлай жасалған еңбек пен тәжірибенің бірлігі. Педагогикалық технологиялар оқыту мақсатына жетудің тиімді, ұтымды жолдарын көрсетеді. Кез келген оқыту технологиясы іс-әрекеттің қарқындылығы мен белсенділігін арттырғанмен, кей технологияларда бұл құралдар басты идеяны және нәтиже тиімділігінің негізін құра отыра, жеке тұлғаның жетілуіне, дамуына бағытталған. Олар: проблемалық оқыту технологиялары, дамыта оқыту технологиясы, сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы. «Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» бағдарламасының мақсаты: оқушыларды ойын ашық айта білуге, пікір алмаса білуге үйрету, мәселені сын тұрғысынан шеше білуге дағдыландыру.

Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың басқа пәндерге қарағанда көптеген ерекшелітері, қиындықтары жеткілікті. Мысалы, әдебиетті оқытуда бұрын бір шығарманы толық мәтінін айтып түсіндіру керек болса, жаңаша оқытуда оқушы шығарманы өздігінен оқып түсінуіне, сезінуіне бағдар беріледі. Сыныпта оқушы белсенді рөл атқарушы болып, жетекші бағытты ұстанады. Ол әлемді тануға, белгісіздікті анықтауға өзі жауап іздейді, шешім, жауап әр оқушының өз айлауы бойына әр түрлі болады.

Мысалы, Абайдың «Ескендір» дастанын оқып шыққан оқушыға Ескендір Зұлқарнайынның өмірі мен мінез-құлық, іс-әрекетін топтастыру берілсе, оқушы Ескендір-Македонский туралы толық мәлімет жинай бастайды, өйткені дастан бойынша мінез-құлқын әрекетін пайымдай алғанмен, өмірі туралы Филипп патшаның баласы екендігінен басқа мәлімет жоқ. Бұл әдіс оқушыларды ізденіске әкеледі.

Технологияның барлық моделі үш кезеңнен тұрады: шақыру кезеңі, ойлау және рефлексия кезеңдері. Сабақтың әр кезеңінде оқушылардың біріге жұмыс істеуіне көмектесетін тәсілдерді қолдануға

Кезеңдер	Қазақ тілі мен әдеиеті сабағында Қолданылатын әдістемелік тәсілдер	Мұғалім әрекеті	Оқушы әрекеті
I кезең. Ой шақыру Бар білімдерін оята о тырып, жаңа ақпарат алу ға қызықтыру	Миға шабуыл. «Б-БК Б» кестесі. Дұрыс және бұрыс п ікір. (сенемін сенбеймін идеялар себеті). Кластер.Тірек терминдер.	Оқушыларды ой лауға үйретеді, жетекші қызметі нде олардың жауапта рын мұқият тыңдайд ы.	Берілген тақырып немесе мәселе бойынша білімдерін жинақтайды, өзектілендіреді, сұрақ қояды, жауап алуға тырысады.
II кезең. Мазмұнын ой елегінен өткізу. (Жаңа ақпарат алу)	Мәтінді белгілердің Инсерт жүйесі. «Б-БК-Б» кестесі. «Жіңішке және жуан» сұрақтар кестесі. Болжам ағашы.	Оқушылардың белсенділіктерін сақтайды, кеңесші рөлінде болады.	Жаңа ақпарат алады, оны ой елегінен өткізе ді, бар білімімен салыстырады.

	«Кубик» тәсілі. «Блум» түймедағы		
III кезең. Рефлексия (ой елегінен өткізу, жаңа білімін қорыту)	Синквейн. Эссе. «Сөйлемді жалғастыр...» «Б-БК-Б» кестесі. Бүгінгі тақырып бойынша 3 сұрақ құрастыр. Сабақта жаңадан не білдіңіз?	Өзгерістер мен толықтырулар енгізеді. Оқылған ақпарат негізінде шығармашылық немесе практикалық тапсырмалар береді.	«Жаңа» ақпаратты ескімен салыстырады, тапсырмаларды қолданып, алған ақпаратты қорытындылайды.

Осымен де байланысты, баланың жанына берілетін «азықты» білім мазмұнын әдістемелік сын тұрғысынан ойлау жағынан ғана емес, оқушының жан болмысымен байланыстыра отырып даярлау қажет. Оқушының қазақ тілі сабақтарында сын тұрғысынан, ойлау тұрғысынан оқушының ойлауы мен тілін дамыту, дүниетанымын қалыптастыруда қазақ тілі пәніне үлкен міндеттер жүктеледі. Қазақ тілі сабақтарында әрбір жұмыс түрлері мәтінмен жұмыс, жаттығулармен жұмыс, суретпен жұмыс, грамматикалық, лексикалық, фонетикалық талдау т.б. Мәселен, мәтіндермен жұмыс істеу кезінде оқушылар әр мәтін мазмұны мен ондағы негізгі ойды талдап, талқыға салу мәселесін көтере отырып, жақсы мен жаман жақтарын жан-жақты таратып айта алады. Мәтін мазмұны оқушысының кең дүниетанымын қалыптастыруға толығымен қызмет атқара алады. Өздерін толғандырған мәселе жайында түрлі сұрақтар қоя отырып, ой қозғай алады.

Қазақ тілінің грамматикасының сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдана отырып оқытуда нақты тәрбиелік мүмкіншіліктер қандай? Грамматиканың қай деңгейі, қай бірлігі оқушының ойлау мен тіл дамуында үлкен орын ала алады? Жалпы тәрбиелік тұлғаның қалыптасу үдерісіндегі грамматика сабақтарының салмағы қандай? Деген сұрақтар қойылып, қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың теориялық ойлауын дамытудың тәрбиелік негіздерін зерделеуді осы бастаудан аламыз. Бұл мәселе туралы қарастырған кезде төмендегідей мәселелер ескерілуі тиіс: қазақ тілін оқытудың тәрбиелік ықпалы, жалпы тәрбиелік мазмұнының құраушы бөлігі болып табылады. Өйткені, әрбір сабақтың, оқушының өз бетімен орындайтын жұмыстарының, сабақтан тыс жұмыстарының

ішкі тәрбиелік мүмкіншіліктері болатыны және олардың мол потенциалы болатыны белгілі. Мәселе солардың көзін ашып тануда.

Сыни тұрғыдан ойлау стратегияларының оқушыларды еркін сөйлеуге, сөз ұшқырлығын ұштауға, өз ойын қысылмай жеткізе білуге мол әсері бар. Бұған сын тұрғысынан ойлау сабақ құрылымы да әсер етеді.

Сабақ құрылымы үш кезең бойынша жүзеге асырылады: ***қызығушылығын ояту, мағынаны ашу, толғаныс.***

Осы үш кезең арқылы оқушыларды ойлауға жетелеп, қызығушылығын оятып, шығармашылық қабілеттерін арттыруға, белсенділікке ынталандыруға болады.

1. Қызығушылығын ояту стратегиялары: *ой қозғау, топқа бөлу, топтастыру.*

2. Мағынаны ашу стратегиялары: *ассоциация, Венн диаграммасы, бес жолдық өлең.*

3. Толғаныс стратегиялары: *автор орындығы, бірлескен жоба, эссе.*

Ал грамматикалық материалдарды және лексикалық тақырыптарды оқытуда стратегия түрлерінің қолданылуы арқылы тілді дамытуға, сөздік қорды молайтуға, бір-бірімен қарым-қатынас (сөйлеу, жазу, айту, оқу) жасауға, ойлау қабілетін дамыту, ойын еркін шешен жеткізе білуге үйретеді.

Оқылым мен жазылым арқылы сыни ойлауды дамыту технологиясы инновациялық педагогикалық әдістердің ішінде мәселені қоюда оқыту тиімділігі тұрғысынан сәтті шыққан әдістердің бірі болып саналады. Сыни ойлауды дамыту технологиясының негізгі ережелері негізгі үш кезеңнен немесе сатыдан тұрады, олар:

1. **әңгімеге тарту;**
2. жаңа ақпараттың мәнін түсіну**;**
3. **ой қорыту.**

Мен білемін	Нені білгім келеді	Не білдім

1-қадам. Мұғалім тақырыпты атап, мәтіннің атауын хабарлайды, оқушылардан кейіпкер туралы ақпараттарды, жалпы ол туралы не білетінін еске түсіруін сұрайды, өтінеді. (**Мен білемін**).

2-қадам. Мұғалім оқушылардан осы мәтін арқылы не білгісі келетінін, кейіпкер туралы не білгісі келетінін айтуды өтінеді. (**Нені білгім келеді?**)

3-қадам. Мәтінді оқып, кестенің үшінші бағанын толтыру. (**Не білдім?**)

«Абай – ұлы ақын» мәтінімен жұмыс

Мысалы, **мен білемін** бағаны бойынша жауаптар:

1. Мен Абайды **белгілі** адам ретінде білемін.
2. Мен Абайды **атақты** адам ретінде білемін.
3. Мен Абайды **тарихи** адам ретінде білемін.
4. Мен Абайдың **туған жылын** білемін.
5. Мен Абайдың **туған жерін** білемін.
6. Мен Абайдың **қайтыс болған жылын** білемін.

Екінші бағаң бойынша, нені білгісі келеді, соны жазады.

Мысалы,

1. Мен Абайдың *өмір жолы туралы* білгім келеді.
2. Мен Абайдың *қандай адам болғанын* білгім келеді.
3. Мен Абайдың *кім болғанын* білгім келеді.

Үшінші бағаң мәтін оқылып болған соң толтырылады. Оған дейін **нені білдім** бағанына жазылатын сөйлемдер үлгісі:

1. Мен Абайдың *шын атын* білдім.
2. Мен Абайдың *мұсылманша жақсы білім алғанын* білдім.
3. Мен Абайдың *домбыраны жақсы тартқанын* білдім.
4. Мен Абайдың *45 қара сөзі бар екенін* білдім. т.с.с.

Бұл тапсырманы жеке де, жұптық тапсырма ретінде де, топта да орындай беруге болады. Әр кезеңнің соңында **ұжымдық талқылау** жүргізіледі. Маңызды ақпараттар мен аса қызықты мағлұматтар кестеге, тақтаға немесе плакатқа жазылады. Сын тұрғысына ойлау технологиясын қазақ тілі сабақтарында қолдана отырып тұлға қалыптастырудың тиімді жақтары өте көп екендігіне көз жеткіздік. Нақтылай қорытынды жасасақ, оқушылар күні бұрын берілген тапсырмамен де сабақ үстінде берілген тапсырмалармен қосымша ізденеді, өз бетімен дайындалады.

Оқушы ой қиялының дамуына, пікір айтуына еркіндік беріледі, өз өміріне, қоршаған ортаға сын көзбен қарап, өзгенің пікірін тыңдап, оған өз көзқарасын қоса білуге үйренеді. Шыншылдық, әділдікке дағдыланады. Өзгенің пікірімен санасуға үйренеді. Әр түрлі шығармашылық жұмыстарға дағдыланады. Өз пікірін қорғай дәлелдей алады. Топпен жұмыс істеуге үйренеді. Жан дүниесін тәрбиелейді.

Қорыта айтсақ, сын тұрғысынан ойлау технологиясының білім берудегі пайдасы:

- Оқушы ақпаратты сыни тұрғыдан талдайды, бағалайды және топтастырады;
- Оларды жалпылап, ойлау қабілетін белсендіреді;

- Топпен, жұппен жұмыс жасағанда оқушының тиімді ойлауына мүмкіндік береді;
- Оқушылардың оқу процесіндегі белсенділігін арттыруға көмектеседі;
- Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытады және жетілдіреді;
- Оқушының жалпы пәнге, сабаққа, оқу үрдісіне қызығушылығы артады;
- Оқушылардың әртүрлі жанрдағы мәтіндерді құрастыру және жазу дағдыларын қалыптастырады;
- Ақпараттың үлкен көлемімен жұмыс істеуге үйренеді және коммуникативті дағдылары қалыптасады;
- Оқушының аналитикалық іс-әрекетке өз бетімен қатысу қабілетін және ақпараттық сауаттылығын дамытады;
- Оқушылар өзін-өзі тексеруге және бағалауға, жолдастарының пікірін құрметпен тыңдауға үйренеді;
- Өз ойын ауызша сөйлеу мәнерінде жеткізе отырып, әдеби тілдегі сөздерді меңгереді [2, 33 б.].

Сын тұрғысынан ойлау технологиясының осы әдістерін пайдалана отырып, күрделі мәселелерді шешуге жол ашамыз: мұғалімнің сабағы қызықты болуы, әлеуметтік жетістікке жету, кез келген мәселені шешуде сыни тұрғыдан ойлайтын тұлға тәрбиелеу. «Сыни тұрғыдан ойлау – белгілі бір мәселе бойынша бұрыннан бар идеяларды жинақтаумен, оларды қайта қараумен және шешім қабылдаумен аяқталатын күрделі психологиялық процесс» [3, 5 б.].

Сыни тұрғыдан ойлауға үйретудің өзіндік ұстанымдары бар. Осы талаптардың бірі оқушыларды сыни тұрғыдан ойлауға үйрету. Әрбір мұғалім өзінің білімін үнемі жаңартып отыруы керек және мектепте немесе күнделікті өмірде тиімді арақатынас жасай білуі керек. Айналамызда болып жатқан өзгерістер оқу үрдісіне де әсер етеді. Ал сындарлы оқыту теориясы оқытудың жаңа әдістерін игеріп, іс жүзінде жүзеге асыруға ықпал етеді. Бұл модульдік оқыту жүйесін қайта қарауға және мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты нығайтуға мүмкіндік береді. Конфуцийдің «Маған айтып берсең - ұмытып қаламын, көрсетсең - есімде сақтаймын, өзіме жасатсаң үйренемін» деген сөзі бұл технологияны жан-жақты сипаттайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Көшімбетова С.А. Оқыту- тәрбие үрдісінде оқытудың инновациялық тәсілдерін пайдаланудың педагогикалық шарттары., Алматы, 2004.140 б
2. Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері » С. Мирсеитова, 2011 жыл.
3.Р.Қ.Қарсыбаева. Сын тұрғысынан оқу мен жазуды дамыту технологиясының ерекшелігі. «45-Минут» №1 2009 ж.

Н.С. Тұрғанбек
Қтә-41 тобының студенті,
Павлодар педагогикалық университеті Павлодар қ.
Б.Ж. Сарыбаева
Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент, Павлодар қ.

ОККАЗИОНАЛИЗМДЕРДІҢ ЗЕРТТЕЛУІ ХАҚЫНДА

Мақалада окказионал сөздердің теориялық тұрғыдан зерттелу мәселесі сөз болады. Шетелдік және отандық зерттеушілердің аталмыш мәселе жөніндегі тұжырымдамалары саралана отырып, олардағы айырым-ерекшеліктер автор тарапынан қарастырылады. Мақала авторы қазақ көркем сөз шеберлері тілінен алынған мысалдарды талдай отыра, ажарлау, құбылту түрлерінің қай-қайсы да көркем әдебиетке, оның ішінде поэзияға ерекше бейнелілік берген құбылтулар деп бағалайды, сол арқылы қазақ поэзиясының көркемдік қуатын арттыра түседі деген байламға келеді.

Түйін сөздер: окказионал, окказионал фразеологизмдер, фразеологиялық тіркестер, тілдік құбылыс, семантикалық-контекстуалды шарттылық, экспрессивтік бояу.

В статье рассматривается проблема теоретического изучения окказионалов. Автор анализирует различия между концепциями зарубежных и отечественных исследователей по данному вопросу. Анализируя примеры из языка казахских мастеров слова, автор статьи приходит к выводу, что троп - это явление, придающее особый образ любой литературе, в том числе поэзии, тем самым повышая художественную мощь казахской поэзии.

Ключевые слова: окказионал, окказиональные фразеологизмы, фразеологические сочетания, языковое явление, семантическая контекстуальная обусловленность, экспрессивная окрашенность.

The article deals with the problem of theoretical study of occasionals. The author analyzes the differences between the concepts of foreign and domestic researchers on this issue Analyzing examples from the language of Kazakh masters of the word, the author of the article comes to the conclusion that trope is a phenomenon that gives a special image to any literature, including poetry, thereby increasing the artistic power of Kazakh poetry.

Key words: occasional, occasional phraseological units, phraseological combinations, linguistic phenomenon, semantic contextual conditioning, expressive coloration.

Жалпы тіл білімі зерттеулерінде, атап айтар болсақ, М.Степанова, В.Елисеева, И.Дегтяров, О.Габинская, В.Лопатин, А.Лыков, Н.Фельдман, И.Улуханов, Э.Ханпира сынды ғалымдардың еңбектеріне «индивидуальные слова», «слова-самоделки», «слова-экспромы», «индивидуальные новообразования», «слова информирующего характера», «слова метеоры», «эгологизмы», «оценочные слова-времянки», «эфемерические инновации», «неолексемы», «некодифицированные слова», «одноразовые слова», «речевые новообразования», «слова одноневки», «неологизмы контекста», «индивидуально-авторские неологизмы», «литературные неологизмы», «неологизмы поэта», «одноразовые неологизмы», «писательский неологизм», «индивидуальные неологизмы» және т.б атауларын кездестіруге болады.

Зерттеуші Г.Мұратова окказионалды сөздерге тән екі басты белгіні алға тартады: автордың индивидуальдық шығармашылығының нәтижесі; бір рет қана қолданылатындығы [1, 13 б.]. Ал ғалым Л.Еспекова жеке автордың қолданысында пайда болған жаңа сөздер мен тілдік жаңа сөздерді ажыратудың мынадай белгілерін атап кетеді:

- уақыт өту барысында сөз жаңашылдығының сақталу - сақталмауы;
- авторының болу - болмауы;
- контекспен байланыстылығы;

- әдеби тілге ену - енбеуі;

- сөздің қандай мақсатпен туындап отырғанын ескеру [2, 10 б.].

Бұл еңбектерде окказионал қолданыстарды зерттеу жекелеген ақын-жазушылардың әдеби тілге қосқан үлесін анықтау тұрғысынан да, окказионал қолданыстарды қолданудың көркемдік қырларын, шеберлік сырларын сөз ету тұрғысынан да, өзіндік тілдік, стильдік қолтаңбаларын ашу тұрғысынан да жүргізіледі.

Тілде дағдылы қолданыстан тыс құбылысты, көркем шығармадағы авторлық қолданысты даралайтын, стиль табиғатын тануға көмектесетін, негіз болатын ерекше мәнді бір заңдылық бар. Ол – окказионализм құбылысы. Бұл көптеген зерттеу жұмыстарының негізгі арқауларының бірі. Қазақ тілі білімінде де оған көңіл бөлініп қарастырылуда. Атап айтқанда, Ғ.Тұрабаеваның «Окказиональные преобразования пословиц и поговорок» (А.,1989), Г.Мұратованың «Қазақ көркем әдебиетіндегі окказионал сөздер» (А.,1991), Л.Еспековаңың «Қ.Мырзалиев поэзиясындағы окказионализмдер» (А.,1998) т.б. кандидаттық диссертациялар. Окказионализмдер белгілі бір шығармада пайдаланылып, контекст арқылы анықталатын, әдеби тілімізге кіру қабілеті шектеулі сөздер немесе Р.Сыздық т.б. қазақ ғалымдарының айтуы бойынша, тосын сөздер, бір қолданар сөздер. Қазақ тіл білімінде окказионализмдер ғылыми тұрғыдан Х.Нұрмұхановтың, Е.Жанпейісовтің еңбектерінде зерттелген. Ш.Сарыбаев окказионализмдерді неологизмдер деп те анықтама береді. Ғалым: «окказионализмы являясь одним из проявлении новообразований, по своей функции и мотивам возникновения отличаются от неологизмов и потециальных слов» деп айқындайды.

Ғалым Г.Мұратова окказионал сөздердің ерекшеліктерін былай анықтайды: «Окказионализмдердің мағынасы контекспен тығыз бірлікте әрі үнемі экспрессивті бояу – реңкте болады. Сыртқы формасына, жасалу тәсіліне қарай тіл нормасына үйлеспей жасалады» [1, 15 б.]. Ғ.Тұрабаева мақал-мәтелдерге қатысты окказионализм құбылысын кең ұғымда анықтап, оның құрамына контекстік қолданыста кездесетін барлық құрылымдық-семантикалық өзгерістер мен варианттарды кіргізеді. Олар: Мақал-мәтелдер құрамындағы лексемалық ауыстыру, мақал-мәтелдердің құрылымын окказионалдық кеңейту және тарылту т.б. Осыған орай, автордың мына пікірін атап өтелік: «Основой любого окказионального преобразования служит

общность фоновых знаний коммуникантов, конкретно – знание традиционно-языкового варианта ПП.

Создание и исследование окказиональных вариантов, как уже отмечалось, преследует несколько целей: оживить потускневшие ассоциативно-образные предствления, избежать трафарета, шаблонности, серости повествования; придать повествованию динамичность, свежесть, образность, эмоциональность» [3, 11 б.]. Көріп отырғанымыздай, жоғарыда окказионалдық өзгерістерге байланысты айтылған тұжырымдардың ФТ-ға немесе поэзиядағы ТТ-ның окказионалдық қолданысына тікелей қатысы бар. Қазақ көркем әдебиетінде окказионал сөздермен қатар окказионал фразеологизмдер де жиі кездесетіні қарастырылып анықталған. Окказионал фразеологизмдер белгілі бір жағдайды сипаттау үшін бір-ақ рет қолданылады [4, 122 б.]. Бір қарағанда окказионализмдерді дәстүр мәселесімен сабақтастыру мүмкін емес сияқты, себебі ол – белгілі бір авторға меншікті бола тұрып, оның қолтаңбасындағы, сөз саптау мәнеріндегі, сөз өрнегіндегі ерекшелігін танытады да, даралық мәселесімен сабақтасады. Бірақ, ақын, не жазушының даралығы оның өзіне дейінгі дәстүрді бойына сіңіріп барып қалыптасатыны. Сондықтан, Қ.Мырзалиев поэзиясындағы окказионализмдерді зерттеген Л.Еспекова былай деп анықтайды: «Окказионализмдердің пайда болу себептері автордың «мақсатты ойына» негізделген. Жаңа сөз, тың тіркестердің жасалу тәсілі XII ғасырдан басталса, қазіргі өлеңдердегі окказионализмдер сол тәсілдің жалғасы. Сол дәстүр жалғасы болса да әрбір қолданыстың өзіндік жаңалығы - авторлық ізденістердің жемісі болып табылады» [2, 152 б.].

Ал бұл құбылыстың XV-XIX ғасырлардағы қазақ поэзиясының тіліндегі көріністерін көрнекті тілші ғалым Қ.Өмірәлиевтің еңбегінен көреміз [4, 103-126 бб.]. Тілші – ғалым Н.Уәлиұлы фразеологиялық тіркестердің нормадан мақсатты ауытқуының мынадай түрлерін көрсетеді: ықшамдап қолдану (эллипсис, кейбір компоненттерді, ия дыбыстарды түсіріп қолдану т.б), жаймалап қолдану (контоминация, сиыстыру, дистакт – сынамалап сөз ендіру), болымсыз мәндегі фразеологизмдерді болымды мәнде немесе керісінше қолдану, фразеологиялық орамдардың орнын алмастырып қолдану, фразеологизмдердің лексикалық құрамын ауыстырып қолдану, стильдік контраст (дағдылы стильдік ортадан бөтен жерге жерсіндіру), семантика-стилистикалық қайталау, эвфониялық үйлесім

т.б. [5, 51-65 бб.]. Осы арада жоғарыда атап өтілген, жұмыстың өн бойында да кездесіп отыратын ФТ-ның жаймалап қолданылу тәсілінің тағы бір түрін атап өткен жөн. Ол – қазақ тіл біліміндегі фразеолог - маман ғалымдардың бірі Г.Смағұлованың еңбегінде сипатталған амплификация деп аталатын ФТ -ның стильдік қолданысының, яғни, айшықтаудың бір түрі. Ол мәтін ішінде мағыналас троптың түрлерін немесе бір тектес конструкциямен жасалған сөздер тізбегін қайталау. Ол – градация, плеоназм сияқты мағыналас сөздермен сөз тіркестеріне тән стильдік құрал [6, 121 б.]. Сонымен бірге, фразеологиялық, ТТ - ның окказионалдық түрлерін анықтауда фразеологизмдердің варианттылық мәселесіне арналған еңбектердің ерекше мәні бар. Окказионализмдерді қолдануда ақындардың өз таңдау, талғамы болғанын айқындайтын нақты деректер лингвостилистикалық, лингвопоэтикалық талдау негізінде байқалды. Ақындар өз шығармаларында тілдің көріктеу құралдары мен айшықтау тәсілдерін сан құбылтып, пайдалану арқылы фразеологиялық тіркестердің варианттылық мүмкіншілігін арттыра түскен. Бір ақын өлең жолдарын ырғақты, иштей үйлесімді құру үшін бірнеше тәсілдерді жұмсаса, енді бірі адамның сезіміне әсер ету, шынайылық, табиғилық, сурет айқындығы, кемелдену үлгілерін білдіруге арналған бірнеше окказионалды фразеологиялық тіркестер құрған. Мұндай еркіндік пен мүмкіндіктің көрінісі – бұрыннан қалыптасқан фразеологизмдерді өзінше творчестволықпен өңдеу, қабілетіне, біліміне қарай қолданысқа түсіру, белгілі бір жазушы тіліндегі мағыналас фразеологизмдерге талдау жасау – оның тұрақты тіркестерді талғап, таңдап пайдалану принциптері мен өзіндік стиліне тән қолдану ерекшеліктеріне көп мағлұмат береді.

Қазақ тіл біліміндегі окказионал қолданыстарды зерттеудің жайына келетін болсақ, жеке автордың қолданысында пайда болған жаңа сөздерге байланысты зерттеулер аз. Ғалымдар тарапынан негізі қаланған бұл мәселе алғашқыда жекелеген жазушылардың тіл ерекшеліктерін айқындау, сараптау тұрғысынан, сонымен қатар әдеби тілмен арадағы байланысын анықтау тұрғысынан қарастырылып, кейін жалпы теориялық және тәжірибелік ізденістерге ұласты. Бүгінгі күні ғылымда жеке автордың қолданысында пайда болған жаңа сөздерді атауда бірізділік жоқ деуге болады. Бұл мәселенің қазақ тіл біліміндегі көрінісіне келер болсақ, Р.Сыздықова «тосын сөздер» десе, ғалым Х.Нұрмұханов «Сөз және шеберлік» зерттеу еңбегінде

потенциалды сөздер мен окказионалды сөздердің ара-жігін ажыратып, окказионализмдер контекст қалауына орай тек бір ғана қолданымдық болып қызмет атқаратын сөздер деп сипаттама береді. Тіл біліміне «окказионализм» деген терминді ең алғаш енгізген Н.И.Фельдман. А.Алдашева «авторлық жаңа сөздер немесе индивидуалды - авторлық сөздер» деген атауды пайдаланған. Ал, Л.Еспекова «окказионализм», Г.Мұратова «окказионал сөздер» деген атауды ұсынады.

Ш.Бәйтікова «Қазақ тіліндегі неологизмдер» деген еңбегінде жаңа қолданыстардың заттық және мағыналық дәлдігін анықтауда окказионал сөздердің атқаратын рөлі зор екенін дәлелдей келіп, олардың құрамында ұғымға сыймайтындары да болатынын, олардың бәрін тілімізге енгізсек, тіл мәдениетінің тазалығына нұқсан келтіретінімізді, окказионал сөздерді жаңа қолданыстардың құрамын қоспай, «кездейсоқ» қалпында қараған тиімді деген пікірді ұсынады [7, 88-96 бб.]. Сонымен қатар жаңа қолданыстарды зерттеуші ғалымдардың бірі – Қ.Қадырқұлов неологизмдерді жаңа сөз және жаңа сөз қолданыстар деп екі топқа бөледі. Бұндағы «жаңа сөздер дегеніміз – жаңа мазмұн мен жаңа формада тілімізге басқа тілден өзгеріссіз не дыбыстық өзгерістерге ұшырап енген сөздер. Жаңа сөз қолданыстар дегеніміз – жаңа мазмұны мен ескі формада немесе ескі мазмұн мен жаңа формада, басқа тілден енген сөздердің жаңаша қолданысқа түсуі» - десе, ал жеке автордың қолданысында пайда болатын сөздерге «...жаңалық сипат беру шамалы, өйткені ол сөз контекстен тыс ешқашан қолданылмауы мүмкін», - дейді [8, 23 бб.].

Көркем әдебиет тілінде окказионализмдердің қолданылуы, біздің ойымызша, әдеби тілдің нормасын өрескел бұзу емес, белгілі бір әдеби-эстетикалық, идеялық мақсатты көздеуден туған құбылыс. Окказионал қолданыстар жаңа құбылыстар мен заттарды атап, қайталамаларды жойып, сөз мағынасына жаңа бояу қосып, тілдің беріп отырған бейнелеуіш құралдарының құрамын кеңейтіп, жазушының шеберлігін, тілге деген жауапкершілігін көрсетуге мүмкіндік беретін тілдік бірліктер. Окказионализмдерді жасауда экстралингвистикалық себептердің де қалыс қалмайтынын естен шығармауымыз қажет. Себебі, дүниені, әлемді ұлттық негізде танудың ең басты себепшісі – экстралингвистикалық фактор. Алайда, біздің ойымызша бұл автордың саналы түрде сол тілде сөйлеуші үшін кездейсоқ (кенет) тұлғамен ерекше бірлік жасауға бағытталған шығармашылық әрекеттің қажеттілігінен шығады. Ұлы Абайдың

халықтық тілдің фразеология қорын көркемдік мақсатқа орай жүйелі пайдаланғандығын және поэзиялық шығармаларында көркемдіктің ажарын білдіретін кәнігі жалпыхалықтық фразеологизмдердің кең қолданыс тапқандығын бәріміз де білеміз.

Мысалы, ақын мынадай тұрақты тіркестерді қолданған:
Сопысынсып, хақ десін, хақты ұмытсын,
Әділетсіз бір жастың басын жұтсын.
Қайнап тұрған қанымды ішкенменен,
Қаңсыған, қатқан ішін не жылытсын? [11, 205 бб.].

Осындағы әділетсіздікті көрсету үшін жалпыхалықтық тілдегі *өлтіру* сөзінің орнына *басын жұту* болып қолданылатын тұрақты тіркес аударма тілінің көркемдігін арттырып тұрса, одан кейінгі жолдағы «*Қайнап тұрған қанымды ішкен»* образды сөз тіркесі де аударманың мазмұнын жеткізуде өте орынды қолданған. Мұнда дәстүрлі *«қан қайнайды», «қанымды іште»* деген тұрақты тіркестер авторлық өңдеумен жұмсалып, бір жолға сыйдырылып, жымдасып, айтайын деген ойды мейлінше бейнелендіре түседі. Бұл жолдардан ақынның тұрақты тіркестерді халықтық қолданыста, сондай-ақ, өзгерте отырып жұмсау арқылы өлең авторы М.Ю.Лермантов кейіпкерінің жан дүниесін, мінез ерекшеліген таныту үшін қолданғандығын көреміз. Ақын тұрақты тіркестерді “қиуын тауып, қисынын келтіріп” асашеберлікпенжұмсаған. Тыңнан образды жаңа фразеологизмдер жасау, тұлғалық құрылымын өзгертіп қолдану, фразеологизмдерді ықшамдау, арасына сөз қосу арқылы өзгерту қолданыстары ақын өленderімен бірге аудармаларында да молынан ұшырасады.

Сағыныш бар, дүниеде жұбаныш бар,
Көңілді көтеретін қуаныш бар.
Құлын тайдай айқасып, ойын салып,
Кептерше сүйеніскен демалыс бар [8, 25 б.].

Мұнда да аударма өленнің бір шумағында екі тұрақты тіркес қолданылған. Біріншісі - жалпыхалықтық тілдегі «*көңілді көтеретін»* деген тіркес қолданылса, ақын *“құлын-тайдай тебісу»* тіркесінің орнына «*құлын- тайдай айқасып*» тіркесін жұмсап, халықтық фразеологизмді аударма тіліне сай түрлендіреді.

Поэзиялық шығармаларда ақынның айтар ойы метафора арқылы образды жеткізіледі. Поэзияның көркемдік қуатын танытатын тілдік құралдардың бірі – метафора болып табылады.

Ақанды сол күндегі сопы десек,
Әсем тау оған құбыла, Мекеге есеп.
Ән –азан, әдемі сөз – намаз болып,
Кітап боп, көңілін ашқан гүл – бәйшешек [11, 36 б.].

Қолданылып тұрған метафоралардың барлығы - авторлық метафоралар.

Метафора жайлы А.Байтұрсынов: “…ұқсастығымен ауыстырылып, өз мағынасынан сөзді өзгелеп айту – ауыстыру деп аталады” [10, 158 б.], - дейді. Метафора әдебиеттанушы ғалымдар З.Қ.Жұмалиев, З.Қабдолов, З.Ахметов, Б.Хасанов т.б. ғалымдарымыздың еңбектерінде зерттеліп, анықтама беріледі. Көркем шығармадағы метафоралардың тілдік табиғаты Б.Хасанов, Х.Кәрімов, С.Ғұбайдуллин, М.Жұманазарова, А.Жұмағұлова, т.б. ғалымдар еңбектерінде талданады.

Осы тұрғыда қорытарымыз, ақынның өз қаламынан туған ажарлау, құбылту түрлерінің қай-қайсы да көркем әдебиетке, оның ішінде поэзияға ерекше бейнелілік берген құбылтулар деп бағалаймыз; автор өзіндік жаңашылдығы арқылы қазақ поэзиясының көркемдік қуатын арттыра түседі; фольклор, ауыз әдебиеті, жазба әдебиетінің бар тұнығын тоғыстыра білген ақынның қаламынан туған авторлық ажарлау мен құбылтуларда ұлттық таным, ұлттық бояу айқын сезіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мұратова Г. Көркем әдебиет тіліндегі қажеттілік пен кездейсоқтық. –Алматы. «Мектеп», 2002. – 238 б.

2. Еспекова Л. Қадыр Мырзалиев поэзиясындағы окказионализмдер. Фил. ғыл. канд. ...автореферaты. – Алматы. «Санат», 1998. – 30 б.

3. Тұрабаева Г.К. Окказиональные преобразования пословиц и поговорок: Автореферат дисс. канд. филол. наук – Алма-ата. «Жазушы», 1989.-224б.

4. Смағұлова Г. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері. – Алматы. «Санат»,, 1998.-196б.

5. Уәлиұлы Н. Фразеология және тілдік норма. – Алматы «Жазушы», 1998.-127б.

6. Ахметов З. О языке казахской поэзии, -Алматы. «Жазушы», 1970

7. Бәйтікова Ш. Қазақ тіліндегі неологизмдер. – Алматы. «Білім», 1971. – 122 б.

8. Қадырқұлов Қ. Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа қолданыстар. Фил. ғыл. канд. ...дис. – Алматы, 1995. – 113 б.

9. Ахметов З. Иса Байзақов – суырыпсалма ақындық өнердің классигі // Әдебиеттанудың өзекті мәселелері. –Алматы «Комплекс», 2002. 77 б.

10. Жансүгіров І., Таңдамалы шығармалар. –Алматы. «Жазушы» І, ІІтом. 1989.

11. Абай. Таңдамалы шығармалар І, ІІтом. –Алматы: «Мектеп», 1986. 200 б.

Секция 4: Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері (қазақ тілі мен әдебиеті)

А.А. Шахмарданова
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
А.Е. Ерланова
Ғылыми жетекші: оқытушы, Павлодар қ.

«ЖАЛҒАН ДҮНИЕ» ЖӘНЕ «ТАҒДЫР» ТАРИХИ РОМАНЫНДАҒЫ КЕЙІПКЕРЛЕР ОБРАЗЫ АРҚЫЛЫ ТАРИХИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ТАНЫТУ

Мақалада автор қазіргі қазақ әдебиетінің көрнекті тарихи шығармалары ретінде саналатын «Жалған дүние» және «Тағдыр» романдарындағы тарихи құндылықтарды қарастырады. Мақалада көтерілген мәселе ауқымы жағынан кең болғанына қарамастан, ол бүгінгі күні өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Романда жазушы Демежан есімді қазақ жігітінің орталық кейіпкері ретінде өмір сүріп жатқан қоғамды, қазақ халқына тән барлық қадір-қасиеттерді, халықтың шаруашылығы мен кәсібін, мәдениетін, ұлттық құндылықтарын, ұлттық болмысын шоғырландырды. Осылайша, автор жас ұрпаққа шешім қабылдамас бұрын ой елегінен өткізіп барып, өмірдің қилы заманына дайын болу, өз тарихын білуге ұмтылу керек деген идея тастайды. Осы аталған құндылықтарды меңгерсе ғана әр азамат қазақ әдебиетін одан әрі жандандыра алады. Шығарманың өн бойынан жазушының өз халқын сүйетін нағыз ұлтшыл екендігі айқын көрінеді.

Түйінді сөздер: тарих, ұлттық құндылықтар, Ұлт, мәдениет, ұлт, халық, батыр.

В статье автор рассматривает исторические ценности в романах «Жалған дүние» и «Тағдыр», найденных в ряду выдающихся исторических произведений современной казахской литературы. Несмотря на то, что проблема, поднятая в статье, широка по

масштабам, она является одной из актуальных на сегодняшний день. В романе писатель, изображая в качестве центрального героя казахского парня по имени Демежан, консолидировал общество, в котором он живет, все достоинства, присущие казахскому народу, хозяйство и профессию народа, культуру, национальные ценности, всю национальную самобытность. Таким образом, автор дает молодому поколению идею о том, что прежде чем принимать решения, нужно переосмыслить, быть готовым к суете жизни, стремиться к познанию своей истории. Познав его, он может и дальше возрождать казахскую литературу. По замыслу произведения видно, что писатель-настоящий националист, любящий свой народ.

Ключевые слова: история, национальные ценности, нация, культура, национальность, народ, герой.

In the article, the author examines the historical values in the novels "Zhalgan duniye" and "Tagdyr", found in a number of outstanding historical works of modern Kazakh literature. Despite the fact that the problem raised in the article is wide in scope, it is one of the most relevant today. In the novel, the writer, portraying a Kazakh guy named Demezhan as the central hero, consolidated the society in which he lives, all the virtues inherent in the Kazakh people, the economy and profession of the people, culture, national values, the entire national identity. Thus, the author gives the younger generation the idea that before making decisions, you need to rethink, be ready for the hustle and bustle of life, strive to learn your history. Having known him, he can continue to revive Kazakh literature. According to the idea of the work, it is clear that the writer is a real nationalist who loves his people.

Keywords: history, national values, nation, culture, nationality, people, hero.

Әдебиет сахнасында дүниеге келіп жатқан әрбір туынды өзінің ерекшілігін ала келеді. Оқырман жүрегінен орын алатын қызықты сюжеттерімен, өзіңнің жақын досыңа айналып кететін кейіпкерлерімен, көтерген тақырыбының өзектілігімен, тағысын тағы тізбектеп айта беретін ерекшеліктері әрбір көркем шығарманы жанды етеді. Бұлардың қатарына тарихи құндылықтарды да жатқызуға болады. Көркем шығармалардағы тарихи құндылықтар деп қазақ ұлтының болмысына тән қалыптасқан мәдениетті, тарихты, өнерді және т.б. ерекшеліктерді бойына жинақтаған өміршең дәстүрлер шоғыры деуге болады. Көркем шығармада көтерілген мәселенің

заманнан заманға өтіп, өзектілігін жоғалтпауы да осы тарихи құндылықтың бір көрінісі.

Смағұл Елубай «Жалған дүние» романы мен Қабдеш Жұмаділов «Тағдыр» романы тарихта белең алған, қуанышты да қайғылы өмір шындығын, болған оқиғаларды, тарихи шындықты баяндайтын шығармалардың қатарына кіреді. Шығармалардың әдебиетте алатын орны орасан зор. Қазіргі қазақ әдебиетінде дүниеге келген романдар қатарына кірсе де, өзінің мазмұны, көлемі, оқырмандардың назарын аудара білуімен, тарихи құндылықтармен қамтылған шығарма. Материалдық тұрғыда болсын, рухани тұрғыда болсын сол дәуірде болған ұлттық колоритті танытады. Рухани тұрғыда отан, тіл, тарих, өнер, әдебиет және тағы басқалар сияқты көрініс табады. Материалдық тұрғыда қазақ халқының бойын сіңісіп кеткен салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды жатқызуға болады. Осының бәрін алда эпикалық кейіпкерлер образы арқылы аша түссек. Кейіпкерлер образы романдарда баса назардан түспейді. Себебі, олардың жай-күйлері арқылы сол дәуірде болған жағдайларды түсіну оқырманға оңайырақ.

Тарихта көркем бейнеленген шығармалардың қатарына І.Есенберлиннің «Көшпенділер», Ә.Әлімжановтың «Махамбеттің жебесі», Ә.Кекілбаевтың «Аңыздың ақыры», М.Махауиннің «Аласапыран» және т.б. романдарды жатқызуға болады. Бұлар – өткен ғасырлардан сырт шерткен, көркемдік ерекшелігі жоғары, адам өмірінің иірімін сөз ететін, қилы замандарды суреттейтін романдардың жиынтығы. Сондай тарихи шығармалар қатарына Қабдеш Жұмаділовтің «Тағдыр» романы және Смағұл Елубайдың «Жалған дүние» романы кіреді. Осыған байланысты А.Байтұрсыновтың пікірі осындай: «Тарихтың қызметі – бүтін адам баласының, яғни бүтін бір жұрттың, я бір халықтың өткен өмірін болған күйінде айнытпай айту» [1, 1 б.]. Мысалға, Демежан мен Едіге бейнесі арқылы бүкіл халықтың тағдырын көрсеткен. Автор сол кезеңді ой елегінен өткізіп, сұрыптап, тарихи кезеңдерін қамтып, көркемдік ерекшеліктерін қосқаннан кейін, оқырман назарына ұсынады. Автор бұл жайында ой қозғаған сұхбатында былай дейді: «Жалған дүние» кітабына 1930 жыл балалық кезі өткен ұрпақтың өкілі Едіге арқау болған. Мен осы арқылы сол тоқырау заманындағы ұлтының жойыла бастауына саналы қазақтың ішкі жан дүниесін ашуды мақсат еткем» [2, 84 б.]. Оған екі романда дәлел бола алады. Мысалы, «Тағдыр» романы Демежанның жаңа отау көтеруінен басталса, «Жалған дүние» романы трилогияның шарықтау шегі десек қателеспейміз. Оған мысал: «Хансұлу ауыл сыртындағы сары селеулі құм төбе үсттінде қолымен көзін кілегейлеп, «Әлгі бұзауы құрмағыр

қайда кетті екен? деп, аптап буып жатқан Сарытауқым шағылдарына назар жіберіп тұрған. Қалай қараса да аспанмен астасып жатқан көз жетпес көкжиек» [5, 6 б.]. Осы сөйлемдер Хансұлудың рухани тұрғыда болсын, психологиялық тұрғыдан болсын тәнінің шаршағанын көруге болады. Демек, роман адамның ішкі жан дүниесіне терең үңіліп, ондағы айтылмай қалған мәселелерді қарастырады.

Алып отырған тақырыбымыздың өзектілігі романдардағы кейіпкерлер арқылы тарихи құндылықты таныту болып табылады. Романда жазушы орталық кейіпкер ретінде Демежан есімді қазақ жігітін бейнелей отырып, ол өмір сүріп отырған қоғамды, қазақ халқына тән барлық қадір-қасиеттерді, халықтың шаруашылығы мен кәсібін, мәдениетін, ұлттық құндылықтарды, барлық ұлттық болмысын топтастырған. Сол арқылы жазушының өз халқын сүйген нағыз ұлтжанды азамат екендігі аңғарылады. Бұл туралы жазушының шығармашылығын зерттеп жүрген жазушы Шерияздан Елеукенов: «Тағдыр» ұлт жанды қаһарманды биік өреге көтерген роман. Ол – қазақ әдебиетінің өз қойнауынан шыққан туынды. «Тағдырды» оқып отырғанда қазақтың кең даласына сүңгіп кеткендей рахат күй кешесің» [3, 86 б.] деп баға береді. Осы пікірге сүйенсек, шынымен де «Тағдыр» романын оқысаңыз, сол кездегі түгел бір адамның өміріне шолу жасау арқылы тарихи көріністерге тап боламыз.

Екі романдағы кейіпкерлер образын жинақтай келе, «Тағдыр» романынан басты кейіпкер Демежан болса, «Жалған дүние» романынан Едіге бейнесі басты кейіпкер ретінде көрінді. Екі кейіпкер де тағдырдың тауқыметіне түскен, әділетсіз үкіметтің зардабын шеккен тұлғалар. Мысалы, Демежан бейнесін: елді ауыр алым-салықтардан арашалауы, егіншілік кәсіпті дамыту үшін әкімдерден су сұрап, диқаншылықты қолдайды, басымшылық көрсеткен халдайлардан кек алып береді, әрбір ауылдан мектеп аштырады, мешіт салдырады. Ал, Едіге бейнесіне келетін болсақ, Едіге бәріне шыр-пыр болып қол-ұшын созып жүретін жандардың бірі. Өмірдің қатаң ағысымен жалғыз өзі іштей қамыққан, оңашада ғана тыныштық табатын, соның өзінде өктем үн маза бермейтін.

Романдағы Едігенің прототипі өмірдегі жазушының өзі, яғни жазушының бастан кешкен сезім дауылдары... Бірақ Едіге сол зорлық-зомбылықтың құрбаны болады. Едіге романда жан дүниесі құлазыған, шаршаған кейіпте келеді. Үнемі біреулерге көмектесіп, барынша сабырлы кейпінде жүреді. Мысалы, «-Сәл... Сәл шыда!!! –дейді Едіге. Дауысы нығыз шығып. Өз бастаған ісіне деген сенімі берік жанның үні. «Үмітсіз –шайтан» [5, 49 б.]. Бұл тұста Едігенің бір өзінің

бойынан ақ қазақ жігітіне тән шыдамдылық пен қайсарлылықты көреміз. Едігенің басынан өткен тұрмыс тауқіметі барша қазақтың басынан өткен қиындықтардың көрінісі іспеттес.

Ал, «Тағдыр» романында ұлттық рух әрбір қазақ азаматы мен азаматшаның бойынан табылады. Оған романда келтіретін мысалдардың бірталайы бар. Кейіпкер іс-әрекетін, мінез тарапынан түрліше сипаттайды. Бұл жерден Демежанның намысшылдығын байқауға болады: «Иттің баласы, осы отырған жерінде айдарыннан ұстап тұрып, мойныңды бұрап жұлып алайын ба? –деді бойын буған ызадан қалш-қалш етіп. Бұл өлкеге кімнің бұрын, кімнің кейін келгенін айыратын мына сенбісін? Сенің аталарын императорға жалдамалы әскер болып, осында аяқ басқанына, міне, жүз жылдан енді асты. Ал, наймандар хандық құрып, Тарбағатайды мекендеп жүргенде, Шыңғысханның өзі тумаған болатын. Сен осыны білесің бе?» [4, 279 б.]. Осы сөйлемдерден Демежанның ұлттық рухы оянып, өзінің жері үшін неге дайын екендігін, қайсарлығын аңғартып тұр. Сонымен қоса, «иттің баласы» тіркесі метафора ретінде қолданылған. Осындай сәттер роман бойында көптеп кездеседі.

Енді бірде шығармада кейіпкерді күрделендіріп, амалы қалмаған дәрменсіз күйде келтіреді. Оған мысал, Едігенің рухани жағынан құлдырауы: «Едіге жылағысы келді. Қалт-құлт басып қозғала берді. Бірақ, жылай алмады. Құрғақ өксік шықты көкірегінен» [5, 146 б.]. Ал Демежан бейнесі: «Мен қазір қан майданға, ұрыс алаңына аттанып бара жатырмын,-деп сендірді Демежан өзін-өзі. Күш тең емес әрине. Жау қарақұрттай көп, мен жалғызбын. Менің бұл шайқастан аман қайтуым екіталай» [4, 251 б.]-деп амалы қалмаған, дәрменсіз күйде Демежан дар ағашына өзі баруы баяндалады.

Кейіпкерлер образын, мінезін аша түсу үшін, кейіпкерлер арқылы тарихи құндылықты көрсететін көркемдік ерекшеліктерін мысалға алсақ. Екі романда басты кейіпкер ретінде Демежан мен Хансұлуды ала отыра, қазақ халқының тарихи болмысын көреміз.

«Жалған дүние» романы:

1. «Көз оты жарқ етті»: метафора [5, 6 б.].

2. «Көз ұясын, кірпігін торлап басып тұрған бір ауыр жүк түскендей болды»: метафора, теңеу [5, 9 б.].

3. «Манағы жүрекке жабысқан шаншудан ба, өзін-өзі жел өтінде «уф» етсе ұшып кеткелі тұрған қауырсындай сезінді»: метафора/теңеу [5,110 б.].

4. «Сол елестің өзінде сорлы баланың өмірге деген өкпесінің қара қазандай екені көрініп тұр»: теңеу [5, 118 б.].

5. «Ыстық бетін үлбіреп қоңырсалқын түн лебі сипады»: эпитет [5, 8 б.]

6. «Осындай бір түпсіз тұңғиық кеңістікті Хансұлу жаңада ғана кезіп шыққан жоқ па еді?!» эпитет [5, 8 б.]

7. «Хансұлу бір шоқ сәуледей құйғытып, жадырай шаттанып, жеп жеңіл сырғиды»: теңеу [5, 7 б.].

8. «Содан кейін ғана кеудесіне жан кіргендей тіл қатты»: фразеологизм [5, 12 б.].

9. «Көрмегенім осы еді енді!» деп, көкірегі қарс айрылды»: фразеологизм [5, 14 б.].

10. «Жүрегі тас төбесінен шығады»: фразеологизм [5, 42 б.].

11. «Бір аяғы көрде, бір аяғы жерде» жатқан Хансұлудың жанына Ждақайдың елесі сүмелетіп тағы келді, мінеки»: фразеологизм [5, 59 б.].

«Жалған дүние» романындағы Хансұлу бейнесіне келетін болсақ, өмірден түңілген, қаусыраған, өлім сәтінде жатқан кейіпкерді көреміз. Өзінің ұлтына, отанына ренжіген, құлазыған кейіп.

Дін жайлы екі романда: «Үмітсіз –шайтан» [5, 49 б.] («Жалған дүние» романы), «Әлі жетпеген ақыретшіл» дейді [4, 46 б.]. («Тағдыр» романы)

«Тағдыр» романы

1. Балға қонған шыбындай кірпіктері ауырлап, санасы сазға батқандай бірте-бірте бұлыңғыр тартып, тәтті ұйқының құшағына қайтадан ене берген. [4, 1 б.] күрделі теңеу

2. «Жап-жазық аппақ маңдайы, жаңа туған айдай иіліп біткен қиғаш қасы, жауын шайған мойылдай мөлдіреген, ұялы нәркес көзі, қызыл арайлана шапақ атып тұратын, атжақты, сұлу жүзі, түп-түзу пісте мұрны мен уылжыған оймақ ерні, бәрі-бәрі де жас әйелдің көркін қайсымыз арттырар екенбіз деп жарысқа түскендей бүгін айрықша көз тартып тұр»: эпитет [4, 12 б.]

3. «Бірақ үлкен темір керуетте арыстай болып зорға сыйып жатқан жас жігіт әлі толық оянбаған қалпында көзін ашпаған күйі қымтана түсіп жата берді»: теңеу [4, 1 б.].

4. «Кенет жалын шарпыған қамыс үйіндісі жан біткендей теңселіп кетті де, соның бір бұрышынан Демежан жолбарысша атылды»: теңеу [4,249 б.].

«Тағдыр» романындағы Демежан бейнесінен тарихи құндылық оның еліне жасаған жақсылығы, ұлты үшін болған намысшылдығы, қазақтың болмысына тән жасаған іс-әрекеттерінің жиынтығынан байқалады. Оның ішінде әмеңгерлік жолмен әйел алуының өзі бір ауыр жол. Оны ала жүріп үлкен жауапкершілік артады. Осыған

байланысты романда күйзелген, жабырқаған күйлері әжептеуір орын алды. Үзіндіден мысалда сол дәуірдегі қазақ халқының ұлттық колоритін танытатын кейіпкерлер образы болды.

Романның соңында сол бір тағдыр тәлкегіне түскен қос кейіпкердің өмірмен қоштасуы әсерлі берілген. Демежан әділетсіз, зобалаң заң мен адамдардың кесірінен өмірден өтеді. Демежанның жаулары ұйымдастарған қастандық арқасында, кісі өлтірді деп жала жауып, дар ағашына кесілді: «Келесі сәтте табаны жерге тимей қалды да, дүниенің бар салмағы мойныңа түскендей, тынысы бітіп, әлгі күн сөніп бара жатты. Айнала-төңірек әп-сәтте қап-қаратүнекке айналды. Мезгілінен не ерте, не кеш туған, өмірге екі келмес есіл Демежан дүниеден осылай өтті» [4, 253 б.]. Ал, Едіге қолына алған жазушылық жолы, өмірлік жарына байланысты қиыншылықтардың басымдылығы «өктем үн» арқылы жетіп, адамның түбіне жетті: «Назарына түскен тағы бір нәрсе, ол төбедегі бозымақ тартып, алабұртқан Аспан еді. Жарық дүниедегі ең соңғы көргендері осы...Содан кейін... Содан кейін, басқа дүниеге аяқ басты. ...Дүниеден осылай өтті Едіге» [5, 157 б.].

Ли-шансыңның қазақтар жайлы ойы: «Жақсылық жағы –бұл халықтың өзгермей, бұзылмай, сол бұрынғы пәк күінде, табиғаттың төл перзенті ретінде таза сақталуында. Ал жаманшылық жағы – әлемдік өркениеттен, қоғамдық дамудан қағаберіс, баяғы орта ғасырлық мешеу сатыда қалып қоюында» [4, 46 б.]. Қазіргі кезбен салыстыра келе, әлдеқайда дамып, басқа елдермен қатарлас дәрежеде болдық.

Осыған байланысты романда ертеден қалыптасып келе жатқан ата дәстүріміз, палуандар күресі, осы романның көркемдік ерекшелігін айқындай түскендей. Осы роман арқылы ұлттық ойынымызды да насихаттай түскендейміз. Осы романда палуандар күресіне Қараш пен Байсерке атты екі елдің жігіттері бақтарын сынады: «Керейлер жағы «Шақабайлап», Төртуыл тобы «Баймұраттап», көк жотаның бауыры айңай-сүреңге толып кетті еді. Оқта-текте исі Найманның ұраны Қабанбайдың да аруағы еске алынып жатыр. Сол айғай-ұран әсер еті мен, кенет Байсерке көз ілеспес жылдамдықпен оң тізесін бүге қалып, қорбаңдаған Қараштың бауырына еніп кетті де, өзінің үйреншікті әдісіне салып, қарсыласын қаблаң қаққызып, бірден тік көтеріп әкетті» [4, 35 б.].

Бата беру ертеден қалыптасқан ұлттық сенім. Осы романда бата берген жерлер көптеп ұшырасады. Мысалға Балкашин мен Ли-шансынның Құрман қажының үйіне келгенде, қадірлі меймандар деп қой сояды. Соңында оларға бата бер деп ұсынылады: «-Мал-бас аман

болсын. Қажыекеннің шаңырағынан құт-береке кетпесін. Жаңа шекара құтты болып, екі ел тату-тәтті өмір сүрсін... Аумин!» -деп батаны Демежанның кішкентай кезінен өмірлік ұстазы болған Лишансын береді. Қуанышты жағдай немесе жауға шыққса да, бата дәстүрі сақталған.

Ұзатылған қыздың өзі жұртына төркіндеп бару салтының бейнеленуі де жазушының өз халқының дәстүр-салтын жете білетінін аңғартады. Керімбай аулына келін болып түскен Бибінің алғаш төркіндеуі осылай суреттеледі: «Қазақ салтында тұңғыш төркіндеген келінге күйеуі ілесіп бармайды. Мұндайда келіншектің қасына қайын іні, қайын сіңілі, абысын-ажын секілді жол серіктері ғана ілеседі. Жарт-жұртқа келіп бір-екі жылдай желек астында қысылып-қымтырылып тіршілік еткен қыз сорлыға берілетін бостандықтың бұл да бір түрі еді» [4, 50 б.].

Қазақтың қонақ күтуге қатысты ырым-жырымдары өз алдына бөлек әңгіме. Мәселен халқымызда «ерулік беру» деген ежелден келе жатқан салт бар. Жаңадан қоныстанған адамдарға, бұрыннан сол жерде тұратын кісілер қонақасы береді, сол арқылы өздерінің ықыласын білдіреді. Шығармада осы салт Шәнішовтер отбасының қалаға жаңадан көшіп келген Демежан мен Бибінің қонақтауынан көрінеді. Алғаш есік аша келген қонақты құр жібермей, жоқ дегенде шапан кигізіп,астына ат мінгізіп аттандырмаса көңілі көншімейтін халықпыз ғой. Қазақта мұны «сыбаға» деп те атайды. Автор ұлтымыздың осы бір құндылығын Демежанның шекара жұмысынжа жүрген бір топ жолдастарымен қайын жұртына сәлем бере барған сәтінде аша түседі: «-екеуің екі халықтың бетке шығар азаматы екенсіңдер. Алғаш есік аша келгенде, аз да болса көптей көріп, бір-бір ат мініп қайтыңдар,-деді қоштасарда» [4, 67 б.].

Қабдеш Жұмаділовтың шығармашылығында ерекше көзге түсіп тұратын бір қасиет – оның халқымыздың салт-дәстүрі, өнерге деген құштарлығын ерекше бір сезіммен ұлттық колоритін қалыңдата суреттеуі.

Қорытындылай келе, Смағұл Елубай «Жалған дүние» романы мен Қабдеш Жұмаділов «Тағдыр» романы тарихта белең алған, қуанышты да қайғылы өмір шындығын, болған оқиғаларды, тарихи шындықты баяндайтын шығармалардың қатарына кіреді. «Тағдыр» романындағы төрт бөлімнің барлық оқиғасы өмірде болған, сол кездердегі адамдардың тағдырын суреттеген болса, «Жалған дүние» романының алғашқы екі романы толықтай адам өмірінің иірімін қамтыса, үшінші роман философиялық негізде жазылған ой толғау романы. Екі романның көтерген тақырыбы – бүгінгі күннің өзекті

мәселесі. Ұлт тағдырын, ұлттың болмысы, кейіпкерлер тарапынан керемет өріліп, бостандық, әділдік жолында құрбан болған кейіпкерлер тарапынан халықтың бас бостандығы, әділетсіз қоғам өмірдің шынайы келбетін автор кейіпкерлер тарапынан жинақтап, дара кейіпкер бейнесімен көрсеткендігін аңғардық. Тарих көшінде орын алатын осындай романдар қатары көп.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ахмет Байтұрсынов. Ақ жол. - Алматы: Жалын, 1991.
2. Шоқай М. Тағдыр менің қолыма қалам ұстатты. Қазақ әдебиеті, 2017. – 84 б.
3. Елеукенов Ш. Тарихи романның жаңа өрісі. Кітапта: Қазақ романы: өткені мен бүгіні: ұжымдық монография. – Алматы: Алматы баспа үйі, 2009. – 644 б.
4. Жұмаділов Қ. Он екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Қазығұрт», 2005. Т.7. – 632 б.
5. Елубай С. Жалған дүние. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2003. – 160 б.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (Иностарнный язык: Два иностранных языка)

А.А. Манатбекова
магистрант Павлодарского педагогического университета,
г.Павлодар,
Б.Д. Ныгметова
научный руководитель: кандидат филологических наук, доцент,
г.Павлодар

МҰҒАЛІМНІҢ GOOGLE CLASSROOM АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ КӘСІПТІК МАҚСАТТАРҒА АРНАЛҒАН САБАҚ ЖОСПАРЛАРЫН ДАЙЫНДАУЫ

Аңдатпа. *Онлайн оқытуда бірнеше мәселелер бар. Соның бірі – оқу құралдары мәселесі. Студенттердің онлайн оқуға қаражаты жеткіліксіз, сондықтан әсер оңтайлы емес. Бұл зерттеу мұғалімдердің мектептерде Google Classroom көмегімен сабақ*

жоспарларын дайындау қабілетін өлшеуге және мұғалімдер мен оқушылардың оқудағы қиындықтарын анықтауға бағытталған.
Түйінді сөздер: *тұлғаны дамыту; оқу қызметі; өздік жұмыс; шет тілі; Google Classroom.*

Аннотация. *В онлайн-обучения есть несколько проблем. Одной из них является проблема средств обучения. У студентов недостаточно средств для онлайн-обучения, поэтому влияние не является оптимальным. Это исследование направлено на измерение способности учителей готовить планы уроков с помощью Google Classroom в школах и выявлять проблемы учителей и учащихся при обучении.*
Ключевые слова: *развитие личности; учебная деятельность; самостоятельная работа; иностранный язык; Google Classroom.*

Abstract. *There are several problems with online learning. One of them is the problem of teaching aids. Students don't have enough funds for online learning, so the impact isn't optimal. This study aims to measure the ability of teachers to prepare lesson plans using Google Classroom in schools, to identify teacher, student learning challenges.*
Key words: *personality development; educational activity; independent work; foreign language; Google classroom.*

Жалпы білім беретін мектептерде оқытылатын пәндердің бірі – ағылшын тілі. Ағылшын тілін үйрену студенттердің тілдік дағдыларын жетілдіру мақсатында жүзеге асырылады. Сонымен қатар, шет тілдерін меңгеру арқылы оқушылар жақсы тыңдап, сөйлеп, оқи және жаза алады.

COVID-19-ға дейін кәсіби мақсатта ағылшын тілін үйрену сыныпта бетпе-бет жүргізілді. Дегенмен, пандемияға байланысты қашықтықтан оқыту оқу платформалары арқылы жүзеге асырылады. Технологиялық жетістіктердің әсері оқыту моделіне әсер етеді. COVID-19 кезеңінде мектептердегі білім берудің барлық түрлері онлайн жүйесі енгізілді. Қашықтықтан оқыту да, аралас оқытуда да технологияны білу керек. Қазақстанда мұғалімдер мен студенттер үшін қащықтықта оқыту платформаларын пайдалану жаңалық болды. Дегенмен, оны қашықтықта оқытуда қолдануда бірқатар проблемалар бар. Жиі кездесетін мәселелердің бірі – оқу құралдары мәселесі. Онлайн оқыту

кезінде жиі кездесетін мәселелердің бірі - студенттерге тиесілі нысандардың жеткіліксіздігі. Қашықтықтан оқытуда ата-аналарға көбірек ақша қажет, бірақ кейбіреулері COVID-19 салдарынан жұмыссыз қалды.

Бақылау нәтижелері бойынша кейбір студенттердің материалдық-техникалық базасы мен техникалық мәселелері бойынша бірқатар кедергілерге тап болғаны, әсіресе, үстелдік компьютер, ноутбук, ұялы телефон болуы, Google Classroom жүйесіне еш қиындықсыз кіру немесе басқаларды пайдалану, аккаунтты пайдалану сияқты қиындықтарға тап болғаны анықталды. . Бұл оқушылардың оқудағы зейінінің болмауына әсер етеді. Сонымен қатар, студенттердің оқуы да қиын, бұл студенттердің қабілетінің төмендеуіне әсер етеді.

Бұл жағдайда мұғалім қашықтықтан оқытуға мұқият дайындалуы керек. Оқытуды онлайн режимінде өткізу кезінде мұғалім материалды көрсетуге болатын шектеулі уақытты тиімді жоспарлауы керек. Бұл жағдайда мұғалім сапалы сабақ жоспарын дайындап, нақты оқыту кезеңдерін ұйымдастыра алады. Мұғалімдер уақыттың қолжетімділігін көрсету үшін түзетілген оқу мақсаттарын анықтай алады. Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырған кезде теңгерімді онлайн оқыту кестесін жасау апта сайын жоспарлы түрде уақыт шектеулерімен және оқушыларға ауыртпалық түсірмейтін пән мазмұнымен онлайн оқытуды жоспарлаудың ажырамас бөлігі болып табылады. Қашықтықтан оқыту үдерісі қолдау көрсететін бұқаралық ақпарат құралдарының болуымен қолдау тапқан жағдайда тиімді болады. Мұғалімдер мультимедиялық құрылғылар мен онлайн қосымшаларды оқушылардың үйдегі құралдарының мүмкіндіктері мен қолжетімділігіне қарай дұрыс пайдаланудын таңдай отырып, тиімді онлайн оқыту үлгілерін құрастыруы керек [1, с.50].

Сонымен қатар, материалды жеткізу процесі тиімді болуы үшін материалдарды таңдауға мұқият жоспар керек. Қашықтықтан оқыту бетпе-бет оқытудан айтарлықтай ерекшеленеді, өйткені оқу ұзақтығы әртүрлі болады. Бетпе-бет оқытуда мұғалімнің оқушыларға сабақты түсіндіруге уақыты жеткілікті. Мұғалім сабақты тез меңгерту үшін оқу материалын қорытындылауы керек. Бұл қашықтықтан оқытуда тым кең сипатталған материалды емес, мұғалім беретін оқу материалдарын студенттер қабылдай алады. Мұғалімдердің әртүрлі онлайн оқу материалдарын ұсынуда шығармашылық идеяларды білдіру қабілеті, қолайлы қолданбалы құралды таңдау арқылы қолдау

көрсетіледі, студенттерді қашықтықтан оқытуға қатысуға ынталы, белсенді және ынталы ете алады. Студенттердің тапсырмаларының жауабы мен нәтижелерін бағаламауға болмайды. Мұғалім ретінде студенттер жүргізетін процестің құндылығын бағалау керек. [2, с.43-53]

Мұғалімдер Google Classroom қызметін студенттік тапсырмаларды басқару, сабақтарды ұйымдастыру және оқушылардың өзара әрекеттесуін қосу үшін пайдаланады. Мұғалімдер Google Classroom-ді виртуалды сыныптары үшін пайдалы құрал ретінде көреді. Алдыңғы зерттеудің нәтижелері де оны мұғалімдер Google Classroom оқыту үшін пайдалану құралы ретінде ғана қарастырғанын және оқуға айтарлықтай әсер еткенін көрсетті.

Бұл жерде Google Classroom арқылы жұмыс жасау мақсатында мұғалімдердің ағылшын тіліндегі сабақ жоспарларын дайындау зерттелмеген. Бұл зерттеу мұғалімнің Google Classroom көмегімен ағылшын тілі сабағына дайындығын талдауға бағытталған. Оқытуды онлайн режимінде өткізу кезінде мұғалімдер жан-жақты дайындалулары қажет.

Егер Google Classroom платформасын толығырақ қарастыратын болсақ, мұғалім үшін бұл ресурстың артықшылықтары келесі элементтерден тұратынын атап өткен жөн:

- мұғалімдер арасындағы бірлескен пәнаралық жобаларды жүзеге асыру мүмкіндігі;
- оқушыларға жедел кері байланыс орнату;
- тапсырмалардың әртүрлі түрлерін және оларды орындау үшін функцияларды таңдау;
- өз парақшаңыздың дизайнын жасау;
- студенттермен жұмыс нәтижелерін талқылау алаңында жүзеге асыру;
- студенттердің тапсырмаларды орындағаны туралы хабарлау;
- оқушылардың оқу жетістіктерін кесте түрінде қадағалау;
- Google қызметінің қосымша құралдарын (аудармашы, маркер, емлені тексеруші, түсініктемелер және т.б.) пайдалану.

Барлық оқу құжаттамасы Google Drive каталогындағы құрылымдық пішінде сақталады. Бұл платформада студенттердің жұмысының айтарлықтай оң жақтары да бар:

- кез келген уақыт пен жұмыс орнын таңдау (платформаға қосылудың ұтқырлығы);
- материалды жеке қарқынмен жасау;
- Google Docs кеңістігінде онлайн режимінде тапсырманы орындау;
- тапсырманы түзету, қателермен жұмыс;
- өзіңіздің жұмыс нәтижелеріңізді қадағалау мүмкіндігі;
- тапсырмалардың, жаңа тапсырмалардың орындалу мерзімі туралы ескерту;
- басқа студенттермен өзара байланыс.

Мұғалімдерге Google Classroom арқылы оқушыларға сабақ жоспарын дайындау мүмкіндігі жетіспеді. Мұғалім дұрыс дайындамаған оқыту оқуға әсер етеді. Атап айтқанда, мұғалімге:

- мұғалімдердің қабілетін, оқушының ерекшеліктерін, негізгі құзыреттіліктерін және оқу нәтижелерін оқу материалдарына негізделген оқыту әдістерін немесе әдістерін таңдау жетіспеді. Оқытудың дұрыс емес әдістері оқудан жалыққан оқушыларға әсер етеді;
- негізгі құзыреттілікпен байланысты объективтілік пен уақыт, шығын және энергия тұрғысынан тиімділікке сәйкестіктен тұратын оқуды бағалауды жүргізу кезінде;
- оқыту көрсеткіштеріне байланысты оқытуды бағалау құралы мен әдістемесін таңдау кезінде, сондай-ақ үдеріс пен оқыту нәтижелерін бағалау кезінде анықталды.

Пандемия кезінде мұғалімнің Google Classroom арқылы сабақ жоспарын жасау қабілеті оның технологиямен тәжірибесі болмағандықтан анықталды. Мұғалімдер технологияны меңгеруі керек, осылайша онлайн оқыту оңтайлы өтуі мүмкін.

Студенттер Google Classroom арқылы оқу кезінде кейбір қиындықтарға тап болды. Мәселелер:

- оқу материалын Google Classroom бағдарламасына қосу;
- Google Classroom арқылы оқуды түсіну;
- Google Classroom қолданбасын ұнатпау;
- Google Classroom арқылы оқуға мотивацияның болмауы;
- қашықтықтан оқытуды теріс қабылдау және оларға көптеген түрлі оқу материалдарын, мысалдар мен иллюстрацияларды беру үшін оны оң қабылдау.

Қорытындылай келе, студенттер онлайн оқыту платформасы арқылы оқудан гөрі бетпе-бет оқуды жөн көрді.

Бұл зерттеу үш негізгі нәтижені көрсетті:

1. мұғалімнің сабақты жоспарлау қабілеті орташа деп жіктелді;
2. мұғалімдер тапқан үш мәселе бар, атап айтқанда: оқыту әдісінің өзектілігі, бағалаудың өзектілігі, оқу көрсеткіштері және бағалау құралдары мен әдістерінің соңғы өзектілігі;
3. Google Classroom арқылы білім алуда студенттердің проблемалары бар, атап айтқанда: Google Classroom арқылы келесі онлайн оқытуға қосылу, түсіну, ұнатпау, мотивацияның болмауы, онлайн оқытуды теріс қабылдау және оларға көптеген түрлі оқуды қамтамасыз ету үшін оң көзқарас. Google Classroom арқылы оқуға арналған материалдар, мысалдар және иллюстрациялар.

Студенттер Google Classroom арқылы оқуда да қиындықтарға тап болды. Студенттер ғаламторға қосылу мәселесіне тап болды, оқытуды жақсы түсінбеді, Google Classroom арқылы оқуды ұнатпады. Олардың Google Classroom арқылы оқуға ынталары төмендед, оқу материалдарының, мысалдардың немесе иллюстрациялардың әртүрлілігін қамтамасыз етпеді.

Қорытындылай келе, Google Classroom платформасының маңызды артықшылығы - мұғалімдердің де, студенттердің де өздері алатын мүмкіндіктердің көптігі екенін атап өтуге болады. Ресурстың жеке ерекшеліктері шет тілін, соның ішінде ағылшын тілін үйрену үдерісіндегі негізгі әрекеттерді зерттеудің әртүрлі нұсқаларын қамтамасыз етеді. Дегенмен, бұл интернет платформасы көмекші құрал ретінде пайдалану кезінде негізгі міндет оқу процесінің өзіне ақпаратты үйлесімді және логикалық түрде дәйекті енгізу мүмкіндігі екенін ескеру маңызды.

Мұғалімдердің дайындық кезеңінде бірқатар мәселелері бар, мысалы; мұғалімнің қабілеттеріне, оқу материалдарына, оқушының ерекшеліктеріне, негізгі құзыреттіліктеріне және оқу нәтижелеріне негізделген оқыту әдістерін немесе әдістерін таңдағанда, негізгі құзыреттіліктерге және уақыт, шығын және энергия тұрғысынан тиімділікке қатысты объективті деректерді қамтитын оқуды бағалауды жүргізу кезінде және таңдау кезінде оқу көрсеткіштеріне байланысты оқуды бағалау құралдары мен әдістерінің, сондай-ақ оқу процесі мен оқу нәтижелерін бағалауда. Студенттер Google Classroom арқылы оқу кезінде, әсіресе Google Classroom арқылы түсіну кезінде де кедергілерге тап болады [3, с.60-71].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Евдокимова М. Г. Система обучения иностранным языкам на основе информационно-коммуникационной технологии (технический вуз, английский язык) : автореф. дис. … д-ра пед. наук. М., 2007. 50 с
2.Павлова И. П. Самостоятельная работа студентов бакалавриата в практическом курсе иностранного // Иностранный язык как компонент профессиональной подготовки в неязыковом вузе. М. : ФГБОУ ВПО МГЛУ, 2012. С. 43–53. (Вестн. Моск. гос. лингвист. ун-та ; вып. 12 (645). Сер. Педагогические науки.)
3. Буримская Д. В. Современное состояние обучения иностранному языку на базе информационных и коммуникационных технологий // Педагогика и психология образования. 2017. № 1. С. 60–71.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации. (Иностранный язык: два иностранных языка)

А.С. Мунир
магистрант Витебского государственного университета им. П.М. Машерова, г. Витебск
Научный руководитель: С.В. Николаенко
доктор педагогических наук, профессор, г. Витебск

DEVELOPMENT OF LINGUO-SOCIOCULTURAL COMPETENCE IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

***Аннотация**: Бұл мақалада шет тілдерін оқытуға әлеуметтік-мәдени компоненттерді кіріктіру мәселесі қарастырылған. Бұл зерттеудің мақсаты – лингвоәлеуметтік-мәдени құзыреттілік феноменін талдау, шет тілін оқытуда осы құзыретті дамыту үдерісін көрсету. Зерттеуде әлеуметтік-мәдени құзіреттілік құрамдас бөліктерінің ерекшеліктері, сонымен қатар осы құзыретті қалыптастыру кезеңдері түсіндіріледі.*

***Түйінді сөздер**: коммуникативтік құзыреттілік, лингво-әлеуметтік-мәдени құзыреттілік, ұлттық-спецификалық мінез-құлық үлгілері, мәдени сана, лингво-әлеуметтік-мәдени құзыреттілік компоненттері*

***Аннотация**: В данной статье рассматривается проблема интеграции социокультурных компонентов в обучение иностранным языкам. Целью данного исследования является анализ феномена*

лингвосоциокультурной компетенции, наметить процесс формирования этой компетенции в иноязычном образовании. В исследовании объясняются особенности компонентов социокультурной компетентности, а также этапы формирования данной компетентности.

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, лингвосоциокультурная компетентность, национально-специфические модели поведения, культурное сознание, компоненты лингвосоциокультурной компетентности.*

Abstract*: This article addresses the problem of integrating socio-cultural components into teaching foreign languages. The objective of this study is to analyse the phenomenon of linguo-sociocultural competence, to outline the process of developing this competence in foreign language education. The features of the components of socio-cultural competence are explained in the study, as well as the stages of this competence building.*

Key words: *communicative competence, linguo-sociocultural competence, national-specific behavioral patterns, cultural awareness, components of linguo-sociocultural competence*

Mastering a new language contributes to infiltration into the way of thinking, life and spirit of another country and presumes acquaintance with the perspectives, evaluations, and knowledge of other cultural and social communities, since behind each dominant language there is a regional specificity of the global image, consisting of components. As a result, a second language class ought to be a procedure that enables students to broaden their image of the world; this bears the mark of their own culture, to a wider, more flexible global worldview. Students might learn that their own vision of the globe is constrained in a foreign language class because, owing to socio-cultural elements and their nation's collective mindset, intercultural comprehension is connected with challenges and misconceptions, up to cultural "shock". Consequently, learning intercultural competence in foreign language classrooms is a time-consuming effort that necessitates the development of new approaches, means, and techniques, the selection of which is largely determined by the subject and teaching objectives.

The sociocultural paradigm of learning and rising is founded on the observation that everyday interaction with different languages and cultures reflects the daily lives of people all over the world. As a result, a foreign language class should inspire students to speak successfully in various

languages and cultures, as well as prepare them for intercultural dialogue. Cultural awareness teaches a high degree of understanding about one's own culture, also including the culture of the country where the foreign language is spoken. Consequently, it's hard to teach and/or learn a language without first understanding the culture wherein native speakers reside. This implies that students should learn well about natural surroundings and the lives of people from diverse cultures and political ideologies, as well as economic and cultural progress. Also conjecture about just the cultural traits of the place in which a particular language is spoken, as well as experience with everyday situations, may arouse desire in and a detailed understanding of a new language and culture [1, p. 53].

Thus, the study of sociocultural competence is primary in teaching a foreign language. The term “sociocultural competence” is viewed in the frames of communication competence. Communication competence refers to the student's capability to communicate effectively through language. The term was coined by Canale and Swain in 1980 and defined communicative competence in four areas:

- Rules and words
- Conformity
- Cohesion and consistency
- Using communication strategies [2, p. 21].

Considering the definitions of communicative competence we have turned to IGI Global dictionary which views the notion as “a person’s ability to communicate in one or all types of speech activity, which is a special quality of a real linguistic personality acquired in the process of natural communication or specially organized training” [3].

According to the studied definitions of communicative competence we can distinguish the following specific features of this term:

1. The ability to act in a communicative environment. This requires grammatical knowledge of the language as well as social knowledge of how to use it correctly.

3. Using language knowledge in specific contexts through different language skills.

4. Language abilities that enable learners to communicate and interpret messages and negotiate meanings in different contexts.

5. The ability to use grammatical sentences in the language and in the right context, at the right time and in the right place. This includes both grammatical and cultural competence.

6. Basic system of skills and knowledge required for interaction.

7. The person's ability to communicate in the target language appropriately.

8. Describes the student's skill and ability to successfully communicate and share meaningful exchanges in the target language in a given context.

9. Ability for productive communication, possession of techniques and skills for transferring information, emotions, a high level of accuracy of interpersonal perception and understanding.

10. Language abilities that enable learners to communicate and interpret messages and negotiate meanings in different contexts [3].

After analysis of the definitions of sociocultural competence we conclude that it can be characterized as:

1) knowledge of the universal human system of cultural values;

2) knowledge of native culture set of values and forms and methods of their manifestation in the institutions of society, behavior pattern of people, linguistic picture of the world, acceptable speech practices;

3) knowledge of cultural values system of the studied language, forms and methods of its implementation in the state system, media behaviors, their speech;

4) knowledge of interaction principles between cultural beliefs and norms in the meeting of different cultures;

5) the ability to isolate cultural values by observing other cultures and interact with them without referring to them in direct questions.

Consequently, sociocultural competency is defined as knowledge of the national and cultural features of the target language's nations, the norms of verbal and nonverbal conduct, and the capacity to govern their behavior in real-life communication settings in line with this information.

According to the findings of different approaches to the concept of socio-cultural competence, the dissertation about the interconnectedness of language learning from simultaneous survey of the culture of the foreign language's country by students, its heritage and modernity are regarded as a mirror of cultural heritage, and thus it can be indicated that the socio-cultural component should be a permanent essential component of the training procedure and education can be indicated. This enables us to emphasize the primary responsibilities of sociocultural competency formation:

- The teaching objective of upbringing is aimed at humanizing education, encouraging tolerance and acceptance in connection to foreign culture, the capacity to regard it appropriately, but critically as well; demonstrating interest in communication with another culture, awareness with their own and others' cultural norms. Teaching through a foreign language and humanistic cycle subject areas promotes the synthesis of students' awareness of the significance of language ability as a form of

communication in the contemporary age, a tolerant approach towards the other cultures, an interpretative attitude toward one's own, other persons, and the globe, and vigorous activity, life placement.

- The regular educational main objective relates to an integration of the socio- cultural background in the interactive process with components of another culture, conceptual understanding and perception of relations.

- The learning aim enables you using the socio-cultural background for understanding and evaluating socio-cultural components, concentrating with your own and other classifications of society, establishing the determination to make alternatives, make decisions, establish your thoughts, and so on. Students' development and education are conducted out through the method of immersing them in designing and development, search, and creative output, which is important for both students and other persons who speak a different language.

- The practical objective assists in communicating tolerantly in diverse settings in connection to the interlocutor, using him in direct touch with the appropriate speech methods, and using socio-cultural background knowledge in professional tasks [4, p. 117]. Many methodologists (L. Bachman, M. Canale, R. Cooper, H. Helmich, H. Melenk, A. Palmer, M. Swain, and others) feel that communicative competence is a complex multi-component education that incorporates linguistic, sociolinguistic, paralinguistic, topic, and other parts.

D. Hymes was among the first to demonstrate unequivocally that language mastery requires not just knowledge of grammar and vocabulary, but also understanding of the social contexts in which they are used.

Thus, in Western didactics, communicative competence is now defined as students' capacity to speak appropriately in various communicative circumstances as well as their ability to arrange verbal communication.

Based on the present understanding of linguo-sociocultural competence and its definition, we may identify three major characteristics of linguo-sociocultural competence: linguistic, social, and cultural. As a result, three components of linguo-sociocultural competence may be identified:

1) Linguistic and cultural knowledge and skills;

2) Socio-psychological knowledge and skills;

3) Cultural knowledge and skills [4, p. 131].

Let's take a closer look at these components

1. By linguistic and cultural competencies and understanding, we mean knowledge of linguistic and speech components with national-cultural semantics as a result of a particular cultural group's cultural

evolution, as well as the possibility of obtaining from them the ethnic and nationally precise information stored by them and use these contents in a foreign language interaction. As you are aware, however, its communicative function, language has an accumulated function, which really is evident in the fact that it represents. As a consequence of the accumulating function, language shapes the status of culture and may be used to comprehend it. As a component of spiritual culture, Language should be assimilated at all times, within the teaching curriculum and as a cultural phenomenon. The culture, from the other hand, necessitates the investigation of a set of thought in which the perception of reality is embedded and culturally relevant information is stored in the syntax of the phrase, this would be the source of potential knowledge. Variations of nationwide imagery in concept formation are produced by national peculiarities of reality awareness and their language application. Regional terminology refers to linguistic and speech components that have national-cultural meanings. National-cultural semantics degrades all levels: phonetic, morphological, syntactic, and lexical. And the language's lexicons level: vocabulary, solid phrases, linguistic aphorisms, and expressions, etcetera. Has a significant socio- cultural capability, acquisition of which first and primarily allows for the establishment of linguo-sociocultural competency.

2. The second component of linguo-sociocultural competency is socio-psychological information and abilities.

We may class this area of information and a set of talents as universal and contextual, on contrary, we could categorize it as regional and personalized.

Knowledge about the nation, as well as communication and mastery of communication technologies, are examples of general socio-psychological knowledge and abilities. This information and skill are acquired by an individual both during primary and secondary school. (Life and raising a child in a family) and secondary socialization (in society), also in specialized courses such as rhetoric, public speaking, communication training, and so on. Knowledge of communication strategy and techniques, as well as their possession, necessitates:

- Expressiveness of speech;
- Orientation to the statement's subject;
- Concentration on the addressee;
- Goal orientation;
- Self-control and action regulation;
- The speech culture [2, p. 28].

Without a doubt, each student learning a foreign language possesses, to varying degrees, specific abilities and information about linguistic facts, forms of speech behavior, etc. that are important to his local culture. However, its use in situations of intercultural interaction with a representative of a certain linguistic-socio-cultural community might result in a slew of misconceptions, up to and including "culture shock." As a result, Understanding the communication conventions and practices peculiar to a particular foreign language culture, and the ability to implement them, is a necessary element of the linguo-sociocultural competence. There were composed the regional distinctiveness of communication systems of a set of traits that determine variances in management structure, tactics, and forms of communication. This included social factors, traditions, and unique speaking and communication skills that manifest themselves in global telecommunications settings. Adequate socio-psychological knowledge and prescriptive capabilities of implementation are necessary to meet the practical aims of the creation of linguo-sociocultural competence. These are some examples:

a) Familiarity with so-called "appropriate topics" It is not common for the British to inquire and talk about finance, their illness, or the wellness of family members; one could speak in broad strokes; this is not customary to inquire about a person's status, sexual orientation, number of children, employment ties, and this at the beginning of a relationship.

b) Awareness of socio-culturally specified situations and national-specific behavioral patterns. These include values and conventions of behavior in typical speaking circumstances such as ceremonial politeness and verbal manners:

When greeting, saying bye, gathering, introducing, making a request, criticizing, thanks, and compliments. Also when they are responding to them, in a phone conversation, taxi, cafe, purchasing, verbal and nonverbal conduct is governed by social and speech customs and politeness.

Neglect of the nationally defined subtext, referred termed by sociolinguists as "understatement," frequently leads to intercultural misunderstandings.

b) Knowledge of a method of nationally conditioned communications. It entails understanding of communication methodologies that are common in certain linguocultural culture. These are formulae for making and managing contacts, communicating with them, interrupting and discontinuing them, asking data, and so on [5, p. 134].

3. Finally, cultural knowledge and skills are a component of linguistic-socio- cultural competency.

Cultural knowledge includes political and construction basic information (more about origin and growth of an identity group, as well as the major historical circumstances that determined its fate). socio-cultural context (concerning social disparity and regional distribution, the major individuals of authority and administration, particular advantages, basic rights, and duties, and so on), ethnolinguistic background (concerning the British way of life, traditional food, summer vacations, traditions (regarding the symbology of the identities used in England, the particular of the symbols used, statements, and etc.)

Sociocultural competence involves the following elements:

- The establishment and accomplishment of this intellectual ability in a foreign culture;
- True representation of one's culture and the courage to interpret about it in a foreign language;
- Accomplishing intercultural understanding leading to tolerance and respect. [5, p. 138].
- Sociocultural competency encompasses a wide range of skills. Linguo- regional, local, sociolinguistic, and broader cultural elements are required. This brings up a plethora of options for young participants in intercultural discussion to receive professional and ethical learning.
- Sociocultural competence allows for the modeling of a student's conduct in genuine language skills, allowing for the prediction and avoidance of challenges in various sociocultural environments;
- The foundation of sociocultural competence is culturological research, which provides a true picture of the nation's socio-cultural image, such as history and contemporary knowledge, morals, and lifestyle of the country's persons. [6, p. 88].

Hence, sociocultural education should help not just understanding and cognition of some other culture, as well as the conscious effort depicts one's own society.

It is not simply about the acquisition of linguistic information in foreign language classes. Many Western courses offered in a foreign language require students to gain intercultural competency.

Russian researchers offer the following pattern of cultural competence, focusing on two aspects:

1. Linguistic, which contains:

a) Learning and teaching foreign languages (teaching a foreign language and the culture of the foreign language using language);

b) Sociolinguistic terminology (the use of language in diverse social situations).

2. Informative, which includes cultural information:

- Cultural accomplishments (music, literature, folklore, artifacts);
- Etiquette (recognized rules of behavior at individual and social levels, primarily respect methods);
- Cloth;
- National food traditions;
- Nonverbal communication language (gesticulations, facial expressions, etc.);
- Sounds used to indicate surprise, wrath, or delight;
- Values and customs (committed daily behaviors and activities that characterize the country's life);
- Education system, social institutions;
- Regional geography (information about the geographic location of the country, climate, political and economic system, etc.).

Furthermore, the relevant approaches are possible for developing intercultural competence:

1) The comparing method incorporates several sorts of argumentation.

Traditions and practices that are substantially distinct from the original culture are explored in the classroom.

2) The "critical incidents" technique, which intended to discover discrepancies in language and communication. This technique presents the learner with a representation of a communication instance wherein the interaction of representatives from other cultures is challenging due to cultural differences and a participant's lack of grasp of the situation.

3) The "culture capsules" method. It highlights one of the cultural contrasts, such as the gap between German and Russian purchasers.

4) Role-playing. The instructor advises the class to plan a festival that will include representatives from some other culture. Students are required to welcome visitors politely. They should not overlook the use of jokes and tales, since failure to communicate is frequently caused by a lack of comprehension of humor. The teacher and the other trainees should not only watch, and also critically analyze the learners' forms of communication. The rising frequency of interactions between peoples of the world dictates the shift in the socio-cultural objectives of language instruction. The task of acquiring a foreign language not just as a form of communication, but also as the establishment of "cultural and linguistic identity," which defines the development of new methods of teaching a foreign language, such as communication skills and intercultural learning principles [5, p. 137].

Sociocultural competence consists of three main of knowledge:

- Understanding of linguistic studies. Knowledge of language forms with sociocultural interpretation and the ability to utilize them in intercultural education settings;

- Understanding of cultural contextual scenarios that are locally distinctive patterns of behavior based on communication technologies that are widely accepted in this society;

- Cultural awareness. Awareness of socio-cultural, historically, intellectual, ethnic, and cultural aspects, as well as the capacity to apply these qualities to develop common understanding with representatives of this culture [7, p. 94].

The concept of sociocultural competence takes into account:

1) Characteristics of social communication, national and cultural standards of sociocultural conduct, and awareness of communication etiquette and communication ritual;

2) Characteristics of historical identity: art and creative values;

3) Characteristics of people's collective identity. Foreign languages, original literature, the media, and the Internet are not the only ways to develop prosocial behavior; movies may also play an important role. The solving of socio-cultural problems necessitates new techniques, means, and methods of teaching, the selection of which is determined by the duties assigned and the subject matter of instruction. The new idea of socio-cultural learning necessitates the creation of new generations textbooks that take into consideration the cultural characteristics of everyday and professional communication in their nation and the countries involved [1, p. 60].

The availability of suitable intercultural didactic resources to students is the most critical criterion for the development of sociocultural competence.

Linguistic and cultural element, include knowledge of linguistic forms with national cultural semantics and the capacity to use them in intercultural competence circumstances. National proverbs and idioms, as well as lexically units, represent the people's attitude. They teach pupils about the rules and principles of communication between authorities of a certain nation, as well as about goals and principles.

To sum up the mentioned above we can state that according to sociocultural theory of learning, mastering a foreign language involves better penetration into another people's individual and social awareness and heritage, as well as familiarity with the viewpoints, evaluations, and experiences of the specific culture, because each official language is a reflects the concept image of the globe, consisting of components and phenomena that are fundamental and incomparable for people. And that's

why a well-organized method of teaching a foreign language may train a person for a more tolerant vision of different cultures, compassion, and the "erosion" of incorrect preconceptions. In principle, this entails educating a person to be capable of intercultural communication.

References:

1. Weinert F. E. Concept of competence: A conceptual clarification.Defining and Selecting key Competencies. – Seattle: Hogrefe, 2001. – pp 45-66.
2. Bennett M. (1998). Basic concepts of intercultural communication. – Yarmouth: Intercultural Press, 1998. – p. 21 – 86.
3. https://www.igi-global.com/dictionary/communicative-competence/4675
4. Safonova V. V. Socio-Cultural Approach to Teaching Foreign Languages. Moscow: Higher School, 1999. – p. 117 – 198.
5. Byram M., Nichols A., Stevens D. Developing Intercultural Competence in Practice. – Great Britain: Cromwell Press, 2009. – p. 134 – 138.
6. Dulganova V. N. Role of Pragmatics in Intercultural Communication. – Ulan-Ude: BGU – Verlag, 2004. – p. 88.
7. Efremova N.N. Formation of socio-cultural competence of high school students in the process of learning a foreign language // Scientific journal. – 2008. – 76 – p. 94.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (Русский язык и литература)

Ж.Г. Мушанбекова
Студент Павлодарский педагогический университет,г.Павлодар
Г.С. Суюнова

научный руководитель: доктор филологических наук, профессор, г. Павлодар

СОДЕРЖАНИЕ КУРСА МОРФОЛОГИИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация

Содержание учебных дисциплин в казахстанской школе меняется в связи с переходом к новой системно-деятельностной образовательной парадигме, связанной с принципиальными изменениями деятельности учителя, реализующего государственный стандарт образования. В связи с этим изменилось

и содержание обучения русскому языку. В данной статье мы представили анализ содержания курса морфологии в рамках обновленного содержания образования в казахстанской средней школе.
Ключевые слова: образовательная парадигма,деятельность учителя,стандарт образования,курс морфологии, обновленное содержание образования.

Аннотация
Мақалада жаңа жүйелік-әрекеттік білім беру парадигмасына көшу міндеті қойылған, ол білім берудің мемлекеттік стандартын жүзеге асыратын мұғалім қызметіндегі түбегейлі өзгерістермен байланысты. Осыған байланысты орыс тілі мен әдебиетін оқытудың мазмұны да өзгерді. Бұл мақалада біз Қазақстан орта мектебіндегі жаңартылған білім беру мазмұны аясында морфология курсының мазмұнын талдадық.
Түйінді сөздер: білім беру парадигмасы,мұғалімнің іс-әрекеті,білім беру стандарты, морфология курсы, білім берудің жаңартылған мазмұны.
Annotation
The article sets the task of transition to a new system-activity educational paradigm, which is associated with fundamental changes in the activity of a teacher implementing the state standard of education. In this regard, the content of teaching Russian language and literature has also changed. In this article, we have presented an analysis of the content of the morphology course within the updated content of education in Kazakhstan secondary school.
Keywords: educational paradigm, teacher activity, standard of education, morphology course, updated content of education.

Современное школьное образование является длительным процессом формального обучения каждого человека и одним из решающих факторов, как индивидуального успеха, так и долгосрочного развития всей страны. От подготовленности, целевых установок миллионов казахстанских школьников зависит то, насколько мы сможем выбрать и обеспечить инновационный путь развития страны. Приоритетной задачей школьного образования должно стать то, что изучать в школах необходимо не только достижения прошлого, но и те способы и технологии, которые пригодятся в течение всей жизни [1].

На сегодняшний день образование в Казахстане перешло на обновленное содержание образования. В его основу положена новая идеология, а именно, перед образовательным учреждением поставлена следующая задача: воспитание школьников в новом современном обществе, в котором человек будет учиться всю жизнь и развитие личности ученика.

Поставленная задача требует перехода к новой системно-деятельностной образовательной парадигме, которая связана с принципиальными изменениями деятельности учителя, реализующего государственный стандарт образования. В связи с этим, изменилось и содержание обучения русскому языку и литературе. В данной статье мы представили анализ содержания курса морфологии в рамках обновленного содержания образования в казахстанской средней школе.

Школьный курс морфологии в средней казахстанской школе традиционно следует за тем направлением в лингвистике, которое считает, что в центре морфологии стоит слово «как носитель морфологических категорий и систем

форм». Рассматриваемое в этих аспектах слово входит в грамматические классы слов, называемые частями речи.

Морфология изучается в школе для того, чтобы способствовать:

1) общему образованию учащихся,

2) развитию их логического мышления,

3) овладению русским литературным языком в его устной и письменной форме.

Общеобразовательное значение морфологии состоит в том, что она содержит сведения о грамматических классах слов (частях речи) родного языка, об образовании форм слов и их системах, о грамматических категориях, которые в этих формах выявляются. Такие сведения важны для общего образования, так как ученик, благодаря им, получает представление о грамматике изучаемого языка.

Морфология способствует развитию логического мышления детей, так как она, как часть грамматики, обобщает и типизирует явления языка, отвлекаясь от частного и конкретного. Поэтому процесс усвоения морфологии неизбежно сопровождается такими умственными действиями, как абстрагирование, обобщение, сравнение и др. Развивающее значение морфологии состоит в том, что она формирует у школьников сознательное отношение к своей речи и речи окружающих. Иными словами, знания по морфологии позволяют ученикам произвольно контролировать речь, т. е. обеспечивают сознательное отношение к своей речи и речи окружающих. Таким образом, общеобразовательное, развивающее значение морфологии оказывается непосредственно связанным с ее практическим значением.

Изучение морфологии состоит как в накоплении знаний по морфологии, так и в практическом овладении морфологическим языковым материалом. Морфология воздействует на речь детей путем отработки языковых норм, исправления того, что в речи школьников, овладевших языком естественно, в процессе общения, идет вразрез с нормой. Обогащение детской речи в период обучения морфологии происходит и вследствие усвоения некоторых морфологических явлений (например, причастий, отыменных предлогов и союзов), не свойственных детской речи. В результате усвоения морфологии школьники обучаются распознавать части речи и свойственные им грамматические категории, лексико- грамматические разряды и формальные классы слов. Практическая ценность этих умений проявляется опосредованно, через другие разделы школьного курса русского языка (орфографию, пунктуацию, словообразование, синтаксис, стилистику). От умения распознавать части речи и свойственные им морфологические признаки в значительной степени зависит успешность орфографического, пунктуационного, синтаксического и стилистического анализа, а следовательно, и овладение соответствующими нормами русского литературного языка.

Действительно, характер русской орфографии таков, что, не разграничивая частей речи и их форм, ученик не сможет применить целый ряд орфографических правил: например, к восьмому классу должна быть изучена 71 орфограмма, причем в 50 формулировках содержится указание или на часть речи, или на ту или иную форму части речи. Несколько реже требуется умение разграничивать части речи для применения пунктуационных правил: при постановке тире между подлежащим и составным именным сказуемым в зависимости от способа

выражения главных членов, в отдельных случаях выделения обособленных второстепенных членов предложения. Из-за этой тесной связи синтаксиса и морфологии изучение одного без другого доставляет трудности.

Наконец, среди стилистических ресурсов русского языка выделяются стилистические ресурсы морфологии: именные, глагольные и отглагольные формы и др. При характеристике функциональных стилей речь также идет об особенностях употребления тех или иных частей речи и их форм в том или ином стиле (например, научный стиль отличается широким использованием настоящего вневременного глагола и т. д.).

Из сказанного вытекает важный для методики вывод: умение разграничивать части речи и их формы приобретает практическое значение, если входит как составная часть в орфографическое, пунктуационное и т. п. действие, если все школьники обучены быстро и безошибочно распознавать все части речи «в лицо». Отсюда можно сделать и второй вывод: практическую ценность умение разграничивать морфологические явления приобретает только при условии, если морфологические умения вырабатываются в оптимальные сроки и остается время для формирования орфографических и других умений и навыков, непосредственно важных для овладения литературным языком.

В реальном процессе обучения перечисленные условия не всегда выполняются. Несоответствие между моделью процесса изучения морфологии и результатами ее фактического изучения в школе явилось основной причиной, почему изменялся объем сведений по морфологии, содержащийся в устаревших программах по русскому языку.

На данный момент в школьной морфологии изучаются только те части речи, которые относятся к общепризнанным в лингвистической науке: существительное, прилагательное, числительное, местоимение, глагол, наречие, предлог, союз, частица, междометие.

«Нетрадиционные» части речи, не укладывающиеся, по мнению исследователей, в рамки старой классификации,– категория состояния и модальные слова – не включаются в школьный курс морфологии в качестве самостоятельных. Слова этих групп рассматриваются в школе при изучении наречий, вводных слов и вводных словосочетаний, так что учащиеся все же знакомятся с некоторыми особенностями этих слов.

Мы изучили содержание вопросов по морфологии в учебниках обновленного содержания для 5-8 классов с русским и нерусским языками обучения и пришли к следующим выводам [2-9].

В школах с нерусским языком обучения изучение грамматического материала проходит в контексте лексических тем на основе текстов художественных произведений.

В учебнике по русскому языку для 5 класса с нерусским языком обучения после изучения грамматических тем «Лексикология», «Словообразование и морфемика» идет раздел «Морфология», который представлен такими частями речи, как имена существительные, прилагательные, числительные, местоимение и глагол [2]. Теоретический и справочный материал по изучению морфологии русского языка вынесен в приложения к учебнику в конце.

Для учеников пятого класса с русским языком обучения морфология дается практически с первых страниц. Но изучение частей речи идет наряду с

другими разделами, к примеру, морфология и орфография, морфология и лексика [6].

В учебниках для школ с нерусским языком обучения ученики изучают части речи ходе работы над определенной речевой темой. Учебная программа по русскому языку и литературе построена по принципу линейно-ступенчатого расположения материала. Другими словами, теоретический материал о частях речи усложняется с каждым учебным годом.

В школах с русским языком обучения идет планомерное изучение грамматики с письменными грамматическими упражнениями в контексте речевых тем. Теоретический материал дается сразу между упражнениями и заданиями в учебнике. Учебная программа построена по принципу линейного расположения информации о частях речи, то есть тема изучается один раз и каждый год добавляется новая из раздела «Морфология».

В 8 классах изучение морфологии заканчивается темами «Причастие», «Деепричастие», «Наречие» для школ с нерусским языком обучения [5], «Предлоги», «Союзы» для школ с русским языком обучения [9]. Необходимо отметить, что в проанализированных учебных пособиях мы не нашли теоретического материала по теме «Слова категории состояния».

Мы провели анализ изучения частей речи по классам в средней школе с казахским и русским языками обучения, результаты которого отражены в таблице 1.

Таблица 1. Изучение частей речи в средней школе с казахским и русским языками обучения

Части речи	**Школы с нерусским языком обучения**	**Школы с русским языком обучения**
5 класс		
Имя существительное	Одушевленные/неодушевленные, собственные/нарицательные, категории рода, числа и падежа имен существительных	Число и падеж имен существительных
Имя прилагательное	Род, число и падеж имен прилагательных	Употребление прилагательных в речи
Имя числительное	Количественные и порядковые числительные. Склонение числительных	–
Глагол	Неопределенная форма глагола, время глагола	–
Местоимение	Личные, притяжательные, вопросительные местоимения. Склонение местоимений	–
6 класс		
Имя прилагательное	Краткие прилагательные. Сравнительная и превосходная степень качественных прилагательных	–
Имя числительное	Дробные, собирательные	Разряды и склонение числительных

Местоимение	Неопределенные, отрицательные	Неопределенные, отрицательные местоимения. Разряды, склонение
Глагол	Виды, спряжение глагола	
Наречие	Смысловые группы наречий	Разряды наречий. Степени сравнения наречий
Служебные части речи	Предлог, союз, частица	
Междометие	Производные/непроизводные	
7 класс		
Имя существительные	Разносклоняемые, несклоняемые существительные	–
Имя прилагательное	Сравнительная и превосходная степени сравнения. Разряды прилагательных. Склонение притяжательных прил.	–
Имя числительное	Составные числительные. Количественные и порядковые числительные. Склонение числительных	–
Местоимение	Относительные, определительные местоимения Склонение относительных местоимений	–
Глагол	Наклонение глагола	Разноспрягаемые глаголы. Возвратные глаголы. Употребление глаголов в речи. Наклонение глаголов. Безличные глаголы.
Причастие	–	Действительные, страдательные причастия.
Деепричастие	–	Совершенный/несовершенный вид деепричастия
Наречие	Степени сравнения наречий	–
Служебные части речи	–	Предлог, союз, частица
8 класс		
Предлоги	–	Типы предлогов. Омонимичные самостоятельные ЧР и предлоги
Союзы	–	Типы союзов. Омонимичные самостоятельные ЧР и союзы
Причастие	Причастный оборот	–
Деепричастие	Деепричастный оборот	–
Наречие	Сложные наречия	–

В результате изучения раздела «Морфология» в 5-8 классах ученик должен уметь:

- указывать морфологические признаки изученных частей речи, правильно образовывать и употреблять соответствующие грамматические формы;
- уместно и выразительно употреблять слова изученных частей речи;
- опираться на морфологические признаки слова при решении задач правописания.

Если раньше изучение предмета было направлено на изучение теоретических знаний, то сейчас программа нацеливает на развитие навыков речевой деятельности (слушания, говорения, чтения, письма) и формирование компетенций, которые заложены в основе функциональной грамотности. Обновление направлено на формирование и развитие коммуникативных навыков, которые необходимы для работы в команде, сотрудничества, взаимопонимания. Основу развития знаний и навыков учащихся составляют принцип спиральности и сквозные темы, переходящие от простого к сложному, обеспечивающие преемственность и интеграцию предметов.

Список использованной литературы

1. Типовая Программа по учебному предмету «Русский язык и литература» для школ с нерусским языком обучения (в рамках обновления содержания начального образования), 2019.

2. Жанпейс У.А. Русский язык и литература: Учебник для 5 кл. общеобразоват. шк. с казахским языком обучения. В 2 частях. / У.А. Жанпейс, Н.А. Озекбаева. – Алматы: «Атамұра», 2017. – 160 с.

3. Жанпейс У.А. Русский язык и литература: Учебник для 6 кл. общеобразоват. шк. с нерусским языком обучения. В 2 частях. / У.А. Жанпейс, А.Т. Есетова, Н.А. Озекбаева, А.А. Ерболатова. – Алматы: «Атамұра», 2018. – 192 с.

4. Жанпейс У.А. Русский язык и литература: Учебник для 7 класса общеобразовательной школы с казахским языком обучения / У.А. Жанпейс, Н.А. Озекбаева. – Алматы: «Атамұра», 2017. – 188 с.

5. Русский язык и литература: Учебник для 8 кл. общеобразоват. шк. с нерусским языком обучения. В 2 частях. / У.А. Жанпейс, Н.А. Озекбаева, Р.Д. Даркембаева, Г.А. Атембаева. – Алматы: «Атамұра», 2018. – 192 с.

6. Сабитова З.К., Скляренко К.С. Русский язык. Учебник для 5 кл. для общеобразоват. шк.: в 2 частях. – Часть 1. – Алматы: Мектеп, 2018. – 176 с.

7. Сабитова З.К., Бейсембаев А.Р. Русский язык. Учебник для 6 кл. для общеобразоват. шк.: в 2 частях. – Алматы: Мектеп, 2018. – 176 с.

8. Сабитова З.К., Скляренко К.С. Учебник для 7 кл. общеобразоват. шк. – Алматы: Мектеп, 2018. – 304 с.

9. Сабитова З.К., Скляренко К.С. Учебник для 8 кл. общеобразоват. шк. – Алматы: Мектеп, 2018. – 264 с.

10. Досалиева А.О. Некоторые основы обучения русскому языку в казахской школе в рамках обновленного содержания образования // Өрлеу, 2019. Электронный ресурс. – Режим доступа: https://zkoipk.kz/ru/smartconf2019/2-section/5109-conf.html

11. Сулейменова Э. Д., Алтынбекова О.Б., Екшембеева, Л.В., Сабитова З.К. Морфология современного русского языка. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (Иностранный язык: два иностранных языка)

А.Н. Мыңжасар
магистрант, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар
А.Б. Раисова

сарапшы оқытушы, п.ғ.к. РФ, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа. *Бүгінгі таңда ең өзекті мәселелердің бірі жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында оқыту үрдісіне, әсіресе ағылшын тілін оқытуда жаңа технологияларды енгізу болып табылады. Осы орайда, ақпараттың таратылуы мен шығару үрдістерінің жылдамдатылуына сай болу қажеттілігі бүгінгі таңда көп мөлшердегі ағылшын тілінде болып келетін түпнұсқалық мәтіндердің мүмкіндіктерін зерттеудің қажеттілігін айқындайды. Орта мектеп оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда жаңаша әдіс-тәсілдерді, коммуникативтік әдістерді кеңінен қолдана білудің жоғары деңгейде болуы білім берудегі қойылатын талаптардың бірі болып отыр. Осы бағытта, мақаланың мақсаты – ағылшын тілін оқытуда оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін дамытудағы тиімді әдістерін анықтау.*

Түйін сөздер: *ағылшын тілі сабағы, коммуникативтік құзыреттілік, оқыту әдістері, коммуникативтік бағыт*

Аннотация: *Одним из наиболее актуальных вопросов на сегодняшний день является внедрение новых технологий в учебный процесс в контексте обновленного содержания образования, особенно в преподавании английского языка. В связи с этим необходимость адаптации к ускорению процесса распространения и публикации информации определяет необходимость изучения возможностей оригинальных текстов, которые сегодня в большом*

количестве имеются на английском языке. Одним из требований к образованию является высокий уровень умения использовать новые методы, коммуникативные методы в формировании коммуникативной компетентности учащихся средней школы. В связи с этим целью статьи является выявление эффективных методов развития коммуникативной компетенции студентов при обучении английскому языку.

Ключевые слова: *уроки английского языка, коммуникативная компетентность, методика обучения, коммуникативная направленность.*

Annotation:*One of the most pressing issues today is the introduction of new technologies in the learning process in the context of updated educational content, especially in teaching English. In this regard, the need to adapt to the acceleration of the process of dissemination and publication of information determines the need to study the capabilities of the original texts, which today are in large numbers in English. One of the requirements for education is a high level of ability to use new methods, communicative methods in the formation of communicative competence of secondary school students. In this regard, the purpose of the article is to identify effective methods for developing students' communicative competence in teaching English.*

Keywords: *English lessons, communicative competence, teaching methods, communicative orientation*

Орта мектеп білім алушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда мәтіндік файлдар (лексикалық, бейне және аудиофайлдар, фонетикалық, коммуникативтік материалдар) ұсынудың шексіз мүмкіндіктерінің тұтас кешенімен негізделген. Сондай-ақ, слайдтарды рәсімдеу стиліне, ақпаратты таңдау тәсілдеріне, анимациялық әсерлерді мәтіндерге қолданудың мақсаттылығына, дыбыстық және бейнефайлдарды қосуға ерекше назар аудару қажет.

Бір жағынан, қазіргі уақытта ағылшын тілін оқытуда ауызша қарым-қатынастың маңыздылығын төмендету үрдісі байқалады. Біздің ойымызша, орта мектепте ағылшын тілін оқыту процесінде ағылшын тілінің коммуникативтік сипаты белгілі бір оқу сатысының тілдік минимумына негізделген. Мысалы, теориялық коммуникацияда кез - келген бөлімді, оның танымдық және жеке ерекшеліктерін немесе тәжірибесінің болуын зерттейтін принцип жасқа байланысты емес. Коммуникативтік коммуникация үшін бұл параметрлер ең

маңызды, яғни білімгерлердің сан алуан топтары үшін сан алуан коммуникация жазылуы керек.

Екінші жағынан, кейбір жағдайларда әдістемелік мақсатқа негізделмеген, бірақ лингвистердің ерекше пікірлерінің, сондай-ақ бірқатар әлеуметтік-саяси факторлардың әсерінен жасалған отандық бағдарламалар мен оқулықтар арқылы ауызша қарым-қатынастың негізгі рөлін сақтап қалуға мысалдар келтіруге болады.

Н. М. Шанский шетел тілін оқытудағы мәтіннің рөліне мән бере отырып, тілдік қарым қатынаста дамытудағы мәтіндермен жұмысты алдыңғы қатарға қояды [1]. Барлық оқулықтарда тапсырмалар белгілі бір мәтін бойынша тапсырмаларға негізделеді. Мұғалым кітаптың соңында барлық жаттығулар мен сынақтардың кілттері бар, сіз мұғалімнің көмегінсіз өзіңізді тексере алады. Сондай-ақ кітаптан сөзжасамға арналған қосымшалар, айтылу ережелері, тұрақсыз етістіктер кестелері және басқа да пайдалы материалдарды таба аламыз.

Сабақ тақырыптары бойынша оқушыны қызықтыратын барлық бөлімдерді оқып болғаннан кейін оқулықтың соңында қорытынды тестті тапсыруды ұсынамыз: ол нұсқаулықта ұсынылған барлық ауызша қарым-қатынасты қамтиды. Бұл викторина сонымен қатар жауаптармен бірге келеді, осылайша қай бөлімдерге қайта оралу керектігін анықтауға болады.

1. *Мәтінмен жұмыс* істегенде тақырыптарды өткізіп жібермей, әр жаттығуды орындаған жөн. Егер студент ағылшын тілінде тек алғашқы қадамдарды жасаудапрактикалық жаттығулармен алмасады. 5 сабақты аяқтағаннан кейін студентке оқулық соңында тест тапсырып, материалды қаншалықты түсінгенін тексеру ұсынылады. Бұл оқулықта жаттығулардың кілттері жоқ, сондықтан білімді бақылау үшін мұғалімге барлық кілттері бар жеке кітапты сатып алу керек немесе ағылшын тілі мұғалімінен оқу керек.

Х. Арғынов оқу құралының келесі мүмкіндіктерін ұсынады:

- материалды ұсынудың ыңғайлы құрылымы, қарапайым түсініктемелер және жарқын иллюстрациялар;
- оқулықтың соңында коммуникативтік анықтамалық материалдары бар қосымшалар блогы берілген;
- оқулықтың орыс тіліндегі нұсқасы бойынша оқу мүмкіндігі бар[2, 61].

Осы тақырып бойынша әдіскерлердің жұмыстарын зерттей келе, біз коммуникативтік сөйлеу дағдыларын меңгеру үдерісіне теріс әсер ететін ғылыми мектептер бір жағынан ауызша қарым-қатынастың

рөлін көрсетеді, ал екінші жағынан, маман әдіскерлер оқыту процесінде оның рөлін шамадан тыс деп санайды.

Бірқатар әдіскерлер Жапбаров А., Мусина М. «Бүгінгі таңда коммуникативті әдіс білім алушыларға ауызша қарым-қатынасты функционалды негізде, яғни форма немесе құрылым арқылы емес, кез-келген қарым-қатынасты, ойлар мен ниеттерді білдіру арқылы игеруге мүмкіндік береді» деп тқжырымдайды [3, 18].

Келесі кезекте оқулықтардағы коммуникативтік әдіс түріне арнап құрылған ол менталдық карталар арқылы оқыту мүмкіндігіне тоқталғымыз келеді. Тілді оқыту тәжірибесі көрсеткендей, коммуникативтік бірліктерсіз білім алушы ауызекі ағылшын тілін толық меңгере алмайды. Г. Қалыбайқызы бойынша коммуникативтік ережелерді қолдана білу ағылшын тілін сәтті меңгеру үшін өте маңызды. Бірақ коммуникативтік ережелерді тек жаттығулары арқылы үйренуге болмайды. Сондықтар кітап мазмұны тақырыптарға сөйлеуге арналған лексиканы қамтиады. Оны кітап мазмұынынан көруге болады.

Бим И. П., Каменецкая Н. П., Миролюбов А. А. пікірінше мұғалім коммуникативті әдісті қолдана келе, бірінші топтан бастап білім алушыларға ауызша қарым-қатынасты үйрете алады [5, 18].. Көріп отырғанымыздай білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігі мен коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру негізінде коммуникативтік әдісті пайдалана аламыз. Коммуникатвитік әдістер сұраққа жауап беру білімділігі, сұрақ қоя білу білімділігі, мәтінді сипаттау білімділігі, коммуникативтік материалды меңгеру білімділігн дамытады.

Н.Хомский тілді үйретудегі коммуникативтік қарым-қатынастан бөлек танымдық функцияны да ескертеді [6]. Яғни тіл мен таным қатар қызмет етуін ескеруіміз керек. Тапсырмаларды іріктеу кезінде тек коммуникатвіті құзыреттілікті ғана емес, танымдық құзыреттілктерге мән береміз.

Коммуникативтік әдістер көмегімен ағылшын тілінің коммуникативтік сипатын дамытудың алғышарттарын қарастырғанда біз коммуникативтік қойындыларды таңдаудан шығамыз. Ол әдетте шет тілін оқыту принциптеріне сүйене отырып таңдалады. Негізгі алғышарттар білімгердің жасына, психологиялық ерекшеліктеріне, деңгейіне сәйкес коммуникативтік материалдарды іріктеу болып табылады. Алдымен коммуникация ұғымына тоқталайық.

Коммуникация мыңдаған жылдар бұрын білім саласы мәртебесін алды. Бұл терминді гректер бастапқыда жазу өнері ретінде түсінген. *Коммуникация* ұғымы бастапқыда оқу және жазу өнері деп аталды.

Орта ғасырларда коммуникация латын тілін үйрену ретінде түсінілді. Ол кезде коммуникация арнайы пән ретінде ғана емес, сондай-ақ, тәуелсіз мақсат ретінде де қарастырылды.

Бұл туралы Е.С. Пассов та еңбегінде айта келе, коммуникатвтік әдіс мен танымдық әдістер кешеінен ұсынады. Коммуникативтік әдісті әдістерін пайдаланған кезде, білім алушылардың білім деңгейі фонетикалық деңгейі, лексикалық деңгейі, грамматикалық деңгейі деігейлердің өсуіәне қызмет етеді [7]. Бұған себеп, дәстүрлі сабақтан гөрі білім алушылардың қызығушылығын арттыру мақсатында коммуникативті оқыту технологиясы негізінде түрлі әдіс-тәсілдерді сабақта қолдану барысында білім алушылардың активтілігі біршама өсіп, ауызша қарым-қатынасты меңгеру үлгерімдері алға жылжыды деп айтуымызға болады.

Келесі кестеде тиімді әдістерді топтастырдық.

Кесте 1.

Шетел тілін оқытудағы тиімді әдістер

Әрі қарай біз осы әдістердің ішінде танымалы коммуникативтік әдіске тоқталамыз.

Коммуникативті әдістер-білімгерлердің сөйлеу, еркін сөйлеу дағдыларын дамытуға негізделген. Білім алушыда шет тілі білімін дамытудың тиімді жолдарының бірі ойын технологиясы болып табылады. Коммуникативтік әдістер –шетел тілін оқу процесінде сөйлеудің, ойлаудың, есте сақтаудың, зейіннің, қабылдаудың және т.

б. Педагогикалық-психологиялық факторларын ескеру үлкен маңызға ие.

Шет тілін оқытуда ақпараттық коммуникативтік әдістерді қолдану жастарға мамандық бағытында еркін дамып қана қоймай, жан-жақты білім алуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, мұғалімдердің дұрыс жұмыс істеуі үшін әдістемелік тұрғыдан біліктіліктерін заманауи дамытуға жаңа мүмкіндіктер ашады.

Кез келген оқу-әдістемелік кешен оқу материалын береді және коммуникативтік әдісті алуан түрлі түрлерін қолдану нұсқаларын анықтайды.

2.Ментальдық карталар ақпараттың үлкен көлемін жүйелеу және құрылымдау есебінен ағылшын тілін оқытуда қолданылатын оқу материалын визуализациялаудың ең тиімді заманауи құралдарының бірі болып табылады. Мұндай интеллект-карталарды алдын ала құру және оқу үдерісінің алуан түрлі кезеңдерінде қолдану қажет, мүмкіндіктердің кең спектрін іске асыру: жаңа коммуникативтік материалды енгізу және түсіндіру, лексиканы семантизациялау және белсендіру, лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастыру, берілген проблемалы жағдайдың есептерін шешуді ұйымдастыру, жоба құру, монологтық сөйлеуді жоспарлау.

3. *Грамматикалық тапсырмалармен жұмыс.* Тәжірибе барысында ***Oxford Practice Grammar*** оқулығындағы тақырыпқа сай менталды карта құрып көрелік. Мақсаты: берілген сызба арқылы білім алушыларды негізгі идеяларды ұстана келе, коммуникативтік ережелерді дұрыс сақтап, сөйлеу біліміне итермелеу. Сызба төменде берілген (сурет 1.).

Мақсаты оқушыларды осы шақта сөйлеуге және етістіктерді дұрыс қолдануға топтық жұмысқа икемдеуге арналған.

Ментальдық карталар оқылатын объектінің негізгі пункттеріне назар аудару есебінен (барлық қайталама идеялармен негізгі идея) пайдалы. Сондай-ақ алуан түрлі суреттер, бағыттар (ассоциатиялық байланысты белгілеу мақсатында) және шешімдер жасауға көмектеседі. Коммуникация материалын баяндаудың үйреншікті желілік тәсілі алдында үлкен артықшылыққа ие, бұл әдісті қамтамасыз етуді толық көрсетеді. Коммуникацияда зат есімдер мен сөз тіркестерін есте сақтауда өте пайдалы.

Келесі коммуникативтік жаттығу білімгердің танымдық білімін дамытады.. Келесі тапсырма мен нәтижелерін талдап көрелік:

Нәтиже: Бұндай оқытудағы коммуникативтәік әдісті енгізу мәселесі қазіргі заманғы оқыту әдістемесіндегі басты тұжырымдамалары білім беру қызметінің белсенді қатысушылары

ретінде білім білім беру процесіне жан-жақты дайындығы, және өзін-өзі жетілдіру болып табылады. Осы бағытта, тәсілдің басты принциптері:

- Бұрын алған оқу тәжірибесін ескере отырып білім алушыға арналған оқу материалын таңдауға құқылы;
- Коммуникативтік білім көлемін кеңейту ғана емес, сондай-ақ, оларды құрылымдауға үйренеді.
- Білім алушыларды өз бетінше тілді үйренуге ынталандыруда тиімді.

Ағылшын тілі сабақтарында ауызша қарым-қатынасты оқып, коммуникативтік тәсілді қолдану кезінде білім алушылардың сөйлеуі ғана емес, ойлау қабілеті де дамиды. Сабақта оқу тапсырмаларының жүйесін әзірлеу кезінде осы коммуникативтік тапсырмалар мазмұнының күрделілігі ғана емес, сондай-ақ, оларды орындаудың алуан түрлі тәсілдері ескеріледі.

Әрине, ағылшын тілі сабақтарын мұндай принцип бойынша өткізу оқытушының өз қызметін ұдайы талдауды талап етеді. білім алушыларды оқу міндеттерін шешуге коммуникативтік қызметтіі қажеттігін жақсы түсінуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Шанский Н. М. Лингвистический анализ художественного текста. Л.:- 1990. -414с.
2. Арғынов Х. Ағылшын тілі методикасы. Алматы: Мектеп, 1974.- 296 б.
3. Жапбаров А., Мусина М. Ағылшын тілі сабақтарында тіл дамыту. Алматы, 1989.-Б. 86 .
4. Қалыбайқызы Г. Шетел тілін дағдыландыруда ауызекі тілді дамыту – Алматы. 2010. -18-22бб.
5. Бим И. П., Каменецкая Н. П., Миролюбов А. А. и др. О преподавании иностранных языков на современном этапе – 2012 – 219- 312стр.
6. Chomsky N. Language and thinking M, -1972.-298b.
7. Passov E.I. Fundamentals of methods of teaching foreign languages. M.- 1977, p.300.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (История)

Д.А. Нургазин
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.

А.Е. Каримова
ғылыми жетекшісі: тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Павлодар қ.

Ұлы Даланың-Ұлы Тұлғалары

Ешкімнің Әлиханға бар ма сөзі,
Демейді қандай қазақ оны оң көзі.
Семей тұрсын, жеті облыс - бар қазақтан,
Талассыз жеке-дара тұр ғой өзі,
С.Торайғыров

Жиырмасыншы ғасырдың басында отаршыл орыс империясының қоғамдық өмірінде орын алған әлеуметтік толқулар мен саяси төңкерістер қараңғы қазақ көгіне азаттықтың үміт сәулесін себелеп төге бастаған-ды. Осы тұста Міржақып: «Оян, қазақ!» деп ұрандатса, Ахмет, Әлихан, Халел, Мағжан Алаш туы астынан табылып, жаңа қазақ қоғамын құруға бел буып, білек түре кіріскені тарихтан белгілі. Осы Алаш туын бір ұйымға біріктірген Бөкейханов Әлихан Нұрмұхамедұлы еді.

Ол көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, ғұлама ғалым, ұлт азаттық қозғалысының теориялық негізін салушы әрі көсемі, қазақтың тұңғыш саяси партиясын ұйымдастырушы және Алашорда үкіметінің төрағасы. Туған жері бұрынғы Семей облысындағы Қарқаралы уезінің Тоқырауын болысы, қазіргі Қарағанды облысының Ақтоғай ауданы. Ата тегі Шыңғыс ханның үлкен ұлы Жошыдан тарайтын төре тұқымы.Сонымен Әлихан Бөкейханов басқарған қазақ зиялылары 1905 жылы кадеттер үлгісіндегі қазақтың ұлттық саяси партиясын құруға әрекет жасағанда оның XX ғасырдың басындағы Қазақстанды буржуазиялық қатынастарға бейімдеуге жетекшілік жасайтын ұлттық-либералдық типтегі ұйым құруды ойластырды.Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов және М.Дулатов сынды халқымыздың біртуар ұлдары басшылық еткен басылымға сол кездегі қазақ оқығандарының, көзі ашық, көкірегі ояу зиялы азаматтарының үн қатпай қалғаны некен-саяқ. Осыдан –ақ газеттің арқалаған жүгінің қаншалықты ауыр және әрі жауапты болғандығын аңдау қиын емес.Әлиханның саяси көзқарасының пісіп, жетілуіне, кейін белгілі саяси, қоғам, мемлекет қайраткері әрі қазақ ұлт азаттық қозғалысының ұйымдастырушысы және көсеі ретінде танылуына, саяси күрескер ретінде шыңдалуына Омбыдағы күндері ерекше ықпал етеді. XX ғасырдың басында қазақ даласында екі ағымның болғаны белгілі. Бірі Бұхара мен Түркістанға бет бұрған дәстүршіл, панисламшыл ағым, екіншісі негізінен Батыс өркениетін үлгі тұтқан жаңашыл, пантүркішіл ағым. Осы екінші

ағымның басында Әлихан бастаған орыс мектептерінен тәлім тәрбие алған озық ойлы қазақ зиялылары тұрады. Бұл топ саяси ұстамдылық танытып, Ресей империясына қарсы ашық күреске шығудың әлі ерте екенін анық түсінеді.

Басқа сөзбен айтқанда, Әлихан Бөкейханов кадет партиясынан ат құйрығын үзуін қазақ қауымы үшін өмірлік маңызды үш мәселе жөнінен – аграрлық, ұлттық-мемлекеттік құрылыс және дін мәселесі бойынша келіспегендіктен деп түсіндіреді. Осы басты мәселелер мен олармен тығыз байланысты басқа да күрделі проблемаларды талқылау үшін бүкілқазақтық съезд шақыруды дұрыс деп тапқанын ашық мәлімдейді. Бұл оның көзқарас эволюциясының либералдық-демократиялықтан ұлттық-демократиялыққа қарай өзгеріске ұшырағанын көрсетті.

Әлихан Бөкейханов Ресейдің көрнекті экономист, географ ғалымдарымен бірлесе отырып, «Россия біздің отанымыздың жалпы географиялық сипаттамасы» атты көп томдық еңбектің 1903 жылы шыққан қазақ өлкесіне арналған 18 томның тарауларын жазуға қатысқан. Әлекең қазақтар туралы шынайы мәліметтер келтіріп, қазақтарды асқақтатады.

Уақытша үкімет құлағаннан кейін Қазақ аумақтық ұлттық автономия құруға шешім қабыолданды. Алаш орданың құрамына Бөкей Ордасы. Орал, Торғай, Ақмола, Семей, Жетісу, Сырдария, Ферғана,Самарқан облыстары мен Әмудария аймақтары кірді.Осы аталған табиғат байлықтары, жер астындағы және оның үстіндегі барлық қазына Алаш автономиясының меншігі деп жариялады.

Ал Ә.Бөкейханов пен оның серіктестерінің 1905-1917 жылдардағы көзқарас эволюциясы 1917 жылғы шілдеде ұлттық-демократиялық мақсат-мүдделерді көздейтін Алаш саяси партиясын құруға алып келеді. «Алаш» шын мәніндегі дәстүрлі саяси партия болып қалыптасып үлгермегеніне, іс жүзінде саяси ұйым ретінде қоғамдық қозғалыс дәрежесінен әдеттегі партияға өту «кезеңін» бастан кешірген өтпелі саяси ұйым болғанына қарамастан, қоғамдық-саяси өмірге араласа бастаған кезден түбірлі екі ұлттық мақсатты – қазақ халқын отарлық езгіден құтқаруды және қазақ қоғамының өркениетті елдер қатарына жеткізуді өзіне басты нысана етіп белгіледі1918 жылы 8 қыркүйекте Уфада ашылған Ресейдің мемлекеттік құрылтайы Алаш автономиясын ұлттық республика ретінде таныды. Жиыннан Ә.Бөкейханов сүйінші сұрап былай деп жеделхат жолдайды: «Құрылтай уәкілдігінің комитеті Алашты автономиялы жұрт деп таныды. Бар күшті ұлт әскерін жасауға

салңдар. Алаш Россиядағы одақтас мемлекеттерінің бірі. Сондықтан тіреудің бір ұшы – Алаш әскері.

ХХ ғасырда қазақтың азаматтық тарихындағы ең ұлы идея қайсы десе, Алаш идеясы деп жауап берер едік. Бүгінгі тәуелсіздігіміздің іргетасы – осы идея. Алаш идеясындағы қайраткерлердің жемісті еңбек жылдары – ақыл һәм жүрек айбатымен күрескен 1907 жылдан 1937 жылға дейінгі 30 жылдай уақытты қамтиды. Тағдыр мен тарих оларға осындай мерзімді ғана қиыпты. Одан кейінгі жайы белгілі: айдалды, атылды, ресми тарихтан, ел жадынан аты өшірілді.Ұлт лидерлері (серкелері) шықты: Әлихан Бөкейхан, Мұстафа Шоқай, Барлыбек Сырттан, Ахмет Байтұрсынұлы, Халел Досмұхамедұлы, Жаһанша Досмұхамедұлы, Міржақып Дулатұлы, Халел Ғаббасұлы, Мұхамеджан Тынышбайұлы. Алаш зиялыларының алдыңғы толқыны болып есептелетін осынау тұлғалардың әрбірі, бүгінгі тілмен айтсақ, мемлекет басқаруға қабілетті Президенттей еді.

Сөйте тұра «жүзден жүйрік, мыңнан тұлпар» дегендей, бұлардың көшбасшысы Әлихан Бөкейхан болатын. Әлиханнан қалған мынадай тағылымды сөз бар: «Түген деген хан, пәлен деген би, батыр өткен, ерлігі, еңбегі көп деп мақтанамыз. Олар сондай болса, қазақ неге сорлы? Біздің кемшілігіміз – әркім тарих арқалатқан жүкті белгілі жерге апармай, соңдағыларға тастапкететіндігі».

Ә.Бөкейхандар, міне, өзі айтқан «жүкті» қияға қарай көтеріп шықты. Өзінен кейінгі бір буынды тәрбиелеп өсірді. Бұл буынның қатарында М.Жұмабайұлы, С.Садуақасұлы, Қ.Кемеңгерұлы, Ж.Аймауытұлы, Б.Күлейұлы, М.Әуезов т.б. бар еді.Әйтсе де, «Алаш» партиясы және оның айбарлы қайраткерлері ел тарихынан үлкен орын алып, халықтың жүрегіне елдікке деген сенім мен үміт ұялатты.Қанша уақыт өтсе де, бүгінгі жас ұрпақ Әлихан Бөкейхановты ешқашан ұмытпайды. Өйткені біздің санамызда Әлихан есімі өлген жоқ, Оның рухы тәуелсіз еліміздің ұрпақтарын желеп жебеп, оларды адалдыққа, имандылыққа және отансүйгіштікке тәрбиелей береді.

Білім ордасы мектептерінде «Алаштану» тарихын оқытуды көтеру үшін мынадай ұсыныстар асырылса:

Мектептің жоғары сыныптарында қайтадан Алаштану пәні міндетті түрде енгізіліп, оқушылардың санасына құйылу керек;

«Қазақстан тарихы» пәні бойынша оқу бағдарламасына «Алаш қозғалысы» тақырыбына сағаттар көбірек бөлінсе;

Алаш арыстары тек меретойлар, ғылыми конференциялар кезінде қозғамай, күнделікті ақпарат құрвһалдары мен теледеидар беттерінде кеңінен насихаттаса;

Алаш қозғалысы туралы деректі фильмдер көбірек түсіріліп, әр апта сайын көрсетіліп отырса.

Себебі қазіргі жастардың өз еліне отансүйгіштік рухын көтеруге тиіс. Елбасы айтқандай XXI ғасыр жастардың қолында. Өйткені олар басқа әлемдік елдерінде қазақ байрағын биік ұстауға міндетті.

Осы жылда, әсіресе 2017 жылы Қазақстан Республикасында айтулы тарихи күн тумақ. Ол бүкіләлемдік көрме «EXPO-2017» біздің ел Ордамызда болмақ және «Алаш партиясының» құрылуына 100 жыл толады. Осыған орай Алаш қайраткерлерімізге арнап олардың еңбектерін келешек ұрпаққа жастарымызға насихаттай отырып, оларды Тәуелсіз Қазақстанымызды әрі қарай өркендетуге және көркейтуге үлестерін қосады деп ойлаймын. Әлихан Бөкейхановтың мына сөзімен: «Ұлтына жұртына қызмет ету – білімнен емес, мінезден» аяқтауды жөн көрдік. Тек қана ұлт, ел, жер, Отан үшін қызмет етейік.

Әлиханның атқарған ісі кейінгі ұрпаққа қалдырған аманат-мұрасы әлі де жан-жақты талданып, зерттеле түспек.

Ал білім ордасы мектептерінде «Алаштану» тарихын оқытуды көтеру үшін мынадай ұсыныстар асырылса:

Мектептің жоғары сыныптарында қайтадан Алаштану пәні міндетті түрде енгізіліп, оқушылардың санасына құйылу керек;

«Қазақстан тарихы» пәні бойынша оқу бағдарламасына «Алаш қозғалысы» тақырыбына сағаттар көбірек бөлінсе;

Алаш арыстары тек меретойлар, ғылыми конференциялар кезінде қозғамай, күнделікті ақпарат құралдары мен теледидар беттерінде кеңінен насихаттаса;Алаш қозғалысы туралы деректі фильмдер көбірек түсіріліп, әр апта сайын көрсетіліп отырса.

Себебі қазіргі жастардың өз еліне отансүйгіштік рухын көтеруге тиіс. Елбасы айтқандай XXI ғасыр жастардың қолында. Өйткені олар басқа әлемдік елдерінде қазақ байрағын биік ұстауға міндетті.

Шоқан Шыңғысұлы Уалиханов. Шоқан 1835 жылдың қараша айында Құсмұрын бекетінде қазіргі Қостанай облысы Сарыкөл ауданындағы Күнтимес ордасында (қыстауында) атақты, аға сұлтан Шыңғыс Уәлиханов отбасында дүниеге келген. Шоқан балалық шағын Құсмұрында өткізді, кейін әжесі Айғанымның тәрбиесінде (қазіргі Солтүстік облысы) де болған. Шоқан ерте есейіп қалып, рухани ілімді барынша меңгерген.

1847 жылы 12 жасар Шоқан Омбы кадет корпусына оқуға түсті. Шоқанның терең білімдері мен ұзақ сақталатын ес, еңбекқорлығы, жоғары моральдік мінез-құлығы оқытушылардың назарынан тыс қалмады. Шоқан тарих, жағрапия мен шығыс философия пәндерін тез

оқып кеткен. Шоқанның дамуына әдебиетшісі мен шығыс зерттеушісі Н. Ф. Костылецкий мен тарих мұғалімі В.Гонсевский ықпал еткен. Кадеттік корпуста оқығанда, Шоқан Уәлиханов белгілі ғалымы Г. Н. Потанинмен кездесіп, олар өмір бойы достар болып кеткен. Жас Шоқан Уәлихановтың білгірлігі, шығыс әдебиетін жақсы білуі С. Ф. Дуров, П. П. Семенов-Тян-Шанский, Н. М. Ядринцев жоғары бағалаған. Шоқан орыс жазушысы Ф. М. Достоевскиймен жақсы қарым-қатынаста болған. Ф. М. Достоевский мен С. Ф. Дуров омбылық бекіністе айыбын өткен.1847 ж. күзде 12 жасында Омбыдағы Сібір кадет корпусына оқуға түсіп, 1853 жылы 18 жасында бітіріп, корнет деген офицерлік атақ алған.Шоқан Уәлихановтың қоғам мен әдебиет саласындағы қызметі оқудан кейін басталды. Ресми құжаттар бойынша ол 6-ші кавалерия полкінде (Сібір әскері) қызмет еткен, алайда шын мәнінде ол Батыс Сібір генерал-губернаторының жанында қалып, бір жылдан кейін генералы Гасфорттың адъютанты (бастықтың тапсырмаларын орындайтын офицер) болып тағайындалды. Генералы Гасфорт сол кезде Батыс Сібір мен Қазақстанның солтүстік-шығыс жерлерін басқарған. Басты Басқару жүйесі бойынша оған ерекше тапсырмалардың офицері деген атақ берілген.

Өз Отанына қызмет етуге ынтасы жоғары Шоқан ерінбеген.1854–1857 жылдары Шоқан ұлы жүз қазақтарының және қырғыздардың буғу, сарыбағыш және солту руларының Ресейге бейбіт жолмен қосылуы туралы мәселені шешуге зор жігермен қатысты. Сол кезде ол қырғыз тілін үйреніп, жергілікті қырғыздардың әдет-ғұрыптарын зерттей бастайды.

1855 жылы Шоқан генералы Гасфорттың сапарына қатысып, Орталық Қазақстан, Жетісу және Тарбағатайға үлкен саяхат жасайды. Оның бағыты Омбыдан Семейге, одан Аягөз, Қапал және бұл кезде Верный бекінісін салу ісі жүргізіліп жатқан Іле Алатауы арқылы өтті. Бұл сапар Шоқан Уәлихановтың қазақ халқының тарихы мен тұрмысын терең зерттеуге бастама болды. Шоқан қазақтардың заң-дәстүрлері мен ертедегі діні жөнінде мәліметтер жинады.

1856 жылдың мамыр айының екінші жартысында М. М. Хоментовскийдің экспедициясына қатыса отырып, Ш. Уәлиханов өзінің саяхатын бастады. Алғашында ол Іле Алатауына барып, асулармен Алатауға, одан кейін Иссық-көлдің солтүстік және шығыс жағалауларында болды, содан соң өзенінің алқабымен жоғары көтеріліп, орталық Тянь-Шань шыңына шығып, хан таңырын шолуға мүмкіндік алды. «Менің саяхатымды, — деп жазды Уәлиханов, — жүрген жерлерімнің сипатына қарай екі кезеңге бөлуге болады.

Бірінші кезең Жоңғарияға, яғни, Жетісу мен Іле өлкесіне және Иссық-көлге дейінгі сапарымды қамтиды… Мен Жоңғарияда бірінші рет 1856 жылы болдым, онда полковник Хоментовскийдің Иссық-көлге жасаған бірінші экспедициясына қатыстым. Жоңғарияда бас-аяғы бес ай болып, бұл өлкенінің аймағын түгел көріп шықтым, ал Тянь-Шаньға сол жылы өзенмен көтерілдім». Бұл сапарында Шоқан орнитологялық (зоологияның құстарды зерттейтін бөлімі) және энтомологялық (зологияның құрт-құмырсқаларды зерттейтін бөлімі) топтама жасап, гербарий жинап, Жетісу мен Иссық-көлдің өсімдіктер мен хайуанаттар әлемін зерттеп, Иссық-көлді қағаз бетіне түсіруге қатысты. Нәтижесінде жаңа картаға көл жағажайының өзгертілген формасы түсті.Жас зерттеушінің қырғыз халқының атақты эпикалық жыры «Манасқа» алғаш рет көңіл бөліп, оның бірінші ғылыми жазбасын жасап, орыс тіліне аударуының ерекше маңызы болды. Ол жырға тұңғыш рет тарихи және әдеби тұрғыдан сараптама жасап, аты, аңызға айналған бас кейіпкері — Манас бейнесіне және қырғыз фолклорының басқа кейіпкерлеріне талдау жасайды.

1856 жылы тамыз айының бас кезінде Шоқан Уәлиханов Құлжа қаласына аттанды. Шоқан Уәлиханов Құлжа өлкесінде үш айдай болып, содан кейін күздің соңғы айларында Омбы қаласына қайтып оралды. Қазақтың жас ғалымының жағрапиялық және тарихи зерттеулері П. П. Семенов-Тян-Шанский арқылы Петербордың ғылыми ортасына белгілі болды. 1857 жылы, ақпан айының 27 күні Шоқан Уәлихановты орыс жағрапиялық қоғамының толық мүшелігіне қабылдады. Шоқан Уәлихановтың орыс жағрапиялық қоғамының толық мүшелігіне сайлануы, оның орыс ғылымына қосқан елеулі еңбектерін мойындауды білдірді.

Шоқан Уәлихановтың ғылыми және, ағартушылық қызметы, әсіресе, XIX ғ. 50-шы жылдардың аяғы мен 60-шы жылдардың бас кезінде жандана түсті.1858–1859 жылдары ол өзін батыл саяхатшы ретінде даңққа бөлеген белгілі Қашғарға саяхатын жасады. Еуропаға беймәлім дерлік бұл елдің жағрапиясымен, тарихымен және саяси жағдайымен, мәдениет ерекшелігімен танысып, Ш. Уәлиханов Шығыс Түркістанды зерттеуге үлкен үлес қосты. Ертеден қалыптасқан Қашғариядағы тәртіп бойынша бұл ел еуропалықтар үшін жабық еді. Тағдыры бүкіл ғылыми қауымды толқытқан ғалымның қайғылы қазасы жайлы анық хабарды алған Шоқан алып келеді.Шоқан өзінің саяхатын он ай он төрт күнде табыспен аяқтап, 1859 жылдың 12 сәуірінде «Қашғар туралы қызықты да бай мағлұматтары» бар Шоқан Верный бекінісіне (Алматы қ.) жетті. Бұл жерде бір жарым ай

шамасында демалып, Семейге оралып, Ф. М. Достоевскиймен кездесіп, Омбыға қайтты да, жинаған материалдарын өңдеуге кірісті.

Шоқан Уәлиханов сапарының ең басты нәтижесі «Алтышардың немесе қытайдың Нан-Лу (Кіші Бұхар) ауданының Шығыстағы алты қаласының жайы туралы» атты үлкен еңбегі болды. Бұл Шығыс Түркістан халықтарының тарихы мен жағрапиясы, әлеуметтік құрылысына арналған, Ш.Уәлиханов заманындағы ғылым жетістіктеріне орайластыра жазылған алғашқы ғылыми еңбек еді. Жаңа материалдарды қамту және оларды терең талдау жағынан оның еңбегі отандық ғылымға қосылған үлкен үлес болды. Ол күні бүгінге дейін өзінің маңызын жойған жоқ.

1959 жылдың аяғынан 1961жылдың көктеміне дейін Шоқан Петербор қаласында болған.Петерборда Шоқан ылғи да көптеген көрнекті орыс ғалымдарымен және әдебиетшілермен араласа жүріп, олармен достық қарым-қатынас орнықтырды. Ол жағрапиялық қоғамның вице-президентіП. П. Семенов-Тян-Шанскиймен әрдайым достық қатынаста болып, қызмет бабымен араласып тұрды. Көп реттегі онымен болған әңгімелері Шоқанның ғылыми көкжиегін кеңейтуге ықпал етті және оның жұмысын айтарлықтай Қазақстан мен Орта Азияны зерттеу саласына бағыттады.Сонымен қатар, Ш.Уәлиханов өзінің еңбектерін жағрапиялық қоғамның басылымдарында жарялау үшін дайындайды. Оған мұнда да П. П. Семенов-Тян-Шанский үлкен жәрдем көрсетті.

1861 жылдың көктемінде ауыр науқас Шоқан Уәлихановты Петербордан кетуге мәжбүр етеді. Дәрігерлердің кеңесі бойынша ол нашарлаған денсаулығын түзету үмітімен туған даласына оралды. Ол 1862 ж. өз кандидатурасын Атбасардың аға сұлтаны болуға сайлауда ұсынды.Ағайын-туыстарымен келісе алмаған соң Шоқан Омбыға кетіп қалды. Мұнда ол облыстық басқарманың заң комиссиясының жұмысына араласып, қазақтың сот реформасы мәселелерімен айналысты.1864 жылдың көктемінде Ш.Уәлиханов Оңтүстік Қазқастанды Ресейге қосу міндеті қойылған генерал М. Г. Черняевтің әскери экспедициясына шақырылды. Ш. Уәлиханов Оңтүстік Қазақстан мен Орта Азияның Ресейге қосылуы қан төгіссіз, бейбіт жолмен болу керек деп санады.1864 жылдың шілде айында ол М. Г. Черняевтің әрекеттеріне наразы бір топ офицерлермен бірге Верный қаласына қайтты.Шоқан Уәлиханов өзінің науқасынан айыға алмады. 1865 жылдың сәуір айында Тезек төренің ауылында, Алтын-Емел жотасына жақын Көшен-Тоған деген жерде қайтыс болады.

Қазақтың аса көрнекті ғалымы әрі, ағартушысы Ш. Уәлиханов өзінен кейін мол әдеби мұра қалдырды. Өзінің қысқа өмірінде ол Орта

Азия мен Қазақстан халықтарының тарихына, жағрапиясы мен этнографиясына арналған бірсыпыра еңбектер, сондай-ақ едәуір көлемде қоғамдық-саяси тақырыптарға арналған еңбектер жазып үлгерді. Ол терең энциклопедиялық білімі бар, өз заманындағы ғылымда бірқатар мәселелерді жаңаша көтере білген кемелді ірі ғалым еді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. 1.Ә.Марғулан. Основные этапы жизни и деятельности Ч. Ч. Валиханова. //Ш.Уәлиханов. Таңдамалы шығармалар. — М.: Ғылым, 1986. — 414 б. — 5-10бб.
2. Очерк жизни и деятельности Ч. Ч. Валиханова // Ш.Уәлиханов. Таңдамалы шығармалардың бес томдығы. Т.1. — Алматы, 1984. — 432 б. — 9-79бб.
3. Ч. Ч. Валиханов, о нем [электрондық қор] // www.iie.kz — Шоқан Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты. ҒК БҒМ ҚР. — URL: http://www.iie.kz/?page_id=422 (өтініш берген күні — 15.09.2014).
4. Источник: https://e-history.kz/kz/prominent-figures/show/12482/
5. Қазақстан тарихы әдістемелік журнал №3 2014 жыл. 10-15 бет.
6. Қазақстан тарихы әдістемелік журнал №6 2013 жыл. 3-6 бет.
7. Алаш. Алашорда энцклопедия Алматы «Арыс» 2006 жыл 544 бет - 144 бет.
8. Қайрат Сақ «Алаш мұрасы» Алматы «Қазығұрт» баспасы 2014 жыл. 5 бет
9. Дихан Қамзабекұлы «Алаш мұраты – отандық білім мен ғылымды негіздеуші күш» деген баяндамасынан үзінді. © e-history.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (История)

Г.Х. Нургалиев
магистрант 2 курса Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
А.М. Садыкова
научный руководитель: доктор PhD, доцент, г. Павлодар

КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ ИСТОРИИ

Аңдатпа. Мақалада тарихты оқытудағы когнитивті тәсілдеме қарастырылады. Автор тарих сабақтарында когнитивті тәсілдемені оқыту барысында бейнелерді

тану әдісін пайдалану тиімділігіне тоқталады. Мақалада қоршаған ортаның стимулдары біртұтас сенсорлық құбылыс ретінде қабылданбайтыны, көбінесе олар үлкен үлгінің бөлігі ретінде қабылданатыны атап өтіледі.
Аннотация. В статье рассматривается когнитивный подход в преподавании истории, эффективность использования метода распознавания образов в процессе обучения с использованием когнитивного подхода на уроках истории. В статье отмечается, что стимулы внешней среды не воспринимаются как единичные сенсорные события, чаще всего они воспринимаются как часть более значительного образа.
Annotation. In this article the cognitive approach in teaching history, the effectiveness of using the method of pattern recognition in history lessons are discussed. The article notes that environmental stimuls are not perceived as single sensory events, most often they are perceived as part of a more significant pattern.
Кілт сөздер: танымдық көзқарас, білім беру, әдіс-тәсілдер, оқыту, бейнелерді тану.
Ключевые слова: когнитивный подход, обучение, методы, преподавание, распознавание образов.
Key words: cognitive approach, teaching, methods, teaching, pattern recognition.

Использование когнитивного подхода в обучении является актуальным на сегодняшний день. Как отмечает исследователь Н.И. Миницкий «Когнитивные практики — это совокупность познавательных средств, форм и методов, направленных на обновление методологии познания, смену ее типов и обращение к целостному человеку. К когнитивным практикам относят методы исследования, разработанные в психологии, логике, лингвистике, философии, методологии, истории. Когнитивное направление этих наук связано с обновлением традиционной рациональности и развивается в духе антропологизации и операционализации знания...Когнитивно-эмоциональная модель представления исторического знания предполагает взаимодействие восприятия, внимания, интерпретации, рефлексии, активации, побуждения к действию, эмоционального фона» [1].

В рамках использования когнитивного подхода можно рассмотреть метод распознавания образов. Это процесс перцептивной категоризации, отнесение воспринимаемого объекта к одному из множества классов на основе воспринимаемых признаков, т.е. процесс восприятия и идентификации форм и объектов. Например, для чтения необходимо помнить набор значимых паттернов (образов), состоящих из сочетаний линий и кривых. Существует несколько теоретических подходов к объяснению способности человека идентифицировать и обрабатывать зрительные паттерны.

По теории гештальтпсихологии предполагается, что восприятие зрительных паттернов организуется по принципам близости, сходства и спонтанной организации. Обработка информации происходит по принципу «от частного к общему» или «от общего к частному».

Сравнение с эталоном предполагает, что распознавание паттерна происходит в случае точного совпадения сенсорного стимула с соответствующей внутренней формой [2].

Принцип подетального анализа гласит, что распознавание паттернов происходит только после того, как стимулы будут проанализированы по их элементарным компонентам (имеет сходство с обработкой по принципу «от частного к общему»).

Согласно гипотезе формирования прототипов, восприятие паттерна происходит в результате сравнения стимулов с абстракциями, хранящимися в памяти и служащими в качестве идеальных форм.

Суть распознавания зрительных образов – зрительный анализ на входном этапе и хранение информации в долговременной памяти.

Внимание - процесс и состояние настройки (сосредоточенности) субъекта на восприятие приоритетной информации и выполнение поставленных задач. Р. Солсо дает более краткое определение: внимание – это концентрация мысленных усилий на сенсорных или мысленных событиях.

Способность к переработке информации, ограничена на двух уровнях – сенсорном и когнитивном. Если одновременно навязывают слишком много сенсорных признаков, может возникнуть «перегрузка»; и если попытаться обработать слишком много событий в памяти, тоже возникает перегрузка. Последствием этого может оказаться сбой в работе [3].

В психологии изучаются следующие аспекты внимания. Сознание, в смысле осознания внешней и внутренней информации. Различают несколько уровней сознания, соответствующие эпизодической, семантической и процедурной системам памяти.

Пропускная способность и избирательное внимание. Согласно исследованиям, в структуре обработки информации существует «узкое место». Предполагается, что сигналы имеют различный порог активации. Избирательность внимания выделяет существенную информацию для дальнейшей ее обработки.

Уровень возбуждения (интерес) поддерживает способность к восприятию ощущений и напряжению умственных усилий. Необходимо обратить внимание на взаимосвязь между возбуждением и показателями работы. Усиление возбуждения до определенного уровня улучшает деятельность, дальнейшее его усиление приводит к ухудшению деятельность.

Управление вниманием. Различают два типа управления вниманием: автоматическая и управляемая обработка информации [4].

Одним из важных свойств внимания является его объем. Он измеряется количеством объектов, которые человек способен правильно воспринять при кратковременном одновременном предъявлении.

Процесс внимания также характеризуют такие характеристики как переключаемость (способность быстро выключаться из одних видов деятельности и включаться в новые, соответствующие изменившимся условиям) и распределение внимания (способность удерживать внимание одновременно на нескольких объектах, минимум на двух).

Память – собственно информация, которая хранится и извлекается по мере необходимости. Память связывает прошлое субъекта с его настоящим и будущим. Является важнейшей познавательной функцией, лежащей в основе развития и обучения. Память и восприятие работают вместе.

В памяти выделяются следующие процессы:

- запоминание – это процесс, направленный на сохранение в памяти полученных впечатлений. Различают произвольное и непроизвольное, механическое и осмысленное запоминание.

- сохранение – это процесс активной переработки и систематизации полученного материала.

- процессы узнавания и воспроизведения – это процессы идентификации, актуализации и экстериоризации воспринимаемого объекта. Говоря проще это процессы восстановления прежде воспринятой информации (умений). Забывание - процесс постепенного уменьшения возможности узнавания и воспроизведения прошлых сведений или умений. В связи с тем, что память присутствует во всех жизненных процессах, ее исследование носит междисциплинарный характер [5].

В психологи выделяют произвольную и непроизвольную память, по характеру проявления различают образную, словесно-логическую, механическую, эмоциональную и условно-рефлекторную память, по типу восприятия - зрительную, слуховую, обонятельную и двигательную память. Одной из основных характеристик памяти является время, или длительность хранения информации. По времени хранения память делят на кратковременную и долговременную. Несмотря на активное и всестороннее изучение памяти, нельзя сказать, что известно все об этом процессе. Но проведенные исследования дали возможность практического применения знаний о процессах памяти [6].

Язык играет важную роль во многих видах деятельности человека, таких как общение, мышление, восприятие и представление информации. Это одно из главных средств человеческого общения, обмена информацией. Развитие языка у человека представляет собой

уникальный вид мысленного выделения, механизм которого служит основой познания. Язык влияет на восприятие, являющееся основополагающим аспектом познания. Некоторые ученые предполагают, что язык используется человеком для описания мира и непосредственно влияет на восприятие этого мира. Существует и обратная точка зрения, что именно развитие языка зависит от восприятия мира. Для когнитивной психологии изучение человеческого языка интересно по следующим соображениям. Развитие языка представляет собой уникальный вид абстрагирования, механизм которого служит основой познания. У других видов (пчелы, птицы, дельфины, луговые собачки и др.) также есть сложные средства коммуникации, а обезьяны даже используют что-то вроде языковых абстракций, но степень абстрагирования человеческого языка гораздо выше [7].

Обработка языка – важный компонент обработки и хранения информации. Язык участвует в различных видах человеческого мышления и решении задач. Многие, если не большинство, из видов мышления и решения задач происходят «внутренне» – при отсутствии внешних стимулов. Абстракции, выраженные вербальными символами, позволяют нам судить об этих событиях. Язык – одно из главных средств человеческого общения, обмен информацией чаще всего происходит с его помощью. Язык влияет на восприятие, являющееся фундаментальным аспектом познания. Некоторые ученые утверждают, что язык, используемый человеком для описания мира, влияет на то, как человек воспринимает этот мир. С другой стороны, развитие языка в значительной степени основано на восприятии мира. Поэтому составляющие перцептивно-языкового процесса взаимозависимы: одна их них существенно влияет на другую. Язык с этой точки зрения аналогичен окну в мир. Обработка слов, речь и семантика задействуют определенные области мозга и обеспечивает важную связь между нейроанатомическими структурами и языком [8].

Текст является важным источником информации в процессе обучения. Согласно Н.И. Миницкому, «в письменных источниках информация выражается как при помощи естественного языка, так и посредством разных знаковых систем. В последнее время репрезентация знания получила интенсивное развитие, особенно в историческом образовании» [1, 147]. К.А. Юдин рассматривает вопрос о когнитивной истории и применения информационно-когнитивного подхода к истории конкретного периода [9]. Согласно когнитивной теории истории, предложенной О.М. Медушевской, обоснование критериев селекции

основных фактов, аргументов, наличия вариаций, оценки и результатов [10].

С учетом наличия различных моделей мышления можно обозначить абстрактный, ассоциативный и интерпретационный этапы. «На первом этапе студент формирует структуру образа, отталкиваясь от субъективного восприятия и понимания колорита, формы, композиции, манеры исполнения и, конечно же, от полученных из других источников знаний; на втором – формулирует словесную оболочку ассоциативных структур и затем переходит на практический уровень субъективных интерпретаций, оформленных в письменной речи, используя собственную эмоционально окрашенную палитру эпитетов, обертонов, метафор, – рождается текст» [11].

Таким образом, актуально и эффективно применение когнитивного подхода в обучении истории, изучении исторических фактов.

Список использованных источников

1. Миницкий Н.И. Когнитивные практики в исторической науке и образовании // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: навук. зб. Вып. 5 / Рэдкал. У.Н. Сідарцоў (адк. рэд.), С.М. Ходзін (нам.адк. рэд.) [і інш.] – Мн: БГУ, 2009. – С. 143-151.

2. Абрамова Н.А. Когнитивный анализ и управление развитием ситуаций: проблемы методологии, теории и практики / Н.А. Абрамова, З.К. Авдеева // Проблемы управления. – 2008. – № 3. – С. 85-87.

3. Авдеева З.К. Когнитивный подход в управлении / З.К. Авдеева, С. В. Коврига, Д.И. Макаренко, В.И. Максимов // Проблемы управления. – 2007. – № 3. – С. 2-8.

4. Авдеева З.К. Когнитивное моделирование для решения задач управления слабоструктурированными системами (ситуациями) / З.К. Авдеева, С. В. Коврига, Д.И. Макаренко // Управление большими системами. Вып. 16. – М.: ИПУ РАН, 2007. – С. 26-39.

5. Авдеева З.К. Когнитивные технологии поддержки принятия решений при стратегическом управлении ситуациями / З.К. Авдеева, Д.И. Макаренко, В.И. Максимов // Информационные технологии. – 2006. – №2 – С. 15-25.

6. Аноприенко А.Я. Когнитивные мегакарты: опыт реконструкции культурообразующих моделей и образов мира // Научные труды ДонНТУВып. 39. – Донецк: ДонГТУ, 2002. – С. 206-221.

7. Анфилатов В.С. Системный анализ в управлении / В.С. Анфилатов, А.А. Емельянов, А.А. Кукушкин. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 368 с.
8. Axelrod R. The Structure of Decision: Cognitive Maps of Political Elites. –Princeton: University Press, 1976. – 405 p.
9. Юдин К.А. Когнитивная история и применение информационно-когнитивного подхода к истории сталинизма в новейшей историографии //https://www.academia.edu/29058298/
10. Сабенникова И.В. Теория когнитивной истории О.М. Медушевской: точное гуманитарное знание и профессиональный выбор научного сообщества // Вестник РУДН. Серия история России. – 2015. – №2. https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-kognitivnoy-istorii-o-m-medushevskoy-tochnoe-gumanitarnoe-znanie-i-professionalnyy-vybor-nauchnogo-soobschestva/viewer
11. Галаганова Е.З. Когнитивный аспект обучения истории искусств. Материалы III Всероссийской научной конференции с международным участием «Культура как предмет междисциплинарных исследований», посвященной памяти Ю.В. Петрова // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение. – 2013. – No3 (11). – С.50-55.

Б.К. Олжагельдинов
магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Б.Н. Абдрахманов
научный руководитель: к.и.н доцент, г. Павлодар

ДЕПОРТАЦИЯ РЕПРЕССИРОВАННЫХ НАРОДОВ В ГОДЫ ВОВ И ИХ РЕАБИЛИТАЦИЯ

Аннотация: В данной статье рассмотрены особенности и периодизация

депортация репрессированных народов в годы ВОВ и их реабилитация. Так же нами рассмотрены особенности изменения численности населения не только на территории СССР но и территории настоящей Республики Казахстан. Официальная версия выселения сводится к тому, что представители этих народов во время военных действий якобы активно сотрудничали с гитлеровскими захватчиками, развернули в тылу наших войск бандитско-повстанческкское движение и т.д. Обстоятельный и непредвзятый анализ этих событий дает основание не согласиться с подобными утверждениями.

Abstract: This article discusses the features and periodization

deportation of repressed peoples during the Great Patriotic War and their rehabilitation. We have also considered the peculiarities of population changes not only in the territory of the USSR but also in the territory of the present Republic of Kazakhstan. The official version of the eviction boils down to the fact that representatives of these peoples during the hostilities allegedly actively cooperated with the Nazi invaders, deployed a bandit-insurgent movement in the rear of our troops, etc. A thorough and unbiased analysis of these events gives reason to disagree with such statements.

Аңдатпа: Бұл мақалада ерекшеліктері мен кезеңділігі қарастырылған

Ұлы Отан соғысы жылдарында қуғын-сүргінге ұшыраған халықтарды депортациялау және оларды оңалту. Сондай-ақ, біз КСРО аумағында ғана емес, сонымен бірге нақты Қазақстан Республикасының аумағында да халық санының өзгеру ерекшеліктерін қарастырдық. Көшірудің ресми нұсқасы осы халықтардың өкілдері соғыс қимылдары кезінде фашистік басқыншылар мен белсенді жұмыс істеді, біздің әскерлеріміздің артына бандиттік-көтерілісшілер қозғалысын орналастырды және т.б. бұл оқиғаларды егжей-тегжейлі және объективті талдау мұндай мәлімдемелермен келіспеуге негіз береді.

Ключевые слова на трех языках: *депортация, война, Великая Отечественная Война, репрессия, народ, реабилитация, изгнание.*

Ни один из народов, населявших Советский Союз, не пережил сталинского насилия-насилия, геноцида и этноцида, политических преследований. В годы советской власти не только отдельные партийные, советские, комсомольские работники, но и целые народные поверья были успешно отнесены к разряду национальностей и сосланы с большой силой из истории.

Депортация имеет латинское название "deportatio" - "изгнание", "переход". Депортацию народов следует трактовать как изгнание из страны представителей той или иной национальности в силу определенных действий.

Термин использовался в уголовном законодательстве Франции в 18-19 веках для обозначения особого вида депортации. Впервые он был применен к политически неблагонадежным людям в Гвиане и был зарегистрирован в законе для подозреваемых в 1791 году.

Миграционная политика советской власти. Депортация народовправить

Политические репрессии и депортация народов в довоенный период

В социалистические времена ни один из народов, населявших Советский Союз, не пережил сталинского насилия, геноцида и этноцида, политических репрессий.

В годы советской власти не только отдельные партийные, советские, комсомольские работники, но и целые народы — неблагонадежные и предательские-были насильственно депортированы из исторической родины.

Депортация на латыни депортатio- » изгнание«, что означает» выселение". Депортацию народов следует понимать как изгнание из страны представителей той или иной национальности в силу определенных действий. А в словаре слов, вошедших в иностранный язык, указано, что» депортация " — изгнание, выселение, депортация из государства в качестве уголовного и административного наказания.

В 1920-1950-е годы насильственное переселение жителей стало главной составляющей сталинской радости-сердца. В целом число летчиков в депортацию в СССР с 1920 по 1949 год достигло 3,2 миллиона человек.

Принудительное размещение в СССР осуществляется по следующим признакам:

- депортация по этническому признаку ("наказанные народы", "зачистка шегаралов", "неблагонадежные народы");

- прибывшие, спецпереселенцы (спецпереселенцы) при депортации по социально-классовым признакам (депортация ушастых до 1934 года);

- в политической системе в 1934-1944 годах они называли "трудовыми обществами". С 1944 года использовалось название" спецпереселенцы".

Среди депортаций, в которых проводились вышестоящие силы, большевистский социально-классовый геноцид по срокам осуществляется одним. Кубанские казаки, интеллигенция, религиозные люди стали жертвами первого большевистского опыта. Затем началось уничтожение ушастых и богатых.

В ходе воспитания богатых в Казахстане было переселено около 5500 семей, в Казахстан в 1932-1933 годах были депортированы тысячи людей из среднего и Нижнего Поволжья, Московской области, Северо-Кавказского региона. Казахстан стал синонимом слова "Бес".

Этнодемографический кризис, положивший начало миллионному крестьянству, названному кулаком, нанес огромный ущерб народам СССР. Они состояли на учете в специальных комендатурах. Вовлекается в систему деятельности ГУЛАГа силой и используется в качестве рабочей силы в сферах добычи угля,

металлообработки, железнодорожных и электростанций, строительных объектов НКВД (Наркомата внутренних дел), хлопководства, свекловодства, кроветворения и др.

В 1936 году на базе членов СНК СССР началось переселение из Западной Украины в Казахскую АССР 15 тыс. польских и немецких крестьян. Многие из них были размещены в Северном Казахстане, города-в Южно-Казахстанской области. Общее количество спецпереселенцев из внутренних районов республики, Украины, Белоруссии и других республик к 1936 году достигло 360 тыс. человек.

Перед войной на территорию Казахстана также переместилась вторая волна представителей польской национальности. В 1939-1940 гг. в связи с вторжением гитлеровской армии в Польшу дополнительно стали прибывать поляки из Западной Украины, Белоруссии. В 1940-1941 годах около 200 тысяч поляков были размещены в Акмолинской, Актюбинской, Костанайской, Павлодарской, Северо-Казахстанской, Талдыкорганской, Жамбылской, Алматинской областях.

Одним из первых в блокаду тоталитарного порядка оказались нищие корейцы. Часть из них в 1935-1936 годах началось насильственное административное переселение.

Весной 1938 года начался второй этап переселения корейцев. Их поместили в постоянные учреждения. 70 корейских организаций расположены в 8 областях республики-Кызылординской, Алматинской, Северо-Казахстанской, Атырауской, Карагандинской, Костанайской, Актюбинской, Южно-Казахстанской. Они занимаются рыбой и сельским хозяйством.

За 30 лет существования СССР в национальной политике, иранская нация тоже была в восторге. Иранцы, проживавшие в туркменском, азербайджанском, грузинском и Армянском районах, в октябре-ноябре 1938 года эмигрировали в Алматинскую, Южно-Казахстанскую области.

Депортация курдов в Казахстан также начинается в довоенный период. Известно, что после советской власти в составе Азербайджана в 1923 году была создана автономная республика по борьбе. Однако в 1936 году многовековая мечта курдов была озвучена на ногах и собрана в ряды их "ненадежных народов". С 1937 года 7,3 тыс. курдов были переселены с территории Армении, Азербайджана и переселены в Центральную Азию и Казахстан.

Именно по этому "сценарию" переселились народы Карачаевского, калмыцкого, чеченского, ингушского, балкарского и

др. регионов Северного Кавказа, Грузии, Крыма с формулировкой "хорошо с фашистскими вождями", ликвидировались национальные автономии.

В 1943 году Карачаевская автономная республика была упразднена, а в Жамбылской и Южно-Казахстанской областях общей численностью 45,5 тыс. человек. Остальные семьи отправились в Киргизию, узбек.

Из 40 тыс. балкарцев "очистили" Северный Кавказ, в южные области прибыло 46,6 тыс. балхашских семей. Остальные были отправлены в Крым.

Общее число чеченцев и ингушей, переехавших в Казахстан к 1945 году, достигло 406,3 тыс. человек.

В 1944 году в Центральную Азию и Казахстан усилилась вторая волна курдов, в 1948-1950-е годы. После окончания Второй мировой войны курды-фронтовики, вернувшиеся с фронта, не смогли найти своих родных. Сами они обязаны были до конца 50-х годов 2 раза выезжать в органы НКВД в специальных поселениях [1].

На прежней основе 28 октября 1943 года в Калмыцкой АССР было эвакуировано 2,2 тыс. человек в Кызылординскую область.

В 1944 году для очистки Крыма от "антисоветских элементов" поворотом Берии было разработано 2000 грузовиков. В мае 1944 года представители татарской национальности, погруженные в 50 эшелонов, были полностью изгнаны из Крымской АССР. В ходе депортации в Казахстан был завезен 4501 татарин, 7 тысяч болгар и греков. Турки-месхеты, сопровождавшие депортацию, были завезены из юго-западных районов Грузии в Казахстан в ноябре 1944 года. В целом в 1943-1944 годах в Казахской ССР было специально переселено 109,3 тыс. семей.

Из-за урагана Второй мировой войны на территорию Казахстана резко увеличился поток иммигрантов. В Казахстан из западной части страны переехало 536 тыс. человек. Война имела огромные последствия, такие как гибель на фронте 410 тыс. казахстанских воинов и пропажа 125 тыс. человек, гибель в концлагерях. По прогнозам известного демографа М. Татимова, последствия такой войны будут длиться до 125 лет. В годы войны 1 млн 200 тыс. человек из Казахстана были призваны на фронт. Первыми из них вышли 630 тысяч человек[2].

Перед войной на территорию Казахстана вновь была эвакуирована вторая волна представителей польской национальности. В 1939-1940 гг. в связи с вторжением гитлеровской армии в полынью, поляки в Западной Украине, Белоруссии стали прибывать

дополнительно. В 1940-1941 гг. Эта часть поляков была переселена в Казахстан. Тем не менее, у эвакуированных в 1936 году и польских граждан, эвакуированных в 1940-1941 годах, были различия в правовом отношении. Последние пришельцы жили как «польские осадники и беженцы». Советское правительство, создав армию из поляков, прибывших на территорию СССР, также задумало сторону противостояния гитлеровской Германии. В 1940-1941 годах около 200 тысяч поляков были размещены в Акмолинской, Актюбинской, Костанайской, Павлодарской, Северо-Казахстанской, Талдыкорганской, Жамбылской, Алматинской областях. После подписания польско-советского пакта большая их часть участвовала в боевых действиях в рядах польской армии во главе с Владиславом Андерсом. Часть тех, кто не хотел вступать в армию Андерса, осталась на территории Казахстана. После войны многие из них вернулись на родину, но в 30-е годы депортированная часть осталась [3].

Одним из первых в блокаду тоталитарного порядка вступили дальневосточные корейцы. В 1935-1936 годах началось насильственное административное переселение некоторых из них. В целом массовое переселение состояло из двух этапов. Первый из них продолжался с осени 1937 года по весну 1938 года. с конца сентября года вместе с первыми эшелонами началась история корейцев в Казахстане. Корейцев, которых называли японскими «шпионами", казахи встречали сочувственно, с пониманием относились к их жалким халдам, обнимали и не стеснялись помогать в трудной ситуации.

После начала Второй мировой войны началось насильственное переселение «негативных элементов» из Прибалтики, Западной Украины, Западной Белоруссии, Бессарабии. Если до войны это действие объяснялось необходимостью усиления безопасности государства, то во время войны репрессировались целые народы с национально-территориальными автономиями. Таким образом, классовая политика тоталитаризма перешла на новый «качественный» уровень. 28 августа 1941 года всех немцев обвинили в массовых диверсионных и шпионских действиях [6].

Другие народы с такими же «логическими актами» вступают в депортацию. В начале было отмечено, что некоторые или большинство из них предали родину, после чего было принято решение о переселении указанных народов в отдаленные восточные регионы. Таким «сценарием " были эвакуированы народы из Карачаево-Черкесской, калмыцкой, Чеченской, ингушской, Балкарской и др. регионов Северного Кавказа, Грузии, Крыма,

ликвидированы национальные автономии. Другими словами, у них была изъята национальная государственность.

Список использованных источников

1. Абдакимов А. История Казахстана. -Астана, 2019. – 207 с.
2. Аминов, Т. М. Современная история Казахстана [Текст] : [учеб. пособие] / Т.М.Аминов, М-во образования и науки РК. - Алматы :Бастау, 2017 - 456 с.
3. В памяти всех поколений. 75 лет : / Фонд Первого Президента Республики Казахстан. - Алматы: Жибекжолы, 2020. – 288 с.
4. Герои Советского Союза-казахстанцы.Т. 1.(А-Л). - Алма-Ата: Казахстан, 2018. - 475 с.
5. Казахстанцы в боях за Ленинград. – Алма-Ата: Изд. «Наука» 2016.- 242 с.
6. Казахстан в Великой Отечественной войне 1941 - 1945 / Г. Абишев. - Алма-Ата., 2018 - 353 с.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (подсекции: Иностранный язык: два иностранных языка)

Қ.Ә. Раимбек
Павлодар қ.,Павлодар педагогикалық университетінің магистранты
Ә.Қ. Жетпісбай
Филология ғылымдарының докторы, профессор

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТТЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ

Аңдатпа*: Ағылшын тілін оқытудың әртүрлі әдістері бар. Шет тілін оқытуда оқушылардың сөйлеуін ынталандырудың жаңа тәсілдеріне назар аудару қажет. Тілдер әрқашан мектептерде, гимназияларда, колледждер мен университеттерде оқуға міндетті пәндер қатарына кірді. Әрине, уақыт өте келе тілдерді, оның ішінде ағылшын тілін оқыту мен үйренуге деген көзқарас өзгерді – жаңа нәрсе қосылды және бір нәрседен бас тартылды. Бұл мақалада біз, шет тілін оқыту барысында қандай әдістердің қолданылатынын, әдістемені ойлап тапқан әдіскерлердің есімдерімен таныс боламыз. Шет тілін оқыту барысында әдістемелердің негізгі ерекшеліктері мен тиімділігін сөз еттік.*

Түйінді сөздер: *шет тілі, әдіс-тәсілдер, коммуникативті қарым-қатынас, инновациялық технология, жобалар негізінде оқыту, ғылыми білім беру, оқушыларды тарту.*

Аннотация*: Существуют различные методики обучения английскому языку. Преподавая иностранный язык, необходимо обращать внимание на новые способы стимулирования речи учащихся. Языки всегда входили в число дисциплин, обязательных для изучения в школах, гимназиях, колледжах и университетах. Разумеется, с течением времени подход к преподаванию и изучению языков, в том числе и английского, менялся – добавлялось что-то новое, а от чего-то и отказывались. В этой статье мы познакомимся с методистами, которые придумали методику, какие методы используются при обучении иностранному языку. Рассмотрены основные особенности и эффективность методов в процессе обучения иностранному языку.*

Ключевые слова: *иностранный язык, методы и приемы, коммуникативное общение, инновационные технологии, обучение на основе проектов, научное образование, привлечение студентов.*

Abstract*: There are various methods of teaching English. When teaching a foreign language, it is necessary to pay attention to new ways of stimulating students' speech. Languages have always been among the subjects required for study in schools, gymnasiums, colleges and universities. Of course, over time, the approach to teaching and learning languages, including English, changed – something new was added, and something was abandoned. This article we will get acquainted with the methodologists who came up with the methodology, which methods are used in teaching a foreign language. The main features and effectiveness of methods in the process of teaching a foreign language.*

Keywords*: foreign language, methods and techniques, communicative communication, innovative technologies, training based on projects, scientific education, attracting students.*

Жаһандану заманында шет тілінің маңызының жоғарылауына байланысты, «үш тұғырлы тіл» саясаты жүзеге асу үстінде. Бұл бағдарламаны іске асырудың басты мақсаты, тілді мектеп кезінен бастап, тіпті балабақшаларда үйрету. Осы мақсатқа байланысты, шет тілін меңгерту қазіргі білім беру жүйесінде жүзеге асуда. Көптілді меңгере отырып, тұлғаның жан-жақты болып тәрбиеленуіне, әлемдік бәсекелестікке төтеп бере алатын Қазақстан азаматын тәрбиелеу негізгі мақсат.

Қазіргі білім беру мекемелерінде шет тілін оқыту бастауыш сыныптан жоғары сынып оқушыларына дейін жүзеге асып жатыр. Деңгейлерінің әртүрлі болуына байланысты, әртүрлі тақырыптар мен оқытудың әртүрлі әдіс-тәсілдері қолданылады. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларына әдетте сабақ ойын түрінде өтіледі. Жаңа тақырыпты меңгеру барысында, оқушыларға сөздерді жаттату барысында тиімді.

Шет тілін меңгерту үшін көптеген әдіс-тәсілдерді қолданылған дұрыс. Қазіргі таңда тілді игеру кезінде ең жиі қолданылатын әдістің бірі ол коммуникативтік әдіс. Бұл әдіс бойынша оқушы мен оқытушы арасында коммуникативтік қарым-қатынас орнап, оқушының өз ойын еркін жеткізуіне септігі тиеді. Е.И.Пассов, А. А. Леонтьев, В. Г. Костомаров, А. Н. Щукин, М.Н. Вятютнев, Г.А.Китайгородская, Г. В. Рогова, И. Зимняя,

В. А. Скалкин, Б. А. Лапидус, Н. И. Гез, Э.П.Щубин, И. Л. Бим есімдерімен байланысты. Аталған әдіскерлер коммуникативтік әдістің оқыту барысында қаншалықты тиімді екенін өз тұжырымдарымен дәлелдеген. И.Л. Бимнің пайымдауынша, шет тілдерді оқытудың коммуникативтік әдісі оқушының ойлау жүйесімен қатар сөйлеу дағдысын қалыптастыруға, сөздік қорының мол болуын қажет етеді [1, 80].

Тілді меңгерту барысында жоғарыда біз коммуникативтік әдіс пен сол әдістемені ұсынған ғалымдарды атап өттік. Ал тілді меңгертудің психологиялық тұрғыдағы сипатына келсек, бұл ретте М.В. Ляховскидің зерттеулеріне жүгінуге болады. Ол ұсынған төрт бағыт мынадай:

- Бихевиористік-сөйлеу дағдыларының қалыптасу жолы әрекеттерімен пайда болу жолымен тілді меңгеру
- Индуктивті-тілдік ережелерді қолдана отырып алып келетін сөйлеу үлгілерін бақылау нәтижесінде тілді меңгеру
- Танымдық (когнитивті)-тілді саналы түрде меңгеру
- Интеграцияланған – білім және сөйлеу дағдылары менептіліктерінің параллельді меңгерілуінен көрініс табатын оқыту үдерісінде саналы

және саналы емес бөлшектердің сабақ барысындағы органикалық бірігуі.[1,77]:

Қазіргі кезде орта буында оқитын оқушыларға тілді үйрету барысында диалог түрінде сөйлеу дағдыларын дамыту, монологтік түрде сөйлесуді дамыту, айтылымның лексикалық-грамматикалық дағдыларын қалыптастыру мақсатында жұмыстар жүргізіледі.

Функционалдық коммуникативтік оқытудың ең басты мақсаты ол тілді дамытып үйрету болып табылады. Ал ең басты жүйелік ол функционалдық-коммуникативтік оқыту болып табылады. Оқыту барысында төмендегідей нәтиже көзделеді:

- Тілдік дағды мен икемді қалыптастыру
- Орфографиялық және пунктуациялық сауаттылық
- Тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым сөйлеу дағдыларының қалыптасуы
- Сөйлеудің стилистикалық дағдыларының қалыптасуы [2, 22]:

Шет тілін меңгерту барысында оқушыға осы тілдің негізгі мәні мен мақсатын түсіндіру маңызды. Оқушының психологиялық қабылдауына байланысты деңгейлеп оқыту да тиімді әдістердің бірі болып табылады. Сабақ беру барысында топқа бөліп немесе индивидуалды оқыту оқытушының өзінің құзырында. Оқушыға тілді үйрету барысында ең бастысы мемлекеттік тілмен ұқсастырып олардың ерекшелігін түсіндіру арқылы оқыту, оқушы тілді тез меңгереді.

Тілді игеру арқылы коммуникативтік оқыту технологиясын қолданбай, модульдік оқыту технологиясын да қолдану керек. Бұл технологияның негізгі ерекшелігі ол білімді тек меңгеріп қана қоймай, оқушының ойлау,сөйлеу, есте сақтау деген дағдыларын жоғарылату болып табылады. Осы технологияларды қолдана отырып, біз барлық оқушының тілді меңгеруіне жағдай жасай аламыз. Модульдік оқыту барысында, мұғалім оқушыға тек бағыт-бағдар ғана береді. Ал ары қарай оқушы іздену, тиісінше білім алу өзінің қолында болады. Мақсаты ретінде әр оқушы тілді меңгеріп қана қоймай, жан-жақты болып қалыптасуына жағдай туғызу керек.

Оқушылардың ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттыру мақсатында тіл дамыту жұмыстары жүргізіледі. Тіл дамыту жұмыстарының түрлері төмендегідей

- Грамматикалық тапсырмаларды түрлендіріп беру
- Мазмұнды суреттермен жұмысты ұйымдастыру
- Оқушыларды топқа бөліп, өзара пікір алмастыру
- Белгілі бір тақырыпқа берілген мәтінді ары қарай жалғастыру
- Шағын өз іштерінде тақырып бойынша көрініс даярлату [3, 10]:

Ағылшын тілін оқытудың тағы бір түрі ол инновациялық, ақпараттық технологияларды қолдана отырып білім беру. Қазіргі замандағы білім беру жүйесіне байланысты бұл технологияларды қолдану мүмкін емес. Шет тілін меңгерген тұлға инновациялық технологияларды қолдана алуы да маңызды роль атқарады. Осы ретте оқыту технологиясы жүзеге асады. Оқыту технологиясы дегеніміз-оқыту техникасы туралы ғылым, бұл жерде оқыту ғылыми бағытта жүзеге асады. Оқыту технологиясын қолданған мұғалім қалай оқыту керектігін, неге олай оқыту керектігін түсінуі қажет. Оқыту технологиясына қандай әдістерді қолданған жөн, қандай оқыту құралдарымен оқыту керектігіне жауап іздейді.

Ақпараттық технология арқылы оқыту уақытты тиімді қолдана отырып білім беруді мақсат ретінде алады. Ақпараттық технологияда оқытуда көрсетілген әдістердің барлығы өзара байланыста, араласа қолданылады. Ақпараттық технологияда түсіндіру, мәтінмен жұмыс сияқты әдістер қолданылады.

Ғалым Г.Нойнер коммуникативтік біліктілік жайлы сөз қозғап, оның төмендегі негізгі оқу мақсаттарын қамтитынын айтқан:

1-кесте

Когнитивті мағыналық қасиет	Оқушы коммуникативтік жағдаяттарды әңгімелесу, сөйлесу, қарым-қатынас туындайтын жағдайларды таба білуі қажет.
Әлеуметтік мақсат	Жүзеге асыру кезінде оқушы өз-өзін қалай ұстауды біле отырып, өз іс-әрекетіне жауап береді. Қойған мақсаттарына басқалармен бірге жетуге ұмтылады.
Лингвистикалық біліктілік мақсат	Бұл мақсатқа сәйкес оқушы өз іс-әрекетін ойларын жеткізе білуге ынталы болады.

Г.Нойнер ұсынған коммуникативтік біліктілік мақсаттары[4]

Шетел тілінде оқушылар дұрыс қарым-қатынас жасай алуы үшін, олар ауызша айтылған сөзді тыңдап түсіне алуы қажет. Осы жерде тыңдап-түсіну әдісі тиімді болып табылады.

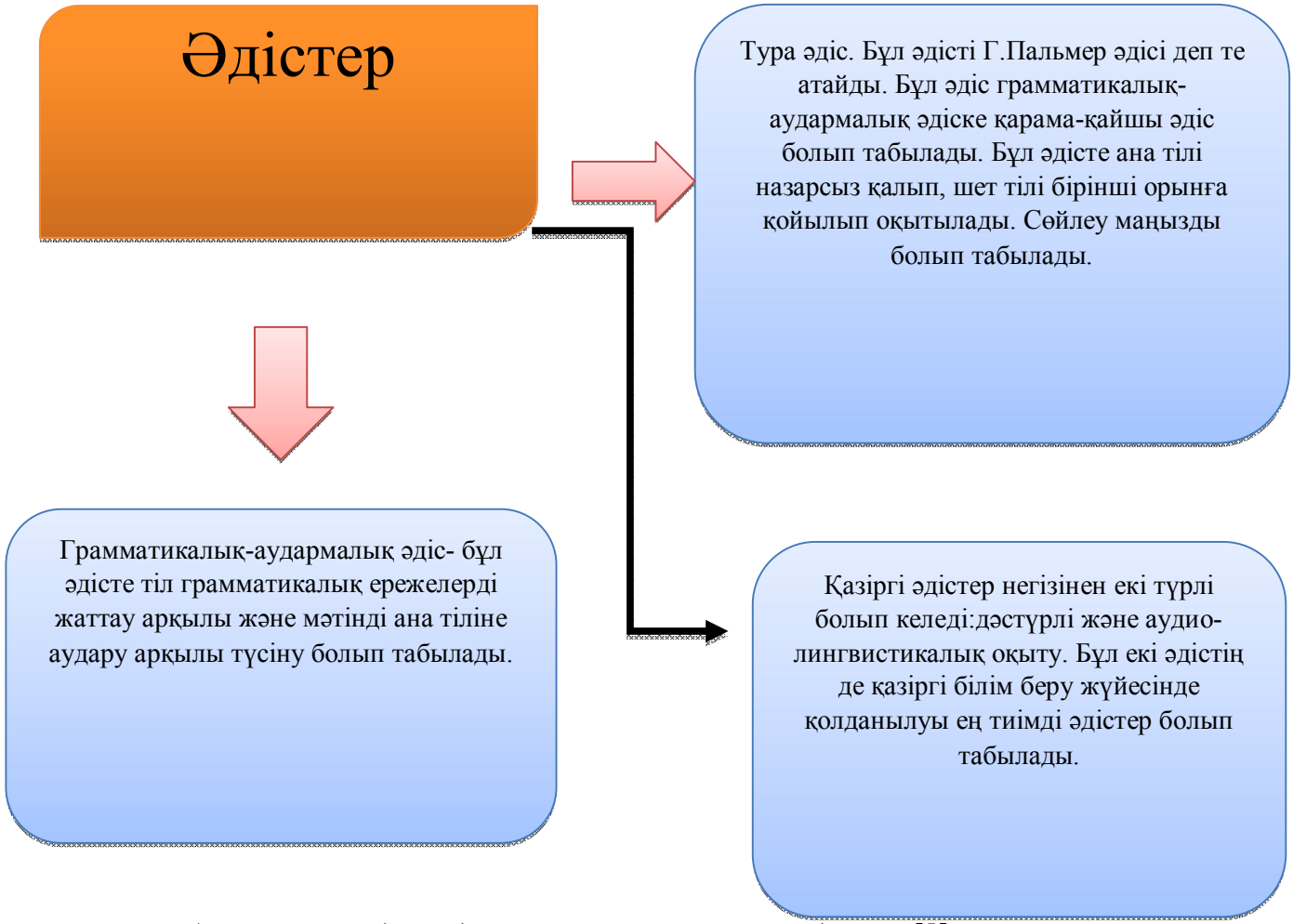
Қазіргі кезде орта мектепте ағылшын тілін оқыту үш кезеңнен тұрады [5]:

- Оқытудың бірінші кезеңі оқытудың ауызша сөйлеуі және өз атынан қысқаша сөйлемдер айту, берілген мәтінді дауыстап дұрыс оқуды қамтиды;
- Оқытудың екінші кезеңінде оқушы өз атынан сөйлемдер құра бастайды, оқушылармен қарым-қатынас жасай бастайды, тыңдап түсіну, дауыстап оқу іс-әрекеттері жүреді;
- Оқытудың үшінші кезеңінде оқушы қарапайым сөйлеу тілінен енді көркем әдебиеттерді талқылап, оқып, оны түсінуді үйренеді.

Жоғарыда айтылған кезеңдер қазіргі мектептерде жүзеге асырылып жатқан кезеңдерді қамтиды. Шет тілінің қарапайым деңгейінен, жоғары сөйлеу деңгейіне көтеру оқытушыға қойылып отырған басты талап.

Қазіргі таңда мектептерде ағылшын тілін оқытуда қолданылып жүрген ең негізгі әдістері төмендегі сызбада бейнеленген:

1-сызба

Ағылшын тілінде қолданылып жүрген ең негізгі әдістер [5]

Тілдің маңыздылығы жыл сайын артып келеді. Әсіресе, шет тілін меңгеру маңызды болып табылады. Шет тілін меңгерген кез-келген азамат, бәсекеге қабілетті, жан-жақты тұлға болып есептеледі. Сондықтан да елімізде мектеп жасынан бастап шет тілін білу үлкен

маңыздылыққа жатады. Осы бағытта көптеген әдіс-тәсілдер қолданылады. Бұл әдіс-тәсілдердің барлығы дерлік дәстүрлі білім беру жүйесімен қатар жаңартылған білім жүйесін қамтиды.

Қорытындыға келсек біз осы мақалада грамматикалық-аудармалық, Г.Пальмер әдісі, дәстүрлі және аудио-лингвистикалық оқыту деген әдіс тәсілдерді талқыладық. Барлық әдістемелердің негізгі принципі – бұл әртүрлі сипаттағы жағдайларға негізделген қарым-қатынас принципі.

Әдістемелердің тағы бір маңызды сәті – бұл білім алушылардың оқу процесіне қызығушылығының артуын қамтамасыз ететін қосымша мотивацияны құру. Сондай-ақ, қазіргі әдістерде білім алушылардың өзіндік танымдық іс-әрекеті үлкен рөл атқаратындығын атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер

Керімова. Ж. Шет тілін оқытудағы әдістемелер мен коммуникативтік бағыт. Вестник КазНУ №4(57). -Алматы. 2011. 77-81 б

Орта мектепте оқыту процесінде көптілділікті дамыту мәселелері. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім

Академиясы, 2013. -85 б

Шет тілін оқыту әдістемесіндегі мәселелер. Әдістемелік құрал. – Орал: Айжарықова А. Қ, 2017. -64 б

Сүйлеменова А.М. Шет тілін оқыту барысында әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану \\https://martebe.kz/shet-tilin-okhytuda-adis-tasilderdi-tiimdi-pajdalanu/

Бастауыш мектепте шет тілін оқытудың теориясы мен техникасы. Оқу әдістемелік кешен. – Семей, 2014. https://bilim-all.kz/jospar/5221-Bastauysh-mektepte-shet-tilin-oqytudyn-teoriyasy-men-tehnikasy

К.Н. Рахимжанова, Д.Ы. Идрисова
студенты Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар
Г. К. Шоманова
к.ф.н., преподаватель эксперт Высшей школы гуманитарных наук, г. Павлодар

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

***Аннотация**: Бұл мақалада ағылшын, қазақ және орыс тілдеріндегі мақал-мәтелдердің баламалары қарастырылады. Мақала авторлары ана және шет тілдерін тиімді меңгеруге көмектесетін үш тілдегі мақал-мәтелдер арқылы оқытудың заманауи әдістерінің нұсқаларын ұсынады. Зерттеу нәтижесінде қазіргі заман талаптарына сай*

келетін, жаңа әдістемелерді қолдану арқылы ағылшын тілі сабақтарында мақал-мәтелдерді қолданудың әр түрлі әдістерімен таныстыру, оқу-тәрбие процесінде мақал-мәтелдердің маңыздылығы мен ұтымдылығын көрсетеді.
Түйінді сөздер: *шет тілі, мақал-мәтелдер, әдістеме, коммуникация,грамматика, лексика, дыбыс*

Аннотация*: В данной статье рассматриваются эквиваленты пословиц и поговорок на английском, казахском и русском языках. Авторы статьи предлагают варианты современных методов обучения с помощью пословиц и поговорок на трех языках, которые помогут эффективно овладеть родным и иностранным языками. В результате проведенного исследования, знакомство с различными методами использования пословиц и поговорок на уроках английского языка с использованием новейших методик, отвечающих современным требованиям, показывает значимость и рациональность пословиц и поговорок в учебно-воспитательном процессе.*
Ключевые слова*: иностранный язык, пословицы, поговорки, методика, коммуникация, грамматика, лексика, звук*

Abstract*: This article discusses the equivalents of proverbs and sayings in English, Kazakh and Russian. The authors of the article offer options for modern teaching methods using proverbs and sayings in three languages that will help you effectively master your native and foreign languages. As a result of the conducted research, familiarity with various methods of using proverbs and sayings in English lessons using the latest techniques that meet modern requirements shows the importance and rationality of proverbs and sayings in the educational process.*
Key words: *foreign language, proverbs and sayings, methodology, communication,grammar, vocabulary, sound*

Мақал-мәтел, нақыл сөздер тіліміздің байыта түсетін халықтың асыл қоры. Оның жұртшылық үшін пайдасы мен рөлі зор. Шетел тілді меңгертуде сол тілдердегі нақыл сөздерді, мақал-мәтелдерді үйретіп, жаттатқызу арқылы оқушының практикалық дағдыларын қалыптастыру әдісі белгілі нәтижелерді көрсетті.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде мақал мен мәтелге мынандай түсіндірме берілген: *мақал – үлгі-өнеге ретінде айтылатын жалпы халықтық нақыл сөз; мақал деп қысқа, образды, ұйқасты,*

тұжырымды нақыл сөзді айтамыз. [1:89]. Мәтел – тұжырымды. Бейнелі әрі ықшам нақыл сөз.

Қай елдің мақал-мәтелдерін алмасақ та, барлығының ең басты ерекшелігі – тәрбиелік маңыздылығы. Ағылшын мақал-мәтелдерді үйрету негізінде біз балаларды тек ағылшын және көп ғасырлық өмірлік тәжірибесімен, әлеуметтік, этикалық және эстетикалық көзқарастары мен дүниетанымымен таныстырып қана қоймай, ең бастысы сол нақыл сөздер мен мақал-мәтелдердің тәрбиелік мәнін түсіндіріп, сөздік қорын байытамыз.

Оқу бағдарламасындағы шет тілін үйретуде және аударма жұмысында аса бір қиындық туғызатын тілдік проблемалардың бірі — мақал-мәтелдер болып табылады. Оның себебін тілдің фразеологиялық паремиологиялық жүйесіндегі тұрақты тіркестердің ұлттық сипатының, ұлттық нақышының ерекшелігімен түсіндіруге болады. Тілдік бірліктердің тұтас мағынасын жете түсінбей, тіркес құрамындағы сыңарлар мәнін негізге ала отырып аудару әртүрлі келеңсіз жағдайларға, "сәтсіздіктерге" ұшыратуы әбден мүмкін. Сондықтан мақал-мәтелдердің тіларалық семантикасын салыстыра зерттей отырып, оңдағы жалпы адамзаттық, жалпыхалықтық мәнділіктер мен заңдылықтарды және этностық, ерекшеліктерді, сондай-ақ ұлт, тіл, мәдениет және өркениеттің өзара сабақтастығын айқындау да аса өзекті мәселелер қатарына жатады.

Бұл жұмыста біз шетел тілін меңгертуде үш тілдегі мақал-мәтелдерді қолдануды ұсынамыз. Мақсатымыз – қазіргі заман талаптарына сай келетін, жаңа әдістемелерді қолдану арқылы ағылшын тілі сабақтарында мақал-мәтелдерді қолданудың әр түрлі әдістерімен таныстыру, оқу-тәрбие процесінде мақал-мәтелдердің маңыздылығы мен ұтымдылығын көрсету. Бұл жұмыс тек қана өзінің теориялық құндылығымен ғана пайдалы болып қана қоймай, сонымен қатар ағылшын тілі сабағындағы практикалық күнделікті міндеттерді шешуге көмектеседі деген үміттеміз.

Қазіргі замандағы оқу бағдарламасында ең тиімді оқыту әдістемесі мәдениетаралық коммуникация концепциясы болып табылады. Бұл концепцияның қағидасына сәйкес шетел тілін оқып-үйрену оқушыны өзі сабақ барысында ұшырасатын жат әлемді жақсырақ түсінуге, сол жат әлеммен ұшырасу нәтижесінде өз әлемін айқынырақ, дәлірек түсініп, анығырақ білуге төселдіруі тиіс. Шетел тілін мәдениетаралық коммуникация негізінде оқыту барысында оқушылар өз әлемін тілін оқып отырған елдердің әлемімен салыстыруға, сондай-ақ жат әлемнің өз әлемінен өзгешелігі, оның қызықтылығы, тартымдылығы неде, онда нендей құбылыстар

түсініксіз, жат екендігі туралы ойлануға, сол туралы сөйлеуге бейімделуі тиіс. Сонымен, қорыта келгенде айтарымыз, оқып-үйреніп жүрген тілдің, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін білмей, оны меңгермей тұрып, сол тілде коммуникативтік біліктілікке қол жеткізу мүмкін емес. Сондықтан шетел тілдерін оқыту мәдениетаралық концепциясын ескере отырып жүзеге асырылады.

Шетел тілін оқытудың мақсаты – оқушылардың санасында мәдениетаралық коммуникация іскерліктерін қалыптастыру. Оқыту мақсатын анықтау мәселелерімен шұғылданып жүрген авторлар коммуникативтік біліктілік пен мәдениетаралық коммуникацияның арасындағы өзара түсіністікті тығыз байланыста қарастырады. Бір сөзбен айтқанда мәдениетаралық коммуникация іскерліктерін дамыту алғышарттары:

1. жат мәдениетті түсініп, өз мәдениетін саналы түрде меңгеру, яғни рецептивтік іскерліктер: басқа мәдениет өкілдерінің вербалдық емес әрекеттерін түсіне білу;

2. басқа мәдени ортада дұрыс әрекеттену іскерлігін дамыту, яғни продуктивтік іскерліктер: сөз туындылары мен вербалдық емес әрекеттерді дұрыс және белсенді түрде туындата білу.

Үш тілдегі мақал-мәтелдерді қолдану арқылы біз мәдениетаралық қатынас концепциясын іске асыруға мүмкіндік аламыз. Оқушылардың бөтен елдің мәдениетімен танысу арқылы тіларалық кедергіні өту процесін жеңілдетуге болады. Басқа елдің мәдениеті мақал-мәтелдерде көрініс беретіндіктен, оқушылар мақал-мәтелдер арқылы басқа елдің мәдениетін біліп, өз мәдениетімен ұқсастықтарды табуға өте қуанышты болады. Бұл олардың мотивациясын жақсартады.

Сонымен, біз үш тілдегі мақал-мәтелдердің маңыздылығы мен ұтымдылығына көз жеткізуге мүмкіндік алдық. Ол арқылы біз үш тілдегі мақал-мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын айқындап, оқу-тәрбие процесінде оларды ұтымды да пайдалы қолдана аламыз.

Ағылшын тілінің қыр-сырын оқушыларға грамматиканың қалыптасқан, тек қасаң, құрғақ қағидаларына сүйеніп қана оқытуға болмайды. Себебі, бұлай оқыту оқушыларды жалықтырып жібереді, әрі жаңа мағлұматтарды толық игеруге ешқандай мүмкіншілік жасалмайды. Сондықтан да сабақтың мазмұнды, қызықты өтуі үшін оны түрлендіріп отыру керек. Оқытудың түрлі тәсілдерін тиімді пайдалану үшін әр түрлі таблицалар, үлестірмелі карточкалар, мақал-мәтелдер, ағылшынша өлеңдер, диалог түрлерін сабаққа енгізіп отырған жөн. Сонда сабақ тартымды, өз деңгейінде өткендей болады.

Мақал-мәтелдерді қолданып отыру дағдысын қалыптастыру, шағын мазмұндама жазғызу арқылы тіл дамыту, мақалды жаттату және мазмұнын өз сөздерімен айтқызу, реті келген жерлерде қолдана білуге, мәнерлеп оқуға, сөз тіркестерін, сөйлемдерді құрастыра білуге үйрету. Мысалы:

East or West, Home is best - Өз-үйім өлең төсегім.

Proverb situation: (Мақал жағдаяты) she was standing on the same bridge talking to Bob, Whom she had not seen for five years. Well, East or West, home is best! She was happy to be at home again.

Bad news travels fast – Жаман хабар тез тарайды.

Proverb situation: «Bad news travels fast» means that bad news nearly always reaches us more quickly than good news.

Everything will be all right-мұнда мақалды диологқа қолдансақ, және диалогтың сәтті аяқталуы.

- Hello, Jane!
- Hello, Mike! So glad to see you!
- And I am glad to see you too. But you look so excited. What's the matter?
- Tomorrow I'll take my first exam. Naturally I can't help feeling excited.
- What exam will it be?
- Literature. I am afraid I shan't pass it. Then what shall I do?
- Nonsense! Don't talk that! **Everything will be all right.**

Мақал-мәтелдерді бергенде мағынасын екі тілде бірдей түсіндіріп, қатар беріп отыру керек.

Тақырыптары: Бейбітшілік және соғыс - **Peace and war,** Тіл және тіл өнері - **Language and speech.**

Осы тақырыптарды өткенде грамматикамен байланыстырып отыру керек. Мысалы: тәуелдік жалғауды өткенде атауларды түсіндіруде, **About myself-**өзім туралы деген қысқаша тақырып беріп және өздеріне үйге жазып келуге тапсырма беру. Мысалы: «Ата көрген-оқ жонар, ене көрген-тон пішер», «Жігіттің жақсысы-нағашысынан, үйдің жақсысы ағашынан», «Ағасы бардың жағасы бар, інісі бардың тынысы бар», «Жиен ел болмас, желке ас болмас» т.б.

Жалпы оқушыларға қандай да бір ережелерді мақал-мәтелдер арқылы түсіндіруге болады. Мысалы:

Зат есімдердің көпше түрін түсіндіргенде:

Әр елдің салты басқа, иттері қара- қасқа - **So many countries, so many customs.**

Таяқ еттен өтеді, сөз сүйектен өтеді - **Many words cut more than swords.**

Тау мен тау кездеспейді, адам мен адам кездеседі - **Men may meet but mountains never greet.**
Тең-теңімен, тезек қабымен - **Geese with geese, and women with women.** Еңбек етсең емерсің - **A cut in gloves catches no mice.**

Сын есімдердің шырайларын өткенде:

Жақсы сөз-жарым ырыс- **A good name is better than riches.**
Келісіп пішкен тон келте болмас- **Two heads are better than one.**
Адалдық - үлкен саясат - **Honesty is the best policy.**
Үндемеген адамнан үйдей бәле шығады - **One's bark is worse than ones bite.**
Арзанның суы татымас - **Cheapest is the dearest.**

Құрлымына байланысты:

Өз үйім - өлең төсегім - **There is no place like home.**
Жел болмаса шөптің басы қимылдамайды - **There is no smoke without fire.**

Бұйрық райды өту барысында:

Айтылған сөз атылған оқпен тең - **First think, then speak.**
Сөзіңнен ісің көп болсын - **Promise little but do much.**
Ғасыр өмір сүрсең, ғасыр үйрен - **Live and learn.**
Қанағат қарын тойдырар - **Eat at pleasure, drink at measure.**
Темірді қызған кезде соқ - **Make hay while the sun shines.**

Осы шақты өткен кезде:

Жақсылықпен аяқталған істің бәрі жақсы - **All is well that ends well.**
Жаман сөз жерде жатпайды - **Bad news flies fast.**
Күлме дасыңа, келер басыңа - **He laughs best who laughs last.**

Пассивті қимылды түсіндіргенде:

Асықпаған арбамен қоянды алар - **Rome was not built in a day.**
Диқан жемісін күзде жинайды - **Don't count your chickens before they are hatched.**

Мақал-мәтелдерге тән көркемдігі, ырғақты суреттеуі арқасында олар тез есте сақталып, ағылшын тілін оқытудың әр түрлі аспектілері мен кез –келген басқа мақсаттар үшін иллюстрациялар ретінде қолданыла алады. Ал оқу материалы ерекше ұтымды қабылдануы үшін оқушыларға өз ана тіліндегі сәйкес мақал-мәтелдерді беруге болады [2:78].

2. Дыбыстардың айтылуын дұрыс жолға қою және оны жетілдіру үшін:

3. а) монофтонгтар, дифтонгтар:
   the belly has no ears; great boasts, small roast;
   every country has its customs;
   great bakers are no biters;

b) ағылшын тіліне ғана тән дыбыстар:
[θ] – like author, like book;
[ə:] – a burnt child dreads the fire;
[h] – half a loaf is better than no bread.

4. Грамматикалық материалдарды үйрену ушін:
a) сын есім шырайларына арналған:
the chain is no stronger than its weakest;
cheapest is the dearest;
b) сан есімдерге арналған:
once bit; twice shy; one chick keeps a hen busy.

5. Сөз құрау элементтерін бейнелеу үшін, мысалы, конверсияға арналған:
Butter to butter is no relish.

6. Лексикалық және фразеологиялық материалдарды жақсырақ қабылдау үшін:
Let the dead bury the dead;
despair gives courage to coward;
two blacks do not make a white.

7. Тақырыптар бойынша бөліп, сабақ тақырыбына сай жаңа сөздерді үйрену үшін:
1) Адам және оның қасиеті.
Әр елдің салты басқа, иттері қара қасқа.
Сколько стран, столько обычаев.
Every country has its customs.
2) Еңбек пен кәсіп туралы
Іске уақыт, ермекке сағат.
Делу время, потехе час.
Business before pleasure
3) Ғылым мен білім туралы.
Білім – қуат.
Знание –сила.
Knowledge is power.

Солай біз мақал-мәтелдердің көмегі арқылы ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың лексикалық, грамматикалық және дыбыстарды айту, сөйлеу дағдыларын дамыта алатынымызды көреміз.

Мақал-мәтелдер стимул ретінде қолданылатын сөйлеуді дамытатын жаттығуларда пайдалана алады. Бір мақалды әр түрлі интерпретациялауға болады. Сондықтан да берілген мақалдың негізінде оқушылар өз ойларын, сезімдерін, күйзелістерін білдіре алады, яғни оларды сөйлеуде орналастырудың әр түрлі жолдарын көрсетеді. Ағылшын тілі сабағында мақал-мәтелдерді қолдану барысында дайындалған және кездейсоқ сөйлеу арқылы оқушылардың шығармашылық инициативасын дамытады [3:94].

Мақал-мәтелдерін білу оқушылардың сөздің қорын байытады, ағылшын тілінің бейнелік құрылымын түсінуге көмектеседі, және де оқушылардың есте сақтау

қабілетін дамытып, оларды халық даналығына үңілтеді. Аяқталған ойды білдіретін кейбір бейнелік сөйлемдердегі жаңа сөздер әдетте тезірек есте сақталады. Мысалы, әдетте қиындық туғызатын сандарды есте сақтау процесін сандар бар мақал-мәтелдерді қолдану арқылы жеңілдетүге болады .

Two heads are better than one
Одна голова хорошо, а две лучше.
Кеңесіп пішкен тон – келте болмас.

Confession is the first step to repentance.
Признание – первый шаг к раскаянию.
Мойындау – түзелудің нышаны.

All bread is not baked on one oven.
Не все люди одного склада.
Бес саусақ бірдей емес.

A bird in the hand is worth two in the bush.
Не сули журавля в небе, адай синицу в руки.
Кісідегінің кілті аспанда.

Қорытындылай келе қандай болса да тақырыптағы мақал-мәтелдерді үш тілде салыстыру әңгіме жүргізуге мүмкіндігін береді. Бұл қысқа нақыл сөздердің терең мағынасы оқушылардың ой өрісін кеңейтіп, дамытып қана қоймай, өзінің тәрбиелік маңыздылығымен де маңызды болып табылады. Мақал-мәтелдерге тән көркемдігі, ырғақты суреттеуі арқылы олар өте тез есте сақталып, ағылшын тілін үйретудің әр түрлі аспектілері мен кез-келген басқа мақсат үшін иллюстрация ретінде қолданыла алады.

Өзге халықтың мақал-мәтелдерін жаттау арқылы оқушылар басқа елдің мәдениеті мен тұрмысымен танысу арқасында сол шетел тілмен жақындасады, ал ағылшын тіліндегі мақал-мәтелдерге ұқсас, тіпті бірдей мақал-мәтелдерді табу оларға өз тілін, мәдениетін басқа елдермен салыстыруға мүмкіндік береді.

Қорыта келе осындай тұжырымға келуге болады:

1.Мақал-мәтелдер дыбыстарының айтылуы оқушылар үшін ешқандай қиындық туғызбайды. Бір жағынан оқушылар дыбыстарының дыбысталуын үйренсе, екінші жағынан сөйлемдерді синтагмаға бөлуге, логикалық екпінді қоюға үйренеді. Сондықтан мақал-мәтелдерді ағылшын тілі сабақтарында дыбыстарды үйренуге қолдану ерекше ыңғайлы және ұтымды.

2. Ағылшын тілі сабақтарында лексиканы оқыту барысында мақал-мәтелдерді жаттау тек оқушылардың есте сақтау қабілетін дамытуымен қатар лексикалық бірлікті дұрыс таңдап алуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ оқушылардың сөйлеулеуінің эмоционалды мәнерлілігін дамыта түседі. Ана тіліндегі мақал-мәтелдердің

эквиваленттерінің қажеттілігі, аудармашылық дағдыларды жақсартады және дамытады. Мақал-мәтелдермен жұмыс оқушылардың сөздіктермен жұмысына жасауына дәнекер бола алады.
3. Ағылшын тілі сабақтарында грамматиканы оқыту үшін мақал-мәтелдер бір жағынан ой білдіру құралы болып табылса, екінші жағынан оқытылатын құрылым мен құрылыстарды көрсетеді. Ағылшын тілін меңгеруде мақал-мәтелдер берілген грамматикалық құрылымдар мен конструкцияларды өңдеп, автоматтандыруға, дағдыларды қалыптастыруға, елеулі көмек көрсетеді.

Келешек ұрпаққа мақал-мәтелдер үйретіп қана қоймай, олардың мағынасын ашып, тақырыптарын саралап, ата-бабамыздың бізге қалдырған асыл мұрасын әрқашан ойымызда ұстап, оны болашақ ұрпаққа жеткізе білу біздің міндетіміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі, 7 том. – Алматы: Ғылым, 1983.-89 б.
2. Қазақ мақал-мәтелдері. Құрастырған: Ж.Дәуренбеков -А., 2003. – 78 б.
3. Палей О.И. Работа с пословицами и поговорками на уроке английского языка в IX классе. // Иностранные языки в школе. 2000 №1, 94 б.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (История)

А.Н. Рахым

Павлодар педагогикалық университеті

А.Е. Каримова

ғылыми жетекші: тарих ғылымдарының кандидаты, Павлодар қ.

Lesson Study-педагог мамандардың тәжірибесін жетілдіретін жолы

Аңдатпа.Мақалада Lesson Study – мұғалім тәжірибесі саласындағы білімді жетілдіруге бағытталған, сабақтағы іс-әрекеттегі зерттеудің ерекше үлгісі болып табылатын педагогикалық тәсіл. Ол XIX ғасырдың 70-жылдарында Жапонияда бастау алып, осылайша Батыста қолданылатын «Іс-әрекеттегі зерттеу» тәсілінен 70 жыл бұрын қолданыла бастаған. Lesson Study тәжірибелі мұғалімдермен қатар, еңбек жолын жаңа бастаған мамандарға да кәсіби жетілуге көмектеседі.Аннотация.Lesson Study в статье-педагогический подход, направленный на совершенствование знаний в области опыта учителя, являющийся уникальным примером исследования поурочной деятельности. Он берет свое начало в 70-х годах XIX века в Японии и, таким образом, начал использоваться за 70 лет до подхода «исследования в действии», используемого на Западе. Lesson Study помогает профессиональному совершенствованию как опытным учителям, так и начинающим специалистам.

Annotation. Lesson Study article is a pedagogical approach aimed at improving knowledge in the field of teacher practice, which is a unique example of action research in the classroom. It originated in Japan in the 70s and was introduced 70 years before the Western Action Study approach. Lesson Study helps not only experienced teachers, but also beginners to develop professionally.

Кіліттік сөздер: мұғалімнің топбын құру,топтық жұмыс,оқыту, бақылау, сабақты талқылау,талдау, тәжірибе.

Ключевые слова: Создание групп учителей, групповая работа, обучение, контроль, обсуждение урока, анализ, опыт.

Keywords: teacher group building, group work, teaching, observation, lesson discussion, analysis, practice, experiment

Lesson Study – мұғалім тәжірибесі саласындағы білімді жетілдіруге бағытталған, сабақтағы іс-әрекеттегі зерттеудің ерекше үлгісі болып табылатын педагогикалық тәсіл. Ол XIX ғасырдың 70-жылдарында Жапонияда бастау алып, осылайша Батыста қолданылатын «Іс-әрекеттегі зерттеу» тәсілінен 70 жыл бұрын қолданыла бастаған [1].

Lesson Study бастауыш және орта мектептерде негізгі пәндер бойынша оқушылардың білім деңгейін көтеру және оқыту әдістемесін жетілдіру мақсатында, сонымен қатар оқыту үшін бағалау сияқты тәжірибелік әдістерді әзірлеу мақсатында табысты қолданылады

Lesson Study тәжірибелі мұғалімдермен қатар, еңбек жолын жаңа бастаған мамандарға да кәсіби жетілуге көмектеседі. Себебі бірлесіп жоспарлау, бірлесіп қадағалау, бірлесіп талдау арқылы біз оқыту туралы бірлескен пікір қалыптастырамыз. Бұл жағдайда біз оқыту аспектілерін өзіміздің ұстанымымыз тұрғысынан ғана емес, Lesson Study дайындаған әріптестеріміздің көзімен де қарастырамыз, соның нәтижесінде біз Lesson Study барысында бақылаған нақты сабақты өзіміздің жоспарлаған сабағымызбен салыстырамыз. Бұл біздерге өзіміз әдетте мән бермейтін, елемейтін, әдетте «шеттетіп тастайтын» [2] немесе болжамды білім ретінде сақталып қалатын нәрселерді аңғаруымызға түрткі болады. Lesson Study тәсілін пайдаланатын көптеген адамдардың айтуынша, зерттелетін жекелеген оқушылардың оқудағы қажеттіліктері мен мінез-құлықтарына назар аударып, сол арқылы олар туралы көбірек біле отырып, біз өз оқушыларымыздың әрбіреуін анағұрлым жақсы тани бастаймыз. Демек, мықты және нашар оқушылардың аралығындағы «орташа» сыныпты оқытуға қарағанда, Lesson Study мұғалімге өз жұмысын болмашы ақпаратпен шамадан тыс жүктемей, барлығынан хабардар болып, өмір бойғы тәжірибесінде әрбір оқушының қажеттілігін ескеріп отыруға мүмкіндік береді.

Lesson study – тәжірибені жетілдірудің демократиялық тәсілі. Lesson study процесі қалай жүзеге асырылады? Зерттеуді бастау үшін біз мұғалімдер тобын құрдық. Зерттеу мақсаты: топтық оқыту әдістерін қолдана отырып, оқушылар сабақта белсенділік танытып, пәндерге деген қызығушылықты арттырып, білім деңгейін арттыру болып табылады.

Фокус-топ гипотеза ретінде оқушылар топтарға біріктіріліп, әр оқушының рөлдерін бөлу арқылы бір ортақ тапсырма берілсе, тапсырма толыққанды орындалады.

Күтілетін нәтиже: топтық жұмыс оқушылардың сабаққа белсенділігін арттыруға әсер етеді; оқу мотивациясын арттырады; ынтымақтастық қалыптасады; оқушының өзін-өзі бағалауы және өзін-өзі реттеуі қалыптасады.

Мәліметтер жинау әдістеріне сыныптағы оқушыларды бақылау, сұрақ қою, куратормен әңгімелесу, оқушылардан сұхбат алу, сабақтағы іс-әрекеттерді, оқушыларды фото және бейне түсіру.

Топтың құрамына тарих пәнінің мұғалімі, қазақ тілі пәнінің мұғалімі, экономика пәні мұғалімдері кіріп, зерттелетін сабаққа бір ай қалғанда қысқа мерзімді сабақ жоспары жасалынды. Сабақ жоспары NIS Programm негізінде құрастырылған. 9 сыныпты таңдау себебі бірі үш пән негізінде ортақ мәселелердің орын алуында. Атап айтсақ, оқушылардың мотивациясы төмен, сабақта бірдей оқушылар жұмыс істейді, оқушылардың жеке қабілеттері ескерілмейді, үй тапсырмасын оқушылардың 40%-ы ғана дайындайды (12-ден 5). Сондықтан оқытудың белсенді әдістерін қолдану арқылы, біріншіден, сабаққа деген ынтасын арттыруға, екіншіден, жан-жақты ойластырылған сабақ жоспарымен оқу процесіне барлығын қатыстырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятуға бағытталуы тиіс. Lesson Study 3 циклді қамтыды және келесі кезеңдерден тұрды: бірлескен егжей-тегжейлі жоспарлау, зерттеу сабағын өткізу, бақылау, нәтижелерді жүйелеу, зерттеу сабағынан кейін жоспарлау. Мұғалімдер оқушылардың үш тобын бақылады: әлсіз А, орташа В, күшті С. Әлсіз оқушы А – оқу қабілеті орташа, оқуға қызығушылық танытпайды, толыққанды жауап бермейді, сұрақтарға жауап беруге ұялады; мұғалім ұсынған жетістік критерийі тапсырманы орындауға қатысу; орташа оқушы В – оқу үлгерімі жақсы, тапсырманы өз бетімен орындайды, топта талқылауда белсенділік танытпайтын оқушы, жетістік критерийі коммуникативті дағдыларды дамыту; күшті оқушы С – жан-жақты дамыған, барлық пәндер бойынша оқу үлгерімі жоғары, оқуға қызығушылықтары, танымдық қабілеті жоғары, жетістік критерийі көшбасшылық қасиеттерді дамыту болып табылады.

Мұғалімдердің сабаққа қатысудағы мақсаты – сабақта оқушылармен жұмыс істеудің қандай формалары мен әдістерін қолдануын, мұғалім мен оқушылардың өзара әрекеттесуін бақылау болды. Оқу мотивациясының өзгеруін анықтау үшін бақылау әдісі, сауалнамалар, бейне және аудио материалдар пайдаланылды. Тізбектелген сабақтың мақсаты оқушылар мәтіндермен жұмыс жасап, мәселелік сұрақтарды қою және оған жауап беру, сыни тұрғыдан ойлау стратегиясын қолдану. Сабақтың алға қойылған мақсаттары мен тілдік мақсаттарына сәйкес сабақты Clil-дің әдістерін пайдалана отырып, оқытудың жаңа тәсілдерін қолдану арқылы құрылды. Интерактивті оқытуды ұйымдастыру, жеке, жұптық және топтық жұмыс, өзара бағалау, оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту басымдылық болды [3].

Сондықтан сабақтың мақсатына қол жеткізілді, алға қойылған міндеттер сәтті шешілді, бұл барлық жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуді қамтамасыз етеді: тұлғалық, тұлғааралық, метасубъект, субъект. Сабақ бойынша жеке

қорытындылар: «ЖИГСО әдісін» [4] өткізу кезінде кейбір топтар тапсырманы 2 минут ішінде орындап үлгермеді, өйткені топтар өз тапсырмаларымен алмасады, бұл осы сыныптағы кейбір оқушыларға өз мүмкіндіктерін толық іске асыруға мүмкіндік бермеді. сабақ.

Сабақты бірлесіп талқылау барысында таңдалған стратегия сыныптағы оқушылардың 100 пайызын жұмысқа қосуға мүмкіндік берді деп бірауыздан шешім қабылданды. Жұмыстың әртүрлі формалары ұсынылды (жеке жұмыс, тұрақты және ауысымдық құрамдағы микротоптардағы жұмыс). Зерттеу барысында топтарға бөлінгенде A, B, C (қабілеттері әртүрлі) оқушылар бір топта болды. Алайда, бұл сабақта топтық жұмыс түрі өзін ішінара ақтады, өйткені сарапшылық топтарда жұмыс істегенде С тобының оқушылары А тобының оқушыларымен өз білімін бөліспеген, яғни. тақырыптың бір бөлігі меңгерілмеді. В тобының оқушысы топпен жұмыс істеуге алаңдап, тапсырмаларды орындау қиынға соқты. Нәтижені жақсарту үшін осы сыныпта алдын ала топтарға бөлініп, барлық категорияларға (әлсіз, орташа, күшті) жеке тапсырмаларды құрастырыңыз.

Сабақта рефлексиялық парақты пайдалану өз әрекеті туралы рефлексия элементі ретінде оқушылардың бағаларына өте жақсы әсер етеді, бірақ әрқашан объективті емес. Өткен сабақта қызығушылық танытпаған оқушылардың белсенділігі арта түсті. Сабақтан кейін А, В, С оқу тобының студенттері сауалнамаға қатысты.

Топтық жұмыс түрін қолдана отырып, сабақты талқылау үшін мұғалімдерге кеңес бергеннен кейін сабақты бақылау сызбаларын және кестелерді пайдаланып, оқушыларға өз бақылауларын, сабақтың жағымды жақтарын көрсету және мұғалімдер тобына ұсыныстар беру ұсынылды. сабақты жақсарту үшін. Мұғалімдер сабақтың әр кезеңі үшін қолданылған стратегиялардың тиімділігі мен сыни тұрғыдан ойлау әдістерін дұрыс таңдау туралы қорытынды жасады. Оқушылардың іс-әрекеті жан-жақты талқыланды: әлсіз оқушылар тапсырманы орындау арқылы күшті және орташа оқушылардан көмек алды, бірақ күшті оқушылар жауап беру барысында өз пікірлерін білдіруге кедергі келтіріп, белсенділіктерін басып тастады. Сондықтан бір топ мұғалімдер келесі сабақты пысықтау кезінде сараланған тапсырмаларды қолданды, сонымен қатар сабақ алдында топпен жұмыс істеу ережелерін еске түсірді. Сондай-ақ бағалау парақтарын әзірлеуге мұқият қарау және студенттерді әртүрлі жұмыс түрлерін бағалау критерийлерімен алдын ала таныстыру ұсынылды. Оқушылар жаңа тәсілдерге өте риза болды. Сабақтың соңында тақырыптарды меңгеру кезінде балалар басқа топтарға сұрақтардың стратегияларын құрады, бұл тапсырма сайыстық сипатқа ие болды, мұнда оқушылар сұрақтың дұрыс жауабын құрастыруға және табуға қызығушылық танытты.

«Оқытуды бағалау» модулі [5], формативті бағалау әдістері, критериалды өзін-өзі бағалау, топпен, жұппен өзара бағалау, ауызша емес бағалау да балалардың сабаққа белсенділігін арттыруға ықпал етті. Мұндай бағалау студенттерге осы тақырыпты меңгерудегі үлгерім деңгейін жақсы түсінуге көмектесті. Сонымен қатар, сабақтарында формативті бағалау, ауызша пікірлер,

Қолданылған стратегиялардың тиімділігін болжадым, оқушылардың тапсырманы орындау қабілеті мен зерттеуді жүргізгеннен кейін тапсырманы орындаудан күтілетін нәтиже сәйкес келді. Сондай-ақ бұл әдісті оқушылардың жақын даму аймағындағы үлгерімін бақылау үшін қолдану тиімді. Мықты оқушылармен араласқанда әлсіз оқушылар да қолдау мен көмек алып, жұмысқа кіріседі. Осындай бірлескен іс-шаралар осы санаттағы студенттерді жетістікке жетелейді. Мұғалім бұл сәтті жіберіп алмауы керек, әлсіз оқушыға мүмкіндік беріп, мадақтау, мадақтау арқылы өзін өз деңгейінде сезініп, орташа деңгейдегі тапсырмаларды орындауға жақындауы керек.

Сабақ барысында бақылаушы-мұғалімдер проформалар толтырды, зерттеу сабағын жүргізген мұғалімнің іс-тәжірибесін жетілдіру бойынша ұсыныстарды ауызша ұсынды, сабақ картасы мен уақыт шеңберін толтырды. Қолданылған оқыту әдістерінің оң және теріс жақтары қарастырылды. Жағымсыз жері, сабақты дайындауға көп уақыт кетеді (критериалды кестелер, сарапшылар кестелері, сабақтың егжей-тегжейлі жоспары және т.б.). Тәжірибеші мұғалімдер сабақтың жағымды жағы ретінде әр оқушы өз мүмкіндігіне қарай жұмыс істегеніне қарамастан, жұмысқа барлық оқушыларды қатыстыруды атап өтті.

Бақыланған сабақта сыни тұрғыдан ойлау дағдылары қалыптасты. Сабақты зерттеу тақырыбы өте маңызды деп есептеймін, өйткені оқушылардың ойлауын дамыту оқытудың негізіне алынатын негізгі процесс. Бақылаушылар таңдалған педагогикалық стратегияларды бекітті. Сабақта «Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету», «Талантты және дарынды оқушыларды оқыту», «Оқытуды бағалау және оқуды бағалау», АКТ модульдерінің идеялары жүзеге асырылды. Бұл сабақ оқушылардың өз пікірін айтуға үйренгенін көрсетті, дегенмен әркім спикер ретінде әрекет етуге батылы жете бермейді. Кейбір топтарда спикерлер тарапынан «қысым» байқалды, бұл топтың басқа мүшелеріне сөйлеуге мүмкіндік бермеді. Алдағы уақытта критерийлерді нақты жасап, оқушылармен үйлестіру қажет. Сондай-ақ топтардың жұмысын қолайлы ынтымақтастық ортасын құруға жетелей отырып, басшылыққа алу қажет. Рефлексия кезеңінде бірнеше стратегияларды қолдану ұсынылды: «Блум таксономиясы», «Инсерт». Топтардың жұмысы барысында оқушылардың өз жұмысының нәтижесіне ғана емес, бүкіл топ жұмысының нәтижесіне де жауапкершілікпен қарауға тырысқаны байқалды. Десе де, ынталылығы жоғары студенттер әлсіздердің әрекетін басып, өз пікірін таңып, жауап беруде көш бастап тұрғаны байқалды. Мұғалімдердің зерттеу тобы топ ішінде бұл сәтті болдырмау үшін сараланған тапсырмалар беріп, жауапты рөлдер мен мәлімдемелер тәртібін бөлу қажет деп ұсынды. Осыған қарамастан, студенттер өз пікірлерін дәлелдеу, қорытынды жасау, өз әрекеттері бойынша ой елегінен өткізу қабілеттерін көрсетті. Сабақтан кейін оқушылармен «Ыстық орындық» өткізілді, төмендегілер атап өтілді, егер оқушылар дос

болса немесе оқушыны ренжітпеу үшін қате жауап берсе оқушыларға бағалау қиын болды, әйтпесе дауыс беру, топтық жұмыс тиімді, өйткені топта оқушылар бір-біріне көмектесе алады

Сабақтан кейін өзім үшін жасалған жұмыс туралы ой жүгірте отырып, мен Lesson study аяқталмағанын анықтадым, өйткені бұл әдіс өзімнің педагогикалық тәжірибемді жетілдірудің үздіксіз процесін қамтиды, ал егер сабақтың кейбір кезеңі сабақта нәтиже бермесе , сонда менің әріптестерім рефлексиялық сахнада маған көмектеседі, сабағымды талдайды. Less study – үздіксіз даму процесінің дәстүрлі емес түрі. Lesson study мұғалімдердің тығыз ынтымақтастығын білдіреді, мұғалімнің көшбасшылық ұстанымы ынтымақтастық жағдайында қалыптасады, мектептің оқу қоғамдастығы ретіндегі көзқарасы қайта қаралады, онда мұғалімдер мен оқушылар бірге білім алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Пит Дадли «Lesson Study. Нұсқаулық», 17б.
2. Бордовский Н.В. Современные образовательные технологии: учебное пособие.-2-ое изд., -М.: КноРус, 2011.-432 с.
3. Тұрғынбаева Б. Дамыта оқыту технологиясы.-Алматы, 2000.
4. Руководство для учителей по реализации подхода Lesson study. Астана 2013г. 31 с.
5. Брагинова Н. П. Факторы, определяющие востребованность учителями сетевых педагогических сообществ. Москва, МВШСЭН. 2008.

А.Ж. Садыкова
Студент Павлодарского педагогического Университета, г. Павлодар,
М.К. Каирова
научный руководитель: кандидат филологических наук, доцент высшей школы гуманитарных наук, г. Павлодар

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ СОЗДАНИЯ МОТИВАЦИИ К ЧТЕНИЮ У УЧАЩИХСЯ В 7-8 КЛАССАХ

В статье рассматриваются способы адаптации приемов и методов, развивающих мотивацию и интерес к чтению в курсе русского языка и литературы седьмого и восьмого классов под реалии современного урока и потребности современного школьника на основе системного подхода и применительно к обновленной программе среднего образования Республики Казахстан.

Ключевые слова: личностно-ориентированное обучение, развивающее обучение, русский язык и литература.

Мақалада Қазақстан Республикасында орта білім берудің жаңартылған бағдарламасына қатысты және жүйелі тәсіл негізінде жетінші және сегізінші сыныптардың орыс тілі мен әдебиеті курсында оқуға деген ынтасы мен қызығушылығын дамытатын әдістер мен әдістерді бейімдеу тәсілдері қарастырылады.

Түйінді сөздер: тұлғаға бағытталған оқыту, Дамыта оқыту, орыс тілі мен әдебиеті.

The article discusses ways to adapt techniques and methods that develop motivation and interest in reading in the course of Russian language and literature of the seventh and eighth grades to the realities of the modern lesson and the needs of a modern student on the basis of a systematic approach and in relation to the updated secondary education program of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: personality-oriented learning, developmental learning, Russian language and literature.

Развитие мотивации к чтению среди обучающихся в наше высокотехнологичное время ежегодно становится все более острой проблемой. С ростом научно-технического прогресса, развитием интернета и интернет-культуры, за счет популяризации стриминговых сервисов, в рамках которых вся информация подается в непродолжительных видеороликах подрастающее поколение не проявляет должного внимания к книгам как носителям информации, более того воспринимает процесс прочтения книги или же учебника отталкивающим и скучным.

В рамках предметов «Русский язык» и «Русская литература» особое место занимает художественная литература на ее основе строится фундамент грамотной речи и письма, а также формируются нравственные и культурные ценности.

Так чтение в современном образовательном процессе выполняет важную роль, что обозначает необходимость прививать у обучающихся любовь и интерес к чтению.

Целью нашего исследования является повышение мотивации к чтению среди учащихся 7-8 классов.

Мы исходили из предположения, что если в процессе обучения применять адаптированные на развитие интереса и мотивации к чтению педагогические методы и приемы, то возрастет интерес и мотивация к чтению.

В исследовании мы опирались на труды известных ученых-психологов, которые всесторонне изучили мотивацию школьника к учению, а также заложили основы развивающего обучения: это учения Л.С.Выготского, Л.В.Занкова, А.П. Кашкарова, А.Н. Леонтьева, В.Г. Асеева, П.М. Якобсона, Ж. Ньютгена, К. Обуховского, Д.А. Кикнадзе и других.

Основополагающими в исследовании являются: теория деятельности В.В. Давыдова [1], теория развивающего обучения Л.В. Занкова [2], теория личностно ориентированного чтения А.П. Кашкарова [3], работы А.Н. Леонтьева [4], дающие детальное определение мотива и связывающие его с понятием потребности. А.Н. Леонтьев писал: «то, как думает, как чувствует человек и к чему он стремится, кажется нам зависящим от того, каково его мышление, его чувства и стремления. Главное заключается в том, чем для самого человека становятся те мысли и знания, которые мы ему сообщаем». И несколько далее: «чтобы не формально усвоить материал, нужно не «отбыть» обучение, а прожить его, нужно, чтобы обучение вошло в жизнь, чтобы оно имело жизненный смысл для учащихся».

Целевой компонент исследования определяет цели использования адаптированных приемов и методов: овладение материалом занятия, усвоение знаний; формирование способностей к анализу и критического мышления; обеспечение доступности к знаниям в урочно-внеурочной форме обучения; развитие интереса к чтению.

Содержательный компонент включает:

- принципы отбора и построения содержания приемов и методов (научность, наглядность, доступность, развивающая направленность, учет индивидуальных способностей и возрастных особенностей; проблемность, дифференциация).

Организационно-процессуальный компонент отражает:

- формы и методы организации обучения (мини-лекции; викторины; игры; интерактивные задания; мини-исследования);

- принципы управления деятельностью учащихся (соответствия целям обучения; взаимосвязи внеурочных занятий с программой по русскому языку и литературе; интереса учащихся к конкретным темам; доступности; сочетания фронтальной, групповой и индивидуальной работы).

Оценочно-результативный компонент определяет показатели эффективности обучения (усвоение знаний; повышение мотивации и интереса к чтению) и методы контроля (самостоятельная работа;

тесты; анализ анкетирования по исследованию интереса и мотивации к учению).

Такой системный подход позволил нам научно подойти к исследованию интереса и мотивации к чтению.

Приступая к исследованию, нами были изучены дидактические принципы к отбору содержания, методы и приемы развития мотивации на различных этапах, определены требования, которым они должны соответствовать.

Целесообразно будет рассмотреть пример задания, успешно прошедшего апробацию на практике, в котором нами были применены адаптированные адаптированы под реалии современного урока и потребности современного школьника приемы и методы повышения мотивации.

Прием «игра Паспорта на стол»

Паспорт Единой Литературной Республики

Общая информация		**Предпочтения**
Фамилия		Нравится: _____
Имя		
Отчество		_____
Возраст		Не нравится: _____
Цвет глаз		_____
Цвет волос		_____

Особая примета

_____

_____

_____

Рисунок 1 – Пасспорт Единой Литературной Республики

Участники игры в командах (2 команды) создают паспорта, анкеты, (Рисунок 1) действующих лиц произведения по шаблону, составляется не менее шести паспортов от каждой команды.

Когда паспорта готовы команды садятся за общий стол напротив друг друга. На стол кладется подготовленное учителем поле для игры в крестики нолики.

Ведущий (учитель) разъясняет правила игры:

- команды ходят по очереди (первыми ходит команда с меньшим числом паспортов);
- каждый ход делает новый член команды;
- делая ход игрок должен угадать персонажа по его паспорту и назвать персонажа;
- вопрос должен быть основан на информации, указанной в паспорте задающего вопрос игрока (пример: этот персонаж любит пряники с мёдом)
- если персонаж угадан верно, игрок ставит на поле знак своей команды (крестик либо нолик), ход переходит следующей команде, если ответ неверный, персонажа не называют и отметку на поле не ставят, право хода передается следующей команде.
- побеждает та команда, которая первой заполнит линию либо диагональ на поле своим знаком, если никто не смог занять линию целиком побеждает та команда знаков, которой на поле больше.

Представленный прием был успешно апробирован при изучении произведения А.С. Грина «Алые паруса».

На успешность повышения мотивации к прочтению данного произведения повлияли следующие факторы:

- игровой элемент;
- соревновательный элемент, положительная конкуренция;
- потребность детально изучить черты персонажей для заполнения их «паспортов», что побуждает необходимость ознакомления с произведением;
- творческая составляющая, заключается в том, что требуется придумать вопрос, подходящий под критерии правил игры.

Обучающая и развивающая функция этого приема заключается в анализе произведения и его персонажей. Перед обучаемыми стоит задача полностью проанализировать произведение при этом задача формируется не за счет указания преподавателя прочитать рассказ, а учениками самостоятельно побуждается потребность к прочтению.

К приему есть только один ограничивающий его применение критерий – количество персонажей произведения, но всегда можно расширить понятия и включить в игру важные для сюжета объекты.

Список литературы:

1. Давыдов В.В. Психологическая теория учебной деятельности. – Томск.: Пеленг, 1992. – 59 с.

2. Занков Л.В. Развитие учащихся в процессе обучения (I-II классы). – Москва.: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1963. – 292 с.
3. «Личностный интерес ребенка как фактор приобщения к чтению. / Кашкаров А.П.»: LAP LAMBERT Academic Publishing; Dьsseldorf; 2016
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва.: Политиздат, 1975. – 130 с.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (История)

Е.Ә. Сайлауов
Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.
А.Е. Каримова
ғылыми жетекшісі: тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Павлодар қ.

ОРТА ЖҮЗДІҢ БОЗ АРҒЫМАҒЫ - САҚҚҰЛАҚ БИ

Аңдатпа: Бұл мақала бізге беймәлім Орта жүз, арғын тайпасының атақты биі, шешені елге алғырлығы әрі шешендігімен жасынан жақсы таныс болған Саққұлақ би жайлы. Саққұлақ бидің шешендік сөздері, қай жерде туып өскені, басынан қандай жағдайлар өткені, Шоқанға берген батасы айтылады. Сонымен қатар, халақ ауыз әдебиеті, шешендік сөздер жайында айтыла келіп, Саққұлақ бидің кесенесі,оғың архитектурасы жан-жақты баяндалады.
Аннотация: Эта статья о Саккулак би, известном танце неизвестного Среднего жуза, племени аргын, который был хорошо известен своим красноречием и красноречием. Рассказываются речи Саккулак би, где он родился и вырос, что с ним случилось, его благословение Чокану. Кроме того, подробно описаны фольклор народа, ораторское искусство, мавзолей танца Саккулак, архитектура стрелки.
Annotation: This article is about Sakkulak bi, a famous dance of the unknown Middle Zhuz, Argyn tribe, who was well known for his eloquence and eloquence. Sakkulak bi's speeches, where he was born and grew up, what happened to him, his blessing to Chokan are told. In addition, the folklore of the people, the oratory, the mausoleum of the Sakkulak dance, the architecture of the arrow are described in detail.
Кілт сөздер: Саққұлақ би, Орта жүз, шешен, кесене, абыз, шешендік сөздер, арғын.

Ақыл – адамды аздырмайтын ем,
Білім – таусылмайтын кен,
Адамның басшысы – ақыл,
Жетекшісі талап,
Шолғыншысы – кәсіп,

Қорғаны сабыр,
Қорғаушысы – мінез.
Сақұлақ би

Ел қамын жеген ерлер, олардың сөзін сөйлеп, жағдайын ойлаған шешендер, билер өмір сүрген замандарда би де, шешен де, абыз да халықтың көкейіндегісін жарыққа шығарған әділет жоқшысы болған. Биді, шешенді, абызды билік те, барлық та жасай алмаған. Би, шешен, абыз тұғырына топты жарып, таразы басын тең ұстап, әділін қара қылды қақ жара айтқан кісілер көтерілген. Билік айту, шешендік, абыздық – табиғи дарындылық, асыл текті ақылдылық, арғыны көре білу, көсемдік істеу, ақпа-төкпе шешендік - көшпелі ел өмірінің қасиетті өнері.

Қазақтың атақты билері Төле, Қазыбек, Әйтеке билерден қалған данышпандық сөз дәстүрі ғасырлар бойы үзілген емес. Олардан жеткен мұраны Мұхтар Әуезов: «Ауызша әдебиеттің ішінде елдің белгілі ұғымын білдіретін, жалған дүниеге көзқарасын сездіріп, өткенді қалай түсінуін көрсететін сөздің барлығы да бір-ақ адамға тиісті емес, жалпақ елдің сыбағасына тиетін өнер туындысы», - деп бағалаған [1, 164б.]. Шешендік сөздер қашан да халықтың қажетті мұрасы болып табылған. Басқа әдебиеттің түрлері сияқты, шешендік сөздер халық өмірінің айнасы, кешегісі мен бүгінгісі. Сонымен бірге олар - тәрбие құралы. Сондықтан оны қазақ халқының рухани және тарихи тіршілігімен бірге жасасып келе жатқан рухани-қоғамдық елеулі құбылыстың бірі деуге болады. Олай дейтініміз-халықтың өткен заманда басынан кешкен өмірі, жақсысы мен жаманы, ерлігі мен елдігі туралы арманы осы шешендік сөздерде көрініп отырады. Қазақ халқы қандай ауыр жағдайда өмір сүрмесін, өзінің сүйікті би-шешендерінің сөзін жадында сақтап, жаттап айта жүруді, одан үлгі-өнеге алуды тоқтатқан емес.

В.В.Радловтың: «Ертістің шығысында дала қазақтарының молдалары шығарған қол тумалар туындылары болды»,- дегені осы өңірде өмір сүрген би-шешен, ақын-жырауларды айтып отырса керек. Осы Ертістің Омбы өңірінде өмір сүрген би-шешендердің толғаулары мен шешендік сөздері өмірдің ішкі-сыртқы өзгерісі, дамуы сияқты құбылыстарға толы. Едіге би, Шоң би, Торайғыр би, Бапан би, Сақұлақ би, Байсерке абыз, Тоқсан би, Домақ шешен, Бектұр ақын, т.б. халық даналығын жырлап, оның асыл ойларын түйіндеп, жұрттың көңілін үлгі-өнеге боларлық аталы сөзге үнемі аударып отырған.

Қара сөздің жүйрігі, арғынның ақсақалы атанған Сақұлақ би бұрынғы Ақмола уезі, Қазіргі Ақмола облысы, Ерементау ауданында

1800 жылы дүниеге келген. Қазақ халқының тарихында есімі мәлім Қанжығалы Бөгенбай батырдың шөбересі. Тікелей тұқым қуып қарасақ, Бөгенбай батырдың баласы – Тұраналы, одан Бапан би, Бапаннан Сақұлақ би туған. Бұл деректер Кемпірбай ақынның Сақұлақтың өзіне айтқан өлеңінде кездеседі.

Ассалаумағалейкум, боз арғымақ,
Қол бастап, ата жауға тартқан садақ,
Бөгенбай Тұраналы, әкең Бапан,
Ежелден ел қорғаған кәрі аруақ [1, 352б.].

Орта жүздің боз арғымағы - Сақұлақтың шын есімі Сәбден (кей деректерде Сәбелең. Орта жүз, арғын тайпасының атақты биі, шешені елге алғырлығы әрі шешендігімен жасынан жақсы таныс болған. Сақұлақ би бала күнінде қатты сырқаттанып, көп уақытқа дейін айықпай, ата-анасын қатты састырса керек. Әке балаға сыншы деген ғой бұрынғылар. Сақұлақ бидің әкесі Бапан бұқарашыл, кішіпейіл, ақиқатты сүйген, рақымды адам болған. Әкесінің осындай қасиеттері Сақұлақ бидің де бойына дарыған. Жас кезінде зерек болып, билердің шешендік өнерімен қатар Тәуке ханның «Жеті жарғысын» жақсы меңгерген екен. Осыған орай ол қазақ даласында өмір сүрген ділмар жыраулардың дастандары мен өсиет-қиссаларын, қазақ халқының ежелден бергі тарихын жетік білген. Мал жайын жақсы білген қолы іскер болыпты. Қарттардың айтуынша табақ, саптыаяқ сияқты үй тұрмысына қажетті бұйымдарды сол аймақта одан артық ешкім жасай алмаған көрінеді. «Ермек болады» деп ол кәсібін қартайған шағында да тастамаған екен. Сақұлақ шешен саятшылықпен де айналысыпты. Сақұлақ жасынан зерделі де зерек өскен ол 12-13 жасынан әкесі Бапан бидің қасында жүріп, шешендік өнерін ұштаған, ел билеу ісіне араласқан. Баласының қабілетін сезген әкесі Сәбденді 15 жасында кішігірім дау-дамайды шешіп келуге жұмсаған. Ол 16 жасында сол өңірде шешендік атағы шыққан Байдалы бимен сайысқа түсіп, Байдалының “Құлағың неткен сақ еді” деген сөзінен кейін “Сақұлақ” атанып кеткен. Сақұлақ бидің “Сақұлақтың Шоқанға берген батасы”, “Ақыл туралы”, “Шоқанның Сақұлақ биге қойған сауалдарына берген жауабы”, “Төрт нәрседен қашық қыл”, “Мұсаның өліміне айтқаны”, “Орман-тоғай жер сыны”, “Жақсы қатын алсаңыз дүр-шекерді”, “Қыз күнінде балаң-балаң”, “Шоқанның қарындасына айтқаны”, Шоқан қазасына орай “Бұл да бір ғалымның бірі еді-ау”, “Шыңғысқа өз аузынан айтқан көңілі”, “Батырдың басы орда қалар”, “Байдалы биге айтқаны”, “Ғылым туралы”, “Мұсаға айтқаны”, “Мүсетке айтқаны”, т.б. көптеген шешендік сөздері бар. Сақұлақ бидің Шоқанға берген батасында:

Саққұлақ шешен Шоқанның білімі мен мінезіне қатты риза болып еліне аттанарда былай деп бата берген екен:

Біліп тұрған бала екенсің,
Туысыңдағы дана екенсің.
Айла-ақылы дарыған,
Атаң Абылайдың
Тап өзіңдей хан екенсің.
Өсе берсін бақытың!
Үстінде ағар тақыттың!

Сонда Шоқан «Ақсақал, тақыт дегеніңіз артық болар», деп жымиып, езу тартқан екен. Саққұлақ би оған іркілмей: «Мынаны қазақ тақ дейді ғой, білімпазым», - деп қасында тұрған орындықты көрсетіпті [2, 267б.]. Бұл тұғырыңнан таймай өт деген сөзі екен.

Саққұлақ шешеннің қысқа-қысқа екі-төрт тармақтан тұратын немесе бір-екі ауыз сөзден тұратын терең талғаммен толғаған ойлары мәнділігімен
құнды. Осы Саққұлақтың алғыр ойшылдығынан бір-екі мысалдар келтірелік.

«Адам баласына тән, бір-бірінен туындайтын үш қасиет бар: ол – қылжаңдық, мылжыңдық, алжушылық. Жасында қылжаң болған адам өскенде мылжың болады, қартайған соң мылжың адам алжиды»,- дейді [3, 54б.]. Шешен өмірдің өнегелі тағылымдарымен қатар өкінішті сабақтарын, дүниенің сұмдығы адамның жаман мінезінен байқалатынын, одан сақтануға шақырып, мұны барлық адамға бірдей міндет етеді. Шешеннің «Бас болатын жігіттің бес белгісі болмақ: тыңдай білу, сыйлай білу, сынай білу, жылай білу, шырай беру»,- деген ойларынан ұлылығын танығандай боламыз. Жоғарыда келтірілген екі сөзіне қарасақ, Саққұлақ шешеннің өзіне дейінгі би-шешендерге қарағанда сөзі салмақты, талғамы терең, мағынасы кең ой қорытудың жолын өрнектеп айта білгендігін байқаймыз. Көбінесе адам құлқын, жан дүниесін, қадір-қасиетін әңгіме етеді.

Қанжығалы Бөгенбай батырдың сүйегі Қожа Ахмет Яссауи кесенесіне жерленгені тарихтан белгілі. Саққұлақ шешеннің зираты бүтін кезінде көз тартатын ғажап мазар болған дейді оның ұрпақтары.

Саққұлақ би кесенесі - сәулетті ескерткіштердің бірі. Ақмола облысы Ерейментау қаласынан солтүстік-шығысқа қарай 24 шақырым жерде, Қоржынкөл көлінің солтүстік-шығыс жағалауындағы ашық далада орналасқан. Кесене 2006 жылы «ҚазЖоба қалпына келтіру» Республикалық мемлекеттік кәсіпорыны ғылыми-зерттеу және жобалау филиалының Жиынтық бөлімімен (жетекшісі Г.Қамалова) зерттелген. Қанжығалы руының биі Саққұлақ кесенені 1880 жылы

өзінің үлкен ұлы Нұралы үшін салдырған. Нұралының қабірінен құлпытас сынығы Бөгенбай батыр атындағы Ерейментау тарихи өлкетану мұражайында сақтаулы. Сақұлақ би кесенесі өлшемдері 33х140х70 см. шикі кірпіштен салынған. Қасбеттерінің қырларында екі тірек аралығының доға тәрізді жабыны мен бос жерлері бар сегізқырлы күмбезді көлем түрінде болды. Сегізбұрыштың оңтүстік-батыс қыры кірпіштің екі төменгі қатарына дейін бұзылған қалған қырлардың қабырғаларының қалдықтары 2,5 метр биіктікте сақталған. Екі тірек аралығының доға тәрізді жабыны ойық түріндегі кесенеге кіріс-шығыс жағынан орналасқан. Ұрпақтарының бірінің аты жазылған ескі тастың жанындағы батыс қабырғаның маңында Сақұлақтың өзінің және екі ұлының аттарымен және өмір сүрген уақыттарымен үш жаңа қабірүсті ескерткіш орнатылған. Сақұлақ би Қоржынкөл көлінің жағалауындағы Бөгенбай батыр ұрпақтарының қорымына жерленген. Мазарын халық шебері Рысқұл орнатқан [4, 112б.]. 2000 жылы Сақұлақ би кесенесінің қирандысына орталық композицияның сегізқырлы күмбезді саркофагы салынып, толық қалпына келтіру жұмыстары жүргізілген. Ескерткіш мемлекет қорғауына алынған.

Біздің қолымыздағы Сақұлақ шешеннің сөздерінің тақырыбы әр алуан. Бұл сөздерде мазмұнына қарай арнау да, толғау да, дау да кездесе береді. Сақұлақтың жиырмадан астам сөздері дәл осы шешеннің сөздері болып қабылданып жүр.

Оның шешендік толғауларына «Ғылым шала ақылды кісіні бүтін ақылды қылады», «Аңсағанда ішкен су», «Қыз күнінде балақ-балақ», «Ақыл – аздырмайтын ем», «Орман-тоғай – жер сыны», «Ағасы бар дұшпанға құрған аудай» т.б. толып жатқан шығармалары бар [5, 36б.].

Сақұлақ шешеннің сақталған мұрасын зерттеу ісі қолға алынбай келеді. Шешендік өлең-толғаулары мен билік сөздерін, оның көркемдігін, тіл байлығын тексеруде бірлі-жарым адамдардың жанашырлық көрсеткені болмаса, әдебиетші ғалымдар әлі қолға алып, ауыз тұшырлық ой-пікір білдіре қойған жоқ.

Сақұлақ мұрасынан байқайтынымыз: біріншіден – сөздерінің тікелей шындықты сипаттайтыны, екіншіден – халық бұқарасының мүддесін үнемі жоғары ұстап отыратыны.

Ғалым Б.Адамбаев: «Талапты жастар үлкендерден, қариялардан өнер-білім үйренуді, өздеріне міндет, мұрат тұтқан, жақсының атын ерттеп, қасына ертіп, үлгі-өнеге алуды ар-намыс санамаған»,- дей келіп, «Қандай болмасын белгілі бір өнер саласында атағы шыққан адамдардың барлығы да осындай «халық мектебінен» тәлім-тәрбие

алып, үлгі-өнеге алған»,- дегені Саққұлақтың өзіне де, балаларына да тікелей қатысы бар сөздер.

Оның шешендік нақыл сөздерінен елдік пен ерлік, ғылым, білім, жақсылық пен жамандық туралы терең философиялық ой-түйіндерді байқауға болады. Басқа би-шешендердей емес, Саққұлақ би өзі айтқан билік сөздері мен басқа билердің аталы сөздерін, бағалы ойларын үнемі қағазға түсіріп жүрген. Кісі қолынан қаза тапқан би Бөгенбай батыр ұрпақтарының қорымына жерленген. Саққұлақ биден 7 ұл қалған. Нұралы, Ералы деген ұлдары әкесіне тартып би-шешен болған. Ералының "Жантай" деп аталатын дастанын С.Сейфуллин жазып алып, "Әдебиет майданы" журналында (1936 ж.) жариялаған.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Қазақ энциклопедиясы. 7 – том. – Алматы: Ғылым, 2002. – 456 б.
2. Қазбеков М. Қазақтың би-шешендері. 1-кітап. – Алматы: Ғылым, 1993. – 185 б.
3. Омбы өңірі қазақтарының XVIII–XX ғасырлардағы әдеби шығармашылығы. - А., 2001. – 165 б.
4. Даланың дара ділмарлары. - Алматы: ЖШС "Қазақстан" баспа үйі", 2001. - 592 б.
5. Қазақ би-шешендері. - Алматы: 1993. – 157 б.

А.Е. Сейсембаева

Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар, қ

Б.Т. Кульбаева

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Б.Т. Кульбаева

Павлодар

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

***Аңдатпа**:Бүгінгі таңда мектеп оқушыларының ағылшын тілін оқыту процесінде шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Мектептің педагогикалық процесінің қазіргі жағдайында бұл тарихи, этникалық, мәдени және әлеуметтік–педагогикалық маңызы бар маңызды ғылыми мәселе.*

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту оқыту мен тәрбиелеу жүйесінде ағылшын тілін қолдану тәжірибесін жалпыламай мүмкін емес. Ағылшын тілін, оның даму тарихын, халықтық мәдениеті мен өмірін зерттеуді тек ағылшын тілін үйренуге бағытталған студенттердің іс–әрекеті ретінде ғана емес, сонымен қатар белгілі бір өмірлік материалда шет тілін оқытуды және студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуды қамтамасыз ететін шарттардың бірі ретінде қарастырған жөн.

Түйінді сөздер: *оқушылар, мектеп, оқыту, шет тілі, оқытушылар, шығармашылық қабілеттер, даму.*

Аннотация*: В наши дни проблема формирования творческих способностей у школьников в процессе обучения английскому языку приобретает особую актуальность. В современных условиях педагогического процесса школы она является значимой научной проблемой, имеющей историческое, этническое, культурологическое и социально–педагогическое значение.*

Развитие творческих способностей студентов невозможно без обобщения опыта использования занятий по английскому языку в системе обучения и воспитания. Изучение английского языка, истории его развития, народной культуры и быта необходимо рассматривать не только как деятельность учащихся, направленную на изучение английского языка, но и как одно из условий, обеспечивающих преподавание иностранного языка и развитие творческих способностей студентов на конкретном жизненном материале. ***Ключевые слова:*** *школьники, школа, обучение, иностранный язык, преподаватели, творческие способности, развитие.*

Abstract*: Nowadays, the problem of the formation of creative abilities of schoolchildren in the process of learning English is becoming particularly relevant. In modern conditions of the pedagogical process of the school, it is a significant scientific problem with historical, ethnic, cultural, and socio–pedagogical significance.*

The development of creative abilities of schoolchildren is impossible without generalizing the experience of using English classes in the system of education and upbringing. The study of the English language, the history of its development, folk culture and everyday life should be considered not only as the activity of students aimed at learning English, but also as one of the conditions that ensure the teaching of a foreign language and the development of creative abilities of students on a specific life material.

Key words: *schoolchildren, school, education, foreign language, teachers, creativity, development.*

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру шығармашылық ойлауды, әсіресе келесі компоненттерді дамытуға негізделген:

– Аналитикалық компоненттер – сәйкесінше концептуалды–логикалық ойлау–логика, ұтқырлық, селективтілік, ассоциативтілік, тапқырлық, саралау қабілеті және т. б.

– Эмоциялық компоненттер (сезімдік–бейнелі ойлау): бейнелердің жарықтығы, оқиғаларды, фактілерді, құбылыстарды эмоционалдық бағалау және т. б.

– Жасампаз компоненттер (көрнекі–пәрменді ойлау): ұтымды шешім жолдарын іздеу, стандарттылық (даралықтың, бірегейліктің көрінісі, таптаурындарды еңсеру), нәтижені алдын ала болжай білу, Қызметтегі үздік білім мен іскерлікті синтездеуге ұмтылу, ықтимал нұсқалардан неғұрлым қолайлы шешімді таңдау және таңдаудың дұрыстығын негіздей білу [5, с. 58]

Адамзат өркениетінің даму тенденцияларының бірі–әрбір жаңа тарихи дәуір онда өмір сүретін адамның психологиясына мүлдем жаңа талаптар қояды. Адамзат қоғамының өмір сүруінің үлкен кезеңінде шығармашылық бірліктердің көп бөлігі болды және бұл жағдай өткеннің әлеуметтік құрылымдарын қанағаттандырды. Қазіргі технологиялық қоғам күнделікті ойлау функцияларын машиналарға, компьютерлерге беру жолымен жүріп, адамнан шығармашылық, өнімді ойлауды күтеді. Жаяу энциклопедия болуға ешкімге тыйым салынбайды, бірақ бұл міндетті емес, өйткені бізді қызықтыратын кез–келген ақпаратты компьютердің арқасында өте қысқа мерзімде

алуға болады. Адамнан мүлдем басқа нәрсе күтіледі, атап айтқанда – ойлап табу және жасау мүмкіндігі. Мектеп осы өзгеретін әлеуметтік жағдайларға жауап беруі керек: біз шығармашылықты оқу, математика және басқа пәндер сияқты үйретуіміз керек. Мектепті шығармашылыққа қайта бағдарлау өте көп уақытты қажет ететін міндет және ең бастысы мұғалімдер ғана жасай алады.

Е. Григоренко мен Р. Стернберг кез–келген оқу пәнінде мектепте шығармашылық ойлауды оқытуға негіз болатын шығармашылық әлеуетті дамытудың 12 стратегиясын ұсынады. Осы стратегияларды–принциптерді қолдана отырып, мұғалім өз оқушыларының шығармашылық әлеуетін ашу ықтималдығын арттырып қана қоймай, сонымен бірге шығармашылық бастаманы күшейте алады. Міне, осы қағидалар:

– үлгі болу;

– жалпы қабылданған болжамдар мен болжамдарға қатысты туындайтын күмәнді көтермелеу;

– қателіктер жіберуге рұқсат етіңіз;

– ақылға қонымды тәуекелді ынталандыру;

– оқу бағдарламасына оқушылардың шығармашылық қабілеттерін көрсетуге, меңгерілген материалды оқушылардың оларды қолдану мүмкіндігі болатындай етіп тексеруге мүмкіндік беретін бөлімдерді қосу;

– мәселені табу, тұжырымдау және қайта анықтау қабілетін ынталандыру;

– шығармашылық идеялар мен шығармашылық қызмет нәтижелерін көтермелеу және марапаттау;

– шығармашылық ойлауға уақыт беріңіз

– белгісіздік пен түсініксіздікке төзімділікті ынталандыру;

– шығармашылық тұлға жолында кездесетін кедергілерге дайындалу; – одан әрі дамуын ынталандыру;

– шығармашылық адам мен қоршаған орта арасындағы сәйкестікті табыңыз.

Айта кету керек, шығармашылық және тапқырлық қабілеттерін дамыту сабақтың тиімділігін бірнеше есе арттырады, оқушылардың жеке басын ашуға жағдай жасайды, оларды зияткерлік тұрғыдан дамытады. Міне, мен өзімнің педагогикалық қызметімде қолданатын қарапайым әдістер:

1–оқытудың бастапқы кезеңінде өлеңдермен, әндермен шығармашылық жұмыс, атап айтқанда олардың рөлдерде орындалуы. Мысалы: сынып хормен ән шумақ: What is your name, what is your name, now tell me please, what is your name? Оқушы: Менің атым Жанет, Менің атым Жанет, Менің атым Жанет, Менің атым осы т. б. Бірде біз балалармен бірге» біз барамыз, жүреміз, алыс жерлерге барамыз» мотивіне ән жаздық біз барайық, барайық, барайық far away, We don ' t go go slow because we sing and say tra–ta – tat, tra–ta–Tat We shall take a dog and cat, ball and teddy bear, fox and little Hare We shall go to the wood, So the company is good!

2–диалогтарға шығармашылық көзқарас. Сол диалогты әртүрлі жолдармен ойнауға болады. Идеялар мен рөлдерді жігіттерге айтуға болады, көбінесе олар өздері түпнұсқа нұсқаларын ойлап табады.

Қарапайым диалог:

– Excuse me

–Yes

– Can you tell me the time, please?

– Certainly, it’s 4 o’clock

– Thanks

– Not at all

1 нұсқа: – екі оқушы мектепке асығады, жүгіреді, соқтығысады, диалог жасайды, сағаттарға қарап, шашырайды.

2 нұсқа: – бала қызбен танысады, диалог естіледі. Бала гүл сыйлайды, олар бірге жүреді.

3 нұсқа: – Қуыршақ театры. Балалар үстел астындағы диалогты айтады.

4 нұсқа: – екі іскер адамның телефон арқылы сөйлесуі.

Мықты студенттер үшін тапсырма: 5–6 репликаларын қосу арқылы диалогты кеңейту.

3–қызықты цитаталар мен мәлімдемелер туралы ойлау:

Тақырыбы « Мамандық. Табыс» (10 – 11 сынып)

1. Success does not come overnight.

2. The three D's to succeed: Desire, Discipline, Dedication.

3. Be nice to people on your way up because you'll meet them again on your way down (Samuel Bekket)

4. Difficulties are stepping stones to success.

Тапсырма нұсқалары:

– парта бойынша серіктеспен талқыла, өз пікіріңді айт.

– топтардағы пікірталас. Бір топ келіседі, екіншісі қарсы. Олар кезекпен сөйлейді. Тақтада келісім/ келіспеушілік тіркестер ілулі, бұл әсіресе төмен білімі бар балалар үшін өте маңызды.

4 – жаңа жыл мен Валентин күніне арналған сурет сабақтарын өткізу, онда студенттер Рождестволық карталар мен валентиналарды түрлі–түсті безендіріп, құттықтаулар жасайды, содан кейін біз ең түпнұсқаларын таңдаймыз (5–6 сынып).

5–Жобалық жұмыс студенттердің шығармашылық әлеуетін дамыту үшін үлкен мүмкіндіктерге ие, онда балалар өздерінің зерттеу жұмыстарының нәтижелерін постерлер, баяндамалар, альбомдар, қабырға газеттері, коллаждар, презентациялар түрінде ұсынады, мысалы, «менің сыныбым», «Ресейдің саяси қайраткерлері», «Британдық монархтар», « Ұлыбритания мен Ресей бейнелері», «Біздің еліміздің көрнекті спортшылары», «Новосібірдің көрікті жерлері», «Екінші Елизавета» және т.б. (8–9 сынып).

6–стандартты емес сабақтар: сабақ – ағылшын және американдық жазушылардың ертегілері мен шығармаларын сахналайтын театр: «Золушка», «Алиса ғажайыптар әлемінде», «Том Сойердің оқиғалары», «Кішкентай Қызыл телпек», «Ханзада мен қайыршы» және т.б. балалардың өздері костюмдер ойлап табатындығын атап өткен жөн. Әрі қарай, сабақ–бұл әдетте жылдың соңында өткізілетін концерт, онда бір жыл ішінде үйренген әндер мен өлеңдер туралы

білім көрсетіледі. Концертті өткізу үшін сценарийді өз бетінше құрастыратын, концерт барысында репликалар ойлап табатын, яғни ойын–сауық рөлін атқаратын екі белсенді оқушыны таңдаймыз. Олар қатысушыларға сыйлықтар дайындайды. Содан кейін әр түрлі станциялар бойынша білім еліне саяхат – сабақ: «фонетикалық», «лексикалық», «грамматикалық», «оқырман», «дене шынықтыру», «музыкалық». Бұл сабақ 5–сыныптың екі командасы арасындағы жарыс түрінде, жылдың қорытынды сабағы ретінде өткізіледі. Балалардың өздері командалардың аттарын ойлап табады, эмблемалар салады. Көбінесе стандартты емес сабақтарды мен орта деңгейде (5–7 сыныптар) өткіземін, бұл кезде оқушылардың шет тілін үйренуге деген ынтасы жоғары болады.

7–сабақта шығармашылық тапсырмаларды қолдану:

– оқиғаның басқа соңын ойлаңыз (қайғылы немесе көңілді);

– суреттер сериясы бойынша әңгіме ойлап табу және жазу;

Осылайша, мен жұмыста қолданатын барлық қарапайым әдістер оқушылардың шығармашылық және тапқырлық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, оларды тек интеллектуалды ғана емес, сонымен бірге жеке тұлға ретінде де байытады деп ойлаймын. Әрине, шет тілін оқытудағы біздің міндетіміз – көңіл көтеру, көңіл көтеру емес, үйрету, зиян келтіру емес, ДАМЫТУ, гол соғу емес. Оқушыларға қанаттарын кесу емес, олар үшін шығармашылық және сәттілік жағдайларын жасау маңызды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Варенинова, Ж.Б. Ағылшын тілін оқытудағы әннің рөлі / Ж. Б. Варенинова // Мектептегі шет тілдері. – 1998. – № 6. – Б. 65.

2. Васильева, Л.Я. Шет тілдерін оқытуды дамыту. / Л. Я. Васильева / / Мектептегі шет тілдері. – 1998. – № 2. – Б.24.

3. Денисова Л. Г. Оқытудың шығармашылық кезеңіне арналған драмалық ойындар / Л. Г. Денисова / / Мектептегі шет тілдері. – 1990. – № 9. – Б. 101.

4. Манилова, Н. Я. Шет тілі сабағындағы ойын / Н. Я. Манилова / / Мектептегі шет тілдері. – 1997. – № 1. – Б. 25.

5. Шет тілі оқытушысының үстел кітабы / Е. Н. Маслыко. [и др.]; под ред. Е. А. Маслыко. – Изд. 9–шы, стереотип. – Мн.: «Жоғары Мектеп», 2004 – 522с.

6. Рогова, Г.В., Орта мектепте шет тілдерін оқыту әдістемесі / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович; – Минск: Ағарту, 1991. – 287 б.

4-секция: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации;
Иностранный язык: два иностранных языка

А.Н. Семенова
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты, Павлодар қ.
Ж.М. Байгожина
Ғылыми жетекші:педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Павлодар қ.

ШЕТ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА КОММУНИКАТИВТІК ҚАБІЛЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аннотация: *Еліміз дүние жүзі елдерімен байланысын күн сайын дамытып келеді. Халықаралық қатынастар дамып, шет тілдерін үйрену адамдар өмірінің маңызды құралына айналуда. Ол әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдени процестердің белсенді факторына айналды. Мұның бәрі шет тілінің оқу пәні ретіндегі мәртебесін көтергені белгілі. Шет тілінде қарым-қатынас жасағанда оны әрқашан тұтынушының тілі мен мәдениетіне сай қолдану керек. Ал бұл өз кезегінде тілде тиімді қарым-қатынас жасап, соған сай әрекет етуді талап етеді.*
Түйінді сөздер: *құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, әлеуметтік-психологиялық қабілеттер, тұлға, оқыту технологиялары.*

Аңдатпа: *Наша страна ежедневно развивает свои отношения со странами мира. Развиваются международные отношения и изучение иностранных языков становится важным средством жизни людей. Он стал активным фактором в социально-экономических, научно-*

технических и культурных процессах. Известно, что все это повысило статус иностранного языка как предмета изучения. При общении на иностранном языке он всегда должен использоваться в соответствии с языком и культурой потребителя. И это, в свою очередь, требует способности эффективно общаться на языке и действовать на нем.
Ключевые слова: *компетентность, коммуникативная компетентность, социально-психологические способности, личность, технологии обучения.*

Abstract: *It is obvious that our country develops its relations with the countries of the world on a daily basis. International relations are developing, the study of foreign languages is becoming an important means of human life. He became an active factor in socio-economic, scientific, technical and cultural processes. It is known that all this has increased the status of a foreign language as a subject of study. When communicating in a foreign language, it should always be used in accordance with the language and culture of the consumer. And this, in turn, requires the ability to communicate effectively in the language and act on it.*
Keywords: *competence, communicative competence, social and psychological abilities, personality, teaching technologies.*

Тіл – қатынас құралы. Тіл – халық рухы. Осынау үш әріптен тұратын құдірет бүкіл әлемді бір- бірімен тығыз қарым – қатынаста байланыстыра алады. Ұлтаралық қатынастардың негізгі дәнекершісі де – тіл. Демек, ана тіліміздің басқа тілді үйрену арқылы біз сол елдің тілін, дінін, жерін, мәдениетін, әдет-ғұрпын, салт дәстүрін біле аламыз және қарым -қатынас жасау арқылы ел экономикасын, әлеуметтік жағдайымызды да жақсартуға болады.

Тұңғыш Президентіміз – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты барша отандастарымызған арнаған кезекті Жолдауында «тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын кезеңдеп іске асыруды ұсынды, үш тілді еркін меңгеруді алға мақсат етті. Соның бірі, шетел тілі, анығырақ айтқанда ағылшын тілі. Шетел тілін оқыту бала бақшадан басталып, жоғары оқу орнына дейін міндеттеліп отыр. Сондықтан қоғамда талап етілетін мемлекеттік және шетел тілін оқытуда алдымен коммуникативтік қабілеттерді қалыптастыру қажет.

Коммуникативтік қабілеттерді қалыптастыру – тілдік білімді жетілдірумен қатар сөйлеу дағдысын да арттырады. Тұлғаның сөздік

қоры көбейіп, тіл нормаларын меңгеру сапасы жоғарылайды. Мысалы, бала бақшада ұйымдастырылатын мерекелік кештерде шетел тілінде өлең оқытып, ән үйрету баланың шетел тілін тез меңгеруіне себебін тигізеді және басқа тілді үйренуге деген қызығушылығы артады. Ал мектеп жасындағы оқушылармен және жоғары оқу орнында студенттермен өткізілетін кіші ғылыми жарыстар, олимпиадалар, онкүндіктер, дебаттар, сыныптан тыс ұйымдастырылатын драмалық үйірмелер шетел тілін оқытуда коммуникативтік қабілеттерді қалаптастырудың бірден-бір дәлелі болмақ [1, 85 б.].

XXI ғасырдың жан-жақты зерделі, дарынды, талантты адамын қалыптастыру бағытындағы білім беру мәселесі мемлекетіміздің басты назарында. Сондықтан да оқыту жүйесін заман талабына сай үйлестіре алу міндеті туындап, білімге, барлық оқу-әдістемелік жүйеге жаңа талап қойылды. Осы талаптарды ескере отырып, алдыма қойған мақсатым — оқушыны оқуға қызықтыратын, қабілетін арттыратын жағдай жасау. Оның бастысы — оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, оқушылардың сыни ойлау дағдыларын жетілдіру, өздігінен білім алу процесінде бірлесе әрекет етуге үйрету, коммуникативтік қабілеттерін қалыптастыру.

Шет тілі сабақтарында коммуникативтік қабілеттерді қалыптастырудың негізгі бір құралы - сыни ойлауды дамыту технологиясы [2, 115 б.].

Сыни ойлау деген – әр жеке тұлғаның кез –келген жағдайдағы мәселені ойлап, зерттеп қорытып, өз ойын еркін ортаға жеткізе алуы. Сыни тұрғыдан ойлау, өзіндік, жеке ойлау болып табылады. Ол – өз алдына сұрақтар қойып және үнемі оларға жауап іздеу, шешімін табуды қажет ететін мәселені анықтау, әр мәселеге байланысты өз пікірін айту, оны дәлелдей алу, сонымен қатар басқалардың пікірлерін дәлірек қарастыруды және сол дәлелдемелердің қисынын зерттеу дегенді білдіреді. Нағыз сабақ – ол әрқашан диалог, іздене, дайындала, үйрене, шәкірттер болашағын ойлай жасалған еңбек пен тәжербиенің бірлігі. Сын тұрғысынан ойлау үш бөліктен тұрады:

Біріншіден, сын тұрғысынан ойлау өзіндік және жеке ойлау болып табылады.

Екіншіден, сын тұрғысынан оқыту жаттанды қағидаларды дәлелдеп айта беру емес, оқушы оқып, оны еске сақтап айту қабілеті жоқ, керісінше терең ойлау арқылы ескіге жаңаша көзқарас қалыптастыру мүмкін, тың идеялар ойлап табуы мүмкін.

Үшіншіден, сын тұрғысынан ойлау сұрақтар қойып, шешімін табуды қажет ететін мәселені анықтаудан басталады. Жалпы адамзат

баласы тумысынан білуге құмар болып келеді. Өзінің жеке қызығушылықтарымен қажеттіліктеріне жауап беруге талпынады.

Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасы қызығушылықты ояту, мағынаны ашу, ой толғаныс кезеңдерінен түзіледі. Бұл кезеңдерде баланың коммуникативтік қабілеттері арта түседі [3, 96 б.].

Қызығушылықты ояту

Үйрену процесі – бұрынғы білетін және жаңа білімді ұштастырудан тұрады. Үйренуші жаңа ұғымдарды, түсініктерді, өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырады, коммуникативтік қабілеттерді кеңейте түседі. Сондықтан да, сабақ қарастырылғалы тұрған мәселе жайлы оқушы не біледі, не айта алатындығын анықтаудан басталады. Осы арқылы ойды қозғату, ояту, ми қыртысына тітіркенгіш арқылы әсер ету жүзеге асады. Осы кезеңге қызмет ететін «Топтау», «Түртіп алу», «Ойлану», «Жұпта талқылау», «Болжау», «Әлемді шарлау» т.б. деген аттары бар әдістер (стратегиялар) жинақталған. Қызығушылықты ояту кезеңінің екінші мақсаты – үйренушінің белсенділігін арттыру. Өйткені, үйрену – енжарлықтан гөрі белсенділікті талап ететін іс-әрекет екені даусыз. Оқушы өзі білетінін еске түсіреді, қағазға жазады, көршісімен бөліседі, тобында талқылайды. Яғни айту, бөлісу, ортаға салу арқылы оның ойы ашылады, тазарады. Осылайша шыңдалған ойлауға бірте-бірте қадам жасала бастайды. Оқушы бұл кезеңде жаңа білім жайлы ақпарат жинап, оны байырғы біліммен ұштастырады, коммуникативтік қабілеті артады.

Мағынаны ашу

Ойлау мен үйренуге бағытталған бұл бағдарламаның екінші кезеңі мағынаны ашу (түсіне білу). Бұл кезеңде үйренуші жаңа ақпаратпен танысады, тақырып бойынша жұмыс істейді, тапсырмалар орындайды. Оның өз бетімен жұмыс жасап, белсенділік көрсетуіне жағдай жасалады. Оқушылардың тақырып бойынша жұмыс жасауына көмектесетін оқыту стратегиялары бар. Соның бірі INSERT. Ол бойынша оқушыға оқу, тақырыппен танысу барысында V – «білемін», — — «мен үшін түсініксіз», + — «мен үшін жаңа ақпарат», ? – «мені таң қалдырады» белгілерін қойып отырып оқу тапсырылады. INSERT – оқығанын түсінуге, өз ойына басшылық етуге, ойын білдіруге үйретететін ұтымды құрал. Бір әңгіменің соңына тез жету, оқығанды есте сақтау, мәнін жете түсіну – күрделі жұмыс. Сондықтан да, оқушылар арасында оқуға жеңіл-желпі қарау салдарынан түсіне алмау, өмірмен ұштастыра алмау жиі кездеседі. Мағынаны түсінуді жоғарыдағыдай ұйымдастыру – аталған кемшіліктерді болдырмаудың бірден-бір кепілі.

Ой толғаныс

Үйретушілер білетіндерін анықтап, білмейтіндерін белгілеп сұрауға әзірленеді. Бұл әрекет арқылы жаңаны түсіну үшін бұрынғы білім арасында көпірлер құрастыруға, яғни байланыстар құруға дағдыландырады, коммуникативті дағдылары қалыптасады. Тақырып туралы ой-толғаныс – бағдарламаның үшінші кезеңі. Күнделікті оқыту процесінде оқушының толғанысын ұйымдастыру, өзіне, басқаға сын көзбен қарап, баға беруге үйретеді. Оқушылар өз ойларын, өздері байқаған ақпараттарды өз сөздерімен айта алады. Бұл сатыда оқушылар бір-бірімен әсерлі түрде ой алмастыру, ой түйістіру, өз үйрену жолын, кестесін жасау мақсатында басқалардың әр түрлі кестесін біліп үйренеді. Бұл үйрену сатысы – ойды қайта түйіп, жаңа өзгерістер жасайтын кезең болып табылады. Әр түрлі шығармашылықпен ой түйістіру болашақта қолданылатын мақсатты құрылымға жетелейді [4, 95 б.].

Осы кезеңді тиімді етуге лайықталған «Бес жолды өлең», «Венн диаграммасы», «Еркін жазу», «Семантикалық карта», «Т кестесі» сияқты стратегиялар әр сабақтың ерекшелігіне, ауыр-жеңілдігіне қарай лайықтала қолданылады.

Сыни ойлауды дамыту технологиясының әрбір кезеңі балалардың коммуникативтік қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған.

Сабақта оқушыға білім дайын күйінде беріле салмау керек. Мұғалім шеберлігі арқылы баланың білімді игеруге қызығушылығын ояту қажет. Ал ол сұрақ әр түрлі әдіс-тәсілдер арқылы баланың алдына жан-жақты мақсат қойып, іске асыруына жол көрсетеді. Жаңа технология ретінде ең озық әдістерді уақытында игеру, іздену арқылы бала бойына дарыту, одан өнімді нәтиже шығара білу – әрбір ұстаздың басты міндеті.

Бірнеше тәсілдерге тоқтала кетейік: «ойлар мен пікірлер себеті» тәсілі- сабақтың бастапқы кезеңіндегі, білім мен тәжірибені белсендіру жүріп жатқандағы жеке және топпен жұмыс жүргізуді ұйымдастыру тәсілі. Бұл тәсіл оқушылардың сабақта талқыланатын тақырып бойынша не білетінін анықтауға мүмкіндік береді. Тақтада немесе презентацияның слайдында - себеттің белгісі, онда оқушылардың өтілетін тақырып бойынша білетіндері шартты түрде жинақталады.

1. Әр оқушы берілген тақырып бойынша не білетінін есіне түсіреді және дәптерге жазады (жеке жұмыс 1-2 минутқа созылады).

2.Ақпаратпен жұпта және топпта бөлісу.

3.Әрі қарай әр топ бір мағлұматты не ақпаратты алдында айтылғанды қайталамай айтады.

4. Барлық ақпарат, қате болса да, «ойлар себетіне» қысқаша жазылады.

5.Барлық қателер жаңа ақпарат алу барысында түзетіледі.

Мысалы: тақтаға себеттің белгісі жабыстырылады, оған оқушылар сабақта не істейтіні шартты түрде жинақталады.

- Айтылымды жетілдіру.
- Жаңаң ақпаратты білу.
- Грамматикалық дағдыларды жаттықтыру.
- Жаңа сөздерді білу.
- Оқу.
- Сұрақ қою;
- Жауап беру.

Интерактивті стратегия. Кесте «Білеміз – Білгіміз келеді – Білідік »

Оқыту берілген тақырып бойынша оқушылардың берілген тақырып бойынша білетінін белсендіруден басталады. Алдымен олардың тақырып бойынша не білетінін сұраңыз.Оларға сурет не затты көрсетіңіз немесе өзіңіз білетініңізді талқылаңыз.

Балалар өз ойларын білдіре бастағанда тақтаға кестеніңбірінші бағанына жазып қойыңыз.

Оқушыларға жұмыс кестесіне туындаған кез келген сұрақты және берілген мақаланы оқығанда алам деген жауаптарын жазып қоюды сұраңыз. Оқушыларға мақаланы оқығанда жұмыс кестесіне жауап жазып отыруларын ұсыныңыз.

Оқушылар мақаланы оқып болған соң және өз жұмыс кестелерін толтырып болған соң барлық сұрақтарына жауап алғанын тексеру үшін талқылаңыз. Оқушыларға ақпаратты одан әрі іздестірудің әр түрлі тәсілдерін ұсыныңыз.

«Аялдама жасап оқу» әдісі.

«Аялдама жасап оқу» әдісі қолданылатын материал әдеби шығармалар болып табылады. Берілген тәсілдің міндетті шарты-мәтіннен аялдама жасау үшін тиімді кезеңдерді табу. Бұл аялдамалар-перделер сипатты: бір жағында білетін ақпараттар орналасқан, ал екінші жағында оқиғаны бағалауға ықпалы зор мүлдем белгісіз ақпарат бар. Бұл әдіс өзіндік пікірге күрделі өзгеріс енгізіп қана қоймай, тіпті бұрыңғы ұстанымнан бас тартуды да талап етеді. Бірақ ұстанымнан бас тартуы - біреудің ықпалы емес, оқушының өз бетінше материалмен жұмыс істеуінің нәтижесі.

Берілген тәсіл технологияның барлық кезеңін қамтиды.

Қызығушылықты ояту.Берілген кезеңнің негізінде тек мәтіннің атауы мен авторы жайлы мәлімет, балалар өздері шығарма не жайлы болатынын болжаулары керек.

Ой толғау. Бұл кезеңде, мәтіннің бір бөлігімен танысып, оқушылар материал туралы болжамдарын нақтылайды. Тәсілдің ерекшелігі сол, болжамдарын нақтылау кезеңі (Ой толғау кезеңі) бір мезетте келесі бөліммен танысу кезеңіне қызығушылықты ояту кезеңі болып табылады. Мұғалімнің қоятын сұрақтары Блум сұрақтарының барлық деңгейін қамтуы керек. Міндетті сұрақ : «Әрі қарай не болады және неге?»

Рефлексия. Қорытынды пікір алмасу. Бұл кезеңде мәтін қайтадан біртұтас күйде болады. Оқушылармен жұмыс түрі әр түрлі болуы мүмкін: хат, пікірталас,бірлесе іздеу, тезистер,мақалды таңдау, шығармашылық жұмыс.

Мәтінмен бұлай жұмыс істеу мәтінді талдау біліктілігін дамытады, жеке элементтердің байланысын табады (тақырыптың, бейненің, автор ұстанымын көрсету тәсілі), өз ойын ашып айта білуді дамытады, түсіністік пен ой елегінен өткізуге үйретеді. «Аялдап оқу» әдісі оқушылардың келесі біліктіліктерін дамытады: мәтінді талдау; сұрақ қою; өз көзқарасын дәлелдеу; мәтіннің басты ойдын бөліп көрсете білу, коммуникативтік қабілеті дамиды.

Кластер – белгілі бір тәртіпте мәтіннің мағыналық бірліктерін бөліп көрсету. Әдістің мағынасы бар білімді жүйелеуге талпыну. Ол «Ойлар себеті» әдісімен байланысты. Кластерлер сабақтың басқа кезеңінде де ой толғау, рефлексия кезеңінде, сондай-ақ жалпы сабақтың да басты әдісі бола алады. Есте сақтау үшін біз бір нәрселерді жазып,сызғанда, біз оларды интуитивті түрде ерекше түрде орналастырамыз, белгілеріне сай біріктіреміз. Кластер – материалды жүйелеудің графикалық әдісі. Біздің ойларымыз шашырамайды, белгілі бір жүйеге жинақталады.

Тәртібі өте қарапайым. Күн жүйесінің моделін саламыз: жұлдыздарды, ғаламшарларды және олардың серіктерін. Ортасында жұлдыз орналасады- бұл біздің тақырыбымыз. Айналасында ғаламшарлар-ірі мағыналық бірліктер. Оларды тура сызықпен жұлдызбен қосамыз. Әр ғаламшардың өз серіктері бар. Кластерлер жүйесі көптеген ақпараттарды қамтиды. Бұл әдісті ақпаратпен, мәтінмен , негізгі материалмен таныспас бұрын, сұрақтар түрінде немесе мағыналық бөлімдердің атаулары ретінде қызығушылықты ояту кезеңінде қолдануға болады.

Бұл әдістің рефлексия кезеңінде де қолану аясы кең: Алдын-ала жасалған кластерлердегі қате ойларды түзету, жаңа ақпарат негізінде

қайтадан толтыру. Жаңа кластерлерді презентациялау өте маңызды кезең болып табылады. Бұл жұмыстың мақсаты тек материалды жүйелеу ғана емес, кластер бөлімдері арасындағы өзара себеп-салдарлық байланысты айқындау.

Кластерлер жасау тәртібі:

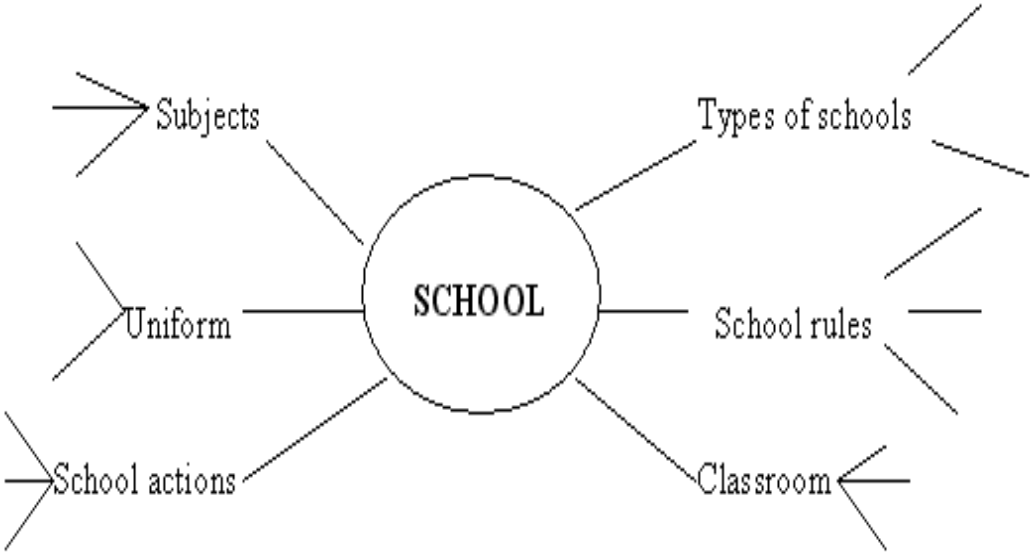
1 кезең: оқушылар негізгі, тақырыптың, ойдың «жүрегі» болып табылатын басты сөзді немесе сөз тіркесін анықтайды.

2 кезең : оқушылар берілген тақырып бойынша барлық естеріне түскендері мен білетіндерін жазады.

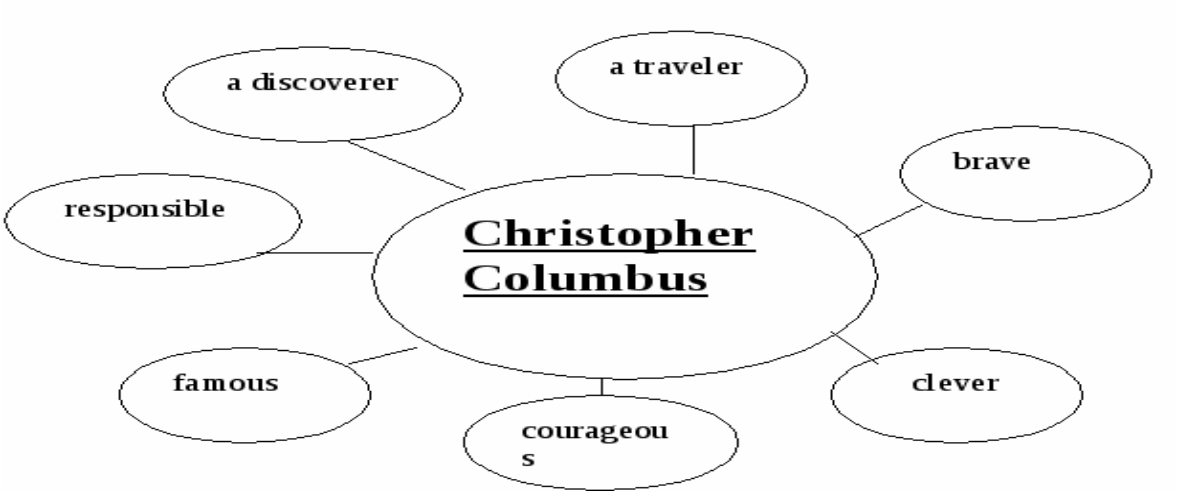
3 кезең: оқушылар жинақтаған материалдарды жүйелеу жүзеге асырылады.

4 кезең : жазу барысында жаңадан пайда болған сөздер басты сөзбен тура сызық арқылы байланыстырылады.

«School» кластері

«Christopher Columbus» кластері

Сыни ойлауды дамыту технологиясының дәстүрлі оқытудан басты айырмашылығы білімнің дайын күйінде берілмеуі. Нақты жағдайда «мынаны былай жазу немесе айту керек» деп көрсетпей, оқушының өзінің шығармашылық ойлауының орын алуына мүмкіндік беру, шешім қабылдауға үйрету, жауапкершілігін арттыру, коммуникативтік қабілеттерін қалыптастыру.

«Болжам ағашы» әдісі

Бұл әдіс сюжеттік желіні немесе әңгімені алдын-ала болжам жасауға көмектеседі. Бұл әдістің жұмыс тәртібі мынандай: оқушылар берілген әңгіменің не мәтінінің болуы мүмкін соңына алдын-ала болжам жасайды. Ағаштың діңі - тақырып, бұтақтары- «мүмкін» және «болуы керек» деген негізі екі бағытта жүретін болжамдар (бұтақтар саны шектеулі емес), және ең соңғысы – «жапырақтар» - осы болжамдарды жақтап айқындайтын негіздер. «Болжам ағашы» әдісін мәтінді талдағанда, жағдайды болжағанда, лексиканы бекіткенде қайсы-бір мәселені талдағанда бекіту кезеңінде қолданған орынды.

Бұл әдіс болжау негізінде құрылатын болғандықтан, оқушылардың сөйлемдерінде келер шақ пен келісу шырайлары белсенді қолданылады.

Рефлексия кезеңінде синквейнді қолдануға болады «Ақпаратты түйіндей білу, күрделі ойды, сезімді, болжамдарды бірнеше сөзбен жеткізе білу- жоғары біліктілік. Ол оқушыдан терең ой мен бай сөз қорын, шешендікті талап етеді. Синквейн – бұл шағын түрде көрсетілген ақпараттар синтезінен тұратын өлең, ол түсініктің мәнін сүреттеуге немесе алынған білім негізінде рефлексия жасауға мүмкіндік береді.» (И.Викентьева).

Синквейна құрылысы

The synquane is a special form of the poem, which consists of 5 lines жолы

Бұл бес жолды өлең

- 1 one word title, a noun that tells what your poem is about; заявляетсятемаилипредмет (бір зат есім);

- 2 two adjectives that describe what you're writing about; заттың сипаттамасы беріледі (екі сын есім немесе есімше);

- 3 three- ing participles that describe what your poem is about; заттың қимылының сипаттамасы беріледі(3 етістік);

- 4 a phrase that tells more about what you're writing about; әдетте төрт маңызды сөзден тұратын, автордың пікірін білдіретін фразакелтіріледі,

- 5 a synonym for your title, another noun that tells what your poem is about. синоним, тақырыптың немесе заттың мағынасын айқындап немесе кеңітетді (бір сөз).

Синквейн – рефлексия үшін жылдам және күшті құрал, өйткені ол ақпаратты түйіндеуге, күрделі ойларды, сезімдерді және ақпараттарды бірнеше сөздің көмегімен жеткізуге мүмкіндік береді. Әлбетте, синквейндерді оқушыладың өзін-өзі шығармашылық таныту құралы ретінде қолдануы өте қызықты.

Мысалы:

- House - тақырыбы (зат есім).

- big, nice – тақырыпты екі сөзбен суреттеу (сын есім).

- live, sleep, play – осы тақырып аясында әрекетті үш сөзбен сипаттау (етістіктер).

- liketoinvitefriends –тақырыпқа деген көзқарасты көрсететін төрт сөзді фраза.

- building - тақырыптың синонимі (бір сөз) .

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясын шет тілдері сабақтарында қолдану өте ыңғайлы.

Берілген технологияның мұғалімге беретіні: берілген тақырып бойынша оқушылар өз пікірлерін еркін жеткізеді, қателесуге қорықпайды және мұғалімнің қатесін түзететіне сенімді болады,

- айтылған барлық пікірді жазып қою: оның кез келгені алдағы уақытта жұмыс барысында маңызды болады,

- жеке, жұппен, топпен жұмысты үйлестіру: жеке жұмыс істеу әрбір оқушыға өз білімі мен тәжірибесін белсендіруге, басқа пікірлерді естуге,өз ойын шатасып кетем деген қорқынышсыз жеткізе алуына мүмкіндік береді.

Жоғарыда келтірілгеннің бәрінен мынандай қорытынды шығаруға болады: сын тұрғысынан ойлау технологиясының пайдалы

жақтары көп және оның шет тілі сабақтарында коммуникативтік қабілеттерді қалыптастыру құралы ретінде кеңінен және батыл енгізуге болады.

Шетел тілін меңгеру еліміздің дамуына да әсерін тигізетін өзара байланыстың негізгі құралы десек те болады. Кейінгі ұрпақтың көптілді тұлға болып өсуі, жаһандану үдерісінен туындап отырған заман талабы. Қазіргі таңда педагогика ғылымының басты мақсаты тек білім беру ғана емес, сондай-ақ біліктілігін өз бетінше жетілдіре алатын, шетел тіліндегі ақпараттық ресурстарды өз бетінше тауып, талдап және тиімді пайдаланатын, оқытуда коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыра алатын мамандардың болуы. Коммуникативтік қабілеттерді қалыптастыру жеке тұлғаның рухани өсуін қалыптастырады, адамдарды түсіне білуіне көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан мектебі» журналы. № 6, 2020., 108 б.

2. Абсатова М. А. «Қазіргі педагогикалық технологиялар» — Алматы, 2066ж. 135 б.

3. Кларин М. В. Развитие критического и творческого мышления// Школьные технологии.- 2014.- №2. 188 стр.

4. Верещагина И.Н.,Рогова Г.В. «Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях.» Play and Learn.№7\2006. 120 стр.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (Русский язык и литература)

Е.С. Вениченко
учащаяся 9 класса , КГУ СОШ, г. Экибастуз
А.Н. Семащенко
руководитель : учитель русског языка и литературы, педагог-исследователь
А.С. Арынова
магистр, учитель английского языка

Лингвокультурные особенности казахстанского комикса Мадибека Мусабекова «Ермек Батыр»

Аннотация. Комиксы – это тексты с полной креолизацией, где вербальная часть неразрывно связана с изображением. В процессе

изучение и чтения комиксов читатель не только постигает смысл и творческое воображение художника, осуществляя особый вид коммуникации – дискурсию комикса. Какими языковыми средствами создаются лингвокультурные особенности комикса? Как при переводе учесть лингвокультурные особенности текста. При переводе используются различные виды адаптации: прагматическая, лингвокультурная и стилистическая.

Ключевые слова: комикс, креолизованные тексты, лингвокультурные особенности, дискурс, переводческая трансформация

Современное общество невозможно представить без средств массовой коммуникации. В XX в. появляются новые средства массовой коммуникации и осуществляется переход от вербальной культуры к визуальной. Технологии продолжают развиваться, что приводит к возникновению новых способов коммуникации, новых возможностей подачи информации для ее ускоренного усвоения и увеличения влияния на аудиторию. В таких условиях становится популярным комикс как визуально-текстовый способ коммуникации. Комикс является перспективным видом медиа, так как служит упаковкой для передачи культурных ценностей широкой аудитории. В систему знаков комикса отбираются лишь однозначно воспринимаемые символы, базирующиеся на работе конкретного мышления. Практически все тексты в рамках данного жанра являются креолизованными. Креолизованные тексты - тексты, в которых используется как вербальный, так и изображение, - в настоящее время являются одной из преобладающих форм представления информации. Комиксы – это тексты с полной креолизацией, где вербальная часть неразрывно связана с изображением. Под вербальными компонентами понимается буквенный текст, все есть речевое единство в рамках комикса. Здесь выделяется два подвида: авторская речь и речь персонажей, помещенная в специальные рамки - филактеры.

В процессе изучение и чтения комиксов читатель не только постигает смысл, заложенный автором, но и творческое воображение художника, осуществляя особый вид коммуникации – дискурсию комикса. Как это создается? Какими языковыми средствами создаются лингвокультурные особенности комикса? В.И. Карасик определяет дискурс как «текст, погруженный в ситуацию реального общения» или как «речь, погруженную в жизнь», поэтому комиксы

можно признать особым типом дискурса. Ученый разграничивает дискурс на личностно-ориентированный (бытовой и бытийный) и статусно-ориентированный (институциональный). В первом случае в общении участвуют хорошо знающие друг друга коммуниканты, раскрывающее друг другу свой внутренний мир, во втором случае это представители той или иной социальной группы.) [1, 3]

Для построения и отображения в дискурсе одного из «возможных миров» производится тщательный отбор лингвистических средств. Языковые формы, из которых строится дискурс, помогают при его восприятии понять, что выражено ими на трех уровнях – семантическом (например, участники описываемых, присутствующих объектов, обстоятельства совершаемого действия), прагматическом и интеракциональном. Весь процесс понимания дискурса можно считать построенным на умозаключениях адресата речи, который на основе знаний языка и мира догадывается о том, что не выражено в буквальном значении языковых форм.

Художественное произведение, типологию которого отражает и комикс, представляет собой систему следующих взаимосвязанных уровней: 1) сюжетно-композиционного уровня; 2) пространственно-временного уровня (хронотопа); 3) уровня системы образов; 4) стилистического уровня; 5) идейно-философского уровня (как «высшего» в произведении) [4].

Мы остановили свое внимание на комиксе «Ермек» автора Мадибека Мусабекова, так как выпускается уже продолжительное время и имеет несколько частей (несколько частей комикса «Ермек. Легенда забытых времен» выпущены в 2014 году, комикс «Томирис» выпущен в 2020 году), это комикс в жанре фэнтези, основанный на мифологии и истории казахского народа, про батыра в эпоху кочевников и войн между племенами Средней Азии. Особенностью данного комикса является то, что текст написанный на русском языке автором-казахом, показывает особенности некоторые обычаи и традиции и мышления казахского народа; в нем воссозданы сказочная птица Самрук и мифологический персонаж из древнеиранской мифологии – Фарн. Интерес представляет образ Фарна – солярного божества, который связывается с образами животных и птиц, поэтому считалось, что амулеты из птичьих перьев способны приносить удачу и защищать владельца. Этот персонаж представлен художником в

образе полуженщины – полуживотного с головой барана. Древнеиранское божество был заимствован скифами и воплощен в образе этого животного и получил распространение среди скифов-сарматов в IV в. до н.э. [8]

Повествователь в комиксе личностно обозначен, является одновременно героем, очевидцем событий в комиксе (герой-рассказчик - Старик), рассказывая героям легенду. Этот прием позволяет автору совместить временные пласты реального времени и мифологического времени в комиксе. Такой композиционный прием «рассказ в рассказе» незакольцован, что позволяет продолжать повествование комикса в последующих сериях.

С целью выявления интереса и понимания комикса как особого рода искусства, была составлена анкета для учащихся. В анкетировании участвовали 50 учащихся 9-х классов. Вопросы направлены на понимание особенностей комикса, его темы, идеи, содержания, особенностей использования вербальных средств для создания образа, хронотопа, а также идеи в русском и английском вариантах комикса. В результате было выявлено, что особые затруднения у респондентов вызвали вопросы определения идеи определения, значения образов (Фарн), и отбор вербальных средств в художественном тексте комикса.

Методом сплошной выборки был проведен анализ лексических средств вербального текста комикса Мадибека Мусабекова «Ермек Батыр». В ходе исследования выявлено, что в значительной части в тексте использованы 381 существительное; 343 глагола (и 9 причастий как его особой формы); 176 прилагательных, особую группу составляют 18 междометий и 36 модальных частиц, придающих тексту эмоциональность и экспрессивность.

Существительные в количественном соотношении можно разделить на группы по значению: 157 конкретных, 195 абстрактных, вещественные - 0, собирательные - 2, а также собственные с онимами – 8 (Ермек, Карабай, Назипа, Кадыр, Жадыра, Сарыбай, Асыл, Адил), топонимами (Иссык, Талгар, Заилийский Алатау) – 3, и мифонимами – 2 (Самрук, Фарн). Глагол используется в художественной речи прежде всего для передачи движения, выражающего динамику окружающего мира [5]. Создание модели мира с помощью глаголов

позволяет автору индивидуализировать художественный текст комикса, помогая выразить стремительно разворачивающиеся события или наоборот замедлить темп в повествовании. Действие как процесс во времени передается формами изъявительного наклонения: прошедшего времени – 190 глаголов, настоящего времени – 91, будущего времени – 55; а также 5 инфинитивами, 6 причастиями как особой форме глагола. Соотнесенность временных форм позволяет автору передать действия, разворачивающиеся в реальном времени и затем перенести читатели в мифологическое время, в котором разворачиваются основные события. При этом темп речи автора-повествователя замедляется, стилистически приближая от рассказа к жанру легенды. Синтаксическое построение предложений меняется, предложения становятся полными распространенными, простые глагольные сказуемые выражены, в основном, глаголами прошедшего времени.

Немногочисленное использование междометий в речи персонажей – всего 18 – позволяет передать эмоциональные особенности живой разговорной речи: «ой», «ох», «м-м», «эх», «жау», «о да», «да», «ну», «ух, ты». Экспрессию также придают модальные частицы, они представлены в большем количестве – их 36. Это частицы, выражающие дополнительные оттенки и различные значения: усиления, вопроса, выделения, ограничения, указания, восклицания, что приближает к разговорной речи. Преимущественное использование абстрактных существительных и нейтральной общелитературной лексики свидетельствует об информационной насыщенности художественного текста комикса.

Также мы рассмотрели данный комикс на английском языке и провели сопоставление художественного текста на русском и английском языке. Перевод был осуществлён Мадибеком Мусабековым. При переводе были использованы различные виды адаптации. Переводческие трансформации представляют собой особый вид перефразирования – межъязыковое, которое имеет существенные отличия от трансформаций в рамках одного языка. Сложные для понимания отрывки были либо пересказаны, либо, если это не вело к искажению сюжетной линии повести, опущены. Переводчик довольно часто опускает словосочетания оригинального текста, никак не передавая их в тексте перевода, так как они отражают лингвокультурные особенности казахского народа, но при этом смысл

перевода не искажается, так как текст адаптирован для англоязычной аудитории. В частности, были использованы такие виды адаптации, как: прагматическая, лингвокультурная и стилистическая. Переводчику необходимо заботиться о достижении желаемого воздействия на адресата, поэтому прагматическая адаптация играет здесь важную роль. При проведении анализа были выявлены следующие приёмы переводческих трансформаций прагматической адаптации: эксплицирование (пояснение), опущение, генерализация, конкретизация, добавление, перевод реалий (приложение 1).

Нередко встречается внесение в текст перевода дополнительной информации, то есть эксплицирование текста. Необходимость обеспечить адекватное понимание передаваемого сообщения для рецептора перевода может заставить переводчика заменить непонятный элемент исходного сообщения добавочной информацией, которая лишь подразумевалась в оригинале, но была вполне очевидна для рецептора оригинала.

Было выявлено, что переводчик использует стилистическое снижение лексики до разговорного уровня (And all of that is just in half an hour), для простоты чтения и улучшения восприятия произведения читателем. В тексте переводчик заменяет существительные, глаголы, наречия на слова простой разговорной и сниженной лексики. Например: слово ‘dig’ (изначальный перевод ‘копать’) имеет сленговое значение ‘тащиться’. Так, фразу “Hey, I dig your new style” можно перевести, как «Я тащусь от твоего нового образа»

Также в тексте присутствует большое количество глаголов движения, мимики и жеста (move, walk, run, fl), с помощью которых М. Мусабекову удалось точно отобразить явления внеязыковой действительности, скрытые особенности характера персонажей, их внутреннее психологическое состояние, эмоции, поведение и отношение к миру.

Одной из характерных черт вербального текста комикса является его лаконичность. Так как главное место занимает изображение, вербальный текст предельно сжат, это проявляется в использовании большего количество абстрактных существительных, использованием указательных местоимений, небольшого количества прилагательных, незначительным количеством причастий и отсутствием деепричастий. Причастия как явление книжной речи используются в вербалике персонажа-повествователя. Таким образом, весь процесс понимания в дискурсе можно считать построенным на умозаключениях адресата речи, который на основе знаний языка и

мира догадывается о том, что не выражено в буквальном значении языковых форм, но дополнено изображением, основанном на представлении автора-художника.

Литература

1. Карасик В.И. О категориях дискурса // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты. — Волгоград; Саратов, 1998
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание. М.: Языки славянской культуры, 2004. 555 с.
3. Столярова Л.Г. Комикс как тип дискурса https://cyberleninka.ru/article/n/komiks-kak-tip-diskursa/viewer
4. Павлова О.А. Основы теории литературы: Учебно-методическое пособие. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 1999. 64с.
5. Козлов Е.В. Комикс как явление лингвокультуры: знак – текст – миф. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2002. 183с.
6. Словарь лингвистических терминов https://www.textologia.ru/slovari/lingvisticheskie-terminy/?q=484
7. МАТЕРИАЛЫ I Международного конгресса «ДЕТИ И КНИГИ В ПОЛИКУЛЬТУРНОМ МИРЕ», А. 2019, Айткулова Ж.Б. КОМИКСЫ КАК ОСОБЫЙ ЖАНР ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (с. 149)
8. И.Ю. Шауб Из истории языческих верований в Северном Причерноморье: культ фарна у скифов. https://cyberleninka.ru/article/n/iz-istorii-yazycheskih-verovaniy-v-severnom-prichernomorie-kult-farna-u-skifov-1

Приложение 1. Анализ переводческих трансформаций в переводе комикса

	Оригинал	Перевод	Виды трансформаций и технических приемов перевода
1	2	3	4
1	**Я? Вру? Да ни за что** на свете	**I'd never lie to you**	технический прием: опущение
2	Надеюсь	I hope so	технический прием: добавление
3	Что если нас увидит Самрук и заметит нас?	What will happen if we face Samruk and it notices us?	Лексико-грамматическая трансформация: антонимический перевод
4	Я слышу писк но не	I can hear squeaking but I	технический прием:

	могу понять чей он	**can't see** what's causing it	добавление
5	**Ну что же, тогда** присаживайтесь поудобнее	Well, then sit back and listen	технический прием: опущение
6	**На свете почти** не осталось тех кто способен ответить на этот вопрос.	There are not many people left who could answer this question.	технический прием: опущение
7	**Для кого-то** он был любящим сыном, верным другом и заботливым мужем.	He was a loving son, an unfailing friend and a caring husband for some.	технический прием: опущение
8	А для других врагом.	For others, he was **a bitter** enemy.	технический прием: добавление
9	Но никто не станет спорить, что Ермек Батыр был великим человеком и могучим батыром, **совершившим немало славных подвигов.**	But no one will argue that Ermek Batyr was a great man and a mighty warrior who performed many glorious exploits	технический прием: опущение
1	2	3	4
10	Но **величие никогда не дается просто так путь к великим** свершениям всегда лежит через великие потери	But **greatness is never a given thing**, the way to great achievement is always paved with great losses	технический прием: опущение лексическая трансформация: лексико-семантическая замена: генерализация
11	История Ермека это путь одиночества поиска себя и жертвоприношения	Ermek's story is a path of loneliness of self-discovery and of sacrifice	лексическая трансформация: лексико-семантическая замена: конкретизация
12	Готов ли был Ермек Батыр к этому?	Was Ermek Batyr ready for this?	лексическая трансформация: лексико-семантическая замена: конкретизация
13	**Желал ли он такой судьбы?**	Did **he wish such a fate for himself?**	лексическая трансформация: лексико-семантическая замена: конкретизация
14	**Чтобы понять героя и его поступки на вопрос кто же такой Ермек Батыр** надо услышать эту историю с самого начала	**To understand him like the person** you will need to hear the story from the beginning	технический прием: опущение стилистическая обработка текста лексическая трансформация: лексико-семантическая замена: генерализация
15	А началась она задолго	let's start it from **the time**	технический прием:

	до **рождения Ермека**	before **his birth**	опущение
16	**Было** почти 200 лет назад казахского ханства еще не существовал	**It happened** about 200 years ago Kazakh Khanate didn't exist yet	технический прием: опущение
17	В степи правил потомки Чингиз хана	The steppe was ruled **by Genghis Khan's descendants**	лексическая трансформация: лексико-семантическая замена: конкретизация
18	То было темное и тревожное время золотая орда **развалилась на части**	It was a dark and troubled time, the golden horde **was breaking into smaller pieces**	технический прием: опущение
1	2	3	4
19	В **великой вольной степи** царила гражданская война	**A civil war reigned** over the great free steppe	технический прием: опущение
20	Здесь у подножья гор Алатау, между Иссыком и Талгаром правил знатный и богатый человек по имени Карабай	Here near the Alatau mountains between Issyk and Talgar noble and rich person Karabay ruled	лексическая трансформация: лексико-семантическая замена: конкретизация
21	**Отбрось** свою гордость	**Don't pay attention to** your proud	технический прием: добавление
22	**Посмотри на это трезво**, **давай забудем обиды**	**It's time to face the facts** and **forget our old grudges**	технический прием: добавление
23	**Ох, милый мой Кадыр**, я так несчастна	I feel unhappy because of that	технический прием: опущение
24	Братья **отреклись от** кровных уз ради власти	Brothers **forgot about** their blood ties to obtain power	лексическая трансформация: лексико-семантическая замена: конкретизация
25	**Земли были окрашены в багровые цвета и не успевала улечься пыль сражения** как начиналась новая бойня	**Earth turned scarlet, but dust had hardly settled** before another massacre began	лексическая трансформация: лексико-семантическая замена: конкретизация

К.В. Дмитриева

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

З.К. Темиргазина

научный руководитель: доктор филологических наук, профессор, г. Павлодар

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ ТИПАЖ «ВРАЧ» (на материале ПРОИЗВЕДЕНИЙ А.П. ЧЕХОВА).

Аннотация. В статье рассматривается лингвокультурный типаж «врач» на материале произведений А.П. Чехова. Изучение данной темы вносит вклад в развитие теории лингвокультурных типажей, разработанной В.И. Карасиком. Целью работы является определение понятийных, образно-перцептивных и ценностных характеристик данного типажа с учетом особенностей индивидуально-авторского мироощущения.

Аннотация. Мақалада А.П. Чеховтың еңбектері негізінде "дәрігер" лингвомәдени типі қарастырылады. Бұл тақырыпты зерттеу В. И. Карасик жасаған лингвомәдени типтер теориясының дамуына ықпал етеді. Жұмыстың мақсаты-жеке автордың дүниетанымының ерекшеліктерін ескере отырып, осы типтің концептуалды, бейнелі-перцептивті және құндылық сипаттамаларын анықтау.

Abstract. The article examines the linguistic and cultural type of "doctor" based on the works of A.P. Chekhov. The study of this topic contributes to the development of the theory of linguistic and cultural types developed by V.I. Karasik. The purpose of the work is to determine the conceptual, figurative-perceptual and value characteristics of this type, taking into account the peculiarities of the individual author's worldview.

Ключевые слова: лингвокультурный типаж, врач, медицинский дискурс, паспорт лингвокультурного типажа.

Кілтті сөздер: лингвомәдени тип, дәрігер, медициналық дискурс, лингвомәдени типтің паспорты.

Keywords: linguocultural type, doctor, medical discourse, passport of the linguocultural type.

В лингвистике с начала XXI века активно внедряется термин «лингвокультурный типаж», введенный Волгоградской лингвокультурологической школой, а именно В.И. Карасиком в 2005 году. В свою очередь В.И. Карасик лингвокультурный типаж определяет как «узнаваемые образы представителей определенной культуры, совокупность которых и составляет культуру того или иного общества» [1, с. 8]. Лингвокультурный типаж явился одним из новых объектов изучения в лингвокультурологии и представляет собой «обобщенный тип личности, выделяемой по социально-значимым параметрам в рамках определенного социально-этнического общества, проявляющий определенные речеповеденческие характеристики и узнаваемый носителями конкретной этно- или социокультуры по специфическим характеристикам вербального и невербального поведения и выводимой ценностной ориентации» [1, с. 25].

С развитием социальных институтов профессиональная деятельность в жизни человека занимала все большее место, оказывая тем или иным образом определенное влияние на личность. Так, в обществе складываются представления о профессионально-маркированном поведении людей, принадлежащих той или иной сфере деятельности, а «для лингвиста интересным в этой связи является поиск предпочитаемых коммуникативных средств, используемых тем или иным типом людей» [2, с. 20]. Тем самым, стали появляться социальные типажи, обладающие как схожими языковыми характеристиками, так и портретными чертами, которые В.А. Резник предлагает рассмотреть в соотношении с их профессией и социальным статусом [3, с. 481].

С учетом сложившихся социальных институтов описание общения может быть выполнено в рамках изучения институционального дискурса, где В.И. Карасик выделяет типичных участников общения, цели, хронотоп, ценности, стратегии, жанры, прецедентные тексты и формульные модели общения. Таким образом, в медицинском дискурсе, понимаемом

как «коммуникативно-речевой уровень существования и реализации профессиональной культуры специалистов-медиков, структура и содержание которого определяются духовными ценностями и нормами данного профессионального сообщества, целями и задачами социально-культурных практик и профессиональной деятельности его членов» [4, URL: https://web.snauka.ru/issues/2012/01/6431], целью общения становится оказание помощи в лечении болезни, следовательно, типичными участниками общения являются врач (оказывающий медицинскую помощь) и пациент (нуждающийся во врачебной помощи) .

Русская литература в свою очередь, традиционно передавая вечные проблемы социума, воссоздает в своих произведениях «типичные» образы, к которым и относится типаж «врача», нередко встречающийся в произведениях литературы XIX века, в том числе в произведениях А.П. Чехова.

Произведения о врачах А.П. Чехова занимают в его творчестве особое место. Чехов в своей автобиографии отмечает: «Не сомневаюсь, занятия медицинскими науками имели серьезное влияние на мою литературную деятельность. Они значительно раздвинули область моих наблюдений, обогатили меня знаниями, истинную цену которых для меня, как для писателя, может понять только тот, кто сам врач; они имели также и направляющее влияние, и, вероятно, благодаря близости к медицине мне удалось не допустить многих ошибок…» [5, с. 271].

Лингвокультурный типаж в свою очередь располагает набором понятийных, образных и ценностных характеристик, т.е. «алгоритм описания лингвокультурного типажа предполагает выделение образно-перцептивной, понятийной, ценностной сторон, а также составление социокультурной справки» [6, с. 97]. В художественном тексте лингвокультурный типаж включает в себя не только стереотипные образы, сложившиеся в определенной культуре, но и включает в себя авторское восприятие. Под стереотипными образами понимаются наиболее обобщенные характеристики в бытовой или профессиональной сфере, которые устойчиво закрепились в социуме. Таким образом, лингвокультурный типаж «врач» в произведениях А.П. Чехова актуализирует в себе наиболее значимые характеристики конкретной культуры, свойственные данному типажу, а также приобретает дополнительные авторские черты.

Для определения понятийного компонента лингвокультурного типажа необходимо обратиться к ряду словарей. В «Большом толковом словаре русского языка» [7, с. 156] врач трактуется как «специалист с высшим медицинским образованием, занимающийся лечебно-профилактической деятельностью», т.е. на первое место выдвигаются образованность и профессиональные характеристики.
В «Словаре синонимов русского языка» к слову «врач» представлены следующие синонимы: доктор, медик, лекарь, эскулап [8, с. 172-173]. «Врач» является основным и наиболее употребительным словом. «Доктор» используется при личном обращении к врачу, а также при фамилии, имени, употребляется наряду со словом «врач». «Медик» в современном русском языке используется реже. Синоним «лекарь» в настоящее время имеет отрицательный окрас и употребляется иронически и пренебрежительно.

В «Русском ассоциативном словаре» к слову «врач» представлено более 500 ассоциаций [9, с. 36]. Мы можем наблюдать слова как с нейтральной, так и с эмоционально-оценочной окраской (*зло, крохобор, страх, убийца, шарлатан*), которые могут актуализироваться в художественных текстах. Таким образом, понятийный компонент социального лингвокультурного типажа «врач» определяется следующими доминантными признаками:1) человек с высшим медицинским образованием, 2) занимающийся лечением больных, 3) работающий в медицинских учреждениях, 4) несущий ответственность за здоровье больного, 5) носящий особую одежду (белый халат, колпак), 6) имеющий особые символы (змея, обвивающая чашу/посох).

Выражения и сочетания с лексемой «врач», представленные в художественных текстах А.П. Чехова, реализуют приведенные характеристики понятийного компонента данного типажа Т.е.. врач в обязательном порядке должен иметь высшее медицинское образование («*кончив курс по медицинскому факультету*» («Палата №6»)), оказывать врачебную помощь («*Вера Иосифовна давно уже страдала мигренью… просила его приехать и облегчить ее страдания*» («Ионыч»)); свою деятельность врачи в обязательном порядке осуществляют в медицинских учреждениях («*Служил он в двух больницах*» («Попрыгунья»)). Также, особым образом можно выделить обращения к врачам в художественных текстах. Всего было зафиксировано 14

обращений к врачам в текстах А.П. Чехова (*доктор, мой дорогой, ваше высокоблагородие, друг мой, голубчик, господин доктор, господин честный человек, батюшка, почтеннейший жрец науки, умный человек, милостивый государь, дружочек, родной мой, старик*).

«Доктор» наиболее часто используется среди представленных обращений, имеет нейтральную коннотацию так же, как и обращение «господин доктор». Обращения «мой дорогой», «ваше высокоблагородие», «друг мой», «голубчик», «батюшка», «милостивый государь», «дружочек», «родной мой» в текстах встречаются довольно редко, при этом выражают положительное отношение со стороны пациентов к врачам, в некоторой степени даже близкое. Обращения «господин честный человек», «почтеннейший жрец науки», «умный человек», «старик» используются так же редко, но в отличие от предыдущих получают отрицательную оценку со стороны пациентов, к врачам относятся с иронией, применяя данные обращения. Необходимо отметить и то, что нередко к врачам обращаются по имени-отчеству, по фамилии, что так же говорит об уважении по отношению к врачу со стороны пациента. Таким образом, приведенные выше дефиниции дают возможность выделить такие признаки типажа, как 1) образованность, 2) интеллигентность, 3) ответственность, 4) уважение окружающих к профессии.

Образная характеристика составляется на основе паспорта лингвокультурного типажа, предложенного О.А. Дмитриевой, который в свою очередь определяет «наиболее важные характеристики образно-перцептивной стороны типажа». [Дмитриева, Мурзинова,2016, с. 97].

1. *Внешность*. Для описания лингвокультурного типажа «врач» автор приводит следующие языковые единицы репрезентации: «*высокий черномазый выкрест с жирными щеками и с глазами навыкате»*(«Знакомый мужчина»), *«еще больше пополнел, ожирел, тяжело дышит и уже ходит, откинув назад голову»* («Ионыч»), *«толстый человек лет сорока»* («Хирургия»), *«...был высок ростом и широк в плечах.», «лицо бенгальского тигра, а выражение доброе и милое, как у оленя»*(«Попрыгунья»), *«наружность у него тяжелая, грубая, мужицкая», «при высоком росте и широких плечах у него громадные руки и*

ноги» («Палата №6»). Необходимо отметить, что А.П. Чехов, представляя портретную характеристику своих персонажей, немаловажную роль отводит их одежде: «*он всегда ходит в мягкой полотняной или ситцевой сорочке <…> одевается он не по-докторски <…> новая одежда, которую он обыкновенно покупает кажется на нем такою же поношенною и помятою, как старая»* («Палата №6»), *«…в поношенной чечунчовой жакетке и в истрепанных триковых брюках*» («Хирургия»). Согласно данным характеристикам, можно понять, что в описании внешности и одежды типажа автор выражает свою индивидуально-авторскую позицию: автор дает отрицательную оценку, наделяя персонажа такими характеристиками как полнота, дорогая одежда; и, напротив, показывая героя неприметной наружности, в неброской одежде, автор выражает положительное отношение к нему. Таким образом, в основе авторской репрезентации типажа лежит стереотипный образ, сформировавшийся в данной культуре, который в свою очередь дополняется авторскими характеристиками. Возраст врачей в произведениях в основном варьируется от молодого к среднему.

2. *Гендерная принадлежность.* Данный типаж может относиться как к мужскому, так и к женскому полу. В рассматриваемых текстах представляются врачи исключительно мужского гендера.

3. *Происхождение или определяемый типажом социальный статус*. Врачи по большей части имели дворянское происхождение, в обществе им оказывали особое уважение. Причислялись к классу интеллигенции.

4. *Место жительства.* Провинция, город.

5. *Сфера деятельности.* Медицина.

6. *Досуг.* Типаж врача, имеющий в текстах А.П. Чехова отрицательную коннотацию, проводит свой досуг, как доктор Финкель «*в «Ренессансе» и в Немецком клубе он обыкновенно бывал навеселе, много тратил там на*

женщин и терпеливо сносил их шутки» типажи с положительной коннотацией проводят свой досуг, работая, или интересуются живописью и литературой.

7. *Семейное положение.* Большинство героев совершенно одиноки, лишь у немногих есть семьи, но при этом достаточно непрочные.

8. *Окружение.* В качестве окружения лингвокультурного типажа «врач» чаще всего выступают пациенты, которые нуждаются в помощи, а также коллеги по работе (медсестры, фельдшеры, санитары и др.)

9. *Коммуникативное поведение.* Релевантным признаком коммуникативного поведения врача является профессиональная компетентность. В рассказах Чехова представлены самоотверженные врачи, профессионалы своего дела (Дымов, Королев, Кирилов), которые несмотря на тяжелые жизненные обстоятельства исполняют свой врачебный долг – лечат людей. Тем не менее, есть и невежественные врачи, которых автор оценивает резко отрицательно. В пьесах Чехова мы можем наблюдать врачей (Львов, Чебутыкин, Дорн, Астров,), которые никак не выполняют свои профессиональные обязанности, более того, относятся к ним халатно. Необходимо отметить, что немаловажную роль в описании лингвокультурного типажа «врач» играют суждения окружающего социума о данном типаже. В текстах А.П. Чехова имеются как положительные, так и отрицательные взгляды на профессию. Например, пьесе «Иванов» Шабельский выражает мнение, что «*доктора — те же адвокаты, с тою только разницей, что адвокаты только грабят, а доктора и грабят и убивают. Шарлатаны, эксплоататоры <…> я в свою жизнь пролечил тысяч двадцать и не встретил ни одного доктора, который не казался бы мне патентованным мошенником*»; или две особы, которые ведут диалог о врачах, делая вывод о том, что *«если бы на этом свете вовсе не существовало докторов, то было бы прекрасно; по крайней мере люди не так бы часто болели и умирали.*» («Разговор»). Т.е. в

приведенных отрывках мы можем обнаружить достаточно резкое и отрицательное представление о врачах. Но, наравне с отрицательными имеются и положительные суждения. В отношении врача земской больницы Рагина пациенты высказывают следующее: «внимателен и отлично угадывает болезни» («Палата №6»). О Дымове, главном герое рассказа «Попрыгунья», в социуме высказываются положительно: «*Добрая, чистая, любящая душа — не человек, а стекло!*» «*работал, как вол, день и ночь, никто его не щадил*». Таким образом, мнение социума задает общую оценку героя в тексте. Прецедентной ситуацией во врачебной практике становится вызов врача на дом или прием у врача в медицинском учреждении.

Для изучения ценностной составляющей лингвокультурного типажа «врач» представляется необходимым выделить ключевые концепты. Одной из ключевых ценностей типажа становится концепт «профессионализм», который в свою очередь является основополагающим для профессии, т.к. определяет способность врача к успешному лечению пациентов.

Немаловажной ценностной составляющей является концепт «трудолюбие», т.к. врачам беспрерывно нужно пополнять свой багаж знаний и отдаваться своей профессии. Именно через трудолюбие и самоотверженность в текстах А.П. Чехова выражается любовь к профессии.

Также, необходимо обратить внимание на концепт «бескорыстие», в котором выражается эмпатия и забота врача о пациентах, не требующего при этом ничего взамен.

Врачи, у которых в профессиональном плане отсутствуют данные ценности, в тексте оцениваются отрицательно как автором, так и социумом. Иначе говоря, в оппозиции данным ценностям в произведениях А.П. Чехова выступают понятия с отрицательной коннотацией: некомпетентность, лень, равнодушие, меркантильность и др.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что лингвокультурный типаж «врач» в произведениях А.П. Чехова

имеет как набор стереотипных характеристик, свойственных данной культуре, так и индивидуально-авторские черты, которыми А.П. Чехов наделяет своих персонажей. Понятийная составляющая выявляет признаки типажа, где на первое место выходит профессиональная характеристика – человек с высшим медицинским образованием, занимающийся лечением больных. Также, при составлении паспорта мы можем понять, что лингвокультурный типаж в индивидуально-авторской картине мира имеет две коннотации: положительную и отрицательную. Релевантными характеристиками в определении лингвокультурного типажа выступают: внешний облик (включая одежду) и коммуникативные особенности типажа. Профессионализм, трудолюбие, бескорыстие, самоотверженность в текстах А.П. Чехова оцениваются с положительной точки зрения, к таким врачам относятся уважительно. Обратные данным чертам (некомпетентность, лень, меркантильность, равнодушие) воспринимаются отрицательно как социумом, в котором находится герой, так и автором.

Список использованных источников

1. Карасик, В. И. Лингвокультурный типаж: к определению понятия // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажи/ Карасик В. И., Дмитриева О. А.. Волгоград, 2005. – с.8-25
2. Бондаренко Я.А. Дискурс акцентуированных языковых личностей: коммуникативно-когнитивный аспект (на материале персонажной речи в современной американской художественной прозе). Киев, 2002. – с.20
3. Резник В.А. Лингвокультурный типаж в системе смежных понятий // Известия Самарского научного центра российской академии наук. 2013. - №2(2). – с.481
4. Куриленко В.Б., Макарова М.А., Логинова Л.Д. Лингвотерапевтическая направленность как базовая категория медицинского дискурса // Современные научные исследования и инновации. – 2012. № 1 [Электронный ресурс]. URL: https://web.snauka.ru/issues/2012/01/6431
5. Чехов А. П. Автобиография // Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем. М., 1979. – с.271
6. Дмитриева О. А., Мурзинова И. А. Теория лингвокультурных типажей. М., 2016. – с.97

7. Большой толковый словарь русского языка.; – СПб., 1998. – с. 156
8. Словарь синонимов русского языка. В двух томах.; под ред. А.П. Евгеньевой. – М., 2003. – с.172-173
9. Русский ассоциативный словарь. В 2 т. М., 2002. – с. 36

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (Иностранный язык: два иностранных языка)

А. Е. Шарипаева

Павлодар қ., Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ә. Қ. Жетпісбай

Ғылыми жетекші: Павлодар қ., филология ғылымдарының кандидаты

ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ОҚЫТУ КӨМЕГІМЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

***Аңдатпа**:* Ағылшын тілін оқыту міндеттерінің бірі - баланы үлкен ақпарат ағынын меңгеруге, түрлендіруге және тәжірибеде пайдалануға үйрету. Дәстүрлі оқыту әдістері мен заманауи ақпараттық технологиялардың үйлесімі мұғалімге осы күрделі міндетті шешуге көмектесе алады. Мақалада ағылшын тілі мұғалімінің тәжірибесі және сабақтың бір бөлігін цифрландыру үшін пайдалы Интернет ресурстары берілген.

***Түйінді сөздер**:* цифрлық оқыту, коммуникативті дағдылар, Интернет ресурстары, АКТ.

***Аннотация**:* Одна из задач обучения английскому языку - научить ребенка осваивать, преобразовывать и использовать в практической деятельности большой поток информации. Помочь учителю в решении этой непростой задачи может сочетание традиционных методов обучения и современных информационных технологий. В статье представлен опыт работы учителя английского языка и полезные Интернет-ресурсы для цифровизации части урока.

Ключевые слова: цифровое обучение, коммуникативные способности, Интернет-ресурсы, ИКТ.

Abstract*:* One of the education goals is to learn, transform and use in practice a large flow of information. A combination of traditional teaching methods and modern information technologies, including computer technologies, can help the teacher in solving this difficult task. The article presents the experience of working as an English teacher and useful Internet resources for digitizing some part of the lesson.

Key words: digital learning, communication skills, Internet resources, ICT.

Қазіргі уақытта сабақта заманауи ақпараттық технологияларын пайдалану ерекше өзекті болып табылады. Осыны ескере отырып, білім беру үдерісінде біз оқушыларды сандық мультимедиялық ортаға енгізуіміз керек. Мультимедиялық орта – бұл жаңа стандарттарға көшу кезінде маңызды болып табылатын қызмет технологиясы. Мектептегі білім беруді жаңғырту, ең алдымен, оның мазмұнын жаңартуды көздейді. Осы орайда оқушылардың шығармашылық тұлғалық қабілетін дамытуға жағдай туғызып, білімін тереңдетіп, оның ішінде тілдік білім алу мүмкіндіктерін кеңейтуге баса назар аударылуда.

Интернет заманауи шындықтың ажырамас бөлігіне айналды. Интернет ағылшын тілін меңгеруге зор көмектесе алады, өйткені АКТ шет тілін үйренушілерге түпнұсқа мәтіндерді пайдалануға, тыңдауға және шет тіл иелерімен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Ғаламтор өңірі ағылшын тілі сабақтарын әртүрлі идеялар мен жаттығулармен байытуға, қосымша материалдарды пайдалануға жол ашады.

Мектепте шет тілдерін оқытудың негізгі мақсаты – оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін дамыту, мәдениетаралық қарым-қатынасты танып білу және болашақта өзін-өзі жетілдіруге қабілетті жеке тұлғаны дамыту. Бірақ мақсатқа жету ең алдымен жеке тұлғаның ынтасы мен қажеттіліктеріне, оның мотивациясына байланысты. Ағылшын тілі сабағында мотивацияны арттыру құралы ретінде ақпараттық технология бізді неге қызықтырады? Мотивация кез келген іс-әрекеттің, соның ішінде оқытудың негізгі шарты болып табылады. Бірақ мынаны есте ұстаған жөн: мотивация – оқушының

субъективті дүниесінің бір бөлігі, ол оның өзіндік мотивтері мен бейімділігімен, өзі қабылдайтын қажеттіліктерімен анықталады.

Оқушылығын қызығушылығын анықтау үшін оқу процесінде біз уақытты ұйымдастырудың әртүрлі түрлерін (дене шынықтыру, музыка, өнер, би, кітап оқу, достарымен серуендеу, сонымен қатар компьютерлік ойындар, әңгімелесу) ұсындық. Интернет қосымшалары (әлеуметтік желілер және WhatsApp) балалардың негізгі көздеген қалауы болды. Оқушылардың 60%-ы компьютерлік ойындарды және достарымен Интернет арқылы сөйлесуді бірінші орынға қояды.

Жаңа ақпараттық технологиялар оқушылардың қызығушылығын арттыратын және олардың негізгі мүдделерінің бірі болғандықтан, оларды оқу процесінде пайдалану оң мотивацияны қалыптастыруға ықпал ете алады. Оқу процесінде цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану әдістемелік құралдар мен әдістердің арсеналын байытуға, жұмыс формаларын әртараптандыруға мүмкіндік береді, сабақты балалар үшін қызықты және есте қаларлық етеді.

Оқушылардың ағылшын тілін үйренуге деген танымдық қызығушылығын арттыру үшін, біз балаларға шет тілі әлеміне жол бағытталатын қақпаларымызды ашамыз. Сабақ өту барысында оқушылар көптеген белгісіз, бұрын кездеспеген фактілермен танысады, бұл балалардың жаңа ақпаратты меңгеруге деген қызығушылығын тудыратыны сөзсіз. Мақаланың жетекші педагогикалық идеясы - кіші жастағы оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға жағдай жасау және сабақ қорытындысында төменде көрсетілген нысандарға қол жеткізу үшін ағылшын тілі сабақтарында цифрлық технологияларды енгізу болып табылады:

- пәнге деген қызығушылықты арттыру және оқудағы оң динамика.
- оқушылардың білім сапасын жоғарылату; сабақтың мазмұнын тереңдету,
- балалардың практикалық дағдыларды жүзеге асыруға жағдай жасау;
- оқушылардың жан-жақты дамуына жүйелі жұмыс жүргізу.

Мақала ағылшын тілін оқытуда заманауи технологиялар мен цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану идеясына негізделген. Цифрлық білім беру ресурстары – оқу процесінің оқу-тәрбиелік мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған графикалық, мәтіндік, цифрлық, сөйлеу, музыкалық ақпаратты қамтитын ақпарат көзі.

Шетел тіліндегі цифрлық білім беру ресурстарын мазмұны мен функционалдығы бойынша келесі топтарға бөлуге болады:

1) ақпараттық-анықтамалық материалдар (энциклопедиялар, анықтамалықтар, сөздіктер, журналдар, газеттер);

2) оқуға арналған электрондық кітаптар;

3) Интернет-ресурстар;

4) электрондық көрнекі құралдардың кітапханалары;

5) электрондық тасымалдағыштағы оқу-әдістемелік кешен (сабақ әзірлеу, оқу-әдістемелік нұсқаулар, сынақтар және басқа да бақылау материалдары);

6) шет тілі сабақтарын өткізуге арналған оқу-әдістемелік бағдарламалық қамтамасыз ету (демонстрациялық материалдар, презентациялар, жобалар);

7) біріктірілген электрондық оқыту құралдары (оқулықтар, электрондық оқулықтар, жаттығулар дәптері және оқу ойындары).

Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану мыналарға мүмкіндік береді:

1. Білім берудің тиімділігі мен сапасын арттыру;

2. Қазіргі оқу мақсаттарына назар аудару;

3. Оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыру;

4. Сабақтарды эмоционалды және есте қаларлық етіп өткізу;

5. Жеке көзқарасты жүзеге асыру;

6. Мектеп оқушыларының дербестігін нығайту;

7. Мұғалім мен оқушының өзара әрекетінің сипатын өзгерту;

8. Оқушылардың білімін объективті бағалау;

Сонымен, сыныпта интерактивті мультимедиялық ортаны құруға қандай мультимедиялық құралдар ықпал етеді?

“Nursery Rhymes” - бұл YouTube желісіндегі балаларға арналған өлеңдер мен шағын мультипликациялық фильмдер жинағы. Балалар ағылшын тілі алфавитін, сандар мен түстерді осы қызықты және пайдалы арна арқылы жаттай алады.

“Kahoot!” және **“Quizizz”** - бұл кез келген пәнге және кез келген жасқа сәйкес келетін ойнақы оқу платформалары. Кейбір мәселені түсіну немесе талқылау процесі нағыз қызықты ойынға айналады. Мұнда сіз викториналар мен сауалнамаларды, сондай-ақ білім беру квесттерін жасай аласыз.

“British Council” – білім және мәдениет саласындағы халықаралық ұйымның тыңдауды жақсартуға арналған көп деңгейлі сабақтары. Жаттығулардың әдістемелік ұйымдастырылуы мен реттілігі ағылшын тілінде сөйлеуді тыңдау дағдыларын дамытуға бағытталған.

“What’s going on in the picture?” - Әр дүйсенбі сайын The New York Times “What’s going on in the picture?” бөлімінде көздің жауын алатын фотосуретті ұсынады. Суретте оның шығу тегі туралы ешқандай тақырып, жазбалар, сілтемелер немесе басқа анықтамалар жоқ. Мұндағы идея: оқушылар суретті әңгімеге арналған трамплин ретінде пайдаланады: олар көргендерін біршама түсініп, сыни тұрғыдан ойлауын дамыту керек.

Ағылшын тілі сабағында мультимедиялық оқыту құралдарын пайдалана отырып, интерактивті мультимедиялық орта құрудың бірқатар артықшылықтары бар деген қорытындыға келдік. Мультимедиялық білім беру ортасы мектептің білім беру кеңістігінің жаңаруына ықпал етеді.

Компьютерді қолданудың барлық жағымды жақтарын айта отырып, сабақта мұғалімді ешбір жаңа ақпараттық технология алмастыра алмайтынын атап өткіміз келеді. Ұстаз ғана сезімді оята алады, баланың жан дүниесіне үңіледі. Өзінің жеке сүйкімділігімен және жоғары кәсіби шеберлігімен мұғалім ғана сыныпта психологиялық жайлы атмосфераны құра алады. Оқушылардың дағдыларын жаттықтыру үшін үлгі ретінде мұғалімді ешкім алмастырмайды, сабақта жұппен, топпен жұмыс істеуден басқа балама жоқ.

Сабақтағы басты және жетекші тұлға – мұғалім, ал компьютерлік технологияны пайдалану оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ең тиімді жолдарының бірі ретінде қарастырылуы керек, ал неғұрлым жетілген кезеңде оны дұрыс, орынды, шығармашылықпен қолдану, шет тілін оқытудың пайдалы және қажетті құралы бола алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Нестерова Н.В. Ағылшын тілін оқытудағы ақпараттық технологиялар / Н.В. Нестерова // Мектептегі шет тілі. - 2005. - № 8. - С. 102-103.
2. Сысоев П.В. Шет тілін оқытуда жаңа оқу Интернет материалдарын енгізу (ағылшын тілі мен АҚШ елтану пәндері негізінде) / П.В. Сысоев, М.Н. Евстигнеев // «Эйдос» Интернет-журналы. - 2008. - 1 ақпан. URL: http://www.eidos.ru/journal/2008/0201-8.htm
3. YouTube. Nursery rhymes channel [Электронды ресурс] URL: https://www.youtube.com/user/NurseryRhymesTV1
4. Kahoot! [Электронды ресурс] URL: https://kahoot.com/kahoot-study/
5. Quizizz. [Электронды ресурс] URL: https://quizizz.com/?fromBrowserLoad=true
6. British Council. [Электронды ресурс] URL: https://learnenglish.britishcouncil.org/
7. The New York Times. What's going on in the picture? [Электронды ресурс] Элетронды газет. URL: https://learning.blogs.nytimes.com/whats-going-on-in-this-picture

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации. (Русский язык и литература)

А.А. Брыкина
Студент Павлодарского педагогического Университета, г. Павлодар,
М.К. Каирова
научный руководитель: кандидат филологических наук, доцент высшей школы гуманитарных наук, г. Павлодар

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РАЗВИТИЯ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация: В статье рассмотрены методы и приемы развития речи учащихся с применением технологии развития критического мышления, так как с помощью данной технологии учащиеся, критически осмысливая из большого потока информации, выбирают необходимую, учатся принимать верные решения, умеют задавать

вопросы и самостоятельно находить на них ответы, овладевают умениями применять в дискуссиях аргументы.

Аннотация: Мақалада сыни ойлауды дамыту технологиясын қолдана отырып, оқушылардың сөйлеуін дамытудың әдістері мен әдістері қарастырылған, өйткені осы технологияны қолдана отырып, студенттер үлкен ақпарат ағынынан сыни тұрғыдан түсініп, қажетті нәрсені таңдайды, дұрыс шешім қабылдауға үйренеді, сұрақтар қойып, оларға өз бетінше жауап таба алады, пікірталастарда дәлелдерді қолдану дағдыларын игереді.

Abstract: The article discusses methods and techniques for the development of students' speech using critical thinking development technology, since with the help of this technology, students, critically comprehending from a large flow of information, choose the necessary one, learn to make the right decisions, are able to ask questions and find answers to them independently, master the skills to apply arguments in discussions.

Ключевые слова: речь, развитие речи, приемы развития речи, рефлексивное мышление, метакогнитивные технологии, критическое мышление.

Түйінді сөздер: сөйлеу, сөйлеуді дамыту, сөйлеуді дамыту әдістері, рефлексивті ойлау, метакогнитивті технологиялар, сыни ойлау.

Keywords: speech, speech development, speech development techniques, reflexive thinking, metacognitive technologies, critical thinking.

Деятельностный подход, разработанный в методике развития речи, такими известными учеными–методистами, как В. И. Капинос, А. Ю. Купалова, Т. А. Ладыженская, М. Р. Львов, М. С. Соловейчик и другие, ссылается на интерпретацию понятия, предлагаемую ученым–психолингвистом, профессором И. А. Зимней: «Речевая деятельность... представляет собой процесс активного, целенаправленного, опосредованного языком и обусловленного ситуацией общения приема и выдачи сообщения во взаимодействии людей между собой (друг с другом)» [1].

Советский лингвист А. А. Леонтьев определял речь, как «процесс использования языка для общения во время какой–либо другой человеческой деятельности; некоторая абстракция, не соотносимая непосредственно с «классическими» видами деятельности, не могущая быть сопоставленной с трудом или игрой, ибо в форме отдельных речевых действия она обслуживает все виды деятельности» [2].

В последнее время появляется необходимость в технологиях рефлексивного характера, целью и конечным результатом которых является освоение школьниками методами рефлексивного мышления, надпредметными когнитивными умениями и навыками, которые бы впоследствии входили в интеллектуальный аппарат личности и использовались в процессе самостоятельных поисков и открытий.

На сегодняшний день в наибольшей степени продуктивными и результативными в учебном процессе являются метакогнитивные технологии, развивающие интеллектуальные умения и навыки, и активизирующие рефлексивные механизмы в учебной деятельности. Именно критическое мышление развивает эти умения и навыки, потому что в ее основу входят личностные механизмы мышления, такие как осознание, самокритика, самооценка и др [3] .

Казахстанский исследователь Лифанова Т.Ю. в учебном пособии дает следующее определение понятию «критическое мышление» – это «интеллектуально организованный процесс, направленный на активную деятельность по осмыслению, применению, анализу, обобщению или оценке информации, полученной или создаваемой путем наблюдения, опыта, рефлексии, рассуждений или коммуникаций как руководство к действию или формированию убеждения» [4, с.7].

Технология развития критического мышления представляет конкретные стратегии, методы и приемы в последовательном осуществлении всех этапов урока, повышающие уровень формирования речи. Имеются определенные методические приемы для работы на этапе *вызова, осмысления и размышления,* раскрывающие творческие способности учащихся, помогающие избежать подхода, когда учитель и осваиваемый предмет становятся над коллективом учащихся, формируются условия для получения знаний [5, с.14].

Для выбора эффективных методов и приемов по обеспечению развития речи школьников, была проведена диагностика речевого развития (Т. В. Ахутина, Т.А. Фотекова) [6] по направлениям: грамматический и логико-грамматический строй речи, активный словарь, связная речь, письменная речь. Диагностика и обучение проводились на базе КГУ «СОШ-гимназия №9 г. Павлодара» в 8 «В» классе. В эксперименте участвовало 25 человек.

Проанализировав результаты диагностики развития речи учащихся, можно сделать вывод, что речевое развитие по направлениям неоднородно.

60 % учащихся имеют высокий уровень развития речи. Они свободно пересказывают текст, последовательно передают мысли, используя составные конструкции предложений. Отвечают на логические вопросы, пишут под диктовку предложения, соблюдая грамматические правила и в среднем читают от 100 до 120 слов в минуту, понимая смысл прочитанного. В их словаре преобладают слова, обозначающие конкретные предметы и абстрактные понятия.

28 % учащихся имеют средний уровень развития речи. Им доступны развернутые связные высказывания в пределах обиходно-бытовой тематики. Школьники могут ответить на вопрос, пересказать текст, передать отдельные эпизоды прочитанного. Однако при изменении условий коммуникации, при необходимости дать развернутые ответы, возникают трудности использования лексико-грамматических средств (неполноценность словарного запаса). На логические вопросы отвечают с трудом, пишут под диктовку предложения, соблюдая грамматические правила и в среднем читают от 85 до 100 слов в минуту, понимая смысл прочитанного.

12 % учащихся имеют низкий уровень развития речи. Ученики, отвечая на логические вопросы, допускают ряд ошибок. В их словарном запасе преобладают слова, которые обозначают конкретные предметы и действия, но недостаточное количество абстрактных понятий. Записывая под диктовку предложения, не всегда соблюдают грамматические правила. Их ошибки носят непостоянный характер, т. к., если ученикам предлагается сравнить правильный и неправильный варианты ответа, выбор осуществляется верно. Это указывает на то, что в данном случае становление грамматического строя находится на уровне, приближающемся к норме. В среднем читают от 80 до 90 слов в минуту, понимая смысл прочитанного.

Для того, чтобы урок был более продуктивным и содействовал развитию речевой деятельности, заранее провожу тщательный отбор приемов и методов ТРКМ. По русской литературе было проведено 5 уроков с использованием приемов и методов ТРКМ.

3 урока было проведено по теме *«М. Ю Лермонтов «Мцыри»».*

1) На первом уроке было рассмотрено *«Жанровое своеобразие произведения»*. На стадии *вызова* был использован прием *«Корзина идей»*, ученики записывали все, что знают о жизни и творчестве М. Ю. Лермонтова. Данный прием необходим для актуализации у учеников имеющихся знаний, установления их уровня информативности по новой теме; дает возможность произвести обмен мнениями друг с другом и с учителем [7].

На этапе *осмысления* применен прием *«Кластер»*. Учащиеся составляли кластер по жанрам литературных произведений. Затем по составленному кластеру определяли жанр произведения «Мцыри» и доказывали свой выбор. Данный прием помогает учащимся систематизировать учебную информацию и собственные мысли. Школьники учатся обдумывать и отстаивать собственную позицию на основе своих умозаключений, жизненного опыта и имеющихся знаний. Также при составлении кластеров формируется навык распределения внимания сразу на несколько позиций и психологическая готовность к креативной обработке знаний [8].

На стадии *рефлексии* использован прием *«Свободное письмо»*. В течение нескольких минут учащиеся письменно выражали собственные мысли по теме и аргументировали их. Прием способствует развитию устной и письменной речи, а также развитию логики и правильному использованию необходимых аргументов по соответствующей теме [8].

2) На втором уроке были рассмотрены *«Сюжет и композиция произведения»*. На стадии *вызова* был применен прием *«Верные и неверные утверждения»*. Школьникам предлагался ряд утверждений по произведению. Ученики должны выбрать «верные» утверждения:

а) поэма не является романтической поэмой, она относится к первым реалистическим произведениям Лермонтова.

б) поэма является романтической поэмой, потому что в ней наравне с главным героем, Мцыри, действует барс.

в) поэма является романтической поэмой, потому что в ней изображен классический романтический герой, гордый и мятежный.

Осуществление проверки происходило на стадии *рефлексии*. Во время урока учащиеся оценивали как верные, так и неверные ответы и обосновывали свой выбор. Они не просто воспроизводили фрагмент, который подтверждал или отрицал утверждение. Ученики совершали дополнительные мыслительные операции анализа, сравнения, чтобы выйти на выбор правильного утверждения [9].

На стадии *осмысления* был использован прием *«Кубик Блума»*. Из бумаги склеивался кубик, на гранях которого написано: «назови», «почему», «объясни», «предложи», «придумай», «поделись». Ученики бросали кубик. Выпавшая грань указывала: какой тип вопроса следует задать своему однокласснику. Работа была проведена как в парах, так и в группах. Вопросы были такими:

1. Почему Мцыри не пытался уйти от барса?

2. Объясни, почему слабый юноша победил могучего барса?

3. Назови кульминацию произведения.

4. Предложи Мцыри другой путь освобождения.

5. Придумай небольшое письмо Мцыри.

6. Поделись с нами своими чувствами от прочитанной поэмы.

Использование данного приема в процессе обучения имеет массу преимуществ: побуждает ученика искать причинно-следственные связи, предлагает посмотреть на предмет или объект с другой стороны, выяснить все его аспекты, есть возможность проявить свою фантазию, придумать свой путь развития событий, развитие стратегического мышления и устной речи [10].

3) На третьем уроке был рассмотрен *«Образ главного героя».* На стадии *вызова* был использован прием *«Дерево предсказаний»*. На доске было изображено дерево. Его ветви − это варианты предположений. Листья − обоснование и аргументы. С помощью данного приема, ученики угадывали тему урока. Прием помогает развивать образное мышление, соотносить аргументы и факты, развивать фантазию и умение мыслить перспективно [11].

На стадии *осмысления* был использован прием *«Web – квест».* Учащимся было предложено несколько ролей: «психологи», «художники» и «хранители традиций». Школьники делились на группы и выбирали роль, которая им понравилась. Далее они работали по тексту произведения. «Психологи» описывали портрет главного героя, характер, поведение и речь. «Художники» находили описание природы и объясняли взаимосвязь природы и главного героя. «Хранители традиций» обращали внимание на образ жизни героя, на их отношение к обычаям и традициям. Этот прием способствует сбору и анализу материалов из различных источников, грамотной организации материала в целях повышения эффективности устного и письменного сообщения. Также с помощью данного приема у учащихся развивается логическое мышление, коммуникативные умения и навыки публичного выступления [12].

На стадии *рефлексии* использован прием *«Три М».* Учащимся предлагалось назвать три момента, которые у них получились хорошо в процессе урока, и предложить одно действие, которое улучшит их работу на следующем уроке. Применение этого приема помогает ученику проводить самоанализ, смотреть критически на свои ошибки и менять свои действия на основе полученных выводов [13].

2 урока было проведено по изучению рассказов В. М. Шукшина *«Сапожки»* и *«Сельские жители».*

4) Четвертый урок проводился по теме *«В. М. Шукшин. «Сапожки». «Один раз в жизни...» Память о слегка забытой любви».* На стадии *вызова* был использован прием «*Отсроченная отгадка».*

Перед объявлением темы предлагался необычный факт, комментарий, загадка, которые показывают тему урока, но не называют ее. Был выбран факт: *«самые большие резиновые сапоги Hunter, когда-либо сделанные были 18-го размера (в сравнении на русский это… 50)».* Ученики в ходе обсуждения выдвигали свои версии того, что за тема будет изучаться на уроке, что нового они узнают, о чем пойдет речь. Этот прием помогает ученикам мыслить самостоятельно и развивает образное мышление [14].

На стадии *осмысления* применен прием *«Пресс–конференция»*. Участниками «пресс-конференции» были группы учеников в роли «журналистов-критиков», «экспертов-ответчиков» и «журналистов-аналитиков». «Журналисты-критики» готовили вопросы, «эксперты-ответчики» на них отвечали, «журналисты-аналитики» могли в любой момент прийти на помощь ответчикам. Вопросы были разного типа:

- Какой случай из жизни описывается в рассказе?

- Как отнестись односельчане к поступку главного героя?

- Расскажите, как отнеслась к покупке Клавдия?

- Почему рассказ называется «Сапожки»?

- Подумайте, можно ли осуждать героя за его поступок?

Этот прием способствует развитию как устной, так и письменной речи учащихся. А также развитию навыков работы с дополнительной литературой, работы в коллективе, обмена мнениями, публичного выступления, делового общения [15].

На стадии *рефлексии* использован прием *«Анкета»*. Учащимся предлагалось заполнить небольшую анкету. После этого они аргументировали свой ответ. Анкета заполнялась в таком виде:

1. *На уроке я работал активно/пассивно.*
2. *Своей работой на уроке я доволен/не доволен.*
3. *Урок для меня показался коротким/длинным.*
4. *За урок я не устал/ устал.*
5. *Мое настроение стало лучше/стало хуже.*
6. *Материал урока мне был понятен/не понятен.*

С помощью данного приема ученики выходят за границы собственного «Я», активно размышляют, занимаются самоанализом, делают выводы и используют их в дальнейшем [9].

5) Пятый урок проводился по теме *«В. М. Шукшин. «Сельские жители». Проблема взаимоотношений между городом и деревней».*

На стадии *вызова* применялся прием *«Ключевые слова»*. На доске были написаны слова, по ним ученики определяли, о чем пойдет речь на уроке, какая тема будет изучаться. Ключевые слова были такими: *«рассказ», «село», «деревенская жизнь», «жители»*. Данный прием

помогает развивать у учащихся логическое мышление и навыки устной речи [8].

На стадии *осмысления* был использован прием *«Шесть шляп».* Учащиеся делились на шесть групп, каждая группа выбирала себе цвет шляпы.

Цвет шляпы определяет направление развития мысли:

Белая — самая нейтральная. Поэтому участники этой группы оперируют только фактами. То есть доказывают, почему все произошло в рассказе именно так, а не иначе.

Желтая — солнечная, радостная, позитивная. Участники этой группы ищут выгоды предложенного решения, обрисовывают только положительные моменты рассказа.

Черная — негативная, мрачная, отрицающая. Эта группа должна высказать сомнение, найти аргументы против поступков героев.

Красная — эмоции, страсть. Эта группа высказывает только эмоциональное восприятие заданной ситуации, без обоснования своих выводов.

Зеленая — творческая, креативная. Участники этой группы предлагают новые решения заданной ситуации, придумать продолжение рассказа.

Синяя — нейтральная, оценочная. В группе собираются эксперты, аналитики, которые оценивают предложения всех групп и находят оптимальное решение.

Данный прием помогает развивать параллельное мышление, увидеть ситуацию с различных точек зрения, представить многогранность проблемы и выявить наиболее оптимальный путь ее решения [16].

На стадии *рефлексии* использовался прием *«Эссе».* Ученики писали свои рассуждения по теме *«Чему вас научили рассказы В. М. Шукшина?».* Данный прием формирует у учащихся навык выражения своих мыслей в письменной форме [17].

С целью доказать эффективность и результативность проделанной работы было проведено повторное диагностическое исследование уровня развития речи учащихся.

Диагностика показала, что высокий уровень развития речи у 64 % учащихся, средний уровень – у 28 % учащихся и низкий уровень – у 12 % учащихся. 1 учащийся перешел в группу со средним уровнем развития речи, 1 учащийся - в группу с высоким уровнем развития речи.

Таким образом, на основании проведенных исследований уровня развития речи учащихся, можно сделать вывод: применение технологии развития критического мышления на уроках русской литературы способствует развитию речи учащихся.

Применяя технологию развития критического мышления, у учеников развивается способность анализировать явления, активизировать ранее приобретенные знания для использования в незнакомой ситуации, наблюдать причинно-следственные отношения между явлениями, признаками и мыслями. Школьники развивают все мыслительные навыки, способствующие развитию языковых компетенций.

Список использованных источников

1 Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. И. А. Зимняя – Москва : Московский психолого–социальный институт, Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.

2 Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – 3–е изд. – Москва : Смысл ; Санкт–Петербург : Лань, 2003. – 287 с.

3 Муштавинская И. В. Современные подходы к повышению квалификации: рефлексивные технологии: научная статья. Санкт–Петербург : 2011. – 6 с.

4 Лифанова Т.Ю. Критическое мышление. Учебное пособие. – Алматы : Қазақ университеті, 2015. – 178 с.

5 Кавелько Е. Н. Развитие речи у младших школьников на уроках русской литературы на основе технологии развития критического мышления, – Минск : Квалификационная работа, 2017. – 41 с.

6 Т. В. Ахутина, Т. А. Фотекова. Диагностика речевых нарушений школьников. Практическое пособие 3-е изд, испр и доп. – Москва : Юрайт : 2019. – 87 с.

7 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://pedsovet.su/metodika/ priemy/6009_priem_korzina_idey_na_uroke Дата обращения: 09.04.2022.

8 С. И. Заир – Бек. Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителей общеобразовательное учреждений / С. И. Заир – Бек, И. В. Муштавинская. – 2– е изд., дораб. – Москва : Просвещение, 2011. – 223 с.

9 И. В. Муштавинская. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя. Уроки для педагогов. – Санкт – Петербург : «КАРО», 2009. – 84 с.

10 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://pedsovet.su/metodika/ priemy/6001_kubik_bluma_na_uroke Дата обращения: 09.04.2022.
11 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://pedsovet.su/metodika/ priemy/6027_derevo_predskazaniy Дата обращения: 09.04.2022.
12 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://kopilkaurokov.ru/lite ratura/uroki/urok-kviest-po-romanu-liermontova-gieroi-nashiegho-vriemieni Дата обращения: 09.04.2022.
13 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://pedsovet.su/metodika/ priemy /7053_tri_m Дата обращения: 09.04.2022.
14 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://pedsovet.su/metodika/ priemy/6047_otsrochennaya_otgadka Дата обращения: 09.04.2022.
15 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://didaktor.ru/priyom-pedagogicheskoj-texniki-press-konferenciya/ Дата обращения: 09.04.2022.
16 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://pedsovet.su/metodika/ priemy/6276_6_shlyap_myshlenia_na_uroke Дата обращения: 09.04.2022.
17 Загашев И.О. Учим детей мыслить критически / И. О. Загашев, С.И. Заир – Бек, И. В. Муштавинская. – Санкт-Петербург : Альянс – Дельта, 2003. – 192 с.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации. (Русский язык и литература)

В.В. Бердников

Студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Л.Е. Токатова

Научный руководитель: кандидат филологических наук, доцент, г. Павлодар.

СИСТЕМА СУБЪЕКТНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ В ЛИРИКЕ Д. ПРИГОВА

Аннотация. В данной статье автором рассматриваются такие понятия, как лирический герой и формы его реализации в пространстве художественных текстов. Целями исследования послужили обобщение основных подходов к изучению типов лирического героя в художественном тексте и рассмотрение проблемы авторского сознания на материале поэзии Д. Пригова.
Ключевые слова: лирический герой, авторское сознание, лирический субъект, субъект сознания, субъект речи, концепт, перформативная поэзия

Annotation. In this article, the author examines such concepts as the lyrical hero and the forms of his realization in the space of literary texts. The objectives of the study were to generalize the main approaches to the study of the types of the lyrical hero in a literary text and to consider the problem of author's consciousness on the material of D. Prigov's poetry.
Keywords: lyrical hero, author's consciousness, lyrical subject, subject of consciousness, subject of speech, concept, performative poetry

Аннотация. Бұл мақалада автор лирикалық кейіпкер және оны көркем мәтіндер кеңістігінде жүзеге асыру формалары сияқты ұғымдарды қарастырады. Зерттеудің мақсаты көркем мәтіндегі лирикалық кейіпкердің түрлерін зерттеудің негізгі тәсілдерін жалпылау және Д.Приговтың поэзиясы негізінде авторлық сана мәселесін қарастыру болды.
Түйінді сөздер: лирикалық кейіпкер, авторлық сана, лирикалық тақырып, сана тақырыбы, сөйлеу тақырыбы, тұжырымдама, орындаушылық поэзия

Поэзия конца 20-го века представляет собой сложное литературное явление, имеющее неоднозначные оценки. Однако нельзя отрицать факт, что смена эпох художественного сознания определяется наличием в самой эпохе характерных черт творчества, выражающих его специфику в целом. Набор определенных особенностей творчества того или иного периода и будет характеризовать эпоху, к которой зачастую относится предмет изучения. Поэтому вслед за С. С.Аверинцевым и др. считаем, что «смена типов художественного сознания, с позиций исторической поэтики, закрепляется в исторически обусловленной трансформации категорий самой поэтики» [3, с. 1]. Учитывая данный подход, было бы неправомерно говорить о конкретной литературной эпохе, игнорируя

саму специфику ее жанрового и стилистического разнообразия, которые и дают нам представления о рассматриваемом предмете.

Концептуализм вошел в литературу как явление андеграунда, но тем самым предзнаменовал, что уже в 21-м веке может претендовать на главенствующую роль в искусстве. Поэтика концептуализма очистила поле для современного искусства, которое наследует традиции художественного авангарда (футуризм, кубизм, супрематизм). Мы считаем, что изучение в современном научном дискурсе литературных явлений конца 20-го века позволяет лучше раскрыть суть направлений авангарда и вообще модернизма, который все больше выступает на передний идеологический план искусства.

Если традиционно под искусством модерна понимался пласт экспериментального новаторского творчества, в основе которого лежит внутренний мир художника, то в концептуализме главные признаки модерна с его субъективизмом, провозглашающим творческое «я» как главный принцип познания бытия, уходят на второй план. Главным движущим принципом становится уже не самостоятельность творческой воли, воспетая Ф. Ницше, а чисто созерцательная объективность культурного хаоса постмодерна. Творчество здесь сводитсяк отвлеченной рефлексиимассового сознания, мыслящего образами коллективного бессознательного. Творческий субъект растворен в мире бодрийяровского Ничто, где каждый образ отправляет нас кдругому, создавая непрерывную цепь взаимозаменяемых полисемантичных знаков, бесконечных в своих интерпретациях.

Важной категорией концептуалистского художественного мира является носитель авторского сознания, традиционно понимаемый в литературоведении как лирический герой. Именно благодаря этому компоненту художественной структурной организации получают свое воплощение в тексте концепты и идеи, исторически обусловленные мышлением коллективных групп, носителей идейного сознания.

Поэзия Дмитрия Пригова, на наш взгляд, представляет тот случай, когда наличие дистанции между автором и его героем является не просто особенностью авторского стиля, а задает вектор развития целого литературного направления. Обобщение и систематизация художественных особенностей концептуализма в равной степени могут отражать как первичные установки эстетической программы, заявленной концептуалистами, так и соотнести компонент проективной поэзии с корпусом произведений современной литературы.

Рассматривая лирические тексты корпуса русских авторов 80-90-х годов, мы будем иметь дело уже не столько с такими традиционными понятиями как автор и лирический герой, а сколько с понятиями текст и язык. В поэзии концептуализма, которая на тот момент впервые вышла на авансцену советской литературы, важное место представляют концепты. Язык концептуализма – это язык массового сознания, отражающий существенные смысловые признаки таких лингвокультурных категорий, как понятие, смысл и идея. Опираясь на определение З.Д. Поповой и И.А. Стернина, можно охарактеризовать концепт как «дискретное ментальное образование, являющееся базовой единицей мыслительного кода человека, обладающее относительно упорядоченной внутренней структурой, представляющее собой результат познавательной (когнитивной) деятельности личности и общества и несущее комплексную, энциклопедическую информацию об отражаемом предмете или явлении, об интерпретации данной информации общественным сознанием и отношении общественного сознания к данному явлению или предмету» [4, с. 25].

Особенность концептуализма заключается в его выражении множества дискретных значений слов и явлений языковой действительности путем максимального членения высказывания на автономные, субъективно осмысляемые единицы речи. Это постоянная игра слов и смыслов, заключающаяся в возможностях самого языка. С помощью игры происходит взаимодействие с реальностью, т.н. перформативность. Поэт-концептуалист постоянно оперирует концептами, идеями, выражаемыми через повседневные, додискурсивные, коллективные штампы речи. Через них художник вступает в диалогичные отношения с миром. Художественный язык открывает в тексте возможность диалога с миром, который, по мнению М. М. Бахтина, есть «почти универсальное явление, пронизывающее... все отношения и проявления человеческой жизни, вообще все, что имеет смысл и значение» [5, с. 51]. Система художественно-изобразительных средств является здесь материалом для осуществления этого диалога: «…за каждым текстом стоит система языка. В тексте ей соответствует все повторенное и воспроизведенное и повторимое и воспроизводимое, все, что может быть дано вне данного текста (данность)» [6, с. 3].

Диалогичность как поле для взаимодействия разных элементов культурного дискурса становится главным содержательным планом произведения, его смысловым ядром. На периферию выносится сам автор и его интенциональность. В связи с этим правомерно допустить

расширение границ понятия «лирический герой», включая его в новую для этого понятия содержательную систему.

Заметим, лирический герой концептуализма перестает выполнять привычную для него самого функцию, он становится оторван от автора-поэта, но, тем не менее, продолжает себя выражать как часть автора-носителя-сознания, или автора-участника, служащего проводником смыслов и речевых конструкций, разворачивающихся на сцене изображаемой действительности.

Эта особенность проявлена в лирике Д.Пригова. Рассмотрим следующее стихотворение:

Я не выдумал бы Конституцьи
Но зато я придумал стихи
Ясно что Конституцья значительней
Правда, вот и стихи неплохи
Но и правда, что все Конституцьи
Сызмальству подчиняться должны
А стихи – кто же им подчиняется
Я и сам Конституцьи скорей
Подчинюсь[7]

Темы, излюбленные для мировой литературы, здесь подвергаются деконструкции и доведению до предельного абсурда. Автор выступает здесь как медиум мира, работающий не с чувствами и переживаниями, а с ограниченным количеством фактурных идей и концептов, превращая их с помощью художественного эксперимента в своеобразную игру авторской стратегии.

В стихотворении «Я выпью бразильского кофе» через призму постмодернистской иронии проглядывает та многомерная система смыслообразующих ментальных конструктов, которая воплощает в себе весь пласт идеологических и культурных надстроек советского общества эпохи застоя:

Я выпью бразильского кофе
Голландскую курицу съем
И вымоюсь польским шампунем

И стану интернацьонал

И выйду на улицы Праги

И в Тихий влечу океан

И братия станут все люди

И Господи-Боже, прости[7]

С одной стороны, среди разнообразных модусов мышления, на которые стихотворение как бы разорвано и, в то же время, слито в единое целое, выделяется модус усталости русского человека, который больше не отягощен идеями, а как бы проплывает через ряд знакомых его сознанию образов и лозунгов, полностью растворяясь в них. Герой здесь размыт и является частью безликого коллективного пространства. Через опосредованную авторской иронией интонацию этого «чужого» голоса, выражается образ мыслей советского человека, закрепленный в языковых особенностях, по-своему передающими речевой портрет, быт и своеобразие данной культурной эпохи вообще.

Лирический герой этих стихов размыт и почти отсутствует. Это объясняется спецификой концептуалистского направления, где герой уже не является маской автора. Скорее, и автор, и герой равнозначно выступают обезличенными участниками бесконечно изменяющейся перформативной игры. И возникает парадоксальная ситуация. С одной стороны, мы имеем дело с героем, растворенным в «хаосе мира», вступающим в диалогические отношения с субъектами сознания (Б. О. Корман) [1, с. 216] и, с другой стороны, с автором, который сам становится уже отдельной маской, участником дионисийского театрального представления, а не имплицитно присутствующим в тексте индивидуальным началом. Встроенность текста в эту диалогичность субъектов речи и сознания оборачивается отказом от привычной для лирики интенции авторского сознания, размывая грань между собственно авторским и неавторским мышлением, поскольку, согласно М. М. Бахтину, «диалогические отношения – это отношения между "равноправными и равнозначными сознаниями",тогда как монолог отроится на "отрицании равноправности"» [2, с. 116].

Можно сказать, что изначальная бинарная связка автор-герой меняется местами. Не автор модулирует мир художественного пространства как пропозициональный субъект модального высказывания, а само пространство, становясь чем-то

самодовлеющим по отношению к автору, будет определять ту или иную модальную оценку в тексте. Подобная картина авторского отношения характерна для эстетики постмодернизма, который «воплощает принципиальную художественно-философскую попытку преодолеть фундаментальную для культуры антитезу хаоса и космоса, переориентировать творческий импульс на поиск компромисса между этими универсалиями. Диалог с хаосом, в конечном счете, в своем пределе, нацелен именно на такой поиск» [8, с. 40].

Таким же образом обратно-пропозициональны в тексте отношения субъекта сознания к проблемам социально-идеологического плана:

Я выпью бразильского кофе

Голландскую курицу съем[7]

Отношение к чужим национальным ценностям в историческом контексте «интернационального» выступает доминирующим модусом сознания, превалирующим над авторской оценкой через стилистически коверканный слог и ироническое деконструирование наличного авторского «я»:

И вымоюсь польским шампунем

И стану интернацьонал[7]

Общая ирония стихотворения отражает усталость человека эпохи застоя, потерю веры в «светлое будущее» и разочарование в идеологических установках модерна.

Снижение гражданского пафоса до уровня пассивной, обесцененной самозамкнутости жизни заметно проявляется не только в иронии, но и в общем поле внетекстовой действительности, которая устанавливает эти внутритекстовые отношения. Проблемы внутренней социальной жизни и, как следствие, рожденные ими выработанные ценностные установки, накладываются друг на друга в хаотичном потоке консервированных оттисков сознания, где как итог – потеря веры в человека и надвигающийся вещизм.

Ироническая «ветреность» постутопической мечты захлестывает участников развертывающейся феерии, и социально-бытийный ракурс произведения становится тем ключевым моментом,

который устанавливает в тексте новые отношения субъектно-объектного типа между автором и лицом лирического произведения.

Финалом этого перформативного художественного плана является усиливающее комизм ситуации «И Господи-Боже, прости», который, в ту же очередь, отсылает к еще более архаичным, укорененным в сознании русского человека формам понимания действительности, наиболее ярко воплощенным в православии.

В этой автономной системе концептов авторское «я» затушевывается, врастает в единый семиотический пласт. Поэтому говорить о лирическом герое произведения уже не приходится, поскольку привычные отношения автора и героя вытеснены целым рядом новых внутритекстовых связей, в которых реализуется идея произведения и актуализируются отдельные фрагменты разорванного семиотического пространства. Внешний мир устанавливает отношение автора к этому миру, который воплощает свои признаки внутри художественного целого. Как подмечает о себе сам автор в одном из своих стихотворений: «Что не нравится — я просто отменяю… А что нравится — оно вокруг и есть»[7]. Диалогичность носителей лирического сознания в стихотворениях концептуалистского толка носит условный характер авторского присутствия, она явлена исключительно в постмодернистском ключе. М. Н. Липовецкий также отмечает: «Специфика постмодернизма в сравнении с полифонизмом, который был описан Бахтиным… скорее видится в том, что амбивалентная постмодернистская мозаика складывается в свою очередь из миров уже "второго порядка", представляющих собой художественное обобщение целых культурных систем, органических культурных языков - так сказать, образующих образную культурологическую формулу[8, с. 25].

Стихи Пригова отличает та особенность художественной организации, что, в отличие от общего пласта постмодернистских текстов, в них наличествует некое обобщающее начало, свидетельствующее об авторской стратегии. Последняя реализуется в целостном единстве творческого материала, анализ которого должен охватывать весь ряд произведений автора [1, с. 216]. Это та важная составляющая русской андеграундной поэзии конца 80-х годов, которая выделяет ее на фоне зарубежных авторов, близких постмодернизму.

Выделяя основные специфические стороны произведений Дмитрия Пригова, в которых фигурируют ирония, экспериментальность стиля и центоны, можно говорить о лирике концептуализма с постмодернистских позиций. Бинарная связка

«автор-герой», расподобляясь на субъекты сознания и субъекты речи, открывает новые отношения художественной реальности, где авторская модальность значительно снижена, однако, присутствует в тексте как условность, благодаря которой самостоятельный текст обретает возможность своего материального воплощения.

Заключение. Научные традиции Б.О. Кормана и М. М. Бахтина позволяют рассматривать тексты поэтов-постмодернистов с новой стороны. Лирическое я художественного произведения замещается лирическим субъектом, что позволяет говорить о герое не как выражении авторской воли со всеми привычными для нее представлениями, а как о самостоятельной текстовой категории. Хаотичный мир коллективного бессознательного, предикативно выражаемый в пространстве текста, при новой логической связке текст-автор (где автор, тем не менее, также представляет необходимое условие реализации этого текста), позволяет просмотреть главные художественные особенности постмодернистской поэтики в ее интертекстуальности и перформативности. Рассматривая структуру лирического произведения как единство словесно-субъектной организации и некоей лежащей в ее основе картины мира, можно сделать заключение, что герой Приговского произведения выражает не только авторский взгляд на мир как таковой, но и более общие, «надавторские» культурно-языковые пласты, сокрытые в слове как лексической единице.Таким образом,первичная установка «автор-текст», расподобляясь на множественность субъектно-объектных когерентных связей, дает возможность восприятия текста как открытого, диалогичного семантического единства структуры текста и объективированной в ней действительности.

Лирика Пригова представляет собой некое проективное творчество, в котором авторская программа, включаясь в общий контекст культурного языкового пространства, актуализирует сокрытые в сознании концепты и идеологемы. Каждое стихотворение представляет собой автономный эстетически оформленный знак, раскрывающий себя в единстве всех стихотворений автора (без чего нельзя было бы говорить о стихотворении как о знаке), отправляет читателя к новому уровню восприятия художественного произведения как текстовой действительности.

Список использованных источников

1. Б.О. Корман. Избранные труды по теории и истории литературы / Предисл. и составл. В.И. Чулкова. Ижевск: изд-во Удм. ун-та, 1992. 236 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. - М.: Искусство, 1979. - 424 с.
3. Аверинцев С. С., Андреев М. Л., Гаспаров М. Л., Гринцер П. А., Михайлов А. В.Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания. Сб. статей. М.: Наследие, 1994. С. 3-38.
4. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж, 2006. С. 24.
5. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. - М.: Советский писатель, 1963. - 364 с.
6. М. М. Бахтин. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа. / URL: http://www.infoliolib.info/philol/bahtin/probltext.html Дата обращения: 08.11.2021
7. Современная русская поэзия. Дмитрий Александрович Пригов. «Написанное с 1975 по 1989» URL: http://modernpoetry.ru/main/dmitriy-aleksandrovich-prigov-napisannoe-s-1975-po-1989 Дата обращения: 07.11.2021
8. Липовецкий М.Н. Русский постмодернизм: Очерки исторической поэтики / URL: http://glebland.narod.ru/postmod.htm Дата обращения 08.11.2021

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации
(Русский язык и литература)

О.В. Воробьева
студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Г.С. Суюнова
научный руководитель: профессор, доктор филологических наук, г. Павлодар

Фунционально-прагматический анализ названий детских развивающих, образовательных учреждений города Павлодара

Аннотация. Автор анализирует павлодарские номинации развивающих и образовательных учреждений с точки зрения их

функциональных и прагматических особенностей. Данные урбонимы входят в номинативное пространство города, создаются и функционируют по общим для урбонимов принципам. Подчеркивается мысль о важности именно функционального критерия для любых номинаций урбонимов, проводится количественный анализ с его учетом.

Ключевые слова: функция, урбоним, номинация, прагматика, информативная, рекламная, прагматические, непрагматические.

Аннотация. Автор даму және білім беру мекемелерінің функционалдық және прагматикалық ерекшеліктері тұрғысынан павлодарлық номинацияларды талдайды. Бұл урбонимдер қаланың номинативті кеңістігіне кіреді, урбонимдер үшін ортақ қағидаттар бойынша құрылады және жұмыс істейді. Урбонимдердің кез-келген номинациялары үшін функционалды критерийдің маңыздылығы туралы идея ерекше атап өтіледі, оны ескере отырып сандық талдау жасалады.

Түйінді сөздер: функция, урбоним, номинация, прагматика, ақпараттық, жарнама, прагматикалық, прагматикалық емес.

Annotation. The author analyzes the Pavlodar nominations of developing and educational institutions from the point of view of their functional and pragmatic features. These urban names are included in the nominative space of the city, are created and function according to the principles common to urban names. The idea of the importance of the functional criterion for any nominations of urban names is emphasized, a quantitative analysis is carried out taking it into account.

Keywords: function, urban name, nomination, pragmatics, informative, advertising, pragmatic, non-pragmatic.

Термин «номинация» в лингвистике является многозначным, что вызывает определенные затруднения при его определении. Изучением процесса номинации занималось и занимается большое количество ученых (В.Г. Гак , Э.С. Азнаурова, В.Н. Телия, А. А. Уфимцева, Е.С. Кубрякова и др.). Мы придерживаемся понимания номинации как обозначения процесса присвоения имени объекту, а также как обозначение данного имени.

Для нас явление номинации актуализируется в разрезе вопроса о функциях, которые выполняют те или иные названия павлодарских урбонимов. Функция – это назначение, роль, выполняемая единицей языка при ее воспроизведении в речи. Исследователь Г.С.Суюнова считает, что данный критерий более всего связан с социальным аспектом номинаций, так как «успешность номинирования может

способствовать и успешности функционирования заведения, что в конечном счете является главной целью создания того или иного объекта» [1, с.105]. Исследователи выделяют 3 основных функции номинаций урбонимов: номинативная (назывная) функция, информирующая функция, рекламная функция. Основой для классификации эргонимов служат ведущие функции: номинативная, информативная и рекламная [2, с.51]. Соответственно, и эргонимы подразделяются на информативные, рекламно-информативные, рекламные и номинативные.

Рекламно-информативный тип составляет ядро эргонимического поля, периферия представлена номинативным типом. Подчеркнем, что номинативная функция идентификации объекта – главная функция любого имени собственного. Информативная и рекламная – специфические функции названий, предназначенных для сферы реализации товаров и услуг. Благодаря информации, заключенной в номинации, и способу ее подачи, эргонимы достигают своей основной цели – привлечения внимания клиентов. Наименования могут содержать информацию двух типов: рекламную (выделительно-оценочная характеристика) и рациональную (сообщение об объекте продажи) [3, с.106].

Отличительной чертой рекламных номинаций является наличие в них яркости, выразительности. Такие номинации зачастую не содержат прямой информации об учреждении, а воздействуют через эмоциональную сферу на потенциального клиента, например, *Малина kids*. Это название детского заведения (об этом мы судим по компоненту *kids* – ребенок). Второй же элемент *Малина* не помогает нам однозначно определить род занятий этого учреждения, то ли это детский сад, то ли детское кафе или что-то еше, предназначенное для детей. Но лексема «малина» вызывает позитивные эмоции у читающих, связывая всю номинацию с семами «душистый, сладкий, вкусный», благодаря чему название этого детского развивающего центра вопринимается положительно.

Анализируя собранные нами номинации детских центров с яркими и выразительными названиями, а значит, и выполняющие рекламную функцию, мы разделили их на следующие группы:

1. Номинации, позиционирующие высокий уровень услуг: Элит, Лидер плюс. Всего 2 номинации из 62, что составляет всего 3% от общего числа.
2. Номинаций, вызывающие позитивные эмоции вышло 6: Позитифф, Детвора, АБВГДейка, Лучики, Мишутка, Hi five. Это 9% от 62 номинаций.

3. Из 62 номинаций 4 имеют оригинальные названия, не связанные с родом деятельности центра: Orange owl, Colibri, Сказочный остров, Teddy. Это составляет 6% от общего числа.

Номинативная функция является главной функцией любого наименования, поэтому можно сказать, что эта функция присутствует во всех названиях детских развивающих центров.

Информативная функция несет в себе сведения о роде занятия организации. Эту функцию также называют коммуникативной (А.С. Подчасов, Чж. Вэньцзэ). Название, которое имеет информативную функцию, привлекает потенциального клиента своей открытостью, имея необходимые сведения, при которых нет потребности искать дополнительные сведения об этом учреждении. Таких в нашем случае не так много. К ним относятся: *Академия Умки, Школа Знайки, Oxford, школа скорочтения, junior school Pavloda», kids academy, IStady, M'Art academia* (8 центров). Называя эти номинации, мы можем предположить род занятий этих центров, опираясь на одно из слов, которое присутствует в названии. Например, лексема «академия» имеет следующие значения. 1.высшее научное или художественное учреждение. 2.Название некоторых высших учебных заведений [4, с.21]. «Школа» - учебное заведение [4, с.779].

Таким образом, лексемы: «академия», «школа» выполняют информативную функцию в вышеназванных учреждениях.

Отдельно хотелось бы рассмотреть такие эргонимы, как *Oxford* и *IStady*. Если номинация *Oxford* ассоциируется у нас с Оксфордским университетом, который является синонимом престижности и элитности, качества образования, науки и знаний, то можно полагать, что в центре с таким названием можно получить хорошее обучение.

С эргонимом *IStady* немного сложнее. Название содержит информационную функцию, так как в переводе означает «это учёба», но если потенциальный клиент знает его перевод.

Также хотелось отметить, что большинство номинаций - англоязычные и составляют 46 % от общего количества номинаций. Это говорит о том, что они не выполняют свою информативную функцию, так как «не содержат никаких сведений о фирме, понятных сразу без дешифровки» [5, с.18]. То есть, если номинация выражена в чужой языковой форме, то потенциальный клиент не может представить с ней ассоциацию на знакомые предметы в своём языке. Отсюда следует вывод, что такая номинация недостаточно эффективно выполняет информирующую функцию.

Е. Н. Иванова отмечает, что при сопоставлении информативной и прагматической функций эргонима можно увидеть некоторую закономерность: чем выше информативность названия, тем менее креативно оно выглядит [6, с. 28].

Далее мы рассмотрим наш фактический материал с точки зрения прагматики. Исследователь Шимкевич Н.В. выделяет непрагматические и прагматические эргонимы с учетом их прагматической специфике. В свою очередь, непрагматические эргонимы подразделяются на информирующие и неинформирующие [5, с. 15].

Непрагматические информирующие эргонимы, в своём названии содержат слово, которое напрямую называет сферу деятельности заведения. К этой группе, мы отнесли 8 названий центров: *Академия Умки, Школа Знайки, школа скорочтения, центр чтения, junior school Pavlodar, kids academy, IStady, M'Art academia*. Все эти номинации имеют лексему, по которой понятно, чем занимаются в данном развивающем центре (школа, академия, чтение).

К непрагматическим неинформирующим номинациям, то есть к тем, которые не содержат никаких сведений об организации, не имеют ассоциаций с родом деятельности можно отнести следующие детские развивающие центры: *Детвора, Радуга, Сказочный остров, мишутка, Teddy, Colibri, orange owl, лидер плюс, лучики, Жигер, Рауан, Асем-ай, Element, Малина kids, Сана, hello English, dialogue, menar, baby star, open kids, mailim, liberty, kids grand, kinder land, kinder town, Ucmas, Bastau.* Всего - 27 центров.

В этой группе эргонимов нас привлекли следующие названия центров, которые можно понять, используя дополнительную информацию.

«Ucmas» является аббревиатурой английской фразы «Universal Concept of Mental Arithmetic System», что в переводе на русский язык означает Универсальная концепция Ментальной арифметической системы. UCMAS – глобальная сеть детских центров для детей и подростков от 4-14 лет. UCMAS
бренд мирового уровня; эффективная и востребованная международная программа. Их цель – всестороннее интеллектуальное развитие ребёнка, которое будет востребованным направлением дополнительного образования плюс развитие интеллектуального потенциала страны. ЮСИМАС – единственная в мире компания, обучающая детей ментальной арифметике, получившая международный стандарт качества. Чтобы понять, чем занимается данный центр в городе Павлодар, мы изучили их страницу в

Инстаграмм. Этот центр предоставляет не только услуги по обучению ментальной арифметики, но также оказывают ещё такие услуги как: изучение английского и немецкого языков, имеется курс быстрого чтения, подготовка к школе, математика (СОЧ, СОР). Также по их публикациям видно, что ученики их центра, обучающиеся счету на аббакусе, участвуют в международных интеллектуальных олимпиадах по Ментальной арифметике. В связи с этим можно сказать, что название этого центра вполне соответствует предоставляемым услугам, но без дополнительной информации несут непрагматическую неинформирующую функцию.

Menar - это программа развития умственных способностей детей от 4-12 лет, основанная на системе устного счёта. *Menar* является международной школой ментальной арифметики. Но к сожалению, никакой информации о роде деятельности этого центра в городе Павлодар, нам найти не удалось.

«Mailim» – это сеть центров развития, которые работают по эффективным авторским методикам. В центрах развития сети «Mailim» широкий выбор развивающих программ: ментальная арифметика, скорочтение, обучение чтению дошкольников, каллиграфия, таблица умножения за 5 занятий для детей 7-12 лет, скоростной английский для детей 9-16 лет, суперпамять, 400 словарных слов за 12 уроков, билингвальный детский сад. Исходя из всего вышесказанного, делаем вывод, что творческая студия города Павлодара «mailim», в своей номинации не содержит никаких ассоциаций с предоставляемыми услугами.

«Детвора», «радуга», «сказочный остров», «мишутка», «лучики» - номинации, которые не называют напрямую род деятельности, но взывают ассоциации, связанные с детством.

Центры, имеющие следующие названия: *Малина kids, baby star, open kids, kids grand, kinder land, kinder town* не содержат никаких сведений о фирме, но с помощью одной лексемы, дают понять, что это заведение для детей. *Kids, baby, kinder* в переводе с английского языка означает «ребенок, дети».

По классификации Шимкевича Н.В., группа прагматических эргонимов также подразделяется на две подгруппы: прагматические информативные, которые сообщают некую проверяемую дополнительную информацию о предприятии, не имеющую прямого отношения к роду деятельности, но создающую у адресата позитивный образ (информация о расположении фирмы в пределах города или указание на место организации в более крупной структуре: «Компек-Урал»). Прагматические ассоциативные эргонимы

«стремятся повлиять на горожанина не через сообщение ему дополнительных достоверных сведений, а путем создания положительных ассоциаций, апеллирующих к самым различным областям знаний и культурного опыта», к подобным наименованиям исследователь относит названия типа «Недвижимость Руси», «Ермак» и т.д. [5, с. 18].

Первая подгруппа – прагматические, информативные. Они сообщают дополнительную информацию о центре. К ним можно отнести центр развития «Мегаинтеллект». Он в своем названии имеет 2 слова, одно из которых «мега» (от греч. megas - большой), часть сложных слов, означающая: «большой». Второе слово «интеллект», которое в толковом словаре С.И. Ожегова имеет значение интеллект - а, м. Ум (в 1 знач.), мыслительная способность, умственное начало у человека [4, с.216]. Это даёт нам понять, что в этом центре можно получить большое развитие мыслительных способностей в разных интеллектуальных сферах.

Также к этой подгруппе мы отнесли центр развития детей *Корпорация знаний, speaker, English for you*, образовательный центр ментальной арифметики *Nobel, многоучись, intellkids, Danyshpan, Знайка, Эрудит kids* (10 центров).

Названия центров *Speaker и English for you*, хоть и представлены на английском языке, но выполняют прагматическую информативную функцию, конкретизируя сферу деятельности центров. В переводе эти номинации звучат как «говорящий» и «английский для тебя».

Эргоним *Danyshpan* имеет языковую форму, где казахское название центра, которое означает «гений» написаны английскими буквами. Можно отнести к прагматически информативным, если клиент знает перевод слова.

К прагматическим ассоциативным мы отнесли следующие номинации: *Элит, Позитифф, СемьЯ, АБВГДейка, Бакыт, Hi five, Умка, Болашак, SmartUm, Smart, Podium, Эврика kids, Altynkids, Oxford* (14 центров). Мы считаем, что названия этих центров вызывают положительные ассоциации у потенциальных клиентов. Эргоним *Hi five* имеет лаконичное и легкозапоминающееся название.

SmartUm - неологизм, отображающий новые реалии в жизни людей. Основное значение - ум, проницательность, сообразительность, умение. Слово своей новизной, может привлечь внимание клиентов.

В эргониме *Altynkids* видна языковая игра, где *Altyn* в переводе означает «Золотой», «kids» дети. Это может привлечь и вызвать положительные эмоции.

Центр *АБВГДейка* ассоциируется у родителей с их детскими воспоминаниями о теплой, доброй и поучительной телепередачей, которая в игровой форме давала новые знания. Думаю, имея такие положительные ассоциации, связанные с яркими моментами жизни, этот центр имеет большое количество клиентов.

Мы рассмотрели в данном докладе функциональные особенности номинаций образовательных и развивающих учреждений Павлодара. Всего было проанализировано 62 названия и установлено: чуть менее 45% (28 номинаций из 62) этих учреждений имеют непрагматические неинформирующие названия. Мы объясняем этот факт тем, что многие из них имеют заимствованный характер. Иначе говоря, почти половина названий образовательных и развивающих учреждений Павлодара фактически не выполняют важнейшую для них функцию привлечения внимания потенциальных клиентов. Поэтому такие номинации не участвуют в процессе имиджирования нашего города, который мы считаем важной стороной формирования урбонимического пространства Павлодара. Об этом пишет М.В.Голомидова, которая опирается на определение имиджа места как рационально формируемого образа и подчеркивает: «Рациональная работа по топонимическому имиджированию локаций может способствовать совершенствованию подходов, принципов и технологий выработки практических номинативных решений при развитии городских топонимических ландшафтов» [6, с. 266].

В идеале каждый урбоним должен обладать региональной идентичностью, «нести в себе лингвокультурную информацию о регионе и отражать типизированные представления жителей о нем, его особенностях, значимых событиях истории и людях, а также о местной социокультурной и экономической сфере» [7, с. 205]. Новый поворот в изучении урбнимической системы Павлодара может быть как раз связан с исследованием проблем городского имиджа и идентичности.

Список использованных источников

1. Суюнова Г.С. Урбонимическая система Павлодара: опыт предварительного исследования. - Павлодар, 2018. - 158 с.
2. Крюкова И.В. Рекламное имя: от изобретения до прецедентности автореферат дис. доктора филологических Рекламное имя: от изобретения до прецедентности- Волгоград, Волгоградский государственный педагогический университет 2004 . - 44с.
3. Перепелица З.В. Семантико-синтаксические средства реализации подтекста. - Минск,1987. - 172с.

4. С.И.Ожегов. Толковый словарь, изд., перераб. - Москва : Мир и образование: ОНИКС, 2015. - 1375 с.
5. Шимкевич Н.В. Русская комерческая эргонимия: прагматический и лингвокультурологический аспекты. Автореферат дис. кандидата филологических наук - Екатеринбург, Ур. гос. ун-т им. А. М. Горького, 2002. - 22 с.
6. Иванова Е. Н. Приемы креативной номинации (на примере названий книжных магазинов г. Екатеринбурга) // Уральский филологический вестник. Серия «Язык. Система. Личность: лингвистика креатива. - 2013. -№3. с.27-31.
7. Голомидова М.В. Топонимическое имиджирование городских пространственных объектов//Вопросы ономастики. 2020. Т. 17. № 3. С. 263–278.
8. Разумов Р.В., Горяев С. О Трансляция региональной идентичности в урбанонимии российских городов: современное состояние // Вопросы ономастики. 2020. Т. 17. № 2. С. 201–219.

Секция 4: Актуальные проблемы современной науки в условиях цифровизации.

А.Л. Демурина,
магистрант Павлодарского педагогического университета,
г.Павлодар
Г.С. Суюнова,
доктор филологических наук, доцент ВАК, профессор,
г.Павлодар.

ЗНАЧЕНИЕ АНАЛИТИЧЕСКОГО ЧТЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация: в данной статье раскрывается понятие аналитического чтения. Автором рассматриваются вопросы актуальности обучения аналитическому чтению и условия для достижения эффективных результатов.

Abstract: this article describes the concept of. The problems of actuality analytic reading's studying and conditions for effective results are considered by the author.

Аңдатпа: бұл мақалда аналитикалық оқу ұғымы ашылады. Автор аналитикалық оқуды оқытудың өзектілігін және тиімді нәтижеге жету шарттарын қарастырады.

Ключевые слова: аналитическое чтение, логическая структура, таксономия Блума.

Keywords: analytical reading, logical structure, Bloom 's taxonomy.

Кілтті сөздер: аналитикалық оқу, логикалық құрылым, Блум таксономиясы.

Американский учёный, педагог и популяризатор гуманитарного образования Мортимер Адлер в 1940 году написал труд под названием «Как читать книги. Руководство по чтению великих произведений» [1]. Доктор Адлер провёл исследование и выявил четыре способа чтения:

- Элементарный. Этот навык мы получаем ещё в начальной школе: просто читаем слова, понимаем их смысл и следуем за основным сюжетом.
- Инспекционный. Чтение скользящим взглядом, когда смотришь в начало страницы, затем переходишь к её концу, попутно стараясь зацепить ключевые моменты и понять течение мысли автора. Так часто читают в интернете.
- Аналитический. Медленное внимательное чтение с погружением в текст и его анализом. Задача — полностью понять и усвоить изложенные идеи.
- Исследовательский. Предполагает чтение одновременно нескольких книг на одну тему в поисках подтверждения или опровержения какой-либо теории. В основном используется писателями и учёными.

Остановимся на чтении аналитическом. Оно предполагает анализ и оценку деталей текста. Его еще называют углубленным чтением, критическим, творческим. Таким способом читаются учебники, тексты по незнакомой, сложной теме. При этом следует выписывать на карточках или отдельных листах бумаги всю необходимую информацию с точными ссылками на источник после каждой.

Также при аналитическом чтении нужно уметь выявлять логическую структуру текста.

Это умение вырабатывается постепенно при чтении многих статей (книг) с различной структурой. Большую помощь в этом оказывают абзацы и слова-ориентиры, содержащиеся в тексте, с помощью которых текст понимается и запоминается легче, быстрее.

Важно научиться выделять ключевую фразу абзаца, его основную мысль (ОМ). В каждом абзаце любого текста содержится только одна основная мысль. Помимо основных мыслей, в абзаце содержаться второстепенные мысли (ВМ). Они подкрепляют, развивают и дополняют основную мысль. Умение выявлять второстепенные мысли и отделять их от основных улучшает качество запоминания текста. Иногда может показаться, что в каких-то абзацах содержится несколько основных мыслей или все мысли абзаца могут показаться второстепенными. Это связано с тем, что содержание абзаца кажется слишком сложным или абсолютно знакомым. Поэтому для рационализации обработки информации необходимо отработать навык выявлять мысли. Слова-ориентиры помогают предвидеть, где и когда появится нужная информация.

Например: 1) «но», «однако», «хотя» и т. п. – предупреждения об изменении хода мысли; 2) «поэтому», «таким образом», «стало быть», «следовательно» – подчеркивания особо важного; 3) «итак», «в итоге», «наконец» и т. д. подготовки вывода. Усвоению текста помогают опорные пункты из «ключевых» слов, т.е. слов, несущих основную смысловую нагрузку. К ключевым словам не относятся предлоги, союзы, междометия. При чтении текста сознание соединяет ключевые слова в лаконичные, свернутые выражения – смысловые ряды, несущие основной замысел автора. Текст как бы сжимается мгновенно, мысленно конспектируется. Научиться извлекать из текста его суть можно, если действовать по следующему алгоритму: 1) выявить «ключевые» слова в каждом предложении, 2) составить из них смысловые ряды, 3) выделить основную мысль абзаца, 4) выделить 1-2 второстепенные мысли абзаца. С помощью этой системы можно разбивать каждый формально самостоятельный фрагмент текста (абзац) на отдельные логические элементы, что позволяет выработать способность видеть главное на фоне второстепенного. На заключительном этапе происходит как бы перекодирование полученной в итоге информации на язык собственных мыслей читателя. Это и есть выявление сущности текста.

Аналитическое чтение позволяет читать не только целое произведение, но и отдельные его части. Это происходит вдумчиво, последовательно, останавливаясь для осмысления (рефлексии) и анализа. Чем глубже будет анализ, тем, соответственно, глубже будет и проникновение в смысл художественного произведения. Аналитическое чтение позволяет эффективно сочетать работу над формированием навыков сознательного и выразительного чтения и

умений работать с текстом. Также оно влияет на развитие творческого воображения, речи и памяти.

О Блуме и разноуровневых вопросах.

Таксономия – теория классификации и систематизации сложно организованных областей действительности, обычно имеющих иерархическое строение [2]. Понятие «таксономия» впервые предложено в 1813 г. Швейцарским ботаником О. Декандолем. Таксономия образовательных целей – система педагогических целей, внутри которой выделены их категории и последовательные уровни (иерархия). Таксономия как иерархически взаимосвязанная система в рамках образовательной технологии создана Б. Блумом в 1956 г., впоследствии продолжена Д. Кротвелем. В 1956 году Бенджамин Блум написал книгу "Таксономия Образовательных Целей: Сфера Познания". С тех пор его шестиуровневое описание мышления неоднократно адаптировалось и применялось в самых разных условиях. Его список когнитивных процессов иерархически организован, начиная с самого простого, припоминания знания, до наиболее комплексного, состоящего в выработке суждений о ценности и значимости той или иной идеи [3]. Цели образования ими были разделены на 3 области: когнитивную, психомоторную и аффективную. Создание таксономии было спровоцировано потребностью точной фиксации планируемых результатов (целей) образовательного процесса. Таксономия образовательных целей является результатом многолетней работы большой группы американских ученых Чикагского университета под руководством Б. Блума. И хотя данная разработка датируется 1956 годом, до настоящего момента она остается самым активно используемым средством постановки целей учебных курсов, программ и отдельных занятий. Необходимость создания таксономии Блум объяснял существующими в образовании несоответствиями между тем, на что нацелена учебная программа, чему на самом деле обучаемые получают возможность научиться и чему они фактически научаются. Б. Блум в 1956 году предложил классификацию (или таксономию) мыслительного поведения от простого воспроизведения фактов до процесса анализа и оценки. Система целей строится от простого к сложному. Знание и понимание относятся к самому низкому уровню мышления и развития, анализ и применение — к среднему, синтез и оценка — высокий уровень мышления. По мнению Блума, задача учителя — сделать так, чтобы ученики достигали высоких уровней мышления [4].

Категории и типы обобщенных учебных целей

Основные категории учебных целей	Примеры обобщенных типов учебных целей
1. Знание	**Ученик**
Эта категория обозначает запоминание и воспроизведение изученного материала. Речь может идти о различных видах содержания – от конкретных фактов до целостной теории. Общая черта этой категории – припоминание соответствующих сведений.	Знает употребляемые термины, Знает конкретные факты, Знает методы и процедуры, Знает основные понятия, знает правила и принципы.
2. Понимание	**Ученик**
Показателем способности понимать значение изученного может служить преобразование (трансляция) материала из одной формы в другую, перевод с одного языка на другой (например, из словесной формы – в математическую). В качестве показателя понимания может также служить интерпретация материала учеником (объяснение, краткое изложение) или же предположение о дальнейшем ходе явлений, событий (предсказание последствий, результатов). Такие учебные результаты превосходят простое запоминание материала.	Понимает правила, факты и принципы, Интерпретирует словесный материал, Интерпретирует схемы, графики, диаграммы, Преобразует словесный материал в математические выражения, Предположительно оценивает будущие события, последствия, вытекающие из имеющихся данных.
3. Применение	**Ученик**
Эта категория обозначает умение использовать изученный материал в конкретных условиях и новых ситуациях. Сюда входит применение правил, методов, понятий, законов, принципов, теорий. Соответствующие результаты обучения требуют более высокого уровня владения материалом, чем понимание.	Использует понятия и принципы в новых ситуациях, применяет законы, теории в конкретных практических ситуациях, демонстрирует правильное применение метода или процедуры.

4. Анализ	Ученик
Эта категория обозначает умение разбить материал на составляющие так, чтобы ясно выступила его структура. Сюда относятся: вычленение частей целого, выявление взаимосвязей между ними, осознание принципов организации целого. Учебные результаты характеризуются при этом более высоким интеллектуальным уровнем, чем при понимании и применении, поскольку требуют осознания как содержания учебного материала, так и его внутреннего строения.	Выделяет скрытые (неявные) предположения, Видит ошибки и упущения в логике рассуждений, Проводит различия между фактами и следствиями, Оценивает значимость данных.
5. Синтез	Ученик
Эта категория обозначает умение комбинировать элементы, чтобы получить целое, обладающее новизной. Таким новым продуктом может служить сообщение (выступление, доклад), план действий или совокупность обобщенных связей (схемы для упорядочения имеющихся сведений). Соответствующие учебные результаты предполагают деятельность творческого характера с акцентом на создание новых схем и структур.	Пишет небольшое творческое сочинение, Предлагает план проведения эксперимента, Использует знания из разных областей, чтобы составить план решения той или иной проблемы.
6. Оценка	Ученик
Эта категория обозначает умение оценивать значение того или иного материала (утверждения, вывода, данных, художественного произведения) для конкретных целей. Суждения ученика должны основываться на четких критериях. Критерии могут быть как внутренними (структурными, логическими), так и внешними (соответствие намеченной цели). Критерии могут определяться самим учащимся или же задаваться ему извне (например, учителем). Данная категория	Оценивает логику построения материала в виде письменного текста, Оценивает соответствие вывода имеющимся данным, Оценивает значимость того или иного продукта деятельности, исходя из внутренних критериев, Оценивает значимость того или иного продукта деятельности, исходя из внешних критериев.

предполагает достижение учебных результатов по всем предшествующим категориям плюс оценочные суждения, основанные на ясно очерченных критериях.	

Таксономия Блума – это не просто схема классификации. Это попытка организовать различные мыслительные процессы как иерархию. В этой иерархии, каждый уровень зависит от способности обучающегося работать на этом уровне или уровнях, ниже его. Например, чтобы обучающийся мог применить знания (уровень 3), он должен иметь необходимую информацию (уровень 1) и обладать ее пониманием (уровень 2). Говоря о преподавании, Блум считал, что при обучении и оценивании обучающих следует помнить, что учение – это процесс, и что преподаватель должен добиваться продвижения мыслительных процессов учащихся на более высокие уровни – уровни синтеза и оценки. Эта «мыслительная» область часто называется когнитивной (познавательной) сферой, поскольку она охватывает мыслительные процессы.

Представленная в пособии «Его двадцатый век. Сергей Павлович Шевченко – писатель, журналист, краевед» система заданий по таксономии Блума позволяет создавать условия, обеспечивающие формирование умений у учащихся воспроизводить, сопоставлять, аргументировать.

Система образов-персонажей в повести С.П.Шевченко «Будет вам помилованье, люди»

Эпизод 1	-Кто-то,- проворчал Шухов. – Друг моей юности Пашка Васильев. А погиб он в тридцать седьмом. И было ему всего двадцать шесть. Поэтическое наследство у него немалое, да только не вышло ни одного сборника, а имя его как врага народа вычеркнуто из истории, будто его и на свете не было… В тот вечер Иван Петрович расчувствовался и многое рассказал о своём друге. -Нас многое сближало. Оба азиаты, из Казахстана, знали степь, язык и обычаи казахов не понаслышке. Знакомы были с бытом, традициями, песнями казачества. Вместе выступали на литературных вечерах в Омске, печатались в одних изданиях. Я

	тогда ещё тоже баловался стихами. Мы даже женаты были на сестрах Анучиных, я на Евгении, он – на Галине. Прекрасная была пора – молодость, «буйство глаз и половодье чувств», великие надежды. А Павел был – высокий, лихой, красивый, искромётный. Кудри рыжеватые – шапкой над лбом. Эх! Его же строчкой воспользоваться: «Кудерем одним подожгет што хошь…» Гениальный был поэт. Все же, верю, когда-нибудь вернется он в литературу, и люди ахнут от яростных и блистательных его стихов. То было первое мое прикосновение к завораживающему миру поэзии Павла Васильева.
Вопросы	1. Кто первым познакомил автора книги С.П.Шевченко с именем Павла Васильева? 2. Почему имя Павла Васильева было вычеркнуто из истории? 3. Объясните (словами текста),что сближало Ивана Шухова с его другом Павлом Васильевым? 4. Во что, согласно тексту, верит Шухов?
Модельные ответы	1. Казахстанский советский писатель Иван Петрович Шухов 2. Павел Васильев был объявлен врагом народа. 3. Оба азиаты, из Казахстана. Выступали на литературных вечерах в Омске. Были женаты на сестрах Анучиных. 4. В то, что имя Павла Васильева обязательно вернется в литературу.
Графический органайзер «Система образов-персонажей»	Изобразите систему образов-персонажей, о которых мы узнаем из этого эпизода, стрелочками укажите их взаимоотношения. Модельный ответ: Сергей Шевченко ↓ Иван Шухов → Евгения Анучина ↓ Павел Васильев → Галина Анучина

Такие задания помогают мне в педагогической практике существенно повысить качество уроков литературного чтения, активизировать мыслительную деятельность учащихся, воображение, полноценнее воспринимать художественное произведение.

Список использованных источников.

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%BB%D0%B5%D1%80,_%D0%9C%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%80
2. Словарь терминов и понятий по курсу Психология и педагогика. 2014 г.
3. Таксономия Блума. [Электронный ресурс] – http://ansya.ru/health/taksonomiya-bluma/main.html
4. Серёменко Н.П. Проектирование учебных заданий в соответствии с таксономией Блума: научно-методическое пособие, Павлодар, 2016
5. Сергей Шевченко. Повесть о Павле Васильеве «Будет вам помилованье, люди». Павлодар, 1999

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (Русский язык и литература)

Е.Н. Дерунова

магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Г.С. Суюнова

научный руководитель: доктор филологических наук, профессор, г. Павлодар

ОБУЧЕНИЕ ТВОРЧЕСКОМУ ПИСЬМУ В ШКОЛЕ

Аннотация

В статье рассматриваются жанры письменных творческих работ, изучаемых в современной казахстанской школе и подходы к обучению созданию собственного текста. Автор приводит теоретическое обоснование методики

обучения творческому письму на основе стратегии «Руководимое письмо», а также знакомит с результатами экспериментального моделирования данной методики на примере заданий для подготовки старшеклассников к итоговой аттестации по русскому языку в формате эссе.

Annotation

The article discusses the genres of written creative works studied in the modern Kazakh school and approaches to teaching how to create your own text. The author provides a theoretical substantiation of the methodology for teaching creative writing based on the "Guided Writing" strategy, and also introduces the results of experimental modeling of this methodology on the example of tasks for preparing high school students for the final certification in the Russian language in essay format.

Аннотация

Мақалада қазіргі қазақстандық мектебінде оқытылатын жазба шығармашылық шығарма жанрлары мен өз бетінше мәтін құруға үйрету тәсілдері қарастырылады. Автор «Бағытталған жазу» стратегиясы негізінде шығармашылық жазуға оқыту әдістемесінің теориялық негіздемесін береді, сонымен қатар жоғары сынып оқушыларын орыс тілінде қорытынды аттестацияға дайындауға арналған тапсырмалар мысалында осы әдістемені эксперименттік модельдеу нәтижелерімен таныстырады.

Ключевые слова: творческое письмо, сочинение, эссе, креативное письмо, текстовая деятельность, коммуникативный подход

Keywords: creative writing, composition, essay, creative writing, text activity, communicative approach

Кілті сөздер: шығармашылық жазу, шығарма, эссе, шығармашылық жазу, мәтіндік әрекет, коммуникативті тәсіл

Введение

В последнее десятилетие в Республике Казахстан изменился подход к изучению языковых дисциплин в школе. Русский язык стал рассматриваться, в первую очередь, как средство изучения других учебных дисциплин. А изучение дисциплины «русский язык» стало осуществляться на основе коммуникативно-деятельностного подхода, в соответствии с которым целью обучения русскому языку в казахстанской школе является сегодня «развитие творческой, активной языковой личности путем формирования коммуникативных навыков по всем видам речевой деятельности на основе освоения знаний о языке, норм употребления средств разных уровней и их активизации в продуктивной речевой деятельности, а также обогащения словарного запаса». [1, с. 25] [2, с. 28]. Как справедливо отмечает волгоградский учёный С.Д. Дресвянина, «важным средством формирования коммуникативной компетенции обучающихся являются письменные работы различной творческой формы» [3, с. 41].

По утверждению Е.В. Архиповой, речетворчество представляет собой процесс порождения речи, включающий в себя два компонента: алгоритмический и творческий.

Каждый вид речевой деятельности имеет свой алгоритм, который необходимо формировать целенаправленно при обучении языку и в процессе развития речи. Однако рассматриваемый поэтапно процесс порождения текста пока «остается за пределами внимания методистов» [4, с. 62], чем и обусловлена **актуальность** данной статьи.

Практика показывает, что не только в среднем, но и в старшем звене учащиеся зачастую испытывают затруднения при выполнении заданий, направленных на продуцирование собственного текста. Поэтому использование различного рода опор при обучении письменным работам творческого характера представляется методически оправданным. В данной статье рассматривается стратегия «Руководимое письмо» как один из современных подходов к развитию речи, предполагающий использование алгоритмов, инструкций, шаблонов и других опор в процессе обучения творческому письму. **Целью** настоящего исследования является теоретическое обоснование и экспериментальное моделирование методики обучения школьников творческому письму на основе стратегии «Руководимое письмо». Для достижения поставленной цели в статье решаются следующие **задачи:** 1) определить лингводидактический потенциал стратегии «Руководимое письмо»; 2) определить основные виды опор, предоставляемых учащимся при обучении творческому письму; 3) разработать на основе стратегии «Руководимое письмо» систему заданий, направленных на обучение творческому письму.

В ходе исследования в данной статье будет проверена следующая **гипотеза:** эффективность обучения творческому письму повысится, если осуществлять это обучение в соответствии с принципами руководимого письма.

Научная новизна работы состоит в том, что автором разработана методика поэтапного формирования умений и навыков творческого письма у старшеклассников.

Практическая значимость заключается в возможности использования результатов исследования учителями-словесниками на уроках русского языка и литературы в старших классах, а также при подготовке выпускников к итоговой аттестации в форме эссе.

Виды письменных работ на уроках русского языка в казахстанской школе

В системе целей обучения предмету «Русский язык» для 5-11 классов казахстанских школ по разделу «Письмо» представлены следующие жанры письменных работ:

- дневник;
- письмо;
- запись в блоге;
- заметка;
- репортаж;
- пресс-релиз;
- автобиография;
- биография;
- фельетон;
- интервью;
- инструкция;
- сказка;
- фрагмент романа, рассказа;
- стихотворение;
- рекламный текст;

- объявление;
- различные виды эссе и т.д.

Причём обучение написанию эссе вынесено в отдельный подраздел, в то время как все остальные жанры включены в подразделы «Творческое письмо» и «Создание текстов различных типов и стилей». Такое разделение перекликается с классификацией продуктов творческого письма (ПТП), предложенной А.Бруксом и П.Ганди. Ими были выделены следующие типы ПТП:

–функциональные (открытки, записи и сообщения, объявления, личные и официальные письма, в том числе письмо о приеме на работу, письмо-жалоба, письмо-протест, письмо-точка зрения и т.д.);

– творческие, среди которых в свою очередь выделяются:

• личные записи (дневник для записи ежедневных событий; дневник, который ведется во время отпуска, путешествия, поездки; дневник учебы; дневник, напоминающий о том, что нужно сделать);

• рассказы, игровые письменные произведения (кроссворды, анекдоты, квизы и т.д.) [5, с. 74].

Кроме собственно творческих письменных продуктов в Типовой программе представлены работы полутворческого характера (изложение, творческое изложение диаграммы, таблицы на основе текста и т.д.), которые отнесены к подразделам «Изложение содержания прослушанного, прочитанного и аудиовизуального материала», «Написание текстов с использованием различных форм представления», «Редактирование текстов».

Н.Н. Тетерина в статье «Сочинение как письменный продукт, создаваемый в рамках профессионально-педагогической деятельности студента» называет следующие базовые инварианты письменных продуктов: письмо-фиксирование, письмо-репродукция, письмо трансформация, письмо-продукция [6, с. 119]. Если рассматривать представленные в Типовой программе жанры письменных работ с этой точки зрения, то все они будут являться вариантами письма-трансформации и письма-продукции.

Теоретические основы стратегии «Руководимое письмо»

Термин «руководимое письмо» впервые встречается в работах Муни в 1995 году и определяется им как способ обучения творческому письму, строящийся на оказании учащимся учительской поддержки при создании самостоятельного письменного продукта [7, с. 45]. При этом степень самостоятельности обучающихся постепенно увеличивается. Такой подход представляется эффективным и обоснованным в свете теории поэтапного формирования умственных действий П.Я. Гальперина и Н.Ф. Талызиной. Согласно данной теории единицей анализа психической жизни человека является «целенаправленное осмысленное развивающееся человеческое действие» [8, с.120]. На основе этого учения П.Я. Гальпериным был создан метод планомерно-поэтапного формирования умственного действия с заранее заданными условиями, эффективность которого была доказана как самим ученым, так и его учениками и последователями, применявшими данный метод во множестве прикладных проектов по совершенствованию процесса обучения.

В современной лингводидактике ряд подходов к обучению творческому письму, включая стратегию «Руководимое письмо», базируется на теории поэтапного формирования умственных действий и основанных на данной теории

методах. В частности, на методе моделирования, широко применяемом в преподавании русского языка. Ю.В. Букарева понимает под моделированием «как общенаучный метод исследования и познания объективной действительности, так и процесс построения моделей реально существующих объектов окружающей действительности» [9, с. 117]. Метод моделирования на уроках русского языка находит широкое применение при изучении всех разделов науки о языке. Изучение моделей языковых единиц делает доступным для учащихся понимание их внутренней сущности и закономерностей построения.

Е.В. Архипова предлагает использовать метод моделирования и в процессе развития речи обучающихся. По её словам, «примерами… применения метода моделирования в процессе обучения речи могут служить… приёмы, которые опираются на формальные образцы, на опорные признаки текста, на текстовые модели и речевые алгоритмы» [2, с. 63].

Таким образом, стратегия «Руководимое письмо» являет собой пример применения основанного на теории поэтапного формирования умственных действий метода моделирования в методике развития речи.

Система заданий при обучении творческому письму на основе стратегии «Руководимое письмо»

При разработке системы заданий, направленных на формирование умений и навыков творческого письма, главный вопрос состоит в выстраивании их оптимальной последовательности. Упражнения необходимо расположить так, чтобы сделать процесс обучения максимально эффективным. Как справедливо замечает Е.В. Архипова, «последовательность заданий должна удовлетворять принципу градуальности: задания располагаются по нарастающей сложности и с расширением объёма информации (от простого к сложному)» [4, с. 64]. Кроме того, задания должны предполагать разнообразие видов деятельности обучаемых. Отвечающая данным требованиям классификация упражнений была предложена профессором Г.Н. Приступой. Данная классификация включает в себя пропедевтические (подготовительные), иллюстративные, основные (закрепительные), повторительно-обобщающие и творческие упражнения [4, с. 64]. Следует отметить, что основной для стратегии «Руководимое письмо» принцип постепенного повышения самостоятельности обучаемых при продуцировании письменного текста требует подобной последовательности упражнений.

С опорой классификацию Г.Н. Приступы нами была разработана система упражнений, апробированных в практике обучения старшеклассников написанию эссе на занятиях по подготовке к итоговой аттестации.

Рассмотрим некоторые из разработанных нами упражнений:

Задание 1. Прочитайте фрагмент эссе И.А. Бунина. Рассмотрите выделенные слова и сочетания слов. Какими тропами они являются? Впишите ответы в таблицу 1.

В то время, как за последние годы возрос интерес к лирической поэзии и появилось значительное количество поэтов, часто весьма талантливых и даровитых,— постоянно раздаются жалобы на недостатки, обнаруживающиеся в их произведениях: упрекают в излишнем увлечении личными, индивидуальными чувствами, в «нытье», принявшем эпидемические размеры, в отсутствии искренности, в натянутой тенденциозности на гражданские мотивы и т. д. Вместе

с этим, делают упрёки в несовершенстве поэтической формы и в непонимании требований изящного искусства. В подобного рода критике и рецензиях заключается, конечно, серьёзная доля правды, но, с другой стороны, подчас встречаешь и невероятные несообразности и преувеличения.

Всякое поэтическое произведение складывается из двух элементов: содержания и формы. Для того чтобы удовлетворить первому требованию, во времена преобладания ложно-классических взглядов на искусство полагали, что материал, достойный и доступный поэзии, ограничен довольно тесными рамками: поэты должны были не только по определённым, заранее установленным образцам создавать свои произведения, но и выбирать предметы возвышенные и прекрасные — всё прочее из поэзии совершенно изгонялось: главным образом воспевали героические поступки, одушевлялись патриотизмом, божьим величием, или же риторически-ходульным образом воспевали любовь, идиллических пастушков, наяд, фавнов и т. п. обломки классической мифологии. Романтизм значительно расширил пределы поэтического творчества: жизнь сердцем и искреннее проявление нежных чувств составляли главное содержание романтических произведений.

Поэзия может и должна затрагивать самые разнообразные предметы… Ограничить условными требованиями рамки поэзии — значит стеснить свободное проявление человеческого духа, укладывать в прокрустово ложе — мысль, чувства и волю.

…поэт должен проникаться всеми радостями и печалями людскими, быть искренним выразителем нужд и потребностей общества, направить ближних к добру и прекрасному.

Восстань, пророк, и виждь, и внемли:
Исполнись волею моей
И, обходя моря и земли,
Глаголом жги сердца людей.

Вот истинное призвание поэта, если только на поэзию смотреть серьезно, как на могущественный двигатель цивилизации и нравственного совершенствования людей.

(И. А. Бунин «Недостатки современной поэзии»)

Таблица 1

№	Пример из текста	Название художественного средства
1		
2		
3		
4		
5		

6		
7		
8		
9		
10		
11		

Задание 2. Прочитайте отрывок из школьного эссе. Отредактируйте его, вставив на месте пропусков подходящие по смыслу эпитеты.

Кинематограф оказывает сегодня _____ влияние на подростков и молодёжь. Это связано с тем, что моё поколение предпочитает видеоряд тексту. Потому взрослые считают действие кинематографа на наше сознание отрицательным, _____, _____. По их мнению, читающий человек обладает более богатой фантазией. Ведь сидя над книгой, он создает в своем мозгу _____ картины. А воображение того, кто подменяет чтение книг просмотром кинофильмов, становится бедным, _____, _____. Это, бесспорно, одна из _____ проблем современности. Но неужели под влиянием кино человек может превратиться в лишенного фантазии _____ робота? Лично я так не думаю. Кино, как и книга, открывает перед нами _____, _____ мир. И за просмотром фильма мы представляем себя жителями этого мира. А это значит, что кинематограф, хоть он и не способен полностью заменить чтение книг, тоже развивает нашу фантазию.

- *В случае затруднения используйте слова-помощники, поставив их в нужную форму:*

магический, сильный, громадный, грандиозный, гипнотический, колоссальный, пагубный, разрушительный, волшебный, тормозящий, обедняющий, тусклый, серый, неизобретательный, косный, острый, животрепещущий, волнующий, сухой, скучный, узколобый, необыкновенный, чудесный.

Задание 3. Прочитайте отрывок из школьного эссе.

Лирика С.А. Есенина отличается множеством различных образов. Удивительно, как поэту удаётся перевести чувства к родному краю в сочные и яркие поэтические строки. Каждое описание березки наполнено светлой грустью по родной деревне, расставание с которой для поэта трагично, но неизбежно.

А как хороша любовная лирика Есенина! Она способна вызывать эмоции у любого читателя. У каждого, кто читает стихи Есенина о любви, найдётся произведение, в котором он узнает себя, свои переживания, свою боль и радость.

- *Отредактируйте прочитанное, заменив или дополнив выделенные слова и словосочетания метафорами, сравнениями или фразеологизмами. Запишите получившийся текст.*
- *В случае затруднения используйте слова-помощники, поставив их в*

нужную форму: перелить удивительный сплав чувств в форму, пестрить многоцветьем, как взросление, поднимать из заветных глубин души заветные чувства, до краев напоен; боль, грусть и радость звучат в унисон с собственными чувствами читателя.

Задание 4. Выполнив задания 2 и 3, прочтите получившиеся у вас тексты и сравните их с первоначальными вариантами. Какие отрывки кажутся вам более выразительными? Благодаря чему достигается такой эффект?

Задание 5. Четырьмя предложениями разной длины ответьте на вопрос «Что такое любовь?», используя в своей зарисовке известные вам тропы.

Богатство и выразительность языка являются одним из важных критериев оценивания экзаменационного эссе. Однако далеко не все учащиеся умеют использовать в речи изобразительные возможности языка. Целью приведенных выше заданий является формирование такого умения. Задание 1 является пропедевтическим. Оно обеспечивает первичное восприятие художественных средств, знакомит учащихся с текстом-образцом изучаемого жанра. И. Лефран в статье об изучении французского языка как иностранного призывает « ... меньше заучивать, ... тщательно работать над письменными текстами, моделировать свои тексты на основе имеющихся и все это на основе аутентичной информации высокого дидактического потенциала» [6, с. 123]. Думается, что данная рекомендация может быть использована и при изучении русского языка в современной казахстанской школе. Текст в задании 1 вполне отвечает заявленным И. Лефраном требованиям.

Задание 2 представляет собой иллюстративное упражнение. Его цель – продемонстрировать учащимся примеры употребления тропов. Дополняя предложения изобразительными средствами, ученики постигают их функции и сочетаемость.

Задание 3 – это основное, закрепительное упражнение. В результате его выполнения у учащихся вырабатывается умение подбирать подходящие тропы, уместно употреблять их в речи.

Повторительно-обобщающим является задание 4. Его цель – обеспечить прочное усвоение функции употребления тропов, научить оценивать производимый ими эффект, с тем чтобы учащийся впоследствии смог подбирать художественные средства, отвечающие целям его письменной работы.

Задание 5 представляет собой творческое упражнение в чистом виде. Его цель – научить применению изученных тропов, дать учащемуся возможность самостоятельно сформировать письменное высказывание по предложенной теме и на практике продемонстрировать усвоение функций изобразительно-выразительных средств языка.

Все приведённые задания использовались и используются нами при подготовке выпускников к написанию экзаменационного эссе с 2019 года. Эффективность данных упражнений отражается повышении качества письменных работ обучаемых с разным уровнем мотивации и учебной подготовки.

Использование стратегии «Руководимое письмо» в условиях цифровизации

В контексте развития цифровых технологий значительно расширились возможности трансляции передовых педагогических идей и обмена опытом. Одним из наиболее доступных в этом отношении средств является видеоблогинг. Разместив нас своем YouTube канале видео с докладом, лекцией или мастер-классом, педагог имеет возможность получить обратную связь, отклик о свое работе от коллег, живущих и работающих не только в других городах, но и в других странах. Это помогает объективной оценке эффективности собственной работы, способствует правильному выбору путей дальнейшего развития и профессионального совершенствования.

С этой целью и был создан плейлист «Обучение написанию эссе» на образовательном YouTube канале Екатерины Деруновой «Словесникъ». В плейлист вошли видеоуроки с использованием заданий, разработанных на основе стратегии «Руководимое письмо». Для выяснения эффективности данных заданий среди учителей русского языка и литературы Республики Казахстан был проведен опрос, в котором приняли участие 109 педагогов. Анкетирование показало, что использование видеоуроков из упомянутого плейлиста при подготовке 11-классников к выпускному экзамену способствовало более быстрому и системному формированию умений и навыков по созданию текстов эссе, а также улучшению качества ученических письменных работ.

Плейлист «Обучение написанию эссе» доступен для просмотра по QR-коду (рис. 1)

Рисунок 1

Заключение

В ходе исследования нам удалось подтвердить гипотезу об эффективности стратегии «Руководимое письмо». Лежащий в основе данной стратегии метод моделирования текста позволяет исследовательским и творческим способностям учащихся проявиться в полной мере. Данная стратегия актуализирует мыслительную деятельность обучающихся, помогает повысить уровень их самостоятельности и подготовить к свободному письму.

Список использованных источников

1. Типовая учебная программа по учебному предмету «Русский язык» для 5-9 классов уровня основного среднего образования (с русским языком обучения) по обновленному содержанию, утвержденная приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 25 октября 2017 года № 545.
2. Типовая учебная программа по учебному предмету «Русский язык» для 10-11 классов уровня основного среднего образования (с русским языком обучения) по обновленному содержанию, утвержденная приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 25 октября 2017 года № 342.

3. Дресвянина С. Д. Обучение жанровому сочинению в свете требований ФГОС к формированию коммуникативной компетентности обучающихся // Вестник Томского Государственного университета. – Выпуск 1, 2018 г. – С. 41- 52.
4. Архипова Е.В. Основы методики развития речи учащихся: учебник и практикум для вузов / Е.В. Архипова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2020. – 177 с.
5. Brookes A., Grundy P. Writing for Study Purposes: A teacher's guide to developing individual
writing skills. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
6. Тетерина Н.Н. Сочинение как письменный продукт, создаваемый в рамках профессионально-педагогической деятельности студента // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. – 2010. - №4. – с. 116-124
7. Программа курсов повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан. Руководство для учителя. Третий (базовый) уровень. Третье издание. – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012. – 106 с.
8. Талызина Н. Ф. Теория поэтапного формирования умственных действий // Управление процессом усвоения знаний (психологические основы). — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. — С. 56—145.
9. Букарева Ю.В. Применение метода моделирования текста на уроках русского языка в рамках реализации федерального государственного образовательного стандарта // Приволжский научный вестник. Педагогические науки. - №11 (27). – 2013. – с. 117-123.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации. (Русский язык и литература)

Д.С. Красноходова
Студент Павлодарского педагогического
Университета, г. Павлодар,
Л.Е. Токатова
научный руководитель: кандидат филологических наук,
доцент, г. Павлодар

АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРИЕМОВ ЦИТИРОВАНИЯ (ЦИТАЦИЯ, РЕМИНИСЦЕНЦИЯ, АЛЛЮЗИЯ) В ПРОИЗВЕДЕНИИ А.С.ПУШКИНА «КАПИТАНСКАЯ ДОЧКА»

Аннотация: цель настоящей статьи - анализ художественных приемов цитирования в «Капитанской дочке». А. С. Пушкина. Предметом исследования - аллюзии, цитаты и реминисценции как формы интертекстуальности, их функции. Автор использует указанные приемы для того, чтобы придать тексту идейный смысл,

раскрыть образ персонажей, включает в произведение историческое событие или историческую личность.

Аннотация: осы мақаланың мақсаты - капитанның қызындағы дәйексөздердің көркемдік әдістерін талдау. А.С. Пушкин. Зерттеу тақырыбы-интертекстуалдылықтың нысаны, олардың функциялары ретінде аллюзиялар, дәйексөздер және еске салулар. Автор мәтінге идеялық мағына беру, кейіпкерлердің бейнесін ашу, шығармаға тарихи оқиғаны немесе тарихи тұлғаны қосу үшін осы әдістерді қолданады.

Abstract: the purpose of this article is to analyze the artistic techniques of citation in the "Captain's Daughter" by A. S. Pushkin. The subject of the research is allusions, quotations and reminiscences as forms of intertextuality, their functions. The author uses these techniques in order to give the text an ideological meaning, to reveal the image of the characters, includes a historical event or a historical person in the work.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекст, цитата, аллюзия, реминисценция, эпиграф.

Түйінді сөздер: интертекстуалдылық, интертекст, дәйексөз, аллюзия, реминисценция, эпиграф.

Key words: intertextuality, intertext, quotation, allusion, reminiscence, epigraph.

Самая очевидная и распространенная интертекстуальная форма в литературе – цитата. В «Литературном энциклопедическом словаре» приводится следующее определение цитаты: «В художественной речи и публицистике цитата – стилистический прием употребление готового словесного образования, вошедшего в общелитературный оборот. Частный случай цитаты – крылатые слова» [1, с. 333].

В указанном значении интертекстуальность сближается с феноменом прецедентности, что, в свою очередь, понимается, как «отношение, при котором некоторый известный текст или его часть, некоторая известная носителю ситуация или имя являются основанием для намеренного использования в новом речевом произведении некоторых языковых средств, принадлежащих автору исходного текста, либо для создания аллюзий на известную (реальную или вымышленную) ситуацию, личность и т.д.» [2, с. 124].

Продуктивную типологию интертекстуальности предложил один из основателей теории интертекстуальности и интертекста Ж.Жаннетт, которую затем активно использовали в своих научных работах другие исследователи (Н.А. Фатеева, Н.С. Олизько, И.П. Смирнова и др.). Согласно этой классификации, интертекстуальные

формы подразделяются на «собственно интертекстуальные, образующие конструкции «текст в тексте», паратекстуальные, мататекстуальные, гипертекстуальные, архитекстуальные. Архитекстуальность носит самый общий характер, это отношение текста и рода, к которому он принадлежит. Паратекстуальность включает предисловие, иллюстрации и т.д. Метатекстуальность носит отношение комментирования и выполняет критическую функцию. А собственно интертекстуальные элементы включают в себя цитаты, аллюзии, реминисценции» [3, с. 27] .

Теория интертекстуальности во многом опирается на известные работы М. М. Бахтина, одной из центральных идей которых явилась идея диалогизма, сыгравшая, по выражению Натали Пьеге-Гро, «решающую роль в генезисе интертекстуальности» [4, с. 65]. По мнению М. М. Бахтина, «диалогическая ориентация слова – явление, свойственное всякому слову. На всех своих путях к предмету, во всех направлениях слово встречается с чужим словом и не может не вступать с ним в живое напряженное взаимодействие» [5, с. 32]. Вместе с тем следует подчеркнуть, что термин «интертекстуальность» не использовался, но давая определение «чужой речи» М.М.Бахтин определяет ее как «речь в речи, высказывание в высказывании, но в то же время это и речь о речи, высказывание о высказывании» [6, с. 445].

В произведении «Капитанская дочка» А.С.Пушкин использует разные способы художественных приемов цитирования: цитаты, аллюзии, реминисценции. В романе отчетливо определяются связь «Капитанской дочки» с другими не менее известными произведениями.

Так, например, во второй главе Пушкин приводит строки из оды Дениса Ивановича Фонвизина «Послание к слугам моим, Шумилову, Ваньке и Петрушке», с которой общается к Ивану Зурину - ротмистр гусарского полка**,** с которым Гринёв познакомился по дороге в Белогорскую крепость, в Симбирском трактире.

И денег, и белья, и дел моих рачитель [7].

Многие изречения из «Капитанской дочки» А.С.Пушкина используются в общелитературном контексте. Подтверждая вышесказанное, приведем пример из любовной лирики М.Ю.Лермонтова «Договор»:

В толпе друг друга мы узнали,
Сошлись и разойдемся вновь.
Была без радостей любовь,
Разлука будет без печали [8].

Еще один пример. В форме крылатого словечка Зощенко М. М. использует словесный оборот А.С Пушкина: *«А если не признала и не полюбила, то уж тут, как говорится, и сам прокурор не поможет. Советуем завить горе веревочкой и передать все забвению. Была без радости любовь, разлука будет без печали»* [9, с. 342].

Более сложная форма интертекстуальности – аллюзия. Известно, что термин «аллюзия» введен в научный оборот уже в XVI веке. Обратимся к словарю: «Аллюзия (от лат. Allusio - шутка, намёк), в художественной литературе, ораторской и разговорной речи одна из стилистических фигур; намек на реальный политический, исторический и литературный факт, который предполагается общеизвестным» [10, с. 215].

В науке о литературе аллюзию избегают называть тропом или фигурой. По определению Л.К. Граудиной и Е.Н. Ширяева, аллюзия «представляет собой прием текстообразования, заключающийся в соотнесении создаваемого текста с каким – либо прецедентным фактом – литературным или историческим [11, с. 132].

В тексте выявлены примеры использования аллюзий, которые делятся на три группы: 1. указания на литературных героев; 2. указание на реальное историческое лицо (Екатерина Вторая, Емельян Пугачев); 3. указания на литераторов (Александр Сумароков).

Следует отметить, что аллюзии, использованные в романе, связаны с принципом историзма и используется писателем, в основном, для создания образа Петра Гринева и Емельяна Пугачева.

На протяжении всего романа встречаются аллюзии, которые открывают трансцендентный смысл художественного текста: в главе тринадцатой, Гринев говорит: «*Не приведи бог видеть русский бунт, бессмысленный и беспощадный»* [12].

Ключевая аллюзия произведения расположена в описании главного героя - Емельяна Пугачева. Она предполагает отсылку к народному восстанию, которое происходило под предводительством Емельяна Пугачева в 1773-1774 гг.

Все вышеперечисленные исследования позволяют глубже осмыслить, почему Гринев называет бунт «беспощадным»? Развитие романа дает ответ на поставленный вопрос: «судьба бунтовщиков была плачевна, их казнили, пытали. Пугачева везли в клетке, будто какого-то зверя, а после четвертовали» [12].

Более того, обстоятельства причастности Гринева к мятежным событиям на Яике, его вовлеченность в гущу бунта (пусть и крестьянского), последующие эпизоды связаны следственной комиссией, осуждения и заключения Гринева написаны Пушкиным таким образом, что явно продуцируют двойственную перспективу, второй план, подтекст и затекст. Так, эпизод ареста и отправки

Гринева в Казань для проведения следствия композиционно организован таким образом, что отчетливо проецирует аллюзии на сравнительно недавние (актуализируемые в 1836 году) события, транспонируя выразительные детали отдаленного прошлого на современность. Со слов О.В. Богдановой [13, с. 365], передавая атмосферу и обстановку ареста, Гринев сообщает: *«Меня посадили в тележку. Со мной сели два гусара с саблями наголо, и я поехал по большой дороге* [12].

Очаков был взят во время русско-турецкой войны 1768 года, а во время Семилетней войны 1758 года было взятие Кистрина (Кюстина), отразившееся в произведении в одном из эпизодов в романе «Капитанская дочка», Пушкин напоминает о двух известных событиях, а также описывает комнату Миронова, подчеркивая причастность героя к военному делу: «*В углу стоял шкаф с посудой; на стене висел диплом офицерский за стеклом и в рамке; около него красовались лубочные картинки, представляющие взятие Кистрина и Очакова, также выбор невесты и погребение кота. Пушкин напоминает о двух известных нам событиях»* [12].

Резюмируя предшествующие рассуждения, можно сказать, что автор обращается к указанным военным эпизодам, чтобы напомнить читателю об участии в них Емельяна Пугачева. Будучи не вымыслом автора, а историческим моментом, данные эпизоды выстраивают аллюзивные отношения. Следующий вопрос, которого мы коснемся, связан с реминисценцией.

Т.М. Мелтасова под реминисценцией понимает использование «чужого» измененного и неизмененного текста, как поэтического так и прозаического [14].

Пушкин в романе «Капитанская дочка» переосмысливает произведение «Недоросль» Фонвизина. У Дениса Ивановича Фонвизина Митрофанушка учил урок географии, которую в тексте Митрофанушка называл «еография»:

Г-жа Простакова (Правдину). Как, батюшка, назвал ты науку-то?

Правдин. География.

Г-жа Простакова (Митрофану). Слышишь, еоргафия.

Митрофан. Да что такое! Господи боже мой! Пристали с ножом к горлу [15].

Опираясь на ассоциации, задействуя общелитературный контекст, Пушкин описывает Петрушу Гринева: «…для меня выписана была из Москвы *географическая* карта. Я решил сделать из неё змея [12].

Таким образом, Пушкин вводит «знакомые» образы, усилия их приемом антитезы: Митрофанушка, достигнув совершеннолетия, не

поступает на государственную службу, а недоросль Гринев становится офицером.

Тема милости, звучащий у Владимира Войновича в произведении «Трибунал», лежит в основе произведения Пушкина «Капитанская дочка». Известный филолог Ю. М. Лотман, писал, что у позднего Пушкина присутствует тема милости. Например: *«Я приехал просить милости, а не правосудия», - говорит Марья Ивановна Екатерине»* [8]. Сравним с «Трибуналом» Владимира Войновича:

Посылает он нам радости - это милость.
Посылает страдания - это милость [16].

Героини Мария Миронова из романа «Капитанская дочка» и Лариса Подоплекова из произведения «Трибунал» являются носителями милосердия.

Обратимся к тексту А.С. Пушкина: *«Однажды орел спрашивал у ворона: скажи, ворон-птица, отчего живешь ты на белом свете триста лет, а я всего-на́-все только тридцать три года? — Оттого, батюшка, отвечал ему ворон, что ты пьешь живую кровь, а я питаюсь мертвечиной. Орел подумал: давай попробуем и мы питаться тем же. Хорошо. Полетели орел да ворон. Вот завидели палую лошадь; спустились и сели. Ворон стал клевать да похваливать. Орел клюнул раз, клюнул другой, махнул крылом и сказал ворону: нет, брат ворон, чем триста лет питаться падалью, лучше раз напиться живой кровью, а там что бог даст»* [12].

В качестве реминисценции А. С. Пушкин использует калмыцкую сказку; в ней он раскрывает сюжет об орле и вороне, тем самым сравнивая Пугачева с орлом. Сказка, включенная в исторический роман, является своеобразной философской притчей. Ворон для Пугачева имеет смысл казни/мертвечины. Важно отметить, что для Гринева не было разницы между орлом и вороном. Петр говорит о том, что он не готов питаться мертвечиной. Здесь важно обратить внимание на то, что в данной сказке также используется прием антитезы, сталкивающий взгляды Гринева и Пугачева**.**

Еще одна реминисценция, которая представлена в романе в качестве «чужого» текста, – бурлацкая песня: «Сосед мой затянул тонким голоском заунывную бурлацкую песню, и все подхватили хором:

Не шуми, мати зеленая дубровушка,
Не мешай мне, доброму молодцу, думу думати.
Что заутра мне, доброму молодцу, в допрос идти
Перед грозного судью, самого царя.
Еще станет государь-царь меня спрашивать:

Ты скажи, скажи, детинушка крестьянский сын,
Уж как с кем ты воровал, с кем разбой держал,
Еще много ли с тобой было товарищей?
Я скажу тебе, надежа православный царь,
Всеё правду скажу тебе, всю истину,
Что товарищей у меня было четверо:
Еще первый мой товарищ темная ночь,
А второй мой товарищ булатный нож,
А как третий-то товарищ, то мой добрый конь,
А четвертый мой товарищ, то тугой лук,
Что рассыльщики мои, то калены стрелы.
Что возговорит надежа православный царь:
Исполать тебе, детинушка крестьянский сын,
Что умел ты воровать, умел ответ держать!
Я за то тебя, детинушка, пожалую
Середи поля хоромами высокими,
Что двумя ли столбами с перекладиной» [12].

Бурлацкая песня является олицетворением пугачевского бунта, она демонстрирует силу власти над народом. Цель у песни, которую запели разбойники, показать дух русского народа. Для разбойников песня была близка, потому что они находили в ней отражение своей жизни.

Еще одна особенность «Капитанской дочки» - это эпиграфы. Эпиграфы к главам «Капитанской дочки» играют важную роль, которая функционально распределена. Так, изречение, открывая роман, наталкивает читателя на дальнейшее развитие действия в произведении: «*Береги честь смолоду»* [12]. Направляя читателя на раскрытие идеи романа, автор сокращает пословицу. Приведем апофегму в ее настоящем виде: «*Береги платье снову, а честь смолоду»* [12]. Дословное продолжение этой пословицы прозвучит от отца Гринева, когда он будет давать напутствия сыну, отправляя его в армию.

Восьмая глава открывается читателю эпиграфом: «*Незваный гость хуже татарина»* [12]. Обратим внимание на то, что высказывание, которое использует Пушкин, раскрывает читателю образ Емельяна Пугачева.

Еще один вид: эпиграф раскрывает сюжет главы. В этом случае, как и в других, Пушкин очень аккуратно и тщательно подходит к выбору эпиграфов. Так, к главе девятой «Разлука» писатель приводит следующий эпиграф:

Сладко было спознаваться

Мне, прекрасная, с тобой;

Грустно, грустно расставаться

Грустно, будто бы с душой.

Херасков [12].

Десятая глава открывается нам реминисценцией, эпиграф, которой намекает на разлуку Маши Мироновой и Петра Гринёва.

В этом случае нам представляется принципиально важным указание Б. М. Гаспарова на то, что при исследовании интертекстуальных элементов «происходит тотальная фузия смыслов, в результате которой каждый отдельный компонент вступает в такие связи, поворачивается такими сторонами, обнаруживает такие потенциальные значения и смысловые ассоциации, которых он не имел вне и до этого процесса» [17, с. 279].

Итак, в «Капитанской дочке» А.С.Пушкин акцентирует внимание на видах интертекстуальности - цитатах, аллюзиях и реминисценциях. Анализ в аспекте обозначенной темы исследования показал, что в романе «Капитанская дочка» Пушкин активно использует интертекст. Все приемы художественного цитирования классифицированы в зависимости о приемов межтекстовых связей. Автор использует указанные приемы для того, чтобы придать тексту смысл, раскрыть образ персонажей, включает в произведение историческое событие или историческую личность. Для цитирования автором используются тексты из произведений Фонвизина, Лермонтова. В этом случае цитация применяется для усиления тематических акцентов текста. Аллюзии, используемые в романе, имеют исторический смысл. Тем самым, вырисовывая образ Петра Гринёва и Емельяна Пугачева, Пушкин придает художественному миру границы реального мира. В качестве реминисценции в романе приводится «Калмыцкая сказка» и «Бурлацкая песня», создающие профиль Емельяна Пугачева и исторический антураж.

Список использованных источников

1. Гришунин А.Л. Цитата\\ Литературный энциклопедический словарь. - М.: Просвещение. 1987. - С. 333.
2. Новиков С.А. Явление прецедентности в языке и современная когнитивная теория / С.А. Новиков // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2013. - №10 (77). - С. 124-127.

3. Фатеева Н.А. Типология интертекстуальных элементов и связей в художественной речи//известия Академия наук СССР. Серия литературы и языка. - М.: Наука, 1998. - Т.57. - С. 27.
4. Пьего-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Натали Пьего-Гро [пер. с фр.; общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. –240 с.
5. Бахтин М. М. Собрание сочинений: в 7 т. / М. М. Бахтин. – М.: Русские словари; Языки славянской культуры, 1997–2012.
6. Бахтин М. М. Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. Статьи: сборник трудов / сост., текстолог. подготовка И. В. Пешкова; коммент. В. Л. Махлина, И. В. Пешкова. – М.: Лабиринт, 2000. –640 с.
7. Фонвизин Д.И. Собрание сочинений в двух томах. М.; Л.: Гос. Изд-во Художественной Литературы, 1959. - Т. 1. - С. 209-212.
8. Лермонтов М.Ю. Собрание сочинений в 4-х т. Библиотека отечественной классики. -Москва: Правда, 1969. - 335 с.
9. Зощенко М. М. Личная жизнь: Рассказы и фельетоны (1932— 1946) / Собрание сочинений. — Состав, и примеч. И. Н. Сухих. — М.: Время, 2008. - С. 385-390.
10. Прохоров А.М. Аллюзия // Большая Советская энциклопедия: в 30 т. - М.: Сов. Энциклопедия, 1960. - Т.1. - С. 215.
11.Граудина Л.К., Ширяев Е.Н. Культура русской речи. Средство речевой выразительности. М.: Наука, 2005. - 132 с.
12. Пушкин А.С. Собрание сочинений в шести томах. Том 4. Библиотека «Огонек». - М., «Правда», 1969.
13. Богданова О. В. Аллюзийный подтекст в романе А.С.Пушкина «Капитанская дочка». Филологические науки. Вопросы теории и практики. - 2019. - С. 365.
14. Мелтасова Т.М. Интертекстуальность, реминисценция и авторские маски в романе Н.Г. Чернышевского «Повести в повести». – Саратов, 2006.
15. Фонвизин Д.И. Собрание сочинений в двух томах. - М.; Л.: Гос. Изд-во Художественной Литературы, 1959. - Т. 1. - С. 105-179.
16. Войнович В. Трибунал // Войнович В. Трибунал. Брачная комедия, судебная комедия и водевиль. - М.: Эксмо, 2014. - С. 5-118.
17. Гаспаров Б.М. Литературный лейтмотив. Очерки русской литературы XX века.- М.: Наука, 1994.

Сүндет Арайлым
студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
З.Ш. Айткенов
т.ғ.к., Павлодар педагогикалық университетінің доценті, Павлодар қ.

""НАТО-НЫҢ АУҒАНСТАНДАҒЫ ӘСКЕРИ ОПЕРАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛДАРЫ (2001-2010 ЖЖ.)" ТАҚЫРЫБЫ БОЙЫНША ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ"

Аннотация: мақалада қазіргі таңдағы ақпараттық технологиялардың білім беру саласында тарих сабағын оқыту барысындағы өзектілігі, мектеп оқушыларының ақпараттық коммуникативті технологияларды пайдалана отырып дүние жүзі тарихын оқудағы қажеттілігі, олардың сабақ үлгерімінің сапасын көтерудегі маңызды рөлі және оқушылардың жаңа білім беру талабына сай білімді өз бетінше игеру мүмкіндіктері айтылады.
Кілт сөздер: технологиялық тізбек, индустриялық қоғам, интерактивті қатынас, сөйлеу ырғағы.

Ақпараттық технология – ақпараттарды жинау, сақтау және өңдеу үшін бір технологиялық тізбекте біріктірілген әдістер мен өндірістік және бағдарламалық - технологиялық құралдардың жиынтығы. Қазіргі кезде мектептің оқу-тәрбие үрдісінде 50-ден астам педагогикалық технологияларды қолданып жүргені мәлім. Бұл технологиялардың бәрін бір сабақта қамту мүмкін емес. Сондықтан мектептегі әрбір пәнді оқыту технологиясын таңдап, іріктеу және оны іс-әрекеттік тұрғыда жетілдіру мұғалімнің, әсіресе, бастауыш сынып мұғалімінің педагогикалық шеберлігіне тікелей байланысты [1].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны дамыту білім берудің бір бөлігі. Соңғы жылдары заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану айтарлықтай нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда. Мұғалім компьютер желісі арқылы әрбір оқушымен тығыз байланыста болғандықтан, оқытуға тиянақты түрде көңіл бөлініп, әрбір баланың жеке деңгейін анықтап, оларға жеке шаралар қолдануға мүмкіндік береді [2; 29-32].

Интерактивті тақта мүмкіндігін пайдалана отырып өткізген сабақтар мұғалімнің оқу процесінде уақытын үнемдей отырып оқушыларға көптеген ақпараттарды беруге көмектеседі. Интерактивті тақтаның керемет мүмкіндіктері оқушыларды таңғалдырады, шабыттандырады. Оқушылар ойнап отырмыз деп ойлайды, шындығында олар қызығып,таңғалып, шабыттанып отырып білім алады. Білім берудегі интерактивті технология - мұндағы интерактивтісөзі- inter (бірлесу), act (әрекет жасау)ұғымын білдіреді, сабақ барысында оқушының топпен жұмыс жасауға қатыспауы

мүмкін емес, бірін-бір толықтыратын, сабақ барысында барлық оқушылардың қатысуын ұйымдастыратын оқыту барысы. Интерактивті тақта – бұл компьютердің қосымша құрылғыларының бірі және де дәріс берушіге немесе баяндамашыға екі түрлі құралдарды біріктіретін: ақпараттың кескіні мен қарапайым маркер тақтасын біріктіретін құрал. Әр мұғалім сабақ өткізген кезде оқушыларға сапалы білім беру үшін жаңа технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы білім берсе, оқушылардың қызығушылығы арта түсері анық. Білім беру саласында түрлі технологиялар енгізілуде, бірақ олардың ішінен қажеттісін таңдап, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану - басты талап. Мәселе технологияларды кеңінен пайдалану емес, мәселе - тұлғаны нәтижеге бағыттай білім беруде. Қазіргі таңда айтар болсақ, көрнекілік әдісі мен техникалық құралдарды қолдану әдісін ақпараттық - коммуникативтік технологияның бір өзі атқара алады.

Тарих пәнін жетілдіру көп ретте мектепте атқарылатын жұмыс деңгейіне байланысты. Өйткені, өскелең ұрпақтың балғын санасына бай тіліміздің нәрін сіңдіріп, көкірегіне ұялатуға әр пән мұғалімі ауқымды істер атқаруы тиіс. Тарих пәнін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру, бір жылғы мәселе емес, сондықтан тарих пәнін оқыту ісімен шұғылданатын мамандар арасында туындайтын бір сұрақ: тарих сабағында өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға қалай үйрету керек? Оқушыны ынталандыру үшін қандай әдіс - тәсілдерді, технологияларды қолданған жөн?

Тарих сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жаңа технологияларды ұтымды пайдалану қажет. Оқыту технологияларының құрылымдық элеметтеріне мыналар жатады: мақсат, мазмұн, әдістер, формалар, құралдар,оқушы, оқытушы, нәтиже. Оқыту технологияларына тән белгілер: негізділігі (кез келген технологияның өзіндік философиясы, өзіндік тұжырымдамасы болуы шарт); жүйелілігі (құрылымдық элементтердің біртұтастығы); басқарылмалығы (оқыту үрдісін жоспарлап, нәтижесін бастан – аяқ тексеруге болатындығы); тиімділігі(қысқа мерзімде аз шығынмен жоғары нәтижеге жеткізу тиімділігі). Барлық технологиялардың мақсаты – пәнді оқытуда оқушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру болып табылады [1, б. 86]

НАТО-ның Ауғанстандағы операциясы Солтүстік Атлант Одағы жүзеге асырған ең маңызды Операция болып табылады. 2001 жылы БҰҰ мандатына сәйкес құрылған қауіпсіздікке жәрдемдесудің халықаралық күштері (ХҚЖК) НАТО басшылығымен 2003 жылғы тамыздан бастап жұмыс істейді.

Міндеттің маңызды элементтерінің бірі-Ауғанстанның ұлттық қауіпсіздігінің кәсіби Күштерін құру, бұл ауғандықтарға елдің қауіпсіздігін өз күштерімен жоғары дәрежеде қамтамасыз етуге мүмкіндік беруі тиіс. Бұл салада айтарлықтай прогресс байқалады. Ауған армиясының санын талдай отырып, 2003 жылмен салыстырғанда 2008 жылы әскери қызметшілердің саны шамамен 70 мың адамды құрағанын атап өткен жөн. []

Қауіпсіздік операцияларын жүргізуден және Ауғанстан армиясы мен полициясын құрудан басқа, ХҚЖК қалпына келтіру жұмыстарының қажеттіліктерін анықтайтын және бүкіл ел бойынша гуманитарлық қызметке көмектесетін 26 провинциялық қалпына келтіру тобының арқасында Ауғанстанның дамуы мен қалпына келуіне тікелей ықпал етеді.

НАТО-ның Ауғанстанға жасаған операциясының ұзақтығын жақын арада осы елде болған Кеңес Одағымен салыстыруға болады. Бірақ 20 жыл бұрын жүргізілген Кеңес Одағының соғыс қимылдары қазіргі кездегіден түбегейлі ерекшеленеді.

НАТО – ның негізгі күші – Америка Құрама Штаттары Ауғанстандағы миссиясын маңызды деп санайды, одаққа тағы 27 ел кіреді, олардың кейбіреулері алыс соғыстарда ерлік көрсетуге ешқандай қатысы жоқ себептермен қосылды.

Сондықтан Ауғанстандағы ISAF операциясы НАТО үшін шындық сәті болып табылады. Егер альянс істі аяғына дейін жеткізбесе, 28 қатысушы елдің өзара міндеттемелері әлсірейді және альянс өзінің адамгершілік іргетасы мен өмірдің мәнін жоғалтады.

Ауғанстандағы соғыс Кеңес Одағының құлдырауының басты себептерінің бірі болды.

Кеңес әскерлері шығарылғаннан кейін Кеңес одағының басшылығымен тағайындалған Наджибулла үкіметі тағы үш жылға созылды.

Кеңес әскерлері Ауғанстанда үлкен қателіктер жібергені рас.

Егер ауған үкіметі Талибанмен жалғыз қалса, бүгін қанша уақыт өмір сүрер еді? Ауғанстан мен оның көршілері, егер НАТО өз мақсаттарына қол жеткізгенін көрсетіп, әскерлерін шығарса, хаосқа түседі деп күтеді. Әскерлердің шығарылуы исламдық содырларды ынталандырады, Орталық Азия республикаларын

тұрақсыздандырады және Еуропа мен Ресейге мыңдаған босқындарды қосады.
Бұл сондай-ақ есірткінің заңсыз айналымы үшін үлкен ынталандыру болады.
Сонымен, Интерфакс хабарлағандай, 2008 жылы Ауғанстанда апиын өндірісі 7700 тоннаны құрады, бұл халықаралық күштер елге келген 2001 жылмен салыстырғанда 40 есе көп.
Егер ISAF - тің болуы Талибан есірткі саудасының жарылғыш өсуіне жол бермесе де, НАТО әскерлерінің шығарылуына не әкелетінін елестету қиын емес. Екі жақтың Қарулы қақтығысының құрбандарынан басқа, есірткіні қолдану нәтижесінде қаза тапқандарды да осы соғысқа қосуға болады.
Усама бин Ладеннің қайтыс болуы Ауғанстандағы операцияның "сәтті аяқталуына" әкелмейді. Әлемдік қауымдастық НАТО-дан күтеді-бұл елдегі тұрақты саяси режимнің шоғырлануы және бүкіл аймақтың "талибанизациясының" алдын-ала жойылуы.
Бұл ресейлік ұстаным. Ресей НАТО-ға Ауғанстанда БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі берген мандатты жүзеге асыруға көмектесуге дайын. Ресей Үкіметі НАТО-ның штаб-пәтерінде "гуманистік пацифизм" немесе прагматизм маскасының астында көрінетініне қарамастан, капитулянттық көңіл-күйге қанағаттанбайды.
Ресей НАТО әскерлерінің радикалды күштерді өз бетінше ұстап, елді басқара алатын тұрақты жергілікті билік құру үшін қажетті жағдайлар жасалғанға дейін елде болуын талап етеді.
Сондықтан біз НАТО-ға жүк транзитін қамтамасыз ету және Ауғанстан үшін персоналды, соның ішінде есірткі айналымына қарсы офицерлерді оқыту арқылы көмектесеміз.
Алайда Ресейдің НАТО-мен ынтымақтастығы айтарлықтай шектеулі, өйткені Ресей Ауғанстанға өз әскерлерін жібермейді. [2, б. 127].
Сабақта жаңа технология ретінде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды пайдалануда өткізілетін сабақтарды жоспарлаудың талаптары:
-ақпараттық-коммуникативтік технолгиялармен жұмыс істей білуге үйрету;
-тарих пәніне деген қызығушылығын тудыру;
- өз бетінше орындауға берілген жұмыстарға жауапкершілікпен қарауға, шығармашылықпен жұмыс істеуге үйрету;
-дайынды көшіріп алмай, салыстырмалы жұмыс істеу;
-пікірін, тұжырымын дәлелдей және қорғай білуге дағдыландыру;
Жоғарыда айтылған мақсатқа жету үшін оқытушының әрекеті:

-мұғалімнің білімділігі, тың идеяларды жеткізуі, компьютерлік сауаттылығы;
-сабақтың тақырыбына сай мақсаттың айқын болуы;
- әр оқушының психологиялық ерекшелігін ескеру;
- әр сабақта интерактивті тақта мүмкіндіктерін кең түрде пайдалану;
- өз талаптарын бұйрық түрінде емес, кеңес түрінде ұсыну;
-оқушылар пікірлерімен санасу, ерекше идеяларға қолдау жасау;
- үйге берілетін тапсырманың уақтылы және нақтылы берілуі;

Қорыта айтқанда, ақпараттық технологияларды тарих сабағында қолдану келесі нәтижелерге жеткізеді:
-Оқушыларға еркін ойлауға мүмкіндік береді;
-Сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі;
-Оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туады;
-Жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауға, өзіне деген кәсіби сенімін қалыптастыруға көмектеседі;
-Тіл байлығын дамытады;
-Өз ойын жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді;
-Шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымда бірігіп жұмыс істеуге тәрбиелейді.
жұмысты жарықтандырылған тарихи фактіні тереңірек түсіну үшін негіз ретінде пайдалануға болады. Сондай-ақ мектепте тарих сабағының барлық түрлерін өткізуде материалдар пайдалануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005–2015 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Егемен Қазақстан. — 2004. — 16 қазан.

.2. С.Т. Мұхамбетжанова, Ж.Ә. Жартынова, Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері. Алматы, 2008 ж.-301бет Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Қазақстан мектебі. — — № 2.

3.Философский энциклопедический словарь.- М.: ИНФРА, 2002.-С. 576.(222)

4.Конфуций. Уроки мудрости: Сочинения.- М.: Эксмо-пресс, 1999.- С.958.(79)

5.Платон. Апология Сократа, Критон, Ион, Протагор/ Общ. ред. А.Ф. Лосева и др. М.: Мысль, 1999.- С.864. (221)

6.Мәдениеттану: жоғарғы оқу орнындары мен колледж студенттеріне арнлған оқулық. Алматы: Раритет, 2005.- 416 бет.

А.Ш. Таласов, студент Павлодарского педагогического университета, г.Павлодар,

Г.М. Тохметова, А.К. Тисбаева, ст.преподаватель Павлодарского педагогического университета, г.Павлодар,

«Кожевенное ремесло на территории Казахстана»

Аңдатпа.Мақалада Қазақстан аумағындағы тері өңдеу өнерінің даму тарихы қарастырылған. Автор тері өңдеу технологиясына және тұрмыстық сәндік мақсаттағы тұрмыстық бұйымдарды дайындауға тоқталады.

В статье рассматривается история развития кожевенного дела на территории Казахстана. Автор останавливается на технологии обработки кожи и изготовления предметов домашнего обихода хозяйственного декоративного назначения.

The article examines the history of the development of leatherworking on the territory of Kazakhstan. The author dwells on the technology of leather processing and the manufacture of household items for household decorative purposes.

Кожевенное ремесло составляло еще одну важную часть в жизни кочевых народов.

Большой вклад в изучение истории и культуры 6- 12 веков внесли казахстанские и российские историки. Так кандидат исторических наук, тюрколог, археолог и профессор Каржаубай Сарткожаулы много времени отдал изучению культуры тюркского периода. В начале 20 века вопросами духовной и материальной культуры тюрков занимался российский востоковед тюрколог, этнограф археолог и педагог немецкого происхождения, один из пионеров сравнительно-исторического изучения тюркских языков и народов В.В.Радлов. Автор около 150 научных трудов. Вопросами кожевенного искусства занимался российский археолог доктор исторических наук, Курбатов Александр Валентинович написавший книгу под названием «Кожевенное производство Твери».

Все историки – тюркологи высоко оценивают духовную и материальную культуру тюрков. Изучая данный вопрос мы бы хотели остановиться на кожевенном искусстве.

Данный вид деятельности имеет древние корни и широкий географический спектр.

Так, например, Древней Индии данный вид ремесла был развит уже в 4 тысячелетии до н.э. сафьян выделывали, сшивая шкуру в бурдюк или кошель и заливая внутрь воду с дубящими веществами. Таким же образом в Древней Персии выделывали шагрень - ослиную

и конскую кожу. Но этот способ ввиду неэкономичности быстро был вытеснен чанным дублением. В чаны заливали воду, добавляли экстракты коры дуба, ивы, хвойных деревьев, и чем старее (кислее) был раствор, тем более мягкой получалась кожа. При этом она прокрашивалась в разнообразные цвета: кора дуба давала красноватые оттенки, поэтому кожи, выделанные таким образом, назывались краснодубными. Коричневый цвет кожа приобретала при дублении кожи со скорлупой грецкого ореха, черный- толокнянкой, корой осокоря и ольхи, серый- ивы, желтый-листьями березы и мимозы.

В Азии применялся способ квасцового дубления с использованием смеси муки, соли, яичного желтка и алюминиевых квасцов. В зависимости от происхождения и способа дубления получаются кожи с различными свойствами.

На территории Казахстана данное кожевенное ремесло было на высоком уровне так, например, «Для тиснения применяли хорошо выделанную кожу (былғары). Инструментом служил деревянный штамп, состоящий из двух равных половин, на одной из которых рельефно выделялся Контур орнамента, а на другой - углубления, соответствующие контурам узора. Влажная кожа помещалась между двумя половинками штампа и сдавливалась (теснилась) ими таким образом, чтобы рельефный контур проталкивал кожу в углубления второй половины штампа. В таком сдавленном положении кожа находилась до полного высыхания, после чего ее освобождали от штампа. На поверхности кожи обозначался рисунок узора. Лицевая часть и крышка жаглана украшались геометрическим, зооморфным или растительным орнаментом, а также серебряными бляшками, поверхность и края которых выражали узоры тех же мотивов» [1, с.177].

В обработке кожи была немаловажна роль сапожников - емікші. Толстая кожа, обработанная кустарным способом и шедшая на обувь, называлась кон. А фабричные кожи называли былғары. Мастера шили сапоги - етік, ичиги — месі и кожаные калоши - кебіс. Сосуды и части сапог сшивались сухожильными нитями - тарамыс. Кожа, обработанная кустарным способом и шедшая на обувь, называлась кон (көн).

Особую отрасль составляло тиснение помощью штампов на коже этим занимались мужчины. Для этого брали две доски: на поверхности одной вырезался узор, а другой - точное повторение его,

но уже в рельефном исполнении. При совмещении их узор последней должен был точно входить в углубления первой доски. Такой штамп был обнаружен участниками этнографической экспедиции 1956 г. в Кустанайской области.

Из кожи диких и домашних животных делали зимнюю одежду, шапки, детали седел и другой амуниции для лошадей. Некоторые виды одежды были настолько качественными и удобными, что слава о них распространилась по странам Центральной Азии, они высоко ценились на базарах Востока. Также, массовым среди кочевников было сапожное ремесло, так как зимой и летом тюрки носили сапоги. Помимо этого, из кожи делали сосуды для воды и кумыса. И хотя работа с кожей была прерогативой мужчин, в этих ремеслах часто были задействованы и женщины. Шкура животного, после специальной обработки, становилась меховым товаром или кожей разного качества выделки и применения, а отходы использовали в хозяйстве [3, с8].

Обработкой шкур и кож занималась каждая семья, в основном мужчины, но помогали им и женщины, они шили одежду. В каждом доме были тон (шуба), дакы, жақы, жаргақ (тулуп). В зависимости от длины различали два вида: каптама (қаптама) камзолша. У Махамбета Утемисова есть стихотворная строфа: "Қаптай соққан боранда, қаптама киген тоңар ма?", т. е. "В сильный буран разве замерзнет надевший каптама?" Поля этого тулупа были ниже колен, а у камзолша – выше и в студеную пору его не одевали. [2, с82].

Распространенным также был пошив шуб (ішік) из волчьих, лисьих, хорьковых и других звериных шкур. Эти шкуры, шерстью вовнутрь, обшивались сверху плотной домотканой материей (шекпен), сукном (шуға) и другими материалами. Степные феодалы шили себе шубы из дорогого меха: выдры (кундыз) и даже соболя (бұлғын).

Ворот тулупов делался из дорогого меха диких зверей, из шкур каракулевых ягнят (бұйра елтірісі).

Бедные нередко носиили шубы (ішік) из заячьих шкурок или шкурок мелких степных зверушек, например, небольшого зверька из отряда сусликов (сары шұнақ). Но они быстро изнашивались. Для ворота бедняки в основном использовали мерлушки, а чаще всего любой доступный мех.

Если шуба (ішік) покрывалась какой-либо плотной тканью, то верх тулупов закрашивался краской "томар бояу", вываренной из

корней полупустынных растений" Из зимней верхней одежды надо отметить также тулуп (жарғак) из шкуры черного жеребенка и верх его не красился. Из мерлушек шили штаны мехом вовнутрь, так называемые шалбар (зимние штаны). Мастерицы шили также меховые шапки (бөрік). Внутренню часть летне-осеннего головного убора шили из кожи ягнят или дикого зверя, верх покрывали материалом, а основание нередко отделывалось полоской меха. В Центральном и Северном Казахстане носили борик из лапок лисицы (назывался он "тақия"). Треух (тымак) имел наушные и затылочную лопасти. Самым ценным считался тымак из лисьего меха, он был теплым и выглядел элегантно. [2, с83].

Если кожаные ремни, пояса мог делать каждый взрослый мужчина, то плести плетки из ремешков мог только специалист - өрімші. Плетки - камшы сплетались от 3-4 до 24-32 ремешков. Все указанные предметы готовились путем очищения шкуры от волоса в специальном растворе (малма, iu), получаемого из перебродившего айрана - іркіт.

Из изобилия кож, имеющихся в распоряжении казахов, они изготовляли и другие предметы домашнего обихода хозяйственного декоративного назначения: обувь, конскую сбрую (ер-тур- ман), сумки для хранения продуктов питания, сосуды для воды и кумыса (саба - бурдюк из конской или воловьей кожи, мес бурдюк из цельной шкуры козла), ведра-шелек, посуду для дойки кобылиц и верблюдов көнек.

Особенной красотой декора отличались подойники для кумыса - конеки, сосуды для перевозки кумыса - торсыки. Мастера изготовляли сосуд для кумыса из конской кожи торсық в двух видах. Первый имел деревянный круглый корпус, обитый кожей и узкой кожаной горловиной, цельной с корпусом. Кожа, обтягивавшая его, украшалась зооморфным орнаментом в виде роговых завитков. Второй вид торсыка имел форму секиры: овальное основание с роговыми отростками вверх и длинной горловиной. Орнамент сосуда создавался способом тиснения из двух равных по форме половин. Затем они сшивались, шов смазывался жиром этот полуфабрикат помещался в воду. Немного размочив его, внутренность набивали песком и торсык получал объемную форму. После высыхания песок высыпался и торсык был готов к использованию. Самым большим кожаным сосудом для кумыса была саба, сшивавшаяся в основном из 2—3

цельных конских кож. Но были и более вместительные. Производством таких сосудов занимались специальные мастеровые (ісші – коптильщики) которые получали плату за свой труд.[2, с84].

Эти специалисты для работы выкапывали полуземлянку (жертөле) с наглухо засыпанной крышей, где оставляли лишь небольшую щель для доступа воздуха, необходимого для тления дров. Дверь же наглухо закрывалась.

Кожи на нитях навешивали на жерди, края их не касались досок. По нижнему краю кожи также на нитках подвешивали жердь, которая вытягивала к низу кожу и выравнивала ее.

На расстоянии 2—3 м от жертоле устраивали закрытый очаг, от него шел дымоход из полуземлянки. Такая отдаленность диктовалась необходимостью предотвратить доступ в жертоле слишком раскаленного дыма, от которого могли подгореть кожи.

Огонь разжигали в день один-два раза и так в течение почти месяца. Человек ежедневно проверял кожи, не подгорели ли они. Капчение заканчивалось тогда, когда кожи становились цвета солнечного загара, были мягкими и освобождались от жировых наслоений.

Предметом убранства юрты были кожаные сундуки жагланы с внутренним деревянным коробом. Орнамент лицевой части, а иногда и крышки жаглана наносился техникой тиснения с помощью штампов, которая была широко распространена в XIX веке и составляла особую отрасль мужского ремесла.

В художественной обработке кожи большого искусства достигли мастера Талды-Курганской области, где до настоящего времени живы традиции этого вида искусства кочевников.

Традиции художественного ремесла казахского народа возрождают и продолжают современные художники народного прикладного искусства. Например, в газете «Казахстанская правда» сообщается, что в фонды Мангыстауского областного краеведческого музея попали несколько работ Атырауского «мастера-чародея» Нурсултана Калиева из кожи. Среди них оригинальные кебіс (туфли) и шанкайма етік (женские национальные сапожки), изготовленные вручную, декорированные настоящими серебряными нитями. Их автор считает, что в истории народных художественных ремесел заложена настоящая сокровищница различных техник, которые, прежде всего, удивляют своей практичностью. [1, с178].

«И каждый регион Казахстана имеет своих мастеров, владеющих техниками художественной обработки кожи, передаваемыми из поколения в поколение и гордится ими» [1, с178].

Литература

1. С.А. Жолдасбекова, А.Ш. Изтилеуова, А.И. Ыскак, А.Д. Райымкулова, М.А. Кубенов. Народные ремесла. – Астана 2013. «С. 177-178».
2. Козыбаев М.К. Казахи. Историко-этнографическое исследование. – Алматы: Казахстан 1995г. «С. 82-86».
3. https://www.dissercat.com/content/kozhevennoe-remeslo-v-srednevekovoi-rossii

A.T. Toktarova., G.M. Tokhmetova

Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar

Ethnic composition of the Cumans

Annotation: Мақалада Қазақстан аумағында қыпшақ халқының қалыптасу процесі қарастырылған. Автор қыпшақ тайпасының шығу тегі туралы бірнеше көзқарастар береді.

В статье рассматривается процесс формирования кыпчакской народности на территории Казахстана. Автор приводит несколько точек зрения по происхождению племени Кыпчак.

The article examines the process of formation of the Kypchak people on the territory of Kazakhstan. The author gives several points of view on the origin of the Kypchak tribe.

Key words: Kipchak Khanate, ethnic composition, Cumans.

The formation of the Kipchak people in the territory of Kazakhstan was stimulated by the process of leveling of ethno-cultural traits, which was facilitated by the ethnic territory, the uniformity of economic forms, the system of social relations and commonality of language. Close interaction of Kipchaks with various ethnic groups influenced their ethnic community. With increasing political weight of the Kypchaks, many tribes and ethnic groups, realizing their belonging to a single ethnos, adopted the ethnonym Kypchak, and began to call themselves Kypchaks. The ethnic structure of Kypchaks began to form in VII-VIII centuries. According to ad-Dimashka, the author of the 14th century, the Kypchak tribes and clans consisted of 16 subunits: bargu, toksoba, itoba, barat, illars, burjoglu, mancuroglu, yemek, tag, bashkurt, kumanku, buzanku, bajna, karaborikli,

uz, shortan [1, p. 263]. The ethnic composition of the Kypchaks consisted of two groups of tribes. The first is the western association of Kypchaks, which included eleven tribes, including El'borili, Toksoba, Yetioba, Durut and others. The second is the eastern association of Kipchaks, which consisted of sixteen tribes. Eight of them were large, eight were small. The leading tribes were Bori (wolves), also called "elborili" ("a people of wolves"). The Kypchak Khans were descendants of that tribe. The name of the tribe "bori" tells about the wolf cult as an idol, an object of worship. And such cult has existed since the times of the ancient Türkic tribes. The name "Toksoba" means "nine tribes", "Durut" means "four tribes", "Yetioba" means "seven tribes". It shows that all of them were tribal unions. The last summary of the information and analysis of the authors' views on clan and ethno-political structure of the medieval Kypchaks is presented in the works of the Ukrainian researcher Y.V.Pilipchuk [2, p. 260-266]. The Kypchak confederation absorbed, in addition to the Kypchaks, Turkic-speaking Kimeks, Cumans, Pechenegs, Old Bashkirs, Oguzes tribes, as well as Turkized elements of Iranian ethnic layer. These are already social organisms, subject to hierarchy and subordination. On the basis of consolidation and integration, evidently was the transition from the union of related Kypchak tribes to the Kypchak nation. The Kypchaks at the stage of formation of the nationality, organized into a state, the Kypchak Khanate, in some cases were able to spread over huge areas, assimilating subordinated population. In addition to these tribes, in the formation of the Kypchak commonality, effectively participated numerous Kangly tribes, the compact groups of which in the second half of the XII century formed the ethno-territorial union within the limits of the Lower Syr Darya and Aral steppes. There are several opinions on the origin of the ethnonym kangly in the research literature. A number of researchers identify Kangly with Kangars (an elite tribe of Pechenegs). Along with that is a hypothesis, where Kangly are viewed as a result of assimilation of some Pechenegs tribes by Kipchaks. A third hypothesis is that the ethnonym Kangly is associated with the conquest by Kimek-Kipchak tribes of the ancient Pechenezh-Oguz tribes in the Syr Darya and Prearalie. The marked scientific proposition about rather late, in the 11th century, appearance of the ethnonym Kangly becomes inexplicable in view of the fact of ethnonym Kara-Kangly (or Kara-Kanlyg) mentioned in the second half of the 11th century by Uigur ambassadors in the Altai region, neighboring Basmyls, Tokuz-Guzes and Karluks. In the cycle of historical legends about Oguz Khan Kanglygs, along with Kipchaks, Uigurs, Karluks are named as the most ancient Türkic peoples. The name Kangly was mentioned as a personified ethnonym in the 11th century.

There are three points of view about the origin of the Kypchak tribe. According to the first point of view, expressed by L.N.Gumilev, Kypchak is an ancient tribe of the Hunnu era, mentioned in the Chinese chronicles as Kyueshi in the 3rd century BC. This assumption was criticized by both linguists (Kyueshi is more easily etymologized as Kuchik, instead of Kypchak), and historians (too big chronological lag between mentioning Kyueshi and appearance of Kypchaks). The second point of view was expressed by S.G.Klashtorny, who identified Kypchaks with a Seyanto tribe of the Chinese annals and with a Sir tribe of the Türkic runiform inscriptions. This identification, according to critics, has a serious drawback, because it is based on a supposition that the passage from the Uigur inscription should be read as Türkic-Kipchak. There are also other variants of reading this passage, therefore this version is also questionable. The third version designates Kipchaks as an independent tribe of the Turkic origin, which migrated to the territory of Kazakhstan together with Kimaks. The growth of the political power of Kypchaks is connected with migration of a number of nations (Kun, Kais, etc.) from the territory of Mongolia. The structure of the tribal composition of the Kipchak confederation, relating to the XI-XII centuries, clearly indicates that it was complex and heterogeneous.

Such ethnonyms as Cumans and Polovtsians appeared at that time among Kipchaks. In the sources, they also appear under the name "Kuns", and there is no consensus among scholars whether these terms are synonymous or denote different peoples. Now they are usually attributed to different groups of Kipchaks, who were coaching in different regions of Eurasia, and therefore influencing political development of different states. So the first version. The ethnonym "Polovtsy", in the opinion of nomads, came from "polova", i.e. straw. Modern historians judge by this name that Kipchaks were fair-haired, and maybe even blue-eyed. It is probable that Polovtsians were Europoid and it is not in vain that Russian princes, arriving in the Polovtsian lands, often admired the beauty of the Polovtsian girls. But after all there is one more statement by which it is possible to tell that Kipchaks were Europoid ethnos. I turn to **Lev Gumilev**: "Our ancestors were friends with Kipchak Khans, married "red Kipchak girls, (there is an assumption that **Alexander Nevskiy** was the son of a Kipchak girl), accepted baptized Kipchaks into their milieu, and the descendants of the latter became Zaporozhye and Sloboda Cossacks replacing the traditional Slavic suffix "ov" (Ivanov) with Turkic "enko" (Ivanenko). [3, c. 87]. The next version also somewhat resembles the above version. The Kypchaks were descendants of Sary-kypchaks, i.e. the same Kypchaks that formed in Altai. And "sary" is translated from Old Turkic as "yellow". In

Old Russian polov' means yellow. It may be from the horse suit. The Kipchaks may have been so called because they rode polovyh horses. The versions, as you see, diverge. The first mention of the Cumans in the Russian annals comes down to 1055. Such historians as **N.M. Karmzin, S.M. Solovyov, V.O. Klyuchevsky, N.I. Kostomarov** considered Kipchaks to be horrible, horrible barbarians, who badly damaged Rus. But as Gumilyov said about Kostomarov that: "it is more pleasant to blame one's own misfortunes on one's neighbor than on oneself." [4, c. 849].

S.A.Pletneva expressed an opinion about the correctness of the assumption of some researchers, whose names, unfortunately, she did not mention: "In the Southern steppes of the 11th - 12th centuries there was a formation of not one, but two closely related ethnic groups: Kuns-Kumans, who were led by one or more Kipchak hordes, and Cuman, who were united around the hordes of Shary-Kipchaks". [5, c. 40].

When considering the etymology of the ethnonym "Kuman", the researcher I.G. Dobroddomov critically approaches the versions put forward by his predecessors, who either suffer from the lack of linguistic analysis, or ignore the historical facts related to Kumans [6, p. 113-115].

According to the historian N.E. Kuzembaev, here we see a strictly scientific approach to the Kipchak etymology, free of arbitrary interpretations of ethnonyms, and the reliance on the philological analysis, with a review of historical sources gives positive results.

The works of philologists are of great importance, aimed at studying the linguistic links between Kipchaks and other peoples with whom they had to historically interact. First of all, this is the influence on the formation of the Turkic languages of the modern peoples, borrowing of the Turkisms in the Russian language, the issues of ethnonymy, the impact on the folklore, which reveals the Kipchak plots. The attention of the researchers was attracted to the Armenian-Kypchak written monuments, which reflected the spoken language of the Kumans and Kipchak Polovtsians. This allowed a more objective approach to the problem of Kipchak cultural heritage.

The ethnopolitical history of the Kipchak tribes in antiquity and the early Middle Ages was closely connected with the ethnic groups that were part of the Huns, Tugo Turks, and nomadic Uigurs. Historian N. E. Kuzembaev notes that the creation of the Kimek tribal alliance of seven tribes and the strengthening of the role of Kipchaks created the basis for ethnic contacts with neighboring ethnic groups. The Mongol invasion

interrupted the final process of formation of Kipchak people, Kipchaks continued their development within the framework of new state unions, and took a very active part in the ethnogenesis of modern Turkic peoples, including living in Russia Tatars, Bashkirs and Nogais. [7, c. 148].

The Kypchaks retained their name, their land, traditions and customs and remained the main uniting force in the Kazakh nation, preserving its ethnic unity. The researcher of the history of Kypchaks B. Kumekov believes that there is no doubt that Kazakh words derived from Kypchak words. That is why one can conclude that though the Kipchak nation was not formed, but this tribe became one of the founding members of the Kazakh people. There are all grounds to assume that the word qazak emerged in the region where Kipchaks lived. The original area of the term "kazak" was associated with the eastern Desht-i Kypchak, otherwise the territory of modern Kazakhstan.

In conclusion of my article: Kipchaks preserved their traditions, customs, land and played an important role in the formation of the Kazakh nationhood. Not less important is the fact that the ethnic composition of Kypchaks began to form in VII-VIII. Based on the history, we learn that the structure of the tribal composition relating to the XI-XII was complex and heterogeneous.

Literature:

1. Akhinzhanov S.M. "Kypchaks in the history of medieval Kazakhstan" Alma-Ata, 1989. 263.

2. V.A. Ivanov, G.N. Garustovich, Y.V. Pilipchuk. Medieval nomads on the border of Europe and Asia. // Ufa: BSPU. 2014.- C. 260-266.

3. Gumilyov L.N. "The Black Legend. Friends and Foes of the Great Steppe". Moscow. 2015.- C. 87.

4. Gumilyov L.N. "Ancient Russia and the Great Steppe". Moscow. 2010 г. - C. 849.

5. Pletneva S.A. Kipchaks. Moscow: Nauka, 1990. - C. 40.

6. Dobroddomov I. G. 1978 On Cumans ethnonyms in Old Russian literature. 113-115

7. Kuzembaev N. E. "History of the study of Kipchak tribes in Russia (XVIII-XX centuries)" Pavlodar. 2018. - C. 148.

Секция 2: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации. (История)

А.А. Торчинская

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Н.Е. Кузембаев

научный руководитель: кандидат исторических наук, доцент, г. Павлодар

ИСТОРИОГРАФИЯ ЭТИМОЛОГИИ ЭТНОНИМА «КАЗАХ» В ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Аннотация. Статья посвящена изучению происхождения этнонима «казах». В работе показаны основные гипотезы происхождения этнонима по предположениям специалистов. Рассматриваются различные версии толкования этнонима «казах» в исторической науке.

Андатпа. Мақала "қазақ" этнонимінің шығу тегін зерттеуге арналған. Жұмыста мамандардың болжамдары бойынша этнонимнің пайда болуының негізгі гипотезалары көрсетілген. "Қазақ" этнонимінің тарихи ғылымдағы түрлі нұсқалары қарастырылады.

Annotation. The article is devoted to the study of the origin of the ethnonym "Kazakh". The paper shows the main hypotheses of the origin of the ethnonym according to the assumptions of experts. Various versions of the interpretation of the ethnonym "Kazakh" in historical science are considered.

Ключевые слова: этноним, термин «казах», казахи.

В статье «Взгляд в будущее: модернизация социального сознания», Лидер нации Н.А. Назарбаев писал: «Первое условие модернизации нового типа – это сохранение своей культуры, собственного национального кода. Без этого модернизация превратится в пустой звук» [1].

Тема о происхождении этнонима в наше время довольно актуальна. Например, как впоследствии обсуждений в 50-х годов XX века, в которых принимали участие С.К. Ибрагимов, М. Ахинжанов, вслед за тем В.П. Юдин, после на длительное время шло затишье. Впоследствии обретения Казахстаном независимости научная литература и публицистика вновь заговорили о смысле термина "казах". Между научных работников есть довольно большое количество догадок о происхождении этнонима «казах».

Многие ученые связывают, собственно этноним «казах» с сакскими племенами, проживавшими в VII-IV вв. до н.э. Название саков упоминается в древнегреческих и персидских источниках. В них рассказывается о том, из скольких родов оно состоит, где размещено. Описываются обычаи, одежда племени, исходя из всего можно связать происхождение этнонима от заглавий семейств «сак», «кас-пи», «кас», «каз», «хаз», «аз», «ка-сак».

Видные ученые, как академик А.Х. Маргулан, историк М. Ахинжанов, С. Муканов поддерживают предположение академика Н.Я. Мари и чешского учёного Б. Грозного, что этноним происходит от слов – «касак», «кесек». По сведениям китайского историка Бань Гу, проживавшего во II в. до н.э., в собственном труде «История Хань» он сообщает, что между среднеазиатских народов есть народность «се» или же «сай», которая разгромила Греко-Бактрийское правительство. А ученый - востоковед В.В. Григорьев считает, что «се» или же «сай» с китайского языка переводится, как «саки». По мнению ученого А.Н. Бернштама текст «казах» случилось от объединения прикаспийских и сакских племён, а этнолог А. Абдрахманов считает, что название случилось от слияния двух слов: «каз и «ог». «Ог» – в древнетюркском языке значит «род, племя». В итоге выходит, что «каз и ог» – это «племена казов».

Кое-какие историки этноним «казак» приводят к временам существования Восточно-Тюркского и Западно-Тюркского каганатов. Название этнонима «казах» ассоциируют со словом «қас», который означает в тюркском языке «настоящий» и «ақ» – «запад». Выходит, собственно, что «қас ақ» – «настоящий из запада». В трудах Масуди и Ибн-аль-Варди, есть упоминания слова «казах». Арабы именовали бродячие народы «хибаи», «кузаги». «Хибай» – это шатёр с войлочным покрытием. «Кузаги» переводится как бродячий.

Византийский правитель Константин Парфирородный в собственных рукописях именовал «Казахией» народы, населявшие восточную сторону Кубани. Фирдоуси в «Шах-наме» напрямик показывал на страну казахов, расположенную в северной части Аральского моря.

Никоновский летописец писал о том, что как раз сквозь земли «касахов», со стороны Кавказских гор в первый раз в 1223 г. приехали монголы. Арабский путник Мухаммед-Аль-Ауфи в «Избранных рассказах и легендах» писал о трёх племенах улуса казахов. По документам 1282 г.: бестауские черкесы именовали себя «казахами». М.Тынышпаев, исследуя жизнь и быт казаков, а еще труды минувших изыскателей, выявил, что в российских источниках 1356 г. упоминается агрессивное нападение «казаков» на Маверанахр. В 1397 и 1410 годах доля крымских татар (предки литовских татар) переселилась в Литву и несла военнослужащую службу при королях, называясь «казаками». В 1471 г. в походе на Новгород принимал участие Касимовский принц Данияр «с собственными казаками». В 1481 г. Ибак хан с «1000 казаками» и ногайские мурзы Муса, Жанбырши с «15000 казаками» делают агрессивное нападение на хана Ахмета. В 1499 г. ордынские «казаки» и азовские «казаки» под Козельском взяли деревня Олешню. В 1508 г. казанский хан Абдуллатиф сулит князю Василию не давать вести войну собственных «казаков». В 1523 г. российский посол в Стамбуле И. Морозов высказал султану возмущение грубостью казаков, торговавшими русскими в Азове. Российский посол Даниил Губин, ездивший в 1534 г. в ногайские степи, в донесении Ивану Грозному отмечал отвагу и мужество «казаков», смогших подчинить часть калмыков [2].

М. Тынышпаев во время сбора сведений уделял внимание тому, что «Одновременно с существованием Казакского ханства под владычеством дома Джанибека все народы бывшей Золотой Орды от Крыма и Кавказа до Сибири назывались «казаками»». Ибн Рузбихан, живший в XVI в., в родословной «Бухарский гость» писал о том, что казахи прямо на арбе ставили удивительные жилища - юрты; прославились своим бесстрашием, героизмом», также был убеждён, что слово «казак» и название «касак» имеют родственную этимологию [3].

Казахский ученый Чокан Валиханов писал, что «казах» — довольно «уважительное и священное», означащее «сильный,

крепкий, вдохновенный». Историк Ибн Рузбихан в собственных записях XVI в. приводит надлежащие свидетельства: «Казахи стали известны везде своим бесстрашием, героизмом, огромной силой. Об их безмерной смелости написано на многих языках, таких, как арабский» [4]. Филолог Т. Жанузаков обосновывает, что первая часть слова «казах» – «каз», «кас» во всех уральских, алтайских, кавказских и других тюркских языках означает «вольный», «смелый», «джигит», «человек». А вторая половина – «ак» – придает слову множественное, собирательное значение, что-то вроде современного окончания «лар». Историк Н. Мынжанулы разъясняет, собственно, что встречающиеся в известных письменных монументах «Алтын тас», «Кюльтегин», «Тоньюкук» тюркские слова и глаголы «казгану», «казгандук», «казган туткун», «казганмасар» значат «проявить героизм», «бороться», «стараться», «стремиться к свободе», «проявить храбрость», «достигнуть успехов».

Этноним «казах» можно соотнести с термином «қаз+ақ». Этот понятие означает «белый гусь». У. Джанибеков объясняет, таким образом, будто он подобает гусю, и глаголы имеют значение «кас» - «рыть», «кез» - «скитаться», а «каг» - «бежать, спасаться». Часть ученых предполагают, что этноним происходит от слова «қазақ» тюркского языка, который переводится как «вольных людей», «отважных воинов- наездников», «искателей приключений». Некоторые делают предположения от глаголов «каз» - «рыть», «кез» - «скитаться», «кач» - «бежать, спасаться». О казахском народе писал ученый-этнограф А.Диваев, что кочевники испытывают трепет, когда слышат голос гусей. С этим предположением не согласен профессор Б. Джилкибаев. По мнению А. Шахматова и В. Ушкова «казак» - воин-дружинник тюркоязычных племён Южного Казахстана. Н. Мичурин связывал термин «казак» с китайским словом «касак» - «большое владение». Историк М. Козыбаев делал предположение о том, что слово «казах» и «кипчак» произошли в один период.

Исходя из вышеперечисленных фактов можно сделать вывод, что этноним «казах» часто имеет упоминание в источниках X века, а также употреблялось среди кипчаков и других родственных им племён. Из всех толкований этнонима «казах» наиболее правдивыми являются два варианта: первое, термин появился при объединении племён «касс» (каспи) и «сак», второе, оно означало «вольный

человек». Также в дополнение можно привести такой факт, что в средневековье понятие «казак» распространился на территории от Днепра, Крыма и Кавказа до Сибири, от Казани до Туркестана. Им обозначали боеспособную часть народа.

Термины «казах» и «казак» на казахском языке звучат буквально идентично. В минувшем государственный состав казаков не ограничивался славянами и тюрками. Между казаками были литовцы, мордвины, персы, адепты кавказских народов. Ключевым объединяющим симптомом выступала вера – православное христианство. Единым занятием была борьба. Российский посол Борис Пазухин, посетив Хиву, Бухару и Балх, принял воинское мастерство туркестанских казаков и то, собственно, что бухарцы и балховцы по уровню в значительной степени уступали им. Временем ключевых свершений казаков признан XVI век. Отношения казаков и казахов в XVII-XVIII веках обострились. Казачий историк А. Рябинин дал справедливую оценку казахам: отмечая их неутомимость и настойчивость; яицкие казаки вели войны с ними по подлому и очень ожесточённо. Доля казачества, недовольная ущемлением свободы и не желающая делаться «государственными крепостными» прибывала в казахские улусы.

В XIX веке в связи с падением роли кавалерии на полях сражений на казаков стали перекладывать роль внутренних войск: безжалостно разгоняли революционные митинги, презентации. Уральские, сибирские и семиреченские казаки помалу «казахизировались» выучив казахский язык и соблюдая их обычаи.

Российский историк, члена экспедиции на Хиву М. Иванин выделял опытность уральских казаков, принимавших во внимание большое количество боевых методик, одевавшихся, чем какого-либо другого других войск. У их поверх рубахи была стёганая на верблюжьей шерсти телогрейка, затем полушубок из молоденьких мерлушек длиной ниже колен; сверх обычных штанов, иные стёганые на верблюжьей шерсти, а сверх их кожаных киргизских штанов, длинноватые сапожки с гигантскими онучами, полушубок подпоясывался ремнём. В результате уральские казаки оказались больше крепкими и получили травмы меньше. Казаки, как казахи, табуны зимой оставляли на подножном корму. Женское население доили скотин с подпуском телят, как это проделывали казашки.

Состоятельные казаки летом жили в юртах. В казачьем меню простым появлением числились курт, творог, кумыс, конина и т.д. Потомственный казак Г.Н. Потанин - сам свидетель множества обычаев и традиций. Он заявлял, собственно, что для множества казаков киргизский (казахский) язык - колыбельный; принимал обширное распространение межэтнических браков меж казаками и казахами.

В различные годы определить смысл происхождения термина «казак» пытались такие учёные, как А. Бернштам, А. Самойлович, Н. Марр, А. Кайдаров, С. Аманжолов, С. Муканов, А. Маргулан, М. Ахинжанов, Т. Жанузаков, писатели О. Сулейменов, А. Кекильбаев, М. Магауин, К. Салгарин. Неслучайно происхождение термина «казак» в XXI веке привлекает и зарубежных исследователей. По версии одной из влиятельных британских ученых по казахам - доктора Ш. Акинер: этноним «казак» - комбинация названий казахских племён «каспий» и «саки». На сегодня она заявляет: «Этимология слова «казах» остаётся тайной». Доктор политических наук в Колгейтском институте М.Б. Олкотт неоднозначность ситуации при истолковании этнонима объясняет скудностью исторических источников [5].

Таким образом, историография этнонима «казах» в историко-филологической литературе достигла больших масштабов. В целом мы склоняемся к версии, что в стержне этнонима «казах» лежит трактовка «вольный и свободный человек». Вместе с тем имеет смысл рассматривать и другие трактовки этнонима по материалам казахстанской и зарубежной историографии.

Список использованных источников

1.Назарбаев Н.А Статья "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания"- https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (Дата обращения – 12.04.2022).

2.Командорова Н.И Русский Стамбул- https://litresp.ru/chitat/ru/K/komandorova-nataljya-ivanovna/russkij-stambul/4 (Дата обращения – 12.04.2022).

3. Тынышпаев М. Материалы к истории киргиз-казакского народа. Ташкент: Восточное Отделение Государственного Издательства, 1925. – 77 с.

4. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений: В 5 т. Т. I. – А.-А.: Наука, 1961. – 326 с.

5. Акинер Ш. Формирование казахского самосознания. От племени к национальному государству. - А.: Гылым, 1998. – 122 с.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации. (Иностранный язык: два иностранных языка)

А.М. Тулегенова
магистрант, Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
М.С. Кулахметова
научный руководитель: к.ф.н., профессор, Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК ОБЪЕКТ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация: *В статье рассматриваются определения лингвокультурологической компетенции (ЛКК), принятые в современной лингводидактике. Подчеркивается значимость данного явления для обучения иностранному языку. Лингвокультурологический подход к этому процессу определяет значимость основных понятий лингвокультурологии для формирования ЛКК. Высокая мотивация изучения иностранного языка прямо связана со стремлением студентов иметь уровень ЛКК, достаточный для успешного межкультурного взаимодействия.*

Ключевые слова: *Лингвокультурология, лингвокультурологическая компетенция, лингвокультурологический подход, культура, этнокультурный*

Аңдатпа: *Мақалада қазіргі лингводидактикада қабылданған лингвомәдениеттанулық құзыреттілік (ЛМҚ) анықтамалары қарастырылады. Бұл құбылыстың шет тілін оқытудағы маңыздылығы атап өтіледі. Бұл процеске лингвомәдениеттанулық көзқарас лингвомәдениеттану ғылымының негізгі концепцияларының*

ЛМҚ қалыптасуы үшін маңызын анықтайды. Шетел тілін үйренуге деген жоғары мотивация студенттердің табысты мәдениетаралық өзара әрекеттесу үшін жеткілікті ЛМҚ деңгейіне ие болуға ұмтылуымен тікелей байланысты.

Түйінді сөздер: *лингвомәдениеттану, лингвомәдениеттанулық құзыреттілік, лингвомәдениеттанулық тәсіл, мәдениет, этномәдениет*

Abstract: *The article describes definitions of the linguocultural competence (LCC) adopted in a modern linguodidactics. The importance of this phenomenon is emphasized for teaching a foreign language. The linguoculturological approach to this process determines the significance of the main linguoculturology concepts to develop LCC. High motivation to learn a foreign language is directly related to the students desire to have a level of LCC sufficient for successful intercultural interaction.*

Keywords: *Linguoculturology, linguoculturological competence, linguoculturological approach, culture, ethnocultural*

Обращение к явлению лингвокультурологической компетенции (далее – ЛКК) диктуется интересами нашего магистерского исследования, посвященного проблеме формирования этого явления у студентов неязыковых специальностей. Представляется очевидным, что мотивы и условия формирования ЛКК при обучении будущих учителей английского языка имеют несколько отличный характер, чем у студентов неязыковых факультетов. Поскольку иностранный язык не является для последних объектом профессиональной деятельности, логично предположить, что и процесс его изучения имеет свои особенности. Выявление подобных особенностей в свою очередь требует от нас тщательного изучения самого явления лингвокультурологической компетенции. Данное понятие содержит в себе два активных в современной методике термина «лингвокультурологический» и «компетенция». Последний понимается как

«как совокупность знаний, навыков, умений, формируемых в процессе обучения», в нашем случае - иностранному языку.

Определение «лингвокультурологический» в составе данного термина прямо связано с другим, весьма популярным в современной лингвистике термином «лингвокультурология». Появление этой области современных лингвистических исследований датируется 90-ми годами прошлого столетия, когда пришло четкое понимание того факта, что язык – это, несомненно, не только системно-структурное

образование, но и мощный этнокультурный феномен. Нельзя утверждать, что мировая лингвистика не демонстрировала подобный взгляд на язык. Достаточно вспомнить идеи В.фон Гумбольдта о народном духе в языке и последующее их развитие в неогумбольдианстве, наиболее ярко представленное в гипотезе лингвистической относительности Э.Сепира и Б. Уорфа. Именно в 90-ые годы XX века развитие антропоцентризма в лингвистике обусловило необходимость оформления лингвокультурологии как самостоятельной области исследований. Базовым положением лингвокультурологии можно считать утверждение, что язык - зеркало культуры, в котором отражается не только окружающий человека мир, но и его менталитет, национальный характер, образ жизни, традиции и видение мира. Поэтому изучение любого языка возможно строить и на изучении этих явлений, что позволяет видеть несомненный факт: язык также является хранителем культурных ценностей в своей лексике, грамматике, фольклоре, в формах письменной и устной речи. Т. К. Темиргазина, рассуждая о сути термина «антропологическая лингвистика», пишет: «В последние годы в лингвистике достаточно активно употребляется термин **антропологическая лингвистика.** …На наш взгляд, под ним имеют в виду, во-первых, подчеркнутую ориентацию лингвистических исследований на выявление взаимосвязи и взаимообусловленности между языком (речью) и человеком, либо, во-вторых, самостоятельное научное направление междисциплинарного характера, объектом изучения которого выступает человек в его культурно-языковых проявлениях. Несомненно, что и в том, и в другом понимании истоки антропологической лингвистики находятся в XIX веке в идеях В. фон Гумбольдта и А.А. Потебни о языке как выразителе духа и характера народа» [Темиргазина 2005: 40].

Лингвокультурология - лингвистическая дисциплина, функционирующая в рамках именно антропологической лингвистики. Статус лингвокультурологии определяется наличием у нее собственных исследовательских задач и собственной научной проблематики. К числу наиболее общих и значимых вопросов лингвокультурологии сегодня можно отнести следующие:

- как культура участвует в образовании языковых концептов;
- к какой части значения языкового знака прикрепляются «культурные смыслы»;
- существует ли в реальности культурно-языковая компетенция носителя языка, на основании которой воплощаются в текстах и

распознаются носителями языка культурные смыслы [Баева 2014: 126].

Научно-методическая значимость лингвокультурологических подходов видна и в появлении и активной разработке проблемы лингвокультурологической компетенции. М.С. Бирюкова считает, что в этом реализуется «лингвокультурологический подход в обучении языкам, который раскрывает объективную связь между человеком, языком и культурой как системой ценностей и дает возможность развития личности студента через присвоение общекультурных ценностей, понимание норм, традиций и творческого наследия иной лингвокультуры, отраженной в национальном языке» [Бирюкова 2016].

Анализ современной научной литературы по проблеме обучения иностранным языкам выявил большое количество дефиниций понятия ЛКК, что можно объяснить многоаспектностью самого термина «лингвокультурологическая компетенция», включающего в себя ряд компонентов, о чем мы писали выше.

Именно сложность термина «лингвокультурологическая компетенция» определяет множество определений ЛКК. М.С.Бирюкова приводит понимание исследователей В.И. Телия, В.В.Воробьева, Л.А. Коневой, Е.А. Дортман, согласно которому ЛКК есть способность понимать культурно-национальную ментальность носителей языка, национальную специфику языковой картины мира, национально-культурный компонент значения языковых единиц, выраженных в культурной семантике языковых знаков [Бирюкова 2016]. Важным для понимания сути ЛКК является указание на то, что этот вид компетенции включает умение интерпретировать языковые знаки и факты в категориях культурного кода [Харченкова 2013].

Соглашаясь с И.В. Харченковой, мы определяем ЛКК как совокупность системно организованных знаний о культуре, воплощенных в языке, готовности к аксиологической и семиотической интерпретации языковых и экстралингвистических фактов, а также аналитических и коммуникативных умений, которые приобретаются в процессе знакомства с этнокультурными ценностями и концептосферой страны изучаемого языка [Харченкова 2013].

Бирюкова М.С. приходит к методически значимому выводу, что «в качестве теоретической основы формирования ЛКК при изучении иностранного языка важны следующие категории: 1) языковая картина мира; 2) «лингвокультурная ситуация; 3) лингвокультурема; 4) лингвокультурологическое поле» [Бирюкова 2016].

Дальнейшее изучение теоретических вопросов проблемы формирования ЛКК логически подводит нас к собственно практическим вопросам преподавания иностранного языка. П.Ю. Боровиков называет основные цели этого процесса: «формирование способности интерпретировать проявления культурных смыслов; - формирование навыков и умений, необходимых для успешного общения на межкультурном уровне; - воспитание языковой личности, которая способна к межкультурному взаимодействию» [Боровиков 2015:7]. И далее, исходя из вышеуказанных целей, Боровиков П.Ю. определяет ЛКК «как совокупность системных знаний о культуре, находящей отражение в языке, готовность интерпретировать языковые и экстралингвистические факты, а также аналитические и коммуникативные умения при знакомстве с этническими культурными ценностями страны изучаемого языка» [Боровиков 2015:8].

Таким образом, сущность ЛКК определяет ее структуру, в которую включаются: совокупность знаний страны изучаемого языка (история, нормы); совокупность знаний о национальной культуре страны изучаемого языка; понимание знако-символической информации, заключенной в аудиотексте» [Боровиков 2015:9].

Мы разделяем мнение исследователя Бирюковой М.С. о том, что «в системе высшего профессионального образования ЛКК необходимо рассматривать как обязательную составляющую в преподавании иностранного языка. Иностранный язык и формируемая посредством его изучения ЛКК ориентированы на межкультурное общение, выступают как средства социализации личности студента» [Бирюкова 2016].

Вышеизложенное позволяет нам прийти к выводу, что формирование ЛКК логически связано с изучением теории и практики языковой и межкультурной компетенций, которые, в свою очередь, «выражаются в лингвокультурологической компетенции, предполагающей владение не только речевыми умениями, но и знаниями законов, обычаев, традиций менталитета страны изучаемого языка с целью успешного межкультурного общения» [Баржаксынова 2020: 93]. То есть формирование ЛКК преследует существенную практическую цель эффективно осуществлять межкультурное общение, что высоко ценится молодыми людьми в условиях современного социума. Следовательно, мотивация изучения иностранных языков высока и связанного с этим формирования ЛКК довольно высока, по крайней мере, у определенной части казахстанской молодежи. Это обстоятельство можно успешно

использовать в процессе вузовского изучения иностранных языков даже на неязыковых специальностях, ведь одной из целей обучения иностранному языку является развитие иноязычной коммуникативной компетенции как способности и готовности осуществлять иноязычное межличностное и межкультурное общение с носителями языка. Подобное общение требует и сформированной лингвокультурологической компетенции, а работа по ее развитию представляет собой целенаправленный, взаимообусловленный и системный педагогический процесс как совокупность урочной и внеурочной работы.

Список использованных источников

Баева Т. А. Воеводина О. С. Инновационные технологиии мультилингвального образования // Многоязычие в образовательном пространстве сб. ст. Том 6 / ред.: И.Зеленина, Л.М. Малых, Н. М. Шутова. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2014. –258 с. сс. 124-130.

2. Баржаксынова Б.А. Формирование лингвокультурологической компетенции студентов неязыковых специальностей // Молодой ученый. — 2020. — № 17 (307). — С. 93-95. — URL: https://moluch.ru/archive/307/69206/ (дата обращения: 16.11.2020).

3. Бирюкова М. С. Лингвокультурологическая компетенция: содержание и теоретические основы// Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. 2016. № 4 (40)

4. Боровиков П.Ю. Концепция формирования лингвокультурологичес-кой компетенции школьников на основе аудиотекстов при обучении английскому языку// Молодой ученый. – 2015. - № 9.1 (89.1). – Сс. 7-9. URL:https:// moluch.ru/archive/89/18551 (дата обращения 06.10.2020).

5. Темиргазина З.К. Антропологическая лингвистика и культурная антропология в современной системе гуманитарных знаний // Мир языка. 2 том. Материалы междунар. науч.-практич. конфер., посвященной 85-летию М.М. Копыленко.- Алматы, 2005. - С. 40- 44.

6. Харченкова И.В. Концепция формирования лингвокультурологической компетенции студентов языковых факультетов на материале креолизованных текстов при обучении немецкому языку // Современные проблемы науки и образования. 2013. № 6 [Электронный ресурс]. URL: http://www.science-education.ru/113-10867 (дата обращения: 22.01.2021).

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации

Botagoz Habibollaevna Tursynkhan
Master's student of Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan
Scientific advisor: Mergul Sabitovna Kulakhmetova

Professor, Candidate of Philology, associate professor of CQAES MES RK,
Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

ISSUES OF OVERCOMING THE COMMUNICATIVE BARRIER OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGE SPEAKING

Abstract: *In this article, we investigate the problems of the language barrier of older schoolchildren in teaching a foreign language. The scientific foundations and methods of the process of teaching oral speech have been determined, which made it possible to identify the main lexical and psychological reasons leading to a language barrier among students. In the course of the study, it was found that the most effective and significant strategy for overcoming psychological barriers in learning a foreign language should be recognized as a developing strategy as a constructive way to overcome difficulties encountered in foreign language lessons among high school students. Since it provides for the optimization of the entire process of educational activity, it is based on the search for new opportunities for self-improvement, achievement of personality stability, the presence of value orientations, the development of a dynamic personality orientation, optimistic forecasting, personal responsibility, orientation to success and achieving the desired results.*

Key words: *communication, communicative barrier, the process of teaching foreign language, speaking foreign language, high school students, game methods of winning, psychological training.*

Аннотация:*В данной статье нами исследуются проблемы языкового барьера у старших школьников при обучении иностранному языку. Определены научные основы и методы процесса обучения устной речи, что позволило выявить основные лексические и психологические причины, приводящие к языковому барьеру у учащихся. В ходе исследования установлено, что наиболее эффективной и значимой стратегией преодоления психологических барьеров при изучении иностранного языка следует признать развивающую стратегию, как конструктивный способ преодоления трудностей, возникающих на уроках иностранного языка у старшеклассников. Так как предусматривает оптимизацию всего процесса учебной деятельности, основывается на поиске новых возможностей самосовершенствования, достижения устойчивости личности, наличия ценностных ориентаций, развития динамической направленности личности, оптимистического прогнозирования,*

личной ответственности, ориентации на успех и достижения нужных результатов.

Ключевые слова: *коммуникации, коммуникативный барьер, процесс обучения иностранному языку, говорение на иностранном языке, старшеклассники, игровые методы преодоления, психологический тренинг.*

Аңдатпа: *Бұл мақалада біз егде жастағы мектеп оқушыларының шет тілін оқыту кезіндегі тілдік кедергі мәселелерін зерттейміз. Ауызша сөйлеуге үйрету процесінің ғылыми негіздері мен әдістері анықталды, бұл студенттер арасында тілдік кедергіге әкелетін негізгі лексикалық және психологиялық себептерді анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеу барысында шет тілін меңгерудегі психологиялық кедергілерді еңсерудің ең тиімді және маңызды стратегиясын дамыту стратегиясы, жоғары сынып оқушылары үшін шет тілі сабағында туындайтын қиындықтарды жеңудің сындарлы жолы ретінде танған жөн. Ол оқу әрекетінің бүкіл процесін оңтайландыруды қамтамасыз ететіндіктен, ол өзін-өзі жетілдірудің жаңа мүмкіндіктерін іздеуге, тұлғаның тұрақтылығына қол жеткізуге, құндылық бағдарларының болуына, тұлғаның динамикалық бағдарын дамытуға, оптимистік болжам жасауға, жеке жауапкершілік, жетістікке бағдарлану және қалаған нәтижелерге қол жеткізуге негізделеді.*

Тірек сөздер: *қарым-қатынас, коммуникативті кедергі, шет тілін оқыту процесі, шет тілінде сөйлеу, жоғары сынып оқушылары, жеңіске жетудің ойын әдістері, психологиялық дайындық.*

Introduction

In the process of learning foreign languages in high school, there are many factors that prevent the acquisition of skills and abilities that ensure further successful communication in a foreign language. These factors act as communication barriers. These include both external barriers (environmental factors) and internal barriers (psychological personality traits) of students.

At that time, much depends on how a person learns foreign languages in order to use it in his upcoming work, further studies and other activities. The assumption of the importance of using the knowledge, skills and abilities acquired in the course of training in a foreign language is also based on the fact that their transfer to the practice of communication depends mainly on how effective or adequately educated all the conditions for teaching foreign languages are. An important linguistic and didactic

condition is to provide students with the required knowledge, skills and abilities in a foreign language, as well as their use in the process of relatively free speaking.

It should also be noted that any barriers, especially communicative ones, can block even the most well-received or actually formed knowledge and usually do not allow them to turn into skills and abilities in terms of application. This is explained by the fact that barriers deprive a person of the opportunity to work out the necessary subject and communicative actions in educational or other practice, which is important for the assimilation of the acquired knowledge and for their further application in the course of further activities or in the spheres of human life. In addition, it should be noted that teaching a foreign language will not be effective without communication skills that allow you to learn a foreign language better, in order to develop more fluent speaking skills and improve them.

The factors identified by us, noted in high school students in the process of learning foreign language speaking and the need to overcome them, determine the relevance of the research topic.

The assessment of the degree of development of the current state of the scientific problem under consideration showed that scientific research was carried out in this area by both foreign and domestic scientists and experts. First of all, the works of such scientists should be attributed to them: Z.I. Saliev, A. A. Alkhazishvili, E. I. Passov, M. Aripova, E. G. Azimov, A. Shchukin, A.P. Vasilevich, N.V. Gorbunova, E. L. Sentebova, L. A. Kozubovskaya, I. E. Gorodetskaya, B. F. Porshnev and others. At the same time, in our opinion, many aspects of problem-based learning have not yet been sufficiently disclosed.

The object of the study is the process of teaching high school students, and the subject is techniques and methods of overcoming communication barriers. The purpose of the study is to establish the possibility of overcoming the communicative barrier in teaching foreign speaking through a set of tasks and exercises to activate the oral communicative competence of high school students. To implement it, the following tasks are put forward: to substantiate the specifics of teaching foreign speaking in high school; to consider the problems of the language barrier in foreign language teaching; to reveal the methods and techniques of overcoming the communicative barrier; to offer a set of tasks and exercises to activate the oral communicative competence of high school students; to conduct experimental work and analyze its results.

The structure of the study includes theoretical and practical research, which allowed us to draw the following conclusions: in order to ensure the success of teaching a foreign language in the field of speaking, it is

necessary to teach students to overcome existing communicative barriers in high school (for this you need to use a set of tasks and exercises to activate oral communicative competence and apply more active teaching methods). Only such a condition makes it possible to provide students with the opportunity to form skills in the course of learning to speak a foreign language necessary for them to have an acceptable level of proficiency in accordance with established educational standards.

Methods and materials

The research methodology is based on a systematic approach to the analysis of the research object. Both general scientific methods (induction and deduction, logical analysis and synthesis, identification, abstraction and ascension, etc.) and private methods used in pedagogical sciences are used in the work.

At the first stage, we conducted a literary analysis of more than 20 sources. The literary analysis was aimed at identifying the main causes in the course of teaching speaking at an older age to students when learning a foreign language, as well as at establishing more effective ways to overcome them.

In practical orientation, the study was aimed at developing communicative methods in the experimental group, while the students of the control group were trained according to the general program. For this purpose, a pedagogical experiment was conducted, during which psychological trainings were used. The trainings were aimed at working out skills to overcome communication barriers (the ability not to be afraid to establish contacts when communicating, to hear and listen to the teacher and the interlocutor, to improve their emotional state, to be able to ask questions competently, to argue their point of view and clarify the needs of the questioner in a foreign language, and so on).

During the lessons, students performed various active forms of tasks and psychological exercises aimed at obtaining communicative skills in various psychological situations with a speech orientation in a foreign language. The subjects studied during the trainings learned to express their thoughts in a foreign language (at the same pace), learned to speak on the go, expanded their vocabulary in the form of communicative expressions and, provided they smiled, talked to themselves in front of a mirror, in a group and in a circle, in pairs through glass.

Results and discussion

At the first stage, we conducted an analysis of literary sources regarding the problems of speaking a foreign language. His results showed that in the process of analyzing studies conducted by other scientists, it was

found that during the teaching of speaking at an older age, students have difficulties (or problems) of various kinds.

In the course of the analysis, we also found that the obstacle occurs most often based on the fact that the communicator (a student at high school age) he often believes that he may not be understood when speaking. At the same time, it is speaking, as a productive process of speech activity that requires a lot of time and effort from high school students, since it causes the need to include not only language and speech competence, but also communicative competence in the learning process. At the same time, speaking is recognized as an important type of communicative activity, which, according to educational standards, is part of every training session [6: 44]. At the same time, as A.P. Vasilevich notes, "speech activity cannot be taught, it can only be learned" [11]. And according to E.S. Passov, "speech activity" or speaking is defined by such concepts as "speech skill" and "speech ability". Proceeding from this, an important methodological task of the process of teaching a foreign language is the development of speech activity in speaking systematically and purposefully. This task usually follows from the concept of activity of any educational institution [9] and in educational standards.

At the second stage, we have established in the course of the study the main reasons leading to language barriers in teaching a foreign language, obtained during the study: the presence of interference during communication between representatives of different linguistic cultures; human uncertainty, expressed in the possibility of making a mistake when speaking [4]. This is explained by the fact that the process of intercultural communication cannot happen easily and simply, and is often characterized by various kinds of interference that arise between representatives of different linguistic cultures in the process of communication. They call these interferences "communicative", as they arise during communication. Based on the linguistic and psychological nature, the second reason follows: human uncertainty and fear of mistakes. They may develop in the learning process due to the lack of the necessary psychological or pedagogical conditions required for training sessions, as a result of which the student may not be able to express his point of view in a foreign language (easily and fluently or as he wants). Most often, researchers identify psychological problems, which are united under the general name "psychological language barriers". E.L. Sentebova and L.A. Kozubovskaya noted other psychological language barriers (regarding foreign language teaching): a foreign language causes "linguistic anxiety", as it is characterized by "boundlessness" in general; a collision with reality with inflated expectations; features of temperament, memory and attention in

high school students; lack of motivation in language learning, which makes it possible not to strive to speak a foreign language [7].

At the experimental stage, a set of tasks and exercises has been developed to activate the oral communicative competence of high school students, which includes various life situations aimed at training communicative speech skills. The structure of the set of exercises for teaching speaking includes: pre-speech orientation of students; speech intention; role socialization. Speech tasks and exercises contain: performing a speech action; formation of the student's independent ability to express himself orally (questions, requests, answers and comments). As well as tasks for working out the skills to conduct speech interaction (conduct dialogues, discussions, polylogies, disputes, and so on). At the same time, the designated skills were practiced using modern methods and techniques to overcome the communication barrier. They were: business games and psychological trainings based on avoiding conflict, stressful and emotionally stressful situations.

At the final stage, the development of students' speech communicative competence in a foreign language and the formation of their basic skills for avoiding communication barriers took place. During the psychological trainings, such skills as: the ability not to be afraid, to establish contacts when communicating, to hear and listen to the teacher and the interlocutor, to improve their emotional state, to be able to ask questions competently, to argue their point of view and clarify the needs of the questioner in a foreign language were worked out. Students performed tasks and exercises aimed at obtaining communicative skills in various psychological and other situations.

Comparative analysis shows that significant changes have taken place in the experimental group, with positive trends in all parameters (sociability and communicativeness, language strategies, communicative attitudes and coping strategies). While we hardly notice any changes in the students of the control group. The results obtained indicate that the developed tasks and exercises, as well as active methods, are presented in their developmental effect in terms of reducing the influence of language barriers.

From the results it can be seen that all indicators of sociability and communication have been significantly improved after using tasks and exercises as part of the training "Overcoming communication barriers". Thus, a high level of communication was noted at the initial stage only in 10% of students, and after working out the training tasks it tripled to 30%, the average level changed from 50% to 70%, not a single student showed a low level. All the results show an overall increase in the level of

communication and sociability and a significant departure from communication barriers.

Conclusion

The results obtained enable us to formulate the following generalizing conclusions.

Communication is also important for the older student, who is especially biosocial. Let's explain this approach by the fact that schoolchildren, while at school, have a need to communicate with other people who constantly surround them. It is communication that allows schoolchildren to develop speaking skills in a foreign language.

The main problems of the language barrier in foreign language teaching in psychological terms are defined: fear of the unknown, fear of mistakes, shyness caused by an accent, fear of not understanding the interlocutor, and so on. The lexical components of the language barrier are: a small vocabulary, poor knowledge of grammar, lack of speaking practice, and so on.

Overcoming communication barriers in the course of learning a foreign language is manifested through students' awareness of their own positive capabilities and abilities to speak other forms of communicative communication. Techniques and methods of overcoming communication barriers, including the pedagogical conditions and general rules of communication organization outlined by us, provide, in general, and in particular, for older schoolchildren, activation, accumulation and improvement to automatism of internal resources that are used to overcome communication barriers. In addition, they increase emotional stability and a positive attitude to speech activity and reduce the level of anxiety in foreign language lessons, which allows for good communication in the learning process.

The most effective and significant strategy for overcoming psychological barriers in learning a foreign language should be recognized as a developing strategy, as a constructive way to overcome difficulties encountered in foreign language lessons among high school students. Since it provides for the optimization of the entire process of educational activity, it is based on the search for new opportunities for self-improvement, achieving personal stability, having value orientations, developing a dynamic personality orientation, optimistic forecasting, personal responsibility, and orientation to success and achieving the desired results.

The novelty of the research lies in the fact that the set of tasks and exercises proposed by us to activate the oral communicative competence of high school students using modern methods and techniques has a psychological orientation and allows through psychological trainings to

increase the level of overcoming the communicative barrier in high school students when learning a foreign language.

The use of specially designed exercises and tasks in foreign language lessons, using active technologies (games, modeling and psychological trainings), allows you to overcome language barriers, as negative communicative attitudes decrease, and strength and self-confidence, trust and goodwill towards the teacher and other interlocutors grow. They make it possible to form skills in general communicative competence (speaking) in a foreign language, which is important for improving the overall indicators of communication and language knowledge. It is important that all these indicators are confirmed both theoretically and experimentally.

References:

1. Alhazishvili, A. A. (1988). Osnovy ovladeniya ustnoj rech'yu. M.: Prosveshchenie, 124 s. (In Russian).
2. Aripova M., Ahmedova M. (2013). Psihologicheskie osnovy obucheniya nerodnomu yazyku. Ta'lim muammolari, 38 s.
3. Azimov E. G., SHCHukin A. N. (2009) Novyj slovar' metodicheskih terminov i ponyatij (teoriya i praktika obucheniya yazykam). M.: Izdatel'stvo IKAR, 448 s.
4. Gorbunova N. V. (2012). Programma «Speak Dating» razrushaet yazykovye bar'ery. Nauka i obshchestvo. Saratov, № 1. 208-212 s.
5. Gorodeckaya I. E. (2012). Sut' yazykovogo i kul'turnogo bar'erov. Osnovnye napravleniya razvitiya nauchnogo potenciala: teoriya i praktika: Materialy shestoj mezhdunarodnoj zaochnoj veb- konferencii. Stavropol', 41-43 s.
6. Salieva Z. I. (2012). Govorenie i ego rol' v prakticheskom ovladenii inostrannym yazykom. ZHurnal Problemy sovremennogo obrazovaniya, №5.101-107 s.
7. Sentebova E. L., Kozubovskaya L. A. (2018). O vazhnosti fonovyh znanij pri obuchenii studentov perevodu nauchno-tekhnicheskih tekstov. Gumanitarnyenauki.№ 8, 69-71 s.
8. Surygin S. I. (2000). Osnovy obucheniya uchashchihsya nerodnomu yazyku. Spb.: Izdatel'stvo Zlatoust. 233 s.
9. Passov E. I., Starodubceva O. G. (1989). Osnovy kommunikativnoj metodiki – M.: Russkijyazyk, 239 s.
10. Porshnev B. F. (1979). Social'naya psihologiya i istoriya. 2-e dopolnennoe i ispravlennoe izdanie. M.: Izdatel'stvo Nauka, 129 s.
11. Vasilevich A. P. Problemy izmereniya yazykovoj kompetencii // Lingvisticheskie osnovy prepodavaniya yazyka. M., 1999. – S. 113-136

А.К. Умирова,

студент, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

Руководитель: ***Г.М. Тохметова***

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

«КОМПЛЕКС МАТЕРИАЛЬНЫХ И ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ТЮРКСКОЙ КУЛЬТУРЫ»

Аннотация. Мақала түркі мәдениетінің идеологиялық және дүниетанымдық құндылықтарын анықтауға арналған. Жұмыста материалдық ескерткіштерге және олардың тарихи және мәдени маңыздылығына талдау жасалады. Зерттелетін тақырып бойынша тарихи деректерге талдау жасалды.

Статья посвящена определению идеологических и мировоззренческих ценностей тюркской культуры. В работе проводится анализ материальных памятников и их историческое и культурное значение. Дается анализ исторических источников по изучаемой теме.

The article is devoted to the definition of the ideological and worldview values of the Turkic culture. This work analyzes material monuments and their historical and cultural significance. The analysis of historical sources on the studied topic is given.

Ключевые слова: духовная культура, тюркская культура, руническая письменность.

Тюркская культура является комплексом материальных и духовных ценностей культуры и цивилизации Центральной Азии, которая оказала огромное влияние на развитие мировой истории и культуры. Влияние Тюркской культуры обусловлено географическим расположением в центральной части евразийского континента. В статье делается попытка анализа памятников материальной культуры с целью определения мировоззренческих ценностей тюркских народов.

Доктор философских наук С.Б. Булекбаев в своей монографии «Тюркский вклад в мировую культуру и цивилизацию» отметил, что Тюркский мир сыграл ключевую роль в истории человечества, не раз меняя ход и вектор развития мировой истории и мировой политики, своими историческими деяниями и завоеваниями, внесли огромный вклад в мировую культуру [1, с. 14].

Первым трудом по тюркским языкам был составлен Махмудом ал-Кашгари в XI веке «Собрание тюркских наречий» [2].

В конце XIX - начале XXвв. В. В. Бартольд совершил реконструкцию наиболее полной истории, восстановив историческое и культурное прошлое народов, населявших Среднюю Азию. Он доказал, что тюрки создали уникальную по своим масштабам и особенностям внутреннего устройства цивилизацию, в котором органично сочетались оседло-земледельческая и номадная культуры.

В годы независимости Казахстана современные тюркологические исследования активизировались в двух основных направлениях: изучение письменных памятников раннего и позднего средневековья (Орхонских, Талласских, Восточно–Туркестанских, армяно-кыпчакских); исследование языков и культур современных тюркских народов в синхронии.

Памятники письменности изучаются в новых аспектах учеными Запада и Востока, стран СНГ в том числе и Казахстана (А. Аманжолов, Г. Айдаров, А. Курышжанов, М. Жолдасбеков, К. Сарткожа, К. Сарыгараулы, А. Кайиржанов, Н. Шаймердинова, Т. Кайиркен и др.).

Памятники монументального камнерезного искусства с территории Алтая, Тувы, Монголии, Восточного Туркестана, Поволжья, Дона и др. представляют собой великолепные статуарные образцы обожествленных великих личностей тюркского социума и выступают в качестве исторических источников, которые отражают отдельные стороны социального ранжирования тюркского общества и традиционное мировоззрение тюрков.

Большую группу источников составляют памятники тюркского наскального искусства, родовые тамги, серия алтарей, отдельные находки памятников рунической письменности и погребальные сооружения, составляющие совместно с ритуальными сооружениями с каменными скульптурами, единые по содержанию культовые мемориальные комплексы, входящие в состав сакральных тюркских памятников. [4, с. 10]

Для тюркских народов характерны памятники рунической письменности. Они носили мемориальный характер и выбивались на скалах, валунах; монетах и других предметах. Руническая письменность высекалась совместно с тегами родов, рядом с наскальными рисунками. Одним из наиболее ярких и содержательных

памятников являются эпитафии, высеченные в честь великих предводителей народов. Содержание текстов отражает историческую ситуацию и переживания народа, его чаяния, призывы к единению.

Ранние формы рунического письма были представлены знаковым письмом. Они встречаются у номадов Жетысу, в междуречье Или и Шу-Таллаского региона. На территории Прииссыкулья сконцентрировано значительное количество памятников рунической письменности тюркского монументального искусства, иероглифы и родовые тамги. Описанные типы памятников расположены на землях народа он ок будун, которые создали государство Западный Тюркский каганат. Западный Тюркский каганат, функционировавший в период VII - VIII вв изначально на территории Казахстана и Кыргызстана в пределах от реки Или до реки Талас, с самого начала своего существования расширяет свои переделы на востоке от Иртыша включая земли Приаралья до Каспийского моря, именуемого в эпоху средневековья морем Айдархана. Наличие письменности у народов является одним из признаков развитой государственной системы. Вечные письмена являют собой примеры исторической памяти народа и обращённые к тюркскому обществу в форме назиданий. Они являют собой яркие образцы памятников духовной и материальной культуры тюркских народов. [5, с. 50]

Курганы с «усами» и культово-поминальные памятники Монголии и Саяно-Алтая отражают единокультурные представления западных и восточных тюрков. Их отличие состоит в архитектурном оформлении отдельных элементов. Однако, такие элементы как наличие центрального храма с совершенным в нем погребальным или поминальным ритуалом и обустройство большого храма, развернутого входом на восток являются сходными для обоих типов памятников. Наличие курганов с «усами» в Северном Синьцзяне и своеобразное оформление стен культового комплекса Кэрмуци в виде каменных гряд, загибающихся на восточных концах, позволяет говорить, что район Восточного Туркестана является центральным в распространении этих двух культовых традиций. На запад — курганы с «усами», на восток —культово-поминальные комплексы монгольского типа. Российский учёный-археолог, историк, доктор исторических наук Боталов С. Г. считает, что различие пантеонов урало-казахстанских и монгольских степей, отражает своеобразие культур западного и восточного тюркских каганатов. Культово-погребальные представления родового ядра тюрков-ашинов,

джунгарских, монгольских и урало-казахстанских степей, представляют собой традиции, которые значительным образом отличаются от культурных норм тюркоязычного населения Саяно-Алтая, так называемого объединения теле, где издавна сформировалась традиция курганных захоронений и погребений с конем с восточной или западной ориентировкой. [6, с. 444]

Комплекс Табатэ универсально сочетает в себе три архитектурные традиции, существовавшие в пределах большого тюркского ареала: саяно-алтайскую традицию сооружения квадратных жертвенно-поминальных оградок с установленными у их восточного края (лицом на восток) каменными изваяниями; монгольскую восточно-тюркскую традицию возведения храмов-пантеонов с квадратными центральными оградками и подпрямоугольными стенами, загибающимися в концевой части и образующими проход с востока, и урало-казахстанскую традицию сооружения курганов с «усами», идущими дугообразно на восток от центральной насыпи и заканчивающимися небольшими округлыми вымостками-розетками. [6, с. 444]

Мемориальный памятник, созданный в честь тюркского кагана Нири и памятники на территории Монголии: Бельги, Культегину, Тоньюкуку, - характеризуют общее мировозренческие ценности тюркских народов. Тексты данных памятников носят назидательный характер и обращение к народу, призывая их к единству. Памятники в честь Культегина и Бельги делают акцент на патриотическом чувстве к тюркской государственности и благосостояние народа через описание борьбы и упадка на рунических надписях. [3, с. 28]

Этнографическая самобытность дуального по своей социальной политической структуре Тюркского каганата - Восточного и Западного объединившего в своём составе многие тюркские племена Центральной Азии, представляла собой симбиоз культур двух тюркских миров - племён восточного и западного ареалов. Волей судьбы, культуры двух различных направлений тюрков соединились на священной земле в центре Западного Тюркского каганата и представлены потомкам в наследии уникальных святилищ Жайсан и Мерке. В процессе совместной жизни и созидания, происходит активное взаимное обогащение культур, формирование нового комплекса идеологических представлении, последующее развитие которого демонстрирует монументальное искусство тюркских племён, населявших территорию Восточной Европы.

Святилище Мерке представляет собой уникальный культовый комплекс западных тюрков, земли которых исконно были локализованы на территории казахских степей. Ритуальные конструкции святилища Жайсан отражают культуру восточных тюркских племён, часть которых переселяется на земли в долине реки Шу после событий 766 года. Этот фактор и обьясняет типологическое сходство мемориалов святилища Жайсан с ритуальными комплексами с территории Алтая, Тувы, Монголии.[4, с. 10]

Основа традиционной веры казахов лежит в святости божеств Тенгри и Жер-Су/Неба и Земли-Воды. Именем Жер-Су приносили клятвы, пили воду поклонялись духам обожествленных предков, верили в их всесилие и в трудные моменты жизни призывали, обращаясь к ним. Именами великих предков называли свои ураны - боевые кличи, так как верили в из поддержку.

Оригинальное решение сакрализации символов нашло своё выражение в непревзойденной по содержанию и красоте архитектурных форм кулпытасов и койтасов. В форме стеловидных культовых мемориалов, кулпытасов Прикаспия, содержится основа идеи о «мировом центре» которую олицетворяли величественные предки, держатели и обладатели фарна, небесной благодати (Кут). Отдельные образцы кулпытасов изготовлены в традиционном антропоморфном стиле с родовыми тамгами. Койтасы и кулпытасы повествуют о героическом периоде жизни тюркских племён. Теме защиты сакральной земли предков, родного отечества посвящены многочисленные сюжеты на стенах сандыктасов, саркофагов, некрополей Западного Казахстана. Высочайшие шедевры монументального культового искусства, нашедшие отражение в символике описанных выше форм, посвящены главной идее, идее единства Неба и Земли тюрков.

Олицетворением единства на земле являлся величественный предок, обладающий кут, небесный фарном, ниспосланного ему верховным божеством тюрков Тенгри. Тема воинства, присутствующая на культовых памятниках, в формах изображения многочисленных предметов вооружения, соответствует не героизму отдельно взятой личности, а в культовым мемориальном искусстве соответствует идее защиты сакрального символа - Жер/Су, одного из главного персонажа тюркского пантеона божеств. Хронологический, ареальный, культурно и этноидентификационный анализ культовых памятников с изваяниями, со стелами, которые являются составной частью тюркских храмов, совместно с данными по погребальным

памятникам наскальным рисункам, памятникам письменности, родовым тамгам и материалам антропологии ложится в основу выводов о вкладе средневековых тюркских этносов в формирование культуры казахского народа.

К числу интереснейших относятся надписи на скалах Терексая. Махмуда Кашгари, который сообщает сведения об их появлении: «Кулбак - имя тюркского отшельника, который постоянно жил в горах Баласагуна. Рассказывают, что он писал своей рукой на твёрдой чёрной скале «Тенгри коулы Кулбак» т.е. «раб божий Кулбак», надпись оказывалась белой. И писал таким же образом на белой скале, и оказывалась чёрной. Следы остались до сих пор». [2, с. 29]

Интересна руническая надпись на каменной поделке, найденная вблизи городища Джувантобе, неподалёку от Тараза. Она переводится «Атлах». Так назывался город в Таласской долине, где произошла знаменитая Атлахская битва между китайцами и арабами за сферы влияния в Жетысу.

Серия тюркских надписей обнаружена на Сырдарье при раскопках поселений и городов. Одна из них находилась на глиняной печати, найденой при раскопках городища Актобе I неподалёку от Чардары, другая - на нижней части сосуда из Алтынтобе вблизи Шымкента. Первая переводится так: «Принцы подвесьте..» или «Герой - Ас (орел)». Вторая - искусный, опытный, умелый». [5, с. 50]

Как отмечает археолог и доктор исторических наук Айман Досымбаева, что основные критерии мировоззренческих ценностей тюрков нашли отражение в содержании и стилях памятников монументального искусства и символах, изображенных на статуях тюрков, в тамгах, темах, сюжетах наскального искусства. [4, с. 14]

Таким образом, духовная культура тюркского народа, изучаемая посредством различных форм и содержания материальной культуры позволяет определить мировоззренческие и идеологические ценности традиционного общества, социальную структуру тюркского государства, а также выявить взаимосвязь культурных особенностей восточных и западных тюрков. Тюркский мир на протяжении всей истории является родиной самых первых и могучих культур и цивилизаций, оказавших впоследствии решающее влияние на весь ход мировой истории. Особенность тюркской культуры заключается в том, что она вобрала в себя все самые лучшие ценности из мировой культуры Востока и Запада, вбирая эти ценности, она сумела сохранить и свою уникальную и самобытную культуру.

Литература

Булекбаев С. Б. Тюркский вклад в мировую культуру и цивилизацию: монография / Булекбаев С.Б.- Алматы: BAVIS systems, 2016.- 316 с.

Махмуд ал-Кашгари. Диван Лугат ат-Турк / З-А. М. Ауэзова. — Алматы: Дайк-Пресс, 2005. — 1288 с.

Айман Досымбаева. Тюркология. Историко-археологический аспект. – Алматы, «Service Press», 2014. –224 с.

Досымбаева Айман. История тюркских народов.Традиционное мировоззрение тюрков. Алматы (Астана), 2013. 250 с.

Байпаков К. М., Ерзакович Л. Б. Древние города Казахстана / АН Казахской ССР. — Алма-Ата: Наука, 1971. — 212 с.

Боталов С. Г. Гунны и тюрки (историко-археологическая реконструкция). - Челябинск: ООО «ЦИКР «Рифей», 2008. — 672 с.: илл., табл.

Секция 1. Образование как ресурс инновационного развития

М.А. Урумбетова

магистрант Инновационного Евразийского университета,г.Павлодар

Б.Д. Каирбекова

научный руководитель : д.п.н., профессор ИнЕУ, г. Павлодар.

ТВОРЧЕСКИЕ ЗАДАНИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Андатпа. Бұл мақала бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесіне арналған. Бұл жаңа проблемалар қоюға қабілетті белсенді тұлғаларға қазіргі қоғамның үнемі өсіп келе жатқан қажеттіліктеріне байланысты. Қазіргі уақытта оқушылардың шығармашылық дарындылығын дамыту өмірдің білімге деген негізгі сұраныстарының бірі болып табылады.

Түйінді сөздер: білім, шығармашылық, дарындылық, еңбек тәрбиесі, эстетикалық тәрбие..

Аннотация. Эта статья посвящена проблеме развития творческих способностей учащихся младших классов. Это связано с постоянно возрастающими потребностями современного общества в активных личностях, способных ставить новые проблемы. В настоящее время развитие творческой одаренности учащихся является одним из основных запросов, которые жизнь предъявляет к образованию.

Ключевые слова: обучение, творческие способности, одаренность,трудовое обучение , эстетическое воспитание.

Abstract. This article is devoted to the problem of developing the creative abilities of younger schoolchildren. This is due to the ever-growing needs of modern society for active personalities capable of posing new problems. Currently, the development of creative talent of students is one of the main demands of life for knowledge.

Keywords: education, creativity, giftedness, labor training, aesthetic education.

Современные социально-экономические условия побуждают систему образования уделять внимание проблеме творчества и формированию творческой личности в процессе обучения и воспитания.

На протяжении многих лет проблема развития творческих способностей учащихся привлекает к себе пристальное внимание представителей самых различных областей научного знания - педагогики, психологии, лингвистики, математики и др. Это связано с постоянно возрастающими потребностями современного общества в активных личностях, способных ставить новые проблемы, находить качественные решения в условиях неопределенности, множественности выбора, постоянного совершенствования накопленных обществом знаний. В настоящее время развитие творческой одаренности учащихся является одним из основных запросов, которые жизнь предъявляет к образованию.

Как правило, отсутствие творческого начала зачастую становится непреодолимым препятствием в старших классах, где

требуется решение нестандартных задач. Младший школьный возраст считается наиболее благоприятным и значимым периодом для выявления и развития творческого потенциала личности.

С психологической точки зрения возраст 7-10 лет является благоприятным периодом для развития творческих способностей потому, что в этом возрасте дети чрезвычайно любознательны, у них есть огромное желание познавать окружающий мир. Кроме того, мышление младших школьников более свободно, чем мышление более взрослых детей.

Трудовое обучение - обязательное условие и составная часть обучения, воспитания и развития ребенка на начальной ступени общеобразовательной школы реализуется средствами разнообразной урочной и внеурочной деятельности учащихся [1].

Цель трудового обучения - воспитание личности учащихся на основе формирования трудовой деятельности.

М.Левина указывает, на то, что на уроках трудового обучения в школе или дома с родителями, а позднее самостоятельно дети могут научиться множеству увлекательных и полезных вещей: работе с бумагой и вышивке, шитью и изготовлению поделок из природного материала, работе по дереву и лепке из пластилина, могут научиться выжигать и шить мягкие игрушки, попробовать себя в роли повара или кулинара, а может быть, ребенку больше понравится быть актером кукольного театра и одновременно - хозяином этого театра [1].

Труд - это творческая работа ребенка с различными материалами, в процессе которой он создает полезные и эстетически значимые предметы и изделия для украшения быта (игр, труда, отдыха). Такой труд является декоративной, художественно-прикладной деятельностью ребенка, поскольку при создании красивых предметов он учитывает эстетические качества материалов на основе имеющихся представлений, знаний, практического опыта, приобретенных в процессе трудовой деятельности и на художественных занятиях [2].

Содержание уроков трудового обучения первоклассников составляют:

- работа с бумагой, картоном (аппликация из разнофактурной бумаги, в сочетании с тканями, природными материалами, изготовление декоративных панно, объемных и плоскостных предметов и конструкций для оформления праздников и развлечений, декораций, сувениров);

- работа с природным материалом (изготовление мелких и крупных скульптур, составление декоративных букетов из сухих и живых растений);

- работа с глиной (создание декоративных украшений, изготовление мелких скульптур, игрушек-сувениров, кукольной посуды);

- работа с тканью, нитками (декоративная аппликация из ткани, плетение из синтетической пряжи, изготовление декоративных украшений и предметов быта, одежды, театральных и декоративных игрушек и сувениров из синтетических тканей) [2].

Для младших школьников самый доступный и легко поддающийся обработке материал - бумага. Работа с бумагой - это работа с материалом, имеющим свое лицо, обладающим конструктивными и пластическими свойствами. Изготовление изделий из бумаги способствует развитию мышц кистей рук, совершенствует глазомер у ребенка, подготавливает его к выработке навыков письма, способствует эстетическому развитию детей, приобретение ими умений грамотно подбирать сочетания цветов бумаги, форм и размеров комплектующих изделий деталей.

Первоклассники из бумаги выполняли различные двухмерные и трехмерные формы. Ребята исследовали возможности применения бумаги, сгибая, сжимая, разрывая ее на части, но затем объединяли их и получали новую форму.

Детям очень нравилось выполнять изделия из полосок бумаги. Этот вид работы создает большие возможности для творчества детей [3].

Обычно при получении бумажных полосок разной длины и ширины дети тут же начинали их непроизвольно скручивать, свивать, переплетать, перекрещивать, соединять одну с другой, в

результате чего возникали разнообразные композиции. Восхитительная белоснежная бумажная пластика, волшебная игра света и тени, бесконечные творческие возможности и перспективы ее использования заставляют удивляться и искать новые пути решения художественных образов и сюжетов.

Если взять две полоски бумаги одного цвета, но разных по размеру, сделать кольцо из каждой, соединить их, а затем добавить чуть-чуть воображения, можно сделать зверей для театрального представления (цыпленка, поросенка, кошку, зайца, и т.д.). В качестве основы для выполнения фигурок животных и людей может быть использован конус или цилиндр [3].

В природных материалах ребята замечали красоту и согласованность форм, гармонию, кроме того, они узнавали характерные особенности материалов: запах, цвет, форму, строение. В дальнейшем, имея определённый опыт, они самостоятельно отвечали на разнообразные вопросы: что бывает твердым, сочным, мягким? Что растет на соснах и елках? Какие деревья бывают лиственными и хвойными? Что растет на лугу, в поле? Что бывает большим и маленьким, закругленным и острым? У детей не только обогащался словарный запас, но и развивалось аналитическое мышление: они стремились соотнести с увиденным свои поделки, дать им образные названия. Практически нет такого природного материала (за исключением ядовитых растений), который нельзя было бы использовать для поделок, нет и установленных правил, как его использовать [4].

Развитие творческих возможностей учащихся важно на всех этапах школьного обучения. В начальных классах, особенно в первом классе, только начинает формировать способы учебной работы.

Поэтому необходима непрерывная четкая линия, направленная на развитие внимания, наблюдательности, памяти, на умение проводить анализ, сравнение, находить закономерности.

Список использованных исчточников:

5. Поливанова, К.Н. Проектная деятельность школьников: Пособие для учителя/ К.Н. Поливанова. - М., 2008.- С. 25.

6. Колесникова Е.В. Диагностика математических способностей детей 6-7 лет. – М.: Сфера, 2008 – 50 с.

7. Белозерских Г.М. Развитие творческого потенциала личности.// Начальная школа. - 2008. - №11.

8. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. М.: Лантерна, Вита, 2007.

Хайса Анаргуль Арденовна
ППУ, МШТА-21 тобының магистранты
Раисова Айгуль Бектуровна,
Ғылыми жетекшісі: П.ғ.к,РФ ,ППУ

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ЕРКІН СӨЙЛЕУГЕ ҮЙРЕТУДЕГІ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Дәйексөз: *ұсынылған мақалада ағылшын тілін үйрету барысында ауызша сөйлеу дағдыларын тиімді әдіс-тәсілдермен дамытып оқыту ұсынылған. Шет тілін оқытудың маңызы және оның ерекшеліктеріне, тіл дамыту жұмыстарын тиімді жүргізудің әдістеріне тоқталғанмын. Тілді, оның ішінде оқушылардың шет тілін оқыту барысында диалогтік оқыту технологиясына түсіндірме беріледі. Орта мектептерді шет тілін оқыту барысында мынандай мәселелерді: а) оқуға үйрету; ә) жазуға машықтандыру; б) сөйлеу мәнерін қалыптастыру мәселелерін қамтиды. Оқушыларды ағылшын тілінде сөйлету үшін түрлі әдістер арқылы ықпал ету жолдары; Тілдік жаттығулар арқылы оқушылардың лексикалық, грамматикалық, фонетикалық тұрғыда дами түсетіндігі туралы; Шет тілі пәніне деген оқушылардың қызығушылықтарын арттыру жолдары.*
Түйін сөздер: *дағды, когнитив, әдіс, оқыту, қалыптастыру, коммуникативті-бағытталған сабақ, есте сақтау қабілеті.*

Аннотация: *данная работа исследует методы развивающие устную речь учащихся на уроке английского языка, являющейся немаловажным в процветании многоязычного Казахстана. Исследовала значение обучения иностранному языку и его особенностям, методам эффективного проведения работы по развитию речи. Дается разъяснение о языке, в том числе в ходе обучения иностранному языку, о технологий диалогового обучения. В процессе преподавания иностранного языка средние школы рассмотривают следующие вопросы: а) обучение чтению б) обучение письму в) обучение говорению на иностранном языке; Пути воздействия учащимся через различные методы в обучении английскому языку; Лексическое, грамматическое, фонетическое развитие*

учащихся зависит от языковых тренировок. Пути повышения интереса учащихся к предмету иностранный язык.
Ключевые слова: *навык, познавательный, метод, обучение, формирование, коммуникативно-ориентированный урок, память.*

Abstract: *The present article focuses on revealing the methods developing oral speech of the learners which is significant in building the prospering way of multilingual Kazakhstan. Recommendations on movie lesson plans are also suggested. The value of learning a foreign language and its features, methods of effective work on the development of speech at school. Provides an explanation about language, including in the course of foreign language teaching students, training technology to the dialogue In the process of foreign language teaching in secondary schools includes the following questions: a) training to the writing; b) reading; b) development of speech. Ways of development of students to the lexical, grammatical, phonetic through the language training.*
Keywords: *skill, cognitive, method, training, formation, communicative-oriented lesson, memory.*

Шет тілді оқытудағы негізгі мақсат — шет тілді коммуникативті қалыптастыру және дамыту, оны еркін игеру. Шет тілі — қазіргі заманның талабына сай, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдениет дамуының қайнар көзі. Қазір шет тілін оқыту әдістемесінің деңгейі жоғары. Тілді оқытуда интерактивтік тәсіл, ойындар, екеуаралық пікірталастар, сонымен бірге ақпараттық технология, интернет, компьютер қолданылуда.

XXI ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту мақсатымен атауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады.Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды дегендей, жас ұрпаққа саналы, мән мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру бүгінгі күннің талабы.Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуы барысында орта білім берудің жүйелі реформалануы қоғамдық тұрғыдан үлкен маңызға ие. Білім беруді реформалауды жүзеге асырудың және бір маңызды сипаты қазіргі уақыттағы оқыту үрдісін технологияландырудың қажеттілігінен туып отыр. Мектептерде оқу сапасын жақсартуда әр түрлі жаңа технологияларды пайдалану тәжірибеге еніп, өз деңгейінде нәтижелер беруде. Елімізде білім беру саласында қазір демократияландыру, ізгілендіру іске асырылуда. Ағылшын тілі ана тілімен қоса оқушының сөйлеу қабілетін және жалпы дамуын ғана жетілдіріп қоймайды,оны өзін қоршаған айналасындағы адамдармен қарым – қатынас мәдениетіне де үйретеді. Оқушының шетел тілінде сөйлеу қабілетін жетілдіру мектепте берілетін білім мазмұнының негізгі мақсаты болып табылады, оқулықпен және басқа оқушылармен қарым – қатынас барысында оқушы барлық пәндерді меңгереді. Шетел тілін оқушыларға үйреткенде біз оларға басқа халықтың мәдениетіне әрі дүниежүзі мәдениетіне жол ашамыз, басқа халықтармен қарым–қатынас жасауға мүмкіндік туады.

Қазақстан Республикасы әлемдік бірлестікке кірген заманда білімнің рөлі мен маңызы артты. Мәдениетті жоғары XXI – ғасыр адамын қалыптастыру міндеті білім беру ісін іріленділру қажетті мектеп пен қоғам алдында жаңа маңызды мәселелер қойып отыр. Жалпы орта білім беретін мектептерде шетел тілдерінің мазмұны анықталып, оған қойылатын талаптар нақтылануда. Шетел тілін ана

және орыс тілімен қатар оқыту арқылы мұғалім оқушылардың тыңдап түсіну, сөйлеу, оқу және жазу іскерліктері мен дағдыларын жетілдіріп қана қоймайды, оларды өзін қоршаған айналасындағы адамдармен қарым – қатынас мәдениетіне де үйретеді. Оқушылардың шетел тілінде сөйлеу қабілеттерін жетілдіру мектепте берілетін бүкіл білім мазмұнының негізгі мақсаты болып табылады. Шетел тілі арқылы оқушылар әлемді таниды, тілін оқып жатқан елдің мәдениетімен, өмірімен танысады.

Шетел тілінде оқушылар дұрыс қарым – қатынас жасай алу үшін, олар ауызша айтылған сөзді тыңдап түсінулері тиіс Шетел тілінің қызметі – оқушыларды өздері үйреніп жатқан тілде сөйлейтін халықпен түсіністік, ортақ көзқарас орнатуға дайындап, тәрбие, білім беріп әрі жеке басын, өмірге көзқарасын жан – жақты дамыту. Шетел тілі пәні бойынша білім мазмұнына тақырыптар, қарым – қатынас ситуациялары, мәтіндер, тілдік материалдар; лексикалық, грамматикалық, фонетикалық, практикалық біліктер, сөз әдептері, оқу әрекетінің тиімділігін іске асыратын жалпы оқу білік дағдылары жатады.

«Мұғалім-өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім. Оқуды, ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімділігі жойылады» - деген К.Ушинскийдің даналығында. Бүгінгі қоғам мұғалімнің біліктілік деңгейіне де, ішкі жан дүниесіне де жаңаша талап қойып отыр, өйткені қазіргі күні XXI ғасыр ұрпағынан үлкен үміт күтілуде. Мектептегі басты тұлға мұғалім, осы мұғалімнің алдында тұрған басты мақсат рухани жан дүниесі бай, жан – жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру.

Оқушылардың шет тілінде дұрыс сауатты сөйлеуінде тілдік материалды меңгерудің рөлі өте зор. Сөздік жұмыс мәтінде кездесетін жаңа сөздерді іздеумен қоса түрлі тұрақты сөз тіркестерді, қосымша мағыналы сөздермен жаттығулар орындау арқылы жүзеге асады. Фонетикалық материал бір қарағанда, жоғары сыныптарға керегі жоқ сияқты болғанымен, кейбір дыбыс емлесінің ерекшеліктері, дауыс ырғағы, екпін түсіру сияқты нәрселерді сабақта еске түсірудің маңызы зор. Оның бәрі оқушының тілге деген қызығушылығын арттырып, сабақтың әсерлі өтуіне септігін тигізеді.

Еліміз жылдар бойы аңсаған тәуелсіздікке қол жеткізісімен, шет тілі де мемлекетаралық тіл мәртебесіне ие болды. Ендігі кезекте шет тілінің қолданылу аясын кеңейту кезек күттірмес мәселенің бірі болды. Осы орайда мектептерде ағылшын тілі пәніне көңіл де, ықылас та жылдан жылға артып, оны оқытудың тиімді әдіс- тәсілдері, технологиялары бойынша зерттеу жұмыстары, оларды тәжірибеге енгізу шаралары қолға алынды.

Ағылшын тілін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру, бір жылғы мәселе емес, сондықтан ағылшын тілін оқыту ісімен шұғылданатын мамандар арасында туындайтын бір сұрақ: ағылшын тілінде өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға қалай үйрету керек? Оқушыны ынталандыру үшін қандай әдіс-тәсілдерді, технологияларды қолданған жөн?

Білім беру саласында түрлі технологиялар енгізілуде, бірақ олардың ішінен қажеттісін таңдап, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану басты талап. Мәселе технологияларды кеңінен пайдалану емес, мәселе - тұлғаны нәтижеге бағыттай білім беруде.

Инновациялық технологиялардың көптігіне, олардың түрі мен әдістерінің сан – салалағына қарамастан, әр технологияның элементтері өзара бір – бірімен байланысып кірігеді. Ағылшын тілі сабақтарында компьютермен жұмыс істеу де

ерекше орын алады. Қазіргі таңдағы техникалық оқыту құралдары – телефон, телевизор, магнитофон, мультимедиялық кабинет арқылы оқыту тілдерді меңгерту қызметіне жаңаша қарауды, бұл бағытта қол жеткізген табыстарымызды сын көзбен қарап, саралап ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерін енгізуді қажет етеді.

Кез келген сөйлеу әрекетіне қатысты ойындар оқушыны сұрақ қою, жауап беру арқылы өз ойын сол тілде еркін жеткізуге мүмкіндік туғызады.

Студеттер сөйлеп жатқан кезінде олардың қателерін түзеуге болмайды, керісінше, мұғалім оқушыларға сабақ барысында шетел тілін көп қолдануын қамтамасыз етуі керек. Тек сабақтың соңында ғана олардың қатесін сыпайы түрде айтып өтуі керек.

М. Ф. Стронин өзінің «Ағылшын тілі сабағында тіл үйретуге көмектесетін ойындар» атты кітабында ойын түрлерін келесі топтарға бөліп қарастырады:

1. лексикалық ойындар;
2. грамматикалық ойындар;
3. фонетикалық ойындар;
4. орфографиялық ойындар;
5. шығармашылық ойындар.

Лексикалық ойындар. Мақсаты: - шынайы өмірге жақын оқиғалар барысында ойынғақатысушыларды лексиканы пайдалануға үйрету;

- ауызекі сөйлеу қабілетін дамыту.

«Дәрігерде». Дүкенде сатып алуға болатын әр түрлі заттар, киім немесе тамақ түрлері қойылған. Ойынға қатысушылардүкенге кіріп өзіне керекті затты сатып алады. P: Good morning, doctor!

D: Good morning! What's the matter with you?

P: Oh, doctor, it's quite difficult to describe my condition. I have got all the illness.

D: please, don't worry. I'll try to help you. Take please your temperature.

Well, let me see… open your mouth…

Тілдік ойындар. Тілдік ойындар лексикалық, грамматикалық дағдыларды қалыптастыруда қолданылады.

«Сөздерді аудар». Әр бір ойын қатысушысына ағылшын тіліндегі сөз ана тіліне аударуға беріледі. Жауап сұрақ қойылған сәтте берілу керек.

«Мақалдарды құрастыру». Жүргізуші мақалдың басын оқиды, команда болып оны аяқтау керек. Дұрыс жауап берсе, ол топқа ұпай беріледі. Мысалы: A friend in need ……Is a friend indeed.

Фонетикалық ойындар. Мақсаты – оқушыларды ағылшын тіліндегі дыбыстарды айтуға үйрету. «Жуан және жіңішке дауысты дыбыстар». Мақсаты: фонетикалық тыңдау, сөйлеу дағдыларын қалыптастыру. Ойынның ережесі: мұғалім сөздерді атайды. егер дыбыс жуан естілсе, оқушылар қол көтереді. Ал, егер дауысты дыбыс жіңішке естілсе, онда қол көтеруге болмайды. Қате аз жіберген команда жеңеді.

Грамматкалық ойындардың бірі – «Сурет ойыны». Present Continuous құрылымын түсіндіру мақсатында аталған ойынды қолдануға болады. Оқушылар суреттегі кейіпкерлердің не істеп жатқанын айтуға міндетті. Бір- біріне былайша сұрақтарды қоюына болады:

P1: Is the girl sitting at the table?

T: No, she is not.
P2: Is the girl standing?
Суреттегі кейіпкерлер әрекетін дұрыс тапқан оқушы жеңеді де, ол келесі суретпен сұрақ қоюға шығады.
«What do you like to do? ». Мақсат – ауызша сөйлеуде жалпы сұрақ қою қабілетін дамыту. Қатысудылардың біреуі өзінің немен айналысқанды ұнататынын жасырады, қалғандары оған сұрақ қояды: Do you like to swim? Do you like to play football? Жауапты дұрыс тапқан адамға сұрақ қою кезегі келеді.
Ағылшын тілі сабағында қолдануға болатын ойындардың саны көп. Бірақ, мұғалім әр сабағын ойластырып, сабақ тақырыбына сай дұрыс ойын таңдауы керек. Өйткені ағылшын тілі сабағындағы ойын – тек қана сабақты қызықтырушы тәсіл емес, сонымен қатар ол ең төменгі сөйлеу дағдыларынан бастап – өз алдына пікір алмасу арқылы бегілі тапсырманы шешу жолы. Ағылшын тілі сабағын тек оқушыларға ғана емес, студенттер, жастарға арналған ойындар ұйымдастыруға болады.
Нәтижелер.

- Эксперименттің нәтижесінде жаңа әдіс - тәсілдерді қолдана отырып, оқушылардың грамматикалық, фонетикалық, лексикалық білім деңгейлері көтеріліп, ауызша сөйлеуге деген қызығушылықтары артты.
- Шетел тілі сабағында ауызша сөйлеуге үйретудің маңыздылығы айқындалды.
- Экперимент барысында түрлі әдіс - тәсілдерді пайдалану арқылы оқушының жаңаша ойлау қабілеттері жоғарылап, шығармашылық қабілеттері дамып, ауызша сөйлеу іскерліктері мен дағдылары қалыптасты.
- Ауызша сөйлеуге үйретуде қолданылатын әдістер мен технологиялар айқындалды және оның ағылшын тілінде ауызша сөйлеуге үйретудегі тиімділігі негізделді.
- Ауызша сөйлеуді дамыту қажымас ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңарған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс екені дәлелденді. Эксперимент нәтижелерін салыстыру

Қорыта келгенде заман талабына сай қазіргі оқу орындарында білім мазмұнын оның құрылымдық жүйесін жаңарту білім реформасының басты талабы. Бұл орайда ағылшын тілін оқытудың озық технологияларын меңгерту үлкен істің бастамасы. Жұмыстың нақты міндеттерінің қатарындағы әдістемелік әдебиеттерді пайдаланып, ауызекі сөйлеуді қалыптастыруға байланысты талдаулар жүргізілді.
Оқушылардың ағылшын тілі сабағында ауызекі сөйлеу дағдыларын жаңа технологиялар негізінде меңгерту барысында қалыптастырудың технологиялық ерекшеліктері анықталды.
Ойын түрлерінің ішіндегі коммуникативті біліктілікті дамытатын ойындардың басқа ойын түрлерінен айырмашылығы, тиімділігі анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1) «Қазақстан мектебі» журналы. № 9 2009 жыл
2)Қ.Ө.Бітібаева.Оқушыларды ғылыми зерттеу жұмысына баулу жолдары
3) « Қазақстан мектебі»журналы №11-12 2007 жыл
4) ҚР Білім туралы заңы

5) ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы
6) Н.С.Сарсенова «Педагог кадрлардың біліктілігін арттыруда оқытудың жаңа технологиясын енгізудің тиімді жолдары»Алматы 2006жыл
7) Мұғалімге арналған нұсқаулық, таратпа материал,
8)«Мектептегі шет тілі» Республикалық әдістемелік- педагогикалық журнал,
9)«Ағылшын тілі мектепте» Республикалық ғылыми- әдістемелік журнал.
10)Мұғалімдерге арналған нұсқаулық. Үшінші (негізгі) деңгей. «Назарбаев зияткерлік мектебі» - ДББҰ, 2012ж.
11) А. Алимов. Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері. –Алматы, 2013
12)https://www.you tube.com/watch?v=20DF6U1HcGQ
Шет тілдерін үйрену, әсіресе ағылшын тілі – қазіргі заманның қажеттілігі.
Н.Ә. Назарбаев

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации.(Иностранный язык:два иностранных языка)

М. Хашим
Павлодар қ., Павлодар педагогикалық университетінің магистранты
Қ.Ә. Жетпісбай
Филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)

ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ӨЗДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа: *Бұл мақалада жалпы орта білім беретін мектепте сабақ барысындағы жалпылама әдіс-тәсілдер,ағылшын тілінен өздік жұмысы кезіндегі заманауи әдіс-тәсілдерді жалпы білім беру тәжірибесі тұрғысынан қарастырамыз. Маңызды педагогикалық ұстанымдар- білім беру,өздік жұмыс, қарым-қатынастарды, шығармашылық қабілет. Бұл ұғымдардың әрқайсысы практикалық және теориялық тұрғыдан қарастырылады.*

Түйін сөздер: *білім беру, өздік жұмыс, әдіс-тәсілдер, шығармашылық қабілет,сөйлеу дағдысы, айтылым дағдысы.*

Аннотация: *В данной статье мы рассмотрим общие методы обучения в общеобразовательной школе, современные методы самостоятельной работы по английскому языку с точки зрения общеобразовательного опыта. Важные педагогические принципы - образование, самостоятельная работа, общение, творчество.*

Каждое из этих понятий рассматривается в практическом и теоретическом плане.

Ключевые слова: *образование, самостоятельная работа, методы,творческие способности, речевые навыки, навыки произношения.*

Abstract: *In this article, we will consider general teaching methods in a secondary school, modern methods of independent work in English from the point of view of general educational experience. Important pedagogical principles are education, independent work, communication, creativity. Each of these concepts is considered in practical and theoretical terms.*

Key words: *education, independent work, methods, creativity, speech skills, pronunciation skills.*

«Қазақстан халқы бүкіл әлемде үш тілді пайдаланатын
жоғары білімді ел ретінде танылуға тиіс.»
Н.Ә.Назарбаев

Білім мен ғылымның, экономиканың, бизнестің, саясаттың, жалпы бәсекелестің қарыштап дамып отырған бүгінгідей жаһандану кезеңінде үш тілді білу қажеттілігі туындап отыр. Алдымыздағы өскелең ұрпақтың алдында бірнеше тіл білу міндеттеліп тұр. Осы орайдағы біздің мақсатымыз: Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. Өз ана тілін біліп, өзге тілдерді құрметтеуге, қадірлеуге үйрету. Оқушыларды ізденуге дағдыландыру. Мемлекеттік тілді білу – парыз, өзге тілдерді үйрену – құқық. Қазіргі таңда мектептерде жаңартылған бағдарлама бойынша ағылшын тілі 1-ші сыныптан бастап оқытылуда. Негізінен ағылшын тілін ерте жастан оқытудың басты мақсаты – оқушылардың ағылшын тілінде қарым-қатынас жасай алу негіздерін меңгеру болып табылады.Ерте жастан ағылшын тілін оқушыларға оқытса олардың коммуникативтік даму біліктіліктері артады, қызығушылықтарын оятуға мүмкіндік береді. Ал әлемдік тіл ретінде бейресми түрде орныққан ағылшын тілін меңгеру ұлттың бәсекеге қабілеттілігін шыңдай түсері анық. Сондықтан да қазіргі таңда ағылшын тілін білу – заман талабы.

Шет тілін оқытудың тиімділігі тек қана білім алушыларға байланысты емес, оқыту стратегиясына байланысты. Осы стратегиялардың үйлесімімен ең жоғарғы тиімділікке қол жеткізуге болады. Бұл мақсатқа жету үшін ең басты фактор мыналар: мұғалімнің білім

алушыға немесе оқушыға деген педагогикалық іс- әрекеттің тиімділігін жетілдіру және сабақтағы әлеуметтік-психологиялық бірлестік жағдайындағы қарым-қатынасы. Тілді үйрену сабақтарында оқушылардың тыңдау, жазу, оқу, жазу дағдыларын дамыту шаралары сабақ барысында жүзеге асырылып отыруы тиіс және жаңартылған білім мазмұны бойынша жазудан гөрі оқушылардың тыңдап түсінуіне, сөйлеуіне көбірек назар аударылу керек.Егер оқушы бүгін сабақта үйренген сөздерін күнделікті үйде қайталап отырса, келесі сабақта балалар оны ұмытпай еркін қолданатын болады. Қойылған мақсаттарға жету үшін оқушылардың сөйлеу дағдыларын жетілдіру, дамыту және сабақта әр дағды бойынша тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану.

Ендеше мен осы **тыңдалым, сөйлем, оқылым, жазылым дағдылары** бойынша өз тәжірибемде жиі қолданатын әдіс-тәсілдермен бөліскенді жөн көрдім.

Тілді меңгеруде ең басты мақсаты - айтатын ойын түсінікті етіп жеткізу. **Айтылым** - адамдардың бір-бірімен ақпарат алмасу, хабарлау сияқты процесстермен іске асады. Сондықтан сабақ барысында оқушылардың айтылым дағдысына үлкен мән беріледі. Әр сабақта, әр оқушы өз пікірін ортаға салып, ойымен бөліскен жөн. Айтылым дағдысын жетілдіру үшін диалог, рөлдік ойын, интервью, монологты қолдануға болады. Түрлі жағдаяттар, рөлдерге бөліп ойнау, бір-бірін тыңдап, сөйлеу арқылы оқушылар жасаған іс-әрекеттерін ұзақ есте сақтайды. Сонымен қатар, ойлануды қажет ететін тапсырмаларды қолданған кезде, оқушылар оларға анализ жасап, өз пікірлерін қорғауға, дәлелдемелерді келтіріп айтуға дағдыланады.

Келесі жаттығу түрі сөйлеуге үйрету. Диалогты сөйлеуде оқушылар сұрақ-жауап, өтініш айту, нұсқау беру және тағы басқа жұмыстары ретінде қарапайым іс-әрекеттерді жасай алуы тиіс. Оқушылар жалпы арнаулы сұрақтарды қоя алуы, әр түрлі сұрақтарға жауап бере алуы, өтініш, бір нәрсемен келісетінін немесе келіспейтіндігін білдіре алуы керек. Қазіргі кезеңде жиі қолданылып жүрген тілдік жаттығуларының біріне «Warming up» «Do you know?»

Жаттығулары: *What`s near the Capitol? What`s near the Houses of Parliament? What would you like to see in Washington D.C.? What would you like to see in London?*

Оқушының ағылшынша сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін: сөзді, сөз тіркестерін дұрыс айтуға үйрету, мәтінді, өлең сөздерді айтқанда дауыстың анық болуын қадағалау, сұрақтарға жауап беру, дұрыс сөйлеуге үйрету, сұрақ қоя білу мен әңгімені бастау, жалғастыру, аяқтай білу қабілетін қалыптастыру сияқты жұмыстар қатар жүргізіледі. Сондай-ақ берілген мәтіннің мазмұнын айту мен сөйлеу үлгілерін сауатты түрде құрастыра білуге, диалог арқылы сұхбаттасу сияқты жұмыстар кеңінен жүргізіледі. Осындай жұмыс кең түрде жүрген тұста оқушының сөйлеу ерекшелігі күннен күнге дамып, жан-жақты артып отырады. Сабақта «суретті сөйлету» әдісін қолданғанымда, білім алушылардың сөйлеу шеберлігінің шыңдалып, сыни тұрғыдан ойлауға, сындарлы сөйлеуге үйреніп шығармашылық қабілетінің дамуына мол мүмкіндік бергенін де айтып өткім келеді.

«Жазылым» термині «жазу» деген мағынаны емес, «жаза білу», «ойынды басқа біреуге түсінікті болу үшін, қағаз бетінде сауатты жеткізе білу» дегенді білдіреді.

Жазылымды үйретудегі ең басты мәселе грамматика болып табылады.. Құрылым мен ережелер грамматика деп аталады. Жазуда алдымен сөйлем құрылымынан бастап күрделі сөйлемдерге көшуді ұсынады. Осы мақсатты жүзеге асыратын әдістерді бірі - **Mind-Map** әдісін жиі қолданамын. Бұл әдіс бойынша оқушылар сурет бойынша әңгіме құрастыру, қойылған сұрақтарға тез және нақты жауап жазу және әр түрлі жағдаяттарға байланысты сұрақ қоя білу мен сызба бойынша сөйлемдер құрастырып жазу жұмыстары басты рөл атқарады. Нәтижесінде оқушының сөйлемдерді дұрыс құру дағдысы қалыптасады және оқушы меңгерген лексикалық материалдар бойынша білімін шыңдайды.

Ағылшын тілінде сөйлем құрауда сөздердің орналасу тәртібі, сол арқылы дұрыс сөйлем құрау, сөйлемдерді мағынасына қарай бір-бірімен байланыстыру, бір идеяны бір абзацта көрсету және сол абзацтарды мәтінге біріктіру секілді дағдыларды қолданылады.

Жазылым дағдысы негізінде анализ жасау, пікір, хат, эссе және т.б. тапсырмаларды қолдануға болады. Сонымен қатар сюжетті суреттерді пайдалану арқылы оқушылар тарапынан креативті жұмыстар орындалады. Мысалы: "Берілген суретті пайдаланып, достарыңа хат жаз немесе блогқа ақпарат жаз" - деген тапсырмаларды беруге болады. Кез-келген жазба жұмысын орындау кезінде оқушы жазба жұмысының стилін сақтауды ұмытпа керек.

Жазба жұмыстарының ішінде ерекше орын алатын тапсырмалардың бірі ол эссе жазу. Эссе жазудың өзіндік жүйесі бар. Көп оқушылар эссе мен шығарманың аражігін түсіне бермейді. Дегенмен бұл екеуі бір-біріне ұқсамайтын дүниелер. Эссе жазған кезде автордың позициясы, проблеманы ашу, түйін шығару деген мәселелер алдыңғы қатарда болу керек.

Тыңдалым-сөздік тыңдалымға негізделген тапсырмалардың өте көп түрлері бар.Мысалы, тыңдалым мәтінін бірінші тілде тыңдап, оны екінші тілде айтып беру. Бұл тапсырма оқушылардың ақпаратты бір тілде тыңдап, оны екінші тілде айтуға дағдыландырады. Сонымен қатар тез ойлап, ақпаратты жүйелі, мазмұнды жеткізуге жетелейді. Тыңдалған мәтіннің негізгі ақпаратын қосымша ақпараттан бөліп алып, оны өз сөзімен айтуға дағдыланады. Осы тыңдалым тапсырмасы негізінде оқушыларға кесте, диаграмма, комикс немесе ментальді картаны жасауға болады. Ол тыңдалған ақпараттан кілтті сөздерін іріктеп алып, оларды дұрыс топтастыруға үйретеді. Тыңдалым тапсырмаларын орындатуда "Шын" және "Жалған" тапсырмасы. True or false әдісін жиі қолданамын. Және төмендегідей әдістер бар.

Оқушылар мәтінді тыңдайды және таныс емес сөздерді жазып алады. Сол сөздермен жеке немесе жұптасып жұмыс істейді.Тыңдай отыра оқушы өз пікірін айтуға, ойын дәлелдеп сөйлеуге дағдыланады.

Болжау: Оқушы мәтіннің бір бөлімін тыңдап, болжау жасайды. Болжау аяқталған соң, сынып қабырғасына жазылған мәтін түп нұсқасымен салыстырып, ақпаратты анықтайды. Мұғалім негізгі мәселе мен ақпаратты түсінуге , болжай білуге бағыттайды

Оқылым дағдысына негізделген тапсырмалардың бірі - ол перифраз. Яғни, оқушыға берілген бір сөйлемдерді өз сөзімен жеткізу. Бұл тапсырма оқушылардың сөйлемді қаншалықты түсінгендігін айқындайды, сонымен қатар екінші тілде сөйлемдерді грамматикалық тұрғыдан дұрыс құрастыруға үйретеді.

Сурет, кесте, диаграмма арқылы ақпаратты бірінші тілде оқып, оны екінші тілде айтып беру тапсырмасы да оқушылар үшін өте қызықты. Мысалы, күнделікті өмірде өзіміз қолданып жүрген ауа райы болжамы туралы ақпаратты сурет арқылы жазып, оны екінші тілде оқып бере алады. (Үлгі: 2019 жылдың 15 мамыр күніне ауа райының болжамы. Теміртау қаласында сәрсенбі күні түнде күн бұлтты, жаңбыр жауады, +6 градус жылы)

Көптеген оқушылар үшін ағылшын тілінде мәтінді оқу қиындық тудырады. Сол себептен олар үшін мәтін таңдағанда олардың қызығушылықтары мен жас ерекшеліктерін ескеру қажет. Сондықтан мәтінмен жұмыс істегенде мынадай ескертулерді есте сақтау қажет: 1.қызықты тақырыптарды таңдау қажет. Мұнда оқушыларды қазіргі кезде қандай мәселелер мен тақырыптар қызықтыратынын анықтап алу керек. Мысалы, кино, музыка, саяхат және т.б. 2. Мәтінді оқымас бұрын оның тақырыбы мен сөздердің мағынасымен таныстыру. Мәтінмен танысар алдындағы кезең - тілдік және психологиялық қиыншылықтарды азайтып, мәтінмен жұмыс істеууге жаттықтырады, негізгі (тірек) сөздерге сүйене отырып, мәтіннің мағынасын жорамалдайды.

Қорыта келгенде, өскелең ұрпақтың үш тілді: қазақ тілін – мемлекеттік тіл, орыс тілін ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілін халықаралық тіл ретінде оқып үйренуге ұмтылыс жасауы – замана талабы, болашақ ұрпаққа қажеттіліктен туындап отыр. Осыдан келе, көптілді білім беру бағдарламасы аясында үштілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейде көтерілуіміз керек. Бұл оқушылардың халықаралық жобаларға қатысуын кеңейту, шетел тілдеріндегі ақпарат көздеріне қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Елдің ертеңі өресі биік, дүниетанымы кең, кемел ойлы азаматтарын өсіру үшін бүгінгі ұрпаққа ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой-пікірімен ұштастырған сапалы білім мен тәрбие берілуі қажет.

Сонымен қатар біз жалпы оқытудың жаңа кезеңіне қадам басып отырмыз. Жаңартылған білім мазмұнының әдістерінің ұтымды тұстарын көріп отырмыз.

Дәстүрлі білім беру мазмұны бойынша шетел тілін үйретуде сабақ барысындағы қолданылатын әдіс-тәсілдер оқушылардың жазылым,оқылым дағдыларын дамытуға бағытталған болса жаңартылған білім мазмұны бойынша жазудан гөрі оқушылардың тыңдап түсінуіне, сөйлеуіне көбірек назар аударылуды. Бұл оқушының жан-жақты дамуына, өзін-өзі дамытып жетілдіре алатын жеке тұлғаның тәрбиеленуіне ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Президенттің Қазақстан халқына жолдауы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан». Астана, 28 сәуір. - 2007 жыл 2. NIKULA, T. (2015). Hands-on tasks in CLIL science classrooms as sites for subject-specific language use and learning. *System*, 1-14. http://dx.doi.org/10.1016/j.system.2015.04.003

3.Қойшығұлова Л. Ағылшын тілін оқыту әдістемелігі. —2014.
4.Брекеева А.С. Жаңа білім беру әдісі // Ағылшын тілін оқыту әдістемелігі. — 2014.
5.Мадиева С.С. Benefits of extracurricular activities for students // Ағылшын тілін оқыту әдістемелігі. — № 1

Секция 4. Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (иностранный язык: два иностранных языка)

U. Khropach,

a student (FL-32), Higher School of Humanitarian Sciences, Pavlodar

Zh. Shirokova,

A scientific mentor – a senior teacher, Higher School of Humanitarian Sciences, Pavlodar

FLASH CARDS AS THE POPULAR METOD FOR VOCABULARY REVISION FOR JUNIOR PUPILS

Аннотация: *Исследование было проведено с целью изучения влияния использования флэшкарт на младших школьников для усвоения лексики и выявления реакции учащихся на различные лексические игры и методы с использованием флэшкарт. Исходя из данных, полученных на личном опыте практики в школе, автор сделал вывод об эффективности и многогранности использования флэшкарт, что будет представлено в данной статье.* ***Ключевые слова:*** *методы, самообучение, повторение лексики, игры.*

Аннотация: *Зерттеу флэш-карталарды қолданудың кіші сыныртардағы оқушыларға әсерін зерттеу және оқушылардың әртүрлі лексикалық ойындар мен флэш-карталарды қолдану әдістеріне реакциясын анықтау мақсатында жүргізілді. Мектептегі жеке тәжірибе негізінде алынған мәліметтерге сүйене отырып, автор осы мақалада ұсынылатын флэш-карталарды қолданудың тиімділігі туралы қорытынды жасады.*
Түйінді сөздер*: әдістер, өздігінен білім алу, сөздік қайталау, ойындар.*

Abstract*: The study was conducted to investigate the effect of using flashcards on junior students for vocabulary mastery and discover students' responses towards different lexical games and methods involving*

flashcards. On the basis of data obtained from personal experience of practice in school, the author concluded about the effectiveness and versatility of the use of flashcards, which will be presented in this article.
Key words: *methods, self-study, vocabulary revision, games*

One of the main objectives in process of learning a foreign language is to enrich vocabulary. Therefore, the authors of English language textbooks offer a fairly large number of vocabulary units to be acquired. It is assumed that everything will be assimilated only in the process of performing exercises. However, this is not enough. One way out can be the use of mnemonic techniques, which facilitate memorizing information.

Vocabulary learning techniques could be divided into four broad categories: decontextualizing, semicontextualizing, fully contextualizing, and adaptable. Decontextualizing techniques are those that remove the word as completely as possible from any communicative context that might help the learner remember and that might provide some notion as to how the word is actually used as a part of language. Semi-contextualizing techniques allow some degree of context but fall short offull contextuality; thus, new words may be linked with something that is meaningful to the learner, but they are not used as part of naturalistic communication. Fully contextualizing techniques are those that embed the new words in a more or less normal communicative context. These three types of techniques are not discrete but instead form a continuum of contextuality. The fourth classification, adaptable, refers to a technique that can reinforce other techniques at any part of the contextuality continuum. (Oxford R. and Crookall D., 1990).

Let’s review some examples from different groups of techniques.

Total Physical Response is a semi-contextualizing technique. The theory underlying this technique is that language is best learned when words are combined with physical movements to activate different parts of the brain and stimulate the learner's schema in different ways. It implements speech and language coordination for language teaching. TPR method is applied with the teacher giving instructions or commands to students such as walk, run, sit down then students will follow the order physically. This method can also be covered with images, songs, games, and so on. (Nafkhatul Miskiyah, Taranindya Zulhi Amalia, 2017).

Flashcards belong to decontextualizing techniques. However, it doesn’t mean they are not effective, on the other hand this is very adaptive tool, that can be used in many ways and satisfies needs of various types of

learners. This article reveals the use of flash cards as one of the most productive methods in teaching a foreign language.

Howard Gardner's Theory of Multiple Intelligences reminds teachers that there are many types of pupils in a classroom. Gardner's research suggests that teachers should try to address all different types of pupils at some point in the course. It is especially important to mention visual learners because a very large percentage of pupils have this type of intelligence (Gardner, 2013). S. Wallace in his article determines the three most widely recognized categories of learning styles which can be used by teachers in order to create the learning process easy, pleasant and understanding. The first type, visuals, gets the information via different written forms such as diagrams, pictures, etc. The so-called auditory learners prefer voice or oral presentations to visual ones. The third groups of students obtain information whilst taking part in active experiments through demonstrations. Such learners are called kinesthetic. The author focuses on the necessity of a teacher to be aware of types of learners and use the specific features of each student for a more effective school performance. (Wallace, 2008).

The elementary school age includes children of 8 to 11 years old. This age has a number of features of physical and mental development.

Junior school age is characterized by the accumulation of physical strength and development of the intellect, there is an accentuation of attention, increasing speed of memorization, accuracy of reproduction and growth of consciousness.

Junior school age is the most favorable time for learning a foreign language, because at this age pupils are still inherent imitation, but already together with thinking, that is, it is conscious.

In the primary school age children are very mobile and emotional, their attention is involuntary and unstable. It is necessary to know the psychological features of pupils of this age during training. As research shows, younger pupils pay attention first of all to what is interesting.

At the junior school age, children's desire for achievement grows. Therefore, the basic motive of the child's activity at this age is the motive of achievement.

The main advantage of flash cards in this way is their availability for all major types of information perception:

- they are suitable for those who are used to perceiving information visually. i.e. visual learners;
- for those who are used to perceiving everything by listening online platforms have a text voicing option, which also positively affects the memorization of correct pronunciation, i.e. auditory learners;
- they are suitable for kinestheticians (those who are used to perceiving information through touch or movement) - flashcards can always be handwritten.

Pupils should regularly go back to the cards they have already studied and revise them. In such a way, the method of spaced repetition must be used in the class. Spaced repetition research was laid by Hermann Ebbinghaus, who supposed that information loss over time follows a forgetting curve, but that forgetting could be reset with repetition based on active recall. Therefore, pupils must review their cards at specific increasing intervals: for example, on Day 1, Day 2, Day 4, Day 8 and so on (Ebbinghaus, 1980).

The method of spaced repetition works because it activates the longterm memory of pupils, while leaving small breaks in-between studying uses their short-term memory.

Flashcards can be used at any stage in a vocabulary lesson; they can be used to present, practice and recycle vocabulary. Here are some effective methods for vocabulary revision and reinforcement:

1. Concentration.

Each small group of pupils gets two sets of flashcards and mixes them together. They turn each card face down and, one by one, each of them turns over two flashcards. If they turn over two cards that are the same, they can keep the cards. If they are different, they turn them back over. The student with the most pairs is the winner. This method is highly effective for reinforcing learned vocabulary, as pupils will see and remember the words on the cards many times in a row.

2. Odd one out.

There are several rows of cards on the board on different topics. A teacher asks the pupils to close their eyes, adds a card from a different topic to each row, and asks them to open their eyes. Then a teacher can elicit pupils to focus on what is odd. This is another great vocabulary game for revision, as pupils will have to work with few vocabulary topics, that they learned, at the same time

3. Backs to the board.

Put learners in pairs, A and B. A teacher can ask As to sit with their backs to the board, Bs facing them. Then a teacher writes a word or puts a flashcard on the board. Bs facing the board must describe the word to their partner without saying what it is. The first A to guess the word correctly wins a point. This vocabulary game not only helps students to remember the lexical material better, but also teaches them how to describe given words and look for synonyms and alternatives.

4. Who is the first?

Each team is given a sheet of paper with pictures of words on the topic in a column. Next to each of the pictures there is a space for writing. It is necessary to write the names of given items as quickly as possible, passing the sheet on the chain to each member of the team. The fastest team with the least mistakes wins.

5. Bingo.

Give your learners a photocopy of flashcards for the vocabulary and a blank bingo card. Ask them to choose a certain number of vocabulary items and stick them onto their bingo card. Alternatively, they could either draw or write the vocabulary. Place a complete set of flashcards into a hat and pull them out one by one. The first player to cross off all the items on their bingo card shouts 'Bingo!'

At school practice it was very effective to use the methods listed above in junior classes. Pupils strive for achievement and their attention is easily driven to colorful flashcards. They were highly motivated and interested in studying and revising vocabulary. After using flashcards in the classroom, it was noticed that pupils started learning new vocabulary units much faster. Revising vocabulary with the help of flashcards was an easy process for pupils, comparing to tests, that usually stressed them out a lot. Flashcards games contributed to important methodological tasks, created psychological readiness of children for speech communication, provided a natural need for multiple repetition of the language material. Also, flashcard games provide the active participation in the lesson of each student, increase interest in the foreign language lessons.

Flashcards are a great tool for teaching vocabulary, which works with all types of information perception, and can be used at any point of vocabulary lesson, being especially great for revision and reinforcement of lexical material. Using such cards during the lesson helps teach vocabulary in an effective and fun way, involving young pupils in the creative activity, when

creating flashcards for themselves, and engaging them in the healthy classroom competition during all the games that can be played with flashcards. Flashcard games will make students to look forward to another vocabulary revision, especially if a teacher uses different games each time.

References:

1. Rebecca Oxford and David Crookall. (1990). 'Vocabulary Learning: A Critical Analysis of Techniques', TESL CANADA JOURNAL, Vol. 7, pp.167-169
2. Nafkhatul Miskiyah, Taranindya Zulhi Amalia. (2017). 'Enriching vocabulary through total physical response for young learners'. Kudus.
3. Gardner, H. (2013). 'Frequently asked questions—Multiple intelligences and related educational topics. Available at https://howardgardner01.files.wordpress.com/2012/06/faq_march2013.pdf. [accessed 9.04.2022]
4. Wallace S, (2008), 'Oxford Dictionary of Education', Oxford: Oxford University Press, p. 160.
5. Ebbinghaus, H. (1980), 'Urmanuskript "Ueber das Gedächtniß'. Passau: Passavia Universitätsverlag.

Секция 4: Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации.

А.А.Черепков

студент, Павлодарский педагогический университет г.Павлодар,

А.М. Сыздыкова

Научный руководитель:. к. и. н., доцент Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

Вклад русских источниковедов в развитие источниковеденья как науки.

Түйіндеме. XVII-XVIII ғасырлардағы Ресейдегі тарих ғылымы.өткенді қайта құратын материалдарды (дереккөздерді) зерттеуді бірыңғай санатқа біріктіру үшін жеке ғылыми бағыт құру міндетін қойған жоқ. Тарихты зерттеуге арналған авторлық жұмыстардың негізгі бөлігінде "дереккөз"деген термин жоқ. "Дереккөз" термині тарихи танымның негізін анықтайтындығымен сипатталады.

Аннотация.Историческая наука в России в период XVII-XVIII вв. не ставила перед собой задачу создания отдельного научного направления для того, чтобы объединить в единой категории изучение материалов (источников), воссоздающих прошлое. Основная часть авторских сочинений, посвященных изучению истории, не содержала в себе такого термина, как «источник». Термин «источник» характерен тем, что определяет основу исторического познания.

Annotation.Historical science in Russia during the XVII-XVIII centuries did not set itself the task of creating a separate scientific direction in order to combine in a single category the study of materials (sources) recreating the past. The main part of the author's works devoted to the study of history did not contain such a term as "source". The term "source" is characteristic in that it defines the basis of historical knowledge.

Түйінді сөздер: В.Н. Татищев, Г. Ф. Миллер, деректануға қосқан материалдық үлесі, М. М. Щербатов, А. С. Лаппо-Данилевский.

Ключевые слова; В.Н. Татищев, Г.Ф.Миллер, Вещественный вклад в источниковеденьи, М.М. Щербатов, А. С. Лаппо-Данилевский.

Keywords: V.N. Tatishchev, G.F.Miller, Material contribution to source studies, M.M. Shcherbatov, A. S. Lappo-Danilevsky.

Решающую роль в становлении источниковедении в России сыграла эволюция методологических и теоретических основ европейской исторической науки. Основы источниковедения, равно как и всей исторической науки, были заложены в XVII веке. В XVIII веке такие ученые, как В.Н. Татищев, Г.Ф Миллер, А.Л.Шлёцер, М.М. Щербатов, А. С. Лаппо-Данилевский и другие, занимались сбором исторических источников и проводили детальные исследования. Именно этот период ознаменован значительным вкладом, который был вложен в становление источниковедения в России. В этот период истории появилась, необходимость создания отдельного направления, которое было бы посвящено исследованиям источников. Первую попытку охарактеризовать использованные материалы предпринял В.Н. Татищев, в своей работе «История Российской с самых древнейших времен». Раздел с приведенными в нем источниками назывался «Предъизвесчение». В.Н Татищев был одним из первых в России, кто осознал необходимость создания источниковедения [1, с. 32].

В.Н. Татищев в России является «отцом» российской исторической науки. Он считал, что история России должна описываться на основе исторических источников, чему он и посвятил свою научную деятельность. В.Н. Татищев был увлечен этой идеей и неустанно проводил время в поисках материалов, способных открыть новые ранее неизвестные страницы российской истории. Государственные, монастырские и частные архивы на территории

Российской Империи, а также других стран, были исследованы ученым в ходе поисково-собирательной экспедиций. Итогом продолжительных поисков стало составление и публикация списка «Русских древностей», и других трудов [2].

В своей главной научной работе «История Российская с самых древнейших времен» Татищев ссылается на письменные источники более раннего исторического периода – это древнерусские сказания, летописи, быта святых, чины, венчания, свадебные документы, прологи, дипломатические бумаги. Но до наших дней по понятным причинам дошли не все материалы, которые использовал Татищев. [1, с. 34].

Помимо В.Н. Татищева в источниковеденье, значительный вклад внес Герардом Фридрихом Миллер (1705 – 1783). В 1733 году, Г.Ф.Миллер был направлен в первую в истории отечественной науки археологическую экспедицию, и был прикомандирован к ходу географической экспедиции Витуса Беринга, который отправлялся в Сибирь. Экспедиция Г. Ф. Миллера в Сибирь длилась 10 лет, на протяжении которых историком планомерно исследовались архивы городов Сибири. Он также копировал документы, которые имели значение в контексте исследования отечественной истории. Итогом этой экспедиции стало наличие сотен копий от различных источников, оригиналы которых впоследствии были утеряны. Так была сформирована первая коллекция исторических источников (их еще называли сибирскими портфелями Миллера), которая в настоящее время сохранена в Петербургском отделении Академии наук России [3, с. 144].

Г. Ф. Миллер стал первым научным деятелем России, творчество которого в контексте исследования источников имело отдельную значимость. За свою жизнь Г. Ф. Миллер написал Труд, история Сибири описывает местность, народы, в которые проживали на этой территории, большое внимание отдается описанию ханам чингизидам.

Вещественный вклад в Российское источниковеденье периода XVIII в. внес М.М. Щербатов. Так как развитие отечественного источниковедения связан, прежде всего, с введением им в научный оборот большого количества ценнейшего актового материала и его попытками разработки элементарных приёмов работы с ним. Преувеличенные оценки этого вклада со стороны советских историков очевидны. Однако дело не только в них, но ещё и в чрезмерной

персонификации ими исторической науки, стремлении во что бы то ни стало «застолбить» за тем или иным учёным приоритет основоположника того или иного направления или отрасли исторического знания. При самом критическом отношении к М.М. Щербатову и его «Истории Российской с древнейших времён», нельзя не отдать должного наблюдательности и ответственному отношению этого историка к своему делу [4, с. 288].

А. С. Лаппо-Данилевский определил задачи методологии источниковедения, сформулировал понятие исторического источника, как центрального звена его научной концепции, соотнес с ним другие теоретические основы науки и методы источниковедческого исследования – классификацию, учения о критике и интерпретации, определение значения исторических источников. Основные вопросы методологии источниковедения ученый рассматривал в системе исторического познания [5].

Исходя из представленного материала, можно сказать период с XVII-XVIII в. является для Российского источниковеденья «Золотым временем». Так как существенный вклад в зарождение источниковеденья как науки внесли такие личности как: В.Н. Татищев, Г.Ф Миллер, М.М. Щербатов, А. С. Лаппо-Данилевский, сумевшие показать нужность изучения исторических источников, что в дальнейшем приведет к более подробному изучению методов исследования исторических источников.

Анализ методов исследования Русских источниковедов.

В России В. Н. Татищеву принадлежит метод систематизации изучаемых документов. Далее В. Н. Татищев предложил все источники распределить по степени достоверности содержащихся в них сведений с учетом авторства документа. Подходя к историческим сведениям с точки зрения их достоверности, В. Н. Татищев отдавал предпочтение первоисточникам. Совсем не доверял В. Н. Татищев встречавшимся в древнерусских письменных памятниках «суевериям» и «баснословиям», противоречившим здравому смыслу. Таким образом, он выразил свое отношение к произведениям устного народного творчества, хотя признавал возможность их использования для освещения ранних периодов истории. Изучая исторические документы, В. Н. Татищев обращал внимание на необходимость перевода дат и мер на современные системы счета, описывая по действующим картам, названий и местоположений географических пунктов [6, с. 10].

Наравне с В. Н. Татищевым в историю развития источниковеденья вошел русско-немецкий историк-источниковед Г. Ф. Миллер. Создавая свои исторические сочинения, Г. Ф. Миллер опирался на летописи. Он считал наиболее достоверными те из них, которые были созданы в древности, и с недоверием относился к текстам, вписанным позже, например, на вклеенных листах, относительно которых историк пришел к выводу о более позднем, чем основной текст, происхождении. К преданиям и легендам Г. Ф. Миллер, относился с позиций здравого смысла, старался дать им рационалистическое толкование. При написании «Истории Сибири» ученый использовал актовые документы как иллюстрацию к летописным известиям, а также для уточнения и дополнения летописных сообщений. Актовый материал он считал вполне достоверным и лишь в отдельных случаях подвергал его проверке с точки зрения вероятности описываемого события [6, с. 11-12].

Подводя итог, можно сказать, что Г. Ф. Миллер и В.Н. Татищев как исследователи похожи между собой. При написании своих трудов они оба опирались на первоисточники, и не воспринимали труды написанные позднее. Различиями между этими двумя исследователями является разный подход к древнерусским письменным памятникам, В. Н. Татищев совсем не доверял им, и считал, что это противоречит здравому смыслу. Чего не скажешь о Г. Ф. Миллер, был более лоялен и старался дать им рационалистическое толкование.

Таким образом, изучению данной науки основан в первую очередь на исследования исторических источников. В XVIII веке накапливались знания об источниках, исследователи того времени сумели классифицировать информацию, что в дальнейшем дало большое преимущество как в изучении периода XVIII в. так и в изучении источников. К пример, благодаря В.Н. Татищеву мы знаем культурные представления древней Руси, древние исторические сведенья о чинах дворянского сословия, о правовых актах, и реформах, а также о дипломатических документах. Сам Татищев В.Н. является «отцом» источниковеденья в России. Подхватил идею и развитие источниковеденья в России русско-немецких историк Г. Ф. Миллер, который стал первым научным деятелем в России, труд которого в исследования Сибири имело отдельную значимость. Г. Ф. Миллер описал местность этой территории, этносы которые проживали на этой местности, и культуру. Он также копировал

документы, которые имели значение в контексте исследования отечественной истории. Сейчас записи Г.Ф Миллера хранятся в Петербургском отделении Академии наук России. За введение методов, которые помогли упростить исследование исторических источников мы обязаны М.М. Щербатову. Сам Щербатов М.М. труды которые отличаются от других исследователей повышенной наблюдательностью к фактам. А известный русский историк, теоретик XIX-XX вв. С. Лаппо-Данилевский определил вопросы и задачи методологии в источниковеденьи. Их вклад в развитие источниковеденья как самостоятельной науки, останется навсегда в истории возникновения источниковеденья.

Список использованной литературы

1.Вяземский Е.Е. Теория и методика преподавания истории / Е.Е. Вяземский, О.Ю. Стрелова. – М.: Владос, 2003. – 384 с.

2. Интернет источник: https://viewer.rusneb.ru/ru/rsl01004172245?page=200&rotate=0&theme=black (дата обращения 05.10.2021).

3. Зиновьев, М.А. Очерки методики преподавания истории /М. А. Зиновьев ; под ред. С. Д. Сказкина. – М.: Академии пед. наук РСФСР, 1955. – 184 с.

4. Брачев В. С. Из истории актового источниковедения XVIII века: М.М. Щербатов (1733–1790; - Спб - : ж: Древняя Русь: во времени , в личностях , в идеях. 2017. – 289 с.

5. Интернет источник: https://zaochnik.com/spravochnik/istorija/istochnikovedenie/vozniknovenie-istochnikovedenija-v-rossii/ (дата обращения 05.10.2021)

6. Русина Ю.А, Методология источниковедения; – Екатеринбург.: Урал, 2015. – 204 с.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

Білім беру – инновациялық дамудың ресурсы ретінде

Образование – как ресурс инновационного развития

З.З. Акеделова, Ж.Т. Измайлова
Раннее коммуникативное вмешательство для детей с расстройствами аутистического спектра 4
Д. Теміргалы, А.К. Мурзатаева
Балалардың ақыл-ойын дамуын оңтайландырудың педагогикалық психологиялық шарттары 13
Н.Ш. Канафина, Ж.Т. Измайлова
Ситуация успеха в обучении детей с интеллектуальной недостаточностью 19
Д.Б. Магзумова, Б.Г. Сарсенбаева
Работа педагога-психолога с подростками девиантного поведения 25
Н.Ж. Бисембаева, А.К. Мурзатаева
Исследование причин конфликтности в педагогическом коллективе 31
Г.К. Нурханова, А.К. Малекбаева
Мектепке дейінгі жастағы солақай балалардың ерекшеліктері 37
А.С. Омралинова, Э.Ю. Сарсембаева
Особенности логоритмических игр в коррекции ЗРР у детей старшего дошкольного возраста 42
Д.К. Сагатова, А.К. Малекбаева
Мектеп жасына дейінгі балалардың ойын әрекеті 47
Д.Б. Айкенова, Б.А. Матаев
Отбасыішілік қарым-қатынастың психологиялық денсаулыққа әсері 52
А.К. Куренбаева, Ж.Т. Измайлова
Ысқырық, ызың дыбыстарды инновациялық технологияның көмегімен машықтандыру 59
Т.Е. Орал, Ш.Ш. Хамзина
Мектепке дейінгі білім беру мекемелеріндегі экологиялық тәрбиенің өзекті аспектілері 66
A.S. Smykov, M.S. Mantykova, A.A. Aldazharova, A.O. Zabegalin, Z.K. Kulsharipova
Personalized education model: development of flexible and soft skills 72
Ж.К. Абдрахманова, Д.В. Раденко, Ж.Е. Алибаева
Необходимость тьюторской деятельности в Казахстане 76
К.Е. Абылгазинова, Ж.Ж. Сергазина
Поликультурное воспитание как основа нравственно-духовного воспитания детей дошкольного возраста 81
З.З. Акеделова, Ж.И. Аманова, А.Т. Амантаева, Д.С. Хамитова
Ерте жастағы аутизмі бар балалардың танымдық процесстерін диагностикалау және түзету жолдары 86
А.А. Ахметова, Г.Н. Старченко
Роль педагога-психолога в образовательном учреждении 91

Д.Ғ. Баймұхамбетова, Э.Ю. Сарсембаева
Значение сенсорных игр в коррекции детей с РАС 96
И.М. Бегимжанова, А.К. Мурзатаева
Оқушы тұлғасының шығармашылық қабілетін қалыптастырудағы психологиялық негіздері 105
Н.Ж. Бисембаева, А.К. Мурзатаева
Исследование причин конфликтности в педагогическом коллективе 110
А.С. Дюсембинова, Т.Ж. Шакенова
Формирование естествоведческих представлений и понятий у учащихся начальных классов 116
З.С. Жакупова, Ж.Т. Измайлова
Развитие речевых навыков на уроках литературного чтения у детей с ЗПР и ОНР 122
И.В. Зайцева, М.Е. Балташ
Развитие речевой активности у детей дошкольного возраста по средствам интеграции инновационных технологий 128
И.А. Искакова, Б.Ф. Солтанбаева
Азаматтық патриоттық тәрбие беруде инновация үдерістің негізі ретінде қалыптастыру 134
Ш.М. Кенес, Ж.Т. Измайлова
Дамуында ауытқуы бар балаларды жанұяда тәрбиелеу 139
А.К. Кенжетаева, А.А. Садуакасова
Мектеп жасына дейінгі баланы экологиялық тәрбиелеу және дамыту формалары 146
А.И. Леонова, Р.М. Каримова
Волонтерская деятельность по дистанционному обучению детей дошкольного возраста 152
Ж.К. Маханова, Ш.Ш. Хамзина
Мектеп жасына дейінгі балаларды қоршаған ортамен таныстыру нысандарының ерекшеліктері 158
М. Мубаракова, Р.С. Мустафина
Роль социального педагога в инновационной деятельности организации образования 164
У.Д. Мурсалимова, А.Б. Дузелбаева
Особенности обучения детей с учетом межполушарной ассиметрии головного мозга 169
А.К. Мухатаев, А.К. Мухатаева
Образование как ресурс социально-экономического развития 174
А.М. Сламбекова, З.Ш. Шавалиева
Білім беруде жаңа инновациялық әдістер мен ақпараттық технологияларды қолдану 177
А. Сакиянова, А. Айтжан, М.Т. Хасенова
Роль учителя в процессе обучения при реализации обновленного образования 183
А.О. Санина, Д.П. Мучкин
Правовое воспитание школьников в современных условиях 187
А.С. Семочкина, А.М. Утилова
Закаливающие процедуры и оздоровительная система работы с заикающимися дошкольниками 5-6 лет 193

А.Д. Суенова, А.А. Садуакасова
Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру жолдары 199
Е.М. Татарникова, О.В. Фазылгаянова, А.М. Утилова
Современный комплексный лечебно-педагогический подход к преодолению заикания 205
Е. Федорова, А.Ж. Бахралинова
Применение методики ТРИЗ в дошкольном учреждении 211
Ж.Қ. Қорабай, Р.Х. Кошкимбаева
Оқыту үрдісіндегі инновациялық технологиялар 217
А.М. Садвакасова, Р.Х. Кошкимбаева
Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын дамыту 223
Ж.К. Жаксыбаева, Р.Б. Оспантаева
Формирование и развитие познавательного интереса у младших школьников с нарушениями слуха как основы познавательных учебных действий 229
А.Б. Абильдинова, Р.Б. Оспантаева
Инклюзивті білім беру – мүгедектерге қатысты саясат нысаны ретінде ағымдағы жағдайларды іске асыру 235
А.Ж. Айтжан, Р.Б. Оспантаева
Аутист балалармен түзету жұмыстарын жүргізуде сенсорлық интеграция әдістерін қолдану 241
А.Ж. Айтжан, Р.Б. Оспантаева
6–7 жастағы сөйлеу тілі бұзылған балаларды оқытуда мультимедиялық технологияларды қолдану 248
Ә.Н. Алпыс, Г.К. Байжунусова
Мектеп жасына дейінгі балалардың ойын арқылы шығармашылығын дамыту . 253
А. Асылбекқызы, Р.Б. Оспантаева
Дыбыстарды қою техникасы, әдістері мен кеңестері 259
А. Асылбекқызы, Р.Б. Оспантаева
Сөйлеу қабілеті бұзылған балалары бар ата-аналармен болашақ логопедтерді жұмыс істеуге дайындау 265
А. Ахан, Р.Б. Оспантаева
Дамуында ауытқуы бар баланы қадағалау 273
Б.А. Ахтамберова, Ш.Ш. Хамзина
Пути реализации системы экологического воспитания в дошкольной организации 279
А.Н. Баймолдина, Р.Б. Оспантаева
Қазіргі логопедияның өзекті мәселелері 284
Ж.К. Жаксыбаева, Р.Б. Оспантаева
ЖСТД балалардың сөздік қорын қалыптастыру бойынша логопедиялық жұмыстар 291
А.Б. Жамлихан, Р.Б. Оспантаева
Естімейтін және нашар еститін балалардың тәрбие жұмыстарының ерекшеліктері 297
М.Е. Жармаш, А.Т. Жандилова
Шағын жинақы мектеп: қазіргі жағдайы және даму болашағы 303
К.М. Ильясова, Р.Б. Оспантаева
Кіші жастағы балалардың моторикасын және сөйлеуін дамытуды зерттеу 308

М.Т. Іргелес, Р.Б. Оспантаева
Моторлы алалиясы бар 2 жастан 4 жасқа дейінгі балалардағы сөйлеу негативизмі 313
Ш.М. Кеңес, Д.Е. Тлектесова
Логопед жұмысындағы жаңа педагогикалық технологиялар 321
Н.С. Котова, Р.Н. Демиденко
Влияние типа темперамента подростков на поведение в конфликтных ситуациях 325
А.К. Кочунбаева, Р.Б. Оспантаева
Есту қабілеті нашар балаларды арнайы мектептерде оқыту және тәрбиелеудің маңызы 331
М.К. Мажитова, Р.Б. Оспантаева
Мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық диагностикалау 339
М.К. Мажитова, Р.Б. Оспантаева
Бастауыш мектеп жасындағы зияты зақымдалған балалардың творчествалық қабілетін дамытудың теориялық негіздері 344
Д.Қ. Мұратбекова, Р.Б. Оспантаева
Дизартрия бұзылуы бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу интонациялық жағын қалыптастыру 349
А.С. Насен, Р.Б. Оспантаева
Мүгедек балалар: мүгедектік, интеграция, инклюзия 355
А.Ж. Ошақбаева, Р.Б. Оспантаева
Логопедиялық түзете – дамыту жұмыстарында жаңа технологияларды қолдану ерекшеліктері 362
А.М. Рахманберген, Р.Б. Оспантаева
Дефектолог кадрларды қайта даярлау бағдарламаларын модификациялау қажеттілігі 367
З.Е. Сабыржанова, Р.Б. Оспантаева
Мнемотехника – баланың тілін дамытудың таптырмас әдісі 373
З.Е. Сабыржанова, Р.Б. Оспантаева
Мүмкіндігі шектеулі балаларға интеграциялық сабақты оқытудың маңызы 379
Д.Р. Сагинтаева, Р.Б. Оспантаева
Тұтықпа балаларға жүргізілетін логопедиялық ырғақтық түзету-тәрбиелік жаттығулары 384
С.А. Жалел, Р.Б. Оспантаева
Танымдық процестерді белсендіру әдісі ретінде дидактикалық ойындардың түрлері 390
Г.М Смагулова, Д.Е. Тлектесова
Сөйлеу қабілеті бұзылған балалармен логопедиялық жұмыстағы ойын технологиялары 396
А.Б. Темирова, А.Т. Жандилова
Қазіргі кезеңде шағын жинақталған мектептердегі тәрбиелік жұмыстардың өзекті мәселелері 400
Ж.К. Абильдинова, З.Ш. Шавалиева
Салауатты өмір салтын қалыптастыруда экологиялық білімнің маңызы 405

М. Пшенбай, Р.Б. Оспантаева
Тіл кемшіліктерін түзетуде логопедтің көрнекі құрал ретінде жаңа технологияларды қолданудың тиімділігі 411
Ғ.С. Шакенова, Б.Ғ. Сарсенбаева
Жоғары сынып оқушылардың оқу мотивациясын дамыту жолдары 417

Білім беруді цифрландыру жағдайында жаратылыстану-математикалық циклі пәндерін оқытудың қазіргі заманғы мәселелері (кіші секциялар: Биология, Экология және география, Химия, Информатика, Математика, Физика)

Современные проблемы преподавания предметов естественно-математического цикла в условиях цифровизации образования (подсекции: Биология, Экология и география, Химия, Информатика, Математика, Физика)

А.Д. Ахмарова, Б.Б. Габдулхаева
Развитие навыков критического мышления у детей с ООП на уроках биологии 423
А.А. Байкадамова, Н.П. Корогод
Использование информационных технологий на уроках биологии в условиях модернизации образования 429
И.Г. Гулько, Э.А. Гельдымамедова
Об интерактивных методах обучения 435
А. Ерболқызы, А.И. Женисова, Б.А. Байдалинова
Функционалды құзыреттіліктің негізінде қазіргі заманда оқытуды зерттеу 440
А.А. Ермаханова, Н.П. Корогод
Көптілділік элементтерімен биология сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру бойынша әдістемелік құрал дайындау 447
А.Д. Ерсаин, С.Ж. Кабиева
Қазіргі мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын ынталандыру 452
Д.К. Жекенаева, С.Ж. Кабиева
Адаптивные возможности студентов первого курса педагогического вуза 457
А.И. Женисова, А. Ерболқызы, Б.А. Байдалинова
Биология сабақтарында оқушылардың оқу біліктері мен дағыдыларын қалыптастыруда сыни ойлауды дамыту 461
М.С. Жолдасбекова, Е.С. Габдуллин
Биология сабақтарындағы дидактикалық ойындар 467
А.Е. Жолдыбай, В.Н. Алиясова
Жаңартылған білім беру шеңберінде биология курсын әдістемелік қамтамасыз етуді құру (7-9 сынып) 472
А.Е. Жунуспаева, С.Т. Абимульдина
Биология сабақтарында көптілді оқыту 478
А.А. Кошкарбаева, Б.Б. Габдулхаева, Г.Е. Асылбекова
Альтернативные способы использования гидропоники для выращивания растений 483
Д.Р. Мырзабаева, Б.К. Жумабекова
Роль академического письма в современном университете 488

Г.А. Нурмаганбетова
Биологияны оқытуда цифрлық ресурстар мен stem технологияларын пайдалану арқылы оқушылардың танымдық әрекеттерін қалыптастыру 493
А.Ж. Садуақасова, Г.Е. Асылбекова
Биология сабақтарында «тірі организмдердің тыныс алу жүйесі» тақырыбы бойынша заманауи технологияларды қолдану 497
А.Е. Секен, Б.Б. Габдулхаева
Применение дифференцированных методов обучения на уроках биологии 503
Ш.Е. Сулейменова, Н.П. Корогод
Биология сабақтарында «төңкерілген сынып» оқыту моделін қолдану 508
Г.Б. Танжанова, Г.К. Даржуман
Біліктілікті арттыру процесінде биология пәні мұғалімдерінің әдістемелік құзыреттілігін қалыптастыру 513
Т.Б. Тукенова, Б.К. Жумабекова
Көптілді оқыту аясында биология сабақтарында цифрлық технологияларды пайдалану 522
А.А. Шаймұрат, Б.К. Жумабекова
Көптілді білім беру жағдайында «микробиология» курсының теориялық және әдістемелік қамтамасыз етілуі 527
С.А. Ахметова, А.М. Махмет
4 (5, 6) сынып оқушыларында әлемнің жаратылыстану-ғылыми көрінісі және оның қалыптасу жолдары 531
А.А. Буланова, Ә.Қ. Елемесов
Екібастұз қ. аумағында мектеп оқушылары мен студент жастарға арналған рекордттық нысандар мен мәдени орындар бойынша экскурсиялық маршрут жобасы 540
А.М. Жанкаринова, М.М. Азат
Бақылау, эксперимент табиғатты ғылыми танудың және табиғатты зерттеудің жетекші әдістері ретінде 547
Ж.А. Каламов
Формирование функциональной грамотности на уроках географии 555
А.М. Каратаева, М.К. Омаров
География сабағында әртүрлі карталар мен глобустармен жұмыс жасау 563
А.А. Кошля
Профориентационные возможности школьного курса географии 568
Е.В. Синицина, Ш.Ш. Хамзина
Программа курса «окружающий мир» 2 класс 571
А.Т. Төкен, А.Л. Касамбаева
Баянауыл ауданында туризмнің жаңа бағыттарын құру 576
З.Д. Турсынханова, А.М. Махмет
Химия пәні бойынша оқушылардың зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру 582
А.Е. Муштаева, Н.К. Токжигитова
Білім берудегі мобильді технологияларды пайдаланудың мотивациялық аспектілері 587
А.Ж. Ахметова, К.М. Мухамедиева
Игра как фактор повышения качества обучения на уроках информатики 592
А.З. Бакыбаева, К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова
Мобильді технологиялар негізінде информатиканы оқыту әдістерінің жүйесі .. 597

Н.А. Каирденова, А.Ж. Асаинова
Современное состояние и тенденции развития инклюзивного образования в казахстанских школах 607
А.С. Касымканова, А.Ж. Асаинова
Проблемы преподавания информатики для детей с ограниченными возможностями здоровья в средней общеобразовательной школе 613
Т.Ф. Медведева, Д.Б. Абыкенова
Дидактические проблемы использования мобильных технологий в обучении информатике 618
Н.Н. Оспанова, Н.Н. Склярук, Д.И. Кабенов
Методологические основы педагогического исследования 624
А.Т. Уаисова, Н.К. Токжигитова
Современные проблемы преподавания информатики 630
А.А. Филатов, А.Ж. Асаинова
Мотивационная проблематика в рамках образовательного процесса. Методика стимуляции интереса цифровыми средствами и геймификацией 634
М.М. Шампатова, Н.К. Токжигитова
Python тілінің басқа бағдарламалау тілдерінен ерекшелігі 641
М.Ю. Галыгина, Т.И. Кадькалова
Преимущества применения координатного метода к решению геометрических задач 645
А. Ермекбай, Б.А. Найманов
Қолданбалы есептерді пайдалану арқылы математиканы оқыту әдістемесі 649
Г. Зұлпыхар, Г.А. Бейсембаева, М. Кененбаева
Бастауыш мектеп математикасында мәтінді есептерді шығарып үйретудің маңыздылығы 653
З.М. Каржаспаева, М.А. Кененбаева
Бастауыш математикасын жаңартылған бағдарлама негізінде оқушы іс-әрекетін жоспарлау 660
Д. Мирзаметова, А. Анафина
Педагогикалық ЖОО студенттерінің ақпараттық құзыреттілігінің мәнімен дамуы 667
А.Е. Мыржикова, М.А. Кененбаева
Математиканы жаңартылған бағдарлама бойынша оқыту барысында оқушы шығармашылығын дамыту 671
А.А. Мырзабай, Б.А. Найманов
Алгебралық теңсіздіктерді дәлелдеу әдістері 678
А.Г. Сакенова, Б.А. Найманов
Тригонометриялық теңдеулер мен теңсіздіктерді тереңдете оқыту әдістемесі ... 681
Н.З. Турдибаева, М.А. Кененбаева
Математикадан проблемалап оқытуды қолдану әдістемесі 686
К.П. Алейник, А.С. Попова
Конструирование гидрогенератора для стоковых труб 691
А. Вестов, А.С. Попова
Определение оптимальных условий для установки ветровых генераторов на жилищных строениях 699

М.Ж. Есентай, А.К. Сейтханова
Оқушылардың пәндік құзыреттілігін қалыптастыру құралы ретінде физикалық эксперименттерді қолдану (контекстік тәсіл) 705
Г.А. Жақсылықова, А.К. Сейтханова
Физика пәні бойынша ғылыми жобалар мысалында оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру 711
Б. Исакова
Жиынтық бағалаудың негізгі әдістері 716
А.О. Кулова, А.М. Мұхамбетжан
Жалпы білім беретін мектептегі мүмкіндігі шектеулі балаларға жан-жақты қолдау көрсету 720
М. Мүшелбай
Мектеп геометрия курсы есептерін шешуде кинематикалық әдістерін қолдану 725
С.А. Налибаева, А.К. Сейтханова
Қашықтықтан оқытудағы ақпараттық технологиялар 730
М.О. Ногай, А.К. Сейтханова
Применение технологии развития критического мышления на уроках физики . 735
Г.Д. Сакенова, Р.Н. Асылбаев
Физикалық үрдістерді модельдеудің негіздері 741
Е.В. Ткалич, А.К. Сейтханова
Графический дизайн как прием активизации познавательной деятельности обучающихся 745
Ж.Қ. Тұяқова, А.К. Сейтханова
«Эвристикалық әдіс» арқылы оқушылардың білім сапасын арттыру 753
А.И. Алпысбаева
Мектепте қазақ тілінде шешен сөйлеуді оқытудың негіздері 760
Г. Рахметуллова
Қазақ тіліндегі прагматонимдер 762
А.Қ. Қасмағамбетов
Шәкәрім шығармаларындағы әлеуметтік лексика 766

Дене шынықтыру және өнер дамуының қазіргі үрдістері

Современные тенденции развития физической культуры и искусства

А. Болат, М.Ш. Алинова
Технология работы с металлом на уроках художественого труда 773
Б.М. Какенов, Б.А. Акжигитов
Оқушы денсаулығын нығайтуда дене тәрбиесі пәнінен сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру 781
Ж.Қ. Қамбаров, Б.А. Акжигитов
Дене шынықтыру және өнер дамуының қазіргі үрдістері 787
Н. Силам, Б.А. Акжигитов
Бастауыш сынып оқушыларын баскетбол ойын элементтеріне оқытудың шарттары 791
Ж.Ж. Төлеухан, Б.А. Акжигитов
Жас футболшылардың тактикалық дайындығының тиімділігін арттыру 796

А. Акимочкина, М.Ш. Алинова
Технология художественного оформления казахского национального костюма . 801
Л.В. Гора, Г.С. Алинова
Компьютерные технологии при изготовлении изделий декоративно-прикладного искусства 808
Е. Байтуллах, М.Ш. Алинова
Ағашты мәнерлеп өндеу ерекшеліктері 814
Ермекбай Алмас, М.Ш. Алинова
Мектеп оқушыларын мозаика арқылы шығармашылыққа бағыттау 821
Ж. Жайбазар, М.Ш. Алинова
Қазақтың ұлттық бас киімнің көркемдік және технологиялық сипаты 827
К. Баянхан, М.Ш. Алинова
Пәндік мұғалімнің оқыту әдістерін пайдалану негіздері 832
С. Кендебай, М.Ш. Алинова
Көркем еңбек сабақтарында оқушыларды тері өндеуіне баулу 839
Т. Күнсұлу, М.Ш. Алинова
Көркем еңбек пәнінде оқушыларды ұлттық бұйымдарды дайындауға баулу 845
Б. Ержан, П.Н. Балташева
Оқушылардың технологиялық дағдыларын дамыту 853
А. Ермекбай, П.Н. Балташева
Көркем еңбек пәніндегі шығармашылық жұмыстар 861
Ж. Жайбазар, П.Н. Балташева
Көркем еңбек сабақтарында оқушылардың көркемдік талғамын қалыптастыру 872
С. Кендебай, П.Н. Балташева
Көркем еңбек сабақтарында оқушылардың дағдыларын дамыту 880
С. Бердмурат, С.Е. Солтанбеков
Шаңғы спортында 15-17 жас аралығындағы оқушылардың физикалық қасиеттерін дамытудың ерекшеліктері 886
В.П. Нейфельд, Е.В. Бронский
Активные методы обучения как средство повышения мотивации учащихся к занятиям физической культурой и спортом 891
Д.Д. Парфенов, Е.В. Бронский
Концепция работы с одарёнными в спорте детьми 897
Д.С. Щеглов, Е.В. Бронский
Психологическая подготовка к соревнованиям 907
А. Әжімхан, И.Г. Даулетова
Жалпы білім беретін мектепте бейнелеу өнері бойынша сыныптан тыс сабақтарда оқушыларды көркем пейзаж салуды оқыту әдістемесі 912
С. Мурат, А.И. Джуматаева
Көркем еңбек пәнінің «дизайн және технолгия» бөлімі аясында оқушылармен сәукеле әзірлеу технологиясы 918
А.А. Есенова, Е. Жанайхан
Музыка пәнінің педагогикалық тәрбиедегі алатын орны 923
А.Д. Талгатбекова, Е. Жанайхан
Музыка пәнінің педагогикалық тәрбиедегі алатын орны 926

Е. Идрисов, М.Ш. Алинова
Разработка технологии обработки металла чеканкой для уроков художественного труда 930
Г.К. Бельгибаева, Б.Д. Кокумбаева
Жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы дарынды және талантты оқушылардың эстетикалық талғамдарын арттыру 936
З.К. Юсупова, Ф.А. Курабаева
Формирование экологической культуры учащихся через искусство мозаики 942
Ж.А. Молдатай, М.Е. Кусмиденов
Дене шынықтыру сабағында жоғары сынып оқушыларының төзімділігін дамыту ерекшеліктері 948
А.В. Захаров, Е.Ю. Личман
Система и предназначение эмоционально предметной среды в музыкально педагогической деятельности по формированию навыков эмоциональной восприимчивости учащихся 954
Д.В. Мирзабекова, Е.Ю. Личман
Методика работы над этюдами для развития пианистической техники учащихся 3-7-х классов ДМШ 964
О.А. Стеблюкова, Е.Ю. Личман
Поликультурное воспитание дошкольников средствами музыкального фольклора в условиях мини-центра средней общеобразовательной школы ... 973
Е.И. Темирханова, Е.Ю. Личман
Роль музыки в духовно-нравственном воспитании школьников 982
М.Ғ. Жусупбай, С.Е. Солтанбеков
Студенттердің дене шынықтыру белсенділігінің мотивациялық факторы ретінде дене және функционалдық дайындығын тестілеу 989
М.Т. Орозбаева, А.А. Морозов
Формирование толерантности культуры младших школьников посредством использования физических минуток на уроках в начальной школе 993
С. Акласов, М.С. Мырзаханов
Психолого-педагогические условия формирования конструкторских умений у младших школьников 999
Қ.С. Ахметов, С. Ж. Кабиева
Ауыр атлеттердің жылдамдық және күш жаттығуларының ерекшеліктері 1004
А.С. Коппаева, Г.К. Сатабаева
Влияние ассиметричных упражнений на координационные способности девушек студентов ПГУ занимающийся борьбой 1012
М.К. Мухатаев, Д. Советханұлы
Влияние футбола на формирование личностных качеств учащихся 1017
Тулекова А., Балтабай, Оразова, Жанбай
Педагогические условия использования информационно-компьютерных технологий в музыкальном образовании 1019
А.Р. Тулекова
Формирование толерантности школьников на уроках музыки 1025
Р. Макан, А.Н. Нурмаганбет, Д. Хамитова, А.Р. Тулекова
Методы и приемы воспитания у школьников любви к своей стране через патриотические песни 1030

К. Аманкелди, А. Курес, Б.Б. Болатова, А.Р. Тулекова
Обучение музыке через развитие междисциплинарных связей 1035
I. Mukusheva, A. Kanatova, Zh. Kulysheva, A.R. Tulekova
The place of kazakh ritual songs in the schoolchildren's ethno-cultural education .. 1041
А. Садриев, О.В. Чернышова
Исследование влияния антропометрического статуса на состояние здоровья и физическую подготовленность учащихся 11-12 лет 1047

Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері (кіші секциялар: Орыс тілі мен әдебиеті, Қазақ тілі мен әдебиеті, Шетел тілі: екі шетел тілі, Тарих)

Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (подсекции: Русский язык и литература, Қазақ тілі мен әдебиеті, Иностранный язык: два иностранных языка, История)

А. Бисмельдинова, Г.К. Абзулдинова
Экспериментальное применение методов и приемов анализа текста как средства речевого развития в 5 классе 1054
Г. Абельдинова, Г.К. Абзулдинова
Реализация культурных концептов в рамках обновленной программы образования по русскому языку в 6-7 классах 1062
Обучение учащихся культуре русской речи при изучении имени существительного 1068
Б. Оразалина, Г.К. Абзулдинова
Формирование коммуникативной компетенции учащихся на интегрированных уроках русского зыка 1076
А. Аубакирова, Г.К. Абзулдинова
Комплекс упражнений по формированию лексической компетенции на основе тезаурусно-ориентированной технологии в 11 классе в школах с казахским языком обучения 1083
С.М. Абдрахманова, Б.К. Жумакельдина
Мәдениетаралық коммуникацияның шет тілін оқудағы ерекшелігі 1088
Ы.Е. Абдуходжаев, З.А. Сабданбекова
Эвристикалық дамыта – оқыту әдістемесінің негізін қалаушылар 1093
Ж.Е. Акай, А. Харахад, П.Т. Жұмабай,
А. Сапар, Ә.Қ. Жетпісбай
The usage of technology for the development of critical thinking in English lessons 1099
Д. Ақынбай, А.С. Аманова, А.К. Тисбаева
Павлодар өңіріндегі бай-кулактарды тап ретінде жою процесі 1104
С.Е. Аухадиева, А.Б. Раисова
Ағылшын тілі сабағында жаңа технологияларды қолдану 1111
А.М. Ахаева, М.С. Кулахметова
Ағылшын тілін үйренудегі музыканың рөлі 1118
Н. Е. Аяпберген, А.Т. Макишева
Қазақстан және БҰҰ: ынтымақтастық тарихы 1123

Баизова
Работа с концептом счастье на внеклассных занятиях по русскому языку и литературе 1129
D.S. Baigereeva, T.V. Zhmailo
Difficulties of learning the lexical system of english language and ways to activate it 1136
Л.А. Байханова, А.М. Садыкова
Развитие ценностей у учащихся на уроках истории и их влияние на реализацию воспитательной работы в школе 1146
Zh.B. Bakyt, A.E. Ibragim, Kh.Kh. Ergeshova, T.K. Sul`baev
Requirements and features of using distance learning technologies for teaching a foreign language 1151
А.Б. Бейсен, Қ.Е. Ташмұратова
Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері .1158
Б.Б. Бектемирова, А.К. Акылбекова
Формирование навыка самостоятельной работы в условиях онлайн-обучения .1163
Н.А. Божеканов, Б.Н. Абдрахманов
Трансатлантическая работорговля 1170
С.А. Болат, А.Т. Макишева
Мерзімдік басылымдар – тарихи дерек ретінде 1181
В.В. Голоденко, Н.Е. Кузембаев
Проблема методов картографирования археологических памятников на современном этапе развития науки 1188
С.Б. Даутбекова, К.Б. Айдаркенова
Вклад выдающихся павлодарских ученых в изучение археологии Казахстана .1192
А.Н. Ембергенова, А.М. Ахметбекова
«Task-Based Learning» как эффективный метод обучения на материале медиа-контента TED Talks 1197
Қ.С. Ерғалиев, Б.А. Арисланбаев, А.М. Садыкова
Мектепте тарихты оқытуда ойын және драмогерменевтикалық әдістерді қолдану 1202
Е. Есеев, З.Ә. Сабданбекова
Тарих пәнін оқытуда ақпараттық технологиялардың маңызы 1208
Е. Әділханова, З.Ә. Сабданбекова
1930-1950 жылдарындағы Қазақстандағы еңбекпен түзету лагерлер жүйесі ... 1214
А. Әлиақбар, А.С. Аманова, А.К. Тисбаева
Павлодар өңіріндегі 1931-1933 жылғы ашаршылық (мұрағат деректеріне талдау) 1221
Жайлау Көркем, Болат Құдайбергенұлы
Қазақстандағы 1921-1922 жж. аштық: тарихы мен танымы 1227
А. Жиенхан, Ә.Қ. Жетпісбай
Оқушының сыни тұрғыдан ойлау дағдысын дамыту – нәтижелі оқытудың негізгі кілті 1232
Н.К. Жуманова, М.С. Кулахметова
Критериалды бағалау педагогикалық технология ретінде, критериалды бағалаудың отандық және шетелдік зерттеулерде қолданылуын талдау 1239

А.Т. Ибраева, Л.А. Семенова
Формирование учебно-познавательных мотивов на основе интеграции предметов 1250
С.З. Иманбаева, Г.К. Абзулдинова
Словарная работа как средство развития речи у детей 1255
А. Кабулова, Г.К. Абзулдинова
Использование словарей на уроках русского языка как средство развития речи школьников 1262
M.M. Kabykenova, A.K. Zhetpisbay
Learning a foreign language in basis of clil technology 1267
Б.Б. Кап, Ж.М. Байгожина
Жоғарғы оқу орны студенттерінің ағылшын тілі сабақтарында цифрлық технологияны қолданудың өзекті мәселелері 1273
A.T. Kolybayeva, F.S. Kayrollayev,
A.M. Sadykova, A.K. Tisbayeva
History and culture of pavlodar priirtyshye in the stone age 1279

Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации (Иностранный язык: два иностранных языка)

М.Н. Кунтаева, Ә.Қ. Жетпісбай
Игра «Монополия» на уроках английского языка 1289
А.Құсбекқызы, Л.А.Семенова
Здоровьесберегающие технологии как средство формирования здорового образа жизни 1295
А.С. Ақтас, С.Н. Сүтжанов
Ағартушылық арна және Алтынсарин 1301
А. Алибеков, А.К. Сулейменова
Қазақ дүниетанымындағы «уақыт» концептісі (М. Әуезов шығармалары негізінде) 1310
С.Ж. Ахметова, Қ.С. Ерғалиев
Оқушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру ғылыми-педагогикалық мәселе ретінде 1316
Ж.А. Байбатшаева, Қ.Т. Жанұзақова
О.Сәрсенбаев прозасын оқытудың әдістемелік аясы 1321
Г.А. Бейсембаева, Қ.Х. Текжанов, Б.М. Жапарова
Коммуникативті тілдік төрт дағдыны оқушыға қалыптастыру әдістемесі 1328
Ә. Бәкібай, Б. Ж. Сарыбаева
Жүсіп Баласағұн еңбегіндегі даналық сөздер мен мақал-мәтелдердің тілдік ерекшеліктері 1335
Ж.Ж. Боранбек, С.Н. Сүтжанов
Абай поэзиясындағы «Аттың сыны» 1341
А.Р. Кабдылбари, С.Н. Сүтжанов
Абай әлемінің өркениет өресіндегі рөлі 1348
А.Б. Кенжебалина, Г.А. Сагнаева
Оқыту мен оқу үдерісін жақсарту мақсатында Lesson Study қолдану 1357

Л. Крисхан, Г.А. Сагнаева
Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында АКТ-ны қолдану 1363
Н.Б. Қайыркен, Қ.С. Ерғалиев
Лексикалық стилистиканың өзекті мәселелері 1370
Н.Б. Қайыркен, Қ.С. Ерғалиев
Лексика-стилистикалық қате түрлері 1378
Марат Аружан, Г.К. Калиева
Модульдік оқыту технологиясы 1385
Л.Ж. Мукашева, Г.А. Сагнаева
Инклюзивті білім бере отырып, сабақты АКТ-мен байланыстыру 1392
А.С. Мұқтар, Н.С. Сүтжанов
Қазақ-қарақалпақ фольклорының байланыстары 1398
А.С. Мұқтар, Н.С. Сүтжанов
Түркі халықтары әдебиетіндегі ортақ сипаттар 1405
Д.А. Наурызбаева, Г.А. Сагнаева
Оқыту мен оқуда АКТ-ны қолдану 1412
А. Сапина, А.К. Сулейменова
Шәкәрім поэмаларынының антропоөзектік сипаты 1420
С.С. Тулепбергенова, Б.Ш. Құралқанова
Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ әңгімесінің көркемдік көрінісі 1429
С.С. Тулепбергенова, Г.А. Сагнаева
Сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы оқытудың тиімділігі 1436
Н.С. Тұрғанбек, Б.Ж. Сарыбаева
Окказионализмдердің зерттелуі хақында 1444
А.А. Шахмарданова, А.Е. Ерланова
«Жалған дүние» және «тағдыр» тарихи романындағы кейіпкерлер образы арқылы тарихи құндылықтарды таныту 1452
А.А. Манатбекова, Б.Д. Нығметова
Мұғалімнің Google Classroom арқылы ағылшын тіліндегі кәсіптік мақсаттарға арналған сабақ жоспарларын дайындауы 1460
А.С. Мунир, С.В. Николаенко
Development of linguo-sociocultural competence in teaching a foreign language ... 1466
Ж.Г. Мушанбекова, Г.С. Суюнова
Содержание курса морфологии в средней школе 1476
А.Н. Мыңжасар, А.Б. Раисова
Ағылшын тілі сабақтарында коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді әдістері 1482
Д.А. Нургазин, А.Е. Каримова
Ұлы Даланың-Ұлы Тұлғалары 1489
Г.Х. Нургалиев, А.М. Садыкова
Когнитивный подход в обучении истории 1497
Б.К. Олжагельдинов, Б.Н. Абдрахманов
Депортация репрессированных народов в годы ВОВ и их реабилитация 1503
Қ.Ә. Раимбек, Ә.Қ. Жетпісбай
Жоғарғы оқу орны студенттерінің ағылшын тілін оқыту 1509
К.Н. Рахимжанова, Д.Ы. Идрисова, Г. К. Шоманова
Ағылшын және қазақ тілдеріндегі мақал-мәтелдерді салыстырмалы талдау ... 1514

А.Н. Рахым, А.Е. Каримова
Lesson Study-педагог мамандардың тәжірибесін жетілдіретін жолы 1522
А.Ж. Садыкова, М.К. Каирова
Методы и приемы создания мотивации к чтению у учащихся в 7-8 классах 1527
Е.Ә. Сайлауов, А.Е. Каримова
Орта жүздің боз арғымағы - саққұлақ би 1531
А.Е. Сейсембаева, Б.Т. Кульбаева
Ағылшын тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту жолдары 1537
А.Н. Семенова, Ж.М. Байгожина
Шет тілі сабақтарында коммуникативтік қабілеттерді қалыптастыру құралы ретінде сыни ойлауды дамыту технологиясы 1542
Е.С. Вениченко, А.Н. Семащенко, А.С. Арынова
Лингвокультурные особенности казахстанского комикса Мадибека Мусабекова «Ермек Батыр» 1553
К.В. Дмитриева, З.К. Темиргазина
Лингвокультурный типаж «врач» (на материале произведений А.П. Чехова) .. 1561
А.Е. Шарипаева, Ә.Қ. Жетпісбай
Шет тілі сабағында цифрлық оқыту көмегімен оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту 1570
А.А. Брыкина, М.К. Каирова
Методы и приемы развития речи учащихся 1576
В.В. Бердников, Л.Е. Токатова
Система субъектной организации в лирике Д. Пригова 1585
О.В. Воробьева, Г.С. Суюнова
Фунционально-прагматический анализ названий детских развивающих, образовательных учреждений города Павлодара 1594
А.Л. Демурина, Г.С. Суюнова,
Значение аналитического чтения в формировании читательской активности учащихся 1601
Е.Н. Дерунова, Г.С. Суюнова
Обучение творческому письму в школе 1610
Д.С. Красноходова, Л.Е. Токатова
Анализ художественных приемов цитирования (цитация, реминисценция, аллюзия) в произведении А.С. Пушкина «Капитанская дочка» 1618
Сүндет Арайлым, З.Ш. Айткенов
«НАТО-ның ауғанстандағы әскери операциясы және оның салдары (2001-2010 жж.)» тақырыбы бойынша тарих сабақтарында жаңа технологияларды қолдану» 1627
А.Ш. Таласов, Г.М. Тохметова, А.К. Тисбаева
Кожевенное ремесло на территории Казахстана 1632
A.T. Toktarova., G.M. Tokhmetova
Ethnic composition of the Cumans 1637
А.А. Торчинская, Н.Е. Кузембаев
Историография этимологии этнонима «казах» в исторической науке 1642
А.М. Тулегенова, М.С. Кулахметова
Лингвокультурологическая компетенция как объект научно-методических исследований 1648

B.H. Tursynkhan, M.S. Kulakhmetova
Issues of overcoming the communicative barrier of high school students in the process of learning foreign language speaking 1654
А.К. Умирова, Г.М. Тохметова
Комплекс материальных и духовных ценностей тюркской культуры 1662
М.А. Урумбетова, Б.Д. Каирбекова
Творческие задания как средство развития творческих способностей у младших школьников 1668
А.А. Хайса, А.Б. Раисова
Ағылшын тілінде еркін сөйлеуге үйретудегі тиімді әдіс-тәсілдер 1673
М. Хашим, Қ.Ә. Жетпісбай
Жалпы орта білім беретін мектепте ағылшын тілі сабағында білім алушылардың өздік жұмысын ұйымдастырудың заманауи тәсілдері 1678
U. Khropach, Zh. Shirokova
Flash cards as the popular metod for vocabulary revision for junior pupils 1684
А.А.Черепков, А.М. Сыздыкова
Вклад русских источниковедов в развитие источниковеденья как науки 1689

«Жаңа қоғамдағы жастар әлеуеті: білім және ғылым сапасы» атты
XVII студенттік халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
XVII студенческой Международной научно-практической конференции
«Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки»

Компьютерная верстка: Г.Ө. Елмұратова
Корректорлар: У.М. Мақұлов

Подписано в печать 06.05.2022.
Формат 29,7 × 42½. Бумага офсетная.
Гарнитура Times New Roman.
Объем 94,3 усл. печ. л. Тираж 500 экз.

Редакционно-издательский отдел
Павлодарского педагогического университета
140002, г. Павлодар, ул. Мира, 60
https://ppu.edu.kz